Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
19 G
5

Digitized by Goo

Digitized by Google

560

III D 1-12

PRIMVS TOMVS OPERVM EXIMII PATRIS

D. AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI,

QVÆ VSQVE AD HANC DIEM, DOCTORVM HOMINVM STVDIO, INVENIRI POTVERunt, nunc demum ad fidem vetuſtorum exemplarium ſumma vigilantia repurgatorũ à mendis innumeris:

Recens acceſſerunt libri, epiſtolæ, ſermones & fragmenta aliquot, hactenus nunquam impreſſa.

Cum triplici indice, primo locorum ſacræ ſcripturæ explicatorum, altero locorum in ſpecie pugnantium, & poſtremo rerum & verborum locupletiſſimo.

HIC LIBER EST
... MARIAE
... EREM. EXCAL.
S. AUG.

PARISIIS,
Apud Gulielmum Merlin, in ponte Numulariorum,
ET
Sebaſtianum Niuellium, ſub Ciconiis, via Iacobæa.

1571.

Cum Priuilegio Regis.

14- 19- 6 - 5

PRIVILEGII SVMMA.

CAROLI IX. Galliarum regis ſingulari priuilegio cautum eſt, ne quis opera D. Chryſoſtomi, Hieronymi, Ambroſij, Auguſtini, Gregorij & Bernardi, ex collatione veterum librorum in celeberrimis bibliothecis conquiſitorum recognita & aucta, ante nouennium à die primæ editionis cuiuſque numerandum, præter Gulielmum Merlin, & Sebaſtianum Nyuellium typographos, bibliopoláſque, ad eorum caſtigationis exemplum imprimat, néue alibi impreſſa diuendat. Secus qui faxit, pœnis ex ſanctione priuilegij, quam literæ vberiores ab eius maieſtate Lutetiæ, 14. Aprilis, 1568. impetratæ, continent, multabitur.

LECTORI CHRISTIANO, DE *HAC POSTREMA EDITIONE OPERUM Diui Auguſtini.*

NIHIL eorum quę vel hominũ incuria,vel tẽporum longinquitate per ſingulos dies in peius cõmutantur,ita denuò perfectũ & exactũ vnius aut alterius opera reſtitui poteſt,vt non ſit quod in eo deſiderari videatur. Id maximè experiũtur & verum eſſe intelligũt ij,qui durã hanc caſtigãdorum librorum prouinciã ſuſcipiũt,eámque pro viribus ornare cõtendunt. Nã etſi quiſque pro ſuo inſtituto id quod pr ę manibus habet,ſtudeat quàm emendatum reddere, & dũ in lucem edit, omnibus numeris abſolutũ polliceatur : tamen ſemper aliquis ſuccedit diligẽtior melioríq; ingenio præditus,qui in eo quod ſuũ nitorem recepiſſe dicebatur,maculas nõnullas,quæ illo aut neſciente aut temerè quidpiam cõmutan... reſederãt, eluendas animaduertit. Quod in D. Auguſtini ſcriptis, vt alios in pręſentia taceã,manifeſtius eſt,quàm vt cõmemorare attineat. Licet enim iam toties fuerit excuſus in Gallia,toties in Germania ad multorum correctionẽ, nunquã tamẽ hactenus ab erroribus ita eſt vindicatus mendíſq; repurgatus,vt ferè nõ plures extirpatæ eſſe viderentur,quàm relictæ. Omniũ autẽ primus,vt arbitror,conquiſitis vndequaq; & collatis exẽplaribus ſcriptis,hoc ſaxũ voluit,laborémque correctionis Auguſtinianę ſuſcepit Ioãnes Amerbachius,à quo tantũ adhibitũ eſt vigilantiæ & ſtudij, vt in hominũ manibus emendatior verſaretur Auguſtinus , quãtum homini occupato & moleſtiis typographiæ, quã ipſe regebat, ornatioreq; inſtruebat,impedito licuit. Deinde,quaſi ab illo lãpada accipiẽs ſucceſſit Eraſmus,qui multas ſeſe mẽdas ſuſtuliſſe,etiã illinc vbi nihil eſſe deprauatũ putabatur,iactitat. Sed ſi is cum mendarũ portentis ſolũmodò pugnaſſet,nõ autem codicũ ſubſidio deſtitutus ſuas leues coniecturas ſubinde interſeruiſſet, fortaſſe tantus iterũ labor non fuiſſet exantlãdus Ludouico Miræo, Iacobo Hamer, nonnulliſq; aliis & pietate ſingulari , & omni ſciẽtiarum genere præſtãtiſſimis hominibus, qui cũ tenebris plus quàm Cimmeriis,quas ille offudit,luctati ſunt, vt euolutis codicibus antiquis,omnem obſcuritatem remouerent,Auguſtinúmque locupletatum ſuo ſplendori reſtituerent. Quod tamen omnino præſtare nequiuerunt , ſed ſemper aliquid delituit , quod alteram manum poſtularet. Nunc verò tandem prodit correctior multò, locupletior & auctior, quàm vſquã antea. Correctior, inquã, prodit , quia hæc poſtrema editio emendata eſt primùm collatione facta ad eam,quam poſt ſuperius recitatos, Ioannes Coſterius , Martinus Lypſius, & poſtremò Ioannes Vlymmerius fideliter & accuratè repurgarunt. Quorum non laudare operam , quam in corrigendo Auguſtino, quantum in illis fuit,impenderunt,animi eſſet ingrati. Sed aliorum prætetea etiam ſolertiſsimorum acceſsit diligentia & cura , maximè verò Ludouici Cyanei , viri in caſtigandis authoribus antiquis non ſolùm acerrimi , verumetiam exercitatiſſimi iudicij , vt qui omne ſtudium, omnem induſtriam,omne denique ætatis tempus contulit in emendandis librorum deprauationibus , quorum etiam dum excuderentur,præfuit correctioni , quandiu per valetudinem licuit , quæ dum hoc opus ſub pręlis ſudaret,adeò aduerſa,paralyſi partẽ corporis reſoluente,accidit, vt ab ipſa nondum ſe recolligere potuerit . Quid verò hic in D. Auguſtino recognoſcendo priuſquam typis ſubiiceretur, præſtiterit, longũ eſſet, fortaſſe & ſuperuacaneum recenſere,certúmque ad numerum reuocare. Multa enim, vt paucis cõplectar, perperam digeſta repoſuit,multa deficientia compleuit, multa denique falſa,quæ pro veris irrepſerant,emendauit, non tam fretus librorum veterum , quos habuit,exemplaribus,(quæ,vt,cùm ſuccurrũt plurima magnopere iuuant, ita aliquando, ſi non adhibeas iudicium,non minimùm obſunt,) quàm ſuo ipſius, & virorũ ſtudioſiſſimorum atque in diuinando ſagaciſſimorũ,quos frequentiſſimè conſuluit,ingenio . Id quàm verum ſit miniméq; fictitium aut fabuloſum,non poſſet facilè quiſque inanimũ ſuum inducere,ſibíque penitus perſuadere, niſi iam notum eſſet pluribus: ſed cuius erit tam obſtinata mens ac pertinax , vt ſynceræ fidei nolit credere,ipſe ne putet tali cõmendatione fucum fieri , vt author ſit vendibilior quæſtúſque vberior, periculum faciet,oculíſque & experientia percipiet, ſi hanc editionem cum prioribus conferre voluerit. Et ſi fortè quid erratum deprehenderit, quod ferè fit incuria operarum, cùm homini valetudinario paralyſi nondum reſtricta, prælo ſemper adeſſe non licuerit, vt integrũ corrigendo præſta-

..C LIBER EST
CONTUS ... MARIAE
FF. EREM. EXCAL.
S. AUG.

ret,quod totis ingenij viribus caſtigatum recognoſcendo reddiderat: ſi quid etiam ab ipſo imprudenter aut oſcitanter omiſſum animaduerterit,non ſtatim damnandum & calumniandũ iudicabit: nullus enim tam lynceus eſt,qui non aliquando cæcutiat,nullus tam prudens & circunſpectus, qui non aliquando hallucinetur.

Quibus autem partibus ſit auctior,facile eſt colligere & indicare ex librorum acceſsione.Nam primo huic tomo,continuò poſt vitã D.Auguſtini,quę proximè ſequitur,à Poſſidonio deſcriptam,(prius quidem mẽdoſiſſimè impreſſam,tantíſque vulneribus affectã, vt Pœonia manu indigere videretur,)ſubiectus eſt ex editione Vlymmerij Indiculus operum D.Auguſtini,ab eodem Poſſidonio editus.In quo apertiſſimè redarguitur inconſideratiſſima eorum temeritas, qui ſibi tantum ius cenſendi & iudicãdi de antiquorum ſcriptis vſurparunt, vt ex ipſius D.Auguſtini egregiis lucubrationibus magnã partem pro libidine aut indignè reſecuerint,aut illius non eſſe reclamauerint,atque ſuis ipſorum cenſuris vaníſque cõmentis, in infimas vilium ſcriptorũ claſſes redegerint. Ex hoc tomo,liber de Eremitica vita conſultò nõ eſt ſemotus,etiãſi proculdubio alterius ſit,quàm Auguſtini.

Secundo tomo poſt aliquot epiſtolas, in poſteriori Lutetiana editione adiectas, etiã viginti duæ ſtudio Lypſij repertæ,recèns acceſſerunt,quarũ pleraſque reperies in illo Indiculo citatas,ſicut nonnullas à cenſoribus,aliis authoribus adſcriptas.Inde non eſt reſciſſa aut ablata epiſtola ad Demetriadem,etſi alterius eſſe dicatur, nec aliquot aliæ à Germanis prætermiſſæ: ſed ſi omnes ad numerum vnum reducantur,ducentæ quadraginta & nouem epiſtolæ reperientur. Quibus quoque addenda erat epiſtola ad Lampadium cõtra Mathematicos, nunquã hactenus impreſſa, ſi à Theologis Louanienſibus,qui deſcriptã ex ſuo codice vetuſto libenter ſuppeditarũt, prius ad nos perueniſſet, quàm hic tomus finẽ ſuũ cepiſſet,cui ſequenti editione apponetur. Interim habetur in calce ſeptimi tomi.

In quo pręterea,nempe ſeptimo tomo,ſub finẽ appreſſus eſt Liber tertius cõtra Gaudentiũ:quanquam non tertius ſit,ſed ſecundus, quia primus fuit olim diſſectus in duos. Hic ſuo loco & ordine etiam reponendus erat,ſed certas ob cauſas huc reiectus eſt. Decimus & vltimus tomus multis ſermonibus de diuerſis in parte vltima adiectis ex editione Ioannis Vlymmerij, auctus eſt,nempe nouem & quadraginta cum fragmentis quorundam: quo in numero cõplectuntur quinque illi ſermones,quos Germani ex diligentia Martini Lypſij anno 1556 appreſſerant,& nonnulli alij iam inter cæteros impreſſi,ſed mendoſè.

Quòd verò ſit purior, non tantùm apparet ex multorum locorũ ſyncera lectione, quam ſumma diligentia reſtitutàm ſignificauimus,verumetiam ex iis ſublatis & deletis,quæ non ſiue tædio & nauſea à viris piis legebantur.Nam cùm ex ſanctiſſimo Concilij Tridentini decreto non ſolũ perditiſſimorum hominũ libri nefariæ doctrinæ damnati, ab Eccleſia & omnibus Chriſtianis lectoribus ſint abiiciendi, publicíſque flammarum incendiis concremãdi: ſed veterum quoque patrum codices expurgandi iis ſordibus & maculis,quas impudentiſſimi noſtrorum temporum hæretici inuſſerunt,vt illi loquerẽtur quod vellent,& ab illorũ operibus remouerent quæ non placerent: oportuit profectò reſecare & omnino delere Cenſuras & ſuſpiciones, quibus fulti non minimam partem ex huius ſanctiſſimi doctoris ſcriptis ademerunt.Quarum vt nonnullas meritò pręfixas,ſic alias temerè & falſò excogitatas & confictas ille Indiculus Poſſidonij conuincit, in quo & per ipſum Auguſtinũ,qui aliàs meminiſſe perhibetur,& per reliquos patres,qui eius ſcripta frequẽter citarunt,multa opera,de quibus erat prius cõtrouerſum,eius eſſe notantur. Et proinde valeant rationes cẽſoriæ, quæ ſola phraſi nitebantur.Nam etſi tanquam lydius lapis,ſtylus diſcernere queat vera patrum monimenta à falſis,non tamen ſufficit,imò,ſi pleriq; rectè ſentiunt,fallit in D. Auguſtino,qui non tantùm ſcripſit aut dictauit libros & tractatus, ſed etiam ſæpe apud vulgus promiſcuum concionatus eſt,cuius moribus debuit accommodare ſuos ſermones,(qui per notarios ab ore loquentis excipiebantur,) & pro qualitate locorum & perſonarum alio atque alio ſtylo vti:aliter enim ſe cõponebat, vt credere eſt,inter conciues,vbi doctos homines nanciſcebatur, aliter verò ſe attemperabat in oppidulis, vbi ruſticos homines & plerunque literarum expertes inſtruebat.Adde quòd iam ſeneſcẽte D.Auguſtino,Aphrica à Gothis & Vandalis,quibus nihil erat barbarũ magis, infeſtabatur, illorúmque populorum fœda barbarie inficiebatur. Vnde etiã viri tanti exuberans facundia, víſque & puritas dicẽdi torrentis inſtar abundãs,exhauſta eſt.Quod (vt iam notatum eſt à Ioanne Vlymmerio)ſanctus Victor,epiſcopus Vticenſis indicauit,qui libro primo perſecutionis Vandalicæ,hæc de

mutato ſtylo Auguſtini, ita refert. Qua, inquit, tempeſtate Hippone regium obſeſſa fuit ciuitas, quam omni dignus laude beatus Auguſtinus librorum multorum confector, pontifex gubernabat, tūc illud eloquētię quod vbertim per omnes cāpos Eccleſię decurrebat, ipſo metu ſiccatū eſt flumē, atque dulcedo ſuauitatis dulcius propinata, in amaritudinem abſinthij verſa eſt: vt Dauidicū præconium conueniret: Dum conſiſteret peccator aduerſum me, obmutui & humiliatus ſum & ſilui à bonis. &c. Nec verò plus habent authoritatis & firmamenti Cenſuræ illæ, quibus aſtruere conantur aliquod opus ideo non eſſe Auguſtini, quia alicubi dogmata reperiātur inſperſa, ab illius ſententia longiſſimè aliena, & ab ea quam docuit, opinione, maximè diſſidentia: hoc enim pleriſque non videtur adeò rationi conſentaneum, vt proinde ſtatim liber reiiciendus alteriſque tribuendus cēſeatur. Aiunt enim primùm, ſi quid erroris immixtum deprehenditur in catholicis ſcriptoribus, nō ab ipſis ingenuè dataque opera fuiſſe intextum, ſed potius ab hæreticis quondam illatum, quibus ſemper fuit ſolenne & vſitatum, ſanctorum doctorum ſcriptis aliquid falſæ doctrinæ immiſcere, vt hęreſibus ſuis ex illorum authoritate fidem conciliarent, & non ipſi primi aut ſoli talia ſentire viderentur. De hac re iam olim conquerebatur Origenes in epiſtola ad amicos Alexandrinos, quòd hæretici ſuas diſputationes contaminaſſent, vt illum calumniarentur. Conquerebatur & Leo, Romanus pontifex ad Marcianum Auguſtum ſcribens, quòd epiſtolas ſuas Neſtoriani deprauaſſent, vt ipſum idem ſentire, quod ſentiebant, mentirentur. Sic aliorum ſcripta plurima à maleuolis peſſimè quondam tractabantur. Deinde reiiciunt omnem eiuſmodi culpam in ſcribas & librarios, qui neſcio quo errore & oſcitantia, quod lectores in ſuis codicibus annotarant in margine, forſitan in memoriæ ſubſidium, vel vt aliquid ab ipſo authore ſignificatum indicarent, id poſtea quaſi pannum veterem conſuentes ita induxerunt & applicarunt in contextum, vt propius non cōſideranti ab authore profectitium eſſe, non ab alio aſcititium exiſtimetur. Quod ſi tantum laboris & diligentiæ adhibuiſſent Cenſores in repurgandis huiuſmodi lacunis, & reſecandis quę intruſa videbātur, quantum curæ & ſtudij in expungendis alteriſque adſcribendis veterum libellis, iam Chriſtianus lector inoffenſo pede & abſque vllo negotio, in his tanquam in vernantibus campis verſaretur. Addunt prętereà, ſi aliquid extet in antiquorū voluminibus, quod diſſimulari nequeat, quin de induſtria ab illis ſcriptum ſit, id accidiſſe nō malo animo, ſed ex illorū ſyncera pietate & amore Chriſtianæ diſciplinæ: vt dum errorē vnum impugnarent & deſtruere curarēt, in contrariū ſi non inciderēt, ſaltē incidiſſe viderētur. Sic D. Hieron. dum immodico caſtitatis amore virginitatē propenſius cōmendat aduerſus Iouinianum, nuptiis & matrimonio detrahere falſò à nonnullis creditur. Et ipſe D. Auguſtinus, dum acrius defendit gratiam diuinā aduerſus Pelagianos, minus tribuere quàm par ſit, libero hominis arbitrio, nō rectè ſentienti apparet. Sic & pleriq; alij dum nimio cōtentionis ſtudio hæreſim aliquam oppugnabant, in alteram oppoſitā labi, & vitantes charybdin quaſi in ſcyllā declinare putabantur. Quod tamen ipſorum ſanctitati, ſanæque doctrinæ quam profeſſi ſunt, minimè derogat. Sed interim cautè legendi ſunt: habenda eſt enim ratio temporis, quo hæc ſcripſerunt, & perſonarum, quibus cum diſputarunt. Poſtremò, nemini dubium eſſe fatentur, quin ſub nomine veterum patrum quædam circūferantur opera ſuppoſititia & notha, vt quorum inſcriptiones, neſcio qua occaſione confictæ, eius præferant nomen, cuius non ſit opus. Quanquā præcipua ratio ſic mutandarum & fingendarum inſcriptionum poſſit videri emanaſſe à quibuſdam librariis & typographis, ipſiſque vel auaris, qui vt ſuas editiones citius & charius venderent, adulterinos libros titulo deſtitutos reperientes, eos abſque vllo iudicio & pudore, falſis illuſtrium ſcriptorum attitulationibus prænotarunt & ediderunt: vel hæreticorum peſte contaminatis, qui detractis impiorum nominibus odioſis, ſub præclaris catholicorū titulis euulgarūt. Sed quoquomodo res ſeſe habeat, illa, de quibus eſt controuerſia, non cuiuſlibet lectoris calculo ſunt reſcindenda & explodēda, ſed arbitrio Eccleſiæ relinquenda, vt ea, quæq; emendata & ab erroribus repurgata, authori ſuo tandem aſſeueret. Interim tamen viſum eſt nō alienum, ſi alicubi ſuffectis veluti antidotis, à viris piis & doctis aduerſus calumniatores adhibitis, Cenſuræ delerentur, authórque orthodoxus à mendis vindicatus, & quibuſdam locupletatus, huiuſmodi etiam ſuſpicionibus purgaretur. Quæ omnia Chriſtianus lector æqui boníque conſulet, plurimúmque, ſi id fecerit, laborem noſtrum leuabit.

Vel, Poſſidius.

POSSIDONIVS PRIMVM D. AVGVSTINI DISCIPVLVS, POSTEA CALAMENSIS EPISCOPVS. DE VITA ET MORIBVS EIVSDEM S. AVGVSTINI.

INSPIRANTE rerum omnium factore & gubernatore deo, mei memor propoſiti, quo per gratiam Saluatoris, omnipotenti ac diuinę Trinitati per fidem ſeruire decreui,& antea in vita laicorum, & nunc in officio Epiſcoporũ, ſtudens ex qualicunque accepto ingenio & ſermone ædificationi prodeſſe ſanctę ac veræ Chriſti domini Catholicæ Eccleſiæ, de vita ac moribus prædeſtinati, & ſuo tempore præſentati ſacerdotis optimi Auguſtini, quæ in eodem vidi, ab eodémque audiui, minimè reticere debeo. Id enim etiam ante nos factitatum fuiſſe à religioſiſsimis ſanctæ matris Eccleſiæ Catholicæ viris legimus & comperimus, qui diuino afflati ſpiritu,ſermone proprio atque ſtylo,& auribus & oculis ſcire volentium dicendo & ſcribēdo ſimilia, ſtudioſorum notitiæ intulerunt, quales quintiq; viri ſancti ex communi domini gratia in rebus humanis, & viuere,& vſque in finem obitus perſeuerare meruerunt. Idcirco ipſe quoque diſpēſatorum omnium minimus, fide non ficta, qua Domino dominantium omnibuſq; bonis ſeruiendum & placendum eſt fidelibus,de prædicti venerabilis viri & exortu & ꝓcurſu & vitæ fine, quæ per eum didici & expertus ſum quāplurimis annis eius inhærens charitati, vt Dominus donauerit explicādum ſuſcepi. Verùm ſummam queſo maieſtatem,quo munus *Iaco.1.* huiuſmodi à me arreptum ita regam & peragam,vt nec patris luminum offendam veritatem,nec bonorum Eccleſię filiorum vlla ex parte fraudare videar charitatem. Nec attingam ea omnia inſinuare, quæ idem beatiſsimus Auguſtinus in ſuis Confeſsionum libris de ſemetipſo, qualis ante perceptam gratiam fuerit, qualiſque iam ſumpta viueret,deſignauit. Hoc enim facere voluit, vt ait Apoſtolus: Ne de ſe quiſquam hominum ſupra quàm ſe eſſe nouerat, aut iam de ſe auditum fuiſſet crederet vel putaret: humilitatis ſanctæ more vtens, & iam nullum fallēs,ſed laudem non ſuam, ſed ſui Domini de propria liberatione ac munere quærens, ex iis videlicet quæ iam perceperat, & fraternas preces poſcens, de iis quæ accipere cupiebat. Sacramentum igitur regis,vt angelica authoritate prolatum eſt,bonum eſt abſcondere: opera autem domini reuelare & confiteri,honorificum eſt.

Cōfeſs. lib. cur D. Auguſt. ſcripſerit. 2.Corin.12. Tobiæ.12.

Cap.1. Ortus & conuerſio. Igitur beatiſsimus Auguſtinus ex prouincia Africana ciuitate Thagaſtenſi de numero curialium, parentibus honeſtis & Chriſtianis progenitus erat, alitúſque ac nutritus eorum cura ac diligentia, impenſiſq; ſecularibus quoque literis eruditus apprimè,omnibus videlicet diſciplinis imbutus quas liberales vocant. Nam & Grammaticā prius in ſua ciuitate, & Rhetoricam in Africæ capite, Carthagine poſtea docuit. Conſequenti etiam tempore trans mare in vrbe Roma, & apud Mediolanum,vbi tunc temporis Imperatoris Valentiniani minoris comitatus fuerat conſtitutus. In qua vrbe tunc Epiſcopatum adminiſtrabat acceptiſsimus deo, & in optimis viris præclariſsimus ſacerdos eximius Ambroſius. Huius interea verbi Dei prædicatoris frequentiſsimis in Eccleſia diſputationibus aſtans in populo,intendebat ſuſpenſus atque affixus. Verùm aliquando Manichæorum apud Carthaginem adoleſcens fuerat errore ſeductus: & ideo cæteris ſuſpenſior aderat, ne quid vel pro ipſa, vel contra ipſam hæreſim diceretur. Sed prouenit Dei liberatoris clementia ſui ſacerdotis Ambroſij cor pertractantis, vt contra illum errorem incidentes legi ſoluerentur quæſtiones, atque ita edoctus, ſenſim atque paulatim, hæreſis illa miſeratione diuina eius ex animo pulſa eſt. Protinúſque in fide catholica confirmatus, proficiendi in religione eidem amoris ardor tantus innatus eſt, vt propinquantibus diebus ſanctis Paſchæ, ſalutis aquam perciperet. Et factum eſt diuina præſtante opitulatione, vt per illum talem ac tantum antiſtitem Ambroſium, & doctrinam ſalutarem Eccleſiæ catholicæ, & diuina Auguſtinus perciperet ſacramenta.

Cōfeſs. lib. 5.cap.12. & 13. Comitat° Cæſaru. Ambroſius. Aug. Manichæus. Cōfeſs. lib. 3.cap.6. D. Augu. dicit ſe baptizatum ab Ambr. in fine lib. 1.de nupt. & concupiſc. itē in epiſtol. ad Caſulanū.

Móxque ex intimis cordis medullis ad Deum conuerſus,ſpem omnem quam habebat in ſeculo dereliquit: iam non vxorem, non filios carnis, non diuitias,non honores ſeculi quærens, ſed ſoli Deo cum ſuis ſeruire ſtatuit, in illo & ex illo puſillo grege eſſe ſtudens,quem Dominus alloquitur,dicens: Nolite timere puſillus grex,quoniam complacuit patri veſtro dare vobis regnum: Vendite quæ poſsidetis,& date eleemoſynam: Facite vobis ſacculos non veteraſcentes, theſauros non deficientes in cœlis. Et illud quod iterum dicit Dominus, idem vir ſanctus facere cupiens: Si vis eſſe perfectus, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlis, & veni ſequere me. Et ſic ſuper fidei fundamentum ædificare deſiderans, non ligna,fœnum, ſtipulam, ſed aurum, argentum, & lapides precioſos. Et erat tunc annis maior triginta, ſola ſuperſtite matre, nomine Monica, ſibique adhærente, & de ſuſcepto eius propoſito ſeruiendi Deo, amplius quàm de carnis nepotibus exultante. Nam iam eius pater Patricius dictus antea defunctus erat. Renunciauit etiam ſcholaſticis quos Rhetoricen docebat, vt ſibi magiſtrum alium prouiderent, eo quòd ſeruire Deo ipſe decreuiſſet.

Cap.11. Mūdi cōtemptus. D. Augu. omnia dimiſiſſe, vide in fine epiſt.59. et in ſerm. de cōmuni vita clericorum. Luc.12. Matt.19. 1.Cor.3.

Cap.3. Seceſſus. Auguſt. Ac placuit ei percepta baptiſmi gratia, cum aliis ciuibus & amicis ſuis Deo pariter ſeruiētibus ad Africam & propriam domum agróſque remeare. Ad quos veniens, & in quibus conſtitutus fermè triennio, & à ſe iam alienatis curis ſecularibus, cum iis qui eidem adhærebant Deo viuebat, ieiuniis, orationibus, boniſq; operibus vacans, atq; in lege domini meditans die ac nocte. Et de iis quæ ſibi Deus cogitanti atq; oranti intellecta reuelabat, & præſentes & abſentes ſermonibus ac libris docebat. Contigit fortè eodem tempore, vt quidam ex iis quos dicunt agentes in rebus, apud Hipponem regium conſtitutus, bene Chriſtianus Deumq; timens, comperta eius bona fama atque doctrina, deſideraret

Quidā ab Aug conuerſus.

deraret atque optaret eum videre, promittens ſe poſſe
mundi huius omnes contemnere cupiditates atq; ille-
cebras, ſi aliquando ex eius ore Dei verbum audire me-
ruiſſet. Quod cum ad ſe fideli fuiſſet relatione dela-
tum, liberare animam cupiens ab huius vitæ periculis,
mortéque æterna, ad memoratam vltrò atque confe-
ſtim venit ciuitatem, & hominem viſum allocutus fre-
quentius atque exhortatus eſt, quantum Deus donabat,
vt quod Deo vouerat, redderet. Hæc ſe ille facturum de
die in diem pollicebatur: nec tamen in eius tunc hoc
impleuit præſentia. Sed vacuum vtiq; & inane eſſe non
2.Timo. 2. potuit, quod per tale vas mundum in honorem vile,
Domino ad omne opus bonum paratum in omni loco
Cap.4. diuina gerebat prouidentia. Eodem itaque tem-
Raptus ad pore in Eccleſia Hipponenſi catholica, Valerius ſanctus
presbyteri epiſcopatum gerebat. Qui cum flagitãte Eccleſiaſtica
gradum. neceſsitate, de prouidendo & ordinãdo presbytero ci-
uitatis, plebẽ Dei alloqueretur & exhortaretur, iam ſci-
† al.Catho entes† catholici ſancti Auguſtini propoſitum & doctri-
licum. nam, manu iniecta, quoniam & idem in populo ſecu-
Vide ſer.1. rus & ignarus, quid futurum eſſet, aſtabat. Solebat au-
tem laicus, vt nobis dicebat, ab eis tantum Eccleſiis quæ
non haberent Epiſcopos ſuam abſtinere præſentiam.
Eum ergo tennerunt, & vt in talibus cõſuetum eſt, Epi-
ſcopo ordinandum intulerunt, omnibus id vno con-
ſenſu & deſiderio fieri perficique petentibus, magnóque
ſtudio & clamore flagitantibus: vbertim eo flente, non-
nullis quidem lachrymas eius, vt nobis ipſe retulit, tunc
ſuperbè interpretantibus, & tanquam eum conſolanti-
bus ac dicentibus: quia locus presbyterij, licet ipſe ma-
iore dignus eſſet, appropinquaret tamen epiſcopatui.
Cum ille homo Dei, vt nobis retulit, maiori conſidera-
tione intelligeret & gemeret, quàm multa & quàm ma-
gna ſuæ vitæ pericula de regimine & gubernatione ec-
cleſiæ impẽdere, ac iam hinc prouenire ſpectaret, atque
ideo fleret. Et eorum tunc vt voluerunt completum eſt
Cap.5. deſiderium. Factus ergo presbyter monaſterium in-
Monaſte- tra eccleſiã mox inſtituit, & cum Dei ſeruis viuere cœ-
riũ Augu. pit ſecũdum modum & regulam ſub ſanctis Apoſtolis
lege ſer. de conſtitutam: maximè vt nemo quicquam proprium in
com. vita illa ſocietate haberet, ſed eis eſſent omnia communia,
clericorũ. & diſtribueretur vnicuique prout cuiq; opus erat, quod
iam ipſe prior fecerat, dum de tranſmarinis ad ſua re-
meaſſet. Sanctus verò Valerius ordinator eius, vt erat
vir pius & Deum timens, exultabat & Deo gratias a-
gebat, ſuas exauditas à Domino fuiſſe preces, quas ſe
frequentiſsimè fudiſſe narrabat: ſcilicet vt ſibi diuinitus
homo concederetur talis, qui poſſet verbo Dei & do-
ctrina ſalubri eccleſiam Dei ædificare: cui rei ſe homo
Valerius natura Græcus, minúſque Latina Lingua & literis inſtru
Græcus, ctus, minus vtilem peruidebat. Et eidem presbytero po
Augu do- teſtatem dedit coram ſe in Eccleſia Euangelium prędi-
ctor. candi ac frequẽtiſsimè tractandi, contra vſum quidem
& conſuetudinem Africanarum eccleſiarum. Vnde e-
tiam ei nonnulli epiſcopi detrahebant. Sed vir ille ve-
nerabilis ac prouidus, in orientalibus eccleſiis id ex mo-
re fieri ſciens, & vtilitati eccleſiæ conſulens, obtrectato-
rum nõ curabat linguas: dummodo factitaretur à preſ-
bytero, quod à ſe epiſcopo impleri minimè poſſe cer-
Matt.5. nebat. Vnde accenſa & ardens eleuata ſuper candela-
brum lucerna, omnibus qui in domo erant, lucebat. Et
poſtea currente & volante huiuſmodi fama, bono præ-
cedente exemplo, accepta ab epiſcopis poteſtate, preſ-
byteri nonnulli coram epiſcopis, populis tractare ver-
Cap.6. bum Dei cœperunt. Sanè tunc in illa Hipponenſi
vrbe Manichęorum peſtilentia quàm plurimos ciues & *Conflicta-*
peregrinos infecerat, & penetrauerat: ſeducente & de- *tio cũ For-*
cipiente eiuſdem hæreſis quodam presbytero nomine *tunato.*
Fortunato, ibidem conuerſante atque morante. Interea
Hipponenſes ciues & peregrini Chriſtiani tam catho-
lici, quàm etiam Donatiſtæ adeunt Auguſtinum preſ-
byterum, ac depoſcunt, vt illum hominem Mani-
chæorum presbyterum quem doctum credebant, vi-
deret, & cum eodem de lege tractaret. Quod idem vt
ſcriptum eſt, paratus ad * reſponſionem omni poſcenti ** al. ſatiſ-*
ſe rationem reddere de fide & ſpe quæ in Deum eſt, po- *factionẽ.*
tenſq; exhortari in doctrina ſana, & contradicentes re- *1.Pet.3.*
darguere, minimè renuit: ſed vtrum etiam hoc Fortuna- *Ad Tit.1.*
tus fieri vellet, ſciſcitatus eſt. At illi confeſtim ad ipſum
Fortunatum id detulerunt, petentes & exhortantes ac
flagitantes, quò id minimè recuſaret. Sanè quoniam
idem Fortunatus iam apud Carthaginem ſanctum no-
uerat Auguſtinum adhuc in eodem ſecum errore con-
ſtitutum, cum eodem congredi pauitabat. Veruntamen
ſuorum maximè inſtãtia coactus ac verecundatus, pro-
miſit cominus ſe eſſe venturum, certamenq; diſputan-
di ſubiturum. Vnde condicto die & loco conuenerunt
in vnum, concurrentibus quàm plurimis viris ſtudioſis
turbiſque curioſis: & apertis notariorum tabulis, diſpu-
tatio eſt cœpta primo, & ſecundo finita eſt die. In qua *Habetur*
ille Manichæus præceptor, vt geſtorum continet fi- *tom.6.*
des, nec catholicam aſſertionem potuit euacuare, nec
Manichæorum ſectam ſubnixa veritate valuit compro-
bare: Sed deficiens reſponſione, vltimo collaturum ſe
cum ſuis maioribus ea quæ refellere non potuit proſe-
cutus eſt, & ſi ſibi fortè de his ſatis minimè feciſſent, ſuæ
animæ conſulturum, atque ita ab omnibus apud quos
magnus & doctus videbatur, nihil valuiſſe in ſuæ ſectæ
aſſertione iudicatus eſt. Qua ille confuſione affectus, &
ſequenti tempore de Hipponenſi ciuitate profectus ad
eandem amplius non remeauit: ac ſic per memoratum
dei hominem omnium cordibus, vel qui aderant, vel
qui abſentes illa quæ geſta ſunt cognouerant, error ille
ablatus, catholica eſt intimata ac comperta ſyncera re-
ligio. Et docebat ac prædicabat ille priuatim & pu- *Cap.7.*
blicè, in domo & in eccleſia ſalutis verbum cum omni *Scripta*
fiducia aduerſus Africanas hæreſes, maximéque contra *Augu.*
Donatiſtas, Manichæos, & Pelagianos, libris confectis, *gratioſa.*
ac repetitis ſermonibus, ineffabiliter admirãtibus Chri-
ſtianis & collætantibus, & hoc ipſum vbi poterant non
tacentibus, ſed diffamantibus. Sicque adiuuante Domi-
no, leuare in Africa eccleſia catholica exorſa eſt caput,
quæ multo tempore illis conualeſcentibus hæreticis,
præcipuéque rebaptizante Donati parte maiorem mul-
titudinem Afrorum, ſeducta & oppreſſa iacebat. Libros
verò eiuſdem ſiue tractatus mirabili Dei gratia proce-
dentes ac profluentes, inſtructos omni rationis copia
atque authoritate ſanctarum ſcripturarum, ipſi quoque
hæretici concurrentes, cum Catholicis ingenti ardore
audiebant: & quiſquis vt voluit & potuit, notarios ad-
hibens, etiam ea quæ dicebantur excepta deſcribebat. Et
inde iam per totum Africæ corpus præclara doctrina
odorq; ſuauiſsimus Chriſti diffuſus & manifeſtatus eſt,
congaudente (hoc quoque cõperto) eccleſia Dei tranſ-
marina: Quoniam ſicut dum patitur vnum membrum, *1.Corin.12.*
compatiuntur omnia membra, ita etiam cùm glorifi-
catur vnum membrum, congaudent omnia membra.
Per idem tempus coram epiſcopis, hoc illis iubentibus,
qui plenarium totius Africæ concilium Hippone age- *Habetur*
bant, de fide & ſymbolo presbyter adhuc Auguſtinus *tom.3.*

diſputauit.

Cap. 8. Deſignat' Epiſcopus viuo Valerio.

Ille verò beatus ſenex Valerius cæteris ex hoc amplius exultans, & Deo gratias agens de conceſſo ſibi ſpeciali beneficio, metuere cœpit, vt eſt humanus animus, ne ab alia Eccleſia ſacerdos probatus ad Epiſcopatum quæreretur, & ſibi auferretur: Nam & id prouenisſet, niſi & hoc idem Epiſcopus cognito, ad locum ſecretum eum tranſire curaſſet, occultatúmque à quærentibus minimè inueniri feciſſet. Vnde amplius formidans idem venerabilis ſenex, & ſciens ſe corpore & ætate infirmiſsimum, egit ſecretis literis apud Primatem Epiſcopum ſedis Carthaginenſis, allegans imbecillitatem corporis ſui, ætatíſque grauitatem, & obſecrans vt Hipponenſi Eccleſiæ ordinaretur Epiſcopus, qui ſuæ cathedræ non tam ſuccederet, ſed conſacerdos accederet Auguſtinus. Quæ igitur beatus Valerius optauit & rogauit, ſatagens reſcripto impetrauit. Poſt quam petitionem ad viſitandum adueniente ad Eccleſiam Hipponenſem tunc primate Numidiæ Megalio Calamenſi Epiſcopo, & Valerius antiſtes, Epiſcopis qui fortè tunc aderant, & clericis omnibus Hipponenſibus, & vniuerſæ plebi inopinatam cunctis ſuam inſinuat tunc voluntatem: omnibúſque audientibus & gratulantibus, atque id fieri perficique ingenti deſiderio clamantibus, Epiſcopatum ſuſcipere contra morem Eccleſiæ ſuo viuente Epiſcopo, presbyter Auguſtinus recuſabat. Dúmque id fieri ſolere ab omnibus ſuaderetur, atque id ignaro tranſmarinis & Africanis Eccleſiæ exemplis probaretur, compulſus atque coactus ſuccubuit, & Epiſcopatus curam & maioris loci ordinationem ſuſcepit. Quod ipſe poſtea fieri non debuiſſe, vt viuo ſuo Epiſcopo ordinaretur, & dixit, & ſcripſit, propter concilij vniuerſalis vetitum, quod iam ordinatus didicit: nec quod ſibi factum eſſe doluit, aliis fieri voluit. Vnde etiam ſategit, vt conciliis conſtitueretur Epiſcoporum, ab ordinatoribus deberi ordinandis vel ordinatis omnium ſtatuta ſacerdotum in notitiam eſſe deferẽda.

Cap. 9. pugna cũ Donatiſtis.

Atque ita factum eſt, vt Epiſcopatu ſuſcepto multo inſtantius ac feruentius, maiore authoritate, non adhuc in vna tantum regione, ſed vbicunque rogatus veniſſet, verbum ſalutis æternæ alacriter ac ſuauiter pullulãte atque creſcente Domini Eccleſia prædicabat, paratus ſemper

1. Pet. 3.

poſcẽtibus reddere rationẽ de fide & ſpe, quæ in Deum eſt. Et eius dicta atque excepta, maximè Donatiſtæ in eadem Hipponenſi vel vicina manẽtes ciuitate, ad ſuos Epiſcopos deferebant. Quæ cùm audiſſent, & econtra fortè aliquid dicerent: aut à ſuis refellebatur, aut eadem res ad ſanctum Auguſtinum deferebatur, eáque comperta patienter ac leniter, vt ſcriptum eſt, cum timore

Philip. 2.

& tremore ſalutem omnium operabatur: Oſtendens, quòd nihil illi refellere voluerint ac valuerint, quanque verũ manifeſtumq; ſit quod Eccleſiæ Dei fides tenet & docet. Et hæc diebus ac noctibus ab eodem iugiter agebantur.

Has notas habes in indiculo cõtra Donatiſtas.

Nam & epiſtolas priuatas ad quoſcunque eiuſdem erroris Epiſcopos, & eminentes ſcilicet & laicos dedit, ratione reddita, admonens atque exhorans, vt vel ab illa ſe prauitate corrigerent, vel certe ad diſputationes venirent. Illi verò cauſæ diffidentia nihil vnquam reſcribere voluerũt, ſed irati furioſa loquebantur, atque ſeductorem deceptorémque animarum Auguſtinum eſſe, & priuatim & publicè conclamabant: & vt lupum occidendum eſſe in defenſionem gregis, ſcilicet ſui, dicebant & tractabant, omniáque peccata à Deo indubitanter eſſe credendum poſſe dimitti iis qui hoc facere ac perficere potuiſſent, nec Deum timentes, nec homines erubeſcentes. Et vt eorum cauſæ diffidentia cunctis innoteſceret, elaborauit, & publicis geſtis conuenti, non ſunt auſi conferre.

Cap. 10. Circuncellionum furor.

Habebant etiam iidem Donatiſtę per ſuas penè omnes Eccleſias inauditum hominum genus peruerſum ac violentum, velut ſub profeſſione continentium ambulantes, qui Circuncelliones dicebantur. Et erant in ingenti numero & turba per omnes ferè Africanas regiones conſtituti. Qui malis imbuti doctoribus audacia ſuperba & temeritate illicita, nec ſuis nec alienis aliquandò parcebant, contra ius faſque † in cauſis interdicentes hominibus: & niſi obediſſent, damnis grauiſsimis & cædibus afficiebant, armati diuerſis telis, bacchantes per agros villaſq; vſque ad ſanguinis effuſionem accedere non metuentes.

† al. incantis.

Sed dum verbum Dei ſedulò prædicaretur, & cum iis qui oderũt pacem pacis ratio haberetur, illi pacem loquentem debellabant gratis. Cúmque aduerſus eorum dogma veritas innoteſceret, qui volebant & poterant ſeſe inde vel eripiebant, vel ſubducebant, & paci atque vnitati Eccleſiæ cum ſuis quibus poterant, cohærebant. Vnde illi ſui erroris congregationem minui vidẽtes, atque augmentis Eccleſiæ inuidentes, accenſi exardeſcebãt ira grauiſſima, & intolerabiles perſecutiones vnitati Eccleſiæ cõpacti faciebant, Ipſiſq; ſacerdotibus catholicis & miniſtris aggreſsiones diurnas atq; nocturnas, direptioneſq; rerum omnium vi inſerebant. Nam & multos Dei ſeruos cædibus debilitauerunt. Aliquibus etiam calcem cum aceto in oculos miſerunt, alióſque occiderunt. Vnde etiam ſui iidem Donatiſtæ rebaptizatores in odium veniebant.

Cap. 11. Profectus Eccleſiæ per Aug.

Proficiente verò doctrina diuina ſub ſancto & cum ſancto Auguſtino in monaſterio Deo ſeruientes, Eccleſiæ Hipponẽſi clerici ordinari cœperunt. Ac deinde innoteſcente & clareſcente de die in diem Eccleſiæ catholicæ prædicationis veritate, ſanctorúmque ſeruorum Dei propoſito continentia & paupertate profunda, ex monaſterio quod per illum venerabilem virum & eſſe & creſcere cœperat, magno deſiderio poſcere atque accipere Epiſcopos & clericos, pax Eccleſiæ atque vnitas & cœpit primò, & poſtea conſecuta eſt. Nam fermè decem quos ipſe noui ſanctos ac venerabiles viros continentes & doctiſsimos, beatus Auguſtinus diuerſis Eccleſiis, nonnullis quoque eminentioribus rogatus dedit. Similitèrque & ipſi ex illorum ſanctorum propoſito venientes, Domini Eccleſiis propagatis, & monaſteria inſtituerunt, & ſtudio creſcente † ædificationis verbi Dei, cæteris Eccleſiis promotos fratres ad ſuſcipiendum ſacerdotium præſtiterunt.

Monaſteria inſtituta.

† al. prædicationis.

Vnde per multos & in multis ſalubris fidei, ſpei, & charitatis Eccleſiæ innoteſcente doctrina, non ſolum per omnes Africanas partes, verumetiam in tranſmarinis, & per libros editos atque in Græcum ſermonem tranſlatos, ab illo vno homine, & per illum multis fauente Deo, multa innoteſcere meruerunt. Atque hinc, vt ſcriptum eſt, peccator videns iraſcebatur, dentibus ſuis frendebat & tabeſcebat: ſerui autem Chriſti, vt dictum eſt, cum iis qui oderunt pacem erant pacifici, & cum loquerentur, debellabantur gratis ab eis.

Pſal. 111. Pſal. 119.

Cap. 12. Aug. inſidiis petit'.

Aliquoties verò etiam vias armati iidem Circuncelliones cõtra famulum Dei Auguſtinum obſederunt, dum fortè iret rogatus ad viſitandas inſtruendáſque & exhortandas catholicas plebes, quod etiam ipſe frequentiſsimè faciebat. Et aliquando contigit vt illi ſuccenturiati hactenus perderent captionem. Euenit quidem dei prouidẽtia, ſed ſeductoris hominis errore, vt per aliã viam cum ſuis comitibus ſacerdos Dei Auguſtinus quò tendebat perueniſſet: atque per hũc poſtea cognouit errorem † manus impias euaſiſſe.

† ſe.

fiſſe. Et cũ in omnibus liberatori Deo gratias egiſſet, illi omnino ſuo more nec laicis nec clericis pepercerũt, ſicut publica teſtãtur geſta. Interea ſilendũ non eſt, quòd laudẽ Dei per illius tã egregij in Eccleſia viri ſtudiũ domoſq; Dei zelũ aduerſus prædictos rebaptizatores Donatiſtas, geſtum & perfectũ eſt.

Vide epiſt. D. Augu. ad Donatiſtas, quę eſt. 166.

Cùm fortè vnus ex iis, quos de ſuo monaſterio & clero Epiſcop⁹ Eccleſiæ propagauerat, ad ſuam curã pertinẽtem Calamẽſ a Eccleſiæ diœceſim viſitaret, vt quæ didicerat pro pace Eccleſiæ cõtra illã hæreſim prædicaret, factũ eſt, vt in medio itinere cùm eorũ inſidias incurriſſet ægre cũ omnibus ſe comitãtibus euaſerit, iniuria tamen ablatis per vim iumentis, aliiſq; rebus, grauiſsime affectus.

Vide etiã epiſt. 68.

De qua re ne pacis Eccleſiæ amplius impediretur profectus, defenſor Eccleſiæ inter leges non ſiluit. Et præceptus eſt Criſpinus, qui eiſdẽ Donatiſtis in Calamẽſi ciuitate & regione Epiſcopus fuit prædicator ſcilicet falſus, & multi tẽporis doctor, ad mulctã teneri aurariã, publicis legibus cõtra hæreticos cõſtitutam.

Mulcta hæreticis indicta.

Qui reſultãs legibus præſentatus cùm apud Proconſulem ſe negaret hæreticũ, oborta eſt neceſsitas, vt illi recedẽte Eccleſię defenſore à catholico Epiſcopo reſiſteretur & conuinceretur, † quod ſe fuiſſe negauerat: quoniã ſi à catholico diſsimularetũ, fortè catholicus epiſcopus, qui erat hæreticus crederetur: atq; ex hac deſidia infirmis ſcandalũ naſceretur.

† eum eſſe.

Et tũc memorabili Auguſtino antiſtite omnimodis inſtãte, ad cõtrouerſiã ambo ipſi Calamẽſes epiſcopi catholic⁹ ſcilicet & hęreticus venerũt, & de ipſa diuerſa cõmunione tertio cõflictu ſecũ egerũt, magna populorũ Chriſtianorũ multitudine cauſę exitũ, & apud Carthaginẽ, & per totã Africã expectãte, atq; ille Criſpinus Proconſulari & libellari ſentẽtia eſt pronũciatus hæreticus. Próq; illo apud cognitorẽ catholic⁹ Epiſcopus ĩterceſſit, ne auraria mulcta exigeretur ei, eſt beneficiũ impetratũ. Vnde cùm ingratus ad piiſsimũ principẽ prouocaſſet, ab Imperatore eſt reſpõſum & cõſequenter præceptum, nullo prorſus loco hæreticos Donatiſtas eſſe debere, & eos ad vim legũ omniũ contra hæreticos latarũ vbiq; teneri debere.

† & ceteri ſibi compares hæretici.

Ex quo & iudex propter officiũ, & idẽ Criſpinus quod minime fuerat exactus, † præcepti ſunt denas auri libras fiſci iuribus inferre.

Criſpinus mulctatus.

Sed protinus opera data eſt per catholicos Epiſcopos, præcipuè per ſanctæ memoriæ Auguſtinum, vt illa omniũ condẽnatio cõmemorati principis dimitteretur indulgẽtia. Et Domino adiuuãte perfectũ eſt. Qua diligẽtia & ſancto ſtudio multũ creuit ſancta Eccleſia.

Cap. 13.

Pax Eccleſiæ per Aug.

Et de his omnibus pro pace Eccleſiæ geſtis, Auguſtinus Dominus & hic palmã dedit & apud ſe iuſtitiæ coronam reſeruauit: ac ſic magis magiſq; iuuante Chriſto de die in diẽ augebatur & multiplicabat̃ pacis vnitas, & Eccleſię dei fraternitas. Et id maxime factũ eſt poſt collationẽ, quæ ab vniuerſis Epiſcopis catholicis apud Carthaginẽ cũ eiuſdẽ Donatiſtarũ epiſcopis poſtmodũ facta eſt, † glorioſiſsimo & religioſiſsimo Imperatore Honorio, propter quod perficiendũ etiã à ſuo latere Tribunũ & Marcellinũ ad Africã iudicẽ miſerat.

† id iubẽte.

In qua cõtrouerſia illi omnibus modis cõfutati, atq; de errore à catholicis cõuicti ſentẽtia iudicis notati ſunt, & poſt eorũ appellationẽ piiſsimi regis reſpõſo, iuſte inter hęreticos condẽnati ſunt. Ex qua ratione ſolito amplius eorum epiſcopi cum ſuis clericis & plebibus communicauerunt, & pacem tenentes catholicam, multas eorum qui catholicam aſpernabãtur fidem, perſecutiones vſq; ad mẽbrorum amputationem & internecionem pertulerunt. Et totum illud bonum, vt dixi, per ſanctum illum hominẽ Auguſtinum conſentientibus coëpiſcopis & pariter ſatagentibus, & cœptum & perfectum eſt.

Cap. 14.

Emeritus ſuſpectum.

Porrò autẽ quoniã poſt illã quæ cũ Donatiſtis facta eſt collationem, non defuerunt qui dicerent, permiſſos non fuiſſe eoſdem epiſcopos apud poteſtatem, quæ cauſam audiuit dicere omnia pro ſuis partibus, quoniam catholicæ communionis cognitor ſuæ fauebat eccleſiæ: licet hoc deficientes & victi ad excuſationem iactarent, quandoquidem & ante controuerſiam iidem hæretici catholicæ communionis eundem eſſe nouerant, & cùm ab eodem conuenirentur publicis geſtis, quòd ad collationem occurrerent, ſe eſſe facturos profeſſi ſunt. Poterant vtique ſuſpectum eum habentes recuſare congreſſum: tamen omnipotens Dei præſtitit auxilium, vt poſt ea in Cæſarienſi Mauritaniæ ciuitate cõſtitutus venerabilis memorię Auguſtinus, quò eum venire cũ aliis coëpiſcopis ſedis Apoſtolicæ literæ compulerunt, ob terminandas videlicet alias Eccleſię neceſſitates. Hac ergo occaſione prouenit, vt Emeritũ eiuſdem loci Donatiſtarum Epiſcopum, quem ſuæ ſectæ præcipuum in illa collatione habuerunt, defenſorem videret, & cum eodem publicè in Eccleſia populo aſtãte diuerſæ communionis ex hoc ipſo diſputaret, & prouocaret geſtis Eccleſiaſticis: vt quod forte ſicut dicebãt, proſequi potuit in collatione, & permiſſus non erat, in pręſenti ſine alicuius poteſtatis prohibitione aut potentia ſecurus dicere minimè dubitaret: & in ſua ciuitate ſuis omnibus præſentibus ciuibus fiducialiter propriam defendere communionem non denegaret.

Emeritus ſuperatus.

Ille nec hac hortatione, nec ſuorum parentũ & ciuium inſtanti petitione id facere voluit, qui ei pollicebantur ſe ad eius rediuros communionem, etiam cum diſcrimine patrimoniorum, ſaluiſque ſuæ temporalis, ſi modò catholicam ſuperaret aſſertionem. At ille amplius dicere illis geſtis nihil voluit, nec valuit, niſi tantùm, Iam illa, inquit, geſta continentur apud Carthaginem inter Epiſcopos confecta, vtrũ vicerimus, an victi fuerimus. Et dum à notario alio loco vt reſponderet admoneretur & reticeret, eius cunctis manifeſtata diffidentia, Eccleſię Dei augmenta ac firmamenta prouenerunt. Quiſquis ergo diligentiam & operam beatiſsimæ memoriæ Auguſtini pro eccleſiæ Dei ſtatu cognoſcere plenius voluerit, etiã illa percurrat geſta: & inueniet quæ vel qualia pertulerit, quibus illum doctum, eloquẽtem & prædicatum hominem prouocarit, hortatúſque fuerit vt pro ſuæ defenſione partis quod vellet ediceret, illumq; victum cognoſcet.

† ego ſolius

Cap. 15.

Digreſſione conuerſus negociator.

Scio item non ipſe Poſsidonius, qui vitam hanc conſcribo, verumetiam alij fratres, & conſerui qui nobiſcum tunc intra Hipponenſem eccleſiam cum eodem ſancto viro viuebant, nobis pariter ad menſam conſtitutis eum dixiſſe: Aduertiſtis hodie in eccleſia meum ſermonem, eiúſque initium & finem contra meam conſuetudinem proceſsiſſe, quoniam nõ eam rem terminatam explicauerim quã propoſueram, ſed pendentem reliquerim? Cui reſpondimus: Ita nos in tẽpore miratos fuiſſe & ſcimus & recognoſcimus. At ille: Credo ait, quòd forte aliquem errantem in populo Dominus per noſtram obliuionem & errorem doceri & curari voluerit: in cuius manu ſunt & nos & ſermones noſtri. Nam cum propoſitæ quæſtionis latebras pertractarem, in aliũ ſermonis excurſum perrexi, atque ita non concluſa vel explicata quæſtione, diſputationem terminaui magis aduerſum Manichæorum errorem, vnde nihil dicere decreuerã, diſputãs, quàm de iis quæ aſſerere propoſueram. Et poſt hæc, niſi fallar, ecce alio die vel poſt biduum venit qui-

dam Firmus nomine, negociator, & intra monaſteriū ſedente ſancto Auguſtino, coram nobis, ad pedes eius genibus prouolutus ſeſe iactauit, lachrymas fundens & rogans, vt pro ſuis delictis ſacerdos cum ſuis Dominum deprecaretur, confitens quòd Manichæorum ſectam ſecutus fuiſſet, & in ea quamplurimis annis vixiſſet, & propterea pecuniam multam ipſis Manichæis, vel eis quos dicunt Electos, incaſſum erogaſſet: ac ſe in Eccleſia Dei per miſericordiā fuiſſe eius Tractatibus nuper correctum, atq; catholicum factum. Quod & ipſe venerabilis Auguſtinus, & nos qui tunc aderamus ab eodem diligenter inquirentes, ex qua re potiſsimum in illo tractatu ſibi fuerit ſatisfactum, & referente eo, nobiſque omnibus ſermonis ſeriem recognoſcentibus, profundum cōſilium Dei pro ſalute animarum admirantes & ſtupentes, glorificauimus ſanctum eius nomē & benediximus: qui cum voluerit, & vnde voluerit, & quomodo voluerit, & per ſcientes & per neſcientes animarum operatur ſalutem. Ex eo ille homo propoſito ſeruorum Dei adhærēs, negociatoris dimiſit actionem, & proficiens in Eccleſiæ membris, in alia regione ad presbyterij quoq; dei voluntate penitus & coactus officium acceſsit, tenens atque cuſtodiens propoſiti ſanctitatem. Et fortè adhuc vſque in rebus humanis viuit trans mare conſtitutus.

Cap. 16.
Felix conuerſus.

Apud Carthaginem quoque dum per quendam domus regiæ procuratorem nomine Vrſum, fidei catholicæ hominem, ad quoſdam Manichæorum quos electos vel electas dicunt, blaſphemis operibus præſentes perueniretur, atque ad eccleſiam ab eodem deducerentur, & perducerentur ab epiſcopis, ad tabulas auditi ſunt. Inter quos etiam ſanctæ memoriæ Auguſtinus fuit, qui præ cæteris illam execrabilem ſectam nouerat, & eorum prodens eiuſmodi damnabiles blaſphemias ex locis librorum, quos illi accipiunt Manichæi, vſque ad confeſsionem earūdem blaſphemiarum eos perduxit: & quæ inter ſe illi ſuo more malo indigna & turpia facere conſueuerunt, à fœminarum illarum velut electarum proditione, illis eccleſiaſticis geſtis declaratum eſt. Atque ita paſtorum diligentia dominico gregi & augmentum acceſsit, & aduerſus fures atque latrones defenſio competens procurata eſt. Cum quodam etiam Felice de numero eorum, quos electos dicunt eidem Manichæi, quiq; Hipponem venerat eundem ſeminaturus errorem, publicè in Hipponenſi eccleſia notariis excipientibus diſputauit beatus Auguſtinus populo aſtante: & poſt ſecundam vel tertiam collationem ille Manichæus fruſtrata vanitate & errore illius ſectæ, ad noſtram conuerſus eſt fidem atque eccleſiam, ſicut eadem relecta docere poterit ſcriptura.

Cap. 17.
Paſcētium & Maximinū Arrianos quomodo vicerit. Vide epiſto. D. Aug. ad Paſcentiū 174. 175. 177.

Præterea cum quodam etiam Paſcentio comite domus regiæ Arriano, qui per authoritatem ſuæ perſonæ fiſci vehementiſsimus exactor, fidem Catholicam atrociter ac iugiter oppugnabat, & quamplurimos ſacerdotes Dei ſimpliciori fide viuentes, dicacitate ac poteſtate exagitabat & perturbabat, præſentibus honoratis & nobilibus viris apud Carthaginem ab illo prouocatus, coràm contulit. Sed idem hæreticus tabulas atque ſtylum, quod magiſter noſter & ante congreſſum, & in congreſſu inſtantiſsimè fieri volebat, ne adeſſent omni modo recuſauit. Et dum id pernegaſſet, dicens quòd legum metu publicarum periclitari tabulis ſcriptis nollet, interpoſitis ſtylo & tabulis Auguſtinus epiſcopus cum ſuis, qui aderant, conſacerdotibus id placere videret, vt abſq; vlla ſcriptura priuatim diſputarent, collationē ſuſcepit: prędicēs vt poſtmodum contigit, quòd poſt ſolutum conuentum eſſe poſſet cuique liberum, forte dicere, nullo ſcripturæ documento, ſe dixiſſe quod fortè non dixerit, vel non dixiſſe quod dixerit. Et ſic beatus Auguſtinus miſcuit cum eodem ſermonem, atque aſſerūt quid crederet, & ab illo quid teneret, audiuit, & vera ratione atque authoritate ſcripturarum probata docuit, & oſtendit noſtræ fidei firmamenta: Illius autem aſſerta nulla veritate, nulla ſcripturarum ſanctarum authoritate ſuffulta docuit & fruſtrauit. Et vt à ſeinnicem partes digreſſæ ſunt, ille magis magiſque iratus & furens, mendacia multa pro fide ſua falſa iactabat, victum eſſe à ſeipſo proclamans, multorum ore laudatum Auguſtinum.

Impudens Paſcentij iactantia.

Quæ cùm illum venerabilem virum minime laterent, coactus eſt ad ipſum ſcribere Paſcentium, propter illius metum omiſsis nominibus conferentium, & in eis literis quicquid inter partes dictum vel geſtum fuerat, fideliter inſinuauit, ad ea ſi negarentur probanda magnam teſtium habens copiam clariſsimos ſcilicet atque honorabiles qui tunc aderant, viros. Atque ille ad duo ſibi directa ſcripta, vnum vix reddidit ſcriptum, in quo magis iniuriam facere, quàm ſuæ ſectæ rationem valuit declarare. Quod à volentibus & à valentibus legere comprobatur.

Paſcentij conflictus extremus, epiſt. 178.

Cum ipſorum quoque Arianorum epiſcopo quodā Maximino cum Gothis ad Africā veniente, apud Hipponem quampluribus volentibus atque petentibus & præclaris interpoſitis viris contulit, & quid ſingulæ aſſeruerint partes, ſcriptum eſt. Quæ ſi ſtudioſi diligenter legere voluerint, proculdubio indagabunt, & quid callida & irrationabilis hæreſis ad ſeducendum & decipiendum profiteatur, & quid Eccleſia catholica de diuina teneat & prædicet Trinitate. Sed quoniam ille hæreticus de Hippone ridens ad Carthaginem, de ſua multa in collatione loquacitate victorem ſe de ipſa collatione receſsiſſe iactauit, & mentitus eſt: quæ vtique non facilè à diuinæ legis ignaris examinari & diiudicari poſſent, à venerabili viro Auguſtino ſequenti tempore ſtylo, & illius totius collationis de ſingulis obiectis & reſponſis facta eſt recapitulatio: & quàm nihil ille obiectis referre † potuerit, nihilominus demonſtratum eſt, additis ſupplementis quæ in tempore collationis anguſto cuncta inferri & ſcribi minimè potuerunt. Id enim egerat nequitia hominis, vt ſua nouiſsima proſecutione multum longiſsima, totum quod remanſerat diei ſpacium occuparet.

Maximinus Arrianorū epiſ.
Tom. 6 habetur altercatio cum Maximino, & tūt lib. 1. contra eundē.
Ementita victoria.
Tom. 6. cōtra Maximinum, lib. 2. & 3.
† & reſpōſis contradicere.

Cap. 18.
Quomodo Pelagianos detruerit, & quantum Eccleſiæ orthodoxæ profuerit Libros cōtra Pelagianos vide in Indiculo.

Aduerſus Pelagianiſtas quoque nouos noſtrorum temporum hæreticos & diſputatores callidos, arte magis ſubtili noxia ſcribentes, & vbicunque poterant publicè & per domos loquentes, per annos fermè decem laborauit, librorum multa condens & edens, & in Eccleſia populis ex eodem errore frequentiſsimè diſputans. Et quoniam iidem peruerſi ſedi Apoſtolicæ per ſuam ambitionem eandem perfidiam perſuadere conabantur, inſtantiſsimè etiam conciliis Africanis ſanctorum Epiſcoporum geſtum eſt, vt ſancto Papæ vrbis Romæ, & prius venerabili * Innocētio, & poſtea ſancto Zoſimo eius ſucceſſori perſuaderetur, quàm illa ſecta à catholica fide & abominanda & damnāda fuiſſet. At illi tantę ſedis antiſtites, ſuis diuerſis temporibus eoſdem notātes, atque à membris eccleſiæ præcidentes, datis literis ad Africanas Orientis & Occidentis eccleſias eos anathematizandos & deuitandos ab omnibus Catholicis cenſuerunt. Et hoc tale de illis eccleſiæ Dei catholicæ prolatum iudicium, etiam piiſsimus Imperator Honorius audiens ac ſequens, ſuis eos legibus damnatos, in-

** Tom. 2. epiſt. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96.*
Cæſar pronunciat hæreticos.

ter

ter hæreticos haberi debere conſtituit. Vnde nonnulli ex eis ad ſanctæ matris eccleſiæ gremium vnde reſilierant, redierunt, & adhuc alij redeunt, innoteſcente & præualeſcente aduerſus illum deteſtabilem errorem rectæ fidei veritate. Et erat ille memorabilis vir Auguſtinus præcipuum dominici corporis membrum, circa vniuerſalis eccleſiæ vtilitatem ſolicitus ſemper ac peruigil. Et illi diuinitus donatum eſt, vt de ſuorum laborum fructu etiam in hac vita gaudere prouenisſet, prius quidem in Hipponenſi eccleſia & regione, cui maximè præſidebat vnitate ac pace perfecta, deinde in aliis Africæ partibus ſiue per ſeipſum ſiue per alios, & quos ipſe dederat ſacerdotes pullulaſſe & multiplicatã fuiſſe Domini eccleſiam præuidens, illóſque Manichæos,

Hæretici & Pagani defecerunt.

Donatiſtas, Pelagianiſtas, & Paganos ex magna parte defeciſſe, & eccleſiæ Dei ſociatos eſſe congaudens. Profectibus quoque & ſtudiis fauens, erat & exultans bonorum omnium indiciſplinationem piè ac ſanctè tolerans fratrum,

Lenitas erga malos.

ingemiſcénſque de iniquitatibus malorum, ſiue eorum qui intra eccleſiam, ſiue eorum qui extra eccleſiam ſunt conſtituti, dominicis, vt dixi, lucris

D. Aug. operum copia.

ſemper gaudens, & damnis mœrens. Tanta autem ab eodem dictata & edita ſunt, tantáque in eccleſia diſputata, excepta atque emendata, vel aduerſus diuerſos hæreticos conſcripta, vel ex canonicis libris expoſita ad ædificationem ſanctorum eccleſiæ filiorum, vt ea omnia vix quiſquam ſtudioſorum noſſe & perlegere ſufficiat. Veruntamen ne veritatis & verbi Dei auidisſimos in aliquo fraudare videamur, ſtatui deo præſtãte, in huius opuſculi fine etiã eorundem librorum, tractatuum

Indiculum hunc operũ D. Auguſtini recẽs inuentũ habes infrà.

& epiſtolarũ Indiculum adiungere: Quo lecto, qui magis Dei veritatem quàm temporales amant diuitias, ſibi quiſque quod voluerit ad legendum & cognoſcendum eligat, & ad id ſcribendum vel de biblioteca Hipponenſis eccleſiæ petat, vbi emendaciora exemplaria fortè potuerit inuenire, vel vnde valuerit inquirat, & inuenta deſcribat & habeat, & petenti ad ſcribendum ſine inuidia etiam ipſe tribuat.

Cap. 19.
In cauſis audiendis qualis.
1. Cor. 6.

Secundum Apoſtoli quoque ſententiam, dicentis: Audet quiſquam veſtrum aduerſus alterum negocium habens iudicari ab iniquis & non apud ſanctos? An neſcitis, quia ſancti mũdum iudicabunt? Et ſi in vobis iudicatur mundus, indigni eſtis iudiciorum minimorum. Neſcitis quia angelos iudicabimus, nedum ſecularia? Secularia igitur iudicia ſi habueritis inter vos, eos qui contemptibiles ſunt in eccleſia, hos collocate ad iudicandum. Ad reuerentiam vobis loquor. Sic non eſt inter vos quiſquam ſapiens qui poſsit inter fratrẽ ſuum diiudicare, ſed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Interpellatus ergo beatus Auguſtinus à Chriſtianis, vel à cuiuſcunque ſectæ hominibus cauſas audiebat diligẽter ac piè: cuiuſdam viri ſapiẽtis ſentẽtiam ante oculos habens, dicẽtis ſe malle inter incognitos, q̃ inter cognitos amicos cauſas audire: eo ꝙ de incognitis pro quo arbitrata æquitate iudicaretur, amicũ poſſet acquirere: de amicis verò vnum eſſet, contra quem ſententia proferretur, perditurus. Et eas aliquando vſque ad horam refectionis, aliquando autem tota die ieiunans, ſemper tamen noſcebat & dirimebat, intendens in eis Chriſtianorum momenta animorum, quantum quiſque vel in fide boniſque operibus proficeret, vel ab iis deficeret.

In increpãdo qualis.

Atque comperis rerum opportunitatibus diuinæ legis veritatem partes docebat, eámq; illis inculcabat eáſq; vt adipiſcerentur vitam æternam edocebat & admonebat: nihil aliud quærens ab iis, quibus ad hoc vacabat, niſi tantum obedientiã & deuotionem Chriſtianã, quę & Deo debetur & hominibus: peccãtes autem corã omnibus arguens, vt cæteri timorem haberent. Et faciebat hoc tanquam ſpeculator à Domino conſtitutus domui Iſraël, prædicãs verbum atque inſtans opportunè, importunè, arguens, hortans, increpans, in omni longanimitate & doctrina, precipuæq; operam dans inſtruere eos, qui eſſent idonei & alios docere. Rogatus quoque à nonnullis in eorum temporalibus cauſis epiſtolas ad diuerſos dabat. Sed hanc ſuam à melioribus rebus occupationem tanquã angariam deputabat, ſuauem ſemper habens de iis, quæ Dei ſunt vel allocutionẽ vel collocutionem fraternæ ac domeſticæ familiaritatis.

1. Tim. 5.
Ezech. 3.
2. Tim. 4.

Cap. 20.
Pro reis quomodo intercesſerit.

Nouimus quoque eum à ſuis chariſsimis literarum interceſſum apud ſeculi poteſtates poſtulatum non deniſſe, dicentem cuiuſdam ſapientis ſeruandam eſſe ſententiam, de quo ſcriptum eſſet, quòd multa ſuæ famæ contemplatione amicis non præſtitiſſet. Illud nihilominus ſuum addens, quoniam plerunque poteſtas quæ præſtat, premit. Cùm verò intercedendum eſſe rogatus videbat, tam id honeſtè ac temperatè agebat, vt non ſolùm oneroſus ac moleſtus nõ videretur, verumetiam mirabilis exiſteret. Nam dum exorta neceſsitate ſuo more apud quẽdam Africæ vicarium nomine Macedoniũ, pro ſupplice literis interueniret atq; ille paruiſſet, hoc modo reſcriptum tranſmiſit: Miro modo afficior ſapientia tua, & in illis quæ edidiſti, & in iis quæ interueniens pro eis mittere non grauaris. Nam & illa tantum habent acuminis, ſcientiæ & ſanctitatis, vt nihil ſupra ſit: & hæc tantum verecundiæ, vt niſi faciã quod mandas, culpam penes me remanere, non in negocio eſſe diiudicem, domine merito venerabilis & ſuſcipiendæ pater. Non enim inſtas, quod plerique homines iſtius loci vi faciunt, vt quodcunque ſolicitus petitor voluerit extorqueas: ſed quod tibi à iudice tot curis obſtricto petibile viſum fuerit, admones & rogas ſubſeruiente verecundia, quę maxima difficilium inter bonos efficacia eſt. Proinde ſtatim commẽdatis effectum deſiderij tribui. Nam ſperandi viam ante pateſeceram.

Cap. 21.
Erga epiſcopos & clericos qualis.
Philip. 2.

Sanctorum concilia ſacerdotum per diuerſas prouincias celebrata, cùm potuit frequentauit, non in eis quæ ſua ſunt, ſed quæ Ieſu Chriſti quærens, vt vel fides ſanctæ eccleſiæ catholicæ inuiolata maneret, vel nonnulli ſacerdotes & clerici ſiue per fas ſiue per nefas excommunicati vel abſoluerentur, vel abiicerentur. In ordinandis verò ſacerdotibus & clericis, conſenſum maiorem Chriſtianorum, & conſuetudinem Eccleſiæ ſequendam eſſe arbitrabatur.

Cap. 22.
In victu & veſtitu qualis.
Vide 2. ſer. D. Aug. de communi vita clericorum.

Veſtis eius & calciamenta & lectualia ex moderato & competenti habitu erant, nec nitida nimium, nec abiecta plurimum: quia his plerunque vel iactare ſe inſolenter homines ſolent, vel abiicere, ex vtroque non quæ Ieſu Chriſti, ſed quæ ſua ſunt iidem quærẽtes. At iſte beatus, vt dixi, medium tenebat, neque in dexteram neque in ſiniſtram declinans. Menſa vſus eſt frugali & parca quæ quidem inter olera & legumina, etiam carnes aliquando propter hoſpites habebat vel quoſque infirmiores. Semper autem vinũ bibebat, quãuis modicè & tẽperãter, quia nouerat & docebat, vt apoſtolus dicit, ꝙ omnis creatura Dei bona ſit, & nihil abiiciendũ quod cum gratiarum actione percipitur, ſanctificatᷣ enim per verbũ Dei & orationẽ. Et vt idẽ Auguſtinus in ſuis Cõfeſsionum libris poſuit, dicens: Non ego immunditiam obſonij timeo, ſed immundiciam cupiditatis. Scio enim Noë omne genus carnis quod cibo eſſet vſui, manducare permiſſum, He-

1. Tim. 4.
Lib. 10. ca. 31.
Geneſ. 9.
3. Reg. 17.

Mat. 3. ſiam quoq; cibo carnis refectum, Ioannem mirabili ab-
Geneſ. 25. ſtinentia præditum, animalibus, hoc eſt, locuſtis in eſcã
2. Reg. 23. cedentibus, non fuiſſe pollutum. Scio & Eſaü lenti-
Mat. 4. culæ concupiſcentia deceptum, & Dauid propter aquæ
Nume. 11. deſiderium à ſeipſo reprehenſum, & regem noſtrum,
non de carne, ſed de pane eſſe tentatum: Ideoque & po-
pulus in eremo, non quia carnes deſiderauit, ſed quia
eſcæ deſiderio contra Deum murmurauit, meruit im-
probari. De vino autem ſumendo apoſtoli extat ſen-
1. Tim. 5. tentia ad Timotheum ſcribentis ac dicentis: Noli ad-
hue aquam bibere, ſed vino modico vtere, propter
ſtomachum & frequentes tuas infirmitates. Cochlea-
ribus tantum argenteis vtens, cætera vaſa, quibus men-
ſæ inferebantur cibi, vel teſtea vel lignea vel marmorea
erant: non tam neceſsitatis inopia, quàm propoſito
voluntatis. Hoſpitalitatem quidẽ ſemper exhibuit. Et in
ipſa menſa magis lectionem vel diſputationem, quàm
epulationem potationémque diligebat, & contra pe-
ſtilentiam humanæ conſuetudinis in ea ita ſcriptum
habebat:

Diſtichon. Quiſquis amat dictis abſentum rodere vitam,
Hanc menſam vetitam nouerit eſſe ſibi.

Et ideo omnem conuiuam à ſuperfluis & noxiis fabu-
lis & detractionibus ſeſe abſtinere debere admonebat.
Nam & quoſdam ſuos familiariſsimos coëpiſcopos il-
lius ſcripturæ oblitos, & contra eam loquentes, tam
aſperè aliquando reprehendit commotus, vt diceret,
aut delendos eſſe illos de menſa verſus, aut ſe de media
refectione ad ſuum cubiculum ſurrecturũ. Quod ego
& alij qui illi menſæ interfuimus, experti ſumus.

Cap. 23. Pauperum verò ſemper memor erat, eiſque inde
Libera- erogabat, vnde & ſibi ſuiſque omnibus ſecum habitan-
litas. tibus erogabatur, hoc eſt, vel ex reditibus poſſeſsionum
eccleſiæ, vel etiam ex oblationibus fidelium. Et dum
fortè, vt aſſolet, de poſſeſsionibus ipſis inuidia clericis
Vide ſerm. fieret, alloquebatur plebem Dei, malle ſe ex collationi-
de cõmuni bus plebis Dei viuere, quàm illarum poſſeſsionum cu-
vita cleri- ram vel gubernationem pati, & paratum ſe eſſe illis ce-
corum. dere, vt eo modo omnes Dei ſerui & miniſtri viuerent,
1. Cor. 9. quo in veteri teſtamento leguntur altari deſeruientes
de eodem comparticipari. Sed nunquam id laici ſuſci-
Cap. 24. pere voluerunt. Domus eccleſiæ curam omnemq;
In re do- ſubſtantiam ad vices valentioribus clericis delegabat
meſtica & credebat. Nunquam clauem, nunquam annulum in
qualis. manu hăbens, ſed ab eiſdem domus præpoſitis cun-
cta & accepta & erogata notabantur. Quæ anno com-
pleto eidem recitabantur, quo ſciretur quantum acce-
ptum quantúmq; diſpenſatum fuiſſet, vel quicquid in-
diſpenſatum vel diſpenſandum remanſiſſet, & in mul-
tis titulis magis illius præpoſiti domus fidem ſequens,
quàm probatum manifeſtatúmque cognoſcens. Do-
mum verò vel agrum ſeu villam nunquam emere vo-
Donata luit. Verùm ſi fortè eccleſiæ à quoquam ſponte tale ali-
vel legata quid vel donaretur, vel titulo legati dimitteretur, non
eccleſiæ nõ reſpuebat, ſed ſuſcipi iubebat. Nam & aliquas eum hæ-
reſpuebat reditates recuſaſſe nouimus, non quia pauperibus in-
D. Aug. utiles eſſe poſſent, ſed quoniam iuſtum & æquum eſſe
Vide ſerm. videbat, vt à mortuorum vel filiis vel parentibus vel
de commu affinibus magis poſsiderentur, quibus ab eis deficientes
ni vita dimittere voluerunt. Quidam etiã ex honoratis Hip-
cleric. ponenſium apud Carthaginem viuens, eccleſię Hippo-
nenſi poſſeſsionem donare voluit, & confectas tabulas,
ſibi vſufructu retento, vltro eidem ſanctæ memorię Au
guſtino miſit: Cuius ille oblationem libenter accepit,
congratulans quòd æternæ ſuæ memor eſſet ſalutis.

Verùm poſt aliquot annos nobis fortè cum eodem co-
minus conſtitutis, ecce ille donator literas per filium
ſuum mittens, rogauit, vt illæ donationum tabulæ ſuo
filio redderentur, pauperibus verò erogandos direxit
ſolidos cẽtum: Quo ille ſanctus cognito, ingemuit ho-
minem, vel finxiſſe donationem, vel eum de bono ope-
re pœnituiſſe, & quantũ potuit, Deo ſuggerẽte cordi e-
ius condolenti animo, ex eadẽ refragatione dixit in il-
lius ſcilicet increpationem & correctionem. Et tabulas
quas ille ſponte miſerat, nec deſideratas, nec exactas
confeſtim reddidit, pecuniámque illam reſpuit: atque
reſcriptis eundem ſicut oportuit & arguit & corripit,
admonens vt de ſua ſimulatione vel iniquitate eũ pœ-
nitentiæ humilitate Deo ſatisfaceret, ne cum tam graui
delicto de ſeculo exiret. Frequentius verò dicebat, ma-
gis ſecurius ac tutius eccleſiam legata à defunctis di-
miſſa debere ſuſcipere, quàm hæreditates fortè ſolici-
tas & damnoſas, ipſaq; legata magis offerẽda eſſe, quàm
exigenda. Commendata verò quæque ipſe non ſuſci-
piebat, ſed volentes ſuſcipere clericos non prohibebat.
In iis quoque quæ eccleſia habebat & poſsidebat inten-
tus amore, vel implicitus cupiditate non erat, ſed maio-
ribus magis & ſpiritalibus ſuſpenſus & inhærens rebus,
vix aliquando ſeipſum ad iſta temporalia ab æternorũ
cogitatione relaxabat & deponebat. Quibus citiſsimè
ille depoſitis & ordinatis, tanquam à rebus mordacibus
ac moleſtiis animi recurſum ad interiora mentis &
ſuperiora faciebat, quo vel de inuidendis rebus cogi-
taret, vel de iam inuentis aliquid dictaret, aut certè ex
iam dictatis atque tranſcriptis aliquid emendaret. Et id
agebat in die laborans, & in nocte lucubrans. Et erat
tanquam illa religioſiſsima Maria typum geſtans ſu-
pernæ eccleſiæ, de qua ſcriptum eſt, quòd ſederet ad pe- *Luc. 10.*
des Domini atque intenta verbum eius audiret: De qua
ſoror conqueſta, quòd ab eadem circa multum mini-
ſterium occupata nõ adiuuaretur, audiuit: Martha, Mar
tha ſolicita es: Elegit optimam partem Maria, quæ non
auferetur ab ea. Nam fabricarum nouarum nunquam
ſtudium habuit, deuitans in eis implicationem ſui ani-
mi, quem ſemper liberum habere volebat ab omni mo-
leſtia temporali. Non tamen illa volentes & ædifican-
tes prohibebat, niſi tantum immoderatos. Interea dum
eccleſiæ pecunia deficeret, hocipſum populo Chriſtia-
no denunciabat, non ſe habere quod indigentibus ero-
garet. Nam & de vaſis dominicis propter captiuos &
quamplurimos indigentes, frangi quædã & conflari iu-
bebat, & indigẽtibus diſpẽſari. Quòd non cõmemoraſ-
ſem, niſi contra carnalem ſenſum quorũdam fieri per-
uiderem. Et hoc ipſum etiã venerabilis memoriæ Am- *Ambr. of-*
broſius in talibus neceſsitatibus indubitãter eſſe facien- *ficiorum*
dum & dixit & ſcripſit: ſed & inde de neglecto à fide- *lib. 2. ca. 8.*
libus gazophylacio & ſecretario, vnde altari neceſſaria
inferuntur, aliquando in eccleſia loquens admonebat,
quod etiam beatiſsimum Ambroſium ſe pręſente in ec-
cleſia tractauiſſe nobis aliquando retulerat. Cum *Cap. 25.*
ipſo ſemper clerici, vna etiam domo ac menſa, ſumpti- *Diſciplina*
buſq; communibus alebantur & veſtiebantur. Et ne *domeſtica.*
quiſquam facili iuratione etiam ad periurium decidiſ-
ſet, & in eccleſia populo prædicabat, & ſuos inſtituerat,
ne quis iuraret, nec ad modicum quidem. Quod ſi pro- *Pœna in-*
lapſus fuiſſet, vnam de ſtatutis perdebat potionem. Nu- *rantis.*
merus enim erat ſuis ſecum commorantibus, & conui-
uantibus poculorum præfixus. Indiſciplinationes quo-
que & tranſgreſsiones ſuorum à regula recta & ho-
neſtate, & arguebat, & tolerabat, quantum decebat &

oportebat:

oportebat: in talibus præcipuè docens ne cuiuſquam
Pſal. 140. cor declinaretur in verba maligna ad excuſandas excu-
ſationes in peccatis. Docebat itidẽ vt dum quiſq; offer-
Mat. 5. ret munus ſuũ ad altare, & illic recordatus fuiſſet, quòd
frater ſuus haberet aliquid aduerſus illum, relinquendũ
eſſe munus ad altare, atq; eundem fratrẽ eſſe reconciliã-
dum, & tunc veniendum & munus ad altare offeren-
dum. Si verò ipſe aduerſus fratrem ſuum aliquid habe-
ret, corripere eum debere in parte: & ſi eum audiſſet lu-
Mat. 18. cratus eſſet ſuum fratrem, ſi minus, adhibendum eſſe v-
num aut duos. Quòd ſi & ipſos cõtemneret, Eccleſiam
adhibendam. Si verò & huic non obediret, eſſet illi vt
Ethnicus & publicanus. Et illud addens, vt peccanti
& veniam petenti, non tantum ſepties, ſed ſeptuagieſ-
ſepties delictũ relaxaretur, ſicut quiſq; à Domino quo-
Cap. 26. tidie ſibi poſtulat relaxari. Fœminarum autem in-
De conui- tra domum eius nulla vnquam conuerſata eſt, nulla
ctu fœmi- manſit, nec quidem germana ſoror, quę vidua Deo ſer-
narum. uiens multo tempore vſque in diem obitus ſui præpo-
ſita ancillarum Dei vixit. Sed neq; patrui ſui filiæ & fra-
tris ſui filiæ, quę pariter Deo ſeruiebãt: quãuis has perſo-
nas ſanctorũ epiſcoporũ concilia poſſe cũ epiſcopis vel
presbyteris conuerſari conceſsiſſent. Dicebat verò, quia
etſi de ſorore & neptibus ſecũ commorãtibus nulla na-
ſci poſsit mala ſupicio, tamen quoniã illæ perſonæ ſine
aliis neceſſariis ſecumq; manẽtib' fœminis eſſe nõ poſ-
ſent, & de his fœminis quæ ad eas etiã à foris intrarent,
poſſe offendiculũ aut ſcandalum infirmioribus naſci, &
illos qui cum epiſcopo vel quolibet clerico fortè mane-
rent, ex illis omnibus fœminarum perſonis vnà cõmo-
rantibus aut aduentãtibus, tentationibus humanis poſ-
ſe perire, aut certe malis hominũ ſuſpicionibus peſsimè
diffamari. Ob hoc ergo dicebat nunquã debere fœmi-
**al. caſtiſ-* nas cum ſeruis Dei, etiã * caſtiſsimis in vna manere do-
ſimas. mo: ne, vt dictum eſt, aliquod ſcandalum vel offendi-
culum hoc tali exemplo poneretur infirmioribus. Et ſi
fortè ab aliquibus fœminis, vt videretur vel ſalutaretur,
rogabatur, nunquam ſine clericis teſtibus ad eum intra-
bant, vel ſolus cum ſolis vnquã eſt locutus, nec ſi ſecre-
Cap. 27. torum aliquid intereſſet. In viſitationibus verò mo-
Officiũ er- dum tenebat ab Apoſtolo definitum, vt non niſi pupil-
ga deſtitu- los & viduas in tribulationibus conſtitutos viſitaret. Et
tos & æ- ſi fortè ab ægrotantibus ob hoc peteretur, vt pro eis in
grotantes. præſenti Deum rogaſſet, eiſque manus imponeret, ſine
Iacob. 1. mora pergebat. Fœminarum autem manaſteria non
niſi vrgentibus neceſsitatibus viſitabat. Seruandũ quo-
que in vita & moribus hominis Dei referebat, quod in
inſtitutis ſanctæ memoriæ Ambroſij compererat: vt
vxorem cuiquam nunquam poſceret, neq; militare vo-
lentem ad hoc commendaret, neque in ſua patria peti-
tus iret ad conuiuium. De ſingulis rebus præſtans can-
ſas, ſcilicet, ne dum inter ſe coniugati iurgarent, ei
maledicerent per quem coniuncti eſſent. Sed planè
ad hoc ſibi iam illis conſentientibus petitum inter-
eſſe debere affirmabat ſacerdotem, vt vel eorum iam
pacta vel placita firmarentur vel benedicerentur. Et ne
militiæ cõmendatus ac malè agens ſuam culpam ſuffra-
gatori tribueret. Et ne per frequentiam conuiuiorum,
temperantiæ amitteretur modus. Indicauerat quoque
nobis ſe prędicti & beatæ memoriæ viri Ambroſii in vl
timo vitæ conſtituti audiſſe ſapientiſsimum & piiſsi-
ſimum reſponſum, & multum laudabat ac prædicabat.
Nam cùm ille, inquit, venerabilis vltima iaceret ægri-
tudine, & à fidelibus honoratis lecto eius aſtantibus, &
videntibus eum de ſeculo migraturum ad Deum, & ob
hoc mœrẽtibus tanti morte ſcilicet, ac talis antiſtitis ec-
cleſiã poſſe priuari, verbi & ſacramẽti Dei diſpoſitione:
& cũ lachrymis rogaretur, ut ſibi à Domino vitę poſce-
ret cõmeatum, eũ illis dixiſſe: Non ſic vixi, vt me pudeat *Hæc ha-*
inter vos viuere: ſed nec mori timeo, quia bonum Do- *bes in vita*
minum habemus. Et hæc noſter Auguſtinus ſenex, eli- *D. Ambr.*
mata ac liberata admirabatur, & laudabat verba. Ideo *per Pauli-*
enim eum dixiſſe intelligendum eſt, nec mori timeo, *num preſ-*
quia bonum Dominum habemus, ne crederetur præſi- *byterũ di-*
dens de ſuis purgatiſsimis moribus præſumpſiſſe, Non *ſcipulũ e'*
ſic vixi, vt me pudeat inter vos viuere. Hoc enim dixe- *conſcripta.*
rat ad illud quod homines de homine noſſe poterant.
Nam ſciens examen æquitatis diuinæ, de bono Domi-
no ſe dicit magis, quàm de meritis ſuis confidere. Cui
etiam in oratione quotidiana dicebat: Dimitte nobis *Mat. 6.*
debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus
noſtris. Cuiuſdam quoque coẽpiſcopi & familiariſ-
ſimi ſui amici in extremis vitæ de talibus frequen-
tiſsimum referebat dictum: ad quem cùm viſitandum
iam morti appropinquantem ventitaſſet, & ille ma-
nus geſtu ſe de ſeculo exiturum ſignificaret, atq; à ſe il-
li eſſet reſponſum, adhuc eum eccleſiæ neceſſarium vi-
uere poſſe, illum ne putaretur huius vitæ teneri cupidi-
tate, reſpõdiſſe ei: Si nunquam, bene: Si aliquãdo, qua-
re non modò? Et talem ſententiam mirabatur & lau-
dabat hominem protuliſſe, Deum quidem timentem,
veruntamen in villa natum & nutritum, ſed non mul-
ta lectionis eruditum ſcientia. Illud etiam cuiuſdam
ægrotantis dictum afferebat epiſcopi, de quo ſanctus
in epiſtola ſua quam de mortalitate ſcripſit, martyr Cy- *D. Cypria-*
prianus ita retulit, dicens: Cum quidam de collegis & *ſer. de im-*
conſacerdotibus noſtris infirmitate defeſſus, & de ap- *mortali-*
propinquante morte ſolicitus commeatum ſibi preca- *tate.*
retur aſtitit deprecanti, & iam penè morienti iuuenis
honore & maieſtate venerabilis, ſtatura celſus & clarus
aſpectu, quem aſtantem ſibi vix poſſet humanus aſpe-
ctus oculis carnalibus intueri, niſi quod talem videre
iam poterat, de ſeculo receſſurus. Atque ille non ſine
quadam animi & vocis indignatione infremuit & di-
xit: Pati timetis, exire non vultis, quid faciam vobis?

Ante proximum verò diem infirmitatis obitus ſui *Cap. 28.*
à ſe dictatos & editos recenſuit libros ſiue eos, quos pri- *Quæ ante*
mo tempore conuerſionis ſuæ adhuc laicus, ſiue quos *mortem.*
presbyter, ſiue quos epiſcopus dictauerat, & quæcũque
in his recognouit aliter, quàm ſeſe haberet eccleſiaſti-
ca regula à ſe fuiſſe dictata & ſcripta, cum adhuc eccle-
ſiaſticum vſum minus ſciret, minuſq; intelligeret, à ſe-
metipſo & reprehenſa & correcta ſunt. Vnde etiã duo *Retracta-*
cõſcripta volumina, quorũ eſt titulus, de retractatione *tionum*
vel de recẽſione librorũ. Præceptos etiã ſibi quoſdam li *libri.*
bros ante diligentiorẽ emendationem à nõnullis fratri-
bus cõquerebatur, licet eos poſtmodũ emendaſſet. Im-
perfecta etiam quædam, librorum ſuorum præuentus
morte dereliquit. Quiq; prodeſſe omnibus volẽs & vo-
lentibus multa librorũ legere, & non valẽtibus ex vtro-
que diuino teſtamento veteri & nouo, præmiſſa præfa-
tione præcepta diuina ſeu vetita ad vitæ regulam perti-
nentia excerpſit, atque ex his vnum codicem fecit: vt
qui vellet, legeret, atque in eo vel quàm obediens Deo
inobediẽſq; eſſet agnoſceret: & hoc opus voluit Spe- *Speculum*
culum appellare. Verùm breui conſequenti tempore di *Tom. 3.*
uina voluptate & poteſtate prouenit, vt manus ingens
diuerſis telis armata & bellis exercitata, immanium ho-
ſtium Vuandalorum & Alanorum commixtam ſecum *Barbarorũ*
habentes Gothorum gentem, aliarùmque diuerſarum *irruptio.*

gentium perſonas, ex Hiſpaniæ partibus tranſmarinis nauibus Africæ influxiſſet & irruiſſet: vniuerſaq́; per loca Mauritaniarum etiam ad alias noſtras tranſiens prouincias & regiones, omni ſæuiens crudelitate & atrocitate, cuncta quæ potuit explicatione, cædibus diuerſisq́; tormentis, incendiis aliiſque innumerabilibus & infandis malis depopulata eſt: nulli ſexui, nulli parcens ætati, nec ipſis Dei ſacerdotibus vel miniſtris, nec ipſis Eccleſiarum ornamentis ſeu inſtrumentis vel ædificiis. Et hanc ferociſsimam hoſtium graſſationem & vaſtationem ille homo Dei, & factam fuiſſe & fieri, non vt cæteri homines, ſentiebat & cogitabat: ſed altius & profunditus eã conſiderans, & in hac animarum præcipuè vel pericula vel mortes præuidẽs, ſolito amplius (quoniã

Eccl. 1. vt ſcriptum eſt: Qui apponit ſcientiam, apponit dolorem, &, cor intelligens quaſi tinea oſsibus) fuerunt ei la-

Pſal. 41. chrymæ panes die ac nocte, amariſsimámque & lugubrem præ cæteris ſuæ ſenectutis iam penè extremã ducebat ac tolerabat vitam. Videbat enim ille homo Dei ciuitates excidio perditas pariter cum ædificiis, villarúmque habitatores, alios hoſtili nece extinctos, alios effugatos atque diſperſos, Eccleſias ſacerdotibus ac miniſtris deſtitutas, virginéſque ſacras & quoſque continentes vbique diſsipatos: & in his alios defeciſſe tormentis, alios gladio interemptos eſſe, alios in captiuitate perdita animi & corporis integritate, ac fidei, malo more ac duro hoſtibus deſeruire: hymnos Dei & laudes ab eccleſiis deperiſſe, ædificia eccleſiarum quàm plurimis locis ignibus concremata, ſolennia quoque quæ Deo debentur de propriis locis defeciſſe: ſacrificia ac ſacramenta diuina vel non quæri, vel quærenti qui tradat non facilè reperiri: in ipſas montium ſyluas & cauernas petrarum & ſpeluncas confugientes, vel quaſcunque munitiones, alios fuiſſe expugna-

† al. interceptos. tos & † interfectos, alios ita neceſſariis ſuſtentaculis euolutos atque priuatos, vt fame contabeſcerent: ipſóſque eccleſiarum præpoſitos & clericos, qui fortè Dei beneficio vel eos non incurrerant, vel incurrentes euaſerant, rebus omnibus expoliatos atque nudatos egentiſſimos mendicare, nec eis omnibus ad omnia quibus fulciendi eſſent ſubueniri poſſe. Vix tres ſuperſtites videbat ex innumerabilibus eccleſiis, hoc eſt, Carthaginenſem Hipponenſem, & Cirtenſem, quæ Dei beneficio exciſæ non ſunt, & earum permanent ciuitates, & diuino & humano fultæ præſidio, licet poſt eius obitũ vrbs Hipponenſis incolis deſtituta, ab hoſtibus fuerit concremata. Et ſe inter hæc mala ille homo Dei cuiuſdam ſapientis ſententia cõſolabatur, dicentis: Nõ erit magnus, magnum putans, ꝙ cadunt ligna & lapides, & moriũtur mortales. Hæc ergo omnia ille, vt erat altè ſapiens quotidie vbertim flebat, Accreuitq́; mœroribus & lamẽtationibus eius, vt etiam adhuc eo in ſuo ſtatu cõſiſtente ad eandem Hipponenſium regionum ciuitatem ab iiſdem hoſtibus veniretur obſidendam: quoniam in eius tunc defenſione erat conſtitutus comes quidam Bonifacius, cum Gothorum quondam fœderatus exercitu, quem vrbem fermè quatuordecim menſibus concluſam obſederunt. Nam & littus illi marinum interclusione abſtulerunt. Quò etiam nosipſi de vicino cum aliis noſtris coëpiſcopis confugeramus, in eadémque omni eius obſidionis tempore fuimus. Vnde nobiſcum ſæpiſsime colloquebamur, & Dei tremẽda iudicia præ oculis noſtris poſita cõſiderabamus,

Pſal. 118. dicentes: Iuſtus es Domine, & rectum iudiciũ tuum. Pa-

2. Cor. 1. ritérque dolentes, gementes & flentes orabamus miſerationum patrem & Deum omnis conſolationis, vt de eadem nos tribulatione ſubleuare dignaretur.

Et fortè prouenit, vt vnà cum eodem ad menſam *Cap. 29.* conſtitutis, & inde confabulantibus, nobis diceret: *Morbus extremus.* Noueritis me hoc tempore noſtræ calamitatis id deum rogare, vt aut hanc ciuitatem ab hoſtibus circundatam liberare dignetur, aut ſi aliud ei videtur, ſuos ſeruos ad perferendam ſuam voluntatem fortes faciat, aut certè, vt me de hoc ſeculo ad ſe accipiat. Quæ ille dicens nóſq́; inſtruens, deinceps cum eodẽ & nos cũ noſtris omnibus, & ipſi qui in eadẽ fuerant ciuitate, à ſummo Deo ſimiliter petebamus. Et ecce tertio illius obſidionis menſe decubuit lecto febribus fatigatus, & illa vltima exercebatur ægritudine. Nec ſuum ſanè Dominus famulum fructu ſuæ precis fraudauit. Nam & ſibiipſi & eidem ciuitati quod & lachrymoſis depopoſcit præcibus, in tempore impetrauit. Noui quoq́; eundem & presbyterum, & epiſcopum pro quibuſdam energumenis petentibus vt oraret rogatum, cúmque in oratione lachrymas fundentem Deum rogaſſe, & dæmones ab hominibus receſsiſſe. Itémq́; ſcio ad ægrotantem & lecto iacentẽ quendam cum ſuo ægroto veniſſe, & rogauiſſe vt eidem manum imponeret vt ſanus eſſe poſſet: cúmque reſpondiſſe, ſi aliquid in his poſſet, ſibi hoc vtique primitus præſtitiſſet: illúmq́; dixiſſe viſitatum ſe fuiſſe, ſibique per ſomnium dictum eſſe, Vade ad Auguſtinum epiſcopum, vt eidem manum imponat, & ſaluus erit. Quod dum comperiſſet, facere non diſtulit, illumq́; infirmum continuò Dominus ſanum ab eodem diſcedere fecit. Interea reticendum minimè eſt, *Cap. 30.* cùm memorati impenderent hoſtes, à ſancto viro no- *Conſilium vtrum hoſtibus aduentãtibus ex eccleſiis epiſcopis recedendum ſit.* ſtro coëpiſcopo Thabennenſis eccleſiæ Honorato, literis fuiſſe conſultum, vtrùm nam illis aduentantibus, ex eccleſiis epiſcopis, vel clericis recedendum eſſet, nec ne. Eique reſcriptis inſinuaſſe, quid magis ab illis euerſoribus eſſet metuendum. Quam eius epiſtolam huic ſcripturæ inſerere volui. Eſt enim ſacerdotum Dei, & miniſtrorum moribus valde vtilis & neceſſaria. Iſto modo reſcriptum eſt ad eũdem ab eo- *Tom. 2. epiſt. 180.* dem, Sancto fratri & coëpiſcopo Honorato, Auguſtinus in domino ſalutem. Charitati tuæ miſſo exemplo epiſtolæ quã fratri Quod vult deo noſtro coëpiſcopo ſcripſi, putabam me hoc onere caruiſſe, quod mihi impoſuiſti, quærendo conſilium, quid in iis periculis quæ tempora noſtra inuenerunt, facere debeatis. Quamuis enim epiſtolam &c. Sanè ille ſanctus in vita ſua *Cap. 31.* prolixa pro vtilitate ac fœlicitate ſanctæ eccleſię catho- *Mors & ſepultura.* licæ diuinitus condonata, vixit annis ſeptuaginta ſex, in cleritatu autem vel Epiſcopatu annis fermè quadraginta. Dicere autem nobis inter familiaria colloquia conſueuerat, poſt perceptum baptiſmum etiam laudatos Chriſtianos & ſacerdotes abſque digna & competenti pœnitentia exire de corpore non debere. Quod & ipſe fecit vltima qua defunctus eſt ægritudine. Nam ſibi iuſſerat pſalmos Dauidicos, qui ſunt pauciſsimi *Pœnitẽtia in morte.* de pœnitentia ſcribi, ipſóſque quaterniones iacens in lecto contra parietatem poſitos diebus ſuæ infirmitatatis intuebatur, & legebat, & vbertim ac iugiter flebat: Et ne intentio eius à quoquam impediretur, ante dies fermè decem quàm exiret de corpore, à nobis poſtulauit præſentibus, ne quis ad eum ingrederetur, niſi iis tantum horis quibus medici ad inſpiciendum intrabant, vel cùm ei refectio inferretur. Et ita obſeruatum & factum eſt: qui omni illo tempore orationi vacabat. Verbum Dei vſque ad ipſam ſuam extremam ægri-

tudinem imprætermiſſè, alacriter & fortiter, ſana mente, ſanóque conſilio in Eccleſiis prædicauit. Membris omnibus ſui corporis incolumis, integro aſpectu atque auditu, nobis aſtantibus & videntibus, ac cum eo pariter orantibus, obdormiuit cum patribus ſuis, enutritus in bona ſenectute: & nobis coram poſitis pro eius commendanda corporis depoſitione, ſacrificium Deo oblatum eſt, & ſepultus eſt. Teſtamentum autem nullum fecit, quia vnde faceret pauper Chriſti non habuit. Eccleſiæ bibliothecam & omnes codices diligenter poſteris cuſtodiendos ſemper iubebat. Si quid verò eccleſia, vel in ſumptibus, vel in ornamentis habuit, fideli presbytero qui ſub eodem domus eccleſiæ curam gerebat, dimiſit. Nec ſuos conſanguineos vel in propoſito, vel extra conſtitutos, in ſua vita & morte vulgi more tractauit. Quibus dum adhuc ſupereſſet id, ſi opus fuit, quod & cæteris erogauit, non vt diuitias haberent, ſed vt aut non, aut minus egerent. Clerum ſufficientiſſimum & monaſteria virorum ac fœminarum continentium cum ſuis præpoſitis plena eccleſiæ dimiſit, vnà cum bibliothecis, libros & tractatus vel ſuos vel aliorum ſanctorum habentibus, in quibus dono Dei, qualis quantúſq; in eccleſia fuerit, noſcitur, & in his ſemper viuere à fidelibus inuenitur. Iuxta quod etiam ſecularium quidam poëtarum, ſuis iubens, quo ſibi tumulum mortuo in aggere publico collocarent, pro epigrammate finxit, dicens:

Viuere poſt obitum vatem vis noſſe viator:

Vide, quomodo moriantur veri Chriſti fideles.

Sacrificiũ oblatum.

Bibliotheca.

Monaſteria.

Quod legis, ecce loquor, vox tua nempe mea eſt.

Et in ſuis quidem ſcriptis ille Deo acceptus & charus ſacerdos, quantum lucente veritate videre conceditur, rectæ ac ſanæ fidei, ſpei, & charitatis catholicæ eccleſiæ vixiſſe manifeſtatur. Quod agnoſcunt, qui eundem de diuinis ſcribentem legentes proficiunt. Sed ego arbitror plus ex eo proficere potuiſſe, qui eum & loquentem in eccleſia præſentem audire, & videre potuerunt, & eius præſertim inter homines conuerſationem non ignorauerunt. Erat enim non ſolùm eruditus ſcriba in regno cœlorum, de theſauro ſuo proferens noua & vetera, & vnus negociatorum qui inuentam precioſam margaritam, quæ habebat, venditis comparauit: verumetiam ex iis extitit vnus, ad quos ſcriptum eſt: Sic loquamini & ſic facite: & de quibus ſaluator dicit: Qui fecerit & docuerit ſic homines, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. Peto autem impendiò veſtram charitatem, qui hæc ſcripta legitis, vt mecum omnipotenti Deo gratias agatis, dominúmque benedicatis, qui tribuit mihi intellectum, vt hæc in notitiam & præſentium & abſentium præſentis temporis & futuri hominum, & vellem deferre, & valuiſſem: & mecum ac pro me oretis, vt illius quondam viri, cum quo annis fermè quadraginta dei dono abſque amara vlla diſſenſione ac familiariter ac dulciter vixi, & in hoc ſeculo æmulator & imitator exiſtam, & in futuro omnipotentis Dei promiſsis cum eodem perfruar. Amen.

Mat 13.

Iacobi 2.

Mat. 5.

CLARISS. PRAESTANTISS. Q. VIRO D. IACOBO PAMELIO, SACRARVM LITERARVM LICENT. AC BRVGIS CANONICO,

Ioannes Vlimmerius S. P. D.

QVANTA hactenus, vir humaniſſime, hominum quorundam in iudicando temeritas fuerit, quiduis D. Auguſtini eſſe clamantium, ac pro animi arbitrio reclamãtium: haud quiſquam facile crediderit, niſi ipſam rei veritatem, ab antiquioribus proditam, penitius inſpexerit, & ad viuum (quod aiunt) reſecuerit. In quo controuerſiæ genere nemo nobis D. Poſsidio, vt qui eius diſcipulus fuerit, potior diſceptator haberi debet. Nam cùm beatiſſ. Auguſtinus tam multa ediderit, dictarit, atque in Eccleſia acerrimè diſputarit, exceperit, & emẽdarit vel aduerſus hæreticos conſcripta, vel ex Canonicis libris expoſita, vt illis omnibus cognoſcendis & perlegendis vix quiſquam ſtudioſorum ſufficiat: nulli mirum videri debet, quædã eius ſcriptis admixta eſſe, quæ vix eruditi alicuius ac pij ſunt, nedum D. Auguſtini, ſumma eruditione ac pietate viri: & rurſus, quorundam coniecturis (ne dicam præcipiti iudicio & temerario auſu) quædã ſublata eſſe, quæ, vel omnibus In vita *tacentibus, Phraſis ipſa atque incredibilis pietas Auguſtini eſſe loquebantur. Quare ne veritatis & verbi* Capit. 8. *Dei auidiſſimos, Poſsidius, qui cum hoc noſtro Antiſtite annis fermè quadraginta, Dei beneficio ac dono, abſque amara vlla diſſenſione (libenter enim ipſius verbis vtor) familiariter ac dulciter vixit, in aliquo defraudare videretur, Indiculum librorum, tractatuum, & epiſtolarum eiuſdem, omnibus ſtudioſis promiſſum conſcripſit & exhibuit. Quem tamen in hunc vſque diem omnes qui Auguſtino non fauere non poſſunt, haud citra ſummam expectationem votis ardentiſſimis deſiderarunt, ne poſthac (vt rectiſſimè ſcribis) Cenſorum quorundam temerariis iudiciis fluctuarent incerti. Eum ego non alibi à me inuentum ac nuſquã extare exiſtimatũ, in Villarienſis Abbatiæ venerandæ antiquitatis codicibus longè inſtructiſſima Bibliotheca excutienda occupatiſſimus, ac tuo exemplo, illius auidiſſimus, nihil minus cogitans, reperi. Quem vt aliquando in lucem (cui nunquã antea aſſueuerat) edere vellem, non ſemel id literis ad me miſſis, quibus & operam & partem magnam ſumptuum liberaliſſimè offerebas, hortatus es, ne diutius ſua expectatione fruſtrarentur viri docti, quos nulli rei magis inhiare crediderim. Hactenus tamen eius editionem quamlibet multum poſtulatã differre viſum fuit, vt noſtris marginum ſcholiis illuſtratus (quibus & per ipſum Auguſtinum & per veteres Patres, qui eius ſcripta paſſim citare non dubitãt, opera eſſe Auguſtini cõuincuntur) ac in cõmodiorem atque aliquanto concinniorem ordinem redactus, in lucem ſub tui nominis auſpicio prodiret: quando aliud tibi nequaquam gratius eſſe poſſe, certum habebam. Nam quantopere iiſdem ſtudiis delectareris, et ſi antea didiceram è cognato tuo Ludouico Carrione, iuuene non illiterato, in cuius ore mihi planè habitare viſus es, adeò tuum erga ſe ſtudium, magnificentiam, ac feruorem frequenter nobis ſumma cum animi voluptate prædicat: magis id tamen venerabilis ille Beda tuus, nuper in officina Heruagiana renatus, ac multorum librorum acceſſione, non ſine immenſis ſumptibus ac ſtudiis auctus, teſtatus eſt. Maximam itaque in ſpem adducor fore, vt quæ tẽporum iniuria in tenebris adhuc iacent, & cum blattis ac tineis alicubi rixantur, ea Tu, quæ tua eſt in veteribus conquirendis indefeſſo ſtudio diligentia, aliquando in propatulum allaturus, & quod noſtris qualibuſcunque laboribus deeſt, indubitanter adiecturus ſis. Siquidẽ comperi & ego poſt hanc noſtram abſolutam editionem nonnulla eſſe, quæ diligens lector exactius & magis plena numeris ſuis eradita, optare poſſit. In marginibus verò librorum noſtrorum (vt eius conſilij mei tibi conſtet ratio) ſatis habuimus Voluminum Tomos annotare, omiſſo paginarum numero, quod is in aliis atque aliis exemplaribus, alius ac multò diuerſiſſimus ſit nec idem omnibus reſpondere poſſit. Cæterùm hanc opellam & qualẽcunque induſtriam noſtram te Authore ſuſceptã cùm recordarer, abduci ab eo non potui, quin generoſæ D. T. conſecratum humiliter offerrem. Accipies itaque eo quo offerimus animo & pro tua ſolita humanitate, aduerſus calumniatorum inſultus, noſtros conatus tuebere. Vale multum obſeruande Domine, nóſque tui ſtudioſiſſimos mutuo dilige. Louanij è noſtro Martiniano cœnobio. 9. Calend. Apriles. Anno M. D. LXIIII.*

† Indiculi Opuſculorum ſuorū ipſe D. Auguſtin. meminit 2. libr. Retract. cap. 41.

† INDICVLVS LIBRORVM, TRACTATVVM ET EPISTOlarum D. Auguſtini Hipponenſis Epiſcopi, editus à * Poßidio Calamenſi Epiſcopo: cum marginalibus annotationibus Ioannis Vlimmerij.

* aliàs Poßidonio: ſed vetuſta exemplaria conſtãter legunt Poſſidio.

Foliorum numerum ad hanc editionem accommodauimus.

Tom. primo fol. 93.	Contra Paganes de Academicis,	Lib. iij.	Primo libr. Retractationum, cap. primo.
Tom. 1. fol. 112.	De vita beata, ad Theodorum,	lib. j.	Primo Retract. cap. 2.
Tom. 1. fol. 103.	De Ordine,	lib. ij.	1. Retract. 3.
Tom. 1. fol. 115.	Soliloquiorum,	lib. ij.	1. Retract. 4.
Tom. 1. fol. 118.	De immortalitate animę,	lib. j.	1. Retract. 5.
Tom. 1. fol. 53.	De Grammatica,	lib. j.	1. Retract. 6. & 11.
Tom. 1. fol. 70.	De Muſica,	lib. vj.	
Horum quoque mentionē facit in Epi. 131.	Cæterarum diſciplinarū principia,	lib. v. id eſt,	
Tom. 1. fol. 60.	De Dialectica,		
Tom. 1. fol. 68.	De Rhetorica,		
	De Geometria,		
	De Arithmetica,		
	De Philoſophia.		
Tom. 2. Epiſtol. 49. ad Deogratias: huius etiā meminit in libro de prædeſtinatione ſanctorum, cap. 9. Matth. 7.	Quæſtiones contra Porphyrium expoſitæ ſex: id eſt, de Reſurrectione, De tempore Chriſtianæ religionis, De Sacrificiorum diſtinctione, De eo quod Dominus dicit, In qua mēſura menſi fueritis, remetietur vobis, de filio Dei ſecundum Salomonem, de Iona propheta,	lib. j.	Secundo libro Retractationum, Cap. 31.
Non extat. * Hierium	De pulchro & apto ad * Icherium Rōmanæ vrbis Oratorem,	lib. ij.	Lib. 4. Confeſſ. cap. 13. & 14.
Tom. 3. fol. 190.	De diuinatione dæmonum,	lib j.	2. Retract. 30.
Tomus quintus.	De ciuitate Dei,	lib. xxij.	2. Retract. 43.
Tom. 2. Epiſt. 44.	Contra Maximum Madaurenſem Grammaticum Paganum,	Epiſt.	
Tom. 2. Epiſt. 42.	Madaurenſibus Paganis,	Epiſt.	
	Contra Paganos,	Tract. duo.	
	Ad eoſdem exhortatio ad fidem, & de timore Dei.		
Tom. 10. fol. 373. col. 4.	De calendis Ianuarij contra quos ſuprà,	Tract.	
	Contra eoſdem Paganos,		
	De Epiphania,		
	De defectu ſolis,		
	De parentalibus.		
Tom 10 fol. 199. 202. & 331.	* De Reſurrectione mortuorum,	Tract. iij.	* V. Beda. 1. Cor. 15. & ad Coloſſ. 3. Algerus libr. 1. de corpore & ſang. dom. cap. 12.

Tom.6.fol.188. De Lectione actuum Apoſtolorum, vbi Epicurei
& Sroici Philoſophi cum Apoſtolo Paulo contulerunt de teſtimoniis ſcripturarum, Tract.j.
Tom.9.fol.212. Epiſtola ad Lampadium conti a Mathemaricos.
Non puto proſtare. Contra Mathematicos, lib.ij.
Tom.2.Epiſt.200. De Cauendo Iudaiſmo ad Aſellicum.
Tom.6.fol.35. Aduerſus Iudæos, Tract.j. Citatur à V. Beda in expoſitione epiſtolæ ad Romanos in principio cap. 11. Ad Hebræos quoque cap.7.
Tom.6.fol.12. Ad Catechumenos, contra Iudæos, Paganos & Arrianos, ſer.j.

CONTRA MANICHÆOS.

Tom.1.fol.169. DE moribus Eccleſiæ Catholicæ, & de moribus Manichæorum, lib.ij. 1.Retract.7.
Tom.1.fol.128. De animæ quantitate, Dialog.j. 1.Retract.8.
Tom.1.fol.140. Vnde malum & de libero arbitrio, lib.iij. 1.Retract.9.
Tom.1.fol.180. De Geneſi aduerſus eoſdem Manichæos, lib.ij. 1.Retract.10.
Tom.6.fol.51. Contra eoſdem Manichæos, de duabus animabus, lib.j. 1.Retract.15.
Tom.6.fol.20. De vtilirate credendi ad Honoratum tunc Manichæum, lib.j. 1.Retract.14.
Tom.6.fol.15. Acta contra Fortunatum Manichæum, lib.j. 1.Retract.16. Suprà etiam in vita cap.6.
Tom.3.fol.108. De Geneſi ad literam non abſolutus, lib.j. 1.Retract.18.
Tom.3.fol.114. Item de Geneſi ad literam, lib.xij. 2.Retract.24.
Tom.6.fol.25. Contra epiſtolam fundamenti, lib.j. 2.Retract.2.
Tom.6.fol.38. habes parē barū quæſtionū. Contra Adimanti calumnias, quæſtiones diuerſæ numero 88. 1.Retract.22.
Tom.6.fol.46. Conrra Fauſtum Manichæum, lib.xxxiij. 2.Retract.7.
Tom.6.fol.107. Acta habita cum Felice Manichæo, lib.ij. 2.Retract.8. Suprà etiam in vita cap.16.
Tom.6.fol.119. De narura boni aduerſus Manichæos, lib.j. 2.Retract.9.
Tom.6.fol.114. Contra epiſtolam Secundini Manichæi, lib.j. 2.Retract.10.
Tom.2.Epiſt.74. Ad Deuterium Epiſcopum contra ſupraſcriptos Manichæos, Epiſt.
Tom.10.fol.118.col.1. Tractarus aduerſus memoratos Manichæos, de eo quod ſcriptũ eſt: In principio fecit deus cœlum & rerram. Er, In principio erat verbum, &c.
Tom.10.fol.138.col.3. Tractatus contra eoſdem, de eo quod ſcriptum eſt in Aggæo propheta, Meum eſt aurum, & meum eſt argentum, &c.
Contra quos ſuprà de ſacrificiis ſpiritualibus, Tr.j.
Contra eoſdem, de die Domini ſecundum Sophoniam prophetam, Tract.j.
Tom.10.fol.339. Contra quos ſuprà ex eo quod ſcriptum eſt in Iob, Venerunt angeli Dei in conſpectum Dei, & diabolus in medio eorum, Et ex Euangelio, Beati mundo corde, quoniã ipſi Deũ videbũt, Tract.j.
Tom.1.fol.122. De magiſtro, lib.j. 1.Retract.12.
Tom.1.fol.157. De vera religione, lib.j. 1.Retract.13.
Tom.3.fol.52. De Fide & Symbolo, lib.j. 1.Retract.17. & epiſt. ad Romanianum, quæ eſt num.113.
Tom.4.fol.263. De ſermone Euangelij in monte, lib ij. 1.Retract.19.

De agone

Tom.3.fol.173. De agone Chriſtiano, lib.j. 2.Retract.3.
Tom.1.fol.15. Confeſſionum, lib.xiij. 2.Retract.6.
Tom.3.fo.2. De doctrina Chriſtiana, lib.iiij. 2.Retract.4.
Tom.4.fol.279. Quædam expoſitiones de epiſtola ad Romanos, libr.ij. 1.Retract.23.& 25.
Tom.4.fol.287. Quædam expoſitio epiſtolæ omnis ad Galatas, libr.j. 1.Retract.24.
Tom.4.fol.85. De conſenſu Euangeliſtarum, lib.iiij. 2.Retract.16.
Tom.4.fol.143. Ad Simplicianum de diuerſis quæſtionibus, lib.ij 2.Retract.1.
Tom.4 fol.216. * Catechiſmi, liber. 2.Retract.14.
** Aliàs De catechizandis rudibus.*
a Tom.3.fol.175. a De opere monachorum ad Aureliũ Epiſcopum, libr.j. 2.Retract.21.
Tom.2.Ep.118.& 119. Ad inquiſitiones Ianuarij reſponſionum, lib.ij. 2.Retract.20.
Tom.4.fol.2. De mendacio, ad Conſentium, lib.j. 1.Retract.27.
Tom.4.fol.7. Aduerſus mendacium, lib.j. 2.Retract.60.
Non extat. Incipit: Qui dicunt mentionem, &c. Contra Hilarium Tribunitium de canticis ad altare, lib.j. 2.Retract.11
Tom.4.fol.75. Quæſtiones Euangeliorum, lib.ij. 2.Retract.12.
Tom.4.fol.83. Annotationes aliquot in Matthæum, lib.j.
Tom.4 fol.296. Annotationes in Iob, lib.j. 2.Retract.13.
Tom.6.fol.171. De bono coniugali contra Iouinianum, lib.j. 2.Retract.22.
Tom.6.fol.175. De ſancta virginitate, lib.j. 2.Retract.23.
Tom.4.fol.244. De ſancta viduitate ad Iulianam, lib.j. In calce huius libri meminit librorũ ſuorum, de orando Deo ad Probam & de ſancta virginitate.
V. Beda creberrimè hunc citat 1.Cor.7. ad Philip.4.1.Tom.5. De veteri Teſtamento aliqua expoſitio.
Quæſtiones diuerſæ de veteri teſtamẽto, lib.xxxiij.
Eundem titulum habet & ad Probam de orando Deum, Ep.121.
a Tom.3.fol.22. a Locutionum libri ſeptem. 2.Retract.54.
b Tom.4.fol.19. b Quæſtionum libri ſeptem. 2.Retract.55.
c Tom.3.fol.204. c Speculum ſcripturarum.
Quaternio vnus, quo propria manu ſanctus Epiſcopus Auguſtinus initiauit. Huius mentionem facit Poſsidius ſuprà in vita, cap.28.

Tom.4.fol.123. *DE DIVERSIS QVÆSTIOnibus octuaginta tribus, videlicet:* 1.Retract.26.

1 QVæſtio, Vtrum anima à ſeipſa ſit.
2 Quæſtio, De libero arbitrio.
3 Quæſtio, Vtrum Deo autore ſit homo deterior.
4 Quæſtio, quæ ſit cauſa, vt ſit homo deterior.
5 Quæſtio, Vtrum animal irrationale beatum eſſe poſſit.
6 Quæſtio, De malo.
7 Quæſtio, Quæ propriè in animante anima dicatur.
8 Quæſtio, Vtrum per ſe anima moueatur.
9 Quæſtio, Vtrum corporeis ſenſibus percipi veritas poſſit.
10 Quæſtio, Vtrum corpus à Deo ſit.
11 Quæſtio, Quare Chriſtus de fœmina natus ſit.
12 Quæſtio, De mente mundanda ad videndum Deum.
13 Quæſtio, Quo documento conſtet, homines beſtiis excellere.
14 Quæſtio, Non fuiſſe corpus domini noſtri Ieſu Chriſti phantaſma.
15 Quæſtio, De intellectu.

60 Quæſtio, De die autem illo & hora nemo ſcit, neque angeli cœlorum, neque filius hominis, niſi ſolus pater.

61 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt in Euangelio, turbas Dominum in eremo pauiſſe de quinque panibus.

62 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt in Euangelio, quòd baptizabat Ieſus plures quàm Ioannes, quamuis ipſe non baptizaret, ſed diſcipuli eius.

63 Quæſtio, De verbo.

64 Quæſtio, De muliere Samaritana.

65 Quæſtio, De reſurrectione Lazari.

66 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt, An ignoratis fratres: ſcientibus enim legem loquor, quia lex dominatur homini, inquantum tempus viuit? vſque ad eum locum in quo ſcriptum eſt, Viuificabit & mortalia corpora veſtra per inhabitantem ſpiritum eius in vobis.

67 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt, Exiſtimo enim quod indignæ ſint paſſiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis: vſque ad id quod dictum eſt, Spe enim ſalui facti ſumus.

68 Quæſtio, De eo quod ſcriptũ eſt, O homo, tu quis es qui reſpondeas Deo?

69 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt, Tunc & ipſe filius ſubiectus erit ei qui illi ſubiecit omnia.

70 Quæſtio, De eo quod Apoſtolus dicit, Abſorpta eſt mors in victoriam: vbi eſt mors contentio tua? vbi eſt mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis, peccatum, virtus verò peccati, lex.

71 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt, Inuicem onera veſtra portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti.

72 Quæſtio, De temporibus æternis.

73 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt, Et habitu inuentus vt homo.

74 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt in epiſtola Pauli ad Coloſſenſes, In quo habemus redemptionem & remiſſionem peccatorum, qui eſt imago Dei inuiſibilis.

75 Quæſtio, De hæreditate Dei.

76 Quæſtio, De eo quod apoſtolus Iacobus dicit, Vis autem ſcire ô homo inanis, quia fides ſine operibus otioſa eſt.

77 Quæſtio, De timore, vtrum peccatum ſit.

78 Quæſtio, De pulchritudine ſimulachrorum.

79 Quæſtio, Quare magi Pharaonis fecerunt miracula quædam, ſicut Moyſes famulus Dei.

80 Quæſtio, Aduerſus Apollinariſtas.

81 Quæſtio, De quadrageſima & quinquageſima.

82 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt, Quem enim diligit Dominus corripit, flagellat autem omnem filium quem recipit.

83 Quæſtio, De coniugio in eo quod Dominus ait, Si quis dimiſerit vxorem ſuam excepta cauſa fornicationis.

Tom.2.Epiſt.59. Ad Paulinũ epiſcopũ de nouẽ quæſtionibus, lib.j.

Tom.4.fol.13. De fide & operibus, lib.j. 2.Retract.38.

Tom.2.Epiſt.112. De videndo Deo ad Paulinam, lib.j. 2.Retract.41.

Tom.2.Epiſt.120. De gratia noui teſtamenti ad Honoratum, lib.j. 2.Retract.36.

a Tom.2.Epiſt.28. a De origine animæ ad ſanctũ Hieronymum, lib.j. 2.Retract.45.

b Tom.2.Epiſt.29. b De ſentẽtia ſancti Iacobi apoſtoli ad eundẽ, lib.j. Ibidem.

c To.2.Ep.57.D.Fulgẽtius reſpõſ.tertia ad Ferrandum Diaco.Epiſtol.86. c De præſentia Dei ad Dardanum, lib.j. 2.Retract.49.

Ad Caſulanum, de ieiunio ſabbati. lib.j. Eugyppius Tom.2. cap.229.

a Tom.2. Epiſtol.121. a Ad Probam de orando Deo, lib.j. Beda.Rom.8.
Huius meminit D. Aug. in libr. de bono vidui. ad Iulianam. b Ad Pollentium de * incompetentibus nuptiis, libr.ij. 2.Retract.57. * adulterinis.
b Tom.6.fol.182. *c Tom.6.fol.126.* c Contra aduerſariũ legis & prophetarum, lib.ij. 2.Retract.58.
d Tom.3.fol.34. d Enchiridion ad Laurentium de fide, ſpe & charitate, lib.j. 2.Retract.63.
Tom.4.fol.213. De cura pro mortuis gerenda, lib.j. 2.Retract.64.
Tom.4.fol.151. De octo Dulcitij quæſtionibus, lib.j. 2.Retract.65.
Tom.2.Epiſt.80. De fine mundi ad * Eſychium epiſcopum Salonitanum. Eugyppius.Tom.1. cap.132. * Heſychium.

CONTRA ARRIANOS.

Tom.3.fol.54. DE Trinitate, lib.xv. 2.Retract.15.
Tom.2. Epiſt.174.175. 177.& 178. Contra Arrianos ad Paſcentium, lib.j. Poſſidius ſuprà in vita cap.17.
Epiſtolæ ad eundem contra quæſtiones diuerſas contra ſupraſcriptos.
Tom.2.Epiſtol.150. Epiſtolæ ad Elpidium.
Ad Terentianum.
Ad Maximum.
Tractatus diuerſi aduerſus ſupraſcriptos Arrianos, qui filium inæqualem patri eſſe contendunt.
To.10. Homilia inter quinquaginta numero 53.fol.108. Ex Euangelio Ioannis, Non poteſt filius facere quicquam, niſi quod viderit patrem facientem.
Ex eodem Ioanne, Pater enim diligit filium, & omnia demonſtrat ei.
Tom.10.fol.355.col.4. Item de Trinitate, de eo quod ſcriptũ eſt, In principio erat verbum, &c.
To. 10. De verbis do. ſerm.63.fol.51. Sermo de Trinitate,
** Tom.6.fol.142.* * Contra ſermonem Arrianorum, lib.j.
Tom.6.fol.147. Collatio cum Maximino Arrianorum Epiſcopo. Poſſidius ſuprà in vita cap.17.
Item ad quem ſuprà, lib.ij. Ibidem.
Tom.6.fol.167. Contra Felicianum. De vnitate Trinitatis, ad Optatum, lib.j. Beda 1.Cor.2.
Tom.6.fol.8. * Contra quinque hæreſes, lib.j. Lanfrancus libro de corpore & ſang. domini.
Tom.6.fol.1. * De Hereſibus ad Quotuultdeũ Diaconum, opus imperfectum, lib.j. * Beda Rom.1. * Huius meminit D. Gregorius papa Epiſt.179.lib.6.
Tom.1.fol.1. Retractationum, lib.ij. Horum mentionem facit Poſsidius ſupra in vita, cap. 28. Ipſe quoque Aug. Epiſtol. ad Quotuultdeũ præfixa lib. de Hæreſibus.

CONTRA DONATISTAS.

Non extat. Incipit: Abs te ipſo præſente audieram. COntra Epiſtolam Donati heretici, lib.j. 1.Retract.21.
a Aduerſus Donatiſtas Abecedarium. 1.Retract.20.
a Non extat. Incipit: Quoniam Donatiſtæ nobis. b Contra partem donati, lib.j. 2.Retract.5.
c Contra Epiſtolam Parmeniani epiſcopi, lib.iij. 2.Retract.17.
b Tom.7.fol.2. d De Baptiſmo contra Donatiſtas, lib.vij. 2.Retract.18.
c Tom.7.fol.3. *d Tom.7.fol.79.* e Contra quod attulit Centurius à Donatiſtis, libr.j. 2.Retract.19.
e Non extat. Incipit: Dixi eo quod ſcriptũ eſt in Salomone. f Contra partem Epiſtolæ Petiliani, lib.j.
f Tom.7.fol.17. Contra plenariam Epiſtolam eiuſdem, lib.j. 2.Retract.25.
g Tom.2.Epiſt.48. g Item contra ſecundam eiuſdem, lib.j.

Contra

Contra Epiſtolam Vincentij Donatiſtæ & rogatiſtæ, lib.j.

Non extat. Incipit: Probationes rerum neceſſariarũ. Contra quem neſcio Donatiſtam, lib.j. 2.Retract.28.

a Tom.7.fol.44. [a] Contra Creſconium Grammaticum, lib.iiij. 2.Retract.26.

b Tom.7.fol.105. [b] De vnico baptiſmo cõtra Petilianũ ad Conſtantinum, lib.j. 2.Retract.34.

Tom.7.fol.109. Ad Catholicos fratres, de vnitate Eccleſiæ contra Petiliani Donatiſtæ epiſtolam, lib.j.

Non extat. De Maximianiſtis contra Donatiſtas, lib.j. 2.Retract.35.

Incipit: Multa iam dix[imus], multa iam ſcripſimus. [c] Breuiationes geſtorum de collatione facta cõtra ſupraſcriptos donatiſtas, lib.iij. 2. Retract. 39. ibique vocatur Breuiculus collationum.

c Tom.7.fol.120. d Poſt Collationẽ cõtra ſupraſcriptos donat. lib.j. 2.Retract.40.

d Tom.7.fol.127.

e Tom.2.Epiſtol.50. e De correctione donatiſtarũ ad Bonifacium, lib.j. 2.Retract.48.

Non puto extare. Ad Emeritum epiſcopum donatiſtarum, lib.j. 2.Retract.46.

Incipit: Si vel nunc frater Emerite. f Tractatus ad populum contra donatiſtas ſupra geſtis cum præſcripto Emerito. Supra in vita cap.24.

f Tom.7.fol.134.

Tom.7.fol.136. De geſtis cum Emerito donatiſtarũ epiſcopo, lib.j. 2.Retract.51.

Tom.7.fol.72. Eſt 1. lib.ſe[d] hic in 2. ſecundus verò ex edit. Lypſi, eſt fol.310. Reſponſionum contra epiſtolas duas Gaudentij epiſcopi donatiſtarum, lib.ij. 2.Retract.59.

g Probationũ & teſtimoniorum contra donatiſtas, libr.j. 2.Retract.27.

g Incipit: Quos timetis cõſentire Eccleſiæ Catholicæ. h Admonitio donatiſtarũ de Maximianiſtis, lib.j. 2.Retract.29.

h Non extat. Incipit: Quicunque calumniis hominum. i Ad donatiſtas ex concilio Cirtenſi, Epiſt. Huius meminit lib.2. Retract.cap.40.

k Ad eoſdem donatiſtas, Epiſt. 2.Retract.40.

i Tom.2.Epiſt.152. l Contra donatiſtas ad Catholicos, Epiſt.ij.

k Tom.2.Epiſt.166. & 171. m Ad Donatum preſbyterum Mutugennenſem donatiſtam, Epiſt.j.

l Tom.2.Epiſt.162. & 163. n Ad Ianuarium primatem partis donati, Epiſt.

m Tom.2.Epiſt.204. Ad Primianum commonitorium.

n Tom.2.Epiſt.68.

Tom.2.Epiſt.167. Ad Feſtũ commonitoriũ, contra eoſdem donatiſt.

Tom.2.Epiſt.112. Ad Fortunatianum epiſcopum Siccenſem commonitorium contra ſupraſcriptos. Huius mentionem facit lib.2.Retr.cap.41.

Ad Macrobium, Epiſt.ij.

Tom.2.Epiſt.48. Ad Vincentium, Epiſt.

Vnam habes, Tom.2. Epiſt.147. Ad Proculianum, Epiſt.iiij.

Vna, Epiſt.164. Duas habes, Tom.2.Epiſtol. 172. & 173. Ad Emeritum, Epiſt.ij.

Ad Criſpinum, Epiſt.iiij.

Epiſt.168. & 169. Ad Euſebium, Epiſt.ij.

Epiſt.170. Ad Seuerinum, Epiſt.j.

Epiſtol.165. Ad Generoſum, Epiſt.j.

Epiſt.158. & 159. Ad Marcellinum tribunum de donatiſtis, Epiſt.

Epiſtol.203. Ad Maximinum donatiſtarum epiſcopum, Epiſt.

Epiſtol.160. Ad Apringium iudicem de circũcellionibus & donatiſtis, Epiſt.

Ad Creſconium grammaticum, Epiſt.

Epiſtol.60. Ad Cæcilianum præſidem, Epiſt.

Epiſtol.129. Ad Olympium, Epiſt.

Epiſtol.161. Ad Honoratum donatianæ partis, Epiſt.

Epiſtol.130. Cirtenſibus à Donatiſtarum hæreſi conuerſis.

Thianenſibus, Epiſt.ij.

Conſtannienſibus, epiſt.

Tom.2.Epiſt.61. Ad Dulcitiũ tribunum cõtra ſupraſcriptos, epiſt.

Tractatus tres de traditione in perſecutionibus & falſo baptiſmate contra ſupraſcriptos.

De iis qui ſe cogi ad vnitatem conqueruntur.

De bono vnitatis Eccleſiæ.

De duabus mulieribus de paruulo diſceptantibus.

Sermo Siniti habitus de teſtimoniis ſcripturarum contra ſupraſcriptos & idola.

Per natalem ſancti Salui Martyris contra ſupraſcriptos, quoniã non homines baptizãt, ſed Chriſtus.

De baptiſmo cõtra prçſcriptos, breuiſſimorũ, lib.j.

Sermo de concordia cum Donatiſtis.

Incipit:Curã noſtrã pro nobis & inimicis noſtris & veſtris. Sermo de lite & concordia cum eiſdem Donatiſtis, ſuper illud Eccleſiaſtici, concordia fratrum & amor proximi, &c.

Incipit.Prima lectio eloquiorum diuinorum.

CONTRA. PELAGIANOS.

Incipit.Poſteaquam in manus noſtras. C Ontra geſta Pelagij, lib.j. 2.Retract.47. * de geſtis Pelagij.

V.Beda, ad Roma. 9. & ad Galat.4.

a Tom.7.fol.140. ª Contra Pelagianiſtas, de baptiſmo paruulorum ad Marcellinum, lib.ij.

b Tom.7.fol.157. ᵇ Ad eundem Marcellinũ, de peccatorum meritis & remiſſione, epiſtola, ſeu liber tertius. 2.Retract.33.

Tom.3.fol.181. De Spiritu & litera ad Marcellinum, lib.j. 2.Retract.37.

Tom.7.fol.157. De natura & gratia contra Pelagianos, ad Timaſium & Iacobum, lib.j. 2.Retract.42.

Tom.7.fol.306. Ad Euttopium & Paulum epiſcopos, de perfectione iuſtitiæ hominis, contra Cœleſtium, lib.j. Huius meminit D.Proſper in fine contra Collatoré: D.quoq; Fulgentius lib.2. ad Monimum quæſt.2.

Tom.7.fol.165. * Contra Pelagium & Cœleſtium de gratia Chriſti & de peccato originali, lib.ij. * 2.Retract.50.

† Ad Pinianum, Albinianũ & Melanianum contra quæſtiones Pelagianiſtarum, lib.j. † Proſper lib. contra Caſſianum Collat.53.

Tom.7.fol.174. Ad Valerium comitem, de nuptiis & concupiſcentia, lib.ij. 2.Retract.53.

Tom.7.fol.186. Ad Papam Bonifacium, contra duas epiſtolas Pelagianorum, lib.iiij. 2.Retract.61.

Tom.7.fol.202. Contra Iulianum, lib.vj. 2.Retract.62.

Tom.6.fol.2. Contra ſecundam Iuliani reſponſionem, imperfectum opus. In epiſ. ad Quoduult leuus prætiza lib.de Hæreſibus.

Tom.2.Epiſt.104. Proſper in fine contra Collatorem. Ad Sixtum presbyterum contra ſupraſcriptos Pelagianos, epiſt.ij. Has agnoſcit D. Aug. lib.de bono perſeuerantiæ c.21.

Tom.2.Epiſt.106. Ad Paulinum, Nolanum epiſcopum, contra eoſdem, epiſt. Epiſt. quoque 46. & 47. Hanc quoq; præſcripto lib. & cap.

Tom.eodem Epiſt.90. 92.& 95. Ad Innocentium pontificem contra Pelagianos, epiſt. Proſper etiam in fine lib.cõtra Collat.

Tom.10.De verb.Apoſtoli ſer.14.fol.70. Tractatus de baptiſmo paruulorum, j. Lib.de octo Dulcitij quæſt.3. quæſt. Incipit: Proculdubio neceſſarium, &c.

Ad Mercatorem epiſcopum contra eoſdem, epiſt.

Epiſtol.107. Ad Vitalem Pelagianum peſſimum, epiſt.

Tom.7.fol.280. † Ad Valentinum & qui cum eo monachos, de 12.Retract.66.

gratia

gratia & libero arbitrio, lib.j.
Ibidem.186. Item ad eoſdem, de correptione & gratia, lib.j. 2.Retract.67.
Tom.7.fol.265. De Prædeſtinatione ſanctorum, ad Proſperum & Hilarium, lib.j. D.Eugyppius. Tom.2 cap.269.
Tom.eodem.fol.272. Ad eoſdem de bono perſeuerantiæ, lib.ij. Cap.11.huius libri citat, lib.Retract.
Epiſtol.28. De Origine animæ ad ſanctū Hieronymum, lib.j.
Epiſtol.29. De ſentētia ſancti Iacobi apoſtoli ad eundem, lib.j.
Tom.7.fol.247. De Anima & eius Origine, lib.iiij. 2.Retract.56.
Primus ad Renatū monachum. Secundus, ad Petrum presb. Tertius & Quartus ad Vincētium Victorem. Ad Optatum, de Origine animarum & Pelagianiſtis, epiſt ij. Ibidem.
Tom.2.Epiſtol.157. a Cōtra Priſcillianiſtas & Origeniſtas ad Oroſium, lib.j. 2.Retract.44.
a To.6.fol.119. Huius libri meminit in fine Epiſt.102. ad Euodiū. * Ad conſulta Oroſij, lib.j. Ex hoc lib. habet Eugyppius. Tom.1.cap.18.
* Reſolutionum ad Oroſium, lib. † Tom.2.Epiſt.89. † Reſponſio ad conſulta Hilarij, lib.j. Idem Tom.2.cap.309. Beda quoque hunc ſæpiſsimè citat.

IN PSALMOS.

Tom.8.in Proœm in Pſalm.118. D. Auguſtinus profitetur ſe totum Pſalteriū partim ſermocinando, partim dictando expoſuiſſe.

PSalmi expoſiti à primo vſque ad tricesimum ſecundum: Ex his etiam in populo tractati ſunt, xxj. xxv. xxvj, xxix.[a] xxx. xxxj.[b] xxxij.[c] xxxiij. Item alij dictati, id eſt, lxvij. lxxj. lxxiij. lxxiiij. lxxv. lxxvij. lxxviij. lxxxij. lxxxvij. lxxxix. ciiij. cv. cvj. cvij. cviij. cxj. cxiiij. cxvj: coniunctis ſcilicet cxxxv. & cl. Reliqui omnes excepto cxviij, In populo diſputati ſunt. Fiunt ergo tractatus Pſalmorum in populo habiti numero cxxiij: quia cxxj. ibi eſt expoſitus.

D.Aug. in epi.102. ad Euodium dicit ſe dictaſſe expoſitionem in Pſalm. 67. 71. & 77.

a In Pſal.30. Tract. iij.
b In Pſal.32. Tract. ij.
c In Pſal.33. Tract. ij.
d In Pſal.34. Tract. ij.
e In Pſal.36. Tract. iij.
f In Pſal.58. Tractatum habuit ad menſam ſancti Cypriani.
g In Pſal.48. Tract. ij.
h In Pſal.58. Tract. ij.
i In Pſal.68. Tract. ij.
k In Pſal.70. Tract. ij.
l In Pſal.80. Tract. ij.
m In Pſal.90. Tract. ij.
n In Pſal.102. Tract. ij.
o In Pſal.103. Tract. iiij.
p In Pſal.113. Tract. ij.
q In Pſal.118. ſer. x.

DE VERSIBVS PSALMORVM.

Hic ſermo fuit habitus Carthagini ad menſam ſancti Cypriani. Habetur Tom.10.fol.174. DE verſu Pſalmi ſecundi: Erudimini omnes qui iudicatis terram, &c. Et de muliere in adulterio deprehenſa, ſer. Pſalm.2. Ioan.8.
De verſu pſalmi ſeptimi: Iuſtum auxilium meum à Domino, qui ſaluos facit rectos corde, ſer. Pſalm 7.
Tom. 9.fol.183. De verſu pſalmi noni: Tibi derelictus eſt pauper, pupillo tu eris adiutor, ſer. Pſalm.9.
De pſalmo 14. non toto, ſer. Pſalm.14.
De pſal.17. & Ioannis apoſtoli epiſtola, ſer. Pſalm.17.
De verſu pſalmi 17. Diſciplina tua me direxit in finem, & diſciplina tua ipſa me docebit, ſer. Pſalm.17.
De verſu pſal.19. Mittat tibi auxiliū de ſancto, ſer. Pſal.19.
De pſalmo 21. & epiſtola beati Petri apoſtoli, ſer. Pſalm.21.
De verſu pſalmi 24. Vias tuas domine demonſtra mihi, &c. ſer. Pſalm.24.
De verſu pſalmi 25. ſer. Pſalm.25.

Tom.10. inter quinquaginta hom. 31. f. 95.
De verſu pſalmi 26. Suſtine dominum,&c. ſer. Pſalm.26.
De verſu pſal. 30 In te domine ſperaui, non confundar in æternum, ſer. Pſalm.30. Ioan.8.
De verſu pſal. 33. Venite filij audite me, timorem Domini docebo vos: & de muliere in adulterio deprehenſa ac Domino oblata, ſer.
De pſalmo trigeſimoſeptimo non toto, ſer. Pſalm.37.
De verſu pſalmi 41. Queadmodum deſiderat ceruus ad fontes aquarum,&c. ſer. Pſalm.41.
De verſu pſalmi 43. Quoniam propter te mortificamur tota die,&c. ſer. Pſalm.43.
Primus citatur à V. Beda ad Rom.1. Haberúrque Tom. 10. fol. 295. Secundus, Tom. 10. inter quinquaginta Homil. 28. fol. 106.
De verſu pſalmi 49. Deus manifeſtè veniet, Deus noſter non ſilebit, ſer. Pſalm.49.
De Reſponſione pſalmi 51. Speraui in miſericordia Dej,&c. ſer. Pſal.51.
De verſu pſalmi quinquageſimi ſecundi, ſer. Pſalm.52.
De Reſponſione pſalmi 56. Miſerere mei Deus, miſerere mei, quoniã in te confidit anima mea, ſer. Pſal.56.
De Reſponſorio Pſalmi 59. Da nobis auxilium de tribulatione, & vana ſalus hominis, ſer. Pſalm.59.
V. Beda Rom.8. Tom. 10. fol. 182.
De verſu pſalmi 67. Sicut deficit fumus deficiant, &c. ſer. Pſal.67.
Hic ſermo fuit habitus in Baſilica Fauſti: Incipítque, Quod cantauimus domino propoſitum, &c.
De verſu pſalmi 70. Libera me de manu peccatoris,&c. ſer. Pſal.70.
De verſu pſalmi 72. Tenuiſti manum dexteram meam,&c. ſer. Pſal.72.
De verſu pſalmi 74. Confitebimur tibi Deus, confitebimur, ſer. Pſal.74.
De pſalmo 76. non toto, ſer. Pſal.76.
De pſalmo 81. non toto, ſer. Pſal.81.
Forſè Tom.10. fo. 364.
De verſu pſalmi 82. Deus quis ſimilis tibi, ne taceas neque miteſcas Deus, ſer. Pſal.82.
De verſu pſalmi 83. Exurge domine, iudica cauſam meam, commemorare opprobriorum tuorum,&c. ſer. Pſal.83.
De verſu pſalmi nonageſimi primi, ſer. Pſal.91.
Tom.10. fol.346. col.3.
De verſu pſalmi 93. Beatus homo quem tu erudieris Domine, & ex lege tua docueris eum, ſer. Pſal.93.
Tom.10. de verbis Apoſt. ſerm.11. fol.66.
De verſu pſalm. 94. Fleamus ante dominum, qui fecit nos: Item pſal. 99. Ipſe fecit nos, & non ipſi nos, contra Pelagianos, ſer. Pſal.94. & 99.
De verſu pſalmi 100. Miſericordiam & Iudicium cantabo tibi Domine, ſer. Pſal.100.
De verſu pſalmi 103. Benedic anima mea Dominũ, Domine Deus meus magnificatus es vehementer, ſer. Pſal.103.
Item de eodem pſalmo 103. ſer. alter. Ibidem.
De verſu pſalmi 104. Lætetur cor quærentium Dominum,&c. ſer. Pſal.104.
De verſu pſalmi 109. Tecum principium & de Melchi- Pſal.109.

Melchiſedech, ſer.

De verſu pſalmi 115. Ego dixi in pauore meo omnis homo mendax, ſer. — *Pſal.115.*

Tom.10.fol.327. De verſu pſalmi 117. Confitemini Domino quoniã bonum eſt, &c. ſer.ij. — *Pſal.117.*

De verbis [illegible]oli ſer.11.Tom.10.fol.67. De verſu pſalmi 118. Greſſus meos dirige ſecũdum verbum tuum, &c. — *Pſal.118.*

De verſu pſalmi 131. Sacerdotes induãtur iuſtitiam, &c. ſer. — *Pſal.131.*

De verſu eiuſdem pſalmi 131, Paraui lucernam in Chriſto meo, ſer. — *Ibidem.*

De verſu pſalmi 138. Imperfectum meum viderũt oculi tui, ſer. — *Pſal.138.*

De verſu pſalmi 140. Pone Domine cuſtodiam ori meo, &c. ſer. — *Pſal.140.*

De verſu eiuſdem pſalmi 140. Emẽdauit me iuſtus in miſericordia, &c. ſer. — *Ibidem.*

Tom.10.fo.346. col.1. De verſu pſalmi 143. Deus canticum nouum cantabo tibi: in pſalterio decẽ chordarũ, &c. ſer.ij.

Tom.9.fol.197. DE diſciplina Chriſtiana, Tract.

Tom.9.fol.199. Citatur à Beda. De decem chordis. Tract. — *Eugyppius Tom.1. cap.116.& 118.V.Beda 1.Cor.4.& 11.2. Cor.12.& ad Ephes.5.*

Tom.10.fol.120. Homil.50. De vtilitate agendæ pœnitentiæ, Tract.

a Tom.9.fol.202. a Item de vtilitate agendæ pœnitentiæ, & de verſu pſalmi 50. Miſerere mei Deus, &c. Tract.

Tom.10.fol.107.& 347. De Golia & Dauid, Et de contemptu mundi, Tractatus.

Tom.9.fol.214. De vtilitate ieiunij, Tract.

D.Aug.quæſt.74.ſupra Geneſim. Habetur Tom.10.fol.342. De Iacob & Eſau, Tractatus habitus in Feſto ſancti Vincentij Martyris.

**De immolatione Iſaac Habetur Tom.10.fol. 162.* * De Abraham & de duobus filiis eius, Tract.

b V.Beda Galat.4. b De Agar & Iſmaele, Tract.

c Beda 1.Cor.1. fragmentum,Tom.10. fol.375.col.1. c De tribus virgis Iacob, & pſalmo 21. non toto, Tractatus.

d De venatoribus Dei & ſeculi, Tract.

De peregrinatione Chriſtianorum, quæ in hac vita eſt, Tract.

De iudicio Salomonis inter duas mulieres meretrices ad viuentes, Tract.

V.Beda ad Epheſ.1. ad Heb.12. De viſione Dei, Tract. — *Tom.10. habes fragmenta.fol.373.col.3. & 4.*

V.Beda 1.Cor.7. Ad coniugatos, ſer.

De Cain & Abel, ſer. — *Incipit: Retulit diuina ſcriptura, &c.*

** Incipit: Expoſitiones ſanctarum ſcripturarum, ſi eo ordine & eo eloquio, quo à ſanctis patribus, &c.* * De Rebecca & Iſaac, ſer.

e Tom.10.fol.348. e De eo quod apparuit Dominus Moyſi in Rubo, ſermo.

f Tom.10.fol.182. f De eo quod dixit Dominus Moyſi, Ego ſum qui ſum, ſer. — *Beda 2.Cor.12. & Philip.2.*

Tom.10.fol.141. De eo quod Chriſtus tribus modis intelligitur, Tractatus. — *Concilium Aquiſgrani celebratũ habet ex hoc tractatu, Cap.12. Beda ſæpiſſ.*

Tom.9.fol.219. De paſtoribus, Tract.

Tom.9 fol.234. De ouibus, Tractatus.
Tom.10.fol.334. De oratione dominica, Tract.
De ſymbolo, Tract.iij. Beda Rom.1.& 8. 1.Corinth.11.& 15. Epheſ. 4.1.Theſ.5.
Tom.10.fol.351. Exhortatorium ad competentes, Tract.
Tom.4.fol.242. De patientia, Tract.
Tom.4.fol.257. De continentia, ſer. Eugyppius to. 2. habe[t] cap. 194.& 195.
Beda Rom.8.Galat.5. De Euchariſtia, Tract.
Beda 1.Cor.10. De Sacramentis fideliũ feriâ ſecunda Paſchæ, ſer.
Ibidem V.Beda. De decem plagis & decem pręceptis, exponens decalogum ad populum, Tract. Huius fragmẽtum habes tom.10. fol. 570. ex Eugyppij tom. 2. cap.215.
Incipit: Amores duo in hac vita, &c. habes frag. Tom.10.fol.573. col.3. De amore Dei & amore ſeculi, Tract.
a De dilectione fidelis animi ſuper illud Eccleſiaſtici, Fidem poſſide cum proximo tuo, Tract.
a Incipit: Cùm diuinæ ſcripturæ legerentur, de quarum ſententiis omnibus nunc loqui non valemus. De obedientia, Tract.
Tractatus diuerſi de charitate & timore caſto.
De ſpe, Tractatus.
b Huius fragmentum habes To.10.fol.374. col.2.V.Beda Rom.12. 1.Cor.11.Hebr.9. De placendo & non placendo hominibus, Tract.
b De ſacrificio veſpertino, Tract. Incipit: De ſacrificio veſpertino ſermo reddendus eſt, &c.
De cantico Eſaiæ, Tract.
c To.10.ſer.52.de tẽp. fol.152. De cantico Exodi, tract.
c De charitate & cæco illuminato, ſermo.
De charitate inquieta, tract.
** Tom.10.fol.331.* * Ad Catechumenos & Neophytos de oratione dominica, tract.
To.10.fol.313.& 314. De communi vita & moribus clericorum ſuorum, Tract.ij. Beda 1.Cor.9.in Cõcilio Aquiſgrani anno 816.cap.112.& 113.
Tom.10.fol.316. De cantico nouo & vita noua, tract.
Tom.10.fol.359. De omni auaritia cauenda, ſer.
Tom.10.fol.168. De auaritia & luxuria, ſer.
Tom. 10. ſerm.245.de temp.fol.247. De continentia & ſuſtinentia, ſer.
Tom. 10 ſerm. 236.de temp.fol.241. De eo quòd ſit homini facere bonum, & de iudicio & iuſtitia, ſer.
Tom. 10.ſerm. 237.de temp.fol.244. De conductis in vinea, & de iuſtitia, ſer.
d Incipit: Animaduertit ſanctitas veſtra fratres Euangelicã lectionem, quemadmodum dominus noſter, &c. d De hoſpitalitate, ſer.
e De pace, ſer.
f De eo quòd ſcriptũ eſt in Prouerb. Si ſapiẽs fueris, tibi ſapiens eris & proximis: ſi autem malus euaſeris, ſolus hauries mala, &c. Prouerb.9.
e Incipit: Tempus eſt exhortari charitatem veſtram pro viribus quas dominus donat, &c. g De eo quòd ſcriptum eſt in Prouerb. Salomonis, Sunt qui diuites ſe affectant, nihil habentes, &. Sunt qui ſe humiliant cum ſint diuites, Redemptio animæ viri, diuitiæ eius, pauper autem non ſuffert minas, tract. Prouerb.13.
f Incipit: Diuina eloquia ſi non negligenter audiamus, &c.
g Beda Coloſ.1.Tom. 10.fol.211.
h Beda 2.Cor.11.To. 10.fol.349. h De lectione Prou. Salomonis ab eo loco, vbi dictum eſt, Mulierem fortem quis inueniet? vſque ad finẽ libri, id eſt, Et laudetur in portis vir eius, Tractatus. Prouerb.31.
Ex eo quod ſcriptum eſt in Gen. feciſſe Deum tertio die, ſermo.
Item alius de die quarto, ſerm.

Alius de die quinto, ſer.
Alius de die ſexto, ſer.
Alius de die ſeptimo, ſer.
De ebrietate Noë & nudatione femorũ eius, ſer.
De luctatione Iacob cum angelo, ſer.
De virga conuerſa in ſerpentem, & manu colorata, & aqua in ſanguinem, &c. ſer.
Ex eo quòd Dauid intrauit ad Berzabee, & maritum eius curauit occidendum, ſer.
De operibus miſericordiæ, ſer.
Beda 1. Tim. 1. De charitate, Tract. ij.
De retenta vnitate ad ſenem Maximum, ſer.
De Suſanna & Ioſeph, ſer.
** Tom. 10. fo. 252. 254. 324. col. 4.* * De dedicatione eccleſiæ, ſer. iiij.
Beda 2. Corint. 3. Eugyppius abbas tom. 1. cap. 130. De ſabbato, ſer.
De prouidentia Dei, ſer.
† Tom. 10. ſerm. 50. de temp. fol. 150. † De terreno & cœleſti theſauro, ſer.
De eo quod ſcriptum eſt in Eccleſiaſtico, Omne animal diligit ſimile ſibi: &, Omnis caro ad ſimilem ſibi coniungitur: Et, Si communicabit lupus agno aliquando, ſic peccator iuſto, ſer.
Ex eo quod ait Eſaias, Quos autem dedit mihi, poſſidebunt terram, & hæreditabunt montem ſanctum meum: Et de Apoſtolo, Has ergo promiſſiones habentes chariſſimi, &c. ſer. *2. Cor. 7.*
De lectione Eſaiæ, Domine quis credidit auditui noſtro, &c. ſer. *Eſa. 53.*
De eleemoſynis rerum ſpiritualium, ſer.
De miniſterio rerũ carnaliũ quod fit in ſanctos, ſer.
De eleemoſynis quæ fiunt in omnes, ſer.
De Samſon, & de verſu pſalmi, 57. Si verè ergo iuſtitiam loquimini, &c.
De adoleſcentium luxuria, ſer.
De depoſitione Cyri Epiſcopi Carthaginenſis. ſer.
De depoſitione reſtituti Epiſcopi Carthagin. ſer.
De ordinatione diei & depoſitione Epiſcopi Florentini, ſer.
De Epiſcopo eligendo & ordinando in locum memorati, ſer.

DE VERBIS EVANGELII.

Non vidi. De generationibus ſecundum Matth. ſer. *Math. 1.*
To. 10. De verbis domini ſerm. 63. fol. 51. Ex Euangelio, de Baptiſmo domini apud fluuium Iordanẽ, & de Trinitatis manifeſta oſtenſione, ſer. *Math. 3.*
Ibid. De verbis dom. ſerm. 1. fol. 2. De verbis Euãgelij, Agite pœnitentiam, appropinquauit enim regnum cœlorum, Et de eo quod ibidem ſcriptum eſt, Eſto conſentiens cum aduerſario tuo cito, dũ es in via cum illo, &c. ſer. *Math. 4. & 5.*

Tom.6.fol.188. De Lectione actuum Apoſtolorum, vbi Epicurei & Stoici Philoſophi cum Apoſtolo Paulo contulerunt de teſtimoniis ſcripturatum, Tract.j.
Tom.7.fol.112. Epiſtola ad Lampadium contra Mathematicos.
Non puto proſtare. Contra Mathematicos, lib.ij.
Tom.2.Epiſt.200. De Cauendo Iudaiſmo ad Aſellicum.
Tom.6.fol.15. Aduerſus Iudæos, Tract.j. Citatur à V. Beda in expoſitione epiſtolæ ad Romanos in principio cap. 11. Ad Hebræos quoque cap.7.
Tom.6.fol.12. Ad Catechumenos, contra Iudæos, Paganos & Arrianos, ſer.j.

CONTRA MANICHÆOS.

Tom.1.fol.169. DE moribus Eccleſiæ Catholicæ, & de moribus Manichæorum, lib.ij. 1.Retract.7.
Tom.1.fol.128. De animæ quantitate, Dialog.j. 1.Retract.8.
Tom.1.fol.140. Vnde malum & de libero arbitrio, lib.iij. 1.Retract.9.
Tom.1.fol.180. De Geneſi aduerſus eoſdem Manichæos, lib.ij. 1 Retract.10.
Tom.6.fol.52. Contra eoſdem Manichæos, de duabus animabus, lib.j. 1.Retract.15.
Tom.6.fol.20. De vtilitate credendi ad Honoratum tunc Manichæum, lib.j. 1.Retract.14.
Tom.6.fol.35. Acta contra Fortunatum Manichæum, lib.j. 1.Retract.16. Suprà etiam in vita cap.6.
Tom.3.fol.108. De Geneſi ad literam non abſolutus, lib.j. 1.Retract.18.
Tom.3.fol.113. Item de Geneſi ad literam, lib.xij. 2.Retract.24.
Tom.6.fol.25. Contra epiſtolam fundamenti, lib.j. 2.Retract.2.
Tom.6.fol.38. habes partē harū quæſtionū. Contra Adimanti calumnias, quæſtiones diuerſæ numero 88. 1.Retract.22.
Tom.6.fol.46. Contra Fauſtum Manichæum, lib.xxxiij. 2.Retract.7.
Tom.6.fol.107. Acta habita cum Felice Manichæo, lib.ij. 2.Retract.8. Suprà etiam in vita cap.16.
Tom.6.fol.119. De natura boni aduerſus Manichæos, lib.j. 2.Retract.9.
Tom.6.fol.114. Contra epiſtolam Secundini Manichæi, lib.j. 2.Retract.10.
Tom.2.Epiſt.74. Ad Deuterium Epiſcopum contra ſupraſcriptos Manichæos, Epiſt.
Tom.10.fol.338.col.1. Tractatus aduerſus memoratos Manichæos, de eo quod ſcriptū eſt: In principio fecit deus cœlum & terram. Et, In principio erat verbum, &c.
Tom.10.fol.338.col.4. Tractatus contra eoſdem, de eo quod ſcriptum eſt in Aggæo propheta, Meum eſt aurum, & meum eſt argentum, &c.
Contra quos ſuprà de ſacrificiis ſpiritualibus, Tr.j.
Contra eoſdem, de die Domini ſecundum Sophoniam prophetam, Tract.j.
Tom.10.fol.339. Contra quos ſuprà ex eo quod ſcriptum eſt in Iob, Venerunt angeli Dei in conſpectum Dei, & diabolus in medio eorum, Et ex Euangelio, Beati mundo corde, quoniā ipſi Deū videbūt, Tract.j.
Tom.1.fol.322. De magiſtro, lib.j. 1.Retract 12.
Tom.1.fol.157. De vera religione, lib.j. 1.Retract.13. 1.Retract.17. & epiſt. ad Romanianum, quæ eſt num.113.
Tom.3.fol.32. De Fide & Symbolo, lib.j.
Tom.4.fol.263. De ſermone Euangelij in monte, lib ij. 1.Retract.19.

De agone

Tom.3.fol.172.	De agone Chriſtiano,	lib.j.	2.Retract.3.
Tom.1.fol.15.	Confeſſionum,	lib.xiij.	2.Retract.6.
Tom.3.fo.2.	De doctrina Chriſtiana,	lib.iiij.	2.Retract.4.
Tom.4.fol.279.	Quædam expoſitiones de epiſtola ad Romanos, libr.ij.		2.Retract.23.& 25.
Tom.4.fol.287.	Quædam expoſitio epiſtolæ omnis ad Galatas, libr.j.		2.Retract.24.
Tom.4 fol.85.	De conſenſu Euangeliſtarum,	lib.iiij.	2.Retract.16.
Tom.4.fol.143.	Ad Simplicianum de diuerſis quæſtionibus,	lib.ij	1.Retract.1.
Tom.4 fol.216.	* Catechiſmi,	liber.	2.Retract.14.
** Aliàs De catechizandis rudibus.* *a Tom.3.fol.175.*	a De opere monachorum ad Aureliũ Epiſcopum, libr.j.		2.Retract.21.
Tom.2.Ep.118.& 119.	Ad inquiſitiones Ianuarij reſponſionum,	lib.ij.	2.Retract.20.
Tom.4.fol.2.	De mendacio,ad Conſentium,	lib.j.	2.Retract.27.
Tom.4.fol.7.	Aduerſus mendacium,	lib.j.	2.Retract.60.
Non extat. Incipit: Qui ducunt monasterium, &c.	Contra Hilarium Tribunitium de canticis ad altare,	lib.j.	2.Retract.11
Tom.4.fol.75.	Quæſtiones Euangeliorum,	lib.ij.	2.Retract.12.
Tom.4.fol.83.	Annotationes aliquot in Matthæum,	lib.j.	
Tom.4 fol.296.	Annotationes in Iob,	lib.j.	2.Retract.13.
Tom.6.fol.171.	De bono coniugali contra Iouinianum,	lib.j.	2.Retract.22.
Tom.6.fol.175.	De ſancta virginitate,	lib.j.	2.Retract.23.
Tom.4.fol.144.	De ſancta viduitate ad Iulianam,	lib.j.	In calce huius libri meminit librorũ ſuorum, de orando Deo ad Probam & de ſancta virginitate.
V. Beda creberrimè hunc citat 1.Cor.7. ad Philip.4.1.Tim.5.	De veteri Teſtamento aliqua expoſitio.		
	Quæſtiones diuerſæ de veteri teſtamẽto,	lib.xxxiij.	
Eundem titulum habet & ad Probam de orando Deum, Ep.121.	a Locutionum libri ſeptem.		2.Retract.54.
	b Quæſtionum libri ſeptem.		2.Retract.55.
a Tom.3.fol.22. *b Tom.4.fol.19.*	c Speculum ſcripturarum.		
c Tom.3.fol.204.	Quaternio vnus, quo propria manu ſanctus Epiſcopus Auguſtinus initiauit.		Huius mentionem facit Poſſidius ſuprà in vita, cap.28.

Tom.4.fol.323. *DE DIVERSIS QVÆSTIONIBUS octuaginta tribus, videlicet:* 2.Retract.26.

1 QVæſtio, Vtrum anima à ſeipſa ſit.
2 Quæſtio, De libero arbitrio.
3 Quæſtio, Vtrum Deo autore ſit homo deterior.
4 Quæſtio, Quæ ſit cauſa, vt ſit homo deterior.
5 Quæſtio, Vtrum animal irrationale beatum eſſe poſſit.
6 Quæſtio, De malo.
7 Quæſtio, Quæ propriè in animante anima dicatur.
8 Quæſtio, Vtrum per ſe anima moueatur.
9 Quæſtio, Vtrum corporeis ſenſibus percipi veritas poſſit.
10 Quæſtio, Vtrum corpus à Deo ſit.
11 Quæſtio, Quare Chriſtus de fœmina natus ſit.
12 Quæſtio, De mente mundanda ad videndum Deum.
13 Quæſtio, Quo documento conſtet, homines beſtiis excellere.
14 Quæſtio, Non fuiſſe corpus domini noſtri Ieſu Chriſti phantaſma.
15 Quæſtio, De intellectu.

60 Quæſtio, De die autem illo & hora nemo ſcit, neque angeli cœlorum, neque filius hominis, niſi ſolus pater.

61 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt in Euangelio, turbas Dominum in eremo pauiſſe de quinque panibus.

62 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt in Euangelio, quòd baptizabat Ieſus plures quàm Ioannes, quamuis ipſe non baptizaret, ſed diſcipuli eius.

63 Quæſtio, De verbo.

64 Quæſtio, De muliere Samaritana.

65 Quæſtio, De reſurrectione Lazari.

66 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt, An ignoratis fratres: ſcientibus enim legem loquor, quia lex dominatur homini, inquantum tempus viuit? vſque ad eum locum in quo ſcriptum eſt, Viuificabit & mortalia corpora veſtra per inhabitantem ſpiritum eius in vobis.

67 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt, Exiſtimo enim quod indignæ ſint paſſiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis: vſque ad id quod dictum eſt, Spe enim ſalui facti ſumus.

68 Quæſtio, De eo quod ſcriptũ eſt, O homo, tu quis es qui reſpondeas Deo?

69 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt, Tunc & ipſe filius ſubiectus erit ei qui illi ſubiecit omnia.

70 Quæſtio, De eo quod Apoſtolus dicit, Abſorpta eſt mors in victoriam: vbi eſt mors contentio tua? vbi eſt mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis, peccatum, virtus verò peccati, lex.

71 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt, Inuicem onera veſtra portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti.

72 Quæſtio, De temporibus æternis.

73 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt, Et habitu inuentus vt homo.

74 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt in epiſtola Pauli ad Coloſſenſes, In quo habemus redemptionem & remiſſionem peccatorum, qui eſt imago Dei inuiſibilis.

75 Quæſtio, De hæreditate Dei.

76 Quæſtio, De eo quod apoſtolus Iacobus dicit, Vis autem ſcire ô homo inanis, quia fides ſine operibus otioſa eſt.

77 Quæſtio, De timore, vtrum peccatum ſit.

78 Quæſtio, De pulchritudine ſimulachrorum.

79 Quæſtio, Quare magi Pharaonis fecerunt miracula quædam, ſicut Moyſes famulus Dei.

80 Quæſtio, Aduerſus Apollinariſtas.

81 Quæſtio, De quadrageſima & quinquageſima.

82 Quæſtio, De eo quod ſcriptum eſt, Quem enim diligit Dominus corripit, flagellat autem omnem filium quem recipit.

83 Quæſtio, De coniugio in eo quod Dominus ait, Si quis dimiſerit vxorem ſuam excepta cauſa fornicationis.

Tom.2.Epiſt.59. Ad Paulinũ epiſcopũ de nouẽ quæſtionibus, lib.j.

Tom.4.fol.13. De fide & operibus, lib.j. 2.Retract.38.

Tom.2.Epiſt.112. De videndo Deo ad Paulinam, lib.j. 2.Retract.41.

Tom.2.Epiſt.120. De gratia noui teſtamenti ad Honoratum, lib.j. 2.Retract.36.

a Tom.2.Epiſt.28. a De origine animæ ad ſanctũ Hieronymum, lib.j. 2.Retract.45.

b Tom.2.Epiſt.29. b De ſentẽtia ſancti Iacobi apoſtoli ad eundẽ, lib.j. Ibidem.

c To.2.Ep.57. D. Fulgẽtius reſpõſ. tertia ad Ferrandum Diaco. Epiſtol.86. c De præſentia Dei ad Dardanum, lib.j. 2.Retract.49.

Ad Caſulanum, de ieiunio ſabbati. lib.j. Eugyppius Tom.2. cap.320.

a Tom.2. Epiſtol.121. a Ad Probam de orando Deo, lib.j. Beda.Rom.8.
Huius meminit D. Aug. in libr. de bono viduit. ad Iulianam. b Ad Pollentium de * incompetentibus nuptiis, libr.ij. 2.Retract.57. * adulterinis.
b Tom.6.fol.181. c Contra aduerſariũ legis & prophetarum, lib.ij. 2.Retract.58.
c Tom.6.fol.126.
d Tom.3.fol.34. d Enchiridion ad Laurentium de fide, ſpe & charitate, lib.j. 2.Retract.63.
Tom.4.fol.213. De cura pro mortuis gerenda, lib.j. 2.Retract.64.
Tom.4.fol.151. De octo Dulcitij quæſtionibus, lib.j. 2.Retract.65.
Tom.2.Epiſt.80. De fine mundi ad * Eſychium epiſcopum Salonitanum. Eugyppius.Tom.2. cap.132. * Heſychium.

CONTRA ARRIANOS.

Tom.3.fol.54. DE Trinitate, lib.xv. 2.Retract.15.
Tom.2. Epiſt.174.175. 177.& 178. Contra Arrianos ad Paſcentium, lib.j. Poſsidius ſuprà in vita cap.17.
Epiſtolæ ad eundem contra quæſtiones diuerſas contra ſupraſcriptos.
Tom.2.Epiſtol.150. Epiſtolæ ad Elpidium.
Ad Terentianum.
Ad Maximum.
Tractatus diuerſi aduerſus ſupraſcriptos Arrianos, qui filium inæqualem patri eſſe contendunt.
To.10. Homilia inter quinquaginta numero 33.fol.108. Ex Euangelio Ioannis, Non poteſt filius facere quicquam, niſi quod viderit patrem facientem.
Ex eodem Ioanne, Pater enim diligit filium, & omnia demonſtrat ei.
Tom.10.fol.355.col.4. Item de Trinitate, de eo quod ſcriptũ eſt, In principio erat verbum, &c.
To.10. De verbis do. ſerm.63.fol.51. Sermo de Trinitate,
** Tom.6.fol.141.* * Contra ſermonem Arrianorum, lib.j.
Tom.6.fol.147. Collatio cum Maximino Arrianorum Epiſcopo. Poſsidius ſuprà in vita cap.17.
Item ad quem ſuprà, lib.ij. Ibidem.
Tom.6.fol.167. Contra Felicianum. De vnitate Trinitatis, ad Optatum, lib.j. Beda 1.Cor.2.
Tom.6.fol.8. * Contra quinque hæreſes, lib.j. Lanfrancus libro de corpore & ſang. domini.
Tom.6.fol.2. * De Hereſibus ad Quotuultdeũ Diaconum, opus imperfectum, lib.j. * Beda Rom.1. * Huius meminit D. Gregorius papa Epiſt.179.lib.6.
Tom.1.fol.1. Retractationum, lib.ij. Horum mentionem facit Poſsidius ſupra in vita, cap. 28. Ipſe quoque Aug. Epiſtol. ad Quotuultdeũ præfixa lib. de Hæreſibus.

CONTRA DONATISTAS.

Non extat. Incipit: Abs te ipſo præſente audieram. COntra Epiſtolam Donati heretici, lib.j. 2.Retract.12.
a Aduerſus Donatiſtas abecedarium. 1.Retract.20.
a Non extat. Incipit: Quoniam Donatiſta nobis. b Contra partem donati, lib.j. 2.Retract.5.
c Contra Epiſtolam Parmeniani epiſcopi, lib.iij. 2.Retract.17.
b Tom.7.fol.2. d De Baptiſmo contra Donatiſtas, lib.vij. 2.Retract.18.
c Tom.7.fol.3. e Contra quod attulit Centurius à Donatiſtis, libr.j. 2.Retract.19.
d Tom.7.fol.79.
e Non extat. Incipit: Dicis eo quod ſcriptũ eſt in Salomone. f Contra partem Epiſtolæ Petiliani, lib.j.
f Tom.7.fol.17. Contra plenariam Epiſtolam eiuſdem, lib.j. 2.Retract.25.
g Tom.2.Epiſt.48. g Item contra ſecundam eiuſdem, lib.j.

Contra

Contra Epiſtolam Vincentij Donatiſtæ & rogatiſtæ, lib.j.

Non extat. Incipit: Probationes rerum neceſſariarū. Contra quem neſcio Donatiſtam, lib.j. 2.Retract.28.

a Tom.7.fol.44. [a] Contra Creſconium Grammaticum, lib.iiij. 2.Retract.26.

b Tom.7.fol.205. [b] De vnico baptiſmo cōtra Petilianū ad Conſtantinum, lib.j. 2.Retract.34.

Tom.7.fol.109. Ad Catholicos fratres, de vnitate Eccleſiæ contra Petiliani Donatiſtæ epiſtolam, lib.j.

Non extat. De Maximianiſtis contra Donatiſtas, lib.j. 2.Retract.35.

Incipit: Multa iam diximus, multa iam ſcripſimus. c Breuiationes geſtorum de collatione facta cōtra ſupraſcriptos donatiſtas, lib.iij. 2. Retract. 39. ibique vocatur Breuiculus collationum.

c Tom.7.fol.120. d Poſt Collationē cōtra ſupraſcriptos donat. lib.j. 2.Retract.40.

d Tom.7.fol.127. e De correctione donatiſtarū ad Bonifacium, lib.j. 2.Retract.48.

e Tom.2.Epiſtol.50. Ad Emeritum epiſcopum donatiſtarum, lib.j. 2.Retract.46.

Non puto extare. Incipit: Si vel nunc frater Emerite. f Tractatus ad populum contra donatiſtas ſupra geſtis cum præſcripto Emerito. Supra in vita cap.14.

f Tom.7.fol.134.

Tom.7.fol.136. De geſtis cum Emerito donatiſtarū epiſcopo, lib.j. 2.Retract.51.

Tom. 7. fol. 72. Eſt 2. lib. ſed ſlus in 2. ſecundus verò ex edit. Lypſii, eſt fol.310. Reſponſionum contra epiſtolas duas Gaudentij epiſcopi donatiſtarum, lib.ij. 2.Retract.59.

g Incipit: Qui timetis cōſentire Eccleſiæ Catholicæ. g Probationū & teſtimoniorum contra donatiſtas, libr.j. 2.Retract.27.

h Non extat. Incipit: Quicunque calumnias hominum. h Admonitio donatiſtarū de Maximianiſtis, lib.j. 2.Retract.29.

i Tom.2.Epiſt.152. i Ad donatiſtas ex concilio Cirtenſi, Epiſt. Huius meminit lib.2. Retract.cap.40.

k Tom.2.Epiſt.166. & 171. k Ad eoſdem donatiſtas, Epiſt. 2.Retract.40.

l Tom.2.Epiſt.162. & 163. l Contra donatiſtas ad Catholicos, Epiſt.ij.

m Tom.2.Epiſt.204. m Ad Donatum presbyterum Mutugennenſem donatiſtam, Epiſt.j.

n Tom.2.Epiſt.68. n Ad Ianuarium primatem partis donati, Epiſt.

Ad Primianum commonitorium.

Tom.2.Epiſt.167. Ad Feſtū commonitoriū, contra eoſdem donatiſt.

Tom.2.Epiſt.112. Ad Fortunatianum epiſcopum Siccenſem commonitorium contra ſupraſcriptos. Huius mentionem facit lib.2.Retr.cap.41.

Ad Macrobium, Epiſt.ij.

Tom.2.Epiſt.42. Ad Vincentium, Epiſt.

Vnam habes, Tom.2. Epiſt.147. Ad Proculianum, Epiſt.iiij.

Vna, Epiſt.164. Duas habes, Tom.2. Epiſtol. 172. & 173. Ad Emeritum, Epiſt.ij.

Ad Criſpinum, Epiſt.iiij.

Epiſt.168. & 169. Ad Euſebium, Epiſt.ij.

Epiſt.170. Ad Seuerinum, Epiſt.j.

Epiſtol.165. Ad Generoſum, Epiſt.j.

Epiſt.158. & 159. Ad Marcellinum tribunum de donatiſtis, Epiſt.

Epiſtol.203. Ad Maximinum donatiſtarum epiſcopum, Epiſt.

Epiſtol.160. Ad Apringium iudicem de circūcellionibus & donatiſtis, Epiſt.

Ad Creſconium grammaticum, Epiſt.

Epiſtol.60. Ad Cæcilianum præſidem, Epiſt.

Epiſtol.129. Ad Olympium, Epiſt.

Epiſtol.161. Ad Honoratum donatianæ partis, Epiſt.

Epiſtol.130. Cirtenſibus à Donatiſtarum hæreſi conuerſis.

Thianenſibus, Epiſt.ij.

Conſtannienſibus, epiſt.

Tom.2.Epiſt.61. Ad Dulcitiũ tribunum cõtra ſupraſcriptos, epiſt.

Tractatus tres de traditione in perſecutionibus & falſo baptiſmate contra ſupraſcriptos.

De iis qui ſe cogi ad vnitatem conqueruntur.

De bono vnitatis Eccleſiæ.

De duabus mulieribus de paruulo diſceptantibus.

Sermo Siniti habitus de teſtimoniis ſcripturarum contra ſupraſcriptos & idola.

Per natalem ſancti Salui Martyris contra ſupraſcriptos, quoniã non homines baptizãt, ſed Chriſtus.

De baptiſmo cõtra pręſcriptos, breuiſſimorũ, lib.j.

Sermo de concordia cum Donatiſtis.

Incipit: Curã noſtrã pro nobis & animum noſtrum & veſtrum. Sermo de lite & concordia cum eiſdem Donatiſtis, ſuper illud Eccleſiaſtici, concordia fratrum & amor proximi, &c.

Incipit: Prima lectio eloquiorum diuinorum.

CONTRA PELAGIANOS.

Incipit: Poſteaquam in manus noſtras. C * Ontra geſta Pelagij, lib.j. *2.Retract.47.* * *de geſtis Pelagij.*

V. Beda, ad Roma. 9. & ad Galat. 4.

a Tom.7.fol.140. ª Contra Pelagianiſtas, de baptiſmo paruulorum ad Marcellinum, lib.ij.

b Tom.7 fol.157. ᵇ Ad eundem Marcellinũ, de peccatorum meritis & remiſſione, epiſtola, ſeu liber tertius. *2.Retract.33.*

Tom.3.fol.181. De Spiritu & litera ad Marcellinum, lib.j. *2.Retract.37.*

Tom.7.fol.157. De natura & gratia contra Pelagianos, ad Timaſium & Iacobum, lib.j. *2.Retract.42.*

Tom.7.fol.106. Ad Eutropium & Paulum epiſcopos, de perfectione iuſtitiæ hominis, contra Cœleſtium, lib.j. *Huius meminit D. Proſper in fine contra Collatorẽ: D. quoq; Fulgentius lib.1. ad Monimum quæſt.1.*

Tom.7.fol.165. * Contra Pelagium & Cœleſtium de gratia Chriſti & de peccato originali, lib.ij. * *2.Retract.50.*

† Ad Pinianum, Albinianũ & Melanianum contra quæſtiones Pelagianiſtarum, lib.j. † *Proſper lib. contra Caſſianum Collat.53.*

Tom.7.fol.174. Ad Valerium comitem, de nuptiis & concupiſcentia, lib.ij. *2.Retract.53.*

Tom.7.fol.186. Ad Papam Bonifacium, contra duas epiſtolas Pelagianorum, lib.iiij. *2.Retract.61.*

Tom.7.fol.102. Contra Iulianum, lib.vj. *2.Retract.62.*

Tom.6.fol.2. Contra ſecundam Iuliani reſponſionem, imperfectum opus. *In epiſ. ad Quoduult Deum præfixa lib. de Hæreſibus.*

Tom.2.Epiſt.104. Proſper in fine contra Collatorem. Ad Sixtum presbyterum contra ſupraſcriptos Pelagianos, epiſt.ij. *Hos agnoſcit D. Aug. lib. de bono perſeuerantiæ c.21.*

Tom.2.Epiſt.106. Ad Paulinum, Nolanum epiſcopum, contra eoſdem, epiſt. *Epiſt. quoque 46. & 47.*

Tom. eodem Epiſt.90. 92. & 95. Ad Innocentium pontificem contra Pelagianos, epiſt. *Hanc quoq; præſcripto lib. & cap. Proſper etiam in ſuo lib. cõtra Collat.*

Tom.10. De verb. Apoſtoli ſer.14.fol.70. Tractatus de baptiſmo paruulorum, j. *Lib. de octo Dulcitij quæſt.3. quæſt. Incipit: Proculdubio neceſſimum, &c.*

Ad Mercatorem epiſcopum contra eoſdem, epiſt.

Epiſtol.107. Ad Vitalem Pelagianum peſſimum, epiſt.

Tom.7.fol.180. † Ad Valentinum & qui cum eo monachos, de *2.Retract.66.*

gratia & libero arbitrio, lib.j.

Ibidem.286. Item ad eoſdem, de correptione & gratia, lib.j. 2.Retract.67.

Tom.7.fol.265. De Prædeſtinatione ſanctorum, ad Proſperum & Hilarium, lib.j. D.Eugyppius. Tom.2 cap.269.

Tom.eodem.fol.272. Ad eoſdem de bono perſeuerantiæ, lib.ij. Cap 11.huius libri citati, lib.Retract.

Epiſtol.28. De Origine animæ ad ſanctũ Hieronymum, lib.j.

Epiſtol.29. De ſentẽtia ſancti Iacobi apoſtoli ad eundem, lib.j.

Tom.7.fol.247. De Anima & eius Origine, lib.iiij. 2.Retract.56.

Primus ad Renatũ monachum. Secundus, ad Petrum presb. Tertius & Quartus ad Vincẽtium Victorem. Ad Optatum, de Origine animarum & Pelagianiſtis, epiſt ij. Ibidem.

Tom.2 Epiſtol.157. [a] Cõtra Priſcillianiſtas & Origeniſtas ad Oroſium, lib.j. 2.Retract.44.

a To.6.fol.119. Huius libri meminit in fine Epiſt.102. ad Euodiũ. * Ad conſulta Oroſij, lib.j. Ex hoc lib. habet Eugyppius. Tom.1.cap.18.

** Reſolutionum ad Oroſium, lib.* † Reſponſio ad conſulta Hilarij, lib.j. Idem Tom.2.cap.309. Beda quoque hunc ſæpiſsimè citat.

† Tom.2.Epiſt.89.

IN PSALMOS.

Tom.8.in Proœmio Pſalm.118. D. Auguſtinus profitetur ſe totum Pſalteriũ partim ſermocinando, partim dictando expoſuiſſe.

PSalmi expoſiti à primo vſque ad triceſimum ſecundum: Ex his etiam in populo tractati ſunt, xxj.xxv.xxvj.xxix.[a] xxx. xxxj.[b] xxxij.[c] xxxiij. Item alij dictati, id eſt, lxvij. lxxj. lxxij. lxxiiij. lxxvj. lxxvij. lxxviij. lxxxij. lxxxvij. lxxxix. ciiij. cv. cvj. cvij. cviij. cxj. cxiiij. cxvj. coniunctis ſcilicet cxxxv. & cl. Reliqui omnes excepto cxviij, In populo diſputati ſunt. Fiunt ergo tractatus Pſalmorum in populo habiti numero cxxiij: quia cxxj. ibi eſt expoſitus.

D.Aug. in epi.102. ad Euodium dicit ſe dictaſſe expoſitionem in Pſalm. 67.91.& 77.

a In Pſal.30.Tra iij.
b In Pſal.32.Tra.ij.
c In Pſal.33.Tract.ij.
d In Pſal.34.Tra.ij.
e In Pſal.36.Tra iij.
f In Pſal.38. Tractatus habitus ad mẽſam ſancti Cypriani.
g In Pſal.48.Tra.ij.
h In Pſal.58.Tract.ij.
i In Pſal.63.Tract.ij.
k In Pſal.70.Tract.ij.
l In Pſal.88.Tract.ij.
m In Pſal.90.Tract.ij.
n In Pſal.101.Tract.ij.
o In Pſal.103 Tract.iiij.
p In Pſal.113.Tract.ij.
q In Pſal.118.ſer.x.

DE VERSIBVS PSALMORVM.

Hic ſermo fuit habitus Carthagini ad menſam ſancti Cypriani. Habetur Tom.10.fol.174.

DE verſu Pſalmi ſecundi: Erudimini omnes qui iudicatis terram, &c. Et de muliere in adulterio deprehenſa, ſer. Pſalm.2. Ioan.8.

De verſu pſalmi ſeptimi: Iuſtum auxilium meum à Domino, qui ſaluos facit rectos corde, ſer. Pſalm.7.

Tom.10.fol.183. De verſu pſalmi noni: Tibi derelictus eſt pauper, pupillo tu eris adiutor, ſer. Pſalm.9.

De pſalmo 14. non toto, ſer. Pſalm.14.

De pſal.17. & Ioannis apoſtoli epiſtola, ſer. Pſalm.17.

De verſu pſalmi 17. Diſciplina tua me direxit in finem, & diſciplina tua ipſa me docebit, ſer. Pſalm.17.

De verſu pſal.19. Mittat tibi auxiliũ de ſancto, ſer. Pſal.19.

De pſalmo 21. & epiſtola beati Petri apoſtoli, ſer. Pſalm.21.

De verſu pſalmi 24. Vias tuas domine demonſtra mihi, &c. ſer. Pſalm.24.

De verſu pſalmi 25. ſer. Pſalm.25.

Tom.10.inter quinquaginta hom.11.f.95.

De verſu pſalmi 26. Suſtine dominum,&c. ſer. Pſalm.26.
De verſu pſal. 30 In te domine ſperaui, non confundar in æternum, ſer. Pſalm.30. Ioan.8.
De verſu pſal. 33. Venite filij audite me, timorem Domini docebo vos: & de muliere in adulterio deprehenſa ac Domino oblata, ſer.
De pſalmo trigeſimoſeptimo non toto, ſer. Pſalm.37.
De verſu pſalmi 41. Quemadmodum deſiderat ceruus ad fontes aquarum,&c. ſer. Pſalm.41.
De verſu pſalmi 43. Quoniam propter te mortificamur tota die,&c. ſer. Pſalm.43.

Primus citatur à V. Beda ad Rom.1. Habeturque Tom.10.fol.235. Secundus, Tom.10.inter quinquaginta Homil.28.fol.106.

De verſu pſalmi 49. Deus manifeſtè veniet, Deus noſter non ſilebit, ſer. Pſalm.49.
De Reſponſione pſalmi 51. Speraui in miſericordia Dei,&c. ſer. Pſal.51.
De verſu pſalmi quinquageſimi ſecundi, ſer. Pſalm.52.
De Reſponſione pſalmi 56. Miſerere mei Deus, miſerere mei, quoniã in te confidit anima mea, ſer. Pſal.56.
De Reſponſorio Pſalmi 59. Da nobis auxilium de tribulatione,& vana ſalus hominis, ſer. Pſalm.59.

V.Beda Rom.8. Tom.10.fol.182.

De verſu pſalmi 67. Sicut deficit fumus deficiant, &c. ſer. Pſal.67.

Hic ſermo fuit habitus in Baſilica Fauſti: Incipitque, Quod cantauimus domino propoſitum,&c.

De verſu pſalmi 70. Libera me de manu peccatoris,&c. ſer. Pſal.70.
De verſu pſalmi 72. Tenuiſti manum dexteram meam,&c. ſer. Pſal.72.
De verſu pſalmi 74. Confitebimur tibi Deus, confitebimur, ſer. Pſal.74.
De pſalmo 76. non toto, ſer. Pſal.76.
De pſalmo 81. non toto, ſer. Pſal.81.

Fortè Tom.10.fo.364.

De verſu pſalmi 82. Deus quis ſimilis tibi, ne taceas neque miteſcas Deus, ſer. Pſal.82.
De verſu pſalmi 83. Exurge domine, iudica cauſam meam, commemorare opprobriorum tuorum,&c. ſer. Pſal.83.
De verſu pſalmi nonageſimi primi, ſer. Pſal.91.

Tom.10.fol.146.col.3.

De verſu pſalmi 93. Beatus homo quem tu erudieris Domine, & ex lege tua docueris eum, ſer. Pſal.93.

Tom.10.de verbis Apoſt.ſerm.11.fol.66.

De verſu pſalm. 94. Fleamus ante dominum, qui fecit nos: Item pſal. 99. Ipſe fecit nos,& non ipſi nos, contra Pelagianos, ſer. Pſal.94.& 99.
De verſu pſalmi 100. Miſericordiam & Iudicium cantabo tibi Domine, ſer. Pſal.100.
De verſu pſalmi 103. Benedic anima mea Dominũ, Domine Deus meus magnificatus es vehementer, ſer. Pſal.103.
Item de eodem pſalmo 103. ſer. alter. Ibidem.
De verſu pſalmi 104. Lætetur cor quærentium Dominum,&c. ſer. Pſal.104.
De verſu pſalmi 109. Tecum principium & de Pſal.109.

Melchi-

Melchiſedech, ſer.
De verſu pſalmi 115. Ego dixi in pauore meo omnis homo mendax, ſer. Pſal. 115.
Tom. 10. fol. 327. De verſu pſalmi 117. Confitemini Domino quoniã bonum eſt, &c. ſer. ij. Pſal. 117.
De verbis ... ſer. 12. Tom. 10. fol. 67. De verſu pſalmi 118. Greſſus meos dirige ſecũdum verbum tuum, &c. Pſal. 118.
De verſu pſalmi 131. Sacerdotes induãtur iuſtitiam, &c. ſer. Pſal. 131.
De verſu eiuſdem pſalmi 131. Paraui lucernam in Chriſto meo, ſer. Ibidem.
De verſu pſalmi 138. Imperfectum meum viderũt oculi tui, ſer. Pſal. 138.
De verſu pſalmi 140. Pone Domine cuſtodiam ori meo, &c. ſer. Pſal. 140.
De verſu eiuſdem pſalmi 140. Emẽdauit me iuſtus in miſericordia, &c. ſer. Ibidem.
Tom. 10. fo. 146 De verſu pſalmi 143. Deus canticum nouum cantabo tibi: in pſalterio decẽ chordarũ, &c. ſer. ij.

Tom. 9. fol. 197. DE diſciplina Chriſtiana, Tract. j.
Tom 9. fol. 199. Citatur à Beda. De decem chordis. Tract. Eugyppius Tom. 2. cap. 116. & 118. V. Beda 1. Cor. 9. & 11. & Col. 42. & ad Ephes. 5.
Tom. 10. fol. 110. Homil. 50. De vtilitate agendæ pœnitentiæ, Tract.
a Tom. 9. fol. 222. a Item de vtilitate agendæ pœnitentiæ, & de verſu pſalmi 50. Miſerere mei Deus, &c. Tract.
Tom. 10. fol. 107. & 347. De Golia & Dauid, Et de contemptu mundi, Tractatus.
Tom. 9. fol. 254. De vtilitate ieiunij, Tract.
D. Aug. quæſt. 74. ſupra Geneſim. Habetur Tom. 10. fol. 342. De Iacob & Eſau, Tractatus habitus in Feſto ſancti Vincentij Martyris.
* De immolatiõe Iſaac Habetur Tom. 10. fol. 160. * De Abraham & de duobus filiis eius, Tract.
b V. Beda Gal. 4. b De Agar & Iſmaele, Tract.
c Beda 1. Cor. 2. fragmentum, Tom. 10. fol. 375. col. 1. c De tribus virgis Iacob, & pſalmo 21. non toto, Tractatus.
d De venatoribus Dei & ſeculi, Tract.
De peregrinatione Chriſtianorum, quæ in hac vita eſt, Tract.
De iudicio Salomonis inter duas mulieres meretrices ad viuentes, Tract.
V. Beda ad Ephes. 1. ad Heb. 12. De viſione Dei, Tract. Tom. 10. habes fragmenta fol. 371. col. 3. & 4.
V. Beda 1. Cor. 7. Ad coniugatos, ſer.
De Cain & Abel, ſer. Incipit: Retulit diuina ſcriptura, &c.
* Incipit: Expoſitiones ſanctarum ſcripturarum, ſic eo ordine ... eloquio, quo à ſanctis patribus, &c. * De Rebecca & Iſaac, ſer.
e Tom. 10. fol. 142. e De eo quod apparuit Dominus Moyſi in Rubo, ſermo.
f Tom. 10. fol. 189. f De eo quod dixit Dominus Moyſi, Ego ſum qui ſum, ſer.
Tom. 10. fol. 142. De eo quod Chriſtus tribus modis intelligitur, Tractatus. Beda 2. Cor. 12. & Philip. 2. Concilium Aquiſgrani celebratũ habet ex hoc tractatu, Cap. 12. Beda ſæpiſſ.
Tom. 9. fol. 229. De paſtoribus, Tract.

Alius de die quinto, ſer.
Alius de die ſexto, ſer.
Alius de die ſeptimo, ſer.
De ebrietate Noë & nudatione femorũ eius, ſer.
De luctatione Iacob cum angelo, ſer.
De virga conuerſa in ſerpentem, & manu colorata, & aqua in ſanguinem, &c. ſer.
Ex eo quòd Dauid intrauit ad Berzabee, & maritum eius curauit occidendum, ſer.
De operibus miſericordiæ, ſer.
Beda 2.Tim.1. De charitate, Tract.ij.
De retenta vnitate ad ſenem Maximum, ſer.
De Suſanna & Ioſeph, ſer.
* Tom.10.fo.252.254.324.col.4. * De dedicatione eccleſiæ, ſer.iiij.
Beda 2.Corint.3. Eugyppius abbas tom.1. cap.130. De ſabbato, ſer.
De prouidentia Dei, ſer.
† Tom.10.ſerm.50.de temp.fol.150. † De terreno & cœleſti theſauro, ſer.
De eo quod ſcriptum eſt in Eccleſiaſtico, Omne animal diligit ſimile ſibi: &, Omnis caro ad ſimilem ſibi coniungitur: Et, Si communicabit lupus agno aliquando, ſic peccator iuſto, ſer.
Ex eo quod ait Eſaias, Quos autem dedit mihi, poſſidebunt terram, & hæreditabunt montem ſanctum meum: Et de Apoſtolo, Has ergo promiſ- 2.Cor.7. ſiones habentes chariſſimi, &c. ſer.
De lectione Eſaiæ, Domine quis credidit auditui Eſa.53. noſtro, &c. ſer.
De eleemoſynis rerum ſpiritualium, ſer.
De miniſterio rerũ carnaliũ quod fit in ſanctos, ſer.
De eleemoſynis quæ fiunt in omnes, ſer.
De Samſon, & de verſu pſalmi, 57. Si verè ergo iuſtitiam loquimini, &c.
De adoleſcentium luxuria, ſer.
De depoſitione Cyri Epiſcopi Carthaginenſis. ſer.
De depoſitione reſtituti Epiſcopi Carthagin. ſer.
De ordinatione diei & depoſitione Epiſcopi Florentini, ſer.
De Epiſcopo eligendo & ordinando in locum memorati, ſer.

DE VERBIS EVANGELII.

Non vidi. DE generationibus ſecundum Matth. ſer. Matth.1.
To.10. De verbis domini ſerm.63.fol.52. Ex Euangelio, de Baptiſmo domini apud fluuium Iordanẽ, & de Trinitatis manifeſta oſtenſione, ſer. Matth.3.
Ibid. De verbis dom. ſerm.1.fol.2. De verbis Euãgelij, Agite pœnitentiam, appropinquauit enim regnum cœlorum, Et de eo quod ibidem ſcriptum eſt, Eſto conſentiens cum aduerſario tuo cito, dũ es in via cum illo, &c. ſer. Matth.4.& 5.

[Tom.10.fol.322.] Ex Euangelio de beatitudinibus, ſerm. [Matth.5.]

[Tom.10.de verbis domini.ſerm.2.fol.2.] De verbis Euangelij, Luceat lumen veſtrum coram hominibus, vt videāt bona opera veſtra, & glorificent patrem veſtrum, &c. Et contra, Attendite ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis, ſer. [Matth.5.& 6.]

[Tom.10.de verbis domini.ſer.4.fol.3.] De verbis Euangelij, Qui dixerit fratri ſuo, fatue, reus erit gehennæ ignis: Item de verbis Iacobi Apoſtoli, Linguam autem nemo hominum domare poteſt, Et de verſu Pſalmi, Domine refugium tu factus es nobis, ſer. [Matth.5. Iacob.3. Pſal.89.]

[Tom.10.ſerm.50.de temp.fol.150. habetur etiam hic ſuprà.] Ex verbis Euangelij, de theſauro in cœlo cōdendo, ſerm.

[Tom.10.de verbis domini.ſer.5.fol.3.] De verbis Euangelij, Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: &c. Itémque de verbis Apoſtoli, Nihil intulimus in hunc mundum, &c. ſer. [Matth.7. 1.Timoth.6.]

[Tom.10.de verbis domini.ſerm.6.fol.4.] De verbis Euangelij, vbi Centurio dominum rogat pro puero ſuo, &c. ſer. [Matth.8.]

[Tom.10.de verbis do.ſerm.7.fol.6.] De tribus, quorum vnus dixit, Domine ſequar te quocunque ieris, & reprobatus eſt: Alius non audebat, & excitatus eſt: Tertius differebat, & culpatus eſt, ſer. [Matth.8.]

[Tom.10.fol.317.col.2.] De verbis Euangelij, vbi nauicula fluctibus periclitabatur, ſer. [Matth.8.]

[Non puto extare.] De muliere, quę fluxum ſanguinis patiebatur, Et de Hieremia, vbi ait, Accepit lumbare lineum & abſcondit in petra, ſer. [Matth.9. Hierem.13.]

De verbis Euangelij, Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio luporum, &c. ſer. [Matth.10.]

[Tom.10.fol.312.col.4.] De verbis Euangelij, Nolite timere eos qui corpus occidunt, &c. de Martyribus, ſer. [Matth.10.]

[Tom.10.de verbis do.ſer.8 fol.7.& Beda 2.Cor.1.] De verbis Euangelij, Confiteor tibi pater, Domine cœli & terræ: quia abſcondiſti, &c. ſer.ij. [Matth.11.]

[Tom.10.de verbis do.ſerm.9.& 10.fol.8.] De verbis Euangelij, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego vos reficiam, &c. Iugum enim meum leue eſt, & ſarcina mea leuis, ſer.ij. [Ibidem.]

[Tom.10.de verbis do.ſerm.11.fol.8.] De blaſphemiis ſpiritus ſancti, Lib.j. [Huius libelli meminit in Enchir.ad Laurentium, cap.83.]

[Tom.10.de verbis do.ſer.12.fol.13.] De verbis Euangelij, Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum, &c. ſer. [Matth.12.]

[Tom.10.fol.353.col.2.] De verbis Euangelij, vbi Ieſus parabolas ſeminantis exponit, ſer. [Matth.13.]

[V.Beda,1.Corin.circa principiū cap.11. Huius ſerm. fragmentum habet Tom.10.fo.374.col.3.] Ex Euāgelio, de theſauro in agro & precioſa margarita, & de retibus miſſis in mare, ſer. [Ibidem.]

Ex Euangelio, * De quinque panibus & duobus piſcibus, ſer. [Matth.14. * De miraculo quinque panum.]

[De verbis domini ſer.13.fol.13. & 153.col.4.] De Euangelica lectione, vbi domino iubente Petrus ſuper maria ambulauit, ſer.ij. [Matth.14.]

[Tom.10.ſerm.74.de temp.fol.163.] De verbis Euangelij, dominus in partes Tyri & Sydonis, & inde mulier Chananæa, &c. ſer. [Beda 1.Cor.2. Matth.15.]

De

Tom.10.fol.354. De verbis Euangelij, vbi ait dominus, Si quis me diligit, abneget ſemetipſum, & tollat crucẽ ſuam, &c. ſerm. *Math.16.*

Tom.10.fol.355. De verbis Euangelij, vbi ſe dominus Ieſus demonſtrauit in monte tribus diſcipulis, ſer. *Math.17.*

Tom.10.de verbis do. ſerm.15.fol.14. De verbis Euangelij, Si peccauerit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipſum ſolum, &c. Et de homine Rege, qui rationẽ iniit cum ſeruis, &c. Item de eo quod ibidem legitur, Quoties peccabit in me frater meus, &c. ſeptuagies ſepties, ſermo. *Math.18.*

Tom.10.de verbis do. ſer.16.fol.15. De eiſdem verbis Euangelij, Si peccauerit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipſum ſolum, Et de verbis Salomonis, Annuens oculis cum dolo, congregat hominibus mœſtitiam: qui autem arguit palàm, pacem facit, ſer. *Math.18.*

Ex Euangelio vbi Phariſæi interrogãt, Si licet vxorem quacunque ex cauſa dimittere, ſer. *Math.19.*

Tom.10.de verbis do. ſerm.17.fol.17. De verbis Euangelij, Si vis venire ad vitam, ſerua mandata, ſer. *Ibidem.*

Tom. 10. ſerm.105.de temp.fol.219. De eiſdem verbis Euãgelij, Ad diuites & pauperes, ſermo. *Ibidem.*

Tom.10.de verbis do. ſerm.59.fol.48. De operariis in vineæ culturam à Domino conductis, ſer. *Math.20.*

Vnus habetur de verbis do.ſer. 18. qui Incipit: Benè nobiſcum nouit ſanctitas veſtra, &c.fol.17. Alter, Incipit: Admonet nos dominus miraculis corporalibus, &c. De duobus cæcis, Tract.ij. *Math.20.*

Ex Euangelio vbi Ieſus arborem arefecit, & de illo vbi ſe finxit longius ire. *Math.21.*

* De verbis Euangelij, vbi dominus interrogauit Iudæos, cuius filium dicerent eſſe Chriſtum, &c. ſermo. *Math.22.*

** Tom.10.ſer.234.de temp fol.242.*
† Tom.10.ſer.235.de temp.fol.243.

† De verbis Euangelij, Si ergò Dauid in ſpiritu vocat eum dominũ, quomodo eſt filius eius? ſer. *Ibidem.*

Item de eiſdem verbis, vbi interrogat Dominus Iudæos, cuius dicerent Chriſtum eſſe filium, & de vidua illa, quæ miſit duo minuta in gazophylatio, ſerm. *Ibidem. Marci 12.*

Tom.10.de verbis do. ſer.21.fol.21. De verbis Euangelij: De die illo & hora nemo ſcit, neque angeli cœlorum, &c. ſer. *Math.24.*

Tom.10.de verbis do. ſerm.23.fol.22. De decem virginibus, ſer. *Ibidem.*

Ex Euangelio ſecundum Marcum, vbi ait Ieſus, Impleta ſunt tempora, & appropinquauit regnum Dei, Pœnitemini, & credite Euangelio, Tract.ij. *Marci primo.*

Tom.10.fol.318.col.1. De verbis euangelij ſecundum Marcum, Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit, &c. ſer. *Marci vltimo.*

Tom.10.fol.322.col.2. De verbis euangelij ſecundum Lucam, Cùm eſſet Ieſus annorum duodecim, &c. ſer. *Lucæ 2.*

Tom.10.de verbis do. ſerm.44.fol.37. De tribus mortuis à Domino reſuſcitatis, ſer. *Marc.5. Lucæ 7. Ioan.11.*

Tom.10.fol.102. De muliere quæ erat in ciuitate peccatrix, & de remiſſione peccatorum, ſer. *Lucæ 7.*

Tom.10.ſerm.42.de ſanctis, fol.247. De verbis euangelij, Meſſis quidem multa, vſque *Lucæ 10.*

ad id quod ait, Pax veſtra ad vos reuertetur, ſer.

Tom.10.de verbis do. ſerm.24.fol.23. De verbis euangelij, Qui vos ſpernit, me ſpernit: Et vt viuamus bene, ne moriamur malè, ſer. Lucæ 10.

Tom.10.de verbis do. ſerm.26.& 27.fol.24. Ex euangelio de Martha & Maria, ſer.ij. Ibidem.

Tom.10.de verbis do. ſer.29.fol.25. De verbis euangelij, Quis veſtrum habet amicum, & ibit ad illum media nocte, &c. ſer. Lucæ 11.

Tom.10.de verbis do. ſerm.30.fol.27. De verbis euangelij, Nunc vos Phariſæi quod foris eſt paropſidis lauatis, &c. Veruntamẽ date eleemoſynam, & ecce omnia munda, &c. ſer. Lucæ 11.

Tom.10.fol.359. De verbis euangelij, Cauete ab omni auaritia, ſer. Lucæ 12.

Tom.10.de verbis do. ſerm.39.fol.33. De verbis euangelij, Sint lumbi veſtri accincti, & lucernæ ardentes, &c. ſer. Lucæ 12.

Tom.10.de verbis do. ſer.31.fol.27. De arbore ficulnea, quæ per triennium fructum nõ afferebat, & de muliere quæ 18. annos habebat in infirmitate, ſer. Lucæ 13.

De eadem muliere curua, & de his ſupra quos turris ceciderat, ſer. Ibidem.

Tom.10.de verbis do. ſerm.32.fol.28. De verbis euangelij, Domine, ſi pauci ſunt qui ſaluantur? Contendite intrare per anguſtam portam, ſer. Lucæ 13.

Tom.10.de verbis do. ſerm.33.fol.28. De verbis euangelij, Homo quidam fecit cœnam magnam, &c. ſer. Lucæ 14.

Tom.10.de verbis do. ſerm.35.fol.29. De verbis Euangelij, Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, &c. ſer. Lucæ 16.

Ex euãgelio, vbi de diuite qui induebatur purpura & byſſo ſcriptum eſt, ſer. Ibidem.

Tom.10.de verbis do. ſer.36.fol.30. De duobus qui in templum aſcẽderunt, vt orarent, ſermo. Lucæ 18.

Tom.9 fol.2.S.Leo papa primus in epiſt.97. ad Leonem Auguſtum citat tractatum 78. in Ioannem, nomine Auguſtini: Eugyppius quoque cum Beda creberrimè. Tractatus de euangelio Ioannis à capite vſque ad finem in Codicibus ſex: in Tractatibus cxxiiij.

** Tom.10.fol.355.* * De verbis Euangelij ſecundum Ioannem, In principio erat verbum, &c. ſer. Ioan.1.

† Tom.10.de verbis dom ſer.40.fol.34. † De verbis Euãgelij, vbi Domin⁹ dixit Nathanaëli, Cum eſſes ſub arbore fici, vidi te, &c. ſer. Ibidem.

De conuerſione aquæ in vinum, ſer. Ioan.2.

Tom.10.de verbis do. ſerm.41.fol.35. Ex euangelio, vbi Dominus Regulum increpauit, ſermo. Ioan.4.

Tom.10.de verb.do. ſer.42.fol.35. De infirmo iacente ad piſcinam, ſer. Ioan.5.

Itẽ de quinque porticibus, vbi multitudo languentium iacebat, & de piſcina Siloa, ſer. Ibidem.

De verbis euangelij, Non poteſt filius à ſe facere quicquam, niſi quod viderit patrem facientem, &c. ſer. Ioan.5.

Tom.10.de verb.do. ſerm.64.fol.53. De verbis euangelij, Amen amen dico vobis, quia venit hora & nunc eſt, quando mortui audient vocem filij Dei: & qui audierint, viuent, ſer. Ibidem.

Tom.10.de verb.do. ſerm.43.fol.36. De verbis euangelij, Si ego teſtimonium perhibeo de me, &c. Et de verbis Apoſtoli, Spiritu ambulate, & concupiſcentias carnis ne perfeceritis. Caro enim concupiſcit, &c. ſer. Ioan.5. Galat.5.

De ver-

To.10.de verbis dom. ſer.45.fol.38. De verbis euangelij, Scrutamini ſcripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere, ſerm. Ioan.5.

To.10. de verbis dom. ſer.46.fol.39. De verbis euangelij, Qui mãducat carnem meam, & bibit ſanguinem meum, in me manet, &c. ſermo. Ioan.6.

De verbis euangelij, Ego ſum panis qui de cœlo deſcendi: & O peramini eſcam quæ non perit, ſed quæ permanet in æternum, ſerm. Ibidem.

Ex euangelio, vbi Ieſus non ſe aſcenſurum ad diem feſtum dixerat, & tamen aſcendit, ſerm. Ioan.7.

To.10.de verbis dom. ſer.48.fol.40. De verbis euangelij, Si manſeritis in verbo meo, verè diſcipuli mei eſtis, & cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos, ſerm. Ioan.8.

De verbis euangelij, Si vos filius liberauerit, verè liberi eritis, ſerm. Ibidem.

Beda Rom.11. Galat.5. De illuminatione cæci, ſerm. Ioan.9.

a Tom.10. hom.inter Quinquaginta nume. 43.fol.116. a Item de illuminatione cæci nati, ac totius mundi cæcitate, ſermo. Ibidem.

b To.10.ſerm. 49. de verbis dom.fol.41. b De Paſtore mercenario & fure, ſermo. Ioan.10.

c To.10.ſer.50.de verbis dom.fol.42. c De verbis euangelij, Ego ſum paſtor bonus, &c. ſermo. Ibidem.

d To.10.de verbis do. ſer.51.fol.44. d De verbis euangelij, Ego & pater vnum ſumus, ſermo. Ibidem.

De verbis euangelij, Qui amat animam ſuam, perdet eam, ſermo. Ioan.12.

To.10.de verbis dom. ſer.53.fol.45. De verbis euãgelij, Qui credit in me, credit in eum qui me miſit, ſermo. Ioan.12.

To.10.homil. 34.fol. 109. De verbis euangelij, Ego ſum via & veritas & vita, ſermo. Ioan.14.

To.10.de verbis dom. ſerm.55.fol. 46. De eiſdem verbis, Ego ſum via, &c. ſermo. Ibidem.

To.10.de verbis dom. ſerm.60.fol.50. De verbis euangelij, Expedit vobis, vt ego vadam, Si enim non abiero, paracletus non veniet, ſermo. Ioan.16.

To.10.de verbis dom. ſerm.61.fol.50. De verbis euangelij, Paracletus arguet mundum de peccato, de iuſtitia, & de iudicio, ſerm. Ioan.16.

De verbis euangelij, Videbo vos iterum, & gaudebit cor veſtrum, ſermo. Ioan.16.

De verbis euangelij, Vſque modo nihil poteſtis in nomine meo, &c. ſermo. Ibidem.

Ex euangelio vbi Dominus tangi ſe noluit à Maria Magdalena, eo quòd nondum aſcenderat ad patrem, ſermo. Ioan.20.

To.10.ſer.24.de San. fol.267. Ex euangelio vbi Dominus dicit Petro, Petre, diligis me? paſce agnos meos, ſermo. Ioan.21.

To.10.de verbis dom. ſer.62.fol.51. Ex euangelio vbi Dominus oues ſuas Petro commendat, ſermo. Ibidem.

To.10.fol.356.col.4. Sermo in quo quatuor propoſitæ ſunt quæſtiones, & ex euangelio ſoluuntur.

To.10. de verbis A-postoli ſer.17. fol. 75. DE iuſtificatione, Et de verbis Apoſtoli, Huma- Rom.6.
num dico propter infirmitatem carnis ve-
ſtræ,&c. ſermo.

To. 10. de verbis A-postoli ſer.4.fol.57. De verbis apoſtoli Cùm enim eſſemus in carne,
paſſiones peccatorum,quæ per legem ſunt,ope-
rabantur in membris noſtris, vt fructum ferrent Rom.7.
morti,&c.contra Manichæos, ſerm.

To.10.ferm.5.fol.59. De verbis Apoſtoli, Lex peccatum eſt? Abſit. Sed
peccatum non cognoui, niſi per legem. Nam Rom.7.
concupiſcẽtiam neſciebam,niſi lex diceret,Non
concupiſces,&c. ſermo.

To.10.ſer.6.fol.60. De verbis Apoſtoli, Igitur ipſe ego mente ſeruio Rom.7.
legi Dei, carne autem legi peccati. Nulla ergo Rom.8.
condemnatio eſt nunc his, qui ſunt in Chriſto
Ieſu. Lex enim ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, &c.
ſermo.

To.10.ſer.12.fol.67. De verbis Apoſtoli, Scimus enim quod lex ſpiri-
talis eſt, ego autem carnalis ſum, venundatus
ſub peccato: De pugna quoque inter carnem & Rom.7.
ſpiritum, Et de verſu Pſalm. 118. Greſſus meos Pſalm.118.
dirige ſecundum verbum tuum, & non domi-
netur mihi omnis iniquitas, ſermo.

To.10.ſer.49. de tẽp. fol.144. De verbis Apoſtoli, Non enim quod volo, facio Rom.7.
bonum: ſed quod nolo malum,hoc ago. ſerm.

De verbis Apoſtoli, vbi ait, Infœlix ego homo,
quis me liberabit de corpore mortis huius? ſer.

De verbis Apoſtoli, Credenti in eum qui iuſtificat Rom.7.
impium: ſed lex ſpiritalis eſt, ego autem carna-
lis ſum,&c. ſermo.

To.10.de verb. apoſt. ſer.13.fol.68. De verbis Apoſtoli, Debitores ſumus non carni, vt Rom.8.
ſecundum carnem viuamus. Si enim ſecundum
carnem vixeritis, moriemini:ſi autem ſpiritu a-
ctiones carnis mortificaueritis,viuetis,&c.

Item de verbis eiuſdem, Si enim data eſſet lex,quæ Galat.3.
poſſit viuificare,omnino ex lege eſſet iuſtitia. ſer.

To.10.ſer.25. de verbis apoſt.fol.82. De verbis Apoſtoli, Spe ſalui facti ſumus. Spes au- Rom.8.
tem quæ videtur,non eſt ſpes, ſerm.

To.10.ſer.16. de verbis apoſt.fol.74. De verbis Apoſtoli, Si Deus pro nobis, quis contra Rom.8.
nos? &c. ſermo.

De verbis Apoſtoli, vbi ait: Quis nos ſeparabit à Rom.8.
charitate Chriſti? Et ex euangelio, Qui non odit Luca 14.
patrem & matrem,&c. ſermo.

To.10.ſer.20.vel 22. de verb.apoſt.fol.79. Ex Apoſtolo, Miſerebor cui miſertus fuero, & mi- Rom.9.
ſericordiam præſtabo cui miſertus fuero. ſer.

Nondum vidi: Faxit Deus vt veniat in lucem. Ex Apoſtolo, O altitudo ſapientiæ & ſcientiæ Dei, Rom.11.
Et de verſu Pſal. 159. Deus repuliſti nos, Item de Pſalm.159.
verſu Pſalm. 118. Bonum mihi quòd humiliaſti Pſalm.118.
me, vt diſcam iuſtificationes tuas, ſermo.

De apo-

De apoſtolo vbi ait, Qui gloriatur, in Domino glorietur, & verſu Pſalmi 70. In tua iuſtitia erue me, & exime me, ſerm. *1.Corinth.1. Pſalm.70.*

De eo quod ſcriptum eſt, Quod oculus non vidit, & auris non audiuit, &c. ſermo. *1.Corinth.2.*

Tom.10 ſer.18. de verbis apoſt.fol.76. De verbis apoſtoli, Neſcitis quia corpora veſtra membra Chriſti ſunt? Tollens ergo membra Chriſti, faciam membra meretricis? &c. *1.Corinth.6.*

Beda 1.Cor.6. Habes fragmentū huius tom. 10.fol.372. De verbis apoſtoli. Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus eſt: qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat. *1.Corinth.6. Incipit: Propter hoc ipſum, &c.*

Idem Beda 1.Cor.7. De verbis apoſtoli, De virginibus præceptum Domini non habeo: conſilium autem do, &c. *1.Cor.7.*

Ex epiſtol. ad Galatas, vbi Paulus Petrum reprehendit, ſermo. *Galat.2.*

Habetur ſupr.Rom.8. De verbis apoſtoli: Si enim data eſſet lex, quæ poſſit viuificare, omnino ex lege eſſet iuſtitia: Et de verbis eiuſdem ad Rom.8. *Galat.3.*

Tom.10. de verbis apoſtol.ſer.13.fol.68. Debitores ſumus non carni, vt ſecundum carnem viuamus, &c. ſerm. *Rom.8.*

Tom.10. de verbis apoſt.ferm.3.fol.56. De verbis apoſtoli, Spiritu ambulate, & deſideria carnis ne perfeceritis in deſideriis, ſermo. *Galat.5.*

Tom.10. de verbis de. ſer.43.fol.36. De eiſdem verbis apoſt. Spiritu ambulate, &c. Caro enim concupiſcit, &c. ſerm. *Ibidem.*

Eodem tom. de verbis apoſtoli, ſer. 21. vel 23. fol.80. De verbis apoſt. Inuicem onera veſtra portate, & ſic implebitis legem Chriſti, ſerm. *Galat.6.*

Ibidem ſer.22 fol.81. De eiſdem verbis, & de eo quod ſequitur, Vnuſquiſque onus ſuum portabit, ſermo. *Galat.6.*

To.10.fol.124.col.1. De verbis apoſtoli, Mihi autem abſit gloriari, niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti, ſerm. *Galat.6.*

Tom. 10. de verbis apoſt.ſer.7.fol.62. De verbis apoſtoli, Peto non infirmari in tribulationibus meis pro vobis, quæ eſt gloria veſtra. Huius rei gratia flecto genua, &c. ſerm. *Epheſ.3.*

Ex apoſtolo de vetere homine exuendo, & nouo induendo & verſu Pſalmi 25. *Epheſ.4.*

Tom.10.fol.356.col.2. De verbis apoſt. Deponentes mendacium, loquimini veritatem, & de eo quod dictum eſt in Pſalm. Omnis homo mendax, ſerm. *Epheſ.4. Pſalm.115.*

Tom. 10. inter quinquaginta hom. 10.fol. 95.col.2. De verbis apoſtoli, Videte, quomodo caute ambuletis, non vt inſipientes, ſed vt ſapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt, ſer. *Epheſ.5.*

Ex apoſtolo, Nemo vnquam carnem ſuam odio habuit, ſerm. *Epheſ.5.*

Tom. 10.inter hom.17. fol.99. De verbis apoſtoli, Pax fratribus & charitas cum fide, & cæt. *Epheſ.6.*

V. Beda in epiſtol. ad Epheſ.cap.6. De verbis apoſtoli, Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem: ſed, &c. ſer. *Epheſ.6.*

Tom. 10. de verbis apoſtol.ſer.2 fol.55. De Corpore & Sanguine domini noſtri Ieſu Chriſti, & de verbis apoſtoli, Cum timore & tremore veſtram ſalutem operamini, &c. ſer. *Philippenſ.2.*

DE VERBIS APOSTOLI.

To.10. de verbis Apostoli ser.17. fol. 75. DE iuſtificatione, Et de verbis Apoſtoli, Huma- Rom.6.
num dico propter infirmitatem carnis ve-
ſtræ,&c. ſermo.

To. 10. de verbis Apostoli ser.4. fol.57. De verbis apoſtoli Cùm enim eſſemus in carne,
paſſiones peccatorum,quæ per legem ſunt,ope-
rabantur in membris noſtris, vt fructum ferrent Rom.7.
morti,&c.contra Manichæos, ſerm.

To.10. serm.5. fol.59. De verbis Apoſtoli, Lex peccatum eſt? Abſit. Sed
peccatum non cognoui, niſi per legem. Nam Rom.7.
concupiſcẽtiam neſciebam,niſi lex diceret,Non
concupiſces,&c. ſermo.

To.10. ser.6. fol.60. De verbis Apoſtoli, Igitur ipſe ego mente ſeruio Rom.7.
legi Dei, carne autem legi peccati. Nulla ergo Rom.8.
condemnatio eſt nunc his, qui ſunt in Chriſto
Ieſu. Lex enim ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, &c.
ſermo.

To.10. ser.12. fol.67. De verbis Apoſtoli, Scimus enim quod lex ſpiri-
talis eſt, ego autem carnalis ſum, venundatus
ſub peccato: De pugna quoque inter carnem & Rom.7.
ſpiritum, Et de verſu Pſalm. 118. Greſſus meos Pſalm.118.
dirige ſecundum verbum tuum, & non domi-
netur mihi omnis iniquitas, ſermo.

To.10. ser.49. de tẽp. fol.144. De verbis Apoſtoli, Non enim quod volo, facio Rom.7.
bonum: ſed quod nolo malum,hoc ago. ſerm.

De verbis Apoſtoli, vbi ait, Infœlix ego homo,
quis me liberabit de corpore mortis huius? ſer.

De verbis Apoſtoli, Credenti in eum qui iuſtificat Rom.7.
impium: ſed lex ſpiritalis eſt, ego autem carna-
lis ſum,&c. ſermo.

To.10 de verb. apost. ser.13. fol.68. De verbis Apoſtoli, Debitores ſumus non carni, vt Rom.8.
ſecundum carnem viuamus. Si enim ſecundum
carnem vixeritis, moriemini: ſi autem ſpiritu a-
ctiones carnis mortificaueritis,viuetis,&c.

Item de verbis eiuſdem, Si enim data eſſet lex,quæ Galat.3.
poſſit viuificare,omnino ex lege eſſet iuſtitia. ſer.

To.10. ser.25. de verbis apost. fol.82. De verbis Apoſtoli, Spe ſalui facti ſumus. Spes au- Rom.8.
tem quæ videtur,non eſt ſpes, ſerm.

To.10. ser.16. de verbis apost. fol.74. De verbis Apoſtoli, Si Deus pro nobis, quis contra Rom.8.
nos? &c. ſermo.

De verbis Apoſtoli, vbi ait: Quis nos ſeparabit à Rom.8.
charitate Chriſti? Et ex euangelio, Qui non odit Lucæ 14.
patrem & matrem,&c. ſermo.

To.10. ser.20. vel 22. de verb. apost. fol.79. Ex Apoſtolo, Miſerebor cui miſertus fuero, & mi- Rom.9.
ſericordiam præſtabo cui miſertus fuero, ſer.

Nondum vidi: Faxit Deus vt veniat in lucem. Ex Apoſtolo, O altitudo ſapientiæ & ſcientiæ Dei, Rom.11.
Et de verſu Pſal. 159. Deus repuliſti nos, Item de Pſalm.159.
verſu Pſalm. 118. Bonum mihi quòd humiliaſti Pſalm.118.
me, vt diſcam iuſtificationes tuas, ſermo.

De apo-

De apoſtolo vbi ait, Qui gloriatur, in Domino glorietur, & verſu Pſalmi 70. In tua iuſtitia erue me, & exime me, ſerm. — 1. Corinth. 1. Pſalm. 70.

De eo quod ſcriptum eſt, Quod oculus non vidit, & auris non audiuit, &c. ſermo. — 1. Corinth. 2.

Tom. 10 ſer. 18. de verbis apoſt. fol. 76. De verbis apoſtoli, Neſcitis quia corpora veſtra membra Chriſti ſunt? Tollens ergo membra Chriſti, faciam membra meretricis? &c. — 1. Corinth. 6.

Beda 1. Cor. 6. Habes fragmentū huius tom. 10. fol. 372. De verbis apoſtoli. Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus eſt: qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat. — 1. Corinth. 6. Incipit: Propter hoc ipſum, &c.

Idem Beda 1. Cor. 7. De verbis apoſtoli, De virginibus præceptum Domini non habeo: conſilium autem do, &c. — 1. Cor. 7.

Ex epiſtol. ad Galatas, vbi Paulus Petrum reprehendit, ſermo. — Galat. 2.

Habetur ſupr. Rom. 8. De verbis apoſtoli: Si enim data eſſet lex, quæ poſſit viuificare, omnino ex lege eſſet iuſtitia: Et de verbis eiuſdem ad Rom. 8. — Galat. 3.

Tom. 10. de verbis apoſtol. ſer. 13. fol. 68. Debitores ſumus non carni, vt ſecundum carnem viuamus, &c. ſerm. — Rom. 8.

Tom. 10. de verbis apoſt. ſerm. 3. fol. 56. De verbis apoſtoli, Spiritu ambulate, & deſideria carnis ne perfeceritis in deſideriis, ſermo. — Galat. 5.

Tom. 10. de verbis do. ſer. 43. fol. 36. De eiſdem verbis apoſt. Spiritu ambulate, &c. Caro enim concupiſcit, &c. ſerm. — Ibidem.

Eodem tom. de verbis apoſtoli, ſer. 21. vel 23. fol. 80. De verbis apoſt. Inuicem onera veſtra portate, & ſic implebitis legem Chriſti, ſerm. — Galat. 6.

Ibidem ſer. 22 fol. 81. De eiſdem verbis, & de eo quod ſequitur, Vnuſquiſque onus ſuum portabit, ſermo. — Galat. 6.

To. 10. fol. 124. col. 1. De verbis apoſtoli, Mihi autem abſit gloriari, niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti, ſerm. — Galat. 6.

Tom. 10. de verbis apoſt. ſer. 7. fol. 62. De verbis apoſtoli, Peto non infirmari in tribulationibus meis pro vobis, quæ eſt gloria veſtra. Huius rei gratia flecto genua, &c. ſerm. — Epheſ. 3.

Ex apoſtolo de vetere homine exuendo, & nouo induendo & verſu Pſalmi 25. — Epheſ. 4.

Tom. 10. fol. 556. col. 2. De verbis apoſt. Deponentes mendacium, loquimini veritatem, & de eo quod dictum eſt in Pſalm. Omnis homo mendax, ſerm. — Epheſ. 4. Pſalm. 115.

Tom. 10. inter quinquaginta hom. 10. fol. 93. col. 2. De verbis apoſtoli, Videte, quomodo caute ambuletis, non vt inſipientes, ſed vt ſapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt, ſer. — Epheſ. 5.

Ex apoſtolo, Nemo vnquam carnem ſuam odio habuit, ſerm. — Epheſ. 5.

Tom. 10. inter hom. 17. fol. 99. De verbis apoſtoli, Pax fratribus & charitas cum fide, & cæt. — Epheſ. 6.

V. Beda in epiſtol. ad Epheſ. cap. 6. De verbis apoſtoli, Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem: ſed, &c. ſer. — Epheſ. 6.

Tom. 10. de verbis apoſtol. ſer. 2 fol. 55. De Corpore & Sanguine domini noſtri Ieſu Chriſti, & de verbis apoſtoli, Cum timore & tremore veſtram ſalutem operamini, &c. ſer. — Philippenſ. 2.

Ibidem ſer.15.fol.32. De verbis apoſtoli, Nos enim ſumus circunciſio, qui ſpiritui Deo ſeruimus: Et gloriamur in Chriſto Ieſu, & non in carne fidentes, &c. ſerm.

Tom.10 ſerm.49. de temp. fol.149. De iuſtitia quæ ex lege, & ea quæ ex fide eſt, & de verſ. Pſal. 50. & 142. ſerm.

De verbis apoſtoli, Mortui enim eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto, ſerm. Coloſſ.3.

Tom.10. de verb. apoſtoli, ſerm.8 fol.63. De verbis apoſtoli, Humanus ſermo, & omni acceptione dignus, quia Chriſtus Ieſus venit in mundum peccatores ſaluos facere, quorum primus ego ſum, ſerm. 1.Timoth.1.

Ibidem ſer.9. fol.64. De eiſdem verbis, Fidelis ſermo & omni acceptione dignus, &c. ſerm. Ibidem.

To. eod. ſer.10. fol.65. Item de eiſdem verbis & ſequentibus, ſerm. Ibidem.

De verbis apoſtoli, Nihil intulimus in hunc mundum, & de verſu Pſalm. 50. Miſerere mei Deus, &c. ſerm. 1.Timoth.6. Pſalm.50.

To. 10. de verbis apoſtoli, ſer.19. fo.78. co.1. De conſtituendis epiſcopis apud apoſtolum ad Titum, Oportet epiſcopum, &c. ſerm. Titum 1.

Non extat. Expoſitio Epiſtolæ S. Iacobi. 2.Retract.23. Incipit: Duodecim tribubus quæ ſunt in diſperſione.

Tom.10. fol.358. De verbis apoſtoli Iacobi, Eſtote factores verbi, & non auditores tantum, &c. ſerm. Iacob.1.

To.10. de verbis apoſtoli, ſer.28. fol.73. De verbis apoſtoli Iacobi, Ante omnia nolite iurare, ſerm. Iacob.5.

To.9. fol.124. Crebro citat hos V. Beda. De Epiſtola Ioannis apoſtoli ad Parthos, ſerm.x.

To. 10. de verbis apoſtol. ſer.29. vel 31. f.86. Ex epiſtolis Ioannis, de eo quod ſcriptum eſt, Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt, ſer. 1.Ioan.1.

Ibidem ſer. 30. vel 32. fol.87. De verbis Ioannis apoſtoli, Chariſſimi, Nolite omni ſpiritui credere: ſed probate ſpiritus, ſi ex Deo ſunt, Contra Manichæos, ſermo.

Tom.10 ſer.31. vel 33. de verb. apoſt. fol.88. Item de epiſtola S. Ioannis, Omnis ſpiritus qui confitetur Ieſum Chriſtum in carne veniſſe, ex Deo eſt, ſerm.

EPISTOLÆ.

AD Abraham & Petrum, epiſtola.
Acacio, epiſt.
Incipit: Dilectionis veſtræ ſtudium vt pacificus. Adeodato, (· ·) epiſt.
Alibio Epiſcopo, epiſt.ij.
**To.2. Epiſt.5. fol.200.* * Albinæ, epiſt.ij.
Epiſt.7. fol.200. Ad Albinianum, Pinianum, & Melanianum, epiſt.
Tom.2. Epiſt.67.49. 198. & 19.202. Alipio Epiſcopo, epiſt.iij.
Agrippino, epiſt.
Anipelio, epiſt.
Epiſtol.144. Beda Roman.6. Anaſtaſio, (·.·) epiſt.
Aniſio, epiſt.
Epiſtol.116. Antonino, epiſt.
Epiſtol.160. Apringio iudici, (·.·) epiſt. Beda ad Rom.13.

	Apringio preſbytero,		epiſt.	
	Aproniano & à ciuitate,		epiſt.	
Epiſtol.45.	Armentario & Paulinæ,		epiſt.	V. Beda 2. Cor.4.
Epiſtol.200.	Aſellico Epiſcopo,		epiſt.	
	Aſello,		epiſt.	
Epiſtol.240 fol.137.	Audaci,	(.·.)	epiſt.ij.	
	Aurelio Epiſcopo,		epiſt.viij.	Beda Rom.14.
Epiſtol.75.	Auxilio Epiſcopo,		epiſt.	
Epiſt.12. & 13. fo.201.	BEnenato epiſcopo,	(.·.)	epiſt.ij.	
	Binnio,		epiſt.	
Epiſtol.23.	Bonifacio epiſcopo,		epiſt.	
Habetur etiam ſuprà contra Donat. Epiſt.50.	Bonifacio viro militari contra Donatiſtas,		epiſt.	2. Retract.48.
Epiſt.70. & 1. fol.188.	Bonifacio comiti,		epiſt.	
Epiſtol.84. * Gaio	C * Aio,		epiſt.	
Epiſtol.86.	Caſulano preſbytero,		epiſt.	
Habetur etiam ſuprà.	Carthaginenſibus clericis,	(.·.)	epiſt.	
	Carthaginenſi plebi,		epiſt.iij.	
	Carthaginenſibus fratribus,		epiſt.ij.	
	Carthaginenſibus fratribus & Redempto,		epiſt.ij.	
	Cathaquenſi plebi,		epiſt.	
Epiſtol.18 fol.200.	Caſtorio,		epiſt.	
	Catullino,		epiſt.	
Epiſtol.80.	Cæciliano,	(.·.)	epiſt.	
Epiſtol.8. fol. 190. & 17.201.	Celeri,		epiſt.ij.	
Epiſt.62. & 63.	Cæleſtino Diacono,		epiſt.ij.	Beda Rom.13.
	Ad Cæleſtinum,		epiſt.	
	Chriſtino,	(.·.)	epiſt.	
Epiſtol.83.	Chryſino,		epiſt.	
Epiſtol.190.	Cirtenſibus,		epiſt.	
	Concordio,	(.·.)	epiſt.	
Ep.146. & 2. fol.106.	Conſentio,		epiſt.ij.	Eugyppius, to.2. cap. 343. & 344.
Epiſtol.125.	Cornelio,		epiſt.	
	Cratoni & aliis Carthaginenſibus,		epiſt.ij.	
Epiſtol.9. fol.200.	Creſconio,		epiſt.	
	Creſcenti epiſcopo,		epiſt.	
Epiſt.170. & 173.	* Criſpino Donatiſtæ,		epiſt.iiij.	* Criſpiniano.
Habetur ſu. inter lib. & quæ epiſtol.57.	DArdano,		epiſt.	
	Delphino,	(.·.)	epiſt.	
Habetur ſu. inter lib. & inuenies ibi. ep.49.	Deogratias preſbytero,		epiſt.	2. Retract.31.
	Deſiderio,		epiſt.	
Epiſtol.74.	Deuterio Epiſcopo,	(.·.)	epiſt.	
Epiſtol.56.	Dioſcoro,		epiſt.	
† Epiſtol.204.	Domnioni,		epiſt.	
Habetur etiam ſuprà contra Donatiſt.	† Donato preſbytero Donatiſtæ,		epiſt.	
Epiſtol.127.128.	Donato proconſuli,		epiſt.ij.	
Habetur ſuprà contra Donatiſt.	Donatiſtis,		epiſtolæ diuerſæ.	Epiſtolæ 152. mentionem facit 2. Retr.40.
Epiſt.150.166. &	Dulcitio tribuno,		epiſt.	

Epiſtol.61. ECdiciæ, Epiſt.ij.
Epiſtol.199. Elpidio, epiſt. *Elpidio.
Epiſtol.150. Habetur ſup. contra Arrianos. Emilio preſbytero, (·.·) epiſt.
Emilio, epiſt.
Epiſtol.164. Habetur etiam ſuprà cõtra Donatiſt. Ad Emeritum Donatiſtam, epiſt.ij.
Ad *Ermogenianum, epiſt. *Hermogen.
Epiſt.11.fol.191. Ad *Eſchium Epiſcopum Salonitanum de fine
Epiſt.78.& 80. mundi, epiſt. Eugyppius.tom.1.ca.132. Beda quoque 1.Theſſ.5.& 2.Theſſ.2.
*Heſchium.
Eudoxio, epiſt.
Epi.99.100.101.102. Euodio epiſcopo, epiſt.iiij.
Eumatio, epiſt.
Epiſt.168.& 169. habetur ſup. contra Don. Euſebio, (·.·) epiſt.ij.

Epiſtola 4.fol.189. FAbiolæ, epiſt.
Fauſto & Pelagiæ, epiſt.
Epiſt.20.fol.195. Felici, epiſt.ij.
Epiſtol.136. Felici & Hilarino, (·.·) epiſt.
Epiſt.7.fol.189. Feliciæ virgini, epiſt.
Feliciſſimo & Theodoro, epiſt.iij.
Epiſtol.87. Felicitati & Ruſtico, epiſt.
Feſto, epiſt.
Firmo, (·.·) epiſt.ij.
Firmino, epiſt.
Flocciano ex Notario, epiſt.iiij.
Florentino, epiſt. Beda 1.Cor.11.
Epiſtola 19. Florentinæ, (·.·) epiſt.
Epiſtola 111. Fortuñatiano epiſcopo, epiſt. Retract.lib.2.cap.41. hanc epiſtolam Commonitorium appellat.
Epiſt.10.fol.200. Fortunato & fratribus, epiſt.

Caio, Epiſt.84. G*Aio, epiſt.
Geminiano, (·.·) epiſt.
Prima habetur etiam ſuprà cõtra Donatiſt. Generoſo, epiſt.ij.
a Ep.156.& 11.f.200. a Gerontio, epiſt.
Supr. contra Donatiſt. b Glorio Eleuſino,&c. epiſt.ij.
b Epiſt.162.163. Habetur ſup. contra Arrian. Eſtque Epi.150.

H*Elpidio, epiſt. *Elpidio.
Hieronymo, (·.·) epiſt.viij. Epiſt.8.9.10.11.15.19.28.29.
Epiſt.11.fol.191. Hermogeniano, epiſt.
Hyſalipio, epiſt.
Hilariano, epiſt.
Epiſtol.89.94. Hilario, epiſt.ij. V.Beda Rom.6.
Epiſt.120.161.180. Honorato, epiſt.iij.
Epi.137.138.& 23.fol.191. Hipponenſi Plebi, (·.·) epiſt.vj. Beda 1.Cor.15.
c Habetur & ſup. cõtra Donatiſt. c IAnuario Donatiſtæ, epiſt.
Epiſtol.68. d Ianuario, epiſt.ij. 2.Retract.10.
d Supr. inter libros.
Epiſtol.118.119. Imperatoribus, (·.·) epiſt.
Epiſtol.90.91.95. Innocentio epiſcopo, epiſt.
Iouinianos & Iouino, & cæteris, epiſt.
Epiſtol.6.& 233. Italicæ viduæ, epiſt.ij. Beda 1.Cor.11.13. & 1.Timoth.6.

Italiæ

	Italiæ præfectis,		epiſt.	
	Iuliano,		epiſt.	
Epiſtol.143.	Iulianæ Demetriadis matri,		epiſt.	
	Iulianæ de velatione Demetriadis,		epiſt.	
Tom. 4. Habetur & ſuprà inter libros.	Iulianæ de ſancta viduitate,		epiſt.	
Epiſtol.82.	LArgo,		epiſt.	
	Lampadio contra Mathematicos,		epiſt.	Hanc epiſtolam vidi Louanij in Epiſtolari manu ſcripto Collegij theologorum.
	Eidem,		epiſt.	
	Lauritio,		epiſt.	
Epiſtol.38.	Læto,	(.·.)	epiſt.	Beda 1. Timoth.5.
Epiſtol.39.	Licentio,		epiſt.	
Epiſtol.20.22.	Longiniano,		epiſt.ij.	
Epiſtol 54. Beda Rom.2.	MAcedonio de intercesſionibus epiſcoporum, epiſt.			
Epiſtol.52.	Eidem de veris virtutibus,		epiſt.	In hac epiſt. meminit libri ſui de vita beata.
	Macario,		epiſt.ij.	
	Macrobio,		epiſt.ij.	
Supr.Epiſtol.42.	Madaurenſibus,		epiſt.	
	Ad Manichæum preſbyterum,		epiſt.	Incipit: Sine cauſa tergiuerſaris, quaſi lõgè appareat qualis ſis, &c.
Supr.Epiſt.44.	Maximo Madaurenſi,		epiſt.	
Epiſt.5.7.158.159.	Marcellino,		epiſt.	
Epiſtol.66.	Maximo medico,		epiſt.ij.	
Epiſtol.203.	Maximino Donatiſtæ,	(.·.)	epiſt.	
	Maximino Arriano,		epiſt.	Incipit: Cùm à ſancto fratre & coepiſcopo noſtro Peregrino.
	Maximiano,		epiſt.	
	Marmianæ,		epiſt.	
Epiſtol.155.	Marciano,	(.·.)	epiſt.	
Epiſtol.141.	Maximæ,		epiſt.	
	Melaniæ & Piniano,		epiſt.	
Epiſtol.131.	Memorio epiſcopo,		epiſt.	
	Mercatori epiſcopo contra Pelagianos,		epiſt.	
	Mercurio Diacono,		epiſt.	
Epiſtol.5 fol.189.	NAncellioni,		epiſt.	
Epiſt. 72.115.116.117. 151.19.fol.194.	Nebridio,		epiſt.decem.	
** Epiſtol.202.*	* Nectario,	(.·.)	epiſt.	
Epiſtol.22.fol.203.	Nouato epiſcopo,		epiſt.	
	Nouato,		epiſt.	
	Numerio,		epiſt.	
Epiſt.124.129.	OLympio,	(.·.)	epiſt.ij.	
** Epiſtol.157. V.Beda Rom.9.*	* Optato epiſcopo,		epiſt.	Beda Rom. 9. & Galat.3.
	Oratori,		epiſt.	
Epiſtol.123.	Orontio,		epiſt.	
	Oroſio,	(.·.)	epiſt.	Incipit: Gratias ago quod aduentum eximietatis tuæ, &c.
Epiſtol.6.fol.189.	PAlatino,		epiſt.	
Epiſtol.134.	Pammachio,	(.·.)	epiſt.	

	Pancratio,		epiſt.	
	Paſcentio,		epiſt.	
Fpiſt.174.175.& 177.	Paſcentio Arriano,	(∴)	epiſt.iij.	
Fpiſtol.112.	Paulinæ,		epiſt.	
Habetur ſup.inter lib.	Paulinæ & Armentario,		epiſt.	Beda 2.Cor.5.
Fpiſtol.45.	Paulino epiſcopo,		epiſt.viij.	
Epiſtol.32.& 14.59. 65.106.	Paulo epiſcopo,		epiſt.iij.	
Epiſt.14.fol.191.	Paulo cuidam,	(∴)	epiſt.	Incipit: Tam inexorabilem me non vocaret.
Fpiſtola 10 fol.190.	Pancario,		epiſt.	
	Petro & Abrahæ,		epiſt.	
	Pelagaſio & vagulo,		epiſt.	
Epiſtola 21.fol.195.	Peregrino epiſcopo,	(∴)	epiſt.	
	Piniano & Melaniæ,		epiſt.	
	Placentino epiſcopo,		epiſt.	
Vide ſup.Hippon.	Plebi propriæ, Hipponenſi ſcilicet,		epiſt.vj.	
	Plebi Cataquenſi,		epiſt.	
	Præfectis Italiæ,		epiſt.	
Fpiſtol.16.	Præſidio epiſcopo,		epiſt.	
Epiſtol.71.	Poſſidio epiſcopo,	(∴)	epiſt.	Beda 1.Cor.11.
	Priſtino,		epiſt.	
Epiſtol.149.	Profuturo,		epiſt.	
Epiſtol.121.	Probæ, de orando Deo,	(∴)	epiſt.	Beda allegat ſæpiſſ.
Fpiſtol.179.	Probæ & Iulianæ,		epiſt.	
Epiſtol.136.	Eidem Probæ,		epiſt.ij.	
	Pollentio,		epiſt.	
Supr.contra Donat.	Proculeiano epiſcopo, Donatiſtæ,		epiſt.iiij.	
Epiſtol.174.	Protogeni,		epiſt.iij.	
	Protogeni & Thalaſſo,		epiſt.	
Epiſtol.154.	Publicolæ,	(∴)	epiſt.	Beda 1.Cor.circa finem capitis 10.
Epiſtol.103.	QVintiano epiſcopo,		epiſt.	
Epiſtol.25.fol.202.	Quintiano presbytero,		epiſt.	
Tom.6 ante librum de hæreſibus.	Quotuultdeo,		epiſt.ij.	
	REdempto & fratribus Carthaginenſibus,		epiſt.	
	Repentino,		epiſt.ij.	
	Renato,		epiſt.	
Epiſtol.69.	Reſtituto diacono,		epiſt.	
	Romano,	(∴)	epiſt.	
Epiſtol.131.	Romaniano,		epiſt.	
Epiſtola 9.fol.190.	Romulo,		epiſt.	
Epiſt.14.fol.201.	Ruſtico,		epiſt.	
Epiſtol.109.	SAnctimonialibus obiurgatio & Regula,		epiſt.	
	Sanſucio,		epiſt.	
	Saturnino,		epiſt.	
Epiſtol.145.	Sebaſtiano monacho,	(∴)	epiſt.ij.	Beda 2.Timoth.3.
Epiſtol.170. Habetur etiã ſupra contra Don.	Seuerino,		epiſt.	
* Fpiſt.20 fol.201.21.	* Seuero epiſcopo,		epiſt.v.	Beda Rom.13.
fol.203.	Seuero,		epiſt.	

Epiſtol.108. Seleucianæ, epiſt. Beda 2.Cor.12.
Seleuciano, epiſt. Eugyppius, tom.2. cap.231.
Stiliconi, epiſt.
Epiſtol.104.105. Sixto preſbytero, (.·.) epiſt.
Habetur ſuprà contra Pelagianos. Sixto epiſcopo, epiſt.

THalaſio, epiſt.
Thalaſio & Valentino, epiſt.
Terentiano, (.·.) epiſt.
Theodoro epiſcopo, epiſt.
Epiſtol.3 ſol.398. Theodoro & Feliciſſimo, epiſt.iij.
Theodulpho, epiſt.

Epiſtol.46.47. VAlentino & Thalaſio, epiſt.ij. Eugyppius tom.2. cap.289.290.291.
Incip. Cum diu moleſtè haberem, &c. Valerio Comiti, De nobilitatis moribus, epiſt.
a Epiſtol.146. a Valerio epiſcopo,
Victori preſbytero de campo Bulleuſi, epiſt.
Epiſtol.122. Victoriano preſbytero, epiſt.
Epiſtol.15 ſol.191. Victorino epiſcopo, epiſt.
Vincentio preſbytero, epiſt.
Epiſt. 48. Suprà contra Donatiſt. Vincentio, contra Donatiſtas.
b Epiſt.107. Sup. contra Pelagianos. b Vitali Carthaginenſi, epiſt. V. Beda Galat.1. Ephes.1.2. Philip.1.
c Epiſtol.1.& 3. c Voluſiano, epiſt.ij. Meminit & in Enchiridio cap.54.

Epiſtol.16.ſol.202. XAntippo, epiſt.
Vide Sixto. Xixto preſbytero, epiſt.ij.
Epiſtol.214. Zenobio, epiſt.

Beda 2.Cor.4. IN natali domini, Tract.viij.
Idem 2.Cor.5.8. De Epiphania, Tract.vij.
Tom.9.ſol.254.& Tom.10.ſol.114. De Quadrageſima ante Paſcha, Tract.v. Beda Galat.5.
d Beda Rom.5.12.15. Galat.6. Ephes.4. d De paſſione domini, Tract.ij.
e Beda Ephes.5.6. e Per vigilias Paſchæ, Tract.xxiij.
f To.10.ſol.197.198. col.3.200.201.col.3. 202.203.col.3.204. 205.317.325.327.328. 330. f Tempore Paſchali, Tract.xxxvj. Beda Rom.4.6.8. 2.Cor.3.& 2. Timoth.2.
g In octaua Paſchæ, Tract.xij. Beda Rom.5.
h De Quadrageſima Aſcenſionis domini, Tract.x.
g To.10.ſol.206.208. col.2.209.col.3.336. 336.col.3. De Quinquageſima per Vigilias, ex eo quod ſcriptum eſt, In principio fecit Deus cœlum & terram, &c. Serm.iiij.
h To.10.ſ.213 203 col. 3.318.318.col 3.36.596. i Beda ad Ephes.4. i De die Pẽtecoſtes ex eo quod ſcriptum eſt in Tobia, Die Pentecoſtes qui eſt ſancta ſeptimarum, Serm.j.
Tom.10.ſol.220.col. 4.221.col.2. Item de die Pentecoſtes, Serm.ij.
De aduentu ſpiritus ſancti, Serm.iij.
k To.10.ſol.255.255. col.3.255.col.4.256. 257.col.4.360.361. 361 361.362.362.col.2. k De ſancto Stephano prothomartyre, Serm.vj.
De miraculis & beneficiis ſancti Stephani,*
In feſto ſanctorum Fabiani & Sebaſtiani Martyrum, Sermo.
In natali martyrum Caſti & Emilij,
Per natalem Catullini.

*Sermo vnus, qui est vij. in natali eius, Jtem de sanctis Tom. x. incip. Ad aquas Tibilitanas, desumptus è lib. xxii. de ciu. Dei. cap. viij. Tom. v.

Per natalem ſanctorum martyrum Scillytanorum, ſermo.

Incipit: Sicut audiuimus & cantando reſpondimus, Precioſa mors ſanctorum, &c.

Per natalem ſanctorum martyrum Maſſæ Cãdidæ, ſermo.

Per natalem martyris Quadrati, ſer.

Per natalem ſancti Aſilei, ſerm.

Per natalem Carcerienſium, ſerm.

Incipit: Dominus Ieſus Chriſtus martyres ſuos non ſolum inſtruxit præcepto, &c.

Per natalem ſancti Fructuoſi, Augurij & Eulogij Diaconi, ac Agnetis virginis, ſerm.

a Tom.10.fol.260. 260.320.320.
b To.10.fol.366.366.
c Tom.10.fol.117.265. 265.266.266 366.
d Tom.10.267.267. 267.268.268.367.

a De natali ſancti Vincentij martyris, ſerm.vj.

b In natali ſanctorum martyrum Prothaſij & Geruaſij, ſerm.

c De natiuitate ſancti Iohannis Baptiſtæ, ſerm.vj. *Beda 1.Cor.15. Philip.2.*

d De natali ſanctorũ Apoſtolorum Petri & Pauli, ſerm.vij.

e Tom.10.269.269. 365.365.

e Per natalem ſancti Laurentij martyris, ſer.v. *Beda ſub finem cap. 12.13.& Philip.2.*

In Baſilica Tricillarum, ſerm.

f Tom.10 fol.278.

f In natali epiſcopi, Tractat.

g To.10.fol.321.

g In natali ſancti Cypriani, Tractat.iiij.

h Primus Incipit: Hodiernus dies anniuerſaria replicatione nobis, &c.

h De natali ſanct. Perpetuæ & Felicitatis martyrũ, Tract.iij.

Martyres, &c.

i Secundus: Præfulget & præeminet inter comites.

Martyrum feſtum.

i De natali ſancti Saluij, Tract.j.

k Tertius: Duarum ſanctarum hodie celebrat.

k De natali ſancti Victoris, & de verſu pſalmi 115. Precioſa in conſpectu Domini, &c. ſerm.

l Tom.10.fol.220.221.
m To.10.fol.361.362. 363.364.375.col 3.et 4.
n Tom.10.fol.367.
o To.10.fol.274.275.
p Tom.10 fo.276.277. 277.277.278.278.321.
q Tom.10.fol.322.

l De decollatione ſancti Ioannis Baptiſtæ, ſer.iij.

m De apoſtolo Paulo & Conuerſione eius, ſer.x.

n De natali Martyrum Maſſylitanorum, Tract.

o De natali apoſtolorum, ſer.ix.

p De natali Martyrum, ſer.viij.

q In feſto vnius virginis, ſerm.vj.

Ipſiſſima verba habet Ado Epiſcopus Treuerenſis in Martyrologio ſuo ſub V. Calẽd. Septembr. ex Poßidio.

Itaque memoratus ſanctus Auguſtinus Epiſcopus ſpiritu diuino actus, in ſancta Eccleſia Catholica ad inſtructionem animarum fecit Libros, Tractatus, Epiſtolas, numero Mille triginta: exceptis iis, qui numerari non poſſunt, quia nec numerum deſignauit ipſorum. Hactenus Poſſidius.

FINIS INDICVLI.

INDEX OPERVM D. AVRELII *AVGVSTINI, IVXTA ORDINEM DEcem Tomorum, indicatis ſimul Retractationum locis.*

TOMVS PRIMVS.

Retractationum Lib. II. Folio 1. columna 1.
Confeſsionum lib. XIII. 2. Retract. 6. 15. col. 3
De Grammatica Liber vnus. 1. Retract. 6. 54. col. 4
Principia Dialecticæ, 1. Retract. 6. 60. col. 1
Categoriæ decem, 63. col. 1
Principia Rhetorices, 1. Retract. 6. 68. col. 3
De Muſica Lib. VI. 1. Retract. 6. & XI. 70. col. 4
Contra Academicos Lib. III. 1. Retract. 1. 93. col. 1
De ordine Libri duo. 1. Retract. 3. 103. col. 3
De vita beata Lib. I. 1. Retract. 2. 114. col. 1
Soliloquiorum Lib. II. 1. Retract. 4. 115. col. 3
De Magiſtro Lib. I. 1. Retract. 12. 122. col. 3
De immortalitate animæ Lib. I. 1. Retract. 5. 128. col. 2
De quantitate animæ Lib. I. 1. Retract. 8. 130. col. 4
De Libero arbitrio Lib. III. 1. Retract. 9. 140. col. 1
De vera Religione Lib. 1. 1. Retract. 13. 157. col. 3
De moribus Eccleſiæ catholicæ, & de moribus Manichæorum Lib. II. 1. Retract. 7. 167. col. 3
De Geneſi contra Manichæos Lib. II. 1. Retract. 10. 180. col. 3
Regulæ Auguſtini. 187. col. 4
De vita Eremitica ad ſororem 194. col. 1

TOMVS II.

Epiſtolæ Auguſtini, numero ccalis.

TOMVS III.

De doctrina Chriſtiana Lib. III. 2. Retract. 4. fol. 2. col. 1.
Locutionum Lib. VII. 2. Retract. 54. 22 col. 1
De fide & Symbolo Lib. I. 1. Retract. 17. 32. col. 2
Enchiridion de fide ſpe & charitate, ad Laurentium Lib. I. 2. Retr. 63. fol. 34. col. 4
De eccleſiaſticis dogmatibus, Lib. I. 44. col. 4
De fide ad Petrum Diaconum Lib. I. 48. col. 1
De Trinitate Lib. 15. 2. Retract. 15. 54. col. 3
De Geneſi ad literam imperfectus Lib. I. 1. Retract. 18. fol. 108. col. 4.
De Geneſi ad literam Lib. XII. 1. Retract. 18. & 2. Retractat. 24. fol. 113. col. 4
De mirabilibus ſacræ ſcripturæ Lib. III. 159. col. 3.
De agone Chriſtiano Lib. I. 2. Retract. 3. 172. col. 2
De opere monachorum, Lib. 3. 2. Retract. 21. 175. col. 3
De ſpiritu & litera ad Marcellinum Lib. I. 2. Retract. 37. fol. 181. col. 4
De diuinatione dæmonum lib. I. 2. Retract. 30. 190. col. 2
De ſpiritu & anima Lib. I. 192. col. 4
Speculum de præceptis dominicis, Lib. I. 204. col. 3
Quæſtiunculæ de Trinitate. 233. col. 2
De benedictionibus Iacob patriarchæ, 234. col. 1
Sententiæ ex Auguſtini & aliorum operibus decerptæ. 235. col. 2

TOMVS IIII.

De mendacio ad Conſentium Liber vnus, 1 Retract. cap. 27. & vlt. fol. 2. col. 1.
Contra mendacium ad eundem, Lib. I. 2. Retract. 60. 7. col. 4
De fide & operibus. 2. Retract. 38. 15. col. 3
Quæſtionum in vetus inſtrumentum Lib. VII. 2. Retract. 55. fol. 19. col. 4
Quæſtionum Euangelicarum Lib II. 2. Retract. 12. 73. col. 2
Quæſtionum Euangelicarum ſecundum Matthæum Lib. I. 81. col. 2
De conſenſu Euangeliſtarum Lib. IIII. 2. Retractat. 16. fol. 85. col. 2
Octoginta trium Quæſtionum Lib. I. 1. Retract. 26. 123. col. 3
Viginti unius Sententiarum Lib. I. 141. col. 1
De diuerſis Quæſtionibus ad Simplicianum Lib. II. 2. Retractat. 1. 143. col. 2
De octo Dulcitij Quæſtionibus Lib. I. 2. Retract. 65. 151. col. 4
Quæſtionum lxv. Dialogus 156 col. 1
Quæſtionum veteris & noui Teſtamenti Lib. I. 161. col. 2
De cura pro mortuis gerenda ad Paulinum Lib. I. 2. Retract. 2. 62. fol. 213. col. 3
De catechizandis rudibus Lib. I. 2. Retract. 14. 216. col. 4
De incarnatione verbi, Lib. II. 224. col. 1
De Trinitate & vnitate Dei, Lib. I. 228. col. 2
De eſſentia diuinitatis, Lib. I. 233. col. 2
De fide rerum inuiſibilium, Lib. I. 235. col. 1
De ſubſtantia dilectionis, Lib. I. 236. col. 4
De continentia, Lib. I. 237. col. 4
De patientia, Lib. I. 241. col. 2
De bono viduitatis, Lib. 1. 244. col. 3
De ſingularitate clericorum.
De vera & falſa pœnitentia, Lib. I. 248. col. 2
De ſalutaribus documentis, Lib. I. 252. col. 3
De amicitia, Lib. I. 260. col. 2
De ſermone domini in monte, Lib. II. 1 Retract. 19. 263. col. 2
Expoſitionis epiſtolæ Pauli ad Rom. Lib. I. 1. Retract. 25. 297. col. 2
Expoſitionis quarundam propoſitionum ex epiſtola ad Roma. Lib. I. 1. Retract. 23. 283. col. 2
Expoſitionis Epiſtolæ Pauli ad Galat. Lib. I. 1. Retracta. 24. fol. 287. col. 3.
Annotationum in Iob, Lib. I. 2. Retract. 13. 296. col. 2

TOMVS V.

De Ciuitate Dei Libri XXII. cum Commentariis Ioannis Lodouici Viuis. 2. Retract. 43

TOMVS VI.

De hæreſibus ad Quoduultdeum, Lib. I. fol. 2. col. 4
De quinque hæreſibus, Oratio. 8. col. 2
Concio ad catechumenos contra Iudæos, Paganos & Arianos. fol. 12. col. 2
Oratio aduerſus Iudæos, 15. col. 4
De altercatione Eccleſiæ & Synagogæ Dialogus. 18. col. 1
De vtilitate credendi, ad Honoratum, Lib. I. 1. Retract. 14. 20. col. 2
Contra epiſtolam Manichæi, quam vocant Fundamenti, Lib. I. 2. Retract. 2. 25. col. 3
De duabus animabus contra Manichæos, Lib. I. 1. Retract. 15. 31. col. 4
Contra Fortunatum quendam Manichæorum presbyterum. 1. Ret. 16. fol. 35. col. 1
Contra Adamantum Manichæi diſcipulum. 1. Retract. 22. 38 col. 1
Contra Fauſtum Manichæum, Lib. xxxiij. 2. Retract. 7. 46. col. 3
De actis cum Felice Manichæo, Lib. II. 2. Retract. 8. 107. col. 4
Contra Secundinum Manichæum, Lib. I. 2. Retract. 10. fol. 114. col. 4
De natura boni, contra Manichæos, Lib. I. 2. Retract. 9. 119. col. 3
De fide, contra Manichæos, Lib. I. 123. col. 2
Contra aduerſarium legis & prophetarum, Lib. II. 2. Retract. 58. fol. 126. col. 4
Contra Priſcillianiſtas & Origeniſtas, Lib. I. 2. Retra. 44. 129. col. 3
Contra ſermonem Arianorum, Lib. I. 2. Retract. 44. 142. col. 2
Contra Maximinum Arianorum epiſcopum, Lib. III. 147. col. 2.
Contra Felicianum Arianum de vnitate Trinitatis, Liber vnus, fol. 167. col. 3
De bono coniugali contra Iouinianum. 2. Retract. 22. 171. col. 2
De ſancta virginitate. 2. Retract. 23. 175. col. 3
De adulterinis coniugiis, ad Pollentium Lib. II. 2. Retract. 57. fol. 181. col. 2.
Tractatus de Epicureis & Stoicis. 188. col. 1
Tractatus de eo quod dictũ eſt à Deo ad Moyſem, Ego ſum qui ſum, incerti authoris. 189. col. 2

TOMVS VII.

Contra partem Donati, Pſalmus. 1. Retract. 20. fol. 2. col. 1
Contra epiſtolam Parmeniani, Lib. III. 2. Retract. 17. 3. col. 1
Contra literas Petiliani Cirthenſis epiſcopi Donatiſtæ, Lib. III. 2. Retract. 25. 17. col. 1
Contra Creſconium Donatiſtam grammaticum, Lib. IIII. 2. Retr. 26. fol. 44. col. 2
Contra Gaudentij Donatiſtarum epiſcopi epiſtolam. Lib. III. 2. Retract 59. 72. col. 4
De baptiſmo contra Donatiſtas, Lib. VII. 2. Retract. 18. col. 3
De vnico baptiſmo contra Petilianum, Lib. I. 2. Retractat. 34 fol. 105. col. 3
De vnitate eccleſiæ contra Petiliani Donatiſtæ epiſtol. Liber vnus. fol. 109. col. 1.
Opus Breuiculi collationum cum Donatiſtis. 2. Retractat. 39. fol. 120. col. 1
Poſt collationem contra Donatiſtas, Liber vnus. 2. Retractat. 40. fol. 127. col. 2

Super geſtis cum Emerito Donatiſtarum epiſcopo, ſermo. 134.col.4
De geſtis cum Emerito Donatiſtarum epiſcopo, Lib.I. 2.Retra.51. ſol.136.col.1
Contra Fulgentium Donatiſtam, lib.I. 138.col.1
De peccatorum meritis & remiſsione, ac de baptiſmo paruolorum, ad Marcellinum, Lib.III. 2.Retract.33. 140.col.4
De natura & gratia contra Pelagianos, Lib.I. 2.Retract.42. ſol.157.col.2
De gratia Chriſti & peccato originali, contra Pelagium & Cœleſtium Lib.II. 2.Retract.50. 165.col.2
De nuptiis & concupiſcentia ad Valerium comitem, Lib.II. 2. Retr.53. 174.col.4
Contra duas epiſt. Pelagianorum ad Bonifacium, Lib.IIII. 2.Retr.61 ſol.186.col.1
Contra Iulianum Pelagianum, Lib.VI. 2.Retra.62. 102.col.3
De anima & eius origine, Lib.IIII. 2.Retract.56. 247.col.1
De prædeſtinatione & gratia, Lib.I. 261.col.2
Proſperi epiſtola ad Auguſtinum de reliquiis Pelagianæ hæreſeos. ſol.264.col.1.
Hilarij epiſtola ad eundem de eadem materia. 265.col.1
De prædeſtinatione ſanctorum, Lib.I. 266.col.2
De bono perſeuerantiæ, Lib.I. 272.col.2
De prædeſtinatione Dei, Lib.I. 280.col.1
De gratia & libero arbitrio ad Valentinum, Lib.I. 2. Retractat.66. Ibidem.col.1.
Ad eundem de correptione & gratia, Lib.I. 2. Retract.cap.vltimo. fol.286.col.3
Ad articulos ſibi falſò impoſitos, Auguſtini reſponſio. 292 col.1
Contra Pelagianos, Hypognoſticõn Lib.VI. 294.col.3
De perfectione iuſtitiæ contra Cœleſtium, Lib.VI. 306.col.1
Liber tertius contra Gaudentium. 310.col.1
Epiſtola ad Lampadium contra Mathematicos. 312.

TOMVS VIII.

Enarrationes in Pſalmos.

TOMVS IX.

In euangelium Ioannis expoſitio. fol.2.
In epiſtolam Ioannis expoſitio. 124.col.1
In Apocalypſim Ioannis expoſitio. 141.col.2
Meditationum Lib.vnus 150.col.4
De diligendo Deo Liber alius, qui & Meditationum inſcribitur. fol.160.col.2.
Soliloquiorum animæ ad Deum Lib.I. 160.col.1
Manuale, Liber vnus 172.col.1
De triplici habitaculo, Lib.I. 176.col.2
Scalæ Paradiſi, Liber. 177.col.2
De duodecim abuſionum gradibus. 178.col.4
De contritione cordis, Lib.I. 181.col.1
De cognitione veræ vitæ, Lib.I. 182.col.4
De ſpeculo, Liber vnus 188.col.4
De vita Chriſtiana, Liber vnus 192.col.3
De aſſumptione beatæ Mariæ virginis 195.col.4
De diſciplina Chriſtiana 197.col.2
De decem chordis 199.col.1
De cantico nouo, Lib.I. 202.col.2
De contemptu mundi, Lib.I. 203.col.4
De vanitate ſeculi, Lib.I. 204. col.4
De obedientia & humilitate, Sermo. 205.col.4
De bono diſciplinæ, Sermo. 206.col 2
De viſitatione infirmorum, Lib.II. 208.col 2
De conſolatione mortuorum, Sermones II. 209.col.4
De quarta feria, ſiue cultura agri dominici, Sermo. 211.col.3
De Cataclyſmo, Sermo. 213.col.2
De tempore barbarico, Sermo. 214.col.4
De ſobrietate & virginitate, Sermo. 216 col.4
Speculum peccatoris, Tractatus. 218.col 3
De pœnitentiæ medicina, Lib.I. 220.col.2
De vtilitate pœnitentiæ, Tract. 222.col.2
De conflictu vitiorum & virtutum, Lib.I. 224.col.2
De quatuor virtutibus charitatis, Tract. 227.col.2
De laudibus charitatis, Tract. 228.col.4
De honeſtate mulierum, Lib.I. 229 col.3
De paſtoribus, Lib.I. 229 col.4
De ouibus, Liber ſiue Homilia. 234.col.3
De ſymbolo fidei ad catechumenos, Lib.IIII. 238.col.1
De conuenientia decem præceptorum & decem plagarum, Lib. I. 248.col.2
De rectitudine catholicæ conuerſationis, Tract. 249.col.2
De vtilitate ieiunij, Tract. 254.col.1
De vrbis excidio, Tract. 255.col.4
De creatione primi hominis, Tract. 257.col 2
De arbore ſcientiæ boni & mali, Tract. 257.col.3
De pugna animæ, Tract. 258.col 3
De Antichriſto, Tract. 259.col.1
Pſalterium, quod matri ſuæ compoſuit. 260.col.1
Super Magnificat expoſitio. 260.col.3

TOMVS X. SERMONES HABET.

De verbis domini. fol.2.col.1
De verbis apoſtoli. 55.col.1
Homiliæ L. (∴) 90.col.2
Homiliæ de tempore. 125.col.1
Homiliæ de Sanctis. 255.col.1
Ad fratres in eremo. 278.col.4
Decem & ſeptem ſermones de diuerſis. 316.col.2
His, nouem & quadraginta Sermones ſiue Tractatus etiam de diuerſis recens adiecimus. 325.col.2
Et fragmenta quædam. 369.col.3

A

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI IN LIBROS Retractationum

PROLOGVS.

† eſt quod IAM diu iſtud † facere cogito atque diſpono, quod nunc adiuuante domino aggredior: quia differendum eſſe non arbitror, vt opuſcula mea ſiue in libris, ſiue in epiſtolis, ſiue in tractatibus, cum quadam iudiciaria ſeueritate recenſeam, & quod me offendit, velut cenſorio ſtylo denotem. Neque enim quiſquam, niſi imprudens, ideo quia mea errata reprehendo, me reprehendere audebit. Sed ſi dicit non ea debuiſſe a me dici, quæ poſtea mihi etiam diſpli- B cerent: verum dicit, & mecum facit. Eorum quippe reprehenſor eſt, quorũ & ego. Neque enim ea reprehendere deberem, ſi dicere debuiſſem. [Sed qui primas nõ potuit habere ſapientiæ, ſecundas habeat partes modeſtiæ: vt qui non valuit omnia impœnitenda dicere, ſaltem pœniteat quæ cognouerit dicenda non fuiſſe.] Sed vt volet quiſque accipiat hoc quod facio, me tamen Apoſtolicam illam ſententiam & in hac re oportuit intueri, *1. Cor. 11.* vbi ait: Si nosipſos iudicaremus, à domino non iudica- *Prouer. 10.* remur. Illud etiam quod ſcriptum eſt: Ex multiloquio non effugies peccatum, terret me plurimum, non quia multa ſcripſi, vel quia multa etiam, quæ dictata nõ ſunt, tamen à me dicta, conſcripta ſunt. Abſit enim vt multi- *† deputem.* loquium deputetur †, quando neceſſaria dicuntur, quãtalibet ſermonum multitudine ac prolixitate dicantur. Sed iſtam ſententiã ſcripturæ ſanctæ propterea timeo, quia de tã multis diſputationibus meis ſine dubio multa colligi poſſunt, quæ ſi non falſa, at certe videantur, ſive etiã conuincantur non neceſſaria. Quem verò Chri- *Matth. 12.* ſtus fidelium ſuorum non terruit, vbi ait: Omne verbum C ocioſum quodcunque dixerit homo, reddet pro eo rationem in die iudicij? Vnde & eius Apoſtolus Iacobus: *Iacobi 1.* Sit, inquit, omnis homo velox ad audiendum, tardus au- *Iacobi 3.* tem ad loquendum. Et alio loco: Nolite, inquit, plures magiſtri fieri fratres mei, ſcientes quoniam maius iudicium ſumitis: In multis enim offendimus omnes. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus eſt vir. Ego mihi hanc perfectionem nec nunc arrogo, cùm iam ſim ſenex, quanto minus cum iuuenis cœpi ſcribere, vel apud populos dicere: tantũmq; mihi tributum eſt, vt vbicumque me præſente loqui opus eſſet ad populum, rariſsime *† permitterẽ* tacere atque alios audire permitterer †, & eſſe velox ad *vt eſſem.* audiendum, tardus autem ad loquendum. Reſtat igitur vt me ipſe iudicem ſub magiſtro vno, cuius de offenſio- *Magiſtros* nibus meis iudicium euadere cupio. Magiſtros autem *plures fieri.* plures tunc fieri exiſtimo, cum diuerſa atque inter ſe aduerſa ſentiunt. Cum verò idipſum dicunt omnes, & verum dicunt: ab vnius veri magiſtri magiſterio non recedunt. Offendunt autem non cum illius multa dicũt, ſed cum addunt ſua. Sic quippe incidunt ex multiloquio etiam in falſiloquium. Scribere autem iſta mihi placuit, vt hæc emittam in manus hominum, à quibus ea quæ *† poſſunt.* iam edidi, reuocare emendanda non poſſum †. Nec illa ſanè prætereo, quæ catechumenus iam, licet relicta ſpe quam terrenam gerebam, ſed adhuc ſecularium literarũ D inflatus conſuetudine ſcripſi: quia & ipſa exierunt in notitiam deſcribentium atq; legentium, & leguntur vtiliter ſi † nonnullis ignoſcatur: vel ſi non agnoſcatur, non *† al. ſed.* tamen inhæreatur erratis. Quapropter quicunque iſta lecturi ſunt, non me imitentur errantem, ſed in melius proficientem. Inueniet enim fortaſſe quomodo ſcribẽdo profecerim, quiſquis opuſcula mea ordine quo ſcripta ſunt legerit. Quod vt poſsit, hoc opere, quantum potuero, curabo vt eundem ordinem nouerit.

RETRACTATIONVM LIBER PRIMVS.

CVM ergo reliquiſſem vel quæ adeptus *Cõtra Academicos.* fueram in cupiditatibus huius mundi, vel quæ adipiſci volebam, & *Cap. 1.* me ad Chriſtianæ vitæ ocium contuliſſem, nondum baptizatus, contra Academicos vel de Academicis primùm ſcripſi, vt argumenta eorum, quæ multis ingerunt veri inueniendi deſperationem, & prohibent cuiquam rei aſſentiri, & omnino aliquid tanquam ma- E nifeſtum certúmque ſit, approbare ſapientem, cùm eis omnia videantur obſcura & incerta, ab animo meo, quia & me mouebant, quantis poſſem rationi- *Lib. 1. cõtra* bus amouerem. Quod miſerante atque adiuuante Deo *Academicos cap. 1. & 7.* factum eſt. Sed in eiſdem tribus libris meis, non mihi placet toties me appellaſſe fortunam, quamuis non aliquam deam voluerim hoc nomine intelligi, ſed for- *Fortuna.* tuitum rerum euentum, vel in corporis noſtri, vel in externis bonis aut malis. Vnde & illa verba ſunt, quæ nulla religio dicere prohibet, forte, forſan, forſitan, fortaſſe, fortuito. Quod tamen totum ad diuinam reuocandum eſt prouidentiam. Hoc etiam † ibi non *† enim.* tacui dicens: Etenim fortaſſe quæ vulgo fortuna nominatur, occulto quodam ordine regitur, nihílque aliud in rebus caſum vocamus, niſi cuius ratio & cauſa ſecreta eſt. Dixi quidem hoc, verumtamen pœnitet me ſic illic nominaſſe fortunam, cum videam homines habere in peſſima conſuetudine, vt vbi dici debet, Hoc deus F voluit, dicere, hoc voluit fortuna. Quod autem quodam loco dixi: Ita comparatum eſt, ſiue pro meritis no- *Lib. 1. ca. 1.* ſtris, ſiue pro neceſsitate naturæ, vt diuinum animum mortalibus inhærentem nequaquam philoſophiæ † por- *† al. ſapientiæ.* tus accipiat, & cætera. Aut nihil horum duorum dicendum fuit, quia etiam ſic ſenſus poſſet eſſe integer, aut ſatis erat dicere †, pro meritis noſtris, ſicut verum eſt ex A- *† al. debere dicere.* dam tracta miſeria, nec addere, ſiue pro neceſsitate naturæ, quãdoquidem naturæ noſtrę dura neceſsitas merito præcedentis iniquitatis exorta eſt. Itémque illic quod dixi: Nihil omnino colendum eſſe, totúmque abiiciendum, quicquid mortalibus oculis cernitur, quicquid vllus ſenſus attingit: Addenda erant verba, vt diceretur: Quicquid mortalis corporis vllus ſenſus attingit. Eſt enim ſenſus & mentis. Sed eorum more loquebamur tunc, qui ſenſum non niſi corporis dicunt, & ſenſibilia non niſi corporalia. Itaque vbicunque ſic locutus ſum, parum eſt ambiguitas euitata, niſi apud eos *Li. 1. cap. 1.* quorum conſuetudo eſt locutionis huius. Item dixi: *Viuere* Quid cenſeas aliud eſſe beatè viuere, niſi ſecundum id *beate.* quod in homine optimum eſt † viuere? Et quid dixerim *† al. eſſe* in homine eſſe optimum, paulo poſt explicans: Quis, in- *optimũ.* quam, dubitauerit, nihil eſſe aliud hominis optimum, *Optimum* quàm eam partem animi, cui dominanti obtemperare *hominis.*

G conuenit cætera quæcunque † in homine ſunt: Hæc autem ne aliam poſtules definitionem, mens aut ratio dici poteſt. Hoc quidem verum eſt: Nam quantum attinet ad hominis naturam, nihil eſt in eo melius quàm mens & ratio: ſed non ſecũdum ipſam debet viuere, qui beate vult viuere, alioquin ſecundum hominem viuit, cum ſecundum deum viuendum ſit, vt poſsit ad beatitudinẽ peruenire, propter quam conſequendam, non ſeipſa debet eſſe contenta, ſed deo mens noſtra ſubdenda eſt. Itẽ reſpõdens ei cum quo diſputabatur: Hic plane inquam, nõ erras, quod vt tibi omen ſit ad reliqua, libenter optauerim. Hoc licet non ſerio, ſed ioco dictũ ſit, nollem tamen eo verbo vti. Omen quippe me legiſſe non recolo, ſiue in ſacris literis noſtris, ſiue in ſermone cuiuſquam eccleſiaſtici ſermonis † diſputatoris, quamuis abominatio inde ſit dicta, quæ in diuinis libris aſsidue reperitur. In ſecundo autem libro prorſus inepta eſt & inſulſa illa quaſi fabula de Philocalia & Philoſophia, quod ſint germanæ, & eodem parente procreatæ. Aut enim Philocalia, quæ dicitur, non niſi in nugis eſt, & ob hoc philoſophiæ nulla ratione germana. Aut ſi propterea eſt hoc nomen honorandum, quia Latine interpretatum, amorem ſignificat pulchritudinis, & eſt vera ac ſumma ſapientiæ H pulchritudo, eadem ipſa eſt in rebus incorporalibus atque ſummis philocalia quæ & † philoſophia, neque vllo modo ſunt quaſi ſorores duæ. Alio loco cum agerem de animo dixi: Securior rediturus in cœlum. Iturus autem, quàm rediturus dixiſſem ſecurius, propter eos qui putant animos humanos pro meritis peccatorum ſuorũ de cœlo lapſos ſiue † deiectos, in corpora iſta detrudi. Sed hoc ego propterea non dubitaui dicere, quia ita dixi in cœlum, tanquam dicerem ad eum † qui eius eſt author & conditor, ſicut beatus Cyprianus non cunctatus eſt dicere, Nam cum corpus è terra, ſpiritum poſsideamus è cœlo, ipſi terra & cœlum ſumus. Et in libro Eccleſiaſtæ ſcriptum eſt: Spiritus reuertatur ad deum qui dedit illum. Quod vtique [ſic] intelligendum eſt, vt non reſiſtatur Apoſtolo dicenti: Nondum natos nihil egiſſe boni aut mali. Sine controuerſia ergo quædam originalis regio beatitudinis animi, deus ipſe eſt. Qui eum non quidem de ſeipſo genuit, ſed de nulla re alia condidit, ſicut condidit corpus è terra. Nam quod attinet ad eius originem, qua fit vt [ſit] in corpore, vtrum de illo vno ſit qui primum creatus eſt quando factus eſt homo in animam viuam, an ſemper ita fiant † ſingulis ſinguli, † nec tunc ſciebam, nec adhuc ſcio. In libro tertio: Si quid mihi videatur, quæris, inquam, in mente arbitror eſſe ſummum hominis bonum. Verius dixiſſem: In deo. Ipſo enim mens fruitur vt beata ſit, tanquam ſummo bono ſuo. Nec mihi illud placet quod dixi: Libet deierare per omne † diuinum. Item quod dixi de Academicis, quia verum nouerant, cuius ſimile appellabant veriſimile, idq; ipſum veriſimile appellaui falſum, quod approbant. Duas ob cauſas non recte dictum eſt: vel quòd falſum eſſet quod aliquo modo eſſet ſimile alicuius veri, quia in genere ſuo & hoc verum eſt: vel quòd approbant iſta falſa, quæ vocabant veriſimilia, cum illi nihil approbarent, & affirmarent nihil approbare ſapientem. Sed quia [hoc] ipſum veriſimile etiam probabile nuncupabant, hinc factum eſt, vt hoc de illis dicerem. Laus quoque ipſa qua Platonem, vel Platonicos, ſeu Academicos philoſophos tantum extuli, quantum impios homines non oportuit, non immerito mihi diſplicuit: præſertim quorum contra errores magnos defendenda eſt Chriſtiana doctrina. Illud etiam quod in cõparatione argumentorum Ciceronis, quibus in libris K ſuis Academicis vſus eſt, meras nugas eſſe dixi, quibus argumenta illa certiſsima ratione refutaui, quamuis iocando dictum ſit, & magis ironia videatur, non debuit tamen dici. Hoc opus ſic incipit: O vtinam Romaniane hominem ſibi aptum.

† quæque. Nihil melius in homine quàm mens & ratio. Lib. 1. c. 4. Deo mens noſtra eſt ſubdẽda. Omen. † deeſt, ſermonis. Abominatio ab omine dicta. Li. 2. ca. 3. Philocalia Philoſophia. † deeſt &. Li. 2. ca. 9. Li. 2. de libe. ar. c. 12. † ſeu. † deum. Eccleſ. 12. Roma. 9. Lib. 10. de Ge. ad literam. c. 6. & 7. † ſimiliter fiant. † ſingulæ. Lib. 3. c. 12. In deo eſſe ſummum hominis bonum. Lib. 3. c. 16. Lib. 3. c. 17. & 18. † omen. Veriſimile. Li. 3. ca. 17. Li. 3. c. 20.

Librum de beata vita, non poſt libros de Academicis, ſed inter illos vt ſcriberem contigit. Ea occaſione quippe ortus eſt diei natalis mei, & tridui diſputatione completus, ſicut ſatis ipſe indicat. In quo libro conſtitit inter nos, qui ſimul quærebamus, non eſſe beatam vitam, niſi perfectam cognitionem dei. Diſplicet tamen † illic, quòd Manlio Theodoro, ad quem librum ipſum ſcripſi, quamuis docto & Chriſtiano viro, plus tribui quàm deberem. Et quod fortunam etiam illic ſæpe nominaui. Et quòd tempore vitæ huius in ſolo animo ſapientis dixi habitare vitam beatam, quomodolibet ſe habeat corpus eius; cum perfectam cognitionem dei, hoc eſt, qua homini maior eſſe non poſsit, in futura vita ſperet Apoſtolus, quæ ſola beata vita dicenda eſt, vbi & corpus incorruptibile atque immortale ſpiritui ſuo † ſine vlla moleſtia vel reluctatione ſubdetur. Sanè iſtum librum noſtro in Codice interruptum reperi [&] non parum minus habere, & ſic à fratribus quibuſdam deſcriptus eſt, nec adhuc apud aliquem integrum inueneram, ex quo emendarem quando hæc retractaui. Hic liber ſic incipit: Si ad philoſophiæ portum.

De beata vita. Ca. II. † autem. In præfatione. Diſputa 3. infra cap. proximo. L infra cap. proximo. † ſancto.

Per idem tempus inter illos qui de Academicis ſcripti ſunt, duos etiam libros de ordine ſcripſi, in quibus magna quæſtio verſatur, vtrum omnia bona & mala diuinæ prouidentiæ ordo contineat. Sed cum rem viderem ad intelligendum difficilem, ſatis ægre ad eorũ perceptionem cum quibus agebam diſputando poſſe perduci, de ordine ſtudendi loqui malui, quo † à corporalibus ad incorporalia poteſt profici. Verum & in his libris diſplicet mihi ſæpe interpoſitũ fortunæ vocabulum. Et quòd non addebam corporis, quãdo ſenſus hominis † nominaui. Et quòd multum tribui liberalibus diſciplinis, quas multi ſancti [multum] neſciunt, quidam autem qui ſciunt eas, ſancti non ſunt: Et quòd Muſas quaſi aliquas deas, quamuis iocando M commemoraui. Et quòd admirationem vitium nuncupaui. Et quòd philoſophos non vera pietate præditos, dixi virtutis luce fulſiſſe. Et quòd duos mundos, vnum ſenſibilem, alterum intelligibilem, non ex Platonis vel ex Platonicorum perſona, ſed ex mea ſic commendaui, tanquam hoc etiam dominus ſignificare voluerit, quia non ait, Regnum meum non eſt de mundo: ſed, Regnum meum non eſt de hoc mundo, cum poſsit & alia † locutione dictum inueniri. Et ſi alius à domino Chriſto ſignificatus eſt mundus, ille congruentius poſsit intelligi, in quo erit cœlum nouum & terra noua, quando complebitur quod oramus dicentes: Adueniat regnum tuum. Nec Plato quidem in hoc errauit, quia eſſe mundum intelligibilem dixit, ſi non vocabulum quod eccleſiaſticæ conſuetudini in re illa non vſitatum eſt, ſed ipſam rem velimus attendere. Mundum quippe intelligibilem nuncupauit ipſam rationem ſempiternam atque incommutabilem, qua fecit deus mundum. Quam qui eſſe negat, ſequitur vt dicat irrationabiliter deũ feciſſe quod fecit, aut cum faceret vel antequã faceret, neſciſſe quid faceret, ſi apud eum ratio faciendi non erat. Si verò erat, ſicut erat, ipſam videtur Plato vocaſſe intelligi-

De ordine Cap. III. † cum. Li. 2. ca. 7. Lib. 1. ca. 2. Li. 1. ca. 2. & 2. † corporis. Li. 1. ca. 8. & 2. c. 14. Li. 1. cap. 3. Li. 2. ca. 11. Li. 1. ca. 11. & 2. ca. 18. Ioan. 18. † aliqua. Apoca. 21. Matth. 6. Mundus intelligibilis eſt ratio qua deus fecit mundum.

bilem

A bilem mundum. Nec tamen iſto nomine nos vteremur,
ſi iam ſatis eſſemus literis eccleſiaſticis eruditi. Nec illud
Li.1.ca.10. mihi placet, quòd cum dixiſſem, Summa opera danda
eſt optimis moribus: mox addidi: Deus enim noſter ali-
ter nos exaudire non poterit: Bene autem viuentes facil
lime exaudiet. Sic enim dictum eſt, tanquam deus non
Ioan. 9. exaudiat peccatores, quod quidem dixit in Euangelio,
ſed ille qui nondum cognouerat Chriſtum, à quo fue-
† deeſt mi- rat iam illuminatus in corpore. Nec illud mihi † placet
hi. quòd Pythagoræ philoſopho tantum laudis dedi, vt
Li.2.ca.20. qui [hanc] legit vel audit, poſsit putare me credidiſſe
nullos errores in Pythagorica eſſe doctrina, cum ſint
plures iidémque capitales. Hoc opus ſic incipit: Ordi-
nem rerum Zenobi.

Soliloquio-rum. Ca. 4. INter hæc ſcripſi etiam duo volumina ſecundum ſtu-
dium meum, & amorem ratione indagandæ verita-
tis, de his rebus quas maxime ſcire cupiebam, me in-
terrogans, mihiq; reſpondens, tanquam duo eſſemus, ra
Li.1.cap.7. tio & ego cum ſolus eſſem. Vnde hoc opus Soliloquia
nominaui, ſed imperfectum remanſit. Ita tamẽ, vt in pri-
B mo libro quæreretur, & vtcunque appareret qualis eſſe
† ſapientiã debeat qui vult percipere ſcientiam †, quæ vtique non
Li.1.ca.15. ſenſu corporis, ſed mente percipitur. Et ex † quadam ra-
2. cap. 1. tiocinatione in libri fine colligitur, ea quæ vere ſunt, im
† deeſt, ex mortalia eſſe. In ſecundo autem de immortalitate ani-
mæ diu res agitur, & non peragitur. In his ſane libris
1. ſen. diſ. 2. non approbo quod in oratione dixi: Deus qui niſi mun
Cap. 1. dos verum ſcire noluiſti. Reſponderi enim poteſt, mul-
tos etiam non mundos multa ſcire vera. Neque enim
definitum eſt hic quid ſit verum, quod niſi mundi ſcire
non poſsint, & quid ſit ſcire. Et illud quod ibi poſitum
Li.1.ca.1. eſt: Deus cuius regnum eſt totus mundus, quem ſenſus
ignorat. Si deus intelligendus eſt, addenda fuerant ver-
ba, vt diceretur: Quem mortalis corporis ſenſus igno-
rat. Si autem mundus dictus eſt, quem ſenſus ignorat, il-
§ in. le recte intelligitur, qui futurus eſt in§cœlo nouo & ter-
Apo. 21. ra noua. Sed etiam hic addenda erant illa verba, vt di-
1. Retract. ceretur: mortalis corporis ſenſus. Sed illo more adhuc
cap. 1. & 3. loquebar, quo ſenſus proprie corporis appellatur. Nec
Lib. 1. ca. 1. aſsidue repetendum eſt, quod & ſuperius inde iam di-
† dictũ eſt. xi †, ſed hoc recolendum, vbicunque iſta locutio in
2. ſen. di. 2. meis literis inuenitur. Et vbi dixi de patre & filio: Qui
ca. omnes. gignit, & quem gignit, vnum eſt. dicendum fuit, vnum
Li.1.cap.7. ſunt. Sicut aperte ipſa veritas loquitur, dicens: Ego &
C pater vnum ſumus. Nec illud mihi placet, quòd in iſta
Ioan. 10. vita Deo intellecto iam beatam eſſe animam dixi: niſi
Li.1.ca.13. forte ſpe. Item quod dixi: Ad ſapientiæ cognitionem
non vna via perueniri, non bene ſonat, quaſi alia via ſit
Ioan. 14. præter Chriſtum, qui dixit: Ego ſum via. Vitanda ergo
erat hæc offenſio aurium religioſarum, quanuis alia ſit
illa vniuerſalis via, aliæ autem viæ, de quibus in Pſal-
Pſalm. 24. mo canimus †: Vias tuas domine notas fac mihi, & ſe-
† canitur. mitas tuas doce me. Et in eo quod ibi dictum eſt: Peni-
Li.1.ca.14. tus eſſe iſta ſenſibilia fugienda: cauendum fuit, ne pu-
taremur illam Porphyrij falſi philoſophi tenere ſenten-
tiam, qua dixit: Omne corpus eſſe fugiendum. Non au-
tem dixi ego omnia ſenſibilia, ſed iſta, hoc eſt corrupti-
bilia, ſed hoc potius dicendum fuit. Non autem talia
ſenſibilia futura ſunt in futuri ſeculi cœlo nouo & ter-
§ in. ra noua. Item quodam loco dixi, Quòd in§diſciplinis
Li.2.c.20 liberalibus eruditi, ſine dubio in ſe illas obliuione ob-
rutas eruunt diſcendo, & quodam modo refodiũt. Sed
hoc quoq; improbo. Credibilius eſt enim propterea ve-
† interro- ra reſpondere de quibuſdam diſplinis, etiam imperi-
gatur. tos earum quando bene interrogantur †, quia præſens

eſt eis quantum † id capere poſſunt lumen rationis inter- D
næ † vbi hæc immutabilia vera conſpiciunt, non quia *† quando.*
ea nouerãt aliquando & obliti ſunt, quod Platoni vel † *† æternę.*
talibus viſum eſt. Contra quorum opinionem quanta *† &c.*
[pro ſuſcepta opera] dabatur occaſio, in libro duodeci-
mo de trinitate diſſerui. Hoc opus ſic incipit: Voluenti *Cap. 15.*
mihi multa ac varia mecum.

POſt libros Soliloquiorum iam de agro Mediola- *De immor*
num † reuerſus, ſcripſi librum de immortalitate *talitate a-*
animę, quem mihi quaſi commonitorium eſſe vo- *nimæ.*
lueram propter ſoliloquia terminanda, quæ imperfe- *Cap. 5.*
cta remanſerant. Sed neſcio quomodo me inuito exijt *† Medio-*
in manus hominum, & inter mea opuſcula nominatur. *lanium.*
Qui primo ratiocinatione † contortione atque breui- *† ratioci-*
tate ſic obſcurus eſt, vt fatiget cum legitur etiam inten- *nationũ.*
tionem meam, vixque intelligatur à meipſo. Deindę co-
gitans nihil aliud quàm animos hominum, in quadam
argumentatione eiuſdem libri dixi: Nec eſſe in eo quod *Cap. 1.*
nihil diſcit, diſciplina poteſt. Item quod alio loco dixi:
Nec vllam rem ſcientia complectitur, niſi quæ ad ali-
quam pertinet diſciplinam: nec venit in mentem deum E
non diſcere diſciplinam, ſed † habere omnium rerum *† diſcipli-*
ſcientiam, in qua etiam præſcientia eſt futurorum. Ta- *nas, &c.*
le eſt & illud quod ibi dictum eſt: Non eſſe vitam cum *Capit. 4.*
ratione vlli, niſi animæ. Neque enim deo ſine ratione vi-
ta eſt, cum apud eum & ſumma vita & ſumma ſit ratio.
Et illud quod aliquanto ſuperius dixi: Id quod intelli- *Cap. 2.*
gitur, eiuſmodi eſſe ſemper: cum intelligatur & animus,
qui vtique non eiuſmodi eſt ſemper. Quod verò dixi: *Cap. 6.*
Animum † propterea non poſſe ab æterna ratione ſepa- *† Animã*
rari, quia non ei localiter iungitur: profecto non di-
xiſſem ſi iam tunc eſſem literis ſacris ita eruditus, vt re-
colerem quod ſcriptum eſt: Peccata veſtra ſeparant in- *Eſaia 59.*
ter vos & Deum. Vnde intelligi datur etiam earum re-
rum poſſe dici ſeparationem, quæ non locis, ſed incor-
poraliter iunctę fuerant. Quid ſit etiam quod dixi: Ani-
ma ſi caret corpore, in hoc mundo non eſt: Non potui
mortuos recordari: Nunquid enim animæ mortuo- *Cap. 13.*
rum, aut non carent corpore, aut in hoc mundo non
ſunt? Quaſi verò inferi non ſint in hoc mundo? Sed *Corpus, pe-*
quia carere corpore in bono poſui, fortaſſe nomine *ſtes corpo-*
corporis peſtes corporeas appellaui. Quod ſi ita eſt, ni- *reas ſigni-*
mis inſolenter verbo vſus ſum. Illud quoque temere *ficat.*
dictum eſt: A ſumma eſſentia ſpeciem corpori per ani- *Cap. 15.*
mam tribui, qua eſt inquantumcumque eſt. Per animam F
ergo corpus ſubſiſtit, & eo ipſo eſt quo animatur: ſiue v-
niuerſaliter, vt mundus: ſiue particulariter, vt vnum-
quodque animal intra mundum. Hoc totum prorſus
temere dictum eſt. Hic liber ſic incipit: Si alicubi eſt
diſciplina.

PEr idem tempus quo Mediolani fui baptiſmum *De libris*
percepturus, etiam diſciplinarum libros conatus *diſcipli-*
ſum ſcribere, interrogans eos qui mecum erant, *narum.*
atque ab huiuſmodi ſtudiis non abhorrebãt: per corpo *Cap. 6.*
ralia cupiens ad incorporalia quibuſdam quaſi paſsibus
certis vel peruenire vel duci. Sed earum ſolum de grã- *Forte præ-*
matica librũ abſoluere potui, quem poſtea de armario *uenire.*
noſtro perdidi, & de muſica ſex volumina: quantum at-
tinet ad eam partem quæ rhythmus vocatur. Sed eoſ- *1. Retract.*
dem ſex libros iam baptizatus, iamque ex Italia regreſ- *cap. 11.*
ſus in Africa † ſcripſi. Inchoaueram quippe tantum- *† Afri-*
modo iſtam apud Mediolanum diſciplinam. De aliis *cam.*
vero quinq; diſciplinis illic ſimiliter inchoatis, de Dia-
lectica, de Rhetorica, de Geometria, de Arithmetica,
de Philoſophia, ſola principia remanſerunt, quæ tamen

G etiam ipſa perdidimus:ſed haberi ab aliquibus exiſtimo.
Hoc opus ſic incipit: Omnia nomina tredecim.

De moribus Eccle. cath. & de moribus Manichæ. IAm baptizatus autem cum Romæ eſſem, nec ferre
tacitus poſſem Manichæorum iactantiam de falſa &
fallaci continentia vel abſtinentia, qua ſe ad imperi-
tos decipiendos veris Chriſtianis, quibus comparandi
non ſunt, inſuper præferunt, ſcripſi duos libros: vnum
de moribus Eccleſiæ catholicæ, alterum de moribus Ma
Cap. vij. nichæorum. In eo igitur qui eſt de moribus Eccleſię ca-
Cap. 9. tholicæ, vbi poſui teſtimonium, in quo legitur: Propter
Pſal. 43. te afficimur tota die, æſtimati ſumus vt† oues occiſionis.
† ſicut. mendoſitas noſtri codicis me fefellit minus memorem
ſcripturarum, in quibus nondum aſſuetus eram. Nam
Cap. 9. eiuſdem interpretationis alij codices non habent: Pro-
pter te afficimur: ſed, propter te morte afficimur: quod
vno verbo alij dixerunt mortificamur. Hoc eſſe verius
Græci libri indicant, ex qua lingua in Latinam ſecun-
dum Septuaginta interpretes, veterum diuinarum ſcri-
pturarum eſt facta tranſlatio: & tamen ſecundum hæc
verba, id eſt, propter te afficimur, multa diſputans dixi,
H quæ in ipſis rebus non tanquam falſa improbo, verun-
tamen conuenientiam ſcripturarum veterum & noua-
rum, quam demonſtrare cupiebam, ex his duntaxat ver-
bis non vtique demonſtraui. Vnde autem mihi error
obrepſerit, dixi: & aliis teſtimoniis eandem conuenien-
tiam ſufficiēter oſtendi. Similiter & paulopoſt teſtimo-
Cap. 16. nium poſui de libro Sapientiæ, ſecundum codicem no-
Sapien. 8. ſtrum, in quo ſcriptum erat: Sobrietatem enim ſapientia
docet, & iuſtitiam, & virtutem. Et ſecundum hæc ver-
ba diſſerui res quidem veras, ſed ex occaſione mendoſi-
tatis inuentas. Quid enim verius quàm quod ſapientia
† veritatē. doceat virtutem † contemplationis, quam nomine ſo-
brietatis ſignificatam putaui, & actionis probitatem,
quam per duo alia intelligi volui, per iuſtitiam atque
virtutem: cum codices eiuſdem interpretationis verio-
res habeant: Sobrietatem enim & ſapientiam docet, &
Tullius li. 1. officiorū iuſtitiam & virtutem: His enim nominibus Latinus in-
terpres quatuor illas virtutes, quæ maximè in ore Philo-
ſopohorum eſſe aſſolent, nominauit, ſobrietatem appel-
§ &. lans temperantiam, & § prudentiæ imponens nomen,
I ſapientiam: fortitudinem verò virtutis vocabulo enun-
† vanitantium. cians, ſolam iuſtitiam ſuo nomine interpretatus eſt. Has
autem quatuor virtutes in eodem libro Sapientiæ ſuis
Eccle. 1. nominibus appellatas, ſicut à Græcis vocantur, longe
Cap. 18. poſtea reperimus in codicibus Græcis. Item quod po-
† vanitatū ſui de libro Salomonis: Vanitas vanitatum † dixit Eccle-
† Latinos. ſiaſtes. In multis quidem codicibus legi, ſed hoc Gręcus
† vanitatum, non vanitantium. non habet, habet autē: Vanitas vanitātium †, quod poſt-
ea vidi, & inueni eos Latinis † eſſe veriores, qui habēt va-
nitantium, non vanitatum †. Ex occaſione tamen huius
mendoſitatis quæcunque diſſerui, vera eſſe in ipſis rebus
Noſtri habent ματαιοτήτων, ille legiſſe videtur, ματαιοτητόντων. apparēt. Quod autem dixi. Eum ipſum quē cognoſcere
volumus, hoc eſt, deū, prius plena charitate diligamus,
melius diceretur, ſyncera, quàm plena. Niſi forte puta-
retur charitatem dei non futuram eſſe maiorem, quan-
do videbimus eum § facie ad faciem. Sic itaque hoc ac-
cipiatur, tanquam plena dicta ſit, qua maior eſſe poſsit,
quamdiu ambulamus per fidem. Erit enim plenior, im-
mo pleniſsima, ſcilicet † per ſpeciem. Item quod dixi de
Cap. 17. iis qui ſubueniunt indigentibus, quia miſericordes vo-
§ enim. cantur, etiam ſi ſapientes vſqueadeo ſint, vt iam nullo a-
† ſed. nimi dolore turbentur, non ſic accipiendum eſt, tanquā
definierim in hac vita eſſe tales ſapientes. Non enim di-
xi, cum ſint, ſed dixi, etiam ſi ſint. Alio loco vbi dixi:
Cap. 30. Iam verò cum hæc humana dilectio inhærentem vbe-
ribus tuis † nutriuerit & roborauerit animum, ſequen- K
do deum † factus idoneus, vbi eius maieſtas ex tanta par- *† ſuis.*
te quanta homini dum terræ huius inhabitator eſt ſuffi- *† deo.*
cit, aperire ſe cœperit, tantus charitatis ardor innaſci-
tur, & tantum diuini amoris conſurgit incendium, vt
exuſtis omnibus vitiis, & homine ſanctificato atque pur
gato, ſatis appareat quàm diuinè dictū ſit: Ego ſum ignis *Deute. 4.*
conſumens: poſſunt putare Pelagiani, iſtam perfectio- *Heb. 12.*
nem in hac mortali vita me dixiſſe poſſe cōtingere. Sed
non hoc putent: Ardor quippe charitatis ſequēdo deū: † *† deo.*
factus idoneus & tam magnus, vt vitia cuncta conſu-
mat, in hac vita naſci & creſcere poteſt, perficere verò
propter quod naſcitur, vt nullum inſit homini vitium,
non conſequenter hic poteſt: quamuis tanta iſta res eo-
dem ardore charitatis perficiatur, vt perficiat † quando *† Vbi perficiet.*
perfici poteſt † vt quemadmodum lauachrum regenera-
tionis purgat à reatu omnium peccatorum, quæ huma-
na traxit natiuitas, & cōtraxit iniquitas, ita illa perfectio
purget ab omni labe vitiorum, ſine quibus humana eſſe
non poteſt in hoc ſeculo infirmitas. Sicut accipiendum
eſt etiam quod ait Apoſtolus: Chriſtus dilexit eccleſiam, *Epheſ. 5.*
& ſeipſum tradidit pro ea, mundans eam lauachro a- L
quæ in verbo, vt exhiberet ſibi glorioſam eccleſiam non
habentem maculam, aut rugam aut aliquid eiuſmodi.
Hoc † eſt enim lauachrum aquæ in verbo quo munda- *† Hic.*
tur Eccleſia. Sed cum tota dicat Eccleſia quamdiu hic
eſt, Dimitte nobis debita noſtra: non vtique hic eſt ſine *Mat. 6.*
macula & ruga, aut aliquid eiuſmodi: ex eo tamen quod
hic accipit, ad illam gloriam, quæ hic non eſt, perfectio-
nemq; perducitur. In alio libro cuius eſt titulus: De mo- *Cap. 7.*
ribus Manichæorum, illud quod dixi: Dei bonitas om-
nia deficientia ſic ordinat, vt ibi ſint vbi congruentiſſi-
me poſſunt eſſe, donec ordinatis motibus ad id recur-
rant, vnde defecerunt: non ſic accipiendum eſt, tāquam
omnia recurrant ad id vnde defecerunt, ſicut Origeni
viſum eſt, ſed ea omnia quæ recurrunt. Non enim recur- *2. Retract.*
rent ad deum à quo defecerunt, qui ſempiterno igne pu- *Cap. 14.*
nientur, quamuis omnia deficientia ſic ordinentur, vt *De ci. dei*
ibi ſint vbi congruentiſsime poſſunt eſſe: quia & illi qui *cap. 17.*
non recurrunt, congruentiſsime in pœna ſunt. Alio lo-
co: Nemo ferè, inquam, de ſcarabeis dubitat, quin de fi- *Cap. 17.*
mo in pilam rotundato ab his atque obruto exiſtant: cū M
hoc [exemplum] verum vtrum ſit, multi dubitent, multi *† ne.*
nec † audiuerint quidem. Hoc opus ſic incipit, In aliis li- *De animæ*
bris ſatis opinor. *quātitate.*

Cap. vij. IN eadem vrbe ſcripſi dialogum, in quo de anima
Cap. 1. multa quæruntur ac diſſeruntur, id eſt, vnde ſit, qua-
lis ſit, quanta ſit, cur corpori fuerit data, cum ad cor-
pus venerit qualis efficiatur, qualis cum abſceſſerit.
Sed quoniam quanta ſit, diligentiſsime ac ſubtiliſsi-
me diſputatum eſt, vt eam ſi poſſemus, oſtenderemus
corporalis quantitatis non eſſe, & tamen magnum ali-
quid eſſe, ex hac vna inquiſitione totus liber nomen
accepit, vt appellaretur, De animæ quantitate. In quo
libro illud quod dixi, Omnes artes animam ſecum at- *Cap. 20.*
tuliſſe mihi videri: nec aliud quicquam eſſe id quod
dicitur diſcere, quàm reminiſci ac recordari: non ſic
accipiendum eſt, quaſi ex hoc approbetur anima † vel *† animam.*
hic in alio corpore, vel alibi ſiue in corpore ſiue extra *Lib. 12. de*
corpus aliquando vixiſſe, & ea quæ interrogata reſpon- *tri. cap. 15.*
det, cum hic non didicerit, in alia vita ante didiciſſe.
Fieri enim poteſt, ſicut iam in hoc opere ſupra dixi-
mus, vt hoc ideo poſsit, quia natura intelligibilis eſt, &
connectitur † non ſolum intelligibilibus, verumetiam *† vt cōnectatur.*
immutabilibus rebus. Eo ordine facta eſt, vt cum ſe

A ad eas res mouet quibus connexa eſt, vel ad ſeipſam, inquantum eas videt, intantum de his vera reſpondeat. Nec ſane omnes artes eo modo ſecum attulit, ac ſecum habet. Nam de artibus quæ ad ſenſus corporis pertinent, ſicut multa medicinæ, ſicut aſtrologiæ omnia, niſi quod hic didicerit, non poteſt dicere. Ea verò quæ ſola intelligentia capit, propter id quod dixi: Cum vel à ſeipſa, vel ab alio fuerit bene interrogata, & recordata reſpondet. Alio loco: Vellem, inquam, hinc plura dicere, ac meipſum conſtringere, dum quaſi tibi præcipio, vt nihil aliud agerem quàm redderer mihi, cui me maxime debeo. Vbi videor dicere potius debuiſſe, redderer deo, cui me maxime debeo. Sed quoniam prius ſibi ipſe homo reddendus eſt, vt illi quaſi gradu facto inde ſurgat atque attollatur ad Deum: ſicut filius ille minor prius reuerſus eſt ad ſemetipſum, & tunc ait: Surgam & ibo ad patrem meum. Ideo ſic ſum locutus. Denique mox addidi: Atque ideo Deo † fieri amicum mancipium domino. Quod ergo dixi: Cui me maxime debeo, ad homines retuli: Magis enim mihi me debeo quàm hominibus cęteris, quamuis deo magis quàm mihi. B Hic liber ſic incipit: Quotiam video te abundare ocio.

Cap. 12. *Homo ſibi ipſi eſt reddendus.* *Lucæ 15.* *† deo.*

CVm adhuc Romæ remoraremur †, voluimus diſputando quærere, vnde ſit malum. Et eo modo diſputauimus, vt ſi poſſemus id quod de hac re diuinæ authoritati ſubditi credebamus, etiam ad intelligentiam noſtram quantum diſſerendo opitulante Deo agere poſſumus †, ratio conſyderata & tractata perduceret. Et quoniam conſtitit inter nos diligenter ratione diſcuſſa, malum non exortum, niſi ex libero voluntatis arbitrio, tres libri quos eadem diſputatio peperit, appellati ſunt de libero arbitrio. Quorum ſecundum & tertium in Africa, iam etiam Hippone Regio presbyter ordinatus, ſicut tunc potui terminaui. In his libris ita multa diſſerta ſunt, vt incidentes nonnullæ quæſtiones, quas vel enodare non poteram, vel longam ſermocinationem in præſenti requirebant, ita differrentur, vt ex vtraque parte, vel ex omnibus earundem quæſtionum patribus, in quibus non apparebat, quid potius congrueret veritati, ad hoc tamen ratiocinatio noſtra concluderetur, vt quodlibet eorum C verum eſſet, laudandus crederetur, vel etiam oſtenderetur Deus. Propter eos quippe diſputatio illa ſuſcepta eſt, qui negant ex libero voluntatis arbitrio mali originem duci, & Deum, ſi ita eſt, creatorem omnium naturarum culpandum eſſe contendunt: eo modo volentes ſecundum ſuæ impietatis errorem (Manichæi enim ſunt) immutabilem quandam & Deo coæternam introducere mali naturam. De gratia verò Dei, qua ſuos electos ſic prædeſtinauit, vt eorum qui iam in eis vtuntur libero arbitrio, ipſe etiam præparet voluntates, nihil in his libris diſputatum eſt propter hanc propoſitam quæſtionem. Vbi autem incidit locus vt huius gratiæ fieret commemoratio, tranſeunter commemorata eſt: non quaſi inde ageretur, operoſa ratiocinatione defenſa. Aliud eſt enim quærere, vnde ſit malum: & aliud eſt quærere vnde redeatur ad priſtinum, vel ad maius perueniatur bonum. Quapropter noui hæretici Pelagiani, qui liberum ſic aſſerunt voluntatis arbitrium, vt gratiæ dei non relinquant locum, quandoquidem eam ſecundum merita noſtra dari aſſerunt, non ſe extollant quaſi eorum egerim cauſam, quia multa in his libris dixi pro libero arbitrio, quæ illius diſputationis cauſa poſcebat. Dixi quippe in libro primo: Malefacta iuſtitia dei vindicari. Et addidi: D Non enim iuſte vindicarentur, niſi fierent voluntate. Item cum ipſam bonam voluntatem, tam magnum bonum eſſe monſtrarem, vt omnibus corporeis & externis bonis merito anteponerem †, dixi: Vides igitur iam vt exiſtimo in voluntate noſtra eſſe conſtitutum, vt hoc vel fruamur, vel careamus tanto & tam vero bono. Quid enim tam in voluntate, quàm ipſa voluntas ſita eſt? Et alio loco: Quid ergo cauſæ eſt, inquã, cur dubitandum putemus, etiam ſi nunquam ante ſapientes fuimus, voluntate nos tamen laudabilem & beatam vitam, voluntate turpem & miſeram mereri [ac] degere? Item alio loco: Ex quo conficitur, inquam, vt quiſquis recte honeſteq; vult viuere, ſi id ſe velle præ fugacibus rebus † velit, aſſequatur tantam rem tanta facilitate, vt nihil aliud ei quàm ipſum velle ſit habere quod voluit. Itémque alibi dixi: Hæc † enim æterna lex illa, ad cuius cõſyderationem redire iam tempus eſt, incommutabili ſtabilitate firmauit, vt in voluntate meritum ſit, in beatitate † autem & miſeria, præmium atque ſupplicium. Et alio loco: Quid, inquam, quiſque ſectandum & amplectendum eligat, in voluntate eſſe poſitum conſtitit. Et in libro ſecundo: Homo enim ipſe, E inquam, inquantum homo eſt, aliquod bonum eſt, quia recte viuere cum vult poteſt. Et alio loco dixi: Recte fieri non poſſe, niſi in † eodem libero voluntatis arbitrio. Et in libro tertio: Quid opus eſt, inquam, quæri vnde iſte motus exiſtat, quo voluntas auertitur ab incommutabili bono ad commutabile bonum, cum eum non niſi animi, & voluntarium, & ob hoc culpabilem eſſe fateamur, omniſque de hac re diſciplina vtilis ad id valeat, vt eo motu improbato atque cohibito, voluntatem noſtram ad perfruendum ſempiterno bono à lapſu temporalium cõnuertamus? Et alio loco: Optime, inquam, de te veritas clamat: Non enim poſſum † aliud ſentire eſſe in poteſtate noſtra, niſi quod cum volumus, facimus. Quapropter nihil tam in noſtra poteſtate, quàm ipſa voluntas eſt. Ea enim prorſus nullo interuallo mox vt volumus præſto eſt. Item alio loco: Sicut tu laudaris, inquam, videndo quid facere debeas, cum id non videas, niſi in illo qui eſt incommutabilis veritas, quanto magis ille qui & velle præcepit, & poſſe præbuit, & non impune nolle permiſit? Deinde ſub- F iunxi, dicens: Si enim hoc debet quiſque quod accepit, & ſic homo factus eſt, vt neceſſario peccet, hoc debet vt peccet. Cum ergo peccat, quod debet facit. Quod ſi ſcelus eſt dicere, neminem natura ſua cogit vt peccet. Et iterum: Quæ tandem eſſe poterit, inquam, ante voluntatem cauſa voluntatis? Aut enim & ipſa voluntas eſt, & a radice iſta voluntatis non receditur: aut non eſt voluntas, & peccatum nullum habet. Aut igitur voluntas eſt prima cauſa peccandi, aut nullum peccatum eſt prima cauſa peccandi: Nec eſt cui recte imputetur peccatum, niſi peccanti. Non ergo eſt cui recte imputetur peccatum, niſi volenti †. Et paulo poſt: Quis, inquam, peccat in eo quod nullo modo caueri poteſt? Peccatur autem: Caueri igitur poteſt. Quo teſtimonio meo in quodam libro ſuo Pelagius vſus eſt. Cui libro cum reſpondiſſem, titulum libri mei eſſe volui: De natura & gratia. In his atque huiuſmodi verbis meis quia gratia dei commemorata non eſt, de qua tunc non agebatur, putant Pelagiani, vel putare poſſunt, ſuam nos tenuiſſe ſententiam. Sed fruſtra hoc putant: Voluntas quippe eſt, qua & peccatur, & recte viuitur, quod his verbis egimus: Voluntas ergo ipſa, niſi Dei gratia

De lib. ar. Cap. ix. *† demoraremur.* *† poſſemus.* *1. ſen. di. 28. Cap. 1.*

Li. 1. ca. 12. *† anteponeretur.* *2. ſen. di. 28. cap. alibi. 2. ſen. di. 41. ca. ſi autẽ.* *Li. 1. ca. 13.* *† al. bonis.* *Li. 1. ca. 14.* *† Hoc.* *† beatitudine.* *aliàs beata vita.* *Li. 2. ca. 16. Cap. 1.* *Li. 2. ca. 18. Cap. 1.* *† in.* *Lib. 3. ca. 1.* *Li. 3. ca. 3.* *† poſſes.* *2. ſen. diſt. 28. c. alibi. & diſt. 41. ca. ſi autẽ.* *Li. 3. ca. 16.* *Li. 3. ca. 17.* *2. ſen. diſt. 41. cap. ſi autem.* *† voluntati.* *Li. 3. ca. 18.* *2. ſen. diſt. 28. ca. quod vero.* *De natura & gratia. cap. 67.*

G liberetur à ſeruitute qua facta eſt ſerua peccati, & vt vi-
Roma. 6. tia ſuperet, adiuuetur: recte pieque viui à mortalibus nō
Ioan. 5. poteſt. Et hoc diuinum beneficium quo liberatur, niſi
eam præueniret, iam meritis eius daretur, & non eſſet
gratia, quæ vtique gratis datur. Quod in aliis opuſcu-
lis noſtris ſatis egimus, iſtos inimicos huius gratiæ no-
uos hæreticos refellentes. Quamuis & in his libris, qui
non contra illos omnino, quippe illi nondum erant,
ſed contra Manichæos conſcripti ſunt, de libero arbi-
trio, non omnimodo de iſta Dei gratia reticuimus,
quam nefanda impietate conantur auferre. Diximus
quippe in ſecundo libro: Non ſolum magna, ſed etiam
minima bona non eſſe poſſe, niſi ab illo, à quo ſunt om-
Lib. 2. c. 19. nia bona, hoc eſt deo. Et paulopoſt: Virtutes, inquam,
2. ſen. di. 26. quibus recte viuitur, magna bona ſunt: Species autem
cap. Si quorumlibet corporum, ſine quibus recte viui poteſt,
vero. minima bona ſunt. Potentiæ vero animæ † ſine quibus
† animi. recte viui non poteſt, media bona ſunt. Virtutibus ne-
§ verò. ro § nemo male vtitur. Cæteris autem bonis, id eſt, me-
2. ſen. diſt. diis & minimis non ſolum bene, ſed etiam male quiſ-
26. cap. que vti poteſt. Et ideo virtute nemo male vtitur, quia
queritur. opus virtutis eſt bonus vſus iſtorum quibus etiam non
H bene vti poſſumus. Nemo autem bene vtendo male vti-
tur. Quare abundantia & magnitudo bonitatis dei,
non ſolum magna, ſed etiam media & minima bona
eſſe præſtitit: Magis laudanda eſt bonitas eius in ma-
gnis quàm in mediis, & magis in mediis quàm in mini-
mi[his] bonis: ſed magis in omnibus, quàm ſi non om-
Li. 2. ca. 20. nia tribuiſſet. Et alio loco: Tu tantum, inquam, pieta-
Ca. eodem. tem inconcuſſam tene †, vt nullum tibi bonum, vel ſen-
† pietate tienti, vel intelligenti, vel quoquo modo cogitanti oc-
incõcuſſa. currat, quod non ſit ex deo. Item quod † alio loco dixit
Sed quoniam non ſicut ſponte homo cecidit, ita e-
† Itémq; 2. tiam § ſponte ſurgere poteſt: porrectam nobis deſuper
ſen. diſ. 27. dexteram dei, id eſt, dominum noſtrum Ieſum Chri-
c. Si igitur. ſtum † firma fide teneamus. Et in libro tertio, cum di-
Et 3. ſen. di xiſſem illud, quod & Pelagianum de meis opuſculis v-
ſtin. 15. ca. ſum fuiſſe commemoraui: Quis enim, inquam, peccat
tradidit in eo quod nullo modo caueri poteſt? Peccatur autem:
§ etiam. Caueri igitur poteſt: continuo ſecutus adiunxi: Et ta-
† domini men etiam per ignorantiam facta quædam improban-
noſtri, &c. tur, & corrigenda iudicantur, ſicut in diuinis authori-
Cap. 18. tatibus legimus. Ait enim Apoſtolus: Miſericordiam
2. ſen. diſt. dei § conſecutus ſum, quia ignorans feci. Ait & Pro-
28. c. quod pheta: Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas † ne
verò. memineris. Sunt etiam neceſsitate facta improbanda,
De natura vbi vult homo recte facere & non poteſt. Nam vnde
& gratia. ſunt illæ voces: Non enim quod volo facio bonum,
Cap. 67. ſed quod odi malum, hoc ago. Et illud: Velle adiacet
§ dei. mihi, perficere autem bonum non § inuenio§. Et illud:
1. Tim. 1. Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem
Pſal. 24. aduerſus carnem. Hæc enim inuicem aduerſantur, vt
† & igno- non ea quæ vultis faciatis. Sed hæc omnia hominum
rãtiæ meæ. ſunt, ex illa mortis damnatione venientium. Nam ſi
2. ſen. diſt. non eſt iſta pœna hominis, ſed natura, nulla iſta pec-
32. c. Quod cata ſunt. Si enim non receditur ab eo modo, quo na-
autem. & turaliter factus eſt, ita vt melius eſſe non poſsit, ea quæ
Illud autẽ. debet facit, cum hæc facit. Si autem bonus homo eſſet,
Roma. 7. [ſi] aliter eſſet: Nunc autem quia ita eſt, non eſt bonus,
Ibidem. nec habet in poteſtate vt bonus ſit, ſiue non videndo
Galat. 5. qualis eſſe debeat, ſiue videndo & non valendo eſſe
qualem ſe debere eſſe videt: pœnam iſtam eſſe quis du-
2. ſen. diſt. bitet? Omnis autem pœna ſi iuſta eſt, peccati pœna eſt,
36. cap. & & ſupplicium nominatur. Si autem iniuſta eſt pœna,
ideo. quoniam pœnam eſſe nemo ambigit, iniuſto aliquo

dominante homini impoſita eſt. Porrò quia de omni- K
potentia Dei & iuſtitia dubitare dementis eſt, iuſta
hæc pœna eſt, & pro peccato aliquo penditur. Non
enim quiſquam iniuſtus dominatur, † aut ſurripere ho- *† domi-*
minem potuit, velut ignorante † Deo, aut extorquere *nator.*
inuito tanquam inualidiori, vel terrendo vel confli- *† ignorãti.*
gendo †, vt hominem iniuſta pœna cruciaret, Relin- *† contur-*
quitur ergo vt hæc pœna iuſta de damnatione homi- *bando.*
nis veniat. Et alio loco, Approbare (inquam) falſa pro *Li. 3. ca. 18.*
veris vt erret inuitus, & reſiſtente atque torquente ca- *3. ſen. diſt.*
lore † carnalis vinculi, non poſſe à libidinoſis operi- *15. c. tradit*
bus temperare, non eſt natura inſtituti hominis, ſed *† dolore.*
pœna damnati. Cum autem de § libera § [illa] volunta-
re recte faciendi loquimur, de illa ſcilicet, in qua ho-
mo factus eſt loquimur. Ecce tam † longe antequam *† quàm.*
Pelagiana hæreſis extitiſſet, ſic diſputauimus, velut iam
contra illos diſputaremus. Cum enim omnia bona di- *2. ſen. diſt.*
cerentur ex Deo, id eſt, & magna, & media, & mini- *26. cap.*
ma: in mediis quidem bonis inuenitur liberum volun- *queritur.*
tatis arbitrium, quia & male illo vti poſſumus, ſed ta-
men tale eſt, quod † ſine illo recte viuere nequeamus. *† vt.*
Bonus autem vſus § eius § iam virtus eſt, quæ in ma- L
gnis reperitur bonis, quibus male vti nullus poteſt. Et
quia omnia bona, ſicut dictum eſt, & magna, & me-
dia, & minima ex deo ſunt, ſequitur vt ex Deo ſit & † *† etiam.*
bonus vſus liberæ voluntatis, quæ virtus eſt, & in ma- *Li. 2. ca. 20.*
gnis numeratur bonis. Deinde dictum eſt: Ex qua mi- *& 3. ca. 18.*
ſeria peccantibus iuſtiſsime inflicta, liberet Dei gratia, *2. ſen. diſt.*
quia ſponte homo, id eſt, libero arbitrio cadere po- *27. cap. Si*
tuit, non etiam ſurgere. Ad quam miſeriam iuſta dam- *igitur. &*
nationis pertinet ignorantia & difficultas, quam pa- *diſt. 36. ca.*
titur omnis homo ab exordio natiuitatis ſuæ, nec ab *ad quod.*
iſto malo, niſi Dei gratia quiſquam liberatur. Quam *3. ſen. diſt.*
miſeriam Pelagiani nolunt ex iuſta damnatione § dei *15. cap.*
§ deſcendere, negantes originale peccatum: quamuis *tradit.*
ignorantia & difficultas, etiam ſi eſſent hominis pri- *Li. 3. ca. 20*
mordia naturalia, nec ſic culpandus Deus, ſed lau- *21. 3. ſentẽ.*
dandus eſſet, ſicut in eodem tertio libro diſputaui- *diſt. 15. ca.*
mus. Quæ diſputatio contra Manichæos habenda eſt, *ſed forte.*
qui non accipiunt ſcripturas ſanctas veteris inſtru-
menti, in quibus originale peccatum narratur, & quic-
quid inde in literis apoſtolicis legitur, deteſtabili im-
pudentia immiſſum fuiſſe contendunt à corruptori-
bus ſcripturarum, tanquam non fuerit ab Apoſtolis M
dictum. Contra Pelagianos autem hoc defendendum
eſt, quod vtraque ſcriptura commendat, quam ſe ac-
cipere profitentur. Hoc opus ſic incipit: Dic mihi quæ-
ſo te.

IAm verò in Africa conſtitutus, conſcripſi duos li- *De Geneſi*
bros de Geneſi contra Manichæos. Quamuis enim *aduerſus*
in ſuperioribus libris quicquid diſputaui, vnde oſtẽ- *Manich.*
dere † Deum ſumme bonum, & immutabilem creato- *Cap. x.*
rem eſſe omnium mutabilium naturarum, nec vllam *† oſten-*
eſſe naturam malam, ſiue ſubſtantiam inquantum natu- *derem.*
ra eſt atque ſubſtantia, aduerſus Manichęos noſtra inui-
gilaret intentio: iſti tamen duo libri apertiſsime aduer-
ſus eos editi ſunt in defenſionem veteris legis, quam
vehementi ſtudio veſani erroris oppugnant. In primo *Cap. 1.*
§ libro §, ab eo quod ſcriptum eſt: In principio fecit deus *Gen. 1.*
cœlum & terram, donec ſeptem peragantur dies, v-
bi legitur Deus requieuiſſe in die ſeptimo. In ſecundo
autem ab eo quod ſcriptum eſt: Hic liber creaturæ cœ-
li & terræ, donec Adam & mulier eius dimiſsi ſunt
de paradiſo, & cuſtodia poſita eſt ligno vitæ. Deinde
in fine libri, errori Manichæorum fidem catholicæ

A veritatis oppoſui, quid illi dicant, & nos quid dicamus
Lib.1.ca.3. breuiter aperteq; complectens. Quòd verò dixi: Illud
† auium. autem lumen non irrationabilium animalium † oculos
paſcit, ſed pura corda eorum qui deo credunt, & ab a-
more viſibilium rerum & temporalium ſe ad eius præ-
cepta implēda conuertunt, quod omnes homines poſ-
ſunt ſi velint, non exiſtiment noui hæretici Pelagiani
ſecundum eos eſſe dictum. Verum eſt enim omnino
omnes homines hoc poſſe ſi velint, ſed præparatur vo-
† deo. luntas à domino †, & tantum augetur munere charita-
tis vt poſsint. Quod hic ideo dictum non eſt, quoniam
Li.1.ca.19. præſenti neceſſarium non erat quæſtioni. Quod verò
† benedi- ibi legitur de benedictione † dei, qua dictum eſt: Cre-
ctionem. ſcite & multiplicamini, in carnalem fœcunditatem poſt
Geneſ.1. peccatum conuerſam eſſe credendam, ſi non poteſt alio
*† * al. vi-* modo dictum inueniri *†, niſi vt putentur illi homines
deri. non habituri fuiſſe filios homines niſi peccaſſent: om-
Li.1.ca.20. nino non approbo. Illud etiam non eſt conſequens, vt
ideo intelligatur in allegoria tantummodo eſſe acci-
piendum, quòd herbæ virides, & ligna fructifera om-
B ni generi beſtiarum, & omnibus auibus, & omnibus
Li.15.de ci. ſerpentibus in libro Geneſeos dantur ad cibum: quia
dei.cap.27. ſunt & quadrupedia & volatilia, quæ ſolis carnibus vi-
uere videantur. Fieri enim poſſet, vt alerentur ab ho-
minibus etiam de fructibus terræ, ſi propter obedien-
tiam, qua ipſi homines Deo ſine vlla iniquitate ſerui-
rent, mererentur omnes beſtias & aues omni modo ha-
Li.1.ca.13. bere ſeruientes. Item mouere poteſt, quomodo dixerim
de populo Iſraël: adhuc corporali circunciſione & ſa-
crificiis, tanquam in mari gentium populus [ille] legi ſer-
uiebat. Quandoquidem apud gentes ſacrificare non po-
† poterat. terant †, ſicut eos & nunc videmus ſine ſacrificiis re-
manſiſſe, niſi forte ꝙ per paſcha immolant ouem, hoc
† ſacrificio. in ſacrificiis † deputetur. In ſecundo etiam libro illud
Cap.3. quod poſui, nomine pabuli ſignificari poſſe vitam, cum
melioris interpretationis codices non habeant pabu-
lum, ſed fœnum, non ſatis apte dictum videtur. Non
† nomē ſi- enim congruit fœni nomine ſignificatio † vitæ, quomo-
gnifica- do pabuli. Item videor non rectè appellaſſe verba pro-
tioni. phetica, quibus ſcriptum eſt: Quid ſuperbit terra & ci-
Lib.2.ca.5. nis? quia non in eius libro legitur quē certi ſcimus appel
Eccle.10. latum † eſſe prophetam. Nec illud Apoſtoli, vbi adhi-
Lib.2.ca.2. bet teſtimonium de Geneſi dicens: Factus eſt primus
† ſcimus ap homo Adam in animam viuentem, ſicut [ille] voluit,
pellādum. intellexi, cum exponerem quod ſcriptum eſt: Inſuffla-
1.Cor.15. uit Deus in faciem eius flatum vitæ, & factus eſt homo
C in animam viuam vel in animam viuentem. Apoſto-
Gene.2. lus enim ad hoc adhibuit illud teſtimonium, vt pro-
baret eſſe corpus animale: ego autem hinc putaui hoc
† animalē. eſſe monſtrandum animale † factum prius hominem,
Li.2.ca.29. non corpus hominis ſolum. Quod autem dixi: Nulli
naturæ nocere peccata niſi ſua: ideo dixi, quoniam iu-
ſto qui nocet, non ei vere nocet, quandoquidem etiam
Ibidem. mercedem eius auget in cœlis: ſibi autem peccando
vere nocet, quia propter ipſam voluntatem nocendi,
recipiet id quod nocuit. Poſſunt ſanè Pelagiani ad
ſuum dogma trahere iſtam ſententiam, & ideo dicere
paruulis aliena non nocuiſſe peccata, quia dixi nulli na-
turæ nocere peccata niſi ſua: non intuentes ideo par-
uulos, qui vtique pertinent ad humanam naturam, tra-
here originale peccatum, quia in primis hominibus na-
tura humana peccauit, ac per hoc naturæ humanæ nul-
Roma.5. la nocuere peccata, niſi ſua. Per vnum quippe hominem,
in quo omnes peccauerunt, peccatum intrauit in mun-
dum. Non enim nulli homini, ſed nulli naturæ dixi

peccata nocere, niſi ſua. Item in eo quod paulopoſt di- D
xi: Nullum eſſe malum naturale, poſſunt quærere ſimi- *Li.2.ca.29.*
lem latebram, niſi hoc dictum ad naturam talem refe-
ratur, qualis ſine vitio primitus condita eſt. Ipſa enim
vere ac proprie natura hominis dicitur: Tranſlato au-
tem verbo vtimur, vt naturam dicamus etiam qualis † *† quali.*
naſcitur homo. Secundum quam locutionem dixit a-
poſtolus: Fuimus enim & nos aliquando natura filij *Epheſ.2.*
iræ, ſicut & cæteri. Hoc opus ſic incipit: Si eligerent
Manichæi quos deciperent.

DEinde vt ſupra commemoraui, ſex libros de *De muſica*
muſica ſcripſi, quorum ipſe ſextus maxime in- *Cap. xi.*
notuit, quoniam res in eo digna cognitione *1.Retract.*
verſatur, quomodo à corporalibus & ſpiritalibus, ſed † *Cap.6.*
mutabilibus numeris perueniatur ad immutabiles nu- *† ad ſpiri-*
meros, qui iam in ipſa ſunt immutabili veritate, & ſic *tales, &c.*
inuiſibilia dei per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpi- *Roma.1.*
ciantur. Quod qui non poſſunt, & tamen ex fide Chri- *† facilius.*
ſti viuunt, ad illa certius atq; fœlicius † conſpicienda poſt *† Qui.*
hanc vitam veniunt. Quid † autem poſſunt, ſi deſit eis fi- *† qui.*
des Chriſti, qua † vnus mediator eſt dei & hominum? E
Cum † tota ſapiētia ſua pereunt. In hoc libro illud quod *1.Timo.2.*
dixi: Corpora enim tanto meliora ſunt quantò nume- *† hominū*
roſiora talibus numeris: anima verò iſtis, quæ per cor- *cum.*
pus accipit, carendo fit melior, cum ſeſe auertit à carna- *Li.6.ca.4.*
libus ſenſibus, & diuinis ſapientiæ numeris reformatur.
Non ſic accipiendum eſt, quaſi non ſint futuri numeri
corporales in corporibus incorruptibilibus & ſpirita-
libus, cum multo ſpecioſiora, & decentiora futura ſint,
aut anima eos ſenſura non ſit quādo erit optima, quem-
admodum hic eis carendo fit melior. Hic enim opus
habet auertere ſe à carnalibus ſenſibus ad intelligibilia
capienda, qua † infirma eſt & minus idonea vtriſque ſi- *† ſapienda*
mul adhibere intentionem ſuam. Et in his corporali- *quia.*
bus nunc illecebra cauenda eſt, quamdiu anima illici
ad delectationem turpem poteſt. Tunc autem tam fir-
ma erit atque perfecta, vt numeris corporalibus non
auertatur à contemplatione ſapientiæ, & ita ſentiat eos,
vt non illiciatur ab eis, nec eis carendo fiat melior, ſed
ita ſit bona & recta, vt nec latere poſsint eam, nec oc-
cupare. Item quod dixi: Hæc autē ſanitas tunc firmiſsi- *Li.6.ca.5.*
ma erit atq; certiſsima, cum priſtinæ ſtabilitati certo ſuo F
tēpore atq; ordine hoc corpus fuerit reſtitutum. Nō ita
dictum putetur quaſi non ſint futura per † reſurrectio- *† poſt.*
nem corpora meliora, q̄ primorum hominum in para-
diſo fuerunt, cum illa iam non ſint alenda corporali-
bus alimentis, quibus alebantur iſta: ſed priſtina ſtabi-
litas hactenus accipienda eſt, quatenus ægritudinem
ita nullam corporea illa patientur, ſicut nec iſta † pati *† iſa.*
poſſent ante peccatum. Alio loco: Laborioſior eſt, in- *Li.6.c.14.*
quam, huius mundi amor. Quod enim in illo † anima *† enim illo.*
quærit, conſtantiam ſcilicet æternitatémq;, non inue- *Amor hu*
nit: quoniā rerū tranſitu cōpletur infima pulchritudo, *ius mūdi.*
& quod in illa imitatur conſtantiam, à ſummo deo per
animam traiicitur: quoniam prior eſt ſpecies tantum-
modo tēpore commutabilis, q̄ [eſt] ea quæ & tempore
& locis. Hæc verba ſi eo modo accipi poſſent, vt non
intelligatur infima pulchritudo, niſi in corporibus ho-
minum, omniúmque animalium, quę cum ſenſu corpo-
ris viuunt, ratio manifeſta defendit. Hoc quippe in ea
pulchritudine imitatur conſtantiam, quòd in compa-
ge ſua manent eadem corpora inquantum manent: Id
autē à ſummo deo in eam † per animā traiicitur. Anima † *† ea.*
quippe ipſam cōpagem tenet, ne diſſoluatur & defluat †: *† diffluat.*
quod videmus in corporibus animalium anima diſce-

G dente contingere. Si autem infima pulchritudo in om-
Quòd mũdus nõ ſit animal. nibus corporibus intelligatur, cogit iſta ſententia etiam
ipſum mundum animal credere, vt etiam in ipſum †
quod in illo imitatur conſtantiam, à ſummo deo [per
† idipſum animam] traijciatur. Sed animal eſſe iſtum mundum,
Li. 7. de ci. dei cap. 23. ſicut Plato ſenſit, aliique philoſophi quamplurimi,
nec ratione certa indagare potui, nec diuinarum ſcri-
pturarum authoritate perſuaderi poſſe cognoui. Vnde
tale aliquid à me dictum quod id accipi poſsit, etiam
in libro de immortalitate animæ temere dictum no-
ca. 15. & 1. taui. Non quia hoc falſum eſſe confirmo, ſed quia nec
Retra. c. 5. verum eſſe comprehendo quòd ſit animal mundus.
Hoc ſanè inconcuſſe retinendũ eſſe non dubito, deum
nobis non eſſe iſtum mundum, ſiue anima eius vlla, ſiue
nulla ſit. Quia ſi vlla eſt, ille qui eã fecit, eſt deus noſter:
Si autem nulla eſt, nullorum deus poteſt eſſe iſte, quan-
to minus [deus] noſter. Eſſe tamẽ ſpiritalem vitalemque
virtutem, etiam ſi non ſit animal mundus. Quæ virtus
in angelis ſanctis ad decorandum atq; adminiſtrãdum
† mũdum. omnium † deo ſeruit, & à quibus non intelligitur, re-
H ctiſsime creditur. Angelorum autem ſanctorum nomi-
† al. factã ne, omnem ſanctam † creaturam ſpiritalem, in dei ſecre-
† miniſterio. to atque occulto myſterio † conſtitutam nunc appel-
lauerim: ſed ſpiritus angelicos ſancta ſcriptura nomi-
† deeſt verò. ne animarum ſignificare non ſolet. Proinde verò † in
eo quod circa finem libri huius dixi: Rationales & in-
tellectuales numeri beatarum animarum atque ſancta-
Li. 6. ca. 17. rum legem † ipſam dei, ſine qua folium de arbore non
† al. ea ipſa lege. cadit, & cui noſtri capilli numerati ſunt, nulla interpo-
ſita natura excipientes, vſque ad terrena & inferna iu-
ra tranſmittunt. Non video quemadmodum vocabu-
lum animarum ſecundum ſcripturas ſanctas (forſitan)
poſsit oſtendi: quandoquidem (hic) non niſi angelos
ſanctos intelligi volui, quos habere animas nuſquam
† canoniciſque. me legiſſe in diuinis eloquiis canonicis † recolo. Hic li-
ber primus ſic incipit: Modus, qui pes eſt. Sexus autem
Satis diu penes.

De magiſtro. Cap. xij. PEr idem tempus ſcripſi librum, cuius eſt titulus,
De magiſtro. in quo diſputatur, & quæritur, &
inuenitur, magiſtrum non eſſe qui docet homi-
Magiſtrũ nõ eſſe qui docet hominẽ ſciẽtiam niſi deum. nem ſcientiam, niſi deum. Secundum illud etiam quod
in Euangelio ſcriptum eſt: Vnus eſt magiſter veſter
Chriſtus. Hic liber ſic incipit: Quid tibi videmur effi-
cere velle cum loquimur.

Mat. 23. TVnc etiam de vera religione librum ſcripſi, in quo
multipliciter & copioſiſsime diſputatur vnum ve-
rum deum, id eſt, trinitatem, patrem & filium
De vera religione. Cap. xiij. & ſpiritum ſanctum religione vera colendum: & quan-
ta miſericordia eius, per temporalem diſpenſationem
conceſſa ſit hominibus Chriſtiana religio, quæ vera re-
ligio eſt, & ad eundem cultum dei quemadmodum ſit
† ſuauitate homo quadam vita ſua † coaptandus. Maxime tamen
contra duas naturas Manichæorum liber hic loquitur.
Cap. 10. In hoc libro quodam loco, Sit, inquam tibi manifeſtum
atque perceptum, nullum errorem in religione eſſe po-
tuiſſe, ſi anima pro deo ſuo non coleret animam, aut
Anima pro vniuerſa natura incorporali ponitur. corpus, aut phantaſmata ſua. Hic animam pro vniuer-
ſa creatura [ſua] incorporali poſui, non loquens more
ſcripturarum, quæ animam quando non tranſlato ver-
bo vtuntur, neſcio vtrum velint intelligi: niſi eam qua
viuunt animalia mortalia, in quibus & homines ſunt,
quamdiu mortales ſunt. Paulopoſt autem eundem ſen-
Cap. 10. ſum melius ſum breuiuſq; complexus, vbi dixi: Non er-
Rom. 1. go creaturæ potius q̃ creatori ſeruiamus, nec euaneſca-
mus in cogitationibus noſtris, & perfecta religio eſt.

Creaturam quippe vno nomine vtramque, id eſt, ſpiri- K
talem corporalemque ſignificaui. Reſtat quod ibi dixi
aut phantaſmata ſua: propter quod hic dixi, nec euane-
ſcamus in cogitationibus noſtris. Item quod dixi: Ea eſt *Capit. 10.*
noſtris tẽporibus Chriſtiana religio, quam cognoſcere
ac ſequi ſecuriſsima & certiſsima ſalus eſt, ſecundum
hoc nomen dictum eſt, non ſecundum ipſam rem, cuius
hoc nomen eſt. Nam res ipſa, quæ nunc Chriſtiana re- *Religio Chriſtiana.*
ligio nuncupatur, erat & apud antiquos, nec defuit ab
initio generis humani, quouſque ipſe Chriſtus veniret
in carne, vnde vera religio, quæ iam erat, cœpit appel-
lari Chriſtiana. Cum enim eum poſt reſurrectionem
aſcenſionemq; in cœlum cœpiſſent Apoſtoli prædica- *Acto. 11.*
re, & plurimi crederent, primum apud Antiochiam, ſi- *Diſcipuli Chriſtiani vbi primo appellati.*
cut ſcriptum eſt, appellati ſunt diſcipuli Chriſtiani.
Propterea dixi: Hæc eſt noſtris temporibus Chriſtiana
religio, non quia prioribus temporibus non fuit, ſed
quia poſterioribus hoc nomen accepit. Alio loco: Intẽ- *Cap. 10.*
de igitur (inquam) in hæc quæ ſequuntur diligenter &
pie quantum potes: tales enim adiuuat deus. Quod non
ita intelligendum eſt, quaſi tantummodo tales adiuuet, L
cum adiuuet etiam non tales vt ſint tales, id eſt, vt di-
ligenter & pie quærant. Tales autem adiuuat vt inue-
niãt. Itemq; alibi: Deinde (inquam) iam erit conſequens, *Cap. 11.*
vt poſt mortẽ corporalem quam debemus primo pec-
cato, (donec) tempore ſuo atque ordine ſuo hoc corpus
reſtituatur priſtinæ ſtabilitati. Quod ſic accipiendum
eſt, quia etiam priſtina ſtabilitas corporis quam peccã-
do amiſimus, habebat tantã fœlicitatem, vt in defectum
non vergeret ſenectutis. Huic ergo priſtinæ ſtabilitati
reſtituetur hoc corpus in reſurrectione mortuorum.
Sed habebit amplius, vt nec alimentis corporalibus † ſu- *† temporalibus.*
ſtentetur: ſed ad ſufficientiam viuificetur ſolo ſpiritu,
cum reſurrexerit in ſpiritum viuificantem, qua cauſa
etiam ſpiritale erit. Illud autem quod primum fuit, quã-
uis non moriturum: niſi homo peccaſſet, tamen anima-
le factum eſt, hoc eſt, in animam viuentem. Et alibi: *Cap. 14.*
Vſque adeo (inquam) peccatum voluntarium malum *Peccatum voluntarium.*
eſt, vt nullo modo ſit peccatum, ſi non ſit voluntarium.
Poteſt videri falſa hæc definitio: ſed ſi diligenter diſ-
cutiatur, inuenietur eſſe veriſsima. Peccatum quippe il-
lud intelligendum † eſt, quod tantummodo peccatũ eſt, *† cogitandum.*
non quod eſt etiam pœna peccati, ſicut ſuperius oſten-
di cum quædam commemorarem ex libro tertio de li- M
bero arbitrio. Quamuis & illa quæ immerito non vo- *Cap. 18.*
luntaria peccata dicuntur, quia vel à neſcientibus, vel
à coactis perpetrantur, non omnino † poſſunt ſine vo- *† omni modo.*
luntate committi: quoniam & ille qui peccat ignorans,
voluntarie vtique peccat †, quod cum faciendum non *† al. voluntate vtiq; facit.*
ſit putat eſſe faciendum. Et ille qui concupiſcente ad-
uerſus ſpiritum carne, non ea quæ vult facit, concupi-
ſcit quidem nolens, & in eo non facit quod vult. Sed ſi *Galat. 5.*
vincitur, concupiſcentiæ conſentit volens, & in eo non
facit [niſi] quod vult, liber ſcilicet iuſtitiæ, ſeruuſq; pec-
cati. Et illud quod in paruulis dicitur originale pecca-
tum, cum adhuc non vtantur libero † arbitrio volunta- *† deeſt, libero.*
tis, non abſurde vocatur etiam voluntarium, quia ex
primi † hominis mala voluntate cõtractum, factum eſt *† prima.*
quodammodo hæreditarium. Non itaque falſum eſt
quod dixi: Vſque adeo peccatum voluntarium malum
eſt, vt nullo modo ſit peccatum ſi non ſit voluntarium.
Ideo gratia dei, non ſolum reatus omnium præterito-
rum † ſoluitur in omnibus qui baptizantur in Chriſto, *† aliàs peccatorum.*
quod fit ſpiritu regenerationis, verũetiam in grandibus
voluntas ipſa ſanatur, & præparatur à domino, quod

fit

A ſit ſpiritu fidei & charitatis. Alio loco in eo quod dixi
Cap. 16. de domino Ieſu Chriſto, Nihil egit vi † ſed omnia ſua-
Mat. 21. dendo & monendo: non mihi occurrerat quod ven-
Mat. 8. dentes & ementes flagello † eiecit de templo. Sed quid
† flagel- hoc, aut quantum eſt? Quamuis & dæmones nolentes
lando. ab hominibus non ſermone ſuaſionis, ſed vi poteſtatis
Cap. 25. eiecerit. Item alio loco, Prius (inquam) iſti ſequēdi ſunt
qui vnum deum ſummum ſolum verum deum & ſolū
colendum eſſe dicunt, ſi apud hos veritas non eluxerit,
tunc demum migrandum eſt. Quod ita poteſt videri
dictum, quaſi de huius religionis veritate dubitauerim.
Dixi autem ſicut ei congruebat ad quem ſcribebam. Sic
enim dixi: Si apud hos veritas non eluxerit, nihil dubi-
tans quod apud eos eluceſceret, quēadmodum ait apo-
1. Cor. 15. ſtolus: Si Chriſtus non reſurrerit, non vtique dubitans
Ca. eodem. quod reſurrexerit. Item quod dixi: Nec miracula iſta † in
† illa. noſtra tempora durare permiſſa ſunt, ne anima ſemper
viſibilia quæreret, [vt] & eorum conſuetudine frigeſce-
ret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Verū
eſt quidem: Non enim nunc vſque, cum manus impo-
nitur baptizatis, ſic accipiunt ſpiritum ſanctum vt lo-
† per. quantur linguis omnium gentium: aut nunc vſque ad †
B vmbram tranſeuntium prædicatorum Chriſti ſanan-
tur infirmi, & ſi qua talia tunc facta ſunt, quæ poſtea
ceſſaſſe manifeſtum eſt. Sed non ſic accipiendum eſt
quod dixi, vt nunc in Chriſti nomine fieri miracula
nulla credantur. Nam ego ipſe quando iſtum ipſum li-
brum ſcripſi, ad Mediolanenſium corpora martyrum,
Cecus illu- in eadem ciuitate cæcum illuminatum fuiſſe iam no-
minatus. ueram, & alia nonnulla, qualia tam multa etiam iſtis
temporibus fiūt, vt nec omnia cognoſcere, nec ea quæ
cognoſcimus enumerare poſsimus. Et alio loco illud
Cap. 41. quod dixi: Sicut ait Apoſtolus: Omnis ordo à deo eſt:
non eiſdem verbis hoc dicit apoſtolus, quamuis eadē
Roma. 13. videatur eſſe ſententia. Ait quippe ille: Quæ autem ſunt,
Cap 30. à Deo ordinata ſunt. Et alibi: Prorſus, inquam, nemo
& 41. vos † fallat. Quicquid recte vituperatur, in melioris com-
† nos. paratione reſpuitur. Hoc de ſubſtantiis atq; naturis di-
Cap. 46. ctum eſt. inde enim diſputabatur, non de bonis actio-
Homo quo nibus atq; peccatis. Itemque alibi, Sed nec ſic quidē, in-
modo ab quam, ab homine homo diligendus eſt, vt diliguntur
homine ſit carnales fratres, vel filij, vel coniuges, vel quicunque co-
diligēdus. gnati, aut affines, aut ciues. Nam & iſta dilectio tempo-
C ralis eſt. Non enim vllas tales neceſsitudines habere-
Dilectio mus, quæ naſcendo & moriendo contingunt, ſi natura
tēporalis. noſtra in præceptis & imagine dei manens, in iſtam
† relegaretur. corruptionem non religaretur †. Hunc ſenſum prorſus
improbo, quem iam & ſuperius improbaui in primo li-
Cap. 19. bro de Geneſi contra Manichæos. Ad hoc enim ducit,
vt credantur illi coniuges primi non generaturi po-
ſteros homines, niſi peccaſſent, tanquam neceſſe fuerit,
vt morituri gignerentur, ſi de cōcubitu maris & fœmi-
næ gignerentur. Nondum enim videram fieri potuiſ-
ſe, vt nō morituri de non morituris naſcerentur, ſi pec-
cato illo magno non mutaretur in deterius humana
natura: ac per hoc ſi & in parentibus, & in filiis fœcun-
† deeſt ad. ditas fœlicitáſque manſiſſet vſq; ad † certum ſanctorum
numerum, quem prædeſtinauit deus, naſcerentur ho-
mines non parentibus ſucceſſuri morientibus, ſed cum
viuentibus regnaturi. Eſſent ergo etiam iſtæ cognatio-
nes atque affinitates, ſi nullus delinqueret, nullusq; mo-
Cap. 55. reretur. Itē alio loco: Ad vnum deum tendentes, inquā,
& ei vni religantes animas noſtras, vnde religio dicta
credit̄, omni ſuperſtitione careamus. In his verbis meis
ratio quæ reddita eſt, vnde ſit dicta religio, plus mihi
placuit. Nam non me fugit aliam nominis huius ori- D
ginem expoſuiſſe Latini ſermonis authores, quòd in- *Religio à*
de ſit appellata religio, quod religatur †. Quod verbū *religando.*
compoſitum eſt à legendo, id eſt, eligendo, vt ita Lati- *† religitur.*
num videatur religio, ſicut eligo. Hic liber ſic incipit:
Cum omnes vitæ bonæ.

IAm verò apud Hipponem regium presbyter ſcripſi *De vtili-*
librum de vtilitate credēdi ad amicum meum, quem *tate credē-*
deceptum à Manichæis, adhuc eo errore noueram *di ad Ho-*
detineri, & irridere in catholicæ fidei diſciplina †, quod *noratum.*
iuberentur homines credere: non autem, quid eſſet ve- *Cap. 14.*
rum, certiſsima ratione docerentur. In hoc libro di[xi]: *Exo. 20.*
In quibus tamen legis præceptis atque mandatis, qui- *Geneſ. 17.*
bus nunc Chriſtianos vti fas non eſt, quale vel ſabba- *Cap. 3.*
tum eſt, vel circuncíſio, vel ſacrificia, & ſi quid huiuſ- *† diſcipli-*
modi eſt, tanta myſteria continentur, vt omnis pius *nam.*
intelligat nihil eſſe pernicioſius, q̄ quicquid ibi eſt, ac-
cipi ad literam, id eſt, ad verbum: nihil autem ſalubrius
quàm ſpiritu reuelari. Inde eſt: Litera occidit, ſpiri- *2. Cor. 13.*
tus autem viuificat. Sed aliter expoſui verba iſta Apo- *De ſpiritu*
ſtoli Pauli, & quantum mihi videtur, vel potius ex ip- *& literis.*
ſis rebus apparet, multo conuenientius in eo libro qui *ca. 4. & 5.*
inſcribitur De ſpiritu & litera. quamuis non ſit & iſte E
ſenſus reſpuendus. Item dixi: Duæ ſunt enim perſonæ *Cap 11.*
in religione laudabiles. Vna eorum qui iam inuenerunt *Duæ ſunt*
quos etiā beatiſsimos iudicare neceſſe eſt. Alia eorum *perſonæ in*
qui ſtudioſiſsime & rectiſsime inquirunt. Primi ergo *religione*
ſunt iam in ipſa poſſeſsione, alteri in via, qua tamen cer- *lauda-*
tiſsime peruenitur. In his verbis meis, ſi illi qui iam in- *biles.*
uenerunt, quos in ipſa poſſeſsione eſſe iam diximus, ſic
accipiantur beatiſsimi, vt nō in hac vita, ſed in ea quam
ſperamus, & ad quam per fidei viā tendimus ſint, non
habet iſte ſenſus errorē: Ipſi enim iudicandi ſunt quod
quærendū eſt inueniſſe, qui iam ibi ſunt, quò nos quæ-
rendo & credendo, id eſt, viam fidei tenendo, cupimus
peruenire. Si autem in hac vita putantur iſti eſſe, vel
fuiſſe, id verum eſſe non mihi videtur. Non quia in hac
vita nihil veri omnino inueniri poteſt, quod mente
cernatur, non fide credatur: ſed quia tantū non eſt quic-
quid eſt, vt nos † faciat beatiſsimos. Neque enim quod *† al. ſed*
ait Apoſtolus: Videmus enim [nunc] per ſpeculum in *quia tantū*
ænigmate, & nunc cernitur, ex parte non cernitur, men- *eſt quic-*
te cernitur plane, ſed beatiſsimos nondum facit. Illud *quid eſt*
enim beatiſsimos facit quod ait: Tunc autem facie ad *vt non,*
faciem, & tunc cognoſcam ſicut & cognitus ſum. Qui *&c.*
hoc inuenerunt, ipſi dicendi ſunt in beatitudinis poſ- *1. Cor. 13.*
ſeſsione conſiſtere, ad quam ducit via fidei, quam tene- F
mus, & quò credendo cupimus peruenire. Sed quinam *Quid bea-*
ſint illi beatiſsimi, qui iam ſunt † in ea poſſeſsione, quò *tiſsimum*
ducit hæc via, magna quæſtio eſt. Et angeli quidē ſan- *faciat.*
cti quod ibi ſint, nulla quæſtio eſt. Sed de ſanctis ho- *Via fidei.*
minibus iam defunctis, vtrum ipſi ſaltem dicendi ſint *† ſint.*
iam in illa poſſeſsione conſiſtere, merito quæritur. Iam *Sapien. 9.*
enim corpore quidem corruptibili, quo anima aggra- *Roma. 8.*
uatur exuti ſunt, ſed adhuc expectant etiam ipſi redem- *Pſal. 15.*
ptionem corporis ſui, & caro eorum requieſcit in ſpe,
nondum in futura incorruptione clareſcit. Sed vtrum
ad contemplandam cordis oculis veritatem, ſicut di-
ctum eſt, facie ad faciem, nihil ex hoc minus habeant,
non hic locus eſt diſputando inquirere. Item quod di-
xi: Nam ſcire magna & honeſta vel etiam diuina, bea- *Cap. 11.*
tiſsimū eſt, ad eandem beatitudinem referre debemus.
In hac [enim] vita quantumcūq; id ſciatur, nondum eſt
beatiſsimum: quoniam incomparabiliter longe eſt am-
plius quod inde neſcitur. Et quod dixi: Multum inter- *Ibidem.*

G eſſe verum aliquid mentis certa ratione teneatur, quod
ſcire dicimus, an famæ vel literis credendum poſteris
Ca. eodem. vtiliter commendetur. Et paulopoſt: Quod ſcimus igi-
tur, debemus rationi: quod credimus, authoritati. non
ſic accipiendum eſt, vt in ſermone vſitatiore vereamur
nos [dicere] ſcire, quod idoneis teſtibus credimus. Pro-
† ſcire. priè quippe cùm loquimur, id ſolũ ſciri † dicimus, quod
Scire quid. mentis firma ratione comprehendimus. Cùm verò lo-
quimur verbis conſuetudini aptioribus, ſicut loquitur
etiam diuina ſcriptura, non dubitemus dicere ſcire nos,
& quod percipimus noſtris corporis ſenſibus, & quod
fide dignis credimus teſtibus, dum tamen inter hæc &
Cap. 11. illud quid diſtet intelligamus. Item quod dixi: Nemi-
& 15. ni dubium eſt, omnes homines, aut ſtultos eſſe, aut ſa-
pientes, poteſt videri [eſſe] contrarium illi, quod legitur
in libro tertio de libero arbitrio. Quaſi verò natura hu-
mana præter ſtultitiam & ſapientiam nullam mediam
Cap. 24. recipiat affectionem. Sed illud ibi dictum eſt, vbi de pri-
Adam v- mo homine quærebatur, vtrum ſapiens fuerit factus,
trũ ſapiẽs an ſtultus, an neutrum: quoniam nullo modo ſtultum
fuerit vel dicere poteramus, qui ſine vitio factus eſt, cum ſit ſtul-
ſtultus. titia magnum vitium: & ſapientem quomodo dicere-
H mus, qui potuit ſeduci, non ſatis apparebat. Ideoque ad
compendium dicere volui, quaſi verò natura humana
præter ſtultitiam & ſapientiam nullam mediam reci-
† etiam. piat affectionem. Intuebar quippe & † paruulos, quos li-
Paruuli cet confiteamur trahere originale peccatum, tamen nec
nec ſapiẽ- ſapientes, nec ſtultos poſſumus propriè dicere, nondum
tes nec vtentes libero arbitrio, ſeu bene ſeu male. Nunc autem
ſtulti. aut ſapientes, aut ſtultos eſſe omnes homines dixi, eos
volens intelligi qui iam ratione vtuntur, qua diſcernun-
tur à pecoribus, vt homines ſint, ſicut dicimus beatos
eſſe omnes homines velle. Nunquid enim in hac ſentẽ-
tia tam vera atque manifeſta metuimus ne intelligan-
cap. 16. tur & paruuli, qui hoc adhuc velle non poſſunt? Alio
Miracula loco cum miracula commemoraſſem quæ dominus Ie-
quare nũc ſus fecit cum hic eſſet in carne, adiunxi dicens: Cur, in-
non fiant. quietis, iſta modo non fiunt? Atque reſpondi, quia non
mouerent, niſi mira eſſent: ſi autem ſolita eſſent, mira
non eſſent. Hoc autem dixi, quia non tanta, nec omnia
modo, non quia nulla fiunt etiam modo. In fine autem
Cap. 18. libri. Sed quoniam ſermo iſte noſter, inquam, multo
proceſſit longius quàm putabam, hic finem libro facia-
mus, in quo, memineris volo, nondum Manichæos me
cœpiſſe refellere, & illas nugas nondum inuaſiſſe, neque
I de ipſa catholica doctrina magnum aliquid aperuiſſe,
ſed voluiſſe tantummodo eruere tibi ſi poſſem falſam
opinionem de veris Chriſtianis malitioſe aut imperi-
te vobis inſinuatam, & erigere ad magna quædam &
diuina diſcenda. Quare hoc volumen ita ſeſe habeat,
placatiore autem animo tuo facto, ero fortaſsis in cæ-
teris promptior. Hæc non ita dixi, quaſi nihil aduerſus
Manichæos adhuc ſcripſiſſem, vel nihil de doctrina
catholica mandaſſem literis, cum tot ſuperius edita vo-
lumina de vtraque re non me teſtentur tacuiſſe, ſed in
hoc libro ad illum ſcripto nondum Manichæos refel-
lere cœperam, & illas nugas nondum inuaſeram, neque
de ipſa catholica magnum aliquid aperueram, quoniã
† deeſt ip- ſperabam hoc initio facto ad eum ipſum † me ſcriptu-
ſum. rum fuiſſe, quæ hic nondum ſcripſeram. Hic liber ſic
Cõtra Ma incipit: Si mihi Honorate.
nichæos de POſt hanc librum ſcripſi adhuc presbyter contra
duabus a- Manichæos de duabus animabus, quarum dicunt
nimabus. vnam partem dei [eſſe,] alteram de gente tene-
Cap. XV. brarum, quam non condiderit deus, & quæ ſit deo coæ-
terna: & has ambas animas, vnam bonam, alteram ma- K
lam, in vno homine eſſe delirant. Iſtam ſcilicet malam
propriam carnis eſſe dicentes, quam carnem etiam di-
cunt gentis eſſe tenebrarum. Illam verò bonam ex ad-
uentitia dei parte, quæ cum tenebrarum gente confli-
xerit, atque vtrumq; miſcuerit. Et omnia quidem bona
hominis illi bonæ animæ, omnia verò mala illi malæ
animæ tribuunt. In hoc libro illud quod dixi: Nullam *Cap. 8.*
eſſe qualemcunq; vitam, quæ non eoipſo quo vita eſt, &
inquantum omnino vita eſt, ad ſummum vitæ fontem
principiúmque pertineat: ita dixi, vt tanquam creatura
ad creatorem pertinere intelligatur, non autem de illo
eſſe tanquam pars eius exiſtimetur. Item quod dixi: Nuſ- *Cap. 10.*
quam ſcilicet niſi in voluntate eſſe peccatum, poſſunt *2. ſen. diſt.*
Pelagiani pro ſe dictum putare propter paruulos, quos *41. cap. il-*
ideo negant habere peccatum, quòd eis in baptiſmate *lius etiam.*
remittatur, quia nondum arbitrio voluntatis vtuntur.
Quaſi vero peccatum quod eos ex Adam dicimus ori-
ginaliter trahere, id eſt, reatu eius implicatos, & ob hoc
pœnæ obnoxios detineri, nuſquam † eſſe potuerit, niſi *† vſquam.*
in † voluntate, qua voluntate cõmiſſum eſt, quando di- *† ex.*
uini præcepti eſt facta tranſgreſsio. Poteſt etiam puta- L
ri falſa eſſe iſta ſententia, qua diximus, nuſquam niſi
in voluntate eſſe peccatum, quia dixit apoſtolus: Si au- *Roma. 7.*
tem quod nolo hoc facio, iam non ego operor illud, ſed
[id] quod habitat in me peccatum. Hoc enim peccatum
vſqueadeo non eſt in volũtate, vt dicat: quod nolo, hoc
facio. Quomodo ergo nuſquã eſt, niſi in voluntate pec-
catum? Sed hoc peccatũ de quo ſic eſt locutus Apoſto-
lus, ideo peccatum vocatur, quia peccatum † factum eſt, *† peccato.*
& pœna peccati eſt: quandoquidem hoc de concupiſcẽ-
tia carnis dicitur: quod aperit in conſequentibus dicẽs:
Scio quia non habitat in me, hoc eſt, in carne mea bo-
num: velle enim adiacet mihi, perficere autem bonum
non inuenio. Perfectio quippe boni eſt, vt nec ipſa con- *Perfectia*
cupiſcentia peccati ſit in homine, cui quidem quando *boni.*
bene viuitur, non conſentit voluntas, veruntamen non *Peccatum*
perficit bonum, quia ineſt adhuc concupiſcentia, cui re- *in volũ-*
pugnat voluntas, cuius concupiſcentiæ reatus in bapti- *tate.*
ſmate ſoluitur, ſed infirmitas manet, cui donec ſanetur, *Non niſi*
omnis fidelis, qui bene proficit, ſtudioſiſsime reluctatur. *voluntate*
Peccatum autem quod nuſquam eſt niſi in voluntate, *peccatur.*
illud præcipue intelligendum eſt quod iuſta damnatio *Cap. 10.*
conſecuta eſt. Hoc enim per vnum hominem introi- *15. q. 1. c. 1.*
uit in mundum: quanquam & hoc peccatum quo con- *Voluntas*
ſentitur peccati concupiſcentiæ, non niſi voluntate cõ- *quid.*
mittitur. Propter hoc & alio loco dixi: Non igitur niſi *† admit-*
voluntate peccatur. Itémque alio loco ipſam volunta- *tendum.*
tem definiui dicens: Voluntas eſt animi motus, cogen- *2. ſen. diſt.*
te nullo, ad aliquid vel non amittẽdum †, vel adipiſcen- *41. c. illius.*
dum. Quod propterea dictum eſt, vt hac definitione *etiã, & di.*
volens à nolente diſcerneretur, & ſic ad illos referre- *26. cap. vo-*
tur intentio, qui primi in paradiſo fuerunt humano ge- *luntatem.*
neri origo † mali, nullo cogente peccando, hoc eſt, libe- *Et 15. ca. 1.*
ra voluntate peccando, quia & ſciendo † contra præce- *† fecerunt*
ptum fecerunt, & ille tentator ſuaſit vt hoc fieret, non *originem.*
coëgit. Nam & qui neſciens peccauit, non incongruen *† ſcientes.*
ter nolens peccaſſe dici poteſt, quãuis & ipſe quod ne- *† animæ.*
ſciens fecit, volens tamen fecit, ita nec ipſius eſſe potuit *† admit-*
ſine voluntate peccatum. Quæ voluntas vtique ſicut de- *tendum.*
finita eſt, animi † motus fuit nullo cogente ad aliquid *† al. Quid*
vel non amittendum †, vel adipiſcendum. Quod enim *enim niſi*
ſi noluiſſet, non feciſſet †, non coactus eſt facere. Quia *voluiſſet,*
voluit, ergo fecit, etſi † non quia voluit peccauit, ne- *nõ feciſſet.*
ſciens peccatum eſſe quod fecit: ita tale peccatũ ſine vo- *† etiamſi.*

A luntate eſſe potuit, ſed voluntate facti, non voluntate
peccati. Quod tamen factum peccatum fuit: hoc enim
factum eſt, quod fieri non debuit. Quiſquis autem ſciẽs
peccat, ſi poteſt cogenti ad peccatum ſine peccato re-
ſiſtere, nec tamen facit, vtique volens peccat, quoniam
qui poteſt reſiſtere, non cogitur cedere. Qui verò vo-
† * alias, cogenti. lenti † cupiditati bona voluntate reſiſtere non poteſt,
& ideo facit contra præcepta iuſtitiæ, iam hoc ita pec-
catum eſt, vt ſit etiam pœna peccati. Quapropter pec-
catum ſine voluntate eſſe nõ poſſe veriſsimum eſt. Itẽq;
Capit. 11. definitio peccati qua diximus: Peccatum eſt voluntas
15.q.1.c.1. retinendi vel conſequendi quod iuſtitia vetat, & vnde
2.ſen.diſt. liberum eſt abſtinere: propterea vera eſt, quia id defini-
35.cap.1. tum eſt quod tantummodo peccatum eſt, non quod eſt
Peccatum [etiam] pœna peccati. Nam quando tale eſt, vt idem ſit
quid. & pœna peccati, quantum eſt quod valet voluntas ſub
dominante cupiditate, niſi forte ſi pia eſt, vt oret auxi-
lium? Intantum enim libera eſt: quia intantum libera-
ta eſt, & intantum appellatur voluntas. Alioquin tota
† quàm. cupiditas, quæ † voluntas proprie nnocupanda eſt: quæ
non eſt, ſicut Manichæi deſipiunt, alienæ naturæ addi-
B tamentum, ſed noſtræ vitium à quo non ſanamur niſi
gratia ſaluatoris. Quod ſi quiſquam dicit etiam ipſam
cupiditatẽ nihil eſſe aliud quàm voluntatem, ſed vitio-
ſam peccatóq; ſeruientem, non reſiſtendum eſt: nec de
verbis cum res conſtat, controuerſia facienda eſt. Sic
enim oſtenditur ſine voluntate nullum eſſe peccatum,
Cap. 12. ſiue in opere, ſiue in origine. Rurſus in eo quod dixi: Iam
quærere cœperam: vtrum illud malum genus animarum
antequam bono miſceretur, habuiſſet aliquam volun-
tatem. Si enim non habebat, ſine peccato atque inno-
cens erat, & ideo nullo modo malum. Cur igitur in-
quiunt peccatum dicitis paruulorum, quorum volunta-
Paruuli tem non tenetis ream? Reſpondetur non eos proprie-
rei tenen- tate voluntatis, ſed origine reos teneri. Omnis enim ho
tur nõ vo- mo terrenus quid eſt origine, niſi Adam? Porrò autem
luntate ſed Adam habebat vtique voluntatem, qua voluntate cum
origine. peccaſſet, peccatum per eum intrauit in mũdum. Itemq;
Roma. 5. in eo quod dixi: Natura eſſe malæ animæ nullo modo
Cap. 12. queunt. Si quæritur quomodo accipiamus quod ait a-
Epheſ. 2. poſtolus: Fuimus & nos natura filij iræ ſicut & cæteri:
Natura reſpondemus naturam in his verbis meis me intelligi
proprie voluiſſe illam, quæ proprie natura dicitur in qua ſine
dicta. vitio creati ſumus. Nam iſta propter originem natura
C appellatur, quæ origo vtique habet vitium quod eſt
† al. deeſt, contra naturam. Et iterum in eo † quod dictum eſt: Pec-
in eo. cati reum teneri quenquam, quia non fecit quod fa-
Ca.eodem. cere non potuit, ſummæ iniquitatis & inſaniæ eſt. Cur
2.ſen. diſt. ergo, inquiunt, paruuli tenentur rei? Reſpondetur, quia
28.cap. ſi- ex eius origine tenentur, qui non fecit quod facere po-
militer. tuit, diuinum ſcilicet ſeruare mandatum. Quod autem
Ca.eodem. dixi: Illæ animæ quicquid faciunt, ſi natura non volun-
2.ſen.diſt. tate faciunt, id eſt, ſi libero & ad faciendum & ad non
27.cap. ſi faciendum motu animi carent, ſi denique his abſtinẽdi
igitur. ab opere ſuo poteſtas nulla conceditur, peccato earum
† peccatũ teneri † non poſſumus: propterea non perturbat de par-
earum te- uulis quæſtio, quia ex illius origine rei tenentur qui vo-
nere. luntate peccauit, quando libero & ad faciendum & ad
non faciendum motu animi non carebat, eique ab ope-
re malo abſtinendi ſumma poteſtas erat. Quod Mani-
chæi de tenebrarum gente non dicunt, quam fabulo-
ſiſsime inducunt, eámque naturam ſemper malam, nun-
quam bonam fuiſſe contendunt. Illud autem quæri po-
Cap. 13. teſt, quomodo dixerim: Etiam ſi ſunt animæ, quod in-
terim incertum eſt, corporeis officiis non peccato, ſed
natura deditæ, nóſque quanquam ſint inferiores, aliqua D
tamen interiore viciditate contingunt, non illas ideo
malas haberi oportere, quia & † nos cum eas ſequimur † deeſt, &
& corporea diligimus, mali ſumus: quandoquidem de
illis hoc dixi, de quibus ſuperius loqui cœperam dicens:
Quanquam etiam ſi eis quidem † concedatur inferiore † eiſdem.
alio genere animarum nos illici ad turpia, non inde
conficiunt, aut illas natura † malas eſſe, aut iſtas ſummũ † al. na-
bonum. De his enim diſputationem vſque ad hunc lo- turas.
cum perduxi, vbi dixi: Etiam ſi ſunt animæ, quod [in-
terim] incertum eſt corporeis officiis, non peccato, ſed
natura deditę, &c. Quæri ergo poteſt, cur dixerim, quod
[interim] incertum eſt, cum prorſus dubitare non de-
buerim, non eſſe tales animas. Sed hoc ideo dixi, quia
expertus ſum qui dicerẽt diabolum, & angelos eius bo-
nos eſſe in genere ſuo, & in ea natura, in qua eos crea-
uit deus ordine proprio tales quales ſunt: ſed nobis ma-
lum eſſe, ſi illiciamur & ſeducamur ab eis: ſi autem ca-
neamus eos atque vincamus, decorum atque glorioſum.
Et hoc qui dicũt, videntur ſibi, vt id probent, de ſcriptu-
ris adhibere idonea teſtimonia. Vel illud quod ſcri-
ptum eſt in libro Iob, cum diabolus deſcriberetur: Hoc Iob. 40.
eſt initium figmenti domini, quod fecit ad illudendum E
cum † angelis ſuis. Vel illud in pſalmo 103. Draco hic † ab
quem finxiſti ad illudendum ei. Quam quæſtionem,
† quia non aduerſus Manichæos, qui hoc non ſentiunt, † quæ.
ſed aduerſus alios qui hoc ſentiunt [cum] ſuſcipienda
eſſet atq; ſoluenda, pertractare atque enodare tunc no-
lui, ne librũ multo quàm vellem facerem longiorẽ: cum
viderem etiam ſi hoc concederetur, tamen debere Ma-
nichæos ac poſſe conuinci, introducentes inſaniſsimo
errore naturam mali æterno bono coæternam. Ideo er-
go dixi: Quod interim incertum eſt, non quòd ego inde
dubitarem, ſed quòd inter me & illos quos ita ſapere
inueneram, nondum eſſet iſta quæſtio diſſoluta, quam
tamen in aliis longe poſterioribus libris meis de Ge-
neſi ad literam, ſecundum ſcripturas ſanctas quanta po-
tui manifeſtatione diſſolui. Alio loco: Propterea, in- Cap. 13.
quam, corporea diligendo peccamus, quia † ſpiritalia di- † qui.
ligere & iuſtitia iubemur, & natura poſſumus, & tunc
in noſtro genere optimi & beatiſsimi ſumus. Vbi quæri
poteſt, cur natura & non gratia potius † dixerim. Sed † poſſumus
contra Manichæos de natura quæſtio verſabatur. Et F
vtique id agit gratia, vt ſanata natura quod vitiata non
poteſt, poſsit per eum qui venit quærere & ſaluum fa- Mat. 18.
cere quod perierat. Quam tamen gratiam etiam tunc
recolens oraui pro familiariſsimis meis qui mortife-
ro illo adhuc tenebantur errore, & dixi: Deus magne,
deus omnipotens, deus ſummæ bonitatis, quem inuio-
labilem & incorruptibilem [atque immotabilem] cre-
di atque intelligi fas eſt, trina vnitas, quam catholica ec-
cleſia colit ſupplex, oro expertus in me miſericordiam
tuam, ne homines cum quibus mihi à pueritia in ho-
minum victu fuit ſumma conſenſio, in tuo cultu à me
diſſentire permittas. Sic vtique orans, iam fide retine-
bam, non ſolum cõuerſos ad deum gratia eius adiuuari,
vt proficiant ac perficiantur, vbi adhuc dici poteſt pro
merito conuerſionis illorum iſtam dari gratiam, ve-
rumetiam vt conuertantur ad Deum, ad ipſam dei
gratiam pertinere: quandoquidem pro eis oraui qui e- Acta cõ-
rant ab illo nimis auerſi, atq; vt ad illum conuerterentur tra Fortu-
oraui. Hic liber ſic incipit: Opitulante dei miſericordia. natũ Ma-
nichæum.
EOdem tempore presbyterij mei, contra Fortuna- Cap. xvj.
tum quendam Manichæorum presbyterum † diſ-
putaui, qui plurimum temporis apud Hipponem † primo.

G vixerat, ſeduxerátque tam multos, vt propter illos † ibi
† eos. eum delectaret habitare. Quæ diſputatio nobis alter-
cantibus excepta eſt à notarus, veluti geſta conficeren-
† habent. tur, nam & diem habet †, & conſulem. Hanc in librum,
† curaui. memoriæ mandandam conferre curauimus †. Verſa-
Malum tur ibi quæſtio, vnde ſit malum. Me aſſerente exortum
vnde. fuiſſe hominis malum ex libero voluntatis arbitrio. Il-
lo autem naturam mali deo coæternam perſuadere mo-
liente: ſed conſequenti die tandem confeſſus eſt nihil
ſe aduerſus nos inuenire quod diceret. Nec ſanè ca-
tholicus factus eſt, ſed tamen ab Hippone diſceſsit. In
Diſpu. 1. hoc libro illud quod dixi: Animam dico eſſe factam à
† ſed. deo, vt cætera omnia quæ à deo facta ſunt: & † inter illa
quæ deus omnipotens fecit, principalem locum datum
eſſe animæ: ita dixi, vt hoc generaliter de vniuerſa
creatura rationali accipi vellem, quamuis in ſcripturis
ſanctis animas dictas eſſe angelorum, aut non omnino,
aut non poſsit facile reperiri, ſicut ſupra iam diximus.
Diſpu. 2. Item alio loco: Ego dico, inquam, peccatum non eſſe,
H ſi non propria voluntate peccetur: vbi peccatum illud
Diſpu. 1. intelligi volui quod non eſt etiam pœna peccati. Nam
Diſpu. 2. de tali pœna dixi alibi in eadem diſputatione, quod di-
cendum fuit. Itémque dixi: Vt poſtea eadem ipſa caro
quæ nos § in § pœnis torſit in peccatis manentes, ſubii-
ciatur nobis in reſurrectione, & nulla aduerſitate nos
quatiat quo minus legem & præcepta diuina ſeruemus.
Quod non ita eſt accipiendum tanquam & in illo dei
† atque. regno, vbi incorruptibile, & † immortale corpus habe-
bimus, de ſcripturis diuinis lex & præcepta ſumenda
ſint: ſed quia perfectiſsime ibi lex æterna ſeruabitur, &
Mat. 22. illa duo præcepta de diligendo deo & proximo, non
in lectione, ſed in ipſa perfecta & ſempiterna dilectio-
ne tenebimus. Hoc opus ſic incipit: Quinto calendas
Septembris.

De fide & ſymbolo. PEr idem tempus coram epiſcopis hoc mihi iu-
bentibus, qui plenarium totius Africæ concilium
Cap. xvij. Hippone regio agebant †, de fide & † ſymbolo presby-
† habebãt. ter diſputaui. Quam diſputationem, nonnullis eorum
† ac. qui nos familiarius diligebant, ſtudioſiſsime inſtanti-
bus, in librum contuli, in quo de rebus ipſis ita diſſeri-
tur, vt tamen non fiat verborum illa contextio, quæ
Competentes. tenenda memoriter competentibus traditur. In hoc li-
bro cum de reſurrectione carnis ageretur: Reſurget,
Cap. 10. inquam, corpus ſecundum Chriſtianam fidem, quæ
I fallere [& falli] non poteſt. Quod cui videtur incredi-
bile, qualis ſit nunc caro attendit, qualis autem [tunc]
futura ſit non conſyderat, quia illo tempore immuta-
tionis angelicæ, non iam caro erit & ſanguis, ſed tan-
tum corpus, & cætera quæ ibi de corporum terreſtriũ
in corpora cœleſtia mutatione diſſerui, quoniam dixit
1. Cor. 15. Apoſtolus cum inde loqueretur: Caro & ſanguis re-
gnum Dei non poſsidebunt. Sed quiſquis ea ſic accipit,
vt exiſtimet ita corpus terrenum, quale nunc habemus,
in corpus cœleſte reſurrectione mutari, vt nec mem-
bra iſta, nec carnis ſit futura ſubſtantia: proculdubio
corrigendus eſt, commonitus de corpore domini, qui
poſt reſurrectionem in eiſdem membris, non ſolum
conſpiciendus oculis, verumetiam manibus tangen-
† tractandus. dus † apparuit, carnémque ſe habere etiam [ſermone] fir-
mauit dicens: Palpate & videte, quia ſpiritus carnem
Lucæ 24. & oſſa non habet, ſicut me videtis habere. Vnde conſtat
Apoſtolum, non carnis ſubſtantiam negaſſe in dei re-
gno futuram, ſed aut homines qui ſecundum carnem
viuunt, carnis & ſanguinis nomine nuncupaſſe, aut ip-
ſam carnis corruptionem, quæ tunc vtique nulla erit.

Nam cum dixiſſet: Caro & ſanguis regnum Dei non K
poſsidebunt, bene intelligitur tanquã exponendo quid 1. Cor. 15.
dixerit continuo ſubdidiſſe. Neque corruptio incorru-
ptionem poſsidebit. De qua re ad perſuadẽdum infide-
libus difficili, diligenter quantum potui me diſſeruiſſe
reperiet quiſquis de Ciuitate dei librum legerit nouiſ- Ca. 5. et. 21.
ſimum. Hoc opus ſic incipit: Quoniam ſcriptum eſt.

CVm de Geneſi duos libros contra Manichæos De Geneſi ad literam imperfectus.
condidiſſem, quoniam ſecundum allegoricam
ſignificationem † ſcripturæ verba tractaueram, non
auſus naturalium rerum tanta ſecreta ad literam ex-
ponere, hoc eſt, quemadmodum poſſent ſecundum Cap. xviij.
hiſtoricam proprietatem quæ ibi dicta ſunt accipi, vo- † al. expoſitionem.
lui experiri in hoc quoque negocioſiſsimo ac difficil-
limo opere quid valerem, ſed in ſcripturis exponendis
tyrocinium meum ſub tanta ſarcinæ mole ſuccubuit.
Et nondum perfecto vno libro, ab eo quem ſuſtinere
non poteram labore conquieui. Sed in hoc opere cum
mea opuſcula retractarem, iſte ipſe vt erat imperfectus
venit in manus, quem neque edideram, & abolere de-
creueram, quoniam ſcripſi poſtea duodecim libros,
quorum titulus eſt, de Geneſi ad literam. In quibus L
quamuis multa quæſita potius quàm inuenta videan-
tur, tamen eis iſte nullo modo eſt comparandus. Ve-
rum & hunc poſtea quàm retractaui, manere volui, vt
eſſet index quantum exiſtimo non indocilis * † rudimen- * † aliàs inutilis.
torum meorum in enucleandis atque ſcrutandis diui-
nis eloquiis. Eiúſque titulum eſſe volui, De Geneſi ad li- Cap. 16.
teram imperfectus. Inueni quippe eum vſque ad hæc
verba dictatum: Pater tantum pater eſt, nec filius aliud
eſt quàm filius, quia & cum dicitur ſimilitudo patris,
quanquam oſtendat nullam interuenire diſsimilitu-
dinem, non tamen ſolus eſt pater, ſed † habet ſimilitu- † ſi.
dinem. Poſt hæc repetiui verba ſcripturæ rurſus con-
ſyderanda atque tractanda. Et dixit deus: Faciamus ho- Geneſ. 1.
minem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. Huc-
vſque dictatum librum imperfectum reliqueram. Quod
autem ibi ſequitur, addendum putaui cum eum retra-
ctarem, nec ſic tamen perfeci, ſed hoc quoque addito
imperfectum reliqui. Si enim perfeciſſem, ſaltem de
omnibus operibus & verbis dei, quæ ad ſextum diem
pertinerent † diſputaſſem. In hoc libro ea notare quæ † pertinẽt.
mihi diſplicent, vel defendere quæ aliis non bene in- M
tellecta diſplicere poſſunt, ſuperfluum mihi viſum eſt.
Breuiter enim [potius] admoneo, vt illi duodecim li-
bri legantur, quos longe poſtea epiſcopus feci, & ex ip-
ſis de iſto iudicetur. Hic liber † ſic incipit: De obſcuris † ergo.
naturalium rerum.

PEr idem tempus de ſermone domini in monte De ſermone dñi in monte.
ſecundum Matthæum, duo volumina ſcripſi. In
quorum primo propter id quod ſcriptum eſt: Beati
pacifici, quoniam ipſi filij Dei vocabuntur. Sapientia, Cap xix.
inquam, congruit pacificis, in quibus iam ordinata ſunt Mat. 5.
omnia, nullúſque motus aduerſus rationem rebellis
eſt, ſed cuncta obtemperant ſpiritui hominis, cum &
ipſe obtemperet Deo. Quod merito monet quomodo
dixerim: Non enim cuiquam prouenire in hac vita
poteſt, vt lex repugnans legi mentis omnino non ſit
in membris. Quandoquidem etiam ſi ei ſic reſiſteret
ſpiritus hominis, vt in nullum eius laberetur aſſen-
ſum: non ideo tamen illa non repugnaret. Hoc ergo
quod dictum eſt, nullum eſſe motum aduerſus ratio-
nem rebellem: recte accipi poteſt id nunc agentibus
pacificis domando concupiſcentias carnis, vt ad iſtam
pacem pleniſsimam quandoq; veniatur. Proinde quod Lib. 2.

A alio loco cum eandem ſententiam Euangelicam repe-
Matth. 5. tens dixiſſem: Beati pacifici, quoniam ipſi filij dei voca-
buntur, adiunxi dicens: Et iſta quidem in hac vita com-
pleri poſſunt, ſicut completa eſſe in Apoſtolis credimus,
ſic accipiendum eſt, non vt in Apoſtolis hic viuentibus
nullum carnis motum arbitremur ſpiritui repugnaſſe,
ſed hactenus hic iſta poſſe compleri, quatenus in Apo-
ſtolis credimus eſſe completa, ea menſura ſcilicet perfe-
ctionis humanæ, quanta in hac vita poteſt eſſe perfe-
ctio. Non enim dictum eſt, iſta in hac vita compleri poſ
§ ita. ſunt. nam completa eſſe in Apoſtolis credimus, ſed ita§
dictum eſt, ſicut completa eſſe in Apoſtolis credimus, vt
ita compleantur ſicut in illis completa ſunt, id eſt, qua-
dam perfectione, cuius capax eſt iſta vita, nõ ſicut [com-
† in illa plenda] ſunt illa quæ † ſperamus pace pleniſsima, quan-
quam. do dicetur: Vbi eſt mors contentio tua? Alio loco quod
1. Cor. 15. interpoſui teſtimonium: Non enim ad menſuram dat
Lib. 1. deus ſpiritum, nondum intellexeram de Chriſto pro-
Ioan. 3. prie verius accipi. Aliis quippe hominibus niſi ad men-
ſuram daretur ſpiritus, non duplum peteret Heliſæus
Lib. 1. quàm fuit in Helia. Item quod ſcriptum eſt: Iota vnum
† &. aut † vnus apex non tranſiet à lege donec omnia fiant:
B cum exponerem, nihil dixi poſſe aliud intelligi, niſi ve-
hementem perfectionis expreſsionem. Vbi merito quæ-
ritur: Vtrum iſta perfectio ſic poſsit intelligi, vt tamen
verum ſit, neminem iam vtentem voluntatis arbitrio
hic viuere ſine peccato. A quo enim vſque ad vnum a-
picem lex perfici poteſt, niſi à quo fiunt vniuerſa diuina
mandata? Sed in eiſdem mandatis eſt etiam quod iube-
† dicère. mur orare †: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos di-
Mat. 6. mittimus debitoribus noſtris. Quam orationem vſque
Lib. 1. ad finem ſeculi tota dicit Eccleſia. Omnia ergo man-
data facta deputantur, quando quicquid non fit igno-
Mat. 5. ſcitur. Sanè quod ait dominus: Quicunque ſoluerit v-
num de mandatis iſtis minimis, & docuerit ſic homi-
nes, & cætera vſque ad eum locum vbi ait: Niſi abunda-
uerit iuſtitia veſtra pluſquam ſcribarum & phariſæorũ,
non intrabitis in regnum cœlorum: multo melius &
conuenientius expoſui in aliis poſterioribus ſermoni-
bus meis, quod etiam hic retexere longum eſt. Ad hoc
autem iſte ibi perducitur ſenſus, vt eorum ſit iuſtitia ma
C ior quàm ſcribarum & phariſæorum, qui dicunt & non
† autem. faciunt. De ſcribis quippe † & Phariſæis alio loco ipſe
Mat. 23. dominus ait: Dicunt enim & non faciunt. Illud etiam
§ Quia. melius intelleximus poſtea quod ſcriptum eſt: Quia§ qui
Lib. 1. iraſcitur fratri ſuo. Codices enim Græci non habent, ſi-
Mat. 5. ne cauſa, ſicut hic poſitum eſt, quamuis [idem] ipſe ſit ſen
Iraſci fra- ſus. Illud enim diximus intuendum, quid ſit iraſci fratri
tri ſuo ſuo, quoniam non fratri iraſcitur, qui peccato fratris
quid. iraſcitur. Qui ergo non peccato fratris † iraſcitur, ſine
† fratri, nõ cauſa iraſcitur. Item quod dixi: Hoc & de patre & de
peccato. matre, & [de] cæteris vinculis ſanguinis intelligendum
Lib. 1. eſt, vt in eis oderimus quod genus humanum naſcen-
do & moriendo ſortitum eſt, ita ſonat, quaſi non eſ-
ſent futuræ iſtæ neceſsitudines, ſi nullo naturæ huma-
næ præcedente peccato nemo moreretur. Quem ſenſum
iam ſuperius improbaui. Eſſent enim profecto cogita-
† cognationes. tiones † & affinitates, etiam ſi originali nullo exiſtente
peccato, ſine morte creſceret & multiplicaretur genus
humanum. Ac per hoc aliter ſoluenda eſt quæſtio, cur
Lucæ 14. dominus præceperit diligendos inimicos, cum alio lo-
co præcipiat odio habendos & parentes & filios, non
ſicut hic ſoluta eſt, ſed ſicut eã poſterius ſæpe ſoluimus,
id eſt, vt diligamus inimicos lucrandos regno Dei, &
oderimus in propinquis, ſi impediunt à regno dei. Item

de præcepto quo prohibetur vxor non dimitti, niſi D
propter fornicationem: hic quidem ſcrupulo[ſe] [...] *Lib. 1.*
putaui. Sed quam velit dominus intelligi [fornicatio]-
nem propter quam liceat dimittere vxorem, vtrum eam
quæ damnatur in ſtupris, an illam de qua dicitur: [Perdi]-
diſti omnem qui fornicatur abs te, in qua vtique & *Pſalm. 72.*
iſta eſt, neque enim non fornicatur a domino, qui tol- *1. Cor. 6.*
lens membra Chriſti, facit ea membra meretricis: etiam
atque etiam cogitandum eſt atque requirendum. [Ne]-
volo in re tanta tamq; ad dignoſcendum difficili, puta-
re lectorem iſtam ſibi noſtram diſputationem debere
ſufficere: ſed legat & alia, ſiue noſtra quæ poſtea ſcripta
ſunt, ſiue aliorum melius conſyderata atque tractata. vel
ipſe, ſi poteſt, ea quæ hic merito mouere poſſunt, vigila-
tiore atque intelligentiore mente diſcutiat. Non quia
omne peccatum fornicatio eſt, neque enim omnem pec-
cantem deus perdit, qui quotidie ſanctos ſuos exaudit,
dicentes: Dimitte nobis debita noſtra, cum perdat [om- *Mat. 6.*
nem] qui fornicatur ab eo. Sed quatenus intelligenda *† al. eli-*
atque eliminanda † ſit hæc fornicatio, & vtrum etiam *mãda.*
propter hanc liceat dimittere vxorem, latebroſiſsima *al. limi-*
quæſtio eſt. Licere tamen propter iſtam quæ in ſtupris *tanda.*
committitur, nulla quæſtio eſt. Et vbi dixi hoc permiſ- *al. dam-*
ſum eſſe, non iuſſum, non attendi aliam ſcripturam di- *nanda.*
centem: Qui tenet adulteram, ſtultus & impius eſt. Nec E
ſanè adulteram dixerim fuiſſe deputandam illam mu- *Lib. 1.*
lierem etiam poſteaquam audiuit à domino: Nec ego *Prouer. 18.*
te damnabo, vade, deinceps iam noli peccare: ſi hoc o- *Ioan. 8.*
bedienter audiuit. Loco alio peccatum fratris ad mor- *Lib. 1.*
tem, de quo dicit Ioannes Apoſtolus: Non pro illo di- *1. Ioan. 5.*
co vt roget quis: ita definiui vt dicerem: Peccatum er- *§ ergo.*
go § fratris ad mortem puto eſſe, cum poſt agnitionem *De pu. di.*
dei per gratiam domini noſtri Ieſu Chriſti quiſque op- *5. cap. Si*
pugnat fraternitatem, & aduerſus ipſam gratiam, qua *ſacerdos.*
reconciliatus eſt deo, inuidentiæ facibus agitatur. Quod *Peccatum*
quidem non confirmaui, quoniam hoc putare me di- *ad mortẽ.*
xi, ſed tamen addendum fuit, ſi in hac tam ſcelerata *2. ſen. diſt.*
mentis peruerſitate finierit hanc vitam: quoniam de *41. ca. Eſt*
quocunque peſsimo in hac vita conſtituto, non eſt vti- *etiam.*
que deſperandum, nec pro illo imprudenter oratur, de F
quo non deſperatur. In ſecundo item libro, Nulli in-
quam licebit ignorare Dei regnum, cum eius vnigeni-
tus non ſolum intelligibiliter, ſed etiam viſibiliter in ho
mine dominico de cœlo venerit iudicaturus & § viuos *§ et.*
& mortuos. Sed non video vtrum recte dicatur homo *Homo do-*
dominicus, qui eſt mediator dei & hominum, homo *minicus.*
Chriſtus Ieſus, cum ſit vtique dominus: dominicus au- *1. Timo. 2.*
tem homo quis in eius ſancta familia [non] poteſt di-
ci. Et hoc quidem vt dicerem, apud quoſdam legi tra-
ctatores catholicos diuinorum eloquiorum. Sed vbi-
cunque hoc dixi, dixiſſe me nollem. Poſtea quippe vi-
di non eſſe dicendum, quamuis nonnulla poſsit ratione
defendi. Item quod dixi, Nullius enim fere conſcientia *Lib. 2.*
Deum poteſt odiſſe: video non fuiſſe dicendum. Multi
enim ſunt de quibus ſcriptum eſt: Superbia eorum qui *Pſalm. 73.*
oderũt te. Alio loco in eo quod dixi, ob hoc dixiſſe do-
minum, Sufficit diei malitia ſua, quia cibos ſumere vr- *Matth. 6.*
gebit † ipſa neceſsitas, quam propterea malitiam nomi- *† vrgebat.*
natam arbitror, quia pœnalis nobis eſt. Pertinet enim *Lib. 2.*
ad hanc fragilitatem quam peccando meruimus, non
attendi etiam primis hominibus data fuiſſe in paradi-
ſo corporalia † alimenta, antequam iſtam mortis pœ- *† corporis.*
nam peccando meruiſſent. Sic enim erant immorta-
les in corpore nondum ſpiritali, ſed animali, vt tamen
in eiuſmodi immortalitate corporalibus alimentis

G

Epheſ. 5. Lib. 1. Coloſſ. 3.

vterentur. Item quod dixi: Quam ſibi deus elegit glorioſam eccleſiam, non habentem maculam neque rugam, non ideo dixi, quia nunc ex omni parte iam talis eſt, quamuis ad hoc electa non dubitetur, vt talis ſit quãdo Chriſtus apparuerit vita eius. tunc enim & ipſa cum illo apparebit in gloria. Propter quam gloriam dicta eſt eccleſia glorioſa. Item quod dominus ait: Petite & accipietis, quærite & inuenietis, pulſate & aperietur vobis: operoſe quidem tria iſta quid inter ſe differant exponendum putaui, ſed longe melius ad inſtantiſsimam petitionem omnia referuntur. Hoc quippe oſtendit, vbi eodem verbo cuncta concluſit, dicens: Quanto magis pater veſter qui in cœlis eſt, dabit bona petentibus ſe. Non enim dixit, petentibus & quærentibus & pulſantibus. Hoc opus ſic incipit: Sermonem quem locutus eſt dominus.

Matth. 7. Lib. 2.

Pſalmus cõtra partẽ Donati. Cap xx.

VOlens etiam cauſam Donatiſtarum ad ipſius humillimi vulgi, & omnino imperitorum atque idiotarum notitiam peruenire, & eorum quantum fieri poſſet per nos inhærere memoriæ, pſalmũ qui

H

eis cantaretur per Latinas literas feci. Sed vſque ad V literam. Tales enim abecedarios appellant. Tres verò vltimas omiſi, ſed pro eis nouiſsimũ quaſi epilogum adiũxi, tanquam eos mater alloqueretur eccleſia. Hypopſalma etiam quod reſpondetur, & prooemium cauſę, quod nihilominus cantatur, non ſunt in ordine literarum. Earum quippe ordo incipit poſt prooemiũ. Ideo autem nõ aliquo carminis genere id fieri volui, ne me neceſsitas metrica ad aliqua verba quæ vulgo minus ſunt vſitata cõpelleret. Iſte pſalmus ſic incipit: Omnes qui gaudetis.

Cõtra Epiſtolã Donati hæretici. Cap. xxj.

LIbrum etiam contra epiſtolam Donati, qui partis Donati ſecundus poſt Maiorinum epiſcopus apud Carthaginem fuit, eodem presbyterij mei tẽpore ſcripſi, in qua epiſtola ille agit, vt non niſi in eius communione baptiſma Chriſti eſſe credatur, cui nos contradicimus. In hoc libro dixi in quodam loco de Apoſtolo Petro, quòd in eo tanquam in petra fundata ſit Eccleſia, qui ſenſus etiam cantatur ore multorum in verſibus beatiſsimi Ambroſij, vbi de gallo gallinaceo ait: Hoc ipſa petra Eccleſiæ canente, culpam diluit. Sed ſcio me poſtea ſæpiſsime ſic expoſuiſſe quod à domino dictum eſt: Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam: vt ſuper hanc † intelligeretur quem confeſſus eſt Petrus dicens: Tu es Chriſtus filius dei viui. ac ſi † Petrus ab hac petra appellatus, perſonam Eccleſiæ figuraret †, quæ ſuper hanc petram ædificatur, & accepit claues regni cœlorum. Non enim dictum eſt illi: Tu es petra, ſed tu es Petrus, petra autem erat Chriſtus, quem confeſſus Simon, ſicut eum tota eccleſia confitetur, dictus eſt Petrus. Harum autẽ duarum ſententiarum quæ ſit probabilior eligat lector. Alio loco dixi: Nullius mortem Deus quærit. quod ſic accipiendum eſt, quia homo ſibi acquiſiuit mortem deſerens deum, & acquirit qui non recurrit ad deum, ſecundum quod ſcriptum eſt: Deus mortem non fecit. Sed etiam illud non minus verum eſt: Vita & mors à domino deo eſt. vita ſcilicet à donante, mors à vindicante. Item quod dixi: Donatum cuius epiſtolam refellebam, rogaſſe vt imperator inter ipſum & Cæcilianum tranſmarinos epiſcopos iudices daret: non ipſum, ſed alium Donatum, eiuſdem tamen ſchiſmatis, hoc feciſſe probabilius inuenitur. Ille autem non erat Carthaginenſis Donatiſtarum epiſcopus, ſed à Caſis nigris, qui tamen primus apud Carthaginem ipſum nefarium ſchiſma promiſit †. Nec ſanè Donatus Carthaginenſis, vt Chriſtiani rebaptizarentur, inſtituit: quod ego eum inſtituiſſe credideram, quando [eius] epiſtolæ reſpondebam. Nec de libro Sapientiæ ipſe abſtulit dimidiam ſententiam †, verba ad rem neceſſaria, vbi cum ſcriptum ſit: Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit eum † quid proficit lauatio eius? Iſte ſic poſuit tanquam ſcriptum ſit †: Qui baptizatur à [mortuo, quid proficit lauatio? [eius] Nos autem & antequam eſſet pars Donati, ſic habuiſſe codices plurimos, veruntamen Afros, vt non eſſet in medio, & iterum tãgit, [illum] poſtea didicimus. Quod ſi tunc ſciſſem, non in iſtum tanquam in furem diuini eloquij, vel violatorẽ tanta dixiſſem. Hic liber ſic incipit: Abs te ipſo præſente audieram.

Matth. 16. Petra Chriſtus. † hanc. † ſic. † figuret. 1. Cor. 10. Sapien. 1. Eccle. 11. † cõmiſit.

K

† de media ſententia. Eccle. 34. † illum. † eſſet.

Cõtra Adimantum Manichei diſcipulũ. Cap. xxij.

EOdem tempore venerunt in manus meas quędam diſputationes Adimanti †, qui fuerat Manichæi diſcipulus, quas conſcripſit aduerſus legem & prophetas, velut contraria eis euangelica & apoſtolica ſcripta demonſtrare conatus. Huic ergo reſpondi, verba eius apponens †, eiſque reddens reſponſionem meam. Quod opus vno volumine cõcluſi, & in eo quibuſdam quæſtionibus non ſemel, ſed iterum reſpondi, quoniam quod primum reſponderam perierat, & tunc inuentum eſt, cum iam iterum reſpondiſſem. Aliquas ſanè earundem quęſtionum popularibus eccleſiaſticis ſermonibus ſolui, adhuc etiam quibuſdam non reſpondi. Aliquæ remanſerunt, quæ rebus aliis magis vrgentibus pretermiſſa † ſunt, cumulo quoque obliuionis adiuncto. In hoc ergo dixi: Certis enim quibuſdam vmbris & figuris rerũ ante domini aduentum ſecundum mirabilem atque ordinatiſsimam diſtributionem temporum populus ille tenebatur qui teſtamentum vetus accepit, tamen in eo tanta prædicatio, & pronunciatio noui teſtamenti eſt, vt nulla in Euangelica atque Apoſtolica diſciplina reperiantur, quamuis ardua & diuina præcepta & promiſſa, quę illis etiam libris veteribus deſint. Sed addendum erat atque dicendum, vt penè nulla in euangelica atque Apoſtolica doctrina reperiantur, quamuis ardua & diuina præcepta & promiſſa, quæ illis etiam libris veteribus deſint. Quid eſt enim quod in ſermone Euangelico in monte dominus dicit: Audiſtis quia dictum eſt antiquis hoc, ego autem dico vobis hoc: ſi nihil ipſe amplius præcepit, quàm præceptum eſt in illis veteribus libris? Deinde regnum cœlorum illi populo fuiſſe promiſſum non legimus in iis quæ promiſſa ſunt lege data per Moyſem in monte Sina, quod proprie vetus dicitur teſtamentum, quod præfiguratum dicit Apoſtolus per ancillam Saræ, & filium eius, ſed & ibi figuratum eſt & nouum per ipſam Saram & filium eius. Proinde ſi figuræ diſcutiantur, omnia ibi prophetata reperiuntur, quæ ſunt præſentata vel expectantur præſentanda per Chriſtum. Veruntamen propter quædam præcepta non figurata, ſed propria, quæ non in vetere teſtamento ſed in nouo inueniuntur, cautius & moderatius diceretur, penè nulla, quàm nulla hic eſſe quæ nõ ſint & illic, quamuis & † illic ſint illa duo præcepta de dilectione dei & proximi, quo rectiſsime omnia & legitime † & prophetica & euangelica & Apoſtolica referuntur. Item quod dixi: Tribus modis in ſcripturis ſanctis filiorum nomen accipitur, minus conſyderate dictum eſt, & alios enim quoſdam modos ſine dubio prętermiſimus, ſicut dicitur filius gehennæ, vel filius adoptiuus. Quæ vtique nec ſecundum naturam, nec ſecundum doctrinam, nec ſecundum imitationem dicuntur. Quorum trium modorum tanquam ſola ſint exempla reddidimus. Secundum naturam, ſicut Iudæi filij

† vetera exemplaria habent Adamãtius. † ponens.

L

† prætermiſſæ. Cap. 1. Mat. 5.

M

Exod. 19. Galat. 4. &, et. † legitima. Filiorum nomen in ſcripturis ſanctis tribus modis accipitur. Mat. 23. Rom. 8. Ioan. 8.

Abrahæ

A Abrahæ. ſecundum doctrinam, ſicut filios ſuos quos
euangelium docuit Apoſtolus vocat: ſecũdum imitatio-
1.Corin. 4. nem, ſicut filij Abrahæ nos ſumus, cuius imitamur fidẽ.
Galat. 4. Quod autem dixi: Cum induerit incorruptionem &
1. Cor. 15. immortalitatem, iam non caro & ſanguis erit. ſecundũ
Cap. 11. corruptionem carnalem dictum eſt, carnem non futu-
Lucæ 24. ram, non ſecundum ſubſtantiam ſecundum quam [&]
8, etiam. domini corpus etiam poſt reſurrectionem caro appel-
Cap. 26. lata eſt. Aliu loco: Niſi quiſque, inquam voluntatẽ mu-
2. ſen. di. 28. tauerit, bonum operari non poteſt, quod in noſtra pote
ca. Alibi. ſtate eſſe poſitum alio loco [dominus] docet, vbi ait: Aut
Matth. 12. facite arborem bonam & fructum eius bonum, aut faci-
te arborem malam & fructum eius malum. Quod non
eſt contra gratiam Dei quam prædicamus. In poteſtate
quippe hominis eſt mutare in melius voluntatem: ſed
ea poteſtas nulla eſt niſi à deo detur, de quo dictum eſt:
Ioan. 1. Dedit eis poteſtatem filios dei fieri. Cum enim hoc ſit
2. ſen. diſt. in poteſtate quod cum volumus facimus, nihil tam in
41. c. ſi poteſtate quàm ipſa voluntas eſt, ſed præparatur volun-
autem. tas à domino. Eo modo ergo dat poteſtatem. Sic intel-
B ligendum eſt & quod dixi poſtea: In noſtra poteſtate eſ-
Capit. 27. ſe, vt vel inſeri bonitati † dei, vel excidi eius ſeueritate
2. ſen. di. 28 mereamur, quia in poteſtate noſtra non eſt, niſi quod
ca. ſic etiã. noſtram ſequitur voluntatem. Quæ cum fortis & po-
† bonitate. tens præparatur à domino, facile fit opus pietatis etiam
quod difficile atque impoſsibile fuit. Hic liber ſic inci-
pit: De eo quod ſcriptum eſt.

Expoſitio quarũdam propoſitionũ ex epiſtola Pauli ad Romanos.

CVm presbyter adhuc eſſem, cõtigit vt apud Car-
thaginem inter nos qui ſimul eramus, ad Roma-
nos Apoſtoli epiſtola legeretur, & quædam in-
terrogabar à fratribus, quibus cum ſicut poteram re-
ſponderem, voluerunt ſcribi potius quæ dicebam, quàm
ſine literis fundi. Vbi cum eis obtemperarem, liber vnus
acceſsit ſuperioribus opuſculis meis. In quo libro: Quod
Cap. 24. autem ait, inquam, Scimus quia lex ſpiritalis eſt, ego au-
Roma. 7. tem carnalis ſum venundatus ſub peccato. ſatis oſten-
dit non poſſe impleri legem niſi à ſpiritalibus, quales
facit gratia dei. Quod vique non ex perſona Apoſto-
Li. expo. in li accipi volui, qui iam ſpiritalis erat: ſed hominis ſub
epiſtola ad lege poſiti, nondum ſub gratia. Sic enim prius hæc ver-
Roma. 42. ba ſapiebam, quæ poſtea lectis quibuſdam diuinorum
C tractatoribus † eloquiorum quorum me moueret autho
† tractatibus. ritas, conſyderaui diligentius, & vidi etiam de ipſo A-
poſtolo poſſe intelligi, quod ait: Scimus quoniam lex
Roma. 7. ſpiritalis eſt, ego autem carnalis ſum. Quod in eis li-
bris quos contra Pelagianos nuper ſcripſi, quantum po-
tui diligenter oſtendi. In iſto ergo libro & hoc quod di-
ctum eſt: Ego autem carnalis ſum, & deinde cætera vſ-
que ad eum locum, vbi dicit: Miſer ego homo, quis me
Ibidem. liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Ieſum
Chriſtum dominum noſtrum. Dixi hominem deſcribi
adhuc ſob lege, nondum ſub gratia conſtitutum, bene-
facere volentem, ſed victum concupiſcentia carnis ma-
le facientem. A cuius concupiſcentię dominatu non li-
Roma. 5. berat niſi gratia dei per Ieſum Chriſtum dominum no-
ſtrum dono ſpiritus ſancti, per quem diffuſa charitas in
cordibus noſtris vincit carnis concupiſcentias, ne con-
ſentiamus eis ad male faciẽdum, ſed potius bona facia-
mus. Vnde [quidem] iam euertitur hæreſis Pelagiana,
quæ vult, non ex Deo nobis, ſed ex nobis eſſe charita-
tem, qua bene ac pie viuimus. Sed in illis libris quos ad-
uerſus eos edidimus, etiam ſpiritalis hominis iamque
ſub gratia conſtituti melius intelligi verba iſta mon-
ſtrauimus, propter carnis corpus, quod ſpiritale non-
dum eſt, erit autem in reſurrectione mortuorum, &
propter [ipſam] carnis concupiſcentiam, cum qua ita D
confligunt ſancti, non ei conſentientes ad malum, vt
tamen eius motibus quibus repugnantibus reſiſtunt,
non careant in hac vita. Non eos autem habebunt in
illa, vbi abſorbebitur mors in victoria. Propter hanc *1. Cor. 15.*
itaque concupiſcentiam motúſque [ipſos] quibus ita re-
ſiſtitur, vt tamen ſint in nobis, poteſt quiſque ſanctus
iam ſub gratia poſitus, dicere iſta omnia quæ hic eſſe di-
xi verba hominis nondum ſub gratia, poſiti, ſed ſub le-
ge. Quod hic oſtendere longum eſt, & hoc vbi oſten-
derim dictum eſt. Item diſputans quid elegerit Deus *Cap. 60.*
in nondum nato, cui dixit ſeruiturum eſſe maiorem, *2. ſen. diſt.*
& quid in eodem maiore ſimiliter nondum nato re- *41. cap. o-*
probauerit, de quibus propter hoc commemoratur, *pinari.*
quamuis longe poſtea prolatum propheticum teſti- *Roma. 9.*
monium: Iacob dilexi, Eſaü autem odio habui. Ad *Mala. 1.*
hoc perduxi ratiocinationem vt dicerem, Non ergo
elegit Deus opera cuiuſquam in præſentia, quæ ip-
ſe daturus eſt, ſed fidem elegit in præſcientia, vt quem
ſibi crediturum eſſe præſciuit, ipſum elegerit cui ſpi-
ritum ſanctum daret, vt bona operando etiam vitam
æternam conſequeretur. Nondum diligẽtius quæſiue- E
ram, nec adhuc inueneram qualis ſit electio gratiæ: de
qua idem dicit Apoſtolus: Reliquiæ per electionem *Roma. 11.*
gratiæ ſaluæ factæ ſunt, quæ vtique non eſt gratia ſi
eam merita vlla præcedant, ne iam quod datur, non
ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum reddatur
potius meritis quàm donetur. Proinde quod continuo
dixi: Dicit enim idem Apoſtolus: Idem Deus qui ope- *Cap. 61.*
ratur omnia in omnibus. Nuſquam autem dictum eſt, *1. Cor. 12.*
Deus credit omnia in omnibus: ac deinde ſubiunxi,
Quod ergo credimus, noſtrum eſt: quod autem bonum
operamur, illius eſt, qui credentibus dat ſpiritum ſan-
ctum. Profecto non dicerem ſi iam ſcirem etiam ip-
ſam fidem inter Dei munera reperiri, quæ dantur in
eodem ſpiritu. Vtrumque ergo noſtrum eſt propter ar-
bitrium voluntatis, & vtrumque tamen datum eſt per
ſpiritum fidei & charitatis. Neque enim ſola charitas,
ſed ſicut ſcriptum eſt, Charitas cum fide à Deo patre & *Epheſ. 6.*
domino noſtro Ieſu Chriſto. Et quod paulopoſt dixi: *Cap. 61.*
Noſtrum eſt enim credere & velle, illius autem dare F
credentibus, & volentibus facultatem bene operandi
per ſpiritum ſanctum, per quem charitas diffunditur
in cordibus noſtris. Verum eſt quidem: ſed eadem re-
gula, & vtrunque ipſius eſt, quia ipſe præparat volun-
tatem, & vtrunque noſtrum: quia non fit niſi volenti-
bus nobis. Ac per hoc quod etiã poſtea dixi: Quia ne-
que velle poſſumus niſi vocemur, & cum poſt vocatio-
nem voluerimus, non ſufficit voluntas noſtra & cur-
ſus noſter, niſi deus & vires currentibus præbeat, & per-
ducat quò vocat. Ac deinde ſubiunxi: Manifeſtum eſt *Cap. 62.*
ergo, non volentis neque currentis, ſed miſerentis Dei *1. Cor. 9.*
eſſe quod bene operamur. Omnino veriſsimum eſt.
Sed parum de ipſa vocatione diſſerui, quæ fit ſecun-
dum propoſitum Dei. Non enim omnium qui vocan-
tur talis eſt, ſed tamen electorum. Itaque quod pau-
lopoſt dixi: Sicut enim in iis quos elegit Deus, non o- *Cap. 62.*
pera ſed fides inchoat meritum, vt per munus Dei be-
ne operentur: ſic in iis quos damnat infidelitas & im-
pietas inchoat pœnæ meritum, vt per ipſam pœnam
etiam male operentur: veriſsime dixi. Sed fidei me-
ritum etiam ipſum eſſe donum Dei, nec putaui quæ-
rendum eſſe, nec dixi. Et alio loco: Cuius enim miſe-
retur, inquam, facit eum bene operari, & quem obdu- *Roma. 9.*
rat, relinquit eum vt mala † operetur. Sed & illa miſe- *† male.*

G ricordia precedenti merito fidei tribuitur, & iſta obduratio præcedenti impietati. Quod quidem verũ eſt, ſed adhuc quærendum erat, vtrum & meritum fidei miſericordia dei præueniat †, id eſt, vtrum iſta miſericordia ideo tantummodo fiat in homine, quia fidelis eſt, an etiam facta fuerit vt fidelis eſſet. Legimus enim dicente Apoſtolo: Miſericordiam conſecutus ſum, vt fidelis eſſem. Non ait, quia fidelis eram. Fideli ergo datur quidem, ſed data eſt etiam vt eſſet fidelis. Rectiſsima itáque alio loco in eodem libro dixi: Quoniam ſi non ex operibus, ſed miſericordia dei & vocamur vt credamus, & credentibus præſtatur, vt bene operemur, non eſt gentibus iſta inuidenda miſericordia: quamuis minus ibi diligenter de illa quæ per dei propoſitum fit vocatione tractauerim. Hic liber ſic incipit: Senſus hi ſunt in epiſtola Pauli ad Romanos.

† al. de miſericordia dei veniat
1. Tim. 1.
1. ſen. di. 41. cap. multi.
Capit. 63.

POſt hunc librum expoſui eiuſdem Apoſtoli epiſtolam ad Galatas, non carptim, id eſt, aliqua prætermittens, ſed continuanter & totam. Hanc autẽ poſitionem vno volumine comprehendi. In quo illud quod dictum eſt: Priores ergo Apoſtoli veraces, qui H non ab hominibus: ſed à deo per hominem miſsi ſunt, per Ieſum Chriſtum ſcilicet adhuc mortalem. Verax etiam nouiſsimus Apoſtolus, qui per Ieſum Chriſtũ totum iam deum poſt reſurrectionem eius miſſus eſt. Propter immortalitatẽ dictum eſt, totum iam deum, quam poſt reſurrectionem habere cœpit, non propter diuinitatem ſemper immortalem, à qua nunquam receſsit, in qua totus deus erat, & tamen † moriturus adhuc erat. Hunc autem ſenſum ſequentia manifeſtant. Adiunxi enim dicẽs: Priores ſunt cæteri Apoſtoli per Ieſum Chriſtum adhuc ex parte hominem, [id eſt], mortalem. Nouiſsimus eſt Apoſtolus Paulus per Ieſum Chriſtum iam totum deum, id eſt, ex omni parte immortalem. Hoc enim dixi, exponens quod ait Apoſtolus: Non ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum & deum patrem, quaſi iam Ieſus Chriſtus nõ ſit homo. Sequitur enim: Qui ſuſcitauit eum † à mortuis, vt hinc appareret cur dixerit, neque per hominem. Proinde propter immortalitatẽ iam nunc non homo Chriſtus deus, propter ſubſtantiam verò naturæ humanæ, in qua aſcẽdit in cœlum, etiam [nunc] mediator dei & hominum I homo Chriſtus Ieſus, quoniam ſic veniet quomodo eũ viderunt [qui viderũt] euntem in cœlum. Item quod dixi: Gratia dei eſt qua nobis donantur peccata vt recõciliemur deo, pax autem qua reconciliamur deo, ſic accipiendum eſt, vt tamen ſciamus etiam vtrũque ad generalem dei gratiam pertinere, quomodo in populo dei aliud ſpecialiter Iſraël, aliud Iudas, & tamen vtrunque generaliter Iſraël. Item cum exponerem: Quid ergo? lex tranſgreſsionis gratia poſita eſt, ita diſtinguendum putaui, vt interrogatio eſſet Quid ergo? Ac deinde reſponſio, Lex tranſgreſsionis gratia poſita eſt. Quod quidem non abhorret à vero: ſed melior mihi videtur iſta diſtinctio, vt interrogatio ſit, Quid ergo lex? & inferatur reſponſio: Tranſgreſsionis gratia poſita eſt. Quod autem dixi: Ordinatiſsime itaque ſubiunxit: Quod ſi ſpiritu ducimini, non adhuc eſtis ſub lege, vt intelligamus eos eſſe ſub lege, quorum ſpiritus ita concupiſcit aduerſus carnem, vt non ea quæ volunt faciant: id eſt, non ſe teneant inuictos in charitate iuſtitiæ, ſed à concupiſcente aduerſum ſe carne vincantur. Hoc ex illo ſenſu eſt, quo ſentiebam id quod dictum eſt: Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem. Hæc enim ſibi inuicem aduerſantur, vt non ea quę volutis faciatis, ad eos pertinere qui ſub lege ſunt, nondum K ſub gratia. Adhuc enim nondum † intellexeram hæc verba, & illis qui ſub gratia ſunt non ſub lege, propterea conuenire, quia & ipſi concupiſcentias carnis, contra quas ſpiritu concupiſcunt, quamuis eis non conſentiant, nollent tamen eas † habere ſi poſſent. Et ideo non quæcunque volunt faciunt, quia volunt eis carere, nec poſſunt. Tunc enim eas non habebunt, quando nec corruptibilem carnem. Hic liber ſic incipit: Cauſa propter quam ſcribit Apoſtolus.

Expoſitio Epiſt. Pauli ad Gala. Ca. XXIIII.
Cap. 63.
† cum.
Cap. eodẽ.
Galat. 1.
† illum.
1. Tim. 2.
Acto. 1.
Cap. 2.
Cap. 3.
Cap. 5.
Galat. 5.
† non.
† illas.

EPiſtolæ quoque ad Romanos ſicut ad Galatás expoſitionem ſuſceperam†. Sed huius operis ſi perficeretur, plures libri erant futuri. Quorum vnum in ſola diſputatione ipſius ſalutationis abſolui, ab initio ſcilicet vſque ad illud, vbi ait: Gratia vobis & pax à deo patre † & domino noſtro † Ieſu Chriſto. Factum eſt quippe vt immorarẽmur cum vellemus ſoluere incidentem ſermoni noſtro difficillimam quæſtionem de peccato in ſpiritum ſanctum, quod non remittatur neque in hoc ſeculo, neque in futuro. Sed deinde alia volumina ceſſaui adiungere, exponendo epiſtolam totam ipſius operis magnitudine ac labore deterritus, & in alia faciliora deflexus ſum. Ita factum eſt, vt librũ quem feceram primum, relinquerem ſolum, cuius eſſe titulum volui, Epiſtolæ ad Romanos inchoatæ expoſitio. Vbi L quod dixi: Gratiam eſſe in remiſsione † peccatorum, pacem verò in reconciliatione dei. Vbicunque hoc dixi, non ſic accipiendum eſt, ac ſi pax ipſa & reconciliatio non pertineat ad gratiam generalem: ſed quod ſpecialiter nomine gratiæ remiſsionem ſignificauerit peccatorum. Sicut legem & ſpecialiter dicimus ſecundum quod dictum eſt: Lex & prophetæ, & generaliter, vt in ea ſint & prophetæ. Hic liber ſic incipit: In epiſtola quã Paulus Apoſtolus ſcripſit.

Expoſitio epiſtolę Pauli ad Rom. inchoata. Cap. XXV.
Mat. 12.
† inchoaueram.
† noſtro.
† deeſt, noſtro.
† dimiſsione. al. dimiſsionẽ.

EſT etiam inter illa quæ ſcripſimus quoddam prolixum opus, quod tamen vnus deputatur liber, cuius eſt titulus: De diuerſis quæſtionibus octogintatribus. Cum autem diſperſæ fuiſſent per chartulas multas, quoniam ab ipſo primo tempore conuerſionis noſtræ †, poſteaquam in Africam venimus, ſicut interrogabar à fratribus, quando me vacantem videbant, nulla obſeruata † ordinatione dictatæ ſunt, iuſsi eas iam epiſcopus colligi, & vnum ex eis librum fieri adhibitis numeris, vt quod quiſque legere voluerit, facile inueniat. Harum quæſtionum eſt j. Vtrum anima à ſe ipſa ſit. ij. De libero arbitrio. iij. Vtrũ deo au- M thore ſit homo deterior. iiij. Quæ ſit cauſa vt ſit homo deterior. v. Vtrum animal irrationale beatum eſſe poſsit. vj. De malo. vij. Quæ proprie in animante anima eſſe † dicatur. viij. Vtrum per ſe anima moueatur. ix. Vtrum corporeis ſenſibus percipi veritas poſsit. In qua illud quod dixi: Omne quod corporeus ſenſus attingit, quod & ſenſibile dicitur, ſine vlla intermiſsione temporis commutatur, ſine dubio verum quidem non eſt in corporibus reſurrectionis incorruptibilibus, ſed nunc ea nullus noſtri corporis ſenſus attingit, niſi forte diuinitus tale aliquid reueletur. x. Vtrum corpus à deo ſit. xj. Quare Chriſtus de fœmina natus ſit. xij. Locus † vbi titulus eſt: Sententia cuiuſdam ſapientis, non eſt mea, ſed quia per me innotuit quibuſdam fratribus, qui tunc à me iſta diligentiſsime colligebant †, & placuit eis, inter noſtra eam ſcribere voluerunt. Eſt autem cuiuſdam Fontei Carthaginenſis, de mente mũdanda ad vidẽdũ deum, quod paganus quidẽ ſcripſit, ſed Chriſtianus baptizatus

De diuerſis quæſtionibus octogintatribus Ca. XXVI.
† mea.
† ſeruata: al nullo ſeruato ordine.
† deeſt eſſe
† xii. loco.
† cõſulebãt

A ptizatus mortuus eſt. xiij. Quo documento cõſtet homines beſtiis excellere. xiiij. Non fuiſſe corpus domini noſtri Ieſu Chriſti phantaſma. xv. De intellectu. xvj. De filio dei. xvij. De ſcientia dei. xviij. De trina vnitate. xix. De deo & creatura. xx. De loco dei. xxj. Vtrum deus author mali non ſit. Vbi videndum eſt, ne male intelligatur quod dixi, Mali author non eſt, qui † omnium quæ ſunt author eſt, quia inquantum ſunt, in tantum bona ſunt. Et ne hinc putetur non ab illo eſſe pœnam malorum, quæ vtique malum eſt iis qui puniũtur. Sed hoc ita dixi quemadmodum dictum eſt: Deus mortem non fecit. Cum alibi ſcriptum ſit: Mors & vita à domino deo eſt. Malorum ergo pœna quæ à domino † deo eſt, malum eſt quidem malis, ſed in bonis dei operibus eſt, quoniam iuſtum eſt vt mali puniantur, & vtique bonum eſt omne quod iuſtum eſt. xxij. Deum non pati neceſsitatem. xxiij. De patre & filio. Vbi dixi quod eam ipſe genuerit, qua ſapiens dicitur ſapientiam: † ſed melius iſtam quæſtionem in libro poſtea de trinitate tractauimus. xxiiij. Vtrum & peccatum & recte factum in libero ſit voluntatis arbitrio. Quod ita eſſe omnino veriſsimum eſt. Sed vt ad recte faciendum liberum ſit, dei gratia liberatur. xxv. De cruce Chri-
B ſti. xxvj. De differentia peccatorum. xxvij. De prouidentia. xxviij. Quare deus mundum facere voluerit. xxix. Vtrum aliquid ſit ſurſum aut deorſum in † vniuerſo. xxx. Vtrum omnia in vtilitatem hominũ creata ſint. xxxj. [Eum qui vt vult viuit, beatum eſſe.] Nec ipſa mea eſt, ſed Ciceronis: veruntamen quia & hæc per me innotuit fratribus, inter iſta quæ colligebant ſcripſerunt eam, volentes noſſe, quemadmodum virtutes animi ab illo diuiſę ac definitę ſint. xxxij. Vtrum rem vllam alius alio magis intelligat, atque ita eiuſdem rei per infinitum eat † intelligentia. xxxiij. De metu, xxxiiij. Vtrum non aliud amandum ſit quàm metu carere. xxxv. Quid amandum ſit. In qua illud quod dixi, id eſſe amandum, quod nihil eſt aliud habere, quàm noſſe, non ſatis approbo. Neque enim deum non habebant quibus dictũ eſt: Neſcitis quia templum dei eſtis vos, & ſpiritus dei habitat in vobis, nec tamen eum nouerant, vel non ſicut noſcendus eſt nouerãt. Item quod dixi, Nemo igitur beatam vitam nouit, & miſer eſt. Nouit, dixi, quomodo noſcenda eſt. Nam quis eam peni-
C tus neſcit, eorum dumtaxat qui iam ratione vtuntur, quãdoquidem beatos ſe eſſe velle nouerunt. xxxvj. De nutrienda charitate. Vbi dixi, Deus igitur & animus quo amatur, charitas proprie dicitur purgatiſsima & conſummata, ſi nihil aliud amatur. Quod ſi verum eſt, quomodo ergo Apoſtolus ait: Nemo vnquam carnem ſuam odio habuit? Et ex hoc admonet vt diligãtur vxores. Sed ideo dictum eſt, proprie dilectio dicitur, quoniam caro diligitur quidem, nec tamen proprie, ſed propter animã cui ſubiacet ad vſum. nam & ſi propter ſeipſam videtur diligi, cum eam nolumus eſſe deformem, ad aliud referendum eſt decus eius, ad illud ſcilicet, à quo decora ſunt omnia. xxxvij. De ſemper nato. xxxviij. De conformatione animæ. xxxix. De alimentis. xl. Cum animarum natura vna ſit, vnde hominum diuerſæ voluntates. xlj. Cum omnia deus fecerit, quare non æqualiter fecerit. xlij. Quemadmodum dei ſapientia dominus Ieſus Chriſtus & in vtero matris fuerit & in cœlis. xliij. Quare filius dei in homine apparuerit, & ſpiritus ſanctus in columba. xliiij. Quare tanto poſt venit dominus Ieſus Chriſtus. Vbi cum generis humani tanquam vnius hominis ætates commemorarem, dixi, nec oportuit venire diuinitus magiſtrũ, cuius
D imitatione in mores optimos formaretur, niſi tempore iuuentutis. Et adiũxi ad hoc valere, quod Apoſtolus dicit, ſub lege tanquam ſub pædagogo paruulos cuſtoditos. Sed poteſt mouere cur alibi dixerimus, Chriſtum in generis humani ſexta ætate tanquam in ſenectute veniſſe. Hoc ergo quod de iuuentute dictum eſt, ad vigorem feruorémque fidei refertur, quæ per dilectionem operatur: illud autem de ſenectute ad temporum numerum. Poteſt enim intelligi vtrunque in vniuerſitate hominum, quod non poteſt in ætatibus ſingulorum. Sicut in corpore non poteſt eſſe ſimul & iuuentus & ſenectus, in animo autem poteſt: illa propter alacritatẽ, iſta propter grauitatẽ. xlv. Aduerſus Mathematicos. xlvj. De Ideis. xlviij. Vtrũ aliquando cogitationes noſtras videre poſsimus. Vbi quod dixi, angelica corpora, qualia nos ſperamus habituros, lucidiſsima atque ætherea eſſe credendum eſt. Si hoc ſine membris quæ nunc habemus, & ſine ſubſtantia, quanuis incorruptibilis, tamen carnis accipiatur, erratur. Multo autem melius in opere de ciuitate dei quæſtio iſta tractata eſt, de videndis cogitationibus noſtris. xlviij. De credibilibus. xlix. Quare filij Iſraël ſacrificabant viſibiliter
E pecorum victimas. l. De æqualitate filij. lj. De homine facto ad imaginem & ſimilitudinẽ dei. Vbi quod dixi, Homo ſine vita non recte appellatur, cum dicatur homo etiam cadauer hominis. Ergo ſaltem dicere debui, non proprie dicitur: vbi dixi: non recte dicitur. Item quod dixi, Neque inſcite diſtinguitur, quod aliud ſit imago & ſimilitudo dei, qui etiam filius dicitur, † aliud ad imaginem & ſimilitudinem dei, ſicut hominem factum accepimus. Quod non ita intelligendum eſt, quaſi homo non dicatur imago dei, cum dicat Apoſtolus: Vir quidem non debet velare caput, cum ſit imago & gloria dei. ſed dicitur etiam ad imaginem dei, quod vnigenitus non dicitur, qui tantummodo imago eſt, non ad imaginem. lij. De eo quod dictum eſt: Pœnitet me feciſſe hominem. liij. De auro & argento, quod Iſraëlitæ ab Aegyptiis acceperunt. liiij. De eo quod ſcriptum eſt: Mihi autem adhærere deo bonum eſt. Vbi quod dixi, Quod autem eſt omni anima melius, id deũ dicimus, magis dici debuit, omni creato ſpi-
F ritu melius. lv. De eo quod ſcriptum eſt: Sexaginta ſunt reginæ, octoginta concubinæ, & adoleſcẽtularum † non eſt numerus. lvj. De annis quadraginta ſex ædificati templi. lvij. De centum quinquaginta tribus piſcibus. lviij. De Ioanne Baptiſta. lix. De decem virginibus. lx. De die autem illo & hora nemo ſcit, neque angeli cœlorum, neque filius hominis, niſi ſolus pater.

lxj. De eo quod ſcriptum eſt in euangelio, turbas dominum in monte † pauiſſe de quinque panibus. Vbi quod dixi duos piſces duas illas ſignificare perſonas, regiam ſcilicet & ſacerdotalem, ad quas etiam ſacroſancta illa vnctio pertinebat: dicendum potius fuit, maxime pertinebat, quoniam vnctos aliquando legimus & prophetas. Item quod dixi, Lucas qui tanquã aſcendentem poſt abolitionem peccatorum ſacerdotem Chriſtum inſinuauit, per Nathan aſcendit ad Dauid: quia Nathan propheta miſſus erat, cuius correptione Dauid ipſius peccati abolitionem pœnitendo impetrauit. Non ſic accipiendum eſt tanquam ipſe fuerit Nathan propheta, qui filius Dauid: quia nec hoc † dictum eſt, quia ipſe propheta miſſus erat, ſed dictum eſt, Quia Nathan propheta miſſus erat: vt myſterium non in eodem homine, ſed in eodem nomine intelligatur. lxij. De eo

Margin (left): *2.ſen.di.35. c.quod autẽ. et di.37. c.cũ ergo.* — *† quia.* — *Sapien.1.* — *Eccli.11.* — *2.ſent.diſt. 36.cap. Et ideo.& c. quod autẽ.* — *2.ſen.di.32. c.præterea* — *† aliàs nõ habet, domino.* — *† aliàs, ſapientia.* — *† aliàs, deeſt in.* — *Tullius offic.1.* — *† al. erat.* — *Quid amãdum ſit.* — *1.Cor.3.* — *Imò, neſcitu dictum eſt pro, nõ cõſyderatis.* — *Epheſ.5.* — *Dilectio proprie.* — *Matth.3.*

Margin (right): *Galat.3.* — *1.de Gen. cõtra Manichæos. cap.23.* — *Galat.5.* — *Li.22.c.29.* — *† al. abeſt qui etiã filius dicitur.* — *1.Cor.11.* — *Gene.6.* — *Exod.3. & 12.* — *Pſal.72.* — *Canti.6.* — *† al. adoleſcentulæ, quarum.* — *Matt.24.* — *Matt.14.* — *† alias, eremo.* — *Ioan.6.* — *Luc.3.* — *Nathan.* — *Dauid.* — *† al. hic.*

G quod ſcriptum eſt in Euangelio, quod baptizaret Ieſus
Ioan.4. plures quam Ioannes, quamuis ipſe non baptizaret, ſed
diſcipuli eius. Vbi quod dixi, Latro ille (cui dictum eſt
Luc.23. à domino: Amen dico tibi, hodie mecum eris in para-
De cõſ. di. diſo) qui nec ipſum baptiſmum acceperat. Hoc quidem
4.c. bapti- & alios ante nos rectores ſanctę Eccleſię poſuiſſe in ſuis
ſmi.4.ſen. literis inuenimus, ſed quibus documentis ſatis poſsit
di.4.c.Sũt oſtendi quòd non fuerit baptizatus ille latro, ignoro.
& alij. De qua re in poſterioribus quibuſdam opuſculis no-
lib.3.ca.6. ſtris diligentius diſputatum eſt, maxime in eo quod ad
Vincentium Victorem de animæ origine ſcripſimus.
Ioan.4. lxiij. De verbo. lxiiij. De muliere Samaritana. lxv.
Ioan.11. De reſurrectione Lazari. lxvj. De eo quod ſcriptum
eſt: An ignoratis fratres, ſcientibus enim legem loquor,
quia lex dominatur homini, in quantum tempus viuit?
Roma.8. vſque ad eum locum, in quo ſcriptum eſt: Viuificabit &
mortalia corpora veſtra per inhabitãtem ſpiritum eius
in vobis. Vbi illud quod ait Apoſtolus: Scimus autem
quia lex ſpiritalis eſt, ego autem carnalis ſum. expone-
re volens dixi, id eſt, carni conſentio, nondum ſpirita-
li gratia liberatus. Quod non ſic accipiendum eſt, quaſi
ſpiritalis homo iam ſub gratia conſtitutus, etiam de ſe-
H ipſo non poſsit hoc dicere: Venundatus ſum ſub pec-
cato. Quod enim operor nó intelligo: Non enim quod
volo bonum hoc ago, ſed quod odio malum illud fa-
cio, & cætera quæ ſequuntur vſque ad eum locum vbi
Roma.8. dictum eſt: Miſer ego homo, quis me liberabit de cor-
pore mortis huius? Quod poſtea didici, ſicut iam ſum
ante confeſſus. Rurſus exponens quod ait Apoſtolus:
Corp⁹ mortuum. Corpus quidem mortuum eſt propter peccatum. Mor-
tuum (inquam) corpus dicit, quandiu tale eſt, vt indigẽ-
tia rerum temporalium moleſtet animam. Sed multo
melius mihi poſtea viſum eſt ‖ & ‖ ideo mortuum cor-
pus dictum, quod habeat iam moriendi neceſsitatem,
quam non habuit ante peccatum. lxvij. De eo quod
ſcriptum eſt, Exiſtimo enim quòd indignæ ſint paſsio-
nes huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabi-
† id. tur in nobis. vſque ad illud † quod dictum eſt: Spe enim
ſalui facti ſumus. Vbi cum exponerem quod ſcriptum
eſt: Et ipſa creatura liberabitur à ſeruitute interitus, dixi,
Et ipſa creatura, id eſt, ipſe homo, cũ iam ſignaculo ima-
ginis propter peccatum amiſſo remanſit tantummodo
creatura. Quod non ita accipiendum eſt quaſi totum
amiſerit homo quod habebat imaginis dei. Nam ſi
I omnino non amiſiſſet, non eſſet propter quod dicere-
Roma.12. tur: Reformamini in nouitate mentis veſtræ. Et, In
2.Corin.3. eandem imaginem transformamur. Sed rurſum ſi to-
Pſal.38. tum amiſiſſet, nihil maneret vnde diceretur, Quan-
quam in imagine ambulet homo, tamen vane contur-
batur. Item quod dixi, ſpiritaliter ſummos angelos vi-
uere, infimos verò animaliter: audacius dictum eſt de
infimis quam vt poſsit vel ſcripturis ſanctis, vel ipſis
rebus oſtendi: quia & ſi forſitan poteſt, difficillime po-
teſt. lxviij. De eo quod ſcriptum eſt: O homo tu quis
es, vt reſpondeas [deo?] Vbi dixi, Quia etiam ſi leuiori-
bus quiſque peccatis, aut certe quamuis grauioribus &
multis, tamen magno gemitu & dolore pœnitendi mi-
ſericordia dei dignus fuerit, non ipſius eſt, qui ſi relin-
queretur interiret, ſed miſerantis dei, qui eius precibus
doloribúſque ſubuenit. Parum eſt enim velle, niſi deus

miſereatur: ſed deus non miſeretur, qui ad pacem vo- K
cat, niſi voluntas præceſſerit ad pacem. Hoc † dictum † hic.
eſt poſt pœnitentiam. Nam eſt miſericordia dei etiam
ipſam præueniens voluntatem: quæ ſi non eſſet, non
præpararetur voluntas à domino. ‖ Et ‖ ad eam miſeri-
cordiam pertinet & ipſa vocatio quæ etiam fidem præ-
uenit. De qua paulo poſt cum agerem dixi, Hæc au-
tem vocatio quæ ſiue in ſingulis hominibus, ſiue in po-
pulis atque in ipſo genere humano per temporum op-
portunitates operatur, altæ & profundæ [domini ope-
rationis eſt &] ordinationis ‖ eſt ‖. Quò pertinet etiam
illud, In vtero ſanctificaui te, & cum eſſes in renibus pa- Hiere.1.
tris tui, vidi te. Et, Iacob dilexi, Eſaü autem odio habui, Roma.9.
& cætera. Quamuis teſtimonium illud, Cum eſſes in Malac.1.
renibus patris tui, vidi te: vnde mihi tanquam ſcriptum
ſit, occurrerit, neſcio. lxix. De eo quod ſcriptum [eſt]
Tunc & ipſe filius ſubiectus erit ei qui illi ſubiecit om-
nia. lxx. De eo quod Apoſtolus dicit, Abſorpta eſt 1.Cor.15.
mors in victoria, † ‖ Vbi eſt mors victoria tua, ‖ vbi † victoriã.
eſt mors contentio tua? vbi eſt mors aculeus tuus? A-
culeus autem mortis peccatum ‖ eſt, ‖ virtus verò pec-
cati lex. lxxj. De eo quod ſcriptum eſt: Inuicem o- Galat.6.
nera veſtra portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti. M
lxxij. De temporibus æternis. lxxiij. De eo quod
ſcriptum eſt: Et habitu inuentus vt homo. lxxiiij. Philip.2.
De eo quod ſcriptum eſt in epiſtola Pauli ad Coloſſen.
In quo habemus redemptionem & remiſsionem pec- Coloſſ.1.
catorum, qui eſt imago dei inuiſibilis. lxxv. De hæ-
reditate dei. lxxvj. De eo quod Apoſtolus Iacobus di-
cit: Vis autem ſcire homo inanis, quia fides ſine operi- Iacob.2.
bus ocioſa eſt? lxxvij. De timore, vtrum peccatum ſit.
lxxviij. De pulchritudine ſimulacrorum. lxxix.
Quare magi Pharaonis fecerunt miracula quædam ſi- Exod.7.
cut Moyſes famulus dei. lxxx. Aduerſus Apollinari-
ſtas. lxxxj. De quadrageſima & quinquageſima.
lxxxij. De eo quod ſcriptum eſt: Quem enim diligit Hebr.12.
dominus † corrigit, † flagellat autem omnem filium Matt.19.
quem recipit. lxxxiij. De coniugio in eo quod domi- † deus.
nus ait: Si dimiſerit vxorem ſuam excepta cauſa forni- † corripit.
cationis. Hoc opus ſic incipit, Omne verum.

ITem de mendacio ſcripſi librum, qui & ſi cum ali- De mẽdacio.
quo labore intelligitur, habet tamen non inutilem Cap.27.
ingenij & mentis exercitationem, magíſque moribus
ad veriloquium diligendum proficit. Hunc quoque
auferre ſtatueram de opuſculis meis, quia [&] obſcu-
rus & anfractuoſus, & omnino moleſtus mihi videba-
tur, propter quod eum nec ediderã. Deinde cum poſt-
ea ſcripſiſſem alterum, cuius titulus eſt, Contra menda-
cium: multo magis iſtum non eſſe decreueram & iuſ-
ſeram, ſed non eſt factum. Itaque in iſta retractatione
opuſculorum meorum, cum eum incolumẽ reperiſſem,
etiam ipſum retractatum manere præcepi, maximeque quia
in eo nonnulla ſunt neceſſaria, quæ in illo altero non
ſunt. Propterea verò illius inſcriptio eſt, Contra men-
dacium: iſtius autem, De mendacio. quoniam per illum
totum oppugnatio eſt aperta mendacij: iſtius autẽ ma-
gna pars in inquiſitionis diſputatione verſatur. Ad eun-
dem tamen finem vterq; dirigitur. Hic liber ſic incipit,
Magna quæſtio eſt de mendacio.

A

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS Epiſcopi Retractationum Liber ſecundus.

De diuerſis quæſtionibus ad ſanctũ Simplicianũ. Cap. I.

LIBRORVM quos epiſcopus elaboraui, primi duo ſunt ad Simplicianum Eccleſiæ Mediolanenſis antiſtitem, qui beatiſsimo ſucceſsit Ambroſio, de diuerſis quæſtionibus, quarum duas ex epiſtola Pauli Apoſtoli ad Romanos In primum librum contuli. Harum prior eſt de eo *In libr. de prædeſtinatione ſanctorũ. c. 4.* quod ſcriptum eſt: Quid ergo dicemus? Lex peccatum eſt? Abſit, vſque ad illud vbi ait: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum. In qua illa Apoſtoli verba, *Rom. 7.* lex ſpiritalis eſt, ego autem carnalis ſum, & cætera, *l. 1. ad Simplicianum queſt. 1.* quibus caro contra ſpiritum confligere oſtenditur, eo modo capoſui, tanquam homo deſcribatur adhuc ſub lege, non dum ſub gratia conſtitutus. Longe enim poſtea & ſpiritalis hominis, & hoc probabilius, eſſe poſſe illa verba cognoui. B Poſterior in hoc libro quæſtio eſt, ab eo loco vbi ait, non ſolum autem illa, ſed & Rebecca ex vno *Rom. 9.* concubitu habens Iſaac patris noſtri, vſque ad illud vbi ait: Niſi dominus zebaoth reliquiſſet nobis ſemen: ſicut *Eſaiæ 1.* Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorra ſimiles fuiſſemus. *l. 1. ad Simplic. q. 2.* In cuius quæſtionis ſolutione laboratum eſt quidē pro libero arbitrio volũtatis humanæ, ſed vicit dei gratia. Nec niſi ad illud potuit perueniri, vt liquidiſsima veritate dixiſſe intelligatur Apoſtol⁹: Quis enim te diſcernit? *2. Cor. 4.* Quid autem habes quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris quaſi non acceperis? Quod volens etiam martyr Cyprianus oſtendere, hoc totum ipſo titulo definiuit, dicens: In nullo gloriandum, quando noſtrum nihil eſt. *† ſit.* † In ſecundo libro tractantur cæteræ quæſtiones, & pro noſtra quantulacunque facultate ſoluuntur, quæ ſunt omnes de ſcriptura, quę regnorum appellatur. Harum prima eſt de eo quod ſcriptum eſt: Et inſiluit ſpiritus domini in Saül, cum alibi dicatur, *1. Reg. 10. & 16.* Et ſpiritus domini malus in Saül. Quam cum exponerem, dixi: Quanuis ſit in cuiuſque poteſtate quid *Lib. 1. q. 1.* velit, non eſt tamen in cuiuſquam poteſtate quid poſſit. C Quod ideo dictum eſt, quia non dicimus eſſe in poteſtate noſtra, niſi quod cum volumus fit, vbi prius & maxime eſt ipſum velle. Sine vllo quippe interuallo tēporis præſto eſt voluntas ipſa cum volumus, ſed hanc quoque ad bene viuendum deſuper accipimus poteſtatem, cum præparatur volũtas à domino. Secunda quæſtio eſt, *1. Reg. 15.* quomodo dictum ſit: Pœnitet me quod conſtituerim regem Saül. *1. Reg. 28.* Tertia, Vtrum ſpiritus immundus qui erat in Pythoniſſa, potuerit agere vt Samuël à Saüle videretur, & loqueretur cum eo. *2. Reg. 7.* Quarta, de eo quod ſcriptum eſt: Intrauit rex Dauid, & ſedit ante dominum. *3. Reg. 17.* Quinta, de eo quod dixit Helias: O domine teſtis huius viduæ, cum qua ego inhabito apud ipſam, tu male feciſti occidere filiũ eius. Hoc opus ſic incipit: Gratiſsimum planè.

Cōtra epiſtolā quā vocāt fundamenti. Cap. II.

Liber contra epiſtolam Manichęi, quam vocant fundamenti, principia eius ſola redarguit, ſed in cæteris illius partibus annotationes vbi videbatur, affixæ [in vltimis verò anfractus omnes, vbi videbatur, exploſi] ſunt: quibus tota ſubuertitur, & quibus commonerer, ſi quando contra totam ſcribere vacauiſſet. Hic liber ſic incipit: Vnum verum deum.

De agone Chriſtiana. Cap. III.

D Liber de agone Chriſtiano fratribus in eloquio Latino ineruditis humili ſermone conſcriptus eſt, fidei regulam continens & præcepta viuendi. In quo illud quod poſitum eſt, Nec eos audiamus qui carnis reſurrectionem futuram negant, & commemorant quod *cap. 32.* ait apoſtolus Paulus, Caro & ſanguis regnum dei non *1. Cor. 15.* poſsidebunt, non intelligentes quod ipſe dicit apoſtolus: Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatē. Cum enim hoc factum fuerit, iam non erit caro & ſanguis, ſed cœleſte corpus. Non ſic accipiendum eſt, quaſi carnis non ſit futura ſubſtantia, ſed carnis & ſanguinis nomine ipſam corruptionem carnis & ſanguinis intelligendus eſt Apoſtolus nuncupaſſe, quæ vtique in regno illo non erit, vbi caro incorruptibilis erit. Quãuis & aliter poſsit intelligi, vt carnem & ſanguinem opera carnis & ſanguinis dixiſſe accipiamus apoſtolum, & eos regnum dei non poſſeſſuros, qui perſeueranter iſta dilexerint. Hic liber ſic incipit: Corona victoriæ.

De doctrina Chriſtiana. Cap. IIII.

Libros de doctrina Chriſtiana, cum imperfectos comperiſſem, perficere malui quàm eis ſic relictis ad alia tractanda † tranſire. Compleui ergo tertium, qui ſcriptus fuerat vſque ad eum locum, vbi commemoratum eſt ex Euangelio teſtimonium de muliere, E quæ abſcondit fermentum in tribus menſuris farinæ, *† retractāda. cap. 25.* donec fermentaretur totum. Addidi etiam nouiſsimum librum, & 8 in 8 quatuor libris opus illud impleui, *Luc. 13.* quorum primi tres adiuuant vt ſcripturæ intelligantur: quartus autem quomodo quæ intelligimus proferenda ſint. In ſecundo ſanè libro de authore libri, *cap. 8.* quem plures vocant Sapientiam Salomonis, quod etiam ipſum ſicut Eccleſiaſticum Ieſus 8 filius 8 Sirach ſcripſerit, non ita conſtare, ſicut à me dictum eſt, poſtea didici, & omnino probabilius comperi non eſſe eius libri authorem. Vbi autem dixi, His quadraginta quatuor libris teſtamenti veteris terminatur authoritas, ex conſuetudine qua iam loquitur Eccleſia, vetus teſtamentum appellaui: Apoſtolus autem non videtur ap- *Galat. 4.* pellare vetus teſtamentum, niſi quod datum eſt 8 ei 8 in monte Sina. Et in eo quod dixi de temporum hiſtoria ſecundum Ambroſium ſoluiſſe queſtionem, tanquam coætanei fuerint Plato & Hieremias, me fefel- *Cap. 28.* F lit memoria. Nam quid ille de hac re epiſcopus ſenſerit † in libro eius legitur, *† dixerit.* quem de ſacramentis ſiue de prophetia ſcripſit. Hoc opus ſic incipit: Sunt præcepta quædam.

Cōtra partem Donati. Cap. V.

Sunt duo libri mei, quorum titulus eſt contra partem Donati. In quorum primo libro dixi non mihi placere vllius ſecularis poteſtatis impetu ſchiſmaticos ad communionem violenter [vehementérque] arctari. Quod † vere tunc mihi non placebat, *† &* quia nondum expertus eram, vel quantum mali eorum auderet impunitas, vel quantum eis in melius mutandis conferre poſſet diligentia diſciplinæ. Hoc opus ſic incipit, Quoniam Donatiſtæ nobis.

Confeſsionum. Cap. VI.

Confeſsionum mearum libri xiij. [&] de malis & de bonis meis deum laudant iuſtum & bonum, atque in eum excitant humanum intellectum & affectum: interim quod [ad] me attinet, hoc in me egerunt cum ſcriberentur, & agunt cum leguntur. Quid de illis alij ſentiant, ipſi viderint, multis tamen fratribus eos multum placuiſſe & placere ſcio. A primo vſq; ad decimum de me ſcripti ſunt. In tribus cæteris de ſcripturis ſanctis, ab eo quod ſcriptum eſt: In principio fecit *Geneſ. 1.*

G deus cœlum & terram, vſque ad ſabbati requiem. In iiij.
Cap.6. libro, cum de amici morte animi mei miſeriam cõfite-
† noſtra. rer, dicens quod anima mea † vna quodammodo facta
fuerat ex duabus, & ideo (inquã) forte mori metuebam,
ne totus ille moreretur, quem multum amaueram, quæ
mihi quaſi declamatio leuis quàm grauis confeſsio vi-
detur, quamuis vtcunque temperata ſit hęc ineptia in eo
Cap.32. quod additum eſt, forte. Et illud in libro xiij. quod dixi
firmamentum factũ inter ſpiritales aquas ſuperiores, &
corporales inferiores, non ſatis conſiderate dictum eſt:
Res autem in abdito eſt valde. Hoc opus ſic incipit, Ma
gnus es domine, & laudabilis valde.

Cõtra Fau-ſtũ Mani-chæum. CONtra Fauſtum Manichæum blaſphemantem le-
gem & prophetas, & eorum deum, & incarnatio-
nem Chriſti, ſcripturas autem noui teſtamenti, quibus
Cap.7. conuincitur, falſatas eſſe dicentem, ſcripſi grande opus,
verbis eius propoſitis, reddens reſpõſiones meas, trigin-
ta & tres diſputationes ſunt, quas etiam libros cur non
dixerim? Nã etſi ſunt in eis aliqui perbreues, tamen libri
ſunt. Vnus verò eorum, vbi à nobis aduerſum eius cri-
minationes patriarcharum vita defenditur, tantæ pro-
H lixitatis eſt, quantæ nullus fere librorum meorũ. In libro
Ca.3 & li. ergo tertio cum ſoluerẽ quæſtionẽ, quomodo potuerit
28. Ca.5. et duos patres habere Ioſeph, dixi quidẽ, quod ex alio na-
2. Retrac. tus, ab alio fuerit adoptatus, ſed genus quoque adoptio-
ca.10. et 55. nis dicere debui: ſic enim ſonat quod dixi, tãquam eum
Deut.25. viuus adoptauerit alius pater. Lex autẽ filios etiã mor-
tuis adoptabat, iubens vt fratris ſine filiis mortui duce-
ret frater vxorem, & fratri defuncto ſemen ex eadem
ſuſcitaret, quæ profecto de duobus vnius hominis pa-
tribus expeditior ibi redditur ratio. Vterini autẽ fratres
fuerunt, in quibus hoc contigit, vt vnius defuncti, qui
vocabatur Heli, duceret alter vxorẽ, id eſt, Iacob, à quo
Matthæus narrat genitum eſſe Ioſeph: ſed vterino fra-
tri ſuo eum genuit, cuius filium Lucas dicit fuiſſe Io-
ſeph, non vtique genitum, ſed ex lege adoptiuum. Hoc
in eorum literis inuentum eſt, qui recẽti memoria poſt
aſcenſionem domini de hac re ſcripſerunt. Nam etiam
nomen eiuſdem mulieris, quæ peperit Iacob patrem Io-
ſeph de priore marito Mathan, qui fuit pater Iacob, auus
Ioſeph ſecundum Matthæum: & de marito poſteriore
Melchi peperit Heli, cuius erat adoptiuus Ioſeph, non
African⁹ tacuit Africanus. Quod quidem cum Fauſto reſpon-
Cap.24. derem, nondum legeram, ſed tamen per adoptionem
I potuiſſe contingere, vt vnus homo duos haberet pa-
tres, dubitare non poteram. In duodecimo & tertio-
Circa finẽ decimo de filio Noë ſecundo qui eſt appellatus Cham,
& li. 13. c. ita diſputatum eſt, tanquam non in filio ſuo Chanaan,
10. ſicut ſcriptura demonſtrat, ſed in ſeipſo fuerit à patre
maledictus. In quartodecimo de ſole & luna talia di-
cta ſunt, tanquam ſentiant, & ideo tolerent vanos ado-
ratores ſuos, quamuis verba ibi accipi poſsint ab anima-
li ad animale tranſlata modo locutionis, qui vocatur
Græcè metaphora, ſicut de mari ſcriptum eſt, quod fre-
mat in vtero matris ſuæ volens progredi, cum vtique
non habeat voluntatem. In vndetriceſimo, Abſit inquã
vt ſit in membris ſanctorum etiam genitalibus aliqua
turpitudo. Dicuntur quidẽ inhoneſta, quia non habent
eam ſpeciem decoris, quam membra quæ in promptu
locata ſunt, ſed probabilior in aliis poſtea ſcripturis no-
† ſcriptis. ſtris † reddita ratio eſt, cur ea dixerit etiam Apoſtolus
1. Cor. 12. inhoneſta, propter legem ſcilicet in membris repugnan
Rom. 7. tem legi mentis, quæ de peccato accidit, non de prima
noſtrę inſtitutione naturę. Hoc opus ſic incipit, Fauſtus
quidem fuit genere Afer.

CONtra Manichæum quendã nomine Felicem prę- K
ſente populo in Eccleſia biduo diſputaui. Hippo- *Contra Fe-*
nem quippe venerat, eundem ſeminaturus errorem: v- *licem Ma-*
nus enim erat ex doctoribus, eorum quãuis ineruditus *nichæum.*
liberalibus literis, ſed tamen verſutior Fortunato. Geſta *Cap.8.*
ſunt eccleſiaſtica, ſed inter meos libros cõputãtur. Duo
ergo libri ſunt, In quorum ſecundo diſputatum eſt de
libero voluntatis arbitrio, ſiue ad malum † operandum, ſi *† male.*
ue ad bonum: ſed de gratia qua vere liberi ſunt, de qui-
bus ſcriptum eſt: Si vos filius liberauerit, nũc vere liberi *Ioan.8.*
eritis. diligentius diſputare, quoniam talis erat cum quo
agebamus, nulla ſumus neceſsitate cõpulſi. Hoc opus
ſic incipit, Honorio Auguſto.

LIber de natura boni aduerſus Manichæos eſt, vbi o- *De natura*
ſtenditur naturam incommutabilem deum eſſe ac *boni aduer-*
ſummum bonum, atque ab illo eſſe cæteras naturas, ſi- *ſus Mani-*
ue ſpiritales, ſiue corporales, atque omnes inquantum *chæos.*
naturæ ſunt, bonas eſſe: & quid, vel vnde ſit malum, *Cap.9.*
& quanta mala Manichæi ponant in natura boni, &
quanta bona in natura mali, quas naturas finxit error
ipſorum. Hic liber ſic incipit, Summum bonum, quo
ſuperius non eſt, deus eſt. L

SEcundinus quidam, non ex eis quos Manichæi ele- *Cõtra Se-*
ctos, ſed ex eis quos auditores vocant, quem nec fa- *cundinum*
cie quidem noueram, ſcripſit ad me velut amicus ho- *Mani-*
norifice, obiurgans quod oppugnarem literis illam hæ- *chæum.*
reſim, & admonẽs ne facerem, atque ad eam potius ſe- *Cap.10.*
ctandam exhortãs, cum eius defenſione, & fidei catho-
licę reprehenſione. Huic reſpondi. Sed quia in eiuſdem
opuſculi capite non poſui, quis cui ſcriberem, † non in *† ſcriberet.*
epiſtolis meis, ſed in libris habetur. Illic ab exordio eius
ſcripta eſt etiam eius epiſtola. Huius autem libri † mei *† volumi-*
titulus eſt, Cõtra Secundinum Manichæum, quod mea *nis.*
ſententia omnibus, quæ aduerſus illam peſtem ſcribere
potui, facile præpono. Hic liber ſic incipit, Tua in me
beneuolentia.

INter hæc Hilarius quidam vir tribunitius laicus ca- *Cõtra Hi-*
tholicus, neſcio vnde aduerſus dei miniſtros, vt fieri *larium tri-*
aſſolet, irritatus, morem qui tunc eſſe apud C[...] *bunitium.*
ginem cœperat, vt hymni ad altare dicerentur de [...] *Cap.11.*
morum libro, ſiue ante oblationem, ſiue cum diſtri[...]e-
retur populo, quod fuiſſet oblatum, maledica reprehen-
ſione vbicunque poterat lacerabat, aſſerens fieri non o-
portere. Huic reſpondi iubentibus fratribus, & vocaba-
tur liber ipſe, Contra Hilarium. Hic liber ſic Incipit, M
Qui dicunt mentionem.

SVnt quædam expoſitiones quorundam locorum ex *Quæſtio-*
euangelio ſecundum Matthæum, & aliæ ſimiliter ſe- *num euan-*
cundum Lucam, in vnum librum illæ, in alterum iſtæ *geliorum.*
redactæ ſunt. Titulus autẽ operis huius eſt, Quæſtiones *Cap.12.*
euangeliorũ. Sed quare illa ſola de ſupradictis euange-
licis libris expoſita fuerint, quæ his libris meis conti-
nentur, & quæ iſta ſint, prologus meus, adiunctis atque
enumeratis eiſdem quæſtionibus, ita vt quiſque legere
quod voluerit, numeros ſecutus inueniat, ſatis indicat.
In primo ergo libro in eo quod poſitum eſt, Dominũ *Cap.27.*
ſeorſum duobus diſcipulis ſuã retuliſſe paſsionẽ, men- *Matt.19.*
doſitas codicis nos fefellit. Nam duodecim ſcriptũ eſt,
non duobus. In ſecundo libro volẽs exponere, quomo-
do duos patres potuerit habere Ioſeph: cuius coniunx
dicta eſt virgo Maria, illud quod perhibetur fratrem *Deut.25.*
duxiſſe defuncti fratris vxorem, vt ei ſemen ſecundum
legem ſuſcitaret, ideo dixi eſſe infirmum, quoniam qui
naſceretur, nomen defuncti lex eum iubebat accipere:
non eſt verum. Nomen enim defuncti quod dictũ eſt,
ad hoc

A ad hoc lex valere præcepit, [illegible] filius diceretur, non ad † hoc quod ille vocaretur. Hoc opus ſic incipit, Hoc opus non ita ſcriptum eſt. [*† ve*]

[*Annotationes in Iob. Cap. 13.*] LIber cuius eſt titulus, annotationes in Iob, vtrũ mens habendus ſit, an potius eorum qui eos ſicut potuerunt vel voluerũt redigere in vnum corpus deſcriptas de frontibus codicis, non facile dixerim. Suaues enim paucißimis intelligẽtibus ſunt, qui tamẽ neceſſe eſt offendantur multa non intelligentes, quia nec ipſa verba quæ exponuntur ita deſcripta ſunt in multis locis, vt appareat quid exponatur. † Deinde breuitatem ſententiarum tanta ſequuta eſt obſcuritas, vt eam lector vix ferre poßit, quẽ neceſſe eſt plurima nõ intellecta tranſire. Poſtremò tam mendoſum comperi opus ipſum in codicibus noſtris, vt emendare non poſſem, nec editum à me dici vellẽ, niſi quia ſcio fratres id habere, quorum ſtudio non potuit denegari. Hoc opus ſic incipit: Et opera magna erant ei ſuper terram. [*† exponantur.*]

[*De catechizandis rudibus. Cap. 14. cap. 18.*] EſT etiam liber noſter de catechizandis rudibus hoc ipſo titulo prænotatus. In quo libro vbi dixi, Nec angelus qui cum ſpiritibus aliis ſatellitibus ſuis ſuperbiendo deſeruit obedientiam dei, & diabolus factus eſt, aliquid nocuit deo, ſed ſibi. Nouit enim deus ordi- B nare deſerentes ſe animas. conuenientius diceretur, deſerentes ſe ſpiritus, quoniam de angelis agebatur. Hic liber ſic incipit: Petiſti [à] me frater, Deo gratias.

[*De trinitate. Cap. 15.*] LIbros de trinitate, quæ deus eſt, xv. ſcripſi per aliquot annos. Sed cum eorum duodecimum nondum perfeciſſem, & eos diutius tenerem quàm poſſent ſuſtinere qui vehementer [illos] habere cupiebant, ſubtracti ſunt mihi minus emendati quàm deberent ac poſſent, quando eos edere voluiſſem. Quod poſteaquam comperi, quia & alia eorum apud nos exemplaria remanſerant, ſtatueram eos iam ipſe non edere, ſed ſic habere, vt in alio aliquo opuſculo meo quid mihi de his euenerit dicerem: vrgentibus tamen fratribus, quia † reſiſtere non valui, emendaui eos quantum emendandos putaui, & compleui & edidi, adiungens eis à capite epiſtolam, quam ſcripſi ad venerabilem Aurelium epiſcopum Carthaginenſis Eccleſiæ: quo tanquam prolo- C go expoſui & quod accidiſſet, & quid facere mea cogitatione voluiſſem, & quid fratrum charitate compellente feciſſem. In quorum libro xj. cum de corpore viſibili agerem, dixi: Quocirca id amare alienari eſt, quod ſecũdum morem † dictum eſt, quo aliquid ſic amatur, vt eo fruẽdo [ſic] exiſtimet beatum ſe eſſe qui hoc amat. Nam non eſt alienari, in laudem creatoris amare ſpeciem corporalem, vt ipſo creatore fruens quiſque vere beatus ſit. Itémque in eodem vbi dixi, Nec autem quadrupedem memini, quia nõ vidi, ſed phantaſiam talem facilime intueor, dum alicui formę volatili qualem vidi, adiũgo alios duos pedes, quales itidem vidi. Hæc dicens non potui recolere volatilia quadrupedia, quæ lex commemorat. Neque enim computat † in pedibus duo poſteriora crura quibus locuſtæ ſaliunt, quas dicit mundas, & ideo diſcernit ab immundis talibus volatilibus, quæ non ſaliunt illis cruribus, ſicut ſunt ſcarabei. Omnia quippe huiuſmodi volatilia quadrupedia vocantur in lege. In duodecimo velut expoſitio verborum Apoſtoli, vbi ait: Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus eſt. no mihi ſatisfacit: nec ſic puto intelligendum quod dictum eſt: Qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat, tanquam ille hoc faciat, qui propter adipiſcenda ea quæ per corpus ſentiuntur, vt in his finem boni ſui ponat, aliquid agit. Hoc enim longe D plura peccata cõplectitur, quam illa fornicatio quæ cõcubitu perpetratur illicito, de qua loquutum cum hoc diceret Apoſtolũ apparet. Hoc opus [excepta epiſtola quæ poſtmodum ad eius caput adiuncta eſt,] ſic incipit: Lecturis hæc quæ de trinitate diſſerimus. [*† quibus. — cap. 5. † amorem. — cap. 10. — Leuit. 11. † computantur. — cap. 10. 1. Cor. 6.*]

[*De cõſenſu Euãgeliſtarum. Cap. 16.*] PEr eoſdem annos quibus paulatim libros de trinitate dictabam, ſcripſi & alios labore continuo, interponens eos illorum temporibus, in quibus ſunt libri quatuor de conſenſu Euangeliſtarum, propter eos qui tanquam diſſentientibus calumniantur. Quorum primus liber aduerſus eos ſcriptus eſt, qui tãquam maxime ſapientẽ Chriſtum vel honorant, vel honorare ſe fingunt: & ideo nolunt euãgelio credere, quia nõ ab ipſo illa conſcripta ſunt, ſed ab eius diſcipulis, quos exiſtimant ei diuinitatẽ qua crederetur deus, errore tribuiſſe. In quo libro quod dixi ex Abraham cœpiſſe gentem Hebræorũ, eſt quidem & hoc credibile, vt Hebræi velut Heberei dicti eſſe videãtur, ſed ex illo verius intelliguntur appellati, qui vocabatur Heber, tanquam Heberei, de qua re in libro xvj. de Ciuitate dei ſatis diſſerui. In ſecũdo autem libro cũ agerem de duobus patribus Ioſeph, ab altero dixi genitum, ab altero adoptatum. Sed dicẽdum fuit alteri adoptatũ. Defuncto enim, quod magis credendum eſt, ſecũdum legem fuerat adoptatus, quo- E niam qui eum genuit, eius matrẽ fratris defuncti coniugem duxerat. Item vbi dixi, Lucas verò ad ipſum Dauid per Nathan aſcẽdit, per quem prophetam deus peccatum illius expiauit: Per cuius nominis prophetam, dicere debui, ne putaretur idem fuiſſe [homo] cum alter fuerit, quamuis & ipſe hoc vocaretur. Hoc opus ſic incipit, Inter omnes diuinas authoritates. [*cap. 14. — cap. 11. — cap. 3.*]

[*Contra epiſtolã Parmeniani Donatiſtarum epiſcopi. Cap. 17.*] IN tribus libris contra epiſtolam Parmeniani Donatiſtarum Carthaginenſis epiſcopi, ſucceſſoriſque Donati, quæſtio magna verſatur, & ſoluitur, vtrum in vnitate & eorundem communione ſacramentorũ mali contaminent bonos, & quemadmodum [non] contaminent, diſputatur propter Eccleſiam toto orbe diffuſam, cui calumniando ſchiſma fecerunt. In quorum libro tertio cum diſſereretur, quomodo ſit accipiẽdum quod ait apoſtolus: Auferte malum ex vobiſipſis, illud quod dixi, vt ex ſeipſo quiſque auferat malum, non ſic F eſt † intelligendum, ſed ſic potius, vt homo malus auferatur ex hominibus bonis, (quod fieri pro Eccleſiaſtica diſciplina, † ſatis Græca lingua indicat) vbi ſine ambiguitate ſcriptum eſt, vt intelligatur, hic malus, † non hoc malum, quamuis & ſecundum iſtum intellectum reſponderim Parmeniano. Hoc opus ſic incipit, Multa quidem & alia aduerſus. [*cap. 1 & 2. 1. Cor. 5. — † eſſe. — † fit per Eccleſiaſticã diſciplinã. — † hunc malum.*]

[*De baptiſmo. Cap. 18.*] COntra Donatiſtas authoritate beatißimi [epiſcopi & martyris] Cypriani ſe defendere molientes, ſeptẽ libros de baptiſmo ſcripſi, in quibus docui nihil ſic valere ad refellendos Donatiſtas, & ad eorum [prorſus] ora claudẽda, ne aduerſus catholicam Eccleſiam ſuum ſchiſma defendant, quomodo literas factúmque Cypriani. Vbicunque autem in his libris commemoraui Eccleſiam non habentem maculam aut rugam, non ſic accipiendum eſt quaſi iam ſit, ſed quæ præparatur vt ſit quando apparebit etiam glorioſa. Nunc enim propter quaſdam ignorantias & infirmitates membrorum ſuorum, habet vnde quotidie tota dicat: Dimitte nobis debita noſtra. In quarto libro cũ dicerẽ vicẽ baptiſmi poſſe habere paſſionẽ, non ſatis idoneũ poſui illius latronis exemplum, qui vtrum [non] fuerit baptizatus, incertum eſt. In libro ſeptimo de vaſis aureis & argẽteis in domo [*Lib. 1. c. 17. & li. c. 18. & 4. cap. 3. 4 & 10. — Matth. 6. cap. 22. — Luc. 23. cap. 51. — 2. Tim. 2.*]

G magna conſtitutis, ſenſum Cypriani ſecutus ſum, qui hæc accepit in bonis, in malis autem lignea & fictilia, ad illa referens quod dictum eſt: Alia quidem in honorem, ad hæc autem quod dictum eſt: Alia verò in contumeliam. Sed magis approbo quod apud Tychonium poſtea reperi vel aduerti, in vtriſque intelligendum, quædam in honorem, non ſola ſcilicet aurea & argentea, & rurſus in vtriſque quædam in contumeliam, non vtique ſola lignea & fictilia. Hoc opus ſic incipit, In eis libris quos aduerſus.

Contra quod attulit Centurius à Donatiſtis. Cap. 19.

CVm aduerſus partem Donati multa crebris diſputationibus ageremus, attulit ad Eccleſiam quidam laicus tunc eorum nonnulla contra nos dictata vel ſcripta in paucis velut teſtimoniis, quæ ſuæ cauſæ ſuffragari putant. His breuiſsime reſpondi. Huius libelli titulus eſt: Contra quod attulit Centurius à Donatiſtis. Et incipit ſic, Dicis eo quod ſcriptum eſt a † Salomone.

† in.

Ad inquiſitiones Ianuarij. Cap. 20.

LIbri duo, quorum eſt titulus, Ad inquiſitiones Ianuarij, multa de ſacramentis continent diſputata, ſiue quæ vniuerſaliter, ſiue quæ particulariter, id eſt, non pariter in omnibus locis obſeruat Eccleſia, nec tamen cõmemorari omnia potuerunt, ſed ſatis ad inqui- H ſita reſpõſum eſt. Quorum librorum prior epiſtola eſt, habet quippe in capite, quis ad quẽ ſcribat: ſed ideo inter libros annumeratur hoc opus, quoniam ſequens qui nomina noſtra non habet, multo eſt prolixior, & in eo multo plura tractantur. In primo igitur quod de mãna dixi, quia vnicuique ſecundum propriam volũtatem in ore ſapiebat: non mihi occurrit vnde poſsit probari, niſi ex libro ſapientiæ, quem Iudæi non recipiunt in authoritatem canonicam, quod tamen fidelibus potuit prouenire, non illis aduerſus deum murmuratoribus, qui profecto alias eſcas non deſyderarent, ſi hoc eis ſaperet manna quod vellent. Hoc opus ſic incipit, Ad ea quæ me interrogaſti.

Cap. 3. Sapien. 16. Exod. 16. Num. 11.

De opere monachorũ. Cap. 21.

VT de opere monachorum librum conſcriberem, illa me neceſsitas compulit, quod cum apud Carthaginem monaſteria eſſe cœpiſſent, alij ſe ſuis manibus tranſigebant, obtemperantes Apoſtolo, alij vero ita ex oblationibus religioſorum viuere volebant, vt nihil operantes vnde neceſſaria vel haberent vel ſupplerent, ſed † potius implere præceptum euangelicum exiſtimarent atque iactarent, vbi dominus ait: Reſpicite volatilia cœli & lilia agri. Vnde etiam inter aliquot † infe- I rioris propoſiti, ſed tamen ſtudio feruentes exiſtere cœperant tumultuoſa certamina, quibus Eccleſia turbaretur, aliis hoc, aliis aliud defendentibus. Huc accedebat quod criniti erant quidam eorum, qui operandum non eſſe dicebant. Vnde contẽtiones, hinc reprehendentium, inde quaſi pugnantium pro partium ſtudiis augebantur. Propter hoc venerabilis ſenex Aurelius, Eccleſiæ ipſius ciuitatis epiſcopus, vt hinc aliquid ſcriberem iuſsit, & feci. Hic liber ſic incipit, Iuſsioni tuæ ſancte frater Aureli.

† ſe. Matth. 6. † laicos.

De bono coniugali contra Iouinianum. Cap. 22.

IOuiniana hæreſis ſacrarum virginum meritũ æquando pudicitiæ coniugali, tantum valuit in vrbe Roma, vt nonnullas etiam ſanctimoniales de quarum pudicitia † ſuſpicio nulla præceſſerat, † deieciſſe in nuptias diceretur, hoc maxime argumento cum eas vrgeret dicens: Tu ergo melior quàm Sara, melior quàm Suſanna ſiue Anna? & cæteras commemorando teſtimonio ſanctæ ſcripturæ commendatiſsimas fœminas, quibus ſe illæ meliores, vel etiam pares cogitare non poſſent. Hoc modo etiam virorum ſanctorum ſanctum cœlibatum, commemoratione patrum coniugatorum & prædicatione frangebat. Huic monſtro ſancta Eccleſia, quæ K ibi eſt, fidelisſime ac fortiſsime reſtitit. Remanſerãt autem iſtæ diſputationes eius in quorundam ſermunculis ac ſuſurris, quas palàm ſuadere nullus audebat. Sed etiam occulte venenis repentibus facultate quam donabat dominus, occurrendum fuit: maxime quoniam iactabatur Iouiniano reſpondere non poſſe cum laude, ſed cum vituperatione nuptiarum. Propter hoc librum edidi, cuius inſcriptio eſt, De bono coniugali. Vbi de propagatione filiorum prius quàm homines mortem peccando mererentur, quoniam concubitus mortalium corporum res [eſſe] videtur, quæſtio magna dilata eſt. Sed in aliis poſtea literis noſtris, ſatis quantum arbitror explicatur. Dixi etiam quodam loco: Quod enim eſt cibus ad ſalutem hominis, hoc eſt concubitus ad ſalutem generis, & vtrunque non eſt ſine delectatione carnali, quæ tamen modificata & temperantia refrenante, in vſum naturalem redacta, libido eſſe non poteſt. Quod ideo dictum eſt, quoniam libido non eſt bonus & rectus vſus. Sicut enim malum eſt male vti bonis, ita bonum eſt bene vti malis. De qua ex aliàs maxime contra nouos hæreticos Pelagianos diligentius diſputaui. De Abraham quod dixi, Ex hac obedientia pa- L ter ille Abraham, qui ſine vxore non fuit, eſſe ſine vnico filio, & à ſe occiſo paratus fuit, non ſatis approbo. Magis enim filiũ ſi eſſet occiſus, reſuſcitatione ſibi mox fuiſſe reddẽdum, crediſſe credendus eſt: ſicut in epiſtola legitur quæ eſt ad Hebræos. Hic liber ſic incipit, Quoniam vnuſquiſque homo.

† impudicitia. † præceſſerat. Geneſ. 11. Danie. 13. Luc. 2.

De bono coniugali. Cap. 22.

De bono coniugali. Cap. 16.

Cap. 23.

Heb. 11.

De ſancta virginitate. Cap. 23.

POſtea quàm ſcripſi de bono coniugali, expectabatur vt ſcriberem de ſancta virginitate, nec diſtuli, atque id dei munus & quàm magnum, & quanta humilitate cuſtodiendum eſſet, vno ſicut potui volumine oſtendi. Hic liber ſic incipit: Librum de bono coniugali nuper edidimus.

De Geneſi ad literam. Cap. 24.

PEr idem tempus de Geneſi libros xij. ſcripſi ab exordio, donec de paradiſo dimiſſus eſt Adam, & flammea rhomphæa poſita eſt cuſtodire viam ligni vitæ. Cum autem ad hoc vſque vndecim libri peracti eſſent, duodecimum addidi, in quo diligẽtius de paradiſo diſputatum eſt. Titulus horum librorum inſcribitur: De Geneſi ad literam, id eſt, non ſecundum allegoricas ſignificationes, ſed ſecundum rerum geſtarum proprietatem. In quo opere plura quæſita quam inuenta ſunt, & eorum quæ inuenta ſunt, pauciora firmata: cætera verò M ita poſita, velut adhuc requirenda ſint. Hos ſanè libros poſterius cœpi, ſed prius terminaui quàm de trinitate. Ideo eos nũc ordine quo cœpi recolui. In quinto libro, & vbicunque in eis libris poſui, de ſemine cui repromiſſum eſt, quod diſpoſitum ſit per angelos in manu mediatoris: non ſic habet apoſtolus, ſicut veriores codices poſt inſpexi, maxime Græcos. De lege enim dictũ eſt, quod tanquam de ſemine dictum, multi Latini codices habent per interpretantis errorem. In ſexto libro quod dixi, Adam imaginem dei, ſecundum quam factus eſt, perdidiſſe peccato: non ſic accipiẽdum eſt, tanquam in eo nulla remanſerit, ſed quòd tam deformis, vt reformatione opus haberet. In duodecimo, de inferis magis mihi videor docere debuiſſe, quod ſub terris ſint, quam rationem reddere cur ſub terris eſſe credantur, ſiue dicãtur, quaſi non ita ſit. Hoc opus ſic incipit, Omnis diuina ſcriptura bipertita eſt.

Cap. 27. & 28.

Cap. 33.

Contra literas Petiliani. Cap. 25.

ANtequam finirem libros de trinitate, & libros de Geneſi ad literam, irruit cauſa reſpondendi literis Petiliani Donatiſtæ, quas aduerſus

catholicam

A catholicam ſcripſit eccleſiam, † quam differre non potui. Et ſcripſi in hanc rem tria volumina, quorum primo primæ parti epiſtolæ ipſius, quam ſcripſit ad ſuos, quia non tota in noſtras manus venerat, ſed prior parua pars eius:. quanta potui celeritate & veritate reſpondi. Etiam ipſa epiſtola eſt ad noſtros, ſed ideo inter libros habetur, quia cæteri duo in eadem cauſa libri ſunt. Poſtea quippe inuenimus totam, eique tanta diligentia reſpondi, quanta Fauſto Manichæo, verba ſcilicet eius ſub ipſius nomine prius ponẽs particulatim, & ſub meo per ſingula reſponſionem meam. Sed prius quod ſcripſeram, antequàm totam reperiremus, peruenit ad Petilianum. Et iratus reſpõdere conatus eſt, in me potius dicens quicquid ei libuit, in cauſa verò omnino deficiens: quod cum poſſet collatis vtriuſque [noſtrum] ſcriptis facillime aduerti, tamen propter tardiores hoc ipſe reſpondendo demonſtrare curaui: ſic eſt additus eidem noſtro operi liber tertius. Hoc opus in primo libro ſic incipit, Noſtis nos ſæpe voluiſſe. In ſecundo autem ſic, Primis partibus epiſtolæ Petiliani. In tertio autem ſic, Legi Petilianæ literas tuas.

† fidem.

B

Contra Creſconiũ Grammaticum. Cap. 26.

GRammaticus etiam quidam Donatiſta Creſconius, cum inueniſſet epiſtolam meam, qua primas partes quæ in manus noſtras tunc venerat † epiſtolæ Petiliani redargui, putauit mihi eſſe reſpondendum, & hoc ipſum ſcripſit ad me. Cui operi citius † libris quatuor reſpondi, ita ſanè, vt tribus peragerem quod vniuerſa reſponſio flagitabat. Sed cum viderem me † ſola Maximianenſium cauſa qua † ſuos ſchiſmaticos damnauerunt, & eorum alios † rurſus in ſuis honoribus receperint, baptiſmúmque ab eis extra ſuam communionem datum non repetiuerunt, reſpondere nõ poſſe † ad cuncta quæ ſcripſit, etiam quartum librum addidi, in quo idipſum quantum potui diligenter atque euidẽter oſtendi. Hos autem quatuor libros quando ſcripſi, iam contra Donatiſtas leges dederat Honorius imperator. Hoc opus ſic incipit, Quando ad te Creſconi.

† venerãt. † eius. † de. † quòd. † aliquos. † reſpõdere poſſe.

Probationũ et teſtimoniorum contra Donatiſtas. Cap. 27.

POſt hæc vt ad Donatiſtas peruenirent contra eorum errorem & pro catholica veritate neceſſaria documenta curaui, ſiue de eccleſiaſticis, ſiue de publicis geſtis, ſiue de ſcripturis canonicis. Et primo ad illos eadem promiſſa direxi, vt ipſi ea ſi fieri poſſet expoſcerent. Quæ cum veniſſent in eorum quorundam C manus, neſcio quis extitit, qui ſuo nomine tam cito cõtra hoc ſcriberet, ita ſe confitens Donatiſtam, tanquam hoc vocaretur. Cui ego reſponderis, alium librum ſcripſi. Illa verò documenta quę promiſeram, eidem libello quo [eadem] promiſeram iunxi, & ex vtroque vnũ eſſe volui, cúmque ſic edidi, vt in parietibus baſilicæ, quæ Donatiſtarum fuerat, prius propoſitus legeretur: cuius titulus eſt, Probationum & teſtimoniorum contra Donatiſtas. in quo libro abſolutionem Felicis Aptugnenſis ordinatoris Cæciliani, nõ hoc ordine poſuimus quo poſtea nobis claruit, conſulibus diligenter inſpectis, ſed tanquam poſt Cæcilianum fuerit abſolutus, cum ante ſit factum. Illud [etiam] quod cõmemorato Iudæ Apoſtoli teſtimonio vbi ait, Ij ſunt qui ſegregant ſemetipſos, animales, ſpiritum non habentes. adiunxi etiam dicens, De quibus Paulus Apoſtolus dicit: Animalis autem homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus dei, non ſunt iſti illis æquandi, quos omnino ab Eccleſia ſchiſma præcidit. Iſtos quippe idem Apoſtolus Paulus paruulos dicit eſſe in Chriſto, quos nondum eſcam valentes capere, lacte nutrit [tamen:] illi autem non in filiis

Iude. 1. 1. Corin. 2. 1. Cor. 3.

paruulis, ſed in mortuis & perditis computãdi ſunt, & † D ſi quis eorum correctus Eccleſiæ fuerit copulatus, rectè de illo dici poteſt, † Mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus eſt. Hic liber ſic incipit, Qui timetis conſentire Eccleſiæ catholicæ.

† vt. Lucæ. 15. † poſ...

Cõtra neſcio quem Donatiſtam. Cap. 28.

ALterius libri quem ſupra commemoraui, titulum eſſe volui: Contra neſcio quem Donatiſtam, vbi ſimiliter de abſolutione ordinatoris Cæciliani vetus ordo temporis non eſt. Illud etiam quod dixi, Ad multitudinem zizaniorum, vbi intelliguntur omnes hæretici: † minus habet vnam neceſſariam coniunctionem. dicendum enim fuit, vbi intelliguntur etiam † omnes hæretici, † aut vbi intelliguntur etiam omnes hæreſes. Nũc verò ita dictum eſt, quaſi præter Eccleſiam tantummodo ſint zizania, non etiam in Eccleſia, cum ipſa ſit regnum Chriſti, de quo collecturi ſunt angeli eius meſsis tẽpore omnia ſcandala. Vnde & Cyprianus martyr, Et ſi vidẽtur (inquit) in Eccleſia eſſe zizania, non tamen impediri debet aut fides, aut charitas veſtra, † vt quoniã zizania eſſe in Eccleſia cernimus, ipſi de Eccleſia recedamus. Quem ſenſum etiam aliâs nos, E & maxime aduerſus eoſdem præſentes Donatiſtas in collatione defendimus. Hic liber ſic incipit, Probationes rerum neceſſariarum.

† hæreſes. † & † hæreſes. † noſtra.

Admonitio Donatiſtarũ de Maximianiſtis. Cap. 29.

CVm viderem multos legendi labore impediri à diſcendo, quàm nihil rationis [atque] veritatis habeat pars Donati, libellum breuiſsimum feci, quo eos de ſolis Maximianiſtis admonendos putaui, vt poſſet facilitate deſcribendi in manus plurium peruenire, & ipſa ſui breuitate facilius commẽdari memoriæ, cui titulum impoſui, Admonitio Donatiſtarum de Maximianiſtis. Hic liber ſic incipit: Quicunque calumniis hominum.

De diuinatione dæmonum. Cap. 30.

PEr idem tempus accidit mihi ex † quadam diſputatione neceſsitas, vt de diuinatione dæmonum libellum ſcriberem, cuius titulus iſte ipſe eſt.] In eius autem quodam loco [vbi] dixi, Dæmones aliquando & hominum diſpoſitiones nõ ſolum voce prolatas, verumetiã cogitatione conceptas, cum ſigna quædã ex animo exprimũtur in corpore, tota facilitate perdiſcere. Rem dixi occultiſsimam audaciore aſſeueratione, quàm debui. nam peruenire iſta ad notitiam dæmonum, per nonnulla etiam experimenta compertũ eſt. Sed vtrum ſigna quædam dentur ex corpore cogitãtium illis ſenſibilia, nos autem latẽtia, an alia vi & ea ſpiritali iſta cognoſcant, aut difficillime poteſt ab hominibus, aut omnino non poteſt inueniri. Hic liber ſic incipit, Quodam die in diebus ſanctis octauarum. F

† aliàs, in. 2. ſen. diſ. 8. cap. 1.

De ſex quæſtionibus cõtra Paganos expoſitis ad Deo gratias. Cap. 31.

INtermiſſæ † ſunt mihi à Carthagine quæſtiones ſex, quas propoſuit amicus quidam, quem cupiebam fieri Chriſtianum, vt contra Paganos ſoluerentur, [præſertim] quia nonnullas earum à Porphyrio philoſopho propoſitas dixit. Sed nõ eum eſſe arbitror Porphyrium Siculũ [illũ] cuius celeberrima eſt fama. Harũ quæſtionum diſputationes in vnum librum contuli, non prolixum, cuius eſt titulus: Sex quæſtiones contra Paganos expoſitæ. Earum autem prima eſt de reſurrectione. ſecunda de tempore Chriſtianæ religionis. tertia de ſacrificiorum diſtinctione. quarta de eo quod ſcriptum eſt: In qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis. quinta de filio dei ſecundũ Salomonem. ſexta de Iona propheta. In quarum ſecunda quod dixi, Salus religionis huius, per quam ſolam veram vera ſalus veraciterq; promittitur, nulli vnquam defuit qui dignus fuit, & cui

† Inter hæc miſſæ. Matth. 7.

G defuit, dignus non fuit: non ità dixi tanquam ex meritis ſuis quiſquam dignus fuerit, ſed quemadmodum ait Apoſtolus: Non ex operibus, ſed ex vocante dictum eſſe, Maior ſeruiet minori, quam vocationem ad dei propoſitum aſſerit pertinere. Vnde dicit: Non ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum propoſitum ſuum & gratiam. Et vnde item dicit, Scimus quoniam diligentibus deum, omnia cooperantur in bonum, iis qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti. De qua vocatione ait: Vt dignos vos habeat vocatione ſua ſancta. Hic liber poſt epiſtolam, quæ poſtmodum à capite addita eſt, ſic incipit: Mouet quoſdam.

Rom. 9. Malac. 1. 2. Timo. 1. Rom. 8.

Expoſitio epiſtolæ ſancti Iacobi. Cap. 32.

INter opuſcula mea reperi expoſitionem epiſtolæ Iacobi Apoſtoli, quam retractans aduerti adnotationes potius expoſitorum quorũdam eius locorum in librum redactas fratrum diligentia, qui eas in frontibus codicis eſſe noluerunt. Adiuuãt ergo aliquid niſi quod ipſam epiſtolam, quam legebamus quando iſta dictaui, non diligenter ex Græco habebamus interpretatã. Hic liber ſic incipit: Duodecim tribubus quæ ſunt in diſperſione ſalutem.

H

De peccatorũ meritis & remiſſiõe, ac de baptiſmo paruulorum. Cap. 33.

VEnit etiam neceſſitas, quæ me cogeret aduerſus nouam Pelagianam hæreſim ſcribere, contra quã prius cum opus erat, non ſcripturis, ſed ſermonibus & collocutionibus agebamus vt quiſque [noſtrum] poterat aut debebat. Miſſis ergo mihi à Carthagine quæſtionibus eorum, quas reſcribendo diſſoluerã, ſcripſi primum libros tres, quorum titulus eſt: De peccatorũ meritis & remiſſione. vbi maxime de baptiſmate diſputatur paruulorum propter originale peccatum: & [de] gratia dei qua iuſtificamur, hoc eſt, iuſti efficimur: quamuis in hac vita nemo ita ſeruet mandata iuſtitiæ, vt non ſit ei neceſſarium pro ſuis peccatis orãdo dicere, Dimitte nobis debita noſtra. Cõtra quam † omnia ſentientes illi nouam hæreſim condiderunt. In his autem libris tacẽda adhuc arbitratus ſum nomina eorum, ſic eos facilius poſſe corrigi ſperans: imò etiam in tertio libro, quæ eſt epiſtola, ſed in libris habita propter duos, quibus eam cõnectendam putaui, Pelagij ipſius nomen non ſine laude aliqua poſui: quia vita eius à multis prædicabatur: & eius illa redarguit, † quæ in ſuis ſcriptis non ex perſona ſua poſuit, ſed quid & ab aliis diceretur expoſuit: quæ tamen poſtea iam hæreticus pertinaciſſima animoſitate defendit. Cœleſtius verò diſcipulus eius iã propter tales aſſertiones apud Carthaginem in epiſcopali iudicio, vbi ego * [non] interfui, excommunicationem meruerat. In ſecundo libro in quodam loco, Hoc quibuſdam (inquam) in fine largietur, vt mortem repentina commutatione nõ ſentiant: ſeruans locum diligentiori de hac re inquiſitioni. Aut enim non morientur, aut de vita iſta in mortem, & de morte in æternam vitam celerrima commutatione tanquam in ictu oculi [tranſeundo] mortẽ non ſentient. Hoc opus ſic incipit: Quamuis in medijs & magnis curarum æſtibus.

Matth. 6. † quæ. † redargui

I

**alias, nõ.*

De vnica baptiſmo. Cap. 34.

EOdem tempore librum de vnico baptiſmo amicus quidam meus, à neſcio quo Donatiſta presbytero accepit, indicante quod Petilianus epiſcopus eorum Conſtantinenſis eum ſcripſerit. Hunc ad me ille attulit, ac vehementer vt ei reſponderem rogauit: & factum eſt. Librum autem [etiam] meum in quo reſpõdi, vnde † titulum habere volui, hic † eſt, De vnico baptiſmo. In quo libro illud quod dixi, Conſtantinum imperatorem Donatiſtis criminantibus ordinatorem Cæciliani Felicem Aptugnenſem non negaſſe accuſationis locum, quãuis eos in Cæciliani † fictis criminibus calũnioſos fuiſſet expertus, in ordine temporum poſtea cõſyderatum, alter inuentum eſt. Nam prius memoratus imperator cauſam Felicis fecit audiri à Proconſule, vbi legitur abſolutus, & poſtea ipſe Cæcilianum cum accuſatoribus eius auditum, comperit innocentem, vbi eos expertus eſt in eius criminibus calumnioſos: qui ordo temporum per conſules declaratus, multo vehemẽtius in ea cauſa calumnias Donatiſtarum conuincit, penituſq; ſubuertit: quod ibi † oſtendimus. Hic liber ſic incipit, Reſpondere diuerſa ſentientibus.

† eundem. † hoc. Cap. 16.

K

† Cæcilianum. † alibi.

De Maximianiſtis cõtra Donatiſtas. Cap. 35.

SCripſi etiam librum inter cætera contra Donatiſtas, non breuiſſimum ſicut antea, ſed grandem multo diligentius, in quo apparet quemadmodum eorum aduerſus eccleſiam catholicam impium ac ſuperbiſſimum errorem ſola funditus Maximianiſtarum cauſa ſubuertat, quod ſchiſma factum eſt ex ipſa parte Donati. Hic liber ſic incipit, Multa iam diximus, multa iam ſcripſimus.

De gratia noui teſtamenti, ad Honoratum. Cap. 36.

L

EO ipſo tempore quo contra Donatiſtas vehementer exercebamur, & contra Pelagianos exerceri iam cœperamus, amicus quidam mihi miſit quinque à Carthagine quæſtiones, & rogauit vt eas illi [ſcribendo] exponerem. Quæ ſunt: Quid ſibi velit vox illa domini, Deus meus, deus meus, vt quid me dereliquiſti? Et quid ſibi † quod ait Apoſtolus: Vt in charitate radicati & fundati, præualeatis comprehendere cum omnibus ſanctis quæ ſit latitudo & longitudo [&] altitudo & profundum. Et quæ ſint quoque virgines ſtultæ, quæve ſapientes. Et quæ ſint tenebræ exteriores. Et quomodo intelligendum ſit, Verbum caro factum eſt. Ego autem intuens ſupradictam hæreſim nouam inimicam gratiæ dei, ſextam mihi propoſui quæſtionem, De gratia noui teſtamenti. De qua diſputans, interpoſita expoſitione pſalmi viceſimi primi, in cuius capite ſcriptum eſt, quod dominus exclamauit in cruce, quod ille inimicus in primis mihi propoſuit exponendum, omnia illa quinque diſſolui, non hoc ordine quo erant propoſita, ſed ſicut mihi diſſerenti de gratia noui teſtamenti, tanquam ſuis locis congruenter occurrere potuerunt. Hic liber ſic incipit: Quinque mihi propoſuiſti tractandas quæſtiones.

Matt. 27. Epheſ. 3. † ſit. Matt. 25. Matt. 22. Ioan. 1.

M

De ſpiritu & litera ad Marcellinum. Cap. 37.

AD quem ſcripſeram tres libros, quorum titulus eſt, de peccatorum meritis & remiſſione, vbi diligenter diſputatur etiam de baptiſmo paruulorum: reſcripſit mihi ſe fuiſſe permotum, quòd dixerim, fieri poſſe vt ſit homo ſine peccato ſi voluntas eius non deſit, ope adiuuante diuina, quamuis nemo tam perfectæ iuſtitiæ in hac vita vel fuerit, vel ſit, vel futurus ſit. Quæſiuit enim quomodo dixerim poſſe fieri, cuius rei deſit exemplum. Propter hanc eius inquiſitionem, ſcripſi librũ cuius eſt titulus, De ſpiritu & litera, pertractãs Apoſtolicam ſententiam vbi ait: Litera occidit, ſpiritus autem viuificat. In quo libro quantum deus adiuuit, acriter diſputaui contra inimicos gratiæ dei, qua iuſtificatur impius. Cum autẽ agerem de obſeruationibus Iudæorum, à quibuſdã eſcis ſecũdum veterem legem abſtinentium: dixi, Quarundã eſcarum ceremoniæ, quod nomen non eſt in vſu literarum ſanctarum. ideo tamen mihi congruens viſum eſt, quòd à carẽdo appellatas ceremonias, quaſi caremonias memoria tenebã, eo quod obſeruantes careant his rebus [à] quibus abſtinent. Quòd ſi eſt origo alia huius nominis quæ abhorret à ſua † religione, ſecundum hanc ego non ſum loquutus, ſed ſecundum iſtam quam ſupra memoraui. Hic liber, ſic incipit,

2. Cor. 3. Roma. 4. † vera.

A ſic incipit, Lectis opuſculis quæ ad te nuper elaboraui.

De fide & operibus. Cap. 38.

INterea miſſa ſunt mihi à quibuſdam fratribus laicis quidem, ſed diuinorum eloquiorum ſtudioſa † ſcripta nonnulla, quæ ita diſtinguerent à bonis operibus Chriſtianam fidem, vt ſine hac non poſſe, ſine illis autem poſſe perueniri ſuaderetur ad æternã vitam. Quibus reſpondens librum ſcripſi, cuius nomen eſt, De fide & operibus. In quo diſputaui non ſolum quemadmodum viuere debeant gratia dei regenerati, verumetiam quales ad lauacrum regenerationis admitti. Hic liber ſic incipit, Quibuſdam videtur.

† ſtudioſis.

Breuicul⁹ collationum. Cap. 39.

POſteaquam facta eſt cum Donatiſtis noſtra collatio, breuiter commemoraui quæ geſta ſint, literiſque comprehendi ſecundum tres dies, quibus cum eis contulimus. Idq; opus vtile exiſtimaui, quo quiſque commonitus, vel ſciat ſine labore quid actum ſit, vel conſultis numeris, quos rebus ſingulis adnotaui, legat in eiſdem geſtis ad locũ quodcunque voluerit: quoniam fatigant illa (ſita) nimia prolixitate lectorem. Huius autem operis titulus eſt, Breuiculus collationum. Hoc opus ſic incipit, Cum catholici epiſcopi & partis Donati.

Poſt collationem cõtra Donatiſtas. Cap. 40.

B LIbrum etiam ſcripſi grandem ſatis quantum exiſtimo diligenter ad ipſos Donatiſtas poſt collationem, quam cum epiſcopis eorum habuimus, ne ab eis ſeducerentur vlterius. Vbi reſpondi etiam quibuſdam vanitatibus eorum, quæ ad nos peruenire potuerunt, quas (victi) vbi potuerant, & quo modo potuerant iactabant, præter illa quæ dixi de geſtis collationis, vbi † quid actum ſit breuiter noſceretur. Multo autem breuius id egi in quadam ad eoſdem rurſus epiſtola. Sed quia in concilio Numidiæ omnibus qui ibi eramus hoc fieri placuit, non eſt in epiſtolis meis. Sic quippe incipit: Syluanus ſenex, Valentinus, ‡ Aurelius, ‡ Innocentius, Maximinus, Optatus, Auguſtinus, Donatus, & cæteri epiſcopi de concilio Zertenſi ad Donatiſtas. Hic liber ſic incipit, Quid adhuc Donatiſtæ ſeducimini.

† vnde.

De vidẽdo deo ad Paulinã. Cap. 41.

DE videndo deo ſcripſi librum, vbi de ſpiritali corpore quid erit in reſurrectione ſanctorum, inquiſitionem diligentiorem diſtuli, vtrum, vel quo modo deus, qui ſpiritus eſt, etiam per corpus tale videatur: ſed eam poſtea quæſtionem ſane difficillimam in nouiſſimo, id eſt, in viceſimo & ſecundo libro de Ciuitate C dei, ſatis quantum arbitror explicaui. Inueni etiam in quodam noſtro codice, in quo & iſte liber eſt, quoddã commonitorium à me factum de hac re ad epiſcopum Siccẽſem Fortunatianum, quod in opuſculorum meorum indiculo, nec inter libros, nec inter epiſtolas eſt nominatum. Hic liber ſic incipit, Memor debiti. Illud autem, Sicut præſens rogaui.

De natura & gratia contra Pelagianos. Cap. 42.

VEnit etiam tunc in manus meas quidam Pelagij liber, vbi hominis naturam contra dei gratiam, qua iuſtificatur impius, & qua Chriſtiani ſumus, quanta potuit argumentatione defendit. Librum ergo quo huic reſpondi, defendens gratiam, non contra naturam, ſed per quam natura liberatur & regitur, de natura & gratia nuncupaui. In quo verba quędam quæ velut Sixti Romani epiſcopi & martyris, Pelagius poſuit, ita defendi tanquam re vera eiuſdem Sixti eſſent, id enim putaueram: ſed poſtea legi Xiſti † philoſophi eſſe, non (Sexti) Chriſtiani. Hic liber ſic incipit, Librum quem miſiſtis.

† Sixti.

De ciuitate dei, † Cap. 43.

INterea cum ‡ Roma Gothorum irruptione, agentium † ſub rege Alarico, atque impetu magnæ cladis euerſa eſt, eius † euerſionem deorum falſorum multorúmque cultores, quos vſitato nomine Paganos vo- D camus, in Chriſtianam religionem referre conãtes, ſolito acerbius & amarius deum verum blaſphemare cœperunt. Vnde ego exardeſcens zelo domus dei, aduerſus eorum blaſphemias vel errores, libros de Ciuitate dei ſcribere inſtitui. Quod opus per aliquot annos me tenuit, eo quòd alia multa intercurrebant, quæ differre non oporteret, † & me prius ad ſoluendum occupabãt. Hoc autem de ciuitate dei grãde opus tandem viginti duobus libris eſt terminatum. Quorum quinque primi eos refellunt, qui res humanas ita proſperari volunt, vt ad hoc multorum deorum cultum, quos Pagani colere conſueuerunt, neceſſarium eſſe arbitrentur: & quia prohibentur, mala iſta exoriri atque abundare contendunt. Sequentes autem quinque aduerſus eos loquuntur, qui fatentur hæc mala nec defuiſſe vnquam, nec defutura mortalibus, & ea nunc magna, nunc parua, locis, temporibus, perſoniſque variari: ſed deorum multorum cultum, quo eis ſacrificatur, propter vitam poſt mortem futuram eſſe vtilem diſputant. His ergo decem libris, duæ iſtæ vanæ opiniones Chriſtianæ religioni ad- E uerſariæ refelluntur. Sed ne quiſquam nos aliena tantum redarguiſſe, non autem noſtra aſſeruiſſe reprehenderet, id agit pars altera operis huius, quæ libris duodecim continetur. Quanquam vbi opus eſt, & in prioribus decem, quæ noſtra ſunt aſſeramus, & in duodecim poſterioribus redarguamus aduerſa. Duodecim ergo librorum ſequentium primi quatuor cõtinẽt exortum duarum ciuitatum, quarũ eſt vna dei, altera huius mundi. Secundi quatuor excurſum earum ſiue procurſum. Tertij verò, qui & poſtremi, debitos fines. Ita omnes viginti & duo libri cum ſint de vtraque ciuitate conſcripti, titulum tamen à meliore acceperunt, vt De ciuitate dei potius vocarentur. In quorum decimo libro non debuit pro miraculo poni in Abrahæ ſacrificio flammam cœlitus factam inter diuiſas victimas concurriſſe: quoniam hoc illi in viſione monſtratum eſt. In decimoſeptimo libro, quod dictum eſt de Samuële: Nõ erat de filiis Aaron, dicendum potius fuit, non erat filius ſacerdotis. Filios quippe ſacerdotum defunctis ſacerdotibus ſuccedere magis legitimi moris fuit. Nam in filiis Aaron reperitur pater Samuëlis, ſed ſacerdos nõ fuit, nec ita in filiis, vt eum ipſe genuerit Aaron, ſed F ſicut omnes illius populi dicuntur filij Iſraël. Hoc opus ſic incipit, Glorioſiſſimam ciuitatem dei.

† poteram. *Cap. 8.* *Cap. 5.* *1. Reg. 2. & 3.*

Ad Oroſiũ contra Priſcillianiſtas & Origeniſtas. Cap. 44.

INter hæc Oroſij cuiuſdam Hiſpani presbyteri conſultationi de Priſcillianiſtis, & de quibuſdam Origenis ſenſibus, quos catholica fides improbat, quanta potui breuitate ac perſpicuitate reſpondi. Cuius opuſculi titulus eſt, Ad Oroſium contra Priſcillianiſtas & Origeniſtas. Et ipſa enim conſultatio reſponſioni meæ à capite adiuncta eſt. Hic liber ſic incipit, Reſpondere tibi quærenti.

De Origine animæ, & de ſententia Iacobi Apoſtoli, ad beatũ Hieronymũ. Cap. 45.

SCripſi etiam duos libros ad Hieronymum presbyterum ſedentem in Bethleem, vnum de origine animæ hominis: alterum de ſententia Iacobi Apoſtoli, vbi ait: Quicunque totam legem ſeruauerit, offendat autem in vnu, † factus eſt omnium reus. de vtroque conſulens eum. Sed in illo priore quæſtionem quam propoſui (expoſui) ipſe, non ſolui: in poſteriore autem quod mihi de illa ſoluenda videretur, ipſe non tacui. Sed vtrum hoc approbaret etiam illum † conſului. Reſcripſit autem, laudans eandem conſultationem meam, ‡ ſed ‡ tamen ſibi ‡ tunc ‡ ad reſcribendũ ocium non eſſe reſpõdit. Ego verò quouſque eſſet in corpore,

Iacobi. 2. *† vnum.* *† ille.*

G hos libros edere nolui, ne forte reſponderet aliquando, & cum ipſa reſpōſione eius potius ederētur. Illo autem defuncto ad hoc edidi priorem, vt qui legit admoneatur aut non quærere omnino quo modo detur anima naſcentibus, aut certè de re obſcuriſsima eã ſolutionem quæſtionis huius admittere, quæ contraria non ſit aperriſsimis rebus, quas de originali peccato fides catholica nouit in paruulis, niſi regenerentur in Chriſto, ſine dubitatione damnãdis. Poſteriorem verò ad hoc, vt quæſtionis de qua ibi agitur, etiam quæ nobis viſa eſt ſolurio ipſa naſcatur. Hoc opus ſic incipit, Deum † noſtrum qui nos vocauit.

† Dominũ

Ad Emeritũ Donatiſtarũ epiſcopũ. Cap.46.

AD Emeritum Donatiſtarum epiſcopum, qui in collatione noſtra quam cum illis habuimus, eorum cauſam maxime agere videbatur, aliquando poſt † eandem collationem ſcripſi, librum ſatis vtilem, quotiam res quibus vincuntur, vel victi eſſe monſtrantur, commoda breuitate complectitur. Hic liber ſic incipit, Si vel nunc frater Emerite.

† aliquãto poſt.

De geſtis Pelagij. Cap.47.

PEr idem tempus in Oriente, hoc eſt in Syria Palæſtina, Pelagius à quibuſdam catholicis fratribus ad epiſcopalia geſta perductus ꝗ eſt, ꝗ eíſque abſentibus qui de illo libellum dederant, quoniam ad diem ſy-
H nodi non potuerunt occurrere, ab epiſcopis quatuordecim auditus eſt, vbi eum dogmata ipſa damnantem, quæ inimica gratiæ dei aduerſus eam † de libello legebantur, catholicum pronunciauerunt. Sed cum in manus noſtras eadem geſta veniſſent, ſcripſi de his librum, ne illo vel † abſoluto, eadem quoque dogmata putarentur iudices approbaſſe, quę ille niſi damnaſſet, nullo modo ab eis indemnis † exiſſet. Hic liber ſic incipit, Poſteaquam in manus noſtras.

† eum. *† velut.* *† niſi damnatus.*

De correctione Donatiſtarũ ad Bonifacium. Cap.48.

EOdem tempore ſcripſi etiam librum de correctione Donatiſtarum, propter eos qui nolebant illos legibus imperialibus corrigi. Hic liber ſic incipit, Laudo & gratulor & admiror fili dilectiſsime Boniface.

De præſẽtia dei ad Dardanũ. Cap.49.

DE præſentia dei ſcripſi librum, vbi noſtra intentio contra hæreſim Pelagianam maxime vigilat, non expreſſe nominatam, ſed in eo etiam de præſentia ꝗ dei ꝗ naturæ, quem Deum verum & ſummum dicimus, & de templo eius operoſe ac ſubtiliter diſputatur. Hic liber ſic incipit, Fateor frater dilectiſsime
I Dardane.

De gratia Chriſti & peccato originali cõtra Pelagium & Cœleſtiũ. Cap.50.

POſteaquam Pelagiana hæreſis cum ſuis authoribus ab Epiſcopis Eccleſiæ Romanæ, prius Innocentio, deinde Zoſimo, cooperantibus ; conciliorum Africanorum literis, conuicta atque damnata eſt: ſcripſi duos libros aduerſus eos, vnum de gratia Chriſti, alterum de peccato originali. Hoc opus ſic incipit, Quãtum de veſtra corporali, & maxime ſpiritali ſalute gaudeamus.

De geſtis cũ Emerito Donatiſtarum epiſcopo. Cap.51.

ALiquanto poſt collationem quam cum hæreticis Donatiſtis habuimus, orta eſt nobis neceſsitas pergendi in Mauritaniam Cæſarienſem. Ibi apud ipſam Cæſaream Emeritum Donatiſtarum epiſcopum vidimus, vnum ſcilicet eorum ſeptem quos pro ſuæ cauſæ defenſione delegerant, & qui in eadem cauſa maxime laborauerat. Quæ cum illo egerimus præſentibus epiſcopis eiuſdem prouinciæ, & plebe Cæſarienſis eccleſię, in qua ciuitate & ciuis & memoratorum hęreticorum epiſcopus fuit, eccleſiaſtica geſta teſtantur, quæ in meis habentur opuſculis. Vbi non inueniens quid reſponderet, totum ſermonem meum, quem de ſolis Maximianiſtis in auribus eius & omnium qui aderant explicaui, tanquam mutus audiuit. Hic liber vel K
hæc geſta ſic incipiunt, Glorioſiſsimis imperatoribus Honorio duodecimùm & Theodoſio octauùm conſulibus.

Contra ſermonẽ Arrianorum. Cap.52.

INter hęc venit in manus noſtras † quidam ſermo Arrianorum, ſine nomine authoris ſui. Huic petente atque inſtante qui eum mihi miſerat, quanta potui etiam breuitate [& celeritate] reſpondi, adiuncto eodem ſermone à capite reſponſionis meæ, & adhibitis ad ſingula numeris, quibus inſpectis, quid cui locorũ † reſponderim, facile poſsit aduerti. Hic liber poſt eorum ſermonem qui à capite adiunctus eſt, ſic incipit, eorum præcedenti [diſputationi,] hac diſputatione reſpondeo.

† meas. *† loco.*

De nuptiis & concupiſcẽtia ad Valerium comitem. Cap.53.

SCripſi duos libros ad illuſtrem virum comitem Valerium, cum audiſſem Pelagianos ei neſcio quid ſcripſiſſe de nobis, quòd ſcilicet nuptias damnaremus, aſſerẽdo originale peccatum: quorum [librorum] titulus eſt, De nuptiis & concupiſcentia. Bonitatem quippe defendimus nuptiarum, ne putaretur earũ eſſe vitium concupiſcentia carnis, & lex in membris repugnans legi mentis, quo malo libidinis bene vtitur ad filios procreandos pudicitia coniugalis. Vt autem duo libri eſſent, primus venit in Iuliani Pelagiani manus, & L
ſcripſit aduerſus eum libros quatuor, ex quibus quidem nonnulla decerpſit, & comiti Valerio miſit, ille verò ad nos. Quæ cum accepiſſem, alio libro ad eadem ipſa reſpondi. Huius operis primus liber ſic incipit, Hæretici noui dilectiſsime fili Valeri. Secundus autem ſic, Inter militiæ tuæ curas.

Locutionũ libri ſeptẽ. Cap.54.

SEptem libros de ſeptem libris diuinarum ſcripturarum, id eſt, Moy quinque, & vno Ieſu Naue, & altero Iudicum feci, notatis locutionibus ſingulorum quæ minus vſitatæ ſunt linguæ noſtræ, quas parum aduertendo ſenſum quærunt qui legunt diuinorum eloquiorum, cum ſit locutionis genus, & nõnunquam exculpunt aliquid quod à veritate quidem nõ abhorreat, non tamen id ſentiſſe author à quo [hoc] ſcriptum eſt inuenitur, ſed genere locutionis hoc dixiſſe credibilius apparet. Multa autem in ſcripturis ſanctis obſcura, cognito locutionis genere diluceſcunt. Propter quod cognoſcenda ſunt eadem genera locutionum vbi ſententiæ patent, vt etiam vbi latent, cognitio ipſa ſuccurrat, eáſque intentioni legentis aperiat. Huius operis titulus M
eſt, Locutiones de Geneſi, atque ita de ſingulis libris. Quod autem in primo libro poſui ſcriptum eſſe: Et fecit Noë omnia verba quæcũque pręcepit illi dominus, ſic fecit, eámque locutionem dixi ſimilem eſſe ei, quod in conditione creaturæ poſteaquam dicitur, Et ſic eſt factum, additur, & fecit deus. non omni modo ſimile hoc idem mihi videtur. Denique ibi etiam ſenſus latet, hic ſola locutio eſt. Hoc opus ſic incipit, Locutiones ſcripturarum.

Geneſ.6. *Geneſ.1.*

Quæſtionum libri ſeptem. Cap.55.

EOdem tempore ſcripſi etiam libros quæſtionum de libris eiſdem diuinis ſeptem, quos ideo appellare ſic volui, quia ea quæ ibi diſputantur, magis quærenda propoſui, quàm quæſita diſſolui. Quanuis multo plura in eis mihi videantur ita pertractata, vt poſsint etiam ſoluta & expoſita non immerito iudicari. Regnorum quoque libros eodem modo iam conſyderare cœperamus, ſed non multo † progreſsi, in alia quæ magis vrgebant animum intendimus. In primo autem libro, vbi agitur de virgis variatis, quas ponebat Iacob in aqua, vt in conceptu poſitæ oues eas viderent cum biberent, & varios fœtus parerent: non bene à nobis expoſita

† multum. *quæſt.39.* *Geneſ.30.*

A bis expoſita eſt cauſa, cur iterũ concipientibus non po-
nebat, id eſt, cum alios fœtus conciperent, ſed in priore
queſt.95. conceptu. Nam quæſtionis alterius expoſitio, vbi quæ-
Geneſ.13. ritur, cur dixerit ſocero ſuo Iacob, Et decepiſti mercc-
dem meam decem agnabos: ſatis veraciter enodata, de-
queſt.82. monſtrat iſtam ſicut ſolui debuit non ſolutam. In ter-
tio quoque libro vbi de ſummo agitur ſacerdote, quo
modo crearat filios cum haberet neceſsitatem bis in
Leuit 6. die ingredi in ſancta ſanctorum, vbi erat altare incen-
† quòd. ſi, ad offerendum incenſum mane & veſpera, quò † non
poſſet, ſicut lex dicit, immundus intrare: & eadem lex
dicat, immundum fieri hominem etiam ex concubitu
Leuit.15. coniugali, quem iubet quidem lauari aqua, ſed & lotum
queſt.82. dicit immundum eſſe vſque ad veſperam. Vnde dixi
† fuiſſe. conſequens eſſe, † vt aut continens eſſet, aut diebus ali-
† nunc. quibus intermitteretur incenſum: non † vidi [non] fuiſ-
ſe conſequens. Poteſt enim ſic intelligi quod ſcriptum
† per. eſt: Immundus erit vſque ad veſperam, vt poſt † ipſam
veſperam iam nõ eſſet immundus, ſed vſque ad ipſam,
† vt & † veſpertino iam tempore incenſum mundus offer-
ret, cum propter creãdos filios poſt matutinum incen-
queſt.83. ſum mixtus eſſet vxori. Itémque vbi quæſitum eſt, quo-
Leuit.21. modo phibitus eſſet ſuper funus patris ſacerdos ſum-
B mus intrare, cum eum fieri ſacerdotem (quando vnus
erat) niſi poſt mortem ſacerdotis patris non oporteret:
dixi propter hoc neceſſe fuiſſe, nondum ſepulto patre
ſtatim poſt eius mortem, filium eius conſtitui qui ſuc-
Leuit.6. cederet patri, propter etiam continuationis incenſum,
quod bis in die neceſſe erat offerri, qui ſacerdos ſuper
mortem nondum ſepulti patris prohibetur intrare. Sed
parum attendi potuiſſe hoc præcipi magis propter il-
los qui futuri fuerant ſummi ſacerdotes, non patribus
ſummis ſacerdotibus ſuccedentes, ſed tamen ex filiis,
id eſt, ex poſteris Aaron, ſi forte ſummus ſacerdos aut
filios non haberet, aut ita reprobos haberet, vt nullus
eorum patri deberet ſuccedere. Sicut Samuël ſummo
1.Reg.1. ſacerdoti Heli ſucceſsit: cum ſacerdotis filius ipſe non
eſſet, ſed tamen ex filiis, hoc eſt, ex poſteris eſſet Aaron.
queſt.84. De latrone etiam cui dictum eſt, Hodie mecum eris in
paradiſo; quod non fuerit viſibiliter baptizatus, quaſi
certum poſui, cum ſit incertum: magiſque illum bapti-
zatum fuiſſe credẽdum ſit, ſicut ego quoque alibi poſt-
queſt.48. ea diſputaui. Item quod in quinto libro dixi, vbi com-
memorantur matres in generationibus Euangelicis,
C non eas poſitas niſi cum patribus: verum eſt quidem,
ſed ad rem de qua agebatur non pertinet. Agebatur au-
tem de iis qui ducebant fratrum vel propinquorum
coniuges, eorum qui ſine filiis defuncti eſſent, propter
duos patres Ioſeph, quorum alterum Matthæus com-
2.Retract. memorat, alterum Lucas. De qua quæſtione diligenter
Cap.7. in hoc opere diſſerui cum retractaremus opus noſtrum
cõtra Fauſtum Manichæum. Hoc opus ſic incipit, Cum
ſcripturas ſanctas.

De anima & eius origine. Cap.56.

EOdem tempore quidam Vincẽtius Victor in Mau-
ritania Cæſarienſi, inuenit apud Hiſpanum quen-
dam presbyterum Petrum nõnullum opuſculũ meum,
vbi quodam loco de origine animæ hominum ſingu-
lorum, vtrum ex illa vna primi hominis ac deinde ex
parentibus propagentur, an ſicut illi vni, ſine vlla pro-
pagatione ſingulæ ſingulis dentur: me neſcire confeſ-
ſus ſum. Veruntamen ſcire, animam non corpus eſſe,
ſed ſpiritum. Et contra iſta mea ad eundem Petrum
ſcripſit ille duos libros, quos mihi de Cæſarea Renatus
monachus miſit. Quibus ego lectis, reſponſione mea
quatuor [libros] reddidi. Vnum ad Renatum mona-
chum, alterum ad presbyterũ Petrum, & duos ad eun- C
dem Victorem. Sed ad Petrum, quamuis habeat libri
prolixitatem, tamẽ epiſtola eſt, quam nolui à tribus cæ-
teris ſeparari. In iis autem omnibus, in quibus multa ne-
ceſſaria diſſeruntur, defendi de origine animarum, quæ
ſingulis hominibus dantur, cunctationem meã, & mul-
tos errores atque prauitates præſumptionis eius oſten-
di. Quem tamẽ iuuenem non præpropere deteſtãdum,
ſed adhuc docendum: quanta potui lenitate tractaui, &
ab eo reſcripta correctionis eius accepi. Huius operis
liber ad Renatum ſic incipit, Synceritatem tuam erga
nos. Ad Petrum autem ſic, Domino dilectiſsimo fratri
& compresbytero Petro. Duorum verò nouiſsimorum
ad Vincentium Victorem, Primus ſic [incipit,] Quod
mihi ad te ſcribendum putaui. Secundus autem ſic,
Accipe nunc iam de meipſo.

De adulterinis coniugiis ad Pollentiũ. Cap.57.

SCripſi duos libros de coniugiis adulterinis, quan-
tum potui ſecundum ſcripturas, cupiens ſoluere dif-
ficillimam quæſtionem. Quod vtrum enodatiſsime fe-
cerim, neſcio, immo verò non me perueniſſe ad huius †
rei perfectionem ſentio, quamuis multos ſinus eius ape-
ruerim, quod iudicare poterit quiſquis intelligenter *† eius.*
legit. Huius operis primus liber ſic incipit, Prima quæ-
ſtio eſt frater. Secundus autem ſic, Ad ea quæ mihi ſcri- E
pſeras.

Cõtra aduerſarium legis & prophetarum. Cap.58.

INterea liber quidam cuiuſdam hæretici ſiue Marcio-
niſtæ, ſiue cuiuſlibet eorum, quorum error opinatur
quod iſtum mundum deus non fecerit: nec deus legis
quæ data eſt per Moyſem, & prophetarum ad eandem
legem pertinentium verus ſit deus, ſed peſsimus dæ-
mon, cum apud Carthaginem multis confluentibus &
attentiſsime audientibus, in platea maritima legeretur,
peruenerunt fratres ad eum ſtudioſiſsimè Chriſtiani,
eúmque mihi redarguendum ſine vlla dilatione miſe-
runt, multum rogantes, vt nec ego reſpõdere differrem.
Refelli eum libris duobus, quos ideo prænotaui, Cõtra
aduerſarium legis & prophetarum, quia codex ipſe, qui
miſſus eſt, nomen authoris non habebat. Hoc opus ſic
incipit, Libro quem miſiſtis fratres dilectiſsimi.

Contra Gaudẽtiũ Donatiſtarum epiſcopum. Cap.59.

PEr idem tempus Dulcitius tribunus & notarius, hic
erat in Africa executor imperialiũ iuſsionum con-
tra Donatiſtas datarum. Qui cum dediſſet literas ad
Gaudentium Tamugadenſem Donatiſtarum epiſco-
pum, vnum illorum ſeptem, quos in noſtra collatione
authores ſuæ defenſionis elegerant, exhortans eum ad
vnitatem catholicam, & diſſuadens incendium, quo F
ſe ac ſuos cum ipſa in qua erat eccleſia conſumere
minabatur: addens etiam, vt ſi ſe iuſtos putarent, fu-
gerent potius ſecundum præceptũ domini Chriſti,
quàm nefandis ſe ignibus concremarent. Ille reſcripſit
epiſtolas duas: vnam breuem, feſtinante vt aſſeruit,
perlatore: aliam prolixam, quaſi plenius diligentiúſ-
que reſpondens. Has mihi ſupra memoratus tribunus
exiſtimauit mittendas, vt eas potius ipſe refellerem.
Quas ambas vnó libro redargui. Qui cum in eiuſdem
Gaudentij perueniſſet manus, reſcripſit quod ei viſum
eſt ad meipſum, nulla ratione reſpondens, ſed magis ſe
nec reſpondere, nec tacere potuiſſe declarans. Quod
cum ſatis poſſet intelligenter legentibus, & noſtra at-
que ipſius dicta conferentibus apparere, nolui tamen
ſine reſcripto relinquere quicquid illud fuit. Hinc fa-
ctum eſt, vt hi noſtri ad illũ duo libri eſſent. Hoc opus
ſic incipit, Gaudentius Donatiſtarum Tamugadenſis
epiſcopus.

Tunc

† & G

Cõtra mẽdacium. Cap. 60. TVnc etiam † contra mendacium ſcripſi librum, cuius operis ea cauſa extitit, quòd ad Priſcillianiſtas hæreticos inueſtigandos, qui hæreſim ſuam non ſolum negando atque mentiendo, verumetiam peierando exiſtimant occulendam, viſum eſt quibuſdam catholicis Priſcillianiſtas ſe debere ſimulare, vt eorum latebras penetrarent. Quod ego fieri prohibens hunc librum ſcripſi. *† condidi.* † Hic liber ſic incipit, Multa mihi legenda miſiſti.

Cõtra duas epiſtolas Pelagianorum. Cap. 61. SEquuntur libri quatuor, quos contra duas epiſtolas Pelagianorum ad Epiſcopum Romanæ eccleſiæ Bonifacium ſcripſi: quia cum in manus eius veniſſent, ipſe mihi[eas]miſerat, inueniens in illis calumnioſe tũc poſitum † nomen meum. *† interpoſitum.* Hoc opus ſic incipit, Noueram te quidem fama.

Cõtra Iulianum. Cap. 62. INterea libri quatuor Iuliani Pelagiani, quos ſupra commemoraui, venerunt etiam in manus meas, in quibus comperi illa quæ ex eis decerpſerat qui ea comiti Valerio miſerat, non[omnia] eodem † modo quo *† eo.* à Iuliano dicta ſunt, ad eundem comitem ſcripta, ſed nonnulla eorum aliquantum fuiſſe mutata. Scripſi ergo ſex libros aduerſus illos quatuor, ſed ‖ in ‖ eorũ duo-
H bus primis teſtimoniis ſanctorum, qui fidem catholicam poſt Apoſtolos defenderunt, Iuliani impudentia redarguitur: qui tanquam Manichæorum dogma nobis obiiciendum putauit, quia ex Adam trahi dicimus originale peccatum, quod per lauacrum regenerationis non ſolum in maioribus, verumetiam in paruulis ſoluitur. Quãtum autem ipſe Iulianus quibuſdam ſententiis ſuis adiuuet Manichæos, in primi libri mei parte poſteriore monſtraui. Cæteri autem noſtri quatuor [libris] redduntur illius † ſingulis ſinguli. *† illis.* Verum in huius tanti tamque elaborati operis quinto volumine, vbi commemoraui deformem maritum coniugi ſuæ, ne deformes pareret, proponere in concubitu formoſam ſolere picturam: nomen hominis qui hoc facere ſolebat, quaſi certum poſui, cum ſit incertum, quia memoria me fefellit. *Cap. 9. 22. de ciuit. dei. cap. 25.* Hoc autem Soranus[author]medicinę ‖ artis magiſter ‖ ſcripſit regem Cyprium facere ſolere, ſed nomẽ eius propriũ non expreſſit. *† poſuit.* † Hoc opus ſic incipit, Contumelias tuas.

Enchiridion de fide, ſpe & charitate. Cap. 63. SCripſi etiam librum de fide, ſpe & charitate, cum à me ad quem ſcriptus eſt poſtulaſſet, vt aliquod opuſculum haberet meum de ſuis manibus nõ receſſurum, quod genus Græci enchiridion vocant: Vbi ſatis dili-
I genter mihi videor eſſe complexus, quo modo ſit colendus deus, quam ſapientiam eſſe hominis vtique veram diuina ſcriptura definit. Hic liber ſic incipit, Dici non poteſt.

De cura pro mortuis gerenda. Cap. 64. LIbrum de cura pro mortuis gerenda ſcripſi, cum interrogatus literis fuiſſem, vtrum proſit cuique poſt mortem quòd corpus eius apud ſancti alicuius memoriam ſepeliatur. Hic liber ſic incipit, Diu ſanctitati tuæ coëpiſcope venerande Pauline.

De octo Dulcitij quæſtionibus. Cap. 65. LIber quem prænotaui de octo Dulcitij quæſtionibus, non eſſet in hoc opere commemorandus inter libros meos, cum ſit confectus ex iis, quæ à me in aliis antea conſcripta ſunt, niſi & diſputationis aliquid à nobis interpoſitum reperiretur in eo, & vni earum quæſtionum non ex opuſculo aliquo ‖ alio ‖ meo reſponſionem, ſed tunc quæ potuit occurrere reddidiſſem. Hic liber ſic incipit, Quantum mihi videtur.

De gratia & libero arb. ad Valentinum. Cap. 66. PRopter eos, qui cum defenditur dei gratia, putantes negari liberum arbitrium, ſic ipſi defendũt liberum arbitrium, vt negent dei gratiam, aſſerentes eam ſecundum merita noſtra dari: ſcripſi librum, cuius titulus eſt, K
De gratia & libero arbitrio. Ad eos autem ſcripſi monachos Adrumetinos, in quorum monaſterio de hac re cœperat eſſe contentio, ita vt me conſulere eorum aliqui cogerentur. Hic liber ſic incipit, Propter eos qui liberum hominis arbitrium ſic prædicant.

De correptione & gratia ad quos ſupra. Cap. 67. RVrſus ad eoſdem ſcripſi alterum librum, quem de correptione & gratia prænotaui, cum mihi nunciatum eſſet, dixiſſe ibi quendam, neminem corripiẽdum, ſi dei præcepta non facit, ſed pro illo vt faciat tantummodo orandũ. Hic liber ſic incipit, Lectis literis veſtris.

Hæc opera nonaginta quatuor † in libris ducentis † triginta duobus me dictaſſe recolui, *† tria.* quando hæc retractaui, vtrum aliquos adhuc eſſem dictaturus ignorans, atque ipſam eorum retractationem in libris duobus edidi vrgentibus fratribus, antequam epiſtolas ac ſermones ad populum, alios dictatos, alios à me dictos retractare cœpiſſem.

CHRISTIANO Lectori. L

OPerarum negligentia factũ eſt, Chriſtiane Lector, vt inſcio primùm typographo, Eraſmi hæc cenſura excuderetur. Eam cùm non immeritò delere ſtatuiſſet, nec paginam hãc vacare oporteret, coactus tandem crebra efflagitatione, vt aliquid eius loco reponere pollicerer. Neque ſanè accõmodatius mihi quicquam hoc tempore occurrit, quàm ſi veras tibi cauſas exponã, quibus inductus eſt D. Auguſtinus, vt opera ipſe ſua cenſoria ſeueritate pernotaret, & tam accuratè digeſtas Confeſſionum ſuarũ narrationes in lucem emitteret. Quæ enim ab Eraſmo antè ſunt allata, ea parùm candidè conficta eſſe, manifeſto conuincam argumento. Ac primùm quidem, ſi retractandi laborem ideo ſuſcepiſſet, ne vel adulterina inſcriptionis fraude proprios aliquando fœtus amitteret, vel partus ſuppoſititij parens à poſteris diceretur, quæ precor aſſeueratio poteſt, cur Homilias ſuas & Epiſtolas intactas reliquerit? Niſi hoc fortè ſcripti genus, alienum inuentis ſuſſe autorem quiſpiam neget, quod, vel Eraſmo teſte, plus ſatis eſt quotidiana experiẽtia compertum. Quin & eos quoque libros in eundem catalogum non minore cura redegiſſet, quos ſenior iam conſcripſit, poſt inchoatam retractationem. Aſt non eo conſilio lucubrationum ſuarum cenſuram inſtituit. Longe aliud ſpectaſſe conſtat virum ſanctiſſ. Erat nanq. D. Auguſtinus, ſi quis vnquam poſt iacta eccleſiæ fundamenta, ſingularis ingenij M *felicitate admirandus, & in vero pietatis cultu ardentiſſimus. Itaque à primo ſtatim conuerſionis ſuæ exordio, quod viua voce præſtare non poterat, Chriſtianæ religionis dogmata literarum monumẽtis per totum orbem propagare, & fallaces naſcentium hæreticorum conatus fortiter reprimere cœpit. Contigit autem neophyto, quod ne ſenes quidem ipſi cauere nunc magnopere ſtudent, vt loquendi nonnunquam formulas è philoſophorum ſcholis, & rhetorum officinis deſumptas vſurparet. Has confirmato iudicij acumine, huiuſmodi eſſe animaduertit, quæ vel doctos offendere, vel imperitos in errorem inducere poſſent. Proinde, cum diuulgatis iam innumeris exemplaribus, expungere omnino non liceret, ne cuiuis conquerendi anſa, aut labendi occaſio præberetur, vno decreuit volumine omnia deſignare, quæ in ſcriptis ſuis diſplicerent. Dum tamen deſtinatum opus differre, interuenientium negotiorum impedimenta coegerunt. Tandem Proſperi & Arelatenſis Hilarij literis certior factus eſt, eſſe quamplurimos in Gallia, eo vſque auerſos ab ea, quam de Prædeſtinatione ſecutus eſt, opinione, vt & Pelagianos iniuria affectos aſſererent, & in contrarij dogmatis confirmationem, non modo antiquorum patrum authoritatem, ſed ipſius quoque Auguſtini teſtimonia proferrent. Hoc demum ſtimulo excitatus, quam longè antea cogitarat retractationem ſeriò eſt aggreſſus. Quod quàm verũ ſit, & ipſemet Auguſtinus in præfatione nõ obſcurè ſignificat, & eo etiam*

carent,

A tacitus, ſatis inde perſpicuum eſt, quod nulla prorſus retractarit, quæ
non vel leuiter ſaperent gentiliſmum, vel Pelagiano conſona furori vi-
derentur. Confeſsiones autem ſuas cur tanta diligentia literis manda-
rit Auguſtinus, miror ego Deſ. Eraſmum, tam liberum fuiſſe ab aliis
occupationibus, & tam importunè curioſum, vt aliam commentaretur
rationem, quam ab ipſo autore non ſemel redditam videmus, Tum lib.
Retract. ſecundo, tum manifeſtius Confeſsionum lib. XI. cap. I. his ver-
bis: Nunquid, Domine, cùm tua ſit æternitas, ignoras quæ tibi dico? Aut
ad tempus vides quod fit in tempore? Cur ergo tibi tot rerum narra-
tiones digero? Nō vtique vt per me noueris ea, Sed affectū meū excito
in te, & eorum qui hæc legunt: Vt dicamus omnes, magnus Dominus
& laudabilis valde. Iam dixi & dicā, amore amoris tui facio iſtud.
Hæc cum de ſe Auguſtinus diſertiſſ. verbis teſtetur, neminem ego tam
pertinacem fore puto, vt inficias ire velit, vnicum hunc ſcopum in Con-
feſsionum commentariis ſpectaſſe virum piiſsimum, vt ſuam aliorúm-
que mentem amoris diuini incendiis inflammaret. Sed quæcūque tan-
dem ſcribendi cauſa fuit, hoc conſtanter tibi, lector, affirmare non du-
bito, nihil vnquam id genus in lucem produxiſſe, quod maiore omnium
applauſu exceptū ſit, & vberiore piorum hominum fructu lectitatum.
Quod ne libētius à me, quam verius dictum ſuſpiceris, age, ipſum in-
B primis Auguſtinum teſtem locupletiſsimum, & omni exceptione ma-
iorem, audiamus. Is ergo eodem Retractationū libro, quem paulo ante
citaui, iudicium hoc noſtrum modeſtè quidem, ſed apertè tamen confir-
mat. Confeſsionum, inquit, mearum libri tredecim, & de malis, & de
bonis meis deum laudant, iuſtum & bonum, atque in eum excitant
humanum intellectum & affectum. Interim, quod ad me attinet, hoc in
me egerunt cum ſcriberentur, & agunt cum leguntur. Quid de illis alij
ſentiant ipſi viderint: multis tamen fratribus eos multum placuiſſe, &
placere ſcio. Idem breuius & manifeſtius in grauiſsima illa de bono
perſeuerantia diſputatione. Quid meorum opuſculorum frequentius
& delectabilius innoteſcere potuit, quàm libri Confeſsionum mearum?
Sed quid teſtimoniis opus eſt, cùm experientia longè melius deprehendi
iſta queant? Nullus profectò eſt inter tam varia hominum genera, qui
ex horum lectione non multiplicem percipere poſsit vtilitatem. Quod
ne rudiores quoſdam lateat, qui in euoluendis patrum ſcriptis minus
fortaſſe ſunt verſati, nemini ingratum aut moleſtum fore confido, ſi ex
multis pauca ſubiiciam, quæ à prudenti lectore diligenter hîc notari
debent. Atque illud primum in toto genere operæpretiū eſt admonere,
eam fuiſſe caſuum & errorum Auguſtini varietatem, vt vix quenquā
facile reperias, qui non expreſſam vitæ ſuæ imaginem propoſitam ha-
C beat in hac pulcherrima deſcriptione. Quod quidem, dici non poteſt
quantum inexpertos iuuet, vt cautius ſibi proſpiciant, alieno periculo
edocti. Proximum eſt, quod infelici hac tempeſtate, omnium mentibus
infixum vehementer optarem, Nimirum vt exemplo Auguſtini intel-
ligant, quàm pernicioſa eſſe ſoleat, anxia nimis & curioſa rerum di-
uinarum perſcrutatio, niſi Chriſtiana modeſtia ἀντισταθμῷ, & in ad-
uerſum nitente pondere deprimatur. Fuit nanque ingenio ille adole-
ſcens, earum artium, quæ ad humanitatem pertinent, cognitione mirifi-
cè inſtructus, atque incredibili perquirendæ veritatis deſiderio accen-
ſus. Verum cùm præpoſtero id ſtudio perſequi cœpiſſet, & relicta Chri-
ſti eccleſia, per diſſectas errorum ſectas incertus vagaretur, occulto Dei
iudicio in execrādas lapſus eſt blaſphemias Manichæorum, & in fœ-
diſsimo prodigioſæ hæreſeos cœno miſerè eſt toto nouennio volutatus.
Non quod acutiſsimus & doctiſſ. iuuenis, non ſatis perſpiceret falſa-
rum opinionum inconſtantiam & vanitatem, ſed hoc quoque calami-
tatis habent prauorum dogmatum laquei, quòd difficillimè ſe eorum
extricare poſsit, qui eorum eſt nexibus ſemel irretitus. Doleo non licere
per pagellæ huius anguſtias, pluribus explicare verbis tātis exitij acer-
bitatem. Dabitur fortaſſe opportunior iſthæc tractandi locus. Hoc in-
terim, Chriſtiane lector, admonitum te volo, aliam nō eſſe viam ad in-

veſtiganda cœleſtium oraculorum myſteria, quàm ſi, iuxta Apoſtoli D
præceptum captiuemus intellectum in obſequium fidei. Nemo ingenij
ſui confidentia elatus, à Chriſti ſe corpore diſiungat. Nam quod à cor-
pore ſuo amputatur membrum, fieri nō poteſt quin natiui humoris ali-
mento deſtitutum continuò exareſcat. Nemo eccleſiaſticæ doctrinæ pa-
bula, ex curioſa externorum ſaltuum appetentia faſtidiens, à grege ſe
Chriſti ſegreget. Nullus, crede mihi, extra hæc paſcua locus eſt nō præ-
cipitiis plenus, nihil omnino herbarum ibi guſtabis, non lethali infe-
ctum veneno. Nemo te alliciat amœnitas, non coloris capiat pulchritudo,
non gratus ſaporis ſuauitas te fallat. Hæc enim blandimenta ſunt & il-
lecebræ callidi ſerpentis, in eum tantummodò finem comparata, vt in-
cautas ouium Chriſti mentes in errorum retia inducat. Sed longius di-
lapſus ſum quàm inſtitui. Eſt tertio animaduerſione dignū, quòd tam
graphicè nobis depingat hæreticorū ingenia, mores, ſermones. Lege quæ
lib. tertio & quinto de Manichæis & Fauſto eorum epiſcopo recenſet:
nihil ferè reperies, quod nō ita conueniat in noſtri temporis ſeductores,
vt mutato nomine de his ipſis ſcriptum videatur. Nec mirum. Veſtem
mutare poſſunt, naturam non poſſunt. Eundem omnes habent præce-
ptorem, verſipellem quidem illum & quoduis diſsimulare peritum, ſed
nunquam tamen diſsimilem ſibi. Hæc cum legimus in priſcis eccleſiæ
catholicæ ſcriptoribus, maximè nobis danda eſt opera, ne quorū frau- E
des multis ante ſeculis iam apertè detectas cernimus, eorum nos con-
tubernio delectemur. Accedit quarto quod magnam vim habet ad
fouendam & confirmandam eorum ſpem, qui, cùm immenſa peccato-
rum mole oppreſſos ſe vident, & tenacibus diutinæ conſuetudinis
vinculis obſtrictos, vel ignauiter animum plus æquo deſpondent, vel
deſperata venia, omnes ſcelerum habenas obſcœnæ cupiditati relaxāt.
Maior eſt diuinæ miſericordiæ magnitudo, quàm vt noſtris æquari
iniquitatibus poſsit. Proponitur nobis diſſolutiſsimus adoleſcens Augu-
ſtinus, qui eouſque voluptatum corporis gurgiti demerſus aliquando
fuit, vt nihil in hac vita iucundum ſibi perſuaderet, ſi ex hac ſe vora-
gine eripi pateretur. Atque adeo creſcente indies libidinum ardore,
omnium mortalium incontinentiſsimus triceſimū ætatis annum eſt in-
greſſus. Sed clementiſsimus ille fragilis maſſæ parens, qui ab excelſo
maieſtatis ſuæ throno, ærumnas hominum miſeratur, nō modo validas
concupiſcentiæ catenas penitùs aliquando Auguſtino diſſoluit, ſed infi-
nita quoque ſpiritus ſui gratia, ad eum caſtitatis gradum breui euexit,
quem in infirma hac mortalis vitæ cōditione, attingere pauciſsimis da-
tum eſt, tranſcendere verò nulli. Idem iam deus eſt qui ſemper fuit, in-
effabili amore opera manuum ſuarum ad æternæ legis præſcripta re-
ducens. Nemo ſibi negatum iri vereatur, quod gratis eſt Auguſtino F
conceſſum. Nos, quantum patitur naturæ imbecillitas, nitamur, & ſub
graui corruptionis pondere vacillantes, opem ab eo identidem implo-
remus, quo corroborante, nihil arduum ſentiemus aut difficile, nihil
quod virium noſtrarum ſuperet facultatem. Neque enim mentiri poteſt
qui dixit, Petite & accipietis pulſate & aperietur vobis. Sunt denique
in his libris, plurima de abditis religionis noſtræ myſteriis eruditiſ-
ſimè & ſubtiliſſ. diſputata, quæ paulò attentiore ſtudio legentem non
effugient, Vſque adeo, vt in iſtis quoque quæ de infantia ſua & pueri-
tia commemorat, grauiſsimum mihi theologum egiſſe videatur, atque
ad ipſas prauitatis noſtræ radices, magno ingenij acumine penetraſſe.
Nec ſecus profectò iudicaſſet Deſ. Eraſmus, ſi eo animi affectu cuncta
perlegiſſet, quo ſunt à ſanctiſs. & doctiſs. viro conſcripta. Sed ſolent e-
pulæ vel exquiſitiſsimæ, & nulla non ſuauitate conditæ, nauſeam iis
parere, qui palati vitio laborant, aut ſtomachi vexantur μαλακίᾳ.

Plura addere non licet. Tu verò, pie lector, frequenti Confeſsio-
num lectione, non modo quæ diximus vera eſſe intelliges,
ſed ne minimam quidem eorum partem nos in-
dicaſſe, quæ per totum ſunt volumen co-
pioſiſsimè diſperſa. Vale.

G DIVI AV-
RELII AVGVSTINI
Confeſſionum liber primus.

Pſal.144. MAGNVS es domine &
Pſal.146. laudabilis valde † [&]
† *nimis.* magna[eſt] virt⁹ tua,&
Admira- ſapiētiæ tuæ nō eſt nu-
tur diuinā mer⁹.Et laudare te vult
maieſtatē, homo aliqua portio
accēſus cu creaturæ tuæ, & homo
piditate il- circunferēs mortalitatē
lam laudi- ſuam, circunferēs teſti-
bus proſe- monium peccati ſui, &
quendi. teſtimoniū quia ſuper-
Cap.1. bis reſiſtis,& tamen laudare te vult homo aliqua portio
Iacob.4. creaturæ tuæ. Tu † enim † & excitas vt laudare te dele-
† *domine.* ctet. Quia feciſti nos ad te , & inquietū eſt cor noſtrum
donec requieſcat in te.Da mihi deus † ſcire & intellige-
re , verum ſit prius inuocare te,an laudare te , &(ſi)ſcire
te prius ſit, an inuocare te. Sed quis te inuocat neſciens
H te?Aliud enim pro alio poteſt inuocare neſciens te. An
Rom.10. potius inuocaris,vt ſciaris?Quomodo autē inuocabunt
in quem non crediderunt ? Aut quomodo credent ſine
prædicante ? Et laudabunt dominū qui requirunt eum.
Pſal.21. Quærentes enim inuenient eum, & inuenientes lauda-
bunt eum. Quæram te domine inuocans te,& inuocem
te credens in te , prædicatus es enim nobis. Inuocat te
† *domine.* deus † fides mea quā dediſti mihi,quam inſpiraſti mihi
per humanitatē filij tui, per miniſteriū prædicatoris tui.
A deo ha- ET quomodo inuocabo deum meum , deum & do-
ber homo minum meum? Quoniam vtique in meipſum eum
vt ſit, & vocabo,cum inuocabo eū. Et quis locus eſt in me , quò
quod deus veniat in me deus meus ? Quò deus veniat in me,deus
in eo et ip- qui fecit cœlum & terram?Ita ne domine deus meus eſt
ſe in deo. quicquam in me quod capiat te?An verò cœlum & ter-
Cap.2. ra quę feciſti,& in quibus me feciſti capiunt te?An quia
ſine te non eſſet quicquid eſt : fit, vt quicquid eſt capiat
† *qui.* te?Quoniam itaque & ego ſum,quid † peto vt venias in
I me,qui non eſſem niſi eſſes in me? [Quo enim recedam
† *ſum iam* extra cœlum?] Non enim ego iam in inferis, † & tamen
īferi, aliās etiam ibi es. Nam & ſi deſcendero in infernum , ades.
in inferno. Non ergo eſſem deus meus,qui non omnino eſſem,niſi
Pſal.138. eſſes in me.An potius non eſſem niſi eſſem in te,ex quo
Rom.11. omnia,per quem omnia,in quo omnia ? Etiā ſic domi-
ne , etiam ſic. Quò te inuoco cum in te ſim ? Aut vnde
venias in me ? Quò enim recedam extra cœlum & ter-
ram,vt inde in me veniat deus meus, qui dixit : Cœlum
& terram ego impleo?

Hier.23. CApiúntne ergo te cœlum & terra , quoniam tu im-
Deus vbi- ples ea ? An imples , & reſtat , quoniam non te ca-
que totus, piunt ? Et quò refundis quicquid impleto cœlo & terra
& nō per reſtat ex te ? An non opus habes vt à quoquam conti-
partes à nearis qui contines omnia, quoniam quę imples conti-
creatura nendo imples ? Non enim vaſa quæ te plena ſunt, ſtabi-
capitur. lem te faciunt , quia & ſi frangantur,non effunderis. Et
Cap.3. cum effunderis ſuper nos,nō tu iaces,ſed erigis nos,nec
† *diſſiparis.* tu diſpergeris , † ſed colligis nos. Sed qui † imples om-
† *quo.* nia , te toto imples omnia. An quia te totum non poſ-
ſunt capere omnia, partem tui capiunt, & eandem par-
tem ſimul omnia capiunt ? An ſingulas ſingula,maiores
maiora , minores minora capiunt ? Ergo eſt aliqua pars
tua maior,aliqua minor. An vbique totus es,& res nulla K
te totum capit?

QVid es ergo deus meus ? quid rogo , niſi dominus
deus ? Quis enim dominus præter dominum? *Deus om-*
aut quis deus præter deum noſtrum ? Summe, optime, *nibus, do-*
potentiſsime , omnipotentiſsime , miſericordiſsime & *nat , nihil*
iuſtiſsime,ſecretiſsime & præſentiſsime,pulcherrime & *amittens.*
fortiſsime , ſtabilis & incomprehenſibilis, immutabilis *Cap.4.*
mutans omnia,nunquam nouus,nunquam vetus,inno- *Pſal.17.*
uans omnia,& in vetuſtatem perducēs ſuperbos, & ne- *Sapiens.7.*
ſciunt. Semper agens, ſemper quietus, colligens & non
egens, portans & implēs & protegens,creans & nutriēs
& perficiens , quærens cum nihil deſit tibi,amas nec æ-
ſtuas,zelas & ſecurus es, pœnitet te & nō doles,iraſceris
& tranquillus es,opera mutas, nec mutas conſilium,re-
cipis quod inuenis & nūquam amiſiſti. Nunquā inops,
& gaudes lucris.Nūquam auarus & vſuras exigis:ſuper-
erogatur tibi vt debeas , & quis habet quicquam non
tuum ? Reddis debita nulli debens , donas debita nihil
perdens. Et quid dicimus deus meus,vita mea,dulcedo
mea ſancta,aut quid dicit aliquis cum de te dicit? Et væ
tacentibus de te,quoniam loquaces muti ſunt. L

QVis mihi dabit acquieſcere in te ? Quis mihi dabit *Orat ve-*
vt venias in cor meū, & inebries illud, vt obli- *niam ad-*
uiſcar mala mea, & vnum bonum meum amplectar te? *miſſorum*
Quid mihi es ? Miſerere vt loquar , Quid tibi ſum ipſe, *& chari-*
vt amari te iubeas à me,& niſi faciam, iraſcaris mihi, & *tatem dei.*
mineris ingentes miſerias ? Paruáne eſt ipſa miſeria, *Cap.5.*
ſi non amem te ? Hei mihi . Dic mihi per miſerationes *Pſal.34.*
tuas domine deus meus quid ſis mihi. Dic animæ meæ,
ſalus tua ego ſum. Sic dic vt audiam. Ecce aures cordis
mei ante te domine, Aperi eas , & dic animæ meæ,ſalus
tua ego ſum.Curram poſt vocem hanc,& † apprehendā † *vt.*
te.Noli abſcondere à me faciem tuam. Moriar, ne mo-
riar,vt eam videā. Anguſta eſt domus animæ meæ,quo
venias ad eam , dilatetur abs te. Ruinoſa eſt, refice eam.
Habet quę offendāt oculos tuos,fateor & ſcio.Sed quis
mūdabit eam? Aut cui alteri præter te clamabo?Ab oc- *Pſal.18.*
cultis meis mūda me domine , & ab alienis parce ſeruo *Pſal.115.*
tuo. Credo , propter quod & loquor. Domine tu ſcis. *Pſal.31.*
Nónne tibi prolocutus ſum aduerſum me delicta mea *Hier.2.*
deus meus,& tu dimiſiſti impietatem cordis mei? Non *Pſal.14.*
iudicio contendo tecum, qui veritas es,& ego nolo fal- *Pſal.129.*
lere meipſum,ne mentiatur iniquitas mea ſibi. Non er- M
go iudicio contendo tecum , quia ſi iniquitates obſer-
uaueris domine,domine quis ſuſtinebit?

SEd tamen ſine me loqui apud miſericordiam tuam, *Quòd om-*
me terram & cinerem. Sine me tamen loqui , quo- *nia bene-*
niam ecce miſericordia tua eſt, non homo irriſor meus *ficia rece-*
cui loquor. Et tu fortaſſe irrides me, ſed conuerſus mi- *perit à deo,*
ſereberis mei. Quid enim eſt quod volo dicere domi- *& in ipſo*
ne deus meus,niſi quia neſcio vnde venerim huc in iſtā *conſerue-*
dico mortalem vitam , mortalem dicam vitam , an *tur ab ip-*
mortem vitalem ? neſcio. Et ſuſceperunt me conſola- *ſa.Cap.6.*
tiones miſerationum tuarum , ſicut audiui à parenti-
bus carnis meæ , ex qua † & in qua formaſti me in tem- † *quo.*
pore.Non enim ego memini.Exceperunt ergo me con-
ſolationes lactis humani. Nec mater mea , vel nutrices
meæ ſibi vbera implebant , ſed tu mihi domine per eas
dabas alimentum infantiæ ſecundum inſtitutionem
tuam , & diuitias vſque ad fundū rerum diſpoſitas. Tu
etiā mihi dabas nolle amplius quàm dabas , & nutrien-
tibus me velle mihi dare quod illis † dabas. Dare enim † *eis.*
mihi per ordinatum affectum volebāt, quo ex te abun-
dabāt.Nam bonum erat eis bonum meum ex eis, quod

A ex eis non, ſed per eas erat. Ex te quippe bona omnia deus, & ex deo meo ſalus mihi vniuerſa. Quod animaduerti poſtmodum clamāte te mihi per hęc ipſa, quæ tribuis intus & foris. Nam tunc ſugere noram & acquieſcere delectationibus, flere autem offenſiones carnis

Infantia Auguſt.

meæ, nihil amplius. Poſt hæc [&] ridere cœpi, dormiens primo, deinde vigilans. Hoc enim de me mihi indicatum eſt, & credidi, quoniam ſic videmus & alios infantes. Nam iſta mea non memini. Et ecce paulatim ſentiebam vbi eſſem, & voluntates meas volebam oſtendere eis, per quos implerentur, & non poteram, quia illæ intus erant, foris autem illi, nec vllo ſuo ſenſu valebant introire in animā meam. Itaque iactabam membra & voces, ſigna ſimilia voluntatibus meis, pauca quæ poteram qualia poteram. Non enim erant veriſimilia. Et cum mihi nō obtemperabatur, vel non intellecto, vel ne obeſſet, indignabar non ſubditis maioribus, & liberis non ſeruiētibus, & me de illis flendo vindicabam. Tales eſſe infantes didici, quos diſcere potui, & me talē fuiſſe magis mihi ipſi indicauerunt non ſcientes, quàm ſcientes nutritores mei. Et ecce infantia mea olim mortua eſt, &

B ego viuo. Tu autem domine, qui & ſemper viuis, & nihil moritur in te, quoniam ante primordia ſeculorum, & ante omne quod vel ante dici poteſt, tu es, & deus es dominusq; omnium quæ creaſti. Et apud te rerum omnium inſtabilium ſtant cauſæ, & rerum omnium mutabilium immutabiles manent origines, & omnium irrationabilium & temporalium ſempiternæ viuunt rationes. Dic mihi ſupplici tuo deus, & miſericors miſero tuo, dic mihi vtrum alicui iam ætati meæ mortuæ ſucceſſerit infantia mea, an illa eſt quam egi intra viſcera matris meæ? Nam & de illa mihi nonnihil indicatum eſt, & prægnantes ipſe vidi fœminas. Quid etiam ante hāc dulcedo mea deus meus? Fui ne alicubi aut aliquis? Nam quis mihi dicat iſta non habeo, nec pater nec mater potuerunt, nec aliorum experimentum, nec memoria mea. An irrides me iſta quærētem, teq; de hoc quod noui laudari te à me iubes, & confiteri me tibi? Confiteor tibi domine cœli & terræ, laudem dicēs tibi de primordiis & infantia mea, quæ non memini, & dediſti ea homini ex aliis de ſe conîicere, & authoritatibus etiam muliercularum multa de ſe credere. Eram enim & viuebam etiam tunc, & ſigna quibus ſenſa mea nota aliis fa-

C cerem, iam in fine infantiæ quęrebam. Vnde hoc tale animal niſi abs te domine? An quiſquam ſe faciendi erit artifex, aut vlla vena trahitur aliunde, qua eſſe & viuere currat in nos, præterquàm quod tu facis nos domine, cui eſſe & viuere non aliud atque aliud eſt, quia ſumme eſſe atque ſumme viuere idipſum es? Summus enim es & non mutaris, neque peragitur in te hodiernus dies, & tamen in te peragitur, quia in te ſunt & iſta omnia. Non enim haberet vias tranſeundi, niſi cōtineres ea. Et quo-

Pſal. 101.

niam anni tui non deficient, anni tui hodiernus dies. Et quàm multi iam dies noſtri & patrū noſtrorum per hodiernum tuum tranſierunt, & ex illo acceperunt modos, & vtcunque extiterunt, & tranſibunt adhuc alij, & accipient, & vtcunque exiſtent. Tu autem idem ipſe es, & omnia craſtina atque vltra, omniáque heſterna & re-

Infantiā quoq; peccatis eſſe obnoxiā.

tro, hodie facies, hodie feciſti. Quid ad me, ſi quis non intelligat? Gaudeat & ipſe dicēs, Quid eſt hoc? Gaudeat etiam ſic, & amet non inueniēdo inuenire potius, quàm inueniendo non inuenire te.

Cap. 7.

EXaudi deus. Væ peccatis hominum. Et homo dicit hęc, & miſereris eius, quoniam tu feciſti eum, & peccatum non feciſti in eo. quis me commoneat peccati infantiæ meæ? Quoniam nemo mundus à peccato co- D ram te, nec infans, cuius eſt vnius diei vita ſuper terram. *Iob. 25.*

Quis me commoneat? An quilibet tantillus nunc paruulus, in quo video quod non memini de me? Quid ergo tunc peccabam? An quia vberibus inhiabam plorās? Nam ſi nunc faciam, non quidem vberibus, ſed eſcæ congruenti annis meis ita inhians, deridebor atque reprehendar iuſtiſsime. Tunc ergo reprehendenda faciebam: ſed quia reprehendentem intelligere non poteram, nec mos reprehendi me, nec ratio ſinebat. Nam extirpamus & eiicimus iſta creſcentes. Nec vidi quenquam ſcientem, cum aliquid purgat, bona proiicere. An pro tempore etiam illa bona erant flendo petere, etiam quod noxie daretur, indignari acriter non ſubiectis hominibus liberis & maioribus, hiſque à quibus genitus eſt, multiſque præterea prudentioribus, non ad nutum voluntatis obtemperātibus feriendo nocere niti quantum poteſt, quia non obeditur imperiis, quibus pernicioſe obediretur? Ita imbecillitas membrorum infantilium innocens eſt, non animus infantium. Vidi ego & expertus ſum zelantem paruulum, nondum loquebatur, & intuebatur pallidus amaro aſpectu collacta- E neum ſuum. Quis hoc ignorat? Expiare ſe dicunt iſta matres atque nutrices, neſcio quibus remediis. niſi verò & iſta innocentia eſt, in fonte lactis vbertim manante atque abundante ꝙ opulentiſsimum, ꝙ opis egentiſsimum, & illo adhuc vno alimēto vitam ducentem, conſortem non pati. Sed blande tolerantur hæc, non quia nulla vel parua, ſed quia ætatis acceſſu peritura ſunt. Quod licet probes, tamen ferri æquo animo eadem ipſa non poſſunt, quādo in aliquo annoſiore deprehenduntur. Tu itaque domine deus meus, qui dediſti vitam infanti, & corpus, quod ita vt videmus, inſtruxiſti ſenſibus, compegiſti membris, figura decoraſti, próque eius vniuerſitate atque incolumitate omnes conatus animantis inſinuaſti, iubes me laudare te in iſtis & confiteri tibi, & pſallere nomini tuo altiſsime: quia deus es omnipotens *Pſal. 91.*

& bonus, etiam ſi ſola iſta feciſſes, quæ nemo alius poteſt facere, niſi tu vne, à quo eſt omnis modus, formoſiſsime qui formas omnia, & lege tua ordinas omnia. Hanc ergo ætatem domine, qua me vixiſſe non memini, de qua aliis credidi, & quam me egiſſe ex aliis infantibus conieci, quanquam iſta multum fida coniectura ſit, piget me annumerare huic vitæ meę qua ego viuo in F hoc ſeculo. Quantum enim attinet ad obliuionis meæ tenebras, par illi eſt qua vixi in matris vtero. Quod & ſi in iniquitate conceptus ſum, & in peccatis me mater *Pſal. 50.*

mea in vtero aluit, vbi oro te deus meus vbi domine ego ſeruus tuus, vbi aut quando innocens fui? Sed ecce omitto illud tempus. Et quid mihi iam cum eo eſt, cuius nulla veſtigia recolo?

Deſcriptio pueritiæ. Cap. 8.

NOnne ab infantia huc pergens veni in pueritiam, vel potius ipſa in me venit, & ſucceſsit infantiæ? Nec diſceſsit illa, quò enim abiit? Et tamen iam nō erat. Non enim eram infans qui non farer, ſed iam puer loquens eram, & memini hoc, & vnde loqui didicerim poſt aduerti. Non enim docebant me maiores homines præbentes mihi verba certo aliquo ordine doctri-

Quomodo diſcāt infantes loqui.

næ, ſicut paulopoſt literas: ſed ego ipſe mente quam dediſti mihi deus meus, cum gemitibus & vocibus variis, variiſq; membrorum motibus edere vellem ſenſa cordis mei, vt voluntati pareretur, nec valerem quæ volebam omnia, nec quibus volebam omnibus prenſabam memoria, cum ipſi appellabant rem aliquam: & cum ſecundum eam vocem corpus ad aliquid mouebant, vi-

G debam & tenebã hoc ab eis vocari rem illam, quod ſonabant, cum eam vellent oſtẽdere. Hoc autem eos velle ex motu corporis aperiebatur, tanquam verbis naturalibus omnium gentium, quæ fiunt vultu & nutu oculorum, cæterorumq; membrorum actu, & ſonitu vocis, indicante affectionem animi, in petẽdis, habendis, reiiciendis, fugiendiſve rebus. Ita verba in variis ſententiis, locis ſuis poſita, & crebro audita, quarum rerum ſigna eſſent, paulatim colligebam, meaſq; iam volũtates edomito in eis ſignis ore, per hæc enunciabam. Sic cum his, inter quos eram, voluntatum enunciandarum ſigna communicaui, & vitæ humanæ procelloſam ſocietatem altius ingreſſus ſum, pendens ex parentum authoritate, nutúque maiorum hominum.

Odiũ literarũ, et amor luſus in pueris. Cap. 9.

DEus deus meus, quas ibi miſerias expertus ſum & ludificationes, quãdoquidem mihi recte viuere puero id proponebatur, obtemperare monẽtibus, vt in hoc ſeculo florerem & excellerem linguoſis artibus ad honorem hominum, & falſas diuitias famulantibus. Inde ad ſcholas datus ſum vt diſcerem literas, in quibus quid vtilitatis eſſet, ignorabam miſer, & tamen ſi ſegnis in I diſcendo eſſem, vapulabam. Laudabatur enim hoc à maioribus, & multi ante nos vitam iſtam agentes, præſtruxerunt ærumnoſas vias, per quas tranſire cogebamur, multiplicato labore & dolore filiis Adam. Inuenimus autem domine homines rogantes te, & didicimus ab eis, ſentientes te, vt poteramus, eſſe magnum aliquem, qui poſſes etiam non apparens ſenſibus noſtris, exaudire nos & ſubuenire nobis. Nam puer cœpi rogare te auxilium & refugium meum, & in tuam inuocationem rumpebam nodos linguæ meæ: & rogabam te paruus, non paruo affectu, ne in ſchola vapularem. Et cum me non exaudiebas, quod non erat ad inſipientiam mihi, ridebantur à maioribus hominibus † ab ipſis parentibus, qui mihi accidere mali nihil volebant, plagæ meæ, magnum tunc & graue malum meum. Eſt ne quiſquam domine tam magnus animus prægrandi affectu tibi cohærens, eſt ne (inquam) quiſquam? Facit enim hoc etiam quædam ſtoliditas. Eſt ergo qui tibi pie cohærendo ita ſit affectus granditer, vt equuleos & vngulas, atque huiuſcemodi varia tormenta, pro quibus effugien-

Pſal. 21.
† atque.

H dis tibi per vniuerſas terras cum timore magno ſupplicatur, ita parui æſtimet, irridens eos qui hæc acerbiſſime infligunt, quemadmodum parentes noſtri ridebant tormenta quibus pueri à magiſtris affligebamur? Non enim aut minus ea metuebamus, aut minus te de his euadendis deprecabamur, & peccabamus tamen minus ſcribendo, aut legendo, aut cogitando de literis quàm exigebatur à nobis. Non enim deerat domine memoria vel ingenium, quæ nos habere voluiſti pro illa ætate ſatis, ſed delectabat ludere, & vindicabatur in nos ab eis qui talia (vtique) agebant. Sed maiorum nugæ negotia vocantur, puerorum autem talia cum ſint, puniuntur à maioribus, & nemo miſeratur pueros, vel illos vel vtroſque: niſi verò approbet quiſquam bonus rerum arbiter, vapulaſſe me, quia ludebam pila puer, & eo ludo impediebar quo minus celeriter diſcerem literas, quibus maior deformius luderem. Haud aliud faciebat idem ipſe à quo vapulabam. Qui ſi in aliqua quæſtiuncula à cõdoctore ſuo victus eſſet, magis bile atque inuidia torqueretur, quàm ego cum in certamine pilæ à colluſore meo ſuperabar.

Ob pilæ luſum neglexit miſſa parẽtum. Cap. 10.

ET tamen peccabã domine deus ordinator & creator omnium rerum naturalium, peccatorum autem tantum non ordinator. Domine deus meus peccabam faciendo contra præcepta parentum, & magiſtrorum K illorum. Poteram enim poſtea bene vti literis quas volebant vt diſcerem, quocunque animo illi mei. Non enim meliora eligens, inobediens eram, ſed amore ludendi, amans in certaminibus ſuperbas victorias, & ſcalpi aures meas falſis fabellis, quo prurirent ardentius, eadem curioſitate magis magiſq; per oculos periculoſa micante in ſpectacula ludóſque maiorum, quos tamen qui edunt, ea dignitate præditi excellunt, vt hoc penè omnes optent paruulis ſuis: quos tamen cædi libenter patiuntur, ſi ſpectaculis talibus impediantur à ſtudio, quo eos ad talia edenda cupiunt peruenire. Vide iſta domine miſericorditer, & libera nos iam inuocantes te, libera etiam eos, qui nondum te inuocant, vt inuocent te, & liberes eos.

Puer morbo corripitur, yeualeſcens baptiſmum differt. cap. 11.

AVdieram enim ego adhuc puer de vita æterna nobis promiſſa per humilitatem domini dei noſtri deſcendentis ad ſuperbiam noſtram, & ſignabar iam ſigno crucis eius, & condiebar eius ſale, iam inde ab vtero matris meæ, quæ multum ſperauit in te. Vidiſti domine cum adhuc puer eſſem, & quodam die preſſus ſtomachi dolore, repente æſtuarem penè moriturus, vidiſti deus meus, quoniam cuſtos meus iam eras, quo L motu animi & qua fide baptiſmum Chriſti tui, dei & domini mei, flagitaui à pietate matris meæ, & matris omnium noſtrũ eccleſiæ tuæ. Et conturbata mater carnis meæ, quoniam & ſempiternam ſalutem meam charius parturiebat corde caſto in fide tua, iam curaret feſtinabunda, vt ſacramẽtis ſalutaribus initiarer & ablue-rer, te domine Ieſu confitens in remiſſionem peccatorum, niſi ſtatim recreatus eſſem. Dilata eſt itaque mundatio mea, quaſi neceſſe eſſet adhuc ſordidari † ſi viuerem, quia videlicet poſt lauacrum illud maior & periculoſior in ſordibus delictorum reatus foret. Ita iam credebam, & illa & omnis domus, niſi pater ſolus, qui tamen non euicit in me ius maternæ pietatis, quo minus in Chriſtum crederem, ſicut ille nondum crediderat. Nam illa ſatagebat, vt tu mihi pater eſſes deus meus potius quàm ille, & in hoc adiuuabas eam, vt ſuperaret virum cui melior ſeruiebat, quia & in hoc tibi vtique id iubenti ſeruiebat. Rogo te deus meus, vellem ſcire ſi tu etiam velles, quo conſilio dilatus ſum, ne tunc baptizarer, vtrum bono meo mihi quaſi laxata ſint lora peccandi, an non laxata ſint? Vnde ergo etiam nunc de aliis at- M que aliis ſonat vndique in auribus noſtris, Sine illum, faciat quod vult, nondum enim baptizatus eſt: & tamen in ſalute corporis nõ dicimus, Sine, vulneretur amplius, nondum enim ſanatus eſt. Quanto ergo melius vt cito ſanarer, & id ageretur mecum meorum meaq; diligentia, vt recepta ſalus animæ meæ tuta eſſet tutela tua, qui dediſſes eam? Melius verò. Sed quot & quanti fluctus impendere tentationum poſt pueritiam videbantur, nouerat eos iam illa mater, & tibi tam eos vnde poſtea formarer, quàm ipſam iam effigiem cõmittere volebat.

Obſerua modũ ſignãdi pueros ſigno crucis.

† Vt adhuc ſordidarer.

Ad literas cogebatur, quo tamen deus vtebatur bene. Cap. 12.

IN ipſa tamen pueritia, de qua mihi minus quàm de adoleſcentia metuebatur, non amabam literas, & me in eas vrgeri oderam, & vrgebar tamen, & mihi bene fiebat, nec faciebam ego bene: Non enim diſcerem, niſi cogerer. Nemo autem inuitus bene facit, etiam ſi bonum eſt quod facit. Nec qui me vrgebãt, bene faciebãt: ſed bene mihi fiebat abs te deus meus. Illi enim non intuebantur quò referrem quod me diſcere cogebãt, præterquam ad ſatiandas inſatiabiles cupiditates copioſæ inopiæ, & ignominioſæ gloriæ. Tu verò cui numerati ſunt capilli capitis noſtri, errore omnium qui mihi in-

Matth. 10.

ſtabant

A ſtabant vt diſcerem, vtebaris ad vtilitatem meam: meo autem qui diſcere nolebam, vtebaris ad pœnam meam, qua plecti non eram indignus tantillus puer & tantus peccator. Ita de non benefacientibus tu benefaciebas mihi, & de peccante meipſo iuſte retribuebas mihi. Iuſſiſti enim & ſic eſt, vt pœna ſua ſibi ſit omnis inordinatus animus.

Quib⁹ ſtudiis ponſiſſimũ ſit delectatus. Cap. 13. li. 3. de Trinitate in proœmio. Pſal. 77.

QVid autem erat cauſæ cur Græcas literas oderam, quibus puerulus imbuebar, ne nunc quidem mihi ſatis exploratum eſt. Adamaueram enim Latinas non quas primi magiſtri, ſed quas docent qui Grammatici vocantur. Nam illas primas vbi legere & ſcribere & numerare diſcitur, non minus oneroſas pœnaleſque habebam quàm omnes Græcas. Vnde tamen & hoc niſi de peccato & vanitate vitæ, quia caro eram & ſpiritus ambulans & non reuertens? Nam vtique meliores, quia certiores erant primæ illæ literæ, quibus fiebat in me, & factũ eſt, & habeo illud vt legam ſi quid ſcriptum inuenio, & ſcribam ipſe ſi quid volo, quàm illæ quibus tenere cogebar Aeneæ neſcio cuius errores, oblitus errorum meorum, & plorare Didonem mortuam, quia ſe occidit ob amorem, cum interea meip-
B ſum in his à te morientem deus meus vita mea, ſiccis oculis ferrem miſerrimus. Quid enim miſerius miſero non miſerãte ſeipſum, & flente Didonis mortem, quæ fiebat amando Aeneam, non flente autem mortem ſuam, quæ fiebat non amando te? Deus lumen cordis mei, & panis oris intus animæ meæ, & virtus maritans mentem meam & ſinum cogitationis mẽtis meæ, non te amabam, & fornicabar abs te, & fornicanti ſonabat vndique euge euge. Amicitia enim mundi huius, fornicatio eſt abs te. Et euge euge dicitur, vt pudeat ſi nõ ita ſit homo. Et hæc non flebam, ſed flebam Didonem extinctam, ferróque extrema ſecutam, ſequèns ipſe extrema condita tua, relicto te, è terra iens in terram: & ſi prohiberer ea lege dolerem, quia non legerem quod dolerem. Talis dementia honeſtiores & vberiores literæ putantur, quàm illæ quibus legere & ſcribere didici. Sed nunc in animam meam clamet deus meus, & veritas tua dicat mihi, Non eſt ita, Melior eſt prorſus doctrina illa prior. Nam ecce paratior ſum obliuiſci errores Aeneæ, atque omnia eiuſmodi, quàm ſcribere & legere. At enim vela pendent in liminibus Grammaticarum ſcholarum, ſed non illa magis honorem ſecreti, quàm tegumentum erroris ſignificant. Non cla-
C ment aduerſus me quos iam non timeo, dum cõfiteor tibi quæ vult anima mea deus meus, & acquieſco in reprehẽſione malarum viarum mearum, vt diligã bonas vias tuas. Non clament aduerſum me vẽditores Grammaticæ vel emptores, quia ſi proponam eis, interrogãs verum verum ſit, quod Aeneam aliquando Carthaginem veniſſe poëta dicit, indoctiores ſe neſcire reſpondebunt, doctiores autem etiam negabũt verum eſſe. At ſi quæram quibus literis ſcribatur Aeneæ nomen, omnes mihi qui hæc didicerunt, verum reſpondebunt, ſecũdum id pactum & placitũ, quo inter ſe homines iſta ſigna firmarunt. Item ſi quæram, quid horum maiore vitę huius incõmodo quiſq; obliuiſcatur, legere & ſcribere, an poëtica illa figmenta, quis non videat quid reſponſurus ſit, qui non eſt penitus oblitus ſui? Peccabam ego puer cum illa inania iſtis vtilioribus amore prępo-nebam, vel potius iſta oderã, illa amabã. Iam verò vnũ & vnũ, duo, duo & duo quatuor, odioſa cãtio mihi erat, & dulciſſimũ ſpectaculũ vanitatis, equus ligneus plen⁹ armatis, & Troiæ incẽdium, atq; ipſius vmbra Creuſæ.

Pſal. 34. Iacob. 4. Vela in oſtiis ludi literarij.

De literis Græcis & Latinis. Cap. 14.

CVr ergo Græcam etiam Grammaticam oderam D talia cantantem? Nam & Homerus peritus texere tales fabellas, & dulciſſime vanus eſt, mihi tamen amarus erat puero. Credo etiam Græcis pueris Virgilius ita ſit, cum eum ſic diſcere coguntur, vt ego illum: videlicet difficultas omnino ediſcendæ peregrinæ linguæ, quaſi felle aſpergebat omnes ſuauitates Græcas fabuloſarum narrationum. Nulla enim verba illa noueram, & ſæuis terroribus ac pœnis vt noſſem inſtabatur mihi vehementer. Nam & Latina aliquando infans vtique nulla noueram, & tamen aduertendo didici ſine vllo metu atque cruciatu, inter etiam blandimenta nutricum, & ioca arridentium, & lætitias alludentium. Didici verò illa ſine pœnali onere vrgentium, cum me vrgeret cor meum ad parienda concepta ſua, quæ non poſſem, niſi aliqua verba didiciſſem, non à docentibus ſed à loquentibus, in quorum & ego auribus parturie- E bam quicquid ſentiebam. Hinc ſatis elucet maiorem habere vim ad diſcenda iſta liberã curioſitatem, quàm meticuloſam neceſſitatem. Sed illius fluxum reſtringis legibus tuis deus, legibus tuis à magiſtrorum ferulis vſque ad tentationes martyrum valentibus legibus tuis miſcere ſalubres amaritudines reuocantes nos ad te à iocunditate peſtifera qua receſſimus à te.

Libera curioſitas ad diſcendas literas plus valet quàm meticuloſa coactio.

Precatio ad deum. Cap. 15.

EXaudi domine deprecationem meam, ne deficiat anima mea ſub diſciplina tua, neque deficiam in confitendo tibi miſerationes tuas, quibus eruiſti me ab omnibus viis meis peſſimis, vt dulceſcas mihi ſuper omnes ſeductiones quas ſequebar, & amem te validiſſime, & amplexer manum tuam totis præcordiis meis, vt eruas me ab omni tentatione vſque in finem. Ecce enim tu domine rex meus & deus meus, tibi ſeruiat quicquid vtile puer didici, tibi ſeruiat quod loquor & ſcribo, & lego & numero, quoniã cum vana diſcerem, tu diſciplinam dabas mihi, & in eis vanis, peccata delectationum mearum dimiſiſti mihi. Didici enim in eis multa verba vtilia, ſed & in rebus non vanis diſci poſſunt, & ea via tuta eſt, in qua pueri ambularent.

Obſeruandum cõtra legentes libros impudicos aut ſpurcos propter eloquentiã.

SEd væ tibi flumen moris humani, quis reſiſtet tibi? Quandiu non ſiccaberis? Quouſque volues Euæ filios in mare magnũ & formidoloſum, quod vix tranſeunt qui lignum conſcenderint? Nónne ergo in te lego tonantem Iouem & adulterantem? Et vtique non poſſet hæc duo, ſed actum eſt vt haberet authoritatem ad imitandũ verum adulteriũ, lenocinãte falſo tonitruo. Quis autem penulatorũ magiſtrorum audiat aure ſobria, ex eodem puluere hominem clamantẽ & dicentẽ, F Fingebat hęc Homerus, & humana ad deos transferebat, diuina mallem ad nos. Sed verius dicitur quòd fingebat hęc quidem ille, ſed hominibus flagitioſis diuina tribuendo, ne flagitia flagitia putarẽtur, & vt quiſquis ea feciſſet, non homines perditos, ſed cœleſtes deos videretur imitatus. Et tamẽ ô flumen tartareũ, iactãtur in te filij hominũ cum mercedibus vt hæc diſcant: & magna res agitur, cum hoc agitur publice in foro, in conſpectu legum ſuper mercedem ſalaria decernẽtium: & ſaxa tua percutis & ſonas, dicens, Hinc verba diſcũtur, hinc acquiritur eloquentia rebus perſuadẽdis ſententiiſque explicãdis maxime neceſſaria. Ita verò non cognoſceremus verba hæc, imbrem aureum & gremium, & fucũ & tẽpla cœli, & alia verba, quæ in eo loco ſcripta ſunt, niſi Terẽtius induceret nequam adoleſcẽtem proponentem ſibi Iouem ad exemplũ ſtupri, dum ſpectat tabulã quandam pictam in pariete, vbi inerat pictura hæc, Iouẽ quo pacto Danaæ miſiſſe aiunt in gre-

In laſciuas fabulas. Cap. 16. Penulati magiſtri Grãmatici propter pallium vile. In Eunucho.

G mium quondam imbrem aureum, fucum factum mulieri. Et vide quemadmodum ſe cõcitat ad libidinem, quaſi cœleſti magiſterio. At quem deum, inquit? Qui templa cœli ſummo ſonitu concutit. Ego homuncio id non facerem? Ego verò illud (ſponte) feci ac libens. Non omnino per hanc turpitudinem verba iſta commodius diſcũtur, ſed per hæc verba turpitudo iſta confidentius perpetratur. Non accuſo verba quaſi vaſa electa [atque] precioſa, ſed vinum erroris quod in eis nobis propinabatur ab ebriis doctoribus: & niſi biberemus cædebamur, nec appellare ad aliquem iudicem ſobrium licebat. Et tamẽ ego deus meus, in cuius conſpectu iam ſecura eſt recordatio mea, libenter hæc didici, & (in) eis delectabar miſer, & ob hoc bonæ ſpei puer appellabar.

Mod° excercẽdæ iuuẽtutis in recitandis & mutãdis verſib° *Cap.17.*

SIne me deus meus dicere aliquid & de ingenio meo munere tuo, in quibus à me deliramentis atterebatur. Proponebatur enim mihi negocium animæ meæ ſatis inquietum præmio laudis & dedecoris, vel plagarum metu, vt dicerem verba Iunonis iraſcentis & dolentis, quòd non poſſet Italia Teucrorum auertere regem, quæ nunquam Iunonem dixiſſe audieram: ſed
H figmentorum poëticorum veſtigia errantes ſequi cogebamur, & tale aliquid dicere ſolutis verbis, quale poëta dixiſſet verſibus. Et ille dicebat laudabilius, in quo pro dignitate adumbratæ perſonæ, iræ ac doloris ſimilior affectus eminebat, verbis ſententias congruenter veſtiẽtibus. Vt quid mihi illud ô vera vita mea deus meus? Quid mihi recitanti acclamabatur præ multis coætaneis & conlectoribus meis? Nónne ecce illa omnia fumus & ventus? Itá ne aliud non erat vbi exerceretur ingenium & lingua mea laude tua domine? Laudes tuæ per ſcripturas tuas ſuſpenderẽt palmitem cordis mei, & non raperetur per inania nugarum turpis præda volatilibus. Non enim vno modo ſacrificatur tranſgreſſoribus angelis.

Quod homines curant ſeruare leges Grãmaticorum, & nõ diuinorum præceptorũ. *Cap.18.*

QVid autem mirum quòd in vanitates ita ferebar, & à te deus meus ibam foras, quando mihi imitãdi proponebantur homines, qui aliqua facta ſua non mala, ſi cum barbariſmo aut ſolœciſmo enunciarent, reprehenſi confundebantur? Si autem libidines ſuas integris & rite conſequentibus verbis copioſe ornatéque narrarent, laudati gloriabantur? Vides hęc domine & taces, longanimis & multum miſericors & verax. Nunquid ſemper tacebis, & non erues de hoc immaniſſimo profundo quærentem te animam, & ſitien-
I tem delectationes tuas, & cuius cor dicit tibi: Quæſiui vultum tuum, vultum tuum domine requiram? Nam longè à vultu tuo in affectu tenebroſo receſſeram. Non enim pedibus aut ſpaciis locorum itur abs te, aut reditur ad te. Aut verò filius ille tuus minor, equos aut currus vel naues quæſiuit, aut auolauit penna viſibili, aut moto poplite iter egit, vt in longinqua regione viuens prodigè diſſiparet quod dederas proficiſcenti? Dulcis pater quia dederas, & egeno redeunti dulcior. In affectu ergo libidinoſo, id enim eſt tenebroſo, atque id eſt longe à vultu tuo. Vide domine deus, & patienter vt vides, vide, quomodo diligẽter obſeruent filij hominũ pacta literarum & ſyllabarum accepta à prioribus locutoribus, & à te accepta æterna pacta perpetuæ ſalutis negligant, vt qui illa ſonorum vetera placita teneat aut doceat, ſi contra diſciplinam grammaticam, ſine aſpiratione primæ ſyllabæ hominem dixerit, magis diſpliceat hominibus, quàm ſi cõtra tua præcepta hominem oderit cum ſit homo. Quaſi verò quemlibet inimicum

Luc.15.

Aſpiratio exprimẽda

hominẽ pernicioſius ſentiat, quàm ipſum odium, quo K in eum irritatur, aut vaſtet quiſquã perſequendo alium grauius quàm cor ſuum vaſtat inimicãdo. Et certe non eſt interior literarum ſcientia, quàm ſcripta conſcientia, id ſe alteri facere quod nolit pati. Quàm tu ſecretus es, habitans in excelſis in ſilentio deus ſolus magnus, lege infatigabili ſpargens pœnales cæcitates ſuper illicitas cupiditates. Cum homo eloquentiæ famam quærit aſtans ante hominem iudicem, circunſtante hominum multitudine, inimicum ſuum odio immaniſſimo inſectans, vigilantiſſime cauet ne per linguæ errorem dicat inter homines, & ne per mentis furorem hominem auferat ex hominibus non cauet.

Tob.4. *Matth.7.*

Quod plus curauit vitare barbariſmũ quàm vitia morũ. *Cap.19.*

HOrum ergo † puer morum in limine iacebam miſer, & huius arenæ palæſtra erat illa, vbi magis timebam barbariſmum facere, quàm cauebam ſi facerem, non facientibus inuiderem. Dico enim & confiteor tibi deus meus, in quibus laudabar ab eis, quibus placere tunc mihi erat honeſte viuere. Non enim videbam voraginem turpitudinis, in quam proiectus eram ab oculis tuis. Nam in illis iam quid me fœdius fuit, vbi etiam talibus diſplicebam, fallendo innumerabilibus mendaciis & pædagogum & magiſtros & pa- L rentes amore ludendi, ſtudio ſpectaculi nugatoria, & imitandi ludicram inquietudinem? † Furta etiam faciebam de cellario parentum & de menſa, vel gula imperitante, vel vt haberem quod darem pueris, ludũ ſuum mihi quo pariter vtique delectabantur, tamen vendentibus. In quo etiam ludo fraudulẽtas victorias ipſe vanæ excellentię cupiditate victus, ſæpe aucupabar. Quid autem tam nolebam pati, atque atrociter ſi deprehenderem arguebam, quàm id quod aliis faciebam: & ſi deprehenſus arguerer, ſæuire magis quàm cedere libebat. Iſtá ne eſt innocẽtia puerilis? Non eſt domine, non eſt, oro te deus meus. Nam hæc ipſa ſunt quæ à pædagogis & magiſtris, à nucibus & pilulis & paſſeribus, ad præfectos & reges, aurum, prædia, mancipia, hæc ipſa omnino, quę ſuccedentibus maioribus ætatibus tranſeunt, ſicuti ferulis maiora ſupplicia ſuccedunt. Humilitatis ergo ſignum in ſtatura pueritiæ rex noſter probaſti, cum aiſti: Talium eſt regnum cœlorum.

† ego.

† ludicra inquietudine.

Matt.19.

Pro bonis ſibi collatis, deo gratias agit. *Cap.20.*

SEd tamen domine tibi excellentiſſimo atque optimo conditori & rectori vniuerſitatis deo noſtro gratias, [debemus] etiam ſi me puerum tantum eſſe voluiſſes. Eram enim, & iam tunc videbam atque ſentiebam, meámque incolumitatem, veſtigium ſecretiſſimę vnitatis ex qua eram, curę habebam, cuſtodiebam inte- M riore ſenſu integritatem ſenſuum meorum, inque ipſis paruis paruarumq; rerum cogitationibus veritate delectabar. Falli nolebam, memoria vigebam, locutione inſtruebar, amicitia mulcebar, fugiebam dolorem, abiectionem, ignorantiam. Quid in tali animante non mirabile atque laudabile? At iſta omnia dei mei dona ſunt, non mihi ego dedi hæc, & bona ſunt, & hæc omnia ego. Bonus ergo eſt, qui fecit me, & ipſe eſt bonum meum, & illi exulto bonis omnibus, quibus etiam puer eram. Hoc enim peccabam, quòd non in ipſo, ſed in creaturis eius me atque cæteras voluptates, ſublimitates, veritates quærebam, atque ita irruebam in dolores, cõfuſiones & errores. Gratias tibi dulcedo mea & honor meus, & fiducia mea deus meus. Gratias tibi de donis tuis, ſed tu mihi ea ſerua. Ita enim ſeruabis me, & augebuntur & perficientur quæ dediſti mihi, & ero ipſe tecum, quia & vt ſim, tu dediſti mihi.

A

DIVI AVRELII AVGV-ſtini Confeſsionum Liber ſecnndus.

Adoleſcē-tiæ ætatē & vitia ingredi-tur. Cap. 1.

RECORDARI volo tranſactas fœditates meas, & carnales corruptiones animæ meæ, non quod eas amem, ſed vt amem te deus meus. Amore amoris tui facio iſtud, recolens vias meas nequiſsimas in amaritudine recogitationis meæ, vt tu dulceſcas mihi dulcedo non fallax, dulcedo fœlix & ſecura & colligens me à diſperſione, in qua fruſtatim diſciſſus ſum, dum ab vno te auerſus in multa euanui. Exarſi enim aliquando ſatiari in inferis in adoleſcentia, & ſylueſcere auſus ſum varijs & vmbroſis amoribus, & contabuit ſpecies mea, & computrui coram oculis tuis placens mihi, & placere cupiens oculis hominum.

Accuſat adoleſcentiā in ardore libidinoſo conſumptam. Cap. 2.

ET quid erat quod me delectabat, niſi amare & amari? Sed non tenebatur modus ab animo vſque ad animum, quatenus eſt luminoſus limes amicitiæ, ſed exhalabantur nebulæ de limoſa concupiſcentia carnis & ſcatebra pubertatis; & obnubilabant atque obfuſcabant cor meum, vt non diſcerneretur ſerenitas dilectionis à caligine libidinis. Vtrunque in confuſo B æſtuabat, & rapiebat imbecillem ætatem per abrupta cupiditatum, atque merſabat gurgite flagitiorum. Inualuerat ſuper me ira tua, & neſciebam. Obſurdueram ſtridore catenæ mortalitatis meæ, pœna ſuperbiæ animæ meæ, & ibam longius a te, & ſinebas, & iactabar, & effundebar, & diffluebam, & ebulliebam per fornicationes meas, & tacebas. O tardum gaudium meum. Tacebas tunc, & ego ibam porrò longe à te in plurima & plura ſterilia ſemina dolorum, ſuperba deiectione & inquieta laſsitudine. Quis mihi moderaretur ærumnā meam, & nouiſsimarum rerum fugaces pulchritudines in vſum verteret, earúmque ſuauitatibus metas præfigeret, vt vſque ad coniugale littus exæſtuarent fluctus ætatis meæ, ſi tranquillitas in eis non poterat eſſe fine procreandorum liberorum contenta, ſicut præſcribit lex tua domine, qui formas etiam propaginem mortalitatis noſtræ, potens imponere leuem † manum ad temperamentum ſpinarum à paradiſo tuo ſecluſarum?

† lenem.

C Non enim longe eſt à nobis omnipotentia tua, etiam cum longe ſumus à te, ‖ tamen ‖ aut certe ſonitum nubium tuarum vigilantius aduerterem: Tribulationem autem carnis habebunt huiuſmodi, Ego autem vobis parco. Et, Bonum eſt homini mulierem non tangere. Et, Qui ſine vxore eſt, cogitat ea quæ ſunt dei, quomodo placeat deo: qui autem matrimonio iunctus eſt, cogitat ea quæ ſunt mundi, quomodo placeat vxori. Has ergo voces exaudirem vigilantior, & abſciſſus propter regnum cœlorum, felicior expectarem amplexus tuos. Sed efferbui miſer ſequens impetum fluxus mei relicto te, & exceſsi omnia legitima tua, nec euaſi flagella tua: quis enim hoc mortalium? Nam tu ſemper aderas miſericorditer ſæuiens, & amariſsimis aſpergens offenſionibus omnes illicitas iocunditates meas, vt ita quærerem ſine offenſione iocundari. Et vbi hoc poſſem nō inuenirem quicquam, præter te domine, præter te qui fingis dolorem in præcepto, & percutis vt ſanes, & occidis nos ne moriamur abs te. Vbi eram & quàm longe exulabam à delicijs domus tuæ, anno illo ſextodecimo ætatis carnis meæ, cum accepit in me ſceptrum, & tota manus ei dedi veſania libidinis licentioſæ per dedecus humanum, illicitæ autem per leges tuas? Non fuit D cura meorum ruentē excipere me matrimonio, ſed cura fuit tantum vt diſcerē ſermonem facere quàm optimum, & perſuadere dictione.

1. Corin. 7.

Pſal. 93.

Deute. 32.

ET anno quidem illo intermiſſa erant ſtudia mea, dum mihi reducto à Madauris, in qua vicina vrbe iam cœperam literaturæ atque oratoriæ percipiendæ gratia peregrinari, longinquioris apud Carthaginem peregrinationis ſumptus præparabantur, animoſitate magis quàm opibus patris municipis Thagaſtenſis admodum tenuis. Cui narro hæc? Neque enim tibi deus meus, ſed apud te narro hæc generi meo, generi humano, quantulacunque ex particula incidere poteſt in iſtas meas literas. Et vt quid hoc? Vt videlicet ego, & quiſquis hæc legit, cogitemus de quàm profundo clamandum ſit ad te. Et quid propius auribus tuis, ſi cor confitens & vita ex fide eſt? Quis enim non extollebat laudibus tūc hominem patrem meum, quòd vltra vires rei familiaris ſuæ impenderet filio, quicquid etiam longe peregrinanti ſtudiorum cauſa opus eſſet? Multorum enim ciuium longe opulentiorum, nullum tale negotium pro liberis erat, cum interea non ſatageret idem pater qualis creſcerem tibi, aut quàm caſtus eſſem, dummodo eſſem diſertus, vel deſertus potius à cultura tua deus, qui es vnus, verus & E bonus dominus agri tui cordis mei. Sed vbi ſexto illo decimo anno interpoſito ocio ex neceſsitate domeſtica feriatus ab omni ſchola cum parentibus eſſe cœpi, exceſſerunt caput meum vepres libidinum, & nulla erat eradicans manus. Quinimmo vbi me ille pater in balneis vidit pubeſcentem, & inquieta indutum adoleſcentia, quaſi iam ex hoc in nepotes geſtiret, gaudens matri indicauit, gaudens vinolentia, in qua te iſte mundus oblitus eſt creatorem ſuum, & creaturam tuam pro te amauit de vino inuiſibili peruerſe atque inclinate in ima voluntatis ſuæ. Sed matris in pectore iam inchoaueras templum tuum, & exordium ſanctæ habitationis tuæ. Nam ille adhuc catechumenus, & hæc recens erat. Itaque illa exiliuit pia trepidatione ac tremore, & quamuis mihi nondum fideli, timuit tamen vias diſtortas, in quibus ambulabant qui ponunt ad te tergum, & non faciem. Heu mihi, & audeo dicere tacuiſſe te deus meus, cum irem abs te longius. Itáne tu tunc tacebas mihi? Et cuius erant niſi tua verba F illa per matrem meam fidelem tuam, quæ cantaſti in aures meas? Nec inde quicquam deſcendit in cor ‖ meum ‖ vt facerem illud. Volebat enim illa, & ſecretò memini vt monuerit cum ſolicitudine ingenti ne fornicarer, maximéque ne adulterarem cuiuſquam vxorem. Qui mihi monitus muliebres videbantur, quibus obtemperare erubeſcerem. Illi autem tui erant & neſciebam, & te tacere putabam, atque illam loqui per quam mihi tu non tacebas, & in illa contemnebaris à me filio eius, filio ancillæ tuæ ſeruo tuo. Sed neſciebam, & præceps ibam tanta cæcitate, vt inter coætaneos meos puderet me minoris dedecoris, quàm audiebam eos iactantes flagitia ſua, & tanto glorantes magis, quanto magis turpes eſſent, & libebat malum facere non ſolum libidine facti, verumetiam laudis. Quid dignum eſt vituperatione niſi vitium? Ego ne vituperarer vitioſior fiebam, & vbi non ſuberat quo admiſſo æquarer perditis, fingebam me feciſſe quæ non feceram, ne viderer abiectior quò eram innocentior, & ne vilior haberer quò eram caſtior. Ecce cum

De peregrinatiōe ſtudiorū cauſa, & parentū promiſſo poſito. Cap. 3.

G quibus comitibus iter agebam platearum Babyloniæ,& volutabar in cœno eius,tanquam in cinnamomis & vnguentis precioſis. Et in vmbilico eius quo tenacius hærerem,calcabat me inimicus inuiſibilis,& ſeducebat me, quia ego ſeductilis eram. Non enim & illa quæ iam de medio Babylonis fugerat, ſed ibat in cæteris ci⁹ tardior mater carnis meæ, ſicut monuit me pudicitiam, ita curauit quod de me à viro ſuo audierat,iamq; peſtilentioſum & in poſterũ periculoſum ſentiebat, coërcere termino coniugalis affectus, ſi reſecari ad viuum non poterat. Non curauit hoc, quia metus erat ne impediretur ſpes mea compede vxoria, non ſpes illa quam in te futuri ſeculi habebat mater,ſed ſpes literatum,quas vt noſſem nimis volebat parens vterque. Ille quia de te prope nihil cogitabat,de me autem inania: illa autem, quia non ſolum nullo detrimento, ſed etiam nonnullo adiumento ad te adipiſcendum profutura exiſtimabat vſitata illa ſtudia doctrinæ. Ita enim coniicio, recolens vt poſſum mores parentum meorum.Relaxabantur etiam mihi ad ludendum habenæ vltra temperamentum ſeueritatis in diſſolutionem affectionum variarum, & in omnibus erat caligo intercludens mihi deus meus sere-H nitatem veritatis tuæ, & prodibat tãquam ex adipe iniquitas mea.

Hiere.51.

Ad viuũ reſecare, id eſt, omnino tollere.

Pſal.72.

Furtum Auguſt. Cap.4.

FVrtum certe punit lex tua domine, & lex ſcripta in cordibus hominum, quem ne ipſa quidem delet iniquitas. Quis enim fur æquo animo furem patitur? Nec copioſus adactum inopia. Et ego furtum facere volui & feci, nulla compulſus egeſtate, nec penuria, ſed faſtidio iuſtitiæ, & ſagina iniquitatis. Nam id furatus ſum quod mihi abundabat, & multo melius. Nec ea re volebam frui quam furto appetebam, ſed ipſo furto & peccato.Arbor erat pyrus in vicinia vineæ noſtrę pomis onuſta,nec forma nec ſapore illecebroſis. Ad hanc excutiendam atque aſportandam, nequiſsimi adoleſcẽtuli perreximus nocte intempeſta, quouſque ludum de peſtilentiæ more in areis produxeramus, & abſtulimus inde onera ingentia, non ad noſtras epulas, ſed vel proiicienda porcis, etiam ſi aliquid inde comedimus, dum tamen fieret à nobis quod eò liberet quò non liceret.Ecce cor meum deus meus,ecce cor meum,quod miſeratus es in imo abyſsi. Dicat tibi nũc ecce cor meũ, quid ibi quærebat vt eſſem gratis malus, & malitiæ meæ cauſa nulla eſſet niſi malitia. Fœda erat & amaui eam. I Amaui perire,amaui defectum meũ, non illud ad quod deficiebam, ſed defectum meum ipſum amaui, turpis animæ,& diſsiliens à firmamento tuo in exterminium, non dedecore aliquid, ſed dedecus appetens.

Neminem peccare ſine cauſa. Cap.5.

ETenim ſpecies eſt pulchris corporibus, & auro & argento & omnibus, & in contactu carnis congruentia valet plurimum, cæteriſque ſenſibus eſt ſua cuique accommodata modificatio corporum. Habet etiam honor temporalis,& imperitandi atque ſuperandi potentia ſuum decus, vnde etiam vindictæ auiditas oritur, & tamen in cuncta hæc adipiſcenda nõ eſt egrediendum abs te domine, neque deuiandum à lege tua. Et vita qua hic viuimus habet illecebram ſuam propter quendam modum decoris ſui & conuenientiam, cum his omnibus infimis pulchris. Amicitia quoque hominum charo nodo dulcis eſt propter vnitatem de multis animis.Propter vniuerſa hæc atque huiuſmodi peccatum admittitur, dum immoderata in iſta inclinatione, cum extrema bona ſint,meliora & ſumma deſeruntur,tu domine deus noſter,& veritas tua, & lex tua.Habent enim & hæc ima delectationes, ſed non ſicut deus meus qui fecit omnia, quia in ipſo delectatur iuſtus, & K ipſe eſt deliciæ rectorum corde.Cum itaque de facinore quæritur qua cauſa factum ſit, credi nõ ſolet niſi cum appetitus adipiſcendi alicuius illorũ bonorum, quæ infima diximus, eſſe potuiſſe apparuerit, aut metus amittendi.Pulchra ſunt enim & decora, quanquam præ bonis ſuperioribus & beatificis abiecta & iacentia. Homicidium fecit, cur fecit? Adamauit eius coniugem aut prædium,aut voluit deprædari vnde viueret, aut timuit ab illo tale aliquid amittere, aut læſus vlciſci ſe exarſit. Num homicidium ſine cauſa faceret ipſo homicidio delectatus? Quis crediderit? Nam & de quo dictum eſt vecordi & nimis crudeli homine, quòd gratuito potius malus atque crudelis erat, prædicta tamen eſt cauſa, ne per ocium,inquit,torpeſceret manus aut animus. Quare id quoque? Cur ita? Vt ſcilicet illa exercitatione ſcelerum capta vrbe, honores, imperia, diuitias aſſequeretur,& careret metu legũ, & difficultate rerum, propter inopiam rei familiaris, & conſcientiam ſcelerum. Nec ipſe igitur Catilina amauit facinora ſua,ſed vtique aliud cuius cauſa illa faciebat. L

Omnia quæ boni ſpecie nos ad vitia inuitãt, in ſolo deo eſſe vera & perfecta. Cap.6.

QVid ergo miſer in te amaui ô furtum meum, ô facinus illud meum nocturnum ſextidecimi anni ætatis meæ? Non enim pulchrum eras cum furtum eſſes, aut verò aliquid es vt loquar ad te? Pulchra erant poma illa quæ furati ſumus, quoniam creatura tua erant, pulcherrime omnium creator, omnium deus bone, deus ſummum bonum, & bonum verum meum. Pulchra erant illa poma, ſed non ipſa concupiuit anima mea miſerabilis. Erat enim mihi meliorum copia, illa autem decerpſi tantum vt furarer. Nam decerpta proieci, epulatus inde ſolam iniquitatem qua lætabar fruens. Nam etſi quid illorum pomorum intrauit in os meum, condimentum ibi facinus erat. Et nunc domine deus meus, quæro quid me in furto delectauerit? & ecce ſpecies nulla eſt.Non dico ſicut in æquitate atq; prudentia,ſed neque ſicut in mente hominis atque memoria & ſenſibus & vegetante vita, neque ſicut ſpecioſa ſunt ſydera & decora locis ſuis, & terra & mare plena fœtibus, qui ſuccedunt naſcendo decedentibus, non ſaltem vt eſt quædam defectiua ſpecies & vmbratica vitiis fallentibus. Nam & ſuperbia celſitudinem imitatur, cum tu ſis vnus ſuper omnia deus excelſus. Et ambitio quid niſi honores quærit & gloriam,cum tu ſis præ cunctis honorandus vnus & glorioſus in æternum? M Et ſæuitia poteſtatem timeri vult. Quis autem timendus niſi vnus deus? Cuius poteſtati eripi aut ſubtrahi quid poteſt,quando aut vbi aut quò vel à quo poteſt? Et blanditiæ laſciuientium amari volunt: ſed neque blandius eſt aliquid tua charitate, nec amatur quicquam ſalubrius, quàm illa præ cunctis formoſa & luminoſa veritas tua. Et curioſitas affectare videtur ſtudium ſcientiæ,cum tu omnia ſumme noueris. Ignorantia quoque ipſa atque ſtultitia, ſimplicitatis & innocentiæ nomine tegitur:quia te ſimplicius quicquã non reperitur. Quid te autem innocentius, quandoquidem opera ſua malis inimica ſunt? Et ignauia quaſi quietẽ appetit. Quæ verò quies certa præter dominum? Luxuria ſatietatem atque abundantiam ſe cupit vocari, tu autem es plenitudo & indeficiens copia incorruptibilis ſuauitatis. Effuſio liberalitatis obtendit vmbram, ſed bonorum omnium largitor affluentiſsimus tu es.Auaritia multa poſſidere vult,& tu poſsides omnia. Inuidia de excellentia litigat,quid te excellentius? Ira vindictam quærit, te iuſtius quis vindicat? Timor inſolita & repentina exhor-

reſcit,

A reſcit, rebus quæ amantur aduerſantia, dum præcauet ſecuritati: Tibi enim quid inſolitum, quid repentinum? Aut quis à te ſeparat quod diligis? aut vbi niſi apud te firma ſecuritas? Triſtitia rebus amiſsis contabeſcit, quibus ſe oblectabat cupiditas, quia ita ſibi nollet, ſicut tibi auferri nihil poteſt. Ita fornicatur anima cum auertitur abs te, & quærit extra te ea quæ pura & liquida non inuenit, niſi cum redit ad te. Peruerſe te imitantur omnes qui longe ſe à te faciunt, & extollunt ſe aduerſum te. Sed etiam ſic te imitando indicant creatorem te eſſe omnis naturæ, & ideo non eſſe quò à te omnino recedatur. Quid ergo in illo furto ego dilexi, & in quo dominum meum vel vitioſe atque peruerſe imitatus ſum? An libuit facere contra legem, ſaltem fallacia, quia potentatu nón poteram, vt mancam libertatem captiuus imitarer faciendo impune quod non liceret, tenebroſa omnipotentiæ ſimilitudine?

Gratias agit deo pro remiſsione peccatorũ, quodque à multis ſeruatus ſit. Cap. 7.

ECce eſt iſte ſeruus fugiens dominum ſuum, & conſecutus vmbram. O putredo, ô monſtrum vitæ, & mortis profunditas. Potuít ne libêre quod non licebat, non ob aliud niſi quia non licebat? Quid retribuam domino, quòd recolit hæc memoria mea, & anima mea non metuit inde? Diligam te domine & gratias agam, & confitear nomini tuo, quoniã tanta dimiſiſti mihi mala & nefaria opera mea. Gratię tuę deputo & miſericordię

B tuæ, quod peccata mea tanquam glaciem ſoluiſti, gratiæ tuæ deputo & quęcunque non feci mala. Quid enim nó facere potui, qui etiam gratuitum facinus amaui? Et omnia mihi dimiſſa eſſe fateor, & quæ mea ſponte feci mala, & quæ te duce non feci. Quis eſt hominum, qui ſuam cogitans infirmitatem, audet viribus ſuis tribuere caſtitatem atque innocentiam ſuam, vt minus amet te, quaſi minus ei neceſſaria fuerit miſericordia tua, qua donas peccata conuerſis ad te? Qui enim vocatus à te ſecutus eſt vocem tuam, & vitauit ea quæ me de meipſo recordantem & fatentem legit, non me derideat ab eo medico ægrum ſanari, à quo ſibi præſtitum eſt vt nó ægrotaret, vel potius vt minus ægrotaret. Et ideo te tantũdem immo verò amplius diligat, quia per quem me videt tãtis peccatorũ meorum languoribus exui, per eum ſe videt tantis peccatorum languoribus non implicari.

Quid amauerit in furto. Cap. 8.

QVem fructum habui miſer aliquando in iis quæ nunc recolens erubeſco, maxime in illo furto in quo ipſum furtum amaui, nihil aliud, cum & ipſum eſſet nihil, & eo ipſo ego miſerior? Et tamen ſo-

C lus id non feciſſem, ſic recordor animum tunc meum, ſolus omnimodo id non feciſſem. Ergo amaui ibi etiam conſortium eorum, cum quibus id feci. Non ergo nihil aliud quàm furtum amaui, immo verò nihil aliud, quia & illud nihil eſt. Quid eſt reuera? Quis eſt qui doceat me, niſi qui illuminat cor meum, & diſcernit vmbras eius? quid eſt quod mihi venit in mentem quærere & diſcutere & conſyderare? Quia ſi tunc amarem poma illa, quæ furatus ſum, & eis frui cuperem, poſſem etiam ſolus ſi ſatis eſſet committere illam iniquitatem, qua peruenirem ad voluptatem meam, nec confricatione conſciorum animorum accenderem pruritum cupiditatis meæ. Sed quoniam in illis pomis voluptas mihi non erat, ea erat in ipſo facinore, quã faciebat conſortium ſimul peccantium.

Cõtagioſa res ſodales mali. Cap. 9. Pſal. 18.

QVid erat ille affectus animi? Certe enim planè turpis erat nimis, & væ mihi erat qui habebam illum. Sed tamen quid erat? Delicta quis intelligit? Riſus erat, quaſi titillato corde, quod fallebamus eos qui hæc à nobis fieri non putabant, & vehementer nolebant. Cur ergo eo me delectabat, quo id non fa- D ciebam ſolus? An quia etiam nemo facilè ſolus ridet? Nemo quidem facile, ſed tamen etiam ſolos & ſingulos homines, cum alius nemo præſens eſt, vincit riſus aliquando, ſi aliquid nimie ridiculum vel ſenſibus occurrerit, vel animo. At ego illud ſolus non facerem, nò facerem omnino ſolus. Ecce eſt coram te deus meus viua recordatio animæ meæ. Solus nò facerem furtum illud, in quo [me] non libebat id quod furabar, ſed quia furabar quod me ſolum facere prorſus non liberet, nec facerem. O nimis inimica† amicitia, ſeductio mentis inueſtigabilis, ex ludo & ioco nocendi auiditas, & alieni damni appetitus, nulla lucri mei, nulla vlciſcendi libidine, ſed cum dicitur, Eamus faciamus, & pudet non eſſe impudentem.

† iniqua.

In deo omne bonum. Cap. 10.

QVis aperit tortuoſiſsimam iſtam & implicatiſſimam nodoſitatem? Fœda eſt, nolo in eam intendere, nolo eam videre. Te volo iuſtitia & innocentia, pulchra & decora honeſtis luminibus & inſatiabili ſatietate. Quies eſt apud te valde, & vita imperturbabilis. Qui intrat in te, intrat intrat gaudium domini ſui, & non timebit, & habebit ſe optime in optimo. *Matt. 25.* Defluxi abs te ego & erraui deus meus, nimis deuius à ſtabilitate tua in adoleſcentia, & factus ſum mihi regio egeſtatis.

E

DIVI AVRELII AVGVſtini Confeſsionum Liber tertius.

Amore quẽ venabatur capitur. Cap. 1.

VENI Carthaginem, & circunſtrepebat me vndiq; ſartago flagitioſorum amorũ. Nondum amabam, & amare amabã, & ſecretiore indigentia oderã me minus indigentem. Quærebam quid amarem amans amare, & oderam ſecuritatem, & viam ſine muſcipulis. Quoniam fames mihi erat intus ab interiori cibo teipſo deus meus, & ea fame non eſuriebam, ſed eram ſiue deſyderio alimentorum incorruptibilium: nó quia plenus eis eram, ſed quo inanior, eo faſtidioſior: & ideo non bene valebat anima mea, & vlceroſa proiiciebat ſe foras miſerabiliter ſcalpi auida contactu ſenſibilium. F Sed ſi non haberent animam, non vtique amarèntur. Amare & amari dulce mihi erat, magis ſi etiam amantis corpore fruerer. Venã igitur amicitiæ coinquinabã ſordibus concupiſcentiæ, candoremq; eius obnubilabã tartarea libidine, & tamen fœdus atque inhoneſtus, elegans & vrbanus eſſe geſtiebam abundanti vanitate. Rui etiam in amorem, quo cupiebam capi: *Cap. 58.* Deus meus miſericordia mea, quanto felle mihi ſuauitatem illam, & quàm bonus aſperſiſti, quia & amatus ſum, & perueni occulte ad vinculum fruendi, & colligabar lętus ærumnoſis nexibus, vt cæderer virgis ferreis ardentibus, zeli, & ſuſpicionum, & timorum, & irarum atque rixarum. Rapiebãt me ſpectacula theatrica, plena imaginibus miſeriarum mearum, & fomitibus ignis mei.

Spectacula tragica. Cap. 2.

QVid eſt quod homo ibi vult dolere, cum ſpectat luctuoſa atque tragica: quæ tamẽ pati ipſe nollet? Et tamen pati vult ex eis dolorem ſpectator, & dolor ipſe eſt voluptas eius. Quid enim eſt niſi miſerabilis inſania? Nam eo magis eis mouetur quiſque, quo minus à talibus affectibus ſanus eſt, quanquam cùm ipſe patitur, miſeria: cùm aliis compatitur, miſe-

G ricordia dici ſolet. Sed qualis tandem miſericordia in
rebus fictis & ſcenicis? Non enim ad ſubueniendum
prouocatur auditor, ſed tantum ad dolendum inuita-
tur. Et authori earum imaginũ amplius fauet cum am-
plius dolet. Et ſi calamitates illæ hominum vel antiquæ
vel falſæ ſic agantur, vt qui ſpectat non doleat, abſcedit
inde faſtidiens & reprehendẽs. Si autem doleat, manet
intentus & gaudens lachrymatur. Ergo amantur & do-
lores? Certe omnis homo gaudere vult. An cum miſe-
rum neminem eſſe libeat, libet tamen eſſe miſericor-
dem? Qnod quia nõ ſine dolore eſt, hac vna cauſa amã-
tur dolores. Et hoc de illa vena amicitiæ eſt. Sed quò
vadit, quò fluit? Vt quid decurrit in torrentem picis bul
lientis æſtus immanes tetrarum libidinum, in quo ip-
ſa mutatur & vertitur per nutum proprium de cœle-
ſti ſerenitate detorta atque deiecta? Repudietur ergo
miſericordia? Nequaquam. Ergo amentur dolores ali-
quando. Sed caue immunditiam anima mea ſub tutore
Danie.3. deo meo, deo patrum noſtrorum, & laudabili & ſuper-
exaltato in omnia ſecula, caue immunditiam. Neque
enim nunc non miſereor, ſed tunc in theatris congau-
debam amantibus, cũ ſeſe fruebantur per flagitia, quan-
H uis hæc imaginarie gererentur in ludo ſpectaculi. Cum
autem ſeſe amittebant, quaſi miſericors contriſtabar,
& vtrunque delectabat tamen. Nunc verò magis mi-
ſereor gaudentem in flagitio, quàm velut dura perpeſ-
ſum detrimento pernicioſæ voluptatis, & amiſſione mi
ſeræ fœlicitatis. Hæc certe verior miſericordia, ſed non
in ea delectatur cor. Nam etſi approbatur officio chari-
tatis qui dolet miſerum, mallet tamen vtique non eſſe
quod doleret, qui germanitus miſericors eſt. Si enim eſt
maleuola beneuolentia, quod fieri non poteſt: poteſt &
ille qui veraciter ſynceriterque miſeretur, cupere eſſe
miſeros vt miſereatur. Nonnullus itaque dolor appro-
bandus, nullus amandus eſt. Hoc enim tu domine deus
† latéque. qui animas amas, longe alteq; † purius quàm nos & in-
corruptibilius misereris, qui nullo dolore ſauciaris. Et
ad hæc quis idoneus? At ego tũc miſer dolore amabam,
& quærebam vt eſſet quod dolerem, quando mihi in
ærumna aliena & falſa & ſaltatoria, ea magis placebat
actio hiſtrionis, meq; alliciebat vehementius, qua mihi
lachrymæ excutiebantur. Quid autẽ mirum cum infœ-
lix pecus aberrãs à grege tuo, & impatiens cuſtodiæ tuæ
turpi ſcabie fœdarer? Et inde erant dolorũ amores, non
quibus altius penetrarer. non enim amabam talia perpe
ti, qualia ſpectarem: ſed quibus auditis & fictis, tanquam
in ſuperficie raderer: quos tamen quaſi vngues ſcalpen-
tium, feruidus tumor & tabes, & ſanies horrida conſe-
quebatur. Talis vita mea, nunquid vita erat deus meus?

In foro verſatur inter cauſidicos. Cap.3.

ET circumuolabat ſuper me fidelis à longe miſeri-
cordia tua. In quantas iniquitates diſtabui, & ſa-
crilegam curioſitatem ſecutus ſum, vt deſerentem te,
deduceret me ad ima infida & circumuentoria obſe-
quia dæmoniorum, quibus immolabam facta mea ma-
la, & in omnibus flagellabas me. Auſus ſum etiam in ce-
lebritate ſolennitatum tuarum, intra parietes eccleſiæ
tuæ concupiſcere, & agere negociũ procurandi fructus
mortis. Vnde me verberaſti grauibus pœnis, ſed nihil
ad culpam meam. O tu prægrandis miſericordia mea
deus meus, refugium meum à terribilibus nocentibus,
in quibus vagatus ſum præfidenti collo ad longe rece-
dendum à te, amans vias meas & non tuas, amans fu-
gitiuam libertatem. Habebant & illa ſtudia quæ hone-
ſta vocabantur, ductum ſuum intuentem fora litigioſa,
vt excellerem in eis eo laudabilior, quo fraudulentior.

Tanta eſt cæcitas hominum de cæcitate etiam glorian- K
tium. Et maior iam eram in ſchola rhetoris, & gaude-
bam ſuperbe, & tumebam typho: quãquam longe ſeda-
tior, domine tu ſcis, & remotus omnino ab euerſioni-
bus quas faciebant euerſores. Hoc enim nomen ſæuum
& diabolicum, velut inſigne vrbanitatis eſt: inter quos
viuebam pudore impudẽti, quia talis non eram: & cum
eis eram, & amicitiis eorũ delectabar aliquando, à quo-
rum ſemper factis abhorrebam, hoc eſt, ab euerſionibus
quibus proterue inſectabantur ignotorum verecundiã,
quam perturbarent gratis illudẽdo atque inde paſcẽdo
maleuolas lætitias ſuas. Nihil eſt illo actu ſimilius acti-
bus dæmoniorum. Qnid itaque verius quàm euerſores
vocantur? Euerſi plane prius ipſi atq; peruerſi, deriden-
tibus eos & ſeducẽtibus fallacibus occulte ſpiritibus, in
eoipſo quo alios irridere amant & fallere.

Hortẽſius Ciceronis excitauit illũ ad ardorem philoſophiæ. Cap.4.

INter hos ego imbecilla tunc ætate diſcebam libros
eloquentiæ, in qua eminere cupiebam fine damna-
bili & ventoſo per gaudia vanitatis humanæ, & vſita-
to iam diſcendi ordine perueneram in librum quen-
dam cuiuſdam Ciceronis, cuius linguã ferè omnes mi-
rantur, pectus non ita. Sed liber ille ipſius exhortatio-
nem continet ad philoſophiam, & vocatur Horten-
ſius. Ille verò liber mutauit affectum meum, & ad teip- L
ſum domine mutauit preces meas, & vota ac deſyderia
mea fecit alia. Viluit mihi repente omnis vana ſpes, &
immortalitatem ſapientiæ concupiſcebam æſtu cordis
incredibili, & ſurgere iam cœperam vt ad te redirem.
Non enim ad acuendam linguam, quod videbar eme-
re maternis mercedibus, cum agerem annum ætatis vn-
deuigeſimum, iam defuncto patre ante biennium. Non
ergo ad acuendam linguam referebam illum librum,
neque mihi locutionem, ſed quod loquebatur perſuaſe-
rat. Quomodo ardebã deus meus, quomodo ardebam
euolare à terrenis ad te, & neſciebam quid ageres me-
cum. Apud te eſt enim ſapientia. Amor autem ſapientiæ
nomen Græcum habet φιλοσοφίαν, quo me accende-
bant illæ literæ. Sunt qui ſeducãt per philoſophiam, ma
gno & blando & honeſto nomine colorantes & fucan-
tes errores ſuos. Et propè omnes qui ex illis & ſupra
temporibus tales erant, notantur in eo libro, & demon-
ſtrantur, & manifeſtatur ibi ſalutifera illa admonitio
ſpiritus tui per ſeruum tuum bonum & pium: Videte ne *Coloſſ.2.*
quis vos decipiat per philoſophiam & inanem ſedu- M
ctionem ſecundum traditionem hominum, ſecundum
elementa huius mundi, & non ſecundum Chriſtum,
quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis cor-
poraliter. Et ego illo tempore, ſcis tu lumen cordis
mei, quoniam nondum mihi hæc Apoſtolica nota e-
rant, hoc tamen ſolo delectabar in illa exhortatione,
quod non illam aut illam ſectam, ſed ipſam quæcunque
eſſet ſapientiam, vt diligerem, & quærerem, & aſſeque-
rer, & tenerem atque amplexarer fortiter, excitabar ſer-
mone illo, & accendebar, & ardebam: & hoc ſolum me
in tanta flagrantia refringebat, quòd nomen Chriſti
non erat ibi, quoniam hoc nomen ſecundum miſericor
diam tuam domine, hoc nomen ſaluatoris mei filij tui,
in ipſo adhuc lacte matris, tenerum cor meum pie bi-
berat & alte retinebat, & quicquid ſine hoc nomine
fuiſſet, quanuis literatum & expolitum & veridicũ, non
me totum rapiebat.

Faſtidiit ſacras literas propter ſimplicitatem ſtyli. Cap.5.

ITaque inſtitui animum intendere in ſcripturas
ſanctas, vt viderem quales eſſent: Et ecce video
rem non compertam ſuperbis, neque nudatam pue-
ris, ſed inceſſu humilem, ſucceſſu excelſam, & velatam
mysteriis,

A myſteriis, & non eram ego talis vt intrare in eam poſſem, aut inclinare ceruicem ad eius greſſus. Non enim ſicut modo loquor, ita ſenſi cum attendi ad illam ſcripturam, ſed viſa eſt mihi indigna quam Tullianæ dignitati compararem. Tumor enim meus refugiebat modum * eius, & acies mea non penetrabat interiora eius. Veruntamen illa erat quæ creſceret cum paruulis, ſed ego dedignabar eſſe paruulus, & turgidus faſtu mihi grandis videbar.

** aliàs modicum.*

A Manichæis quomodo captus. Cap. 6.

INcidi itaque in homines ſuperbe delirantes, & carnales nimis & loquaces, in quorum ore laquei diaboli, & viſcum confectum commixtione ſyllabarum nominis tui, & domini Ieſu Chriſti, & paracleti conſolatoris ſpiritus ſancti. Hæc enim omnia non recedebant de ore eorum, ſed ſonotenus & ſtrepitu linguæ, cæterum cor inane veri. Et dicebant, veritas & veritas, & multi * eam dicebāt mihi, & nuſquam erat in eis, ſed falſa loquebantur, non de te tantum, qui vere veritas es, ſed etiam de iſtis elementis huius mundi creaturis tuis, de quibus etiam vera dicentes philoſophos tranſgredi debui præ amore tuo, mi pater ſumme bone, pulchritu-B do pulchrorum omnium. O veritas, [veritas] quàm intime etiam tunc medullæ animi mei ſuſpirabant tibi, cum te illi ſonarent mihi frequēter & multipliciter voce ſola & libris multis & ingentibus. Et illa erant fercula in quibus mihi eſurienti te, inferebantur pro te ſol & luna pulchra opera tua, ſed tamen opera tua, nō tu, nec ipſa prima. Priora enim ſpiritalia opera tua, quàm iſta corporea, quanuis lucida & cœleſtia. At ego nec priora illa, ſed teipſum, te veritas, in qua non eſt commutatio, nec momenti obumbratio, eſuriebam & ſitiebam, & apponebantur adhuc mihi in illis ferculis phantaſmata ſplendida, quibus iam melius erat amare iſtum ſolem, ſaltem iſtis oculis verum, quàm illa falſa animo decepto per oculos. Et tamen quia te putabam, manducabam, non auide quidem, quia nec ſapiebas in ore meo ſicuti es: neq; enim tu eras figmenta illa inania, nec nutriebar † eis, ſed exhauriebar magis. Cibus enim in ſomnis ſimillimus eſt cibis vigilantium, quo tamen dormientes non aluntur, dormiunt enim. At illa nec ſimilia erant vllo modo tibi, ſicut nūc mihi locutus es: quia illa erant corporalia phantaſmata, falſa corpora, quibus certiora ſunt vera corpora iſta, quæ videmus viſu C carneo, ſiue cœleſtia, ſiue terreſtia: cū pecudibus & volatilibus videmus hæc, & certiora ſunt quàm cum imaginamur ea. Et rurſus certius imaginamur ea, quàm ex eis ſuſpicamur alia grandiora & infinita, quæ omnino nulla ſunt: qualibus ego tunc paſcebar inanibus, & non paſcebar. At tu amor meus in quē deficio vt fortis ſim, nec iſta corpora es, quæ videmus, quanquam de † cœlo, nec ea [es] quæ non videmus ibi: quia tu iſta condidiſti, nec in ſummis tuis conditionibus abes. † Quanto ergo longe es à phantaſmatibus illis meis, phantaſmatibus corporum, quæ omnino non ſunt: quibus certiores ſunt phantaſiæ corporum eorum quæ ſunt, & eis certiora corpora, quæ tamen non es: ſed nec anima es, quæ vita eſt corporum, ideo melior vita corporū, certiorque quàm corpora. Sed tu vita es animarum, vita vitarum viuens te ipſo, & non mutaris vita animæ meæ. Vbi ergo mihi tunc eras, & quàm longe? Et longe peregrinabar abs te excluſus, & à ſiliquis porcorum, quos de ſiliquis paſcebam. † Quāto enim meliores grammaticorū & poëtarum fabellæ quàm illa decipula? Nam verſus & carmen, & Medea volans, vtiliores certe quàm quinque elementa varie fucata, propter quinque antra tenebrarum: quæ omnino nulla ſunt, & occidunt credentē. D Nam verſus & carmen etiam ad vera elementa transfero. Volantem autem Medeam & ſi cantabam, non aſſerebam: & ſi cantari audiebam, non credebam: illa autem credidi. Væ væ quibus gradibus deductus ſum in profunda inferi? quippe laborās & æſtuans inopia veri, cum te [quærebam] deus meus, (tibi enim confiteor qui me miſeratus es & nondum confitentem,) cum te non ſecundum intellectum mentis, quo me præſtare voluiſti beluis, ſed ſecundum ſenſum carnis quærerem: tu autem eras interior intimo meo, & ſuperior ſummo meo: offendi in illam mulierem audacem, inopem prudentiæ, ænigma Salomonis, ſedentem ſuper ſellam in foribus, & dicentem: Panes occultos libēter edite, & aquam dulcem furtiuam bibite. Quæ me ſeduxit, quia inuenit foris habitantem in oculo carnis meæ, & talia ruminātem apud me, qualia per illam † voraſſem.

Iacob. 1.

† ex.

† in.

† habes.

Lucæ. 17.

† deeſt nutriebar, aut tale verbum.

Vtiliores fabulæ quàm inutiles diſputationes.

Prouer. 9.

† illum.

Doctrina Manich. abſurda. Cap. 7.

NEſciebam enim aliud vere quod eſt, & quaſi acutule † mouebar, vt ſuffragarer ſtultis deceptoribus, cum à me quærerent, vnde malum, & vtrum forma corporea deus finiretur, & haberet capillos & vngues: & vtrum iuſti exiſtimandi eſſent qui haberent E vxores multas ſimul, & occiderent homines, & ſacrificarent de animalibus. Quibus rebus ignarus perturbabar: & recedens à veritate, ire in eam mihi videbar, quia non noueram malum non eſſe niſi priuationem boni, vſque ad quod omnino non eſt. Quod vnde viderem, cuius videre vſque ad corpus erat oculis, & animo vſq; ad phantaſma? Et nō noueram deum eſſe ſpiritum, non cui membra eſſent per longum & latum, nec cui [eſſe] moles eſſet: quia moles in parte minor eſt quàm in toto ſuo, & ſi infinita ſit, minor eſt in aliqua parte certo ſpacio definita, quàm per infinitum, & non eſt tota vbique, ſicut ſpiritus, ſicut deus. Et quid in nobis eſſet, ſecūdum quod eſſem° ſimiles deo, & ſi rectè in ſcripturis diceremur ad imaginem dei, prorſus ignorabam. Et non noueram iuſtitiam veram interiorem, non ex conſuetudine iudicantem, ſed ex lege iuſtiſſima † dei omnipotentis, qua formarentur mores regionum & dierum pro regionibus & diebus, cum ipſa vbiq; ac ſemper eſſet, nō alibi alia, nec aliàs aliter, ſecundum quam iuſti eſſent Abraham & Iſaac & Iacob & Moyſes & Dauid, & illi omnes laudati ore dei, ſed eos ab imperitis iudicari iniquos, iudicantibus ex humano die, & vniuerſos mores F humani generis ex parte moris ſui metiētibus: tanquam ſiquis neſcius in armamentis, quid cuique membro accommodatū ſit, ocrea velit caput contegi, & galea calciari, & murmuret quòd nō apte conueniat: aut in vno die indicto à pomeridianis horis iuſtitio, quiſquā ſtomachetur non ſibi cōcedi quid venale proponere, quia mane conceſſum eſt: aut in vna domo videat aliquid tractari manibus à quoquam ſeruo, quod facere non ſinatur qui pocula miniſtrat, aut aliquid poſt præſepia fieri, quod ante mēſam prohibeatur, & indignetur, cum ſit vnum habitaculum & vna familia, non vbique atque omnibus idem tribui. Sic ſunt iſti qui indignantur cum audierint illo ſeculo licuiſſe iuſtis aliquid, quod iſto nō licet iuſtis: & quia illis aliud præcepit deus, iſtis aliud pro temporalibus cauſis, cum eidē iuſtitiæ vtrique ſeruierint: cū in vno homine, & in vno die, & in vnis ædibus videant aliud alij membro congruere, & aliud iamdudum licuiſſe, & poſt horam nō licere, quiddā in illo angulo permitti aut iuberi, quod in iſto iuſte vetetur & vindicetur. Nunquid iuſtitia varia eſt & mutabilis? Sed tēpora quibus præſidet, nō pariter eūt, tēpora enim ſunt.

† aculeo.

Ioan. 4.

Gene. 1.

† rectiſſima.

1. Cor. 4.

Leges pro ratione tēporum mutādas eſſe, etiam ipſi legū libri declarant.

G Homines autem quorum vita ſuper terram breuis eſt, quia ſenſu non valent cauſas cõtexere ſeculorum prio-rum, aliarumq́; gentium quas experti non ſunt, cum his quas experti ſunt, in vno autem corpore vel die vel domo, facilè poſſunt videre, quid cui membro, quibus momentis, quibus partibus perſoniſve congruat, in illis offenduntur, his ſeruiunt. Hæc ego tunc neſciebam, & non aduertebam, & feriebant vndiq; iſta oculos meos, & non videbam. Et cantabam carmina, & non mihi licebat ponere pedem quemlibet vbilibet, ſed in alio atq; alio metro, aliter atque aliter, & in vno aliquo verſu, nõ omnibus locis eũdem pedem. Et ars ipſa qua canebam, non habebat aliud alibi, ſed omnia ſimul. Et non intuebar iuſtitiam cui ſeruirent boni & ſancti homines, longe excellentius atque ſublimius habere ſimul omnia quæ præcepit, & nulla ex parte variari, & tamen variis temporibus non omnia ſimul, ſed propria diſtribuentem ac pręcipientem. Et reprehendebam cæcus pios patres, non ſolum ſicut deus iuberet atque inſpiraret vtentes præſentibus, verùm quoque ſicut deus reuelaret futura prænunciantes.

H NVnquid aliquando aut alicubi iniuſtum eſt diligere deum, ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, & diligere proximum tanquam ſeipſum? Itaque flagitia quæ ſunt contra naturam, vbique ac ſemper deteſtanda atque punienda ſunt, qualia Sodomitarum fuerunt. Quæ ſi omnes gentes facerent, eodem criminis reatu diuina lege tenerentur, quæ non ſic fecit homines, vt ſe vllo † vterentur modo. Violatur quippe ipſa ſocietas, quę cum deo nobis eſſe debet, cum eadem natura cuius ille author eſt, libidinis peruerſitate polluitur. Quæ autem contra mores hominum ſunt flagitia, pro morum diuerſitate vitanda ſunt, vt pactum inter ſe ciuitatis aut gentis conſuetudine vel lege firmatum, nulla ciuis aut peregrini libidine violetur. Turpis enim omnis pars eſt ſuo vniuerſo non congruens. Cum autem deus aliquid contra morem aut pactum quorumlibet iubet, & ſi nunquam ibi factum eſt, faciendum eſt: & ſi omiſſum, inſtaurandum: & ſi inſtitutum non erat, inſtituendum eſt. Si enim Regi licet in ciuitate cui regnat, iubere aliquid, quod neque ante illum quiſquam, nec ipſe vnquam iuſſerat, & non contra ſocietatẽ ciuitatis eius obtemperatur, immo contra ſocietatem non obtemperatur, generale quippe pactum eſt ſocietatis humanæ, obedire regibus ſuis: quanto ma-

Flagitia quæ et quo modo punienda. *Cap. 8.* *Deute. 6.* *Matt. 22.* *33. q. 7. ca. Flagitia.* *Gene. 19.* *† illo.* *Diſt. 8. ca. quæ cõtra.*

I gis deo regnatori vniuerſæ creaturæ ſuæ, ad ea quæ iuſſerit, ſine dubitatione ſeruiendum eſt? Sicut enim in poteſtatibus ſocietatis humanæ, maior poteſtas minori ad obediendum præponitur, ita deus omnibus. Item in facinoribus, vbi libido eſt nocẽdi, ſiue per contumeliam, ſiue per iniuriam: & vtrunque vel vlciſcendi cauſa, ſicut inimico inimicus: vel adipiendi alicuius extra commodi, ſicut latro viatori: vel euitandi mali, ſicut ei qui timetur: vel inuidendo, ſicut fœliciori miſerior, aut in aliquo proſperatus, ei quem ſibi æquari timet, aut æqualem dolet: vel ſola voluptate alieni mali, ſicut ſpectatores gladiatorum, aut irriſores, aut illuſores quorumlibet. Hæc ſunt capita iniquitatis, quæ pullulant principandi & ſpectandi † & ſentiendi libidine, aut vna, aut duabus earum, aut ſimul omnibus. Et viuitur male aduerſus tria & ſeptem, pſalterium decem chordarum decalogum tuum, deus altiſsime & dulciſsime. Sed quę flagitia in te qui nõ corrumperis? Aut quæ aduerſus te facinora, cui noceri nõ poteſt? Sed hoc vindicas quod in ſe homines perpetrant, quia etiam cum in te peccant,

† ſectãdi. *Exod. 20.* *Pſal. 32.*

impie faciunt in animas ſuas, & mentitur iniquitas ſibi, K ſiue corrumpendo aut peruertendo naturam ſuã, quam tu feciſti & ordinaſti: vel immoderate vtendo cõceſsis rebus, vel in non conceſſa flagrando in eum vſum qui eſt contra naturam: aut rei tenentur, animo & verbis ſęuientes aduerſus te, & aduerſus ſtimulum calcitrantes: aut cum diſruptis limitibus humanæ ſocietatis, lętantur audaces priuatis conciliationibus aut direptionibus, † prout quiſq; delectauerit aut offenderit. Et ea fiunt cum tu [domine] derelinqueris fons vitæ, qui es vnus & verus creator & rector vniuerſitatis, & priuata ſuperbia diligitur in parte vnum falſum. Itaque pietate humili reditur in te, & purgas nos à conſuetudine mala, & propitius es peccatis confitentium, & exaudis gemitus compeditorũ, & ſoluis à vinculis, quæ nobis fecimus, ſi iam non erigamus aduerſus te cornua falſæ libertatis, auaritia plus habendi, & damno totum amittendi, amplius amando proprium noſtrum, quàm te omniũ bonum.

Pſal. 26. *Roma. 1.* *Acto. 9.* *† diruptionib⁹. alias, diſſenſionibus.* *Pſal. 102.*

SEd inter flagitia & facinora, & tam multas iniquitates, ſunt peccata proficientium, quæ à bene iudicantibus & vituperantur ex regula perfectionis, & laudantur ſpe frugis, ſicut herba ſegetis. Et ſunt quædam ſimilia vel flagitio vel facinori, & non ſunt peccata, quia nec te offendunt dominum deum noſtrum, nec ſociale conſortium: cum conciliantur aliqua in vſum vitæ congruæ † tempori, & incertum eſt an libidine ha- L bendi, aut puniuntur corrigendi ſtudio poteſtate ordinata, & incertum eſt an libidine nocendi. Multa itaque facta quæ hominibus improbanda viderentur, teſtimonio tuo approbata ſunt, & multa laudata ab hominibus, te teſte damnantur, cum ſæpe ſe aliter habet ſpecies facti, & aliter faciẽtis animus, atque articulus occulti temporis. Cum verò tu aliquid repẽte inuſitatum & improuiſum imperas, etiam ſi hoc aliquando vetuiſti, quanuis cauſam imperij tui pro tempore occultes, & quãuis contra pactum ſit aliquorum hominum ſocietatis, quis dubitat eſſe faciendum, quando ea iuſta eſt ſocietas hominum, quæ ſeruit tibi? Sed beati qui te imperaſſe ſciunt: Fiunt enim omnia à ſeruiẽtibus tibi, vel ad exhibẽdum quod ad præſens opus eſt, vel ad futura prænuncianda.

Diſcrimẽ inter peccata & inter dei iudiciú & hominum. *Cap. 9.* *† congrua.*

HAec ergo neſciens, irridebam illos ſanctos ſeruos & prophetas tuos. Et quid agebam cum irridebam eos, niſi vt irriderer abs te, ſenſim atque paulatim perductus ad eas nugas vt crederem ficum plorare cum decerpitur, & matrem eius arborem lachrymis lacteis? Quam tamen ficum ſi comediſſet aliquis ſanctus, alieno ſanè non ſuo ſcelere decerptam, miſceret viſceribus & anhelaret de illa angelos, immo verò M particulas dei gemendo in oratione atque ructando, quæ particulæ ſummi & veri dei ligatæ fuiſſent in illo pomo, niſi electi ſancti dente ac ventre ſoluerentur. Et credidi miſer magis eſſe miſericordiam præſtandam fructibus terræ, quàm hominibus propter quos naſcerentur. Si quis enim eſuriens peteret, qui Manichæus non eſſet, quaſi capitali ſupplicio damnãda buccella videretur ſi ei daretur.

Rurſus de ficu furto ſublat. cũ irriſio e Manichæi. *Cap. 10.*

ET miſiſti manum tuam ex alto, & de hac profunda caligine eruiſti animam meam, cum pro me ploraret ad te mater mea fidelis tua, amplius quàm flent matres corporea funera. Videbat enim illa mortem meam ex fide & ſpiritu, quem ex te habebat, & exaudiſti eam domine. Exaudiſti eam, nec deſpexiſti lachrymas eius, cum profluentes rigarent terrã ſob oculis eius, in omni loco orationis eius, & exaudiſti eam. Nam vnde illud ſomnium quo eam conſolatus es, vt viuere

Somnium matris de filio. *Cap. 11.*

me ſecum

A me ſecum crederet, & habere ſecum eandem mēſam in
domo, quod nolle cœperat auerſans & deteſtans bla-
ſphemias erroris mei? Vidit enim ſtātem ſe in quadam
† lignea. regula linea, † & aduenientem ad ſe iuuenē ſplēdidum,
hilarem atque arridentem ſibi, cum illa eſſet mœrens &
mœrore confecta. Qui cum cauſas quæſiſſet ab ea mœ-
ſtitię ſuæ, quotidianarumque lachrymarum, docendi vt
aſſolet non diſcendi gratia, atque illa reſpondiſſet per-
ditionem meam ſe plangere, iuſsiſſe illum quo ſecura
eſſet, atque admonuiſſe vt attēderet & videret, vbi eſſet
Infra. 8. ca. 12. in fine. illa, ibi eſſe & me. Quod illa vbi attendit, vidit me iuxta
ſe in eadem regula ſtantem. Vnde hoc, niſi quia erāt au-
res tuæ ad cor eius? O tu bone omnipotens, qui ſic curas
vnumquenque noſtrum tanquā ſolum cures, & ſic om-
nes tanquam ſingulos. Vnde illud etiam, quòd cum mi-
hi narraſſet ipſum viſum, & ego ad id trahere conarer,
vt illa ſe potius nō deſperaret futuram eſſe quod eram,
continuo ſine aliqua hæſitatione, non, inquit, non enim
mihi dictum eſt, vbi ille, ibi & tu. ſed vbi tu, ibi & ille.
Confiteor tibi domine recordationem meam quātum
recolo, quòd ſæpe non tacui, amplius me iſto per ma-
B trem vigilantem reſponſo tuo, quod tam vicina inter-
pretationis falſitate turbata non eſt, & tam cito vidit
quod videndum fuit, quod ego certe antequam dixiſſet
non videram, etiam tum commotum fuiſſe quàm ipſo
ſomnio, quo fœminę piæ gaudium tanto poſt futurum,
ad conſolationem tunc præſentis ſolicitudinis, tanto
Supra eodem cap. 6. De moribus monachorum cap. 23. De vtilitate credēdi cap. 2. ante prædictū eſt. Nam nouem ferme anni ſecuti ſunt,
quibus ego in illo limo profundi ac tenebris falſitatis,
cum ſæpe ſurgere conarer, & grauius allideret, voluta-
tus ſum: cum tamen illa vidua caſta, pia & ſobria, qua-
les amas, iam quidem ſpe alacrior, ſed fletu & gemitu
non ſegnior, non deſineret horis omnibus orationum
ſuarū de me plangere ad te, & intrabant in conſpectum
tuum preces eius, & me tamen dimittebas adhuc volui
& inuolui ‖ in ‖ illa caligine.

Quale reſponſum mater Auguſt. acceperit à quodam epiſcopo de ipſius conuerſione. Cap. 12.

ET dediſti alterum reſponſum interim quod recolo.
Nam & multa prætereo, propter quod propero ad
ea quæ me magis vrgent cōfiteri tibi, & multa non me-
mini. Dediſti ergo alterū per ſacerdotem tuum, quen-
dam epiſcopum nutritum in Eccleſia, & exercitatum in
libris tuis. Quem cum illa fœmina rogaſſet, vt dignare-
tur mecum colloqui, & refellere errores meos, & dedo-
cere me mala, ac docere bona, (faciebat enim hoc, ſi
quos forte idoneos inueniſſet,) noluit ille, prudenter
ſanè, quantum ſenſi poſtea. Reſpondit enim me adhuc
C eſſe indocilem, eo quòd inflatus eſſem nouitate hæreſis
illius, & nonnullis quæſtiunculis iam multos imperitos
exagitaſſem, ſicut illa indicauerat ei. Sed ſine, inquit, il-
lum ibi, & tantum roga pro eo dominum, ipſe legendo
reperiet, quis ille ſit error, & quanta impietas. Simul e-
tiam narrauit ſe quoque paruulum à ſeducta matre ſua
datum fuiſſe Manichæis, & omnes penè non legiſſe
tantum, verumetiam ſcriptitaſſe libros eorum, ſibique
apparuiſſe nullo contra diſputante & conuincente,
quàm eſſet illa ſecta fugienda, itaque fugiſſe. Quæ cum
ille dixiſſet, atque illa nollet acquieſcere, ſed inſtaret,
magis deprecando, & vbertim flendo vt me videret &
mecum diſſereret, ille iam ſubſtomachans tædio, vade,
inquit, à me, ita viuas: fieri enim non poteſt vt filius iſta-
rum lachrymarum pereat. Quod illa ita ſe accepiſſe in-
ter colloquia ſua mecū ſæpe recordabatur, ac ſi de cœlo
ſonuiſſet.

DIVI AVRELII AVGVſtini confeſsionum Liber Quartus. D

Quandiu, & quomodo alios ſeduxerit. Cap. 1.

PER idem tempus annorum nouem,
ab vndeuiceſimo anno ætatis meæ,
vſque ad duodetriceſimum, ſeduce-
bamur & ſeducebamus, falſi atque
fallentes in variis cupiditatibus, &
palàm per doctrinas quas liberales
vocant, occulte autem falſo nomine
religionis, hic ſuperbi, ibi ſuperſtitioſi, vbique vani ac
popularis gloriæ ſectantes inanitatem, vſque ad theatri-
cos plauſus & contentioſa certamina, & agonem coro-
narum fœnearum † & ſpectaculorum nugas, & intem- *† fœmi-*
perantiam libidinum. Illac autem purgari nos ab iſtis *nearum.*
ſordibus expetentes cum eis qui appellantur electi &
ſancti, afferebamus eſcas, de quibus nobis in officina
aqualiculi ſui fabricarent angelos & deos, per quos libe-
raremur: & ſectabar iſta atque faciebam cum amicis
meis, per me ac mecum deceptis. Irrideant me arrogan-
tes, & nōdum ſalubriter proſtrati & eliſi à te deus meus,
ego tamen confitear tibi dedecora mea in laude tua. E
Sine me obſecro, & da mihi circumire præſenti me-
moria præteritos circuitus erroris mei, & immolare
tibi hoſtiam iubilationis. Quid enim ſum ego mihi ſine
te, niſi dux in præceps? Aut quid ſum cum mihi bene *Pſalm. 16.*
eſt, niſi ſugens lac tuum, aut fruens te cibo qui non cor-
rumpitur? Et quis homo eſt quilibet homo, cum ſit ho-
mo? Sed irrideant nos fortes & potentes, nos autem in-
firmi & inopes confiteamur tibi.

Rhetoricā docet, & aruſpicem qui victoriam promittebat cōtemnit. Cap. 2.

DOcebam in illis annis artem rhetoricam, & victo-
rioſam loquacitatem victus cupiditate vendebam.
Malebam tamen domine, tu ſcis, bonos habere diſci-
pulos, ſicut appellantur boni, & eos ſine dolo docebam
dolos, non in quibus contra caput innocentis agerent,
ſed aliquando pro capite nocentis. Et tu deus vidiſti de
lōginquo lapſantem in lubrico, & in multo fumo ſcin-
tillantem fidem meam quam exhibebam in illo magi-
ſterio diligentibus vanitatem, & quærentibus menda-
cium, ſocius eorum. In illis annis vnam habebam, non *Incōtinēs*
eo quod legitimum vocatur coniugio cognitam, ſed *Auguſti-*
quam indagauerat vagus ardor inops prudentiæ, ſed *nus ante*
vnam tamen, ei quoque ſeruans thori fidem, in qua ſanè *ſuſceptam*
experirer exemplo meo, quid diſtaret inter coniugalis *fidem.*
placiti modum, quod fœderatum eſſet generandi gra- F
tia, & pactum libidinoſi amoris, vbi proles etiam contra
votum naſcitur, quanuis iam nata cogat ſe diligi. Reco-
lo etiam cum mihi theatrici carminis certamen inire
placuiſſet, mandaſſe mihi neſcio quem aruſpicem, quid
ei dare mercedis vellem vt vincerem: me autem fœda
illa ſacramenta deteſtatum & abominatum reſpōdiſſe,
nec ſi corona illa eſſet immortaliter aurea, muſcam pro
victoria mea necari ſinerem. Necaturus enim erat ille
in ſacrificiis ſuis animantia, & illis honoribus inuitatu-
rus mihi ſuffragatura dæmonia videbatur. Sed hoc
quoque malum non ex tua charitate repudiaui deus
cordis mei. Non enim amare te noueram, qui niſi ful-
gores corporeos cogitare non noueram. Talibus enim *Pſal. 72.*
figmentis ſuſpirans anima, nónne fornicatur abs te, & *Oſee. 12.*
fidit in falſis, & paſcit ventos? Sed videlicet ſacrificari
pro me nollem dæmonibus, quibus me illa ſuperſtitio-
ne ipſe ſacrificabam. Quid eſt enim aliud ventos paſce-
re, quam ipſos paſcere: hoc eſt, errando eis eſſe volu-
ptati atque deriſui?

26.q.2.ca. illos planetarios. Aſtrologiæ deditus, à ſene medicinæ & verum perito reuocatur.

G IDeoque illos planetarios, quos mathematicos vocant plane conſulere non deſiſtebam, quòd quaſi nullum eis eſſet ſacrificium, & nullæ preces ad aliquem ſpiritum ob diuinationem dirigerentur, quod tamen Chriſtiana & vera pietas conſequenter repellit & damnat. Bonum eſt enim confiteri tibi domine, & dicere, Miſerere mei, cura animam meam quoniam peccaui tibi. Neque ad licentiam peccandi abuti indulgentia tua, ſed meminiſſe dominicæ vocis: Ecce ſanus factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius contingat. Quam totam illi ſalubritatem interficere conantur, cum dicunt: De cœlo tibi eſt ineuitabilis cauſa peccandi, & Venus hoc fecit, aut Saturnus, aut Mars: ſcilicet vt homo ſine culpa ſit, caro & ſanguis & ſuperba putredo: culpandus ſit autem cœli ac ſyderum creator & ordinator. Et quis eſt hic niſi deus noſter, ſuauitas & origo iuſtitiæ, qui reddis vnicuique ſecundum opera eius, & cor contritum & humiliatum non ſpernis? Erat eo tempore vir ſagax, medicinæ artis peritiſsimus, atque in ea nobiliſſimus, qui proconſule manu ſua coronam illam agoniſtam impoſuerat non ſano capiti meo, ſed non vt medicus.

Cap. 3. Pſal. 91. Pſal. 40. Ioan. 5. Matt. 16. Pſal. 50.

H Nam illius morbi tu ſanator, qui reſiſtis ſuperbis, humilibus autem das gratiam. Nunquid tamen etiam per illum ſenem defuiſti mihi, aut deſtitiſti mederi animæ meæ? Quia enim factus ei eram familiarior, & eius ſermonibus, erant enim ſine verborum cultu, viuacitate ſententiarum iocundi & graues, aſsiduus & fixus inhærebam, vbi cognouit ex colloquio meo libris genethliacorum eſſe me deditum, benigne ac paterne (me) monuit vt eos abiicerem, neque curam & operam rebus vtilibus neceſſariam, illi vanitati fruſtra impenderem: dicens ita ſe illam didiciſſe, vt victus eius profeſſionem primis annis ætatis ſuæ deferre voluiſſet, qua vitam degeret, & ſi Hippocratem intellexiſſet, & illas vtique literas potuiſſet intelligere: & tamen non ob aliam cauſam ſe poſtea illis relictis medicinam aſſecutum, niſi quod eas falſiſsimas comperiſſet, & nollet vir grauis decipiendis hominibus victum quærere. At tu, inquit, quo te in hominibus ſuſtentes rhetoricam tenes, hanc autem fallaciam libero ſtudio, non neceſsitate

Iacobi. 4. 1. Petr. 5.

I rei familiaris ſectaris: quo magis mihi te oportet de illa credere, qui eam tam perfecte diſcere elaboraui, quàm ex ea ſola viuere volui. A quo ego cum quæſiſſem qua ex cauſa hoc fieret, vt multa inde vera pronunciarentur: Reſpondit ille vt potuit, vim ſortis hoc facere in rerum natura vſquequaque diffuſam. Si enim de Paganis poëtæ cuiuſpiam longe aliud canentis atque intendentis, cum ſorte quis conſuluit, mirabiliter conſonus negocio ſæpe verſus exiret, mirandum non eſſe dicebat, ſi ex anima humana ſuperiore aliquo inſtinctu neſciente quid in ſe fieret, non arte ſed ſorte ſonaret aliquid quod interrogantis rebus factiſque concineret. Et hoc quidem ab illo vel per illum procuraſti mihi, & quid ipſe poſtea per meipſum quærerem in memoria mea delineaſti. Tunc autem nec ipſe, nec chariſsimus meus Nebridius adoleſcens valde bonus & valde cautus, irridens totum illud diuinationis genus, perſuadere mihi potuerunt vt hæc abiicerem, quoniam me amplius ipſorum authorum mouebat authoritas, & nullum certum quale quærebam documentum adhuc inueneram, quo mihi ſine ambiguitate appareret, quæ ab eis conſultis vera dicerentur, ſorte non arte inſpectorum ſyderum dici.

Quæ à planetariis vera dicuntur, nō arte ſed ſorte dici.

Morbum & baptiſmū amici narrat quē etiam ſuis erroribus inuoluerat, eóque morte ſublato dolet grauiſſime.

IN illis annis quo primùm tēpore in municipio quo K *cap. 4.* natus ſum, docere cœperam, comparaueram amicum ſocietate ſtudiorum nimis charum, coæuum mihi & conflorētem flore adoleſcentiæ. Mecum puer creuerat, & pariter in ſcholam ieramus, pariterque luſeramus. Sed nondum erat ſic amicus, quanquam ne tunc quidem ſicuti eſt vera amicitia, quia non eſt vera, niſi cum eam tu agglutinas inter inhærētes tibi charitate diffuſa in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt nobis. Sed tamen dulcis erat nimis cocta feruore parilium ſtudiorum. Nam (&) à fide vera, quam etiā† germanitus & penitus adoleſcens tenebat, deflexeram eum in ſuperſtitioſas fabellas & pernicioſas, propter quas me plangebat mater. Mecum iam errabat in animo homo ille, & non poterat anima mea ſine illo. Et ecce tu imminens dorſo fugitiuorum tuorū, deus vltionū & fons miſericordiarum, ſimúlque conuertēs† nos ad te miris modis: ecce abſtuliſti hominē de hac vita, cum vix annum expleuiſſet in amicitia mea, ſuauis mihi ſuper omnes ſuauitates illius vitæ meæ. Quis laudes tuas enumerat vnus, in ſe vno quas expertus eſt? Quid tunc feciſti L deus meus, & quàm inueſtigabilis abyſſus iudiciorum tuorum? Cum enim laboraret ille febribus, iacuit diu ſine ſenſu in ſudore letali. Et cum deſperaretur, baptizatus eſt neſciēs, me non curante, & præſumente id retinere potius animā eius quod à me acceperat, nō quod in neſcientis corpore fiebat. Longe autem aliter erat, nam recreatus eſt & ſaluus factus. Statimq; vt primum cum eo loqui potui, potui autē mox vt ille potuit, quoniam nō diſcedebā, & nimis pendebamus ex inuicem, tentaui apud illum irridere, tanquā & illo irriſuro mecum baptiſmum quem acceperat mēte atque ſenſu abſentiſsimus, ſed tamē ſe iam accepiſſe didicerat. At ille ita me exhorruit vt inimicum, admonuitq; mirabili & repētina libertate, vt ſi amicus eſſe vellē, talia ſibi dicere deſinerem. Ego autē ſtupefactus atque turbatus, diſtuli omnes motus meos, vt conualeſceret prius, eſſetq; idoneus virib9 valetudinis cū quo agere poſſem quod vellem. Sed ille abreptus dementiæ meæ, vt apud te ſeruaretur conſolationi meæ, poſt paucos dies me abſente repetitur febribus & defungitur. Quo dolore contene- M bratum eſt cor meum, & quicquid aſpiciebam mors erat. Et erat mihi patria ſupplicium, & paterna domus mira infœlicitas, & quicquid cum illo communicaueram, ſine illo in cruciatum immanem vertebatur. Expetebant eum vndique oculi mei, & non dabatur mihi, & oderam omnia, quia non haberent eum. Nec mihi iam dicere poteram, Ecce veniet, ſicut cùm viueret, quando abſens erat. Et factus eram ipſe mihi magna quæſtio, & interrogabam animam meam, quare triſtis eſſet, & quare conturbaret me valde, & nihil nouerat reſpondere mihi. Et ſi dicebam: Spera in deo, iuſte non obtemperabat, quia verior erat & melior homo quem chariſsimum amiſerat, quàm phantaſma in quod ſperare iubebatur. Solus fletus erat dulcis mihi & ſucceſſerat amico in deliciis animi mei.

Rom. 5. † non. Pſal. 93. † ſimul quia conuertis.

Mirabilis efficacia ſacramēti Baptiſmi.

Pſal. 41.

Deus manichæorū phātaſma.

Lachrymæ ī precibus & dolore rei charæ amiſſæ.

Cap. 5.

ET nunc domine iam illa tranſierunt, & tempore lenitum eſt vulnus meum. Poſſúm ne audire abs te qui veritas es, & admouere aurem cordis mei ori tuo, vt dicas mihi, cur fletus dulcis ſit miſeris? An tu quanuis vbique adſis, longe abieciſti a te miſeriam noſtram? Et tu in te manes, nos autem in experimētis voluimur, & tamen niſi ad aures tuas ploraremus, nihil reſidui de ſpe noſtra fieret. Vnde igitur ſuauis fructus de amaritudine vitæ carpitur, gemere & flere & ſuſpirare & con-

A queri? An hoc tibi † dulce eſt quod ſperamus exaudire te? Recte iſtud in precibus, quia deſyderium perueniendi habent. Nunquid in dolore amiſſæ rei & luctu quo tunc operiebar? Neque enim ſperabam reuiuiſcere illum, aut hoc petebam lachrymis, ſed tantum dolebam & flebam. Miſer eram enim, & amiſeram gaudiũ meum. An † & fletus res amara eſt præ faſtidio rerum, quibus prius fruebamur, & tunc dum ab eis abhorremus, delectat?

† tibi. *† Nam.*

Explicat magnum affectum quo diligebat amicũ, Cap. 6.

QVid autem iſta loquor? Non enim tempus querendi nunc eſt, ſed confitendi tibi. Miſer eram, & miſer eſt omnis animus vinctus amicitia rerum mortalium, & dilaniatur cum eas amittit, & tunc ſentit miſeriam qua miſer eſt & antequam amittat eas. Sic enim ego eram illo tempore, & flebam amariſsime, & requieſcebam in amaritudine. Ita miſer eram, & habebam chariorem illo amico meo vitam ipſam miſeram. Nam quamuis eam mutare vellem, nollem tamen amittere magis quàm illũ. Et neſcio an vellẽ vel pro illo, ſicut de Oreſte & Pylade traditur, ſi non fingitur, qui vellent pro
B inuicem vel ſimul mori, quia morte peius eis erat non ſimul viuere. Sed in me neſcio quis affectus nimis huic contrarius ortus erat, & tædium viuẽdi erat in me grauiſsimum, & moriendi metus. Credo quò magis illum amabam, hoc magis mortem quæ mihi eum abſtulerat tanquam atrociſsimam inimicam oderam & timebam, & eam repente conſumpturam omnes homines putabam, quia illum potuit. Sic eram omnino, memini. Ecce cor meum deus meus, ecce intus vide quia memini, ſpes mea qui me mundas à talium affectionum immunditia, dirigens oculos meos ad te, & euellens de laqueo pedes meos. Mirabar enim cæteros mortales viuere, quia ille quem quaſi non moriturum dilexeram, mortuus erat, & me magis, quia ille alter eram, viuere illo mortuo mirabar. Bene quidam dixit de amico ſuo, dimidium animæ meæ. Nam ego ſenſi animam meam & animam illius vnam fuiſſe animam in duobus corporibus, & ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius viuere, & ideo forte mori metuebã, ne totus ille moreretur, quem multum amaueram.

Pſal. 24.

Horatius de Virgilio nauigante: Et ſerues animæ dimidiũ meæ.

2. Retrac. cap. 6.

Impatientia doloris mutat locum. Cap. 7.

O Dementiam neſcientem diligere homines humaniter, ô ſtultum hominem immoderate humana patientem, quod ego tunc eram. Itaque æſtuabam, ſuſpirabam, flebam, turbabar, nec requies erat nec conſilium. Portabam enim conſciſſam & cruentam animam meam, impatientem portari à me, & vbi eam ponerem non inueniebam. Non in amœnis nemoribus, non in ludis atque cantibus, nec in ſuaue olentibus locis, nec in
C conuiuiis apparatis, neque in voluptate cubilis & lecti, non denique in libris atque carminibus acquieſcebat. Horrebãt omnia, & ipſa lux, & quicquid non erat quod ille erat, improbum & odioſum erat, præter gemitum & lachrymas. Nam in eis ſolis aliquantula requies. Vbi autem inde auferebatur anima mea, onerabat me grandis ſarcina miſeriæ, quæ à te domine leuanda erat & curanda, ſciebam, ſed nec volebam, nec valebam eo magis, quia non mihi eras aliquid ſolidum & firmum, cum de te cogitabam. Non enim tu eras, ſed vanum phantaſma & error meus erat deus meus. Si conabar eã ibi ponere vt requieſceret, per inane labebatur, & iterum ruebat ſuper me, & ego mihi remanſeram infœlix locus, vbi nec eſſe poſſem, nec inde recedere. Quò enim cor meũ fugeret à corde meo? Quò à meipſo fugerem? quò me nõ ſequerer? Et tamẽ fugi de patria. Minus enim eum quærebant oculi mei, vbi videre non ſolebant, atque à Tagaſtenſi oppido veni Carthaginem.

D

Tempus dolori medetur. Cap. 8.

NOn vacant tempora, nec ocioſe voluuntur per ſenſus noſtros, faciunt in animo mira opera. Ecce veniebant, & præteribant de die in diem, & veniendo & prætereundo inferebant † mihi ſpecies alias, & alias memorias, & paulatim reſarciebant me priſtinis generibus delectationum: quibus cedebat dolor meus ille, ſed ſuccedebant non quidem dolores alij, cauſæ tamen aliorum dolorum. Nam vnde me facillime & in intima dolor ille penetrauerat, niſi quia fuderam in arenam animam meam, diligendo moriturum ac ſi non moriturum? Maxime quippe me reparabant atque recreabant aliorum amicorum ſolatia, cum quibus amabam quod pro te amabam, & hoc erat ingens fabula & longum mendacium, cuius adulterina confricatione corrumpebatur mens noſtra pruriens in auribus. Sed illa mihi fabula nõ moriebatur, ſi quis amicorum meorum moreretur. Alia erant quæ in eis amplius capiebant animum, colloqui & corridere, & viciſsitu beneuole obſequi, ſimul legere libros dulciloquos, ſimul nugari, & ſimul honeſtari, diſſentire interdum ſine odio, tãquam
E ipſe homo ſecum, atque ipſa rariſsima diſſenſione condire cõſenſiones plurimas, docere aliquid inuicem, aut diſcere aliquid ab inuicem: deſyderare abſentes cum moleſtia, ſuſcipere venientes cum lætitia. His atque huiuſmodi ſignis, à corde amantiũ & redamantium procedentibus per os, per linguam, per oculos, & mille motus gratiſsimos quaſi fomitibus conflare animos, & ex pluribus vnum facere.

† inferebant.

Amicitiæ fructus et voluptas:

Humanæ amicitiæ cũ diuina cõparatio. Cap. 9.

HOc eſt quod diligitur in amicis, & ſic diligitur, vt rea ſibi ſit humana conſcientia, ſi non amauerit redamantem, aut ſi amantem non redamauerit, nihil quærens ex eius corpore præter indicia beneuolentiæ. Hinc ille luctus ſi quis moriatur, & tenebræ dolorum, & verſa dulcedine in amaritudinem cor madidum, & ex amiſſa vita morientiũ mors viuentium. Beatus qui amat te, & amicum in te, & inimicum propter te. Solus enim nullum charum amittit, cui omnes in illo chari ſunt, qui non amittitur. Et quis eſt iſte niſi deus noſter, deus qui fecit cœlum & terram, & implet ea, & qui implendo ea fecit ea? Te nemo amittit niſi qui dimittit. Et qui dimittit, quò it aut quò fugit, niſi à te placido ad te iratũ? Nam vbi non inuenit legem tuam in pœna ſua? Et lex tua veritas, & veritas tu.

Pſal. 118.

F

Pſal. 79.

Omnis pulchritudo ex deo eſt, qui & in omnibus laudãdus. Cap. 10.

DEus virtutum conuerte nos, & oſtẽde faciem tuam & ſalui erimus. Nam quaquauerſum ſe verterit anima hominis, ad dolores figitur, alibi præterquam in te. Tametſi figitur in pulchris extra te & extra ſe, quæ tamen nulla eſſent niſi eſſent abs te, quæ oriuntur & occidunt, & oriendo quaſi eſſe incipiunt, & creſcunt vt perficiantur, & perfecta ſeneſcũt & intereunt: etenim omnia ſeneſcunt, & omnia intereunt. Ergo cum oriuntur & tendunt eſſe, quo magis celeriter creſcunt vt ſint, eo magis feſtinant vt non ſint. Sic eſt modus eorum. Tantum dediſti eis, quia partes ſunt rerum quæ non ſunt omnes ſimul, ſed decedendo ac ſuccedendo agunt omnes vniuerſum, cuius partes ſunt. Ecce ſic peragitur & ſermo noſter per ſigna ſonantia. Non enim erit totus ſermo, ſi vnum verbum non decedat cum ſonuerit partes ſuas vt ſuccedat aliud. Laudet te ex illis anima mea deus creator omnium, ſed non infigatur in eis glutino amoris per ſenſus corporis. Eunt enim quò ibant vt non ſint, & conſcindunt eam deſideriis peſtilentioſis: quoniam ipſa eſſe vult, & requieſcere in eis quæ amat: in illis autem non eſt, vbi quia non ſtant, fugiũt, &

G quis ea ſequitur ſenſu carnis,aut quis ea comprehendit,
vel cum præſto ſunt? Tardus eſt enim ſenſus carnis,
quoniã ſenſus carnis eſt, & ipſe eſt modus eius. Sufficit
ad aliud ad quod factus eſt :ad illud autem non ſufficit
vt teneat tranſcurrẽtia ab iturio debito vſque ad finem
debitum. In verbo enim tuo per quod creantur,ibi audiunt hinc & hucuſque.

Omnia creata ſũt mutabilia in ſe, ꝧ deo ſtabilia. Cap. 11.

NOli eſſe vana anima mea, & obſurdeſcere in aure
cordis, tumultu vanitatis tuæ. Audi & tu. Verbum
ipſum clamat vt redeas, & ibi eſt locus quietis imperturbabilis, vbi non deſeritur amor ſi ipſe non deſerat.
Ecce illa diſcedunt vt alia ſuccedant, & omnibus ſuis
partibus conſtet infima vniuerſitas. Nunquid ego aliquò diſcedo,ait verbum dei? Ibi fige manſionem tuam,
ibi commenda quicquid inde habes anima mea, ſaltem
fatigata fallaciis. Veritati commenda quicquid tibi eſt
à veritate, & non perdes aliquid,& refloreſcent putrida
tua, & ſanabuntur omnes languores tui, & fluxa tua reformabuntur,& renouabuntur & conſtringentur ad te,
H & non te deponẽt quò deſcendunt, ſed ſtabunt tecum,
& permanebunt ad ſemper ſtantem ac permanentem
deum. Vt quid peruerſa ſequeris carnem tuam? Ipſa te
ſequatur conuerſa. Quicquid per illam ſentis in parte
eſt, & ignoras totum cuius hæ partes ſunt, & delectat te
tamen. Sed ſi ad totum comprehendendum eſſet idoneus ſenſus carnis tuæ, ac non & ipſe in parte vniuerſi
accepiſſet pro pœna tua iuſtũ modum, velles vt tranſiret quicquid exiſtit in præſenti: † vt magis tibi omnia *† præſentia.*
placerent. Nam & quod loquimur per eundem ſenſum
carnis audis, & non vis vtique ſtare ſyllabas, ſed tranſuolare vt aliæ veniant,& totum audias. Ita ſemper omnia quibus vnum aliquid conſtat, & nõ ſimul ſunt omnia ea quibus conſtat, plus delectant omnia quàm ſingula, ſi poſsint ſentiri omnia. Sed longe his melior qui
fecit omnia,& ipſe eſt deus noſter, & non diſcedit,quia
nec ſucceditur ei. Si placent corpora, deum ex illis lauda, & in artificem eorum retorque amorem, ne in his
quæ tibi placent,tu[ei]diſpliceas.

Amor nõ improbatur, modo in his quæ placent amem' deũ. Cap. 12.

SI placent animæ, in deo amentur,quia & ipſæ mutabiles ſunt,& in illo fixæ ſtabiliuntur,alioquin irent &
perirent. In illo ergo amentur, & rape ad eum tecum
quas potes: & dic eis, Hunc amemus, hunc amemus,
ipſe fecit hæc, & non eſt longe. Non enim fecit atque
abiit: ſed ex illo in illo ſunt. Ecce vbi eſt, vbi ſapit veritas. Intimus cordi eſt,ſed cor errauit ab eo.Redite præ-
I uaricatores ad cor, & inhærete illi qui fecit vos. State
Eſa. 46. cũ eo,& ſtabitis. Requieſcite in eo, & quieti eritis. Quò
itis in aſpera? quò itis? Bonum quod amatis ab illo eſt,
ſed quantum eſt ad illum,bonum eſt & ſuaue. Sed amarum erit iuſte,quia iniuſte amatur deſerto illo,quicquid
ab illo eſt. Quò vobis adhuc & adhuc ambulare vias difficiles & laborioſas? Non eſt requies vbi quæritis eam.
Quærite quod quæritis,ſed ibi non eſt vbi quæritis. Beatam vitam quæritis in regione mortis? non eſt illic. Quomodo enim beata vita, vbi nec vita? Et deſcendit huc
ipſa vita noſtra, & tulit mortem noſtrã, & occidit eam
de abundantia vitæ ſuæ, & tonuit clamans,vt redeamus
hinc ad eum in illud ſecretum vnde proceſsit ad nos,in
ipſum primum virginalem vterum,vbi ei nupſit humana creatura caro mortalis, ne ſemper eſſet mortalis, &
Pſal. 18. inde velut ſponſus procedens de thalamo ſuo,exultauit
vt gigas ad currendam viam. Non enim tardauit, ſed
cucurrit clamãs dictis,factis,morte, vita,deſcẽſu,aſcenſu, clamans vt redeamus ad eum. Et diſceſsit ab oculis,
vt redeamus ad cor,& inueniamus eum:abſceſsit enim,
& ecce hic eſt. Noluit nobiſcum diu eſſe,& non reliquit K
nos. Illuc enim abſceſsit, vnde nunquam receſsit, quia
mundus per eum factus eſt,& in hoc mundo erat,& venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere,cui con- *Ioan. 1. 1. Tim. 1.*
fitetur anima mea vt ſanet eam, quia peccauit illi. Filij
hominum vſquequo graues corde? Nunquid & poſt *Pſal. 40.*
deſcenſum vitę non vultis aſcendere & viuere? Sed quò *Pſal. 4.*
aſcenditis,quando in alto eſtis, & poſuiſtis in cœlum os
veſtrum? Deſcendite vt aſcendatis, & aſcendatis ad *Pſal. 72.*
deum. Cecidiſtis enim aſcendendo contra eum. Dic eis
iſta vt plorent in conualle plorationis,& ſic eos rape tecum ad deum, quia de ſpiritu eius hæc dicis eis, ſi dicis
ardens igne charitatis.

Amor vnde proueniat. Cap. 13.

HAec tunc non noueram, & amabam pulchra inferiora, & ibam in profundum, & dicebam amicis
meis: Non amamus aliquid niſi pulchrum. Quid eſt
ergo pulchrum? & quid eſt pulchritudo? Quid eſt
quod nos allicit & conciliat rebus quas amamus? Niſi
enim eſſet in eis decus & ſpecies, nullo modo nos ad ſe
mouerẽt. Et animaduertebam & videbam in ipſis cor- L
poribus† aliud eſſe quaſi totum,& ideo pulchrum,aliud *† corporalibus.*
autem quod ideo deceret,quoniam apte accommodaretur alicui,ſicut pars corporis ad vniuerſum ſuum, aut
calceamentum ad pedem, & ſimilia. Et iſta conſyderatio ſcaturiuit in animo meo ex intimo corde meo, &
ſcripſi libros de pulchro & apto, puto duos aut tres: Tu *Liber de apto & pulchro.*
ſcis deus. Nam excidit mihi. Non enim habemus eos,
ſed aberrauerunt à nobis,neſcio quo modo.

Cap. 14.

QVid eſt autem quod me mouit domine deus meus, vt ad Icherium † Romanæ vrbis oratorem *† aliàs Hiberium.*
ſcriberem illos libros, quem non noueram facie, ſed
amaueram hominem ex doctrinæ fama quæ illi clara
erat, & quædam verba eius audieram,& placuerant mihi? Sed magis quia placebant aliis, & efferebant eum
laudibus ſtupentes, quòd ex homine Syro docto prius
Græcæ facundiæ, poſtea in Latina etiam doctor mirabilis extitiſſet, & eſſet ſcientiſsimus rerum ad ſtudium
ſapientiæ pertinentium, mihi placebat. Laudatur homo & amatur abſens. Vtrúm nam ab ore laudantis intrat in cor audientis amor ille? Abſit. Sed ex amante
alio accenditur alius. Hinc enim amatur qui laudatur,
dum non fallaci corde laudatoris prædicari creditur,
id eſt, cum amans eum laudat. Sic enim tunc amabam
homines ex hominum iudicio: non enim ex tuo deus M
meus, in quo nemo fallitur. Sed tamen cur non ſicut *Automedõ & Actæon videntur ſignificari.*
auriga ille nobilis, ſicut venator, ſtudiis popularibus
diffamatus, ſed longe aliter & grauiter, & ita quemadmodum & me laudari vellem? Non autem vellem ita
laudari & amari vt hiſtriones, quanquam eos & ipſe
laudarem & amarem, ſed eligens latere quàm ita notus
eſſe, & velle haberi odio quàm ſic amari. Vbi diſtribuuntur iſta pondera variorum & diuerſorum amorum
in anima vna? Quid eſt quod amo in alio, quod rurſus
niſi odiſſem, non à me deteſtarer & repellerem, cum
ſit vterque noſtrum homo? Non enim ſicut equus bonus amatur ab eo qui nollet hoc eſſe,etiam ſi poſſet,hoc
& de hiſtrione dicendum eſt, qui naturæ noſtræ ſocius
eſt. Ergó ne amo in homine quod odi eſſe, cum ſim
homo? Grande profundum eſt ipſe homo,cuius etiam *Matt. 10.*
capillos tu domine numeratos habes, & non minuuntur in te, & tamen capilli eius magis numerabiles ſunt
quàm affectus eius, & motus cordis eius. At ille rhetor *Quàm varij et multi affectus humani.*
ex eo erat genere,quem ſic amabam,vt vellẽ me eſſe talem, & errabam typho, & circunferebar omni vento,&
nimis occulte gubernabar abs te. Et vnde ſcio, & vnde

certus

A certus confiteor tibi, quòd illum in amore laudantium magis amaueram, quàm in rebus ipſis, de quibus laudabatur. Quia ſi non laudatum eum vituperarent, & cum ijdem ipſi & vituperando atque ſpernendo ea ipſa narrarent, non accenderer in eum & non excitarer: & certe res non aliæ forent, nec homo ipſe alius, ſed tãtummodo alius affectus narrantium. Ecce vbi iacet anima infirma, nondũ hærens ſoliditati veritatis. Sicut auræ linguarum flauerint à pectoribus opinantium, ita fertur & vertitur, torquetur ac retorquetur, & obnubilatur ei lumen, & non cernitur veritas. Et ecce eſt ante nos. Et magnum quiddam mihi erat, ſi ſermo meus & ſtudia mea illi viro innoteſcerẽt. Quæ ſi probaret, flagrarem magis: ſi autem improbaret, ſauciaretur cor vanum & inane ſoliditatis tuæ. Et tamen pulchrũ illud atque aptum, vnde ad eum ſcripſeram, libẽter animo verſabam, ob os contemplationis meæ, & nullo collaudatore mirabar.

Quod corporalibus imaginib' contenebratus nõ potuit capere ſpiritalia.

SEd tantę rei cardinem in arte tua nondum videbam omnipotens, qui facis mirabilia ſolus, & ibat animus meus per formas corporeas, & pulchrum quod per ſeipſum, aptum autem quod ad aliquid accommodatum deceret definiebam & diſtinguebam, & exemplis corporeis aſtruebam. Et conuerti me ad animi naturam, & non me ſinebat falſa opinio, quam de ſpiritalibus habebam, verum cernere. Et irruebat in oculos meos ipſa vis *Cap.15.* veri, & auertebam palpitantem mentem ab incorporea *Pſal.71.* re ad liniamenta & colores, & tumentes magnitudines. Et quia non poteram ea videre in animo, putabam me non poſſe videre animum meum. Et cum in virtute pacem amarem, in vitioſitate autem odiſſem diſcordiam, in illa vnitatem: in iſta, quandam diuiſionem notabam. Inque illa vnitate mens rationalis & natura veritatis ac ſummi boni mihi eſſe videbatur: in iſta verò diuiſione irrationalis vitæ, neſcio quam ſubſtantiam & naturam ſummi mali, quæ non ſolum eſſet ſubſtantia, ſed omnino vita eſſet, & tamen abs te non eſſet deus meus, ex *μονάς.* quo ſunt omnia, miſer opinabar. Et tamen illam monadem appellabam, tanquam ſine vllo ſexu mentem, hanc *δυάς.* vero dyadem iram in facinoribus, libidinẽ in flagitiis, neſciens quid loquerer. Non enim noueram neque didiceram, nec vllam ſubſtantiam malum eſſe, nec ipſam mentem noſtram ſummum atque incommutabile bo-

C num. Sicut enim facinora ſunt, ſi vitioſus eſt ille animi motus, in quo eſt impetus, & ſe iactat inſolenter ac turbide, & flagitia, ſi eſt immoderata illa animæ affectio, qua carnales hauriuntur voluptates: ita errores & falſæ opiniones vitam contaminant, ſi rationalis mens ipſa vitioſa eſt: qualis in me tunc erat neſciente alio lumine illam illuſtrãdam eſſe, vt ſit particeps veritatis, quia non *Pſal.17.* eſt ipſa natura veritatis: Quoniam tu illuminabis lucernam meam, domine deus meus, illuminabis tenebras *Ioan.1.* meas: Et de plenitudine tua nos omnes accepimus. Es enim tu lumẽ verum quod illuminat omnem hominẽ *Iacobi.1.* venientem in hunc mundum, quia in te non eſt tranſmutatio, nec momenti obumbratio. Sed ego conabar ad te, & repellebar abs te, vt ſaperem mortem quoniam *1.Petr.5.* ſuperbis reſiſtis. Quid autem ſuperbius, quàm vt aſſererem mira dementia me id eſſe naturaliter quod tu es? Cum enim ego eſſem mutabilis, & eo mihi manifeſtum eſſet, quòd ideo vtique ſapiens eſſe cupiebam, vt ex deteriore melior fierem, malebam tamen etiam te opinari mutabilem, quàm me nõ hoc eſſe quod tu es. Itaque repellebar, & reſiſtebas ventoſæ ceruici meæ, & imaginabar formas corporeas, & caro carnẽ accuſabam, & ſpi*Pſal.77.*ritus ambulans nondum reuertebar ad te, & ambulando ambulabam in eà quæ nõ ſunt neque in te, neque in D me, neque in corpore, neque mihi creabantur à veritate tua, ſed à mea vanitate fingebantur ex corpore, & dicebã paruulis fidelibus tuis ciuibus meis, à quibus neſciẽs exulabam, dicebam illis garrulus & ineptus. Cur ergo errat anima mea quam fecit deus? Et mihi nolebam dici, cur ergo errat deus? Et contendebam magis incommutabilem tuam ſubſtantiam coactam errare, quàm meam mutabilem ſponte deuiaſſe & penè errare confitebar. Et eram ætate annorum fortaſſe vigintiſex aut ſeptem, cum illa volumina ſcripſi, voluẽs apud me corporea † figmenta obſtrepentia cordi meo & auribus, † quas intendebam dulcis veritas in interiorẽ melodiam tuam, cogitans de pulchro & apto, & ſtare cupiens & audire te, & gaudio gaudere propter vocem ſponſi, & non poteram, quia vocibus erroris mei rapiebar foras, & pondere ſuperbiæ meæ in ima decidebam. Nõ enim *Ioan.3.* dabas auditui meo gaudium & lætitiam, aut exultabant *Pſal.50.* oſſa quæ humiliata non erant.

† corporalia. *† cordis mei auribus.*

Prædicamenta per ſe intellexit. Cap.16. Has categorias poſtea trãſtulit pro ſi bo ſuo.

ET quid mihi proderat quòd annos natus fermè viginti, cum in manus meas veniſſent Ariſtotelica quædam, quas appellant decem categorias, quarum nomine cum eas rhetor Carthaginienſis magiſter meus buccis typho crepantibus commemoraret, & alij qui docti habebantur, tanquam in neſcio quid magnum & diuinum ſuſpenſus inhiabam, legi eas ſolus & intellexi? Quas cum contuliſſem cum eis qui ſe dicebant vix eas magiſtris eruditiſsimis, non loquentibus tantum, ſed multa in puluere depingentibus intellexiſſe: nihil inde aliud mihi dicere potuerunt, quàm ego ſolus apud meipſum legens cognoueram. Et ſatis aperte mihi videbantur loquentes de ſubſtantiis, ſicut eſt homo, & quæ in illis eſſent, ſicuti eſt figura hominis, qualis ſit, & ſtatura, quot pedum ſit, & cognatio, cuius frater ſit, aut vbi ſit conſtitutus, aut quando natus, aut ſtet aut ſedeat, aut calceatus vel armatus ſit, aut aliquid faciat, aut patiatur aliquid: & quæcunque in his nouem generibus, quorum exempli gratia quædam poſui, vel in ipſo ſubſtantiæ genere innumerabilia reperiuntur. Quid hoc mihi proderat, quando & oberat: cum etiã te deus meus mirabiliter ſimplicem atque incommutabilem, illis decem prędicamẽtis putans quicquid eſſet omnino comprehenſum, ſic intelligere conarer, quaſi & tu ſubiectus eſſes magnitudini tuæ aut pulchritudini, vt illa eſſent in F te quaſi [in] ſubiecto, ſicut in corpore: cum tua magnitudo & tua pulchritudo tuipſe ſis: corpus autem nõ eo ſit magnum & pulchrum quo corpus eſt, quia & ſi minus magnum & minus pulchrum eſſet, nihilominus corpus eſſet. Falſitas enim erat, quam de te cogitabam, non veritas: & figmenta miſeriæ meæ, non firmamenta beatitudinis tuæ. Iuſſeras enim & ita fiebat in me, vt terra ſpi- *Geneſ.3.* nas & tribulos pareret mihi, & cum labore peruenirem ad panem meum. Et quid mihi proderat, quod omnes libros artium quas liberales vocant, tunc nequiſsimus malarum cupiditatum ſeruus per meipſum legi, & intellexi quoſcunque legere potui, & gaudebam in eis, & neſciebam vnde eſſet quicquid ibi verum & certum eſſet? Dorſum enim habebam ad lumen, & ad ea quæ illuminantur † faciem, vnde ipſa facies mea qua illuminata cernebam, non illuminabatur. quicquid de arte loquendi & diſſerendi, quicquid de dimenſionibus figurarum, & de muſicis, & de numeris ſine magna difficultate, nullo hominum tradente intellexi, ſcis tu domine deus meus: quia & celeritas intelligendi & dicendi acumen, donum tuum eſt, ſed non inde ſacrificabam tibi.

Notent hæc ponẽtes deum in prædicamento.

† alias, illuminant.

G Itaque mihi non ad vſum ſed ad perniciem magis valebat, quia tam bonam partem ſubſtantiæ meæ ſategi
Pſal.58. habere in poteſtate: & fortitudinem meam non ad te
Luc.15. cuſtodiebam, ſed profectus ſum abs te in longinquam regionem, vt eam diſsiparem in meretricias cupiditates. † Nam quid mihi proderat bona res non vtenti bene? Non enim ſentiebam illas artes, etiam ab ſtudioſis & ingenioſis difficillime intelligi, niſi cum eis eaſdem conabar exponere, & erat ille excellentiſsimus in eis, qui me exponentem, non tardius ſequeretur. Sed quid mihi hoc proderat, putanti quòd tu domine deus meus veritas corpus eſſes lucidum & immenſum, & ego fruſtum de illo corpore? Nimia peruerſitas. Sed ſic eram, nec erubeſco deus meus confiteri tibi in me miſericordias tuas, & inuocare te, qui non erubui nunc profiteri hominibus blaſphemias meas, & latrare aduerſum te. Quid ergo mihi tunc proderat ingenium per illas doctrinas agile, & nullo adminiculo humani magiſterij tot nodoſiſsimi libri enodati, cum deformiter & ſacrilega turpitudine in doctrina pietatis errarem? Aut quid

† meretrices cupiditatis meæ.

H tantum oberat paruulis tuis longe tardius ingenium, cùm à te longe non recederent, vt in nido Eccleſiæ tuæ tuti plumeſcerent, & alas charitatis alimento ſanæ fi-
Pſal.62. dei nutrirent? O domine deus noſter, in velamento
Eſa.46. alarum tuarum ſperemus, & protege nos & porta nos. Tu portabis & paruulos, & vſque ad canos tu portabis: quoniam firmitas noſtra quãdo tu es, tunc eſt firmitas. Cum autem noſtra eſt, infirmitas eſt. Viuit apud te ſemper bonum noſtrum, & quia inde auerſi ſumus, peruerſi ſumus. Reuertamur iam domine vt non euertamur, quia viuit apud te ſine vllo defectu bonum noſtrum quod tu ipſe es, & non timebimus, ne non ſit quò redeamus, quia nos inde ruimus, nobis autem abſentibus non ruit domus noſtra æternitas tua.

DIVI AVRELII AVguſtini Confeſsionum Liber quintus.

Excitat mẽtem ad deum laudandum.
Cap.1.
ACcipe ſacrificium confeſsionum meorum de manu linguæ meæ, quam formaſti & excitaſti, vt confiteatur nomini tuo, & ſana omnia oſſa mea &
Pſal.40. dicant: Domine quis ſimilis tibi? Neque enim docet te quid in ſe agatur
Pſal.82. qui tibi confitetur, quia oculum tuum non excludit cor clauſum, nec manum tuam repellit duritia hominum, ſed ſoluis eam cum voles, aut miſerans aut vindi-
Pſal.18. cans, & non eſt qui ſe abſcondat à calore tuo. Sed te laudet anima mea vt amet te: & confiteatur tibi miſerationes tuas vt laudet te. Non ceſſat nec tacet laudes tuas vniuerſa creatura tua, nec ſpiritus omnis per os cõuerſum ad te, nec animalia nec corporalia per os conſyderantium ea, vt exurgat in te à laſsitudine anima noſtra, innitens eis quæ feciſti, & tranſiens ad te qui feciſti hæc mirabiliter: & ibi refectio & vera fortitudo.

Dei præſentiã neminem eſfugere, cũ ſit vbique.
EAnt & fugiant à te inquieti & iniqui, & tu vides eos, & diſtinguis vmbras, & ecce pulchra ſunt cum eis omnia, & ipſi turpes ſunt. Et quid nocuerunt tibi, aut in quo imperium tuum dehoneſtauerunt, à cœlis vſque
Cap.2. in nouiſsima iuſtum & integrum? Quò enim fugerunt
Pſal.138. cum fugerent à facie tua, aut vbi tu non inuenis eos? Sed fugerunt vt non viderent te videntem ſe, atque ex- K
cæcati in te offenderẽt, quia non deſeris aliquid eorum *Sapient.11.*
quæ feciſti. In te offenderẽt iniuſti, & iuſte vexarentur, ſubtrahentes ſe lenitati tuæ, & offendentes in rectitudinem tuam, & eadentes in aſperitatem tuam, videlicet neſciunt quòd vbique ſis, quem nullus circunſcribit locus, & ſolus es præſens etiã iis qui longe fiunt à te. Conuertantur ergo & quærãt te, quia non ſicut ipſi deſeruerunt te creatorem ſuum, ita & tu deſeruiſti creaturam tuam. Ipſi conuertantur & quærant te, & ecce ibi es in corde eorum, in corde confitentium tibi, & proiicientium ſe in te, & plorantium in ſinu tuo poſt vias ſuas difficiles, & tu facilis terges lachrymas eorum, vt magis plorent & gaudeant in fletibus: quoniam tu domine, nõ aliquis homo caro & ſanguis, ſed tu domine qui feciſti, reficis & conſolaris eos. Et vbi ego eram quando te quærebam? Et tu eras ante me, ego autem & à me diſceſſeram, nec me inueniebam, quanto minus te?

De Fauſto Manichæo, & de Aſtrologia.
Cap.3.
PRoloquar in conſpectu dei mei annum illum vndetriceſimum ætatis meæ. Iam venerat Carthaginem quidam Manichæorum epiſcopus Fauſtus nomine, magnus laqueus diaboli, & multi implicabantur in eo per illecebram ſuauiloquentiæ, quam ego tametſi laudabam, diſcernebam tamen à veritate rerum, quarum diſcendarum auidus eram, nec quali vaſculo ſermonis, ſed quid mihi ſcientiæ comedendum apponeret nominatus apud eos ille Fauſtus, intuebar. Fama enim de illo prælocuta mihi erat, quod eſſet honeſtarũ omnium doctrinarum peritiſsimus, & apprime diſciplinis liberalibus eruditus. Et quoniam multa philoſophorum legeram, memoriæque mandata retinebam, ex eis quædam comparabam illis Manichæorum lõgis fabulis, & mihi probabiliora iſta videbantur, quæ dixerunt illi, qui tantum potuerunt valere, vt poſſent æſtimare ſeculũ, quanquam eius dominum minime inuenerint. Quoniam *Pſal.137.*
magnus es domine, & humilia reſpicis, excelſa autem à longe cognoſcis. Nec propinquas niſi obtritis corde, nec inueniris à ſuperbis, nec ſi illi curioſa peritia numerent ſtellas & arenam, & dimetiantur ſydereas plagas, & inueſtigent vias aſtrorum. Mente enim ſua quærunt iſta, & ingenio quod tu dediſti eis: & multa inuenerunt, & prænunciauerunt ante multos annos defectus luminarium ſolis & lunæ, quo die, qua hora, quanta ex parte futuri eſſent, & non eos fefellit numerus, & ita factũ eſt M
vt prænunciauerunt: & ſcripſerunt regulas indagatas, & leguntur hodie, atque ex eis prænunciatur quo anno, & quo menſe anni, & quo die menſis, & qua hora diei, & quota parte luminis ſui defectura ſit luna vel ſol, & ita fiet vt prænunciatur. Et mirãtur hæc homines & ſtupẽt qui neſciunt ea, & exultant atque extolluntur qui ſciunt & per impiam ſuperbiam recedẽtes & deficientes à lumine tuo, tanto antè ſolis defectum futurũ præuident, & in præſentia ſuum non vident. Non enim religioſe quærunt vnde habeant ingenium quo iſta quærunt. Et inuenientes quia tu feciſti eos, non ipſi, dant tibi ſe vt *Pſal.8.*
ſerues quod feciſti, & quales ſe ipſi fecerant, occidunt ſe tibi, & trucidant exultationes ſuas ſicut volatilia, & curioſitates ſuas ſicut piſces maris, quibus perambulant ſecretas ſemitas abyſsi, & luxurias ſuas ſicut pecora campi, vt tu deus ignis edax conſumas mortuas curas eo- *Deut.4.*
rum recreãs eos immortaliter. Sed non nouerũt viam, verbum tuum, per quod feciſti omnia ea quæ numerãt, *Ioan.1.*
& ipſos qui numerant, & ſenſum quo cernunt quæ numerant, & mentem de qua numerant, & ſapientiæ tuæ *Pſal.148.*
non eſt numerus. Ipſe autem vnigenitus factus eſt nobis

Infra lib. 6. ca. 11. lib. 1. contra Fauſtũ in principio de vtilitate credẽdi. Cap.16.
Sapien.13.

A ſapientia & iuſtitia & ſanctificatio, & nnmeratus eſt inter nos, & ſoluit tributum Cæſari. Non nouerunt hanc viam, qua deſcendant ad illum à ſe, & per eum aſcendant ad eum. Non nouerunt hanc viam, & putant ſe excelſos eſſe cum ſyderibus & lucidos, & ecce ruerunt in terram, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum. Et multa vera de creatura dicunt, & verum creaturæ artificem non pie quærunt, & ideo non inueniunt: aut ſi inueniunt, cognoſcentes deum non ſicut deum honorant, aut gratias agunt: ſed euaneſcunt in cogitationibus ſuis, & dicunt ſe eſſe ſapientes, ſibi tribuendo quæ tua ſunt, ac per hoc ſtudēt peruerſiſsima cæcitate etiam tibi tribuere quæ ſua ſunt, mendacia ſcilicet in te conferentes, qui veritas es, & immutantes gloriam incorrupti dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & ſerpentum, & conuertunt veritatem tuam in mendacium, & colunt & ſeruiunt creaturæ potius quàm creatori. Multa tamen ab eis ex ipſa creatura vera dicta retinebam, & occurrebat mihi ratio per numeros & ordinem temporum, & viſibiles atteſtationes ſyderum, & conferebam cum dictis Manichæi, qui de his rebus multa ſcripſit B copioſiſsime delirās, & non mihi occurrebat ratio nec ſolſtitiorum & æquinoctiorum, nec defectuum luminarium, nec quicquid tale in libris ſecularis ſapientiæ didiceram. Ibi autem credere iubebar, & ad illas rationes numeris & oculis meis exploratas non occurrebat, & longe diuerſum erat.

Matt. 22. *Rom. 1.*

Sola dei cognitio beat. *Cap. 4.*

NVnquid domine deus veritatis quiſquis nouit iſta, ipſe placet tibi? Infœlix enim homo qui ſcit illa omnia, te autem neſcit: beatus autem qui te ſcit, etiam ſi illa neſciat. Qui verò & te & illa nouit, non propter illa beatior, ſed propter te ſolum beatus eſt, ſi cognoſcens te ſicut deum glorificet & gratias agat, & nō euaneſcat in cogitationib⁹ ſuis. Sicut enim melior eſt qui nouit poſsidere arborē, & de vſu eius tibi gratias agit, quanuis neſciat vel quot cubitis alta ſit, vel quanta latitudine diffuſa, quàm ille qui eam metitur, & omnes ramos eius numerat, & neque poſsidet eam, neq; creatorem eius nouit aut didicit: * Sic fidelis homo, cuius totus mūdus diuitiarum eſt, & quaſi nihil habens, omnia poſsidet, inhærendo tibi cui ſeruiunt omnia, quanuis nec ſaltem Septentrionum gyros nouerit, dubitare, ſtultum eſt, quin vtique melior ſit quàm menſor cœli, & numerator ſyderum, & penſor elementorum, & negligens tui, qui omnia in menſura & numero & pondere diſpoſuiſti.

Hieron. in prologo bibliæ, ca. 2. ** aliàs, diligit.* *2. Cor. 6.* *Sapient. 11.* *Temeritas Fauſti doctus, quod neſciebat.* *Cap. 5.* *Iob. 28.*

Hæretici etiam hoc fariūt modernì, ſi nō perſonalē inhabitationē Spiritus ſancti, ſaltem eius infallibilem aſſiſtentiam in intelligēdis ſcripturis impudentiſsimè ſibi arrogātes.

SEd tamen quis quærebat Manichæum, neſcio quem etiam iſta ſcribere, ſine quorum peritia pietas diſci poterat? Dixiſti enim homini: Ecce pietas eſt ſapientia, quam ille ignorare poſſet, etiam ſi iſta perfecte noſſet: iſta verò quia non nouerat, impudētiſsime audens docere, prorſus illam noſſe non poſſet. Vanitas eſt enim mundana iſta etiam nota profiteri, pietas autem tibi cōfiteri. Vnde ille deuius ad hæc iſta multum loquutus eſt, vt cōuictus ab eis qui iſta vere didiciſſent, quis eſſet eius ſenſus in cæteris quæ abditiora ſunt, manifeſte cognoſceretur. Non enim parui exiſtimari ſe voluit, ſed ſpiritum ſanctum cōſolatorem & ditatorem fidelium tuorum, authoritate plenaria perſonaliter in ſe eſſe perſuadere conatus eſt. Itaque cum de cœlo ac ſtellis, & de ſolis ac lunæ motibus falſa dixiſſe deprehenderetur, quanuis ad doctrinam religionis iſta non pertineant, tamen auſus eius ſacrilegos fuiſſe ſatis emineret, cum ea non ſolum ignorata, ſed etiam falſa tam væſana ſuperbiæ vanitate diceret, vt ea tanquam diuinæ perſonæ D tribuere ſibi niteretur. Cùm enim audio Chriſtianum aliquem fratrem illū aut illum iſta neſcientem, & aliud pro alio ſentientem, patienter intueor opinantem hominem, nec illi obeſſe video, cùm de te domine creator omniū non credat indigna, ſi forte ſitus & habitus creaturæ corporalis ignoret. Obeſt autem ſi hoc ad ipſam doctrinæ pietatis formam pertinere arbitretur, & pertinacius affirmare audeat quod ignorat. Sed etiam talis infirmitas in fidei cunabulis à charitate matre ſuſtinetur, donec aſſurgat nouus homo in virum perfectum, & circunferri non poſsit omni vento doctrinæ. In illo autem qui doctor, qui author, qui dux & princeps eorum quibus illa ſuadere ita fieri auſus eſt, vt qui eum ſequerentur, non quemlibet hominem, ſed ſpiritum tuum ſanctum ſe ſequi arbitrarentur, quis tantam dementiam ſicubi falſa dixiſſe conuinceretur, non deteſtandam longèque abiiciendam eſſe iudicaret? Sed tamen nondum liquido compereram, vtrum etiam ſecundum eius verba viciſsitudines longiorum & breuiorum dierum atque noctium, & ipſius noctis & diei, & deliquia luminum, & ſi quid eiuſmodi in aliis libris legeram, poſſet exponi: vt ſi forte poſſet, incertum qui- E dem mihi fieret, vtrum ſe res ita haberet, an non ita, ſed ad fidem meam illius authoritatem propter creditam ſanctitatem proponerem.

Epheſ. 4.

Fauſtus natura nō arte facūdus. *Cap. 6.* *Supra li. 3. cap. 11. De moribus monachorum. ca. 13. De vtilitate credendi. c. 16.*

ET per annos ferme ipſos nouem, quibus eos animo vagabundus audiui, nimis extento deſyderio venturum expectabā iſtum Fauſtum. Cæteri enim eorum, in quos forte incurriſſem, qui talium rerum quæſtionibus à me obiectis deficiebant, illum mihi promittebant: cuius aduentu collatóque colloquio, facilime mihi hæc & ſi qua forte maiora quærerem, enodatiſsime expedirentur. Ergo vbi venit, expertus ſum hominem gratum & iocundum verbis, & ea ipſa quæ illi ſolent dicere, multo ſuauius garrientem. Sed quid ad meam ſitim precioſiorum poculorum decentiſsimus miniſtrator? Iam rebus talibus ſatiatæ erant aures meæ, nec ideò mihi meliora videbantur, quia melius dicebantur: nec ideo vera, quia diſerta: nec ideo ſapiens anima, quia vultus congruus & decorum eloquium. Illi autem qui eum mihi promittebant, non boni rerum exiſtimatores erant, & ideo illis videbatur prudēs & ſapiens, quia delectabat eos loquens. Senſi autem aliud genus hominum etiam veritatem habere ſuſpe- F ctam, & ei nolle acquieſcere, ſi compto atque vbere ſermone promeretur. Me autem iam docueras deus meus miris & occultis modis: & propterea credo quod tu me docueris, quoniam verū eſt, nec quiſquam præter te alius eſt doctor veri, vbicūque & vndecūque claruerit. Iam ergo abs te didicerā, nec eò debere videri aliquid verum dici, quia eloquenter dicitur: nec eò falſum, quia incompoſitè ſonant ſigna labiorum. Rurſus nec ideo verum, quia impolite enunciatur: nec ideo falſum, quia ſplendidus ſermo eſt: ſed perinde eſſe ſapientiam & ſtultitiam, ſicut ſunt tibi vtiles & inutiles: verbis autem ornatis & inornatis ſicut vaſis vrbanis & ruſticanis vtroſq; cibos poſſe miniſtrari. Igitur auiditas mea, qua illum tanto tempore expectaueram hominem, delectabatur quidem motu affectúque diſputantis, & verbis congruentibus, atque ad veſtiendas ſententias facile occurrentibus. Delectabar autem & cum multis, vel etiam præ multis laudabam ac efferebam, ſed moleſte habebam quòd in cœtu audientium non ſinerer illi ingerere, & partiri cum eo curas quæſtionum mea-

Veſtire ſententiā, Ciceronianū eſt verbū, nec aliter legendum.

G rum, conferendo familiariter, & accipiendo ac reddendo ſermonem. Quod vbi potui, & aures eius cum familiaribus meis eo quoque tempore occupare cœpi, quo non dedeceret alternis diſſerere, & promſi quædam, quæ me mouebant, expertus ſum prius hominem expertem liberalium diſciplinarum niſi grammaticæ, atque eius ipſius vſitato modo: & quia legerat aliquas Tullianas orationes, & paucisſimos Senecæ libros, & nõnulla poetarum, & ſuæ ſectæ, ſi qua volumina latine atque compoſite conſcripta erant: & quia aderat quotidiana ſermocinandi exercitatio, inde ſuppetebat eloquium, quod fiebat acceptius magisq; ſeductoriũ moderamine ingenij, & quodam lepore naturali. Itane eſt vt recolo domine deus meus arbiter conſcientiæ meæ? Coram te cor meum & recordatio mea, qui me tunc agebas abdito ſecreto prouidentiæ tuæ, & inhoneſtos errores meos iam conuertebas ante faciem meam, vt

H viderem & odiſſem.

Alienatur à ſecta Manichæorum. Cap. 7.

NAm poſteaquàm ille mihi imperitus earũ artium, quibus eum excellere putauerã, ſatis apparuit, deſperare cœpi poſſe eũ mihi illa quæ me mouebant aperire atque diſſoluere, quorum quidem ignarus poſſet veritatem tenere pietatis, ſed ſi Manichæus non eſſet. *De vtilitate credẽdi cap. 16.* Libri quippe eorum pleni ſunt longiſsimis fabulis, de cœlo & ſyderibus, & ſole, & luna: quæ mihi cum, quod vtique cupiebam, collatis numerorũ rationibus, quos* ** al. quas.* alibi ego legeram, vtrum potius ita eſſent vt Manichæi libris continebantur, an certe vel par etiam inde ratio redderetur, ſubtiliter explicare poſſe iam non arbitrabar, Quæ tamen vbi conſyderanda & diſcutienda protuli, modeſte ſanè ille nec auſus eſt ſubire ipſam ſarcinam. Nouerat enim ſe iſta non noſſe, nec eum puduit confiteri. Non erat de talibus quales multos loquaces paſſus eram, conantes ea me docere, & dicentes mihi nihil. Iſte vero cor habebat & ſi non rectum ad te, nec tamen nimis incautum ad ſeipſum. Non vſquequaque imperitus erat imperitiæ ſuæ, & noluit ſe temere diſputando in ea coarctari, vnde nec exitus ei vllus, nec facilis eſſet reditus. Etiã hinc mihi amplius placuit. Pulchrior eſt enim temperantia confitentis animi, quàm illa quæ noſſe cupiebam, & eum in omnibus difficilioribus & ſubtilioribus quæſtionibus talem inueniebam.

I Refracto itaque ſtudio quo intenderam in Manichæi literas, magiſque deſperans de cæteris eorum doctoribus, quãdo in multis quæ me mouebant ita ille nominatus apparuit, cœpi cum eo pro ſtudio eius agere vitam, quo ipſe flagrabat in eas literas, quas tunc iam rhetor Carthaginis adoleſcentes docebam, & legere cum eo, ſiue quæ ille audita deſyderaret, ſiue quæ ipſe tali ingenio apta exiſtimarem. *Infra cap. 10.* Cæterũ omnis conatus meus, quo proficere in illa ſecta ſtatueram, illo homine cognito prorſus intercidit, non vt ab eis omnino ſepararer, ſed quaſi melius quicquam non inueniens eo, quo iam quoquo modo irrueram, contentus interim eſſe decreueram, niſi aliquid forte quod magis eligendum eſſet, eluceret. Ita ille Fauſtus, qui multis laqueus mortis extitit, meum quo captus eram relaxare iam cœperat, nec volens nec ſciens. Manus enim tuæ deus meus in abdito prouidentię tuæ, non deſerebant animam meã, & de ſanguine cordis matris meæ per lachrymas eius diebus ac noctibus pro me ſacrificabatur tibi, & egiſti mecum miris & occultis modis. Tu illud egiſti deus meus. *Pſal. 36.* Nam à domino greſſus hominis dirigentur, & viam eius volet. Aut quæ procuratio ſalutis pręter manum tuam reficientem quæ feciſti?

EGiſti ergo mecum vt mihi perſuaderetur Romam K pergere, & potius ibi docere quod docebam Carthagine. *Proficiſcitur Romã contra matris voluntatem. Cap. 8.* Et hoc vnde mihi perſuaſum ſit, non prætermittam confiteri tibi: quoniam & in his altiſsimi tui receſſus, & præſentiſsima in nos miſericordia tua cogitanda & prædicanda eſt. Non ideo Romam pergere volui, quòd maiores quæſtus, maiórque mihi dignitas ab amicis, qui hoc ſuadebant, promittebatur, quanquam & iſta ducebant animum tunc meum: ſed illa erat tunc cauſa maxima & penè ſola, quòd audiebam quietius ibi ſtudere adoleſcẽtes, & ordinatiore diſciplinæ coërcitione ſedari, ne in eius ſcholã quo magiſtro non vtuntur, paſsim & proterue irruãt, nec eos admitti omnino niſi ille permiſerit. Contrà apud Carthaginem fœda eſt & intemperans licentia ſcholaſticorum: Irrumpũt impudenter, & propè furioſa fronte perturbãt ordinem, quem quiſque diſcipulis ad proficiendum inſtituerit. Multa iniurioſa faciunt mira hebetudine, & punienda legibus, niſi conſuetudo patrona ſit, hoc miſeriores eos oſtendens, quo iam quaſi liceat faciunt, quod per tuam æternam legem nunquam licebit, & impune ſe facere arbitrãtur, cum ipſa faciendi cæcitate puniantur, & in- L comparabiliter patiantur peiora, quàm faciunt. Ergo quos mores cum ſtuderem meos eſſe nolui, eos, cum docerem cogebar perpetĩ alienos: & ideo placebat ire vbi talia non fieri omnes qui nouerant indicabant. Verum autem tu ſpes mea & portio mea in terra viuentium, *Pſal. 141.* ad mutandum terrarum locum pro ſalute animæ meæ, & Carthagini ſtimulos quibus inde auellerer, admouebas, & Romę illecebras quibus attraherer, proponebas mihi per homines qui diligebãt vitã mortuam, hinc inſana facientes, inde vana pollicentes, & ad corrigendos greſſus meos vtebaris occulte & illorum & mea peruerſitate. Nam & qui perturbabãt ocium meũ fœda rabie cæci erant: & qui inuitabãt ad aliud, terram, ſapiebant. Ego autem qui deteſtabar hic veram miſeriam, illic falſam fœlicitatem appetebam. Sed quare hinc abirem, & illuc irem, tu ſciebas deus, nec indicabas mihi nec matri, quę me profectum atrociter planxit, & vſque ad mare ſecuta eſt, ſed fefelli eam violenter me tenentem, vt aut reuocaret aut mecum pergeret: & finxi me amicum nolle deſerere, donec vento facto nauigaret. Et mentitus ſum matri, & illi* matri, & euaſi. M Quia & hoc tu dimiſiſti mihi miſericorditer, ſeruans ** illi, pondus hic adfert ſermoni: quaſi dicat, tali matri, tam non vulgari matrum more me amanti.* me ab aquis maris, plenum execrandis ſordibus vſque ad aquam gratiæ tuæ, qua me abluto ſiccarẽtur flumina maternorũ oculorum, quibus pro me quotidie tibi rigabat terram ſub vultu ſuo, & tamen recuſanti ſine me redire vix perſuaſi, vt in loco qui pximus noſtræ naui erat memoria beati Cypriani, maneret ea nocte. Sed ea nocte clanculo ego profectus ſum: illa autem remanſit orando & flendo. Et quid à te petebat deus meus tantis lachrymis, niſi vt nauigare me non ſineres? Sed tu alte conſulens & exaudiens cardinem deſiderij eius, non curaſti quod tunc petebat, vt in me faceres quod ſemper petebat. Flauit ventus, & impleuit vela noſtra, *De vtilitate credendi. Cap. 16.* & littus ſubtraxit aſpectibus noſtris. In quo mane illa inſaniebat dolore, & querelis ac gemitu implebat aures tuas contemnentes iſta, cum & me cupiditatibus meis raperes ad finiendas ipſas cupiditates, & illius carnale deſyderium iuſto dolorum flagello vapularat. Amabat enim ſecum præſentiam meam more matrum, ſed multis multo amplius, & neſciebat quid tu illi gaudiorum facturus eſſes de abſentia mea. Neſciebat, ideo flebat & eiulabat, atque illis cruciatibus argue-

batur

A batur rea reliquiarum Euæ, cum gemitu quærens quod cum gemitu pepererat. Et tamen poſt accuſationem fallaciarum & crudelitatis meæ conuerſa rurſus ad deprecandum te pro me, abiit ad ſolita, & ego Romam.

Febri correptus periculoſe laborat. Cap. ix. 1. Cor. 15. Epheſ. 2.

ET ecce excipior ibi flagello ægritudinis corporalis, & ibam iam ad inferos, portans omnia mala quæ commiſeram & in te & in me, & in alios multa & grauia ſuper originalis peccati vinculum, quo omnes in Adam morimur. Non enim quicquam eorum mihi donaueras in Chriſto, nec ſoluerat ille in carne ſua inimicitias, quas tecum contraxeram peccatis meis. Quomodo enim eas ſolueret in cruce phantaſmatis, quod de illo credideram? Quàm ergo falſa mihi videbatur mors carnis eius, tam vera erat animæ meæ: & quàm vera erat mors carnis eius, tam falſa vita animæ meæ, quæ id non credebat. Et ingraueſcentibus febribus iam ibam & peribam. Quò enim irem, ſi tunc hinc abirem, niſi in ignem atque tormenta digna factis meis in veritate ordinis tui? Et illa hoc neſciebat, & tamen pro me orabat abſens. Tu autem vbique præſens, vbi erat exaudiebas eam, & vbi eram miſereharis mei, vt recuperarem ſalutem corporis mei, adhuc inſanus corde ſacrilego. Neq; enim deſiderabam in illo tanto pericu- B lo baptiſmum tuum, & melior eram puer, quando illum de materna pietate flagitaui, ſicut iam recordatus atque confeſſus ſum: ſed iam in dedecus meum creueram, & conſilia medicinæ tuæ demens irridebam, qui me non ſiuiſti talem bis mori. Quo vulnere ſi feriretur cor matris, nunquã ſanaretur. Non enim ſatis eloquor quid erga me habebat animi, & quanto maiore ſolicitudine me parturiebat ſpiritu, quàm carne pepererat. Non itaque video quomodo ſanaretur, ſi mea talis illa mors tranſuerberaſſet viſcera dilectionis eius. Et vbi eſſent tantæ preces & tam crebrę ſine intermiſſione? Nuſquam niſi ad te. An verò tu deus miſericordiarum ſperneres cor contritum & humiliatum viduæ caſtæ ac ſobriæ, frequentantis eleemoſynas, obſequentis atque ſeruientis ſanctis tuis, nullum diem prætermittẽtis oblationem ad altare tuum bis in die, mane & veſpere ad Eccleſiam tuam ſine vlla intermiſſione venientis, non ad vanas fabulas & aniles loquacitates, ſed vt te audiret in tuis ſermonibus, & tu illam in ſuis orationibus? Huiûs ne tu C lachrymas, quibus non à te aurum & argentum petebat, nec aliquod mutabile aut volubile bonum, ſed ſalutem animæ filij ſui, tu cuius munere talis erat, contemneres, & repelleres ab auxilo tuo? Nequaquam domine: immo verò aderas † & faciebas ordine quo prædeſtinaueras eſſe faciendum. Abſit vt tu falleres eam in illis viſionibus & reſponſis tuis, quæ iam commemoraui, & quæ non memoraui, quæ illa fideli pectore tenebat, & ſemper orans tanquam chirographa tua ingerebat tibi. Dignaris enim, quoniam in ſeculum miſericordia tua, eis quibus omnia debita dimittis, etiam promiſſionibus tuis debitor fieri.

Sup. lib. 1. cap. 11. — Pſalm. 50. — Vita viduæ verè Chriſtiana — † & exaudiebas. — Sup. lib. 3. Cap. 11.

Errores ante ſuſceptã Euangelij doctrinam Cap. x. † in.

REcreaſti ergo me ab illa ægritudine, & ſaluum feciſti filium ancillæ tuæ, tunc interim corpore, vt eſſet cui ſalutem meliorem atque certiorem dares. Et iungebar etiam tunc Romæ falſis illis atque fallentibus ſanctis: non enim tantum auditoribus eorum, quorum è † numero erat etiam is in cuius domo ægrotaueram & conualueram, ſed eis etiam quos electos vocant. Adhuc enim mihi videbatur, non eſſe nos qui peccamus, ſed neſcio quam aliam in nobis peccare naturã, & delectabat ſuperbiam meam extra culpam eſſe. Et cũ aliquid mali feciſſem, non confiteri me feciſſe, vt ſanares animam meã, quoniam peccaui tibi: ſed excuſare me D amabam, & accuſare neſcio quid aliud quod mecum eſſet, & ego non eſſem. Verùm autem totum ego eram, & aduerſum me impietas mea me diuiſerat: & id erat peccatum inſanabilius, quo me peccatorem non eſſe arbitrabar, & execrabilis iniquitas te deus omnipotens te à †* me ad perniciem meam, quàm a te ad ſalutem malle ſuperari. Nondum ergo poſueras cuſtodiam ori meo, & oſtium continentiæ circa labia mea, vt non declinaret cor meum in verba maligna, ad excuſandas excuſationes in peccatis cum hominibus operantibus iniquitatem, & ideo adhuc conuiuebam* † cum electis eorum. Sed tamen iam deſperans in ea falſa doctrina me poſſe proficere, eáq; ipſa, quibus ſi nihil melius reperirem, contentus eſſe decreueram, iam remiſſius negligentiusq; retinebam. Etenim ſuborta eſt etiã mihi cogitatio, prudentiores cæteris fuiſſe illos philoſophos, quos Academicos appellant, quòd de omnibus dubitandum eſſe cenſuerant, nec aliquid veri ab homine comprehendi poſſe decreuerant. Ita enim & mihi liquido ſenſiſſe videbantur, vt vulgo habetur etiam illorum intentionem nondum intelligenti. Nec diſſimulaui eundem hoſpitem meum reprimere à nimia fiducia, quam ſenſi eum habere de rebus fabuloſis, quibus Manichæi libri pleni ſunt. Amicitia tamen E eorum familiarius vtebar, quàm cæterorum hominum, qui in illa hæreſi non fuiſſent. Nec eam defendebam priſtina animoſitate, ſed tamen familiaritas eorum (plures enim eos Roma occultat) pigrius me faciebat aliud quærere, præſertim deſperantem in Eccleſia tua domine cœli & terræ creator omnium viſibilium & inuiſibilium poſſe inueniri verum, vnde me illi auerterant. Multúmque mihi turpe videbatur, credere figuram te habere humanæ carnis, & membrorum noſtrorum lineamentis corporalibus terminari. Et quoniam cum de deo meo cogitare vellem, cogitare niſi moles corporum non noueram: neque enim videbatur mihi eſſe quicquam, quod tale non eſſet, & ea maxima & prope ſola cauſa erat ineuitabilis erroris mei. F Hinc enim & mali ſubſtantiam quandam credebam eſſe talem, & habere ſuam molem tetram & deformem, ſiue craſſam, quam terram dicebant, ſiue tenuem atque ſubtilem, ſicut eſt aëris corpus, quam malignam mentem per terram repentem imaginantur. Et quia deum bonum, nullam malam naturam creaſſe qualiſcũque pietas me credere cogebat, conſtituebam ex aduerſo ſibi duas moles, vtranque infinitam, ſed malam anguſtius, bonam grandius, & ex hoc initio peſtilentioſo me cætera ſacrilegia ſequebantur. Cum enim conaretur animus meus currere in catholicam fidem, repercutiebar, quia non erat catholica fides quam eſſe arbitrabar. Et magis pius mihi videbar, ſi te deus meus, cui confitentur ex me miſerationes tuæ, vel ex cæteris partibus infinitum crederem, quanuis ex vna qua tibi moles mali opponebatur, cogerer finitum fateri, quàm ſi ex omnibus partibus in corporis humani forma te opinarer finiri. Et melius mihi videbar credere nullum malum te creaſſe, quod mihi neſcienti non ſolum aliqua ſubſtantia, ſed etiam corporea videbatur, quia & mentem cogitare non noueram, niſi eam ſubtile corpus eſſe, quod tamen per loci ſpacia diffunderetur abs te, quàm crederem abs te eſſe qualem putabam naturam mali. Ipſum quoque ſaluatorem noſtrum vnigenitum tuum, tanquam de maſſa lucidiſſima molis tuę porrectam ad noſtram ſalutem ita putabam, vt aliud de

*† * in. — Pſal. 38. — Pſal. 140. — *al. cõmunicabam. — † conuiuabar. — Lib. 4. de ciuita. dei. cap 30. & lib. 8. ca. 11. de vtilitate credẽdi cap. 16.*

G illo non crederem, niſi quod poſſem vanitate imaginari. Talem itaque naturam eius naſci non poſſe de Maria virgine arbitrabar, niſi carni concerneretur. Concerni autem & non inquinari nō videbam, quod mihi tale figurabam. Metuebam itaque credere in carne natum, ne credere cogerer ex carne inquinatum. Nunc ſpiritales tui blande & amanter ridebunt me, ſi has confeſsiones meas legerint: ſed tamē talis eram.

Qualiter Auguſtinus contulerit cum catholicis. Cap. ix.

DEinde quæ illis in ſcripturis tuis reprehenderant, defendi poſſe non exiſtimabam: ſed aliquando ſanè cupiebam cum aliquo illorum librorum doctiſſimo conferre ſingula, & experiri quid inde ſentiret. Iam enim Helpidij cuiuſdam aduerſus eoſdem Manichæos coràm loquentis & diſſerentis ſermones, etiam apud Carthaginem mouere me cœperant, cum talia de ſcripturis proferret, quibus reſiſti facile non poſſet, & imbecilla mihi reſponſio videbatur iſtorum. Quam quidem non facile palàm promebant, ſed nobis ſecretius, cum dicerent ſcripturas noui teſtamenti falſatas fuiſſe à neſcio quibus, qui Iudæorum legē inſerere Chriſtianæ fidei voluerunt, atque ipſi incorrupta exemplaria
H nulla proferrent. Sed me maxime captum & offocatum quodammodo deprimebant corporalia cogitantem, moles illæ, ſub quibus anhelans in auram tuæ veritatis liquidam & ſimplicem reſpirare non poteram.

Fraus diſcipulorum Romæ in præceptores. Cap. xij.

SEdulo ergo agere cœperam, propter quod veneram, vt docerem Romæ artem rhetoricam, & prius domi congregare aliquos quibus & per quos innoteſcere cœperam, & ecce cognoſco alia Romæ fieri, quæ non patiebar in Africa. Nam revera illas euerſiones à perditis adoleſcentibus ibi non fieri manifeſtatum eſt mihi. Sed ſubito† (inquiunt) ne mercedem magiſtro reddant, conſpirant multi adoleſcentes, & transferunt ſe ad alium, deſertores fidei, & quibus præ pecuniæ charitate iuſtitia vilis eſt. Oderat etiam iſtos cor meum, quamuis non perfecto odio. Quod enim ab eis paſſurus eram, magis oderam fortaſſe, quàm eo quòd cuilibet illicita faciebant. Certe tamen turpes ſunt tales, & fornicantur abs te, amando volatica ludibria temporū & lucrum luteum: quod cum apprehenditur, manū inquinat, & amplectendo mundum fugientem, contēnendo te manentem & reuocantem, & ignoſcentem redeunti ad te me-
I retrici animæ humanæ. Et nunc tales odi prauos & diſtortos quāuis eos corrigendos diligam, vt pecuniæ doctrinam ipſam quam diſcunt præferant, ei verò te deum veritatem & vbertatem certi boni & pacem caſtiſsimā. Sed tunc eos magis pati nolebam malos propter me, quàm fieri propter te bonos volebam.

† ſubditi.

Pſal. 138.

Doctturus rhetoricā et Medioliano: ab Ambroſio ſuſcipitur. Cap. xiij.

ITaque poſteaquam miſſum eſt à Mediolano Romam ad præfectum vrbis, vt illi ciuitati rhetoricæ magiſter prouideretur, impertita etiam euectione publica, ego ipſe ambiui per eoſipſos Manichæis vanitatibus ebrios, quibus vt carerem ibam, ſed vtrique neſciebamus, vt dictione propoſita me probatum præfectus tunc Symmachus mitteret. Et veni Mediolanum ad Ambroſium epiſcopum in optimis notum orbi terræ, pium cultorem tuum, cuius tunc eloquia ſtrenue miniſtrabant adipem frumēti tui, & lætitiam olei, & ſobriam vini ebrietatem populo tuo. Ad eum autem ducebar abs te neſciens, vt per eum ad te ſciens ducerer. Suſcepit me paternè ille homo dei, & peregrinationem meam ſatis epiſcopaliter dilexit. Et eum amare cœpi, primo quidem non tanquam doctorem veri, quod in Eccleſia tua prorſus deſperabam, ſed tanquā hominem benignum in me. Et ſtudioſe audiebam diſputātem in populo, non intentione quā debui, ſed quaſi explorans eius facundiā, vtrum cō- K
ueniret famæ ſuæ, an maior minórve proflueret quàm prædicabatur, & verbis eius ſuſpendebar intentus. Rerum autem incurioſus & contemptor aſtabam, & delectabar ſuauitate ſermonis, quanquam eruditioris, minus tamen hilareſcentis atque mulcentis quàm Fauſti erat, quod attinet ad dicēdi modum. Cæterum rerū ipſarum nulla comparatio. Nam ille per Manichæas fallacias aberrabat, iſte autem ſaluberrime docebat ſalutem. Sed longe eſt a peccatoribus ſalus, qualis ego tunc aderam, & tamen propinquabam ſenſim, & neſciui.†

Pſal. 4.

Pſal. 118.

† neſciens.

Audito Ambroſio paulatī ab erroribus reſipiſcit. Cap. xiiij.

CVm enim non ſatagerem diſcere quæ dicebat, ſed tantum quemadmodum dicebat, ea audire (mihi quippe iam deſperanti ad te viam patere homini: inanis cura remanſerat) veniebant in animum meum ſimul cum verbis quæ diligebam, res etiam quas negligebam. Neque enim ea dirimere poteram. Et dum cor aperirem ad excipiendum quàm diſerte diceret, pariter intrabat & quàm vere diceret, gradatim quidem. Nam primo etiam ipſa defendi poſſe mihi iam cœperant videri, & fidem catholicam, pro qua nihil poſſe dici aduerſus oppugnantes Manichæos putaueram, iam non impudenter aſſeri exiſtimabam, L
maxime audito vno atque altero, & ſæpius ænigmate ſoluto de ſcripturis veteribus: vbi cum ad literam acciperem, occidebar ſpiritaliter. Itaque pleriſque illorum librorum expoſitis locis, iam reprehendebam deſperationem meam, illam duntaxat qua credideram legem & prophetas deteſtantibus atque irridentibus reſiſti omnino non poſſe: nec tamen iam ideo mihi catholicam viam tenendam eſſe ſentiebam, quia & ipſa poterat habere doctos aſſertores ſuos, qui copioſe & non abſurde obiecta refellerent, nec ideo iam damnandum illud quod tenebam, quia defenſionis partes æquabantur. Ita enim catholica non mihi victa videbatur, vt nondum etiam victrix appareret. Tunc verò fortiter intendi animum, ſi quo modo poſſem certis aliquibus documentis Manichæos conuincere falſitatis. Quod ſi poſſem ſpiritalem ſubſtantiam cogitare, ſtatim machinamenta illa omnia ſoluerentur, & abiicerentur ex animo meo. ſed non poteram. Veruntamen de ipſo mundi huius corpore, omnique natura, quam ſenſus M
carnis attingeret, multo probabiliora pleroſque ſenſiſſe philoſophos, magis magiſque conſiderans atque comparans iudicabam. Itaque Academicorum more, ſicut exiſtimant, dubitans de omnibus, atque inter omnia fluctuans, Manichæos quidem relinquendos eſſe decreui, non arbitrans eo, ipſo tempore dubitationis meæ in illa ſecta mihi permanendum eſſe, cui iam nonnullos philoſophos præponebam, quibus tamen philoſophis, quòd ſine nomine ſalutaris Chriſti eſſent, curationem languoris animæ meæ committere omnino recuſabā. Statui ergo tandiu eſſe catechumenus in catholica Eccleſia mihi a parentibus commendata, donec aliquid certi eluceret quò curſum dirigerem.

De vtilitate credēdi cap. 16.

1. Cor. 15.

De beata vita in proœmio.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Confeſsionum Liber Sextus.

Auguſtinus nec Manichæus nec catholicus. Cap. i.

SPEs mea à iuuentute mea, vbi mihi eras, & quò receſſeras? An verò non tu feceras me, & diſcreueras me a quadrupedibus & volatilibus cœli? Sapientiorem me feceras, & ambulabam per tenebras & lubricum, & quærebam te foris a me, & non inueniebam

A uueniebam deum cordis mei,& veneram in profundum
maris,& diffideham & deſperabam de inuentione veri.
Iam venerat ad me mater pietate fortis, terra marique
me ſequens,& in periculis nmnibus de te ſecura. Nam
& per marina diſcrimina ipſos nautas conſolabatur, á
quibus rudes abyſſi viatores, cum perturbantur conſo-
lari ſolent, pollicens eis peruentionem cum ſalute, quia
hoc ei tu per viſum pollicitus eras. Et inuenit me peri-
clitantem quidem grauiter deſperatione indagandæ
veritatis. Sed tamen ei cum indicaſſem, non me qui-
dem iam eſſe Manichæum,ſed neque catholicum Chri-
ſtianum [non] quaſi inopinatum aliquid audierit, exi-
liuit lætitia, cum iam ſecura fieret ex ea parte miſeriæ
meæ, in qua me tanquam mortuum, ſed reſuſcitandum
tibi flebat, & feretro cogitationis efferebat, vt diceres
Lucæ 7. filio viduæ, Iuuenis tibi dico,ſurge: & reuiuiſceret &
inciperet loqui,& redderes illum matri ſuæ. Nulla ergo
turbulenta exultatione trepidauit cor eius, cum audiſ-
ſet ex tanta parte iam factum, quod tibi quotidie plan-
gebat vt fieret,veritatem me nondum adeptum, ſed fal-
ſitati iam ereptum:imò vero quia certa erat & quod re-
B ſtabat te daturũ, qui totum promiſeras, placidiſsime &
pectore pleno fiduciæ reſpõdit mihi credere ſe in Chri-
ſtum,quod priuſquam de hac vita emigraret, me viſura
eſſet fidelem catholicum: & hoc quidem mihi,tibi autẽ
fons miſericordiarum preces & lachrymas denſiores,
vt accelerares adiutoriũ tuum, & illuminares tenebras
† currere. meas,& ſtudioſius ad Eccleſiam currerem,† & in Am-
† ſuſpendi. broſij ora ſuſpenderer† ad fontem ſalientis aquæ in vi-
Ioan. 4. tam æternã. Diligebat autem illum virum ſicut angelũ
dei,quòd per illum cognouerat me interim ad illã an-
cipitem fluctuationem iam eſſe perductum, per quem
tranſiturum me ab ægritudine ad ſanitatem intercur-
rente acriore periculo, quaſi per acceſsionem, quã cri-
ticam medici vocant, certa præſumebat.

Epulæ & ſynaxu apud ſepulchra martyrum. Cap. ij. ITaque cum ad memorias ſanctorum, ſicut in Africa
ſolebat, pultes & panem & merum attuliſſet, atque
ab oſtiario prohiberetur, vbi hoc epiſcopum vetuiſ-
ſe cognouit, tam pie atque obedienter amplexa eſt, vt
ipſe mirarer† quod tam facile accuſatrix potius con-
† miraretur. ſuetudinis ſuæ, quàm diſceptatrix illius prohibitionis
effecta ſit. Non enim obſidebat ſpiritum eius vinolen-
tia,eámque ſtimulabat in odium veri amor vini, ſicut
pleroſq; mares & fœminas, qui ad canticum ſobrieta-
C tis,ſicut ad potionem aquatam madidi nauſeant. Sed
illa cum attuliſſet caniſtrum cum ſolennibus epulis
prægustandis atque largiendis, plus etiam quàm vnum
† pocillũ.* potillum†* pro ſuo palato ſatis ſobrio temperatum,vn-
† aliàs dignationem.* de indignationem †* ſumeret non ponebat. Et ſi multæ
eſſent quæ illo modo videbantur honorandæ memo-
riæ defunctorum, idem ipſum vnum quod vbique po-
neret circumferebat, quo iam non ſolum aquatiſsimo,
ſed etiam tepidiſsimo cum ſuis præſentibus per ſorbi-
tiones exiguas partiretur, quia pietatem ibi quærebat,
non voluptatem. Itaque vbi comperit a præclaro prędi-
catore atque antiſtite pietatis præceptũ eſſe iſta non fie-
ri,nec ab eis qui ſobrie facerent, ne vlla occaſio ſe in-
gurgitandi daretur ebrioſis, & quia illa quaſi parenta-
lia ſuperſtitioni gentilium eſſent ſimillima, abſtinuit
ſe libentiſsime, & pro caniſtro pleno terrenis fructibus,
plenum purgatioribus votis pectus ad memorias mar-
Memorias ſepulchra vocat. tyrum afferre didicerat, & vt quod poſſet daret egenti-
bus, & ſi communicatio dominici corporis illic cele-
braretur, cuius paſsionis imitatione immolati & coro-
nati ſunt martyres. Sed tamen videtur mihi domine
deus meus,& ita eſt in conſpectu tuo de hac re cor meũ D
non facile fortaſſe de hac amputanda cõſuetudine ma-
trem meam fuiſſe ceſſurã,ſi ab alio prohiberetur, quem
non ſicut Ambroſium diligebat, quem propter ſalutem
meam maxime diligebat, eam verò ille propter eius
religioſiſsimam conuerſationem,qua in bonis operibus
tam feruens ſpiritu frequentabat Eccleſiam, ita vt ſæpe
erumperet cum me videret in eius prædicationem,gra-
tulans mihi quòd talem matrem haberem,neſciens qua-
lem illa me filium, qui dubitabam de illis omnibus, &
inueniri poſſe vitam viæ minime putabam.

NEc iam ingemiſcebam orando vt ſubuenires mi- *Occupationes &*
hi, ſed ad quærendum intentus, & ad diſſeren- *ſtudia*
dum inquietus erat animus meus. Ipſumque Ambro- *Ambroſij.*
ſium fœlicem quendam hominem ſecundum ſeculum
opinabar, quem ſic tantæ poteſtates honorarent, cœ-
libatus tantum eius mihi laborioſus videbatur. Quid *Cap. 3.*
autem ille ſpei gereret, § & § aduerſus ipſius excellentiæ E
tentamenta, quid luctaminis haberet, quidve ſola-
minis in aduerſis, & occultum os eius quod erat in cor-
de eius, quàm ſapida gaudia de pane tuo ruminaret,
nec conijcere noueram,nec expertus eram,nec ille ſcie-
bat æſtus meos,nec foueam periculi mei. Nõ enim quæ-
rere ab eo poteram quod volebam ſicut volebam,ſeclu-
dentibus me ab eius aure atque ore cateruis negocio-
ſorum hominũ,quorum infirmitatibus ſeruiebat. Cum
quibus quando non erat, (quod perexiguum temporis
erat) aut corpus reficiebat neceſſariis ſuſtentaculis, aut
lectione animum. Sed cum legebat, oculi ducebantur
per paginas,& cor intellectum rimabatur, vox autem &
lingua quieſcebant. Sæpe cum adeſſemus (non enim ve-
tabatur quiſquã ingredi) aut ei venientem nunciari mos
erat, ſic eum legentem vidimus tacite, & aliter nun-
quam,ſedentéſque† in diuturno ſilentio, (quis enim tam *† ſedentemque.*
intento eſſe oneri auderet?) diſcedebamus & conjecta-
bamus eum paruo illo tempore,quod reparandæ menti
ſuæ nãciſcebatur,feriatũ ab ſtrepitu cauſarum alienarũ,
nolle in aliud auocari,& cauere fortaſſe,ne auditore ſu-
ſpenſo & intento, ſi qua obſcurius poſuiſſet ille quem
legeret, etiam exponere neceſſe eſſet, aut de aliquibus
difficilioribus diſceptare quæſtionibus, atq; huic operi
tẽporibus impenſis,minus quàm vellet voluminũ euol-
ueret, quanquã & cauſa ſeruandæ vocis, quæ illi facilli-
me obtundebatur, poterat eſſe iuſtior tacite legendi.
Quolibet tamen animo id ageret, bono vtique ille vir F
agebat. Sed certe mihi nulla dabatur copia ſciſcitandi
quæ cupiebam de tam ſancto oraculo tuo pectore il-
lius, niſi cum aliquid breuiter eſſet audiendum. Aeſtus
autem illi mei ocioſum eum valde cui effunderẽtur re-
quirebant,nec vnquam inueniebant. Et eum quidem in
populo verbum veritatis recte tractantem, omni die
dominico audiebam, & magis magiſque mihi cõfirma-
batur, omnes verſutarum calumniarum nodos, quos
illi deceptores noſtri aduerſus diuinos libros innecte-
bant,poſſe diſſolui. Vbi verò etiam comperi,ad imagi-
nem tuam hominem a te factum, à ſpiritalibus filiis *Gen. 1.*
tuis quos de matre catholica per gratiã regeneraſti,non
ſic intelligi, vt humani § te § corporis forma determi-
natum crederent atq; cogitarent,quanquã quomodo ſe
haberet ſpiritalis ſubſtantia, ne quidem tenuiter atq; in
ænigmate ſuſpicabar,tamen gaudens erubui non me tot
annos aduerſus catholicam fidem, ſed cõtra carnalium
cogitationum figmenta latraſſe. Eo quippe temerarius
& impius fueram, quòd ea quæ debebam quærendo di-
ſcere, accuſando dixerã. Tu enim altiſsime & proxime,

G ſecretiſsime & præſentiſsime, cui membra non ſunt alia maiora & alia minora, ſed vbique totus es, & nuſquam locorum es, non es vtique forma iſta corporea, tamen feciſti hominem ad imaginem tuam, & ecce ipſe à capite vſque ad pedes in loco eſt.

De literâ & ſpiritu. Cap. iiij.
**credendũ.*
† certi.

CVm ergo neſcirem quomodo hæc ſubſiſteret imago tua, pulſanſque proponerem quomodo credendum eſſet, non inſultans opponerem quaſi ita creditum* eſſet. Tanto igitur acrior cura rodebat intima mea quid certe† retinerem, quanto me magis pudebat tandiu illuſum & deceptum promiſsione certorum, puerili errore & animoſitate tam multa incerta quaſi certa garriſſe. Quod enim falſa eſſent, poſtea mihi claruit. Certum tamen erat quod incerta eſſent, & à me aliquando pro certis habita fuiſſent, cum catholicã tuam cæcis cõtentionibus accuſarem, & ſi nondum cõpertam vera dicentem, non tamen ea docentem quæ grauiter accuſabam. Itaque confundebar & cõuertebar, & gaudebam deus meus, quod Eccleſia tua vnica corpus vnici tui, in qua mihi nomen Chriſti infanti eſt in-
H ditum, non ſaperet infantiles nugas, neque hoc haberet in doctrina tua ſana, quod te creatorem omnium in ſpacium loci quamuis ſummũ & amplum, tamen vndiq; terminatum mebrorum humanorũ figura contruderet. Gaudebã etiam quod vetera ſcripta legis & prophetarum iam non illo oculo mihi legenda proponerentur, quo antea videbantur abſurda, cum arguebam tanquam ita ſentientes ſanctos tuos, verùm autem non ita ſentiebant: & tanquã regulam diligentiſsime cõmendaret, ſæpe in popularibus ſermonibus ſuis dicentem Ambroſium lætus audiebam, Litera occidit, ſpiritus autem

2. Cor. 3.

viuificat, cum ea quæ ad literam peruerſitatem docere videbantur, remoto myſtico velamento ſpiritaliter aperiret, non dicens quod me offenderet, quamuis ea diceret, quæ verũ vera eſſent adhuc ignorarem. Tenebam enim cor meum ab omni aſſenſione, timens præcipitium, & ſuſpẽdio magis necabar. Volebam enim eorum quæ non viderem ita me certum fieri, vt certus eſſem quod ſeptem & tria decem ſint. Neque enim tam inſanus eram, vt ne hoc quidem putarem poſſe cõprehendi, ſed ſicut hoc, ita cætera cupiebam, ſiue corporalia quæ
I coram ſenſibus meis non adeſſent, ſiue ſpiritalia, de quibus cogitare niſi corporaliter neſciebam. Et ſanari credendo poteram, vt purgatior acies mentis meæ dirigeretur aliquo modo in veritatem tuam ſemper manentẽ, & ex nullo deficientem. Sed ſicut euenire ſolet, vt malum medicum expertus, etiam bono timeat ſe committere: ita erat valetudo animæ meæ, quæ vtique niſi credendo ſanari non poterat, & ne falſa crederet, curari recuſabat, reſiſtens manibus tuis, qui medicamenta fidei confeciſti, & ſparſiſti ſuper morbos orbis terrarum, & tantam illis authoritatem tribuiſti.

De ſacrorũ librorũ authoritate & neceſſario vſu. Ca. v.

EX hoc tamen quoque iam præponens doctrinam catholicam, modeſtius ibi minimèque fallaciter ſentiebam iuberi vt crederetur quod non demonſtrabatur, ſiue eſſet quid, ſed cui forte nõ eſſet, ſiue nec quid eſſet, quàm illic temeraria pollicitatione ſcientiæ credulitatem irrideri, & poſtea iam multa fabuloſiſsima & abſurdiſsima, quia demonſtrari nõ poterant, credende imperari. Deinde paulatim tu domine manu mitiſsima & miſericordiſsima pertractans & cõponens cor meum, conſyderãti quàm innumerabilia crederem quæ non viderem, neq; cum gererentur affuiſſem, ſicut tam multa in hiſtoria gentium, tam multa de locis atq; vrbibus quæ non videram, tam multa amicis, tam multa medicis, tam multa hominibus aliis atque aliis, quæ niſi K
crederẽtur omnino, in hac vita nihil ageremus. Poſtremo quàm inconcuſſe fixũ fide retinerem, de quibus parentibus ortus eſſem, quod ſcire non poſſem, niſi audiendo credidiſſem. Perſuaſiſti mihi, non qui crederent libris tuis, quos tanta in omnibus ferè gentibus authoritate fundaſti, ſed qui non crederent eſſe culpandos: nec audiendos eſſe, ſi qui forte mihi dicerent, Vnde ſcis illos libros vnius veri & veraciſsimi dei ſpiritu eſſe humano generi miniſtratos? Idipſum enim maxime credendum erat, quoniam nulla pugnacitas calumnioſarum quæſtionum per tam multa quæ legeram inter ſe confligentium philoſophorum extorquere mihi potuit vt aliquando non crederem te eſſe quicquid eſſes quod ego neſcierem, aut adminiſtrationem rerum humanarum ad te minime pertinere. Sed id credebam aliquando robuſtius, aliquando exilius, ſemper tamen credidi & eſſe te, & curam noſtri gerere, etiam ſi ignorabam vel quid ſentiendum eſſet de ſubſtantia tua, vel quæ via duceret aut reduceret ad te. Ideoque cum eſſemus infirmi ad inueniendam liquida ratione veritatem, & ob hoc nobis opus eſſet authoritate ſanctarum literarum, L
iam credere cœperam nullo modo te fuiſſe tributurum tam excellentem illi ſcripturæ per omnes iam terras authoritatem, niſi & per ipſam tibi credi, & per ipſam te quæri voluiſſes. Iam enim abſurditatem quæ me in illis literis ſolebat offendere, cum multa ex eis probabiliter expoſita audiſſem, ad ſacramentorum altitudinem referebam: eòque mihi illa venerabilior & ſacroſancta fide dignior apparebat authoritas, quo & omnibus ad legendum eſſet in promptu, & ſecreti ſui dignitatem in intellectu profundiore ſeruaret, verbis apertiſsimis & humillimo genere loquendi ſe cunctis præbens, & exercens intentionem eorum qui non ſunt leues corde: vt exciperet omnes populari ſinu, & per anguſta foramina paucos ad te traiiceret, multo tamen plures, quàm ſi nec tanto apice authoritatis emineret, nec turbas gremio ſanctæ humilitatis hauriret. Cogitabam hæc, & aderas mihi: ſuſpirabam, & audiebas me: fluctuabam, & gubernabas me: ibam per viam ſeculi latam, nec deſerebas me. M

De miſeria ambitioſorum, adducto exemplo mẽdici lætantis. Cap. vj.
De vita beata in proœmio.
**al. nõ habet, amiſerat.*
Li. 3. cõtra Petilianũ. Cap. 25.

INhiabam honoribus, lucris, coniugio, & tu irridebas. Patiebar in eis cupiditatibus amariſsimas difficultates, te propitio tanto magis, quanto minus ſinebas mihi dulceſcere quod non eras tu. Vide cor meũ domine, qui voluiſti vt hoc recordarer & confiterer tibi. Nunc tibi inhæreat anima mea, quã de viſco tam tenaci mortis exuiſti. Quàm miſera erat, & ſenſum vulneris (amiſerat,)* tu pungebas, vt relictis omnibus cõuerteretur ad te, qui es ſuper omnia, & ſine quo nulla eſſent omnia, conuerteretur & ſanaretur. Quàm ergo miſer eram, & quomodo egiſti vt ſentirem miſeriam meam, die illo, quo cum pararem recitare imperatori laudes, quibus plura mentirer, & mentienti faueretur ab ſcientibus, eaſque curas anhelaret cor meũ, & cogitationum tabificarũ febribus æſtuaret, tranſiens per quẽdam vicum Mediolanenſem, animaduerti pauperem mendicum, iam credo ſaturum, iocantem atque lætantem, & ingemui, & locutus ſum cum amicis (meis) qui mecum erant, multos dolores inſaniarum noſtrarum, quia omnibus talibus conatibus noſtris, qualibus tunc laborabam, ſub ſtimulis cupiditatum trahens infœlicitatis meæ ſarcinam, & trahendo exaggerans, nihil vellemus aliud, niſi ad ſecuram lætitiam peruenire, quò nos mendicus ille iã præceſsiſſet, nunquã fortaſſe illuc venturos

A turos. Quod enim iam ille panculis & emendicatis nũ-
mulis adeptus erat, ad hoc ego tam ærumnoſis anfra-
ctibus & circuitibus ambiebam, ad lætitiam ſcilicet tẽ-
poralis fœlicitatis. Non enim verum gaudium habe-
bat, ſed & ego illis ambitiotibus multo falſius quære-
bam. Et certe ille lætabatur, ego anxius eram, ſecurus il-
le, ego trepidus. Et ſi quiſquã percontaretur me, vtrum
mallem exultare an metuere, reſponderem, exultare.
Ruſſus ſi interrogaret, vtrum me talem mallem' qua-
lis ille, an qualis ego tunc eſſem, meipſum curis timo-
ribúſque confectum eligerem, ſed peruerſitate, nunquid
veritate? Non enim eo me præponere illi debebam, quo
doctior eram, quoniam non inde gaudebam, ſed pla-
cere inde quærebam hominibus, non vt eos docere, ſed
tantum vt placerem. Propterea & tu baculo diſciplinæ
tuæ confringebas oſſa mea. Recedant ergo ab anima
mea qui dicunt ei, Intereſt vnde quis gaudeat. Gaude-
bat mendicus ille vinolentia, tu gaudere cupiebas glo-
ria. Qua gloria domine? Quæ non eſt in te. Nam ſicut
illud verum gaudium non erat, ita nec illa vera gloria,
& amplius vertebat mentem meam. Et ille ipſa nocte
digeſturus erat ebrietatem ſuam, ego autem cum mea
B dormieram & ſurrexeram, & dormiturus & ſurrectu-
rus eram inde *† quot diebus? Intereſt verò vnde quis
gaudeat, ſcio, & gaudium ſpei fidelis incomparabiliter
diſtat ab illa vanitate, ſed & tunc diſtabat inter nos.
Nimirum quippe ille fœlicior erat, non tantũ quòd hi-
laritate perfundebatur, cum ego curis euiſcerarer, ve-
rumetiam quòd ille bene optando acquiſiuerat vinum,
ego autem mentiendo quærebã typhum. Dixi tũc mul-
ta in hac ſententia charis meis, & ſæpe aduertebam in
his quomodo mihi eſſet, & inueniebam male mihi eſſe,
& dolebam, & conduplicabam ipſum male. Et ſi quid
arriſiſſet proſperum, tædebat apprehendere, quia penè
priuſquam teneretur auolabat.

*† al. vide

Alipiũ à Circẽſium inſania cõuertit. Cap. vij.

Congemiſcebamus in iis qui ſimul amice viue-
bamus, & maxime ac familiariſſime cum Ali-
pio & Nebridio iſta colloquebar, quorum Ali-
pius ex eodem quo ego ortus eram municipio, parenti-
bus primatibus municipalibus, me minor natu. Nam &
ſtuduerat apud me, cum in noſtro docere cœpi oppido,
& poſtea Carthagini, & diligebat me multũ, quòd ei bo-
C nus & doctus viderer, & ego illũ propter magnam vir-
tutis indolem, quæ in non magna ætate ſatis eminebat.
Gurges tamen morum Carthaginienſium, quibus nuga-
toria feruent ſpectacula; abſorbuerat eum inſania Cir-
cenſiũ. Sed cum in eo miſerabiliter volueretur, ego au-
tem rhetoricã ibi profeſſus, publica ſchola vterer, non-
dum me audiebat vt magiſtrũ, propter quãdam ſimul-
tatem, quæ inter me & patrem eius erat exorta, & com-
pereram quod Circum exitiabiliter amaret, & grauiter
angebar quòd tantam ſpem perditurus, vel etiam per-
didiſſe mihi videbatur. Sed monendi eum & aliqua co-
ërcitione reuocandi nulla erat copia, vel amicitiæ bene-
uolentia, vel iure magiſterij. Putabam enim eum de me
cum patre ſentire, ille vero non ſic erat. Itaque poſtpoſi-
ta in hac re patris voluntate, ſalutare me cœperat, ve-
niens in auditorium meum, & audire aliquid atque abi-
re. Sed enim de memoria mihi lapſum erat, agere cum
illo, ne vanorum ludorum cæco & præcipiti ſtudio tam
bonum interimeret ingenium. Verùm autem domine,
tu qui præſides gubernaculis omnium quæ creaſti, non
eum oblitus eras futurum inter filios tuos antiſtitem ſa-
cramenti tui: & vt aperte tibi tribueretur eius corre-
ctio, per me quidem illam, ſed neſcientem, operatus es.
Nam quodam die cum ſederem loco ſolito, & coram D
me adeſſent diſcipuli, venit, ſalutauit, ſedit, atque in ea
quæ agebantur animum intendit: & forte lectio in ma-
nibus erat, quam dum exponerem, & opportune mihi
videretur adhibenda ſimilitudo Circenſium, quo illud
quod inſinuabam & iocundius & planius fieret, cum ir-
riſione mordaci eorum quos illa captiuaſſet inſania, tu
ſcis deus noſter, quod tunc de Alipio ab illa peſte ſa-
nando non cogitauerim. At ille in ſe rapuit, méque il-
lud non niſi propter ſe dixiſſe credidit. Et quod alius
acciperet ad ſuccenſendum mihi, accepit honeſtus
adoleſcens ad ſuccenſendum ſibi, & ad me ardentius †
diligendum. Dixeras enim tu iam olim, & innexueras
literis tuis: Corripe ſapientem, & amabit te. At ego illum
iam non corripuerã, ſed vtens tu omnibus & ſcientibus
& neſcientibus ordine quo noſti, & ille ordo iuſtus eſt,
de corde & lingua mea carbones ardentes operatus es,
quibus mentem ſpei bonæ adureres tabeſcentem, ac ſa-
nares. Taceat laudes tuas qui miſerationes tuas non
conſyderat, quæ tibi de medullis meis confitentur. Et-
enim ille poſt illa verba proripuit ſe ex fouea tam alta, E
qua libenter demergebatur, & cum † mirabili voluptate
cæcabatur, & excuſſit animum forti temperantia, & re-
ſiluerunt omnes Circenſium ſordes ab eo, ampliúſque
illuc non acceſſit. Sed deinde patrem reluctantem e-
uicit, vt me magiſtro vteretur. Ceſſit ille atque conceſ-
ſit. * Et audire me rurſus incipiens, illa mecum ſuper-
ſtitione inuolutus eſt, amans in Manichæis oſtentatio-
nem continentiæ, quam veram & germanam putabat.
Erat autem illa væcors & ſeductoria, precioſas animas
captiuans, † nondum virtutis altitudinem ſcientes tan-
gere, & ſuperficie decipi faciles, ſed tamen adumbratæ
ſimulatæq; virtutis.

† arctius.

Prouer. 9.

† miſerabili.

** al. conſenſit.*

Prouer. 6.

† captans.

Alipi⁹ capitur inſania ludorũ gladiatorũ à quib⁹ antea abhorruerat. Cap. viij.

Non ſanè relinquens incantatam ſibi à paren-
tibus terrenam viam, Romam proceſſerat vt
ius diſceret, & ibi gladiatorij ſpectaculi inhia-
tu incredibili & incredibiliter abreptus eſt. Cum enim
auerſaretur & deteſtaretur talia, quidam eius amici &
condiſcipuli, cum forte de prandio redeuntibus obuius
eſſet, recuſantem vehementer & reſiſtentem, familiari
violentia duxerunt in amphitheatrum crudelium & fu-
neſtorum ludorum diebus, hæc dicentẽ: Si corpus me- F
um in illum locum trahitis, & ibi conſtituitis, nunquid
& animum & oculos meos in illa ſpectacula poteſtis
intendere? Adero itaque abſens, ac ſic & vos & illa ſu-
perabo. Quibus auditis, illi nihilo ſegnius eum adduxe-
runt ſecum, idipſum forte explorare cupientes, vtrum
poſſet efficere. Quò vbi ventũ eſt, & ſedibus quibus po-
tuerunt locati ſunt, feruebant omnia immaniſſimis vo-
luptatibus. Ille clauſis foribus oculorum, interdixit ani-
mo, ne in tanta mala procederet, atq; vtinã & aures ob-
turauiſſet. Nam quodam pugnæ caſu, cum clamor ingẽs
totius populi vehementer eum pulſaſſet, curioſitate vi-
ctus, & quaſi paratus quicquid illud eſſet, etiam viſum
contemnere & vincere, aperuit oculos: & percuſſus eſt
grauiore vulnere in anima, quàm ille in corpore, quem
cernere cõcupiuit, ceciditq; miſerabilius quàm ille quo
cadente factus eſt clamor: qui per eius aures intrauit, &
reſerauit eius lumina vt eſſet quà feriretur & deiicere-
tur audax adhuc potius quàm fortis animus, & eo infir-
mior, quo de ſe præſumpſerat, qui debuit de te. Vt enim
vidit illum ſanguinem, immanitatem ſimul ebibit, &
non ſe auertit, ſed fixit aſpectum, & hauriebat furias, &
neſciebat, & delectabatur ſcelere certaminis, & cruen-
ta voluptate inebriabatur. Et non erat iam ille qui ve-

G nerat, ſed vnus de turba ad quam venerat, & verus eorum ſocius, à quibus adductus erat. Quid plura? Spectauit, clamauit, exarſit, abſtulit inde ſecum inſaniam, qua ſtimularetur redire, non tantum cum illis à quibus prius abſtractus eſt, ſed etiam præ illis & alios trahens. Et inde tamen manu validiſsima & miſericordiſsima eruiſti eum tu, & docuiſti non ſe habere, ſed tui fiduciam, ſed longe poſtea.

Alipius vt fur apprehenditur. Cap. ix.

VEruntamen iam hoc ad medicinam futuram in eius memoria reponebatur. Nam & illud quod cum adhuc ſtuderet, iam me audiens apud Carthaginem, & medio die cogitaret in foro, quod recitaturus erat, ſicut exerceri ſcholaſtici ſolent, ſiuiſti eum comprehendi ab æditituis fori tanquam furem, non arbitror aliam ob cauſam te permiſiſſe deus noſter, niſi vt ille vir tantus futurus iam inciperet diſcere, quam non facile in cognoſcendis cauſis homo ab homine dãnandus eſſet temeraria crudelitate.† Quippe ante tribunal deambulabat ſolus cum tabulis ac ſtylo, cum ecce adoleſcens quidã ex numero ſcholaſticorum fur verus, ſecurim clanculo apportans, illo non ſentiẽte ingreſſus

† credulitate.

H eſt ad cancellos plumbeos, qui vico argentario deſuper præeminent, & præcidere plumbũ cœpit. Sono autẽ ſecuris audito, ſubmurmurauerunt argentarij qui ſubter erant, & miſerunt qui apprehenderent quem forte inueniſſent. Quorum vocibus auditis, relicto inſtrumento ille diſceſsit, timens ne cum eo teneretur. Alipius autem qui non viderat intrantem, exeuntem ſenſit, & celeriter vidit abeuntem, & cauſam ſcire cupiens ingreſſus eſt locum, & inuentam ſecurim ſtans atque admirans conſyderabat. Cum ecce illi qui miſsi fuerant, reperiunt eum ſolum ferentem ferrum, cuius ſonitu excitati venerant, tenent, attrahunt, congregatis inquilinis fori, tanquam furem manifeſtum ſe cõprehendiſſe gratulabantur, † & inde offerendus iudiciis ducebatur, ſed hactenus docendus fuit. Statim enim domine ſubueniſti innocentiæ, cuius teſtis eras tu ſolus. Cum enim duceretur, vel ad cuſtodiam, vel ad ſuppliciũ, fit eis obuiã quidam architectus, cuius maxima erat cura publicarum fabricarum. Gaudent illi eum potiſsimũ occurriſſe, cui ſolebant in ſuſpicionem venire ablatarũ rerum, quæ periſſent de foro, vt quaſi tandem iam ille cognoſceret à quibus hæc fierent. Verum autem viderat homo ſæpe Alipium in domo cuiuſdã ſenatoris, ad quem ſalutandum ventitabat, ſtatimq; cognitum manu apprehenſa ſemouit à turbis, & tanti mali cauſam quærens, quid geſtum eſſet audiuit, omnéſque tumultuantes qui aderant & minaciter frementes, iuſsit venire ſecum. Et venerunt ad domum illius adoleſcentis qui rem commiſerat. Puer vero erat ante oſtium, & tam paruus erat, vt nihil exinde domino ſuo metuens, facile poſſet totum indicare. Cum eo quippe in foro fuit pediſſequus. Quem poſteaquam recoluit Alipius architecto intimauit. At ille ſecurim demonſtrauit puero, quærens ab eo cuius eſſet. Qui confeſtim, noſtra, inquit. Deinde interrogatus aperuit cætera. Sic in illam domum tranſlata cauſa, confuſiſq; turbis quæ de illo triumphare iam cœperant, futurus diſpenſator verbi tui, & multarum in Eccleſia tua cauſarum examinator experientior inſtructiórque diſceſsit.

† gloriabantur.

I

De integritate Alipy & aduentu Nebridy. Cap. x.

HVnc ergo Romæ inueneram, & adhæſit mihi fortiſſimo vinculo, mecúmque Mediolanum profectus eſt, vt nec me deſereret, & de iure quod didicerat aliquid ageret, ſecundum votum parentum magis quàm ſuum. Et ibi iam aſſederat mirabili continentia cæteris, cum ille magis miraretur eos qui aurum innocentiæ K præponerent. Tentata eſt quoque eius indoles, non ſolum illecebra cupiditatis, ſed etiam ſtimulo timoris. Romæ aſsidebat Comiti largitionum Italicanarum. Erat eo tempore quidã potentiſsimus ſenator, cuius & beneficiis obſtricti multi, & terrori ſubditi erant: voluit ſibi licere neſcio quid ex more potentiæ ſuæ, quod eſſet per leges illicitum. Reſtitit Alipius: promiſſum eſt præmium, iriſit animo: prætentæ minæ, calcauit: mirantibus omnibus inuſitatam animam, quæ hominem tantum & innumerabilibus præſtandi nocendiq; modis ingenti fama celebratum, vel amicum non optaret, vel non formidaret inimicum. Ipſe autẽ iudex cui conſiliarius erat, quamuis & ipſe fieri nollet, non tamen aperte recuſabat: ſed in iſtum cauſam transferens, ab eo ſe non permitti aſſerebat, quia & reuera ſi ipſe faceret, iſte diſcederet. Hoc ſolo autem penè iam illectus erat ſtudio literario, vt preciis prætorianis codices ſibi conficiendos curaret. Sed conſulta iuſtitia deliberationem in melius vertit, vtiliorem iudicans æquitatem qua prohibebatur, quàm poteſtatem qua ſinebatur. Paruum eſt L hoc, ſed qui in paruo fidelis eſt, & in magno fidelis eſt. *Lucæ 16.* Nec vllo modo erit inane, quod tuæ veritatis ore proceſsit. Si in iniuſto mammona fideles non fuiſtis, quod verum eſt, quis credet vobis? Et ſi in alieno fideles non fuiſtis, quod veſtrum eſt quis dabit vobis? Talis ille tunc inhærebat mihi, mecumq; nutabat in cõſilio, quiſnam eſſet tenendus vitæ modus. Nebridius etiam qui relicta patria vicina Carthagini atque ipſa Carthagine vbi frequentiſsimus erat, relicto rure paterno optimo, relicta domo, & non ſecutura matre, nullam ob aliam cauſam Mediolanum venerat, niſi vt mecum viueret in flagrantiſsimo ſtudio veritatis atque ſapientiæ, pariter ſuſpirabat, pariterque fluctuabat, beatæ vitæ inquiſitor ardens, & quæſtionum difficilimarum ſcrutator acerrimus. Et erant egentium ora trium: & inopiam ſuam ſibimet inuicem anhelantium, & à te expectantium, vt dares eis eſcam in tempore oportuno: & in *Pſal. 144.* omni amaritudine quæ noſtros ſeculares actus de miſericordia tua ſequebatur intuentibus nobis finem cur ea pateremur, occurrebant tenebræ, & auerſabamur gementes, & dicebamus: Quandiu hæc: Et hoc crebro dicebamus, & dicentes non relinquebamus ea, quia non M elucebat certum aliquid, quod illis relictis apprehenderemus.

Deliberat Aug. de inſtituenda vita. Cap. xi.

ET ego maxime mirabar ſatagens & recolens quàm longum tempus eſſet ab vndeuiceſimo anno ætatis meæ quo feruere cœperam ſtudio ſapientiæ diſponens ea inuenta relinquere omnes vanarum cupiditatum ſpecies † inanes & inſanias mendaces. Et ecce iam tricenariam ætatem gerebam in eodem luto hæſitans auiditate fruendi præſentibus, fugientibus & diſsipantibus me, dum dico: Cras inueniam: ecce manifeſtum apparebit & tenebo, & ecce Fauſtus veniet & exponet omnia. O magni viri Academici, nihil ad agendam vitam certi comprehendi poteſt. Immo quæramus diligentius & expectemus & non deſperemus. Ecce iam non ſunt abſurda in libris Eccleſiaſticis, quæ abſurda videbantur, & poſſunt aliter atque honeſte intelligi. Figam pedes meos in eo gradu in quo puer a parentibus poſitus eram, donec inueniatur perſpicua veritas. Sed vbi quæretur? quando quæretur? Non vacat Ambroſio, non vacat legere. Vbi ipſos codices quærimus? vnde aut quando comparamus, à quibus ſumimus? Deputentur tẽpora, diſtribuantur horæ pro ſalute

† ſpes.

animæ.

A animæ. Magna ſpes oborta eſt: Non docet catholica fi-
des quud putabamus & vani accuſabamus. Neſas ha-
bent docti eius credere deum figura humani corporis
terminatum,& dubitamus pulſare quo aperiantur cæte-
ra? Antemeridianas horas diſcipuli occupant, cæteris
quid facimus? Cur non id agimus? Sed quando ſaluta-
mus amicos maiores, quorum ſuffragiis opus habemus?
Quando præparamus quod emant ſcholaſtici? Quan-
do reparamus noſipſos, animum relaxando ab inten-
tioue curarum? Pereant omnia, & dimittamus hæc va-
na & inania, conferamus nos ad ſolam inquiſitionem
veritatis. Vita hæc miſera eſt, mors incerta. Si ſubito
obrepat, quomodo hinc exibimus? Et vbi nobis diſcen-
da ſunt quæ hic neglexîmus? An non potius huius ne-
gligentiæ ſupplicia luenda ſunt? Quid ſi mors ipſa om-
nem curam cum ſenſu amputabit & finiet? Ergo & hoc
quærendum. Sed abſit vt ita ſit. Non vacat, non eſt
inane quòd tam eminens culmen authoritatis Chri-
ſtianæ fidei toto orbe diffunditur. Nunquam tanta &
talia pro nobis diuinitus agerentur, ſi morte corporis
etiam vita animæ conſumeretur. Quid cunctamur igi-
B tur relicta ſpe ſeculi, conferre nos totos ad quærendum
deum & vitam beatam? Sed expecta, iocunda ſunt e-
tiam iſta, habent non paruam dulcedinem ſuam, non
facile ab eis præcidenda eſt intentio, quia turpe eſt ad
ea rurſum redire. Ecce iam quantum eſt, vt impetre-
tur aliquis honor. Et quid amplius in his deſyderan-
dum? Suppetit amicorum maiorum copia, vt nihil a-
†al. præſidatus. lind & multum feſtinemus, vel præſulatus † * dari po-
teſt: & ducenda vxor cum aliqua pecunia, ne ſumptum
noſtrum grauet, & ille erit modus cupiditatis. Multi
magni viri & imitatione digniſsimi, ſapientiæ ſtudio
cum coniugibus dediti fuerunt. Cum hæc dicebam, &
alternabant hi venti, & impellebant huc atque illuc
cor meum, tranſibant tempora, & tardabam conuerti
ad dominum deum, & differebã de die in diem viue-
re in te, & non differebam quotidie in memetipſo mo-
ri, amans beatam vitam, timebam illam in ſede ſua, & ab
ea fugiens quærebam eam. Putabam enim me miſerum
fore nimis, ſi fœminæ priuarer amplexibus, & medicinã
C miſericordiæ tuę ad eandem infirmitatem ſanandã non
cogitabã: quia expertus non eram, & propriarũ virium
credebam eſſe cõtinentiam, quarum mihi non eram cõ-
ſcius, cum tam ſtultus eſſem vt neſcirem, ſicut ſcriptum
Sapien. 8. eſt, Neminem poſſe eſſe continentem, niſi tu dederis.
Vtique dares, ſi gemitu interno pulſarem aures tuas
& fide ſolida in te iactarem curam meam.

Contentio inter Alipium & Aug. de matrimonio & cœlibatu. Cap. xij.

PRohibebat me ſanè Alipius ab vxore ducenda cau-
ſans nullo modo nos poſſe ſecuro ocio ſimul in
amore ſapientiæ viuere, ſicut iam diu deſyderaremus,
ſi id feciſſem. Erat enim ipſe in ea re etiam tunc ca-
ſtiſsimus, ita vt mirum eſſet quia vel experientiam con-
cubitus cœperat in ingreſſu adoleſcentiæ ſuæ, ſed non
hæſerat, magiſque doluerat & ſpreuerat, & deinde
iam cõtinentiſsime viuebat. Ego autem reſiſtebam illi
exemplis eorum, qui coniugati coluiſſent ſapientiam,
& promeruiſſent deum, & habuiſſent fideliter ac dile-
xiſſent amicos. A quorum ego quidem granditate ani-
mi longe aberam, & delicatus morbo carnis mortifera
ſuauitate trahebam catenam meam, ſolui timẽs, & quaſi
concuſſo vulnere repellens verba bene ſuadentis tan-
quam manum ſoluentis. Inſuper etiam per me ipſi quo-
que Alipio loquebatur ſerpens, & innectebat atque ſpar-
gebat per linguam meam dulces laqueos in via eius,
quibus illi honeſti & expediti pedes implicarentur. Cum
enim me ille miraretur, quem non paruipenderet, ita D
hærere viſco illius voluptatis, vt me affirmarem quo-
tieſcunque inde inter nos quæreremus, cœlibem vitam
nullo modo poſſe degere, atque ita me defenderem, cũ
illum mirantem viderem, vt dicerem multum intereſſe
inter illud quod ipſe raptim & furtim expertus eſſet,
quòd penè iam nec meminiſſet quidem, atq; ideo nulla
moleſtia facile contẽneret delectationes conſuetudinis
meæ, ad quas ſi acceſsiſſet honeſtum nomen matrimo-
nij, non eum mirari oportere, cur ego illam vitam ne-
quirem ſpernere: cœperat & ipſe deſyderare cõiugium,
nequaquam victus libidine talis voluptatis, ſed curioſi-
tatis. Dicebat enim ſcire ſe cupere quidnam eſſet illud,
ſine quo vita mea, quæ illi ſic placebat, non mihi vita,
ſed pœna videretur. Stupebat enim liber ab illo vincu-
lo animus ſeruitutem meam, & ſtupendo ibat in expe-
riendi cupidinem, venturus in ipſam experientiam, atq;
inde fortaſſe lapſurus in eam quam ſtupebat ſeruitutem,
quoniam ſponſionem volebat facere cum morte. Et qui
amat periculum, incidet in illud. Neutrum enim no- *Eccleſ. 3.*
ſtrum, ſi quod eſt coniugale decus in officio regendi
matrimonij & ſuſcipiendorum liberorum, ducebat, niſi
tenuiter. Magna autem ex parte atque vehementer con- E
ſuetudo ſatiandæ inſatiabilis concupiſcentiæ me ca-
ptum excruciabat, illum autem admiratio capiendum
trahebat. Sic eramus donec tu altiſsime non deſerens
humum noſtram, miſeratus miſeros ſubuenires miris
& occultis modis.

Vxor quæritur Aug. Cap. xiij.

ET inſtabatur impigre, vt ducerem vxorem. Iam
petebam, iam promittebatur, maxime matre dan-
te operam, quo me iam coniugatum baptiſmus ſaluta-
ris ablueret, quo me in dies gaudebat aptari, & vota
ſua ac promiſſa tua in mea fide compleri animaduer-
tebat. Cum ſanè & rogatu meo & deſyderio ſuo forti
clamore cordis abs te deprecaretur quotidie, vt ei per
viſum oſtenderes aliquid de futuro matrimonio meo,
nunquam voluiſti. Et videbat quædam vana & phan-
taſtica, quo cogebat impetus de hac re ſatagentis hu-
mani ſpiritus, & narrabat mihi, non cum fiducia qua F
ſolebat, cum tu demonſtrares ei, ſed cõtemnens ea. Di-
cebat enim diſcernere ſe neſcio quo ſapore, quem ver-
bis explicare non poterat, quid intereſſet inter reuelan-
tem te, & animam ſuam ſomniantem. Inſtabatur tamen,
& puella petebatur, cuius ætas fermè biennio minor
quàm nubilis erat, & quia ea placebat, expectabatur.

Vita communis. Cap. xiiij.

ET multi amici agitaueramus animo, & collo-
quentes ac deteſtantes turbulentas humanæ vitæ
moleſtias, penè iam firmaueramus remoti à turbis ocio-
ſe viuere: id ocium ſic moliti, vt ſi quid habere poſ-
ſemus, conferremus in medium, vnámque rem fami-
liarem conflaremus ex omnibus: vt per amicitiæ ſyn-
ceritatem non eſſet aliud huius, & aliud illius, ſed quod
ex cunctis fieret vnum, & vniuerſum ſingulorum eſ-
ſet, & omnia omnium: cum videremur nobis eſſe poſ-
ſe decem fermè homines in eadem ſocietate, eſſentque
inter nos prædiuites, Romanianus maxime commu-
niceps noſter, quem tunc graues æſtus negociorũ ſuo-
rum ad comitatum attraxerant, ab ineunte ætate mihi
familiariſsimus, qui maxime inſtabat huic rei, & ma-
gnam in ſuadendo habebat authoritatem, quòd am-
pla res eius multum cæteris anteibat: & placuerat nobis
vt bini annui tanquã magiſtratus omnia neceſſaria cu-
rarent, cæteris quietis. Sed poſteaquam cœpit cogitare,
vtrũ hoc mulierculæ ſinerẽt, quas & alij noſtrũ iam ha-
bebant, & nos habere volebamus, totum illud placitum,

G quod bene firmabamus,* diſiluit in manibus atq; con-
**aliàs formabamus* fractũ & abiectum eſt. Inde ad ſuſpiria & gemitus con-
uertebamur, & greſſus ad ſequẽdas latas & tritas vias ſe-
Pſal. 32. culi, quoniã multæ cogitationes erant in corde noſtro,
conſilium autẽ tuum manet in æternum. Ex quo cõſilio
deridebas noſtra, & tua præparabas, nobis daturus eſcã
Pſal. 44. in opportunitate, & aperturus manum tuam atque im-
pleturus animas noſtras benedictione.

In locũ diſcedẽtis cõcubinæ alia ſuccedit. Cap. xv. INterea peccata mea multiplicabantur, & auulſa à
latere meo tanquam impedimento coniugij, cum
qua cubare ſolitus eram, cor vbi adhærebat, conciſum,
& vulneratum mihi erat, & trahebat ſanguinem. Et illa
in Africam redierat, vouens tibi alium ſe virum ne-
ſcituram, relicto apud me naturali ex illa filio meo. At
ego infœlix nec fœminæ imitator, dilationis impatiens,
tanquam poſt biennium accepturus eam quam petebã,
quia non amator coniugij ſed libidinis ſeruus erã, pro-
curaui aliam, non vtiq; coniugem, qua tanquam ſuſten-
taretur & perduceretur vel integer vel auctior mor-
bus animæ meæ ſatellitio perdurantis conſuetudinis
in regnum vxorium. Nec ſanabatur vulnus illud meum
H quod prioris præciſione factum fuerat, ſed poſt feruo-
rem dolorẽmque acerrimum putreſcebat, & quaſi frigi-
dius, ſed deſperatius dolebat.

De immortalitate animæ. Cap. xvj. TIbi laus, tibi gloria fons miſericordiarum, ego
fiebam miſerior, & tu propinquior. Aderat iam-
iámque dextera tua erepturа me de cœno & ablatura,
& ignorabam. Nec me reuocabat à profundiore vo-
luptatum carnalium gurgite, niſi metus mortis & futu-
ri iudicij tui, qui per varias quidem opiniones, nunquam
tamen receſsit de pectore meo. Et diſputabam cum
amicis meis Alipio & Nibridio de finibus bonorum &
malorum, Epicurum accepturum fuiſſe palmã in animo
meo, niſi ego crediſsiſſem poſt mortem reſtare animæ
vitam, & tractus meritorum, quod Epicurus credere no-
luit. Et quærebam ſi eſſemus immortales, & in perpetua
corporis voluptate ſine vllo amiſsionis terrore viue-
remus, cur non eſſemus beati, aut quid aliud quærere-
mus: neſciens idipſum ad magnam miſeriam pertinere,
quod ita demerſus & cæcus cogitare non poſſem lumen
honeſtatis, & gratis amplectendæ pulchritudinis, quam
non vidit oculus carnis, & videtur ex intimo. Nec con-
I ſyderabam miſer, ex qua vena mihi manaret, quod iſta
ipſa fœda tamen cum amicis dulciter conferebam, nec
eſſe ſine amicis poteram beatus etiam ſecũdum ſenſum
quem tunc habebam in quantalibet affluentia carna-
lium voluptatum. Quos vtique amicos gratis diligebã,
viciſsímq; ab eis me diligi gratis ſentiebam. O tortuoſas
vias: Væ animæ audaci, quæ ſperauit ſi à te receſsiſſet, ſe
aliquid melius habituram. Verſa & reuerſa in tergum
& in latera & in ventrem, & dura ſunt omnia, & tu ſo-
lus requies. Et ecce ades & liberas à miſerabilibus erro-
ribus, & conſtituis nos in via tua, & cõſolaris, & dicis:
Currite, ego feram, & ego perducam, & ego ibi feram.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Confeſsionum Liber ſeptimus.

Quod imaginibus corporeis reiectis, deum cœperit agnoſcere incorporeum. Cap. I. IAM mortua erat adoleſcentia mea
mala & nefanda, & ibam in iuuen-
tutem, quanto ætate maior, tanto va-
nitate turpior, qui cogitare aliquid
ſubſtantiæ, niſi tale non poterã, qua-
le per hos oculos videri ſolet. Non
tamen te cogitabam deus in figura
corporis humani, ex quo audire aliquid de ſapientia K
cœpi, ſemper hoc fugi, & gaudebam me hoc reperiſſe
in fide ſpiritalis matris noſtræ catholicæ tuæ. Sed quid
te aliud cogitarem non occurrebat. Et cogitare te co-
nabar homo, & talis homo ſummum & ſolum & ve-
rum deum: & te incorruptibilem & inuiolabilem & in-
commutabilem totis medullis credebam: * quia neſciẽs ** aliàs quamuis.*
vnde & quomodo, planè tamen videbam & certus e-
ram, id quod corrũpi poteſt deterius eſſe quàm id quod
nõ poteſt: & quod violari nõ poteſt, incunctãter præpo-
nebam violabili: & quod nullam patitur mutationem,
melius eſſe quàm id quod mutari poteſt: clamabat vio-
lenter cor meum aduerſus omnia phantaſmata mea,
& hoc vno ictu conabar abigere circumuolantem tur-
bam immunditiæ ab acie mentis meæ, & vix dimota
in ictu oculi, ecce conglobata rurſus aderat, & irruebat
in aſpectum meũ, & obnubilabat eum: vt quamuis non
forma humani corporis corporeum tamen aliquid co-
gitare cogerer per ſpacia locorum, ſiue infuſum mun-
do, ſiue etiam extra mundum per infinita diffuſum, e-
tiam ipſum incorruptibile & inuiolabile & incommu-
tabile, quod corruptibili & violabili & commutabili L
præponebam: quoniam quicquid priuabam ſpaciis ta-
libus, nihil mihi eſſe videbatur. Sed prorſus nihil, ne
inane quidem, tanquam ſi corpus auferatur loco, & ma-
neat locus omni corpore vacuatus, & terreno & humi-
do & aëreo & cœleſti, ſed tamen ſit locus inanis tan-
quam ſpacioſum nihil. Ego itaq; incraſſatus corde, nec
mihimetipſi vel ipſe conſpicuus, quicquid non per ali-
quanta ſpacia tenderetur, vel diffunderetur, vel conglo-
baretur, vel tumeret, vel tale aliquid caperet, aut cape-
re poſſet, nihil prorſus eſſe arbitrabar. Per quales enim
formas ire ſolent oculi mei, per tales imagines ibat cor
meum, nec videbam hanc eandem intentionem, qua
illas ipſas imagines formabam non eſſe tale aliquid,
quæ tamen ipſas non formaret niſi eſſet magnum ali-
quid. Ita etiam te vita vitæ meæ grandem per infini-
ta ſpacia vndique cogitabam penetrare tantam † mun- *† totam.*
di molem, & extra eam quaquauerſum per immenſa
ſine termino, vt haberet te terra, haberet cœlum, ha-
berent omnia, & illa finirentur in te, tu autem nuſquam.
Sicut autem luci ſolis non obſiſteret aëris corpus, aëris
huius qui ſupra terram eſt, quo minus per eum traiice- M
retur penetrans eum, non dirumpendo aut conciden-
do, ſed implendo eum totum, ſic tibi putabam non ſo-
lum cœli & aëris & maris, ſed etiam terræ corpus per-
uium, & ex omnibus maximis minimiſque partibus pe-
netrabile ad capiendam præſentiam tuam, occulta in-
ſpiratione intrinſecus [& extrinſecus] adminiſtrantem
omnia quæ creaſti. Ita ſuſpicabar, quia cogitare aliud
non poteram, nam falſum erat. Illo enim modo maior
pars terræ maiorem tui partem haberet, & minorem
minor: atque ita te plena eſſent omnia, vt amplius tui
caperet elephanti corpus quàm paſſeris, quo eſſet iſto
grandius, grandiorẽmque occuparet locum, atq; ita fru-
ſtatim partibus mundi, magnis magnas, breuibus bre-
ues partes tuas præſentes faceres. Non es autem ita. Sed
nondum illuminaueras tenebras meas.

Nebridius confutat Manichæos. Cap. ij. SAt erat mihi domine aduerſus deceptos illos &
deceptores & loquaces mutos: ob hoc mutos, quo-
niam non ex eis ſonabat verbum tuum, ſat erat er-
go illud quod iam diu abuſque Carthagine à Nebri-
dio proponi ſolebat, & omnes qui audieramus concuſ-
ſi ſumus. Quid erat ibi factura neſcio quæ gens tene-
brarum, quam ex aduerſa mole ſolent opponere, ſi tu

A cum ea pugnare noluiſſes? Si enim reſponderetur, aliquid fuiſſe nociturâm, violabilis tu & corruptibilis fores. Si autem nihil eam nocere potuiſſe diceretur, nulla afferretur cauſa pugnandi, & ita pugnandi, vt quædam portio tua & membrum tuum vel proles de ipſa ſubſtantia tua miſceretur aduerſis poteſtatibus, & non à te creatis naturis, atque intantum abs eis corrumperetur & commutaretur in deterius, vt à beatitudine in miſeriam verteretur, & indigeret auxilio quo erui purgarique poſſet: & hanc eſſe animam, cui tuus ſermo ſeruienti liber, & contaminatæ purus, & corruptæ integer ſubueniret: ſed & ipſe corruptibilis, quia ex vna eademque ſubſtantia. Itaque ſi te quicquid eſt, id eſt, ſubſtantiam tuam qua es, incorruptibilem dicerent: falſa eſſe illa omnia & execrabilia. Si autem corruptibilem, idipſum iam falſum & prima voce abominandum. Sat ergo erat iſtud aduerſus eos omnino emouendos *† à preſſura pectoris, quia non habebant quà exirent ſine horribili ſacrilegio cordis & linguæ, ſentiendo de te
B iſta & loquendo.

**† aliàs, euomendos.*

Liberũ arbitriũ cauſa peccati. Cap. iij.

SEd & ego adhuc, quamuis incontaminabilem & inconuertibilem, & nulla ex parte mutabilem dicerem, firméque ſentirem deum † noſtrum deum verum, qui feciſti non ſolum animas noſtras, ſed etiam corpora: nec tantũ animas noſtras & corpora, ſed omnes & omnia, non tenebam explicitam & enodatam cauſam mali: quæcunque tamen eſſet, ſic eam quærendam videbam, vt non per illam conſtringerer deum incommutabilem mutabilem credere, ne ipſe fierem quod quærebam. Itaque ſecurus eam quærebam, & certus non eſſe verum quod illi dicerent, quos toto animo fugiebam: quia videbam, quærendo vnde malum, repletos malitia, qua opinarentur tuam potius ſubſtãtiam etiam male pati, quàm ſuam male facere. Et intendebam, vt cernerem quod audieram, liberum volũtatis arbitrium cauſam eſſe vt malum faceremus, & rectum iudicium tuum vt pateremur, & eam liquide cernere non valebam. Itaque aciem mentis de profundo educere conatus, mergebar iterum, & ſæpe conatus mergebar iterum atque iterum. Subleuabat enim me in lucem tuam, quod tam me ſciebam habere voluntatem quàm me viuere. Itaque cum aliquid vellem aut nollem, non aliud quàm me velle ac nolle certiſſimus eram, & ibi eſſe cau-
C ſam peccati mei iam iámq; animaduertebam. Quod autem inuitus facerẽ, pati me potius quàm facere videbã, & id non culpam, ſed pœnam eſſe iudicabam, qua me non iniuſte plecti te iuſtum cogitans cito fatebar. Sed rurſus dicebam, Quis fecit me? Nónne deus meus? non tantum bonus ſed ipſum bonum? Vnde igitur mihi male velle & bene nolle, vt eſſet cur iuſte pœnas luerem? Quis in me hoc poſuit, & inſeruit mihi plantarium amaritudinis, cum totus fierem à dulciſſimo deo meo? Si diabolus author, vnde ipſe diabolus? Quod ſi & ipſe peruerſa voluntate ex bono angelo diabolus factus eſt, vnde & in ipſo voluntas mala, qua diabolus fieret, quando totus angelus à cõditore optimo factus eſſet bonus? His cogitationibus deprimebar iterum & ſuffocabar. Sed non vſque ad illum infernum ſubducebar erroris, vbi nemo cõfitetur tibi, dum tu potius mala pati, quàm homo facere putatur.

† dominũ.

Pſalm. 6.

Deus cogi non poteſt. Cap. iiij.

SIc mihi nitebar cætera inuenire, vt iam inueneram melius eſſe incorruptibile quàm corruptibile, & ideo quicquid eſſes, eſſe incorruptibilem confitebar. Neque enim vlla anima vnquam potuit, poteritve cogitare aliquid, quod ſit te melius, qui ſummum & optimum bonum es. Cum autem veriſſime atque certiſ- D
ſime incorruptibile corruptibili præponatur, ſicut etiam ego præponebam, poteram iam cogitatione aliquid attingere quod eſſet melius deo meo, niſi tu eſſes incorruptibilis. Vbi igitur videbam incorruptibile corruptibili eſſe præferendum: ibi te quærere debebam, atque inde aduertere vbi ſit malum, id eſt, vnde ſit ipſa corruptio, qua violari ſubſtantia tua nullo modo poteſt. Nullo enim prorſus modo violat corruptio deum noſtrum, nulla voluntate, nulla neceſſitate, nullo improuiſo caſu, quoniam ipſe eſt deus, & quod ſibi vult bonum eſt, & ipſe eſt idem bonum. Corrumpi autem non eſt bonum. Nec cogeris inuitus ad aliquid, quia voluntas tua non eſt maior potentia tua. Eſſet autem maior ſi teipſo tuipſe maior eſſes: Voluntas enim & potentia dei, deus ipſe eſt. Et quid improuiſum tibi qui noſti omnia, & nulla natura eſt, niſi quia noſti eam? Et vt quid multa dicimus, cur non ſit corruptibilis ſubſtantia quæ deus eſt, quando ſi hoc eſſet, non eſſet deus? E

1. ſen. diſt. 43. cap. hæc autem illi. 1. ſen. di. 19. ca. cumq;.

De ſeparatione creatoris à creatura, & de vniuerſitate ſomnium. Cap. v.

ET quærebam, vnde malum: & male quærebam, & in ipſa inquiſitione mea non videbam malum. Et conſtituebam in conſpectu ſpiritus mei vniuerſam creaturam, quicquid in ea cernere poſſumus, ſicuti eſt terra & mare, & aër & ſydera, & arbores, & animalia mortalia, & quicquid in ea non videmus, ſicut firmamentum cœli, inſuper & omnes angelos & cuncta ſpiritalia eius, ſed etiam ipſa quaſi corpora eſſent, locis & locis ordinauit imaginatio mea: & feci vnam maſſam grandem diſtinctam generibus corporum creaturam tuam, *† ſiue quæ vera corpora erant, ſiue quæ ipſe pro ſpiritibus finxerã: & eam feci grandem, non quantum erat quod ſcire non poteram, ſed quantum libuit vndiqueuerſum ſanè finitam. Tu autem domine ex omni parte ambientem eam & penetrantem, ſed vſquequaque infinitam: tanquam ſi mare eſſet vbique, & vndique per immenſa ſpacia infinitum *† ſolum mare, & haberet intra ſe ſpongiam quamlibet magnam, ſed finitam, tamen plena eſſet vndique ſpongia illa ex omni ſua parte ex immenſo mari: ſic creaturam tuam finitam te infinito plenam putabam, & dicebam, Ecce deus, & ecce quæ creauit deus, & bonus eſt deus, atque his validiſſime longiſſiméq; præſtantior, ſed tamen bonus bona creauit, & ecce quomodo ambit atq; implet ea. Vbi ergo malum, & vnde, & quà huc irrepſit? Quæ F
radix eius, & quod ſemen eius? An omnino non eſt? Cur ergo timemus & cauemus quod non eſt? Aut ſi inaniter timemus, certe vel timor ipſe malum eſt, quo incaſſum ſtimulatur & excruciatur cor. Et tanto grauius malum, quanto non eſt quod timeamus & timemus. Idcirco aut eſt malum quod timemus, aut hoc malum eſt quia timemus. Vnde eſt igitur? Quoniam deus fecit hæc omnia, bonus bona. Maius quidem & ſummum bonum minora fecit bona, ſed tamen & creans & creata bona ſunt omnia. Vnde eſt malum? Aut vnde fecit ea? Materies aliqua mala erat, & formauit atque ordinauit eam, ſed reliquit aliquid in illa, quod in bonum non conuerteret? Cur & hoc? An impotens erat totam vertere & commutare, vt nihil mali remaneret, cum ſis omnia potens? Poſtremo cur inde aliquid facere voluit, ac cur non potius eadem omnipotentia fecit, vt nulla eſſet omnino? Aut vero exiſtere poterat contra eius voluntatem? Aut ſi æterna erat, cur tam diu per infinita retro ſpacia temporum, ſic eam ſiuit eſſe, ac tanto pòſt placuit aliquid ex ea facere? Aut iam ſi aliquid ſubito voluit agere, hoc potius ageret omnipotens, vt

† al. creaturarum tuarum.*

† al. immẽſum infinitum.*

G il'a non eſſet, atque ipſe ſolus eſſe totum verum & ſummum & infinitum bonum? Aut ſi non erat bene, vt non aliquid boni etiam fabricaret & conderet qui bonus erat, illa ſublata, & ad nihilum redacta materia quæ mala erat, bonam ipſe inſtitueret vnde omnia crearet? Non enim eſſet omnipotens, ſi condere non poſſet aliquid boni, niſi ea quam ipſe non condiderat adiuuaretur materia. Talia voluebam pectore miſero ingrauidato curis mordaciſsimis de timore mortis, & non inuenta veritate: ſtabiliter tamen hærebat in cordè meo, in catholica eccleſia fides Chriſti tui domini & ſaluatoris noſtri, in multis quidem adhuc informis, & præter doctrinæ normam fluctuans, ſed tamen eam non relinquebat animus, immo indies magis magíſque imbibebat.

Vanæ mathematicorum diuinationes Cap. vj.

IAm etiam mathematicorum fallaces diuinationes, & impia deliramenta reieceram. Confiteantur etiam hinc tibi de intimis viſceribus animæ meæ miſerationes tuæ; deus meus. Tu enim, tu omnino, nam quis alius à morte omnis erroris reuocat nos, niſi vita quæ mori neſcit, & ſapientia mentes indigentes illuminans, H nullo indigens lumine, qua mundus adminiſtratur vſque ad arborum volatica folia? Tu procuraſti peruicaciæ meæ qua obluctatus ſum Vindiciano acuto ſeni, & Nebridio adoleſcenti mirabilis animæ: illi vehementer affirmanti, huic cum dubitatione quidem aliqua, ſed tamen crebro dicenti, non eſſe illam artem futura præuidendi: coniecturas autem hominum habere ſæpe vim ſortis, & multa dicendo dici pleraque ventura, neſcientibus eis quid dicerent, ſed in ea non tacendo incurrentibus. Procuraſti ergo tu hominem amicum, non quidem ſegnem conſultorem mathematicorum, nec eas literas bene callentem, ſed vt dixi cõſultorem curioſum, & tamen ſcientem aliquid quod à patre ſuo ſe audiſſe dicebat, quod quantum valeret ad illius artis opinionem euertendam ignorabat. Is ergo vir nomine Firminus liberaliter inſtitutus & excultus eloquio, cum me tanquam chariſsimum de quibuſdam ſuis rebus, in quas ſecularis ſpes eius intumuerat, conſuleret, quid mihi ſecundum ſuas quas conſtellationes appellant videretur. Ego autem qui iam de hac re in Nebridij ſententiam flecti cœperam, non quidem abnuerem coniicere ac dicere quod nutanti occurrebat: I ſed tamen ſubiicerem, prope iam eſſe mihi perſuaſum ridicula eſſe illa & inania. Tum ille mihi narrauit patrem ſuum fuiſſe librorum talium curioſiſsimum, & habuiſſe amicum æque illa ſimúlq; ſectantem, qui pari ſtudio & collatione flagrabant in eas nugas igne cordis, [ſui] ita vt mutorum quoque animalium, ſi quæ domi parerent, obſeruarent momenta naſcentium, atque ad eam † poſitionem cœli notarent, vnde illius artis quaſi experimenta colligerent. Itaque dicebat audiſſe ſe à patre ſuo, quòd cum de eodem Firmino prægnàns mater eſſet, etiam illius paterni amici famula quædam pariter vtero grandeſcebat, quod latêre non potuit dominum, qui etiam canum ſuarum partus examinatiſsima diligentia noſſe curabat. Atque ita factum eſſe, vt cum iſte coniugis, ille autem ancillæ dies & horas, minutioréſq; horarum articulos cautiſsima obſeruatione numerarent, enixæ eſſent ambæ ſimul, ita vt eaſdem conſtellationes vſque ad eaſdem minutias vtrique naſcenti facere cogerentur, iſte filio, ille ſeruulo. Nam cum mulieres parturire cœpiſſent, indicauerunt ſibi ambo quid in ſua cuiuſque domo ageretur, & parauerunt quos ad ſe inuicem mitterent ſimul, vt natum quod parturiebatur eſſet cuique nunciatum: quod tamen vt continuo K nunciaretur, tanquam in regno ſuo facile effecerant. Atque ita qui ab alterutro miſsi ſunt tam ex paribus domorum interuallis, ſibi obuiam factos eſſe dicebat, vt aliam poſitionẽ ſyderum, aliáſque particulas momentorum, neuter eorum notare ſineretur: & tamen Firminus amplo apud ſuos loco natus, dealbatiores vias ſeculi curſitabat, augebatúrque diuitiis, ſublimabatur honoribus: ſeruus autem ille conditionis iugo nullatenus relaxato dominis ſeruiebat, ipſo indicãte qui nouerat eum. His itaque auditis & creditis, talis quippe narrauerat, omnis illa reluctatio mea reſoluta concidit: & primo Firminum ipſum conatus ſum ab illa curioſitate reuocare, cum dicerem cõſtellationibus eius inſpectis vt vera pronunciarẽ, debuiſſe me vtique videre ibi, parentes inter ſuos eſſe primarios, nobilem familiã propriæ ciuitatis, natales ingenuos, honeſtam educationem, liberaléſq; doctrinas. At ſi me ille ſeruus ex eiſdẽ conſtellationibus, quia & illius ipſæ eſſent cõſuluiſſet, vt eidem quoque vera proferrem, debuiſſe me rurſum ibi videre abiectiſsimam familiam, conditionem ſeruilem, & cætera longe à prioribus aliena, longéq; diſtantia. Vnde au- L tem fieret vt eadem inſpiciens diuerſa dicerem, ſi vera dicerem: ſi autẽ eadem dicerem, falſa dicerem? Inde certiſsime collegi, ea quæ vera conſyderatis conſtellationibus dicerentur, non arte dici, ſed ſorte: quæ autẽ falſa, non artis imperitia, ſed ſortis mendacio. Hinc autem accepto aditu, ipſe mecum talia ruminando, ne quis eorundem delirorum, qui talem quæſtum ſequerentur, quos iam iámq; inuadere, atque irriſos refellere cupiebam, mihi ita reſiſteret, quaſi aut Firminus mihi aut illi pater falſa narrauerit, intendi conſyderationẽ in eos qui gemini naſcuntur: quorum plerique ita poſt inuicem funduntur ex vtero, vt paruum ipſum temporis interuallum quantamlibet vim in rerum natura habere contendant, colligi tamen humana obſeruatione non poſſit, literíſque ſignari omnino non valeat, quas mathematicus inſpecturus eſt vt vera pronunciet. Et non erunt vera quia eaſdem literas inſpiciens, eadem debuit dicere de Eſaü & Iacob, ſed non eadem vtrique acciderunt. *Geneſ. 25.* Falſa ergo diceret. Aut ſi vera diceret, non eadem diceret ſi eadem inſpiceret. Non ergo arte, ſed forte vera diceret. Tu enim domine iuſtiſsime moderator vniuerſitatis, conſulentibus conſultíſque neſcientibus M occulto inſtinctu agis, vt dum quiſque conſuluit, hoc audiat quod eum oportet audire occultis meritis animarum ex abyſſo iuſti iudicij tui, cui non dicat homo, Quid eſt hoc? aut quid hoc? Non dicat, non dicat, Homo eſt enim.

Miſere torquetur inquirens vnde ſit malũ. Cap. vij.

IAm itaque me adiutor meus illis vinculis ſolueras, & quærebam vnde malum, & non erat exitus. Sed me non ſinebas vllis fluctibus cogitationis auferri ab ea fide, qua credebam & eſſe te, & eſſe incommutabilem ſubſtantiam tuam, & eſſe de hominibus curam & iudicium tuum; & in Chriſto filio tuo domino noſtro, atque in ſcripturis ſanctis, quas eccleſiæ tuæ catholicæ cõmendaret authoritas, viam te poſuiſſe ſalutis humanæ, ad eam vitam quæ poſt hanc mortem futura eſt. His itaque ſaluis, atq; inconcuſſè roboratis in animo meo, quærebam æſtuans vnde ſit malum: quæ illa tormenta parturientis cordis mei, qui gemitus deus meus? Et ibi erant aures tuæ neſciente me. Et cum in ſilentio fortiter quærerem, magnæ voces erant ad miſericordiam tuam, tacitæ contritiones animi mei. Tu ſciebas quid patiebar, & nullus hominum. Quantum enim erat quod

inde

† ea.

A inde † digerebatur per linguam meam in aures familia-
† *dirigeba-tur.* riſsimorum meorum? Nunquid totus tumultus animæ
meæ, cui nec tempora nec os meum ſufficiebat, ſonabat
eis? Totum tamen ibat in auditum tuum, quod rugiebā
Pſal. 37. à gemitu cordis mei, & ante te erat deſyderium meum,
& lumen oculorum meorum non erat mecum. Intus e-
nim erat, ego autem foris. Nec in loco illud: At ego in-
tendebam in ea quæ locis continentur, & non ibi in-
ueniebam locum ad requieſcendum: nec recipiebāt me
iſta, vt dicerem, ſat eſt & bene eſt, nec dimittebant redi-
re, vbi mihi ſatis eſſet bene. Superior enim eram iſtis, te
vero inferior, & tu gaudium verum mihi ſubdito tibi,
& tu mihi ſubieceras quæ infra me creaſti. Et hoc erat
rectum temperamentum, & media regio ſalutis meæ,
vt manerem ad imaginem tuam, & tibi ſeruiens domi-
Iob. 15. narer corpori. Sed cum ſuperbè contra te ſurgerem, &
currerem aduerſus dominum in ceruice craſſa ſcuti
mei, etiam iſta infima ſupra me facta ſunt & preme-
bant; & nuſquam erat laxamentum & reſpiramentum.
Ipſa occurrebant vndique aceruatim & conglobatim
cernenti: cogitanti autem imagines corporum, ipſæ op-
B ponebantur redeunti, quaſi diceretur, Quò is indigne
& ſordide? Et hæc de vulnere meo creuerant, quia hu-
Pſal. 88. miliaſti tanquam vulneratum ſuperbum, & timore
meo ſeparabar abs te, & nimis inflata facies claudebat
oculos meos.

Quomodo diuina miſericordia ſubuenerit Auguſtino. TV vero domine in æternum manes, & non in
æternum iraſceris nobis, quoniam miſeratus es
terram & cinerem, & placuit in conſpectu tuo re-
formare deformia mea, & ſtimulis internis agitabas
me, vt impatiens eſſem, donec mihi per interiorem a-
ſpectum certus eſſes. Et reſidebat tumor meus ex occul-
Cap. viij. ta manu medicinæ tuæ, acieſque conturbata & conte-
Pſal. 102. nebrata mentis meæ acri collyrio ſalubrium dolorum
Pſal. 84. meorum de die in diem ſanabatur.

Quæ in libris Platonicorum quorūdam inuenerit conſentanea doctrinæ Chriſtianæ. ET primo volens oſtendere mihi, quàm reſiſtas ſu-
perbis, humilibus autem des gratiam, & quanta
miſericordia tua demonſtrata ſit hominibus via hu-
militatis, quod verbum tuum caro factum eſt, & ha-
bitauit inter homines: procuraſti mihi per quendā ho-
minem immaniſsimo typho turgidum, quoſdam Pla-
tonicorum libros ex Græca lingua in Latinam verſos:
& ibi legi, non quidem his verbis, ſed hoc idem omni-
no multis & multiplicibus ſuaderi rationibus, quod in
Cap. ix. principio erat verbum, & verbum erat apud deum, &
C deus erat verbū, hoc erat in principio apud deum, om-
De beata vita in proœmio. nia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil.
Quod factum eſt in eo vita eſt, † & vita erat lux homi-
num, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non com-
Ioan. 1. prehenderunt. Et quia hominis anima quamuis teſti-
† *erat.* monium perhibeat de lumine, non eſt tamen ipſa lu-
men, ſed verbum dei deus eſt, lumen verum quod illu-
minat omnem hominem venientem in hūc mundum.
Et quia in hoc mundo erat, & mundus per ipſum fa-
ctus eſt, & mundus eum non cognouit. Quia vero in
ſua propria venit, & ſui eum non receperunt, quotquot
autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios dei
fieri credentibus in nomine eius: non ibi legi. Item ibi
legi, Quia deus verbum, non ex carne, non ex ſangui-
ne, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, ſed
ex deo natus eſt. Sed quia verbum caro factum eſt, &
habitauit in nobis, non ibi legi. Indagaui quippe in il-
lis literis varie dictum, & multis modis, quod ſit filius
Philip. 2. in forma patris, non rapinam arbitratus eſſe æqualis
deo, quia naturaliter idipſum eſt. Sed quia ſemetipſum

exinaniuit formam ſerui accipiens, in ſimilitudinem D
hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humi-
liauit ſe factus obediens vſque ad mortem, mortem au-
tem crucis, propter quod deus eum exaltauit à mortuis,
& donauit ei nomen quod eſt ſuper omne nomen, vt
in nomine Ieſu omne genu flectatur cœleſtium, terre-
ſtrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia
dominus Ieſus in gloria eſt dei patris: non habent illi
libri. Quod enim ante omnia tempora, & ſupra omnia
tempora incōmutabiliter manet vnigenitus filius tuus
coæternus tibi, & quia de plenitudine eius accipiunt a-
nimæ vt beatæ ſint, & quia participatione manentis in *Roma. 5.*
ſe ſapientiæ renouantur vt ſapientes ſint: eſt ibi. Quod *& 8.*
autem ſecundum tempus pro impiis mortuus eſt, & fi-
lio vnico tuo non pepercisti, ſed pro nobis omnibus
tradidiſti eum: non eſt ibi. Abſcondiſti enim hæc à ſa- *Matth. 11.*
pientibus, & reuelaſti ea paruulis, vt venirent ad eum
laborantes & onerati, & reficeret eos: quoniam mitis
eſt & humilis corde, & dirigit mites in iudicio, & do-
cet manſuetos vias ſuas, videns humilitatem noſtram *Pſal. 24.*
& laborem noſtrum, & dimittens omnia peccata no-
ſtra. Qui autem cothurno tanquam doctrinæ ſublimio- E
ris elati non audiunt dicentem: Diſcite à me quia mi- *Mat. 11.*
tis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem anima-
bus veſtris: & ſi cognoſcunt deum, non ſicut deum glo- *Roma. 1.*
rificant, aut gratias agunt, ſed euaneſcunt in cogitatio-
nibus ſuis, & obſcuratur inſipiens cor eorum, dicentes
ſe eſſe ſapientes ſtulti fiunt. Et ideo legebam ibi etiam
immutatam gloriam incorruptionis tuæ in idola &
varia ſimulachra, in ſimilitudinem imaginis corrupti-
bilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & ſer-
pentum, videlicet Aegyptium cibum quo Eſaū perdi- *Geneſ. 25.*
dit primogenita ſua, quoniam caput quadrupedis pro
te honorauit populus primogenitus, conuerſus corde
in AEgyptum, & curuans imaginem tuam, animam *Exod. 32.*
ſuam ante imaginem vituli manducantis fœnum. In- *Pſal. 105.*
ueni hæc ibi, & non manducaui. Placuit enim tibi do-
mine auferre opprobrium diminutionis ab Iacob, vt
maior ſeruiret minori: Et vocaſti gentes in hæredita-
tem tuam. Et ego ad te veneram ex gentibus, & inten- *Exod. 3.*
di in aurum quod ab Aegypto voluiſti vt auferret po- *& 12.*
pulus tuus, quoniam tuum erat vbicunque erat. Et dixi-
ſti Athenienſibus per Apoſtolum tuum, quòd in te viui- *Acto. 17.*
mus & mouemur & ſumus: ſicut & quidam ſecundum
eos dixerunt. Et vtique inde erant illi libri. Et non at- F
tendi in idola Aegyptiorum, quibus de auro tuo mi- *Roma. 1.*
niſtrabant, qui tranſmutauerunt veritatem dei in men-
dacium, & coluerunt & ſeruierunt creaturæ potius
quam creatori.

ET inde admonitus redire ad memetipſum, intra- *Clarius innoteſcunt ea Augu. diuina.*
ui in intima mea duce te, & potui, quoniam factus
es adiutor meus. Intraui & vidi qualicunque oculo ani-
mæ meæ, ſupra eundem oculum animæ meæ, ſupra
mentem meam lucem domini incommutabilem, non *Cap. x.*
hanc vulgarem & conſpicuam omni carni, nec quaſi
ex eodem genere. Grandior erat tanquam ſi iſta multo
multoq; clarius clareſceret, totumq; occuparet magni-
tudine. Non hoc illa erat, ſed aliud, aliud valde ab iſtis
omnibus. Nec ita erat ſupra mentem meam ſicut oleum
ſuper aquam, nec ſicut cœlum ſuper terrā, ſed ſuperior,
quia ipſa fecit me, & ego inferior, quia factus ſum ab
ea. Qui nouit veritatem, nouit eam: & qui nouit eam,
nouit æternitatem. Charitas nouit eam. O æterna veri-
tas, & vera charitas, & chara æternitas. Tu es deus
meus, tibi ſuſpiro die ac nocte. Et cum te primùm co-

G gnoui, tu aſſumpſiſti me vt viderem eſſe quod viderem,
& nondum me eſſe qui viderẽ. Et reuerberaſti infirmi-
tatem aſpectus mei, radians in me vehementer, & con-
tremui amore & horrore, & inueni longe me eſſe à te in
regione diſsimilitudinis, tanquã audirem vocem tuam
de excelſo, Cibus ſum grandium, creſce & manducabis
me: Nec tu me in te mutabis ſicut cibum carnis tuæ, ſed
tu mutaberis in me. Et cognoui quoniam pro iniquita-
Pſal. 38. te erudiſti hominem, & tabeſcere feciſti ſicut araneam
animam meam, & dixi: Nunquid nihil eſt veritas, quo-
niam neque per finita, neque per infinita locorum ſpa-
cia diffuſa eſt? Et clamaſti de longinquo, Immo vero
Exo 3. ego ſum qui ſum. Et audiui ſicut auditur in corde, &
nõ erat prorſus vnde dubitarem. Faciliuſq; dubitarem
Roma. 1. viuere me, quàm non eſſe veritatem, quæ per ea quæ fa-
cta ſunt, intellecta conſpicitur.

Quomodo creaturæ ſunt & nõ ſunt. ET inſpexi cætera infra te, & vidi nec omnino eſſe,
nec omnino non eſſe. Eſſe quidem, quoniam abs te
ſunt: non eſſe autem, quoniam id quod es non ſunt. Id
enim vere eſt, quod incommutabiliter manet. Mihi au-
Cap. xj. tem inhærere deo bonum eſt, quia ſi non manebo in il-
Pſal. 72. lo, nec in me potero. Ille autem in ſe manens innouat
Sapien. 7. omnia. Et dominus deus meus es, quoniam bonorum
Pſal. 15. meorum non eges.

H *Omnia bona quæ ſunt.* ET manifeſtatum eſt mihi, quoniam bona ſunt quæ
corrumpuntur, quæ neq; corrumpi poſſent ſi ſum-
ma bona eſſent, neque niſi bona eſſent, corrumpi
poſſent: quia ſi ſumma bona eſſent, incorruptibilia eſ-
Cap. xij. ſent: ſi autem nulla bona eſſent, quod in eis corrumpe-
retur non eſſet. Nocet enim corruptio, & niſi bonum
minueret, non noceret. Aut igitur nihil nocet corru-
ptio, quod fieri non poteſt: aut quod certiſsimum eſt, o-
Li. 3. de li. arbi. ca. 19. mnia quæ corrumpuntur, priuantur bono. Si autem o-
mni bono priuabuntur, omnino non erũt. Si enim erũt,
& corrumpi iam non poterunt, meliora erunt, quia in-
corruptibiliter permanebunt. Et quid monſtroſius,
quàm ea dicere omni bono amiſſo facta meliora? Ergo
ſi omni bono priuabuntur, omnino nulla erunt. Ergo
quandiu ſunt, bona ſunt. Ergo quæcunque ſunt, bona
ſunt. Malumq; illud quod quærebam vnde eſſet, non eſt
ſubſtantia: quia ſi ſubſtantia eſſet, bonũ eſſet. Aut enim
eſſet incorruptibilis ſubſtãtia, magnum vtique bonum,
I aut ſubſtantia corruptibilis eſſet, quæ niſi bona eſſet,
corrumpi non poſſet. Itaque vidi & manifeſtatum eſt
mihi, quia omnia bona tu feciſti, & prorſus nullæ ſub-
ſtantiæ ſunt, quas tu non feciſti. Et quoniam non æqua-
lia omnia feciſti, ideo ſunt omnia, quia ſingula bona
ſunt, & ſimul omnia valde bona: quoniam feciſti deus
noſter omnia bona valde.

Omnia cõdita laudãt deum. ET tibi omnino non eſt malum, non ſolum tibi, ſed
& vniuerſæ creaturæ tuæ, quia extra te non eſt a-
liquid quod irrumpat & corrumpat ordinem quem
Cap. xiij. poſuiſti ei. In partibus autem eius quædam quibuſdam
quia non conueniunt, mala putantur: & eadẽ ipſa con-
ueniunt aliis & bona ſunt, & in ſemetipſis bona ſunt.
Et omnia hæc, quæ ſibi inuicem non conueniunt, con-
ueniunt inferiori parti rerum, quam terram dicimus,
habentem cœlum ſuum nubiloſum atque ventoſum
congruum ſibi. Et abſit iam vt dicerem non eſſe iſta:
quia & ſi ſola iſta cernerem, deſideraſſem quidem me-
liora, ſed iam etiam de ſolis iſtis laudare te deberem:
Pſal. 148. quoniam laudandum te oſtendunt de terra dracones
& omnes abyſsi: Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus tem-
peſtatis: quæ faciunt verbum tuum. Montes & omnes
colles, ligna fructifera & omnes cedri: Beſtiæ & omnia
pecora, reptilia & volatilia pennata: Reges terræ & om- K
nes populi, principes & omnes iudices terræ: Iuuenes
& virgines, ſeniores cum iunioribus laudent nomen
tuum. Cum vero etiam de cœlis te laudent, laudent te
deus noſter in excelſis omnes angeli tui, omnes virtu-
tes tuæ, ſol & luna, omnes ſtellæ & lumen, cœli cœlo-
rum & aquæ quæ ſuper cœlos ſunt laudẽt nomen tuum.
Non iam deſyderabam meliora, quia omnia cogita-
bam, & meliora quidem ſuperiora quàm inferiora, ſed
meliora omnia quàm ſola ſuperiora iudicio ſaniore pẽ-
debam.

NOn eſt ſanitas eis quibus diſplicet aliquid crea- *Sanæ mẽti homini nihil diſplicet inter creaturas dei.*
turæ tuæ, ſicut mihi non erat cum diſplicerent
multa quæ feciſti. Et quia non audebat anima mea
vt ei diſpliceret deus meus, nolebat eſſe tuum quic-
quid ei diſplicebat, & inde ierat in opinionem duarum
ſubſtantiarum, & non requieſcebat, & aliena loqueba-
tur, & inde rediens fecerat ſibi deum per infinita ſpacia *Cap. xiiij.*
locorum omnium, & cum putauerat te eſſe, & eum col-
locauerat in corde ſuo, & facta erat rurſus templum
idoli ſui abominandum tibi. Sed poſteaquam fouiſti
caput neſcientis, & clauſiſti oculos meos ne viderent *Pſal. 118.*
vanitatem, ceſſaui de me paululum, & conſopita eſt in-
ſania mea: & euigilaui in te, & vidi te infinitum aliter, L
& viſus iſte non à carne trahebatur.

ET reſpexi alia, & vidi tibi debere quia ſunt, & in *Quomodo veritas & falſitas in creaturis.*
te cuncta [infinita] finita: ſed aliter, non quaſi in
loco, ſed quia tu es omnitenens manu veritate: & om-
nia vera ſunt inquãtum ſunt, nec quicquam eſt falſitas,
niſi cũ putatur eſſe quod nõ eſt. Et vidi quia non ſolum *Cap. xv.*
locis ſua quæq; ſuis conueniunt, ſed etiam temporibus:
& quia tu qui ſolus æternus es, non poſt innumerabilia
ſpacia temporum cœpiſti operari, quia omnia ſpacia tẽ-
porum, & quæ præterierunt, & quæ præteribunt, nec
abirent nec venirent, niſi te operante & manente

ET ſenſi & expertus ſum non eſſe mirum, quòd pa- *Omnia bona, licet quibuſdã non apta.*
lato non ſano pœna eſt panis, qui ſano ſuauis eſt:
& oculis ægris odioſa lux, quæ puris amabilis eſt. Et
iuſtitia tua diſplicet iniquis: nedum vipera & vermi-
culus, quæ bona creaſti, apta inferioribus creaturæ tuæ *Cap. xvj.*
partibus, quibus & ipſi iniqui apti ſunt, quanto diſsimi-
liores ſunt tibi: apti autem ſuperioribus, quanto ſimilio- M
res fiunt tibi. Et quæſiui quid eſſet iniquitas, & non inue- *Peccatum nihil.*
ni ſubſtantiam, ſed à ſumma ſubſtantia te deo detortæ in
infimã voluntatis peruerſitatem, proiicientis intima ſua,
& tumeſcentis foras.

ET mirabar quòd iam te amabam, non pro te phan- *Quæ retardent à cognitione diuinorũ.*
taſma. Et non inſtabam † frui deo meo, ſed rapie-
bar ad te decore tuo, moxque diripiebar abs te pon-
dere meo, & ruebam in iſta cum gemitu, & pondus hoc
conſuetudo carnalis. Sed mecũ erat memoria tui, neque *Cap. xvij.*
vllo modo dubitabam eſſe cui cohærerem, ſed nondum *† Et inſiſtebam.*
eſſe me qui cohęrerem: quoniam corpus quod corrum-
pitur aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio *Sapien. 9.*
ſenſum multa cogitantem. Erámque certiſsimus quòd
inuiſibilia tua à conſtitutione mundi per ea quæ facta *Rom. 1.*
ſunt, intellecta conſpiciuntur, ſempiterna quoque virtus
& diuinitas tua. Quærens enim vnde approbarem pul-
chritudinẽ corporum, ſiue cœleſtium, ſiue terreſtrium,
& quid mihi præſto eſſet integre de mutabilibus iudi-
canti & dicenti, hoc ita eſſe debet, illud non ita: Hoc er-
go quærens, vnde iudicarem cum ita iudicarem, inue-
neram incommutabilem & veram veritatis æternita-
tem ſupra mentem meam commutabilem: atque ita
gradatim à corporibus ad ſentientem per corpus ani-

mam,

A mam, atque inde ad eius interiorē vim, cui ſenſus corporis exteriora annunciaret, & quouſq; poſſunt, beſtiæ, atq; inde rurſus ad raciocinantem potentiam, ad quam refertur iudicandum quod ſumitur a ſenſibus corporis. Quæ ſe quoque in me comperiens mutabilem, erexit ſe ad intelligentiam ſuam, & abduxit cogitationē a conſuetudine, ſubtrahens ſe a contradicentibus turbis phātaſmatum, vt inueniret quo lumine aſpergeretur, cum ſine vlla dubitatione clamaret, incōmutabile præferendum eſſe mutabili: vnde noſſet ipſum incommutabile, quod niſi aliquo modo noſſet, nullo modo illud mutabili certa præponeret, & perueniret ad id quod eſt in ictu trepidātis aſpectus. Tum vero inuiſibilia tua per ea quæ facta ſunt intellecta conſpexi, ſed aciem figere non valui: & repercuſſa infirmitate redditus ſolitis, non mecum ferebam niſi amantem memoriam, & quaſi olfacta deſiderantem, quæ comedere nondum poſſem.

Solus Chriſtus via ad ſalutem. *Cap. xviij.* *1. Timo. 2.* *Roma. 9.* *Ioan. 14.* *Ioan. 1.*

ET quærebā viā comparandi roboris quod eſſet idoneum ad fruendum te, nec inueniebam donec amplecterer mediatorem dei & hominum, hominem Chriſtum Ieſum, qui eſt ſuper omnia deus benedictus in ſecula, vocantem & dicentem: Ego ſum via, veritas & vita. Et cibum cui capiendo inualidus eram, miſcentem carni: quoniam verbum caro factum eſt, vt infantiæ noſtræ lacteſceret ſapientia tua, per quā creaſti B omnia. Non enim tenebam dominum meum Ieſum Chriſtum, humilis humilem, nec cuius rei magiſtra eſſet eius infirmitas, noueram. Verbum enim tuum æterna veritas, ſuperioribus creaturæ tuæ partibus ſupereminens, ſubditos erigit ad ſeipſam: in inferioribus autem ædificauit ſibi humilem domum de limo noſtro: per quam ſubdendos deprimeret a ſeipſis, & ad ſe traiceret ſanans tumorem, & nutriens amorem: ne fiducia ſui progrederentur longius, ſed potius infirmarentur, videntes ante pedes ſuos infirmam diuinitatem ex participatione tunicæ pelliceæ noſtræ, & laſſi proſternerentur in eam, illā ante ſurgens leuaret eos.

Quid ſenſerit de Chriſti incarnatione. *Cap. xix.*

EGo vero aliud putabam, tantúmque ſentiebam de domino Chriſto meo, quantum de excellentis ſapientiæ viro, cui nullus poſſet æquari: præſertim quia mirabiliter natus ex virgine, ad exemplum contemnendorum temporalium pro adipiſcenda immortalita- C te, diuina pro nobis cura tantam authoritatem magiſterij meruiſſe videbatur. Quid autem ſacramēti haberet Verbum caro factum, ne ſuſpicari quidē poteram. Tantum cognoueram* ex iis quæ de illo ſcripta traderentur, quia manducauit, bibit, dormiuit, ambulauit, exhilaratus eſt, contriſtatus eſt, ſermocinatus eſt, non hæſiſſe carnem illam verbo tuo, niſi cum anima & mente humana. Nouit hoc omnis qui nouit incommutabilitatem verbi tui, quam ego iam noueram quantum poteram, nec omnino quicquam inde dubitabam. Etenim nunc mouere membra corporis per voluntatem, nunc non mouere, nunc aliquo affectu affici, nunc non affici, nunc proferre per ſigna ſapientes ſententias, nunc eſſe in ſilentio: propria ſunt mutabilitatis animæ & mentis. Quæ ſi falſa de illo ſcripta eſſent: etiam omnia periclitarentur mendacio, neque in illis literis vlla fidei ſalus generi humano remaneret. Quia itaque vera ſcripta ſunt, totum hominem in Chriſto agnoſcebam, non corpus tantum hominis, aut cum corpore ſine mente animā, † ſed ipſum hominem non perſona veritatis, ſed magna quadam naturæ humanæ excellētia, & perfectiore participatione ſapiētiæ præferri cæteris arbitrabar. Alipius autem deum carne indutum, ita putabat credi à catho- licis, vt præter deum & carnem non eſſet in Chriſto D anima, mentemq; hominis non exiſtimabat in eo prædicari. Et quoniam bene perſuaſum tenebat, ea quæ de illo memoriæ mandata ſunt, ſine vitali & rationali creatura non fieri, ad ipſam Chriſtianam fidem pigrius mouebatur. Sed poſtea hæreticorum Apollinariſtarum hūc errorem eſſe cognoſcens, catholicæ fidei collætatus & contemperatus eſt. Ego autem aliquanto poſterius didiciſſe me fateor, in eo quòd verbum caro factum eſt, quomodo catholica veritas a Fotini falſitate dirimatur. Improbatio quippe hæreticorum facit eminerē quid eccleſia tua ſentiat, & quid habeat ſana doctrina; Oportuit enim & hæreſes eſſe, vt probati manifeſti fierent inter infirmos.

Ioan. 1. ** al. cogitaueram.* *† animum.* *Tertullianus de carne Chriſti libro, iſta confutat.* *1. Cor. 11.*

SEd tunc lectis Platonicorum illis libris, poſteaquam inde admonitus quærerem incorpoream veritatem, inuiſibilia tua per ea quæ facta ſunt intellecta conſpexi, & repulſus ſenſi, quòd per tenebras animæ meæ contemplari non ſinerer certus eſſe, te & & infinitum eſſe, nec tamen per locos finitos infinitóſve diffundi, & vere te eſſe qui ſemper idē ipſe eſſes, ex nulla parte E nulloq; motu aliter aut aliter:* cætera vero ex te eſſe omnia, hoc ſolo firmiſsimo documento, quia ſunt. Certus quidem in iſtis eram, nimis tamen infirmus ad fruendū te. Garriebā plane quaſi peritus, & niſi in Chriſto ſaluatore noſtro viam tuam quærerē, non peritus ſed periturus eſſem. Iam enim cœperam velle videri ſapiens, plenus pœna mea, & non flebam, inſuper inflabar ſcientia. Vbi enim erat illa ædificans charitas à fundamento humilitatis quod eſt Chriſtus Ieſus? Aut quando illi libri me docerent eam, in quos (me) propterea priuſquā ſcripturas tuas conſiderarē, credo voluiſti incurrere, vt imprimeretur memoriæ meæ quomodo ex eis affectus eſſem: & cum poſtea in libris tuis manſuefactus eſſem, & curantibus digitis tuis contrectarentur vulnera mea, diſcernerem atque diſtinguerem quid intereſſet inter præſumptionem & cōfeſsionem, inter vidētes quò eundum ſit, nec videntes quà, & viam ducentem ad beatificam patriam non tantum cernendam, ſed & inhabitandam? Nam ſi primo ſanctis tuis literis informatus eſſem, & in earum familiaritate obdulcuiſſes mihi, & poſtea in illa volumina incidiſſem, fortaſſe aut abripuiſſent me à ſolidamento pietatis: aut ſi in affectu quem ſalubrē im- F biberam perſtitiſſem, putarem etiam ex illis libris eum poſſe concipi, ſi eos ſolos quiſquam didiciſſet.

Platonici libri varij. *Cap. xx.* *Roma. 1.* ** al. alter.*

ITaque auidiſsime arripui venerabilem ſtylum ſpiritus tui, & præ cæteris Apoſtolum Paulum: & perierunt illæ quæſtiones, in quibus mihi aliquando viſus eſt aduerſari ſibi, & non congruere teſtimoniis legis & prophetarum textus ſermonis eius. Et apparuit mihi vna facies eloquiorum caſtorum, & exultare cum tremore didici. Et cepi, & inueni quicquid illac verum legerā, ac cum commendatione gratiæ tuæ didici, vt qui videt nō ſic glorietur quaſi non acceperit, non ſolum id quod videt, ſed etiam vt videat. Quid enim habet quod non accepit? Et vt te qui es ſemper idem, non ſolum admoneatur vt videat, ſed etiam ſanetur vt teneat. Et qui de longinquo videre non poteſt viam, tamen ambulet qua veniat, & videat & teneat, quia & ſi condelectetur homo legi dei ſecundum interiorem hominem, quid faciet de alia lege in membris ſuis, repugnante legi mentis ſuæ, & ſe captiuum ducente in lege peccati, quæ eſt in membris eius? Quoniam iuſtus es domine, nos autē peccauimus, inique fecimus, impie geſsimus, & grauata eſt ſuper nos manus tua, & iuſte traditi ſumus antiquo peccatori

Quid in ſacris libris inuenerit, non inuentū in Platonicis. *Cap. xxj.* *1. Cor. 4.* *Roma. 7.* *Danie. 3.*

G peccatori præpoſito mortis quia perſuaſit voluntari no
Ioan.8. ſtræ ſimilitudinem voluntatis ſuæ, quia in veritate tua
non ſtetit. Quid faciet miſer homo? Quis eum liberahit
Rom.7. de corpore mortis huius, niſi gratia tua per Ieſum Chri-
ſtum dominum noſtrum, quem genuiſti coæternum, &
Prou.8. creaſti in principio viarum tuarum, in quo princeps hu-
Ioan.14. ius mundi non inuenit quicquam morte dignum, &
Coloſ.2. occidit eum, & euacuatum eſt chirographum quod
erat contrarium nobis? Hoc illæ literæ non habent.
Non habent illæ paginæ vultum pietatis huius, lacbry-
mas confeſsionis, ſacrificium tuum, ſpiritum contribu-
Pſal.50. larum, cor contritum & humiliatum, populi ſalutem,
ſponſam, ciuitatem, arram ſpiritus ſancti, poculum pre-
† ſubiecta. cij noſtri. Nemo ibi cantat: Nónne deo ſubdita † erit
Pſal.61. anima mea? Ab ipſo enim ſalutare meum. Etenim ipſe
eſt deus meus & ſalutaris meus, ſuſceptor meus, nõ mo-
Matth.11 uebor amplius. Nemo ibi audit vocantem: Venite ad
me qui laboratis. Dedignantur ab eo diſcere, quoniam
mitis eſt & humilis corde. Abſcondiſti enim hæc à ſa-
pientibus & prudẽtibus, & reuelaſti ea paruulis. Et aliud
eſt de ſyluestri cacumine videre patriam pacis, & iter
H ad eam non inuenire, & fruſtra conari per inuia, cir-
cum obſidentibus & inſidiantibus fugitiuis deſertori-
bus cum principe ſuo leone & dracone: & aliud tenere
viam illuc ducentem cura cœleſtis imperatoris muni-
tam, vbi non latrocinantur qui cœleſtem militiam de-
ſeruerunt. Vitant enim eam ſicut ſupplicium. Hæc mi-
hi inuiſcerabantur miris modis, cum minimum Apo-
ſtolorum tuorum legerem, & conſyderaueram opera
tua & expaueram.

DIVI AVRELII AVGVſtini Confeſsionum Liber Octauus.

Accenſus amore diuinorũ ad Simplicianum ire ſtatuit. *Cap.I.*

DEvs meus recorder in gratiarum
actione tibi, & confitear miſeri-
cordias tuas ſuper me. Perfundan-
tur oſſa mea delectatione tua, &
dicant: Domine quis ſimilis tibi?
Dirupiſti vincula mea, ſacrificem
tibi ſacrificium laudis. Quomodo
Pſal.115. dirupiſti ea narrabo, & dicent omnes qui adorant te,
cum audiunt hæc: Benedictus dominus in cælo & in
I terra, magnum & mirabile nomen eius. Inhæſerãt præ-
cordiis meis verba tua, & vndique circumuallabar abs
1.Cor.13. te. De vita tua æterna certus eram, quamuis eam in æ-
nigmate & quaſi per ſpeculum videram. Dubitatio ta-
men omnis de incorruptibili ſubſtantia, quòd ab illa
eſſet omnis ſubſtantia, ablata mihi erat: nec certior de
te, ſed ſtabilior in te eſſe cupiebam. De mea vero tem-
porali vita nutabant omnia, & mundandum erat cor à
fermento veteri, & placebat via ipſe ſaluator, & ire per
eius anguſtias adhuc pigebat. Et immiſiſti in mentem
meam, viſũmque eſt bonum in conſpectu meo pergere
ad Simplicianum, qui mihi bonus apparebat ſeruus
tuus, & lucebat in eo gratia tua. Audieram etiam, quod
à iuuentute ſua deuotiſsime tibi viueret. Iam vero tunc
ſenuerat, & longa ætate in tam bono ſtudio ſectandæ
† viæ. vitæ † tuæ, multa expertus, multa edoctus mihi videba-
tur, & verè ſic erat. Vnde mihi vt proferret volebam
conferenti ſecum æſtus meos, quis eſſet aptus modus
ſic affecto vt ego eram, ad ambulandum in via tua. Vi-
debam enim plenã Eccleſiam tuam, & alius ſic ibat,
alius autem ſic. Mihi autem diſplicebat quod agebam
in ſeculo, & oneri mihi erat valde, non iam inflamman- K
tibus cupiditatibus vt ſolebant ſpe honoris & pecuniæ,
ad tolerandam illam ſeruitutem tam grauem. Iam enim *Pſal.25.*
me illa non delectabant præ dulcedine tua & decore
domus tuæ quam dilexi, ſed adhuc tenaciter colliga-
bar ex fœmina. Nec me prohibebat Apoſtolus coniu- *1.Cor.7.*
gari, quamuis exhortaretur ad melius, maxime volens
omnes homines ſic eſſe, vt ipſe erat. Sed ego infirmior
eligebam molliorem locum: Et propter hoc vnum vol-
uebar in cæteris languidus, & tabeſcens curis marci-
dis, quod & in aliis rebus, quas nolebam pati, congrue-
re cogebar vitæ coniugali, cui deditus conſtringebar.
Audieram ex ore veritatis, eſſe ſpadones qui ſeipſos *Matth.19.*
abſciderunt propter regnum cœlorum, ſed qui poteſt
(inquit) capere, capiat. Vani ſunt certe omnes homines, *Sapien.13.*
quibus non ineſt dei ſcientia, nec de iis quæ videntur
bona, potuerunt inuenire eum qui eſt. At ego iam non
eram in illa vanitate: tranſcenderam eam, & conte-
ſtante vniuerſa creatura tua, inueneram te creatorem
noſtrum, & verbum tuum apud te deum, tecumq; cum *Ioan.1.*
ſpiritu ſancto vnum deum, per quod creaſti omnia. Et L
eſt aliud genus impiorum, qui cognoſcentes deum *Roma.1.*
non ſicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt.
In hoc quoque incideram, & dextera tua deus ſuſcepit
me, & inde ablatum poſuiſti vbi conualeſcerem, quia
dixiſti homini: Ecce pietas eſt ſapientia, & noli vel- *Iob.28.*
le videri ſapiens, quoniam dicentes ſe eſſe ſapientes, *Prouer.3.*
ſtulti facti ſunt. Et inueneram iam bonam magari- *Roma.1.*
tam, & venditis omnibus quæ haberem, emenda erat, *Matth.13*
& dubitabam.

PErrexi ergo ad Simplicianum patrem in accipien- *De Victo-*
da gratia tua tunc epiſcopi Ambroſij, & quem *rino rheto-*
vere vt patrem diligebat. Narraui ei circumitus er- *re conuer-*
roris mei. Vbi autem commemoraui legiſſe me quoſ- *ſo.*
dam libros Platonicorum, quos Victorinus quondam *Cap.II.*
rhetor vrbis Romæ, quem Chriſtianum defunctum
eſſe audieram, in Latinam linguam tranſtuliſſet, gra-
tulatus eſt mihi quòd non in aliorum philoſophorum
ſcripta incidiſſem, plena fallaciarum & deceptionum
ſecundum elementa huius mundi, in iſtis autem om-
nibus modis inſinuari deum & eius verbum. Deinde *Laus Plato-*
vt me exhortaretur ad humilitatem Chriſti, ſapienti- *nicorum.*
bus abſconditam, & reuelatam paruulis, Victorinum *Coloſſ.2.*
ipſum recordatus eſt, quem Romæ cum eſſet familia- *Matth.11.*
riſsimé nouerat, déque illo mihi narrauit, quod non M
ſilebo. Habet enim magnam laudem gratiæ tuæ con-
fitendam tibi, quemadmodum ille doctiſsimus ſenex,
& omnium liberaliũm doctrinarum peritiſsimus, quiq;
philoſophorum tam multa legerat, & diiudicauerat &
dilucidauerat, doctor tot nobilium Senatorum, qui e-
tiam ob inſigne præclari magiſterij, quod ciues huius
mundi eximium putant, ſtatuam in Romano foro me-
ruerat & acceperat, vſque ad illam ætatem venerator
idolorum, ſacrorumq; ſacrilegorum † particeps, quibus *† ſacrilegio-*
tunc tota feré Romana nobilitas inflata ſpirabat po- *rum.*
puli vſiam, † & omnigenũm deũm monſtra, & Anu- *† etiam.*
bem latratorem, quæ aliquando contra Neptunum &
Venerem, contráque Mineruam tela tenuerant, & à ſe
victis iam Roma ſupplicabat, quæ iſte ſenex Victori-
nus tot annos ore terricrepo defenſitauerat, non eru-
buerit eſſe puer Chriſti tui, & infans fontis tui, ſubie-
cto collo ad humilitatis iugum, & edomita fronte ad
crucis opprobrium. O domine domine qui inclinaſti *Pſal.17.*
cælos & deſcendiſti, tetigiſti montes & fumigauerunt,
quibus modis te inſinuaſti illi pectori? Legebat, ſicut

A ait Simplicianus, ſanctam ſcripturam, omnéſque Chri-
ſtianas literas inueſtigabat ſtudioſiſsime & perſcruta-
batur, & dicebat Simpliciano, non palàm ſed ſecretius
& familiarius: Noueris me iam eſſe Chriſtianum. Et
reſpondebat ille: Non credam, nec deputabo te inter
Chriſtianos, niſi in eccleſia Chriſti te videro. Ille au-
tem irridebat eum dicens: Ergó ne parietes faciunt
Chriſtianos? Et hoc ſæpe dicebat iam ſe eſſe Chriſtia-
num, & Simplicianus illud ſæpe reſpondebat, & ſæpe
ab illo parietum irriſio repetebatur. Amicos enim ſuos
verebatur offendere ſuperbos dæmonicolas, quorum
Pſal. 28. ex culmine Babylonicæ dignitatis, quaſi ex cedris Li-
bani, quas nondum contriuerat dominus, grauiter
ruituras in ſe inimicitias arbitrabatur. Sed poſteaquam
† hauſit. legendo & inhiando auxit † firmitatem, timuitque ne-
Mat. 10. gari a Chriſto coram angelis ſanctis, ſi eum timeret
coram hominibus confiteri, reúſque ſibi magni cri-
minis apparuit, erubeſcendo de ſacramentis humili-
tatis verbi tui, & non erubeſcendo de ſacris ſacrile-
† ſacrilegus. gis † ſuperborum dæmoniorum, quæ imitator ſuper-
bus acceperat: depuduit vanitati, & erubuit veritati,
ſubitóque & inopinatus ait Simpliciano, vt ipſe nar-
B rabat: Eamus in eccleſiam, Chriſtianus volo fieri. At
ille non capiens ſe lætitia perrexit cum eo. Vbi autem
imbutus eſt primis inſtructionum ſacramentis, non
multo pôſt etiam nomen dedit, vt per baptiſmum re-
generaretur, mirante Roma, gaudente eccleſia. Su-
Pſal. 111. perbi videbant & iraſcebantur, dentibus ſuis ſtride-
bant & tabeſcebant: ſeruo autem tuo dominus deus e-
Pſal. 39. rat ſpes eius, & non reſpiciebat in vanitates & inſanias
mendaces. Denique vt ventum eſt ad horam profiten-
dæ fidei: quæ verbis certis conceptis retentiſque me-
moriter de loco eminentiore in conſpectu populi fi-
delis Romæ reddi ſolet ab eis qui acceſſuri ſunt ad gra-
tiam tuam, oblatum eſſe dicebat Victorino à presby-
teris, vt ſecretius redderet, ſicut nonnullis qui vere-
cundia trepidaturi videbantur, offerri mos erat: illum
autem maluiſſe ſalutem ſuam in conſpectu ſanctæ mul-
titudinis profiteri. Non enim erat ſalus, quam doce-
bat in rhetorica, & tamen eam publice profeſſus erat.
Quanto minus ergo vereri debuit manſuetum gregem
tuum pronuncians verbum tuum, qui non verebatur
C in verbis ſuis turbas inſanorum? Itaque vbi aſcendit vt
redderet, omnes ſibimet inuicem quiſque vt eum no-
uerat, inſtrepuerunt nomen eius ſtrepitu congratula-
tionis. Quis autem ibi non eum nouerat? Et ſonuit
preſſo ſonitu per ora cunctorum collætantium, Victo-
rinus, Victorinus. Cito ſonuerunt exultatione, quia vi-
debant eum, & cito ſiluerunt intentione, vt audirent
eum. Pronunciauit ille fidem veracem præclara fidu-
cia, & volebant eum omnes rapere intro in cor ſuum,
& rapiebant amando & gaudendo. Hæ rapientium
manus erant.

Quod deus & angeli magis gaudent in peccatorũ conuerſione. DEus bone quid agitur in homine, vt plus gau-
deat de ſalute deſperatæ animæ, & de maiore
periculo liberatæ, quàm ſi ſpes ei ſemper affuiſſet, aut
periculum minus fuiſſet? Etenim tu quoque miſeri-
cors pater, plus gaudes de vno pœnitente, quàm de
nonaginta nouem iuſtis, quibus non eſt opus pœniten-
Cap. iij. tia. Et nos cum magna iucunditate audimus cum au-
Lucæ 15. dimus, quàm exultantis paſtoris humeris reportetur o-
Ibidem. uis quæ errauerat: & drachma referatur in theſauros
tuos collætantibus vicinis mulieri quæ inuenit: & la-
chrymas excutit gaudium ſolennitatis domus tuæ, cum
Lucæ 15. legitur in domo tua de minore filio, quoniam mortuus
erat & reuixit, perierat & inuentus eſt. Gaudes quippe D
in nobis & in angelis tuis ſancta charitate ſanctis. Nam
tu ſemper idem, qui ea quæ non ſemper nec eodem mo-
do ſunt, eodem modo ſemper noſti omnia. Quid ergo
agitur in anima, cum amplius delectatur inuentis aut
redditis rebus, quas diligit, quàm ſi eas ſemper habuiſ-
ſet? Conteſtantur enim & cætera, & plena ſunt om-
nia teſtimoniis clamantibus, ita eſt. Triumphat victor
imperator, & non viciſſet niſi pugnauiſſet. Et quanto
maius periculum fuit in prælio, tanto maius gaudium
eſt in triumpho. Iactat tempeſtas nauigantes, minaturq;
naufragium: omnes futura morte palleſcunt. Tranquil-
latur cœlum & mare, & exultant nimis, quoniam ti-
muerunt nimis. Aeger eſt charus, & vena eius malum
renunciat: omnes qui eum ſaluum cupiunt, ægrotant
ſimul animo. Fit ei recte, & nondum ambulat priſtinis
viribus, & fit iam tale gaudium, quale non fuit cum an-
tea ſaluus & fortis ambularet. Eaſque ipſas voluptates
humanæ vitæ etiam non inopinatis & præter volunta-
tem irruentibus, ſed inſtitutis & voluntariis moleſtiis
homines acquirunt. Edendi & bibendi voluptas nulla
eſt, niſi præcedat eſuriendi & ſitiẽdi moleſtia. Et ebrioſi E
quædam ſalſiuſcula comedunt, quo fiat moleſtus ar-
dor, quem dum extinguit potatio, fit delectatio. Et in- *27. quæſ. 2. c. inſtitutũ*
ſtitutum eſt, vt iam pactæ ſponſæ non tradantur ſta-
tim, ne vilem habeat maritus datam, quam non ſuſpi- *4. ſen. diſt.*
rauerit ſponſus dilatam. Hoc in turpi & execranda læ- *27. cap. de*
titia, hoc in ea quæ conceſſa & licita eſt, hoc in ipſa ſyn- *nuptialibus.*
ceriſsima honeſtate amicitiæ, hoc in eo qui mortuus
erat & reuixit, perierat & inuentus eſt. Vbique maius *Lucæ 15.*
gaudium moleſtia maior præcedit. Quid eſt hoc do-
mine deus meus, cum tu æternum tibi tuipſe ſis gau-
dium, & quædam de te circa te ſemper gaudeant? Quid
eſt quod hæc rerum pars alternat defectu & profectu,
offenſionibus & conciliationibus? An is eſt modus ea-
rum, & tantum dediſti eis, cum à ſummis cœlorum vſ-
que ad ima terrarum, ab initio vſque in finem ſeculo-
rum, ab angelo vſque ad vermiculum, à motu primo
vſque ad extremum, omnia genera bonorum, & omnia
iuſta opera tua ſuis quæque ſedibus locares, & ſuis quæ-
que temporibus ageres? Hei mihi quàm excelſus es in
excelſis, & quàm profundus es in profundis, & nuſquã
recedis, & vix redimus ad te. F

AGe domine & fac, excita & reuoca nos, accen- *Quare plus lætãdũ ſit in magni peccatoris conuerſione.*
de & rape, flagra, dulceſce, iam amemus & cur-
ramus. Nónne multi ex profundiore tartaro exci-
tatis, quàm Victorinus redeunt ad te, & accedunt
& illuminantur recipientes lumen? Quod ſi qui reci-
piunt, accipiunt a te poteſtatem vt filij tui fiant. Sed ſi
minus noti ſunt populis, minus de illis gaudent etiam *Cap. iiij.*
qui nouerunt eos. Quando enim cum multis gaudetur,
& in ſingulis vberius eſt gaudium, quia feruere faciunt
ſe & inflammantur ex alterutro. Deinde quod multis
noti, multis ſunt authoritati ad ſalutem, & multis præ-
eunt ſecuturis, ideoque multum de illis & qui eos præ-
ceſſerunt lætantur, quia non de ſolis lætantur. Abſit e-
nim vt in tabernaculo tuo præ pauperibus accipiantur
perſonæ diuitum, aut præ ignobilibus nobiles, quando
potius infirma mundi elegiſti, vt confunderes fortia, & *1. Cor. 1.*
ignobilia huius mundi elegiſti & contemptibilia, & ea
quæ non ſunt tanquam quæ ſunt, vt ea quæ ſunt eua-
cuares. Et tamen idem ipſe minimus Apoſtolorum tuo- *1. Cor. 15.*
rum, per cuius linguam tu iſta verba ſonuiſti, cum Pau-
lus Proconſul per eius militiam debellata ſuperbia,
ſub leui iugo Chriſti tui miſſus eſſet, regis magni pro-

G uincialis effectus, ipſe quoque ex priore Saulo Paulus vocari amauit, ob tam magnæ inſigne victoriæ. Plus enim hoſtis vincitur in eo quem plus tenet, & de quo plures tenet. Plus autem ſuperbos tenet nomine nobilitatis, & de his plures nomine authoritatis. Quanto igitur gratius cogitabatur Victorini pectus, quod tanquam inexpugnabile receptaculum diabolus obtinuerat Victorini lingua, quo telo grandi & acuto multos peremerat, tanto abundantius exultare oportuit filos tuos, quia rex noſter alligauit fortem, & videbant vaſa eius erepta mundari & aptari in honorem tuum, & fieri vtilia domino ad omne opus bonum.

Mat. 12.

Quæ remorabãtur eũ à cõuerſione. Cap. 10.

SEd vbi mihi homo tuus Simplicianus de Victorino iſta narrauit, exarſi ad imitandum. Ad hoc enim & ille narrauerat. Poſteaquam vero & illud addidit, quòd Imperatoris Iuliani temporibus lege data prohibiti ſunt Chriſtiani docere literaturam & oratoriam, quam legem ille amplexus, loquacem ſcholam deſerere maluit, quàm verbum tuum, quo linguas infantium facis diſertas, non mihi fortior quàm fœlicior viſus eſt, quia inuenit occaſionem vacandi tibi. Cui rei ego ſuſpirabam ligatus, non ferro alie-

Lex Iuliani à ſcholis arcet Chriſtianos.

Sapien. 10.

H no, ſed mea ferrea voluntare. Velle meum tenebat inimicus, & inde mihi catenam fecerat, & conſtrinxerat me. Quippe ex voluntate peruerſa facta eſt libido: & dum ſeruitur libidini, facta eſt conſuetudo: & dum conſuetudini non reſiſtitur, facta eſt neceſsitas. Quibus quaſi anſulis quibuſdam ſibimet innexis, vnde catenam appellaui, tenebat me obſtrictum dura ſeruitus. Voluntas autem noua, quæ mihi eſſe cœperat, vt te gratis colerem, fruíque te vellem deus ſola certa iocunditas, nondum erat idonea ad ſuperandam priorem vetuſtate roboratam. Ita duæ voluntates meæ, vna vetus, alia noua, illa carnalis, illa ſpiritalis confligebant inter ſe, atque diſcordando diſſipabant animam meam. Sic intelligebam meo ipſo experimento, id qood legeram, quomodo caro concupiſceret aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem. Ego quidẽ in vtroque, ſed magis ego in eo quod in me approbabam, quàm in eo quod in me improbabam. Ibi enim magis iam non ego, quia ex magna parte id patiebar inuitus, quàm faciebam volens. Sed ta-

Galat. 5.

I men conſuetndo aduerſus me pugnacior ex me facta erat, quoniam volens quò nollem perueneram. Et quis iure contradieeret, cum peccantem iuſta pœna ſequeretur? Et non erat iam vlla excuſatio, qua videri mihi ſolebam, propterea nondum me contempto ſeculo ſeruire tibi, quia incerta mihi eſſet perceptio veritatis. Iam enim & ipſa certa erat, ego autem adhuc terra obligatus, militare tibi recuſabam, & impedimentis omnibus ſic timebam expediri, quemadmodum impediri timendum eſt. Ita ſarcina ſeculi velut ſomno adſolet dulciter premebar, & cogitationes quibus meditabar in te, ſimiles erant conatibus expergiſci volentium, qui tamen ſuperati ſoporis altitudine remerguntur. Et ſicut nemo eſt qui dormire ſemper velit, omniúmque ſano iudicio vigilare præſtat, differt tamen plerunque homo ſomnum excutere, cum grauis torpor in membris eſt, eúmque iam diſplicentem carpit libentius, quanuis ſurgendi tempus aduenerit: ita certum habebam eſſe melius tuæ charitati me dedere, quàm meæ cupiditati cedere. Sed illud placebat & vincebat, hoc libebat & vinciebat. Non enim erat quod tibi reſponderem dicenti mihi: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Chriſtus: & vndique oſtendenti vera te dicere, non erat K omnino quod reſponderem veritate conuictus, niſi tantùm verba lenta & ſomnolenta: Modo, ecce modo, ſine paululum. Sed modo & modo non babebant modum: & ſine paululum, in longum ibat. Fruſtra cõdelectabar legi tuæ ſecundum interiorem hominem, cum lex alia in membris meis repugnaret legi mentis meæ, & captiuum me duceret in legem peccati, quæ in membris meis erat. Lex enim peccati eſt violentia conſuetudinis, qua trahitur & tenetur etiam inuitus animus, eo merito, quo in eam volens illabitur. Miſerum ergo me quis liberaret de corpore mortis huius, niſi gratia tua per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum?

Epheſ. 5.

Roma. 7.

Potitianus narrat Antonij vitã. Cap. 6.

ET de vinculo quidem deſiderij concubitus, quo arctiſsime tenebar, & ſecularium negociorum ſeruitute, quemadmodum me exemeris narrabo, & confitebor nomioi tui domine adiutor meus & redemptor meus. Agebam ſolita creſcente anxietudine, & quotidie ſuſpirabam tibi: Frequentabam Eccleſiam tuam quantum vacabat ab eis negociis ſub quorum pondere gemebam. Mecum erat Alipius ocioſus ab L opere iuriſperitorum poſt aſſeſsionem tertiam, expectans quibus iterum conſilia venderet, ſicut ego vendebam dicendi facultatem, ſi qua docendo præſtari poteſt. Nebridius autem amicitiæ noſtræ ceſſerat, vt omnium noſtrum familiariſsimo Verecundo Mediolanenſi & ciui & grammatico ſubdoceret, vehementer deſyderanti & familiaritatis iure flagitanti, de numero noſtro fidele adiutorium, quo indigebat nimis. Non itaque Nebridium cupiditas commodorum eò traxit, maiora enim poſſet ſi vellet de literis agere, ſed officio beneuolentiæ petitionem noſtram contemnere noluit amicus dulciſsimus & mitiſsimus. Agebat autem illud prudentiſsime, cauens innoteſcere perſonis ſecundum hoc ſeculum maioribus, deuitans in eis omnem inquietudinem animi, quem volebat habere liberum, & quàm multis poſſet horis feriatum ad quærendum aliquid, vel legendum, vel audiendum de ſapientia. Quodam igitur die, non recolo cauſam, qua erat abſens Nebridius, cum ecce ad nos domum venit & ad me & Alipium Potitianus quidam ciuis noſter inquantum Afer, præclarè in palatio militans. neſcio quid à M nobis volebat. Et conſedimus vt colloqueremur, & forte ſupra menſam luſoriam, quæ ante nos erat, attendit codicem, tulit, aperuit, inuenit Apoſtolum Paulum, inopinate ſane: putauerat enim aliquid de libris, quorum profeſsio me conterebat. Tum verò arridens méq; intuens, gratulatorie miratus eſt, quòd eas & ſolas præ oculis meis literas repente comperiſſet. Chriſtianus quippe & fidelis erat, & ſæpe tibi deo noſtro proſternebatur in Eccleſia crebris & diuturnis orationibus. Cui ergo cum indicaſſem illis me ſcripturis curam maximam impendere, ortus eſt ſermo ipſo narrante de Antonio Aegyptio monacho, cuius nomen excellenter clarebat apud ſeruos tuos, nos autem vſque in illam horam latebat. Quod ille vbi comperit, immoratus eſt in eo ſermone, inſinuans tantum virum ignorantibus, & admirans eandem noſtram ignorantiam. Stupebamus autem audientes tam recenti memoria, & propè noſtris temporibus teſtatiſsima, mirabilia tua in fide recta & catholica eccleſia. Omnes mirabamur, & nos, quia tam magna erant, & ille, quia inaudita nobis erant. Inde ſermo eius deuolutus eſt ad monaſteriorum greges, & mores ſuaueolentiæ tuæ, & vbera

Anto. monachus.

deſerta

A deſerta eremi, quorum nos nihil ſciebamus. Et erat monaſterium Mediolani plenum bonis fratribus extra vrbis mœnia ſub Ambroſio nutritore, & non noueramus. Pertendebat ille & loquebatur adhuc, & nos intenti tacebamus. Vnde incidit vt diceret neſcio quando ſe & tres alios contubernales ſuos nimirum apud *Treueri.* Treuiros, cum Imperator pomeridiano Circenſium ſpectaculo teneretur, exiſſe deambulatum in hortos muris contiguos, atque illic vt forte combinati ſpaciabantur, vnum ſecum ſeorſum, & alios duos itidem ſeorſum, pariterque digreſſos: ſed illos vagabundos irruiſſe in quandam caſam, vbi habitabant quidam ſerui tui, *Matt.5.* ſpiritu pauperes, qualium eſt regnum cœlorum, & inueniſſe ibi codicem in quo ſcripta erat vita Antonij. Quam legere cœpit vnus eorum, & mirari & accendi, & inter legendum meditari arripere talem vitam, & relicta militia ſeculari ſeruire tibi. Erat autem ex eis quos dicunt agentes in rebus. Tunc ſubito repletus amore ſancto & ſobrio pudore, iratus ita ſibi coniecit oculos in amicum, & ait illi: Dic quæſo te, omnibus iſtis laboribus noſtris quò ambimus peruenire? Quid B quærimus? Cuius rei cauſa militamus? Maiórne eſſe poterit ſpes noſtra in palatio, quàm vt amici Imperatoris ſimus? Et ibi quid non fragile, plenúmque periculis? Et per quot pericula peruenitur ad grandius periculum? Et quamdiu iſtud erit? Amicus autem dei ſi voluero, *† turgidus.* ecce nunc fio. Dixit hoc, & † turbidus parturitione nouæ vitæ reddidit oculos paginis, & legebat, & mutabatur intus vbi tu videbas, & exuebatur mundo mens eius, vt mox apparuit. Namque dum legit & voluit fluctus cordis ſui, infremuit aliquando & diſcreuit, decreuitque meliora. Iam iamq; tuus † ait amico ſuo: Ego iam *† iámque quietus.* abrupi me ab illa ſpe noſtra, & deo ſeruire ſtatui, & hoc ex hora hac, in hoc loco aggredior. Te ſi piget imitari, noli aduerſari. Reſpondit ille adhærere ſe ſocio tantæ mercedis tantæq; militiæ. Et ambo iam tui ædificabant turrim ſumptu idoneo relinquendi omnia & ſequendi te. Tum Potitianus, & qui cum eo per alias horti partes deambulabant, quærentes eos, deuenerunt in eundem locum, & inuenientes admonuerunt vt redirent, quoniam declinaſſet dies. At illi narrato placito & propoſito ſuo, quóque modo in eis talis voluntas orta eſſet atque firmata, petiuerunt ne ſibi moleſti eſſent, ſi C adiungi recuſarent. Iſti autem nihilo mutati à priſtinis, fleuerunt ſe tamen vt dicebat, atque illis pie cógratulati ſunt, & commendauerunt ſe orationibus eorum, & trahentes cor in terra abierunt in palatium, illi autem affigentes cor cœlo, manſerunt in caſa. Et ambo habebant ſponſas. Quæ poſteaquam hoc audierunt, dicauerunt etiam ipſæ virginitatem tibi. Narrabat hæc Potitianus.

Diſplicuit ſibi audito Potitiano. Cap.7.

TV autem domine inter verba eius retorquebas me ad meipſum, auferens me à dorſo meo vbi me poſueram, dum nollem me attendere, & conſtituebas me ante faciem meam, vt viderem quàm turpis eſſem, quàm diſtortus & ſordidus, maculoſus & vlceroſus. Et videbam & horrebam, & quo à me fugerem non erat. Et ſi conabar à me auertere aſpectum, narrabat ille quod narrabat, & tu me rurſus opponebas mihi, & impingebas me in oculos meos, vt inuenirem iniquitatem meam & odiſſem. Noueram eam, *† cohibebam.* ſed diſsimulabam, & conniuebam † & obliuiſcebar. Tunc vero, quanto ardentius amabam illos de quibus audiebam ſalubres affectus, quod ſe totos tibi ſanandos *Supra li.3. cap.4.* dederant, tanto execrabilius me comparatum eis oderam. Quoniam multi mei anni mecum effluxerant, forte duodecim anni, ex quo ab vndeuiceſimo anno ætaD tis meæ, lecto Ciceronis Hortenſio, excitatus eram ſtudio ſapientiæ, & differebam contempta fœlicitate terrena ad eam inueſtigandam vacare, cuius non inuentio, ſed vel ſola inquiſitio iam præponenda erat etiam inuentis theſauris regniſq; gentium, & ad nutum circumfluentibus corporis voluptatibus. At ego adoleſcens miſer valde, miſer in exordio ipſius adoleſcentiæ etiam petieram à te caſtitatem, & dixeram: Da mihi caſtitatem & continentiam, ſed noli modo. Timebam enim ne me cito exaudires, & cito ſanares à morbo concupiſcentię, quam malebam expleri quàm extingui. Et ieram per vias prauas ſuperſtitione ſacrilega, non quidem certus in ea, ſed quaſi præponens eam certis, quæ non pie quærebam, ſed inimice oppugnabam. Et putaueram me propterea differre de die in diem contempta ſpe ſeculi te ſolum ſequi, quia non mihi apparebat certum aliquid, quò dirigerem curſum meum. Et venerat dies quo nudarer mihi, & increparet me conſcientia mea: Vbi es lingua? Nempe tu dicebas propter incertum verum nolle te abiicere ſarcinam vanitatis. Ecce iam E certum eſt, & illa te adhuc premit, humeriſque liberioribus pennas recipiunt, qui neque in quærendo ita attriti ſunt, nec decennio & amplius iſta meditati. Ita rodebar intus, & confundebar pudore horribili vehementer, cum Potitianus talia loqueretur. Terminato autem ſermone & cauſa qua venerat, abiit ille. Et ego ad me, quæ non in me dixi? Quibus ſententiarum verberibus non flagellaui animam meam, vt ſequeretur me conantem poſt te ire? Et renitebatur, recuſabat, & non ſe excuſabat. Conſumpta erant & conuicta argumenta omnia, remanſerat muta trepidatio, & quaſi mortem reformidabat reſtringi à fluxu conſuetudinis quo tabeſcebat in mortem.

In horto quid fecerit. Cap.8.

TVm in illa grandi rixa interioris domus meæ, quam fortiter excitaueram cum anima mea in cubiculo noſtro corde meo, tam vultu quàm mente turbatus, inuado Alipium & exclamo: Quid patimur? Quid eſt hoc, quod † audiſti? Surgunt indocti *† hoc? quid.* & cœlum rapiũt, & nos cum doctrinis noſtris ſine corde, ecce vbi volutamur in carne & ſanguine? An quia præceſſerunt, pudet ſequi, & non pudet nec ſaltem ſequi? Dixi neſcio quæ talia, & abripuit me ab illo æſtus meus, cum taceret attonitus intuens me. Neque enim F ſolita ſonabam, plúſque loquebantur animum meum frons, genæ, oculi, color, modus vocis, quàm verba quæ promebam. Hortulus quidam erat hoſpitij noſtri, quo nos vtebamur ſicut tota domo. Nam hoſpes ibi non habitabat dominus domus. Illuc me abſtulerat tumultus pectoris, vbi nemo impediret ardentem litem quam mecum aggreſſus eram, donec exiret quà tu ſciebas. Ego autem non ſciebam, ſed tantum inſaniebam ſalubriter, & moriebar vitaliter, gnarus quid mali eſſem, & ignarus quid boni poſt paululum futurus eſſem. Abſceſsi ergo in hortum, & Alipius pedem poſt pedem. Neque enim ſecretum meum non erat, vbi ille aderat. Aut quando me ſic affectum deſereret? Sedimus quantum potuimus remoti ab ædibus. Ego fremebam ſpiritu indignans turbulentiſsima indignatione, quòd non irem in placitum & pactum tecum deus meus, in quod eundum eſſe omnia oſſa mea clamabant, & in cœlum tollebant laudibus, & non illuc ibatur nauibus, aut quadrigis aut pedibus, quãtum ſaltẽ de domo in eum locum ieram vbi ſedebamus. Nam nõ ſolum ire, verumetiam peruenire illuc, nihil erat aliud

G quàm velle ire, ſed velle fortiter & integre, non ſemiſauciam hac atque hac verſare & iactare voluntatem,† partem aſſurgentem cum alia parte cadente luctantem. Denique tam multa faciebam corpore in ipſis cunctationis æſtibus, quæ aliquando volunt homines & non valent, ſi aut ipſa membra non habeant, aut ea vel colligata vinculis, vel reſoluta languore, vel quoquo modo impedita ſint. Si vulſi capillum, ſi percuſsi frontem, ſi conſertis digitis amplexatus ſum genu, quia volui feci. Potui autem velle & non facere, ſi mobilitas membrorum non obſequeretur. Tam multa ergo feci, vbi non hoc erat velle quod poſſe: & non faciebam, quod & incomparabili affectu amplius mihi placebat, & mox vt vellem poſſem, quia mox vt vellem vtique vellem. Ibi enim facultas ea quæ voluntas, & ipſum velle iam facere erat, & tamen non fiebat: faciliuſq; obtemperabat corpus tenuiſsimæ voluntati animæ, vt ad nutum mentis membra mouerentur, quàm ipſa ſibi anima ad voluntatem ſuam magnam in ſola voluntate perficiendam.

† Cum hac parte aſſurgente, cum alia parte cadente luctantem.

Animus quare ad bonũ tardus. Cap. 9.

VNde hoc monſtrum? & quare iſtud? Luceat miſericordia tua, & interrogem ſi forte mihi reſpondere poſsint latebræ pœnarum hominum, & tenebroſiſsimæ contritiones filiorum Adam. Vnde hoc monſtrum, & quare iſtud? Imperat animus corpori,
H & paretur ſtatim, imperat animus ſibi & reſiſtitur. Imperat animus vt moueatur manus, & tanta eſt facilitas, vt vix à ſeruitio diſcernatur imperium: Et animus animus eſt, manus autem corpus eſt. Imperat animus vt velit animus, nec alter eſt, nec facit tamen. Vnde hoc monſtrum, & quare iſtud? Imperat (inquam) vt velit, qui non imperaret niſi vellet, & non fit quod imperat. Sed non ex toto vult, non ergo ex toto imperat. Nam intantum imperat, inquantum vult, & intantum non fit quod imperat, inquantum non vult. Quoniam voluntas imperat vt ſit voluntas, nec alia ſed ipſa. Non vtique plena imperat, ideo non eſt quod imperat. Nam ſi plena eſſet, nec imperaret vt eſſet, quia iam eſſet. Non igitur monſtrum partim velle, partim nolle, ſed ægritudo animi eſt, quia non totus aſſurgit veritate ſubleuatus, conſuetudine prægrauatus. Et ideo ſunt duæ voluntates, quia vna earum tota non eſt, & hoc adeſt alteri quod deeſt alteri.
I

Varia hominis voluntas. Cap. 10.

PEreant à facie tua deus, ſicuti pereunt vaniloqui & mentis ſeductores, qui cum duas voluntates in deliberando animaduerterint, duas naturas duarum mentium eſſe aſſeuerant, vnam bonam, alteram malam. Ipſi vero mali ſunt, cum iſta mala ſentiunt, & iidem ipſi boni erunt ſi vera ſenſerint, veriſque conſenſerint, vt dicat eis apoſtolus tuus: Fuiſtis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. *Epheſ. 5.* Illi enim dum volunt eſſe lux, non in domino, ſed in ſeipſis, putando animæ naturam hoc eſſe quod deus eſt, ita facti ſunt denſiores tenebræ: quoniam longius à te receſſerunt horrenda arrogantia, à te vero lumine illuminante omnem hominem venientem in hunc mundum. *Ioan. 1.* Attendite quid dicatis, & erubeſcite, & accedite ad eum & illuminamini, & vultus veſtri non erubeſcent. *Pſal. 33.* Ego cum deliberabam vt iam ſeruirem domino [deo] meo, ſicuti diu diſpoſueram, ego eram qui volebam, ego qui nolebam, ego ego eram. Nec plene volebam, nec plene nolebam. Ideo mecum contendebam, & diſsipabar à meipſo. Et ipſa diſsipatio me inuito quidem fiebat, nec tamen oſtendebat naturam mentis alienæ, ſed pœnam meam†. *† mea.* Et ideo non iam ego operabar illam, ſed quod habitabat in me peccatum *Rom. 7.* de ſupplicio liberiuris peccati, quia eram filius Adam.
K Nam ſi tot ſunt contrariæ naturæ, quot voluntates ſibi reſiſtunt: nõ iam duæ, ſed plures erunt. Si deliberet quiſquam vtrũ ad conuenticulũ eorum pergat, an ad theatrum: clamant iſti, Ecce duæ naturæ, vna bona: hac ad conuenticulum ducit, altera mala illac ad theatrum reducit. Nam vnde iſta cunctatio ſibimet aduerſantium voluntatum? Ego autem dico ambas malas, & quæ ad illos ducit, & quæ ad theatrum reducit. Sed nõ credunt niſi bonam eſſe qua itur ad eos. Quid ſi ergo quiſquam noſtrum deliberet, & ſecum altercantibus duabus voluntatibus fluctuet, vtrum ad theatrum pergat, an ad eccleſiam noſtram, nonne & iſti quid reſpondeant fluctuabunt? Aut enim fatebuntur quod nolunt, bona voluntate pergi in Eccleſiam noſtram, ſicut in eam pergunt qui ſacramentis eius imbuti ſunt atque detinetur: aut duas malas naturas, & duas malas mentes in vno homine confligere putabunt, & non erit verum quod ſolent dicere, vnã bonam §&§ alteram malam, aut conuertentur ad verum & non negabunt, cum quiſque deliberat animã vnam diuerſis voluntatibus æſtuare. Iam ergo non dicant, cum duas voluntates in homine vno aduerſari ſibi ſentiunt, duas contrarias mentes de duabus contrariis ſubſtantiis, & de duobus contrariis principiis contendere: vnam bonam, alteram malam. L Nam tu deus verax improbas eos, & redarguis atque conuincis eos, ſicut in vtraque mala voluntate, cum quiſque deliberat vtrum hominem veneno interimat an ferro: vtrum fundum alienum illum, an illum inuadat, quando vtrumque non poteſt: vtrum emat voluptatem luxuria, an pecuniã ſeruet auaritia: vtrum ad circũ pergat, an ad theatrum, ſi vno die vtrumq; exhibeatur: addo etiam tertium, an ad furtum de domo aliena ſi ſubeſt occaſio: addo & quartum, an ad committendum adulterium, ſi & inde ſimul facultas aperitur, ſi omnia concurrant in vnum articulum temporis, pariterq; cupiantur omnia quæ ſimul agi nequeunt. Diſcerpunt enim animum ſibimet aduerſantibus quatuor voluntatibus, vel etiam pluribus in tanta copia rerum quæ appetuntur, nec tamen tantam multitudinem diuerſarum ſubſtantiarum ſolent dicere: ita & in bonis voluntatibus. Nam quæro ab eis, vtrum bonum ſit delectari lectione apoſtoli, & vtrum bonum ſit delectari pſalmo ſobrio, & vtrum bonum ſit Euangelium diſſerere: Reſpondebunt ad ſingula: Bonum. M Quid ſi ergo pariter delectent omnia ſimúlque vno tempore? Nónne diuerſę voluntates diſtendunt cor hominis cum deliberatur quid potiſsimum arripiamus? Et omnes bonæ ſunt, & certant ſecum donec eligatur vnum quo feratur tota voluntas vna quæ in plures diuidebatur. Ita etiam cum æternitas delectat ſuperius, & temporalis boni voluptas retentat inferius, eadem anima eſt non tota voluntate illud aut hoc volens, & ideo diſcerpitur graui moleſtia, dum illud veritate præponit, hoc familiaritate non ponit.

Lucta ſpiritus & carnis in Auguſtino. Cap. 9.

SIc ægrotabam & excruciabar accuſans memetipſum ſolito acerbius nimis, ac voluens & verſans me in vinculo meo, donec abrumperetur totum quo iam exiguo tenebar, ſed tenebar tamen: & inſtabas tu in occultis meis domine ſeuera miſericordia, flagella ingeminans timoris & pudoris, ne rurſus ceſſarem, & non abrumperetur idipſum exiguum & tenue quod remanſerat, & reualeſceret iterum, & me robuſtius alligaret. Dicebam enim apud me intus: Ecce modo fiat, modo fiat. Et cũ verbo iam ibam in placitum, iam penè faciebam & non faciebã: nec relabebar tamen in priſtina, ſed de proximo ſtabam & reſpirabã, & item conabar

& pau-

A & paulominus ibi eram, & paulominus iam iámque attingebam & tenebam, & non ibi eram nec attingebam nec tenebam, hæſitans mori morti, & vitę viuere, plúſque in me valebat deterius inolitum quàm melius inſolitum, punctumq; ipſum temporis quo aliud futurus eram, quanto propius admouebatur, tanto ampliorem incutiebat horrorem, ſed nõ recutiebat retro, nec auertebat, ſed ſuſpendebat. Retinebant me nugæ nugarum, & vanitates vanitatum antiquæ amicę meæ, & ſuccutiebant veſtem meam carneam, & ſubmurmurabant: Dimittis ne nos? Et à momento iſto non erimus tecum vltra in æternum, & a momento iſto non tibi licebit hoc & illud vltra inæternũ? Et quæ ſuggerebant in eo quod dixi hoc & illud, quæ ſuggerebant deus meus, auertat ab anima ſerui tui miſericordia tua: Quas ſordes ſuggerebant, quæ dedecora? Et audiebam eas iam longe minus quàm dimidius, nõ tanquã libere contra dicentes eundo in obuiam, ſed veluti à dorſo muſsitantes, & diſcedentem quaſi furtim vellicantes vt reſpicerem, retardabant tamen me cunctantem abripere atque excutere ab eis & trãſilire quò vocabar, cum diceret mihi B conſuetudo violẽta: Putás ne ſine iſtis poteris? Sed iam tepidiſsime hoc dicebat. Aperiebatur enim ab ea parte qua intenderam faciem, & quo tranſire trepidabam, caſta dignitas continentiæ, ſerena & non diſſolute hilaris, honeſte blandiens vt venirem neque dubitarem, & extendens ad me ſuſcipiendum & amplectendum pias manus plenas gregibus bonorum exemplorum. Ibi tot pueri & puellæ, ibi iuuentus multa & omnis ætas, & graues viduæ, & virgines anus, & in omnibus ipſa continentia nequaquam ſterilis, ſed fœcunda mater filiorum gaudiorum de marito te domine. Et irridebat me irriſione exhortatoria, quaſi diceret: Tu non poteris quod iſti & iſtæ? An vero iſti & iſtæ in ſemetipſis poſſunt, ac non in domino deo ſuo? Dominus Deus eorum me dedit eis. Quid in te ſtas & non ſtas? Proiice te in eum, noli metuere, non ſe ſubtrahet vt cadas. *† ſanabit.* Proiice te ſecurus, excipiet te & ſaluabit† te. Et erubeſcebam nimis quia illarum nugarũ murmur adhuc audiebam, & cunctabundus pendebam. Et rurſus illa, quaſi diceret: Obſurdeſce aduerſus immunda illa membra tua ſuper terram, vt mortificentur. *Coloſſ. 3.* Narrant tibi delectationes, ſed non ſicut lex domini dei tui. *Pſal. 118.* Iſta contro-C uerſia in corde meo, non niſi de meipſo aduerſus meipſum. At Alipius affixus lateri meo, inuſitati mot⁹ mei exitum tacitus operiebatur.

Vocis admonitu quomodo totus conuerſus. Cap. 12.

VBi verò à fundo arcano alta conſyderatio contraxit & congeſsit totam miſeriam meam in conſpectum cordis mei, oborta eſt procella ingens, ferens ingentem imbrem lachrymarum. Et vt totum effunderem cum vocibus ſuis, ſurrexit ab Alipio. Solitudo mihi ad negocium flendi aptior ſuggerebatur. Et receſsi remotius quàm vt poſſet mihi onerosa eſſe etiam eius præſentia. Sic tunc eram, & ille ſenſit neſcio quid. Aliquid enim puto dixeram, in quo apparebat ſonus vocis meæ iam fletu grauidus, & ſic ſurrexeram. Manſit ergo ille vbi ſedebamus, nimie ſtupens. Ego ſub quadam fici arbore ſtraui me, neſcio quomodo, & dimiſi habenas lachrymis, & proruperunt flumina oculorum meorum, acceptabile ſacrificiũ tuum. Et non quidem his verbis, ſed in hac ſententia multa dixi tibi: *Pſal. 6.* Et tu domine vſquequo? Vſquequo domine iraſceris in finem? *Pſal. 78.* Ne memor fueris iniquitatum noſtrarum antiquarum. Sentiebam enim me ab eis teneri, & iactabam voces mirabiles: Quamdiu, quamdiu,

cras & cras? Quare non modo, quare non hac hora finis turpitudinis meæ? D Dicebam hęc & flebam amariſſima contritione cordis mei. Et ecce audio vocem de vicina domo cum cantu dicentis, & crebro repetentis quaſi pueri an puellæ, neſcio: Tolle lege, tolle lege. Statimq; mutato vultu intentiſsimus cogitare cœpi, vtrúmnam ſolerent pueri in aliquo genere ludendi cantare tale aliquid, nec occurrebat omnino audiuiſſe me vſpiam. Repreſſóque impetu lachrymarum ſurrexi, nihil aliud interpretans diuinitus mihi iuberi, niſi vt aperirem codicem & legerem quod primum caput inueniſſem. Audieram enim de Antonio, quod ex Euangelica lectione, cui forte ſuperuenerat, admonitus fuerit tanquam ſibi diceretur quod legebatur: V ade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlis, & veni ſequere me. *Mat. 19.* & tali oraculo confeſtim ad te eſſe conuerſum. Itaque concitus redij ad eum locum vbi ſedebat Alipius: Ibi enim poſueram codicem Apoſtoli cum inde ſurrexeram. Arripui, aperui, & legi in ſilentio capitulum, quo primum coniecti ſunt oculi mei: Non in comeſſationibus & ebrietatibus, non *Roma. 13.* in cubilibus & impudicitiis, non in cõtentione & æmu-E latione, ſed induite dominum Ieſum Chriſtum, & carnis prouidentiam ne feceritis in concupiſcentiis. Nec vltra volui legere, nec opus erat. Statim quippe cum fine huiuſce ſententiæ quaſi luce ſecuritatis infuſa cordi meo, omnes dubitationis tenebræ diffugerunt. Tum interiecto aut digito, aut neſcio quo alio ſigno, codicẽ clauſi, & tranquillo iam vultu indicaui Alipio. At ille quid in ſe ageretur quod ego neſciebam, ſic indicauit: Petit videre quid legiſſem. Oſtendi, & attendit etiam vltra quàm ego legeram, & ignorabam quid ſequeretur. Sequebatur vero, Infirmum autem in fide aſſumite. *Rom. 14.* Quod ille ad ſe retulit, mihique aperuit. Sed tali admonitione firmatus eſt, placitóque ac propoſito bono & congruentiſsimo ſuis moribus quibus à me in melius iam olim valde longéque diſtabat, ſine vlla turbulenta cunctatione coniunctus eſt. Inde ad matrem ingredimur, indicamus, gaudet, narramus quemadmodum geſtum ſit, exultat & triumphat, & benedicit tibi qui potens es vltra quàm petimus, aut intelligimus facere, *Epheſ. 3.* quia tanto amplius ſibi à te conceſſum de me videbat, quàm petere ſolebat miſerabilibus eius flebilibuſq; gemitibus. Conuertiſti enim ita me ad te, vt nec vxorem quære-F rem, nec aliquam ſpem ſeculi huius, ſtans in ea regula fidei, in qua me ante tot annos ei reuelaueras. *Supra li. 3. Cap. 11.* Et conuertiſti luctum eius in gaudium multo vberius quàm *Pſal. 29.* voluerat, & multo charius atque caſtius quàm de nepotibus carnis meæ requirebat.

DIVI AVRELII AVGVSTIni Confeſsionum Liber Nonus.

Laudat dei bonitatem agnoſcẽs ſuam miſeriam. Cap. 1.

DOMINE ego ſeruus tuus, ego ſeruus tuus, & filius ancillæ tuæ: *Pſal. 115.* Dirupiſti vincula mea, tibi ſacrificabo hoſtiam laudis. Laudet te cor meum & lingua mea, & omnia oſſa mea dicant: Domine quis ſimilis tibi? *Pſal. 34.* Dicant, & reſponde mihi, & dic animę meę, ſalus tua ego ſum. Quis ego, & qualis ego, aut quantus ego? Quid non mali ego? An facta mea: aut ſi non facta, dicta mea: aut ſi non dicta, volũtas mea fuit? Tu autem domine bonus & miſericors, & dextera tua reſpiciens profunditatem mortis meæ, &

G à fundo cordis mei exhauriens abyſſum corruptionis.
Et hoc erat totum nolle quod volebas, & velle quod
nolebas. Sed vbi erat tam annoſo tempore, & de quo
imo altóque ſecreto euocatum eſt in momẽto liberum
Matt.11. arbitrium meum, quo ſubderem ceruicem leni iugo
tuo, & humeros leui ſarcinæ tuæ, Chriſte Ieſu, adiutor
meus & redemptor meus? Quàm ſuaue mihi ſubito fa-
ctum eſt carere ſuauitatibus nugarum; & quas amitte-
re metus fuerat, iam dimittere gaudium erat. Eiiciebas
enim eas à me, vera tu & ſumma ſuauitas, eiiciebas &
intrabas pro eis omni voluptate dulcior, ſed non car-
ni & ſanguini: omni luce clarior, ſed omni ſecreto in-
terior, omni honore ſublimior, ſed non ſublimibus in
ſe. Iam liber erat animus meus à curis mordacibus am-
biendi & acquirendi, & volutandi atque ſcalpendi ſca-
biem libidinum, & garriebam tibi claritati meæ, & di-
uitiis meis, & ſaluti meæ domino deo meo.

Deſerit Rhetoricæ profeſſionem. Cap.11. ET placuit mihi in conſpectu tuo non tumultuo-
ſe abripere, ſed leniter ſubtrahere miniſterium
linguæ meæ nundinis loquacitatis, ne vlterius pue-
ri meditantes, non legem tuam, non pacem tuam,
ſed inſanias mendaces & bella forenſia, mercarentur
ex ore meo arma furori ſuo. Et opportune iam paucſ-
H ſimi dies ſupererant ad ferias vindemiales, & ſtatui to-
lerare illos, vt ſolenniter abſcederem, & redemptus à
te iam non redirem venalis. Conſilium ergo noſtrum e-
rat coram te, coram hominibus autem niſi noſtris non
erat. Et conuenerat inter nos ne paſſim cuiquam effun-
Pſal.83. deretur, quanquam tu nobis à conualle plorationis aſ-
cendentibus & cantantibus cãticum graduum, dederas
Pſal.119. ſagittas acutas, & carbones vaſtatores aduerſus linguam
ſubdolam, velut conſulendo contradicentem, & ſicut
cibum aſſolet amando conſumentem. Sagittaueras tu
cor noſtrũ charitate tua, & geſtabamus verba tua tranſ-
fixa viſceribus, & exempla ſeruorum tuorum, quos de
nigris lucidos, & de mortuis viuos feceras, congeſta in
ſinum cogitationis noſtræ vrebant & abſumebant gra-
uem torporem, ne in ima vergeremus, & accendebant
nos valide, vt omnis ex lingua ſubdola contradictio-
nis flatus inflammare nos acrius poſſet, non extinguere.
Verumtamen quia propter nomen tuum quod ſancti-
ficaſti per terras, etiam laudatores vtique haberet, vo-
I tũ & propoſitum noſtrum, iactantiæ ſimile videbatur,
non operiri tam proximum feriarum tempus, ſed de
publica profeſsione, atque ante oculos omniũ ſita ante
diſcedere, vt conuerſa in factum meum ora cuncto-
rum intuentiũ, quàm vicinum vindemialiũ diem præ-
uenire voluerim, multa dicerent quòd quaſi appetiiſſem
magnus videri. Et quo mihi erat iſtud, vt putaretur &
Rom.14. diſputaretur de anima mea, & blaſphemaretur bonum
noſtrum? Quinetiam quod ipſa æſtate literario labori
nimio pulmo meus cedere cœperat, & difficulter tra-
here ſuſpiria, doloribúſque pectoris teſtari ſe ſauciũ, vo-
cemq; clariorem productiorémve recuſare, primo per-
turbauerat me, quia magiſterij illius ſarcinam penè
iam neceſsitate deponere cogebar, aut ſi curari & con-
ualeſcere potuiſſem, certe intermittere. Sed vbi plena
voluntas vacandi & videndi, quoniam tu es dominus,
oborta mihi eſt atque firmata, noſti Deus meus, etiam
gaudere cœpi, quod hæc quoque ſuberat non mendax
excuſatio, quæ offenſionem hominum temperaret, qui
propter liberos ſuos me liberum eſſe nunquam vole-
bant. Plenus igitur tali gaudio tolerabam illud inter-
uallum temporis, donec decurreret, neſcio vtrum vel
viginti dies erant, ſed tamen fortiter tolerabantur, quia
receſſerat cupiditas, quæ mecum ſolebat ferre graue ne- K
gotium, & ego premendus remanſeram, niſi patientia
ſuccederet. Peccaſſe me in hoc quiſquam ſeruorũ tuo-
rum fratrum meorum dixerit, quòd iam pleno corde
militia tua paſſus me fuerim vel vna hora ſedere in ca-
thedra mendacij. At ego non contendo. Sed tu domi-
ne miſericordiſsime, nónne & hoc peccatum cum cæ-
teris horrendis & funereis in aqua ſancta ignouiſti &
remiſiſti mihi?

MAcerabatur anxietudine Verecundus de iſto *Verecũdus*
noſtro bono, quòd propter vincula ſua quibus *concedit il*
tenaciſsime tenebatur, deſeri ſe noſtro conſortio vi- *li rus ſuũ.*
debat nondum Chriſtianus coniuge fideli, ea ipſa ta- *Cap.3.*
men arctiore præ cæteris compede ab itinere quod ag-
greſſi eramus retardabatur. Nec Chriſtianum eſſe a-
lio modo ſe velle dicebat, quàm illo quo non poterat.
Benigne ſanè obtulit, vt quandiu ibi eſſemus, in rure
eius eſſemus. Retribues illi domine in reſurrectione iu-
ſtorum, quia iam ipſam ſortem retribuiſti ei. Quamuis
enim abſentibus nobis cum Romæ iam eſſemus, cor-
porali ægritudine correptus, & in ea Chriſtianus & fide-
lis factus, ex hac vita emigrauit. Ita miſertus es, non ſolũ
eius, ſed etiã noſtri, ne cogitantes egregiã erga nos ami-
ci humanitatem, nec eum in grege tuo numerantes, do- L
lore intolerabili cruciaremur. Gratias tibi domine deus
noſter, tui ſumus, indicant hortationes tuæ & conſola-
tiones meæ, fidelis promiſſor, reddes Verecundo pro ru- *Mõte in-*
re illo eius Caſsiciaco, vbi ab æſtu ſeculi requieuimus in *caſeato,*
te, amœnitatem ſempiternè virentis paradiſi tui, quo- *quod habe*
niam dimiſiſti ei peccata ſuper terram, in monte inca- *mus mons*
ſeato, monte tuo, monte vberi. Angebatur ergo tunc *coagulat⁹*
ipſe, Nebridius autem collætabatur. Quamuis enim & *in pſalmis:*
ipſe nondum Chriſtianus in illam foueam pernicio- *videtur af*
ſiſsimi erroris inciderat, vt veritatis filij tui carnem phã- *fectaſſe fi-*
taſma crederet, tamen inde emergens ſic ſibi erat, non- *gurã πα-*
dum vllis eccleſiæ tuæ ſacramentis imbutus, ſed inqui- *ρονομα-*
ſitor ardentiſsimus veritatis. Quem nõ multo poſt con- *σίαν, allu-*
uerſionem noſtram & regenerationem per baptiſmum *dens ad no*
tuum, ipſum etiam fidelem catholicum caſtitate per- *men ruris*
fecta atque continentia tibi ſeruientem in Africa apud *Caſsiciaci.*
ſuos, cum tota domus eius per eum Chriſtiana facta
eſſet, carne ſoluiſti, & nunc ille viuit in ſinu Abra-
ham. Quicquid illud eſt quod illo ſignificatur ſinu, ibi *Luc.16.*
Nebridius meus viuit, dulcis amicus meus, tuus autem M
domine adoptiuus ex liberto filius, ibi viuit. Nam quis
alius tali animæ locus? Ibi viuit, vnde me multa inter-
rogabat homuncionem inexpertum. Iam non ponit
aurem ad os meum, ſed ſpiritale os ad fontem tuum:
& bibit quantum poteſt ſapientiam pro auiditate ſua
ſine fine fœlix. Nec ſic eum arbitror inebriari ex ea, vt
obliuiſcatur mei, cum tu domine quem potat ille, no-
ſtri ſis memor. Sic ergo eramus Verecundum conſo-
lantes triſtem, ſalua amicitia de tali † conuerſatione no- *† conuer-*
ſtra, & exhortantes ad fidem gradus ſui, vitæ ſcilicet *ſione.*
coniugalis. Nebridium autẽ operiẽtes quando ſequere-
tur, quod de tam proximo poterat, & erat iam iamq; fa-
cturus, cum ecce euoluti ſunt dies illi tandem, nam lõ-
gi & multi videbantur præ amore libertatis ocioſæ, ad *Pſal.26.*
cantandum de medullis omnibus: Tibi dixit cor meũ, *Quæ ſcri-*
quæſiui vultum tuum, vultum tuum domine requiram. *pſerit cum*

ET venit dies in quo etiam actu ſoluerer à profeſ- *Nebridio,*
ſione rhetorica, vnde iam cogitatu ſolutus eram. *de pſalmis*
Et factum eſt. Et eruiſti linguam meam, vnde *ac dolore*
iam erueras cor meum, & benedicebam tibi gaudens, *dentium.*
profectus in villam cum meis omnibus. Ibi quid egerim *Cap.4.*

A in literis, iam quidem ſeruientibus tibi, ſed adhuc in ſu-
perbiæ ſcholam, tanquam in pauſatione anhelantibus,
teſtantur libri diſputati cum præſentibus, & cum ipſo
me ſolo coram te: quæ autem cum abſente Nebridio,
teſtantur epiſtolæ. Et quando mihi ſufficiat tēpus com-
memorandi omnia magna erga nos beneficia tua in
illo tempore, præſertim ad alia maiora properanti? Re-
uocat enim me recordatio mea, & dulce mihi fit do-
mine confiteri tibi, quibus internis me ſtimulis perdo-
mueris, & quemadmodum me complanaueris humi-
liatis montibus & collibus cogitationum mearum, &
tortuoſa mea direxeris, & aſpera lenieris, quoque modo
ipſum etiam Alipiū fratrem cordis mei ſubegeris nomi-
ni vnigeniti tui domini & ſaluatoris noſtri Ieſu Chri-
ſti, quod primo dedignabatur inſeri literis noſtris. Ma-
gis enim eas volebat redolere gymnaſiorum cedros,
quas iam contriuit dominus, quàm ſalubres herbas ec-
cleſiaſticas aduerſas ſerpentibus. Quas tibi deus meus
voces dedi cum legerem Pſalmos Dauid, cantica fi-
delia & ſonos pietatis excludentes turgidum ſpiritum,
rudis in germano amore tuo catechumenus in villa,
B cum catechumeno Alipio feriatus, matre adhærente
nobis muliebri habitu, virili fide, anili ſecuritate, ma-
terna charitate, Chriſtiana pietate. Quas tibi voces da-
bam in Pſalmis illis, & quo modo in te inflammabar
ex eis, & accendebar eos recitare ſi poſſem toto orbe
terrarum aduerſus typhum generis humani? Et tamen
toto orbe cantatur, & non eſt qui ſe abſcondat à calo-
re tuo. Quàm vehementi & acri dolore indignabar
Manichæis, & miſerabar eos rurſus, quòd illa ſacra-
menta, illa medicamenta neſcirent, & inſani eſſent ad-
uerſus antidotum quo ſani [eſſe] potuiſſent. Vellem
vt alicubi iuxta eſſent, ignorante me, vtrum audirent
tunc, & me neſciente quòd ibi eſſent, intuerentur fa-
ciem meam, & audirent voces meas, quando legi quar-
tum pſalmum, in illo tunc ocio, quid de me fecerit ille
Explicatio Pſalmi quarti, Cū inuocarē. Pſalmus: Cum inuocarem [te,] exaudiſti me deus iuſti-
tiæ meæ: in tribulatione dilataſti mihi. Miſerere mei
domine, & exaudi orationem meam. audirent ignoran-
te me, vtrum audirent, ne me propter ſe illa dicere pu-
tarent, quæ inter hæc verba dixerim: quia & reuera nec
ea dicerem, nec ſic ea dicerem, ſi me ab eis audiri vide-
C rique ſentirem: nec ſi dicerem, ſic acciperent, quo mo-
do mecum & mihi coram te de familiari affectu ani-
mi mei, inhorrui timendo, ibidemque inferbui ſperan-
do & exultando in tua miſericordia pater. Et hæc om-
nia exibant per oculos meos & vocē meam, cum con-
uerſus ad nos ſpiritus tuus bonus, ait nobis: Filij homi-
num quouſque graues corde? vt quid diligitis vanita-
tem & quæritis mendacium? Dilexeram enim vanita-
tem, & quæſieram mendacium, & tu domine iam mag-
Marc.16. nificaueras ſanctum tuum, ſuſcitans eum a mortuis, &
Acto.2. collocans ad dexteram tuam, vnde mitteret ex alto
promiſsionem ſuam paracletum ſpiritum veritatis: &
miſerat eum iam, ſed ego neſciebam. Miſerat eum, quia
iam magnificatus erat, reſurgens à mortuis, & aſcen-
dens in cælum. Ante autem ſpiritus nondum erat da-
Ioan.7. tus, quia Ieſus nondum erat clarificatus. Et clamat Pro-
Pſal.4. pheta: Quouſque graues corde? vt quid diligitis vani-
tatem, & quæritis mendacium? Et ſcitote quoniam do-
† deus mirificauit. minus magnificauit † ſanctum ſuum. Clamat, quouſque
clamat ſcitote, & ego tandiu neſciens vanitatem dile-
xi, & mendacium quæſiui: & ideo audiui & contremui,
quoniā talibus dicitur, qualem me fuiſſe reminiſcebar.
In phantaſmatibus enim quæ pro veritate tenueram,

vanitas erat & mendacium: & inſonui multa grauiter D
& fortiter in dolore recordationis meæ. Quæ vtinam
audiſſent, qui adhuc diligunt vanitatem & quærunt
mendacium: forte conturbarentur & euomuiſſent il-
lud, & exaudires eos cum clamarent ad te: quoniam
vera morte carnis mortuus eſt pro nobis, qui te inter- *Roma.8.*
pellat pro nobis. Legebam: Iraſcimini & nolite pecca- *Pſal.4.*
re. & quo modo mouebar Deus meus, qui iam didi-
ceram iraſci mihi de præteritis, vt de cætero non pec-
carem? Et merito iraſci, quia non alia natura gentis
tenebrarum de me peccabat, ſicut dicunt qui ſibi non
iraſcuntur, & theſaurizant ſibi iram in die iræ & reue- *Roma.2.*
lationis iuſti iudicij tui. Nec iam bona mea foris e-
rant, nec oculis carneis in iſto ſole quærebantur. Vo-
lentes enim gaudere forinſecus, facile euaneſcunt, &
effunduntur in ea quæ videntur & temporalia ſunt, &
imagines eorum famelica cogitatione lambunt. Et ô
ſi fatigentur inedia & dicant: Quis oſtendet nobis bo- *Pſal.4.*
na? Et dicamus, & audiant: Signatum eſt ſuper noſ † lu- *† in nobis.*
men vultus tui domine. Non enim lumen nos ſumus *Ioan.1.*
quod illuminat omnem hominem venientem in hunc E
mundum: ſed illuminamur a te, vt qui fuimus aliquan- *Epheſ.5.*
do tenebræ, ſimus lux in te. O ſi viderent internum lu-
men æternum, quod ego quia guſtaueram, frendebam,
quoniam non eis poteram oſtendere, ſi afferrent ad me
cor in oculis ſuis foris à te, & dicerent: Quis oſtendet *Pſal.4.*
nobis bona? Ibi enim vbi mihi iratus eram, intus in
cubili, vbi compunctus eram, vbi ſacrificaueram ma-
ctans vetuſtatem meam, & inchoata meditatione re-
nouationis meæ ſperans in te, ibi mihi dulceſcere cœ-
peras, & dederas lætitiam in corde meo. Et exclama-
bam legens hæc foris, & agnoſcens intus. Nec vole-
bam multiplicari terrenis bonis deuorans tempora,
& deuoratus temporalibus, cum haberem in æterna
ſimplicitate aliud frumentum & vinum & oleum. Et
clamabam in conſequenti verſu clamore alto cordis
mei: O in pace, O in idipſum, O quid dixit, Obdor-
miam & ſomnum capiam? Quoniam quis reſiſtet no-
bis, cum fiet ſermo qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt mors *1.Cor.15.*
in victoriam? Et tu es idipſum valde, qui non mu-
taris, & in te requies obliuiſcens laborum † omnium: *† ad laborem.*
quoniam nullus alius tecum, nec ad alia multa adi-
piſcenda quæ non ſunt quod tu, ſed tu domine ſin- *Pſal.4.*
gulariter in ſpe conſtituiſti me. Legebam & ardebam, F
nec inueniebam quid facerem ſurdis mortuis, ex qui-
bus fueram peſtis latrator amarus & cæcus aduerſus li-
teras de melle cœli melleas, & de lumine tuo lumino-
ſas, & ſuper inimicis ſcripturis ſcripturæ huius tabe-
ſcebam, quando recordabar omnia dierum illorum fe-
riatorum. Sed nec oblitus ſum, nec ſilebo flagelli tui
aſperitatem, & miſericordiæ tuæ mirabilem celerita-
tem. Dolore dentium tunc excruciabas me, & cum
tantum ingraueſceret, vt non valerem loqui, aſcen-
dit in cor meum admonere omnes meos qui aderant,
vt deprecarentur te pro me deum ſalutis omnimodæ,
& ſcripſi hoc in cera, & dedi eis vt legeretur. Mox vt
genua ſupplici affectu fiximus, fugit dolor ille. Sed
quis dolor? aut quomodo fugit? Expaui fateor domi-
ne meus, deus meus, nihil enim tale ab ineunte ætate
expertus fueram. Et inſinuati ſunt mihi in profundo
nutus tui, & gaudens in fide laudaui nomen tuum, &
ea fides me ſecurum eſſe non ſinebat de præteritis pec-
catis meis, quæ mihi per baptiſmum tuum remiſſa nō-
dum erant.

Ambroſium cõſulit quid legendum. Cap. 5.

G RENunciaui peractis vindemialibus feriis, vt ſcholaſticis ſuis Mediolanenſes venditorem verborum alium prouiderent, quòd & tibi ego ſeruire delegiſſem, & illi profeſſioni præ difficultate ſpirandi ac dolore pectoris non ſufficerem. Et inſinuaui per literas antiſtiti tuo, viro ſancto Ambroſio priſtinos errores meos, & præſens votum meum, vt moneret quid potiſsimum mihi de libris tuis legendum eſſet, quo percipiendæ tantæ gratiæ paratior aptiorq́; fierem. At ille iuſsit Eſaiam prophetam: credo quòd præ cæteris euangelij vocationisq; gentium ſit prænunciator apertior. Verùtamen ego primam huius lectionem non intelligens, totúmque talem arbitrans, diſtuli, repetendum exercitatior in dominico eloquio.

Mediolani baptizatur. Cap. 6. Miles dat nomen cũ iurat duci ſuo.

INde vbi tempus aduenit, quo me nomẽ dare oporteret, relicto rure Mediolanum remeauimus. Placuit & Alipio renaſci in te mecum, iam induto humilitate ſacramentis tuis congrua, & fortiſsimo domitore corporis, vſque ad Italicum ſolum glaciale nudo pede obterendum inſolito auſu. Adiunximus etiam nobis puerum Adeodatum ex me natum carnaliter de peccato meo. Tu bene feceras eum. Annorum erat fer- H mè quindecim, & ingenio præueniebat multos graues & doctos viros. Munera tua tibi confiteor domine deus meus, creator omnium, & multum potens reformare noſtra deformia. nam ego in illo puero præter delictum nihil habebam. Quod enim enutriebatur à nobis in diſciplina tua, tu inſpiraueras nobis, nullus alius. Munera tua tibi confiteor. Eſt liber noſter qui inſcribitur de magiſtro. Ipſe ibi mecum loquitur. Tu ſcis illius eſſe ſenſa omnia quæ inſeruntur ibi ex perſona colloquutoris mei, cum eſſet in annis ſedecim. Multa eius alia mirabiliora expertus ſum. Horrori mihi erat illud ingenium, & quis præter te talium miraculorum opifex? Cito de terra abſtuliſti vitam eius, & ſecurior eum recordor, non timens quicquam pueritiæ, nec adoleſcentiæ, nec omnino homini illi. Sociauimus eum coæuum nobis in gratia tua, educandum in diſciplina tua, & baptizati ſumus, & fugit à nobis ſolicitudo vitæ præteritæ. Nec ſatiabar illis diebus dulcedine mirabili, conſyderare altitudinem conſilij tui ſu- I per ſalutem generis humani. Quantum fleui in hymnis & canticis tuis, ſuaue ſonantis eccleſiæ tuæ vocibus commotus acriter. Voces illæ influebant auribus meis, & eliquabatur veritas tua in cor meum, & ex ea æſtuabat inde affectus pietatis, & currebant lachrymæ, & bene mihi erat cum eis.

1. Retract. cap. 11.

Quæ Mediolani viderit. Cap. 7.

NOn longe cœperat Mediolanenſis eccleſia genus hoc conſolationis & exhortationis celebrare, magno ſtudio fratrum concinentium vocibus & cordibus. Nimirum annus erat, aut non multo amplius, cum Iuſtina Valentiniani regis pueri mater, hominem tuum Ambroſium perſequeretur hæreſis ſuæ cauſa, qua fuerat ſeducta ab Arrianis. Excubabat pia plebs in Eccleſia, mori parata cum epiſcopo ſuo, ſeruo tuo. Ibi mater mea, ancilla tua, ſolicitudinis & vigiliarum primas partes tenens, orationibus viuebat. Nos adhuc frigidi à calore ſpiritus tui, excitabamur tamen ciuitate attonita atque turbata. Tunc hymni & pſalmi vt canerentur ſecundum morem Orientalium partium, ne populus mœroris tædio contabeſceret, inſtitutum eſt: & ex illo in hodiernum retentum, multis iam ac penè omnibus gregibus tuis, & per cætera orbis imitantibus. Tunc memorato antiſtiti tuo per viſum aperuiſti, quo loco laterent martyrum corpora, Protaſij & Geruaſij, quæ per tot annos incor- K rupta in theſauro ſecreti tui recondideras, vnde opportune promeres ad coërcendam rabiem fœmineam, ſed regiam. Cum enim propalata & effoſſa digno cum honore transferrentur ad Ambroſianam baſilicam, non ſolum quos immundi vexabant ſpiritus, confeſsis eiſdem dæmonibus ſanabantur, verumetiam quidam plures annos cæcus ciuis, ciuitatique notiſsimus, cũ populi tumultuantis lætitiæ cauſam quæſiſſet atque audiſſet, exiliuit, eóque ſe vt duceret, ſuum ducem rogauit. Quo perductus, impetrauit admitti, vt ſudario tangeret pheretrum precioſæ in conſpectu tuo mortis ſanctorum tuorum. Quod vbi fecit, atque admouit oculis, confeſtim aperti ſunt. Inde fama diſcurrens, inde laudes tuæ feruenter lucentes, inde illius inimicæ animus etſi ad credendi ſanitatem non applicitus, à perſequendi tamen furore compreſſus eſt. Gratias tibi deus meus. Vnde & quò eduxiſti recordationem meam, vt hæc etiam confiterer tibi quæ magna oblitus præterieram? Et tamen tunc cum ita fragraret odor vnguẽtorũ tuorum, non currebamus poſt te, & ideo plus flebam inter cantica hymnorum tuorum, olim ſuſpirans tibi, & tandem L reſpirans quantum patet aura in domo fœnea.

Cantus eccleſiaſticus.

Protaſius & Geruaſius.

De ci. dei. lib. 22. c. 8.

Pſal. 115.

Canti. 1.

Euodij cõuerſio. Cap. 8.

Pſal. 67.

QVi habitare facis vnanimes in domo, conſociaſti nobis & Euodium iuuenem ex noſtro municipio. Qui cum agens in rebus militaret, prior nobis ad te conuerſus eſt & baptizatus, & relicta militia ſeculari accinctus eſt in tua. ſimul eramus, ſimul habitabamus placito ſancto, quærebamus quiſnam locus nos vtilius haberet, ſeruientes tibi, pariter remeabamus in Africam. Et cum apud oſtia Tyberina eſſemus, mater defuncta eſt. Multa prætereo, quia multum feſtino. Accipe confeſsiones meas & gratiarum actiones Deus meus, de rebus innumerabilibus etiam in ſilentio. Sed nõ præteribo quicquid mihi anima parturit de illa famula tua, quæ me parturiuit & carne, vt in hanc temporalem: & corde, vt in æternam lucem naſcerer. Non eius, ſed tua dicam dona in ea: neque enim ſeipſam fecerat, aut educauerat ſeipſam. Tu creaſti eam, nec pater nec mater ſciebat qualis ex eis fieret illa. Et erudiuit eam in timore tuo virga Chriſti tui, regimen vnici filij tui in domo fideli bono membro eccleſiæ tuæ. Nec tantã erga ſuam diſciplinam diligentiam matris prædicabat, quantam famulæ M cuiuſdam decrepitæ, quæ patrem eius infantem portauerat, ſicut dorſo grandiuſcularum puellarum paruuli portari ſolent. Cuius rei gratia & propter ſenectam ac mores optimos in domo Chriſtiana ſatis à dominis honorabatur. Vnde etiam curam dominicarum filiarum cõmiſſam ſibi diligenter gerebat, & erat in eis coërcendis, cũ opus eſſet, ſancta ſeueritate vehemens, atq; in docendis ſobria prudentia. Nam eas præter illas horas quibus ad menſam parentum moderatiſsime alebãtur, etiam ſi exardeſcerent ſiti, nec aquã bibere ſinebat, præcauens conſuetudinem malam, & addens verbum ſanum: Modo aquam bibitis, quia in poteſtate vinum non habetis: cum autẽ ad maritos veneritis, factę dominæ apothecarum & cellariorum, aqua ſordebit, ſed mos potandi præualebit. Hac ratione præcipiendi & authoritate imperandi frænabat auiditatem tenerioris ætatis, & ipſam puellarum ſitim formabat ad honeſtum modum, vt iam nec libêret quod non deceret. Et ſurrepſerat tamen, ſicut mihi filio famula tua narrabat, ſurrepſerat ei vinolentia. Nam cum de more tanquam puella ſobria iuberetur à parẽtibus de cuppa vinum depromere,

Monicæ mors.

Etiã aquæ potus interdictus.

ſubmiſſo

A ſubmiſſo poculo qua deſuper patet, priuſquam in lagunculam funderet merum, primoribus labris ſorbebat exiguum, quia non poterat amplius ſenſu recuſante. Non enim vlla temulenta cupidine faciebat hoc, ſed quibuſdam ſuperfluentibus ætatis exceſſibus, qui ludicris motibus ebulliunt, & in puerilibus animis * † maiorum pondere premi ſolent. Itaque ad illud modicũ quotidiana modica addendo, quoniam qui modica ſpernit, paulatim decidit, in eam conſuetudinem lapſa erat, vt prope iã plenos mero caliculos inhianter hauriret. Vbi tunc ſagax anus, & vehemens illa prohibitio? Nunquid valebat aliquid aduerſus latentem morbum, niſi tua medicina domine vigilaret ſuper nos? Abſente patre & matre, & nutritoribus tu præſens qui creaſti, qui vocas, qui etiam per præpoſteros homines boni aliquid agis ad animarum ſalutem, quid tunc egiſti ô domine ô deus meus? Vnde curaſti? Vnde ſanaſti? Nónne protuliſti durum & acutũ ex altera anima conuicium tanquam medicinale ferrum ex occultis

† al. annis.

Eccle. 19.

B prouiſionibus tuis, & vno ictu putredinem illam præcidiſti? Ancilla enim cum qua ſolebat accedere ad cuppam, litigans cum domina minore, vt fit, ſola cum ſola, obiecit hoc crimen amariſſima inſultatione, vocans meribibulam. Quo illa ſtimulo percuſſa, reſpexit fœditatem ſuam, confeſtimque damnauit atque exuit. Sicut amici adulantes peruertunt, ſic inimici litigantes plerunque corrigunt. Nec tu quod per eos agis, ſed quod ipſi voluerunt retribuis eis. Illa enim irata, exagitare appetiuit minorem dominam, non ſanare, & ideo clanculo: aut quia ita eas inuenerat locus & tempus litis: aut ne forte & ipſa periclitaretur quod tam ſero prodidiſſet. At tu domine rector cœleſtium & terrenorũ ad vſus tuos contorquens profunda torrentis, fluxum ſeculorum ordinans turbulentum, etiam de alterius animæ inſania ſanaſti alteram, ne quiſquam cum hoc aduertit, potentiæ ſuæ tribuat, ſi verbo eius alius corrigatur quem vult corrigi.

Plutarch. de vtilitate ab inimicis capienda.

EDucata itaque pudice ac ſobrie, potiúſq; à te ſubdita parentibus, quàm à parentibus tibi, vbi plenis annis nubilis facta eſt, tradita viro ſeruiuit veluti domino, & ſategit eum lucrari tibi, loquens te illi moribus ſuis, quibus eam pulchram faciebas, & reuerenter

Monica qualis erga maritum.

Cap. 9.

C amabilem atque mirabilem viro. Ita autem tolerauit cubilis iniurias, vt nullam de hac re cum marito haberet vnquam ſimultatem. Expectabat enim miſericordiam tuam ſuper eum, vt in te credens caſtificaretur. Erat vero ille præterea ſicut beneuolentia præcipuus, ita ira feruidus. Sed nouerat hæc non reſiſtere irato viro, non tantum facto, ſed ne verbo quidem. Iam vero refracto & quieto cum opportunum videret, rationem facti ſui reddebat, ſi forte ille inconſyderatius cõmotus fuerat. Denique cum matronæ multæ quarum viri manſuetiores erant, plagarum veſtigia, etiam dehoneſtata facie gererent, inter amica colloquia illæ arguebant maritorum vitam, hæc earum linguam, veluti per iocum grauiter admonens, ex quo illas tabulas quæ matrimoniales vocantur, recitari audiſſent, tanquam inſtrumenta, quibus ancillæ factæ eſſent, deputare debuiſſent: proinde memores conditionis, ſuperbire aduerſus dominos non oportere. Cúmque mirarētur illæ, ſcientes quàm ferocem coniugem ſuſtineret, nunquam fuiſſe auditum, aut aliquo indicio claruiſſe, quod Patricius ceciderit vxorem, aut quod à ſe inuicem vel vnum diem domeſtica lite diſſenſerint, & cauſam familiariter quærerent, docebat illa inſtitutum ſuum, quod

Prudens vxor & Christiana deſcribitur.

Patricius pater Augustini.

D ſupra memoraui. Quæ obſeruabant, expertæ gratulabantur: quæ non obſeruabant, ſubiectæ vexabantur. Socrum etiam ſuam primo ſuſurris malarum ancillarum aduerſus ſe irritatam, ſic vicit obſequiis, perſeuerans tolerantia & manſuetudine, vt illa vltro filio ſuo medias linguas famulatum proderet, quibus inter ſe & nurum pax domeſtica turbabatur, expeteretque vindictã. Itaq; poſteaquam ille & matri obtemperans, & curans familiæ diſciplinam, & concordiæ ſuorum conſulens, proditas ad prodentis arbitrium verberibus coërcuit, promiſit illa talia de ſe præmia ſperare debere, quæcunque de ſua nutu ſibi, quo placeret, mali aliquid loqueretur: nulláque iam audente, memorabili inter ſe beneuolētiæ ſuauitate vixerunt. Hoc quoque illi bono mancipio tuo, in cuius vtero me creaſti, deus meus, miſericordia mea, munus grande donaueras, quod inter diſſidentes atque diſcordes quaſlibet animas, vbi poterat tam ſe præbebat pacificam, vt cum ab vtraque multa de inuicem audiret amariſſima, qualia ſolet eructare turgens

E atque indigeſta diſcordia, quando præſenti amicæ de abſente inimica per acida colloquia crudelitas † exhalatur odiorum, nihil tamen alteri de altera proderet, niſi quod ad eas reconciliandas valeret. Paruum hoc bonum mihi videretur, niſi turbas innumerabiles triſtis experirer, neſcio qua horrenda peſtilentia peccatorum lanſſime peruagante, non ſolum iratorum inimicorum iratis inimicis dicta prodere, ſed etiam quæ non dicta ſunt addere, cum contra animo humano parum eſſe debeat inimicitias hominum nec exagitare † nec augere male loquendo, niſi eas etiam extinguere bene loquendo ſtuduerit, qualis illa erat docente te magiſtro intimo in ſchola pectoris. Denique etiam virum ſuum iam in extrema vita temporali eius lucrata eſt tibi, nec in eo iam fideli planxit, quod in nondum fideli tolerauerat. Erat etiam ſerua ſeruorum tuorum. Quiſquis enim eorum nouerat eam, multum in ea laudabat & honorabat & diligebat te: quia ſentiebat præſentiam tuam in corde eius ſanctæ conuerſationis fructibus teſtibus. Fuerat enim vnius viri vxor, mutuam vicem parentibus reddiderat, domum ſuam pie tractauerat, in operibus bonis teſtimonium habebat. Nutrierat filios, toties eos parturiens, quoties abs te deuiare cernebat. Poſtremò nobis domine omnibus qui ex munere tuo ſinis loqui ſeruis tuis, qui ante dormitionem

† cruditas.

† excitare.

1. Tim. 5.

F eius in te iam conſociati viuebamus, percepta gratia baptiſmi tui, ita curam geſſit quaſi omnes genuiſſet, ita ſeruiuit quaſi ab omnibus genita fuiſſet.

IMminente autem die, quo ex hac vita erat exitura, quem diem tu noueras ignorantibus nobis, prouenerat, vt credo, procurante te occultis tuis modis, vt ego & ipſa ſoli ſtaremus incumbentes ad quandam feneſtram, vnde ortus intra domum quæ nos habebat proſpectabatur, illic apud oſtia Tyberina, vbi remoti à turbis poſt longi itineris laborem inſtaurabamus nos nauigationi. Colloquebamur ergo ſoli valde dulciter, & præterita obliuiſcentes, in ea quæ ante ſunt extenti, quærebamus inter nos apud præſentem veritatem quod tu es, qualis futura eſſet vita æterna ſanctorum, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit. Sed inhiabamus ore cordis in ſuperna fluenta fontis tui, fontis vitæ qui eſt apud te, vt inde pro captu noſtro aſperſi, quoquo modo rem tantam cogitaremus. Cumq; ad eum finem ſermo perduceretur, vt carnalium ſenſuum delectatio quantalibet in quantalibet luce corporea præ illius vitæ iucũditate nõ

Colloquiũ cũ matre de regno cœlorum.

Cap. 10.

Philip. 3.

1. Cor. 2.

Pſal. 35.

G comparatione,ſed ue cõmemoratione quidem digna
videretur:erigentes nos ardentiore affectu in idipſum,
† al. temporalia. perambulauimus gradatim cuncta corporalia †,& ip-
ſum cœlum,vnde ſol & luna & ſtellæ lucent ſuper ter-
ram.Et adhuc aſcendebamus interius cogitando & lo-
quendo te,& mirando opera tua, & venimus in mentes
noſtras, & tranſcendimus eas, vt attingeremus regio-
nem vbertatis indeficientis, vbi paſcis Iſraël in æternũ
veritatis pabulo, & vbi vita ſapientia eſt,per quam fiunt
omnia iſta, & quæ fuerunt, & quæ futura ſunt: & ipſa
non fit,ſed ſic eſt vt fuit, & ſic erit ſemper:quin potius
fuiſſe & futurum eſſe non eſt in ea,ſed eſſe ſolum, quo-
niam æterna eſt. Nam fuiſſe & futurum eſſe non æter-
num.Et dum loquimur & iuhiamus illi, attigimus eam
modice toto ictu cordis, & ſuſpirauimus & reliquimus
ibi religatas primitias ſpiritus,& remeauimus ad ſtrepi-
tum oris noſtri, vbi verbum & incipitur & finitur. Et
quid ſimile verbo tuo domino noſtro in ſe permanen-
ti ſine vetuſtate, atque innouanti omnia? Dicebamus
ergo: Si cui ſileat tumultus carnis, ſileant phantaſiæ
H terræ & aquarum & aëris, ſileant & poli, & ipſa ſibi a-
nima ſileat, & tranſeat ſe non [ſe] cogitando, ſileant
ſomnia & imaginariæ reuelationes, omnis lingua &
omne ſignum, & quicquid tranſeundo fit, ſi cui ſileat
Pſal.99. omnino: quoniam ſi quis audiat, dicunt hæc omnia.
Non ipſa nos fecimus, ſed fecit nos qui manet in æter-
num. His dictis ſi iam taceant, quoniam erexerunt au-
rem in eum qui fecit ea,& loquatur ipſe ſolus, non per
ea,ſed per ſeipſum,vt audiamus verbum eius, non per
linguam carnis,neque per vocem angeli, neque per ſo-
nitum nubis, neque per ænigma ſimilitudinis, ſed ip-
ſum quem in his amamus,ipſum ſine his audiamus: ſic-
ut nonc extendimus nos, & rapida cogitatione attin-
gimus æternam ſapientiam ſuper omnia manentem, ſi
continuetur hoc, & ſubtrahantur aliæ viſiones longe
imparis generis, & hæc vna rapiat & abſorbeat, & re-
condat in interiora gaudia ſpectatorem ſuum, vt talis
ſit ſempiterna vita, quale fuit hoc momentum intelli-
Mat.25. gentiæ, cui ſuſpirauimus. Nonne hoc eſt, Intra in gau-
1.Cor.15. dium domini tui?Et iſtud quando? An cum omnes re-
ſurgemus, ſed non omnes immutabimur? Dicebamus
talia,& ſi non iſtu modo & his verbis, tamen domine
I tu ſcis quod illo die cum talia loqueremur, & mundus
iſte nobis inter verba vileſceret cum omnibus delecta-
tionibus ſuis. Tunc ait illa:Fili quantum ad me attinet,
nulla iam re delector in hac vita. Quid hic faciam ad-
huc,& cur hic ſim neſcio, iam conſumpta ſpe huius ſe-
culi. Vnum erat propter quod in hac vita aliquantum
immorari cupiebam,vt te Chriſtianum catholicum vi-
derẽ priuſquam morerer. Cumulatius hoc mihi Deus
meus præſtitit, vt te etiam contempta fœlicitate terre-
na,ſeruum eius videam. Quid hic facio?

De Eccſtaſi et morte matris. Cap.11.

AD hæc ei quid reſponderim, non ſatis recolo.
Tum interea vix intra quinque dies, aut non
multo amplius decubuit febribus. Et cum æ-
grotaret,quodam die defectum animæ paſſa eſt,& pau-
lulum ſubtracta à præſentibus. Nos concurrimus, ſed
cito reddita eſt ſenſui, & aſpexit aſtantes me & fra-
trem meum, & ait nobis quaſi quærenti ſimilis: Vbi
eram?Deinde nos intuens mœrore attonitos: Pone-
tis hic (inquit), matrem veſtram. Ego ſilebam, & fle-
tum frænabam. Frater autem meus quiddam locutus
eſt,quo eam non peregre, ſed in patria defungi tanquã
fœlicius optaret. Quo audito, illa vultu anxio reuer-
berans eum oculis quod talia ſaperet, atque inde me
intuens,vide,ait, quid dicit.Et mox ambobus Ponite, K
inquit,hoc corpus vbicunque,nihil vos eius cura con-
turbet. Tantũ illud vos rogo, vt ad domini altare me- *Cura ſepulchri.*
mineritis mei vbi fueritis.Cumq; hanc ſententiam ver-
bis quibus poterat explicaſſet,conticuit,& ingraueſcen-
te morbo exercebatur. Ego vero cogitãs dona tua deus
meus inuiſibilis, quæ immittis in corda fidelium tuo-
rum, & proueniunt inde fruges admirabiles: gaudebã
& gratias agebam tibi, recolens quod noueram quan-
ta cura ſemper æſtuaſſet de ſepulchro, quod ſibi proui-
derat & præparauerat iuxta corpus viri ſui. Quia enim
valde concorditer vixerant, id etiam volebat,vt eſt ani-
mus humanus minus capax diuinorum, adiungi ad il-
lam fœlicitatem,& commemorari ab hominibus, con-
ceſſum ſibi eſſe poſt tranſmarinam peregrinationem,
vt coniuncta terra† amborum coniugum terra tegere- *† corpora.*
tur †. Quando autem iſta inanitas plenitudine bonita- *† tegerentur.*
tis tuæ cœperat in eius corde non eſſe, neſciebam, &
lætabar admirans quod ſic mihi apparuiſſet:quamquam
& illo ſermone noſtro ad feneſtram cum dixit,iam quid
hic facio,non apparuit deſiderare in patria mori. Au- L
diui etiam poſtea, quod iam cum Oſtiis eſſemus, cum
quibuſdam amicis meis materna fiducia colloqueba-
tur quodam die de cõtemptu vitæ huius & bono mor-
tis, vbi ipſe non aderam: Illiſque ſtupentibus virtutem
fœminæ, quam tu dederas ei, quærentibúſque vtrum
non formidaret tam longe à ſua ciuitate corpus relin-
quere:nihil (inquit) longe eſt deo, neque timendum eſt
ne ille non agnoſcat in fine ſeculi, vnde me reſuſcitet.
Ergo die nono ægritudinis ſuæ, quinquageſimo & ſex-
to anno ætatis ſuæ,triceſimo & tertio ætatis meæ, ani-
ma illa religioſa & pia corpore ſoluta eſt.

PRemebam oculos eius, & confluebat in præcordia *Quomodo luxerit mortem matris. Cap.12.*
mea mœſtitudo ingens, & transfluebat in lachry-
mas,ibidémque oculi mei violento animi imperio re-
ſorhebant fontem ſuum vſque ad ſiccitatem, & in tali
luctamine valde male mihi erat. Tum vero vbi efflauit
extremũ ſpiritum, puer Adeodatus exclamauit in plan-
ctum, atque ab omnibus nobis coërcitus tacuit. Hoc
modo etiam meum † quiddam puerile quod labebatur *† in eum.*
in fletus, iuuenili voce cordis coërcebatur & tacebat.
Neque enim decere arbitrahamur funus illud queſti- M
bus lachrymoſis gemitibúſque celebrare: quia his ple-
rumque ſolet deplorari quædam miſeria morientium,
aut quaſi omnimoda extinctio. At illa nec miſere mo-
riebatur, nec omnino moriebatur. Hoc & documentis
morum eius,& fide non ficta,rationibúſque certis tene-
bamus. Quid ergo erat quod intus mihi grauiter do-
lebat,niſi ex conſuetudine ſimul viuendi dulciſſima &
chariſſima repente ſimul dirupta, vulnus recens? Gra-
tulabar quidem teſtimonio eius, quod in ea ipſa vlti-
ma ægritudine obſequiis meis interblandiens appella-
bat me pium,& commemorabat grandi dilectionis affe-
ctu nunquam ſe audiſſe ex ore meo iaculatum in ſe du-
rum aut contumelioſum ſermonem. Sed ramen quid
tale deus meus qui feciſti nos,quid cõparabile habebat
honor à me delatus illi, & ſeruitus ab illa mihi? Quo-
niam itaque deſerebar tã magno eius ſolatio, ſauciaba-
tur anima mea, & quaſi dilaniabatur vita, quæ vna fa-
cta fuerat ex mea & illius.Cohibito ergo à fletu illo pu-
ero,pſalterium aperuit † Euodius,& cantare cœpit pſal- *† arripuit.*
mũ.Cui reſpõdebamus omnis domus: Miſericordiam *Pſal.110.*
& iudicium cantabo tibi domine. Audito autem quid
ageretur, conuenerunt multi fratres ac religioſæ fœ-
minæ,& de more illis quorum officium erat funus cu-
rantibus

A rantibus, ego in parte vbi decéter poteram cum eis qui
me oon deſerendum eſſe cenſebant', quod erat tempo-
ri congruum diſputabam, eoq; fomento veritatis miti-
gabam cruciatum tibi notum, illis ignorantibus & in-
tente audiẽtibus, & ſine ſenſu doloris me eſſe arbitran-
tibus. At ego in auribus tuis, vbi eorũ nullus audiebat,
iocrepabam mollitiem affectus mei, & conſtringebam
fluxum mœroris, cedebatq; mihi paululũ, rurſusq; im-
petu ſuo ferebatur, oon vſq; ad eruptionem lachryma-
rum, nec vſque ad vultus oiutationem, ſed ego ſciebam
quid corde premerem. Et quia mihi vehementer diſ-
plicebat tantum in me poſſe hæc humana, quæ ordine
debito & ſorte conditionis noſtræ accidere neceſſe eſt,
alio dolore dolebam dolorem meum, & duplici triſti-
tia macerabar. Cum ecce corpus elatum eſt, imus & re-
dimus ſine lachrymis. Nam neque in eis precibus quas
Miſſa pro defunctu. tibi fudimus, cum offerretur pro ea ſacrificium precij
noſtri, iam iuxta ſepulchrum poſito cadauere priuſquã
deponeretur, ſicut illic fieri ſolet, nec in eis precibus ego
fleui, ſed toto die grauiter in occulto mœſtus eram, &
meote turbata rogabam te vt poteram, quod ſanares
B dolorem oıeum, nec faciebas, credo commendans me-
moriæ meæ, vel hoc vno documento omnis conſuetu-
dinis vinculum, etiam aduerſus mentem, quæ iam non
fallaci verbo paſcitur. Viſum etiam mihi eſt vt irem la-
uatum, quod audieram inde baloeis nomen inditum,
περὶ τὸ ἀποβάλλειν τὰς ἀνίας. quia Græci βαλανεῖον dixerint, quod anxietatem pellat
ex animo. Ecce & hoc confiteor miſericordiæ tuæ pa-
ter orphanorum, quoniam laui, & talis eram qualis pri-
uſquam lauiſſem. Neque enim exudauit de corde meo
mœroris amaritudo. Deinde dormiui & euigilaui, &
non parua ex parte mitigatum inueni dolorem meum,
atque vt eram in lecto meo ſolus, recordatus ſum ve-
ridicos verſus Ambroſij tui: Tu es enim Deus creator
omnium, Poliq; rector: veſtiens Diem decoro lumine,
Noctem ſoporis gratia. Artus ſolutos vt quies Reddat
laboris vſoi: Menteſq; feſſas alleuet, Luctuſq; ſoluat an-
xios. Atq; inde paulanm reducebam in priſtinom ſen-
ſum ancillam tuam, coouerſationemq; eius piam in te
† ſancta in, &c. & ſanctam, †io nos blandã atque morigeram, qua ſubito
deſtitutus ſum: & libuit flere in coo ſpectu tuo de illa &
pro illa, de me & pro me. Et dimiſi lachrymas quas con-
tinebam, vt effluerent quantum vellent, ſubſternens eas
C cordi meo: & requieuit in eis, quoniam ibi erant aures
tuæ, non cuiuſquam hominis ſuperbe interpretantis
ploratum meum. Et nunc domine confitebor tibi io li-
teris. Legat qui volet, & interpretetur vt volet, & ſi pec-
catum inuenerit fleuiſſe me matrem exigua parte horæ,
matrem oculis meis interim mortuam, quæ me multos
annos fleuerat, vt oculis tuis viuerem: non irrideat, ſed
potius, ſi eſt grãdi charitate, pro peccatis meis fleat ipſe
ad te patrem omnium fratrum Chriſti tui.

Orat pro matre defuncta. cap. 13. EGo autem iam ſanato corde ab illo vulnere in quo
poterat redargui carnalis affectus, fundo tibi deus
noſter pro illa famula tua longe aliud lachrymarum ge-
nus, qood manat de concuſſo ſpiritu conſyderatione
periculorum omnis animæ quæ in Adam moritur.
1. Cor. 15. Quanquam illa in Chriſto viuificata, etiam noodum
carne reſoluta ſic vixerit vt laudetur nomen tuum in fi-
de moribúſque eius: non tamen audeo dicere, ex quo
eam per baptiſmum regeneraſti, nullum verbum exiſſe D
ab ore eius contra præceptum tuum. Et dictum eſt à ve-
ritate filio tuo: Si quis dixerit fratri ſuo, fatue, reus erit *Matth. 5.*
gehennæ ignis. Et væ etiam laudabili vitæ hominuoı, ſi
remota miſericordia diſcutias eam. Quia verò non ex-
quiris delicta vehemẽter, fiducialiter ſperamus aliquem
apud te locum inuenire indulgentiæ. Quiſquis autem
tibi enumerat vera merita ſua, quid tibi enumerat niſi
munera tua? O ſi cogooſcant ſe omnes homines, & qui
glorientur in domino glorientur. Ego itaque laus mea *1. Cor. 10.*
& vita mea, deus cordis mei, ſepoſitis paulisper bonis
eius actibus, pro quibus tibi gaudẽs gratias ago, nũc pro
peccatis matris meæ deprecor te, exaudi me per medi-
cinam vulnerum noſtrorum quæ pependit in ligno, &
ſedens ad dexteram tuam, te interpellat pro nobis. Scio *Rom. 8.*
miſericorditer operatam, & ex corde dimiſiſſe debita
debitoribus ſuis: dimitte illi & tu debita ſua, ſi qua etiam
contraxit per tot annos poſt aquam ſalutis. Dimitte do *Matth. 6.*
mine, dimitte obſecro, ne intres cum ea in iudicium.
Superexultet miſericordia iudicium, quoniam eloquia *Pſal. 142.*
tua vera ſunt, & promiſiſti miſericordiam miſericordi- *Iaco. 2.*
bus. Quod vt eſſent, tu dediſti eis, qui miſereberis cui *Matth. 5.*
miſertus eris, & miſericordiam tuam præſtabis cui mi- *Rom. 9.*
ſericors fueris. Et credo iam feceris quod te rogo, ſed E
voluntaria oris mei approba domine. Nanque illa im-
minente die reſolutionis ſuæ oon cogitauit ſuum cor-
pus ſumptuoſe contegi, aut condiri aromatibus, aut mo
numentum electũ concupiuit, aut curauit ſepulchrum
patrium. Non iſta mandauit nobis, ſed tantummodo *Oratio pro*
memoriam ſui ad altare tuum fieri deſyderauit, cui nul- *defunctis*
lius diei prætermiſsione ſeruierat, vnde ſciret diſpen- *ad altare.*
ſari victimam ſanctam, qua deletum eſt chirographum *Coloſſ. 2.*
quod erat contrarium nobis, qua triumphatus eſt ho-
ſtis computans delicta noſtra, & quærens quid obiiciat,
& nihil inueniens in illo in quo vincimus. Quis ei re-
fundet innocentem ſanguinem? Quis ei reſtituet pre- *Iacob. 14.*
tium quo nos emit vt nos auferat ei? Ad cuius precij
noſtri ſacramentum ligauit ancilla tua animam ſuam
vinculo fidei. Nemo à protectione tua dirumpat eam.
Non ſe interponat nec vi nec inſidiis leo & draco: ne-
que enim reſpondebit illa nihil ſe debere, ne conuinca-
tur & obtineatur ab accuſatore callido: ſed reſpondebit
dimiſſa debita ſua ab eo, cui nemo reddet quod pro no-
bis non debens reddidit. Sit ergo in pace cum viro, an-
te quem nulli, & poſt quem nulli nupta eſt, cui ſeruiuit
fructum tibi afferens cum tolerantia, vt eum quoque lu-
craretur tibi. Et ioſpira domine deus meus, inſpira ſer- F
uis tuis fratribus meis, filiis tuis dominis meis, quibus &
voce & corde & literis ſeruio, vt quotquot hæc lege-
rint, meminerint ad altare tuum Mooicæ famulæ tuæ,
cum Patricio quondam eius coniuge, per quorum car-
nem introduxiſti me in hanc vitam, quemadmodum
neſcio. Meminerint cum affectu pio parentum meo-
rum in hac luce tranſitoria, & fratrum meorum ſub te
patre in oıatre catholica, & ciuium meorum in æterna
Hieruſalem, cui ſuſpirat peregrinatio populi tui ab exi-
tu vſque ad reditum, vt quod à me illa popoſcit extre-
mum, vberius ei præſtetur in multorum orationibus,
tam per confeſsiones quàm per orationes meas.

DIVI

G

DIVI AVRELII AVGVSTINI
Confeſsionum Liber decimus.

Confeſsio cordis. Cap.1. 1.Cor.13. Epheſ.5. † al. ſane.

COgnoſcam te cognitor meus, cognoſcam te, ſicut & à te cognitus ſum. Virt⁹ animæ meę, intra in eam, & coapta tibi, vt habeas & poſsideas ſine macula & ruga. Hæc eſt ſpes mea, ideo loquor, & in ea ſpe gaudeo, quando ſanum † gaudeo. Cætera verò vitæ huius tanto minus flenda, quanto magis fletur: & tanto magis flenda, quanto minus fletur in eis. *Pſal.50.* Ecce enim veritatem dilexiſti, quoniã qui facit eam, venit ad lucem. Volo eam facere in corde meo coram te in confeſsione: in ſtylo autem meo coram multis teſtibus.

Deo nota arcana. Cap.2.

ET tibi quidem domine, cuius oculis nuda eſt abyſſus humanæ conſciẽtiæ, quid occultum eſſet in me, etiam ſi nollem confiteri tibi? Te enim mihi abſconderem, non me tibi. Nunc autem quod gemitus meus teH ſtis eſt diſplicere me mihi, tu refulges & places, & amaris & deſyderaris, vt erubeſcam de me, & abiiciam me atque eligam te, & nec tibi nec mihi placeam niſi de te. Tibi ergo domine manifeſtus ſum quicunque ſim, & quo fructu tibi confitear dixi. Neque enim id ago verbis carnis & vocibus, ſed verbis animæ & clamore cogitationis, quem nouit auris tua. Cum enim malus ſum, nihil eſt aliud confiteri tibi quàm diſplicere mihi: cum verò pius, nihil eſt aliud confiteri tibi, quàm hoc non tribuere mihi: *Pſal.5.* quoniam tu domine benedicis iuſtum: *Rom.4.* ſed prius eum iuſtificas impium. Confeſsio itaque mea deus meus in conſpectu tuo tibi tacite fit, & non tacite. Tacet enim ſtrepitu, clamat affectu. Neque enim dico rectè aliquid hominibus, quod non à me tu prius audieris, aut etiam tu aliquid tale audies à me, quod non mihi tu prius dixeris.

Confeſsio malorum ad quid conducat. Cap.3. Pſal.102.

QVid mihi ergo eſt cum hominibus vt audiãt confeſsiones meas, quaſi ipſi ſanaturi ſint omnes languores meos? Curioſum genus ad cognoſcendam vitam alienam, deſidioſum ad corrigẽdam ſuam. Quid à me quærunt audire qui ſim, qui nolunt à te audire qui ſint? Et vnde ſciunt cum à meipſo de meipſo audiunt, I an verum dicam, quandoquidem nemo ſcit hominum quid agatur in homine, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? *1.Cor.2.* Si autem à te audiant de ſeipſis, non poterunt dicere, mentitur dominus. Quid eſt enim à te audire de ſe, niſi cognoſcere ſe? Quis porrò cognoſcit, & dicit falſum eſt, niſi ipſe mentiatur? *1.Cor.13.* Sed quia charitas omnia credit, inter eos vtique quos connexos ſibimet vnum facit, ego quoque domine etiam ſic tibi confiteor, vt audiant homines, quibus demonſtrare non poſſum an vera confitear, ſed credunt mihi quorum aures charitas aperit. Verumtamen tu medice meus intime, quo fructu iſta faciam, eliqua mihi: nam confeſsiones præteritorum malorũ meorum, *Pſal.31.* quæ remiſiſti & texiſti vt beares me in te, mutans animam meam fide & ſacramento tuo, cum leguntur & audiuntur, excitant cor ne dormiat in deſperatione, & dicat, non poſſum: ſed euigilet in amore miſericordiæ tuæ & dulcedine gratiæ tuæ, qua potens eſt omnis infirmus, qui ſibi per ipſam fit conſcius infirmitatis ſuæ. Et delectat bonos audire præterita mala eorum qui iam carent eis: nec ideo delectat quia mala ſunt, ſed quia fuerũt & non ſunt. Quo itaque fructu domine deus meus cui quotidie confitetur conſcientia mea, ſpe miſericordiæ tuæ ſecurior quàm inno- K centia ſua. Quo fructu quæſo etiam hominibus coram te confiteor per has literas adhuc quis ego ſim, non quis fuerim? Nam illum fructum vidi & commemoraui. Sed quis adhuc ſim, ecce in ipſo tempore cõfeſsionum mearum, & multi hoc noſſe cupiunt qui me nouerunt & non me nouerunt, qui ex me vel de me aliquid audierunt, ſed auris eorum non eſt ad cor meum, vbi ego ſum quicunque ſum. Volunt ergo audire confitentem me quid ipſe intus ſim, quò nec oculum, nec aurem, nec mentem poſſunt intendere, credituri tamen volunt, nunquid cogniturí? Dicit enim eis charitas qua boni ſunt, non mentiri me de me confitentem, & ipſa in eis credit mihi.

Quod magni ſint fructus confeſsionis. Cap.4.

SEd quo fructu id volunt? An congratulari mihi cupiunt cum audierint quantum ad te accedam munere tuo, & orare pro me cum audierint quantum retarder põdere meo? Indicabo [me] talibus. Non enim paruus eſt fructus domine deus meus, vt à multis tibi gratiæ agãtur de nobis, & à multis rogeris pro nobis. Amet in me fraternus animus quod amandum doces, & doleat in me quod dolendum doces. Animus ille hoc faciat fraternus, non extraneus, non filiorum alienorum, L quorum os locutum eſt vanitatem, & dextera eorum *Pſal.143.* dextera iniquitatis: ſed fraternus ille qui cum approbat me, gaudet de me: cum autem improbat me, contriſtatur de † me: *† pro.* quia ſiue approbet me, ſiue improbet, diligit me. Indicabo me talibus, reſpirent in bonis meis, ſuſpirẽt in malis meis. Bona mea inſtituta tua ſunt & dona tua: mala mea delicta mea ſunt & iudicia tua. Reſpirent in illis [&] ſuſpirẽt in his, & hymnus & fletus aſcendant in conſpectum tuum de fraternis cordibus thuribulis tuis. *Apoc.8.* Tu autem domine delectatus odore ſancti tẽpli tui, *Pſal.50.* miſerere mei ſecundũ magnam miſericordiã tuam, propter nomen tuum, & nequaquam deſerens cœpta tua, conſumma imperfecta mea. Hic eſt fructus confeſsionum mearum, non qualis fuerim, ſed qualis ſim, vt hoc confitear, non tãtum coram te ſecreta exultatione cum tremore, & ſecreto mœrore cum ſpe, ſed etiam in auribus credẽtium filiorum hominum, ſociorum gaudij mei, & cõſortium mortalitatis meæ, ciuium *Philip.3.* meorum & mecum peregrinorum, præcedentium & conſequentium, & comitum vitæ meæ. Hi ſunt ſerui tui fratres mei, quos filios tuos eſſe voluiſti, dominos meos, quibus iuſsiſti vt ſeruiam, ſi volo tecum de te viuere. Et hoc mihi verbum tuum parum erat, ſi loquen- M do præciperet, niſi & faciendo præiret. Et ego id ago factis & dictis, id ago ſub alis tuis nimis cum ingenti periculo: niſi quia ſub alis tuis tibi ſubdita eſt anima mea, & infirmitas mea tibi nota eſt. Paruulus ſum, ſed viuit ſemper pater meus, & idoneus eſt mihi tutor meus. Idẽ ipſe eſt enim qui genuit me & tuetur me: & tuipſe es omnia bona mea, tu omnipotẽs qui mecum es, & prius quàm tecum ſim. Indicabo ergo talibus qualibus iubes vt ſeruiam, non quis fuerim, ſed quis iam ſim, & quis adhuc ſim, ſed neque meipſum diiudico. Sic itaque audiar.

Hominẽ ſeſe totum non noſſe: deum in ænigmate cognoſcere. Cap.5.

TV enim domine diiudicas me, quia etſi nemo ſcit hominum quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt: tamen eſt aliquid hominis quod nec ipſe ſcit ſpiritus hominis qui in ipſo eſt: tu autem domine ſcis eius omnia qui feciſti eum. Ego verò quamuis præ tuo conſpectu me deſpiciam, & æſtimem me terram & cinerem, tamen aliquid de te ſcio quod de me neſcio. Et certe nunc videmus per ſpeculum *1.Cor.13.*

A in ænigmate, nondum facie ad faciem, & ideo quandiu peregrinor abs te, mihi ſum præſentior quàm tibi, & tamen te noui nullo modo poſſe violari. Ego verò quibus tentationibus reſiſtere valeam, quibúsve non valeam, neſcio. Et ſpes es, † quia fidelis es, qui nos non ſinis tentari ſupra ‖ id ‖ quàm poſſumus ferre, ſed facis cũ tentatione etiam exitum vt poſsimus ſuſtinere. Confitear ergo quid de me ſciam, cõfitear & quid de me neſciam. Quoniã & quod de me ſcio, te mihi lucẽte ſcio: & quod de me neſcio, tandiu neſcio, donec fiant tenebrę meæ ſicut meridies in vultu tuo, nõ dubia, ſed certa conſciẽtia.

1.Cor.13. 2.Cor.5. † eſt. 1.Cor.10.

Pſal.138. Deus quid ſit, & quo modo cognoſcitur. Cap.6. Rom.9.

DOmine amo te. Percuſsiſti cor meum verbo tuo, & amaui te. Sed & cœlum & terra, & omnia quæ in eis ſunt, ecce vndique mihi dicunt vt te amem, nec ceſſant dicere omnibus vt ſint inexcuſabiles. Altius autem tu miſereberis cui miſertus eris, & miſericordiam præſtabis cui miſericors fueris. Alioquin cœlũ & terra ſurdis loquuntur laudes tuas. Quid autem amo cum te amo? Non ſpeciem corporis, nec decus temporis, nec candorem lucis ecce iſtis amicũ oculis, non dulces melodias ſuauium cantilenarum omnimodarum, non florum & B vnguentorum & aromatum ſuaueolẽtiam, non manna & mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo cum amo deum meum, & tamen amo quandam lucem, & quandam vocem, & quendam odorem, & quendam cibum, & quendam amplexum cum amo deum meum, lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum interioris hominis mei: vbi fulget animæ meæ, quod non capit locus, & vbi ſonat quod non rapit tempus, & vbi olet quod non ſpargit flatus, & vbi ſapit quod non minuit edacitas, & vbi hæret quod non diuellit ſatietas. Hoc eſt quod amo cum deum meũ amo. Et quid eſt hoc? Interrogaui terram, & dixit: Non ſum: & quæcunque in eadem ſunt, idem confeſſa ſunt. Interrogaui mare & abyſſos, & reptilia animarum viuarum, & reſponderunt: Non ſumus deus tuus, quære ſuper nos. Interrogaui auras flabiles, & inquit vniuerſus aër cum incolis ſuis: Fallitur Anaximenes, non ſum deus tuus. Interrogaui cœlum, ſolem, lunam, ſtellas, neque nos ſumus deus quem quæris, inquiunt. Et dixi omnibus iis quæ circunſtant fores carnis meæ: Dicite mihi de deo meo quod vos non eſtis, dicite mihi de illo aliquid. Et exclamauerunt voce magna: Ipſe fecit nos. Interrogatio mea, intentio mea, & reſponſio eorum, ſpecies eorum. Et di-C rexi me ad me, & dixi mihi: Tu quis es? Et reſpondi, homo. Et ecce corpus & anima in me mihi præſto ſunt, vnum exterius, & alterum interius. Quid horum eſt vnde quærere debui deum meum, quem iam quæſiueram per corpus à terra vſque ad cœlũ, quouſque potui mittere nuncios, radios oculorum meorum? Sed melius quod interius eſt. Ei quippe renunciabant omnes nuncij corporales præſidenti & iudicãti de ſingulis reſponſionibus cœli & terræ, & omnium quæ in eis ſunt dicentium, Non ſumus deus, ſed ipſe fecit nos: homo interior cognouit hæc per exterioris miniſterium, ego interior cognoui hæc, ego ego animus per ſenſus corporis mei. Interrogaui mundi molem de deo meo, & reſpondit mihi: Non ego ſum, ſed ipſe me fecit. Nónne omnibus quibus integer ſenſus eſt, apparet hæc ſpecies? Cur non omnibus eadem loquitur? Animalia puſilla & magna vident eam, ſed interrogare nequeunt. Non enim præpoſita eſt in eis nunciantibus ſenſibus iudex ratio. Homines autem poſſunt interrogare vt inuiſibilia dei per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciantur. Sed amore ſubduntur eis, & ſubditi iudicare non poſſunt. Nec reſpondent iſta interrogantibus niſi iudicãtibus: nec vo- D cem ſuam mutant, id eſt, ſpeciem ſuam, ſi alius tantum videat, alius autem videns interroget, vt aliter illi appareat, aliter huic: ſed eodem modo vtrique apparens, illi muta eſt, huic loquitur: immo verò omnibus loquitur, ſed illi intelligunt qui eius vocem acceptam foris, intus cum veritate conferunt. Veritas enim dicit mihi: Non eſt deus tuus cœlum & terra, neque omne corpus. Hoc dicit eorum natura. Vide, En moles minor eſt in parte quàm in toto. Iam tu melior es, tibi dico anima, quoniam tu vegetas molem corporis tui, præbens ei vitam quod nullum corpus præſtat corpori: deus autem tuus etiam tibi vita eſt.

Pſal.99. Rom.1.

QVid ergo amo cum Deum meum amo? Quis eſt ille ſuper caput animæ meæ? Per ipſam animam meam aſcendam ad illum. Tranſibo vim meam qua hæreo corpori & vitaliter compagem eius repleo. Non ea vi reperio deum meum, nam reperiret equus & mulus quibus non eſt intellectus, & eſt eadẽ vis qua viuunt etiam eorum corpora. Eſt alia vis non ſolum qua viuifico, ſed etiam qua ſenſifico carnem meam, quam mihi fabricauit dominus, iubens oculo vt non audiat, & auri vt non videat, ſed illi per quam videam, huic per quam E audiam, & propria ſigillatim cæteris ſenſibus ſedibus ſuis, & officiis ſuis, quæ diuerſa per eos ago, vnus ego animus. Tranſibo & iſtam vim meam. Nam & hanc habet equus & mulus, ſentiunt enim etiam ipſi per corpus.

Corporea virtute deus non inuenitur. Cap.7. Pſal.31.

TRanſibo ergo & iſtam vim naturæ meæ gradibus aſcendens ad eum qui fecit me, & venio in campos, & lata prætoria memoriæ meæ, vbi ſunt theſauri innumerabilium imaginum de huiuſcemodi rebus ſenſis inuectarum. Ibi reconditum eſt quicquid etiam cogitamus, vel augendo vel minuendo, vel vtcunque variando ea quæ ſenſus attigerit, & ſi quid aliud commendatum & repoſitum eſt, quod nondum abſorbuit & ſepeliuit obliuio. Ibi quãdo ſum poſco vt proferatur quicquid volo, & quædam ſtatim prodeunt, quædam requiruntur diutius, & tanquã de abſtruſioribus quibuſdam receptaculis eruuntur: quædã cateruatim ſe proruunt, & dum aliud petitur & quæritur, proſiliunt in medium quaſi dicentia, Ne forte nos ſumus? Et abigo ea manu cordis à facie recordationis meæ, donec enubiletur illud quod volo, atque in conſpectũ prodeat ex abditis. Alia faciliter atque imperturbata ſerie, ſicut poſcuntur F ſuggeruntur, & cedunt præcedentia conſequentibus, & cedẽdo condũtur iterũ cum voluero proceſſura. Quod totum fit, cum aliquid narro memoriter. Ibi ſunt omnia diſtincte generatimque ſeruata, quæ ſuo quæque aditu ingeſta ſunt: ſicut lux atque omnes colores, formæque corporum per oculos, per aures autẽ omnia genera ſonorum, omneſq; odores per aditum narium, omnes ſapores per oris aditum, ad ſenſum † autem totius corporis, quid durum, quid molle, quid calidum frigidúmve, lene aut aſperum, graue ſeu leue, ſiue extrinſecus ſiue intrinſecus corpori. Hæc omnia recipit recolenda cum opus eſt & retractanda grandis memoriæ receſſus, & neſcio qui ſecreti atque ineffabiles ſinus eius, quæ omnia ſuis quæq; foribus intrant ad eam, & reponuntur in ea: nec ipſa tamen intrant, ſed rerum ſenſarum imagines illic præſto ſunt cogitationi reminiſcenti eas. Quæ quo modo fabricatæ ſint, quis dicit, cum appareat quibus ſenſibus raptæ ſint interiúſque reconditæ? Nam & in tenebris atque in ſilentio dum habito, in memoria mea profero ſi volo colores, & diſcerno inter album & ni-

Memoriæ vis. Cap.8. † à ſenſu.

G grum,& inter quos alios volo,nec incurrunt ſoni atque perturbant, quod per oculos hauſtum conſydero,cum & ipſi ibi ſint, & quaſi ſeorſum repoſiti lateant. Nam & ipſos poſco ſi placet, atque adſunt ilico. Et quieſcēte lingua ac ſilente gutture, canto quantum volo: imaginéſque illæ colorum quæ nihilominus ibi ſunt, nō ſe interponunt, neque interrumpunt, cum theſaurus alius retractatur qui influxit ab auribus. Ita cætera quæ per ſenſus cæteros ingeſta atque congeſta ſunt, recordor prout libet. Et auram liliorum diſcerno à violis, nihil olfaciens,& mel defruto,lene aſpero,nihil tunc guſtando neque contrectando, ſed reminiſcendo antepono. Intus hæc ago in aula ingenti memoriæ meæ. Ibi enim mihi cœlum & terra & mare præſto ſunt,cum omnibus quæ in eis ſentire potui, præter illa quæ oblitus ſum. Ibi & ipſe mihi occurro, mēque recolo, quid, quando & vbi egerim, quóque modo cū agerem affectus fuerim. Ibi ſunt omnia quæ ſiue experta à me, ſiue credita memini. Ex eadem copia etiam ſimilitudines rerum, vel expertarum, vel ex eis quas expertus ſum creditarum alias atque alias, & ipſe contexo præteritis, atque ex his etiam futuras actiones & euenta, & ſpes,& hæc omnia
H rurſus quaſi præſentia meditor. Faciam hoc aut illud, dico apud me in ipſo ingenti ſinu animi mei pleno tot & tantarum rerum imaginibus, & hoc aut illud ſequetur. O ſi eſſet hoc aut illud. Auertat deus hoc aut illud. Dico apud me iſta. Et cum dico, præſto ſunt imagines omnium quæ dico ex eodem theſauro memoriæ, nec omnino aliquid eorum dicerem ſi defuiſſent. Magna iſta vis eſt memoriæ, magna nimis deus meus,penetrale amplum & infinitum. Quis ad fundum eius peruenit? Et vis eſt hæc animi mei, atque ad meam naturam pertinet,nec ego ipſe capio totum quod ſum. Ergo animus ad habendū ſeipſum anguſtus eſt, vt vbi ſit quid ſui non capiat. Nunquid extra ipſum ac non in ipſo? Quomodo ergo nō capit? Multa mihi ſuper hoc oboritur admiratio,ſtupor apprehendit me. Et eunt homines admirari alta montium, & ingentes fluctus maris,& latiſſimos lapſus fluminum, & oceani ambitum, & gyros ſyderum,& relinquunt ſeipſos,nec mirantur. Quin hæc omnia cum dicerem, non ea videbā oculis, nec tamen dicerē, niſi montes & fluctus & flumina & ſydera quæ vidi, & oceanum quem credidi, intus in memoria mea
I viderem ſpaciis tam ingentibus quaſi foris viderē: nec ea tamen videndo abſorbui quando vidi oculis: nec ipſa ſunt apud me, ſed imagines eorum, & noui quid ex quo ſenſu corporis impreſſum ſit mihi.

Memoria diſciplinarum. Cap. 9.

Literatura eſt quā Græco, ſed vſitatiore verbo grāmaticam vocamus.

SEd non ea ſola geſtat immenſa iſta capacitas memoriæ meæ. Hinc ſunt & illa omnia quæ de doctrinis liberalibus percepta nondum exciderunt, quaſi remota interiore loco. non loca, nec eorum imagines, ſed res ipſas gero. Nam quid ſit literatura, quid peritia diſputandi, quot genera quæſtionum, quicquid horum ſcio, ſic eſt in memoria mea, vt nō retēta imagine rem foris reliquerim: aut ſonuerit & præterierit, ſicut vox impreſſa per aures veſtigio quo recoleretur, quaſi ſonaret cum iam non ſonaret: aut ſicut odor dum tranſit & euaneſcit in ventos, olfactum afficit, vnde traiicit in memoriam imaginem ſui, quam reminiſcendo repetamus: aut ſicut cibus qui certe in ventre iam non ſapit, & tamen in memoria quaſi ſapit: aut ſicut aliquid quod corpori tangendo ſentitur, quod etiam ſeparatum à nobis imaginatur memoria. Iſtæ quippe res non intromittuntur ad eam, ſed earum ſolæ imagines mira celeritate capiuntur,& miris tanquam cellis reponuntur, & mirabiliter recordando proferuntur. K

Senſus res tradunt memoriæ. Cap. 10.

AT vero cum audio tria genera eſſe quæſtionum, an ſit, quid ſit, quale ſit, ſonorum quidem quibus hæc verba confecta ſunt,imagines teneo,& eos per aures cū ſtrepitu tranſiſſe,ac iam nō eſſe ſcio. Res verò ipſas quæ illis ſignificantur ſonis,neque vllo ſenſu corporis attigi, nec vſpiam vidi præter animum meum, & in memoria recondidi, non imagines earum, ſed ipſas. Quæ vnde ad me intrauerint, dicam ſi poſſum. Nam percurro ianuas omnes carnis meæ,nec inuenio qua earum ingreſſæ ſint. Quippe oculi dicunt: Si coloratæ ſunt, nos eas nunciauimus. Aures dicunt: Si ſonuerunt, à nobis indicatæ ſunt. Nares dicunt: Si oluerunt,per nos tranſierunt. Dicit etiam ſenſus guſtandi: Si ſapor non eſt, nihil me interroges. Tactus dicit: Si corpulētum non eſt, non contrectaui. Si non contrectaui,non indicaui. Vnde & quà hæ intrauerunt in memoriam meam? Neſcio quomodo: nam cum ea didici, non credidi alieno cordi, ſed in meo recognoui, & vera eſſe approbaui, & commendaui ei tanquam reponens, vnde proferrem cum vellem. Ibi ergo erant & antequam ea didiciſſem, ſed in memoria non erant. Vbi ergo aut quare cum dicerētur agnoui,& dixi: Ita eſt,& verum eſt, niſi quia iam erant in memoria,ſed tam remota & retruſa, quaſi in ca- L
ueis abditioribus,vt niſi admonente aliquo eruerentur, ea fortaſſe cogitare non poſſem?

Species rerum in anima. Cap. 11.

QVocirca inuenimus nihil eſſe aliud diſcere iſta, quorum non per ſenſus haurimus imagines,ſed ſine imaginibus ſicuti ſunt per ſeipſa intus cernimus, niſi ea quæ paſſim atque indiſpoſite memoria continebat cogitando quaſi colligere, atque animaduertendo curare, vt tanquam ad manum poſita in ipſa memoria, vbi ſparſa prius & neglecta latitabant, iam familiari intentioni facilè occurrant. Et quàm multa huiuſmodi geſtat memoria mea, quæ iam inuenta ſunt, & ſicut dixi, quaſi ad manum poſita, quæ & didiciſſe & noſſe dicuntur? † Quæ ſi modeſtis temporum interuallis recolere deſiuero, ita rurſus demerguntur, & quaſi in remotiora penetralia dilabuntur, vt denuo velut noua excogitanda ſint in † idem iterum. Neque enim eſt alia regio eorum,& cogenda rurſus vt ſciri poſſint,id eſt,velut ex quadam diſperſione colligenda, vnde dictum eſt cogitare. Nam cogo & cogito ſic eſt vt ago & actito, facio & factito. Veruntamen ſibi animus hoc verbum proprie vendicauit, vt non quod alibi, ſed quod in animo M
colligitur, id eſt, cogitur, cogitari proprie iam dicatur.

† dicimur.

† vt.

Cogitare à cogendo.

Mathematicorū memoria. Cap. 12.

ITem continet memoria numerorum dimenſionúmque rationes & leges innumerabiles, quarum nullam corporis ſenſus impreſsit: quia nec ipſæ coloratæ ſunt, aut ſonant, aut olent, aut guſtatæ,aut contrectatæ ſunt. Audiui ſonos verborum quibus ſignificantur, cū de his diſſeritur: ſed illi alij, iſtæ autem aliæ ſunt. Nam illi aliter Græce, aliter Latine ſonant: iſtæ verò res nec Græce nec Latinæ ſunt, nec aliud eloquiorum genus. Vidi lineas fabrorum,vel etiam tenuiſsimas, ſicut filum araneæ, ſed illæ aliæ ſunt, non ſunt imagines earum quas mihi nunciauit carnis oculus. Nouit eas quiſquis ſine vlla cogitatione qualiſcunque cordis † intus agnouit eas. Senſi etiā numeros omnibus corporis ſenſibus quos numeramus, ſed illi alij ſunt quibus numeramus, nec imagines iſtorum ſunt, & ideo valde ſunt. Rideat me iſta dicentem, qui eos non videt,& ego doleam ridentem me.

† corporis.

Affectionum memoria. Cap. 13.

HAEc omnia memoria teneo, & quo modo ea didicerim memoria teneo. Multa etiam quæ aduer-

ſus

A ſus hęc falſiſsime diſputantur, audiui & memoria teneo, quæ tametſi falſa ſunt, tamen ea meminiſſe me non eſt falſum, & diſcreuiſſe me inter illa vera & hæc falſa quæ contradicuntur. Et hoc memini, alitérque nunc video diſcernere me iſta, aliter autem memini ſæpe me diſcreuiſſe, cum ea ſæpe cogitarem. Ergo & intellexiſſe me ſæpius iſta memini, & quod nunc diſcerno & intelligo, recondo in memoria, vt poſtea me nũc intellexiſſe meminerim. Ergo & meminiſſe [me] memini, ſicut poſtea quod hæc reminiſci nunc potui ſi recordabor, vtique per vim memoriæ recordabor. Affectiones quoque animi mei eadem memoria continet, non illo modo quo eas habet ipſe animus cum patitur eas, ſed alio multum diuerſo, ſicut ſe habet vis memoriæ. Nam & lętatum me fuiſſe reminiſcor non lætus, & triſtitiam meam præteritam recordor non triſtis. Et me aliquando timuiſſe recolo ſine timore, & priſtinæ cupiditatis ſine cupiditate ſum memor aliquando. Et econtrario triſtitiam meam tranſactam lætus reminiſcor, & triſtis lætitiam meam.

Læta non læti quo modo recordamur Cap. 14.

QVod mirandum non eſt de corpore: aliud enim animus, aliud corpus. Itaque ſi præteritum dolorem corporis gaudẽs memini, non ita mirum eſt. Hic verò cum animus ſit etiam ipſa memoria. Nam & cum mandamus aliquid vt memoriter habeatur, dicimus, B vide vt illud in animo habeas: & cum obliuiſcimus, dicimus, non fuit in animo: & elapſum eſt animo: ipſam memoriam vocãtes animum. Cum ergo ita ſit, quid eſt hoc, quod cum triſtitiam meam præteritam lætus memini, animus habet lætitiam, & memoria triſtitiam, lætúſque eſt animus ex eo quod ineſt ei lætitia, memoria verò ex eo quod ineſt ei triſtitia, triſtis non eſt? Num forte non pertinet ad animum? Quis hoc dixerit? Nimirum ergo memoria quaſi venter eſt animi: lætitia vero atque triſtitia quaſi cibus dulcis & amarus, cum memoriæ commendantur, quaſi traiecta in vẽtrem recondi illuc poſſunt, ſapere non poſſunt. Ridiculum eſt hæc illis ſimilia putare, nec tamen ſunt omnimodo diſsimilia. Sed ecce de memoria profero cum dico quatuor eſſe perturbationes animi, cupiditatem, lætitiam, metum, triſtitiam, & quicquid de his diſputare potuero, diuidendo ſingula per ſpecies ſui cuiuſque generis, & definiendo, ibi inuenio quid dicam atque inde profero: nec tamẽ vlla earum perturbatione perturbor, cum eas C reminiſcendo commemoro, & antequam recolerentur à me & retractarentur, ibi erant, propterea inde per recordationem potuere depromi. Forte ergo ſicut de ventre cibus ruminando, ſic iſta de memoria recordando proferuntur. Cur igitur in ore cogitationis non ſentitur à diſputante, hoc eſt, à reminiſcente lætitiæ dulcedo vel amaritudo mœſtitiæ? An in hoc diſsimile eſt, quod non vtique † ſimile eſt? Quis enim talia volẽs loqueretur, ſi quoties triſtitiam metúmve nominamus, toties mœrere vel timere cogeremur? Et tamen non ea loqueremur, niſi in memoria noſtra non tantum ſonos nominum ſecundum imagines impreſſas ſenſibus corporis, ſed etiam rerum ipſarum notiones inueniremus, quas nulla ianua carnis accepimus, ſed eas ipſe animus per experientiam paſsionum ſuarum ſentiens, memoriæ commendauit, aut ipſa ſibi hæc etiam non commendata retinuit.

† Vndique.

Etiã quæ abſunt meminimus. Cap. 15.

SEd vtrum per imagines an non, quis facile dixerit? Nomino quippe lapidem, nomino ſolem, cum res ipſæ non adſunt ſenſibus meis, in memoria ſanè mea præſtu ſunt imagines earum. Nomino dolorem corporis, D nec mihi adeſt dum nihil dolet, niſi tamen adeſſet imago eius in memoria mea, neſcirem quid dicerem, nec eum in diſputando à voluptate diſcernerem. Nomino ſalutem corporis, cum ſaluus ſum corpore, adeſt mihi quidem res ipſa, veruntamen niſi & imago eius ineſſet in memoria mea, nullo modo recordarer quid huius nominis ſignificaret ſonus: nec ægrotantes agnoſcerent ſalute nominata quid eſſet dictum, niſi eadem imago vi memoriæ teneretur, quamuis ipſa res abeſſet à corpore. Nomino numeros quibus numeramus. En adſunt in memoria mea, non imagines eorum, ſed ipſi. Nomino imaginem ſolis, & hæc adeſt in memoria mea. Neque enim imaginem imaginis eius, ſed ipſam recolo, ipſa mihi reminiſcenti præſto eſt. Nomino memoriam, & agnoſco quod nomino. Et vbi agnoſco niſi in ipſa memoria? Num & ipſa per imaginem ſuam ſibi adeſt, ac non per ſeipſam?

Et obliuionis memoria eſt. Cap. 16.

QVid cum obliuionem nomino, atq; id idem agnoſco quod nomino: vnde agnoſcerem niſi meminiſſem? Non eundem ſonum nominis dico, ſed rem quam ſignificat: Quam ſi oblitus eſſem, quid ille valeret ſonus, agnoſcere vtique non valerem. Ergo cum memoriam memini, per ſeipſam ſibi pręſto eſt ipſa memo- E ria. Cum verò memini obliuionem, & memoria præſto eſt & obliuio. Memoria qua meminerim, obliuio quam meminerim. Sed quid eſt obliuio niſi priuatio memoriæ? Quo modo ergo adeſt vt eam meminerim, quando cum adeſt meminiſſe non poſſum? At ſi quod meminimus, memoria retinemus, obliuionem autẽ niſi meminiſſemus, nequaquã poſſemus audito iſto nomine rem quæ illo ſignificatur ſuno agnoſcere: Memoria retinetur obliuio. Adeſt ergo ne obliuiſcamur, quæ cũ adeſt obliuiſcimur. An ex hoc intelligitur non per ſeipſam ineſſe memoriæ cum eam meminimus, ſed per imaginem ſuã? Quia ſi per ſeipſam præſto eſſet obliuio, non vt meminiſſemus, ſed vt obliuiſceremur efficeret. Et hoc quis tandem indagabit? quis comprehendet quo modo ſit? Ego certe domine laboro hic, & laboro in meipſo: factus ſum mihi terra difficultatis & ſudoris nimij. Neque enim nunc ſcrutamur plagas cœli, aut ſyderum interualla dimetimur, vel terræ libramenta quærimus. Ego ſum qui memini, ego animus. Non tam mirum ſi à me longe eſt, quicquid ego non ſum. Quid autem propinquius meipſo mihi? Et ecce memoriæ meæ vis nõ comprehenditur à me, cum ipſum me non dicam præter il- F lam. Quid enim dicturus ſum quando mihi certum eſt meminiſſe me obliuionem? An dicturus ſum non eſſe in memoria mea quod memini? An dicturus ſum ad hoc ineſſe obliuionem in memoria mea, vt non obliuiſcar? Vtrunque abſurdiſsimum eſt. Quid illud tertium? Quo pacto dicam imaginem obliuionis teneri in memoria mea, non ipſam obliuionem cum eam memini? Quo pacto & hoc dicam, quando quidem cum imprimitur rei cuiuſquam imago in memoria, prius neceſſe eſt vt adſit res ipſa, vnde illa imago poſſit imprimi? Sic enim Carthaginis memini, ſic omnium locorum quibus interfui, ſic facies hominum quos vidi, & cæterorũ ſenſuum nunciata, ſic ipſius corporis ſalutem ſiue dolorem. Cum præſto eſſent iſta, cepit ab eis imagines memoria, quas intuerer præſentes, & retractarem animo, cum illa & abſentia reminiſcerer. Si ergo per imaginem ſuam non per ſeipſam in memoria tenetur obliuio, ipſa vtique aderat, vt eius imago caperetur. Cum autem adeſſet, quo modo imaginem ſuam in memoria conſcribebat, quãdo id etiam quod iam notatum inuenit, præ-

G ſentia ſua delet obliuio? Et tamen quocunque modo: licet ſit modus iſte incomprehenſibilis & inexplicabilis, etiam ipſam obliuionem meminiſſe me certus ſum, qua id quod meminerimus obruitur.

Humanæ memoriæ vis triplex. Cap. 17.

MAgna iſta vis eſt memoriæ, neſcio quod horrendum deus meus, profunda & infinita multiplicitas, & hoc animus eſt, & hoc ego ipſe ſum. Quid ergo ſum deus meus? Quæ natura ſum? Varia multimoda vita & immenſa vehementer. Ecce in memoriæ meæ campis, & antris, & cauernis innumerabilibus, atque innumerabiliter plenis innumerabilium rerum generibus: ſiue per imagines: ſicut omnium corporum: ſiue per præſentiam, ſicut artium: ſiue per neſcio quas notiones vel notationes, ſicut affectionū animi, quas & cū animus non patitur, memoria tenet, cum in animo ſit quicquid eſt in memoria, per hæc omnia diſcurro & volito hac atque illac, penetro etiam quantum poſſum, & finis nuſquam: tanta vis eſt memoriæ, tanta vitæ vis eſt in homine viuente mortaliter. Quid igitur agam, tu vera mea vita deus meus? Tranſibo & hanc vim meam quæ memoria vocatur, tranſibo eam vt perueniam ad te dulce H lumen. Quid dicis mihi? Ecce ego aſcendens per animum meum ad te qui deſuper mihi manes. Tranſibo & iſtam vim meam, quę memoria vocatur, volens te attingere vnde attingi potes, & inhærere tibi vnde inhæreri tibi poteſt. Habent enim memoriam & pecora & aues, alioquin non cubilia nidóſve repeterent, non alia multa quibus aſſueſcunt: neque enim & aſſueſcere valerent vllis rebus niſi per memoriā. Tranſibo ergo & memoriam, vt attingam eum qui ſeparauit me à quadrupedibus, & volatilibus cœli ſapientiorem me fecit. Tranſibo & memoriam, vt te inueniam vere bona & ſecura ſuauitas. Et vbi te inueniam?

Reminiſcentia. Cap. 18. Luc. 15.

SI præter memoriam [meam] te inuenio, immemor tui ſum. Et quo modo iam inueniam te, ſi memor non ſum tui? Perdiderat enim mulier drachmam, & quæſiuit eam cum lucerna, & niſi memor eius eſſet, non inueniſſet eam. Cum enim eſſet inuenta, vnde ſciret vtrum ipſa eſſet, ſi memor eius non eſſet? Multa memini me perdita quæſiſſe atq; inueniſſe. vnde iſtud ſcio? quia cum quęrerem aliquid eorum, & diceretur mihi, num forte hoc eſt, num forte illud? tandiu dicebam, non eſt, donec id offerretur quod quærebam. Cuius niſi memor eſſem, quicquid illud eſſet, etiam ſi mihi offerretur non inue- I nirem, quia non agnoſcerem. Et ſemper ita fit, cum aliquid perditum quærimus & inuenimus. Veruntamen ſi forte aliquid ab oculis perit, non à memoria, veluti corpus quodlibet viſibile, tenetur intus imago eius, & quæritur donec reddatur aſpectui. Quod cum inuentum fuerit, ex imagine quæ intus eſt recognoſcitur. Nec inueniſſe nos dicimus quod perierat, ſi non agnoſcimus: nec agnoſcere poſſumus, ſi non inuenimus. † Sed hoc perierat quidem oculis, memoria tenebatur.

† meminimus.

Quid ſit reminiſci. Cap. 19.

QVid cum ipſa memoria perdit aliquid, ſicut fit cū obliuiſcimur, & quærimus vt recordemur? Vbi tandem quærimus, niſi in ipſa memoria? Et ibi ſi aliud pro alio forte offeratur, reſpuimus, donec illud occurrat quod quærimus, & cum occurrerit, dicimus, hoc eſt: quod non diceremus niſi agnoſceremus: nec agnoſceremus, niſi meminiſſemus. Certe ergo obliti fueramus. An † non totum exciderat, ſed ex parte qua tenebatur pars alia quærebatur, quia ſentiebat ſe memoria non ſimul voluere quod ſimul ſolebat, & quaſi detrūcata conſuetudine claudicans, reddi quod deerat flagitabat. Tanquam ſi homo notus ſiue conſpiciatur oculis, ſiue cogitetur, & nomen eius obliti requiramus, quicquid K aliud occurrerit non connectitur: quia non cum illo cogitari conſueuit, ideoque reſpuitur donec illud adſit, vbi ſimul aſſuefacta notitia non inæqualiter acquieſcat. Et vnde adeſt niſi ex ipſa memoria? Nam & cum ab alio commoniti recognoſcimus, inde adeſt. Non enim quaſi nouum credimus, ſed recordātes approbamus hoc eſſe quod dictum eſt. Si autem penitus aboleatur ex animo, nec admoniti reminiſcimur. Neque enim omnimodo adhuc obliti ſumus, quod vel oblitos nos eſſe meminimus. Hoc ergo nec amiſſum quærere poterimus, quod omnino obliti fueramus.

† al. nam.

Beatitudinem appetūt omnes. Cap. 20.

QVo modo ergo te quæro domine? Cum enim te deum meum quęro, vitam beatam quæro. Quęram te vt viuat anima mea. Viuit enim corpus meum de anima mea, & viuit anima mea de te. Quo modo ergo quæro vitam beatam: quia non eſt mihi donec dicam, ſat eſt, illic vbi oportet vt dicam? Quo modo eam quæro? Vtrum per recordationem tanquam eam oblitus ſim, oblitúmque me eſſe adhuc teneam: an per appetitum diſcendi incognitam, ſiue quam nunquam ſcierim, ſiue quam ſic oblitus fuerim vt me nec oblitum eſſe meminerim? Nónne ipſa eſt beata vita quam omnes vo- L lunt, & omnino qui nolit eam nemo eſt. Vbi nouerunt eam quòd ſic volunt eam? Vbi viderunt vt amarēt eam? Nimirum habemus eam neſcio quo modo. Et eſt alius quidam modus quo quiſque cum habeat eam, tūc beatus eſt: Et ſunt qui ſpe beati ſunt. Inferiore modo iſti habent eam quàm illi qui iam re ipſa beati ſunt, ſed tamen meliores quàm illi qui nec re nec ſpe beati ſunt. Qui tamen etiam ipſi niſi aliquo modo haberent eam, non ita vellent beati eſſe, quod eos velle certiſſimum eſt. Neſcio quo modo nouerunt eam, ideoque habēt eam in neſcio qua notitia, de qua ſatago vtrum in memoria ſit: quia ſi ibi eſt, iam beati fuiſſemus † aliquando. Vtrum ſingillatim omnes, an in illo homine qui primus peccauit: in quo & omnes mortui ſumus, & de quo omnes cum miſeria nati ſumus, non quæro nunc, ſed quæro vtrum in memoria ſit beata vita. Neque enim amaremus eam niſi noſceremus. Audimus nomen hoc, & rem ipſam omnes nos appetere fatemur. Non enim ſono delectamur. Nam hoc cum Latine audit Græcus, nō delectatur, quia ignorat quid dictum ſit: nos autem delectamur, ſicut etiam ille ſi Græce hoc audierit: quoniam res ipſa nec M Græca, nec Latina eſt, cui adipiſcendæ Græci Latiníque inhiant, cæterarúmque linguarum homines. Nota eſt igitur omnibus, qui vna voce ſi interrogari poſſent, vtrū beati eſſe vellent, ſine vlla dubitatione, velle reſponderent. Quod non fieret, niſi res ipſa cuius hoc nomen eſt, eorum memoria teneretūr.

Cōcord. 4. ſen. diſtin. 49. cap. 2.

† ſumus.

Meminimus et eorum quæ nunquam habuimus Cap. 21.

NVnquid ita vt meminit Carthaginem qui vidit? Non. Vita enim beata non videtur oculis, quia non eſt corpus. Nunquid ſicut meminimus numeros? Non. Hos enim qui habet in notitia, non adhuc quærit adipiſci. Vitam verò beatam habemus in notitia: ideoq; amamus eam, & tamen adhuc adipiſci eam volumus vt beati ſimus. Nunquid ſicut meminimus eloquētiam? Non. Quanuis & hoc nomine audito recordetur ipſam rem, qui etiam nondum ſunt eloquentes, multíque eſſe cupiant, vnde apparet eam eſſe in eorum notitia: tamen per corporis ſenſus alios eloquentes animaduerterunt & delectati ſimiliter hoc eſſe deſyderant: quanquam niſi in exteriore notitia non delectarentur, neque hoc eſſe vellent niſi delectarentur. Beatam verò vitam nullo ſenſu corporis in aliis experimur. Nunquid ſicut

meminimus

A meminimus gaudium? Fortaſſe ita. Nam gaudium meum ita triſtis memini, ſicut vitam beatam miſer: neque vnquam corporis ſenſu gaudium meum vel vidi, vel audiui, vel odoratus ſum, vel guſtaui, vel tetigi, ſed expertus ſum in animo meo quando lætatus ſum: & adhæſit eius notitia memoriæ meæ, vt id reminiſci valeam aliquando cum aſpernatione, aliquando cum deſyderio, pro earum rerum diuerſitate, de quibus me gauiſum eſſe memini. Nam & de turpibus gaudio quodam perfuſus ſum, quod nunc recordãs deteſtor atque execror: aliquando de bonis & honeſtis, quod deſyderans recolo, tametſi forte non adſunt, & ideo triſtis gaudium priſtinum recolo. Vbi ergo & quando expertus ſum vitam meam beatam, vt recorder eam, & amem & deſyderem? Nec ego tantum, aut cum paucis, ſed beati prorſus omnes eſſe volumus. Quod niſi certa notitia noſceremus, non tam certa volũtate vellemus. Sed quid eſt hoc, quod ſi quæratur à duobus, vtrum militare velint, fieri poſſet vt alter eorum velle ſe, alter nolle reſpõdeat. Si autem ab eis quæratur, vtrum beati eſſe velint, vterque ſtatim ſe ſine vlla dubitatione dicat optare, nec ob aliud velit ille militare, nec ob aliud iſte nolit, niſi vt B beati ſint? Num forte quoniã alius hinc, alius inde gaudet? Ita ſe omnes beatos eſſe velle conſonant, quemadmodum conſonarẽt ſi hoc interrogarẽtur ſe velle gaudere, atque ipſum gaudium vitam beatam vocãt. Quod & ſi alius hinc, alius illinc aſſequitur, vnũ eſt tamen quò peruenire omnes nituntur vt gaudeant. Quæ quoniam res eſt, quam ſe expertum non eſſe nemo poteſt dicere, propterea reperta in memoria recognoſcitur, quando beatæ vitæ nomen auditur.

Verũ gaudium.
Cap. 22.
Eſa. 48.

ABſit domine abſit à corde ſerui tui, qui confitetur tibi: abſit vt quocunque gaudio gaudeam, beatum me putem. Eſt enim gaudium quod non datur impiis, ſed eis qui te gratis colunt, quorum gaudium tuipſe es. Et ipſa eſt beata vita gaudere ad te, de te, propter te, ipſa eſt & non eſt altera. Qui autem aliam putant eſſe, aliud ſectantur gaudium, neque ipſum verum. Ab aliqua tamen imagine gaudij, voluntas eorum non auertitur.

Beata vita quid et vbi.
Cap. 23.
Galat. 5.

NOn ergo certum eſt quòd omnes eſſe beati volunt, quoniam qui non de te gaudere volunt, quæ ſola vita beata eſt, non vtique vitam beatam volunt. An omnes hoc volunt? Sed quoniam caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem, vt non faciant C quod volunt, cadunt in id quod valent, eóque contenti ſunt: quia illud quod non valent, non tantum volunt, quantum ſat eſt vt valeant. Nam quæro ab omnibus, vtrum malint de veritate quàm de falſitate gaudere: tam non dubitant dicere de veritate ſe malle, quàm non dubitant dicere beatos eſſe ſe velle. Beata quippe vita eſt gaudium de veritate. Hoc eſt enim gaudium de te qui veritas es, deus illuminatio mea, ſalus faciei meæ Deus meus. Hanc vitam beatam omnes volunt, hanc vitam quæ ſola beata eſt omnes volunt, gaudium de veritate omnes volunt. Multos expertus ſum qui velint fallere, qui autem falli, neminem. Vbi ergo nouerunt hanc vitam beatam, niſi vbi nouerunt etiam veritatem? Amant enim & ipſam, quia falli nolunt. Et cum amant beatam vitam, quod non eſt aliud quàm de veritate gaudium, vtique amant etiam veritatem: nec amarẽt niſi eſſet aliqua notitia eius in memoria eorum. Cur ergo non de illa gaudẽt? Cur non beati ſunt? Quia fortius occupantur in aliis quæ potius eos faciunt miſeros, quàm illud beatos quod tenuiter meminerunt. Adhoc enim modicum lumen eſt in hominibus, ambulent, ambulent, ne eos tenebræ comprehendant. Cur autem veritas parit D odium, & inimicus eis factus eſt homo tuus verum prædicãs, cum ametur beata vita, quæ non eſt niſi gaudium de veritate: niſi quia ſic amatur veritas, vt quicunque aliud amant, hoc quod amant velint eſſe veritatem: & quia falli nollent, nolunt conuinci quod falſi ſint? Itaque propter eam rem oderunt veritatem, quam pro veritate amant. Amant eam lucentem, oderunt eam redarguentem. Quia enim falli nolunt & fallere volunt, amant eam cum ſeipſam indicat, & oderunt eam cum eoſipſos indicat. Inde retribuet eis, vt qui ſe ab ea manifeſtari nolunt, & eos nolentes manifeſtet, & eis ipſa non ſit manifeſta. Sic ſic etiam, ſic animus humanus etiam, ſic cæcus & languidus, turpis atque indecens latere vult, ſe autem vt lateat aliquid non vult. Contra illi redditur, vt ipſe non lateat veritatem, ipſum autem veritas lateat. Tamen etiam ſic dum miſer eſt, veris mauult gaudere quàm falſis. Beatus ergo erit, ſi nulla interpellante moleſtia, de ipſa per quam vera ſunt omnia, ſola veritate gaudebit.

Ioan. 14. *Pſal. 26.* *Ioan. 12.*

Deũ quoque continet memoria.
Cap. 24.

ECce quantum ſpaciatus ſum in memoria mea, quærens te domine, & non te inueni extra eam. Neque enim aliquid de te inueni quod non meminiſſem ex quo didici te. Nam ex quo didici te, nõ ſum oblitus tui. Vbi enim inueni veritatem, ibi inueni deum meum ipſam veritatem, quam ex quo didici nõ ſum oblitus. Ita- E que ex quo didici te, manes in memoria mea, & illic te inuenio, cum reminiſcor tui & delector in te. Hæ ſunt ſanctæ deliciæ meæ, quas donaſti mihi miſericordia tua, reſpiciens paupertatem meam.

In quo memoriæ gradu reperiatur deus.
Cap. 25.

SEd vbi manes in memoria mea domine? Vbi illic manes? Quale cubile fabricaſti illic tibi? Quale ſanctuarium ædificaſti tibi? Tu dediſti hanc dignationem memoriæ meæ, vt maneas in ea, ſed in qua eius parte maneas hoc conſydero. Tranſcendi enim partes eius quas habent & beſtiæ, cum te recordarer, quia non ibi te inueniebam inter imagines rerum corporalium, & veni ad partes eius vbi commendaui affectiones animi mei, nec illic inueni te. Et intraui ad ipſius animi mei ſedem, quæ illi eſt in memoria mea, quoniam ſui quoque meminit animus, nec ibi tu eras, quia ſicut non es imago corporalis nec affectio viuentis, qualis cum lætamur, contriſtamur, cupimus, metuimus, meminimus, obliuiſcimur, & quicquid huiuſmodi eſt: ita nec ipſe animus es, quia dominus deus animi tu es. Et commutãtur hæc F omnia, tu autem incommutabilis manes ſuper omnia, & dignatus es habitare in memoria mea ex quo te didici. Et quid quæro quo loco eius habites? quaſi vero loca ibi ſint? Habitas certe in ea, quoniã tui memini, ex quo te didici, & in ea te inuenio cum recordor tui.

Vbi inuenitur deus
Cap. 26.

VBi ergo te inueni vt diſcerem te? Neque enim iam eras in memoria mea, priuſquam te diſcerem. Vbi ergo inueni te vt diſcerem te, niſi in te ſupra me? Et nuſquam locus: & recedimus & accedimus, & nuſquam locus. Vbique veritas præſides omnibus conſulentibus te, ſimúlque reſpondes omnibus etiam diuerſa conſulentibus. Liquide tu reſpondes, ſed non liquide omnes audiunt. Omnes vnde volunt conſulunt, ſed non ſemper quod volunt audiunt. Optimus miniſter tuus eſt, qui non magis intuetur hoc à te audire quod ipſe voluerit, ſed potius hoc velle quod à te audierit.

Quo modo rapiat hominem deus.
Cap. 27.

SEro te amaui pulchritudo tam antiqua & tam noua, ſero te amaui. Et ecce intus eras, & ego foris, & ibi te quærebam, & in iſta formoſa quæ feciſti deformis irruebam. Mecum eras, & tecum non eram. Ea me te-

Gnebant lõge à te, quæ ſi in te non eſſent, non eſſent. Vocaſti & clamaſti, & rupiſti ſurditatem meam. Coruſca-
† Fragraſti. ſti, ſplenduiſti, & fugaſti cæcitatem meam. Flagraſti, † & duxi ſpiritum, & anhelo tibi. Guſtaui, & eſurio, & ſitio. Tetigiſti me, & exarſi in pacem tuam.

Miſeria huius vitæ. Cap. 28. CVm inhæſero tibi ex omni me, nuſquam erit mihi dolor & labor, & viua erit vita mea tota plena te. Nunc autem quoniam quem tu imples, ſubleuas eum, quoniam tui plenus non ſum, oneri mihi ſum. Contendunt lętitiæ meæ flendæ cum lętandis mœroribus, & ex qua parte ſtet victoria neſcio. Hei mihi, domine miſerere mei. Contendunt mœrores mei mali cum gaudiis bonis, & ex qua parte ſtet victoria neſcio. Hei mihi, domine miſerere mei. Hei mihi, Ecce vulnera mea non abſcondo. Medicus es, æger ſum. Miſericors es, miſer
Iob. 7. ſum. Nunquid non tentatio eſt vita humana ſuper ter-
† tolerari. ram? Quis velit moleſtias & difficultates pati? † Tolerare iubes eas, non amari. Nemo quod tolerat amat, & ſi tolerare amat. Quamuis enim gaudeat ſe tolerare, mauult tamen non eſſe quod toleret. Proſpera in aduerſis deſidero, aduerſa in proſperis timeo. Quis inter hæc medius locus, vbi nõ ſit humanæ vitæ tentatio? Væ proſperitatibus huius ſeculi, ſemel & iterum à timore ad-
H uerſitatis, & à corruptione lætitiæ. Væ aduerſitatibus ſeculi, ſemel & iterum & tertio a deſyderio proſperitatis. Et quia ipſa aduerſitas dura eſt, & ne frangat tolerantiã, nunquid non tentatio eſt vita humana ſuper terram ſine vllo interſtitio?

In deo ſpes. ET tota ſpes mea, nõ niſi in magna valde miſericordia tua domine deus. Da quod iubes, & iube quod
Cap. 29. vis. Imperas nobis continẽtiam. Et cum ſcirem ait qui-
Sapient. 8. dam, quia nemo poteſt eſſe continens, niſi deus det, & hoc ipſum erat ſapientiæ, ſcire cuius eſſet hoc donum. Per continentiam quippe colligimur & redigimur in vnum, à quo in multa defluximus. Minus enim te amat qui tecum aliquid amat, quod non propter te amat. O amor qui ſemper ardes, & nunquam extingueris. Charitas deus meus, accende me. Continentiam iubes. Da quod iubes, & iube quod vis.

Somniorũ ludibria. IVbes certe vt contineam à concupiſcentia carnis, & concupiſcentia oculorum, & ambitione ſeculi. Iuſsiſti
Cap. 30. à concubitu, & de ipſo coniugio melius aliquid quàm
1. Ioan. 2. conceſsiſti monuiſti. Et quoniam dediſti factum eſt, & I antequam diſpenſator ſacramenti tui fierem. Sed adhuc viuunt in memoria mea, de qua multa locutus ſum, talium rerum imagines, quas ibi conſuetudo mea fixit, & occurſant mihi vigilanti quidem carentes viribus: in ſomnis autem non ſolum vſque ad delectationem, ſed etiam vſque ad conſenſionem factũmque ſimillimum. Et tantum valet imaginis illuſio in anima mea & in carne mea, vt dormienti falſa viſa perſuadeant quod vigilanti vera non poſſunt. Nunquid tunc ego non ſum domine deus meus? Et tamen tantum intereſt inter meipſum & meipſum, vt intra momentum quo hinc ad ſoporem tranſeo, vel huc inde retranſeo. Vbi eſt tunc illa ratio, quæ talibus ſuggeſtionibus reſiſtit vigilans? Et ſi res ipſæ ingerantur, inconcuſſus maneo. Nunquid clauditur cum oculis? Nunquid ſopitur cum ſenſibus corporis? Et vnde ſæpe etiam in ſomnis reſiſtimus, noſtrique propoſiti memores, atque in eo caſtiſsime permanentes, nullum talibus illecebris adhibemus aſſenſum? Et tamen tantum intereſt, vt cum aliter accidit, euigilantes ad conſcientiæ requiem redeamus, ipſaq; diſtantia reperiamus nos non feciſſe, quod tamen in nobis quoquo modo factum eſſe doleamus. Nunquid non potens eſt manus tua deus omnipotens ſanare omnes K
languores animæ meæ, atque abundantiore gratia tua laſciuos motus etiam mei ſoporis extinguere? Augebis domine magis magíſque in me munera tua, vt anima mea ſequatur me ad te concupiſcentiæ viſco expedita, vt non ſit rebellis ſibi, atque vt in ſomnis etiam, non ſolum nõ perpetret iſtas corruptelarum turpitudines per imagines animales vſque ad carnis fluxum, ſed ne conſentiat quidem. Nam vt nihil tale vel tantillum libeat quantulum poſsit nutu cohiberi, etiam in caſto dormientis affectu, non tantum in hac vita, ſed etiam in hac ætate: non magnum eſt omnipotenti, qui vales facere ſu- *Epheſ. 3.*
pra quàm petimus & intelligimus. Nunc tamen quid adhuc ſim in hoc genere mali mei, dixi bono domino meo, exultans cum tremore in eo quod donaſti mihi, & lugens in eo quod inconſummatus ſum, & ſperans perfecturum te in me miſericordias tuas vſque ad pacem plenariam, quam tecum habebunt interiora & exteriora mea, cum abſorpta fuerit mors in victoria. *1. Cor. 15.*

EST alia malitia diei, quæ vtinã ſufficiat ei. Reficimus *Gulæ tentatio.*
enim quotidianas ruinas corporis edendo & bibendo, priuſquam eſcas & ventrem deſtruas, cum occideris *Cap. 31.*
indigẽtiam meam ſatietate mirifica, & corruptibile hoc *Matth. 6.*
indueris incorruptione ſempiterna. Nunc autem ſuauis *1. Cor. 6.*
eſt mihi neceſsitas, & aduerſus iſtam ſuauitatem pugno L
ne capiar, & quotidianum bellum gero in ieiuniis, ſæ- *1. Cor. 9.*
pius in ſeruitutem redigens corpus meum, & dolores mei voluptate pellũtur. Nam fames & ſitis quidam dolores ſunt. Vrunt, & ſicut febris necant, niſi alimẽtorum medicina ſuccurrat. Quæ quoniam præſto eſt, conſolatione munerum tuorum, in quibus noſtræ infirmitati terra & aqua & cœlum ſeruiunt, calamitates deliciæ vocantur. Hoc me docuiſti, vt quemadmodum medicamenta, ſic alimenta ſumpturus accedam. Sed dum ad quietem ſatietatis ex indigẽtiæ moleſtia tranſeo, in ipſo tranſitu mihi inſidiatur laqueus concupiſcentiæ: Ipſe enim tranſitus voluptas eſt, & non eſt alius qua tranſeatur, quàm quo tranſire cogit neceſsitas. Et cum ſalus ſit cauſa edendi & bibendi, adiungit ſeſe tanquam pediſſequa periculoſa iucunditas, & plerunque præire conatur, vt eius cauſa fiat, quod ſalutis cauſa me facere vel dico vel volo: nec idem modus vtriuſque eſt. Nam quod ſaluti ſatis eſt, delectationi parum eſt. Et ſæpe incertum fit, vtrum adhuc neceſſaria corporis cura ſubſidium petat, an voluptuaria cupiditatis fallacia miniſterium ſup- M
petat. Ad hoc incertum hilareſcit infœlix anima, & in eo præparat excuſationis patrocinium, gaudens non apparere quid ſatis ſit moderationi valetudinis, vt obtentu ſalutis obumbret negocium voluptatis. His tentationibus quotidie conor reſiſtere, & inuoco dexteram tuam ad ſalutem meam, & ad te refero æſtus meos, quia conſilium mihi de hac re nondum ſtat. Audio vocem iubentis dei mei: Non grauentur corda veſtra in cra- *Luc. 21.*
pula & ebrietate. Ebrietas longe eſt à me, miſereberis ne appropinquet mihi. Crapula autem nonnunquam ſurrepit ſeruo tuo, miſereberis vt longe fiat à me. Nemo enim poteſt eſſe continens niſi tu des. Multa nobis o- *Sapien. 8.*
rantibus tribuis, & quicquid boni antequam oremus accipimus, à te accipimus: & vt hoc poſtea cognoſceremus, à te accipimus. Ebrioſus nunquam fui, ſed ebrioſos à te ſobrios factos ego noui. Ergo à te factum eſt, vt hoc non eſſent qui nunquam fuerunt, à quo factum eſt vt hoc non ſemper eſſent qui fuerunt, à quo etiam factum eſt vt ſcirent vtrique à quo factum eſt. Audiui & aliam vocem tuam: Poſt concupiſcentias tuas *Eccleſ. 18.*

non

A non eas, & à voluptate tua auertere. Audiui & illam
ex munere tuo quam multum amaui: Neque ſi man-
1.Cor.8. ducauerimus, abundabimus: neque ſi non mandu-
cauerimus, deerit nobis. Hoe eſt dieere, Nec illa res
me copioſum faciet, nee illa ærumnoſum. Andiui &
Philip.4. alteram: Ego enim didiei in quibus ſum ſufficiens eſ-
ſe, & abundare noui, & penuriam pati noui. Omnia
poſſum in eo qui me eonfortat. Eeee miles caſtrorum
Gene.3. cœleſtium, non puluis quod nos ſumus. Sed memen-
to domine quia puluis ſumus, & de puluere feciſti ho-
Luc.15. minem, & perierat, & inuentus eſt. Nec ille in ſe po-
tuit, quia idem puluis fuit, quem talia dieentem affla-
Philip.4. tu tuæ inſpirationis adamaui. Omnia poſſum, inquit,
in eo qui me confortat. Conforta me vt omnia poſ-
1.Cor.1. ſim. Da quod iubes, & iube quod vis. Iſte ſe accepiſſe
eonfitetur, & qnod gloriatur, in domino gloriatur.
Eccli.23. Audiui alium rogantem vt aecipiat: Aufer à me, in-
Ad Tit.1. quit, concupiſcentias ventris. Vnde apparet ſanĉte
deus meus te dare, cum fit quod imperas fieri. Docui-
† eſſe. ſti me pater bone: Omnia munda mundis. Sed ma-
1.Timo.4. lum eſt † homini qui per offenſionem mandueat: &
omnem creaturam tuam bonam eſſe, nihilque abiicien
1.Cor.8. dum quod cum gratiarum actione pereipitur: & quia
B eſea nos nō eommendat deo: & vt nemo nos iudieet in
Coloſſ.2. cibo aut in potu: & vt qui manducat non manducan-
Roma.14. tem non ſpernat: & qui non manducat, manducantem
non indieet. Didici hæc, gratias tibi, laudes tibi deo
meo, magiſtro meo, pulſatori aurium mearum, illu-
ſtratori cordis mei. Eripe me ab omni tentatione.
Non ego immunditiam obſonij timeo, ſed immundi-
Gene.9. tiam cupiditatis. Seio Noë omne carnis genus quod
3.Reg.17. eibo eſſet vſui manducare permiſſum: Heliam cibo car-
nis refectum: Ioannem mirabili abſtinentia prædi-
Matt.3. tum, animalibus, hoc eſt locuſtis, in eſcam cedentibus
Gene.25. non fuiſſe pollutum. Et ſcio Eſaü lenticulæ eoncupi-
2.Reg.23. ſcentia deceptum: & Dauid propter aquæ deſyderium
à ſeipſo reprehenſum: & regem noſtrum non de carne,
Matt.4. ſed de pane eſſe tētatum. Ideoque & popnlus in eremo,
Nume.11. non quia earnes deſyderauit, ſed quia eſeæ deſyderio
aduerſus dominum murmurauit, meruit improbari.
In his ergo tentationibus poſitus, eerto quotidie aduer-
ſus eoncupiſcentiam manducandi & bibendi. Non
enim eſt quod ſemel præcidere, & vlterius non attin-
C gere decernam, ſicut de eoncubitu potui. Itaque fræni
gutturis temperata relaxatione & conſtrictione tenen-
di ſunt. Et quis eſt domine qui non rapiatur aliquan-
** aliàs, ali-* tulum * extra metas neeeſsitatis? Quiſquis eſt, magnus
quando. eſt, magnificet nomen tuum. Ego autem non ſum, quia
peeeator homo ſum. Sed & ego magnifico nomen tu-
Roma.8. um, & interpellat te pro peecatis meis qui vieit ſeculum,
numerans me inter infirma membra eorporis ſui, quia
Pſal.138. & imperfectum meum viderunt oeuli tui, & in libro
tuo omnes ſeribentur.

Nihil ſecurum eſt in hac vita. Cap.32.

DE illecebra odorum non ſatago nimis. Cum ab-
ſunt, non requiro: eum adſunt, non reſpuo: pa-
ratus etiam eis ſemper earere. Ita mihi videor, forſi-
tan fallor. Sunt enim & iſtæ plangendę tenebræ, in qui-
bus me latet facultas mea, quę in me eſt, vt animus meus
de viribus ſuis ipſe ſe interrogans, non facilè ſibi cre-
dendum exiſtimet, quia & quod ineſt, plerunque occul-
tum eſt, niſi experientia manifeſtetur. Et nemo ſecurus
Iob.7. eſſe debet in iſta vita quæ tota tentatio nominatur, vt
qui fieri potui ex deteriore melior, non fiat etiam ex
meliore deterior. Vna ſpes, vna fiducia, vna firma pro-
miſsio, miſerieordia tua.

Voluptas aurium. Cap.33.

VOluptates aurium tenaeius me implicauerant & D
ſubiugauerant, ſed reſoluiſti & liberaſti me: nunc
in ſonis quos animant eloquia tua, cum ſuaui & ar-
tifieioſa voee cantantur, fateor aliquantulum aequie-
ſeo, non quidem vt hæream, ſed vt ſurgam cum vo-
lo. Attamen cum ipſis ſententiis quibus viuunt, vt
admittantur ad me quærunt in eorde meo nonnul-
lius dignitatis locum, & vix eis præbeo congruentem.
Aliquando enim amplius mihi videor honoris eis tri-
buere quàm decet, dum ipſis ſanctis dictis religioſius
& ardentius ſentio moueri animos noſtros in flam-
mam pietatis, eum ita eantantur, quàm ſi non ita can-
tarentur, & omnes affectus ſpiritus noſtri pro ſuaui di-
uerſitatę habere proprios modos in voee atque eantu,
quorum neſcio qua oeculta familiaritate excitentur.
Sed delectatio earnis meæ, eui mentem eneruandam
non oportet dari, ſæpe me fallit, dum rationem ſen-
ſus non ita eomitatur, vt patienter ſit poſterior: ſed
tantum quia propter illam meruit admitti, etiam præ-
currere ae dueere conatur. Ita in his peeco non ſen-
tiens, ſed poſtea ſentio. Aliquando autem hanc ipſam
fallaciam immoderatius cauens erro nimia ſeuerita-
te, ſed valde interdum, vt melos omne cantilenarum
ſuauium, quibus Dauidicum pſalterium frequentatur, E
ab auribus meis remoueri velim, atque ipſius Eecleſiæ:
tutiúſque mihi videtur qnod de Alexandrino epiſco-
po Athanaſio ſæpe mihi dictum commemini, qui tam
modico flexu vocis faciebat ſonare lectorem pſalmi,
vt pronuncianti vieinior eſſet quàm canenti. Verun-
tamen cum reminiſcor lachrymas meas quas fudi ad
cātus Eeeleſiæ tuæ in primordiis recuperatæ fidei meæ,
& nunc ipſo cōmoueor, non cantu, ſed rebus quæ can-
tantur: cum liquida voee & eonuenientiſsima modu-
latione eantantur, magnam inſtituti huius vtilitatem
turſus agnoſco. Ita fluctuo inter periculum voluptatis
& experimentum ſalubritatis, magíſque adducor, non
quidem irretractabilem ſententiam proferens, eantan-
di cōſuetudinem approbare in Eccleſia: vt per oblecta-
menta aurium infirmior animus in affectum pietatis
aſſurgat. Tamen cum mihi aceidit, vt me amplius can-
tus quàm res quæ eanitur moueat: pœnaliter me peeca-
re eonfiteor, & tunc mallem non audire cantārem: Ec-
ce vbi ſum, Flete meeum & pro me flete, qui aliquid bo
ni vobiſcum intus agitis vnde & facta proeedunt. Nam
qui non agitis, non vos hæc mouent. Tu autem domi- F
ne deus meus, exaudi, reſpiee & vide, & miſerere & ſa-
na me, in cuius oculis mihi quæſtio factus ſum, & ipſe
eſt languor meus.

Oculorum illecebræ. Cap.34.

REſtat voluptas oculorum iſtorum carnis meæ de
qua loquar confeſsiones, quas audient aures tem-
pli tui, aures fraternæ ac piæ, vt eoncludamus tenta-
tiones eoncupiſcentiæ earnis meæ, quæ me adhuc
pulſant ingemiſcentem, & habitaculum meum quod *2.Cor.5.*
de eœlo eſt ſuperindui cupientem. Pulchras formas
& varias, nitidos & amœnos colores amant oculi.
Non teneant hæc animam meam, teneat eam deus,
qui hæc feeit bona quidem valde, ſed ipſe eſt bonum *Gene.1.*
meum, non hæc. Et tangunt me vigilantem totis die-
bus, nec requies ab eis datur mihi, ſicut datur à vocibus
eanoris aliquando ab omnibus in ſilentio. Ipſa enim re-
gina colorum lux iſta perfundens cuncta quæ cerni-
mus, vbi per diem fuero multimodo allapſu blanditur
mihi aliud agenti, & eam non aduertenti. Inſinuat au-
tem ſe ita vehementer, vt ſi repente ſubtrahatur, cum
deſyderio requiratur, & ſi diu abſit, contriſtat animum.

G O lux quam videbat Tobias, cum clauſis oculis iſtis fi-
Tobiæ.4. lium docebat vitæ viam, & dei præibat pede charitatis
Gene.27. nuſquam errans: aut quam videbat Iſaac prægrauatis &
opertis ſenectute carneis luminibus, cũ filios non agno-
ſcendo benediceret, ſed benedicẽdo agnoſcere meruit:
Gene.48. aut quam videbat Iacob, cum & ipſe præ grandi ætate
captus oculis, in filiis præſignata fururi populi genera
luminoſo corde radiauit: & nepotibus ſuis ex Ioſeph
diuexas myſtice manus nõ ſicut pater eorum foris cor-
rigebat, ſed ſicut ipſe intus diſcernebat, impoſuit. Ipſa
eſt lux, vna eſt, & alia non eſt, & vnum omnes, qoi vi-
dent & amant eam. At iſta corporalis de qua loquebar,
illecebroſa ac periculoſa dulcedine condit vitam ſecu-
li cæcis amatoribus. Qui autem & de ipſa laudare te no-
runt, deus creator omnium, aſſumunt eam in hymno
ruo, nõ abſumuntur ab ea io ſomno ſuo. Sic eſſe cupio.
Reſiſto ſeductionibus oculorum, ne implicenrur pedes
mei, quibus ingredior viam tuam, & erigo ad te inuiſi-
Pſal.24. biles oculos, vt tu euellas de laqueo pedes meos. Tu ſub
inde euellis eos: nam illaqueanrur. Tu non ceſſas euel-
lere, ego autem crebro hæreo in vbique ſparſis inſidiis,
quoniam non dormies neque dormitabis qui cuſtodis
H Iſrael. Quàm innumerabilia variis artibus & opificiia
in veſtibus, calciamentis, vaſis, & huiuſcemodi fabrica-
tionibus, picturis etiam diuerſiſq; figmentis, atque his
Pſal.120. vſum neceſſarium atque moderatum, & piam ſignifi-
cationem longe tranſgredientibus, addiderunt homi-
nes ad illecebras oculorum, foras ſequentes quod fa-
ciunt, intus relinqnentes à quo facti ſunt, & extermi-
nantes quod facti ſunt. At ego deus meus & decus meũ,
etiam hioc dico tibi hymnum, & ſacrifico laudem ſan-
ctificatori meo, quoniam pulchra traiecta per animas
in manus artificioſas, ab illa pulchritudine veniunt, quæ
ſuper animas eſt, cui ſuſpirat anima mea die ac nocte.
Sed pulchritudinum exteriorum operatores & ſecta-
tores inde trahunt approbandi modum, nõ autem inde
Pſal.58. trahunt vtendi modum. Et ibi eſt, & non vident cum,
vt non eant loogius, & fortitudinem ſuam ad te cuſto-
diant, nec eam ſpargant in delicioſas laſsirudines. Ego
autem hæc loquens atque diſcernens, etiã iſtis pulchris
greſſum innecto, ſed tu euellis domine, euellis tu, quo-
Pſal.25. niani miſericordia tua ante oculos meos eſt. Nam & e-
go capior miſerabiliter, [&] tu euellis miſericorditer, ali
quando non ſentientem, quia ſuſpenſius incideram, ali-
quando cum dolore, quia iam inhæſeram.

Curioſitas cognoſcẽdi. Cap.35. HVc accedit alia forma tentatioris multiplicius
periculoſa. Præter enim concupiſcentiam car-
nis, quæ ineſt in delectatione omnium ſenſuum & vo-
luptatum, cui ſeruientes depereunt qui longe ſe fa-
ciunt à te, ineſt animæ per eoſdem ſenſus corporis
quædam non ſe oblectandi in carne, ſed experiendi
per carnem vana & curioſa cupiditas, nomioe cogni-
tionis & ſcientiæ palliata. Quæ quoniam & in appeti-
tu noſcendi eſt, oculi autem ſunt ad cognoſcendum
in ſenſibus principes, concupiſcẽtia oculorum eloquio
1.Ioan.2. diuino appellata eſt. Ad oculos enim proprie videre
Videre refertur ad omnes ſenſus. pertinet. Vtimur autem hoc verbo etiam in cæteris ſen-
ſibus, cum eos ad agnoſcendum intendimus. Neque
enim dicimus, Audi quid rutilet, aut olfac quàm ni-
teat, aut guſta quàm ſplendeat, aut palpa quàm fulgeat.
Videri enim dicuntur hæc omnia. Dicimus autem non
ſolum, vide quid luceat, quod ſoli oculi ſentire poſſunt,
ſed etiam vide qnid ſonet, vide quid oleat, vide quid ſa-
piat, vide quàm durum ſit. Ideoque generalis experiẽtia
ſenſuum, concupiſcentia (ſicut dictum eſt) oculorum
vocatur, quia videndi officium, in quo primatum ocu- K
li tenent, etiam cæteri ſenſus ſibi de ſimilirudine vſur-
pant, cum aliquid cognitionis explorant. Ex hoc autem
euidẽtius diſcernitur, quid voluptatis, quid curioſitatis
agatur per ſenſus, quod voluptas pulchra, canora, ſua-
uia, ſapida, lenia ſectatur. Curioſitas autem etiam his
contraria tentandi cauſa, nõ ad ſubeundam moleſtiam,
ſed experiendi nocendíque libidinem. Quid enim vo-
luptatis habet videre in laniato cadauere quod exhor-
reas: & tamen ſicubi iaceat coocurrunt, vt contriſten-
tur, vt palleant. Timent etiã ne in ſomnis hoc videant,
quaſi quiſquam eos vigilantes videre coëgerit, aut pul-
chritudinis vlla fama perſuaſerit. Ita & in cæteris ſen-
ſibus, quæ perſequi longum eſt. Et ex hoc morbo cupi-
ditatis in ſpectaeulis exhibenrur quæq; miracula. Hinc
ad perſcrutanda naturæ ſecreta, quæ præter nos eſt ope-
rata proceditur, quæ ſcire nihil prodeſt, & nihil aliud
quàm ſcire homines cupiũt. Hinc etiam ſi quid eodem
peruerſæ ſcientiæ fine per artes magicas quæritur. Hinc
etiam in ipſa religione deus tentatur, cum ſigna & pro-
digia flagitaorur, non ad aliquam ſalutem, ſed ad ſolam
experientiam deſyderata. In hac tam immenſa ſylua
plena ıoſidiarum & periculorũ, ecce quàm multa præ- L
ciderim & à meo corde diſpulerim, ſicut donaſti me fa-
cere deus ſalutis meæ. Attamen quando audeo dicere,
cum circumquaqne quotidianam vitam noſtram tam
multa huius generis rerum circunſtrepant, quando au-
deo dicere nulla re tali me intentum fieri ad ſpectan-
dum, & vana cura capiẽdum? Sanè me iam theatra non
rapiunt, nec curo noſſe tranſitus ſyderum, nec anima
mea vnquam reſponſa quæſiuit vmbrarum, omnia ſa-
crilega ſacramenta deteſtor. A te domine deus meus,
cui humilem famulatum ac ſimplicem debeo, quantis
mecum ſuggeſtionum machinationibus agit inimicus,
vt ſignum aliquod petam. Sed obſecro te per regem no-
ſtrum & patriam Hieruſalem, ſimplicem, caſtam, vt
quemadmodum à me longe eſt iſta conſenſio, ita ſit
ſemper longe atque longius. Pro ſalute autem cuiuſ-
quam cum te rogo, alius mulrum differens finis eſt in-
tentionis meæ, & te facientem quod vis das mihi, & da-
bis libenter ſequi. Veruntamen in quàm multis mino-
tiſsimis & contemptibilibus rebus curioſitas quotidie
noſtra tentatur, & quàm ſæpe labamur, quis enumeret?
Quoties narrantes inania, primo quaſi toleramus, ne M
offeodamus infirmos, deinde paulatim libenter aduer-
timus. Canem currentem poſt leporem iam non ſpe-
cto cum in circo fit, at verò in agro ſi caſu tranſeam,
auertit me fortaſsis ab aliqna magna cogitatione, at-
que ad ſe conuertit illa venatio, non deuiare cogens
corpore iumenti, ſed cordis inclinatione. Et niſi iam
mihi demonſtrata infirmitate mea, cito admoneas, aut
ex ipſa viſione per aliquam conſiderationem in te aſ-
ſurgere, aut totum contemnere atque tranſire, vanus
hebeſco. Quid cum me domi ſedentem ſtellio muſcas
captans, vel aranea retibus ſuis irruentes implicans,
ſæpe intentum facit? Num quia parua ſunt animalia,
ideo non res eadem geritur? Pergo inde ad laudandum
te creatorem mirificum, atque ordinatorem rerum om
nium, ſed non inde intentus eſſe incipio. Aliud eſt ci-
to ſurgere, aliud eſt non cadere. Et talibus vita mea ple-
na eſt, & vna ſpes mea magna valde miſericordia tua.
Cum enim in huiuſcemodi rebus cõceptaculum ſit cor
noſtrum, & portet copioſæ vanitatis cateruas, hinc &
orationes noſtræ ſæpe interrumpuntur atq; turbãtur, &
ante conſpectum tuum dum ad aures tuas voce cordis

intendimus,

A intendimus, neſcio vnde irruentibus nugatoriis cogitationibus res tanta præciditur.

Superbiæ vitium. Cap. 36. NVnquid etiam hoc inter contemnenda deputabimus, aut aliquid nos reducet in ſpem, niſi tota miſericordia tua, quoniam cœpiſti mutare nos? Et tu ſcis quanta ex parte mutaueris, qui me primitus *Pſal. 102.* ſanas à libidine vindicandi me, vt propitius fias etiam cæteris omnibus iniquitatibus meis, & ſanes omnes languores meos, & redimas de corruptione vitam meam, & corones me in miſeratione & miſericordia, & ſaties in bonis deſyderium meum, quia compreſſiſti à timore tuo ſuperbiam meam, & manſueſeciſti iugo tuo ceruicem meam. Et nunc porto illud, & lene eſt mihi, quoniam ſic promiſiſti & feciſti, & vere ſic erat, & neſciebã, quando id ſubire metuebam. Sed nunquid domine, qui ſolus ſine typho dominaris, quia ſolus verus dominus es, qui non habes dominum, nunquid hoc quoque tertium tentationis genus ceſſauit à me, aut ceſſare in hac tota vita poteſt, timere & amari velle ab hominibus, non propter aliud, ſed vt inde ſit gaudium quod non eſt gaudium? Miſera vita eſt & fœda iactantia. Hinc fit vel maxime non amare te, nec caſte timere B te. Ideoq; tu ſuperbis reſiſtis, humilibus autem das gra- *Iacobi. 4.* tiam, & intonas ſuper ambitiones ſeculi, & contremiſcunt fundamenta montium. Itaque nubis quoniã propter quædam humanæ ſocietatis officia neceſſarium eſt amari & timeri ab hominibus, inſtat aduerſarius veræ beatitudinis noſtræ vbique ſpargens in laqueis, euge euge: vt dum auide colligimus, incaute capiamur, & à veritate tua gaudium noſtrum deponamus, atque in hominum fallacia ponamus, libeátque nos amari & timeri, non propter te ſed pro te, atque iſto modo ſui ſimiles factos ſecum habeat, non ad concordiam charitatis, ſed ad conſortium ſupplicij, qui ſtatuit ſedem ſuam po- *Eſaiæ. 14.* nere in Aquilonem, vt te peruerſa & diſtorta via imitandi tenebroſi frigidiq; ſeruirent. Nos autem domine puſillus grex tuus ecce ſumus, tu nos poſside, Prætende alas tuas, & fugiamus ſub eas. Gloria noſtra tu eſto, *† in.* propter te amemur, & verbum tuum timeatur à † nobis. Qui laudari vult ab hominibus vituperante te, non defendetur ab hominibus iudicãte te, nec eripietur dã- *Pſal. 9.* nante te. Cum autem non peccator laudatur in deſyderiis animæ ſuæ, nec qui iniqua gerit benedicitur, ſed laudatur homo propter aliquod donum quod dediſti C ei: at ille plus gaudet ſibi laudari ſe, quàm ipſum donum habere vnde laudatur, etiam iſte te vituperante laudatur. Et melior iam ille qui laudauit, quàm iſte qui laudatus eſt. Illi enim placuit in homine donum dei, huic amplius placuit donum hominis quàm dei.

Laudes & vituperatio monẽt. Cap. 37. TEntamur his tentationibus quotidie domine, ſine ceſſatione tentamur. Quotidiana fornax noſtra eſt humana lingua. Imperas nobis & in hoc genere continentiam. Da quod iubes, & iube quod vis. Tu noſti de hac re ad te gemitum cordis mei, & flumina oculorum meorum. Neque enim facilè colligo, quàm ſim ab iſta peſte mundatior, & multum timeo occulta mea, quæ norunt oculi tui, mei autem non. Eſt enim qualiſcunque in aliis generibus tentationum mihi facultas explorandi me, in hoc pene nulla eſt. Nam & à voluptatibus carnis, & à curioſitate ſuperuacanea cognoſcendi, video quantum aſſecutus ſim poſſe refrænare animum meum, cum eis rebus careo, vel voluntate, vel cum abſunt. Tunc enim me interrogo quàm magis minúſve mihi moleſtum ſit non habere. Diuitiæ verò quę ob hoc expetuntur, vt alicui iſtarum trium

cupiditatum vel duabus earum vel omnibus ſeruiant, D ſi per ſe diſcere non poteſt animus, vtrum eas habens contemnat, poſſunt & dimitti vt ſe probet. Laude verò vt careamus, atque in eo experiamur, quid poſſumus? Nunquid male viuendum eſt, & tam perdite atque immaniter, † vt nemo nos nouerit qui non deteſtetur? Quæ *† immaniter.* maior dementia dici aut cogitari poteſt? At ſi bonæ vitæ bonorumq; operum comes & ſolet & debet eſſe laudatio: tam comitatum eius, quàm ipſam bonam vitam deſeri non oportet. Non autem ſentio ſine quo eſſe aut æquo animo, aut ægrè poſsim, niſi cum abfuerit. Quid igitur tibi in hoc genere tentationis domine confiteor? Quid? niſi delectari me laudibus, ſed amplius ipſa veritate quàm laudibus. Nam ſi mihi proponatur, vtrum malim furens aut in omnibus rebus errans ab omnibus hominibus laudari, an conſtans & in veritate certiſsimus ab omnibus vituperari, video quid eligam. Verumtamen nollem vt vel augeret mihi gaudium cuiuſlibet boni mei ſuffragatio oris alieni. Sed auget fateor non ſolum, ſed & vituperatio minuit. Et cum iſta miſeria mea perturbor, ſubintrat mihi excuſatio: quæ qualis ſit, tu ſcis deus, nam me incertum facit. Quia enim nobis imperaſti non tantum continentiam; id eſt, à quibus E rebus amorem cohibeamus, verumetiam iuſtitiam, id eſt, quò eum conferamus: nec te tantum voluiſti à nobis, verumetiam proximum diligi, ſæpe mihi videor de profectu aut ſpe proximi delectari, cum bene intelligentis laude delector: & rurſus eius malo contriſtari, cum eum audio vituperare quod aut ignorat, aut bonum eſt. Nam & contriſtor aliquando laudibus meis, cum vel ea laudantur in me, in quibus mihi ipſe diſpliceo, vel etiam bona minora & leuia pluris æſtimantur quàm æſtimanda ſunt. Sed rurſus vnde ſcio, an propterea ſic afficior, quia nolo de meipſo à me diſſentire laudatorẽ meum, non quia illius vtilitate moueor, ſed quia eadem bona, quæ mihi in me placent, iocundiora mihi ſunt cum & alteri placent? Quodammodo enim non ego laudor, cum de me ſententia mea non laudatur, quandoquidem aut illa laudantur, quæ mihi diſplicent, aut illa amplius quæ mihi minus placent. Ergò ne de hoc incertus ſum mei? Ecce in te veritas video, non me laudibus meis propter me, ſed propter proximi vtilitatem moueri oportere. Et vtrum ita ſit neſcio. Minus mihi in hac re notus ſum ipſe quàm tu.* Obſecro te deus ** aliàs, tibi* meus, & meipſum mihi indica, vt confitear oraturis F pro me fratribus meis, quod in me ſaucium compereo. Iterum me diligentius interrogem. Si vtilitate proximi moueor in laudibus meis, cur minus moueor ſi quiſquam alius iniuſte vituperetur quàm ſi ego? Cur ea contumelia magis mordeor quæ in me, quàm quæ in alium eadem iniquitate coram me iacitur? An & ego hoc neſcio? Etiámne id reſtat vt ipſe me ſeducam, & verum non faciam coram te in corde & lingua mea? Inſaniam iſtam domine longe fac à me, ne oleum peccatoris mihi ſit os meum, ad impinguãdum caput meũ. *Pſal. 140.* Egenus & pauper ego ſum, & melior in occulto gemi- *Pſal. 108.* tu diſplicens mihi, & quærens miſericordiam tuam, donec reficiatur defectus meus, & perficiatur vſque in pacem, quam neſcit arrogantis oculus.

Et virtuti periculũ à vana gloria. Cap. 38. SErmo autem ore procedens, & facta quæ innoteſcunt hominibus, habent tentationem periculoſiſſimam ab amore laudis, qui ad priuatam quandam excellentiam contrahere emendicata ſuffragia tentat: & cum à me in me arguitur eoipſo quo arguitur. Et ſæpe homo de ipſo vanæ gloriæ cõtemptu vanius gloria-

G tur,ideòque non iam de ipſo gloriæ contemptu gloria-
tur.Non enim eum contemnit cum gloriatur intus.

Cap.39. *φιλαυτία.* ETiam intus eſt aliud in eodem genere tentatio-
nis malum, quo inaneſcunt qui placent ſibi de ſe,
quanuis aliis vel placeant vel diſpliceant, nec pla-
cere affectent cæteris. Sed ſibi placentes multum, tibi
diſplicent,non tantum de nō bonis quaſi bonis,verum-
etiam de bonis tuis quaſi ſuis: aut etiam ſicut de tuis,
ſed tanquam ex meritis ſuis: aut etiam ſicut ex tua gra-
tia, ſed non ſua merita: non tamen ſocialiter gauden-
tes, ſed aliis inuidentes ea. In his omnibus atque huiuſ-
cemodi periculis & laboribus vides tremorem cordis
mei, & vulnera magis ſubinde à te ſanari, quàm mihi
infligi ſentio.

Cōtra vi-tia lucta. *Cap.40.* VBi non mecum ambulaſti veritas, docens quid
caueam & quid appetam,cum ad te referrem in-
feriora viſa mea quæ potui,teq́; conſulerem? Lu-
ſtraui mundum foris ſenſu quo potui, & attendi vitam
corporis mei de me,ſenſuſq́; ipſos meos. Inde ingreſſus
ſum in receſſus memoriæ meæ multiplices amplitudi-
nes, plenas miris modis copiarum innumerabilium, &
conſideraui & expaui, & nihil eorum diſcernere potui
H ſine te, & nihil eorum eſſe te inueni: nec egoipſe inuen-
tor qui peragraui omnia, & diſtinguere, & pro ſuis
queq́; dignitatibus æſtimare conatus ſum,excipiens alia
nunciantibus ſenſibus,& interrogans alia mecum com-
mixta ſentiens,ipſoſq́; nuncios dignoſcens atque dinu-
† memoria elatis. merans, iámque in memoriæ latis † opibus alia pertra-
ctans,alia recondens,alia eruens. Nec egoipſe cum hæc
agerem, id eſt,vis mea qua id agebam, nec ipſa eras tu,
quia lux es tu permanens quam de omnibus conſule-
bam, an eſſent, quid eſſent, quanti pendenda eſſent. Et
audiebam dicentem ac iubentem. Et ſæpe iſtud facio.
Hoc me delectat, & ab ‖ omnibus ‖ actionibus neceſſi-
tatis quantum relaxari poſſum ad iſtam voluptatem re-
fugio. Neque in his omnibus quæ percurro conſulens
te,inuenio tutum locum animæ meæ niſi in te,quo col-
ligantur ſparſa mea, nec à te quicquam recedat ex me.
Et aliquando intromittis me in affectum multum inu-
ſitatum introrſus, ad neſcio quam dulcedinem: quæ ſi
perficiatur in me, neſcio quid erit quod vita iſta non
erit.Sed recido in hæc ærumnoſis ponderibus,& reſor-
beor ſolitis, & teneor, & multum fleo, ſed multum te-
neor. Tantum conſuetudinis ſarcina degrauat. Hic eſſe
I valeo,nec volo,illic volo,nec valeo,miſer vtrobique.

Triplex cu-piditas car-nis. *Cap.41.* IDeoque conſideraui languores peccatorum meorum
in cupiditate triplici, & dexteram tuam inuocaui ad
ſalùtem meam. Vidi enim ſplendorem tuum corde
ſaucio, & repercuſſus dixi, Quis illuc poteſt? Proie-
ctus ſum à facie oculorum tuorum. Tu es veritas ſu-
Pſal.30. per omnia præſidens.At ego per auaritiam meam non
amittere te volui,ſed volui tecum poſſidere mēdacium:
ſicut nemo vult ita falſum dicere, vt neſciat, ipſe quid
verum ſit. Itaque amiſi te,quia non dignaris cum men-
dacio poſſideri.

Remedia vitiorum à dæmoni-bus. *Cap.42.* QVem inuenirem, qui me reconciliaret tibi? An
eundum mihi fuit ad angelos? Qua prece? qui-
bus ſacramentis? Multi conantes ad te redire, neque
per ſeipſos valentes, ſicut audio, tentauerunt hæc, &
inciderunt in deſyderium curioſarum viſionum, &
digni habiti ſunt illuſionibus. Elati enim te quære-
bant doctrinæ faſtu, exerentes potius quàm tunden-
tes pectora, & adduxerunt ſibi per ſimilitudinem cor-
dis ſui conſpirantes & ſocias ſuperbiæ ſuæ poteſtates
aëris huius, à quibus per potentias magicas decipe- K
rentur, quærentes mediatorem per quem purgaren- *Ephes.2.*
tur, & non erat. Diabolus enim erat transfigurans ſe
in angelum lucis, & multum illexit ſuperbam carnem, *2.Cor.11.*
quod carneo corpore ipſe non eſſet.Erāt enim illi mor
tales & peccatores, tu autem domine cui reconciliari
ſuperbe quærebant,immortalis & ſine peccato. Media-
tor autem inter deum & homines, oportebat vt habe- *1.Timot.2.*
ret aliquid ſimile deo, aliquid ſimile hominibus, ne in
vtroq́; hominibus ſimilis,longe eſſet à deo: aut in vtro-
que deo ſimilis,longe eſſet ab hominibus: atque ita me-
diator non eſſet.Fallax itaque ille mediator, quo per ſe-
creta iudicia tua ſuperbia mereтur illudi, vnum cum ho
minibus habet,id eſt,peccatum, aliud videri vult habe-
re cum deo: vt quia carnis mortalitate non tegitur, pro
immortali ſe oſtentet. Sed quia ſtipēdium peccati mors *Roma.6.*
eſt, hoc habet commune cum hominibus, vnde ſimul
damnentur in mortem.

VErax autem mediator, quem ſecreta tua miſe- *Chriſtꝰ in-*
ricordia demonſtraſti humilibus, & miſiſti vt *terceſſor*
eius exemplo etiam ipſam diſcerent humilita- *efficax.*
tem, mediator ille dei & hominum homo Chriſtus Ie- *Cap.43.*
ſus inter mortales peccatores & immortalem iuſtum † *Matt.11.*
apparuit: mortalis cum hominibus, iuſtus cum deo: ve *1.Timot.2.*
quoniam ſtipendium iuſtitiæ vita & pax eſt, per iuſti- L
tiam coniunctam deo euacuaret mortem iuſtificatorū *† mortales*
impiorum, quem cum illis voluit habere communem. *& pecca-*
Hic demonſtratus eſt antiquis ſanctis, vt ita ipſi per fi- *tores,mor-*
dem futuræ paſſionis eius, ſicut nos per fidem præteri- *talis & iu-*
tæ ſalui fierent. Inquantum enim homo, intantum me- *ſtus.*
diator:inquantū autem verbum, nō medius, quia æqua- *Ioan.1.*
lis deo, & deus apud deum, & ſimul cum ſpiritu ſancto
vnus deus. Quomodo nos amaſti pater bone, qui filio
tuo vnico non pepercisti, ſed pro nobis impiis tradidi-
ſti eum? Quomodo nos amaſti pro quibus ille qui non *Rom.8.*
rapinam arbitratus eſt eſſe æqualis tibi, factus eſt ſub- *Philip.2.*
ditus vſque ad mortē crucis: vnus ille in mortuis liber, *Pſal.87.*
poteſtatem habens ponendi animam ſuam, & poteſta- *Ioan.10.*
tem habens iterum ſumendi eam: pro nobis tibi victor
& victima, & ideo victor quia victima: pro nobis tibi
ſacerdos & ſacrificiū, & ideo ſacerdos, quia ſacrificium,
faciens tibi nos de ſeruis filios,de te naſcendo,nobis ſer
uiendo? Merito mihi ſpes valida in illo eſt, quòd ſana-
bis omnes languores meos,per eum qui ſedet ad dexte- *Pſal.102.*
ram tuam, & te interpellat pro nobis, alioquin deſpe- M
rarem. Multi enim & magni ſunt iidem languores mei, *Roma.8.*
multi ſunt & magni, ſed maior & amplior eſt medici-
na tua. Potuimus putare verbum tuum remotum eſſe à
coniunctione hominis, & deſperare de nobis, niſi caro
fieret, & habitaret in nobis. Conterritus peccatis meis
& mole ‖ peccatorum & ‖ miſeriæ meæ, agitaueram in
corde meditatúſque fueram fugam in ſolitudinem, ſed
prohibuiſti me,& confirmaſti me dicens, Ideo pro om- *Pſal.54.*
nibus Chriſtus mortuus eſt, vt qui viuunt iam non ſibi *2.Corin.5.*
viuant,ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt. Ecce domine ia-
cto in te curam meam vt viuam, & conſyderabo mi-
rabilia de lege tua. Tu ſcis imperitiam meam & infir- *Pſal.54.*
mitatem meam, doce me & ſana me. Ille tuus vnicus in *Pſal.118.*
quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſcon- *Coloſſ.2.*
diti, redemit me ſanguine ſuo.Non calumnientur mihi *Pſal.118.*
ſuperbi, quoniam cogito precium meum, & manduco
& bibo & erogo, & pauper cupio ſaturari ex eo inter il- *Pſal.21.*
los qui edunt & ſaturantur, & laudant dominum qui
requirunt eum.

A

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONUM Liber Vndecimus.

Quur cõfitemur deo ſcienti. Cap.1.

NVNQVID domine cum tua ſit æternitas, ignoras quæ tibi dico, aut ad tempus vides quod fit in tempore? Cur ergo tibi tot rerum narrationes digero? Non vtique vt per me noueris ea, ſed affectum meum excito in te, & eorũ qui hæc legunt, vt dicamus omnes: Magnus dominus & laudabilis valde. Iam dixi, & dicam, amore amoris tui facio iſtud. Nam & oramus, & tamen veritas ait: Nouit pater veſter quid vobis opus ſit priuſquam petatis ab eo. Affectum ergo noſtrum patefacimus in te, confitendo tibi miſerias noſtras & miſericordias tuas ſuper nos, vt liberes nos omnino quoniam cœpiſti, vt deſinamus eſſe miſeri in nobis, & beatificemur in te, quoniam vocaſti nos vt ſimus pauperes ſpiritu, & mites & lugentes & eſurientes ac ſitientes iuſtitiam, & miſericordes & mundicordes & pacifici. Ecce narraui tibi multa quæ potui & quæ volui,
B quoniam tu prior voluiſti, vt confiterer tibi domino deo meo, quoniam bonus es, quoniam in ſeculum miſericordia tua.

Pſal.95. Matt.6. Matt.5. Pſal.117.

Petit liberari à peccato & ab erroribus, & duci ad veram cognitionẽ. Cap.2.

QVando autem ſufficio calami lingua enũciare omnia hortamẽta tua, & omnes terrores tuos & conſolationes & gubernationes, quibus me perduxiſti prædicare verbũ tuum, & ſacramentũ tuũ diſpenſare populo tuo? Et ſi ſufficio hęc enumerare ex ordine, carò mihi valent ſtillę temporum, & olim inardeſco meditari in lege tua, & in ea tibi confiteri ſcientiam & imperitiam meam, primordia illuminationis tuæ, & reliquias tenebrarum mearum, quouſque deuoretur à fortitudine infirmitas. Et nolo in aliud horę diffluant, quas inuenio liberas à neceſsitatibus reficiendi corporis & intentionis animi, & ſeruitutis quam debemus hominibus, & quam non debemus, & tamen reddimus. Domine deus meus intende orationi meæ, & miſericordia tua exaudiat deſyderium meum: quoniam non mihi ſoli æſtuat, ſed viui vult eſſe fraternę charitati, & vides in corde meo quia ſic eſt, vt ſacrificem tibi famulatũ cogitationis & linguę meæ, & da quod offeram tibi. Inops enim
C & pauper ſum, tu diues in omnes inuocantes te, qui ſecurus curam noſtri geris. Circuncide ab omni temeritate, ab omníque mendacio interiora & exteriora labia mea. Sint caſtę delicię meæ, ſcripturę tuæ, nec fallar in eis, nec fallam ex eis. Domine attende & miſerere mei domine deus meus, lux cęcorum & virtus infirmorum, ſtatímque lux videntium & virtus fortium, attende animam meam, & audi clamantem de profundo. Nam niſi adſint & in profundo aures tuæ, quò ibimus? Quò clamabimus? Tuus eſt dies, & tua eſt nox. Ad nutum tuum momenta tranſuolant. Largire inde ſpacium meditationibus noſtris in abdita legis tuæ, neque aduerſus pulſantes claudas eam. Neque enim fruſtra ſcribi voluiſti tot paginarum opaca ſecreta. Aut non habent illę ſyluę ceruos ſuos recipientes ſe in eas, & reſumentes, & ambulantes, & paſcentes, recubantes, & ruminantes? O domine perfice me, & reuela mihi eas. Ecce vox tua gaudium meum, vox tua ſuper affluentiam voluptatum. Da quod amo. Amo enim, & hoc tu dediſti. Nec dona tua deſeras, nec herbam tuam ſpernas ſitientem. Confitear tibi quicquid inuenero in libris tuis, & audiam vocem laudis & te bibam, & conſyderem mirabilia de lege tua, ab
D vſque principio in quo feciſti cœlum & terram, vſque ad regnum tecum perpetuum ſanctę ciuitatis tuæ. Domine miſerere mei, & exaudi deſyderium meum. Puto enim quod non ſit de terra, non de auro & argento, aut de lapidibus, aut decoris veſtibus, aut honoribus & poteſtatibus, aut voluptatibus carnis, neque de neceſſariis corporis, & huic vitæ peregrinationis noſtræ, quę omnia nobis apponuntur, quęrentibus regnum & iuſtitiam tuam. Vide domine deus meus, vnde ſit deſyderiũ meũ. Narrauerunt mihi iniuſti delectationes ſuas, ſed non ſicut lex tua domine. Ecce vnde eſt deſyderiũ meum. Vide pater, aſpice & vide & approba, & placeat in conſpectu miſericordię tuę inuenire me gratiam ante te: vt aperiantur pulſanti mihi interiora ſermonum tuorum. Obſecro per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, filium tuum, virum dexterę tuæ, filium hominis, quem confirmaſti tibi mediatorem tuum & noſtrum, per quẽ nos quæſiſti non quærentes te, quęſiſti autem vt quęreremus te, verbum tuum per quod feciſti omnia, in quibus & me vnicum tuum per quem vocaſti in adoptionem populum credẽtium, in quo & me, per eum te obſecro qui ſedet ad dexteram tuam, & te interpellat pro
E nobis, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi. Ipſum quęro in libris tuis. Moyſes de illo ſcripſit, Hoc ipſe ait, hoc veritas ait.

Pſal.85. Pſal.73. Pſal.118. Matt.6. Pſal.118. Pſal.79. Ioan.1. Roma.8. Coloſſ.2. Ioan.5.

Creatio cœli ac terræ. Cap.3. Gene.1.

AVdiam & intelligam, quomodo in principio feciſti cœlũ & terram. Scripſit hoc Moyſes, ſcripſit & abiit, tranſiuit hinc ad te. Neque enim nunc ante me eſt: Nam ſi eſſet, tenerem eum, & rogarem eum, & per te obſecrarem vt mihi iſta panderet, & præberem aures corporis mei ſonis erumpentibus ex ore eius. Et ſi Hebræa voce loqueretur, fruſtra pulſaret ſenſum meũ, nec inde mentem meam quicquam tangeret. Si autem Latine, ſcirem quid diceret. Sed vnde ſcirem an verum diceret? Quod ſi & hoc ſcirem, num & ab illo ſcirem? Intus vtique mihi, intus in domicilio cogitationis, nec Hebræa, nec Græca, nec Latina, nec Barbara veritas ſine oris & linguæ organis, ſine ſtrepitu ſyllabarum diceret, Verum dicit: & ego ſtatim certus confidenter illi homini tuo dicerem, Verum dicis. Cum ergo illum interrogare non poſsim: te quo plenus vera dixit veritas, rogo te deus meus, rogo parce peccatis meis, & qui illi ſeruo tuo dediſti hęc dicere, da & mihi hęc intelligere.
F

Creatura clamat creatorẽ deũ. Cap.4.

ECce ſunt cœlum & terra, clamant quod facta ſint, Mutantur enim atque variantur. Quicquid autem factum non eſt, & tamen eſt, non eſt in eo quicquam quod ante non erat, quod eſt mutari atque variari. Clamant etiam quod ſe ipſa non fecerint, ideo ſumus, quia facta ſumus. Non ergo eramus àntequam eſſemus, vt fieri poſſemus à nobis. Et vox dicentium eſt ipſa euidentia. Tu ergo domine feciſti ea, qui pulcher es, pulchra ſunt enim: qui bonus es, bona ſunt enim: qui es, ſunt enim. Nec ita pulchra ſunt, nec ita bona ſunt, nec ita ſunt ſicut tu conditor eorum, cui cõparata, nec pulchra ſunt, nec bona ſunt, nec ſunt. Scimus hæc, gratias tibi. Et ſcientia noſtra ſcientię tuę comparata, ignorãtia eſt.

Ex nihilo conditus mundus. Cap.5.

IN principio fecit deus cœlum & terram. Quomodo autem feciſti cœlum & terram, & quę machina tam grandis operationis tuæ? Non enim ſicut homo artifex formans corpus de corpore, arbitratu animæ valentis imponere vtcunque ſpeciem quam cernit in ſemetipſa interno oculo. Et vnde hoc valeret, niſi quia tu feciſti eam? Et imponit ſpeciem iam exiſtenti

G & habenti vt eſſet, veluti terræ aut lapidi aut ligno aut
auro, aut id genus rerum cuilibet. Et vnde iſta eſſent,
niſi tu feciſſes ea? Tu fabro corpus, tu animũ membris
imperitantem feciſti: tu materiam vnde facit aliquid:
tu ingenium quo artem capiat, & videat intus quid fa-
ciat foris: tu ſenſum corporis quo interprete traiiciat
ab animo ad materiam id quod facit, & renunciet ani-
mo quid factum ſit, vt ille intus conſulat præſidentem
ſibi veritatem an bene factum ſit. Te laudant hæc om-
nia creatorem omnium. Sed tu quomodo facis ea? Quo
modo feciſti deus cœlum & terram? Non vtique in cœ-
lo neque in terra feciſti cœlum & terram, neque in aëre
aut in aquis, quoniam & hęc pertinent ad cœlum & ter-
ram: neque in vniuerſo mundo feciſti vniuerſum mun-
dum, quia non erat vbi fieret antequam fieret vt eſſet:
nec manu tenebas aliquid vnde faceres cœlum & ter-
ram. Nam vnde tibi hoc quod tu non feceras vnde ali-
quid faceres? Quid enim eſt, niſi quia tu es? Ergo dixiſti,
Pſal. 32. & facta ſunt, atque in verbo tuo feciſti ea.

Verbo æterno deus condidit omnia. Cap. 6. Mat. 3. & 17.

SEd quomodo dixiſti? Nunquid illo modo quo fa-
cta eſt vox de nube, dicens: Hic eſt filius meus di-
lectus? Illa enim vox acta atque tranſacta eſt, cœpta
& finita. Sonnerunt ſyllabæ atque tranſierunt, ſecun-
da poſt primam, tertia poſt ſecundam, atque inde ex
ordine, donec vltima poſt cæteras, ſilentiúmque poſt
vltimam. Vnde claret atque eminet, quod creaturę mo-
H tus expreſsit eam, ſeruiens æternę volũtati tuę ipſe tem-
poralis, & hæc ad tempus facta verba tua nunciauit au-
ris exterior menti prudenti, cuius auris interior poſi-
ta eſt ad æternum verbum tuum. At illa comparauit
hæc verba temporaliter ſonantia, cum æterno in ſilen-
tio verbo tuo, & dixit, Aliud eſt longe, longe aliud eſt.
Hęc longe infra me ſunt, nec ſunt, quia fugiunt & prę-
tereunt, Verbum autem domini mei ſupra me manet
in æternum. Si ergo verbis ſonantibus & prætereunti-
bus dixiſti vt fieret cœlum & terra, atque ita feciſti cœ-
lum & terram: erat iam creatura corporalis ante cœ-
lum & terram, cuius motibus temporalibus tempora-
liter vox illa percurreret. Nullum autem corpus ante
cœlum & terram. Aut ſi erat, id certe ſine tranſitoria
voce feceras, vnde tranſitoriam vocem faceres, qua di-
ceres vt fieret cœlum & terra. Quicquid enim illud eſ-
ſet, vnde talis vox fieret, niſi abs te factum eſſet, omni-
no non eſſet. Vt ergo fieret corpus vnde iſta verba fie-
I rent, quo verbo à te dictum eſt?

Filius dei verbũ patris coæternum. Cap. 7. Ioan. 1.

VOcas itaque nos ad intelligendum verbum deum
apud te deum, quod ſempiterne dicitur, & eo ſem-
piterne dicuntur omnia. Neque enim finitur quod
dicebatur, & dicitur aliud vt poſsint dici omnia, ſed
ſimul ac ſempiterne omnia. Alioquin iam tempus &
mutatio, & non vera æternitas, nec vera immortali-
tas. Hoc noui deus meus, & gratias ago. Noui, confi-
teor tibi domine, mecúmque nouit & benedicit te quiſ-
quis ingratus non eſt certæ veritati. Nouimus domi-
ne, nouimus, quoniam inquantum quicquid non eſt
quod erat, & eſt quod non erat, intantum moritur &
oritur. Non ergo quicquam verbi tui cedit atque ſuc-
cedit, quoniam vere immortale atque æternum eſt. Et
ideo verbo tibi coęterno, ſimul & ſempiterne dicis om
nia quæ dicis, & fit quicquid dicis vt fiat. Nec aliter
quàm dicendo facis, nec tamen & ſimul & ſempiterna
fiunt omnia, quę dicendo facis.

Verbo dei docemur in omnib⁹. Cap. 8.

CVr quæſo te domine deus meus, vtcunque video,
ſed quomodo id eloquar, neſcio: niſi quia om-
ne quod eſſe incipit & eſſe deſinit, tunc eſſe incipit &
tunc deſinit, quando debuiſſe incipere vel deſinere in K
æterna ratione cognoſcitur, vbi nec incipit aliquid
nec deſinit? Ipſum eſt verbum tuum, quod & prin-
cipium eſt, qui † & loquitur nobis. Sic in euangelio per *† quia.*
carnem ait, & hoc inſonuit foris auribus hominum vt *Ioan. 8.*
crederetur, & intus quæreretur, & inueniretur in æter-
na veritate, vbi omnes diſcipulos bonus & ſolus magi-
ſter docet. Ibi audio domine vocem tuam dicentem *Matt. 23.*
mihi, quoniam ille loquitur nobis qui docet nos. Qui
autem non docet nos, etiam ſi loquitur, non nobis lo-
quitur. Quis porrò nos docet niſi ſtabilis veritas? Quia
& per creaturam mutabilem cum admonemur, ad ve-
ritatem ſtabilem ducimur, vbi vere diſcimus, cum ſta-
mus & audimus eum, & gaudio gaudemus propter vo-
cem ſponſi, reddentes nos vnde ſumus. Et ideo prin- *Ioan. 3.*
cipium, quia niſi maneret cum erraremus, non eſſet quò
rediremus. Cum autem redimus ab errore, cognoſcen-
do vtique redimus. Vt autem cognoſcamus, docet nos,
quia principium eſt & loquitur nobis. *Ioan. 8.*

Quomodo verbũ dei loquatur cordi. Cap. 9. Gene. 1.

IN hoc principio deus fecit cœlum & terram: in ver-
bo tuo, in filio tuo, in virtute tua, in ſapientia tua,
in veritate tua, miro modo dicens, & miro modo fa-
ciens. Quis comprehendet? Quis enarrabit? Quid eſt
illud quod interlucet mihi, & percutit cor meum ſi-
ne læſione & inhorreſco, & inardeſco? Inhorreſco in-
quantum diſsimilis ei ſum, inardeſco inquantum ſi- L
milis ei ſum. Sapientia ipſa eſt quę interlucet mihi, di-
ſcindens nubilum meum, quod me rurſus cooperit
deficientem ab ea caligine atque aggere pœnarum mea-
rum: quoniam ſic infirmatus eſt in egeſtate vigor *Pſal. 30.*
meus, vt non ſufferam bonum meum, donec tu do-
mine qui propitius factus es omnibus iniquitatibus *Pſal. 102.*
meis, etiam ſanes omnes languores meos: quia & redi-
mes de corruptione vitam meam, & coronabis me in
miſeratione & miſericordia, & ſatiabis in bonis deſy-
derium meum: quoniam renouabitur iuuentus mea ſi-
cut aquilę. Spe enim ſalui facti ſumus, & promiſſa tua *Roma. 8.*
per patientiam expectamus. Audiat te intus ſermoci-
nantem qui poteſt. Ego fidenter ex oraculo tuo clama-
bo: Quàm magnificata ſunt opera tua domine, omnia *Pſal. 103.*
in ſapientia feciſti, & illa principium, & in eo principio M
feciſti cœlum & terram.

Voluntas dei principiũ neſcit. Cap. 10.

NOnne ecce pleni ſunt vetuſtatis ſuæ qui nobis di-
cunt, Quid faciebat deus antequam faceret cœ-
lum & terram? Si enim vacabat (inquiunt) & non ope-
rabatur aliquid, cur non ſic ſemper & deinceps, quem-
admodum retro ſemper ceſſauit ab opere? Si enim
vllus motus in deo nouus extitit, & voluntas noua vt
conderet creaturam, quam nunquam ante condide-
rat: quomodo iam vera æternitas vbi oritur voluntas
quę non erat? Neque enim voluntas dei creatura eſt, ſed
ante creaturam: quia non crearetur aliquid, niſi creato-
ris voluntas pręcederet.

Aeternitas dei neſcit tempora. Cap. 11.

AD ipſam ergo dei ſubſtantiam pertinet voluntas
eius. Quod ſi exortum eſt aliquid in dei ſubſtan-
tia, quod prius non erat, non veraciter dicitur æterna
illa ſubſtantia. Si autem voluntas dei ſempiterna erat,
vt eſſet creatura: cur non ſempiterna creatura? Qui hęc
dicunt, nondum te intelligunt. O ſapientiâ dei lux men-
tium, nondum intelligunt quomodo fiant quæ per te
atque in te fiunt, & conantur æterna ſapere: ſed adhuc in
prętеritis & futuris rerum motibus cor eorũ volitat, &
adhuc vanum eſt. Quis tenebit illud, & figet illud, vt pau
lulum ſtet, & paululũ rapiat ſplendorem ſemper ſtantis

A æternitatis,& comparet cum temporibus nunquã ſtantibus,vt videat eſſe incomparabilem: & videat longum tempus, niſi ex multis prætereuntibus motibus, qui ſimul extendi non poſſunt,longum non fieri: non autem præterire quicquam in æterno, ſed totum eſſe præſens, nullum verò tempus totum eſſe præſens: & videat omne præteritum propelli ex futuro, & omne futurum ex pręterito conſequi, & omne pręteritum ac futurum ab eo quod ſemper eſt pręſens creari & excurrere? Quis tenebit cor hominis, vt ſtet & videat quomodo ſtans dictet futura & pręterita tempora, nec futura nec pręterita æternitas? Nunquid manus mea valet hoc, aut manus oris mei per loquelas agit tam grandem rem?

Quid deus fecerit ante mundi creationẽ. Cap. 12.

ECce reſpondeo dicenti, quid faciebat deus antequam faceret cœlum & terram? reſpondeo non illud quod quidam reſpondiſſe perhibetur iocculariter eludens quæſtionis violentiam. Alta, inquit, ſcrutantibus gehennas parabat. Aliud eſt videre, aliud ridere. Hæc non reſpondeo. Libentius enim reſponderim, neſcio quod neſcio: quàm illud vnde irridetur qui alta B interrogauit, & laudatur qui falſa reſpondit. Sed dico te deus noſter omnis creaturæ creatorem. Et ſi cœli & terræ nomine omnis creatura intelligitur: audenter dico, Antequam faceret deus cœlum & terram, non faciebat aliquid. Si enim faciebat, quid niſi creaturam faciebat? Et vtinam ſic ſciam, quicquid vtiliter ſcire cupio, quemadmodum ſcio quod nulla fiebat creatura, antequam fieret vlla creatura.

Quod ante tempora à deo creata nulla fuerint tempora. Cap. 13.

AT ſi cuiuſquam volatilis ſenſus vagatur per imagines retro temporum, & te deum omnipotentem & omnicreantem, & omnitenentem, cœli & terræ artificem, ab opere tanto antequam id faceres, per innumerabilia ſecula ceſſaſſe miratur: euigilet atque attendat, quia falſa miratur. Nam vnde poterant innumerabilia ſecula præterire, quæ ipſe non feceras, cum ſis omnium ſeculorum author & cõditor? Aut quę tempora fuiſſent, quę abs te condita nõ eſſent? Aut quo modo præteriſſent ſi nunquam fuiſſent? Cùm ergo ſis operator omnium temporũ, ſi fuit aliquod tempus antequam faceres cœlum & terram, cur dicitur quod ab opere ceſſabas? Idipſum enim tẽpus tu feceras, nec pręterire potuerunt tempora antequam faceres tempora. C Si autem ante cœlum & terram nullum erat tempus, cur quæritur quid tunc faciebas? Non enim erat tunc vbi non erat tempus, nec tu tempore tempora præcedis, alioquin non omnia tempora pręcederes. Sed pręcedis omnia tempora pręterita, celſitudine ſemper pręſentis æternitatis, & ſuperas omnia futura, quia & illa futura ſunt, & cum venerint, pręterita erunt: tu autem *Pſal. 101.* idem ipſe es, & anni tui non deficient. Anni tui nec eunt nec veniunt: iſti enim noſtri & eunt & veniunt, vt omnes veniãt. Anni tui omnes ſimul ſtant, quoniam ſtant, nec euntes à venientibus excluduntur, quia non tranſeunt: iſti autem noſtri omnes erunt, cum omnes non erunt. Anni tui dies vnus, & dies tuus non quotidie, ſed hodie, quia hodiernus tuus non cedit craſtino, neque enim ſuccedit heſterno. Hodiernus tuus æternitas, ideo *Pſal. 2. Hebr. 5.* coæternũ genuiſti, cui dixiſti: Ego hodie genui te. Omnia tempora tu feciſti, & ante omnia tempora tu es, nec aliquo tempore non erat tempus.

Temporis differẽtiæ tres. Cap. 14.

NVllo ergo tempore non feceras aliquid, quia ipſum tempus tu feceras. Et nulla tempora tibi coæterna ſunt, quia tu permanes. At illa ſi † ſemper manerent, non eſſent tempora. Quid enim eſt tempus? Quis hoc facile breuiterque explicauerit? Quis hoc ad

† Si permanerent.

verbum de illo proferendum vel cogitatione com- D prehenderit? Quid autem familiarius & notius in loquendo commemoramus quàm tempus? Et intelligimus vtique cùm id loquimur: intelligimus etiam, cum alio loquente id audimus. Quid eſt ergo tempus? Si nemo ex me quærat ſcio, ſi quærenti explicare velim neſcio: fidenter tamen dico ſcire me, quod ſi nihil præteriret, non eſſet præteritum tempus: & ſi nihil adueniret, non eſſet futurum tempus: & ſi nihil eſſet, non eſſet præſens tempus. Duo ergo illa tempora, præteritum & futurum quomodo ſunt, quando & præteritum iam non eſt, & futurum nondum eſt? Præſens autem ſi ſemper eſſet pręſens, nec in pręteritum tranſiret, iam non eſſet tempus, ſed æternitas. Si ergo præſens vt tempus ſit, ideo fit, quia in præteritum tranſit, quomodo & hoc eſſe dicimus, cui cauſa vt ſit illa eſt, quia non erit, vt ſcilicet non vere dicamus tempus eſſe, niſi, quia tendit ❡ in ❡ non eſſe. *❡ ad ❡*

Menſura temporis in quo. Cap. 15.

ET tamen dicimus longum tempus & breue tempus, neque hoc niſi de pręterito aut futuro dicimus. Præteritum tempus longum (verbi gratia) vocamus ante centum annos, futurum itidem longum poſt centum annos. Breue autem præteritum, ſicut puta, E dicimus ante decem dies, & breue futurum poſt decem dies. Sed quo pacto longum eſt aut breue quod nõ eſt? Præteritum enim iam non eſt, & futurum nondum eſt. Non itaque dicamus, longũ eſt, ſed dicamus de præterito, longum fuit, & de futuro longum erit. Domine deus meus, lux mea, nónne & hic veritas tua deridebit hominem? Quod enim longum fuit præteritũ tempus, cum iam eſſet præteritum, longum fuit, an cum adhuc præſens eſſet? Tunc enim poterat eſſe longum, quando erat quod eſſet longum. Præteritum verò iam non erat, vnde nec longum eſſe poterat, quod omnino non erat. Non ergo dicamus, longum fuit præteritum tempus: neque enim inueniemus quid fieri longum, quando ex quo præteritum eſt, non eſt. Sed dicamus, longum fuit illud præſens tempus, quia cum præſens eſſet, longum erat. Nondum enim præterierat vt non eſſet, & ideo erat quod longum eſſe poſſet. Poſteà verò quàm præterijt, ſimul & longum eſſe deſtitit quod eſſe deſtitit. Videamus ergo ô anima humana, vtrum & pręſens tempus poſsit eſſe longum. Datum enim tibi eſt ſentire moras atque metiri. Quid reſpondebis mihi? An F centum anni pręſentes longum tempus eſt? Vide prius vtrum poſsint pręſentes eſſe centum anni. Si enim primus eorum annus agitur, ipſe præſens eſt, nonaginta verò & nouem futuri ſunt, & ideo nondum ſunt. Si autem ſecundus annus agitur, iam vnus eſt præteritus, alter pręſens, cęteri futuri. Atque ita ſi mediorũ quemlibet centenarij huius numeri annum pręſentem poſuerimus, ante illum præteriti erunt, poſt illum futuri. Quocirca centum anni præſentes eſſe non poterunt. Vide ſaltem vtrum qui agitur vnus † ipſe ſit præſens. *† annus.* Et eius enim ſi primus agitur menſis, futuri ſunt cęteri. Si ſecundus, iam & primus pręterijt, & reliqui nondum ſunt. Ergo nec annus qui agitur totus eſt pręſens. Et ſi non totus eſt pręſens, non eſt annus pręſens. Duodecim enim menſes annus eſt, quorum quilibet vnus menſis qui agitur, ipſe pręſens eſt, cęteri autem pręteriti aut futuri. Quanquam neque menſis qui agitur pręſens eſt, ſed vnus dies. Si primus, futuris cęteris, ſi nouiſsimus, pręteritis cęteris, ſi mediorum quilibet, inter pręteritos & futuros. Ecce pręſens tempus quod ſolum inueniebamus longum appellandum, vix ad vnius diei,

G ſpacium contractum eſt. Sed diſcutiamus etiam ipſum, quia nec vnus dies totus eſt præſens. Nocturnis enim & diurnis horis omnibus vigintiquatuor expletur, quarum prima cæteras futuras habet, nouiſſima præteritas, aliqua verò interiectarum ante ſe præteritas, poſt ſe futuras. Et ipſa vna hora fugitiuis particulis agitatur. Quicquid eius auolauit, præteritum eſt, quicquid eius reſtat, futurum. Si quid intelligitur temporis quod in nullas iam vel in minutiſſimas momentorum partes diuidi poſsit, id ſolum eſt quod præſens dicatur. Quod tamen ita raptim à futuro in præteritum tranſuolat, vt nulla morula extendatur. Nam ſi extenditur, diuiditur in præteritum & futurum. Præſens autem nullum habet ſpacium. Vbi eſt ergo tempus quod longum dicamus? An futurum? Non quidem dicimus longum eſt, quia nondum eſt quod longum ſit, ſed dicimus longum erit. Quando igitur erit? Si enim & tunc cum adhuc futurum erit, non erit longum, quia quod ſit longum, nondum erit. Si autem tunc erit longum cum ex futuro, quod nondum eſt, eſſe iam cœperit, & præſens factum erit, vt poſsit eſſe quod longum ſit, iam ſuperioribus vocibus clamat præſens tempus, longum ſe eſ-
H ſe non poſſe.

Quale tempus metiri liceat, & quale non. Cap. 16.

ET tamen domine ſentimus interualla temporum, & comparamus ſibimet, & dicimus alia longiora, & alia breuiora. Metimur etiam quanto ſit breuius aut longius illud tempus quàm illud, & reſpondemus duplum eſſe hoc vel triplum, illud autem ſimplum, aut tantum hoc eſſe quantum illud. Sed prætereuntia metimur tempora cum ſentiendo metimur, præterita verò quæ iam non ſunt, aut futura quæ nondum ſunt, quis metiri poteſt? niſi forte audebit quis dicere metiri poſſe quod non eſt? Cum ergo præterit tempus, ſentiri & metiri poteſt: cum autem præterierit, quoniam non eſt, non poteſt.

Tempus præteritũ & futurũ vbi ſint. Cap. 17.

QVæro pater, non affirmo, deus meus præſide mihi & rege me. Quis nam eſt qui dicat mihi non eſſe tria tempora, ſicut pueri didicimus, pueróſque docuimus, præteritum, præſens & futurum: ſed tantum præſens: quoniam illa duo non ſunt? An & ipſa ſunt, ſed ex aliquo procedit occulto, cum ex futuro fit præſens: & in aliquod recedit occultum, cum ex præſenti fit præteritum? Nam vbi ea viderunt qui futura ceci-
I nerunt ſi nondum ſunt? Neque enim poteſt videri id quod non eſt. Et qui narrant præterita, non vtique vera narrarent, ſi animo illa non cernerent. Quæ ſi nulla eſſent, cerni omnino non poſſent. Sunt ergo & futura & præterita.

Quomodo præterita & futura tempora præſentia ſunt. Cap. 18.

SIne me domine amplius quærere, ſpes mea, non conturbetur intentio mea. Si enim ſunt futura & præterita, volo ſcire vbi ſint. Quod ſi nondum valeo, ſcio tamen vbicunque ſunt, non ibi ea futura eſſe, aut præterita, ſed præſentia. Nam ſi & ibi futura ſunt, nondum ibi ſunt: ſi & ibi præterita ſunt, iam non ibi ſunt. Vbicunque ergo ſunt quæcunque ſunt, non ſunt niſi præſentia: quanquam præterita cum vera narrantur, ex memoria proferuntur, non res ipſæ quæ præterierunt, ſed verba concepta ex imaginibus earum, quæ in animo velut veſtigia per ſenſus prætereundo fixerunt. Pueritia quippe mea, quæ iam non eſt, in tempore præterito eſt, quod iam non eſt: imaginem verò eius cum eam recolo & narro, in præſenti tempore intueor, quia eſt adhuc in memoria mea. Vtrum ſimilis ſit cauſa etiam prædicendorum futurorum, vt rerum quæ nõdum ſunt, iam exiſtentes præſententur † imagines, confiteor deus meus
K neſcio. Illud ſanè ſcio, nos plerunque præmeditari futuras actiones noſtras, eáſque præmeditatione eſſe præſentes, actionem autem, quam præmeditamur nondum eſſe, quia futura eſt. Quam cum aggreſsi fuerimus, & quod præmeditabamur agere cœperimus, tunc erit illa actio, quia nunc non futura ſed præſens erit. Quoquo modo ſe itaque habeat arcana præſentia futurorum, videri niſi quod eſt non poteſt. Quod autem iam eſt, non futurum ſed præſens eſt. Cum ergo videri dicuntur futura, non ipſa quæ nondum ſunt, id eſt, quæ futura ſunt, ſed eorum cauſæ vel ſigna forſitã videntur quæ iam ſunt: ideo non futura, ſed præſentia ſunt iam videntibus, ex quibus futura prædicuntur animo concepta. Quæ rurſus conceptiones iam ſunt, & eas præſentes apud ſe intuentur qui illa prædicunt. Loquatur mihi aliquod exemplum tanta rerum numeroſitas. Intueor auroram, oriturum ſolem pronuncio. Quod intueor, præſens eſt: quod pronuncio, futurum. Non ſol futurus qui iam eſt, ſed ortus eius qui nondum eſt. Tamen etiam ortum ipſum niſi animo imaginarer, ſicut modo cum id loquor, non eum poſſem prædicere. Sed nec illa aurora quam in cœlo video, ſolis ortus eſt, quanuis eum præcedat: nec illa imaginatio in animo meo, qua duo præſentia cer- L
nuntur, vt futurus ille ante dicatur. Futura ergo nondum ſunt. Et ſi nondum ſunt, non ſunt. Et ſi non ſunt, videri omnino non poſſunt, ſed prędici poſſunt ex pręſentibus, quæ iam ſunt & videntur.

† præſentiantur.

Quomodo præſciãtur futura. Cap. 19.

TV itaque regnator creaturæ tuæ, quis eſt modus quo doces animas ea quæ futura ſunt? Docuiſti enim prophetas tuos. Quiſnam ille modus eſt quo doces futura, cui futurum quicquam non eſt, vel potius de futuris doces præſentia? Nam quod non eſt, nec doceri vtique poteſt. Nimis lõge eſt modus iſte ab acie mea. Inualuit ex me, non potero ad illum: potero autem ex te, cum dederis tu dulce lumen occultorum oculorum meorum. *Pſal. 138.*

Differẽtia temporum quomodo nominãda. Cap. 20.

QVod autem nunc liquet & claret, nec futura ſunt nec præterita. Nec proprie dicitur, tempora ſunt tria, præteritum, præſens, & futurum: ſed fortaſſe proprie diceretur, tempora ſunt tria, præſens de præteritis, præſens de præſentibus, præſens de futuris. Sunt enim hæc in anima tria quædam, & alibi ea non video. Præſens de præteritis memoria, præſens de pręſentibus contuitus, præſens de futuris expectatio. Si M
enim hæc permittimur dicere, tria tempora video, fateórque tria ſunt. Dicatur etiam, tempora ſunt tria, præteritum, præſens, & futurum: ſicut abutitur conſuetudo, dicatur. Ecce non curo nec reſiſto, nec reprehendo, dum tamen intelligatur quod dicitur, neque id quod futurum eſt eſſe iam, neque id quod præteritum eſt. Pauca ſunt enim quæ proprie loquimur, plura non proprie, ſed agnoſcitur quid velimus.

Quomodo tempus liceat metiri. Cap. 21.

DIxi ergo paulo ante, quod prætereuntia tempora metimur, vt poſsimus dicere duplum eſſe hoc temporis ad illud ſimplum, aut tantum hoc quantum illud, & ſi quid aliud de partibus temporum poſſumus renunciare metiendo. Quocirca vt dicebam prætereuntia metimur tempora. Et ſi quis mihi dicat, vnde ſcis? reſpondeam, ſcio quia metimur, nec metiri quæ non ſunt poſſumus, & non ſunt præterita vel futura. Præſens verò tempus quomodo metimur, quando non habet ſpatium? Metitur ergo cum præterit: cum autem præterierit, non metitur. Quod enim metiatur non erit. Sed vnde & quà & quò præterit, cum metitur? Vnde, niſi ex futuro? Quà, niſi per præſens? Quò, niſi in

A præteritum? Ex illo ergo quod nondum eſt, per illud quod ſpacio caret, in illud quod iam non eſt. Quid autem metimur niſi tempus in aliquo ſpacio? Neque enim dicimus ſimpla & dupla, & tripla & æqualia, & ſi quid hoc modo in tempore dicimus, niſi inter ſpacia temporum. In quo ergo ſpacio metimur tempus præteriēs? Vtrum in futuro vnde præterit? Sed quod nondum eſt, non metimur. An in præſenti qua præterit? Sed nullum ſpacium non metimur. An in præterito quò præterit? Sed quod iam non eſt non metimur.

Petit ænigmatis ſolutionem à deo. *Cap.22.*

EXarſit animus meus noſſe iſtud implicatiſsimum ænigma. Noli claudere domine deus meus bone pater, per Chriſtum obſecro, noli claudere deſyderio meo iſta, & vſitata & abdita, quo minus in ea penetret, & dilucēſcaut allucente miſericordia tua domine. Quem percontabor de his, & cui fructuoſius confitebor imperitiā meam, niſi tibi cui non ſunt moleſta ſtudia mea flammantia vehementer in ſcripturas tuas? Da quod a-
B mo, amo enim, & hoc tu dediſti. Da pater qui vere noſti
Matth.7. data bona dare filiis tuis. Da quoniam ſuſcepi cogno-
Pſal.72. ſcere te, & labor eſt ante me donec aperias. Per Chri-
Pſal.115. ſtum obſecro in nomine eius ſancti ſanctorum, nemo
2.Cor.4. mihi obſtrepat. Et ego credidi, propter quod & loquor.
Pſal.26. Hæc eſt ſpes mea, ad hanc viuo vt contempler delecta-
Pſal.38. tiones domini. Ecce veteres poſuiſti dies meos & tranſeunt, & quo modo neſcio. Et dicimus tempus & tempus, tempora & tempora. Quandiu dixit hoc ille, quandiu fecit hoc ille, & quàm longo tempore, illud non vidi. Et duplum temporis habet hæc ſyllaba ad illam ſimplam breuem. Dicimus hæc, & audimus hæc, & intelligimur & intelligimus. Manifeſtiſsima & vſitatiſsima ſunt, & eadem rurſus nimis latent, & noua eſt inuentio eorum.

Quid ſit tempus. *Cap.23.* *† non anni.*

AVdini à quodam homine docto, quod ſolis, & lunæ, ac ſyderum motus, ipſa ſint tempora, & anni. † Cur enim non potius omnium corporum motus ſint tempora? An vero ſi ceſſarent cœli lumina, & moueretur rota figuli, non eſſet tempus quo metiremur eos gyros, & diceremus, aut æqualibus morulis agi, aut ſi aliâs tardius, aliâs velocius moueretur, alios magis diuturnos eſſe, alios minus? Aut cum hoc diceremus, non & nos in tempore loqueremur, aut non eſſent in verbis
† noſtris. † nobis aliæ longæ ſyllabæ, aliæ breues, niſi quia illæ lon-
C giore tempore ſonuiſſent, iſtæ breuiore? Deus dona hominibus videre in paruo communes notitias rerū par-
Geneſ.1. uarum atque magnarum. Sunt & ſydera & luminaria cœli in ſignis, & in temporibus, & in annis, & in diebus. Sunt vero, ſed nec ego dixerim circuitum illius igneolæ rotæ diem eſſe, nec tamen ideo tempus non eſſe ille dixerit. Ego ſcire cupio vim naturámque temporis, quo metimur corporum motus, & dicimus illum motum, verbi gratia, tempore duplo eſſe diuturniorem quàm iſtum. Nam quæro, quoniam dies dicitur, non tantum morula ſolis ſuper terram, ſecundū quod aliud eſt dies, aliud nox, ſed etiam totus eius circuitus ab oriente vſque ad orientem, ſecundū quod dicimus, Tot dies trāſierunt: Cum ſuis enim noctibus dicuntur tot dies, nec extra reputantur ſpacia noctium. Quoniam ergo dies expletur motu ſolis atque circuitu ab oriente vſque ad orientem: quæro vtrum motus ipſe ſit dies, an mora ipſa quāta peragitur, an vtrunque. Si enim primum, § motus, § dies eſſet: dies ergo eſſet etiam ſi tanto ſpacio temporis ſol curſum illum peregiſſet, quantum eſt horæ vnius. Si ſecundum: non ergo eſſet dies ſi ab ortu ſolis vſque in ortum alterum, tam breuis mora eſſet quàm
D eſt horæ vnius, ſed vicies & quater circuniret ſol vt expleret diem. Si vtrunque, § motus & mora, § nec ille appellaretur dies, ſi horæ ſpacio ſol totum ſuum gyrum circuniret: nec illa ſi ſole ceſſante tātum temporis præteriret, quanto peragere ſol totum ambitum de mane in mane aſſolet. Non itaq; nunc quæram, quid ſit illud quod vocatur dies: ſed quid ſit tempus quo metiētes ſolis circuitum, diceremus eum dimidio ſpacio temporis peractum minus quàm ſolet, ſi tanto ſpacio temporis peractus eſſet, quanto peraguntur horæ duodecim. Et vtrunque tēpus comparātes diceremus illud ſimplum, hoc duplum, etiam ſi aliquando illo ſimplo, aliquando iſto duplo ſol ab oriētē vſque ad orientem circumiret. Nemo ergo mihi dicat cœleſtium corporum motus eſſe tempora, quia & cuiuſdam voto cum ſol ſtetiſſet, vt victor Ioſue præliū perageret ſol ſtabat, ſed tempus ibat. *Ioſue.10.*
Per ſuum quippe ſpacium temporis quod ei ſufficeret, illa pugna geſta atque finita eſt. Video igitur tempus quandam eſſe diſtentionem, ſed video, an videre mihi videor? Tu demonſtrabis lux veritas. E

Tēpus eſt quo metimur motū corporu. *Cap.24.*

IVbes vt approbem ſi quis dicat tempus eſſe motum corporis? Non iubes. Nam corpus nullum niſi in tempore moueri audio, Tu dicis. Ipſum autē corporis motum tempus eſſe non audio, Non tu dicis. Cum enim mouetur corpus, tempore metior quādiu moueatur, ex quo moueri incipit donec deſinat. Et ſi nō vidi ex quo cœpit & perſeuerat moueri, vt non videam cum deſinit, non valeo metiri, niſi forte ex quo videre incipio donec deſinam. Quod ſi diu video, tantummodo longum tempus eſſe renuncio, non autem quantum ſit: quia & quantum cum dicimus, collatione dicimus, velut tantum hoc quantum illud, aut duplum hoc ad illud, & ſi quid aliud iſto modo. Si autem notare potuerimus locorum ſpacia, vnde & quò veniat corpus quod mouetur, vel partes eius, ſi tanquam in torno mouetur, poſſumus dicere quantum ſit temporis, ex quo ab illo loco vſque ad illum locū motus corporis vel partis eius effectus eſt. Cum itaque aliud ſit motus corporis, aliud
† quod. quo† metimur quandiu ſit: quis non ſentiat quid horum potius tempus dicendum ſit? Nam etſi varie corpus aliquando mouetur, aliquando ſtat, non ſolum motū eius, ſed etiam ſtatum tempore metimur: & dicimus tantum ſtetit, quantum motum eſt, aut duplo vel triplo ſtetit ad id quod motum eſt, & ſi quid aliud noſtra dimenſio ſiue comprehenderit ſiue exiſtimauerit, vt dici ſolet, plus minus. Non eſt ergo tempus corporis motus. F

Rurſus orat. *Cap.25.*

ET confiteor tibi domine ignorare me adhuc quid ſit tempus, & rurſus confiteor tibi domine ſcire me in tempore iſta dicere, & diu me iam loqui de tempore, atque idipſum diu non eſſe niſi moram temporis. Quo modo igitur hoc ſcio, quando quid ſit tempus neſcio? An forte neſcio quemadmodum dicam quod ſcio? Hei mihi qui neſcio ſaltem quid neſciam. Ecce deus meus corā te quia non mētior, ſicut loquor, ita eſt cor meum. Tu illuminabis lucernam meam domine deus meus, illumina tenebras meas.

Menſu[ra] pedum [&] ſyllabari[um]. *Cap.26.*

NOnne tibi confitetur anima mea confeſsione veridica metiri me tempora? Itāne deus meus metior, & quid metiar neſcio? Metior motum corporis in tempore, item ipſum tempus non metior? An vero corporis motum metirer quandiu ſit, & quandiu hinc illud perueniat, niſi tempus in quo mouetur metirer? Ipſum ergo tempus vnde metior? An tempore breuiore metimur longius, ſicut ſpacio cubiti ſpacium tranſtri. †
† tranſt[ri] Sicut enim videmur ſpacio breuis ſyllabæ metiri ſpa-

G cium longe ſyllabæ, atque id duplum dicere, ita metimur ſpacia carminum ſpaciis verſuum, & ſpacia verſuum ſpaciis pedũ, & ſpacia pedum ſpaciis ſyllabarum, & ſpacia longarũ ſpaciis breuium, non in paginis. Nam eo modo loca metimur, non tempora. Sed cum voces pronunciando tranſeunt, & dicimus longum carmen eſt, nam tot verſibus contexitur: longi verſus, nã tot pedibus conſtant: longi pedes, nam tot ſyllabis tenduntur: longa ſyllaba, nam dupla eſt ad breuem. Sed neque ita comprehenditur certa menſura temporis: quandoquidem fieri poteſt, vt ampliori ſpacio temporis perſonet verſus breuior, ſi productius pronuncietur, quàm longior ſi correptius. Ita carmen, ita pes, ita ſyllaba. Inde mihi viſum eſt, nihil eſſe aliud tempus quàm diſtentionem: ſed cuius rei neſcio, & mirum ſi non ipſius animi. Quid enim metior obſecro deus meus & dico, aut indefinite, longius eſt hoc tempus quàm illud, aut etiam definite, duplum eſt hoc ad illud? Tempus metior, ſcio, ſed non metior futurum, quia nondum eſt. Non metior præſens, quia nullo ſpacio tenditur. Non metior præteritum, quia iam non eſt. Quid ergo metior? An præ-
H tereuntia tempora non præterita? Sic enim dixeram.

Pſal. 99. *Quo modo metimur tempus.* *Cap. 27.*

INſiſte anime meus & attẽde te fortiter, Deus adiutor noſter, ipſe fecit nos & non ipſi nos. Attende vbi albeſcit veritas. Ecce puta, vox corporis incipit ſonare & ſonat, & adhuc ſonat, & ecce deſinit, iamq́; ſilentium eſt, & vox illa præterita eſt, & non eſt iam vox. Futura erat antequam ſonaret, & non poterat metiri, quia nondum erat, & nunc non poteſt, quia iam non eſt. Tunc ergo poterat cum ſonabat, quia tunc erat quæ metiri poſſet. Sed & tunc non ſtabat, ibat enim & præteribat. An ideo magis poterat? Præteriens enim tendebatur in aliquod ſpacium temporis, quo metiri poſſet, quoniam præſens nullum habet ſpacium. Si ergo tunc poterat, ecce puta, altera cœpit ſonare, & adhuc ſonat, continuato tenore ſine vlla diſtinctione, metiamur eam dum ſonat. Cum enim ſonare ceſſauerit, iam præterita erit, & nõ erit quæ poſsit metiri. Metiamur planè & dicamus quanta ſit. Sed adhuc ſonat, nec metiri poteſt niſi ab initio ſui quo ſonare cœpit, vſque ad finem quo deſinit. Ipſum quippe interuallũ metimur ab aliquo initio vſque ad aliquem finem. Quapropter vox quæ nondum finita eſt, metiri
I non poteſt, vt dicatur quàm lõga vel breuis ſit, nec dici aut æqualis alicui, aut ad aliquam ſimpla vel dupla, vel quid aliud. Cum autem finita fuerit, iam non erit. Quo pacto igitur metiri poterit? Et metimur tamen tempora, nec ea quæ nõdum ſunt, nec ea quæ iam non ſunt, nec ea quæ nulla mora extenduntur, nec ea quæ terminos non habẽt. Nec futura ergo, nec præterita, nec præſentia, nec prætereuntia tempora metimur, & metimur tamen tempora. Deus creator omnium. verſus iſte octo ſyllabarum, breuibus & longis alternat ſyllabis. Quatuor itaque breues, prima, tertia, quinta, ſeptima, ſimplæ ſunt ad quatuor longas, ſecundam, quartam, ſextam, octauam. Hæ ſingulæ ad illas ſingulas duplum habent temporis: pronuncio & renuncio, & ita eſt quantum ſentitur ſenſu manifeſto. Quantum ſenſus manifeſtus eſt, breui ſyllaba longam metior, eámque habere bis tantum ſentio. Sed cum altera poſt alteram ſonat, ſi prior breuis, longa poſterior, quo modo tenebo breuem, & quo modo eam lõgam metiens applicabo, vt inueniam quòd bis tantum habeat, quandoquidem longa ſonare non incipit, niſi breuis ſonare deſtiterit? Ipſam quoque longam non præſentem metior, quando niſi finitam non metior. Eius autem finitio præteritio eſt. Quid ergo eſt quod metiar? Vbi eſt quam metior breuis? Vbi K eſt longa quam metior? Ambæ ſonuerunt, auolauerunt, præterierunt, iam non ſunt, & ego metior, fidentérque reſpondeo, quando † exercitato ſenſu fiditur, illam ſimplam eſſe, illam duplam in ſpacio ſcilicet temporis. Neque hoc poſſum † niſi quia præterierunt & finitæ ſunt. Non ergo ipſas quæ iam nõ ſunt, ſed aliquid in memoria mea metior quod infixum manet. In te anime meus tempora metior, noli mihi obſtrepere: quod eſt, Noli tibi obſtrepere turbis affectionum tuarum. In te (inquam) tempora metior, affectionem quam res prætereuntes in te faciunt, & cum illæ præterierint manet. Ipſam metior præſentem, non eas quæ præterierunt vt fieret. Ipſam metior cum tempora metior. Ergo aut ipſa ſunt tempora, aut non tempora metior. Quid cum metimur ſilentia, & dicimus illud ſilentium tantum tenuiſſe temporis, quantum illa vox tenuit? Nónne cogitationem tendimus ad menſuram vocis, quaſi ſonaret, vt aliquid de interuallis ſilentiorum in ſpacio temporis renunciare poſsimus? Nam & voce atque ore ceſſante, peragimus cogitando carmina & verſus, & quemque L ſermonem, motionúmque dimenſiones quaſlibet, & de ſpaciis temporum quantum illud ad illud ſit renunciamus, non aliter, ac ſi ea ſonando diceremus. Si voluerit aliquis edere longiuſculam vocem, & conſtituerit præmeditando quàm longa futura ſit, egit vtique iſte ſpacium temporis in ſilẽtio, memoriæq́; commendans cœpit edere illam vocem quæ ſonat, donec ad propoſitum terminũ perducatur. Imò ſonuit & ſonabit. Nam quod eius iam peractum eſt, vtique ſonuit: quod autem reſtat, ſonabit: atque ita peragitur, dum præſens intentio futurum in præteritum traiicit, diminutione futuri creſcente præterito, donec conſummatione futuri ſit totum præteritum.

† quãtum. *† ipſum.*

Animo metimur tempora. *Cap. 28.*

SEd quomodo minuitur aut conſumitur futurum, quod nondum eſt? Aut quo modo creſcit prẹteritum quod iam non eſt, niſi quia in animo qui illud agit tria ſunt? Nam & expectat & attẽdit & meminit, vt id quod expectat, per id quod attendit, tranſeat in id quod meminerit. Quis igitur negat futura nondum eſſe? Sed tamen iam eſt in animo expectatio futurorum. Et quis negat præterita iam non eſſe? Sed tamen adhuc eſt in animo memoria præteritorum. Et quis negat præſens M tempus carere ſpacio, quia in puncto præterit? Sed tamen perdurat attentio per quam peragat abeſſe quod aderit. Non igitur longum tempus futurum quod non eſt, ſed longũ futurum, longa expectatio futuri eſt. Neque longum præteritum tempus quod non eſt, ſed longum prẹteritum longa memoria præteriti eſt. Dicturus ſum cãticum quod noui, antequam incipiam in totum expectatio mea tenditur: cum autem cœpero, quantum ex illo in præteritum decerpſero, tenditur in memoria mea: atque diſtenditur vita huius actionis meæ in memoriam propter quod dixi, & in expectationẽ propter quod dicturus ſum, præſens tamen adeſt attentio mea, per quam traiiciatur quod erat futurum vt fiat præteritum. Quod quanto magis agitur & agitur, tanto breuiata expectatione prolongatur memoria, donec tota expectatio conſumatur, cum tota illa actio finita tranſierit in memoriam. Et quod in toto cantico, hoc in ſingulis particulis eius fit, atque in ſingulis ſyllabis eius, hoc in actione longiore, cuius forte particula eſt illud canticum: hoc in tota vita hominis, cuius partes ſunt omnes actiones hominis: hoc in toto ſeculo filiorũ hominum, cuius partes ſunt omnes vitæ hominum.

A SEd quoniam melior eſt miſericordia tua ſuper vitas, [*Pſal.62.*] ecce diſtentio eſt vita mea, & me ſuſcepit dextera tua [*Animi extenſio. Cap.29.*] in domino meo mediatore filio hominis inter te vnum & nos multos in multis per multa, vt per eum apprehendam in quo & apprehenſus ſum, & à veteribus diebus [*1.Tim.2.*] colligar ſequens vnum præterita oblitus: non in ea [*Philip.3.*] quę futura & tranſitura ſunt, ſed in ea quę ante ſunt, non diſtentus, ſed intentus, non ſecundum diſtentionem, ſed ſecundum intentionem ſequor ad palmam ſupernæ vocationis, vbi audiam vocem laudis tuæ, & contempler delectationem tuam, nec veniētem nec prætereuntem. Nunc vero anni mei in gemitibus, & tu ſolatium meum domine pater meus æternus es. At ego in tempora diſsilui, quorum ordinem neſcio, & tumultuoſis varietatibus dilaniantur cogitationes meæ, intima viſcera animæ meæ, donec in te confluam purgatus & liquidus igne amoris tui.

[*Quo extēdendus animus. Cap.30.*] ET ſtabo atque ſolidabor in te in forma mea veritate tua, nec patiar quæſtiones hominū, qui pœnali morbo plus ſitiunt quàm capiunt, & dicunt, Quid faciebat deus antequam faceret cœlum & terram? Aut quid ei B venit in mētem, vt aliquid faceret, cum antea nunquam aliquid fecerit? Da illis domine bene cogitare quid dicant, & inuenire quia non dicitur nunquam vbi non eſt tempus. Qui ergo dicitur nunquam feciſſe: quid aliud dicitur niſi nullo tempore feciſſe? Videant itaque nullum tempus eſſe poſſe ſine creatura tua, & deſinant iſtam vanitatem loqui. Extendantur etiam in ea quæ ante ſunt, & intelligāt te ante omnia tempora æternum creatorem omnium temporum, neque vlla tempora tibi eſſe coæterna, nec vllam creaturam, etiam ſi eſt aliqua ſupra tempora.

[*Quo modo cognoſcitur deus, quo modo creatura. Cap.31.*] DOmine deus meus, quis ille ſinus eſt alti ſecreti tui, & quàm longe inde me proiecerunt conſequentia delictorum meorum? Sana oculos meos vt congaudeam Inci tuæ. Certe ſi eſt tam grandi ſcientia & præſcientia pollens animus, cui cuncta præterita & futura ita nota ſint, ſicut mihi vnum cāticum notiſsimum: nimirum mirabilis eſt animus iſte, atque ad horrorem ſtupendus. Quippe quem ita non lateat quicquid peractum, & quicquid reliquum ſeculorum eſt: quemadmodum me non latet cantantem illud canticum, quid & quantum eius abierit ab exordio, quid & quantum re- C ſtet ad finem. Sed abſit vt tu cōditor vniuerſitatis, conditor animarum & corporum, abſit vt ita noueris omnia futura & præterita. Longe tu, longè mirabilius, longèque ſecretius. Neque enim ſicut nota cantantis, notúmve canticum audientis, expectatione vocum futurarum, & memoria præteritarum variatur affectus, ſenſúſque diſtenditur, ita tibi aliquid accidit incommutabiliter æterno, hoc eſt, vere æterno creatori mentium. Sicut ergo noſti in principio cœlum & terram ſine va- [*Geneſ.1.*] rietate notitiæ tuæ: ita feciſti in principio cœlum & terram ſine diſtinctione actionis tuæ. Qui intelligit, confiteatur tibi: & qui non intelligit, confiteatur tibi. O quàm excelſus es, & humiles corde ſunt domus tua. [*Pſal.145.*] Tu enim erigis eliſos, & non cadunt, quorum fortitu- [*†celſitudo.*] do † tu es.

DIVI AVRELII AVGVſtini Confeſsionum Liber Duodecimus.

MVLTA ſatagit cor meum domine D in hac inopia vitæ meæ pulſatum [*Difficilis inquiſitio veri. Cap.1.*] verbis ſanctæ ſcripturæ tuæ. Et ideo plerunque in ſermone copioſa eſt egeſtas humanæ intelligentiæ: quia plus loquitur inquiſitio quàm inuentio: & longior eſt petitio quàm impetratio: & operoſior eſt manus pulſans quàm ſumens. Tenemus promiſſum, quis corrumpet illud? Si [*Rom.8.*] deus pro nobis, quis contra nos? Petite & accipietis, [*Matth.7.*] quærite & inuenietis, pulſate & aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, & quærens inueniet: & pulſanti aperietur. Promiſſa tua ſunt: Et quis falli timeat, cum promittit veritas?

COnfitetur altitudini tuæ humilitas linguæ meæ, [*De duplici cœlo et terra. Cap.2.*] quoniam tu feciſti cœlum & terram, hoc cœlum quod video, terrámque quam calco, vnde eſt hæc terra quam porto, tu feciſti. Sed vbi eſt cœlum cœli domine, de quo audiuimus in voce Pſalmi: Cœlum cœli domi- [*Pſal.113.*] no, terram autem dedit filiis hominum? Vbi eſt cœlum quod non cernimus, cui terra eſt hoc omne quod cer- E nimus? Hoc enim totum corporeum, non vbique totum ita cepit ſpeciem pulchram in nouiſsimis, cui fundus eſt terra noſtra, ſed ad illud cœlum cœli, etiam terræ noſtræ cœlum terra eſt. Et hoc vtrunque magnum corpus non abſurde terra eſt, ad illud neſcio quale cœlum quod domino eſt, non filiis hominum. [*Geneſ.1.*]

ET nimirum hæc terra erat inuiſibilis & incompoſita, [*Tenebræ ſuper faciē abyſsi. Cap.3.*] & neſcio quæ profunditas abyſsi ſuper quam non erat lux: quia nulla ſpecies erat illi. Vnde iuſsiſti vt ſcriberetur, quod tenebræ erant ſuper abyſſum, quid aliud quàm lucis abſentia? Vbi enim lux eſſet ſi eſſet, [*2.ſen.diſt. 12.cap.1.*] niſi ſupereſſet eminendo & illuſtrando? Vbi ergo lux nondum erat, quid erat adeſſe tenebras niſi abeſſe lucem? Super itaque erant tenebræ, quia lux ſuper aberat: ſicut ſonus vbi non eſt, ſilentium eſt. Et quid eſt eſſe ibi ſilentium, niſi ſonum ibi non eſſe? Nónne tu domine docuiſti hanc animam quæ tibi confitetur? Nónne tu domine docuiſti me quod priuſquam iſtam informem materiam formares atque diſtingueres, non erat aliquid: non color, non figura, non corpus, non ſpiritus, non tamen omnino nihil? Erat quædam informitas ſi- F ne vlla ſpecie.

QVid ergo vocaretur, quo etiam ſenſu tardioribus [*Materia prima hyle. Cap.4.*] vtcunque inſinuaretur, niſi vſitato aliquo vocabulo? Quid autem in omnibus mundi partibus reperiri poteſt propinquius informitati omnimodæ, quàm terra & abyſſus? Minus enim ſpecioſa ſunt pro ſuo gradu infimo, quàm cætera ſuperiora perlucida & luculenta omnia. Cur ergo non accipiam informitatem materiæ, quam ſine ſpecie feceras, vnde ſpecioſum mundum faceres, ita commode hominibus intimatam, vt appellaretur terra inuiſibilis & incompoſita?

ET cum in ea quærit cogitatio quid ſenſus attingat, [*Hyle qualis. Cap.5.*] & dicit ſibi, non eſt intelligibilis forma ſicut vita, ſicut iuſtitia, quia materies eſt corporum, neque ſenſibilis, quoniam quid videatur & quid ſentiatur, in inuiſibili & incompoſita non eſt. Dum ſibi hæc dicit hu- [*Quid ſenſerit aliquando de materia prima, & quid modo. Cap.6.*] mana cogitatio, conetur eam vel noſſe ignorando, vel igoorare noſcendo.

EGo vero domine ſi totum confitear tibi ore meo & calamo meo, quicquid de iſta materia docuiſti me, cuius antea nomen audiens & non intelligens narran-

G tibus mihi eis qui non intelligerent eam cum ſpeciebus
annumeris & varijs cogitabam: & ideo non eam co-
gitabam, fœdas & horribiles formas perturbatis ordi-
nibus voluebat animus, ſed formas tamen: & informe
appellabam, non quòd careret forma, ſed quòd talem
haberet, & vt ſi appareret inſolitum & incongruum,
auerſaretur ſenſus meus, & conturbaretur infirmitas
hominis. Verum autem illud quod cogitabam, non pri-
uatione omnis formæ, ſed comparatione formoſio-
rum erat informe, & ſuadebat vera ratio, vt omnis for-
mæ qualeſcunque reliquias omnino detraherem, ſi vel-
lem prorſus informe cogitare, & non poteram. Citius
enim non eſſe cenſebam, quod omni forma priuaretur,
quàm cogitabam quiddam informe, & nihil forma-
*l al. quid- tum, nec *† nihil informe prope nihil. Et ceſſauit mens
dã iter for mea interrogare hinc ſpiritum meum plenum imagi-
mã & ni- nibus formatorum corporum, & eas pro arbitrio mu-
hil, nec for tantem atque variantem: Et intendi in ipſa corpora,
matũ nec, eorũmque mutabilitatem altius inſpexi, qua deſinunt
&c. eſſe quod fuerãt, & incipiunt eſſe quod non erant, eun-
démque tranſitum de forma in formam per informe
quiddam fieri ſuſpicatus ſum, non per omnino nihil:
H ſed noſſe cupiebam, non ſuſpicari. Et ſi totum mihi con-
fiteatur vox & ſtylus meus, quicquid de iſta quæſtione
enodaſti mihi, quis legentium capere durabit? Nec
ideo tamen ceſſabit cor meum dare tibi honorem &
canticum laudis de iis quæ dictare non ſufficit. Muta-
bilitas enim rerum mutabilium capax ipſa eſt forma-
rum omnium, in quas mutantur res mutabiles. Et hæc
quid eſt? Nunquid animus? Nunquid corpus? Nun-
quid ſpecies animi vel corporis? Si dici poſſet, nihil ali-
quid eſt, & non eſt, hoc eam dicerem: & tamen iam
vtcunque erat, vt ſpecies caperet iſtas viſibiles & com-
poſitas.

Cœlũ ter- ET vnde vtcunque erat niſi eſſet abs te, à quo ſunt
ra manus. omnia inquantumcunque ſunt? Sed tanto à te lon-
Cap. 7. gius, quanto diſſimilius. Neque enim locis iſta quæ tu
domine, qui non es alibi aliud & aliàs aliter, ſed ipſum
Eſa. 6. & idipſum & idipſum: Sanctus, ſanctus, ſanctus, domi-
nus deus omnipotens, in principio quod eſt de te, in ſa-
Pſal. 103. pientia tua quæ nata eſt de ſubſtantia tua, feciſti aliquid
Geneſ. 1. & de nihilo. Feciſti enim cœlum & terram, non de te:
nam eſſet æquale vnigenito tuo, ac per hoc & tibi: &
I nullo modo iuſtum eſſet, vt æquale tibi eſſet quod de te
non eſſet. Et aliud præter te non erat vnde faceres ea
deus vna trinitas & trina vnitas, & ideo de nihilo feciſti
cœlum & terram, magnum quiddam & paruum quid-
dam, quoniã omnipotens & bonus es ad facienda om-
nia bona, magnum cœlum & paruam terram. Tu eras
& aliud nihil vnde feciſti cœlum & terram, duo quæ-
dam, vnum prope te, alterum prope nihil: vnum quo ſu-
perior tu eſſes, alterum quo inferius nihil eſſet.

Pſal. 113. SEd illud cœlum cœli tibi domine: terrã autem quam
Materia dediſti filiis hominum cernendam atque tangẽdam,
prima ex non erat talis qualem nunc cernimus & tangimus. In-
nihilo, ex uiſibilis enim erat & incompoſita, & abyſſus erat ſuper
hac om- quam non erat lux, ſed tenebræ erant ſuper abyſſum, id
nia. Cap. 8. eſt, magis quàm in abyſſo. Iſta quippe abyſſus aquarum
Geneſ. 1. iam viſibilium, etiam in profundis ſuis habet ſpeciei ſuæ
lucem vtcunque ſenſibilem piſcibus, & repentibus in
ſuo fundo animantibus. Illud autem totum prope ni-
hil erat, quoniam adhuc omnino informe erat: Iam ta-
men erat quod formari poterat. Tu enim domine fe-
ciſti mundum de materia informi, quam feciſti de nul-
la re penè nullam rem, vnde faceres magna, quæ mira-
mur filij hominum. Valde enim mirabile hoc cœlum K
corporeum, quod firmamẽtum inter aquam & aquam,
ſecundo die poſt conditionem lucis dixiſti, Fiat, & ſic
factum eſt. Quod firmamentum vocaſti cœlum, ſed cœ-
lum terræ huius & maris quæ feciſti tertio die, dando
ſpeciem viſibilem informi materiæ quam feciſti ante
omnem diem. Iam enim feceras & cœlum ante omnem
diem, ſed cœlum cœli huius, quia in principio feceras
cœlum & terram. Terra autem ipſa quam feceras, infor-
mis materies erat, quia inuiſibilis erat & incompoſita, &
tenebræ erant ſuper abyſſum. De qua terra inuiſibili &
incompoſita, de qua informitate, de quo penè nihilo fa-
ceres hæc omnia, quibus iſte mutabilis mũdus conſtat,
& non conſtat, in quo ipſa mutabilitas apparet, in qua
ſentiri & dinumerari poſſunt tempora, quia rerum mu-
tationibus fiunt tempora, dum variantur & vertuntur
ſpecies, quarum materies prædicta eſt terra inuiſibilis.

IDeoque ſpiritus doctor famuli tui, cum te comme- Cœlũ cœli
morat feciſſe in principio cœlum & terram, tacet de quid.
temporibus, ſilet de diebus. Nimirum enim cœlum cœli Cap. 9.
quod in principio feciſti, creatura eſt aliqua intellectua-
lis, quanquam nequaquam tibi trinitati coæterna: parti- L
ceps tamen æternitatis tuæ, valde mutabilitatem ſuam
præ dulcedine fœlicisſimæ contemplationis tuæ cohi-
bet, & ſine vllo lapſu ex quo facta eſt inhærendo tibi, ex-
cedit omnem volubilem viciſſitudinem temporum.
Iſta vero informitas terræ inuiſibilis & incompoſitæ,
nec ipſa in diebus numerata eſt. Vbi enim nulla ſpecies,
nullus ordo, nec venit quicquam, nec præterit. Et vbi
hoc non fit, non ſunt vtique dies, nec viciſſitudo ſpa-
ciorum temporalium.

OVeritas lumẽ cordis mei, non tenebræ meæ loquã- Credere
tur mihi. Defluxi ad iſta & obſcuratus ſum, ſed hinc ſcripturis.
etiam hinc adamaui te. Erraui & recordatus ſum tui. Cap. 10.
Audiui vocem tuam poſt me vt redirem, & vix audiui
propter tumultus impacatorum. Et nunc ecce redeo
æſtuans & anhelans ad fontem tuum. Nemo me pro-
hibeat, hunc bibam & tunc viuam. Nam non ego vita
mea. Si ẽ tamen ẽ male vixi, ex me mors mihi fui, & in te
reuiuiſco. Tu me alloquere, tu mihi ſermocinare. Cre-
didi libris tuis, & verba eorum arcana valde.

IAm dixiſti mihi domine voce forti in aurem interio- Quid à deo
rem, quia tu æternus es, ſolus habens immortalitatem, didicerit.
quoniam ex nulla ſpecie motúve mutaris, nec tempori- Cap. 11.
bus variatur voluntas tua, quia non eſt immortalis vo- M
luntas, quæ alia & alia eſt. Hoc in conſpectu tuo claret 1. Tim. 6.
mihi, & magis magiſq; clareſcat oro te, atque in ea ma-
nifeſtatione perſiſtã ſobrius ſub alis tuis. Itẽ dixiſti mi-
hi domine voce forti in aurẽ interiorem, quod omnes
naturas atq; ſubſtantias quæ non ſunt quod tu es & ta-
men ſunt, tu feciſti: & hoc ſolum à te nõ eſt quod nõ eſt,
motuſq; voluntatis à te qui es ad id quod minus eſt, quia
talis motus delictum atque peccatũ eſt. Et quod nullius
peccatũ, aut tibi nocet, aut perturbat ordinẽ imperij tui
vel in primo vel in imo. Hoc in conſpectu tuo claret
mihi, & magis magiſq; clareſcat oro te, atq; in ea mani-
feſtatione perſiſtã ſobrius ſub alis tuis. Item dixiſti mihi
voce forti in aurem interiorem, quod nec illa creatura
tibi coæterna eſt cuius voluntas tu ſolus es, téque perſe-
uerantiſſima caſtitate hauriens, mutabilitatem ſuam
nunquam & nuſquã exerit, & te ſibi ſemper præſente, ad
quẽ toto affectu ſe tenet, non habens futurũ quod expe-
ctet, nec in præteritũ traiiciens quod meminerit, nulla
vice variatur, nec in tempora vlla diſtenditur. O beata
ſi qua iſta eſt, inhærendo beatitudini tuæ, beata ſempi-

terno

A terno inhabitatore te atque illuſtratore ſuo. Nec inuenio quid libentius appellandũ exiſtimem, Cœlum cœli domino, quàm domum tuam contemplantem delectationem tuã ſine vllo defectu egrediendi in aliud, mentem puram concordiſsime vnã ſtabilimento pacis ſanctorum ſpirituũ, ciuium ciuitatis tuæ in cœleſtibus ſuper iſta cœleſtia. Vnde intelligat anima cuius peregrinatio longinqua facta eſt, ſi iam ſitit tibi, ſi iam factæ *Pſal. 41.* ſunt ei lachrymæ ſuæ panis, dum dicitur ei per ſingulos dies vbi eſt deus tuus: ſi iam petit à te vnam & hanc re- *Pſal. 26.* quirit, vt inhabitet in domo tua per omnes dies vitæ *Pſal. 101.* ſuæ. Et quæ vita eius niſi tu? Et qui dies tui niſi æternitas tua, ſicut anni tui qui non deficiunt, quia idem ipſe es? Hinc ergo intelligat anima mea quæ poteſt, quàm longe ſuper omnia tempora ſis æternus, quãdo tua domus quæ peregrinata non eſt, quanuis non ſit tibi coæterna, tamen indeſinenter & indeficienter tibi cohærẽdo nullam patitur viciſsitudinem temporum. Hoc in conſpectu tuo claret mihi, & magis magíſque clareſcat oro te, atque in hac manifeſtatione perſiſtam ſobrius ſub alis B tuis. Ecce neſcio quid informe in iſtis mutationibus rerum extremarum atque infirmarum. Et quis dicet mihi, niſi quiſquis per inania cordis ſui cum ſuis phantaſmatibus vagatur & voluitur: quis niſi talis dicet mihi, quòd diminuta atque conſumpta omni ſpecie, ſi ſola remaneat informitas, per quam de ſpecie in ſpeciem res mutabatur & vertebatur, poſsit exhibere vices temporum. Omnino enim nõ poteſt, quia ſine varietate motionum non ſunt tempora: & nulla varietas, vbi nulla ſpecies.

Creatura duplex. Cap. 12.

QVibus conſyderatis quantum donas deus meus, quantum me ad pulſandum excitas, quantúmque pulſanti aperis. Duo reperio quæ feciſti carentia temporibus, cum tibi neutrum coæternum ſit. Vnum quod ita formatum eſt, vt ſine vllo defectu contemplationis, ſine vllo interuallo mutationis, quãuis mutabile, tamen non mutatum tua æternitate atque incommutabilitate perfruatur. Alterum quod ita informe erat, vt ex qua forma, in quam formam vel motionis vel ſtationis mutaretur, quo tempori ſubderetur non haberet. Sed hoc vt informe eſſet, non reliquiſti, quoniam feciſti *Geneſ. 1.* ante omnem diem, in principio cœlum & terram, hæc duo quæ dicebam. Terrã autẽ inuiſibilis erat & incom- C poſita & tenebræ ſuper abyſſum. Quibus verbis inſinuatur informitas, vt gradatim excipiantur, qui omnimodam ſpeciei priuationem, nec tamen ad nihil peruentionem cogitare non poſſunt, vnde fieret alterum cœlum & terra viſibilis atque compoſita & aqua ſpecioſa, & quicquid deinceps in conſtitutione huius mũdi non ſine diebus factum commemoratur, quia talia ſunt vt in eis agantur viciſsitudines temporum propter ordinatas commutationes motionum atque formarum.

Creatura ſpiritalis qualis. Cap. 13.

HOc interim ſentio deus meus, cum audio loquentem ſcripturã tuam; in principio fecit deus cœlum & terram: terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum, neque commemorantem quo die feceris hæc. Sic interim ſentio, propter il- *Geneſ. 1.* lud cœlum cœli, cœlum intellectuale, vbi eſt intellectus *1. Cor. 13.* noſſe ſimul: non ex parte, non in ænigmate, non per ſpeculum, ſed ex toto in manifeſtatione facie ad faciem: non modo hoc, modo illud, ſed quod dictum eſt, noſſe ſimul ſine vlla viciſsitudine temporum: & propter inuiſibilem atque incompoſitam terram ſine vlla viciſsitudine temporum, quæ ſolet habere modo hoc, & modo illud, quia vbi nulla ſpecies, nuſquam eſt hoc aut illud. Propter duo hæc primitus formatum & penitus informe, illud cœlum, ſed cœlum cœli, hoc vero terram, ſed D terram inuiſibilem & incompoſitam, propter duo hæc interim ſentio ſine commemoratione dierum dicere ſcripturam tuam, In principio fecit deus cœlum & terram. Statim quippe ſubiecit quam terram dixerit, Et quòd ſecundo die commemoratur factum firmamentum, & vocatum cœlum, inſinuat de quo cœlo prius ſine diebus ſermo locutus ſit.

Scripturæ profunditas. Cap. 14.

MIra profunditas eloquiorum tuorum, quorũ ecce ante nos ſuperficies blandiens paruulis. Sed mira profunditas deus meus, mira profunditas. Horror eſt intendere in eam, horror honoris, & tremor amoris. Odi hoſtes eius vehementer. O ſi occidas eos de gladio bis acuto, & non ſint hoſtes eius. Sic enim amo eos occidi ſibi, vt viuant tibi. Ecce autem alij non reprehenſores ſed laudatores libri Geneſeos, non (inquiunt) hoc voluit in his verbis intelligi ſpiritus dei, qui per Moyſem famulum eius iſta conſcripſit: non hoc voluit intelligi quod tu dicis, ſed aliud quod nos dicimus. Quibus ego te arbitro deus omnium noſtrorum ita reſpondeo. E

Quantum interſit inter conditorem & condita. Cap. 15.

NVm dicetis falſa eſſe, quæ mihi veritas voce forti in aurem interiorem dicit de vera æternitate creatoris, quòd nequaquam eius ſubſtantia per tempora varietur, nec eius voluntas extra eius ſubſtantiam ſit? Vnde non eo modo velle hoc, modo velle illud, ſed ſemel & ſimul & ſemper velle omnia quæ vult, non iterum & iterum, neque nunc iſta nunc illa, nec velle poſtea quod nolebat, aut nolle quod prius volebat: quia talis voluntas mutabilis eſt, & omne mutabile æternum non eſt: deus autem noſter æternus eſt. Item quod mihi dicitur in aurem interiorem, expectatio rerum venturarum fit contuitus cum venerint, idémque contuitus fit memoria, cum præterierint: omnis porrò intentio quæ ita variatur mutabilis eſt, & omne mutabile ęternum non eſt, deus autem noſter æternus eſt. Hæc colligo atque coniungo, & inuenio deum meum, deum æternum, non aliqua noua voluntate condidiſſe creaturam, nec ſcientiam eius tranſitorium aliquid pati. Quid ergo dicetis contradictores? An falſa ſunt iſta? Non, inquiunt. Quid illud? Nunquid falſum eſt omnem naturam formatam materiámve formabilem non eſſe niſi ab illo qui ſumme bonus eſt, quia ſumme eſt? Neque hoc negamus, inquiunt. Quid igitur? An illud negatis, ſublimem quan- F dam eſſe creaturam tam caſto amore cohærentem deo vero & vere æterno, vt quanuis ei coæterna non ſit, in nullam tamen temporũ varietatẽ & viciſsitudinem ab illo ſe reſoluat ac defluat, ſed in eius ſolius veraciſsima contemplatione requieſcat. Quotiã tu deus diligẽti te quantũ præcipis, oſtendis ei te & ſufficis ei, & ideo non declinat à te nec ad ſe. Hæc eſt domus dei non terrena, neque vlla cœleſti mole corporea, ſed ſpiritalis & particeps æternitatis tuæ, quia ſine labe in æternum. Statuiſti *Pſal. 148.* enim eam in ſeculum & in ſeculum ſeculi, præceptum poſuiſti & nõ præteribit. Nec tamen tibi deo coæterna, quotiã non ſine initio, facta eſt enim. Nam etſi non in- *Eccleſ. 1.* uenimus tempus ante illã, prior quippe omnium creata *2. ſen. diſt. 2.* eſt ſapientia, nec vtique illa ſapiẽtia tibi deus noſter patri ſuo planè coæterna & coæqualis, & per quam creata ſunt omnia, & in quo principio feciſti cœlum & terrã, ſed profecto ſapiẽtia quæ creata eſt, intellectualis natura ſcilicet, quæ contemplatione luminis lumen eſt: dicitur enim & ipſa, quanuis creata, ſapientia. Sed quantum intereſt inter lumen quod illuminat & quod illuminatur, tantũ inter ſapientiã quæ creat, & iſtam quæ creata

G eſt: ſicut inter iuſtitiam iuſtificantem, & iuſtitiam quæ
iuſtificatione facta eſt. Nam & nos dicti ſumus iuſtitia
2.Cor.5. tua. Ait enim quidã ſeruus tuus, Vt nos ſim⁹ iuſtitia dei
in ipſo. Ergo quia prior omnium creata eſt quædam ſa-
Eccleſ.1. pientia quæ creata eſt mens rationalis & intellectualis
Galat.4. caſtæ ciuitatis tuæ matris noſtræ quæ ſurſum eſt & libe-
ra eſt & æterna in cœlis: quibus cœlis niſi qui te laudant
Pſal.103. cœli cœlorũ? quia hoc eſt, & cœlũ cœli domino: etſi non
inuenimus tempus ante illã, quia & creaturã temporis
antecedit, quæ prior omniũ creatura eſt, ante illã tamen
eſt ipſius creatoris æternitas, à quo facta ſumpſit exor-
dium, quamuis non temporis, quia nondũ erat tempus,
ipſius tamen cõditionis ſuæ. Vnde ita eſt abs te deo no-
ſtro, vt aliud ſit planè quàm tu, & non idipſum. Quoniã
& ſi nõ ſolum ante illã, ſed nec in illa inuenimus tẽpus,
quia eſt idonea faciem tuam ſemper videre, nec vſpiam
deflectitur ab ea, quo fit vt nulla mutatione varietur: in-
eſt ei tamen ipſa mutabilitas vnde tenebreſceret, & fri-
geſceret, niſi amore grãdi tibi cohærens tanquã ſemper
meridies luceret & ferueret ex te. O domus luminoſa
Pſal.25. & ſpecioſa, dilexi decorem tuum, & locum habitationis
H gloriæ domini mei fabricatoris & poſſeſſoris tui. Tibi
ſuſpiret peregrinatio mea, & dico ei qui fecit te, vt poſ-
Pſal.118. ſideat & me in te, quia fecit & me. Erraui ſicut ouis per-
Luc.15. dita, ſed in humeris paſtoris mei, ſtructoris tui, ſpero me
reportari tibi. Quid dicitis mihi quos alloquebar con-
tradictores, qui tamen & Moyſem pium famulum dei,
& libros eius oracula ſancti ſpiritus creditis? Eſt ne iſta
domus dei, non quidẽ deo coæterna, ſed tamen ſecun-
dum modũ ſuum æterna in cœlis, vbi vices temporum
fruſtra quæritis, quia non inuenietis? Superegreditur
enim omnẽ diſtentionẽ, & omne ſpaciũ ætatis volubi-
Pſal.72. le, cui ſemper inhærere deo bonũ eſt. Eſt, inquiũt. Quid
igitur ex iis quæ clamauit cor meũ ad deum meum, vt
audiret interius vocem laudis eius, quid tandem falſum
eſſe contẽditis? An quia erat informis materies, vbi pro-
pter nullam formã nullus ordo erat? Vbi autem nullus
ordo erat, nulla eſſe viciſsitudo temporum poterat: &
tamen hoc penè nihil, inquantum non omnino nihil
erat, ab illo vtique erat à quo eſt quicquid eſt, quod vt-
cunque aliquid eſt. Hoc quoque, aiunt, non negamus.

Aduerſus eos qui cõtradicunt veritati diuinæ. Cap.16.
CVm his enim volo coram te aliquid colloqui deus
meus, qui hæc omnia quæ intus in mente mea non
tacet veritas tua [vera] eſſe concedunt. Nam qui hæc ne-
gant, latrent quantum volunt & obſtrepant ſibi, perſua-
dere conabor vt quieſcant, & viam præbeant ad ſe ver-
bo tuo. Quod ſi noluerint & repulerint me, obſecro te
Pſal.27. deus meus, ne tu ſileas à me. Tu loquere in corde meo
veraciter: Solus enim ſic loqueris, & dimittam eos foris
ſufflãtes in puluerem, & excitãtes terrã in oculos ſuos, &
intrem in cubile meũ, & cantem tibi amatoria, gemens
inenarrabiles gemitus in peregrinatione mea, & recor-
dans Hieruſalẽ, extento in eam ſurſum corde, Hieruſalẽ
patriã meam, Hieruſalem matrẽ meam, tẽq; ſuper eam
regnatorẽ, illuſtratorem, patrẽ, tutorem, maritũ, caſtas &
fortes delicias, & ſolidum gaudiũ, & omnia bona ineffa-
bilia ſimul omnia, quia vnũ ſummũ & verum bonum: &
non auertar, donec in eius pacẽ matris chariſsimæ, vbi
ſunt primitiæ ſpiritus mei, vnde mihi iſta certa ſunt, col-
ligas totũ quod ſum, à diſperſione & deformitate hac, &
conformes atq; confirmes in æternũ deus meus miſeri-
cordia mea. Cum his autẽ qui cuncta illa quæ vera ſunt,
falſa eſſe non dicunt, honorãtes, & in culmine ſequẽdæ
authoritatis nobiſcum conſtituentes illam per ſanctum
Moyſem editã ſanctam ſcripturã tuam, & tamen nobis
aliquid contradicũt, ita loquor: Tu eſto deus noſter ar- K
biter inter confeſsiones meas & contradictiones eorũ.

DIcunt enim, quamuis vera ſint hæc, non ea tamen
duo Moyſes intuebatur, cum ſpiritu reuelante di- *Quid cœlis*
ceret: In principio fecit deus cœlum & terram. Non *& terræ*
cœli nomine ſpiritalem vel intellectualem illam creatu- *nominib⁹*
ram, ſemper faciem dei contemplãtem ſignificauit: nec *ſignifica-*
terræ nomine informem materiam. Quid igitur? Quod *tũ. Cap.17.*
nos dicimus (inquiunt) hoc ille vir ſenſit, hoc verbis iſtis *Geneſ.1.*
elocutus eſt. Quid illud eſt? Nomine aiunt cœli & terræ,
totum iſtum viſibilem mundum prius vniuerſaliter &
breuiter ſignificare voluit, vt poſtea digereret dierum
enumeratione, quaſi articulatim vniuerſa quę ſancto ſpi
ritui placuit ſic enunciare. Tales quippe homines erant
rudis ille atque carnalis populus cui loquebatur, vt eis
opera dei nõ niſi ſola viſibilia commẽdanda indicaret.† *† iudicaret*
Terram vero inuiſibilem & incompoſitam tenebro-
ſamq; abyſſum, vnde conſequenter oſtenditur per illos
dies facta atque diſpoſita eſſe cuncta iſta viſibilia, quæ
nota ſunt omnibus, non incongruenter informem iſtã
materiem intelligendam eſſe conſentiunt. Quid ſi dicat
alius, eandem informitatẽ confuſionemq; materiæ, cœ- L
li & terræ nomine prius inſinuatã, quòd ex ea mundus
iſte viſibilis cũ omnibus naturis, quæ in eo manifeſtiſsi-
me apparent, qui cœli & terræ nomine ſæpe appellari
ſolet, conditus atque perfectus eſt? Quid ſi dicat & alius,
cœlum & terram quidem inuiſibilem viſibilemq; natu-
ram non indecenter appellatam, ac per hoc vniuerſam
creaturam quam fecit in ſapientia, id eſt, in principio
deus huiuſcemodi duobus vocabulis eſſe comprehen-
ſam: veruntamen quia non de ipſa ſubſtantia dei, ſed ex
nihilo cuncta facta ſunt, quia non ſunt idipſum quod
deus, & ineſt quædã mutabilitas omnibus, ſiue maneãt,
ſicut æterna domus dei: ſiue mutentur, ſiue anima ho-
minis & corpus: communem omnium rerum inuiſibi-
lium viſibiliumq; materiem adhuc informem, ſed certe
formabilem, vnde fieret cœlum & terra, id eſt, inuiſibilis
atque viſibilis iam vtraque formata creatura, his nomi-
nibus enunciata, quibus appellaretur terra inuiſibilis &
incompoſita, & tenebræ ſuper abyſſum: ea diſtinctione,
vt terra inuiſibilis & incompoſita intelligatur materies
corporalis ante qualitatem formæ. Tenebræ autẽ ſuper
abyſſum, ſpiritalis materies ante cohibitionẽ quaſi fluẽ-
tis immoderationis, & ante illuminationem ſapientiæ?
Eſt adhuc quod dicat ſi quis alius velit, non ſcilicet iam
perfectas atque formatas inuiſibiles viſibileſq; naturas
cœli & terræ nomine ſignificari, cum legitur: In princi- M
pio fecit deus cœlum & terram, ſed ipſam adhuc infor- *Geneſ.1.*
mem inchoationem rerũ formabilem creabilemq; ma-
teriam his nominibus appellatam, quòd in ea iam eſſent
iſta confuſa, nondum qualitatibus formiſque diſtincta,
quæ nunc iam digeſta ſuis ordinibus, vocantur cœlum
& terra: illa ſpiritalis, hæc corporalis creatura.

QVibus omnibus auditis & conſyderatis, nolo ver- *2.Tim.2.*
bis contendere: Ad nihil enim vtile eſt niſi ad *Quis error*
ſubuerſionem audientium. Ad ædificationem autem *innoxius*
bona eſt lex, ſiquis ea legitime vtatur, quia finis eius eſt *in ſcriptu-*
charitas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non *ris. Cap.18.*
ficta. Et nouit magiſter noſter in quibus duobus pręce- *1.Tim.1.*
ptis totam legem prophetáſque ſuſpenderit. Quæ mihi *Matt.22.*
ardenter confitenti, deus meus lumen oculorum meo-
rum in occulto, quid mihi obeſt, cũ diuerſa in his ver-
bis intelligi poſsint, quæ tamẽ vera ſint: quid inquã mi-
hi obeſt, ſi aliud ego ſenſero quàm ſenſit alius eũ ſenſiſſe
qui ſcripſit? Omnes quidem qui legimus, nitimur hoc
indagare

A indagare atque comprehendere quod voluit ille quem
legimus. Et cum eum veridicũ credimus, nihil quod fal-
ſum eſſe vel nouimus vel putamus, audemus eum exiſti-
mare dixiſſe. Dum ergo quiſque conatur id ſentire in
ſcripturis ſanctis, quod in eis ſenſit ille qui ſcripſit: quid
mali eſt ſi hoc ſentiat, quod tu lux omniũ veridicarum
mentium oſtẽdis verum eſſe: etiam ſi hoc non ſenſit ille
quem legit, cum & ille verum nec tamen hoc ſenſerit?

Que liquido vera. Cap. 19. VErum eſt enim domine, feciſſe te cœlum & terram:
& verum eſt principium eſſe ſapiẽtiam tuam, in qua
feciſti omnia. Item verum eſt, quòd mũdus iſte viſibilis
Geneſ. 1. habet magnas partes ſuas cœlum & terram breui com-
Pſal. 103. plexione factarum omnium conditarumq; naturarum.
Et verum eſt, quòd omne mutabile inſinuat notitiæ no-
ſtræ quandam informitatem qua formam capit, vel qua
mutatur & vertitur. Verum eſt, nulla tempora perpeti,
quod ita cohæret formæ incommutabili, vt quanuis ſit
mutabile, non mutetur. Verum eſt, informitatem quæ
prope nihil eſt, vices temporũ habere non poſſe. Verum
eſt, quod vnde fit aliquid, poteſt quodam genere locu-
tionis, habere iam nomen eius rei quæ inde fit, vnde po-
B tuit vocari cœlum & terra quælibet informitas vnde fa-
ctum eſt cœlum & terra. Verum eſt, omnium formato-
rum nihil eſſe informi vicinius, quàm terrã & abyſſum.
Verum eſt, quòd non ſolum creatum atque formatum,
ſed etiam quicquid creabile atque formabile eſt, tu fe-
ciſti, ex quo ſunt omnia. Verum eſt, omne quod ex in-
formi formatur, prius eſſe informe, deinde formatum.

In principio creauit &c. varie intellectũ. Cap. 20. Geneſ. 1. EX his omnibus veris, de quibus non dubitant quo-
rũ interiori oculo talia videre donaſti, & qui Moy-
ſem famulum tuum in ſpiritu veritatis locutũ eſſe im-
mobiliter credunt. Ex his ergo omnibus aliud ſibi tollit
qui dicit: In principio fecit deus cœlum & terram, id
eſt, in verbo ſuo ſibi coæterno fecit deus intelligibilem
atque ſenſibilem, vel ſpiritalem corporalẽmque crea-
turam. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cœlum
& terram, id eſt, in verbo ſuo ſibi coæterno, fecit deus v-
niuerſam iſtam molem corporei mũdi huius, cum om-
nibus quas continet manifeſtis notíſque naturis. Aliud
qui dicit: In principio fecit deus cœlum & terram, id eſt,
in verbo ſuo ſibi coæterno, fecit deus informem mate-
riam creaturæ ſpiritalis & corporalis. Aliud qui dicit:
In principio fecit deus cœlum & terram, id eſt, in ver-
C bo ſuo ſibi coæterno, fecit deus informẽ materiã crea-
turę corporalis: vbi cõfuſum adhuc erat cœlum & terra,
quæ nunc iam diſtincta atque formata in iſtius mundi
mole ſentimus. Aliud qui dicit: In principio fecit deus
cœlum & terram, id eſt, in ipſo exordio faciendi atque
operandi fecit deus informem materiã confuſe haben-
tem cœlum & terram, vnde formata nunc eminent &
apparent cum omnibus quæ in eis ſunt.

Terra erat inanis: varie intellectum. Cap. 21. ITem quod attinet ad intellectum verborum ſequen-
tium, ex illis omnibus veris, aliud ſibi tollit qui dicit:
Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ
erant ſuper abyſſum: id eſt, incorporale illud quod fecit
deus, adhuc materies erat corporearum rerum informis
Geneſ. 1. ſine ordine, ſine luce. Aliud qui dicit: Terra autem erat
inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſ-
ſum, id eſt, hoc totum quod cœlum & terra appellatum
eſt, adhuc informis & tenebroſa materies erat, vnde fie-
ret cœlum corporeum & terra corporea cum omnibus
Geneſ. 1. quæ in eis ſunt corporeis ſenſibus nota. Aliud qui dicit:
Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ
erant ſuper abyſſum, id eſt, hoc totum quod cœlum &
terra appellatum eſt, adhuc informis & tenebroſa ma-
teries erat, vnde fieret cœlum intelligibile, quod alibi di- D
citur cœlum cœli: & terra ſcilicet omnis natura corpo- *Pſal. 113.*
rea, ſub quo nomine intelligatur etiam hoc cœlum cor-
poreum, id eſt, vnde fieret omnis inuiſibilis viſibiliſque
creatura. Aliud qui dicit: Terra autem erat inuiſibilis &
incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum, non illam
informitatẽ nomine cœli & terræ ſcriptura appellauit,
ſed iam erat (inquit) ipſa informitas quam terrã inuiſi-
bilem & incompoſitam tenebroſamq; abyſſum nomi-
nauit, de qua cœlũ & terram deũ feciſſe prædixerat, ſpi-
ritalem ſcilicet, corporalemq; creaturã. Aliud qui dicit:
Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ
erant ſuper abyſſum: id eſt, informitas quędã iam mate-
ries erat, vnde cœlum & terram deum feciſſe ſcriptura
prædixit, totã ſcilicet corpoream mũdi molem, in duas
maximas partes ſuperiorem atq; inferiorem diſtributã,
cum omnibus quæ in eis ſunt vſitatis notiſq; creaturis.

CVm enim duabus iſtis extremis ſententiis reſiſtere *Et aqua*
quiſquam ita tentauerit: Si non vultis informita- *nomine*
tem materiæ cœli & terræ nomine appellatam videri, *cœli ac ter*
erat ergo aliquid quod non fecerat deus, vnde cœlum *ræ ſignifi-*
& terram faceret: neque enim ſcriptura narrauit quòd *cantur.*
iſtam materiem deus fecerit, niſi vt intelligamus eam *Cap. 22.*
cœli & terræ, aut ſolius terræ vocabulo ſignificatã, cum *Geneſ. 1.*
diceretur: In principio fecit deus cœlum & terram: & id E
quod ſequitur, Terra autem erat inuiſibilis & incom-
poſita: quãuis informem materiam ſic placuerit appel-
lare, non tamen intelligamus niſi eam quam fecit deus
in eo quod ſcriptum eſt: Fecit deus cœlum & terram.
Reſpondebunt aſſertores duarum iſtarum ſententia-
rum, quas extremas poſuimus, aut illius aut illius, cum
hæc audierint & dicent: Informem quidem iſtam ma-
teriam non negamus à deo factã, à quo ſunt omnia bo-
na valde: quia ſicut dicimus amplius bonum eſſe quod
creatum atque formatum eſt, ita fatemur minus bonũ
eſſe quod factum eſt creabile atque formabile, ſed ta-
men bonum. Non autem commemoraſſe ſcripturam,
quòd hanc informitatem fecerit deus, ſicut alia multa
non commemorauit, ſicut cherubin & ſeraphin, & quæ
Apoſtolus diſtincte ait: ſedes, dominationes, principa- *Eſa. 37. & 6.*
tus, poteſtates, quæ tamen omnia deum feciſſe manife-
ſtum eſt. Aut ſi in eo quod dictum eſt: Fecit cœlũ & ter- *Coloſſ. 1.*
ram, comprehenſa ſunt omnia: quid de aquis dicimus, F
ſuper quas ferebatur ſpiritus dei? Si enim terra nomina-
ta ſimul intelligũtur, quo modo iam terræ nomine ma-
teries informis accipitur, quando tam ſpecioſas aquas
videmus? Aut ſi ita accipitur, cur ex eadem informita-
te ſcriptum eſt factum firmamentum & vocatum cœ-
lum, neque ſcriptum eſt factas eſſe aquas? Non enim ad-
huc informes ſunt & inuiſæ, quas ita decora ſpecie flue-
re cernimus. Aut ſi tunc acceperunt iſtam ſpeciem cum
dixit deus: Congregetur aqua quæ eſt ſub firmamento, *Geneſ. 1.*
vt congregatio ſit ipſa formatio, quid reſpondebitur de
aquis quæ ſuper firmamentum ſunt: quia neque infor-
mes tam honorabilem ſedem accipere meruiſſent: nec
ſcriptum eſt, qua voce formatæ ſint? Vnde ſi aliquid Ge-
neſis tacuit deum feciſſe, quod tamen deum feciſſe, nec
ſana fides, nec certus ambigit intellectus, nec ideo vlla
ſobria doctrina dicere audebit iſtas aquas coæternas
deo: quia in libro Geneſeos commemoratás quidem
audiuimus, vbi autem factæ ſint, non inuenimus. Cur
non informem quoque illam materiem, quam ſcriptu-
ra hæc terram inuiſibilem & incompoſitam, tenebro-
ſamq; abyſſum appellat, docente veritate intelligamus
ex deo factam eſſe de nihilo, ideoque illi non eſſe coæ-

G ternam, quamuis vbi facta ſit, omiſerit enunciare iſta narratio?

A ſenſu ſcripturæ aberrare leuius eſt quàm ſcripturam dicere falſam. Cap. 23.

HIs ergo auditis atque perſpectis, pro captu infirmitatis meę quam tibi confiteor ſcienti deo meo, duo video diſſenſionum genera oboriri poſſe, cum aliquid à nunciis veracibus per ſigna enunciatur: Vnum ſi de veritate rerum, alterum ſi de ipſius qui annunciat voluntate diſſenſio eſt. Aliter enim quærimus de creaturæ conditione quid verum ſit, aliter autem quid in his verbis Moyſes egregius domeſticus fidei tuæ, intelligere lectorem auditoremque voluerit. In illo primo genere diſcedant à me omnes qui ea quæ falſa ſunt, ſe ſcire arbitrantur. In hoc item altero diſcedant à me omnes qui ea quæ falſa ſunt Moyſem dixiſſe arbitrantur. Coniungar autem illis domine in te, & delecter cum eis in te, qui veritate tua paſcuntur in latitudine charitatis, & accedamus ſimul ad verba libri tui, & quæramus in eis voluntatem tuam per voluntatem famuli tui, cuius calamo diſpenſaſti ea.

Verax ſcriptura etiā ſi non intelligatur. Ca. 24.

SEd quis noſtrum ſic inueniet eam inter tam multa verba quæ in illis verbis aliter atque aliter intellectis occurrunt quærentibus, vt tam fidenter dicat hoc ſenſiſſe Moyſem, atque hoc in illa narratione voluiſſe intelligi, quàm fideliter dicit hoc verũ eſſe, ſiue ille hoc ſen-
H ſerit ſiue aliud? Ecce enim deus meus, ego ſeruus tuus, qui voui tibi ſacrificium cõfeſsionis in his literis & oro vt ex miſericordia tua reddam tibi vota mea. Ecce ego quàm fidenter dico in tuo verbo incommutabili omnia te feciſſe, inuiſibilia & viſibilia. Nunquid tam fidenter dico non aliud quàm hoc attendiſſe Moyſem cum ſcriberet: In principio fecit deus cœlum & terram? Quia non ſicut in tua veritate hoc certum video, ita in eius mente video id eum cogitaſſe cum hæc ſcriberet. Potuit enim cogitare in ipſo faciendi exordiô, cum diceret: In principio, potuit cœlum & terram hoc loco nullam iam formatam perfectam naturam, ſiue ſpiritalem ſiue corporalem, ſed vtranque inchoatam & adhuc informem velle intelligi. Video quippe vere potuiſſe dici quicquid horum diceretur, ſed quid horum in his verbis ille cogitauerit, non ita video: quãuis ſiue aliquid horum, ſiue aliquid aliud quod à me commemoratum non eſt, tantus vir ille mente conſpexerit, cum hæc verba promeret, verum eum vidiſſe aptéque id enunciaſſe
I non dubitem. Nemo mihi iam moleſtus ſit dicendo mihi, non hoc ſenſit Moyſes quod tu dicis: ſed hoc ſenſit quod ego dico. Si enim mihi diceret, vnde ſcis hoc ſenſiſſe Moyſem, quod de his verbis eius eloqueris, ęquo animo ferre deberem, & reſponderem fortaſſe quæ ſuperius reſpondi, vel aliquanto vberius ſi eſſet durior.

Obſcuritas Geneſeos. Ca. 25.

NVnc vero dicit: Non hoc ille ſenſit quod tu dicis, ſed quod ego dico, neque tamen negat quod vterque noſtrum dicit, vtrunque verum eſſe. O vita pauperum deus meus, in cuius ſinu non eſt contradictio, plue mihi mitigationes in cor, vt patienter tales feram qui non mihi hoc dicũt quia diuini ſunt, & in corde famuli tui viderunt quod dicunt, ſed quia ſuperbi ſunt, nec nouerunt Moyſi ſententiã, ſed amant ſuam, non quia vera eſt, ſed quia ſua eſt. Alioquin & aliã veram pariter amarent, ſicut & ego amo quod dicunt, quando verum dicunt, non quia ipſorum eſt: ſed quia verum eſt, & ideo iam nec ipſorum eſt, quia verum eſt. Si autẽ ideo amãt illud quia verũ eſt, iam & ipſorum eſt & meum eſt: quoniam in commune omnium eſt veritatis amatorum. Illud autem quod contendunt non hoc ſenſiſſe Moyſem quod ego dico, ſed quod ipſi dicũt, nolo, non amo: quia & ſi ita eſt, tamen iſta temeritas, non ſcientiæ ſed auda- K
ciæ eſt, nec viſus ſed typhus eam peperit. Ideoque domine tremenda ſunt iudicia tua, quoniam veritas tua nec mea eſt nec illius aut illius, ſed omnium noſtrum quos ad eius communionem publice vocas, terribiliter admonẽs nos, vt nolimus eam habere priuatam, ne priuemur ea. Nam quiſquis id quod tu omnibus ad fruendum proponis, ſibi proprie vendicat, & ſuum vult eſſe quod omnium eſt, à communi propellitur ad ſua, hoc eſt, à veritate ad mendacium. Qui enim loquitur mendacium, de ſuo loquitur. *Ioan. 8.* Attende iudex optime deus, ipſa veritas attende quid dicam contradictori huic, attende, coram te enim dico & coram fratribus meis, qui legitime vtuntur lege vſque ad finem charitatis, attende *1. Tim. 1.* & vide quid ei dicam ſi placet tibi. Hanc enim vocem huic refero fraternam & pacificam. Si ambo videmus verum eſſe quod dicis, & ambo videmus verũ eſſe quod dico, vbi quæſo id videmus: Nec ego vtique in te nec tu in me, ſed ambo in ipſa quæ ſupra mentes noſtras eſt incommutabili veritate. Cum ergo de ipſa domini dei noſtri luce non contendamus, cur de proximi cogitatione contendimus, quam ſic videre non poſſumus vt videtur incommutabilis veritas, quãdo ſi ipſe Moyſes apparuiſ- L
ſet nobis atque dixiſſet: hoc cogitaui, nec ſic eam videremus, ſed crederemus? Non itaque ſupra quàm ſcriptum eſt, vnus pro altero infletur aduerſus alterum. *1. Cor. 4.* Diligamus dominum deum noſtrum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mẽte noſtra, & proximũ noſtrum ſicut noſmetipſos. *Deut. 7. Matt. 22.* Propter quæ duo præcepta charitatis ſenſiſſe Moyſem quicquid in illis libris ſenſit, niſi crediderimus, mendacem faciemus deum, cum de animo conſerui aliter quàm ille docuit opinamur. Iam vide quàm ſtultum ſit in tãta copia veriſsimarum ſententiarum, quæ de illis verbis erui poſſunt, temere affirmare, quam earum Moyſes potiſsimum ſenſerit, & perniciosis contentionibus ipſam offendere charitatem, propter quam dixit omnia cuius dicta conamur exponere.

Scripta Moyſi oĩa quorſum ſpectent.

Qui ſermo deceat ſcripturam. Cap. 26.

ET tamen ego deus meus celſitudo humilitatis meæ, & requies laboris mei, qui audis confeſsiones meas, & dimittis peccata mea, quoniam tu mihi præcipis vt diligam proximum meum ſicut meipſum, non poſſum minus credere de Moyſe fideliſsimo famulo tuo, quàm mihi optarem ac deſyderarẽm abs te dari muneris, ſi tempore illo natus eſſem quo ille, eôque loco me con- M
ſtituiſſes, vt per ſeruitutem cordis ac linguæ meæ, literæ illæ diſpenſarentur, quæ tanto poſt eſſent omnibus gentibus profuturæ, & per vniuerſum orbem tanto authoritatis culmine omnium falſarum ſuperbarúmque doctrinarum verba ſuperaturæ. Vellem quippe ſi tunc ego eſſem Moyſes, ex eadem nanque maſſa omnes venimus, & quid eſt homo niſi quia memor es eius? *Pſal. 8.* Vellem ergo ſi tunc ego eſſem quod ille, & mihi abs te Geneſeos liber ſcribendus adiungeretur, talem mihi eloquendi facultatem dari, & eum texendi ſermonis modum, vt neque illi qui nondum queunt intelligere, quemadmodũ creat deus, tanquam excedentia vires ſuas dicta recuſarent, & illi qui hoc iam poſſunt, in quamlibet veram ſententiam cogitando veniſſent, eam non prætermiſſam in paucis verbis tui famuli reperirent, & ſi alius aliam vidiſſet in luce veritatis, nec ipſa in eiſdem verbis intelligenda deeſſet.

Ex fonte melius hauritur. Cap. 27.

SIcut enim fons in paruo loco vberior eſt, pluribúſque riuis in ampliora ſpacia fluxum miniſtrat, quàm quilibet eorum riuorũ qui per multa locorũ ab eodem fonte deducitur: ita narratio diſpenſatoris tui ſermo-

cinaturis

A cinaturis pluribus profutura, paruo ſermonis modulo ſcatet fluenta liquidæ veritatis, vnde ſibi quiſque verum quod de his rebus poteſt, hic illud, ille illud, per longiores loquelarum anfractus trahat. Alij enim cum hæc vera legunt vel audiunt, cogitant deum quaſi hominem, aut quaſi aliquam molem immenſa præditam poteſtate, nouo quodam & repentino placito, extra ſeipſam tanquã locis diſtantibus feciſſe cœlum & terram, duo magna corpora ſupra & infra, quibus omnia continerentur. Et cum audiunt: Dixit deus fiat illud, & factum eſt illud: cogitant verba cœpta & finita, ſonantia temporibus atque tranſeuntia, poſt quorum tranſitum ſtatim exiſtere quod iuſſum eſt, vt exiſteret: & ſi quid forte aliud hoc modo ex familiaritate carnis opinantur. In quibus adhuc paruulis animalibus dum iſto humillimo genere verborum, tanquam materno ſinu eorum geſtatur infirmitas, ſalubriter ædificatur fides, qua certum habeant & teneant dum feciſſe omnes naturas, quas eorum ſenſus mirabili varietate circunſpicit. Quorum ſi quiſpiam quaſi vilitatem dictorum aſpernatus, extra nutritorias cunas ſuperba imbecillitate ſe B extenderit, heu cadet miſere. Et domine deus miſerere, ne implumem pullum conculcent qui tranſeunt viam, & mitte angelum tuum, qui eum reponat in nido, vt viuat donec volet.

Varie intelligitur à diuerſis ſcriptura. Cap. xxviij.

ALij vero quibus hæc verba non iam nidus, ſed opaca fruteta ſunt, vident in eis latentes fructus & volitant lætantes, & garriunt ſcrutantes, & carpunt eos. Vident enim cum hæc verba legunt vel audiunt, tua deus æterna & ſtabili permanſione cuncta præterita & futura tempora ſuperari, nec tamen quicquam eſſe temporalis creaturæ, quod tu non feceris. Cuius voluntas quia id eſt † quod tu, nullo modo mutata, vel quæ antea non fuiſſet, exorta voluntate feciſti omnia, non de te ſimilitudinem tuam formam omniũ, ſed de nihilo diſſimilitudinem informem, quæ formaretur per ſimilitudinem tuam, recurrens in te vnum pro captu ordinato, quantum cuique rerum in ſuo genere datum eſt: & fierent omnia bona valde, ſiue maneant circa te, ſiue gradatim remotiori diſtantia per tempora & loca pulchras narrationes faciant aut patiantur. Vident hæc & gaudent in luce veritatis tuæ C quantulum hic valent. Et alius eorum intendit in id quod dictum eſt: In principio fecit deus, & reſpicit ſapientiam principium, quia & loquitur ipſa nobis. Alius itidem intendit in eadem verba, & principium intelligit exordium rerum conditarũ: & ſic accipit: In principio fecit, ac ſi diceretur, primo fecit: atque in eis qui intelligunt, In principio, quod in ſapientia feciſti cœlũ & terram: alius eorum ipſum cœlum & terram creabilem materiem cœli & terræ, ſic eſſe credit cognominatam, alius iam formatas diſtinctáſque naturas: alius vnam formatam eandémque ſpiritalem, cœli nomine, aliam informem corporalis materiæ, terræ nomine. Qui autem intelligunt in nominibus cœli & terræ, adhuc informem materiem, de qua formaretur cœlum & terra: nec ipſi vno modo id intelligunt, ſed alius vnde conſummaretur intelligibilis ſenſibiliſq; creatura: alius tantum vnde ſenſibilis moles iſta corporea ſinu grandi continens perſpicuas promptáſque naturas. Nec illi vno modo, qui iam diſpoſitas digeſtáſque creaturas cœlum & terram vocari hoc loco credunt, ſed alius inuiſibilem atque viſibilem: alius ſolam viſibilem in qua luminoſum cœlum ſuſpicimus, & terram caliginoſam, quæque in eis ſunt.

† idem. Geneſ. 1. Ioan. 8.

AT ille qui non aliter accipit, In principio fecit, D quàm ſi diceretur, primo fecit: non habet quomodo veraciter intelligat cœlum & terram, niſi materiam cœli & terræ intelligat, videlicet vniuerſæ, id eſt, intelligibilis corporaliſque creaturæ. Si enim iam formatam velit vniuerſam: recte ab eo quæri poterit, ſi hoc primo fecit deus, quid fecerit deinceps, & poſt vniuerſitatem non inueniet, ac per hoc audiet inuitus, quomodo illud primo, ſi poſtea nihil? Cum vero dicit primo informem, deinde formatam, non eſt abſurdus, ſi modo eſt idoneus diſcernere quid præcedat æternitate, quid tempore, quid electione, quid origine. Aeternitate, ſicut deus omnia: tempore, ſicut flos fructum: electione, ſicut fructus florem: origine, ſicut ſonus cantum. In his quatuor, primum & vltimum quæ commemoraui, difficillime intelliguntur: duo media facillime. Namque rara viſio eſt & nimis ardua conſpicere domine æternitatem tuam incommutabiliter mutabilia facientem, ac per hoc priorem. Quis deinde ſic acuto cernat animo, vt ſine labore magno dignoſcere valeat, quomodo ſit prior ſonus quàm cantus? Ideo quia cantus eſt formatus ſonus, & eſſe vtique aliquid non formatum poteſt: formari autem quod non eſt, non poteſt. Sic eſt E prior materies, quàm id quod ex ea fit. Non ideo prior, quia ipſa efficit, cum potius fiat, nec prior interuallo tẽporis. neque enim priore tempore ſonos edimus informes ſine cantu, & eos poſteriore tempore in formam cantici coaptamus aut fingimus, ſicut ligna quibus arca, vel argentum quo vaſculum fabricatur. Tales quippe materiæ tempore etiam præcedunt formas rerum quæ fiunt ex eis. At in cantu non ita eſt. Cum enim cantatur, auditur ſonus eius. Non prius informiter ſonat, & deinde formatur in cantum. Quod enim primo vtcunque ſonuerit, nec ex eo quicquam reperies quod reſumptum arte componas: & ideo cantus in ſono ſuo vertitur, qui ſonus eius materies eius eſt. Idẽ quippe formatur vt cantus ſit, & ideo ſicut dicebam, prior materies ſonandi quàm forma cantandi, non perficiendi potentia prior. Neque enim ſonus eſt cantandi artifex, ſed cantanti animæ ſubiacet ex corpore, de quo cantum faciat. Nec tempore prior, ſimul enim cum cantu editur. Nec prior electione, non enim potior ſonus quàm can- F tus, quandoquidem cantus eſt non tantum ſonus, verumetiã ſonus ſpecioſus. Sed prior eſt origine, quia non cantus formatur, vt ſonus ſit: ſed ſonus formatur, vt cantus ſit. Hoc exemplo qui poteſt intelligat materiam rerum primo factam & appellatam cœlum & terram: quia inde facta ſunt cœlum & terra: nec tẽpore primo factã, quia formę rerum exerunt tempora, illa autẽ erat informis, iámq; in temporibus ſimul animaduertitur, nec tamen de illa narrari aliquid poteſt, niſi velut tẽpore prior ſit, cum pendatur extremior: quia profecto meliora ſunt formata quàm informia, & præcedunt æternitate creatoris, vt eſſet de nihilo vnde aliquid fieret.

Quot modis dicitur aliquid prius. Cap. xxix.

IN hac diuerſitate ſententiarum verarum concordiam pariat ipſa veritas, & deus noſter miſereatur noſtri, vt legitime lege vtamur, præcepti fine, pura charitate: ac per hoc ſi quis quærit ex me, quid horum Moyſes ille tuus famulus ſenſerit, non ſunt hi ſermones confeſſionum mearum, ſi tibi non confiteor, neſcio: & ſcio tamen illas veras eſſe ſententias, exceptis carnalibus de quibus quantum exiſtimaui locutus ſum. Quos tamen bonæ ſpei paruulos hæc verba libri tui non territant alta humiliter, & pauca copioſe, ſed omnes quos in eis verbis vera cernere ac dicere fateor, diligamus

Scrutandæ ſcripturæ cũ honore ſcriptorũ. Cap. xxx.

G nos inuicem, paritérque diligamus te deum noſtrũ fontem veritatis, ſi non vana, ſed ipſam ſitimus, eundemque famulum tuum ſcripturæ huius diſpenſatorem, ſpiritu tuo plenum ita honoremus, vt hoc eum te reuelãte cum hæc ſcriberet attendiſſe credamus, quod in eis maxime & luce veritatis, & fruge vtilitatis excellit.

Veritas à quocunque dicta recipenda. Cap. xxxj.

ITa cum alius dixerit, hoc ſenſit, quod ego: & alius, imò illud quod ego: religioſius me arbitror dicere, cur non vtrunque potius ſi vtrunque verum eſt? Et ſi quid tertium, & ſi quid quartum, & ſi quid omnino aliud verũ quiſpiam in his verbis videt, cur non illa omnia vidiſſe credatur, per quem vnus deus ſacras literas vera & diuerſa viſuris multorum ſenſibus temperauit? Ego certe, quod intrepidus de corde meo pronuncio, ſi ad culmen authoritatis aliquid ſcriberem, ſic mallem ſcribere, vt quod veri quiſq; de his rebus capere poſſet, mea verba reſonarent, quàm vt vnam veram ſentẽtiam ad hoc apertius ponerem, vt excluderem cæteras, quarum falſitas me non poſſet offendere. Nolo itaque deus meus tam præceps eſſe, vt hoc illum virum de te meruiſſe non credam. Senſit ille omnino in his verbis, at-
H que cogitauit cum ea ſcriberet, quicquid hic veri potuimus inuenire, & quicquid nos non potuimus, aut nondum poſſumus, & tamen in eis inueniri poteſt.

Veritas reuelata. Ca. xxxij.

POſtremo domine qui deus es, & non caro & ſanguis, ſi quid homo minus videt, nunquid & ſpiritum tuum bonum qui deducet me in terram rectam latere potuit quicquid eras in eis verbis tu ipſe reuelaturus legentibus poſteris, etiam ſi ille per quem dicta ſunt, vnã fortaſsis ex multis veris ſententiam cogitauit? Quod ſi ita eſt, ſit igitur illa quam cogitauit cæteris excellentior. Nobis autem domine, aut ipſam demonſtra, aut quam placet alteram veram: vt ſiue nobis hoc quod etiam illi homini tuo, ſiue aliud ex eorundem verborũ occaſione patefacias, tu tamen paſcas (nos), non error illudat. Ecce domine deus meus quàm multa de paucis verbis, quàm multa oro te ſcripſimus? Quæ noſtræ vires, quæ tempora omnibus libris tuis ad iſtum modum ſufficiant? Sine itaque me breuius in eis confiteri tibi, & eligere vnum aliquid quod tu inſpiraueris verũ certum & bonum, etiã ſi multa occurrerint, vbi multa occurrere potuerint, ea fide cõfeſsionis meæ, vt ſi hoc di-
I xero quod ſenſit miniſter tuus, recte atque optime id enim conari me oportet. Quod ſi aſſecutus non fuero, id tamen dicam quod mihi per eius verba veritas tua dicere voluerit, quæ illi quoque dixit quod voluit.

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM LIBER Tertiusdecimus.

Inuocat deum. Cap. I. † tui.

INVOCO te deus meus miſericordia mea qui feciſti me, & oblitum tu † oblitus non es. Inuoco te in animam meam quam præparas ad capiendum te ex deſyderio quod inſpiras ei: nunc inuocantem te ne deſeras, qui priuſquam inuocarem præueniſti, & inſtitiſti crebreſcens multimodis vocibus vt audirẽ de longinquo & conuerterer, & vocantem me inuocarem te. Tu enim domine deleuiſti omnia mala merita mea, ne retribueres manibus meis in quibus à te defeci, & præueniſti omnia bona merita mea, vt retribueres manibus tuis, quibus me feciſti, quia & priuſquam eſſem tu eras. Nec eram cui præſtares vt eſ-
ſem, & tamen ecce ſum ex bonitate tua præueniente K
totum hoc quod me feciſti, & vnde me feciſti. Neque enim eguiſti me, aut ego tale bonum ſum, quod ni adiuueris domine meus & deus meus: non vt tibi ſic ſeruiam quaſi ne fatigeris in agendo, aut ne minor ſit poteſtas tua carens obſequio meo: neque vt ſic te colam quaſi terram, vt ſis incultus ſi non te colam: ſed vt ſeruiam tibi & colam te, vt de te mihi bene ſit, à quo mihi eſt, vt ſim cui bene ſit.

Colimus agrum, & colimus numen.

Ordo creaturarum. Cap. ij.

EX plenitudine quippe bonitatis tuæ creatura tua ſubſiſtit, vt bonum quod tibi nihil prodeſſet, nec de te æquale tibi eſſet: tamen quia ex te fieri potuit non deeſſet. Quid enim te promeruit cœlum & terra quæ feciſti in principio? Dicant quid te promeruerunt ſpiritalis corporaliſque natura, quas feciſti in ſapientia tua, vt inde penderent etiam inchoata & informia quæque in genere ſuo vel ſpiritali, vel corporali, euntia in immoderationem, & in longinquam diſsimilitudinem tuam. Spiritale informe præſtantius, quàm ſi formatum corpus eſſet: corporale autẽ informe præſtantius, quàm ſi omnino nihil eſſet, atque ita penderent in tuo verbo informia, niſi per idem verbum reuocarẽtur ad vnitatem tuam, & formarentur & eſſent ab vno L
te ſummo bono vniuerſa bona valde. Quid te promeruerãt, vt eſſent ſaltem informia, quæ neque hoc eſſent, niſi ex te? Quid te promeruit materies corporalis, vt eſſet ſaltem inuiſibilis & incõpoſita, quia neque hoc eſſet niſi quia feciſti eam: ideoque te quia nõ erat promereri vt eſſet non poterat? Aut quid te promeruit inchoatio creaturæ ſpiritalis, vt ſaltem tenebroſa fluitaret, ſimilis abyſſo, tui diſsimilis, niſi per idem verbum conuerteretur ad idem à quo facta eſt, atq; ab eo illuminata lux fieret, quamuis non æqualiter, tamen conformis formæ æquali tibi? Sicut enim corpori non hoc eſt eſſe quod pulchrum eſſe, alioquin deforme eſſe non poſſet: ita etiam creato ſpiritui non id eſt viuere, quod ſapienter viuere: alioquin incommutabiliter ſaperet. Bonum autem illi eſt hærere tibi ſemper, ne quod adeptus eſt conuerſione, auerſione lumen amittat, & relabatur in vitam tenebroſæ abyſſo ſimilem. Nam & nos qui ſecundum animam creatura ſpiritalis ſumus, auerſi à te noſtro lumine, in ea vita fuimus aliquando tenebræ, & in reliquiis obſcuritatis noſtræ laboramus, donec ſimus iuſti- M
tia tua in vnico tuo ſicut montes dei. Nam iudicia tua fuimus, ſicut abyſſus multa.

Epheſ. 5. Pſal. 35.

Ex dei gratia, omnia. Cap. iij.

QVod autem in primis conditionibus dixiſti, Fiat lux, & facta eſt lux: non incongruenter hoc intelligo in creatura ſpiritali, quia erat iam qualiſcunque vita quam illuminares. Sed ſicut non te promeruerat, vt eſſet talis vita quæ illuminari poſſet, ita nec cum iam eſſet promeruit te vt illuminaretur. Neque enim eius informitas placeret tibi, ſi non lux fieret, non exiſtendo, ſed intuendo illuminantem lucem, eíque cohærendo: vt & quod vtcunque viuit, & quòd beate viuit, non deberet niſi gratiæ tuæ, conuerſa per cõmutatationem meliorem ad id quod neq; in melius, neque in deterius commutari poteſt, quod tu ſolus es, quia ſolus ſimpliciter es, cui non eſt aliud viuere, aliud beate viuere, quia tua beatudo tu es.

Deus non eget rebus conditis. Cap. iiij.

QVid ergo tibi deeſſet ad bonum quod tu tibi es, etiam ſi iſta vel omnino nulla eſſent, vel informia remanerent, quæ non ex indigentia feciſti, ſed ex plenitudine bonitatis tuæ, cohibens atque cõuertens ad formam, non vt tanquam tuum gaudium compleatur ex eis? Perfecto enim tibi diſplicet eorum

A imperfecto, vt ex te perficiantur, & tibi placeant, non autē imperfecto, tanquā & tu eorū perfectione perficiēdus ſis. Spiritus enim tuus bonus ſuperferebatur ſuper aquas, non ferebatur ab eis tanquā in eis requieſceret. In quibus enim requieſcere dicitur ſpiritus tuus bonus, hos in ſe requieſcere facit. Sed ſuperferebatur incorruptibilis & incommutabilis voluntas tua, ipſa in ſe ſibi ſufficiens ſuper eam quā feceras vitam: cui nō eſt hoc viuere quod beate viuere, quia viuit etiam fluitans in obſcuritate ſua: cui reſtat conuerti ad eum à quo facta eſt, & magis magiſque viuere apud fontem vitæ, & in lumine

Pſalm. 35. eius videre lumen, & perfici & illuſtrari, & beari.

Filius principium. Cap. v. ECce apparet mihi in ænigmate trinitas quod es deus meus, quoniam tu pater in principio ſapientiæ noſtræ, quod eſt tua ſapientia de te nata, æqua tibi & coæterna, id eſt, in filio tuo feciſti cœlum & terram. Et multa diximus de cœlo cœli, & de terra inuiſibili & incompoſita, & de abyſſo tenebroſa, ſecundum ſpiritalis informitatis vagabunda deliquia, niſi cōuerteretur ad eum à quo erat qualiſcunque vita, & illuminatione fieret ſpecioſa vita, & eſſet cœlum cœli e-
B ius quod inter aquam & aquam poſtea factum eſt: & tenebam iā patrem in dei nomine qui fecit hæc, & filium in principij nomine in quo fecit hæc, & trinitatem credens deum meum ſicuti credebam, quærebam in eloquiis ſanctis eius, & ecce ſpiritus tuus ſuperferebatur ſuper aquas. Ecce trinitas deus meus, pater & filius & ſpiritus ſanctus, creator vniuerſæ creaturæ.

Spiritus ſu perfuſus aquis. Cap. vj. SEd quæ cauſa fuerat, ô lumen veridicum tibi admoueo cor meum, ne me vana doceat, diſcute tenebras eius, & dic mihi, obſecro te per matrem charitatem, obſecro te dic mihi, quæ cauſa fuerat, vt poſt nominatum cœlum & terram, inuiſibilem & incompoſitā, & tenebras ſuper abyſſum, tum demū ſcriptura tua nominaret ſpiritum tuum? An quia oportebat ſic eum inſinuari vt diceretur ſuperferri, & non poſſet hoc dici, niſi prius illud cōmemoraretur, cui ſuperferri ſpiritus tuus poſſet intelligi? Nec patri enim nec filio ſuperferebatur. Nec ſuperferri recte diceretur, ſi nulli rei ſuperferretur. Prius ergo dicendum erat cui ſuperferretur, & deinde ille quem non oportebat aliter commemorari,
C niſi vt ſuperferri diceretur. [Cur ergo aliter eum inſinuari non oportebat, niſi vt ſuperferri diceretur?]

Effectus ſpiritus. Cap. vij. Roma. 5. Epheſ. 3. IAm hinc ſequatur qui poteſt intellectu Apoſtolum tuum dicentem; quia charitas tua diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum qui datus eſt nobis, & de ſpiritalibus docentem & demonſtrantem ſupereminentem viam charitatis, & flectentem genua pro nobis ad te, vt cognoſcamus ſupereminētem ſcientiā charitatis Chriſti. Ideoque ab initio ſupereminens ſuperferebatur ſuper aquas. Cui dicam? Quomodo dicam de pondere cupiditatis in abruptam abyſſum, & de ſubleuatione charitatis per ſpiritum tuum, qui ſuperferebatur ſuper aquas? Cui dicam? Quomodo dicam? Mergimur & emergimus. Neque enim loca ſunt quibus mergimur & emergimus. Quid ſimilius & quid diſſimilius? Affectus ſunt, amores ſunt, immunditia ſpiritus noſtri defluens inferius amore curarum, & ſanctitas [ſpiritus] tui attollens nos ſuperius amore ſecuritatis, vt

Pſal. 123. ſurſum corda habeamus ad te, vbi ſpiritus tuus ſuperfertur ſuper aquas, & veniamus ad ſupereminentem requiem, cum pertranſierit anima noſtra aquas quæ ſunt ſine ſubſtantia.

Spiritus fouens animas infirmas. Cap. viij. DEfluxit angelus, defluxit anima hominis, & indicauerunt abyſſum vniuerſæ ſpiritales creaturæ in profundo tenebroſo. Niſi dixiſſes ab initio, fiat lux, D & facta eſſet lux, & inhæreret tibi omnis obediens intelligentia cœleſtis ciuitatis tuæ, & requiſceret in ſpiritu tuo, qui ſuperfertur incommutabiliter ſuper omne mutabile. Alioquin & ipſum cœlum cœli tenebroſa abyſſus eſſet in ſe, nunc autem lux eſt in domino. Nam & in ipſa miſera inquietudine defluentium ſpirituum & indicantium tenebras ſuas nudatas veſte luminis tui, ſatis oſtendis quàm magnam creaturam rationalem feceris, cui nullo modo ſufficit ad beatam requiem quicquid te minus eſt, ac per hoc nec ipſa ſibi. Tu enim deus noſter illuminabis tenebras noſtras. Ex te o- *Pſalm. 17.*
riuntur veſtimenta noſtra, & tenebræ noſtræ ſicut meridies erunt. Da mihi te deus meus, redde mihi te, En *Pſalm. 138*
amo, & ſi parum eſt, amem validius. Non poſſum metiri, vt ſciam quantum deſit mihi amoris ad id quod ſatis eſt, vt currat vita mea in amplexus tuos, nec auertatur donec abſcondatur in abſcondito vultus tui. Hoc *Pſal. 30.*
tantum ſcio, quia male mihi eſt præter te, non ſolum extra me, ſed & in meipſo, & omnis mihi copia quæ deus meus non eſt, egeſtas eſt. E

Quur ſolus ſpiritus feratur ſuper aquas. Cap. ix NVnquid aut pater aut filius non ſuperferebatur ſuper aquas? Si tanquam loco ſicut corpus, nec ſpiritus ſanctus. Si autem incommutabilis diuinitatis eminentia ſuper omne mutabile, & pater & filius & ſpiritus ſanctus ſuperferebatur ſuper aquas: Cur ergo tantum de ſpiritu tuo dictum eſt hoc? Cur de illo tantum dictum eſt quaſi locus ibi eſſet, qui non eſt locus, de quo ſolo dictum eſt quod ſit donum tuum, & in dono tuo requieſcimus: ibi te fruimur requies noſtra, locus noſter. Amor illuc attollit nos, & ſpiritus tuus bonus exaltat humilitatem noſtram de portis mortis. In bona voluntate pax nobis eſt. Corpus pondere ſuo nititur ad locum ſuum. Pondus non ad ima tantum eſt: ſed ad locum ſuum. Ignis ſurſum tendit, deorſum lapis. Ponderibus ſuis aguntur, loca ſua petunt. Oleum infra aquam fuſum, ſupra aquam attollitur: aqua ſupra oleum fuſa, infra oleum demergitur: Ponderibus ſuis aguntur, loca ſua petunt. Minus ordinata inquieta ſunt, ordinantur & quieſcunt. Pondus meum amor meus, eo feror quocunque feror. Dono tuo accendimur, & ſurſum ferimur. Inardeſcimus & imus. Aſcendimus aſcen- *Pſal. 83.*
ſiones in corde, & cantamus canticum graduum. Igne F
tuo, igne tuo bono inardeſcimus & imus, quoniam ſurſum imus ad pacem Hieruſalem, quoniam iucundatus *Pſal. 121.*
ſum in his quæ dixerunt mihi, in domum domini ibimus. Ibi nos collocauit voluntas bona, vt nihil velimus aliud quàm permanere illic in æternum.

Ex dono dei omnia. Cap. x. Geneſ. 1. Epheſ. 5. BEata creatura quæ non nouit aliud cum eſſet ipſa aliud, niſi dono tuo quod ſuperfertur ſuper omne mutabile, mox vt facta eſt, attolleretur nullo interuallo temporis in ea vocatione qua dixiſti: Fiat lux, & facta eſt lux. In nobis enim diſtinguitur tempore quo tenebræ fuimus & lux efficimur. In illa vero dictum eſt quid eſſet niſi illuminaretur: & ita dictum eſt quaſi prius fuerit fluxa & tenebroſa: vt appareret cauſa qua dictum eſt, vt aliter eſſet, id eſt, vt ad lumen indeficiens conuerſa lux eſſet. Qui poteſt intelligat, & qui non poteſt, à te petat. Vt quid mihi moleſtus eſt, quaſi ego illuminem vllum hominem venientem in hunc mundum?

Ioan. 1. Symbola trinitatis in homine. Cap. xj. TRinitatem omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, ſi tamen intelligit eam? Rara anima, quæ cum de illa loquitur, ſciat quid loquatur: Et contendunt & dimicant, & nemo ſine pace vidit iſtam viſionem. Vellem vt hæc tria cogitarent homi-

G nes in ſeipſis. Longe aliud ſunt iſta tria quàm illa trini-
Eſſe, noſſe, tas. Sed dico vbi ſe exerceant & probēt,& ſentiāt quàm
velle. longe aliud ſunt. Dico autem hæc tria: eſſe, noſſe, velle.
Sum enim,& noui,& volo: ſum ſciens & volens:& ſcio
eſſe me, & velle vt ſim:& volo eſſe & ſcire. In his igitur
tribus quàm ſit inſeparabilis vita, & vna vita, & vna
mens, & vna eſſentia, quàm denique inſeparabilis di-
ſtinctio, & tamē diſtinctio, videat qui poteſt. Certe co-
ram ſe eſt, attendat in ſe, & videat, & dicat mihi. Sed cū
inuenerit in his aliquid & dixerit, non iam ſe putet in-
ueniſſe illud quod ſupra iſta eſt incōmutabile, quod eſt
incōmutabiliter, & ſic incommutabiliter, & vult incō-
mutabiliter:& vtrum propter tria hæc & ibi trinitas: an
† aut. in ſingulis hæc tria, vt † terna ſingulorū ſint: an vtrorū-
† vtrūque. que † miris modis ſimpliciter & multipliciter infinito
† in ſe ſibi inſenſibili fine † quo eſt,& ſibi notum eſt, & ſibi ſufficit
fine. incommutabiliter idipſum copioſa vnitatis magnitudi-
ne, quis facile cogitauerit? quis vllo modo dixerit? quis
quolibet modo temere pronunciauerit?

Aqua ba- PRocede in confeſsione fides mea, dic domino deo
ptiſmi per tuo: Sancte, ſancte, ſancte, dominus deus meus, in
ſpiritum nomine tuo baptizati ſumus, pater & fili & ſpiritus
efficax. ſancte, in nomine tuo baptizamus, pater & fili & ſpi-
Cap. xij. ritus ſancte: quia & apud nos in Chriſto ſuo fecit deus
H cœlum & terram, ſpiritales & carnales Eccleſiæ ſuæ: &
terra noſtra antequam acciperet formam doctrinæ, in-
uiſibilis erat & incompoſita: & ignorantiæ tenebris
tegebamur, quoniam pro iniquitate erudiſti hominem,
Pſalm. 38. & iudicia tua ſicut † abyſſus multa. Sed quia ſpiritus
† ſunt. tuus ſuperferebatur ſuper aquam, non reliquit miſeriam
Pſal. 35. noſtram miſericordia tua, & dixiſti: Fiat lux. Pœniten-
Mat. 4. tiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum. pœ-
nitentiam agite, fiat lux, & facta eſt lux. Et quoniam
Pſal. 41. conturbata erat ad noſipſos anima noſtra, cōmemorati
ſumus tui domine de terra Iordanis, & de monte æ-
quali tibi, ſed paruo propter nos: & diſplicuerunt no-
bis tenebræ noſtræ, & conuerſi ſumus ad te: & facta eſt
Epheſ. 5. lux. Et ecce fuimus aliquando tenebræ, nunc autem lux
in domino.

Ex ſpū re- ET tamen adhuc per fidem, nondum per ſpeciem.
miſsio pec- Spe enim ſalui facti ſumus. Spes autem quæ vi-
catorum. detur, non eſt ſpes. Adhuc abyſſus abyſſum inuocat,
Cap. xiij. ſed iam non in voce cataractarum tuarum. Adhuc
Roma. 2. & ille qui dicit: Non potui vobis loqui quaſi ſpiritali-
Pſal. 41. bus, ſed quaſi carnalibus, etiam ipſe nondum ſe arbi-
1. Cor. 3. tratur comprehendiſſe: & quæ retro oblitus, in ea quæ
Philip. 3. ante ſunt extenditur, & ingemiſcit grauatus, & ſitit a-
Pſal. 41. nima eius ad deum viuum, quemadmodum ceruus ad
2. Cor. 5. fontes aquarum,& dicit: Quando veniam? habitaculum
ſuum quod de cœlo eſt, ſuperindui cupiens: & inuocat
Rom. 12. inferiorem abyſſum dicens: Nolite conformari huic
ſeculo, ſed reformamini in nouitate mentis veſtræ: &
1. Cor. 14. nolite pueri effici mentibus, ſed malitia paruuli eſtote,
Galat. 3. vt mentibus perfecti ſitis. Et, O ſtulti Galatæ, quis vos
Acto. 2. faſcinauit? Sed iam non in voce ſua: in tua enim qui
miſiſti ſpiritum tuum de excelſis, per eum qui aſcen-
dit in altum, & aperuit cataractas donorum ſuorum,
Pſal. 67. vt fluminis impetus lætificaret ciuitatem tuam. Illi enim
Pſal. 45. ſuſpirat ſponſi amicus, habens iam ſpiritus primitias
Roma. 8. penes eum, ſed adhuc in ſemetipſo ingemiſcens, ado-
ptionem expectans, redemptionem corporis ſui: illi ſu-
ſpirat, membrum eſt enim ſponſæ, [&] illi zelat, amicus
Ioan. 3. eſt enim ſponſi, illi zelat, non ſibi: quia in voce catara-
Pſal. 41. ctarum tuarum, non in voce ſua inuocat alteram abyſ-
2. Cor. 11. ſum, cui zelans, timet ne ſicut ſerpens Euam decepit a-
ſtutia ſua, ſic & eorum ſenſus corrumpantur à caſtita- K
te, quæ eſt in ſponſo noſtro vnico tuo. Quæ eſt illa ſpe-
ciei lux? Cum videbimus eum ſicuti eſt, & tranſierint *1. Ioan. 3.*
lachrymæ, quæ mihi factæ ſunt panis die ac nocte, dum *Pſal. 41.*
dicitur mihi quotidie, vbi eſt deus tuus?

ET ego dico: Deus meus vbi es? Reſpiro in te pau- *Fide & ſpe*
lulum, cum effundo ſuper me animam meam in *corrobora-*
voce exultationis & confeſsionis ſoni feſtiuitatem ce- *mur.*
lebrantis. Et adhuc triſtis eſt, quia relabitur & fit abyſ- *Cap. xiiij.*
ſus vel potius ſentit adhuc ſe eſſe abyſſum. Dicit enim † *Pſal. 41.*
fides mea, quam accendiſti in nocte ante pedes meos: *† ei.*
Quare triſtis es anima mea, & quare conturbas me? *Pſal. 118.*
Spera in domino, Lucerna pedibus tuis verbum eius:
Spera & perſeuera, donec tranſeat nox mater iniquo-
rum, donec tranſeat ira domini, cuius filii & nos fui-
mus aliquando tenebræ, quarū reſidua trahimus in cor- *Epheſ. 5.*
pore propter peccatum mortuo, donec aſpiret dies, & *Rom. 8.*
remoueantur vmbræ. Spera in domino, Mane adſtabo *Canti. 2.*
tibi & contēplabor, ſemper confitebor illi. Mane adſta- *Pſal. 41.*
bo & videbo ſalutare vultus mei, deum meum, qui vi- *Pſal. 5.*
uificauit & mortalia corpora noſtra, propter ſpiritum *Rom. 8.*
qui habitat in nobis: quia ſuper interius noſtrum tene-
broſum & fluidum miſericorditer ſuperferebatur. Vn-
de in hac peregrinatione pignus accepimus, vt iam ſi- L
mus lux, dum adhuc ſpe ſalui facti ſumus, & filij lucis & *Epheſ. 5.*
filij diei, non filij noctis neque tenebrarum, quod tamen *Roma. 8.*
fuimus. Inter quos & nos in iſto adhuc incerto huma- *1. Theſ. 5.*
næ notitiæ, tu ſolus diuidis qui probas corda noſtra, &
vocas lucem diem, & tenebras noctem. Quis enim nos
diſcernit niſi tu? Quid autem habemus quod non acce- *1. Cor. 4.*
pimus à te, ex eadem maſſa vaſa in honorem, ex qua *Roma. 9.*
ſunt & alia facta in contumeliam?

AVt quis niſi tu deus noſter feciſti nobis firma- *Voce fun-*
mentum authoritatis ſuper nos in ſcriptura tua *damenti*
diuina? Cœlum enim plicabitur, vt liber: & nunc ſi- *ſcriptura*
cut pellis extenditur ſuper nos. Sublimioris enim au- *intelligitur.*
thoritatis eſt tua diuina ſcriptura, cum iam obierunt iſta *Cap. xv.*
morte illi mortales, per quos eam diſpenſaſti nobis. Et *Eſaiæ 34.*
tu ſcis domine, tu ſcis quemadmodū pellibus indueris *Apoc. 6.*
homines, cum peccato mortales fierent. Vnde ſicut pel- *Pſal. 103.*
lem extendiſti firmamentum libri tui, concordes vtique *Gene. 3.*
ſermones tuos, quos per mortalium miniſterium ſuper- M
poſuiſti nobis. Namque ipſa eorum morte ſolidamētum
authoritatis in eloquiis tuis per eos editis ſublimiter ex-
tenditur ſuper omnia quæ ſubterſunt. Quod cum hic
viuerent, non ita ſublimiter extentum erat. Nondum ſi- *Pſal. 103.*
cut pellem cœlum extenderas, nondum mortis eorū fa-
mam vſquequaque dilataueras. Videamus domine, do-
mine cœlos opera digitorum tuorum, diſſerens oculis
noſtris nubilum quo ſubtexiſti eos. Ibi eſt teſtimonium *Pſal. 18.*
tuum ſapientiam præſtans paruulis. Perfice deus meus *Pſal. 8.*
laudem tuam ex ore infantium & lactentium. Neque
enim nouimus alios libros, ita deſtruentes ſuperbiam,
ita deſtruentes inimicum & defenſorem, reſiſtentem
reconciliationi tuæ defendendo peccata ſua. Non noui
domine non noui alia tam caſta eloquia, quæ ſic mihi
perſuaderent confeſsionem,& leuirent ceruicem meam
iugo tuo, & inuitarent colere te gratis. Intelligam ea pa-
ter bone, da mihi hæc ſubterpoſito, quia ſubterpoſitis
ſolidaſti ea. Sunt aliæ aquæ, quæ ſuper hoc firmamen-
tum, credo immortales, & à terrena corruptione ſecre-
tæ: Laudent nomen tuum, laudent te ſupercœleſtes po-
puli angelorum tuorum, qui non opus habent ſuſcipe-
re † firmamentum hoc & legendo cognoſcere verbum *† ſuſpicere.*
tuum. Vident enim faciem tuam ſemper, & ibi legunt *Mat. 18.*
ſine

A ſine ſyllabis temporum quid velit æterna voluntas tua.
Legunt, eligunt & diligunt: ſemper legunt, & nunquam
præterit quod legunt. Eligendo enim & diligendo le-
gunt ipſam incõmutabilitatem cõſilij tui. Non claudi-
tur codex eorum nec plicabitur liber eorũ, quia tuipſe
illis hoc es, & es in æternum, quia ſuper hoc firmamen-
tum ordinaſti eos quod firmaſti ſuper infirmitaté infe-
†*al. ſuſpi- riorum populorum, vbi ſuſciperent*† & cognoſcerent
cerent. miſericordiam tuam, temporaliter enunciantem te qui
Pſalm. 35. feciſti tẽpora. In cœlo enim domine miſericordia tua,
& veritas tua vſque ad nubes. Tranſeunt nubes, cœlum
autem manet. Tranſeunt prædicatores verbi tui ex hac
vita in aliam vitam, ſcriptura vero tua vſque in finem
Mat. 14. ſeculi ſuper populos extenditur. Sed & cœlum & terra
tranſibunt, ſermones autem tui non tranſibunt: Quo-
Eſa. 40. niam & pellis plicabitur, & fœnum ſuper quod exten-
debatur, cum claritate ſua præteriet, verbum autẽ tuum
manet in æternum: quod nunc in ænigmate nubium
1. Cor. 13. & per ſpeculum cœli non ſicuti eſt apparet nobis: quia
& nos quamuis filio tuo dilecti ſimus, nondum appa-
†Attẽdit. ruit quod erimus. Accendit † per retia carnis, & blan-
1. Ioan. 3. ditus eſt, & inflammauit, & currimus poſt odoré eius.
Canti. 1. Sed cum apparuerit, ſimiles ei erimus, quoniam vide-
bimus eum ſicuti eſt. Sicuti eſt domine videre no-
B ſtrum, quod nondum eſt, da nobis.

Deus immutabilis. Cap. xvj. NAm ſicut omnino tu es, tu ſcis ſolus qui es incommutabiliter, & ſcis incommutabiliter, & vis incommutabiliter. Et eſſentia tua ſcit & vult incommutabiliter, & ſcientia tua eſt & vult incommutabiliter, & voluntas tua eſt & ſcit incommutabiliter. Nec videtur iuſtum eſſe coram te, vt quemadmodum ſe ſcit lumen incommutabile, ita ſciatur ab illuminato
Pſal. 142. commutabili. Ideoque anima mea ſicut terra ſine aqua tibi: quia ſicut ſe illuminare de ſe non poteſt, ita ſe ſa-
Pſal. 35. tiare de ſe non poteſt. Sic enim apud te fons vitæ, quomodo in lumine tuo videbimus lumen.

Quid arida, quid mare. Cap. xvij. QVis congregauit amaricantes in ſocietatem vnam? Idem nanque illis finis eſt temporalis & terrenæ fœlicitatis, propter quam faciunt omnia quanuis innumerabili varietate curarum fluctuent. Quis domine, niſi tu qui dixiſti, vt congregarentur aquæ in congregationem vnam, & appareret arida ſitiens
Geneſ. 1. tibi? Quoniam tuum eſt & mare, & tu feciſti illud,
Pſalm. 94. & aridam terram manus tuæ formauerunt: Neque
C enim amaritudo voluntatum, ſed congregatio aquarum vocatur mare. Tu enim coërces etiam malas cupiditates animarum, & figis limites quouſque progredi ſinantur, atque vt in ſe comminuantur fluctus ea-
Iob. 38. rum, atque ita facis mare ordine imperij tui ſuper omnia. At animas ſitientes tibi, & apparentes tibi alio fine diſtinctas à ſocietate maris, occulto & dulci fonte irrigas, vt & terra det fructum ſuum, & te iubente domino deo ſuo germinet anima noſtra opera miſericordiæ, ſecundum genus diligens proximum in ſubſidiis neceſſitatum carnalium, habens in ſe ſemen ſecundum ſimilitudinem: quoniam ex noſtra infirmitate compatimur ad ſubueniendum indigentibus, ſimiliter opitulantes quemadmodũ nobis vellemus opem ferri, ſi eodem modo indigeremus, non tantum in facilibus, tanquam in herba ſeminali, ſed etiam in protectione adiutorij forti robore, ſicut lignum fructiferum, id eſt, beneficium ad eripiendum eum, qui iniuriam patitur, de manu potentis, & præbendo protectionis vmbraculum valido robore iuſti iudicij.

ITa domine, ita oro te, oriatur ſicuti facis, ſicuti das D
hilaritatem & facultatem, oriatur de terra veritas, Orat vt oriatur de terra veritas, & iuſtitia de cœlo reſpiciat.
& iuſtitia de cœlo reſpiciat, & fiant in firmamento
luminaria. Frangamus eſurienti panem noſtrum, & egenum ſine tecto inducamus in domũ noſtram. Nudum veſtiamus, & domeſticos ſeminis noſtri non deſpiciamus: Quibus in terra natis fructibus, vide quia bonum eſt: & erumpat tẽporanea lux noſtra, & de iſta inferiori
fruge actionis in delicias cõtemplationis verbũ vitæ ſu- Cap. xviij.
perius obtinentes, appareamus ſicut luminaria in mun- 1. Pet. 2.
do cohærentes firmamento ſcripturæ tuæ. Ibi enim nobiſcũ diſputas, vt diuidamus inter intelligibilia & ſenſibilia, tanquam inter diem & noctem, vel inter animas alias intelligibilibus, alias ſenſibilibus deditas: vt iam non tu ſolus in abdito diiudicationis tuæ, ſicut antequam fieret firmamentum diuidas inter lucem & tenebras, ſed etiam ſpiritales tui in eodem firmamento poſiti atque diſtincti, manifeſtata per orbem gratia tua luceant ſuper terram, & diuidant inter diem & noctem, & ſignificent tempora: quia vetera tranſierunt, ecce fa-
cta ſunt noua, & quia propior eſt noſtra ſalus quàm cũ Roma. 13.
credidimus, & quia nox præceſsit, dies autem appropin- E
quauit: & quia benedices coronam anni tui, mittens Pſalm. 64.
operarios in meſſem tuam, in qua ſeminanda alij labo- Matth. 19.
rauerũt, mittens etiam in aliam ſementem, cuius meſsis Ioan. 4.
in fine eſt. Ita das vota optanti, & benedicis annos iuſti: Pſal. 101.
tu autem idem ipſe es, & in annis tuis qui non deficient, horreum præparas annis tranſeuntibus. Aeterno quippe conſilio propriis temporibus bona cœleſtia das ſu-
per terram. Quoniamquidem alij datur per ſpiritũ ſer- 1. Corin. 12.
mo ſapiẽtiæ tanquam luminare maius, propter eos qui Luminare maius.
perſpicuæ veritatis luce delectãtur tanquam in principio diei: alij autẽ ſermo ſcientiæ ſecundũ eundẽ ſpiritũ,
tanquã luminare minus, alij fides, alij donatio curatio- Luminare minus.
num, alij operationes virtutũ, alij prophetia, alij diiudicatio ſpirituum, alij genera linguarum: & hęc omnia tãquam ſtellæ. Omnia enim hæc operatur vnus atq; idem ſpiritus diuidens propria vnicuiq; prout vult, & faciens apparere ſydera in manifeſtatione ad vtilitatem. Sermo autẽ ſcientiæ, qua cõtinentur omnia ſacramenta, quę variantur tẽporibus tanquã luna, & cæteræ notitiæ donorum, quæ deinceps tanquam ſtellæ cõmemoratæ ſunt, quantum differunt ab illo candore ſapiẽtiæ, quo gaudet
prædictus dies tantũ in principio noctis ſunt. His enim F
ſunt neceſſaria, quibus ille prudẽtiſsimus ſeruus tuus nõ
potuit loqui quaſi ſpiritalibus, ſed quaſi carnalibus, ille 1. Corin. 3.
qui ſapiẽtiam loquitur inter perfectos. Animalis autem 1. Corin. 2.
homo tanquã paruulus in Chriſto lactiſq; potator, donec roboretur ad ſolidum cibum, & aciẽ firmet ad ſolis aſpectũ, non habeat deſertam noctẽ ſuam, ſed luce lunæ ſtellarúmq; contentus ſit. Hęc nobiſcum diſputas ſapiẽtiſsime deus noſter in libro tuo firmamento tuo, vt diſcernamus omnia contemplatione mirabili, quamuis adhuc in ſignis, & in temporibus, & in diebus, & in annis.

SEd prius lauamini, mundi eſtote, auferte nequitiam Pectus purgandũ vitiis, quo capax ſit virtutum.
ab animis veſtris, atque à conſpectu oculorum meorum, vt appareat arida. Diſcite bonum facere, iudicate pupillo, & iuſtificate viduam, vt germinet terra herbam pabuli & lignum fructiferum, & venite diſputemus, dicit dominus, vt fiant luminaria in firmamento
cœli, & luceant ſuper terrã. Quærebat diues ille à magi- Cap. xix.
ſtro bono, quid faceret vt vitam æternam conſequere-
tur. Dicat ei magiſter bonus, quem putabat hominem, Mat. 19.
& nihil amplius. Bonus eſt autem, quia deus eſt: dicat ei vt ſi vult venire ad vitam, ſeruet mandata. Separet à ſe

G amaritudinem malitiæ atq; nequitiæ:non occidat, non
mœchetur,non furetur,non falſum teſtimoniũ dicat,vt
appareat arida : & germinet honorẽ patris & matris , &
dilectionem proximi.Fecit,inquit,hæc omnia.Vnde er-
go tantæ ſpinæ, ſi terra fructifera eſt ? Vade extirpa ſyl-
uoſa dumeta auaritiæ , vende quæ poſsides , & implere
frugibus dando pauperibus , & habebis theſaurũ in cœ-
lis,& ſequere dominum,ſi vis eſſe perfectus,eis ſociatus,
inter quos loquitur ſapiẽtiam ille qui nouit quid diſtri-
buat diei & nocti, vt noris & tu, vt fiant & tibi lumina-
ria in firmamento cœli. Quod non fiet, niſi fuerit illic
cor tuum : quod item non fiet , niſi fuerit illic theſau-
Matth. 6. rus tuus , ſicut audiſti à magiſtro bono . Sed contriſta-
ta eſt terra ſterilis , & ſpinæ ſuffocauerunt verbum. Vos
Matth. 13. autem genus electum, infirma mundi qui dimiſiſtis om-
1. Pet. 2. nia vt ſequeremini dominum, ite poſt eum, & confun-
dite fortia: ite poſt eum ſpecioſi pedes , & lucete in fir-
Pſal. 18. mamento,vt cœli enarrent gloriam eius,diuidentes in-
ter lucem perfectorum,ſed nondum ſicut angelorum:&
tenebras paruulorũ,ſed non deſperatorum : * lucete ſu-
** al. deſpe-* per omnem terram , & dies ſole candens , eructet diei
ctorum. verbum ſapientiæ : & nox luna lucens,annunciet nocti
H verbum ſcientiæ . Luna & ſtellæ nocti lucent , ſed nox
non obſcurat eas : quoniam illæ illuminant eam pro
modulo eius. Ecce enim tanquam deo dicente,fiant lu-
Acto. 2. minaria in firmamento cœli , factus eſt ſubito de cœlo
ſonus, quaſi ferretur flatus vehemens , & viſæ ſunt lin-
guæ diuiſæ quaſi ignis , qui & inſedit ſuper vnũquemq;
illorum:& facta ſunt luminaria in firmamẽto cœli, ver-
bum vitæ habentia. Vbique diſcurrite ignes ſancti,ignes
Mat. 5. decori. Vos enim eſtis lumen mundi, nec eſtis ſub mo-
dio.Exaltatus eſt cui adhæſiſtis,& exaltauit vos.Diſcur-
rite & innoteſcite omnibus gentibus.

Creatia ſpiritalis virtutum. *Cap. xx.*
CONcipiat & mare & pariat opera veſtra, & pro-
ducant aquæ reptilia animarum viuarum . Sepa-
rantes enim precioſum à vili, facti eſtis os dei, per
quod diceret:Producant aquæ non animam viuam quã
terra producit , ſed reptilia animarum viuarum , & vo-
latilia volantia ſuper terram . Repſerunt enim ſacra-
menta tua deus per opera ſeruorum ſanctorum tuorũ
inter medios fluctus tentationum ſeculi ad imbuendas
I gentes nomine tuo,in baptiſmo tuo . Et inter hæc facta
ſunt magna mirabilia tanquam cete grandia, & voces
nunciorum tuorum volitantes ſuper terrã iuxta firma-
Pſal. 18. mentum libri tui , præpoſito illo ſibi ad authoritatem,
ſub quo volitarent quocunque irent. Neq; enim ſunt lo
quelæ neq; ſermones , quorũ non audiãtur voces eorũ,
quando in omnem terram exiit ſonus eorum,& in fines
orbis terræ verba eorum : quoniã tu domine benedicẽ-
do multiplicaſti hæc . Nunquid mentior, aut mixtione
miſceo , neq; diſtinguo lucidas cognitiones harum re-
rum in firmamento cœli , & opera corporalia in vndo-
ſo mari,& ſub firmamento cœli: Quarum enim rerũ no-
titiæ ſunt ſolidæ, & terminatæ ſine incrementis genera-
tionum , tanquam lumina ſapientiæ & ſcientiæ earun-
dem rerũ ſunt operationes corporales multæ ac variæ,
& aliud ex alio creſcendo multiplicatur in benedictio-
ne tua deus : qui conſolatus es faſtidia ſenſuum morta-
lium , vt in cognitione animi res vna multis modis per
corporis motiones figuretur atq; dicatur:Aquæ produ-
xerunt hæc , ſed in verbo tuo neceſsitates alienatorũ ab
æternitate veritatis tuæ populorũ produxerunt hæc,ſed
in euangelio tuo,quoniã ipſæ aquæ iſta eiecerũt,quarum
amarus languor fuit cauſa vt in tuo verbo iſta procede-
rent . Et pulchra ſunt omnia faciente te , & ecce tu ine-
narrabiliter pulchrior qui feciſti omnia : à quo ſi non K
eſſet lapſus Adam , non diffunderetur ex vtero eius ſal-
ſugo maris, genus humanũ profunde curioſum,& pro-
celloſe tumidum , & inſtabiliter fluidum : atque ita non
opus eſſet, vt in aquis multis corporaliter & ſenſibiliter
operarentur diſpenſatores tui myſtica facta & dicta.Sic
enim nunc mihi occurrerunt reptilia, & volatilia, qui-
bus imbuti & initiati homines corporalibus ſacramen-
tis ſubditi , non vltra proficerent , niſi ſpiritaliter viue-
ſceret anima gradu alio , & poſt initij verbum in con-
ſummationem reſpiceret .

AC per hoc in verbo tuo non maris profundi- *Allegorica interpretatio animæ*
tas , ſed ab aquarum amaritudine terra diſcreta *& piſcium*
eiicit , non reptilia animarum viuarum & volatilia, *& cæterorum ani-*
ſed animam viuam . Neque enim iam opus habet ba- *mantium.*
ptiſmo quo gentibus opus eſt , ſicut opus habebat cum
aquis tegeretur . Non enim intratur aliter in regnũ cœ-
lorũ ex illo quo inſtituiſti, vt ſic intretur : nec magnalia
quærit mirabilium quibus fiat fides. Neque enim niſi ſi- *Cap. xxj.*
gna & prodigia viderit , non credit , cum iam diſtincta *Ioan. 4.*
ſit terra fidelis ab aquis maris infidelitate amaris, & lin- *1. Cor. 14.*
guæ in ſigno ſunt non fidelibus, ſed infidelibus . Nec i-
ſto igitur genere volatili , quod verbo tuo produxerunt L
aquæ,opus habet terra , quam fundaſti ſuper aquas. Im-
mitte in eam verbum tuum per nuncios tuos. Opera
enim eorum narramus , ſed tu es qui operaris in eis , vt
operentur animam viuam . Terra producit eam , quia
terra cauſa eſt vt hæc agant in ea : ſicut mare fuit cau-
ſa vt agerent reptilia animarum viuarum , & volatilia
ſub firmamento cœli , quibus iam terra non indiget:
quãuis piſcem manducet leuatũ de profundo in ea mẽ- *Lucæ 24.*
ſa quam paraſti in conſpectu credentium . Ideo enim
de profundo leuatus eſt , vt alat aridam & auis marina
progenies, ſed tamen ſuper terram multiplicatur . Pri-
marum enim vocum euangelizantium infidelitas ho-
minum cauſa extitit , ſed & fideles exhortantur , & be-
nedicuntur ab eis multipliciter de die in diem. At vero
anima viua de terra ſumpſit exordium , quia non pro-
deſt iam niſi fidelibus continere ſe ab amore huius ſe-
culi , vt anima eorum tibi viuat, quæ mortua erat in de-
liciis viuens , deliciis domine mortiferis : nam tu puri *1. Tim. 5.*
cordis vitales deliciæ . Operentur ergo iam in terra
miniſtri tui , non ſicut in aquis infidelitatis annunci- M
ando & loquendo per miracula & ſacramenta & vo-
ces myſticas , vbi intenta ſit ignorantia mater admira-
tionis in timore occultorum ſignorum . Talis enim eſt
introitus ad fidem filiis Adam oblitis tui, dum abſcon- *Gene. 3.*
dunt ſe à facie tua, & fiunt abyſſus:ſed operentur etiam
ſicut in arida diſcreta à gurgitibus abyſsi, & ſint forma
fidelibus viuendo coram eis , & excitando ad imitatio-
nem.Sic enim non tantum ad audiendum verbum, ſed
etiam ad faciendum audiunt : Quærite dominum , & *Pſal. 68.*
viuet anima veſtra , vt producat terra animam viuen-
tem . Nolite conformari huic ſeculo , continete vos ab *Rom. 12.*
eo . Euitando viuit anima , quæ appetendo moritur.
Continete vos ab immani feritate ſuperbiæ , ab inerti
voluptate luxuriæ , & à fallaci nomine ſcientiæ , vt ſint
beſtiæ manſuetæ, & pecora edomita, & innoxij ſerpen-
tes . Motus enim animæ ſunt iſti in allegoria , ſed fa-
ſtus elationis , & delectatio libidinis , & venenum cu-
rioſitatis , motus ſunt animæ morituræ : quia non ita
moritur , vt omni motu careat, quoniam diſcedendo à
fonte vitæ , moritur , atque ita ſuſcipitur à prætereunte
ſeculo , & conformatur ei . Verbum autem tuum deus
fons vitæ æternæ eſt, & non præterit : ideóque in verbo
tuo

A tuo cohibetur ille diſceſſus, dum dicitur nobis: Nolite
conformari huic ſeculo, vt producat terra in fonte vitæ
animam viuentem, in verbo tuo per Euangeliſtas tuos
animam continentem, imitando imitatores Chriſti tui.
Hoc eſt enim ſecundum genus, quoniam æmulatio viri
Galat. 4. ab amico eſt. Eſtote, inquit, ſicut ego: quia & ego ſicut
vos. Ita erunt in anima viua beſtiæ bonæ in manſuetu-
Ecclés. 3. dine actionis. Mandaſti enim, dicens: In manſuetudine
opera tua perfice, & ab omni homine diligeris. Et peco-
ra bona neque ſi manducauerint, abundantia: neque ſi
non manducauerint, egentia: & ſerpentes boni, non per-
nicioſi ad nocendum, ſed aſtuti ad cauendum, & tantū
Roma. 1. explorantes temporalem naturam quantum ſufficit, vt
per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciatur æternitas.
Seruiunt enim rationi hæc animalia, cum à progreſſu
mortifero cohibita viuunt & bona ſunt.

Renaſcentia ſpiritus. ECce enim domine deus noſter creator noſter cum
cohibitæ fuerint affectiones ab amore ſeculi, qui-
bus moriebamnr male viuendo, & cœperit eſſe ani-
Cap. xxij. ma viuens bene viuendo, completúmque fuerit, ver-
Roma. 12. bum tuum, quod per Apoſtolum tuum dixiſti: Nolite
B conformari huic ſeculo, conſequitur & aliud quod ad-
iunxiſti ſtatim, & dixiſti: Sed reformamini in nouitate
mentis veſtræ: non iam ſecundum genus tanquam imi-
tantes præcedentem proximum, nec ex hominis me-
lioris authoritate viuentes. Neque enim dixiſti: Fiat ho-
Geneſ. 1. mo ſecundum genus, ſed: Faciamus hominē ad imaginē
& ſimilitudinem noſtram. vt nos probemus quæ ſit vo-
Roma. 12. luntas tua. Ad hoc enim ille diſpenſator tuus generans
1. Cor. 4. per euangelium filios, ne ſemper paruulos haberet, quos
1. Theſ. 2. lacte nutriret, & tanquam nutrix foueret, Reforma-
Rom. 12. mini, inquit, in nouitate mentis veſtræ, ad probandum
quæ ſit voluntas dei, quòd bonum & beneplacitum &
perfectum. Ideóque non dicis: Fiat homo, ſed: faciamus
hominem. Nec dicis ſecundum genus, ſed: ad imaginē
& ſimilitudinem noſtram. Mente quippe renouatus, &
conſpiciēs intellectu veritatem tuam, homine demon-
ſtratore non indiget, vt ſuum genus imitetur: ſed de-
monſtrante te probat ipſe quæ ſit voluntas tua, quod
bonum & beneplacitum & perfectum: & facis eum
iam capacem videre trinitatem vnitatis, & vnitatem
trinitatis. Ideoque pluraliter dicto, Faciamus homi-
C nem: ſingulariter tamen infertur, Et fecit deus homi-
nem. & pluraliter dicto, Ad imaginem noſtram: ſin-
gulariter tamen infertur, Ad imaginem dei. Ita ho-
Coloſſ. 3. mo renouatur in agnitionem dei ſecundum imagi-
1. Cor. 2. nem eius qui creauit eum: & ſpiritalis effectus iudicat
omnia, quæ vtique iudicanda ſunt, ipſe autem à ne-
mine iudicatur.

Chriſtian. de quibus iudicet. QVod autem iudicat omnia hoc eſt, quod habet
poteſtatem piſcium maris, & volatilium cœ-
li, & omnium pecorum & ferarum, & omnis terræ,
Cap. xxiij. & omnium repentium quæ repunt ſuper terram. Hoc
1. Cor. 2. enim agit per mentis intellectum, per quem perci-
Pſal. 48. pit quæ ſunt ſpiritus dei. Alioqui homo in honore
poſitus, non intellexit: comparatus eſt iumentis in-
ſenſatis, & ſimilis factus eſt illis. Ergo in Eccleſia tua
deus noſter, ſecundum gratiam tuam quam dediſti ei,
Epheſ. 2. quoniam tuum ſumus figmentum, creati in operibus
bonis, non ſolum qui ſpiritaliter præſunt, ſed etiam ij
Geneſ. 1. qui ſpiritaliter ſubduntur eis qui præſunt. Maſculum e-
nim & fœminam feciſti hominem, hoc modo in gra-
tia tua ſpiritali, vbi ſecundum ſexnm corporis non eſt
Gala. 3. maſculus & fœmina, quia neque Iudæus, neque Græ-
cus, neque ſeruus, neque liber. Spiritales ergo, ſiue qui
præſunt, ſiue qui obtemperant, ſpiritaliter iudicant: non D
de cognitionibus ſpiritalibus, quæ lucent in firmamen- *1. Cor. 2.*
to. Non enim oportet de tam ſublimi authoritate iu-
dicare, neque de ipſo l[illegible]o tuo etiam ſi quid ibi non lu-
cet, quoniam ſubmittim[illegible] ei noſtrum intellectum, cer-
túmque habemus, etiam quod clauſum eſt aſpectibus
noſtris, recte veracitérque dictum eſſe. Sic enim homo *Coloſ. 3.*
licet iam ſpiritalis & renouatus in agnitionem dei, ſe- *Iaco. 4.*
cundum imaginē eius qui creauit eum, factor tamen le- *1. Cor. 2.*
gis debet eſſe, nō iudex. Neque de illa diſtinctione iudi-
cat ſpiritalium videlicet atq; carnalium hominum, qui
tuis deus noſter oculis noti ſunt, & nullis adhuc nobis
apparuerunt operibus, vt ex fructibus eorum cognoſca- *Mat. 7.*
mus eos: ſed tu domine iam ſcis eos, & diuiſiſti & vo-
caſti in occulto, antequam fieret firmamentum. Neq; de
turbidis huius ſeculi populis tanquā ſpiritalis homo di-
iudicat. Quid enim ei de iis quæ † foris ſunt iudicare, *† qui.*
ignoranti quis inde venturus ſit in dulcedinem gratiæ *1. Cor. 5.*
tuæ, & quis in perpetua impietatis amaritudine reman-
ſurus? Ideoq; homo quem feciſti ad imaginem tuā, non
accepit poteſtatem luminarium cœli, neq; ipſius occul-
ti cœli, neq; diei & noctis, quæ ante cœli conſtitutionem E
vocaſti, neque congregationis aquarum, quod eſt mare:
ſed accepit poteſtatem piſcium maris, & volatilium cœ-
li, & omnium pecorum, & omnis terræ, & omnium re-
ptilium quæ repunt ſuper terram. Iudicat enim & ap- *1. Cor. 2.*
probat quod recte, improbat autē quod perperā inue-
nerit: ſiue in ea ſolennitate ſacramentorum, quibus ini-
tiantur, quos perueſtigat in aquis multis miſericordia
tua: ſiue in ea, qua ille piſcis exhibetur, quem leuatum de
profundo terra pia comedit: ſiue in verborū ſignis vo-
cibusq; ſubiectis authoritati libri tui tanquā ſub firma-
mento volitantibus, interpretando, exponendo, diſſe-
rendo, diſputando, benedicendo, atq; inuocando te ore
erumpentibus atque ſonantibus ſignis, vt reſpōdeat po-
pulus, amē. Quibus omnibns vocibns corporaliter enū-
ciandis, cauſa eſt abyſſus ſeculi, & cęcitas carnis, quę co-
gitata non poſſunt videri, vt opus ſit inſtrepere in au-
ribus: Ita quāuis multiplicentur volatilia ſuper terram,
ex aquis tamen originem ducunt. Iudicat etiā ſpiritalis
approbando quod rectum, improbando autē quod per-
peram inuenerit in operibus moribúſque fidelium & e-
leemoſynis, tanquam terra fructifera & de anima viua
māſnefactis affectionibus, in caſtitate, in ieiuniis, in co- F
gitationibus piis, de iis quæ per ſenſum corporis per-
cipiuntur. De his enim iudicare nunc dicitur, in quibus
& poteſtatem corrigendi habet.

SEd quid eſt hoc, & quale myſterium eſt? Ecce be- *Quare de' benedixeris homini, piſcibus & volatilibus, & non aliis creaturis: Caput xxiiij.*
nedicis homines ô domine, vt creſcant & multi-
plicentur, & impleant terram. Nihíl ne nobis ex hoc
innuis, vt intelligamus aliquid? Cur non ita benedi-
xeris lucem quam vocaſti diem, nec firmamentum cœ-
li, nec luminaria, nec ſydera, nec terram, nec mare?
Dicerem te deus noſter, qui nos ad imaginem tuam
creaſti, dicerem te hoc donum benedictionis homini
proprie voluiſſe largiri, niſi hoc modo benedixiſſes pi-
ſces & cetos, vt creſcerent & multiplicarentur, vt im-
plerent aquas maris, & volatilia multiplicarentur ſu-
per terram. Item dicerem ad ea rerum genera perti-
nere benedictionem hanc, quæ gignendo ex ſemetipſis
propagantur, ſi eam reperirem in arbuſtis & frutetis
& in pecoribus terræ. Nunc autē nec herbis & lignis di-
ctū eſt, nec beſtiis, & ſerpentibus, creſcite & multiplica-
mini, cū hæc quoq; omnia, ſicut piſces & aues & homi-
nes, gignēdo augeantur, genusq; cuſtodiāt. Quid igitur

G dicam lumen meum veritas, quia vacat hoc, quia inaniter ita dictum eſt? Nequaquam pater pietatis, abſit vt hoc dicat ſeruus verbi tui. Et ſi ego non intelligo quid hoc eloquio ſignifices, vtantur [eo] melius meliores, id eſt, intelligentiores quàm ego [ſum], vnicuique quantum ſapere dediſti deus meus. Placeat autem & confeſsio mea coram oculis tuis qua tibi cōfiteor credere me domine non incaſſum te ita locutum eſſe, neque ſilebo quod mihi lectionis huius occaſio ſuggerit. Verum eſt enim, nec video quid impediat, ita me ſentire dicta figurata librorum tuorum. Noui enim multipliciter ſignificari per corpus, quod vno modo mente intelligitur, & multipliciter mēte intelligi, quod vno modo per corpus ſignificatur. Ecce ſimplex dilectio dei & proximi, quam multiplicibus ſacramentis & innumerabilibus linguis, & in vnaquaque lingua innumerabilibus locutionum modis corporaliter enunciatur, ita creſcunt & multiplicantur fœtus aquarum. Attende iterum quiſquis hæc legis. Ecce quod vno modo ſcriptura offert, *& vox perſonat: In principio fecit deus cœlum & terram, nónne multipliciter intelligitur, non errorum

*al. affert. Geneſ. 1.

H fallacia, ſed verarum intelligentiarum generibus, ita creſcunt & multiplicantur fœtus hominum. Itaque ſi naturas ipſas rerum non allegorice, ſed proprie cogitemus, ad omnia quæ de ſeminibus gignuntur, conuenit verbum, Creſcite & multiplicamini. Si autem figurate poſita iſta tractemus, quod potius arbitror intendiſſe ſcripturam, quę vtique non ſuperuacue ſolis aquatilium & hominum fœtibus iſtam benedictionem attribuit, inuenimus quidem multitudines & in creaturis ſpiritalibus atque corporalibus, tanquam in cœlo & in terra: & in animis iuſtis & iniquis tanquam in luce & tenebris: & in ſanctis authoribus, per quos lex miniſtrata eſt, tanquam in firmamento quod ſolidatum eſt inter aquam & aquam: & in ſocietate amaricātium populorum, tanquam in mari: & in ſtudio animarum piarum tanquam in arida: & in operibus miſericordiæ ſecundum præſentem vitam, tanquam in herbis ſeminalibus & lignis fructiferis: & in ſpiritalibus donis manifeſtatis ad vtilitatem, ſicut in luminaribus cœli: & in affectibus formatis ad temperantiam tanquā in anima viua. In his omnibus nāciſcimur multitudines & vbertates, & incrementa.

I Sed quod ita creſcat & multiplicetur, vt vna res multis modis enuncietur, & vna enunciatio multis modis intelligatur, non inuenimus niſi in ſignis corporaliter editis, & rebus intelligibiliter excogitatis. Signa corporaliter edita, generationes aquarum propter neceſſarias cauſas carnalis profunditatis: res autem intelligibiliter excogitatas generationes humanas, propter rationis fœcunditatem intelligimus. Et ideò credimus vtrique horum generi dictum eſſe abs te domine, Creſcite & multiplicamini. In hac enim benedictione conceſſam nobis à te poteſtatem & facultatē accipio, & multis modis enunciare quod vno modo intellectum tenuerimus, & multis modis intelligere, quod obſcure vno modo enunciatum legerimus. Sic implentur aquæ maris, quæ non mouentur, niſi à variis ſignificationibus: ſic & fœtibus humanis impletur & terra, cuius ariditas apparet in ſtudio, & dominatur ei ratio.

Fructus terræ allegorice ſunt officia pietatis. *Cap. XXV.*

VOlo etiam dicere domine deus meus, quòd me conſequens tua ſcriptura commonet, & dicam nec verebor. Verum enim dicam te mihi inſpirante, quod ex eis verbis voluiſti vt dicerem. Neque enim alio præter te inſpirante credo me verum dicere, cum tu ſis veritas: omnis autem homo mendax. Et ideo K qui loquitur mendacium, de ſuo loquitur. Ergo vt verum loquar: Ecce dediſti nobis in eſcam omne fœnum ſatiuum, ſeminans ſemen quod eſt ſuper omnem terram, & omne lignum, quod habet in ſe fructum ſeminis ſatiui. Nec nobis ſolis, ſed & omnibus auibus cœli. & beſtiis terræ atque ſerpentibus: piſcibus autem & cetis magnis non dediſti hæc. Dicebamus enim eis fructibus terræ ſignificari, & in allegoria figurari opera miſericordiæ, quæ huius vitæ neceſsitatibus exhibentur ex terra fructifera. Talis terra erat pius Oneſiphorus, cuius domui dediſti miſericordiam, qui † frequenter Paulum tuum refrigerauit, & catenam eius non erubuit. Hoc fecerunt & fratres, & tali fruge fructificauerunt, qui quod ei deerat, ſuppleuerunt ex Macedonia. Quomodo autem dolet quædam ligna, quæ fructum ei debitum non dederūt, vbi ait: In prima mea defenſióne nemo mihi affuit, ſed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur? Iſta enim debentur eis qui miniſtrant doctrinam rationalem per intelligentias diuinorum myſteriorum, & ita eis debentur tanquam hominibus. Debentur autem eis ſicut animæ viuæ præbentibus L ſe ad imitandum in omni continentia. Item debentur eis tanquam volatilibus propter benedictiones eorum, quæ multiplicantur ſuper omnem terram, quoniam in omnem terram exiuit ſonus eorum.

Pſal. 115. Ioan. 2. 2. Timo. 1. † quia. 2. Cor. 11. 2. Tim. 4. Pſalm. 18.

PAſcuntur autem his eſcis qui lætantur eis, nec illi lætantur eis, quorum deus venter eſt. Neque enim & in illis qui præbent iſta, ea quæ dant fructus eſt, ſed quo animo dant. Itaque ille qui deo ſeruiebat, non ſuo ventri, video planè vnde gaudeat, video & congratulor ei valde. Acceperat enim à Philippēſibus, quæ per Epaphroditum miſerant, ſed tamen vnde gaudeat video. Vnde autem gaudet, indę paſcitur, quia in veritate loquens, Gauiſus ſum, inquit, magnifice in domino, quia tandem aliquādo repullulaſtis ſapere pro me, in quo & ſapiebatis, tædium autem habuiſtis. Iſti autem † diuturno tædio marcuerant, & quaſi exaruerant ab iſto fructu boni operis: & gaudet eis, quia repullularunt, non ſibi quia eius indigentiæ ſubuenerunt. Ideo ſecutus ait: Non quòd deſit aliquid dico, Ego enim didici in quibus ſum, ſufficiens eſſe: ſcio & minus habere, ſcio & abundare: in omnibus & in omnia imbutus ſum, M & ſatiari & eſurire, & abundare & penuriam pati: omnia poſſum in eo qui me confortat. Ergo in omnibus gaudes ô Paule magne. Vnde gaudes, vnde paſceris homo renouate in agnitionem dei ſecundum imaginem eius qui creauit te, & anima viua tanta continentia, & lingua volatilis loquens myſteria? Talibus quippe animantibus eſca iſta debetur. Quid eſt quod te paſcit? Lætitia. Quod ſequitur audiamus. Veruntamen, inquit, bene feciſtis communicantes tribulationi meæ. Hinc gaudet, hinc paſcitur, quia illi bene fecerunt, non quia eius anguſtia relaxata eſt, qui dicit tibi, In tribulatione dilataſti mihi: quia & abundare & penuriam pati nouit in te qui confortas eum. Scitis enim, inquit, & vos Philippenſes, quoniam in principio Euangelij, cum ex Macedonia ſum profectus, nulla mihi Eccleſia communicauit in ratione dati & accepti, niſi vos ſoli: quia & Theſſalonicam & ſemel & iterum vſibus meis miſiſtis. Ad hæc bona opera eos rediiſſe nunc gaudet, & repullulaſſe lætatur tanquam reuireſcente fertilitate agri. Nunquid propter vſus ſuos, quia dixit vſibus meis miſiſtis? Nunquid propterea gaudet? Non propterea. Et hoc vnde ſcimus? Quoniam ipſe ſequitur dicēs: Non

Voluptas & vtilitas ex beneficio in proximū collata. Cap. XXVI. Philip. 4. † ergo. Coloſ. 3. Philip. 4. Pſalm. 4.

quia

A quia quæro datum, ſed requiro fructum abundantem. Didici à te deus meus inter datum & fructũ diſcernere. Datum eſt res ipſa quam dat qui impertitur hæc neceſſaria, veluti eſt nummus, cibus, potus, veſtimentum, tectum, adiutorium. Fructus autem bona & recta voluntas datoris eſt. *Mat. 10.* Non enim ait magiſter bonus: Qui ſuſceperit prophetam, tantum: ſed addidit, in nomine prophetæ. Neque ait tantum: Qui ſuſceperit iuſtum: ſed addidit, in nomine iuſti. Ita quippe ille mercedem prophetæ, iſte mercedem iuſti accipiet. Nec ſolum ait: Qui calicem aquæ frigidæ potum dederit vni ex minimis meis: ſed addidit, tantum in nomine diſcipuli. Et ſic adiunxit: Amen dico vobis, non perdet mercedem ſuam. Datum eſt ſuſcipere prophetam, ſuſcipere iuſtum, porrigere calicem aquæ frigidæ diſcipulo: fructus autem, in nomine prophetæ, in nomine iuſti, in nomine diſcipuli hoc facere. Fructu paſcitur Helias à vidua ſciente quod hominem dei paſceret, & propter hoc paſceret: *3. Reg. 17.* Per coruum autem dato paſcebatur. Nec interior Helias, ſed exterior paſcebatur, qui poſſet etiam talis cibi B egeſtate corrumpi.

Quid per piſces & cetos ſignificetur. Caput xxvij.

IDeoque dicam quod verum eſt coram te domine, cum homines idiotæ atque infideles quibus initiandis atque lucrandis neceſſaria ſunt ſacramenta initiorum, & magnalia miraculorum, quæ nomine piſcium & cetorum ſignificari credidimus, ſuſcipiunt corporaliter reficiendos, aut in aliquo præſentis vitæ vſu adiuuandos pueros tuos, cum id quare faciendũ ſit, & quò pertineat ignorent, nec illi iſtos paſcunt, nec iſti ab illis paſcuntur: quia nec illi hæc ſancta & recta voluntate operantur, nec iſti eorum datis vbi fructum nondum vident, lætantur. Inde quippe animus paſcitur, vnde lætatur. Et ideo piſces & ceti non veſcuntur eſcis, quas non germinat niſi iam terra ab amaritudine marinorum fluctuum diſtincta atque diſcreta

Valde bona, quare poſtremo additum. Caput xxviij.

ET vidiſti deus omnia quæ feciſti, & ecce bona valde, quia & nos vidimus ea, & ecce omnia bona valde. In ſingulis generibus operum tuorum, cum dixiſſes vt fierent & facta eſſent, illud atque illud vidiſti quia bonum eſt. Septies numeraui ſcriptum eſſe te vidiſſe quia bonum eſt quod feciſti, & hoc octauum eſt quia vidiſti omnia quæ feciſti, & ecce non ſolum bona, ſed etiam valde bona tanquam ſimul omnia. Nam C ſingula tantum bona erant, ſimul autem omnia, & bona, & valde. Hoc modo dicuntur etiam quæque pulchra corpora, quia longe multo pulchrius eſt corpus, quod ex membris [pulchris] omnibus conſtat, quàm ipſa membra ſingula, quorum ordinatiſsimo conuentu completur vniuerſum, quamuis & illa etiam ſingulatim pulchra ſint.

Dei opera bona perpetuo. Caput xxix.

ET attendi vt inuenirem, vtrum ſepties vel octies videris quia bona ſunt opera tua cum tibi placuerunt: & in tua viſione non inueni tempora per quæ intelligerem quòd toties videris quæ feciſti: & dixi, O domine nónne iſta ſcriptura tua vera eſt, quoniam tu verax & veritas edidiſti eam? Cur ergo tu mihi dicis non eſſe in tua viſione tempora, & ecce ſcriptura tua mihi dicit per ſingulos dies ea quæ feciſti te vidiſſe quia bona ſunt? Et cum ea numerarem, inueni quoties. Ad hæc tu dicis mihi, quoniam tu es deus meus, & dicis voce forti in aurem interiorem ſeruo tuo perrumpens meam ſurditatem & clamans, O homo nempe quod ſcriptura mea dicit, ego dico. Et tamen illa temporaliter dicit, verbo autem meo æterno tempus non accidit, quia æquali mecum æternitate conſiſtit. Sic ea quæ vos per ſpiritum meum videtis, ego video: ſicut ea quæ vos D. per ſpiritum meum dicitis, ego dico. Atque ita cum vos temporaliter ea videtis, non ego temporaliter video: quemadmodum cùm vos temporaliter ea dicitis, non ego temporaliter ea dico.

In eos quibus opera dei diſplicent. Cap. xxx.

ET audiui domine deus meus, & elinxi ſtillam dulcedinis ex tua veritate, & intellexi quoniam ſunt quidam quibus diſplicent opera tua bona, & multa eorum dicunt te feciſſe neceſsitate compulſum, ſicut fabricas cœlorum & compoſitiones ſyderum, & hæc non de tuo, ſed iam fuiſſe alibi creata & aliunde, quæ tu contraheres & compaginares atque contexeres, cum de hoſtibus victis mundana mœnia molireris, vt ea conſtructione deuicti aduerſus te iterum rebellare nõ poſſent. Alia vero nec feciſſe te, nec omnino compegiſſe, ſicut omnes carnes & minutiſsima quæque animãtia, & quicquid radicibus terram tenet: ſed hoſtilem mentem naturámque aliam, nec ab te conditam, tibiq; contrariam, in inferioribus mundi locis iſta gignere atque formare. Inſani dicunt hæc, quoniam non per ſpiritum tuum vident opera tua, nec te cognoſcunt in eis. E

Pus idem probatur quod deo placuit. Cap. xxxj. 1. Cor. 2.

QVi autem per ſpiritum tuum vident ea, tu vides in eis. Ergo cum vident quia bona ſunt, tu vides quia bona ſunt: & quæcunque propter te placent, tu in eis complaces: & quæ per ſpiritum tuum placent nobis, tibi placent in nobis. Quis enim ſcit hominum quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt? ſic & quæ dei ſunt, nemo ſcit niſi ſpiritus dei. Nos autem, inquit, non ſpiritum huius mundi accepimus, ſed ſpiritum qui ex deo eſt, vt ſciamus quæ à deo donata ſunt nobis. Et admoneor vt dicam. Certe nemo ſcit quæ dei ſunt, niſi ſpiritus dei: quomodo ergo ſcimus & nos quæ à deo donata ſunt nobis? Reſpondetur mihi, quoniã quæ per eius ſpiritum ſcimus, etiam ſic nemo ſcit niſi ſpiritus dei. Sicut enim recte dictum eſt Non enim vos eſtis qui loquimini, eis qui in ſpiritu dei *Mat. 10.* loquerentur: ſic recte dicitur: Non vos eſtis qui ſcitis, eis qui in dei ſpiritu ſciunt. Nihilominus igitur recte dicitur: Non vos eſtis qui videtis, eis qui in ſpiritu dei vident. Itaque quicquid in ſpiritu dei vident quia bonum eſt, non ipſi ſed deus videt quia bonum eſt. Aliud ergo eſt, vt putet quiſque malum eſſe quod bonum eſt, quales ſupradicti ſunt: aliud, vt quod bonum eſt, videat homo F quia bonũ eſt. Sicut multis tua creatura placet quia bona eſt, quibus tamen non tu places in ea, vnde frui magis ipſa quàm te volunt. Aliud autem, vt cum aliquid videt homo quia bonum eſt, deus in illo videat quia bonum eſt, vt ſcilicet ille ametur in eo quod fecit, qui non amaretur niſi per ſpiritum [ſanctum] quem dedit. Quoniã charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctũ qui datus eſt nobis, *Rom. 5.* per quem videmus quia bonum eſt quicquid aliquo modo eſt. Ab illo enim eſt, qui non aliquo modo eſt, ſed quod eſt, eſt.

Compẽdio denarrat opera dei. Caput xxxij. 1. retra. 6.

GRatias tibi domine, Videmus cœlum & terram, ſiue corporalem partem ſuperiorem atque inferiorem, ſiue ſpiritalem corporalémque creaturam: atque in ornatu harum partium quibus conſtat vel vniuerſa mundi moles, vel vniuerſa omnino creatura: videmus lucem factam, diuiſámque à tenebris: videmus firmamentum cœli ſiue inter ſpiritales aquas ſuperiores, & corporales inferiores, primarium corpus mundi ſuper hoc ſpacium aëris, & quia hoc vocatur cœlum per quod vagantur volatilia cœli inter aquas quæ vaporaliter ei ſuperferuntur, & ſerenis etiam noctibus rorant, & has quæ in terras graues fluitant. Videmus con-

gregatarum

G gregatarum aquarum ſpeciem per campos maris,& aridam terram vel nudatam vel formatam,vt eſſet viſibilis & cōpoſita,herbarúmq; atque arborum materiem. Videmus luminaria fulgere deſuper, ſolem ſufficere diei, lunam & ſtellas conſolari noctem,atq; his omnibus notari & ſignificari tempora. Videmus humidam vſquequaq; naturam piſcibus,& beluis & alitibus fœcundatā, quod aëris corpulētia,quæ volatus auium portat, aquarum exhalatione concreſcit. Videmus terrenis animalibus faciem terræ decorari:Hominémque ad imaginē & ſimilitudinē tuam cunctis irrationalibus animantibus ipſa tua imagine ac ſimilitudine, hoc eſt, rationis & intelligentiæ virtute præponi. Et quemadmodum in eius anima aliud eſt quod cōſulendo dominatur, aliud quod ſubditur, vt obtemperet:ſic viro factam eſſe etiam corporaliter fœminam, quæ haberet quidem in mente rationalis intelligentiæ parem naturam, ſexu tamē corporis ita maſculino ſexui ſubiiceretur, quemadmodum ſubiicitur appetitus actionis ad concipiendam de ratione mentis recte agendi ſolertiam. Videmus hæc
H & ſingula bona, & omnia bona valde.

Vt omnis creatura laudet creatorē. Caput xxxiij.

LAudent te opera tua vt amemus te, & amemus te vt laudent te opera tua, quæ habent initium & finem ex tempore, ortum & occaſum, profectum & defectum,ſpeciem & priuationem. Habent ergo conſequentia mane & veſperam, partim latenter, partim euidenter. De nihilo enim á te, non de te facta ſunt, non de te aliqua, non de tua vel quæ † * antea fuerit, ſed de concreata,† id eſt, ſimul à te creata materia, quia eius informitatem ſine vlla temporis interpoſitione formaſti. Nam cum aliud ſit cœli & terræ materies, aliud cœli & terræ ſpecies,materiem quidē de omnino nihilo, mundi autem ſpeciem de informi materia, ſimul tamen vtrunque feciſti, vt materiam forma nulla moræ intercapedime ſequeretur.

** † al. non de aliqua nō tua vel quæ, &c.*
† concreta.

De ordine & vario fructu Chriſtianæ vitæ Caput xxxiiij.

INſpeximus etiam propter quorum figurationem iſta vel tali ordine fieri, vel tali ordine ſcribi voluiſti, & vidimus quia bona ſunt ſingula, & omnia bona valde, in verbo tuo, in vnico tuo cœlum & terram, caput & corpus eccleſiæ in prædeſtinatione ante omnia tempora:ſine mane & veſpera. Vbi autem cœpiſti prædeſtinata temporaliter exequi vt occulta manifeſtares, & incompoſita noſtra componeres,quoniam ſuper nos erāt
I peccata noſtra, & in profundum tenebroſum abieramus abs te,& ſpiritus tuus bonus ſuperferebatur ad ſubueniendum nobis in tempore opportuno, & iuſtificaſti impios,& diſtinxiſti eos ab iniquis:& ſolidaſti authoritatem libri tui inter ſuperiores, qui tibi docibiles eſſent, & inferiores qui eis ſubderentur:& congregaſti ſocietatem infidelium in vnam conſpirationem,vt apparerent ſtudia fidelium, vt tibi opera miſericordiæ parerent, diſtribuentes etiam pauperibus terrenas facultates ad acquirenda cœleſtia: & inde accendiſti quædam luminaria in firmamento, verbum vitæ habentes ſanctos tuos, & ſpiritalibus donis prælata ſublimi authoritate fulgētes: & inde ad imbuendas infideles gentes, ſacramenta & miracula viſibilia,vocéſque verborum ſecundum firmamentum libri tui, quibus etiam fideles benedicerentur, ex materia corporali produxiſti:& deinde fidelium animam viuam per affectus ordinatos continentiæ vigore formaſti,atque inde tibi ſoli mentem ſubditam, & nullius authoritatis humanæ ad imitandū indigentem renouaſti ad imaginem & ſimilitudinem tuam:præſtātique intellectui rationabilem actionem tanquam viro fœminam ſubdidiſti,omnibúſq; tuis miniſteriis ad perficiendos fideles in hac vita neceſſariis, ab eiſdem fide- K
libus ad vſus temporales,fructuoſa in futurū opera præberi voluiſti. Hæc omnia videmus, & bona ſunt valde, quoniam tu ea vides in nobis qui ſpiritum, quo ea videremus, & in eis te amaremus, dediſti nobis.

Optat pacem. Caput xxxv.

DOmine deus pacem da nobis, omnia enim præſtitiſti nobis, pacem quietis, pacem ſabbati, pacem ſine veſpera. Omnis quippe iſte ordo pulcherrimus rerum valde bonarum modis ſuis peractis tranſiturus eſt,& mane quippe in eis factum eſt & veſpera.

Diem ſeptimū veſpera quare non ſequatur. Caput xxxvj.

DIes autem ſeptimus ſine veſpera eſt, nec habet occaſum, quia ſanctificaſti eum ad permanſionem ſempiternam: vt id quod tu poſt opera tua bona valde,quanuis ea quietus feceris,requieuiſti ſeptimo die, hoc præloquatur nobis vox libri tui, quod & nos poſt opera noſtra, ideo bona valde,quia tu nobis ea donaſti, ſabbato vitæ æternæ requieſcamus in te etiam.

Deus in nobis quādo quieſcet Caput xxxvij.

TVnc enim ſic requieſces in nobis, quemadmodum nunc operaris in nobis: & ita erit illa requies tua per nos, quemadmodum ſunt iſta opera tua per nos. Tu autem domine ſemper operaris & ſemper requieſcis,nec vides ad tempus,nec operaris ad tempus, nec moueris ad tempus, nec quieſcis ad tempus, & ta- L
men facis & viſiones temporales, & ipſa tempora, & quietem ex tempore.

Aliter deus aliter homo videt creata. Caput xxxviij.

NOs itaque iſta quæ feciſti videmus, quia ſunt: tu autem quia vides ea ſunt. Et nos foris videmus quia ſunt, & intus quia bona ſunt: tu autem vbi † vidiſti facta, ibi † vidiſti facienda. Et nos alio tempore moti ſumus ad benefaciendum poſteaquam concepit de ſpiritu tuo cor noſtrum. Priore autem tempore ad malefaciendum mouebamur deſerentes te: tu vero † deus vne bone nunquā ceſſaſti benefacere. Et ſunt quædam opera bona noſtra ex munere quidem tuo,ſed non ſempiterna. Poſt illa nos requieturos in tua grandi ſanctificatione ſperamus. Tu autem bono nullo indigens, bono ſemper quietus es,quoniam tua quies tuipſe es. Et hoc intelligere quis hominum dabit homini? quis angelus angelo? quis angelus homini? A te petatur, in te quæratur, ad te pulſetur: ſic accipietur, ſic inuenietur, ſic aperietur. Amen.

† ibi.
† vbi.
Mat. 7.

CONFESSIONVM LIBRI TERTIIDECIMI FINIS. M

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GRAMMATICA LIBER.

Terminationes nominum.

OMnia nomina tredecim literis terminantur, quinque vocalibus: a, e, i, o, u, ſex ſemiuocalibus: l, m, n, r, s, x, & duabus mutis: c, t. A maſculino: vt Seneca, Catilina, Sylla, Vua, Cinna, Panſa: Græca, Soſia, Pareta, Aphra, Iugurtha, Micipſa. A fœminino: fœmina, muſa, regula, norma, forma, & talia. A neutro Græca ſunt tantum: thema, ſchema,& vnum nomen latinum fluminis, Turia, dicente Saluſtio Flumen Turia. A communi: aduena, conuena, indigena, Troiugena, & talia. Ab epicœno: vipera, aquila, muſca, lo-

Turia, vide Saluſtium li. 2. & Priſcianū lib. 5. & 6. huic ſimile eſt Mulucu.

A cuſta, vlula, & talia. Diximus de a litera, nunc de e. Ab
In e. e litera vocali nullum Latinum, niſi iuncta præpoſitione, maſculinum inuenitur: vt proconſule, proprætore. Ergo iuncta præpoſitione fiunt latina, vt dixi proprætore, proquæſtore. Nam veteres nominatiuo caſu proconſul dicebant, attendentes nullum nomen Latinum exire in e literam nominatiuo caſu generis maſculini. A fœminino nullum Latinum, ſed Græca ſolum: vt Andromache, Niobe, Libye, Hecate, Euterpe, quorum genitiuus in es exit: vt Andromaches, Niobes, Libyes, Hecates, Euterpes. Sed hæc cum Græcis tractamus. A neutro e litera in nominatiuo: monile, ſedile, cubile, & cætera quæ paulopoſt in regula generis neutri per omnia nomina ponemus. A communi nullum nomen eſt, ſi-
In i. militer nullum ab epicœno. Nunc de i litera tractemus in nominatiuo quæ genera cõtineat. A maſculino nullum nomen in i. A fœminino nullum. A neutro gummi, & eſt ἄκλιτον. A communi nullum. Ab omni genere, vt frugi, nihili. Declinatur ſic, hic vir frugi, fœmina frugi, mancipium frugi. Genitiuo ſimiliter frugi faciet, huius viri frugi, huius fœminę frugi, huius mã-
B cipij frugi: ſic per omnes caſu frugi dicimus. Sic declinatur nihili: hic nihili vir, hæc nihili mulier, hoc nihili mancipium. Hoc ſono nominatiui omnes caſus declinantur: ſic pluraliter, viri nihili, fœminæ nihili, mancipia nihili. Ab epicœno nullum ſimiliter exit in
In o. i. Ab o litera vocali nominatiuus terminatus maſculino appellatiuo, vt ligo ligonis. A proprio nomine: vt Cato, Cicero, Maro, Nero, Tubero, & cætera talia. A fœminino appellatiuo: vt vertigo, indago, farrago, ſiligo.
Satyra. 6. In Iuuenali legitur ita: Sed quæ mutatis inducitur atque fouetur Tot medicaminibus, coctæq; ſiliginis offas Accipit, & madidæ facies dicetur an vlcus. Sartago, vira-
Satyra. 5. go, lanugo, aurugo, ærugo, crepido. In Iuuenali: Nulla crepido vacat, nuſquam pons & tegetis pars. & talia. A fœminino proprio, Carthago. Peregrina vero, vt Dido, Iuno, Io, Alecto, Celeno, Clio, Mãto, quorum genitiuus in ûs exit, Didûs, Iunûs, Iûs, Alectûs, Celenûs, Cliûs, Mantûs: ſed hoc cum Græcis tractemus. A neutro nullus nominatiuus in o exit. A communi, fullo, latro, caupo, & cætera. Ab epicœno: ſtruthio, hirundo, hirudo, gur-
In u. gulio, buffo, & talia. Ab u vocali ſolum neutrum quod in ſingulari indeclinabile eſt, in plurali declinatur: vt
C cornu, veru, gelu, tonitru. Hoc ſono enunciantur omnes caſus in ſingulari, vt diximus. In plurali declinantur: cornua, verua, genua. Genitiuo horũ cornuum, veruum, genuum. Et cætera declinabis ad regulam, ver-
De nominibus quæ terminantur in ſemiuocales & eorum generibus. ſuum, fluctuum. Diximus de vocalibus quinque, quibus terminatur nominatiuus, nunc de ſemiuocalibus dicamus: L. litera nominatiuus exiens in maſculinis appellatiuis, hic ſal, in propriis ſol. In fœmininis vnũ nomen matronæ tantum, Tanaquil. In neutris, vt mel, fel. In communibus: vigil, pugil. Vnde & Terentius de virgine Pugilem eſſe aiunt. In epicœnis nullum nomen eſt.
In l.
In m. M nominatiuus exiens, in maſculinis nullum Latinum eſt. In fœmininis: Glycerium, Phanium, Dorcium, Philocomaſium. In neutris autem: templum, telũ, tectum, & alia quorum plurales faciles ſunt. In communibus nullum exit in m. Sic & in epicœnis. Nunc tractemus de
In n. ſemiuocali n. N litera terminatus nominatiuus à maſculinis, flamen, pecten, lien, quod eſt ſplen. A fœmininis Siren, pluralis Sirenes. A neutris carmen, germen, gramen, & cætera talia quæ poſt regulas generis neutri tractabimus. A communibus nominatiuus exiens in n. tubicen, tibicen, fidicen, lyricen, cornicen, qui in lituis canit. Ab epicœnis oſcen, id eſt, ab his quæ tradunt D
augurium, attagen. Nunc de ſemiuocali r. R litera ter- *Oſcẽ. vide*
minatus nominatiuus à maſculinis, vt Cæſar, Arar, Nar, *Pli. lib. 10.*
victor, tutor, ſopor, mœror, & alia quæ facilia ſunt tam *In r.*
in appellatiuis quàm in propriis. A fœmininis, arbor, ſoror. A neutris, marmor, æquor & alia. A communibus pauper, acer, alacer, memor, author. Ab epicœnis
paſſer, accipiter, anſer. Nunc de s litera ſemiuocali tra- *In s.*
ctemus. S litera terminatus nominatiuus à maſculinis iuſtus, doctus, pius. A fœmininis dos, ſors, mors, & talia. A neutris vulnus, pectus, pecus & cætera, quæ mox regula retractabitur. A communibus ſacerdos, impos, compos, ſimilis, nobilis, agilis. Ab omni genere, vt nugas & cætera. De his mox vberius tractabimus. Ab epicœnis tigris, mus, lepus, & cætera. Nunc de ſemiuocali
litera x. Nominatiuus in x litera à maſculinis, vertex, *In x.*
cortex, pumex, à propriis Pollux. A fœmininis nex, prex, fex, pax, fax, & alia. A neutris nullum nomen niſi
omni generi iungatur: vt fœlix. Remanent duæ mutæ, E
c. t. literæ. Nominatiuus exiens c litera tenet maſculi- *Alec varij*
num, vt alec, tenet neutrum: vt lac. T litera exiens no- *generis in-*
minatiuus tenet genus neutrum: vt caput, ſinciput, ſe- *uenitur a-*
micaput. Nomina generis neutri in um ſyllabam *pud au-*
exeuntia, vt templum declinantur. Nominatiuo ſingu- *thores.*
lari hoc templum. genitiuo huius templi. Datiuo huic *De termi-*
templo. Accuſatiuo hoc templum. Vocatiuo ô tẽplum. *natione &*
Ablatiuo ab hoc templo. Et pluraliter. Nominatiuo hæc *declinatio-*
templa. Genitiuo horum templorum. Datiuo his tem- *ne nominũ*
plis. Accuſatiuo hæc templa. Vocatiuo ô templa. Abla- *neutri ge-*
tiuo ab his templis. Simili declinatione hæc omnia pro- *neris.*
currunt, telum, tectum, ſcamnum, bellum, monſtrum, portentum, oppidum, carpentum, venenum, donum, bonum, malum, magnum, peſsimum, prauum, frumentum, medicamentum, membrum, forum, metrum, por-
rum, *tignum, plauſtrum, clauſtrum, inſtrumentum, oli- **forte an-*
uetum, vinetum, palmetum, quercetum, eſculetum, lau- *giportum.*
retum, argumentum, ſacrum, teſtamentum, iugerum, vinum: ſed nunc tantum in ſingulari, vina enim poëtæ dixerunt, & cicera. Sic oleum, hordeum, triticũ, ferrum, viſcum, aurum, argentum, plumbum, ſtagnum, vitrum, electrum, & talia quæ ad pondus veniunt vel menſurã,
ex iſta ſunt forma. Generis neutri quæ in ium exeunt, *In ium.*
ſed hæc in genitiuo per duo ij ſcribuntur, vt hoc inge- F
nium huius ingenij: ſic imperium imperij, ſcriniũ ſcrinij, capitolium capitolij, tentorium tentorij, armarium armarij, ſolarium ſolarij, tectorium tectorij, armamentarium armamentarij, ſpacium ſpacij, ſacrarium ſacrarij. Sic horarium horarij, ſalarium ſalarij, viridarium viridarij, pomerium pomerij, ſacrificium, ſacrificij, folium folij, ſolium ſolij, teſtimonium teſtimonij. Sic roſarium roſarij, auiarium auiarij, augurium augurij, auſpicium auſpicij, exitium exitij, exilium exilij, prodigium prodigij, auxilium auxilij, præſidium præſidij, atrium atrij, aucupium aucupij, adiutorium adiutorij, manci-
pium mancipij, doliũ dolij. Eſt alia forma generis neu- *In us.*
tri, quæ per us exit, vt hoc pecus, numero ſingulari. Nominatiuo hoc pecus. Genitiuo huius pecoris, Datiuo huic pecori. Accuſatiuo hoc pecus. Vocatiuo ô pecus. Ablatiuo ab hoc pecore. Et pluraliter. Nominatiuo hæc pecora. Genitiuo horum pecorum. Datiuo his pecoribus. Accuſatiuo hæc pecora. Vocatiuo ô pecora. Ablatiuo ab his pecoribus. Ad hanc formulam declinabimus vlcus vlcera, facinus facinora, vellus vellera, viſcus viſcera, rus rura, ius iura, nemus nemora, tergus tergora, pectus pectora, genus genera, pondus pondera,

G corpus corpora, decus decora, funus funera, fœnus fœnora, olus olera, littus, littora, opus opera, rudus rudera, thus thura, tempus tempora, fœdus fœdera, ſtercus ſtercora, onus onera, latus latera. Eſt alia ſpecies generis *In ur.* neutri quæ cõtinet nomina in ur exeuntia, vt hoc murmur in nominatiuo. Genitiuo huius murmuris. Datiuo huic murmuri. Accuſatiuo hoc murmur. Vocatiuo ô murmur. Ablatiuo ab hoc murmure. Et pluraliter. Nominatiuo hæc murmura. Genitiuo horum murmurum. Datiuo his murmuribus. Accuſatiuo hæc murmura. Vocatiuo ô murmura. Ablatiuo ab his murmuribus. Ad hanc formulam ſimilia declinabis, vt ebur ebora, femur femora, ſulphur ſulphura, fulgur fulgura. Sed ex hac formula non multa inueniuntur, quoniam pauca *In or.* ſunt generis neutri, quæ in or exeunt, vt marmor in nominatiuo. Genitiuo huius marmoris. Datiuo huic marmori. Accuſatiuo hoc marmor. Vocatiuo ô marmor. Ablatiuo ab hoc marmore. Et pluraliter. Nominatiuo hæc marmora. Genitiuo horum marmorum. Datiuo his marmoribus. Accuſatiuo hæc marmora. Vocatiuo ô marmora. Ablatiuo ab his marmoribus. Sic æquor æ-

H quora, cor corda. Alia ſpecies generis neutri quæ con- *In ar.* tinet nomina in ar ſyllabam exeuntia, vt far Nominatiuo. Genitiuo huius farris. Datiuo huic farri. Accuſatiuo hoc far. Vocatiuo ô far. Ablatiuo ab hoc farre. In plurali tres caſus habet ſolum. Nominatiuo hæc farra. Accuſatiuo hæc farra. Vocatiuo ô farra. Non habet ergo genitiuum, datiuum, & ablatiuum. Vnde τρίπτωτα dicuntur in plurali, id eſt, trium caſuũ, vt ſunt iura: nõ dicimus horum iurium, his iuribus, nec ærum æribus, nec mellorum mellibus, & alia pauca. nec enim multa ſunt. Sic nec horum farrum in genitiuo poſſumus dicere, aut in datiuo his farribus. Hanc ergo formã numero tantum ſingulari declinabis: hoc nectar nectaris, laſer laſeris, & inſtar quod eſt ſimilitudo: ſed habet tres caſus tantum, nominatiuum, accuſatiuum, & vocatiuum, & eſt numeri tantum ſingularis. Alia ſpecies generis neu- *In er.* tri, quæ continet omnia in er exeuntia: ſed numeri tantum ſingularis. Nominatiuo hoc piper. Genitiuo huius piperis. Datiuo huic piperi. Accuſatiuo hoc piper. Vocatiuo ô piper. Ablatiuo ab hoc pipere. Ad hãc formam declinabis numero tantum ſingulari, ver. Nominatiuo hoc ver. Genitiuo huius veris. Datiuo huic veri.

I Accuſatiuo hoc ver. Vocatiuo ô ver. Ablatiuo ab hoc *2. Geor.* vere. Sic declinabis hoc ſiler, vt ait Virgilius: Molle ſiler. Similiter declinabis & iuger, ſed habet pluralem, vt iuger iugera ſecundum antiquos, qui dixerunt, iugerum. Vber vbera, tuber tubera. Et ſi hæc, vt dixi, pau- *In os* corum nomina ſunt. Alia ſpecies per os, vt ipſum os ora, vnde oſculum, ſed hoc producimus, aliud corripimus. Ab eo quod ſunt oſſa declinantur ſingulariter. Nominatiuo hoc os. Genitiuo huius oſsis. Datiuo huic oſsi. Accuſatiuo hoc os. Vocatiuo ô os. Ablatiuo ab hoc oſſe. Et pluraliter. Nominatiuo hæc oſſa. Genitiuo horum oſsium. Datiuo his oſsibus. Accuſatiuo hæc oſſa. Vocatiuo ô oſſa. Ablatiuo ab his oſsibus. Alia ſpecies *In e.* generis neutri quæ continet nomina in e exeuntia: vt monile. Nominatiuo hoc monile. Genitiuo huius monilis. Datiuo huic monili. Accuſatiuo hoc monile. Vocatiuo ô monile. Ablatiuo ab hoc monili. Et pluraliter. Nominatiuo hæc monilia. Genitiuo horum monilium. Datiuo his monilibus. Accuſatiuo hæc monilia. Vocatiuo ô monilia. Ablatiuo ab his monilibus. Similiter declinabis ſedile ſedilia, præſepe præſepia, collare collaria, ducale ducalia, molle mollia, graue grauia, vile vilia, mite mitia, ſuaue ſuauia, vitale vitalia, mora- K le moralia, lene lenia, leue leuia, ancyle ancylia: de quo Virgilius, læuáque ancyle gerebat. facile facilia, nobile nobilia, agile, agilia, mare maria, ſed pluraliter tres caſus habet tantum, nominatiuum accuſatiuum & vocatiuum, genitiuum datiuum & ablatiuum non habet: non enim dicimus in genitiuo horum marium, aut in datiuo his maribus, aut in ablatiuo ab his maribus. Sic & alia declinabis huic formæ ſimilia. Huic regulæ ablatiuus in i exit, non in e: quia genus neutrum nunquam habet quatuor caſus ſimiles, vt faciat in nominatiuo hoc monile, & accuſatiuo hoc monile, & vocatiuo ô monile, & in ablatiuo ab hoc monile: ſed ab hoc monili. Inde Virgilius: Inſtrato ſaxa cubili. ab hoc cubili. Sic & ſacra mari colitur. Item, Hortatur pater ire mari. Item tenui de vimine. Item, Crudeli vulnere. Item Letali vulnere. Item, dulci ex ore coruſcent. & cum dicimus nobili genere natus, non nobile. Sic ergo obſeruabis in nomine neutro quod exit in nominatiuo ſingulari in e, vt ablatiuum in i mittat regula perpetua. Alia ſpecies generis neutri quæ continet nomina in al *In al.* exeuntia, vt animal. Nominatiuo hoc animal. Geni- L tiuo huius animalis. Datiuo huic animali. Accuſatiuo hoc animal. Vocatiuo ô animal. Ablatiuo ab hoc animali. Et pluraliter. Nominatiuo hæc animalia. Genitiuo horum animalium. Datiuo his animalibus. Accuſatiuo hæc animalia. Vocatiuo ô animalia. Ablatiuo ab his animalibus. Ad hanc formã declinabis tribunal tribunalia, lupercal lupercalia, quæ ſunt ſacra illius genij qui Pan vocatur. Vnde & Virgilius de ipſo loco: Et ge- *Aeneid. 8.* lida monſtrat ſub rupe lupercal. Alia ſpecies neutri, quę continet nomina in el exeuntia, vt mel. Nominatiuo *In el.* hoc mel. Genitiuo huius mellis. Datiuo huic melli. Accuſatiuo hoc mel. Vocatiuo ô mel. Ablatiuo ab hoc melle. Sic declinabis Nominatiuo hoc fel. Genitiuo huius fellis. Datiuo huic felli. Accuſatiuo hoc fel. Vocatiuo ô fel. Ablatiuo ab hoc felle. Sed plurali numero non niſi per tres caſus currit, nominatiuum, accuſatiuum & vocatiuũ. Alia ſpecies generis neutri quæ continet nomina in en ſyllabã exeuntia. Nominatiuo hoc crimen. *In en.* Genitiuo huius criminis. Datiuo huic crimini. Accuſatiuo hoc crimen. Vocatiuo ô crimen. Ablatiuo ab hoc crimine. Et pluraliter. Nominatiuo hæc crimina. Genitiuo horũ criminũ. Datiuo his criminibus. Accuſatiuo M hæc crimina. Vocatiuo ô crimina. Ablatiuo ab his criminibus. Ad hanc regulã ſimilia declinabis, carmẽ carminis, numen numinis, flamen flaminis, agmẽ agminis, acumen, acuminis, gramen graminis, flumen fluminis, ſtramen ſtraminis, lumen luminis, ſemen ſeminis, liquamen liquaminis, fulmen fulminis, rumen ruminis, bitumen bituminis, gluten glutinis, legumẽ leguminis, fundamen fundaminis, tegimen tegiminis, munimẽ muniminis, leuamen leuaminis, ſpecimẽ ſpecimiois, ſed pluralẽ non admittit. Itẽ ſubtegimẽ ſubtegiminis. Alia ſpecies generis neutri ἄκλιτα, id eſt, indeclinabilis, vt genu. Nominatiuo hoc genu, genitiuo huiꝰ genu, datiuo huic genu, accuſatiuo hoc genu, vocatiuo ô genu, ablatiuo ab hoc genu. Et pluraliter. Nominatiuo hæc genua. Genitiuo horũ genuũ. Datiuo his genibus. Accuſatiuo hæc genua. Vocatiuo ô genua. Ablatiuo ab his genibus. Ad hãc formam declinabis & hoc cornu, vt ſupra diximus: cornu cornua, veru verua, quę ſunt virgę ferreæ laniorũ, de quibus Virgilius, Verubúſq; trementia figũt. tonitru *Aeneid. 1.* tonitrua. Sed talium nominum declinatio perrara inuenitur. Alia ſpecies generis neutri, de qua ſupra tracta-

uimus

A uimus, quæ exit in quatuor nomina duarum mutarum,
c & t, vt caput ſinciput,& lac & alec,ſed hæc duo plura-
lem numerum non admittunt. Exit item genos neutrũ
In a. in a, ſed in Græcis nominibus,vt thema themata,toreu-
ma toreumata, ſchema ſchemata, emblema emblema-
ta, theorema theoremata, boethema boethemata, & a-
lia. Item meminerimus ſingulas literas tam in Græcis
quàm in Latinis generis eſſe neutri. Dicimus enim vnũ
alpha, vnũ beta, vnum gamma:ſic & aliæ literæ.Plurali-
ter duo alpha, duo beta,duo gamma: ſic tria alpha,tria
beta,tria gãma.Inde eſt illud: τρία κάππα κάκιστα, id eſt,
tria cappa peſſima,de Cornelio Sylla,de Cornelio Cin-
na, de Cornelio Leotulo. Hi eoim per tres literas deſi-
goati ſunt in libris Sibyllinis. Eſt & vnum nomen ge-
neris neutri in a, vt flumen Turia, vt ſupra diximus.
De termi- Genus cõmuue exit per a, vt aduena. Declinatur.No
natione et minatiuo hic & hæc aduena. Genitiuo huius aduenæ.
declinatio- Datiuo huic aduenæ. Accuſatiuo hunc & hanc adue-
ne nominũ nam. Vocatiuo ô aduena. Ablatiuo ab hoc & ab hac
communis aduena. Pluraliter. Nominatiuo hi & hæ aduenæ. Ge-
generis. nitiuo horũ & harum aduenarum. Datiuo his aduenis.
B Accuſatiuo hos & has aduenas. Vocatiuo ô aduenæ.
Ablatiuo ab his aduenis. Ad hanc formulam declinabis
Troiugena, indigena, incola, agricola, cõuena, cœlico-
la, ſacricola, publicola, terricola, orbicola, plebicola,
Numida, Dalmata, ruricola, lucifuga, Perſa, Romuli-
da, &c. In nominatiuo e & i non habet genus cõmune,
In o. ſed in o, vt latro. Nominatiuo hic & hæc latro. Geniti-
uo huius latronis. Datiuo huic latroni. Accuſatiuo hũc
& hanc latronẽ.Vocatiuo ô latro.Ablatiuo ab hoc & ab
hac latrone. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ latro-
nes. Genitiuo horũ & harum latronũ. Datiuo his latro-
nibus.Accuſatiuo hos & has latrones. Vocatiuo ô latro-
nes. Ablatiuo ab his latronibus. Ad hãc formã declina-
bis homo,ganeo,degulo,caupo,fullo, nemo, belluo, qui
& gluto, & talia. Per n autẽ nullum habet. In nominati-
In es. uo ergo exit cõmune per es ſyllabã,vt comes.Nomina-
tiuo hic & hæc comes. Genitiuo huius comitis. Datiuo
huic comiti. Accuſatiuo hunc & banc comitem. Voca-
tiuo ô comes.Ablatioo ab hoc & ab bac comite. Et plu-
raliter. Nominatiuo hi& hæ comites. Genitiuo horum
& harum comitum. Datiuo his comitibus, Accuſatiuo
C hos & has comites. Vocatiuo ô comites. Ablatiuo ab
his comitibus. Ad hanc formã declinabis ſimilia, vt ſo-
ſpes,locuples,hoſpes, licet hoſpitã dixerit Virg. Hoſpita
tellus.miles,veles, id eſt, leuis armaturæ miles,interpres,
ales, præpes, præs.i.fideiuſſor, ſatelles, deſes, præſes, di-
ues,hæres, cœles, cœlites, qui iter ſibi faciunt ad cœlum,
In is. indiges indigetis,&c. Exit in is, vt ſimilis. Nominatiuo
hic & hæc ſimilis. Genitiuo huius ſimilis. Datiuo huic
ſimili. Accuſatiuo hunc & hanc ſimilem. Vocatioo ô ſi-
milis.Ablatiuo ab boc & ab hac ſimili.Et pluraliter.No-
minatiuo hi & hæ ſimiles. Genitiuo horum & harum ſi-
milium. Datiuo his ſimilibus. Accuſatiuo hos & has ſi-
miles. Vocatiuo ô ſimiles. Ablatiuo ab his ſimilibus. Ad
hanc formam declinantur agilis, facilis, fragilis,viridis,
mobilis,humilis,mitis, lenis, mollis,ciuis, teſtis, hoſtis,
triſtis, fortis, ſuauis, frugalis, crudelis, inanis, gracilis,
In os. immanis,& cætera. Exit per os, vt ſacerdos. Nominati-
uo hic & hæc ſacerdos. Genitiuo huius ſacerdotis. Da-
tiuo huic ſacerdoti. Accuſatiuo hunc & hanc ſacerdo-
tem.Vocatiuo ô ſacerdos. Ahlatiuo ab hoc & ab hac ſa-
cerdote. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſacerdotes,
Genitiuo horum & harum ſacerdotum. Datiuo his ſa-
cerdotibus. Accuſatiuo hos & has ſacerdotes. Vocati-
uo ô ſacerdotes. Ablatiuo ab his ſacerdotibus. Ad hanc D
formam declinantur cuſtos,impos,compos nepos. Exit
& per us, vt ſus. Nominatiuo hic & hæc ſus. Genitiuo *In us.*
huius ſuis. Datiuo huic ſui. Accuſatiuo hũc & hanc ſuẽ.
Vocatiuo ô ſus. Ahlatiuo ab hoc & ab hac ſue. Et plura-
liter. Nominatiuo hi & hæ ſues. Genitiuo horum & ha-
rum ſuũ. Datiuo his ſuibus. Accuſatiuo hos & has ſues.
Vocatiuo ô ſues. Ablatiuo ab his ſuibus. Exit & per er, *In er.*
vt pauper.Nominatiuo hic & hæc pauper.Genitiuo hu-
ius pauperis. Datiuo huic pauperi. Accuſatiuo hunc &
hanc pauperem. Vocatiuo ô pauper. Ablatiuo ab hoc &
ab hac paupere.Et pluraliter.Nominatiuo hi & hæ pau-
peres.Genitiuo horum & harum pauperum.Datiuo his
pauperibus. Accuſatiuo hos & has pauperes. Vocatiuo
ô pauperes. Ablatiuo ab his pauperibus.Ad hanc formã
declinantur & alia,vt acer,alacer,id eſt,lætus. Exiit con-
mune in ex, vt opifex. Nominatiuo hic & hæc opifex. *In ex.*
Genitiuo huius opificis. Datiuo huic opifici. Accuſati-
uo hunc & hanc opificem.Vocatiuo ô opifex.Ablatiuo
ab hoc & ab hac opifice. Et pluraliter. Nominatiuo hi
& hæ opifices. Genitiuo horum & harũ opificum. Da- E
tiuo his opificibus. Accuſatiuo hos & has opifices. Vo-
catiuo ô opifices. Ablatiuo ab his opificibus. Ad hanc
formã declinabis, aorifex,artifex,iudex, carnifex,index,
vindex, auſpex,haruſpex,ſignifex, & alia. Exit genus cõ-
mune in eps, vt princeps. Declinatur ſic. Nominatiuo *In eps.*
hic & hæc princeps. Genitiuo buius principis. Datiuo
huic principi.Accuſatiuo hunc & hanc principem. Vo-
catiuo ô princeps. Ablatiuo ab hoc & ab hac principe.
Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ principes.Genitiuo
horum & harum principum. Datiuo his principibus.
Accuſatiuo hos & has principes. Vocatiuo ô principes.
Ablatiuo ab his priticipibus. Sic declinantur manceps,
particeps,municeps.Anceps autem,& biceps,& triceps,
& quadriceps, multiceps, præceps,hæc ſex nomina ge-
nitiuum ſingularem cõtra regulam ſuperiorẽ in tis ſyl-
labam mittunt,non in pis:vt anceps ancipitis,biceps bi-
cipitis, triceps tricipitis,quadriceps quadricipitis, mul-
ticeps multicipitis, præceps præcipitis. Sed ideo in tis
ſyllabam exeunt,non in pis, vt principis,mancipis,quia
à capitis ſignificatione veniunt, illa autem ſuperiora à
capiendi ſignificatione. Princeps enim dictus eſt, quòd
primus capiat, & oianceps quòd manu capiat. Anceps F
autem dictus eſt, quod dubij capitis ſit, vel inclinati ca-
pitis in vtranque partem. Exit genus commune in iunx *In iunx.*
ſyllabam,vt coniunx. Nominatiuo hic & hæc coniunx. *In ux.*
Exit in ux,vt hic & hæc dux,redux.Exit in ps, quod qui- *In ps.*
dem in omne genus redibit. Exit in ebs, vt cœlebs. Cœ- *In ebs.*
lebs dicitur qui non habet vxorem, vel quæ non habet *Cœlibes*
maritum:qualia ſunt numina in cœlo, quæ abſque con- *quaſi cœ-*
iuge ſunt, ſi agapetas attendamos. Nominatiuo hic & *lites pri-*
hæc cœlebs. Genitiuo huius cœlibis. Datiuo huic cœli- *ſci dictos*
bi. Accuſatiuo hunc & banc cœlibem. Vocatiuo ô cœ- *putant.*
lebs. Ablatioo ab hoc & ab hac cœlibe.Et pluraliter,No- *ἀγαπηταὶ*
minatiuo hi & bæ cœlibes. Genitiuo horum & harum *dilectæ.*
cœlibũ.Datiuo his cœlibibus. Accuſatiuo hos & has cœ- *hoc nomi-*
libes.Vocatioo ô cœlibes.Ablatiuo ab his cœlibibus.Exit *ne tegebãt*
& in yx, vt phryx. Nominatiuo hic & bæc phryx. Geni- *concubi-*
tiuo huius phrygis. Datiuo huic phrygi. Accuſatiuo *nas clerici*
hunc & hanc phrygem. Vocatiuo ô phryx. Ablatiuo ab *ac mona-*
hóc & ab hac phryge. Et pluraliter. Nominatiuo hi & *chi, quos*
hæ phryges. Genitiuo horum & harum pbrygum. Da- *ſæpe taxat*
tiuo his phrygibus. Accuſatiuo hos & has phryges. Vo- *Hierony-*
catiuo ô phryges. Ablatiuo ab his phrygibus. Et in us exit *mus.*
vt Ligus, quod ſimiliter vt phryx locale nomen eſt. No- *In us.*

G minatiuo hic & hæc ligus. Geniriuo huius liguris. Datiuo huic liguri. Accuſatiuo hunc & hanc ligurem. Vocatiuo ô ligus. Ablatiuo ab hoc & ab hac ligure. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ligures. Genitiuo horum & harũ ligurum. Datiuo his liguribus. Accuſatiuo hos & has ligures. Vocatiuo ô ligures. Ablatiuo ab his liguribus.

In il. Exit genus commune in il, vt vigil. Nominatiuo hic & hæc vigil. Genitiuo huius vigilis. Datiuo huic vigili. Accuſatiuo hunc & hanc vigilem. Vocatiuo ô vigil. Ablatiuo ab hoc & ab hac vigile. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ vigiles. Geninuo horũ & harum vigilum. Datiuo his vigilibus. Accuſatiuo hos & has vigiles. Vocatiuo ô vigiles. Ahlatiuo ab his vigilibus. Ad hanc regulam declinabis hic & hæc pugil.

In ul. Exit in ul, vt exul. Nominatiuo hic & hæc exul. Genitiuo huius exulis. Datiuo huic exuli. Accuſatiuo hunc & hanc exulẽ. Vocatiuo ô exul. Ablatino ah hoc & ab hac exule. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ exules. Genitiuo horũ & harum exulum. Datiuo his exulibus. Accuſatiuo hos & has exules. Vocatiuo ô exules. Ablatiuo ab his exulibus. Ad hanc formam declinabis præſulem, hic & hæc præſul, quoniam maſculinum eſt, vt conſul.

In ur. Exit in ur, H fur. Nominatiuo hic & hæc fur. Genitiuo huius furis. Datiuo huic furi. Accuſatiuo hunc & hanc furem. Vocatiuo ô fur. Ablatiuo ab hoc & ab hac fure. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ fures. Genitiuo horum & harum furũ. Datiuo his furibus. Accuſatiuo hos & has fures. Vocatiuo ô fures. Ablatiuo ab his furibus. Ad hanc formam declinabis augur, hic & hæc augur.

In or. Exit genus cõmune in or, vt maior memor. Sed memor ſi alia regula eſt, non admitrit genus neutrum in us, quomodo maior admittit in neutro maius. Nominatiuo hic & hæc memor. Genitiuo huius memoris. Datiuo huic memori. Accuſatino hunc & hanc memorem. Vocarino ô memor. Ablatiuo ab hoc & ab hac memore. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ memores. Genitiuo horum & harum memorum. Datiuo his memoribus. Accuſatiuo hos & has memores. Vocatiuo ô memores. Ablatiuo ab his memoribus. Admittit & neutrum, ſed non in regula generis omnis, vt hoc memor. *Aeneid. 4.* Vnde & Virgilius: Tũ ſi quod non æquo fœdere amantes, Curæ numen habet, iuſtúmque memórque precatur. Pluralem non admittit, inde non eſt generis omnis. Neqne enim dici- I mus memora vel memoria numina. Similiter declinabis authorẽ. In nominatiuo ſingulari, hic & hęc author, vt, At Iuno author ego audendi. hi & hæ authores.

De terminatione et declinatione nominũ omnis generis. Exit genus omne in ax, in ex, in ix, in ox, in ux, ans, ens, ars, ers, ors, in us, es.

In ax. In ax, vt hic & hæc & hoc pertinax. Genitiuo hnius pertinacis. Datiuo huic pertinaci. Accuſatiuo hunc & hanc pertinacem & hoc pertinax. Vocatiuo ô pertinax. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ah hoc pertinaci. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ pertinaces & hæc pertinacia. Genitiuo horum & harum & horum pertinacium. Datiuo his pertinacibus. Accuſatiuo hos & has pertinaces & hæc pertinacia. Vocatiuo ô pertinaces & ô pertinacia. Ablatiuo ab his pertinacibus. Ad hanc formam declinabis efficax, tenax, peruicax, dicax, ſequax, rapax, mordax, capax, furax, emax, fallax, mendax, nugax, viuax. Hæc omnia ablatiuum ſingularem, & alia in i mittunt.

In ex. Exit item genus omne in ex, ſecundum ordinem regularum ſupra ordinatarum, vt ſimplex. Nominatiuo hic & hæc & hoc ſimplex. Genitiuo huius ſimplicis. Datiuo huic ſimplici. Accuſatiuo hunc & hanc ſimplicem & hoc ſimplex. Vocatiuo ô ſimplex. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc ſimplici. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſimpli- K ces & hæc ſimplicia. Genitiuo horum & harum & horum ſimplicium. Datiuo his ſimplicibus. Accuſatiuo hos & has ſimplices & hæc ſimplicia. Vocatiuo ô ſimplices & ô ſimplicia. Ablatiuo ab his ſimplicibus. Ad hanc formam declinantur duplex, triplex, quadruplex, quinruplex, ſextuplex, ſeptuplex, excluſo, m, quia & ſeptemplex, latinum eſt, quod dcelinarur vt ſuperius.

In ix. Ex regula in ix, vt fœlix, quod ſic declinatur. Nominatiuo hic & hæc & hoc fœlix. Genitiuo huius fœlicis. Datiuo huic fœlici. Accuſatiuo hunc & hanc fœlicem & hoc fœlix. Vocatiuo ô fœlix. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc fœlici, ex ſono generis neutri. A propriis nominibus in e exit, ab hoc fœlice, & eſt generis maſculini. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ fœlices & hæc fœlicia. Genitiuo horum & harum & horum fœlicium. Datiuo his fœlicibus. Accuſatiuo hos & has fœlices & hæc fœlicia. Vocatiuo ô fœlices & ô fœlicia. Ablatiuo ab his fœlicibus. Ad hanc regulam declinatur pernix, quod ſignificat velocem.

In ox. Ex regula in ox, vt ferox declinatur ſic. Nominatiuo hic & hæc & hoc ferox. Genitiuo huius ferocis. Datiuo huic feroci. Accuſatiuo hunc & hanc ferocem & hoc ferox. Vocatiuo L ô ferox. Ablatino ab hoc & ab hac & ab hoc feroci. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ feroces & hæc ferocia. Genitiuo horum & harum & horum ferocium. Datiuo his ferocibus. Accuſatiuo hos & has feroces & hæc ferocia. Vocatiuo ô feroces & ô ferocia. Ablatiuo ab his ferocibus. Ad hanc formam declinabitur atrox, velox.

In ux. Ex regula in ux vnum nomen eſt, vt trux. Nominatiuo hic & hæc & hoc trux. Genitiuo huius trucis. Datiuo huic truci. Accuſatiuo hunc & hanc trucem & hoc trux. Vocatiuo ô trux. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc truci, à ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ truces & hæc trucia. Genitiuo horũ & harum & horũ truciũ. Datiuo his trucibus. Accuſatino hos & has truces & hæc trucia. Vocatiuo ô truces & ô trucia. Ablatiuo ab his trucibus.

In ans. Ex regula ans, vt præſtans. Nominatiuo hic & hæc & hoc præſtans. Genitiuo huius præſtantis. Datiuo huic præſtanti. Accuſatiuo hunc & hanc præſtantem & hoc præſtans. Vocatiuo ô præſtans. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc præſtanti, ex ſono generis neutri. Et plura- M liter. Nominatiuo hi & hæ præſtantes & hæc præſtantia. Genitiuo horum & harum & horum præſtantium. Datiuo his præſtantibus. Accuſatiuo hos & has præſtantes & hæc præſtantia. Vocatiuo ô præſtantes & ô præſtantia. Ablatiuo ab his præſtantihus. Ad hanc formam declinatur amans, clamans, cantans, luctans, conſtans, proſtans, regnans, pugnans, mirans, minans, miſerans, æſtuans, verſans, & alia.

In ens. Ex regula ens, vt amens. Nominatino hic & hæc & hoc amens. Genitiuo huius amentis. Datino huic amenti. Accuſatiuo hunc & hanc amentem & hoc amens. Vocatiuo ô amens. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc amenti, ſono generis neutri ſimiliter. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ amentes & hæc amentia. Genitiuo horum & harum & horum amentium. Datiuo his amentibus. Accuſatiuo hos & has amentes & hæc amentia. Vocatino ô amentes & ô amentia. Ablatiuo ah his amentibus. Ad hanc forman declinatur demens, potens, impotens, præpotens, prudens, imprudens, pudens, impudens, frequens, infrequens, ſedens, hærens, moriens, mœrens, tenens, egens, ferens, cedens, ſæuiens, ſeruiens, ſapiens, inſipiens, deſipiens; & talia. Ex regula

ons,

A ons, vt ſons, quod ſignificat nocens. Nominatiuo hic & hæc & hoc ſons. Genitiuo hui⁹ ſontis. Datiuo huic ſonti. Accuſatiuo hunc & hanc ſontē & hoc ſons. Vocatiuo ô ſous. Accuſatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc ſonti, à ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſontes, & hæc ſontia. Genitiuo horum & harum & horum ſontiū. Datiuo his ſontibus. Accuſatiuo hos & has ſontes & hæc ſontia'. Vocatiuo ô ſontes & ô ſontia. Ablatiuo ab his ſontibus. Ad hanc regulam declinatur inſons, id eſt, innocens. Et hæc duo ſunt tantum generis omnis. Ex regula ar, vt par. Nominatiuo hic & hæc & hoc par. Genitiuo huius paris. Datiuo huic pari. Accuſatiuo hūc & hanc parem & hoc par. Vocatiuo ô par. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc pari, ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ pares & hæc paria. Genitiuo horum & harum & horum parium. Datiuo his paribus. Accuſatiuo hos & has pares & hæc paria. Vocatiuo ô pares & ô paria. Ablatiuo ab his paribus. Ad hāc formam declinantur impar & ſuppar, quæ ſola tria ſunt generis omnis. Ex regula ers, vt iners. Nominatiuo hic & hæc & hoc iners. Genitino huius inertis. Datiuo huic inerti. Accuſatiuo hunc & hanc inertem & hoc iners. Vocatiuo ô iners. Ablatino ab hoc & ab hac & ab hoc inerti. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ inertes & hæc inertia. Genitiuo horum & harum & horum inertium. Dariuo his inertibus. Accuſatiuo hos & has inertes & hæc inertia. Vocatiuo ô inertes & ô inertia. Ablatiuo ab his inertibus. Ex regula ors, vt vecors. Nominatiuo hic & hæc & hoc vecors. Genitiuo huius vecordis. Datiuo huic vecordi. Accuſatiuo hunc & hanc vecordem & hoc vecors. Vocatiuo ô vecors. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc vecordi, à genere neutro. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ vecordes & hæc vecordia. Genitiuo horum & harum & horum vecordium. Datiuo his vecordibus. Accuſatiuo hos & has vecordes & hæc vecordia. Vocatiuo ô vecordes & ô vecordia. Ablatiuo ab his vecordibus. Ad hanc regulam declinantur, excors, concors, diſcors, diſſors. Sed hæc duo, id eſt, conſors & diſſors, in genitiuo ſingulari tis habent, vt conſortis diſſortis. Diſſors autem dicitur diſsimilis ſortis. Ex regula vs, vt vetus. Declinatur autem ſic. Nominatiuo hic & hæc & hoc vetus. Genitiuo huins veteris. Datiuo huic veteri. Accuſatiuo hunc & hanc veterem & hoc vetus. Vocatiuo ô vetus. Abltiuo ab hoc & ab hac & ab hoc veteri, à ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ veteres & hæc vetera. Genitiuo horum & harum & horum veterum. Datiuo his veteribus. Accuſatiuo hos & has veteres & hæc vetera. Vocatiuo ô veteres & ô vetera. Ablatiuo ab his veteribus. Hoc ſolum nomen in us eſt generis omnis. Es, vt teres, quod eſt rotundum. Declinatur hic & hæc & hoc teres: teres autem dictum eſt à terendo. Ex regula autem ἀπτώτων eſt nequam, vno enim ſono declinantur omnes caſus per omnia genera. Eſt autem genus epicœnum quòd ſub vno articulo intelligitur ſexus, vtputa hic paſſer, iam ſub vno articulo, quo ſonat hic, & illic eſt & fœmina. Declinatur. Nominatiuo hic paſſer. Genitiuo huius paſſeris. Datino huic paſſeri. Accuſatiuo hunc paſſerem. Vocatiuo ô paſſer. Ablatiuo ab hoc paſſere. Et pluraliter. Nominatiuo hi paſſeres. Genitiuo horum paſſerum. Datiuo bis paſſeribus. Accuſatiuo hos paſſeres. Vocatiuo ô paſſeres. Ablatiuo ab his paſſeribus. Sed & hæc aquila, ſub vno articulo, quo ſonat hæc, ibi maſculinum intelligimus: ſic & hæc tigris, ſub quo ſono intelligitur & maſculus. Sic & hæc

In ons. *In ar.* *In ers.* *In ors.* *In vs.* *In es.* *In am.*

De nominibus generis epicœni, & differentia eiuſdem generis à communi.

hirundo, ibi intelligis & maſculum: ſic & hic ſtruthio, D ibi intelligis & fœminam. ſic ſorex, ſtellio, muſca. Ergo hoc intereſt inter genus commune & epicœnum, quia in genere communi & homines ſunt & pecora, in epicœno pecora tantum. Quod in genere communi ambo articuli ſunt, id eſt, hic & hæc cum nomine communicat, vt hic & hæc canis: epicœnum autem cum articulo vno maſculino cōmunicat nomen fœmininum: vt cum dico, hic paſſer, ſub ipſo articulo qui ſonat hic, intelligitur & fœmina. Sic in articulo generis neutri, quod eſt hoc pecus: ſub articulo qui ſonat hoc, intelligitur & fœmina, vt Virgilius ait: Lenta ſalix fœto pecori. Et in pecore licet ſit genus neutrum, auditur illic & genus fœmininum, cum dixit, fœto pecori, id eſt, grauido.

Pecus facit epicœnū, quum non in generibus ſed in ſpeciebus ſit ſexus diſcretio.

Nunc dicendum de nominibus quæ aut ſunt numeri ſingularis tantum, aut numeri tantum pluralis: vt cancelli, manes, penates. In fœminino tantum plurali, vt thermæ, exequiæ, inſidiæ, diuitiæ, nundinæ. In nominibus ciuitatum, Amiclæ, Thenæ, Athenæ, Syracuſæ, Thebæ, Tubernæ, Saldæ, Abituræ, Macomades, Cales, Carreaſi, Relares, Furnitū, quæ loca turnos dicuntur, & alia ſimilia. In neutro tantū ſingulari, vt aurū, argentum, plūbum, ſtannū, piper, triticum, oleum, hordeum, vinum. Quanquam Virgilius vina. at Cicero rarius, poëtica licentia dedit plurali, vt Serite hordea campis. Declinatur autem nominatiuus ſolus in neutro tantum plurali, E caſtra, mœnia, arma, exta, id eſt, viſcera: Bactra quæ eſt ciuitas Parthiæ. Ergo & hæc ciuitas generis neutri eſt numero tantum plurali. Sanè ſunt nomina ſub duplici enunciatione, vt tribunus militum, præfectus vrbis, præfectus fundis, præfectus annonæ, præfectus vigilibus, pebiſcitū, ſenatuſconſultum. Quorum nominum vna pars declinatur, altera non declinatur: vtputa præfectuſvigilibus, nominatiuus ipſe flectitur per caſus, præfectus, præfecti, præfecto, præfectum, præfecte, à præfecto: vigilibus ſic manet, nec flectitur. Vt ſenatuſconſultum, hoc conſultum, huius conſulti, huic conſulto, hoc conſultum, ô conſultum, ab hoc conſulto. Senatus autem genitiuus eſt, hic non flectitur. De nomine quātum rudi cōuetiebat, plenius expoſuimus: nunc de pronomine eſt dicendum, quod eſt ſecunda pars de octo partibus orationis. Ideo pronomen dicitur, quia vice fungitur nominis, vt ille iſte ipſe. Nam quomodo dicendo nomen explicamus perſonam, vt Virgilius: ſic F pronomina proprie eiuſdem poteſtatis ſunt, cum tacito nomine dicimus, hic fecit, iſte fecit. Pronomina aut finita ſunt, aut infinita, aut minus quàm finita. Finita ſunt quæ notant certam perſonam, vt ego. Infinita vt quis, quiſque, quicunque, quæcunque, qui, aliqui, quæ, aliquæ. Minus quàm finita ſunt pronomina, quæ non ſic definiunt perſonam, vt non egeant demonſtratore, quomodo dicimus ego: nam ipſum tu, non plene finitum eſt, niſi in perſonam duxeris digitum. Sic ergo hæc minus quàm finita dicenda ſunt. Habent enim quandam deſignationem non plenæ ſignificationis, quomodo ego. Vtputa pone eſſe turbam, tamen non ſic tu, ſignificanter dicitur in turba, quomodo de turba cum vnus dixerit ego. Sed vt de multis vnum ſignificemus quem quærimus, aut nomen addimus, aut digitum intendimus, vt appareat certius quem vocamus. Ergo tu, ille, & iſte, & alia quæ quaſi poſſunt ex parte aliqua definire perſonam, minus quàm finita vocanda ſunt. Prima perſona dicitur ego, tam in ſingulari numero quàm in plurali, cum dicimus nos. non habet vocatiuum caſum, quia nemo vocat ſe, ô ego, ego, ô nos. Ego ſic de-

De nominibus aut ſingularis aut pluralis numeri tantum.

Geor. 1. *Geor. 2.*

De pronomine.

Finita. *Infinita.* *Minus quàm finita.*

G clinatur ſingulari numero. Nominatiuo ego. Genitiuo mei. Datiuo mihi. Accuſatiuo me. Ablatiuo à me. Et pluraliter. Nominatiuo nos. Genitiuo noſtrum. Datiuo nobis. Accuſatiuo nos. Ablatiuo à nobis. Vocatiuum enim vt dixi non habet tam in ſingulari quàm in plurali. Nominatiuo tu. Genitiuo tui. Datiuo tibi. Accuſatiuo te. Vocatiuo ô tu. Ahlatiuo à te. Et pluraliter. Nominatiuo vos. Genitiuo veſtrũ. Datiuo vobis. Accuſatiuo vos. Vocatiuo ô vos. Ablatiuo à vobis. Sanè prima perſona & ſecunda, id eſt, ego & tu, generis omnis eſt. Nã & vir dicit ego, & fœmina ego, & mancipium ego. Sic tu: & viro dicimus tu, & fœminæ, & mancipio: ſic in plurali generis omnis eſt vt nos, vos. Ex tertia perſona hæc eſt declinatio maſculino genere numero ſingulari. Nominatiuo ille. Genitiuo illius. Datiuo illi. Accuſatiuo illũ. Vocatiuo ô ille. Ablatiuo ab illo. Et pluraliter. Nominatiuo illi. Genitiuo illorum. Datiuo illis. Accuſatiuo illos. Vocatiuo ô illi. Ablatiuo ab illis. Genere fœminino. Nominatiuo illa. Genitiuo illius. Datiuo illi. Accuſatiuo illam. Vocatiuo ô illa. Ablatiuo ab illa. Et pluraliter. Nominatiuo illæ. Getitiuo illarum. Datiuo illis. Accuſatiuo illas. Vocatiuo ô illæ. Ablatiuo ab illis.

De declinatione pronominum ſecũdæ & tertiæ perſonæ.

H Genere neutro numero ſingulari. Nominatiuo illud. Genitiuo illius. Datiuo illi. Accuſatiuo illud. Vocatiuo ô illud. Ablatiuo ab illo. Et pluraliter. Nominatiuo illa. Genitiuo illorum. Datiuo illis. Accuſatiuo illa. Vocatiuo ô illa. Ablatiuo ab illis. Iſte ſimiliter & ipſe ad formam ſuperiorẽ declinabis, tam ad genera quàm etiam ad numeros. Sanè quæſtio eſt in hoc pronomine ipſe, quare cum iſtud & illud in genere neutro dicimus, dicamus ipſum, vt ait Virgilius: Atque ipſum corpus amici: non dixit, ipſud. Sed hæc quæſtio ſoluitur hoc modo. Antiqui enim magis ipſus dicebant in nominatiuo ſingulari generis maſculini, quàm ipſe. Hanc antiquitatis rationem attẽdentes artis ſcriptores, pronomen hoc ad formam nominis tranſtulerunt, vt quomodo in nomine, iuſtus, iuſta, iuſtum dicimus, & perfectus, perfecta, perfectum, ſic & hoc pronunciabitur pronomen ipſus, ipſa ipſum, non ipſud, quomodo iſtud & illud.

Aeneid. 1.

Nominatiuo quis. Genitiuo cuius. Datiuo cui. Accuſatiuo quem. Vocatiuo ô qui. Ablatiuo à quo. Et pluraliter. Nominatiuo qui. Genitiuo quorum. Datiuo quis vel quibus: vt Virgilius, Quis ante ora patrum. Accuſatiuo quos. Vocatiuo ô qui. Ablatiuo à quibus. Fœminino genere. Nominatiuo quæ. Genitiuo cuius. Datiuo cui.

De declinatione infinitorum.

Alij queis

I Accuſatiuo quam. Vocatiuo ô quæ. Ablatiuo à qua. Et pluraliter. Nominatiuo quæ. Genitiuo quarum. Datiuo quis. Accuſatiuo quas. Vocatiuo ô quæ. Ablatiuo à quibus. Genere neutro. Nominatiuo quod. Genitiuo cuius. Datiuo cui. Accuſatiuo quod. Vocatiuo ô quod. Ablatiuo à quo. Et pluraliter. Nominatiuo quæ. Genitiuo quorum. Datiuo quis: ſed iam ſecundum vſum, quibus dicimus. Accuſatiuo quæ. Vocatiuo ô quæ. Ablatiuo à quibus. Antiqui quis genere communi dixerunt. Nominatiuo hic & hæc quis. Genitiuo huius quis. Datiuo huic qui. Accuſatiuo hunc & hanc quem. Vocatiuo ô quis. Ablatiuo ab hoc & ab hac qui. Inde venit ablatiuus exiens in bus. A quis autem ablatiuus pluralis ab ablatiuo venit qui exit in o, quomodo in regula ablatiuus cum exierit in o, datiuum pluralem in is mittit: vt à iuſto, iuſtis: à docto, doctis: à perfecto, perfectis: à fortunato, fortunatis. Ergo vt ſuperius dixi, antiqui hic & hæc quis dixerunt, & quomodo in nominihus hic & hæc ſimilis, hic & hæc agilis, hic & hæc facilis, ſic in pronominibus, hic & hæc quis, ab hoc & ab hac qui. Inde Virgilius cum de ſocia Camillæ diceret, ait: Qui cnm K partiri curas. id eſt, cum qua partiri curas. Item ſunt alia infinita quæ interrogatiua, & declinatur. Nominatiuo vter. Genitiuo vtrius. Datiuo vtri. Accuſatiuo vtrum. Vocatiuo ô vter. Ablatiuo ab vtro. Et pluraliter. Nominatiuo vtri. Genitiuo vtrorum. Datiuo vtris. Accuſatiuo vtros. Vocatiuo ô vtri. Ablatiuo ab vtris. Inde addita in cõpoſitione que ſyllaba, facit vterque, & ſignificat ambos: & tamen ſingulari ſono eſt, ſed ſignificatione duali. Nam cum dixit Virgilius, Conſtitit in digitos extemplo arrectus vterq;: duo ſignificati ſunt cum dixerit vterque. cum autem arrectus, noluit expectari pluralitatem, vt ſit in plurali vtrique. Sed hoc intereſt, quia vterque licet duo ſignificet, tamen ſolum duo: vtrique autem duo ſignificat, ſed ſic vt in ſingulis multi ſunt. ſi dicas vtrique exercitus, duo ſignifico, ſed ſic in ſingulis turbam intelligi volo. Hæc quidem diſtincta ſunt, ſed item authoritate confuſa ſunt. Nam cum ait Virgilius, Super vtraque quaſſa tempora confudit: dicere enim debuit, ſuper vtrunque tempus. Loquebatur enim de duobus temporibus tantum, cui vtrunque tempus ſufficiebat accuſatiuus, vt diceret, vtrunque quaſſum tempus.

Aeneid. 11.

Nomina infinita interrogatiua.

Aeneid. 5.

Corripitur Virgilius.

L Ergo vt declinauimus maſculinum pronomen, ſic fœmininum declinabimus, vtra mulier, vtrius mulieris, vtri mulieri, vtram mulierem, ô vtra mulier, ab hac vtra muliere. Et pluraliter. Nominatiuo vtræ mulieres. Genitiuo vtrarum mulierum. Datiuo vtris mulieribus. Accuſatiuo vtras mulieres. Vocatiuo ô vtræ mulieres. Ablatiuo ab his vtris mulieribus. Sic neutro vtrum mãcipium, vtrius mancipij, vtri mancipio, vtrum mancipium, ô vtrum mancipium, ab ho[illegible] vtro mancipio. Et pluraliter. Nominatiuo vtra [illegible], vtrorum mancipiorum, vtris mancipiis, vtra mancipia, ô vtra mancipia, ab his vtris mancipiis. Sic declinabimus eius contrarium, quod eſt neuter. Maſculino neuter, fœminino neutra, neutro genere hoc neutrum mancipium. Vnde vſus iam arripuit, vt dicamus generis neutri, cum dicere debeamus neutrius, quomodo vtrius. Addita cõiunctione que ſyllaba, declinatur pronomen ipſum ad regulam ſupradictam. In maſculinis, vterq;: in fœmininis, vtraque: in neutris, vtrunque. Sic pluraliter: in maſculinis, vtrique: in fœmininis, vtræque: in neutris, vtraque mancipia. Eſt & aliud pronomen, vllus, vllius, vlli, vllum, ô vllus, ab vllo. Pluraliter, vlli, vllorum, vllis, vllos, ô vlli, ab vllis. Fœmininum, vlla, vllius, vlli, vllam, ô vlla, ah vlla. Pluraliter, vllæ, vllarum, vllis, vllas,

Alij inter nomina ponunt.

M ô vllæ, ab vllis. Neutrum, vllum, vllius, vlli, vllum, ô vllum, ab vllo. Sic pluraliter, vlla, vllorum, vllis, vlla, ô vlla, ab vllis. Ad hanc formam declinabis & nullus, nulla nullum. Sic alius, huius alius, huic alij. Sic alter, huius alterius, huic alteri. Sic totus, huius totius, huic toti. Sic ſolus, huius ſolius, huic ſoli. Sic vnus, huius vnius, huic vni. Vnde Virgilius, Forſitau huic vni potui ſuccumbere culpæ. Sunt & qualitatis pronomina, hic & hæc qualis, huius qualis, genere communia. A genere autem neutro, hoc quale, huius qualis. Pluraliter, hæc qualia, horum qualium. Sunt & quantitatis: vt quantus, tantus: quanti, tanti: declinantur vt iuſtus iuſti. A fœminino vt quanta tanta, declinantur vt iuſta. A neutro quantum tantum, declinantur vt iuſtum. Item pronomen à maſculino, quotus totus: à fœminino, quota tota: à neutro, quotum totum. Pluraliter à maſculino, quoti toti: à feminino, quotæ totæ: à neutro, quota iugera, quotorum iugerum. Sunt relatiua quæ ad interrogantem referuntur, vt quis eſt? Reſpondetur is eſt. Et

Aeneid. 4.

Huic vni forſan.

declinantur

A declinantur à maſculino, is, eius,ei,eum, ô is,ab eo. Pluraliter,ij,eorum,eis,eos, ô ei,ab eis. A fœminino,ea,eius, ei,eam,ô ea, ab ea. A neutro, id,eius,ei,id,ô id,ab eo. Ergo cum loquimur de itinere, per id iter dicendũ eſt: nõ per eum iter:quia eũ in accuſatiuo caſu,maſculini generis eſt. Plurali, ea itinera, ab eis itineribus. Item per id noſtrũ,per id tectũ,per id caput:non per eum,niſi in genere maſculino tantum.

De verbo.

Verba quatuor modis accipimus. Primo modo, cũ verba pro fallaciis accipimus: cum dicimus,verba illi dedit,fefellit eum. Vnde Terentius dixit, Cui verba dare difficile eſt. *In Andria.* Secundo modo verba pro oratione dicimus, verba feciſſe Ciceronẽ in Curia. Tertio modo verba dicimus ꝑ vulgaribus ſentẽtiis,quæ prouerbia dicũtur:vt Terẽtius dixit, Verũ illud verbum vulgo eſt,quod dici ſolet. *Ibidem.* Quarto modo verba dicimus hæc quæ decurrimus cũ temporibus & perſonis: vt clamo, clamas, clamat. Hic & perſonæ ſunt tres, vt clamo ego, clamas tu, clamat ille: & tempus eſt præſens.

Mod⁹ indicatiuus.

Deinde pluraliter clamamus nos,clamatis vos,clamant illi. Tempore præterito imperfecto,clamabã ego, clamabas tu, clamabat ille. Et pluraliter, clamabamus B nos, clamabatis vos,clamabant illi. Tempore præterito perfecto numero ſingulari, clamaui ego, clamauiſti tu, clamauit ille. Tempore præterito perfecto pluſquãperfecto, vbi ſignificamus nõ ſolum nos aliquid feciſſe, ſed etiã dudum:& dicimus numero ſingulari,clamaueram ego, clamaueras tu, clamauerat ille. Et pluraliter, clamaueramus nos, clamaueratis vos, clamauerant illi. Tẽpore futuro numero ſingulari, clamabo ego, clamabis tu,clamabit ille:clamabimus nos,clamabitis vos,clamabũt illi. Hucuſq; modo indicatiuo totum hoc quod diximus indicantis eſt.

De modo imperatiuo.

Ideo dicitur imperatiuus, quia ſonũ habet imperãdi. Sed iſte modus nõ habet primam perſonã, quia nemo ſibi imperat, ſed ad ſecũdam loquitur perſonã & tertiã. Numero ſingulari, ad ſecundam clama,& ad tertiã clamet. Et pluraliter,ad ſecundã clamate,ad tertiam clament. Futuro tempore, ad ſecundam clamato,ad tertiã ſimiliter clamato. Sed quare ſimiliter facit in ſecunda & tertia,eſt ratio,ſed nunc prætermittenda eſt. Et ne alia tranſeamus,redeamus ad rem pluralem. Ad ſecundam perſonã, clamatote, ad tertiam clamanto.

De modo optatiuo.

Sic autẽ optatiuum dicimus,quia optantis modo loquitur, prima perſona tẽpore præſenti, vtinam clamarẽ, ad ſecundã vtinam clamares, ad tertiam C vtinã clamaret. Et pluraliter, ad primã perſonã vtinam clamaremus, ad ſecundam vtinã clamaretis, ad tertiam vtinam clamarent. Præterito tempore, ad primam perſonam vtinam clamaſſem ego, ad ſecundã vtinam clamaſſes tu,ad tertiam vtinam clamaſſet ille. Et pluraliter vtinã clamaſſemus nos, vtinam clamaſſetis vos, vtinam clamaſſent illi. Futuro tempore prima perſona, vtinam clamẽ ego,vtinam clames tu,vtinam clamet ille. Et pluraliter, vtinam clamemus, clametis, clament.

De modo ſubiunctiuo.

Ideo autẽ ſubiunctiuus dicitur,quia eget aliqua re vt impleat ſententiam ſuã,vtputa cum clamẽ, clames,clamet: pendet hic ſenſus, indigetq; aliqua re vt ſententia compleatur. Ac ſi dicam,cum clamẽ,quare me tacere dicis? Ideo ergo cõiunctiuus modus dictus eſt, quia ei coniungitur aliquid vt ſententia locutionis plena ſit. Ergo declinemus hunc modum vt ſuperiores. Declinatur autem per perſonas tres:prima perſona præſentis temporis,cũ clamem:ſecunda perſona,cum clames:tertia,cũ clamet. Et pluraliter: prima perſona,cum clamemus:ſecunda,cum clametis:tertia,cum clament. Præterito tempore imperfecto:prima perſona,cum clamarem:ſecunda, cum clamares:tertia,cum clamaret. Et pluraliter: prima perſo- D na,cum clamaremus:ſecunda, cum clamaretis:tertia,cũ clamarẽt. Tempore præterito perfecto: prima perſona, cum clamauerim, cum clamaueris, cum clamauerit. Et pluraliter:prima perſona, cum clamauerimus, cum clamaueritis,cum clamauerint. Tempore pluſquamperfecto:prima perſona, cum clamauiſſem, cum clamauiſſes, cum clamauiſſet. Et pluraliter: prima perſona:cum clamauiſſemus,cum clamauiſſetis,cum clamauiſſent. Tempore futuro:prima perſona, cum clamauero, cum clamaueris,cum clamauerit. Et pluraliter: prima perſona, cum clamauerimus, cum clamaueritis, cum clamauerint.

De modo infinito.

Infinitiuus dicitur hic modus, quia ſuperiores definiunt perſonas, primam, ſecundam,& tertiam: hic autem modus ſine perſonis eſt, & habet ſolum tempus præfinitum præſens,præteritum,& futurum. Vtputa: clamare, præſens eſt:clamaſſe, præteritum: clamatum ire, futurum. Ecce vides deſignare tantum tempora, non perſonas. Clamare enim, & clamaſſe, & clamatum ire, neſcitur perſona, niſi velis iungere & dicere, clamare debet ille: tunc quaſi fit finitum. Si autem non ſubiungas ille vel ipſe vel iſte, fit vt dicitur infinitiuus modus: E nam & numero ſingulari vel plurali infinitus eſt. Cum enim dico,clamare, clamaſſe, nec finitum eſt vtrum de vno, an de duobus dicam. Iſti ergo ſunt modi per quos omnia verba curſantur.

De prima coniugatione.

Iam ad formam vnius verbi quod currimus percurramus cætera verba ſimiliter: clamo, clamas, clamat: amo,amas, amat: canto, cantas, cantat:pulſo,pulſas,pulſat:fræno,frænas,frænat:armo,armas, armat: impugno, impugnas, impugnat: capto, captas,captat:paro,paras,parat: ſeparo,ſeparas,ſeparat: accuſo,accuſas, accuſat: mando,mandas, mandat: grauo, grauas, grauat: lauo,lauas, lauat: genero, generas, generat: creo,creas,creat: ligo, ligas,ligat: alligo, alligas,alligat: ſanctifico, ſanctificas, ſanctificat: cito, citas, citat: vulnero,vulneras,vulnerat: macero, maceras, macerat: lacero, laceras, lacerat: aro,aras, arat: calco, calcas, calcat: lanio, lanias, laniat: memoro,memoras, memorat: calceo, calceas, calceat: inueſtigo,inueſtigas, inueſtigat: vallo, vallas, vallat: domo, domas, domat: circumuallo, circumuallas, circumuallat: curuo, curuas, curuat: medico, medicas, medicat: conſulto, conſultas, conſultat: intimo, intimas, intimat: inſinuo, inſinuas, inſinuat: frequento, frequentas, frequentat: celebro,cele- F bras,celebrat: miniſtro, miniſtras, miniſtrat: palpo,palpas,palpat: ſono,ſonas,ſonat: ſocio, ſocias,ſociat: muto, mutas, mutat: poſtulo, poſtulas, poſtulat: quaſſo, quaſſas, quaſſat: euiſcero, euiſceras, euiſcerat: denſo, denſas, denſat: eneruo, eneruas, eneruat: verbero, verberas, verberat: macto,mactas,mactat: fugo, fugas, fugat: elimino, eliminas, eliminat: cœlo, cœlas, cœlat: ſigno, ſignas,ſignat: ventilo,ventilas,ventilat: contriſto,contriſtas,contriſtat: ſereno,ſerenas, ſerenat: & alia. Iſtis omnibus adiicitur r litera, & ſunt paſsiua: vt clamor, clamaris,clamatur: amor,amaris, amatur: pulſor, pulſaris, pulſatur: ſecor, ſecaris, ſecatur: curor, curaris, curatur. Sic omnia percurreris per illos modos,quos ſuperius diximus,indicatiuum,imperatiuum,optatiuum,cõiunctiuum, infinitiuum. Sanè ex hoc ſono quo verba actiua ordinauimus, id eſt, quo nos agere aliquid ſignificauimus, ſunt ſimiles ſoni, ſed ad verba pertinent neutralia.

Quare dicãtur verba neutralia.

Sed ne te cõmoueat quare dicuntur neutralia,hæc ratio eſt,quia neq; agũt aliquid, neq; patiũtur: vt eſt, ſto,iaceo, cubo,ſedeo. Hęc in nulla actione,in nulla paſsione ſunt. Alia neutralia abuſiu dicta,quæ habẽt actionem,ſed paſ-

G ſionem nullam. Vt certo, habet actionem,ſed non dicimus certor,vt curro. Ex quoſono multa ſunt, quæ cum in o exeunt,or non admittunt:vt hæc verba,pugno, pugnas, pugnat: bello, bellas, bellat: cœno, cœnas,cœnat: nato, natas, natat: ambulo, ambulas, ambulat: nauigo, nauigas,nauigat: commeo, commeas, commeat: æſtuo, æſtuas, æſtuat: regno, regnas, regnat: gelo, gelas, gelat: dico,dicas,dicat: exulo, exulas, exulat: ſacrifico, ſacrificas,ſacrificat: cachinno,cachinnas,cachinnat. Hæc omnia primæ coniugationis ſunt, quæ ſecundam perſonam horum omnium verborum in as ſyllabam mittunt: vt amo, amas: canto, cantas: pulſo,pulſas: fræno, frænas: armo,armas: impugno, impugnas: ſalto, ſaltas: curuo,curuas: pugno,pugnas. Ergo audiſti primam cõiugationem, ſcire debes ſecundam verbi perſonam per es ſyllabam exire. Nam inde dicitur coniugatio quòd ſibi ad vnum ſonum multa coniungat. Has coniugationes Græci συζυγίας dicunt. Sic & ſimilia omnia hæc inuenta percurris.

De ſecũda coniug.

Secunda autem coniugatio eſt quæ in ſecunda ſimiliter perſona quæritur, & exit per
H es, vt teneo, tenes, præbeo, præbes, moneo, mones, doleo, doles, tergeo terges, arceo arces, egeo eges, terreo terres, mulceo mulces, impleo imples,compleo cõples, repleo reples, ſuppleo ſupples, mordeo mordes, ſpondeo ſpondes,& alia. Et his adiicitur r litera, & fiunt paſſiua, teneor teneris, mordeor morderis, arceor arceris; mulceor mulceris, impleor impleris. Declinabis hæc paſſiua per modos & tempora & perſonas. Per modos vt dixi, indicatiuum, imperatiuum,optatiuum,coniunctiuum, infinitiuum, hoc eſt,quod dixi per modos. Per tempora autem, id eſt, præterita, præſentia vel futura. Perſonas autem dixi, prima, ſecunda, & tertia: vt teneor, teneris, tenetur. Et pluraliter, tenemur, tenemini, tenentur. Hæc ſicut dixi obſeruabis. Sed quomodo vt ſuperius dixi, prima coniugatio, quæ exit in as, vt amo amas, capit & verba neutralia, vt certo certas, nato natas, in quibus r litera non admittitur, nec enim dicimus certor,nator: ſic in hac coniugatione ſecunda, quæ exit in eo, es, vt moneo mones, doceo doces, ſunt multa quæ non admittunt r literam in prima perſona, vt algeo alges, ſcateo ſcates: algeor enim non eſt la-
I tinum. Sic ferueo ferues,torpeo torpes,pendeo pendes, inuideo inuides, quamuis Horat. poëta inuideor dixerit, ſed noua vſurpatione. Sic enimeo,es, nec dicimus emineor. Hæ duę coniugationes prima & ſecunda quas diximus exire in as & in es, vt amo, as, moneo mones: futurum ſemper tempus in bo ſyllabam mittunt, vt amabo, monebo. Sic ſeruabis vbicunque futurum tempus in bo ſyllabam mittas, quia ſunt aliæ duæ coniugationes quæ futurum tempus in am ſyllabam mittant, non in bo, & vocantur ipſæ coniugationes tertia correpta, & tertia producta.

Tergeo ſecũdæ inflexionis.

Horatius in arte poetica.

De tertia & quarta coniugatione.

Tertia correpta eſt, quæ imperatiuum modum in e correptam mittit, vt ſcribe, tolle,carpe,occide,ſere,lege. Ergo vidiſti imperatiuum ſic exire. Tertia itaque coniugatio eſt correpta,quę ſemper futurum tempus in am mittit, nunquam in bo, vt ſcribam, legam, tollam, carpam, quia latinum non eſt ſi dixerit quis,ſcribebo,legebo, tollebo,carpebo. Tertia ſimiliter coniugatio producta ex eodem imperatiuo modo colligitur. Cum enim imperatiuus modus exit in i literam, tertia coniugatio producta eſt, vt audi, nutri,ſenti,muni,ſarci, leni,& alia. Similiter etiam hæc futurum tempus in am mittunt, vt muniam, leniam, nutriam, audiam. Sed tertia correpta infinito modo e correptam habet ante nouiſsimam ſyllabam: vt ſcri-
K bere, legere, tollere, & alia: tertia autem producta habet in antenouiſsima ſyllaba in infinito i, quæ producitur: vt munire, lenire, audire, ſarcire, ſentire, venire. Vnde in omnibus verbis hæ coniugationes obſeruantur, quæ exeunt in as & in es, futurum tempus in bo mittunt, vt ſæpius dixi. Quæ autem in is exeunt, futurum tempus in am mittunt,nunquam in bo,niſi authoritate præſumpta.nam ars hoc prohibet. Sed aliqua verba ponimus tertiæ coniugationis correptæ, ex quibus & alia conſequaris. Sunt autem hæc, lego, tollo, erigo, carpo, cognoſco, capio, fugio, mergo, ſero, arguo, accipio, pono, ſumo, accendo, expono, incipio. Hæc accipiunt r literam, & faciunt paſſiua verba, legor, carpor, capior, & cætera. Sub hac forma ſunt neutralia, quæ non accipiunt r literam, vt cado: non enim dicimus cador. Item ruo, neque enim dicimus ruor: facio, neque enim dicimus facior. Item fulgeſco, niteſco, ferueſco, algeſco,torpeſco, cõpeſco, nigreſco. Hæc omnia r literam non habent, & dicuntur verba neutralia quæ exeunt in ſco. Ergo neutralia memineris ſemper nunquam admittere r literam. Remanent duo alia verba quæ communia dicuntur & deponentia. Sed communia ideo dicuntur, quia communiter ſimul tenent ſub vno ſono actiuum & paſſiuum. Quomodo in nominibus genus commune dicitur, quod & maſculinum tenet & fœmininum ſub vno ſono, vt ſacerdos, homo, hic & hæc ſacerdos facit, hic & hæc homo. Sic & verba communia dicuntur: & nunquam deponunt r literam,ne non ſint latina. Vt oſculor, ſi tollas r literam & dicas oſculó, non eſt latinum. Et dicimus cum agimus, oſculor te: dum autem patimur & ab alio afficimur, dicimus oſculor à te. Sic criminor te, non crimino, cum actionem ſignificamus, id eſt, cum crimen obiicimus, criminor te dicimus: cum autẽ crimen nobis obiicitur, criminor à te dicimus,id eſt,crimen à te audio, & eſt ſignificatio paſſiua. Declinantur autem verba hæc vt ſuperiora per modos,tempora,& perſonas. Tempore pręſenti ſingulariter criminor, criminaris, criminatur. Et pluraliter criminamur,criminamini,criminantur. Præterito imperfecto ſingulariter criminabar, criminabaris,criminabatur. Et pluraliter, criminabamur, criminabamini,criminabantur. Præterito perfecto ſingulariter criminatus ſum, criminatus es, criminatus eſt. Et
M pluraliter, criminati ſumus, criminati eſtis, criminati ſunt. Præterito pluſquam perfecto ſingulariter, criminatus eram, eras, erat. Et pluraliter, criminati eramus, eratis, erant. Furo ſingulariter, criminabor, criminaberis, criminabitur. Et pluraliter criminabimur, criminabimini,criminabũtur. Imperatiuus autẽ modus ſemper in verbis in re exit, vt dicas criminare illum, id eſt, crimen illi ingere. Optatiuo modo ſic, vtinam criminarer, criminareris, criminaretur. Et pluraliter, vtinam criminaremur, criminaremini, criminarentur. Præterito perfecto ſingulariter, vtinam criminatus eſſem,criminatus eſſes,criminatus eſſet. Et pluraliter, criminati eſſemus, criminati eſſetis, criminati eſſent. Futuro ſingulariter, vtinam criminer, crimineris, criminetur. Et pluraliter, criminemur, criminemini, criminentur. Coniunctiuo modo ſingulariter, cum criminer, crimineris,criminetur. Præterito imperfecto ſingulariter,cũ criminarer,criminareris,criminaretur. Præterito perfecto ſingulariter, cũ criminatus ſim, criminatus ſis, criminatus ſit. Et pluraliter, criminati ſimus, criminati ſitis, criminati ſint. Præterito pluſquàm perfecto ſingulariter, cum criminatus eſſem, criminatus eſſes, cri-

De verbo communi vnde dicatur, & cõiugatione eiuſdem.

minatus

A minatus eſſet. Et pluraliter, criminati eſſemus, criminati eſſetis, criminati eſſent. Tempore futuro ſingulariter, cum criminatus ero, eris, erit. Et pluraliter, cum criminati erimus, eritis, erunt. Modo infinito, quem diximus nullas ſignificare perſonas, facit in præſenti criminari. Iu præterito criminatum eſſe. In futuro, criminatum iri. Ad hanc formam communia verba declinabis ſic: hortor, iaculor, oſculor, nidificor, tutor, conſolor, ſcrutor, moror, fœneror, amplector, & furor. vnde eſt furor, furaris, furatur: comitor, recordor, reminiſcor, percunctor, minor, geſtor, piſcor, oduror, aucupor, venor, contemplor, ſpeculor, ſector, veneror, di- *Vadari.* gnor, precor, miſeror, vador, id eſt, fidẽ dico, calumnior. & alia quæ nunquam deponunt r literam: nam ſi deponunt, latina non ſunt. Quis enim dicat reminiſco, aut recordo, vel digno, vel ſecto? Ergo memineris hæc *De verbo deponenti.* ſemper cum r litera nunciare. Reſtat verbum deponens, quod ideo dicitur, quia depoſuit aliquid de quantitate communis verbi. Nam cum participia quatuor habeat verbum commune: præſens, vt criminans: futurum, criminaturus: præteritum, criminatus, futurum, B criminandus: ı paſsiua ſignificatione criminandus, hoc non habet verbum deponẽs. Et ideo dicitur deponens, quia deponit vnum participium futuri temporis à verbo paſsiuo, quod exit in dus ſyllabam, vtputa opinor vel itinor, verba ſunt deponentia. Venit à participio præſentis temporis, & facit minans: futuro tempore facit minaturus: præterito facit minatus. Futuro à ſignificatione paſsiui non facit minandus. Sic opinans, opinaturus, opinatus: opinandus non facit. Vel ſi dicas moriens, moriturus, mortuus: non facit moriendus, quia non eſt latinum. Ergo & hoc deponens verbum ſic percurrit per modos & tempora & perſonas. Quomodo ſupradictum eſt, cõmune verbum non depoſita r litera latinum eſt, depoſita autem latinum non eſt: ſic etiam deponentia cum perdiderint r literam, latina non ſunt. Subiicio itaque nunc pauca verba deponentia, cætera vſus latinus docebit. Sunt autem, opi- **forte gratificor.* nor, minor, grator, gratulor, arbitror, gratiſcor, * auſpicor, miſereor, lenocinor, meditor, luctor, conor, ſuf- C fragor, veſcor, lætor, morior, ſtomachor, hariolor, le- *Lezor nouus vox.* zor, id eſt, colore pingur, argutor, paciſcor, complector, adnerſor, angor, queror à ſignificatione querelæ, *Apud Columellã eſt emacientur, pro macreſcant.* macior, ratiocinor, argumentor, blandior, fabulor, tutor, labor à ſignificatione lapſus, vagor, ruſticor, concionor, id eſt, ad populum loquor, mercor, vociferor, nanciſcor, quod eſt inuenio, ſuſpicor, & alia. Memineris, vt iam dixi, cum r litera enunciare: nam nemo dicit blandio, aut paciſco. Sic hæc omnia declinantur ad formam declinationis communis verbi, quod dixi criminor.

De neutropaſsiuis & impersonalibus. Tractauimus ergo verba actiua, quæ ideo dicuntur ab agendo: tractauimus neutralia, quæ ideo tale nomen accipiunt, quod nec agunt aliquid, nec patiuntur: vt diximus, ſto, iaceo, ſedeo, cubo & alia. Tractauimus etiam alia neutralia quæ agunt aliquid, ſed non patiuntur, & quaſi ſemineutralia dicuntur: vt nato, curto. Alia quæ patiantur, & non agant: vt vapulo, pendeo, ſudo, algeo, æſtuo, ferbeo, febrio, ſomnio, meridio, rigeo, frigeu, tumeo, langueo, oleo, rubeo, fulgeo, ſtupeo, & alia. Hæc omnia tam in iis quæ nequaquam aliquid agunt, nec patiuntur, quàm etiam in iis quæ agunt nec patiuntur, quamq; in iis quæ patiũtur aliquid, nec tamen agunt, nunquam adiicitur in his litera r, nam incipiunt non eſſe latina. Tractauimus item communia, expoſuimus vnde communia dicuntur, quia actionem in ſe tenent, & paſsionem. Tractauimus de- D ponentia, & expoſuimus quare dicantur deponentia, quia deponunt futuri temporis participium à ſignificatione paſsiua, quod exit in dus, quia moriendus, gloriandus, blandiendus, & alia quæ veniunt à deponentibus verbis, non dicimus. Sanè artium ſcriptores adiecerunt aliam verbi ſpeciem, quam vocauerũt neutropaſsiuam, ſed hoc nouellum genus verbi euphonia inuenit, & in paucis eſt verbis, vt gaudeo. Quoniam durum erat, vt diceremus præterito tempore gauiſi, mutauerunt illi ſonum de præterito tempore paſsiui verbi, gaudeo gauiſus ſum, ſic audeo auſus ſum, ſoleo ſolitus ſum, ſic fido fiſus ſum. Sed huius noui generis perpauca. Sunt & alia quædam pauca verba quæ imperſonalia dicuntur, & exeunt per ſyllabas, t & tur, Pudet, tædet, decet, libet, pœnitet, patet, piget, miſeret, liquet: & inde dicũtur imperſonalia, quia carent perſonis duabus, prima & ſecunda, & ſolam habent tertiam perſonam. Nam nec pudeo pudes dicimus: nec deceo, deces: nec libeo, libes: nec pigeo, piges: nec miſereo, miſeres: nec pœniteo, pœnites: nec pateo, pates: nec liqueo liques. Scias autem patet & liquet hoc ſignificare quod dicimus manifeſtum E eſt: vt ſi dicas, Et ſi patet te hoc dixiſſe, iniuriam feciſti: hoc ſignificat & liquet, id eſt, manifeſtum eſt. Tædet autem tædium eſſe ſignificat, quomodo piget, quaſi pigritiam ſignificat. Nam cùm dicimus, piget me feciſſe, hoc eſt dicere, non ſurgit meus animus probare quod feci. Hæc autem omnia verba ſic declinantur, Puder me, piget me, miſeret me, pœnitet me. Præter hæc libet & licet, patet & liquet. His enim datiuum iungimus caſum, vt libet mihi, licet mihi, patet mihi, liquet mihi.

Altera vero ſpecies quæ in tur exit, & ipſa imperſo- *Verbũ impersonale in tur.* nalium verborum eſt, vt itur, curritur, certatur, pugnatur: primam & ſecundam perſonam non habent. Nam nec eor iris, nec curror curreris, nec pugnor pugnaris, nec certor certaris dicitur. Et declinantur hæc verba, itur à me, à te, ab illo: pugnatur à me, à te, ab illo. Sic in præterito imperfecto, ibatur à me, à te, ab illo: pugnabatur à me, à te, ab illo: certabatur à me, à te, ab illo. Sic in præterito perfecto, itum eſt à me, à te, ab illo: curſum à me, à te, ab illo: pugnatum eſt à me, à te, ab illo: certatum eſt à me, à te, ab illo. Sic in præterito plus quàm perfecto, itum erat à me, à te, ab illo: curſum erat à me, à te, ab illo: pugnatum erat à me, à te, ab illo: certatum F erat à me, à te, ab illo. Sic in futuro tempore ibitur à me, à te, ab illo: curretur à me, à te, ab illo: pugnabitur à me, à te, ab illo: certabitur à me, à te, ab illo. Sic plurale, à nobis, vobis, ab illis. Imperatiuo modo, eatur à me, à te, ab illo: à nobis, à vobis, ab illis. Modo optatiuo, vtinam iretur à me, à te, ab illo: à nobis, à vobis, ab illis. Præterito perfecto & plus quàm perfecto vtinam itum eſſet à me, à te, ab illo. Et pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Futuro tempore, vtinam eatur à me, à te, ab illo. Pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Modo coniunctiuo tempore præſenti, cum curratur à me, à te, ab illo. Et pluraliter, a nobis, a vobis, ab illis. Præterito imperfecto, cum curreretur a me, a te, ab illo. Pluraliter, a nobis, a vobis, ab illis. Præterito perfecto, cum curſum ſit a me, a te, ab illo. Pluraliter, a nobis, a vobis, ab illis. Præterito plus quàm perfecto, cum curſum eſſet a me, a te, ab illo. Pluraliter, a nobis, a vobis, ab illis. Futuro cum curſum erit a me, a te, ab illo. Pluraliter, a nobis, a vobis, ab illis. Modo infinito, curri debet a me, a te, ab illo. Et pluraliter, a nobis, a vobis, ab illis. Præterito tempore, curſum eſſe debuit a me, a te, ab illo. Et pluraliter, a

G nobis, à vobis, ab illis. Tempore futuro, curſum iri debet à me, à te, ab illo. Et pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis.

De inchoatiuis, frequentatiuis & deſyderatiuis verbis.

Sunt alia verba quæ inchoatiua dicunrur, & ex ſubita affectione naſcunrur, & exeunt in ſco ſyllabam: vt ardeo, ardeſco: caleo, caleſco: candeo, candeſco: labo, labaſco: tepeo, tepeſco: ferueo, ferueſco: vireo, vireſco: algeo, algeſco: dormio, dormiſco: & reliqua. Hæc omnia præteritum non habent. Nam poteſt calui & ferui facere, & non caleſco vel ferueſco calui fecit vel ferui fecit: ſed à ferueo ferui, à calueo calui. Nã caleſcui, ferueſcui & vireſcui latina non ſunt. Et ideo dicuntur inchoatiua præteritum tempus non habere, quia quæ inchoamus, adhuc perfecta non ſunt. Et omnia hæc quæ dixi in ſco exire, ſemper neutralia ſunt, nec accipiunt r literam, & ideo admonui eſſe neutralia. Nec te conturbent quædam verba in ſcor exeuntia, & tamen admittere præteritũ tempus: vt obliuiſcor, oblitus ſum: paciſcor, pactus ſum: adipiſcor, adeptus ſum: etiam hæc dum neutralia ſunt, in quibus diximus prætertta tempora ceſſare.

Frequentatiua.

Præterea alia quæ frequentatiua dicuntur quibus aliquid frequentius factum ſignificatur: H vt à dicto, dictito: à lego, lectito: à ſcribo, ſcriptito: à clamo, clamito: à cio, cito: quod ſignificat frequenter vocito. Vnde nũc aliquos voce præconis citatos dicimus, id eſt, frequenter vocatos, & alia.

Deſyderatiua.

Sunt & alia perpauca quæ deſyderatiua dicunrur, vt eſurio, id eſt, edere deſydero: parturio parere deſydero: &, vt dictũ eſt â Cicerone de philoſophis, morituriũt, mori deſyderãt. Sed hæc vt dixi, pauca ſunt quæ in ſonum latinitatis introducta ſunt.

De aduerbio.

Aduerbium ideo dictum eſt, quia adhæret verbo, nec poteſt verbi vis ſignificantius ſonare niſi iungatur aduerbium: vtputa verbum eſt dico, nauigo, valeo, curro, & alia: hæc non plenæ ſignificationis ſunt niſi adiiciantur aduerbia, vt bene, male, doctè, fœliciter: vt bene dicit, imperite dicit, proſpere nauigat, infœliciter nauigat, integrè valeo, debiliter valet, agiliter currit, tardius currit. Vides quia plena verborum ſignificatio eſſe non poteſt, niſi fuerint aduerbia coniuncta. Sic alia aduerbia iunguntur ad explendem verbi ſignificationẽ, vt ſunt locorum aduerbia, temporum aduerbia: vt hic dico, hic habito, intrò eo, intus ſum, foras I eo, foris ſum, hinc nauigo. Sic de tempore, cras nauigo, hodie nauigo: & alia quæ aliis artibus dicta ſunt, & intellectu plana ſunt, ideo hic ponere nolui, quia ad dicendi faſtidium breuitas opportuna eſt. Sane in aduerbiis hæc obſernare debemus quando in e exeunt, qnando in ter ſyllabã: hoc ablatiuus caſus docet. Nam quando ablatiuus exit in o, aduerbium in e mittit: vt à docto docte, à iuſto iuſte, à perfecto perfecte, à pio pie, à valido valide, à fortunato fortunate, à magno magne, ab amplo ample, à minimo minime, & alia. Quando autem in ter ſyllabam exit aduerbium, ſimiliter vt dixi ablatiuus docet: Ah agili agiliter, ab humili humiliter, ab acri acriter, à forti fortiter, à leui leuiter, à graui grauiter, à iugi iugiter. Sed ſunt quædam quæ cum aſpere ſonarent, dimiſſa ſunt, nec ad hanc regulam tractanda ſunt: vt à miti mititer non dicimus, à triſti triſtiter non dicimus. Talia ne aſpere ſonarent perdiderunt vltimam ſyllabam, vt à ſapiente ſapienter, non ſapientiter, à prudente prudenter, non prudentiter, à præſtanti præſtanter, non præſtantiter. Sic ergo obſeruemus, vt nec euphoniam applicemus ad regulam, aut euphoniam reiiciamus. *εὐφωνία.* Nam euphonia, id eſt, ſuauitas bene ſonandi admiſſa eſt ad latinum ſermonem, vt aſpera temperet: & ab arte ex ratione receſſum eſt, vbi aſperitas offendebat auditum. Sic Cicero ait: Im- K petratum eſt à ratione vt peccare ſuauitatis cauſa liceret. Sed tamen in paucis admiſſa euphonia eſt. Nam ratio locuples eſt & viris latiniſsimis. Sanè circa has regulas authoritas auſa eſt, & in paucis præſumpſit, vt diceret Cicero: Humiliter, cum humane dicere debuit. Et Terentius: Vitam parce ac duriter agebat, pro dure. *In Andria.* Sed tamen ipſi authores modeſtius & cum quodam pudore contra regulam pauca præſumpſerunt. Nam & falſò dixerunt pro falſe, & neceſſario pro neceſſarie, & ſedulo pro ſedule, & rarò pro rare, & crebrò pro crebre, & rutò pro rute: ſic & alia tamen pauca, non licenter, ſed verecunde ſunt vſurpata. Sanè ſunt aduerbia & per alias ſyllabas exeuntia, vt à fundo funditus, à cœlo cœlitus, à radice radicitus, à penetralibus locis penitus, à ſtirpe ſtirpitus. Item in im, vt à vico vicatim, *In im.* ab oſtio oſtiatim, à viris virtim. Item à nimio nimis, vt, Ne quid nimis. Exeunt in ens, vt recèns, id eſt, recenti tempore. *In ens.* Virgilius: Sole recèns orto, id eſt, recenti tempore. Ergo hæc omnia aduerbia ſunt ſine differentia. Item inter intrò & intus hoc intereſt, intrò in motu eſt, intus in ſitu: vt intrò eo: intus ſum. Eſt enim motus, eo: ſum, ſitus eſt. Eſt etiam quædam obſcuritas in L aduerbiis, de ſecundò, tertiò, quartò, quintò, ſextò, & ſecundùm, tertiùm, quartùm, quintùm, ſextùm: vtputa ſecundò factus eſt conſul, & ſecundùm fuit conſul. Secundò autem ad ordinem pertinet, ſecundum ad numerum: vtputa cum dico, ſecundò factus eſt cõſul, pertinet vt dixi ad ordinem quòd primo alter factus ſit, & ſic alter ſecundo. Cum autem dicimus ſecundùm conſul vel tertiùm, vel quartùm, vel quintùm, vel ſextùm, *Secundùm & ſecũdo.* ad numerum pertinet quòd ſexies fuerit conſul. Inde Cicero de Mario ſic ait: Sextùm conſul, id eſt, qui ſex conſulatus meruit, & ſeptimùm conſul, quod eſt ſeptimum conſulatum meruit. Hoc Varro diſtinxit in libris nnmerorum. Et cætera iam plana ſunt in aduerbiis, & ex quibuſuis artibus intellectu facilia.

Item de aduerbio.

Aduerbium eſt pars orationis quæ adiecta verbo ſignificationem eius explanat atque implet: vt ſcribo bene, lego optime. Aduerbio accidunt ſignificatio, figura, gradus. Aduerbia aut à ſe naſcuntur, vt heri, nuper: aut ab aliis tranſeunt, vt docte, ſapienter, ab eo quod M eſt doctus & ſapiens. Aduerbiorum ſignificationes ſunt multæ. Sunt enim aut temporis, vt heri, nuper: aut perſonæ, vt mecum tecum: aut loci, vt hîc, iſtic. Et aduerbia localia interrogatiua, vt vnde vbi quà. Reſponſiua, illinc, hinc, illò. Sunt duplicis formæ, vt intus intrò, foris foras. Quorum obſeruatio talis eſt, foris & intus in loco, vt intus eſt, intus fuit, futurus eſt: intus erat, fururus erat: foris erat, fuerat, futurus erat. De loco intus venio, foris venio. Foras autem & intrò ad locum ſignificant, vt foras eo, foras venio: intrò eo, intrò venio: foras ieram, intrò ieram. Hæc quatuor modis figurantur, per locum, ad locum, in loco, è loco. Per locum, vt Hàc iter Elyſium nobis. *Aene.6.* Ad locum, vt, Huc ades ô Galatea. *Eclo.9.* In loco, vt, Hic & Naritij poſuerunt mœnia Locri. *Aene.3.* E loco, vt, Hinc me digreſſum veſtris deus appulit oris. *Ibidem.* Sunt quæ pariter in loco ſignificant & de loco, vt intus ſum, intus venio. Sunt quæ in loco, & in locum, & è loco, vt penitus ſum, eo, venio. Sunt aduerbia ſignificationem numeri habentia: vt ſemel, bis, ter. Demonſtrationis, vt en, ecce. Affirmationis, vt quidem, quippe. Hortationis, vt eia. Interrogationis, vt cur, quare. Similitudinis, vt ſic, quaſi. Comparationis vel prælationis, vt magis, potius.

Dubitandi,

A Dubitandi, vt fortaſſe. Annuendi, vt planè, ſanè. Diſcretionis, vt ſeorſum, ſegregatim. Optandi, vt vtinam. Vocandi, vt heus. Reſpondendi, vt hem. Derogandi, vt nequaquam, fruſtra. Iurandi, vt ædepol, æcaſtor. Prohibendi, vt ne. Negandi, vt non, haud, minime. Congregandi, vt vnà, ſimul. Ordinandi, vt deinde, denique. Mirandi, vt papè. Laudandi, vt euge. Exclamandi, vt proh. Dolendi, vt hei. Eligendi, vt vah. Ingemiſcendi, vt heu. Sed hæc quia animi affectum ſignificant, à multis interiectiones dicuntur, quòd interiectionem ſeparatam ab aduerbio & partem orationis aliquam idcirco volunt, quia aduerbij proprium eſt quòd verbo adiungi poteſt. Græci autem interiectionem ab aduerbio non ſeparant, propterea quia motus animi qualitati aſsignant, & hæc omnia ſub genere qualitatis putant aduerbia. Sunt aduerbia quantitatis, vt longè, altè. Qualitatis, vt bene, malè. Aduerbia non ſolum ab appellationibus tranſeunt, hoc eſt, à nominibus appellatiuis, vt à pulchro pulchrè, ſed à propriis, vt Tullius Tullianè. A pronominibus etiam, à meo tuo, meatim tuatim: à verbis quoque, vt curro curſim. Depre-

B henduntur ex vtroque, vt pedetentim, à pede & à tento, id eſt, à nomine ſimul & verbo. Sunt etiam aduerbia quæ vtrum à nomine tranſeant an verbo, incertum eſt: vt furtim. Incertum eſt enim an à fure, quod nomen eſt, tranſeat, an verbo furor, furaris. A participiis quidam nolunt, ſed inueniuntur: vt à decente decenter.

Aduerbia a nominibus tracta ſex habēt terminationes. A nominibus tracta aduerbia ſex modis terminantur: aut in e, vt doctè, pulchrè, honeſtè: aut in r, vt velociter: aut in im, vt vbertim, ſingillatim: aut in us, vt radicitus, mordicus: aut in u, vt noctu, diu: aut in i, vt domi, humi, veſperi. Aduerbia qualitatis in e literam exeuntia produci debent, Hæc tamen diſſentiunt quæ aut in comparatiuo aut in ſuperlatiuo gradu vacillant, vt bene, malè: aut quæ ab appellatione non tranſeunt, vt impunè, ſæpe. Cæterum facile & difficile quæ aduerbia ponuntur, nomina ſunt, ex quibus hæc naſcuntur aduerbia, faciliter, difficiliter, ſed vſus hæc quaſi ad- *Regula cōmunis.* uerbia vendicauit, Quæcunque nomina qualitatis, aut quantitatis, caſu datiuo ſingulari o litera terminantur, aduerbia in e productam mittunt: vt à iuſto iuſtè. Sed hæc veteres indifferenter poſuerunt, vt humani-

C ter, duriter. Quæ autem in i literam terminantur, in ter ſyllabam mittunt: vt agili, nobili, audaci, difficili: agi- *Aduerbia cōia ſunt cum aliis partibus orationis.* liter, nobiliter, audaciter, difficiliter. Sed ex iis quædam per ſyncopen euphoniæ cauſa dicimus, vt audacter, difficulter, ſapienter & conſtanter. Sunt aduerbia communia cum aliis partibus orationis. Nominibus ſunt communia, vt ait Saluſtius, Falſo queritur de *Saluſtius in Iugur.* natura ſua genus humanum. pro falſe. Virgilius, Et pede terram Crebra ferit. Et, Multa Iouem manibus *Georg. 3.* ſupplex oraſſe ſupinis. Coniunctioni, vt, quando ad- *Aeneid. 2.* uerbium ſecum eſt, plura ſignificat. Similitudinem ſic, *Aeneid. 5.* Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in alta. Tem- *Aeneid. 2.* pus ſic, Vt Regem æquæuum &c. Vt vidi, vt perij, vt me malus abſtulit error. Qualitatem, vt, Troianas vt *Eclo. 8.* opes & lamentabile regnum. Quantitatem vt, Quibus *Aeneid. 2.* Hector ab oris Expectate venis, vt te poſt multa tuo- *Ibidem.* rum Funera. Coniunctionem autem ſignificat ſic: Vt *Aeneid. 1.* faciem mutatus & ora Cupido Pro dulci Aſcanio. Præ- *Figura.* poſitioni vt pro. Sed figura in aduerbiis aut ſimplex eſt, vt docte, prudenter: aut compoſita, vt indocte, im- *Gradus.* prudenter. Gradus aduerbiis accidunt quoties appellationes vnde tranſeunt comparantur, vt docte, doctius, doctiſsime. Recipiunt & diminutionem, vt meliuſcule.

D Quanquam comparationem recipiunt & diminutionem, & quæ à ſe naſcuntur, vt nuper nuperrime. Aduerbiis omnibus præpoſitio ſeparatim adiici non debet, quanquam lectum ſit, ab hinc, apud Terentium: Inter- *In Andria.* ea mulier quædam ab hinc triennium. Et apud Virgilium, Exinde per altum Mittimur Elyſiū. Et dehinc, vt, *Aeneid. 6.* Dehinc talia fatur, &, Deinde feraces Plantæ immittun- *Aeneid. 2.* tur. Quæ omnia & ſiqua alia ſunt ſimilia, vt proinde, *Georg. 2.* placuit contra regulam accentum proferri, ne ſepara- *Aeneid. 1.* tim additæ præpoſitiones videantur aduerbiis.

De participio. Hæc pars orationis & à verbo accipit partem, & à nomine, nanq; inde participium dicitur. Exit autē pars hæc orationis in præſenti tempore in ens & in ans ſyllabas, vt legens & amans. Futuro tempore in rus, vt legens lecturus, amans amaturus. In præterito lectus, amatus. Futuro legendus, amandus. Vides hanc partem orationis eſſe per tempora. Omnia hæc à verbo mutuatur. Nam verbo conueniunt tempora. Quod autem declinatur per caſus, hoc à nomine mutuatur. Nam declinatio caſualis ad nomen pertinet. vt hic legens, huius legentis, huic legenti, hunc legentē, ô legens, ab hoc legente. Ergo quod hæc pars orationis vel per tempora E vel per caſus currit, participium vocatur, quod partem capiat nominis, partemq; verbi. Non laborioſa pars eſt orationis ſed intellectu facilis. Nam præſentis tempo- *Participia præſentis temporis.* ris exit in ans & in ens, vt amans, legens. Futurò agendi ſignificatione in rus, vt amaturus lecturus. A patiendi ſignificatione in tus & in dus, vt amatus, legendus. Sa- *Futuri.* ne ipſum præteritum tempus tribus ſyllabis terminatur, *Præteriti.* In tus, vt lectus, ſcriptus. In ſus, vt occiſus viſus. In xus, vt fixus, plus non inuenies. Ergo vt diximus, præſens in ens & in ans, futurum in rus, præteritum in tus, futurum ſemper in dus. Sunt ſanè nomina quæ ſono participia putantur, ſed nomina ſunt. Participia enim illa ſunt, quæ à verbis veniunt, vt à lego legens lecturus, lectus legendus. Tunicatus & galeatus & clypeatus & trophæatus, nomina ſunt non participia, quia nō à verbo veniunt. Eſt vnum participium præteriti temporis in uus, quod exire debuit per vnum u, non per duo. Nam vbi geminata u litera nominatiuus eſt, nomen eſt non *Regula cōmunis.* participium, vt fatuus, ingenuus, arduus, carduus, exiguus, beluus, vt Cicero dixit. In us, vt talium contra regulam participium, mortuus putatur eſſe participium, F ſed in vim regulámque nominis conuerſum eſt.

De coniunctione. Coniunctio eſt pars pars orationis nectens ordinánſque ſententiam. Coniunctioni accidunt, figura, ordo, poteſtas. Figura eſt quæ apparet figura ſimplex. Sed equidē ordo quoq; apparet, quæ præponi tātum poſsit, vt nam: quæ ſubiungi, vt que: quæ præponi & ſubiungi, vt igitur. Poteſtas coniunctionum in quinq; ſpecies diuiditur. Sunt enim copulatiuæ, &, q;, aſt, at, atq;. Diſiunctiuæ, aut, vel, ve, ne, nec, neq;, neue, an, vtrum. Expletiuæ, quidem, equidem, autem, tamē, porrò, videlicet, proinde, deniq;, vtiq;. Cauſales, ſi, etſi, tametſi, etiamſi, ſiquidem, quando, equidē, quin, quinetiam, ſin, ſinetiā, quanquam, quanuis, ſinautem, ſeu, ſiue, nanq;, niſi, niſi ſi, enim, etenim, ſed, vt, præterea, interea, quamobrem, quare, præſertim, item, itemq;, cæterum, alioquin. Rationales, ita, itaq;, enim, enimuero, quapropter, quippe, quoniā, quoniamquidem, ergo, igitur, ideo, idcirco, ſcilicet, præterea. Ex his, &, copulatiua multa ſignificat. Sæpe autem tranſit in alterius ſpeciem poteſtatis. Modo in expletiuam, vt, Et quæ tanta fuit Romam tibi cauſa videndi? *Eclo. 1.* Pro qualitatis & quantitatis, vt, Timeo Danaos & dona *Aeneid. 2.* ferentes. Et modo pro diſiunctiua, vt, Et quiſquam nu- *Ibidem.*

G men Iunonis adoret Præterea, aut ſupplex aris impo-
Aeneid. 2. nat honorem? Modo pro cauſali ponitur, vt, Quorum
Iphitus æuo Iam grauior, Pelias & vulnere tardus Vlyſ-
ſi. pro etiam vulnere tardus. Modo pro aduerbio acci-
pitur ordinandi, vt, Corpúſque lauant frigentis, & vn-
gunt. pro deinde vngunt. Item, aut, coniunctio multa ſi-
gnificat. Modo enim pro aduerbio diſcretionis acci-
Aeneid. 7. pitur, vt, Ante vrbem pueri & primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitántque in puluere currus. Aut
acres tendunt arcus, aut lenta lacertis Spicula contor-
Aene. 4. quent. Modo pro tempore ſignificat, vt, Aut ante ora
deûm pingues ſpaciantur ad aras, Inſtaurat donis epu-
las, id eſt, nunc ante ora deûm ſpaciatur ad aras. Item,
Aene. 12. aut agmina curru Proterit, aut ruptas fugientibus inge-
rit haſtas. Figuræ coniunctionum duæ ſunt, ſimplex, vt
nam: compoſita, vt namq;. Ordo coniunctionum in hoc
eſt, quia aut præpoſitiuæ coniunctiones ſunt, vt at, aſt:
aut ſubiunctiuæ, vt que: aut communes, vt &, igitur. Sunt
etiam dictiones quas incertum eſt vtrum præpoſitio-
nes an aduerbia nominemus, quæ tamen omnes facile
dignoſcuntur. Nam & coniunctiones pro aliis coniun-
H ctionibus poſitæ inueniuntur, poteſtate mutata.

De præpoſitione. Omnes præpoſitiones dicuntur generaliter. Spe-
cies autem hæ: aliæ accuſatiuæ, aliæ ablatiuæ, aliæ vtriuſ-
Præpoſitiones accuſatiuæ. que. Accuſatiuæ per caſum accuſatiuum enunciantur,
vt, ad, apud, ante, aduerſum, cis, citra, circum, circa, cótra,
erga, extra, intra, infra, iuxta, ob, penes, per, prope, pro-
pter, præter, poſt, pone, ſecundum, ſupra, trans, vltra. In
his præpoſitionibus ſeruanda genera nominum, id eſt,
maſculinum, fœmininũ, neutrum, commune. Seruandi
etiã numeri, vtputa maſculino ſingulari, ad agrum: plu-
rali, ad agros. Fœminino ſingulari, ad villam, vel ad poſ-
ſeſsionem: plurali, ad villas, vel ad poſſeſsiones. Sic neu-
trum ſingulare, ad templum, ad capitolium: plurale, ad
templa, ad capitolia. Sic communi genere ſingulari nu-
mero, ad ciuem, ad hoſtem, ad ſacerdotem: plurali, ad
ciues, ad hoſtes, ad ſacerdotes. Sic ergo omnes præpo-
ſitiones obſeruabis, ſeruatis, vt dixi, generibus, ſeruatis
numeris ſingulari & plurali. Seruatis ſimiliter prono-
minibus ſecundum genera: maſculino, ad hunc: plura-
li, ad hos. Fœminino, ad hanc: plurali, ad has. Neutro, ad
hoc templum vado: plurali, ad hæc templa. Sic commu-
I ni genere, ad hunc & ad hanc ſacerdotem: plurali, ad
hos & ad has ſacerdotes, ſic ad hos & ad has hoſtes.

Præpoſitiones ablatiuæ. In his ablatiuum attendunt tam in ſingulari quàm in
plurali, ſeruatis generibus numeriſq;: vtputa, à, ab, abs, cũ,
coram, clam, de, e, ex, pro, præ, palam, ſine, abſque, tenus.
Maſculino ſingulari: vt, à fratre: plurali, à fratribus. Fœ-
minino ſingulari, à ſorore vel à ſororibus: vel à ciuita-
te, & ciuitatibus. Ab ſingulari maſculino ab amico: plu-
rali, ab amicis, ab agro ab agris. Fœminino ſingulari, ab
vrbe: plurali ab vrbibus. Neutro ſingulari, ab templo:
plurali, ab templis. A, communi ſingulari, à ciue: plura-
li, à ciuibus: ab hoſte, ab hoſtibus. Hanc declinationem
ſerua in omnibus his ablatiuis præpoſitionibus ſecun-
dum genera & numerum. Remanet tertia ſpecies præ-
Præpoſitiones vtriuſque. poſitionum, quæ dicuntur vtriuſque, quæ & accuſati-
uum tenent caſum & ablatiuum. Sed pleroſque ratio ha-
rum præpoſitionum præterit, ex qua diſtinctione intel-
ligatur, vt non appareat expoſitum eius, differentia hæc
eſt in motu & in ſitu. Sed motum putauerunt quidem
accuſatiuum tantum tenere, tenet autem vtrunque, ſed
certa ratione. Nam motus tunc tenet accuſatiuum ca-
ſum cum à locis in alia loca nos moueri ſignificamus,
In. vt curro in forum, vel in campum. Et ſi ex alio loco
dicimus nos currere in forum vel in campum: accu- K
ſatiuum caſum tenemus. Si autem in vno eodémque lo-
co, ablatiuo: vt curro in foro, curro in campo: ſic ambu-
lo in foro, & ambulo in campo. ſi de alio loco ambula-
mus in forum, accuſatiuum tenemus: ſi in eodem loco
ambulamus, ablatiuum tenemus, vt ambulo in foro: ſic
cadit in forum, & cadit in foro. Virgilius, Ingreditúr- *Aene. 4.*
que ſolo, & caput inter nubila condit. Vt eſt, in aruis Al- *Geor. 3.*
tius ingreditur, id eſt ambulat: vides motum eſſe, & ta-
men ablatiuum ſibi vendicare: ſed in loco vt dixi, nõ de
loco in locum. Sic lapſum in piſcinam, & lapſum dici-
mus in piſcina. Si de alio loco in piſcinam labatur, ac-
cuſatiuus eſt: ſi vero in eadem labatur piſcina, ablatiuus
eſt. Venio autem ſemper accuſatiuus eſt, quia de loco
ad locum quis venit. In loco autem iam cum ſit quiſq;,
ceſſat motus. Item motus de loco in locum, voluo vel
euoluo. Reperire viam qua euoluere poſsit In mare ſe *Aene. 5.*
Xanthus: ſcilicet ab alueo in mare. In ipſo autem vol-
ui, ablatiuum tenet, vt Fundo voluũtur in imo. Sic ſub, è *Aeneid. 6.*
loco in locum motus accuſatiuum tenet. De haſta Vir- *Sub.*
gilius ſic ait, Sub pectus, ſub illam rem. Item ſub ablati-
uo, Troiæ ſub mœnibus altis Contigit oppetere: id eſt, L
cadere vel iacere. Troiæ, inquit ſub mœnibus altis. Item
de loco in locum. Siue ſub incertas zephyris mutanti- *Eclo. 5.*
bus vmbras. Et ſubiunxit, ſuccedimus, vbi eſt motus de
loco in locum. Super motus, Super & Garamãtas & In- *Aeneid. 6.*
dos Proferet imperium: motus eſt. In loco autẽ, Gemi- *Super.*
na ſuper arbore ſidunt. Item ſubter, de loco in locum, vt *Subter.*
Anguſti ſubter faſtigia tecti Ingentem Aeneam duxit. *Aeneid. 8.*
In loco autem, omnes Ferre libet ſubter denſa teſtudi-
ne caſus. Sic ſub, ſi de loco ad locum fiat motus, accu-
ſatiuum tenet: vt, ſub ſpeluncam curro. Si autem poſitus
ſub ipſa ſpelunca curras, ablatiuum tenet: vt ſub ſpelun-
ca curro. Sic ſuper, ſi de loco ad locum fiat motus, accu-
ſatiuum tenet, ſuper tectum curro. Si autem poſitus quis
ſuper tectum currat, ablatiuum tenet: ſuper tecto curro.
Sic ſubter fluctus mergo, ſi ex littore motus fiat in di-
merſione, accuſatiuus eſt: vt, mergo ſubter fluctus. Si au-
tem quis ſit iam in fluctibus, ſubter fluctibus mergitur.
Sed multum iuuant hãc locutionem & obſeruationem
duo aduerbia locorum, quò & vbi: quò in locum motus *Quò & Vbi.*
eſt: vbi, in loco ſitus eſt, vt Quò venit telum? in hoſtem:
vbi hæſit? in hoſte. Quò voluit Catilina telum dirige- M
re? in conſulis corpus. vbi voluit defigi? in conſulis cor-
pore. Sic enim ait de ſica: vt eam putes in conſulis cor-
pore defigere. Sic cum dicimus, quò fugimus? ſcilicet in
locum. Vbi latet? in loco. Ergo vt diximus adiuuant ad-
uerbia hæc duo ad confuſionem diſtinguendi præpo-
ſitiones vtriuſque caſus. Sic nãque de hac aduerbiorum
ratione purgatur & illud in Verrinis: Quod ille in ca-
put ab hoſtium duce acceperat. Acceperat ergo vulnus
directum in caput, acceptum in capite. Nunquid quò
accipis vulnus, dicimus? minime: ſed, vbi accipis. Et
Virgilius, Quò ire iubes? in locum ſignificat. In loco
autem, vbi ponere ſedes? Situs vero ablatiuum tenet,
quia contrarius eſt motui. Nam ipſum nomen ſeſsio-
nem quandam ſignificat, vtputa ſum in foro, eram in
foro, fui in foro, futurus ſum in foro. Sic ſimpliciter
ſedeo, iaceo, cubo, ſto, conſiſto, hæreo. Omnia hæc ad ſi-
tum pertinent. Meditanda igitur ſunt & in vſum du-
cenda, vt iam in hac præpoſitionum forma & recte &
nulla hæſitatione loquentes ſtuduiſſe nos diligentius
indicemus. Interiectio non pars orationis eſt, ſed *De interiectione.*
ſignum affectionis erumpentis animi in vocem. Et ſi-
gnificat aut lætitiam, vt euax: aut amaritudinem, vt

heu,

A heu, apud Græcos φεῦ. Ergo quot ſunt perturbati animi motus, tot voces reddunt: & vocantur interiectiones, quòd interrumpent orationem, vt eſt illud, Hic inter denſas corylos modo nanq; gemellos Spem gregis. Mox interiectio per literam a, ah ſilice in nuda connixa reliquit. In medium orationis interiecta eſt a litera,

Eclo.1.

Omnes partes orationis decurſæ à nobis ſunt, quę ad compendium ſufficiant, aut occupatis, aut negligentibus. Sanè quæ omiſimus, in tractatu nominis reddimus. Scire enim debemus, nomina numerorum à quatuor vſque ad centum ἄπτωτα eſſe, & generis omnis: vt quatuor viri, quatuor fœminæ, quatuor mancipia. Sic per omnes caſus qoatuor dicimus, vtputa, virorum quatuor, mulierum quatuor, mancipiorũ quatuor. Sic Datiuo: viris quatuor, fœminis quatuor, mãcipiis quatuor. Sic accuſatiuo: viros quatuor, fœminas quatuor, mancipia quatuor. Sic vocatiuo, ô viri quatuor, ô fœminæ quatuor, ô mancipia quatuor. Sic ablatiuo: à viris quatuor, à fœminis quatuor, à mancipiis quatuor. Sed ideo B dixi à quatuor ἄπτωτα eſſe vſque ad centum, quia duo declinantur, duorũ, duobus, duos, vel duo, ô duo, ablatiuo ab his duobus. Sic declinantur & currunt per caſus: hi & hæ tres. Genitiuo horum & harum trium. Datiuo his tribus. Accuſatiuo hos & has tres. Vocatiuo ô tres. Ablatiuo ab his tribus. A genere neutro, hæc tria, horum trium, his tribus, hæc tria, ô tria, ab his tribus. Ex hac ergo forma intelligimus quomodo declinemus: hic duûmuir, quaſi duorum hominum vnus vir. Sic triumuir, trium hominum vnus vir. Ergo hic admiſit genitiuum. Iam quatuor vbi indeclinabile eſt, quatuorviri dicimus, vel quinqueviri, vel ſexviri. Vnde Lucanus: Septem virq; epulis: pro genitiuo poſuit, ſeptem. A ducentis vſque ad nongentos declinantur nomina numerorum, vt hi ducenti, hæ ducentæ, neutro ducenta. Mille declinabile eſt.

Hac forma dicuntur decemuiri, ſeptẽuiri.

LIBRI DE GRAMMATICA FINIS.

C DIVI AVRELII AVGVSTINI PRINCIPIA DIALECTICAE.

De ſimplicibus verbis. Cap.1.

DIALECTICA eſt bene diſputandi ſcientia. Diſputamus autem verbis. Verba igitur, aut ſimplicia ſunt: aut coniuncta. Simplicia ſunt, quæ vnũ quiddam ſignificant, vt cũ dicimus: homo, equus, diſputat, currit. Nec mireris quod diſputat, quanuis ex duobus compoſitum ſit, tamen inter ſimplicia numeratum eſt. ¶ Nam res definitione illuſtratur. ¶ Dictũ eſt autem † id eſſe ſimplex, quod vnum quiddam ſignificat. Itaque hoc includimus hac definitione, quod non includimus cum dicimus, loquor. Quanuis enim vnum verbum ſit, non habet tamen ſimplicem ſignificationem, ſiquidem ſignicat etiam perſonam quæ loquitur. Ideo iam obnoxiũ [eſt] veritati, aut falſitati, nam & negari & affirmari poteſt. Omnis itaque prima & ſecunda perſona verbi, quanuis ſingillatim contineatur † tamen inter cõiuncta verba numerabitur, quæ ſimplicem D non habent ſignificationem. Siquidem quiſquis dicat, ambulo: & ambulationem facit intelligi, & ſeipſum qui ambulat. Et quiſquis dicit, ambulas, ſimiliter & rem quæ fit, & eum qui facit ſignificat. At vero qui dicit, ambulat: nihil aliud quàm ipſam ſignificat ambulationẽ. Quamobrem tertia perſona verbi ſemper inter ſimplicia numerabitur: & nondum aut affirmari aut negari poteſt, niſi talia verba ſint quibus neceſſario cohæret perſonæ ſignificatio conſuetudine loquendi, vt cũ dicimus, pluit aut ningit, etiam ſi non addatur quis pluat, aut ningat, tamen quia intelligitur, non poteſt inter ſimplicia numerari.

† enim.

† enuncietur.

Coniuncta verba ſunt quæ ſibi connexa res plures ſignificant, vt cum dicimus homo ambulat, aut homo feſtinans in montem ambulat, & ſi quid tale. Sed coniunctorum verborum alia ſunt quæ ſententiam cõprehendunt, vt ea quæ dicta ſunt. Alia quæ non comprehendunt, ſed expectant aliquid: vt eadem ipſa quæ diximus, ſi ſubtrahas verbum quod poſitum eſt, ambulat, quanuis verba coniuncta ſunt, homo feſtinans in montem: tamẽ adhuc pendet oratio. Separatis igitur his verbis quæ non impletam ſententiam comprehendunt, ho E rum item duæ ſpecies ſunt. Aut enim ſic ſententia comprehenditur, vt vero aut falſo teneatur obnoxia, vt eſt, omnis homo ambulat: aut, omnis homo non ambulat: & ſi quid huiuſmodi. Aut ſic impletur ſententia, vt licet perficiat propoſitum animi, affirmari negarive non poſſit, vt cum imperamus, cũm optamus, cum exeeramur, & his ſimilia. Nam ſiquis dicat, perge ad villam, aut dij illam perdant: non poteſt argui quod mentiatur, aut credi quod verum dicat. Nihil enim affirmauit vel negauit: ergo nec tales ſententiæ in quæſtionem veniunt, aut diſputatorem requirunt.

Verba cõiuncta. Cap.2.

Sed illæ quæ requiruntur, aut ſimplices ſunt, aut coniunctæ. Simplices ſunt quæ ſine vlla copulatione ſententiæ alterius enunciantur: vt eſt illud quod dicimus, Omnis homo ambulat. Coniunctæ ſunt de quarum copulatione iudicatur, vt eſt, Si ambulat, mouetur. Sed cum de coniunctione ſententiarum iudicium fit, tam diu eſt donec perueniatur ad ſummam. Summa eſt autem quæ conficitur ex conceſſis. Quod dico tale eſt, Qui dicit, Si ambulat, mouetur: probare vult aliquid, vt hoc conceſſo, verum eſſe F reſtet illi dicere, quod ambulet. Et ſumma conſequitur quæ iam negari non poteſt, id eſt, quod mouetur: quæ item non poteſt concedi, id eſt, quod non ambulet. Rurſus ſi hoc modo velit dicere, Homo iſte ambulat: ſimplex ſententia eſt. Quam ſi conceſſero, & aliam quæ aliquid expectat ad completionem ſententiæ ſententiam comprehendit, adiunxerit aliam: Quiſquis autem ambulat, mouetur. Et hãc etiam ſi cõceſſero, ex hac iunctione ſententiarum quanuis ſingillatim enunciatarum & conceſſarum, illa ſumma ſequitur quæ iam neceſſario concedatur, id eſt, Igitur homo iſte mouetur.

Quæ ſimplices ſentẽtiæ, quæ cõiunctæ. Cap.3.

Sũma, id eſt concluſio.

His igitur breuiter conſtitutis, ſingulas partes conſideremus. Nam ſunt primæ duæ, vna de iis quæ ſimpliciter dicuntur, vbi eſt quaſi materia dialecticæ: altera de iis quæ coniuncta dicuntur, vbi iam quaſi opus apparet, quæ de ſimplicibus, vocatur de loquendo. Illa vero quæ de coniunctis eſt, in tres partes diuiditur. Separata enim coniunctione verborum quæ non implet ſententiam, illa quæ ſic implet ſententiam, vt nondum faciat quæſtionem vel diſputatorem requirat: vocatur de eloquendo. Illa vero quæ ſic implet ſenſum, vt de ſententiis ſimplicibus radicetur: vocatur de proloquendo. Illa quę ſic comprehendit ſententiam, vt de ipſa etiam copula-

Coniũctas ſententias ſubdiuidit. Cap.4.

Cõiunctas appellat hypotheticas.

Opus ſubiectũ ſcien tiæ vocat

G tione iudicetur donec perueniatur ad ſummã: vocatur de proloquiorum ſumma. Has ergo ſingulas partes diligentius explicemus.

συμπέρασμα. *Quomodo de rebus, verbis, dicibilibus, dictionibus, tractetur in logica. Cap. 5.*

Verbum eſt vniuſcuiuſq; rei ſignum quod ab audiẽte poſsit intelligi, à loquẽte prolatum. Res eſt quicquid intelligitur vel ſentitur vel latet. Sciuntur enim corporalia, intelliguntur ſpiritalia: latet vero ipſe deus, & informis materia. Deus eſt quod neq; corpus eſt, neque animal eſt, neq; ſenſus eſt, neq; intellectus eſt, neque aliquid quod excogitari poteſt. Informis materia eſt mutabilitas mutabilium rerum, capax omnium formarum. Signum eſt & quod ſeipſum ſenſui, & præter ſe aliquid animo oſtendit. Loqui eſt articulata voce ſignum dare. Articulata autem dico, quòd cõprehẽdi literis poteſt. Hæc autem omnia quæ definita ſunt, vtrum recte definita ſint, & vtrum hactenus verba definitionis aliis definitionibus proſequenda fuerint, ille indicabit locus in quo definiendi diſciplina tractatur. Nunc quod inſtar accipe intentus. Omne verbum ſonat: Cum enim eſt in ſcripto, non verbum, ſed verbi ſignum eſt. Quippe inſpectis à legente literis, occurrit animo quod voce prorumpat. Quid enim aliud literæ ſcriptæ, quàm ſeipſas oculis, & præter ſe animo
H voces oſtendunt? Quia & paulò antè diximus, ſignum eſſe quod ſeipſum ſenſui, & præter ſe animo aliquid oſtendit. Quæ legimus igitur, non verba ſunt, ſed ſigna verborum. Sed vt ipſa litera, cum ſit pars minima vocis articulatæ: abutimur tamen hoc vocabulo vt appellemus literam, etiam cum ſcriptam videmus, quanuis omnino tacita ſit, neq; vlla pars vocis ſed ſignum partis vocis appareat: ita etiam verbum appellatur cum ſcriptum eſt, quãuis verbi ſignum ſignificantis voces non eluceat. Ergo (vt cœperã dicere) omne verbum ſonat. Sed quod ſonat, nihil ad dialecticam. De ſono enim verbi agitur, cum quæritur vel animaduertitur quanta vocalium vel diſpoſitione leniatur, vel concurſione dehiſcat: item cõſonantium vel interpoſitione inundet, vel congeſtione aſperetur, & quot vel qualibus ſyllabis conſtet, vt poëticus rhythmus accentuſque à grammaticis ſolarum aurium tractatus negotio. Et tamen cum de his diſputatur, præter dialecticam non eſt. Hæc enim ſciẽtia diſputandi [eſt]. Sed tunc verba ſunt ſigna rerum, quando de ſeipſis obtinent [vim]: verborum autem illa de quibus hic diſputatur. Nam cum de verbis loqui niſi verbis ne-
I queamus, & cum loquimur, non niſi de aliquibus rebus loquamur, occurrit animo ita eſſe verba ſigna rerum, vt res eſſe non deſinãt. Cum ergo verbum ore procedit, [ſi propter ſe procedit idẽ] vt de ipſo verbo aliquid quæratur aut diſputetur, res eſt vtiq; diſputationi quæſtioniq; ſubiecta. Sed ipſa res verbum vocatur. Quicquid autem ex verbo non auris, ſed animus ſentit, & ipſo animo tenetur incluſum, dicibile vocatur. Cum vero verbũ procedit, non propter ſe, ſed propter aliud aliquod ſignificandum, dictio vocatur. Res autẽ ipſa, quæ iam verbum non eſt, neq; verbi in mente conceptio, ſiue habeat verbum quo ſignificari poſsit, ſiue non habeat, nihil aliud quàm res vocatur proprio iam nomine. Hæc ergo quatuor diſtincte teneantur, verbum, dicibile, dictio, res. Quod dixi, verbum, & verbum eſt, & verbum ſignificat. Quod dixi dicibile, verbum eſt: nec tamen verbum, ſed quod in verbo intelligitur & in animo continetur, ſignificat. Quod dixi dictionem, verbum eſt, ſed tale quo iam illa duo ſimul, id eſt, ipſum verbum, & quod fit in animo per verbum, ſignificantur. Quod dixi rem, eſt quod præter illa tria quæ dicta ſunt quicquid reſtat ſignificat. Sed exemplis hæc illuſtranda eſſe perſpicio.

Differunt dicibile & dictio.

Fac igitur à quoquam Grammatico puerum interro- K
gantem hoc modo: Arma, quæ pars orationis eſt? Quod dictum eſt arma, propter ſe dictum eſt, id eſt, verbum propter ipſum verbum. Cætera vero quod ait, quæ pars orationis eſt, non propter ſe, ſed propter verbum quod arma dictum eſt, vel animo ſenſa, vel voce prolata ſunt. Sed cum animo ſenſa ſunt, ante vocem dicibilia ſunt. Cum autem propter id quod dixi, proruperunt in vocem, dictiones factæ ſunt. Ipſum vero arma, quod hic verbum eſt, cum à Virgilio pronũciatum eſt, dictio fuit: Non enim propter ſe prolatum eſt, ſed vt eo ſignificarentur vel bella quæ geſſit Aeneas, vel ſcutum, vel cætera arma quæ Vulcanus Aeneæ fabricatus eſt. Ipſa vero bella vel arma quæ geſta ſunt aut ingeſta ab Aenea, ipſa inquam quæ cum gererentur atque eſſe viderentur, quæq; ſi nunc adeſſent, del digito monſtrare poſſemus, aut tangere, quæ etiã ſi non cogitarentur, non eo tamen fit vt non fuerint: Ipſa ergo per ſe nec verba ſunt, nec dicibilia, nec dictiones, ſed ſunt res quæ iam proprio nomine vocantur. Tractandum eſt igitur nobis in hac parte dialecticæ de verbis, de dictionibus, de dicibilibus, de rebus: in quibus omnibus cũ partim ver- L
ba ſignificentur, partim non verba (nihil eſt enim de quo non verbis diſputare neceſſe ſit.) Itaque de his primo diſputatur, per quæ de cæteris diſputare cõceditur. Igitur verbum quodlibet, excepto ſono, de quo bene diſputatur, ad facultatem dialecticæ pertinet, non ad dialecticam diſciplinam: vt defenſiones Ciceronis ſunt quidem Rhetoricæ facultatis, ſed non his docetur ipſa Rhetorica.

Aeneid. 1.

De origine verbi. Cap. 6.

Ergo omne verbum præter id quod ſonat, quatuor quędam neceſſaria vocat in quęſtionem, originem ſuam, vim, declarationem, ordinationem. De origine verbi quæritur, cum quæritur vnde ita dicatur. Res mea ſententia nimis curioſa, & non nimis neceſſaria. Neque hoc mihi placuit dicere quod ſic Ciceroni quoque idem videtur, quãuis quis egeat authoritate in re tam perſpicua? Quod ſi omnino multum iuuaret explicare originem verbi, ineptum eſſet aggredi, quod perſequi profecto infinitum eſt. Quis enim reperire poſsit, quod quid dictum fuerit, vnde ita dictum ſit? Huc accedit, quod vt ſomniorum interpretatio, ita verborum origo pro cuiuſq; ingenio prædicatur. Ecce enim verba ipſa quiſpiam ex eo putat dicta, quod aurem quaſi verberent. Inquit alius, quod aërem. Sed no- M
ſtra non magna lis eſt. Nam vterque à verberando huius vocabuli originem trahit. Sed è trãſuerſo tertius vide quam rixam inferat. Quod enim verum ait nos loqui oporteat, odioſumq; ſit (natura ipſa iudicante) mendacium, verbum à vero cognominatum eſt. Nec ingenium quartum defuit. Nam ſunt qui verbũ à vero quidem dictum putant, ſed prima ſyllaba ſatis animaduerſa, ſecundam negligi non oportere. Verbum enim cum dicimus, inquiũt, prima eius ſyllaba verum ſignificat, ſecunda ſonum. Hoc autem volunt eſſe bombum, Vnde Ennius ſonum pedum, bombum pedum dixit, Et βοᾶσαι Græci clamare. Et Virgilius, Reboant ſyluæ. Ergo verbum dictum eſt quaſi à vero boando, hoc eſt, verum ſonando. Quod ſi ita eſt, præſcribit quidem hoc nomen, ne cum verbum faciamus, mentiamur. Sed vereor ne ipſi qui dicunt iſta, mentiantur. Ergo ad te iam pertinet iudicare, vtrum verbum à verberando, an à vero ſolo, an à vero boando dictum putemus, an potius vnde ſit dictum non curemus, cum quid ſignificet intelligamus. Breuiter tamen hunc locum notatum eſſe de origine verborum, volo pauliſper accipias, ne vllam

Verbum, vnde dictum.

Geor. 3.

partem

A partem ſuſcepti operis prætermiſiſſe videamur. Stoici autumant (quos Cicero in bac re irridet) nullū eſſe verbum, cuius non certa ratio explicari poſsit. Et quia hoc modo ſuggerere facile fuit, ſi diceres hoc infinitum eſſe, quibus verbis alterius verbi originem interpretareris, eorum rurſus à te originem quærēdam eſſe, donec perueniatur eò, vt res cum ſono verbi aliqua ſimilirudine concinat: vt cum dicimus æris tinnitum, equorum hinnitum, ouium balatum, tubarum clangorem, ſtridorem catenarum. Perſpīcis enim hæc verba ita ſonare, vt res quæ his verbis ſignificantur: ſed quia ſunt res quæ non ſonant: in his ſimilitudinem tactus valere, vt ſi leniter vel aſpere ſenſum tangūt, lenitas vel aſperitas literarum vt tangit auditum, ſic eis nomina peperit. Et ipſum lene cum dicimus, leniter ſonat. Quis item aſperitatem non & ipſo nomine aſperam iudicet? Lene eſt auribus, cum dicimus, voluptas: Aſperum eſt cum dicimus, crux. Ita res ipſæ iam afficiunt ſicut verba ſentiuntur. Mel quàm ſuauiter guſtum res ipſa, tam ſuauiter nomen tangit auditum. Acre in vtroque aſperum eſt: Lana &

Stoicorū de origine verbi opinio.

Ex Cratylo Platonis.

B vepres, vt audiuntur verba, ſic illa tanguntur. Hæc quaſi cunabula verborum eſſe crediderunt, vt ſenſus rerum cum ſonorum ſenſu concordarent. Hinc ad ipſarum inter ſe rerum ſimilitudinem proceſsiſſe licentiam nominandi. Vt cum verbi cauſa crux propterea dicta ſit, quòd ipſius verbi aſperitas cum doloris quem crux efficit aſperitate concordat: crura tamen non propter aſperitatem doloris, ſed quòd lōgitudine atque duritia, inter membra cætera ſint ligno crucis ſimiliora, ſic appellata ſunt. Inde ad abuſionem ventum eſt, vt vſurpetur non tam rei ſimilis, ſed quaſi vicinæ. Quid enim ſimile inter ſignificationem parui & minuti, cum poſsit paruum eſſe quod non modo nihil minutum ſit, ſed etiam aliquid creuerit? Dicimus tamen propter quandam vicinitatem, minutum pro paruo. Sed hæc abuſio vocabuli in poteſtate loquētis eſt. Habet enim paruum, vt minutum non dicatur. Illud magis pertinet ad id quod volumus oſtendere, quod cum piſcina dicitur in balneis in qua piſcium nihil ſit, cum nihil piſcibus ſimile habeat, videtur tamē à piſcibus dicta propter aquam, vbi piſcibus vita eſt. Ita vocabulum non tranſlatum ſimilitudine, ſed quadam vicinitate vſurpatum eſt. Quod ſi quis dicat homines piſcibus ſimiles natando fieri, &

C inde piſcinæ nomen eſſe natum, ſtultum eſt hoc refutare, cum ab re neutrum abhorreat, & vtrunque lateat. Illud enim bene accidit, quòd vno exemplo dilucidare non poſſumus quid diſtet origo verbi quæ de vicinitate arripitur, ab ea quæ de ſimilitudine ducitur. Hinc facta eſt progreſsio vſque ad contrarium. Nam lucus dictus putatur, quòd minime luceat: & bellum, quòd res bella non ſit: & fœderis nomen, quòd res fœda non ſit. Quod ſi à fœditate porci dictum eſt, vt nonnulli volunt, redit ergo ad illam vicinitatem, cum id quod fit ab eo quod fit nominatur. Nam & iſta omnino vicinitas late patet, & per multas partes ſecatur. Aut per efficientiam, vt hoc ipſum à fœditate porci, per quem fœdus efficitur. Aut per effectum, vt puteus, quòd eius effectus potatio eſt, creditur dictus. Aut per id quod continet, vt vrbem ab vrbo appellatam volunt, quòd auſpicato loco circumduci aratro ſolet: cuius rei & Virgilius meminit, vbi Aeneas vrbem deſignat aratro. Aut per id quod cōtinetur: vt ſi quis horreum mutata d litera affirmat ab hordeo nominatum. Aut per abuſionem, vt cum horreum dicimus, & ibi triticum conditur. Vel à parte totum, vt mucronis nomine quæ ſumma eſt pars gladij, totum gladium vocant. Vel à toto D pars, vt capillus quaſi capitis pilus. Quid vltrà prouehar, quicquid aliud annumerari poteſt, [ab ſimilitudine rerum & ſonorum,] aut ſimilitudine rerum ipſarum, aut vicinitate, aut cōtrario contineri, videbis originem verbi, quam proſequi non quidem vltra ſoni ſimilitudinem poſſumus. Sed hoc non ſemper vtique poſſumus. Innumerabilia enim ſunt verba, quorum ratio reddi non poſsit. Aut non eſt, vt ego arbitror. Aut latet, vt Stoici contendunt. Vide tamen paululum, quomodo perueniri putāt ad illa verborum cunabula, vel ad ſtirpem potius atque adeo ſementem, vltra quod quæri originem vetant, nec ſi quis velit poteſt quicquā inuenire. Nemo ambigit ſyllabas in quibus v litera locum obtinet conſonantis, vt ſunt in his verbis, venter, vafer, velum, vinum, vomis, vulnus, craſſum & quaſi validum ſonum edere. Quod approbat etiam loquendi conſuetudo, cum quibuſdam verbis eas ſubtrahimus ne onerent aurem. Nam inde eſt quod amaſti libentius dicimus quàm amauiſti: & abiit, non abiuit: & in hunc modum innumerabilia. Ergo cum dicimus, vim, ſonus verbi, vt dictum eſt, quaſi validus congruit rei quæ ſignificatur.

Aeneid.5.

E Iam ex illa vicinitate per id quod efficiunt, hoc eſt, quia violenta ſunt, dicta vincula poſſunt videri, & vimen quo aliquid vinciatur. Inde vites, quod adminiculis quibus vinciantur nexibus pendent. Hinc etiam propter ſimilitudinem, incuruum ſenem vietum Terentius appellauit. Hinc terra quæ pedibus itinerantium flexuoſa & trita eſt, via dicitur. Si autem via quæ vi pedum trita eſt creditur dicta, redit origo ad illam vicinitatem. Sed faciamus à ſimilitudine vitis vel viminis, hoc eſt à flexu eſſe dictam: quærit ergo me quiſpiam, quare via dicta eſt? Reſpondeo, à flexu, quia flexum velut incuruum vietū veteres dixerunt. Vnde vietos quod canto ambiantur rotarum ligna vocant. Perſequitur quærere, vnde vietum flexum dicatur? Et hinc reſpondeo, à ſimilitudine vitis. Inſtat atque exigit vnde iſtud ſit vitis nomen? Dico quia vincit ea quæ comprehenderit. Scrutatur ipſum vincire, vnde dictum ſit? Dicemus, à viuis. Quare ſic appellatur, requiret. Redditur ratio, [Viuis pinguem ſonum habet, & ideo oſtēdit viuos eſſe pingues & fortes,] quia robuſto & valido ſono verbum rei quæ ſignificatur, congruit. Vltrà quod requirat non habet. Quot modis autem origo verborum corruptione vocum varietur, ineptum eſt proſequi. Nam & F longum, & minus quàm illa quæ dicta ſunt neceſſarium eſt. Nunc vim verborum quantum res patitur, breuiter conſideremus. Vis verbi eſt, qua cognoſcitur quantum valeat. Valet autem tantum, quātum audientem mouere poteſt. Porro mouet audientem aut ſecundum ſe, aut ſecundum id quod ſignificat, aut ex vtroque communiter. Sed cum ſecundum ſe mouet, aut ad ſolum ſenſum pertinet, aut ad artem, aut ad vtrunque. Senſus autem aut natura mouetur, aut conſuetudine. Natura mouetur in eo, quòd offenditur ſi quis nominet Artaxerxem regem, vel mulcetur cum audit Coriolanum. Quis enim etiam ſi nihil vtique de his hominibus audierit, quorum iſta ſunt nomina, non tamen in illo aſperitatem maximam, & in hoc iudicet eſſe lenitatem? Conſuetudine mouetur ſenſus, cum offenditur cum audit quiddam. Nam hic ad ſuauitatem ſoni vel inſuauitatem nihil intereſt. Sed tamen valent aurium penetralia, vtrum per ſe tranſeuntes ſonos quaſi hoſpites notos an ignotos recipiāt. Arte autem mouetur auditor, cum enunciato ſibi verbo, attendit quæ ſit

In Eunucho.

De vi verbi. Cap.7.

G pars orationis, vel ſi quid aliud in his diſciplinis quæ de verbis traduntur, accepit. At verò ex vtroque, id eſt, & ſenſu & arte de verbo iudicatur, cum id quod aures metiuntur, ratio notat, & nomen ita ponitur vt dicitur, optimus. mox vt aurem longa vna ſyllaba & duæ breues huius nominis percuſſerint, animus ex arte ſtatim pedem dactylum agnoſcit. Senſum vero non ſecundum ſe, ſed ſecundũ id quod ſignificat verbũ mouet, quando per verbum accepto ſigno animus nihil aliud quàm ipſam rem intuetur, cuius illud ſignum eſt quod accepit: vt cum Auguſtino nominato, nihil aliud quàm ego ipſe cogitor ab ipſo cui notus ſum: aut cuilibet hominum mente occurrit, ſi forte hoc nomen, vel qui me ignorat audierit, vel qui alium nouit, qui Auguſtinus vocetur. Cum autem ſimul & ſecundum ſe verbum mouet audientem, & ſecundum id quod ſignificat, tunc & ipſa enũciatio, & id quod ab eo enũciatur, ſimul aduertitur. Vnde enim fit quod nõ offenditur aurium caſtitas, cum audit Mammentrem, * pene † bona patria lacerauerat? Offenderetur autem, ſi obſcœna pars corporis ſordido

** Forte, in amentem.*

H ac vulgari nomine appellaretur. In hoc autem ſenſum animúmque vtriuſque deformitas offenderet, niſi illa turpitudo rei quæ ſignificata eſt, decore verbi ſignificantis operiretur, cum res eadem ſit cuius vtrunque vocabulum eſt: veluti non alia meretrix, ſed aliter tamen videtur eo cultu quo ante iudicem ſtare aſſolet, aliter eo quo in luxurioſi cubiculo iaceret. Cum igitur tantam vim tamq; multiplicem appareat eſſe verborum, quam breuiter iam pro tempore ſummatimq; attigimus, duplex hic ex conſideratione ſenſus naſcitur: partim propter explicandam veritatem, partim propter ſeruãdum decorem, quorum primum ad Dialecticum, ſecundum ad Oratorem maxime pertinet. Quanuis enim nec diſputationem deceat ineptam, nec eloquẽtiam oporteat eſſe mendacem, tamen & in illa ſæpe atque adeo penè ſemper audiendi delicias diſcendi cupido contemnit, & in hac imperitior multitudo quod ornate dicitur, etiam vere dici arbitratur. Ergo cum appareat quid ſit vniuſcuiuſque proprium, manifeſtum eſt & diſputatorem, ſi qua ei delectãdi cura eſt, rhetorico colore aſpergendum, & Oratorem, ſi veritatem perſuadere vult, dialecticis quaſi neruis atque oſſibus eſſe roborãdum, quæ ipſa natura corporibus noſtris nec firmitatem virium ſubtrahere potuit, nec oculorum offenſioni patere per-

† manu, ventre, pene, pene, membrũ putaru dixiſſe mẽbrum pudendum.

I miſit. Itaq; nunc propter veritatem diiudicãdam, quod Dialectica profitetur, ex hac verborum vi quædam ſemina ſparſimus: quæ impedimẽta naſcantur videamus.

Obſcurũ & ambiguum. Cap. 8.

Impeditur auditor ad veritatem videndam. Impedimenta enim naſcuntur ex difficultate intelligentiæ, quæ multa intelligũtur, quia in vno eodem verbo per ſe prolato, magna eſt aut obſcuritas aut ambiguitas. Inter obſcurum & ambiguũ hoc intereſt, ꝙ in ambiguo plura ſe oſtendũt, quorũ quid potius accipiendũ ſit, ignoratur: in obſcuro autẽ nihil aut parũ quod attẽdatur apparet. Sed vbi parũ eſt quod apparet, obſcurũ eſt ambiguo ſimile. Veluti ſi quis ingrediẽs iter, excipiatur aliquo biuio vel triuio, vel etiã vt ita dicã, multiuio loco, ſed dẽſitate nebulæ nihil viarũ quæ eſt eluceat. Ergo à pergẽdo prius obſcuritate tenetur. At vbi aliquãtum rareſcere nebulæ cœperint, vt videatur aliquid, quod vtrũ via ſit, an terræ proprius & nitidior color, incertũ eſt, hoc eſt obſcurum ambiguo ſimile. Diluceſcẽte cœlo quantum oculis ſatis ſit, iam omniũ viarũ deductio clara eſt, ſed quà ſit pergendũ, non obſcuritate, ſed ambiguitate dubitatur. Item ſunt obſcurorum genera tria. Vnum eſt quod ſenſui patet, animo clauſum eſt, tanquam ſi quis malum punicum K pictum videat, qui neque viderit aliquãdo, nec omnino quale eſſet audierit, non oculorum eſt ſed animi, qui cuiuſque rei pictura ſit, neſcit. Alterum genus eſt, vbi res animo pateret, niſi ſenſui clauderetur, ſicut eſt homo pictus in tenebris. Nã vbi oculis apparuerit, nihil animus hoc eſſe † pictum dubitabit. Tertium genus eſt, in quo etiam ſenſui abſconditur, qui tantum ſi nudaretur nebula, magis animo emineret. Quod genus eſt omnium obſcuriſsimum, vt ſi imperitus malum illud punicum pictum, etiam in tenebris cogeretur agnoſcere. Refer nunc animum ad verba, quorum iſtæ ſunt ſimilitudines conſtitutæ. Pone quempiam Grammaticum conuocatis diſcipulis, factóque ſilentio ſuppreſſa voce dixiſſe, temetum, quod ab eo dictum qui prope aſſidebant, ſatis audierũt: qui remotius, parum: qui autem remotiſsime, nulla omnino voce perſtricti ſunt. Horũ autem illi qui remotiores erant, neſcio quo caſu partim ſciebant quid eſſet temetum, partim ignorabãt: illos vero qui magiſtri vocem nec acceperant, prorſus latebat, quoniam obſcuritate impediebantur. Et hic iam perſpicis omnia illa genera obſcuritatum. Nam qui auditu nihil dubitabant, primum illud genus patiebantur, cui ſimile eſt, malum puticum ignorãtibus, ſed in luce pictum. Qui no- L uerant verbum, ſed auribus aut parum aut omnino non acceperant vocem, ſecundo illo genere laborabant, cui ſimilis eſt hominis imago, ſed nõ in perſpicuo, ſed omnino tenebroſo loco. Qui autem non ſolum vocis, ſed & ſignificationis verbi expertes erãt, tertij generis quod omnino deterrimum eſt, cęcitate inuoluebantur. Quod autem dictum eſt, quoddam obſcurum ambiguo ſimile, in his perſpici poteſt, quibus verbum erat quidem notum, ſed vocem penitus nullam, aut non omnino certam perceperant. Omnia igitur obſcura loquendi genera vitabit, qui & voce quantum ſatis eſt clara, nec ore impedita, & verbis notiſsimis vtetur. Vide nunc in eodem Grammatici exemplo, quàm longe aliàs impediat ambiguitas, quàm obſcuritas verbi. Fac enim eos qui aderant & ſatis ſenſu accepiſſe vocem magiſtri, & illum verbum enunciaſſe, quod eſſet omnibus notum, vtputa fac eum dixiſſe, magnus, & deinde ſiluiſſe: attende quid incerti hoc audito nomine patiantur. Quid ſi dicturus eſt, quæ pars orationis eſt? Quid ſi de metris quæſiturus, quis ſit pes? Quid ſi hiſtoriam interrogaturus, vtputa, magnus Pompeius quot bella geſſerit? M Quid ſi commendaturus carmina Grammaticus dicturus eſt, magnus & penè ſolus poëta Virgilius? Quid ſi obiurgaturus negligentiam diſcipulorum, in hæc deinde verba prorumpat, Magnus vos ob ſtudium diſciplinæ torpor inuaſit? Vidés ne remota nebula obſcuritatis, illud quod ſupra dictũ eſt quaſi, eminuiſſe multiuium? Nam hoc vnum quod dictum eſt magnus, & nomen eſt, & pes chorius eſt, & Pompeius eſt, & Virgilius eſt, & negligentiæ torpor. Et ſi qua alia vel innumerabilia non commemorata ſunt, quæ tamen per hanc enunciationem verbi poſſunt intelligi.

Differunt obſcurum & ambiguum.

Tria genera obſcurorum.

† al. hominem.

Ambiguorum genera. Cap. 9.

Itaque rectiſsime à dialecticis dictum eſt, ambiguum eſſe omne verbum. Nec moueat quòd apud Ciceronem calumniatur Hortenſius hoc modo, ambigua ſe audire acutè, aut explicare dilucide, id eſt, omne verbũ ambiguum eſſe dixit. Quo modo igitur ambigua ambiguis explicabunt? Nam hoc eſt in tenebris extinctum lumen inferre: facilè quidem atque callidè dictum. Sed hoc eſt quod apud eundem Ciceronem Sceuolæ dicit Antonius: Denique vt ſapientibus diſertè, ſtultis etiam verè videaris dicere.

Quid

A Quid enim aliud loco illo facit Hortenſius, niſi acumi-
ne ingenij & lepore ſermonis,quaſi meraco & ſuaui po-
culo imperitis caliginem offundit? Quod enim dictum
eſt,omne verbum ambiguum eſſe, de ſingulis verbis di-
ctum eſt. Explicantur ambigua diſputãdo,& nemo vti-
que verbis ſingulis diſputat. Nemo igitur ambigua ve-
ſtra verbis ambiguis explicabit. Et tamen cum omne
verbum ambiguum ſit, nemo verbum ambiguum niſi
verbis, ſed etiam coniunctis, quæ iam ambigua nõ ſunt,
explicabit. Vt enim ſi diceretur, Omnis miles bipes eſt,
non ex eo ſequeretur vt cohors ex militibus bipedibus
tota conſtaret. Ita cum dico ambiguum omne verbum,
non dico ſententiam,non diſputationem, quanuis ver-
bis iſta texantur. Omne igitur ambiguum verbum non
ambigua diſputatione explicabitur. Nũc ambiguitatum
genera videamus. Quæ prima duo ſunt, Vnum in iis
etiam quæ dicuntur, alterum quod in iis ſolis quæ ſcri-
buntur, dubitationem facit. Nam ſi quis audierit acies,
& ſi quis legerit, poterit incertũ habere, niſi per ſenten-
tiam clareſcat, vtrum acies militum, an ferri, an oculo-
rum dicta vel ſcripta ſit. At vero ſi quis inueniat ſcriptũ
B verbi cauſa leporem, nec appareat qua ſententia poſi-
tum ſit,profecto dubitabit vtrum penultima huius ver-
bi ſyllaba producenda ſit, ab eo quod eſt lepos,an ab eo
quod eſt lepus corripienda. Quam ſcilicet non patere-
tur ambagem, ſi accuſatiuum huius nominis caſum vo-
ce loquentis acciperet. Quòd ſi quis dicat loquentem
male pronunciare potuiſſe, iam non ambiguitate, ſed
obſcuritate impediretur auditor. Ex illo tamen genere
quod ambiguo ſimile eſt, quia male Latine pronuncia-
tum verbum, non in diuerſas rationes trahit cogitan-
tem, ſed ad id quod apparet impellit. Cum igitur iſta
duo genera inter ſe plurimum diſtent, primum genus
rurſus in duo diuiditur.nã quicquid dicitur, & per plu-
ra intelligi poteſt, eadem ſcilicet plura aut vno vocabu-
lo & vna interpretatione, aut tantum vno tenentur vo-
cabulo,ſed diuerſis expeditionibus explicantur. Ea quæ
vna definitio poteſt includere, vniuoca nominãtur:illis
autem quæ ſub vno nomine neceſſe eſt definire diuerſé,
æquiuoci nomen eſt. Prius enim conſyderemus vni-
uoca, vt quomodo genus hoc iam patefactum eſt, illu-
ſtretur exemplis. Hominem cum dicimus,tam puerum
dicimus quàm ſenem, tam ſtultum quàm ſapientem,
tam magnum quàm paruum, tam ciuem quàm pere-
C grinum, tam vrbanum quàm agreſtem, tam qui iã fuit,
quàm qui nunc eſt, tam ſedentem quàm ſtantem, tam
diuitem quàm pauperem, tam agentem aliquid quàm
ceſſantem, tam gaudentem quàm mœrentem vel neu-
trum. Sed in his omnibus dictionibus nihil eſt quod
non vt hominis nomen accipit, ita etiam hominis defi-
nitione claudatur:nam definitio hominis eſt,animal ra-
tionale, mortale.Non ergo quiſquam poteſt dicere ani-
mal rationale mortale iuuenem tantum, non etiam ſe-
nem & puerum, &c.aut ſapientem eſſe tantum, non e-
tiam ſtultum: imò & iſta & cætera quæ numerata ſunt,
ſicut hominis nomine, ita etiam definitione continen-
tur:nam ſiue puer,ſiue ſtultus, ſiue pauper,ſiue etiã dor-
miens, ſi animal rationale mortale non eſt, nec homo
eſt. Eſt autem homo. illa igitur definitione contineãtur
neceſſe eſt: & de cæteris quidem nihil ambigitur. De
puero autem paruo,aut ſtulto, ſiue prorſus fatuo, aut de
dormiente vel ebrio vel furente dubitari poteſt, quo
modo poſſunt eſſe animalia rationalia, etiam omnino
defendi, ſed ad alia properantibus longum eſt. Ad id
quod agitur, illud ſatis eſt notum, non eſſe iſtam defi-
nitionem hominis rectam, niſi & omnis homo eadem D
contineatur, & præter hominem nihil. Hæc ſunt igitur
vniuoca, quæ non ſolum nomine vno, ſed vna etiam
eiuſdem nominis definitione clauduntur:quanuis & in-
ter ſe propriis nominibus & definitionibus diſtingui
poſſunt. Diuerſa enim nomina, puer,adoleſcens, diues
& pauper,liber & ſeruus,& ſi quod aliud differentiarum
eſt, & inter ſe ideo proprias definitiones habebunt: ſed
vt illis vnum commune nomen eſt homo,ſic animal ra-
tionale mortale definitio vna communis eſt. Nunc
æquiuoca videamus,in quibus ambiguitatum perplexio
proprie[infinita] ſylueſcit:conabor tamen eas in genera
certa diſtinguere. Vtrum autem conatum meum hæc
facultas ſequatur,tu iudicabis. Ambiguitatũ igitur quæ
ab æquiuocis veniunt,primo genera tria ſunt. Vnum ab
arte, alterum ab vſu, tertium ab vtroque.Arte nũc dico,
propter nomina quæ in verborum diſciplinis, rebus *
imponuntur.Aliter enim definitur apud Grammaticos
quid ſit æquiuocum, & tamen hoc vnum quod dico,
Tullius,& nomẽ eſt,& pes dactylus,& æquiuocum. Ita-
que ſi quis ex me efflagitet vt definiam quid ſit Tullius,
cuiuſlibet notionis explicatione reſpondeo. Poſſum E
enim recte dicere, Tullius nomen eſt quo ſignificatur
homo ſummus quidam Orator, qui Catilinæ coniura-
tionem conſul oppreſsit. Subtiliter attende me nomen
ipſum definiſſe: nam ſi mihi Tullius ipſe, qui ſi viueret,
digito monſtrari potuiſſet,definiendus foret:non dice-
rem, Tullius eſt nomẽ quo ſignificatur homo, ſed dice-
rem, Tullius eſt homo, & ita cætera adiungerem. Item
reſpondere poſſum, Hoc nomen Tullius eſt Dactylus,
his literis conſtans: quod enim eas literas habeat, opus
eſt innuere. Licet enim illud dicere, Tullius eſt verbum,
per quod æquiuocantur inter ſe omnia cum hoc ipſo
quæ ſupra dicta ſunt,& ſi quid aliud inueniri poteſt. Sed
dico, Cum ergo hoc vnum quod dixi Tullius, ſecũdum
artiũ vocabula tam varie mihi licuit definire, quid du-
bitamus eſſe ambiguorum genus ex æquiuocis venien-
tium,quod merito dici poſsit ex arte contingere? Dixi-
mus enim æquiuoca eſſe, quæ non vt vno nomine, ita
etiam vna definitione poſſunt teneri. Vnde nunc alte-
rum genus eſt, quod ex loquendi vſu venire memora-
uimus. Vſum nunc appello illud verbum, propter quod
verba cognoſcimus. Quis enim verba propter verba
conquirat & colligat? Itaque iam conſtitue aliquem ſic
audire,vt notum ei ſit,nihil de partibus orationis,aut de F
metris quæri,aut de verborum aliqua diſciplina: tamen
adhuc poteſt cum dicitur, Tullius, æquiuocorum am-
biguitate impediri. Hoc enim nomine & ipſe qui fuit
ſummus Orator, & eius picta imago vel ſtatua,& codex
quo eius literæ continentur,& ſi quod eſt in ſepulchro
eius cadauer, ſignificari poteſt. Diuerſis enim rationi-
bus dicimus, Tullius ab interitu patriam liberauit: &,
Tullius inauratus in Capitolio ſtat:&, Tullius tibi totus
legẽdus eſt:&, Tullius hoc loco ſepultus eſt. vnum enim
nomen eſt,ſed diuerſis hæc omnia definitionibus expli-
canda ſunt. Hoc igitur genus æquiuocorum eſt, in quo
iam nulla de diſciplina verborum oritur ambiguitas,ſed
de ipſis rebus quæ ſignificantur. Aut ſi vtrunque con-
fundat audientem vel legentem, ſiue quæ ex arte,ſiue ex
loquendi vſu dicuntur, nónne tertium genus recte an-
numerabitur? Cuius exemplum quidem in ſententia
aperte apparet, vt ſi quis dicat, Multi Dactylico metro
ſcripſerunt, vt eſt Tullius: Nam hic incertum eſt vtrum
Tullius pro exẽplo dactyli pedis, an dactylici Poëtæ po-
ſitum ſit: quorum illud ex arte, hoc ex vſu loquendi ac-

Genera ambiguitatũ duo.

Ambiguitas ex æquiuocis varia. Cap. 10.

* *al. verbis.*

G cipitur. Sed in ſimplicibus etiam verbis contingit, licet tantum vocem huius verbi Grammaticus audientibus diſcipulis enunciet, vt ſupra oſtēdimus. Cum igitur hæc tria genera manifeſtis rationibus inter ſe differant, rurſum primum genus in duo diuiditur. Quicquid enim ex arte verborū facit ambiguitatē, partim ſub exemplo eſſe poteſt, partim non poteſt. Cum enim definio quid ſignificat nomē, poſſum hoc ipſum exempli gratia ſupponere, quod dico nomen, vtique nomen eſt: hac enim lege per caſus flectitur, dicendo nomen, nominis, nomini, &c. Item cū definio quid ſignificat dactylus, hoc ipſum poteſt pro exemplo eſſe. Etenim cum dicimus, dactylus, vnam ſyllabam longam & duas deinde breues enunciamus. At vero cum definitur aduerbium quid ſignificet, nō potes huius ipſum exemplo dicere: etenim cum aduerbium dicimus, hæc ipſa enunciatio nomen eſt. Ita ſecundum aliam notionem aduerbium vtique aduerbium eſt, & nomen nomen eſt: ſecundum aliam vero aduerbium non eſt aduerbium, quia nomen eſt. Item pes creticus quando quid ſignificet definitur, non poteſt hoc ipſum pro exēplo eſſe. Hæc enim ipſa enun-
H ciatio quando dicimus, creticus, prima longa ſyllaba, deinde duabus breuibus conſtat: quod autem ſignificat, longa ſyllaba & breuis, & longa eſt: ita & hic ſecundum aliam notionem creticus nihil eſt aliud quàm creticus, & dactylus non eſt: ſecundum aliam vero creticus non eſt creticus, quia dactylus eſt. *Creticus nomen pedis.* Secundum igitur genus, quod iam diſciplinis verborum ad loquendi vſum dictum eſt pertinere, duas habet formas. Nam æquiuoca dicta ſunt aut ex eadem origine venientia, aut ex diuerſa. Ex eadem origine appello, quando vno nomine ac non ſub vna definitione teneantur, vno tamen quaſi fonte demanant, vt eſt iſtud, quia Tullius, & homo, & ſtatua, & codex, & cadauer intelligi poteſt. Non poſſunt quidem iſta vna definitione concludi, ſed tamen vnum habent fontem, ipſum ſcilicet verum hominem, cuius & illa ſtatua, & ille liber, & illud cadauer eſt. Ex diuerſa origine, vt cum dicimus, nepos, longe ex diuerſa origine filium filij & luxurioſum ſignificat. Hæc ergo diſtincta teneamus, & inde illud genus quod ex eadem origine appello, in quatuor item diuidatur. Nam diuiditur in duo, quorum vnum tranſlatione, alterum declinatione
I contingit. Tranſlationem voco, cum vel ſimilitudine vnum nomen ſit multis rebus, vt Tullius, & ille in quo magna eloquentia fuit, & ſtatua eius dicitur. Vel ex toto, cum pars cognominatur, vt cum cadauer illius Tullius dici poteſt. Vel ex parte totum, vt cum tecta dicimus totas domus. Aut à genere ſpecies. Verba enim principaliter dicunt Romani, quibus loquimur. Sed tamen verba proprie nominata ſunt, quæ per modos & tempora declinamus. Aut ab ſpecie genus. Nam cum ſcholaſtici ſolum proprie & primitus dicātur ij qui adhuc in ſchola ſunt, omnes tamen qui in literis viuunt, nomen hoc vſurpant. Aut ab efficiente effectus, vt Cicero eſt liber Ciceronis. Aut ab effectu efficiēs, vt terror, K quia terrorē fecit. Aut à cōtinente, quæ cōtinētur, vt domus etiā qui in domo ſunt dicūtur. Aut à cōuerſa vice, vt caſtanea arbor dicit quæ & fructus. Vel ſi quod aliud inueniri poteſt, quod ex eadem origine quaſi transferendo cognominetur. Vides, vt arbitror, quid faciat in verbis ambiguitatem. Quæ autem ad eandem originem pertinentia conditione declinationis ambigua eſſe dicimus, talia ſunt: Fac verbi cauſa quenquā dixiſſe, pluit. Et hæc diuerſe vtique definiēda ſunt. Item ſcribere cum dicimus, incertum eſt vtrum in infinitiuo actiui, an imperatiuo paſsiui pronunciatum ſit. Homo cum vnum nomen ſit, & vna enunciatio, tamen ſit aliud ex nominatiuo, aliud ex vocatiuo. Quid: doctius & docte verbi enunciatio quoque diuerſa eſt. Doctius aliud eſt cum dicimus, doctius mancipium: aliud dicimus, doctius illo diſputauit. Declinatione igitur ambiguitas orta eſt: nam declinationem nunc appello vel quicquid ſiue per voces ſiue per ſignificationes flectendo verba contingit. Hic doctus & docte, tantum per voces flexum eſt, Hic homo & homo ſecundū ſolas ſignificationes. Sed huiuſmodi genus ambiguitatum minutatim concidere L ac proſequi penè infinitum eſt. Itaque locū ipſum hactenus notaſſe ſuffecerit, ingenio præſertim tuo. Vide nunc ea quæ ex diuerſa origine veniunt: nam ipſa diuiduntur adhuc in duas primas formas, quarum vna eſt quæ contingit diuerſitate linguarum, vt cum dicimus, iſte, hæc vna vox aliud apud Græcos, aliud apud nos ſignificat. *Nā Græcis ἴσε ſonat ſcitu.* Quod genus non tum omnino fuit: non enim vnicuique præſcriptum eſt, qui linguas noſſet, aut qui linguas diſputaret. Altera forma eſt, quæ vna quidem lingua facit ambiguitatem, diuerſa tamen eorum origine, quæ vno vocabulo ſignificantur, quale eſt illud quod de nepote ſupra poſuimus. Quod rurſus in duo ſcinditur. Aut ſub eodem genere partis orationis, ſicut nomē eſt nepos, cum filium filij, & cum luxurioſum ſignificat. Aut ſub diuerſis, vt dictum eſt à Terentio, Qui ſcis ergo iſtuc, niſi periculum feceris? Sed etiam iſtuc, pronomē, iſtuc aduerbium. Iam ex vtraque, id eſt, arte & vſu verborum, quod in æquiuocis tertium genus poſueramus, tot ambiguitatum formæ poſſunt exiſtere, quot in duobus ſuperioribus poſueramus. Reſtat ergo illud genus ambiguum quod in ſcriptis ſolis reperitur. Cuius qua- M tuor ſunt ſpecies. Aut enim ſpacio ſyllabarum ſit tale ambiguum, aut acumine, aut in vtroque. Spacio autem, vt cum ſcribitur, venit, de tempore incertū eſt, propter occultum primæ ſyllabæ ſpacium. Acumine autem, vt *Pōne* cum ſcribitur, pone, vtrum ab eo quod eſt pono, an vt *Ponè* dictum, Ponè ſequens, nanque hanc dederat Proſerpina *Geor. 4.* legem: incertum eſt per placentem † acuminis locum. *† latentem.* At vero ex vtroque ſit, vt in ſuperioribus de lepore diximus, non ſolum producenda, ſed acuenda eſt etiam penultima ſyllaba huius verbi, ſi ab eo quod eſt lepos, non ab eo qui eſt lepus deflexum eſt.

A

DIVI AVRELII AVGVSTINI

Categoriæ decem ex Ariſtotelis libro non verſæ, ſed decerptæ.

De oratione & quàm late pateat ſignificatio vocis. Cap. 1.

CVm omnis ſcientia diſciplináque artium diuerſarum nō niſi oratione tractetur, nullus tamen ô fili Adeodate, in quouis genere pollēs inuentus eſt, qui de ipſius orationis vellet origine principióve tractare. Idcirco miranda eſt Ariſtotelis philoſophi diligentia, qui diſſerendi de omnibus cupidus, ab ipſius cœpit examine, quam ſciret & prętermiſſam à cūctis, & omnibus neceſſariam. Is igitur nos docuit ex octo his, quas Grāmatici partes orationis vocāt, eam ſolā recte appellari orationis partem, quæ indicaret aliquid, vocabuloq́; ſignaret. B Itaq; ſolas orationis partes authore Ariſtotele, nomē & verbū debemus accipere: cæteras vero ex his fieri, & cōpagines orationis potius, quàm partes eius debere nominari. Nomen nanque perſonam demonſtrat, verbum quid quiſque faciat patiatúrve. Dehinc hoc docēte debemus aduertere, quo compēdio paulatim oratio coarctata per gradus cuncta quæ ſunt vno vocabulo capta concluſerit. Nam cum ſit diuerſa innumerabiliſq; mortalium nūcupatio, nec comprehēdi poſsit nominū tam lata diuerſitas, vno tamen vocabulo cum hominem dixeris noſcis omnes. Similiter & cętera, vt equus ille Ξάνθος, vel αἴθριος, vel δῖος, vel ille atque ille. Et quanquam ſit horum nominū quoque infinita comprehenſio, equum tamen cum quis dixerit, monſtrabit omnes. Et ſi quis leonibus, quod fieri ſolet, vel bobus imponat nomina, in immenſum tenditur vniuſcuiuſque cognitio, & acies mentis obtunditur. Sed cum leonem vel taurum dixeris, omnes qui vbique ſunt, ſub vno nomine naturæ ſuccidunt. Verum orationis vis, quæ infinita genera procreandi varietate ſingulis vocabulis colligauerat, parum feciſſe viſa eſt, niſi eadem coarctata in vnum ſingulari nuncupatione concluderet. Ideoq; & hominem & feC ram & equum dixit animal, dans cunctis nomen quod omnia poſsideret. Nec minus ea quæ ſine anima ſunt, breui ex immenſa demonſtratione ſignauit: nam cum ſit arbor & nucis & caſtaneæ & glandis & mali, cæteráque inexplicabilia genera virgultorum, ſurculom vocans, ſingulari omnia & communi vocabulo aſtrinxit. Similiter ornamētorum diuerſos lapides compendioſe vocauit gemmas. Poſtremò licet abunde proſpexerit diſperſa paſsim genera ſpeciali nota conciliaſſe, tamen ingenti quodam & capaci ad infinitum nomine omne quicquid eſt comprehendens dixit οὐσίας, extra quam nec inueniri aliquid, nec cogitari poteſt. Hæc eſt vna de categoriis decem. Appellatas vero categorias conſtat propterea, quòd non poſsint niſi ex ſubiectis agnoſci, ὡς κατὰ τινῶν λεχθῶσι. Quis etiam quid ſit homo poſſit agnoſcere, niſi aliquem ſibi hominē ponat ante oculos, quaſi ſubiectum homitū? Ne autem progrediente tractatu, in quo plurimis exemplis opus eſt, eadem ad docendum nomina repetantur, ac ſæpe accidat vt vel Hortenſij, vel alterius hominis, vel ſuperius animalis, vel excelſius vſiæ frequentata exempla in faſtidium reciderent, alia his vocabula, quibus ad diſſerendum Philoſophi vterentur, inflexit. D Itaque Hortenſium, & nucis arborem, & equum xanthum, & his ſimilia, αἰσθητὰ, ἄτομα, ἐνάριθμα, καθέκαστα vocauit: αἰσθητὰ, quòd tactu ſentiantur: ἄτομα quòd diuidi & ſecari nequeant. Quis enim credat Hortenſium cædi poſſe per partes? Quod ſi fiat, Hortenſius iam non erit: ἐνάριθμα, quòd ſint numeri vnius: καθέκαστα, quòd ſingularia. Neque enim hæc in vno quouis geminari poſſunt. Deinde altiora, id eſt, hominem, equum, leonem, arborem εἴδη vel ἰδέας ars dicit, quaſi partes generis, & rerum formas. Dehinc ſuperiora, id eſt, animalia & virgulta, & gemmas, & lapides, genera nuncupauit, ex quibus partes vel formæ naſcuntur. Eadem tamen genera ſpecies etiam nominari poſſunt, quòd habent excelſius aliquid, id eſt, vſiam, ex qua oriri videntur & naſci. Ipſam verò, vſiā, ſupra quam nihil eſt, genus appellari voluerunt.

Iliad. Θ. Ξάνθε τε καὶ σὺ Πόδαργε καὶ Αἴθων Λάμπε τε δῖε. quanquam hic δῖε epitheto videtur, non proprium.

De æquiuocis, multiuocis, & ſimilibus. Cap. 2.

His ita compoſitis, ea quæ mente concepta, ſignari & demonſtrari poſſunt, aggreſſus Ariſtoteles, omiſit illa interim quæ de verborum ratione tractanda ſunt, cum in linguæ vſu prouenerint, vt vno nomine res multæ, & multis nominibus res vna nuncupetur. His rebus quas E vnum nomen complectitur, duo vocabula ars dedit, vt ex his alia homonyma, alia ſynonyma vocaret. Homonyma ſunt, cum res quidem plures commune nomen accipiunt, interpretatione vero eiuſdem rei ſeparantur, vt homo pictus, & verus. In his nanque vnum nomen eſt: verum ſi ad definitionem vel ad interpretationem hominis redeas, inueniūtur iſta diſparia. Cum enim dixeris, verum hominem animal eſſe, quod riſum capiat, & vim rationis admittat, cum de picto idem non poſſis dicere, neceſſario inueniuntur eſſe diſparia. Regulariter autem accipere debemus, omne nomen licet proprium, quod poſsit eſſe commune cum cæteris, homonymum vocari, vt Cicero, non vnus, ſed plures. Sed ſi omiſſo nomine ſignis potius demonſtrare velis quis ſit ille Cicero, quis alius, quis tertius, alia de alio ſigna narranda ſunt, vt alium craſſum dicas, alium tenuem: vel longus dicatur alius, alter breuis, candido colore quis, alter nigro. *Aequiuoca.* Hæc igitur quoniam inter ſe diſcrepant, ſolo ſociata nomine homonyma dicta ſunt, vocabulo iuncta, rei interpretatione diſcreta. *Vniuoca.* Synonyma vero ſunt res, quæ & nomine & ſui interpretatione iunguntur, vt eſt animal: id enim de homine & equo, & de fera, F & de auibus dici poteſt. Animal eſt quod cibum capiat, quod mortale ſit, quod ſenſu moueatur. Nunc ad eas res quæ ſingulæ multis nominibus aſsignari ſolent, veniamus. Quanquam hanc partem Ariſtoteles, vt ſuperius dictum eſt, prætermiſerit, idcirco quòd de his quæ ſignificantur, non de his quę ſignificant, diſſerendum putauit. In his autem non rerum, ſed nominum vertitur quæſtio. Hæc diuiſa ſunt ſimiliter in partes duas, & alia πολυώνυμα, alia ἑτερώνυμα ſunt. *Multiuoca.* Polyonyma ſunt cum multa nomina vnam rem ſignificāt, neque vlla differentiæ nominum redditur ratio, vt enſis, mucro, gladius. *Diuerſiuoca.* Hæc enim cur vnam rem tot ſignificent, nec diſcerni nec definiri poteſt. Dehinc heteronyma à multis æque nominibus res ſingulas tenent. Verùm in his habet rationem diuerſitas nominum, velut eſt homo terrenus mortalis: homo ab humanitate, terrenus à terra, in qua cuncta gignuntur: mortalis à neceſsitate mortis. Claret igitur in his nominum originem quæri, in ſuperioribus rerum: quamobrem his omiſsis, Ariſtoteles ſuperiorum maluit mouere tractatum. *Aequiuoca quot modis.* Ergo ad homonyma redeamus, quæ diuiduntur in duas partes: aut enim for-

G ruitu fiunt,aut hominum voluntate naſcuntur.Fortuitu fiunt enim, cum quoddam caſu ſimile quis alteri nomē accipit. Volūtate, cum ſimilitudo nominis ex induſtria imponentis affigitur. Horum autem quæ induſtria vel voluntate naſcuntur, quatuor ſunt genera: ἀιχὼν, κατ' ἀναλογίαν, ἀφ' ἑνὸς, πρὸς ἕν: vt eadem Latinus quoque ſermo declaret, Similitudo, proportio, ab vno, ad vnum. Similitudo eſt, vt homo pictus & verus in ſola ſimilitudine copulantur. Proportio eſt quod κατ' ἀναλογίαν Græci vocant, vt quo pacto principium animalis cor dicimus, ita principium aquę fontem dicamus: proportio enim ſui ſimilitudo nominis videtur adiuncta. Ab vno eſt cum dicimus à medicina medicinale ferramentum, medicinalis ſcientia, medicinalis vſus, medicinale præceptum, ab vno in cuncta deſcendunt. Ad vnum eſt, vt illa potio ſalubris eſt, ille medicus ſalubris eſt, ferramentum illud ſalubre. Hęc enim cuncta vnum, id eſt, ſalutem videntur attingere.

Quid agat in Categoriis. Cap. 3.

Sed pleriqne mouere aſſolent quęſtionem, de quibus magis Ariſtoteles voluit inchoare tractatum. Primo de iis quæ ſunt, ſecundo de iis quæ percipiuntur, tertio de iis quæ dicuntur. Primo ſunt res omnes quas natura peperit: ſecundo percipiuntur ea quorum imagines in animo videndo formamus & recondimus: tertio dicuntur illa, quibus ea quæ ſunt impreſſa animo efferuntur. Id nanque quod quis concipit animo, lingua proſequente declarat. Sed, vt Themiſtio noſtræ ætatis erudito Philoſopho placet, de his Ariſtoteles tractare incipit, quæ percipiuntur, quæq; ipſe vocat Græco nomine συμπαρόμενα, ſiue φαντασίας, id eſt, imagines rerum inſidentes animo. Verum cum de perceptis propoſuerit diſputare, & de iis quæ ſunt, & de iis quæ dicuntur neceſſario locuturus eſt. Percepta enim ex his oriuntur quæ ſunt, quæ vidēdo percipimus. Perceptorum autem deerit demonſtratio, niſi eorum quæ dicuntur auxilio fuerint demonſtrata. Ergo quanquam ſeparatim poſtea ea quæ ſunt definiturus ſit, mixtā tamen de tribus diſputationem debemus accipere. Nam de perceptis qui loquitur & originem rerum trahit, & præſidia orationis implorat. Superfluam igitur quæſtionem mouet, qui dicit ſcrutari oportere cur Ariſtoteles in principio ſuo homonyma lege vel dixerit vel detexerit, ſi de his quæ percipiuntur fuerat tractaturus, cum liqueat non poſſe dici aliquid, niſi quod perceptum fuerit, nec percipi aliquid poſſe, niſi res fuerit, de qua imago intuendo capiatur.

H

De denominatiuis. Cap. 4.

His ergo cognitis, paronyma videamus, quæ ſunt in homonymorum & ſynonymorum medio conſtituta, & quæ nec paronyma dici poſſunt, niſi in ſe habuerint vtrorumque contractum, id eſt, niſi & nomen homonymorum & negocium ſynonymorum videantur habere commune, vt à ſapientia ſapientem, vel medicum à medicina dicamus, eadē in medico quæ in medicina & actus ſimilitudo videtur & nominis. Propterea recte paronymum dictum eſt, quod aliunde nomen acceperit. Verum ne eadem videantur paronyma & homonyma, quæ ab vno dicuntur, id eſt, ἀφ' ὁμοῦ, hanc differētiam debemus agnoſcere, quòd ipſa paronyma inter ſe quidem propter ſimilitudinem nominis homonyma ſunt, illius tamen nominis paronyma dicuntur, vnde nomen acceperint: vtputa à ſapiētia dicamus hominem ſapientem, ſapiens conſilium: inter ſe hæc homonyma ſunt, ipſius verò ſapientiæ paronyma. Obſeruari tamen oportet, vt commutationem vltimæ ſyllabæ habeant: neque ita finiantur paronyma quemadmodum deſinunt ea de quibus originem ducunt: vt medicina & medicus, medicina aliis literis clauditur, alius medicus. K

Differunt paronyma ab homonymis.

Hanc igitur differentiam niſi paronyma habuerint, & niſi cum ſynonymis negocio, cum homonymis nomine fuerint copulata, homonyma potius quàm paronyma nominantur. Vt ſi à malitia vitioſum dicamus, negocio quidem cum ſynonymis conuenit, ſed ab homonymis diſcrepat nomine. Neque enim vitioſus & malitia ſimilia ſunt, quanquā eodem intellectu ſentiantur. Quod ſi à malitia dicatur malus, recte vtrunque conuenit. In vltima vero ſyllaba non mutantur hoc modo, vt ſi dicamus à ſapiētia verba ſapientia. Hic cum nulla commutata eſt ſyllaba, paronymi excluſa eſt nuncupatio. Vnde conſtat hæc & his ſimilia homonymis potius debere coniungi. Scire etiam debemus, verba aut ſimplicia eſſe, aut certe coniuncta. Cōiuncta ſunt, equus currit: ſimplicia, cum hæc ſeparantur & dicuntur ſingula: vt equus, currit. Sed iam ſatis de his quæ dicuntur, dictum puto.

Verba duplicia.

Subſtātia et accidēs. Cap. 5.

Reſtat vt eorum quæ ſunt, quo pacto Ariſtoteles tractauerit, enarremus. Sunt igitur illa quæ aut percipimus ſenſibus, aut mente & cogitatione colligimus. Senſibus tenemus quæ aut videndo, aut contrectando, aut audiendo, aut guſtando, aut odorando cognoſcimus. Mente, vt cum quis equum, aut hominem, L aut quodlibet animal viderit, quanquam vnum corpus eſſe reſponderit, intelligit tamen multis partibus eſſe concretum. Siquidem alia pars ſit capitis, alia pedum, cæterorúmque membrorum, in ipſo capite partes ſuas aures habeāt, habeat propriam lingua. Ipſæ quoque partes ſingulæ multa in ſe habeant quæ diuidi & ſeparari poſsint: vt caro ſit aliud, aliud corium, aliud venæ, aliud nerui, aliud capilli. Ergo hæc mente vel intellectu colligimus, ad quæ noſtri ſenſus penetrare non poſſunt. Conſideramus etiam illa, & animi intentione cognoſcimus, vel hominem, vel aliud animal creſcere, ſeneſcere: nunc ſtare, nunc mouere greſſus: modò angi curis, modò ſecura mēte conquieſcere: ſanitate aliàs frui, aliàs dolorem perpeti: ex nigro albū, nigrum ex albo colore mutari: peritum ex imperito, doctū ex indocto: ex manſueto ferum, ex feroci māſuetum. Cum igitur in iis quæ ſunt, alia ſenſibus, alia mentibus colligātur, ſeparare hæc propriis nominibus homines eruditi maluerunt: & id quod dignoſcitur ſenſibus, iam dici οὐσίαν: illud autem quod animi tractatu colligitur, ac ſæpe mutatur, συμβεβηκὸς, id eſt, accidens nominare voluerunt. Et quoniam in permanente vſia ea quæ accidūt ineſſe noſcuntur, ipſam vſiam ὑποκείμενον, id eſt, ſubiacēs, & nō in ſubiecto appellari voluerunt: illa verò quæ accidūt, ἐν ὑποκειμένῳ, id eſt, in ſubiacenti dixerunt. Sine dubio tamen illud oportet à nobis agnoſci, vt ſicut potiorem vſiam accidentibus dicimus, ſic potius ἄτομον vel καθ' ἕκαστον, id eſt, hunc hominem vel hunc leonem iis quæ fuerint communia, vel communi vocata animalium nomine, iudicare.

Subſtātia.

Accidēs.

M

Quæ dicūtur de ſubiecto, quæ ſunt ī ſubiecto. Cap. 6.

Rurſus ad ea quæ ſignificantur, Ariſtoteles regreſſus eſt, quotmodis ea quæ ſunt ſignificari aſſolent, monſtraturus. Ex his igitur quæ ſunt, alia de ſubiecto ſignificantur, & in ſubiecto non ſunt, vt homo. De ſubiecto quidem ſignificatur, aliquo homine. Neque enim homo dici poſſet, niſi eſſet aliquis de quo diceretur. In ſubiecto autem nullo eſt, cum ipſe ſit vſia, quam ſuperius diximus in nullo vnquam ſubiacenti eſſe, quippe cum ſit cæteris ipſa ſubiecta. Alia vero nec in ſubiecto ſunt, nec de ſubiecto ſignificantur, vt eſt Cicero: Nec in ſubiecto eſt, quia vſia eſt: nec de ſubiecto aliquo ſignificatur, ſiquidem cum à ſe ortum vocabulum teneat, neq; intelligi poſsit aliunde. Dicta ſunt

A duo quæ ad vſian pertinēt, quo pacto ſignificētur, quorum ſuperius κοινὸν, id eſt, commune, inferius καθέκαστον, id eſt, pro parte dicitur. Nunc ea quæ ſunt ex accidentibus, quonam modo ſignificentur dicendum eſt. Sunt igitur ex iis alia quæ & in ſubiecto ſunt, & ſignificantur de ſubiecto, vt eſt ſcientia vel color. Sunt enim in ſubiecto aliquo, id eſt, in animo vel corpore. neque enim ſcientia poteſt eſſe, niſi ſit anima ſubiecta qua contineatur: nec ſignificari ſcientia poſſet, niſi de ſubiectā Grammatica: vel nec color quiſquam poſſet eſſe, niſi in ſubiecto corpore: nec ſignificari poſſet, niſi de ſubiecto aliquo colore. Ita fit vt & in ſubiecto ſint, & de ſubiecto ſignificentur. Alia vero ſunt ex iiſdem συμβεβηκόσι, id eſt, accidentibus, quæ in ſubiecto quidem ſunt, ſed de ſubiecto minime ſignificantur, vt eſt hæc Grammatica, vel hic albus color. In ſubiecto quidem ſunt, animo vel corpore, de ſubiecto autem non ſignificantur. Neque enim his aliunde vocabulum pendet, ſed ſuo & ſpeciali nomine deſignantur. In iis quoque accidens ſuperius, commune nominamus: inferius vbi iā certa res eſt pro parte, hoc eſt καθέκαστον dicitur. Verum ne aliquid non

B apertum prꝑterire Ariſtoteles exiſtimaretur, & oriundis quæſtionibus occaſionem daret, de eo quod in ſubiecto eſt, voluit tractare diligentius, ac definire quid eſſet accidens, vt calumniantibus aditus clauderetur. Definiuit *In ſubiecto eſſe.* ergo in ſubiecto eſſe quod in altero eſt aliquo, non vt pars ſit quędam, neque ſine eo in quo eſt poteſt vnqnam eſſe. Hæc definitio addita propterea eſt, quia dici poſſet digitum vel pedem in ſubiecto eſſe, id eſt, in corpore. Hoc igitur excluſit cauta definitione, dicendo id eſſe in ſubiecto, quod eius pars non ſit in quo eſt. Digitum autem vel pedem partem eſſe corporis conſtat. Dehinc à calumniantibus dici poſſet, aquam vel vinum in quodam cado quaſi in ſubiecto eſſe. Sed id oriri docta definitione non ſinit, addens id eſſe in ſubiecto quod ſine ſubiecto eſſe non poſſit: vinum autem vel aquam ſine cado in quo fuerint poſſe & alibi eſſe non poteſt dubitari. Interea hoc loco debemus aduertere qua arte de- *De arte definiēdi.* finitio diſponatur. Primum enim hanc per immenſum tendi oportet, incipientem à genere. Dehinc paulatim per partes currēdo peruenire debet ad id in quo ſolum eſt id quod definitur. Vt ij qui ſigna formant, primum immenſum ſubdeligunt lapidem, dehinc paulatim minuendo & abſcindendo ſuperflua ad formandos vultus

C & membra perueniunt. Sic definitio à genere incipiens, depulſa paulatim generalitate verborum, ad proprium demonſtrandæ rei cubile tendit accedere. Sed ad propoſitum reuertamur. Tractatus enim erat de iis quæ ſunt, quemadmodum ſignificentur, de quibus quoniam iam multa dicta ſunt, illud regulariter nobis tenendum *Pro ἐνάριθμα Ariſtoteles dicit τὰ ἐν ἀριθμῷ* eſt, omnia cathecaſta, vel enarithma, vel atoma, vel æſtheta, id eſt, hunc hominem, vel hunc equum, vel hanc arborem, de ſubiecto ſignificari non poſſe. Sin vero hęc eadem de accidentibus fuerint, id eſt, hic color, hæc diſciplina, in ſubiecto eſſe poſſe. Quemadmodum enim ſuperius demonſtratum eſt, omne accidens ſine ſubiecto eſſe non poteſt. Docti igitur ſumus quo pacto vel ſubiectum, vel in ſubiecto poſsimus agnoſcere.

Quid genus, quid ſpecies. Cap. 7. Dehinc nos Ariſtoteles docet, & illa quæ de ſubiecto ſignificantur qua ratione cognoſcamus. In his autem ſpeciale illud eſt, quod eadē, in ipſo ſubiecto inueniuntur, quæ ſunt in eo quod de ſubiecto ſignificatur. Vt enim animal de ſubiecto ſignificatur, homine vel equo, ſic & homo de ſubiecto aliquo homine ſignificetur neceſſe eſt. Cicero autem & homo eſt, & animal. Quæcunque igitur prædicari de animali poſſunt, eadē & de homine, & Cicerone prædicantur. Quapropter ea quæ in D eo quod de ſubiecto ſignificatur inueniuntur, & in eo quod ſubiectum eſt neceſſe eſt inueniri: Vt ſi dicas, animal eſt quod cibum capiat, quod mortale ſit, quod ſenſu moueatur, animal autem de ſubiecto ſignificatur homine, eadem tamen & de homine dici neceſſe eſt quæ de animali dicta ſunt. Deinde quæ de homine dicta fuerint, eadem & de Socrate. Certum autem eſt Socratem ſubiectum eſſe homini, hominem autem animali. Quicquid igitur in iis quæ de ſubiecto ſignificantur dictum fuerit, idem & de iis quæ ſubiecta dicimus prædicabitur. Regulariter autem illa de ſubiecto ſignificantur, *Quæ de ſubiecto ſignificentur.* quæ per ſeipſa cognoſci non poſſunt, vt animal intelligi non poteſt, niſi de ſubiecto homine: ſic homo aduerti non poteſt, niſi de ſubiecto aliquo homine dignoſcatur.

Nunc quoniam de Categoriarū omnium generibus & ſpeciebus & differentia locuturus eſt, inſpiciendum prius videtur, quid ſit genus, quid ſpecies, quid differentia. Genus igitur eſt quod ſecundum multa & differen- *Genus quid ſit.* tia quid ſit ſpecie oſtenditur atque ſignificatur, vt eſt vſia. Omne quidem vſian dicimus, ſed hoc commune nomen ſpecie ſeparatur, cum dicimus animal vel lapidem. E Ita fit vt vno quaſi coniuncta vocabulo, ſpecie ſeparentur. Differentia vero eſt quæ ſecundum multa & diffe- *Differentia quid ſit.* rentia, non quid ſit, ſed quale ſit ſpecie prædicatur: vt eſt animal greſsiuum, volatile, aquatile, bipes, quadrupes. Genus ergo & differentia ſpecie ſignificantur, ſed genus quid ſit, differētia autem qualis ſit ſpecie poſſunt agnoſci. Species autem eſt, quam quidam & formam vocant, *Species quid ſit.* quæ ſecundum multa & differentia quid ſit numero prædicatur atque cognoſcitur: vt eſt homo. Hoc nomen homines cunctos complectitur, & videtur id facere quod ſpecies dum de aliquo homine prædicatur qui numerum in ſeipſo contineat, id eſt, hic primus, ille ſecundus, iſte tertius. Vt tamen hæc tria vno exemplo monſtremus: Genus eſt, animal: differentia, bipes, quadrupes: ſpecies, homo, equus. Sed vt genus nullum eſt, quod non habeat differentiam, ſic nec differentiam intelligere debemus, quæ ſpecies non habebit: vt nigrum & album non habent differentiam, propterea quòd ex ſe ſpecies non emittunt. Quæ enim alia ſpecies inueniri poteſt albi vel nigri? Quoniam igitur quid ſit genus, quid differentia, quid ſpecies, ſeparatum eſt, ad Ariſtotelis iam dicta veniamus. Hoc enim docente cogno- F uimus, eorum generū quæ inter ſe diuiſa ſunt, nec differentias eaſdē poſſe eſſe, nec ſpecies. Alia enim & ſpecies & differentia eſt, dum quæritur quid ſit, alia dum quale ſit, alia dum quantum ſit: vt ſi velis animalis dicere differentiam, dicas volatile, bipes, greſsiuum: ſi velis ſpeciem, dicas hominem vel auem vel equum. Nunquidnam & de diſciplina eadem differentia vel ſpecies dici poteſt, propterea quòd genera diuerſa ſunt animal & diſciplina? Animal enim Categoria eſt vſiæ, diſciplina Categoria qualitatis. Denique illa genera quæ alterna ſibi ſocietate, ἐπάλληλα coniuncta ſunt, eaſdem dif- *id eſt ſubalterna.* ferentias & eaſdem ſpecies habent, vt eſt vſia, huius ſpecies eſt animal. Sed idem animal genus eſt cæteris, ideoque & ſpecies & genus dicitur. Quoniā hæc igitur duo genera inuicem ſe tenēt, quæ Ariſtoteles quoq; ἐπάλληλα nominauit, eaſdē differētias habent: vt ſi dicas vſian eſſe animal mortale, bipes, riſus capax, eadem & de homine potes dicere, homo eſt animal mortale, bipes, riſus capax. Certum eſt ergo inuicem ſibi coniunctis generibus, eaſdem & differentias & ſpecies inueniri. In

G diuerſis auem generibus hoc prouenire non poſſe.

De prædicamentis in generali. Cap. 8.

Rurſus Ariſtoteles ad ea quæ dicuntur reuertitur, quanquam ſuperius dixerimus alterum ſine altero tractari non poſſe. Nam & qui dicit aliquid, de eo dicit quod eſt: & id quod eſt, nō poteſt ab altero intelligi, niſi dicatur. Eorū ergo quæ nulla ſui copulatione dicuntur, quodcunque ſingulare dictum fuerit, aut vſiam ſignificat, aut quantitatem, aut qualitatem, aut ad aliquid, aut iacere, aut facere, aut pati, aut vbi, aut quando, aut habere. Hæ ſunt Categoriæ decem, quarum prima vſia eſt, ſcilicet quæ nouem cæteras ſuſtinet. Reliquæ vero nouem συμβεβηκότα, id eſt, accidentia ſunt. Ex quibus nouem ſunt alia in ipſa vſia, alia extra vſiam, alia intra & extra.

Quæ ſunt in ſubſtantia, et quæ extra.

Qualitas, quātitas, & iacere iu ipſa vſia ſunt: mox enim vt vſiam vel hominem vel equum dixerimus, aduertamus neceſſe eſt bipedalem, quadrupedalem, aut album aut nigrum, aut ſtantem aut iacentem. Hæc in ipſa vſia ſunt, & ſine hac ipſa eſſe non poſſunt. Alia ſuut extra vſian, vbi, quando, habere: & locus ad vſian uon pertinet, & tempus, & veſtiri & armari, ſed ab vſia ſeparata ſunt.

Quæ extra & intra.

Alia ſunt communia, id eſt, & intra & extra vſian: Ad aliquid, & facere & pati. Ad aliquid, vt magis & minus: vtraque enim dici non poſſunt, niſi coniuncto alH tero, quo magis ſit vel minus. Propterea ergo vnum in ſe habet, aliud extra ſe. Item facere extra eſt & intra, ve cædere quiſque non poteſt dici, niſi alterum cædat: vel legere, niſi ipſe legens aliud ſit, aliud quod legit. Ita ergo & in vſia hæc eſt, & extra vſian. Pati ſimiliter: cædi enim vel vri nullus poteſt, uiſi ab altero patiatur. Propterea hæc quoque & in vſia eſt & extra vſian. Hæc igitur cum ſingularia ſunt, uihil affirmant: copulata verò faciunt ex ſe aliquem ſermonem: vel προςακτικὸν, vel εὐκτικὸν, vel ἐρωτηματικὸν, vel κλητικόν. Vt hæc quoque Latino ore monſtremus, vel imperatiuum, vel optatiuum, vel interrogatiuum, vel vocatiuum. Hæc quoque ſermonis quaſi quatuor genera ſuſpenſa ſunt atque ſimplicia interim, ideoque ſemiplena. Neque enim iam intelligitur vel quid imperatiuum ſit, vel quid optatiuum, vel quid interrogatiuum, vel quid vocatiuum, niſi acceſſerit genus ἀποφαντικὸν, id eſt, pronunciatiuum, quod habeat in ſe quandam confirmandi ſententiam, quæ aliquid aut addat aut demat: quod Ariſtoteles κατάφασιν, ἀπόφασιν dixit: vt eſt, Cœlum hoc volubile eſt, cœlum hoc non eſt volubile. Ipſum denique pronunciatiuum, quod diximus apophanticon, aut falſum eſt aut verum. Quamobrem omiſsis illis quatuor, quæ magis ad Grammaticos vel Oratores pertinent, huius apophantici, quod ad Philoſophos pertinet, Ariſtoteles habuit mētionem.

De vſia ſiue ſubſtantia. Cap. 9.

Expoſitis igitur omnibus quæ diſputaturis neceſſaria videbantur, ſingulas categorias oportuit definiri. Sed vſia quoniam ſecundum artem definiri non poterat, quæ præcipit vt definitio quo poſsit tendi latius, à genere ſumat exordium: ipſa autem vſia genus uon habet, cum omnia ipſa ſuſtineat, per partes eam voluit definire, vt quid ſit non ſolum eius definitione, verum partium quoque cognitione uoſcatur.

Vſia proprie.

Eſt igitur vſia proprie & principaliter dicta, quæ neque in ſubiecto eſt, neque de ſubiecto ſignificatur, vt eſt hic homo, vel hic equus. Secundæ dicuntur vſiæ genus & ſpecies, id eſt, animal & homo. Has ergo ſecundas ſubſtantias nominari dicit, propterea quòd illa ſit potior, quæ neque in ſubiecto eſt, neque de ſubiecto prædicatur.

Secundæ vſiæ quæ dicantur.

Secundæ autem ſubſtantiæ idcirco dictæ ſunt genus & ſpecies, quòd ſolæ indicent primam. Vt ſi quis nolit vel neſciat dicere Socratem, dicat animal vel hominem, id eſt, genus vel ſpeciem: his verò dictis quid ſit Socrates agno- K ſcitur. Aliud autem ſi dicat, vel currit vel ambulat, nihil poſsit agnoſci. Manifeſtum eſt autem ea quæ de ſubiecto ſignificantur, cum iis quæ ſubiectum ſunt, & nomen & ratiouem nominis habere communem, vt homo & de ſubiecto aliquo ſignificatur homine, ſed uon ſolum nomen, verumetiam rationem eandem in ſubiecto inuenies, quæ in eo quod de ſubiecto ſignificatur poteris inuenire. Ipſarum deinde ſecundarum vſiarum potior eſt ſpecies genere. Magis enim proxima eſt ſpecies primæ vſiæ quàm genus. Si enim quis velit oſtendere quid ſit prima vſia, facilius monſtrabit ſi dixerit ſpeciem quàm ſi dixerit genus. Vt ſi quis Socratem volens dicere, omiſſo eius uomine, magis eum ſignificet ſi hominem dixerit, quàm ſi animal. Animal enim & equum & aquilam poſſumus agnoſcere. Deinde vt primæ ſubſtantiæ ſubiectæ ſunt omnibus & his omnia ſuſtinentur, ita etiam ſpecies generi, atque ideo magis vſia iſta, quàm cætera. Videndum eſt etiam ne quam ſpeciem ſolam putamus, eadem ſit & genus, vt ſi quis animal dixerit, dixit & genus. Deinde ſi dicat hominem, equum, piſcem, auem, pronunciemus omnia ſolas ſpecies eſſe. Cum enim ſint homo & equus, ſpecies mani- L feſtæ ſunt, piſcis autem & auis, genera & ſpecies. Non enim vna forma eſt auium & piſcium, propterea ergo & ſpecies & genera nominantur. Illæ autem quæ ſolum ſpecies ſunt, ſicuti eſt homo, equus, aquila, taurus, equa; virtute vſiæ ſunt. Vt enim homo vſia eſt, ſic & equus, & aquila, & taurus in ſuo genere. Decurſis igitur partibus per quas vſia definita eſt, & alio modo voluit eam definire ſi oſtenderet ea quæ neceſſe eſt in ea naturaliter inueniri. Ea enim quæ inſunt cuique, aut in ſolo & in omni, aut iu ſolo & non in omni, aut iu omni & non in ſolo, aut nec in ſolo nec in omni. Hæc Græci vocant, ἐν μόνῳ καὶ ἐν παντὶ, ἐν μόνῳ καὶ οὐκ ἐν παντὶ, ἐν παντὶ καὶ οὐκ ἐν μόνῳ, καὶ οὐκ ἐν μόνῳ καὶ οὐκ ἐν παντί. Vt ſi hominem definire volens, dicat riſus capacem eſſe, hoc & in ſolo eſt, & in omni. Solus nanque homo ridet, & cunctis ridere naturale eſt. Secūdo, In ſolo & uon in omni: vt ſi hominem definiens, capacem diſciplinæ dicat eſſe, hoc in ſolo quidem homine inueniri poteſt, non tamen in omni: neque enim omnes diſciplinas aliquas didicerunt. Tertio, In omni, & non in ſolo: vt ſi quis hominem definiens, dicat id hominem eſſe quod ambulat, & quod cibum capit: hoc in omni quidem eſt homine, M non tamen in ſolo. Nam & pecudes cibum capiunt, & feræ currunt. Quarto, Nec in ſolo, nec in omni: vt ſi quis in hominis definitione id eſſe hominē dicat, quod album eſt, nec in ſolo, nec in omni eſt. Neque enim aut homo ſolus candidus inueuitur, & non bos, aut equus, aut omnis homo albus eſt. Duo ergo ſunt quæ ad inueſtigandum aliquam viam monſtrāt, & duo quæ certum aliquid ſignificare non poſſuut. Id quod eſt, nec in ſolo, nec in omni, nihil ex hoc poſſunt agnoſcere, ſiquidem cum generale eſt. Alterum in omni non in ſolo, non habet differentiam, proptereaq; ſimiliter reſpuendum eſt. Duo ſunt reliqua quæ certis ſignis id in quo fuerint, poterunt demonſtrare, id eſt, in ſolo & in omni. Dubitari enim nou poteſt, quin cum inueneris, pronuncies quid ſit id in quo ineſſe cognoſcitur. Alterum eſt in ſolo, non in omni, nou quidem virtutis eiuſdem, veruntamen quod ad definiēdam rem neceſſario quærēdum ſit, ſi primum non potuerit inueniri. Nunc igitur vt deſignet vſian, ab omni, non ſolo argumentari incipit cum demonſtrat eſſe ſecundas vſias, quas idcirco ſecun-

das dicit

A das dicit eſſe, quia id in his inueniri poterit, quod in primis. Denique dicit cõmune hoc eſſe cuilibet vſiæ, vt in ſubiecto non ſit. Cũ igitur nec genus nec ſpecies in ſubiecto inueniuntur, manifeſtũ eſt hæc ſecũdas vſias debere nominari. Deinde hinc quoq; oſtendit genus & ſpeciem ſecundas vſias eſſe, quòd omnia quæ ſunt in ſubiecto, cum iis quæ ſibi ſubiecta ſunt, interdũ ſolum nomẽ, non tamen & rationẽ poſſunt habere cõmunem. Genus autẽ & ſpecies cũ ſubiectis, id eſt, cũ aliquo homine certam & rationis habent, & nominis ſocietatẽ. Monſtratis ergo ſecundis vſiis, id eſt, genere & ſpecie, differẽtia ſola reſtabat, quæ conſideranti diligentius, quaſi accidẽs eſſe videtur. Siquidẽ bipes vel mortale vel rationale cũ animal dicitur, non quid ſit, ſed quale ſit potius demõſtratur, ideoq; videtur vim tenere qualitatis. Verũ quando à genere prima oritur differentia, & ſic ſequitur ſpecies, in accidentibus non debet numerari. Atq; ideo Ariſtoteles eam ſignificatione quidem miſtã dixit, virtute autẽ inter vſias habendã decreuit. Eadem enim in hac inueniri pronunciat, quæ & in cæteris ſubſtantiis reperiuntur: id eſt, cũ ſubiecto poſſe & nomen & rationẽ habere con ſimilem. Cùm enim greſsiuum hominẽ dicimus, in ſub- B iecto idem & vocabulum & eius rationẽ eandem poſſumus inuenire. Socrates enim & homo eſt & greſsiu⁹. Similiter proſequitur cætera argumentando varie ita demonſtrans quædam ineſſe vſiæ quæ ſola & omnis habeat, quædam quæ ſola & non omnis, quædam quæ omnis & non ſola, quædam nec ſola nec omnis. Quæ quoniam in Ariſtotele ipſo manifeſta ſunt, ſuperfluum viſum eſt aperire: maxime cum hic ſermo non transferre omnia quæ à Philiſopho ſunt ſcripta, decreuerit, ſed ea planius enarrare, quæ rudibus videbantur obſcura.

Quare dicantur vſiæ ſecundæ.

De quantitate. Cap. 10.

Deſcripta igitur vſia, quoniam definiri non potuit propter eas cauſas quas ſuperius memoraui, accidẽtium definitionẽ neceſſarius ordo poſcebat. Quorum primũ eſt quantũ, nec ſine cauſa: nam cũ aliquid viderimus, id neceſſe eſt quantum ſit æſtimare. Quantum verò ſit, inueniri non poteſt, niſi fuerit adhibita menſura collectum. Si ergo omiſſa latitudine ſolam quis longitudinem voluerit emetiri, longitudo ſine latitudine menſuræ ſubiecta γραμμὴ dicitur. Non quòd ſit longitudo aliqua quæ careat latitudine, ſed quòd ſolam quis metiens longitudinẽ, γραμμὴν metiri dicitur. Emenſa vero cum lõgitudine latitudo, dicitur ἐπιφάνεια. Si autem C & altitudo fuerit menſuræ ſociata, corpus cuncta perficiunt. Quod tamen non ita accipimus, quemadmodum ſolemus accipere naturale, ne ad vſiam reuerti videamur. Deinde metimur & locum in quo aliquid conſtitutum eſt. tempus quoque menſuræ ſubiicitur: nam cum mouetur aliquid, ipſo motu neceſſe eſt & temporis habere menſurã, cum dicimus primo vel ſecundo vel tertio anno peruenit, vel menſe, vel die, vel hora, vel momento. Hoc modo igitur quantum ſit quidque colligitur. Ipſius autem quanti aliud eſt cohærens, aliud ſeparatum. Cohærens eſt gramme, epiphania, corpus, locus & tempus. In his enim ſingularum partiũ terminos non poteſt habere menſura. Simul nanque vt grammes medio punctum figens, quaſi certum menſuræ terminum dederis vtrarumque partium, quæ diuiſa grammæ factæ ſunt, ſit terminus ille communis, vt incertum ſit cui parti affixus terminus videatur: adeo pars vtraq; ſibi cohæret atq; coniuncta eſt. Epiphania quoque ſimili de cauſa connexa dicitur & cohærens. Denique ſi quis hanc diuidere voluerit, in eius medio grammen imponat neceſſe eſt: cum grãme hæc quæ epiphaniã diuidit, ex hac

Gramme quid ſit.

Coherẽtia quæ ſunt.

duas partes fecerit, ipſarum duarum partium ipſa gram- D me terminus incipit eſſe cõmunis: ſic enim ſibi connexa eſt, vt nõ appareat cui terminus videatur infixus. Similiter corpus ſi quis ſecare voluerit, diuidendi corporis terminus gramme vel epiphania ſit neceſſe eſt. Ipſa enim præciſio, quam gramme facit cum epiphania, neceſſe eſt in corpus deſcendat: atq; ideo incertum eſt ſiue grãme ſiue epiphania cui parti terminũ dederint, cum diuiſo corpore in vtraque parte epiphaniam neceſſe eſt inueniri. Ideoque corpus cohærens eſt, in quo faciendarum duarũ partium communis eſt terminus. Temporis quoq; ſimilis ratio eſt, cui diuidendo ſi velimus terminum dare, dicamus, modo. Modo autem inter præteritum & futurum tempus ita confuſum eſt, vt incertum ſit quo debeat ſeparari. Locus autem quomodo corpus quodcunq; circundat, & corporis partibus occupatur, ita communi termino partitur, quemadmodum partitur corpus: ac propterea eum neceſſe eſt cohærentem vt cætera nominari. Separata vero ſunt numerus & oratio. Quis enim non aduertat propriis terminis vnum ſeparatũ eſſe à duobus, duos à tribus? Et in oratione ſingulæ ſyllabæ ſeparatæ ſunt: natura enim & numero ſegregantur, cum alteram breuẽ, alteram longam, & vnam E vel duas dicimus. Nimirum apparet hæc quæ diximus & ad quantum pertinere, & ſeparata oportere nominari. Horum quãtorum eſt & alia differentia. Nam ex his alia ſunt, quorum partes poſitionem habent, ex qua poſſit agnoſci quæ pars cuiq; iungatur: Alia vero ſunt quorum partes poſitionem habere non poſſunt. Poſitionem autem dico, cum videmus cuiuſq; rei dexterã, læuam, ſuperiora, inferiora, ante, poſt, lõge, iuxta. Sunt ergo quorũ partes ſibi manifeſta poſitione iunguntur hæc, gramme, epiphania, corpus, locus. Siue enim in gramme, ſiue in epiphania, ſiue in quolibet horũ poſitis terminis partes feceris, quanquã ſibi cohærentes videantur atq; coniunctæ, tamẽ aduerti corporaliter licet quæ pars vbi ſit, cui vicina ſit, cuiq; iungatur. Sunt verò quorum partes poſitionem non habẽt hæc, tempus, numerus, oratio. Vnum enim cum dicimus, ipſum numerũ ſolum dicentes non aliquid corporaliter numerantes, non videmus vel eius dextram vel ſiniſtrã. Quippe cũ in verbo ſit tantũ in ſono, & in nullo ſit corpore, poſitionẽ ſuarum partium nõ poteſt demõſtrare, niſi forte ordinẽ dixerimus, ꝙ vnum ſequuntur duo: poſitio autem in his duntaxat nõ poteſt inueniri. Similiter & in tempore atq; ſermone, maxime cum hæc mox videãtur labi, cum dixeris, & tẽpus currit, F & ſermo cum nondũ dictus fuerit non eſt, & cũ dictus fuerit non apparet. Manifeſtũ eſt igitur hæc tria poſitionem diuerſarum partium nõ habere. Proprie igitur hæc ſola quæ dicta ſunt quãta nominãtur. Si qua vero præter hæc inueniri potuerint, debẽt pro accidentibus poni. Sunt autem quædam quæ accidẽtibus ipſis accidunt: vt ſi dicamus, multũ album. Propterea multũ album dicitur, non ꝙ ipſum album ſit immenſum, ſed quòd epiphania in qua albũ eſt, multa cernatur. Manifeſtũ eſt igitur, cùm multũ album dicimus, ex epiphaniæ quantitate album quod illi accidit æſtimari. Similiter cũ longos actus dicimus, non quòd actus immẽſi ſint longi dicuntur, ſed ex tẽporis menſura quo continẽtur actus, actuũ quãtitas æſtimatur. Illud tamẽ ſpeciale debemus agnoſcere, quanto contrariũ nihil eſſe. Epiphaniæ enim, ſiue grãmæ, ſiue duobus cubitis, ſiue tribus cõtrarium eſt nihil. Niſi forte errore quodã multum & exiguũ putemus eſſe contraria, nõ aduertentes hæc in eorũ numerũ quæ ad aliquid dicũtur debere trãsferri. Nihil enim multum

Separata quæ ſint.

Differẽtia poſitionũ.

Partes poſitionẽ habentes.

Partes poſitionẽ nõ habentes.

Quanto nihil eſt contrarium.

G Vel exiguum dicitur, niſi alteri fuerit cōparatum. Cum enim dicimus montem breuem: grandiorem eſſe alterum cui comparatus eſt, indicamus. Vel cum dicimus grande milij granum, comparatione ſui generis, in quo breuius aliquid inuenitur, illud eſſe grandius monſtramus. Ac propterea manifeſtum eſt, multum & exiguum, grande & breue, cum aliquo comparata ſui vocabulum reperire. Nec in hoc ſolo errat, qui putat multum & exiguum quanto debere coniungi, verumetiam ſi exiſtimet eſſe contraria: quod fieri penitus non poteſt. Nam ſi hæc quodam errore decepti contraria dicimus, fiet vt in vna re, vno atque eodem tempore contraria videantur incidere. Vna enim res, & maior à mioore, & breuis à maiore vno atque eodem tempore poterit nominari. Quod fieri nec rerum natura patitur, nec ratio ipſa permittit. Ac propterea eorum repellenda ſententia eſt, qui hæc credunt eſſe contraria. Non magis in quanto contrarietas, quàm in circulo videri poteſt. Veteres enim ſupra & infra propter cœli terræq; diſtantiam contraria ſibi eſſe dixerunt, vndiquaqueuerſum aſſerentes terram ſubter eſſe, cœlum ſuper. Contemplantibus enim nobis naturam rerum, terra quæ videtur in medio, vbique ſubtus eſt: Nam & antipodes noſtri, qui nobis H dicuntur figere aduerſa veſtigia, cœlum ſuper ſe habent. Claret igitur ſemper terram in inferioribus conſtitutam. Denique illa quoq; à phyſicis iungitur ratio, quòd propterea ex diuerſitate locorum terra cœlo contraria eſt, id eſt, illud ſuper, hæc deorſum, quòd omnia quæ pondere grauia ſuot, naturaliter feruntur ad terram: Ad cœlum vero leuari neceſſe eſt, quæ videntur eſſe leuiora. Hinc igitur cœlum terramq; contraria ſibi eſſe dixerunt, quòd haoc deorſum, illud verò ſuperius naturalis neceſſitas collocauit. Ex hac igitur ratione videtur contrariorum omnium definitio conſtituta. Dicuntur enim illa eſſe contraria, quæ cum ſint ex vno eodemq; genere, multo tamen à ſe ſpatio ſeparantur. Sed hæc qui aſſerunt, habent aduertere ad aliquid dictis potius debere coniungi. Siquidem ſupra dici non poteſt, niſi & infra fuerit deſignatum. Quod ſi calumniari quibuſdam libet, ſupra & infra in categoria magis quæ vbi dicitur, videri poteſt. Cum enim ſupra & iofra dicimus, vbi aliquid geratur, agnoſcitur. Sed hæc vt diximus garrientium ſunt. Nos vero in quanto admitti contrarium credere non debemus. Aduertere ioterea licet huius occaſione tractatus, aliud eſſe ſuper & ſubter naturale, aliud vero quod circa nos. Naturale enim non poteſt immutari, noſtrum autē migratiooe hominum commutatur. Vt ſi quis cum in inferioribus fuerit, ad ſuperiora conſcendat, aut è ſuperioribus velit ad inferiora deſcendere, omnia illi qui ante fuerant, commutantur, cum deſcendenti inferiora quæ fuerant ſuperiora cernantur. Illud quoque quanto ineſt, in omni quidem, non tamen in ſolo, vt non recipiat magis & minus, quod Græce dictum eſt μᾶλλον καὶ ἧττον. Bipedale enim cum dicimus, non poſſumus aliud bipedale magis vel minus dicere. Simili enim modo bipedale ſecundum eſt, quemadmodum & primum. Quod ſi aliud alio amplius fuerit, iam non bipedalis, ſed alterius menſuræ ſuſcipit nomen. Nec numerus magis aut minus ſuſtinet, ſiquidem tres magis aut minus tribus nominare demeotia eſt. Et tempus non poteſt eſſe tempore magis aut minus. Claret igitur his expoſitis magis & minus io quanto inueniri non poſſe. Proprium vero quanti, & quod in omni & in ſolo inuenitur, illud eſt, vt omnia eius paria aut imparia dicantur. Vt numerus par & impar, non æqualis numerus, ſi par eſt, aut ſi impar, inæqualis dicatur. K Similiterq; eius omnia non æqualia, aut inæqualia, ſed paria aut imparia nuncupantur. Cætera vero quæ ad quantum non pertinent, ſimilia ſibi potius quàm æqualia nominamus: vt album albo ſimile aut nō ſimile dicatur. Hoc enim verbum ſpecialiter iis quæ in quanto ſunt, videtur infixum.

Contraria quæ dicantur.

Ad aliquid. Cap. 11.

Categoriarum tertia eſt, quæ Latine ad aliquid, Græce πρός τι cenſetur. Et quidem hanc tertiam non ordo, ſed tractatus neceſſitas fecit. Nam poſt quantum quale ſequebatur. Verum quoniam in fine quanti quædam eiuſdam generis ad aliquid videbantur poſſe transferri, hanc categoriam quæ quarta fuerat, neceſſario tertiam voluit ordinare, vt diſcuſſis atque monſtratis omnibus, quę cuique conuenirent, frequeos orta confuſio ſolueretur. Incipit autem non à defioitionibus ſuis Ariſtoteles, ſed ab eorum terminis, qui ante ſe aliquid perperam definire voluerunt. ita tamen hæc debemus audire, quaſi tractatui neceſſaria. Aſtutè enim & dat illis auxilium philoſophus, & medelam male poſitis terminis quærit, poſtea ſuæ prolatione ſententiæ omnia quæ impropriè definita ſunt repulſurus. περὶ τοῦ πρός τι. Ad aliquid ergo categoriam vocamus eam, quæ id quod eſt dicitur ex altero, ſine cuius ſocietate eſſe non poſſit, & cuius vis omnis ex alterius coniunctione deſcendit: vt duplum ſimpli dicitur duplum, maius minoris dicitur maius, ſimile ſimili dicitur ſimile. L Claret igitur ad aliquid non ſua vi, ſed alterius coniunctione conſiſtere. Eodem modo accipieoda ſunt cætera quæ eiuſdem categoriæ eſſe noſcuntur, vt eſt habitus, affectio, diſciplina, poſitio, ſenſus. Hæc Ariſtoteles ἕξιν, διάθεσιν, ἐπιστήμην, θέσιν, αἴσθησιν nominauit. Et hæc nanque pendent ex altero. Siquidem habitus alicuius rei habitus dicitur, & affectio alicuius ad aliquid affectio, & ſcientia & poſitio & ſenſus ſimili ratione noſcuntur. Non nos autem perturbet, quod quædam huius categoriæ eſſe narrantur, quæ & qualitati videntur eſſe coniuncta. Habitus enim & affectio & ſcientia & cætera quę cum his dicta ſunt, qualitati videntur maxime conuenire. Sed differētiam debemus aduertere, qua hæ duæ categoriæ, id eſt, qualitas & ad aliquid, ſiue πρός τι καὶ ποιότης, à ſe inuicem ſeparantur. Quoties enim ſcientia cuiuſlibet rei quæ ſit ſcibilis ſcientia dicitur, & ſenſus rei eius quæ ſit ſenſibilis, ſenſus dicitur, tunc ad aliquid debemus accipere. At cum ſcientia aut diſciplina non rei cuiuſlibet, ſed M hominis dicitur, qualitatem debemus agnoſcere. Hæc eſt interim differentia, licet ſi proprie hanc categoriam, quæ ad aliquid dicitur, volumus definire, vt à cæteris ſeparetur, in omnes enim videtur incurrere, alio modo eam definire debemus, nē ſemper parum conſiderantibus error oriatur. Tunc ergo & vere & proprie ad aliquid dicitur, cum ſub vno ortu atque occaſu & id quod iungitur, & id cui iungitur, inuenitur: vtputa ſeruus & dominus, vtrunque vel ſimul eſt, vel ſimul non eſt. Etenim cum dominus dixeris, neceſſario exiſtet & ſeruus: cum vero dominum tuleris, nec ſeruus apparet. Similiter duplum & ſimplum, alterutrum ſe vel perimunt, vel oſtendunt: apparente enim duplo naſcitur ſimplum: duplo pereunte, nec ſimplum poterit permanere. Similiterque ſi ſimplum non ſit, nec duplum eſt: at ſi ſimplum fuerit, & duplum neceſſariò apparebit. Specialiter tamen ac regulariter, vt hæc categoria manifeſtius dignoſcatur, hæc via eſt, qua debemus aduertere, non rectè dici ad aliquid, niſi cum καθέκαστον πρὸς καθέκαστον ἀναφέρεται, hoc eſt, ſingulare ad

Ad aliquid.

Ad aliquid quando dicitur.

ſingulare

A ſingulare refertur. Similiter cum dicimus duplum, ſine
dubio non generaliter, ſed ſpecialiter hoc duplum di-
cimus, & huius ſimpli duplum dicimus. Ac propterea
tunc vere ad aliquid categoria eſt, quoties verbi gratia
Socratem Chryſippo dicimus eſſe vultu conſimilem.
Cæterum quo pacto vel quis vel cui ſit ſimilis, demon-
ſtrabimus, niſi & quis ſimilis ſit, & cui ſit ſimilis, perſo-
naliter indicemus? Sed ſunt quidam qui huic defini-
tioni velint mouere ſuperfluam quæſtionem, aſſeren-
tes inueniri poſſe ad aliquid dictum quod ante ſit, &
poſtea naſcatur quod de ipſo debeat nũcupari, vt etiam
videantur hæc duo nec ortu nec occaſu ſibi eſſe con-
iuncta: ac dant exempla ſcibilis & ſcientiæ, aſſerentes
autè ſcibile fuiſſe, & pòſt eius ſcientiam conſecutam.
Verbi gratia ante Geometricos γραμμὴ vel circulus
fuit, ſed eorum ſcientia poſtea à ſapientibus compre-
henſa eſt: proptereàque antè fuiſſe ſcibile in quo poſsit
ſcientia reperiri. Hoc argumento igitur monſtrant
multa eſſe huius categoriæ, quibus non & ortus & oc-
caſus videatur eſſe communis. Et ſenſibilis enim ſen-
ſuſque exemplum ſimili ratione conſtare contendunt:
Siquidem ſenſibilia antè fuerint. Elementa enim qui-
B bus omne corpus conſtat, antè fuerunt quàm corpus ex
his aliquod naſceretur, in quo ſenſus exiſteret. His igi-
tur argumentis oſtendunt definitionem categoriæ quæ
ad aliquid dicitur, non recte eſſe defixam. Hæc ſolent
parum diligenter naturam rerum intuentes aſtruere.
Omnia enim quæ ſunt, aut naturali potentia dicuntur
eſſe, aut operatione faciendi, quæ Græci δύναμιν καὶ
ἐνέργειαν vocant. Quas ſi quis ſeparare voluerit, nec vl-
la ſocietate confundere, intelliget ad aliquid dictum
non poſſe eſſe ſine altero cuius eſſe dicitur. Scibili enim
γραμμῇ ſine circulo in ipſo ortu naturæ ſcientia ſocia-
ta eſt. Simul nanque vt ſcibile eſſe cœpit, habuit ſcien-
tiam ſui, ſed necdum ἐνεργείᾳ, id eſt, operatione mon-
ſtrata eſt. Non ergo nunc cœpit eſſe ſcientia eius, quan-
do cœpit operari, ſed cum ipſo ſcibili orta eſt, & ope-
ratio poſtea eſt conſecuta. Diſcernere enim nos opor-
tet operationis exordium. Tunc enim poſſumus ad-
uertere ſcientiam cum ſcibili eſſe procreatam, opera-
tionem vero eius apparuiſſe poſtea indagatione pru-
dentium. Quibus depulſis, optima definitio eſt ad ali-
quid relatorum, ſemper ea ſimul vel extingui, vel na-
ſci. Illud ſanè debemus memoria continere, non om-
C nia ad aliquid dicta hiſdem caſibus referri ad ea qui-
bus iunguntur, ſed alia genitiuo caſui, alia datiuo, ple-
raque ablatiuo copulari. Et genitiuo quidem, vt ſeruus
domini, duplum ſimpli. Datiuo, ſimile ſimili, par pa-
ri. Ablatiuo vero, ſenſibile ſenſu ſenſibile, ſcibile ſcien-
tia ſcibile, & cætera huiuſmodi, quæ variis caſibus alte-
rius ſocietate nectuntur. Ineſt autem huic categoriæ &
ſoli & omni, vt inter cõiuncta duo, quæ ex ſe pendeant,
ſit alterna conuerſio, quæ Græce dicitur ἀντιστροφὴ. Vt
duplum ſimpli dicitur, & ſimplum dupli, & ſeruus do-
mini, & dominus ſerui. Apparet ergo hæc copulata vi-
caria in ſemet replicatione conuerti, ſi tamen ſcienter
& prudenter iſta fiat conuerſio. Nam ſi imperite hæc
vocabula conuertantur, oritur magna confuſio: Vt ſi
quis imperite dixerit, auis pennam, ſtulta conuerſio eſt,
Pennæ nõ auium. non enim penna omnis auis eſt. Siquidem ſunt quæ-
dam pennæ quæ non ſunt auium, vt cicadarum, mu-
ſcarum, cæterorumq; animalium, quæ ſimiliter natura
formauit. Quod ſi quis pennam pennati pennam di-
xerit, quaſi conuerſio recta eſt. Hoc loco libitum eſt,
quaſdam tenebras quæ emergere ex categoriarum ſi-

militudine aſſolent, aperire. Siquidem cum dicimus, D
pennam pennati, & caput capitati, videmur vſiæ par-
tes in accidentibus ponere. Penna enim ſine dubio pars
vſiæ eſt, vel caput, vel manus, quæ ſi ad aliquid referan-
tur, inter vſias & ad aliquid videbitur nulla eſſe diſ-
cretio. Vt igitur amoueatur vniuerſa confuſio, aduer-
tere nos oportet, quo pacto & vere & proprie ad ali-
quid definitum ſit. Ita enim eius definitio ſe habet, vt
dicatur ad aliquid, cuius id quod eſt pendet ex altero,
cuique neceſſe ſit ſingulariter, id eſt καθ᾽ ἕκαστον, vicaria
in ſemet mutatione conuerti. Hoc quis conſiderato
reperiet nec pennati pennam, nec capitati caput recte
poſſe ad aliquid nominari. Non enim vt pennati pen-
nam dicimus, ſic poſſumus dicere pennæ pennatum,
vel capitis capitatum. id nanque qui dixerit, irridebi-
tur. Eſſe enim pennato, non ex penna deſcendit, neque
penna ex pennato conſtat. Similiterq; capitatum non
conſtat ex capite, neque caput ex capitato videtur con-
ſiſtere. At quod vere ad aliquid dicitur, conuerti per vi-
ces poteſt, vt ſuperius diximus, dominus ſerui domi-
nus, & ſeruus domini ſeruus: & rurſus ſubtracto ſeruo,
dominus non eſt, remoto domino nec ſeruus appatet.
Pennatum vero eſſe poterit etiam penna pereunte, & E
rurſum penna pereunte pennato poteſt eſſe. Conſide-
rata ergo definitione huius categoriæ, poterit etiam
confuſionis ex ſimilitudine exortæ diſcretio reperiri.
Eodem pacto poſſumus hanc categoriam & ab oppo-
ſitorum ſimilitudine ſeparare. Nam & oppoſita quæ
ἀντικείμενα Ariſtoteles vocat, quandam huius catego- *Oppoſita.*
riæ ſimilitudinem reddunt. Siquidem calidum & fri-
gidum videntur ſibi oppoſitionis ſocietate coniuncta,
ſed calidum non frigidi calidum, ſed frigido oppoſi-
tum dicimus: & iuſtum non iniuſti iuſtum, ſed iniu-
ſto contrarium nominamus. Ariſtoteles quidem vt in
principio huius categoriȩ diximus, multa exempla pro-
ponit quæ ad hanc non ſub certa forma pertinere vi-
deantur, volens de conſequentibus reprehendere vitia
cæterorum, qui hanc ſecus definire voluerunt. Denique
& virtutem malitiæ, & ſcientiæ ignorantiam quaſi ad
aliquid poſuit, eáque dixit poſſe recipere contrarium:
non quo ita res poſtulet, ſed vt indocte diſſentium
vitia poſſet oſtendere. Hæc nanque, vt ſuperius expli-
cauimus, oppoſita potius quàm ad aliquid dicta iudi- F
canda ſunt. Mihi vero, vt & ipſi Ariſtoteli placet, magis
& minus hæc categoria non omnis quidem nec ſola
videtur poſſe ſuſcipere. Simile enim cuilibet & magis
ſimile, & minus ſimile poſſumus dicere. Sed hoc non
in omnibus vt dixi quȩ ſunt ad aliquid poterit inueniri.
Nanque nec magis pater, nec minus pater poteſt dici,
nec minus filius, aut magis filius, nec minus duplum, aut
magis duplum. Non nos autem fallat, vt putemus ad
aliquid eſſe quoties verbi gratia dicimus, cuius equus
vel cuius lignum, vel cuius fundus: hæc enim domi-
num, vel poſſidentis perſonam monſtrantia, non ad
aliquid dicta cenſenda ſunt. De qua categoria quan-
tum potuimus, explanauimus: licet tanta huic cum cæ-
teris videatur eſſe permixtio, vt ipſe quoque Ariſtoteles
huius diſcretionem haud facilè repererit, cuius etiam
longa ac diuturna non ſit indecens retractatio.

Nunc de qualitate tractemus, ſecundum quam ea *De qualitate. Cap. 11.*
quæ ſunt, qualia nuncupantur. Multi autem quærunt,
quid ſit qualitas, & quid quale, quorum facilis ſepa-
ratio eſt. Qualitatem nanque dicimus dulcedinem,
auſteritatem, albedinem, nigredinem. Quale vero in-
telligitur, quoties album aliquid, vel dulce, vel auſte-

G rum vel nigrum dicimus. Licet Ariſtoteles indifferenter pro qualitate quale poſuerit, & qualitatem pro quali, proptereáque etiam nos eundem ſecuti ſimilia ſenſerimus. Hanc autem categoriam propterea cæteris difficiliorem volunt, quia facilius quàm cæteræ in omnes videtur incurrere: vtpute in vſia inuenitur, cum dicimus, homo Grammaticus. In quanto, alba vel nigra epiphania. In ad aliquid, prudens pater, optimus filius. In facere, dure ſaltat. In pati, fert fortiter vulnera. In loco obſcurus locus. In tempore calidus mẽſis, aut frigidus. In iacere, pronus aut ſupinus iacet. In habere, decenter armatus. Erit igitur non paruæ prudentiæ, qualitatem cum cæteris penè confuſam mentis viuacitate ſecernere.

Species qualitatis. Huius ſunt ſpecies numero quatuor, quas Ariſtoteles pro generibus poſuit, ſcilicet propterea quia & ipſæ ſingulæ habent ſpecies ſuas. Id vero cum acciderit, ſubalterna nominantur, quę Græci ὑπάλληλα vocauerunt. Ergo primum genus eſt habitus & affectio: ſecundum, potentia naturalis: tertium, paſsiuæ qualitates ſiue paſsiones: quartum, formæ ac figuræ. Hæc Ariſtoteles ἕξιν καὶ διάθεσιν dixit, φυσικὴν δύναμιν, παθητικὰς ποι-

H ότητας καὶ πάθη, σχήματα καὶ μορφάς. *Habitus.* Habitus, affectio eſt animi longo tempore perſeuerans: vt eſt virtus & diſciplina, quæ perſeueratione ſui & perpetuitate temporis æſtimantur, niſi forte eas languor corporis aliquis, & caſu iniecta debilitas amputauerit. *Affectio.* Affectio vero eſt mutabilis mentis impulſio, vel cupiditas leuis, quæ breui tempore deleatur. Habitus ergo & affectio videri poteſt. Ab hac nanque incipit: & ſi ipſa permanſerit, habitus naſcitur: affectio autem habitus videri non poteſt. Si enim ad habitum peruenerit, vocabulum proprium non tenebit. Hoc loco non eſt incongruum, quod ſæpe quæſitum eſt, breui tractatu diſſoluere ac docere, quid virtutem diſciplinámque diſcernat. Hoc profecto, quòd diſciplina in ea parte animæ, quæ rationalis dicitur, tantummodo verſatur: *Virtus & diſciplina differunt.* virtus vero omnes animæ partes amplectitur, omnemq; animam ſuo imperio gubernat ac regit: vt & iracundiam domet, & cupiditates animo amoueat: quod diſciplina facere haudquaquam valet. *Potẽtia naturalis.* Potentia naturalis eſt, quoties quis videtur vel poſſe vel non poſſe aliquid per naturam facere: vt verbi gratia plerunque viſis corporibus puerorum, & contemplatis artibus pronunciamus aliquid de futuro, eoſq; dicimus vel pugillatores fore vel curſores,

I non quòd iam hac arte vel ſtudio teneantur, ſed quòd videantur poſitione corporis hæc facilius impleturi. Similiter ſalubres vel imbecilles dicimus, qui aut facilè aut non facilè recipiant ægritudinem. Eodem modo nanque & in his potentia naturalis aduertitur, quæ eos facit vel languoribus crebrius ſubiacere, vel retinere perennem ſoſpitatem. Durum quoque & molle cum dicitur, oſtendit potentiam naturalem. Durum ſiquidem eſt, quod firmitate naturæ corruptionem ſui non facilè admittat: molle vero, in quo eſt natura laxior, nec ad contraria repellenda ſufficiens. Tertium genus qualitatis ſiue ſpecies, paſsiuæ qualitates & paſſiones, quæ ſunt huiuſmodi, auſteritas, calidatio & frigidatio. Sic enim θερμότητα & ψυχρότητα placet dicere, & albedo & nigredo: *Paſſiuæ qualitates.* Quæ non idcirco paſsiuæ qualitates dicuntur, quòd patiuntur aliquid, ſed quòd faciunt paſsionem. Mel nanque vt dulce ſit, non à dulcedine aliquid paſſum eſt, ſed dulcem guſtantibus efficit paſsionem. paſsiuæ autem qualitates rectius dicuntur albedo & nigredo, & horum media, id eſt, rubor & pallor. Hæc enim non niſi animæ vel corporis paſſione naſcuntur. Vt enim nigreſcat aliquis, corporis K paſsio eſt: vt palleſcat vel rubeſcat, animæ: quæ cum turpitudinis verecundiam ferre nequiuerit, quaſi ad obtentum ſui, ſanguinis copiam in exteriores corporis partes fundit, eóque fit vt pudore nimio rubeſcamus. Pallor quoque ſimili animæ paſsione cõſiſtit, cum perculſa metu nimio ad cordis vlteriora cõfugit, eàmque ſanguis inſequitur, adeo vt deſertum ſanguine quod eſt in conſpectu corpus albeſcat. Hæc animæ paſsio ita à philoſophis vera eſſe firmatur, vt etiam ſi pallor vel rubor in corpore iugiter perſeueret, ſimili paſsione aſſerant eueniſſe. Hæ igitur qualitates ſi in corpore perſeuerent, quia ſecundum eas quales dicimur, ipſæ quoque qualitates paſsiuæ cenſentur. Sin vero ad breue tempus extiterint, ita vt cito diſcedant, paſsiones eas potius nominamus. Non enim quis ſi ad tempus iratus eſt, aut erubuit, aut incaluit, aut refriguit, mox ad ſtatum naturæ iterum rediturus, rubicundus vel iracundus vel calidus vel frigidus appellari poteſt, ſi ad tempus aliquid paſſus eſt. Erit ergo inter paſsiuas qualitates & paſsiones iſta diſcretio, quòd paſsiones ad tempus exortæ facilè commutantur, paſsi- L uæ vero qualitates ſecundum quas quales dicimur, perpetuo perſeuerant. Quartam nunc qualitatis ſpeciem retractemus, in qua ſunt formæ & figuræ: Sed figuræ inanimalibus, formæ animalibus tribuuntur. *Differunt forma & figura.* Figuras enim tunc deſignamus, cum vel Trigonum vel Tetragonum, vel Conum vel Cylindrum, vel Sphæram dicimus. Formas autem, cum formoſos aſſerimus aliquos vel deformes. In eodem qualitatis genere ſunt curuitas & rectitudo. Audemus enim εὐθύτητα καὶ καμπυλότητα hoc pacto conuertere. Ab iis nanque rectum vel curuum quippiam dicitur: Læuitudo quoque & aſperitas, & raritas ac denſitas, è quibus rarum, denſum, læue & aſperum deſignamus, qualitatum quidem numero ſociantur, ſed habent alteram interpretationem ſui. *Denſum.* Siquidem denſum coarctationem nimiam coniunctarum partium videtur oſtendere: *Rarum.* Rarum contra, in quo interuallis frequentibus laxior partium videtur eſſe cõiunctio: *Læue.* Quinetiam læue illud proprie videtur oſtendere, in quo poſitio partium ita apte pariliterque digeſta eſt, vt nulla earum menſuræ alterius emineret. Contrà aſperum diſcrepantia coniunctarum partium facit. *Aſperũ.* Aſperitatem nanque non gignit niſi inæqualitas partium, vt ſit longior vna, altera inferior. M Ac propterea hæc quidam volunt categoriæ alteri ſociare, quæ apud Græcos κεῖσθαι, apud nos iacere, ſiue vt Augurius, (quem ego inter doctiſsimos habeo) voluit, ſitus dicitur. Claret enim vnumquodque earum partium, quæ corpus efficiunt, poſitione conſtare: Veruntamen cum læue vel aſperum, vel denſum vel rarum dicimus, qualia demonſtramus, eáque omnia quæ de his ſuperius explicata ſunt, ad interpretationem nõ vocabuli, ſed naturæ videntur potius pertinere. Qua de cauſa cogit ratio, vt hæc quoq; inter qualia numeremus. Ab his igitur quas enumerauimus qualitatibus παρωνύμως qualia nominantur: vt læue à læuitate, à denſitate denſum, cæteráque his ſimilia. Sed plerunque accidit, licet raro, vt qualia non παρωνύμως à ſua qualitate deſcendant: vt à virtute non poteſt dici virtuoſus, ſed moderator & induſtrius. Nec in Græco quidem ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, ἀρετὸς dicitur, *Ci. vertit. ſtudioſus.* ſed σπουδαῖος. Vnde apparet qualia etiam neglecta plerunq; paronymorũ deriuatione conſtare. Hæc hactenus: Nunc qualitatis huius propter quã diuerſas ſpecies explanauimus, conſequentias, & proprium videamus.

Et primum

A Et primum quidem contrarietatem recipere qualitates, nulla dubitatio eſt. Quis enim dubitat ſaluti cõtrarium eſſe languorem, iuſtitiæ iniuſtitiam, calorẽ frigori, malo bonum, non erudito literis eruditum? Sed hoc non in omni qualitate reperies: Nam pallido vel fuſco, vel quadrato vel trigono, nihil poteſt eſſe contrarium. Non ergo erit incommodum, regulam quandam dare, qua quę qualitates contrarietatem non recipiant, poſsit aduerti.

Qualitates recipiũt cõtrarietatẽ.

Erit igitur notum doctis, eas qualitates quæ contrariis mediæ ſunt, & eas quæ ex formis figuriſque naſcuntur, contrarietatem penitus recuſare. Cõtrariis autẽ medias dixi, vt eſt fuſcum & pallidum: hęc enim duo de albedine nigredinéque naſcuntur, ac ſunt his media, ipſa verò albedo & nigredo ſibi ſunt contraria, fuſco autem pallidoq; contrarium nihil eſt. Claret ergo contrariorum media contraria non habere. Quinetiam qualitas quæ ex forma vel figura conſiſtit, contrarietatis ignara eſt. Quid enim quadrato vel trigono, quid circulo vel cono vel cylindro contrarium quis òpponat? Regulariter ergo teneamus contrarietatis receptricem qualitatem nec omnem poſſe eſſe, nec ſolã. Nec illud eſt omittendum, vt ſciamus in contrariis qualitatum ſub eadem

Qualitates quæ nõ ſuſcipiunt cõtrarietatẽ.

B categoria eſſe alterum, ſub qua aliud inuenitur: vt iuſtitiæ iniuſtitia contraria eſt: qualitas iuſtitia & iniuſtitia igitur. qualitas eſt albedo: nigredinem quoque eſſe qualitatem neceſſe eſt. Quo fit, vt regulariter contrariæ qualitates categoria ſemper eadem vinciantur. Quærentes interea quid ſit proprium qualitatis, quoniam cõtrarietatem ſuſcipere nec ſolius eſt nec totius, aliud perſcrutemur. Video enim magis & minus, hoc eſt, μᾶλλον καὶ ἧττον in ſe recipere qualitatem. Nanque magis album, vel magis nigrum, vel magis muſicum, vel minus muſicum poſſumus dicere. Verũ id quoque nec in omni qualitate, nec in ſola poterit inueniri. Quis enim prudentiam [prudentia] prudentioeem poterit dicere, vel albedinem clariorem [albedine,] vel doctrinã [doctrina] doctiorem, vel trigono magis trigonũ, vel quadrato magis quadratũ? Si enim trigonum fuerit, magis eſſe quàm trigonum non poteſt: Aut ſi magis aut minus fuerit, iam trigonum non erit. Separare tamen placet ac diſcernere eas qualitates quæ magis & minus recipiunt, ab iis quæ hunc gradum comparationis recuſent. Sit ergo hæc regula, qualitates ipſas magis & minus non poſſe ſuſcipere. Ea verò quæ ex his fiunt, comparata vel magis recipere poſſe vel minus: Vt eloquentiam magis eloquentiã ſeu minus, nullus dicere poteſt:

Qualitates non ſuſcipiunt magis & minus.

C Eum vero qui eloquens dicitur, magis vel minus cæteris eloquentem poſſumus dicere. Claret ergo magis & minus in qualibus inueniri poſſe, nũquam poſſe in qualitates incidere. Figuræ quoque, vt ſuperius explicatum eſt, non admittunt magis & minus. Siquidem circulo ſi aliquid addas vel minuas, circuli iam vocabulum non tenebit, & in alterius figuræ nomen migrabit. Manifeſte igitur deſignatum eſt, quæ qualitates huiuſmodi gradus comparationis accipiunt, & quæ ab his videntur eſſe alienæ. Reliquum eſt vt qualitatis proprium, quod apud Græcos eſt ἴδιον, inueſtigemus. Nanque vſia habet hoc proprium, vt ſingularis atque vna numero contraria in ſe ſuſcipiat: Suſcipiat autem dixi, non habeat contraria. Meminiſſe autem nos oportet, quod vſię cum de ea tractaremus, nihil eſſe diximus contrarium. Ergo vt eius eſt proprium, ſuſcipere contraria, id eſt, ſanitatem modo, modo ægritudinem, quanti verò, id eſt, τοῦ ποσοῦ, vt par impárve dicatur. τοῦ δὲ πρός τι ad aliquid, vt ſint ἀντιστροφα, hoc eſt, vt in ſe conuertantur, ac ſint ſibi natura coniuncta: ita & qualitatis hoc D proprium eſt, vt cuncta qualia ſimilia aut diſsimilia nominentur. Et dulce enim dulci, & albo album, & ſtulto ſtultum, & leni lene, & calido calidum, ſimilia vel diſſimilia proprie nuncupantur. Aliter enim ſi dicta fuerint, nuncupationem propriam non habebunt. Ne autem nonnulli in legendo turbentur, quod & affectio & habitus & diſciplina, quæ in ad aliquid dictis, id eſt, ἐν τοῖς πρός τι poſitæ, eidem qualitati quoque cõnexæ ſunt, hanc diſcretionem damus, vt nunc categoriæ ad aliquid ſocientur, quando ſunt genera: cum vero ſpecies, qualitati: vtputa ſi diſciplinam dixeris, quæ eſt genus cæterarum, ad aliquid referenda eſt: Diſciplina enim diſciplinabilis vel diſcibilis rei diſciplina dicitur. Quod ſi muſicam dixeris, muſica diſciplinę ſpecies eſt, non genus, qualitati nectẽda eſt: Neque enim muſici muſicam poſſumus dicere, ſed muſici diſciplinam. Similiter & affectio & habitus ſecundum genera & ſpecies, nunc ad aliquid, nunc qualitati nectuntur. Si quidem ſi affectum vel habitum, hoc eſt διάθεσιν & ἕξιν generis dixeris, id eſt, diſciplinæ, ad aliquid referuntur. Sin autem affectum ſiue habitum ſpeciei eſſe dixeris, id eſt, muſicæ vel grammaticæ, qualitates debemus agnoſcere. Quan- E uis ipſe quoque Ariſtoteles magnus ingenio huic penè permixtioni conceſſerit ac dixerit, poſſe contingere, vt quod qualitatis fuerit, idem referatur ad aliquid, nec eſſe importunum, ſi vna res duarum categoriarum vocabulo concludatur. Dicta ſunt autem omnia quæ ad quatuor categorias maximas atque difficiles pertinebant: Nunc ordo commonet vt poſt qualitatem de facere & pati tractatus habeatur. Quæ duo videntur ex qualitatis fonte deſcendere. Id nanque quod calidum facit, calidum ſit neceſſe eſt. Calidum vero quale eſſe cognoſcimus. Similiter quod calidum fit, paſsione ſui accipit qualitatem. Et qui docet, cum docet doctor eſt, & diſcipulum facit, vterque autem ſiue doctor ſiue diſcipulus qualis eſt: & cætera his ſimilia conſiderata demonſtrant recte has duas categorias præpoſita qualitate tractari. Hæc duo autem facere & pati multi dixerunt non poſſe niſi iis quæ fuerint contraria peruenire. Id enim quod dulce eſt, dulce non facit, niſi id quod dulce non fuerit: Nam ſi id quod patitur, dulce fuerit per naturam ſui, alterius dulcedinem quo recipiat non habebit. Neceſſe eſt ergo dulce non eſſe id quod patitur, vt dulcedinem recipiat alienam: ac propterea cum quod facit dulce eſt, & quod patitur dulce non eſt, ne- F ceſſariò dicuntur videri contraria. Nonnulli diuerſa ſenſerunt, aſſerentes non poſſe hoc niſi in ſimilibus inueniri, & ſub eodẽ genere conſtitutis: Nec poſſe aliquid pati vel facere, niſi ſimile faciat, aut à ſimili patiatur. Dulce enim & amarum, vel calidum & frigidum licet contraria videantur, tamen cum ſub eodem ſenſu fuerint, ſimilia eſſe confirmant. Denique ab alienis penituſq; diſcretis patiendi faciendive rationem dicunt nõ poſſe conſiſtere: vt verbi gratia, Quid enim faciet numerus in amaro, vel quid albedo pati poſsit à numero? Sed hæc ſit conflictio cæterorum. Nobis autẽ regula illa ſufficiat, vt ſciamus facere & pati genere eſſe coniuncta, qualitate diſcreta. Etenim calidum quod frigido præſtat calorem ſui, ſub eodem genere eſt quo eſt frigidum, ſed diſcrepat qualitate quod calet. Et doctus cum docet indoctum, ſub eodem genere eſt, ſed qualitate diſcernitur. Claret ergo facere & pati genere eſſe ſimilia, contraria qualitate. Sed hæc duo, vt ſuperius diximus, adeo videntur qualitati non modo ordine, ſed

De facere & pati. Cap. 13.

G etiam ratione coniungi, vt eadem recipiant quæ recipere diximus qualitatem. Nempe & contrarietatem non reſpuunt, quam qualitas recipit, & magis & minus admittunt, quorum qualitatem tamen diximus receptricem. Harum vero categoriarum proprium, quod eſt Græce ἴδιον, quoniam ipſe quoque Ariſtoteles omiſit, nec à nobis lector inquirat.

De iacere ſiue ſitu. Cap. 14.

Sequitur vt de iacere dicamus, ſiue de ſitu, vt quidam putant: quæ categoria in ad aliquid relatis, iam videtur eſſe tractata. Siquidem quod iacet, poſitum iacet: poſitum vero poſitionis eſt, & poſitio poſiti. Qua de cauſa, vt ipſe quoque Ariſtoteles quẽ ſequimur fecit, ad alia tranſeamus.

De Vbi et quando. Cap. 15.

Vbi & quando videntur locus eſſe & tempus, cum non ſiot, ſed ſunt in loco & tempore: Vt, Romæ in Senatu ante horam tertiam poſt menſem Martium. Hæc (vt diximus) in loco ſunt & in tempore, noo locus & tempus. Denique vt claras & nullius tractaios indigas has categorias Ariſtoteles quoque trãſgreſſus eſt, qood nos etiã faciemus. De tempore eoim & loco inter ſummos philoſophos vetus & magna quæſtio eſt, quibuſdã volentibus hæc corpora eſſe, aliis vero ſine corporibus æſtimari.

De habere Cap. 16.

Non vno modo habere aliquid dicimur. Quantum enim tra H ctando colligimus, ſub hoc verbo octo ſunt quaſi quædam ſpecies. Prima eſt, quotiens animo habemus aliquid, vt iuſtitiam, caſtitatem, iniuſtitiam vel libidioem. Secuoda, quotiens in corpore habere aliquid dicimur, vt albedinem & nigredinem, varietatem, vel cætera quæ per qualitatem corpori inſidunt. Tertia de quantitate deſcendit, quotieos quatuor vel quinque pedum habere dicimur longitudinem. Quarta, cum nõ in toto corpore, ſed in parte corporis aliquid habere firmamur, vt in digito annulum, in pede calceos, vel cothurnos. Quinta ſpecies eſt, cum non in corpore, ſed circa corpus habere aliquid dicimur, vt eſt veſtimentum atque indumenta omnia. Sexta, quotiens ipſas partes corporis habere narramur, vt manus, pedes, caput, aut reliqua quæ ſunt in compagine membrorum. Septimus vero locus eſt, quotiens far vel vinum vas aliquod habere dicitur. Octauus habendi gradus eſt, qui poſſeſſionem noſtram vel domioium videtur oſtẽdere, cum ædes vel rus quis habere dicitur, vel ſepulchra maiorum. Hi ſunt habendi modi, quos deſignato numero comprehendimus: extra quem ſi quis potuerit inuenire, deſidiæ noſtræ culpa non erit, cum philoſophus ipſe liberum di- I miſerit arbitrium inquirentibus. Sanè illud verbũ multi doctorum reſpunot, atque improprie proferri confirmant, cum mulier habere maritum dicitur, vel vir vxorem, vel pater filium, vel filius genitorem, propterea quòd aſſerunt nihil haberi poſſe quod habẽtem habeat: Sed rectios dici autumant eſſe mulieri virum, vel vxorem viro eſſe, patrem filio eſſe, famulis domioum. Siquidem huius verbi vim in hoc eſſe contendunt, vt ſignificare nõ poſsit & habere aliquem & haberi.

De poſtprædicamentis. Cap. 17.

Tandem quaſi magni æquoris freta tranſgreſsi, categoriarum numerum terminauimus, vt arbitror non inſuaſibiliter vel inſuauiter doctis, ſatis vero clare volentibus diſcere: Sed quædam reſtant quæ calcem libri huius nos tangere contradicunt. Nam & in categoriis ſingulis de contrarietate tractatum eſt, cum quæ reciperet cõtrarium, & quæ reſpueret diceremus. Tamen quid ſit ipſum contrarium, nullus adhuc tractatus oſtendit: Et adhuc quædam verba remanent, quorũ vis ac proprietas debeat explicari. Qua de cauſa ad oppoſitorum tractatum neceſſario tranſeamus.

De oppoſitis. Ca. 18.

Oppoſitorum ſpecies quatuor ſunt. Opponitur nanq; aliud alteri, Primo aut figura eius categoriæ, quæ ad aliquid dicitur: Secundo K aut cõtrariorum modo: Tertio, aut eorum quorũ circa nos eſſe dicitur vel habitus vel priuatio. Habitum ſane hoc loco ex habendo debemus accipere, nõ vt in ſuperioribus definiuimus eſſe habitum affectiooem animi qoandam ſempiternã. Quarto modo, cũ aut confirmamus aliquid, vel negamus, vt verbi cauſa, ab iis quæ ad aliquid dicuntur ponamus exemplum, Primum oppoſitum videtur duplum ſimplo, vel pater filio. Secundum vero contrariorum exemplum ſit, malũ bono. Tertium eorum quoq; quæ per habitum & priuationem dicũtur, ſic cæcitas & viſio. Quarto illorum etiam in quibus eſt negatio & affirmatio: ſicut, currit, noo currit. Diſcretio vero contrariorum, & eorum quæ ad aliquid dicuntur, contẽplantibus manifeſta eſt: ad aliquid enim dicta de ſibi oppoſitis nominantur: Simplum nãque oppoſitum dupli eſt, & duplum oppoſitũ ſimpli. Contraria vero id quod dicuntur ex ſe habent, neq; alterius indigent. Qois enim malum boni dixerit, aut quis bonũ mali? Hæc eſt ergo harum duarũ ſpecierum quę ex oppoſitis veniunt, dilucida & clara diſcretio.

Tres ſpecies cõtrariorum.

Ipſa vero contraria io tres ſpecies diuiduntur: Aut enim mediata ſunt, id eſt, habẽt aliquid inter ſe medium: aut ſioe medio: aut vt in quibuſdam reperit ratio, habent quidem medium, ſed eius L vocabulũ non apparet, niſi vtriuſque oppoſiti negatione conſiſtat. Mediata ergo ſunt hæc, album & nigrum, inter qoæ quãdo naſci poteſt pallidum vel fuſcum, mediata hæc oppoſita dicta ſunt. Quæ vero mediata ſunt, non neceſſe eſt vnũ de duobus oppoſitis in corpore reperiri. Si enim oigrum non fuerit, poteſt eſſe fuſcũ: aut ſi album defuerit, pallidum poterit inueniri. At vero ex his oppoſitis quæ mediata non ſunt, vnum neceſſe eſt accidere de duobus, vt eſt ſalus & ægritudo. Horũ medium nihil eſt, propterea quòd aut ſalutẽ neceſſe eſt, aut ægritudinẽ humana corpora retinere. At illa quibus eſt quidem medium, ſed caret nomine, niſi huic oppoſitorum negatione formetur, ſunt hæc, iuſtus & iniuſtus: eſt aliquid in medio, ſed non habet nomen, atq; ideo vtriuſque oppoſiti negatio ei vocabulum creat, vt nec ioſtum nec iniuſtũ dicamus id quod eſt medium. Nunc ea oppoſita quę per habitum priuationẽmque ſunt, diligẽtius retractemus. In his nãq; obſeruari oportet, vt ſint vtraq; in eodem negocio, in eodem loco, in opportuno tempore. In eodem negocio ſunt cæcitas & viſio: in videndo enim & in non videndo cõſiſtunt. Hæc & in eodem M loco ſunt, vtrique nanque & cæcitati & viſioni in oculis locus eſt. Maxime tamen in his opportunitas temporis quæritur: Nemo enim recte caluus dicitur, niſi eo tempore quo capillos habere debuerit, nõ habebit: Nec ſine dentibus (quem νωδὸν Græci vocant) infantem quiſquã poterit dicere eum, cui dentes adhuc ætas parua denegauit.

Priuatio.

Siquidẽ priuatio, quæ Græce στέρησις dicitur, hanc vim tenet, vt oſtendat quemlibet habuiſſe aliquid per naturam, & non habere. Ioter hæc meminiſſe nos conuenit, aliud eſſe viſionem & cæcitatem, aliud habere viſionem, & ea eſſe priuatum, ne ſi hæc eadem eſſe iudicemus, confundi ratio videatur. Quod ſi quis hoc dubium putat aut parum certum, quid quãque rem ſequatur aduertat. Etenim ſi eſſet idẽ cæcus & cæcitas, de vno vtraq; dicerẽtur. Dicimus autem hominem cæcum, ſed homo dici cæcitas nõ poteſt. Claret igitur aliud cæcum eſſe, aliud cæcitatem.

Vide an referat Ariſtotelis ſententiam.

Nec affirmatio & negatio idem eſt, quod ſunt ſub affirmatione negatioẽque cadentia. Affirmatio enim ſiue negatio eſt verbum confirmans aliquid, aut negans: Alia vero ſunt quæ ſub his inueniuntur,

A hiuntur, vt eſt, Socrates diſſerit, Socrates non diſſerit. Similiter tamen omnia ſibi habentur oppoſita. Aliquoties autem mala malis opponuntur, quoties contrariorum media bona ſunt, vt eſt indigentia & redundantia, quæ Græci ἔνδειαν καὶ ὑπερβολὴν vocant. His enim duobus malis ſibi oppoſitis, mediocritas media reperitur. Hanc rationem Peripatetici ſecuti, virtutes medias eſſe dixerunt, vt plus iuſto πλεονεξίαν, minus iuſto μειονεξίαν dicerent: Inter quæ mala mediam iuſtitiam locauerunt. Similiter inter verſutiam & hebetudinẽ, prudentiam poſuerunt. Inter libidinem inſenſibilitatemque, quam Græci ἀναισθησίαν vocant, temperantia conſtituta eſt. Inter timiditatem & audaciam fortitudo. Ita occultum quoddam genus oppoſitorum reperit perſcrutata ratio, vt interdum mala malis inueniantur eſſe contraria. Sed Ariſtoteles harum quatuor ſpecierum quæ ex oppoſitis veniunt, proprietates & differentias latius & multis modis explicauit: nos autem & genus & ſpecies poſuiſſe ſufficiat, ne minutioribus occupati, faſtidium neceſſariis afferamus.

Defectus. *Exceſſus.* *Stupor.*

De priori. Cap. 19. *Modi priorum.*

Quinque modis aliud altero prius dicitur: Quorum primus eſt, cum dicimus aliquem tempore ſeniorem. Secundus modus eſt, in quo aliquid naſcitur ex priore, ſed priore pereunte B ſecundum perit, ſecundo pereunte prius incolume perſeuerat, vt eſt vnũ naturaliter prius duobus: Ex eo enim naſcuntur duo, ſed ſine vno duo eſſe non poſſunt, ſine duobus ſtatus vnius manet. Et duobus extantibus, eſſe vnum neceſſe eſt, vno verò apparente duo eſſe nulla neceſſitas cogit. Tertio modo ordo quidam prius alterum alteri facit, vt in diſciplinis & artibus liberalibus inuenimus. Nanq; in Grammatica prius eſt ſingularum diſcere formas & nomina literarum: dehinc ſyllabarum coniunctiones cognoſcere, tum verborum ſumere notionem. Poſtremus nobis eſt orationis vſus aſſumendus, propter quem cuncta eius quaſi præcurrentia membra cognoſcimus. Et in Rhetorica prioris locus ſimiliter collocatur. Nam prius proœmium dicitur, dehinc narratio, poſt depulſio, tunc cõfirmatio, poſtremus epilogus ponitur. His igitur exemplis tertium prioris modum ſufficiat demonſtraſſe. Quartus vero modus eſt non multum probabilis, & ab ipſo Ariſtotele improbatus exponitur, vt cum fortuna meliores vel clariores, priores vulgus aſſolet dicere. Sed mea ſententia vis hu- C ius prioris exploſa eſt. Hi ſunt quatuor eius quod prius dicitur modi: Sed occultior quidam quintus adiũgitur: quoties ex duobus quæ in ſe inuicem conuertuntur, illud eſt potius quod eſſe alterum facit, vt exempli gratia: Si eſt homo, recte dicimus eum animal rationale, mortale, riſus capax. Et ſi vera eſt hominis iſta definitio, eſſe hominem verum eſt. Ita vtrunque in ſe conuertitur, hoc eſt, & hominis veram eſſe definitionem, & definitionis hominem verum. Sed quoniam definitio vera eſſe non poterat, niſi prius natura hominis appareret, idcirco ex his duobus quæ in ſemet conuerti diximus, homo prioris locum tenet, cuius extantia definitionis ſuæ exprimit veritatem.

De ſimul. Cap. 20. *Modi ſimul.*

Sequitur vt proprietatem verbi quo ſimul eſſe quędam dicimus, exprimamus. Ratio enim videtur exigere, vt poſt prioris tractatum de his diſputetur quæ ſimul eſſe firmantur. Simul ergo dicuntur tribus modis: cum quælibet ſimul exiſtunt vno tempore vel apparent, ita vt neutrũ de duobus vel prius ſit, vel alterum conſequatur, ſed vtriuſque ortus videatur eſſe cõmunis, ſicut calor & ſplendor in Sole. Secundus locus eſt eorum quæ naturaliter ſimul ſunt, nullum tamen eorum præſtat alteri: vt verbi gratia ſi ſimplum & duplum ponamus, neceſſe eſt ſimul eſſe naturaliter, D ſed neque duplum facit vt ſimplum ſit, neque ſimplum efficit duplum. Hoc loco nos confundere non oportet, ne quoniam cum de ad aliquid dictis tractaremus, id eſſe ad aliquid diximus quod penderet ex altero, videamur nunc cõtra ſuperius definita tractare: Omnia nanque ad aliquid dicta, dici ex altero, non eſſe ex altero diſputauimus, nec vllus error eſt ſi quis verborum noſtrorum pondera diligentius perſcrutetur. Tertius locus eſt, quoties ex eodem genere manentia ſimul videntur eſſe natura, ſed ſpecies diſcernuntur. Neque verò in eo quod dicuntur ad aliquid, ſibi præſtant aliquid, vt eſt animal, idem genus eſt, ſed ſpecies longe diſcreta. Nec vero aut aquatile † quicquam pedeſtri tribuit vt ſit, aut volatili pedeſtre, aut omnino aliud alteri, in eo quòd eſt, vllam ſubſtantiam ſubminiſtrat, nullúmque alteri aliud prius eſt, ſed ſimul omnia ab animali, id eſt, ab vno genere orta naſcuntur.

† volatile.

De motu Cap. 21.

Omnis immutatio quę μεταβολὴ Græce eſt, fit tribus modis: Aut ex non ſubiecto in ſubiectum, vt eſt ortus vel natiuitas, quam Græci γένεσιν vocant. Aut ex ſubiecto in non ſubiectum vt eſt interitus vel corruptio, quam φθορὰν Græci dixerunt: Aut ex ſubiecto in ſubiectum, vt eſt motus, qui E Græce κίνησις dicitur. Sed & ipſe motus tres ſpecies habet, id eſt, incrementũ, imminutionem, cõmutationem qualitatis ſiue loci. Hæc à Græcis αὔξησις, μείωσις, ἀλλοίωσις ſiue φορὰ dicta ſunt. Nanque commutationem circa locum φορὰν dici voluerunt, quam nos quoque trangreſsionem maluimus dicere, ſecuti doctiores. Verùm hunc ordinem quem nos in præſenti quaſi diſcrepantes ab eo libro, qui categoriarum dicitur, diligenti examinatione digeſsimus, ipſe quoque Ariſtoteles in naturalium libris expoſuit. In categoriis autem ſecutus docendi compendiũ, ſpeciem pro genere, id eſt, motum pro immutatione nõ dubitauit aſſumere: vt motui diceret quaſi generi ſex ſpecies eſſe ſubiectas. γένεσιν, φθορὰν, αὔξησιν, μείωσιν, ἀλλοίωσιν ποιότητος, κατὰ τὸν τόπον μεταβολήν. Hæc nos Latino ſermone, ortum diximus, interitum, augmentum, immutationem, commutationem qualitatis, tranſgreſsionem loci. Hæ ſex ſpecies omni à ſe ratione diſcretæ ſunt: Niſi fòrte cuiquam parum docte intelligenti, qualitatis cõmutatio, id eſt, ἀλλοίωσις etiam cęteris exiſtentibus fieri videatur: vt cum naſcitur aliquid, aut interit, aut creſcit, aut minuitur, tunc facta F dicatur etiam commutatio. Sed id falſum ratio docet: Nam quæ creſcunt aut minuuntur, quantitate immutantur, nõ commutantur qualitate. Commutatio enim proprie eſt qualitatis. Meminiſſe autem nos oportet aliud eſſe immutationem, aliud commutationem. Nanque immutatio genus eſt, commutatio ſpecies ſubiecta motui, quam immutationis ſpeciem diximus. Denique vt horũ ſit manifeſta diſcretio, Geometricum ponamus exemplum: Si tetragonum maius quod intra depictum eſt currentibus per medium lineis in breuia tetragona partiaris, eiq; poſt vnum breue tetragonũ detrahas, minuiſti tetragonũ maius: At ſi detracti loco addas gnomonem, qui hemicycli ſpecie ponitur, plus tetragono maiori quàm detraxeras reddidiſti: ídque quãtitatis eſt non qualitatis, & immutationi potius quàm commutationi tribuitur, eoq; à ſe plurimũ differunt. Fit autẽ differentia rerum omnium tribus modis: Aut materia, aut opere, aut vtroque. Materia, ſi ſint annuli ſimiles duo, vnuſq; ſit aureus, alter argenteus. Opere, ſi ex auro diſsimiles annuli fabricentur. Vtroque, ſi annulus ſit aureus, & ſtylus argenteus. Claret igitur has immutationis ſpe-

Species motus.

Differunt immutatio & commutatio.

Differẽtia rerum fit tribus modis.

G cies nec materia ſibi, nec opere, nec vtroque coniungi: Adeò autem ſeiunctæ ſunt, vt earum nónullæ etiam ſibi cótrariæ videatur. Quis enim dubitet γενέσει φθορὰν, id eſt, ortui interitum eſſe contrarium, augmento imminutionem? Ipſa quoque commutatio ſiue qualitatis ſiue loci, licet non ex eodem ſpecierum numero, tamen habent quod ſibi contrarium videatur. Nam commutatio qualitatis eſt, cum ex albo fit aliquid nigrum, vel album de nigro, quæ ſibi manifeſte contraria ſunt. Loci quoque commutatio, quam tranſgreſsionem diximus, ſuperiorum & inferiorum contrarietatem patitur, & propterea eam quoque habere contraria apparet.

Concluſio operis. Cap. 22. † Græci. Hæc ſunt fili chariſsime, quæ iugi labore aſſecuti, cũ nobis Themiſtij noſtra memoria egregij † Philoſophi magiſterium non deeſſet, ad vtilitatem tuam de Græco in Latinum conuertimus, ſcilicet, vt ex iis quoque bonam frugem ſtudij à nobis profecti ſuſcipias, ſi te non diſsimilem noſtri, aliarum rerum quæ lubricæ atq; inanes ſunt cupiditas retentauerit. Nihil nanque omiſimus in hoc libro quod poſſet aut delectare iam doctos, aut indoctos manifeſtius erudire.

H

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPOnenſis Epiſcopi Principia Rhetorices.

Oratoris officium. Cap. 1. ORATORIS officium eſt, propoſita quæſtione ciuili duntaxat, primùm ipſam intelligere, generalis ſit, an ſpecialis: ſimplex, an coniuncta ex pluribus: abſoluta, an comparatiua. Deinde cum intellexerit, inuenire in ea congruentes partitioni locos, & his morales ſeu naturales accommodare ſententias. Exinde iudicare de inuentis, repudiare quæ parum commode occurrerint: Tum iis quæ iudicio examinarit, dare ordinem certum. Etenim quamuis multa pertinentia inuenta ſint, tamen niſi pro qualitate & magnitudine ſua certis & quaſi legitimis ſedibus collocentur, aut oberunt, aut non magnopere proficient: Subinde ordinationi Rhe-

I tor explicationem rerum commodare debebit. Quæ duabus partibus conſtat, ſtructuræ qualitate, & quantitate verborum. Hæc omnia memoria ſuſcipi, quam & plerique Græcorum, & Marcus Tullius in primis Oratori affirmat neceſſariam, hoc (vt opinor) modo: Venio nunc ad theſaurum rerum omnium memoriam, quæ niſi cuſtos inuentis ordinatiſque rebus adhibeatur, intelligimus omnia etiam ſi præclariſsima ſint, in Oratore peritura. Memoriam pronunciatio ſequetur, res (vt Demoſtheni videtur inter oratoria officia vel prima vel ſola. Quæ conſiſtit duobus, motu corporis, & ſono vocis. Hæc tantum ſummatim tetigiſſe ſatis eſt, quę ſunt Oratoris officia.

Quis ſit finis Oratoris. Cap. 2. Reliquum eſt videre quid ſit finis. Finis eſt, vt opinor, in omnibus rebus, ad quem cuncta referuntur, cuius cauſa fiunt reliqua omnia, à Græcis τέλος dicitur. Quod etiam in philoſophorum penè omnibus diſputationibus quæritur, Quis ſit finis bene viuendi, virtus, an voluptas? Finem igitur proprium Oratoris officij alius alium probauerunt. Quibuſdam enim viſum eſt, ſummam Oratoris officij in bene dicendo eſſe, quibuſdam in rectè dicendo, quibuſdam in perſuadendo conſiſtere. Quinetiam illi qui bene aut verè di- K cere finem Oratoris officij putauerunt, non abnuunt tamen horum ipſorum finem eſſe, perſuadere, vt ſit finis bene dicendi perſuadere. Ergo quaſi conſenſu omnium finis eſt Oratoris officij, perſuadere. Hoc quia in calumniam videbatur poſſe recidere (non enim ſemper perſuadet Orator, nec ſi aliquando perſuadere non poſsit, facultatem & nomen Oratoris amittit) addidit Hermagoras, quò calumniam effugeret, finem eſſe Oratoris officij, perſuadere, quatenus códitio rerum perſonarumq; patitur. *Finis Oratoris iuxta Hermagoram.* Alia ſubinde ex eodem verbo perſuadendi calumnia naſcitur, inuenta ſanè à Platone, tractata multum in Gorgia: ſed. poſt ac multo impudentius à quibuſdã Technicis obtrectantibus Hermagoræ frequentata. Negant quippe proprium eſſe finem Oratoris officij perſuadere, ſed cómunem penè cum vniuerſis: Nam & mathematicos de iis quæ in notitiam ipſorum ceciderunt, perſuadere: & medicos de iis quæ in arte ipſorũ contineantur, perſuadere: opifices etiam & tabernarios, fabros, & ſi qui huiuſmodi ſunt: poſſe de eo quod agant, cuiuis probabiliter perſuadere, quaſi ratione faciant: ergo non eſſe integrum finem, qui ſolam communitatem habeat, careat proprietate: eſſe actum perſuadendi com L munem cum multis, & idcirco nó eſſe perſuadere proprium finem Oratoris officij. Huic quoque calumniæ Hermagoras percommode obſiſtit. Dicit enim eſſe oratoris officium, perſuadere, quatenus rerum & perſonarum conditio patitur, duntaxat in ciuilibus quæſtionibus: Nam medicorum & philoſophorum & cæteræ huiuſmodi quæſtiones extra regulam ciuilem, quam πολιτικῶν Græci vocant, collocantur.

De ciuilib. quæſtionibus & differentia generaliũ & ſpecialiũ. Cap. 3. Sunt autem ciuiles quæſtiones, quarum perſpectio in communem animi conceptionem poteſt cadere, quam Græci ἔννοιαι vocant. Verùm vt facilius intelligas quæ ſit hæc ipſa conditio quam demonſtratam eſſe volumus, omnia quæcunque huiuſmodi ſunt, vt ea neſcire pudoris ſit, & quæ vel ignorantes quaſi ſciamus, tamen cum ſimulatione præ nobis ferimus, quotieſcunque in dubitationem vocantur, efficiunt ciuilem quæſtioné. Quod dico huiuſmodi eſt, Si de pondere alicuius rei quæratur, ſi non videaris ſcire quot librarum ſit, non eſt erubeſcendum: ſi de longitudine non videris ſcire quot pedum ſit, non eſt erubeſcendum: ſi de cæteris huiuſmodi rebus quas perſequi longum eſt: & ideo quotieſ- M cunque in dubitationem venerint, licet faciant quæſtionem, tamen ciuilem facere non poſſunt. At vbi quęritur, ſit ne aliquid iuſtum an iniuſtum, honeſtum an inhoneſtum, laudandum an reprehendendum, præmio afficiendum an ſupplicio, vtile an inutile, & ſi qua huiuſmodi ſunt, nemo non etiam extra omnem artem & ſcientiam collocatus erubeſcat, ſi hæc neſcire videatur. Inde eſt quod omnes perſuaſum habeant, aut certe aliis perſuadere non dubitent, poſſe ſe concipere animo diſcrimen iuſti & iniuſti, honeſti & inhoneſti, cæterorúmque quæ ſupra diximus: Et idcirco quæ dubitationes in huiuſmodi rebus oriuntur, ciuiles vocantur quæſtiones, quaſi non propriæ paucorum, ſed communes vniuerſorum. Quæ cum ita ſint, meritóque communi conceptione animi perſpici poſſint quæſtiones, quæ διὰ τῆς ἐννοίας deprehendi poſſunt, ciuiles vocantur & ſunt, in quibus verſari & perſtare debebit Orator. *Cic. theſin propoſitũ aut conſultationẽ vocat, hypotheſin cauſam aut cõtrouerſiã.* Duo ſunt primi & quaſi generales ciuilium modi quæſtionum, quorum alter theſis, alter hypotheſis vocatur à Græcis. Nos priori nomen niſi Græcum dare non poſſumus, nec poſteriori quidem.

quam

A quàm quod videamur dediſſe, dedimus: quippe controuerſiam dicimus, quod nomen tam in τὴν θέσιν quam in τὴν ὑπόθεσιν poteſt cadere, in vtroque enim quæſtio, hoc eſt, controuerſia eſt. Porrò τῆς ὑποθέσεως ſignificatio, & declaratur ex ipſo compoſito nomine, & eſt aliquid quod eſt ὑπὸ τὴν θέσιν, id eſt, ſub illo genere quaſi ſpecies. Theſis eſt res quæ admittit rationalem cõſiderationem ſine definitione perſonæ. Hypotheſis eſt, ſeu controuerſia, vt impròprio nomine vtamur, res quæ admittat rationalem contentionem cum definitione perſonæ: Melius autem declarabuntur ſub exemplo. Theſis eſt quæſtio huiuſmodi, an nauigãdum, an philoſophandum: hypotheſis eſt quæſtio huiuſmodi, an decernendum duellum prælio. Nec deſunt qui hinc etiam Hermagoram criminentur, & Apollodorus in primis, qui negat quicquam aliud eſſe hypotheſin quàm theſin, & nullius momẽti eſſe diſcrimen perſonarum, quanquam vtrunque hoc genus quęſtionis Hermagoras diſtinxiſſe videatur. non minus enim infinitam & interminatam eſſe hypotheſeos quàm theſeos quæſtionem. Nam cum quęratur, ſit, néc ne animaduertendum in Oreſtem, non
B perſonã eſſe quæ faciat quæſtionem, ſed factum, & nihil intereſſe an ita quæratur, ſit, néc ne animaduertendum in matricidam: Quod ſi ita eſt, nihil inter hypotheſin theſinq; diſtaret. Ad hæc noſtri primo omnium qualitatem perſonarum quæſtionibus differentiam affirmare, ipſisq; etiam hypotheſibus, id eſt controuerſiis ſæpe euenire, vt punita & impunita, honorata & inhonorata, quædam relinquenda videãtur, non tam ex rerum qualitate, quàm qualitate perſonæ. Deinde etiam illo diſtare hęc duo genera quęſtionum, quòd in theſi perſpectio ſit alicuius rei qualis ſit, in hypotheſi contentio: & quantum intereſt inter perſpectionem & contẽtionem, tantum inter theſin & hypotheſin eſſe diſcriminis. Deinde in theſi quæri, quid omnes oporteat facere, in hypotheſi quid vnũ aut alterum aut paulo plures, certe definitum hominum modum: Et etiam illa differentia accidit, quòd in theſi quaſi ignorantes quærimus quid ſit optimum factu, in hypotheſi quaſi ſciẽtes defendimus. Tum quòd omnis theſis de futuro eſt, hypotheſis raro, quinimo nunquam niſi de præterito, aut eo quod iam agatur
C facit quæſtionẽ. Nemo enim neq; reus fieri poteſt, niſi fecerit aut feciſſe dicatur, neque pręmiũ aut aliquid huiuſmodi petere, niſi iam meritus ſit, aut meritum eſſe contendat. Huic loco opponunt tyrannidis & proditionis reos, & veneficij imperati, & ſi qua in eundem modum excogitari poſſunt. In quo ſtudio criminandi falluntur. Nam & in eo quod proditionis reus eſt, non de futura re quæritur, id eſt, de ipſa proditione, ſed de eo an ſuſceperit conſilium proditionis, quod vtique præceſsit: & de tyrannide æque, an cogitarit tyrannidem, & de parricidio non perpetrato, & de veneficio. Ergo ſemper aut de præterito aut de præſenti in hypotheſi naſcitur quæſtio, in theſi contra nunquam niſi de futuro. Quæ ſi ita ſunt, ſatis vtriuſque declarata eſt diuerſitas.

Quæ ſint circunſtãtiæ cõtrouerſiam facientes. Cap. 4.

Nunc quoniam quidem de differentia generalium & ſpecialium quæſtionum ſatis dictum eſt, ſeparatáque theſi ab hypotheſi, vt perinde diſtaret re ac nomine, conſequens eſſe videtur dicere, quid ſit quod hypotheſin, id eſt, controuerſiam efficiat. Eſt igitur circunſtantia rerum quam περίστασιν Heramgoras vocat, ſine qua vlla omnino controuerſia nõ poteſt eſſe. Quid ſit autem περιστάσεως, facilius partitione quàm definitione eius deprehendi poteſt. Sunt igitur partes circunſtantiæ, id eſt περιστάσεως, ſeptem, quas Hermagoras μορία περιστάσεως vocat, Theodorus στοιχεῖα πραγμάτων, D id eſt, elementa: quod ex eorum coniunctione quæſtiones fiant, perinde atque ex coniunctione literarum nomina & verba fieri videmus. Sed ſiue στοιχεῖα ſiue μορία rectius dicantur, nos omiſſa controuerſia nominis, quæ ſint ipſa dicamus. Sunt igitur hæc, quis, quid, quando, vbi, cur, quemadmodum, quibus adminiculis: quas Gręci περιστάσεως ἀφορμὰς vocant. Horum autem omnium aut rationalis plurimorum congregatio conflat quæſtionem, aut legalis. Sed nimirum ſingulorum proprietas exprimenda eſt. Quis ſignificantiam habet perſonæ, quæ ſpectatur duobus modis, ex nomine & qualitate. Ex nomine hoc modo: Quis? Camillus. C. Marius. L. Sylla. Ex qualitate, quis? Diues, pauper, imperator. Eſt autem definita in nominibus, infinita in qualitatibus perſonarum perſpectio, quando in appellationem nihil præter nomen cadit, in qualitatem & fortuna & ætas & conditio & diſciplina, & cætera quæ ſunt infinita numero. Quid, ſignificantiam habet rei quæ facta ab aliquo vel dicta vel cogitata, fieri, dici, cogitari, futurũ eſſe dictum cogitatum iri videatur, bona vel mala, honeſta vel inhoneſta, iuſta vel iniuſta, vtilis vel contra, neceſ- E ſaria vel parua, magna vel parum vſitata vel noua. Quãdo, temporis ſignificationem habet, velut interdiu an noctu, ſacro an irreligioſo die, etiam ex accidentibus, quæ interdum dant tempori ſuam qualitatem: velut in belli an pacis tempore, in ſeditione an in concordia, in libertate an in dominatione, & ſi qua in eundem modum cadere poſſunt. Vbi, loci ſignificationem habet, veluti in ciuitate an extra, in ſacro loco an in profano, in mari an in terra. Cur, ſignificat cauſam faciendi vel dicendi vel cogitandi, res (vt mea fert opinio) ad conſtituendam quæſtionem in primis neceſſaria. Quemadmodum, ſignificationem habet ex facti, vel quod fiat, futurúmve ſit demõſtratione, veluti clàm, palàm, per vim, per dolum: & ſi qua ſunt ſimilia in eundem modum cadunt. ἀφορμαὶ quas nos adminicula dicimus, demonſtrationem habent earum rerum per quas factum eſſe aliquid dicatur, vt eſt laqueus, gladius, venenum, literæ, internuncius, mandata, ſeruus, conſcius, aliàs vicarius. Horum articulorum, vt ſupra dixi, aut omnium, aut plurimorum rationalis incurſus facient ciuilem quæ- F ſtionem.

Quæſtiones rationales ſunt quatuor modis. Cap. 5.

Rationales quæſtiones, quas Hermagoras λογικάς vocat. Melius enim puto ſic eas cognominari quàm verbales. Quia λογικαὶ non ex verbi, ſed ex rationis ſignificatione appellatæ ſunt à technicis, cum alioquin λόγος interdum verbum ſignificet, interdum ratio legitur: Rationales ſiue λογικαὶ quæſtiones ſiunt modis quatuor. Hoc enim in illis quæritur, an ſit, quid ſit, quale ſit, an induci in iudicium debeat. Vbi quæritur an ſit, genus id quæſtionis Hermagoras στοχασμὸν vocat: nos coniecturam poſſumus dicere. Item Theodorus περὶ τῆς οὐσίας, id eſt, de ſubſtantia. Nihil enim factum videri poteſt, quod non habuerit ſubſtantiam, neque futurum, quod non habiturum ſit ſubſtantiam. Quidam hoc genus quæſtionis ex eo quod per id quæritur, an ſit vocauerunt. *Ariſtoteles εἰ ἔστι.* Altera rationalis eſt quæſtio quam Hermagoras finem vocat: Theodorus περὶ τῆς ἰδιότητος, id eſt, de proprietate. *Ariſtoteles τί ἐστι.* Quidam quid ſit: nonnulli de eodem & altero περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου. Tertiam rationalem quæſtionem vno nomine omnes qualitatem vocant. De quarta magna contentio eſt, quam ſupra de inducendo iudicio diximus: Plerique enim negant eſſe eam, quando id agant ne res poſsit venire in quæſtionibus. Sed inter omnes Hermagoræ præcel-

G ſit authoritas, qui & quæſtionem putat, & in primis neceſſariam, & agitari in foro multum, & adhibendam etiam in cæteris ſtatutis primo ſtatim congreſſu, ſi cauſæ conditio patiatur. Nihil enim ſtatuto tam intereſſe eorum quibus iudicium intenditur, quàm declinare iudicium. Porrò ipſam declinationem iudicij habere nonnullam iudicij ſpeciem. Nam ſi ita res ageretur, vt quoties nollet aliquis cauſam iudicij, eſſet hoc in ipſius poteſtate, nulla erat quæſtio. Nunc autem cum ſemper exiſtant qui impediant, ipſa illa contentio, qua alter in iudicium vocat, alter recuſat iudicium, facit quæſtionem: quod controuerſiæ genus Hermagoras ἀσύστατον appellat, noſtrorũ pauci, reprehenſionem, plerique tranſlationẽ vocauerunt, vtrique ſanè rationem ſecuti. Qui reprehẽſionem dixerũt, eo ſcilicet quòd cũ maxime inducatur in iudiciũ, cauſa reprehenditur & quaſi retrahitur: Qui tranſlationem, quòd reus non omnino excludat actionem, ſed vel in præſentem conditionem actio excuſet, in aliud genus iudicij transferat vel habitum, iam futuram. Sunt item aliæ quæſtiones quatuor, quas inuentores νομικάς, nos legales appellamus. νομικὰ ſunt ſcriptum & voluntas, quod illi ῥητὸν καὶ διάνοιαν appellant: ἀντινομίαν, quam nos contentionem legum contrariarum vocamus: ambiguitas, quam illi ἀμφιβολίαν: collectio, quam illi συλλογισμὸν vocant. Verum hæc paulopoſt diligentius tractabimus, ita vt ſignificantia cuiuſque euidentius exprimatur, & ſpecies generibus addatur. Interim mihi videtur eſſe dicendum, quibus omnis quæſtio articulis, & qualibus nodis ſubinde aſtricta, ad perfectã ſpeciem ſui veniat. Et eſt aliquod dictum quod Græci φάσιν nominant. id ſcinditur in duas partes: Et eſt eius alterum ἀπόφασις, & alterum κατάφασις. Intentionem verbo tactam poſſumus dicere, id eſt, verbum quo crimen intenditur: veluti, pulſaſti, prodidiſti, occidiſti.

De quatuor quæſtionibus legalibus. Cap. 6.

H

Quib⁹ quæſtio articulis naſcatur. Cap. 7.

Quod autem illi ἀπόφασιν, nos abnuentiam criminis eius, quod verbũ accuſator intenderit: veluti, non pulſaui, non prodidi, non occidi. Et his duobus dicto & reſpõſo, vel intento & negato, media naſcitur quæſtio, hoc modo: Intẽtio eſt, occidiſti: negatio, nõ occidi: quæſtio, an occiderit. Sed vt iã à coniecturali modo recedamus: Intẽtio eſt, iniuria occidiſti: negatio, non iniuria occidi: quæſtio, an iniuria occiderit. Vel in aliquo legali ſtatu: Intentio eſt, non licebat tibi hoc facere per legẽ. Negatio eſt, licebat mihi facere per legem. Quæſtio eſt, licuerit ne hoc facere per legem. Hanc quidam vt nos vſque adhuc diximus, quæſtionẽ vocauerunt, quidam ſtatum nominauerunt, ab eo videlicet quod in ea & exordium quæſtionis & ſumma cõſiſteret. Primo enim quaſi eminus, cum hinc dicatur factum eſſe, inde nõ eſſe factum, nulla pugna eſt, ſed quaſi futuræ pugnæ meditatio. Deinde cum propius acceſſum eſt, & quaſi ad manus ventum, altercationi & contentioni mutuæ media quæſtio interuenit, ſit nec ne factũ: in ea vterque conſiſtit, omiſſo quod ante dicebat. Vnde ei quæſtioni ſtatus nomen impoſitum eſt. Hoc idem Theodorus κεφάλαιον appellat tranſlatione vſus, videlicet à principali parte corporis: quod in hoc etiam complexu duorum, quæ vtrinque dicta ſunt, quaſi caput quoddam totius cõtrouerſiæ efficitur. Conſequens huic locus eſt, aut perinde, aut magis etiã neceſſarius, quo demonſtratur quid cauſa, quid continens, quid de quo contendimr. Cauſam Hermagoras αἴτιον: σύνεχον continens: de quo contenditur τὸ κρινόμενον. Eſt ergo cauſa quæ niſi præceſſerit, controuerſia fieri non poteſt. Quod dico tale eſt: Abdicatur à patre filius, controuerſia idcirco non eſt, quia nulla cur

I

abdicaretur à patre cauſa præceſsit. Denique addamus K cauſam, & ſtatim controuerſia effecta eſt. Iurauit ſe non ducturum vxorem, & abdicatur. Quod iurauit, αἴτιον factum eſt, id eſt, cauſa cur abdicationem mereretur. σύνεχον vel continens eſt, quod ad refutandum αἴτιον, id eſt, ad refellendam cauſam videtur afferri: vt eſt in hac materia, Militem qui iurauerat ſe deſerturũ, Imperator occidit, & reus fit cædis. Hic enim αἴτιον id eſt cauſa iudicij eſt, quòd occidit: Neque enim fieret reus niſi occidiſſet: σύνεχον id eſt continẽs eſt id, propter quod occidiſſe dixit, iuſiurandum ſcilicet militis, quòd ſe deſerturum iurauerat. Hoc interdum σύνεχον Hermagoras, id eſt, continẽs appellat, ab eo quod omnis rei defenſio ab eo cõtineatur: interdum αἴτιον αἰτίου vocat, quaſi cauſam cauſæ. Nam quemadmodum reatus cauſa eſt quòd militem occidit, ita occidendi cauſa, quòd miles deſerturũ ſe eſſe iurauit. Nunc quoniã ſcimus quid ſit cauſa, quid continens, videamus etiã quid ſit de quo contenditur, id eſt, quid ſit τὸ κρινόμενον. Eſt autem nihil aliud quàm exploratio continentis τοῦ συνέχοντος. Quod dico, tale eſt. Etenim in eadem controuerſia perſeuerãdum puto, quo ſint lucidiora quæ tradimus: αἴτιον eſt, quòd occidit L militẽ imperator: σύνεχον eſt, quo reus nititur, id eſt, ratio propter quam ſe occidiſſe dicit. eſt autẽ quod miles iurauit ſe deſerturum: κρινόμενον eſt examinatio huius ipſius quod ad defenſionem reus attulit. In quo ita quæritur, num alia cauſa imperatori fuerit, cur occiderit militem, & hoc prætexitur, vt videatur non quia iurauerit occiſus, ſed quaqua vel ſimultatis vel inuidiæ cauſa. Poterit etiam hoc modo articulus iſte tractari. An etiam ſi iurauerit, parum tamẽ hæc iuſta cauſa fuerit cur debuerit occidi: & tota perfectio totius συνέχοντος quod ad αἴτιον affertur, κρινόμενον vocatur. Euenit tamen nõnunquam, vt in vna controuerſia non ſimul αἴτιον & σύνεχον & κρινόμενον, ſed ſæpius ipſa omnia per vices reuoluta tractentur. Vt in hac controuerſia, Reus eſt Vlyſſes lege reipublicæ quòd procos occiderit. Hic enim αἴτιον eſt, quòd occiderit: σύνεχον, quòd eos qui bona ſua depopulabantur, & pudicitiæ vxoris inſidiabantur occidit: κρινόμενον eſt, nũquid tamen etſi hæc res præceſſerit, alia tamen cauſa quàm prætexit, occiderit? Vel nunquid ne peſsime quidẽ de ſe meritos indemnatos debuerit occidere? Deinde ad hoc κρινόμενον aliud σύνεχον affert Vlyſſes, quo dicat ſe iuſſu Mineruæ interemiſſe. Deinde hoc M ipſum σύνεχον, fit κρινόμενον, quo quæritur vtrum nam propter iuſſum Mineruæ occiderit, & in tali Mineruæ quidem obtemperare debuerit: eſt αἴτιον proprius accuſatoris locus, σύνεχον defenſoris, κρινόμενον vtriuſque commune. Subinde dicendum puto, quemadmodum & quot modis controuerſia ἀσύστατος fiat. Tametſi ne dici quidem controuerſias oportet quæ ſtatum non habent, ſed ἐλλείμματα irrationabilia, id eſt, ἄλογα. Fiunt autem ἀσύστατα modis quatuor: Vnũ, cum aliquid deeſt ex circunſtantia. Quæ autem vis ſit circunſtantiæ & ſupra diximus, id eſt cum quæſtionibus, aut cauſa, aut perſona, aut locus, aut aliquid eorũ deeſt, quibus effici circũſtantiam diximus. Hoc autem genus aſyſtati in ſcholaſticã materiam non poteſt cadere, idcirco quia eſſe non poterit vllũ thema deficiente circunſtantia. In veritate tamen nonnunquã euenit, vt aliquid horũ deſit, & per imprudentiam actoris profligata cauſa veniatur ad iudicẽ. Alter eſt modus aſyſtati, quem κατ' ἰσότητα appellant. Nos tamen ſi nomen Latinũ dare non poſſumus, tamen vim intelligere debemus. Nam cum eadem vtrinque dicuntur, & nulla re, ne parua quidẽ diſcernuntur, tamen

Modi cõtrouerſiarum. Ca. 8

A huiuſmodi πλέγμα propter æqualitatem vtriuſque partis ſtatum implicat. Vt vicini adoleſcentuli qui ſpecioſas vxores habebant, noctu alter alterũ obuium habuerunt, accuſant inuicem adulterij: Nam quicquid altera pars dixerit, hoc altera dicat neceſſe eſt. Veriſimile eſt te adulterium voluiſſe committere, quia adoleſcens es. Te quoque veriſimile eſt voluiſſe, quia adoleſcens es. Veriſimile eſt, quia ſpecioſam vxorem habeo. Te quoque veriſimile eſt, quia & ego ſpecioſam vxorem habeo. Facultatem tibi vicinitas præbuit: & tibi eadem vicinitas præbuit facultatem. Cur nocte in me? cur tu autẽ in me incidiſti? Nihil eſt quod diſtinguatur, & idcirco vter eorum ſiue accuſat alterum, ſe criminatur: ſiue ſe purgat, defendit eum quem criminari videtur. Tertium eſt aſyſtati genus, quod Græci κατ᾽ ἑτερομέρειαν appellant, id eſt, ſecundum alteram partem, cum reo nulla defenſio eſt, & aut color in facto non inuenitur, aut parum probabilis color inuehitur. Vnde etiam Democrates præceptor meus ſolitus erat dicere, eas etiam controuerſias in quibus color diu quæritur, ſtatum non habere. Verum ille conſtantius, nos ſi afferatur aliquid ad defenſionem,
B vel mediocriter probabile admittimus. Sed ſi euidenter confeſſa cauſa eſt, vt oportet ſecundum heteromeriam explodemus. Nonnunquã incidũt quæſtiones, maxime in veritate, quæ ſummam accuſatori, nullã reo largiuntur facultatem: verum eas non controuerſias, ſed communes locos dici dicimus. Quippe eſt in his non probatio criminis, ſed vt in expreſſum atque euidẽs facinus expreſſio. Quartus autẽ modus aſyſtati vel caliginoſiſſimus, adeo vt nõnunquã doctis etiã hominibus ſoleat obrepere. Habet enim nonnullam ſpeciem probabilis conſiſtentiſque materiæ. Ea eſt huiuſmodi in qua iudex ferendæ ſententiæ rationem explorare non poteſt. Hoc Græci ἄπορον vocant. Sed ſubiiciamus exemplum. Petebat ab alio vſuram quaſi pecuniæ creditæ. Ille accepiſſe ſe pecuniam confitebatur, ſed depoſitam, & idcirco velle ſe reſtituere ſortem ſine vſura. Pendente interea iudicio, lex de nouis tabulis lata eſt. Repetit ille quaſi depoſitam: ille retinet quaſi creditam. Non enim video quid ſit hic, quod in ſententia ferenda iudex ſibi poſſit, cum petitor idem interdum credidiſſe, interdum depoſuiſſe ſe dicat, & ille alter interdũ depoſitam accepiſſe, interdũ
C creditam, & neuter ſua priore, ſed vterque alter alterius præterita ſententia vtatur.

De figuris controuerſiarum. Cap. 9.

Pertinere etiam nonnihil ad rem videtur ſcire figuras cõtrouerſiarum, quibus inuicem differant, quo magis in euidenti ſit quemadmodum quanque tractemus. Sunt igitur themata, id eſt, figuræ controuerſiarum quatuor: ἔνδοξον, quod nos opinionis bonæ ex vtroque bono poſſumus dicere: ἀμφίδοξον, opinionis ex vtroque bono ac malo confuſæ poſſumus dicere: παράδοξον, quod nos opinionis malæ poſſumus dicere. Tametſi quidam parum diligenter Græce loquẽtes, paradoxon pro his quæ ſunt bonæ opinionis, accipiunt: vnde vulgo etiam Olympionicas, & cæteros victores ſacrorũ certaminum, parodoxos vocant, magis cõſuetudine quàm ratione ducti. Nam vt opinor παράδοξον eſt, quod eſt παρὰ τὴν δόξαν, id eſt, contra opinionẽ bonam. Denique licet alias vulgares ſignificationes probare malimus huius nominis, tamen hoc loco vt multa noua tam à technicis & mathematicis, quàm à philoſophis cognominantur, accipere debemus non tam pro ſolito vſu conſuetudinis, quàm pro conditione præcepti. Quarta eſt facies controuerſiæ, quæ Græce ἄδοξος dicitur, quam nos non vt vulgo malæ opinionis, ſed nullius opinionis euidenter propoſitis, id eſt, humilem & ſordidam. Sed hæc exemplis liquebunt. D ἔνδοξος controuerſia huiuſmodi eſt, in qua tam perſona quàm res eſt honeſta, velut: Scipio victis Pœnis petit in præmium vt ſpectet ludos laurea coronatus: Et perſona honeſta eſt Scipionis, & quod petitur non improbum. Ἀμφίδοξος eſt, in qua vel honeſtatem perſonæ turpitudo rei maculat: velut ſi idem Scipio petat præmij nomine mortem Tiberij Aſellij. Nam petitoris perſona honeſta eſt, quod autem petitur inhoneſtum. Vel contra, ſi abdicatus fortiter fecerit, & petat præmij nomine reditum in domum patris: perſona quæ petit inhoneſta abdicati, res quam petit honeſta vt in domum patris redeat. Παράδοξον eſt controuerſiæ genus, vt ſupra definiebam, in quo vtraque ſunt inhoneſta, tam res quàm perſona. Velut impudicitiæ reus fortiter fecit, petit præmij nomine accuſatoris ſui mortem. Nam & perſona petentis inhoneſta eſt, ſiquidem fuit reus impudicitiæ, tametſi aliquid turpitudini derogauerit quod fortiter fecit, & res quam petit, improba. Ἄδοξον eſt controuerſiæ genus ſine opinione vtraque, humile & ſordidum. Pauper veſtimenta vendebat, extitit alius pauper qui vẽdicaret ea, & furto ablata ſibi eſſe diceret. Ille vendi- E tor ait ſe ab adultero deprehenſo illa veſtimenta detraxiſſe. inuicem accuſant, ille adulterij, hic furti. Hic enim & perſonæ humiles pauperum, & res quæ videntur feciſſe quæſtionem, abiectæ, veſtimentorum vendicatio & agnitio: & quãquam interuenerit crimen adulterij non abiectum, tamẽ quia plura ſunt ante περίστασιν humilia & ſordida, totius cõtrouerſiæ ſpeciem ſibi vendicant.

Quid vtilitatis præ ſe ferat figurarum eiuſmodi agnitio. Cap. 10.

Dignoſcere autem has controuerſiarum figuras, cum ad multa alia conuenit, tum vel in primis ad id vt modum præfandi, id eſt, principia edendi, congruentem qualitati materiam inuenire poſſimus. non enim eadem ſpecies debet eſſe principij in themate ἐνδόξῳ & ἀμφιδόξῳ & παραδόξῳ, ſed ſua cuique forma tribuenda. Iam primum in ἐνδόξῳ genere materiæ Hermagoras negat eſſe præfandum. Nam ſi beneuolentiæ, inquit, conciliandæ gratia præfari ſolemus in bonæ opinionis themate, quale illud eſt Scipionis, benigni ſunt hi, apud quos locuturi ſumus: nihil autem attinet parare quod paratum eſt. Sed mihi lõge aliter videtur, & pace tanti viri dixerim. Neqne enim eſt ſemper ſpectanda authoritas, vtique cum ratione vincatur. Cenſeo igitur ni- F hil prohibere in ἐνδόξῳ genere materiæ quo minus præfemur. Nihil enim opinor mali eſt, benignos iudices benigniores reddere præfando, & cum offenſos aduerſariis videmus, offenſionem illam dicendo augere conamur. Denique aulœdos & citharœdos & cæteros huiuſmodi artifices, quanquam non polliceantur orationem, videmus tamen præloqui ante actionem. Et omnino curta & ſine capite oratio eſt, quæ ſine principio ab ipſis rebus orditur. Vtemur etiam principiis in bonæ opinionis controuerſiis, ſed breuioribus & erectioribus paulo, & confidentibus & plenis dignitatibus, ſine iactantia dũtaxat, ne res pariat inuidiam: vt eſt illud apud M. Tullium contra concionem Metelli, in qua exultare videtur. Sic enim, vt opinor, inſequar fugientem, quoniam congredi non licet cum reſiſtente. Quod nunquam profecto tam magnifice dicere in exordio ſtatim orſus fuiſſet, niſi & ipſius actoris eſſet honeſta perſona, & res de qua locuturus erat, non improba. Itemque alio loco, cum de coniuratorum animaduerſione loqueretur: Video P. C. in me omnium veſtrum ora atque oculos eſſe conuerſos: & deinceps. Quæ omnia huiuſmodi ſunt, vt actor & ſplendori ſuo & rebus his de quibus lo-

G cuturus eſt, quaſi honeſtiſsimis videatur merito confidere. Pleraque huiuſmodi exordia apud Q. Gracchum, quanto nobilioris fuit ſpiritus, quæ dicentem profectò Meruciuni, aut aliquem ex Cannenſi caterua nemo ferret. In ἀμφιδόξῳ genere materiæ moderatione quadam vtẽdum erit cum principiamus, vt & turpitudinem quæ ſubeſt, & dignitatem quæ eſt in re aut perſona, vel illuſtrando augeamus, vel ita varie vtrunque miſceamus, vt alterius partis turpitudinẽ, alterius honeſtas tegat. Neque tamen cum tanta iactatione, quanta in illo ſuperiori genere materię, ſed quaſi cum quadam confidenti verecundia. Si in re turpitudo erit, quantum fieri poterit, auocabimus iudicem ad perſonæ dignitatem. Si in perſona, ad rei dignitatem, quaſi de periculoſo in tutiorem locum refugiemus, ſed ſummatim leuitérque cedentes, vt deſpicere potius ſuſpicionẽ metus quàm timere videamur. Laborabimus autem in eo, vt confuſa vtraque dignitate rei & perſonę, plus fiduciæ in honeſtate, quàm metus in turpitudine habere videamur. Sed vt limpidius hoc genus principiandi deprehendatur, dabo ex-

Prĩcipiare

H emplum quod habuit M. Tullius, cum pro M. Scauro loqueretur. Erat enim controuerſia ἀμφίδοξος: quippe qui niteretur dignitate perſonæ M. Scauri, premeretur turpitudine criminis de pecuniis repetundis. Vtrunque in principio ſtatim ita confudit Orator, vt & turpitudinem criminis dignitate perſonæ contegeret, neque tamen largiter nimium, neque exultanter, ſed ita vt expromat nonnullam etiam metus ſuſpicationem. Maxime fuit optandum M. Scauro, Iudices, vt nullo ſuſpecto cuiuſquam odio, ſine offenſione ac moleſtia, &c. In παραδόξῳ, id eſt, in malæ opinionis themate vbi & perſona, & dignitas pariter laborabit, lõgioribus principiis vtendũ erit, & purgandis ſuſpicionibus opera tribuenda, & demiſſe loquendum, ſequendum cum ſententiis tum verbis etiam propius blanditiam ſitis, & querimonia quaſi falſi illati criminis, & falſæ infamiæ impoſitæ aduerſum nos per inuidiam, etiã ſubmiſsiore toto tempore conformato ad verecũdiam, ſubmiſſo vultu, oculis terram intuentibus, neque illa acriter, ſed ſi poſſumus etiam timore ſimulato. In ἀδόξῳ, id eſt in humili gene-

I re materiæ, proxima ſermoni debent eſſe principia. Neque ſentẽtiis alte petitis, neque verbis vltra modum ornatis, neque ſtructura grauiore, ſed quaſi reſoluta & ſimplici. Vis autem omnium ſententiarum, quam his principiis adhibemus, ea eſſe debebit, vt rem à proprietate reuocet ad communitatem, & dicat omnium intereſſe illam rem vindicari. Propterea, quòd quanto quæque minora ſunt, tanto crebrius & magis inter multos cadere poſsint. Nec tam oportere ſpectari magnitudinem rerum & perſonarum, quàm rationem æqui & iniqui, veri & falſi. Eandem enim eſſe horum in minimis vim quam in maximis. Talia principia ſunt pleraque apud Demoſthenem in iis libris qui inſcribuntur idiotici, & magis apud Lyſiam, & apud quoſdam ex noſtris veteribus. Certe M. Tullius cum pro Archia diceret, non aliter exorſus eſt.

RVDIMENTORVM RHETORICAE FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE MUSICA

K

Liber Primus.

MODVS, quis pes eſt? DI. Pyrrhichius. MA. Quot temporum eſt? DI. Duûm. MA. Bonus, qui pes eſt? DI. Idem qui & modus. MA. Hoc eſt ergo modus quod bonus? DI. Non. MA. Cur ergo [non] idem? DI. Quia idem in ſono, in ſignificatione aliud. MA. Concedis ergo eundem ſonum eſſe cum dicimus, modus & bonus? DI. Literarum ſono iſta video diſcrepare, cætera autem paria eſſe. MA. Quid cum enunciamus, pòne verbum & ponè aduerbium, præter id quod ſignificatio diuerſa eſt, nihil tibi videtur ſonus diſtare? DI. Diſtat omnino. MA. Vnde diſtant, cum & eiſdem L temporibus vtrunque, & eiſdem literis conſtet? DI. Eo diſtant, quòd in diuerſis locis habent acumen. MA. Cuius tandem artis eſt iſta dignoſcere? DI. A Grammaticis hęc audire ſoleo, & ibi ea didici, ſed vtrum hoc eiuſdem artis ſit proprium, an aliunde vſurpatum, neſcio. MA. Pòſt iſta videbimus. Nunc illud quæro, vtrum ſi tympanum vel chordam bis percuteres tam raptim & velociter quàm cum enunciamus, modus aut bonus agnoſceres, & ibi eadem tempora eſſe, an non?

Muſica quid doceat. Ca. 1.

DI. Agnoſcerem. MA. Vocares ergo pedem Pyrrhichium? DI. Vocarem. MA. Nomen huius pedis à quo niſi à Grammatico didiciſti? DI. Fateor.

MA. Ergo de omnibus huiuſmodi ſonis Grammaticus iudicabit, an per teipſum iſtos pulſus didiciſti, ſed nomen quod imponeres, à Grammatico audieras?

DI. Ita eſt. MA. Et auſus es nomen quod te Grammatica docuit, transferre ad eam rem quam non pertinere ad Grammaticam confiteris? DI. Video non ob aliud pedi nomen impoſitum, quàm propter temporum dimenſionem, quam vbicũque cognouero, M cò transferre illud vocabulum cur non audeo? Sed & ſi aliqua vocabula ſunt imponenda, cum eiuſdem dimenſionis ſoni ſint, ſed ad Grammaticos tamen non pertinent, quid mihi eſt de nominibus laborare, cum res aperta ſit? MA. Nec ego id volo, ſed tamen cum videas innumerabilia genera ſonorũ, in quibus certæ dimenſiones obſeruari poſſunt, quæ genera fatemur Grãmaticæ diſciplinę non eſſe tribuenda, nónne cenſes eſſe aliam aliquam diſciplinam, quæ quicquid in huiuſmodi ſit vocibus numeroſum artificioſumque, contineat? DI. Probabile mihi videtur. MA. Quod nomen ei exiſtimas? Nam opinor non tibi nouum eſſe, omnipotentiam quandam canendi Muſis ſolere concedi. DI. Hæc eſt, niſi fallor, illa quæ Muſica nominatur. MA. Et ego hanc eſſe exiſtimo. Sed iam placet nobis de nomine minime laborare. Modo inquiramus, ſi videtur quàm diligentiſsime poſſumus, omnem huius quæcunque eſt diſciplinæ vim atque rationem.

Muſica quid ſit. Cap. 2.

DI. Inquiramus ſanè. Nam hoc totum quicquid eſt, multum noſſe deſidero. MA. Defini ergo Muſicam.

DI. Non audeo. MA. Potes ſaltem definitionem meam probare? DI. Experibor, ſi dixeris. MA. Muſica eſt ſcientia bene modulandi. An tibi non videtur?

DI. Videretur fortaſſe ſi mihi liqueſceret quid ſit

ipſa

A ipſa modulatio. MA. Nunquidnam hoc verbũ quod modulari dicitur, aut vnquã audiſti, aut vſpiã niſi in eo quod ad cantandũ ſaltandumq; pertineret? DI. Ita eſt quidem. Sed quia video modulari à modo eſſe dictum, cũ in omnibus penè factis modus ſeruãdus ſit, & multa etiã in canẽdo ac ſaltãdo quãuis delectẽt, viliſsima ſint, volo pleniſsime accipere quid prorſus ſit ipſa modulatio, quo vno penè verbo tantę diſciplinæ definitio continetur. Non enim tale aliquid hic diſcendum eſt, quale quilibet cantores hiſtrioneſq; nouerũt. MA. Illud ſuperius quod in omnibus etiã præter Muſicã factis modus ſeruãdus eſt, & tamẽ in Muſica modulatio dicitur, non te moueat, niſi forte ignores dictionem Oratoris proprie nominari. DI. Nõ ignoro, ſed quorſum iſtuc?

MA. Quia & puer tuus quamlibet impolitiſsimus & ruſticiſsimus, cũ vel vno verbo interrogati tibi reſpondet, fateris eũ aliquid dicere. DI. Fateor. MA. Ergo & ille Orator eſt. DI. Non. MA. Non igitur dictione vſus eſt, cũ aliquid dixerit, quãuis dictionẽ à dicendo dictam eſſe fateamur. DI. Concedo. Sed & hoc quò pertineat requiro. MA. Ad id ſcilicet, vt intelligas
B modulationẽ poſſe ad ſolam Muſicã pertinere, quanuis modus vnde flexum verbũ eſt, poſsit etiã in aliis rebus eſſe: quemadmodũ dictio proprie tribuitur Oratoribus, quanuis dicat aliquid omnis qui loquitur, & à dicendo dictio nominata ſit. DI. Iam intelligo. MA. Illud ergo quod abs te poſtea dictũ eſt, multa eſſe in canendo & ſaltando vilia, in quibus ſi modulationis nomen accipimus, penè diuina iſta diſciplina vileſcit, cautiſsime omninò abs te animaduerſum eſt. Itaque diſcutiamus primum quid ſit modulari, deinde quid ſit bene modulari: nõ enim fruſtra eſt definitioni additum. Poſtremò etiã quod ibi ſcientia poſita eſt, non eſt contemnẽdum: nam his tribus, niſi fallor, definitio illa perfecta eſt.

DI. Ita fiat. MA. Igitur quoniam fatemur modulationem à modo eſſe nominatã, nunquidnã tibi videtur metuendũ, ne aut excedatur modus, aut non impleatur niſi in rebus quæ motu aliquo fiunt? Aut ſi nihil moueatur, poſſumus formidare, ne præter modum aliquid fiat? DI. Nullo pacto. MA. Ergo modulario non incongrue dicitur mouendi quædam peritia, vel certe qua fit vt bene aliquid moueatur. DI. Non enim poſ-
C ſumus dicere bene moueri aliquid ſi modũ non ſeruat.

MA. Non poſſumus quidem. Sed neceſſe erit rurſus iſtam modulationem in omnibus bene factis intelligere. DI. Nihil quippe niſi bene mouendo, bene fieri video. MA. Quid ſi forte iſta omnia per Muſicam fiant, quanuis modulationis nomen in eiuſcemodi organis magis tritum ſit, nec immerito. Nam credo videri tibi aliud eſſe tornatũ aliquid ligneum vel argenteum, vel cuiuſcunque materiæ, aliud autẽ ipſe motus artificis cum ipſa tornantur. DI. Aſſentior multum differre.

MA. Nunquidnam ergo ipſe motus propter ſe appetitur, & nõ propter id quod vult eſſe tornatũ? DI. Manifeſtum eſt. MA. Quid ſi membra nõ ob aliud moueret, niſi vt pulchre ac decore mouerentur, eum facere aliquid niſi ſaltare diceremus? DI. Ita videtur. MA. Quando ergo cenſes aliquem rem præſtare & quaſi dominari, cum propter ſeipſam, aut cum propter aliud appetitur? DI. Quis negat cum propter ſeipſam? MA. Repete nunc illud ſuperius quod de modulatione diximus. Nam cum ita eam poſuerimus, quaſi quandã mouendi eſſe peritiã, vide vtrũ magis habere ſedem debeat hoc nomẽ in eo motu qui velut liber eſt, id eſt, propter ſe ipſe appetitur, & propter ſe ipſe delectat, an in eo qui
D ſeruit quodammodo? Nã quaſi ſeruiũt omnia quæ non ſibi ſunt, ſed ad aliquid aliud referũtur. DI. In eo ſcilicet qui propter ſe appetitur. MA. Ergo ſcientiam modulandi iã probabile eſt eſſe ſciẽtiam bene mouendi, ita vt motus per ſe ipſe appetatur, atque ob hoc per ſe ipſe delectet. DI. Probabile ſanè. MA. Cur ergo additũ eſt bene, cum iam ipſa modulatio niſi bene moueatur, eſſe non poſsit? DI. Neſcio, & quemadmodũ mihi exemptũ ſit ignoro. Nã hoc requirendum animo hæſerat. MA. Poterat omnino nulla de hoc verbo cõtrouerſia fieri, vt iã Muſicã, ſublato eo quod poſitum eſt, bene, tantũ ſcientiã modulandi definiremus. DI. Quis enim ferat ſi enodare totum ita velis: Muſica eſt ſcientia bene mouendi? MA. Sed quia bene moueri iam dici poteſt, quicquid numeroſitatis, quæ temporum atq; interuallorum dimenſionibus mouetur, iam enim delectat. Et ob hoc modulatio non incongrue iam vocatur. Fieri autẽ poteſt, vt iſta numeroſitas atq; dimenſio delectet, quãdo nõ opus eſt, vt ſi quis ſuauiſsime canens, & pulchre ſaltãs, velit eo ipſo laſciuire, cum res ſeueritatem deſiderat, non bene vtique numeroſa mo-
E dulatione vtitur: id eſt, ea motione quæ iam bona, ex eo quia numeroſa eſt, dici poteſt, male ille, id eſt, incongruenter vtitur. Vnde aliud eſt modulari, aliud bene modulari. Nam modulatio ad quemuis cantorem, tantùm qui non erret in illis dimẽſionibus vocum ac ſonorum: bona vero modulatio ad hanc liberalem diſciplinam, id eſt, ad Muſicam pertinere arbitranda eſt. Quod ſi nec illa bona tibi motio videtur, ex eo quia inepta eſt, quanuis artificioſe numeroſam eſſe fatear, teneamus illud notiſsimum, quod vbique ſeruandum eſt: non certamen verbi, re ſatis elucente, nos torqueat, nihilque curemus vtrum Muſica modulandi, an bene modulandi ſcientia deſcribatur. DI. Amo quidem rixas verborum prætere atque contemnere, non tamen mihi diſplicet illa diſtinctio. MA. Reſtat vt quæramus cur ſit in definitione ſcientia. DI. Ita fiat. Nam hoc flagitare ordinem memini. MA. Reſponde igitur, vtrum tibi videatur bene modulari vocem luſcinia verna parte anni? Nam & numeroſus eſt & ſuauiſsimus ille cantus, &, niſi fallor, tempori congruit. DI. Videtur omnino. MA. Nunquid nam liberalis huius diſciplinæ perita eſt? DI.
F Non. MA. Vides igitur nomen ſcientiæ definitioni perneceſſarium. DI. Video prorſus. MA. Dic mihi ergo, quæſo te, nõnne tales tibi omnes videntur, qualis illa luſcinia eſt, qui ſenſu quodam ducti bene canunt, hoc eſt, numeroſe id faciunt ac ſuauiter, quanuis interrogati de ipſis numeris, vel de interuallis acutarum grauiũmque vocum, reſpondere non poſſunt? DI. Simillimos eos puto. MA. Quid ij qui illos ſine iſta ſcientia libenter audiunt, cum videamus elephantos, vrſos, aliáque nonnulla genera beſtiarum ad cantus moueri, auéſque ipſas delectari ſuis vocibus: non enim nullo extra poſito commodo tam impenſe id agerent ſine quadam libidine, nõnne pecoribus comparandi ſunt? DI. Cenſeo, ſed penè in omne genus humanum tendit hæc contumelia. MA. Non eſt quod putas. Nam magni viri & ſi Muſicam neſciunt: aut congruere plebi nolunt, (quæ non multum à pecoribus diſtat, & cuius ingens eſt numerus) quod modeſtiſsime ac prudentiſsime faciunt (ſed de hoc nunc diſſerendi locus non eſt) aut propter magnas curas relaxandi ac reparandi animi gratia, moderatiſsime ab iis aliquid voluptatis aſſumunt: (quam interdum ſic capere modeſtiſsimum eſt) ab ea vero capi vel interdum, turpe at-

Quid ſit bene modulari. Cap. 3.

Scientia & ſcientiæ imitatio. Cap. 4.

G que indecorum eſt. Sed quid tibi videtur, vel qui tibiis canunt vel cithara, atque huiuſmodi inſtrumentis, nunquidnam poſſunt luſciniæ comparari? DI. Non.

MA. Quid igitur diſtant? DI. Quòd in iſtis artem quandam eſſe video, in illa vero ſolam naturam.

MA. Veriſimile dicis, ſed ars tibi videtur dicenda, etiam ſi quadam imitatione id faciunt? DI. Cur non? Nam video tantum valere in artibus imitationem, vt ea ſublata, omnes penè perimantur. Præbent enim ſe magiſtri ad imitandum, & hoc ipſum eſt quod vocant docere. MA. Videtur tibi ars ratio eſſe quædam, & ij qui arte vtuntur, ratione vti: an aliter putas?

DI. Video. MA. Quiſquis igitur ratione vti non poteſt, arte non vtitur. DI. Et hoc concedo.

MA. Cenſes ne muta animalia quæ etiam irrationalia dicuntur, vti poſſe ratione? DI. Nullo modo.

MA. Aut igitur picas & pſittacos & coruos rationalia eſſe dicturus es animalia, aut imitationem nomine artis temere vocaſti. Videmus enim has aues & multa canere ac ſonare quodam humano vſu, & non niſi imitando facere, niſi tu aliter credis. DI. Quo-
H modo hoc confeceris, & quantum contra reſponſionem meam valeat, nondum planè intelligo. MA. Quæſiueram ex te, vtrum citharistas & tibicines, & huiuſmodi aliud genus hominum, artem diceres habere etiam ſi id quod in canendo faciunt, imitatione aſſecuti ſunt. Dixiſſe eſſe artem, tantúmque id valere affirmaſti, vt omnes penè tibi artes periclitari viderentur imitatione ſublata. Ex quo iam colligi poteſt, omnem qui imitando aſſequitur aliquid, arte vti, & ſi forte non omnis qui arte vtitur, imitando eam perceperit. At ſi omnis imitatio ars eſt, & ars omnis ratio, omnis imitatio ratio: ratione autem non vtitur irrationale animal, non igitur habet artem: habet autem imitationem: non eſt igitur ars imitatio. DI. Ego multas artes imitatione conſtare dixi, non ipſam imitationem artem vocaui. MA. Quæ igitur artes imitatione conſtant, non eas cenſes ratione conſtare? DI. Immo vtroque puto eas conſtare. MA. Nihil repugno, ſed ſcientiam in quo ponis, in ratione, an imitatione?

DI. Et hoc in vtroque. MA. Ergo ſcientiam illis auibus dabis, quibus imitationem non adimis?

I DI. Non dabo. Ita enim dixi in vtroque eſſe ſcientiam, vt in ſola imitatione eſſe non poſsit. MA. Quid, in ſola ratione videtur tibi eſſe poſſe? DI. Videtur.

MA. Aliud igitur putas eſſe artem, aliud ſcientiam. Siquidem ſcientia & in ſola ratione eſſe poteſt, ars autem rationi iungit imitationem. DI. Non video eſſe conſequens. Non enim omnes, ſed multas artes dixeram ſimul ratione atque imitatione conſtare. MA. Quid ſcientiam? vocabis ne etiam illam quæ his duobus ſimul conſtat, an ei ſolam partem rationis attribues? DI. Quid enim me prohibet vocare ſcientiam, cum rationi adiungitur imitatio? MA. Quoniam nunc agimus de citharista & tibicine, id eſt, de Muſicis rebus, volo mihi dicas, vtrum corpori tribuendum ſit, id eſt, obtemperationi cuidam corporis, ſi quid iſti homines imitatione faciunt. DI. Ego iſtam & animo ſimul & corpori tribuendam puto, quanquam idipſum verbum ſatis impropriè abs te poſitum eſt, quod obtemperationem corporis appellaſti. Non enim obtemperare niſi animo poteſt. MA. Video te acutiſsime imitationem non ſoli corpori voluiſſe concedere. Sed nunquid ſcientiam negabis ad ſolum animum pertinere? DI. Quis hoc negauerit? MA. Nullo modo igitur ſcientiam in ſonis neruorum & tibiarum, ſimul & rationi & imitationi tribuere ſineris. K Illa enim imitatio non eſt, vt confeſſus es, ſine corpore, ſcientiam vero ſolius animi eſſe dixiſti. DI. Ex iis quidem quæ tibi conceſsi, fateor hoc eſſe confectum. Sed quid ad rem? Habebit enim & tibicen ſcientiam in animo. Neque enim cum ei accedit imitatio, quam ſine corpore dedi eſſe non poſſe, adimet illud quod animo amplectitur. MA. Non adimet quidem. Nec enim ego affirmo eos, à quibus organa iſta tractantur omnes carere ſcientia, ſed non habere omnes dico. Iſtam enim ad hoc voluimus quæſtionem, vt intelligamus ſi poſſumus, quàm rectè ſit ſcientia in illa definitione Muſicæ poſita, quam & tibicines & fidicines, & id genus alij quilibet habent. DI. Nihil iſta diſciplina puto eſſe vilius, nihil abiectius. MA. Sed attende quàm diligentiſsime, vt quod diu iam molimur appareat. Certe enim iam mihi dediſti in ſolo animo habitare ſcientiam. DI. Quid ni dederim? MA. Quid ſenſum aurium, animó ne, an corpori, an vtrique concedis? DI. Vtrique. MA. Quid memoriam? DI. Animo puto eſſe tribuendam. Non enim ſi per ſenſus L percipimus aliquid, quod memoriæ commendamus, ideo in corpore memoria eſſe putanda eſt. MA. Magna fortaſſe iſta quæſtio eſt, neque huic opportuna ſermoni. Sed quod propoſito ſat eſt, puto te negare non poſſe, beſtias habere memoriam. Nam & nidos poſt annum reuiſunt hirundines: & de capellis veriſsime dictum eſt, Atque ipſæ memores redeunt in tecta capellæ. Et canis dominum iam ſuis hominibus oblitum recognouiſſe prædicatur, & innumerabilia ſi velimus, animaduertere poſsumus, quibus id quod dico manifeſtum eſt. DI. Non ego iſtud nego, & quid te adiuuet, vehementer expecto. MA. Quid putas, niſi quòd ſcientiam qui ſoli animo tribuit, eámque omnibus irrationabilibus animantibus adimit, neque in ſenſu eam, neque in memoria, nam illud non eſt ſine corpore, & vtrunque etiam in beſtia eſt, ſed in ſolo intellectu collocauit. DI. Et hoc expecto quid te adiuuet. MA. Nihil aliud, niſi omnes qui ſenſum ſequuntur, & quod in eo delectat, memoriæ commendant, atque ſecundum id corpus mouentes, vim quandam imitationis adiungunt, non eos habere ſcientiam, M quanuis peritè ac doctè multa facere videantur, ſi rem ipſam quam profitentur aut exhibent, intellectus puritate ac veritate non teneant. At ſi tales eſſe iſtos theatricos operarios ratio demonſtrauerit, nihil erit vt opinor, cur dubites eis negare ſcientiam, & ob hoc Muſicam, quæ ſcientia modulandi eſt, nequaquam concedere. DI. Explica hoc, videamus quale ſit.

Geor. 3.

Argũ' intelligere canem Vlyſſis in Odyſſea.

MA. Mobilitatem digitorum celeriorem vel pigriorem credo te non ſcientiæ, ſed vſui dare. DI. Cur ita credis? MA. Quia ſuperius ſoli animo ſcientiam tribuebas, hoc autem quanquam imperante animo tamen eſſe corporis vides. DI. Sed cum ſciens animus hoc imperat corpori, magis hoc ſcienti animo, quàm ſeruientibus membris tribuendum puto.

MA. Nónne cenſes poſſe fieri vt vnus alium ſcientia præcedat, cum ille imperitior multo facilius & expeditius digitos moueat? DI. Cenſeo. MA. At ſi motus celer & expeditior digitorum ſcientiæ tribuendus eſſet, tanto in eo quiſque excelleret, quanto eſſet ſcientior. DI. Concedo. MA. Attende etiam iſtud. Nam opinor nonnunquam te animaduertiſſe fabros, vel huiuſmodi opifices, aſcia ſiue ſecuri eundem locum feriendo

A endo repetere, & non alio quàm eò quò intendit animus ictum perducere, quod nos tentantes cum aſſequi nequimus, ab eis ſæpe irridemur. D I. Ita eſt vt dicis. M A. Ergo cum id nos facere non valeamus, nunquid ignoramus quid fieri debeat, vel quantum debeat imputari? D I. Sæpe ignoramus, ſæpe ſcimus. M A. Fac ergo aliquem noſſe omnia quæ fabri facere debeāt, & perfectè noſſe, minus tamen valere in opere, ſed eiſdem ipſis qui facillime operantur, multa dictare ſolertius, quàm illi per ſe iudicare poſſent, an id vſu euenire negas? D I. Non nego. M A. Non igitur ſolum mouendi celeritas atque facilitas, ſed etiam motionis modus ipſe in membris, vſui potius quàm ſcientiæ tribuendus eſt. Nam ſi aliter eſſet, eo quiſque manibus melius vteretur, quo eſſet peritior: quod licet ad tibias citharáſve referamus, ne quod ibi digiti atque articuli faciunt, quia difficile nobis eſt, ſcientia potius quàm vſu & ſedula imitatione ac meditatione fieri putemus.

D I. Non queo reſiſtere: nam & medicos audire ſoleo doctiſsimos viros, ſæpe in ſecandis, vel quoquo modo comprimendis membris in eo quod manu ac ferro B fiat, ab imperitioribus antecedi, quod genus curandi chirurgiam nominant, quo vocabulo ſatis ſignificatur operaria quædam in manibus medendi conſuetudo. Perge itaque ad cætera, & iam iſtam confice quæſtionem. M A. Illud reſtat, vt opinor, vt inueniamus ſi poſſumus, has ipſas artes quæ nobis per manus placent, vt illius vſus potentes eſſent, non continuò ſciētiam, ſed ſenſum ac memoriam ſecutas. Ne forte mihi dicas fieri quidem poſſe, vt ſcientia ſine vſu ſit, & maior plerunque quàm eſt in eis, qui vſu excellunt, ſed tamen etiam illos ad vſum tantum, non potuiſſe ſine vlla ſcientia peruenire. D I. Aggredere, nam ita deberi manifeſtum eſt. M A. Nunquámne huiuſmodi hiſtriones audiſti ſtudioſius? & plus fortaſſe quàm vellem? Vnde fieri putas, vt imperita multitudo explodat ſæpe tibicinē nugatorios ſonos afferentem, rurſúmque plaudat bene canenti, & prorſus quanto ſuauius canitur, tanto amplius & ſtudioſius moueatur? Nunquídnam id à vulgo per artem muſicam fieri credendum eſt? D I. Non. M A. Quid igitur? D I. Natura id fieri puto, quæ omnibus C dedit ſenſum audiendi quo iſta indicantur. M A. Rectè putas. Sed iam etiam illud vide, vtrum & tibicen ipſe hoc ſenſu præditus ſit. Quod ſi ita eſt, poteſt eius ſequens iudicium mouere digitos cum tibias inflauerit, & quod ſatis commode pro arbitrio ſonuerit, id notare ac mandare memoriæ, atque id repetendo conſuefacere digitos eò ferri ſine vlla trepidatione & errore: ſiue ab alio accipiat id quod cātet, ſiue ipſe inueniat, illa de qua dictum eſt ducente atque approbāte natura. Itaque cum ſenſum memoria, & articuli memoriam ſequuntur vſu iam edomiti atque præparati, canit cum vult tanto melius atque iucundius quanto illis omnibus præſtat, quæ ſuperius ratio docuit cum beſtiis nos habere communia, appetitum ſcilicet imitandi, ſenſum, atque memoriam. Nunquid habes aduerſum iſta quod dicas? D I. Ego verò nil habeo. Iam audire cupio cuiuſmodi ſit illa diſciplina, quam profectò à cognitione viliſsimorum mimorum video ſubtiliſsime vendicatam. M A. Nondum eſt ſatis quod factum eſt, nec ad eius explicationem tranſire nos ſinam, niſi quemadmodum conſtitit inter nos poſſe hiſtriones ſine iſta ſcientia ſatisfacere voluptati aurium popularium, ita etiam nullo modo eſſe poſſe hiſtriones Muſicæ ſtudioſos peritóſque conſtiterit. D I. Mirum ſi hoc effeceris. M A. Facilè id quidem eſt, ſed attentiore te mihi opus eſt. D I. Nun- D quam equidem quod ſciam remiſsior in audiendo fui, ab vſque ſermo iſte ſumpſit exordium. Sed nunc me fateor multo erectiorem reddidiſti. M A. Gratum habeo, tibi te commodes magis. Itaque reſponde ſi placet, vtrum tibi videatur ſcire quid ſit aureus ſolidus, qui eū æquo precio vendere cupiens, decem nummos eum valere putauerit? D I. Cui hoc videatur? M A. Nunc age dic mihi, quid charius habendum ſit, quod noſtra intelligentia continetur, an quod nobis fortuito imperitorum iudicio tribuitur? D I. Nulli dubium eſt, longe illud primum præſtare cæteris omnibus, quæ ne noſtra quidem putanda ſunt. M A. Num ergo negas omnem ſcientiam intelligentia contineri? D I. Quis negat? M A. Et Muſica igitur ibi eſt. D I. Video ex eius definitione id eſſe conſequens. M A. Quid plauſus populi, & omnia illa theatrica præmia, nónne tibi ex eo genere videntur, quod in poteſtate fortunæ & imperitorum iudicio poſitum eſt? D I. Nihil magis arbitror eſſe fortuitum obnoxiiſimque caſibus & plebeiæ dominationi nutibúſque ſubiectum, quàm illa ſint omnia. M A. Hoccine igitur precio cantus ſuos E venderent hiſtriones, ſi Muſicam ſcirent? D I. Non parum quidem hac concluſione commoueor, ſed nonnihil habeo quod contradicam. Nam ille venditor ſolidi cum iſto comparandus non videtur. Non enim accepto plauſu aut qualibet ſibi largita pecunia, ſcientiam ſi quam forte habeat qua populum delectauit amittit: ſed onuſtior nummo, & laude hominum lætior, cum eadem diſciplina incolumi atque integra domum diſcedit: ſtultus autem eſſet, ſi commoda illa contemneret, quæ non adeptus multo eſſet ignobilior atque pauperior, adeptus autem nihilo eſſet indoctior. M A. Vide ergo vtrum vel iſto cōficiamus quod volumus. Nam credo videri tibi multo eſſe præſtātius id, propter quod aliquid facimus, quàm idipſum quod facimus. D I. Manifeſtum eſt. M A. Qui ergo canit vel cantare diſcit, non ob aliud, niſi vt laudetur à populo, vel omnino abs quouis homine, nónne iudicat meliorem laudem illam eſſe quàm cantum? D I. Negare non poſſum. M A. Quid ille qui male de aliqua re iudicat, videtur tibi eam ſcire? D I. Nullo modo, niſi forte quo- F quo modo corruptus. M A. Ergo qui vere putat melius eſſe aliquid quod deterius eſt, nullo dubitāte ſcientia eius caret. D I. Ita eſt. M A. Quando igitur mihi vel perſuaſeris vel oſtenderis quemlibet hiſtrionum nō ideo illam ſi quam habeat facultatem, vel aſſecutum eſſe vel exhibere, vt populo placeat propter quæſtum aut famam, concedam poſſe quenquam & Muſicæ habere ſcientiam, & eſſe hiſtrionem. Si autem probabile eſt, neminem eſſe hiſtrionum qui non ſibi profeſsionis finem in pecunia ſeu gloria conſtituat ac proponat, fateri neceſſe eſt aut Muſicam neſcire hiſtriones, aut magis expetendam eſſe ab aliis laudem, vel quæque alia fortuita commoda, quàm à nobiſmetipſis intelligentiam. D I. Video me qui ſuperiora conceſſerim, etiam iſtis cedere debere. Non enim mihi vllo modo videri poteſt de ſcena inueniri poſſe talem virum, qui artem ſuam propter ſeipſam, nō propter extra poſita commoda diligat, cum de gymnaſio vix talis inueniatur: quanquam ſi quis exiſtit vel extiterit, non ab eo contemnendi Muſici, ſed honorandi aliquando hiſtriones poſsint videri. Quamobrem explica iam ſi placet tantam iſtam, quæ iam vilis mihi videri non poteſt, diſciplinam. M A. Faciam, immo tu facies. Nam ego nihil quàm rogabo te ac per-

Χειρουργία.

Senſus Muſices ineſt natura. Cap. 5.

Cantores theatricos neſcire artem. Cap. 6.

G contabor. Tu vero totum hoc quicquid eſt, & quod nunc neſciens quærere videris, reſpondendo explicabis. Itaque iam ex te quæro, vtrum quiſquam poſsit, & diu & velociter currere? DI. Poteſt. MA. Quid tarde & velociter? DI. Nullo modo. MA. Aliud ergo eſt diu, aliud tarde. DI. Aliud omnino. MA. Item quæro, quid putes diuturnitati eſſe cõtrarium, ſicuti eſt tarditati velocitas? DI. Non mihi occurrit vſitatum nomen. Itaque diuturno nihil video quod opponam, niſi non diuturnum, vt ei quod dicitur diu, contrarium ſit non diu, quia & velociter ſi nolim dicere, & pro eo non tarde dicerem, nihil aliud ſignificaretur. MA. Verum dicis. Nihil enim deperit, cum ita loquimur, veritati. Nam & mihi ſi eſt hoc nomen, quod tibi non occurriſſe dicis, aut ignoratur à me, aut in præſentia non venit in mentem. Quamobrem ſic agamus, vt hæc bina contraria appellemus hoc modo, diu & non diu, tarde & velociter. Ac primum de diuturno & non diuturno diſſeramus ſi placet. DI. Ita fiat. MA. Manifeſtúm ne tibi eſt, id dici diu fieri, quod per longum: id autem non diu, quod per breue tẽpus fit? DI. Manifeſtum. MA. Motus igitur qui fit, verbi gratia in duabus horis, nònne

Diu & nõ diu. Cap. 1

Proportio in motu, Vt in modis. Cap. 2.

H ad eum qui per horam fit, duplum habet tempus? DI. Quis hinc dubitauerit? MA. Recipit ergo id quod diu vel nõ diu dicimus dimenſiones huiuſmodi & numeros, vt alius motus ad alium tanquam duo ad vnum ſit, id eſt, vt bis tantum habeat: alius item ad alium tanquam tria ad duo, id eſt, vt tantas tres partes temporis habeat, quantas alius duas: atque ita per cæteros numeros licet currere, vt non ſint ſpacia infinita & interminata, ſed habeant ad ſe duo motus aliquem numerum: aut eundem, vt quantum temporis vnus, tantum teneat alter: aut non eundem, vt vnum ad duo, duo ad tria, tria ad quatuor, aut vnũ ad tria, duo ad ſex, & quicquid poteſt aliqiud ad ſeſe dimenſionis obtinere. DI. Planius iſta quæro. MA. Reuertere ergo ad illas horas, & quod ſatis putabam dictum, cum de vna hora & de duabus dixiſſem, per omnia conſidera. Certe enim non negas poſſe fieri aliquem motũ tempore vnius horæ, & alium duarum. DI. Verum eſt. MA. Quid alium duarum, alium trium non fateris? DI. Fateor. MA. Et alium tribus horis fieri, alium quatuor, rurſus alium vna, alium

I tribus, aut alium duabus, alium ſex, nònne manifeſtum eſt? DI. Manifeſtum eſt. MA. Cur ergo & illud non manifeſtum ſit? nam hoc dicebam, cum duos motus habere ad ſe poſſe aliquem numerum dicerem, velut vnum ad duo, duo ad tria, tria ad quatuor, vnum ad tria, duo ad ſex, & ſi quos alios recenſere volueris. His enim cognitis, eſt & poteſtatis perſequi cætera, ſiue ſeptem ad decem, ſiue quinque ad octo, & quicquid omnino eſt in duobus motibus ita partes dimenſas habentibus ad inuicem, vt poſsint dici tot ad tot, ſiue æquales numeri ſint, ſiue alius maior, alius minor. DI. Iam intelligo & fieri poſſe concedo. MA. Illud etiam vt opinor intelligis, omnem menſuram & modum immoderationi & infinitati recte anteponi. DI. Maniſeſtiſsimum eſt. MA. Duo igitur motus qui ad ſeſe, vt dictum eſt, habent aliquam numeroſam dimenſionem, iis qui eam non habent anteponendi ſunt. DI. Et hoc manifeſtum eſt atque conſequens. Illos enim certus quidam motus atque menſura quæ in numeris eſt, ſibimet copulat, qua qui carent, non vtique ſibi aliqua ratione iunguntur. MA. Appellemus ergo ſi placet illos qui inter ſe dimẽſi ſunt rationabiles, illos autem qui ea dimenſione carent, irrationabiles. DI. Placet vero.

Motus rationales et irrationales. Cap. 3.

Euclides lib. 5.

MA. Iam illud attende, vtrum tibi videatur maior concordia in motibus rationabilibus eorũ qui æquales ſunt inter ſe, quàm eorum qui ſunt inæquales? DI. Cui hoc non videatur? MA. Porrò inæqualium, nònne alij ſunt in quibus poſſumus dicere, quota parte ſua maior aut coæquetur minori, aut eum excedat? Alij autẽ in quibus non idẽ dici poteſt, ſicut in his numeris, duo & quatuor, vel ſex & octo? Cernis profecto in illis duobus [numeris] ſuperioribus dimidia parte maiorẽ minori, coæquari: in iis rurſum quos poſterius dixi, minorem à maiore quarta parte maioris excedi. In iis autẽ aliis, quales ſunt tria & decem, vel quatuor & vndecim, videmus quidem nonnullam conuenientiam, quia partes ad ſe habent, de quibus dici poſsit, tot ad tot. Sed nunquid talem, qualis eſt in ſuperioribus? Nam neque quota parte minori maior æquetur, neque quota parte minorem maior excedat, dici vllo modo poteſt. Nam neque tria quota pars ſit denarij numeri, neque quatuor quota pars ſit vndenarij, dixerit quiſpiam. Cum autem dico, vt conſideres quota ſit pars, liquidam dico & ſine vllo additamento, ſicuti eſt dimidia, tertia, quarta, quinta, ſexta, & deinceps, non vt trientis & ſemunciæ, & hoc genus præciſionum aliquid addatur. DI. Iam intelligo. MA. Ergo ex his inæqualibus motibus rationabilibus, quoniam duo genera, ſubiectis etiam numerorum exemplis propoſui, quos quibus anteponẽdos arbitraris? Illós ne in quibus illa quota pars dici poteſt, an in quibus non poteſt? DI. Illos mihi ratio videtur anteponendos iubere, in quibus poteſt dici vt demonſtratum eſt, quota parte ſui maior, aut coæquatur minori, aut eum excedat, iis in quibus idem non euenit. MA. Recte. Sed vís ne etiam his nomina imponamus, vt cum eos deinceps commemorare neceſſe fuerit, expeditius loquamur? DI. Volo ſanè. MA. Appellemus ergo iſtos quos præponimus connumeratos, illos autem quibus hos præponimus dinumeratos: propterea quia iſti ſuperiores non ſolum ſinguli numerantur, ſed etiam ea parte qua maior minori æquatur vel eum excedit, ſe metiuntur & numerãt. Illi autem poſteriores ſingillatim tantummodo ad ſe numerantur: ea vero parte qua vel æquatur minori maior vel excedit, non ſe metiuntur & numerant. Nõ enim

K

L

Connumeratio in numeris vt commenſuratio in magnitudinibus.

M poteſt in eis dici, aut quoties habeat minorem maior, aut illud quo excedit maior minorem, quoties habeat & maior & minor. DI. Accipio & iſta vocabula, & quantum valeo faciam vt meminerim. MA. Age nunc videamus connumeratorum quæ poſsit eſſe partitio. Nanque arbitror eſſe perſpicuum. Vnũ enim genus eſt connumeratorum, in quo minor numerus metitur maiorem, id eſt, aliquoties eum habet maior, ſicut numeros duo & quatuor eſſe diximus. Videmus enim duo à quatuor bis haberi, quæ ter haberentur ſi non quatuor, ſed ſex & duo poneremus, quater autem ſi octo, quinquies autem ſi decem. Aliud genus eſt, in quo ea pars qua excedit maior minorem, ambos metitur, id eſt, aliquoties habent eam, & maior & minor, quod in illis numeris iam perſpeximus, ſex & octo. Nam pars illa qua exceditur minor, duo ſunt, quos vides eſſe in octonario numero quater, in ſenario ter: quare hos quoque motus de quibus agitur, & numeros per quos illuſtratur quod in motibus diſcere volumus, notemus atque ſignemus vocabulis. Nam eorum diſtinctio iam dudum niſi fallor apparet. Quocirca ſi tibi iam videtur, illi vbi multiplicato minore fit maior, vocentur complicati: Illi autem ſeſquati vetere iam nomine. Nam ſeſque appellãtur vbi duo numeri ad ſe ea ratione affecti ſunt, vt tot partes habeat

Mot⁹ complicati & ſeſquati. Cap. 10.

Numeri ſeſquati qui, et vnde appellentur.

A habeat ad minorem maior, quota parte ſui eum præcedit. Nam ſi eſt tria ad duo, tertia parte ſui præcedit maior minorem: ſi quatuor ad tria, quarta: ſi quinq; ad quatuor, quinta, atq; ita deinceps. Eadem ratio eſt & in ſex ad quatuor, octo ad ſex, decẽ ad octo, & inde licet hanc rationem in conſequentibus, & in maioribus numeris animaduertere atq; explorare. Nominis autẽ huius originẽ non facile dixerim, niſi forte ſeſque, quaſi ſe abſque dictum, id eſt, abſq; ſe, quaſi quinque ad quatuor abſque ſe quinta parte ſui maior, hoc eſt quod minor. Quibus de rebus quæro quid tibi videatur. DI. Mihi vero & illa ratio dimenſionum atque numerorum videtur veriſsima, & vocabula quæ abs te impoſita ſunt, congrua mihi videntur commemorandis eis rebus, quas intelleximus: & huius origo nominis quam nunc explicaſti, non eſt abſurda, etiam ſi forte non ea ſit quã ſecutus eſt qui hoc nomen inſtituit. MA. Probo & accipio ſententiã tuam, ſed vidéſne omnes iſtos rationabiles motus, id eſt, qui ad ſeſe habent aliquam numerorum dimenſionem, in infinitum poſſe per numeros pergere, niſi rurſus eos certa ratio coërcuerit, & ad quendã modum formámque reuocauerit? Nam vt primo de ipſis æqualibus dicã, vnum ad vnum, duo ad duo, tria ad tria, quatuor ad quatuor, ac deinceps ſi perſequar, quis finis erit cum ipſius numeri finis nullus ſit? Namque iſta vis numero ineſt, vt omnis dictus finitus ſit, non dictus autem infinitus. Et quod æqualibus euenit, hoc etiam inæqualibus euenire, potes animaduertere, ſiue multiplicatis†*, ſiue ſeſquatis, ſiue connumeratis, ſiue dinumeratis. Si enim vnum ad duo conſtituas, & in ea multiplicatione permanere velis, dicendo vnũ ad tria, vnum ad quatuor, vnũ ad quinq;, [& deinceps,] non erit finis: ſiue ſola dupla, vt vnum ad duo, duo ad quatuor, quatuor ad octo, octo ad ſedecim, & deinde, hic quoque nullus eſt finis: ita & tripla ſola & quadrupla ſola, & quicquid horum tentare volueris, in infinitum progrediuntur. Ita etiam ſeſquati. Nam duo ad tria, tria ad quatuor, quatuor ad quinq; cum dicimus, vides nihil prohibere cætera proſequi, nullo reſiſtente fine: ſiue iſto modo velis in eodem genere perſeuerans, vt duo ad tria, quatuor ad ſex, ſex ad noue, octo ad duodecim, decem ad quindecim, & deinceps, ſiue in hoc genere, ſiue in cæteris, nullus finis occurrit. C Quid opus eſt de dinumeratis iam dicere, cum ex iis quæ iam dicta ſunt quiuis intelligere poſsit, in iis quoque gradatim ſurgentibus nullum eſſe finem? An tibi non videtur? DI. Quid hoc vero verius dici poteſt? Sed iam illam rationem, quæ iſtam infinitatem reuocat ad certum modum, formámque præſcribit quam excedere non oporteat, auidiſsime cognoſcere expecto. MA. Hanc quoque vt alia temetipſum noſſe cognoſces, cum me interrogante vera reſponderis. Nam primo abs te quæro, quoniam de numeroſis motibus agimus, vtrum ipſos debeamus conſulere numeros, aut quas in eis leges certas fixáſque monſtrauerimus, eas in illis motibus animaduertendas obſeruandáſque iudicemus? DI. Placet vero: non enim quicquam ordinatius fieri poſſe arbitror.

Motus & numerus infinitus. Cap. xj.

*†*al. complicatis.*

MA. Ergo ab ipſo ſi videtur principio numerorum capiamus huius conſiderationis exordium, & videamus quantum pro viribus mentis noſtræ talia valeamus intueri, quænam ſit ratio, vt quanuis per infinitum, vt dictum eſt, numerus progrediatur, articulos quoſdam homines in numerando fecerint, à quibus ad vnũ rurſus redeant, quod eſt principium numerorum. In numerando enim progredimur [ab vno vſque] ad decem, atque inde ad vnum reuertimur. At ſi denarium D complicationem perſequi velis, vt hoc modo progrediaris, decem, viginti, triginta, quadraginta, vſque ad centum eſt progreſsio. ſi centenariam, centum, ducenta, trecenta, quadringenta, in mille eſt articulus, à quo redeatur. Quid iam eſt opus vltra quærere? Vides certe, quos articulos dicam, quorum prima regula denario numero præſcribitur. Nam vt decem decies habent vnum, ita centum decies habent decem: & mille decies habent centum, & ita deinceps quouſque libitum eſt progrediuntur in huiuſcemodi, quaſi articulis, quod in denario numero præfinitum eſt. An aliquid horum non intelligis? DI. Manifeſtiſsima omnia ſunt & veriſsima. MA. Hoc ergo quantum poſſumus diligenter perſcrutemur, quænam ſit ratio, vt ab vno vſque ad decem ſit progreſſus, & inde rurſus ad vnum reditus fiat. Vnde abs te quæro, vtrum quod vocamus principium, poſsit omnino eſſe niſi alicuius rei principium? DI. Nullo modo poteſt. MA. Item quod dicimus finem, poteſt-ne niſi alicuius rei finis eſſe? DI. Etiam id non poteſt. MA. Quid à principio ad finem vnum putas peruenire poſſe niſi per aliquod medium? DI. Non puto. MA. Ergo vt totum aliquid ſit, principio, & medio, & fine conſtat. DI. Ita videtur. E MA. Dic itaque nunc, principium, medium, & finis, quo numero tibi contineri videantur. DI. Arbitror ternarium numerum te velle vt reſpondeã. Tria enim quædam ſunt de quibus quæris. MA. Recte arbitraris. Quare in ternario numero quandam eſſe perfectionem vides, quia totus eſt. habet enim principium, medium & finem. DI. Video plané. MA. Quid illud? Nónne ab ineunte pueritia dicimus, omnem numerum aut parem eſſe, aut imparem? DI. Verum dicis. MA. Recordare ergo & dic mihi, quem ſoleamus dicere parem eſſe, aut imparem? DI. An ille qui poteſt in duas partes æquales diuidi, par: qui autem non poteſt, impar vocatur? MA. Rem tenes. Cum igitur ternarius primus ſit, & totus impar, principio enim & medio & fine conſtat, vt dictum eſt, nonne oportet etiam parem eſſe totum atque perfectum, vt in eo & principium medium finiſque inueniatur? DI. Oportet ſané. MA. At iſte quiſquis eſt, non poteſt habere indiuiduum medium ſicut impar. Si enim haberet, non poſſet in duas æquales partes diuidi, quod eſſe propriũ F paris numeri diximus. Indiuiduum autem medium eſt vnum, diuiduum duo. Medium autem eſt in numeris, à quo ambo latera ſibimet ſunt æqualia. An aliquid obſcure dictum eſt, minúſque aſſequeris? DI. Imò mihi hæc manifeſta ſunt. Et dum quæro totum numerum parem, quaternarius primus occurrit. Nam in duobus quomodo poſſunt tria illa inueniri, per quæ totus eſt numerus, id eſt, principium, medium & finis?

De concordia numerorum ex reditus ta Pythagoricos. Cap. xij.

Numeri paris & imparis deſcriptio.

MA. Idipſum omnino abs te reſponſum eſt, quod volebam, & ipſa ratio cogit fateri. Repete itaque ab ipſo vno tractationem atque conſidera, videbis profecto ideo vnum non habere medium & finem, quia tantũm principium eſt, vel ideo eſſe principium, quia medio & fine caret. DI. Manifeſtum eſt. MA. Quid ergo dicemus de duobus? Non poſſumus in eis intelligere principium & medium & finem, cum medium eſſe non poſsit, niſi vbi finis: aut principium & finem, cum ad finem per medium non queat perueniri.

Medium in numeris quid.

In duobus nõ eſſe principium & finem.

DI. Vrget ratio confiteri. Et quid de hoc numero reſpondeam, prorſus incertus ſum. MA. Vide ne iſte quoq; numerus poſsit principium eſſe numero-

G rum. Nam ſi medio caret & fine, quod vt dixiſti cogit ratio confiteri, quid reſtat niſi vt ſit hoc quoque principium? An dubitas duo principia conſtituere? DI. Vehementer dubito. MA. Bene faceres ſi ex aduerſo ſibi conſtituerentur duo principia. Nunc autem hoc alterum principiū de illo principio eſt, vt illud à nullo ſit, hoc vero ab illo: vnum enim & vnum duo ſunt, & principia iſta ſunt ambo: vt omnes numeri quidem ab vno ſint, ſed quia per complicationem atq; adiunctionem quandam fiunt, origo autem complicationis & adiunctionis duali numero recte tribuitur, fit vt illud ſit primum principium à quo numeri omnes, hoc autē alterum per quod numeri omnes eſſe inueniantur. Niſi quid habes aduerſum iſta quod diſſeras. DI. Ego vero nihil, & ſine admiratione iſta non cogito, quamuis & interrogatus abs te ipſe reſpondeam. MA. Subtilius iſta quæruntur, atque abſtruſius in ea diſciplina quæ eſt de numeris. Hic autem nos ad inſtitutum opus quanto citius poſſumus redeamus. Quocirca quæro, vni duo iuncta, quid faciunt? DI. Tria. MA. Ergo

H hæc duo principia numerorum ſibimet copulata, totum numerum faciunt atque perfectum. DI. Ita eſt. MA. Quid numerando, poſt vnum & duo quem numerum ponimus? DI. Eadem tria. MA. Idem igitur numerus qui fit ex vno & duobus, poſt vtrumque in ordine collocatur, ita vt nullus alius interponi queat.

DI. Ita video. MA. Atque & illud videas oportet, in nullis reliquis numeris id poſſe contingere, vt cum duos quoſlibet ſibimet in numerandi ordine copulatos notaueris, conſequatur eos ille qui ex ambobus conficitur nullo interpoſito. DI. Id quoque video. Nam duo & tria qui ſibi numeri copulati ſunt, in ſumma quinq; faciunt: non autem quinque continuatim ſequuntur, ſed quatuor. Rurſus tria & quatuor ſeptem faciunt: inter quatuor autem ac ſeptem quinq; atque ſex ordinati ſunt, & quanto progredi voluero, tanto plures interponuntur. MA. Magna ergo hæc concordia eſt in prioribus tribus numeris: vnum enim & duo & tria dicimus, quibus nihil interponi poteſt. Vnū autem & duo, ipſa ſunt tria. DI. Magna prorſus.

MA. Quid illud? Nullà ne conſideratione dignum putas, quod iſta concordia quanto eſt arctior atq; con-

I ſtrictior, tanto magis in vnitatem quandam tendit, & vnum quiddam de pluribus efficit? DI. Immo maxima: & neſcio quomodo & miror, & amo iſtā quam commendas vnitatem. MA. Multum probo, ſed

*al. verū. certe quælibet numerorum † * copulatio atque connexio, tunc maxime vnum quiddam efficit, cum & media extremis, & mediis extrema conſentiunt. DI. Ita certe oportet. MA. Attende igitur, vt hoc in iſta connexione videamus. Nam cum vnum, duo, tria, dicimus, nónne quantum vnum à duobus, tantum duo à tribus ſuperantur? DI. Veriſſimum eſt. MA. Dic iam nunc mihi, in iſta collatione quoties vnum nominauerim? DI. Semel. MA. Tria quoties? DI. Semel. MA. Quid duo? DI. Bis. MA. Semel ergo & bis & ſemel, quoties fit in ſumma? DI. Quater. MA. Recte igitur iſtos tres quaternarius numerus ſequitur, ei quippe tribuitur iſta proportione collatio. Quæ quantum valeat, eo aſſueſce cognoſcere quòd illa vnitas, quam te amare dixiſti in rebus ordinatis hac vna effici poteſt, cuius Græcum nomen ἀναλογία eſt, noſtri quidam proportionem vocauerunt, quo nomine vtamur ſi placet. Non enim libenter, niſi neceſſitate, Græca vocabula in Latino ſermone vſurpauerim.

DI. Mihi vero placet, ſed perge quod intenderas. K

MA. Faciam. Nam quid ſit proportio, quantúmque in rebus iuris habeat, & ſuo loco in hac diſciplina diligentius requiremus, & quanto in eruditione promptior eris, tanto eius vim melius naturámque cognoſces. Sed vides certe quod in præſentia ſatis eſt, tres illos numeros, quorum mirabaris concordiam, ſibimet in eadem connexione, niſi per quaternarium numerum non potuiſſe conferri. Quamobrem poſt illos ſe ordinari, ſic vt illa concordia arctiore cum his copuletur, quantum intelligis iure impetrauit, vt iam non vnum, duo, tria tantum, ſed vnum, duo, tria, quatuor, ſit amiciſſime copulata progreſſio numerorum. DI. Omnino aſſentior. MA. At cætera intuere, ne arbitreris nihil habere proprium quaternarium numerum, quo reliqui omnes numeri careant, quod valeat ad iſtam connexionem, de qua loquor, vt ab vno vſque ad quatuor certus numerus ſit & pulcherrimus progredienti modus. Conuenerat quippe inter nos ſuperius, tunc ex pluribus vnum aliquid maxime fieri, cum extremis media, & mediis extrema conſentiunt.

DI. Ita eſt. MA. Cum ergo collocamus vnum L & duo, & tria, dic quæ ſunt extrema, quod medium?

DI. Vnum & tria extrema video, duo medium.

MA. Reſponde nunc, ex vno & tribus quid conficiatur? DI. Quatuor. MA. Quid duo, quia vnus in medio numerus eſt, non poteſt niſi ſibi conferri. Quamobrem dic etiam, duo bis, quid faciunt? DI. Quatuor. MA. Itaque ergo medium extremis, & medio extrema conſentiunt. Quamobrem ſicut excellit in tribus, quod poſt vnum & duo collocantur, cum ex vno & duobus conſtent: ſic excellit in quatuor, quod poſt vnum & duo & tria numerantur, cum conſtent ex vno & tribus, vel bis duobus, quæ extremorum cū medio, & medij cum extremis, in illa quæ Græce ἀναλογία dicitur proportione conſenſio eſt. Quod vtrum intellexeris, pande. DI. Satis intelligo. MA. Tenta ergo in reliquis numeris, vtrum non inueniatur quod quaternarij numeri proprium eſſe diximus. DI. Faciam. Nam ſi conſtituamus duo, tria, quatuor, extrema collata fiunt ſex, hoc facit & medium ſibi collatum, non tamen ſex, ſed quinq; conſequuntur. Rurſus tria, qua- M tuor & quinque conſtituta, extrema octo faciunt, medium quoque bis dictum [idem facit.] At inter quinq; & octo, non iam vnum, ſed duos, ſenarium ſcilicet & ſeptenarium numeros interpoſitos video. Atque illa ratione quantum progredior, tantum hæc faciunt interualla maiora. MA. Video te intellexiſſe & omnino ſcire quod dictum eſt: ſed iam nunc ne immoremur, animaduertis certe ab vno vſque ad quatuor iuſtiſſimam fieri progreſſionem: ſiue propter imparem ac parem numerum, quoniam primus impar totus tria, & primus par totus quatuor, de qua re pauloante tractatum eſt: ſiue quia vnum & duo principia ſunt, & quaſi ſemina numerorum, è quibus ternarius conficitur, vt ſint iam tres numeri, qui ſibi dum proportione conferuntur, quaternarius elucеſcit & gignitur, & propterea eis iure coniungitur, vt vſq; ad illum fiat ea quam quærimus moderata progreſſio. DI. Intelligo bene.

MA. Sanè. Sed meminiſti ne tandem quid inſtitueramus inquirere? Nam, vt opinor, propoſitum erat ſi quo modo inuenire poſſemus, cum in illa infinitate numerorum certi articuli eſſent à numerantibus conſtituti, quid eſſet cauſæ, cur ipſe primus articulus in denario numero eſſet, qui per omnes cæteros valet plu-

rimum

A rimum, id eſt, cur ad vſq; ab decem progreſsi numerantes, rurſum ad vnum remearent? DI. Recordor planè inquiſitionis huius cauſa nos tantum circumiſſe, ſed quid effecerimus quod ad eam ſoluendam pertineat, nõ inuenio. Siquidem illa omnis noſtra ratiocinatio ad id concluſa eſt, vt non vſque ad denarium, ſed vſq; ad quaternarium numerum ſit iuſta & moderata progreſsio. MA. Tũ ne igitur non vides ex vno & duobus & tribus & quatuor quæ ſumma conficiatur? DI. Video iam, video, & miror omnia, & ortam quæſtionem ſolutam eſſe confiteor: vnũ enim, & duo, & tria, & quatuor ſimul, decem ſunt. MA. Ergo iſtos quatuor primos numeros, ſeriémque & cõnexionem eorum, honorabilius haberi quàm cætera in numeris conuenit.

De proportionatorũ motuum decore. Cap. xiij.

Tempus eſt autem ad illos motus redire tractandos & diſcutiendos, qui huic diſciplinæ propriè tribuuntur, & propter quos iſta de numeris, de alia ſcilicet diſciplina, quantum pro negocio ſatis viſum eſt, cõſiderauimus. Itaque nunc abs te quæro, quoniã intelligendi gratia in horarum ſpacio motus conſtituebamus, quos ad B ſe inuicem habere aliquam numeroſam dimenſionem ratio demonſtrabat, vtrum ſi quiſquam mora vnius horæ currat, & alius deinceps duarum, poſsis non inſpecto horologio, vel clepſydra, vel aliqua huiuſmodi tẽporum notatione, ſentire illos duos motus, quod vnus ſimplus, alius duplus ſit: vel etiam ſi id non poſsis dicere, illa tamen congruentia delectari, atque aliqua voluptate affici. DI. Nullo modo poſſum. MA. Quid ſi quiſpiam numeroſe plaudat, ita vt vnus ſonitus ſimplum, alter duplum temporis teneat, quos iambos pedes vocant, eoſq; continuet atque contexat, alius autem ad eundem ſonum ſaltet, ſecundum ea ſcilicet tempora mouens membra: nonne aut etiam dicas ipſum modulum temporum, id eſt, quod ſimplum & duplum ſpacia in motibus alternant, ſiue in illo plauſu qui auditur, ſiue in illa ſaltatione quæ cernitur: aut ſaltem delecteris eadem numeroſitate quam ſentias, tametſi non poſſis numeros eius dimenſionis edicere? DI. Ita vero eſt, vt dicis. Nam & illi qui hos numeros nouerunt, ſentiunt eos in plauſu atque ſaltatione, quiq; ſint facile dicunt: & qui eos non nouerunt nec poſſunt dicere, nõ negant tamen ex his ſeſe voluptate aliqua perfrui. MA.

C Cum igitur ad ipſam rationem diſciplinæ huius, ſi quidẽ ſcientia eſt bene modulandi, non poſsit negari omnes pertinere motus, qui bene modulati ſunt, etiam eos potiſsimum, qui non referuntur ad aliud aliquid, ſed in ſeipſis finem decoris delectationiſq; conſeruant. Hi tamen motus, vt tunc à me rogatus rectè vereq; dixiſti, ſi longo ſpacio temporis fiant, inq; ipſa dimenſione, quæ decora eſt, horam vel etiam maius tempus obtineant, non poſſunt congruere noſtris ſenſibus. Quamobrem cum procedens quodammodo de ſecretiſsimis penetralibus Muſica, in noſtris etiam ſenſibus, vel in his rebus quæ à nobis ſentiuntur, veſtigia quædam poſuerit: nonne oportet eadem veſtigia prius perſequi, vt commodius ad ipſa ſi potuerimus, quæ diximus penetralia ſine vllo errore ducamur? DI. Oportet vero, & hoc iamiámque vt faciamus efflagito. MA.

Omittamus ergo illas vltra capacitatem ſenſus noſtri porrectas temporum metas, & de his breuibus interuallorum ſpaciis, quæ in cantando ſaltandoq; nos mulcent, quãtum ratio nos duxerit, diſſeramus. Niſi tu forte aliter putas illa veſtigia indagari poſſe, quæ in noſtris ſenſibus, hiſq; rebus quas valemus ſentire, hãc diſciplinã poſuiſſe, prædictum eſt. DT. Nullo modo aliter puto.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, D

DE MVSICA LIBER SECVNDVS.

Syllabarũ ſpacia aliter muſici aliter grãmatici docent. Cap. j.

ATTENDE igitur diligenter, & nunc demum accipe quaſi alterum noſtræ diſputationis exordium. Ac primum reſponde vtrũ bene didiceris eam quã Grammatici docent, ſyllabarum breuium longarumque diſtantiam. An vero ſiue iſta noris ſiue ignores, mauis vt ita quæramus, quaſi omnino rudes harum rerum ſimus, vt ad omnia nos ratio potius perducat, quàm inueterata conſuetudo, aut præiudicata cogat authoritas? DI. Ita planè malle me, non modo ipſa ratio, ſed iſtarum etiam ſyllabarum imperitia, (quid enim fateri dubitem?) impellit. MA. Age iam ſaltem illud eloquere, vtrum tuipſe per te nunquam animaduerteris in locutione noſtra alias ſyllabas raptim & minime diu, alias autem productius & diutius enunciari? DI. Negare non poſſum, non me ad iſta etiam ſurdum fuiſſe. E

MA. Atque ſcias velim totam illam ſcientiam, quæ grammatica Græce, Latine autem literaria nominatur, hiſtoriæ cuſtodiam profiteri: vel ſolam, vt ſubtilior docet ratio: vel maxime, vt etiam pinguia corda concedunt. Itaque verbi gratia, cum dixeris, cano, vel in verſu forte poſueris, ita vt vel tu pronuncians producas huius verbi ſyllabam primam, vel in verſu eo loco ponas, vbi eſſe productum oportebat, reprehendet grammaticus cuſtos ille videlicet hiſtoriæ, nihil aliud aſſerens, cur hanc corripi oporteat, niſi quòd hi qui ante nos fuerunt, & quorum libri extant tractanturque à grammaticis, ea correpta, non producta, vſi fuerint. Quare hic quicquid valeat, authoritas valet. At vero Muſicæ ratio, ad quam dimenſio ipſa vocum rationabilis & numeroſitas pertinet, non curat, niſi vt corripiatur vel producatur ſyllaba, quæ illo vel illo loco eſt ſecundum rationem menſurarum ſuarum. Nam ſi eo loco vbi duas longas ſyllabas poni decet, hoc verbum poſueris, & primam quæ breuis eſt, pronunciatione longam feceris, nihil Muſica omnino ſuccenſet: tempora F enim vocum ea peruenere ad aures, quæ illi numero debita fuerunt. Grammaticus autem iubet emendari, & illud te verbum ponere, cuius prima ſyllaba producenda ſit ſecundum maiorum, vt dictum eſt, authoritatem, quorum ſcripta cuſtodiunt.

Qui verſus perperã pronnciatus & grãmaticum offendat & muſicum. Cap. ij.

Quamobrem nos cum rationes muſicæ perſequendas ſuſcepeimus, etiam ſi neſcis quæ ſyllaba corripienda, quæ producenda ſit, poſſumus tamen non impediri hac ignorantia tua, ſatiſque habere quòd te animaduertiſſe dixiſti alias ſyllabas correptiores, alias productiores. Quare illud nunc quæro, vtrum ſonus verſuum aliquando te aliqua per aures voluptate commouerit? DT. Prorſus ſæpiſsime, ita vt nunquam ferè ſine delectatione verſum audiuerim. MA. Si quis ergo in verſu (quo audito delectaris) eo loco quo ratio eiuſdem verſus non poſtulat, vel producat ſyllabas, vel corripiat, num eodem modo delectari potes? DT. Immo audire hoc ſine offenſione non poſſum. MA. Nullo modo igitur dubium eſt, quin te in ſono quo te delectari dicis, dimenſio quædam numerorum delectet, quo perturbato delectatio illa exhiberi auribus non poteſt. DT. Manifeſtum eſt. MA. Dic

G mihi deinceps quod ad ſonum verſus attinet, quid interſit vtrum dicam, Arma virumq; cano, Troiæ qui primus ab oris, an, qui primis ab oris? DI. Mihi vero vtrúque quantum ad illam dimenſionem pertinet idem ſonat. MA. Et hoc mea pronunciatione factum eſt, cum eo ſcilicet vitio quod barbariſmum grammatici vocant. Nam, primus, longa eſt & breuis ſyllaba: primis, autem ambæ producendæ ſunt: ſed ego vltimam eorum corripui, ita nihil fraudis paſſæ ſunt aures tuæ. Quamobrem illud etiã atque etiã tentandũ eſt, vtrum me pronunciante ſentias, quod fit in ſyllabis diu & non diu, vt noſtra diſputatio me interrogante, ac te reſpondente, ſicut inſtituimus, poſsit procedere. Itaq; iam eundẽ verſum, in quo barbariſmum feceram, repetam, & illam ſyllabam, quã, ne tuæ aures offenderentur, corripui, producam, vt grammatici iubent: tu mihi renunciato, vtrum illa verſus dimenſio ſenſum tuum eadem afficiat voluptate: ſic enim pronunciem, Arma virumq; cano, Troiæ qui primis ab oris. DI. Nunc vero negare nõ poſſum, neſcio qua ſoni deformitate me offenſum.

Aeneid. 1.

H MA. Non iniuria. Quamquam enim barbariſmus factus non ſit, id tamen vitium factum eſt, quod & grammatica reprehendat & muſica. Grammatica, quia id verbum cuius nouiſsima ſyllaba producenda eſt, eo loco poſitum eſt, vbi corripienda poni debuit: Muſica vero tantummodo, quia producta quælibet vox eſt eo loco quo corripi oportebat, & tempus debitum quod numeroſa dimenſio poſtulabat, redditũ non eſt. Quocirca ſi iam ſatis diſcernis, quid ſenſus, quid authoritas poſtulet, ſequitur vt videamus, ille ipſe ſenſus cur aliàs delectetur in ſonis, vel productis vel correptis, aliàs offendatur: id eſt enim quod ad diu & non diu pertinet, quam partem nos explicandam ſuſcepiſſe credo quòd memineris. DI. Ego vero & illud diſcreui, & hoc memini, & ea quæ ſequuntur intentiſsime expecto.

Syllabarũ tempora. Cap. iij.

MA. Quæ putas, niſi vt incipiamus ſibimet ſyllabas comparare, & videre quos numeros ad ſeſe habeant, ſicut de motibus iam inter nos tam longa ſuperius ratione tractatum eſt? Motus eſt enim etiam omne quod ſonat, & ſyllabæ vtique ſonant. An quicquam horum negari poteſt? DI. Nullo modo. MA. Cum ergo ſyllabæ inter ſe conferuntur, motus quidam inter

I ſe conferuntur, in quibus poſsint numeri quidam temporis menſura diuturnitatis inquiri. DI. Ita eſt.

MA. Num igitur poteſt ſibi vna ſyllaba comparari? Nam omnem comparationem, niſi tu aliud putes, ſingularitas fugit. DI. Nihil puto aliud. MA. Quid vna vni, aut vna vel duæ, duabus vel tribus, & deinceps in pluribus quin poſsint ſibimet conferri, nũ negas? DI. Quis hoc negauerit? MA. Rurſus hoc vide, quamlibet ſyllabam breuem minimèque diu pronunciatam, & mox vt erupetit deſinentem, occupare tamen in tempore aliquid ſpacij, & habere quandam morulam ſuam. DI. Video neceſſe eſſe quod dicis.

Syllaba breuis vnius temporis eſt.

MA. Dic nunc, vnde numerum exordiamur? DI. Ab vno ſcilicet. MA. Non abſurde igitur hoc in tempore quaſi minimum ſpacij, quod breuis obtinet ſyllaba, vnum tempus veteres vocauerunt: à breui enim ad longam progredimur. DI. Verum eſt. MA. Sequitur iam, vt illud quoq; animaduertas, quoniã vt in numeris ab vno ad duo eſt prima progreſsio, ita in ſyllabis, qua ſcilicet a breui ad longam progredimur, longam duplum temporis habere debere. Ac per hoc ſi ſpacium quod breuis occupat, recte vnũ tempus vocatur: ſpacium item quod longa occupat, recte duo tempora

Syllaba lõga duo tẽpora habet.

nominari. DI. Recte prorſus: nam id rationem poſtulare conſentio. MA. Age nunc collationes ipſas videamus. Nam vna breuis ſyllaba ad vnam breuem ſyllabam, quæro quam rationem tibi habere videatur, vel hi motus inter ſe quid vocentur. Meminiſti enim, niſi fallor, in ſuperiore ſermone nos omnibus motibus, qui inter ſe aliqua numeroſitate conueniunt, impoſuiſſe vocabula. DI. Aequales eos memini nominatos: tantumdem enim ad ſe habent tẽporis. MA. Sed iſtam collationẽ ſyllabarum, qua ſibi iam conferuntur, vt habeant ad ſe aliquos numeros, num cenſes ſine vocabulo eſſe relinquendam? DI. Non puto. MA. At ſcias veteres pedem nuncupaſſe talem collationem ſonorum. Sed quouſq; pedem progredi ratio ſinat, diligenter animaduertendum eſt. Quambrem iam dic etiam, breuis & longa ſyllaba, qua tibi ratione conferantur. DI. Opinor ex illo genere numerorum, quos complicatos eſſe vocauimus, iſtam collationem manare. Siquidem in ea ſimplum ad duplum collatum eſſe video, id eſt, vnum tempus breuis ſyllabæ ad duo tempora longæ ſyllabæ. MA. Quid ſi ita ordinentur, vt prius longa, deinde breuis ſyllaba pronuncietur? Num quia ordo mutatus eſt, ideo complicatorum numerorum ratio non manet? Nam vt in illo pede ſimplum ad duplum, ita in iſto duplum ad ſimplum inuenitur. DI. Ita eſt. MA. Quid in pede duarum longarum? nònne duo tempora duobus temporibus comparãtur? DI. Manifeſtum eſt. MA. Ex qua ergo ratione ducitur iſta collatio? DI. Ex eorum ſcilicet, qui æquales appellati ſunt. MA. Age nunc dic mihi, ex quo à duabus breuibus orſi ad duas ſyllabas longas peruenimus, quot pedũ collationes tractauerimus? DI. Quatuor. Nam primo de duabus breuibus dictum. Secundo de breui & longa. Tertio de longa & breui. Quarto de duabus longis. MA. Non poſſunt eſſe plures, quàm quatuor, cum duæ ſyllabæ ſibimet conferuntur? DI. Nullo modo. Nam cum ſyllabæ hunc modum acceperint, vt breuis vnum tempus, longa duo habeat, cumq; ſyllaba omnis aut breuis aut longa ſit, quo pacto tibi poſsint duæ ſyllabæ comparari atque copulari, vt pedem faciant, niſi aut breuis & breuis ſit, aut breuis & longa, aut longa & breuis, aut longa & longa. MA. M

Pedes diſſyllabi. Cap. iiij.

Pes quid ſit.

Dic etiam quot habeat tempora binarum ſyllabarũ minimus pes, quot item maximus? DI. Duo ille, iſte quatuor. MA. Vides ne, vt progreſsio niſi vſque ad quaternarium numerum fieri non potuerit, ſiue in pedibus, ſiue in temporibus? DI. Video plane, & recordor rationem progreſsionis in numeris, atq; illam vim hic etiam ineſſe ſentio cum magna animi voluptate.

MA. Nonne ergo cenſes, cum pedes ſyllabis conſtent, id eſt, diſtinctis & quaſi articulatis motibus, qui ſunt in ſonis, ſyllabæ vero tendantur temporibus, oportere fieri etiam vſque ad quatuor ſyllabas progreſſionem pedis, ſicut iam factam vſque ad quaternarium numerum & ipſorum pedum & temporum cernis?

DI. Ita plane vt dicis ſentio, & hoc videri perfectæ rationi cognoſco, & debitum flagito. MA. Age nunc ergo prius, vt ordo ipſe poſtulat, ternarum ſyllabarum pedes quot eſſe poſsint videamus, ſicut binarum quatuor eſſe comperimus. DI. Ita fiat. MA. Meminſti ab vna breui ſyllaba, id eſt, vnius temporis iſtam nos inchoaſſe rationem, & cur ita oporteret, ſatis intellexiſſe? DI. Memini ab illa lege numerandi, quod ab vno incipimus, quod principium numerorum eſt, placuiſſe non oportere diſcedere. MA. Cum

Pedes triſyllabi. Cap V.

igitur

A igitur in pedibus binarum ſyllabarum ille ſit primus
qui duabus breuibus conſtat: cogebat enim ratio vni
tempori prius vnum tempus iungi quàm duo, quē tan-
dem arbitraris in pedibus ternarum ſyllabarum pri-
mum eſſe debere? OI. Quem, niſi eum qui à tribus bre
uibus conſit? MA. Et iſte quot temporum eſt? DI.
Trium ſcilicet. MA. Quomodo ergo huius partes
ſibi conferuntur? Nam omnem pedem propter illam
numerorum collationem duas habere partes, quæ ſibi-
met aliqua ratione conferantur, neceſſe eſt, idq; ſupe-
rius egiſſe nos memini. Sed nunquid poſſumus hunc
trium breuium ſyllabarum pedem in duas æquales par-
tes diuidere? DI. Nullo modo. MA. Quomodo
ergo diuiditûr? OI. Nihil aliud video, niſi vt prima
pars habeat vnam ſyllabam, ſecunda duas, aut prima
duas, ſecunda vnam. MA. Dic etiam, hoc de qua re-
gula numerorum ſit? OI. De complicatorum genere
eſſe cognoſco. MA. Age nunc illud attende, tres ſyl-
labæ, in quibus eſt vna longa, cæteræ breues, quoties va-
riari poſsint, id eſt, quot pedes facere: & reſponde ſi in-
B ueneris. OI. Vnum pedem video eſſe, qui longa &
duabus breuibus conſtet, aliud non intelligo. MA.
Itá ne ſolus tibi videtur habere vnam in tribus longam,
qui eam primo habet loco? DI. Nullo pacto iſtuc pu-
tauerim, cum poſsint etiam duæ breues priores eſſe, lon-
ga vltima. MA. Conſidera vtrum ſit aliquid ter-
tium. OI. Eſt planè. Nam hæc longa etiam in medio
duarum breuium collocari poteſt. MA. Vide etiam
ne ſit aliquid quartum. OI. Omnino non poteſt.
MA. Potès ne iam reſpondere, tres ſyllabæ haben-
tes in ſe vnam longam, & duas breues, quoties variari
poſsint, id eſt, quot pedes facere? OI. Poſſum ſane:
nam ter ſont variatæ, & tres fecerunt pedes. MA.
Quid iſti tres pedes, quomodo ſunt ordinandi? iámne
ipſe colligis, an adhuc minutatim es perducēdus? OI.
Diſplicet enim tibi ordo ille quo ipſam varietatem cō-
peri. Nam primo aduerti vnam longam & duas breues,
deinde duas breues & vnam longam, poſtremò bre-
uem & longam & breuem. MA. Itá ne vero tibi
non diſpliceat qui ſic ordinat, vt à primo ad tertium
veniat, à tertio ad ſecundum, ac non potius à primo ad
ſecundum, & deinde ad tertium? OI. Diſplicet pror-
ſus. Sed quid hic tandem tale aduertiſti rogo? MA.
C Cum omnino in hac tripartita differentia illum pe-
dem primum poſueris, qui primo loco habet longam,
quia ſenſiſti vnitatem ipſam longæ ſyllabæ principa-
tum tenere. Si quidem ipſa ibi vna eſt, & propterea eum
debet ordinem gignere, vt ille ſit primus pes, vbi pri-
ma ipſa eſt: ſimul etiam videre debuiſti eum eſſe ſecun-
dum, vbi ipſa ſecunda eſt: & eum tertium, vbi eadem
tertia eſt. An adhuc in illa ſententia manendum putas?
DI Immo eam ſine dubitatione condemno. Hunc
enim eſſe meliorem ordinem, vel potius hunc eſſe or-
dinem, quis non aſſentiatur? MA. Nunc ergo dic
qua numerorum regula iſti quoque diuidantur pedes,
eorum qui ſibi per partes conferantur? OI. Primum
& poſtremum æquali regula diuidi video, quia & ille
in longam & duas breues, & iſte in duas breues & lon-
gam diuidi poteſt, vt ſingulæ partes habeant bina tem-
pora, & ob hoc ſint æquales. In ſecundo autem quoniā
mediam habet longam ſyllabam, ſiue priori ſiue poſte-
riori parti tribuatur, aut in tria & vnum, aut in vnum
& tria tempora diuidatur. Ac per hoc in eius diuiſione
complicatorum numerorum ratio valet. MA. Volo
mihi iam dicas per te ipſe ſi potes, poſt iſtos qui à no-
bis tractati ſunt, quos pedes ordinandos putes. Tra- D
ctati enim ſunt primo binarum ſyllabarum quatuor,
quorum ordo ductus eſt à numerorum ordine, vt à bre-
uibus ſyllabis ordiremur. Deinde iam doctiores ter-
narum ſyllabarum pedes tractandos ſuſcepimus: ſed
quod facile erat, ex ſuperiore ratione à tribus breuibus
orſi ſumus. Quid deinde ſequebatur, niſi vt vna longa
cum duabus breuibus, quot formas ederet videremus?
Viſum eſt, & tres pedes poſt illum primum, ita vt opor-
tebat ordinati ſunt: qui deinceps ſequerentur, nonne
per teipſum videre iam debes, ne omnia minutiſsimis
interrogatiunculis eruamus? DI. Recte dicis. Nam
quis non videat eos iam ſequi, in quibus vna breuis ſit,
cæteræ longæ, cui breui quia vna eſt cum ſuperiore ra-
tione, principatus tribuatur. Primus erit profecto in his
vbi prima eſt. Secundus vbi ſecunda. Tertius vbi ter-
tia, quæ etiam vltima eſt. MA. Cernis, vt opinor,
quibus etiam rationibus diuidantur, vt ſibi eorum par-
tes conferri queant. OI. Cerno prorſus. Nam ille
qui ex vna breui & duabus longis conſtat, diuidi non
poteſt, niſi ita vt prior pars habeat tria tempora, quæ
continet breuem & longam, poſterior duo, quę vni lon-
gæ inſunt. Hic autem tertius in eo quidem priori par E
eſt, quòd vnam patitur diuiſionem. In eo autem diſsi-
milis, quòd cum ille in tria & duo, iſte in duo & tria
tempora ſecatur. Nam & longa ſyllaba quæ primam
tenet partem, duobus temporibus tenditur. Reſtat lon-
ga & breuis, quod eſt trium temporum ſpacium. At
vero medius qui habet breuem ſyllabam mediā, gemi-
nam poteſt partitionem pati, quia eadem breuis, & pri-
ori & poſteriori parti tribui poteſt: idcirco aut in duo
& tria, aut in tria & duo diuiditur tempora: quamobrē
ſeſquatorum numerorum ratio tres iſtos poſsidet pe-
des. MA. Omnés ne iam trium ſyllabarum pedes
conſiderauimus, an aliquid reſtat? OI. Vnum reli-
quum video, qui ex tribus longis conſtat. MA. Tra-
cta ergo etiam huius diuiſionem. OI. Vna ſyllaba
& duæ, aut duæ atque vna, huius diuiſio eſt, tempora
ſcilicet duo & quatuor, aut quatuor & duo, quare com-
plicatorum numerorum ratione illius pedis ſibi par-
tes conferuntur. MA. Nunc quaternarum ſyllaba- *Pedes te-*
rum pedes conſequenter atque ordine videamus, & ip- *traſyllabi.*
ſe iam dic quem primum horum eſſe oporteat, addita *Cap. vj.*
etiam ratione diuiſionis eius, ſcilicet quatuor breuium, F
qui diuiditur in duas binarum ſyllabarum partes, æ-
qualium ratione numerorum, duo & duo tempora
poſsidentes. DI. Teneo. MA. Iam itaque perge
ipſe & perſequere cætera. Nihil enim opus eſſe iam pu-
to te per ſingula interrogari, cum ſit vna ratio demen-
di, deinceps breues ſyllabas, & pro his longas ſubiici-
endi donec ad omnes longas veniatur. & cum demun-
tur, breues, longæq; ſubduntur, quas varietates faciant,
& quot pedes gignant conſiderandum, ea ſcilicet ſyl-
laba principatum ordinis retinente, quæ vna fuerit in-
ter cæteras, vel longa, vel breuis. In his enim omnibus
iam ſuperius es exercitatus. Vbi autem duæ breues ſunt
& duæ longæ, quod in præcedentibus non erat, quas
cenſes principatum habere debere? OI. Iam hoc
quoque manifeſtum de ſuperioribus. Siquidem magis
tenet vnitatem breuis ſyllaba, quæ vnum habet tem-
pus, quàm longa quæ duo. Et propterea in omni capi-
te atque principio eum pedem conſtituimus qui ex bre-
uibus conſtat. MA. Nihil igitur te impedit quin
omnes iſtos perſequaris pedes audiente ac iudicante
me, non interrogante. DI. Faciam ſi potero. Nam

G primo de quatuor breuibus prima breuis vna detrahen-
da eſt, & pro ea longa ponenda in primo loco propter
vnitatis dignitatem. Hic autem pes diuiditur bis, aut in
longam & tres breues, aut in longam & breuem, & duas
breues, id eſt, aut in duo & tria, aut in tria & duo tem-
pora. Secundo autem loco poſita longa, facit alium pe-
dem, qui vno modo recte diuiditur in tria ſcilicet &
duo tempora, vt prior pars teneat breuem & longam,
poſterior duas breues. Porrò tertio loco conſtituta lon-
ga, facit cum pedem. qui rurſus vno modo rite diuidi-
tur, ſed ita vt prior pars habeat duo tempora in duabus
breuibus ſyllabis, poſterior tria in longa & breui. Quar-
tum pedem facit longa vltima, qui duobus modis di-
uiditur, vt ille vbi prima eſt. Nam vel in duas breues &
breuem ac longam, vel in tres breues & longam parti-
ri eum licet, in duo ſcilicet & tria, aut in tria & duo tem-
pora. Omnes autem illi quatuor pedes, vbi cum tribus
breuibus variè longa collocatur, ſeſquatorum nume-
rorum ratione partes ſuas ad ſe collocatas habent. Se-
H quitur vt de quatuor breuibus duabus detractis, pro
his duas longas ſubiiciamus, videamusq; quot formas
ac pedes, cum breues ac longæ binæ ſint, poſsint edere.
Primo igitur video duas breues & duas longas eſſe po-
nendas, quod à breuibus rectius exordium. Is autem
pes habet duplicem diuiſionem. Aut enim in duo &
quatuor, aut in quatuor & duo diuiditur tempora, vt
aut duæ breues priorem partem teneant, & poſterio-
rem duæ longæ: aut vt priorem duæ breues, & longa,
poſteriorem autem longa quæ reliqua eſt. Fit alius pes,
cum duæ iſtæ breues quas in capite poſueramus, ita vt
ordo ipſe poſtulat, in medio fuerint collocatæ, & eſt
huius pedis diuiſio in tria & tria tempora. Nam prio-
rem partem occupant longa & breuis, poſteriorem
breuis & longa. Cum autem ponuntur in vltimo, nam
hoc ſequitur, faciunt pedem geminæ diuiſionis, cuius
aut prior pars habeat duo tempora in vna longa, po-
ſterior quatuor in longa, & duabus breuibus: aut prior
quatuor in duabus longis, poſterior in duabus breui-
bus duo. Horum autem trium pedum partes, quod ad
primum & tertium attinet, complicatorum numero-
rum ratione ſibi comparantur, medius æquales eas
habet. Iam deinceps iſtæ duæ breues, quæ coniunctæ
ponebantur, diſiunctæ ponendæ ſunt: quarum mini-
ma diſiunctio eſt, à qua etiam incipiendum, vt vnam
ſyllabam longam inter ſe habeant, maximæ autem
duas. Sed cum vna eſt inter eas, duobus modis fit, &
duo pedes gignuntur. Prior autem eſt horum modo-
rum, vt in capite breuis ſit, deinde longa, inde breuis
& longa quæ reliqua eſt. Aliter modus eſt, vt in ſecun-
do & in vltimo ſint breues, in primo & tertio loco lon-
gæ. Ita erit longa & breuis, & longa & breuis. Maxi-
ma vero illa diſiunctio eſt, cum duæ longæ in medio
ſunt. Breuium autem vna in primo, altera in extremo
loco. Et diuiduntur ij tres pedes, in quibus breues diſ-
iunctæ ponuntur, in tria & tria tempora, id eſt, primus
horum in breuem & longam, & breuem ac longam.
Secundus in longam ac breuem, & longam ac breuem.
Tertius in breuem ac longam, & longam ac breuem.
Ita fiunt ſex pedes duabus breuibus & duabus longis
ſyllabis variè inter ſe quoad poſſunt locatis. Reſtat vt
de quatuor breuibus detrahantur tres, & pro his tres
longæ conſtituantur, & vna breuis: & quia vnus breuis
in capite, quam tres longæ conſequuntur, facit alium
pedem, ſecundo loco poſita ſecundum, tertium ter-
tio, quartum quarto. Quorum quatuor duo primi in
tria & quatuor tempora diuiduntur, duo autem poſte- K
riores in quatuor & tria, & omnes ſeſquatorum ratio-
ne numerorum partes ſibi collatas habent. Nam prior
pars primi eſt breuis & longa, tenens tria tempora: po-
ſterior duæ longæ, in quatuor tēporibus. Secundi prior
pars longa & breuis, ergo tria tempora: poſterior duæ
longæ, quatuor tempora. Tertius priorem partem ha-
bet in duabus longis, quatuor temporibus: Poſteriorem
autem partem breuis & longa obtinet, id eſt, tria tem-
pora. Quarti prior pars duæ longæ, quatuor tempori-
bus, ac poſterior longa & breuis, tribúſque temporibus.
Reliquis pes eſt quaternarum ſyllabarum, vbi omnes
auferuntur breues, vt quatuor longis pes conſtet. Hic
in duas & duas longas ſecundum æquales numeros, id
eſt in quatuor & quatuor videlicet diuiditur tempo-
ra. Habes quod per meipſum explicari voluiſti. Perge
iam rogando perſequi cætera. MA. Faciam, ſed ſatis *Verſus certo pedũ vel*
ne conſideraſti progreſsionem iſtam vſque ad quater- *pes ſyllabarum nume-*
narium numerum, quæ io ipſis numeris demonſtrata *ro conſtat.*
eſt, quantum in his etiam pedibus valet? OI. Ita ſa-
nè in his, vt in illis hanc progrediendi rationem pro-
bo. MA. Quid illud, nonne vt contextis ſyllabis pe- *Cap. vij.*
des facti ſunt, ita etiam contextis pedibus aliquid fieri
poſſe exiſtimandum eſt, quod iam neq; ſyllabæ neq; pe- L
dis nomine cenſeatur? OI. Omnino exiſtimo. MA.
Quid tandem putas eſſe? DI. Verſum arbitror. MA.
Quid ſi perpetuo contexere quiſpiam pedes aliquos ve-
lit, ita vt eis modum ac finem non imponat, niſi aut
defectus vocis, aut aliquis alius caſus interpellans, aut
temporis ratio, aut aliud aliquid tranſeundi*, etiám ** forte intercedat.*
ne verſus à te nominabitur, habens vel viginti, vel tri-
ginta, vel centum etiam ſiue amplius pedes, vt volue-
rit ac potuerit ille qui eos quamlibet longa perpetui-
tate contexit? DI. Non ita eſt. Neque enim, aut vbi
pedes quoſlibet quibuſlibet permixtos animaduerte-
ro, aut per infinitam longitudinem multos connexos,
verſum appellabo, ſed & genus & numerum pedum, id
eſt, qui & quot pedes verſum conficiant, aliqua diſci-
plina conſequi, & ex ea iudicare potero, vtrum verſus
aures meas pepulerit. At hæc quæcunque eſt diſciplina
verſibus regulam & modum non vtique vt libitum
eſt, ſed aliqua ratione conſtituit. Non enim aliter, ſi-
quidem diſciplina eſt, aut oportebat, aut poterat. M

MA. Hanc ergo rationem inueſtigemus, & aſſe-
quamur ſi placet. Nam ſi authoritatem ſolam intuea-
mur, is erit verſus, quem verſum dici voluit Aſclepia-
des neſcio qui, aut Archilochus, poëtæ ſcilicet veteres,
aut Sappho poëtria, & cæteri, quorum etiam nomini-
bus verſuum genera vocantur, qui primi animaduer-
tentes cecinerunt. Nam & Aſclepiadicus verſus dicitur,
& Archilochicus, & Sapphicus, & alia ſexcenta autho-
rum vocabula Græci verſibus diuerſi generis indide-
runt. Ex quo non abſurde cuipiam videri poteſt, quod
ſi quis vt volet pedes quot volet, & quos volet ordi-
nauerit, quia nemo ante ipſum hunc ordinem ac men-
ſuram pedibus conſtituerit, recte ac iure conditor no-
ui generis verſuum, propagatórque dicetur. Aut ſi hæc
licentia intercluditur homini, cum quæſtione quæren-
dum eſt, quid tandem illi meruerunt, ſi nullam ratio-
nem ſecuti, qui connexionem pedum, quos illis conne-
ctere placuit, verſum appellari, haberíque fecerunt. An
tibi aliter videtur? OI. Ita vero eſt, vt dicis, & pror- *Varia pedum nomina.*
ſus aſſentior, ratione potius quàm authoritate verſum
eſſe generatum, quam peto iamiámque videamus.

MA. Videamus ergo qui pedes ſibimet copulan- *Cap. viij.*
di ſint:

A di ſint, deinde quid his copulatis fiat, non enim verſus fit ſolus: poſtremo de verſus tota ratione tractabimus. Sed num cenſes commodè iſta nos poſſe perſequi, niſi pedum nomina teneamus? Quamquam hoc ordine à nobis digeſti ſint, vt poſsint ipſius ſui ordinis nominibus nuncupari. Dici enim poteſt, primus, ſecundus, tertius, atque hoc modo cæteri. Sed quia non ſunt cōtemnenda vetuſta vocabula, nec facile à conſuetudine recedendum, niſi quæ rationi aduerſatur, vtendum eſt his nominibus pedum, quæ Græci inſtituerunt, & noſtri iam vtuntur pro Latinis. Quæ planè ita vſurpemus, vt non quæramus origines nominum. Multum enim habet iſta res loquacitatis, vtilitatis parum. Neque enim eo minus vtiliter in loquendo appellas panem, lignum, lapidem, quòd neſcis cur hæc ita ſint appellata. DI. Ita prorſus vt dicis ſentio. MA.

1 Primus pes vocatur pyrrhichius, ex duabus breuibus, temporum duûm, vt fuga.
2 Iambus ex breui & longa, vt parés, temporum trium.
3 Trochæus vel chorius, ex longa & breui, vt meta, temporum trium.
B 4 Spondeus ex duabus longis, vt æſtas, temporum quatuor.
5 Tribrachus ex tribus breuibus, vt matula, temporum trium.
6 Dactylus ex longa & duabus breuibus, vt Mænalus, temporum quatuor.
7 Amphibrachus ex breui & longa & breui, vt carina, temporum quatuor.
8 Anapæſtus ex duabus breuibus & longa, vt Erato, temporum quatuor.
9 Bacchius ex breui & duabus longis, vt Achates, temporum quinque.
10 Creticus vel amphimacrus ex longa & breui & longa, vt inſulæ, temporum quinque.
11 Palimbacchius ex duabus longis & breui, vt natura, temporum quinque.
12 Moloſſus ex tribus longis, vt Aeneas, temporum ſex.
13 Proceleumaticus ex quatuor breuibus, vt auicula, temporum quatuor.
14 Pæon primus ex prima longa & tribus breuibus, vt legitimus, temporum quinque.
C 15 Pæon ſecundus ex ſecunda longa & tribus breuibus, vt colonia, tempotum quinque.
16 Pæon tertius ex tertia longa & tribus breuibus, vt Menedemſus, temporum quinque.
17 Pæon quartus ex quarta longa & tribus breuibus, vt celeritas, temporum quinque.
18 Ionicus à minore ex duabus breuibus & duabus longis, vt Diomedes, temporum ſex.
19 Choriambus ex longa & duabus breuibus & longa, vt armipotens, temporum ſex.
20 Ionicus à maiore ex duabus longis & duabus breuibus, vt Iunonius, temporum ſex.
21 Diiambus ex breui & longa & breui & longa, vt propinquitas, temporum ſex.
22 Dichorius vel ditrobæus ex longa & breui, & longa & breui, vt cantilena, temporum ſex.
23 Antiſpaſtus ex breui & duabus longis & breui, vt Salonius, temporum ſex.
24 Epitritus primus ex prima breui & tribus longis, vt ſacerdotes, temporum ſeptem.
25 Epitritus ſecundus, ex ſecunda breui & tribus longis, vt conditores, temporum ſeptem
26 Epitritus tertius, ex tertia breui & tribus longis, vt

Demoſthenes, temporum ſeptem. D
27 Epitritus quartus, ex quarta breui & tribus longis, vt feſcenninus, temporum ſeptem.
28 Diſpondeus ex quatuor longis, vt oratores, temporum octo.

DI. Habeo iſta. Nunc diſſere qui ſibi pedes copulētur.

De pedum ſtructura. Cap. ix.

MA. Iudicabis hoc facile, ſi æqualitatem ac ſimilitudinem, inæqualitati & diſsimilitudini præſtantiorem eſſe iudicas. DI. Neminem eſſe arbitror, qui non ita iudicet. MA. Hanc ergo prius maxime in contexendis pedibus ſequi oportet, nec ab ea omnino deuiandum, niſi cum aliqua cauſa iuſtiſsima eſt. DI. Aſſentior. MA. Non igitur dubitabis pyrrhichios ſibimet pedes contexere, nec iambos nec trochæos, quique etiam chorij nominantur, nec ſpondeos, atque ita cæteros ſui generis profecto ſibimet ſine vlla dubitatione copulabis. Eſt enim ſumma æqualitas, cum eiuſdem generis & nominis pedes ſeſe conſequuntur. An tibi non videtur? DI. Nullo modo mihi aliter videri poteſt. MA. Quid illud? Nonne approbas a- E lios aliis pedes æqualitate ſeruata eſſe miſcendos? Quid enim auribus poteſt iucundius eſſe, q̃ cum & varietate mulcentur, nec æqualitate fraudantur? DI. Satis probo. MA. Num cenſes alios æquales babendoa pedes, niſi qui eiuſdem menſuræ ſunt? DI. Ita exiſtimo. MA. Quid, eiuſdem menſuræ putandí ne ſunt, niſi qui temporis tantundem occupant? DI. Verum eſt. MA. Quos ergo inuenis pedes totidem temporum, ſine aurium offenſione contexis? DI. Video eſſe conſequens. MA. Recte quidem, ſed adhuc nomi-hil quæſtionis res habet. Nam cum amphibrachus pes quatuor ſit temporum, negant eum quidam poſſe miſceri vel dactylis, vel anapæſtis, vel ſpondeis, vel proceleumaticis: nam hi ſunt omnes quaternorum temporū pedes. Et non ſolum iſtis eum negant poſſe miſceri, ſed nec ex ipſo ſolo repetito & ſibimet connexo recte & quaſi ligitime procedere numerum putant. Quorum opinionem conſiderare nos oportet, ne quid habeant rationis, quod ſequi & approbare conueniat. DI. Aueo prorſus audire quid afferant. Non enim paruin me mouet, cum duodetriginta pedes ſint, quos ratio perſecuta eſt, hunc ſolum excludi à continuatione numerorum, cum tantū ſpacij teneat in tempore quātum dactylus, & alij quos pares enumeraſti, quos connecte- F re nemo prohibetur. MA. Atqui opus eſt, vt hoc diſcere valeas, & conſiderare cæteros pedes, quemadmodum ſibimet eorum partes conferantur. Ita enim videbis huic vni quiddā accidere nouum ac ſingulare, vt non fruſtra minime adhibendus ad numeros iudicatus ſit. Sed hoc nobis conſiderantibus, opus eſt hæc duo nomina mandare memorię, leuationem & poſitionem. In plaudēdo enim quia leuatur & ponitur manus, partem pedis ſibi leuatio vendicat, partem poſitio. Partes autē pedum dico illas de quibus ſuperius, cū eos ordine perſequeremur, ſatis dictum eſt. Quocirca ſi hoc probas, incipe recēſere breuiter menſuras partiū in omnibus pedibus, vt quid huic vni, de quo agitur proprium acciderit, noueris. DI. Video primum pyrrhichium tantum habere in leuatione, quantum in poſitione. Spondeus quoque, dactylus, anapæſtus, proceleumaticus, choriambus, diiambus, dichorius, antiſpaſtus, diſpondeus, eadem ratione diuiduntur. Nam tantundem temporis in his ponit plauſus, quantum leuat. Video ſecundum iambum ſimpli & dupli habere rationē, quam rationem cerno & in churio & in tribracho & in mo-

Amphibrachus nec per ſe, nec aliis mixtus verſum conficit. Cap. x.

ἄρσις καὶ θέσις.

G loſſo, & in vtroq; ionico. Iam huius amphibrachi leuatio & poſito: nam ipſa mihi ex ordine occurrit, cui pares cæteros quæram, ſimpli & tripli ratione conſtat. Sed non innenio prorſus alium deinceps, cuius ſibi partes tanto interuallo conferantur. Nam cum eos conſidero in quibus vna breuis eſt & duæ lungæ, id eſt, bacchiũ, creticum, & palimbacchium, ſeſquaterni* numeri ratione leuationem ac poſitionem in his fieri video. Eadem ratio eſt & in iis quatuor, in quibus vna longa eſt & tres breues, qui quatuor pæones ex ordine numerantur. Reliqui ſunt quatuor epittiti ſimiliter ex ordine nuncupati, quorum leuationem ac poſitionem ſeſquitertius numerus continet. MA. Num igitur parum tibi iuſta cauſa videtur eſſe, cur iſte pes ad ſeriem numeroſam vocum non admittatur, quod ſolius partes tam longe à ſe differant, vt vna ſimpla ſit, alia tripla? Vicinitas enim quadã partium tanto eſt approbatioue dignior, quanto eſt proxima æqoalitati. Itaque in iſta regula numerorum, cum ab vno vſque ad quatuor progredimur, nihil vnicuiq; eſt ſeipſo propinquius. Quare

**al. ſeſqui alteri.*

H illud in primis approbandum eſt, cum in pedibus tantundem habeant partes adinuicem: deinde copulatio ſimpli & dupli eminet in vno & duobus. Seſquialtera vero copulatio in duobus & tribus apparet, etiam ſeſquitertia, tribus & quatuor. Simplum vero & triplum quanquam complicatorum numerorum lege teneatur, non tamen in ordine illo ſibimet cohæret. Non enim poſt vnum tria numeramus, ſed ab vno ad tenarium numerum binario interpoſito peruenitur. Hæc ratio eſt qua excludendns iudicatur amphibrachus pes ab ea copulatione, de qua quærimus, quæ ſi abs te probatnr, cætera videamns. DI. Probatur ſanè. Nam manifeſtiſsima atque certiſsima ratio eſt. MA. Cum ergo placeat quoquo modo ſe in ſyllabis habeant, tamen ſi eiuſdem ſpacij ſint in tempore, recte ſibi & ſine detrimento æqualitatis pedes poſſe miſceri, excepto duntaxat amphibracho, quæri non immerito poteſt, vtrum recte miſceantur, qui quanquam ſint æquales tempore, non eadem tamen percuſsione concordant, quæ leuatione ac poſitione partes pedis ſibimet confert. Nam dactylus & anapaſtus & ſpondeus, non ſolum æqualiũ

Pedũ rationabilis mixtura. Cap. xj.

I temporum ſunt, ſed etiam percutiuntur æqualiter. In omnibus enim tantum leuatio, quantum poſitio ſibi vendicat. Itaque hi ſibi miſcentur iuſtius quàm quilibet ionicus cæteris ſex temporum pedibus. Vterque quippe ionicus ad ſimplum & duplum percutitur, duo ſcilicet tempora quatuor temporibus conferens. His moloſſus etiam in hac re congruit: cæteri vero pedes ad tantũdem: nam in his leuationi ac poſitioni terna tempora tribuuntur. Ergo tametſi omnes legitime feriantur, nam & illi tres ſimpli & dupli ratione, & alij quatuor æquis partibus feriuntur, tamen quia plauſum inæqualem facit iſta permixtio, haud ſcio an iure repudietur: niſi quid habes ad hæc? DI. Procliuior ſum in iſtam ſententiam. Nam inæqualis plauſus quomodo ſenſum non offendat ignoro. Si autem offendit, non vtique id poteſt ſine vitio huius permixtionis accidere.

Leuatio & poſitio tantũdem ſibi vendicãt.

MA. Atqui ſcias veteres miſcendos iudicaſſe iſtos pedes, & horum mixtione verſus compoſitos condidiſſe. Sed ne te authoritate premere videar, accipe aliquid horum verſuum, & vide vtrum offendat auditum. Si enim non modo non offenderit, ſed etiam delectauerit, nulla erit ratio huius mixtionis improbandæ. Verſus autem ij ſunt quos aduertas volo, At conſona quæ ſunt, niſi vocalibus aptes. Pars dimidium vocis opus proferet ex ſe, Pars muta ſoni comprimet ora molien- K tum: Illis ſonus obſcurior imperditiórque. Vtcumque tamen promitur ore ſemicluſo. Satis eſſe arbitror ad indicandum id quod volo. Quare dic quæſo vtrum nihil tuas aures numerus iſte permulſerit? DI. Immo nihil mihi videtur currere ac ſonare feſtiuius. MA. Conſidera igitur pedes, inuenies profecto cũ ſint quinque verſus, duos primos ſolis ionicis currere, tres poſteriores habere admixtum dichorium, cum omnes omnino ſenſum noſtrum communi æqualitate delectent.

*Tarẽtian**

DI. Iam hoc animaduerti, & facilius te pronunciante. MA. Quid ergo dubitamus conſentire veteribus, non eorum authoritate, ſed ipſa iam ratione victi, qui cenſent eos pedes, qui eiuſdem temporis ſunt, rationabiliter poſſe miſceri, ſi habeant legitimam, quanuis diuerſam, percuſsionem? DI. Cedo iam prorſus, nam me ille ſonus quicquam contradicere non ſinit.

MA. Intende item ad iſtos verſus. Volo tanquam tibi parcas, labor eſt in chartis. Et apertum ire per auras animum permittas. Placet hoc, nam ſapienter remittere interdum aciem rebus agendis decet intentam.

Pedes ſex ſyllabarũ Cap. xij.

DI. Etiam hoc ſatis eſt. MA. Præſertim cum iſti L verſus ſunt inconditi neceſsitate, quos ad tempus fabricatus ſum. Veruntamen & in iis quatuor requiro iudicium ſenſus tui. DI. Quid aliud & hic poſſum dicere, quàm pulchre illos congruentérque ſonniſſe?

MA. Sentis ne etiam duos ſuperiores altero ionico conſtare, qui dicitur à minore, duos autem poſteriores diiambum habere permixtum? DI. Et hoc te pronunciando inſinuante perſenſi. MA. Quid illud, nonne te mouet quòd in illis Terentiani verſibus ionico ei, qui à maiore dicitur dichorius, in iis autem noſtris alteri ionico, qui à minore nominatur, diiambus mixtus eſt? An nihil intereſſe arbitraris? DI. Immo intereſt, & videor mihi rationem ipſam videre. Nam quoniam ionicus à maiore à duabus incipit longis, eum ſibi potius copulandum poſcit, vbi longa prima eſt, id eſt, dichorium. Diiambus vero quòd incipit à breui, cõgruentius alteri miſcetur ionico à duabus breuibus incipienti. MA. Bene intelligis: quare hoc quoq; tenendum eſt, iſtam etiam congruentiam, excepta æqualitate† temporum, in pedibus miſcendis aliquantum valere oportere: non enim plurimum, ſed tamen nonnihil valet. Nam pro omni pede ſex temporum, omnem M pedem ſex temporum poni poſſe ita ſenſu interrogato iudices licet: primum moloſsi exemplum ſit nobis, virtutes: ionici à minore, moderatas: choriambi, percipies: ionici à maiore concedere: diiambi, benignitas: dichorij, ciuitáſque: antiſpaſti, volent iuſta. DI. Habeo iſta.

† al. quadrate.

MA. Conlexe igitur iſta omnia atque pronuncia, vel me potius pronunciante accipe, quoad iudicandum liberior ſenſus vacet. Nam vt concinnati numeri æqualitatem, ſine vlla offenſione aurium tibi inſinuem, hoc totum contextum ter pronunciabo, quod ſatis eſſe non dubitauerim. Virtutes moderatas percipies, concedere benignitas ciuitáſque volent iuſta. Virtutes moderatas percipies, concedere benignitas ciuitáſque volent iuſta. Virtutes moderatas percipies, concedere benignitas ciuitáſque volent iuſta. Num forte aliquid in hoc pedum curſu aures tuas æqualitate aut ſuauitate fraudauit?

DI. Nullo modo. MA. Delectauit ne aliquid? quamquam & hoc quidem conſequens eſt in hoc genere, vt delectet omne quod non offendit. DI. Non poſſum aliter me dicere affectum quàm videtur tibi.

MA. Probas ergo omnes iſtos pedes ſenũm temporum

A rum recte ſibi poſſe copulari atque miſceri. DI. Probo. MA. Nihil ne formidas ne quis arbitretur tanta æqualitate iſtos pedes hoc ordine collocatos ſonare potuiſſe, ſi autem ordinem permutes, non idem poſſe? Nam nihil quidem affert, ſed experiri non eſt difficile. Iſtuc ergo facito cum vacabit, non aliter inuenies quàm ſenſum tuum multiformi varietate & vna æqualitate mulceri. DI. Faciam, quamquam hoc exemplo nemo eſt qui non præuideat neceſſario id euenturum.

Ordo pedũ quomodo mutetur cõcinne. Cap. xiij.

MA. Recte exiſtimas. Sed quod ad propoſitum pertinet, admoto plauſu iſta percurram, vt de hoc quoque diiudicare poſsis vtrum aliquid an nihil claudicet. Atque vt ſimul aliquid experiaris de commutatione illius ordinis, quàm nihil claudicationis illaturam eſſe prædiximus, iam nunc ipſum ordinem nota, † & vt libitum eſt, eoſdem pedes collocatos aliter atque à me collocati ſunt perſonandos mihi plaudendóſque permitte.

† muta.

DI. Primum volo eſſe ionicum à minore, ſecundum ionicum à maiore, tertium choriambum, quartum diiambum, quintum antiſpaſtum, ſextum dichorium, ſeptimum moloſſum. MA. Intende ergo & aurem in ſonum, & in plauſum oculos. Non enim audiri, ſed videri opus eſt plaudentem manu, & animaduerte acri-

B ter quanta temporis mora in eleuatione, quanta in depoſitione ſit. DI. Totus iſtic ſum, quantum valeo.

MA. Accipe igitur collationem illam cum plauſu tuam, Moderatas concedere percipies benignitas volent iuſta ciuiſálque virtutes. DI. Sentio quidem nequaquam plauſum iſtum claudicare, & tantum leuare quantum ponere: ſed vehementer admiror quomodo eo percuti potuerint illi pedes, quorum diuiſio ſimpli & dupli ratione conſtat, ſicuti ſunt ambo ionici & moloſſus. MA. Quid hic fieri tamen arbitraris, cum in his tria leuentur tempora, totidemque ponantur? DI. Nihil aliud hic prorſus video quàm eam longam ſyllabam, quæ in ionico à maiore, & in moloſſo ſecunda, in ionico autem à minore tertia eſt, plauſu ipſo diuidi: vt quoniam duo habet tempora, vnum ſuperiori parti, alterum poſteriori tribuat, atque ita terna tempora leuatio poſitioque ſortiantur. MA. Nihil hic omnino aliud dici aut intelligi poteſt. Sed cur non etiam ille amphibrachus, quem ab iſta numeroſitate penitus eiiciebamus, hac conditione miſceatur ſpondeo, dacty-

C lo & anapæſto, vel per ſe ipſe numeroſus aliquid in Muſica continuatus efficiat? Poteſt enim ſimili ratione media quoque pedis eius ſyllaba, quæ longa eſt, plauſu diuidi, vt cum ſingula tempora ſingulis lateribus dederit, non iam vnum & tria, ſed bina tempora leuatio poſitioque ſibi vendicent, niſi habes aliquid quod reſiſtat. DI. Nihil ſane habeo quod dicam niſi hunc etiam eſſe admittendum. MA. Aliquid ergo plaudamus quaternorum numerorum temporúmque pedibus ordinatum atque contextum, quibus iſte commixtus ſit, & eodem modo ſenſu exploremus, vtrum nihil imparile offendat. Et ideo attende in hunc numerum, propter iudicandi facilitatem cum plauſu tertio repetitum. Sumas optima, facias honeſta. Sumas optima, facias honeſtas. Sumas optima, facias honeſta. DI. Iamiam obſecro parce auribus meis. Nam etiam plauſu non admoto, ipſe per ſe horum pedum curſus in illo amphibracho vehementiſsime claudicat. MA. D

Quid igitur putandum eſt eſſe cauſæ, vt in hoc fieri non poſsit quod in moloſſo, & in ionicis potuit? An quoniam in illis æqualia ſunt medio latera? In numero enim pari ſi ſit medium ſuis æquale lateribus, primus ſenarius occurrit. Ergo illi ſenorum temporum pedes, quoniam duo tempora in medio poſsident, & bina in lateribus, libenter quodammodo illud medium cecidit in latera, quibus amiciſsima æqualitate coniungitur. Non autem idem fiet in amphibracho, vbi ſunt imparia medio latera: ſiquidem in illis ſingula, in illo duo tempora ſunt. Huc accedit quòd in ionico & moloſſo medio in latera ſoluto, terna fiunt tempora, in quibus rurſum medio paria latera inueniuntur, quod item deſit amphibracho. DI. Ita res eſt vt dicis, nec immerito amphibrachus in illa ſerie offendit auditum, hic vero etiam delectat. MA. Age nunc tu per te ab ipſo exordire pyrrhichio, & ſecundum ſupra dictas rationes, quos pedes quibus miſceri oporteat, quantum potes breuiter explica. DI. Nullus pyrrhichio, non enim alius inuenitur totidem temporum. Iambo poſſet chorius, ſed propter inæqualem plauſum vitandum eſt, alter à ſimplo, à duplo alter incipit. Ergo tribrachus vtriſque accommodari poteſt. Spondeum & da-

Qui pedes quib' miſceantur. Cap. xiiij.

E ctylum & anapæſtum, & proceleumaticum amicos inter ſe & copulabiles video. Non enim tantum temporibus, ſed plauſu etiam ſibi congruunt. Enimuero excluſus amphibrachus, nulla potuit ratione reduci, cui parilitas temporum auxiliari quid, diuiſione plauſuq; diſcordantes non potuit. Bacchio creticum, & pæones primum, ſecundum & quartum: Palimbacchio autem eundem creticum, & pæones primum & tertium & quartum in temporibus, & plauſu concordare manifeſtum eſt. Ergo cretico & pæonibus primo & quarto, quoniam & à duobus & à tribus temporibus eorum incipere diuiſio poteſt, & cæteri omnes quinûm temporum pedes poſſunt ſine vlla claudicatione copulari. Iam illorum qui ſex temporibus conſtant, omnium inter ſe miram quandam eſſe concordiam ſatis diſputatum eſt. Quandoquidem illi quoque ab aliis in plaudendo non diſſonant, quos aliter diuidi exegit conditio ſyllabarum: tantam vim habet cum medio laterum æqualitas. Porrò ſeptenûm temporum pedes cum ſint quatuor, qui Epitriti nominantur, primum & ſecundum inuenio ſibi poſſe copulari. Amborum enim diuiſio in-

F cipit à tribus temporibus, idcirco nec ſpacio temporis nec plauſu diſsident. Rurſus libenter ſibi copulantur tertius & quartus, quia vterque in diuidendo incipit à quatuor temporibus, quare & metiuntur & plauduntur æqualiter. Reſtat octo temporum pes, qui diſpondeus vocatur, cui ſicut pyrrhichio par nullus eſt. Habes à me quod popoſciſti, & facere potui. Perge ad reliqua.

MA. Faciam, ſed poſt tam longum ſermonem reſpiremus aliquantulum, & illorum verſuum meminerimus, quos mihi extemporales paulo ante ipſa laſsitudo ſuggeſsit. Volo tandem tibi parcas, labor eſt in chartis, Et apertum ire per auras animum permittas. Placet hoc, nam ſapientem remittere interdum Aciem rebus agendis decet intentam. DI. Placet ſanè, ac libenter obtempero.

DIVI

G # DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONANSIS APIſcopi, de Muſica Liber tertius.

Rhythmus ac metrū quid. Cap. I.

TARTIVS hic ſermo poſtulat, vt quoniam de pedum amieitia quadam concordiàque ſatis dictum eſt, videamus quid ex his eontextis continuatíſque gignatur. Quare primum ex te quæro, vtrum poſsint eopnlati ſibi pedes quos copulari oportet, perpetuum quendam numerum creare, vbi nullus finis certus appareat: velut cum ſymphoniacis eabella & cymbala pedibus feriuntur, certis quidem numeris, & his qui ſibi cum aurium voluprate iunguntur, ſed tamen tenore perpetuo, ita vt ſi tibias non audias, nullo modo ibi notare poſsis quouſque procurrat eonnexio pedum, & vnde turſus ad caput redeatur: Velut ſi tu velis centum vel amplius, quouſque libitum eſt, pyrrhichios vel alios qui inter ſe amici ſunt pedes, eontinua connexione decurrere.

H DI. Iam intelligo, & fieri poſſe concedo quandam pedum connexionetu in qua eertum eſt vſque ad quot pedes progrediendum ſit, atque inde redeundum.

MA Num huius generis eſſe dubitas, & hoc ab illo ſuperiore diſtare eoncedis, cum certam faciendorum verſnum diſciplinam eſſe non neges, & qui verſus te ſemper cum voluptate audiſſe confeſſus ſis? DI. Manifeſtum eſt & hoc eſſe, & ab illo ſuperiore genere diſtare. MA. Ergo quoniam oportet diſtingui etiam vocabulis ea quæ ad ſe diſtincta ſunt, ſcias illud ſuperius genus copulationis, rhythmum à Græcis, hoc autem alterum metrum voeari: Latine autem dici poſſent, illud numerus, hoc menſio vel menſura. Sed quoniam hæc apud nos nomina late patent, & eauendum eſt ne ambigue loquamnr: eommodius vtimur Græcis. Vides tamen, vt opinor, quàm recte vtrumque nomen his rebus ſit impoſitum: nam quoniam illud pedibus certis prouoluitur, peccatúrque in eo ſi pedes diſſoni miſceantur, recte appellatus eſt rhythmns, id eſt, numerus. Sed quia iſta prouolutio non habet modum, nec ſtatu-

ῥυθμὸς, μέτρον, conmnitas & menſura.

I tum eſt in quoto pede finis aliquis emineat propter aliquam menſuram continuationis, non debuit metrum vocari, hoe antem vtrumque babet: nam & certis pedibns curritur, & eerto terminatur modo. Itaque non ſolum metrum propter inſignem† finē, ſed etiam rhythmus eſt, propter pedum rationabilem connexionem. Quocirca omne metrum rhythmns, non omnis rhythmus etiam metrū eſt. Rhythmi enim nomen in Muſiea vſqueadeo late pateat, vt hæc tota pars eius, quæ ad diu & non diu pertinet, rhythmus nominata ſit. Sed de nomine cum tres appareat, non eſſe ſatagendum & doctis & ſapientibus placuit. An aliquid contradicendum aut dubitandum putas de his quæ à me dicta ſunt? DI. Imò prorſus aſſentio. MA. Nunc ergo mecum illud eonſidera, vtrum ſicut omnis verſus metrum eſt, ita omne metrum etiam verſus ſit. DI. Conſidero quidem, ſed quid reſpondeam non innenio. MA. Vnde id tibi cenſes aecidiſſe? An quia de vocabulis quæſtio eſt? Non enim vt de rebus ad diſciplinā pertinentibus, ita de nominibus poſſumus reſpōdere interrogati. Propterea, quia res omnium mentibus communiter ſint inſitæ, nomina vero vt cuique placuit impoſita, quorum vis authoritate atque conſuetudine maxime nititur: vnde etiam eſſe linguarum diuerſitas po-

† al. certū.

Quid inter verſum & metrum. Cap. y.

teſt, rerum autem in ipſa veritate conſtitutarum profe- K
cto non poteſt. A me igitur accipe quod ipſe nullo pacto reſpondere poſſes. Nam non verſum ſolum metrum veteres vocauere. Itaque quod ad te attinet, vide atque reſponde: non enim iam de nominibus agitur, vtrum inter hæc dno aliquid diſtet, quòd quidem numerus pedum ita certo fine claudatur, vt nihil ad rem pertineat, vbi fiat quidem articulus antequam veniatur ad finem: alius autem non ſolum certo quodam fine claudatur, ſed etiam certo quodam loco quædam eius partitio emineat, vt quaſi membris conficiatur duobus. DI. Non intelligo. MA. Attende ergo in hæc exempla: Cunctæ igitur camœnæ Fontieolæ puellæ, Quæ eanitis ſub antris Mellifluos ſonores, Quæ lauitis capillum purpureum Hippocrene Fonte, vbi fuſus olim Spumea lauit almus Ora iubis aquoſis Pegaſus, in nitentem Peruolaturus æthram. Attende ergo in hæc exempla, cernis profecto quinque ſuperiores verſiculos eodem loco partem orationis habere terminatam, id eſt, in choriambo pede, cui ſubiungitur bacchius, vt verſiculum eompleat. Namque hi vndecim choriambo & bacchio pedibus conſtant. Cæteros vero, exeepto v- L
no ſcilicet, Ora iubis aquoſis, non eodem loco habere terminatam partem orationis. DI. Cerno iſtuc quidem, ſed quò pertineat non video. MA. Eò ſcilicet, vt intelligas hoc metrum non quaſi legitimum locum habere, vbi ante finem verſus finiatur pars orationis, nam ſi ita eſſet, omnes eodem loco hunc haberent articulum, aut certe rariſsime in his inueniretur, qui nō haberet: nunc vero cum ſint vndecim, ſex ita ſunt, quinque non ita. DI. Et hoc aeeepi, & adhuc quò ratio tendat expecto. MA. Attende ergo etiam in iſta peruulgatiſſima: Arma virúmque cano, Troiæ qui primus ab oris. *Aeneid. i.*
Et ne longum faciamus, quia earmen notiſsimum eſt, ab hoc verſu vſque ad quem volueris explora ſingulos, inuenies finitam partem orationis in quinto ſemipede, id eſt, in duobus pedibus & ſemiſſe. Nam hi verſus conſtant pedibus quaternotum tempotum: quare iſte finis de quo agitur partis orationis, quaſi legitimus in decimo tempore eſt. DI. Manifeſtum eſt. MA. Iam ergo intelligis inter illa duo genera, quæ ante iſta exempla propoſueram, nōnihil diſtare, quòd aliud ſcilicet metrum antequam claudatur, non habet eertum M
& ſtatutum aliquem articulum, ſicut in illis vndecim verſiculis explorauimus: Aliud verò habet, ſicut in heroico metro quintus ſemipes ſatis indicat. DI. Iam liquet quod dicis. MA. Atqui ſcias oportet à veteribus doctis, in quibus magna eſt authoritas, illud ſuperius genus non eſſe verſum appellatum, ſed hunc definitum & vocatum eſſe verſum, qui duobus quaſi membris eonſtaret, eerta menſura & ratione coniunctis. Sed tu non multum labores de nomine, quod niſi à me vel à quolibet alio tibi indicaretur, nullo modo de hoc interrogatus reſpondere poſſes. Sed quod ratio docet, in id præcipue & maxime animū intende, velut hocipſum quod nunc agimus: ratio enim docet inter hæc duo genera diſtare aliquid, quibuſlibet vocabulis nūcupentur. Itaque hoc bene interrogatus, poſsis diſcere ipſa veritate confiſus: illud autem niſi authoritatem ſecutus, non poſsis. DI. Apertiſsime iam iſta cognoui, & quanti pendas hoc de quo [me] tam crebro admones, iam exiſtimo. MA Hæc ergo tria nomina, quibus diſſerendi cauſa neceſſario vſuri ſumus, memoriæ mandes velim: rhythmum, metrum, verſum, quæ ſic diſtinguuntur, vt omne metrū etiam rhythmus ſit, non om-

Verſus quid ſit.

nis

Rhythmi ex Pyrrhichiis. Cap. iij.

A nis rhythmus etiam metrum. Item omnis verſus & metrum ſit, non omne metrum etiam verſus. Ergo omnis verſus eſt rhythmus & metrum. nam hoc vt arbitror, eſſe conſequens vides. DI. Video ſanè, nam & luce clarius eſt. MA. Prius igitur, ſi placet, de rhythmo, in quo nullum metrum eſt, deinde de metro vbi verſus non eſt, poſtremo de ipſo verſu quantum poſſumus diſſeramus. OI. Placet vero. MA. Sume ergo tibi ab ipſo capite pedes pyrrhichios, & de his rhythmum contexe. OI. Etiam ſi id poſſum facere, qui modus erit? MA. Satis eſt vt eum tendas: exempli enim gratia id faciamus, vſque ad decem pedes: nam vſque ad hunc pedum numerum non progreditur verſus, quod ſuo loco diligenter tractabitur. OI. Bene quidem tu non multos pedes mihi propoſuiſti copulandos, ſed videris mihi non recordari iam te ſatis diſcreuiſſe quid inter Grammaticum & Muſicum interſit, cum ego tibi reſpondiſſem ſyllabarum longarum & breuium cognitionem me non habere, quæ à Grammaticis traditur: niſi forte permittis, vt non verbis, ſed aliquo plauſu rhythmum iſtum exhibeam: nam iudicium aurium B ad temporum momenta moderanda me poſſe habere non nego: quæ vero ſyllaba producenda vel corripienda ſit, quod in authoritate ſitum eſt, omnino neſcio.

MA. Fateor nos ita, vt dicis, grammaticum à muſico diſcreuiſſe, & in hoc te genere inſcitiam tuam eſſe confeſſum. Quare à me accipe hoc exempli genus,

Verſus ex Pyrrhichus decem.

Ago celeriter agile quod ago tibi, quod anima velit. DI. Habeo iſtuc. MA. Hoc ergo quoties libet repetendo, efficies rhythmi huius longitudinem quantam voles: quamquam hi decem pedes ad exemplum ſufficiant. Sed illud quæro, ſi tibi quiſpiam dicat non pyrrhichiis, ſed proceleumaticis pedibus hunc ryhthmum conſtare, quid reſpondebis? OI. Prorſus ignoro. nam vbi decem pyrrhichij ſunt, quinque proceleumaticos metior, & eo maior dubitatio eſt, quòd de rhythmo conſulimur, qui ſcilicet perpetuo fluit. Vndecim enim Pyrrhichij vel tredecim, & quolibet impari numero, non poſſunt habere integrum proceleumaticorum numerum. Si ergo eſſet certus finis in hoc de quo agitur rhythmo, ibi ſaltem dicere poſſemus pyrrhichio potius, q̃ proce- C leumatico eum currere, vbi omnes & integri proceleumatici non inuenirentur: nunc vero ipſum infinitum nobis conturbat iudicium, & ſi quando numerati quidẽ pedes, ſed pari numero nobis proponuntur, ſicut ſunt decem & duodecim. MA. Atqui nec de ipſo impari numero pyrrhichiorum, quod tibi viſum eſt, liquido viſum eſt. Quid enim ſi vndecim propoſitis pedibus pyrrhichiis dicatur rhythmus quinq; habere proceleumaticos, & ſemipedem, nunquid reſiſti poteſt, cum multos inueniamus verſus claudi ſemipede? OI. Iam dixi me neſcire quid de hac re dici poſſit. MA. Num etiam illud neſcis, proceleumatico priorem eſſe pyrrhichium? Siquidem duobus pyrrhichiis proceleumaticus conſit: ſicut prius eſt vnũ quàm duo, & duo quàm quatuor: ita proceleumatico prior eſt pyrrhichius.

OI. Veriſimum eſt. MA. Cum ergo in hanc ambiguitatem incidimus, vt poſſit in rhythmo & pyrrhichius metiri & proceleumaticus, cui principatum daturi ſumus, priori, ex quo iſte conſtat: an poſteriori, ex quo ille non conſtat? DI. Nemo dubitabit priori eſſe dandum. MA. Quid ergo dubitas de hac re conſultus reſpondere, pyrrhichium potius quàm proceleumaticum iſtum rhythmum eſſe nuncupandum? DI. Iam omnino non dubito, pudet tam manifeſtam rationem non me cito animaduertiſſe. MA. Vides ne D illud etiam iſta ratione cogi, vt quidem pedes ſint, qui

Rhythmus continuus. Cap. iiij.

rhythmum continuare non poſſint? Nam quod in proceleumatico inuentum eſt, cui tollit pyrrhichius principatũ, hoc & de diiambo, & de dichorio, & de diſpondeo inuentum puto, niſi tibi aliud videtur. OI. Quid mihi aliud videri poteſt, cum probata illa ratione hoc quod ſequitur improbare non poſſim? MA. Vide etiam iſta, & compara ac iudica. Nam videtur cum tale incertum euenit, plauſu potius debere diſcerni, quo pede curratur: vt ſi pyrrhichio velis currere, vnum tibi tempus leuandum, vnum ponendum ſit: ſi proceleumatico, duo & duo: ita & pes apparebit: & nullus pedum erit à rhythmi continuatione ſecluſus. OI. Huic magis faueo ſententiæ, quæ nullum pedem ab hac contextione eſſe immunem ſinit. MA. Recte facis, & quò magis hoc approbes, conſidera de tribracho pede quid reſpondere poſſimus, ſi nihilominus quiſque contendat, non pyrrhichio aut proceleumatico iſtum rhythmum, ſed tribracho currere. DI. Video iudicium ad plauſum illum eſſe reuocandum, vt ſi vnum tempus eſt in leuatione, duo in poſitione, id eſt, vna & duæ ſyllabæ: E aut contrà duæ in leuatione, vna in poſitione, tribrachus rhythmus eſſe dicatur. MA. Recte intelligis. Quamobrem iam dic mihi vtrum ſpondeus pes pyrrhichio rhythmo poſſit adiungi DI. Nullo modo: non enim continuabitur plauſus æqualis, cum leuatio & poſitio in pyrrhichio ſingula, in ſpondeo vero bina tempora teneant. MA. Poteſt ergo proceleumatico adiungi? DI. Poteſt. MA. Qui cum ei adiungitur, interrogati, vtrum rhythmus proceleumaticus an ſpondaicus ſit, quid reſpondebimus? OI. Quid cenſes, niſi ſpondeo dandum eſſe principatum? Cum enim plauſu iſta controuerſia non diiudicetur in vtroque, (nam in vtroque bina leuamus ac ponimus tempora) quid aliud reſtat, niſi vt ille regnet qui in ipſo pedum ordine prior eſt? MA. Rationem te ſecutum eſſe ſatis approbo, & vides, vt arbitror, quid ſequatur.

OI. Quid tandem? MA. Quid putas niſi tam proceleumatico q̃ pyrrhichio rhythmo nullum alium pedem poſſe miſceri? quoniam quiſquis miſcebitur, totidem temporum, non enim aliter poteſt miſceri, F in eum rhythmi nomen tranferatur neceſſe eſt. Omnes enim priores in illo ſunt, qui totidem temporibus conſtant. Et quoniam iis qui priores inuenti fuerint, cogit nos ratio quam vidiſti principatum dare, id eſt, ex eo rhythmum nuncupare, non erit iam proceleumaticus rhythmus, aliquo alio quatuor temporum mixto, ſed ſpondaicus, aut dactylicus, aut anapæſticus. Amphibrachum enim ab iſtorum copulatione numerorum recte remotum eſſe conuenit. OI. Fateor ita eſſe. MA. Nunc ergo ex ordine conſidera iambicum rhythmum quoniam pyrrhichium & proceleumaticum, qui duplicato pyrrhichio gignitur, ſatis diſcuſſimus. Quare dicas velim, huic quem cenſes admiſcendum pedem, vt iambicus rhythmus ſuum nomen obtineat? OI. Quem niſi tribrachum, qui & temporibus & plauſu congruit: & quia poſterior eſt, regno pellere non poteſt? Nam chorius eſt quidem poſterior, & totidem temporum, ſed non eodẽ modo plauditur. MA Age iam, vide rhythmum trochaicum, & ad eadem de hoc quoque reſponde. DI. Idem reſpondeo: nam poteſt & huic, non ſolum ſpacio temporis, ſed plauſu etiam concinere tribrachus. Cauendum autem iambum quis non videat? qui etiam ſi æqualiter plauderetur, principatum tamen

mixtus

G mixtus auferret. MA. Quid ſpondaico rhythmo quē
tandem copulabimus pedem? OI. Sanè in hoc lar-
giſsima copia eſt: nam & dactylum & anapæſtum &
proceleumaticum nulla imparilitate temporum, nulla
claudicatione plauſus, nulla principatus ademptione
impediente huic video miſceri poſſe. MA. Video iam
te facile poſſe cætera ordine perſequi: quocirca remo-
ta interrogatione mea, vel potius tanquam de omnibus
interrogatus reſponde breuiter, dulcideq́; quantum po-
tes, quomodo ſinguli qui reſtant pedes, aliis legitime
immixtis, obtineant ſuum nomen in rhythmo? DI.
Faciam: neque enim vllius negocij eſt tanta rationum
luce præmiſſa. Nam tribracho nullus miſcebitur, om-
nes enim priores ſunt, qui ei ſunt temporibus pares. Da-
ctylo anapæſtus poteſt: nam & eſt poſterior tempore, ac
plauſu currit æqualiter: vtrique autem proceleumaticus
eadem ſcilicet ratione copuletur. Iam bacchio creticus,
& de pæonibus primus ſecundus & quartus miſceri
poſſunt. Porrò ipſi cretico, omnes qui poſt illum ſunt
quinq; temporum pedes iure miſcentur, ſed non omnes
eadem diuiſione. Alij namq; ad duo & tria, alij ad tria &
duo tēpora diuidūtur. Ille autem creticus vtroq; modo
diuidi poteſt, quia media breuis cuilibet parti tribuitur.
H Palimbacchius autem, quia eius diuiſio à duobus tem-
poribus incipiens, in tria deſinit, congruos & copula-
biles habet pæones omnes præter ſecundum. Moloſſus
de triſyllabis reſtat, à quo primo incipiunt ſex tempo-
rum pedes, qui omnes eidem coniungi poſſunt: partim
propter ſimpli dupliq; rationem, partim propter illam
Intelligit duo tēpora intermedia diuidi, & in latera cōcedere. quam nobis plauſus oſtendit partitionem longæ ſylla-
bæ, quæ ſingula tempora parti vtrique concedit, quia in
ſenario numero par lateribus medium eſt. Ob quā ean-
ſam & Moloſſus, & ambo Ionici, non ſolum in ſimplū
& duplum, ſed etiam in æquas partes propter †* terna
tempora feriuntur. Hinc efficitur vt deinceps omnibus
† al. per.* ſex temporum pedibus omnes, totidem temporum po-
ſteriores copulari, queant ſolusq; antiſpaſtus, qui nullum
ſibi velit miſceri, remaneat. Hos conſequuntur quatuor
epitriti quorum primus admittit ſecundū, ſecundus nul
lum, tertius quartum, quartus nullum. Reſtat diſpōdeus,
I rhythmum ſolus etiā ipſe facturus, quia nec poſteriorē
quenquam inuenit, nec æqualem habet. Itaq; omnium
pedes nouem, qui nullum alium mixtum admittentes,
rhythmum faciunt, pyrrhichius, tribrachus, procleu-
maticus, pæon ſecundus, pæon quartus, antiſpaſtus, epi-
tritus ſecundus & quartus, & diſpondeus: reliqui eos qui
ſe poſteriores ſunt, copulari ſibi patiuntur, ita vt rhyth
mi nomen obtineant, etiam ſi pauciores in ea ſerie nu-
merentur: hoc eſt, vt opinor, ſatis à me quod voluiſti,
explicatum atque digeſtū. tuum eſt iam videre quod re-
ſtat. MA. Imò meeum etiam tu, ambo enim quæri-
mus. Sed quid tandem reſtare arbitraris, quod ad rhyth
mum attinet? Nónne illud conſiderandū eſt, vtrum ali-
An ſine pedes ſupra ſyllabas quatuor. Cap. V. qua dimenſio pedis, quamuis octo tempora non exce-
dat, quæ diſpondeus obtinet, excedat tamen numerum
quatuor ſyllabarum? OI. Quære quæſo. MA. Imò
tu, quare me potius quàm teipſum rogas? An tibi non
videtur ſine vlla fraude vel offenſione aurium, ſiue quod
ad plauſum, ſiue ad diuiſionem pedū, ſiue quod ad ſpa-
cium temporis pertinet, pro vna longa ſyllaba duas
poſſe poni breues? OI. Quis hoc negauerit? MA.
Hinc ergo eſt, quòd pro iambo, vel chorio tribrachum
ponimus, & pro ſpondeo dactylum, vel anapæſtum, vel
proceleumaticum, cum vel pro ſecunda eius, vel pro
prima duas breues ponimus, vel quatuor pro vtraque.

DI. Aſſentior. MA. Fac igitur hoc idem in io- K
nico quolibet, vel alio quopiam quadriſyllabo ſex tem-
porū pede, & pro vna eius quacūque longa duas breues
conſtituas, num quicquam menſuræ deperit, aut plauſui
reſiſtit? OI. Nihil omnino. MA. Conſidera er-
go quot ſyllabæ fiunt. OI. Quinque fieri video MA.
Vides certe poſſe quatuor ſyllabarum numerū excedi.
OI. Video ſane. MA. Quid ſi pro duabus, quæ ibi
ſunt lōgæ, quatuor breues poſueris, nonne in vno pede
ſex ſyllabas neceſſe eſt metiri? OI. Ita eſt. MA. Quid
ſi cuiuſlibet epitriti omnes longas ſoluas in breues, num
etiam de ſeptem ſyllabis dubitandum eſt? OI. Nul-
lo modo. MA. Quid ipſe diſpondeus? nonne octo
efficit, cum pro omnibus longis binas breues locamus?
DI. Veriſsimum eſt. MA. Quæ igitur ratio eſt,
qua cogimur & tam multarum ſyllabarum metiri pe-
des, & pedem qui adhibetur ad numeros, non excede-
re quatuor ſyllabas, antè tractatis rationibus confite-
mur? Nonne tibi videntur inter ſe iſta pugnare? OI.
Imò maxime: & quomodo iſtud pacari poſsit, ignoro.
MA. Etiam hoc facile eſt, ſi teipſum rurſum inter-
roges, vtrum rationabiliter inter nos pauloante con-
ſtiterit, ideo pyrrhichium & proceleumaticum plauſu
debere diiudicari atque diſcerni, ne ſit vllus pes legiti- L
mæ diuiſionis, qui rhythmum non faciat, id eſt, vt ex
eo rhythmus nominetur. DI. Hoc vero memini, &
non inuenio cur mihi placuiſſe pœniteat: ſed quorſum
iſta? MA. Quia ſcilicet hi omnes pedes quaterna- *Quaternarum, id eſt non excedentes quatuor ſyllabas.*
rum ſyllabarum, excepto amphibracho, rhythmum fa-
ciunt, id eſt, principatum in rhythmo tenent, cúmque
vſu & nomine afficiunt: illi vero qui plures q̄ quatuor
ſyllabas habent, multi quidem pro his poni poſſunt,
ſed ipſi per ſe rhythmum facere, ac rhythmi nomen
obtinere non poſſunt, & ideo ne pedes quidem iſtos
appellandos putauerunt. Quamobrem repugnantia il-
la quæ nos mouebat, iam, vt opinor, compoſita eſt &
ſopita, quandoquidem licet & plures ſyllabas quàm
quatuor pro aliquo pede ponere, & pedem tamen non
appellare, niſi eum quo rhythmus efficiatur. Opor-
tebat enim pedi conſtitui aliquem modum progreſsio-
nis in ſyllabis. Is autem conſtitui [optimus] potuit, M
qui de ipſa numerorum ratione tranſlatus in quater-
nario conſtitit. Itaque longarum ſyllabarum quatuor
pes eſſe potuit. Cum autem pro eo breues octo conſti-
tuimus, quoniam tantum ſpacij habent in tempore, pro
altero poni poſſunt. Quia vero legitimam progreſsio-
nem, id eſt, quaternarium numerum excedunt, pro ſe
ipſi poni, ac rhythmum gignere non ſenſu aurium, ſed
diſciplinæ lège prohibentur, niſi contra dicere aliquid
paras. DI. Parò ſanè, & iam faciam. Nam quid im-
pediebat vſque ad octonarium numerum ſyllabarum
progredi pedem, cum eundem numerum ad rhyth-
mum admitti poſſe videamus? Neque enim me mouet,
quòd pro alio dicis admitti: immo hoc me magis ad-
monet quærere, vel potius queri quòd non etiam ſuo
nomine admittitur, qui pro alio poteſt. MA. Non
mirum eſt quod hic falleris, ſed facilis explicatio veri
eſt: nam omittam tanta quæ pro quaternario numero
iam ante diſputata ſunt, cur vſque ad illum fieri de-
beat progreſsio ſyllabarum. Fac iam ceſsiſſe tibi & con-
ſenſiſſe vſque in octo ſyllabas pedis debere longitudi-
nem porrigi: num reſiſtere poteris eſſe iam poſſe octo
longarum ſyllabarum pedem? Certe enim ad aliquem
numerum ſyllabarum cum peruenit pes, non ſolum
ad eum peruenit qui breuibus ſed etiam qui longis ſyl-

labis

A labis conſtat. Quo fit vt adhibita rurſus ea lege, quæ abrogari non poteſt, qua duas breues pro vna longa poni licet, ad ſedecim ſyllabas pertendamus. Vbi ſi rurſus pedis incrementum ſtatuere volueris, in trigintaduas breues proficiſcimur: huc quoque ratio tua pedem te cōpellit adducere, & rurſus lex illa duplum numerum breuium pro longis locare: atque ita nullus conſtituetur modus. DI. Iam cedo rationi, qua vſque ad quaternarium ſyllabarum numerum promouemus pedem. Pro his autem legitimis pedibus poni oportere pedes plurium ſyllabarum, dum breues duæ vnius longæ locum occupant, non recuſo. MA. Facile eſt ergo te etiam illud videre atque concedere, alios pedes eſſe pro his, penes quos rhythmi eſt principatus, alios qui cum his collocantur. Nam vbi pro longis ſyllabis geminantur breues pro eo qui rhythmum obtinet, alios collocamus: velut pro iambo & trochæo tribrachum, aut pro ſpondeo dactylum, aut anapæſtum, aut proceleumaticum. Vbi vero non idem fit, non pro eo,
B ſed cum eo ponitur quiſquis miſcetur inferior: vt cum dactylo anapæſtus, cum ionico vero vtrolibet diiambus vel dichorius: & reliqui ſimiliter ſuo iure cum cæteris. An parum tibi dilucidum, vel falſum videtur?

Pedes longiores quatuor ſyllabis carent nomine. Cap. vj.

DI.* Iam intelligo. MA. Reſponde ergo vtrum illi qui pro aliis ponuntur, poſſint etiam ipſi per ſe facere rhythmum? DI. Poſſunt. MA. Omnes ne? DI. Omnes. MA. Ergo & quinque ſyllabarum pes poteſt ſuo nomine rhythmum facere, quia pro bacchio vel cretico, vel quolibet pæone poni poteſt.

DI. Non poteſt quidem, ſed iam iſtum non vocari pedem, ſi progreſsione illius vltra quaternarium numerum tranſeat, ſatis memini. Ego cum omnes poſſe reſpondi, pedes vtique poſſe reſpondi. MA. Laudo etiam in nomine retinendo diligentiam & vigilantiam tuam. Sed ſcias multis etiam eſſe viſum ſenarum ſyllabarum pedes nuncupandos, ſed amplius, quod ſciam, nemini placuit. Et iſti quibus hoc placuit, negauerunt ad rhythmum aut ad metrum per ſe gignendum tam longos pedes adhiberi oportere. Itaque ne nomina quidem his indiderunt. Quocirca veriſsimus eſt ille progreſsionis modus, qui vſque ad quatuor ſyllabas peruenit: quandoquidem hi omnes pedes, quibus diuiſis duo fieri non poſſunt, coniuncti pedem facere potuerunt: & ita qui in ſextam ſyllabam vſque progreſsi ſunt, nomen tantum pedis in eos qui quartam exceſſerunt, tráſferre auſi ſunt: ad principatum vero, qui eſt in rhythmis & metris, nullo modo eos aſpirare ſiuerunt. Sed cum pro longis breues duplicantur, etiam ad ſeptimam atque octauam, vt iam oſtendit ratio, ſyllabam peruenitur: ad quem numerum nemo tetendit pedem. Sed quoniam video conſtare inter nos quemlibet plurium quàm quatuor ſyllabarum, cum pro longa duas breues ponimus, non cum his legitimis pedibus, ſed pro his poſſe poni, neque per ſeipſos rhythmum creare, ne in infinitum eat quod ratione finiendum eſt, ſatis iam inter nos de rhythmo exiſtimo diſputatum: transeamus ad metra, ſi placet. DI. Placet vero. MA. Dic igitur, Metrúm ne arbitraris pedibus fieri, an pedes metro? DI. Non intelligo. MA. Pedes ne coniuncti metrum creant, an metris coniunctis pedes creantur? DI. Scio iam quid dicas, & coniunctis pedibus metrum fieri puto. MA. Cur tandem id fieri putas?

De metro quibus & quot cōſtituatur pedibus. Cap. vij.

DI. Quia inter rhythmum & metrum hoc intereſſe dixiſti, quòd in rhythmo contextio pedum nullum certum habet finem, in metro vero habet: ita iſta pedum contextio & rhythmi & metri eſſe intelligitur: ſed ibi infinita, hic autem finita conſtat. MA. Ergo vnus pes metrum non eſt. DI. Non vtique.
D MA. Quid vnus pes & ſemipes? DI. Ne hoc quidem. MA. Quare? An quia metrum pedibus conſtat, nec vtiq; poſsūt dici pedes, vbi minus quàm † duo ſunt? DI. Ita eſt. MA. Inſpiciamus igitur metra illa quæ à me paulo ante commemorata ſunt, & videamus quibus pedibus conſtent: non enim te in hoc genere animaduertendo rudem eſſe adhuc decet. Ea ſunt autem: Ite igitur camœnæ Fonticolæ puellæ, Quæ canitis ſub antris Mellifluos ſonores. Satis hæc eſſe ad id quod intendimus puto: tu iam metire iſta, & quos habeant pedes renuncia. DI. Omnino non poſſum: eos enim metiendos puto, qui ſibi legitime copulari queunt, nec valeo me hinc expedire. Si enim primum chorium fecero, ſequitur iambus qui temporibus par eſt, ſed non ſimiliter plauditur. Si dactylum, non ſequitur alius qui ei ſaltem temporibus coæquetur: ſi dichorium* eadem difficultas eſt: quod enim reſtat, nec temporibus cum eo, nec plauſu conuenit. Quare aut hoc metrum non eſt, aut falſum eſt quod inter nos de pedum copulatione diſſertum eſt: nam quid aliud dicam, non inuenio. MA. Metrum quidem eſſe, & eo quod plus eſt quàm pes, certumq; finem habet, & ipſarum aurium iudicio conuincitur. Non enim tam ſuaui ſonaret æqualitate, aut motu tam concinno clauderetur, ſi non ineſſet illa numeroſitas, quæ profecto eſſe niſi in hac parte muſicæ non poteſt. Falſa vero eſſe, quæ inter nos conſtiterunt, miror quòd exiſtimes: non enim aut numeris quicquam eſt certius, aut illa pedum commemoratione, & collatione ordinatius. Nam ex ipſa numerorum ordinatione, quæ nullo modo fallit, expreſſum eſt quicquid in eis ad mulcendas aures & ad obtinendum in rhythmo principatum, valere perſpeximus. Sed vide potius cum ſæpe repeto. Quæ canitis ſub antris: demulceóque iſta numeroſitate ſenſum tuum. Quid diſtat inter hoc, & ſi adderem ad finem huius breuem aliquam ſyllabam, & item iſtoc eodem modo repeterem: Quæ canitis ſub antris ve. DI. Verumque mihi iucunde illabitur
F auribus. Hoc tamen poſterius, cui vnam ſyllabam addidiſti breuem, plus tenere ſpacij ac temporis, ſiquidem longius factum eſt, cogor fateri. MA. Quid cum illud ſuperius, Quæ canitis ſub antris: ita repeto, vt poſt finem nihil ſileam, eadémne ad te iucunditas peruenit? DI. Imò neſcio quid claudum me offendit, niſi forte illam vltimam plus quàm cæteras longas produxeris. MA. Ergo ſiue idipſum amplius quod producitur, ſiue quod ſiletur produxero, cenſes ne in tempore habere aliquid ſpacij? DI. Quis aliter poteſt? MA. Recte cenſes. Sed dic mihi etiam quantum ſpacium putas eſſe? DI. Metiri hoc omnino difficile eſt. MA. Verum dicis, ſed nonne tibi videtur breuis ſyllaba id metiri, quam cum addimus, neque longæ vltimæ vltra ſolitam productionem, neque vllum ſilentium in eius metri repetitione ſenſus deſiderauit? DI. Omnino aſſentior: nam recte illud ſuperius pronunciante te atque repetente, hoc poſterius ego apud me ipſe repetebam pariter tecum: ita ſenſi idem ſpacium temporis ambobus occurrere, cum ſilentio tuo breuis mea vltima conueniret. MA. Teneas igitur oportet hæc ſilentiorum ſpacia certa in metris eſſe. Quare cum inueneris aliquid deeſſe pedi legitimo, conſiderare te oportebit, vtrum dimenſo at-

† vbi minus quā duo ſunt.

**al. choriambum.*

Silentia in metris. Cap. viij.

que

G quæ annumerato ſilentio compenſetur. DI. Teneo iam iſtuc, perſequere cætera. MA. Video iam nos quærere debere ipſius ſilentij modum: iámque in hoc metro, vbi poſt choriambum bacchium comperimus, quia vnum tempus deeſt, vt ſex temporum eſſet choriambus, facillime id aures ſenſerunt, & in repetitione tanti ſpacij ſilentium interponere coëgerunt, quantum ſyllaba occuparet breuis: & ſi poſt choriambum locetur ſpondeus, duo nobis tempora cum ſilentio peragẽda ſunt ad caput redeuntibus, veluti hoc eſt, Quæ canitis fontem. Nam te ſentire iam credo ſilendum eſſe, vt cum redimus ad caput, plauſus non claudicet. Sed vt experiri queas quanta ſilentij huius menſura ſit, adde vnam ſyllabam longam, vt fiat, Quæ canitis fontem vos, atque hoc cum plauſu repete: videbis tantum occupare temporis plauſum, quantum in ſuperiore occupabat, cum ibi duæ longæ poſt choriambum, hic tres ſint locatæ. Vnde apparet duûm ibi temporum interponi ſilentium. At ſi poſt choriambum iambi locentur, ſicut hoc eſt, Quæ canitis locos, tria tempora ſilere cogimur: quod vt exploretur, adduntur ſiue per alte- H rum iambum, ſiue per chorium, ſiue per tribrachum vt ſit aut, Quæ cantis locos bonos: aut, Quæ canitis locos monte: aut, Quæ canitis locos nemore. His enim additis, cum ſine ſilentio iucunda & æqualis repetitio mouet, & plauſu adhibito tantum ſpacij hæc tria ſingula tenere inueniuntur, quantum illud, in quo ſilebamus manifeſtum ſit trium temporum ibi eſſe ſilentium. Poteſt, poſt choriambum vna ſyllaba longa conſtitui, vt quatuor tempora ſileantur. Nam etiam ſic choriambus diuidi poteſt, vt ſimplo & duplo leuatio ſibi poſitióque conueniant. Huius metri exemplum eſt, Quæ canitis res. Cui ſi addas vel duas longas, vel longam & duas breues, vel breuem & longam & breuem, vel duas breues & longam, vel quatuor breues, implebis ſex temporum pedem, vt nullo deſyderato ſilentio repetatur. Talia ſunt, Quæ canitis res pulchras, Quæ canitis res in bona, Quæ canitis res bonumve, Quæ canitis res teneras, Quæ canitis rés, & alia. DI. Modo bene. MA. Quibus cognitis atque conceſsis, credo tibi iam ſatis apparere, nec minus vno tempore ſi- I leri poſſe, nec plus quatuor temporibus ſileri oportere. Nam & ipſa eſt illa, de qua iam multa dicta ſunt moderata progreſsio, & in omnibus pedibus nulla leuatio aut poſitio amplius, quàm quatuor occupat tempora. Itaque cum aliquid canitur, ſiue pronunciatur quod habeat certum finem, & plus habeat quàm vnum pedem, & naturali motu atque conſideratione numerorum ſenſum quadam æquabilitate demulceat, iam metrum eſt. Quanquam enim minus habeat quàm duos pedes, tamen quia excedit vnum & ſilere cogit, non ſine menſura, ſed quantum implendis temporibus ſatis eſt, quæ alteri debentur pedi, pro duobus pedibus auditus accipit, quod duorum pedum occupat tempora, donec ad caput redeatur, dum annumeratur ſono etiam certum atque dimenſum interualli ſilentium. Sed iam mihi dicas velim, vtrum his quæ dicta ſunt cognitis aſſentiaris. MA. Cognoui & aſſentior.

Metrum quod dicatur.

MA. Mihíne credens, an per te ipſe vera eſſe proſpiciens? DI. Per me ipſe ſané, quamuis dicente te vera hæc eſſe cognoſco. MA. Age ergo nunc quoniam inuenimus vnde metrum incipiat, inueniamus etiam quouſque procedat. Nam metrum incipit à duobus pedibus, ſiue ipſo ſono plenis, ſiue ad implendum quod deeſt annumerato ſilentio. Quare oportet te iam reſpicere ad illam quaternariam progreſsio- K nem, mihique renunciare vſque ad quot pedes metrum tendere debeamus. DI. Facile iſtuc quidem eſt. Nam octo pedes eſſe ratio ſatis docet. MA. Quid illud? Recordaris ne dixiſſe nos eum verſum à doctis appellatum, qui duobus membris certa ratione dimenſis copulatiſque conſtaret? DI. Bene memini.

Modus temporum ac pedum in metro. Cap. ix.

MA. Cum ergo non ſit dictum duobus pedibus, ſed duobus membris conſtare verſum, cúmque manifeſtum ſit, verſum non vnum pedem habere, ſed plures, nonne ipſa res indicat longius membrum eſſe quàm pedem? DI. Ita vero. MA. At ſi membra æqualia ſint in verſo, nonne præpoſterari poterit, vt prima pars ſine diſcrimine vltima, vltima prima fiat? DI. Intelligo. MA. Ergo [hoc] ne accidat ſatisque appareat diſcernaturque in verſu aliud eſſe membrum quo incipit, aliud quo deſinit, non poſſumus recuſare inæqualia membra eſſe oportere? DI. Nullo modo.

MA. Id ergo prius in pyrrhichio conſideremus, ſi placet, in quo iam credo videri tibi minus tribus temporibus membrum eſſe non poſſe, quoniam id primum eſt plus quàm pes. DI. Aſſentior. MA. Ergo minimus verſus quot tempora poſsidebit? DI. Dicerem ſex, niſi me illa præpoſteratio reuocaret. Septem ego habebit, quia minus quàm tria membrum habere non poteſt, plus autem habere nondum prohibitum eſt. MA. Recte intelligis. Sed dic quot pedes pyrrhichios habeant ſeptem tempora? DI. Tres ſemis. MA. Debetur ergo vnius temporis ſilentium, dum ad principium reditur, vt ſpacium pedis poſsit impleri. DI. Debetur ſané. MA. Hoc annumerato quot tempora erunt? DI. Octo. MA. Vt ergo minimus, qui etiam primus eſt pes, minus quàm duo: ita minimus qui primus eſt verſus, minus habere quàm octo tempora non poteſt. DI. Ita eſt.

MA. Quid maximus verſus, quo ampliorem eſſe non oporteat, quot tandem temporum eſſe debet? Nonne ſtatim videbis, ſi ad illam progreſsionẽ retulerimus animum, de qua toties tam multa dicta ſont? DI. Iam intelligo ampliorem quàm trigintaduûm temporum verſum eſſe non poſſe. MA. Quid de metri longitudine, cenſeſne ampliorem eſſe debere quàm M verſum, cum metrum id quod eſt minimum, tamen minus ſit quàm minimus verſus? DI. Non cenſeo.

MA. Cum ergo metrum incipiat à duobus pedibus, verſus à quatuor: aut illud à ſpacio duorum pedum, hoc à quatuor annumerato ſilentio, metrum autem octo pedes non excedat, nonne cum & verſus metrum ſit, neceſſe erit eum tot pedes ratione non excedere? DI. Ita eſt. MA. Rurſus cum verſus non ſit longior quàm trigintaduûm temporum, & metrum ſit etiam longitudo verſus, ſi coniunctionem duorum membrorum talem non habeat, qualis in verſu præcipitur, ſed tantum certo fine claudatur, neque debeat longius eſſe, quàm verſus, nonne manifeſtum eſt, vt verſum pedes octo, ita metrum trigintaduo tempora excedere non oportere? DI. Aſſentior. MA. Erit ergo idem ſpacium temporis, & idem numerus pedum & metro & verſui, communiſque quidam terminus, vltra quem progredi vtrumque non debeat: quamuis metrum quadruplicatis pedibus, à quibus eſſe incipit: verſus autem quadruplicatis temporibus, à quibus & ipſe eſſe incipit, finiatur: vt creſcendi ſcilicet modum quaternaria illa ratione ſeruata metrum cum verſu communicauerit in pedibus, verſus cum metro in temporibus.

DI. In-

A DI. Intelligo & probo, atque ſic habere iſtam concordiam conſenſionémque delector.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponenſis Epiſcopi, de Muſica Liber quartus.

MA.

Vltima ſyllaba quare indifferens in metro. Cap. j.

REDEAMVS ergo ad metri conſiderationem, propter cuius progreſſum ac longitudinem de verſu tecum aliquid agere coactus ſum, cuius tractandi poſtea nobis eſt conſtitutus locus. Sed primo illud quæro, vtrum non repudies, ꝙ vltimam ſyllabam, quæ metrum terminat, ſeu longa, ſeu breuis ſit, poëtæ atque eorum iudices grammatici nihil ad rem pertinere arbitrati ſunt? DI. Omnino repudio: non enim mihi videtur eſſe rationis. MA. Dic mihi obſecro, quod metrum ſit in pyrrhichio minimum? Tres breues. MA. Quantum ergo ſilendum eſt dum repetitur? DI. Vnum tempus quod eſt vnius breuis ſyllabæ ſpacium. MA. B Age iam percute hoc metrum, non voce, ſed plauſu. DI. Feci. MA. Percute etiam hoc modo anapæſtum. DI. Et hoc feci. MA. Quid tibi viſum eſt intereſſe? DI. Prorſus nihil. MA. Quid cauſæ cur ita ſit, potés ne dicere? DI. Videur mihi ſatis apparere: nam quod in illo ad ſilentium, hoc in iſto ad productionem vltimæ ſyllabæ refertur: nam eodem modo ibi breuis vltima, vt hic longa percutitur, & poſt tantundem interuallum reditur ad caput. Sed ibi quieſcitur, donec ſpacium pyrrhichij pedis, hic donec longę ſyllabæ impleatur. Ita in vtroque par mora eſt, qua interpoſita remeamus. Non igitur abſurde illi vltimam ſyllabam metri, ſeu longa, ſeu breuis ſit, nihil ad rem pertinere voluerunt. vbi enim finis eſt, ſilentium ſequitur, quantum ad ipſum metrum attinet quod finitur. MA. An eos in hac cauſa repetitionem vllam vel reditum ad caput conſiderare debuiſſe exiſtimas, ac non tantummodo quia finitur, quaſi deinceps nihil dicendum ſit? DI. Iam aſſentior vltimam ſyllabam indifferenter eſſe accipiendam. MA. C Recte. Sed ſi hoc propter ſilentium ſit, quoniam ita conſiderandus eſt finis, quaſi deinceps nihil ſoniturus ſit qui finierit, & ob hoc ſpacium temporis in ipſa quiete largiſsimum, nihil diſtat quæ ibi ſyllaba locetur, nónne illud eſt conſequens, vt ipſa vltimæ ſyllabæ indifferentia, quæ & propter largum ſilentij ſpacium conceditur, ad id proficiat, vt ſiue id breuis ſyllaba, ſiue longa ſit, eandem ſibi aures pro longa vendicent? DI. Video planè eſſe conſequens. MA. Vidés ne etiam illud cum diximus minimum metrum eſſe pyrrhichium tres breues ſyllabas, vt vnius breuis ſpacio ſileatur dum ad initium reuertimur, nihil intereſſe, vtrum hoc metrum, an pedes anapæſtos repetamus? DI. Iam hoc quidem pauloante illa percuſsione percepi. MA. Nonne ergo quicqoid hic eſt confuſum, diſtinguendum aliqua ratione arbitraris? DI. Omnino arbitror.

Quot ſyllabis minimum cõſtituatur pyrrhichium metrum, quandm quoque ſilendum. Cap. ij.

MA. Dic vtrum aliam videas eſſe rationem quæ iſta diſtinguat, niſi vt metrum pyrrhichium non illud ſit minimum, quod tibi videbatur in tribus breuibus, ſed in quinque. Poſt vnum enim pedem ac ſemipedem ſilere mora ſemipedis eius qui debetur implendo pedi, atque ita redire ad initium, & hoc minimum metrum in pyrrhichio conſtituere, non nos ſinit anapæſti parilitas, vt iam demonſtratum eſt: quare poſt duos pedes, & ſemipedem ſilendum eſt illud vnum D tempus, ſi confuſione carere volumus. DI. Cur enim non duo pyrrhichij ſint minimum metrum in pyrrhichio, & quatuor ſyllabæ breues potius, poſt quas ſilere opus non ſit, quàm quinque, poſt quas opus ſit? MA. Vigilanter quidem, ſed non caues ne ab hoc te ita proceleumaticus, vt ab illo anapæſtus excludat? DI. Verum dicis. MA. Placet ergo hic modus in quinque breuibus, & ſilentio vnius temporis? DI. Placet vero. MA. Videtur mihi oblitum eſſe te, quemadmodum in rbythmo dixerimus poſſe diſcerni, vtrum pyrrhichio an proceleumatico curreretur. DI. Bene admones. Nam plauſu iſtos numeros abinuicem diſtinguendos comperimus: quare iam neque hic iſtum proceleumaticum metior, quem plauſu adhibito à pyrrhichio diſcernere potero. MA. Cur igitur non eundem plauſum adhibendum vidiſti, vt ab illis tribus breuibus, id eſt, pyrrhichio & ſemipede, poſt quem oportet vnum tempus ſilere, diſcerneretur anapæſtus? DI. Iam intelligo & in viam redeo, metrúmque in E pyrrhichio minimum tres ſyllabas breues, quæ annumerato ſilentio duorum pyrrhichiorum tempus occupant, eſſe confirmo. MA. Probant ergo aures tuæ hoc genus numeri: Si aliqua bene vis, bene dic, bene fac animus, Si aliqua male vis, male dic, male fac animus: medium eſt. DI. Satis probant, præſertim cum iam recordatus ſim quemadmodum eos plaudi oporteat, ne cum metro pyrrhichio anapæſti confundantur pedes. MA. Vide & iſta, Si aliquid es, age bene: male qui agit, nihil agit, & ideo miſer erit. DI. Suauiter etiam iſta ſe inſinuant, niſi vno loco, vbi finis tertij cum initio quarti copulatur. MA. Idipſum omnino eſt, quod à tuis auribus deſideraui. Non enim fruſtra ſenſus offenditur, cum omnium ſyllabarum nullo interpoſito ſilentio tempora ſingula expectat: quam expectationem profacto fraudat concurſus duarum conſonantium t & n, quæ præcedentem vocalem longam eſſe cogunt, & in duo tempora extendunt: quod genus grammatici poſitione longam ſyllabam vocant. Sed propter illam vltimæ ſyllabæ indifferentiam, nemo criminatur hoc metrum, cum id ſynceræ atque ſeueræ aures etiam ſine accuſatore condemnent. Nam F vide quæſo quantum intereſt, ſi pro eo quod eſt, Male qui agit, nihil agit: dicatur, Male qui agit homo, perit. DI. Hoc ſane liquidum atque integrum eſt. MA. Hoc ergo nos obſeruemus propter muſicæ ſynceritatem, quod poëtę non obſeruant propter facilitatem canendi, vt quoties, exempli cauſa, nobis neceſſe eſt aliqua metra interponere, in quibus nihil debetur pedi quod ſilentio compenſetur, eas ponamus vltimas ſyllabas, quas lex eiuſdem numeri flagitat, nec cum aliqua offenſione aurium, & ſalſitate menſuræ, à fine ad initium redeamus, concedentes tamen illis, vt ita metra talia finiant, quaſi deinceps nihil dicturi, & ideo extremam ſyllabam ſeu longam ſeu breuem impune conſtituant. Nam in continuatione metrorum apertiſſime conuincuntur aurium iudicio, non ſe debere ponere vltimam, niſi quæ ipſius metri iure atque ratione ponenda eſt. Hæc autem continuatio fit, cum pedi nihil debetur propter qood ſilere cogamur. DI. Intelligo, & gratum habeo quòd talia polliceris exempla, quibus nullam patiatur ſenſus iniuriam. MA. Age, nunc ordine de his quoque renuncia pyrrhichiis: Quid erit homo, Qui amat hominem, Si amet in eo Fragile quod eſt? Amet igitur Animum hominis, Et

Pyrrhichiorũ metrorum ordo & numerus. Cap. iij.

erit

G erit homo Aliquid amans. Quid hæc videntur? DI. Quid niſi ſuauiſsime atque integerrime currere? MA. Quid iſta? Bonus erit amor, Anima bona ſit: Amor inhabitat, Et anima domus. Ita bene habitat, Vbi bona domus: Vbi mala, male. DI. Etiam iſta continuata ſuauiſsime accipio. MA. Nunc tres ſemipedes vide, Animus hominis eſt Mala bonàve agitans. Bona voluit, habet. Mala voluit, habet. DI. Hæc quoque interpoſito vnius temporis ſilentio, iucunda ſunt.

MA. Sequuntur quatuor pleni pyrrhichij, hoc accipe & iudica. Animus hominis agit, Vt habeat ea bona, Quibus inhabitet homo, Nihil ibi metuit. DI. In his quoque certa & iucunda menſura eſt. MA. Audi iam nunc nouem ſyllabas breues, Audi & indica. Homo malus amat & eget, Malus etenim ea bona amat, Nihil vbi ſatiat eum. DI. Prome nunc quinque pyrrihichios. MA. Leuicula fragilia bona, Qui amat homo, ſimiliter habet. DI. Iam hoc ſat eſt & probo, nunc adde ſemipedem. MA. Faciam.
H Vaga leuia fragilia bona Qui amat homo ſimilis erit.

DI. Bene prorſus, & ſex iam expecto pyrrhichios.

MA. Et hos audi, Vaga leuicula fragilia bona Qui adamat homo, ſimilis erit eis. DI. Satis eſt, adde ſemipedem. MA. Fluida leuicula fragilia bona Quæ adamat anima, ſimilis erit eis. DI. Sat eſt & bene eſt, da iam ſeptem pyrrhichios. MA. Leuicula fragilia gracilia bona Quæ adamat animula ſimilis erit eis. DI. Accedat his ſemipes, nam hoc eleganter ſe habet. MA. Vaga fluida leuicula fragilia bona Quæ adamat animula, fit ea ſimilis iis. DI. Octo pedes iam reſtare video. Vt iam iſtas minutias euadamus. quanquam enim approbent aures naturali quadam dimenſione quod ſonas, nolim te tamen tot breues ſyllabas quærere, quas ni fallor, contextas inuenire in coniunctionem verborum difficilius eſt, quàm ſi eis miſcere longas liceret. MA. Nihil te fallit, & vt tibi probem gratulationem meam, quod hinc aliquando tranſire permittimur: metrum quod reſtat huius generis ſententia faciliore componam. Solida bona bonus amat, & ea quæ amat habet. Itaque nec eget amor, & ea bona deus eſt. DI. Habeo cumulatiſsime perfecta metra pyrrhichij. MA. Sequuntur iambica, de quibus mihi ſingulis bina exempla ſufficiunt, quæ nulla interpellatione audire delectat. DI. Geram tibi morem, ſed iſta quæ iam peregimus, quot ſunt?

De metro iambico. Cap. iiij

DI. Quatuordecim. MA. Quot etiam iambica fore credis? DI. Aeque quatuordecim. MA. Quid ſi eis velim pro iambo tribrachum ponere? nonne multiformior varietas erit? DI. Manifeſtum eſt quidem, ſed ego exempla iſta in ſolis iambis audire cupio, ne longum faciamus: pro quauis enim longa ſyllaba duas breues poſſe poni, facilis diſciplina eſt. MA. Faciam quod vis, gratúmque habeo quod intelligentia ſequaci minuis laborem meum. Sed aurem ad iambicum præbe. DI. Iſtic ſum, incipe. MA.

1 Bonus beatus.
2 Malus miſer ſibi èſt malum.
3 Bonus beatus, deus bonum eius.
4 Bonns beatus eſt, deus bonum eius eſt.
5 Bonus vir èſt beatus, Videt deum beato.
6 Bonus vir & ſapit bonum,
Videns deum beatus eſt.
7 Bonus deum videre qui vult.
Bene viuit hic, videbit.
8 Bonum videre qui cupit diem,
9 Bonus ſit hic, videbit & deum. K
10 Beatus eſt bonus, fruens enim eſt deo.
Malus miſer, ſed ipſe pœna fit ſua.

Deeſt nonũ genus.

11 Beatus eſt videns deum, nihil cupit plus.
Malus bonum foris requirit, hinc egeſtas.
12 Beatus eſt videns deum, nihil boni amplius.
Malus bonum foris requirit, hinc eget miſer.
13 Beatus eſt videns deum, nihil boni amplius vult.
Malus foris bonum requirit, hinc eget, miſer fit.
14 Beatus eſt videns deum, nihil boni amplius volet.
Malus foris bonum requirit, hinc eget miſer homo.

DI. Trochæus eſt, prome trochaica: nã iſta de ſe hãbẽt optime. MA. Faciam, & eodẽ modo quo iãbica.

De metro trochaico. Cap. v.

1 Optimi non egent.
2 Veritate non egetur.
3 Veritas ſat eſt, ſemper hæc manet.
4 Veritas vocatur ars dei ſupremi.
5 Veritate factus eſt mundus iſte quem vides.
6 Veritate facta cuncta quæ gignit, videmus.
7 Veritate facta cuncta ſunt, omniúmq; forma veritas.
8 Veritate cuncta facta cerno, veritas manet, mouentur iſta.
9 Veritate facta cernis omnia, veritas manet, monentur omnia L
10 Veritate facta cernis iſta cuncta, veritas tamen manet, mouentur iſta.
11 Veritate facta cuncta cernis optime, veritas manet; mouentur hæc, ſed ordine.
12 Veritate facta cuncta cernis ordinata, veritas manet, nouans mouet quod denonatur.
13 Veritate facta cuncta ſunt & ordinata ſunt, veritas nouat manens, mouentur vt nouentur hæc.
14 Veritate facta cuncta ſunt, & ordinata cuncta, veritas manens nouat, mouentur vt nouentur iſta.

DI. Spondeum ſequi video. Nam & trochæus ſatis auribus fecit. MA. Hæc ſunt metra ſpondei.

De metro ſpondaico Cap. vj.

1 Magnorum eſt libertas.
2 Magnum eſt munus libertatis.
3 Solus liber fit qui errorem vincit.
4 Solus liber viuit, qui errorem iam vicit.
5 Solus liber vere fit, qui erroris vinclum vicit.
[6 Solus liber vere viuit qui erroris vinclum iam vicit.]
7 Solus liber non falſo viuit, qui erroris vinclum iam deuicit. M
8 Solus licer iure ac vere viuit, qui erroris vinclum magnus deuicit.
9 Solus liber iure ac non falſo viuit, qui erroris vinclum funeſtum deuicit.
10 Solus liber iure ac vere magnus viuit, qui erroris vinculm funeſtum iam deuicit.
11 Solus liber iure ac non falſo magnus viuit, qui erroris vinclum funeſtum prudens deuicit.
12 Solus liber iure ac non falſo ſecurus viuit, qui erroris vinclum funeſtum prudens iam deuicit.
13 Solus liber iure ac non falſo ſecurus iam viuit qui erroris vinclum tetrum ac funeſtum prudens deuicit.
14 Solus liber iure ac non falſo ſecurã vitã viuit, qui erroris vinclũ tetrum ac funeſtum prudẽs iam deuicit.

DI. Nec de ſpondeo habeo quod requiram, veniamus ad tribrachum. MA. Ita vero. Sed cum omnes quatuor ſuperiores pedes de quibus dictum eſt, quatuor & dena metra pepererint, quæ ſunt ſimul ſex & quinquaginta, plura ſunt expectanda de tribracho. In illis enim cum ſpaciũ ſemipedis in ſilentio eſt, plus vna ſyl-

Tribrachi metra quot ſint. Cap. vij.

laba

A laba non ſiletur: in hoc autem cum ſilemus, num cenſes vnius breuis ſyllabæ ſpacio tantummodo ſilere oportere: an & duarum breuium mora ſilentio cõtineri poſſet? Quandoquidem nemo dubitauerit duplicem huius eſſe diuiſionem. Nanque aut ab vna incipit, finitur ad duas: aut contrà incipiens à duabus, vna terminatur. Quare hunc neceſſe eſt viginti & vnum metra procreare. DI. Veriſſimum eſt. Nanque incipiunt à quatuor breuibus, vt duo tempora ſileamus. Deinde quinq; ſunt, vbi vnum ſilemus. Tertio ſex, vbi nihil ſilendum eſt. Quarto ſeptem, vbi rurſus duo tempora ſilenda ſunt. Inde octo, vbi vnum. Sexto nouem, vbi nullum, atq; ita cum ſingulæ adduntur, donec ad vigintiquatuor ſyllabas veniatur, qui octo ſunt tribrachi, viginti vnum omnino metra cõplentur. MA. Expeditiſſime rationem ſecutus es, ſed cenſes ne vbiq; à nobis exempla eſſe promenda? An ea quæ illis quidem primis pedibus ſubiecimus, ſatis putandum eſt luminis cæteris eſſe præbitura? OI. Meo quidem iudicio ſatis. MA. Nec ego nunc aliud requiro quàm tuum. Veruntamen quoniam iam optime ſcis in pyrrhichiis metris notato †* plauſu poſſe tribrachũ dupliciter percuti, quæro vtrum pyrrhichij

*† *aliàs, metato. mutato.*

B primum metrum poſsit etiam tribrachi metrum habere? DI. Non poteſt. Maius enim metrum oportet eſſe quàm pedem. MA. Quid ſecundum? OI. Poteſt. Nam breues quatuor pyrrhichij duo ſunt. tribrachus vnus eſt & ſemipes, ita vt ibi nullũ, hic duo tẽpora ſileamus. MA. Notato †* igitur plauſu habes in pyrrhichiis etiã tribrachi exempla vſque ad ſedecim ſyllabas, id eſt, vſq; ad quinq; tribrachos & ſemipedẽ, quibus debes eſſe contentus. Cætera enim potes vel voce vel aliquo pulſu * per te ipſe cõtexere. Si tamen adhuc aurium ſenſu explorandos huiuſcemodi numeros arbitraris.

†* *al. Mutato. Metato.*

* *al. plauſu*

OI. Faciam equidẽ quod videtur, videamus quæ reſtãt. MA. Dactylus ſequitur, qui ſemel diuidi poteſt, an aliter putas? OI. Immo ita eſt. MA. Quota ergo eius pars poteſt eſſe in ſilentio? DI. Duo ſcilicet dimidia. MA. Quid ſi poſt dactylum trochæo conſtituto velit quiſpiam ſilere vnum tempus, quod in breui ſyllaba dactylo debetur implendo, quid reſpondebimus? Nõ enim poſſumus dicere minus quàm ſpacium ſemipedis ſilere non oportere. Ratio enim ſuperius tracta-

De pedib⁹ dactylo poſtponendis propter ſilentium. Cap. 8.

C ta non minus, ſed amplius quàm ſemipedis tempus ſilendum eſſe perſuaſerat. Nam vtique minus quàm ſemipes ſiletur in choriambo, vbi poſt ipſum choriambum bacchius collocatur, cuius exemplum eſt, Fonticolæ puellæ. vnius enim breuis ſyllabæ ſpacio hic nos ſilere cognoſcis, quod ſex temporibus debetur implendis. OI. Verum dicis. MA. Conſtituto ergo trochęo poſt dactylum, licebit ne etiam vnum tempus ſilere? DI. Ita cogor fateri. MA. Quis te tandem cogeret, ſi meminiſſes ſuperiorum? Hoc enim tibi accidit, quod de indifferentia vltimæ ſyllabæ, & quomodo ſibi vltimam longam vendicent aures, vbi reſtat ſpacium quo porrigatur, etiam ſi breuis ſit, quid demonſtratum fuerit oblitus es. DI. Iam intelligo: nam vtique ſi vltimam ſyllabam breuem, quando reſtat ſilentium, longam aures accipiunt, ſicut ſuperiore ratione exemplíſque cognouimus: nihil intererit vtrum poſt dactylum trochæus an ſpondeus locetur. Quamobrem cum repetitio diſtinguenda ſilentio eſt, vnam longam ſyllabam oportet poſt dactylum ponere, vt duorum temporum ſpacio ſileamus. MA. Quid ſi pyrrhichius ponatur poſt dactylum, rectẽ ne fieri putas? DI. Non rectè: nam vtrum idem ſit, an iambus, nihil intereſt: ſiquidem pro iambo eum neceſſe eſt accipi propter vltimã, quam

D longam exigunt aures: quia reſtat ſilentium. Iambum autem non oportere reponi poſt dactylum, propter diuerſitatem leuationis & poſitionis, quarum neutram oportere in dactylo habere tria tempora, quis non intelligat? MA. Optime omnino atque ſagaciter. Sed quid tibi tandem videtur de anapæſto, an eadem ratio eſt? OI. Prorſus eadem. MA. Iam ergo bacchium conſyderemus ſi placet, & dic mihi quod primum eius metrum eſt. OI. Quatuor ſyllabas puto eſſe, vnam breuem, & tres longas: quarum duæ ad bacchium pertinent, vna vero vltima ad inchoationem eius pedis, qui cum bacchio poni poteſt, vt id quod ei debetur, ſit in ſilentio: in aliquo tamen exemplo velim hoc auribus explorare. MA. Facile quidem eſt exempla ſubiicere, quibus tamen non te arbitror ita vt ſuperioribus poſſe delectari: nam iſti quinorum temporum pedes, vt etiam ſeptenorum, non tam ſuauiter currunt, quàm ij qui aut in æquas partes diuiduntur, aut in ſimplam & duplam, vel duplam & ſimplam: tantum intereſt inter ſeſquatos motus & æquales aut complicatos, de quibus ſatis in primo illo noſtro ſermone tractauimus. Itaque

Ex bacchius pedib⁹ verſus. Cap. 9.

E hos pedes quinque ac ſeptem ſcilicet temporum, vt ſpernentius poëtæ, ita ſoluta libentius aſſumit oratio, quod videri facilius in exemplis quæ poſtulaſti poteſt: nam iſta, Laborat magiſter docens tardos. Hoc reuolue interpoſito trium temporum ſilentio, quod vt ſentires facilius, ideo poſt tres pedes longam poſui, quod eſt initium cretici, qui cum bacchio poni poteſt. Nec adeo primi metri exemplum dedi, quod eſt quatuor ſyllabarum, ne vnus pes non eſſet ſatis ad commouendum ſenſum tuum, quantum poſt illum, atque vnam longam ſilere deberes. Quod ecce nunc edam atq; ipſe repetam, vt in meo ſilentio tria tempora ſentias. Labor nullus, amor magnus. OI. Satis appret ſolutæ orationi hos eſſe congruẽtiores pedes, & nihil opus eſt exemplis cætera excurrere. MA. Verum dicis, ſed num tibi cum ſilendum eſt, vna tantum longa videtur poni poſſe poſt bacchium? OI. Non ſanè, ſed etiam breuis & longa, qui eiuſdem bacchij ſemipes primus eſt: nam ſi nobis inchoare creticum licuit, quia cum eodem bacchio poni poteſt, quanto magis id de ipſo bacchio

F facere licebit, cum præſertim non totum de cretico poſuerimus, quod primæ parti bacchij ſit æquale temporibus. MA. Iam ergo ſi placet, me audiente atque iudicante, tuipſe per cætera excurre, & quid ponatur poſt plenum pedem quando ſilentio reliquum impletur, in omnibus pedibus qui reſtant exequere. DI. Breuiſsimum iam opinor atq; facillimum eſt quod requiris: nam quod de bacchio dictum eſt, id etiam de ſecundo pæone dici poteſt. Poſt creticum autem & vnam longam ſyllabam licet ponere & iambum & ſpondeum, ita vt aut tria tempora, aut duo, aut vnum ſileatur. Quod autem de hoc dictum eſt, id & in primũ & in vltimum pæonem cadit. Iam poſt palimbacchium vel vnam longam vel ſpondeum collocari decet, quocirca & in hoc metro aut tria tempora aut vnum ſilebitur. Eadem conditio eſt pæonis tertij. ſanè vbicunque ſpondeus, ibi & anapæſtus iure ponitur. Poſt moloſſum vero, quod ad eius attinet diuiſionem, aut vnam longam, aut quatuor, aut duas ponimus, vt duo tempora ſileamus. Sed quoniam & ſenſu & ratione exploratum eſt, ordinari cum eo poſſe omnes ſenûm temporum pedes, erit poſt eum locus & iambo, & tria tempora ſilenda remanebunt: erit & cretico, & vnum tacebitur, hac condi-

Pleno pedi quid addatur ante ſilentium. Cap. 10.

G tione erit & bacchio. At ſi in duas breues primam cretici, & ſecundam bacchij ſolneris, erit & pæoni quarto. Quod autem de moloſſo, id etiam de cæteris ſex temporum pedibns dixerim. Iam proceleumaticum arbitror ad cæteros qui quatuor temporibus conſtant eſſe referendum, niſi cum tres breues poſt eum locamus. Quod ita eſt ac ſi anapæſtum locemus, propter vltimam ſyllabam quæ cum ſilentio longa accipi ſolet. Primo vero epitrito iambus recte ſubiungitur, & bacchius & creticus, & pæon quartus. hoc dictum ſit & de ſecundo, vt tempora ſileantur, aut quatuor aut duo. Duos autem reliquos epitritos recte poſſunt conſequi ſpondeus & moloſſus: ita vt & primam ſpondei & primam & ſecundam moloſsi in duas breues ſoluere liceat. Ergo in his metris aut tria tempora, aut vnum tacebitur. Diſpondeus reſtat, poſt quem ſi poſuerimus ſpūdeum, quatuor tempora ſilenda erunt. Si moloſſum, duo, manente licentia ſoluendi longam in duas breues, vel in ſpondeo vel in moloſſo, excepta vltima. Habes quod ſine percurrere voluiſti, niſi aliquid forte emendabis. MA. Immo non ego ſed tu, cum aurem ad iudicandū adhibueris: nam quęro à te, vtrum cum dico & plaudo iſtuc metrum, Verus optimus: & hoc, Verus optimorum: & hoc,

Iābus poſt dichorium male ponitur. Cap. 11.

H Veritatis inops: tam iucūde hoc tertium q̄ illa ſuperiora tuus ſenſus accipiat, quod ea repetēdo, & cum debitis ſilentiis plaudendo facile iudicabit. DI. Manifeſtum eſt, quod iucunde illa, aut iniucunde accipiat. MA. Non ergo recte poſt dichorium iambus ponitur. DI. Ita eſt. MA. Recte autem poſſe poni poſt cæteros aſſentitur quiſquis hęc metra cum diſciplina interponendorum ſilentiorum repetierit, Fallacem caue, Male caſtum caue, Multiloquum caue, Fallaciam caue, & Inuidum caue, & infirma caue. DI. Sentio quod dicis & approbo. MA. Vide etiam vtrum te nihil offendat, cum interpoſito duorum temporum ſilentio, hoc metrum repetitur: & vtrunque inæqualiter pergit. Num enim iſta ſonant vt iſta, Veraces regnant, Sapientes regnant, Veriloqui regnant, Prudentia regnat, Boni in bonis regnant, Pura cuncta regnant. DI. Immo hæc æqualiter & ſuauiter, illud autem abſurde. MA. Hoc ergo tenebimus in metris, ſex temporum pedum, dichorium iambo, antiſpaſtum ſpondeo male claudi. DI. Tenebimus ſané. MA. Quid cauſæ cur ita

I ſit? Nónne approbabis ſi animaduerteris leuatione ac poſitione in duas partes diuidi pedem, ita vt ſi qua in eo ſyllaba media eſt, vel vna vel dnæ, aut parti attribuantur priori vel poſteriori, aut in vtraque partiantur? DI. Noui quidem iſtuc, & verum eſt, ſed quid ad rem? MA. Hoc quoque attende quod dicam, tunc videbis facilius quod requiris. Nam manifeſtum tibi eſſe arbitror alios eſſe ſine mediis ſyllabis pedes, vt pyrrhichium, & cæteros binarum ſyllabarum, alios in quibus medium, aut primæ parti aut extremæ, aut vtrique, aut neutri ſpacio conueniat. Primæ, vt in anapæſto, vel palimbacchio, vel in pæone primo. Extremæ, vt in dactylo, vel in bacchio, vel in pæone quarto. Vtrique, vt in tribracho, ſiue in moloſſo, ſiue in choriambo ſiue in quolibet ionico. Neutri, vt in cretico, ſiue in pæonibus ſecundo & tertio, ſiue in diiambo, dichorio, antiſpaſto. Nam qui pedes in tres æquales pártes diuidi poſſunt, media pars in his conuenit cum prima & extrema. Qui autem non poſſunt, aut cum prima tantū, aut cum extrema, aut cum neutra. DI. Et hoc æque eſt verum, & quò tendat expecto. MA. Quò tandem putas, niſi vt videas iambum poſt dichorium ideo male poni cum ſilentio, quia mediū eius eſt, nec primæ parti æquale nec extremæ, & idcirco à leuatione ac poſitione diſcordat? Hoc etiam de ſpondeo intelligitur, qui ſimiliter poſt anapæſtum cum ſilentio non amat poni. An quicquam tibi aduerſum iſta dicendum? DI. Mihi vero nihil, niſi quòd iſta offenſio quæ fit auribus, cum ita hi pebes collocantur, in comparatione fit eius ſuauitatis quæ oblectat auditum, aut cum poſt cæteros ſenûm temporum hi cum ſilentio ponuntur pedes. Nam ſi aliis taciis me conſulueris, quemadmodum ſonarent exemplis ſubiectis, aut poſt dichorium iambus, aut poſt antiſpaſtum ſpondeus cum ſilentio poſiti, dicam quod ſentio, fortaſſe approbarem & laudarem. MA. Non equidem reſiſto tibi. Satis eſt mihi tamen quod hæc collatio in cōparatione talium nnmerorum ſcilicet melius ſonantiū, ſicut dicis offendit. Eò enim eſt improbanda, quòd cum eiuſdem generis etiā illi ſint pedes quos hic labi ſemipedibus clauſos iucundius confitemur, ab his diſcrepare non debuit. Sed nónne tibi videtur ſecundum iſtam rationem, nec poſt epitritum ſecūdum iambum cum ſilentio poni oportere? Nam & in hoc pede iambus ita medium locum tenet, vt nec prioris nec poſterioris partis temporibus æquetur. DI. Cogit me ſuperior ratio concedere. MA. Age nunc, redde mi- L hi omnium metrorum numerum ſi placet, quæ iam tractauimus, id eſt, eorum quæ à ſuis plenis pedibus incipiunt, clauduntur autem aut ſuis pedibus plenis, ita vt ſilentium cum ad caput reditur non interponamus: aut non plenis pedibus cum ſilentio, quos tamen eis cōgruere ratio docuit, incipiente numero à duobus non plenis vſq; ad octo plenos, ita tamen vt triginta duo tēpora non excedantur.

Sūmarius numerꝰ pedū ac metrorū. 571. Cap. 12.

DI. Operoſum quidem eſt quod imponis, eſt tamen operæprecium. Sed memini nos pauloante iam perueniſſe ad ſeptuaginta ſeptē metra à pyrrhichio vſq; ad tribrachum: cum illi binarū ſyllabarum pedes quatuordecim ſinguli crearent, quę fiunt ſimul quinquaginta & ſex. Tribrachus autem viginti vnum propter geminā diuiſionē. His igitur ſeptuaginta & ſeptē addimus quatuordecim dactyli, & anapæſti totidem. Pleni enim ſi locētur nullo ſilentio, incipiēte metro à duobus vſq; ad octo pedes, ſeptena pariūt. Additis vero ſemipedibus cum ſilentio incipiēte metro ab vno pede & ſemis perueniente ad ſeptē ſemis alia ſeptena, & fiunt iam omnia centū & quinq;. Bacchius vero nō poteſt metrum ſuum ad octo pedes perducere, ne triginta duo tempora tranſeat, neq; quiſq; quinûm temporū pes, ſed poſſunt iſti vſq; ad ſex peruenire. Bacchius ergo & M qui ei par eſt, non modo temporibus, ſed etiam diuiſione, Pæon ſecundus à duobus pedibus vſq; ad ſex procedentes, cum integri ordinantur ſine ſilentio, quina metra pariunt: cum ſilentio autem incipientes ab vno ſemis, & ad quinque ſemis peruenientes, alia quina cum vna longa poſt eos ponitur, & item quina, cum breuis & longa. Quindena igitur creant, quæ in ſummam redacta triginta ſunt, & fiunt iam metra omnia centum & triginta quinq;. Creticus vero, & qui pariter diuiduntur pæones primus & quartus, quoniam poſt illos & vnam longam, & iambum, & ſpondeum, & anapæſtum licet ponere, ad ſeptuagintaquinque perueniunt. Cum enim tres ſint pedes, quina creant ſine ſilentio, cum ſilentio autem viginti, quæ ſimul vt dictum eſt, fiunt quinque & ſeptuaginta, quibus additis ſuperiori ſummæ, decē & ducenta complectūtur. Palimbacchius & qui ei diuiſione cōcordat tertius pæon quina pariunt integri ſine ſilentio, cum ſilentio autem quina cum vna

longa,

A longa, quina cum ſpondeo, quina cum anapæſto. Hæc addimus ad maiorem ſummam, & habemus metra omnia ducenta quinquaginta. Moloſſus & cæteri ſex temporum pedes, qui cum illo ſimul ſeptem fiunt, quaterna creant integri: cum ſilentio autem, quoniam & vna longa poſt vnumquenque eorum locari poteſt, & iambus & ſpondeus & anapæſtus, & bacchius & creticus, pæon quartus, vicena & octona complent, quæ ſimul fiunt centum nonaginta ſex, quæ ducta cum illis quaternis ducenta vigintiquatuor complentur: ſed hinc octo deducendi ſunt, quia poſt dichorium iambus, & poſt antiſpaſtum ſpondeus male ordinantur. Reliqua ſunt ducenta ſedecim, quæ addita maiori ſummæ, faciunt metra omnia quadringenta ſexaginta ſex. Proceleumatici ratio haberi non potuit cum his pedibus quibus congruit, propter ſemipedes qui poſt hunc plures ponuntur. Nam & vna ſyllaba poſt eum poni poteſt cum ſilentio, ſicut poſt dactylum & eius conſortes, & tres breues, vt vnum tempus ſilendum ſit, quo efficitur vt vltima breuis pro longa accipiatur. Epitriti metra gignunt terna integri, incipiente metro à duo-

Proceleumaticus gignit carmina.21.

B bus pedibus perueniente ad quatuor. Si enim addas quintum, triginta duo tempora, quod non oportet, excedes. Cum ſilentio vero primus & ſecundus epitritus terna poſt locato iambo, terna bacchio, terna cretico, terna pæone quarto, quæ fiunt cum illis ternis quæ ſunt ſine ſilentio, triginta. Tertius vero & quartus epitriti, reſtante ſilentio gignunt cum ſpondeo terna, & terna cum anapæſto, terna cum moloſſo, terna cum ionico minore, terna cum choriambo, quæ fiunt ſimul cum illis ternis, quæ ſine ſilentio genuerunt, triginta & ſex. Ergo epitriti omnes ſexaginta & ſex metra pariunt: quæ cum viginti & vno proceleumatici ſuperiori ſummæ addita, faciunt quingenta quinquagintatria. Diſpondeus reſtat gignens & ipſe tria integer, adhibito autem ſilentio cum ſpondeo tria, & tria cum anapæſto, tria cum moloſſo, tria cum ionico à minore, tria cum choriambo: quæ in ſummam ducta cum illis tribus quę creat integer, fiunt decem & octo. Ita erunt metra omnia quingenta ſeptuaginta & vnum. MA. Eſſent quidem, niſi tria detrahenda eſſent, quia poſt ſecundum epitritum dictum eſt iambum male poni. Sed hoc quidem bene ſe habet, quare iam dic mihi, quo modo tibi aurem tangat metrum hoc, Triplici vides,

Pars pedis quib⁹ locis ponitur. Cap.13.

C vt ortum triuiæ rotetur ignis. DI. Perſuauiter.

MA. Potés ne dicere quibus pedibus conſtet? DI. Non poſſum. Neque enim inuenio quomodo ſibi congruant quos metior, ſiue enim pyrrhichium à capite cõſtituam, ſiue anapæſtum, ſiue pæonem tertium, non his conueniunt qui ſequuntur: & inuenio hic quidem creticum poſt tertium pæonem, vt reliqua ſit longa ſyllaba, quam creticus poſt ſe non reſpuit collocari. Sed his pedibus hoc metrum conſtare recte non poſſet, niſi interpoſito ſilentio trium temporum. Nunc vero nihil ſiletur, cum hoc repetendo permulcet auditum.

Hoc exemplũ ex Terentiano ſumptum Varro recẽſet inter verſus Ionicos à maiore. Simile eſt illud Catulli, Super alta vectus Atys.

MA. Vide igitur vtrum incipere debeat à pyrrhichio, deinde metiamur dichorium, tum ſpondeum, qui complet tempora, quorum duo ſunt in principio. Poteſt item caput tenere anapæſtum, deinde diiambum metiri, vt extrema longa collocata quatuor temporibus anapæſti perficiat ſex tempora, quæ cum diiambo conueniunt, ex quo intelligas licet partes pedum non ſolum in fine poni, ſed etiam in capite metrorum.

DI. Iam intelligo. MA. Quid ſi demam vnam vltimam longam, vt tale ſit metrum, Segetes meus labor. Nónne animaduertis cum ſilentio duorum tem- D porum repeti? Ex quo manifeſtum eſt & aliquam partem pedis poſſe in principio metri poni, & aliquam in fine, & aliquam in ſilentio. DI. Et hoc manifeſtum eſt. MA. Sed hoc fieri ſi dichoriũ metiaris integrum in hoc metro. Nam ſi diiambo à capite anapæſtus ponatur, cernis partem pedis in principio poſitam, quæ habet iam quatuor tempora. Duo autem quæ debentur, ſilentur in fine. Ex quo dicimus poſſe metrum incipere à parte pedis, & deſinere ad plenũ pedem, ſed nunquam ſine ſilentio. DI. Et hoc perſpicuum eſt. MA. Quid hoc metrum, potés ne metiri & dicere quibus pedibus conſtet? Iam ſatis terris niuis atque diræ Grandinis miſit pater, & rubente Dextera ſacras iaculatus arces. DI. Poſſum conſtituere in capite creticum, & duos metiri reliquos ſenûm temporũ pedes, vnum ionicum à maiore, alterum dichoriũ, & ſilere vnum tempus quod adiungitur cretico, vt ſex tempora compleantur. MA. Non nihil defuit conſyderationi tuæ. Nam cum dichorius eſt in fine, reſtante ſilentio, vltima eius quæ breuis eſt, pro longa accipitur. An hoc negabis?

Horati⁹.1. carminũ.

DI. Immo fateor. MA. Non ergo conſtitui de- E cet in fine dichorium, niſi nullo in repetitione conſequente ſilentio, ne non iam dichorius, ſed epitritus ſecundus ſentiatur. DI. Manifeſtum eſt. MA. Quomodo ergo metimur hoc metrum? DI. Neſcio.

MA. Attende ergo vtrum bene ſonet cum ita pronuncio, vt poſt tres primas ſyllabas vnum tempus ſileam. Ita enim in fine nihil debebitur, vt decenter ibi poſſit eſſe dichorius. DI. Iucundiſsime ſonat.

Quibus locis ſilere liceat. Cap.14.

MA. Hoc quoque igitur adiungamus arti, vt non ſolum in fine, ſed & ante finem cum oporteat ſileamus. Tunc autem oportet cum id quod debetur implendis temporibus pedum, aut indecẽter ſiletur in fine propter vltimam breuem, vt in hoc quod dictũ eſt: aut enim duo conſtituuntur non pleni pedes, vnus in capite, alter in fine, qualis iſte eſt, Gentiles noſtros inter oberrat equos. Senſiſti enim (vt opinor) me poſt quinque ſyllabas longas, moram duorum temporum ſiluiſſe, & tantundem in fine ſilendum eſt, dum reditur ad caput. Si enim hoc metrum ad legem ſex temporum metiaris: erit tibi primus ſpondeus, ſecundus moloſſus, tertius choriambus, quartus anapæſtus. Spondeo igitur debentur duo tempora, vt ſex temporum pedem impleat: & anapæ- F ſto itaque duo ſilentur poſt moloſſum ante finem, & duo poſt anapæſtum in fine. Si autem ad legem temporum quatuor. vna longa erit in capite, deinde duos metimur ſpondeos, deinde duos dactylos, & poſt vna concludetur. Silemus itaq; duo tempora poſt geminũ ſpondeum ante finẽ, & duo in fine, vt ambo pedes impleantur, quorum dimidias partes in capite atque in extremo poſuimus. Nõnunquam tamen quod duobus nõ plenis pedibus debetur in principio ac fine collocatis, finali tamen ſilẽtio redditur, ſi tantum ſit vt dimidij ſpacium temporis non excedat, qualia hæc duo ſunt, Syluæ laborantes, geluque Flumina cõſtiterint acuto. Horum enim primus incipit à palimbacchio, inde excurrit in moloſſum, & bacchio terminatur. Silẽtur ergo duo tempora, quorum vnũ bacchio, alterũ palimbacchio cum reddideris, ſena vbiq; tempora implebuntur. Hoc autem poſterius dactylo inchoatur, inde pergit in choriambum, clauditur bacchio. Tria igitur tempora ſilere oportebit? Hinc vnum bacchio, duo dactylo reddimus, vt in omnibus ſint ſena tempora. Prius autem redditur quod debetur implendo extremo pedi quàm in principio con-

G ſtituto. D I. Nec aliter omnino fieri aures ſinunt.

M A. Nec mirum. Id enim cum repetimus, adiungitur capiti quod prorſus extremũ eſt. Itaq; in hoc metro quod dictũ eſt, Flumina cõſtiterint acuto. Cum tria tempora ſetus vbiq; implendis debeantur, ſi ea non ſilẽtio velis ſed voce reddere, poſsintq; reddi & per iambũ & per chorium & per tribrachũ, quia omnes terna tempora poſsident, nullo modo ea per chorium reddi ſenſus ipſe permittit, in quo prior eſt longa ſyllaba, breuis poſterior. Id enim pri⁹ ſonare debet, quod bacchio debetur extremo, id eſt, breuis ſyllaba, non longa quæ dactylo primo: licet hoc explorare his exemplis, Flumina conſtiterint acuto gelu, Flumina conſtiterint acute gelida, Flumina conſtiterint in altum nocte. D I. Cui dubium eſt duo illa ſuaniter repeti, hoc autẽ tertiũ nullo modo? M A. Item cum ſingula tẽpora ſingulis debẽtur pedibus minus plenis, ſi ea voce reddere velis, nõ ſinit ſenſus in vnam ſyllabã coarctari. D I. Mira omnino iuſtitia. Non enim conuenit quod ſeparatim reddendum eſt, nõ etiam cõſtitui ſeparatim. M A. Quocirca in illo metro, Syluæ laborantes gelúque, ſi vnam

H longam pro ſilentio fini addas, ſicuti eſt, Syluæ laborantes gelu duro, non probant aures: ſicut probant cum dicimus, Syluæ laborantes gelu & frigore, quod ſagaciſſime ſentis cum ſingula repetis. Item non oportet cum duo minus pleni pedes ponũtur, maiorem in principio q̃ in fine poni, nam & hoc condemnat auditus. Tanquã ſi dicas, Optimum tempus adeſt tandem: vt primus pes ſit creticus, ſecundus choriambus, tertius ſpondeus, vt tria tempora ſileamus, quotum duo debentur vltimo ſpondeo ad ſena implenda, & vnũ primo cretico. At ſi dicatur, Tandem tempus adeſt optimũ, eadem interpoſita trium temporũ mora in ſilentio, quis non ſentiat iucundiſsime repeti? Quare aut tanti ſpacij decet eſſe in fine minus plenum pedem quanti eſt in principio: vt illud, Syluæ laborantes geluq;, aut minorem in principio, & in fine maiorem: veluti eſt, Flumina cõſtiterint acuto. Neque iniuria, quia vbi eſt æqualitas, nulla diſcordia: vbi autem diſpar eſt numerus, ſi à minore ad maiorem veniamus, vt in metiendo & numerando ſolet, facit ipſe turſus in numerando ordo concordiam. Ex quo illud eſt etiam conſequens, vt cum ij de quibus agitur,

I minus pleni ponuntur pedes, ſi duobus locis interponitur ſilentium, id eſt, ante finem & in fine, tantum ante finem ſileatur, quantum debetur extremo, tantum autem in fine quantum ſcilicet principio: quia medium tendit ad finem, ſi vnam longam pro ſilentio fini addas, ſicuti, Syluæ laborantes gelu duro. A fine vero ad principium redeundum eſt. Si autem vtrique tantundem debetur, nulla controuerſia eſt, quin tantum ante finem, quantum in fine ſilendum ſit. Sileri autẽ oportet nõ niſi vbi terminatur pars orationis. In iis autem numeris qui non verbis finiuntur, ſed aliquo pulſu, vel flatu, vel ipſa etiã lingua, nullũ in hac re diſcrimen eſt, poſtquam voce percuſsionéve ſileatur, modo vt legitimum ſecundũ ſupradictas rationes intercedat ſilentium. Quamobrem & à duobus poteſt minus plenis pedibus metrum incipere, ſi tamen vtriuſq; coniunctũ ſpaciũ minus non ſit, quàm poſſet eſſe vnius & dimidij pedis. Nam vt ſupra diximus, tũc recte poni duos minus plenos pedes, cum id quod debetur ambobus, nõ tranſit ſpacio pedem dimidium. Exemplum eſt, Montes acuti, vt aut in fine

Silentium in medio. Cap. 15.

tria tempora ſileamus, aut vnum tempus poſt ſpondeum, & duo in fine. Aliter enim hoc metrum conuenienter metiri non poteſt. Sic hoc etiam in diſciplina, vt cum ante finem ſilemus, non ibi pars orationis K breui ſyllaba terminetur, ne ſecundum illam ſæpe commemoratam regulam, pro longa eam ſenſus accipiat, ſequente ſilẽtio. Itaque in hoc metro, Montibus acutis, non poſſumus ſilere poſt dactylum tempus vnum, quod poſt ſpondeum in ſuperiore poteramus, ne non iam dactylus, ſed creticus ſentiatur: atque ita non duobus minus plenis pedibus, quod nunc demonſtramus, ſed pleno dichorio & vltimo ſpondeo metrum cõſtare videatur, duûm temporum ſilentio in fine reddendo. Sed illud notandum eſt, in principio poſito minus pleno pedi, aut ibidẽ reddi debitũ per ſilentium: ſicuti eſt, Iam ſatis terris niuis atque diræ. At in fine velut, Segetes meus labor. Minus autem pleno pedi qui in fine ponitur, aut ibidem reſtitui ſilentio, quod debetur: vt in illo, Ite igitur camœnæ: aut in aliquo de mediis loco: veluti in hoc, Ver blandum viget aruis, adeſt hoſpes hirundo. Vnum enim tempus quod debetur vltimo bacchio, vel poſt totum numerum ſileri poteſt, vel poſt primum cuius numeri pedem moloſſum, vel ſecundum ionicũ à minore. Quod vero mediis forte minus plenis pedibus debiti eſt, non niſi ibidem reddi poteſt: vt eſt, Tuba terribili L ſonitũ dedit ære curuo. Si enim ſic metiamur hoc metrum, vt primum faciamus anapæſtum, ſecundum ionicum quemlibet in ſyllabis quinque, ſoluta ſcilicet longa vel prima, vel vltima in duas breues tertium choriambum, vltimum bacchium. Tria erunt tempora in debitum, vnum extremum bacchio reddendum, & duo anapæſto primo, vt ſena cõpleantur. Sed hoc totum ſpacium trium temporum in fine ſileri poteſt. At ſi ab integro pede incipias, quinq; ſyllabas primas pro quolibet ionico metitur. Sequitur choriambus. Inde iam pedem integrum non inuenies, quocirca vnius longæ ſpacio ſilere oportebit, quo annumerato choriambus alter implebitur, Bacchio reliquo metrum clauſuro, cui tempus [vnũ] debitũ ſilebis in fine. Vnde iam eſſe opinor perſpicuum, cum in mediis ſiletur locis, aut ea reſtitui tempora quæ in fine debentur, aut ea quæ ibi debentur vbi ſiletur. Sed aliquando nõ eſt neceſſe vt ſileatur in mediis, cum poteſt aliter metrum metiri, vt in eo quod paulo ante poſuimus. Aliquando autem neceſſe eſt, vt in hoc: Vernæ temperies auræ tepent, ſunt deliciæ. Nam manifeſtum eſt iſtum numerum aut quaternorum tempo- M rum, aut ſenorum pedibus currere. Si quaternorum, ſilendum eſt vnum tempus poſt ſyllabam octauam, & in fine duo metiantur. primo ſpondeo, ſecundo dactylo, ſed & tertio ſpondeo, quarto dactylo annumerato poſt longã ſilentio, quia poſt breuẽ non oportet, quinto ſpondeo, ſexta dactylo, vltima longa qua numerus clauditur, cui duo tempora debita ſilentur in fine. Si autem ſenorum temporum hinc metimur pedes, primus erit moloſſus, ſecundus ionicus à minore, tertius creticus, qui fit dichorius adiuncto ſilẽtio vnius temporis, quartus ionicus à maiore & longa vltima, poſt quam quatuor tempora ſilebuntur. Poſſet alio modo currere, vt vna longa in principio locaretur, quam ſequeretur ionicus à maiore, deinde moloſſus, deinde bacchius, qui fieret antiſpaſtus, adiuncto ſilentio vnius temporis, vltimus choriambus metrũ clauderet, ita vt quatuor temporum in fine ſilẽtium, redderetur vni longæ in principio conſtitutæ. Sed aures iſtam dimenſionẽ repudiant, quia pars pedis in principio collocata, niſi maior q̃ dimidia fuerit, non recte illi poſt plenum pedem finali ſilentio redditur vbi debetur: ſed aliis interpoſitis pedibus, ſcimus quidem quãtum debeatur: ſed non cõprehenditur ſenſu,

A ſenſu, vt tanto ſpatio ſileatur, niſi minus debeatur in ſilentio quàm poſitum eſt in ſono: quia cum maiorẽ partem pedis vox peregerit, minor quæ reliqua eſt, vbicunque facilè occurrit. Quamobrem metri quod ſub hoc exemplo poſuimus, Vernæ temperies auræ tepent, ſunt deliciæ: cum ſit vna neceſſaria quam diximus dimenſio, ſi poſt decimam eius ſyllabam tempus vnum ſileatur, & quatuor in fine, eſt alia voluntaria, ſi quis poſt ſextam ſyllabam velit ſilere duo tempora, & vnum poſt vndecimam, & duo in fine. Ve ſit in principo ſpondeus, ſequatur hunc choriambus, tertio ſpondeo ſilentium duûm temporum annumeretur, vt vel moloſſus vel à minore ionicus fiat, quartus bacchius adiuncto itidem ſilentio vnius tẽporis fiat antiſpaſtus, quinto choriambo numerus terminetur in voce, duobus temporibus in fine per ſilentium redditis, in principio locato ſpõdeo. Eſt item alia. Si enim velis poſt ſextam ſyllabam vnum tempus ſilebis, & poſt decimam vnum, poſt vndecimam tantundem, & duo in fine, vt ſit primus ſpondeus, ſecundus choriambus, tertius palimbacchius fiat antiſpaſtus vno ſilentij tempore annumerato, quartus ſpondeus fiat dichorius vnius temporis interiecto, & vnius tẽporis con-
B ſequente ſilentio, choriambus vltimus numerum claudat, ita vt ſileamus duo tempora in fine, quæ primo debentur ſpondeo. Eſt & tertia dimenſio, ſi poſt primum ſpondeum tempus vnum ſileatur, & reliqua quæ in proximo ſuperiore ſeruentur, niſi quòd in eius fine vnum tempus ſilebitur, quia ſpondeus ille, qui ſolet in principio locari, conſequente vnius temporis ſilentio, factus eſt palimbacchius, vt plus vno tempore nihil ei debeatur, quod in fine ſilendum eſt. Vnde iam perſpicis metris interponi ſilentia quædam neceſſaria, quædam voluntaria. Et neceſſaria quidem, cum aliquid pedibus debetur implendis: Voluntaria vero, cum pleni ſunt pedes atque integri. Quod autem ſuperius dictum eſt, amplius quatuor temporibus ſilendum non eſſe: de neceſſariis ſilentiis dictum eſt, vbi debita tempora explentur. Nam in iis quæ voluntaria ſilentia nominauimus licet etiam pedem ſonare, & pedem ſilere: quod ſi paribus interuallis fecerimus, non erit metrum ſed rhythmus, nullo certo fine apparente vnde redeatur ad caput. Quamobrem ſi exempli gratia ſilentiis velis di-
C ſtinguere, vt poſt primum pedem alterius pedis tempora ſileas: non hoc perpetuo ſeruandum eſt. Licet autem varietate qualibet connumeratis ſilentiis vſque ad legitima tempora metrum producere: velut in hoc, Nobis verum in promptu eſt, Tu ſi verum dicis. Licet hic poſt primum ſpondeum quatuor tempora ſilere, & alia quatuor poſt ſequentes duos. Poſt tres autem finales nihil ſilebitur. Iam enim triginta duo tempora terminata ſunt: ſed multo eſt aptius & quodam modo iuſtius, vt vel in fine tantum vel etiam ante finem † ſileatur. Quod ſubtracto vno pede fieri poteſt, vt ita ſit: Nobis verum in promptu eſt, tu dic verum. *† in medio & in fine.* Hoc & in metris cæterorum pedum tenendum eſt, ſcilicet neceſſariis ſilentiis, ſiue finalibus ſiue medijs reddi debita vt pedes impleantur. Non autem ſileri oportet amplius quàm pedis partem, quam leuatio poſitióve occupat. Voluntariis autem ſilentiis & partes pedum & integros pedes ſilere conceditur, ſicut exemplis ſupradictis monſtrauimus. Sed hactenus interponendorum ſilentiorum ratio tractata ſit.

De pedum cõmixtione. Ca. 16.

Nunc de pedum commixtione, & de ipſorum metrorum copulatione pauca dicamus, quoniam iam multa dicta ſunt cum quæreremus quos ſibimet oporteat miſceri pedes, & quod ad metrorum attinet copulationem, D nonnulla dicenda ſunt, cum de verſibus diſſerere cœperimus. Iunguntur enim ſibi pedes atque miſcentur ſecundum regulas quas in ſecundo ſermone aperuimus. In hoc autem illud ſciendum eſt, generá metri, quæ à poëtis iam celebrata ſunt, habuiſſe authores & inuentores ſuos, à quibus quaſdam certas leges poſitas conuellere prohibemur. Non enim oportet cum illi eas ratione finxerint, aliquid ibi mutare, quamuis ſecundum rationem ſine aurium offenſione poſsimus: cuius rei cognitio non arte, ſed hiſtoria traditur: vnde creditur potius quàm cognoſcitur. Neque etiam ſi Paliſcus neſcio qui, metrum ita compoſuit, vt hæc ſonant, Quando flagella ligas, ita liga, vitis & vlmus vti ſimul eant: ſcire hoc poſſumus, ſed tantummodo credere audiendo & legendo. Illud eſt diſciplinæ quod ad nos pertinet, videre vtrum hoc tribus dactylis conſtet & pyrrhichio vltimo, vt plerique muſicæ imperiti autumant. Non enim ſentiunt pyrrhichium poni non poſſe poſt dactylum: an vt ratio docet, primus pes ſit in hoc metro choriambus, ſecundus ionicus, longa ſyllaba in duas ſoluta breues, vltimus iambus, poſt quem tria tempora ſilebuntur: E quod ſemidocti homines ſentire poſſent, ſi à docto ſecundum vtrunq; legem pronũciaretur, & plauderetur. Ita enim naturali & communi ſenſu iudicarent, quæ diſciplinæ norma præſcriberet. Veruntamen quòd poëta ille hos numeros immobiles eſſe voluit, cũ hoc metro vtimur cuſtodiendum eſt: non enim fraudat auditum, quanquam æque nihil fraudaret, ſi vel pro choriambo diiambum, vel ipſum ionicum nulla in breues facta ſolutione poneremus, & quicquid aliud congruiſſet. In hoc igitur metro nihil mutabitur, non ea ratione qua inæqualitatem vitamus, ſed ea qua obſeruamus authoritatem. Docet ſanè ratio, alia inſtitui metra immobilia, id eſt, in quibus mutare nihil oportet, vt hoc ipſum eſt de quo ſatis locuti ſumus. *Metra mobilia et immobilia & neutra.* Alia mobilia, in quibus locare pedes alios pro aliis licet: ſicuti eſt, Troiæ qui primus ab oris, Arma virúmque cano. *Aeneid. 1.* Nam hic pro ſpondeo anapæſtum quolibet loco licet ponere. Alia nec tota immobilia, nec tota mobilia: vt eſt, Pendeat ex humeris dulcis chelys, Et numeros edat varios, Quibus aſſonet omne virens Late nemus & tortis errans qui flexibus vdis. *Hoc Terentianus citat ex Põponio.* Hic enim vbique & ſpondeus & dactylus poni poſſet, præter vltimum pedem, quem metri author ſemper eſſe dactylum voluit. Et in iis quidem generibus tribus non nihil valere authoritatem vides. Quod autem in pedum commixtione ad rationem ſolam pertinet de iis rebus quæ ſentiuntur iudicantem, ſciendum eſt eas partes pedum quæ poſt certos pedes ſilentio reſtante inſuauiter locantur, vt iambus poſt dichorium atque ſecundum epitritum, & ſpondeus poſt antiſpaſtum, etiam poſt alios pedes male locari, quibus iſti permixti fuerint. Nam manifeſtum eſt iambum poſt moloſſum bene poni, ſicut hoc exemplum indicat, ſæpe repetitum cum ſilentio in fine temporum trium, Ver blandum viret floribus. at ſi pro moloſſo primum dichorium conſtituas, vt eſt, Vere terra viret floribus, reſpuit hoc auditus atque condemnat. Id etiam in cæteris ſenſu explorante facile eſt experiri. Ratio nanque certiſsima eſt, cum ſibi copulantur, qui inter ſe ſunt copulabiles pedes, eas partes debere in fine ſubiungi quæ omnibus cõueniunt in illa ſerie collocatis, ne inter ſocios quodãmodo diſcordiæ aliquid oriatur. Illud magis mirandum eſt, quòd cum ſpondeus & diiambũ & dichoriũ ſuauiter claudat,

G tamen cum hi duo pedes, ſiue ſoli ſiue cũ aliis copulabilibus quoquo modo mixtis in vna ſerie fuerint, ſpõdeus in fine approbante ſenſu poni nõ poteſt. Quis enim dubitet aures libenter accipere iſta ſingula repetita, &, Timenda res non eſt: & item ſeparatim, Iam timere noli. At ſi ita iungas, Timenda res iam timere noli, niſi in ſoluta oratione audire nolim. Nec abſurdum minus eſt, ſi quolibet loco alium connectas, veluti moloſſum hoc modo: Vir fortis timenda res, iam timere noli. Vel etiam ita, Timẽda res, iam timere vir fortis noli. Cuius abſurditatis cauſa eſt, quòd pes diiambus etiã ad duplũ & ſimplum plaudi poteſt, vt ad ſimplum & duplũ plaudi poteſt dichorius. Spondeus autem duplæ parti eorum æqualis eſt, ſed cum eum ille trahit ad primam, hic ad extremam, exiſtit nonnulla diſcordia: & ita ratio tollit admirationem. Nec minus miraculum edit antiſpaſtus, cui ſi nullus pedum, aut certe ſolus diiambus miſceatur, patitur iambo metrum claudi, cum aliis autem poſitus nullo modo: & cum dichorio quidem propter ipſum dichorium. Itaque hoc minime miror. Cum cæteris vero ſenorum temporum pedibus, cur memoratum trium temporum pedem in fine repudiet, neſcio H quæ eſt cauſa, ſecretior fortaſſe quàm vt à nobis aſſeri atque oſtendi queat. Sed hoc ita eſſe his exemplis probo. Nam iſta duo metra, Poteſtate placet, Poteſtate potentium placet, nemo ambigit ſuauiter ſingula repeti cum ſilentio trium temporum in fine. At iſta inſuauiter cum eodem ſilentio, Poteſtate præclara placet, Poteſtate tibi multum placet, Poteſtate iam tibi ſic placet, Poteſtate multum tibi placet, Poteſtatis magnitudo placet. Quod ad ſenſum attinet, peregit officium ſuum in hac quæſtione, & quid acceperit, & quid exploſerit indicauit: ſed de cauſa cur ita ſit, ratio conſulenda eſt. Ac mea quidem in tanta obſcuritate nihil aliud videt, niſi cum diiambo antiſpaſtum dimidiam partem priorem habere communem (nam vterque à breui & longa incipit) poſteriorem autem cum dichorio. Longa enim & breui ambo finiuntur. Itaque antiſpaſtus vel ſolus tanquam ſuam priorem dimidiam, vel cum diiambo cum quo eam communiter habet, collocatus, patitur in fine metri eſſe iambum, & cum dichorio pateretur ſi eidem dichorio talis terminus cõ I ueniret. Cum cæteris autem non patitur, quibus tali ſocietate iungitur.

De metrorum copulatione. Cap. 17.

Quod vero ad metrorum copulationem attinet, ſatis eſt in præſentia videre, poſſe ſibi diuerſa metra copulari, quæ tamen plauſu, id eſt, leuatione ac poſitione conueniant. Diuerſa ſunt autem, vel quantitate, vt cum maiora copulantur minoribus, qualia iſta ſunt, videlicet: Iam ſatis terris niuis atque diræ Grandinis miſit pater, & rubente Dextera ſacras iaculatus arces Terruit vrbem.

Horatius lib. 1. carminum.

Nam hoc quartum, quod vno choriambo & vna in fine longa terminatur, quàm paruum ſit tribus ſuperioribus inter ſe æqualibus ſubiectum, vides. Vel pedibus, ſicut hic, Grato Pyrrha ſub antro, Cui flauam religas comam.

Ibidem.

Cernis quippe horum duorum ſuperius conſtare ſpondeo & choriambo, & longa vltima, quæ ad ſex tempora implenda ſpondeo debebatur. Hoc autem poſterius ſpondeo & choriambo, & duabus vltimis breuibus, quæ item cum primo ſpondeo implent ſex tempora. Paria ſunt ergo iſta temporibus, ſed in pedibus nonnihil diuerſitatis tenent. Eſt & alia differentia iſtarum copulationum, quòd alia ita copulentur, vt nulla ſibi licentia interponi velint, ſicut hæc duo recentiſſima: alia inter ſe ſileri aliquid poſtulant: ſicut hæc, Vides vt alta ſtet niue candidum Soracte, nec iam K ſuſtineant onus Syluæ laborantes, gelúque Flumina conſtiterint acuto.

Horatiꝰ. 1. carminũ.

Nam ſi hæc ſingula repetantur, priora duo vnum tempus in fine ſileri flagitant, tertium duo, quartum tria. Copulata vero à primo ad ſecundum tranſeuntem vnum tempus ſilere cogunt, à ſecundo ad tertium duo, à tertio ad quartum tria. A quarto autem ſi ad primum redeas, tempus vnũ ſilebis. Sed quæ eſt ratio redeundi ad primum, eadem eſt ad aliam talem copulationem tranſeundi. Hoc genus copulationum rectè nos appellamus circuitum, qui περίοδος Græcè dicitur. Circuitus ergo minor eſſe non poteſt, quàm qui duobus membris conſtat, id eſt, duobus metris. Nec eſſe maiorem voluerunt eo qui vſque ad quatuor membra procedit. Licet igitur minimum bimembrem, medium trimembrem, & vltimum quadrimembrem vocare. Hos enim Græci δίκωλον, τρίκωλον, τετράκωλον vocant. De quo toto genere quoniam diligentius tractaturi ſumus, vt dixi, in eo ſermone qui nobis de verſibus erit, nunc interim hoc ſatis ſit. Sanè arbitror iam te intelligere innumerabilia genera eſſe metrorũ, quæ quingenta quadraginta ſeptem inueneramus, cum & de ſilentiis non niſi finalibus exempla eſſent data, & nulla L pedum cõmixtio facta eſſet, & nulla ſolutio longarum in duas breues, quæ pedem vltra ſyllabas quatuor porrigeret. At ſi adhibita omni ſilentiorum interpoſitione, & omni pedum cõmixtione, & omni ſolutione longarum colligere numerum metrorum velis, tantus exiſtit vt nomen eius fortaſſe non ſuppetat. Sed hæc exempla quæ à nobis ſunt poſita, & quæcunque alia poni poſſunt, quanquam ea & appetat in efficiendo & approbet in audiendo natura communis, tamen niſi ea docti & exercitati hominis pronunciatio commendet auribus, ſenſúſque audientium non ſit tardior quàm humanitas poſtulat, non poſſunt ea quæ tractauimus vera iudicari. Sed quieſcamus aliquantulum, & de verſu deinceps diſſeramus. DI. Ita fiat.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponenſis epiſcopi, de Muſica Liber quintus.

M

Quomodo differant rhythmus metrũ & verſus. Cap. 1.

QVID ſit verſus, inter doctos veteres non parua luctatione quæſitum eſt, nec fructus defuit. Nam inuenta res eſt, & ad notitiam poſterorum mandata literis, graui atque certa non tantum authoritate, verum etiam ratione firmata eſt. Intereſſe igitur animaduerterunt inter rhythmum & metrum aliquid, vt omne metrum rhythmus, non etiam omnis rhythmus metrum ſit. Omnis enim legitima pedum connexio numerus eſt, quam quoniam metrum habet, non eſſe numerus nullo modo poteſt, id eſt, non eſſe rhythmus. Sed quoniam non eſt idem, quamuis legitimis pedibus, nullo tamen certo fine prouolui: & item legitimis progredi pedibus, & certo fine coërceri: hæc duo genera etiam vocabulis diſcernenda erant, vt illud ſuperius rhythmus tantum proprio iam nomine, hoc autem alterum, ita rhythmus vt metrum etiam vocaretur. Rurſus quoniam eorum numerorum qui certo fine clauduntur, id eſt, metrorum, alia ſunt in quibus non habetur ratio cuiuſdam diuiſionis circa medium, alia quibus ſedulo habetur: erat etiam hæc differentia notanda vocabulis. Quapropter illud vbi non habetur

hæc

A hæc ratio rhythmi genus, proprie metrum vocatum eſt: hoc autem vbi habetur, verſum nominauerunt. Cuius appellationis originem fortaſſe progredientibus nobis ratio ipſa monſtrabit: Neque hoc ita præſcriptum putes, vt illa etiam metra verſus vocare non liceat. Sed aliud eſt cum abutimur nomine licentia cuiuſdam vicinitatis, aliud cum rem vocabulo ſuo enunciamus. Sed nominum commemoratio hactenus facta ſit, in quibus vt iam didicimus, conſenſio interloquentium *† al. totū.* & vetuſtatis authoritas tantum † valet. Cætera ſi placet, more noſtro inueſtigemus ſenſu nuncio, iudice ratione, vt illos etiam veteres authores non inſtituiſſe iſta quaſi quæ in natura rerum integra & perfecta non fuerint, ſed ratiocinando inueniſſe, & appellando notaſſe *Metra in duas partes diuiſibilia. Cap. 2.* cognoſcas. MA. Quare primum à te quæro, vtrum ob aliud pes aurē mulceat niſi quòd in eo duæ illæ partes, quarum vna in leuatione, altera in poſitione eſt, numeroſa ſibi cōcinnitate reſpondēt. DI. Iam hoc quidem mihi ante perſuaſum eſt atque compertum. MA. Quid metrum, quod manifeſtum eſt pedum collocatione confici, num ex eo rerum genere eſſe arbitrandū B eſt, quod diuidi non poteſt, cum omnino & nihil indiuiduum per tempus tēdi queat, & quod ex diuiduis pedibus conſtat, abſurdiſsime indiuiduum putetur? DI. Nullo modo hoc genus diuiſionem recipere abnuerim.

MA. At omnia quæ recipiunt diuiſionem, nónne pulchriora ſunt ſi eorum partes aliqua parilitate concordent, quàm ſi diſcordes & diſſonę ſint? DI. Nulli dubium eſt. MA. Quid ipſius parilis diuiſionis, qui tandem numerus author eſt? an dualis? DI. Ita eſt. MA. Vt ergo in duas partes concinentes diuidi pedem, & eo ipſo aurem delectare cōperimus, ſi etiam metrum tale inueniamus, nónne cæteris nō talibus iure antepo- *Verſus vnde dictus. Cap. 3.* netur? DI. Aſſentior. MA. Recte ſanè. Quare iam illud reſponde, cum in omnibus quæ aliqua tēporis parte metiuntur, aliud pręcedat, aliud ſubſequatur, aliud incipiat, aliud terminet, nihil ne tibi videatur inter partē præcedentem atq; incipientem, & illam quæ ſubſequatur ac terminet, intereſſe oportere? DI. Intereſſe arbitror. MA. Dic ergo quid interſit inter has duas *Aeneid. 3.* partes verſus, quarum vna eſt, Cornua velatarum: altera vero eſt, vertimus antennarum. Non enim vt idem C poëta obuertimus, ſed ſi ita verſus enuncietur, Cornua velatarum vertimus antennarum: nónne ſæpius repetendo efficitur incertum quæ pars prior ſit, quæ poſterior. Neq; enim minus idem ſtat verſus, cum ita profertur, Vertimus antennarum cornua velatarum. DI. Plane incertum fieri video. MA. Cenſes ne vitandum? DI. Cenſeo. MA. Vide igitur vtrum hic ſatis vitatum ſit. Vna pars verſus eſt, & ea præcedens, Ar- *Aeneid. 1.* ma virumq; cano: altera ſubſequens, Troiæ qui primus ab oris: quæ vſq; adeo inter ſe differunt, vt ſi ordinē vertas, & hoc modo pronuncies, Troiæ qui primus ab oris, arma virumq; cano, alios pedes metiri neceſſe ſit. DI. Intelligo. MA. At vide vtrum iſta ratio in aliis ſeruata ſit. Nam cuius dimenſionis eſt pars incipiens, Arma virúmque cano: eiuſdem eſſe agnoſcis, Italiam fato. Littora multum ille &. Vi ſuperûm ſæuæ. Multa quoque & bello. Inferrétque deos. Albaniq; patres. Et ne multis perſequar cæteros, quantū voles, has priores partes verſuum eiuſdē dimenſionis inuenies, id eſt, quinto ſemipede articulatas. DI. Rariſsime omnino non ita eſt ita vt poſteriores ſint iſtis non minus inter ſe pariles, Troiæ qui primus ab oris. Profugus Lauináque venit. Terris iactatus & alto. Memorem Iunonis ob iram. Paſſus dum conderet vrbē. Latio genus vnde Latinū. Atq; D altæ mœnia Romæ. MA. Manifeſtiſsimum eſt igitur quòd quinq; & ſeptē ſemipedes verſum heroicū in duo membra partiūtur, quæ ſex pedibus quaternorū temporum cōſtare notiſsimū eſt: & ſine concinnitate quidem duorum mēbrorū, ſiue iſta, ſiue aliqua alia, verſus nullus eſt, in quibus omnibus hoc ratio demonſtrauit eſſe ſeruandum, vt nō poſsit pars prior in poſteriore, & poſterior in priore loco poni. Quod ſi aliter fuerit, non iam verſus, niſi nominis abuſione dicet. Erit autē rhythmus & metrum, qualia rariſsime longis carminibus interponere quę verſibus cōtexuntur, non indecorum eſt: quale idem ipſum eſt quod pauloante cōmemoraui, Cornua velatarum vertimus antennarū. Quamobrem non mihi verſus ex eo appellatus videtur, vt nonnulli putāt, quòd à certo fine ad eiuſdem numeri caput reuertatur, vt nomen ductum ſit ab iis qui vertūt dum via redeunt: nam hoc illi cum his etiā metris, quæ verſus nō ſunt, apparet eſſe cōmune: ſed magis fortaſſe à cōtrario nomen inuenit: vt quemadmodū grāmatici deponēs verbum quod r literā nō deponit, ſicuti eſt lucror & cōqueror, appellauerunt, ita quod duobus mēbris cōſtat, quorum neu- E trum in alterius loco ſalua lege numerorum conſtituitur, quia verti nō poteſt verſus vocetur. Sed vtramlibet harum originē vocabuli tu ſcilicet probes, vel vtrāq; improbes, & aliam quæras, aut contēnas mecum, totū hoc quæſtionis genus nihil ad hoc tempus pertinet. Cum enim ſatis res ipſa quæ hoc nomine ſignificatur, appareat, non eſt de verbi ſtirpe laborandum: niſi quid habes ad hęc. DI. Ego vero nihil, ſed perge ad cętera. MA. *Terminus verſuum varius. Cap. 4.* Sequitur vt de verſus termino requiramus. Nam & hic aliquam differentiā notandam atq; ſignandam eſſe voluerunt, vel potius ipſa ratio. An tu non arbitraris melius eſſe vt finis, quo prouolutio numeri coërcetur, non perturbata temporū æqualitate, tamē emineat, q̄ ſi cum cæteris partibus quæ finem non faciunt, confundatur?

DI. Quis dubitat hoc eſſe melius, quòd eſt euidentius? MA. Conſydera ergo vtrum recte inſignem finem verſus heroici ſpondeum pedem quidā eſſe voluerint. Nam in quinq; aliis locis vel hunc vel dactylum licet ponere, in fine autē non niſi ſpondeum. Nam quod trochæum putāt, propter indifferentiam fit vltimæ ſyllabæ: de qua in metris ſatis locuti ſumus. Sed ſecundum hos F iambicus ſenarius aut non erit verſus, aut erit ſine iſta finis eminentia, vtrunq; autem abſurdum eſt. Nam neq; quiſquā vnq̄ ſiue doctiſsimorū hominū, ſiue mediocriter vel etiā tenuiter eruditorum verſum eſſe dubitauit, *Catullus.* Phaſelus ille quē videtis hoſpites. Sed quicquid in verbis eſt tali numeroſitate formatū, & grauiſsimi authores eo quo peritiſsimi nullū ſine inſigni fine verſum putandum eſſe cenſuerunt. DI. Verum dicis. Quare aliam termini huius notam quęrēdam eſſe autumo, non hanc quæ eſſe quæ in ſpòndeo ponitur approbandam.

MA. Quid hoc? Num dubitas quæcunque iſta ſit, aut in pedis eſſe, aut in temporis differentia, aut in vtroque?

DI. Qualiter poteſt? MA. Quid tandem horum trium probas? Ego enim, quoniam idipſum finire verſum ne longius quàm oportet excurrat, nō pertinet niſi ad temporis modum: non arbitror aliunde iſtam notam debere ſumi quàm ex tēpore. An tibi aliud placet? DI. Immo aſſentior. MA. Vidés ne etiam illud cum tempus hic differentiam habere non poſsit, niſi quòd aliud eſt longius, aliud breuius, quia cum verſus finitur, id agitur ne pergat longius, in breuiore tempore notam finis eſſe oportere? DI. Video quidem, ſed quò per-

G tinet quod additum eſt, hic? MA. Eò ſcilicet quòd non vbique temporis differentiam in ſola breuitate ac longitudine accipimus. An tu æſtatis ac hyemis differentiam aut eſſe temporis negas, aut in ſpacio potius breuiore vel longiore, ac non in vi frigoris caloríſque conſtitutam, vel humoris, vel ſiccitatis, & ſi quid tale aliud? DI. Iam intelligo, & hanc quam quærimus termini notam, à temporis breuitate ducendam eſſe conſentio. MA. Attende igitur hunc verſum, Roma Roma cerne quanta ſit deûm benignitas: qui trochaicus dicitur, & metire illum, atque reſpõde quod inueneris de membris eius & numero pedum. DI. De pedibus quidem facile reſpõderim, liquet enim eoſdem ſeptem ſemis eſſe. De membris autem non ſatis aperta res eſt, multis enim locis partem orationis finiri video. veruntamen opinor eſſe iſtam partitionem in octauo ſemipede, vt præcedẽs membrum ſit, Roma Roma cerne quanta: ſubſequens autem, ſit deûm benignitas.

MA. Quot ſemipedes habet? DI. Septem. MA. Ipſa ratio te duxit omnino. Cum enim nihil ſit æqualitate melius, eamq́ in diuidendo appetere † oporteat, ſi

† apparere.

H minus potuerit obtineri, vicinitas eius quærenda eſt, ne ab ea longius aberremus. Itaque cum hic verſus omnes quindecim ſemipedes habeat, non potuit æquius quàm in octo & ſeptem diuidi, nam eadem eſt in ſeptem & octo vicinitas. Sed ita non ſeruaretur nota finis in tempore breuiore, vt eam ſeruandam ratio ipſa præcipit. Nam ſi talis verſus eſſet, Roma cerne quanta ſit tibi deûm benignitas: vt inciperet membrum in his ſemipedibus ſeptem, Roma cerne quanta ſit: & in his octo alterum terminaretur, tibi deûm benignitas, non poſſet verſum ſemipes claudere. Octo enim ſemipedes quatuor integros pedes faciunt. Simul incideret alia deformitas, vt non eoſdem pedes in membro extremo quos in primo metiremur, & prius membrum potius finiretur nota breuioris temporis, id eſt, ſemipede quàm poſterius, cui hoc finis iure debetur. Nam in illo tres trochæi ſemis, Roma cerne quanta ſit: in hoc quatuor iambi ſcanderentur, tibi deûm benignitas. Nunc vero & trochæos in vtroq; mẽbro ſcandimus, & ſemipede verſus clauditur, vt ſpacij breuioris notã terminus teneat. Nam ſint in priore quatuor, Roma Roma cerne quãta: in poſteriore autem tres ſemis, ſit deûm benignitas. An

I contradicere aliquid paras? DI. Nihil omnino, & libenter aſſentior. MA. Teneamus igitur has leges inconcuſſas ſi placet, vt neq; membrorũ duorũ tendẽs ad æqualitatem partitio verſui deſit, ſicuti huic eſt, [Cornua velatarum obuertimus antennarum] Neque ipſa æqualitas membrorum conuertibilem (vt ita dicam) faciat partitionem: vt in hoc fit, Cornua velatarum vertimus antennarum. Neque cum iſta vitatur conuerſio, nimis à ſe membra diſcedãt, ſed quantum poſſunt proximis numeris propè æquentur, ne dicamus hæc ita poſſe diuidi, vt octo ſemipedes præcedant, Cornua velatarum vertimus: & quatuor ſubſequantur, id eſt, antẽnarum. Nec membrũ poſterius paris numeri ſemipedes habeat, ſicuti eſt, Tibi deûm benignitas: ne pleno pede verſus finitus non habeat terminũ breuiore tẽpore notatũ. DI. Habeo iam iſta, & mando memoriæ quantum valeo. MA. Quoniam igitur iam tenemus non debere verſum finiri pleno pede, quomodo nobis heroicum verſum metiendũ putas, vt & membrorum lex illa ſeruetur, & hæc termini nota? DI. Video duodecim eſſe ſemipedes, & quia propter illam conuerſionem vitandam ſenos ſemipedes habere membra non

Heroici fins. Cap.5.

poſſunt, neq; à ſe longe oportet diſcedere, vt ſint tres & nouem, aut nouem & tres: neq; paris numeri ſemipedes poſteriori membro dandi ſunt, vt ſint octo & quatuor aut quatuor & octo; ne pleno pede verſus finiatur, in quinq; & ſeptẽ aut ſeptem & quinq; diuiſio facienda eſt. Nam & hi numeri ſunt ambo impares proximi, & certe propinquius ſibi accedunt mẽbra quàm in quaternario & octonario numeris accederẽt. Quod vt firmiſsimum teneam, video partem orationis in quinto ſemipede ſemper aut penè ſemper terminari, vt eſt in primo Virgilij verſu, Arma virúmque cano: & in ſecundo, Italiam fato: & in tertio, Littora multum ille: in quarto itẽ, Vi ſuperûm ſæuæ: atque ita deinceps in toto penè carmine. MA. Verum dicis. Sed videndum tibi eſt, quos pedes metiaris, vt nihil ſuperiorum legum iam inconcuſſe conſtitutarum violare audeas. DI. Quanquam mihi ſatis ratio appareat, tamen nouitate conturbor. Non enim ſolemus in hoc genere niſi ſpõdeum pedem & dactylum ſcandere, quod nemo fere eſt tam indoctus quin audierit, etiam ſi minus id facere poſsit. Hanc ergo peruulgatiſsimam conſuetudinem, & nunc ſi ſequi voluero, lex illa terminis eſt abroganda. Præcedens enim membrum ſemipede clauderetur, poſterius autem pleno pede: quod cõtrà eſſe debuit. Sed quia illam legem iniquiſsimum eſt tollere, & innumeris iam didici poſſe fieri, vt non à pleno pede ordiamur, reſtat vt non hic dactylum cum ſpondeo, ſed anapæſtum locari indicemus, vt incipiat verſus à longa ſyllaba, deinde duo pedes, vel ſpondei vel anapæſti, alterum membrum ſuperius terminent, cum tres rurſus alterum vel anapæſti, vel quolibet loco ſpondeus, ſiue omnibus, & in fine vna ſyllaba qua verſus legitime terminatur.

Aeneid. 1.

K L

MA. Probas mihi, & id ego quoque rectiſsimum eſſe iudico, ſed non facile iſta populo perſuadentur. Tanta enim eſt vis conſuetudinis, vt ea inueterata, ſi falſa opinione genita eſt, nihil ſit inimicius veritati. Nanque ad faciendum verſum nihil intereſſe intelligis, vtrum in hoc genere anapæſtus cum ſpondeo, an dactylus collocetur: ad metiendũ tamen rationabiliter, quod non aurium ſed mentis eſt proprium, vera & certa ratione hoc non irrationabili opinione diſcernitur: neq; nunc à nobis primum inuenta eſt, ſed multo eſt hac inueterata conſuetudine antiquius animaduerſa. Quare ſi eos legant qui vel in Græca vel in Latina lingua diſciplinæ M huius doctiſsimi fuerunt, non mirabuntur nimis qui forte hoc audierint: quanquam pudet imbecillitatis, cum rationi roborandæ hominum authoritas quæritur, cum ipſius rationis ac veritatis authoritate, quæ profecto eſt omni homine melior, nihil deberet eſſe præſtantius. Non enim vt in producenda corripiẽdá ve ſyllaba non niſi authoritatem veterum hominum quærimus, vt quemadmodum ſint vſi verbis quibus nos quoque loquimur, ita & nos vtamur. Quia & in huiuſcemodi re nullam obſeruationem ſequi, deſidiæ eſt: & nouam inſtituere, licentiæ. Ita in metiendo verſu inueterata voluntas hominum, ac non æterna rerum ratio cogitanda eſt, cum & moderatã eius longitudinem prius naturaliter aure ſentiamus, deinde approbemus naturali † cõſyderatione numerorũ, & eum inſigni fine claudendum eſſe iudicet quiſquis iudicat certius: eumq; quàm cætera metra eſſe inſigniter finiendum, qui finem habet in breuiore tempore notarum manifeſtum ſit: ſiquidem temporis longitudinem coërcet & frænat quodammodo. Quæ cum ita ſint, quî poteſt poſterius eius membrum niſi non pleno terminari pede? Prioris

† rationabili.

Rurſus de fine verſus. Ca.6.

autem

A autem membri exordium aut plenum pedem eſſe, vt in illo trochaico, Roma Roma cerne quanta ſit deûm benignitas. aut parem pedis oportet vt in heroico, Arma virúmque cano Troiæ qui primus ab oris. Quapropter omni iam dubitatione ſublata, etiam iſtum verſum metire ſi placet, & mihi de membris eius pedibúſque reſponde. Phaſelus ille quem videtis hoſpites. D I. Membra quidem huius in quinque & ſeptem ſemipedes video diſtributa, vt prius ſit, Phaſelus ille: poſterius autem, quē videtis hoſpites: pedes vero iambos cerno. M A. Quæro, Nihil ne caues pede pleno verſum terminare? D I. Verum dicis, & vbi fuerim neſcio. Quis enim non videret ſicut in heroico exordium † eſſe à ſemipede, quod cum in hoc genere ſit, non iambis, ſed trochæis verſum metimur, vt iam *† ſemipes claudat. M A. Ita eſt vt dicis. Sed vide quid tibi de hoc reſpondendum putes, quem aſclepiadeum vocant, Mæcenas atauis edite regibus. Nam pars orationis in ſextam ſyllabam terminatur, neque inconſtanter, ſed in omnibus fere huius generis verſibus. Itaq; eius primum eſt membrum, Mæcenas atauis: ſecundum vero, edite regibus.

Aeneid. 1. *Catullus.* *† exordiē-dum.* *†* *aliàs. eū legitime.* *Horatius 1. Carminum.*

B Quod quanam ratione fiat, dubitari poteſt. Si enim mētiaris in hoc pedes quaternarū temporum, erunt quinque in priore, in poſteriore autem membro quatuor ſemipedes. Lex autem vetat membrum poſterius pari numero conſtare ſemipedum, ne pleno pede verſus terminetur. Reſtat ergo vt pedes conſyderemus ſenorum temporum, ex quo fit vt membrum vtrunque ſic ternis ſemipedibus conſtet. Nam vt integro pede præcedens membrum finiatur, à duabus longis incipiendum eſt. Deinde totus choriambus verſum diuidit, vt ſequente etiam alio choriambo membrum poſterius inchoëtur, claudente verſum ſemipede in duabus breuibus ſyllabis. Tot enim tempora cum ſpondeo in capite locato, implent ſex temporum pedem. Niſi quid habes ad hæc. D I. Nihil prorſus. M A. Placet ergo totidem ſemipedibus conſtare vtrunque membrum? D I. Cur non placeat? Neque enim metuenda eſt hic illa conuerſio, quia poſito poſteriore membro in præcedentis loco, ita vt quod eſt primum, ſecundum fiat, non eadem lex manebit pedum. Quapropter nulla cauſa eſt, cur idem ſemipedum numerus in hoc genere membris ne-

C getur, cum ſine vllo cōuerſionis vitio parilitas iſta poſſit teneri, finis etiam inſignioris lege ſeruata, cùm verſus non pleno pede terminetur, quod conſtantiſſime ſeruandum eſſe perplacet. M A. Rem ipſam omnino vidiſti, quare iam quoniam comperit ratio, verſuum eſſe duo genera, vnum in quo idem numerus ſemipedum, aliud in quo diſpar in membris ſit, diligenter conſyderemus ſi placet, quónam modo iſta imparilitas ſemipedum ad quandam parilitatem referatur, obſcuriore aliquantum, ſed ſane ſubtiliſſima ratione numerorum. Nam quęro ex te, cum duo & tria dicam, quot numeros dicam? D I. Duos. M A. Ergo & duo vnus, & tria vnus eſt numerus, & quemlibet alium dixeritus.

Quo modo ſemipedū imparilitas in verſuum mēbris ad parilitatem referatur. Cap. 7.

D I. Ita eſt. M A. Nónne tibi ex hoc videtur vnum cum quolibet numero non abſurde poſſe conferri? Siquidem vnum duo eſſe non poſſumus dicere, duo autem vnū eſſe quodammodo, & item tria & quatuor vnum eſſe, non falsò dici poteſt. D I. Aſſentior. M A. Attende aliud: dic mihi, duo ter ducta, quid faciunt in ſumma: D I. Sex. M A. Num ſex & tria totidem ſunt? D I. Nullo modo. M A. Nunc tria quater ducas velim, ſummámque reſpondeas. D I. Duodecim. M A. Vides item duodecim plures eſſe quàm quatuor? D I. Et longe. M A. Sanè ne iam im-D morer, figenda regula eſt: à duobus, & deinceps quoſlibet numeros duos conſtitueris, minor per maiorem multiplicatus, eum excedat neceſſe eſt. D I. Quis hoc dubitauerit? Quid enim tam paruū in plurali numero, quàm duo? quem tamen numerum ſi millies duxero, ita excedet mille, vt duplum fiat. M A. Verum dicis. Sed conſtitue vnum, & quemlibet deinde maiorem numerum, & quemadmodum in illis faciebamus, minorem per maiorem multiplica, num eodem modo maior ſuperabitur? D I. Non planè, ſed maiori minor æquabitur. Nam vnum his duo, & vnum decies decem, & vnum millies mille, & per quemlibet alium numerū multiplicanero, vnum neceſſe eſt æquetur. M A. Habet ergo vnum cum cæteris numeris vim quandam † æqualitatis, non modo quòd quicunque numerus [numerus] vnus eſt, ſed [etiam] quòd toties ductus tantundem facit. D I. Manifeſtiſſimum eſt. M A. Age nunc, refer animum ad ſemipedum numeros, quibus in verſu fiunt membra inæqualia, & miram quandam æqualitatem iſta quam tractauimus ratione reperies. Nam, vt opinor, verſus minimus inæquali ſemipedum numero in E membris eſt duobus, habens ſemipedes quatuor & tria, quod eſt in hoc: Hoſpes ille quem vides: cuius primum membrum quod eſt, hoſpes ille: ſecari æqualiter poteſt in duas partes binorum ſemipedum. ſecundum autem quod eſt, quem vides: ita diuiditur, vt vna pars duos ſemipedes habeat, altera vnum: quod ita eſt, quaſi duo & duo ſint, iure illo æqualitatis, de quo ſatis egimus, quod habet vnum cum omnibus numeris. Ex quo fit, vt iſta diuiſione tantum ſit quodammodo ſuperius mēbrū, quantum poſterius. Itaque vbi fuerint quatuor & quinque ſemipedes, ſicut hoc eſt, Roma Roma, cerne quanta ſit, non ita probatur: & propterea metrum erit potius quàm verſus, quia ita ſunt membra inæqualia vt ad nullam æqualitatis legem ſectione aliqua poſſint referri. Cernis quippe, vt opinor, ſuperioris membri quatuor ſemipedes. Roma Roma, in binos poſſe diſcedere: ac poſteriores quinque, cerne quanta ſit, in duos & tres ſemipedes diuidi, vbi nullo iure apparet æqualitas. Neque enim poſſunt aliquo modo tantum valere quinque ſemipedes propter duos & tres, quantum quatuor valent, quo modo inuenimus ſuperius in breuiore verſu F tantum valere tres ſemipedes propter vnum & duo, quantum quatuor valent. An aliquid non es aſſecutus, aut non placet? D I. Immo vero & manifeſta omnia & rata ſunt. M A. Age nunc quinque & tres ſemipedes conſyderemus, qualis eſt iſte verſiculus, Phaſelus ille quē vides: & videamus quo modo iſta inæqualitas aliquo æqualitatis iure teneatur. Nam hoc genus nō ſolum metrum, ſed etiam verſum eſſe omnes conſentiunt. Itaque cum primum membrum in ſemipedes duos & tres ſecueris, & ſecundum in duos & vnum, coniungas particulas quas in vtroque pares inueneris, quia & in primo membro habemus duo: & in ſecundo reſtant duæ particulæ, vna in tribus ſemipedibus de priore membro, altera in vno de poſteriore. Has ergo & ſociabiliter iungimus, quia vnum cum omnibus habet ſocietatem, & in ſumma vnum & tria, quatuor fiunt, quod eſt tantundem quantum eſt duo & duo. Per hanc igitur ſectionem etiā quinque & tres ſemipedes ad concordiam rediguntur. Sed reſponde virum intellexeris? D I. Ita vero, & admodum [probo.] M A. Sequitur vt de quinque & ſeptem ſemipedibus diſſeramus, quales ſunt verſus illi duo nobiliſſimi, heroicus, & quem iambicum vulgo vo-

† tius quoddam. *Paritas ſeptem ſemipedum. Cap. 8.*

G cant, etiam ipſe ſenarius. Nam, Arma virúmque cano Troiæ qui primus ab oris, ita diuiditur, vt primum eius membrum ſit: Arma virúmque cano, qui ſunt quinque: & ſecundum, Troiæ qui primus ab oris, qui ſunt ſeptem ſemipedes. Et, Phaſelus ille quem videtis hoſpites: primum membrum habet, Phaſelus ille, in ſemipedibus quinque: ſecundum in ſeptem, quem videtis hoſpites. Sed tantam illa nobilitas in lege iſta æqualitatis laborat. Cum enim ſuperiores quinq; ſemipedes in duo & tres diuiſerimus, poſteriores autem ſeptem in tres & quatuor, congruunt ſibi quidem particulæ ternorum ſemipedum. Sed ſi duæ reliquæ ita inuenirentur, vt vna earum conſtaret vno ſemipede, alia quinque, coniungerentur & lege illa, qua vnũ cum omnibus numeris coniungi poteſt, & in ſumma ſex fierent, quod ſunt etiam tres & tres. Nunc vero quia duo & quatuor inueniuntur, ſummam quidem reddẽt ſenariam, ſed nullo æqualitatis iure tantum valent duo quantum quatuor, vt in huiuſcemodi quaſi neceſſitudine copulentur. Niſi forte quis dixerit ſatis eſſe ad aliquam regulam parilitatis, quòd vt tres & tres, ita duo & quatuor ſex fiunt, cui rationi repugnandum non arbitror: eſt enim & hæc ali-
H qua æqualitas. Sed illud nolim, vt maiore congruentia quinque & tres, quàm quinque & ſeptẽ ſemipedes conuenerint. Non enim tantum nomen eſt illius verſus quantum iſtorum, & vides in illo non modo tantam ſummam inuentam collatis vno & tribus, quanta eſt in duobus & duobus, ſed etiam multo concordiores partes eſſe, cum iungũtur vnum & tria, propter illam vnius cum cæteris omnibus numeris amicitiam, quàm cum duo & quatuor copulentur, ſicut in iſtis eſt. An tibi aliquid obſcurum eſt? D I. Nihil prorſus. Sed neſcio quomodo me offendit, cur iſti ſenarij cum ſint celebratiores cæteris generibus, & principatum quendam in verſibus habere dicantur, aliquid in membrorum concordia minus habẽt, quàm illi famæ obſcurioris verſus.

M A. Bono animo eſto. Nam ego tibi tantam in illis oſtendam concordiam, quantam ſoli ex omnibus habere meruerunt, vt videas non iniuria eos eſſe prælatos. Sed quia ipſa tractatio aliquanto eſt longior, quanuis omnino iocũdior, reſtare nobis debet extrema, vt cum de cæteris quantum ſatis videbitur diſputauerimus, iam omni cura liberati, ad horum ſcrutanda penetralia ve-
I niamus. D I. Mihi vero placet, ſed iam velim vt iſta quæ priora ſuſcepimus explicata eſſent, vt iam illud audirem commodius. M A. Iſtorum comparatione quæ ante diſſerimus, fiunt illa dulciora quæ expectas. Nunc itaque conſydera, vtrum in duobus membris, quorum primum exhibeat ſemipedes ſex, alterum ſeptem, reperiatur ea æqualitas vt rite eſſe verſus queat. Nam poſt quinque & ſeptem ſemipedes hunc eſſe diſcutiendum vides. Huius autem exemplum eſt: Roma Roma cerne quanta ſit deûm benignitas. D I. Video primum membrum poſſe in partes diſtribui, quæ habeant ternos ſemipedes, ſecundum in tres & quatuor. Quare iunctis æqualibus fiunt ſex ſemipedes, tres vero & quatuor ſeptem ſunt, & non æquantur illi numero.

De paritate i mẽbris verſuum vario ſemipedum numero connexorum. Cap. 9.

M A. Sed † ſi duos & duos & vnum in ea parte vbi tres ſunt conſyderemus, iunctis partibus quæ binos habent, fit ſumma quaternaria: iunctis autem illis quarum in vna duo ſunt, in alia vnum, ſi etiam iſta tanquam ſint quatuor accipiamus, propter vnius cum cæteris numeris concordiam, octo ſimul fiunt, magíſque excedunt ſummam ſenariam, quàm cum ſeptem fuiſſent. D I. Ita eſt vt dicis. M A. Et ideo iſto genere co-

† Sed ſi duo et duo in ea parte vbi quatuor ſunt, & duo & vnum, in ea parte vbi tres, &c.

pulationis à lege verſuum ſeparato, attende vt ordo po- K
ſtulat in ea nunc membra, quorum primum habet octo ſemipedes, ſeptem ſecundum. Iſta vero copulatio habet quod quærimus. Nam præcedentis membri partem dimidiam cum parte ſubſequentis maiore, quæ dimidiæ proxima eſt iungẽs, quoniam quaterni ſemipedes ſunt, octonarij numeri ſummam facio. Reſtant ergo quatuor ſemipedes de priore, tres de poſteriore membro. Duo hinc, duo inde copulata, fiunt quatuor. Duo rurſus inde reſtant, & vnum hinc, qui ad legem illius conuenientiæ copulati, qua vnum reliquis par eſt, quodammodo ſumuntur pro quatuor. Ita iam octonarius ſuperiori octonario congruit. D I. Sed cur huius exemplum non audio? M A. Quia ſæpe commemoratum eſt, tamen ne ſuo loco prætermiſſum putes, ipſum eſt: Roma Roma cerne quãta ſit deûm benignitas. vel hoc etiam: Optimus, beatus ille qui procul negocio. Quare iam inſpice nouem & ſeptem ſemipedum connexionem, cuius exemplum eſt: Vir optimus beatus ille qui procul negocio. D I. Facilis eſt cognitu iſta congruentia. Superius enim membrum in quatuor & quinque, poſterius in tres & quatuor ſemipedes diuiditur. Pars ergo ſuperioris minor cum parte poſterioris ma- L
iore coniuncta, octonarium numerum facit: & maior ſuperioris cum minore poſterioris item octonarium. Nam illa commixtio eſt quatuor & quatuor, iſta quinque & tres ſemipedes. Huc accedit, quòd quinque in duo & tres ſemipedes, tres autem in duo & vnum ſi diuiſeris, apparet alia conuenientia duorum cum duobus, & vnius cum tribus, quia vnum cum omnibus numeris ſuperius commemorata lege cõſertur. Sed niſi me ratio ſallit, nihil reſtat vlterius quod de membrorum copulatione requiramus. Iam enim ad octo peruentum eſt pedes, quem numerum verſui (ſicut ſatis cognouimus) non fas eſt excedere. Quare iam age illa ſenariorũ verſuum heroici & iambici vel trochaici (quo intentionem meam & excitaſti & diſtuliſti) pande ſecreta. M A. Faciam, imò faciet ipſa ratio, quæ mihi tibiq; cõmunis eſt. Sed meminiſti ne quæſo cũ ageremus de metris dixiſſe nos, & ipſo ſenſu admodũ probaſſe, illos pedes, quorum partes ad ſeſqua conueniunt, ſiue in duobus & tribus, vt eſt creticus vel pæones, ſiue in tribus & quatuor, vt epitriti, excluſos à poëtis propter minoris venuſtatis ſonum, ſolutæ orationis ſeueritatem decorare congruentius, cum his clauſulæ colligantur? D I. Memini, ſed M
quorſum hæc ſpectant? M A. Quoniam illud volo prius intelligamus, huiuſcemodi pedibus à poëtarum tractatione ſeiunctis, non remanere niſi eos quibus ad tantundem, vt ſpondeus eſt, aut eos quibus ad duplũ vt iambus: aut eos quibus ad vtrunque partes conueniunt, vt choriambus. D I. Ita eſt. M A. At ſi hæc eſt poëtarum materies & ſola, oratio autem ſoluta verſibus inimica eſt, non verſus vllus niſi ex hoc genere pedum faciendus eſt. D I. Aſſentior. Video enim poëmata verſibus atque aliis lyricorum poëtarum metris fieri grandiora, ſed adhuc quo ratio iſta tendat ignoro. M A. Ne propera, diſputabimus enim iam de ſenariorum verſuum excellentia: & prius tibi cupio demonſtrare ſi potero, decentiſſimos ſenarios niſi duorum iſtorum generum eſſe non poſſe, quæ omnium etiam ſunt celeberrima, quorum vnum eſt heroicum: vt, Arma virúmque cano Troiæ qui primus ab oris. Quod genus verſus metitur ſpondeo & dactylo, ſubtiliori autem ratione ſpondeo & anapæſto. Alterum quod iambicũ dicitur, & eadem ratione inuenitur trochaicũ. Nam credo tibi manifeſtum

Senarios verſus decẽtiſſimos nõ eſſe, niſi vel heroici ſint, vel iambici. Ca. 10

Aeneid. 1.

A manifeſtum eſſe longis ſyllabis,niſi breues interponantur,obtundi quodammodo ſpacia ſonorum. Item niſi breuibus longę,nimis cōciſa & quaſi tremula fieri, neutra eſſe temperata, quamuis temporum æqualitate aures impleant. Quamobrem nec illi verſus qui ſex pyrrhichios,& ſex proceleumaticos habent,aſpirant ad heroici dignitatem: nec illi ad trochaici qui ſex tribrachos habent. Huc accedit, quia in iſtis quos cæteris ipſa ratio præponit, ſi membra præpoſteraris, totum ita commutabitur, vt alios etiam pedes neceſſario metiamur. Itaq; inconuertibiliores, vt ita dicam, ſunt quàm illi qui aut omnibus breuibus,aut longis omnibus conſtāt. Et ideo ſiue quinque & ſeptem, ſiue ſeptem & quinque ſemipedibus membra in his temperatioribus ordinentur,nihil intereſt. Neutro enim horum ordine conuerti verſus poteſt ſine tanta commutatione,vt aliis pedibus currere videatur. In iſtis autem ſi carmen cœptum erit talibus verſibus,quorum priora membra quinos ſemipedes habeant,non oporteat eos miſcere,in quibus ſeptem priores ſunt, ne liceat omnes conuertere. Non enim à conuerſione reuocat vlla pedum commutatio. Sed tamen heroicis conceditur ſpondeos omnes rariſsime inter-
B ponere, quod quidem poſterior ætas hæc noſtra minime probauit. Trochaicis autem ſiue iambicis cum pedem tribrachum quolibet loco interponere liceat, habere tamen in huiuſcemodi carminibus verſum ſolutū in omnes breues, turpiſsimum iudicatum eſt. Remotis igitur epitritis pedibus à lege verſuum ſenaria, non ſolum quòd ſolutæ orationi ſunt aptiores, verumetiam quòd ſi ſex fuerint, triginta & duo tempora excedunt, ſicut diſpondei, remotis etiam quinorum † temporum pedibus, quod ſibi eos licentius ad clauſulas vendicauit oratio. Moloſsis item & aliis temporum ſenariorum,† quamuis in poëmatis venuſtiſsime vigeant, ab hoc de quo nunc agimus numero temporum excluſis, reſtant verſus omnium breuium ſyllabarum, qui vel pyrrhichios, vel proceleumaticos, vel tribrachos habent, & omnium longarum ſpondeos. Qui quanquam admittantur ad ſenarium modum, dignitati tamen & temperationi horum qui breuibus longiſque variantur, & ob hoc multo minus conuerti poſſunt, cedant neceſſe eſt.

† quinūm.

† ſenūm.

Senarij quomodo cōmodius metiendi. Cap. 11.

Sed quæri poteſt,cur meliores verſus iudicati ſint ſenarij, in quibus anapæſtum ſubtilis illa ratio metitur,& ij in quibus trochæum, quàm ſi dactylū ibi, & hic iambum metiretur:ſine præiudicio enim ſentētiæ quoniam nunc de numeris agimus, ſi verſus ita eſſet: Troiæ qui
C primus ab oris arma virúmque cano, vel de illo genere: Qui procul malo pius beatus ille: vterq; horum nec minus ſenarius eſſet, nec minus breuium longarumq; ſyllabarum temperatione moderatus, nec magis conuerti poterat, & in vtroque membra ita ordinata ſunt,vt & in quinto & in ſeptimo ſemipede pars orationis terminetur:Cur ergo meliores iſti putentur ſi potius ita ſint:Arma virúmque cano Troiæ qui primus ab oris. Beatus ille qui procul pius malo? In qua quæſtione facilius & procliuius dixerim forte eueniſſe, vt iſti prius animaduerterētur aut frequētarentur, aut ſi id non eſt fortuitū, melius credo viſum fuiſſe, vt heroicus duabus longis, quàm duabus breuibus & longa clauderetur, quòd in longis aures commodius acquieſcunt. Ille autem alter in finali ſemipede longam ſyllabā potius haberet quàm breuem:res quidem ſic ſe habet, vt quicunque horum priores eligerentur, neceſſario aliis auferret locum, qui membris iiſdem præpoſteratis fieri poſſent. Quocirca ſi melior iudicatus eſt, cuius exemplum eſt: Arma virumq; cano Troiæ qui primus ab oris, inepte iam fieret D
iſto conuerſo aliud genus,ſicuti eſt: Troiæ qui primus ab oris arma virumq; cano. Quod etiam de trochaico genere intelligendum eſt. Nam ſi eſt horum honeſtior: Beatus ille qui procul negocio, quod genus iſto præpoſterato fieret,vt eſt: Qui procul negocio beatus ille,fieri profectò non oportet: Tamen ſi quis audeat & faciat tales verſus, manifeſtum eſt eum alia genera ſenariorum eſſe facturum, quibus ſunt iſta meliora. Hi ergo ſenariorum omnium pulcherrimi, non potuerunt ambo obtinere ſynceritatem ſuam aduerſus hominum licentiam. Nam in trochaico genere, non ſenario ſolo, ſed ſemis incipit vſque ad magnitudinem extremam quæ octo pedes habet. Miſcendos autem poëtæ putauerunt quaternorum temporum pedes omnes qui adhibentur ad numeros. Et Græci quidem alternis locis primo & tertio, & ita deinceps ſi à ſemipede verſus incipit: ſin ab integro trochæo, ſecundo & quarto loco, atque ita deinceps ſeruatis interuallis, memorati longiores collocantur pedes. Quæ corruptio vt tolerabilis fieret, non ſingulos pedes in duas partes, quarum vna leuationis, altera poſitionis eſt, plaudendo diuiſerunt, ſed vnū pedem leuantes, alterum ponentes, vnde ipſum ſenarium E
trimetrum vocāt, ad epitritorum diuiſionem plauſum retulerunt. Sed ſi hoc ſaltem conſtāter teneretur,quanuis pedes epitriti magis orationis ſint quàm poëmatis, nec iam ſenarius, ſed ternarius verſus inueniretur, non tamen omnimodo illa numerorum labefactaretur æqualitas. Nunc vero quatuor temporū pedes, dummodo in locis memoratis ponantur, licet non in omnibus ponere,ſed vbilibet eorum, & quoties libet. Noſtri verò veteres,nec ipſa locorum interualla intermiſcendis huiuſcemodi pedibus ſeruare potuerunt. Quare in hoc genere poëtæ iſta corruptione atque licentia planè aſſecuti ſunt,quod eos voluiſſe arbitrandum eſt,vt eſſent in fabulis poëmata ſolutæ orationi ſimillima. Sed quoniam ſatis dictum eſt, cur inter ſenarios iſti verſus magis nobilitati ſint, nunc videamus cur ipſi ſenarij meliores ſint verſus quàm cæteri in quolibet alio pedum numero conſtituti: niſi quid habes aduerſus iſta quæ ediſſeras. DI. Prorſus aſſentior: & iam metrorum illam æqualitatem, cui me attētiſsimum pauloante reddidiſti, ſi vel nunc fas eſt cognoſcere, vehementer ex- F
pecto. MA. Totus ergo ades atque reſponde, vtrum tibi videatur quælibet lōgitudo poſſe in quotlibet partes ſecari. DI. Satis mihi iſta perſuaſa ſunt: nec dubitari poſſe arbitor, quin omnis longitudo quæ linea dicitur, habeat dimidiā ſui partem, ac per hoc in duas lineas breues decuſſatim ſecari queat: & quia ipſæ duæ lineæ, quæ iſta ſectione fiunt, proculdubio lineæ ſunt, etiam in ipſis hoc fieri poſſe manifeſtum eſt. Itaque & quantulacunq; longitudo in quotlibet partes ſecari poteſt. MA. Expeditiſsime atq; veriſsime. Quare nunc illud vide, vtrum rectè aſſeueretur, omnem longitudinem ad latitudinem porrigendam, quæ ab ipſa oritur, tantum valere quantum latitudinis quadratum occupat. Si enim minus aut amplius in latum ſpacium protenditur quàm longa eſt linea vnde protenditur, quadratum non fit: ſin tantū, nihil aliud quàm quadratum fit. DI. Intelligo & aſſentior:quid enim verius? MA. Illud ergo iam ſequi vt opinor vides, vt ſi pro linea in longum ordinati calculi pares ponantur, nō perueniat illa longitudo ad quadratam formam, niſi per eundem numerum multiplicati calculi fuerint: vt ſi verbi gratia duos calculos ponas, quadratum non facias, niſi aliis

Quòd partes heroicorum verſuū maiorem omnibus habeant quoad ſemipedes numerorū concordiā. Cap. 12.

Sicut magnitudo in ſe ducta facit quadratā figurā, ita numerus in ſe ductus facit quadratum numerū.

G duobus ad latitudinem iunctis: ſin tres, ſex adiungendi ſunt, ſed terni diſtributi ad duos ordines ſimiliter in latitudinem. Si enim ad lōgitudinem additi fuerint, nulla figura fit. Longitudo enim ſine latitudine figura non eſt. Atque illa proportione licet conſyderare alios numeros: vt enim bis bina, & ter terna quadratas figuras in numeris faciunt, ita quater quaterna, quinquies quina, ſexies ſena, atque ita per infinitum in cæteris. D I. Etiam iſta rata & manifeſta ſunt. M A. Attende nunc vtrum ſit aliqua temporis longitudo. D I. Quis dubitauerit nullum eſſe tempus ſine aliqua longitudine?

M A. Quid verſus? Poteſt ne non obtinere aliquam temporis longitudinem? D I. Immo neceſſe eſt obtineat. M A. Quid in ea longitudine pro calculis melius collocamus, pedés ne, qui duas in partes, id eſt, leuationem & poſitionē neceſſario diſtribuuntur: an ipſos ſemipedes potius, qui ſingulas leuationes poſitionesq; obtinent? D I. Semipedes congruentius iudico pro illis calculis poni. M A. Age nunc commemora membrum verſus heroici breuius quot ſemipedes habeat. D I. Quinque. M A. Dic exemplum. D I.

Aeneid.1. Arma virumq; cano. M A. Num igitur aliud deſyderas, niſi vt alij ſeptem ſemipedes cum iſtis quinq; aliqua æqualitate conueniant? D I. Nihil prorſus aliud. H

M A. Quid? ſeptem ſemipedes poſſūnt ne aliquem verſum complere per ſe? D I. Poſſunt vero. Nam tot ſemipedes habet primus ac minimus verſus, annumerato in fine ſilentio. M A. Recte dicis, ſed vt verſus eſſe poſſit, quomodo in duo membra diuiditur? D I. In quatuor ſcilicet & tres ſemipedes. M A. Duc ergo in legem quadrati has partes ſingulas, & vide quid faciunt quatuor quater. D I. Sedecim. M A. Quid tria ter?

D I. Nouem. M A. Quid totum ſimul? D I. Vigies quinquies. M A. Septem ergo ſemipedes, quoniā poſſunt habere duo membra, ſingulis membris ſuis ad quadratorum rationem relatis, vigeſimumquintum numerum in ſumma faciunt, & eſt vna pars verſus heroici.

D I. Ita eſt. M A. Altera igitur pars, quæ habet quinque ſemipedes, quoniam nō poteſt in duo membra diuidi, & debet aliqua æqualitate concinere, nónne tota in quadratum ducēda eſt? D I. Nihil aliud cenſeo, & iam tandem agnoſco æqualitatē mirabilem. Quinque enim quinquies ducta eadem vigintiquinque conſummant.

I Nec ergo immerito ſenarij verſus cæteris celebratiores nobilioresq; facti ſunt. Dici enim vix poteſt, quantum inter illorū æqualitatē in membris imparibus, & aliorū omnium interſit. M A. Non te ergo fefellit pollicitatio mea, vel potius ipſa nos quam vterque noſtrum ſequitur, ratio. Quare vt iſtum iam ſermonem concludamus aliquando, cernis certe cum ſint metra penè innumerabilia, verſum tamen eſſe non poſſe niſi duobus membris ſibimet concinnatis, aut totidem ſemipedibus, ſed non conuertibiliter terminatis, vt eſt, Mœcenas atauis edite regibus: aut diſpari numero etiam ſemipedum, ſed tamen aliqua æqualitate coniūctis, vt ſunt quatuor & tres, aut quinque & tres, vel quinque & ſeptem, aut ſex & ſeptem, aut octo & ſeptem, vel ſeptem & nouem. A pleno enim pede, trochaicus, vt eſt, Optimus beatus ille qui procul negocio. Et à non pleno poteſt verſus exordiri: vt eſt, Vir optimus beatus ille qui procul negocio: terminari autem niſi non pleno prorſus non poteſt. Sed iſti non pleni pedes, ſiue integros ſemipedes habeant, ſicuti eſt iſte quem nunc poſui, ſiue minus quàm dimidium pedem, ſicut in illo choriambico duæ vltimæ breues, Mœcenas atauis edite regibus: ſiue plus quàm dimidium, vt in eius capite duæ primæ longæ: aut in fine alterius choriambici bacchius: cuius exemplum, Te domus Euandria, te ſedes celſa Latini. Omnes ergo iſti non pleni pedes, ſed ſemipedes nuncupantur. Iam vero non ſolum talia poëmata verſibus fiunt, vt in his vnum genus teneatur, qualia Epicorum poëtarum ſunt, vel etiam Comicorum: ſed illos quoque ambitus quos περιόδους Græci vocant, non tantum illis metris, quę lege verſuum non tenentur, Lyrici poëtæ faciunt, ſed etiam verſibus. Nam ille Flacci: Nox erat, & cœlo fulgebat luna ſereno Inter minora ſydera: bimembris ambitus eſt, & verſibus conſtans. Qui duo verſus ſibimet conuenire non poſſunt, niſi vterque ad ſenorum temporum referantur pedes. Nam modus heroicus cum modo iambico vel trochaico non conuenit, † quia illi pedes ad tantundem, hi ad duplum partiūtur. Fiunt ergo ambitus aut omnibus metris, aut omnibus verſibus, vt illi ſunt, de quibus in ſuperiori ſermone diſputatū eſt, cum de ipſis metris ageremus: aut tantum verſibus, vt ij de quibus nunc dictum eſt: aut vt & verſibus, & alijs metris temperentur, quale illud eſt: Diffugêre niues, redeunt iam gramina campis, Arboribúſque comæ. Quo autem ordine locentur vel verſus cum alijs metris, vel maiora membra cum minoribus, nihil intereſt ad aurium voluptatem, dummodo non breuior quàm bimembris, non amplior quàm quadrimembris ſit ambitus. Sed iam ſi nihil habes quod contradicas, finis ſit huius diſputationis, vt deinceps quod ad hanc partem Muſicæ attinet, quæ in numeris temporum eſt, ab his veſtigiis eius ſenſim ad ipſa cubilia, vbi ab omni corpore aliena eſt, quanta poſſumus ſagacitate veniamus.

Epilogus. Cap. 13. — *Horatius 1. Carminum.* — *Horatius 1. Carminum.* — K — *Euandri hunc verſum Terētianus refert inter Phalecios.* — *Horatius †carmine epodo.* — *† concinit.* — *Horatius 4. Carminum.* — L

DIVI AVRELII AVGVſtini Hipponenſis epiſcopi, de Muſica Liber Sextus.

Repetit, tranſitum faciens ad ſequentia. Cap. 1.

SATIS diu penes te[atq;]adeò planè pueriliter per quinque libros in veſtigiis numerorum ad moras temporū pertinentium morati ſumus: quam noſtram nugacitatem apud beneuolos homines facilè fortaſsis excuſet officioſus labor: quem non ob aliud ſuſcipiendum putauimus, niſi vt adoleſcentes, vel cuiuſlibet ætatis homines, quos bono ingenio donauit deus, non præpropere, ſed quibuſdā gradibus à ſenſibus carnis atque carnalibus literis, quibus eos nō hęrere difficile eſt, duce ratione auellerentur: atque vni deo & domino rerum omnium, qui humanis mentibus nulla natura interpoſita præſidet, incommutabilis veritatis amore adhæreſcerent. M Illos igitur libros qui leget, inueniet nos cum grāmaticis & poëticis animis, non habitandi electione, ſed itinerādi neceſsitate verſatos. Ad hunc autem librū cum venerit, ſi vt ſpero & ſupplex deprecor, deus & dominus noſter propoſitū meum voluntatemq; gubernauerit, & eò quò eſt intēta perduxerit, intelliget non vilis poſſeſsionis eſſe vilem viam, per quam nūc cum imbecillioribus nec noſipſi admodum fortes ambulare maluimus, quàm minus pennatos per liberiores auras præcipitare. Ita nos quantum arbitror, aut nihil aut non multum peccaſſe iudicabit, ſi tamen de numero ſpiritalium virorum iſte fuerit. Nam turba cætera de ſcholis lin-

A lis linguarum tumultuantium, & ad plaudentium ſtrepitum vulgari leuitate lætantiũm, ſi forte irruerit in has literas, aut contemnet omnes, aut illos quinque libros ſufficere ſibi arbitrabitur. Iſtum vero in quo fructus illorum eſt, vel abiiciet quaſi nõ neceſſarium, vel differet quaſi pòſt neceſſarium. Reliquos vero qui ad iſta intelligenda eruditi non ſunt, ſi ſacramentis Chriſtianæ veritatis [] imbuti, in vnum & verum deum ſumma charitate nitentes, cuncta puerilia tranſuolauerunt, fraterne admoueo, ne ad iſta deſcendant, & cum hic laborare cœperint, de tarditate ſua conquerantur, ignorantes itinera difficilia & moleſta pedibus ſuis, volando ſe poſſe etiam ignorata tranſire. Si autem ij legunt qui & infirmis aut inexercitatis greſſibus hac ambulare non poſſunt, & nullas pietatis alas habent, quibus iſta neglecta præteruolent, non ſe inſerant inconuenienti negocio: ſed præceptis ſaluberrimæ religionis, & nido fidei Chriſtianæ pennas nutriant, quibus ſuperuecti laborem ac puluerem huius itineris euadant, magis ipſius patriæ quàm viarum flexuoſarum amore flagrantes. His enim hæc ſcripta ſunt, qui literis ſecularibus dediti, magnis B implicantur erroribus, & bona ingenia in nugis conterunt, neſcientes quid ibi delectet. Quod ſi animaduerterent, viderent, quà effugerent illa retia, & quiſnam eſſet beatiſsimæ ſecuritatis locus. MA. Quamobrem tu cum quo mihi nunc ratio eſt, familiaris meus, vt à corporeis ad incorporea tranſeamus, reſponde ſi videtur, cum iſtum verſum pronunciamus, Deus creator omnium, iſtos quatuor iambos quibus conſtat, & tempora duodecim vbinam eſſe arbitreris, id eſt, in ſono tantum qui auditur, an etiam in ſenſu audientis qui ad aures pertinet, an in actu etiam pronunciantis, an quia notus verſus eſt, in memoria quoque noſtra hos numeros eſſe fatendum eſt? DI. In his omnibus puto.

[] puritatis.

Sonorum numerus quid & quo modo deprehendatur. Cap. II.

Hymnus ſancti Ambroſij.

MA. Nuſquámne amplius? DI. Quid aliud reſtet non video, niſi forte interior & ſuperior aliqua vis ſit vnde iſta procedunt. MA. Non ego quæro quid ſuſpicandum ſit: quare ſi hæc quatuor genera ita tibj apparent, vt nullum aliud videas quod æque manifeſtum ſit, diſcernamus ea ſi placet ab inuicem, & videamus vtrum ſingula eſſe ſine inuicem poſsint. Nam credo non te eſſe negaturum fieri poſſe, vt in aliquo loco aliquis ſonus exiſtat huiuſcemodi morulis & dimenſionibus ver-C berans aërem, vel ſtillicidio, vel aliquo alio pulſu corporum, vbi nullus aſsit auditor. Quod cum ſit, num præter illud primũ genus, cum ipſe ſonus hos numeros habet, nullum horum quatuor reperitur? DI. Nullum aliud video. MA. Quid iſte alter qui eſt in ſenſu audientis, potéſtne eſſe ſi nihil ſonet? Non enim quæro vtrum habeant illæ aures vim percipiendi ſi quicquam ſonuerit, qua vtique non carent ſi deſit ſonus. Non enim & cum ſilentium eſt, nihil à ſurdis differunt, ſed quæro vtrum ipſos numeros habeant, etiam ſi nihil ſonet. Siquidem aliud eſt habere numeros, aliud poſſe ſentire numeroſum ſonum. Nam & ſi ſentientem corporis locum digito tangas, quoties libet ſentitur, toties ſentitur tactu ille numerus: & cum ſentitur, non eo caret ſentiens. Et vtrum inſit etiam tangente nullo, non ſenſus ille, ſed numeros, ſimiliter quæritur. DI. Non facile dixerim carere ſenſum numeris talibus in ſe conſtitutis, etiam antequam aliquid ſonet. Non enim aliter aut [eorum] mulceretur cõcinnitate, aut abſurditate offenderetur. MA. Idipſum ergo quicquid eſt, quo aut annuimus, aut abhorremus, non ratione, ſed natura, cum aliquid ſonat ipſius ſenſus numerum voco. Non enim tunc fit in auribus meis cum ſonum audio, hæc vis approbandi & D improbandi. Aures quippe non aliter bonis ſonis quàm malis patent. Vide potius ne iſta duo ſint minime confundenda. Nam ſi verſus quilibet modo correptius, modo productius pronũcietur, ſpacium temporis non idẽ teneat neceſſe eſt, quamuis eadem pedum ratione ſeruata. Vt ergo ipſo ſuo genere aures mulceat, illa vis facit, qua concinna adſciſcimus, & abſurda reſpuimus. Vt autẽ breuiore tempore ſentiatur eum celerius, quàm cum tardius promitur, non intereſt aliquid niſi quãdiu aures tangantur ſono. Affectio ergo hæc aurium cum tanguntur ſono, nullo modo talis eſt, ac ſi non tangantur. Vt enim differt audire ab eo quod eſt non audire, ita differt hanc vocem audire, ab eo quod eſt alteram audire. Hæc igitur affectio nec vltra porrigitur, nec infra cohibetur, quoniam eſt menſura eius ſoni qui facit eam. Altera eſt ergo in iambo, altera in tribracho, productior in productiore iambo, correptior in correptiore, nulla in ſilentio. Quod ſi in numeroſa voce fit, etiam ipſa numeroſa ſit neceſſe eſt. Neque eſſe poteſt niſi cum adeſt effector eius ſonus. Similis eſt enim veſtigio in aqua impreſſo, quod neque ante formatur quàm cor- E pus impreſſeris, neque remanet cum detraxeris. Naturalis autem illa vis quaſi iudiciaria quæ auribus adeſt, non deſinit eſſe in ſilentio, nec nobis eam ſonus inſerit, ſed ab ea potius, ſiue probandus, ſiue improbandus excipitur. Quare iſta duo, niſi fallor, diſtinguenda ſunt, & fatendum numeros qui ſunt in ipſa paſsione aurium, cum aliquid auditur, ſono inferri, auferri ſilentio. Ex quo colligitur numeros, qui ſunt in ipſo ſono, poſſe eſſe ſine iſtis qui ſunt in eo quod eſt audire, cum hi ſine illis eſſe non poſsint. DI. Aſſentior.

Numeri ſonantes ſine aliis reperiũtur.

Numeri ſecũdi poſſunt eſſe abſq; primis.

MA. Attende igitur hoc tertium genus, quod eſt in ipſo vſu & operatione pronunciantis. Et vide vtrum poſsint eſſe hi numeri ſine illis qui ſunt in memoria. Nam & taciti apud noſmetipſos poſſumus aliquos numeros cogitãdo peragere ea mora temporis, qua etiam voce peragerentur. Hos in quadam operatione animi eſſe manifeſtum eſt, quæ quoniam nullum edit ſonum, nihilque paſsionis infert auribus, oſtendit hoc genus ſine illis duobus eſſe poſſe, quorum vnum in ſono eſt, alterum in audiente quando audit. Sed vtrum exiſteret niſi adiuuante memoria quærimus. Quanquam ſi anima hos numeros agit, quos in venarum pulſu inuenimus, ſoluta quæſtio F eſt. Nam & in operatione hos eſſe manifeſtum eſt, & nihil ad eos adiuuamur memoria. Quod ſi de his incertum eſt, vtrum operantis animæ ſint, de iſtis certe, quos reciproco ſpiritu agimus, nulli dubium eſt, quin & temporum interuallis numeri ſint, & eos ſic anima operetur, vt etiam voluntate adhibita multis modis variari queant, nec tamen vt agantur vlla opus eſt memoria.

Numeri num in vſu ſint pronunciatis ſine numeris in memoria. Cap. 3.

Numeri tertij.

DI. Videtur mihi hoc genus ſine tribus cæteris eſſe poſſe. Quamuis enim pro temperatione corporum varios venarum pulſus & reſpirationis interualla fieri non ambigam, tamen operante anima fieri, negare quis audeat? Qui curſus etſi pro diuerſitate corporum aliis celerior eſt, aliis tardior, niſi tamen aſsit anima, quæ id agat, nullus eſt. MA. Conſydera igitur & quartum genus, eorum ſcilicet numerorum qui ſunt in memoria. Nam ſi eos recordatione depromimus, & cum in alias cogitationes deferimus, hos rurſum relinquimus velut in ſuis ſecretis reconditos, non opinor occultum, eos eſſe poſſe ſine cæteris. DI. Non dubito eos poſſe ſine cæteris, ſed tamen niſi auditi vel cogitati non mandarentur memoriæ, & ideo quanquam illis deſi-

Quarti numeri qui memoriales dicuntur.

De ſenſus iudicio naturali. Cap. 4.

G nentibos maneant, iiſdem tamen præcedentibus imprimuntur. M A. Non reſiſtam tibi, & vellem iam quærere, quod tandem horum quatuor generum præſtantiſsimum iudices, niſi arbitrarer dum illa tractamus, neſcio vnde apparuiſſe nobis quintum geous quod eſt in ipſo naturali iudicio ſentiendi, cum delectamur parilitate numerorum, vel cum in eis peccatur, offendimur. Non enim contemno quod tibi viſum eſt ſine quibuſdam numeris in ſe latentibus hoc ſenſum noſtrum nullo modo agere potuiſſe. An forte ad iſtorum quatuor aliquod genus hanc tantam vim pertinere arbitraris?

Numerorum quinta differētia.

D I. Ego vero ab illis omnibus hoc genus diſtinguendum puto. Siquidem aliud eſt ſonare quod corpori tribuitur, aliud audire quod in corpore animal de ſonis patitur, aliud operari numeros vel productius vel correptius, aliud iſta meminiſſe, aliud de his omnibus vel annuendo vel abhorrendo quaſi quodam naturali iure ferre ſententiam. M A. Age nunc dic mihi quinque horum quod maxime excellat. D I. Hoc quintum puto. M A. Recte putas. non enim de illis poſſet, niſi excelleret, iudicare. Sed rurſus quæro, cætero- H rum quatuor quod maxime probes? D I. Illud profecto quod eſt in memoria, quia video ibi diuturniores eſſe numeros, quàm cum ſonant, vel cum audiuntur, vel cum aguntur. M A. Præponis ergo factos facientibus. Nam iſtos qui ſunt in memoria, ab illis aliis imprimi paulo ante dixiſti. D I. Nollem præponere. Sed rurſus quomodo non præponam diuturniora minus diuturnis non video. M A. Non te iſtud moueat. Non enim ſicut æterna temporalibus, ita ea quæ diutius abolentur, iis quæ breuiore tempore tranſeunt præferenda ſunt. Quia & ſanitas vnius diei profecto eſt melior, quàm multorum dierum imbecillitas. Et ſi optanda optandis comparemus, melior eſt vnius diei lectio, quàm plurium ſcriptio, ſi eadem res vno die legatur quæ pluribus ſcribitur. Ita numeri qui ſunt in memoria, etſi diutius maneant, quàm illi à quibus imprimuntur, non eos tamen anteponere oportet eis, quos agimus non in corpore, ſed in anima. Vtrique enim prętereunt, alij ceſſatione, alij obliuione. Sed illi quos operamur, etiam noudum ceſſantibus nobis ſucceſsione ſequentium videntur auferri, dum primi ſecundis, & ſecundi tertiis, atque ita deinceps priores poſterioribus prætereundo concedunt locum, donec vltimos perimat ipſa ceſſatio. Obliuione vero plures ſimul numeri, quamuis I paulatim abſterguntur. Nam nec ipſi aliquandiu manent integri. Quod enim poſt annum verbi gratia in memoria nō inuenitur, etiam poſt vnum diem iam minus eſt, ſed non ſentitur iſta diminutio. Non tamen falſò ex eo conicitur, quia non vtique pridie quàm compleatur annus repente totum euolat. Vnde intelligi datur, ab illo tēpore quo inhæret memoriæ, incipere labi. Hinc eſt illud quod plerunq; dicimus, tenuiter memini, cum aliquid poſt tempus recordando repetimus, antequam planè totum excidat. Quapropter vtrunqoe hoc numerorum genus mortale eſt. Veruntamen facientes factis iure anteponuntur. D I. Accipio & probo.

Comparat numeros memoriales tertius, vel tertia differētiæ numerorū

M A. Iam ergo tria reliqua intuere, & eorum quoque quod ſit optimum & cæteris præferēdom, ediſſere.

D I. Non eſt hoc facile. Nam ex illa regula qua factis facientes oportet anteferre, cogor ſonantibus numeris palmam dare: hos enim ſentimus audientes, & cum hos ſentimus, hoc patimur. Hi ergo faciunt eos qui ſunt in aurium paſsione cum audimus: hi autem rurſus, quos ſentiendo audimus & habemus, faciunt alios in memoria, quibus à ſe factis rectè præferuntur. K Sed hic quia & ſentire & meminiſſe animæ eſt, nō moueor ſi aliquid quod in anima ſit, alicui quod item in ea ſit, anteponam. Illud me conturbat, quomodo ſonantes numeri, qui certe corporei ſont, vel quoquo modo in corpore, magis laudandi ſint, quàm illi qui cum ſentimus, in anima eſſe reperiuntur. Sed rurſus conturbat quomodo non magis laudandi ſint, cum hi faciant, illi ab his fiant. M A. Mirare potius quomodo facere aliquid in anima corpus poteſt. Hoc enim fortaſſe non poſſet, ſi non peccato primo corpus illud quod nulla moleſtia & ſumma facilitate animabat & gubernabat, in deterius commutatum, & corruptioni ſubiiceretur & morti: quod tamen habet ſui generis pulchritudinem, & eoipſo dignitatem animæ ſatis commendat, cuius nec plaga & morbus ſine honore alicuius decoris meruit eſſe. Quam plagam ſumma dei ſapientia, mirabili & ineffabili ſacramēto dignata eſt aſſumere, cum hominem ſine peccato, non ſine peccatoris conditione ſuſcepit. Nam & naſci humanitus, & pati & mori voloit. Nihil horum merito, ſed excellentiſsima bonitate, vt nos caueremus magis ſuperbiam, qua digniſsime in iſta ceci- L dimus, quàm cōtumelias quas indignus excepit, & animo æquo mortem debitam ſolueremus, ſi propter nos potuit etiam indebitam ſuſtinere: & quicquid ſecretius aut purgatius in tali ſacramento à ſanctis & melioribus intelligi poteſt. Ergo animam in carne mortali operantem paſsionem corporum ſentire non mirum eſt. Nec quia ipſa eſt in corpore melior, melius putandum eſt omne quod in ea fit, quàm omne quod fit in corpore. Credo enim tibi videri verum falſo eſſe prçponendum.

D I. Quis dubitauerit? M A. Num vera eſt arbor quam videmus in ſomnis? D I. Nullo modo.

M A. At eius forma in anima fit, huius autem quam nunc videmus, in corpore facta eſt. Quare cum & verum falſo, & anima corpore melior ſit, verum in corpore melius eſt quàm falſum in anima. Sed vt hoc inquantum verum, non inquantum in corpore fit, melius eſt: ita illud inquantum falſum, non inquantum in anima fit, fortaſſe eſt inferius & deterius. Niſi quid habes ad hæc? D I. Nihil equidem. M A. Audi aliud quod ſit (vt puto) vicinius. Neque enim negabis, quod decet, eſſe melius quàm id quod non decet. D I. Imò fateor. M A. At in qua veſte decens eſt mulier, in eadem virum indecentem eſſe poſſe quis ambigat? D I. Et hoc manifeſtum eſt. M A. Quid ſi ergo forma iſta M numerorum decet in ſonis qui allabuntur auribus, & dedecet in anima, cum eos ſentiendo ac patiendo habet, non magnopere mirandum eſt? D I. Non, opinor. M A. Quid ergo dubitamus ſonantes numeros atque corporeos præponere iis qui ab ipſis fiunt, quamuis in anima fiant, quæ corpore eſt melior, quia numeros numeris & facientes factis, non corpos animæ præponimus? Corpora enim tanto meliora ſunt, quanto numeroſiora talibus nomeris. Anima vero iſtis quæ per corpus accipit, carēdo fit melior, cum ſeſe auertit à carnalibus ſenſibus, & diuinis ſapientiæ numeris reformatur. Ita quippe in ſcripturis ſanctis dicitur: Circumiui ego, vt ſcirem & cōſyderarem & quærerem ſapientiam & numerum: quod nullo modo arbitrandum eſt de his numeris dictum, quibus etiam flagitioſa theatra perſonant. Sed de illis credo, quos non à corpore accipit anima, ſed acceptos etiam à ſummo deo ipſa potius imprimit corpori. Quod quale ſit, non hoc loco eſt conſyderandum. M A. Veruntamen ne illud occurrat,

1. retract. Cap. 11.

Eccleſ. 7.

arboris

Anima an à corpore patiatur, & quo modo ſentiat. Cap. 5.

A arboris vitam meliorem eſſe quàm noſtram, quoniam non accipit ſentiendo à corpore numeros, nullus enim ei ſenſus eſt: diligenter conſyderãdum eſt, vtrum re vera nihil ſit aliud quod dicitur audire, niſi aliquid à corpore in anima fieri. Sed perabſurdum eſt fabricatori corpori materiam quoquo modo animam ſubdere. Nunquam enim anima eſt corpore deterior: & omnis materia fabricatore deterior. Nullo modo igitur anima fabricatori corpori eſt ſubiecta materies. Eſſet autem ſi aliquos in ea numeros corpus operaretur. Nõ ergo cum audimus, fiunt in anima numeri ab iis quos in ſonis cognoſcimus. An aliquid renuis? DI. Quid eſt ergo quod in audiente contingit? MA. Quicquid illud ſit quod fortaſſe inuenire aut explicare non poſſumus, num ad hoc valebit vt animam corpore meliorem eſſe dubitemus? Aut cum hoc fateamur, poterimus ne operanti corpori & numeros imponenti eam ſubdere, vt illud ſit fabricans, hæc autem materies de qua & in qua numeroſum aliquid fabricetur? Quod ſi credimus, deteriorem illam credamus neceſſe eſt. Quo quid miſerius, quid deteſtabilius credi poteſt? Quæ cum ita ſint, conabor equidem (quantum deus adiuuare dignabitur) quidnam ibi lateat coniectare atque diſſerere. Sed ſi B hoc propter vtriuſque aut alterius noſtrum infirmitatem minus pro voluntate ſucceſſerit, vel noſipſi aliâs ſereniores id inueſtigabimus, vel intelligentioribus inueſtiganda deferemus, vel æquo animo latere patiemur: non tamẽ ideo iſta certiora de manibus debemus amittere. DI. Tenebo iſtud inconcuſſum ſi potuero, & tamen latebram iſtam non eſſe impenetrabilem nobis velim. MA. Cito dicam quid ſentio: tu vero aut ſequere, aut etiam præcede ſi valebis, vbi me cunctari & hæſitare animaduerteris. Ego enim ab anima hoc corpus animari non puto, niſi intentione facientis. Nec ab iſto quicquam illam pati arbitror, ſed facere de illo & in illo tanquam ſubiecto diuinitus dominationi ſuæ. Aliquando tamen cum facilitate, aliquando cum difficultate operari, quanto pro eius meritis magis minúsve illi cedit natura corporea. Corporalia ergo quæcunque huic corpori ingeruntur aut obiiciuntur extrinſecus, non in anima, ſed in ipſo corpore aliquid faciunt, quod operi eius aut aduerſetur, aut congruat. Ideoque cum renititur aduerſanti, & materiam ſibi ſubiectam in operis ſui vias difficulter impingit, fit attentior ex difficul- C tate in actione, quæ difficultas propter attentionem, cum eam non latet, ſentiri dicitur, & hoc vocatur dolor aut labor. Cum autem congruit quod infertur aut adiacet: facile totum id vel ex eo quantum opus eſt, in ſui operis itinera traducit. Et iſta eius actio qua ſuum corpus conuenienti extrinſecus corpori adiungit, quoniam propter quiddam aduentitium attentius agitur, non latet, ſed propter conuenientiam cum voluptate ſentitur. At cum deſunt ea quibus corporis detrimenta reficiat, egeſtas conſequitur, & hac actionis difficultate cum fit attentior, & talis eius operatio non eam latet, fames aut ſitis, aut tale aliquid appellatur. Cum autem ſuperſunt ingeſta, & ex eorum onere naſcitur difficultas operandi, neque hoc ſine attentione fit, & cum talis actio non latet, & cruditas ſentitur, attente etiam operatur cum eiicit ſuperfluum, ſi leniter, cum voluptate: ſi aſpere, cum dolore. Morbidã quoque perturbationem corporis attente agit, ſuccurrere appetens labenti atque defluenti: & hac actione non latente morbos & ægrotationes ſentire dicitur. Et ne longum faciam, videtur mihi anima cum ſentit in corpore, non ab illo aliquid pati, ſed in eius paſsionibus attentius agere, & has actio- D nes ſiue faciles propter conuenientiam, ſiue difficiles propter inconuenientiam, non eam latere: & hoc totum eſt quod ſentire dicitur. Sed iſte ſenſus qui etiam dum nihil ſentimus, ineſt tamen, inſtrumẽtum eſt corporis, quod ea temperatione agitur ab anima, vt in eo ſit ad paſsiones corporis cum attentione agẽdas paratior, ſimilia ſimilibus vt adiungat, repellátque quod noxium eſt. Agit porrò vt opinor luminoſum aliquid in oculis aëreum, ſereniſsimum & mobiliſsimum in auribus, caliginoſum in naribus, in ore humidum, in tactu terrenum & quaſi lutulentum. Sed ſiue hac ſiue alia diſtributione iſta coniiciantur, agit hæc anima cum quiete, ſi ea quæ inſunt in vnitate valetudinis, quaſi familiari quadam conſenſione cohæſerint. Cum autem adhibentur ea quæ nonnulla vt ita dicam alteritate corpus afficiũt, & exerit attentiores actiones, ſuis quibuſque locis atque inſtrumentis accommodatas, & tunc videre vel audire, vel olfacere, vel guſtare, vel tangendo ſentire dicitur, quibus actionibus congrue libenter aſſociat, & moleſte obſiſtit incongruis. Illas operationes paſsionibus corporis puto animam exhibere cum ſentit, non eaſdem paſsiones recipere. Quapropter cum de ſonorum numeris in præſentia quæratur, & ſenſus aurium vocetur E in dubium, non oportet per cætera diutius euagari. Referamus itaque nos ad id de quo agitur, & videamus vtrum ſonus in auribus aliquid faciat. An tu id negabis?

DI. Nihil minus. MA. Quid? eaſdem aures animatum membrum eſſe nónne concedis? DI. Concedo. MA. Cum ergo elementum id quod in eo membro ſimile eſt aëri, moueatur aëre percuſſo, animam illam quæ ante iſtum ſonum vitali motu in ſilentio corpus aurium vegetabat, num putamus aut ceſſare poſſe ab opere mouendi quod animat, aut eodem modo mouere commotum extrinſecus aërem auris ſuæ, quo mouebat antequam ille illaberetur ſonus? DI. Non videtur mihi aliter. MA. Hoc ergo genus taliter mouere, nónne fatendum eſt facere eſſe, non pati? DI. Ita eſt. MA. Non igitur abſurdè credimus motus ſuos animam vel actiones vel operationes, vel ſi quo alio nomine commodius ſignificari poſſunt, non latere cum ſentit. Hæ autem operationes, vel præcedentibus corporum paſsionibus adhibẽtur, vt ſunt cum illæ oculorum noſtrorum lucem formæ interpellant, aut in aures in- F fluit ſonus, aut naribus exhalationes, palato ſapores, cætero corpori quælibet ſolida & corpulenta admouentur extrinſecus, vel in ipſo corpore de loco in locũ migrat aliquid ſiue tranſit, vel totum ipſum corpus ſuo alienóve pondere mouetur. Hæ ſunt operationes quas adhibet anima præcedẽtibus paſsionibus corporis, quæ delectant eam aſſociantem, offendunt reſiſtẽtem. Cum autem ab eiſdem ſuis operationibus aliquid patitur, à ſeipſa patitur, non à corpore, ſed planè cum ſe accommodat corpori: & ideo apud ſeipſam minus eſt, quia corpus ſemper minus quàm ipſa eſt. Conuerſa ergo à domino ſuo ad ſeruum ſuum, neceſſario deficit: Conuerſa item à ſeruo ſuo ad dominum ſuum, neceſſario proficit, & præbet eidem ſeruo facillimã vitam, & propterea minime operoſam & negocioſam, ad quam propter ſummam quietem nulla detorqueat attentio, ſicut eſt affectio corporis quæ ſanitas dicitur. Nulla quippe attentione noſtra opus habet, non quia nihil tunc agit anima in corpore, ſed quia nihil facilius agit. Nam in omnibus operibus noſtris, tanto quiſque attẽtius, quanto difficilius operamur. Hæc autem ſanitas tunc firmiſ-

1. Retract. Cap. 11.

G ſima erit atque certiſsima, cum priſtinæ ſtabilitati, certo ſuo tempore atque ordine hoc corpus fuerit reſtitutum, quæ reſurrectio eius antequam pleniſsime intelligatur, ſalubriter creditur. Oportet enim animã & regi à ſuperiore, & regere inferiorem. Superior illa ſolus deus eſt, inferior illa ſolum corpus, ſi ad omnem & totã animam intendas. Vt ergo tota eſſe ſine domino, ſic excellere ſine ſeruo non poteſt. Vt autem dominus eius magis eſt quàm ipſa, ita ſeruus eius minus. Quare intenta in dominum, intelligit æterna eius, & magis eſt, magiſque eſt etiam ipſe ſeruus in ſuo genere per illam. Neglecto autem domino intenta in ſeruum carnalem, quæ dicitur concupiſcentia, ſentit motus ſuos, quos illi exhibet, & minus eſt: nec tamen tantum minus, quantum ipſe ſeruus, etiam cum maxime eſt in natura propria. Hoc autem delicto multo minus eſt quàm erat, cũ ille ante delictũ magis eſſet. Quocirca mortali iam & fragili, cum magna difficultate atque attentione dominatur. Hinc illi error incurrit, vt voluptatẽ corporis, quia eius attentioni cedit materies, pluris æſtimet quàm ipſam ſanitatem, cui attẽtione nulla opus eſt. Nec mirum
H ſi ærumnis implicatur præponẽs curam ſecuritati. Conuertenti autem ſe ad dominum, maior cura oritur, ne auertatur, donec carnalium negociorum requieſcat impetus effrenatus conſuetudine diuturna, & tumultuoſis recordationibus conuerſioni eius ſeſe inferens: ita ſedatis motibus ſuis, quibus in exteriora prouehebatur, agit ocium intrinſecus liberum, quod ſignificatur ſabbato, ſi cognoſcit ſolum deum eſſe dominum ſuum; cui vni ſumma libertate ſeruitur. Non autem illos carnales motus vt cum libet exerit, ita etiam cum libet extinguit. Non enim ſicut peccatum in eius poteſtate eſt, ita etiam pœna peccati. Magna quippe res eſt ipſa anima, nec ad opprimendos laſciuos motus ſuos idonea ſibi remanet. Valentior enim peccat, & poſt peccatum diuina lege facta imbecillior, minus potens eſt auferre
Rom. 7. quod fecit. Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum. Motus igitur animæ ſeruans impetum ſuum, & nondum extinctus, in memoria eſſe dicitur: & cum in aliud intenditur animus, quaſi non ineſt animo priſtinus motus, & re vera minor fit, niſi antequã intercidat, quadam ſimilium vicinitate renouetur. Sed
I velim ſcire vtrum te aduerſus iſta nihil moueat. DI. Probabiliter mihi dicere videris, nec auſim reſiſtere.

MA. Cum igitur ipſum ſentire mouere ſit corpus aduerſus illum motum qui in eo factus eſt, non exiſtimas ideo nos non ſentire, cum oſſa & vngues & capilli ſecantur, non quia iſta in nobis omnino non viuunt: (non enim aliter aut continerentur aut nutrirentur, aut creſcerent, aut etiã vim ſuam in ſeminanda ſerendáve prole monſtrarẽt) ſed quia minus libero aëre penetrantur, mobili ſcilicet elemento, quàm vt motus ibi poſsit ab anima fieri tam celer quàm eſt ille aduerſus quem fit cum ſentire dicitur. Talis quædam vita cum in arboribus atque ſtirpibus cæteris eſſe intelligatur, nullo modo eam non ſolum noſtræ (quæ ratione etiam præpollet) ſed ne ipſi quidem beluinæ decet præponere. Aliud enim eſt ſumma ſtoliditate, aliud ſumma ſanitate corporis nihil ſentire. Nam in altero inſtrumenta deſunt, quæ aduerſus paſsiones corporis moueantur, in altero
Triũ numerorum ordo. Cap. 6. ipſæ paſsiones. DI. Probo & aſſentior. MA. Redi ergo mecum ad propoſitum, atque reſponde de tribus illis generibus numerorum, quorum alterum in memoria eſt, alterum in ſentiendo, alterum in ſono, quodnam tibi videatur excellere? DI. Sonum duobus illis poſt- K
pono, quæ in anima ſunt & viuunt quodammodo. Sed horum duorũ quod præſtantius iudicem, incertus ſum, niſi forte quoniã illos qui ſunt in actione, non ob aliud præponendos iis qui ſunt in memoria dixerã, niſi quòd illi facientes ſunt, iſti ab his facti: eadem ratione iſtos etiam qui dum audimus inſunt in anima, oportet iis anteponere qui ab iiſdem in memoria fiunt, ſicuti & dudum mihi videbatur. MA. Non puto abſurdam reſponſionem tuam. Sed quoniam diſputatum eſt, hos etiam qui ſunt in ſentiendo numeros, operationes eſſe animæ, quomodo eos ab illis diſcernis, quos in actu eſſe animaduertimus etiam cum in ſilentio non recordans agit aliquid anima per temporalia ſpacia numerorum? An quòd illi ſunt mouẽtis ſeſe animæ ad corpus ſuum, hi vero in audiendo mouentis ſeſe animæ aduerſus paſſiones corporis ſui? DI. Accipio iſtam differentiam.

MA. Quid? in ſententia manendúm ne eſſe arbitraris, vt præſtantiores illi iudicentur qui ſunt ad corpus, quàm illi qui ſunt aduerſus paſsiones corporis? DI. Liberiores mihi videntur illi qui ſunt in ſilentio, quàm ij qui non ſolum ad corpus, ſed ad paſsiones etiam cor- L
poris exeruntur. MA. Diſtincta à nobis & quibuſdã meritorũ gradibus ordinata video quinque genera numerorũ, quibus ſi placet, imponamus congrua vocabula, ne in reliquo ſermone pluribus verbis quàm rebus vti neceſſe ſit. DI. Placet vero. MA. Vocentur *Numerorum nomina.* ergo primi iudiciales, ſecundi progreſſores, tertij occurſores, quarti recordabiles, quinti ſonantes. DI. Teneo, & his nominibus vtar libentius. MA. Attende *Cap. 7.* igitur deinceps, & dic mihi, quínam iſtorum immortales tibi videantur, an omnes ſuis temporibus labi atque *Numerus iudicialis.* occidere exiſtimas? DI. Iudiciales ſolos immortales puto. Cæteros video vel tranſire cum fiunt, vel de memoria obliuione deleri. MA. Tam certus es de iſtorum immortalitate, quàm certus es de interitu cæterorum: an diligẽtius, vtrum vere hi immortales ſint oportet quęrere? DI. Quæramus ſanè. MA. Dic ergo, cum aliquãto correptius ſiue productius, dum ſeruiam temporum legi, qua ſimplo ad duplum pedes conueniunt, verſum pronuncio, num offendo vlla fraude iudicium ſenſus tui? DI. Non omnino. MA. Quid ſonus ille, qui correptioribus & quaſi fugacioribus ſyllabis editur, num poteſt plus temporis occupare quàm ſonat? DI. M
Quî poteſt? MA. Iudiciales ergo illi numeri, ſi vinculo temporis in tanto ſpacio tenerentur, quanto iſti ſonantes digeſti ſunt, poſſet ne ad eorum ſonãtium, qui paulo productius etiã iambica lege funduntur, aſpirare iudicium? DI. Nullo modo. MA. Igitur apparet hos mora temporum, qui iudicando præſident, non teneri?

DI. Prorſus apparet. MA. Recte annuis. Sed ſi nullo tempore tenerentur, quantolibet productius, legitimis interuallis iambicos proferrem ſonos, nihilominus ad iudicandum adhiberentur. Nunc vero ſi ederem vnã ſyllabam quanta mora peraguntur, ne multum dicam, tres paſſus incedẽtis, & aliam duplo, atque ita deinceps tam longos iambos ordinarem, ſimpli & dupli lex illa nihilominus ſeruaretur, nec tamen naturale illud iudicium his dimenſionibus approbandis adhibere poſſemus. An tibi non videtur? DI. Negare non poſſum ita videri. Nam mea quidem ſententia res in aperto eſt.

MA. Tenentur ergo & hi iudiciales nonnullis finibus temporaliũ ſpaciorum, quos in iudicando excedere nequeunt, & quicquid excedit hæc ſpacia, nô aſſequuntur vt iudicent: atque ita ſi tenẽtur, quo modo ſint immor-

tales

A ...tales non video. DI. Nec ego video quid reſpódeam. Sed quanquam de immortalitate horũ iam minus præſumam, non tamen quo pacto hinc mortales conuincantur intelligo. Fieri enim poteſt, vt quantacunq; ſpacia iudicare poſſunt, ſemper id poſsint, quoniam non ſicut de cæteris, aut obliuione aboleri poſſunt, aut tandiu eſſe, vel intantum extendi, quandiu ſonus pellitur, & inquantum extenduntur occurſores illi, aut quandiu aguntur, vel quantum producuntur, quos progreſſores vocauimus. Nam vtrique cum ipſo tempore operationis ſuæ tranſeũt. Hi autem iudiciales vtrum & in anima, neſcio, in ipſa certe hominis natura manent, iudicaturi de oblatis, quanquã à certa breuitate vſq; ad certam longitudinem varientur, approbando in his numeroſa, & perturbata damnando. MA. Saltem illud concedis alios homines citius offendi claudicantibus numeris, alios tardius, & pleroſq; nõ niſi ex comparatione integrorum iudicare vitioſos, cum & illos & illos audierint. DI. Concedo. MA. Vnde tandem hanc differentiã putas exiſtere, niſi aut natura, aut exercitatione, aut vtroque? DI. Sic arbitror. MA. Quæro igitur, vtrum poſsit aliquis aliquanto productiora interualla iudicare & ap-

B probare, quæ alius non poſsit? DI. Credo eſſe poſſe. MA. Quid? ille qui non poteſt, ſi ſe exerceat congruenter, nec adeo tardus ſit, nõne poterit? DI. Poterit vero. MA. Num in tantum poſſunt iſti proficere ad productiora iudicanda, vt horarum, vel dierum, vel etiam mẽſium annorúmve dupla & ſimpla ſpacia, cum ſaltem ſomno non impediantur, ſenſu illo iudiciario poſsint comprehendere, & tanquam illos iambos motionis nutibus approbare? DI. Non poſſunt. MA. Quid itaque non poſſunt, niſi quia vnicuiq; animanti in genere proprio proportione vniuerſitatis ſenſus locorum temporumq; tributus eſt, vt quomodo corpus eius proportione vniuerſi corporis tantum eſt, cuius pars eſt, & ætas eius proportione vniuerſi ſeculi tanta eſt cuius pars eſt: ita ſenſus eius actioni eius congruat, quam proportione agit vniuerſi motus cuius hæc pars eſt? Sic habendo omnia magnus eſt hic mundus, qui ſæpe in ſcripturis diuinis cœli & terræ nomine nuncupatur, cuius omnes partes ſi proportione minuantur, tantus eſt, & ſi proportione augeantur, nihilominus tantus eſt: qoia nihil in ſpaciis locorũ & temporum per ſeipſum magnũ eſt, ſed ad aliquid breuius: & nihil rurſus in his per ſeipſum bre-

C ue eſt, ſed ad aliquid maius. Quapropter ſi humanæ naturæ ad carnalis vitæ actiones talis ſenſus tributus eſt, quo maiora temporum ſpacia iudicare nõ poſsit quàm interualla poſtulant ad talis vitæ vſum pertinentia, quoniam hominis natura mortalis eſt, etiam talem ſenſum mortalem puto. Non enim fruſtra conſuetudo quaſi ſecunda, & quaſi affabricata natura dicitur. Videmus autem velut quoſdam ſenſus nouos in iudicãdis huiuſcemodi rebus corporeis conſuetudine effectos, alia conſuetudine deperire.

Conſuetudo, ſecunda natura.

Numeri mortales. Cap. 8.

Sed quoquo modo ſe habeant hi numeri iudiciales, eo certe præſtant quòd dubitamus, vel difficile peruestigamus, vtrum mortales ſint. De cæteris autem quatuor generibus nulla quæſtio eſt, quin mortales ſint, quorum etſi quoſdam non comprehendant quia vltra ipſorum iura porrecti ſunt, genera tamen ipſa ſuo examini vendicant. Nam & illi progreſſores cum aliquã in corpore numeroſam operationem appetunt, latenter iſtorum iudicialium nutu modificantur. Quod enim nos vel ambulantes ab imparibus paſsibus, vel percutientes ab imparibus interuallis plagarum, vel edentes vel bibentes ab imparibus malarum motibus, ſcalpẽtes denique ab imparibus vnguium du- D ctibus, & ne per multas alias operationes percurram, & quod nos in qualibet attentione agendi aliquid per corporis membra ab imparibus motibus refrenat & cohibet, & quandam parilitatem tacite imperat, idipſum eſt iudiciale neſcio quid, quod conditorem animalis inſinuat deum, quem certe decet credere authorem conuenientiæ atque concordiæ. Et illi occurſores numeri, qui certe non pro ſuo nutu, ſed pro paſsionibus corporis aguntur, inquantum eorum interualla poteſt memoria cuſtodire, intantum his iudicialibus iudicandi offeruntur atque iudicantur. Numerus nanque iſte qui interuallis temporum conſtat, niſi adiuuemur in eo memoria, iudicari à nobis nullo pacto poteſt. Quamlibet enim breuis ſyllaba, cum & incipiat & deſinat, alio tempore initium eius, & alio finis ſonat. Tenditur ergo & ipſa quantulocunque temporis interuallo, & ab initio ſuo per medium ſuum tendit ad finem. Ita ratio inuenit tam localia quàm temporalia ſpacia infinitam diuiſionem recipere, & idcirco nullius ſyllabæ cum initio finis auditur. In audienda itaq; vel breuiſsima ſyllaba, niſi memoria nos adiuuet, vt eo momento temporis quo iam non initium, ſed finis ſyllabæ ſonat, maneat E ille motus in animo qui factus eſt cum initium ipſum ſonuit, nihil nos audiſſe poſſumus dicere. Hinc eſt illud quòd plerunq; alia cogitatione occupati, coram loquẽtes non nobis videmur audiſſe: Non quia occurſores illos numeros non agit nunc anima, cum ſine dubio ſonus ad aures perueniat, & illa in paſsione corporis ſui ceſſare non poſsit, nec poſsit niſi aliter moueri quàm ſi illa non fieret: ſed quia intentione in aliud ſubinde extinguitur motionis impetus, qui ſi maneret, in memoria vtique maneret, vt nos & inueniremus & ſentiremus audiſſe. Quod ſi de vna ſyllaba breui minus ſequatur mens tardior, quod inuenit ratio, de duabus certe nemo dubitat, quin eas ſimul nulla anima poſsit audire. Non enim ſonat ſecunda niſi prima deſtiterit. Quod autem ſimul ſonare nõ poteſt, ſimul audire quis poteſt? Vt igitur nos ad capienda ſpacia locorum diffuſio radiorum iuuat, qui e breuibus pupillis in aperto emicant, & adeo ſunt noſtri corporis, vt quanquã ſint in procul poſitis rebus quas videmus, à noſtra anima vegetentur: vt ergo effuſione lucis adiuuamur ad capienda ſpacia locorum, ita memoria, quæ quaſi lumen eſt temporaliom ſpaciorum, quantum in ſuo genere extẽdi quodammo- F do poteſt, tantũ eorũdem ſpaciorum capit. Cum autem diutius aures pulſat ſonus nullis diſtinctus articulis, & ab aliquo tandem fine, cõiunctus alter duplo, aut etiam tanto editur ſpacio, attentione in ſuccedentem perpetuo ſonum, motus ille animi qui attentione ad præteritum & elapſum ſonum cum tranſibat eſt factus, reprimitur, id eſt, non ita remanet in memoria. Quapropter iudiciales illi numeri, qui numeroſis interuallis tẽporũ ſitus exceptis progreſſoribus, quibus etiam ipſum progreſſum modificant, iudicare non poſſunt, niſi quos eis tanquam miniſtra memoria obtulerit, nónne ipſi exiſtimandi ſunt per certum ſpacium temporis tendi? Sed intereſt, quibus temporum ſpaciis vel excitat nobis, vel meminerimus quod iudicant. Siquidem nec in ipſis corporum formis quæ ad oculos pertinent, poſſemus rotunda vel quadrata, vel quæcunque alia ſolida & determinata iudicare, & omnino ſentire, niſi ex obliquo oculos verſaremus. Cum autem alia pars aſpicitur, ſi exciderit quod eſt aſpectum in alia, fruſtratur omnino iudicantis intentio, quia & hoc aliqua mora tẽporis fit.

G Cui varietati opus eſt inuigilare memoriam. Recordabiles vero numeros multo euidentius eſt, quòd eadẽ ipſa offerente memoria, iudicamus his iudicialibus. Nam ſi occurſores, quantum ab ea offeruntur, tantum iudicantur, multo magis ij ad quos tanquam repoſitos poſt alias intentiones reuocamur, recordatione in memoria viuere inueniuntur. Quid enim aliud agimus cum reuocamus nos in memoriã, niſi quodammodo quod repoſuimus quærimus? Recurrit autẽ in cogitationem occaſione ſimilium motus animi non extinctus, & hæc *Recordatio.* eſt quæ dicitur recordatio. Sic agimus numeros, vel in ſola cogitatione, vel etiam in membrorum motu, quos iam egimus aliquando. Inde autem ſcimus non veniſſe, ſed rediſſe illos in cogitationem, quia cum memoriæ mandarentur, cum difficultate reperiebantur, & indige- *†*aliàs, ſequeremur.* bamus aliqua præmonſtratione vt ſequerentur: †* qua difficultate dempta, cum ſeſe ipſi accommodare voluntati offerunt, conſequẽtes temporibus atque ordine ſuo tam facile, vt qui vehemẽtius inhæſerunt, etiam aliunde cogitantibus nobis, iam quaſi proprio nutu peragantur, non eos vtique nouos eſſe ſentimus. Eſt etiã aliud vnde nos ſentire arbitror præſentẽ motum animi iam fuiſſe, *Recognoſcere.* quod eſt & recognoſcere, dum recentes motus eius actionis in qua ſumus, cum recordamur, qui certe viua-

H ciores ſunt, cum recordabilibus atque iam ſedatioribus quodam interiore lumine comparamus, & talis agnitio, recognitio eſt & recordatio. Iudicantur ergo & recordabiles numeri ab his iudicialibus, nunquam ſoli, ſed adiunctis actiuis aut occurſoribus, aut vtriſque, qui eos tanquam è latebris ſuis in manifeſtum producunt, & quaſi redintegratos, qui iam abolebantur, rurſum recordantur. Ita cum occurſores intantum iudicentur, inquantum eos memoria iudicantium mouet, poſſunt viciſsim & recordabiles qui ſunt in memoria occurſoribus eos exhibentibus iudicari: vt hoc interſit, quod occurſores vt iudicentur, quaſi recẽtia eorum fugientium veſtigia offert memoria, recordabiles autem quãdo eos audiendo iudicamus, quaſi eadem veſtigia occurſoribus tranſeuntibus reuiueſcunt. Iam porrò de ſonantibus numeris quid opus eſt dicere, cum in occurſoribus iudicentur ſi audiantur? Si vero ibi ſonant vbi non audiuntur, quis dubitet eos à nobis non poſſe iudicari? Sanè vt in ſonis per inſtrumentum aurium, ita in ſal-

I tationibus cæteriſque viſibilibus motibus quod ad temporales numeros attinet, eadem adiuuante memoria hiſdem numeris iudicialibus diiudicamus.

Alij nũeri ſuperiorib⁹ præſtantiores. Cap. 9. Hæc cum ita ſint, conemur ſi poſſumus iſtos numeros iudiciales tranſcendere, & quæramus vtrum ſint ſuperiores. In his enim quanquam ſpacia temporum iam minime videamus, non tamen adhibentur niſi ad ea iudicanda quæ in ſpacio temporis fiunt. Nec ipſa quidem omnia, ſed quæ poſſunt articulari memoriter. Niſi quid habes forte quod contra hæc velis dicere.
DI. Mouet me plurimum iſtorum iudicialium vis atque potentia. Ipſi enim mihi videntur eſſe ad quos omnium ſenſuum miniſteria referuntur. Itaque his excellentius vtrum quicquam in numeris inueniri poſsit, ignoro. MA. Nihil deperit quod diligentius quærimus. Aut enim inueniemus ſuperiores in anima humana, aut hos in ea ſummos eſſe firmabimus, ſi tamen illud claruerit, nullos in ea eſſe præſtantiores. Aliud eſt enim non eſſe, aliud non poſſe inueniri, ſiue ab vllo homine, ſiue à nobis. Sed ego puto eũ ille à nobis propoſitus verſus canitur, Deus creator omnium, nos & occurſoribus illis numeris audire, & recordabilibus recognoſcere, & progreſſoribus pronunciare, & his iudi- K cialibus delectari, & neſcio quibus alijs æſtimare, & de iſta delectatione, quæ quaſi ſententia eſt iudicialium iſtorum, aliam ſecundum hos latentiorem, ſed certiorem ferre poſſumus ſententiam. An tibi vnum atque idem videtur delectari ſenſu, & æſtimare ratione?
DI. Diuerſa eſſe fateor. Sed primo ipſo moueor vocabulo, cur non potius iſti vocentur iudiciales quibus ineſt ratio, quàm iſti quibus ineſt delectatio. Deinde vereor ne nihil ſit aliud æſtimatio iſta rationis, quàm eorum de ſeipſis quædam diligentior iudicatio: vt non alij ſint numeri in delectatione, alij in ratione, ſed vni atque iidem, aliàs iudicent de iis quæ aguntur in corpore, cum eos vt ſupra demonſtratum eſt, offert memoria, aliàs de ſeipſis remotius à corpore atque ſyncerius.
MA. De vocabulis quidem nihil ſtragas, res in poteſtate eſt: placito enim, non natura imponuntur. Quod autem eoſdem eſſe arbitraris, nec duo genera numerorum hæc vis accipere, illud ni fallor, te rapit, quòd eadem anima vtrunque agit. Sed animaduertere te opus eſt, & in progreſſoribus eandem animam corpus mouere, vel ad corpus moueri, & in occurſoribus hanc eandem paſsionibus eius ire obuiam, & in recordabilibus L iſtam ipſam, donec quodammodo detumeſcant, ipſis quaſi fluctuare motionibus. Nos ergo in iſtis generibus numerandis & diſtinguendis vnius naturæ, id eſt, animæ motus affectioneſque deſpicimus. Quare ſi vt aliud eſt ad ea quæ corpus patitur moueri, quod fit in ſentiendo: aliud mouere ſe ad corpus, quod fit in operando: aliud quod ex his motibus in anima factum eſt continere, quod eſt meminiſſe: ita eſt aliud annuere vel renuere his motibus aut cum primitus exerũtur, aut cum recordatione reſuſcitantur, quod fit in delectatione conuenientiæ, & offenſione abſurditatis talium motionum ſiue affectionum: & aliud eſt æſtimare, vtrum rectè, an ſecus iſta delectant, quod fit ratiocinando: neceſſe eſt fateamur ita hæc eſſe duo genera, vt illa ſunt tria. Et ſi rectè nobis viſum eſt, niſi quibuſdam numeris eſſet ipſe delectationis ſenſus imbutus, nullo modo eum potuiſſe annuere paribus interuallis, & perturbata reſpuere: rectè etiam videri poteſt ratio quæ huic delectationi ſuperimponitur, nullo modo ſine quibuſdam numeris viuacioribus, de numeris, quos infra ſe habet, poſſe iudicare. Quæ ſi vera ſunt, apparet inuenta eſſe in a- M nima quinque genera numerorum, quibus cum addideris corporales illos, quos ſonantes vocauimus, ſex genera numerorum diſpoſita & ordinata cognoſces. Iam nunc, ſi placet, illi qui nobis ſurrepſerant ad principatum obtinendum, ſenſuales nominentur, & iudicialium nomen quoniam eſt honoratius, hi accipiant qui excellentiores comperti ſunt: quanquam & ſonantium nomen mutandum putem, quoniam ſi corporales vocentur, manifeſtius ſignificabunt etiam illos qui ſunt in ſaltatione, & in cætero motu viſibili, ſi tamen ea quæ dicta ſunt probas. DI. Probo ſanè. Nam & vera & manifeſta mihi videntur. Horum etiam emendationem vocabulorum libenter accipio. MA. Age nunc aſpi- *Ratio omnes cõcinnitatis inuentrix. Cap. 10.* ce vim potentiámque rationis, quantum ex operibus cius aſpicere poſſumus. Ipſa enim, vt id potiſsimum dicam, quod ad huius operis ſuſceptionem attinet, pri quid ſit ipſa bona modulatio conſyderauit, & eam in quodã motu libero, & ad ſuæ pulchritudinis finem conuerſo eſſe perſpexit. Deinde vidit in motibus corporum aliud eſſe quod breuitate & productione temporis variaretur, inquantum magis eſſet minúſve diuturnum,

aliud

A aliud localium ſpaciorum percuſsione in quibuſdam gradibus celeritatis & tarditatis. Qua diuiſione facta, illud quod in temporis mora eſſet, modeſtis interuallis, & humano ſenſui accommodatum articulatim varios efficere numeros, eorumq; genera & ordinem vſq; ad modulos verſuum perſecuta eſt. Poſtremo attendit quid in his moderandis, ſentiendis, retinendis, ageret anima, cuius caput ipſa eſſet:hoſq; omnes animales numeros à corporalibus ſeparauit:ſeque ipſam hæc omnia neque animaduertere,neque diſtinguere, neq; recte numerare, ſine quibuſdam ſuis numeris potuiſſe cognonit,eóſque cæteris inferioris ordinis, iudiciaria quadam æſtimatione præpoſuit. Et nunc cum ipſa ſua delectatione, quæ in temporum momenta perpendit, & talibus numeris modificandis nutus ſuos exhibet, ſic agit. Quid eſt quod in ſenſibili numeroſitate diligimus? Nũ aliquid præter parilitatem quandam & æqualiter dimenſa interualla? An ille pyrrhichius pes ſiue ſpondeus, ſiue anapæſtus, ſiue dactylus, ſiue proceleumaticus, ſiue diſpondeus nos aliter delectaret, niſi partem ſuam parti alteri æquali diuiſione conferret? Quid vero iambus, trochæus,tribrachus pulchritudinis haberent,niſi quod B minore ſua parte maiorem ſuam partem in tantas duas æqualiter diuidunt? Iam porrò ſex temporum pedes, num aliunde blandius ſonant atque feſtiuius, niſi quòd vtraq; lege partiuntur, ſcilicet aut in duas æquales partes terna tempora poſsidentes, aut in vnam ſimplam ex æqualibus partem & alteram duplam, id eſt, vt maior habeat bis minorẽ, & eo modo ab illa diuidatur æqualiter, duobus temporibus quatuor tempora in bina dimetiente atque ſecante. Quid illi quinûm ſeptenûmq; temporum pedes, vnde ſolutæ orationi quàm verſibus videntur aptiores, niſi quòd eorum pars minor in partes æquales maiorem non diuidit? & hi tamen ipſi vnde admittuntur in ſui generis ordinem ad temporum numeroſitatem, niſi quia & in quinque temporibus tantas duas particulas habet pars minor, quantas maior tres, & in ſeptem tanta tres minor, quantas maior quatuor. Ita in omnibus pedibus nulla pars minima eſt alicuius dimenſionis articulo notata, cui non cæteræ quantum poſſunt æqualitate, conſentiant. Age in coniunctis pedibus, ſiue libera perpetuitate porrigatur iſta coniunctio,ſicut in rhythmis: ſiue ab aliquo certo fine reuocetur, ſicut in metris: ſiue etiam in duo membra quadam C lege ſibimet congruentia tribuatur,ſicut in verſibus,qua tandem alia re niſi æqualitate pes pedi amicus eſt? Vnde moloſsi & ionicorum ſyllaba media quæ longa eſt, non ſectione, ſed motu ipſo pronunciantis atque plaudentis in duo paria momenta diſtribui poteſt, vt etiã in terna tempora pes totus conueniat,quãdo cæteris qui eodem modo diuiduntur, adiungitur? cur? niſi æqualitatis iure dominante, quòd ſcilicet æqualibus lateribus ſuis, quæ binorum temporum ſunt, & ipſa ſit duûm temporum? Cur idem fieri in amphibracho non poteſt,quando cæteris quatuor temporum adiungitur, niſi quia tanta ibi non inuenitur æqualitas duplo medio,lateribus ſimplis? Cur in ſilentiorum interuallis nulla fraude ſenſus offenditur: niſi quia eidem iuri æqualitatis, etiam ſi non ſono, ſpacio tamen temporis quod debetur exoluitur? Cur ſequente ſilentio etiã breuis ſyllaba pro longa accipitur,non inſtituto,ſed ipſo naturali examine,quod auribus præſidet, niſi quia in ſpacio temporis longiorem ſonum coarctare in anguſtias eadem illa æqualitatis lege prohibemur? Itaque ſyllabam vltra duo tempora producere, vt iam ſono impleatur quod ſilentio impleri poteſt,admittit natura audiendi & tacendi. Vt autem D minus quàm duo tempora occupet ſyllaba dum reſtat ſpacium taciturnitatis, quædam fraus æqualitatis eſt, quia minus quàm in duobus eſſe æqualitas non poteſt. Iam vero in ipſa æqualitate membrorum qua variantur illi ambitus, quos Græci περιόδους vocant, verſúſque figurantur, quomodo ad eandem æqualitatem ſecretius reditur, niſi vt in ambitu breuius membrum maiori æqualibus pedibus ad plauſum conueniat, & in verſu occultiore conſyderatione numerorum, ea quæ in æqua membra iunguntur,vim æqualitatis habere inueniãtur. Quærit ergo ratio, & carnalem animæ delectationem, quæ iudiciales partes ſibi vendicabat, interrogat, cum eam ſpaciorum temporalium numeris æqualitas mulceat, vtrum duæ ſyllabæ breues quaſcunq; audierit vere ſint æquales: an fieri poſsit, vt vna earum edatur productius,non vſq; ad longæ ſyllabę modum,ſed infra quantùmlibet,quo tamen excedat ſociam ſuam? Num negari poteſt fieri poſſe,cum hoc delectatio iſta non ſentiat, & inæqualibus velut æqualibus gaudeat, quo errore & inæqualitate quid turpius? Ex quo admonemur ab his auertere gaudium, quæ imitantur æqualitatem, & vtrum impleant, comprehendere non poſſumus, immo quòd E non impleant fortaſſe comprehendimus. Et tamen inquantum imitãtur, pulchra eſſe in ſuo genere & ordine ſuo, negare non poſſumus.

Sũma numerorũ æqualitas, et ex creatis æqualitatibꝰ inquiritur.

Non ergo inhæreamus inferioribus quàm nos ſumus, noſq; ipſos inter illa quæ infra nos ſunt, & illa quæ ſupra nos ſunt, ita deo & domino noſtro opitulãte ordinemus, vt inferioribus non offendamur, ſolis autem ſuperioribus delectemur. Delectatio quippe quaſi pondus eſt animæ. Delectatio ergo ordinat animam. Vbi enim erit theſaurus tuus, ibi erit & cor tuum: vbi delectatio, ibi theſaurus: vbi autem cor, ibi beatitudo aut miſeria. *Cap. 11.* *Mat. 6.* Quæ vero ſuperiora ſunt, niſi illa in quibus ſumma, inconcuſſa, incommutabilis, æterna manet æqualitas? Vbi nullum eſt tempus, quia nulla mutabilitas eſt, & vnde tempora fabricantur & ordinantur & modificantur æternitatem imitantia, dum cœli conuerſio ad diem redit, & cœleſtia corpora ad idem reuocat, diebúſque & menſibus, & annis & luſtris, cæteriſq; ſyderum ordinibus legibuſq; æqualitatis & vnitatis & ordinationis obtemperat. Ita cœleſtibus terrena ſubiecta, orbes temporum ſuorum numeroſa ſucceſsione quaſi carmini vniuerſitatis conſociant. In quibus multa nobis videntur inordinata & pertur- F bata, quia eorum ordini pro noſtris meritis aſſueti ſumus, neſcientes quid de nobis diuina prouidentia pulchrum gerat. Quoniam ſi quis verbi gratia in ampliſsimarum pulcherrimarúmque ædium vno aliquo angulo tanquam ſtatua collocetur, pulchritudinem illius fabricæ ſentire non poterit, cuius & ipſe pars erit. Nec vniuerſi exercitus ordinem miles in acie valet intueri. Et in quolibet poëmate ſi quanto ſpacio ſyllabæ ſonant, tantum viuerent atque ſentirent, nullo modo illa numeroſitas & contexti operis pulchritudo eis placeret, quam totam perſpicere atque approbare non poſſent, cum de ipſis ſingulis prætereuntibus fabricata eſſet atq; perfecta. Ita peccantem hominem ordinauit deus turpem,non turpiter. Turpis enim factus eſt volũtate vniuerſum amittendo, quod dei præceptis obtemperans poſsidebat, & ordinatus in parte eſt, vt qui legem agere noluit, à lege agatur. Quicquid autem legitime, vtique iuſte: & quicquid iuſte,non vtique turpiter agitur: quia etiam in malis operibus noſtris, dei opera bona ſunt. Homo nanq; inquantum homo eſt, aliquod bonum eſt.

G Adulterinm autem, inquantum adulterium eſt, malum opus eſt. Plerunque autem de adulterio naſcitur homo, de malo ſcilicet hominis opere bonũ opus dei. Quamobrem vt nos ad propoſinim, propter quod hæc ſunt dicta referamus, hi numeri rationis pulchritudine præeminent, à quibus ſi prorſus abſcinderemur, cum inclinamur ad corpus, progreſſores numeros ſenſuales non modificarent: qui turſus mouendis corporibus agunt ſenſibiles tempotum pulchritudines: atque ita ſonantibus obuij, etiã occurſores numeri fabricantur, quos omnes impetus ſuos eadem anima excipiens, quaſi multiplicat in ſeipſa, & recordabiles facit, quæ vis eius memoria dicitur, magnum quoddam adiutorium in huius vitæ negocioſiſsimis actibus. Hæc igitur memoria quæcunq; de motibus animi tenet, qui aduerſus paſsiones corporis acti ſunt, φαντασίαι Græce vocantur. Nec inuenio quid eas latine malim vocare, quas pro cognitis habere atque pro certis opinabilis vita † eſt, conſtituta in ipſo erroris introitu. Sed cum ſibi iſti motus oecurſant, & tanquam diuerſis & repugnantibus intentionis flatibus æſtuant, alios ex aliis motus pariunt: non iam eos qui tenentur ex occurſionibus paſsionum corporis im-

† opinatis viſa.

H preſsi ſenſibus, ſimiles tamen tanquam imaginum imagines, quę phantaſmata dici placuit. Aliter enim cogito patrem meum quem ſæpe vidi, aliter auum quẽ nunquam vidi. Hotum primum phãtaſia eſt, alterum phantaſma. Illud in memoria inuenio, hoc in eo motu animi, qui ex his ortus eſt quos habet memoria. Quomodo autem oriantur hæc, & inuenire & explicare difficile eſt. Arbitror tamen quòd ſi nunquam humana corpora vidiſſem, nullo modo ea poſſem viſibili ſpecie cogitando figurare. Quod autem ex eo quod vidi facio, memoria facio, & tamen aliud eſt in memoria inuenire phantaſiam, aliud de memoria facere phantaſma: quæ omnia vis animæ poteſt. Sed vera etiam phantaſmata habere pro cognitis, ſummus error eſt. Quanquam ſit in vtroq; genere quod nos non abſurde ſcire dicamus, id eſt, ſenſiſſe nos talia, vel imaginari nos ralia. Patrem denique me habuiſſe & auum, non temere poſſum dicere. Ipſos autem eſſe quos animus meus in phantaſia vel in phantaſmate tenet, dementiſsime dixerim. Sequuntur autem nonnulli phantaſmata ſua tam præcipites, vt nulla ſit alia materies omnium falſarum opinionum, quàm habere phantaſias vel phantaſmata

Differunt phantaſia & phantaſma.

I pro cognitis, quæ cognoſcuntur per ſenſum. Quare his potiſsimum reſiſtamus, nec eis ita mentem accommodemus, vt dum in his eſt cogitatio, intelligentia ea cerni arbitremur. Cur autem ſi huiuſmodi numeri qui fiunt in anima rebus temporalibus dedita, habent ſui generis pulchritudinem, quanuis eam tranſeundo actitent, inuideat huic pulchritudini diuina prouidentia, quæ de noſtra pœnali mortalitate formatur, quam iuſtiſsima dei lege meruimus: in qua tamen nos non ita deſeruit, vt non valeamus recurrere, & à carnalium ſenſuum delectatione miſericordia eius manum porrigente reuocari. Talis enim delectatio vehementer infigit memoriæ quod trahit à lubricis ſenſibus. Hæc autem animæ conſuetudo facta in carne propter carnalem affectionem, in ſcripturis diuinis caro nominatur. Hæc menti obluctatur, cum iam dici poteſt Apoſtolicũ illud: Mente ſeruio legi dei, carne autem legi peccati. Sed in talia mente ſuſpenſa atque ibi fixa & manente, etiam huius conſuetudinis impetus frangitur, & paulatim repreſſus extinguitur. Maior enim erat cum ſequeremur, non tamẽ omnino nullus, ſed certe minor eſt cum eum

Roma. 7.

refrænamus: atque ita certis regreſsibus, ab omni laſci- K uiente motu, in quo defectus eſſentiæ eſt animæ, delectatione in rationis numeros reſtituta, ad deum tota vita noſtra conuertitur, dans corpori numeros ſanitatis, non accipiens inde lætitiam, quod corrupto exteriore homine, & eius in melius commutatione continget.

Excipit autem memoria non ſolum carnales motus animi, de quibus numeris ſupra iam diximus, ſed etiam ſpiritales, de quibus breuiter dicam. Quo enim ſimpliciores ſunt, eo verbotum minus, ſed plurimum ſerenæ mentis deſyderant. Aequalitatem illam quam in ſenſibilibus numeris non reperiebamus certam & manentem, ſed tamen adumbratam & prætereuntem agnoſcebamus, nuſquam profecto appeteret animus niſi alicubi nota eſſet. Hæc autem alicubi non ſpaciis locorum & temporũ, nam illa tument, & iſta prætereunt. Vbi ergo cenſes, reſponde quæſo ſi potes? Non enim in corporum formis putas, quas liquido examine æquales nunquam dicere audebis. Aur in tempotum interuallis, in quibus ſimiliter vtrum aliquid aliquãto quàm oportet productius vel correptius tranſeat, quod ſenſum fugiat ignoramus. Illam quippe æqualitatem quæro vbi eſſe arbitreris, quam intuentes cupimus æqualia eſſe L quædam corpora vel corporum motus, & diligentius conſiderantes eis fidere non audemus. DI. Ibi puto quod eſt corporibus excellentius, ſed vtrum in ipſa anima, an etiam ſupra animam, neſcio. MA. Si ergo quęramus artem iſtam rhythmicam vel metricã, qua vtuntur qui verſus faciunt, putáſne habere aliquos numeros, ſecundum quos fabricãt verſus? DI. Nihil aliud poſſum exiſtimare. MA. Quicunque iſti ſunt numeri, præterire tibi videntur eum verſibus, an manere? DI. Manere ſané. MA. Conſentiendum eſt ergo ab aliquibus manentibus numeris prætereuntes aliquos fabricari? DI. Cogit me ratio conſentire. MA. Quid hanc artem, num aliud putas quàm affectionem quandam eſſe animi artificis? DI. Ita credo.

De numeris ſpiritalibus & æternis. Cap. 12.

MA. Credis ne hanc affectionem etiam eſſe in eo qui huius artis imperitus eſt? DI. Nullo modo.

MA. Quid in illo qui eſt oblitus eam? DI. Nec in illo quidem, quia & ipſe imperitus eſt, etiam ſi fuit peritus aliquando. MA. Quid ſi eum quiſquam interrogando commemoret, remigrare ad eum putas illos numeros ab eoipſo qui interrogat, an illum intrinſecus apud mẽtem ſuam mouere ſe ad aliquid, vnde ſibi quod M amiſerat redhibeatur? DI. Apud ſemetipſum puto id agere. MA. Num etiam quæ corripiatur ſyllaba, quæúe producatur ſi penitus excidit, commoneri eum interrogando arbitraris, cum hominum priſco placito & conſuetudine, aliis minor, aliis maior mora ſyllabis data ſit? Nam profecto ſi natura vel diſciplina id fixum eſſet ac ſtabile, nõ recentioris temporis docti homines nonnullas produxiſſent, quas corripuerunt antiqui: vel corripuiſſent, quas produxerunt. DI. Puto & hoc poſſe, quoniam quantumuis quiſque excidat, poteſt interrogatione commemorante redire in memoriam. MA. Mirum ſi opinaris, quouis interrogante poſſe te recordari quid ante annum cœnaueris. DI. Fateor me non poſſe, nec illum iam exiſtimo de ſyllabis poſſe, quarum ſpacia penitus oblitus eſt, interrogando admoneri. MA. Cur ita, niſi quia in hoc nomine quod Italia dicitur, prima ſyllaba pro volũtate quorundam hominum corripiebatur, & nunc pro aliorũ voluntate producitur: vt autem vnũ & duo non ſint tria, & ne duo vni duplo non reſpondeant, nullus mortuorũ po-

tuit,

A tuit, nullus viuorum poteſt, nullus poſterorum poterit facere. DI. Nihil manifeſtius. MA. Quid ſi ergo iſto modo quo de vno & duobus apertiſsime quæſiuimus, cætera omnia, quæ ad illos numeros pertinent & ille interrogetur, qui non obliuiſcendo, ſed quia nunquam didicit, imperitus eſt, nónne eum cenſes ſimiliter hanc artem exceptis ſyllabis poſſe cognoſcere?

DI. Quis dubitauerit? MA. Quò igitur ſe etiam iſtum motorum putas, vt menti eius imprimantur hi numeri, & illam faciant affectionem, quæ ars dicitur? An huic ſaltem ille interrogator eos dabit? DI. Eo modo etiam iſtum arbitror apud ſemetipſum agere, vt ea quæ interrogantur, vera eſſe intelligat atque reſpondeat. MA. Age nunc dic mihi, vtrum hi numeri de quibus ſic quæritur, commutabiles eſſe tibi videantur?

DI. Nullo modo. MA. Ergo æternos non negas? DI. Imò fateor. MA. Quid metus ille non ſuberit, ne aliqua in eis nos æqualitas fallat? DI. Nihil mihi omnino eſt de iſtorum æqualitate ſecurius.

MA. Vnde ergo credendum eſt animæ tribui quod æternum eſt & incommutabile, niſi ab vno, æterno & incommutabili deo? DI. Non video quid aliud cre-

B di oporteat. MA. Quid tandem illud? Nónne manifeſtum eſt, eum qui alio interrogante ſeſe citius ad deum mouet, vt verum incommutabile intelligat: niſi eundem motum ſuum in memoria teneat non poſſe ad intuendum illud verum, nullo extrinſecus admonente

Anima repugnans ſenſibus. Cap. 13.

reuocari? DI. Manifeſtum eſt. MA. Quæro ergo quónam iſte ab huiuſcemodi rerum contemplatione diſcedat, vt illum ad eam neceſſe ſit memoria reuocari. An forte in aliud intentus animus tali reditu indigere putandus eſt? DI. Sic exiſtimo. MA. Videamus ſi placet, quid tantum illud ſit quo poſsit intendi, vt ab incommutabilis & ſummæ æqualitatis contemplatione auertatur. Nam tribus generibus amplius nihil video. Aut enim ad aliquid par atque ad eiuſmodi aliud ſe intendit animus, cum hinc auertitur: aut ad ſuperius, aut ad inferius. DI. De cæteris duobus quærendum eſt. Nam quid ſit ſuperius æterna æqualitate non video. MA. Vidésne illud obſecro, quidnam ei par eſſe poſsit, quod tamen aliud ſit? DI. Ne id quidem video. MA. Reſtat ergo vt quæramus quid ſit inferius. Sed nónne tibi prius ipſa anima occurrit, quæ certe æqualitatem illam incommutabilem eſſe confite-

C tur, ſe autem cognoſcit mutari eoipſo quòd aliàs hanc, aliàs aliud intuetur, & hoc modo aliud atque aliud ſequens varietatem temporis operatur, quæ in æternis & incommutabilibus nulla eſt? DI. Aſſentior. MA. Hæc igitur affectio animæ vel motus, quo intelligit æterna, & his inferiora eſſe temporalia, etiam in ſeipſa, & hæc appetenda plus quę ſuperiora ſunt, quàm illa quę inferiora ſunt nouit, nonne tibi prudentia videtur?

DI. Nihil aliud videtur. MA. Quid illud, num minus conſyderandum putas, quod nondum in ea ſimul eſt æternis inhærere, cum iam in ea ſit noſſe his eſſe inhærendum? DI. Immo maxime id vt conſyderemus peto, & vnde accidat ſcire cupio. MA. Facilè id videbis, ſi animaduerteris quibus rebus maxime animum ſoleamus intendere, & magnam curam exhibere. nam eas opinor eſſe quas multum amamus. An tu aliàs opinaris? DI. Nullas equidem. MA. Dic oro te, Num poſſumus amare niſi pulchra? Nam etſi quidam videntur amare deformia, quos vulgo

σαπρόφιλοι.

Græci σαπροφίλους vocant, intereſt tamen quanto minus pulchra ſint quàm illa quæ pluribus placent, Nam ea neminem amare manifeſtum eſt, quorum fœditate D ſenſus offenditur. DI. Ita eſt vt dicis. MA. Hæc igitur pulchra numero placent, in quo iam oſtendimus æqualitatem appeti. Non enim hoc tantum in ea pulchritudine quæ ad aures pertinet, atque in motu corporum eſt, inuenitur, ſed in ipſis etiã viſibilibus formis, in quibus iam vſitatius dicitur pulchritudo. An aliud quàm æqualitatem numeroſam eſſe arbitraris, cum paria paribus bina membra reſpondẽt: quæ autem ſingula ſunt, medium locum tenent, vt ad ea de vtraque parte paria interualla ſeruentur? DI. Non aliter puto. MA. Quid in ipſa luce viſibili, quæ omnium colorum habet principatum? Nam & color nos delectat in corporum formis. Quid ergo aliud in luce & coloribus, niſi quod noſtris oculis congruit appetimus? Etenim à nimio fulgore auerſamur, & nimis obſcura nolumus cernere, ſicut à nimium inſonis & ſonantibus abhorremus, & quaſi ſuſurrantia non amamus. Quod non in temporum interuallis eſt, ſed in ipſo ſono, qui quaſi lux eſt talium numerorum. Cui ſic eſt contrarium ſilentium, vt coloribus tenebræ. In his ergo cum appetimus conuenientia pro naturæ noſtræ modo, & inconuenientia reſpuimus, quæ aliis tamen animalibus conuenire ſen- E timus: nónne his etiam quodam æqualitatis iure lætamur, cum occultioribus modis paria paribus tributa eſſe cognoſcimus? Hoc in odoribus & in ſaporibus, & in tangendi ſenſu animaduertere licet, quæ longum eſt enucleatius perſequi, ſed explorare facillimum. Nihil enim eſt horum ſenſibilium, quod nobis non æqualitate aut ſimilitudine placeat. Vbi autem æqualitas aut ſimilitudo, ibi numeroſitas. Nihil eſt quippe tam æquale aut ſimile quàm vnum, & vnum. Niſi aliquid habes ad hæc. DI. Omnino aſſentior. MA. Quid ſuperior illa tractatio nónne perſuaſit nobis agere hoc animam in corporibus, non à corporibus pati? DI. Perſuaſit ſanè. MA. Amor igitur agendi aduerſus ſuccedentes paſsiones corporis ſui auertit animam à cõtemplatione æternorum, ſenſibilis voluptatis cura eius auocans intentionem. Hoc autem agit occurſoribus numeris. Auertit etiã amor de corporibus operãdi, & inquietum facit. Hoc autẽ agit progreſſoribus numeris. Auertunt phantaſiæ atque phantaſmata: & hoc agit recordabilibus numeris. Auertit denique amor vaniſsimæ cogitationis talium rerum. Et hoc agit ſenſualibus numeris, quibus inſunt quaſi regulæ quædam artis imitatione F gaudentes: & ex his curioſitas naſcitur ipſo curæ nomine inimica ſecuritati, & ſanitatis inops veritatíſque. Generalis verò amor actionis, quæ auertit à vero, à ſuperbia proficiſcitur, quo vitio deum imitari quàm deo ſeruire anima maluit. Recte itaque ſcriptum eſt in ſanctis libris, Initiũ ſuperbiæ hominis apoſtatare à deo, & initiũ omnis peccati ſuperbia. Non potuit autẽ melius demõſtrari quid ſit ſuperbia, quàm in eo quod dictum eſt, Quid ſuperbit terra & cinis, quoniã in vita ſua proiecit intima ſua? Cum enim anima per ſe ipſam nihil ſit, non enim aliter eſſet commutabilis, & pateretur defectũ ab eſſentia. Cum ergo ipſa per ſe nihil ſit, quicquid autem illi eſſe eſt, à deo ſit, in ordine ſuo manens ipſius dei præſentia vegetatur in mente atq; conſcientia. Itaque hoc bonum habet intimum. Quando vero ſuperbia intumeſcit, hoc illi eſt in extima progredi, & vt ita dicã inaneſcere, quod eſt minus minúſque eſſe. Progredi autem in extima, quid eſt aliud quàm intima proiicere, id eſt, longe à ſe facere deum, non locorũ ſpacio, ſed mentis affectu? Iſte autem animæ appetitus eſt ſub ſe habere

Eccli. 10.

G alias animas, non pecorum, quod diuino iure conceſſum eſt, ſed rationales, id eſt, proximas ſuas, & ſub eadem lege ſocias atque conſortes. De his autem appetit operari anima ſuperba, & tanto excellentior videtur hæc a ſtio, quàm illa de corporibus, quanto anima omnis omni corpore eſt melior. Sed operari de animis rationalibus, non per corpus, ſed per ſeipſum, ſolus deus poteſt. Peccatorum autem conditione fit, vt permittantur animę de animis aliquid agere, ſignificando eas mouentes per alterutra corpora, vel naturalibus ſignis, ſicut eſt vultus, vel nutus: vel placitis, ſicut ſunt verba. Nam & iubentes vel ſuadentes ſignis agunt, & ſi quid eſt aliud præter iuſsionem & ſuaſionem, quo animæ de animis vel cum animis aliquid agunt. Iure autem ſecutum eſt, vt quæ ſuperbia cæteris excellere cupierunt, nec ſuis partibus atque corporibus ſine difficultate & doloribus imperent, partim ſtultæ in ſe, partim mortalibus membris aggrauatæ. Et his igitur numeris & motibus, quibus animæ ad animas agunt, honores laudéſque appetendo auertuntur à perſpectione puræ illius & ſynceræ veritatis. Solus enim honorat deus animam beatam, faciens in occulto coram ſe iuſte & pie viuentem.

H Motus igitur quos exerit anima de hærentibus ſibi & ſubditis animis, progreſſoribus illis ſunt ſimiles. Agit enim tanquam de corpore ſuo. Illi autem motus quos exerit, aggregare ſibi aliquas vel ſubdere cupiens, in occurſorum numero deputantur. Agit enim tanquam in ſenſibus id moliens, vt vnum ſecum fiat, quod velut extrinſecus admouetur, & quod non poteſt repellatur. Et hos vtroſque motus excipit memoria, & recordabiles facit. Simili modo in phantaſiis & phantaſmatibus actionum talium tumultuoſiſsime exæſtuans. Nec illi tanquam examinatores numeri deſunt, qui ſentiunt quid in his actibus commode ſiue incommode moueatur, quos item ſenſuales appellare non pigeat, quia ſenſibilia ſigna ſunt, quibus hoc modo animæ ad animas agunt. His tot & tantis intentionibus anima implicata, quid mirum ſi à contemplatione veritatis auertitur? & quantum quidem ab his reſpirat videt illam. Sed quia nondum eas euicit, in illa manere non ſinitur: ex quo fit vt non ſimul habeat anima noſſe in quibus conſiſtendum ſit, & poſſe conſiſtere. Sed nunquid tu forte aliquid habes aduerſus hæc? DI. Nihil eſt quod
L contradicere audeam. MA. Quid ergo reſtat? An vt quoniam ſicut potuimus inquinationem & aggrauationem animæ conſyderauimus, videamus quænam illi actio diuinitus imperetur, qua purgata atque exonerata reuolet ad quietem, & intret in gaudium domini ſui? DI. Ita fiat. MA. Quid me putas hinc diutius debere dicere, cum diuinæ ſcripturæ tot voluminibus & tanta authoritate & ſanctitate præditis, nihil nobiſcum aliud agant niſi vt diligamus deum & dominum noſtrum ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente: & diligamus proximum noſtrum tanquam noſmetipſos? Ad hunc igitur finem ſi omnes illos humanæ actionis motus numeróſque referamus, ſine dubitatione mundabimur. An aliud exiſtimas? DI. Nihil equidem aliud. Sed quàm hoc auditu breue eſt, tam factu difficile atque arduum. MA. Quid ergo facile eſt, an amare colores, & voces, & placentas, & roſas, & corpora leniter mollia? Hæccine amare facile eſt animæ, in quibus nihil niſi æqualitatem ac ſimilitudinem appetit, & paulo diligentius conſyderans, vix eius extremam vmbram vestigiumq; cognoſcit. Deum vero amare difficile eſt, quem inquantum poteſt, adhuc

Ad dei amorē omnia referēda. Ca. 14.

Matt. 22.

ſaucia & ſordida cogitans, nihil in eo inæquale, nihil K ſui diſsimile, nihil diſcluſum locis, nihil variatum tempore ſuſpicatur? An extruere moles ædificiorum, & huiuſcemodi operibus delectat extendi, in quibus quid niſi numeri placent? Non enim aliud inuenio quod in his æquale ac ſimile dicatur, quod non derideat ratio diſciplinæ. Quod ſi ita eſt, cur ab illa veriſsima æqualitatis arce ad iſta delabitur, & ruinis ſuis terrenas machinas erigit? Non enim hoc promiſſum eſt ab illo qui fallere ignorat. Iugum enim meum, inquit, leue eſt. Laborioſior eſt huius mundi amor. Quod enim in illo anima quærit, conſtantiam ſcilicet æternitatémque, non inuenit, quoniam rerum tranſitu completur infima pulchritudo, & quod in illa imitatur conſtantiam, à ſummo deo per animam traiicitur: quoniam prior eſt ſpecies tantummodo tempore commutabilis, quàm ea quę & tempore & locis. Sicut itaque præceptum eſt animis à domino quid diligant, ita per Ioannem Apoſtolum quid non diligant. Nolite, inquit, diligere mundum: quia omnia quæ in mundo ſunt, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum, & ambitio ſeculi. Sed qualis tibi homo videtur, qui omnes illos numeros qui ſunt de corpore, & aduerſus paſsiones cor- L poris, & qui ex his memoria continentur, non ad carnalem voluptatem, ſed ad ſalutem tantum corporis refert, omnéſque illos qui de adiunctis animis operantur, vel qui ad iungendas exeruntur, vel qui ex his inhærent memoriæ, non ad ſuperbam excellentiam ſuam, ſed ad ipſarum animarum vtilitatem redigit? Illis etiam qui in vtroque genere quaſi moderatores exploratoréſque cæterorum tranſeuntium in ſenſu pręſident, non ad ſuperfluam vel pernicioſam curioſitatem, ſed ad neceſſariam probationem vel improbationem vtitur? Nónne & iſtos omnes numeros agit, & nullis eorum laqueis implicatur? Quandoquidem & ſalutem corporis vt non impediatur eligit, & omnes eas actiones ad vtilitatem proximi reuocat, quem propter communis iuris naturæ vinculum tanquam ſeipſum diligere iuſſus eſt. DI. Magnum quendam virum & vere humaniſsimum prædicas. MA. Non igitur numeri qui ſunt infra rationem, & in ſuo genere pulchri ſunt, ſed amor inferioris pulchritudinis animam polluit: quæ cum in illa non modo æqualitatem, de qua pro ſuſcepto opere ſatis dictum eſt, ſed etiam ordinem di- M ligat, amiſit ipſa ordinem ſuum. Nec tamen exceſsit ordinem rerum, quandoquidem ibi eſt, & ita eſt, vbi eſſe, & quomodo eſſe tales, ordinatiſsimum eſt. Aliud enim eſt tenere ordinem, aliud ordine teneri. Tenet ordinem ſeipſa tota diligens quod ſupra ſe eſt, id eſt, deum: Socias autem animas tanquam ſeipſam. Hac quippe dilectionis virtute inferiora ordinat, nec ab inferioribus ordinatur. Quod autem illam ſordidat, non eſt malum, quia etiam corpus creatura dei eſt, & ſpecie ſua quamuis infima * decoratur, ſed præ animæ dignitate contemnitur: Sicut auri dignitas, etiam purgatiſsimi argenti commixtione ſordeſcit. Quapropter quicunque de noſtra quoque parili mortalitate numeri facti ſunt, non eos abdicemus à fabricatione diuinæ prouidentiæ, cum ſint in genere ſuo pulchri. Neque amemus eos, vt quaſi perfruendo talibus beati efficiamur. His etenim quoniam temporales ſunt, tanquam tabula in fluctibus, neque abiiciendo quaſi oneroſos, neque amplectendo quaſi fundatos, ſed bene vtendo carebimus. A dilectione autem proximi tanta quanta præcipitur, certiſsimus gradus fit nobis,

Matt. 11. χρηστὸν.

1. Retract. cap. 11.

1. Ioan. 2.

** infirma.*

A ſit nobis, vt inhæreamus deo, & non teneamur tantum
ordinatione illius, ſed noſtrum etiam ordinem inecon-
cuſſum certúmque teneamus. An fortaſſe ordinem non
diligit anima illis etiam numeris ſenſualibus atteſtan-
tibus? Vnde ergo primus pes eſt pyrrhichius, ſecun-
dus iambus, tertius trochæus, deinceps cæteri? Sed
iure hoc dixeris rationem potius ſecutam eſſe, non ſen-
ſum. Quid itaq; illud? Nónne ſenſualibus numeris dan-
dum eſt, quòd cum tantũ temporis occupent, verbi gra-
tia, octo longæ ſyllabæ, quantum ſedecim breues, in eo-
dem tamen ſpacio breues, longis potius miſceri expe-
ctant? De quo ſenſu cum ratio iudicat, & ei proceleu-
matici pedes eſſe æquales ſpondei pedibus renuncian-
tur, nihil aliud hic valere inuenit, quàm ordinationis
potentiam: quia nec longæ ſyllabæ, niſi breuium com-
paratione longæ ſunt, nec breues rurſum breues ſunt, ni-
ſi comparatione longarum: ideoque iambicus verſus
quamlibet productus pronunciatus, non amiſſa re-
gula ſimpli & dupli, nec nomen amittit: at ille verſus
qui pyrrhichiis pedibus conſtat, paulatim addita pro-
nunciandi mora, fit repente ſpondaicus, ſi non gram-
maticam, ſed muſicam conſulas. At vero ſi dactylicus
aut anapæſticus ſit, quoniam longæ mixtarum breuium
B comparatione ſentiuntur, qualibet mora pronuncie-
tur, ſeruat nomen ſuum. Quid additamenta ſemipe-
dum? Non eadem lege in capite qua in fine ſeruanda,
nec omnia quamuis ad eundem plauſum coaptentur,
adhibenda. Quid duarum aliquando breuium, potius
quàm vnius longæ in fine poſitio, nónne ipſo ſenſu mo-
dificantur? Nec in his æqualitatis numerus, cui nihil de-
perit, ſiue illud ſiue aliud ſit, ſed ordinis vinculum re-
peritur. Longum eſt percurrere cætera ad eandem vim
pertinentia in numeris temporum. Sed nempe etiam
formas viſibiles ſenſus ipſe aſpernatur, aut pronas vl-
tra quàm decet, aut capite deorſum, & ſimilia in quibus
non inæqualitas, manente partium parilitate, ſed per-
uerſitas improbatur. Poſtremò in omnibus ſenſibus &
operibus noſtris, cum inſolita pleraque, & ob hoc iniu-
cunda quibuſdam gradibus appetitui noſtro concilia-
mus, & ea primo tolerabiliter, deinde libenter accipi-
mus, nónne ordine conteximus voluptatẽ, & niſi prio-
ra mediis, & media poſtremis concorditer nexa ſint, ab-
horremus? Quamobrem neque in voluptate carnali, ne-
que in honoribus & laudibus hominum, neque in eo-
rum exploratione, quæ forinſecus corpus attingunt, no-
C ſtra gaudia collocemus, habentes intimum deum, vbi
certum eſt & incommutabile omne quod amamus. Ita
fit vt & cum aſſunt hæc temporalia, nõ tamen eis impli-
cemur, & ſine ſenſu doloris quæ extra corpus ſunt ab-
ſint. Ipſum autem corpus, aut nullo, aut non graui ſen-
ſu doloris adimatur, & reformandum naturæ ſuæ mor-
te reddatur. Attentio nanque animæ ad corporis par-
tem inquieta negocia contrahit, & vniuerſali lege ne-
glecta priuati cuiuſdam operis amor: quod ipſum tamẽ
ab vniuerſitate quam deus regit, nõ poteſt alienari. Itaq;
ſubditur legibus, qui non amat leges. Sed ſi de rebus
incorporeis & eodem modo ſe ſemper habentibus, plu-
rimum attentiſsime cogitantes, ſi quos forte illo tempo-
re agimus numeros tẽporales in quolibet corporis mo-
tu, facili ſane atque vſitatiſsimo, ſiue deambulantes, ſiue
pſallentes prorſus nobis ignorantibus tranſeunt, quan-
uis nobis non agentibus nulli eſſent: ſi denique in ipſis
noſtris inanibus phantaſmatibus cum occupati ſumus,
ſimiliter iſta prætereunt agentibus nec ſentientibus no-
bis: quanto magis, quantoq; conſtantius, cum corrupti-

Mens quo modo triumphat de numeris tẽporalibus. Cap. 15.

1. Corin. 15.

bile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc in- D
duerit immortalitatem, id eſt, vt hoc quidem planius e-
loquar, cum deus viuificauerit mortalia corpora noſtra,
ſicut Apoſtolus dicit, propter ſpiritum manẽtem in no-
bis: quanto ergo tunc magis in vnum deum & perſpi-
cuam intenti veritatem, vt dictum eſt, facie ad faciem,
numeros quibus agimus corpora, nulla inquietudine
ſentiemus, & gaudebimus: niſi forte credendum eſt, a-
nimam cum de iis quæ propter ipſam bona ſunt gaude-
re poſsit, de iis ex quibus ipſa bona eſt non poſſe gau-
dere. Sed hæc actio qua ſeſe anima, opitulante deo &
domino ſuo, ab amore inferioris pulchritudinis extra-
hit, debellans atque interficiens aduerſus ſe militantem
conſuetudinem ſuam, ea victoria triumphatura in ſe-
metipſa de poteſtatibus aëris huius, quibus inuidẽtibus
& prępedire cupientibus, euolat ad ſuam ſtabilitatem &
firmamentum deum, nónne tibi videtur ea eſſe virtus
quæ temperantia dicitur? DI. Agnoſco, & intelligo.
MA. Quid porrò, cum in hoc itinere proficit, iam æter-
na gaudia præſentientem ac penè prehendentem, num
amiſsio rerum temporalium, aut mors vlla deterret iam
valentem dicere infirmioribus ſociis: Bonum eſt mihi
diſſolui, & eſſe cum Chriſto, manere autem in carne ne-
ceſſarium propter vos? DI. Sic exiſtimo. MA. At E
iſta eius affectio qua nullas aduerſitates mortémve for-
midat, quid aliud quàm fortitudo dicẽda eſt? DI. Et
hoc agnoſco. MA. Iam vero ipſa eius ordinatio qua
nulli ſeruit niſi vni deo, nulli coæquari niſi puriſsimis
animis, nulli dominari appetit niſi naturæ beſtiali at-
que corporeæ, quæ tandem virtus tibi eſſe videtur? DI.
Quis non intelligat hanc eſſe iuſtitiam? MA. Recte
intelligis. Sed illud iam quæro, cum prudentiam ſu-
perius eam eſſe conſtiterit inter nos, qua intelligit ani-
ma vbi ei conſiſtendum ſit, quò ſeſe attollit per tempe-
rantiam, id eſt, conuerſionem amoris in deum, quæ cha-
ritas dicitur, & auerſionem ab hoc ſeculo, quam etiam
fortitudo & iuſtitia comitantur: vtrum exiſtimes cum
ad ſuæ dilectionis & conatus fructum perfecta ſancti-
ficatione peruenerit, perfecta etiam viuificatione illa
corporis ſui, & deletis de memoria phantaſmatum tur-
bis apud deum ipſum ſolo deo viuere cœperit, cum im-
pletum fuerit, quod diuinitus nobis hoc modo promit-
titur: Dilectiſsimi, nunc filij dei ſumus, & nondum ap-
paruit quid erimus: Scimus cum apparuerit, ſimiles illi
erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt. Quæro ergo
vtrum exiſtimes has ibi virtutes quas commemorauí- F
mus, etiam tunc futuras? DI. Non video quomodo
cum aduerſa præterierint, quibus obluctantur, aut pru-
dentia ibi eſſe poſsit, quæ non eligit quid ſequatur niſi
in aduerſis: aut temperantia, quæ amorem non auertit
niſi ab aduerſis: aut fortitudo, quę nõ tolerat niſi aduer-
ſa: aut iuſtitia, quæ non appetit æquari beatiſsimis ani-
mis, & inferiori naturæ dominari niſi in aduerſis, id eſt,
nondum aſſecuta idipſum quod appetit. MA. Non
vſquequaq; abſurda eſt reſponſio tua, & quibuſdam do-
ctis viſum hoc eſſe non nego: ſed ego conſulens libros,
quos nulla antecellit authoritas, ita inuenio dictum eſſe,
Guſtate & videte, quoniam ſuauis eſt dominus. Quod
Apoſtolus etiam Petrus ſic interpoſuit, Si tamen gu-
ſtaſtis quoniam ſuauis eſt dominus. Hoc eſſe arbitror
quod agitur in his virtutibus, quæ ipſa conuerſione a-
nimam purgant. Non enim amor temporalium rerum
expugnaretur,* niſi aliqua ſuauitate æternarum. Vbi
autem ventum fuerit ad illud quod canitur, Filij au-
tem hominum ſub tegmine alarum tuarum ſperabunt.

Roma. 8.

Philip. 1.

De quatuor virtutibus, an & quomodo ſint in beatis. Cap. 16.

1. Ioan. 3.

Pſal. 33.

1. Petri. 2.

*al. expurgaretur.

G &, Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos, Quoniam apud te eſt fons vitæ, non iam guſtatu ſuauem fore dominum dicit. Sed vides quæ inundatio & affluentia prædicetur fontis æterni, quam etiam ebrietas quædam conſequitur: quo nomine mihi videtur mirabiliter ſignificari obliuio illa ſecularium vanitatum atque phantaſmatum. Contexit deinde cætera & dicit, In lumine tuo videbimus lumen. Prætende miſericordiam tuam ſcientibus te. In lumine ſcilicet Chriſto accipiendum, qui ſapientia dei eſt, & lumen toties appellatur. Vbi ergo dicitur &, videbimus, & ſcientibus te, negari non poteſt futura ibi eſſe prudentia. An videri verum bonum animæ & ſciri poteſt vbi nulla prudentia eſt? DI. Iam intelligo. MA. Quid? recti corde poſſunt eſſe ſine iuſtitia? DI. Recognoſco iſto nomine crebrius ſignificari iuſtitiam. MA. Quid ergo admonet aliud propheta idem conſequenter cum canit, Et iuſtitiam tuam iis qui recto ſunt corde? DI. Manifeſtum eſt. MA. Age deinceps, recordare ſi placet ſatis nos ſuperius tractaſſe ſuperbia labi animan ad actiones quaſdam poteſtatis ſuæ, & vniuerſali lege neglecta in agen-

H da quædam priuata cecidiſſe, quod dicitur apoſtatare à deo. DI. Memini vero. MA. Cum ergo id agit, ne vlterius id delectet aliquando, nónne tibi videtur amorem ſuum figere in deum, & ab omni inquinamento tēperatiſsime & cautiſsime & ſecuriſsime viuere? DI. Videtur ſané. MA. Vide etiam quemadmodum id quoque adiungat propheta dicēs, Non veniat mihi pes ſuperbiæ. Pedem enim appellans diſceſſum lapſumvē ſignificat, à quo anima temperando inhærens deo viuit in æternum. DI. Accipio & ſequor. MA. Reſtat igitur & fortitudo. Sed vt temperantia contra lapſum qui eſt in libera voluntate, ſic fortitudo contra vim valet, qua etiam cogi quis poteſt, ſi minus fortis ſit ad ea quibus auertatur, & miſerrimus iaceat. Hæc autem vis decenter in ſcripturis manus nomine ſignificari ſolet. Qui porrò hanc vim, niſi peccatores conantur inferre? Quod tunc per idipſum communitur anima, & cuſtoditur firmamento dei, vt hoc illi nullo modo vndecunque poſsit accidere, potentiam quandam ſtabilem, & vt ita dicam, impaſsibilem gerit, quæ niſi quid tibi diſplicet, recte fortitudo nominatur, & eam dici ar-

I bitror, cum adiungitur, Neque manus peccatorum dimoueat me. Sed ſiue hoc, ſiue aliud in his verbis intelligendum ſit, tu negabis in illa perfectione ac beatitate animam conſtitutam & conſpicere veritatem, & immaculatam manere, & nihil moleſtiæ pati poſſe, & vni deo ſubdi, cæteris vero ſupereminere naturis? DI. Imò aliter eam perfectiſsimam & beatiſsimam eſſe poſſe non video. MA. Hæc ergo contemplatio, ſanctificatio, impaſsibilitas, ordinatio eius, aut illæ quatuor virtutes perfectæ atque conſummatæ, aut ne de nominibus cum res conueniant fruſtra laboremus, pro iſtis virtutibus, quibus conſtituta in laboribus vtitur anima, tales quædam potentiæ in æterna vita ſperandæ ſunt.

Cōtēplatio prudentiæ, ſanctifica tio tēperātiæ, impaſſibilitas fortitudinis, ordinatio iuſtitiæ.

Quod peccatrix anima numeros agat, et numeris agatur.

Cap. 17.

Nos tamen meminerimus, quod ad ſuſceptam præſentem diſputationem maxime pertinet, id agi per prouidentiam dei, per quam cuncta creauit & regit, vt & peccatrix & ærumnoſa anima numeris agatur, & numeros agat vſque ad infimam carnis corruptionem: qui certe numeri minus minúſque pulchri eſſe poſſunt, penitus vero carere pulchritudine non poſſunt. Deus autem ſumme bonus & ſumme iuſtus, nulli inuidet pulchritudini, quæ ſiue damnatione animæ, ſiue regreſſione, ſiue permanſione fabricatur. Numerus autem & K ab vno incipit, & æqualitate ac ſimilitudine pulcher eſt, & ordine copulatur. Quamobrem quiſquis fatetur nullam eſſe naturam, quæ non vt ſit quicquid eſt appetat vnitatem, ſuíque ſimilis inquantum poteſt eſſe conetur, atque ordinem proprium vel locis, vel temporibus, vel incorporeo quodam libramento ſalutem ſuā teneat, debet fateri ab vno principio per æqualem illi ac ſimilem ſpeciem diuitiis bonitatis eius, qua inter ſe vnum & duo chariſsima vt ita dicam charitate iunguntur, omnia facta eſſe atque condita quæcunque ſunt, inquantumcunque ſunt. Quare ille verſus à nobis propoſitus, Deus creator omnium, non ſolum auribus ſono numeroſo, ſed multo magis eſt animæ ſententiæ ſanitate & veritate gratiſsimus. Niſi forte mouet te tarditas eorum (vt mitius loquar) qui negāt de nihilo fieri poſſe aliquid, cum id omnipotens deus feciſſe dicatur. An vero faber poteſt rationabilibus numeris, qui ſunt in arte eius, ſenſuales numeros, qui ſunt in conſuetudine eius operari & ſenſualibus numeris progreſſores illos quibus membra in operando mouet, ad quos iam interualla temporum pertinent, & his rurſus formas viſibiles de ligno fabricari, locorum interuallis numeroſas: & rerum na- L tura dei nutibus ſeruiens, ipſum lignum de terra & cæteris elementis facere non poteſt, & ipſa extrema non poterat de nullo? Imò & arboris locales numeros, temporales numeri antecedant neceſſe eſt. Nullum enim ſtirpium genus quod non certis pro ſuo ſemine dimenſionibus temporum & coaleſcat & germinet, & in auras emicet, & folia explicet, & roboretur, & ſiue fructus, ſiue ipſius ligni occultiſsimis numeris vim rurſus ſeminis referat: quanto magis animalium corpora, in quibus interualla membrorum numeroſam parilitatē multo magis aſpectibus offerunt. An iſta de elementis fieri poſſunt, & ipſa elementa non potuerunt fieri de nihilo? Quaſi vero quicquam ſit in eis vilius & abiectius quàm terra eſt, quæ primo generalem ſpeciem corporis habet, in qua vnitas quædā & numeri & ordo conuincitur? Nanq; ab aliqua impertili nota in longitudinem neceſſe eſt porrigatur quælibet eius quantumuis parua particula, tertiam latitudinem ſumat, & quartam altitudinem qua corpus impletur. Vnde ergo iſte à primo vſque ad quartum progreſsionis modus? vnde & æqualitas partium, quæ & in longitudine & latitudine & al- M titudine reperitur? vnde conrationalitas quædam? Ita enim malui analogiam vocare, vt quam rationem habet longitudo ad impertilem notam, eandem latitudo ad longitudinem, & ad latitudinem habeat altitudo. Vnde quæſo iſta, niſi ab illo ſummo atque æterno principatu numerorum, & ſimilitudinis, & æqualitatis, & ordinis veniunt? Atqui hæc ſi terræ ademeris, nihil erit. Quocirca & omnipotēs deus terram fecit, & de nihilo terra facta eſt. Quid porro ipſa ſpecies, qua item à cæteris elementis terra diſcernitur? Nónne & vnum aliquid quantum accepit oſtentat, & nulla pars eius à toto eſt diſsimilis, & earundem partium connexione atque concordia ſuo genere ſaluberrimam ſedem infimam tenet? Cui ſuperfunditur aquarum natura, nitens & ipſa ad vnitatē ſpecioſior & perlucidior propter maiorem ſimilitudinem partium, & cuſtodiens locum ordinis & ſalutis ſuæ? Quid de aëris natura dicam, multo faciliore complexu ad vnitatem nitente, & tanto ſpecioſiore, quanto ſpecioſiores aquæ ſunt terris, quanto; ad ſuperiorem ſalutē altior terra nititur? Quid de cœli ſupremo ambitu, quo tota vniuerſitas viſibilium cor-

porum

A porum terminatur, & ſumma in hoc genere ſpecies, ac ſaluberrima loci excellentia? Iſta certa omnia quæ carnalis ſenſus miniſterio numeramus, & quęcunque in eis ſunt, locales numeros, qui videntur eſſe in aliquo ſtatu, niſi præcedentibus intimis & in ſilentio temporalibus numeris qui ſunt in motu, nec accipere illos poſsũt nec habere. Illos itidem temporum interuallis agiles præcedit & modificat vitalis motus, ſeruiens domino rerum omnium, non temporum habens digeſta interual- *1. Retract. Cap. 1.* la numerorum ſuorum, ſed tempora miniſtrante potentia, ſuper quàm rationales & intellectuales numeri beatarum animarum atque ſanctarum, legem ipſam dei, *Matt. 10.* ſine qua folium de arbore non cadit, & cui noſtri capilli numerati ſunt, nulla interpoſita natura excipientes, vſque ad terrena & inferna iura tranſmittunt.

Concluſio operis. Quæ potui & ſicut potui de tantis tantillus tecum contuli. Sermonem autem hunc noſtrum mandatum literis ſi qui legunt, ſciant multo infirmioribus hæc eſſe ſcripta, quàm ſunt illi qui vnius ſummi dei conſubſtantialem & incommutabilem trinitatem, ex quo omnia, *Rom. 11.* per quem omnia, in quo omnia, duorum teſtamento- B rum authoritatem ſecuti venerantur & colunt, ea credendo, ſperando, & diligendo. Hi enim non ſcintillantibus humanis ratiocinationibus, ſed validiſsimo & flagrantiſsimo charitatis igne purgantur. Nos autem dum negligendos eſſe non exiſtimamus quos hęretici notionis & ſcientiæ fallaci pollicitatione decipiunt, tardius incedimus, conſyderatione ipſarum viarum, quàm ſancti viri qui eam volando non dignantur attendere. Quod tamen facere non auderemus, niſi multos pios Eccleſiæ catholicæ matris optimæ filios, qui puerilibus ſtudiis loquendi ac diſſerendi facultatem quantum ſatis eſt conſecuti eſſent, eadem refellendorum hæreticorum neceſsitate fecisse videremus.

LIBRORVM DE MVSICA FINIS.

DIVI AV- C RELII AVGVSTINI HIPponenſis Epiſcopi, contra Academicos Liber Primus.

Romanianum inuitat ad verã philoſophiam Cap. 1. 1. Retr. 1.

VTINAM, Romaniane, hominem ſibi aptum ita viciſsim virtus fortunæ repugnanti poſſet auferre, vt ab ea ſibi auferri neminẽ patitur: iam tibi profecto iniecisset manus, ſuiq; iuris te eſſe proclamans, & in bonorum certiſsimorum poſſeſsionem traducens, ne proſperis quidem caſibus ſeruire permitteret. Sed quoniam ita comparatum eſt, ſiue pro meritis noſtris, ſiue pro neceſsitate naturæ, vt diuinum animum mortalibus inhærentem, nequaquam ſapientiæ portus accipiat, vbi neque aduerſante fortunæ flatu, neque ſecundante moueatur, niſi eò illum fortuna ipſa vel ſecunda, vel quaſi aduerſa perducat: nihil pro te nobis aliud quàm vota reſtant, quibus ab illo cui hæc curæ ſunt deo (ſi poſſumus) impetremus, vt te tibi reddat (ita enim facilè reddet & nobis) ſinatque mentem illam tuam, quæ reſpirationem iamdiu parturit, aliquando in auras veræ libertatis emergere. D Etenim fortuitum, quæ vulgo fortuna nominatur, occulto quodam ordine regitur, nihilque aliud in rebus caſum vocamus, niſi cuius ratio & cauſa ſecreta eſt: nihilque ſeu commodi ſeu incommodi contingit in parte, quod non conueniat & congruat vniuerſo. Quam ſententiam vberrimarum doctrinarum oraculis editam remotámque longiſsime ab intellectu profanorum, ſe demonſtraturam veris amatoribus ſuis, ad quam te inuito, philoſophia pollicetur. Quamobrem cum tibi tuo animo indigna multa accidunt, ne te ipſe contemnas. Nam ſi diuina prouidentia pertenditur vſque ad nos, quod minime dubitandum eſt, mihi crede, ſic tecum agi oportet vt agitur. Nam cum tanta (quantam ſemper admiror) indole tua, ab ineunte adoleſcentia adhuc infirma ratione, atque lapſante veſtigio, humanam vitam errorum omnium pleniſsimam ingredereris, excepit te circunfluentia diuitiarum, quę illam ętatem atque animum quæ pulchra & honeſta videbantur auide ſequentem, illecebroſis cœperat abſorbere gurgitibus, niſi inde te fortunæ illi flatus, qui putantur aduerſi, eripuiſſent penè mergentem. An vero ſi edentem te munera E vrſorum, & nunquam ibi antea viſa ſpectacula ciuibus noſtris, theatricus plauſus ſemper proſperrimus accepiſſet: ſi ſtultorum hominum, quorum immenſa turba eſt, conflatis & conſentientibus vocibus ferreris ad cœlum: ſi nemo tibi auderet eſſe inimicus: ſi municipales tabulæ te non ſolum ciuium, ſed etiam vicinorum patronum ære ſignarent, collocarentur ſtatuæ, influerent honores, adderentur etiam poteſtates quæ municipalem habitum ſupercreſcerent: conuiuiis quotidianis menſæ opimæ ſtruerentur: quod cuique eſſet neceſſe, quod cuiuſque etiam delicię ſitirent, indubitanter peterent, indubitanter haurirent, multa etiam non petentibus funderentur, réſque ipſa familiaris diligenter à tuis fideliterque adminiſtrata, idoneam ſe tantis ſumptibus paratámque prębėret: tu interea viueres in ędificiorum exquiſitiſsimis molibus, in nitore balnearum, in teſſeris quas honeſtas non reſpuit, in venatibus, in conuiuiis, in ore clientium, in ore ciuium, in ore denique populorum humaniſsimus, liberaliſsimus, mundiſsimus, fortunatiſsimus iactareris, quiſquam tibi Romaniane beatæ alterius vitæ (quæ ſola beata eſt) quiſquam quæſo mẽtionem facere auderet? Quiſquam tibi perſuadere poſſet, non ſolum te felicem non eſſe, ſed eo maxime miſe- F rum, quo tibi minime videreris? Nunc vero quàm te breuiter admonendum, tot & tanta quæ pertuliſti aduerſa fecerunt. Non enim tibi alienis exemplis perſuadendum eſt quàm fluxa & fragilia, & plena calamitatum ſint omnia quæ bona mortales putant, cum ita ex aliqua parte bene expertus ſis, vt ex te cæteris perſuadere poſsimus. Illud ergo, illud tuum, quo ſemper decora & honeſta deſyderaſti: quo te liberalem magis quàm diuitem eſſe maluiſti: quo nunquam concupiſti eſſe potentior quàm iuſtior, nunquam aduerſitatibus improbitatibúſque ceſsiſti: illud ipſum inquam diuinũ, quod in te neſcio quo vitæ huius ſomno veternóque ſopitum eſt, variis illis duriſque iactationibus ſecreta prouidentia excitare decreuit. Euigila, euigila, oro te multum: mihi crede, gratulaberis quòd pene nullis proſperitatibus quibus tenentur incauti, mundi huius tibi dona blandita ſunt. Quæ meipſum captare moliebãtur quotidie iſta cantantem, niſi me pectoris dolor ventoſam profeſsionem abiicere, & in philoſophię gremium confugere coëgiſſet. Ipſa me nunc in ocio, quod vehemen-

G ter optauimus, nutrit, ac fouet: ipſa me penitus ab illa ſuperſtitione, in quam te mecum præcipitem dederam, liberauit: ipſa enim docet, & vere docet nihil omnino colendum eſſe, totumq́; contemni oportere, quicquid mortalibus oculis cernitur, quicquid vllus ſenſus attingit. Ipſa veriſsimum & ſecretiſsimum deum perſpicue ſe demonſtraturam promittit, & iam iamque quaſi per lucidas nubes oſtentare dignatur. In hac mecum ſtudioſiſsime viuit noſter Licentius: ad eam totus à iuuenilibus illecebris voluptatibúſque conuerſus eſt, ita vt, eum non temere patri audeam imitãdum proponere. Philoſophia eſt enim, à cuius vberibus ſe nulla ætas queretur excludi, ad quam auidius retinendam & hauriendam quò te incitarem, quanuis tuam ſitim bene nouerim, guſtum tamen mittere volui, quem tibi ſuauiſsimum, & vt ita dicam, inductorium fore, peto ne fruſtra ſperauerim. Nam diſputationem quam inter ſe Trigetius & Licentius habuerunt, relatam in literas, tibi miſi. Illum quoque adoleſcentem, quaſi ad detergendum faſtidium diſciplinarum aliquantum ſibi vſurpaſſet militia, ita nobis magnarum honeſtarumq́; artium ardentiſsimum edaciſsimumq́; reſtituit.

1. Retrac. cap. 1.

H Paucul is igitur diebus tranſactis, poſteaquam in agro viuere cœperamus, cum eos ad ſtudia hortans atque animans, vltra quàm optaueram paratos & prorſus inhiantes viderem, volui tentare pro ætate quid poſſent: præſertim cum Hortenſius liber Ciceronis iam eos ex magna parte conciliaſſe philoſophiæ videretur. Adhibito itaque notario, ne auræ laborem noſtrum diſsiparent, nihil perire permiſi. Sane in hoc libro res & ſententias illorum, mea vero & Alipij etiam verba lecturus es.

Summum hominis bonũ quid, Cap. 2.

Cum igitur omnes hortatu meo vnum in locum ad hoc cõgregati eſſemus, vbi opportunum viſum eſt, Nunquidnam dubitatis, inquam, verum nos ſcire oportere? Minime, ait Trigetius, cæteríque ſe vultu ipſo approbaſſe ſignificauerũt. Quid ſi, inquam, etiam non comprehenſo vero beati eſſe poſſimus, neceſſariam veri comprehenſionem arbitramini? Hic Alipius, Huius quæſtionis, inquit, iudicem me tutius eſſe puto. Cum enim iter mihi in vrbem ſit conſtitutum, oportet me onere alicuius ſuſcipiendæ partis releuari, ſimul quòd facilius iudicis partes quàm cuiuſquam defenſoris cuipiam delegare poſsim. Quare de- I hinc pro alterutra parte ne à me quicquam expectetis. Quod ci cum conceſſum eſſet ab omnibus, & ego rogationem repetiſſem: Beati certe, inquit Trigetius, eſſe volumus: & ſi ad hanc rem poſſumus abſque veritate peruenire, quærẽda nobis veritas non eſt. Quid hocipſum, inquam? Exiſtimatís ne beatos nos eſſe poſſe, etiam non inuenta veritate? Tunc Licentius, Poſſumus, inquit, ſi verum quæramus. Hic cum ego cæterorum ſententiam nutu flagitaſſem, Mouet me, inquit Nauigius, quod à Licentio dictum eſt. Poteſt enim fortaſſe hocipſum eſſe beate viuere, in veritatis inquiſitione viuere. Defini ergo, ait Trigetius, quid ſit beata vita, vt ex eo colligam quid reſpondere conueniat. Quid cenſes, inquam, eſſe aliud beate viuere, niſi ſecundum id quod in homine optimum eſt viuere? Temere, inquit, verba nõ fundam, nam idipſum optimum quid ſit, definiendum mihi abs te peto *†. Quis, inquam, dubitauerit nihil aliud eſſe hominis optimum, quam eam partem animi, cui dominanti obtemperare conuenit cætera quæque quæ in homine ſunt? Hæc autem, ne aliam poſtules definitionem, mens aut ratio dici poteſt. Quod ſi tibi non videtur, quære quomodo ipſe definias vel beatam vitam, vel hominis optimum. Aſſentior, inquit. Quid ergo, vt ad propoſitum, inquam, redeamus, videtúr ne tibi non inuen- K to vero beate poſſe viui, ſi tantum quæratur? Repeto, inquit, ſententiam illam meam: minime videtur. Vos, inquam, quid opinamini? Tum Licentius, Mihi prorſus, inquit, videtur: nam maiores noſtri, quos ſapientes beatóſque accepimus, eo ſolo quod verum quærebant, bene beatéque vixerunt. Ago gratias, inquam, quòd cum Alipio me iudicem feciſtis, cui fateor inuidere iam cœperam. Quoniam igitur alteri veſtrum videtur, beatam vitam ſola inueſtigatione veritatis, alteri non niſi inuentione poſſe contingere, Nauigius autẽ paulo ante oſtendit in tuam Licenti partem ſe velle tranſire, magnopere expecto quales ſentẽtiarum veſtrarum patroni eſſe poſſitis. Res enim magna eſt, & diligenti diſcuſsione digniſsima. Si res magna eſt, ait Licentius, magnos viros deſyderat. Noli quærere, inquam, præſertim in hac villa, quod vbiuis gentium reperire difficile eſt, ſed potius explica, cur id quod abs te non temere, vt opinor, prolatum eſt, & qua tibi ratione videatur: nam & maximæ res cum à paruis quæruntur, magnos eos ſolent efficere.

†al. puto. 2. Retrac. cap. 1.

Felicitas in inueſtigatione veri. ca. 3.

Quoniam te, inquit, video magnopere nos vrgere, vt aduerſum inuicem diſputemus, quod te vtiliter velle confido: quæro cur beatus eſſe non poſsit, qui verum quærit, etiam ſi minime inueniat? Quia beatum, inquit Trigetius, volumus eſſe perfectum, in omnibus L ſapientem. Qui autem adhuc quærit, perfectus non eſt. Hunc igitur quomodo aſſeras beatum, omnino non video. Et ille, Poteſt apud te, inquit, vincere authoritas maiorum? Non omnium, inquit Trigetius. Quorum tandem? Ille, eorum ſcilicet, qui ſapientes fuerunt. Tum Licentius, Carneades, inquit, tibi ſapiens non videtur? Ego, ait, Græcus non ſum, neſcio Carneades iſte qui fuerit. Quid, inquit Licentius, de illo noſtro Cicerone, quid tandem exiſtimas? Hic cum diu tacuiſſet, Sapiens fuit, inquit. Et ille, Ergo eius de hac re ſententia habet apud te aliquid ponderis? Habet, inquit. Accipe igitur quæ ſit. nam eam tibi excidiſſe arbitror. Placuit enim Ciceroni noſtro, beatum eſſe qui veritatem inueſtigat, etiam ſi ad eius inuentionem non valeat peruenire. Vbi hoc, inquit, Cicero dixit? Et Licentius, Quis ignorat eũ affirmaſſe vehementer, nihil ab homine percipi poſſe, nihílque remanere ſapienti, niſi diligentiſsimam inquiſitionem veritatis? Propterea, quia ſi incertis rebus eſſet M aſſenſus, etiam ſi fortaſſe veræ forent, liberari ab errore non poſſet, quæ maxima eſt culpa ſapientis. Quamobrem ſi & ſapientem neceſſario beatum eſſe credendum eſt, & veritatis ſola inquiſitio perfectum ſapientiæ munus eſt, quid dubitamus exiſtimare beatam vitam etiam per ſe ipſa inueſtigatione veritatis poſſe contingere? Tum ille, Licétne tandem ad ea quæ temere conceſſa ſunt, redire rurſum? Hic ego: Illi hoc non ſolent concedere (inquam) quos ad diſputandum non inueniendi veri cupiditas, ſed ingenij puerilis iactantia impellit. Itaq; apud me, præſertim cũ adhuc nutriendi educandíque ſitis, non ſolum conceditur, ſed etiam in præceptis habeatis volo, ad ea vos diſcutienda redire oportere, quæ conceſſeritis incautius. Et Licentius: Non parum in philoſophia profectum puto, inquit, cum in comparatione recti verique inueniendi contemnitur à diſputante victoria. Itaque libenter obſequor præceptis & ſententiæ tuæ, & Trigetium ad id quod ſe temere conceſsiſſe arbitratur, res enim mei iuris eſt, redire permitto. Tum Alipius: Suſcepti à me officij nondum partes eſſe voſmetipſi mecum recognoſcitis. Sed quoniam id iamdudum diſpoſita profectio inter-

rumpere

A rumpere me cõpellit, pro meo quoq; munere geminatam tibi poteſtatem particeps meeũ iudicij non renuet vſque in reditum meum. Video enim hoc veſtrum certamen longius progreſſurũ. Et cum diſceſsiſſet, Quod, inquit Licentius, temere conceſſeras, profer. Et ille: Temere dedi, inquit, Ciceronem fuiſſe ſapientem. Ergóne Cicero ſapiens non fuit, à quo in Latina lingua philoſophia & inchoata eſt & perfecta? Et ſi concedam, inquit, eſſe ſapientem, non omnia tamen eius probo. Atqui oportet multa eius alia refellas, vt non impudenter hoc de quo agitur, improbare videaris. Quid ſi hoc ſolum non recte ſenſiſſe illum affirmare paratus ſum, veſtra, vt opinor, nihil intereſt, niſi cuius ponderis ad id quod volo aſſerendum, rationes afferam. Perge, inquit ille. Quid enim, inquit, audeam contra eum, qui ſe Ciceronis aduerſarium profitetur? Hic Trigetius: Volo attendas, ait, tu iudex noſter, quemadmodũ ſuperius beatam vitam definieris: dixiſti nanque eum beatũ eſſe, qui ſecundum eam partem animi viuit, quam cæteris conuenit imperare. Tu autem Licenti volo vel nunc mihi concedas: iam enim libertate, in quam maxime nos vindicaturam ſe philoſophia pollicetur, iugum illud authoritatis excuſsi, perfectum non eſſe qui adhuc veritatem requirit.

1. Retract. Cap. 1.

B Tum ille poſt diuturnum ſilentium, Non concedo, inquit. Et Trigetius: Cur quæſo? explica. Iſtic ſum enim, & aueo audire, quo pacto poſsit & perfectus homo eſſe, & adhuc quærere veritatem. Hic ille: Qui ad finem, inquit, non peruenit, fateor quòd perfectus non ſit. Veritatem autem illam ſolum deum noſſe arbitror: aut forte hominis animam, cum hoc corpus (hoc eſt, tenebroſum carcerem) dereliquerit. Hominis autem finis eſt perfecte quærere veritatem. Perfectum enim quærimus, ſed tamen hominem. Et Trigetius. Non igitur poteſt beatus eſſe homo. Quomodo enim, cum id quod magnopere concupiſcit, aſſequi nequeat? Poteſt autem homo beate viuere, ſiquidem poteſt ſecundum eam partem animi viuere quam dominari in homine fas eſt. Poteſt igitur verum inuenire. Aut colligat ſe, & non concupiſcat verum, ne cum id aſſequi non potuerit, neceſſario miſer ſit. At hoc ipſum eſt beatum hominis, ait ille, perfecte quærere veritatem: hoc eſt enim peruenire ad finem, vltra quem non poteſt progredi. Quiſquis ergo minus inſtanter quàm oportet veritatem quærit, is ad finem hominis non peruenit.

Ibidem.

C Quiſquis autem tantum quantum homo poteſt ac debet, dat operam inueniendæ veritati, etiam ſi eam non inueniat, beatus eſt: Totum enim facit, quod vt faciat, ita natus eſt. Inuẽtio autem ſi defuerit, id deerit quod natura non dedit. Poſtremò cum hominem neceſſe ſit aut beatum eſſe, aut miſerum, nónne dementis eſt, eum qui dies noctéſque quantum poteſt, inſtat inueſtigandæ veritati, miſerum dicere? Beatus igitur erit. Deinde illa definitio mihi, vt arbitror, vberius ſuffragatur: nam ſi beatus eſt, (ſicuti eſt) qui ſecundum eam partem animi viuit, quam regnare cæteris conuenit, & hæc pars ratio dicitur, quæro verum non ſecundum rationem viuat, qui quærit perfecte veritatem? Quod ſi abſurdum eſt, quid dubitamus beatũ hominem dicere ſola ipſa inquiſitione veritatis?

1. Retract. cap. 1.

Errorẽ nõ eſſe felicitatis capacem. Ca. 4.

Mihi, ait ille, nec ſecundum rationem viuere, nec beatus omnino, quiſquis errat, videtur. Errat autem omnis qui ſemper quærit, nec inuenit. Vnde tibi vnum è duobus monſtrandum eſt, aut errantem beatum eſſe poſſe, aut eum, qui quod quærit nunquam inuenit, non errare. Hic ille: Beatus errare non poteſt. Et cum diu ſiluiſſet: Non autem errat, inquit, cum quærit: quia vt non erret, quærit. Et Trigetius: Vt non erret quidem, inquit,

D quærit, ſed errat cum minime inuenit. Ita autem tibi profuturum putaſti, quod errare ille non vult quaſi nemo erret inuitus, aut quiſquam omnino erret niſi inuitus. Tum ego, cum ille diu cunctaretur quid reſponderet: Definiendum vobis eſt, inquam, quid ſit error. facilius enim eius fines poteſtis videre, in quem iam penitus ingreſsi eſtis. Ego, inquit Licentius, definire aliquid idoneus non ſum: quanuis errorem definire ſit facilius quàm finire. Ego, ait ille, definiam quod mihi facillimũ eſt, non ingenio, ſed cauſa optima. Nam errare eſt vtique ſemper quærere, nunquam inuenire. Ego, inquit Licentius, ſi vel iſtam definitionem facile poſſem refellere, iamdudum cauſæ meæ non defuiſſem. Sed quoniam aut res ipſa per ſe ardua eſt, aut ita mihi apparet, peto à vobis vt vſque in craſtinam lucem quæſtio differatur, ſi nihil hodie quod reſpondeam reperire potuero, cum id ſedulo mecum ipſe voluam. Quod cum concedendum putarem, non renuẽtibus cæteris, deambulatum ire ſurreximus, nobiſque inter nos multa variáque ſermocinãtibus, ille in cogitatione defixus fuit. Quod cum fruſtra eſſe ſenſiſſet, relaxare animum maluit, & noſtro ſe ſermoni miſcere.

Errare quid ſit.

E Poſtea cum iam adueſperaſceret, in eundem conflictum redierant: ſed modum impoſui, perſuaſiq; vt in alium diem differri paterentur. Inde ad balneas. Poſtridie autem cum conſediſſemus: Proferte, inquam, quod heri cœperatis. Tum Licentius: Diſtuleramus, inquit, diſputationem, niſi fallor, rogatu meo, cũ erroris definitio difficillima mihi eſſet. Hic planè, inquam, non erras, quod vt tibi omen ſit ad reliqua, libenter optauerim. Audi ergo, inquit, quod heri etiam (niſi intercesſiſſes) protuliſſem: Error mihi videtur eſſe falſi pro vero approbatio. In quem nullo pacto incidit, qui veritatem quærendam ſemper exiſtimat. Falſum enim probare non poteſt, qui probat nihil. Non igitur poteſt errare, beatus autem facillime eſſe poteſt. nam ne longius abeam, ſi nobiſipſis, vt heri licuit, quotidie viuere liceret, nihil mihi occurrit cur nos beatos appellare dubitaremus. Viximus enim magna mentis tranquillitate, ab omni corporis labe animum vendicantes, & à cupiditatum facibus longiſsime remoti, dantes, quantum homini licet, operam rationi: hoc eſt, ſecũdum illam diuinam partem animi viuẽtes, quam beatam vitam eſſe, heſterna inter nos definitione conuenit: atque, vt opi-

1. Retract. cap. 1.

Ibidem.

F nor, nihil inuenimus, ſed tantummodo quæſiuimus veritatem. Poteſt igitur ſola inquiſitione veritatis, etiam ſi eam inuenire minime poſsit, homini beata vita contingere. Nam definitio tua vide quæſo quanta facilitate excludatur notione communi. Etenim errare dixiſti eſſe, ſemper quærere, & nunquam inuenire. Quid ſi quiſquam nihil quærat, & interrogatus verbi gratia vtrùmnam modo dies ſit, temere ſtatímque noctem eſſe opinetur atque reſpondeat: nónne tibi videtur errare? Hoc igitur erroris genus vel immaniſsimum, non complexa eſt definitio tua. Quid ſi etiam non errantes complexa eſt, poteſt ne definitio vlla eſſe vitioſior? Nam ſi quis Alexãdriam quærat, & ad eam recto pergat itinere, non opinor potes eum errantem vocare. Quid ſi eandem viam variis impeditus cauſis, longo agat tempore, & in ea morte præueniatur, nónne & ſemper quæſiuit, & nũquam inuenit, nec tamen errauit? Non, inquit ille, ſemper quæſiuit. Recte dicis, ait Licentius, & bene admones. Inde enim prorſus nihil ad rem pertinet definitio tua: non enim ego beatum eſſe dixi, qui ſemper quærat veritatem. Quod ne fieri quidem poteſt: Primo, quia

G non ſemper homo eſt: Deinde, quia non ex quo tempore incipit eſſe homo, ex eo iam poteſt (ætate impediente) verum quærere. Aut ſi ſemper id putas dicendum, ſi nihil temporis, quo iam quærere poteſt, perire patitur, rurſus tibi Alexandriam redeundum eſt. Fac enim quenquam, ex quo tempore iter agere vel ætate vel negocio ſinitur, pergere occipere illam viam, atque vt ſupra dixi, cum deuiet nuſquam, antequam perueniat tamen vita excedere, multum profectò errabis ſi tibi erraſſe iſte videbitur, quanuis omni quo potuit tempore, nec quærere deſierit, nec inuenire potuerit quò pergebat. Quamobrem ſi & mea deſcriptio vera eſt, & ſecundum eam non errat ille qui perfectè quærit, quanuis non inueniat veritatem, beatúſque eſt ob eam rem, quod ſecundum rationem viuit, tua vero definitio & frustra eſt, & ſi non eſſet, nihil eam curare deberem, ſi ex eo ſolum quod ego definiui, ſatis cauſa firmata eſt: cur quæſo nondum eſt iſta inter nos quæſtio diſſoluta?

In inueſtigatione veri felicitas.
Cap.5.

Hic Trigetius: Dás ne, inquit, ſapientiam rectam viam vitæ eſſe? Do, inquit, ſine dubio: ſed tamen volo mihi ſapientiam definias, vt ſciam vtrum quæ mihi, eadem & tibi eſſe videatur. Et ille: Parum tibi, ait, videtur definita hoc ipſo quod nunc interrogatus es? Etiam H quod volui conceſsiſti. Si enim non fallor, recta via vitæ ſapientia nominatur. Tum Licentius: Nihil mihi tam ridiculum, quàm iſta definitio videtur, inquit. Fortaſſe, ait ille: Pedetentim tamen quæſo, vt ratio præueniat riſum tuum: nihil enim eſt fœdius riſu, irriſione dignisſimo. Quid enim? ait ille, nónne fateris vitæ mortem eſſe contrariam? Fateor, ait. Mihi igitur, inquit ille, via vitæ nulla magis videtur, quàm ea qua quiſque pergit, ne in mortem incidat. Aſſentiebatur Trigetius. Ergo ſi viator quiſpiam, diuerticulum vitans, quod à latronibus obſideri audierit, rectà ire pergat, atque ita euadat interitum, nónne & viam vitæ & rectam ſecutus eſt: & eam ſapientiam nominat nemo? Quomodo igitur omnis recta vitæ via ſapientia eſt? Conceſsi enim eſſe, ſed non ſolam. Definitio autem nihil complecti debuit, quod eſſet alienum. Itaque rurſus defini, ſi placet, quid tibi videtur eſſe ſapientia? Diu ille tacuit, Deinde: En, inquit, iterum definio, ſi hoc tu nunquam ſi- I rure ſtatuiſti. Sapientia eſt via recta, quæ ad veritatem ducit. Similiter & hoc, inquit ille, refellitur: nam cum

1. Aeneid.

apud Virgilium Aeneæ dictum eſt à matre: Perge modo, & qua te ducit via dirige greſſum, ſequens hanc viam ad id quod dictum erat, id eſt, ad verum peruenit. Contende modo, ſi placet, vbi pedem ille incedens poſuit, ſapientiam poſſe dici: quanquam ſtulte prorſus iſtam deſcriptionem tuam effringere conor. nam cauſam meam nullatenus adiuuat. Etenim ſapientiam non ipſam veritatem, ſed viam quæ ad eam ducat eſſe dixiſti. Quiſquis ergo hac vtitur via, ſapientia profectò vtitur: & qui ſapientia vtitur, ſapiens ſit neceſſe eſt. Sapiens igitur erit ille, qui perfectè quæſierit veritatem, etiam ſi ad eam nondum peruenerit: nam via quæ ducit ad veritatem, nulla, vti opinor, intelligitur melius quàm diligens inquiſitio veritatis. Hac igitur ſola via vtens, iam iſte ſapiens erit. At nemo ſapiens miſer: omnis autem homo aut miſer, aut beatus. Beatum igitur faciet non tantum inuentio, ſed ipſa per ſe inueſtigatio veritatis. Tum ille arridens: Merito mihi, inquit, iſta contingunt, dum aduerſario in re non neceſſaria fidenter aſſentior: quaſi vero ego ſim magnus definitor, aut quicquam in diſputando magis ſuperuacaneum putem. Quis enim modus erit, ſi ego rurſus velim defi-

niri abs te aliquid, & rurſus eiuſdem definitionis ver- K ba, & conſequentium item ſigillatim omnia, fingens quod nihil intelligam, definire flagitem? Nam quid planiſsimum non meo iure definire cogam, ſi iure à me ſapientiæ definitio poſtulatur? Cuius enim verbi in animis noſtris apertiorem notionem natura eſſe voluit quàm ſapientiæ? Sed neſcio quomodo cum mentis noſtræ veluti portum notio ipſa reliquerit, & verborum ſibi quaſi vela tetenderit, occurrant ſtatim calumniarum mille naufragia. Quamobrem aut definitio ſapientiæ ne requiratur, aut iudex noſter in eius patrocinium dignetur deſcendere. Tum ego, cum iam ſtylum nox impediret, & quaſi de integro magnum quiddam diſſerendum viderem oboriri, in alium diem diſtuli. Nam diſputare cœperamus ſole iam in occaſum declinante, dieſque penè totus cum in rebus ruſticis ordinandis, tum in recenſione primi libri Virgilij peractus fuit.

Vera ſapientia quid.
Cap.6.

Deinde vt altera dies mox illuxit, ita enim res erant pridie conſtitutæ vt largum eſſet ocium, ſtatim peragendum negocium ſuſceptum eſt. Tum ego: Heri poſtulaſti (inquam) Trigeti, vt à iudicis munere ad ſapientiæ patrocinium deſcenderem: quaſi vero quen- L quam in ſermone veſtro aduerſarium ſapientia pateretur, aut te eam defendente ita laboraret, vt maius implorare deberet auxilium. Nam neque inter vos aliud quærendum natum eſt, quàm quid ſit ſapientia, in quo eam veſtrum neuter oppugnat, quia vterque deſyderat. Neque ſi tu in definienda ſapientia defeciſſe te putas, propterea reliqua defenſio ſententiæ tuæ tibi deſerenda eſt. Itaque à me nihil aliud habebis quàm definitionem ſapientiæ, quæ nec mea nec noua eſt, ſed & priſcorum hominum, & quam vos miror non recordari.

Sapientia quid ſit.

Non enim nunc primum auditis ſapientiam eſſe rerum humanarum diuinarúmque ſcientiam. Hic Licentius (quem poſt iſtam definitionem diu putabam quæſiturum eſſe quid diceret) ſubiecit ſtatim: Cur ergo non quæſo ſapientiam vocamus flagitioſiſsimum illum hominem, quem ipſi bene nouimus per innumera ſcorta

Albicerius.

ſolere diſſolui: Albicerium dico illum, qui apud Carthaginem multos annos conſulentibus mira quædam & certa reſpondit? Innumerabilia commemorare poſſem, M niſi & apud eos loquerer qui experti ſunt, & paucis nūc ſatis ſit ad id quod volo. Nónne coclearium (mihi autem dicebat) cum domi non inueniretur, tuo iuſſu percunctatus, non ſolum quid quæreretur, verumetiam nominatim cuius res eſſet, & vbi lateret, citiſsime veriſſimeq; reſpondit? Item me præſente, omitto illud quod in eo quod rogabatur, nihil omnino falſus eſt: ſed cum puer qui nummos ferebat, certam eorum partem cum ad eum pergeremus furatus eſſet, omnes ſibi numerari iuſsit, coëgitque illum ante oculos noſtros quos abſtulerat reddere, priuſquam omnino ipſum aut eoſdem nummos vidiſſet, aut quantum ſibi ablatum fuerit audiſſet è nobis. Quid quod doctiſsimum & clariſsimum virum Flaccianum mirari ſolitum eſſe abs te accepimus? Qui cum de fundo emendo eſſet locutus, ad illum diuinum rem ita detulit, vt quid egiſſet, ſi potis eſſet, ediceret. Atque ille ſtatim non modo negocij genus, ſed etiam, in quo ille vehementer clamabat admirans, ipſum fundi nomen pronunciauit, cum ita eſſet abſurdum, vt vix eius Flaccianus ipſe meminiſſet. Iam illud ſine ſtupore animi non queo dicere, quod amico noſtro diſcipulo tuo ſeſe volenti exagitare, flagitantique inſolenter, vt diceret quid ſecum ipſe tacitus voluerret,

A ret, Virgilij verſum eum cogitare reſpondit. Cum ille obſtupefactus negare non poſſet, perrexit quærere quiſnam verſus eſſet. Nec Albicerius, qui Grammatici ſcholam vix tranſiens vidiſſet aliquando, verſum ipſum ſecurus & garrulus canere dubitauit. Num igitur aut res humanæ erant, de quibus ille conſulebatur, aut ſine rerum diuinarum ſcientia eam certa conſulētibus & vera reſpondit, aut vtrunque abſurdum eſt? Nam & humanæ res nihil ſunt aliud quàm res hominum, vt argentum, nummi, fundus, poſtremo ipſa etiam cogitatio. Et res diuinas quis non recte arbitretur eſſe, per quas homini diuinatio ipſa contingit? Sapiens ergo fuit Albicerius, ſi ſapientiam rerum humanarum diuinarúmque ſciētiam eſſe illa definitione concedimus.

Philoſophia quid. cap. 7. Hic ille. Primo, inquit, ego ſcientiam non appello, in qua ille qui eam profitetur, aliquando fallitur. Scientia enim non ſolum comprehēſis, ſed ita comprehenſis rebus conſtat, vt neque in ea quiſquā errare, nec quibuſlibet aduerſantibus impulſus nutare debeat. Vnde veriſſime à quibuſdā philoſophis dicitur, in nullo eam poſſe niſi in ſapiente inueniri, qui non modo perceptum habere debet id quod tuetur ac ſequitur, verumetiam in- B concuſſum tenere. Scimus autem illum quem commemoraſti, multa ſæpe falſa dixiſſe, quod non ſolum aliis mihi referentibus comperi, ſed præſens aliquando ipſe percepi. Eúm ne igitur ſcientem vocem, cum ſæpe falſa dixerit, quem non vocarem, ſi conſtanter vera dixiſſet? Hoc me de aruſpicibus & de auguribus, & de his omnibus qui ſydera conſulunt, & de coniectoribus dixiſſe putatote. Aut aliquem ex hoc genere hominum proferte ſi poteſtis, qui conſultus nunquam de reſponſis ſuis dubitauerit, nunquam poſtremo falſa reſponderit. Nam de vatibus nihil mihi puto eſſe laborandum, qui mente loquuntur aliena. Deinde res humanas eſſe vt concedam res hominum, quicquam tu exiſtimas noſtrum eſſe, quod nobis vel dare vel eripere caſus poteſt? Aut cum rerum humanarum ſcientia dicitur, ea dicitur, qua quiſquam nouit vel quot, vel quales fundos habeamus: quid auri, quid argenti, quidq́; denique alienorum carminum cogitemus? Illa eſt humanarum rerum ſcientia quæ nouit lumen prudentiæ, temperantiæ de- *1. Retract. cap. 1.* cus, fortitudinis robur, iuſtitiæ ſanctitatem. Hæc enim ſunt quæ nullam fortunam metuentes, vere noſtra dice- C re audemus: quæ ſi Albicerius ille didiciſſet, nunquam, mihi crede, tam luxurioſe deformiterq́; vixiſſet. Quod autem dixit, quem verſum volueret animo ille à quo conſulebatur, neque hoc puto inter res noſtras eſſe numerandum: Non quò negem honeſtiſsimas diſciplinas ad poſſeſsionem quandam noſtri animi pertinere, ſed quia verſum alienum etiam imperitiſsimis canere ac pronunciare conceſſum eſt. Ideoq́; talia cum in me- *Animalia aeris, dæmones.* moriam noſtram incurrerint, non mirum [eſt] ſi ſentiri poſſunt ab huius aëris animalibus quibuſdam viliſsimis, quos dæmonas vocant, à quibus nos ſuperari acumine ac ſubtilitate ſenſuum poſſe concedo, ratione autem nego. Atque id fieri neſcio quo modo ſecretiſsimo atque à noſtris ſenſibus remotiſsimo. Non enim, ſi miramur apiculam melle poſito, neſcio qua ſagacitate, qua hominem vincit, inde auolare, ideo eam nobis præponere, aut ſaltem comparare debemus. Itaque vellem magis iſte Albicerius, ab eo qui diſcere cuperet, interrogatus ipſa metra docuiſſet, vel coactus à quopiā conſultorum, de re ſibi ſtatim propoſita verſus proprios ceciniſſet. Quod eundem Flaccianum ſæpe dixiſſe ſoles commemorare, cum illud diuinationis genus magna mētis altitudine derideret atque deſpiceret, idq́; neſcio D cui abiectiſsimæ animulæ, ſic enim dicebat, tribueret, quò ille quaſi ſpiritu admonitus vel inflatus, hæc reſpōdere ſolitus eſſet. Quærebat enim vir ille doctiſsimus ab iis qui talia mirarentur, num Grammaticam vel Muſicam vel Geometriam Albicerius poſſet docere? Quis autem illum noſſet, & non iſtorum omnium imperitiſſimum fateretur? Quamobrem ad extremum hortabatur, vt animos ſuos ij qui talia didiciſſent, illi diuinationi ſine dubitatione præferrent, darentq́; operam his diſciplinis inſtituere atq; adminiculari ſuam mentem, quibus aëream iſtam inuiſibilium animantium naturam tranſilire, & eam ſuperuolare contingeret.

Iam res diuinæ, cum omnibus cōcedentibus, melio- *Hariolus an ſapiens, et quid ſit ſapiens. Cap. 8.* res auguſtioresq́; multo quàm humanæ ſint, quo pacto ille eas aſſequi poterat, qui quid eſſet ipſe neſciebat? Niſi forte exiſtimas ſydera, quæ quotidie contemplamur, magnum quiddam eſſe in comparatione veriſsimi & ſecretiſsimi dei, quē raro fortaſſe intellectus, ſenſus autem nullus attingit, hæc autē præſto ſunt oculis noſtris. Nec iſta igitur ſunt illa diuina, qualia ſe ſola ſcire ſa- *1. Retract. cap. 1.* pientia profitetur. Cætera autem quibus iſti neſcio qui diuinantes, vel ad vanam iactantiam, vel ad quæſtum E abutuntur, quæ ſyderibus profecto viliora ſunt. Non igitur Albicerius rerum humanarum ac diuinarū ſcientiæ particeps fuit, fruſtráque abs te iſto modo definitio noſtra tentata eſt. Poſtremo cum quicquid præter res humanas atque diuinas eſt, nos viliſsimum ducere & omnino contemnere oporteat, quæro in quibus rebus quærat ille tuus ſapiens veritatem? In diuinis, ait ille. Nam virtus etiam in homine ſine dubitatione diuina eſt. Has igitur Albicerius iam ſciebat, quas tuus ſapiens ſemper inquiret? Tum Licentius, diuinas ait, & ille nouerat, ſed & non eas quæ à ſapiente quærendæ ſunt. Quis enim non euertat omnem loquendi conſuetudinem, ſi ei diuinationem concedat, & adimat res diuinas, è quibus diuinatio nominata eſt? Quare illa veſtra definitio, ni fallor, neſcio quid aliud quod ad ſapiētiam non pertineret, incluſit. Tum Trigetius, Definitionem iſtam, inquit, defendet, ſi libebit, ille qui protulit. Nunc mihi tu reſpondeas, vt tandem ad id quod agitur, veniamus. Iſtic ſum, inquit ille. Dás ne, ait, Albiceriū ſciſſe verum? Do, inquit. Melior igitur tuo ſapiente. Nullo modo, ait ille. Nam quod genus veri ſapiens inquirit, F non ſolum ille delirus hariolus, ſed ne ipſe quidem ſapiens dum in hoc corpore viuit aſſequitur: quod tamen tantum eſt, vt multo ſit præſtabilius hoc ſemper quærere, quàm illud aliquando inuenire. Neceſſe eſt, ait Trigetius, vt mihi in anguſtiis definitio illa ſubueniat. Quæ ſi propterea tibi vitioſa viſa eſt, quia complexa eſt eum quem non poſſumus vocare ſapientem, quæro vtrum eam probes, ſi ſapientiam rerum humanarum diuinarúmque ſcientiam dicamus, ſed earum quæ ad beatam vitam pertineant. Eſt, inquit ille, & iſta ſapientia, ſed non ſola: vnde ſuperior definitio inuaſit alienum, hæc autem proprium deſeruit: quare illa auaritiæ, iſta ſtultitiæ coargui poteſt. Etenim vt ipſe iam explicem defi- *Sapientiæ deſcriptio.* nitionem, quod ſentio, ſapientia mihi videtur eſſe rerum humanarum, diuinarúmque quæ ad beatam vitam pertineant, non ſcientia ſolum, ſed etiam diligens inquiſitio. Quam deſcriptionem ſi partiri velis, prima pars quæ ſcientiam tenet, dei eſt, hæc autem quæ inquiſitione contenta eſt, hominis. Illa igitur deus, hac autem homo beatus eſt. Tum ille, Miror, inquit, ſapientem tuum, quomodo aſſeris, fruſtra operam cōſumere.

A Quomodo, inquit Licentius, fruſtra, cum tantam mercedem conquirat? Nam hoc ipſo quo quærit, ſapiens eſt: & quo ſapiens, eo beatus. Cum ab omnibus inuolucris corporis mentem quantum poteſt euoluit, & ſeipſum in ſemetipſum colligit, cum ſe non permittit cupiditatibus laniandum, ſed in ſe atque in deum ſemper tranquillus intendit, vt & hic, quod beatum eſſe ſupra inter nos conuenit, ratione perfruatur, & extremo die vitæ ad id quod concupiuit, adipiſcendum reperiatur paratus, fruatúrque merito diuina beatitudine, qui humana ſit antè perfruitus. Tum ego, cum Trigetius quid ſibi eſſet reſpondendum diu quæreret, non puto, inquam, Licenti etiam argumenta huic defutura, ſi eum ocioſe quęrere permittamus. Quid enim ei quouis loco defuit ad reſpondendum? Nam primo ipſe ocioſe intulit, quoniam de beata vita quæſtio nata eſt, & beatum ſolum neceſſe eſt eſſe ſapientem, ſiquidē ſtultitia etiam ſtultorum iudicio miſera eſt, perfectum ſapientem eſſe debere, non autem perfectum eſſe, qui adhuc verum quid ſit inquirit, vnde ne beatum quidem. Cui loco m cum molem authoritatis obiiceres, modeſtè aliquan-

Epilogus Cap. 9.

B tum Ciceronis nomine perturbatus, tamen ſe ſtatim erexit, & generoſa quadam contumacia in verticem libertatis exiliit, rurſumque arripuit quod erat de manibus violenter excuſſum: quæſiuitque abs te, vtrum tibi perfectus qui adhuc quæreret videretur: vt ſi fatereris non eſſe perfectum, ad caput recurreret, demonſtrarétque ſi poſſet per aliam definitionem perfectum eſſe hominem, qui ſecundum legem mentis vitam gubernaret, ac per hoc, beatum niſi perfectum eſſe non poſſe. A quo te laqueo cum expediſſes cautius quàm putabam, & perfectum hominem diceres, inquiſitorem diligentiſsimum veritatis, ipſáque illa definitione, qua beatam vitam illam demum eſſe dixeramus, quæ ſecundum rationem ageretur, tu præfidentius apertiúſque pugnaſſes, & ille tibi planè repoſuit: nam occupauit præſidium tuum, vnde pulſus omnino ſummam rerum amiſeras, ni te induciæ reparaſſent. Vbi ęnim arcem locauerunt Academici, quorum tueris ſentētiam, niſi in erroris definitione? Quæ tibi niſi noctu fortaſſe per ſomnium rediret in mentem, iam quid reſponderes non habebas, cum in exponenda Ciceronis ſententia idipſum tuipſe

C ante commemoraueris. Deinde ventum eſt ad definitionem ſapientiæ, quam cum tanta calliditate labeſactare conareris, vt tua furta nec ipſe auxiliator tuus Albicerius hariolus fortaſſe comprehenderet, quanta tibi vigilantia, quantis viribus reſtitit, quàm te penè inuoluit atque depreſsit: niſi poſtremò te tua definitione noua tutareris, dicere̒ſque humanam eſſe ſapientiam inquiſitionem veritatis, ex qua propter animi tranquillitatem beata vita contingeret. Huic iſte ſententiæ non reſpondebit, præſertim ſi in proroganda die vel parte quæ reſtat, reddi ſibi gratiam poſtulabit. Sed ne longum faciamus, iam ſi placet ſermo iſte claudatur, in quo immorari etiam ſuperfluum puto. Tractata enim res eſt pro ſuſcepto negocio ſatis, quæ poſt pauca omnino poſſet verba finiri, niſi exercere vos vellem, neruóſque veſtros & ſtudia (quæ mihi magna eſt cura) explorare. nam cum inſtituiſſem vos ad quęrendam veritatem magnopere hortari, cœperam ex vobis quærere quantum in ea momenti poneretis: omnes autem poſuiſtis tantum, vt plus non deſyderem. Nam cum beati eſſe cupiamus, ſiue id fieri non poteſt niſi inuenta, ſiue non niſi diligenter quæſita veritate: poſtpoſitis cæteris omnibus rebus, nobis, ſi beati eſſe volumus, perquirenda eſt. Quamobrem iam iſtam, vt dixi, diſputationem terminemus, & D relatam in literas mittamus Licenti, potiſsimum patri tuo, cuius erga philoſophiam iam prorſus animum teneo. Sed adhuc quæ admittat, quæro fortunam. Incendi autem in hæc ſtudia vehementius poterit, cum teipſum iam intentum mecum ſic viuere, non audiendo ſolum, verumetiam legendo iſta cognouerit. Tibi autem ſi, vt ſentio, Academici placent, vires ad eos defendēdos validiores para, nam illos ego accuſare † decreui. Quæ cū eſſent dicta, prandium paratum eſſe annunciatum eſt, atque ſurreximus.

1. Retract. cap. 1.

† reos citare.

DIVI AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, contra Academicos Liber Secundus.

Cōtra Academicorum rationes dei auxilio opus eſt. Cap. 1.

SI quàm neceſſe eſt diſciplina atque ſcientia ſapientiæ vacuum eſſe non poſſe ſapientem, tam eam neceſſe eſſet inuenire dum quæritur, omnis profecto Academicorum vel calumnia, vel pertinacia, vel peruicacia, vel, vt ego interdū arbitror, congrua illi tempori ratio, ſimul cum ipſo tempore & cum ipſius Carneadis Ciceroniſque corporibus ſepulta foret. Sed quia ſiue vitæ huius multis variíſque iactationibus, Romaniane, vt in eodem te probas, ſiue ingeniorum quodam ſtupore vel ſocordia vel tarditate torpentium, ſiue deſperatione inueniendi, quia nō quàm facile oculis iſta lux, tam facilè mētibus ſapientiæ ſydus oboritur, ſiue etiam, qui error omnium populorum eſt, falſa opinione inuentæ à ſe veritatis, nec diligenter homines quærunt, ſi qui quærūt, & à quærendi voluntate auertuntur, euenit vt ſcientia raro paucíſque proueniat. Eoq; fit vt Academicorum arma, quando cum eis ad manus venitur, nec mediocribus viris, ſed acutis & bene eruditis, inuicta & quaſi Vulcania videantur. Quamobrem contra illos fluctus procellaſq; fortunæ, cum obnitendum remis qualiumcūque virtutum, tum in primis diuinum auxilium F omni deuotione atq; pietate implorādum eſt, vt intētio conſtantiſsima bonorū ſtudiorum teneat curſum ſuum à quo eam nullus caſus excutiat, quo minus illā philoſophiæ tutiſsimus iucundiſsimuſq; portus accipiat. Hæc prima tua cauſa eſt, hinc tibi metuo, hinc te cupio liberari, hinc (ſi modo dignus ſim qui impetrem) quotidianis votis auras tibi proſperas orare non ceſſo, oro autem ipſam ſummi dei virtutem atque ſapientiam. Quid eſt enim aliud, quem myſteria nobis tradunt dei filiū? Multum autē me adiuuabis pro te deprecantem, ſi non nos exaudiri poſſe deſperes, nitariſq; nobiſcū & tu, non ſolum votis, ſed etiā volūtate, atque illa tua naturali mētis altitudine propter quam te quæro, qua ſingulariter delector, quam ſemper admiror, quæ in te, proh nefas, illis rerum domeſticarum nubibus quaſi fulmen inuoluitur, & multos ac penè omnes latet. Me autem & alium vel tertium familiariſsimos tuos latere non poteſt, qui ſæpe non ſolum attentius audiuimus murmura tua, ſed etiam nonnulla fulgura fulminibus propiora conſpeximus. Quis enim, vt cætera pro tempore taceam, & vnum commemorem, quis inquā tam ſubito vnquam

1. Retract. cap. 1.

A tantum intonuit, tantúmque lumine mentis emicuit, vt ſub vno fremitu rationis & quodam coruſcamine temperantiæ, vno die illa pridie ſæuiſsima penitus libido moreretur? Ergò ne non erumpet aliquando iſta virtus, & multorum deſperantium riſus in horrorem ſtuporémque conuertet, & locuta in terris quaſi quædam futurorum ſigna, rurſus proiecto totius corporis onere recurret in cœlum? Ergò ne Auguſtinus de Romaniano fruſtra iſta dixit? Nõ ſinet ille cui me totum dedi, quem nunc recognoſcere aliquantulum cœpi.

Romanianũ ad verã philoſophiam hortatur. Cap. 11.

Ergo aggredere mecum philoſophiam. Hic eſt quicquid te anxium ſæpe atque dubitantem mirabiliter ſolet mouere. Non enim metuo aut à ſocordia morum, aut à tarditate ingenij tui. Quis enim te quãdo aliquantum reſpirare conceſſum eſt, in ſermonibus noſtris vigilantior, quis acutior apparuit? Ergò ne tibi gratiam non repenſabo? An fortaſſe paululum debeo? Tu me adoleſcentulum pauperem, ad peregrina ſtudia pergentem, & domo, & ſumptu & (quod plus eſt) animo excepiſti. Tu patre orbatum, amicitia conſolatus es, hortatione animaſti, ope adiuuiſti. Tu in noſtro ipſo municipio, fauore, familiaritate, communicatione domus tuæ, penè tecum clarum primatemque me feciſti. Tu

6. Confeſſ. cap. 14.
2. Cõfeſ. c. 3

B Carthaginem illuſtrioris profeſsionis gratia remeantem, cum tibi ſoli & meorum nulli conſilium meum ſpémque aperuiſſem, quanuis aliquantum illo tibi inſito, quia ibi iam docebam, patriæ amore cunctatus es*! tamen vbi euincere adoleſcẽtis cupiditatem ad ea quæ videbantur meliora tendentis nequiuiſti, ex dehortatore in adiutorem mira beneuolentiæ moderatione conuerſus es. Tu neceſſariis omnibus iter adminiculaſti meum. Tu ibidem rurſus, qui cunabula & quaſi nidum ſtudiorum meorum foueras iam volare audentis ſuſtentaſti rudimenta. Tu etiam cum te abſente atq; ignorante nauigaſſem, nihil ſuccenſens, quòd non tecum communicaſſem vt ſolerem, atque aliud quiduis quàm contumaciam ſuſpicans, manſiſti inconcuſſus in amicitia: nec plus ante oculos tuos liberi deſerti à magiſtro, quàm noſtræ mentis penetralia puritáſque verſata eſt. Poſtremò quicquid de ocio meo modo gaudeo, quod à à ſuperfluarum cupiditatum vinculis euolaui, quòd de-

**pro, remoratus es.*

C poſitis oneribus mortuarum curarum, reſpiro, reſipiſco, redeo ad me, quòd quæro intentiſsimus veritatem, quòd inuenire iam ingredior, quòd me ad ipſum ſummum bonum peruenturum eſſe confido, tu animaſti, tu impuliſti, tu feciſti. Cuius autem miniſter fueris, plus adhuc fide concepi quàm ratione comprehendi. Nam cum præſens præſenti tibi expoſuiſſem interiores motus animi mei, vehementérque ac ſæpius aſſererem, nullam mihi videri proſperam fortunam, niſi quæ ocium philoſophandi daret, nullam beatam vitam, niſi qua in philoſophia viueretur: ſed me tanto meorum onere, (quorum ex officio meo vita penderet) multíſque neceſsitatibus, vel vani mei pudoris, vel ineptæ meorum miſeriæ refrænari: tam magno es elatus gaudio, tam ſancto huius vitæ inflammatus ardore, vt te diceres, ſi tu ab illarum importunarũ litium vinculis aliquo modo eximereris, omnia mea vincula etiam patrimonij tui mecum participatione rupturum. Itaque cum admoto nobis fomite diſceſsiſſes, nunquam ceſſauimus inhiantes in philoſophiam, atque illam vitam, quæ inter nos placuit atque conuenit, prorſus nihil aliud cogitare: atque id conſtanter quidem, ſed forte minus acriter agebamus, putabamus tamen ſatis nos agere. Et quoniam nondum aderat ea flamma, quæ ſumma nos

1. Retract. cap. 1.

arreptura erat, illam qua lenta æſtuabamus, arbitrabamur vel eſſe maximam. Cum ecce tibi libri quidem pleni, vt ait Celſinus, bonas res Arabicas vbi exhalarunt in nos, vbi illæ flammulæ inſtillarunt precioſiſsimi vnguenti guttas pauciſsimas, incredibile, Romaniane, incredibile, & vltra quàm de me fortaſſe & tu credis (quid amplius dicam?) etiam mihi ipſi de meipſo incredibile incendium concitarunt. Quis me tunc honor, quæ hominum pompa, quæ inanis famæ cupiditas, quod denique huius mortalis vitæ fomentum atque retinaculum commouebat? Prorſus totus in me curſim redibam. Reſpexi tamen confiteor, quaſi de itinere in illam religionem, quæ pueris nobis inſita eſt, & medullitus implicata. Verum autem ipſa me ad ſe neſcientem rapiebat. Itaque titubans, properans, hęſitans arripio Apoſtolum Paulum: neque enim vere iſti, inquam, tanta potuiſſent, vixiſſentque ita vt eos vixiſſe manifeſtum eſt, ſi eorum literæ atque rationes huic tanto bono aduerſarentur. Perlegi totum intentiſsime atque caſtiſsime †. Tunc vero quantulocunque iam lumine aſperſo, tanta ſe mihi philoſophiæ facies aperuit, vt non dicam tibi (qui eius incognitæ fame ſemper arſiſti) ſed ſi ipſi aduerſario tuo, à quo neſcio vtrum plus exercearis quam impediaris, eam demõſtrare potuiſſem, næ ille & Baias, & amœna pomœria, & delicata nitidáque conuiuia, & domeſticos hiſtriones, poſtremò quicquid eum acriter commouet in quaſcunque delicias, abiiciens & relinquens, ad huius pulchritudinem blandus amator & ſanctus, mirans, anhelans, æſtuans aduolaret. Habet enim & ille, quod confitendum eſt, quoddam decus animi, vel potius decoris quaſi ſeminarium, quod erumpere in veram pulchritudinem nitens, tortuoſe ac deformiter inter ſcabra vitiorum & inter opinionum fallacium dumeta frondeſcit: tamen non ceſſat frondeſcere, & paucis acute ac diligenter in denſa intuentibus quantum ſinitur eminere. Inde eſt illa hoſpitalitas, inde in conuiuiis multa humanitatis condimẽta, inde ipſa elegantia, nitor, mundiſsima facies rerum omnium, & vndiq; cuncta perfundẽs adumbratæ venuſtatis vrbanitas.

D

7. Cõfeſ. c. 21. & 8. cap. 6.

† cautiſſime.

E

Philocalia vulgo iſta dicitur. Ne contemnas nomen hoc ex vulgi nomine. nam philocalia & philoſophia propè ſimiliter cognominatæ ſunt, & quaſi gentiles inter ſe videri volunt & ſunt. Quid eſt enim philoſophia? amor ſapientiæ. Quid philocalia? amor pulchritudinis. Quære de Græcis. Quid ergo ſapientia? nónne ipſa vera eſt pulchritudo? Germanæ igitur iſtæ ſunt prorſus, & eodem parente procreatæ, ſed illa viſco libidinis detracta cœlo ſuo, & incluſa cauea populari, viciniam tamen nominis tenuit, ad commonendum aucupem ne illam † contemnat. Hanc igitur ſine pennis ſordidatam & egentem, volitans libere ſoror ſæpe agnoſcit, ſed raro liberat: non enim philocalia iſta vnde genus ducat agnoſcit, niſi philoſophia. Quam totam fabulam (nam ſubito Aeſopus factus ſum) Licentius tibi carmine ſuauius indicabit, poëta eſt enim penè perfectus. Ergo ille, ſi veram pulchritudinem (cuius falſæ amator eſt) ſanatis renudatíſque paululum oculis poſſet intueri, quanta voluptate philoſophiæ gremio ſe inuolueret? Quomodo ibi te cognitum, ſicut verum fratrem amplecteretur? Miraris hæc, & forſitan rides. Quid ſi hæc explicarem vt volebam? Quid ſi ſaltem vox, ſi adhuc facies videri à te non poteſt, ipſius philoſophiæ poſſet audiri? Mirareris profecto, ſed non rideres, non deſperares. Crede mihi, de nullo deſperandum eſt, de talibus autem minime.

Philocalia & philoſophia. cap. 3.

F

1. Retract. cap. 1.

† ſe.

G Omnino ſitnt exempla, facile euadit, facile reuolat † hoc genus auium, multis incluſis, multum mirantibus. *† euolat.* Sed ad nos redeam, nos inquam Romaniane, philoſophemur: reddam tibi gratiam, filius tuus cœpit iam philoſophari. Ego eũ reprimo, vt diſciplinis neceſſariis prius excultus vigẽtior & firmior inſurgat, quatum te ne metuas expertem. Si bene te noui, aures tibi liberas tantùm opto. Nam de indole quid dicam? Vtinam non tam rara eſſet in hominibus, quàm certe eſt in te. Reſtant duo vitia & impedimenta inueniendæ veritatis, à quibus tibi non multum timeo, timeo tamen ne te contemnas, atque inuentorum eſſe deſperes, aut certe ne inueniſſe te credas. Quorum primum ſi tamen ineſt, iſta tibi diſputatio fortaſſe detrahet. Sæpius enim ſuccenſuiſti Academicis, eo quidem grauius, quo minus eruditus eſſes, ſed in eo libentius quòd veritatis amore illiciebaris. Itaque iam cum Alipio, te fautore, confligam, & tibi facilè perſuadebo quod volo, probabiliter tamen. Nam ipſum verum non videbis, niſi in philoſophiam totus intraueris. Illud autem alterum quod te fortaſſe aliquid inueniſſe præſumis, quanuis à nobis iam H quærens dubitánſque diſceſſeris, tamen ſi quid ſuperſtitionis in animum reuolutum eſt, eiicietur profectò, vel cum tibi aliquam inter nos diſputationem de religione miſero, vel cum præſens tecum multa † contulero. *De vera religione. cap. 7.* *† aliquid.* Ego enim nunc aliud nihil ago, quàm me ipſe purgo à vania pernicioſisq; opinionibus. Itaque non dubito melius mihi eſſe quàm tibi eſt. *1. Retrac. 1* Vnum tantum eſt vnde inuideam fortunæ tuæ, quòd ſolus frueris Luciniano meo. An & tu inuides quia dixi, meo? Sed quid dixi aliud quàm tuo, & omnium quicũque vnum ſumus? De quo tamen vt ſubuenias deſyderio meo, quid te rogem? Tu teipſum pro me roga quantum ſcis quia debes. Sed nunc ambobus dico, cauete ne quid vos noſſe arbitremini, niſi quod ita didiceritis, ſaltem vt noſtis, vnum, duo, tria, quatuor, ſimul collecta in ſumma fieri decem. Sed item cauete ne vos in philoſophia veritatem aut non cogrituros, aut nullo modo ita poſſe cognoſci arbitremini. Nam mihi vel potius illi credite, qui ait, Quærite & inuenietis. *Matt. 7.* nec cognitionem deſperandam eſſe, & manifeſtiorem futuram quàm ſunt illi numeri.

I Nunc ad propoſitum veniamus. Iam enim ſero cœpi metuere, ne hoc principium modum excederet, & non eſt leue. Nam modus proculdubio diuinus eſt, ſed fefellerit cum dulciter ducit, ero cautior cum ſapiens fuero. Poſt priſtinum ſermonem, quem in primum librum contulimus, ſeptem ferè diebus à diſputando fuimus ocioſi, cum tres tantùm Virgilij libros, poſt primum recenſeremus, atque vt in tempore congruere videbatur tractaremus. *Repetũtur in priore libro diſputata. Cap. 4.* Quo tamen opere Licentius in poëticum ſtudium ſic inflammatus eſt, vt aliquantum mihi etiam reprimendus videretur. Ita enim ab hac intentione, ad nullam ſe rem deuocari libenter ferebat. Tandem tamen ad retractandam quam diſtuleramus de Academicis quæſtionem, cum à me quantum potui lumen philoſophiæ laudaretur, non inuitus acceſsit, & forte dies ita ſerenus effulſerat vt nulli prorſus rei magis quàm ſerenandis animis noſtris congruere videretur. Maturius itaque ſolito lectos reliquimus, paululúmque cum ruſticis egimus, quod tempus vrgebat. Tum Alipius, Antequam vos, inquit, audiam de Academicis diſputantes, volo mihi legatur ſermo ille veſter quem dicitis me abſente perfectum. Non enim poſſum aliter, cum inde huius diſceptationis occaſio nata ſit, in audiendis vobis non aut errare, aut certe laborare. Quod cum factum eſſet, & in eo penè totum antemeridianum K tempus conſumptum videremus, redire ab agro qui deambulantes nos acceperat, domum inſtituimus. Et Licentius, Quæſo, inquit, ante prandium mihi breuiter totam Academicorum ſententiam exponendo repetere ne graueris, ne quid in ea me fugiat, quod pro partibus meis ſit. Faciam, inquam, & eo libentius quò de hac re cogitans parum prandeas. Næ, inquit ille, iſtinc ſecurus ſis. Nam & multos, & maxime patrem meum ſæpe animaduerti, eo edaciorem, quo refertior curis eſſet. Deinde, tu quoque de iſtis metris cogitantem non ſic expertus es, vt cura mea menſa ſecura ſit. Quod quidem apud meipſum mirari ſoleo. Quid enim ſibi vult, quod tunc cibum pertinacius appetimus, cum in aliud intendimus animum? Aut quid eſt quòd manibus & dentibus noſtris, occupatis nobis, animus imperioſus fit? Audi potius, inquam, de Academicis quod rogaueras, ne te metra iſta voluentem, non ſolum in epulis ſine metro, ſed etiam in quæſtionibus patiar. Si quid autem pro mea parte occultabo, prodet Alipius. Bona fide tua opus eſt, inquit Alipius. Nam ſi metuendum eſt ne aliquid occultes, à me deprehendi difficilè poſſe L arbitror eum, à quo me iſta didiciſſe nullus qui me nouit ignorat, præſertim cum in prodendo vero non magis victoriæ quàm animo tuo conſulturus ſis. Agam, inquam, bona fide, quoniam de iure præſcribis.

Nam & Academicis placuit nec homini ſcientiam poſſe contingere earum duntaxat rerum, quæ ad philoſophiam pertinent: nam cætera curare ſe Carneades negabat, & tamen hominem poſſe eſſe ſapientem, ſapientiſque totum munus, vt abs te quoque Licenti illo ſermone diſſertum eſt, in conquiſitione veri explicari. *Academicorum placita. Cap. 5.* Ex quo confici, vt nulli etiam rei ſapiens aſſentiatur: erret enim neceſſe eſt (quod ſapienti nefas eſt) ſi aſſentiatur rebus incertis. Et omnia incerta eſſe non dicebant ſolùm, verumetiam copioſiſsimis rationibus affirmabant. Sed verum non poſſe comprehendi, ex illa Stoici Zenonis definitione arripuiſſe videbantur, qui ait id verum percipi poſſe, quod ita eſſet animo impreſſum ex eo vnde eſſet, vt eſſe non poſſet ex eo vnde non eſſet. *Apud Ci. Ac. quæſ. li. 2. ſic Zeno definit viſum nõ verum.* Quod breuius planiúſque ſic dicitur, his ſignis verum poſſe comprehendi, quæ ſigna non poteſt habere quod falſum eſt. Hoc prorſus non poſſe inueniri, vehementiſsime vt conuin- M cerent incubuerunt. Inde diſſenſiones philoſophorum, inde ſenſuum fallaciæ, inde ſomnia furoréſque, inde pſeudomeni & ſoritæ in illius cauſæ patrocinio viguerunt. *ſerpſu falſificãs. σωρίτης acerualis.* Et cum ab eodem Zenone accepiſſent nihil eſſe turpius quàm opinari, confecerunt callidiſsime, vt ſi nihil percipi poſſet, & eſſet opinatio turpiſsima, nihil vnquam ſapiens approbaret. Hinc eis inuidia magna conflata eſt: videbatur enim eſſe conſequens, vt nihil ageret qui nihil approbaret. Vnde dormientem ſemper & officiorum omnium deſertorem ſapientem ſuum Academici deſcribere videbantur, quem nihil approbare cenſebant. Hinc illi inducto quodam probabili, (quod etiam veriſimile nominabant) nullo modo ceſſare ſapientem ab officiis aſſerebant, cum haberet quid ſequeretur. Veritas autem ſiue propter naturæ tenebras quaſdam, ſiue propter ſimilitudinem rerum vel obruta vel confuſa latitaret. *Ex Heracliti opinione.* Quanuis & ipſam refrænationem, & quaſi ſuſpenſionem aſſenſionis magnam prorſus actionem ſapientis eſſe dicebant. Videor mihi breuiter totum vt voluiſti expoſuiſſe, nihilque receſsiſſe à præſcriptione Alipi tua: id eſt, egiſſe, vt dicitur, bona fide.

A de. Si enim ſliquid vel non ita vt eſt dixi, vel forte non dixi, nihil voluntate à me factum eſt. Bona ergo fides eſt ex animi ſententia. Homini enim homo falſus docendus, fallax cauendus debet videri. Quorũ prius magiſtrum bonum, poſterius diſcipulum cautum deſiderat. Tum Alipius, Gratum, inquit, habeo, cum & Licentio à te ſatisfactum eſt, & me onere impoſito releuaſti. Non enim magis tibi verendum erat ne quid explorandi mei cauſa minus à te diceretur, (nam alio modo quî fieri poterat?) quàm mihi, ſi in quoquam te prodere fuiſſet neceſſe. Quare faxis, vt illud quod deeſt, non tam percontationi, quàm ipſi percontãti de differentia nouæ ac veteris Academiæ, ne te pigeat exponere. Prorſus, inquam, fateor piget. Quare beneficium dederis (nam & hoc quod commemoras, ad rem maxime pertinere negare non poſſum) ſi me paululum conquieſcente, apud me diſtinguere iſta nomina, & cauſam nouæ Academiæ aperire volueris. Crederem, inquit, me quoque à prandio te auocare voluiſſe, ni te magis à Licentio territum dudum putarem, & eius poſtulatio ita nobis præſcripſiſſet, vt ei ante prandium quicquid huius inuolutionis eſſet, expediretur. Et cum reliqua dicere tenderet, mater noſtra (nam domi iam eramus) ita nos trudere in prandium cœpit, vt verba faciendi locus non eſſet.

9. Confeſ. cap. 4.

B

Deinde cum tantum alimentorum accepiſſemus, quantum compeſcendæ fami ſatis eſſet, ad pratum regreſsis nobis, Alipius, Paream, inquit, ſententiæ tuæ, nec auſim recuſare. Si enim nihil me fugerit, gratulabor cum doctrinæ tuæ, tum etiam memoriæ meæ. At ſi in quoquam fortaſſe aberrauero, recurabis id, vt deinceps huiuſmodi delegationem non pertimeſcam. Nouæ Academiæ diſsidium non tam contra veterem conceptum, quam contra Stoicos arbitror eſſe commotum. Nec vero diſsidium eſt putandum, ſiquidem à Zenone illatam nouam quæſtionem diſſolui diſcutique oportebat. nam de non percipiendo, quãuis nullis conflictationibus agitata, incolens tamen etiam veterum Academicorum mentes ſententia non impudenter exiſtimata eſt. Quod etiam ipſius Socratis Platoniſque ac reliquorum veterum authoritate probatu facile eſt, qui ſe hactenus crediderunt ab errore poſſe defendi, ſi ſe aſſenſioni non temere commiſiſſent.

Academia noua & vetus. Cap. vi. Vide Cic. Aca. quæſtio. lib. 2.

C

Quamuis propriam de hac re diſputationem in ſcholas ſuas non introduxerint, nec ab illis enucleate aliquando quæſitum ſit, percipi, nec ne veritas poſsit. Quod cum Zeno rude ac nouum intuliſſet, contenderétque nihil percipi poſſe, niſi quod verum ita eſſet, vt diſsimilibus notis à falſo diſcerneretur, neque opinationem ſubeundam eſſe ſapienti, atque id Archeliſas audiret, negauit huiuſmodi quicquam poſſe ab homine reperiri, neque illius opinionis naufragio ſapientis committendam eſſe vitam. Vnde etiam concluſit, nulli rei eſſe aſſentiendum. Verum cum ita res ſe haberet, vt vetus Academia magis aucta quàm oppugnata videretur, extitit Philonis auditor Antiochus, qui vt nonnullis viſum eſt, gloriæ cupidior quàm veritatis, in ſimultatem adduxit Academiæ vtriuſque ſententias.

Dicebat enim, rem inſolitam & ab opinione veterum remotiſsimam Academicos nouos conatos inducere. In quam rem veterum phyſicorum aliorúmque magnorum philoſophorum implorabat fidem: ipſos etiam Academicos oppugnaos, qui ſe veriſimile cõtenderent ſequi, cum ipſum verum ſe ignorare faterentur. Multáq; argumenta collegerat, quibus nunc ſuperſedendum arbitror. Nihil tamen magis defendebat, quàm percipere poſſe ſapientem. Hanc puto inter Academicos nouos ac veteres controuerſiam fuiſſe. Quæ ſi ſecus ſe habet, vt Licentium pleniſsime informes, pro vtroque poſtulauerim. Si vero ita eſt, vt dicere potui, ſuſceptam diſputationem peragite.

D

Tum ego, quàm diu inquam Licenti, in iſto noſtro longiore, quàm putabam ſermone conquieſcis? Audiſti qui ſint Academici tui? At ille verecunde arridens, & aliquantulum hac compellatione turbatior, Pœnitet me, inquit, tantopere affirmaſſe contra Trigetium, beatam vitam in veritatis inquiſitione conſiſtere. Nam me iſta quæſtio ita perturbat, vt vix non miſer ſim, qui certe vobis ſi quid humanitatis geritis, videor miſerandus. Sed quid me ipſe ineptus crucio? Aut quid exhorreo tanta cauſæ bonitate ſubnixus? Prorſus non cedam niſi veritati. Placent ne, inquam, tibi noui Academici? Plurimum, inquit. Ergo verum videntur tibi dicere? Tum ille cum iam eſſet aſſenſurus, arriſione Alipij cautior factus, hæſit aliquantulum. Et deinde, Repete, inquit, rogatiunculam. Verúm ne, inquam, tibi videntur Academici dicere? Et rurſum cum diu tacuiſſet, Verum, ait, verum ſit neſcio, probabile eſt tamen. Neque enim plus video quod ſequar. Probabile, inquam, ſcis ne ab ipſis etiam veriſimile nominari? Ita, inquit, videtur. Ergo, inquam, veriſimilis eſt Academicorum ſententia. Ita, inquit. Iam quęſo attende, inquã, diligẽtius. Si quiſquam fratrẽ tuum viſum, patris tui ſimilem eſſe affirmet, ipſumq; tuum patrẽ non nouerit, nónne tibi inſanus aut ineptus videbitur? Et hic diu tacuit. Tum ait, Non mihi hoc videtur abſurdum. Cui ego cum reſpondere cœpiſſem, Expecta, inquit, quæſo paululum. Ac poſt arridens, dic mihi, ait, oro te, iã ne certus es de victoria tua? Tum ego, Fac me, inquã, certũ eſſe, non ideo tamen tu cauſam tuam debes deſerere, præſertim cum hæc inter nos diſputatio ſuſcepta ſit exercendi tui cauſa, & ad elimãdum animum prouocandi. Nunquid nam, inquit, aut Academicos legi, aut tot diſciplinis eruditus ſum, quibus tu ad me inſtructus aduentas? Academicos, inquam, nec illi legerant à quibus primo ſententia iſta defenſa eſt. Eruditio autem diſciplinarumq; copia ſi te deficit, non vſq; adeo tamen ingenium tuum eſſe debet inualidum, vt nullo facto impetu paucißimis verbis rationibusq; ſuccumbas. Illud enim iam vereri cœpi, ne tibi citius quàm volo ſuccedat Alipius, quo aduerſario non ita ſecũrus deambulabo. Ego vtinam, inquit ille, iam vincar, vt aliquando vos audiam diſſerentes, & quod plus eſt, videam: quo mihi ſpectaculo nihil poteſt fœlicius exhiberi. Nam quoniam placuit vobis iſta fundere potius quàm effundere, ſiquidem ore prorumpentia ſtylo excipitis, nec in terram, vt dicitur, cadere ſinitis, legere etiam vos licebit. Sed neſcio quomodo cum admouentur oculis iiſdem ipſi, quos inter ſermo editur, bona diſputatio ſi non vtilius, at certe lætius perfundit animum. Gratum habemus, inquam: ſed repentina iſta gaudia tua temere illam ſententiam euadere coëgerunt, qua dixiſti, nullum tibi ſpectaculum exhiberi poſſe fœlicius. Quid ſi enim illum patrem tuum, quo profecto nemo philoſophiam eſt poſt tam longam ſitim hauſturus ardentius, nobiſcum iſta quærentem ac diſſerentem videbis, cum ego me fortunatiorem nunquam putabo, quid te tandem ſentire ac dicere conuenit? Hic vero ille aliquantum lachrymauit, & vbi loqui potuit, porrecta manu cœlum ſuſpiciens, Et quando ego, inquit, deus hoc videbo? nihil eſt de te deſperandum. Hic cum penè omnes ab intentione diſputationis remitti in lachry-

Contra nouos Academicos. Cap. vij.

E

F

G mas cœpiſſemus, obluctans mecum, & vix me colligens, Age potius, inquam, & in vires tuas redi, quas vt cógereres vnde poſſes patronus Academiæ futurus, longe ante monueram, non opinor, ideo vt modo ante tubam tremor occupet artos, vt viſendæ alienæ pugnæ deſiderio, tam cito te optes eſſe captiuum. Hic Trigetius, vbi ſatis attendit iam vultus noſtros ſerenatos, Quid ni iſte optet, inquit, homo tam ſanctus, vt hoc ei deus ante vota concesſerit? Cedo iam, Licenti: nam qui non inuenis quid reſpondeas, & adhuc vt vincare optas, paruæ fidei mihi videris. Arriſimus. Tum Licentius, Loquere beatus, inquit, non inueniendo verum, ſed certe non quærendo. Qua hilaritate adoleſcentulorum cum eſſemus lætiores, Attende, inquam, rogationem, & in viam redi firmior & valentior ſi potes. En adſum, inquit, quantum poſſum. Quid enim ſi ille fratris mei viſor fama compertum habeat eum eſſe ſimilem patris, poteſt inſanus aut ineptus eſſe ſi credit? Stultús ne, inquã, ſaltem dici poteſt? Non continuo, inquit, niſi ſe id ſcire contenderit. Nam ſi vt probabile ſequitur quod cre-
H bra fama iactauit, nullius temeritatis argui poteſt. Tum ego, Rem ipſam pauliſper conſideremus, & quaſi ante oculos conſtituamus. Ecce fac illum neſcio quem hominem quem deſcribimus, eſſe præſentem: aduenit alicunde frater tuus. Ibi iſte, Cuius hic puer filius? Reſpondetur, Cuiuſdam Romaniani. At hic, Quàm patri ſimilis eſt? Quàm ad me hoc non temere fama detulerat. Hic tu vel quis alius, Noſti enim Romanianum bone homo? Non noui, inquit, tamen ſimilis eius mihi videtur. Poterit ne quiſquam riſum tenere? nullo modo, inquit. Ergo, inquam, quid ſequatur vides. Iamdudum, inquit, video. Sed tamen iſtam concluſionem abs te audire volo, oportet enim alere incipias quem cepiſti. Quid ni, inquam, concludam? Ipſa res clamat ſimiliter ridendos eſſe Academicos tuos, qui ſe in vita veriſimilitudinem ſequi dicunt, cum ipſum verum quid ſit ignorent.

Friuolæ rationes Academicorum. Cap. vij.

Tum Trigetius, Longe mihi, inquit, videtur diſsimilis Academicorum cautio ab huius quem deſcripſiſti ineptia. Illi enim rationibus aſſequuntur quod dicunt eſſe veriſimile: iſte autem ineptus famam ſecutus eſt, cuius authoritate nihil eſt vilius. Quaſi vero, inquam, non ineptior eſſet, ſi diceret, patrem qui-
I dem eius minime noui, nec fama comperi quàm ſit ſimilis patris, & mihi tantum ſimilis videtur. Ineptior certe, inquit. Sed quorſum iſta? Quia tales, inquam, ſunt, qui dicunt verum quidem non nouimus, ſed hoc quod videmus, eius quod non nouimus ſimile eſt. Probabile, inquit, illi dicunt. Cui ego, Quomodo iſtud dicis? An negas eos veriſimile dicere? Et ille inquit, Ego ob hoc dicere volui, vt illam ſimilitudinem excluderem. Videbatur enim mihi fama improbe irruiſſe in quæſtionem veſtram, cum Academici ne oculis quidem credãt humanis, nedum famæ mille quidem, vt poëtæ fingunt, ſed monſtroſis tamen luminibus. Nam quis ego tandem ſum Academiæ defenſor? An in quæſtione iſta inuidetis ſecuritati meæ? En habes Alipium, cuius aduentus nobis quæſo ferias dederit. Quem te iamdudum non fruſtra formidare arbitramur. Tum facto ſilentio, oculos ambo in Alipium coniecerunt. Tum ille, Vellem, inquit, quidem, vt meæ vires paterentur, auxiliari aliquatenus partibus veſtris, niſi mihi omen veſtrum terrori eſſet. Sed hanc formidinem, ni me ſpes fefellerit, facile fugiam. Simul enim ſolatur me, quòd præſens Academicorum oppugnator, onus Trigetij victi penè ſubierit, & nunc eum victorem veſtra confeſsione probabile eſt. Illud magis vereor, ne & deſerti officij negligentiam, & inuaſi impudentiam deuitare non poſsim. Non enim vos oblitos credo iudicis mihi munus fuiſſe delatum. Hic Trigetius, Illud, inquit, aliud, hoc autem aliud eſt: quare quæſumus, vt te aliquãdo patiare priuatum. Non renuerim, ait, ne dum impudentiam vel negligentiam vitare cupio, in ſuperbiæ (quo vitio nihil eſt immanius) laqueos incidam, ſi honorem mihi à vobis conceſſum diutius quàm permittitis teneam. K

1. Retract. cap. 1.

Proinde velim mihi exponas bone accuſator Academicorum, officium tuum, id eſt, in quorum defenſione hos oppugnes. Metuo enim ne Academicos refellens, Academicum te probare velis.

Verum inueniri poſſe. Cap. ix.

Accuſatorum, inquam, vt opinor, duo genera eſſe bene noſti. Non enim ſi à Cicerone modeſtiſsime dictum eſt, ita eum Verris eſſe accuſatorem, vt Siculorum defenſor eſſet: propterea neceſſe eſt, eum qui aliquem accuſat, habere alterum quem defendat. Et ille, Saltem habès ne tu quicquam, in quo ſententia tua iam fundata conſtiterit? Facile eſt, inquam, huic rogationi reſpondere, mihi præſertim, cui repentina non eſt. Iam hoc totum mecum egi, & diu multúmque verſaui ani- L mo. Quãobrem audi Alipi, quod vt arbitror, iam optime ſcis: Non ego iſtam diſputationem diſputandi gratia ſuſceptam volo: ſatis ſit quod cum iſtis adoleſcentulis præluſimus, vbi libenter nobiſcum philoſophia quaſi iocata eſt. Quare anferantur de manibus noſtris fabellæ pueriles. De vita noſtra, de moribus, de animo res agitur. Qui ſe ſuperaturum inimicitias omnium fallaciarum, & veritate comprehenſa quaſi in regionem ſuæ originis rediens, triumphaturum de libidinibus, atque ita temperantia velut coniuge accepta, regnaturum eſſe præſumit, ſecurior rediturus in cœlum. Vides quid dicam? Tollamus de medio iam cuncta iſta, Arma acri facienda viro: nec quicquam minus ſemper optaui, quàm inter eos qui ſecum multum vixerunt, multúmque ſermocinati ſunt, oriri aliquid vnde nouus quaſi conflictus exurgat. Sed propter memoriam quæ infida cuſtos eſt excogitatorum, referri in literas volui, quod inter nos ſæpe pertractauimus, ſimul vt iſti adoleſcentes & in hæc attendere diſcerent, & aggredi ac ſubire tentarent. Tú ne ergo neſcis, nihil me certum adhuc habere quod ſentiam, ſed ab eo quæren- M do Academicorum argumentis atque diſputationibus impediri? Neſcio enim quomodo fecerunt in animo quandam probabilitatem, vt ab eorum verbo nondum recedam, quod homo verum inuenire non poſsit. Vnde piger & prorſus ſegnis effectus eram, nec quærere audebam, quod acutiſsimis [& doctiſsimis] viris inuenire nõ licuit. Niſi ergo prius tam mihi perſuaſero verũ poſſe inueniri, quàm ſibi illi nõ poſſe perſuaſerunt, non audebo quærere, nec habeo aliquid quod defendam. Itaq; iſtam interrogationem remoue ſi placet, & potius diſcutiamus inter nos, quàm ſagaciter poſſumus, vtrum nam poſsit verũ inueniri. Et pro parte mea videor mihi habere iam multa, [Ea ſunt autẽ] quibus contra rationem Academicorũ niti molior. Inter quos & me modo interim nihil diſtat, niſi quod illis probabile viſum eſt, nõ poſſe inueniri veritatem, mihi autem inueniri poſſe probabile eſt. Nam ignoratio veri, aut mihi, ſi illi fingebant, peculiaris eſt, aut certe vtriſque communis.

Hemiſtichum Maronis. 8.

Tum Alipius, Iam, inquit, ſecurus incedam: video enim te non tam accuſatorem, quàm adiutorem fore. Itaque ne longius abeamus, videamus quæſo prius, ne per hãc quæſtionem, in qua ſucceſsiſſe videor iis qui tibi ceſſe-

Verba Academicorũ peculiaria. Cap. x.

bi ceſſe-

Abi ceſſerunt, in verbi cõtrouerſiam decidamus, quod teipſo inſinuãte ex authoritate illa Tulliana turpiſsimum eſſe ſæpe confeſsi ſumus. cum enim, ni fallor, Licentius placuiſſe ſibi diceret, de probabilitate Academicorum. ſententiam, ſubiecisti quod ille haud dubie confirmauit, ſciret ne hanc ab eiſdem etiam veriſimilitudinem nominari. Et bene noui, ſiquidem ex te mihi nota ſunt, non abſque te eſſe Academicorum placita. Quæ cum, vt dixi, animo tuo infixa ſunt, quæ verba ſecteris, ignoro. Non eſt iſta, inquam, mihi crede, verborũ, ſed rerum ipſarum magna controuerſia. Non enim illos viros eos fuiſſe arbitror, qui rebus neſcirent nomina imponere, ſed mihi hæc vocabula videntur elegiſſe, & ad occultandam tardioribus, & ad ſignificandam vigilantioribus ſententiam ſuam. Quod quare & quomodo mihi videatur exponam, cum prius illa diſcuſſero, quæ ab eis tanquam cognitionis humanæ inimicis dicta homines putant. Itaque perlibenter habeo huc vſq; hodie noſtrum proceſsiſſe ſermonem, vt ſatis quid inter nos quæreretur, apertéque conſtaret. Nam illi mihi videntur graues omnino ac prudentes viri fuiſſe. Si quid autem

B eſt quod nunc diſputauimus, aduerſus eos erit, qui Academicos inuentioni veritatis aduerſatos fuiſſe crediderunt. Et ne me territum putes, etiam contra eos ipſos non inuitus armabor, ſi non occultandæ ſententiæ ſuæ cauſa, nec ab eis temere pollutis mentibus & quaſi prophanis quædam veritatis ſacra proderentur, ſed ex animo illo quæ in eorum libris legimus, defenderũt. Quod hodie facerem, niſi nos ſolis occaſus iam domum redire compelleret. Hactenus illo die diſputatum eſt.

Probabile quid ſit Cap. xj.

Poſtridie autem quamuis non minus blandus tranquilluſq; dies illuxiſſet, vix tamen domeſticis negociis euoluti ſumus. Nam magnam eius partem in epiſtolarum maxime ſcriptione conſumpſeramus. Et cum iam duæ horæ vix reliquæ forent, ad pratum proceſsimus. Nam inuitabat cœli mira ſerenitas, placuítque vt ne ipſum quidem quod reſtiterat tempus perire pateremur. Itaqui cum ad arborem ſolitam ventum eſſet, & manſiſſemus loco, Velim vos, inquam, adoleſcentuli, quoniam non eſt hodie magoa res aggredienda, in memoriam mihi reuocetis, quomodo heſterno die rogatiunculæ quæ vos turbauit, Alipius reſponderit. Hic Licentius; Tam breue eſt, inquit, vt nihil negocij ſit hoc recor-

C dari: quàm leue ſit autem, tu videris. Nam vt opinor, vetuit te, res cum cõſtaret, de verbis mouere quæſtionem. Et ego, Hoc ipſum, inquam, quid ſit, quámve habeat vim, ſatis animaduertiſtis? Videor, inquit, mihi videre quid ſit, ſed quæſo tu id pauliſper exponas. Nam ſæpe abs te audiui, turpe eſſe diſputantibus, in verborum quæſtione immorari, cum certamen nullum de rebus remanſerit. Sed hoc ſubtilius eſt, quàm vt explicandum à me debeat flagitari. Audite ergo, inquam, quid ſit, vos: Id probabile vel veriſimile Academici vocant, quod nos ad agendum ſine aſſenſione poteſt inuitare. Sine aſſenſione autem dico, vt id, quod agimus, non opinemur verum eſſe, aut non id ſcire arbitremur, agamus tamen. Vt verbi cauſa vtrum heſterna nocte tam liquida ac pura, hodie tam lætus ſol exoriturus eſſet, ſi nos quiſpiam rogaret, credo quòd nos id ſcire negaremus, diceremus tamen ita videri. Talia, inquit Academicus, mihi videntur omnia quæ probabilia vel veriſimilia putaui nominanda: quæ tu ſi alio nomine vis vocare, nihil repugno. Satis enim mihi eſt, te iam bene accepiſſe quid dicam, id eſt, quibus rebus hæc nomina imponam. Non enim vocabulorum opificem, ſed rerũ

Verbis non eſſe immorandũ cum res cõſtat.

inquiſitorem decet eſſe ſapientem. Satis ne intellexiſtis

D quomodo mihi ludicra illa, quibus vos agitabam, de manibus excuſſa ſint? Hic cum ambo ſe intellexiſſe reſpondiſſent, vultuque ipſo reſponſionem poſtularent meam: Quid putatis, inquam? Ciceronẽ cuius hæc verba ſunt, inopem fuiſſe Latinæ linguæ, vt minus apta rebus quas ſentiebat nomina imponeret?

Rurſum de probabili. Cap. xij.

Tum Trigetius. Iam, inquit, placet nobis, cum res nota ſit, de verbis nullas calumnias commouere. Quare vide potius quid huic reſpondeas, qui nos liberauit, in quos tu impulſus tentas iterum irruere. Et Licentius, Mane, ait, quæſo. nam mihi ſublucet neſcio quid, quo videam non tibi tam facilè tantum argumentum eripi debuiſſe. Et cum defixus in cogitatione ſiluiſſet aliquantulum, Rogo, inquit, nihil mihi eſſe videtur abſurdius, quàm dicere ſe veriſimile ſequi eum qui verum quid ſit ignoret, nec illa me tua ſimilitudo conturbat. Nam recte ego interrogatus, vtrum ex iſta temperie cœli nulla in craſtinum pluuia cogatur, reſpondeo eſſe veriſimile, qui me non nego noſſe aliquid veri. Nam ſcio arborem iſtam modo argenteam fieri non poſſe, multáque talia vera non impudenter me ſcire dico, quo-

E rum video eſſe ſimilia ea quæ veriſimilia nomino. Tu vero Carneades, vel quædam ália Græca peſtis, vt noſtris paream: quid enim dubitem iñ hanc partem tranſire ad eum cui captiuus debeor iure victoriæ? Tu ergo cum te nihil veri ſcire dicas, vnde hoc veriſimile ſequeris? At nomen ei non potui aliud imponere. Quid ergo nobis diſputandum eſt cum eo qui nec loqui poteſt? Non ego, inquit Alipius, perfugas metuam, quanto minus ille Carneades, in quem neſcio vtrum iuuenili, an puerili leuitate commotus, maledicta potius, quàm aliquod telum putaſti eſſe iaciendum. Nam illi quidem ad roborandam ſententiam ſuam, quæ ſemper tenus probabili ratione fundata fuit, hoc interim aduerſum te facile ſuffecerit, ita nos à veri inuentione procul eſſe poſitos, vt tu tibiipſi magno argumento eſſe poſsis, qui ita vna interrogatiuncula loco motus es, vt vbi tibi ſtandum eſſet, penitus ignorares. Sed hæc atque ſcientiam tuam, quam tibi impreſſam de hac arbore pauloante confeſſus es, in aliud tempus differamus. Quanuis enim iam alias partes delegeris, tamen ſedulo docendus es quid paulò antè dixerim.

F Nondum enim, vt opinor, in quæſtione qua vtrum inueniri verum poſsit quæritur, progreſsi fueramus: ſed illud tantum in ipſo veſtibulo defenſionis meæ præſcribendum putaui, in quo te lapſum proſtratumq; proſpexeram, hoc eſt, vtrum veriſimile, an probabile, aut ſi quo álio nomine appellari poteſt: quod ſi Academici ſat eſſe dicant, quærendum non eſſet. Nam ſi tu optimus iam inuentor veritatis tibi videris, nihil ad me. Poſtea ſi ingratus non fueris huic patrocinio meo, eadem fortaſſe me docebis.

An Academici diſſimularint ſe ſcire. Verum. Cap. xiij.

Hic ego cum verecunde Licentius Alipij impetum formidaret: Omnia potius, inquam, Alipi loqui maluiſti, quàm quemadmodum nobis cum iis qui loqui neſciant, diſputandum ſit. Et ille: Quoniam olim tum mihi tum omnibus notum eſt, & nunc tua profeſsione ſatis indicas te loquendi peritum eſſe, velim explices vtilitatem primò huius inquiſitionis tuæ, quæ aut ſuperflua eſt, vt opinor, & ei multo magis reſpondere ſuperfluum eſt: aut ſi commoda viſa fuerit, & à me explicari nequierit, precario ab te impetrem, vt magiſtri officium ne grauere. Meminiſti, inquam, heri me eſſe pollicitum de iſtis vocabulis pòſt acturum. Et nunc ille ſol admo-

G mas cœpiſſemus, obluctans mecum, & vix me colligens, Age potius, inquam, & in vires tuas redi, quas vt cõgereres vnde poſſes patronus Academiæ futurus, longe ante monuetam, non opinor, ideo vt modo ante tubam tremor occupet artus, vt viſendæ alienæ pugnæ deſiderio, tam cito te optes eſſe captiuum. Hic Trigetius, vbi ſatis attendit iam vultus noſtros ſerenatos, Quid ni iſte optet, inquit, homo tam ſanctus, vt hoc ei deus ante vota conceſſerit? Cedo iam, Licenti: nam qui non inuenis quid reſpondeas, & adhuc vt vincare optas, paruæ fidei mihi videris. Arriſimus. Tum Licentius, Loquere beatus, inquit, non inueniendo verum, ſed certe non quærendo. Qua hilaritate adoleſcentulorum cum eſſemus lætiores, Attende, inquam, rogationem, & in viam redi firmior & valentior ſi potes. En adſum, inquit, quantum poſſum. Quid enim ſi ille fratris mei viſor fama compertum habeat eum eſſe ſimilem patris, poteſt inſanus aut ineptus eſſe ſi credit? Stultús ne, inquã, ſaltem dici poteſt? Non continuo, inquit, niſi ſe id ſcire contenderit. Nam ſi vt probabile ſequitur quod cre-
H bra fama iactauit, nullius temeritatis argui poteſt. Tum ego, Rem ipſam pauliſper conſideremus, & quaſi ante oculos conſtituamus. Ecce fac illum neſcio quem hominem quem deſcribimus, eſſe præſentem: aduenit alicunde frater tuus. Ibi iſte, Cuius hic puer filius? Reſpondetur, Cuiuſdam Romaniani. At hic, Quàm patri ſimilis eſt? Quàm ad me hoc non temere fama detulerat. Hic tu vel quis alius, Noſti enim Romanianum bone homo? Non noui, inquit, tamen ſimilis eius mihi videtur. Poterit ne quiſquam riſum tenere? nullo modo, inquit. Ergo, inquam, quid ſequatur vides. Iamdudum, inquit, video. Sed tamen iſtam concluſionem abs te audire volo, oportet enim alere incipias quem cepiſti. Quid ni, inquam, concludam? Ipſa res clamat ſimiliter ridendos eſſe Academicos tuos, qui ſe in vita veriſimilitudinem ſequi dicunt, cum ipſum verum quid ſit ignorent.

Friuolæ rationes Academicorum. Cap. viij.

Tum Trigetius, Longe mihi, inquit, videtur diſsimilis Academicorum cautio ab huius quem deſcripſiſti ineptia. Illi enim rationibus aſſequuntur quod dicunt eſſe veriſimile: iſte autem ineptus famam ſecutus eſt, cuius authoritate nihil eſt vilius. Quaſi vero, inquam, non ineptior eſſet, ſi diceret, patrem qui-
I dem eius minime noui, nec fama comperi quàm ſit ſimilis patris, & mihi tantum ſimilis videtur. Ineptior certe, inquit. Sed quorſum iſta? Quia tales, inquam, ſunt, qui dicunt verum quidem non nouimus, ſed hoc quod videmus, eius quod non nouimus ſimile eſt. Probabile, inquit, illi dicunt. Cui ego, Quomodo iſtud dicis? An negas eos veriſimile dicere? Et ille inquit, Ego ob hoc dicere volui, vt illam ſimilitudinem excluderem. Videbatur enim mihi fama improbe irruiſſe in quæſtionem veſtram, cum Academici ne oculis quidem credãt humanis, nedum famæ mille quidem, vt poëtæ fingunt, ſed monſtroſis tamen luminibus. Nam quis ego tandem ſum Academiæ defenſor? An in quæſtione iſta inuidetis ſecuritati meæ? En habes Alipium, cuius aduentus nobis quæſo ferias dederit. Quem te iamdudum non fruſtra formidare arbitramur. Tum facto ſilentio, oculos ambo in Alipium contulerunt. Tum ille, Vellem, inquit, quidem, vt meæ vires patiuntur, auxiliari aliquatenus partibus veſtris, niſi mihi omen veſtrum terrori eſſet. Sed hanc formidinem, ni me ſpes fefellerit, facile fugiam. Simul enim ſolatur me, quòd præſens Academicorum oppugnator, onus Trigenij victi penè ſubierit, & nunc eum victorem veſtra confeſsione probabile eſt. Illud magis vereor, ne K
& deſerti officij negligentiam, & inuaſi impudentiam deuitare non poſsim. Non enim vos oblitos credo iudicis mihi munus fuiſſe delatum. Hic Trigetius, Illud, inquit, aliud, hoc autem aliud eſt: quare quæſumus, vt te aliquãdo patiare priuatum. Non renuerim, ait, ne dum impudentiam vel negligentiam vitare cupio, in ſuperbiæ (quo vitio nihil eſt immanius) laqueos incidam, ſi honorem mihi à vobis conceſſum diutius quàm permittitis teneam.

1. Retract. cap. 1.

Verum inueniri poſſe. Cap. ix.

Proinde velim mihi exponas bone accuſator Academicorum, officium tuum, id eſt, in quorum defenſione hos oppugnes. Metuo enim ne Academicos refellens, Academicum te probare velis. Accuſatorum, inquam, vt opinor, duo genera eſſe bene noſti. Non enim ſi à Cicerone modeſtiſsime dictum eſt, ita eum Verris eſſe accuſatorem, vt Siculorum defenſor eſſet: propterea neceſſe eſt, eum qui aliquem accuſat, habere alterum quem defendat. Et ille, Saltem habẽs ne tu quicquam, in quo ſententia tua iam fundata conſtiterit? Facile eſt, inquam, huic rogationi reſpondere, mihi præſertim, cui repentina non eſt. Iam hoc totum mecum egi, & diu multúmque verſaui ani- L
mo. Quãobrem audi Alipi, quod vt arbitror, iam optime ſcis: Non ego iſtam diſputationem diſputandi gratia ſuſceptam volo: ſatis ſit quod cum iſtis adoleſcentulis præluſimus, vbi libenter nobiſcum philoſophia quaſi iocata eſt. Quare auferantur de manibus noſtris fabellæ pueriles. De vita noſtra, de moribus, de animo res agitur. Qui ſe ſuperaturum inimicitias omnium fallaciarum, & veritate comprehenſa quaſi in regionem ſuæ originis rediens, triumphaturum de libidinibus, atque ita temperantia velut coniuge accepta, regnaturum eſſe præſumit, ſecurior rediturus in cœlum. Vides quid dicam? Tollamus de medio iam cuncta iſta, Arma acri facienda viro: nec quicquam minus ſemper optaui, quàm inter eos qui ſecum multum vixerunt, multúmque ſermocinati ſunt, oriri aliquid vnde nouus quaſi conflictus exurgat. Sed propter memoriam quæ infida cuſtos eſt excogitatorum, referri in literas volui, quod inter nos ſæpe pertractauimus, ſimul vt iſti adoleſcentes & in hæc attendere diſcerent, & aggredi ac ſubire tentarent. Tú ne ergo neſcis, nihil me certum adhuc habere quod ſentiam, ſed ab eo quæren- M
do Academicorum argumentis atque diſputationibus impediri? Neſcio enim quomodo fecerunt in animo quandam probabilitatem, vt ab eorum verbo nondum recedam, quod homo verum inuenire non poſsit. Vnde piger & prorſus ſegnis effectus eram, nec quærere audebam, quod acutiſsimis [& doctiſsimis] viris inuenire nõ licuit. Niſi ergo prius tam mihi perſuaſero verũ poſſe inueniri, quàm ſibi illi nõ poſſe perſuaſerunt, non audebo quærere, nec habeo aliquid quod defendam. Itaq; iſtam interrogationem remoue ſi placet, & potius diſcutiamus inter nos, quàm ſagaciter poſſumus, vtrum nam poſsit verũ inueniri. Et pro parte mea videor mihi habere iam multa, [Ea ſunt autẽ] quibus contra rationem Academicorũ niti molior. Inter quos & me modo interim nihil diſtat, niſi quod illis probabile viſum eſt, nõ poſſe inueniri veritatem, mihi autem inueniri poſſe probabile eſt. Nam ignoratio veri, aut mihi, ſi illi fingebant, peculiaris eſt, aut certe vtriſque communis.

Cicero in Verrem actione prima.

1. Retract. cap. 1.

Hemiſtichium Maronis. 8.

Tum Alipius, Iam, inquit, ſecurus incedam: video enim te non tam accuſatorem, quàm adiutorem fore. Itaque ne longius abeamus, videamus quæſo prius, ne per hãc quæſtionem, in qua ſucceſsiſſe videor iis qui tibi ceſſe-

Verba Academicorũ peculiaria. Cap. x.

Abi ceſſerunt, in verbi cõtrouerſiam decidamus, quod teipſo inſinuãte ex authoritate illa Tulliana turpiſsimum eſſe ſæpe confeſsi ſumus. cum enim, ni fallor, Licentius placuiſſe ſibi diceret, de probabilitate Academicorum ſententiam, ſubiciſti quod ille haud dubie confirmauit, ſciret ne hanc ab eiſdem etiam veriſimilitudinem nominari. Et bene noui, ſiquidem ex te mihi nota ſunt, non abſque te eſſe Academicorum placita. Quæ cum, vt dixi, animo tuo infixa ſunt, quæ verba ſecteris, ignoro. Non eſt iſta, inquam, mihi crede, verborũ, ſed rerum ipſarum magna controuerſia. Non enim illos viros eos fuiſſe arbitror, qui rebus neſcirent nomina imponere, ſed mihi hæc vocabula videntur elegiſſe, & ad occultandam tardioribus, & ad ſignificandam vigilantioribus ſententiam ſuam. Quod quare & quomodo mihi videatur exponam, cum prius illa diſcuſſero, quæ ab eis tanquam cognitionis humanæ inimicis dicta homines putant. Itaque perlibenter habeo huc vſq; hodie noſtrum proceſsiſſe ſermonem, vt ſatis quid inter nos quæreretur, apertéque conſtaret. Nam illi mihi videntur graues omnino ac prudentes viri fuiſſe. Si quid autem B eſt quod nunc diſputauimus, aduerſus eos erit, qui Academicos inuentioni veritatis aduerſatos fuiſſe crediderunt. Et ne me territum putes, etiam contra eos ipſos non inuitus armabor, ſi non occultandæ ſententiæ ſuæ cauſa, nec ab eis temere pollutis mentibus & quaſi prophanis quædam veritatis ſacra proderentur, ſed ex animo illo quæ in eorum libris legimus, defenderũt. Quod hodie facerem, niſi nos ſolis occaſus iam domum redire compelleret. Hactenus illo die diſputatum eſt.

Probabile quid ſit Cap. xj.

Poſtridie autem quamuis non minus blandus tranquilluſq; dies illuxiſſet, vix tamen domeſticis negociis euoluti ſumus. Nam magnam eius partem in epiſtolarum maxime ſcriptione conſumpſeramus. Et cum iam duæ horæ vix reliquæ forent, ad pratum proceſsimus. Nam inuitabat cœli mira ſerenitas, placuítque vt ne ipſum quidem quod reſtiterat tempus perire pateremur. Itaqui cum ad arborem ſolitam ventum eſſet, & manſiſſemus loco, Velim vos, inquam, adoleſcentuli, quoniam non eſt hodie magna res aggredienda, in memoriam mihi reuocetis, quomodo heſterno die rogatiunculæ quæ vos turbauit, Alipius reſponderit. Hic Licentius, Tam breue eſt, inquit, vt nihil negocij ſit hoc recor- C dari: quàm leue ſit autem, tu videris. Nam vt opinor, vetuit te, res cum cõſtaret, de verbis mouere quæſtionem. Et ego, Hoc ipſum, inquam, quid ſit, quámve habeat vim, ſatis animaduertiſtis? Videor, inquit, mihi videre quid ſit, ſed quæſo tu id pauliſper exponas. Nam ſæpe abs te audiui, turpe eſſe diſputantibus, in verborum quæſtione immorari, cum certamen nullum de rebus remanſerit.

Verbis non eſſe immorandũ cum res cõſtat.

Sed hoc ſubtilius eſt, quàm vt explicandum à me debeat flagitari. Audite ergo, inquam, quid ſit, vos: Id probabile vel veriſimile Academici vocant, quod nos ad agendum ſine aſſenſione poteſt inuitare. Sine aſſenſione autem dico, vt id, quod agimus, non opinemur verum eſſe, aut non id ſcire arbitremur, agamus tamen. Vt verbi cauſa vtrum heſterna nocte tam liquida ac pura, hodie tam lætus ſol exoriturus eſſet, ſi nos quiſpiam rogaret, credo quòd nos id ſcire negaremus, diceremus tamen ita videri. Talia, inquit Academicus, mihi videntur omnia quæ probabilia vel veriſimilia putaui nominanda: quæ tu ſi alio nomine vis vocare, nihil repugno. Satis enim mihi eſt, te iam bene accepiſſe quid dicam, id eſt, quibus rebus hæc nomina imponam. Non enim vocabulorum opificem, ſed rerũ inquiſitorem decet eſſe ſapientem. Satis ne intellexiſtis D quomodo mihi ludicra illa, quibus vos agitabam, de manibus excuſſa ſint? Hic cum ambo ſe intellexiſſe reſpondiſſent, vultuque ipſo reſponſionem poſtularent meam: Quid putatis, inquam? Ciceronẽ cuius hæc verba ſunt, inopem fuiſſe Latinæ linguæ, vt minus apta rebus quas ſentiebat nomina imponeret?

Rurſum de probabili. Cap. xij.

Tum Trigetius. Iam, inquit, placet nobis, cum res nota ſit, de verbis nullas calumnias commouere. Quare vide potius quid huic reſpondeas, qui nos liberauit, in quos tu impulſus tentas iterum irruere. Et Licentius, Mane, ait, quæſo. nam mihi ſublucet neſcio quid, quo videam non tibi tam facilè tantum argumentum eripi debuiſſe. Et cum defixus in cogitatione ſiluiſſet aliquantulum, Rogo, inquit, nihil mihi eſſe videtur abſurdius, quàm dicere ſe veriſimile ſequi eum qui verum quid ſit ignoret, nec illa me tua ſimilitudo conturbat. Nam recte ego interrogatus, vtrum ex iſta temperie cœli nulla in craſtinum pluuia cogatur, reſpondeo eſſe veriſimile, qui me non nego noſſe aliquid veri. Nam ſcio arborem iſtam modo argenteam fieri non poſſe, multáque talia vera non impudenter me ſcire dico, quo- E rum video eſſe ſimilia ea quæ veriſimilia nomino. Tu vero Carneades, vel quædam alia Græca peſtis, vt noſtris parcam: quid enim dubitem in hanc partem tranſire ad eum cui captiuus debeor iure victoriæ? Tu ergo cum te nihil veri ſcire dicas, vnde hoc veriſimile ſequeris? At nomen ei non potui aliud imponere. Quid ergo nobis diſputandum eſt cum eo qui nec loqui poteſt? Non ego, inquit Alipius, perfugas metuam, quanto minus ille Carneades, in quem neſcio vtrum iuuenili, an puerili leuitate commotus, maledicta potius, quàm aliquod telum putaſti eſſe iaciendum. Nam illi quidem ad roborandam ſententiam ſuam, quæ ſemper tenus probabili ratione fundata fuit, hoc interim aduerſum te facile ſuffecerit, ita nos à veri inuentione procul eſſe poſitos, vt tu tibiipſi magno argumento eſſe poſsis, qui ita vna interrogatiuncula loco motus es, vt vbi tibi ſtandum eſſet, penitus ignorares. Sed hæc atque ſcientiam tuam, quam tibi impreſſam de hac arbore pauloante confeſſus es, in aliud tempus differamus. Quanuis enim iam alias partes delegeris, tamen ſedulo docendus es quid paulò antè dixerim. F Nondum enim, vt opinor, in quæſtione qua verum inueniri verum poſsit quæritur, progreſsi fueramus: ſed illud tantum in ipſo veſtibulo defenſionis meæ præſcribendum putaui, in quo te lapſum proſtratumq; proſpexeram, hoc eſt, vtrum veriſimile, an probabile, aut ſi quo alio nomine appellari poteſt: quod ſi Academici ſat eſſe dicant, quærendum non eſſet. Nam ſi tu optimus iam inuentor veritatis tibi videris, nihil ad me. Poſtea ſi ingratus non fueris huic patrocinio meo, eadem fortaſſe me docebis.

An Academici diſſimularint ſe ſcire verum. Cap. xiij.

Hic ego cum verecunde Licentius Alipij impetum formidaret: Omnia potius, inquam, Alipi loqui maluiſti, quàm quemadmodum nobis cum iis qui loqui neſciant, diſputandum ſit. Et ille: Quoniam olim tum mihi tum omnibus notum eſt, & nunc tua profeſsione ſatis indicas te loquendi peritum eſſe, velim explices vtilitatem primò huius inquiſitionis tuæ, quæ aut ſuperflua eſt, vt opinor, & ei multo magis reſpondere ſuperfluum eſt: aut ſi commoda viſa fuerit, & à me explicari nequierit, precario ab te impetrem, vt magiſtri officium ne grauere. Meminiſti, inquam, heri me eſſe pollicitum de iſtis vocabulis pòſt acturum. Et nunc ille ſol admo-

G net, vt qui ludicra pueris propoſui, redigam in ciſtas, præſertim cum ea ordinandi iam potius quàm vendendi gratia proponam. Nunc antequam ſtylum noſtrũ tenebræ occupent (quæ patronæ Academicorum ſolent eſſe) volo inter nos hodie pleniſsime conſtet, ad quam quæſtionem nobis explicandam mane ſurgendum ſit. Itaq; reſponde quæſo, Vtrum tibi videantur Academici habuiſſe certam de veritate ſententiam, & eam temere ignotis vel non purgatis animis prodere noluiſſe: an vero ita ſenſerint, vt eorum diſputationes ſe habent? Tũ ille, Quid illis animi fuerit, inquit, non temere confirmabo. Nam quantum ex libris colligi datur, tu melius noſti, quæ in verba ſententiam ſuam promere ſoleant. Me autem de meipſo ſi conſulis, inuentum nondũ verum eſſe puto. Addo etiam, quod de Academicis flagitabas, nec poſſe inueniri me putare, non ſolum inolita, quam ſemper ferè animaduertiſti opinione mea, ſed etiam authoritate magnorum excellentiũq; philoſophorum, quibus nos præbere colla ſiue imbecillitas noſtra, ſiue ſagacitas ipſorum, vltra quam nihil iam inueniri poſſe credendum eſt, neſcio quomodo me compellit.
H Hoc eſt, inquam, quod volui. Nam verebar, ne cum tibi quoque id videretur quod mihi, diſputatio noſtra manca remaneret, nullo exiſtente, qui ex altera parte rem venire in manus cogeret, vt diligenter quantum poſſumus verſaretur. Itaque ſi id eueniſſet, paratus eram te rogare, vt Academicorum partes ita ſuſciperes, quaſi tibi non ſolum diſputaſſe, ſed etiam ſenſiſſe viderentur verum non poſſe comprehendi. Quæritur ergo inter nos, vtrum illorum argumentis probabile ſit nihil percipi poſſe, ac nulli rei eſſe aſſentiendum. Quod ſi obtinueris, cedam libenter. Si autem demonſtrare potuero multo eſſe probabilius, & poſſe ad veritatem peruenire ſapientẽ, & aſſenſionem nõ ſemper eſſe cohibendã, nihil habebis, vt opinor, cur non te in meã ſententiam tranſire patiaris. Quod cum illi placuiſſet, & cæteris qui aderant, iam veſpere obumbrati domũ reuertimus.

DIVI AVRELII AVGVSTINII HIPPONENSIS EPISCOPI, contra Academicos Liber Tertius.

I

Quis ſapiẽs iuxta Academicos. Cap. I.

CVM poſt illum ſermonem quẽ ſecundus liber cõtinet, alio die conſediſſemus in balneis (nam erat triſtior, quàm vt ad pratũ liberet deſcendere) ſic exorſus ſum. Arbitror vos iam ſatis animaduertiſſe, qua de re inter nos diſcutienda quæſtio cõſtituta ſit. Sed antequam ad partes meas veniã, quæ ad eam pertinent explicandam, pauca quæſo de ſpe, de vita, de inſtituto noſtro nõ ab re abhorrentia libenter audiatis. Negocium noſtrũ non leue aut ſuperfluum ſed neceſſarium ac ſummũ eſſe arbitror, magnopere quærere veritatem. hoc inter me atque Alipium conuenit. Nam & cęteri philoſophi ſapientẽ ſuum eam inueniſſe putauerũt, & Academici ſapiẽti ſuo ſummo conatu inueniendam eſſe profeſsi ſunt, ídque illum agere ſedulo. Sed quoniam vel lateret obruta, vel cõfuſa nõ emineret, ad agendam vitam id eum ſequi, quod probabile ac veriſimile occurreret. Id etiam veſtra priſtina diſceptatione confectum eſt. Nam cum aliter inuenta veritate beatum fieri aſſeruerit hominem, alter vero tantum diligenter quæſita, nulli noſtrum dubium eſt, K nihil eſſe à nobis huic negocio præponendum. Quamobrem qualiter vobis quæſo heſternum diem videmur duxiſſe? Vobis quidem in ſtudiis veſtris viuere licuit. Nam & tu Trigeti Virgilij te carminibus oblectaſti, & Licentius fingendis verſibus vacauit, quorum amore ita perculſus eſt, vt propter eum maxime mihi iſtum ſermonem inferendum putarem, quò in eius animo philoſophia (nunc enim tempus eſt) maiorem partem, non modo quàm poëtica, ſed quæuis alia diſciplina, ſibi vſurpet ac vendicet. Sed quæſo vos, nónne miſerti noſtri eſtis, cum pridie ita cubitum iuiſſemus, vt ad dilatam quæſtionem, & prorſus ad nihil aliud ſurgeretur, quòd tanta de re familiari neceſſario peragenda extiterunt, vt his penitus occupati, vix duas extremas diei horas in noſmetipſos reſpirare poſſemus? Quare ſemper fuit ſententia mea, ſapienti iam homini nihil opus eſſe: vt autem ſapiens fiat, plurimum neceſſariam eſſe fortunam: niſi quid aliud videtur Alipio. Tum ille, Quantum iuris, inquit, fortunæ tribuas, nondum bene noui. Nam ſi ad contemnendam fortunam, fortuna ipſa opus eſſe arbitraris, me quoque comitem in L hanc ſententiam do tibi. Sin fortunæ nihil aliud concedis, quàm ea quæ corporis neceſsitati non poſſunt niſi ipſa volente ſuppetere, non ita ſentio. Aut enim licet eadem repugnante atq; inuita, nondum ſapienti, cupido tamen ſapientiæ, ea ſumere quæ vitæ neceſſaria cõfitemur, aut cõcedendum eſt etiam in omni ſapientis vita eam dominari, cum & ipſe ſapiens iis quæ corpori neceſſaria ſunt, non indigere non poſsit. Dicis ergo, inquam, fortunam eſſe neceſſariam ſtudioſo ſapientiæ, ſapienti vero negas. Non ab re eſt eadem repetere, inquit. Itaq; nunc etiã abs te quæro, vtrũ fortunam ad ſeipſam contemnendã aliquid iuuare exiſtimas. Quod ſi arbitraris, dico ſapientiæ cupidum magnopere indigere fortuna. Arbitror, inquã, ſiquidem per illã erit talis qualis eam poſsit contemnere, nec abſurdum eſt. Nam ſic etiã paruis nobis vbera neceſſaria ſunt, quibus efficitur, vt ſine his poſtea viuere ac valere poſsimus. Sententias, ait, noſtras, ſi animi cõceptio non diſſonat, concordare mihi liquet: niſi forte diſſerendum cuiquam videtur quòd M vel fortunæ vel vberum, non ipſa vbera, ſeu fortuna, ſed alia res quædam nos faciat contemptores. Nihil magnum eſt, inquam, alio ſimili vti. Nam vt ſine naui, vel alio quolibet vehiculo, aut omnino (ne vel ipſum Dædalum timean) ſine vllis ad hanc rem accommodatis inſtrumentis, aut aliqua occultiore potentia Aegeum mare nemo tranſmittit, quamuis nihil aliud, quàm peruenire proponat, quod cũ euenerit, illa omnia quibus euectus eſt, paratus ſit abiicere atq; contemnere: ita quiſquis ad ſapientiæ portum, & quaſi firmiſsimum & quietiſsimũ ſolum peruenire voluerit, quoniam, vt alia omittam, ſi cæcus ac ſurdus fuerit, non poteſt, quod poſitum eſt in poteſtate fortunæ, neceſſariam mihi videtur ad id quod concupiuit habere fortunã. Quod cum obtinuerit, quamuis putetur indigere quibuſdam rebus ad corporis valetudinẽ pertinentibus, illud tamen conſtat, non his opus eſſe vt ſapiens ſit, ſed vt inter homines viuat. Imò, ait ille, ſi cæcus ac ſurdus ſit, & ſapientiam adipiſcendam, & ipſam vitam propter quam ſapientia quæritur, mea ſententia, iure contẽnit. Tamen, inquam, cum ipſa vita noſtra, qua hic viuimus, ſit in poteſtate fortunæ, nec niſi viuens quiſq; ſapiens fieri poſsit, nónne fatendum eſt opus eſſe eius fauore, quo ad ſapientiam peruehamur? Sed cum ſapientia, inquit, non niſi

An fortuna ſapienti neceſſaria. Cap. ij. 1. Retract. cap. 1.

viuentibus

A viuentibus ſit neceſſaria, remotáq; vita nulla ſit indigẽtia ſapientiæ, nihil in propaganda vita pertimeſco fortunam. Etenim quia viuo, propterea volo ſapientiã: non quòd ſapientiã deſidero, volo vitã. Vnde fortuna ſi mihi abſtulerit vitam, aufert cauſam quærendæ ſapientiæ. Nihil igitur habeo, cur vt fiam ſapiens, aut fauore optem fortunæ, aut impedimenta formidem, niſi alia fortaſſe protuleris. Tum ego, Non igitur cenſes ſapientiæ ſtudioſum, poſſe à fortuna ne ad ſapiẽtiam perueniat, impediri, etiam ſi ei non auferat vitam? Non arbitror, inquit.

Sapientem ſcire verũ. Cap. iij.

Differunt ſapiens & ſtudioſus.

Volo, inquam, mihi paululum aperias, quid tibi inter ſapientem & philoſophum diſtare videatur. Sapientem à ſtudioſo, ait, nulla re differre arbitror, niſi ꝙ quarum rerum in ſapiente quidã habitus ineſt, earũ eſt in ſtudioſo ſola flagrantia. Quæ ſunt tandem iſtæ res? inquã. Nam mihi nihil aliud videtur intereſſe, niſi ꝙ alter ſcit ſapientiam, alter ſcire deſiderat. Si ſcientiam, inquit, modeſto fine determinas, ipſam rem planius elocutus es. Quoquo modo, inquã, eam determinem, illud omnibus placuit, ſcientiam falſatum rerũ eſſe non poſſe. In hoc mihi, inquit, illa viſa fuit obiicienda præſcri- B ptio, ne inconſiderata conſenſione mea facilè in principalis illius quæſtionis campis tua equitaret oratio. Planè, inquam, mihi nihil vbi equitare poſſem reliquiſti. Nam, niſi fallor, quod iamdudũ molior, ad ipſum finem peruenimus. Si enim vt ſubtiliter veréque dixiſti, nihil inter ſapientiæ ſtudioſum & ſapientẽ intereſt, niſi quòd iſte amat, ille autem habet ſapientiæ diſciplinam, vnde etiam nomen ipſum, id eſt, habitum quẽdam exprimere non cunctatus es: nemo autem habere diſciplinã poteſt in animo qui nihil didicit. nihil autem didicit qui nihil nouit, & noſſe falſum nemo poteſt: nouit igitur ſapiens veritatem, quem diſciplinam ſapientiæ habere in animo, id eſt habitum, iam ipſe confeſſus es. Neſcio, inquit, cuius impudentiæ ſim, ſi habitum inquiſitionis diuinatum humanarúmque rerum eſſe in ſapiente confeſſum me negare voluero. Sed qui tibi videatur inuentorum probabilium habitus non eſſe, non video. Concedis mihi, inquam, falſa neminem ſcire? Facile quidem, inquit. Dic iam, ſi potes inquam ſapientem neſcire ſapientiam. Quid enim ait, hoc limite vniuerſa concludis, vt videri tibi non poſsit, cõprehendiſſe ſe ſapientiã? C Da, inquam, dexteram. Nam ſi meminiſti, hoc eſt quod heri me dixi effecturum, quod nunc non à me concluſum, ſed à te vltro mihi oblatum eſſe gaudeo. Nam cum inter me & Academicos hoc intereſſe dixiſſem, ꝙ illis probabile viſum eſt, veritatem non poſſe comprehendi, mihi autem nondum quidem à me inuentã, inueniri tamen poſſe à ſapiente videatur: nunc tu cum mea interrogatione vrgereris, vtrum ſapiens neſciat ſapientiã: videtur ſibi ſcire, dixiſti. Quid tum poſtea? inquit. Quia ſi videtur ſibi, inquam, ſcire ſapientiam, non ei videtur nihil ſcire poſſe ſapientem. Aut ſi ſapientia nihil eſt, volo affirmes. Crederem vere, inquit, ad calcem nos finémq; veniſſe, ſed repente cum dexteras interpoſuiſti, diſiunctiſsimos nos eſſe & in longum progreſſos video: videlicet ꝙ heſterno die à nobis nulla alia quæſtio conſtituta videbatur, niſi ꝙ ſapientem ad comprehenſionem veri peruenire poſſe affirmante te, ego negaueram: nunc vero nihil me opinor conceſsiſſe tibi, quàm videri poſſe ſapienti probabilium rerum ſe conſecutum eſſe ſapientiam: quam tamen ſapientiam in inueſtigatione diuinarum humanarúmque rerum me conſtituiſſe, nulli noſtrum arbitror dubium. Non, inquam, ideo quia inuoluis euolueris. Videris enim iam mihi exercendi tui cauſa diſputare. Et quia bene noſti iſtos D adoleſcentulos vix hæc poſſe diſcernere quæ acute ac ſubtiliter diſſeruntur, tanquam iudicum abuteris ignorantia, vt tibi quantumlibet loqui nullo liceat reclamãte. Nam pauló antè dixiſti, cum quærerem vtrum ſciret ſapiens ſapientiam, ſcire tibi videri. Cui ergo videtur ſapientem ſcire ſapientiam, non vtique videtur nihil ſcire ſapientem. Hoc enim contendi non poteſt, niſi quiſquam dicere audeat, nihil eſſe ſapientiam. Ex quo fit, vt iam hoc tibi, quod etiam mihi videatur, ſapientem non nihil ſcire: & tibi opinor, cui placet, videri ſapienti ſapientem ſcire ſapientiam. Tum ille, Non magis me ingenium exereere velle q̃ te arbitror, & id miror: non enim tibi vlla in hanc rem exercitatione opus eſt. Nam mihi adhuc fortaſſe cæco videtur intereſſe inter videri ſibi ſcire, & ſcire: & inter ſapientiam quæ in inueſtigatione poſita eſt, & veritatem. Quæ à nobis cum alterutra dicãtur, ſibi quemadmodum quadrent non inuenio. Tum ego, cum iam ad prandium vocaremur, Non, inquã, mihi ꝙ tantum reniteris diſplicet. Aut enim ambo neſcimus quid loquamur, & danda eſt opera ne tam turpes ſimus: aut vnus noſtrum, quod item relinquere E atque negligere non minus turpe eſt. Sed poſt meridianas horas rediemus ad inuicem. Mihi enim cum videretur iam nos ad calcem perueniſſe, pugnos etiam miſcuiſti. Hic cũ arriſiſſent, diſceſsimus.

Sapiens nõ eſt qui nihil ſcit. Cap. iiij.

Et cum rediſſemus, inuenimus Licentium, cui nunquam ſitienti Helicon ſubueniſſet, excogitandis verſibus inhiantem. Nam de medio penè prandio, quanuis noſtri prandij idem minimum qui finis fuit, clam ſurrexerat, nihilque biberat. Cui ego, Opto quidem, inquam, tibi, vt iſtam poëticam quam concupiſti, complectaris aliquando. Non quòd me nimis delectet iſta perfectio, ſed quòd video te tantum exarſiſſe, vt niſi faſtidio euadere ab hoc amore non poſsis: quod euenire poſt perfectionem facile ſolet. Deinde cum ſis bene canotus, malim auribus noſtris inculces tuos verſus, quàm vt in illis Græcis Tragœdiis, more auiculatum, quas in caueis incluſas videmus, verba quæ non intelligis cantes. Admoneo tamen, vt pergas potum ſi voles, & ad ſcholam redeas noſtram, ſi tamen aliquid iam de te Hortenſius & philoſophia meretur, cui dulciſsimas primitias iam noſtro illo ſermo- F ne libaſti, qui te vehementius quàm iſta poëtica incenderat ad magnatum & vere fructuoſarum rerum ſcientiam. Sed dum ad iſtarum diſciplinarum, quibus excoluntur animi, circulum reuocare vos cupio, metuo ne vobis labyrinthus fiat, & propè me pœnitet ab illo te impetu repreſsiſſe. Erubuit ille, diſceſsitque vt biberet. Nam & multum ſitiebat, & occaſio dabatur euitandi me, plura fortaſſe atque aſperiora dicturum. Et cum rediſſet intentis omnibus, ſic cœpi, Itá ne eſt Alipi, vt inter nos de re iam, vt mihi videtur, manifeſtiſsima non conueniat? Non mirum eſt, inquit, ſi quod tibi in promptu eſſe aſſeris, mihi obſcurum ſit. Siquidem pleraque manifeſta poſsint aliis manifeſtiora, & item obſcura quædam nonnullis obſcuriora eſſe. Nam ſi & hoc tibi vere manifeſtum eſt, mihi crede eſſe alium quenquam, cui & hoc manifeſtum tuum manifeſtios ſit: & item aliũ cui meum obſcurum obſcurius ſit. Sed ne me perpugnacem diutius putes, obſecrauerim, vt hoc manifeſtum manifeſtius ediſſeras. Attende, inquam, quæſo diligenter, & quaſi ſepoſita paululum reſpondendi cura: (Si enim bene me atque te noui, facilè data opera clarebit quod dico, & alter alteri cito perſuadebit) Dixiſti ne tandem, an fortaſſe obſurdueram, videri ſapi-

G enti ſe ſcire ſapientiã? Annuit. Omittamus, inquam, paululum iſtum ſapiẽtem. Tu ipſe ſapiens es, an non? Nihil, inquit, minus. Volo tamen, inquam, reſpondeas mihi, quid ipſe ſentias de ſapiente Academico, vtrúmnam tibi videatur ſcire ſapiẽtiam? Vtrum ſibi, inquit, ſcire videatur, an ſciat, vnúmne, an diuerſum putas? Metuo enim ne hæc confuſio cuiquam noſtrum ſuffugium præbeat. Hoc eſt, inquã, Tuſcum illud iurgiũ, quod dici ſolet, cum quæſtioni intentatæ non eius ſolutio, ſed alterius obiecto videtur mederi. Quod etiam poëta noſter (vt me aliquantum Licentij auribus dedam) decenter in Bucolico carmine hoc ruſticanum & planè paſtoricum eſſe iudicauit, cum alter alterum interrogat vbi cœli ſpacium non amplius quàm tres vlnas pateat: ille autem, Dic quibus in terris inſcripti nomina regum Naſcantur flores. Quod quæſo Alipi ne in villa nobis licere arbitreris. Certe vel iſtæ balneolæ aliquam decoris gymnaſiorum faciant recordationem: ad id ſi placet quod rogo, reſponde. Videtúrne tibi ſapiens Academicorum ſcire ſapientiam? Ne verba verbis referendo, inquit, in

Tuſcum iurgium.

Eclog. 3.

H longum eamus, videtur videri ſibi ſcire. Videtur ergo, inquam, tibi neſcire? Non enim ego quæro quid tibi videatur videri ſapienti, ſed vtrum tibi videatur ſapiens ſcire ſapientiam. Potes, vt opinor, hic aut aiere, aut negare. O vtinam, inquit, aut ita mihi facile eſſet vt tibi, aut ita tibi difficile vt mihi, nec tam moleſtus eſſes, nec in his quicquã ſperares. Nam cum me interrogares, quid mihi de Academico ſapiente videatur, reſpondi, videri mihi quod videatur ſibi ſcire ſapientiam, ne aut temere me ſcire affirmarem, aut illum non minus temere ſcire dicerem. Pro magno, inquã, beneficio mihi obſecro concedas primo, vt ad id quod ego, nõ ad id quod tute interrogas, reſpondere digneris. Deinde vt ſpem meam, quã tibi non minus curæ, quàm mihi tuam eſſe certo ſcio, nunc paululum omittas. Certe ſi me iſta interrogatione decepero, cito tranſibo in tuam partem, controuerſiámque finiemus. Poſtremo, vt pulſa neſcio qua ſolicitudine, qua te tangi video, diligentius animaduertas, quò facilè intelligas quid mihi abs te reſpõderi velim. Dixiſti enim ideo te non aut aiere, aut negare (quod vtique faciẽdum eſt ad id quod rogo) ne temere te ſcire dicas quod neſcis: quaſi vero ego quid

I ſcias quæſierim, & non quid tibi videatur. Itaq; nunc idẽ planius (ſi tamen planius dici poteſt) interrogo. Videtúr ne tibi ſcire ſapientiã ſapiens, an non videtur? Si inueniri, inquit, ſapiens qualem ratio prodit, queat: poteſt mihi videri ſcire ſapiẽtiam. Ratio igitur, inquam, talem tibi prodit eſſe ſapientem, qui ſapientiam non ignoret. Et recte iſtuc. Nõ enim aliter decebat videri tibi. Quæro ergo iam, vtrum poſsit ſapiens inueniri? Si enim poteſt, poteſt etiam ſcire ſapientiam, omniſq; quæſtio inter nos diſſoluta eſt. Si autem non poſſe dicis, iam non quæretur vtrum ſapiens aliquid ſciat, ſed vtrum ſapiens quiſquam eſſe poſsit. Quo conſtituto, iam recedendum erit ab Academicis, & tecum iſta quæſtio quantum valemus diligenter cautéque verſanda. Nam illis placuit, vel potius viſum eſt, & eſſe poſſe hominem ſapientem, & tamẽ in hominem ſcientiam cadere non poſſe. Quare illi ſapientem nihil ſcire affirmarunt. Tibi autem videtur ſcire ſapientiam, quod non eſt vtique nihil ſcire. Simul; enim placuit inter nos quod etiam inter omnes veteres, intérque ipſos Academicos, ſcire falſa neminẽ poſſe: vnde illud iam reſtat, vt aut contendas nihil eſſe ſapientiam, aut talem ſapientem ab Academicis deſcribi, qualem ratio non habeat, fatearis. Et his omiſ-

Veritati aſſentiendum. Cap. v.

ſis conſentias vt quæramus, vtrum poſsit homini talis prouenire ſapiẽtia, qualem prodit ratio. Non enim aliã debemus aut poſſumus recte vocare ſapientiã. Et ſi concedam, inquit, quod te magnopere niti video, ſciri à ſapiente ſapientiã, & aliquid inter nos deprehẽſum quod ſapiens poſsit percipere, tamen nequaquã mihi occurrit Academicorũ labefacta omnis intẽtio. Proſpicio enim defenſionis eis locum nõ minimum reſeruatũ, nec illam aſſenſionis ſuſpenſionẽ eſſe præciſam, cum hoc ipſo cauſæ ſuæ deeſſe non poſsint, quo conuictos putas. Dicent enim vſq; adeo nihil cõprehendi, nulliq; rei aſſenſionẽ præbendam, vt etiam hoc de nihilo percipiendo, quod tota ſibi penè vita vſque ad te probabiliter perſuaſerant, nunc iſta concluſione ſibi extortum ſit: vt ſiue tunc, ſiue nunc huius argumenti vis tarditate ingenij mei, ſiue re vera ſuo robore inuicta ſit, eos loco mouere non poſsit, cum audacter affirmare adhuc valeant, ne nunc quidem vlli rei conſentiendum eſſe. Forte enim aliquando contra hoc quoque nõnihil vel à ſe, vel à quopiam reperiri poſſe, quod acute probabilitérque dicatur: ſuamq; imaginem & quaſi ſpeculum quoddam in Proteo illo ani- L maduerti oportere, qui traditur eo ſolere capi quo minime caperetur, inueſtigatoreſq; eius nunquã eundẽ tenuiſſe, niſi indice alicuiuſmodi numine. Quod ſi adſit, & illam vobis veritatẽ, quæ tantũ curæ eſt demonſtrare dignetur, ego quoq; vel ipſis inuitis, quod minime reor, illos ſuperatos eſſe cõfitebor. Bene habet, inquam, prorſus nihil amplius optaui. Nam videte quæſo, bona mihi quæ & quanta prouenerint. Primum eſt, quòd Academici iam ſic conuicti eſſe dicuntur, vt nihil eis reſtet ad defenſionẽ niſi quod fieri non poteſt. Quis enim hoc aut intelligere vllo modo, aut credere valeat, eum qui victus ſit, eo ipſo quo victus eſt, victorem ſe eſſe gloriari? Deinde ſi quid iam remanet cum his conflictionis, non ex eo eſt quòd dicunt nihil ſciri poſſe, ſed eo quòd nulli rei aſſentiẽdum eſſe contendunt. Nunc itaq; concordes ſumus. Nam vt mihi, ita etiam illis videtur, ſapientẽ ſcire ſapiẽtiam. Sed tamen ab aſſenſione illi temperandum monent. Videri enim ſibi tantùm dicunt, ſcire autẽ nullo modo: quaſi ego me ſcire profitear. Mihi quoque videri iſtud dico: ſum enim ſtultus, vt etiam ipſi, ſi neſciunt ſapientiam. Approbare autem nos debere aliquid puto, id eſt, veritatem. De quo eos conſulo vtrum ne- M gent, id eſt, vtrum eis placeat veritati aſſentiendum non eſſe. Nunquam hoc dicent, ſed eam non inueniri aſſeuerabunt. Ergo & hic ex nonnulla parte ſocium me tenent, quòd vtriſq; nõ diſplicet, atq; adeo neceſſario placet, cõſentiendum eſſe veritati. Sed quis eam demonſtrabit inquiunt? Vbi ego cum illis non curabo certare, ſatis mihi eſt ꝙ iam probabile non eſt, nihil ſcire ſapientem, ne rem abſurdiſsimam dicere cogantur, aut nihil eſſe ſapientiam, aut ſapientiam neſcire ſapientem.

Proteus de quo Vir. 4. Geòrg. Li. 2. de ordine cap. 15.

Quis autem verum poſsit oſtendere, abs te Alipi dictum eſt, à quo ne diſſentiam, magnopere mihi laborandum eſt. Etenim numen aliquod aiſti ſolum poſſe oſtendere homini quid ſit verum, cum breuiter, tum etiam pie. Nihil itaque in hoc ſermone noſtro libẽtius audiui, nihil grauius, nihil probabilius, & ſi id numen, vt confido, aſsit, nihil verius. Nam & Proteus ille quanta abs te mentis altitudine commemoratus, quanta intentione in optimum philoſophiæ genus. Proteus enim ille, vt vos adoleſcentes non penitus Poëtas à philoſophia contemnendos eſſe videatis, in imaginem veritatis inducitur. Veritatis, inquam, Proteus in carminibus oſtentat ſuſtinétque perſonam, quam obtinere ne-

Veritatem niſi diuina ope nõ percipi. Cap. vj.

De ciuitate dei lib. 10. cap. 10. in fi.

mo poteſt

A mo poteſt, ſi falſis imagioibus deceptus cõprehenſionis nodos vel laxauerit vel dimiſerit. Sünt enim iſtæ imagines, quę conſuetudine rerum corporaliũ per iſtos quibus ad neceſſaria huius vitæ vtimur ſenſus, nos etiam cum veritas tenetur & quaſi habetur in manibus, decipere atq; illudere moliuntur. Hoc ergo tertiũ bonũ mihi accidit, quod non inuenio quãti æſtimẽ. Mecũ enim familiariſsimus amicus meus, non ſolum de probabilitate humanæ vitæ, verumetiam de ipſa religione concordat, quod eſt veri amici manifeſtiſsimum indicium. Siquidem amicitia rectiſsime atque ſanctiſsime definita eſt, rerum humanarũ & diuinarum cũ beneuoleotia & charitate conſenſio.

Amicitia quid ſit.

Academicus primus in philoſophia honos

Cap. vij.

Tamen ne aut Academicorum argumẽta quaſdam nebulas videantur offundere, aut doctiſsimorum virorum authoritati, inter quos maxime Tullius non mouere nos non poteſt, ſuperbe nonnullis reſiſtere videamur, ſi vobis placet, prius pauca contra eos diſſeram, quibus videntur diſputationes illæ aduerſari veritati. Deinde vt mihi videtur oſtendam quæ cauſa fuerit Academicis occultandæ ſententiæ ſuæ. Itaque B Alipi, quanuis te totum in meis partibus videam, tamen ſuſcipe pro his paululum, mihique reſponde. Quoniam hodie, inquit, auſpicatò, vt aiunt, proceſsiſti, non impediam pleniſsimam victoriam tuam, & partes illas iam ſecurius, quo abs te imponuntur tentabo ſuſcipere: ſi tamen hoc quod interrogationibus te acturũ eſſe ſignificas, in orationem perpetuam (ſi tibi cõmodum eſt) malis conuertere, ne vere vt pertinax aduerſarius (quod à tua humanitate longiſsimum eſt) minutis illis telis abs te iam captiuus excrucier. Atq; ego cum & illos hoc expectare animaduerterem, quaſi aliud ingreſſus exordium, morem, inquam, vobis geram. Et quanuis poſt illũ laborem ſcholæ Rhetoricæ in hac me leui armatura nonnihil requieturum eſſe præſumpſeram, vt interrogando iſta potius agerem quàm dicendo, tamen quia & pauciſsimi ſumus, vt clamare mihi contra valitudinem meam non ſit neceſſe, & iſtum ſtylum cauſa eiuſdem ſalutis quaſi aurigam moderatorémque ſermonis mei eſſe volui, ne concitatius rapiar animo q̄ cura corporis poſcit, perpetua, vt vultis, oratione audite quid ſentiam. Sed primo illud videamus quale ſit, vnde amatores Academicorum gloriari nimium ſolent. Nam eſt C in libris Ciceronis, quos in huius cauſæ patrocinium ſcripſit, locus quidam (vt mihi videtur) mira vrbanitate conditus, vt nonnullis autem, etiam firmitate roboratus. Difficile eſt prorſus, vt quanquam non moueat quod ibi dictum eſt, Academico ſapienti ab omnibus cæterarum ſectarum, qui ſibi ſapientes viderentur, ſecũdas partes dari, cum primas ſibi quemq; vendicare neceſſe ſit. Ex quo poſſe probabiliter cõfici, eum recte primum eſſe iudicio ſuo, qui omnium cæterorũ iudicio ſit ſecundus.

Tullius de Academicis.

Fac enim, verbi cauſa, Stoicum adeſſe ſapientem. nam contra eos potiſsimum Academicorum exarſit ingenium. Ergo Zeno vel Chryſippus ſi interrogentur, quid ſit ſapiens, reſpondebit eum eſſe quem ipſe deſcripſerit. Contrà Epicurus, vel quis alius aduerſariorum negabit, ſuumq; potius peritiſsimum voluptatum aucupem ſapientem eſſe cõtendat. Inde ad iurgiũ clamat Zeno, & tota illa porticus tumultuatur, hominem natum ad nihil eſſe aliud quàm honeſtatem: ipſuam ſuo ſplendore in ſe animos ducere, nullo prorſus cõmodo extrinſecus poſito, & quaſi lenocinante mercede: voluptatemq; illam Epicuri ſolis inter ſe pecoribus eſſe communem, in quorum ſocietatem & hominem & ſapientem trudere nefas eſſe. Contrà ille con-

uocata de hortulis in auxilium quaſi libera turba temulentorum, quærentium tamen quem incomptis vnguibus bacchantes aſperóque ore diſcerpant, voluptatis nomen, ſuauitatem, quietem, teſte populo exaggerans, D inſtat acriter, vt niſi ea beatus nemo eſſe poſſe videatur. In quorum rixam ſi Academicus incurrerit, vtroſque audiet trahentes ſe ad ſuas partes: ſed ſi in illos aut in iſtos conceſſerit, ab eis quos deſerit, inſanus, imperitus, temerariúſque clamabitur. Itaque cum & hac & illac aurem diligenter admouerit, interrogatus quid ei videatur, dubitare ſe dicet. Roga nunc Stoicum, qui ſit melior, Epicurúſne qui delirare illum clamat, an Academicus, qui ſibi adhuc de re tanta deliberandum eſſe pronunciat? Nemo dubitat Academicum prelatum iri. Rurſus te ad illum conuerte, & quære quem magis amet, Zenonem, à quo beſtia nominatur, an Archeſilam, à quo audit: Tu fortaſſe verum dicis, ſed requiram diligentius. Nónne apertum eſt totam illam porticum inſanam, Academicos autem præ illis modeſtos, cautosq; homines videri Epicuro? Ita peręquè propè de om- E nibus ſectis copioſiſsime Cicero iucundiſsimum legẽtibus quaſi ſpectaculum præbet, velut oſtendens nullum illorum eſſe, qui non cum ſibi primas partes dederit, quod neceſſe eſt, ſecundas ei eligat dare, quem non repugnare ſed dubitare conſpexerit. In quo ego nihil aduerſabor, nec ei vllam auferam gloriam. Videatur ſanè quibuſlibet Cicero hic non iocatus, ſed inania & vẽtoſa quædam (quod ab ipſorum Græculorum leuitate non abhorret) ſequi & colligere voluiſſe. Quid enim me impedit?

Minus eſſe mali eſſe indoctũ, quàm indocilem cum Academicus.

Cap. viij.

Qui ſi huic vanitati reſiſtere velim, facilè oſtendam quanto minus malum ſit indoctum eſſe quàm indocibilem. Vnde fit, vt cum ſe ille Academicus iactanticulus quaſi diſcipulum ſingulis dederit, nemóque illi quod ſe ſcire putat perſuadere potuerit, magna illorum poſtea cõſenſione rideatur. Iam enim quiſque alium quemlibet aduerſariorum ſuorum nihil didiciſſe, hunc vero nihil poſſe diſcere iudicabit. Ex quo deinceps de omnium ſcholis non ferulis (quod eſſet deformius quàm moleſtius) ſed illorum palliatorum clauis & ſuſtibus proiicietur. Non enim magnum negocium erit, contra communem peſtem velut Herculea quædam poſtulare auxilia Cynicorum. Si autem ſtabiliſsi- F ma gloria cum his certare libeat (quod philoſophanti mihi iam quidem ſed nondum ſapienti faciliore venia concedendum eſt) quid habebunt quod poſsint refellere? Ecce enim faciamus me atque Academicum in illas lites philoſophorum irruiſſe: omnes prorſus adſint. Exponant breuiter pro tempore ſententias ſuas. Quæratur de Carneade quid ſentiat. Dubitare ſe dicet. Itaque illum ſinguli præferant cæteris. Ergo omnes omnibus: magna nimirum atque latiſsima gloria. Quis iſtum nolit imitari? Et ego itaque interrogatus, idem reſpondebo, par erit laus. Ea igitur gloria gaudet ſapiens, in qua illi ſtultus æquatur? Quid ſi eum etiam facilè ſuperat? Nihil ne agit pudor? Nam iſtum Academicum iam de iudicio diſcedentem tenebo. Quippè auidior huiuſmodi victoriæ ſtultitia eſt. Ergo eo retento, prodam iudicibus quod ignorant. Et dicam, Ego, viri optimi, hoc cum iſto commune habeo, quod dubitat quis veſtrum verum ſequatur. Sed habemus etiam proprias ſententias, de quibus peto iudicetis. Nam mihi incertum eſt quidem, quanuis audierim decreta veſtra, vbi ſit verum. Sed ideo quòd qui ſit in vobis ſapiens ignoro. Iſte autem etiam ipſum ſapientem negat aliquid ſcire, ne ipſam quidem vnde ſapiens di-

G citur ſapientiam. Quis non videat, palma illa cuius ſit?
Nam ſi hoc aduerſarius meus dixerit, vincam gloria.
Si autem erubeſcens confeſſus fuerit ſapientem ſcire ſa-
picntiam, vincam ſententia. Scd ab hoc iam liti-
gioſo tribunali ſecedamus in aliquem locum, vbi no-
bis nulla turba moleſta ſit, atque vtinam in ipſam ſcho-
lam Platonis, quæ nomen ex eo dicitur accepiſſe, quòd
à populo ſit ſecreta, hic iam non de gloria (quod leue ac
puerile eſt) ſed de ipſa vita, & de aliqua ſpe animi bea-
ti, quantum inter nos poſſumus diſſeramus. Negant
Academici ſciri aliquid poſſe. Vn̄de hoc vobis placuit
ſtudioſiſsimi homines atque doctiſsimi? Mouit nos, in-
quiunt, definitio Zenonis. Cur quæſo? Nam ſi vera eſt,
non nihil veri nouit, qui vel ipſam nouit. Sin falſa, non
debuit conſtantiſsimos cōmouere. Sed videamus quid
ait Zeno. Tale ſcilicet viſum comprehendi & percipi
poſſe, quale cum falſo non haberet ſigna communia.
Hoccine te mouit homo Platonice, vt omnibus viri-
bus ab ſpe dicendi ſtudioſos retraheres, vt totum ne-
gocium philoſophandi adiuuante quodam etiam men-
tis ingemiſcendo torpore deſererent? Sed quomodo il-
lum nō permoueret, ſi & nihil tale inueniri poteſt, & niſi
H quid tale eſt percipi non poteſt? Hoc ſi ita eſt, dicēdum
potius erat non poſſe in hominem cadere ſapientiam,
quàm ſapientem neſcire cur viuat, neſcire quemadmo-
dum viuat, neſcire vtrum viuat: poſtremò, quo peruer-
ſius magiſque delirum & inſanum dici nihil poteſt, ſi-
mul & ſapientem eſſe, & ignorare ſapientiam. Quid e-
nim eſt durius, hominem non poſſe eſſe ſapientem, an
ſapientem neſcire ſapientiam? Nihil hinc diſputandum
eſt, ſi res ipſa ita poſita ſatis non eſt ad diiudicandum.
Sed illud forte ſi diceretur, penitus homines à philoſo-
phando auerterentur: nunc vero inducendi ſunt ſapien-
tiæ dulciſsimo ac ſanctiſsimo nomine, vt cum contri-
ta ætate nihil didicerint, poſtea te ſummis execratio-
nibus proſequantur, quem relictis ſaltem voluptatibus
corporis ad animi tormenta ſunt ſecuti. Sed videamus
per quem potius à philoſophia deterreantur. Per eúm-
ne qui dixit, Audi amice, philoſophia non ipſa ſapien-
tia, ſed ſtudium ſapientiæ vocatur, ad quam te ſi con-
tuleris, non quidem dum hic viuis ſapiens eris: eſt enim
apud deum ſapientia, nec prouenire homini poteſt: ſed
cum te tali ſtudio ſatis exercueris atque mundaueris,
I animus tuus ea poſt hanc vitam, id eſt, cum homo eſſe
deſieris, facilè perfruetur? An per eum qui dixerit, Veni-
te mortales ad philoſophiam, magnus hic fructus eſt?
Quid enim homini ſapientia charius? Venite igitur vt
ſapientes ſitis, & ſapientiam neſciatis? Non, inquit, à me
ita dicetur. Hoc eſt decipere: nam nihil aliud apud te
inuenietur. Ita fit vt ſi hoc dixeris, fugiant tanquam in-
ſanum. Si alio modo ad hoc adduxeris, facias inſanos.
Sed credamus propter vtranque ſententiam æquè ho-
mines nolle philoſophari. Sed aliquid philoſophiæ per-
nicioſum Zenonis definitio dicere cogebat, mi homo,
Id ne homini dicendum fuit, vnde ſe doleret, an id vn-
de te derideret? Tamen quod Zeno definiuit, quantum
ſtulti poſſumus diſcutiamus. Id viſum ait poſſe com-
prehendi, quod ſic appareret, vt falſum apparere non
poſſet. Manifeſtum eſt nihil aliud in perceptionem ve-
nire. Hoc & ego, inquit Archeſilas, video, & hoc ipſo
doceo nihil percipi. Non enim tale aliquid inueniri po-
teſt fortaſſe abs te atque ab aliis ſtultis. At à ſapiente
cur non poteſt? Quanquam & ipſi ſtulto nihil reſpon-
deri poſſe arbitror, ſi tibi dicat, vt illo memorabili acu-
mine tuo hanc ipſam Zenonis definitionem refellas,

Nō eſt verum nihil percipi poſſe. Cap. ix.

Archeſilas.

& oſtendas eam etiam falſam eſſe poſſe: quod ſi non po- K
tueris, hanc ipſam quam percipias habes: ſi autem re-
felleris, vnde à percipiendo impediaris non habes. Ego
eam refelli poſſe non video, & omnino veriſsimam iu-
dico. Itaque cum eam ſcio, quanuis ſim ſtultus, non ni-
hil ſcio. Sed fac illam cedere verſutiæ tuæ. Vtar com-
plexione ſecuriſsima. Aut enim vera eſt, aut falſa. Si ve-
ra, bene teneo: ſi falſa, poteſt aliquid percipi etiam ſi ha-
beat communia ſigna cum falſo. Vnde, inquit, poteſt?
Veriſsime igitur Zeno definiuit, nec ei quiſquis vel in
hoc conſenſit errauit. An paruæ laudis & ſynceritatis
definitionem putabimus, quæ contra eos qui erant ad-
uerſum perceptionem multa dicturi, cum deſignaret
quale eſſet quod percipi poſſet, ſeipſam talem eſſe mon-
ſtrauit? Itaque comprehenſibilibus rebus & definitio eſt,
& exemplum. Vtrum, ait, etiam ipſa vera ſit neſcio. Et
quia eſt probabilis, ideo ſequens eam oſtendo nihil eſ-
ſe tale quale illa expreſsit poſſe comprehendi. Oſtendis
fortaſſe præter ipſam, & vides vt arbitror, quid ſequa-
tur. Quod ſi etiam eius incerti ſumus, nec ita nos de-
ſerit ſcientia. Scimus enim aut veram eſſe aut falſam,
non igitur nihil ſcimus. Quanquam nunquam effi-
ciet vt ingratus ſim, prorſus ego illam definitionem L
veriſsimā iudico. Aut enim poſſunt percipi falſa, quod
vehementius Academici timent: & revera abſurdū eſt.
Aut nec ea poſſunt, quæ ſunt falſis ſimilia. Vnde illa
definitio vera eſt. Sed iam cætera videamus. Quan-
uis hæc, niſi fallor, poſsint ad victoriam ſatis eſſe, non
tamen fortaſſe ad victoriæ ſatietatem. Duo ſunt quæ
ab Academicis dicuntur, contra quæ vt valemus ve-
nire inſtituimus: Nihil poſſe percipi, & nulli rei de-
bere aſſentiri. De aſſentiendo mox nunc, aliàs pauca
de perceptione dicemus. Nihil ne prorſus dicitis poſ-
ſe comprehendi? Hic euigilauit Carneades, nam ne-
mo iſtorum minus alte quàm ille dormiuit, & circun-
ſpexit rerum euidentiam. Itaque credo ſecum ipſe, vt
fit, loquens: Ergó ne, ait, Carneades dicturus es neſci-
re te vtrum homo ſis, an formica? aut de te Chryſippus
triumphauit? Dicamus ea nos ſcire, quæ inter philo-
ſophos inquiruntur, cætera ad nos non pertinere: vt ſi
in luce titubauero quotidiana & vulgari, ad illas im-
peritorum tenebras prouocem, vbi ſoli quidam diuini
oculi vident. Qui me etiam ſi palpitantem atque ca-
dentem aſpexerint, cæcis prodere nequeant, præſertim
arrogantibus, & quos doceri aliquid pudeat. Laute qui- M
dem ô Græca induſtria ſuccincta & parata procedis,
ſed non reſpicis illam definitionem & inuentum eſſe
philoſophi, & in veſtibulo philoſophiæ fixam atque
fundatam. Quam ſi ſuccidere tentabis, rediet bipennis
in crura. Illa enim labefactata, non ſolum poteſt ali-
quid percipi, ſed etiam id poteſt quod ſimillimum fal-
ſo eſt, ſi eam non audebis euertere. Eſt enim latibulum
tuum, vnde in incautos tranſire cupientes vehemens
erumpis atque exilis: aliquis te Hercules in tua ſpelun-
ca tanquam ſemihominem Cacum ſuffocabit, & eiuſ-
dem molibus opprimet, docens, aliquid eſſe in philoſo-
phia, quod tanquam ſimile falſo incertum abs te fieri
non poſsit. Certè ad alia properabam, hoc quiſquis vr-
get teipſum Carneades magna afficit contumelia, quem
à me veluti mortuum putat vbicunque aut vndecunque
poſſe ſuperari. Si autē non putat, immiſericors eſt, qui
me paſsim deſerere præſidia, & tecum in campo certa-
re cogit. In quē deſcendere cum cœpiſſem, ſolo tuo no-
mine territus pedem retuli, & de ſuperiore loco neſcio
quid iaculatus ſum: quod vtrum ad te peruenerit, vel
quid

Sciri nōnihil etiā in rerū natura. Cap. x.

Carneades.

A quid egerit, viderint ſub quorum examine dimicamus.
Sed quid metuo ineptus? Si bene memini, mortuus es,
nec iam pro ſepulchro tuo iure pugnat Alipius, facile
me contra vmbram tuā deus adiuuabit. Nihil ais in phi-
loſophia poſſe percipi. Et vt orationem tuā large lateq;
diffundas, arripis rixas, diſſenſionéſque philophorum,
& eas tibi contra illos arma miniſtrare arbitraris. Quo-
modo enim inter Democritum & ſuperiores phyſicos
de vno mundo, & innumerabilibus litem diiudicabi-
mus, cum inter ipſum hæredemq; eius Epicurum con-
cordia manere nequiuerit? Nam iſte luxurioſus cum
atomos quaſi ancillulas ſuas, id eſt, corpuſcula, quæ in
tenebris lætus amplectitur, non tenere viam ſuam, ſed
in alienos limites paſsim & ſponte declinare permit-
tit, totum patrimonium etiam per iurgia diſsipauit. Hoc
vero nihil ad me attinet. Si enim ad ſapientiam perti-
net horum aliquid ſcire, id non poteſt latere ſapientem.
Si autem aliud quiddam eſt, ſapientiam illam ſcit ſa-
piens, iſta contemnit. Tamen ego qui longe adhuc ab-
ſum vel à vicinitate ſapientis, in iſtis phyſicis non nihil
ſcio. Certum enim habeo, aut vnum eſſe mundum, aut
B non vnum: Et ſi non vnum, aut finiti numeri, aut infi-
niti. Iſtam ſententiam Carneades falſæ eſſe ſimilem do-
ceat. Item ſcio mundum iſtum noſtrum, aut natura cor-
porum, aut aliqua prouidentia ſic eſſe diſpoſitum, eúm-
que aut ſemper fuiſſe & fore, aut cœpiſſe eſſe minime
deſiturum, aut ortum ex tempore non habere, ſed habi-
turum eſſe finem, aut & manere cœpiſſe, & non perpe-
tuo eſſe manſurum: Et innumerabilia phyſica hoc mo-
do noui. Vera enim ſunt iſta diſiuncta, nec ſimilitudi-
ne aliqua falſis ea poteſt quiſquam confundere. Sed aſ-
ſume aliquid, ait Academicus. Nolo. Nam hoc eſt dice-
re: Relinque quod ſcis, dic quod neſcis. Sed pendet ſen-
tentia. Melius certe pendet quàm cadit. Nempe plana
eſt, nempe iam poteſt aut falſa aut vera nominari. Hanc
ergo me ſcire dico. Tu qui nec ad philoſophiam per-
tinere iſta negas, & eorum ſciri nihil poſſe aſſeris, oſten-
de me iſta neſcire: dic iſtas diſiunctiones aut falſas eſſe,
aut aliquid commune habere cum falſo per quod diſ-
Senſus nō falli. Cap. xj. cerni omnino non poſsint. Vnde, inquit, ſcis eſſe
iſtum mundum, ſi ſenſus falluntur? Nunquam rationes
veſtræ ita vim ſenſuum refellere potuerunt, vt con-
uinceretis nobis nihil videri: nec omnino auſi eſtis ali-
C quando iſta tentare, ſed poſſe aliud eſſe ac videtur, ve-
hementer perſuadere incubuiſtis. Ego itaque hoc to-
tum qualecunque eſt, quod nos continet atque alit, hoc
inquam, quod oculis meis apparet, à méque ſentitur ha-
bere terram & cœlum, aut quaſi terram, & quaſi cœ-
lum, mundum voco. Si dicis nihil mihi videri, nun-
quam errabo. Is enim errat, qui quod ſibi videtur teme-
re probat. Poſſe enim falſum videri à ſentientibus di-
citis, nihil videri non dicitis. Prorſus enim omnis diſ-
putationis cauſa tolletur, vbi regnare vos libet, ſi non
falſum nihil ſcimus, ſed etiam nihil nobis videtur. Si
autem hoc quod mihi videtur negas mundum eſſe, de
nomine cōtrouerſiam facis, cum id à me dixerim mun-
dum vocari. Etiàm ne, inquies, ſi dormis, mundus eſt
iſte, quem vides? Iam dictum eſt, quicquid tale mihi vi-
detur, mundum appello. Sed ſi eum ſolum placet mun-
dum vocare, qui videtur à vigilantibus, vel etiam à ſa-
nis, illud contende ſi potes, eos qui dormiunt ac fu-
riunt, non in mundo furere atque dormire. Quamob-
rem hoc dico, iſtam totam corporum molē atque ma-
chinam, in qua ſumus, ſiue dormientes, ſiue furentes, ſi-
ue vigilantes, ſiue ſani, aut vnam eſſe, aut non eſſe vnam.
Ediſſere quomodo poſsit iſta eſſe falſa ſententia. Si e- D
nim dormio, fieri poteſt vt nihil dixerim: aut ſi etiam
ore dormientis verba, vt ſolet, euaſerunt, poteſt fieri vt
non hic, non ita ſedens, non iſtis audientibus dixerim.
Vt autem hoc falſum ſit, non poteſt. Nec ego me illud
percepiſſe dico, quod vigilem. Potes enim dicere, hoc
mihi etiam dormienti videri potuiſſe, ideoque hoc po-
teſt eſſe falſo ſimillimum. Si autem vnus aut ſex mun-
di ſunt, ſeptem mundos eſſe, quoquo modo affectus ſim,
manifeſtum eſt: & id me ſcire non impudenter affir-
mo. Quare vel hanc connexionem, vel illas ſuperius
diſiunctiones, doce ſomno, aut furore, aut vanitate ſen-
ſuum poſſe eſſe falſas, & me ſi expergefactus iſta memi-
nero, victum eſſe concedam. Credo enim iam ſatis li-
quere quæ per ſomnium & dementiam falſa videantur,
ea ſcilicet quæ ad corporis ſenſus pertinent. Nam ter
terna nouem eſſe, & quadratum * & intelligibilium nu- ** al. quadratorū.*
merorum neceſſe eſt, vel genere humano ſtertēte, ſit ve-
rum: quanquam etiam pro ipſis ſenſibus multa poſſe di-
ci video, quæ ab Academicis reprehenſa non inueni-
mus. Credo enim ſenſus non accuſari, vel quòd imagi-
nationes falſas furētes patiuntur, vel quòd falſa in ſom-
nis videmus. Si enim vera vigilantibus atque ſanis re- E
nunciarunt, nihil ad eos, quid ſibi animus dormientis
inſanientiſq; confingat. Reſtat vt quæratur, vtrum cum
ipſi renunciant, verum renunciant. Age ſi dicat Epi-
cureus quiſpiam, Nihil habeo quod de ſenſibus conque-
rar, iniuſtum eſt enim ab eis exigere plus quàm poſſunt:
quicquid autem poſſunt videre oculi, verum vident:
Ergó ne verum eſt, quod de remo in aqua vidēt? Pror-
ſus verum. Nam cauſa accedente quare ita videretur,
ſi demerſus vnda remus rectus appareret, magis oculos
meos falſæ renunciationis arguerem. Non enim vide-
rent quod talibus exiſtentibus cauſis videndum fuit.
Quid multis opus eſt? Hoc de turriū motu, hoc de pen- *De columbarū collo. Cic.*
nulis auiū, hoc de cæteris innumerabilibus dici poteſt.
Ego tamen fallor ſi aſſentiar, ait quiſpiam. Noli plus aſ-
ſentire quàm vt ita tibi apparere perſuadeas, & nulla
deceptio eſt. Non enim video quomodo refellat Aca-
demicus eum qui dicit: hoc mihi candidum videri ſcio,
hoc auditum meum delectari ſcio, hoc mihi iocunde
olere ſcio, hoc mihi ſapere dulciter ſcio, hoc mihi eſſe
frigidum ſcio. Dic potius vtrum per ſe amaræ ſint olea-
ſtri frondes, quas caper tam pertinaciter appetit. O ho- F
minem improbum. Nónne eſt caper ipſe modeſtior?
Neſcio quales pecori ſint, mihi tamen amaræ ſunt. Quid
quæris amplius? Sed eſt fortaſſe aliquis etiam homi-
num, cui non ſint amaræ. Tendîs ne in moleſtiam?
Nunquídnam ego amaras eſſe omnibus hominibus
dixi? Mihi dixi, & hoc non ſemper affirmo. Quid ſi e-
nim aliàs alia cauſa, nunc dulce quippiam, nunc ama-
rum in ore ſentiatur? Illud dico, poſſe hominem cum
aliquid guſtat, bona fide iurare ſe ſcire palato ſuo illud
ſuaue eſſe, vel contrà, nec vlla calumnia Græca ab iſta
ſcientia poſſe deduci. Quis enim tam impudens ſit, qui
mihi cum delectatione aliquid ligurienti dicat, Fortaſ-
ſe non guſtas, ſed hoc ſomnium eſt? Nunquídnam re-
ſiſto? Sed me tamen illud in ſomnis etiam delectaret.
Quare illud quod me ſcire dixi, nulla confundit ſimi-
litudo falſorum. Et Epicurus vel Cyrenaici, & alii mul-
ta fortaſſe pro ſenſibus dicant, contra quæ nihil dictum
eſſe ab Academicis accepi: Sed quid ad me? Si volunt
iſta, & ſi poſſunt (etiam me fauente) reſcindant. Quic-
quid enim contra ſenſus ab eis diſputatur, non contra
omnes philoſophos valet. Sunt enim qui iſta omnia,

quæ

G quæ corporis ſenſu accipit animus, opinionem poſſe gignere confitentur, ſcientiam vero negant. Quam tamen volunt intelligentia contineri, remotámq; à ſenſibus in mente viuere. Et forte in eorum numero eſt ſapiens ille quem quærimus. Sed de boc aliâs. Nunc ad reliqua pergamus, quæ propter iſta quæ iam dicta ſunt, paucis (niſi fallor) explicabimus.

Rationes de ſomnus refellit. Cap. xij.

Quid enim de moribus inquirentem vel iuuat vel impedit corporis ſenſus? Niſi vero illos ipſos, qui ſummum hominis verum bonum in voluptate poſuere, nihil impedit aut columbæ collum, aut vox incerta, aut graue pondus homini quod camelis leue eſt, aut alia ſexeenta, quo minus dicant eo quo delectantur delectari ſe ſcire, vel eo quo offenduntur offendi, quod refelli poſſe non video. Eum commouebūt qui finem boni mente complectitur.

1. Retract. cap. 1.

Quid borum tu eligis? Si quid mihi videatur quæris, in mente arbitror eſſe ſummum hominis bonum. Sed nunc de ſcientia quærimus. Ergo interroga ſapientem, qui non poteſt ignorare ſapientiam: mihi tamen tardo illi atque ſtulto licet interim ſcire boni humani finem, in quo inha- H bitet beata vita, aut nullum eſſe, aut in animo eſſe, ant in corpore, aut in vtroque. Hoc me, ſi potes, neſcire conuince, quod notiſsimæ illæ veſtræ rationes nullo modo faciunt. Quod ſi non potes, non enim reperies cui falſo ſimile ſit, egó ne concludere dubitabo, recte mihi videri ſcire ſapientem quicquid in philoſophia verum eſt, cum ego inde tam multa vera cognouerim? Sed metuit fortaſſe ne ſummum bonum eligat dormiens. Nihil periculi eſt, cum euigilabit, repudiabit ſi diſplicet: tenebit, ſi placet. Quis enim eum recte vituperabit qui falſum vidit in ſomnis? Aut fortaſſe illud formidabis, ne dormiens amittat ſapientiam, ſi pro veris falſa probauerit? Hoc iam ne dormiens quidem audet ſomniare, vt ſapientem vigilantem vocet, neget ſi dormiat. Hæc etiam de furore dici poſſunt. Sed in alia feſtinat oratio. Hæc tamen ſine conelusione ſecuriſsima non relinquo. Aut enim amittitur furore ſapientia, & iam non erit ſapiens, quem verum ignorare clamatis: aut ſcientia eius manet in intellectu, etiam ſi pars animi cætera id quod accepit à ſenſibus velut in ſomnis imaginetur.

Multa percipi docet dialectica. Cap. xiij.

Reſtat dialectica, quam certe ſapiens bene nouit: nec falſum ſcire quiſquam poteſt. Si vero eam neſcit, non pertinet ad ſapientiam eius cognitio, ſine qua eſſe ſapiens potuit, & ſuperfluo vtrum vera ſit, poſsit ve percipi quærimus. Hic fortaſſe aliquis mihi dicat: Soles I prodere tu ſtulte quid noueris. An de dialectica nihil ſcire potuiſti? Ego vero plura quàm de quauis parte philoſophiæ. Nam primo omnes illas propoſitiones, quibus ſupra vſus ſum, veras eſſe iſta me docuit. Deinde per iſtam noui alia multa vera. Sed quã multa ſint, numerate ſi poteſtis. Si quatuor in mundo elementa ſunt, non ſunt quinque. Si ſol vnus eſt, non ſunt duo. Non poteſt vna anima & mori & eſſe immortalis. Non poteſt homo ſimul & beatus & miſer eſſe. Non hic & ſol lucet, & nox eſt. Aut vigilamus nunc, aut dormimus: aut corpus eſt, quod mihi videre videor, ant non eſt corpus. Hæc & alia multa, quæ cõmemorare longiſsimum eſt, per iſtam didici vera eſſe, quoquo modo ſeſe habeant ſenſus noſtri in ſe. Ipſa vero docuit me, ſi cuius eorum quæ per cõnexionem modo propoſui, pars antecedens aſſumpta fuerit, trahere neceſſario id quod annexum eſt. Ea vero quæ per repugnantiam vel diſiunctionem à me ſunt enunciata, hanc habere naturam, vt cum auferuntur cætera, ſiue vnum, ſiue plura ſint, reſtet aliquid quod eorum ablatione firmetur. Docuit etiam me, cum de re conſtat, propter quam verba dicuntur, de verbis K non debere contendi. Et quiſquis id faciat, ſi imperitia faciat, docendum eſſe: ſi malitia, deſerendum. Si doceri non poteſt, monendum vt aliquid aliud potius agat, quàm tempus in ſuperfluis operámque conſumat: ſi non obtemperat, negligendum. De captioſis autem atque fallacibus ratiunculis breue præceptum eſt: ſi male concedendo inferuntur, ad ea quæ conceſſa ſunt eſſe redeũdum. Si verum falſúmque in vna concluſione confligunt, accipiendum inde quod intelligitur: quod explicari non poteſt, relinquendum. Si autem modus in aliquibus rebus latet penitus hominem, ſcientiam eius nõ eſſe quærendam. Hæc quidem habeo à dialectica, & alia multa quæ commemorare non eſt neceſſe. Neque enim debeo ingratus exiſtere. Verum ille ſapiens aut hęc negligit, aut ſi profecto dialectica ipſa ſcientia veritatis eſt, ſic illam nouit, vt iſtorum mendaciſsimam calumniam, Si verum eſt, falſum eſt: ſi falſum, verum eſt, contemnendo, & non miſerando enecet. Hæc de perceptione ſatis eſſe propterea puto, quia de aſſentiendo cum dicere cœpero, tota ibi rurſum cauſa verſabitur. L

Sapiens vt ſis, alicui ſapiētiæ aſſentiaris oportet. Cap. xiiij.

Iam ergo ad eam partem veniamus in qua dubitare adhuc videtur Alipius. Et primo idipſum perſpiciamus quale ſit, quod te acutiſsime atque cautiſsime mouet. Nam ſi tot tantiſq; rationibus roboratam (hoc enim dixiſti) Academicorum ſententiam, qua eis placuit, nihil ſcire ſapientem, hoc tuum labefactat inuentum, quo cogimur confiteri multo eſſe probabilius ſapientem ſcire ſapientiam, magis eſt aſſenſio cohibenda. Hoc enim ipſo oſtenditur nihil quanlibet copioſiſsimis ſubtiliſsimiſq; argumentis poſſe ſuaderi, cui non ex parte cõtraria, ſi adſit ingenium, non minus acriter, vel fortaſſe acrius reſiſtatur. Eo fit, vt cum ſit victus Academicus, vicerit. O vtinam vincatur, nunquam efficiet quauis arte Pelaſga, vt ſimul à me victus victórque diſcedat.

Aeneid. i.

Certe nihil aliud inueniatur, quod aduerſum iſta dici poſsit, & vltro me victum eſſe profitear. Non enim de gloria comparanda, ſed de inuenienda veritate tractamus. Mihi ſatis eſt quoquo modo molem iſtam tranſcendere, quæ intrantibus ad philoſophiam ſeſe opponit, & neſcio quibus receptaculis tenebras tegens, talem eſſe philoſophiam totam minatur, nihilq; in ea lucis inuentum iri ſperare permittit. Quid autem amplius deſiderē, nihil habeo, ſi iam probabile eſt, non nihil ſcire ſapientem. Non enim alia cauſa veriſimile videbatur eum aſ- M ſenſionem ſuſtinere debere, niſi quia erat veriſimile nihil poſſe comprehendi. Quo ſublato (percipit enim ſapiens vel ipſam vt iam conceditur ſapientiam) nulla iam cauſa remanebit cur non aſſentiatur ſapiens vel ipſi ſapientiæ. Eſt enim ſine dubitatione monſtroſius, ſapientem non approbare ſapientiam, quàm ſapientem neſcire ſapientiam. Nam quæſo, paululum quaſi ante oculos tale ſpectaculum conſtituamus ſi poſſumus, rixam quandam ſapientis & ſapientiæ. Quid aliud dicit ſapientia, quàm ſe eſſe ſapientiam? At contra iſte: Non credo, inquit. Quis ait ſapientiæ, non credo te eſſe ſapientiam? Quis, niſi is cum quo illa loqui potuit, & in quo habitare dignata eſt, ſcilicet ſapiens? Ite nunc & me quærite qui cum Academicis pugnem, habetis iam nouum certamen, ſapiens & ſapientia ſecum pugnant. Sapiens non vult conſentire ſapientiæ, ego vobiſcum ſecurus expecto. Quis enim non credat inuictam eſſe ſapientiam? Tamen nos aliqua complexione muniamus. Aut enim in hoc certamine Academicus vincet ſapientiam, & à me vincetur, quia non erit ſapiens: aut ab ea ſupera-

A ſuperabitur, & ſapientem ſapientiæ conſentire docebimus. Aut igitur ſapiens Academicus non eſt, aut nulli rei ſapiens aſsentietur: niſi forte quem dicere puduit ſapientem neſcire ſapientiam, ſapientem non conſentire ſapientiæ dicere non pudebit. At ſi iam veriſimile eſt cadere in ſapientem, vel ipſius ſapientiæ perceptionem,& nulla cauſa eſt,cur non ei quod poteſt percipi aſsentiatur, video quod volebam eſſe veriſimile, ſapientem ſcilicet aſſenſurum eſſe ſapientiæ. Si quæres vbi inueniat ipſam ſapientiam, reſpondebo, in ſemetipſo. Si dicis eum neſcire quod habeat, redis ad illud abſurdum,ſapientem neſcire ſapientiam. Si ſapientem ipſum negas poſſe inueniri, non iam cum Academicis,ſed tecum quiſquis hoc ſentis, ſermone alio diſſeremus. Illi enim cum hæc diſputant, de ſapiente profecto diſputant. Clamat Cicero, ſeipſum magnũ eſſe opinatorem, ſed de ſapiente ſe quærere. Quod ſi adhuc vos adoleſcẽtes ignotum habetis, certe in Hortenſio legiſtis. Si igitur nec certi eſt quicquam, nec opinari ſapientis eſt, nihil vnquam ſapiens approbabit: vnde manifeſtum eſt eos de ſapiente illis ſuis diſputationibus contra quas nitimue, quætere.

Cicero in Hortẽſio.

B Ergo arbitror ego ſapienti certam eſſe ſapientiam,id eſt,ſapientem percepiſſe ſapientiam. Et ob hoc cum non opinari cum aſſentitur ſapientiæ. Aſſentitur enim ei rei, quam ſi non percepiſſet, ſapiens non eſſet. Nec iſti quenquam non debere aſſentiri, niſi rebus quæ non poſſunt percipi,affirmant. Non autem ſapientia nihil eſt. Cum igitur & ſcit ſapientiam, & aſſentitur ſapientiæ, neque nihil ſcit, neque nulli rei ſapiens aſſentitur,quid amplius vultis? An de illo errore aliquid quærimus, quem dicunt penitus euitari, ſi in nullam rem animum declinet aſſenſio? Errat enim, inquiunt, quiſquis non ſolum rem falſam, ſed etiam dubiam, quamuis vera ſit,approbat. Nihil autem quod dubium non ſit inuenio. At inuenit ſapiens, vt dicebamus, ipſam ſapientiam.

Sed hinc iam vultis fortaſſe me diſcedere. Non ſunt facilè ſecuriſsima relinquenda: cum verſutiſsimis hominibus agimus, morem tamen vobis geram. Sed quid hic dicam? quid? quidnam? illud nimirum vetus dicendum eſt, vbi & ipſi habent quod dicant. Quid enim faciam, quem de caſtris meis foras truditis? num implorabo auxilia doctiorum, cum quibus ſi ſuperare

Minus errat aſſentiẽs, quàm ſuſpendens ſentẽtiam.

Cap. xv.

C nequeo, minus pudebit fortaſſe ſuperari? Iaciam igitur quibus viribus poſſum fumoſum quidem iam & ſcabrum,ſed niſi fallor, validiſsimum telum. Qui nihil approbat, nihil agit. O hominem ruſticum. Et vbi eſt probabile? Vbi eſt veriſimile? Hoc volebatis. Audiſtis ne vt ſonant ſcuta Græcanica? Exceptũm eſt enim quod robuſtiſsimum quidem. Sed qua manu iaculati ſumus? Et nihil mihi potentius iſti mei ſuggerunt, nec aliquid, vt video, vulneris fecimus. Conuertam me ad ea quæ villa & ager miniſtrat, onerant me potius maiora quàm præparant. Nam cumocioſus diu cogitaſſem in iſto rure quonam modo poſsit iſtuc probabile ac veriſimile actus noſtros ab errore defendere, primo viſum eſt mihi, vt ſolet videri cum iſta vendebam, belle tectum & munitum. Deinde vbi totum cautius circunſpexi, viſus ſum mihi vidiſſe vnum aditum quà in ſecuros error irrueret. Non enim ſolum puto eum errare, qui falſam viam ſequitur, ſed etiam eum qui veram non ſequitur. Faciamus enim duos viatores ad vnum locum tendentes, quorum alter inſtituerit nulli credere, aliter nimis credulus ſit. Ventum eſt ad aliquod biuium, hic ille credulus paſtori qui aderat, vel cuipiam ruſticano: Salue frugi homo: Dic quæſo quà bene in illum locum pergatur? Reſpondemr: Si hàc ibis,nihil errabis. Et ille ad

D comitem: Verum dicit, hàc eamus. Ridet vir cautiſsimus, & tam cito aſſenſum facetiſsime illudit, atque interea illo diſcedente in biuio figitur: Et iam incipit videri turpe ceſſare, cũ ecce ex alio viæ cornu lautus quidam & vrbanus equo inſidens eminet, & propinquare occipit: Gratulatur iſte aduenienti, & ſalutato indicat propoſitum, quærit viam,dicit etiã remanſionis ſuæ cauſam, quò beneuolentiorem reddat, paſtori eum præferens. Ille autem caſu planus erat, de iis quos Sarmadacos iam vulgus vocat. Tenuit ſuum morem homo peſſimus etiam gratis. Hàc perge,ait, nam ego inde venio. Decepit,atque abiit. Sed quando iſte deciperetur? Non enim monſtrationem iſtam tanquam veram,inquit, approbo, ſed quia eſt veriſimilis. Et hic ocioſum eſſe, nec honeſtum, nec vtile eſt, hàc eam. Interea ille qui aſſentiendo [iam] errauit,tam cito exiſtimans vera eſſe verba paſturis, in loco illo quò tendebat iam ſe reficiebat: iſte autem non errans,ſiquidem probabile ſequitur,circumit ſyluas neſcio quas, nec iam cui locus ille notus ſit, ad quem venire propoſuerat, inuenit. Vere vobis dicam,

πλάνος, impoſtor.

E cum iſta cogitarem, riſum tenere non potui, fieri per Academicorum verba neſcio quomodo, vt erret ille qui veram viam vel caſu tenet: ille autem qui per auios montes probabiliter ductus eſt, nec petitam regionem inuenit,non videatur errare. Vt enim temerariam conſenſionem iure cõdemnem, facilius ambo errant, quàm iſte non errat. Hinc iam aduerſum iſta verba vigilantior, ipſa facta hominum & mores conſiderare cœpi. Tum vero tam multa mihi & tam capitalia in iſtos venerunt in mentem, vt iam non riderem,ſed partim ſtomacharer, partim dolerem homines doctiſsimos & acutiſsimos in tanta ſcelera ſententiarum & flagitia deuolutos.

Certe enim non fortaſſe omnis qui errat, peccat: omnis tamen qui peccat,aut errare conceditur, aut aliquid peius. Quid ſi ergo aliquis adoleſcentium cum hos audierit dicentes: Turpe eſt errare, & ideo nulli rei conſentire debemus: Sed tamen cum agit quiſque quod ei videtur probabile, nec peccat,nec errat. Illud tamen meminerit, quicquid occurrit vel animo, vel ſenſibus,non pro vero eſſe approbandum. Id igitur audiens adoleſcens, inſidiabitur pudicitiæ vxoris alienæ: Te te conſulo Marce Tulli: de adoleſcentium mo-

Facere quod videtur probabile citra aſſenſum nefarium eſt.

Cap. xvj.

F ribus vitáque tractamus, cui educandæ atq; inſtituendæ omnes illæ literæ tuæ vigilauerunt. Quid aliud dicturus es, quàm non tibi eſſe probabile, vt id faciat adoleſcens? At illi probabile eſt. Nam ſi ex alieno probabili viuimus, nec tu debuiſti adminiſtrare rempublicam quia Epicuro viſum eſt non eſſe faciendum. Adulterabit igitur ille iuuenis cõiugem alienam. Qui deprehenſus ſi fuerit, vbi te inueniet à quo defendatur: quanquam etiam ſi inueniat, quid dicturus es? Negabis profecto. Quid ſi tam clarum eſt, vt fruſtra inficiere? Perſuadebis nimirum tanquam in Cumano gymnaſio atque adeo Neapolitano,nihil eum peccaſſe, imò etiam nec erraſſe quidem. Non enim faciendum eſſe adulterium pro vero ſibi perſuaſit, probabile occurrit, ſecutus eſt, fecit: aut fortaſſe non fecit,ſed feciſſe ſibi viſus eſt. Iſte autem maritus homo fatuus,perturbat omnia litibus,pro vxoris caſtitate proclamans, cum qua forte nunc dormit,& neſcit. Hoc illi iudices ſi intellexerint, aut negligent Academicos,& tanquam crimen veriſsimum punient: aut eiſdem obtemperantes,veriſimiliter hominem probabiliterq; damnabunt, vt iam quid agat iſte patronus prorſus ignoret. Cui enim ſuccenſeat non habebit,cum om-

G nes ſe nihil erraſſe dicant, quando non aſſentientes id quod viſum eſt probabile fecerint. Ponet igitur perſonam patroni, & philoſophi conſolatoris ſuſcipiet: ita facile adoleſcenti, qui iam tantum in Academia profecerit perſuadebit, vt ſe tanquam in ſomnis putet eſſe damnatum. Sed vos me iocari arbitramini? Libet deierare per omne diuinum, neſcire me prorſus quomodo iſte peccauerit, ſi, quiſquis id egerit quod probabile videtur, non peccat: niſi forte in totum aliud eſſe dicunt errare, aliud peccare, ſeque illis præceptis egiſſe ne erremus, peccare autem nihil magnum eſſe dixiſſe. Taceo de homicidiis, parricidiis, ſacrilegiis, omnibúſque omnino quæ fieri aut cogitari poſſunt flagitiis, aut facinoribus, quæ paucis verbis, & quod eſt grauius, apud ſapientiſsimos iudices defenduntur: Nihil conſenſi, & ideo non erraui. Quomodo autem non facerem quod probabile viſum eſt? Qui autem non putant iſta probabiliter poſſe perſuaderi, legant orationem Catilinæ, qua patriæ parricidium (quo vno continentur omnia ſcelera) perſuaſit. Iam illud quis non ridet? Ipſi dicunt nihil ſe in agendo ſequi niſi probabile, & quærunt magnoH pere veritatem, cum eis ſit probabile non poſſe inueniri. O mirum monſtrum. Sed hoc omittamus, minus id ad nos, minus ad vitæ noſtræ diſcrimen, minus ad fortunarum periculum pertinet. Illud eſt capitale, illud formidoloſum, illud optimo cuique metuendum, quod nefas omne, ſi hæc ratio probabilis erit, cum probabile cuiquam viſum fuerit, eſſe faciendum, tantum nulli quaſi vero aſſentiatur, non ſolum ſine ſceleris, ſed etiam ſine erroris vituperatione committatur. Quid ergo? Hoc illi non viderunt? Imò ſolertiſsime prudentiſsiméque viderunt, nec mihi vllo pacto tantum arrogauerim, vt Marcum Tullium aliqua ex parte ſequar induſtria, vigilantia, ingenio, doctrina: cui tamen aſſerenti, nihil ſcire poſſe hominem, qui hoc ſolum diceret, ſcio ita videri mihi, vnde id refelleret non haberet.

1. Retract. cap. 2.

Saluſtius in Catilinario.

Quid igitur placuit tantis viris perpetuis & pertinacibus contentionibus agere, ne in quenquam cadere veri ſcientia videretur? Audite iam paulo attentius, non quid ſciam, ſed quid exiſtimem: Hoc enim ad vltimum reſeruabam, vt explicarem, ſi poſſem, quale mihi videatur eſſe totum Academicorum conſilium. Plato vir ſapientiſsimus & eruditiſsimus temporum ſuorum, I qui & ita locutus eſt, vt quæcunque diceret, magna fierent, & ea locutus eſt, vt quomodocunque diceret, parua non fierent, dicitur poſt mortem Socratis magiſtri ſui, quem ſingulariter dilexerat, à Pythagoreis etiam multa didiciſſe. Pythagoras autem Græca philoſophia non contentus, quæ tunc aut penè nulla erat, aut certe occultiſsima, poſtquam cõmotus Pherecydæ cuiuſdam Syri diſputationibus, immortalem eſſe animum credidit, multos ſapientes etiam longe latéque peregrinatus audierat. Igitur Plato adiiciens lepori ſubtilitatiq; Socraticæ, quam in moralibus habuit naturalium diuinarumq; rerum peritiam, quam ab eis quos memoraui diligenter acceperat, ſubiungensq; quaſi formatricem illarum partium iudicemq; dialecticam, quæ aut ipſa eſſet, aut ſine qua ſapientia omnino eſſe non poſſet, perfectam dicitur compoſuiſſe philoſophiæ diſciplinam, de qua nunc diſſerere tempus non eſt. Sat eſt enim ad id quod volo, Platonem ſenſiſſe duos eſſe mundos, vnũ intelligibilem, in quo ipſa veritas habitaret: iſtum autem ſenſibilem, quem manifeſtum eſt nos viſu tactúque ſentire. Itaque illum verum, hunc veriſimilem, & ad illius imaginem factum. Et ideo de illo in ea quæ ſe cognoſceret anima velut expoliri & quaſi ſerenari veritatem: de hoc autem in ſtultorum animis non ſcientiam, ſed opinionem poſſe generari. Quicquid tamen agere- K tur in hoc mundo, per eas virtutes, quas ciuiles vocabat, aliarum verarum virtutum ſimiles, quæ niſi paucis ſapientibus ignotæ eſſent, non poſſe niſi veriſimile nominari. Hæc & alia huiuſmodi mihi videntur inter ſucceſſores eius quantum poterant eſſe ſeruata, & pro myſteriis cuſtodita. Non enim aut facile iſta percipiuntur, niſi ab eis qui ſe ab omnibus vitiis mundantes, in aliam quandam pluſquam humanam conſuetudinem vendicauerint, aut non grauiter peccat quiſquis ea ſciens quoſlibet homines docere voluerit. Itaque Zenonem principem Stoicorum, cum iam quibuſdam auditis & creditis, in ſcholam relictam à Platone veniſſet, quam tunc Polemo retinebat, ſuſpectum habitum ſuſpicor, nec talem viſum, cui Platonica illa velut ſacroſancta decreta facilè prodi committiq; deberent, priuſquam didiciſſet ea, quæ in illam ſcholam ab aliis accepta detulerat. Moritur Polemo, ſuccedit ei Archeſilas Zenonis quidem condiſcipulus, ſed ſub Polemonis magiſterio. Quamobrem cum Zeno ſua quadam de mun- L do, & maxime de anima, propter quam vera philoſophia vigilat, ſententia delectaretur, dicens eam eſſe mortalem, nec quidquam eſſe præter hunc ſenſibilem mundum, nihilque in eo agi niſi corpore: nam & deum ipſum ignem putabat: prudentiſsime atque vtiliſsime mihi videtur Archeſilas, cum illud late ſerperet malum, occultaſſe penitus Academiæ ſententiam, & quaſi aurum inueniendum quãdoque poſteris obruiſſe. Quare cum in falſas opiniones ruere turba ſit pronior, & conſuetudine corporum omnia eſſe corporea faciliime, ſed noxie credatur, inſtituit vir acutiſsimus, atque humaniſsimus dedocere potius quos patiebatur male doctos quàm docere, quos dociles non arbitrabatur. Inde illa omnia nata ſunt, quæ nouæ Academiæ tribuuntur, quia eorum neceſsitatem veteres non habebant. Quod ſi Zeno expergefactus eſſet aliquando, & vidiſſet, neque quidquam comprehendi poſſe, niſi quale ipſe definiebat, neque tale aliquid in corporibus poſſe inueniri, quibus ille tribuebat omnia, olim prorſus M hoc genus diſputationum, quod magna neceſsitate flagrauerat, fuiſſet extinctum. Sed Zeno imagine cõſtantiæ deceptus, vt ipſis Academicis videbatur, nec mihi etiam non videtur, pertinax fuit, fideſq; illa corporum pernicioſa quoquo modo potuit permixit in Chryſippum, qui ei quàm maxime poterat, magnas vires latius ſe diffundendi dabat, niſi ex illa parte Carneades acrior & vigilantior ſuperioribus cæteris ita reſtitiſſet, vt mirer illam opinionem aliquid etiam poſtea valuiſſe. Nãque Carneades primo illam velut calumniandi impudentiam, qua videbat Archeſilam non mediocriter infamatum, depoſuit, ne contra omnia velle dicere quaſi oſtentationis cauſa diceretur: Sed ipſus proprie ſibi Stoicos atq; Chryſippũ euellendos euertendóſque propoſuit. Deinde cum vndique premeretur, ſi nulli rei eſſet aſſenſus, nihil acturum eſſe ſapientem (O hominem mirum, atque adeo non mirum: ab ipſis enim Platonis fontibus profluebat) Attendit ſapienter quales illi actiones probarent, eáſque neſcio quarum verarum ſimiles videns, id quod in hoc mundo ad agendum ſequeretur, veriſimile nominauit. Cui enim eſſet ſimile, & perite norat, & prudenter tegebat, idque etiam probabile appellabat. Probat enim bene imaginẽ quiſquis eius intuetur exemplum. Quomodo enim approbat

Academici quare diſſimularint ſuam ſententiam. Cap. xvij.

1. Retract. cap. 1.

In Timæo

Opinio Platonis ponẽs duos mũdos.

1. Retract. cap. 2.

Opinio Zenonis de deo, anima & mundo

Quomodo probabile inductũ ab Academicis.

Cap. xviij. 1. Retract. cap. 2.

A probat ſapiens, aut quomodo ſimile ſequitur veri, cum ipſum verum quid ſit ignoret? Ergo illi norant, & approbabant falſa, in quibus imitationem laudabilē rerum verarum animaduertebant. Sed quia hoc tanquam prophanis nec fas nec facile erat oſtendere, reliquerunt poſteris, & quibus illo tempore potuerunt ſignum quoddam ſententiæ ſuæ. Illos autem bene dialecticos de verbis mouere quæſtionem inſultantes irridētéſque prohibebant. Ob hoc dicitur Carneades etiam tertiæ Academiæ princeps atque author fuiſſe. Deinde in noſtrum Tullium conflictio iſta durauit, iam planè ſaucia & vltimo ſpiritu Latinas literas inflatura. Nam nihil mihi videtur inflatius, quàm tam multa copioſiſsime atque ornatiſsime dicere non ita ſentientem. Quibus tamen ventis fœneus ille Platonicus Antiochus ſatis (vt mihi videtur) diſsipatus atque diſperſus eſt. Nam Epicureorum greges in animis delicioſorum populorum aprica ſtabula poſuerunt. Quippe Antiochus Philonis auditor, hominis quantum arbitror circumſpectiſsimi, qui iam veluti aperire cedentibus hoſtibus portas cœperat, & ad Platonis authoritatem Academiam legéſque reuocare: quāquam & Metrodorus id antea facere tentauerat, qui primus dicitur eſſe confeſſus, non de recto† placuiſſe Academicis nihil poſſe comprehendi, ſed ne-

Antiochus Aſcalonita ex vetere Academia fœneū vocat, quòd nihil habeat ſolidi.

† decreto.

B ceſſario contra Stoicos huiuſmodi eos arma ſumpſiſſe: Igitur Antiochus, vt inſtitueram dicere, auditis Philone Academico, & Mneſarcho Stoico, in Academiam veterem, quaſi vacuam defenſoribus, & quaſi nullo hoſte ſecuram, velut adiutor & ciuis irrepſerat, neſcio quid inferens mali de Stoicorum cineribus, quod Platonis adyta violaret. Sed huic arreptis iterum illis armis & Philon reſtitit donec moreretur, & omnes eius reliquias Tullius noſter oppreſsit, ſe viuo impatiens labefactari, vel cōtaminari quicquid amauiſſet. Adeo poſt illa tēpora non longo interuallo omni peruicacia pertinaciaq; demortua, osq; illud Platonis quod in philoſophia purgatiſsimum & lucidiſsimum, dimotis nubibus erroris emicuit, maxime in Plotino, qui Platonicus philoſophus ita eius ſimilis iudicatus eſt, vt ſimul eos

Mneſarchus & Dardanus tēpore Antiochi Athenis Stoicorū principes.

C vixiſſe, tantum autem intereſſe temporis vt in hoc ille reuixiſſe putandus ſit. Itaque nunc philoſophos non ferè videmus niſi aut Cynicos, aut Peripateticos, aut Platonicos. Et Cynicos quidem, quia eos vitæ quædam delectat libertas, atque licentia. Quod autem ad eruditionem, doctrinámque attinet, & mores quibus conſulitur animæ, quia non defuerunt acutiſsimi & ſolertiſsimi viri, qui docerent diſputationibus ſuis Ariſtotelem ac Platonem ita ſibi concinere, vt imperitis minúſque attentis diſſentire videantur, multis quidem ſeculis multisq; contentionibus, ſed tamen eliquata eſt, vt opinor, vna veriſsimæ philoſophiæ diſciplina. Non enim eſt iſta huius mundi philoſophia, quam ſacra noſtra meritiſsime deteſtantur, ſed alterius intelligibilis: cui animas multiformibus erroris tenebris cæcatas, & altiſsimis à corpore ſordibus oblitas, nunquam iſta ratio ſubtiliſsima reuocaret, niſi ſummus deus populari quadam clementia diuini intellectus authoritatem vſque ad ipſum corpus humanum declinaret, atque ſubmitteret, cuius non ſolum præceptis, ſed etiam factis excitatæ animæ redire in ſemetipſas, & reſipiſcere patriam, etiam ſine diſputationum concertatione potuiſſent.

Chriſtianiſmus vera eſt philoſophia. Cap. xix.

1. Retract. cap. 1.

Hoc mihi de Academicis interim probabiliter, vt D potui perſuaſi. Quod ſi falſum eſt, nihil ad me cui ſatis eſt iam non arbitrari non poſſe ab homine inueniri veritatem. Quiſquis autem putat hoc ſenſiſſe Academicos, ipſum Ciceronem audiat. Ait enim illis morē fuiſſe occultandi ſententiam ſuam, nec eam cuiquam, niſi qui ſecum ad ſenectutem vſque vixiſſent, aperire conſueuiſſe. Quæ ſit autem iſta deus viderit, eam tamen arbitror Platonis fuiſſe. Sed vt breuiter accipiatis omne propoſitum meum, quoquo modo ſe habet humana ſapientia, eam me video nondum percepiſſe. Sed cum triceſimum & tertium ætatis annum agam, non me arbitror deſperare debere eam me quandoque adepturum. Contemptis tamen cæteris omnibus, quæ bona mortales putant, huic inueſtigandæ inſeruire propoſui. A quo me negocio quoniam rationes Academicorum non leuiter deterrebant, ſatis, vt arbitror, contra eas iſta diſputatione muniti ſumus. Nulli autem dubiū eſt gemino pondere nos impelli ad diſcendum, authoritatis atque rationis. Mihi autem certum eſt nuſquam prorſus à Chriſti authoritate diſcedere. Non enim reperio valentiorem. Quod autem ſubtiliſsima ratione E perſequendum eſt (ita enim iam ſum affectus, vt quid ſit verum, non credendo ſolum, ſed etiam intelligendo apprehendere impatienter deſiderem) apud Platonicos me interim quod ſacris literis non repugnet, reperturum eſſe cōfido. Hic poſtquam ſermonis finē me feciſſe aſpexerunt, quanquam iam erat nox, & aliquid etiam lucerna illata ſcriptum erat, tamen illi adoleſcentes intentiſsime expectabant, vtrum Alipius vel alio die ſe reſponſurum eſſe promitteret. Tum ille: Nihil mihi aliquando, inquit, tam ex ſententia proueniſſe affirmare paratus ſum, quàm quod hodierna diſputatione diſcedo ſuperatus, nec iſtam meam tantùm puto debere eſſe lætitiam. Communicabo ergo eam vobiſcum concertatores mei, vel iudices noſtri. Quandoquidem iſto ſe pacto à ſuis poſteris vinci, ipſi etiam fortaſſe Academici optarunt. Quid enim vobis hoc ſermonis lepore iucundius, quid ſententiarum grauitate perpenſius, quid beneuolentia promptius, quid doctrina peritius videri aut exhiberi poſſet? Prorſus nequaquam di- F gne admirari poſſum, quòd tam facete aſpera, tam fortiter deſperata, tam moderata conuictè, tam dilucidè obſcura tractata ſunt. Quare iam ſocij mei expectationem veſtram qua me ad reſpondendum prouocatis, certiore ſpe mecum ad diſcendū conuertite. Habemus ducem qui nos in ipſa veritatis arcana deo iam monſtrante perducat. Hic ego cum illi puerili quodam ſtudio, quòd Alipius reſponſurus non videbatur, quaſi fraudatos vultu ſe oſtenderent, Inuidetis, inquam arridens, plauſibus† meis. Sed quoniam de Alipij conſtantia iam ſecurus, nihil eum timeo, vt vos quoque mihi gratias agatis, inſtruo vos aduerſus illum, qui tantam intentionem veſtræ expectationis offendit. Legite Academicos, & cum ibi victorem (quid enim facilius?) iſtarum nugarum Ciceronem inueneritis, cogatur iſte à vobis hunc noſtrum ſermonem contra illa inuicta defendere. Hanc tibi Alipi duram mercedem pro mea falſa laude reſtituo. Hic cum arriſiſſent, finem tantæ conflictationis vtrum firmiſsimum neſcio, modeſtius tamen & citius quàm ſperaueram fecimus.

Concluſio operis. Cap. xx.

† laudibus

1. Retract. cap. 1.

G

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE ORDINE LIBER PRIMVS.

Hoc opus accuratiore ſtylo elaborauit.

Omnia diuina prouidētia regi. Cap. I.

ORDINEM rerum Zenobi conſequi ac tenere cuique proprium, tum vero vniuerſitatis quo coërcetur ac regitur hic mundus, vel videre vel pandere difficillimum hominibus atque rariſsimū eſt. Huc accedit, quod etiam ſi quis hęc poſsit, non illud quoq; valet efficere, vt dignum auditorem tam diuinis obſcuriſq; rebus, vel vitæ merito, vel habitu quodam eruditionis inueniat. Nec tamen quidquā eſt, quod magis auide expetāt quæque optima ingenia, magiſque audire ac dicere ſtudeant, qui ſcopulos vitæ huius & procellas velut erecto quantum licet capite inſpiciunt, quàm quomodo fiat vt & deus humana curet, & tanta in humanis rebus peruerſitas vſquequaque diffuſa ſit, vt non diuinæ, ſed ne ſeruili quidem cuipiam procurationi, ſi ei tanta poteſtas daretur, tribuenda eſſe videatur. H Quamobrem illud quaſi neceſſarium iis quibus talia ſunt curæ, credendum dimittitur, aut diuinam prouidentiam non vſque in hæc vltima & ima pertendi, aut certe mala omnia dei voluntate cōmitti. Vtrunque impium, ſed magis poſterius. Quanquam enim deſertum deo quicquam credere, cum imperitiſsimum, tum etiam periculoſiſsimum animo ſit, tamen in ipſis hominibus nemo quenquam non potuiſſe aliquid criminatus eſt. Negligentiæ vero vituperatio, multo eſt, quàm malitiæ crudelitatiſq; purgatior. Itaque velut cōpellitur ratio tenere, non immemor pietatis, aut iſta terrena non poſſe à diuinis adminiſtrari, aut negligi atque contemni potius quàm ita gubernari, aut omnis de deo ſit mitis atque inculpanda conqueſtio. Sed quis tam cæcus eſt mente, vt quicquam in mouendis corporibus rationis, quod præter humanam diſpoſitionem ac voluntatem eſt, diuinæ potentiæ moderationiq; dare dubitet? niſi forte aut caſibus tam rara ſubtiliſque dimenſione, vel minutiſsimorum quorumque animalium membra fingantur, aut quod caſu quis negat, poſsit niſi ratione factum fateri: I aut vero per vniuerſam naturam, quod in ſingulis quibuſq; rebus nihil arte humana ſatagente ordinatum miramur, alienare à ſecretiſsimo maieſtatis arbitrio vllis nugis vanæ opinionis audebimus. Atenim hoc ipſum eſt plenius quæſtionum, quod membra pulicis diſpoſita mire atque diſtincta ſunt, cum interea humana vita innumerabilium perturbationum inconſtantia verſetur & fluctuet. Sed hoc pacto, ſi quis tam minutum cerneret, vt in vermiculato pauimento nihil vltra vnius teſſellæ modulum acies eius valeret ambire, vituperaret artificem velut ordinationis & compoſitionis ignarum: eo quod varietatem lapillorum perturbatam putaret à quo illa emblemata in vnius pulchritudinis faciem congruentia ſimul cerni colluſtrariq; non poſſent. Nihil enim aliud minus eruditis hominibus accidit, qui vniuerſarum rerū coaptationem atque concentum imbecilla mente complecti & conſiderare non valentes, ſi quid eos offenderit, quia ſuæ cogitationi magnum eſt, magnam rebus putant inhærere fœditatem. Cuius erroris maxima cauſa eſt, quòd homo ſibiipſi eſt incognitus. Qui tamen vt ſe K noſcat, magna opus habet conſuetudine recedēdi à ſenſibus, & animum in ſeipſum colligendi, atque in ſeipſo retinendi. Quod ij tantùm aſſequuntur qui plagas quaſdam opinionum, quas vitæ quotidianæ curſus infligit, aut ſolitudine inurunt, aut liberalibus medicant diſciplinis.

1. Retr. cap. 3.

Dicat hāc diſputationem Zenobio.

Cap. ij.

1. Retract. cap. 3.

Ita enim animus ſibi redditus quæ ſit pulchritudo vniuerſitatis intelligit, quæ profecto ab vno cognominata eſt. Idcircóq; illam videre non licet animæ quæ in multa procedit, ſectaturq; auiditate pauperiem, quam neſcit ſola ſegregatione multitudinis poſſe vitari. Multitudinem autem non hominum dico, ſed omnium quæ ſenſus attingit. Nec mirere quòd eo egeſtatem patitur magis, quo magis appetit plura complecti. Vt enim in circulo quantumuis amplo vnū eſt medium quo cuncta cōuergunt, quod centrum geometræ vocant, & quāuis totius in ambitus partes innumerabiliter ſecari queant, nihil tamen eſt præter illud vnum, quo cætera pariliter dimetiantur, & quod omnibus quaſi quodam æqualitatis iure dominetur, hinc vero in quamlibet partem ſi egredi velis, eo amittuntur omnia quo in plura pergitur: ſic animus à ſeipſo fuſus immenſitate quadam diuerberatur, & vera mendicitate conteritur, cum eum natura ſua cogit vbiq; vnum quærere, & multitudo inuenire non ſinit. Sed & hæc quæ dixi qualia ſint, & quæ cauſa extet erroris animarum, quóq; modo & in vnum congruant atque perfecta ſint cuncta, & tamen peccata fugienda ſint, aſſequeris profecto mi Zenobi. Sic enim mihi notum eſt ingenium tuum, & pulchritudinis omnimodæ amator animus, L ſine libidinis immoderatione atque ſordibus. Quod ſignum te in futuræ ſapientiæ pernicioſis cupiditatibus diuino iure præſcribit, ne tuam cauſam deſeras falſis voluptatibus illectus, qua præuaricatione nihil turpius & periculoſius inueniri poteſt. Aſſequeris ergo iſta mihi crede, cum eruditioni operam dederis, qua purgatur & excolitur animus, nullo modo ante idoneus, cui diuina ſemina committantur. Quod totum cuiuſmodi ſit, & quem flagitet ordinem, quidve ſtudioſis & bonis ratio promittat, qualemq; vitam nos viuamus chariſsimi tui, & quem fructum de liberali ocio carpamus: hi te libri ſatis, vt opinor, edocebunt, nomine tuo, nobis quàm noſtra elaboratione dulciores, præſertim ſi te in ipſum ordinem, de quo ad te ſcribo, meliora eligens M inſerere atque coaptare volueris. Nam cum ſtomachi dolor ſcholam me deſerere coëgiſſet, qui iam, vt ſcis, etiam ſine vlla tali neceſsitate in philoſophiam confugere moliebar, ſtatim me contuli ad villam familiariſſimi noſtri Verecundi. Quid dicam eo libente? Noſti optimi hominis, cum in omnes, tum vero in nos beneuolentiam ſingularem. Ibi diſſerebamus inter nos quæcunque videbantur vtilia, adhibito ſanè ſtylo quo cuncta exciperentur, quod videbam conducere valetudini meæ. Cum enim nonnulla loquendi cura detineret, nulla inter diſputandum irrepebat immoderata contentio. Simul etiam vt ſi quid noſtrum literis mandare placuiſſet, nec aliter dicendi neceſsitas, nec labor recordationis eſſet. Agebant autem iſta mecum Alipius & Nauigius frater meus, & Licentius repente admirabiliter poëticæ deditus. Trigetium item nobis militia reddiderat, cui tanquam veteranus adamauit hiſtoriam. Etiam in libris nonnihil habebamus.

Lib. 9. Cōfeſſ. cap. 2.

Lib. 8. Cōfeſſ. cap. 6. & lib. 9. cap. 3.

Li. 1. cōtra Academicos. cap. 1.

Perſonæ dialogi.

Occaſia diſputationis. Cap. iij.

Sed nocte quadam cum euigilaſſem de more, mecúmq; ipſe tacitus agitarem quæ in mentem neſcio vnde veniebant. Nam id mihi amor inueniendi veri iam in conſuetu-

A in conſuetudinem verterat, vt aut primam ſi tales curæ inerant, aut certe vltimam dimidiam tamen ferè noctis partem peruigil quodcunque cogitarem: nec me patiebar adoleſcentium lucubrationibus à meipſo auocari: quia & illi per totum diem tantum agebant, vt nimium mihi videretur, ſi aliquid etiam noctium in ſtudiorum labore vſurparent, & id à me ipſi quoque præceptum habebant, vt aliquid & præter codices ſecum agerent, & apud ſeſe habitare conſuefacerent animum. Ergo vt dixi, vigilabam, cum ecce aquæ ſonus ponè balneas, quæ præterfluebat, eduxit me in aures, & animaduerſus eſt ſolito attentius. Mirum admodum mihi videbatur, quòd nunc clarius, nunc preſsius eadem aqua ſtrepebat ſilicibus irruens. Cœpi à me quærere, quænam cauſa eſſet. Fateor nihil occurrebat: cum Licentius lecto ſuo importunos percuſſo iuxta ligno ſorices terruit, ſeſeque vi-

1. Retract. cap. 3. gilantem hoc modo indicauit. Cui ego, Animaduertiſti, inquam, Licenti. Nam video tibi Muſam tuam lumen ad lucubrandum accendiſſe, quomodo canalis iſte inconſtanter ſonet? Iam, inquit, mihi hoc non eſt nouum. Nam deſiderio ſerenitatis cum expergefactus ali-

B quando aurem admouiſſem ne imber ingrueret, hoc agebat aqua iſta quod nunc. Approbauit Trigetius. Nam & ipſe in eodem conclaui lecto ſuo cubans vigilabat nobis neſcientibus: erant enim tenebræ, quod in Italia etiam pecunioſis propè neceſſe eſt. Ergo vbi vidi ſcholam noſtram quantacunque aderat (nam & Alipius & Nauigius in vrbem ierant) etiam illis horis non ſopitam, & me curſus ille aquarum aliquid de ſe dicere admonebat: Quidnam vobis, inquam, videtur eſſe cauſæ, quòd ſic alternat hic ſonus? Non enim quenquam putamus his horis vel tranſitu, vel re aliqua lauanda toties illum meatum interpellare. Quid putas, inquit Licentius, niſi alicubi folia cuiuſcemodi quæ autumno perpetuo copioſeque decidunt, anguſtiis canalis intertruſa cuinci aliquando atque cedere: vbi autem vnda quæ vrgebat pertranſierit, rurſum colligi atque ſtipari: aut aliquid aliud vario caſu foliorum natantium fieri, quod ad illum fluxum nunc refrænandum, nunc emittendum ſimiliter valeat? Viſum eſt mihi probabile aliud non habenti, confeſſúſque ſum, laudans ingenium eius, nihil me inueniſſe cum diu quæſiſſem, cur ita eſſet. Tum

C interpoſito modico ſilentio, merito inquam, tu nihil mirabaris, & apud Calliopen te intus tenebas. Meritò, in-

1. Retract. cap. 3. quit ille. Sed modo planè dediſti mihi magnum mirari. Quidnam hoc eſt, inquam? Quod tu, inquit, ita miratus es. Vnde enim ſolet, inquam, oboriri admiratio, aut quæ huius vitij mater eſt, niſi res inſolita præter manifeſtũ cauſarum ordinem? Et ille, Præter manifeſtum, inquit, accipio: nam præter ordinem nihil mihi fieri videtur. Hic ego erectior ſpe alacriore quàm ſoleo eſſe cum aliquid ab his requiro, quod rem tantam & tam ſubito heri penè ad iſta conuerſus adoleſcentis animus concepiſſet, nulla vnquam de his rebus inter nos antea quæſtione agitata: Bene, inquam, bene, ſed prorſus bene multum ſentiſti, multum auſus es: Hoc, mihi crede, longo interuallo tranſcendis Heliconem, ad cuius verticem tanquam ad cœlum peruenire conaris. Sed peruellem adeſſes huic ſententiæ, nam eam labefactare tentabo. Sine, inquit, modo me mihi, quæſo te, nam valde in aliud intendi animum. Hic ego nonnihil metuens, ne

Ouid. lib. Meta. 3. Lepide alluſit ad pa- ſtudio poëticæ penitus prouolutus, à philoſophia longe raperetur: Irrior, inquam, abs te verſus iſtos tuos omni metrorum genere cantando & vlulando inſectari, qui inter te atque veritatem immaniorẽ murum, quàm inter amantes tuos conantur erigere: Nam in ſe illi vel

D inolita rimula reſpirabant. Pyramum enim ille tum canere inſtituerat. Quod cum ſeueriore quàm putabat voce dixiſſem, ſubticuit aliquantulum. Et ego iam reliqueram cœpta, & ad me redieram, ne fruſtra occupare præoccupatum atque inepte vellem. Tum ill , Egomet meo indicio quaſi ſorex, inquit, non dictum eſt commodius apud Terentium, quàm nunc dici à me de me poteſt. Sed ſanè illud vltimum fortaſſe in contrarium vertetur. Quod enim ait ille, hodie perij, ego hodie forte inueniar. Nam ſi non contemnitis quod ſuperſtitioſi ſolent etiam de muribus augurari, ſi ego illum murem, vel ſoricem, qui me tibi vigilantem detulit, ſtrepitu meo commonui, ſi quid ſapit, redire in cubile ſuum, ſecúmque conquieſcere, cur non egoipſe iſto ſtrepitu vocis tuæ commonear philoſophari potius quàm cantare? Nam illa eſt, vt tibi quotidie probanti iam cœpi credere, vera & inconcuſſa noſtra habitatio. Quare ſi tibi moleſtum non eſt, atque id fieri debere arbitraris, roga quod vis: Defendam quantum poſſum ordinem rerum, nihilq; præter ordinem fieri poſſe aſſeram. Tantum etiam eum animo imbibi atque hauſi, vt

parietem per cuius rimã colloquebãtur amantes.

In Eunucho.

E etiam ſi me quiſquam in diſputatione ſuperarit, hoc nulli temeritati, ſed rerum ordini tribuam. Neque enim res ipſa, ſed Licentius ſuperabitur. Ego rurſum gaudens eis me reſtitui. Tum Trigetio, Quid, inquam, tibi videtur? Faueo quidem, inquit, ordini plurimum, ſed incertus ſum tamen, & rem tantã diligentiſsime diſcuti cupio. Fauorem, inquam, tuum ille ergo paries habeat: Nam quòd incertus es, etiam cum Licentio ac meipſo tibi puto eſſe commune. Prorſus, ait Licentius, ego huius ſententiæ certus ſum. Quid enim dubitem parietem, cuius mentionem feciſti, antequam planè ſe erexerit diruere? Non enim vere poëtica tantum me auertere à philoſophia poteſt, quantum inueniendi veri diffidentia. Tum Trigetius gaudentibus verbis, Habemus, inquit, iam quod plus eſt, Licentium non Academicum: Eos enim ille ſtudioſiſsime defendere ſolebat. Hæc modo, inquit, omitte quæſo, ne me hoc vafrum quiddam & captatorium à neſcio qua diuina re, quæ mihi oſtentare ſe cœpit, & cui me inhiantem ſuſpendo, detorqueat atque dirumpat. Hic ego multo

Animus ſentit nihil omnino ſine cauſa fieri.

Cap. iiij.

F vberius cernens abundare lætitias meas, quàm vel optare aliquando auſus ſum, verſum iſtum geſtiens effudi: Sic pater ille deûm faciat, ſic altus Apollo, Incipias: perducet enim ipſe, ſi ſequimur quò nos ire iubet, atque vbi ponere ſedem, qui dat modo augurium, noſtriſq; illabitur animis. Nec enim altus Apllo eſt, qui in ſpeluncis, in mõtibus, in nemoribus nidore thuris pecudumque calamitate concitatus implet inſanos, ſed alius profecto eſt, alius ille altus veridicus, atque ipſa (quid enim verbis ambiam?) veritas, Cuius vates ſunt quicunque poſſunt eſſe ſapientes. Ergo aggrediamur Licenti freti pietate cultores, & veſtigiis noſtris ignem pernicioſum fumoſarum cupiditatum opprimamus. Hic iam, inquit, interroga oro te ſi poſsim hoc tantum neſcio quid explicare & tuis verbis & meis. Hoc ipſum, inquam, mihi reſponde, primo vnde tibi videatur aqua iſta non temere ſic, ſed ordine influere. Nam quod illa ligneolis canalibus ſuperlabitur, & ducitur vſque in vſus noſtros, poteſt ad ordinem pertinere. Factum eſt enim ab hominibus ratione vtentibus, vt vno eius itinere ſimul & biberent & lauarent, & pro locorum opportunitatibus conſequens erat vt ita fieret. Quod vero illa, vt dicis, folia ſic inciderunt, vt hoc quod admirati ſumus

G eueniret, quo tandem rerum ordine, ac non potius caſu factum putabimus? Quaſi vero, inquit ille, aliter atque ceciderunt, debuiſſe aut potuiſſe cadere cuiquam videri poteſt, ſereniſsime intuenti nihil poſſe fieri ſine cauſa. Quid iam vis perſequar ſitus arborum atque ramorum, ipſumq́; pondus quantum natura foliis impoſuit: quid aëris vel mobilitatem qua volitant, vel mollitiem qua deſcendunt, varioſque lapſus pro affectione cœli, pro onere, pro figuris ſuis, cæteriſque innumerabilibus atque obſcurioribus cauſis, quid me attinet quærere? Latent iſta ſenſus noſtros, penitus latent: Illud tamen quod aggreſſæ quæſtioni ſatis eſt, neſcio quomodo animum non latet, nihil fieri ſine cauſa. Poteſt enim ocioſus † percontator pergere quærere, quæ cauſa erat, vt ibi arbores ponerentur? Reſpondebo, ſecutos eſſe homines vber terræ. Quid ſi fructuoſæ arbores non ſunt, ac temere natæ ſunt? Et hic reſpondebo, vos parum videre. Nam temerariam quæ illas genuit nequaquam eſſe naturam. Quid plura? Aut aliquid ſine cauſa fieri doceat, aut nihil fieri, niſi certo cauſarum ordine credite.

1. Retract. cap. 3.
† al. odioſus.

Cui ego: Licet, inquam, me ocioſum † * percontatorem voces, vix enim poſſum non eſſe, qui expugnaui, ne cum Pyramo & Thiſbe colloquereris, pergam tamen quærere abs te: Natura iſta quamvis videri ordinatam, cui bono, vt de cæteris rebus innumerabilibus taceam, iſtas ipſas arbores quæ fructus non afferunt, procreauit? At illo cogitante quid diceret, ait Trigetius: Nunquid nam vſus arbuſtorum in ſolis fructibus præbetur hominibus? Quanta ſunt alia, quæ vmbra, quæ ligni, poſtremo quæ ipſis frondibus ſeu foliis fiant? Noli obſecro, inquit ille, interrogationibus eius hæc reddere. Innumerabilia ſunt enim quæ proferri poſſunt, ex quibus nulla eſt hominibus vtilitas, aut certe ita latet, vel imbecilla eſt, vt ab hominibus præſertim nobis erui defendive non poſsit. Ipſe potius nos doceat, quomodo aliquid fiat quod non cauſa præceſſerit. Poſt, inquam, iſta videbimus. Non enim iam me neceſſe eſt eſſe doctorem, cum tu qui iam tantæ rei te certū eſſe profeſſus es, adhuc me nihil docueris minimum † diſcere cupientem, & propter hoc ſolum dies noctéſque vigilantem. Quò me mittis, inquit? An quia leuius te ſequor, quàm iſta folia ventos, quibus in profluentem aquam iaciuntur, vt eis cadere parum ſit, niſi etiam trahantur.

Ordine cũcta deus adminiſtrat.
Cap. v.
** al. odioſum.*
** Si legis ocioſum, tollēda eſt negatio non, vix enim poſſũ eſſe. Nec enim ocioſus eſt qui rẽ tã rã perficit.*
† nimium.

I Nam quid aliud erit cum Licentius & Auguſtinum, & ea quæ ſunt in media philoſophia docet? Noli obſecro, inquam, aut te tantum abiicere, aut me extollere. Nam & ego in philoſophia puer ſum, & non nimis curo cum interrogo, per quem mihi ille reſpondeat, qui me quotidie querulum accipit. Cuius te quidem credo quandoque vatem futurum. Neque hoc quandoque forſitan longum eſt. Sed tamen alij quoque multum ſepoſiti ab huiuſmodi ſtudiis docere aliquid poſſunt, cum differentium ſocietati, quaſi vinculis interrogationum coarctantur. Idem autem aliquid non eſt nihil. An non vides (tuo enim ſimili vtar libentius) illa ipſa folia quæ feruntur ventis, quæ vndis innatant, reſiſtere aliquantum præcipitanti ſe flumini, & de rerum ordine homines commonere, ſi tamen hoc quod abs te defenditur, verum eſt? Hic ille lecto etiam exiliens præ lætitia, Quis neget deus magne, inquit, te cuncta ordine rationis adminiſtrare? Quàm ſe omnia tenent, quàm ratis ſucceſſionibus in nodos ſuos vrgentur, quanta & quàm multa facta ſunt, vt hęc loqueremur, quanta fiunt, vt te inueniamus? Vnde enim hoc ipſum, niſi ex rerum ordine manat & ducitur, quod euigilauimus, quod illum ſonum aduertiſti, quod quæſiſti tecum cauſam, quòd tu K cauſam tantillæ rei non inueniſti? Sorex etiam prodiuit, vt ego vigilans prodar. Poſtremò tuus etiam ipſe ſermo te fortaſſe id non agente, non enim cuiquam in poteſtate eſt quid veniat in mentem, ſic neſcio quomodo circumagitur, vt à me ipſe docear, quid tibi debeam reſpondere. Nanque oro te ſi hæc quę à nobis dicta ſunt literis, vt inſtituiſti, mandata peruagentur paulo latius ad hominum famam, nonne ita res magna videbitur, vt de illa conſultus aliquis vates magnus, aut Chaldæus reſpondere debuerit, multo antè quàm euenerit? Quod ſi reſpondiſſet, ita diuinus diceretur, ita efferretur laudibus hominum, vt tamen ex eo nemo quærere auderet, cur folium ex arbore ceciderit, aut vtrum mus oberrans iacenti homini moleſtus fuerit? Nunquidnam enim talia futura quiſquam illorum aut per ſe dixit aliquando, aut à conſultore coactus eſt dicere? Atqui ſi futurum quendam librum non ignobilem diceret, & id neceſſario euenturum videret, (non enim poſſet aliter diuinare) profecto quicquid volitatio foliorũ in agro, quicquid viliſsima beſtiola in domo facit, tam ſunt in rerum ordine neceſſaria quàm illæ literæ. Iis enim verbis fiunt, quæ ſine illis præcedentibus viliſsimis rebus, L nec in mentem venire poſſent, nec ore procedere, poſteriſque mandari. Quare iam rogo, nemo ex me quærat, cur quidq́; fiat. Satis eſt nihil fieri, nihil gigni quod non aliqua cauſa genuerit ac mouerit.

Hic apparet te, inquam, neſcire adoleſcens quàm multa & à qualibus viris contra diuinationem dicta ſint. Sed reſponde nũc, non vtrum fiat aliquid ſine cauſa, (nam id iam video te nolle reſpondere) ſed ordo iſte ſuſceptus tuus bonúmne quicquam, an malum tibi eſſe videatur? Et ille ſubmurmurans, * Non, inquit, ſic rogaſti, vt vnum è duobus queam reſpondere. Video hic enim quandam medietatem. Nam ordo mihi nec bonum nec malum videtur. Quid ſaltem cenſes, inquam, ordini eſſe cõtrarium? Nihil, ait ille. Nam quomodo eſſe contrarium quicquam poteſt ei rei quæ totum occupauit, totũ obtinuit? Quod enim erit ordini contrarium, neceſſe erit eſſe præter ordinem. Nihil autem eſſe præter ordinem video. Nihil igitur ordini oportet putare eſſe contrarium. Ergóne, ait Trigetius, cõtrarius ordini error non eſt? Nullo modo, inquit. Nam neminẽ video errare ſine cauſa. Cauſarum autem ſeries ordine includitur. Et error ipſe non M ſolum gignitur cauſa, ſed etiam gignit aliquid cuius cauſa ſit. Quamobrem, quo extra ordinem non eſt, eo non poteſt ordini eſſe contrarius. Et cum tacuiſſet Trigetius, egoq́; meipſum non caperem gaudio, quòd videbam adoleſcentem chariſsimi amici filium etiã meum fieri, nec hoc ſolum, verùm in amicum quoque iam mihi ſurgere atque grandeſcere, & cuius ſtudium vel in mediocres literas deſperaueram, quaſi reſpecta poſſeſsione ſua, toto impetu in mediam venire philoſophiam: quod † dum tacitus miror, & exæſtuo in gratulationem, ſubito ille quaſi mente quadam correptus exclamat, O ſi poſſem dicere quod volo. Rogo vbi vbi eſtis verba? ſuccurrite, & bona & mala ſunt in ordine. Credite ſi vultis. Nam quomodo id explicem neſcio.

Ordo omnia cõplectitur.
Cap. vj.
** alias, ſubmorans.*
† hoc.

Ego mirabar & tacebam. Trigetius autem vbi vidit hominem paululum quaſi digeſta ebrietate affabilem factum, redditumq́; colloquio: Abſurdum, inquit, mihi videtur Licenti, & planè alienum à veritate quod dicis. Sed quæſo patiare me paululum, nec perturbes clamitando. Dic quod vis, ait ille: Non enim metuo ne me auferas ab eo quod video, ac penè teneo. Vtinam, inquit,

Deus nõ diligit mala, licet ad ordinem pertineant.
Cap. vij.

A quit, ab eo quem defendis ordine deuius non ſis, non tanta in deum feraris (vt mitius loquar) incuria. Qoid enim potuit dici magis impium quàm etiã mala ordine contineri? Certe enim deus amat ordinem. Vere amat, ait ille, ab ipſo manat & cum ipſo eſt. Et ſi quid poteſt de re tam alta conuenientius dici, cogita quæſo ipſe tecum. Nec enim ſum idoneus qui te iſta nunc doceam. Quid cogitem? inquit Trigetius. Accipio prorſus quod dicis, ſatiſque mihi eſt in eo quod intelligo. Certe enim & mala dixiſti ordine cõtineri, & ipſum ordinem manare à ſummo deo, atq; ab eo diligi. Ex quo ſequitur, vt & mala ſint à ſummo deo, & mala deus diligat. In qua concluſione timui Licentio. At ille ingemiſcẽs difficultate verborum, nec omnino quærens quid reſponderet, ſed quemadmodum quod reſpondendum erat promeret: Non diligit deus mala, inquit, nec ob aliud niſi quia ordinis non eſt vt deus mala diligat. Et ordinem ideo multũ diligit, quia per eum non diligit mala. At vero ipſa mala qui poſſunt non eſſe in ordine, cum deus illa non diligat? Nam iſte ipſe eſt malorum ordo, vt non diligantur à deo. An paruus rerum ordo tibi videtur, vt & bona deus diligat, & non diligat mala? Ita

B nec præter ordinem ſunt mala quæ non diligit deus, & ipſum tamen ordinem diligit: hocipſum enim diligit diligere bona, & non diligere mala, quod eſt magni ordinis, & diuinæ diſpoſitionis. Qui ordo atque diſpoſitio quia vniuerſitatis cõgruentiam ipſa diſtinctione cuſtodit, ſit vt mala etiam eſſe neceſſe ſit. Ita quaſi ex antithetis quodammodo, quod nobis etiã in oratione iucundum eſt: id eſt, ex contrariis omnium ſimul rerum pulchritudo figuratur. Poſt hoc interſiluit modice. Et repente ſeſe erigens quà Trigetius lectum habebat: Nam quæro ex te quæſo, inquit, iuſtús ne ſit deus? Tacebat ille nimis (vt poſtea retulit) admirans & horrẽs ſubito condiſcipuli & familiaris ſui afflatum noua inſpiratione ſermonem. Quo tacente ille ita ſecutus eſt. Si enim deum iuſtum nõ eſſe reſponderis, tu videris quid agas, qui me dudum impietatis arguebas. Si autem vt nobis traditur, noſq; ipſius ordinis neceſſitate ſentimus, iuſtus eſt deus,

i. de ordine cap. 7.

ſua cuique diſtribuendo vtique iuſtus eſt. Quæ autem diſtributio dici poteſt, vbi diſtinctio nulla eſt? Aut quę diſtinctio ſi bona ſunt omnia? Quídve præter ordinem reperiri poteſt, ſi dei iuſtitia bonorum malorumq; meritis ſua cuique redduntur? Iuſtum autem deum omnes

C fatemur. Totum igitur ordine includitur. Quibus dictis reſilit è ſtrato, & iam lenior voce, cum ei verbũ nemo faceret, Nihil ne mihi, inquit, vel tu qui compuliſti, ad iſta reſpondes? Cui ego: Noua nunc religio iſtæc in te inceſſit? cedo inquam. Sed quod videbitur per diem reſpondebo, qui mihi iam videtur redire, niſi lunæ eſt ille qui feneſtris fulgor induitur. † Simul & tacendum eſt, ne tanta bona tua Licenti abſorbeat obliuio. Quando enim noſtræ literæ non ſibi hæc mandari flagitent? dicam planè tibi quod ſentio: diſputabo aduerſum te quantum poſſum: non enim mihi ſi me viceris maior triumphus dari poteſt. Si autem vel calliditati vel acuto cuidam errori hominum, quorum partes ſuſcipere tentabo, ceſſerit imbecillitas tua, quæ minus paſta eruditione diſciplinarum tantum deum fortaſſe ſuſtinere non poterit, res te ipſa commonebit, quantæ tibi vires vt in eum firmior redeas parandæ ſint. Simul quia & iſtam diſputationem noſtram climatius volo prouenire, non enim eam groſsis * auribus debeo. Nam Zenobius noſter multa mecum ſæpe de rerum ordine cõtulit, cui alta percontanti nunquam ſatisfacere potui, ſeu propter

Verſus eſt ex And. Terent.

† inducitur

** craſsis.*

obſcuritatem rerum, ſeu propter temporum anguſtias. D Crebrarum autem ille procraſtinationum vſque adeo impatiens fuit, vt me quò diligẽtius & copioſius reſpondere cogerer, etiã carmine prouocaret, & bono carmine, vnde illum magis ames. Sed neque tunc tibi legi potuit ab iſtarum rerum ſtudio remotiſsimo, neq; nũc poteſt. Nam profectio eius tam repẽtina & perturbata fuit tumultu illo, vt nihil iſtorum venire nobis in mentem potuerit: nam id relinquere mihi reſponſuro ſtatuerat: & multa concurrunt cur ei ſermo iſte mittatur. Primum eſt, quia debetur. Deinde, quia euiuſmodi nunc vitã ducamus, etiam ſic indicari eius in nos beneuolẽtiæ decet. Poſtremò, quòd in gaudio de ſpe tua nemini cedit. Nã & cum præſens eſſet pro familiaritate patris tui, vel potius omnium noſtrũ, multum ſolicitus erat, ne ingenij tui quædam ſcintillæ, quas diligenter animaduertebat, non tam conflarentur cura mea, quàm tua extinguerentur incuria. Et cum te poëticæ quoq; ſtudioſum eſſe cognouerit, ſic gratulabitur, vt eum mihi geſtiẽtem videre iam videar. Nihil mihi quidẽ gratius facies, inquit, ſed ſiue mobilitatem meã & puerilem leuitatem ridebitis, ſiue aliquo vere diuino nutu & ordine fit in nobis, non vobis dubitem dicere, pigrior ſum ad illa metra E ſubito effectus, alia longe neſcio quid mihi nunc luce reſplenduit. Pulchrior eſt philoſophia fateor quàm Thysbe, quàm Pyramus, quàm illa Venus & Cupido, taleſq; omnimodi amores. Et cum ſuſpirio gratias Chriſto agebat. Accepi ego hæc, quid dicam libenter, aut quid non dicam? Accipiat quiſque vt volet, nihil curo niſi quod forte immodice gaudebam. Interea poſt paululũ dies ſeſe aperuit, ſurrexerunt illi, & ego [ibi] lachrymans multa oraui. Cum audio Licentium ſuccinentem illud propheticum læte atq; garrule: Deus virtutum conuerte nos, & oſtẽde faciem tuam, & ſalui erimus. Quod pridie poſt cœnam cum ad requiſita naturæ foras exiſſet, paulo clarius cecinit, quàm vt mater noſtra ferre poſſet, quòd illo loco talia continuo repetita canerentur. Nihil enim aliud dicebat, quoniam ipſum cantilenæ modũ nuper hauſerat, & amabat, vt fit, melos inuſitatũ. Obiurgauit eum religioſiſsima (vt ſcis) fœmina, ob hoc ipſum quòd inconueniens locus cantico eſſet. Tum ille dixerat iocans, Quaſi vero ſi quis me hic inimicus includeret, nõ erat deus exauditurus vocem meam. Ergo mane cum regreſſus eſſet ſolus, nam vterque ob eandem cauſam proceſſerat, acceſsit ad lectulum meũ. Ve- F rum dic mihi, inquit, ita fiat nobis quod vis, quid de me exiſtimes. Atq; ergo adoleſcentis dextrã apprehendens, quid inquam exiſtimem ſentis, credis, intelligis. Neque enim arbitror te fruſtra heri tandiu cecinisſe, vt virtutum deus conuerſo tibi ſe oſtendat. At ille cum admiratione recordatus, magnũ, inquit, dicis & verum. Non enim meipſum parum monet quod modo tam ægre auocabar à nugis illis carminis mei, & iam redire ad eas piget & pudet, ita totus in quædam magna & mira ſubuehor. Nónne hoc eſt vere in deum conuerti? Simul & illud gaudeo quòd fruſtra mihi ſcrupulus ſuperſtitionis iniectus eſt, quòd tali loco talia cantitabam. Mihi, inquam, neq; hoc diſplicet, & ad illum ordinẽ puto pertinere, vt etiam hinc aliquid diceremus. Nam illi cantico, & locum ipſum, quo illa offenſa eſt, & noctem cõgruere video. A quibus enim rebus putas nos orare vt cõuertamur ad deum, eiúſque faciem videamus, niſi à quodam cœno corporis atque ſordibus, & item à tenebris quibus nos error inuoluit? Aut quid eſt aliud conuerti, niſi ab immoderatione vitiorum, virtute ac temperãtia in ſeſe

Liberalium diſciplinarum vtilitas.

Cap. 8.

Pſal. 79.

G attolli? Quídve aliud eſt dei facies, quàm ipſa cui ſuſpiramus, & cui nos amare mundos pulchróſque reddimus veritas? Melius dici non poteſt, inquit, exclamans. Deinde ſuppreſsius quaſi ad aurem, vide quæſo quanta occurrerunt vt credam erga nos aliquid iam proſpe-

1. Retract. cap. 3.

riore ordine fieri. Si ordinem, inquam, curas, redeundum tibi eſt ad illos verſus. Nam eruditio diſciplinarum liberalium modeſta ſanè atq; ſuccincta, & alacriores & perſeuerantiores & comptiores exhibet amatores amplectendæ veritati, vt & ardentius appetant, & conſtantius inſequãtur, & inhæreant poſtremo dulcius: quæ vocatur, Licenti, beata vita. Qua nominata, omnes ſeſe erigunt, & quaſi attendunt in manus, vtrum habeas quod dare poſsis egentibus, variiſq; morbis impeditis. Quibus ſapientia cum præcipere cœperit, vt medicum perferant, ſeque cum aliqua patientia curari ſinant, in pannos ſuos recidunt. Quorum concalefactione tabificati, ſcabiem voluptatum ærumnoſarum ſcalpunt libentius, quàm vt monita medici paululum dura & morbis oneroſa perpeſiendo atque ſubeundo valitudini ſanorum luciq; reddantur. Itaq; illo ſummi dei

H nomine ac ſenſu tanquam ſtipe contenti viuunt miſe-

Ibidem.

ri, viuunt tamen. Alios autem viros, vel vt verius loquamur, alias animas dum hoc corpus agunt, iam thalamo ſuo dignas cõiunx ille optimus ac pulcherrimus quęrit, quibus non viuere, ſed beate viuere ſatis ſit. Vade ergo

Ibidem.

interim ad illas Muſas. Veruntamen ſcis quid te facere velim? Iube ait quod placet. Vbi ſe, inquam, Pyramus & illa eius ſupra ſeminecem, vt cantaturus es, interemerint, in dolore ipſo, quo tuum carmen vehementius inflammari decet, habes commodiſsimam opportunitatem. Arripe illius fœdæ libidinis & incendiorum venenatorum execrationem, quibus miſeranda illa contingunt. Deinde totus attollere in laudem puri & ſynceri amoris, quo animæ dotatæ diſciplinis, & virtute formoſæ copulantur intellectui per philoſophiam, & non ſolum mortem fugiunt, verumetiam vita beatiſsima perfruuntur. Hic ille tacitus ac diu conſideratione nutans, nudato capite abſceſsit. Deinde ego quoque ſurrexi, redditiſq; deo quotidianis votis, ire cœperamus in balneas. Ille enim locus nobis, cum cœlo triſti in agro eſſe minime poteramus, aptus ad diſputandum &

I familiaris fuit. Cum ecce ante fores aduertimus gallos gallinaceos ineuntes pugnam nimis acrem. Libuit attendere. Quid enim non ambiunt, quà non peragrant oculi amãtum, ne quid vnde innuat pulchritudo rationis cuncta ſcientia & neſcientia modificantis & gubernantis, quæ inhiantes ſibi ſectatores ſuos trahit quacunque atq; vbicunque ſectari iubet. Nam vnde aut vbi non poteſt ſignum dare? Vt in eiſdem ipſis gallis erat videre, intenta proiectius capita, inflatas comas, vehementes ictus, cautiſsimas euitationes, & in omni motu animalium rationis expertium nihil nõ decorum, quippe alia ratione deſuper omnia moderante. Poſtremo legem ipſam victoris, ſuperbum cantum, & membra in vnum quaſi orbem collecta velut in faſtum dominationis. Signum autem victi, elatas à ceruice pennulas, & in voce atque motu deforme totum, & eoipſo naturæ legibus neſcio quomodo concinnum & pulchrum. Multa quęrebamus. Cur ſic omnes, cur propter dominationem in ſubiectas ſibi fœminas, cur deinde nos ipſa pugnæ facies aliquantum & præter altiorem iſtam conſiderationem duceret in voluptatem ſpectaculi? Quid in nobis

1. Retract. cap. 3.

eſſet quod à ſenſibus remotum multa quæreret. Quid rurſum quod ipſorum ſenſuum inuitatione caperetur. Dicebamus nobiſipſis, Vbi non lex? Vbi non meliori K debitum imperium? Vbi non vmbra conſtantiæ? Vbi non imitatio veriſsimæ illius pulchritudinis? Vbi non modus? Atque inde admoniti vt ſpectandi modus eſſet, perreximus quò propoſitum erat. Atque ibi vt potuimus, ſanè diligenter (nam & recentes res erant, & quando poterant tam inſignia trium ſtudioſorum memoriam effugere?) omnia noſtræ lucubrationis opuſcula in hanc libelli partem contulimus. Nihílque à me aliud actum eſt illo die vt valetudini parcerem, niſi quod ante cœnam cum ipſis dimidium volumen Virgilij audire quotidie ſolitus eram, nihil nobis vbique aliud quàm rerum modum conſiderantibus: quem non probare nemo poteſt, ſentire autem cum quiſque aliquid ſtudioſe agit, difficillimum atque rariſsimum.

Ordo dux ad deum. Cap. 9.

Deinde poſtridie bene mane alacres ad ſolitum locum conuenimus, in eòque conſedimus. Et ego attentiſsime ambobus: Hic eſto, inquam, Licenti quãtum potes, & tu quidem Trigeti, (nec enim parua res agitur) de ordine quærimus. Quid ego nunc quaſi in ſchola illa vnde me quoquo modo euaſiſſe gaudeo, cõſtitutus, copioſe atque ornate vobis ordinem laudem? Accipite ſi L vultis, imò facite vt velitis, quo neque quicquam de huius laude breuius, neque (vt mihi videtur) verius dici poteſt. Ordo eſt quem ſi tenuerimus in vita, perducet ad deum, & quem niſi tenuerimus in vita, nõ perueniemus ad deum. Perueniuros autem nos iam, niſi me animus de vobis fallit, præſumimus & ſperamus. Diligentiſsime igitur inter nos iſta quæſtio verſari debet atque diſſolui. Vellem adeſſent cæteri, qui nobiſcum his negociis ſolent intereſſe. Vellem ſi fieri poſſet non iſtos tantum, ſed omnes ſaltem familiares noſtros, quorum ſemper admiror ingenium, nunc mecum habere quàm vos eſtis intentos, aut certe ipſum tantum Zenobium, quem de hac re tanta molientem nũquam pro eius magnitudine ocioſum accepi. Sed quia id non euenit, legent literas noſtras, quoniam inſtituimus iam de iſtis rebus verba non perdere, réſque ipſas à memoria fugaces, ſcriptorum quaſi vinculo quo reducantur innectere. Et ſic fortaſſe ordo ipſe poſcebat, qui eorum procurauit abſentiam. Nam & vos profecto in rem tantam, quia ſolis perferenda imponitur, nobis erectiore animo inſurgitis: & cum illi legerint qui nobis maxima cu- M ra ſunt, ſi quid eos mouerit ad contradicendũ, alias nobis diſputationes diſputatio iſta procreabit, ſéque ipſa ſucceſsio ſermonum in ordinem inſeret diſciplinæ. Sed nunc vt promiſeram Licentio quantum res patitur aduerſabor, qui totam cauſam iam penè confecit, ſi poſsit eam defenſionis muro ſtabiliter firmẽque vallare.

Ordo quid. Cap. 10.

Hic vbi eos ſilentio, vultu, oculis, ſuſpenſione, atq; immobilitate membrorũ & rei magnitudine ſatis commotos, & audiendi deſiderio inflammatos eſſe conſpexi: Ergo, inquam, Licẽti ſi tibi videtur, collige in te quicquid virium potes, elima quicquid habes acuminis, & ordo iſte quid ſit, definitione complectere. Tum ille vbi ſe ad definiẽdum cogi audiuit, quaſi aqua frigida aſperſus exhorruit, & turbatiore vultu me intuens, atque (vt fit) ipſa trepidatione ſubridens, Quid hoc eſt rei, quod quaſi tibi videor, inquit, annuere, neſcio quo aduentitio ſpiritu me credis inflatum? Statímque ſeſe animans, aut fortaſſe ait aliquid mecum eſt. Paululúmque ſiluit, vt in definitione quicquid illi de ordine notionis erat conduceretur. Deinde erectior, Ordo eſt, inquit, per quem aguntur omnia quæ deus conſtituit. Quid ipſe deus, inquam, nõ tibi videtur agi ordine? Prorſus, inquit, videtur.

A videtur. Ergo agitur deus, ait Trigetius. Et ille: Quid enim, inquit, Chriſtum deum negas, qui & ordine ad nos venit, & à patre deo miſſum eſſe ſe dicit? *Ioan. 6.* Si igitur deus Chriſtum ordine ad nos miſit, & deum Chriſtum eſſe non negamus, non ſolum agit omnia, ſed agitur ordine etiam deus. Hic Trigetius addubitans: Neſcio, inquit, quomodo iſtud accipiam. Deum enim quando nominamus, non quaſi mentibus ipſe Chriſtus occurrit, ſed pater. Ille autem tunc occurrit, quando dei filium nominamus. Bellam rem facis, inquit Licentius. Negabimus ergo dei filium deum eſſe? Hic ille, cum ei reſpondere periculoſum videretur, tamen ſe coëgit, atque ait, Et hic quidem deus eſt, ſed tamen proprie patrem deum dicimus. Cui ego, Cohibe te potius, inquam, Non enim filius improprie deus dicitur. At Trigetius religione commotus, cum etiam verba ſua ſcripta eſſe nollet, vrgebat Licentius vt maneret, puerorum ſcilicet more, vel potius hominum proh nefas penè omnium, quaſi vero gloriandi cauſa inter nos illud ageretur. Cuius motum animi cum obiurgarem grauioribus verbis, erubuit: qua eius perturbatione animad- B uerti ridentem lætantémque Trigetium. Et ambobus: Itá ne agitis, inquam? Nonne vos mouet quibus vitiorum molibus atque imperitiæ tenebris premamur & cooperiamur? Hæccine eſt illa pauloante veſtra de qua ineptus lætabar attentio, & in deum veritatémque ſurrectio? O ſi videritis vel tam lippientibus oculis quàm ego in quibus periculis iaceamus, cuius morbi dementiam riſus iſte indicet. O ſi videretis, quàm citò, quàm ſtatim, quantóque productius eum verteretis in fletus. Miſeri, neſcitis vbi ſimus? Demerſos quidem eſſe animos omnium ſtultorum indoctorúmque commune eſt, ſed non vno atque eodem modo demerſis opem ſapientia & manum porrigit. Alij ſunt credite, alij ſunt qui ſurſum vocantur, alij qui in profunda laxantur. Nolite obſecro vos geminare mihi miſerias. Satis mihi ſint vulnera mea, quæ vt ſanentur, penè quotidianis fletibus deum rogans, indigniorem tamen eſſe me qui tam cito ſaner quàm volo, ſæpe memet ipſe conuinco. Nolite obſecro ſi quid mihi amoris, ſi quid neceſsitudinis debetis, ſi intelligitis quantum vos diligam, quanti faciam, quantum me cura exagitet morum veſtrorū, ſi dignus ſum quem C non negligatis, ſi denique deo teſte non mentior, nihil me plus mihi optare quàm vobis, rependite mihi beneficium. Et ſi me magiſtrum libēter vocatis, reddite mihi mercedem. Boni eſtote. Hic vbi ne plura dicerem lachrymæ mihi modum impoſuerunt, Licentius modeſtiſsimè ferens quod omnia ſcribebantur, Quid enim, ait, fecimus oro te? Adhuc, inquam, nec fateris ſaltē peccatum tuum? Tu neſcis in illa ſchola grauiter me ſtomachari ſolitum, quod vſqueado pueri non vtilitate atque decore diſciplinarum, ſed inaniſsimæ laudis amore ducerentur, vt quoſdam etiam aliena verba recitare non puderet, exciperéntque plauſus: ô ingemiſcendum malum ab eiſdem ipſis, quorum erant illa quæ recitabant. Ita vos quanuis nihil vnquam (vt opinor) tale feceritis, tamē & in philoſophiam, & in eam vitam quam me tandem occupaſſe lætor, æmulationis tabificæ atque inanis iactantiæ vltimam, ſed nocentiorem cæteris omnibus peſtem introducere ac proſeminare conamini: & fortaſſe quia vos ab iſta vanitate morbóque deterreo, pigriores eritis ad ſtudia doctrinæ, & ab ardore ventoſæ famæ repercuſsi, in torporem inertiæ congelabitis. Me miſerum, ſi neceſſe erit tales etiam nunc perpeti, à quibus vitia decedere ſine aliorum vitiorum ſucceſsione non poſſunt. Probabis, ait Licentius, quàm D purgatiores futuri ſimus. Modo aliud obſecramus per omnia quæ diligis, vt ignotum nobis velis: atque illa omnia deleri iubeas, ſimul vt parcas etiam tabulis, quas iam non habemus. Non enim aliquid in libros tranſlatum eſt eorum quæ à nobis multa diſſerta ſunt. Prorſus, inquit Trigetius, maneat noſtra pœna, vt ea ipſa quæ nos illicit fama, flagello proprio à ſuo amore deterreat. Vt enim ſolis amicis & familiaribus noſtris literæ iſtæ innoteſcant, non parum deſudabimus. Aſſenſus eſt ille.

Atque interea mater ingreſſa eſt, quæſiuítque à nobis quid promouiſſemus. nam & ei quæſtio nota erat. Cuius & ingreſſum & rogationem cum ſcribi noſtro more iuſsiſſem, Quid agitis, inquit? Nunquidnam in illis quos legitis libris etiam fœminas vnquā audiui in hoc genus diſputationis inductas? *Mūdi tem philoſophus ſacris literis taxatur.* Cui ego, Non valde curo, inquam, ſuperborum imperitorúmque iudicia, qui ſimiliter in legendos libros atque in ſalutandos homines irruunt. *Cap. 11.* Non enim cogitant quales ipſi, ſed qualibus induti veſtibus ſint, & quanta pompa rerum fortunæque præfulgeant. *1. Retract. cap. 3.* Iſti enim in literis non multum attendunt, aut vnde ſit quæſtio, aut quò peruenire differentes mo- E liantur, quidve ab eis explicatum atque confectum ſit. In quibus tamen quia nonnulli reperiuntur quorum animi contemnendi non ſunt, (aſperſi ſunt enim quibuſdam condimentis humanitatis, & facile per aureas depictáſque ianuas ad ſacroſancta philoſophiæ penetralia perducūtur) ſatis eis fecerunt & maiores noſtri, quorum libros tibi nobis legentibus notos eſſe video. Et his temporibus, vt omittam cæteros, vir & ingenio & eloquentia & ipſis inſignibus muneribus fortunæ, & quod ante omnia eſt, mente prꝍſtātiſsimus Theodorus, quem bene ipſa noſti, id agit, vt & nūc & apud poſteros nullum genus hominum de literis noſtrorum temporū iure conqueratur. *De beata vita in p̄fatione.* Mei autem libri ſi quorum forte manus tetigerint, lectóque meo nomine non dixerint, Iſte quis eſt: codicemque proiecerint: ſed vel curioſi vel nimium ſtudioſi contempta vilitate liminis intrare perrexerint: me tecum philoſophantem non moleſte ferent, nec quenquam iſtorum quorū meis literis ſermo miſcetur, fortaſſe contemnent. Sunt enim non ſolum liberi, quod cuiuis diſciplinæ liberali, nedum philoſophiæ ſatis eſt; ſed ſummo apud ſuos loco nati. Doctiſsimorum autem hominum literæ etiam ſutores philoſophatos, & mul- F to viliora fortunarum genera continent. Qui tamen tanta ingenij virtutiſque luce fulſerunt, vt bona ſua cum qualibet huiuſcemodi nobilitate nullo modo vellent etiam ſi poſſent, vlla conditione mutare. Nec deerit mihi crede tale hominum genus, cui plus placeat hoc ipſum, quia mecum philoſopharis, quàm ſi quid hic aliud aut iucunditatis aut grauitatis inuenerit. Nam & fœminæ ſunt apud veteres philoſophatæ, & philoſophia tua mihi plurimum placet. Nam ne quid mater ignores, hoc Græcum verbum, quod philoſophia nominatur, Latine amor ſapientiæ dicitur. Vnde etiam diuinæ ſcripturæ, quas vehementer amplecteris, non omnino philoſophos, ſed philoſophos huius mundi euitandos atque irridendos eſſe præcipiunt. *Coloſſ. 2.* Eſſe autem alium mūdum ab iſtis oculis remotiſsimum, quem paucorum ſanorū intellectus intuetur, ſatis Chriſtus ipſe ſignificat, qui non dicit, Regnum meum non eſt de mundo: ſed, Regnum meum non eſt de hoc mūdo. *1. Retract. cap. 3.* *Ioan. 18.* Nam quiſquis omnē philoſophiam fugiendam putat, nihil nos vult aliud quàm non amare ſapientiam. Contemnerem te igitur in his literis meis, ſi ſapientiam non amares: non autem con-

G temnerem ſi eam mediocriter amares, multo minus ſi
tantum quantum ego amares ſapiētiam. Nunc cum eam
multo plus quàm meipſum diligas, & nouerim quãtum
me diligas, cumq; in ea tãtum profeceris, vt iam nec cu-
iuſuis incommodi fortuiti, nec ipſius mortis, quod viris
doctiſsimis difficillimum eſt, horrore deterrearis, quam
ſummam philoſophię arcē omnes eſſe confitētur, egóne
me nō libēter tibi etiam diſcipulum dabo? Hic illa cum
blande ac religioſe nunquam me tantum mētitum eſſe
dixiſſet, & viderem tam multa nos verba fudiſſe, vt neq;
ſcribenda nō eſſent, & iam libri modus eſſet, neq; tabu-
læ reliquæ forent, placuit quæſtionem differri, ſimul vt
meo ſtomacho parcerē. Nam eum pluſquã vellem com
mouerant ea quæ mihi euomenda in illos adoleſcentes
neceſſario viſa ſunt. Sed cum abire cœpiſſemus, Memen
to, inquit Licentius, quàm multa, & quàm neceſſaria
nobis abs te accipienda per occultiſsimum illum diui-
númque ordinem etiam te neſciente ſubminiſtrentur.
Video, inquam, & ingratus deo non ſum, vóſque ipſos
qui hæc aduertitis ob id ipſum præſumo fore meliores.
Hoc fuit tantum illo die negocium meum.

H

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponenſis epiſcopi, de Ordine Liber Secundus.

Ordinis definitio expenditur. Cap. I.

INTERPOSITIS deinde pauculis
diebus, venit Alipius, & exorto ſole
clariſsimo, inuitauit cœli nitor, &
quantum in illis locis hyeme pote-
rat, blanda temperies, in pratum de-
ſcendere, quo ſæpius & familiarius
vtebamur. Nobiſcum erat etiam ma-
ter noſtra, cuius ingenium, in res diuinas inflamma-
tum animum, cum antea conuictu diuturno & dili-
genti conſideratione perſpexeram: tum vero in qua-
dam diſputatione non paruæ rei, quam die natali meo
cum conuiuis habui, atque in libellum contuli, tanta
mihi mens eius apparuerat, vt nihil aptius veræ phi-
loſophiæ videretur. Itaque inſtitueram cum abunda-
ret ocio, agere vt colloquio noſtro non deeſſet. Quod

De beata vita ī narratione primæ diſputationis.

I in primo etiam huius operis libro abs te cognitum eſt.
Cum igitur memorato in loco vt commode potuimus
conſediſſemus, ego illis duobus adoleſcentibus, Quan-
uis vobis, inquam, ſuccenſuerim pueriliter de magnis
rebus agentibus, tamen mihi videtur non ſine ordine
propitio deo accidiſſe, quod in ſermone quo vos ab
iſta leuitate detrahebam, tempus ita conſumptum eſt, vt
res tanta ad Alipij aduentum dilata videatur. Quapro-
pter quoniam ei iam quæſtionem notiſsimam feci, &
quantum in ea proceſſerimus oſtendi, paratúſne es Li-
centi cauſam quam ſuſcepiſti, ex illa tua definitione de-
fendere? Nam meminiſſe me arbitror te ordinem eſ-
ſe dixiſſe per quem deus ageret omnia. Paratus ſum,
inquit, quantum valeo. Quomodo ergo, inquam, agit
ordine omnia deus? Itá ne vt etiam ſe ordine agat, an
præter eum ordinem ab eo cætera gubernantur? Vbi
omnia bona ſunt, inquit, ordo non eſt. Eſt enim ſum-
ma æqualitas, quæ ordinem nihil deſiderat. Negas, in-
quam, apud deum omnia bona eſſe? Non nego, inquit.
Conficitur, inquam, neque deum, neque illa quæ apud
deum ſunt, ordine adminiſtrari. Concedebat. Nun-
quidnam, inquam, omnia bona nihil tibi videntur eſ-
ſe? Imò, ait, ipſa vere ſunt. Vbi eſt ergo, inquam, il-
lud tuum quod dixiſti, omnia quæ ſunt, ordine admi- K
niſtrari, nihilque omnino eſſe quod ab ordine ſepara-
tum ſit? Sed ſunt, inquit, etiam mala per quæ factum
eſt, vt & bona ordo concludat. Nam ſola bona non or-
dine reguntur, ſed ſimul bona & mala. Cum autem di-
cimus, omnia quæ ſunt, non ſolum vtique bona dici-
mus. Ex quo fit vt omnia ſimul quæ deus adminiſtrat,
ordine adminiſtrentur. Cui ego, Quæ adminiſtrantur
& aguntur, videntur tibi moueri, an immobilia putas
eſſe? Iſta, inquit, quæ in hoc fiunt mundo, fateor moue-
ri. Reliqua, inquam, negas? Quæ ſunt cum deo, inquit,
non mouentur, reliqua omnia moueri arbitror. Cum
igitur ea quæ cum deo ſunt, inquam, non moueri pu-
tas, cætera autem concedis moueri, oſtendis omnia quæ
mouentur non eſſe cum deo. Repete hoc ipſum, inquit,
paulo planius. Quod non mihi viſus eſt difficultate in-
telligendi fieri voluiſſe, ſed quærendi ſpacio, quo inue-
niret quid reſponderet. Dixiſti, inquam, ea quæ cum
deo ſunt, non moueri, cætera autem moueri. Si ergo
hæc quæ mouentur, non mouerentur ſi eſſent cum deo,
quoniam omnia quæ ſunt cum deo, negas moueri, re-
ſtat vt præter deum ſint quæ mouentur. Quibus dictis
adhuc tacebat: cum tandem, Videtur mihi, inquit, quod L
& in hoc mundo ſi qua non mouentur, cum deo ſunt.
Nihil hoc ad me, inquam. Fateris enim, vt opinor, non
omnia quæ in hoc mundo ſunt, non moueri: ex quo
conficitur non omnia mundi huius eſſe cum deo. Fa-
teor, inquit, non omnia. Ergo eſt aliquid ſine deo.
Non, inquit. Cum deo ſunt igitur omnia. Hic cuncta-
bundus, Quæſo, inquit, illud non dixerim, quod ſine
deo nihil ſit. Nam prorſus omnia quæ mouentur, non
mihi videntur eſſe cum deo. Sine deo eſt, inquam, igi-
tur cœlum hoc, quod moueri nemo ambigit. Non eſt,
inquit, ſine deo cœlum. Ergo eſt aliquid cum deo quod
moueatur. Non poſſum, inquit, vt volo explicare quod
ſentio: Tamen quid moliar dicere, peto vt non expe-
ctatis verbis meis, ſagaciſsime ſi poteſtis intelligatis.
Nam & ſine deo mihi nihil videtur eſſe, & quod cum
deo eſt, rurſum videtur inconcuſſum manere. Cœlum
autem dicere ſine deo eſſe non poſſum, nō ſolum quòd
nihil ſine deo eſſe arbitror, ſed quòd cœlum putem ha-
bere aliquid quod non mouetur, quod vere aut deus eſt,
aut cum deo, quamuis ipſum cœlum non dubitem ver- M
ti ac moueri. Defini ergo, inquam, ſi placet, quid
ſit eſſe cum deo, & quid ſit non eſſe ſine deo. Si enim
de verbis inter nos controuerſia eſt, facilè cōtemnetur,
dummodo rem ipſam quam concepiſti mente, videa-
mus. Odi ego, inquit, definire. Quid ergo faciemus, in-
quam? Tu, inquit, defini quæſo. Nam facilius eſt mihi
videre in alterius definitione quod non probem, quàm
quicquam bene definiendo explicare. Geram tibi mo-
rem, inquam. Videtur tibi id eſſe cum deo, quod ab eo
regitur atque adminiſtratur? Non, ait ille, hoc animo
conceperam, cum dicebam ea quæ non mouentur eſſe
cum deo. Vide ergo, inquam, vtrum hæc tibi ſaltem de-
finitio placeat, Cum deo eſt, quicquid intelligit deum.
Concedo, inquit. Quid ergo, inquam, ſapiens tibi deum
intelligere non videtur? Videtur, inquit. Cum er-
go ſapientes non ſolum in vna domo, aut vrbe, ſed e-
tiam per immenſa regionum peregrinando, nauigan-
dóque moueantur, quomodo erit verum, quicquid
cum deo eſt, non moueri? Riſum mihi, inquit, mo-
uiſti, quaſi ego quod ſapiens facit dixerim eſſe cum
deo. Cum deo eſt, ſed illud quod nouit. Non nouit, in-
quam, ſapiens codicem ſuum, pallium, tunicam, ſupelle-

Cū deo eſſe quid ſit. Cap. 2.

ctilem

A ctilem ſi quam habet, cæteráque id genus, quæ ſtulti
etiam bene nouerunt. Fateor, inquit, noſſe tunicam &
noſſe pallium, non eſſe cum deo. Hoc ergo, inquam, di-
cis, non omne quod nouit ſapiens, eſſe cum deo, ſed ta-
men quicquid ſapientis cum deo eſt, id noſſe ſapiẽtem.
Optime, inquit. Nam quicquid ſenſu iſto corporis no-
uit, nõ eſt cum deo, ſed illud quod animo percipit. Plus
etiam fortaſſe audeo dicere, ſed tamen dicam. Vobis e-
nim exiſtimatoribus, aut confirmer, aut diſcam. Quiſ-
quis [enim] ea ſola nouit, quæ corporis ſenſus attingit,
non ſolum cum deo eſſe non mihi videtur, ſed ne ſe-
cum quidem. Hic cum Trigetium animaduertiſſem in
eo vultu vt neſcio quid velle dicere videretur, ſed ve-
recundia eum, ne quaſi in alienum locum irrueret con-
tineri, feci poteſtatem iam tacente Licentio, vt prome-
ret ſi quid vellet. At ille, Iſta, inquit, quæ ad ſenſus cor-
poris pertinẽt, prorſus nemo mihi videtur noſſe. Aliud
eſt enim ſentire, aliud noſſe. Quare ſi quid nouimus,
ſolo intellectu contineri puto, & eo ſolo poſſe compre-
hendi. Ex quo fit, vt ſi illud eſt cum deo, quod intelli-
gendo ſapiens nouit, totum quod nouit ſapiens, poſsit
eſſe cum deo. Quod cum Licentius approbaſſet, ſubiecit
B aliud quod nullo pacto poſſem contemnere. Ait enim,
Sapiens prorſus ipſe cum deo eſt, nam & ſeipſum intel-
ligit ſapiens. Quod conficitur & ex eo, quod à te acce-
pi; id eſſe cum deo quod intelligit deum, & ex eo quod
à nobis dictum eſt, id eſſe cum deo quod à ſapiente in-
1. Retract. cap. 3. telligitur. Sed hanc eius partem per quam iſtis vtitur
ſenſibus, non enim puto ei connumerandam † eſſe, cum
† puto cõmemorãdam. ſapientem vocamus, fateor me neſcire, nec omnino cu-
iuſmodi ſit ſuſpicari. Negas ergo, inquam, non ſolum
ex corpore & anima, ſed etiam ex anima tota conſta-
re ſapientem. Siquidem partem iſtam qua vtitur ſen-
ſibus, animæ eſſe negare, dementis eſt. Non enim ipſi
oculi vel aures, ſed neſcio quid aliud per oculos ſentit.
Ipſum autem ſentire, ſi non damus intellectui, non da-
mus alicui parti animæ. Reſtat vt corpori tribuatur,
quo abſurdius dici nihil interim mihi videtur. Anima,
inquit, ſapientis perpurgata virtutibus, & iam cohæ-
rens deo, ſapientis etiam nomine digna eſt, nec quic-
quam eius aliud decet appellare ſapientem: ſed tamen
quaſi quædam, vt ita dicam, ſordes atque exuuiæ, qui-
bus ſe ille mundauit, & quaſi ſubtraxit in ſeipſum, ei
C animæ ſeruiunt. Vel ſi tota hæc anima dicenda eſt, ei
certe parti animæ ſeruiunt atque ſubiectæ ſunt quam ſo-
lam ſapientem nominari decet. In qua parte ſubiecta
etiam ipſam memoriam puto habitare. Vtitur ergo hac
ſapiens quaſi ſeruo, vt hæc ei iubeat, eáſque iam domito
1. Retract. cap. 3. atque ſubſtrato metas legis imponat, vt dum iſtis ſen-
ſibus vtitur propter illa quæ iam non ſapienti, ſed ſibi
ſunt neceſſaria, non ſe audeat extollere, nec ſuperbire
domino, nec iis ipſis quæ ad ſe pertinent paſsim atque
immoderatè vti. Ad illam enim viliſsimam partem poſ
ſunt ea pertinere quæ prætereũt. Quibus autem eſt me-
moria neceſſaria, niſi prætereuntibus & quaſi fugien-
tibus rebus? Ille igitur ſapiens amplectitur deum, eo-
que perfruitur qui ſemper manet, nec expectatur vt
ſit, nec metuitur ne deſit, ſed eo ipſo quo vere eſt, ſemper
eſt præſens. Curat autem immobilis, & in ſe manens
ſerui ſui quodammodo peculium, vt eo tanquam frugi
& diligens famulus bene vtatur, parcéque cuſtodiat.
Quam ſententiam eius cum admiratione conſiderans,
recordatus ſum idipſum aliquando me breuiter illo au-
diente dixiſſe. Tum arridens, Gratias age, inquam, Li-
centi huic ſeruo tuo, qui tibi niſi aliquid de peculio ſuo
miniſtraret, nunc fortaſſe quid promeres non haberes. D
Nam ſi ad eam partem memoria pertinet quæ ſe velut
famulam bonæ menti regendã concedit, ipſa nunc ad-
iutus es, mihi crede, vt hoc diceres. Ergo antequam ad
illum ordinem redeam, nónne tibi videtur, vel propter
talia, id eſt, propter honeſtas ac neceſſarias diſciplinas,
memoria opus eſſe ſapienti? Quid, inquit, memoria o- *Ibidem.*
pus eſt, cum omnes ſuas res præſentes habeat ac teneat?
Non enim vel in ipſo ſenſu, ad id quod ante oculos no-
ſtros eſt, in auxiliũ nobis vocamus memoriam. Sapienti
ergo ante illos interiores intellectus oculos habẽti om-
nia, id eſt, deum ipſum fixe immobiliterq; intuenti, cum
quo ſunt omnia quæ intellectus videt ac poſsidet, quid
opus eſt quæſo memoria? Mihi autem vt opus eſſet ad
hæc quæ abs te audieram retinenda, nondum ſum illius
famuli dominus, ſed ei modo ſeruio, modo pugno vt
non ſeruiam, & quaſi me audeo aſſerere in libertatem
meam. Et ſi forte aliquando impero, atque obtemperat
mihi, facitque ſæpe putare quod vicerim, in aliis rurſus
rebus ita ſeſe erigit, vt eius ſub pedibus miſer iaceam.
Quamobrem quando de ſapiente quærimus, me nolo
nomines. Nec me, inquam. Sed tamen nunquidnam
ſapiens iſte ſuos poteſt deſerere, aut vllo pacto cum hoc E
corpus agit, in quo iſtum famulum ſua lege deuinctum
tenet, relinquet officium beneficia tribuendi quibus po-
teſt, & maxime quod ab eo vehementiſsime flagitatur,
ſapientiam ipſam docendi? Quod cum facit, vt con-
grue doceat, minuſque ineptus ſit, præparat ſæpe aliquid
quod ex diſpoſitione eloquatur ac diſputet, quod niſi
memoriæ commendauerit, pereat neceſſe eſt. Ergo aut
officia beneuolentiæ negabis eſſe ſapientis: aut confi-
teberis res aliquas ſapientis memoria cuſtodiri: aut for-
taſſe aliquid ſuarum rerum non propter ſe quidem, ſed
propter ſuos ſibi tamen neceſſarios commẽdat ſeruan-
dum illi famulo, vt ille tanquam ſobrius & ex optima
domini diſciplina, non quidem cuſtodiat, niſi propter
ſtultos ad ſapientiam perducendos, ſed quod ei tamen
ille cuſtodiendum imperarit. Nec omnino huic, inquit,
commendari quicquã arbitror à ſapiente: ſiquidem ille
ſemper deo infixus eſt, ſiue tacitus, ſiue cum hominibus
loquens: ſed ille ſeruus iam bene inſtitutus diligenter
ſeruat quod interdum diſputanti domino ſuggerat, &
ei tanquam iuſtiſsimo gratum faciat officium ſuum, ſub
cuius ſe videt poteſtate viuere. Et hoc facit non quaſi ra- F
tiocinando, ſed ſumma illa lege ſummóque ordine præ-
ſcribente. Nihil, inquam, nunc reſiſto rationibus tuis,
vt quod ſuſcepimus potius peragatur. De iſto vero di-
ligenter quemadmodum ſeſe habeat (non enim parua
res eſt, aut tam paruo ſermone contenta) videbimus
aliàs, cum deus ipſe opportunitatem ordine dederit.

Definitum eſt autem quid ſit eſſe cum deo. Et cum *Stultitia an cũ deo ſit. Cap. 3.*
à me dictũ eſſet, id eſſe cum deo quod intelligit deum:
vos etiam plus adiecistis, vt ibi ſint etiam illa quæ in-
telliguntur à ſapiente. Qua in re multum me mouet,
quomodo ſubito cum deo ſtultitiam collocaueritis,
Nam ſi cum deo ſunt quæcunque intelligit ſapiens, nec
niſi intellectam ſtultitiam effugere poteſt, erit etiam,
(quod dictu nefas eſt) peſtis illa cum deo. Qua conclu-
ſione commoti, cum in ſilentio ſe aliquantum tenuiſ-
ſent: Reſpondeat, inquit Trigetius, etiam ille, de cuius
aduentu ad iſtam diſputationem opportuniſsimo non
nos puto temere gratulatos. Tum Alipius, deus melio-
ra, inquit. huccine mihi tandem tantum meum ſilen-
tium parabatur? Sed irrupta iam quies eſt. Verùm nunc
enitar huic vtcunque rogationi ſatisfacere, cum mihi

G prius vel in futurum proſpexero, & à vobis impetraue-
ro vt à me amplius iſta reſponſione nihil flagitetis. Nul-
lo modo, inquam, eſt Alipi beneuolentiæ atque hu-
manitatis tuæ vocem tuam ſermoni noſtro etiam de-
ſideratam negare. Sed perge modo, quod inſtituiſti ef-
fice, cætera vt iam ſeſe habet ordo ille, prouenient. Ac-
que mihi de ordine, inquit; ſunt ſperanda meliora, in
cuius aſſertione interim me ſubſtituere voluiſtis. Sed
ni fallor, ob hoc ſtultitiam deo iſta tua concluſione ab
his copulatam putaſti, quòd vniuerſa quæ intelligit ſa-
piens, cum deo eſſe dixerunt. Sed id quatenus accipien-
dum ſit, nunc omitto, tuam illam ratiocinationem pau-
lulum libet aduertere. Dixiſti quippe, Nam ſi cum deo
ſunt quæcunque intelligit ſapiens, nec niſi intellectam
ſtultitiam effugere poteſt. Quaſi vero illud obſcurum
ſit, antequam ſtultitiam quiſque vitet, ſapientis eum
nomine non eſſe cenſendum. Et dictum eſt, à ſapien-
te intellecta eſſe cum deo. Cum igitur euitandæ ſtulti-
tiæ gratia eandem ſtultitiam quiſque intelligit, non-
dum eſt ſapiens. Cum autem ſapiens fuerit, non inter
ea quæ ille intelligit, ſtultitia numeranda eſt. Quam-
H obrem quoniam ea coniuncta ſunt deo, quæ iam ſa-
piens intelligit, recte à deo ſtultitia ſecernitur. Acute
quidem, inquam (vt ſoles) Alipi reſpondiſti, ſed tan-
quam in alienas truſus anguſtias. Tamen quia vt arbi-
tror, adhuc mecum ſtultus eſſe dignaris, quid faciemus
ſi aliquem nanciſcamur ſapientem qui nos tanto ma-
lo docendo ac diſputando libenter liberet? Nam ni-
hil eum prius (quantum arbitror) deprecaturus ſum,
niſi vt mihi oſtendat, quæ ſit, quid ſit, qualis ſit omni-
no ſtultitia. De te enim non facile affirmauerim, me
tamen tantum & tandiu detinet, quantum & quandiu
à me non intelligitur. Dicturus eſt ergo ille te autho-
re: vt hoc vos docerem, quando ſtultus eram ad me ve-
nire debuiſtis, modo autem vos veſtri magiſtri eſſe po-
teritis. Nam ego iam ſtultitiam non intelligo. Quod
quidem ab eo ſi audirem, non vererer admonere ho-
minem vt comes nobis fieret, ſimúlque magiſtrum a-
lium quæreremus. Vt enim plene ſtultitiam non in-
telligo, video tamen nihil reſponſione hac eſſe ſtultius.
Sed pudebit eum fortaſſe ita nos aut relinquere, aut ſe-
qui. Diſputabit ergo & exaggerabit copioſiſsime ſtul-
I titiæ mala. Nos autem bene nobis prouidentes aut au-
diemus attente hominem neſcientem quæ loquatur, aut
credemus eum id quod non intelligit ſcire, aut adhuc
deo ſuſceptorum tuorum ratione ſtultitia copulata eſt.
Nihil autem ſuperiorum eſt quod video poſſe defendi.
Reſtat igitur, quod non vultis, extremum. Nunquam
te, inquit, inuidum ſenſeram. Nam ſi ab iſtis vt dicis
Honorarium, quod honoris cauſa datur.
ſuſceptis quicquam honorarij, vt ſolet accepiſſem, dum
ratiocinationis huius nimium tenax es, id eis modo
reddere cogerer. Quare, vel hoc contenti ſint, quod
me tecum laborante non parum eis ad excogitandum
temporis dedi: vel ſi victi patroni nulla quidem ſua cul-
pa conſilio libenter auſcultant, & in hoc iam tibi ce-
dant, & ſint in cæteris cautiores. Non contemnam, in-
quam, quod in tua defenſione Trigetius neſcio quid
etiam perſtrepens dicere cupiebat, faciámque bona tua
venia, nam fortaſſe non bene inſtructus es qui recens
huic negocio ſuperueniſti, vt remoto patrocinio ipſos
cauſam ſuam peragentes audiam patienter vt cœperam.
Tum Trigetius Licentio prorſus abſente. Quomodo
vultis, inquit, accipite & ridete ſtultitiam meam. Non
mihi videtur debere dici intellectus quo intelligitur ip-
ſa ſtultitia, quæ non intelligendi vel ſola vel maxima
cauſa eſt. Non facile, inquam, recuſo iſtud accipere. K
Quanuis enim me multum moueat quod ſentit Ali-
pius, quomodo recte poſsit quiſque docere qualis ſit res
quam non intelligit, quantámque menti afferat per-
niciem quod mente non videt. Nam id vtique atten-
dens, quod tu dixiſti dicere eum veritus, cum ei ſit iſta
etiam de doctorum libris nota ſententia: tamen ſen-
ſum ipſum conſiderans corporis, nam & ipſo anima
vtitur, & ipſi ſoli eſt cum intellectu qualiſcunque col-
latio, adducor vt dicam neminem poſſe videre tene-
1. Retract. cap. 3.
bras. Quamobrem ſi menti hoc eſt intelligere, quod
ſenſui videre, & licet quiſque oculis apertis ſanis puriſ-
que poſsit videre, tamen tenebras non poteſt: non ab-
ſurde dicitur intelligi non poſſe ſtultitia. Nam nul-
las alias mentis tenebras nominamus. Nec iam illud
mouebit quomodo ſtultitia poſsit non intellecta vi-
tari. Vt enim oculis tenebras vitamus eoipſo quo nolu-
mus non videre: ſic quiſquis volet vitare ſtultitiam, non
eam conetur intelligere, ſed ea quæ poſſunt intelligi,
per hanc ſe non intelligere doleat: eámque ſibi eſſe præ-
ſentem, non quo ipſam magis intelligit, ſed quo alia L
minus intelligit ſentiat. Sed ad ordinem redea-
Etiam deformia faciũt ad decorẽ vniuerſi.
mus, vt nobis aliquando reddatur Licentius. Illud enim
iam ex vobis requiro, vtrum quæcunque agit ſtultus,
ordine vobis agere videatur. Nam videte, rogatio quos
laqueos habeat. Si ordine dixeritis, vbi erit illa defi-
Cap. 4.
nitio: Ordo eſt quo deus agit omnia quæ ſunt, ſi etiam
ſtultus quæ agit, agit ordine? Si autem ordo non eſt in
iis quæ aguntur ab ſtulto, erit aliquid quod ordo non
teneat. Neutrum autem vultis, videte quæſo ne cuncta
ipſius ordinis defenſione turbetis. Hic item Trigetius.
Nam ille alter adhuc omnino abſens erat. Facile eſt,
inquit, huic quidem reſpondere complexioni tuæ, ſed
me in præſentia ſimilitudo deficit, qua ſentẽtiam meam
video aſſeri illuſtrarique debere. Tamen dicam quod
ſentio, facies enim tu quod paulò antè feciſti. Non e-
nim illa commemoratio tenebrarum ad id quod à me
inuolutum & prolatum erat, parum nobis attulit lumi-
nis. Nanque omnis vita ſtultorum quanuis per eoſipſos
minime conſtans miniméque ordinata ſit, per diuinam
tamen prouidentiam neceſſario rerum ordine includi-
tur, & quaſi quibuſdam locis illa ineffabili & ſempiter- M
na lege diſpoſitis nullo modo eſſe ſinitur vbi eſſe non
debet. Ita fit vt anguſto animo ipſam ſolam quiſq; con-
ſiderans, veluti magna repercuſſus fœditate auerſetur.
Si autem mentis oculos erigens atque diffundens, ſimul
vniuerſa colluſtret, nihil non ordinatum ſuiſq; ſemper
veluti ſedibus diſtinctum diſpoſitúmque reperiet.
Quàm magna, inquam, quàm mira mihi per vos deus
ille, atque ipſe vt magis magíſque credere adducor re-
rum neſcio quis occultus ordo reſpondet. Nam ea di-
citis, quæ nec quomodo dicantur non viſa, nec quomo-
de ea videatis intelligo, ita ea & vera & alta eſſe ſuſpi-
cor. Simile autem aliquod in iſtam ſententiam tu for-
taſſe vnum requirebas. At mihi iam occurrunt innu-
merabilia, quæ me ad conſentiendum prorſus trahunt.
Quid enim carnifice tetrius? Quid illo animo trucu-
lentius atque dirius? At inter ipſas leges locum neceſſa-
rium tenet, & in bene moderatæ ciuitatis ordinem in-
ſeritur, eſtq; ſuo animo nocens, [ordine autem] alieno,
pœna nocẽtium. Quid ſordidius, quid inanius decoris,
& turpitudinis plenius meretricibus, lenonibus, cæte-
ríſq; hoc genus peſtib[us] dici poteſt? Aufer meretrices de
rebus humanis, turbaueris omnia libidinibus. Conſti-
tue matronarum loco, labe ac dedecore dehoneſtaue-
ris

A ris. Sic igitur hoc genus hominum per ſuos mores impuriſsimum vita, per ordinis leges conditione viliſsimum. Nónne in corporibus animantiũ quædam membra ſi ſola attendas non poſsis attendere, tamen ea naturæ ordo, nec quia neceſſaria ſunt, deeſſe voluit, nec quia indecora, eminere permiſit. Quæ tamen deformia ſuos locos tenendo, meliorem locum conceſſere melioribus. Quid nobis ſuauius, quid in agro villáque ſpectaculo congruentius fuit, pugna illa conflictúque gallinaceorum gallorũ, cuius ſuperiore libro fecimus mentionem? Quid abiectius tamen deformitate ſubiecti vidimus? Et per ipſam tamen einſdem certaminis perfectior pulchritudo prouenerat. Talia credo ſunt omnia, ſed oculos quærunt. Solœciſmos & barbariſmos quos vocant, poëtæ adamauerunt, quæ ſchemata & metaplaſmos mutatis appellare nominibus, quàm manifeſta vitia fugere maluerunt. Detrahe tamen iſta carminibus, ſuauiſsima condimenta deſiderabimus. Congere multa in vnum locum, totum acre, putridum, rancidum faſtidibo. Transfer in liberam forenſemque dictionem, quis non eam fugere atque in antris ſe

Suprà lib. 1. cap. 8.

B condere iubebit? ordo igitur ea gubernans, & moderans, nec apud ſe nimia, nec vbilibet aliena eſſe patietur. Submiſſa quædam impolitaq́; ſimillima ipſos ſaltu ac venuſtos locos ſeſe interponens illuſtrat oratio. Quæ ſi ſola ſit, proiicis vt vilem: ſi autem deſit, illa pulchra non prominent, non in ſuis quaſi regionibus poſſeſsionibúſque dominantur, ſibique ipſa propria luce obſtant, totúmque confundunt.

Quomodo medendum errori, credentiũ res nullo ordine geri. Cap. 5.

Magnæ & hic debentur ordini gratiæ. Mentientes concluſiones, aut irrepentes paulatim, vel minuendo, vel addendo in aſſenſionem falſitatis, quis non metuat, quis non oderit? Sæpe tamen in diſputationibus certis & ſuis ſedibus collocatæ tantum valent, vt neſcio quomodo per eas dulceſcat ipſa deceptio. Nónne hic quoque ordo ipſe laudabitur? Iam in Muſica, in Geometria, in aſtrorum motibus, in numerorum neceſsitatibus ordo ita dominatur, vt ſi quis quaſi eius fontem atque ipſum penetrale videre deſideret, aut in his inueniat, aut per hæc eò ſine vllo errore ducatur. Talis enim eruditio ſiquis ea moderate vtatur (nam nihil ibi quàm nimium formidandum eſt) talem philoſophiæ militem nutrit vel etiam ducem, vt ad ſummum

C illum modum, vltra quem requirere aliquid nec poſſit nec debeat, nec cupiat, qua vult euolet atque perueniat, multóſque perducat. Vnde iam dum ipſis humanis rebus teneatur ſic eas deſpiciat, cunctaq́; diſcernat, vt nullo modo eum moueat cur alius optet liberos habere nec habeat, alius nimia vxoris fœcunditate torqueatur: egeat ille pecunia qui largiri liberaliter multa paratus eſt, eique defoſſæ incubet macer & ſcabioſus fœnerator: ampla patrimonia luxuries diſpergat, atque diffundat, vix toto die lachrymans mendicus nummum impetret. Alium honor extollat indignum, lucidi mores abſcondantur in turba. Hæc & alia in hominum vita, cogunt homines plerunque impie credere, nullo nos ordine diuinæ prouidentiæ gubernari. Alij autem pij & boni atque ſplendido ingenio prædití, qui neque nos deſeri à ſummo deo poſſunt in animum inducere, & tamen rerum tanta quaſi caligine atque commixtione turbati nullum ordinem vident, volentes ſibi nudari abditiſsimas cauſas, errores ſuos ſæpe etiam carminibus conqueruntur. Qui ſi hoc ſolum interrogent, cur Itali ſemper ſerenas hyemes orent, & item ſemper Getulia noſtra miſeria ſitiat, quis eis facile reſpondebit, aut vbi apud nos indagabitur illius ordinis vlla ſuſpicio? Ego autem ſi quid meos monere poſſum, quantum mihi apparet, quantúmque ſentio, cen- D

1. Retract. cap. 3.

ſeo illos diſciplinis omnibus erudiendos. Aliter quippe iſta ſic intelligi vt luce clariora ſint, nullo modo poſſunt. Si autem aut pigriores ſunt, aut aliis negociis præoccupati, aut iam duri ad diſcendum, fidei ſibi præſidia parent, quo illos vinculo ad ſeſe trahat, atque ab his horrendis & inuolutiſsimis malis liberet ille qui neminem ſibi per myſteria bene credentem perire permittit. Duplex enim eſt via quam ſequimur cum rerum nos obſcuritas monet, aut rationem, aut certe authoritatem. Philoſophia rationem promittit, & vix pauciſsimos liberat, quos tamen non modo non contemnere illa myſteria, ſed ſola intelligere vt intelligenda ſunt cogit. Nullúmque aliud habet negocium, quæ vera & vt ita dicam germana philoſophia eſt, quàm vt doceat quod ſit omnium rerum principiũ ſine principio, quantúſque in eo maneat intellectus, quídve inde in noſtram ſalutẽ ſine vlla degeneratione manauerit: quem vnum deum omnipotentem eúmque tripotentem patrem & filium & ſpiritum ſanctum docẽt veneranda myſteria, quæ fide ſyncera & inconcuſſa populos liberant, nec confuſe, vt quidam, nec contumelioſe, vt multi prædicant. Quantum autem illud ſit quod E hoc etiam noſtri generis corpus, tãtus propter nos deus aſſumere atque agere dignatus eſt, quanto videtur vilius, tanto eſt clementia plenius, & à quadam ingenioſorum ſuperbia longe latéque remotius. Anima vero vnde originem ducat, quídve hic agat, quantum diſtet à deo, quid habeat proprium, quod alternat in vtranque naturam, quatenus moriatur, & quomodo immortalis probetur, quàm magni putatis eſſe ordinis vt iſta diſcantur? Magni omnino atque certi. De quo breuiter ſi tempus fuerit pòſt loquemur. Illud nunc à me accipiatis volo: Si quis temere ac ſine ordine diſciplinarum in harum rerum cognitionem audet irruere, pro ſtudioſo illum curioſum, pro docto credulum, pro cauto incredulum fieri. Itaque mihi quod modo interroganti tam bene atque apte reſpondiſtis, & miror vnde ſit, & cogor agnoſcere. Videamus tamẽ quouſque progredi veſtra latens poſsit intentio. Iam nobis Licentij etiam verba reddantur, qui tandiu neſcio qua cura oc- F cupatus alienus ab hoc ſermone fuit, vt eum iſta non aliter quàm eos qui nõ adſunt familiares noſtros credam eſſe lecturum. Sed redi ad nos quæſo Licenti, atque hic totus fac vt adſis, tibi enim dico. Nam definitionem meam tu probaſti, qua dictum eſt, quid ſit eſſe cum deo, cum quo mentem ſapientis manere immobilem, me quantum aſſequi valeo, docere voluiſti. Sed illud me mouet, quomodo cum iſte ſapiens quamdiu inter homines viuit, in corpore eſſe non negetur, quo pacto fiat, vt eius corpore huc atq́; illuc vagante, mens immobilis maneat. Iſto enim modo potes dicere, cum mouetur nauis, homines qui in ea ſunt non moueri, quamuis ab ipſis eam poſsideri gubernaríque fateamur. Etenim ſi ſola eam cogitatione regerent, facerént que ire quò vellent, tamen cum ea moueatur, nõ poſſunt illi qui ibidem conſtituti ſunt non moueri. Non, ait Licentius, animus ita eſt in corpore, vt corpus imperet animo. Neque hoc ego dico, inquam, ſed etiam eques nõ ita eſt in equo, vt ei equus imperet, & tamen quamuis quò velit ire equum agat, equo moto moueatur neceſſe eſt. Poteſt, inquit, ſedere ipſe immobilis. Cogis nos inquam definire quid ſit moueri, quod ſi potes facias. Volo pror-

Mens ſapientis immobilis. Cap. 6.

G ſus,inquit, maneat quæſo beneficium tuum, nam manet poſtulatio mea : & ne me rurſus interroges vtrum mihi definire placeat, quando id facere potuero, ipſe profitebor. Quæ cum dicta eſſent, puer de domo cui dederamus id negocij, cucurrit ad nos, & horam prandij eſſe nunciauit. Tum ego, Quid ſit,inquam moueri,non definire nos puer iſte,ſed ipſis oculis cogit oſtẽdere. Eamus igitur, & de iſto loco in alium locum tranſeamus. nam nihil eſt aliud niſi fallor,moueri. Hic cum arriſiſſent,diſceſsimus. At vbi refecimus corpora, quoniam cœlum obduxerat nubes,ſolito loco in balneo conſedimus. Atque ego, Concedis ergo,inquam,Licenti,nihil eſſe aliud motum,q̃ de loco in locum trãſitum? Concedo,inquit. Concedis ergo, inquam, neminẽ in eo loco eſſe, in quo non fuerat,& motum non fuiſſe? Non intelligo,inquit. Si quid, inquam, in alio loco fuit dudum: & nunc in alio eſt,motum eſſe concedis? Aſſentiebatur. Ergo,inquã, poſſet alicuius ſapientis viuum corpus hic modo nobiſcum eſſe,vt animus hinc abeſſet? Poſſet,inquit. Etiámne,inquã,ſi nobiſcum colloqueretur, & nos aliquid doceret? Etiam ſi,inquit,nos ipſam doceret ſapiẽtiam, non illum dicerem nobiſcum eſſe, ſed ſecum. Non igitur in H corpore, inquam. Non, inquit. Cui ego, Corpus illud quod careat animo, nónne mortuũ fateris cum ego viuum propoſuerim? Neſcio,inquit,quomodo explicem: nam & corpus hominis viuum eſſe nõ poſſe video, ſi animus in eo nõ ſit: & non poſſum dicere, vbi ſit corpus ſapientis,non eius animũ eſſe cum deo. Ego,inquam,faciam vt hoc explices. Fortaſſe enim quia vbiq; deus eſt, quoquò ierit ſapiens inuenit deum cum quo eſſe poſsit. Ita fit vt poſsimus & nõ negare illum de loco in locum tranſire,quod eſt moueri, & tamẽ ſemper eſſe cum deo. Fateor,inquit, corpus illud de loco in locũ trãſitum facere, ſed mentem ipſam nego, cui nomen ſapientis impoſitum eſt.

Quomodo ordo fuerit,cũ malum non eſſet. Cap.7.

Nunc interium tibi cedo, inquã, ne res obſcuriſsima & diutius diligentiúſque tractanda impediat in præſentia propoſitum noſtrum. Sed illud videamus, quoniã definitũ eſt à nobis quid ſit eſſe cum deo, vtrum poſsimus etiam ſcire quid ſit eſſe ſine deo, quanuis iam manifeſtum eſſe arbitror. Nam credo videri tibi eos qui cũ deo non ſunt,eſſe ſine deo. Si poſſem, inquit, mihi verba ſuppetere,dicerẽ fortaſſe quod tibi nõ diſpli I ceret. Sed peto perferas infantiam meã, reſq; ipſas,vt te decet,veloci mente præripias. Nam & iſti nec cum deo mihi videntur eſſe,& à deo tamen haberi. Itaq; nõ poſſum eos ſine deo eſſe dicere,quos deus habet. Cum deo item non dico, quia ipſi non habent deum. Siquidem deũ habere iam inter nos pridem in ſermone illo quẽ die natali tuo iucundſsimum habuimus, placuit nihil aliud eſſe quàm deo perfrui. Sed fateor me formidare iſta contraria,quomodo quiſq; nec ſine deo ſit,nec cum deo. Non te moueant iſta,inquam. Nam vbi res conuenit,quis non verba contemnat? Quare iam ad illam tandem ordinis definitionem redeamus. Nam ordinẽ eſſe dixiſti quo deus agit omnia. Nihil autem,vt video, non agit deus:nam inde viſum tibi eſt nihil præter ordinem poſſe inueniri. Manet,inquit, ſententia mea, ſed iam video quid ſis dicturus, vtrum deus agat quæ non bene agi confitemur. Optime,inquã,prorſus oculum in mentem inieciſti. Sed vt vidiſti quid eſſem dicturus,ita peto videas quid reſpondendum ſit. Atque ille nutans capite atq; humeris, Turbamur,inquit. Et huic forte quæſtioni mater ſuperuenerat. Atque ille poſt aliquantulum ſilentium petiit, vt à me hocipſum rurſus interrogaretur. Cui loco ſuperius à Trigetio fuiſſe reſponſum non omnino animaduerterat. Tum ego: Quid,in- K quam,vel cur tibi repetam? Actum,aiunt,ne agas. Quare moneo potius vt ea quæ ſupra dicta ſunt vel legere cures, ſi audire nequiuiſti. Quam quidem abſentiam à ſermone noſtro animi tui non ægre tuli, diúque ita eſſe te pertuli,vt neque illa impedirem, quæ tecum intus remotuſq; à nobis, pro te agebas, & ea perſequerer quæ te amittere ſtylus iſte non ſineret. Nunc illud quæro,quod nondum diſcutere diligenti ratione tentauimus. Nam

De bona vita diſput.2.

1.de ordine cap.7.

vt primum nobis iſtam de ordine quæſtionum, neſcio quis ordo peperit, memini te dixiſſe hanc eſſe iuſtitiam dei, quæ ſeparat inter bonos & malos, & ſua cuique tribuit. Nam nulla eſt, quantum ſentio,manifeſtior iuſtitiæ definitio. Itaque reſpondeas velim, vtrum tibi videatur aliquando deum non fuiſſe iuſtum. Nunquam, inquit. Si ergo ſemper,inquam, deus iuſtus, ſemper bonum & malum fuerunt. Prorſus, inquit mater, nihil aliud video quod ſequatur. Non enim iudicium dei fuit vllum quando malum non fuit: nec ſi aliquando bonis & malis ſua cuique non tribuit, poteſt videri iuſtus fuiſſe. Cui Licentius: Ergo dicendum nobis cenſes, inquit, ſemper malum fuiſſe. Non audeo, inquit illa, di- L cere. Quid, inquam, ergo dicemus? Si deus ideo iuſtus eſt, quia iudicat inter bonos & malos, quando non erat malum, non erat iuſtus. Hic illis tacentibus animaduerti Trigetium reſpondere velle, atque permiſi. At ille: Prorſus, inquit, erat deus iuſtus. Poterat enim bonum, inquit, malúmque ſecernere, ſi extitiſſet, & ex eoipſo quo poterat, iuſtus erat. Non enim cum dicimus, Ciceronem prudenter inueſtigaſſe coniurationem Catilinæ,temperanter nullo corruptum fuiſſe præmio quo parceret malis, iuſtè illos ſummo ſupplicio ſenatus authoritate mactaſſe, fortiter ſuſtinuiſſe omnia tela inimicorum, & molem, vt ipſe dixit, inuidiæ, non in eo fuiſſent virtutes iſtæ, niſi Catilina reipub. tantam perniciem comparaſſet. Virtus enim per ſeipſam, non per aliquod huiuſmodi opus conſideranda eſt & in homine, quanto magis in deo? ſi tamen in anguſtiis rerum atque verborum componere illis iſta quoquo modo permittitur. Nam vt intelligamus quia deus ſemper iuſtus fuit, quando extitit malum quod à bono ſeiungeret, nihil diſtulit ſua cuique diſtribuere: non enim tunc ei erat diſcenda iuſtitia, ſed tunc ea vtendum, M quam ſemper habuit. Quod cum & Licentius & mater in tanta neceſsitate approbaſſent, Quid, inquam,dicis Licenti? Vbi eſt quod tam magnopere aſſeruiſti, nihil præter ordinem fieri? Quod enim factum eſt vt malum naſceretur, non vtique dei ordine factum eſt: ſed cum eſſet natum, dei ordine incluſum eſt. Et ille admirans, ac moleſte ferens quòd tam repente bona cauſa eſſet lapſa de manibus, Prorſus, inquit, ex illo dico cœpiſſe ordinem,ex quo malum eſſe cœpit. Ergo,inquam, vt eſſet ipſum malum, non ordine factum eſt, ſi poſtquam malum ortum eſt, ordò eſſe cœpit. Sed ſemper erat ordo apud deum: & aut ſemper fuit nihil quod dicitur malum: aut ſi aliquando inuenitur cœpiſſe, quia ordo ipſe aut bonus eſt, aut ex bono eſt, nunquam aliquid ſine ordine fuit,nec erit aliquando. Quanuis & neſcio quid potius occurrit, ſed illa cõſuetudine obliuionis elapſum eſt: quod credo ordine contigiſſe pro merito vel gradu vel ordine vitæ. Neſcio quomodo mihi, inquit,effugit,quam nunc ſperno ſententiam: non enim debui dicere poſtquam malum natum eſt, cœpiſſe ordinem: ſed vt illa iuſtitia de qua Trigerius diſſeruit, ita & ordinem fuiſſe apud deum: ſed ad vſum eius non veniſſe,

A niſſe, niſi poſtquam mala eſſe cœperũt. Eodem, inquam, relaberis. Illud enim quod minime vis, incócuſſum manet: nam ſiue apud deum fuit ordo, ſiue ex illo tempore eſſe cœpit, ex quo etiam malum, tamen malum illud præter ordinem natum eſt. Quod ſi concedis, fateris aliquid præter ordinem poſſe fieri, quod cauſam tuam debilitat ac detruncat. Si autem non concedis, incipit dei ordine natum malum videri, & malorum authorem deum fateberis. Quo ſacrilegio mihi deteſtabilius nihil occurrit. Quod cum ſiue non intelligenti, ſiue diſsimulanti ſe intellexiſſe, verſarem ſæpius & reuoluerem, nihil habuit quod diceret, & ſe ſilentio dedit. Tum mater: Ego, inquit, non puto nihil potuiſſe præter dei ordinem fieri, quia ipſum malum quod natum eſt, nullo modo dei ordine natum eſt, ſed illa iuſtitia id inordinatum eſſe non ſiuit, & in ſibi meritum ordinem redegit & compulit. Hic ego cum omnes cernerem ſtudioſiſsime ac pro ſuis quenque viribus deum quærere, ſed ipſum de quo agebamus ordinem non tenere, quo ad illius ineffabilis maieſtatis intelligentiam peruenitur: Oro vos, inquam, ſi, vt video, multũ diligitis ordinem, ne nos præpoſteros & inordinatos eſſe patiamini. Quanquã enim

1. Retract. cap. 2.

B occultiſsima ratio ſe demonſtraturam polliceatur, nihil præter diuinum ordinem fieri: tamen ſi quempiam ludimagiſtrum audiremus, conãtem docere puerum ſyllabas, quem prius literas nemo docuiſſet, non dico ridendum tanquam ſtultum, ſed vinciendum tanquam furioſum putaremus, non ob aliud, vt opinor, niſi quòd docendi ordinem non teneret. At multa talia & imperitos, quæ à doctis reprehendantur ac derideantur, & dementes homines, quæ nec ſtultorũ iudicium fugiunt, facere nemo ambigit: & tamen etiam iſta omnia quæ fatemur eſſe peruerſa, non eſſe præter diuinũ ordinem, alta quædam & à multitudinis vel ſuſpicione remotiſſima diſciplina, ſe ita ſtudioſis & deum atque animas tantum amantibus manifeſtaturam eſſe promittit, vt non nobis ſummæ numerorum poſsint eſſe certiores.

Lex quæ in deo, diſciplina eſt vitæ. Cap. 8. Cic. de leg. primo. Vita proborum.

Hæc autem diſciplina ipſa dei lex eſt, quæ apud eum fixa & inconcuſſa ſemper manens, in ſapientes animas quaſi tranſcribitur, vt tanto ſe ſciant viuere melius, tantoq; ſublimius, quanto & perfectius eam contemplãtur intelligendo, & viuendo cuſtodiunt diligentius. Hæc igitur diſciplina eis, qui illam noſſe deſiderant, ſimul geminum ordinem ſequi iubet: cuius vna pars vitæ, altera eruditionis eſt. Adoleſcentibus ergo ſtudioſis eius ita viuendum eſt, vt à venereis rebus, ab illecebris ventris & gutturis, ab immodeſto corporis cultu & ornatu, C ab inanibus negociis ludorum, à torpore ſomni atque pigritiæ, ab æmulatione, obtrectatione, inuidentia, ab honorum poteſtatúmque ambitionibus, ab ipſius etiam laudis immodica cupiditate ſe abſtineant. Amorem autem pecuniæ totius ſuæ ſpei certiſsimum venenum eſſe credant: nihil eneruiter faciant, nihil audacter. In peccatis autem ſuorum vel pellant omnino iram, vel ita frænent, vt ſit pulſæ ſimilis: neminem oderint, nulla vitia non curare velint. Magnopere obſeruent cum vindicant, ne nimium ſit: cum ignoſcunt, ne parum. Nihil puniant quod non valeat ad melius: nihil indulgeant quod vertat in peius. Suos putent omnes, in quos ſibi poteſtas data fuerit. Ita ſeruiant, vt eis dominari pudeat: ita dominentur, vt eis ſeruire delectet. In alienorum autem peccatis moleſti non ſint inuito. Inimicitias vitent cautiſsime, ferant æquiſsime, finiant citiſsime. In omni verò contractu atque conuerſatione cum hominibus, ſatis eſt ſeruare vnum hoc vulgare prouerbium: Nemini faciant quod pati nolunt. Rempublicam nolint adminiſtrare, niſi perfecti. D Perfici autem vel intra ætatem ſenatoriam ſuſtineant, vel certe intra iuuentutẽ. Sed quiſquis ſero ad iſta ſe conuerterit, non arbitretur nihil ſibi eſſe præceptum: nam iſta vtique facilius decocta ætate ſeruabit. In omni autem vita, loco, tempore, amicos aut habeant, aut habere inſtent. Obſequantur dignis etiam non hoc expectantibus. Superbos minus curent, minime ſint. Apte congruentérque viuant. Deum colant, cogitent, quærant, fide, ſpe, charitate ſubnixi. Optẽt tranquillitatem, atque certum curſum ſtudiis ſuis, omniúmque ſociorum, & ſibi quibúſque poſſunt mẽtem bonam pacatámque vitam.

Eruditio quo modo paretur, et quàm ſit vtilis. Cap. 9. Authoritas.

Sequitur vt dicam quomodo ſtudioſi erudiri debeant, qui ſicut dictum eſt viuere inſtituerunt. Ad diſcendum item neceſſario dupliciter ducimur, authoritate atque ratione. Tempore authoritas, re autem ratio prior eſt. Aliud eſt enim quod in agendo anteponitur, aliud quod pluris in appetẽdo æſtimatur. Itaque quanquam bonorum authoritas imperitæ multitudini videatur eſſe ſalubrior, ratio vero aptior eruditis: tamen quia nullus hominum niſi ex imperito peritus fit, nullus autem imperitus nouit qualem ſe debeat præbere docentibus, & quali vita eſſe docilis poſſit, E euenit vt omnibus bona magna & occulta diſcere cupientibus, non aperiat niſi authoritas ianuam. Quam quiſq; ingreſſus ſine vlla dubitatione vitæ optimæ præcepta ſectatur: per quæ cum docilis factus fuerit, tum demum diſcet & quãta ratione prædita ſint ea ipſa quæ ſecutus eſt ante rationem, & quid ſit ipſa ratio, quam poſt authoritatis cunabula firmus & idoneus iam ſequitur atque comprehendit: & quid intellectus, in quo vniuerſa ſunt, vel ipſa potius vniuerſa: & quid præter vniuerſa vniuerſorum principium. Ad quam cognitionem in hac vita peruenire pauci, vltra quam vero etiam poſt hanc vitam nemo progredi poteſt. Qui autem ſola authoritate contenti, bonis tantum moribus rectiſq; votis conſtanter operam dederint, aut contemnentes, aut non valentes diſciplinis liberalibus atque optimis erudiri, beatos eos quidem, cum inter homines viuunt, neſcio quomodo appellẽ: tamen inconcuſſe credo mox vt hoc corpus reliquerint, eos quò bene magis minúſve vixerunt, eò facilius aut difficilius liberari. Authoritas autem partim diuina eſt, partim humana: Sed vera, firma, ſumma ea eſt, quæ diuina nominatur. F In qua metuenda eſt aëriorum animalium mira fallacia, quæ per rerum ad iſtos ſenſus corporis pertinentium quaſdam diuinationes, nonnulláſque potentias, decipere animas facillime conſuerunt, aut periturarum fortunarum curioſas, aut fragilium cupidas poteſtatum, aut inanium formidoloſas miraculorum. Illa ergo authoritas diuina dicenda eſt, quæ non ſolũ in ſenſibilibus ſignis tranſcendit omnem humanam facultatem, ſed & ipſum hominem agens, oſtẽdit ei quouſque ſe propter ipſum depreſſerit: & non teneri ſenſibus, quibus videntur illa miranda, ſed ad intellectum iubet euolare: ſimul demonſtrans & quanta hic poſsit, & cur hæc faciat, & quàm paruipendat. Doceat enim oportet & factis poteſtatem ſuam, & humilitate clementiam, & præceptione naturam: quæ omnia ſacris quibus initiamur, ſecretius firmiusq; traduntur. In quibus bonorũ vita facillime non diſputationum ambagibus, ſed myſteriorum authoritate purgatur. Humana vero authoritas plerunque fallit: In eis tamen iure videtur excellere, qui quantum imperitorum ſenſus capit, multa dant indicia doctrinarũ ſuarum, & non viuunt aliter quàm viuendum eſſe præ-

2. Retract. cap. 3.

Ibidem.

1. Retract. cap. 3. *Vitæ præcepta pauci aſſequuntur. Cap. 10.*

G cipiunt. Quibus ſi aliqua etiam fortunæ munera acceſſerint, quorũ appareant vſu magni, contemptúque maiores, difficillimum omnino eſt, vt eis quiſque viuendi præcepta dantibus credens, recte vituperetur. Hic Alipius: Permagna, inquit, vitæ imago abs te ante oculos noſtros, cum plene, tum breuiter conſtituta eſt. Cui quanuis quotidianis præceptis tuis inhiemus, tamen nos hodie cupidiores flagrantioréſque reddidiſti. Ad quam, ſi fieri poſſet, non ſolum nos, verumetiam cunctos homines iam peruenire, & eidem inhærere cuperem, vt hæc ſicuti audiun mirabilia, ita eſſent imitatione facilia. Nam neſcio quomodo (quod vtinam vel à nobis procul abſit) animus humanus dum hæc audiendo, cœleſtia diuina ac prorſus vera eſſe proclamet, in appetendo aliter ſe gerit, vt mihi veriſsimum videatur aut diuinos homines, aut non ſine diuina ope ſic viuere. Cui ego: Hæc præcepta viuendi, quæ tibi, vt ſemper, plurimum placent Alipi, quanuis hic meis verbis pro tempore expreſſa ſint, non tamen à me inuẽta eſſe optime ſcis. His enim magnorum hominum & penè diuinorum libri pleniſsimi ſunt: quod nũ propter te dicendum mihi putaui, ſed propter iſtos adoleſcentes, ne in
H eis quaſi authoritatem meam iure contemnant. Nam mihi omnino illos nolo credere, niſi docẽti, rationémque reddenti, propter quos pro rerum magnitudine concitandos, etiam te arbitror iſtum interpoſuiſſe ſermonem: non enim tibi ſunt ad ſequendum iſta difficilia, quæ tanta rapuiſti auiditate, tantóque in ea naturæ admirabilis impetu ingreſſus es, vt ego tibi verborum, tu mihi rerum magiſter effectus ſis. Non enim eſt modo vlla cauſa mentiendi, aut ſaltem occaſio: nam neque te falſa laude ſtudioſiorẽ fieri puto, & ij adſunt qui vtrunque nouerunt, & ei ſermo iſte mittetur, cui noſtrum nullus ignotus eſt. Bonos autem viros, deditóſque optimis moribus ſi nõ aliter ſentis atque dixiſti, pauciores te arbitror eſſe credere, quàm mihi probabile eſt: ſed multi penitus latent te. Item multorum non latentium ea ipſa

1. Retract. cap. 3.

quæ mira ſunt, latent. In animo enim ſunt iſta, qui neque ſenſu accipi poteſt, & plerunque dum congruere vult vitioſorum hominũ colloquiis, ea dicit, quæ haud probare videatur. Multa etiam facit non libenter, propter aut vitandum odium hominum, aut ineptiam fugiendam: quod nos audientes aut vidẽtes difficile aliter exiſtimamus, quàm ſenſus iſte renunciat. Eóque fit, vt
I multos non tales eſſe credamus, quales & ſe ipſi & eos ſui familiares nouerunt. Quod tibi ex amicorum noſtrorum quibuſdam magnis animi bonis, quæ nos ſoli ſcimus, perſuadeas velim. Nam error iſte non minima hac cauſa nititur, quòd non pauci ſe ſubito ad bonam vitam mirandámque conuertunt: & donec aliquibus clarioribus factis innoteſcant, quales erant eſſe creduntur. Nam ne longius abeam, quis iſtos adoleſcentes, qui antea nouerat, facilè credat tam ſtudioſe magna quærere, tantas repẽtè in hac ætate indixiſſe inimicitias voluptatibus? Ergo hanc opinionem pellamus ex animo: nam & illud diuinum auxilium, quod vt decebat religioſe in vltimo ſermonis tui poſuiſti, latius quàm nonnulli opinantur, vltra officium clementiæ ſuæ per vniuerſos populos agit. Sed ad diſputationis noſtræ, ſi placet, ordinem redeamus: & quoniam de authoritate ſatis dictum eſt, videamus quid tibi ratio velit.

Ratio quid, & huius in ſenſibilibus veſtigia. Cap. 11.

Ratio eſt mentis motio, ea quæ diſcutiuntur, diſtinguendi & connectendi potens: qua duce vti ad deum intelligendum, vel ipſam quæ aut in nobis, aut vſquequaque eſt, animam, rariſsimum omnino genus hominum poteſt: non ob aliud, niſi quia in iſtorum ſenſuum K
negocia progreſſo, redire in ſemetipſum cuique difficile eſt. Itaque cum in rebus ipſis fallacibus ratione totum agere homines moliantur, quid ſit ipſa ratio, & qualis ſit, niſi perpauci prorſus ignorant. Mirum videtur, ſed tamen ſe ita res habet. Satis eſt hoc dixiſſe in præſentia. nam ſi vobis rem tantam ſicut intelligenda eſt, nunc oſtendere cupiam, tam ineptus ſim, quàm arrogans, ſi vel me illam iam percepiſſe profitear. Tamen quantum dignata eſt in res quæ nobis notæ videntur procedere, indagemus eam, ſi poſſumus, interim, prout ſuſceptus ſermo deſiderat. Ac primum videamus vbi hoc verbum quod ratio vocatur, frequentari ſolet: nam illud nos mouere maxime debet, quod ipſe homo à veteribus ſapientibus ita definitus eſt, Homo eſt animal rationale mortale. Hic genere poſito, quod animal dictum eſt, videmus additas duas differentias, quibus credo admonendus erat homo & quò ſibi redeundum eſſet, & vnde fugiendum. Nam vt progreſſus animæ vſque ad mortalia lapſus eſt, ita regreſſus eſſe in rationem debet. Vno verbo à beſtiis, quod rationale: & alio à diuinis ſeparatur, quod mortale dicitur. Illud igitur niſi tenuerit, beſtia erit: hinc niſi ſe auerterit, diuina non erit. L

1. Retract. cap. 3. *Hominis definitio.*

Sed quoniam ſolent doctiſsimi viri quid inter rationale ac irrationale interſit, acute ſubtilitérque diſcernere, nullo modo eſt ad id quod inſtituimus negligendum: nam rationale eſſe dixerunt, quod ratione vteretur, vel vti poſsit: rationabile autem, quod ratione factum eſſet aut dictum. Itaque has balneas rationabiles poſſumus dicere, noſtrumq; ſermonem: rationales autem vel illum qui has fecit, vel nos qui loquimur. Ergo procedit ratio ab anima rationali: ſcilicet in ea quæ vel fiunt rationabilia, vel dicuntur. Duo ergo video in quibus potentia viſque rationis poſsit ipſis etiam ſenſibus admoueri, opera hominum quæ videntur, & verba quæ audiuntur. In vtroque autem vtitur mens gemino nuncio pro corporis neceſsitate: vno qui oculorum eſt, altero qui aurium. Itaque cum aliquid videmus congruẽtibus ſibi partibus figuratum, non abſurde dicimus rationabiliter apparere. Itémque cum aliquid bene concinere audimus, non dubitamus dicere quod rationabiliter ſonat. Nemo autem non rideatur, ſi dixerit, Rationabiliter olet, aut rationabiliter ſapit, aut rationabiliter molle eſt, niſi forte in iis quæ propter aliquid ab hominibus procurata ſunt vt ita olerent, vel ſaperent, vel feruerent, M
vel quid aliud: vt ſiquis locum vnde grauibus odoribus ſerpentes fugantur, rationabiliter dicat ita olere, cauſam intuẽs quare ſit factum: aut poculum quod medicus confecerit, rationabiliter amarum eſſe vel dulce: aut quod temperari languido ſolium iuſſerit, calere rationabiliter aut tepere. Nemo autem hortum ingreſſus, & roſam naribus admouens, audet ita dicere, quàm rationabiliter fragrat: nec ſi medicus illã vt olfaceret iuſſerit. Tunc enim præceptum vel datum illud rationabiliter, non tamen olere rationabiliter dicitur: nec propterea, quia naturalis ille odor eſt. Nam quãuis à coquo pulmentum condiatur, rationabiliter conditum poſſumus dicere: rationabiliter autem ſapere, cum cauſa extrinſecus nulla ſit, ſed præſenti ſatisfiat voluptati, nullo modo ipſa loquendi conſuetudine dicitur. Si enim quæratur de illo cui poculum medicus dederit, cur id dulciter ſentire debuerit, aliud infertur propter quod ita eſt, id eſt morbi genus, quod iã non in illo ſenſu eſt, ſed aliter ſeſe habet in corpore. Si autem rogetur liguriens aliquid, gulæ ſtimulo concitatus, cur ita dulce ſit,

Differentia rationale & rationabile. *1. Retract. cap. 3.*

A & reſpondeat, quia libet, aut quia delector: nemn illud dicet rationabiliter dnlce, niſi forte illius delectatio alicui rei ſit neceſſaria, & illud quod mandit, ob hoc ita confectum ſit. Tenemus, quantum inueſtigare potuimus, quædam veſtigia rationis in ſenſibus, & quod ad viſum atque auditum pertinet, in ipſa etiam voluptate. Alij vero ſenſus non in voluptate ſua, ſed propter aliquid aliud ſolent hoc nomen exigere: id autem eſt rationalis animantis factum propter aliquem finem. Sed ad oculos quod pertinet, in quo congruentia partium rationabilis dicitur, pulchrum appellari ſolet. Quod vero ad aures, quando rationabilem concentum dicimus, cantumq; numeroſum rationabiliter eſſe compoſitum, ſuauitas vocatur proprio iã nomine. Sed neque in pulchris rebus cum nos color illicit, neque in aurium ſuauitate, cum pulſa chorda quaſi liquide ſonat atque pure, rationabile illud dicere ſolemus. Reſtat ergo vt in iſtorum ſenſuum voluptate, id ad rationem pertinere fateamur, vbi quædam dimenſio eſt atque modulatio. Itaque in hoc ipſo ædificio ſingula bene conſiderantes, non poſſumus non offendi, quod vnũ oſtium videmus in latere, alterum propè in medio, nec tamen in medio
B collocatum. Quippe in rebus fabricatis, nulla cogente neceſsitate, iniqua dimẽſio partium facere ipſi aſpectui velut quandam videtur iniuriam. Quod autem intus tres feneſtræ, vna in medio, duæ à lateribus paribus interuallis ſolis lumen infundunt, quàm nos delectat diligentius intuentes, quámque in ſe animum rapit, manifeſta res eſt, nec multis verbis vobis aperienda. Vnde ipſi architecti iam ſuo verbo, rationem iſtam vocant: & partes diſcorditer collocatas, dicunt non habere rationem. Quod late patet, ac penè in omnes artes operaq; humana diffunditur. Iam in carminibus, in quibus item dicimus eſſe rationem ad voluptatem aurium pertinentem, quis non ſentiat dimenſionem eſſe totius huius ſuauitatis opificem? Sed hiſtrione ſaltante, cum bene ſpectantibus geſtus illi omnes ſigna ſint rerum, quanuis membrorum numeroſus quidam motus oculos eadem illa dimenſione delectet, dicitur tamen rationabilis illa ſaltatio, quòd bene aliquid ſignificet & oſtendat, excepta ſenſuum voluptate. Nõ enim ſi pennatam Venerem faciat, & Cupidinem palliatum, quanuis id mira membrorum motione atque collocatione depingat, oculos videtur offendere, ſed per oculos animum, cui rerum ſi-
C gna illa monſtrantur: nam oculi offenderentur, ſi non pulchre moueretur. Hoc enim pertinebat ad ſenſum, in

1. Retract. cap. 3.

quo anima eoipſo quòd mixta eſt corpori, percipit voluptatem. Aliud ergo ſenſus, aliud per ſenſum: nam ſenſum mulcet pulcher motus, per ſenſum autem animum ſolum pulchra in motu ſignificatio. Hoc etiam in auribus facilius aduertitur. nam quicquid iucunde ſonat, illud libet, atque ipſum auditum illicit: quod autem per eundem ſonum bene ſignificatur, nuncio quidem aurium, ſed ad ſolam mentem refertur. Itaque cum audimus illos verſus:

Virg. 2. Geor.

Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.

Aliter metra laudamus, alitérque ſentẽtiam: nec ſub eodem intellectu dicimus, rationabiliter ſonat, & rationabiliter dictum eſt. Ergo iam tria genera ſunt rerum, in quibus illud rationabile apparet. Vnum eſt in factis ad aliquem finem relatis, alterum in docendo, tertium in delectando. Primum nos admonet nihil temere facere: ſecundum recte docere: vltimum beate contemplari. In moribus eſt illud ſuperius, hæc autem duo

Diſciplinarũ omniũ excogitatrix ratio. Cap. 12.

in diſciplinis, de quibus nunc agimus. Namq; illud quod D
in nobis eſt rationale, id eſt, quod ratione vtitur, & rationabilia vel facit vel ſequitur, quia naturali quodam vinculo in eorum ſocietate aſtringebatur, cum quibus illi erat ratio ipſa communis, nec homini homo firmiſſime ſociari poſſet, niſi colloquerentur, atq; ita ſibi mentes ſuas cogitationesq; quaſi refunderent: vidit eſſe imponenda rebus vocabula, id eſt, ſignificantes quoſdam ſonos: vt quoniam ſentire animos ſuos non poterant, ad eos ſibi copulandos ſenſu quaſi interprete vterentur. Sed audiri abſentium verba non poterant, ergo illa ratio peperit literas, notatis omnibus oris ac linguæ ſonis, atque diſcretis. Nihil autem horum facere poterat, ſi multitudo rerum ſine quadam defixo termino infinite patere videretur. Ergo vtilitas numerandi magna neceſsitate animaduerſa eſt. Quibus duobus repertis, nata eſt illa librariorum & calculorum profeſsio, velut quædam Grammaticæ infantia, quam Varro literationem vocat: Græce autem quo modo appelletur, non ſatis in præſenti recolo. Progreſſa deinde ratio, animaduertit eoſdem oris ſonos quibus loqueremur, & quos literis iam ſignauerat, alios eſſe qui moderato variè hiatu, quaſi enodati ac ſimplices faucibus ſine vlla colliſione defluerent: alios diuerſo preſſu oris, tenere tamen aliquem ſonum: extremos autem qui niſi adiunctis ſibi primis E
erumpere non valerent. Itaque literas hoc ordine, quo expoſitæ ſunt, vocales, ſemiuocales, & mutas nominauit. Deinde ſyllabas notauit: deinde verba in octo genera formáſque digeſta ſunt. Omníſque illorum motus, integritas, iunctura, perite ſubtilitérque diſtincta ſunt. Inde iam numerorum & dimenſionis non immemor, adiecit animum in ipſas vocum & ſyllabarum varias moras, atque inde ſpacia temporis alia duplicia, alia ſimplicia eſſe comperit, quibus longæ breuéſque ſyllabæ tenderentur. Notauit etiam iſta, & in regulas certas diſpoſuit. Poterat iam perfecta eſſe Grammatica, ſed quia ipſo nomine profiteri ſe literas clamat, vnde etiam Latine literatura dicitur, factum eſt, vt quicquid dignum memoria literis mandaretur, ad eam neceſſario pertineret. Itaque vnum quidem nomẽ, ſed res infinita, multiplex, curarum plenior quàm iucunditatis aut veritatis, huic diſciplinæ acceſsit Hiſtoria, non tam ipſis Hiſtoricis quàm Grammaticis laborioſa. Quis enim ferat imperitum videri hominem, qui volaſſe Dædalum non audierit: mendacem illum qui finxerit, ſtultum qui credi- F
derit, impudentem qui interrogauerit non videri? Aut, in quo noſtros familiares grauiter miſerari ſoleo, qui ſi non reſponderint, quid vocata ſit mater Euryali,† accuſantur inſcitiæ: cum ipſi eos, à quibus ea rogantur, vanos & ineptos, nec curioſos audeant appellare? Illa igitur ratione perfecta diſpoſitáque Grammatica, admonita eſt quærere atque attendere hanc ipſam vim, quæ pepererit artem. Nam eam definiendo, diſtribuendo, colligendo non ſolum digeſſerat atque ordinauerat, verùm ab omni etiam falſitatis irreptione defenderat. Quando ergo tranſiret ad alia fabricanda, niſi ipſa ſua prius quaſi quædam machinamenta & inſtrumenta diſtingueret, notaret, digereret, proderétque ipſam diſciplinam diſciplinarum, quam Dialecticam vocant? Hæc docet docere, hæc docet diſcere: in hac ſe ipſa ratio demonſtrat atquè aperit, quæ ſit, quid velit, quid valeat. Scit ſcire: ſola ſcientes facere non ſolum vult, ſed etiam poteſt. Verùm quoniam plerunque ſtulti homines ad ea quæ ſuadentur recte, vtiliter, & honeſte, non ipſam ſynceriſsimam quam rarus animus videt verita-

Occaſio vocabulorum.

Occaſio literarum.

Occaſio diſcretionis literarum, ſyllabarum & verborũ.

Grammatica, literatura.

Occaſio hiſtoriæ.

† Virgil. Aen. 9. cũ vult ortã ex Priamo: nec nominat tamen.

Dialectices & rhetorices inuentio. Cap. 13.

1. Retract. cap. 3.

G tem, ſed proprios ſenſus conſuetudinémque ſectantur, oportebat eos non doceri ſolum quantum queunt, ſed ſæpe & maxime commoneri. Hanc ſuam partem quæ id ageret, neceſsitatis pleniorem quàm puritatis, refertiſsimo gremio deliciarum, quas populo ſpargat, vt ad vtilitatem ſuam dignetur adduci, vocauit Rhetoricam. Hactenus pars illa, quæ in ſignificando rationabilis dicitur, ſtudiis liberalibus diſciplinîſque promota eſt.

Muſica et poetica. Cap. 14.

1. Retract. cap. 3.

Hinc ſe illa ratio ad ipſarum rerum diuinarum beatiſsimam contemplationem rapere voluit. Sed nc de alto caderet, quæſiuit gradus, atque ipſa ſibi viam per ſuas poſſeſsiones ordinémque molita eſt. Deſiderabat enim pulchritudinem: quam ne ſola & ſimplex poſſet ſine iſtis oculis intueri, impediebatur à ſenſibus. Itaque in eos ipſos paululum aciem torſit, qui veritatem ſeſe habere clamantes, feſtinantem ad alia pergere, importuno ſtrepitu reuocabant. Et primo ab auribus cœpit, quia dicebant ipſa verba ſua eſſe, quibus iam & Grammaticam, & Dialecticam, & Rhetoricam fecerat. At iſta potentiſsima ſecernendi cito vidit quid inter ſonum, & id cuius ſignum eſſet, diſtaret. Intellexit nihil aliud ad aurium iudicium pertinere, qnàm ſonum, eúmque eſſe tripli-

Triplex ſonus.

Aug. frequēter vtitur cuiuſcemodi, pro qualibuſcūque.

H cem, Aut in voce animantis, aut in eo quod flatus in organis faceret, aut in eo quod pulſu ederetur. Ad primū pertinere Tragœdos, vel Comœdos, vel choros cuiuſcemodi, atque omnes omnino, qui voce propria canerent. Secundum tibiis & ſimilibus inſtrumentis deputari. Tertio dari citharas, lyras, cymbala, atque omne quod percutiendo canorum eſſet. Videbat autem hanc materiam eſſe viliſsimam, niſi certa dimenſione temporum, & acuminis grauitatíſque moderata varietate ſoni figurarentur. Recognouit hinc eſſe illa ſemina, quæ in Grammatica, cum ſyllabas diligēti conſideratione verſaret, pedes, & accentus vocauerat. Et quia in ipſis verbis breuitates & lōgitudines ſyllabarum propè æquali multitudine ſparſas in oratione attendere facile fuit, tentauit pedes illos in ordines certos diſponere atque coniungere: & in eo primo ſenſum ipſum ſecuta, moderatos impreſsit articulos, quæ & cæſa & membra nominauit. Et ne longius pedum curſus prouolueretur, quàm eius iudicium poſſet ſuſtinere, modum ſtatuit vnde reuerteretur, & ab eo ipſo verſum vocauit. Quod autem non eſſet certo fine moderatum, ſed tamen rationabiliter ordinatis pedibus curreret, rhythmi nomine notauit, qui Latine nihil aliud qnàm numerus dici potuit. Sic ab ea Poëtæ geniti ſunt. In quibus cum videret non ſolum ſonorum, ſed etiam verborum rerúmque magna momenta, plurimum eos honorauit, eíſque tribuit quorum vellent rationabilium mendaciorum poteſtatem. Et quoniam de prima illa diſciplina ſtirpem ducebant, iudices in eos Grammaticos eſſe permiſit. In hoc igitur quarto gradu, ſiue in rhythmis, ſiue in ipſa modulatione intelligebat regnare numeros, totúmque perficere. Inſpexit diligentiſsime cuiuſmodi eſſent, reperiebat diuinos & ſempiternos, præſertim quòd ipſis auxiliantibus omnia ſuperiora contexuerat. Et iam tolerabat ægerrime ſplendorem illorum atque ſerenitatem, corporea vocum materia decolorari. Et quoniā illud quod mens videt, ſemper eſt præſens, & immortale approbatur, cuius generis numeri apparebant: ſonus autem quia ſenſibilis res eſt, præterfluit in præteritum tempus, imprimitúrque memoriæ, rationabili mendacio iam poëtis fauente ratione quærendum, ne quid propagini ſimiliter ineſſet, Iouis & memoriæ filias Muſas eſſe cōfictum eſt. Vnde iſta diſciplina ſenſus intellectúſque particeps Muſicæ nomen inuenit.

Verſus vnde.

Rhythm.

1. Retract. cap. 3.

Geometria et Aſtronomia Cap. 15.

Hinc eſt profecta in oculorum K opes, & terram cœlúmque colluſtrans, ſenſit nihil aliud quàm pulchritudinem ſibi placere, & in pulchritudine figuras, & in figuris dimenſiones, & in dimenſionibus numeros: quæſiuítque ipſa ſecum, vtrum ibi talis linea taliſque rotunditas, vel quælibet alia forma & figura eſſet qualem intelligentia contineret. Longe deteriorem inuenit, & nulla ex parte quod viderent oculi, cum eo quod mens cerneret, comparandum. Hæc quoque diſtincta & diſpoſita, in diſciplinam redegit, appellauítque Geometriam. Motus eam cœli multum mouebat, & ad ſe diligenter conſiderandum inuitabat. Etiam ibi per conſtantiſsimas temporum vices, per aſtrorum ratos definitóſque curſus, per interuallorum ſpacia moderata intellexit nihil aliud quàm illam dimenſionem numeróſque dominari. Quæ ſimiliter definiendo ac ſecernendo in ordinem nectens, Aſtrologiam genuit, magnum religioſis argumentum, tormentúmque curioſis. In his igitur omnibus diſciplinis occurrebant ei omnia numeroſa, quæ tamen in illis dimenſionibus manifeſtius eminebant, quas in ſeipſa cogitando atque voluendo intuebatur veriſsimas. In his autem quæ ſentiuntur vmbras earum potius atque veſtigia recolebat. Hic ſe L multum erexit, multúmque præſumpſit: ita auſa eſt immortalem animam comprobare. Tractauit omnia diligenter, percepit prorſus ſe plurimum poſſe: & quicquid poſſet, numeris poſſe. Mouit eam quoddam miraculum, & ſuſpicari cœpit ſeipſam fortaſſe numerum eſſe eum ipſum quo cuncta numerarentur: aut ſi id non eſſet, ibi tamen eum eſſe, quò peruenire ſatageret. Hunc vero totis viribus comprehendit, qui iam vniuerſæ veritatis index futurus, ille cuius mentionem fecit Alipins, cum de Academicis quæreremus, qnaſi Proteus in manib[9] erat. Imagines enim falſæ rerum earum quas numeramus, ab illo occultiſsimo quo numeramus defluentes, in ſeſe rapiunt cogitationem, & ſæpe illum cum iam tenetur, elabi faciunt.

Lib. 3. contra Academicos, cap. 5.

Diſciplinæ liberales efferūt intellectū ad diuina. Cap. 16.

Quibus ſi quiſque non ceſſerit, & omnia quæ per tot diſciplinas late variéque diffuſa ſunt, ad vnum quoddā ſimplex verum certumq; redegerit, eruditi nomine digniſsimus, non temere iam quęrit illa diuina, non iam credenda ſolùm, verùm etiam contemplanda, intelligenda, atque retinenda. Quiſqnis autem vel adhuc ſeruus cupiditatum, & inhians rebus pereuntibus, vel iam iſta fugiens, caſteq; viuens, neſciens tamen quid ſit nihil, quid informis materia, quid formatum M exanime, quid corpus, quid ſpecies in corpore, quid locus, quid tempus, quid in loco, quid in tēpore, quid motus ſecūdum locum, quid motus non ſecundum locum, quid ſtabilis motus, quid ſit æuum, & qnid ſit nec in loco eſſe nec nuſquam, & quid ſit præter tempus, & ſemper eſſe, quid ſit & nuſquam eſſe, & nuſquam non eſſe: & nunquam eſſe, & nunquam non eſſe. Quiſquis ergo iſta neſciens, non dico de ſummo illo deo, qui ſcitur melius neſciendo, ſed de anima ipſa ſua quærere ac diſputare voluerit, tantum errabit, quantum errari plurimum poteſt: facilius autem cognoſcet iſta, qui numeros ſimplices atque intelligibiles comprehenderit. Porrò iſtos comprehendet, qui & ingenio valens, & priuilegio ætatis, aut cuiuſlibet felicitatis ocioſus, & ſtudio vehementer incenſus, memoratum diſciplinarum ordinē quantum ſatis eſt, fuerit perſecutus. Cum enim artes illæ omnes liberales, partim ad vſum vitæ, partim ad cognitionem rerum contemplationemq; diſcātur, vſum earum aſſequi difficillimum eſt, niſi ei, qui ab ipſa pueritia ingenioſiſsimis, inſtantiſsime atque conſtantiſsime ope-

ram de-

Arduas quæſtiones ne attigāt nõ iſtructi diſciplinis.

Cap. 17.

A ram dederit. Quid vero ex illis ad id quod quærimus opus eſt? Nec te, quæſo, mater, hæc velut rerum immenſa quædam ſylua deterreat. Etenim quædam de omnibus eligentur numero pauciſsima, id eſt, potentiſsima, cognitione autem multis quidem ardua. Tibi tamen, cuius ingenium quotidie mihi nouum eſt, & cuius animum vel ætate vel admirabili temperantia remotiſsimũ ab omnibus nugis, & à magna labe corporis emergentem, in ſe multũ ſurrexiſſe cognoſco, tam erunt facilia quàm difficilia tardiſsimis, miſerrimèque viuentibus. Si enim dicam te facilè ad eum ſermonem peruenturam, qui locutionis & linguæ vitio careat, profectò mentiar. Me enim ipſum, cui magna neceſsitas fuit iſta perdiſcere, adhuc in multis verborum ſonis Itali exagitant, & à me viciſsim, quod ad ipſum ſonum attinet, reprehenduntur. Aliud eſt enim eſſe arte, aliud gente ſecurum. Solœciſmos autem quos dicimus, fortaſſe quiſque doctus diligenter attendens in oratione mea reperiat: non enim defuit qui mihi nonnulla huiuſmodi vitia ipſum Ciceronẽ feciſſe peritiſsime perſuaſerit. Barbariſmorum autẽ genus noſtris temporibus tale compertum eſt, vt & ipſa eius ratio barbara videatur, qua

B Roma ſeruata eſt. Sed tu contemptis iſtis vel puerilibus rebus, vel ad te non pertinentibus, ita Grammaticæ penè diuinam vim naturamq; cognoſcis, vt eius animam tenuiſſe, corpus reliquiſſe diſertis videaris. Hoc etiam de cæteris huiuſmodi artibus dixerim: quas ſi penitus fortaſſe contemnis, admoneo te quantum filius audeo, quantúmque permittis, vt fidem iſtam tuam, quam venerandis myſteriis percepiſti, firme cautèque cuſtodias: deinde vt in hac vita atque moribus conſtanter vigilantérque permaneas. De rebus autem obſcuriſsimis, & tamen diuinis, quomodo deus & nihil mali faciat, & ſi omnipotens, & tanta mala fiant: & cui bono mundum fecerit, qui nõ erat indigus: & vtrum ſemper fuerit malum, an tempore cœperit: & ſi ſemper fuit, vtrũ ſub conditione dei fuerit: & ſi fuit, vtrum etiam iſte mundus ſemper fuerit, in quo illud malum diuino ordine dominaretur: ſi autem hic mundus aliquando eſſe cœpit, quo modo antequam eſſet, poteſtate dei malum tenebatur: & quid opus erat mundum fabricari, quo malum quod iam dei poteſtas frænabat, ad pœnas animarum includeretur. Si autẽ fuit tempus, quo ſub dei dominio malum non erat, quid ſubito accidit quod per æterna re-

C tro tempora nõ acciderat. In deo enim nouum extitiſſe conſilium, ne dicam impium, ineptiſsimum eſt dicere. Si autem importunum fuiſſe, & quaſi improbum malum deo dicimus, quod nonnulli exiſtimant, iam nemo doctus riſum tenebit, nemo non ſuccenſebit indoctus. Quid enim potuit deo nocere mali, neſcio quæ illa natura? Si enim dicunt non potuiſſe, fabricandi mundi cauſa non erit: ſi potuiſſe dicunt, inexpiabile nefas eſt, deum violabilem credere: nec ita ſaltem, vt vel virtute prouiderit, ne ſua ſubſtantia violaretur. Nanque animam pœnas hic pendere fatentur, cum inter eius & dei ſubſtãtiam nihil velint omnino diſtare. Si autem iſtum mundum non factum dicamus: impium eſt atque ingratum credere, ne illud ſequatur, quod deus eum non fabricarit. Ergo de his atq; huiuſmodi rebus, aut ordine illo eruditionis, aut nullo modo quicquam requirendum eſt.

Quo ordine anima prouehitur ad cognitionem ſui

Et ne quiſquã latiſsimum aliquid nos complexos eſſe arbitretur, hoc dico planius atque breuius. Ad iſtarum rerum cognitionem neminem aſpirare debere ſine vlla quaſi duplici ſcientia bonæ diſputationis, potentiæq; numerorũ. Si quis etiam hoc plurimum putat, ſolos numeros optime nouerit, aut ſolam Dialecti-

D cam. Si & hoc infinitum eſt, tantùm perfecte ſciat quid ſit vnum in numeris, quantúmque valeat, nondum illa ſumma lege ſummoq; ordine rerum omnium, ſed in iis quæ quotidie paſsim ſentimus atque agimus. Excipit enim hanc eruditionem iam ipſa philoſophię diſciplina, & in ea nihil plus inueniet quàm quid ſit vnũ, ſed longe altius longéque diuinius. Cuius duplex quæſtio eſt: Vna de anima, Altera de deo. Prima efficit vt noſmetipſos nouerimus, altera vt originem noſtram. Illa nobis dulcior, iſta charior. Illa nos dignos beata vita, beatos hæc facit. Prima eſt illa diſcentibus, iſta iam doctis. Hic eſt ordo ſtudiorum ſapientię, per quem fit quiſque idoneus ad intelligendum ordinem rerum, id eſt, ad dignoſcendos duos mundos, & ipſum parentem vniuerſitatis, cuius nulla ſcientia eſt in anima, niſi ſcire quomodo eum neſciat. Hunc igitur ordinem tenens anima iam philoſophiæ tradita, primò ſeipſam inſpicit: & cui iam illa eruditio perſuaſit, aut ſuam, aut ſeipſam eſſe rationem; in ratione autem aut nihil eſſe melius & potentius numeris, aut nihil aliud quàm numerum eſſe rationem, ita ſecum loquetur, Ego quodam meo motu interiore & occulto, ea quæ diſcenda ſunt poſſum diſcernere &

& ipſius vnitatis.

Cap. 18.

E connectere, & hæc vis mea ratio vocatur. Quid autem diſcernendum eſt, niſi quod aut vnum putatur & non eſt, aut certe nõ tam vnum eſt, quàm putatur? Item cur quid cõnectendum eſt, niſi vt vnum fiat, quantum poteſt? Ergo & in diſcernendo & in connectendo, vnum volo, & vnum amo. Sed cum diſcerno, purgatum, cum connecto, integrum volo. In illa parte vitantur aliena, in hac propria copulantur, vt vnum aliquid perfectum fiat. Lapis vt eſſet lapis, omnes eius partes, omniſq; natura in vnum ſolidata eſt. Quid arbor? Nónne arbor non eſſet, ſi vna non eſſet? Quid mẽbra cuiuſlibet animantis ac viſcera, & quicquid eſt eorum è quibus conſtat? Certe ſi vnitatis patiantur diuortium, non erit animal. Amici quid aliud quàm vnum eſſe conantur? Et quanto magis vnum, tanto magis amici ſunt. Populus vna ciuitas eſt, cui eſt periculoſa diſſenſio. Quid eſt autem diſſentire, niſi non vnum ſentire? Ex multis militibus fit vnus exercitus. Nónne quæuis multitudo eo minus vincitur, quo magis in vnũ coit? Vnde ipſa coitio in vnũ, cuneus nominatus eſt, quaſi coünens. Quid amor omnis? Nónne vnum vult fieri cũ eo quod amat?

Quòd omnia in vnũ tendant.

Cuneus.

F Et ſi ei contingat, vnum cum eo fit. Voluptas ipſa non ob aliud delectat vehementius, niſi quòd amantia ſeſe corpora in vnũ coguntur. Dolor vnde perniecioſus eſt? Quia id quod vnum erat, diſiicere nititur. Ergo moleſtum & pernicioſum eſt cum eo vnum fieri quod ſeparari poteſt. Ex multis rebus paſsim ante iacentibus, deinde in vnam formam congregatis, vnam facio domum. Melior ego, ſiquidẽ ego facio, illa fit. Ideo melior, quia facio: non dubium eſt inde me eſſe meliorem quàm domus eſt. Sed non inde ſum melior hirundine aut apicula, nam & illa nidos affabre ſtruit, & illa fauos: ſed his melior, quia rationale animal ſum. At ſi in ratis dimenſionibus ratio eſt, nunquidnam & aues quod fabricant minus apte congruenterq; dimẽſum eſt? Imò numeroſiſsimum eſt. Non ergo numeroſa faciendo, ſed numeros cognoſcendo, melior ſum. Quid ergo, illæ neſcientes operari numeroſa poterant? Poterãt profectò. Vnde id docemur? Ex eo quòd nos quoque certis dimenſionibus ratione linguam dentibus & palato accõmodamus, vt ex ore literaturæ ac verba prorumpant, nec tamen cogitamus cum loquimur quo motu oris id

homo bruto præſtantior, quomodo poſſit videre dum.

Cap. 19.

facere

G facere debeamus. Deinde quis bonus cantator, etiam ſi Muſicæ ſit imperitus, non ipſo ſenſu naturali & rhythmum & melos perceptum memoria cuſtodiat in canendo? Quo quid fieri numeroſius poteſt? Hoc neſcit indoctus, ſed tamen facit operante natura. Quando autem melior & pecoribus præponendus? Quando nouit quod facit? At nihil aliud me pecori preponit, niſi quòd rationale animal ſum. Quomodo igitur immortalis eſt ratio, & ego ſimul & rationale & mortale quiddam eſſe definior? An ratio non eſt immortalis? Sed vnum ad duo, vel duo ad quatuor veriſsima ratio eſt. Nec magis heri fuit iſta ratio vera, quàm hodie: nec magis cras, aut poſt annum erit vera. Nec ſi omnis iſte mundus concidat, poterit iſta ratio non eſſe: iſta enim ſemper talis eſt; mundus autem iſte nec heri habuit, nec cras habebit quod habet hodie, nec hodierno die vel ſpacio vnius horæ eodem loco ſolem habuit: ita cum in eo nihil manet, nihil vel paruo ſpacio temporis habet eodem modo. Igitur ſi immortalis eſt ratio, & ego qui iſta omnia vel diſcerno vel conecto, ratio ſum: illud quo mortale appellor, non eſt meum. Aut ſi anima non id eſt quod ratio, & tamē ratione vtor, & per rationem melior ſum:

H à deteriore ad melius, à mortali ad immortale fugiendum eſt. Hæc & alia multa ſecum anima bene erudita ſequitur, atque agitat: quæ perſequi nolo, ne cum ordinem vos docere cupio, modum excedam, qui pater eſt ordinis. Gradatim enim ſe & ad mores vitámque optimam, non iam ſola fide, ſed certa ratione perducit. Cui numerorum vim atque potentiam diligenter intuenti, nimis indignum videbitur & nimis flendum, per ſuam ſcientiam verſum bene currere, citharámque concinere; & ſuam vitam ſeque ipſam quę anima eſt, deuium iter ſequi, & dominante ſibi libidine, cum turpiſsimo ſe vitiorum ſtrepitu diſſonare. Cum autem ſe compoſuerit & ordinauerit, ac concinnam pulchrámque reddiderit, audebit iam deum videre, atque ipſum fontem, vnde manat omne verum, ipſúmque patrem veritatis. Deus magne, qui erūt illi oculi, quàm ſani, quàm decori, quàm valentes, quàm conſtantes, quàm ſereni, quàm beati? Quid autem eſt illud quod videant? Quid quæſo? Quid arbitremur, quid æſtimemus, quid loquamur? Quotidiana verba decurrunt, & ſordidata ſunt omnia viliſsimis rebus. Nihil amplius dicā, niſi promitti nobis aſpectum pulchritudinis, cuius imitatione pulchra, cuius

I comparatione fœda ſunt cætera. Hanc quiſquis viderit, videbit autem qui bene viuit, bene orat, bene ſtudet, quādo eum mouebit, cur alius optans habere filios, non habet, alius abundātes exponat, alius oderit naſcituros, diligat alius natos. Quomodo non repugnet nihil futurum eſſe quod non ſit apud deum, ex quo neceſſe eſt ordine omnia fieri, & tamen non fruſtra deum rogari. Poſtremò quādo iſtum virum mouebūt aut vlla onera, aut vlla pericula, aut vlla faſtidia, aut vlla blandimenta fortunæ? In hoc enim ſenſibili mundo vehementer conſiderandum eſt quid ſit tempus & locus: vt quod delectat in parte, ſiue loci ſiue temporis intelligatur, tamen multo eſſe melius totum, cuius illa pars eſt: & rurſus quod offendit in parte, perſpicuum ſit homini docto, nō ob aliud offendere, niſi quia non videtur totum, cui pars illa mirabiliter congruit. In illo vero mundo intelligibili quamlibet partem totam pulchram eſſe atque perfectam. Dicentur iſta latius, ſi veſtra ſtudia ſiue memoratum iſtum à nobis, ſiue alium fortaſſe breuiorem atque commodiorem, rectum tamen ordinem, vt K

hortor ac ſpero, tenere inſtituerint, atque omnino grauiter conſtantérque tenuerint. Quod vt nobis liceat, 1. *Retract. cap.3.* ſumma opera danda eſt optimis moribus: Deus enim noſter aliter nos exaudire non poterit. Bene autem viuentes facillime exaudit. *Epilogus hortãs ad bonam vitã. Cap.20.* Oremus ergo, non vt nobis diuitiæ, vel honores, vel huiuſmodi res fluxæ atque nutantes, & quouis reſiſtente tranſeuntes, ſed vt ea proueniant quæ nos bonos faciant ac beatos. Quæ vota vt deuotiſsime impleantur, tibi maximè hoc negocium mater iniungimus, cuius precibus indubitāter credo atque confirmo mihi iſtam mentem deum dediſſe, vt inueniendæ veritati nihil omnino præponam, nihil aliud velim, nihil cogitem, nihil amem. Nec deſino credere nos hoc tantum bonum, quod te promerente concupiuimus, eadem te petente adepturos. Iam vero te Alipi quid horter, quid moneam? Qui propterea nimius non es, quia talia quantumuis amare fortaſſe ſemper parum, nimium vero nunquam, recte dici poteſt. Hic ille. Vere effeciſti, inquit, vt memoriam doctiſsimorum ac magnorum virorum, quæ aliquando pro rerum magnitudine incredibilis videbatur, & quotidiana conſideratione, & iſta præſenti, quam te nobis eſt admiratione, non ſolum dubiam non habeamus, L verumetiam ſi neceſſe ſit, de illa iurare poſsimus. Quid enim nobis non de illa venerabili ac propè diuina, quæ iure & habita eſt & probata Pythagoræ diſciplina, abs te hodie noſtris etiam penè 1. *Retract. cap.3.* oculis reſeratum eſt: Cum & vitæ regulas, & ſciētiæ non tam itinera quàm ipſos campos, ac liquida æquora, & quod illi viro magnæ venerationi fuit, ipſa etiam ſacraria veritatis vbi eſſent, qualia eſſent, quales quærerent, & breuiter, & ita plenè ſignificaſti, vt quanuis ſuſpicemur & credamus tibi eſſe adhuc ſecretiora, tamen non abſque impudentia nos putemus, ſi amplius quicquam flagitādum abs te arbitremur. Accipio iſta, inquam, libenter. Neque enim me tam verba tua, quæ vera non ſunt, quàm verus in verbis animus delectat atque excitat. Et bene quod ei mittere ſtatuimus has literas, qui de nobis ſolet libenter multa mentiri. Si qui autem alij fortaſſe legerint, neque hos metuo, ne tibi ſuccenſeant. Quis enim amantis errori in iudicando non beneuolentiſsime ignoſcat. Quod autem Pythagoræ mentionem feciſti, 1. *Retract. cap.3.* neſcio quo illo diuino ordine occulto tibi in mentem veniſſe credo. Res enim multum neceſſaria mihi prorſus exciderat, quam in illo viro (ſi quid literis me- M moriæ mandatis credendum eſt, quanuis Varroni quis non credat?) mirari & penè quotidianis vt ſcis efferre laudibus ſoleo, quòd regendæ reipublicæ diſciplinam, ſuis auditoribus vltimam tradebat iam doctis, iam perfectis, iam ſapientibus, iam beatis. Tantos ibi enim fluctus videbat, vt eis nollet committere niſi virum qui & in regendo penè diuinè ſcupulos euitaret, & ſi omnia deficiſſent, ipſe illis fluctibus quaſi ſcopulus fieret. De ſolo enim ſapiente veriſsime dici poteſt, Ille velut pelagi rupes immota reſiſtit: & cætera quæ luculentis in hanc *Æneid. 7* ſententiam verſibus dicta ſunt.

Hic finis diſputationis factus eſt, lætíſque omnibus & multum ſperantibus conſeſſum dimiſimus, cum iam nocturnum lumen fuiſſet illatum.

SECVNDI LIBRI DE ORDINE FINIS.

DIVI

A

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE BEATA VITA LIBER.

Præfatio

1. Retract. cap. 3.

SI ad Philoſophiæ portum, de
quo iam in beatæ vitæ regio-
nem ſolúmque proceditur, vir
humaniſsime atque magne
Theodore, ratione inſtitutus
curſus & voluntas ipſa perdu-
ceret, neſcio vtrum temere di-
xerim, multo minoris numeri
homines ad eum perventuros
fuiſſe, quãuis nunc quoque (vt videmus) rari admodum
paucíq; perueniant. Cũ enim in hunc mundũ, ſiue deus,
ſiue natura, ſiue neceſsitas, ſiue voluntas noſtra, ſiue con-
iuncta horum aliqua, ſiue ſimul omnia, res enim multũ
obſcura eſt, ſed tamen à te iam illuſtrãda ſuſcepta, veluti
B in quoddam procelloſum ſalum nos quaſi temere paſ-
ſimq; proiecerit, quotus quiſq; cognoſceret quò ſibi ni-
tendum eſſet, quáve redeundum, niſi aliquando & inui-
tos contraq; obnitentes aliqua tempeſtas, quæ ſtultis vi-
detur aduerſa, in optatiſsimam terram neſcientes erran-
teſq; compingeret. Igitur hominum quos philoſophia
poteſt accipere, tria quaſi nauigantium genera mihi vi-
deor videre. Vnum eſt eorum, quos vbi ętas compos ra-
tionis aſſumpſerit, paruo impetu pulſúque remorum de
proximo fugiunt, ſeſeq; recondunt in illa tranquillitate,
vnde cæteris ciuibus quibus poſſunt, quo admoniti co-
nentur ad ſe, lucidiſsimũ ſignum ſui alicuius operis eri-
gunt. Alterum vero eſt eorum, ſuperioriq; contrarium,
qui fallaciſsima facie maris decepti, elegerũt in medium
progredi, longeq; à ſua patria peregrinari audẽt, & ſæpe
eius obliuiſcuntur. Hos ſi neſcio quo & nimis latente
modo à puppi ventus (quem proſperum putant) fuerit
proſecutus, penetrant in altiſsima miſeriarum elati, at-
que gaudentes, quòd eis vſquequaque fallaciſsima ſere-
nitas voluptatum, bonorumq; blanditur. His profecto
quid aliud optandum eſt, quàm quædam in illis rebus à
C quibus iactati excipiãtur, improſpera, & ſi parum eſt, ſæ-
uiens omnino tempeſtas, contrariéque flans ventus, qui
eos ad certa & ſolita gaudia vel flentes gementeſq; per-
ducat? Huius generis tamen plerique nondum longius
ęuagati, quibuſdam nõ ita grauibus moleſtiis reducun-
tur. Hi ſunt homines, quos cum lachrymabiles tragœ-
diæ fortunarũ ſuarum, vel inanium negociorum anxiæ
difficultates, quaſi nihil aliud habentes quod agant, in
libros doctorum ſapientiſsimorumq; hominum traxe-
rint, in ipſo quodammodo portu euigilant, vnde illos
nulla maris illius promiſſa nimium falſo ridentis exclu-
dant. Eſt autem genus inter hæc tertium eorum, qui vel
in ipſo adoleſcentiæ limine, vel iam diu multúmque ia-
ctati, tamen quædam ſigna reſpiciunt, & ſuæ dulciſsimæ
patriæ, quamuis in ipſis fluctibus recordantur: & aut re-
cto curſu in nullo falſi, & nihil morati, eam repetunt:
aut plerunque vel inter nubila deuiantes, vel mergentia
contuentes ſydera, vel nonnullis illecebris capti, bonæ
nauigationis tempora differentes, errant diutius, ſæpe
etiam periclitantur. Quos item ſæpe nonnulla in fluxis
fortunis calamitas, quaſi conatibus eorum aduerſa tem-
peſtas in optatiſsimam vitam quietámque compellit. D
His autem omnibus, qui quocunque modo ad beatæ
vitæ regionem feruntur, vnus immaniſsimus mons
ante ipſum portum conſtitutus, qui etiam magnas in-
gredientibus gignit anguſtias, vehementiſsime formi-
dandus, cautiſsiméque vitandus eſt. Nam ita fulget, ita
mentiente illa luce veſtitur, vt non ſolum peruenienti-
bus, nondumq; ingreſsis incolẽdum ſe offerat, & eorum
voluntatibus pro ipſa beata terra ſatisfacturum polli-
ceatur: ſed plerunque de ipſo portu ad ſeſe homines in-
uitat, eóſque nonnunquam detinet ipſa altitudine de-
lectatos, vnde cæteros deſpicere libeat. Hi tamen ad-
monent ſæpe venientes, ne aut occultis ſubter ſcopulis
decipiantur, aut ad ſe aſcendere facile putẽt: & qua ſine
periculo ingrediantur propter illius terræ vicinitatem
beneuolentiſsime docent. Ita cum eis inuident vaniſsi-
mam gloriam, locum ſecuritatis oſtẽdunt. Nam quem
montem alium vult intelligi ratio propinquantibus ad
philoſophiam ingreſsíſve metuendum, niſi ſuperbum
ſtudium inaniſsimę gloriæ: quod ita nihil intus plenum
atque ſolidum habet, vt inflatos ſibi ſuperambulantes
ſuccrepante fragili ſolo demergat ac ſorbeat, eíſque in
tenebras reuolutis, eripiat luculentiſsimam domum,
quam penè iam viderant? Quæ cum ita ſint, accipe mi E
Theodore: nanque ad id quod deſidero, te vnum in- *1. Retract.*
tueor, téque aptiſsimum ſemper admiror. Accipe, in- *cap. 2.*
quam, & quod illorum trium genus hominum me tibi
dederit, & quo loco mihi eſſe videar, & abs te cuiuſmo-
di auxilium certus expectem. Ego ab vſque vndecice- *Infra diſ-*
ſimo anno ætatis meæ, poſtquam in ſchola Rhetorum *putatio-*
librum illum Ciceronis qui Hortenſius vocatur, acce- *ne. 3.*
pi, tanto amore philoſophiæ ſucceoſus ſum, vt ſtatim *3. Cõfeſ. ca.*
ad eam me transferre meditarer. Sed neque mihi ne- *4. & 6. ca.*
bulæ defuerunt, quibus confunderetur curſus meus, & *11. et 2. c. 7.*
diu fateor, quibus in errorem ducebar, labẽtia in Ocea-
num aſtra ſuſpexi. Nam & ſuperſtitio quædam puerilis
me ab ipſa inquiſitione terrebat. Et vbi factus erectior,
illam caliginem diſpuli, mihíque perſuaſi docentibus
potius quàm iubentibus eſſe credendum, incidi in ho- *3. Confeſ.*
mines quibus lux iſta quæ oculis cernitur, inter ſumma *cap. 6.*
& diuina colenda videretur. Non aſſentiebar, ſed pu-
tabam eos magnum aliquid tegere illis inuolucris, quod
eſſent aliquando aperturi. At vbi diſcuſsis eis euaſi, ma- *5. Confeſ.*
xime traiecto iſto mari, diu gubernacula mea repugnã- *cap. 14.*
tia omnibus ventis in medijs fluctibus Academici te- F
nuerunt. Deinde veni in has terras, hic ſeptentrionem
cui me crederem didici. Animaduerti enim & ſæpe in
ſacerdotis noſtri, & aliquando in ſermonibus tuis, cum
de deo cogitaretur, nihil omnino corporis eſſe cogi-
tandum, neque cum de anima: nam id eſt vnum in re-
bus proximum deo. Sed ne in philoſophię gremium ce-
leriter aduolarem, fateor, vxoris honoríſque illecebra *6. Cõf. c. 6.*
detinebar: vt cum hæc eſſem conſecutus, tum demum
me, quod paucis feliciſsimis licuit, totis velis omnibúſ-
que remis in illum ſinum raperem, ibíque conquieſce-
rem. Lectis autem Platonis pauciſsimis libris, cuius te *7. Cõf. ca.*
ſtudioſiſsimum accepi, collatáque cum eis quantum *9. & 10.*
potui, etiam illorum authoritate, qui diuina myſteria
tradiderunt, ſic exarſi, vt omnes illas vellem ancoras
rumpere, niſi me nonnullorum hominum exiſtimatio
commoueret. Quid ergo reſtabat aliud, niſi vt immo-
ranti mihi ſuperfluis, tempeſtas quæ putabatur aduer-
ſa, ſuccurreret? Itaque tantus me arripuit pectoris do-
lor, vt illius profeſsionis onus ſuſtinere non valens, qua
mihi velificabam fortaſſe ad Sirenas, abijcerem omnia,

Tria philoſophia nauigantium genera. (margin, beside "deor videre. Vnum eſt eorum")

1. Retract. cap. 2. (margin, beside "ęuagati, quibuſdam")

Ibidem. (margin, beside "fortunis calamitas")

G & optatæ tranquillitati vel quaſſatam nauem feſſamque perducerem. Ergo vides in qua philoſophia quaſi in portu nauigem. Sed etiam ipſe late patet, eiúſque magnitudo quanuis iam minus periculoſum, non tamen penitus excludit errorem. Nam cui parti terræ, quæ profecto vna beata eſt, me admoueam eámque contingam prorſus ignoro. Quid enim ſolidum tenui, dum adhuc de anima quæſtio nutat & fluctuat? Quare obſecro te per virtutem tuam, per humanitatem, per animarum inter ſe vinculum atque commercium vt dexteram porrigas. Hoc autem eſt, vt me ames, & à me viciſsim te amari credas, charúmque haberi. Quod ſi impetrauero, ad ipſam beatam vitam, cui te iam hęrere prę́ſumo, paruo conatu facillime accedam. Quid autem agam, quóve modo ad iſtum portum neceſſarios meos congregem, vt cognoſcas ex eo animum meum? Neque enim alia ſigna inuenio quibus me oſtendam: vel quo plenius intelligas pelagus diſputationum mearum, quod mihi videtur religioſius euaſiſſe, atque tuo titulo dignius, ad te ſcribendum putaui, & ipſo tuo nomine dedicandum. Aptiſsimè ſanè. Nã de beata vita quæſiuimus inter nos, nihilq; aliud video quod magis dei donum vocandum

1. Retract. cap. 2.

H ſit. Eloquentia tua territus non ſum. Quicquid enim amo, quanuis non aſſequar, timere non poſſum: fortunæ verò ſublimitatem multo minus: apud te enim vere quanuis ſit magna, ſecunda eſt: nam quibus dominatur, eoſdem ipſos ſecundos facit. Sed iam quid afferam, quæſo aduerte.

1. Retract. cap. 2.

Occaſio diſputationis.

Idibus Nouembris mihi natalis dies erat: poſt tam tenue prandium, vt ab eo nihil ingeniorum impediretur, omnes qui ſimul non modo illo die, ſed quotidie conuiuabamur, in balneas ad cõſedendum vocaui. Nam is tempori aptus locus ſecretusq; occurrerat. Erant autem (non enim vereor eos ſingulari benignitati tuæ notos interim nominibus facere) in primis noſtra mater, cuius meriti credo eſſe omne quod viuo: Nauigius frater meus, Trigetius & Licentius, ciues & diſcipuli mei: nec Laſtidianum & Ruſticum conſobrinos meos, quanuis nullum vel grammaticum paſsi ſint, deeſſe volui, ipſúmque eorum ſenſum communem ad rem quam moliebar, neceſſarium putaui. Erat etiã nobiſcum ætate minimus omnium, ſed cuius ingenium ſi amore non fallor, magnum quiddam pollicetur, Adeodatus filius meus. Quibus attentis ſic cœpi.

9. Cõf. c. 6.

Primi diei diſputatio

Manifeſtũ vobis videtur ex anima & corpore nos eſſe cõpoſitos?

I Cũ omnes conſentirent, Nauigius ſe ignorare reſpondit. Cui ego, Nihil ne omnino ſcis, inquam, an inter aliqua quæ ignoras, etiam hoc numerandum eſt? Non puto me, inquit, omnia neſcire. Potés ne, inquam, nobis dicere aliquid eorum quæ noſti? Poſſum, inquit. Niſi moleſtum eſt, inquam, profer aliquid. Et cum dubitaret, ſcíſne, inquam, ſaltem te viuere? Scio, inquit. Scis ergo, habere te vitam? Siquidem viuere nemo niſi vita poteſt. Et hoc, inquit, ſcio. Scis etiam corpus te habere. Aſſentiebatur. Ergo iam ſcis te conſtare ex corpore & vita. Scio interim, ſed vtrum hęc ſola ſint, incertus ſum. Ergo duo iſta, inquam, eſſe non dubitas, corpus & animã, ſed incertus es vtrum ſit aliud quod ad complendũ ac perficiendum hominẽ valet? Ita, inquit. Hoc quale ſit, aliàs ſi poſſumus quæremus, inquam. Nunc illud iam ex omnibus quæro, cum fatemur cuncti, neque ſine corpore, neque ſine anima eſſe poſſe hominem, cibos propter quid horum appetamus. Propter corpus, inquit Licentius. Cæteri autem cunctabantur, varioq; ſermone inter ſe agebãt, quomodo poſſet propter corpus cibus neceſſarius videri, cũ appeteretur propter vitam, & vita non niſi ad animam pertineret. Tum ego, Videtur, inquam, K nobis ad eam partem cibum pertinere, quam cibo creſcere robuſtioremq; fieri videmus? Aſſentiebantur præter Trigetium. Ait enim, Cur ergo non pro edacitate mea creui? Modum, inquam, ſuum à natura cõſtitutum habent omnia corpora, vltra quam menſuram progredi nequeant: tamen ea menſura minora eſſent ſi eis alimẽta defuiſſent: quod & in pecoribus facilius animaduertimus. Et nemo dubitat cibis ſubtractis omniũ animantium corpora macreſcere. Macreſcere, inquit Licentius, non decreſcere. Satis eſt mihi, inquam, ad id quod volo. Etenim quæſtio eſt, vtrum ad corpus cibus pertineat. Pertinet autem, cum eo ſubducto ad maciem deducitur. Omnes ita eſſe cenſuerunt. Quid ergo anima, inquam, nullàne habet alimenta propria? An eius eſca ſcientia nobis videtur? Planè, inquit mater, nulla re alia credo ali animam quàm intellectu rerum atque ſcientia. De qua ſententia cum Trigetius dubium ſe oſtenderet, Hodie, inquit illa, tuipſe nónne docuiſti, vnde aut vbi anima paſcatur? Nam poſt aliquantam prandij partem te dixiſti non aduertiſſe, quo vaſculo vteremor, quòd alia neſcio quæ cogitaſſes, nec tamen ab ipſa ciborum parte abſtinueras manus atque morſus. Vbi L igitur erat animus tuus, quo tempore illud te veſcente non attendebat, inde mihi crede, & talibus epulis animus paſcitur, id eſt, theoriis, & cogitationibus ſuis, ſi ſuper eas aliquid percipere poſsit. De qua re cum dubitanter ſtreperent, nónne, inquam, conceditis hominum doctiſsimorum animos multo eſſe quàm imperitorum quaſi in ſuo genere pleniores atque maiores? Manifeſtum eſſe dixerunt. Recte igitur dicemus eorum animos qui nullis diſciplinis eruditi ſunt, nihilq; bonarum artium hauſerunt, ieiunos & quaſi famelicos eſſe. Plenos, inquit Trigetius, & illorum animos eſſe arbitror, ſed vitiis atque nequitia. Iſta ipſa eſt, inquam, crede mihi, quædam ſterilitas & quaſi fames animorum. Nam quemadmodum corpus detracto cibo plerunque morbis atque ſcabie repletur, quæ in eo vitia indicant famem, ita & illorum animi pleni ſunt morbis, quibus ſua ieiunia confitentur. Etenim ipſam nequitiam matrem omnium vitiorum, ex eo quòd nequicquam ſit, id eſt, ex eo quòd nihil ſit, veteres dictam eſſe voluerunt. Cui vitio quæ contraria virtus eſt, frugalitas nominatur. Vt igitur hæc à fruge, id eſt, à fructu, propter quandam animorum fœcunditatem, ita illa ab ſterilitate, hoc eſt, M à nihilo nequitia nominata eſt. Nihil eſt enim omne quod fluit, quod ſoluitur, quod liqueſcit & quaſi ſemper perit. Ideo tales homines etiam perditos dicimus. Eſt autem aliquid, ſi manet, ſi conſtat, ſi ſemper tale eſt, vt eſt virtus, cuius magna pars eſt atque pulcherrima, quæ temperantia & frugalitas dicitur. Sed ſi hoc obſcuritus eſt quàm vt id iam vos videre poſsitis, certe illud conceditis, quia ſi animi imperitorum etiam ipſi pleni ſunt, vt corporum, ita animorum duo alimẽtorum genera inueniuntur: vnum ſalubre atque vtile, alterum morbidum atque peſtiferum. Quæ cum ita ſint, arbitror die natali meo, quoniam duo quædam eſſe in homine conuenit inter nos, id eſt, corpus atque animam, non me prandium paulo lautius corporibus noſtris ſolum, ſed & animis etiam exhibere debere. Quod autem hoc ſit prandium, ſi eſuritis, proferam. Nam ſi vos inuitos & faſtidientes alere conabor, fruſtra operam inſumam, magiſque vota facienda ſunt, vt tales epulas potius quàm illas corporis deſideretis. Quod eueniet, ſi ſani animi veſtri fuerint. Aegri enim ſicut in

Infra diſputatione. 3.

morbis

A morbis ipſius corporis videmus, cibos ſuos recuſant & reſpuunt. Omnes ſe vultu ipſo & cõſentiente voce quicquid præparaſſem iam ſumere ac vorare velle dixerunt.
De trinitate li.13.c.4. Atque ego turſus exordiens, Beatos eſſe nos volumus, inquam. Vix hoc effuderam, occurrerunt vna voce conſentientes. Videtúr ne vobis, inquam, beatus eſſe qui quod vult non habet? Negauerunt. Quid, omnis qui quod vult habet, beatus eſt? Tum mater, Si bona, inquit, velit & habeat, beatus eſt. Si autem mala velit, quamuis habeat, miſer eſt. Cui ego arridens atque geſtiens, Ipſam, inquam, prorſus mater arcem philoſophiæ tenuiſti. Nam tibi proculdubio verba defuerunt, vt non ſicut Tullius te modo panderes, cuius de hac ſententia
Tullius in Hortẽſio. verba iſta ſunt. Nam in Hortenſio, quem de laude ac
13. de trinitate cap.5. defenſione philoſophiæ librum fecit, Ecce autem, ait, non philoſophi quidem, ſed prompti tamen ad diſputandum, omnes aiunt eſſe beatos qui viuant vt ipſi velint. Falſum id quidem. Velle enim quod non deceat, idem ipſum miſerrimum. Nec tam miſerum eſt non adipiſci quod velis, quàm adipiſci velle quod non o-
1. Retract. cap.2. porteat. Plus enim mali prauitas voluntatis affert quàm fortuna cuiquam boni. In quibus verbis illa ſic exclamabat, vt obliti penitus ſexus eius, magnum aliquem
B virum conſidere nobiſcum crederemus, me interim quantum poteram intelligente, ex quo illa & quàm diuino fonte manarent. Et Licentius, Sed dicendum, inquit, tibi eſt, vt beatus ſit quiſque, quid velle debeat, & quarum rerum eum oporteat habere deſiderium. Inuita me, inquam, natali tuo quando dignaberis, quicquid appoſueris, libenter ſumam. Qua conditione hodie apud me vt epuleris peto, nec flagites quod fortaſſe non eſt paratum. Quem cum modeſtæ ac verecundæ commonitionis ſuæ pœniteret: ergo illud, inquam, conuenit inter nos, neq; quemquam beatum eſſe poſſe, qui quod vult non habet: neque omnem qui quod habet
4. ſen. diſt. 49 c. ſolet. beatum eſſe. Dederunt. Quid illud, inquam, conceditis, omnem qui beatus non eſt, miſerum eſſe? Non dubitauerunt. Omnis igitur, inquam, qui quod vult non ha-
Infra diſp. 2. bet, miſer eſt. Placuit omnibus. Quid ergo tibi homo cõparare debet vt beatus ſit, inquam? Forte enim etiam hoc iſti noſtro conuiuio ſubminiſtrabitur, ne Licentij auiditas negligatur: nam id opinor ei comparandum
1. Retr. c.2. eſt, quod cum vult habet. Manifeſtum eſſe dixerunt. Id ergo, inquam, ſemper manens, nec ex fortuna pen-
C dulum, nec vllis ſubiectum caſibus eſſe debet. Nam quicquid mortale & caducum eſt, non poteſt à nobis quando volumus, & quandiu volumus haberi. Aſſentiebantur omnes. Sed Trigetius, Sunt, inquit, multi fortunati, qui eas ipſas res fragiles caſibuſq; ſubiectas, tamen iucundas pro hac vita cumulate largéque poſsideant, nec quicquam illis eorum quæ volunt deſit. Cui ego, Qui timet, inquam, videtúrne tibi beatus eſſe? Non videtur, inquit. Ergo quod amat quiſque ſi amittere poteſt, poteſt ne non timere? Non poteſt, inquit. Amitti autem poſſunt illa fortuita. Non igitur hæc qui amat & poſsidet, poteſt vllo modo beatus eſſe. Nihil repugnauit. Hoc loco autẽ mater, Etiam ſi ſecurus ſit, inquit, ea ſe omnia non eſſe amiſſurũ, tamen talibus ſatiari nõ poterit. Ergo & eo miſer quo ſemper eſt indigus. Cui ego, Quid, inquam, his omnibus abundans rebus atque circunfluens, ſi cupiendi modum ſibi ſtatuat, eiſq; contentus decenter, iucundéque perfruatur, nónne tibi videtur beatus? Non ergo, inquit, illis rebus, ſed animi ſui moderatione beatus eſt. Optime, inquam, nec huic interrogationi aliud, nec abs te aliud debuit reſponderi. Ergo nullo modo dubitamus, ſi quis beatus eſſe ſtatuit, id eum ſi- D
bi comparare debere, quod ſemper manet, nec vlla ſæuiente fortuna eripi poteſt. Hoc, inquit Trigetius, iamdudum conſenſimus. Deus, inquam, vobis æternus & ſemper manens videtur? Hoc quidem, inquit Licentius, ita certum eſt, vt interrogatione non egeat. cæterique omnes pia deuotione concinuerunt. Deum igitur, inquam, qui habet, beatus eſt. Quod cum gaudentes libentiſsime accepiſſent, Nihil ergo, inquam, nobis iam quærendum eſſe arbitror, niſi quis hominum habeat deum, beatus enim profecto is erit. De quo quæro quid vobis videatur? Hic Licentius, Deum habet, qui bene viuit. Trigetius, Deum habet, inquit, qui facit quæ deus vult fieri. In cuius ſententiam Laſtidianus cõceſsit. Puer autem ille minimus omnium, Is habet deum, ait, qui ſpiritum immundum non habet. Mater vero omnia, ſed hoc maxime approbauit. Nauigius tacebat. Quem cum interrogaſſem quid ſentiret, illud vltimum ſibi placere reſpondit. Nec Ruſticum percontari viſum eſt negligendum, quænam eſſet de re tanta eius ſententia. Qui mihi videbatur quod non deliberatione magis quàm pudore impeditus ſileret, Trigetio conſenſit. Tum ego, Teneo, inquam, omnium placita de re magna ſanè, & vltra quam nec quæri quic- E
quam oportet, nec inueniri poteſt, ſi modo eam vti cœpimus ſereniſsime ac ſynceriſsime inueſtigemus. Quod hodie quia longum eſt, & habent in epulis ſuis & animi quandam luxuriem, ſi vltra modum in eâs & voraciter irruant (ita enim male quodammodo digerunt, vnde valetudini mentium non minus quàm ab illa ipſa fame metuendum eſt) melius nos hæc quæſtio cras eſurientes ſi videtur accipiet. Illud modo libenter liguriatis volo, quod ſubito mihi miniſtratori veſtro in mentem ſuggeſtum eſt inferendum: & eſt (niſi fallor) qualia ſolent vltima apponi, quaſi ſcholaſtico melle confectum atque conditum. Quo audito ſeſe omnes quaſi in allatum ferculum tetenderunt, coëgeruntque vt dicere properarem quid nam id eſſet. Quid, inquam, putatis, niſi cum Academicis totum quod ſuſceperamus confectum eſſe negocium? Quo accepto nomine, tres illi quibus res nota erat, ſeſe erexerunt alacrius, & velut porrectis, vt fit, manibus inferentem miniſtrum adiuuerunt quibus potuerunt verbis, nihil ſe iucundius audituros eſſe monſtrantes. Tum ego ita rem propoſui, Si manifeſtum eſt, inquam, beatum F
non eſſe, qui quod vult non habet, quod paulò antè ratio demonſtrauit: nemo autem quærit quod inue- *ſupr. diſp. 1.*
nire non vult, & quærunt illi ſemper veritatem: volunt ergo inuenire: volunt igitur habere inuentionem veritatis, & non inueniunt: ſequitur eos non habere quod volunt, & ex eo ſequitur, etiam beatos non eſſe. At nemo ſapiens niſi beatus. Sapiens igitur Academicus non eſt. Hic repente illi, quaſi totum rapientes exclamauerunt. Sed Licentius attentius & cautius aduertens timuit aſſenſionem, atque ſubiecit, Rapui quidem vobiſcum, ſiquidem exclamaui illa concluſione commotus. Sed nihil hinc admittam in viſcera, & partem meam ſeruabo Alipio. Nam aut ſimul eam mecum lambet, aut me admonebit cur non oporteat attingere. Dulcia, inquam, magis metuere Nauigius deberet ſplene vitioſo. Hic ille arridens, Planè, inquit, me talia ſanabunt. Nam neſcio quomodo contortum hoc & aculeatum, quod poſuiſti, vt ait ille, de melle Hymettio, acriter dulce eſt, nihilque inflat viſcera. Quare totum etiam palato aliquantum remorſo, tamen vt poſ-

G ſum libentiſsime in medullas traiicio. Non enim video
quomodo redargui poſsit iſta concluſio. Prorſus nullo
modo poteſt, inquit Trigetius. Quare gaudeo iam diu
cum illis me inimicitias ſuſcepiſſe. Nam neſcio qua im-
pellente natura, vel vt verius dicam, deo, etiam neſciens
quomodo refellẽdi eſſent, tamen eis nimis aduerſabar.
Hic Licentius, Ego, inquit, illos nondum deſero. Ergo,
ait Trigetius, diſſentis à nobis? Nunquídnam, ille in-
quit, vos ab Alipio diſſentitis? Cui ego: Non dubito, in-
quam, quin ſi adeſſet Alipius, huic ratiunculæ cederet.
Non enim tam abſurde ſentire poterat, vt aut beatus
illi videretur, qui tantum bonum animi quod ardentiſ-
ſime vellet habere, non haberet, aut illos nolle inuenire
veritatem, aut eum qui beatus non ſit eſſe ſapientem:
Nam his tribus quaſi melle farre atque nucleis, illud
quod metuis guſtare confectum eſt. Illéne, inquit, huic
tam paruæ puerorum illecebræ cederet, Academico-
rum tanta vbertate deſerta, qua inundante hoc neſcio
quid breue aut obruetur, aut protrahetur? Quaſi verò,
inquam, longum aliquid nos quæramus, præſertim ad-
uerſus Alipium. Nam non mediocriter parua iſta eſſe
fortia & vtilia, ſatis ſibi ipſe de ſuo corpore argumen-
H taretur. Tu autem qui elegiſti de abſentis authoritate
pendêre, quid horum non probas? Vtrum beatum non
eſſe qui quod vult non habet? An illos negas velle ha-
bere inuentam veritatem, quam vehementer inquirunt?
An videtur tibi quiſquam ſapiens non beatus? Prorſus
beatus eſt, inquit, qui quod vult non habet: quaſi ſtoma-
chanter arridens. Quod cum iuberem vt ſcriberetur,
Non dixi, inquit exclamans. Quod ita cum annuerem
ſcribi, Dixi, inquit. Atque ego ſemel præceperam vt
nullum verbum præter literas funderet. Ita adoleſcen-
tem inter verecundiam atque conſtantiam exagitatum
tenebam. Sed cum his verbis eum iocantes, quaſi ad ve-
ſcendum particulam ſuam prouocaremus, animaduer-
ti cæteros rei totius ignaros, ſed ſcire cupientes quid in-
ter nos ſolos tam iucunde ageretur, ſine riſu nos intue-
ri. Qui mihi prorſus ſimiles vſi ſunt (quod plerunque
ſolet) iis qui cum epulantur inter auidiſsimos rapaciſ-
ſimóſque conuiuas, à rapiendo vel grauitate ſeſe abſti-
nent, vel pudore terrentur. Et quia ego inuitaueram &
magni cuiuſdam hominis perſonam, atque vt totum
explicem, veri hominis etiam in illis epulis inuitatorem
gerebam, ſuſtinere non potui, commouítque me illa in-
I æqualitas menſæ noſtræ & diſcrepantia. Arriſi matri.
Atque illa liberrime quod minus habebant, quaſi de
*† promẽdum. ſuo cellario propinandum * † imperans, Iam dic no-
bis, inquit, & redde qui ſint iſti Academici, & quid ſibi
velint? Cui breuiter cum expoſuiſſem apertéque, ita vt
nemo illorum ignarus abſcederet: Iſti homines, inquit,
caducarij ſunt, (quo nomine vulgo apud nos vocantur,
quos comitialis morbus ſubuertit) & ſimul ſurrexit vt
abiret, atque hic omnes læti ac ridentes interpoſito fine
Secundæ dei diſputatio. diſceſsimus. Poſtridie autem cum item poſt pran-
dium, ſed aliquanto q̃ pridie ſerius, iidem ibidemq; con
ſediſſemus, Tarde, inquam, veniſtis ad conuiuium, quod
vobis non cruditate accidiſſe arbitror, ſed paucitatis fer
culorum ſecuritate, quod non tam mature aggredien-
dum viſum eſt, quod cito vos pereſuros putaſtis. Non
multum enim reliquiarum credendum erat remanſiſ-
ſe, vbi die ipſo atq; ſolennitate tam exiguum repertum
erat. Fortaſſe recte. Sed quid vobis præparatum ſit, ego
quoque vobiſcum neſcio. Alius eſt enim qui omnibus
cum vel communes, tum maxime tales epulas præbere
non ceſſat. Sed nos ab edendo, vel imbecillitate, vel ſa-
turitate, vel negocio plerunque ceſſamus, quem manen- K
tem in hominibus beatos eos facere, inter nos heri niſi
fallor pie conſtanterq; conuenerat. Nam cum ratio de
monſtraſſet eum beatum eſſe, qui deũ haberet, nec huic
quiſquam veſtrum ſententiæ reſtitiſſet, quæſitum eſt,
quiſnã vobis videretur deum habere. De qua re ſi bene
memini, tres ſententiæ dictæ ſunt. Nam partim placuit
deum habere illum, qui ea faceret quæ deus vellet. Qui-
dam autem dixerunt, quòd is Deum haberet, qui bene
viueret. Reliquis vero in eis deus eſſe viſus eſt, in qui-
bus qui immundus appellatur ſpiritus non eſt. Sed for-
taſſe omnes diuerſis verbis vnum idemq; ſenſiſtis. Nam
ſi duo prima conſideremus, & omnis qui bene viuit ea
facit quæ vult deus, & omnis qui ea facit quæ vult deus,
bene viuit: nec quicquam eſt aliud bene viuere, quàm
ea facere quæ deo placeant, niſi quid vobis aliud vide-
tur. Aſſentiebantur. Tertium verò illud paulo diligen-
tius conſiderãdum eſt, propterea quòd ritu caſtiſsimo-
rum ſacrorúmque ſpirituum, ſpiritus immundus quan- *Spiritus immũd⁹ duobus modis appellari ſolet.*
tum intelligo, duobus modis appellari ſolet. Vel ille
qui extrinſecus inuadit animam, ſenſuſq; conturbat, &
quendam hominibus infert furorem, cui excludendo
qui præſunt, manum imponere vel exorcizare dicun-
tur, hoc eſt, per diuina eum adiurando expellere. Aliter L
autem dicitur ſpiritus immundus, omnis omnino ani-
ma immunda: quod nihil eſt aliud quàm vitiis & erro-
ribus inquinata. Itaque abs te quæro: Tu puer, qui fortaſ
ſe aliquanto ſereniore ac purgatiore ſpiritu iſtam ſen-
tentiam protuliſti, qui tibi videatur immundum ſpiri-
tum non habere: illéne qui dæmonem non habet, quo
veſani homines fieri ſolent, an ille qui animam ſuam
iam à vitiis omnibúſque peccatis mundauit? Is mihi vi-
detur, inquit, immundum ſpiritum non habere, qui ca-
ſte viuit. Sed caſtum, inquam, quem vocas? Eúm ne qui
nihil peccat, an eum qui ab illicito tantùm concubitu
temperat? Quomodo, inquit, caſtus poteſt eſſe qui ab
illicito tantùm concubitu abſtinens ſeſe, cæteris pecca-
tis non deſinit inquinari? Ille eſt vere caſtus qui Deum
attendit, & ad ipſum ſolum ſe tenet. Quæ verba pueri
ſicut dicta erant, cum conſcribi mihi placuiſſet, Is ergo,
inquam, neceſſe eſt vt bene viuat, & qui bene viuit ne-
ceſſario talis eſt, niſi quid tibi aliud videtur. Conſen-
ſit * † cum cæteris. Ergo vna eſt hic, inquam, dicta ſen- † conceſſit.
tentia. Sed illud à vobis paulum quæro, velít ne deus
vt homo deum quærat? Dederunt. Item quæro: Nun- M
quidnam poſſumus dicere, illum qui deũ quærit, male
viuere? Nullo modo, dixerunt. Etiã hoc tertium reſpon-
dete, ſpiritus immundus poteſt ne deum quærere? Ne-
gabant aliquantum dubitante Nauigio, qui poſtea cæ-
terorũ vocibus ceſsit. Si igitur, inquam, qui deũ quærit,
id facit quod deus vult, & bene viuit, & ſpiritũ immun-
dum non habet, qui autem deum quærit, nõdum habet
deum: Non igitur quiſquis aut bene viuit, aut quod vult
deus facit, aut ſpiritum immũdum non habet, continuo
deũ habere dicendus † eſt. Hic cum ſe cæteri conceſſio- † credẽdus.
nibus ſuis deceptos riderent, poſtulauit mater, cum diu
ſtupida fuiſſet, vt ei hoc ipſum quod concluſionis neceſ
ſitate intorte dixeram, explicando relaxarem atque ſol-
uerem. Quod cum factum eſſet, Sed nemo, inquit, po-
teſt peruenire ad deum, niſi deum quæſierit. Optime, in-
quam. Tamen qui adhuc quęrit, nondum ad deum per-
uenit, etiã ſi bene viuit. Non igitur quiſquis bene viuit,
deũ habet. Mihi, inquit, videtur deũ nemo non habere,
ſed eum qui bene viuit, habet propitiũ, qui male, infeſtũ.
Male igitur, inquã, heſterno die conceſsimus eũ beatum
eſſe

A eſſe qui deum habet. Siquidem omnis homo deum habet, nec tamen omnis homo beatus eſt. Adde ergo, inquit, propitium. Saltem, inquam, hoc inter nos ſatis conſtat eum beatum eſſe qui habet propitium deum? Vellem, inquit Nauigius, conſentire. Sed illum vereor qui adhuc quęrit, præſertim ne concludas beatum eſſe Academicum, qui heſterno ſermone vulgari quidem & male Latino, ſed aptiſsimo ſanè, vt mihi videtur, verbo ca-

ſup. diſp.1. ducarius nominatus eſt: non enim poſſum dicere homini deum quærenti aduerſum deum eſſe. quod ſi dici nefas eſt, propitius erit, & qui propitium deum habet, beatus eſt. Beatus ergo erit ille qui quærit. Omnis autem quærens nondũ habet quod vult. Erit igitur beatus homo, qui quod vult non habet, quod heri nobis omnibus videbatur abſurdum, vnde credebamus Academicorũ tenebras eſſe diſcuſſas. Quare iam de nobis Licentius triumphabit, mihíque illa dulcia quæ contra valetudinem meam temere accepi, has de me pœnas exigere, quaſi prudens medicus admonebit. Hic cum etiam mater arriſiſſet, Ego, inquit Trigetius, non concedo continuo deum aduerſari cui non ſit propitius, ſed eſſe aliquid medium puto. Cui ego, Iſtum tamen hominem, in-

B quam, medium, cui nec deus propitius eſt nec infeſtus, deum quoquo modo habere cõcedis? Hic cum ille cunctaretur, Aliud eſt, inquit mater, deum habere, aliud non eſſe ſine deo. Quid ergo, inquam, melius eſt, vtrum habere deum, an non eſſe ſine deo? Quantum, inquit, poſſum intelligere, iſta eſt ſententia mea: Qui bene viuit, habet deum, ſed propitium: qui male, habet Deum, ſed aduerſum. Qui autem adhuc quærit, nondúmque inuenit, neque propitium, neque aduerſum, ſed non eſt ſine deo. Hæc ne, inquam, veſtra etiam ſententia eſt? Hanc eſſe dixerunt. Dicite mihi quæſo, inquam. Non vobis videtur eſſe homini deus propitius cui fauet? Eſſe confeſsi ſunt. Non ergo, inquam, fauet deus quærenti ſeſe homini? Reſponderunt, fauet. Habet igitur, inquam, qui deum quęrit, Deum propitiũ: & omnis qui habet Deum propitium, beatus eſt. Beatus eſt ergo & ille qui quærit.

ſup. diſp.1. Qui autem quærit, nondum habet quod vult. Erit igitur beatus qui quod vult non habet. Prorſus, inquit mater, non mihi videtur beatus eſſe qui quod vult non habet. Ergo, inquam, non omnis qui habet deum propitium, beatus eſt. Si hoc cogit ratio, inquit, non poſſum negare. Iſta igitur, inquam, diſtributio erit, vt omnis qui

C iam deum inuenit, & propitium deum habeat, & beatus ſit: omnis autem qui deum quærit, propitium deum habeat, ſed nondum ſit beatus. Iam vero quiſquis vitiis atq; peccatis à deo ſe alienat, non modo beatus non ſit, ſed ne deo quidem viuat propitio. Quod cum placuiſſet omnibus, Bene habet, inquam, ſed adhuc illud vereor, ne vos moueat quod iam ſuperius conceſſeramus, miſerum eſſe quiſquis beatus non ſit: cui conſequẽs erit, eſſe miſerũ hominem, qui propitium tenet deum, quem adhuc deum quęrentem nondum diximus eſſe beatum. An vero (quod ait Tullius) multorum in terris prędiorum dominos diuites appellamus, omnium virtutum poſſeſſores pauperes nominabimus? Sed illud videte, vtrum quomodo verum eſt quòd omnis egẽs miſer ſit, ita ſit verũ quòd omnis miſer egeat. Ita enim erit verũ, nihil aliud eſſe miſeriam quàm egeſtatem, quod me nũc cum diceretur laudare ſenſiſtis. Hoc autem hodie longum eſt vt quæramus: quare peto ne faſtidio vobis ſit

Diſputatio tertiæ diei. ad iſtam menſam cras etiam conuenire. Quod cum omnes ſe libentiſsime habere dixiſſent, ſurreximus.

Tertius autem dies diſputationis noſtræ matutinas nubes, quæ nos cogebant in balneas diſsipauit, tempuſq; D pomeridianum candidiſsimum reddidit. Placuit ergo in prati propinqua deſcendere, atque omnibus nobis vbi commodum viſum eſt conſidentibus, reliquus ita ſermo peractus eſt. Omnia penè, inquam, quæ interroganti mihi concedi à vobis volui, habeo ac teneo: quare hodierno die, quo poſsimus tandem hoc noſtrum conuiuium aliquo interuallo dierum diſtinguere, aut nihil, aut non multum erit, vt opinor, quod mihi vos reſpondere neceſſe ſit. Dictum enim erat à matre, nihil aliud eſſe miſeriam quàm egeſtatem, conuenítque inter nos, omnes qui egeant, miſeros eſſe. Sed vtrum omnes etiam miſeri egeant, nonnulla quæſtio eſt, quam heſterno die nõ potuimus explicare. Hoc autem ita ſe habere ſi ratio demonſtrauerit, perfectiſsime inuentum eſt qui ſit beatus: erit enim ille qui non eget. Omnis enim non miſer beatus eſt. Beatus eſt ergo qui egeſtate caret, ſi quam dicimus egeſtatem, eandem miſeriam eſſe conſtiterit. Quid enim, ait Trigetius, non poteſt ex eo iam colligi, omnem non egentem beatum eſſe, quo manifeſtum eſt, omnem qui egeat eſſe miſerum? Nam conceſsiſſe nos *ſup. diſp.2.* memini, nihil eſſe medium inter miſerum & beatum. Aliquid ne, inquam, inter mortuum & viuum tibi me- E dium videtur eſſe? Nónne omnis homo, aut viuus, aut mortuus eſt? Fateor, inquit, neque hic eſſe aliquid medium. Sed quorſum iſtud? Quia, inquam, etiam iſtud te fateri credo, omnem qui ante annum ſepultus eſt, eſſe mortuum. Non negabant. Quid omnis qui ante annum ſepultus non eſt, viuit? Non, ait, ſequitur. Ergo, inquam, non ſequitur, vt ſi omnis qui eget miſer eſt, omnis qui non eget ſit beatus, quanuis inter miſerum & beatum, vt inter viuum & mortuum, medium nihil inueniri queat. Quod cum aliqui eorum paulo tardius intellexiſſent, me id quibus potui verbis ad eorum ſenſum accommodatis aperiente atque verſante: Ergo, inquam, miſerum eſſe omnem qui egeat, dubitat nemo: nec nos terrent quædam ſapientium corpori neceſſaria. Non enim eis eget ipſe animus, in quo poſita eſt vita beata. Ipſe enim perfectus eſt, nullus autem perfectus aliquo eget: & quod videtur corpori neceſſarium ſumet, ſi adfuerit: ſi non adfuerit, non eum iſtarum rerum franget inopia. Omnis nanque ſapiens fortis eſt, nullus autem fortis aliquid metuit. Non igitur metuit ſapiens, aut mortem corporis, aut dolores, quibus pellendis vel vitandis vel differendis ſunt neceſſaria illa, quorum ei F poteſt contingere inopia. Sed tamen non deſinit eis bene vti ſi ipſa non deſunt. Veriſsima eſt enim illa ſententia: Nam tu quod vitare poſsis, ſtultum admittere eſt. Vitabit ergo mortem ac dolorem quantum poteſt & quantum decet, ne ſi minime vitauerit, non ex eo miſer ſit, quia hæc accidunt, ſed quia vitare cum poſſet, noluit: quod manifeſtum ſtultitiæ ſignum eſt. Erit ergo iſta non vitans, non earum rerum perpeſsione, ſed ſtultitia miſer. Si autem non valuerit euitare, cum id ſedulo ac decenter egerit, non eum iſta irruentia miſerum facient. Etenim & illa eiuſdem Comici ſententia non mi- *Terentius* nus vera eſt: Quoniam non poteſt id fieri quod vis, id *in Andria.* velis quod poſsis. Quomodo erit miſer, cui nihil accidit præter voluntatem? Quia quod ſibi videt non poſſe prouenire, non poteſt velle. Habet enim rerum certiſsimarum voluntatem, id eſt, vt quicquid agit, non agat niſi ex virtutis quodam præſcripto, & diuina lege ſapientiæ, quæ nullo ab eo pacto eripi poſſunt. Item nunc videte, vtrum etiam omnis qui miſer eſt egeat. *1. Retract. cap. 2.* Nam huic ſententiæ concedendæ difficultatem illa res

G facit, quod multi in magna fortuitarum rerum copia conſtituti ſunt, quibus ita facilia ſunt omnia, vt ad eorum nutum præſto ſit quicquid cupiditas poſcit. Difficilis quidem iſta vita eſt. Sed fingamus aliquem talem, qualem Tullius fuiſſe dicit Oratam. Quis enim facilè dicat Oratam egeſtate laboraſſe, hominem ditiſsimum, amœniſsimum, delicioſiſsimum, cui neque ad voluptatem quidquam defuit, neque ad gratiam, neque ad bonam integramq; valetudinem? Nam & prędiis quæſtuoſiſsimis & amicis iocundiſsimis, quantum libuit abundauit, & illis omnibus aptiſsime ad ſalutē corporis vſus eſt, eiuſq;, vt breuiter totum explicem, omne inſtitutum voluntatemq; omnem ſucceſsio proſpera conſecuta eſt. Sed fortaſſe inquiet aliquis veſtrum, plus illum quàm habebat habere voluiſſe. Hoc ignoramus. Sed quod ſatis eſt quæſtioni, faciamus eum non deſideraſſe amplius quàm tenebat. Videtúrne vobis eguiſſe? Etiam ſi concedam, inquir Licentius, nihil eum deſideraſſe, quod in homine non ſapiente neſcio quomodo accipiam: metuebat tamen, erat enim [vir,] vt dicitur, ingenij non mali, ne illa omnia ſibi vel vno aduerſo impetu raperentur. Non enim magnum erat intelligere talia cun-
H cta quantacũque eſſent, eſſe ſub caſibus conſtituta. Tum ego arridens, Vides, inquam, Licenti fortunatiſsimum iſtum hominem à beata vita ingenij bonitate impeditum. Quod enim erat acutior, eò videbat illa omnia ſe poſſe amittere: quo metu frangebatur, illúdque vulgare ſatis aſſerebat in fidem, Hominem malo ſuo eſſe cordatum. Hic cum & ille & cæteri arriſiſſent: illud tamen, inquam, diligentius attendamus, quia & ſi timuit iſte, non eguit: vnde quæſtio eſt. Egere eſt enim in non habendo, non in timore amittendi quę habeas. Erat autem iſte miſer, quia metuebat, quanuis non egeret. Non igitur omnis qui miſer eſt, eget. Quod cum approbauiſſet cum cæteris etiam ipſa cuius ſententiam defendebam, aliquantulum tamen addubitans, Neſcio, inquit, tamen, & nondum plene intelligo, quomodo ab egeſtate poſſit miſeria, aut egeſtas à miſeria ſeparari. Nam & iſte qui diues & locuples erat, & nihil vt dicitis amplius deſiderabat, tamen quia metuebat ne amitteret, egebat ſapientia. Ergòne hunc egentem diceremus ſi egeret argento & pecunia: cum egeret ſapientia, non diceremus? Vbi cum omnes mirando exclamaſſent, meipſo etiam
I non mediocriter alacri atque læto, quòd ab ea potiſsimum dictum eſſet, quod pro magno de philoſophorum libris, atque vltimum proferre paraueram, Videtíſne, inquam, aliud eſſe multas variaſq; doctrinas, aliud animum attentiſsimum in deum? Nam vnde iſta quæ miramur, niſi inde procedunt? Hic Licentius lætus exclamans, Prorſus, inquit, nihil verius, nihil diuinius dici potuit. Nam & maior & miſerabilior egeſtas nulla eſt, quàm egere ſapientia, & qui ſapientia non eget, nulla re omnino egere poteſt. Eſt ergo animi egeſtas, inquàm, nihil aliud quàm ſtultitia. Hæc eſt enim contraria ſapientiæ, & ita contraria, vt mors vitæ, vt beata vita miſeriæ, hoc eſt ſine aliquo medio. Nam vt omnis non beatus homo miſer eſt, omniſque homo non mortuus viuit, ſic omnem non ſtultum manifeſtum eſt eſſe ſapientem. Ex quo & illud iam licet dicere, non ex eo tantùm Sergium Oratam fuiſſe miſerum, quòd timebat ne fortunæ illa munera amitteret: ſed quia ſtultus erat. Quo fit vt miſerior eſſet, ſi tam pendulis nutantibúſque iis quę bona putabat, nihil omnino metuiſſet. Eſſet enim non fortitudinis excubiis, ſed mentis ſopore ſecurior, & altiore ſtultitia demerſus miſer. At ſi omnis qui caret ſapientia, magnam patitur egeſtatem, K
omniſq; compos ſapientiæ nihilo eget, ſequitur vt ſtultitia ſit egeſtas. Vt autem omnis ſtultus miſer, ita omnis miſer ſtultus eſt. Ergo vt omnis egeſtas miſeria, ita omnis miſeria egeſtas eſſe conuincitur. Quam concluſionem Trigetius cum ſe parũ intellexiſſe diceret, quid, inquam, inter nos ratione conuenit? Eum egere, inquit, qui & ſapientiã non habeat. Quid eſt ergo, inquã, egere? Sapientiã, inquit, non habere. Quid eſt, inquam, ſapientiam non habere? Hic cum tacerer, Nônne hoc eſt, inquam, habere ſtultitiã? Hoc, inquit. Nihil eſt ergo aliud, inquam, habere egeſtatem quàm habere ſtultitiã. Ex quo iam neceſſe eſt egeſtatem alio verbo nominari quando ſtultitia nominatur: Quanquam neſcio quomodo dicamus, habet egeſtatem, aut habet ſtultitiam. Tale eſt enim ac ſi locum aliquem qui lumine careat dicamus habere tenebras: quod nihil eſt aliud q̃ lumen non habere. Non enim tenebræ quaſi veniunt aut recedunt, ſed carere lumine hoc ipſum eſt iam tenebroſum eſſe: vt carere veſte, hoc eſt eſſe nudum. Non enim veſte accedente veluti aliqua res mobilis nuditas fugit. Sic ergo dicimus aliquem habere egeſtatem, quaſi dicamus habere nuditatem. Egeſtas enim verbum eſt non haben- L
di. Quamobrem vt quod volo explicem ſicut poſſum, ita dicitur, habet egeſtatem: quaſi dicatur, habet non habere. Itaque ſi ſtultitiam ipſam veram & certam egeſtatem eſſe monſtratum eſt: vide iam quæſtionem quam ſuſceperamus verum ſoluta ſit. Dubitabatur enim inter nos, verum cum appellaremus miſeriam, nihil aliud quàm egeſtatem nominaremus. Dedimus autem rationem, recte ſtultitiam vocari egeſtatem. Sicut ergo & omnis ſtultus miſer, & omnis miſer ſtultus eſt, ita neceſſe eſt, non ſolum omnē qui egeat miſerum, ſed etiam omnem qui miſer ſit, egentem eſſe fateamur. At ſi ex eo quod & omnis ſtultus miſer eſt, & omnis miſer ſtultus eſt, conficitur ſtultitiam eſſe miſeriam: cur non ex eo quod & quiſquis eget miſer, & quiſquis miſer eſt, egeat, nihil aliud miſeriam quàm egeſtatem eſſe confecimus? Quod cum omnes ita eſſe faterentur, illud iam, inquam, ſequitur, vt videamus quis non egeat: Is enim erit ſapiens & beatus. Egeſtas autem ſtultitia eſt, egeſtatíſque nomen. Hoc autem verbum ſterilitatem quandam & inopiam ſolet ſignificare. Attendite quæſo altius, quanta cura priſcorum hominum, ſiue omnia, ſiue M
quod manifeſtum eſt quædam verba creata ſunt, earum rerum maxime quarum erat notitia perneceſſaria. Iam enim conceditis, omnem ſtultum egere, & omnem qui egeat ſtultum eſſe, credo vos etiam concedere animum ſtultum eſſe vitioſum, omniáque animi vitiá vno ſtultitiæ nomine includi. Primo autem die huius diſputationis noſtræ nequitiam dixeramus eſſe ab eo dictam quòd nec quicquam ſit: cui contrariam frugalitatem à fruge fuiſſe nominatam. Ergo in iis duobus contrariis, hoc eſt, frugalitate atque nequitia, illa duo videntur eminere, eſſe & non eſſe. Egeſtati autem de qua quæſtio eſt, quid putamus eſſe contrarium? Hic cum aliquantum cunctarentur: Si dicam, inquit Trigetius, diuitias: video his paupertatem eſſe contrariam. Eſt quidem, inquam, vicinum. Nam paupertas & egeſtas vnum atque idem accipi ſolent. Tamen aliud verbum inueniendum eſt, ne meliori parti deſit vnum vocabulum, vt cum illa pars paupertatis & egeſtatis nomine abundet, ex hac parte ſolum opponatur diuitiarum nomen. Nihil enim abſurdius quàm vt hic ſit egeſtas vocabuli, vbi eſt contraria pars egeſtati. Plenitudo, inquit

ſup. diſp. 1.

Licentius,

A Licentius, ſi dici poteſt, videtur mihi rectè opponi egeſtati. Poſtea, inquam, de verbo quæremus fortaſſe diligentius. Non enim hoc curandum eſt in inquiſitione veritatis. Quanuis enim Saluſtius electiſsimus penſator verborum, egeſtati oppoſuerit opulentiam, tamen accipio iſtam plenitudinem. Non enim nec hic Grammaticorum formidine liberabimur, aut metuendum eſt ne ab eis caſtigemur, quod incurioſe vtimur verbis, qui res ſuas nobis ad vtendum dederunt. Vbi cum arriſiſſent: Ergo quia mentes veſtras, inquam cum intenti eſtis in deum, velut quædam oracula non contemnere ſtatui, videamus quid ſibi velit hoc nomen: Nam nullum accommodatius eſſe arbitror veritati. Plenitudo igitur & egeſtas contraria ſunt: At etiam hic ſimiliter, vt in nequitia & frugalitate apparent illa duo, eſſe & non eſſe. Et ſi egeſtas eſt ipſa ſtultitia, plenitudo erit ſapientia. Meritò etiam virtutum omnium matrem multi frugalitatem eſſe dixerunt. Quibus conſentiens Tullius etiam in populari oratione ait: Vt volet quiſque accipiat, ego tamen frugalitatem, id eſt, modeſtiam & temperantiam, virtutem eſſe maximam iudico. Prorſus doctiſsime ac decentiſsime. Conſiderauit enim frugem,

Saluſti⁹ in Catilinario.

Plenitudo & egeſtas contrariãtur.

B id eſt, illud quod eſſe dicimus, cui eſt non eſſe contrarium. Sed propter vulgarem loquendi conſuetudinem, qua frugalitas quaſi parſimonia dici ſolet, duobus conſequentibus quid ſenſerit illuſtrauit, ſubiiciendo modeſtiam & temperantiam. Et hæc duo verba diligentius attendamus. Modeſtia vtique dicta eſt à modo, & à temperie temperantia. Vbi autem modus eſt atq; temperies, nec plus eſt quicquam nec minus. Ipſa eſt igitur plenitudo quam egeſtati contrariam poſueramus, multo melius quàm ſi abundantiam poneremus. In abundantia enim intelligitur affluentia, & quaſi rei nimium exuberantis effuſio. Quod cum euenit vltra quàm ſatis eſt, etiam ibi deſideratur modus, & res quæ nimia eſt, modo eget. Ergo nec ab ipſa redundantia egeſtas aliena eſt, à modo autem & plus & minus aliena ſunt. Ipſam etiam opulentiam ſi diſcutias, inuenias eam nihil aliud tenere, quàm modum. Nam non niſi ab ope dicta eſt opulentia. Quomodo autem opitulatur quod nimium eſt, cum incommodius ſit ſæpe quàm parum? Quicquid agitur vel parum vel nimium eſt, quia modo eget, obnoxium eſt egeſtati. Modus ergo animi ſapientia eſt. Etenim ſapientia contraria ſtultitiæ non nega-

C tur, & ſtultitiæ egeſtas, egeſtati autem contraria plenitudo. Sapientia igitur plenitudo. In plenitudine autem modus. Modus igitur animi in ſapientia eſt. Vnde illud præclarum eſt, & non immerito diffamatur hoc primum in vita eſſe vtile, Vt ne quid nimis. Dixeramus autem in exordio hodiernæ diſputationis noſtræ, quod ſi inueniremus nihil aliud eſſe miſeriam quàm egeſtatem: eum beatum eſſe fateremur qui non egeret. Eſt autem inuentum: Ergo beatum eſſe nihil eſt aliud quàm non egere, hoc eſt, eſſe ſapientem. Si autem quæritis quid ſit ſapientia (nam & ipſam ratio quantum in præſentia potuit, euoluit atque eruit) nihil aliud eſt quàm modus animi, hoc eſt quo ſeſe animus librat, vt neque excurrat in nimium, neque infra quàm plenum eſt coarctetur. Excurrit autem in luxurias, dominationes, ſuperbias, cæteraq; id genus, quibus immoderatorum miſerorumq; animi ſibi lætitias atque potentias comparari putant. Coarctatur autem ſordibus, timoribus, mœrore, cupiditate, atque aliis quæcunque ſunt quibus homines miſeros etiam miſeri confitentur. Cum verò ſapientiam contemplatur inuentam, cumque vt huius

Terentius in Andria ſup. diſp. 3.

Sapientia quid ſit.

pueri verbo vtar, ad ipſam ſe tenet, nec ſe ad ſimula- D crorum fallaciam, quorum pondus amplexus à Deo ſuo cadere atque demergi ſolet, vlla commotus inanitate conuertit, nihil immoderationis, & ideo nihil egeſtatis, nihil igitur miſeriæ pertimeſcit. Habet ergo modum ſuum, id eſt, ſapientiam, quiſquis beatus eſt. Quæ eſt autem dicenda ſapientia, niſi quæ dei ſapientia eſt? Accepimus autem etiam authoritate diuina, dei filium nihil eſſe aliud quàm Dei ſapientiam: & eſt Dei filius profecto Deus. Deum habet igitur quiſquis beatus eſt, quod omnibus nobis iam ante placuit, cum hoc conuiuium ingreſsi ſumus. Sed quid putatis eſſe ſapientiam niſi veritatem? Etiam hoc enim dictum eſt, Ego ſum veritas. Veritas autem vt ſit, fit per aliquem ſummum modum, à quo procedit, & in quem ſe perfecta conuertit. Ipſi autem ſummo modo nullus alius modus imponitur. Si enim ſummus modus per ſummũ modum modus eſt, per ſeipſum modus eſt. Sed etiam ſummus modus neceſſe eſt vt verus modus ſit. Vt igitur veritas modo gignitur, ita modus veritate cognoſcitur. Neque igitur veritas ſine modo, neque modus ſine veritate vnquam fuit. Quis eſt dei filius? Dictum eſt, veritas. Quis eſt qui non habet patrem? Quis alius quàm ſummus E modus? Quiſquis igitur ad ſummum modum per veritatem venerit, beatus eſt. Hoc eſt animum † deum habere, id eſt, deo frui. Cætera enim quanuis à deo habeantur, non habent deum. Admonitio autem quædam, quæ nobiſcum agit, ad deũ recordemur, [vt eum quæramus,] vt eum pulſo omni faſtidio ſitiamus, de ipſo ad nos fonte veritatis emanat. Hoc interioribus luminibus noſtris iubar ſol ille ſecretus infundit. Huius eſt verum omne quod loquimur, etiam quando adhuc vel minus ſanis, vel repente apertis oculis audacter conuerti, & totum intueri trepidamus: nihilque aliud etiam hoc apparet eſſe quàm deum, nulla degeneratione impediente perfectum. Nam ibi totum atque omne perfectum eſt, ſimúlque eſt omnipotentiſsimus deus. Sed tamen quandiu quærimus, nondum ipſo fonte atque (vt illo verbo vtar) plenitudine ſaturati, nondum ad noſtrum modum nos perueniſſe fateamur: & ideo quanuis iam deo adiuuante, nondum tamen ſapientes ac beati ſumus. Illa eſt igitur plena ſatietas animorum, hæc eſt beata vita, perfectéque cognoſcere à quo inducaris in veritatem, qua veritate perfruaris, per quid cõnectaris ſummo modo. Quæ tria vnum deum intelligentibus vnámque F ſubſtantiam, excluſis vanitatibus variæ ſuperſtitionis, oſtendunt. Iis mater recognitis verbis, quæ ſuæ memoriæ penitus inhærebant, & quaſi euigilans in fidem ſuam, verſum illum ſacerdotis noſtri: Foue precantes trinitas: læta effudit, atque ſubiecit: Hæc eſt nullo ambigente beata vita, quæ vita perfecta eſt, ad quam nos feſtinanter poſſe perduci, ſola fide, alacri ſpe, flagrante charitate præſumendum eſt. Ergo, inquam, quoniam modus ipſe nos admonet, conuiuium aliquo interuallo dierum diſtinguere, quantas pro viribus poſſum gratias ago ſummo & vero deo patri domino liberatori animarum. Deinde vobis qui concorditer inuitati, multis etiam me cumulaſtis muneribus. Nam tantum in noſtrum ſermonem contuliſtis, vt me negare non poſsim, ab inuitatis meis eſſe ſatiatum. Hic omnibus gaudentibus & laudantibus deum: Quàm vellem, inquit Trigetius, hoc modo nos quotidie paſceres. Modus, inquam, ille vbique ſeruandus eſt, vbique amandus, ſi nobis cordi eſt ad deum reditus noſter. His dictis facto diſputationis fine diſceſsimus.

1. Corin. 1.

Ioan. 14.

† anima.

Ambroſi⁹ in hymno, Deus creator omnium.

Li. 9. Confeſ. cap. 10. & lib. 11. cap. 27.

G

DIVI AVRELII AVGVſtini Soliloquiorũ Libri de cognitione dei & animæ.

Precatio ad deum. Cap. 1. VOLVANTI mihi multa
ac varia mecũ diu, ac per
multos dies ſedulo quæ-
renti memetipſum ac bo-
num meum, quidve mali
euitandum eſſet: ait mihi
H ſubito, ſiue ego ipſe, ſiue
alius quis extrinſecus ſiue
intrinſecus, neſcio. nam
hoc ipſum eſt quod ma-
gnopere ſcire molior. Ait
ergo mihi. RATIO. Ec-
ce fac te ĩueniſſe aliquid,
cui [cogitata] commendabis vt pergas ad alia? AVG.
Memoriæ ſcilicet. RA. Tantáne illa eſt vt excogitata
Scriptura memoriæ ſubſidiũ. [illa] omnia bene ſeruet? AVG. Difficile eſt, imò non
poteſt. RA. Ergo ſcribẽdum [eſt.] Sed quid agis, quod
valetudo tua ſcribendi laborem recuſat? Nec iſta dictari
Dictat qui nõ ſcribit ipſe. debẽt, nam ſolitudinem meram deſiderant. AVG. Ve-
rum dicis. Itaque prorſus neſcio quid agam. RA. Ora
[Ora pro] ſalutẽ & auxiliũ. ſaltem, auxilium quo ad concupita peruenias, & hocip-
ſum literis manda, vt prole † tua fias animoſior. Deinde
quod inuenis paucis concluſiunculis breuiter collige.
† pro ſalute Nec modo cures inuitationem turbæ legentium, paucis
Precatio. iſta ſat erunt ciuibus tuis. AVG. Ita faciam. Deus vni-
uerſitatis conditor, præſta mihi primum vt bene te rogẽ,
† exaudias. deinde vt me agam dignum quem liberes, † poſtremo vt
liberes. Deus per quem omnia, quæ per ſe non eſſent, ten
dunt eſſe. Deus qui ne id quidem quod ſe inuicem peri-
I mit, perire permittis. Deus qui de nihilo mundum iſtum
creaſti, omnium quem oculi ſentiunt pulcherrimum.
Deus qui malum nõ facis, & facis eſſe ne peſsimum fiat.
Deus qui paucis ad id quod vere eſt refugiẽtibus, oſten-
Peccatum nihil. dis malum nihil eſſe. Deus per quem vniuerſitas etiam
cum ſiniſtra parte perfecta eſt. Deus à quo diſſonantia
vſque in extremum nulla eſt, cum deteriora melioribus
concinunt. Deus quem amat omne quod poteſt amare,
ſiue ſciens, ſiue neſciens. Deus in quo ſunt omnia, cui
tamen vniuerſæ creaturæ nec turpitudo turpis eſt, nec
1. Retr. c. 4 malitia nocet, nec error errat. Deus qui niſi mundos ve-
2. ſen. diſt. 2. cap. 2. rum ſcire noluiſti. Deus pater veritatis, pater ſapientiæ,
pater veræ ſummæq; vitæ, pater beatitudinis, pater boni
& pulchri, pater intelligibilis lucis, pater euigilationis
atque illuminationis noſtræ, pater pignoris quo admo-
nemur redire ad te. Te inuoco deus veritas, in quo & à
quo & per quem vera ſunt quæ vera ſunt omnia. Deus
ſapientia, in quo & à quo & per quem ſapiunt quæ ſapiũt
omnia. Deus vera & ſumma vita, in quo & à quo & per
quem viuunt quæ vere ſummẽque viuunt omnia. Deus
beatitudo, in quo & à quo & per quem beata ſunt quæ
beata ſunt omnia. Deus bonum & pulchrum, in quo & K
à quo & per quem bona & pulchra ſunt, quæ bona & pul
chra ſunt omnia. Deus intelligibilis lux, in quo & à quo
& per quem intelligibiliter lucent quæ intelligibiliter lu
cent omnia. Deus cuius regnum eſt totus mũdus, quem
ſenſus ignorat. Deus de cuius regno lex etiam in iſta re- *1 Retr. c. 4*
gna deſcribitur. Deus à quo euerti, cadere: in quem con-
uerti, reſurgere: in quo manere, conſiſtere eſt. Deus à
quo exire, emori: in quem redire, reuiuiſcere: in quo ha-
bitare, viuere eſt. Deus quẽ nemo amittit niſi deceptus,
quem nemo quærit niſi admonitus, quem nemo inue-
nit niſi purgatus. Deus quem relinquere, hoc eſt quod
perire: quem attẽdere, hoc eſt quod amare: quem videre,
hoc eſt quod habere. Deus cui nos fides excitat, ſpes e-
rigit, charitas iungit. Deus per quẽ vincimus inimicum,
te deprecor. Deus quem accepimus ne omnino perire-
mus. Deus à quo admonemur vt vigilemus. Deus per
quem à malis bona ſperamus. Deus per quem mala fugi-
mus, & bona ſequimur. Deus per quem nõ cedimus ad-
uerſitatibus. Deus per quẽ bene ſeruimus & bene domi-
namur. Deus per quem diſcimus aliena eſſe quæ aliquan
do noſtra, & noſtra eſſe, quæ aliquando aliena putamus.
Deus per quem malorum eſcis atque illecebris nõ hære- L
mus. Deus per quem nos res minutæ nõ minuunt. Deus
per quem melius noſtrum deteriori ſubiectum non eſt.
Deus per quem mors abſorbetur in victoriam. Deus *1. Cor. 15.*
qui nos conuertis, Deus qui nos eo quod non eſt exuis,
& eo quod eſt induis. Deus qui nos exaudibiles facis. *Peccatũ.*
[Deus qui nos vnis.] Deus qui nos in omnem verita- *Ioan. 16.*
tem inducis. Deus qui ‖ de ‖ nobis omnia bona loque- ** aliàs, in-*
ris, nec inſanos * facis, nec à quoquam fieri ſinis. Deus *fames.*
qui nos reuocas in viam. Deus qui nos deducis ad ia- *Matt. 7.*
nuam. Deus qui facis vt pulſantibus aperiatur. Deus *Ioan. 6.*
qui nobis das panem vitæ. Deus per quem ſitimus po-
tum, quo hauſto nunquam ſitimus. Deus qui arguis ſe- *Ioan. 16.*
culum de peccato, de iuſtitia, & de iudicio. Deus per
quem nos non mouent qui minime credunt. Deus per
quem improbamus eorum errorem, qui animarum me-
rita nulla eſſe apud te putant. Deus per quem non ſer-
uimus infirmis & egenis elementis. Deus qui nos pur- *Galat. 4.*
gas, & ad diuina præparas præmia, adueni mihi propi-
tius tu. Quicquid à me dictum eſt, vnus deus tu, tu ve-
ni mihi in auxilium, vna æterna vera ſubſtantia, vbi
nulla diſcrepantia, nulla confuſio, nulla tranſitio, nul- M
la indigentia, nulla mors. Vbi ſumma concordia, ſum-
ma euidentia, ſumma conſtantia, ſumma plenitudo,
ſumma vita. Vbi nihil deeſt, nihil redundat. Vbi qui *Ioan. 10.*
gignit, & quem gignit, vnum eſt. Deus cui ſeruiunt
omnia, cui obtemperat omnis bona anima. Cuius le-
gibus rotantur poli, curſus ſuos ſydera peragunt. Sol *1. Retract.*
exercet diem. Luna temperat noctem: omniſq; mundus *cap. 4.*
per dies viciſsitudine lucis & noctis, per menſes incre-
mentis decrementiſque lunaribus, per annos veris, æſta-
tis, autumni & hyemis ſucceſsionibus, per luſtra perfe-
ctione curſus ſolaris, per magnos orbes recurſu in or-
tus ſuos ſyderum, magnam rerum conſtantiam quan-
tum ſenſibilis materia patitur, temporum ordinibus
replicationibúſque cuſtodit. Deus cuius legibus in æ-
uo ſtantibus, motus inſtabilis rerum mutabilium per-
turbatus eſſe non ſinitur, frænĩſque circumeuntium ſe-
culorum ſemper ad ſimilitudinem ſtabilitatis reuoca-
tur: Cuius legibus arbitrium animæ liberum eſt, bo-
niſque præmia, & malis pœnæ fixis per omnia neceſsi-
tatibus diſtributæ ſunt. Deus à quo manant vſque ad
nos omnia bona, à quo coërcentur vſque à nobis omnia
mala.

A mala. Deus ſupra quem nihil, extra quem nihil, ſine quo nihil eſt. Deus ſub quo totum eſt, in quo totum eſt, cum quo totum eſt. Qui feciſti hominem ad imaginem & ſimilitudinem tuam, quod qui ſeipſum nouit, agnoſcit. *Gene.1.* Exaudi, exaudi, exaudi me deus meus, domine meus, rex meus, pater meus, cauſa mea, ſpes mea, res mea, honor meus, domus mea, patria mea, ſalus mea, lux mea, vita mea. Exaudi, exaudi, exaudi me more illo tuo paucis notiſsimo. Iam te ſolum amo, te ſolum ſequor, te ſolum quæro, tibi ſoli ſeruire paratus ſum, quia tu ſolus iuſte dominaris, tui iuris eſſe cupio. Iube quæſo atque impera quicquid vis, ſed ſana & aperi aures meas, quibus voces tuas audiam. Sana & aperi oculos meos, quibus nutus tuos videam. Expelle à me inſaniam, vt recognoſcam te. Dic mihi quà attendam vt aſpiciam te, & omnia me ſpero quæ iuſſeris eſſe facturum. Recipe oro fugitiuum tuum domine clementiſsime pater: Iamiam ſatis pœnas dederim, ſatis inimicis tuis, quos ſub pedibus habes, ſeruierim, ſatis fuerim fallaciarum ludibrium. Accipe me ab iſtis fugientem famulum tuum, quia & iſti me quando à te fugiebam acceperunt alienum. Ad te mihi redeundum eſſe ſentio. Pateat mihi

B pulſanti ianua tua. Quomodo ad te perueniatur, doce me. Nihil aliud habeo quàm voluntatem. Nihil aliud ſcio niſi fluxa & caduca ſpernenda eſſe, certa & æterna requirenda. Hoc facio pater, quia hoc ſolum noui, ſed vnde ad te perueniatur ignoro. Tu mihi ſuggere, tu oſtende, tu viaticum præbe. Si fide te inueniunt qui ad te refugiunt, fidem da. Si virtute, virtutem: ſi ſcientia, ſcientiam. Auge in me fidem, auge ſpem, auge charitatem. O admiranda & ſingularis bonitas tua. Ad te ambio, & quibus rebus ad te ambiatur, à te rurſum peto. Tu enim ſi deſeris, peritur hic. Sed non deſeris, quia tu es ſummum bonum, quod nemo rectè quæſiuit, & minime inuenit. Omnis autem rectè quæſiuit, quem tu rectè quærere feciſti. Fac & me pater quærere te, vendica me ab errore. Quærenti te mihi nihil aliud pro te occurrat. Si nihil aliud deſidero quàm te, inueniam te iam quæſo pater. Si autem eſt in me ſuperflui alicuius appetitio, tuipſe me munda, & fac idoneum ad videndum te. Cæterum de ſalute huius mortalis *Corpus.* corporis mei, quandiu neſcio quid mihi ex eo vtile ſit, vel eis quos diligo, tibi illud committo pater ſapientiſſime atque optime, & pro eo quod ad tempus admonue

C ris deprecabor. Tandem oro excellentiſsimam clementiam tuam, vt me penitus ad te conuertas, nihílque mihi repugnare facias tendenti ad te, iubeáſque me dum hoc ipſum corpus ago atque porto, purum, magnanimum, iuſtum, prudentémque eſſe, perfectúmque amatorem perceptorémque ſapientiæ tuæ, & dignum habitatione atque habitatorem beatiſsimi regni tui, Amen.

Quid amandum. Cap.2. AVG. Ecce oraui deum. RA. Quid ergo ſcire vis? AVG. Hæc ipſa omnia quę oraui. RA. Breuiter ea collige. AVG. Deum & animam ſcire cupio. RA. Nihil ne plus? AVG. Nihil omnino. RA. Ergo incipe quærere. Sed prius explica quomodo tibi ſi demonſtretur deus, poſsis dicere, ſat eſt: AVG. Neſcio quomodo mihi demonſtrari debeat vt dicam, ſat eſt: Non enim credo me ſcire aliquid ſic quomodo ſcire deum deſidero. RA. Quid ergo agimus? Nónne cenſes prius tibi eſſe ſciendum, quomodo tibi deum ſcire ſatis ſit, quò cum perueneris, non amplius quæras? AVG. Cenſeo quidem, ſed quo pacto fieri poſsit non video. Quid enim Deo ſimile vnquam intellexi, vt poſsim dicere, quomodo hoc intelligo, ſic volo intelligere deum? RA. Qui nondum deum noſti, vnde noſti D nihil te noſſe deo ſimile? AVG. Quia ſi aliquid deo ſimile ſcirem, ſine dubio id amarem: nunc autem nihil aliud amo quàm deum & animam, quorum neutrum ſcio. RA. Non igitur amas amicos tuos? AVG. Quo pacto eos poſſum amans animam non amare? RA. Hoc modo ergo & pulices & cimices amas? AVG. Animam me amare dixi, non animalia.

RA. Aut homines non ſunt amici tui, aut eos non amas. Omnis enim homo animal, & animalia te non amare dixiſti. AVG. Et homines ſunt, & eos amo, non eo quòd animalia, ſed eo quòd homines ſunt: id eſt, ex eo quòd rationales animas habent, quas amo etiam in latronibus. Licet enim mihi in quouis amare rationem, cum illum iure oderim, qui male vtitur eo quod amo. Itaque tanto magis amo amicos meos, quanto magis bene vtuntur anima rationali, vel certe quantum deſiderant ea bene vti. RA. Accipio *Cogitatio dei. Cap.3.* iſtud. Sed tamen ſi quis tibi diceret, faciam te ſic deum noſſe quomodo noſti Alipium, nónne gratias ageres & diceres, ſatis eſt? AVG. Agerem quidem gratias, ſed ſatis eſſe non dicerem. RA. Cur quæſo? AVG.

Quia deum ne ſic quidem noui, quomodo Alipium, E & tamen Alipium non ſatis noui. RA. Vide ergo ne impudenter velis ſatis deum noſſe, qui Alipium non ſatis noſti. AVG. Non ſequitur. Nam in comparatione ſyderum quid eſt cœna mea vilius? & tamen cras quid ſim cœnaturus ignoro: quo autem ſigno luna futura ſit, non impudenter me ſcire profiteor.

RA. Ergo vel ita deum noſſe tibi ſatis eſt, vt noſti quo cras ſigno luna curſura ſit? AVG. Non eſt ſatis. Nam hoc ſenſibus approbo. Ignoro autem vtrum vel deus, vel aliqua naturæ occulta cauſa ſubitò lunæ ordinem curſúmque commutet: quod ſi acciderit, totum illud quod pręſumpſerã falſum erit. RA. Et credis hoc fieri poſſe? AVG. Non credo. Sed ego quid ſciam quæro, non quid credam. Omne autem quod *Credere. Scire.* ſcimus, rectè fortaſſe etiam credere dicimur: at non omne quod credimus, etiam ſcimus. RA. Reſpues igitur in hac cauſa omne teſtimonium ſenſuum? AVG. Prorſus reſpuo. RA. Quid? illum familiarem tuum quem te adhuc ignorare dixiſti, ſenſu vis noſcere, an intellectu? AVG. Senſu quidem quod in eo noui, ſi tamen ſenſu aliquid noſcitur, & vile eſt, & ſatis eſt. Illam verò partem qua mihi amicus eſt, id eſt, ipſum ani- F mum, †intellectu aſſequi cupio. RA. Poteſtne aliter *†amicum.* noſci? AVG. Nullo modo. RA. Amicum igitur tuum, & vehementer familiarem, audes tibi dicere eſſe ignotum? AVG. Quidni audeam? Illam enim legem amicitiæ iuſtiſsimam eſſe arbitror, qua præſcribitur, vt ſicut non minus, ita nec plus quiſque amicum quàm ſeipſum diligat. Itaque cum memetipſum ignorem, qua poteſt à me affici contumelia quem mihi eſſe dixero ignotum, cum præſertim (vt credo) ne ipſe quidem ſe nouerit? RA. Si ergo iſta quæ ſcire vis, ex eo ſunt genere quæ intellectus aſſequitur, cum dicerem impudenter te velle deum ſcire, cum Alipium neſcias, non debuiſti mihi cœnam tuam & lunam proferre pro ſimili, ſi hæc, vt dixiſti, ad ſenſum pertinent.

Sed quid ad nos? Nunc illud reſponde. Si ea quæ de deo dixerunt Plato & Plotinus vera ſunt, ſatis ne tibi eſt ita deum ſcire, vt illi ſciebant? AVG. Non continuò ſi ea quæ dixerunt vera ſunt, etiam ſciſſe illos ea *Certa ſcientia quæ. Cap.4.* neceſſe eſt. Nam multi copioſe dicunt quæ neſciunt, vt egoipſe omnia quæ oraui me dixi ſcire cupere, quod

G non cuperem ſi iam ſcirem. Num igitur eo minus illa dicere potui? Dixi enim, non quæ intellectu comprehendi, ſed quæ vndecunque collecta memoriæ mandaui, & quibus aecommodaui quantum potui fidem. Scire autem aliud eſt. RA. Dic quæſo, ſcis ne ſaltem in geometriea diſciplina, quid ſit linea? AVG. Iſtud planè ſcio. RA. Nec in iſta profeſsione vereris Academicos? AVG. Non omnino. Illi enim ſapientem errare noluerunt, ego autem ſapiens non ſum. Itaque adhuc non vereor earũ rerum quas noui ſcientiam profiteri. Quod ſi, vt cupio, peruenero ad ſapiẽtiam, faciam quod illa monuerit. RA. Nihil renuo, ſed vt quærere cœperam, ita vt lineam noſti, noſti etiam pilam quam ſphæram nominant? AVG. Noui. RA. Aeque vtrumque noſti, an aliud alio magis aut minus? AVG. Aeque prorſus. Nam in vtroque nihil fallor. RA. Quid hæc, ſenſibúſne percepiſti, an intellectu? AVG. Imò ſenſus in hoc negocio quaſi nauim ſum expertus. Nam cum ipſi me ad locum quò tendebam peruexerint, vbi eos dimiſi, & iam velut in ſolo poſitus, cœpi cogitatione iſta voluere, diu mihi veſtigia titubarunt. Quare citius mihi videtur in terra poſſe nauigari, quàm

H geometriam ſenſibus percipi, quanuis primo diſcentes aliquantum adiuuare videantur. RA. Ergo iſtarum rerum diſciplina ſi qua tibi eſt, non dubitas vocare ſcientiam? AVG. Non, ſi Stoici ſinant, qui ſciẽtiam tribuunt nulli niſi ſapiẽti. Perceptionem ſanè iſtorum me habere non nego, quam etiam ſtultitiæ concedunt. Sed nec iſtos quicquam pertimeſco. Prorſus hæc quæ interrogaſti ſciẽtia teneo. Perge modo: videam quorſum iſta quæris. RA. Ne propera, ocioſi ſumus. Intentus tantum accipe, ne quid temere concedas. Gaudentem te ſtudeo reddere de rebus quibus nullum caſum pertimeſcas, & quaſi paruum negocium ſit, præcipitare iubes? AVG. Ita deus faciat vt dicis. Itaque arbitrio tuo roga, & obiurgato grauius ſi quicquam tale poſthac. RA. Ergo lineam in duas lineas per longum ſcindi manifeſtum tibi eſt nullo modo poſſe? AVG. Manifeſtum. RA. Quid tranſuerſim? AVG. Quid, niſi infinite ſecari poſſe? RA. Quid ſphæram ex vna qualibet parte à medio, ne duos quidem pares circulos habere poſſe pariter lucet? AVG. Pariter omnino. RA. Quid linea & ſphæra, vnúmne aliquid tibi videntur eſſe, an quicquam inter ſe differre? AVG. Quis non videat differre plurimum? RA. At ſi æque illud atque hoc noſti, & tamen inter ſe vt fateris plurimum differunt, eſt ergo differentium rerum ſcientia indifferens. AVG. Quis enim negauit? RA. Tu pauloante. Nam cum te rogaſſem quomodo velles deum noſſe, vt poſſes dicere, ſatis eſt, reſpondiſti te ideo nequire hoc explicare, quia nihil haberes perceptum, ſimiliter atque deum cupis percipere, nihil enim te ſcire deo ſimile? Quid ergo nunc? Linea vel ſphæra ſimiles ſunt (deo)? AVG. Quis hoc dixerit? RA. Sed ego quæſiueram, non quid tale ſcires, ſed quid ſcires ſic, quomodo deum ſcire deſideras. Sic enim noſti lineam vt noſti ſphæram, cum ſe non ſic habeat linea, vt ſe habet ſphæra. Quamobrem reſponde vtrum tibi ſatis ſit ſic deum noſſe, vt pilam illam geometricam noſti: hoc eſt, ita de deo nihil vt de illa dubitare. AVG. Quæſo te quanuis vehementer vrgeas atque conuincas, non audeo tamen dicere ita me velle deum ſcire vt hæc ſcio. Non ſolum enim res, ſed ipſa etiam ſcientia mihi videtur eſſe diſſimilis. Primo, quia [nec] linea & pila tantum inter ſe differunt, vt tamen eorum cognitionem vna diſciplina [non] contineat: nullus autem geometres deum ſe docere profeſſus eſt. Deinde ſi dei & iſtarum rerum ſcientia par eſſet, tantum gauderem quòd iſta noui, quantum me deo cognito gauiſurum eſſe præſumo. Nunc autem permultum hæc in illius comparatione contemno, vt nonnunquam videatur mihi, ſi illum intellexero, & modo illo quo videri poteſt videro, hæc omnia de mea notitia eſſe peritura. Siquidem nunc præ illius amore iam vix mihi veniunt in mẽtem. RA. Eſto plus te ac multo plus quàm de iſtis deo cognito gauiſurũ, rerum tamen, non intellectus diſsimilitudine: niſi forte alio viſu terram, alió ſerenum cœlum intueris, cum tamen multo plus illius quàm huius aſpectus te permulceat. Oculi autem ſi non falluntur, credo te interrogatum, vtrum tibi tam certum ſit terram te videre quàm cœlum, tam tibi certum eſſe reſpondere debere, quamuis non tam terræ quàm cœli pulchritudine atque ſplendore læteris. AVG. Mouet me fateor hæc ſimilitudo, adducórque vt aſſentiar quantum in ſuo genere à cœlo terram, tantum ab intelligibili dei maieſtate ſpectamina illa diſciplinarum vera & certa differre. RA. Bene mouẽris. Promittit enim ratio quæ tecum loquitur, ita ſe demonſtraturam deum tuæ menti, vt oculis ſol demonſtratur. Nam mentes quaſi ſui ſunt ſenſus animæ: † diſciplinarum autem quæque certiſsima talia

L ſunt, qualia illa quæ ſole illuſtrantur vt videri poſsint, veluti terra eſt, atque terrena omnia: deus autem eſt ipſe qui illuſtrat. Ego autem ratio ita ſum in mentibus, vt in oculis eſt aſpectus. Non enim hoc eſt habere oculos quod aſpicere, aut item hoc eſt aſpicere, quod videre. Ergo animæ tribus quibuſdam rebus opus eſt: vt oculos habeat quibus iam bene vti poſsit, vt aſpiciat, vt videat. Oculus animæ mens eſt ab omni labe corporis pura, id eſt, à cupiditatibus rerum mortalium iam remota atque purgata: Quod ei nihil aliud præſtat quàm fides primo. Quod enim adhuc ei demonſtrari non poteſt vitiis inquinatæ atque ægrotanti, quia videre nequit niſi ſana, ſi non credat aliter ſe eſſe viſuram, non dat operam ſuæ ſanitati. Sed quid ſi credat quidem ita ſe rem habere vt dicitur, atque ita ſe ſi videre potuerit eſſe viſuram, ſanari ſe tamen poſſe deſperet, nónne ſe prorſus abiicit atque contemnit, nec præceptis medici obtemperat? AVG. Omnino ita eſt, præſertim quia ea præcepta neceſſe eſt vt morbus dura ſentiat. RA. Ergo fidei ſpes adiicienda eſt. AVG. Ita credo.

M RA. Quid ſi & credat ita ſe habere omnia, & ſe ſperet poſſe ſanari, ipſam tamen quæ promittitur lucem non amet, non deſideret, ſuíſque tenebris quæ iam conſuetudine iucundæ ſunt, ſe arbitretur debere interim eſſe contentam, nónne medicum illum nihilominus reſpuit? AVG. Prorſus ita eſt. RA. Ergo tertia charitas neceſſaria eſt. AVG. Nihil omnino tam neceſſarium. RA. Sine tribus iſtis igitur anima nulla ſanatur, vt poſsit deum ſuum videre, id eſt, intelligere. Cum ergo ſanos habuerit oculos, quid reſtat? AVG. Vt aſpiciat. RA. Aſpectus animæ, ratio eſt: Sed quia non ſequitur, vt omnis qui aſpicit videat, aſpectus rectus atque perfectus, id eſt, quem viſio ſequitur, virtus vocatur: Eſt enim virtus vel recta vel perfecta ratio. Sed & ipſe aſpectus quamuis (iam) ſanos oculos conuertere in lucem non poteſt, niſi tria illa permaneant: Fides, quia credatur ita ſe rem habere, ad quam conuertendus aſpectus eſt, vt viſa faciat beatum: Spes, qua cum bene aſpexerit, ſe viſurum eſſe præſumat: Charitas, qua videre perfruique deſideret.

De animæ quãtitate ca. 5. & 6.

Diſsimiliũ eadem aut par ſciẽtia. Cap. 6.

Senſus animæ quib. percipit deũ. Ca. 6.

† al. Nam mẽtes quaſi ſui ſunt oculi ſenſus animæ:

A deſideret. Iam aſpectum ſequitur ipſa viſio, qui eſt finis aſpectus, non quòd iam non ſit, ſed quòd nihil amplius habeat quò ſe intendat: Et hæc eſt vere perfecta virtus, ratio perueniens ad finem ſuum, quam beata vita conſeqoitur. Ipſa autem viſio, intellectus eſt ille qui in anima eſt, qui conficitur ex intelligente & eo quod intelligitur: vt in oculis videre quod dicitur, ex ipſo ſenſu conſtat atque ſenſibili, quorum detracto quolibet, videri nihil poteſt.

Fides, ſpes, charitas, quo modo neceſſaria Cap.7.

Ergo cum animæ deum videre, hoc eſt, deum intelligere contigerit, videamus vtrum adhuc ei tria illa ſint neceſſaria. Fides quare ſit neceſſaria, cum iam videat? Spes nihilominus, quia iam tenet? Charitati vero non ſolom nihil detrahitur, ſed additur etiam plurimum. Nam & illam ſingularem verámque pulchritudinem cum viderit, plus amabit, & niſi amore oculum infixerit, nec ab aſpiciendo vſpiam declinauerit, manere in illa beatiſsima viſione non poterit. Sed dum in hoc corpore eſt anima, etiam ſi pleniſsime videat, hoc eſt, intelligat deum, tamen quia etiam corporis ſenſus vtuntur opere proprio, nihil quidem valente ad fallendum, non tamen nihil agente, poteſt adhuc dici fides ea qua his reſiſtitur, & illud potius verum eſſe creditur.

B Item quia in iſta vita quamquam deo intellecto anima iam beata ſit, tamen multas moleſtias corporis ſuſtinet, ſperandum eſt, ei poſt mortem omnia iſta incommoda non futura. Ergo nec ſpes dum in hac eſt vita, animam deſerit. Sed cum poſt hanc vitam tota ſe in deum collegerit, charitas reſtat qua ibi teneatur. Nam neque dicenda eſt fidem habere quòd illa ſint vera, quando nulla falſorum interpellatione ſolicitatur, neque quicquam ſperandum ei reſtat, cum totum ſecura poſsideat. Tria igitur ad animam pertinent, vt ſana ſit, vt aſpiciat, vt videat: Alia vero tria, fides, ſpes, & charitas, primum illorum trium & ſecundum ſemper ſunt neceſſaria, tertium verò in hac vita omnia, poſt hanc vitam ſola charitas.

Quæ ad cognoſcendum deum neceſſaria Cap.8.

Nunc accipe quantum præſens tempus expoſcit ex illa ſimilitudine ſenſibilium, etiam de deo aliquid nunc me docentem. Intelligibilis nempe deus eſt, intelligibilia etiam illa diſciplinarum ſpectamina, tamen plurimum differunt: Nam & terra viſibilis, & lux: ſed terra niſi luce illoſtrata videri non poteſt. Ergo & illa quæ in diſciplinis traduntur θεωρήματα, quæ quiſquis intelligit, ve-

C riſsima eſſe nulla dubitatione concedit: credendum eſt ea non poſſe intelligi, niſi ab alio quaſi ſuo ſole illuſtrentur. Ergo quomodo in hoc ſole tria quædam licet animaduertere, quòd eſt, quòd fulget, quòd illuminat: ita in illo ſecretiſsimo deo quem vis intelligere, tria quædam ſunt: quòd eſt, quòd intelligitur, & quòd cætera facit intelligi.

Eſſe, lucere, & illuminare.

Hæc duo, id eſt, teipſom & deum vt intelligas, docere te audeo: Sed reſponde quomodo hęc acceperis, vt probabilia, an vt vera? AVG. Planè vt probabilia, & in ſpem (quod fatendum eſt) maiorem ſurrexi: Nam præter illa duo de linea & pila, nihil abs te dictum eſt, quod me ſcire audeam dicere. RA. Non eſt mirandum: Non enim quicquam eſt adhuc ita expoſitum, vt abs te ſit flagitanda perceptio.

Amor noſtri. Cap.9.

Sed quid moramur? Aggredienda eſt via: Videamus tamen, quod præcedit omnia, vtrum ſani ſimus. AVG. Hoc tu videris, ſi vel in te, vel in me aliquantum aſpicere potes: Ego quærenti ſi quid ſentio reſpondebo. RA. Amás ne aliquid præter tui dei ſcientiam? AVG. Poſſem reſpondere, nihil me amare amplius pro eo ſenſu qui mihi nunc eſt: ſed tutius reſpondeo, neſcire me. Nam ſæpe mihi vſu venit, vt cum alia nulla re me crederem commoueri, veniret tamen aliquid in mentem, quod me multo aliter atque præſumpſeram pungeret. Item D ſæpe quamuis in cogitationem res aliqua incidens non me peruellerit, re vera tamen veniens perturbauit plus quàm putabam. Sed modo videor mihi tribus tantum rebus poſſe commoueri, metu amiſsionis eorum hominum quos diligo, metu doloris, metu mortis. RA. Amas ergo & vitam tecum chariſsimorum tuorum, & bonam valetudinem tuam, & vitam tuam ipſam in hoc corpore: Neque enim aliter amiſsionem horum metueres. AVG. Fateor, ita eſt. RA. Modo ergo qoòd non omnes tecum ſunt amici tui, & quòd tua valetudo minus integra eſt, facit animo nõnullam ægritudinem: Nam & id eſſe conſequens video. AVG. Recte vides, negare non poſſum. RA. Quid ſi te repente ſano eſſe corpore ſentias & probes, tecúmque omnes quos diligis concorditer, liberali ocio frui videas, nónne aliquantum tibi etiam lætitia geſtiendum ſit? AVG. Vere aliquantum, imò ſi hæc præſertim, vt dicis, repente prouenerint, quando me capiam, quando id genus gaudij vel diſsimulare permittar? RA. Omnibus igitur adhuc morbis animi & perturbationibus agitaris. Quænam ergo talium oculorum impudentia eſt, velle illum E ſolem videre? AVG. Ita cõcluſiſti, quaſi prorſus non ſentiam quantum ſanitas mea promouerit, aut quid peſtium receſſerit, quantumque reſtiterit.

Amor rerum corporæ & externarũ Cap.10.

Fac me iſtud concedere: Nónne vides hos corporis oculos etiam ſanos luce ſolis iſtius ſæpe repercuti & auerti, atque ad illa ſua obſcura confugere? Tu autem quid promoueris cogitas, quid velis videre non cogitas. Et tamen tecum hocipſum diſcutiam quid profeciſſe nos putas. Diuitias nullas cupis? AVG. Hoc qoidem non nunc primum. Nam cum triginta tres annos agam, quatuordecim fere anni ſunt ex quo iſta cupere deſtiti, nec aliud quicquam in his ſi quo caſu offerrentur, præter neceſſarium victum liberalémque vſum cogitaui. Prorſus mihi vnus Ciceronis liber facillime perſuaſit, nullo modo appetendas eſſe diuitias: ſed ſi prouenerint, ſapientiſsime atque cautiſsime adminiſtrandas.

li.3. contra Acad. ca. 20. li.3. Cõfeſ. cap.4. De beata vita in præfatione.

RA. Quid honores? AVG. Fateor, eos modo ac penè his diebus cupere deſtiti. RA. Quid vxor? Nónne te delectat interdum pulchra, pudica, morigera, literata, vel quæ abs te facilè poſsit erudiri, afferens etiam dotis tãtum, quoniam contemnis diuitias, quantum eam prorſus nihilo F faciat oneróſam ocio tuo, præſertim ſi ſperes certúſque ſis nihil ex ea te moleſtiæ eſſe paſſurum? AVG. Quantum velis licet eam pingere atque cumulare bonis omnibus, nihil mihi tam fugiendum quàm concubitum eſſe decreui: Nihil eſſe ſentio quod magis ex arce deiiciat animum virilem quàm blandimenta fœminea, corporúmque ille contactus ſine quo vxor haberi non poteſt.

Coitus. lib.6. Confeſ. ca.13.

Itaque ſi ad officium pertinet ſapientis (quod nondum comperi) dare operam liberis, quiſquis rei huius tantum gratia concumbit, mirandus mihi videri poteſt, at vero imitandus nullo modo: Nam tentare hoc periculoſius eſt, quàm poſſe fœlicius. Quamobrem ſatis, vt credo, iuſte atque vtiliter pro libertate animæ meæ mihi imperaui, non cupere, non quærere, non docere vxorem. RA. Non ego nunc quæro quid decreueris, ſed vtrum adhuc lucteris, an vero iam ipſam libidinem viceris? Agitur enim de ſanitate oculorum tuorum. AVG. Prorſus nihil huiuſmodi quæro, nihil deſydero, etiam cum horrore atque aſpernatione talia recordor. Quid vis amplius? Et hoc mihi bonum indies creſcit. Nam quanto augetur ſpes videndæ illius, cui vehementer æſtuo pulchritudinis, tanto ad illam

G totus amor voluptáſque conuertitur. RA. Quid ciborum iucunditas, quantæ tibi curæ eſt? AVG. Ea quæ ſtatui non edere, nihil me commouent: Iis autem quæ non amputaui, delectari me præſentibus fateor, ita tamen vt ſine vlla permotione animi, vel viſa, vel guſtata ſubtrahantur. Cum autem non adſunt prorſus, non audet hæc appetitio ſe inſerere ad impedimentum cogitationibus meis: ſed omnino ſiue de cibo & potu, ſiue de balneis, cæteraq; corporis voluptate nihil interroges. Tantum ab ea peto, quantum in valetudinis opem conferri poteſt.

Cibus.

lib.10.Confeſ.cap.31.

RA. Multum profeciſti: Ea tamen quæ reſtant ad videndam illam lucem, plurimũ impediunt. Sed molior aliquid quo mihi videtur facilè oſtendi, aut nihil edomandum nobis remanere, aut nihil nos omnino profeciſſe, omniumq; illorũ quæ reſecta credimus tabem manere. Nam quæro abs te, ſi tibi perſuadeatur aliter cum multis chariſsimis tuis te in ſtudio ſapientiæ non poſſe viuere, niſi ampla res aliqua familiaris neceſſitates noſtras ſuſtinere poſsit, nônne deſyderabis diuitias & optabis? AVG. Aſſentior. RA. Quid ſi etiam illud appareat, & multis te perſuaſurum eſſe ſapientiam,

Extrema commoda nõ propter ſe, ſed propter alia vera bona poſſũt admitti vt verius quàm expeti.

Cap.11.

H ſi tibi de honore authoritas creuerit, eóſque ipſos familiares tuos non poſſe cupiditatibus ſuis modum imponere, ſeq; totos conuertere ad quærendum deum, niſi & ipſi fuerint honorati, idq; niſi per tuos honores dignitatemq; fieri non poſſe, nônne iſta etiam deſyderanda erunt, & vt proueniant magnopere inſtandum? AVG. Ita eſt vt dicis. RA. Iam de vxore nihil diſputo: fortaſſe enim nõ poteſt vt ducatur exiſtere talis neceſsitas: quanquam ſi eius amplo patrimonio certum ſit ſuſtentari poſſe omnes quos tecum in vno loco viuere ocioſe cupis, ipſa etiam concorditer id ſinente, præſertim ſi generis nobilitate tanta polleat, vt honores illi quos eſſe poſſe neceſſarios iam dediſti, per eam facilè adipiſci poſſint, neſcio vtrum pertineat ad officium ſuum iſta contemnere. AVG. Quando ego iſtud ſperare audeam?

RA. Iſtud dicis, quaſi ego nunc requiram quid ſperes. Non quæro quid negatum non delectet, ſed quid delectet oblatum. Aliud eſt enim exhauſta peſtis, aliud conſopita. Ad hoc enim valet quod à quibuſdam doctis viris dictum eſt, ita omnes ſtultos inſanos eſſe, vt male olere omne cœnum, non ſemper commoueri ſen-

I tias. Multum intereſt vtrum animi deſperatione obruatur cupiditas, an ſanitate pellatur. AVG. Quamquam tibi reſpondere non poſsim, nunquam tamen mihi perſuadebis, vt hac affectione mentis, qua nunc me eſſe ſentio, nihil me profeciſſe arbitrer. RA. Credo propterea tibi hoc videri, quia quamuis iſta optare poſſes, non tamen propter ſeipſa, ſed propter aliud expetenda viderentur. AVG. Hoc eſt quod dicere cupiebam: Nam quando deſyderaui diuitias, ideo deſyderaui vt diues eſſem, honoréſque ipſos, quorum cupiditatem modo me perdomuiſſe reſpondi, eorum neſcio quo nitore delectatus volebam: Nihílque aliud in vxore ſemper attendi cum attendi, niſi quam mihi efficeret cum bona fama voluptatem. Tunc erat iſtorum in me vera cupiditas, nunc ea omnia prorſus aſpernor. Et ſi ad illa quæ cupio non niſi per hæc mihi tranſitus datur, non amplectenda hæc appeto, ſed ſubeo toleranda. RA. Optime omnino: Nam nec ego vllarum rerum vocandam puto cupiditatem, quæ propter aliud requiruntur. Sed quæro abs te, cur eos homines quos diligis, vel viuere, vel tecum viuere cupias? AVG. Vt animas noſtras, & deum ſimul concorditer inquiramus. Ita enim facilè cui priori contingit inuentio, cæteros eò ſine labore perducit. RA. Quid ſi nolunt hæc illi quærere? K

Nihil expetendum, niſi quatenus conducit ad ſummum bonũ: nihil horrendum, niſi quatenus auocat.

AVG. Perſuadebo vt velint. RA. Quid ſi non poſſis, vel quod ſe inueniſſe iam, vel quòd iſta non poſſe inueniri arbitrantur, vel quòd aliarum rerum curis & deſyderio præpediuntur? AVG. Habebo eos, & ipſi me ſicut poſſumus. RA. Quid ſi te ab inquirendo etiam impediat eorum præſentia? Nónne laborabis atque optabis, ſi aliter eſſe non poſſunt, non tecum eſſe potius quàm ſic eſſe? AVG. Fateor, ita eſt vt dicis. RA. Non igitur eorum vel vitam, vel præſentiam propter ſeipſam, ſed propter inueniendam ſapientiam cupis?

Cap.12.

AVG. Prorſus aſſentior. RA. Qvid? ipſam vitam tuam ſi tibi certum eſſet impedimento eſſe ad comprehendendam ſapientiam, velles eam manere? AVG. Omnino eam fugerem. RA. Quid ſi docereris tam te relicto iſto corpore quàm in iſto conſtitutum, poſſe ad ſapientiam peruenire, curares vtrum hic, an in alia vita eo quod diligis fruereris? AVG. Si nihil me peius excepturum intelligerem, quod retroageret ab eo quò progreſſus ſum, non curarem. RA. Nunc ergo propterea mori times, ne aliquo peiore malo inuoluaris, quò tibi auferatur diuina cognitio. AVG. L Non ſolum ne auferatur timeo, ſi quid forte percepi, ſed etiam ne intercludatur mihi aditus eorum quibus percipiendis inhio, quamuis quod iam teneo, mecum manſurum ſit. RA. Non igitur & vitam iſtam propter ſeipſam, ſed propter ſapientiam vis manere. AVG. Sic eſt. RA. Dolor corporis reſtat, qui te fortaſſe vi ſua commouet. AVG. Et ipſum non ob aliud vehementer formido, niſi quia me impedit à quærendo. Quamquam enim acerrimo his diebus dentium dolore torquerer, non quidem ſinebar animo voluere, niſi ea quæ iam forte didiceram, à diſcendo autem penitus impediebar, ad quod mihi tota intentione animi opus erat: Tamen mihi videbatur, ſi ſe ille mentibus meis veritatis fulgor aperiret, aut me non ſenſurum fuiſſe illum dolorem, aut certe pro nihilo toleraturum. Sed quia & ſi nihil maius aliquando pertuli, tamen ſæpe cogitans quanto grauiores poſsint accidere, cogor interdum Cornelio Celſo aſſentiri, qui ait: Summum bonum eſſe ſapientiam, ſummum autem malum dolorem corporis. Nec eius ratio mihi videtur abſurda: Nam quoniam duabus, inquit, partibus compoſiti ſumus, ex M animo ſcilicet & corpore: quarum prior pars eſt animus melior, deterius corpus eſt, ſummum bonum eſt melioris partis optimum, ſummum autem malum peſſimum deterioris. Eſt autem optimum in animo ſapientia, eſt in corpore peſſimum dolor. Summum igitur bonum hominis ſapere, ſummum malum dolere, ſine vlla (vt opinor) falſitate concluditur.

Cornelij Celſi ſententia.

RA. Poſterius iſta videbimus. Aliud enim fortaſſe nobis ipſa ad quam peruenire nitimur ſapientia perſuadebit. Si autem hoc eſſe verum oſtenderit, hanc de ſummo bono & ſummo malo ſententiam ſine dubitatione tenebimus. Nunc illud quærimus, qualis ſis amator ſapientiæ, quam caſtiſsimo conſpectu atque amplexu, nullo interpoſito velamento, quaſi nudam videre ac tenere deſyderas, qualem ſe illa non ſinit, niſi paucíſsimis & electiſsimis amatoribus ſuis. An vero ſi alicuius pulchræ fœminæ amore flagrares, iure ſe tibi nõ daret, ſi aliud abs te quicquam præter ſe amari comperiſſet: ſapientiæ ſe tibi caſtiſsima pulchritudo, niſi ſolam arſeris, demonſtrabit? AVG. Quid ergo adhuc ſuſpendor infœlix, & cruciatu miſerabili differor? Iam certe oſtendi nihil aliud me amare: ſiquidem quod non propter ſe amatur,

Quo modo & quibus gradibus perſpiciatur ſapientia. Ca.13.

non

Verus amor.

A non amatur. Ego autem ſolam propter ſe amo ſapientiam, cætera vero vel adeſſe mihi volo, vel adeſſe timeo propter ipſam: vitam, quietem, amicos. Quem modum autem poteſt habere illius pulchritudinis amor, in qua non ſolum non inuideo cæteris, ſed etiã plurimos quæro qui mecum appetãt mecum, inhient mecum teneant, mecumq́; perfruantur, tantum mihi amici futuri, quanto erit nobis amata communior? RA. Prorſus tales eſſe amatores ſapientiæ decet. Tales quærit illa cuius vere caſta eſt & ſine vlla contaminatione coniunctio. Sed non ad eam vna via peruenitur. Quippe pro ſua quiſq; ſanitate ac firmitate comprehendit illud ſingulare ac veriſsimum bonum. Lux eſt quædam ineffabilis & incomparabilis mentium. Lux iſta vulgaris nos doceat quãtum poteſt, quomodo ſe illud habeat. Nam ſunt nonnulli oculi tam ſani & vegeti, qui ſe mox vt aperti fuerint, in ipſum ſolem ſine vlla trepidatione conuertant. His quodammodo ipſa ſanitas dux eſt, nec ductore indigent, ſed ſola fortaſſe admonitione. His credere, ſperare, amare ſatis eſt. Alij vero ipſo quem videre vehementer deſyderant, fulgore feriuntur, & eo non viſo ſæpe in tenebras cum delectatione redeunt. Quibus periculoſum* eſt, quãuis iam talibus vt ſani recte dici poſsint, velle oſten-

1. Retract. cap. 4.

** pernicioſum.*

B dere quod adhuc videre non valent. Ergo iſti exercendi ſunt prius, & eorum amor vtiliter differendus atque nutriendus eſt. Primo enim quædam illis demonſtranda ſunt quę non per ſe lucent, ſed per lucem videri poſſunt, vt veſtis, aut paries, aut aliquid horum. Deinde quod nũ per ſe quidem, ſed tamen per illam lucem pulchrius effulgeat, vt aurum, argentum, & ſimilia, nec tamen ita radiatum vt oculos lędat. Tunc fortaſſe terrenus iſte ignis modeſte demonſtrandus eſt, deinde ſydera, deinde luna, deinde auroræ fulgor, & albeſcentis cœli nitor. In quibus ſeu citius ſeu tardius, ſiue per totum ordinem, ſiue quibuſdam contemptis, pro ſua quiſque valetudine aſſueſcens, ſine trepidatione & cum magna voluptate ſolem videbit. Tale aliquid ſapientiæ ſtudioſiſsimis, nec acute iam tamen videntibus, magiſtri optimi faciunt. Nam ordine quodam ad eam peruenire bonæ diſciplinæ officium eſt, ſine ordine autem vix credibilis fœlicitatis. Sed hodie ſatis vt puto ſcripſimus, parcendum eſt

C valetudini. AVG. Et alio die, Da quæſo, inquam, iam ſi potes illum ordinem. Duc age quà vis, per quæ vis, quomodo vis. Impera quæ vis dura, quæ libet ardua, quæ tamen in mea poteſtate ſint, per quæ me quò deſydero, peruenturum eſſe non dubitem. RA. Vnum eſt quod tibi poſſum præcipere, nihil plus noui. Penitus eſſe iſta ſenſibilia fugienda cauendumq́; magnopere dum hoc corpus agimus, ne quo eorum viſco pennæ noſtræ impediantur, quibus integris perfectiſque opus eſt vt ad illam lucem ab his tenebris euolemus: quæ ſe non oſtendere quidem dignatur in hac cauea incluſis, niſi tales fuerint vt iſta vel effracta vel diſſoluta poſsint in auras ſuas euadere. Itaque quando fueris talis vt nihil te prorſus terrenorum delectet, mihi crede, eodem momento, eodem puncto temporis videbis quod cupis. AVG. Quando iſtud erit oro te? Non enim puto poſſe mihi hæc in ſummum venire contemptum, niſi videro illud in cuius comparatione iſta ſordeſcant. RA. Hoc modo poſſet & iſte oculus corporis dicere, tum tenebras non amabo, cum ſolem videro. Videtur enim quaſi & hoc ad ordinem pertinere, quod longe eſt ſecus. Amat enim tenebras, eo quòd ſanus nõ eſt: Solem autẽ niſi ſanus videre non poteſt. Et in eo ſæpe fallitur animus, vt ſanum ſe putet & ſeſe iactet: Et quia nondum videt, ve-

Ipſa ſapiẽtia medetur oculis, vt videri poſsit. Cap. 14.

luti iure conqueritur. Nouit autem illa pulchritudo D quando ſe oſtendat. Ipſa enim etiam medici fungitur munere, meliusq́; intelligit qui ſint ſani, quàm iidem ipſi qui ſanantur. Nos autem quantum emerſerimus, videmur nobis videre: quantum autem emerſi eramus, & quò progreſsi fueramus, nec cõgitare nec ſentire permittimur, & in comparatione grauioris morbi ſanos eſſe nos credimus. Nonne vides quàm veluti ſecuri heſterno die pronunciaueramus, nulla iam nos peſte detineri, nihilque amare niſi ſapientiam: cætera verò non niſi propter iſtã quærere aut velle? Quàm tibi ſordidus, quàm fœdus, quàm execrabilis, quam horribilis complexus fœmineus videbatur, quando inter nos de vxoris cupiditate quæſitum eſt? Certe iſta nocte vigilantes, cum rurſus eadem nobiſcum ageremus, ſenſiſti quàm te aliter quàm præſumpſeras imaginatæ illæ blanditiæ, & amara ſuauitas titillauerit, longe quidem longe minus quàm ſolet, ſed item longe aliter quàm putaueras: vt tibi ſecretiſsimus ille medicus vtrunque demonſtraret, & vnde cura eius euaſeris, & quid curandum remaneat. AVG. Tace obſecro, tace. Quid crucias, quid tantum fodis altéque deſcendis? Iam flere non duro iamiam nihil promitto, nihil præſumo, ne me de iſtis rebus interroges. Certe dicis quòd ille ipſe quem E videre ardeo nouerit quando ſim ſanus: faciat quod placet: quando placet ſeſe oſtendat: iam me totum eius clementiæ curæq́; committo. Semel de illo credidi, quòd ſic erga ſe affectos ſubleuare nõ ceſſet. Ego nihil de mea ſanitate, niſi cum illam pulchritudinem videro, pronunciabo. RA. Prorſus nihil aliud facias. Sed iam cohibe te à lachrymis, & ſtringe animum. Multum omnino fleuiſti, & hoc omnino morbus iſte pectoris tui grauiter accipit. AVG. Modum vis habere lachrymas meas, cum miſeriæ meæ modum non videam: aut valetudinem corporis conſiderare me iubes, cum ego ipſe tabe confectus ſim? Sed quæſo te ſi quid in me vales, vt me tentes per aliqua compendia ducere, vt vel vicinitate lucis illius quàm ſi quid profeci tolerare iam poſſum, pigeat me oculos referre ad illas tenebras, quæ reliquiis ſuis (ſi tamen reliquiæ adhuc dicendæ ſunt) cæcitati meæ adhuc blandiri audent. RA. Concludamus ſi placet hoc primum volumen, vt iam in ſecundo F aliquam quæ commoda occurrerit aggrediamur viam. Non enim huic affectioni tuæ à moderata exercitatione ceſſandum eſt. AVG. Non ſinam omnino concludi hunc libellum, niſi mihi modicum quo intentus ſim de vicinia lucis aperueris. RA. Gerit tibi ille medicus morem. Nam neſcio quis me quo te ducam fulgor inuitat & tangit. Itaque accipe intentus. AVG. Duc oro te, ac rape quò vis. RA. Animam te certe dicis & deum velle cognoſcere? AVG. Hoc eſt totum negocium meum. RA. Nihilne amplius? AVG. Nihil prorſus. RA. Quid? veritatem non vis comprehendere? AVG. Quaſi vero poſsim hæc niſi per illam cognoſcere. RA. Ergo prius ipſa cognoſcenda eſt per quam poſſunt illa cognoſci. AVG. Nihil abnuo. RA. Primo itaque illud videamus, cum duo verba ſint veritas & verum, vtrum tibi etiam res duæ iſtis verbis ſignificari, an vna videatur? AVG. Duæ res videntur: Nam vt aliud eſt caſtitas, aliud caſtum, & multa in hunc modum, ita credo aliud eſſe veritatem, & aliud quod verum dicitur. RA. Quid horum duorum putas eſſe præſtantius? AVG. Veritatem opinor. Non enim caſto caſtitas, ſed caſtitate fit caſtum. Ita etiam ſi quid verum eſt, veritate vtique verum eſt.

Anima quomodo cognoſcitur. Ca. 15.

G RA. Quid cum caſtus aliquis moritur, cenſes mori etiam caſtitatem? AVG. Nullo mudo. RA. Ergo cum interit aliquid quod verum eſt, non interit veritas.

AVG. Quomodo autem interit aliquid verum? Non enim video. RA. Miror te iſtud quærere. Nónne ante oculos noſtros milia rerum videmus interire? Niſi forte putas hanc arborem, aut eſſe arborem, ſed veram non eſſe, aut certe interire non poſſe. Quamuis enim non credat ſenſibus, poſsiſqoe reſpondere, ignoraee te prorſus vtrum arbor ſit, tamen illud non negabis (vt opinor) veram eſſe arborem, ſi arbor eſt: Non enim hoc ſenſu, ſed intelligentia iudicatue. Si enim falſa arboe eſt, non eſt arbor: Si autem arbor eſt, vera ſit neceſſe eſt.

παρεργον. AVG. Concedo iſtud. RA. Quid illud alterum: Nónne concedis hoc genus rerum eſſe arborem, quod naſcatur & intereat? AVG. Negare non poſſum. RA. Concluditue ergo aliquid quod verum ſit, interire.

AVG. Non contrauenio. RA. Quid illud? Nónne tibi videtue intereuntibus eebus veris veritatem non interire, vt non mori caſto mortuo caſtitatem? AVG. Iam & hoc concedo, & magnopere quid moliaris expecto. RA. Ergo attende AVG. Iſtic ſum. RA.

H Verà ne tibi videtur iſta ſententia: Quicquid eſt, alicubi eſſe cogitur? AVG. Nihil me ſic ducit ad conſentiendum. RA. Fateris autem eſſe veritatem? AVG. Fateor. RA. Ergo vbi ſit neceſſe eſt quæramus: Non eſt enim in loco: Niſi forte aut eſſe in loco aliquid aliud præter corpus, aut veritatem corpus eſſe arbitraris.

AVG. Nihil horum puto. RA. Vbinam igitur illam eſſe credis? Non enim nuſquam eſt, quam eſſe concedimus. AVG. Si ſcirem vbi eſſet, nihil fnrtaſſe amplius quærerem. RA. Saltem vbi non ſit, potes cognoſcere?

AVG. Si commemores, fortaſſe potero. RA. Non eſt certe in rebus mortalibus. Quicquid enim eſt, non poteſt manere, ſi non maneat illud in quo eſt. Manere autem etiam rebus veris intereuntibus veritatem paulò antè conceſſum eſt. Non igitue eſt veritas in rebus mortalibus. Eſt autem veritas, & non eſt nuſquam. Sunt igitue res immortales. Nihil autem verum in quo veritas non eſt. Conficitur itaque non eſſe vera niſi quæ ſunt immortalia. Et omnis falſa arbor non eſt arboe, & falſum lignum non eſt lignum, & falſum argentum non eſt argentum, & omnino quicquid falſum eſt, non eſt.

1. Retract. cap. 4.

I Omne autem quod verum non eſt, falſum eſt. Nulla igitue rectè dicuntue eſſe, niſi immortalia. Hanc tu tecum ratiunculam diligenter conſydera, ne quid tibi concedendum non eſſe videatur. Si enim rata eſt, totum negocium penè cõfecimus: quod in alio fortaſſe libro melius apparebit. AVG. Habeo gratiam: & iſta mecum, atque adeo tecum, quando in ſilentio ſumus diligenter cauteq; retractabo, ſi nullæ ſe tenebræ immittant, ſuámque etiam (quod vehementee formido) mihi faciane delectationem. RA. Conſtanter deo crede, eique te totum committe quantum potes. Noli eſſe velle quaſi proprius, & in tua poteſtate, ſed eius clementiſsimi & vtiliſsimi domini te ſeruum eſſe profitere. Ita enim te ad ſe ſubleuare non deſinet, nihilque tibi euenire permitter, niſi quod tibi proſit, etiam ſi neſcias. AVG. Audio. credo, & quantum poſſum obtempero, plueimúmque ipſum deprecor, vt plurimum poſsim, niſi quid forte amplius à me deſideras. RA. Bene habet interim, facies poſtea quicquid iam viſus ipſe præcepit.

Fiducia erga deũ.

DIVI AVRELII K

AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, SOLILOQVIORVM Libee Secundus.

SATIS intermiſſum eſt opus noſtrum, & impatiens eſt animus, nec lachrymis modus fit, niſi amori detue quod amatur. RA. Quare aggrediamue librum ſecũdum. AVG. Aggrediamur. RA. Credamus deum adfuturum. AVG. Credamus ſane, ſi vel in hoc poteſtate noſtra eſt.

De immortalitate hominis. Cap. 1.

RA. Poteſtas noſtra ipſe eſt. Itaque oea breuiſsime ac perfectiſsime quantum potes. AVG. Deus ſempee idem, nouerim me, nouerim te. Oeatum eſt.

RA. Tu qui vis te noſſe, ſcis eſſe te? AVG. Scio. RA. Vnde ſcis? AVG. Neſcio. RA. Simplicẽ te ſentis, án ne multiplicem? AVG. Neſcio. RA. Moueri te ſcis? AVG. Neſcio. RA. Cogitare ſcis? AVG. Scio. RA. Ergo verum eſt cogitare te. AVG. Verum.

RA. Immortalem te eſſe ſcis? AVG. Neſcio. RA. Horum omnium quæ te neſcire dixiſti, quid ſcire prius mauis? AVG. Vtrum immortalis ſim. RA. Viuere igitue amas? AVG. Fateoe. RA. Quid cum te immoetalem eſſe didiceris, ſatis ne eeit? AVG. Eeit id quidem magnum, ſed id mihi paruum. RA. Hoc tamen quod L paruum eſt quãtum gaudebis? AVG. Plurimum. RA. Nihil iam flebis? AVG. Nihil omnino. RA. Quid ſi ipſa vita talis eſſe inueniatue, vt in ea tibi nihil amplius quàm noſti noſſe liceat, temperabis à lachrymis? AVG. Imò tantum flebo, vt vita nulla ſit. RA. Non igitur viuere ꝓpter ipſum viuere amas, ſed propter ſcire. AVG. Cedo concluſioni. RA. Quid ſi eadem ipſa rerum ſcientia miſerum faciat? AVG. Nullo id quidem pacto fieri poſſe credo. Sed ſi ita eſt, nemo eſſe beatus poteſt: Non enim nũc aliunde ſum miſee, niſi rerum ignorantia: Quòd ſi & rerum ſcientia miſerum facit, ſempiterna miſeria eſt. RA. Iam video totum quod cupis: Nam quoniam neminem ſcientia miſerum eſſe credis, ex quo probabile eſt, vt intelligẽtia efficiat beatum: beatus autem nemo niſi viuens, & nemo viuit qui non eſt: eſſe vis, viuere & intelligere, ſed eſſe vt viuas, viuere vt intelligas. Ergo eſſe te ſcis, viueee te ſcis, intelligere te M ſcis. Sed vtrum iſta ſempee futura ſint, an nihil horum futurum ſit, an maneat aliquid ſempee, & aliquid intercidat, an minui & augeri hæc poſsint, cum omnia manſura ſint, noſſe vis. AVG. Ita eſt. RA. Si igitur probauerimus ſempee nos eſſe victuros, ſequetur etiam ſemper futuros. AVG Sequetur. RA. Reſtabit quærere de intelligendo. AVG. Manifeſtiſsimum ordinem video atque breuiſsimum RA. Hic ergo eſto nunc, vt interroganti caute firmèque reſpodeas.

Veritas perpetua. Cap. 2.

AVG. Iſtic ſum. RA. Si manebit ſemper mundus iſte, verum eſt mundum ſemper manſurum eſſe? AVG. Quis hoc dubitet? RA. Quid ſi non manebit? Nónne ita verum eſt mundum non eſſe manſurum? AVG. Nihil reſiſto. RA. Quid cum interierit ſi interiturus eſt, nónne tunc id erit verum, mundum interiſſe? Nam quandiu verum non eſt mundum occidiſſe, non occidit: Repugnat igitur vt mundus occiderit, & verum non ſit mundum occidiſſe AVG. Et hoc concedo. RA. Quid illud? Videtúrne tibi verum aliquid eſſe poſſe vt veritas non ſit? AVG. Nullo modo. RA. Erit igitur veritas etiam ſi mundus intereat.

AVG,

A AVG. Negare non poſſum. RA. Quid ſi ipſa veritas óccidat, nónne verum erit veritatem occidiſſe? AVG. Et iſtud quis negat? RA. Verum autem non poteſt eſſe ſi veritas non ſit. AVG. Iam hoc pauloante conceſsi. RA. Nullo modo igitur óccidet veritas. AVG. Perge vt cœpiſti, nam iſta collectione nihil eſt verius. RA. Nunc reſpondeas mihi velim, vtrum tibi ſentire anima videatur, an corpus? AVG. Anima videtur. RA. Quid? Intellectus videtur tibi ad animam pertinere? AVG. Prorſus videtur. RA. Ad ſolam, an ad aliquid aliud? AVG. Nihil aliud video præter animam niſi deum, vbi intellectum eſſe credam.

ὡς σοφιστικῶς.

Animæ immortalitas. Ca. 3.

RA. Iam illud videamus. Si tibi quiſpiam iſtum parietem non eſſe parietem, ſed arborem diceret, quid putares? AVG. Aut eius ſenſum, aut meum falli, aut hoc nomine ab eo parietem vocari. RA. Quid ſi & illi ſpecies arboris in eo appareat, & tibi parietis, nónne poterit vtrunque verum eſſe? AVG. Nullo modo: quia vna eademq; res & arbor & paries eſſe non poteſt. Quamuis enim ſingulis nobis ſingula eſſe videantur, neceſſe eſt vnum noſtrum imaginationem falſam pati.

B RA. Quid ſi nec paries nec arbor eſt, & ambo fallimini? AVG. Poteſt id quidem. RA. Hoc ergò vnum ſuperius prætermiſeras. AVG. Fateor. RA. Quid ſi agnoſcatis aliud vobis videri quàm eſt? nunquidnam fallimini? AVG. Non. RA. Poteſt igitur & falſum eſſe quod videtur, & non falli cui videtur? AVG. Poteſt. RA. Confitendum eſt igitur non eum falli qui falſa videt, ſed eum qui aſſentitur falſis. AVG. Planè confitendum. RA. Quid ipſum falſum, quare falſum eſt? AVG. Quòd aliter ſeſe habet quàm videtur. RA. Si ergo non ſint quibus videatur, nihil eſt falſum. AVG. Sequitur. RA. Non igitur eſt in rebus falſitas, ſed in ſenſu: non autem fallitur qui falſis non aſſentitur: quare conficitur vt aliud ſimus nos, aliud ſenſus: ſi quidem cum ipſe fallitur, poſſumus [nós] non falli. AVG. Nihil habeo quod contradicam. RA. Sed nunquid cum anima fallitur, audes te dicere non eſſe falſum? AVG. Quo pacto iſtud audeam? RA. At nullus ſenſus ſine anima, nulla falſitas ſine ſenſu. Aut operatur igitur anima, aut cooperatur falſitati. AVG. Trahunt præcedentia conſenſionem. RA. Illud nunc reſponde, vtrum tibi videatur poſſe fieri, vt aliquando

C falſitas non ſit? AVG. Quomodo mihi hoc videri poteſt, cum tanta ſit difficultas inueniendæ veritatis, vt abſurdius dicatur falſitatem quàm veritatem eſſe non poſſe? RA. Nunquídnam arbitraris eum qui non viuit, poſſe ſentire? AVG. Non poteſt fieri. RA. Confectum eſt animam ſemper viuere. AVG. Nimis cito vrges me in gaudia: Pedetentim quæſo. RA. Atqui ſi recte illa conceſſa ſunt, nihil de hac re dubitandum video. AVG. Nimis cito eſt inquam. Itaque facilius adducor, vt me temere aliquid cõceſsiſſe arbitrer, quàm vt iam ſecurus de immortalitate animæ fiam. Tamen euolue iſtam concluſionem, & quomodo id effectum ſit oſtende. RA. Falſitatem dixiſti ſine ſenſu eſſe non poſſe, & eam non eſſe non poſſe: ſemper igitur [eſt] ſenſus. At nullus ſenſus ſine anima: Anima igitur ſempiterna eſt. Nec valet ſentire niſi viuat. Semper igitur anima viuit. AVG. O plumbeum pugionem. Poſſes enim concludere hominem eſſe immortalem, ſi tibi conceſſiſſem nunquam iſtum mũdum eſſe poſſe ſine homine, eúmque mundum eſſe ſempiternum. RA. Bene quidem vigilas. Sed tamen non parum eſt quod confecimus, rerum naturam ſine anima eſſe non poſſe, niſi forte in rerum natura falſitas aliquando non erit. AVG.

Sophiſtica inductio.

Sophiſticatur & hic de vero et falſo. Cap. 4.

D Iſtud quidem conſequens eſſe confiteor. Sed iam amplius deliberãdum cenſeo, vtrum ſuperius conceſſa non nutent. Non enim paruum gradum ad animæ immortalitatem factum eſſe video. RA. Satis ne conſyderaſti ne quid temere dederis? AVG. Satis quidem, ſed nihil video quo me arguam temeritatis. RA. Ergo confectum eſt rerum naturam ſine anima viua eſſe non poſſe. AVG. Confectum hactenus, vt poſsint viciſſim aliæ naſci, aliæ mori. RA. Quid ſi de natura rerum falſitas auferatur, nónne fiet vt vera ſint omnia? AVG. Conſequi video. RA. Reſponde vnde tibi videatur paries iſte verus eſſe? AVG. Quia eius non fallor aſpectu. RA. Ergo quia ita eſt vt videtur. AVG. Etiam. RA. Si igitur aliquid inde falſum eſt, quòd aliter videtur atque eſt, inde verum quòd ita vt eſt videtur, ablato eo cui videtur, nec falſum quicquam, nec verum eſt: At ſi falſitas in rerum natura non ſit, vera ſunt omnia. Nec videri quicquam niſi viuenti animæ poteſt. Manet igitur anima in rerum natura, ſi auferri falſitas non poteſt: manet ſi poteſt. AVG. Video robuſtius quidem eſſe factum quod iam concluſum erat, ſed ni-

E hil hac adiectione promouimus. Nihilominus enim manet illud quod plurimum me mouet, naſci animas & interire, atque vt non deſint mundo, non earum immortalitate, ſed ſucceſsione prouenire. RA. Videntúrne tibi quæque corporea, id eſt ſenſibilia, intellectu poſſe comprehendi? AVG. Non videntur. RA. Quid illud? Videtur tibi ſenſibus vti deus ad res cognoſcendas? AVG. Nihil audeo de hac re temere affirmare, ſed quantum coniicere datur, nullo modo deus vtitur ſenſibus. RA. Ergo concludimus non ſentire poſſe niſi animam. AVG. Conclude interim quantum probabiliter licet. RA. Quid illud? Dáſne iſtum parietem, ſi verus paries non ſit, non eſſe parietem? AVG. Nihil hoc facilius dederim. RA. Neque quicquam ſi verum corpus non ſit, corpus eſſe? AVG. Tale etiam hoc eſt. RA. Ergo ſi nihil verum eſt, niſi ita ſit vt videtur, nec quicquam corporeum videri niſi ſenſibus poteſt, nec ſentire niſi anima, nec ſi verum corpus non ſit, corpus eſſe: reſtat vt corpus eſſe non poſsit niſi anima fuerit. AVG. Nimis vrges, & quid reſiſtam non habeo. RA. Attende in iſta diligentius. AVG.

F En adſum. RA. Certe hic lapis eſt: & ita verus eſt, ſi non ſe habet aliter ac videtur: & lapis non eſt, ſi verus non eſt, & non niſi ſenſibus videri poteſt. AVG. Etiã. RA. Non ſunt igitur lapides in abditiſsimo terræ gremio, nec omnino vbi non ſunt qui ſentiant: nec iſte lapis eſſet niſi eum videremus, nec lapis erit cum diſceſſerimus, nemóque alius eum præſens videbit. Nec ſi loculos bene claudas, quamuis multa in eis incluſeris, aliquid habebunt. Nec prorſum ipſum lignum intrinſecus lignum eſt. Fugit enim omnes ſenſus quicquid in altitudine eſt corporis minime perlucentis, quod non eſſe omnino cogitur. Etenim ſi eſſet, verum eſſet: nec verum quicquam eſt, niſi quod ita eſt vt videtur: illud autem non videtur, non eſt igitur verum: niſi quid habes ad hæc quod reſpondeas. AVG. De iis quidem quæ conceſsi, hoc natum eſſe video, ſed abſurdum ita eſt, vt quicquid vis illorum facilius negem, quàm hoc verum eſſe concedam. RA. Nihil repugno. Vide ergo quid dicere velis, corporea niſi ſenſibus videri poſſe, an ſentire niſi animam, an eſſe lapidem vel quid aliud, ſed verum non eſſe, an ipſum verum aliter eſſe definiendum? AVG. Iſtuc ipſum oro te vltimum videamus. RA.

Verũ quid ſit. Cap. 5.

G Defini ergo verum. AVG. Verum eſt quod ita ſe habet vt cognitori videtur, ſi velit poſsítque cognoſcere.

RA. Non erit igitur verum quod nemo poteſt cognoſcere? Deinde ſi falſum eſt quod aliter quàm eſt videtur, quid ſi alteri videatur hic lapis lapis, alteri lignum? eadem res & falſa & vera erit? AVG. Illud me magis ſuperius mouet, quomodo ſi quid cognoſci non poteſt, eo fiat vt verum non ſit. Nam quod ſimul vna res & vera & falſa eſt, non nimis curo. Etenim video vnam rem diuerſis comparatam ſimul & maiorem & minorem eſſe. Sed ex eo iſtud contingit, quòd nihil per ſe maius aut minus eſt. Comparationis enim ſunt iſta nomina.

RA. At ſi dicis nihil eſſe verum per ſe, non times ne ſequatur vt nihil ſit per ſe. Vnde enim lignum eſt hoc, inde etiam verum lignum eſt. Nec fieri poteſt vt per ſeipſum, id eſt, ſine cognitore lignum ſit, & verum lignum non ſit. AVG. Ergo illud dico & ſic definio, nec vereor ne definitio mea ob hoc improbetur, quòd nimis breuis eſt. Nam verum mihi videtur eſſe id quod eſt.

Verum eſt quicquid eſt. RA. Nihil ergo erit falſum, quia quicquid eſt, verum eſt. AVG. In magnas anguſtias me conieciſti, nec inuenio prorſus quid reſpondeam. Ita fit, vt cum H aliter doceri nolim quàm iſtis interrogationibus, verear iam tamen interrogari. *Vnde falſitas & vbi. Ca. 6.* RA. Deus cui nos commiſimus, ſine dubitatione fert opem, & de his anguſtiis liberat nos, modo credamus, & eum rogemus deuotiſsime. AVG. Nihil planè libentius hoc loco fecerim, nam nuſquam tãtam caliginem pertuli. Deus pater noſter qui vt oremus hortaris, qui & hoc quod rogaris preſtas, ſiquidem cum te rogamus, melius viuimus, melioréſque ſumus: exaudi me palpitantem in his tenebris, & mihi dexteram porrige. Prætende mihi lumen tuum, reuoca me ab erroribus, vt te duce in me redeam & in te. Amen. RA. Hic eſto quantum potes, & vigilantiſsime attende. AVG. Dic quæſo ſi quid tibi ſuggeſtum eſt, ne pereamus. RA. Hic eſto. AVG. Ecce habes me nihil aliud agentem. RA. Prius quid ſit falſum, etiam atque etiam ventilemus. AVG. Miror ſi quicquam aliud erit, quàm quod non ita eſt vt videtur. RA. Attende potius, & ipſos ſenſus prius interrogemus. Nam certe quod oculi vident, non dicitur falſum, niſi habeat aliquam ſimilitudinem veri. Vt verbi cauſa, homo quem videmus in ſomnis, non eſt vtique verus homo, ſed falſus, eo ipſo quòd habet veri ſimilitudinem. Quis enim canem videat, & recte ſe dicat hominem ſomniaſſe? Ergo & ille falſus canis eſt, ex eo quòd ſimilis vero eſt. AVG. Ita eſt vt dicis. RA. Quid, vigilans quiſque ſi viſo equo putet ſe hominem videre, nónne eo fallitur quòd ei appareat aliqua hominis ſimilitudo? Nam ſi nihil ei appareat niſi equi ſpecies, non poteſt arbitrari ſe hominem videre. AVG. Prorſus cedo. RA. Dicimus item falſam arborem quam pictam videmus, & falſam faciem quæ de ſpeculo redditur, & falſum turrium motum nauigantibus, falſamque infractionem remi, ob aliud nihil niſi quòd veri ſimilia ſunt. AVG. Fateor. RA. Ita & in gemmis † fallimur, ita in ouis, ita in ſingulis ſigillis vno annulo impreſsis, & in cæteris talibus. *† geminis.* AVG. Sequor omnino atque concedo. RA. Similitudo igitur rerum quæ ad oculos pertinet, mater eſt falſitatis. AVG. Negare non poſſum. RA. Et hæc omnis ſylua, niſi me fallit, in duo genera diuidi poteſt. Nam partim æqualibus in rebus, partim vero in deterioribus eſt. Aequalia ſunt, quando tam hoc illi quàm aliud huic ſimile eſſe dicimus, vt de gemmis † dictum eſt, vel de impreſsionibus *† geminis.* annuli: in deterioribus autem quando illud quod deterius eſt, ſimile eſſe dicimus meliori. K Quis enim in ſpeculum attendat, & recte dicat ſe eſſe illi imagini ſimilem, ac non potius illam ſibi? Hoc autem genus partim eſt in eo quod anima patitur, partim vero in iis rebus quæ videntur. Sed ipſum quod anima patitur, aut in ſenſu patitur, vt turris motum qui nullus eſt: aut apud ſeipſam ex eo quod accepit à ſenſibus, qualia ſunt viſa ſomniantium, & fortaſsis etiam furentium. Porrò illa quæ in ipſis rebus quas videmus apparent, alia à natura, cætera ab animantibus exprimuntur atque finguntur. Natura gignendo vel reſultando ſimilitudines deteriores facit. Gignendo, cum parentibus ſimiles naſcuntur, reſultãdo, vt de ſpeculis cuiuſcemodi. † Quãuis enim plera que ſpecula homines faciant, non tamen ipſi effingunt eas quæ redduntur imagines. *† Pro cuiuſcunque modi.* Iam verò animantium opera ſunt in picturis, & in huiuſcemodi quibuſque figmentis: in quo genere includi etiam illa poſſunt, (ſi tamen fiunt) quæ dæmones faciunt. Vmbras autem corporum, quia non nimis ab re abeſt vt corporibus ſimiles, & quaſi falſa corpora dicantur, nec ad oculorum iudicium pertinere negandæ ſunt, in illo eas genere poni placet, quod reſultando à natura fit. L Reſultat enim omne corpus lumini obiectum, & in contraria parte vmbram reddit. An tibi aliquid contradicendum videtur? AVG. Mihi verò nihil. Sed quònam iſta tendant, vehementer expecto. RA. Itaque oportet patienter feramus, donec nobis cæteri ſenſus renuncient in veriſimilitudine habitare falſitatem. Nam & in ipſo audità totidem ferè genera veniunt ſimilitudinum: veluti cum loquentis vocem quem non videmus audientes, putamus alium quempiam, cui voce ſimilis eſt: atque in deterioribus vel Echo teſtis eſt, vel tinnitus ille ipſarum aurium, vel in horologiis, merulæ aut corui quædã imitatio, vel quæ ſibi ſomniantes aut furẽtes videntur audire. Falſæ autem voculæ * quæ dicuntur à muſicis, incredibile eſt quantum atteſtantur veritati, quod poſt apparebit: tamen etiam ipſæ, quod ſat eſt nunc, non abſunt ab earum ſimilitudine quas veras vocant. ** al. notule.* Sequeris hæc?

AVG. Et libentiſsime. Nam nihil laboro vt intelligam. RA. Ergo ne moremur. M Videtúrne tibi aut lilium à lilio poſſe odore, aut mel thyminum à melle thymino de diuerſis aluearijs ſapore, aut mollitudo plumarum cygni ab anſeris tactu facilè diiudicari? *Virgil. Redolentque thymo fragrãtia mella. Aliàs, hymetinum & hymetino à monte hymeto.* AVG. Non videtur. RA. Quid cum talia nos vel olfacere, vel guſtare, vel tangere ſomniamus, nónne ſimilitudine imaginũ eo deteriore quò inaniore decipimur? AVG. Verum dicis. RA. Ergo apparet nos in omnibus ſenſibus ſiue æqualibus, ſiue in deterioribus rebus, aut ſimilitudine lenocinante falli, aut etiam ſi non fallimur ſuſpendentes conſenſionem, ſeu differentiam dignoſcentes, tamen eas res falſas nominare quas veriſimiles deprehendimus. AVG. Dubitare non poſſum. RA. Nunc attende, dum eadem rurſum recurrimus, quò fiat apertius quod conamur oſtendere. AVG. Eloquere quod velis. Nam ego circumitum iſtum ſemel ſtatui tolerare, neque in eo defatiſcar ſpe tanta perueniendi quò nos tendere ſentio. *De vero & ſimili. Cap. 7.* RA. Bene facis. Sed attende vtrum tibi videatur cum oua ſimilia videamus, aliquod eorum falſum eſſe recte nos poſſe dicere. AVG. Nullo modo videtur. Omnia enim ſi oua ſunt, vera oua ſunt. RA. Quid cum de ſpeculo reſultare imaginem videmus, quibus ſignis falſam eſſe comprehendimus? AVG. Scilicet quòd non tenetur, non ſonat, non per ſe mouetur, non viuit, & cæteris innumerabili-

A merabilibus, quæ proſequi longum eſt. RA. Video te nolle immorari, & properationi tuæ mos gerendus eſt. Itaq; ne ſingula repetam, ſi & illi homines quos videmus in ſomnis viuere, loqui, teneri à vigilantibus poſſent, nihilq; inter ipſos differret, & eos quos expergefacti ac ſani alloquimur & videmus, nunquidnam eos falſos diceremus? AVG. Quo pacto iſtud recte diceretur? RA. Ergo ſi eo veri eſſent quo veriſimillimi apparerent, nihilque inter eos & veros omnino diſtaret, eoque falſi quòd per illas vel alias differentias diſsimiles conuincerentur, nónne ſimilitudinem veritatis matrem, & diſsimilitudinem falſitatis eſſe fatendum eſt?

AVG. Non habeo quid dicam, & pudet me tam temerariæ conſenſionis meæ ſuperioris. RA. Ridiculum eſt ſi te pudet, quaſi non ob idipſum elegerimus huiuſmodi ſermocinationes: Quæ quoniam cum ſolis nobis loquimur, ſoliloquia vocari atq; inſcribi volo, nouo quidem & fortaſſe duro nomine, ſed ad rem demonſtrandam ſatis idoneo. Cum enim neque melius quæri veritas poſsit quàm interrogãdo & reſpondẽdo, & vix quiſquã inueniatur quem non pudeat conuinci diſputantem, eoq; penè ſemper eueniat vt rem bene inductã

1. Retract. cap. 4. Soliloquia cur dicta.

B ad diſcutiendum inconditus peruicaciæ clamor explodat, etiam cum laceratione animorum plerunque diſsimulata interdũ & aperta, pacatiſsime, vt opinor, & commodiſsime placuit, vt à meipſo interrogatum, mihiq; reſpondentem deo adiuuante verum quærerem: Quare nihil eſt quod vereare, ſicubi te temere illigaſti, redire atq; reſoluere: aliter hinc enim euadi non poteſt. AVG. Recte dicis, ſed quid male concesſerim nõ plane video: niſi forte id recte dici falſum, quod habeat aliquam veriſimilitudinem, cum prorſus mihi nihil aliud dignum falſi nomine occurrat: & rurſus tamen cogor fateri eo falſa vocari quæ vocantur quo à veris differunt. Ex quo conficitur eam ipſam diſsimilitudinem cauſam eſſe falſitatis. Itaque conturbor: Non enim mihi facile quicquam venit in mẽtem quod contrariis cauſis gignatur.

Vnde verũ aut falſum. Ca. 8.

RA. Quid ſi hoc vnum eſt in rerum natura genus, & ſolum quod ita ſit? An ignoras cum per animalium innumerabilia genera cucurreris, ſolum crocodilum inueniri, qui ſuperiorem in mandendo partem moueat, præſertim cum penè reperiri nihil queat ita cuique rei

Crocodil⁹.

C ſimile, vt non in aliquo etiam diſsimile ſit? AVO. Video quidem iſta: ſed cum conſydero illud quod falſum vocamus, & ſimile aliquid habere veri & diſsimile, ex qua potius parte meruerit falſi nomen, nõ valeo diſcernere. Si enim ex eo quòd diſsimile eſt, dixero, nihil erit quod non falſum dici poſsit. Nihil enim eſt quod non alicui rei diſsimile ſit, quam verã eſſe concedimus. Item ſi dixero eo quòd ſimile eſt, falſum appellandum, non ſolum oua illa reclamabunt, quæ vera eo ipſo ſunt quo ſimillima, ſed etiam ſic non effugiam eum qui me coëgerit falſa eſſe omnia confiteri, quòd omnia ſibi ex aliqua parte ſimilia eſſe negare non poſſum. Sed fac me non metuere illud reſpõdere, ſimilitudinem ac diſsimilitudinem ſimul efficere, vt aliquid falſum recte nominemr, quam mihi euadendi viam dabis? Inſtabitur enim nihilominus vt omnia falſa eſſe renunciem, quippe omnia ſibimet vt ſupra dictũ eſt, & ſimilia quadam ex parte, & diſsimilia reperiuntur. Reſtaret vt nihil aliud falſum eſſe dicerem, niſi quod aliter ſe haberet atque videretur, ni vererer illa tot monſtra quæ me dudum enauigaſſe arbitrabar. Nam eò rurſum repellor vertigine inopinata, vt verum id eſſe dicam, quod ita ſe habet vt videtur. Ex quo conficitur ſine cognitore nihil verum eſſe

D poſſe: Vbi mihi naufragium in ſcopulis occultiſsimis formidandum eſt, qui veri ſunt etiam ſi neſciantur. Aut ſi verum eſſe id quod eſt dixero, falſum non eſſe vſpiam concludetur quouis repugnante. Itaque redeunt illi æſtus, nec quicquam tanta patientia morarum tuarum proceſsiſſe me video. RA. Attende potius, nam nullo modo in animum inducam fruſtra nos auxilium diuinum imploraſſe. Video enim tentatis quantum potuimus omnibus rebus, non remanſiſſe quod falſum iure dicatur, niſi quod aut ſe fingit eſſe quod non eſt, aut omnino eſſe tendit & non eſt. Sed illud ſuperius falſi genus, vel fallax etiam, vel mendax eſt. Nam fallax id recte dicitur, quod habet quandam fallendi appetitum, qui ſine anima intelligi non poteſt, ſed partim ratione fit, partim natura. Ratione, in animalibus rationalibus, vt in homine: natura in beſtiis tanquam in vulpecula. Illud autem quod mendax voco, à mentientibus fit. Qui hoc differũt à fallacibus, quod omnis fallax appetit fallere, non autem omnis vult fallere qui mentitur: nam & mimi & comœdiæ, & multa poëmata mendaciorum plena ſunt delectandi potius quàm fallendi voluntate, & omnes ferè qui iocãtur mentiuntur. Sed fallax vel fal-

Quid falſum, quid fallax, & quid mendax. Ca. 9.

Fallax quid ſit.

Mendax quid ſit, et mentiens.

E lens is recte dicitur, cuius negociũ eſt vt quiſq; fallatur. Illi autem qui non id agunt vt decipiant, ſed tamen aliquid fingunt, vel mendaces tãtum, vel ſi ne hoc quidem, mentientes tamen vocari nemo ambigit. Niſi quid habes aduerſus iſta quod dicas. AVO. Perge quæſo: nunc enim fortaſſe de falſis, non falſa docere cœpiſti: Sed iam genus illud expecto quale ſit quod dixiſti, eſſe tendit & non eſt. RA. Quid ni expectes? Eadem illa ſunt quorum multa ſupra memorauimus. An non tibi videtur imago tua de ſpeculo quaſi tuipſe velle eſſe, ſed ideo eſſe falſa, quòd non eſt? AVG. Valde hoc videtur. RA. Quid omnis pictura, vel cuiuſcemodi ſimulachrum, & id genus omnia opificum, nónne illud eſſe contendunt, ad cuius quidque ſimilitudinem factum eſt? AVO. Prorſus adducor. RA. Iam ea quibus vel dormientes vel furentes falluntur, concedis vt opinor in eo eſſe genere? AVG. Nulla magis: nam nulla magis tendũt talia eſſe qualia vel vigilantes vel ſani cernunt, & eo tamen falſa ſunt quo id quod tendunt eſſe non poſſunt.

RA. Quid iam de turrium motu, vel de merſo re-

F mo, vel de vmbris corporum plura dicam? Planum eſt vt arbitror ex hac regula eſſe metienda. AVO. Planiſsimum. RA. Taceo de cæteris ſenſibus, nam nemo conſyderans non hoc inueniet, falſum appellari in rebus ipſis quas ſentimus, quod eſſe aliquid tendit & non eſt. AVG. Recte dicis. Sed miror cur ab hoc genere tibi ſecernenda illa poëmata & ioca viſa ſunt, cæteræq; fallaciæ. RA. Quia ſcilicet aliud eſt falſum eſſe velle, aliud verum eſſe non poſſe. Itaq; ipſa opera hominum velut Comœdias aut Tragœdias, aut Mimos & id genus alia poſſumus operibus pictorum fictorúmque coniungere. Tam enim verus eſſe pictus homo non poteſt, quãuis in ſpeciem hominis tẽdat, quàm illa quæ ſcripta ſunt in libris Comicorum. Neq; enim falſa eſſe volunt, aut vllo appetitu ſuo falſa ſunt, ſed quadam neceſsitate quantum fingentis arbitrium ſequi potuerunt. At vero in ſcena Roſcius voluntate falſa Hecuba erat, natura verus homo, ſed illa voluntate etiam verus Tragœdus, eo videlicet quo implebat inſtitutũ, falſus autem Priamus, eo quòd Priamũ aſsimilabat, ſed ipſe non erat. Ex quo iam naſcitur quiddam mirabile, quod tamen ita ſe habere nemo ambigit. AVO. Quidnam id eſt? RA. Quid putas, niſi hæc omnia inde eſſe in quibuſdã vera,

An vtilis ſit falſitas Cap. 10.

A corporis color poteſt, vel valetudinis ratinne, vel ætate innnutari, cum ipſum corpus necdum interierit. Et hoc non peræque in omnibus valet, ſed in his in quibus non vt ſint ipſa ſubiecta, ea quæ in ſubiectis ſunt coëxiſtunt. Non enim vt ſit iſte paries, hoc colore ſit quem in eo videmus, cum etiamſi quo caſu nigreſcat, aut albeſcat, vel aliquem aliuni mutet colorem, nihilominus tamen maneat paries ac dicatur. At vero ignis ſi calore careat, nec ignis quidem erit: nec niuem vocare, niſi candidam poſſumus. Illud vero quod interrogaſti quis conceſſerit, aut cui poſſe fieri videatur, vt id quod in ſubiecto eſt, maneat ipſo intereunte ſubiectn? Monſtroſum enim & à veritate alieniſsimnm eſt, vt id quod non eſſet niſi in ipſo eſſet, etiam cum ipſum non fuerit poſſit eſſe. RA. Illud igitur quod quærebamus inuentum eſt. AVO. Quid narras? RA. Id quod audis. AVO. Iam ne ergo liquido conſtat animum eſſe immortalem? RA. Si ea quæ conceſsiſti vera ſint, liquidiſsime: niſi forte animum dicis etiam ſi moriatur, animum eſſe. AVO. Nunquam equidem hoc dixerim, ſed eoipſo quo interit, fieri vt animus non ſit,

Immortalitas animæ colligitur. Cap. xiiij.

B dico. Nec me ab hac ſententia reuocat, quod à magnis philoſophis dictum eſt, eam rem quæ quocunque venerit, vitam præſtat, mortem in ſe admittere non poſſe. Quamuis enim lumen quocunque intrare potuerit faciat id lucere, tenebráſque in ſe propter memorabilē illam vim contrariorum non poſsit admittere, tamen extinguitur, locúſque ille extincto lumine tenebratur. Ita illud quod tenebris reſiſtebat, neque vllo modo in ſe tenebras admiſit, & ſic eis intereundo locum fecit, vt poterat etiam diſcedendo. Itaq; timeo ne mors ita contingat corpori, vt tenebræ loco, aliquando diſcedente animo vt lumine, aliquando autem ibidem extincto: vt iam non de omni morte corporis ſecuritas ſit, ſed aliquod genus mortis ſit optandum, quo anima ex corpore incolumis educatur, perducatúrq; ad locum (ſi eſt vllus talis locus) vbi non poſsit extingui. Aut ſi nec hoc quidem poteſt, atque in ipſo corpore anima quaſi lumē accenditur, nec alibi poteſt durare, omniſq; mors eſt extinctio quædam animæ in corpore vel vitæ, aliquod genus eligendum eſt, quantum homo ſinitur, quo id ipſum quod viuitur, cum ſecuritate ac tranquillitate vi-

C uatur: quanquam neſcio quomodo iſtud poſsit ſi anima moritur. O multum beatos, quibus ſiue ab ipſis, ſiue abs quolibet non eſſe metuendam mortem, etiam ſi anima intereat, perſuaſum eſt. At mihi miſero nullæ adhuc rationes, nulli libri perſuadere potuerunt. RA. Noli gemere, immortalis eſt animus humanus. AVO. Vnde hoc probas? RA. Ex iis quæ cum magna cautione, vt arbitror, ſuperius conceſsiſti. AVO. Nihil quidem me minus vigilanter interroganti tibi meminì dediſſe: ſed collige iam ipſam ſummam, oro te: videamus quò tantis ambagibus peruenerimus, nec me iam interroges volo. Si enim ea breuiter enumeraturus es, quæ conceſsi, quónam rurſus reſponſio mea deſyderatur? An vt moras gaudiorum mihi fruſtra inferas, ſi quid boni forte confecimus? RA. Faciā quod te velle video, ſed attende diligentiſsime. AVO. Loquere iam, quid negas? RA. Omne quod in ſubiecto eſt, ſi ſemper manet, ipſum etiam ſubiectum maneat ſemper neceſſe eſt. Et omnis in ſubiecto eſt animo diſciplina. Neceſſe eſt igitue ſemper animus maneat, ſi ſemper maneat diſciplina. Eſt autem diſciplina veritas, & ſemper (vt in initio libri huius ratio perſuaſit) veeitas manet. Semper igitur animus manet, nec animns mortuus dicitur. Immortalem igitur animum

D ſolus non abſurde negat, qui ſuperiorum aliquid non recte conceſſum eſſe conuincit. AVO. Iam me volo in gaudia mittere, ſed duabus aliquantum reuocor cauſis. Nam primum me monet quod circuitu tanto vſi ſumus, neſcio quam ratiocinationū catenam ſequentes, cum tam breuiter totum de quo agebatur, demonſtrari potuit, quod nunc demonſtratum eſt. Quare me ſolicitum facit, quod tandiu quaſi ad inſinuandum † obambulauit ratiocinatio. Deinde non video quomodo in animo ſemper ſit diſciplina, præſertim diſputandi, cum & tam pauci eius gnari ſint, & quiſquis eam nouit, tanto ab infantia tempore fuerit indoctus. Non enim poſſumus dicere, aut imperitorum animos non eſſe animos: aut eſſe in animo eam quam neſciant diſciplinam. Quod ſi vehementer abſurdum eſt, reſtat vt aut non ſemper ſit veritas, aut diſciplina illa veritas non ſit. RA. Vides quàm non fruſtra tantos circuitus egerit noſtra ratiocinatio? Quærebamus enim quid ſit veritas, quod ne nunc quidem in hac ſylua rerum omnibus penè callibus oberratis video nos inueſtigare potuiſſe. Sed quid facimus? An incepta omittimus & expectamus, & quid nobis librorum alienorum in manus incidat, quod huic quæſtioni ſatisfaciat? Nam

Excutitur ſuperior ſyllogiſmus. Cap. xiiij.

† inſidiādū

E & multos ante noſtram ætatem ſcriptos eſſe arbitror, quos non legimus: & nunc, vt nihil quod neſcimus opinemur, manifeſtum habemus & carmine de hac re ſcribi, & ſoluta oratione: & ab iis viris quorum nec ſcripta latere nos poſſunt, & eorum ingenia talia nouimus, vt nos in eorum literis quod volumus, inuenturos deſperare non poſsimus, præſertim cum hic ante oculos noſtros ſit ille, in quo ipſam eloquentiam quam mortuam dolebamus, perfectam reuixiſſe cognouimus. Ille ne nos ſinet, cum ſcriptis ſuis viuendi modum docuerit, viuendi ignorare naturam? AVO. Non arbitror equidem, & multum inde ſpero, ſed vnum doleo, quòd vel erga ſe, vel erga ſapiētiam ſtudium noſtrum non ei vt volumus valemus aperire. Nam profecto ille miſereretur ſitim noſtram, & exundaret multo citius quàm nunc. Securus enim eſt, quod ſibi iam totum de animæ immortalitate perſuaſit, nec ſcit aliquos eſſe fortaſſe, qui huius ignorationis miſeriam ſatis cognouerunt, & quibus præſertim rogantibus non

F ſubuenire crudele ſit. Ille autem alius nouit quidem pro familiaritate ardorem noſtrum, ſed ita longe abeſt, & ita nunc conſtituti ſumus, vt vix ad eum vel epiſtolæ mittēdæ facultas ſit. Quem credo iam ocio tranſalpino perfeciſſe carmen quo mortis metus excantatus effugiat, & antiqua glacie duratus animæ ſtupor frigusq; pellatur. Sed interim dum iſta proueniunt quæ in noſtra poteſtate non ſunt, nónne turpiſsimum eſt perire ocium noſtrum, & totum ipſum animum ex incerto arbitrio pendere deligatum? Vbi eſt quod deum & rogauimus, & rogamus, vt nobis non diuitias, non corporis voluptates, non populares ſuggeſtus atque honores, ſed animam noſtram, ſeque ipſum quærentibus iter aperiat? Itáne nos deſeret, aut à nobis deſeritur? RA. Alieniſsimum quidem ab ipſo eſt, vt eos qui talia deſyderant deſerat. Vnde à nobis quoque alienum eſſe debet, vt tantum ducem deſeramus. Quare ſi placet repetamus breuiter, vnde illa duo confecta ſint, aut ſemper manere veritatem, aut veritatem eſſe diſputandi rationem. Hæc enim vacillare dixiſti, quo minus nos faciat totius rei ſumma ſecuros. An potius illud quæremus, quomodo eſſe poſsit in-

Veri & falſi natura. Cap. xv.

G perito animo diſciplina, quem non poſſumus non
animum dicere? Hinc enim commotus videbare, vt de
illis quæ conceſſeras dubitare rurſus neceſſe fuerit.

AVG. Imò diſcutiamus prius illa, deinde hoc
quale ſit videbimus. Ita enim vt opinor nulla con-
trouerſia remanebit. RA. Ita fiet, ſed adeſto totus
atque cautiſsimus. Scio enim quid tibi eueniat atten-
denti: dum nimis pendens in concluſionem, quid iam
etiam inferatur expectas: ea quæ interrogantur non di-
ligenter examinata concedas. AVG. Verum fortaſ-
ſe dicis, ſed euitar contra hoc genus morbi quantū poſ-
ſum modo: iam tu incipe quærere, ne ſuperfluis immo-
remur. RA. Ex eo, quantum memini, veritatem non
poſſe interire concluſimus, quòd non ſolum ſi totus
mundus intereat, ſed etiam ſi ipſa veritas, verum erit
& mnndum & veritatem interiſſe. Nihil autem ve-
rum ſine veritate: nullo modo igitur interit veritas.

AVG. Agnoſco iſta, & multum miror ſi falſa ſunt.

RA. Ergo illud alterum videamus. AVG. Sine
me paululum conſiderare oro te, ne huc iterum turpi-
ter redeam. RA. Ergó ne interiſſe veritatem verum
H nou erit, ſi non erit verum? Non ergo interit, ſed ve-
† al. ſi verū interit.
rum erit. † Vnde poſt occaſum veritatis verum erit,
cum iam veritas nulla eſt. AVG. Nihil habeo quid
plus cogitem atque conſiderem: perge ad aliud. RA.
Certe faciemus quantum poſſumus, vt docti atque pru-
dentes viri legant hæc, & noſtram ſi qua eſt corrigant
temeritatem: nam me nec modo nec aliquando arbi-
tror quid contra hoc dicatur poſſe inuenire. Nunquid
nam ergo dicitur veritas, niſi qua verum eſt quicquid
verum eſt? AVG. Nullo modo. RA. Nunquíd
nam recte dicitur verum, niſi quod non eſt falſum?

AVG. Hinc vero dubitare dementia eſt. RA.
Num falſum non eſt, quod ad ſimilitudiuem alicuius
accommodatum eſt, neque id tamen eſt cuius ſimile ap-
paret? AVG. Nihil quidem aliud video quod li-
bentius falſum vocem. RA. Sed tamen ſolet fal-
ſum dici etiam quod à veri ſimilitudine longe abeſt.

AVG. Quis negat? RA. Sed tamen quod ha-
beat ad verum nonnullam imitationem. AVG.
Quomodo? Non enim cum dicitur iunctis alitibus an-
I guibus Medeam volaſſe, vlla ex parte res iſta verum
imitatur, quippe quæ nulla ſit, nec imitari aliquid poſ-
ſit ea res, quæ omnino non ſit. RA. Recte dicis: ſed
non attendis eam rem, quæ omnino nulla ſit, nec fal-
ſam quidem poſſe dici. Si enim falſum eſt, non eſt: ſi eſt,
† al. Si enim falſū eſt, eſt: Si non eſt, falſum nō eſt.
non eſt falſum. † AVG. Non ergo dicemus illud de
Medea neſcio quod monſtrum falſum eſſe? RA. Non
vtique: nam ſi factum eſt, quomodo falſum eſt? Si non
eſt factum, quomodo monſtrum eſt? AVG. Miram
rem video: ita ne tandem cum audio, Angues ingen-
‡ Iābus trimeter.
tes alites iunctos iugo, non dico falſum? RA. Dicis
‡ planè. Eſt enim quod falſum eſſe dicas. AVG. Quid
quæſo? RA. Illam ſcilicet ſententiam quæ ipſo ver-
ſu enunciatur. AVG. Et quam tandem habet iſta
imitationem veri? RA. Quia ſimiliter enunciare-
tur etiam ſi vere illud Medea feciſſet. Imitatur ergo
ipſa enunciatione veras ſententias falſa ſententia. Quæ
ſi non creditur, eo ſolo imitatur veras, quod ita dicitur,
eſtq́; tantum falſa, non etiam fallens. Si autem fidem
impetrat, imitatur etiam creditas veras. AVG. Iam
intelligo multum intereſſe inter illa quæ dicimus, &
illa de quibus dicimus aliquid, quare iam aſſentior: Nam
hoc ſolo reuocabar, quicquid falſum dicimus, non re-
ctè dici, niſi habeat veri alicuius ſimilitudinem. Quis
enim lapidem falſum argentum eſſe dicens non iure ri- K
deatur? tamen ſi quiſquam lapidem argentum eſſe di-
cat, dicimus falſum eum dicere, id eſt, falſam proferre
ſententiam. Stannum autem vel plumbum non abſur-
de, vt opinor, falſum argentum vocamus, quòd id rea
ipſa velut imitatur: neque ex eo falſa eſt noſtra ſenten-
tia, ſed illud ipſum de quo nunciatur. RA. Bene in-
An meliora deteriorū nominibus vocari poſſint.
Cap. xvi.
telligis. Sed illud vide vtrum & argentum falſi plum-
bi nomine congruenter appellare poſsimus. AVG.
Non mihi placet. RA. Quid ita? AVG. Neſcio,
niſi illud video, vehementer contra voluntatem meam
dici. RA. Num forte propterea quòd argentum me-
lius eſt, & quaſi in contumeliam eius dicitur: plumbi au-
tem quidam velut honor eſt, ſi falſum argentum vo-
cetur? AVG. Prorſus explicaſti quod volebam. Et
An veſtis muliebris deceat virum.
ideo credo iure infames inteſtabiléſque haberi, qui mu-
liebri habitu ſe oſtentant, quos neſcio vtrum falſas mu-
lieres, an falſos viros melius vocem. Veros tamen hi-
ſtriones, veróſq; infames ſine dubitatione poſſumus vo-
care: aut ſi latent, nec infame quicquam niſi à turpi fa-
ma nominatur, veros nequam non ſine veritate dici-
mus, vt opinor. RA. Alius locus nobis erit de iſtis L
rebus diſſerendi. Multa enim fiunt quæ quaſi facie po-
pulari turpia videntur, aliquo tamen fine laudabili ho-
neſta monſtrentur. Et magna quæſtio eſt, vtrum patriæ
liberandæ cauſa muliebri tunica indutus debeat hoſtē
decipere, hoc ipſo quo mulier falſa ſit, fortaſſe verior
vir futurus. Et vtrum ſapiens qui aliquo modo certum
habeat neceſſariam fore vitam ſuam rebus humanis,
malit emori frigore, quàm fœmineis veſtibus, ſi aliud
non ſit, amiciri. Sed de hoc, vt dictum eſt, aliàs vide-
bimns. Profecto enim cernis quantæ inquiſitionis in-
digeat, quatenus iſta progredi debeant, ne in qnaſdam
inexcuſabiles turpitudines decidatur. Nūc autem quod
præſenti quæſtioni ſatis eſt, iam puto apparere, neque
dubitari non eſſe falſum quicquam niſi veri aliqua imi-
tatione. AVG. Proficiſcere ad reliqua. nam hoc
Num quid ex omni parte falſum ſit aut verum.
Cap. xvii.
mihi bene perſuaſum eſt. Ergo illud quæro, vtrum præ-
ter diſciplinas quibus erudimur, & quibus etiam ipſum
ſtudium ſapientiæ annumerari decet, poſsimus quicquā
ita verum inuenire, quod non ſicut theatricus Achil-
les ex aliqua parte falſum ſit, vt ex alia verum eſſe poſ-
ſit? RA. Mihi videntur multa inueniri. Non enim
diſciplinæ iſtum habent lapidem, nec tamen vt verus
ſit lapis, imitatur aliquid ſecundum qnod falſus dica- M
tur. Quo vno commemorato, vides iam innumerabi-
libus ſuperſedendum eſſe, quæ ſponte occurrant cogi-
tantibus. AVG. Video prorſus. RA. Sed nón-
ne tibi videntur vno corporis nomine includi? AVG.
Viderentur, ſi aut inane nihil eſſe certum haberem, aut
ipſum animum inter corpora numerandum arbitra-
rer, aut etiam deum corpus aliquod eſſe crederem. Quæ
omnia ſi ſunt, & nullius imitatione falſa & vera eſſe vi-
deo. RA. In longum nos mittis, ſed vtar quantum
poſſum compendio. Certè enim aliud eſt quod inane
appellas, aliud quod veritatem. AVG. Longe aliud.
Quid enim [me] inanius, ſi veritatem inane aliquid pu-
tem, aut tantopere aliquid inane appeto? Quid enim
aliud quàm veritatem inuenire deſidero? RA. Ergo
& illud fortaſſe cōcedis, nihil verum eſſe, quod non ve-
ritate fiat vt verum ſit. AVG. Iam hoc olim manife-
ſtum eſt. RA. Num dubitas nihil eſſe inane præter ip-
ſum inane, aut certe corpus? AVG. Prorſus non du-
bito. RA. Opinor ergo, veritatem corpus eſſe aliquod
credis? AVG. Nullo modo. RA. Quid in corpo-

re?

Are? AVG. Neſcio. RA. Nihil ad rem. Arbitror enim vel illud te ſcire, Si eſt inane, magis illud eſſe vbi nullum ſit corpus. AVG. Hoc ſanè planũ eſt. RA. Quid igitur immoramur? An tibi aut veritas videtur feciſſe inane, aut aliquid verum eſſe vbi veritas non ſit?

AVG. Non videtur. RA. Non eſt ergo inane verum, quia neq; ab eo quod inane non eſt, inane fieri poteſt. Et quod veritate caret, verum non eſſe manifeſtum eſt. Et omnino ipſum quod inane dicitur, ex eo quod nihil ſit, dicitur. Quomodo igitur poteſt verũ eſſe quod non eſt, aut quomodo poteſt eſſe quod penitus nihil eſt? AVG. Age nunc inane tanquam inane deſeramus. RA. Quid de cæteris dicis? AVG. Quid niſi id quod vides mihi plurimum ſuffragari? Reſtat enim animus, & de , quæ duo ſi propterea vera ſunt, quod in his eſt veritas, de immortalitate dei nemo dubitat. Animus autẽ immortalis creditur, ſi veritas quæ interire non poteſt, etiã in illo eſſe probabitur. Quare iam illud vltimũ videamus, vtrũ corpus non ſit vere verũ, id eſt, non in eo ſit veritas, ſed quaſi quædam imago veritatis. Nam ſi & in corpore, quod ſatis certum eſt recipere interitum, tale

An verè ſit corpus. Cap. xviij.

B verum inuenerimus quale eſt in diſciplinis, non continuò erit diſputandi diſciplina veritas, qua omnes veræ ſunt diſciplinæ. Verum eſt enim & corpus quod non videtur diſputandi ratione eſſe formatum. Si verò & corpus imitatione aliqua verũ eſt, & ob hoc non ad liquidum verum, nihil erit fortaſſe quod impediat diſputandi rationem, quo minus ipſa veritas eſſe doceatur. Interim quæramus de corpore. Nam ne hoc quidem cum conſtiterit, video iſtam controuerſiam terminatam. RA. Vnde ſcis quid velit deus? Itaque attende. Nam ego puto corpus aliqua forma & ſpecie contineri, quam ſi non haberet, corpus non eſſet: ſi veram haberet, animus eſſet. An aliter putandum eſt? AVG. Aſſentior in partem, de cætero dubito. Nam niſi teneatur aliqua figura, corpus non eſſe concedo. Quomodo autem ſi eam veram haberet, animus eſſet, non ſatis intelligo. RA. Nihilne tandem de primi libri exordio, & de illa tua Geometrica recordaris? AVG. Bene commemoras. Recordor prorſus, ac libentiſſime.

RA. Talès ne in corporibus figuræ inueniuntur, quales illa diſciplina demonſtrat? AVG. Imò incre-

C dibile eſt, quanto deteriores eſſe conuincuntur. RA. Quas ergo iſtarum veras putas? AVG. Ne quæſo etiam iſtuc me interrogandum putes. Quis enim mente tam cæcus eſt qui non videat iſtas, quæ in Geometrica docentur habitare in ipſa veritate, aut in his etiam veritatem: illas vero corporis [figuras,] ſiquidem quaſi ad iſtas tendere videntur, habere neſcio quam imitationem veritatis, & ideo falſas eſſe? Iam enim totum illud quod oſtendere moliebaris intelligo. RA. Quid ergo iam opus eſt, vt de diſciplina diſputationis requiramus? Siue enim figuræ Geometricæ in veritate, ſiue in eis veritas ſit, anima noſtra, id eſt, intelligentia noſtra contineri nemo ambigit, ac per hoc in noſtro animo etiam veritas eſſe cogitur. Quod ſi quælibet diſciplina ita eſt in animo, vt in ſubiecto inſeparabiliter, nec interire veritas poteſt, quid quæſo de animi perpetua vita, neſcio qua mortis familiaritate dubitamus? An illa linea vel quadratura vel rotunditas habent alia quæ imitentur vt vera ſint? AVG. Nullo modo id poſſum credere, niſi forte aliud ſit linea quàm longitudo ſine latitudine, & aliud circulus quàm linea circunducta vndique ad medium æqualiter vergens.

Veritas immortalis arguit animã immortalem. Cap. xix.

RA. Quid ergo cunctamur? An vbi iſta ſunt, veritas non eſt? AVG. Auertat deus amentiam. RA. D An diſciplina non eſt in animo? AVG. Quis hoc dixerit? RA. Sed forte poteſt intereunte ſubiecto id quod in ſubiecto eſt permanere? AVG. Quando mihi hoc perſuadetur? RA. Reſtat vt occidat veritas, AVG. Vnde fieri poteſt? RA. Immortalis eſt igitur anima. Iamiam crede rationibus tuis, crede veritati. Clamat & in te ſeſe habitare, & immortalem eſſe. nec ſibi ſuam ſedem quacunque corporis morte poſſe ſubduci. Auertere ab vmbra tua, reuertere in te, nullus eſt interitus tuus, niſi oblitum te eſſe, quod interire non poſsis. AVG. Audio, reſipiſco, recolere me incipio. Sed quæſo, illa quæ reſtant, expedias: quomodo in animo imperito (non enim eum mortalem dicere poſſumus) diſciplina & veritas eſſe intelligantur? RA. Aliud iſta quæſtio volumen deſiderat, ſi eam vis tractari diligenter. Simul & illa quæ vt potuimus inueſtigata ſunt, recenſenda tibi eſſe video: Quia ſi nihil eorum quæ conceſſa ſunt dubium eſt, multum nos egiſſe arbitror, nec cum parua ſecuritate cætera quære- E re. Ita planè eſt, vt dicis, & obtempero præceptis tuis libens. Sed illud ſaltem impetrem, antequam terminum iſtius voluminis ſtatuas, vt quid interſit inter veram figuram, quæ intelligentia continetur, & eam quam ſibi fingit cogitatio, quæ Græcè ſiue phantaſia ſiue phantaſma dicitur, breuiter exponas. RA. Hoc quæris quod videre niſi mundiſsimus non poteſt, & ad cuius rei viſionem parum es exercitatus. Neque nunc per iſtos circuitus aliud quàm exercitationem tuam, vt illud videre ſis idoneus, operamur. Tamen intereſſe plurimum quomodo poſsit doceri, fortaſſe breuiter planum facio. Fac enim te aliquid eſſe oblitum, alióſque te velle quaſi in memoriam reuocare. Dicunt ergo illi, Nunquidnam hoc eſt, aut illud, diuerſa velut ſimilia proferentes? Tu vero nec illud vides quod recordari cupis, & tamen vides non hoc eſſe quod dicitur. Nunquidnam tibi cum hoc euenit, omnimodo videtur obliuio? Nam ipſa diſcretio, qua non admittitur quòd falsò admoneris, pars quædam recordationis eſt. AVG. Ita videtur. RA. Tales ergo nondum verum vident, falli tamen decipíque non poſſunt, & quid quærant, ſatis norunt. At ſi tibi quiſpiam dicat te poſt paucos dies riſiſse quàm natus es, non audes di- F cere falſum eſse: & ſi author ſit cui fides habenda eſt, non recordaturus, ſed crediturus es. Totum enim tempus illud validiſsima obliuione tibi ſepultum eſt. An aliter putas? AVG. Prorſus conſentio. RA. Hæc igitur ab illa obliuione plurimum differt, ſed illa media eſt, nam eſt alia recordationi reuiſendæq; veritati propior atque vicinior, Cui ſimile eſt quando videmus aliquid, certóq; recognoſcimus id nos vidiſse aliquãdo atque noſse affirmamus, ſed vbi, aut quando, aut quomodo aut apud quẽ nobis in notitiam venerit, ſatagimus repetere atque recolere. Vt ſi de homine nobis contigerit, etiam quærimus vbi eum nouerimus. Quod cum & ille commemorauerit, repente tota res memoriæ quaſi lumen infunditur, nihil amplius vt reminiſcamur, laboratur. An hoc genus ignotum tibi eſt, aut obſcurum? AVG. Quid hoc planius, aut quid crebrius mihi accidere ſolet? RA. Tales ſunt qui bene diſciplinis liberalibus eruditi, ſiquidem illas ſine dubio in ſe obliuione obrutas eruunt diſcendo, & quodam modo refodiunt: nec tamen contenti ſunt, nec ſe tenent donec totam faciem veritatis, cuius quidam in illis artibus ſplendor iam ſubrutilat, lætiſsime atque pleniſsi-

Quædam vera credam, quæ recordamur, quædam nec ſenſu nec phantaſia, ſed rãtum ratione deprehendũtur. Ca. xx*

1. Retract. cap. 5. Lib. 12. de Trinitate, cap. 5.

G me intueantur. Sed ex his quidam falſi colores atq; formæ, velut in ſpeculum cogitationis ſe fundunt, falluntq; inquirentes ſæpe ac decipiunt, putantes illud totum eſſe quod norunt, vel quod inquirunt. Ipſæ ſunt illæ imaginationes magna cautione vitandæ, quæ deprehenduntur fallaces, cum cogitationes variato quaſi ſpeculo variantur, cum illa facies veritatis vna & immutabilis maneat. Tum enim alterius atq; alterius magnitudinis quadratum ſibi cogitatio depingit, & quaſi ante oculos præfert: ſed mens interior, quæ vult verũ videre, ad illud ſe potius conuertat ſi poteſt, ſecundum quod iudicat illa omnia eſſe quadrata. AVG. Quid ſi nobis quiſpiam dicat ſecundum id eam iudicare, quod videre oculus ſolet? RA. Quare ergo iurat ſi tamen bene erudita eſt, quantamuis pilam veram vera planitie puncto tangi? Quid tale vnquam oculus vidit, aut videre poteſt, cum ipſa imaginatione cogitationis fingi tale quicquam huiuſmodi non poteſt? An non hoc probamus, cum etiam minimum circulum imaginando animo deſcribimus, & ab eo lineas ad centrum du-
H cimus? Nam cum duas duxerimus, inter quas quaſi acu vix pungi poſsit, alias iam in medio non poſſumus ipſa cogitatione imaginaria ducere, vt ad centrum ſine vlla commixtione perueniant: cum clamet ratio innumerabiles poſſe duci, nec ſeſe in illis incredibilibus anguſtiis, niſi centro poſſe contingere, ita vt in omni earum interuallo ſcribi etiam circulus poſsit. Hoc cum illa phantaſia implere non poſsit, magiſque quàm ipſi oculi deficiat, ſiquidem per ipſos eſt animo inflicta, manifeſtum eſt & multum eam differre à veritate, & illam dum hæc videtur non videri. Hæc dicentur operoſius atque ſubtilius, cum de intelligendo diſſerere cœperimus, quæ nobis pars propoſita eſt, cum de animæ vita quicquid ſolicitat fuerit, quantum valemus, enucleatum atque diſcuſſum. Non enim credo te parum formidare ne mors humana etiam ſi non interficiat animam, rerum tamen omnium, & ipſius ſi qua comperta fuerit, veritatis obliuionem inferat. AVG. Non poteſt ſatis dici quantum hoc malum metuendum ſit. Qualis enim erit illa æterna vita, vel quæ mors non ei præponenda eſt, ſi ſic viuit anima, vt videmus eam viuere in
I puero mox nato? vt de illa vita nihil dicam quæ in vtero agitur, non enim puto eſſe nullam. RA. Bono animo eſto, deus aderit (vt iam ſentimus) quærentibus nobis, qui beatiſsimum quiddam poſt hoc corpus, & veritatis pleniſsimum ſine vllo mendacio pollicetur.

AVG. Fiat ſicut ſperamus.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE MAGISTRO LIBER.

Oratio ad quid inſtituta. Cap. I.

QVID tibi videmur efficere velle cum loquimur? ADEODATVS. Quantũ quidem mihi nunc occurrit, aut docere, aut diſcere. AVG. Vnum horum video & aſſentior. Nam loquendo nos docere velle manifeſtum eſt, diſcere autem quomodo? AD. Quo tandem cenſes niſi cum interrogamus? AVG. Etiam tunc nihil aliud quàm docere nos velle intelligo. Nam quæro abs te, vtrum ob aliam cauſam in-K terroges, niſi vt eum quem interrogas doceas quid velis? AD. Verum dicis. AVG. Vides ergo iam nihil nos locutione, niſi vt doceamus, appetere.

AD. Non planè video. Nam ſi nihil eſt aliud loqui quàm verba promere, video nos id facere cum cantamus. Quod cum ſoli ſæpe facimus nullo præſente qui diſcat, non puto nos docere aliquid velle. AVG. At ego puto eſſe quodam genus docendi per cõmemorationem, magnũ ſanè quod in noſtra hac ſermocinatione res ipſa indicabit. Sed ſi tu non arbitraris nos diſcere cum recordamur, nec docere illum qui cõmemorat, non reſiſto tibi: & duas iam loquendi cauſas conſtituo, aut vt doceamus, aut vt commemoremus vel alios, vel noſmetipſos. Quod etiam dum cantamus, efficimus. An tibi non videtur? AD. Non prorſus. Nam rarum admodum eſt, vt ego cantem cõmemorandi mei gratia, ſed tantũmodo delectandi. AVG. Video quid ſentias. Sed nónne attendis, id quod te delectat in cantu, modulationem quãdam eſſe ſoni, quæ quoniam verbis & addi & detrahi poteſt, aliud eſt loqui, aliud eſt cantare. Nam & tibiis & cithara cantatur, & aues cantant, & nos interdum ſine verbis muſicum aliquid ſo-L namus, qui ſonus cantus dici poteſt, locutio non poteſt. An quicquam eſt quod contradicas? AD. Nihil ſanè. AVG. Videtur ergo tibi niſi aut docẽdi, aut commemorandi cauſa non eſſe inſtitutam locutionem?

Diſcere reminiſci.

AD. Videretur, niſi me moueret, quod dum oramus vtique loquimur, nec tamen deum aut doceri aliquid à nobis, aut commoneri fas eſt credere. AVG. Neſcire te arbitror non ob aliud nobis præceptum eſſe, vt in clauſis cubiculis oremus, quo nomine ſignificantur mẽtis penetralia, niſi quod deus, vt nobis quod cupimus præſtet, commoneri aut doceri noſtra locutione non quærit. Qui enim loquitur, ſuæ voluntatis ſignum foras dat per articulatum ſonum: Deus autem in ipſis rationalis animæ ſecretis, qui homo interior vocatur, & quærendus & deprecandus eſt. Hæc enim ſua templa eſſe voluit. An apud apoſtolum non legiſti: Neſcitis *1. Cor. 3.* quia templum dei eſtis, & ſpiritus dei habitat in vobis, & in interiore homine habitare Chriſtum? Nec in propheta animaduertiſti, Dicite in cordibus veſtris, & in *Pſal. 4.* cubilibus veſtris compungemini, Sacrificate ſacrifici-M um iuſtitiæ, & ſperate in domino. Vbi putas ſacrificium iuſtitiæ ſacrificari, niſi in templo mentis, & in cubilibus cordis? Vbi autem ſacrificandum eſt, ibi & orandum. Quare non opus eſt locutione cum oramus, id eſt, ſonantibus verbis, niſi forte ſicut ſacerdotes faciunt ſignificandæ mentis ſuæ cauſa, non vt deus, ſed vt homines audiant, & conſenſione quadam per commemorationem ſuſpendantur in deum. An tu aliud exiſtimas? AD. Omnino aſſentior. AVG. Non te ergo mouet quod ſummus magiſter cum orare doceret diſcipulos, verba quædam docuit, in quo nihil *Mat. 6.* aliud videtur feciſſe, quàm docuiſſe quomodo in orando loqui oporteret? AD. Nihil me omnino iſtud mouet. Non enim verba, ſed res ipſas eos verbis docuit, quibus & ſe ipſi commonefacerent, à quo quid eſſet orandum, cum in penetralibus, vt dictum eſt, mentis orarent. AVG. Recte intelligis. Simul enim te credo animaduertere, etiam ſi quiſquam contendat, quamuis nullum edamus ſonum, tamen quia ipſa verba cogitamus, nos intus apud animum loqui, ſic quoque locutione nihil aliud agere quàm commonere, cum memoria cui verba inhærent, ea reuoluendo fa-

A cit venire in mentem res ipſas, quarum ſigna ſunt verba. AD. Intelligo ac ſequor. AVG. Conſtat ergo inter nos verba ſigna eſſe? AD. Conſtat. AVG. Quid? ſignum niſi aliquid ſignificet, poteſt eſſe ſignum? AD. Non poteſt. AVG. Quot verba ſunt in hoc verſu, Si nihil ex tanta ſuperis placet vrbe relinqui?

Verba ſigna rerũ. *Cap. ij.* *Aeneid. 2.*

AD. Octo. AVG. Octo ergo ſigna ſunt? AD. Ita eſt. AVG. Credo te hunc verſum intelligere.

AD. Satis arbitror. AVG. Dic mihi quid ſingula verba ſignificent. AD. Video quidem quid ſignificet, ſi: ſed nullum aliud verbum quo id exponi poſſit, inuenio. AVG. Saltem illud inuenis, quicquid ſignificatur hoc verbo, vbinam ſit? AD. Videtur mihi quòd, ſi, dubitationem ſignificet. iam dubitatio vbi niſi in animo eſt? AVG. Accipio, interim perſequere cætera. AD. Nihil, quid aliud ſignificat niſi id quod non eſt? AVG. Verum fortaſſe dicis, ſed reuocat me ab aſſentiendo quod ſuperius conceſsiſti, non eſſe ſignum niſi aliquid ſignificet: Quod autem non eſt, nullo modo eſſe aliquid poteſt. Quare ſecundum verbum in hoc verſu non eſt ſignum, quia non ſigni-B ficat aliquid, & falſo inter nos conſtitit, quòd omnia verba ſigna ſint, aut omne ſignum aliquid ſignificet.

AD. Nimis quidem vrges. Sed quando non habemus quid ſignificemus, omnino ſtulte verbum aliquod promimus. Tu autem nunc mecum loquendo, credo quòd nullum ſonum fruſtra emittis, ſed omnibus quæ ore tuo erumpunt, ſignum mihi das, vt intelligam aliquid. Quapropter non te oportet iſtas duas ſyllabas enunciare dum loqueris, ſi per eas non ſignificas quicquam. Si autem vides neceſſariam per eas enunciationem fieri, nóſque doceri, vel commoneri cum auribus inſonant, vides etiam profectò quid velim dicere, ſed explicare non poſſum. AVG. Quid igitur facimus? An affectionem animi quandam cum rem non videt, & tamen non eſſe inuenit, aut inueniſſe ſe putat, hoc verbo ſignificari dicimus potius, quàm rem ipſam quæ nulla eſt? AD. Iſtud ipſum eſt fortaſſe, quod explicare moliebar. AVG. Tranſeamus ergo hinc quoquo modo ſe habet, ne res abſurdiſsima nobis accidat. AD. Quæ tandem? AVG. C Si nihil nos teneat, & moras patiamur. AD. Ridiculum hoc quidem eſt, & tamen neſcio quomodo video poſſe contingere, imò planè video contigiſſe.

AVG. Suo loco genus hoc repugnantiæ, ſi deus ſiuerit, planius intelligemus. Nunc ad illum verſum te refer, & conare vt potes cætera eius verba quid ſignificent pandere. AD. Tertia præpoſitio eſt, ex, pro qua, de, poſſumus vt arbitrór dicere. AVG. Non id quæro, vt pro vna voce notiſsima aliam vocem æque notiſsimam, quæ idem ſignificet dicas, ſi tamen idem ſignificat. Sed interim concedamus ita eſſe. Certe ſi poëta iſte non ex tanta vrbe, ſed de tanta dixiſſet, quærerem abs te quid, de, ſignificaret. Diceres, ex, cum hæc duo verba eſſent, id eſt ſigna, vnum aliquid, (vt tu putas) ſignificantia: ego autem idipſum neſcio quid vnum quod his duobus ſignis ſignificatur inquiro.

AD. Mihi videtur ſecretionem quandam ſignificare ab ea re, in qua fuerat aliquid quod ex illa eſſe dicitur, ſiue illa non maneat, vt in hoc verſu, non manente vrbe poterant aliqui ex illa eſſe Troiani: ſiue maneat, ſicut ex vrbe Roma dicimus eſſe negociatores in Africa. AVG. Vt concedam tibi hæc ita eſſe, nec enumerem, quàm multa fortaſſe præter hanc tuam regulam reperiantur: illud certe tibi attendere facile eſt, expoſuiſſe te verbis verba, id eſt, ſignis ſigna, eiſ-D demque notiſsimis notiſsima: ego autem illa ipſa quorum hæc ſigna ſunt, mihi ſi poſſes vellem vt oſtenderes. AVG. Miror te neſcire, vel potius ſimulare neſcientem reſponſione mea fieri, quod vis omnino non poſſe: ſiquidem ſermocinamur vbi non poſſumus reſpondere niſi verbis. Tu autem res quæris eas, quæ quodlibet ſint, verba certé non ſunt, quas tamen ex me tu quoque verbis quæris. Prior itaq; tu ſine verbis quære, vt ego deinde iſta conditione reſpondeam. AVG. Iure agis fateor: ſed ſi quærerem, iſtæ tres ſyllabæ quid ſignificét, cum dicitur paries, nónne poſſes digito oſtendere, vt ego prorſus rem ipſam viderem, cuius ſignum eſt hoc triſyllabum verbum demonſtrante te, nulla tamen verba referente? AVG. Hoc in ſolis nominibus quibus corpora ſignificantur, ſi eadem corpora præſentia ſint, fieri poſſe concedo. AVG. Num colorem corpus dicimus, an non potius quandam corporis qualitatem? AD. Ita eſt. AVG. Cur ergo & hic digito demonſtrari poteſt? An addis corporibus etiam corporum qualitates, vt nihilominus etiam iſtæ cum præſentes ſunt, doceri ſine verbis poſsint? AD. Ego E cum corpora dicerem, omnia corporalia intelligi volebam, id eſt, omnia quæ in corporibus ſentiuntur.

An ſignis vt quærimus, ita reſpondeamus. *Cap. iij.*

AVG. Conſidera tamen, vtrum etiam hinc aliqua tibi excipienda ſint. AD. Bene admones. non enim omnia corporalia, ſed omnia viſibilia dicere debui. Fateor enim ſonum, odorem, ſaporem, grauitatem, colorem, & alia quæ ad cæteros ſenſus pertinent, quanquam ſentiri ſine corporibus nequeant, & propterea ſint corporalia, non tamen digito poſſe monſtrari. AVG. Nunquàm ne vidiſti, vt homines cum ſurdis geſtu quaſi ſermocinentur, ipſiq; ſurdi non minus geſtu vel quærant, vel reſpondeant, vel doceant, vel indicent, aut omnia quæ volunt, aut certe plurima? Quod cum ſit, non vtique ſola viſibilia ſine verbis oſtenduntur, ſed & ſoni & ſapores, & cætera huiuſmodi. Nam & hiſtriones quaſdam * in theatris fabulas ſine verbis ſaltando plerunque aperiunt & exponunt. AD. Nihil habeo quod contradicam, niſi quod illud, ex, non modo ego, ſed nec ipſe quidem ſaltator hiſtrio tibi ſine verbis quid ſignificet poſſet o-F ſtendere. AVG. Verum fortaſſe dicis, ſed fingamus eum poſſe: non vt arbitror dubitas, quiſquis ille motus corporis fuerit, quo mihi rem quæ hoc verbo ſignificatur, demonſtrare conabitur, non ipſam rem futuram eſſe, ſed ſignum. Quare hic quoque non quidem verbo verbum, ſed tamen ſigno ſignum nihilominus indicabit: vt & hoc monoſyllabum, ex, & ille geſtus, vnam rem quandam ſignificent, quam mihi ego vellem non ſignificando monſtrari. AD. Qui poteſt quod quæris oro te? AVG. Quomodo paries potuit? AD. Ne ipſe quidem quantum ratio progrediens docuit, oſtendi ſine ſigno poteſt. Nam & intentio digiti non eſt vtique paries, ſed ſignum datur, per quod paries poſsit videri. Nihil itaque video, quod ſine ſignis oſtendi queat. AVG. Quid ſi ex te quærerem, quid ſit ambulare, ſurgeréſque & id ageres, nónne re ipſa potius quàm verbis ad me docendum, aut vllis aliis ſignis vtereris? AD. Fateor ita eſſe, & pudet me rem tam in promptu poſitam non vidiſſe, ex qua etiam mihi milia rerum iam occurrunt, quæ ipſæ per ſe valeant, non per ſigna monſtrari, vt edere, bibere, ſedere, ſtare, clamare, & innumerabilia cætera.

*al. totas.

AVG. Age nunc dic mihi, ſi omnino neſciens hu-

G ius verbis vim, abs te ambulante quærerem, quid ſit am-
bulare, quomodo me doceres? AD. Idipſum age-
rem aliquanto celerius, vt poſt interrogationem tuam
aliqua nouitate admonereris, & tamen nihil aliud fie-
ret, quàm id quod deberet oſtendi. AVN. Scis ne
aliud eſſe ambulare, aliud feſtinare? Nam & qui am-
bulat, non ſtatim feſtinat: & qui feſtinat, non conti-
nuo ambulat. Dicimus enim & in ſcribendo & in le-
gendo, aliiſque innumerabilibus rebus feſtinationem.
Quare cum illud quod, agebas celerius ageres poſt in-
terrogationem meam, putarem ambulare nihil eſſe a-
liud, quàm feſtinare: id enim noui addideras: & ob hoc
falleret. AO. Fateor rem non poſſe nos monſtrare
ſine ſigno, ſi cum id agimus interrogemur. Si enim ni-
hil addamus, putabit qui rogat nolle nos oſtendere, cō-
temptóque ſe in eo quod agebamus perſeuerare. Sed ſi
de his roget quæ agere poſſumus, nec eo tamen tem-
pore quo agimus roget, poſſumus poſt eius interroga-
tionem id agendo re ipſa potius quàm ſigno demon-
ſtrare quod rogat. Niſi forte loquentem me interroget
quid ſit loqui. Quicquid enim dixero vt eum doceam,
loquar neceſſe eſt. Ex quo ſecurius docebo, donec ei pla-
H num faciam quod vult, non recedens à re ipſa quam
ſibi voluit demonſtrari, nec ſigna quærens, quibus eam
An ſigna ſignis monſtrentur. Cap. iiij.
oſtendam præter ipſam. AVO. Acutiſsimè om-
nino. Quare vide vtrum conueniat iam inter nos ea
poſſe demonſtrari ſine ſignis, quæ aut non agimus cum
interrogamur, & tamen ſtatim agere poſſumus, aut ip-
ſa ſigna forte agimus. Cum enim loquimur, ſigna fa-
cimus, de quo dictum eſt ſignificare. AO. Con-
uenit. AVO. Cum ergo de quibuſdam ſignis quæ-
ritur, poſſunt ſignis ſigna monſtrari: Cum autem de
rebus quæ ſigna non ſunt, aut eas agendo poſt inquiſi-
tionem ſi agi poſſunt, aut ſigna dando per quæ ani-
maduerti queant. AO. Ita eſt. AVO. In hac
igitur tripartita diſtributione prius illud conſidere-
mus ſi placet, quod ſignis ſigna monſtrantur. Non e-
nim ſola verba ſunt ſigna. AO. Non. AVG. Vi-
detur ergo mihi loquendo nos aut verba ipſa ſignare
verbis, aut alia ſigna: velut cū geſtū dicimus, aut literā.
Nam his duobus verbis quæ ſignificantur, nihilomi-
nus ſigna ſunt. Aut aliquid aliud quod ſignum non ſit,
velut cum dicimus, lapis. hoc enim verbum ſignum
I eſt. nam ſignificat aliquid: ſed id quod eo ſignificatur,
non continuo ſignum eſt: quod tamen genus, id eſt,
cum verbis ea quæ ſigna non ſunt ſignificantur, non
pertinet ad hanc partem quam diſcutere propoſui-
mus. Suſcepimus enim conſiderare illud, quòd ſigois
ſigna monſtrantur, & partes in eo duas comperimus,
cum aut eadem, aut alia ſigna ſignis docemus vel com-
memoramus. An non tibi videtur? AO. Manife-
ſtum eſt. AVO. Dic ergo, ſigna quæ verba ſunt,
ad quem ſenſum pertineant? AO. Ad auditum.
AVG. Quid geſtus? AD. Ad viſum. AVO.
Quid enim cum verba ſcripta inuenimus, num ver-
ba non ſunt? An ſigna verborum verius intelligun-
tur, vt verbum ſit, quod cum aliquo ſignificatu articu-
lata voce profertur: vox autem nullo alio ſenſu quàm
auditu percipi poteſt. Ita fit, vt cum ſcribitur verbnm,
ſignum fiat oculis, quo illud quod ad aures pertinet, ve-
niat in mentem. AD. Omnino aſſentior. AVO.
Id quoque te arbitror aſſentiri, cum dicimus nomen,
ſignificare nos aliquid. AO. Verum eſt. AVO.
Quid tandem? AO. Id ſcilicet quod quidque ap-
pellatur, velut Romulus, Roma, virtus, fluuius, & in-
numerabilia cætera. AVO. Num iſta quatuor no- K
mina nullas res ſignificant? AD. Imò aliquid.
AVO. Num nihil diſtat inter hæc nomina & eas
res quæ his ſignificantur? AO. Imò plurimum.
AVO. Vellem abs te audire quidnam id ſit. AO.
Hoc videlicet in primis, quòd hæc ſigna ſunt, illa non
ſunt. AVO. Placét ne appellemus ſignificabilia ea
quæ ſignis ſignificari poſſunt, & ſigna non ſunt, ſicut ea
quæ videri poſſunt, viſibilia nominamus, vt de his de-
inceps commodius diſſeramus? AO. Placet vero.
AVO. Quid illa quatuor ſigna, quæ paulò antè pro-
nunciaſti, nullóne alio ſigno ſignificantur? AO. Mi-
ror quòd iam mihi excidiſſe arbitraris, quòd ea quæ
ſcribuntur, eorum quæ voce proferuntur, & ſignorum
ſigna eſſe comperimus. AVO. Dic inter iſta quid
diſtet? AD. Quòd illa viſibilia ſunt, hæc audibilia.
Cur enim & hoc nomen non admittas, ſi admiſimus
ſignificabilia? AVO. Prorſus admitto, & gratum
habeo. Sed rurſus quæro quatuor hæc ſigna nullóne
alio ſigno audibili ſignificari queant, vt viſibilia recor-
datus es? AO. Hoc quoque recentius dictum re-
cordor. Nam nomen reſponderem ſignificare aliquid,
& huic ſignificationi quatuor iſta [ſigna] ſubieceram; L
& illud autem & hæc, ſiquidem voce proferuntur, au-
dibilia eſſe cognoſco. AVG. Quid ergo inter au-
dibile ſignum & audibilia ſignificata, quæ rurſus ſigna
ſunt, intereſt? AO. Inter illud quidem quod di-
cimus nomen, & hæc quatuor quæ ſignificationi eius
ſubiecimus, hoc diſtare video, quòd illud audibile ſi-
gnum eſt ſignorum audibilium: hæc vero audibilia qui-
dem ſigna ſunt, non tamen ſignorum, ſed rerum par-
tim viſibilium, ſicut eſt Romulus, Roma, fluuius: par-
tim intelligibilium, ſicut eſt virtus. AVO. Accipio
& approbo. Sed ſcis ne omnia quæ voce articulata cum
aliquo ſignificatu proferuntur, verba appellari? AO.
Scio. AVG. Ergo & nomen verbum eſt, quando
quidem id videmus cum aliquo ſignificatu articulata
voce proferri. Et cum dicimus diſertum hominem bo-
nis verbis vti, etiam nominibus vtique vtitur. Et cum
ſeni domino apud Terentium ſeruus retulit, Bona ver- *In Andria.*
ba quæſo: multa ille etiam nomina dixerat. AD. Aſ-
ſentior. AVO. Concedis igitur iis duabus ſyllabis,
quas edimus cum dicimus verbum, nomen quoque ſi-
gnificari, & ob hoc illud huius ſignū eſſe? AO. Con- M
cedo. AVG. Hoc quoque reſpondeas velim. Cum
verbum ſignum ſit nominis, & nomen ſignnm ſit flu-
minis, & flumen ſignum ſit rei quæ iam videri poteſt,
vt inter hanc rem & flumen, id eſt, ſignum eius, & inter
hoc ſignum & nomen quod huius ſigni ſignum eſt, di-
xiſti quid interſit, quid intereſſe arbitraris inter ſignum
nominis, quod verbum eſſe comperimus, & ipſum no-
men cuius ſignum eſt? AD. Hoc diſtare intelli-
go, quòd ea quæ ſignificantur nomine, etiam verbo ſi-
gnificantur: vt enim nomen verbum eſt, ita & flumen
verbum eſt. Quæ autem verbo ſignificantur, non om-
nia ſignificantur & nomine. Nam & illud, ſi, quod in
capite habet abs te propoſitus verſus, & hoc, ex, de quo
iam diu agentes in hæc duce ratione peruenimus, ver-
ba ſunt, nec tamen nomina, & talia multa inueniun-
tur. Quamobrem cum omnia nomina verba ſint, non
autem omnia verba nomina ſint, planum eſſe arbitror, *Signa ſignorum.*
quid inter verbum diſtet & nomen, id eſt, inter ſignum
ſigni eius quod nnlla rurſus alia ſigna ſignificat, & ſi-
gnum ſigni eius quod rurſus alia ſignificat. AVO.
Concedis ne omnem equum animal eſſe, nec tamen
omne

A omne animal equum eſſe? AN. Quis dubitauerit? AVG. Hoc ergo inter nomen & verbum, quod inter equum & animal intereſt. Niſi forte ab aſſentiendo id te reuocat quod dicimus & alio modo verbum quo ſignificantur ea quæ per tempora declinantur, vt ſcribo ſcripſi, lego legi: quæ manifeſtum eſt non eſſe nomina. AD. Dixiſti omnino quod me dubitare faciebat.

AVO Ne te iſtud moueat: dicimus enim ea ſigna vniuerſaliter omnia, quæ ſignificant aliquid, vbi etiam verba eſſe inuenimus. Dicimus item ſigna militaria, quæ etiam proprie ſigna nominantur, quò verba non pertinent. Et tamen ſi tibi dicerem, vt omnis equus animal, non autem omne animal equus eſt, ita omne nomen verbum eſt, non tamen omne verbum nomen, nihil vt opinor dubitares. AN. Iam intelligo, & prorſus aſſentior, hoc intereſſe inter vniuerſale illud verbum & nomen, quod inter animal & equum. AVO. Scis ne etiam cum dicimus animal, aliud eſſe hoc triſyllabum nomen, quod voce prolatum eſt, aliud id quod ſignificatur? AD. Iam hoc ſupra conceſsi de omnibus ſignis & ſignificabilibus. AVO. Num omnia ſigna

B tibi videntur aliud ſignificare quàm ſunt, ſicut hoc triſyllabum cum dicimus, animal? An vllo modo idem ſignificat quod eſt ipſum? AN. Non ſanè: nam cum dicimus ſignum, non ſolum ſigna cætera quæcunque ſunt, ſed etiam ſeipſum ſignificat: eſt enim verbum: & vtique omnia verba ſigna ſunt. AVG. Quid hoc diſyllabo cum dicimus verbum, nónne tale aliquid cõtingit? Nam ſi omne quod cum aliquo ſignificatu articulata voce profertur, hoc diſyllabo ſignificatur, etiam ipſum hoc genere includitur. AVO. Ita eſt. AVO. Quid nomen? Nónne ſe ſimiliter habet? Nam & omnium generum nomina ſignificat, & ipſum nomen generis neutri nomen eſt. An ſi ex te quærerem quæ pars orationis nomen, poſſes mihi reſpondere recte niſi nomen? AO. Verum dicis. AVO. Sunt ergo ſigna quæ inter alia quæ ſignificant, & ſeipſa ſignificent?

AD. Sunt. AVO. Num tale tibi videtur hoc quadriſyllabum ſignum, cum dicimus, coniunctio?

AO. Nullo modo. Nam ea quæ ſignificat, non ſunt nomina, hoc autem nomen eſt. AVG. Bene attendiſti. nunc illud vide, vtrum inueniantur ſigna quæ ſe inuicem ſignificent, vt quemadmodum hoc ab illo,

Signa mutua. Ca. v.

C ſic illud ab hoc ſignificetur: non enim ita ſunt inter ſe hoc quadriſyllabum, cum dicimus, coniunctio, & illa quæ ab hoc ſignificantur, cum dicimus, ſi, vel, nam, nãque, niſi, ergo, quoniam, & ſimilia: nam hæc illo vno ſignificantur, nullo autem horum vnum illud quadriſyllabum ſignificatur. AN. Video, & quænam ſigna ſint ſe inuicem ſignificantia, cupio cognoſcere. AVO. Tu ergo neſcis cum dicimus, nomen & verbum, duo verba nos dicere? AN. Scio. AVG. Quid illud, neſcis cum dicimus, nomen & verbum, duo nomina nos dicere? AN. Id quoque ſcio. AVO. Scis igitur tam nomen verbo, quàm etiam verbum nomine ſignificari? AN. Aſſentior. AVO. Potèſne dicere excepto eo quòd diuerſe ſcribuntur & ſonant, quid inter ſe differant? AN. Poſſum fortaſſe: nam id eſſe video quod paulò antè dixi. Verba enim cum dicimus, omne quod articulata voce cum aliquo ſignificatu profertur, ſignificamus: vnde omne nomen, & ipſum cum dicimus nomen, verbum eſt: at non omne verbum nomen eſt, quamuis nomen ſit cum dicimus verbum.

AVO. Quid ſi quiſquam tibi affirmet & probet, vt omne nomen verbum eſt, ita omne verbum nomen eſſe: poteris inuenire quid diſtent, præter diuerſum in D literis ſonum? AO. Non potero, nec omnino diſtare aliquid puto. AVO. Quid ſi omnia quidem, quæ voce articulata cum aliquo ſignificatu proferuntur, & verba ſunt & nomina: ſed tamen alia de cauſa verba, & alia de cauſa nomina ſunt, nihílne diſtabit inter nomen & verbum? AO. Quomodo iſtud ſit non intelligo. AVG. Hoc ſaltem intellige, omne coloratum viſibile eſſe, & omne viſibile coloratum, quamuis hæc duo verba diſtinctè differentérque ſignificent. AD. Intelligo. AVO. Quid ſi ergo ita & omne verbum nomen, & omne nomen verbum eſt? Quamuis hæc ipſa duo nomina, vel duo verba, id eſt, nomẽ & verbum, differentem habeant ſignificationem.

AN. Iam video poſſe id accidere, ſed quomodo id accidat, expecto vt oſtendas. AVG. Omne quod cum aliquo ſignificatu articulata voce prorumpit, animaduertis, vt opinor, & aurem verberare, vt ſentiri & memoriæ mandari, vt noſci poſsit. AN. Animaduerto. AVG. Duo ergo quædam contingunt cum aliquid tale voce proferimus. AN. Ita eſt. AVG.

E Quid ſi horum duorum ex vno appellata ſunt verba, ex altero nomina: verba ſcilicet à verberando, nomina vero à noſcendo, vt illud primum ab auribus, hoc autẽ ſecundum ab animo vocari meruerit? AN. Concedam cum oſtenderis, quomodo recte poſsimus omnia verba nomina dicere. AVG. Facile eſt: nam credo te accepiſſe ac tenere pronomen dictum, quod pro ipſo nomine valeat, rem tamen notet minus plena ſignificatione, quàm nomen. Nam, vt opinor, definiuit ille ita, quem grammatico reddidiſti, Pronomen eſt pars orationis, quæ pro ipſo poſita nomine, minus quidem plene, idem tamen ſignificat. AN. Recordor & probo. AVO. Vides igitur ſecundum hanc definitionem nullis niſi nominibus ſeruire, & pro his ſolis poni poſſe pronomina: velut cum dicimus: hic vir, ipſe rex, eadem mulier, hoc aurum, illud argentum, hic ipſe, eadem, hoc, illud, pronomina eſſe; vir, rex, mulier, aurum, argentum, nomina, quibus plenius quàm illis pronominibus res ſignificatæ ſunt. AN. Video & aſſentior. AVG. Tu ergo nunc mihi paucas coniunctiones quaſlibet enuncia. AN. Et, que, at, atque.

AVO. Hæc omnia quæ dixiſti, nónne tibi videntur eſſe nomina? AO. Non omnino. AVG. Ego

F ſaltem tibi recte locutus videor cum dicerem, hæc omnia quæ dixiſti? AN. Recte prorſus: & iam intelligo quàm mirabiliter oſtenderis me nomina enunciaſſe: non enim aliter de his recte dici potuiſſet, hæc omnia. Sed enim vereor adhuc, ne propterea mihi recte locutus videaris, quòd has quatuor coniunctiones, etiã verba eſſe non nego: vt ideo de his recte dici potuerit, hæc omnia, quoniam recte dicitur, hæc verba omnia. Si autem à me quæras, quæ ſit pars orationis verba, nihil aliud reſpondebo quàm nomen: Quare huic nomini fortaſſe pronomen adiunctum eſt, vt illa recta eſſet locutio tua. AVO. Acute quidem falleris, ſed vt falli deſinas, acutius attende quod dicam, ſi tamen id dicere vt volo valuero: nã verbis de verbis agere, tã implicatum eſt, quàm digitos digitis inſerere & confricare, vbi vix dignoſcitur, niſi ab eo ipſo qui id agit, qui digiti pruriant, & qui auxilientur prurientibus. AD. En toto animo adſum: nam hæc iſta ſimilitudo me intentiſsimum fecit. AVO. Verba certe ſono & literis conſtant. AN. Ita eſt. AVO Ergo vt ea potiſsimum authoritate vtamur, quæ nobis chariſsima

G eſt, cum ait Paulus Apoſtolus: Non erat in Chriſto eſt
2. Corin. 1. & non eſt, ſed eſt in illo erat: non opinor putandum eſſe
τὸ ναὶ καὶ tres iſtas literas quas enuntiamus, cum dicimus Eſt, fuiſ-
τὸ οὔ. ſe in Chriſto, ſed illud potius, quod iſtis tribus literis ſi-
gnificatur. AD. Verum dicis. AVO. Intelligis igi-
tur eum qui ait, Eſt in illo erat, nihil aliud dixiſſe, quàm,
Eſt appellatur quod in illo erat, tanquam dixiſſet, Vir-
tus in illo erat: non vtique dixiſſe acciperetur, niſi vir-
tus appellatur, quod in illo erat: ne duas iſtas ſyllabas,
quas enunciamus cũ dicimus, virtus, & non illud quod
his duabus ſyllabis ſignificatur, in illo fuiſſe arbitrare-
mur. AD. Intelligo ac ſequor. AVO. Quid il-
lud? nónne intelligis etiam nihil intereſſe, vtrum quiſ-
que dicat, virtus appellatur, an virtus nominatur? AD.
Manifeſtum eſt. AD. Ergo ita manifeſtum eſt,
nihil intereſſe vtrum quiſque dicat, eſt appellatur, an eſt
nominatur quod in illo erat. AVO. Video & hic ni-
hil diſtare. AVO. Iámne etiam vides quid velim
oſtendere? AD. Nondum ſanè. AVO. Itáne tu
vides nomen eſſe id, quo res aliqua nominatur? AD.
Hoc plane nihil certius video. AVO. Vides ergo
Eſt, nomen eſſe: ſiquidem illud quod erat in illo, eſt no-
H minatur. AD. Negare non poſſum. AVO. At ſi
ex te quærerem quæ ſit pars orationis, eſt, non opinor
nomen, ſed verbum eſſe diceres, cum id ratio etiam no-
men eſſe docuerit. AD. Ita eſt prorſus vt dicis.

AVO. Num adhuc dubitas alias quoque partes
orationis eodem modo quo demonſtrauimus nomina
eſſe? AD. Non dubito, quandoquidem fateor ea ſi-
gnificare aliquid. Si autem res ipſæ, quas ſignificant, quid
ſingulæ appellentur, id eſt nominentur, interroges, re-
ſpondere nõ poſſum, niſi eas ipſas partes orationis, quas
nomina non vocamus, ſed, vt cerno, vocare conuinci-
mur. AVO. Nihil te mouet, ne quis exiſtat qui no-
ſtram iſtam rationem labefactet dicẽdo Apoſtolis non
verborum, ſed rerum authoritatem eſſe tribuendam,
quamobrem fundamentum perſuaſionis huius non tam
eſſe firmum quàm putamus? Fieri enim poſſe vt Paulus,
quanquam dixerit præceperítque rectiſsime, minus ta-
men recte locutus ſit cum ait, Eſt in illo erat, præſertim
cum ſe ipſe imperitum in ſermone fateatur. Quo tan-
dem modo iſtum refellendum arbitraris? AD. Ni-
hil habeo quod contradicam, & te oro vt aliquem de
I illis reperias, quibus verborum notitia ſumma conce-
ditur, cuius authoritate potius id quod cupis efficias.

AVG. Minus enim tibi videtur idonea remotis au-
thoritatibus, ipſa ratio, qua demonſtratur omnibus par-
tibus orationis ſignificari aliquid, & ex eo appellari: ſi
autem appellari, & nominari: ſi nominari, nomine vti-
que nominari, quod in diuerſis linguis facillime iudi-
catur. Quis enim non videat ſi quæras quid Græci no-
minent quod nos nominamus quis, reſpõderi τίς: quid
Græci nominent quod nos nominamus volo, reſpon-
deri θέλω: quid Græci nominent, quod nos nomina-
mus bene, reſponderi καλῶς: quid Græci nominent
quod nos nominamus ſcriptum, reſponderi τὸ γεγραμ-
μένον: quid Græci nominent quod nos nominamus
&, reſponderi καὶ: quid Græci nominent quod nos no-
minamus ab, reſponderi ἀπὸ. quid Græci nominent
quod nos nominamus heu, reſponderi οἴμοι: Atque in
his omnibus partibus orationis, quas nunc enumeraui,
recte loqui eum qui ſic interroget: quod niſi nomina
eſſent, fieri non poſſet? Hac ergo ratione Paulum Apo-
ſtolum recte locutum eſſe, cum remotis omnium elo-
quentium authoritatibus obtinere poſsimus, quid opus
eſt quærere cuius perſona ſententia noſtra fulciatur? K
Sed ne quis tardior aut impudentior nondum cedat,
aſſerátque, niſi illis authoribus, quibus verborum leges
conſenſu omnium tribuuntur, nullo modo eſſe ceſſurũ,
quid in Latina lingua excellentius Cicerone inueniri
poteſt? At hic in ſuis nobiliſsimis orationibus, quas Ver-
rinas vocant, coram, præpoſitionem, ſiue illo loco ad-
uerbium ſit, nomen appellauit. Veruntamen quia fieri
poteſt, vt ego illum locum minus bene intelligam, ex-
ponatúrq; aliàs aliter vel à me vel ab alio, eſt ad quod
reſponderi poſſe nihil puto. Tradunt enim nobiliſsimi
diſputationum magiſtri, nomine & verbo plenam con-
ſtare ſententiam, quòd affirmari negaríque poſsit: quod
genus idem Tullius quodam loco pronunciatum vo- ἀπόφανσις,
cat. Et cum verbi tertia perſona eſt, nominatiuum cum proloquiũ.
ea caſum nominis aiunt eſſe oportere, & recte aiunt:
quod mecum ſi conſideres, velut cum dicimus, homo
ſedet, equus currit: agnoſcis vt opinor, duo eſſe pronun-
ciata. AD. Agnoſco. AVG. Cernis in ſingulis
ſingula eſſe nomina, in vno homo, in altero equus: &
verba ſingula, in vno ſedet, in altero currit? AD. Cer-
no. AVO. Ergo ſi dicerem, ſedet tantum, aut cur-
rit tantum, recte à me quæreres, quis, vel quid: vt re-
ſponderem homo, vel equus, vel animal, vel quodlibet
aliud, quo poſsit nomen redditum verbo implere pro- L
nunciatum, id eſt, illam ſententiam quæ affirmari &
negari poteſt. AD. Intelligo. AVO. Attende
cætera: & finge nos videre aliquid longius, & incertum
habere vtrum animal ſit an ſaxum, vel quid aliud, mé-
que tibi dicere, quia homo eſt, animal eſt: nónne teme-
re dicerem? AD. Temere omnino: ſed non temere
planè dicerem, ſi homo eſt, animal eſt. AVO. Re-
cte dicis. Itaque in locutione tua placet mihi ſi, placet
& tibi: vtrique autem noſtrum in mea diſplicet, quia.

AD. Aſſentior. AVO. Vide iam vtrum iſtæ
duæ ſententiæ plene pronunciatæ ſint: placet ſi: diſpli-
cet quia. AD. Plene omnino. AVO. Age nunc
dic mihi quæ ibi ſint verba, quæ nomina? AD. Ver-
ba ibi video eſſe, placet & diſplicet: nomina vero quid
aliud quàm, ſi & quia? AVO. Has ergo duas con-
iunctiones etiam nomina eſſe ſatis probatum eſt.

AD. Prorſus ſatis. AVO. Poteſne ipſe per te
in aliis partibus orationis hoc idem ad eandem regu- M
lam docere? AD. Poſſum. AVO. Tranſeamus
ergo hinc, & iam dic mihi vtrum ſicut omnia verba
nomina, & omnia nomina verba eſſe comperimus, ita
tibi & omnia nomina vocabula, & omnia vocabula
nomina eſſe videantur. AD. Planè inter hæc quid
diſtet præter diuerſum ſyllabarum ſonum, non video.

AVO. Nec ego interim reſiſto, quanquam non de-
ſint, qui etiam ſignificatione iſta diſcernunt, quorum
ſententiam modo conſiderare non opus eſt. Sed cer- Signa ſi-
te animaduertis ad ea iam ſigna nos perueniſse, quæ gnifica-
ſe inuicem ſignificent, nulla præter ſonum diſtantia, tiua.
& quæ ſeipſa ſignificent cum cæteris omnibus parti- Cap. vj.
bus orationis. AD. Non intelligo. AVG. Non
ergo intelligis & nomen vocabulo, & vocabulum no-
mine ſignificari: & ita vt præter ſonum literarum ni-
hil interſit, quantum ad generale nomen pertinet: nam
& ſpeciale nomen dicimus, quod inter octo partes
orationis ita eſt, vt alias ſeptem non contineat? AD.
Intelligo. AVO. At hoc eſt quod dixi ſe inuicem ſi-
gnificare vocabulũ & nomen. AD. Teneo, ſed quæ-
ro quid dixeris, cum etiam ſeipſa ſignificant cum aliis
partibus orationis? AVG. Nónne ſuperior ratio do-
cuit nos,

A cuit nos, omnes partes orationis & nomina poſſe dici, & vocabula, id eſt, & nomine & vocabulo poſſe ſignificari? AD. Ita eſt. AVG. Quid ipſum nomen, id eſt, ſonum iſtum duabus ſyllabis expreſſum, ſi ex te quæram quid appelles, nónne recte mihi reſpondebis nomen? AD. Recte. AVG. Num ita ſe ſignificat hoc ſignum quod quatuor ſyllabis enunciamus cum dicimus coniunctio? Hoc enim nomen inter illa quæ ſignificat numerari non poteſt. AD. Recte accipio. AVG. Idem quod dictum eſt nomen ſeipſum ſignificare cum aliis quæ ſignificat: quod etiam de vocabulo licet per teipſum intelligas. AD. Iam facile eſt: ſed illud mihi nunc venit in mentem, nomen & generaliter & ſpecialiter dici: vocabulum autem inter octo partes orationis non accipi: quare hoc quoque inter ſe præter diuerſum ſonum differre arbitror. AVG. Quid? nomen & onoma diſtare inter ſe aliquid putas præter ſonum, quo etiam linguæ diſcernuntur Latina atque Græca? AD. Hic vero nihil aliud intelligo. AVG. Peruentum eſt ergo ad ea ſigna, quæ & ſeipſa ſignificent, & aliud ab alio inuicem ſignificetur: & quicquid ab B vno hoc & ab alio, & nihil præter ſonum inter ſe differant: nam hoc quartum modo inuenimus. Tria enim ſuperiora & de nomine & verbo intelliguntur. AD. Omnino peruentum. AVG. Iam quæ ſermocinando inuenerimus velim recenſeas. AD. Faciam quantum poſſum. Nam primo omnium recordor aliquandiu nos quæſiſſe quam ob cauſam loquamur, inuentúmque eſſe docendi commemorandíve gratia nos loqui: quandoquidem nec cum interrogamus, aliud agimus, quàm vt ille qui rogatur diſcat quid velimus audire, & in cantando, quod delectationis cauſa facere videmur, non ſit proprium locutionis: in orando deo, quem doceri aut commoneri exiſtimare non poſſumus, id verba valeant, vt vel noſipſos commonefaciamus, vel alij commoneantur doceantúrve per nos. Deinde cum ſatis conſtitiſſet verba nihil aliud eſſe, quàm ſigna: ea verò quæ non aliquid ſignificent, ſigna eſſe non poſſe, propoſuiſti verſum, cuius verba ſingula quid ſignificarent, conarer oſtendere. Is autem erat, Si nihil ex tanta ſuperis placet vrbe relinqui. Cuius ſecundum verbum quamuis notiſsimum & manifeſtiſsimum, quid tamen ſignificaret, non reperiebamus. Cúmque mihi videC retur non fruſtra nos id in loquendo interponere, ſed quòd eo aliquid doceamus audientem, ipſam mentis affectionem, cum rem quam quærit non eſſe inuenit, vel inueniſſe ſe putat, hoc verbo fortaſſe iudicari reſpódiſti tu quidem, ſed tamen neſcio quam profunditatem quæſtionis loco euitans, in aliud tempus illuſtrandam diſtuliſti, ne me debiti quoque tui oblitum putes. Inde tertium in verſu verbum cum ſatagerem exponere, vrgebar abs te, vt non verbum aliud quod idem valeret, ſed rem ipſam potius quæ per verba ſignificaretur, oſtenderem. Cumq; id ſermocinantibus nobis fieri non poſſe dixiſſem, ventum eſt ad ea quæ interrogantibus digito monſtrantur. Hæc ergo corporalia eſſe omnia arbitrabar, ſed inuenimus ſola viſibilia. Hinc neſcio quomodo ad ſurdos & hiſtriones deuenimus, qui non ſola quæ videri poſſunt, ſed multa præterea ac propè omnia quæ loquimur, geſtu ſine voce ſignificant, eoſdem tamen geſtus ſigna eſſe comperimus. Tum rurſus quærere cœpimus, quomodo res ipſas quæ ſignis ſignificantur, ſine vllis ſignis valeremus oſtendere, cum & ille paries, & color, & omne viſibile, quod intenſione digiti oſtenditur, ſigno quodam conuinceretur oſtédi. Hic ergo errans cum inueniri tale nihil poſſe dixiſ- D ſem, tandé inter nos conſtitit, ea poſſe demonſtrari ſine ſigno, quæ cum à nobis quæruntur, non agimus, & poſt inquiſitionem agere poſſumus, locutionem tamen ex eo non eſſe genere. Siquidem & loquentes cum interrogamur quid ſit locutio, iſtam per ſeipſam demonſtrare facile eſſe ſatis apparuit. Ex quo admoniti ſumus aut ſignis ſigna monſtrari, aut ſignis alia quæ ſigna non ſunt, aut etiam ſine ſigno res, quas agere poſt interrogationem poſſumus. Horúmque trium primum diligentius conſiderandum diſcutiendúmque ſuſcepimus. Qua diſputatione declaratum eſt, partim eſſe ſigna, quæ ab iis ſignis quæ ſignificarent, ſignificari viciſsim non poſſent, vt eſt hoc quadriſyllabum, cum coniunctio dicimus: partim quæ poſſent, vt cum dicimus ſignum, etiam verbum ſignificamus: & cum dicimus verbum, etiam ſignum ſignificamus: nam ſignum & verbum, & duo ſigna & duo verba ſunt. In hoc autem genere quo inuicem ſe ſignificant, quædã non tantum, quædam tantum, quædam vero etiam idem valere monſtratum eſt. Erenim hoc diſyllabũ quod ſonat, cum dicimus ſignum, prorſus omnia quibus quidq; ſignificatur ſignificat: non E autem omnium ſignorum ſignum eſt, cum dicimus verbum, ſed tantum eorum quæ articulata voce proferuntur. Vnde manifeſtum eſt, quamuis & verbum ſigno, & ſignum verbo, id eſt, & duæ iſtæ ſyllabæ illis, & illæ iſtis ſignificentur, plus tamen ſignum valere quàm verbum, plura ſcilicet illis duabus ſyllabis, quàm illis ſignificantibus. Tantundem autem valet generale verbum, & generale nomen. Docuit enim ratio omnes partes orationis etiã nomina eſſe, quòd & pronomina his addi poſſunt, & de omnibus dici poteſt, quòd aliquid nominent, & nulla earum ſit, quæ non verbo adiuncto pronunciatum poſsit implere. Sed cum tantundem valeant, nomẽ & verbum, eo quod omnia quæ verba ſunt, ſint etiam nomina, non tamen idem valent. Alia quippe de cauſa verba, & alia nomina nuncupari, ſatis probabiliter diſputatum eſt. Siquidem alterum horum ad auris verberationem, alterum ad animi commemorationem notãdum eſſe compertum vel ex hoc intelligi poteſt, quòd in loquendo rectiſsime dicimus, quod eſt huic rei nomen, rem memoriæ mandare cupientes: quod eſt autem huic rei verbum, dicere non ſolemus. Quæ vero non ſo- F lum tantundem, ſed etiam idem omnino ſignificent, & inter quæ nihil præter literarum diſtet ſonum, nomen & onoma inuenimus. Illud ſanè mihi elapſum erat in hoc genere, in quo inuicem ſe ſignificant, nullum nos ſignum comperiſſe, quod non inter cætera quæ ſignificat, ſe quoque ſignificet. Hæc quantum potui recordatus ſum. Tu iam videris, quem nihil puto in hoc ſermone niſi ſciẽtem certumque dixiſſe, vtrum iſta bene ordinateq; digeſſerim. AVG. Satis tu quidem memoriter omnia quę vellem recoluiſti, & vt tibi fatear, multo euidentius mihi nunc videntur iſta diſtincta, quàm cum ea inquirendo ac diſſerendo de neſcio quibus latebris ambo eruerimus. Sed quònam tantis ambagibus tecũ peruenire moliar, difficile dictu eſt hoc loco. Tu enim fortaſſe aut ludere nos, & à ſeriis rebus auocare animum, quaſi quibuſdam puerilibus quæſtiũculis arbitraris, aut paruã vel mediocrem aliquam vtilitatem requirere, aut ſi magnum quiddam parturire iſtam diſputationem ſuſpicaris, iamiamq; id ſcire, ſiue ſaltem audire deſideras. Ego autem credas velim, neque me vilia ludicra hoc inſtituiſſe ſermone, quamuis fortaſſe ludamus, idque ipſum tamen non puerili ſenſu æſtimãdum ſit, neq; parua

bona

Epilogus præcedentium capitum. Cap. vij.

Aeneid. 2.

Non fruſtra hæc diſputari. Cap. viij.

G bona vel mediocria cogitare. Et tamen ſi dicam vitam eſſe quandam beatam, eandémque ſempiternam, quò nos deo duce, id eſt, ipſa veritate gradibus quibuſdam infirmo greſſu noſtro accommodatis perduci cupiam, vereor ne ridiculus videar, qui non rerum ipſarum quæ ſignificantur, ſed conſideratione ſignorum tantam viam aggredi cœperim. Dabis igitur veniam ſi præludo tecum non ludendi, gratia ſed exercendi vires & mentis aciem, quibus regionis illius vbi beata vita eſt, calorem ac lucem non modo ſuſtinere, verum & amare poſsimus. AD. Perge potius vt cœpiſti: nam nunquam ego contemnenda putem, quæ tu dicenda vel agenda putaueris. AVO. Age iam ergo illam partem conſideremus, cum ſignis non alia ſigna ſignificantur, ſed ea quæ ſignificabilia nominamus. Et primum dic mihi, vtrum homo, homo ſit. AD. Nunc vero an ludas neſcio. AVO. Quid ita? AD. Quia quærendum ex me cenſes, vtrum homo aliud ſit quàm homo. AVO. Ita credo te illudi arbitrareris ſi etiam quærerem, vtrum prima huius nominis ſyllaba aliud ſit quàm, ho, & aliud quàm, mo. AO. Ita omnino.

H AVO. At iſtæ duæ ſyllabæ coniunctæ, homo eſt, an negabis? AD. Quis neget? AVO. Quæro ergo, num tu duæ iſtæ ſyllabæ coniunctæ ſis? AD. Nullo modo, ſed video quò tendas. AVO. Dicito ergo, ne me contumelioſum putes? AN. Concludi exiſtimas quod homo non ſim? AVO. Quid? Tu non idem exiſtimas, qui omnia ſuperiora, ex quibus hoc confectum eſt, vera eſſe concedis? AN. Non tibi ego dicam quid exiſtimem, niſi prius abs te audiero, cum quæreres vtrum homo homo ſit, de duabus iſtis ſyllabis, an de re ipſa quam ſignificant, me interrogaueris. AVO. Tu potius reſponde ex qua parte acceperis interrogationem meam: nam ſi eſt ambigua, prius hoc cauere debuiſti, neque mihi reſpondere antequam certus fieres quònam modo rogauerim. AD. Quid enim me impediret hæc ambiguitas, cum ego ad vtrũque reſponderim? homo enim prorſus homo eſt. Nam & iſtæ duæ ſyllabæ nihil aliud ſunt, quàm iſtæ duæ ſyllabæ, & id quod ſignificant, nihil aliud eſt quàm id quod eſt. AVO. Scio hoc quidem, ſed cur hoc ſolũ quod dictum eſt homo, non etiam cætera quæ locuti ſumus, ad vtrunque accepiſti? AN. Vnde enim con-

I uincor quod & cætera non ſic acceperim? AVO. Vt alia omittam, eam ipſam primam interrogationem meam, ſi totam ex ea parte accepiſſes, qua ſyllabæ ſonant, nihil mihi reſpondiſſes: poſſem tibi enim videri nihil etiam interrogaſſe: nunc vero cum tria verba ſonuerim, quorum vnum in medio repetiui, dicens, vtrum homo, homo ſit, primum & vltimum verbum non ſecundum ipſa ſigna, ſed ſecundum ea quæ his ſignificantur, te accepiſſe vel hoc ſolo manifeſtum eſt, quòd ſtatim certus ac fidens rogationi reſpondendum putaſti.

AN. Verum dicis. AVO. Cur ergo id tantum quod in medio poſitum eſt, & ſecundum id quod ſonat, & ſecundum id quod ſignificat, te accipere libuit?

AN Ecce iam totum ex ea tantum parte, qua ſignificatur accipio: aſſentior enim tibi ſermocinari nos omnino nõ poſſe, niſi auditis verbis ad ea referatur animus, quorum iſta ſint ſigna. Quare oſtende nunc quomodo iſta ratiocinatione deceptus ſim, qua me hominem non eſſe concluditur. AVO. Imò eadem rurſus interrogabo, vt ipſe inuenias, vbi lapſus ſis. AD. Bene facis.

AVO. Illud ergo quod primo quæſieram, quia iam dediſti non quæram. Vide igitur diligentius, vtrum ſyllaba, ho, nihil aliud ſit quàm, ho: & vtrum, mo, nihil K aliud ſit quàm, mo. AD. Hic prorſus nihil aliud video. AVG. Vide etiam num iſtis duabus iunctis homo fiat AN. Nequaquam hoc conceſſerim: placuit enim, & recte placuit, ſigno dato id quod ſignificatur attendere, & ex eius conſideratione vel dare vel negare quod dicitur. Illæ autem ſeparatim enunciatæ ſyllabæ, quia ſine vlla ſignificatione ſonuerunt, hoc eas eſſe quod ſonuere conceſſum eſt. AVO. Placet igitur, firmúmque animo tenes non reſpondendum eſſe interrogationibus, niſi ex iis rebus quæ verbis ſignificantur.

AD. Non intelligo cur diſpliceat, ſi modo verba ſint. AVG. Vellem ſcire quomodo illi reſiſteres, de quo iocanter ſolemus audire, quod ex eius ore cum quo diſputabat, leonem proceſsiſſe concluſerit. Cum enim quæſiſſet vtrum ea quæ loqueremur, noſtro ore procederent, atque ille non potuiſſet negare, quod facile fuit, egit cum homine, vt in loquendo leonem nominaret. Hoc vbi factum eſt, ridicule inſultare cœpit & premere, vt quoniam quicquid loquimur, ore noſtro exite cõfeſſus erat, & leonem ſe locutum eſſe nequibat abnuere, homo non malus tam immanem beſtiam videretur L vomuiſſe. AN. Minime vero erat arduum ſcurræ huic reſiſtere: non enim concederem ore noſtro exire quodcunque loquimur: nam quæ loquimur, ea ſignificamus. Non autem res quæ ſignificatur, ſed ſignum quo ſignificatur, loquentis ore procedit, niſi cum ipſa ſigna ſignificãtur: quod genus paulò antè tractauimus. AVO. Bene tu quidem hoc modo aduerſus illum eſſes paratus, veruntamen mihi quid reſpondebis, vtrum homo nomen ſit requirenti. AD. Quid niſi eſſe nomen?

AVO. Quid cũ te video, num nomen video? AD. Non. AVG. Viſne igitur dicam quod ſequitur? AD. Ne quæſo: nam mihi ipſe renuncio hominem non eſſe, qui nomen eſſe reſponderim, cum homo vtrum nomen eſſet inquireres. Iam enim placuerat, ex ea re quæ ſignificaretur, aut aſſentiri aut negare quod dicitur.

AVO. At mihi videtur non te fruſtra in hanc reſponſionem decidiſſe: nam vigilantiam tuam mentibus noſtris indita ipſa lex rationis euicit. nam ſi quærerem quid eſſet homo, reſponderes fortaſſe animal: ſi autem quærerem, quæ pars orationis eſſet homo, nullo modo poſſes recte reſpondere, niſi nomen. Quamobrem cum homo & nomen eſſe, & animal inueniatur, illud dicitur ex M ea parte qua ſignum eſt, hoc ex parte rei quam ſignificat. Qui ergo quærit, vtrum homo nomen ſit, nihil ei aliud, quàm nomen eſſe reſpondeam: ſatis enim ſignificat ex ea parte ſe velle audire, qua ſignum eſt. Si autem quærit vtrum animal ſit, multo procliuius annuam: quoniam ſi tacens & nomen & animal, tantum quid eſſet homo requireret, placita illi loquendi regula ad id quod duabus ſyllabis ſignificatur, animus curreret. Neque quicquam reſponderetur, niſi animal, vel etiam tota definitio diceretur, id eſt animal rationale mortale. An tibi non videtur? AD. Prorſus videtur. Sed cum eſſe nomen conceſſerimus, quomodo illam concluſionem nimis contumelioſam euitabimus, qua nos homines non eſſe conficitur? AVO. Quomodo putas, niſi docendo non ex ea parte illatam, qua interroganti aſſentiebamur: aut ſi ex ea parte illam ſe fateatur inferre, nullo modo eſſe formidandam. Quid enim metuam hominem, id eſt, tres iſtas ſyllabas non eſſe me confiteri? AD. Nihil eſt verius. Cur ergo animũ offendit, cum dicitur: Non es igitur homo, cum ſecundum illa conceſſa nihil verius dici potuerit? AVO.

Quia

A Quia non poſſum non putare ad id concluſionem re-
ferri quod his duabus ſyllabis ſignificatur, ſimul atque
ita verba ſonuerint, ea ſcilicet regula, quæ naturaliter
plurimum valet, vt auditis ſignis ad res ſignificatas fe-
ratur intentio. AN. Accipio quod dicis. AVG.
Res verbis potiores. Cap. ix. Iam ergo intelligas volo res quæ ſignificantur, pluris
quàm ſigna eſſe pendendas. Quicquid enim propter
aliud eſt, vilius ſit neceſſe eſt etiam quàm id propter
quod eſt: niſi tu aliud exiſtimas. AD. Videtur mihi
non temere hoc eſſe aſſentiendum: nam cum dicimus,
cœnum, longe hoc nomen arbitror rei quam ſignifi-
cat antecellere. Quod enim nos offendit audientes, non
ad ipſius verbi pertinet ſonum: cœnum enim nomen,
mutata vna litera cœlum eſt: inter illa vero quæ his no-
minibus ſignificantur, quantum diſtet videmus. Quam-
obrem nequaquam huic ſigno tribuerim, quod in re
quam ſignificat audimus, & propterea hoc illi iure an-
tepono: libentius enim hoc audimus, quàm vllo ſenſu
illud attingimus. AVG. Vigilantiſsime omnino.
Itaque falſum eſt omnes res pluris, quàm earum ſigna
eſſe pendendas. AN. Ita videtur. AVG. Dic ergo
B mihi, quid arbitreris eos ſecutos eſſe, qui huic rei tam
fœdæ atque aſpernabili nomen indiderunt, vel vtrum
eos probes vel improbes? AN. Ego vero illos nec
probare nec improbare audeo, nec quid fuerint ſecuti
ſcio. AVG. Potès ne ſaltem ſcire quid tu ſequaris,
cùm hoc nomen enuncias? AN. Hoc planè poſſum:
nam ſignificare volo, vt eum cum quo loquor, doceam
vel admoneam de re illa, quod eum doceri vel admo-
neri oportere arbitror. AVG. Quid ipſum docere
aut admonere, ſiue doceri aut admoneri, quod vel tu
exhibes commodè per hoc nomen, vel exhibetur ti-
bi, nònne charius quàm ipſum nomen habendum eſt?
AN. Concedo ipſam ſcientiam, quæ per hoc ſignum
euenit, eidem ſigno eſſe anteponendam: ſed non ideo
etiam rem ipſam puto. AVG. In illa igitur ſenten-
tia noſtra, quanquam ſit falſum, res omnes ſignis ſuis
præponi oportere: non tamen falſum eſt, omne quod
propter aliud eſt, vilius eſſe quàm id propter quod eſt.
Cognitio quippe cœni, propter quam hoc nomen eſt
inſtitutum, pluris habenda eſt ipſo nomine, quod ei-
dem cœno præponendum eſſe comperimus. Nun enim
ob aliud iſta cognitio ſigno de quo agimus, antelata
C eſt, niſi quia illud propter hanc, non hæc propter illud
eſſe conuincitur. Nam ita cum quidam vorator, qui vẽ-
Rom. 16. tris ab Apoſtolo dicitur cultor, diceret ideo ſe viuere,
Philip. 3. vt veſceretur: non tulit qui audiebat frugi homo, &
Quanto, inquit, melius ideo veſcereris vt viueres? Vter-
que tamen ex eadem iſta regula locutus eſt: nam neque
alia de cauſa ille diſplicuit, niſi quòd vitam ſuam tam
paruipenderet, vt eam duceret gutturis voluptate vilio-
rem, dicendo ſe propter epulas viuere: neque is ob aliud
iure laudatur, niſi quod in iis duobus quid propter quid
fieret, hoc eſt, quid cui ſubiectum eſſet intelligens, cibã-
dum potius vt viuamus, quàm viuendum vt cibemur,
admonuit. Similiter & tu fortaſſe, & quilibet hominum
non imperitè res æſtimantium, dicenti cuiquiam loqua-
ci amatorique verborum, ideo doceo vt loquar, reſpon-
deretis: Homo, cur non potius ideo loqueris, vt do-
ceas? Quod ſi hæc vera ſunt, ſicuti eſſe cognoſcis, vi-
des profecto quanto verba minoris habenda ſint, quàm
id propter quod vtimur verbis: cum ipſe vſus verbo-
rum iam ſit verbis anteponendus. verba enim ſunt vt
his vtamur. vtimur enim his ad ducendum. Quanto
eſt ergo melius docere quàm loqui, tanto melior eſt
quàm verba locutio. Multo ergo melior doctrina D
quàm verba. Sed cupio audire quid forte contradi- *Doctrina melior eſt quàm verba.*
cendum putes. AD. Aſſentior quidem meliorem
quàm verba eſſe doctrinam: ſed vtrum aduerſus iſtam
regulam, qua dicitur, Omne quod propter aliud eſt,
inferius eſſe quàm id propter quod eſt: nihil ſit quod
obiici poſsit, ignoro. AVG. Aliàs hoc opportu-
nius diligentiúſque tractabimus. Nunc illud quod con-
cedis, ſatis eſt ad id quod conficere ſtudeo. Das enim
cognitionem rerum, quàm ſigna rerum eſſe chario-
rem. Quamobrem cognitio rerum quæ ſignificantur,
cognitioni ſignorum anteferenda eſt. An tibi non vi-
detur? AN. Num ego cognitionem ſignorum co-
gnitione rerum, ac non ſignis ipſis præſtantiorem eſ-
ſe conceſsi? Quare vereor vt hic tibi aſſentiar. Quid ſi
enim, vt cœnum nomen melius eſt ea re quam ſignifi-
cat, ita & huius nominis cognitio cognitioni quoque
illius rei eſt anteponenda, quanuis ea cognitione ſit
ipſum nomen inferius? Quatuor quippe ſunt: nomen,
& res: cognitio nominis, & cognitio rei. Sicut ergo
primum ſecundo, cur non & tertium quarto antecel-
lat? Sed ſi non antecellat, non etiam ſubiiciendum eſt. E
AVG. Mire omnino te video & tenuiſſe quid con-
ceſſeris, & explicaſſe quid ſenſeris. Sed vt opinor in-
telligis, hoc tibi triſyllabum nomen, quod ſonat cum
dicimus Vitium, melius eſſe quàm id quod ſignificat,
cum ipſius cognitio nominis multo ſit inferior cogni-
tione vitiorum. Licet itaque conſtituas etiam iſta qua-
tuor atque conſideres, nomen & rem, cognitionem
nominis & cognitionem rei: primum ſecundo iure
præponimus. Hoc enim poſitum nomen in carmine,
cum ait Perſius: Sed ſtupet hic vitio, non modo nihil *Satyra. 1.*
vitij fecit in verſu, ſed nonnihil etiam ornatus dedit: *Nempe.*
cum tamen res ipſa quæ ſignificatur hoc nomine, in
quocunque ineſt, cogit eſſe vitioſum. At non ita &
tertium quarto, ſed quartum tertio videmus excelle-
re. Huius enim cognitio nominis vilis eſt præ cogni-
tione vitiorum. AN. Etiámne cum iſta cognitio
miſeriores facit, cenſes eſſe præferendam? Nam idem
Perſius omnibus pœnis, quas tyrannorum vel crudeli-
tas excogitauit, vel cupiditas pendit, hac vnam ante-
pouit, qua cruciantur homines, qui vitia quæ vitare F
non poſſunt, coguntur agnoſcere. AVG. Potes hoc
modo cognitioni huius nominis ipſam quoque virtu-
tum cognitionem negare præferendam: quia virtutem
videre nec tenere, ſupplicium eſt: quod idem ille Saty-
ricus tyrannis vt puniantur optauit. AN. Deus hanc
auertat amentiam. Iam enim intelligo non ipſas cogni-
tiones quibus animum imbuit optima omnium diſci-
plina, eſſe accuſandas, ſed eos omnium miſerrimos iu-
dicandos, ſicut & Perſium iudicaſſe arbitror, qui tali
morbo affecti ſunt, cui nec tanta medicina ſubueniat.
AVG. Bene intelligis, ſed quoquo modo ſe ha-
beat Perſiana ſententia, quid ad nos? Non enim horum
authoritati ſubiecti ſumus in talibus rebus. Deinde ſi
qua cognitio cui cognitioni præferenda ſit, non hic
facile eſt explicare: ſatis habeo quod effectum eſt, co-
gnitionem rerum quæ ſignificantur, etſi non cogni-
tione ſignorum, ipſis tamen ſignis eſſe potiorem. Qua-
re iam illud magis magiſque diſcutiamus, quale ſit ge-
nus rerum, quas ſine ſignis monſtrari poſſe diceba-
mus per ſeipſas, vt loqui, ambulare, ſedere, iacere, at-
que huiuſmodi cætera. AN. Iam recolo quid dicas. *Signa reb' illuſtrãtur. Cap. x.*
AVG. Omniáne tibi videntur, quæ interrogati
mox agere poſſumus, ſine ſigno poſſe monſtrari, an ali-

G quid excipis? AD. Ego vero etiam atque etiam genus hoc tantum conſiderans, nihil adhuc inuenio, quod ſine ſigno valeat doceri, niſi forte locutionem, & ſi (forte) idipſum quiſpiã quærat, quid ſit docere. video enim eum quicquid poſt eius interrogationem fecero, vt diſcat, ab eaipſa re non diſcere quam ſibi demonſtrari cupit. nam ſi me ceſſantem, vt dictum eſt, vel aliud agentem roget quiſpiam, quid ſit ambulare, & ego ſtatim ambulando, eum quod rogauit ſine ſigno coner docere, vnde cauebo ne id tantum putet eſſe ambulare, quantum ego ambulauero? Quod ſi putauerit, decipietur. Quiſquis enim plus minúſve quàm ego ambulauerit, hunc ille ambulaſſe non arbitrabitur: & quod de hoc vno verbo dixi, tranſit in omnia quæ ſine ſigno monſtrari poſſe conſenſeram, præter duo illa quæ excipimus. AVG. Accipio quidem iſtud. Sed nónne tibi videtur aliud eſſe loqui, aliud docere? AD. Videtur ſanè. Nam ſi eſſet idem, non doceret quiſquam niſi loquens: cum vero & aliis ſignis prætee verba multa doceamus, quis de iſta differentia dubitauerit? AVG. Quid docere & ſignificare, nihilne intereſt, an aliquid
H differunt? AD. Idem puto eſſe. AVG. Nónne recte dicit qui dicit, ideo nos ſignificare vt doceamus? AD. Recte prorſus. AVG. Quid ſi dicat alius, ideo nos docere vt ſignificemus, nónne facilè ſuperiore ſententia refelletur? AD. Ita eſt. AVG. Si ergo ſignificamus vt doceamus, non docemus vt ſignificemus: aliud eſt docere, aliud ſignificare. AD. Verum dicis, nec recte idem eſſe vtrunque reſpondi.

AVG. Nunc illud reſponde, vtrum qui docet quid ſit docere ſignificando id agat, an aliter? AD. Non video quomodo aliter poſsit. AVG. Falſum eſt igitur quod paulò ante dixiſti, doceri rem poſſe ſine ſignis, cum quæritur quid ſit ipſum docere: quãdo ne hoc quidem videmus ſine ſignificatione agi poſſe, cum aliud eſſe ſignificare, aliud docere conceſſeris. Si enim diuerſa ſunt, ſicut apparet, neque hoc niſi per illud oſtenditur, non per ſe vtique oſtenditur, ſicut tibi viſum erat. Quamobrem nihil adhuc inuentum eſt, quod monſtrari per ſeipſum queat præter locutionem, quæ inter alia ſe quoque ſignificat: quæ tamen cum etiam ipſa ſignum ſit, nondum prorſus extat quod ſine ſignis doceri poſſe videatur. AD. Nihil habeo cur non aſſen-
I tiar. AVG. Confectum eſt igitur & nihil ſine ſignis doceri, & cognitionem ipſam ſignis quibus cognoſcimus, chariorem nobis eſſe oportere: quamuis non omnia quæ ſignificantur, poſsint ſuis ſignis eſſe potiora.

AD. Ita videtur. AVG. Quanto tandem circuitu res tantilla perfecta ſit, meminiſtine quæſo? Nam ex quo inter nos verba iaculamur, quod tandiu fecimus, hæc tria vt inuenirentur laboratum eſt: vtrum nihil ſine ſignis poſsit doceri: & vtrum ſint quædam ſigna rebus quas ſignificant præferenda: & vtrum melior quàm ſigna ſit rerum ipſa cognitio. Sed quartum eſt, quod breuiter abs te vellem cognoſcere, vtrúmnam iſta inuenta ſic putes, vt iam de his dubitare non poſsis? AD. Vellem quidem tantis ambagibus atque anfractibus eſſe ad certa peruentum; ſed & iſta rogatio tua neſcio quomodo me ſolicitat, & ab aſſenſione deterret. Videris enim mihi non hæc de me fuiſſe quæſiturus, niſi haberes quod contradiceres: & ipſa rerum implicatio totum me inſpicere, ac ſecurum reſpondere non ſinit, verentem ne quid in tantis inuolucris lateat, quod acies mentis meæ luſtrare non poſsit. AVG. Dubitationem tuam non inuitus accipio: ſignificat enim animum minime temerarium, quæ cuſtodia trãquillitatis eſt ma- K
xima. Nam difficilimum omnino eſt non perturbari, cum ea quæ (quaſi certa) prona & procliua approbatione tenebamus, contrariis diſputationibus labefactãtur, & quaſi extorquentur è manibus. Quare vt æquum eſt, bene conſideratis perſpectíſque rationibus cedere, ita incognita pro cognitis habere periculoſum. Metus eſt enim ne cum ſæpe ſubruuntur quæ firmiſsime ſtatuta & manſura præſumimus, in tantum odium vel timorem rationis incidamus, vt ne ipſi quidem perſpicuæ veritati fides habenda videatur. Sed age nunc expeditius retractemus, vtrum recte iſta dubitanda putaueris. Nam quæro abs te ſi quiſquam ignarus deceptionis auium quæ calamis & viſco affectatur, obuiam fieret aucupi, armis quidem ſuis inſtructo, non tamen aucupanti, ſed iter agenti, quo viſo premeret gradum, ſecumq; vt fit admirans cogitaret & quæreret, quidnam ſibi hominis ille vellet ornatus: auceps autem cum in ſe videret attentum, oſtentandi ſe ſtudio cannas expediret, & prope animaduerſam aliquam auiculam fiſtula & accipitre figeret, ſubigeret & caperet, nónne illum ſpectatorem ſuum doceret nullo ſignificatu, ſed re L
ipſa quod ille ſcire cupiebat? AD. Metuo ne quid hic tale ſit, quale de illo dixi, qui quærit quid ſit ambulare. Neque enim video & hic totum illud aucupium eſſe monſtratum. AVG. Facile eſt hac cura te exuere. Addo enim, ſi ille (ita) intelligens eſſet, vt ex hoc quod vidit, totum illud genus artis agnoſceret. Satis eſt nanque ad rem, de quibuſdam rebus tametſi non omnibus, & quoſdam homines docere poſſe ſine ſigno.

AD. Hoc etiam ego poſſum illi addere. Si enim ſit bene intelligens, paucis paſsibus ambulatione monſtrata, totum quid ſit ambulare cognoſcet. AVG. Facias per me licet, nec tantum nihil reſiſto, verum etiam faueo. Vides enim ab vtroque noſtrum id effici, vt quædam quidem doceri ſine ſignis queant, falſúmque illud ſit quod nobis paulò antè videbatur, nihil eſſe omnino quod ſine ſignis poſsit oſtendi. Iam enim ex his non vnum aliquid, aut alterum, ſed milia rerum animo occurrunt, quæ nullo ſigno dato per ſe ipſa monſtrantur. Quid enim dubitemus oro te? Nam vt hominum omittam innumerabilia ſpectacula in omnibus theatris ſine ſigno ipſis rebus exhibentium, ſolem certe iſtum lucémque hæc omnia perluſtrantem atque ve- M
ſtientem, lunam & cætera ſydera, terras & maria, quæque in his innumerabiliter gignuntur, nónne per ſeipſa exhibet atque oſtendit deus & natura cernentibus? Quod ſi diligentius conſideremus, fortaſſe nihil inuenies quod per ſua ſigna diſcatur. Cum enim mihi ſignum datur, ſi neſcientem me inuenit, cuius rei ſignum ſit, docere me nihil poteſt. Si vero ſcientem, quid diſco per ſignum? Non enim mihi rem quam ſignificat oſtendit verbum cum lego, Et Saraballæ eorum non ſunt *Daniel. 3.*
immutatæ. Nam ſi quædam capitum tegmina nuncupantur hoc nomine, num ego hoc audito, aut quid ſit caput, aut quid ſint tegmina didici? ante iſta noueram, neque cum appellarentur ab aliis, ſed cum à me viderentur, eorum eſt mihi facta notitia. Etenim cum primum iſtæ duæ ſyllabæ cum dicimus caput, aures meas impulerunt, tam neſciui quid ſignificarent, quàm cum primo audirem legerémve, Saraballas. Sed cum ſæpe diceretur caput, notans atque animaduertens quando diceretur, reperi vocabulum eſſe rei quæ mihi iam erat videndo notiſsima. Quod priuſquam reperiſſem, tantum mihi ſonus erat hoc verbum: ſignum vero eſ-

ſe didici,

A ſe didici, quando cuius rei ſignum eſſet inueni, quã quidem, vt dixi, non ſignificatu, ſed aſpectu didiceram. Itaque magis ſignum re cognita, quàm ſigno dato ipſa res diſcitur. Quod vt apertius intelligas, finge nos primum nunc audire quod dicitur, caput: & neſcientes vtrũ vox iſta ſit tantummodo ſonans, an aliquid etiam ſignificans, quærere quid ſit caput: memento nos non rei quæ ſignificatur, ſed ipſius ſigni velle habere notitiam, qua caremus profecto quandiu cuius ſignum eſt ignoramus. Si ergo ita quærentibus res ipſa digito demonſtretur, hac conſpecta diſcimus ſignum quod audieramus tantum, nondum noueramus. In quo tamen ſigno cum duo ſint, ſonus & ſignificatio, ſonum certe non per ſignum percipimus, ſed eoipſo aure pulſata, ſignificationem autem re quæ ſignificatur aſpecta. Nam illa intentio digiti ſignificare nihil aliud poteſt, quàm illud in quod intenditur digitus. Intentus eſt autem non in ſignum, ſed in membrum quod caput vocatur. Itaq; per illam neq; rem poſſum noſſe quam noueram, neq; ſignum in quod intentus digitus non eſt. Sed de intentione digiti non nimis curo, quia ipſius demonſtrationis ſignum mihi videtur potius, quàm rerum aliquarum quæ demonſtran-
B tur. Sicut aduerbium quod ecce dicimus: nam & cum hoc aduerbio digitum ſolemus intendere, ne vnum demonſtrandi ſignum non ſit ſatis. Et id maxime tibi nitor perſuadere ſi potero, per ea ſigna quæ verba appellãtur, nos nihil diſcere: potius enim, vt dixi, vim verbi, id eſt, ſignificationem quæ latet in ſono, re ipſa quæ ſignificatur cognita diſcimus, quàm illam tali ſignificatione percipimus. Et quod dixi de capite, hoc etiam de tegminibus, deque aliis rebus innumerabilibus dixerim: quas tamen cum iam nouerim, Saraballas adhuc vſque non noui: quas mihi ſi geſtu quiſpiam ſignificarit aut pinxerit, aut aliquid cui ſimiles ſunt, oſtenderit, ne dicam non me docuerit, quod facilè obtinerem, ſi paulo amplius loqui vellem, ſed dico id quod proximum eſt, non verbis docuerit. Quod ſi eis forte conſpectis, cum ſimul adero me admonuerit, dicens, Ecce Saraballa, diſcam rem quam neſciebam, non per verba quæ dicta ſunt, ſed per eius aſpectum, per quem factum eſt vt etiam nomen illud quid valeret, noſcerem ac tenerem. Non enim cum rem ipſam didici, verbis alienis credidi, ſed oculis meis: illis tamen fortaſſe vt attenderem
C credidi, id eſt, vt aſpectu quærerem quid viderem.

Credere & ſcire quid differant. Cap. xj.

Hactenus verba valuerunt, quibus vt plurimum tribuam, admonent tantum vt quæramus res, non exhibẽt vt nouerimus. Is me autem aliquid docet, qui vel oculis, vel vlli corporis ſenſui, vel ipſi etiam menti præbet ea quæ cognoſcere volo. Verbis igitur niſi verba non diſcimus, imò ſonitum ſtrepitúmque verborum: nam ſi ea quæ ſigna non ſunt, verba eſſe non poſſunt, quanuis iam auditum verbum, neſcio tamen verbum eſſe, donec quid ſignificet ſciam. Rebus ergo cognitis, verborum quoque cognitio perficitur: verbis vero auditis, nec verba diſcuntur. Non enim ea verba quæ nouimus, diſcimus: aut quæ non nouimus, didiciſſe nos poſſumus confiteri, niſi eorum ſignificatione percepta, quæ non auditione vocum emiſſarum, ſed rerum ſignificatarum cognitione contingit. Veriſsima quippe ratio eſt, & veriſsime dicitur cum veba proferuntur, aut ſcire nos quid ſignificent, aut neſcire. Si ſcimus, commemorari potius quàm diſcere: ſi autem neſcimus, nec commemorari quidem, ſed fortaſſe ad quærendum admoneri. Quod ſi dixeris, tegmina quidem illa capitum, quorum nomen ſono tantùm tenemus, non nos poſſe niſi viſu cognoſcere, neque nomen ipſum plenius, niſi D
ipſis cognitis noſſe: quod tamen de ipſis pueris accepimus, vt regem ac flammas fide ac religione ſuperauerint, quas laudes domino cecinerint, quos honores ab ipſo etiam inimico meruerint, num aliter niſi per verba didicimus? reſpondebo, cuncta quæ illis verbis ſignificata ſunt, in noſtra notitia iam fuiſſe. Nam quid ſint tres pueri, quid fornax, quid ignis, quid rex, quid denique illæſi ab igne, cæteráque omnia iam tenebam, quæ verba illa ſignificant. Ananias vero & Azarias & Miſaël tam mihi ignoti ſunt quàm Saraballæ: nec ad eos cognoſcendos hæc me nomina quicquam adiuuerunt, aut adiuuare iam potuerunt. Hæc autem omnia quæ in illa leguntur hiſtoria, ita illo tempore facta eſſe, vt ſcripta ſunt, credere me potius quàm ſcire confiteor: neque iſtam differentiam iidem ipſi quibus credimus neſcierunt. Ait enim propheta: Niſi crediderits, non intelligetis. Quod non dixiſſet profecto, ſi nihil diſtare iudicaſſet. Quod ergo intelligo, id etiam credo: at non omne quod credo, etiam intelligo. Omne autem quod intelligo, ſcio: non omne quod credo, ſcio: nec ideo neſcio quàm ſit vtile credere etiam multa quæ neſcio. Cui vtilitati hanc quoque adiungo E
de tribus pueris hiſtoriam: quare pleraque cum ſcire non poſsim, quanta tamen vtilitate credantur, ſcio. De vniuerſis autem quæ intelligimus, non loquentem, qui perſonat foris, ſed intus ipſi menti præſidentem conſulimus veritatem, verbis fortaſſe, vt conſulamus admoniti. Ille autem qui conſulitur, docet, qui in interiore homine habitare dictus eſt Chriſtus, id eſt, incommutabilis dei virtus atque ſempiterna ſapientia: quam quidem omnis rationalis anima conſulit, ſed tantum cuique panditur, quantum capere propter propriam ſiue malam ſiue bonam voluntatem poteſt. Et ſi quando fallitur non fit vitio conſultæ veritatis, vt neque huius quæ foris eſt lucis vitium eſt quòd corporei oculi ſæpe falluntur: quam lucem de rebus viſibilibus conſuli fatemur, vt eas nobis quantum cernere valemus oſtendat.

Daniel. 3.

Eſaiæ 7.

Chriſtus intus docet. Ca. xij.

Quod ſi & de coloribus lucem, & de cæteris quæ per corpus ſentimus, elementa huius mundi eadémque corpora ſentimus, ſenſúſque ipſos quibus tanquam interpretibus ad talia noſcenda mens vtitur: de iis autem quæ intelliguntur, interiorem veritatem ratione conſulimus: quid dici poteſt, vnde cla- F
reat, verbis nos aliquid diſcere, præter ipſum qui aures percutit ſonum? Namque omnia quæ percipimus, aut ſenſu corporis, aut mente percipimus. Illa ſenſibilia, hæc intelligibilia, ſiue vt more noſtrorum authorum loquar, illa carnalia, hæc ſpiritalia nominamus. De illis dum interrogamur, reſpondemus, ſi præſto ſunt ea quæ ſentimus: velut cum à nobis quæritur intuentibus lunam nouam, qualis aut vbi ſit. Sic ille qui interrogat, ſi non videt, credit verbis, & ſæpe non credit. Diſcit autem nullo modo, niſi & ipſe quod dicitur videat, vbi iam non verbis ſed rebus ipſis & ſenſibus diſcit. Nam verba eadem ſonant videnti, quæ non videnti etiam ſonuerant. Cum vero non de iis, quæ coram ſentimus, ſed de iis quæ aliquando ſenſimus quæritur, non iam res ipſas, ſed imagines ab eis impreſſas memoriæque mandatas loquimur: quæ omnino quomodo vera dicamus cum falſa intueamur ignoro, niſi quia non nos ea videre ac ſentire, ſed vidiſſe ac ſenſiſſe narramus. Ita illas imagines in memoriæ penetralibus rerum ante ſenſarum quædam documenta geſtamus, quæ animo contem-

G plantes bona conſcientia non mentimur, cũ loquimur, ſed nobis ſunt iſta documenta: Is autem qui audit, ſi ea ſenſit atque affuit, nõ diſcit meis verbis, ſed recognoſcit adlatis ſecum & ipſe imaginibus. Si autem ille non ſenſit, quis non eum credere potius verbis quàm diſcere intelligat? Cum vero de iis agitur quæ mente conſpicimus, id eſt, intellectu atque ratione, ea quidẽ loquimur quæ præſentia contuemur in illa interiore luce veritatis, qua ipſe qui dicitur homo interior, illuſtratur & fruitur: ſed tunc quoque noſter auditor, ſi & ipſe illo ſecreto ac ſimplici oculo videt, nouit quod dico ſua contemplatione, non verbis meis. Ergo ne hunc quidẽ doceo vera dicens vera intuentem, docetur enim non verbis meis, ſed ipſis *rebus* deo intus pandente manifeſtius. Itaque de his etiam interrogatus reſpondere poſſet. Quid autem abſurdius, quàm eum putare locutione mea doceri, qui poſſet antequam loquerer, ea ipſa interrogatus exponere? Nam quod ſæpe contingit, vt interrogatus aliquid neget, atque ad id fatendum aliis interrogationibus vrgeatur, fit hoc imbecillitate cernentis, qui de re tota illam lucem conſulere nõ poteſt: quod
H vt partibus faciat admonetur, cum de iſtis partibus interrogatur quibus illa ſumma conſtat, quam totam cernere non valebat. Quod ſi verbis perducitur eius qui interrogat, non tamen docentibus verbis, ſed eo modo inquirentibus, quomodo eſt ille à quo quæritur intus diſcere idoneus: velut ſi abs te quærerem hoc ipſum quod agitur, vtrúmnam verbis doceri nihil poſsit, & abſurdum tibi primo videretur non valenti totum conſpicere. Sic ergo quærere oportuit, vt tuæ ſeſe vires habeant ad audiendum illum intus magiſtrum, vt docerẽ ea quæ me loquente vera eſſe confiteris & certus es, & te illa noſſe confirmas. Vnde didiciſti: reſponderes fortaſſe quòd ego docuiſſem. Tum ego ſubnecterem, Quid ſi me hominem volantem vidiſſe dicerem, itáne te certum verba mea redderent quemadmodum ſi audires ſapientes homines ſtultis eſſe meliores? Negares profecto, & reſponderes, illud te non credere, aut etiam, ſi crederes, ignorare, hoc autem certiſsime ſcire. Ex hoc iam nimirum intelligeres, neque in illo quod me affirmante ignorares, neq; in hoc quod optime ſcires aliquid te didiciſſe verbis meis, quandoquidem etiam interrogatus
I de ſingulis, & illud ignotũ, & hoc tibi notum eſſe iurares. Tum verò totum illud quod negaueras, fatereris, cum hæc ex quibus conſtat clara & certa eſſe cognoſceres, omnia ſcilicet quæ loquimur, aut ignorare auditorem vtrum vera ſunt, aut falſa eſſe nõ ignorare, aut ſcire vera eſſe. Horum trium in primo aut credere, aut opinari, aut dubitare: in ſecundo aduerſari atque renuere: in tertio atteſtari: nuſquam igitur diſcere. Quia & ille qui poſt verba noſtra rem neſcit, & qui ſe falſa nouit audiſſe, & qui poſſet interrogatus eadem reſponderet quæ dicta ſunt, nihil verbis meis didiciſſe conuincitur.

Oratio nõ ſemper patefacit animum.
Cap. xiij.

Quamobrem in iis etiam quæ mente cernuntur, fruſtra cernentis loquelas audit quiſquis ea cernere non poteſt, niſi quia talia quandiu ignorantur vtile eſt credere. Quiſquis autem cernere poteſt, intus eſt diſcipulus veritatis, foris iudex loquentis, vel potius ipſius locutionis. Nam plerunque ſcit illa quæ dicta ſunt, eo ipſo neſciente qui dixit: Veluti ſi quiſquam Epicureis credens, & mortalem animam putans, eas rationes quæ de immortalitate eius à prudentioribus tractatæ ſunt, eloquatur illo audiente qui ſpiritalia contueri poteſt. Iudicat iſte eum vera dicere. At ille qui dicit, vtrum vera dicat ignorat, imò etiam falſiſsima exiſtimat. Num igitur putandus eſt ea docere, quæ neſcit? Atqui iiſdem verbis K
vtitur, quibus vti etiam ſciens poſſet. Quare iam ne hoc quidem relinquitur verbis, vt his ſaltem loquentis animus iudicetur. Siquidem incertum eſt vtrum ea quæ loquitur ſciat. Adde mentientes atque fallentes, per quos facilè intelligas non modo non aperiri, verumetiam occultari animum verbis. Nam nullo modo ambigo id conari verba veracium, & id quodammodo profiteri, vt animus loquentis appareat, quòd id obtineret omnibus concedentibus, ſi loqui mentientibus non liceret. Quanquam ſæpe experti fuerimus & in nobis & in aliis, non earum rerum quæ cogitantur verba proferri: quod duobus modis poſſe accidere video, cum aut ſermo memoriæ mandatus & ſæpe decurſus alia cogitantis ore funditur. Quod nobis cum hymnum canimus, ſæpe contingit: aut cum alia pro aliis verba præter voluntatem noſtram linguæ ipſius errore proſiliunt. Nam hic quoque non earum rerum ſigna, quas in animo habemus audiuntur. Nam mentientes quidem cogitant etiam de iis rebus quas loquuntur, vt tametſi neſciamus an verum dicant, ſciamus tamen eos in animo habere quod dicunt, ſi non eis aliquid duorũ L
quæ dixi accidat. Quæ ſi quis & interdum accidere contendit, & cum accidit apparere, quanquam ſæpe occultum eſt, & ſæpe me fallit audientem, non reſiſto. Sed his accidit aliud genus, ſanè late patens, & ſemen innumerabilium diſſenſionem atque certaminum: cum ille qui loquitur, eadem quidem ſignificat quæ cogitat, ſed plerunque tantùm ſibi & aliis quibuſdam: ei vero cui loquitur & item aliis nonnullis, non idem ſignificat. Dixerit enim aliquis audientibus nobis, ab aliquibus beluis hominem virtute ſuperari: nos ilico ferre nõ poſſumus, & hanc tam falſam peſtiferamque ſententiam magna intẽtione refellimus: cum ille fortaſſe virtutem, vires corporis vocet, & hoc nomine id quod cogitauit enunciet: nec mentiatur, nec erret in rebus, nec aliud aliquid voluens animo, mandata memoriæ verba contexit, nec linguæ lapſu aliud quàm volebat ſonat: ſed tantummodo rem quam cogitat, alio quàm nos nomine appellat: de qua illi ſtatim aſſentiremur, ſi eius cogitationem poſſemus inſpicere, quam verbis iam prolatis explicatáq; ſententia ſua, nondum nobis pandere valuit. Huic errori definitionem mederi poſſe dicunt: vt M
in hac quæſtione ſi definiret quid ſit virtus, eluceret aiunt non de re, ſed de verbo eſſe controuerſiam: quod vt concedam ita eſſe, quotus quiſq; bonus definitor inueniri poteſt? & tamen aduerſus diſciplinam definiendi multa diſputata ſunt, quæ neque hoc loco tractare opportunum eſt, nec vſquequaque à me probantur. Omitto quòd multa non bene audimus & quaſi de auditis diu multúmque contendimus: velut tu nuper verbo quodam Punico, cum ego miſericordiam dixiſſem, pietatem ſignificari te audiſſe dicebas ab eis quibus hæc lingua magis nota eſſet. Ego autem reſiſtens, quod acceperis tibi omnino excidiſſe aſſerebam. Viſus enim mihi eras non pietatem dixiſſe, ſed fidem, cum & coniunctiſsimus mihi aſsideres, & nullo modo hæc duo nomina ſimilitudine ſoni aurem decipiant. Diu te tamen arbitratus ſum neſcire quid tibi dictum ſit, cum ego neſcirem quid dixeris. Nam ſi te bene audiſſem, nequaquã mihi videretur abſurdum pietatem & miſericordiam vno vocabulo Punice vocari. Hæc plerunque accidunt, ſed ea vt dixi omittamus, ne calumniam verbis de audiendi negligentia, vel etiam de ſurditate hominum videar commonere. Illa magis angunt quæ ſuperius

perius

A perius enumeraui, vbi verbis liquidiſsime anre perceptis & Latinis non valemus, cum eiuſdem linguæ ſimus, loquentium cogitata cognoſcere. Sed ecce iam remitto & concedo, cum veeba eius audita cui nota ſunt, accepta fuerint, poſſe illi eſſe notum de iis rebus, quas ſignificant loquentem cogitauiſſe: num ideo etiam quod nunc quæritur, vtrum vera dixerit, diſcit? Num hoc magiſtri profitentue, vt cogitata eorum, ac non ipſæ diſciplinæ, quas loquendo ſe tradere putant, percipiantue atque teneantue. Nam quis tam ſtulte curioſus eſt, qui filium ſuum mittat in ſcholam, vt quid magiſter cogitet diſcat? At iſtas omnes diſciplinas, quas ſe docere profitentur, ipſiusq; virtutis atque ſapientiæ cum verbis explicauerint, tum illi qui diſcipuli vocantur, vtrum vera dicta ſint apud ſemetipſos conſiderant, inteeiorem ſcilicet illam veritatem pro viribus intuentes. Tunc ergo diſcunt. Et cum vera dicta eſſe intus inuenerint, laudant, neſciẽtes non ſe doctores potius laudare, quàm doctos, ſi tamen & illi quod loquuntue ſciunt. Falluntur autem homines, vt eos qui non ſunt magiſtros vocent, quia plerunque inter tempus locutionis & tem-

Chriſtus docet, homo admonet.

Cap. xiiij.

B pus cognitionis, nulla mora interponitur. Et quoniam poſt admonitionem ſermocinantis cito intus diſcunt, foris ſe ab eo qui admonuit didiciſſe arbitrantur. Sed de tota vtilitate verborum, quæ ſi bene conſyderetur non parua eſt, aliàs ſi deus ſiuerit requieemus. Nunc enim ne plus eis quàm oportet tribueremus, admonui te: vt iam non crederemus tantùm, ſed etiam intelligere inciperemus, quàm vere ſcriptum ſit authoritate diuina ne nobis quenquam magiſtrum dicamus in terris, quòd vnus omnium magiſter in cœlis ſit. Quid ſit autem in cœlis, docebit ipſe à quo etiam per homines ſignis admonemur & foris, vt ad eum intro conuerſi erudiamur, quem diligere ac noſſe beata vita eſt, quam ſe omnes clamant quærere, pauci autem ſunt qui eam vere ſe inueniſſe lætentur. Sed iam mihi dicas velim, quid de hoc toto meo ſermone ſentias? Si enim vera eſſe quæ dicta ſunt noſti, etiam de ſingulis ſententiis interrogatus ea te ſcire dixiſſes. Vides ergo à quo iſta didiceris. Neque enim à me, cui roganti omnia reſpondetes. Si autem vera eſſe non noſti, nec ego nec ille te docuĩt. Sed ego quia nunquam poſſum docere, ille quia

Matth.23.

C tu adhuc non potes diſcere. AD. Ego vero didici admonitione verborum tuorum, nihil aliud veebis quàm admoneri hominem vt diſcat, & perparum eſſe quòd per locutionem aliquanta cogitatio loquentis apparet. Vtrum autem vera dicantur, eum docere ſolum, qui ſe intus habitare cum foris loqueretur admonuit. Quem iam fauente ipſo tanto ardentius diligam, quanto ero in diſcendo prouectior. Veruntamen huic orationi tuæ, qua perpetua vſus es, ob hoc habeo maxime gratiam, quòd omnia quæ contradiceee paratus eram, præoccupauit atque diſſoluit, nihilq; omnino abs te derelictum eſt, quod me dubium faciebat, de quo non ita mihi reſponderet ſecretum illud oraculum, vt tuis verbis aſſerebatur.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE IMMORTALITATE ANIMAE LIBER.

D

SI ALICVBI eſt diſciplina, nec eſſe niſi in eo quod viuit poteſt, & ſemper eſt, neq; quicquam in quo qnid ſemper eſt, poteſt eſſe non ſemper: ſemper viuit, in quo eſt diſciplina. Si nos ſumus q ratiocinamur, id eſt animus noſter, nec recte ratiocinari ſine diſciplina poteſt, nec ſine diſciplina eſſe animus, niſi in quo diſciplina non eſt, poteſt: eſt in hominis animo diſciplina. Eſt autẽ alicubi diſciplina: nã eſt, & quicqd eſt, nuſquã eſſe nõ poteſt. Itẽ diſciplina nõ poteſt eſſe niſi in eo quod viuit. Nihil enim quod non viuit, aliquid diſcit. Nec eſſe in eo quod nihil diſcit diſcplina poteſt. Itẽ ſemper eſt diſciplina. Nã quod eſt, atq; immutabile eſt, ſemper ſit neceſſe eſt. Eſſe autem diſciplinam nemo negat. Et quiſquis fatetur fieri non poſſe, vt ducta per medium circulum linea, non ſit omnium quæ nõ per mediũ ducuntur maxima, idq; eſſe alicuius diſciplinæ, immutabilẽ diſciplinam eſſe nõ negat. Itẽ nihil in quo quid ſemper eſt, poteſt eſſe non ſemper. Nihil enim quod ſemper eſt, patitur ſibi ſubtrahi aliquãdo id in quo ſemper eſt. Iam vero cũ ratiocinamur, animus id agit. Non enim id agit niſi qui intelligit: nec corpus intelligit, nec animus auxiliante corpore intelligit, quia cũ intelligere vult, à corpore auertitur. Quod enim intelligit, eiuſmodi eſt ſemper, nihilq; corporis eiuſmodi eſt ſemper: Nõ igitur poteſt adiuuare animũ ad intellectum nitentẽ, cui nõ impedire ſatis eſt. Item nemo ſine diſciplina recte ratiocinatur. Eſt enim recta ratiocinatio à certis ad incertorum indagationẽ nitẽs cogitatio. Nihilq; certum eſt in animo quod ignorat. Omne autem quod ſcit animus in ſeſe habet, nec vllã rem ſcientia cõplectitur, niſi quę ad aliquam pertineat diſciplinã. Eſt enim diſciplina quarumq; rerum ſciẽtia. Semper igitur animus humanus viuit.

Prima ratio quòd anima ſit immortalis, ab adiacente immortali.

Cap. I.

1. Retract. cap. 5.

E

1. Retract. cap. 5.

Recta ratiocinatio quid ſit.

1. Retract. cap. 5.

F

Ratio profecto aut animus eſt, aut in animo. Melioe autem ratio noſtra, quàm corpus noſtrum. Et corpus noſtrum non nulla ſubſtantia eſt, & melius eſt eſſe ſubſtantiam, quàm nihil: Non eſt igitur ratio nihil. Rurſum quæcunque harmonia corporis eſt, in ſubiecto corpore ſit neceſſe eſt inſeparabiliter, nec aliud quicquam in illa harmonia eſſe credatur, quod non æque neceſſario ſit in ſubiecto illo corpore, in quo & ipſa harmonia non minus inſeparabiliter. Mutabile eſt autem corpus humanum, & immutabilis ratio. Mutabile eſt enim omne quod ſemper eodem modo non eſt. Et ſemper eodem modo eſt, duo & quatuor & ſex. Item ſemper eodem modo eſt quod eſt, quòd quatuor habent duo & duo, hoc autem non habent duo. Duo igitur, quatuor non ſunt. Eſt autem iſta ratio immutabilis: igitur ratio eſt. Nullo modo autem poteſt mutato ſubiecto id quod in eo eſt, inſeparabiliter non mutari. Non eſt igitur harmonia corporis animus. Nec mors poteſt accidere immutabilibus rebus. Sempee ergo animus viuit, ſiue ipſe ratio ſit, ſiue in eo ratio inſeparabiliter.

Secũda ratio quia ſ… immuta… lis, vel ac… iacẽtis im… mutabili… ſubiectũ.

Cap. ij.

Quædam conſtantiæ virtus eſt, & omnis conſtantia immutabilis eſt, &

Vius ſu… ſtantia …

immutabilis animus, nec ſi quo modo mutabilis, propterea mortalis ſit.

Ratio tertia. Ca. iij.

G omnis virtus poteſt aliquid agere, nec cum non agit aliquid, virtus non eſt. Omnis porro actio mouetur, aut mouet. Aut igitur non omne quod mouet, aut certè non omne quod mouetur, mutabile eſt: aut omne quod ab alio mouetur, nec mouet ipſum aliquid, mortale eſt: neque mortale quicquam immutabile. Quare de certo iam & ſine vlla diiunctione concluditur, non omne quod mouet mutari. Nullus autem motus ſine ſubſtantia: & omnis ſubſtantia aut viuit, aut non viuit: atque omne quod non viuit, exanime eſt: nec eſt vlla exanimis actio. Illud igitur quod ita mouet, vt non mutetur, nôn poteſt eſſe niſi viua ſubſtantia. Hæc autem omnis per quoſlibet gradus corpus mouet quod mutabile eſt. Corpus autem non niſi ſecundum tempus mouetur: ad hoc enim pertinet tardius & celerius moueri: conficitur eſſe quiddam, quod tempore moueat, nec tamen mutetur. Omne autem quod tempore mouet corpus, tametſi ad vnum finem tendat, tamen nec ſimul poteſt omnia facere, nec poteſt non plura facere: neque enim valet quauis ope agatur, aut perfe-
H cte vnum eſſe, quod in partes ſecari poteſt, aut vllum eſſe ſine partibus corpus, aut ſine morarum interuallo tempus, aut vero vel breuiſsima ſyllaba enuncietur, cuius non tunc finem audias, cum iam non audis initium. Porrò quod ſic agitur, & expectatione opus eſt, vt peragi, & memoria, vt comprehendi queat quantum poteſt. Et expectatio futurarum rerum eſt, præteritarum verò memoria. At intentio ad agendum præſentis eſt temporis, per quod futurum in præteritum tranſit, nec cœpti motus corporis expectari finis poteſt ſine vlla memoria. Quomodo enim expectatur vt deſinat, quod aut cœpiſſe excidit, aut omnino motum eſſe? Rurſus intentio peragendi, quæ præſens eſt, ſine expectatione finis, qui futurus eſt, non poteſt eſſe: nec eſt quicquam quod aut nondum eſt, aut iam non eſt. Poteſt igitur in agendo quiddam eſſe, quod ad ea quæ nondum ſunt, pertineat. Poſſunt ſimul in agente plura eſſe, cùm ea plura quæ aguntur, ſimul eſſe non poſſint. Poſſunt ergo etiam in mouente, cum in eo quod mouetur non poſsint. At quæcunque in tempore ſimul
I eſſe non poſſunt, & tamen à futuro in præteritum tranſmittuntur, mutabilia ſint neceſſe eſt. Hinc iam colligimus poſſe eſſe quiddam quod cum mouet mutabilia, non mutatur. Cum enim non mutatur mouentis intentio perducendi ad finem quem volet corpus quod mouet, illúdque corpus de quo aliquid fit eodem motu per momenta mutetur, atque illa intentio perficiendi, quam immutatam manere manifeſtum eſt, & ipſa membra artificis, & lignum aut lapidem artifici ſubiectum moueat, quis dubitet conſequens eſſe quod dictum eſt? Non igitur ſi qua mutatio corpori mouente animo fit, quanuis in eam ſit intentus, hinc eum neceſſario mutari, & ob hoc etiam mori arbitrãdum eſt. Poteſt enim in hac intentione ſimul & memoriam præteritorum, & expectationem futurorum habere, quæ omnia ſine vita eſſe [& in illa mutatione] non poſſunt. Quanquam etſi nullus interitus ſine mutatione fit, & nulla mutatio ſine motu, non tamen omnis mutatio interitum, omniſque motus mutationem operatur. Licet enim ipſum corpus noſtrum & motum plerunque qualibet actione & mutatum certe vel ætate dicere, tamen nondum interiſſe, id eſt, non eſſe ſine vita. Liceat igitur & animum non continnò putare priuari vita, quanquam ei fortaſſe per motum mutatio nonnulla contingat.

Quòd nulla mutatio ſine motu, non omnis mutatio interitum operatur.

Ars & ratio Si enim manet aliquid immutabile in animo, quod ſine vita eſſe non poſsit, animo etiam vita ſempiterna K maneat neceſſe eſt. Nam hoc porſus ita ſe habet, vt ſi primum eſt, ſit ſecundum. Eſt autem primum. Quis enim vt alia omittam, aut rationem numerorum mutabilem eſſe audeat dicere: aut artem quamlibet non iſta ratione conſtare: aut artem non eſſe in artifice etiam cum eam non exercet: aut eius eſſe, niſi in animo: aut vbi vita non ſit, eſſe poſſe: aut quod immutabile eſt, aliquando eſſe non poſſe: aut aliud eſſe artem, aliud rationem? Quanuis enim ars vna multarum quaſi quidam cœtus rationum eſſe dicatur, tamen ars etiam vna ratio dici veriſsime atque intelligi poteſt. Sed ſiue hoc, ſiue illud ſit, non minus immutabilem artem eſſe conficitur. Artem autem non ſolum eſſe in animo artificis, ſed etiam nuſquam eſſe in animo artificis manifeſtum eſt, idque inſeparabiliter. Nam ſi ars ab animo ſeparabitur, aut erit præterquam in animo, aut nuſquam erit, aut de animo in animum continnò tranſibit. At vt ſedes arti nulla ſine vita eſt, ita nec vita cum ratione vlli niſi animæ. Nuſquam porrò eſſe quod eſt, vel quod immutabile eſt, non eſſe aliquando non poteſt. Si verò ars de animo in animum tranſit, in illo mãſura deſerens iſtum, L nemo artem docet niſi amittendo, aut etiam non niſi docentis obliuione fit aliquis peritus ſine morte. Quæ ſi abſurdiſsima & falſiſsima ſunt, ſicuti ſunt, immortalis eſt animus humanus. Atenim ſi ars aliquando eſt, aliquando non eſt in animo, (quod per obliuionem atque imperitiam ſatis notum eſt) nihil ad eius immortalitatem affert argumenti huius connexio, niſi negetur antecedens hoc modo, Aut eſt aliquid in animo, quod in præſenti cogitatione non eſt: aut non eſt in erudito animo ars muſica, cum de ſola geometrica cogitat. Hoc autem falſum eſt, illud igitur verum. Non autem quicquam ſe habere animus ſentit, niſi quod in cogitationem venerit. Poteſt igitur aliquid eſſe in animo, quod eſſe in ſe animus ipſe non ſentiat. Id autem quandiu ſit nihil intereſt. Nanque ſi diutius fuerit in aliis aminus occupatus, quàm vt intentionem ſuam in antecogitata facilè poſsit reflectere, obliuio vel imperitia nominatur. Sed cum vel noſipſi nobiſcum ratiocinantes, vel ab alio bene interrogati de quibuſdam liberalibus artibus quædam inuenimus, nòn alibi quàm in animo noſtro inuenimus. Neque enim id eſt inuenire quod facere, aut gignere: alioquin æterna gigneret M animus inuentione temporali, nam æterna ſæpe inuenit. Quid enim tam æternum, quàm circuli ratio, vel ſi quid aliud in huiuſcemodi artibus, nec non fuiſſe aliquando, nec non fore comprehenditur? Manifeſtum etiam eſt immortalem eſſe animum humanum, & omnes veras rationes in ſecretis eius eſſe, quanuis eas ſiue ignoratione ſiue obliuione aut non habere aut amiſiſſe videatur.

ratio numerorum immutabilis, quæ animo nõ ſine vita inhærent.

Ratio quarta. Cap. iiij.

1. Retract. cap. 5.

Nunc quatenus accipienda ſit animi mutatio videamus. Si enim ſubiectum eſt animus arte in ſubiecto exiſtente, neque ſubiectum immutari poteſt, quin id quod in ſubiecto eſt immutetur: quî poſſumus obtinere immutabilem eſſe artem atque rationem, ſi mutabilis animus in quo illa ſunt, eſſe conuincitur? Quæ autem maior quàm in contraria ſolet eſſe mutatio, & quis negat animum, vt omittam cætera, ſtultum aliâs, aliâs vero eſſe ſapientem? Prius ergo quot modis accipiatur quæ dicitur animæ mutatio, videamus: quæ vt opinor, manifeſtiores duntaxat clarioréſque nobis duo ſunt genere, ſpecie verò plures inueniuntur. Nanque aut ſecundum corporis paſsiones, aut ſecundũ ſuas anima dicitur immutari. Secundum corporis, vt per

Animus non mutatur vt deſinat eſſe animus.

Ratio quinta. Cap. v.

A ætates, per morbos, per dolores, labores, offenſiones, per voluptates. Secundum ſuas autem, vt cupiendo, lætando, metuendo, ægreſcendo, ſtudendo, diſcendo. Hæ omnes mutationes, ſi non neceſſario argumento ſunt mori animam, nihil quidem metuendæ ſunt per ſe ipſæ ſeparatim: ſed ne rationi noſtræ aduerſentur, qua dictum eſt, mutato ſubiecto, omne quod in ſubiecto eſt neceſſario mutari, videndum eſt. Sed non aduerſantur. Nam illud ſecundum hanc mutationem ſubiecti dicitur per quam omnino mutare cogitur nomen. Nam ſi ex alba cera nigrum colorem ducat alicunde, non minus cera eſt, & ſi ex quadrata rotundam formam ſumat, & ex molli dureſcat, frigeſcátque ex calida: at iſta in ſubiecto ſunt, & cera ſubiectum. Manet autem cera non magis minúsve cera cùm illa mutentur. Poteſt igitur aliqua mutatio fieri corũ, quæ in ſubiecto ſunt, cum ipſum tamen iuxta id quod hoc eſt ac dicitur, non mutetur. At ſi eorum quæ in ſubiecto ſunt, tanta commutatio fieret, vt illud quod ſubeſſe dicebatur, dici iam omnino non poſſet, veluti cum calore ignis cera in auras diſcedit, eámque mutationem patitur, vt recte intelli-
B gatur mutatum eſſe ſubiectum, quod cera erat, & cera iam non eſt, nullo modo aliqua ratione quicquam eorum, quæ in illo ſubiecto ideo erant, quia hoc erat, manere putaretur. Quamobrem ſi anima ſubiectum eſt, vt ſupra diximus, in quo ratio inſeparabiliter ea neceſſitate quoque qua in ſubiecto eſſe monſtratur, nec niſi viua anima poteſt eſſe anima, nec in ea ratio poteſt eſſe ſine vita, & immortalis ratio, immortalis eſt anima. Prorſus enim nullo pacto non exiſtente ſubiecto ſuo immutabilis ratio permaneret. Quod eueniret, ſi tanta accideret animæ mutatio, vt eſſe non animam faceret, id eſt, mori cogeret. Nulla autem illarum mutationum, quæ ſiue per corpus, ſiue per ipſam animam fiunt, quanuis vtrum aliquæ per ipſam fiant, id eſt, quarum ipſa ſit cauſa, non parua ſit quæſtio: id agit vt animam non animam faciat. Iam igitur non ſolum per ſe, verum nec noſtris rationibus formidandæ ſunt. Ergo incumbendum omnibus ratiocinandi viribus video, vt ratio quid ſit, & quoties definiri poſsit ſciatur, vt ſecundum omnes modos & de animæ immortalitate conſtet. Ratio eſt aſpectus animi, quo per ſeipſum, non per corpus verum intuetur: aut ipſa veri contemplatio, nõ per corpus: aut ipſum verum quod contemplatur. Primum illud in animo eſſe nemo ambigit. De ſecundo & tertio quæri poteſt, ſed & ſecundum ſine animo eſſe non poteſt. De tertio magna quæſtio eſt, vtrum verum illud quod ſine inſtrumento corporis animus intuetur, ſit per ſeipſum, & non ſit in animo, aut poſsit eſſe ſine animo. Quoquo libet modo autem ſe habeat, non id poſſet contemplari animus per ſeipſum, niſi aliqua coniunctione cum eo. Nam omne quod contemplamur, ſiue cogitatione capimus, aut ſenſu aut intellectu capimus. Sed ea quæ ſenſu capiuntur, extra etiã nos eſſe ſentiuntur, & locis continentur, vnde nec percipi quidem poſſe affirmantur. Ea vero quæ intelliguntur, non quaſi alibi poſita intelliguntur quàm ipſe qui intelligit animus, ſimul enim etiam intelliguntur non contineri loco. Quare iſtà coniunctio intuentis animi, & eius veri quod intuetur, aut ita eſt, vt ſubiectum ſit animus, verum autem illud in ſubiecto: aut contra ſubiectũ verum, & in ſubiecto animus, aut vtrunq; ſubſtantia. Horum autem trium ſi primum eſt, tam eſt immortalis animus, quàm ratio ſecundum ſuperiorem diſputationem, quod ineſſe illa niſi viuo non poteſt. Eadem neceſsitas in ſecundo eſt.

Ratio quæ incõmutabilis eſt, ſiue in animo ſit, ſiue animus in ea, ab ipſo eodem animo ſeparari nequit. Ratio ſexta. Cap.6.

Nam ſi verum illud quod ratio dicitur, nihil habet com- D mutabile ſicut apparet, nihil commutari poteſt: quod in eo tanquam in ſubiecto eſt. Remanet igitur omnis pugna de tertio. Nam ſi animus ſubſtantia eſt, & ſubſtantia rationi coniungitur, non abſurde quis putauerit fieri poſſe, vt manente illa hic eſſe deſinat. Sed manifeſtum eſt, quandiu animus à ratione non ſeparatur, eique cohęret, neceſſario eum manere atque viuere. Separari autem qua tandem vi poteſt? Num corporea, cuius & potentia infirmior, & origo inferior, & ordo ſeparatior? Nullo modo. Animali ergo? Sed etiam id quomodo? An aliter animus potentior quiſquis eſt, contemplari rationem non poteſt, niſi alterum inde ſeparauerit? At neque ratio cuiquam contemplanti defuerit, ſi omnes contemplentur: & cum nihil ſit ipſa ratione potentius, quo nihil eſt incommutabilius, nullo pacto erit animus nondum rationi coniunctus eo qui eſt coniunctus potẽtior. Reſtat vt aut ipſa ratio à ſe ipſum ſeparet, aut ipſe animus ab ea voluntate ſeparetur. Sed nihil eſt in illa natura inuidentiæ, quò minus fruendam ſe animo præbeat. Deinde quo magis eſt, eo quicquid ſibi coniungitur, facit vt ſit: cui rei contrarius eſt interi- E tus. Voluntate autem animum ſeparari à ratione, non minus abſurde quis diceret, ſi vlla ab inuicem ſeparatio poſſet eſſe rerum quas non continet locus. Quod quidem dici aduerſus omnia ſuperiora poteſt, quibus alias contradictiones oppoſuimus. Quid ergo? Iam ne concludendum eſt animum eſſe immortalem? An etiam ſi ſeparari non poteſt, extingui poteſt? At ſi illa rationis vis ipſa ſua coniunctione afficit animum, neque enim non afficere poteſt, ita profecto afficit vt ei eſſe tribuat: Eſt enim maxime ipſa ratio, vbi ſumma etiam incommutabilitas intelligitur. Itaque quæcunque ex ſe afficit, cogit eſſe quodammodo. Non ergo extingui animus poteſt, niſi à ratione ſeparatus. Separari autem non poteſt, vt ſupra ratiocinati ſumus. Non poteſt igitur interire.

1. Retract. cap.5.

Atenim auerſio ipſa à ratione per quã ſtultitia contingit animo, ſine defectu eius fieri non poteſt: ſi enim magis eſt ad rationem conuerſus eique inhærens, ideo quod inhæret incommutabili rei quæ eſt veritas, quæ & maxime & primitus eſt, cum ab ea eſt auerſus, idipſum eſſe minus habet, quod eſt deficere. Omnis autem defectus tendit ad nihilum, & interitum nullum magis proprie oportet accipi, quàm cum id quod aliquid erat, nihil fit. Quare tendere ad nihilum, eſt ad interitum tendere. Qui cur non cadat in animum, vix eſt dicere, in quem defectus cadit. Dantur hic cætera. Sed negatur eſſe conſequens interire id quod tendit ad nihilum, id F eſt, ad nihilum peruenire. Quod in corpore quoq; animaduerti poteſt. Nam quoniam quodlibet corpus pars eſt mundi ſenſibilis, & ideo quãto maius eſt, lociq; plus occupat, tanto magis propinquat vniuerſo: quantoq; id magis facit, tãto maius eſt. Maius eſt enim totum quàm pars. Quare etiam minus ſit cum minuitur neceſſe eſt. Defectum ergo patitur cum minuitur. Porrò autem minuitur, cum ex eo aliquid præciſione detrahitur. Ex quo cõficitur vt tali detractione tendat ad nihilum. At nulla præciſio perducit ad nihilum. Omnis enim pars quæ remanet, corpus eſt, & quicquid hoc eſt, quantolibet ſpacio locum occupat. Neq; id poſſet, niſi haberet partes in quas identidem cæderetur. Poteſt igitur infinite cædendo infinite minui, & ideo defectũ pati, atq; ad nihilum tendere, quanuis peruenire nunquam queat. Quod item de ipſo ſpacio & quolibet interuallo dici atque intelligi poteſt. Nam & de his etiam terminatis, dimidiam,

Nec, ſi per ſubſtantiã ad defectũ tendit animus ob id interit. Idque ſequẽti capite. Ratio ſeptima. Cap.7.

Quod omnis defectus tendat ad nihilum.

G verbi gratia, partem detrahendo, & ex eo quod reſtat
ſemper dimidiam, minuitur interuallum, atque ad fi-
nem progreditur, ad quem tamẽ nullo peruenitur mo-
do quo minus hoc de animo formidandum eſt. Eſt e-
nim profecto corpore melior & viuacior, à quo huic
Cap. 8. vita tribuitur. Quod ſi non id quod eſt in mole
corporis ſed id quod in ſpecie, facit corpus eſſe, quæ ſen
tentia inuictiore ratione approbatur: tanto enim ma-
gis eſt corpus, quanto ſpecioſius eſt atque pulchrius, tan
tóque minus eſt, quanto fœdius ac deformius, quæ de-
fectio non præciſione molis; de quà iam ſatis actum
eſt, ſed ſpeciei putatione contingit: quærendum de hac
re diligenter ac diſcutiendum eſt, ne quis affirmet ani-
mum tali defectu interire, vt quoniam ſpecie aliqua ſua
priuatur dum ſtultus eſt, credatur intantum augeri poſ-
ſe hanc priuationem vt omnimodo ſpecie ſpoliet ani-
mum, & ea labe ad nihilum redigat cogâtque interi-
re. Quamobrem ſi potuerimus impetrare vt oſtenda-
tur, ne corpori quidem hoc poſſe accidere vt etiam ea
ſpecie priuetur qua corpus eſt, iure fortaſſe obtinebi-
mus multo minus auferri poſſe animo quo animus eſt.
Si quidem nemo ſe bene inſpexit qui non omni cor-
H pori qualemlibet animum præponendum eſſe fateatur.
Quòd nulla res ſeipſam gignat aut faciat. Sit igitur noſtræ ratiocinationis exordium, quòd nul-
la res ſe facit aut gignit, alioquin erat antequam eſſet.
Quod ſi falſum eſt, illud eſt verum. Item quod factum
ortúmve non eſt, & tamen eſt, ſempiternum ſit neceſſe
eſt. Quam naturam & excellentiam quiſquis vlli cor-
pori tribuit, vehementer errat quidem. Sed quid pu-
gnamus? multo enim magis eam dare animo cogimur.
Ita ſi corpus vllum eſt ſempiternum, nullus animus non
ſempiternus eſt: quoniam quilibet animus cuilibet cor-
pori præferendus eſt, & omnia ſempiterna non ſempi-
ternis. At ſi quod vere dicitur, factum eſt corpus, ali-
quo faciente factum eſt, nec eo inferiore. Neque enim
eſſet potens ad dandum ei quod faceret quicquid illud
eſt quod eſt, id quod faciebat. Sed ne pari quidem: opor
tet enim facientem melius aliquid habere ad facien-
dum, quàm eſt id quod facit. Nam de gignente non ab-
ſurde dicitur, hoc eum eſſe quod eſt illud quod ab eo gi
gnitur. Vniuerſum igitur corpus ab aliqua vi & natu-
ta potentiore atque meliore factum eſt, non vtique cor-
I porea. Nam ſi corpus à corpore factum eſt, non potuit
vniuerſum fieri. Veriſsimum eſt enim quod in exordio
ratiocinationis huius poſuimus, nullam rem à ſe poſſe
fieri. Hæc autem vis & natura incorporea effectrix cor-
poris vniuerſi præſente potentia tenet vniuerſum. Non
enim fecit atq; diſceſsit, effectumq; deſeruit. Ea quippe
ſubſtantia quæ corpus non eſt, neque vt ita dicam, loca-
liter mouetur, vt ab ea ſubſtantia quæ locum obtinet
ſeparari queat, & illa effectoria vis vacare non poteſt,
quin id quod ab ea factum eſt meatur, & ſpecie carere
non ſinat, qua eſt inquantumcunque eſt. Quod enim
per ſe non eſt, ſi deſeratur ab eo per quod eſt, profecto
non erit: & nõ poſſumus dicere id accepiſſe corpus cum
factum eſt vt ſeipſo iam contentum eſſe poſſet, etiam
ſi à conditore deſereretur. Quanquam ſi ita eſt, magis id
habet animus quem corpori præſtare manifeſtum eſt.
Atq; ita de proximo immortalis probatur, ſi poteſt eſſe
per ſeipſum. Quicquid enim tale eſt, incorruptibile ſit
neceſſe eſt, ac per hoc interire non poſsit, quia nihil ſe
deſerit. Sed corporis mutabilitas in promptu eſt, quod
ipſius vniuerſi corporis vniuerſus motus ſatis indicat.
Vnde diligenter inſpicientibus quantum talis natura
inſpici poteſt, ordinata mutabilitate id quod mutabile
eſt mutari reperitur. Quod autem per ſe eſt, nec motum K
quidem habet vllum, omni copia ſibi in ſeipſo exiſtẽte,
quia motus omnis ad aliud eſt, cuius indiget quod mo-
uetur. Adeſt igitur ſpecies vniuerſo corpori, meliore na-
tura ſufficiente atque obtinente quæ fecit. Quare illa *Mutabilitas nõ adimit corpori corpus eſſe.*
mutabilitas non adimit corpori corpus eſſe, ſed de ſpe-
cie in ſpeciem tranſire facit motu ordinatiſsimo. Non
enim quæpiam eius pars ad nihilum redigi ſinitur, cum
totum capeſſat vis illa effectoria nec laborante nec de-
ſide potentia, dans vt ſit omne quod per illam eſt, in-
quantum eſt: quamobrem nemo tam deuius à ratione
debet eſſe, cui aut non ſit certum corpore animum eſſe
meliorem, aut qui hoc conceſſo arbitretur corpori non
accidere vt corpus non ſit, animo accidere vt animus
non ſit. Quod ſi non accidit, neq; animus eſſe niſi viuat
poteſt, nunquam profecto animus moritur. Quod ſi *Animus vita eſt, ſic vita carere nõ poteſt. Nona ratio, & id agitur ſubſequẽti capite.*
quiſquam nõ eum interitũ dicat formidandum animo,
quo efficitur vt nihil ſit quod aliquid fuit, ſed eum quo
dicimus, ea mortua quæ vita carent, attẽdat quòd nulla
res ſe ipſa caret. Eſt autẽ animus vita quædam, vnde om-
ne quod animatum eſt, viuit: Omne autẽ inanime quod
animari poteſt, mortuum, id eſt, vita priuatũ intelligitur.
Non ergo poteſt animus mori. Nam ſi carere poterit vi-
ta, non animus ſed animatũ aliquid eſt. Quod ſi abſur-
dum eſt, multo minus hoc genus interitus timẽdum eſt *Cap. 9.*
animo, quòd vitæ certè non eſt timendũ. Nam prorſus L
ſi tum moritur animus, cũ eum deſerit vita, illa ipſa vita
quæ hunc deſerit, multo melius intelligitur animus, vt
iam non ſit animus quicquid à vita deſeritur, ſed ea ipſa
vita quæ deſerit. Quicquid enim vita deſertũ mortuum
dicitur, id ab anima deſertum intelligitur: hæc autẽ vita
quæ deſerit ea quæ moriũtur, quia ipſa eſt animus, & ſe-
ipſam non deſerit, nõ moritur animus. Niſi forte vi- *Anim° nõ eſt tẽperatio corporis. Ratio decima.*
tam, temperationem aliquam corporis (vt nõnulli opi-
nati ſunt) debemus credere. Quibus profecto nunquam
hoc viſum eſſet, ſi ea quæ vere ſunt & incommutabilia
permanent, eodem animo à corporis cõſuetudine alie-
nato atque purgato vincere valuiſſent. Quis enim bene ſe *Cap. 10.*
inſpiciens, non expertus eſt tanto ſe aliquid intellexiſſe
ſyncerius, quãto remouere atq; ſubducere intentionem
mentis à corporis ſenſibus potuit? Quod ſi temperatio
corporis eſſet animus, non vtiq; id poſſet accidere. Non
enim ea res quæ naturam propriam non haberet, neque M
ſubſtantia eſſet, ſed in ſubiecto corpore tãquam color &
forma inſeparabiliter ineſſet, vllo modo ſe ab eodem
corpore ad intelligibilia percipienda conaretur auerte-
re, & inquantũ id poſſet, in tantũ illa poſſet intueri, eaq;
viſione melior & præſtantior fieri. Nullo quippe mo-
do forma vel color, vel ipſa etiam corporis temperatio,
quæ certa cõmixtio eſt earum quatuor naturarũ quibus
idẽ corpus ſubſiſtit, auertere ſe ab eo poteſt, in quo ſub-
iecto eſt inſeparabiliter. Ad hæc, ea quæ intelligit ani-
mus cum ſe auertit à corpore, non ſunt profecto corpo
rea, & tamen ſunt maxime quæ ſunt. nam eodem mo-
do ſemper ſeſe habent. Nam nihil abſurdius dici poteſt
quàm ea eſſe, quæ oculis videmus: ea non eſſe, quæ in-
telligentia cernimus: cum dubitare dementis ſit intelli-
gentiam incomparabiliter oculis anteferri. Hæc autem
quæ intelliguntur eodem modo eſſe habentia cum ea
intuetur animus, ſatis oſtendit ſe illis eſſe coniunctum
miro quodam eodemq; incorporali modo, ſcilicet non
localiter. Nanque aut in illo ſunt, aut ipſe in illis. Et v-
trumlibet horum ſit, aut vt in ſubiecto alterum in altero
eſt, aut vtrũque ſubſtantia eſt. ſed ſi illud primum, non
eſt in ſubiecto corpore animus vt color & forma: quia
vel

A vel ipſe ſubſtantia eſt, vel alteri ſubſtantiæ quæ corpus non eſt, in ſubiecto ineſt. Si autem hoc ſecũdum verum eſt, non eſt in ſubiecto corpore tanquam color animus, quia ſubſtantia eſt. Temperatio autem corporis in ſubiecto corpore eſt tanquam color. Non eſt ergo temperatio corporis animus, ſed vita eſt animus. Et ſi nulla res ſe deſerit, & id moritur quod vita deſerit: non igitur animus mori poteſt.

Animus nec per falſitatẽ perit veritati cõtrariã, etſi animi eſt cauſa, veritas. Ratio vndecima. Cap. 11.

Rurſus igitur ſi quid metuendum eſt, id eſt metuendum ne deficiendo animus intereat, id eſt, dum ipſa exiſtendi ſpecie priuatur. De qua re quanquam ſatis eſſe dictum arbitrer, & quàm hoc fieri non poſſit, certa ratione monſtratum ſit, tamen etiam hoc attendendum eſt, non eſſe aliam cauſam huius formidinis, niſi quia fatendum eſt in defectu quodam eſſe animum ſtultum, & in eſſentia certiore atque pleniore ſapientem. Sed ſi, quod nemini dubium eſt, tunc eſt animus ſapientiſſimus, cum veritatem quæ ſemper eodem modo eſt intuetur, eique immobilis inhæret diuino amore coniunctus, & illa omnium quæ quoquo modo ſunt, ſumme maximéque eſt, aut ab illa eſt animus inquantum eſt, aut per ſeipſum eſt. Sed ſi B per ſeipſum eſt, quoniam ipſe ſibi cauſa exiſtendi eſt, & nunquam ſe deſerit, nunquam interit, vt ſupra etiam diſputauimus. Si vero ex illa, diligenter opus eſt quærere, quæ res ei poſſit eſſe contraria, quæ animo auferat animum eſſe quod illa præbet. Quid eſt igitur? An forte falſitas, quia illa veritas? Sed non manifeſtum eſt atque in promptu ſitum, quantum nocere animo falſitas poſſit? Non enim amplius poteſt quàm fallere: At niſi qui viuit, fallitur nemo. Non igitur falſitas interimere animũ poteſt. Quod ſi hæc non poteſt, quæ contraria veritati eſt, auferre animo animum eſſe, quod ei veritas dedit, (ita enim eſt inuictiſſima veritas) quid aliud inuenitur quod auferat animo id quod eſt animus? Nihil profecto. Nam nihil eſt contrario valentius ad id auferẽdum quod fit ab eius contrario.

Veritati à qua eſt animus quod eſt, quatenus ipſa eſt, nihil contrarium. Ratio duodecima. Cap. 12.

At ſi veritati contrarium ita quæramus, vt non inquantum veritas eſt, ſed inquantum ſumme maximéque eſt, quanquam intantum eſt idipſum inquantum eſt veritas, ſiquidem veritatem eam dicimus qua vera ſunt omnia inquantumcunque ſunt, intantum autem ſunt inquantum vera ſunt, tamen nullo modo id defugerim, quod mihi euidentius ſuffragatur. Nam ſi nulla eſſentia, inquantum eſſentia eſt, aliquid habet contrarium, multo minus habet contrarium prima illa eſſentia quæ dicitur veritas, inquantum C eſſentia eſt. Primum autem verum eſt. Omnis enim eſſentia non ob aliud eſſentia eſt, niſi quia eſt. Eſſe autem non habet contrarium, niſi non eſſe: vnde nihil eſt eſſentiæ contrarium. Nullo modo igitur res vlla eſſe poteſt contraria illi ſubſtantiæ, quæ maxime ac primitus eſt. Ex qua ſi habet animus idipſum quod eſt (non enim aliunde hoc habere poteſt) qui ex ſe non habet niſi ab illa re quæ illo ipſo eſt animo præſtantior, nulla res eſt qua id amittat, quia nulla res ei rei eſt contraria qua id habet, & propterea eſſe non deſinit. Sapientiam vero, quia conuerſionem habet ad id ex quo eſt, auerſione illam poteſt amittere. Conuerſioni nanque auerſio contraria eſt. Illud verò quod ex eo habet cui nulla res eſt contraria, non eſt vnde poſſit amittere. Non igitur poteſt interire.

Anim⁹ in corpus nõ cõuertitur. Cap. 13.

Hic forté oboriatur nonnulla quæſtio, vtrum ſicut non interit animus, ita nec in deteriorem commutetur eſſentiam. Videri enim cuipiam poteſt, neq; iniuria, id effectum eſſe ratiocinatione hac, vt animus ad nihilum non poſſit peruenire, conuerti autem in corpus forſitã poſſit. Si enim quod erat autè animus, corpus fuerit effectum, non vtique omnino nõ erit. Sed D hoc fieri non poteſt, niſi aut ipſe id velit, aut ab alio cogatur. Nec continuo tamen animus, ſiue ipſe id appetierit, ſiue coactus fuerit, poterit corpus eſſe. Illud enim ſequitur, vt ſi ſit: velit, aut cogatur. At illud non ſequitur, vt ſi velit, aut cogatur, ſit. Nunquam autem volet. Nam omnis eius appetitus ad corpus, aut vt id poſſideat eſt, aut vt viuificet, aut vt quodammodo fabricetur, aut quolibet pacto ei conſulat. Nihil autem horum fieri poteſt, ſi non ſit corpore melior. At ſi erit corpus, melior corpore profecto non erit. Non igitur corpus eſſe volet. Neque vllum rei huius certius argumentum eſt, quàm cum ſeipſum hic interrogat animus. Ita enim facilè comperit appetitum ſe non habere, niſi agendi aliquid, aut faciendi*, aut ſentiendi, aut vel tantummodo viuendi inquantum ſua illi poteſtas eſt. Si autem cogitur corpus eſſe, à quo tandem cogitur? A quolibet, certe à potentiore. Non ergo ab ipſo corpore cogi poteſt. Nullo enim modo, vllo animo vllum corpus potentius. Potentior autem animus non cogit in aliquid, niſi quod ſuæ poteſtati ſubditum eſt. Nec vllo modo animus poteſtati alterius animi, niſi ſuis cupiditatibus E ſubditur. Cogit ergo ille animus non amplius quàm quantum eius quem cogit cupiditates ſinũt. Dictum eſt autem cogi non poſſe animum, vt corpus ſit. Illud etiam manifeſtum eſt, ad nullam ſuæ cupiditatis expletionem peruenire, dum amittit omnem cupiditatem: & amittit dum corpus fit. Non igitur poteſt ab eo cogi vt fiat, qui cogendi ius niſi per ſubditi cupiditates non habet. Deinde quiſquis animus alterum animum habet in poteſtate, magis eum neceſſe eſt velit in poteſtate habere, quàm corpus, & ei vel bonitate conſulere, vel malitia imperitare. Non ergo volet vt corpus ſit. Poſtremò iſte animus cogens, aut animal eſt, aut caret corpore. Sed ſi caret corpore, in hoc mundo non eſt. Et ſi ità eſt, ſumme bonus eſt, nec poteſt velle alteri tam turpem commutationem. Si autem animal eſt: aut animal eſt etiam ille quem cogit, aut non eſt. Sed ſi non eſt, ad nihil cogi ab alio poteſt. Non enim habet potentiorem, qui in ſummo eſt. Si autem in corpore eſt, ab eo rurſus qui in corpore eſt per corpus cogitur, ad quodcũque cogitur. Quis autem dubitet nullo modo per corpus fieri tan- F tam commutationem animo? Fieret enim ſi eſſet illo corpus potentius: quanuis quicquid illud eſt, ad quod per corpus cogitur, prorſus non per corpus, ſed per cupiditates ſuas cogitur, de quibus ſatis dictum eſt. Quod autem rationali anima melius eſt, omnibus conſentientibus, deus eſt: qui profecto conſulit animæ, & ideo non ab eo cogi anima poteſt, vt conuertatur in corpus.

** ſciendi.*

Nec ſomno nec huiuſmodi corporis affectione animæ vim minui. Cap. 14.

Si igitur nec propria voluntate, nec alio cogente id animus patitur, vnde id pati poteſt? an quia inuitos nos plerunque opprimit ſomnus, metuendum eſt ne quo tali defectu animus conuertatur in corpus? Quaſi vero quoniam ſomno membra noſtra marceſcunt, idcirco animus ſit vlla ex parte debilior. Senſibilia tantum non ſentit, quia quicquid illud eſt, quod ſomnum facit, è corpore eſt, atque in corpore operatur. Corporeos enim ſenſus ſopit & claudit quodammodo, ita ſanè, vt tali commutationi corporis cedat anima cum voluptate. Quia ſecundum naturam eſt talis commutatio, quæ reficit corpus à laboribus: non tamen hæc adimit animo vel ſentiendi vim vel intelligẽdi. Nam & imagines ſenſibilium præſto habet, tanta expreſſione ſimilitudinis, vt eoipſo tempore diſcerni nequeãt ab iis rebus quarũ imagines ſunt: & ſi quid intelligit, æque dormiẽti

G ac vigilanti verum eſt. Nam verbi gratia ſi per ſomnium diſputare ſibi viſus fuerit, veráſque rationes ſecutus diſputando didicerit aliquid, & iam expergefacto eædem incommutabiles manent, quanuis falſa reperiantur cætera, veluti locus vbi diſputatio, & perſona cum qua diſputatio fuiſſe viſa erat, & verba ipſa quod ad ſonum attinet quibus diſputari videbatur, & alia huiuſcemodi, quæ etiam cum ipſis ſenſibus ſentiuntur aguntúrque à vigilantibus, prætereunt tamen, nec vlla ex parte ſempiternam præſentiam verarum rationum aſſequuntur. Ex quo colligitur tali commutatione corporis qualis ſomnus eſt, vſum eiuſdem corporis animæ non vim propriam poſſe minui.

Rurſum animã nõ poſſe ĩ corpus mutari. Cap. 15.

Poſtremò ſi quemuis locum occupanti corpori, anima tamen non localiter iungitur, ſummis illis æterniſque rationibus quæ incommutabiliter manent, nec vtique loco continentur, prior afficitur anima quàm corpus, nec prior tantum, ſed etiam magis. Tanto enim prior quanto propinquior, & eadem cauſa tanto etiam magis quãto eſt corpore melior. Nec iſta propinquitas loco, ſed naturæ ordine dicta ſit.

1. Retract. cap. 5.

Hoc autem ordine intelligitur à ſumma H eſſentia ſpeciem corpori per animam tribui, qua eſt inquantumcunque eſt. Per animam ergo corpus ſubſiſtit, & eoipſo eſt quo animatur, ſiue vniuerſaliter, vt mundus, ſiue particulariter, vt vnumquodque animal intra mundum. Quapropter conſequens erat, vt anima per animam corpus fieret, nec omnino aliter poſſet. Quod quia non fit, manente quippe anima in eo quo anima eſt, corpus per illam ſubſiſtit, dantem ſpeciem non adimentem, commutari in corpus anima non poteſt.

Quòd anima nõ vertatur in corpus.

Si enim non tradit ſpeciem quam ſumit à ſummo bono, non per illam fit corpus: & ſi non per illam fit, aut non fit omnino, aut tam propinque ſpeciem ſumit quàm anima: ſed & fit corpus, & ſi tam propinque ſumeret ſpeciem, id eſſet quod anima (nam hoc intereſt) eóque anima melior quo ſumit propinquius. Tam propinquè autem corpus ſumeret, ſi non per animam ſumeret. Etenim nullo interpoſito tam propinquè vtique ſumeret. Nec inuenitur aliquid quod inter ſummam vitam, quæ ſapientia & veritas eſt incommutabilis, & id quod vltimum viuificatur, id eſt, corpus, niſi viuificans anima. Quod ſi tradit ſpeciem anima corpori, vt ſit corpus inquantum eſt, non vtique ſpeciem tradendo adimit.

Ne in animã quidẽ irrationalem rationalis anima conuertitur.

I Adimit autem in corpus animam tranſmutando. Nõ igitur anima ſiue per ſeipſam corpus fit, quia non niſi anima manente corpus per eam fit: ſiue per aliam, quia non niſi traditione ſpeciei fit corpus per animam, & ademptione ſpeciei anima in corpus conuerteretur, ſi conuerteretur. Hoc & de irrationali anima vel vita, quòd nec in eam rationalis anima conuertitur, dici poteſt. Et ipſa enim niſi inferiore ordine rationali ſubiiceretur, æque ſumeret ſpeciem, & talis eſſet. Tradunt ergo ſpeciem à ſumma pulchritudine acceptã potentiora infirmioribus naturali ordine: & vtique cum tradunt, non adimunt. Eóque ſunt, quæ infirmiora ſunt, inquantum ſunt, quòd ſpecies eis quaſi à potentioribus traditur. Quæ quidem potentiora etiam meliora ſunt. Quod his naturis datum eſt, quæ non mole maiore plus poſſunt minoribus molibus, ſed ſine tumore vllo localis magnitudinis eadem ſpecie potentiora ſunt qua meliora: in quo genere eſt anima corpore melior & potentior. Quapropter cum per illam, vt dictum eſt, corpus ſubſiſtat, ipſa in corpus nullo modo verti poteſt. Corpus enim nullum fit niſi accipiendo per animam ſpeciem. At anima vt corpus fieret, non accipiendo ſpeciem, ſed amittendo fieri poſſet.

Anima tota eſt in toto corpore & ſingulis partib⁹. Cap. 16.

Et propterea fieri non K poteſt, niſi forte loco anima cõtinetur, & localiter corpori iungitur. Nam ſi ita eſt, poteſt eam fortaſſe maior moles, quanquam ſpecioſiorem in ſuam deteriorem vertere ſpeciem, vt aër maior ignem minorem. Sed non eſt ita. Moles quippe omnis quæ occupat locum, non eſt in ſingulis ſuis partibus tota, ſed in omnibus: quare alia pars eius alibi eſt, & alibi alia. Anima vero non modo vniuerſæ moli corporis ſui, ſed etiam vnicuique particulæ illius tota ſimul adeſt. Partis enim corporis paſſionem tota ſentit, nec in toto tamen corpore. Cum enim quid dolet in pede, aduertit oculus, loquitur lingua, admouetur manus. Quod non fieret, niſi id quod animæ in eis partibus eſt, & in pede ſentiret, nec ſentire quod ibi factum eſt abſens poſſet. Non enim nuncio aliquo credibile eſt fieri non ſentiente quod nuntiat: quia paſſio quæ fit, non per continuationem molis currit, vt cæteras animæ partes quę alibi ſunt latere non ſinat, ſed illud tota ſentit anima, quod in particula fit pedis, & ibi tantum ſentit vbi fit. Tota igitur ſingulis partibus ſimul adeſt, quæ tota ſimul ſentit in ſingulis. Nec tamen hoc modo adeſt tota vt L candor vel alia huiuſmodi qualitas in vnaquaque parte corporis eſt. Nam quod in alia parte corpus partitur cũ coloris † immutatione, poteſt ad candorem qui eſt in alia parte non pertinere. Quapropter ſecundum partes molis à ſe diſtantes, & ipſe à ſe diſtare conuincitur. Non autem ita eſſe in anima per ſenſum, de quo dictum eſt, probatur.

† candoris.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE ANIMAE QVANTITATE LIBER.

Anima ſubſtantia propria & ſimplex. Cap. 1.

QVONIAM video te abundare ocio, quæſo vt mihi reſpondeas de iis quæ me mouent, non (vt opinor) importune atque incongrue. Sæpe enim cum abs te multa quæſiſſem, neſcio qua illa Græca ſententia me deterrendum putaſti, qua prohibemur M ea quæ ſupra nos ſunt requirere. Nunc vero non puto noſipſos ſupra nos eſſe: quamobrem cum de anima quæro, non ſum dignus qui audiam, Quod ſupra nos, quid ad nos? Sed fortaſſe dignus qui audiam quid ſimus nos. AVG. Enumera breuiter quæ de anima audire velis. AD. Faciam. Nam ſunt mihi iſta diuturna cogitatione præparata. Quæro igitur vnde ſit anima, qualis ſit, quanta ſit, cur corpori fuerit data, & cum ad corpus venerit, qualis efficiatur, qualis cum abſceſſerit? AVG. Cum quæris vnde ſit anima, duo quædam intelligere cogor. Aliter enim dicimus vnde ſit homo, quæ ſit eius patria ſcire cupientes: aliter vnde ſit, cum quærimus vnde conſtet, id eſt, ex quibus elementis rebúſque compoſitus. Quid horum ſcire vis cum interrogas vnde ſit anima? Vtrùmnam quaſi regionem eius & patriam vnde huc venerit noſſe deſyderas, an vero quæ ſit eius ſubſtantia requiris? AD.

Socratis dictum ἃ ὑπὲρ ἡμᾶς, τί πρὸς ἡμᾶς?

1. Retr. c. 8.

Vnde ſit anima.

Equidem

t * cuius meminit in lib. 1. retract. cap. 8. supra eod. Tom. et epta. 101. ad Euodium Tomo II.

A Equidem vtrunque ſcire vellem, ſed quid ſit ſciendum prius, tuo iudicio malo committere. AVG. Propriam quãdam habitationem animæ ac patriam, deum ipſum credo eſſe à quo creata eſt. Subſtantiam vero eius nominare non poſſum: non enim eam puto eſſe ex iis vſitatis notiſque naturis, quas iſtis corporis ſenſibus tangimus. Nam neque ex terra, neque ea aqua, neque ex aëre, neque ex igni, neque ex his omnibus, neque ex aliquibus horum coniunctis conſtare animam puto. Sed quemadmodũ ſi ex me quæreres, arbor iſta ex quibus conſtet, notiſsima iſta elementa quatuor nominarem, ex quibus omnia talia conſtare credendum eſt: porrò ſi pergeres quærere, vnde ipſa terra, vel aqua, vel aër, vel ignis conſtent, nihil iam quod dicerem reperirem: ſic cum quæritur, ex quibus ſit homo compoſitus, reſpondere poſſum, ex anima & corpore. Rurſum de corpore ſi quæras, ad illa elementa quatuor recurram. De anima vero quærenti tibi, cum ſimplex quiddam & propriæ ſubſtantiæ videatur eſſe, non aliter hæream, ac ſi quæras, vt dictum eſt, vnde ſit terra. Simplex animæ natura dici poteſt, quia ex aliis naturis non eſt. AD. Quomodo eam propriam velis habere ſubſtantiam, cum dixeris à deo factam, non intelligo.

Quæ ſint partes animæ.

Natura animæ eſt ſimplex.

B AVG. Quomodo & terram ipſam à deo factam, negare non poſſum: & tamen non poſſum dicere, ex quibus quaſi aliis corporibus terra conſtet. Simplex enim corpus eſt terra eoipſo quo terra eſt, & ideo elementum dicitur omnium iſtorum corporum, quæ ſunt ex quatuor elementis. Non ergo ſibi aduerſatur ſententia qua dicimus & à deo animam factam, & propriam quandam habere naturam. Hanc enim eius propriam naturam & ſuam deus ipſe fecit, vt ignis, vt aëris, vt aquæ, vt terræ, quo cætera ex his omnibus componerentur. AD. Interim accipio vnde ſit anima, quæ mecum ſedulo retractabo, & ſi quid me mouerit, pòſt requiram. Vnde quæſo explices qualis ſit. AVG. Videtur mihi eſſe ſimilis deo. De anima enim, niſi fallor, requiris humana. AD. Idipſum eſt quod abs te explicari vellem, quemadmodum ſit anima ſimilis deo, cum deum à nullo factum eſſe credamus, animam vero ab ipſo deo factam ſupra dixeris. AVG. Quid tu difficile putas deo fuiſſe, vt aliquid ſibi ſimile faceret, cum hoc in tanta varietate imaginum etiam

Terra corpus eſt ſimplex.

Anima quatenus deo ſimilis Cap. 2.

Anima qualis ſit.

C videas nobis eſſe conceſſum? AD. Sed nos videmur mortalia facere, deus autem immortalem animam fecit, vt opinor, niſi forte tibi aliter videtur. AVG. Ergo tu velles talia fieri ab hominibus qualia deus facit? AD. Non equidem hoc dixerim. Sed quemadmodum ipſe immortalis immortale quiddam fecit ad ſimilitudinem ſuam, ſic & nos immortales à deo facti ad ſimilitudinem noſtram quod facimus immortale eſſe deberet. AVG. Recte diceres, ſi ad eius imaginẽ pingeres tabulam, quod in te immortale eſſe credis: nũc vero in ea exprimis ſimilitudinem corporis, quod profecto mortale eſt. AD. Quomodo ergo ſum ſimilis deo, cum immortalia nulla poſſum facere vt ille?

AVG. Quomodo nec imago corporis tui poteſt hoc valere quod tuum corpus valet, ſic anima non mirandum eſt ſi potentiam tantam non habet, quantam ille ad cuius ſimilitudinem facta eſt. AD. Et hoc interim ſatis eſt. Dic nunc quanta ſit anima. AVG. Quomodo quæris quanta ſit? Non enim intelligo, vtrum eius quaſi ſpacium latitudinis, vel longitudinis, vel roboris, vel horum ſimul omnium requiras, an quãtum valeat noſſe velis. Solemus enim quærere quantus fuerit Hercules, id eſt, in quot pedes ſtatura ei^9 porrecta fuerit. Et item quantus vir fuerit, id eſt, quantæ potẽtiæ atque virtutis. AD. Vtrunque de anima ſcire cupio. AVG. Atqui illud ſuperius dici non poteſt, nec omnino intelligi de anima. Non enim vllo modo, aut longa, aut lata, aut quaſi valida ſuſpicanda eſt anima: corporea iſta ſunt vt mihi videtur, & de conſuetudine corporum ſic animam quærimus. Ideoque bene præcipitur etiam in myſteriis, vt omnia corporea cõtemnat, vniuerſoq; huic mundo renunciet, qui vt videmus corporeus eſt, quiſquis ſe talem reddi deſiderat, qualis à deo factus eſt, id eſt ſimilem deo. non enim alia ſalus animæ eſt, aut renouatio, aut reconciliatio authori ſuo. Quamobrem quanta ſit anima ſecundum inquiſitionem hanc, tibi reſpondere non poſſum, ſed potium affirmare, neque illam longam eſſe, nec latam, nec robuſtam, neque aliquid horum, quæ in menſuris corporum quæri ſolent. Et hoc cur exiſtimem, rationem tibi reddam ſi placet. AD. Placet verò, ac vehementer expeto: videtur enim mihi quaſi nihil eſſe anima, ſi nihil eſt horum. AVG. Prius ergo ſi videtur, oſtendam tibi multas eſſe res quas non poſsis dicere nihil eſſe, nec tamen in eis inuenire aliqua huiuſmodi ſpacia,

Anima ſupra omnia corporea. Cap. 3.

Quãta ſit anima.

D

In baptiſmo.

E qualia in anima eſſe requiris: vt non ſolum non tibi ex eo anima nihil eſſe videatur, quòd in ea nõ inuenis longitudinem ſiue aliquid tale, ſed eo preciotior & pluris æſtimanda ſit, quòd nihil horum habet. Deinde vtrum vere nihil horum habeat, videbimus. AD. Vtere quo vis ordine ac modo, ego audire & diſcere paratus ſum.

AVG. Recte facis. Sed volo interroganti mihi reſpõdeas. Fortaſſe enim ea quæ te docere conor, ipſe iam noſti: credo enim non te dubitare hanc arborem non eſſe omnino nihil. AD. Quis hoc dubitauerit? AVG. Quid illud? Num dubitas iuſtitiam multo eſſe hac arbore meliorem? AD. Ridiculum iſtud quidem eſt, quaſi verò vlla ſit comparatio. AVG. Liberaliter mecum agis. Sed illuc nunc attende, cùm conſtet ita hanc arborem eſſe deteriorem quàm eſt iuſtitia, vt nec comparanda quidem tibi videatur, & hoc lignum non eſſe nihil confeſſus ſis, placét ne tibi vt ipſam iuſtitiam nihil eſſe credamus? AD. Quis hoc demens crediderit? AVG. Recte omnino. Sed fortaſſe arbor hæc propterea tibi videtur eſſe aliquid, quòd longa eſt pro ſuo modo & lata & robuſta, quæ ſi detraxeris, nihil e-

Animam aliquid eſſe. Cap. 4.

F rit. AD. Ita videtur. AVG. Quid ergo iuſtitia, quam nonnihil eſſe confeſſus es, imò quiddam longe diuinius hac longéque præſtantius, videtur tibi longa eſſe? AD. Nullo modo mihi iuſtitia aut longa aut lata, aut tale aliquid cogitanti poteſt occurrere. AVG. Si igitur nihil horum eſt iuſtitia, & tamen ipſa non nihil eſt, cur tibi anima nihil videtur, niſi eius aliqua longitudo ſit? AD. Age iam non mihi videtur ex eo nihil eſſe anima, quòd nec longa, nec lata, nec robuſta ſit: ſed vtrum vere ita ſit, nondum à te dictum eſſe ſcis. Fieri enim poteſt, vt multa ſint magni æſtimanda quæ iſtis careant, ſed non continuo ex hoc genere animam eſſe credendum puto. AVG. Scio iſtud nobis enodandum reſtare, & hoc me deinceps explicaturum promiſeram: verum quia res ſubtiliſsima eſt, & longe alios mentis oculos quærit, quàm humana conſuetudo in quotidianæ vitæ actibus habere ſolita eſt, admoneo te vt per ea per quæ te ducendum exiſtimo, libens pergas, nec noſtro quodam neceſſario circuitu defatigatus, ægre toleres aliquãto te tardius ad id quod cupis peruenire. Nam prius abs te quæro, vtrum corpus vllum putas eſſe, quod

G non pro modo ſuo habeat aliquam longitudinem, & latitudinem & altitudinem? AO. Quam dicas altitudinem, non intelligo. AVO. Illam dico qua efficitur, vt interiora corporis cogitentur, aut etiam ſentiantur, ſi perlucet, vt vitrum: quanquam ſi hoc demas corporibus, quantum mea opinio eſt, neque ſentiri poſſunt, neque omnino corpora eſſe recte exiſtimari. Hinc mihi volo aperias quid tu ſentias. AD. Prorſus non dubito corpora omnia his carere non poſſe.

Altitudo quid ſit.

AVO. Quid illud potes cogitare, iſta tria non eſſe niſi in corporibus? AO. Non intelligo quomodo alibi eſſe poſsint. AVO. Ergo animam non putas eſſe aliud quàm corpus? AD. Si etiam ventum corpus eſſe confitemur, negare non poſſum corpus mihi animam videri: nam tale aliquid eam eſſe cogito. AVO. Corpus quidem ventum eſſe tam concedo, quàm ſi me de flatu interroges. Nam nihil aliud quàm iſtum aërem commotum ac agitatum ventum eſſe ſentimus; quod in loco trãquilliſsimo, & ab omnibus ventis quietiſsimo vel breui flabello approbari poteſt, quo etiã muſcas abigentes aërem commouemus, flatúmque ſentimus. Quod cum cuenerit, occultiore quodam motu cœ-H leſtium vel terrenorum corporum per magnum ſpacium mundi ventus vocatur, ex diuerſis partibus mundi vel cœli nomina etiam diuerſa ſortitus. An tibi aliter videtur? AO. Mihi vero nihil, & probabile eſſe accipio quod dicis: ſed ego animam non ipſum ventum, ſed tale aliquid eſſe dixi. AVO. Dic mihi prius, vtrum ipſum ventum, cuius mentionem feciſti, habere aliquam longitudinem, latitudinem & altitudinem ſentias. Deinde videbimus vtrum tale aliquid anima ſit, vt hoc modo etiam quanta ſit inueſtigare poſsimus.

Ventus quid ſit.

AD. Quid hoc aëre longius & latius & altius facile inueniri poteſt, quem commotum, ventum eſſe nunc abs te mihi perſuaſum eſt? AVO. Recte dicis. Sed nunquídnam animam tuam putas eſſe niſi in corpore tuo? AD. Ita puto. AVO. Intrinſecus tantum, vt tanquam aqua vtrem impleat, an tantum forinſecus, velut tectorium, an & intrinſecus & extrinſecus eam eſſe arbitraris? AD. Hoc ſentio quod vltimum requiſiſti. Nam niſi eſſet intrinſecus, nihil in viſceribus noſtris vitale haberetur: niſi eſſet extrinſecus, non etiam in cute leuiter poſsis ſentire pungentem.

Infinita anima vi... Cap. 5.

I AVG. Quid ergo amplius quæris quanta ſit anima; cum videas eſſe tantam quantam ipſa ſpacia corporis patiuntur? AO. Si hoc ratio docet, nihil amplius requiro. AVO. Recte facis nihil quęrere amplius quàm docet ratio. Sed hæc ratio videtúrne tibi firmiſsima?

AO. Quando aliam non inuenio, videtur. Suo enim loco quæram quod me multum mouet, vtrum hæc figura eadem maneat cum corpore exceſſerit: nam hoc inter diſcutienda vltimum me poſuiſſe memini. Sed quoniam de numero animarum quærere ad quantitatem mihi videtur pertinere, non eſſe hoc loco prætereundum exiſtimo. AVO. Non incongrue exiſtimas, ſed prius de ſpacio eius quod me adhuc multum mouet, explicemus ſi placet, vt etiã ego aliquid diſcam, ſi tibi iam ſatiſfactum eſt. AO. Quære vt vis: nam tua iſta ſimulata dubitatio dubitare me veriſsime facit de hocipſo quod iam peractum eſſe præſumpſeram.

AVO. Dic mihi quæſo te, vtrum ea quæ appellatur memoria, non tibi nomen inane videatur? AO. Cui hoc videri poteſt? AVO. Animæ hanc eſſe arbitraris, an corporis? AD. Et hinc dubitare ridiculum eſt. Quid enim exanime corpus meminiſſe aliquid credi, aut intelligi poteſt? AVO. Meminiſti ne K tandem vrbis Mediolanenſis? AOEOO. Valde memini. AVO. Nunc ergo quia eius facta mentio eſt, recordaris quanta & qualis ſit? AD. Recordor ſanè, ac nihil recentius atque integrius. AVO. Nunc ergo cum oculis eam non videas, animo vides? AD. Ita eſt. AVO. Meminiſti credo etiam, quanto ſpacio terrarum hinc à nobis longe abſit. AO. Ita & hoc memini. AVO. Vides itaque animo etiam ipſam locorum diſtantiam? AD. Video. AVO. Cum igitur anima tua hic ſit vbi corpus, nec vltra ſpacium eius porrigatur, vt ſuperior ratio demonſtrabat: vnde fit vt illa omnia videat? AO. Per memoriam hæc fieri puto, non quòd illis locis ſit præſens. AVO. Imagines ergo illorum locorum memoria continentur. AO. Ita ſentio: nã & quid ibi nunc agatur ignoro, quod vtiq; non ignorarem, ſi animus meus vſque ad ea loca porrigeretur, præſentiáque ſentiret. AVO. Verum mihi videris dicere. Sed certè iſtæ imagines corporum ſunt.

AD. Ita neceſſe eſt: nõ enim aliud ſunt vrbes terræq; quàm corpora. AVG. Nunquàm ne intuitus es parua ſpecilla, aut nunquam in pupilla oculi alieni faciem tuam vidiſti? AD. Imò ſæpe. AVO. Cur multo L breuior quàm eſt apparet? AD. Quid enim velles aliud quàm vt pro modo ſpeculi videretur? AVO. Neceſſe eſt ergo imagines corporum, ſi parua ſunt corpora in quibus apparent, paruas apparere. AD. Neceſſe omnino. AVO. Cur ergo cum tam paruo ſpacio ſit anima quàm corpus eſt eius, tam magnæ in ea poſſunt exprimi imagines, vt & vrbes, & latitudo terrarum, & quæq; alia ingentia apud ſe poſsit imaginari? Volo enim cogites paulo diligentius, quanta & quàm multa memoria noſtra contineat, quæ vtique anima noſtra continentur. Qui ergo fundus eſt, qui ſinus, quæ immenſitas quæ poſſet hæc capere, cum & eam tantam quantum corpus eſt, ſuperior ratio docuiſſe videatur? AD. Non inuenio quid reſpondeam, nec ſatis explicare poſſum, quantum me iſta moueant: & multum me ipſe derideo qui ſuperiori rationi tam cito conſenſerã, vt ex iſto corporis modo quanta ſit anima terminarem. AVO. Non ergo iam tibi tale aliquid videtur qualis ventus eſt.

AO. Nullo modo. Nam etiã ſi aër iſte, cuius quaſi flatum vẽtum eſſe probabiliter creditur, vniuerſum iſtum mundum poſsit implere, innumerabiles tales tantóſque M mundos ſecum anima imaginari poteſt, quas imagines quo ſpacio contineat ſuſpicari non poſſum. AVO. Vide ergo ne melius ſit eam credere, vt ſuperius dixeram, nec longam, nec latam, nec altam, ſicut mihi de iuſtitia conceſſeras. AO. Facilè aſſentirem, niſi me plus conturbaret, quo rurſum pacto tantorũ ſpaciorum imagines innumerabiles nulla ſua & longitudine & latitudine & altitudine capere poſsit. AVO. Inueniemus hoc fortaſſe quantum licet, ſi prius diligenter diſcutiamus hæc tria, id eſt, longitudinem, latitudinem, & altitudinem. Itaque enitere cogitare longitudinem, quæ adhuc nullam latitudinem aſſumpſerit. AO. Nihil poſſum tale cogitare. Si enim filum araneæ in animo cõſtituero, quo nihil exilius ſolemus videre, occurrit mihi etiam in eo tamen & longitudo per ſe, & latitudo, & altitudo: quæ qualeſcunq; ſint, eſſe tamen negare non poſſum. AVO. Non vſquequaque abſurda eſt reſponſio tua: ſed certe cum tria iſta in araneæ filo eſſe intelligis, diſcernis hæc, & quid inter ſe differant, noſti. AO. Quidni quid differant noſſem? An aliter potui videre nihil horum deeſſe huic filo? AVO. Quo igitur intellectu

Longitudo ſola in animo eſt, non in corpore. Cap. 6.

A lectu hæc diſcreuiſti, hoc potes etiam ſeiunctis aliis ſolam longitudinem cogitare, ſi nec aliquod corpus voluas animo. Nam quodcunq; fuerit, his omnibus non carebit. Incorporeum eſt enim quod te nunc intelligere cupio: nam ſola longitudo non niſi intelligi animo poteſt, in corpore inueniri non poteſt. AO. Iam intelligo. AVO. Ergo iſtam longitudinem ſi quaſi ſecare cogitatione per longum velis, vides profecto non poſſe. Nam ſi poteſt, ineſt etiam latitudo. AO. Manifeſtum eſt. AVO. Hanc igitur longitudinem meram & ſimplicem, ſi tibi placet, lineam vocemus. hoc enim nomine à doctis multis appellari ſolet. AD. Voca quicquid vis, non enim mihi de nominibus laborandum eſt, cum res aperta ſit. AVO. Bene facis, & non ſolum approbo, verumetiam moneo, vt ſemper rerum curam magis quàm verborum te habere delectet. Sed linea iſta quam iam vt opinor, bene intelligis, ſi porrigatur ſiue ex vna ſiue ex vtraque parte quàm in longum porrigi poteſt, cernis nullum eſſe finem. An ad hoc contemplandum minus valet acies mentis tuæ? AO. Contemplor omnino, ac nihil facilius. AVO. Vi-

Sectis lineã vt in longũ protenditur ſecari linea nõ poſſe, quam quã tranſuerſim poteſt.

B des ergo etiam nullam figuram poſſe fieri, ſi nihil agatur aliud, quàm vt illa linea porrigatur. AO. Quam dicas figuram, nondum intelligo. AVG. Figuram interim voco, cum aliquod ſpacium linea lineiſue concluditur, tanquam ſi circulum faceres, aut quatuor lineas finibus ſuis ſibimet iungeret, ita vt nullius finis ab alterius copulatione liber eſſet. AO. Quid dicas figuram, iam me videre arbitror, ſed vtinam tam viderem quò iſta tendant, aut quid ex his effecturus ſis, vt ego quod de anima requiro ſciam. AVG. Hoc initiò te admonui, & poſtulaui vt patienter ferres aliquantum circuitum noſtrum, quod item quæſo vt facias. Non leuis res quæritur, non facilis ad cognoſcendum: noſſe enim hoc plane ac tenere volumus, ſi fieri poteſt. Aliud eſt enim cum authoritati credimus, aliud cum rationi. Authoritati credere magnũ compendium eſt, & nullus labor. Quod ſi te delectat, poteris multa legere, quæ magni & diuini viri de his rebus neceſſario quæ videbant, & ſalubriter imperitioribus quaſi nutu quodam locuti ſunt, credique ſibi voluerunt ab iis quorum animis vel tardioribus vel implicationibus a-

Authoritati cũ ratione credendum.

Cap. 7.

Linea curua.

Linea recta.

De authoritate & ratione.

C lia ſalus eſſe non poſſet. Tales enim homines, quorum profecto maxima multitudo eſt, ſi ratione velint verum comprehendere, ſimilitudinibus rationum facillime decipiuntur, & in varias noxiáſque opiniones ita labuntur, vt emergere inde ac liberari, aut nunquam, aut ægerrime queant. His ergo vtiliſsimum eſt excellentiſsimæ authoritati credere, & ſecundum hoc agere vitam: quod ſi tutius putas, non ſolum nihil reſiſto, ſed etiam multum approbo. Si autem cupiditatem iſtam refrænare non potes, qua tibi perſuaſiſti ratione peruenire ad veritatem, multi & longi circuitus tibi tolerandi ſunt, vt non ratio te adducat, niſi ea quæ ſola ratio dicenda eſt, id eſt, vera ratio: & non ſolum vera, ſed ita certa, & ab omni ſimilitudine falſitatis aliena, ſi tamen vllo modo hæc ab homine inueniri poteſt, vt nullæ diſputationes falſæ aut veriſimiles ab ea te poſsint traducere. AD. Nihil iam præpropere deſiderabo: agat ac ducat ratio quò vult, dummodo perducat. AVO. Deus hoc faciet, qui hoc de ſolis talibus rebus, aut certe de his maxime deprecandus eſt. Sed ad rem quam inſtitueram redeamus. Nam ſi & quid ſit linea, & quid ſit figura, iam tibi notum eſt, dic quod abs te quæro, id eſt, vtrum putes vllam figuram fieri poſſe,

De figuris mathematicis. Ca. 8.

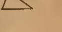
D ſi linea ex vtraque parte, aut ex altera per infinitum ducatur. AO. Nullo modo id fieri poſſe confirmo. AVO. Quid igitur agendum eſt vt figuram faciamus? AD. Quid, niſi vt illa linea infinita non ſit, & ducatur in circulum, vt ex alia parte ſe contingat? Non enim video quomodo aliter poſsit ex vna linea concludi aliquod ſpacium, quod niſi fiat, ſecundum tuam deſcriptionem figura non erit. AVO. Quid ſi rectis lineis figuram facere velim, poteſt fieri vt de vna linea fiat, an non poteſt? AO. Nullo modo. AVO. Quid duabus? AD. Nec hoc quidem. AVO. Quid tribus? AD. Video poſſe. AVO. Bene igitur noſti ac tenes, cum figura lineis rectis facienda eſt, minus quàm tribus non poſſe. An ſi vlla tibi aduerſetur ratio, de hac te ſententia deuocabit? AD. Planè ſi quis mihi hoc falſum eſſe monſtrauerit, nihil erit quod me ſcire poſſe confidam. AVO. Nunc ergo illud reſponde, quomodo tribus lineis figuram feceris. AO. Cum ſe finibus iungunt. AVO. Quid vbi ſe iungunt, nónne videtur tibi angulus fieri? AO. Ita eſt. AVG. Quot ergo angulis hæc figura conſtat? AO. Totidem quot lineis. AVO. Quid ipſas lineas, pares conſtituis, an impares? AD. Pares. AVG. Quid? Anguli tantundem omnes patent, an eſt alins alio contractior vel aperior? AO. Etiam ipſos pares eſſe video. AVO. Potéſtne fieri, vt in figura quæ tribus rectis paribus lineis facta ſit, impares anguli ſint, an non poteſt? AD. Nullo prorſus modo. AVO. Quid ſi rectis lineis tribus, ſed imparibus figura conſtet, poſſunt etiam in iſta pares eſſe anguli, an aliud intelligis? AO. Omnino non poſſunt. AVO. Recte dicis. Sed dic quæſo, quænam tibi figura melior videatur & pulchrior? Eáne quæ paribus, an quæ imparibus lineis conſtat? AO. Quis dubitat eſſe meliorem in qua æqualitas præualet? AVO. Ergo inæqualitati æqualitatem præponis? AO. Neſcio vtrum quiſpiam non præponat. AVG. Vide nũc in figura quæ tribus angulis paribus perfecta eſt, quid in ea ſit angulo contrarium, id eſt, ex altera parte contrapoſitum, vtrum linea, an angulus? AO. Lineam video. AVG. Quid ergo ſi & angulus angulo, & linea lineæ contraria ſit, nónne fateris æqualitatem eſſe potiorem in ea figura in qua id accidit? AO. Fateor quidem, ſed quemadmodum id fiat tribus lineis, omnino non video. AVG. Quid? quatuor lineis potéſtne hoc fieri? AO. Prorſus poteſt. AVO. Melior eſt igitur figura, quæ quatuor lineis rectis paribus, quàm quæ tribus conſtat. AO. Melior certe, ſi quidem magis in ea æqualitas valet. AVG. Quid ergo iſtam quæ quatuor rectis paribus lineis conſtat, cenſeſne poſſe etiam ita fieri, vt non anguli omnes in ea pares ſint, an non putas? AO. Video poſſe. AVG. Quonam modo? AD. Si duo contractiores, duo apertiores ſint. AVG. Vidéſne etiam, quemadmodum & ambo contractiores & ambo apertiores ſibi contrarij ſint? AO. Ac veriſsime atque apertiſsime. AVG. Seruatam igitur & hic quanta ſeruari potuit cernis æqualitatem. Cernis enim profecto fieri non poſſe, vt cùm quatuor paribus lineis figura perficitur, non aut omnes, aut certe vel bini anguli pares ſint: quæque tamen paria ſunt ſibi ex contrario reſpondere. AO. Cerno, & firmiſsime teneo. AVO. Nihílne te mouet etiam in his rebus tanta & tam inconcuſſa quædam iuſtitia? AO. Quonam modo? AVO. Quia nihil (vt arbitror) dicimus eſſe iuſtitiam niſi æquitatem: Aequitas autem ab æqualitate quadam videtur appellata.

Quot lineis figura fiat.

Quomodo trib⁹ lineis figura poſſit fieri.

E

Quæ figura præſtantior. Ca. 9.

In triãgulo quid angulo contrarietur.

F

Iuſtitia eſt æquitas.

G Sed quæ in hac virtute æquitas, niſi vt ſua cuique tribuantur? Porrò ſua cuique, niſi quadam diſtinctione tribui non poſſunt? An aliter putas? AD. Manifeſtum eſt, & prorſus aſſentior. AVG. Quid diſtinctionem? Arbitraris ne eſſe vllam, ſi omnia paria ſint, vt nihil omnino inter ſe differant? AD. Nullo modo. AVG. Ego iuſtitia ſeruari non poteſt, niſi in rebus, in quibus ſeruatur ſit quædam, vt ita dicam, imparilitas & diſſimilitudo. AD. Intelligo. AVG. Cum igitur fateamur iſtas figuras de quibus agimus inter ſe eſſe diſſimiles, illam ſcilicet quæ tribus, & hanc quæ quatuor angulis conſtat, cum ambæ paribus lineis fiant, nónne videtur tibi quædam retenta iuſtitia, vt illa quæ habere non poteſt parilitatem contrariorum, inconcuſſam teneat angulorum æqualitatem: in hac vero quia tanta eſt contrariorum congruentia, illa lex angulorum admittat nonnullam inæqualitatem? Hoc ergo cum me multum mouerit, quærendum abs te viſum eſt, quonã modo iſta veritate, æquitate, æqualitate, delectere. AD. Iam cerno quid dicas, & non mediocriter admiror.

AVG. Age nunc, quia inæqualitati æqualitatem iure
H præponis, nec quiſquam omnino eſt, vt opinor, humano ſenſu præditus, cui non id videatur, quæramus ſi placet figurã, in qua ſumma æqualitas inueniri queat. quæcunq; enim erit, ea cæteris ſine dubitatione præferetur.

Sũma æqualitas in figuris. Cap. 10.

AD. Placet vero, & quæ iſta ſit, ſcire cupio. AVG. Prius ergo reſponde, vtrum tibi illarum figurarum, quarum iam quãtum ſatis videbatur facta mentio eſt, ea videatur excellere, quę quatuor lineis paribus totidémque angulis paribus cõſtet: Nanque, vt vides, in hac & linearum æqualitas & angulorum eſt: & quod in illa quæ tribus lineis paribus clauditur, non inueniebamus, adeſt huic parilitas contrariorum: nam lineæ linea, & angulus angulo eſt, vt cernis, contrarius. AD. Ita vero eſt vt dicis. AVG. Habétne ſummam æqualitatem, an aliter tibi videtur? Nam ſi habet, fruſtra vt inſtitueramus aliam quærimus: Si autem non habet, volo idipſum mihi abs te demonſtretur. AD. Videtur mihi habere. nam vbi & anguli pares & lineæ pares ſunt, vbi deprehendam inæqualitatem non video. AVG. Ego aliud ſentio: Nam recta linea donec veniat ad angulos, ſumma æqualitate prædita eſt: ſed cum ex diuerſo
I latere alia coniungitur linea, & angulum facit, nónne cenſes hoc ipſum eſſe inæquale? An tibi figuræ pars qua linea clauditur, cum illa parte quæ angulo concluditur, congruere videtur æqualitate aut ſimilitudine? AD. Nullo modo: Et me pudet temeritatis meæ. eò enim ductus ſum, quòd & angulos in ea pares inter ſe & latera cernerem: Sed quis non videat torum laterum ab angulis magnam differentiam? AVG. Accipe aliud inæqualitatis apertiſſimum indicium: Certe enim cernis, vel illam figuram triangulam paribus lineis conſtantem, vel iſtam quadratam habere aliquod medium.

AD. Cerno plane. AVG. Quid ab eodem medio cũ lineas ad omnes figuræ partes ducimus, parés ne tibi duci lineæ videntur, an impares? AD. Impares prorſus: nam longiores eas neceſſe eſt eſſe, quas in angulos ducimus. AVG. Iſtæ in quadrata quot ſunt, & quot in triangula? AD. Quatuor hic, tres ibi. AVG. Quid minimæ omnium, quæ rurſum & quot ſunt in figura vtraque? AD. Totidem, ſcilicet ea quæ in media latera ducuntur. AVG. Veriſſime mihi videria dicere, neque hic opus eſt diutius immorari, ad id enim quod volumus ſatis eſt: Nam & magnam æqualitatem hic ſeruari, vt opinor, vides, & tamen nondum ex omni parte perfectam. AD. Omnino video, & quę illa figu- K ra ſit, quæ ſummam æqualitatem habeat, noſſe vehementer expecto.

Figurarũ præſtãtia. Cap. 11.

AVG. Quam cenſes niſi eam, cuius & extremitas ſibi concors eſt vndique, nullo angulo æqualitatem perturbante, & à cuius medio ad omnes extremitatis partes pares lineæ duci poſſunt? AD. Iam, vt opinor, intelligo: nam illam figuram quæ vna linea in circulum ducta terminatur, mihi videris deſcribere.

AVG. Recte intelligis. Nunc itaque illud conſidera, cum ſuperior ratio docuerit lineam in ſola longitudine intelligi, nec quicquã latitudinis vſurpare, & ideo per longum quà ducitur diuidi non poſſe, vtrum tibi videatur figura quælibet ſine latitudine inueniri. AD. Nullo modo. AVG. Quid ipſa latitudo? Potéſtne longitudinem non habere, quanuis latitudo ſola ſit, quemadmodum ſuperius longitudinem ſine latitudine intelleximus, an non poteſt? AD. Video non poſſe. AVG. Vides ergo etiam illud, niſi fallor, quòd latitudo ab omni parte diuidi queat, linea verò per longum non queat. AD. Manifeſtum eſt. AVG. Quid ergo putas pluris habendum, quod diuidi poteſt, an id quod non poteſt? AD. Profecto id quod L non poteſt. AVG. Præponis igitur lineam latitudini. Nam ſi quod diuidi non poteſt, præponendum eſt, præponamus neceſſe eſt etiam id quod minus diuidi poteſt: Latitndo autem ex omni parte diuiditur, longitudo verò non niſi ex diuerſo. Nam per longum diuiſionem non admittit: Eſt ergo latitudine præſtantior. An tu aliter exiſtimas? AD. Iſta prorſus ratio cogit fateri vt dicis. AVG. Iam quęramus ſi placet, vtrum ſit aliquid in iſta ratione, quod omnino non queat diuidi, erit enim hoc multo etiam quàm illa linea melius. Nam lineam cernis ex diuerſo innumerabiliter ſecari poſſe: itaq; tibiipſi hoc inueniendũ dimitto.

AD. Ego illud puto non poſſe diuidi, quod medium in figura ponebamus, vnde in extrema lineæ ducuntur. Nam ſi diuiditur, longitudine aut etiam latitudine carere non poteſt. Sed ſi longitudinem ſolam habet, non iam vnde ducuntur lineæ, ſed ipſa linea eſt. Si vero ètiam latum eſt, aliud deſiderat medium à quo in extrema latitudinis lineæ ducantur. Vtrunque autem hoc ratio reſpuit. Id erit igitur quod diuidi nequeat.

AVG. Recte dicis. Sed nónne tibi aliquid tale videtur etiam illud vn- M de linea ducitur, & ſi figura nondum ſit cuius medium intelligamus? Illud enim dico lineæ principium à quo incipit longitudo, quod volo ſine vlla longitudine intelligas. Nam ſi longitudinem intelligis, nequaquam profecto intelligis vnde ipſa incipit longitudo. AD. Tale omnino. AVG. Hoc ergo quod iam te intelligere video, potentiſſimum omnium eſt, quæ demonſtrata ſunt. Siquidem hoc eſt, quod nullam diuiſionem patiatur: & punctum vocatur cum medium tenet figuræ: ſi autem principium lineæ eſt vel lineis, aut etiam finis, vel cum omnino aliquid notat quod ſine partibus intelligendum ſit, nec tamen obtineat figuræ medium, ſignum dicitur. Eſt ergo ſignum nota ſine partibus. Eſt autem punctum, nota medium figuræ tenens. Ita fit vt omne punctum etiam ſignum ſit, non autem omne ſignum punctum videatur. Volo enim de his nominibus inter nos conuenire, vt minus inter diſputãdum circũloquamur: quanquam plerique punctum appellent, non quod omnis figuræ medium, ſed quod ſolius circuli vel pilæ tenet, tametſi minus nobis de vocabulis laborandum eſt. AD. Aſſentior. AVG. Vides certe etiam quãtum valeat. Nam ab ipſo incipit linea, ipſo terminatur, &

Signum quid, punctũ quid.

Pũcti excellentia. Cap. 11.

A tur, & figuram rectis lineis nullam videmus fieri poſſe, oiſi ipſo angulus claudatur. Deinde vndecuoque ſecari linea poteſt, per ipſum ſecatur, cum ipſum omnino oullam io ſe admittat ſectionem. Nulla linea lineæ niſi per ipſum copulatur. Poſtremo cum cæteris planis figuris (oam de altitudine adhuc nihil diximus) eam præponeodam ratio demonſtrauerit quæ circulo clauditur, propter ſummam æqualitatem, quæ alia ipſius æqualitatis moderatio eſt, quàm punctum in medio conſtitutum? Multa de huius potentia dici poſſunt, ſed adhibeo modum, & tibiipſi cogitanda plura permitto. AD. Sanè, vt videtur. non enim me requirere pigebit ſi quid fuerit obſcurius: cerno autem mediocriter (vt puto) magnam huius ſigni eſſe potentiam. AVG. Nunc ergo illud attende, cum & quid ſit ſignum, & quid ſit longitudo, & quid ſit latitudo perſpexeris: quid horum tibi videatur alterius, & cuius indigere, ſine quo eſſe nō poſſit? AU. Video quòd latitudo longitudine indigeat, ſine qua prorſus intelligi non poteſt. Rurſus longitudinem cerno latitudine quidem non indigere vt ſit, ſed ſine ſignoo illo eſſe non poſſe. Illud autem ſignum per ſemetipſum eſſe, & nullius horum indigere manifeſtum

B eſt. AVO. Ita eſt vt dicis: ſed diligentius conſydera, vtrum latitudo vere vndique ſecari queat, an alicunde nec ipſa ſectionem poſsit admittere, quãuis plus admittat quàm linea. AU. Neſcio prorſus vnde noo poſsit.

AVO. Credo te oon recordari, nam neſcire iſtud nullo modo potes: quare commonefaciam te iſto modo. Certè enim latitudinem ſic intelligis, vt cogitatione tua de altitudine oihil vſurpes. AD. Sic omnino.

AVO. Accedat igitur huic latitudini altitudo, & reſponde iam vtrum etiam aliquid acceſſerit, quo magis vndique ſecari queat. AU. Mire omnioo admonuiſti. Nunc enim video nō ſolum deſuper aut ex inferiori parte, ſed à lateribus quoque admitti poſſe ſectionem, nihilque omnino remanſiſſe, vnde noo queat penetrare diuiſio. Quare manifeſtum eſt & latitudioem ex his partibus ſecari non poſſe, per quas ſurrectura eſt altitudo. AVG. Quoniam tibi igitur ſi non fallor, & longitudo & latitudo & altitudo nota eſt, quæro vtrum poſſiot deeſſe duo ſuperiora, vbi aderit altitudo. AU. Sine longitudine quidem video eſſe non poſſe altitudinem, ſine latitudine autem poteſt. AVG. Redi ergo ad co-

C gitatiooem latitudiois, & ſi eam quaſi iacentem animo figuraueris, erigatur in quodlibet latus, tanquam ſi eam velles per tenuiſsimam rimam vbi ſe clauſæ ianuæ iungunt educere. An nondum intelligis quid velim? AU. Intelligo quid dicas, ſed nondum fortaſſe quid velis.

AVO. Illud ſcilicet vt reſpondeas, vtrum ſic erecta latitudo videatur tibi migraſſe in altitudinem, & latitudinis iam nomen deſcriptionémque amiſiſſe: an adhuc maneat latitudo, quanuis ita ſit collocata? AU. Videtur mihi altitudo eſſe facta. AVG. Recordariſne obſecro quemadmodum altitudinem definieramus? AU. Recordor planè, & me iam ſic reſpondiſſe pudet. Nam etiam hoc modo quaſi erecta latitudo ſectionem per longum deorſumuerſus non admittit, quare nulla in ea poſſunt interiora cogitari, quanuis medium & extrema cogiteotur. Secuodum autem ſuperiorem demonſtrationem altitudinis, quam feciſti vt recordarer, nulla omnino eſt altitudo, vbi nihil intus cogitari poteſt. AVG. Rectè dicis, & ſic te omoioo meminiſſe cupiebam. Quamobrem illud iam volo reſpondeas, vtrum falſo verū anteponas. AU. Iam hinc dubitare, incredibilis dementia eſt. AVG. Dic ergo quæſo te. Nunquidnam vera linea eſt, quæ per longum ſecari poteſt: aut ve- D rum ſignum, quod vllo modo ſecari poteſt: aut vera latitudo, quæ cum erecta eſt, vt diximus, ſectionem per longum deorſumuerſus admittit? AU. Nihil minus.

AVO. Vnquámne igitur oculis iſtis corporeis vel tale punctum, vel talem lineam, vel talem latitudinem vidiſti? AU. Omnino nunquam. Non eoim ſunt iſta corporea. AVO. Atqui ſi corporea corporeis oculis mira quadam rerum cognatione cernūtur, oportet animum quo videmus illa incorporalia, corporeum corpúſve non eſſe. an tu aliter exiſtimas? AU. Age, iam coocedo corpus non eſſe animum, vel quicquam corporeum. Quid eſt tandem dic mihi? AVG. Vide interim vtrum confectum ſit carere illum illa omni quantitate, de qua nūc quæſtio eſt. nam quid ſit animus, oblitum te eſſe miror priore inter nos quęſtione diſcuſſum. Meminiſti enim te quæſiſſe primitus, vnde eſſet: quod duobus modis à nobis tractatum eſſe memini: vno, quo quaſi de regiooe eius quæſitum eſt: altero, vtrúmnam ex terra, vel igne, vel alio quopiam iſtorum elementorum eſſet, vel ex omnibus, vel ex aliquibus horum. In qua quæſtiooe conſtitit inter nos, non magis hoc quærendum eſſe, quàm vnde ſit terra, vel ſi quod aliud ele- E mentorum ſingulorum. Intelligendum eſt enim quanquam deus fecerit animum, habere illum certam ſubſtantiam, quæ neque terrena, neque ignea, neque aërea ſit, neque humida: niſi forte arbitrandum eſt deum terræ dediſſe vt nihil aliud ſit quàm terra, & non dediſſe animo vt nihil aliud quàm animus ſit. Si autem definiri tibi animum vis, & quęris quid ſit animus, facile reſpoodeo. Nam mihi videtur eſſe ſubſtantia quędam rationis particeps, regendo corpori accommodata. Itaque illud potius attende, vnde ambigitur nunc, vtrum quantitas, & quaſi (vt ita dicam) locale ſpacium animo vllum ſit. Nam profecto quia corpus non eſt (oeque enim aliter incorporea illa cernere valeret, vt ſuperior ratio demonſtrabat) proculdubio caret ſpacio quo corpora metiuntur: & ob hoc rectè credi aut cogitari aut intelligi talis eius quantitas oon poteſt. Si autem te mouet, cur tanta cœli, terræ, maríque ſpacia memoria contineat, cum ſit ipſe nullius quantitatis, mira quædam vis eſt, quam tamen ex iis quę à oobis comperta ſunt, quantum ineſt ingeoio tuo luminis, animaduertere potes. Si enim corpus nullum eſt, vt ratio iam oſtendit, quod longitu- F dine, latitudine, altitudine careat, nihilque horum oiſi cum aliis duobus eſſe in corpore poteſt, animo tamen etiam ſolam lineam interiore quodam oculo, id eſt, intelligētia, videre conceſſum eſt, arbitror nos concedere ſic animum corpus non eſſe, vt ſit corpore melior: quo conceſſo oon opinor dubitandum eſſe eum etiam linea eſſe meliorem. Ridiculum eſt enim, cum tria illa inſint corpori vt corpus ſit, oon his omnibus eſſe meliorem, qui corpore eſt melior. At ipſa linea, qua melior eſſe cōuincitur animus, ideo cæteris duobus præſtat, quia minus quàm illa duo ſecari poteſt. Porrò illa duo eo magis ſecantur quàm linea, quo magis ſe in ſpacium diſtendunt, linea vero ſpacium niſi longitudinis nullum habet, quo ſublato oihil omnino remanet ſpacij. Quapropter quicquid linea melius eſt, oeceſſe eſt nullo ſpacio ſit, & omnino diuidi ſecarique non poſsit. Fruſtra igitur, vt opinor, quaotitatem animi quæ oulla eſt, inuenire laboramus, cum eum lioea concedamus eſſe meliorem. Et ſi figurarum omnium planarum illa optima eſt quæ circulo effingitur, in qua ratio docuit nihil melius eſſe puncto atque potenous, quod nullo dubitante

Animus incorporea cernit incorporea.

Cap. 13.

Epilogus pdictorū.

ſupra ca. 1.

Animus quid ſit.

Animus incorpore quantum valeat.

Cap. 14.

G partibus caret, quid mirum ſi anima neque corporea ſit, neque vlla aut longitudine porrecta, aut latitudine diffuſa, aut altitudine ſolidata, & tamen tantum valeat in corpore, vt penes eam ſit regimen omnium membrorum, & quaſi cardo quidam in agendo, cunctarum corporalium motionum? Cum autem oculi medium (quæ pupilla dicitur) nihil aliud ſit quàm quoddam punctum oculi, in quo tamen tātá vis eſt, vt eo dimidium cœlum, cuius ineffabile ſpaciū eſt, ex aliquo eminenti loco cerni colluſtrarique poſsit, non abhorret à vero animum carere omni corporea magnitudine, quæ tribus illis differentiis conſummatur, quāuis corporum magnitudines quaſlibet imaginari queat. Sed paucis licet ipſo animo animum cernere, id eſt, vt ipſe ſe animus videat, videt autem per intelligentiam. Huic ſoli enim licet videre nihil eſſe in rebus potentius, & magnificentius iis naturis, quæ, vt ita dicam, ſine tumoribus eſſe intelliguntur.

Tumor quid ſit.

Tumor enim non abſurde appellatur corporis magnitudo, quæ ſi magnipendenda eſſet, plus nobis profecto elephanti ſaperent. Quod ſi quiſquam eorum cognatus dicet elephantos eſſe ſapientes: ſenſi enim quanuis admirans, ſenſi tamen etiam hinc homines ſępe ambigere: H illud (quantum opinor) ſaltem concedet, plus aſino ſapere apiculam, quorum comparare magnitudines plus profecto eſt quàm aſininum. Vel quod etiam de oculo dicebamus, cui nó liqueat aquillæ oculum multo quàm noſter eſt, eſſe breuiorem? Quo tamen illa ſublime ita volans, vt à nobis in tanta luce difficilè cernatur, latentem ſub frutice lepuſculum, & ſub fluctibus piſcem videre comperta eſt. Quid ſi in ipſis ſenſibus, quibus niſi corporea ſentire non datum eſt, nihil ad rem, id eſt, ad vim ſentiendi valet corporis magnitudo, metuendum ne eſt quæſo, ne animus humanus, cuius excellentior & penè ſolus aſpectus eſt ipſa ratio, qua etiam ſe inuenire molitur, nihil ſit, ſi illū eadem ratio, id eſt, ſeipſam omni magnitudine qua obtinetur locus, carere conuicerit? Magna quædam (crede mihi) magna, ſed ſine vlla mole de animo cogitanda ſunt. Quod facilius contingit iis qui aut bene eruditi ad hæc accedunt non ſtudio inanis gloriæ, ſed diuino amore veritatis accenſi: aut qui iam in his quærendis verſantur, quanuis minus eruditi ad inueſtiganda ea venerint, ſi patienter hominibus ſe dociles præbent, atque ab omni corporum conſuetudine, I quantum in hac vita permittitur, ſemel auertūnt. Fieri autem non poteſt quadam diuina prouidentia, vt religioſis animis ſeipſos & deum ſuum, id eſt, veritatem, pie, caſte, ac diligenter quærentibus, inueniendi facultates deſint.

Anima quo modo creſcat & ſentiat. Cap. 15.

Sed ab iſta quæſtione (niſi quid te adhuc moueat) iam recedamus, ſi placet, & ad alia tranſeamus: Quicquid autem de illis figuris loquacius à nobis fortaſſe diſputatum eſt quàm volebas, videbis quantum ad alia valebit, ſi hanc diſceptationem aliquid eo adiutam eſſe concedis. Nam & exercet animum hoc genus diſciplinarum ad ſubtiliora cernenda, ne luce illorum repercuſſus, & eam ſuſtinere non valens, in eaſdem tenebras quas fugere cupiebat, libenter refugiat: & affert argumenta, niſi fallor, certiſsima, quibus quod fuerit inuentum atque confectum, non niſi impudentem habeat dubitationem, quantum homini talia inueſtigare permiſſum eſt.

Impudens dubitatio duplex.

¶ Impudens dubitatio duobus modis fieri cognoſcitur: Dum aut homo qui ratione vti poteſt, intantum hebes pigérque ad quærendam veritatem efficitur, vt plus velit in tenebris vanitatis remanere, quàm in eo quod à creatore ſuo eſt conditus ad ſeipſum ſemel & deum ſuum vera ratiocinatione inueniendum inueſtigandúmque laborare: aut tam improba contumacia ea K quæ ab aliis laborantibus ſtudioſe, & pie quærentibus, & inuenta, & confecta ſunt, inueniri & confici poſſe dubitare: neque aliam ob cauſam faciunt, niſi quod à ſemetipſis inuenta non ſint. Quod genus inuidiæ impudentiſsimum eſſe ratio probat.

Quatuor vetuſta exemplaria hæc nō habent.

¶ Minus enim ego de his rebus dubito, quàm de iis quas iſtis oculis videmus cum pituita ſemper bellum gerentibus. Quid enim minus ferendum & audiendum eſt, quàm fateri nos ratione præſtare beſtiis, & eam rem fateri eſſe aliquid, quam corporeo lumine ſentimus, quam etiam nonnullæ beſtiæ melius cernunt, id autem quod ratione intuemur, nihil eſſe contendere? Quod ſi diceretur tale eſſe quale illud eſt quod oculi vidēt, nihil profecto dici poſſe indignius videretur. AD. Accipio iſta libentiſsime, atque aſſentior: ſed illud me mouet, cum corporeæ quantitatis non eſſe animam, res ita clara ſit mihi, vt omnino quemadmodum reſiſtam illis argumentis, & quid eorum non concedam, prorſus ignorem. Primum cur ætate vt corpus creſcit, ita & anima vel creſcat vel creſcere videatur. Quis enim neget pueros infantes, ne beſtiarum quidem nonnullarum aſtutiæ comparandos? Quis autem dubitet illis creſcentibus etiam ipſam in eis quodammo- L do creſcere rationem? Deinde ſi per ſpacium ſui corporis anima diſtenditur, quomodo nullius quantitatis eſt? Si autem non diſtenditur, quomodo ſentit vbique pungentem? AVG. Omnino ea quæris quæ me quoque ſæpe mouerunt: Itaque non ſum imparatus tibi reſpondere vt mihi ſoleo. Vtrum autem bene, ratio quæ te agit iudicabit: qualecunque id tamen ſit, plus certè non poſſum, niſi forte aliquid melius cum diſputamus, in mentem diuinitus venerit. Sed agamus ſi placet more noſtro, vt duce ratione tu tibi ipſe reſpondeas: Ac prius quæramus, vtrum creſcētis cum corpore animi certum argumentum ſit, quòd ætatis acceſſu aptior humanæ cōſuetudini homo & in ea magis magiſque peritus eſt.

AD. Age vt placet: Nam & ego id genus docendi ac diſcendi maxime probo. Neſcio quo enim modo, cum id quod neſciens quærebam, ipſe reſpondeo, fit ipſa inuentio non modo re, ſed admiratione etiam dulcior. AVG. Dic ergo vtrum tibi maius & melius duo quædam, an vnum atque idem eſſe videatur duobus nominibus appellatum? AD. Scio aliud eſſe quod maius, aliud quod melius dicimus. AVG. Quid M horum duorum eſt, cuius eſſe putes quantitatem?

Virtus circulo ſimilis. Cap. 16.

AD. Id videlicet quod maius dicimus. AVG. Quid cum duarum figurarum rotundam quadrata meliorem eſſe confitemur, quantitás ne id facit, aut quid aliud?

AD. Nullo modo quantitas, ſed illa de qua ſuperius egimus æqualitas, huius excellentiæ cauſa eſt. AVG. Nunc ergo illud attende, vtrum tibi videatur virtus æqualitas quædam eſſe vitæ, rationi vndique conſentientis.

Virt⁹ quid ſit.

Nam ſi aliud ab alio in vita diſcrepet, magis, ni fallor, offendimur, quàm ſi aliqua pars circuli, maiore minoréve interuallo quàm aliæ partes diſtet à puncto. An tu aliter exiſtimas? AD. Imò aſſentior, & hanc quæ abs te deſcripta eſt, probo eſſe virtutem: Nam & ratio non dicenda eſt aut exiſtimanda niſi vera: & cuius vita per omnia congruit veritati, is eſt profecto vel ſolus, vel certè maxime qui bene atque honeſte viuit: & qui ita ſit affectus, ſolus habere virtutem, & ea viuere iudicandus eſt. AVG. Probe dicis: Sed certè etiam illud vides, vt opinor, ſimiliorem eſſe virtuti circulum, quàm figurarum planarum aliam quamlibet. Hinc eſt enim quod apud Horatium magnis lau-

Lib. 2. ſermonum.

dibus

A dibus ſolemus extollere illum verſum, quo ait, cum de ſapiente ageret: Fortis & in ſeipſo totus teres atque rotundus. Et rectè. Nam neque in animi bonis quicquam inuenis, quod magis ſibi ex omni parte cõſentiat quàm virtutem: neque in planis figuris, quàm circulũ. Quamobrem ſi circulus non magnitudine ſpacij, ſed quadam conformatione cæteris præſtat, quanto magis de virtute exiſtimãdum eſt, quòd non maioris loci occupatione, ſed diuina quadã congruentia rationum atque concordia, cæteras affectiones animi ſuperat? Cum autem puer proficit laudabiliter, ad quam rem magis quàm ad virtutem proficere dicitur? An non tibi videtur? AD. Manifeſtum eſt. AVG. Non igitur tibi debet videri animus ſicut corpus creſcendo cum ætate proficere: proficiendo enim ad virtutem peruenit, quàm fatemur nulla ſpacij magnitudine, ſed magna vi conſtantiæ pulchram eſſe atque perfectam: Et ſi aliud eſt maius, aliud melius vt iam dediſti, quicquid anima cum ætate proficit, compóſque rationis fit, non mihi videtur fieri maior, ſed melior. Quod ſi membrorum id faceret magnitudo, eo quiſque prudentior eſſet, quo longior aut validior: quod ſe aliter habere nõ opinor negabis. AD.

B Quis iſtud negauerit? Sed tamen cum proficere animã per ætatem etiam tu concedas, miror quî fiat, vt omnis quantitatis expers, & ſi non membrorum ſpacio, at certe temporis adiuuetur. AVG. Deſine mirari: nam & hic tibi ſimili ratione reſpondeo: Vt enim membrorum magnitudo ideo nihil affert argumẽti cur animam adiuuet, quòd multi exilioribus breuioribúſque membris prudẽtiores inueniuntur quibuſdam magna mole corporis præditis: ita quoniam iuniores nonnullos ſenioribus plериſque magis induſtrios atq; ſtrenuos videmus, non video cur putanda ſint ſpacia temporis in ætatibus incrementa vt corporibus ſic animis dare: cum & ipſa corpora quibus par tempus creſcere atq; ampliora ſpacia tenere conceſſum eſt, ſæpe ſint annoſiora breuiora, non modo ſenilia, quæ magnitudine temporis contrahuntur atque minuũtur, ſed etiam puerorum, quos animaduertimus his breuiores eſſe corpore, quibus ſunt ætate maiores. Si igitur porrecta in plurimum tempora, ne ipſis quidem corporibus magnitudinis afferunt cauſam, ſed omnis illa ſeminis vis eſt, & quorundam naturæ numerorum ſanè occultorum & difficilium ad

Anima nec mole nec tẽpore creſcit, niſi metaphoricé.

Cap. 17.

C dignoſcendum: quanto minus arbitrandum eſt longo tempore animam fieri longiorem, quia eam videmus vſu rerum atque aſsiduitate multa didiciſſe. Quòd ſi te illud mouet, quòd ſolemus eam quam Græci μακροθυμίαν vocant, longanimitatem interpretari, animaduertere licet à corpore ad animum multa verba transferri, ſicut ab animo ad corpus: Nam ſi montem improbum, & iuſtiſsimam tellurem dixit Virgilius, quæ verba cernis ab animo ad corpus eſſe tranſlata, quid mirum ſi mutua vice longanimitatem dicimus, cum longa niſi corporea eſſe non poſsint? Ea vero inter virtutes quæ appellatur animi magnitudo, ad nullũ ſpacium, ſed ad vim quandam, id eſt, ad poteſtãtem potentiámque animi relata, rectè intelligitur, virtus eo pluris æſtimanda, quo plura contemnit. Sed de hac pòſt loquemur, cum quæremus quanta ſit anima, ſicut quæri aſſolet, quantus fuerit Hercules, factorum excellentia, non mole membrorum: ita enim ſupra diſtribuimus. Oportet autem nunc te recordari quod de puncto iam ſatis egimus: nam id potiſsimum eſſe maximéque in ſignis † dominari ratio docebat: Potentia vero atque dominatus, nónne oſtentant quandam magnitudinem, & in puncto tamen nullum

† figuris.

ſpacium reperiebamus? Non igitur magnum vel ingen- D tem animum cum audimus aut dicimus, quantum loci occupet, ſed quãtum poſsit, cogitandum eſt. Quamobrem ſi iam primum argumentum tuum, quo tibi per ætatem cum corpore animus creſcere videbatur, ſatis diſcuſſum eſt, tranſeamus ad aliud. AD. Neſcio vtrum omnia quæ me non fruſtra mouere aſſolent, proſecuti fuerimus: Et fieri poteſt, vt recordationem meam aliqua fugiant: veruntamen quod nunc in mentem venit videamus quale ſit, quod puer infans non loquitur, atque id creſcendo aſſequitur. AVG. Facile eſt iſtud: Nam credo videri tibi ea lingua quéque loqui, quam loquuntur homines inter quos natus educatúſque ſit. AD. Nemo id ignorat. AVG. Conſtitue ergo quempiam ibi natum atque alitum vbi homines non loquerentur, ſed nutibus membrorúmque motu cogitationes ſuas ſibimet exprimendas ſignarent, nónne cenſes cum talia eſſe facturum, neque locuturum qui loquentem neminem audierit? AD. Nolo me hoc interroges quod fieri non poteſt: Quî enim tales homines, inter quos quenquam natum cogitare poſsim? AVG. Itáne tu non vidiſti Mediolani adoleſcẽtem honeſtiſsimi corporis & elegantiſsimæ vrbanitatis, mutum tamen atque E ita ſurdum, vt neque alios niſi motu corporis intelligeret, neque ipſe aliter quæ vellet ſignificaret? Hic enim eſt notiſsimus. Nam ego noui ruſticum quendam loquentem, de loquente vxore filios omnes mares atque fœminas quatuor ferè aut eo amplius (non enim ſatis nunc commemini) mutos ſurdóſque genuiſſe. Nam ex eo quòd loqui non poterant, muti: ex eo autem quòd nulla ſigna niſi oculis colligebant, etiam ſurdi intelligebantur. AD. Illum vero ego bene noui, & de iſtis neſcio quibus credo tibi: Sed quorſum iſta? AVG. Quia dixiſti non te poſſe cogitare inter tales homines naſci quempiam. AD. Nec nunc aliud dico: nam iſtos, niſi fallor, inter eos qui loquerentur, natos eſſe concedis.

Imitatione loquimur.

Cap. 18.

Differunt mutus & ſurdus.

AVG. Non equidem negauerim, ſed cum iam inter nos conſtet nonnullos tales homines eſſe poſſe, quæſo cogites, ſi ex hoc genere mas & fœmina iungerentur, atque in aliquam quocunque caſu delati ſolitudinem, vbi tamen viuere valerent, gignerent filium non ſurdum, quemadmodum eſſet cum parentibus iſte locuturus?

AD. Quemadmodum cenſes, niſi vt parentes ei dabant, ita geſtu ſigna redditurum? Sed tamẽ puer paruus F ne hoc quidem poſſet: Quare illa ratio mea manet integra. Quid enim refert vtrum loqui an geſtum facere creſcendo aſſequatur, cum ad animam vtrunque pertineat, quam fateri nolumus creſcere? AVG. Iam mihi videris etiam cum in fune quiſque ambulat, ampliorem credere hunc habere animam, quàm eos qui id facere nequeunt. AD. Hoc aliud eſt: quis enim hoc non videat eſſe artis? AVG. Cur obſecro artis, an quia didicit? AD. Ita vero. AVG. Quare tibi ergo etiam ſi aliud quiſque diſcat, non artis videtur? AD. Planè quicquid diſcitur, artis eſſe non nego. AVG. Non ergo ille didicit à parentibus geſtum facere? AD. Didicit ſanè. AVG. Oportet igitur & hoc non animæ creſcendo amplioris, ſed imitatoriæ cuiuſdam artis eſſe concedas. AD. Non poſſum hoc concedere. AVG. Ergo nõ omne quod diſcitur artis eſt, quod nunc conceſſeras. AD. Artis omnino. AVG. Non ergo ille didicit geſtum, quod item non minus dederas. AD. Didicit, ſed hoc non eſt artis. AVG. Atqui tu paulo ante dixiſti artis eſſe quod diſcitur. AD. Age iam concedo & loqui & geſtum facere, eo quòd ea didicimus

De funambula.

Artes dupliciter diſcimus.

G artis eſſe. Tamen aliæ ſunt artes, quas dum in alios intendimus, diſcimus: aliæ quæ à magiſtris inſeruntur nobis. AVG. Quas tandem iſtarum putas animam, ex eo quod amplior fiat adipiſci? An ne omnes? AD. Nó omnes puto, ſed illas ſuperiores. AVG. Nónne tibi ex hoc genere videtur, in fune ambulare? nam & hoc videndo, vt arbitror, qui id faciunt aſſequuntur. AD. Ita credo, ſed tamen non omnes qui hæc ſpectant & magno ſtudio intuentur, aſſequi poſſunt, ſed qui huius rei magiſtros patiuntur. AVG. Bene ſanè dicis: Nam & hoc tibi etiam de locutione reſpóderim: Multi enim Græci & aliud genus linguæ crebrius nos loquentes audiunt, quàm funambulum ſpectant, qui vt linguam noſtram diſcant, quemadmodum nos eum ipſorum noſſe volumus ſæpe magiſtris traduntur. Quæ cum ita ſint; miror cur animæ incrementis tribuere velis quòd loquuntur homines, quòd autem in fune ambulant, nolis.

AD. Neſcio quomodo iſta confundis: Nam qui vt linguam noſtram diſcat magiſtro traditur, nouit aliam quandam ſuam, quam cum quòd eius anima creuerit puto didiciſſe: eam autem diſcit alienam, non ampliori animæ, ſed arti tribuo. AVG. Quid ſi ille qui inter H mutos natus atque alitus eſt, ſero ac iam iuuenis in alios homines incidens loqui didiciſſet, cum aliam linguam nullam noſſet, eo tempore putares animam eius creuiſſe quo loqui didicerat? AD. Nunquam iſtuc auſim dicere. Sed iam cedo rationi, nec puto amplioris animæ argumentum eſſe quod loquimur, ne & alias omnes artes cogar fateri creſcendo animam conſecutam: Quod ſi dixero, illud ſequetur abſurdum, decreſcere animam cum quid obliuiſcitur. AVG. Bene intelligis, & verum vt audias, rectè dicitur anima in diſcendo quaſi creſcere, & contra minui dediſcendo, ſed tranſlato verbo, vt ſuperius oſtendimus. Tamen illud cauendum eſt, ne quaſi ſpacium loci maius occupare videatur dum dicitur creſcere, ſed maiorem quãdam vim peritior, quàm imperitior habere ad agendum. Magni tamen refert qualia ſint illa ipſa quæ diſcit, quibus quodammodo videtur augeri. Nam vt in corpore tria ſunt genera incrementorum: vnum neceſſarium, quo naturalis conuenientia impletur in membris: alterum ſuperfluum, quo à cæteris membris integra valetudine augendo aliquid diſcrepat, per quod interdum euenit, vt ſenis digitis naſcantur homines, & pleraque alia, quæ I cum præter conſuetudinem nimia ſunt, monſtroſa nominantur: tertium noxium, quod cum accidit, tumor vocatur: nam etiam ſic membra creſcere dicuntur, & reuera locum occupant ampliorem, ſed expugnata bona valetudine: ita in animo quædam quaſi naturalia incremẽta ſunt, cum honeſtis, & ad bene beatèque viuendum accommodatis diſciplinis augeri dicitur. Cum verò ea diſcimus quæ mirabiliora quàm vtiliora ſunt, quanquam nonnullis rebus plerunque opportuna, ſuperuacanea tamen & de illo ſecundo genere numeranda ſunt. Non enim ſi quidam tibicen, vt Varro author eſt, ita populum delectauit, vt rex fieret, ideo animum noſtrum illo artificio augendum putare debemus: quia nec maiores quàm humani ſunt, dentes habere vellemus, ſi audiſſemus, à quopiam quòd tales habuerit, morſu hoſtem necatum. Noxium vero illud eſt genus artium, quo animi valetudo ſauciatur: nam & odore ac ſapore mire diiudicare pulmenta, & quo lacu piſcis captus ſit, vel quo tenue vinum ſit, noſſe dicere, quædam eſt miſeranda peritia. Et his artibus cum quaſi creuiſſe anima videtur, quæ neglecta mente defluxit in ſenſus,

Anima quo modo creſcere minuive dicitur.

Cap. 19.

Trium incrementorum corporis & animæ comparatio.

nihil aliud quàm tumuiſſe vel etiam contabuiſſe iudicanda eſt. AD. Accipio iſta & aſſentior, nec tamen K nihil angor ex eo quòd imperita omniũ rerum & bruta eſt anima, quam in puero recens nato quãtum licet inſpicimus. Cur enim nullam artem ſecum attulit ſi æterna eſt? AVG. Magnam, omnino magnam, & qua neſcio vtrum quicquam maius ſit, quæſtionem moues, in qua tantum noſtræ ſibimet opiniones aduerſantur, vt tibi anima nullam, mihi contrà, omnes artes ſecum attuliſſe videatur: nec aliud quicquam eſſe id quod dicitur diſcere, quàm reminiſci & recordari. Sed videſne quàm huius temporis non ſit, vtrum iſta habeant ita ſeſe, requirere? Nunc enim agimus vt appareat, ſi poteſt, non eam ſecundum loci ſpacia paruam magnámve nominari: Aeternitatem autem eius ſi vlla eſt, opportune ſcrutabimur, cum illud quod quartum poſuiſti, cur corpori fuerit data, quantum fas eſt tractare cœperimus. Quid enim ad talem eius quãtitatem attinet, ſempérne, an non ſemper fuerit futuráve ſit, aut quòd nunc imperita, nunc perita eſt, cum & longum tempus ne corporibus quidem afferre magnitudinis cauſam, ſuperius probauerimus, & peritiam notiſſimum ſit poſſe nullam adeſſe creſcentibus, ac ſæpe ſeneſcentibus opportunam L eſſe, multáque alia dicta ſint ſatis, vt opinor, ad demonſtrandum, non cum magnitudine corporis, quam ætas affert, etiam animam fieri ampliorem. Quare videamus, ſi placet, illud alterum argumentum tuum quale ſit, quod per totum ſpacium corporis tactus ſentitur ab anima, quam ſpacij nullius eſſe volumus. AD. Sinerem iam ad aliud tranſiri, niſi de viribus dicendũ aliquid arbitrarer. Quid eſt enim hoc quòd auctiora per ætatem corpora vires præbent animæ ampliores, ſi cum his amplior non fit anima? Quanquam enim virtus animæ, vires autem corporis putari ſoleant, nunquam tamen ab anima eas abiudicauerim, cum videam in exanimis corporibus nullas eſſe. Per corpus quidem viribus ſicut ſenſibus vti animam non negandum eſt: tamen quoniam iſta ſunt viuentis officia, quis hæc dubitauerit ad animam potius pertinere? Cum igitur maiores vires in pueris grandiuſculis quàm in infantibus eſſe videamus, ac deinde adoleſcentes iuuenéſque indies viribus præſtent, donec rurſus corpore ſeneſcente minuantur, non leue (quantum mihi videtur) creſcentis cum corpore, ac deinde ſeneſcentis animæ indicium eſt. AVG. Non vſquequaque abſurdum eſt M quod dicis: Sed ego vires non magis in amplitudine corporis ætatiſque incrementis, quàm in exercitatione quadam & confirmatione membrorum eſſe ſoleo putare. Id adeò vt tibi probem, quæro abs te, vtrum alium alio pertinacius ambulare, ac minus defatigari, maiorum virium eſſe arbitreris? AD. Ita ſentio. AVG. Cur ergo puer multo amplius itineris conficiebam ſine defectu, cum aucupandi ſtudio in ambulando exercerer, quàm adoleſcens, cum me ad alia ſtudia, quibus ſedere magis cogebar, contuliſſem, ſi accedẽti ætati, & per hanc animæ † creſcenti vires ampliores tribuendæ ſunt? Deinde in ipſis luctatorum corporibus palaſtritæ non molem ac magnitudinem, ſed nodos quoſdam lacertorum, & deſtrictos toros figurámque omnem corporis ſibi congruentem peritiſſime inſpiciunt, & hinc potius argumenta virium colligunt. Quæ tamen omnia parum valent, niſi vis artis & exercitationis accedat. Sæpe etiam viſum eſt ingentis corporis viros, ab exiguis breuibúſque ſuperari, vel in mouendis, vel in ferendis ponderibus, vel in ipſo etiam luctamine. Nam

Olympionicum

Anima nũquid exſeſciat.

Cap. 20.

1. Retract. cap. 8.

In pueris motu grãdeſcit corpus, non animus.

Cap. 21.

† *homini.*

A Olympionicum quemlibet laſſari in itinere citius, quàm circunforaneum aliquem mercatorem, qui vno illius digito collidi poſsit, cui eſt incognitum? Quare ſi & ipſas vires non peræque omnes, ſed alias ad aliud aptiores magnas vocamus, & corporum lineamenta magis & figuræ, quàm magnitudines valent plurimum, & ſi exercitationes tantum afferunt, vt celeberrime creditum ſit, hominem tollendo quotidie vitulũm paruum, egiſſe vt eum etiam taurum ſine ſenſu maioris oneris, quod paulatim addebatur, tollere ac ſuſtinere poſſet, nequaquam amplioris ætatis vires cum corpore animam creuiſſe ſignificant. Quòd ſi amplius aliquid animalium maiora corpora eoipſo quo maiora ſunt habẽt virium, illa cauſa eſt, quòd lege naturę cedunt pondera minora maioribus: non modo cum ad proprium locum ſuopte nutu feruntur, vt humida & terrena corpora in ipſius mundi medium locum qui eſt infimus, rurſus aërea & ignea ſurſumuerſus: ſed etiam cum aliquo tormento aut iactu aut impulſu aut repulſu, eo quò non ſponte feruntur, vi aliena ire coguntur. Nam ſi ex alto deieceris quanquam ſimul, duos lapides diſparis quantitatis, citius quidem maior terræ peruenit: ſed ſi ei minor ſubiiciatur, eóque ineuitábiliter occupetur, cedit profectò, ſimúlque in ſolum deducitur.

Vires corporis creſcunt, non animæ. Cap. 22.

B Item ſi deiicitur deſuper maior, minor autem contra ſurſumuerſus iacitur, vbi obuiam venerint, repercuſsio minoris & retroceſsio fiat neceſſe eſt. Quod ne ideo accidere putes, quòd minor contra naturam in ſublimia ire cogebatur, alter vero maiore impetu locum ſuum petebat: facito vt maior in ſuperna iaculetur, & minori occurrat in terras deiecto, videbis nihilominus repulſum minorem in cœlũ cogi, ſed repercuſſu ipſo cadere in aliam partem, vt qua expeditum eſt, in ima deferatur. Item ſi ambo non motu naturali, ſed à duobus quaſi in campo pugnantibus aduerſus inuicem iacti, ſibimet in medio ſpacio complódãtur, quis dubitauerit minorem maiori eſſe ceſſurum, in eam partem vnde ipſe eſt & quò ille ferebatur? Quæ cum ita ſint, id eſt, cum minora vt dictum eſt pondera maioribus cedant, multum tamen refert quanto in ſeſe agantur impetu. Nam ſi maiore impetu minor, velut vehementi aliquo tormento emiſſus infligatur maiori laxius iaculato, vel iam langueſcenti, quanuis ab eodem reſiliat, retardat illum tamen, aut etiam retro agit pro modo ictuum atque ponderum. His præiactis † atque

† præfatis.

C intellectis, quantum præſens negocium poſtulat, vide nunc eas quæ dicuntur in animalibus vires, vtrum rationi huic congruant. Nam corpora omnia animalium quis negat ſuo pŏdere præpediri? † Quod pondus nutu animæ actum, quò inclinauerit, multum valet magnitudine propria. Sed nutus animæ ad mouendum corporis pondus, neruis quaſi tormentis vtitur: Neruos autem vegetat mobilioreſq; efficit ſiccitas calorq; moderatus, contrà eos laxat atque infirmat humidus rigor. Itaque ſomno (quia eum frigidum & humidum dicunt medici & probant) membra langueſcunt, atque ipſe expergefactorum conatus multo eſt debilior, ideoq; nihil eſt fractius & eneruius lethargicis. At quoſdam phreneticos, quibus vigiliæ & vini vis & acutæ febres, id eſt, tot calida plus nimio neruos tendunt atque durant, maioribus viribus quàm integra valetudine reluctari & multa facere manifeſtum eſt, cum eorum corpus ſit ægritudine attenuatius & exilius. Si igitur & nutu animæ, & neruorum quodam machinamento, & pondere corporis conſiunt hæ quæ vires vocantur, voluntas autem vtrum exhibet, qui pronior ſit ſpe vel audacia, retunditur autem timore, ſed multo magis deſperatione, nam

† prædita.

D in metu cum aliqua ſpes ſubeſt, vehementiores vires apparere aſſolent: Machinamẽtum configuratio quædam corporis coaptat, tẽperatio modificat valetudines, confirmat exercitationis induſtria, pŏdus dat moles membrorum, quam ætas & nutrimenta comparant, inſtaurant autem ſola nutrimenta. His omnibus qui æqualiter præualet, mirandus eſt viribus, & tanto eſt alius alio inualidior, quanto plus eum iſta deficiunt. Fitque ſæpe vt pertinaci nutu meliore machinamento, alius quanuis paruum pŏdus corporis egerit, alium maiore mole præditum vincat. Ruſuſq; nonnunquam tanta moles eſt, vt etiam ſi imbecilliore niſu agatur, opprimat tamen paruum aduerſarium multo vehementius innitentem. Cum vero non pŏdus corporis, nec moderatio neruorum, ſed nutus ipſe, id eſt, animus cedit, vt omnino valentior, ab omni modo inualidiore, ſed tamen timidior ab audaciore ſuperetur, neſcio vtrum viribus attribuendum ſit: Niſi quis dicat habere quaſdam ſuas vires animam, quibus ei maior audacia vel fiducia patiatur. Quæ cum alteri adſunt, alteri deſunt, tunc intelligitur quantum animus corpori ſuo etiam in eo quod per corpus agitur antecellat. Quamobrem cum infanti puero ſo-

E lus ad trahendum aliquid vel repellendum nutus ſit integer, nerui autem & propter recentem minúſque perfectam cõfirmationem inhabiles, & propter humorem qui illi ætati exuberat, marcidi, & propter nullam exercitationem languidi: pondus vero adeò ſit exiguum, vt ne ab alio quidem impactum grauiter vrgeat, opportuniúſque ſit ad accipiendã quàm ad inferendam moleſtiam, quis eſt qui cum hæc omnia quæ deſunt, contuliſſe annos viderit, viréſque per eos datas cognouerit, creuiſſe animam, quæ his indies amplioribus vtatur, rectè ac prudenter exiſtimet? Poteſt enim iſte ſi ab aliquo iuuene, quem velamine interpoſito non conſpiciat, paruos ac leues calamos laxo arcu quantum poteſt iaculatos viderit non longe ire moxq; recidere, ac poſt paululum ſagittas iam ferro graues, pennulis vectas, neruo intentiſsimo emiſſas, cœlum remotiſsimum petere, fidéſque facta fuerit pari conatu hominis vtrunque eſſe factum, creuiſſe illum tantillo tempore, atque auctum viribus arbitrari: quo quid dici poteſt peruerſius? Deinde anima ſi creſcit, vide quàm ſit inſcitum, incremẽta eius de viribus corporis credere, de copia doctrinarum non credere, cum illis ſolum accommodet nutum, hæc au-

F tem ſola poſsideat. At ſi creſcere animam putamus cum additur viribus, minui putanda eſt cum demitur. Demitur autẽ in ſenecta, demitur in labore ſtudiorum, atque his temporibus doctrinæ aggerari atque extrui ſolent; neque vllo modo eodem tempore ſimul augeri quicquam & minui poteſt. Nullum igitur creſcentis animæ argumentum eſt, vires in maiori ætate maiores. Multa alia dici poſſunt, ſed ſi iam tibi ſatisfactum eſt, modum adhibebo, vt ad alia tranſeamus. AD. Mihi vero ſatis perſuaſum eſt, maiores vires non ex eò eſſe quòd anima creuerit: Nam vt alia omittam, quæ abs te ſubtiliter dicta ſunt, inſania & morbo corporis animam creſcere, cum ipſum corpus minuatur, ne ipſe quidem phreneticus dixerit, cui vires multo ampliores quàm ſano eſſe ſolent, nemo neſcit. Vnde mihi maxime videtur in neruis eſſe omne quod miramur, cum præter ſpem vires in quopiam reperiuntur: quare oro, aggredere iam illud cui totus intendo, cur anima ſi non tanti ſpacij magnitudinem habet quanti corpus eſt, cur vbique illa ſentit cum tangitur? AVO. Age vero aggrediamur quod

De ſenſibus, et quo modo fiat viſio. Cap. 23.

G vis, ſed multo te mihi attentiore opus eſt, quàm fortaſſe exiſtimas eſſe debere. Quare facito vt quàm maxime adſis, ac reſpondeas mihi, quidnam tibi videatur iſte eſſe ſenſus, quo anima per corpus vtitur. Nam ipſe iam nomine proprio ſenſus dicitur. A D. Senſus eſſe quinque audire ſoleo, vidēdi, audiendi, olfaciendi, guſtandi, atque tangendi, plus quid reſpondeam neſcio. A V O. Partitio iſta vetuſtiſsima eſt, & ferè in concionibus celebrata. Vellem autem definiri mihi abs te, quid ſit ipſe ſenſus, vt eadem definitione omnia illa includerentur, neque aliud quicquam quod ſenſus non eſſet, in ea includeretur vel intelligeretur: Sed ſi id non poteſt, nihil vrgeo. Illud enim quod ſatis eſt, certe potes meam definitionem vel refellere vel probare. A D. Hoc modo tibi fortaſſe non deero, quantum valeo: Non enim & hoc ſemper eſt facile. A V O. Attende ergo: nam ſenſum puto eſſe, non latere animam quod patitur corpus.

A O. Placet mihi hæc definitio. A V O. Adeſto ergo huic tanquam tuæ, ac tuere illam dum à me pauliſper refellitur. A D. Tuebor ſanè, ſi tu adiuueris: ſin minimè, iam mihi diſplicet: non enim fruſtra tibi viſa eſt refellenda. A V O. Noli nimis ex authoritate pen-

H dere, præſertim mea quæ nulla eſt. Et quod ait Horatius,

Horatius. Sapere aude, ne non te ratio ſubiuget priuſquam metus.

A D. Ego prorſus nihil metuo, quoquo res modo proceſſerit, non enim errare me ſines. Sed iam incipe ſi quid habes, ne differendo potius quàm aduerſando defatiger. A V O. Dic igitur quid patiatur corpus tuum cum me vides? A O. Patitur omnino aliquid: nam oculi mei, partes (niſi fallor) corporis mei ſunt, qui ſi nihil paterentur, quomodo te viderem? A V O. At non ſatis eſt vt perſuadeas tuos oculos aliquid pati, niſi etiā quid patiantur, oſtenderis. A D. Quid tandem niſi ipſum viſum? Nam vident. Si enim me rogares quid pateretur ægrotans, ægritudinem reſponderem: Quid cupiens, cupiditatem: Quid metuens, metum: Quid gaudens, gaudium. Cur ergo roganti quid videns patiatur, non rectè ipſum viſum reſpondeam? A V O. Sed enim gaudens gaudium ſentit, an negabis? A D. Imò aſſentior. A V O. Hoc & de cæteris perturbationibus dixerim. A D. Sic habeo. A V O. Quicquid autem oculi ſentiunt, hoc vident? A D. Nullo modo iſtud dederim: Quis enim dolorem videat, quem tamen ſæpe

I oculi ſentiunt? A V O. Apparet te de oculis agere, bene vigilas: itaque vide, vtrum vt gaudens gaudendo gaudium ſentit, ita etiam videns videndo ſentiat viſum.

A D. An aliter poteſt? A V O. Quicquid autem videns videndo ſentit, id etiam videat neceſſe eſt. A D. Non eſt neceſſe. Quid enim ſi amorem videndo ſentiat, num & amorem videt? A V O. Cautiſsime ac ſagaciſsime, gaudeo quòd difficilè deciperis, Sed nunc attende, quoniam conſtitit inter nos, non omne quod oculi ſentiunt, neque omne quod videndo ſentimr, videri: putáſne hoc ſaltem verum eſſe, omne quod videtur ſentiri? A D. Hoc ſanè niſi conceſſero, quomodo ſenſus poterit vocari quod videmus? A V O. Quid omne quod ſentimus, nónne & patimur? A D. Ita eſt.

A V O. Igitur ſi omne quod videmus, ſentimus: & omne quod ſentimus, patimur: patimur omne quod videmus. A D. Nihil reſiſto. A V O. Pateris ergo me, ac viciſsim te ego, cum inuicem nos videmus? A D. Sic exiſtimo, & ad hoc me ratio inſtanter cogit. A V O. Accipe cætera: Nam credo abſurdiſsimum & ſtultiſsimum videri tibi, ſi quis affirmet ibi te pati aliquod corpus, vbi non eſt ipſum corpus quod pateris. A D. Videtur abſurdum, & ita eſſe opinor, vt dicis. A V O. K

Quid illud, nónne manifeſtum eſt alio loco eſſe meum corpus, alio tuum? A D. Manifeſtum eſt. A V O. Sentiunt autem corpus meum oculi tui, & ſi ſentiunt, vtique patiuntur: nec poſſunt ibi pati, vbi id quod patiuntur non eſt: nec tamen ibi ſunt illi vbi corpus meum eſt: igitur ibi patiuntur vbi non ſunt. A D. Ego quidem illa omnia conceſsi, quæ non concedere abſurdum videbam. Sed hoc vltimum quod ex his confectum eſt, ita eſt abſurdius, vt illorum potius aliquid temere me dediſſe, quàm hoc verum eſſe conſentiam: Nam oculos meos ibi ſentire vbi non ſunt, ne in ſomnis quidem dicere auderem. A V O. Vide igitur vbi obdormieris. Quid enim tibi tandem elaberetur incautius, ſi vt paulo ante vigilares? A D. Enimuero idipſum mecum ſedulo pertracto ac reuoluo: Nihil tamē elucet ſatis, quod me dediſſe pœniteat, niſi forte illud, quod oculi noſtri ſentiunt cum videmus: viſus nanque ipſe forſitan ſentit. A V O. Imò ita eſt: Is enim ſe foras porrigit, & per oculos emicat longius quaquauerſum poteſt luſtrare quod cernimus. Vnde fit vt ibi potius videat, vbi eſt id quod videt, non vnde erumpit vt videat.

Non ergo tu vides cum me vides? A O. Quis hoc L

inſanus dixerit? omnino ego video, ſed emiſſo viſu per oculos video. A V O. At ſi tu vides, tu ſentis: ſi tu ſentis, tu pateris: nec potes ibi pati aliquid vbi non es. Ibi autem me vides vbi ego ſum: Ibi igitur pateris vbi ego ſum. At ſi vbi ego ſum, tu ibi non es, quo pacto audeas dicere videri me abs te, prorſus ignoro. A D. Viſu, inquam, porrecto in eum locum in quo es, video te vbi es, at me ibi non eſſe confiteor. Sed quemadmodum ſi virga te tangerem, ego vtique tāgerem, idque ſentirem, neque tamen ego ibi eſſem vbi te tangerem: ita, quod dico, viſu me videre, quamuis ego ibi non ſim, non ex eo cogor fateri non me eſſe qui videam. A V O. Nihil ergo temere conceſsiſti: Nam & oculi tui hoc modo defendi poſſunt, quorum eſt quaſi virga viſus, vt dicis. Neque illa eſt abſurda concluſio, quòd ibi oculi tui vident, vbi non ſunt: an tibi aliter videtur? A D. Ita ſane eſt vt dicis: Nam & illud nunc animaduerti, quod ſi ibi viderent oculi vbi ſunt, etiam ſeipſos viderent. A V O. Rectius diceres non etiam ſeipſos, ſed tantummodo ſeipſos viderēt. Nam vbi ſunt, id eſt, quem

locum tenent, ſoli tenent, nec naſus eſt ibi vbi illi, nec M

quicquid illis vicinum eſt: alioquin etiam tu ibi eſſes vbi ego ſum: quia iuxta inuicem ſumus. Quæ cum ita ſint, ſi tantum ibi viderent oculi vbi ſunt, nihil amplius quàm ſeipſos viderent. Cum autem ſe non vident, non modo cogimur conſentire poſſe illos videre vbi non ſunt, ſed etiam omnino non poſſe, niſi vbi non ſunt. A O. Nihil eſt quod hinc dubitare me faciat.

A V O. Ergo non dubitas ibi eos pati vbi non ſunt: Nam vbi vident, ibi ſentiunt. Ipſum enim videre ſentire eſt, ſentire autem pati: quare vbi ſentiunt, ibi patiuntur. Alibi autem vident, quàm vbi ſunt: Ibi igitur patiuntur vbi non ſunt. A D. Mirum eſt quàm iſta vera exiſtimo. A V O. Rectè fortaſſe exiſtimas. Sed reſponde obſecro, vtrum omne quod per viſum cognoſcimus, videamus. A D. Ita credo. A V O. Credis

Quid cognoſcere, quid ſentire. Cap. 24.

etiam omne quod videndo cognoſcimus, per viſum nos cognoſcere? A O. Et hoc credo. A V O. Cur ergo plerunque fumum ſolum videndo, ignem ſubter latere cognoſcimus quem non videmus? A O. Verum dicis. Et iam non puto nos videre, quicquid per viſum cognoſcimus: poſſumus enim, vt docuiſti, aliud

videndo

A videndo aliud cognoſcere quod viſus non attigerit.

AVG. Quid illud quod per viſum ſentimus, poſſumús ne non videre? AD. Nullo modo. AVG. Aliud eſt ergo ſentire, aliud cognoſcere. AD. Omnino aliud: nam ſentimus fumum quem videmus, & ex eo ignem quem non videmus ſubeſſe cognoſcimus.

AVG. Bene intelligis. Sed vides certè cum hoc accidit, corpus noſtrum, id eſt, oculos nihil pati ex igne, ſed ex fumo quem ſolum vident. Etenim videre ſentire, & ſentire pati eſſe, iam ſupra conſenſimus. AD. Teneo & aſſentior. AVG. Cum ergo per paſsionem corporis non latet aliquid animam, non continuo ſenſus vocatur vnus de quinque memoratis, ſed cum ipſa paſsio non latet: nanque ille ignis non viſus, nec auditus, nec olfactus, nec guſtatus, nec tactus à nobis, nõ tamen latet animam fumo viſo. Et cum hoc non latere non vocetur ſenſus, quia ex igne corpus nihil eſt paſſum, vocatur tamen cognitio per ſenſum, quia ex paſsione corporis quanuis alia, id eſt, ex alterius rei viſione, coniectatum eſt atque compertum. AD. Intelligo, & optime video iſtud congruere ac fauere illi definitioni tuæ, quam vt meam mihi defendendam dediſti: nam ita memini

B eſſe abs te ſenſum definitum, cum animam non latet quod patitur corpus. Itaque illud quod fumus videtur, ſenſum vocamus: paſsi ſunt enim eum oculi videndo qui ſunt corporis partes & corpora: ignem autẽ ex quo nihil corpus eſt paſſum, quanuis cognitus fuerit, ſenſum non vocamus. AVG. Memoriam quidem tuam probo, & ſequacem intelligentiam, verùm munitio illa definitionis labaſcit. AD. Cur quæſo? AVG. Quia non negas, vt opinor, non nihil pati corpus cum creſcimus vel ſeneſcimus, neque id nos vllo ſenſu ſentire manifeſtum eſt, nec id tamen animam latet. Non igitur eam latet quiddam quod patitur corpus, nec tamen ſenſus iſte appellari poteſt. Videndo enim maiora ea quæ aliquando minora videramus, & vidẽdo ſenes eos quos iuuenes ac pueros fuiſſe conſtat, coniectamus aliquam talem mutationem noſtra corpora etiam nunc dum loquimur pati. Neque in eo fallimur, vt opinor: nam procliuius eſt vt me falli dicã quòd video, quàm quòd intelligo capillos meos nunc creſcere, corpúſve per momenta mutari. Quod ſi mutatio iſta paſsio corporis eſt, (quod nemo negat) nec nunc ſentitur à nobis, nec tamẽ

C animam latet, quia nos non latet, patitur, vt dixi, corpus, quod non latet animam, nec ſenſus eſt tamen. Quare illa definitio, quæ nihil quod ſenſus non eſſet debebat includere, cum hoc incluſit, certè vitioſa eſt. AD. Nihil mibi reſtare video, quàm vt te petam, vt aut definias

Vtitur alias hoc verbo pro corrigere. aliter, aut hanc recures ſi potes. nam eam iſta ratione quam vehementer probo, vitioſam eſſe negare non poſſum. AVG. Facile eſt iſtam corrigere, quod volo tu audias: ſcies enim, mihi crede, ſi bene intellexiſti, vbi peccet. AD. Num alibi quàm vbi aliena comprehendit?

AVG. Quo tandem modo? AD. Quia quod ſeneſcit corpus, quanuis in iuuene non poſsit negari pati aliquid, idque cum ſcimus, non latet animam quiddam quod patitur corpus, neque tamen vllo ſenſu percipi poteſt. Nam nec video me modo ſeneſcere, neque id auditu, aut olfactu, aut guſtu, aut tactu ſentio.

AVG. Vnde ergo illud noſti? AD. Ratione id colligo. AVG. Quibus argumentis ratio tua nititur?

AD. Quòd alios video ſenes, qui vt ego nunc ſum iuuenes erant. AVG. Nónne ſenſus eſt quo eos vides vnus de quinque? AD. Quis negat? Sed ex eo quòd illos video, me quoque cum id non videam, coniecto ſeneſcere. AVG. Quid verborum ergo illi defini- D tioni quo perficiatur addendum putas, cum ſenſus non ſit niſi non lateat animam corporis paſsio, nec tamẽ ita vt eam per aliam paſsionem, aut per aliud quodlibet intelligat? AD. Dic quæſo iſtud paulo planius. AVG.

Definitio quo modo examinãda. Cap. 25. Geram tibi morem, & multo libentius retardanti quàm feſtinanti: ſed fac totus adſis, valebit enim hoc ad plura, quod dicam. Definitio nihil minus, nihil amplius continet, quàm id quod ſuſceptum eſt explicandum, aliter omnino vitioſa eſt. Vtrum autem huiuſmodi vitiis careat, conuerſione exploratur, quod his exemplis tibi fiat

Definitio probatur per cõuerſionem. apertius. Si enim me rogares quid eſſet homo, & eum hoc modo definirem, homo eſt animal mortale: non continuò quia verum eſt, etiam definitionem probare deberes, ſed ſuperpoſita ei particula, id eſt, omnis, conuertere illam & intueri, vtrum etiam cõuerſa vera eſſet: hoc eſt, vtrum quemadmodum verum eſt, omnis homo animal mortale eſt, ita eſſet verum, omne animal mortale homo eſt: quo aliter inuento, improbare definitionem propter illud vitium quo aliena comprehendit.

Homo quid ſit. Non enim ſolus homo eſt animal mortale, ſed etiam quæuis beſtia. Hæc igitur hominis definitio perfici ſolet, cum additur mortali rationale. nam homo eſt ani- E mal mortale rationale: atque vt omnis homo animal rationale mortale eſt, ita omne animal rationale mortale homo eſt. Plus continendo ergo ſuperior definitio vitioſa erat, beſtiam enim cum homine continebat: Iſta perfecta eſt, nam & omnem hominem, & nihil plus quàm hominem tenet. Tenendo autem minus, ita vitioſa eſt ſi addes grammaticum. quanquam enim omne animal rationale mortale grammaticum, homo ſit, plures tamen homines qui grammatici non ſunt, hac definitione non continentur: & ob hoc iſta per primam illam propoſitionem falſa eſt: cum autem conuertitur, vera. Falſum eſt enim, omnis homo animal rationale mortale grammaticum eſt: ſed verum eſt, omne animal rationale mortale grammaticum, homo eſt: quãuis minus contineat. Cum autem neque per primam propoſitionem, neque per conuerſionem enunciata vera eſt, his ſingulis eſt profecto vitioſior: vt ſunt iſtæ duæ, Homo eſt animal candidum: aut, homo eſt animal quadrupes. Nam & ſi dicas, omnis homo animal candidum eſt, aut animal quadrupes: falſum dicis, etiam ſi conuertas.

Sed hoc inter ſe differunt, quòd illa prima in aliquos ho- F mines cadit, nam plerique ſunt homines candidi: hęc altera in neminem, non enim quiſquam homo quadrupes. Hæc pro tempore ad explorandas definitiones didiceris, quemadmodum propoſitione atque conuerſione iudicẽtur. Sunt alia multa de hoc genere quæ docentur: & verborum plena, & tenebrarum, quę paulatim vbi opportunum videbitur, conabor vt diſcas. Nunc conuerte animum ad illam definitionem noſtram, & eam peritior cum diſcuſſeris corrige. Inueneramus enim eã, cum definitio ſenſus eſſet, complecti aliquid quod ſenſus non eſſet, & ideo non eſſe cum conuertitur veram. Fortaſſe enim verum eſt, Omnis ſenſus, paſsio corporis eſt animam non latens: vt verum eſt, Omnis homo animal mortale eſt. At vt falſum eſt, omne animal mortale homo eſt, quia id eſt & beſtia: ita falſum eſt, omnis paſsio corporis non latẽs animam, ſenſus eſt: quia nunc nobis vngues creſcunt, nec animam latet. Id enim ſcimus, neque id ſentimus, ſed coniectatione cognoſcimus. Quemadmodum ergo illi definitioni hominis vt perficeretur, additum eſt rationale, quo addito beſtiæ quæ ſimul continebantur excluſæ ſunt, nihilque præter

G hominem,atque omnem hominẽ tali definitione comprehendimus, nónne cenſes aliquid etiam huic addendum eſſe, quo inde ſeiungatur quod tenet alienum,nec quicquam in ea niſi ſenſus & omnis ſenſus intelligatur?

A O. Cenſeo quidem, ſed quid addi poſsit ignoro.

A V G. Senſus eſt certè omnis paſsio corporis non latens animam: ſed conuerti non poteſt hæc enũciatio, propter paſsionem illã corporis, qua vel creſcit vel decreſcit ſcientibus nobis,id eſt,vt non lateat animam.

A O. Ita eſt. A V O. Quid? hæc paſsio per ſeipſam non latet animam,an per aliud? A O. Per aliud planè: Aliud eſt enim videre vngues maiores, aliud ſcire quòd creſcant. A V O. Cum ergo creſcere ipſum ſit paſsio, quam nullo ſenſu attingimus, magnitudo autem illa quam ſentimus, eadem paſsione facta ſit, non ipſa ſit paſsio, manifeſtum eſt talem paſsionem nõ per ſeipſam ſcire nos, ſed per aliud. Si ergo non per aliud animam nõ lateret,nónne ſentiretur, potius quàm coniiceretur? A O. Intelligo. A V G. Cur ergo dubitas quid illi definitioni ſit addendum? A O. Iam video ſic eſſe definiendum,vt ſenſus ſit paſsio corporis per ſeipſam non *Sẽſus quid ſit.* latens animam. Nam & omnis ſenſus hoc eſt, & omne hoc,vt opinor,ſenſus eſt. A V G. Si hoc ita eſt,fateor H definitionem eſſe perfectam. Sed tentemus eam ſi placet vtrum illo ſecundo vitio non vacillet, quo illa hominis cui grammaticum eſt additum. Nam meminiſſe te oportet, quòd eſſe hominem dictum eſt animal rationale,mortale,grammaticum: eoq; peccare iſtam definitionem, quòd conuerſione vera eſt,cum prima enũciatione ſit falſa. Nanque falſum eſt, omnis homo animal rationale, mortale, grammaticum eſt: quanuis verum ſit,omne animal rationale mortale grammaticum, homo eſt. Ergo ideo vitioſa eſt hæc definitio, quòd nihil quidem præter hominem, ſed non omnem hominem tenet: & hæc fortaſſe talis eſt, de qua velut perfecta gloriamur. Quanquam enim omnis paſsio corporis per ſeipſam non latẽs animam ſenſus ſit, non tamen omnis ſenſus iſtud eſt. Quod ſic intelligas licet, Beſtiæ nempe ſentiunt, ac pene omnes quinque illis ſenſibus vigent, quantum cuique natura tributum eſt. An tu id *Sciẽtia & ratio num in beſtiis. Cap. 26.* negabis? A O. Nihil minus. A V O. Quid hoc? nónne concedis ſcientiam non eſſe niſi cum res aliqua firma ratione percepta & cognita eſt? A O. Concedo.

A V G. At beſtia ratione non vtitur. A O. Et hoc I concedo. A V G. Non igitur ſcientia cadit in beſtiam. Cum autem non latet aliquid,vtique ſcitur: Non igitur ſentiunt beſtiæ, ſi omnis ſenſus eſt cum paſsio corporis per ſeipſam non latet animam: ſentiunt autem,vt paulò antè conceſſum eſt. Quid ergo dubitamus illam definitionem improbare, quæ omnem ſenſum circumplecti minime potuit, ſiquidem beſtiarum ſenſus excluſus eſt?

A O. Fateor me deceptum, cum tibi conceſsi ſcientiam tunc eſſe, cum aliquid firma ratione percipitur. Solos enim homines cum hoc rogabas intuebar, nam neque poſſum dicere ratione vti beſtias, nec eis poſſum *Odyſſea. ę.* ſcientiam denegare. Sciebat enim,vt opinor,dominum ſuum canis, quem poſt viginti annos recognouiſſe perhibetur,vt taceam de cæteris innumerabilibus. A V G. Dic mihi oro te, ſi duæ quædam rea tibi proponantur, vna ad quam perueniendum ſit, altera per quam peruenire poſsis,quam iſtarum pluris pẽdis,& quam cui præponis? A O. Quis dubitat eam præſtare ad quam ſit perueniendum? A V G. Ergo cum ſint duæ res quædam ſcientia & ratio, per ſcientiam peruenimus ad rationem,an per rationem ad ſcientiam? A O. Vtraque res ſibimet, quantum arbitror,ita nexa eſt, vt per alteru- K tram ad alteram perueniri poſsit. Nanque ad ipſam rationem non perueniremus, niſi ad eam perueniendum eſſe ſciremus. Præceſsit ergo ſcientia, vt ad rationem per eam perueniremus. A V G. Quid? ad ipſam ſcientiam quam dicis præcedere, ſine ratione peruenitur? A O. Nunquam hoc dixerim: Nam eſt iſta ſumma temeritas.

A V G. Per rationem igitur? A O. Non ita eſt.

A V G. Ergo per temeritatem? A O. Quis hoc dixerit? A V O. Per quid igitur? A O. Per nihil, quia inſita eſt nobis. A V O. Oblitus mihi videris,quid inter nos ſuperius conuenerit, cum rogaſſem,vtrùm nam putares tunc eſſe ſcientiam, cum res aliqua firma ratione percipitur. Nam reſpondiſti, vt opinor,hanc tibi videri humanam ſcientiam: nunc vero dicis poſſe hominem habere aliquam ſcientiam, cum rem nulla ratione perceperit. Quis autem non videat, nihil ſibi aduerſiua eſſe, quàm iſta duo ſunt, & non eſſe ſcientiam niſi cum res aliqua firma ratione percipitur, & eſſe cuiuſdam rei ſcientiam nulla ratione perceptæ? Itaque noſſe cupio, vtrum horum eligas: nam vtrunque verum eſſe nullo pacto poteſt. A O. Hoc eligo quod paulò antè dixi. Nam illud ſuperius temere me dediſſe confiteor. Cum enim ratione inter nos verum quæramus, idque fiat ro- L gando & reſpondendo, quomodo poſſet ad ſummam perueniri qua concluditur ratio, niſi prius aliquid concederetur? Concedi autem rectè quî poſsit quod neſciretur? Ita iſta ratio niſi inueniret in me aliquid cognitum, quo innitens ad incognitum duceret, nihil omnino per illam diſcerem,nec eam prorſus rationem nominarem. Quamobrem fruſtra mihi non aſſentiris ante rationem neceſſario eſſe in nobis aliquam ſcientiam, vnde ipſa ratio ſumat exordium. A V O. Geram tibi morem, & te quidem vt inſtitui, quoties alicuius dati pœnitet, emendare permittam: ſed ne quæſo abutaris iſta licentia, & negligenter,cum interrogo, attendas, ne aſsidue male conceſſa etiam de iis quæ bene conceduntur,dubitare te cogant. A O. Perge potius ad cætera. Quanuis enim addam vigilantiæ meæ quicquid poſſum: nam & me pudet de ſententia cadere toties, nunquam tamen deterrebor pudori huic reniti, & lapſum meum te præſertim manum dante corrigere. Neque enim eſt ideo ſuſcipienda pertinacia,quia optanda con- M ſtantia. A V O. Proueniat tibi planè iſta conſtantia *Ratio & ratiocinatio. Ca. 27.* quàm citiſsime poteſt, ita mihi placitam ſententiam protuliſti. Sed nunc eſto quàm præſentiſsimus ad iſta quæ volo. Quæro enim abs te, quid tibi intereſſe videatur inter rationem & ratiocinationem. A O. Non ſatis valeo iſta diſcernere. A V O. Hoc ergo intuere, vtrum exiſtimes homini iam adoleſcenti, an viro,an,vt omnem ambagem auferam, ſapienti ſine intermiſsione ineſſe rationem,dum mente ſanus eſt,ſicut bonam valetudinem corpori, dum peſte ac vulneribus caret: an ſicut ambulare,ſedere, loqui, modo ineſſe, modo deeſſe? A O. Sanæ menti ſemper puto ineſſe rationem. A V O. Quid hoc dum per ea quæ conceduntur ac manifeſta ſunt,vel interrogando alium,vel coniiciendo † alia,perducimus nos ad alicuius rei cognitionem? Videtúr ne tibi aut nos, aut quiuis ſapiens ſemper facere? A O. Non ſemper. Non enim ſemper homo quilibet aut ſapiens quantum opinor, vel ſecum, vel cum alio quærit aliquid diſſerendo. Nam qui quærit, nondum inuenit: ita qui ſemper quærit,nunquam inuenit. Sapiens autem iam inuenit, vt nihil aliud dicam, vel ipſam ſapientiam, quam cum eſſet ſtultus diſſerendo fortaſſe, aut quo-

† connectendo.

quo

A quo modo alio poterat requirebat. AVG. Rectè dicis. Quare intelligas volo non eſſe iſtam rationem, dum per ea quæ conceduntur atque cognita ſunt, ad aliquid incognitum ducimur: hoc enim nõ ſemper, vt iam conſenſimus, ineſt menti ſanæ, ratio autem ſemper. AD. Intelligo, ſed quorſum iſta? AVG. Quia paulò antè dixiſti, propterea me tibi debere aſſentiri ſcientiam nos habere ante rationẽ, quòd cognito aliquo nititur, dum nos ratio ad incognitum ducit: nunc autem inuenimus non rationem vocãdam eſſe dum hoc agitur. Nõ enim ſana mens agit hoc ſemper, cum ſemper habeat rationem. Sed rectè iſta fortaſſe ratiocinatio nominatur, vt ratio ſit quidam mentis aſpectus, ratiocinatio autem rationis inquiſitio, id eſt, aſpectus illius per ea quæ aſpicienda ſunt motio. Quare iſta opus eſt ad quærendum, illa ad videndum. Itaque cum ille mẽtis aſpectus, quem rationem vocamus, coniectus in rem aliquam, videt illam, ſcientia nominatur. Cum autem non videt mens, quamuis intendat aſpectum, inſcitia vel ignorantia dicitur. Non enim & his corporalibus oculis omnis qui aſpicit videt, quod in tenebris facillime animaduertimus. Ex quo liquet, vt opinor, aliud eſſe aſpectum, aliud

Ratiocinatio quid ſit.

Differunt ratio & ratiocinatio.

B viſionem, quæ duo in mẽte rationem & ſciẽtiam nominamus: niſi quid te aduerſus hæc mouet, aut parum dilucide iſta diſtincta arbitraris. AD. Per mihi hæc diſtinctio placet, & libenter aſſentior. AVG. Vide ergo nunc, vtrum nos aſpicere putes vt videamus, an videre vt aſpiciamus. AO. Hinc vero nec cæcus quidem quiſquam dubitauerit, aſpectum eſſe propter viſionem, non viſionem propter aſpectum. AVO. Fatendum igitur, viſionẽ pluris quàm aſpectum eſſe pendendam. AO. Fatendum omnino. AVO. Ergo & ſcientiam pluris quàm rationem. AO. Conſequens video. AVO. Placét ne tibi meliores aut fœliciores eſſe hominibus beſtias? AO. Auertat deus tam immanem amentiam. AVG. Rectè ſanè exhorruiſti, ſed ad id nos cogit ſententia tua. Dixiſti enim eas habere ſcientiam, & non habere rationem. Rationem autem habet homo, per quam vix ad ſciẽtiam peruenitur. Sed vt concedam facilè peruenire, quid nos adiuuabit ratio, vt beſtiis nos anteponẽdos putemus, cum illæ habeant ſcientiam, & hanc pluris quàm rationem pendendam eſſe compertum ſit? AO. Cogor omnino aut ſcientiam beſtiis non concedere, aut nihil recuſare quin mihi merito anteponantur. Sed quæſo explica illud quod de cane Vlyſsis commemoraui, qualénam ſit. nam eius admiratione commotus tam inaniter latraui.

Animantia bruta quomodo cognoſcãt. Cap. 28.

C AVO. Quid autem hoc putas eſſe niſi vim quandam ſentiendi, non ſciendi? Senſu enim nos multæ beſtiæ ſuperant, cuius rei cauſam non hic locus eſt vt quæramus: mente autem, ratione, ſcientia nos illis deus præpoſuit. Sed ille ſenſus ea quibus tales animæ delectantur, accedente conſuetudine, cuius magna vis eſt, poteſt diſcernere, atque eo facilius, quòd anima beluarum magis corpori affixa eſt, cuius illi ſunt ſenſus, quibus vtitur ad victum voluptatémque quam ex eodem illo corpore capit. Humana vero anima propter rationem atque ſcientiam, de quibus agimus quòd ſunt iſta longe præſtantiora ſenſibus, ſuſpendit ſe à corpore quantum poteſt, & ea quæ intus eſt libentius fruitur voluptate: quantòque in ſenſus declinat, tanto magis ſimiliorem hominem pecori facit. Inde eſt quòd etiam pueri vagientes, quanto alieniores à ratione ſunt, tanto facilius diſcernunt ſenſu etiam contactum coniunctionémque nutricum, nec odorem aliarum poſſunt ſuſtinere, cum quibus conſuetudo non fuit. Quamobrem D quamuis aliud ex alio inciderit, libenter tamen in eo ſermone demoror, quo admonetur anima, ne ſe vltra quã neceſsitas cogit refundat in ſenſus, ſed ab his potius ad ſeipſam colligat, & repuereſcat deo: quod eſt nouũ hominem fieri vetere exuto, à quo incipere propter neglectam dei legem certa eſt neceſsitas, quo neque verius neque ſecretius quidquam ſcripturis diuinis cõtinetur. Vellem hinc plura dicere, ac meipſum cõſtringere, dum quaſi tibi præcipio, vt nihil aliud agerem quàm reddere me mihi cui me maxime debeo, atque ita deo fieri (quod ait Horatius) Amicum mancipiũ domino. Quod omnino fieri non poteſt, niſi ad eius reformemur imaginem, quam nobis, vt precioſiſsimum quiddam & chariſsimum cuſtodiẽdam dedit, dum noſipſos nobis tales dedit, qualibus nihil poſſet præter ipſum anteponi. Hac autem actione nihil mihi videtur operoſius, & nihil eſt ceſſationi ſimilius, neq; tamen eam ſuſcipere aut implere animus poteſt, niſi eoipſo adiuuante cui redditur. Vnde fit vt homo eius clementia reformandus ſit, cuius bonitate ac poteſtate formatus eſt. Sed ad propoſitum redire cogimur. Quare vide vtrum tibi iam probatum ſit, feras non habere ſcientiam, totámque il- E lam velut imaginem ſcientiæ, quam miramur, vim eſſe ſentiendi. AO. Probatum ſane, & ſi quid de hoc diligentius quærendum eſt, aliud tempus aucupabor, nunc noſſe cupio quid hinc conficias. AVO. Quid aliud putas, niſi definitionẽ illam ſenſus, vt antea, quod neſcio quid plus quàm ſenſum includebat, ita nunc contrario vitio vacillare, quod non omnem ſenſum potuit includere? Habent enim feræ ſenſum, nec habent ſcientiam: quicquid autem non latet, ſcitur, & omne quod ſcitur, ad ſcientiam profectò pertinet: de quibus omnibus iam mihi tecum conuenit. Aut igitur non eſt verum, ſenſum eſſe paſsionem corporis non latentem animam, aut eo carent beſtiæ, quia ſcientia carent: ſenſum autem concedimus beſtiis. Definitio ergo illa vitioſa eſt. AO. Fateor nihil me inuenire quo reſiſtam.

Epheſ. 4.

1. Retra. 8.

Horatius.

Scientia & ſenſus quid differãt. Ca. 29.

AVO. Accipe aliud quo magis nos huius definitionis pudeat. Nam meminiſti, vt opinor, tertium definitionis vitium tibi demonſtratum, quo prorſus nihil eſt turpius, cum ex neutra parte vera eſt, qualis eſt illa hominis, Homo eſt animal quadrupes. nam ſiue omnis homo animal eſt quadrupes, ſiue omne animal quadru- F pes homo eſt, qui dicit atque affirmat, inſanit profectò ſi non iocatur. AO. Verum dicis. AVO. Quid ſi in hoc vitio iſta noſtra deprehenditur, putás ne quicquam magis eſſe quod ſit explodendum atque exterminandum de anima? AD. Quis id recuſet? Sed nollem, ſi fieri poteſt, etiam hic tãdiu detineri, atque interrogatiunculis agitari. AVG. Nihil eſt quod metuas, iam enim confectum eſt negotium. an tibi nõdum perſuaſum eſt, cum de differentia ferarum & hominum ageretur, aliud eſſe ſentire, aliud ſcire? AD. Imò maxime. AVO. Aliud ergo ſenſus, aliud ſcientia.

AO. Ita eſt. AVG. Non autem ſentimus ratione, ſed aut viſu, aut auditu, aut olfactu, aut guſtu, aut tactu.

AD. Aſſentior. AVG. Et omne quod ſcimus, ratione ſcimus. Nullus igitur ſenſus ſcientia eſt. Quicquid autem non latet, ad ſciẽtiam pertinet. Ad nullum ergo ſenſum pertinet non latere, vt nullus homo quadrupes recte dici poteſt. Quamobrem iſta noſtra definitio ſuſcepta tua, non ſolum alienos terminos inuaſiſſe, neq; aliquid ſui iuris reliquiſſe, ſed nihil omnino habuiſſe proprium, totumq; alienũ occupaſſe conuicta eſt. AD.

G Quid ergo agemus? Patieris ne illam de iudicio ita diſ-
cedere? Quanquam enim ego ei defenſionem qualem
potui præbuerim, tu tamen ipſam litis formulam quæ
nos decepit compoſuiſti. Et ego quidem tametſi obti-
nere non potui, bona [tamen] fide affui, quod mihi ſa-
tis eſt. Tu vero ſi præuaricationis arguaris, quid facias
à quo & producta eſt vt iurgaret audenter, & oppugna-
ta vt turpiter cederet? AVO. Nunquidnam eſt hic
quiſquam iudex, à quo huic vel mihi metuendum ſit?
Ego te priuatim quaſi adhibitus iuriſconſultus, inſtru-
endi cauſa refellere volui, vt cum ad iudicium ventum
fuerit, paratus aſsiſtas. AO. Eſt ergo aliquid quod
pro iſta proferas, quam mihi inualidiſsimo temere de-
fendendam tuendamq; commendas? AVO. Eſt cer-
Anima quare vbique ſentiat in corpore. Cap. 30.
te. AD. Quidnam id eſt obſecro? AVO. Quia
quanquam ſit aliud ſenſus, aliud ſcientia, illud tamẽ non
latere vtriſque commune eſt, vt ipſi homini & beſtiæ,
quanuis plurimum differant, animal tamen eſſe com-
mune eſt. Non latet enim quicquid animæ apparet, ſi-
ue per temperantiam corporis, ſiue per intelligentiæ pu
ritatem: atque illud primum ſenſus, hoc autem alterum
ſcientia ſibi vindicauit. AO. Manet ergo illa defi-
H nitio tuta & probata? AVO. Manet vero. AO.
Vbinam ergo deceptus ſum? AVO. Vbi rogaui,
vtrum omne quod non latet ſciatur. Tu enim huic ro-
gationi temere aſſenſus es. AO. Nam quid velles vt
dicerem? AVO. Non continuò eſſe & ſcientiam ſi
quid non latet, ſed ſi per rationem non latet. Cum au-
tem per corpus non latet, ſenſum vocari, ſi per ſeipſam
non lateat corporis paſsio. An ignoras quibuſdam phi-
loſophis & peracutis viſum eſſe, ne idipſum quidem
quod mente comprehẽditur, ad nomen aſpirare ſcien-
tiæ, niſi tam firma comprehenſio ſit, vt ab ea mens nul-
la ratione queat dimoueri? AO. Accipio iſta gratiſ-
ſime. Sed quæſo quoniam quid ſit ſenſus, ſubtiliſsime
quãtum arbitror explicatum eſt, referamus nos ad illam
quæſtionem, propter quam explicãdam hoc ſuſcepera-
mus. Attuleram enim ego argumentum, quo tantam
probarem animã eſſe, quantum eius eſt corpus, eo quòd
tangentem à capite vſque ad pedis extremum pollicem
ſentit quaquauerſum tetigeris, atque inde ad ſenſus de-
finitionem morarum pleniſsimam, ſed forte neceſſa-
I riò delati ſumus. Itaque ipſum fructum tanti operis iam
oſtende ſi placet. AVG. Eſt omnino, atque vberri-
mus. Nam totum quod quærebamus, effectum eſt. Si
enim ſenſus eſt corporis paſsio per ſeipſam, non latens
animam, quod vt firmiſsime teneremus, diutius quàm
velles ſermocinati ſumus, meminiſtine tandẽ nos com-
periſſe ibi ſentire oculos vbi non ſunt, vel potius ibi pa-
ti? AO. Memini. AVO. Etiam illud dediſti, niſi
fallor, nec modo dubitas dandum fuiſſe, animam multo
quàm totum corpus eſt, eſſe meliorem ac potentiorem.
AO. Hinc vero dubitare nefarium puto. AVO.
Age ſi corpus poteſt ibi pati aliquid vbi non eſt, pro-
pter quandam cum anima contemperationem, quod
oculis in cernendo accidere inuentum eſt, adeòne ani-
mam craſſam & pigram † putamus, per quam ipſi ocu-
† al. pinguem.
li tantum poſſunt, vt eam lateat corporis paſsio, ſi non
ibi iaceat, vbi paſsio ipſa contingit? AD. Multum
me mouet iſta concluſio, & ita multum, vt omnino ſtu-
peam, & non ſolum quid reſpondeam, ſed prorſus vbi
ſim non inueniam. Quid enim dicam? ſenſum non eſ-
ſe, cum corporis paſsio per ſeipſam non lateat animam?
Quid erit aliud, ſi hoc non eſt? Oculos nihil pati cum
videmus? Abſurdiſsimum eſt eos ibi pati vbi ſunt, vt ſe-
ipſos non videant, nec vbi ſunt, quicquam eſt præter ip- K
ſos. Non eſſe oculis animam potentiorem, cum eadem
ſit iſtorum potentia? Nihil eſt dementius. An hoc dicen
dum eſt, potentius eſſe ibi pati, vbi quidque ſit, quàm vbi
non ſit? Sed ſi hoc verum eſſet, non eſſet præſtantior vi-
ſus cæteris ſenſibus. AVO. Quid quod ictum ali-
quem, vel incidens quippiam, vel humoris perturba-
tionem, cum ibi patiatur oculi vbi ſunt, neque hoc ani-
mam latet, nec iſta paſsio viſus, ſed tactus vocatur: & ta-
men talia pati oculus poſſet etiam in exanimi corpore;
quanuis deeſſet anima, quam paſsio non lateret: illud au
tem quod pati non poteſt oculus niſi adſit anima, id eſt,
quod videndo patitur, hoc ſolum ibi patitur, vbi non
eſt? ex quo cui non videatur, nullo loco animam con-
tineri? Siquidem oculus, quod eſt corpus, id tãtum non
loco ſuo patitur, quod nunquam ſine anima pateretur.
AO. Quid igitur faciam, quæſo te? Nônne iſtis ra-
tionibus confici poteſt, animas noſtras non eſſe in cor-
poribus? Quod ſi ita eſt, nônne vbi ſim neſcio? Quis
enim mihi eripit, quod ego ipſe anima ſum? AVO.
Ne perturbere, ac magis bono animo fac ſis. Iſta e-
nim cogitatio & conſideratio ad noſmetipſos nos in-
uitat, & quantum licet auellit à corpore. Quod autem L
tibi viſum eſt, non eſſe animam in corpore viuentis ani-
mantis, quanquam videatur abſurdum, non tamen do-
ctiſsimi homines, quibus id placuerit defuerunt, neque
nunc arbitror deeſſe: Sed vt ipſe intelligis, res eſt ſub-
tiliſsima, & ad quam cernendam mentis acies ſatis pur-
ganda eſt. Nunc attende potius quid aliud afferas quo
conuincas animam vel longam vel latam eſſe, vel
quid eiuſmodi. Nam illud argumentum tuum de tan-
gendi ſenſu, ſentis non attingere veritatem, nec vale-
re aliquid, vt eam per totum corpus tanquam ſangui-
nem diffuſam eſſe conuincat: aut ſi iam quod afferas ni-
hil habes, videamus quæ reſtant. AO. Nihil habe-
Vermiculi ſecti quomodo moueantur. Cap. 31.
rem fortaſſe, niſi recordarer quantum pueri mirari ſo-
leremus palpitantes lacertarum caudas amputatas à
cætero corpore, quem motum ſine anima fieri nullo
modo mihi perſuadere poſſum, neque quo pacto fiat, vt
nullum ſit animæ ſpacium, quando præcidi etiam cum
corpore poteſt, intelligo. AVG. Poſſem reſpon-
dere, aërem & ignem, quæ duo per animæ præſentiam
tenentur in corpore terreno & humido, vt omnium M
quatuor fiat contemperatio, dum poſt eiuſdem animæ
abſceſſum ad ſuperna euadunt, ac ſeſe expediunt, mo-
uere illa corpuſcula tanto concitatius, quanto plaga
recentiore ſubito erumpunt: deinde porro motum
langueſcere, poſtremo deſinere, dum minus minúſque
fit quod effugit, ac deinde totum euolat. Sed ab hoc
me reuocat quod his hauſi oculis penè ſerius quàm cre-
di poteſt, ſed certe non ſerius quàm deberem. Cum
enim nuper in agro eſſemus Liguriæ, noſtri illi adole-
ſcentes qui tunc mecum erant ſtudiorum ſuorum gra-
tia, animaduerterunt humi iacentes in opaco loco re-
ptantem beſtiolam multipedem, longum dico quen-
dam vermiculum: vulgo notus eſt, hoc tamen quod di-
cam, nunquam in eo expertus eram. Verſo nanque ſty-
lo quem forte habebat vnus illorum, animal medium
percuſsit, Tum ambæ partes corporis ab illo vulnere
in contraria diſceſſerunt, tanta pedum celeritate, ac ni-
hilo imbecilliore niſu, quàm ſi duo huiuſcemodi ani-
mantia forent. Quo miraculo exterriti, cauſæq; curioſi,
ad nos vbi ſimul ego & Alipius conſidebamus, alacriter
viuentia fruſta illa detulerunt. Neque nos parũ cõmo-
ti, ea currere in tabula quaquauerſum poterant cerneba-
mus:

A mus: atque vnum ipſorum ſtylo tactum, contorquebat ſe ad doloris locum, nihil ſentiente alio, ac ſuos alibi motus peragente. Quid plura? Tentauimus quatenus id valeret, atque vermiculum, imò iam vermiculos in multas partes concidimus: ita omnes mouebantur, vt niſi à nobis illud factum eſſet, & comparerent vulnera recentia, totidem illos ſeparatim natos, ac ſibi quemque vixiſſe crederemus. Sed tunc ego quod illis adoleſcentibus dixi, cum intenti me intuerentur, tibi nunc dicere vereor. Iam enim tantum proceſsimus, vt niſi tibi aliter reſpondero, quod ſecundum meam cauſam probabiliter valet, tota noſtra intentio per tam longum munita ſermonem, ab vno vermiculo penetrata ſuccubuiſſe videatur. Illis autem præceperam vt in ſtudiis ſicut cœperant, ſuum curſum tenerent: ita eos opportunius aliquando ad quærenda & diſcutienda iſta, ſi res moneret, eſſe venturos. Sed quæ illis diſcedentibus cum Alipio ſermocinatus ſum, cum vterque noſtrum pro ſuo quiſque modulo recordaretur, & coniectaret & quæreret, ſi exponere velim, longè plura à nobis dicenda ſunt, quàm ab ipſo principio tantis ambagibus atque anfractibus dicta ſunt. Non apud te taB men tacebo quod ſentio, niſi mihi tunc multa iam nota eſſent de corpore, de ſpecie quæ ineſt corpori, de loco, de tempore, de motu, quæ ſubtiliſsime atque abſtruſiſsime * propter hanc ipſam quæſtionem diſſeruntur, ad dandam palmam iis qui corpus eſſe animam dicunt, declinarem. Quapropter te vt poſſum etiam atque etiam moneo, ne temere aut in libros, aut in diſputationes loquaciſsimorum hominum, nimiúmque ſenſibus his corporis credentium te præcipites, donec corrigas firméſque veſtigia, quæ vſque ad ipſum deum animam ducunt: ne ab illo ſecretiſsimo & tranquilliſſimo mentis habitaculo, à quo nunc dum hæc incolit peregrina eſt, ſtudiis facilius & laboribus, quàm inertia deſidiáque auertaris. Nunc autem accipe contra illud quo vt ſentio multum moueris, non quod robuſtius de multis, ſed quod breuius, neque quod mihi probabilius quàm cætera, ſed quod tibi aptius eligere potui. AD. Dic oro te quàm citiſsime potes.

al. aſtructiſsime.

AVG. Primum illud dico, ſi maxime cauſa lateat, cur in conciſione quorundam corporum illa contingant, non continuo nos hoc vno ita perturbari oportere, vt tam multa quæ ſuperius luce clariora tibi viſa C ſunt, falſa eſſe arbitremur. Fieri enim poteſt, vt huius rei cauſa nos lateat, quæ vel humanæ naturæ occulta eſt, vel ſit alicui homini cognita, nec iſte à nobis interrogari poſsit, aut etiam hoc ingenio ſimus, vt ſatisfacere nobis interrogatus non poſsit. Nunquídnam ex eo quicquid ex contraria parte firmiſsime didicimus, ac veriſsimum eſſe confitemur, labi nobis atque extorqueri decet? Atqui ſi illa maneant integra, quæ interrogatus certa & indubia eſſe reſpondiſti, nihil eſt quod iſtum vermiculum pueriliter metuamus, quanquam viuacitatis & numeroſitatis eius cauſam non valeamus afferre. Si enim apud te de aliquo fixum immotúmque conſtaret quòd eſſet vir bonus, eúmque in latronum conuiuio quos perſequereris deprehenderes, atque aliquo caſu antequam abs te interrogari poſſet moreretur, quamlibet cauſam putares potius illius cum ſceleratis coniunctionis atque conuiuij, etiam ſi te ſemper lateret, quàm ſcelus & ſocietatem. Cur ergo non cum tam multis argumentis ſuperius editis, atque abs te firmiſsime comprobatis, planum tibi factum ſit, non loco animam contineri, atque ob hoc nullius talis eſſe quantitatis, qualem in corporibus cernimus, aliquam D ſuſpicaris eſſe cauſam, cur nonnullum animal conciſum in omnibus partibus viuat, non eam tamen quod cum corpore anima concidi potuerit? Quam ſi reperire non poſſumus, nónne quærẽda eſt potius vera, quàm falſa credenda? Deinde quæro abs te, vtrum putes in verbis noſtris aliud eſſe ipſum ſonum, aliud quod ſono ſignificatur? AD. Ego vtrunque idem puto. AVG. Dic mihi ergo, ſonus ipſe vnde procedat cum loqueris? AD. Quis dubitet à me procedere? AVG. Abs te ergo ſol procedit dum nominas ſolem? AD. De ſono me, non de re ipſa interrogaſti. AVG. Aliud ergo ſonus eſt, aliud res quam ſignificat ſonus: tu autem vtrunque idem eſſe dixeras. AD. Age iam concedo aliud eſſe ſignificantem ſonum, aliud rem quæ ſignificatur. AVG. Dic ergo, vtrum poſsis gnarus Latinæ linguæ nominare in loquendo ſolem, ſi non intellectus ſolis præcederet ſonum? AD. Nullo modo poſſem. AVG. Quid antequam ipſum nomen de ore procedat, ſi volens id enunciare aliquandiu te in ſilentio teneas, nónne in tua cogitatione manet, quod expreſſa voce alius auditurus eſt? AD. Manifeſtum eſt. AVG. Quid cum E ipſe ſol tantæ ſit magnitudinis, num illa notio eius, quam cogitatione ante vocem tenes, aut longa, aut lata, aut quid eiuſmodi videri poteſt? AD. Nullo modo. AVG. Age iam dic mihi, cum ore ipſum nomen erumpit tuo, atque id ego audiens ſolem cogito, quem tu ante vocem & cum ipſa voce cogitaſti, & nunc fortaſſe ambo cogitamus, nónne tibi videtur nomen ipſum veluti accepiſſe abs te ſignificationẽ, quam ad me per aures deportares? AD. Videtur. AVG. Cum ergo nomen ipſum ſono & ſignificatione conſtet, ſonus autem ad aures, ſignificatio ad mentem pertineat, nónne arbitraris in nomine velut in aliquo animante ſonum eſſe corpus, ſignificationem autem quaſi animam ſoni? AD. Nihil mihi videtur ſimilius.

Diuiſo corpore, quomodo nõ diuidatur anima. Cap. 32.

Nomẽ ad ſonũ, ſonus ad aures ſignificatio ad mẽtem pertinet.

AVG. Attende nunc, vtrum nominis ſonus per literas diuidi poſsit, cum anima eius, id eſt, ſignificatio non poſsit? Siquidem ipſa eſt quam paulò ante in noſtra cogitatione nec latam nec longam reſpondiſti tibi videri. AD. Prorſus aſſentior. AVG. Quid cum per literas ſingulas ſonus ille diuiditur, videtur tibi ſignificationem illam retinere? AD. Quomodò poſſunt ſingulæ literæ ſignificare quod nomen quod ex F his conſit ſignificat? AVG. At cum perdita ſignificatione diſcerptus in literis ſonus eſt, num aliud putas eſſe factum, quàm dilaniato corpore diſceſsiſſe animam, & quaſi mortem quandam nominis contigiſſe?

AD. Non ſolùm aſſentior, ſed ita libenter, vt nihil me magis in hoc ſermone delectauerit. AVG. Si ergo ſatis perſpexiſti in hac ſimilitudine, quomodo poſſit diſſecto corpore anima non ſecari, accipe nunc quomodo fruſta ipſa corporis, cum anima ſecta non ſit, viuere poſsint. Iam enim conceſsiſti, & recte (vt opinor) ſignificationem quæ quaſi anima ſoni eſt, dũ nomen editur, per ſeipſam nullo pacto diuidi poſſe, cum ipſe ſonus qui velut corpus eius eſt poſsit. Sed in ſolis nomine ita ſoni eſt facta diuiſio, vt nulla pars eius ſignificationem aliquam retineret. Itaque illas literas dilacerato corpore nominis, tanquam ex anima membra, id eſt, ſignificatione carentia conſiderabamus. Quamobrem ſi aliquod nomen inuenerimus quod diuiſum queat etiam ſingulis partibus quidpiam ſignificare, cõcedas oportet non omnimodam veluti mortẽ tali præciſione factam

G eſſe, cum tibi membra ſeparatim conſiderata quodlibet ſignificantia, & quaſi ſpirantia videbuntur. A D. Concedam omnino, & vt iam idipſum ſones flagito. A V O. Accipe: Nam dum viciniam ſolis attendo de cuius nomine ſuperius egimus, lucifer mihi occurrit, qui profectò inter ſecundam & tertiam ſyllabam ſciſſus non nihil priore parte ſignificat, cum dicimus luci, & ideo in hoc plus quàm dimidio corpore nominis viuit. Extrema etiam pars habet animam: nam cum ferre aliquid iuberis, hanc audis. Qui enim poſſes obtemperare, ſi quis tibi diceret, fer codicem, ſi nihil ſignificaret, fer: quod cum additur luci, lucifer ſonat, & ſignificat ſtellam. cum autem demitur, non nihil ſignificat, & ob hoc quaſi retinet vitam. Cum autem locus & tempus ſit quibus omnia quæ ſentiuntur, occupantur, vel potius quæ occupant, quod oculis ſentimus, per locum, quod auribus, per tempus diuiditur. Vt enim vermiculus ille plus loci totus quàm pars eius occupabat, ita maiorem temporis moram tenet cum lucifer dicitur, quàm ſi luci tantummodo diceretur. Quare ſi hoc ſignificatione viuit in ea diminutione temporis, quæ diuiſo illo ſono facta eſt, cùm eadem ſignificatio diuiſa
H non ſit, non enim ipſa per tempus diſtendebatur, ſed ſonus: ita exiſtimandum eſt, ſecto vermiculi corpore, quanquam in minore loco pars eoipſo quo pars erat viueret, non omnino animam ſectam, nec loco minore, minorem eſſe factam, licet integri animantis membra omnia per maiorem locum porrecta ſimul poſſederit. Non enim locum ipſa, ſed corpus quod ab eadem agebatur, tenebat: ſicut illa ſignificatio non diſtenta per tempus, omnes tamen nominis literas ſuas moras ac tempora poſsidentes, velut animauerat atque compleuerat. Hac ſimilitudine interim contentus ſis peto, qua te ſentio delectatum. Quæ autem ſubtiliſsime de hoc diſputari poſſunt, ita vt non ſimilitudinibus, quæ plerunque fallunt, ſed rebus ipſis ſatisfiat, ne in præſentia expectes. Nam & concludendus eſt tam longus ſermo, & multis aliis quæ tibi deſunt, animus ad hæc intuenda & perſpicienda præcolendus eſt, vt poſsis intelligere liquidiſsime, vtrum quod à quibuſdam doctiſsimis viris dicitur, ita ſeſe habeat, animam per ſeipſam nullo modo, ſed tamen per corpus poſſe partiri. Nunc accipe à me ſi vèlis, vel potius recognoſce per me, quanta ſit
I anima, non ſpacio loci ac temporis, ſed vi ac potentia.

De numero animarũ quæſtio inuoluta.

Nam ita (ſi meminiſti) propoſitum ac diſtributum iam diu nobis eſt. De numero verò animarum, neſcio quid tibi reſpondeam, cum hoc ad iſtam quæſtionem pertinere putaueris. Citius enim dixerim non eſſe omnino quærendum, aut certe tibi nunc differendum, quàm vel numerum ac multitudinem non pertinere ad quantitatem, vel tam inuolutam quæſtionem modo à me tibi poſſe expediri. Si enim dixero vnam eſſe animam, conturbaberis, quod in altero beata eſt, in altero miſera, nec vna res ſimul & beata & miſera poteſt eſſe. Si vnam ſimul & multas dicam eſſe, ridebis: nec mihi facilè vnde tuum riſum comprimam ſuppetit. Sin multas tantummodo eſſe dixero, ipſe me ridebo, minuſq; me mihi diſplicentem quàm tibi perferam. Audi ergo quod ex me bene te audire poſſe polliceor. Quod verò aut ambobus, aut alteri noſtrum ita oneroſum eſt, vt fortaſſe opprimat, ne ſubire aut imponere velis. A D.

** al. credo.*

Varia animæ in homine operatio. C. 33.

Cedo* prorſus, & quod tibi congruenter mecum videtur agi poſſe, quantum valeat anima, expecto vt exponas. A V G. O vtinam doctiſsimum aliquem, neque id tantum, ſed etiam eloquentiſsimum, & omnino ſapientiſsimum, perfectumq; hominem de hoc ambo interrogare poſſemus, quoniam ille modo quid anima in corpore valeret, quid in ſeipſa, quid apud deum, cui mundiſsima proxima eſt, & in quo habet ſummum atque omne bonum ſuum, dicendo ac diſputando explicaret. Nunc autem cum mihi ad hanc rem deſit alius, audeo tamen tibi non deeſſe: ſed hoc mercedis eſt, quòd dum quid valeat anima, indoctus expedio, quid ipſe valeam, ſecurus experior. In primis tamen tibi amputem latiſsimam quandam & infinitam expectationem, ne me de omni anima dicturum putes, ſed tantùm de humana, quam ſolam curare debemus, ſi nobiſmetipſis curæ ſumus. K

Prim⁹ gradus animæ.

Hæc igitur primò, quod cuiuis animaduertere facile eſt, corpus hoc terrenum atque mortale præſentia ſua viuificat, colligit in vnum, atque in vno tenet, diffluere atque contabeſcere non ſinit: alimẽta per membra æqualiter ſuis quibuſque redditis diſtribui facit, congruẽtiam eius modúmque conſeruat, non tantum in pulchritudine, ſed etiam in creſcendo atque gignendo. Sed hæc omnia homini etiam cum arbuſtis cõmunia videri queunt. Hæc enim etiam dicimus viuere, in ſuo vero quidque illorum genere cuſtodiri, ali, creſcere, gignere videmus atque fatemur. L

Secundus gradus animæ.

Aſcende itaque alterum gradum, & vide quid poſſit anima in ſenſibus, vbi euidentior manifeſtiorque vita intelligitur. Non enim audienda eſt neſcio quæ impietas ruſticana planè, magiſq; lignea quàm ſint ipſæ arbores, quibus patrocinium præbet, quæ dolere vitem quando vua decerpitur, & non ſolum ſentire iſta cum cæduntur, ſed etiam videre atque audire credit. De quo errore ſacrilego, alius eſt diſſerendi locus. Nunc quod inſtitueram attende, quæ ſit vis animæ in ſenſibus: atque in ipſo motu manifeſtior eſt in animatis, quorum nobis cum iis quæ radicibus fixa ſunt, nulla poteſt eſſe communio. Intendit ſe anima in tactum, & eo calida, frigida, aſpera, lenia, dura, mollia, leuia, grauia ſentit atque diſcernit. Deinde innumerabiles differentias ſaporum, odorum, ſonorum, formarum, guſtando, olfaciẽndo, audiendo, videndòque diiudicat. Atque in iis omnibus ea quæ ſecundum naturam ſui corporis ſunt, aſciſcit, atque appetit, reiicit fugitque contraria. Remouet ſe ab his ſenſibus certo interuallo temporum, & eorum motus quaſi per quaſdam feriaſ reparans, imagines rerum quas per eos hauſit, ſe-

Periphraſis ſomni.

M cum cateruatim & multipliciter verſat, & hoc totum eſt ſomnus & ſomnia. Sæpe etiam geſtiendo ac vagando facilitate motus delectatur, & ſine labore ordinat membrorum concordiam, pro copulatione ſexus agit quod poteſt, atque in duplici natura, ſocietate atque amore molitur vnum. Fœtibus non iam gignendis tantummodo, ſed etiam fouendis, tuendis, alendis, atque conſeruandis conſpirat. Rebus inter quas corpus agit, & quibus corpus ſuſtentat, conſuetudine ſeſe innectit, & ab eis quaſi membris ægre ſeparatur: quæ conſuetudinis vis etiam ſeiunctione rerum ipſarum, atque interuallo temporis non diſciſſa, memoria vocatur. Sed hæc rurſus omnia poſſe animam etiam in beſtiis nemo negat.

Plato in ſympoſio.

Terti⁹ gradus animæ.

Ergo attollere in tertium gradum qui iam eſt homini proprius, & cogita memoriam non conſuetudine inolitarum, ſed animaduerſione atque ſignis commendatarum ac retentarum rerum innumerabilium, tot artes opificum, agrorum cultus, extructiones vrbium, variorum ædificiorum ac moliminum multimoda miracula: inuentiones tot ſignorum in literis, in verbis, in geſtu, in huiuſcemodi ſono, in picturis,

atque

A atque figmentis: tot gentium linguas, tot inſtituta, tot noua, tot inſtaurata: tantum librorum numerum, & huiuſmodi monimentorum ad cuſtodiendam memoriam, tantámque curam poſteritatis: officiorum, poteſtatum, honorum, dignitatumq́; ordines, ſiue in familiis, ſiue domi, militiæq́; in republica, ſiue in prophanis, ſiue in ſacris apparatibus: vim ratiocinandi & excogitandi fluuios eloquentiæ, carminum varietates, ludendi ac iocandi cauſa milleformes ſimulationes, modulandi peritiam, demetiendi ſubtilitatem, numerandi diſciplinam, præteritorum ac futurorum ex præſentibus cõiecturam. Magna hæc & omnino humana. Sed eſt & adhuc iſta partim doctis atque indoctis, partim bonis ac malis animis copia communis. Suſcipe igitur atque inſili quarto gradui, ex quo bonitas incipit, atque omnis vera laudatio. Hinc enim anima ſe non ſolum ſuo, ſi quam vniuerſi partem agit, ſed ipſi etiam vniuerſo corpori audet præponere, bonáque eius bona ſua nõ putare, atque potentiæ pulchritudiniq́; ſuæ comparata, diſcernere atque contemnere. Et inde quo magis ſe delectat, eo magis ſeſe abſtrahere à ſordibus, totamq́; emaculare, ac mundiſsimam reddere & comptiſsimam: ro-

Quartus gradus animæ.

B borare ſe aduerſus omnia quæ de propoſito ac ſententia dimouere moliuntur, ſocietatem humanam magnipendere, nihilq́; velle alteri quod ſibi nolit accidere: ſequi authoritatem ac præcepta ſapientium, & per hęc loqui ſibi deum credere. In hoc tam præclaro actu animæ ineſt adhuc labor, & contra huius mundi moleſtias atque blanditias magnus acerrimúſque conflictus. In ipſo enim purgationis negocio ſubeſt metus mortis ſæpe non magnus, ſæpe vero vehementiſsimus. Non magnus tum, cum robuſtiſsime creditur: nam videre hoc verum ſit verum, non niſi perpurgatæ animæ licet, tanta dei prouidentia iuſtitiáque gubernari omnia, vt nulli mors inique accidere poſsit, etiam ſi eam forte iniquus intulerit. Vehementer autem formidatur mors in hoc iam gradu, cum & illud eo creditur infirmius, quo ſolicitius quæritur, & eo ipſo minus videtur, quo tranquillitas propter metum minor eſt, inueſtigandis obſcuriſsimis rebus perneceſſaria. Deinde quo magis magiſque ſentit anima, eoipſo quòd proficit, quantum interſit inter puram & contaminatam, eo magis timet, ne depoſito iſto corpore, minus eam poſsit deus quàm ſe ipſa ferre pollutam. Nihil autem difficilius quàm & non me-

C tuere mortem, & ab illecebris huius mundi, ſicut pericula ipſa poſtulant, temperare. Tanta eſt tamen anima, vt etiam hoc poſsit adiuuante ſane iuſtitia ſummi & veri dei, qua hæc vniuerſitas ſuſtentatur & regitur, qua etiam factum eſt, vt nõ modo ſint omnia, ſed etiam ſic ſint, vt omnino melius eſſe nõ poſsint. Cui ſe in opere tam difficili mundationis ſuæ adiuuandam & perficiendam piiſsime tutiſsiméque committit. Quod effectum erit, cum fuerit ab omni tabe anima libera, maculiſque diluta, cum ſe denique in ſeipſa lætiſsime tenet, nec omnino aliquid metuit ſibi, aut vlla ſua cauſa quicquam angitur. Eſt ergo iſte quintus gradus. Aliud eſt enim efficere, aliud tenere puritatem: & alia prorſus actio qua ſe inquinatam redintegrat, alia qua non patitur ſe rurſus inquinari. In hoc gradu omnifariam concipit quanta ſit. Quod cum conceperit, tunc verò ingenti quadam & incredibili fiducia pergit in deum, id eſt, in ipſam contemplationem veritatis, & illud propter quod tantum laboratum eſt, altiſsimum & ſacratiſsimum † præmium. Sed hæc actio, id eſt, appetitio intelligendi ea quæ vere ſumméque ſunt, ſummus aſpe-

Quintus gradus animæ.

† ſecretiſſimum.

ctus eſt animæ, quo perfectiorem, meliorem, [illegible] D rémque non habet. Sextus ergo erit iſte [illegible] actionis. Aliud eſt enim mundari oculum ipſius [illegible] animæ, ne fruſtra & temere aſpiciat & praue videat: aliud ipſam cuſtodire atque firmare ſanitatem: aliud iam ſerenum atque rectum aſpectum in id quod videndum eſt dirigere. Quod qui prius volunt facere, quam mundati & ſanati fuerint, ita illa luce reuerberantur veritatis, vt non ſolum nihil boni, ſed etiam mali plurimum in ea putent eſſe, atque ab ea nomen veritatis abiudicent, & cum quadam libidine & voluptate miſerabili in ſuas tenebras, quas eorum morbus pati poteſt, medicinæ maledicentes refugiant. Vnde diuino afflatu, & prorſus ordinatiſsime illud à propheta dicitur: Cor mũdum crea in me deus, & ſpiritum rectum innoua in viſceribus meis. Spiritus enim rectus eſt, credo, quo fit vt anima in veritate quærenda deuiare atque errare non poſsit. Qui profecto in ea nõ inſtauratur, niſi prius cor mundum fuerit, hoc eſt, niſi prius ipſa cogitatio ab omni cupiditate ac fece rerum mortalium ſeſe cohibuerit & eliquauerit. Iam verò in ipſa viſione atque contemplatione veritatis, qui ſeptimus atque vltimus animæ gradus eſt, neque iam gradus, ſed quadam manſio, E quò illis gradibus peruenitur, quæ ſint gaudia, quæ perfruitio veri & ſummi boni, cuius ſerenitatis atque æternitatis afflatus, quid ego dicam? Dixerunt hæc quantum dicenda eſſe iudicauerunt magnæ quædam & incomparabiles animæ, quas etiam vidiſſe ac videre iſta credimus. Illud planè ego nunc audeo tibi dicere, nos ſi curſum quem nobis deus imperat, & quem tenendum ſuſcepimus, conſtantiſsime tenuerimus, peruenturos per virtutem dei atque ſapientiam ad ſummam illam cauſam, vel ſummum authorem, vel ſummum principium rerum omnium, vel ſi quo alio modo res tanta congruentius appellari poteſt: quo intellecto vere videbimus quàm ſint omnia ſub ſole vanitas vanitantium. Vanitas enim eſt fallacia, vanitantes autem vel falſi, vel fallentes, vel vtrique intelliguntur. Licet tamen dignoſcere quantum inter hæc, & ea quæ vere ſunt diſtet, & quemadmodum tamen etiam iſta omnia deo authore creata ſint, & in illorum comparatione nulla ſint, per ſe autem conſiderata mira atque pulchra. Tunc agnoſcemus quàm vera nobis credenda imperata ſint, quàmq́; optime ac ſaluberrime apud matrem eccleſiam nutriti fuerimus, quæve ſit vtilitas lactis illius quod Apoſto- F lus Paulus paruulis ſe potum dediſſe prædicauit: quod alimentum accipere cum quis matre nutritur, vtiliſsimum eſt, cum iam grandis eſt, pudendum: reſpuere cum opus eſt, miſerandum: reprehendere aliquando aut odiſſe, ſceleris & impietatis, tractare autem ac diſpenſare commode, laudis & charitatis pleniſsimum eſt. Videbimus etiam naturæ huius corporeæ tantas commutationes & viciſsitudines, dum diuinis legibus ſeruit, vt etiã ipſam reſurrectionem carnis, quæ partim tardius, partim omnino non creditur, ita certam teneamus, vt certius nobis non ſit ſolem cum occiderit oriturum. Iam vero eos qui ad exemplum ſalutis noſtræ ac primitias à filio dei potentiſsimo, æterno, incõmutabili ſuſceptum hominem, eundémque natum eſſe de virgine, cæteráque huius hiſtoriæ miracula irridẽt, ſic contẽnemus, tãquam eos pueros, qui cum pictorẽ propoſitis tabulis quas intueatur pingentẽ viderint, non putẽt poſſe hominẽ pingi, niſi aliam picturã qui pingit, aſpexerit. Tanta autem in contemplanda veritate voluptas eſt, quantacũque ex parte eam quiſque contẽplari poteſt: tanta puritas, tan-

[Sextus gra]dus animæ.

Pſal. 50.

Septimus gradus animæ.

Eccle. 1.

1. Retract. Cap. 7. Ita frequẽter citat.

1. Cor. 3.

G ta ſynceritas, tam indubitanda rerum fides, vt neque quicquam præter ea ſciſſe ſe aliquando aliquis putet, cùm ſibi ſcire videbatur, & quo minus impediatur aoima toti tota iohærere veritati, mors quæ antea metuebatur, id eſt, ab hoc corpore omnimoda fuga & elapſio, pro ſummo munere deſideretor. Audiſti quanta vis ſit animæ ac potentia, quod vt breuiter colligam, quemadmodum fatendum eſt animam humanam non eſſe quod deus eſt: ita præſumendum, nihil inter omnia quæ creauit, deo eſſe propioquius. Ideoq; diuinè ac ſingulariter io eccleſia catholica traditur, nullam creaturam colendam eſſe animæ (libentius enim loquor his verbis, quibus mihi hæc inſiouata ſuot) ſed ipſum tantummodo rerum quæ ſunt omoium creatorem, ex quo omnia, per quem omnia, io quo omnia, id eſt, incõmutabilem * veritatem, incommutabilem æternitatem, incommutabilem virtutem, incõmutabilem charitatem, vnum verum deum atque perfectum, qui oũquam non fuerit, ounquam oon erit, nunquam aliter fuerit, nunquam aliter erit. Quo oihil ſit ſecretius, nihil præſentius, qui difficilè iouenitur vbi ſit, difficilius vbi non ſit: cum quo eſſe oon omnes poſſunt, & ſioe quo eſſe oemo poteſt: & ſi quid de illo incredibilius, cõuenientius tamen

Anima confertur ad res conditas & deum.
Cap.34.
Rom.11.
** al. incõmutabile principiũ, incõmutabilẽ ſapientiam.*

H atque aptius homines dicere valemus. Hic ergo ſolus deus animæ colendus eſt, neque diſcretè, neque confuſè. Quicquid etiim anima colit vt deum, neceſſe eſt vt melius eſſe quàm ſeipſam putet. Animæ autem natura, nec terra, nec maria, nec ſydera, nec luna, nec ſol, nec quicquã omnino quod tangi, aut his oculis videri poteſt, noo denique ipſum quod videri à nobis oon poteſt, cœlum, melius eſſe credendum eſt. Imò hæc omnia looge deteriora eſſe quàm eſt quælibet anima, ratio certa coouincit: ſi modò eam veri amatores ducentem per inſolita quædam, & ob hoc ardua conſtantiſsime atque obſeruantiſsime ſequi audeant. Si quid vero aliud eſt in rerum natura præter iſta quæ ſeoſibus nota ſunt, & prorſus quę aliquod ſpacium loci obtinent, quibus omnibus præſtaotiorem animam humanam eſſe diximus: Si quid ergo aliud eſt eorũ quæ deus creauit, quiddam eſt deterius, quiddã par: deterius, vt anima pecoris: par, vt angeli: melius autem nihil. Et ſi quando eſt aliquid horum melius, hoc peccato eius fit, non natura. Quo tamen ooo vſque adeo fit deterior, vt ei pecoris anima

I præferenda aut conferenda ſit. Deus igitur ſolus ei colendus eſt, qui ſolus eius eſt author. Homo autem quilibet alius quanquam ſapientiſsimus & perfectiſsimus, vel prorſus quælibet anima rationis compos atque beatiſsima, amanda tantummodo & imitanda eſt, eique pro merito atque ordine, quod ei congruit deferẽdum. Nam dominum deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. Errantibus verò cognatis animis & laborantibus, quantum licet atque præceptum eſt, opem ferendam eſſe ſciamus, ita vt hoc ipſum cum bene agitur, deum per oos agere intelligamus. Neque quicquã nobis proprium vẽdicemus inanis gloriæ cupiditate decepti, quo vno malo à ſummo in ima demergimur. Neque vitiis oppreſſos, ſed ipſa vitia: neque peccatores, ſed ipſa peccata oderimus. Omtibus enim ſubuentum velle debemus, etiam qui oos læſerunt, aut lædere aut omnino lædi volunt. Hæc eſt vera, hæc eſt perfecta, hæc ſola religio, per quam deo reconciliari pertinet ad animæ de qua quærimus, magoitudinem, qua ſe libertate dignam facit. nam ille ab omoibus liberat, cui ſeruire omnibus vtiliſsimum eſt, & io cuius ſeruitio placere perfectè ſola libertas eſt. Sed video me peoè exceſsiſſe metas pro-

Deut.6.
Matt.4.

poſiti mei, ac ſine vlla interrogatione tandiu tibi mul- K ta dixiſſe, neque id me pœnitet. Nam cùm ſint iſta per tam multas eccleſiæ ſcripturas diſperſa, quanquam ea non incommodè collegiſſe videamur, plene tamen intelligi nequeunt, niſi quiſque io illorum ſeptem quarto gradu fortiter agens, pietatémque cuſtodiens, & ad ea percipienda ſanitatem ac robur comparans, inquirat omnia ſingillatim diligẽtiſsime ac ſagaciſsime: nanque illis omnibus gradibus ioeſt diſtiocta & propria pulchritudo, quos actus melius appellamus. Quærimus quippe de animæ potentia, & fieri poteſt vt hæc omnia ſimul agat, ſed id ſolũ ſibi agere videatur quod agit cum difficultate, aut certe cum timore. Agit enim hoc multo quàm cætera attentior. Aſcendentibus igitur ſurſumuerſus, primus actus docendi cauſa dicatur animatio: ſecundus, ſenſus: tertius, ars: quartus, virtus: quintus, tranquillitas: ſextus, ingreſsio: ſeptimus, cõtemplatio. Poſſuot & hoc modo appellari: primus de corpore: ſecundus, per corpus: tertius, circa corpus: quartus, ad ſeipſam: quintus, io ſeipſam: ſextus, ad deum: ſeptimus, apud deum. Poſſunt & ſic: Pulchrè de alio, pulchrè per aliud, pulchrè circa aliud, pulchrè ad pulchrum, pulchrè in pulchro, polchrè ad pulchritudioem, pulchrè a- L pud pulchritudiuẽ. De quibus omnibus pòſt requires, ſi quid videbitur aperiendum: nnoc ideo voloi tot iſta ſignare vocabulis, oe te moueat cum alij aliis nominibus eadem vocaot, aut aliter etiam partiuntur, & ob hoc aut iſta aut illa improbes. innumerabilibus enim modis eædem res & appellari & diuidi poſſunt rectiſsime ac ſubtiliſsime, ſed in tanta copia modorum vtitur quiſque quo ſe congruenter vti exiſtimat. Deus igitur ſummus & verus lege inuiolabili & incorrupta, qua omne quod condidit regit, ſubiicit animæ corpus, animam ſibi, & ſic omnia ſibi, neque in vllo actu eandem deſerit, ſiue pœna, ſiue præmio. Id enim iudicauit eſſe pulcherrimum, vt eſſet quicquid eſt, quomodo eſt: & ita naturæ gradibos ordinaretur, vt conſiderantem vniuerſitatem nulla offenderet ex vlla parte deformitas, omniſque animæ pœna & omne præmium cooferret ſemper aliquid proportioni iuſtæ pulchritudinis, diſpoſitionique rerum omnium. Datum eſt enim animæ liberum arbitrium, quod qui nugatoriis ratiocinationibus labefactare conantur, vſqueadeò cæci ſunt, vt ne iſta ip- M ſa quidem vana atque ſacrilega propria voluntate ſe dicere intelligant: nec tamen ita liberum arbitrium atimæ datum eſt, vt quodlibet eo moliens, vllam partem diuini ordinis legiſque perturbet. Datum eſt enim à ſapientiſsimo atque inuictiſsimo totius creaturæ domioo: ſed iſta vt videnda ſunt, videre paucorum eſt: neqoe ad hoc quiſquam niſi vera religione fit idooeus. Eſt enim religio vera, qua ſe vni deo anima, vode ſe peccato velut abruperat, reconciliatione religat. Innectit ergo animam in illo acto tertio, atque incipit ducere, purgat in quarto, reformat in quinto, introducit in ſexto, paſcit in ſeptimo: atq; hoc fit aliàs citius, aliàs tardius, vt quæque amore ac meritis valent: omnia tamen deus iuſtiſsime, moderatiſsime, pulcherrime facit, quoquo modo ſeſe habere voluerint, de quibus facit. Iam verò etiam puerorum infantium conſecrationes quantum proſint, obſcuriſsima quæſtio eſt, nonnihil tamen prodeſſe credendum eſt. Inueniet hoc ratio, cùm quæri oportuerit: quanquam & alia multa iam diu quærenda tibi potius aliquando, quàm cognoſcenda protulerim. Quod fiet vtiliſsime, ſi duce pietate requiratur. Quæ cũ ita ſint, quis eſt qui iuſte ſtomachetur, quòd agendo atq; miniſtrando

De potentia animæ iuxta ſeptẽ gradus.
Cap.35.
Anima ſoluta corpore qualis.
Cap.36.
Quæ ſit religio vera.

A miniſtrando corpori anima data ſit, cum tantus & tam diuinus rerum ordo connecti melius non poſsit? Aut quærendum putet, qualis in hoc mortali & fragili corpore efficiatur, cum & in mortem propter peccatū iure contruſa ſit, & virtute hic etiam poſsit excellere? Aut qualis poſt hoc corpus futura ſit, cum & pœna mortis neceſſario manere debeat, manente peccato, & virtuti pietatiq; ſit deus ipſe, id eſt veritas ipſa præmium? Quare ſi iam placet, tam longum ſermonem terminemus aliquando, & implendis dei præceptis vigilantiſsime & religioſiſsime operam demus: non enim eſt alia fuga de tantis malis. Si quid autem obſcurius à me dictum eſt quàm velles, facito vt memoriæ mandatum aliàs opportunius requiras. Neque enim deerit nobis quærentibus ſe, qui deſuper eſt magiſter omnium. AD. Ego vero & hac oratione tua ita ſum affectus, vt eam interpellare nefas putauerim: & ſi tibi modus ſermonis hic placet, treſq; illæ quæſtiones quæ remanebant, tam breuiter perſtringendæ in præſentia viſæ ſunt, cedam iudicio tuo, ac deinceps tam magnis rebus inueſtigandis non modo tempus propter tuas occupationes, ſed etiā meipſum opportuniorem ſeruabo:

B LIBRI DE QVANTITATE ANIMAE FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE LIBERO ARBITRIO LIBER PRIMVS.

EVODIVS.

Deus quomodo malorum author. Ca. 1.

DIc mihi quæſo te vtrum deus non ſit author mali? AVG. Dicam, ſi planum feceris de quo malo quæras. Duobus enim modis appellare ſolemus malū: vno, cum male quenque feciſſe dicimus: alio, cum mali aliquid eſſe perpeſſum. EV. De vtroque C ſcire cupio. AVG. At ſi deum bonum eſſe noſti vel credis (neque enim aliter fas eſt) malum non facit: rurſus ſi deum iuſtum fatemur (nam & hoc negare ſacrilegum eſt) vt bonis præmia, ita ſupplicia malis tribuit: quæ vtique ſupplicia patientibus mala ſunt. Quamobrem ſi nemo iniuſte pœnas luit, quod neceſſe eſt credamus, quandoquidem diuina prouidentia hoc vniuerſum regi credimus, illius primi generis malorum nullo modo, huius autem ſecundi author eſt deus. EV. Eſt ergo alius author illius mali, cuius deum non eſſe compertum eſt? AVG. Eſt certe: non enim nullo authore fieri poſſet. Si autem quæris quiſnam iſte ſit, dici non poteſt: non enim vnus aliquis eſt, ſed quiſque malus ſui malefacti author eſt. Vnde ſi dubitas, illud attende quod ſuprà dictum eſt, malefacta iuſtitia dei vindicari. Non enim iuſte vindicarentur, niſi fierent voluntate. EV. Neſcio vtrum quiſquam peccet, qui non didicerit. Quod ſi verum eſt, quiſnam ſit ille à quo peccare didicerimus, inquiro. AVG. Aliquid boni exiſtimas eſſe diſciplinam? EV. Quis audeat dicere malum eſſe diſciplinam? AVG. Quid ſi nec bonum nec malum eſt? EV. Mihi bonum videtur. AVG.

1. Retract. cap. 9.

Bene ſanè. Siquidem ſcientia per illam datur aut excitatur, nec quiſquam niſi per diſciplinam aliquid diſcit. An tu aliter putas? EV. Ego per diſciplinam non niſi bona diſci arbitror. AVG. Vide ergo ne non diſcantur mala: nam diſciplina niſi à diſcendo non dicta D eſt. EV. Vnde ergo ab homine fiunt, ſi non diſcuntur? AVG. Eo fortaſſe quòd ſe à diſciplina, id eſt, à diſcendo auertit atque abalienat: ſed ſiue hoc, ſiue aliud aliquid ſit, illud certe manifeſtum eſt: quoniam diſciplina bonum eſt, & à diſcendo dicta eſt diſciplina, mala diſci omnino non poſſe. Si enim diſcuntur, diſciplina continentur, atque ita diſciplina non erit bonum? bonum eſt autem, vt ipſe concedis. Non igitur diſcuntur mala, & fruſtra illum à quo male facere diſcimus, quæris: aut ſi diſcuntur, mala vitanda non facienda diſcuntur. Ex quo malefacere nihil eſt niſi à diſciplina deuiare. EV. Prorſus ego duas diſciplinas eſſe puto, vnam per quam bene facere, aliam per quam male facere diſcimus. Sed cum quæreres vtrum diſciplina bonum eſſet, ipſius boni amor intentionem meam rapuit, vt illam diſciplinam intuerer, quæ bene faciendi eſt, ex quo bonum eſſe reſpondi: nunc autem admoneor eſſe aliam, quam proculdubio malum eſſe confirmo, & cuius authorem requiro. AVG. Saltem intelligentiam E non niſi bonum putas? EV. Iſtam planè ita bonam puto, vt non videam quid in homine poſsit eſſe præſtantius: nec vllo modo dixerim aliquam intelligentiam malam eſſe poſſe. AVG. Quid cum docetur quiſque, ſi non intelligat, poteritne tibi doctus videri? EV. Omnino non poterit. AVG. Si ergo omnis intelligentia bona eſt, nec quiſquam qui non intelligit, diſcit: omnis qui diſcit, bene facit. Omnis enim qui diſcit, intelligit: & omnis qui intelligit, bene facit. Quiſquis igitur quærit authorem, per quē aliquid diſcimus, authorem profecto per quē bene facimus, quærit. Quapropter define velle inueſtigare neſcio quem malum doctorem. Si enim malus eſt, doctor non eſt. Si doctor eſt, malus non eſt. EV. Age iam quoniam ſatis cogis vt fatear non nos diſcere male facere, dic mihi vnde male faciamus? AVG. Eam quæſtionem moues, quæ me admodum adoleſcentem vehementer exercuit, & fatigatum in hæreticos impulit, atque deiecit. Quo caſu ita ſum afflictus, & tantis obrutus aceruis inanium fabularem, vt niſi mihi amor inueniendi veri opem diui- F nam impetrauiſſet, emergere inde, atque in ipſam primam quærendi libertatem reſpirare nō poſſem. Et quoniam mecum ſedulo actum eſt, vt ita iſta queſtione liberarer, eo tecum agam ordine quem ſecutus euaſi. Aderit enim deus, & nos intelligere quod credimus, faciet. Præſcriptum enim per prophetam gradum, qui ait, Niſi credideritis, non intelligetis: tenere nos debemus, ſi bene nobis conſcij ſumus. Credimus autem ex vno deo omnia eſſe quæ ſunt, & tamen non eſſe peccatorum authorem deum. Mouet autem animum, ſi peccata ex iis animabus ſunt, quas deus creauit, illæ autem animæ ex deo, quomodo non paruo interuallo peccata referātur in deum. EV. Id nunc planè abs te dictum eſt, quod me cogitantem ſatis excruciat, & quod ad iſtam inquiſitionem coëgit & traxit. AVG. Virili animo eſto, & crede quod credis. Nihil enim creditur melius, etiam ſi cauſa lateat cur ita ſit. Optime nanque de deo exiſtimare veriſsimum eſt pietatis exordium: nec quicquam de illo optime exiſtimat, qui non eum omnipotentem, atq; ex nulla particula commutabilem credit, bonorum etiam omnium creatorem, quibus eſt ipſe præſtantior.

Malefacere quid.

Mala vnde. Cap. 2.

Eſaiæ. 7.

G rectorem quoque iuſtiſsimum eorum omniũ quæ crea-
uit, nec vlla adiutum eſſe natura in creando, quaſi qui
non ſibi ſufficeret. Ex quo fit vt de nihilo creauerit om-
nia, de ſe autem non creauerit, ſed genuerit quod ſibi
par eſſet, quem filium dei vnicum dicimus, quem cum
1.Cor.1. planius enunciare conamur, dei virtutem & dei ſapien-
tiam nominamus, per quem fecit omnia quæ de nihilo
facta ſunt. Quibus conſtitutis, ad intelligentiam eius
rei quam requiris, opitulante deo nitamur hoc modo.

Malũ ex ſe malum, etiã ſi non vetetur. Quæris certe vnde male faciamus. Prius ergo diſcu-
tiendum eſt, quid ſit male facere: qua de re tibi quid vi-
deatur expróme. Quod ſi non potes totum ſimul bre-
uiter verbis comprehendere, ſaltem particulatim ma-
Cap.3. leſacta ipſa commemorando, ſententiam tuam notam
fac mihi. EV. Adulteria, homicidia & ſacrilegia, vt
omittam cætera, quibus enumerandis vel tempus vel
memoria non ſuppetit, quis eſt cui non malefacta vi-
deantur? AVG. Dic ergo prius, cur adulterium male
fieri putes. An quia id facere lex vetat? EV. Non ſa-
nè ideo malum eſt, quia vetatur lege, ſed ideo vetatur
lege, quia malum eſt. AVG. Quid ſi quiſpiam nos
exagitet, exaggerans delectationes adulterij, & quærens
H à nobis cur hoc malum & damnatione dignum iudi-
cemus: num ad authoritatem legis confugiendum cen-
ſes hominibus, iam non tantum credere, ſed intellige-
re cupientibus? Nam & ego tecum credo, & inconcuſſe
credo, omnibuſq; populis atq; gentibus credendum eſſe
clamo, malum eſſe adulterium: ſed nunc molimur id
quod in fidem recepimus, etiam intelligẽdo ſcire ac te-
nere firmiſsimum. Conſidera itaque quantum potes, &
renuncia mihi, quánam ratione adulterium malum eſ-
ſe cognoueris. EV. Hoc ſcio malum eſſe, quod hoc
Tobiæ.4. ipſe in vxore mea pati nollem. Quiſquis autem alteri
Matt.7. facit quód ſibi fieri non vult, male vtique facit. AVG.
Quid ſi cuiuſpiam libido ea ſit, vt vxorem ſuam præ-
beat alteri, libentérque ab eo corrumpi patiatur, in cuius
vxorem viciſsim cupit parem habere licentiam, nihilne
mali tibi facere videtur? EV. Imò plurimum. AVG.
At non iſte tua regula peccat. Non enim id facit quod
pati nolit. Quamobrem aliud tibi quærendum eſt, vnde
malum eſſe adulterium conuincas. EV. Eo mihi vi-
detur malum, quòd huius criminis homines vidi ſæpe
damnari. AVG. Quid? Propter rectè facta nónne
I homines plerunque damnati ſunt? Recenſe hiſtoriam,
ne te ad alios libros mittam, eam ipſam quæ diuina au-
thoritate præcellit. Iam inuenies quàm male de Apo-
ſtolis, & de omnibus martyribus ſentiamus, ſi placet
nobis damnationem certum indicium eſſe maleſacti,
cum illi omnes dãnatione digni, propter confeſsionem
ſuam iudicati ſunt. Quamobrem ſi quicquid damna-
tur, malum eſt, malum erat illo tempore credere in Chri
ſtum, & ipſam confiteri fidem. Si autem non omne ma-
lum eſt quod damnatur, quære aliud vnde adulterium
malum eſſe doceas. EV. Quid tibi reſpondeam non
inuenio. AVG. Fortaſsis ergo libido in adulterio
malum eſt: ſed dum tu foris in ipſo facto, quod iam vi-
De pœnit. diſt.1. can. Si cui etiã. deri poteſt, malum quæris, pateris anguſtias. Nam vt
intelligas libidinem in adulterio malũ eſſe, ſi cui etiam
non contingat facultas concũbendi cum coniuge alie-
na, planum tamen aliquo modo ſit id eum cupere, & ſi
poteſtas detur, facturum eſſe, non minus reus eſt, quàm
ſi in ipſo facto deprehenderetur. EV. Nihil eſt om-
nino manifeſtius, & iam video non opus eſſe longa ſer-
mocinatione, vt mihi de homicidio, ſacrilegio, ac prorſus de omnibus peccatis perſuadeatur. Clarum eſt enim

iam nihil aliud quàm libidinem in toto malefaciendi K
genere damnari. AVG. Sciſne etiam iſtam libidi- *Nõ peccet qui metu occiderit hominem.*
nem alio nomine cupiditatem vocari? EV. Scio.
AVG. Quid inter hanc & metum, nihilne intereſſe
an aliquid putas? EV. Imò plurimũ hæc ab inuicem
diſtare arbitror. AVG. Credo te ob hoc arbitrari, quia *cap.4.*
cupiditas appetit, metus fugit. EV. Eſt ita vt dicis.
AVG. Quid ſi ergo quiſpiam non cupiditate adipi-
ſcendæ alicuius rei, ſed metuens ne quid ei mali acci-
dat, hominem occiderit: num homicida iſte non erit?
EV. Erit quidem, ſed non ideo factum hoc cupidita-
tis dominatu caret. nam qui metuens hominem occi-
dit, cupit vtique ſine metu viuere. AVG. Et paruum
tibi videtur bonum ſine metu viuere? EV. Magnum
bonum eſt, ſed hoc illi homicidæ per facinus ſuũ pro-
uenire nullo modo poteſt. AVG. Non quæro quid
ei prouenire poſsit, ſed quid ipſe cupiat. Certe enim bo-
num cupit, qui cupit metu liberari, & idcirco iſta cupi-
ditas culpanda nõ eſt, alioquin omnes culpabimus ama-
tores boni. Proinde cogimur fateri eſſe homicidium, in
quo nequeat malæ illius cupiditatis dominatio reperi-
ri: falſumq; erit illud, quod in omnibus peccatis vt ma-
la ſint, libido dominetur: aut erit aliquod homicidium, L
quod poſsit non eſſe peccatum, ſi homicidium eſt ho-
minem occidere, poteſt tamen accidere aliquando ſine
peccato. Nam & miles hoſtem, & iudex vel miniſter eius *23.q.5.ca.*
nocentem, & cui ſorte inuito atque imprudenti telum *Si homicidium.*
manu fugit, non mihi videntur peccare cum hominem
occidunt. EV. Aſſentior, ſed homicidæ iſti appel-
lari non ſolent. AVG. Reſponde itaque, vtrum illum
qui dominũ occidit, à quo ſibi metuebat cruciatus gra-
ues, in eorum numero habendum exiſtimes, qui ſic ho-
minem occidunt, vt ne homicidarum quidem nomine
digni ſint? EV. Longe ab eis iſtum differre video;
nam illi vel ex legibus faciunt, vel non contra leges: hu-
ius autem facinus nulla lex approbat. AVG. Rurſus
me ad authoritatem reuocas. Sed meminiſſe te oportet,
id nunc à nobis eſſe ſuſceptum, vt intelligamus quod
credimus, legibus autem credimus. Tentandum itaque
eſt, ſi quo modo poſſumus idipſum intelligere, vtrũ lex
quæ punit hoc factum, non perperàm puniat. EV.
Nullo modo perperàm punit, quandoquidẽ punit eum
qui vólens & ſciens dominum necat, quod nullus iſto-
rum facit. AVG. Ecquid recordaris te paulò antè M
dixiſſe, in omni facto malo libidinem dominari, & eo
ipſo malum eſſe? EV. Recordor ſanè. AVG.
Quid illud? Nónne idem tu conceſsiſti, eum qui cupit
ſine metu viuere, non habere malam cupiditatem?
EV. Et hoc recordor. AVG. Cum ergo iſta cupi-
ditate à ſeruo dominus interimitur, non illa culpabili
cupiditate interimitur. Quamobrem cur ſit hoc facinus
malũ, nondũ comperimus. Cõuenit enim inter nos om-
nia malefacta non ob aliud mala eſſe, niſi quòd libidi-
ne, id eſt, improbanda cupiditate fiunt. EV. Iam mi-
hi videtur iniuria iſte damnari: quod quidem non au-
derem dicere, ſi aliud haberem quod dicerem. AVG.
Itáne potius tibi perſuaſiſti tantum ſcelus impunitum † *† punitum.*
eſſe oportere, quàm cõſiderares vtrũ ille ſeruus propter
ſatiandas libidines ſuas metu domini carere cupiuerit?
Cupere nanq; ſine metu viuere, non tantum bonorũ, ſed
etiã malorum omniũ eſt. Verũ hoc intereſt, quòd id bo-
ni appetunt auertendo amorem ab iis rebus quæ ſine
amittendi periculo nequeunt haberi: mali autem, vt his
fruẽdis cũ ſecuritate incũbant, remouere impedimentũ
conãtur, & propterea facinoroſam ſceleratamq; vitam,

quæ mors

A quæ mors melius vocatur, gerant. E V. Reſipiſco, & admodum gaudeo tam me plane cognouiſſe, quid ſit etiam illa culpabilis cupiditas quæ libido nominatur. Quam eſſe iam apparet earum rerum amorem, quas po teſt quiſque inuitus amittere.

Libido quid ſit.

Quare nunc age quæramus, ſi placet, vtrum etiam in ſacrilegiis libido dominetur, quæ videmus plura ſuperſtitione committi.

An liceat vim vi repellere. Cap.5.

A V G. Vide ne præproperum ſit. prius enim mihi diſcutiendum videtur, vtrum vel hoſtis irruens, vel inſidiator ſicarius, ſiue pro vita, ſiue pro libertate, ſiue pro pudicitia, ſine vlla interficiatur libidine. E V. Quo modo poſſum arbitrari carere iſtos libidine, qui pro iis rebus digladiantur, quas poſſunt amittere inuiti: aut ſi non poſſunt, quid opus eſt pro his vſque ad hominis necem progredi? Non ergo lex iuſta eſt, quæ dat poteſtatem vel viatori, vt latronem, ne ab eo ipſe occidatur, occidat: vel cuipiam viro aut fœminæ, vt violenter ſibi ſtupratorem irruentem ante illatum ſtuprum, ſi poſsit, interimat? nam militi etiam iubetur lege, vt hoſtem necet: à qua cæde ſi temperauerit, ab imperatore pœnas luit. Num iſtas leges iniuſtas, vel potius nullas dicere audebimus? Nam mihi lex eſſe non videtur, quæ iuſta

B non fuerit. A V G. Legem quidem ſatis video eſſe munitam contra huiuſcemodi accuſationem, quæ in eo populo quem regit, minoribus malefactis, ne maiora committerentur, dedit licentiam. Multo eſt enim mitius, eum qui alienæ vitæ inſidiatur, quàm eum qui ſuam tuetur, occidi. Et multo eſt immanius, inuitum hominem ſtuprum perpeti, quàm eum, à quo illa vis infertur, ab eo cui inferre conatur interimi. Iam vero miles in hoſte interficiendo miniſter eſt legis, quare officium ſuum facile nulla libidine impleuit. Porrò ipſa lex, quæ tuendi populi cauſa lata eſt, nullius libidinis argui poteſt. Siquidem ille qui tulit, ſi dei iuſſu tulit, id eſt quod præcepit æterna iuſtitia, expers omnino libidinis id agere potuit. Si autem ille cum aliqua libidine hoc ſtatuit, non ex eo fit, vt ei legi cum libidine obtemperare neceſſe ſit: quia bona lex & à non bono ferri poteſt. Nõ enim ſi quis, verbi cauſa, tyrannicam poteſtatem nactus ab aliquo cui hoc conducit precium accipiat vt ſtatuat nulli licere vel ad coniugium fœminam rapere, propterea mala lex erit, quia ille iniuſtus atque corruptus hanc tulit. Poteſt ergo illi legi, quæ tuendorum ciuium cauſa

C vim hoſtilem eadem vi repelli iubet, ſine libidine obtemperari. Et de omnibus miniſtris, qui iure atque ordine poteſtatibus quibuſq; ſubiecti ſunt, id dici poteſt. Sed illi homines lege inculpata, quomodo inculpati queant eſſe, non video: non enim lex eos cogit occidere, ſed relinquit in poteſtate. Liberum eis itaque eſt neminem necare pro iis rebus quas inuiti poſſunt amittere, & ob hoc amittere † debent.

† & ob hoc amare nõ.

De vita enim fortaſſe cuipiam ſit dubium, vtrum animæ nullo pacto auferatur, dũ hoc corpus interimitur: ſed ſi auferri poteſt, contemnenda eſt: ſi non poteſt, nihil metuendum. De pudicitia vero quis dubitauerit, quin ea ſit in ipſo animo cõſtituta, quandoquidem virtus eſt? Vnde à violento ſtupratore eripi nec ipſa poteſt.

32.q.5.ca. de pudicitia.

Quicquid igitur erepturus erat ille qui occidit, † id totum in poteſtate noſtra non eſt: quare quemadmodum noſtrum appellandũ ſit, non intelligo.

† occiditur

Quapropter legem quidem non reprehẽdo, quæ tales permittit interfici: ſed quo pacto iſtos defendam qui interficiũt, non inuenio. E V. Multo minus ego inuenire poſſum, cur hominibus defenſionem quęras, quos reos nulla lex tenet. A V G. Nulla fortaſſe, ſed earum legum quæ apparent, & ab hominibus leguntur:

D nam neſcio vtrum non aliqua vehementiore ac ſecretiſsima lege teneantur, ſi nihil rerum eſt quod non adminiſtret diuina prouidentia. Quo modo enim apud eam ſunt iſti peccato liberi, qui pro iis rebus, quas contemni oportet, humana cæde polluti ſunt? E V. Videtur ergo mihi & legem iſtam, quæ populo regendo ſcribitur, recte iſta permittere, & diuinam prouidentiam vindicare. Ea enim vindicanda ſibi hęc lex populi aſſumit, quæ ſatis ſint conciliandæ paci hominibus imperitis, & quãta poſſunt per hominem regi. Illæ vero culpæ alias pœnas aptas habent, à quibus ſola mihi videtur poſſe liberare ſapientia. A V G. Laudo & probo iſtam, quamuis inchoatam minúſque perfectam, tamen fidentem & ſublimia quædam petentem diſtinctionem tuam. Videtur enim tibi lex iſta, quæ regendis ciuitatibus fertur, multa concedere atque impunita relinquere, quæ per diuinam tamen prouidentiam vindicantur, & recte. Neque enim quia non omnia facit, ideo quæ facit improbanda ſunt.

Lex æterna moderatrix humanarum Cap.6.

Sed diſpiciamus, ſi placet, diligenter, quouſque per legem iſtam, quæ populus in hac vita cohibet, malefacta vlciſcenda ſint. Deinde quid reſtet, quod per diuinam prouidentiam ineuitabilios ſecretóque puniatur. E V. Cupio, ſi modo perueniri

E poſsit ad tantæ rei terminos: nam hoc ego infinitum puto. A V G. Immo adeſto animo, & rationis vias pietate fretus ingredere. Nihil eſt enim tam arduum atque difficile, quòd non deo adiuuante planiſsimum atque expeditiſsimum fiat. In ipſum itaque ſuſpenſi, ab eo auxilium deprecãtes, quod inſtituimus quęramus. Et prius reſponde mihi, vtrum iſta lex quæ literis promulgatur, hominibus hanc vitam viuentibus opituletur? E V. Manifeſtum eſt: nam ex his hominibus vtique populi ciuitatéſque conſiſtunt. A V G. Quid ipſi homines & populi, eiúſne generis rerum ſunt, vt interire mutaríve non poſsint, æternique omnino ſint? An vero mutabiles temporibúſque ſubiecti ſunt? E V. Mutabile planè atque tempori obnoxium hoc genus eſſe quis dubitet? A V G. Ergo ſi populus ſit bene moderatus & grauis, communiſque vtilitatis diligentiſsimus cuſtos, in quo vnuſquiſque minoris rem priuatam quàm publicam pendat, nõnne recte lex fertur, qua huic ipſi populo liceat creare ſibi magiſtratus, per quos ſua res, id eſt, publica adminiſtretur? E V. Recte prorſus. A V G.

F Porrò ſi paulatim deprauatus idem populus, rem priuatam reipublicæ præferat, atque habeat venale ſuffragiũ, corruptúſque ab eis qui honores amant, regnum in ſe factioſis *† cõſceleratiſque committat, nõnne item recte, ſi quis tũc extiterit vir bonus, qui plurimum poſsit, adimat huic populo poteſtatem dandi honores, & in paucorum bonorum, vel etiam vnius redigat arbitrium?

**† alias, regimẽ in ſe flagitioſis.*

E V. Et id recte. A V G. Cum ergo duæ iſtæ leges ita ſibi videantur eſſe contrariæ, vt vna earum bonorum dandorum populo tribuat poteſtatem, auferat altera, & cum iſta ſecunda ita lata ſit, vt nullo modo ambę in vna ciuitate ſimul eſſe poſsint, num dicemus aliquam earum iniuſtam eſſe, & ferri minime debuiſſe? E V. Nullo modo. A V G. Appellemus ergo iſtam legem, ſi placet, temporalem, quæ quamuis iuſta ſit, commutari tamen per tempora iuſte poteſt. E V. Appellemus.

Ratio legis anima.

A V G. Quid illa lex, quæ ſumma ratio nominatur, cui ſemper obtemperãdum eſt, & per quam mali miſeram, boni beatam vitam merentur, per quem denique illa, quam temporalem vocandam diximus, recte fertur, recteque mutatur, poteſtne cuipiam intelligenti non incommutabilis æternáque videri? An poteſt aliquando

G iniuſtum eſſe, vt mali miſeri, boni autem beati ſint: aut vt modeſtus & grauis popul⁹ ipſe ſibi magiſtratus creet, diſſolutus vero & nequam iſta licentia careat? EV. Video hanc æternam eſſe atque incommutabilem legem. AVG. Simul etiam te videre arbitror in iſta temporali nihil eſſe iuſtum atque legitimum, quod non ex hac æterna ſibi homines deriuauerint. Nam ſi populus ille quodam tempore iuſte honores dedit, quodam rurſus iuſte non dedit, hæc viciſsitudo temporalis vt iuſta eſſet, ex illa æternitate tracta eſt, qua ſemper iuſtum eſt grauem populum honores dare, leuem non dare. An tibi aliter videtur? EV. Aſſentior. AVG. Vt igitur breuiter æternę legis notionem, quę impreſſa nobis eſt, quãtum valeo verbis explicem, ea eſt qua iuſtum eſt vt omnia ſint ordinatiſsima. Tu ſi aliter exiſtimas, prome. EV. Quid tibi vera dicenti contradicam, non habeo. AVG. Cum ergo hæc ſit vna lex, ex qua illæ omnes temporales ad homines regendos variantur, num ideo ipſa variari vllo modo poteſt? EV. Intelligo omnino non poſſe: Neque enim vlla vis, vllus caſus, vlla rerum labes vnquam effecerit, vt iuſtum non ſit omnia eſſe ordinatiſsima. AVG. Age nunc videa-

H mus, homo ipſe quo modo in ſeipſo ſit ordinatiſsimus: Nam ex hominibus vna lege ſociatis, populus conſtat: quæ lex, vt dictum eſt, temporalis eſt. Et dic mihi, vtrum certiſsimum tibi ſit viuere te? EV. Hoc vero quid certius reſponderim? AVG. Quid illud, poteſne dignoſcere aliud eſſe viuere, aliud noſſe ſe viuere? EV. Scio quidem neminem ſe noſſe viuere, niſi viuentem: Sed vtrum omnis viuens nouerit ſe viuere, ignoro.

Scientiæ & experientiæ diſcrimen. Cap. 7.

AVG. Quàm vellem vt credis, ita etiam ſcires pecora carere ratione, cito noſtra diſputatio ab iſta quæſtione tranſiret: ſed quoniam neſcire te dicis, longam ſermocinationem moues. Neque enim talis res eſt, qua prætermiſſa pergere in ea quæ intendimus, tanta connexione rationis, quanta opus eſſe ſentio, ſinamur. Dic itaque mihi, cum ſæpe viderimus beſtias ab hominibus domitas, id eſt, non corpus beſtiæ tantum, ſed & animam ita homini ſubiugatam, vt voluntati eius ſenſu quodam & conſuetudine ſeruiat, vtrum tibi vllo modo fieri poſſe videatur, vt beſtia quælibet immànis vel feritate, vel corpore, vel etiam ſenſu quolibet acerrima, pari vice ſibi hominem ſubiugare conetur, cum corpus

I eius ſeu vi ſeu clàm multæ interimere valeant? EV. Nullo modo iſtud fieri poſſe conſentio. AVO. Bene ſanè. Sed item dic mihi, cum manifeſtum ſit, viribus cæteriſque officiis corporis à plurimis beſtiis hominem facilè ſuperari, quænam res ſit qua homo excellit, vt nulla ei beſtiarum, ipſe autem multis imperare poſsit? An forte ipſa eſt quæ ratio vel intelligentia dici ſolet? EV. Non inuenio aliud, quandoquidem in animo eſt id quo beluis antecellimus. Quæ ſi exanimes eſſent, diceremus nos eo præſtare, quòd animam habemus. Nunc verò cum & illa ſint animalia, id quod eorum animis non ineſt vt ſubdantur nobis, ineſt autem noſtris vt eis meliores ſimus, quoniam neque nihil, neque paruum aliquid eſſe cuiuis apparet, quid aliud rectius quàm rationem vocauerim? AVO. Vide quàm facile fiat deo adiuuante quod homines difficillimum putant. Nam ego, fateor tibi, quæſtionem iſtam (quæ vt intelligo terminata eſt) tandiu nos retenturam putaueram, quàm fortaſſe omnia quæ dicta ſunt ab ipſo noſtræ diſputationis exordio. Quare accipe iam, vt deinde ratio connectatur. Nam credo te non ignorare, id quod ſcire dicimus, nihil eſſe aliud, quàm ratione habere perceptum. EV.

Ita eſt. AVG. Qui ergo ſcit ſe viuere, ratione non caret. EV. Conſequens eſt. AVG. Viuunt autem beſtiæ, & ſicut iam emicuit, rationis expertes ſunt. EV. Manifeſtum eſt. AVG. Ecce igitur iam noſti quod te ignorare reſponderas, non omne quod viuit, ſcire ſe viuere, quanquam omne quod ſe viuere ſciat, neceſſario viuit. EV. Non mihi eſt iam dubium. perge quò intenderas. Aliud enim viuere eſſe, aliud viuere ſe ſcire, ſatis didici. AVG. Quid ergo tibi horum duorum videtur eſſe præſtantius? EV. Quid putas, niſi ſcientiam vitæ? AVG. Meliór ne tibi videtur vitæ ſcientia quàm ipſa vita? An forte intelligis ſuperiorem quandam & ſynceriorem vitam eſſe ſcientiam, quam ſcire nemo poteſt, niſi qui intelligit? Intelligere autem quid eſt, niſi ipſa luce mentis illuſtrius perfectiúſque viuere? Quare tu mihi, niſi fallor, non vitæ aliud aliquid, ſed cuidam vitæ meliorem vitam præpoſuiſti. EV. Optime omnino & cognouiſti & explicaſti ſententiam meam, ſi tamen ſcientia mala eſſe nunquam poteſt. AVO. Nullo modo arbitror, niſi cum tranſlato verbo ſcientiam pro experientia dicimus: Experiri enim non ſemper bonum eſt: ſicut experiri ſupplicia. Illa verò quæ proprie ac pure ſcientia nominatur, quia ratione atque intelligentia pa- L ratur, mala eſſe quomodo poteſt? EV. Teneo & iſtam differẽtiam: perſequere cætera. AVO. Illud eſt quod volo dicere, hoc quicquid eſt quo pecoribus homo pręponitur, ſiue mens, ſiue ſpiritus, ſiue vtrunque rectius appellatur (nam vtrũque in diuinis libris inuenimus) ſi dominetur atq; imperet cęteris quibuſcunque homo conſtat, tunc eſſe hominẽ ordinatiſsimum. Videmus enim habere nos non ſolum cum pecoribus, ſed etiã cum arbuſtis & ſtirpibus multa communia. Nanque alimẽtum corporis ſumere, creſcere, gignere, vigere, arborib⁹ quoque tributum videmus, quæ infima quadam vita continentur. Videre autem atque audire, & olfactu, guſtu & tactu corporalia ſentire poſſe beſtias, & acrius pleraſque quàm nos, cernimus & fatemur. Adde vires & valẽtiam firmitatemq; membrorum, & celeritates, facillimóſque corporis motus, quibus omnibus quaſdam earum ſuperamus, quibuſdam æquamur, à nonnullis etiam vincimur: genus tamen ipſum rerum, eſt nobis certe commune cum beluis. Iam vero appetere voluptates corporis, & vitare moleſtias, ferinæ vitæ omnis actio eſt. Sunt alia quædam quæ iam cadere in feras non videntur, nec ta- M men in homine ipſo ſumma ſunt, vt iocari & ridere: quod humanum quidem, ſed infimum hominis iudicat quiſquis de natura humana rectiſsime iudicat. Deinde amor laudis & gloriæ, & affectatio dominandi, quæ tamen ſi beſtiarum non ſunt, non tamen earum rerum libidine beſtiis meliores nos eſſe arbitrandum eſt. Nam & iſte appetitus cum rationi ſubditus non eſt, miſeros facit. Nemo autem cuiquam miſeria ſe præponendum putauit. Hiſce igitur motibus animæ cum ratio dominatur, ordinatus homo dicendus eſt. Non enim ordo rectus, aut ordo appellandus eſt omnino, vbi deterioribus meliora ſubiiciuntur. An tibi non videtur? EV. Manifeſtum eſt. AVO. Ratio iſta ergo vel mens vel ſpiritus cum irrationales animi motus regit, id ſcilicet dominatur in homine, cui dominatio lege debetur ea, quam æternam eſſe comperimus. EV. Intelligo ac ſequor. AVG. Cum ergo ita homo conſtitutus atque ordinatus eſt, nónne tibi ſapiẽs videtur? EV. Neſcio alius quis mihi ſapiens homo videri poſsit, ſi hic non videtur. AVO. Credo etiam te illud ſcire, pleroſque homines ſtultos eſſe. EV. Hoc quoque ſatis conſtat,

Ratione præcellit homo. Cap. 8.

Stulti & ſapientis diſcrimen. Cap. 9.

AVO.

A AVG. At ſi ſtultus ſapienti eſt contrarius, quoniam ſapiẽtem comperimus, quis etiã ſtultus ſit, profectò iam intelligis. EV. Cui non appareat hunc eſſe, in quo mens ſummam poteſtatem non habet? AVG. Quid igitur dicendum, cum homo ita eſt affectus, deeſſe illi mentem: an quamuis inſit, eam carere dominatu? EV. Hoc potius quod vltimũ ꝙ poſuiſti vel ꝙ ſubieciſti, peruellem abs te audire, quibus documentis perceptum habeas mentem ineſſe homini, quæ ſuum non exerat principatum. AVG. Vtinam tuas iſtas partes facere velles: nam nõ mihi facile eſt ſuſtinere quod ingeris. Illud ſaltem facile eſt tibi recordari, quod paulò antè diximus, quemadmodum beſtiæ manſuefactæ ab hominibus ac domitæ ſeruiant: quod ab eis viciſſim homines, vt demonſtrauit ratio, paterentur, niſi aliquó excellerent. Id autem non inueniebamus in corpore. Ita cum in animo eſſe appareret, quid aliud appellãdum eſſet, quàm ratio, non comperimus: quam poſtea & mentem & ſpiritum vocari recordati ſumus. Sed ſi aliud ratio, aliud mens, conſtat certe non niſi mentem vti ratione. Ex quo illud conficitur, eum qui rationem habet, mente carere non poſſe. EV. Probe iſta reminiſcor ac teneo. AVG.
B Quid illud, credíſne domitores beluarum niſi ſapientes eſſe non poſſe? Eos enim ſapientes voco, quos veritas vocari iubet: id eſt, qui regno mentis omni libidinis ſubiugatione pacati ſunt. EV. Ridiculum eſt tales putare iſtos, quos vulgo mãſuetarios nuncupant, vel etiam paſtores aut bubulcos, aut aurigas, quibus omnibus domitum pecus ſubiectum videmus, & quorum induſtria indomitum ſubiici. AVG. En igitur habes documentum certiſſimum, quo manifeſtum fiat ineſſe mentem homini ſine dominatu. His quippe ineſt mens: agunt enim talia, quæ agi ſine mente non poſſent: non tamen regnat: nam ſtulti ſunt. Neque regnum mentis niſi ſapientium eſſe percognitum eſt. EV. Mirum eſt hoc iam fuiſſe à nobis in ſuperioribus confectum, & mihi quid reſponderem, non potuiſſe in mentem venire.

Regnum mentis, & rerum collatio. Cap. 10. Sed alia contexamus. Iam enim & regnum mentis humanæ humanam eſſe ſapientiam, & eam poſſe etiam non regnare compertum eſt. AVG. Putáſne iſta mente, cui regnum in libidines æterna lege conceſſum eſſe cognoſcimus, potentiorẽ eſſe libidinem? Ego enim nullo pacto puto. Neque enim eſſet ordinatiſſimum, vt
C impotentiora potentioribus imperarent. Quare neceſſe arbitror eſſe, vt plus poſſit mens quàm cupiditas, eo ipſo quo cupiditati rectè iuſtéque dominatur. EV. Ego quoque ita ſentio. AVG. Quid virtutem? omnémne dubitamus omni vitio ſic anteponere, vt virtus quanto melior atque ſublimior, tanto firmior inuictiórque ſit?

EV. Quis dubitauerit? AVG. Nullus igitur vitioſus animus virtute armatum animum ſuperat. EV. Veriſſimum eſt. AVG. Iam corpore omni qualemlibet animum meliorem potentiorémque eſſe non te arbitror negaturum. EV. Nemo id negat, qui (quod facile eſt) videt aut ſubſtantiam viuentem non viuenti, aut eam quę vitam dat, ei quæ accipit, eſſe pręferendam.

AVG. Multo minus igitur corpus, qualecunque id ſit, animum virtute præditum vincit. EV. Euidentiſſimum eſt. AVG. Quid? animus iuſtus, ménſque ius proprium imperiúmque cuſtodiens, non poteſt aliam mentem pari æquitate ac virtute regnãtem, ex arce deiicere, atque libidini ſubiugare? EV. Nullo modo, non ſolum propter eandem in vtraque excellentiam, ſed etiã quòd à iuſtitia prior decidet, fietque vitioſa mens, quæ aliam facere conabitur, eóq; ipſo erit infirmior. AVG.

Bene intelligis, quare illud reſtat, vt reſpondeas, ſi potes, D
vtrum tibi videatur rationali & ſapienti mente quicquã eſſe præſtantius? EV. Nihil præter deum arbitror.

AVG. Et mea iſta ſententia eſt. Sed quoniam res ardua eſt, neque nunc opportune quæritur, vt ad intelligentiam veniat, quanquam robuſtiſſima teneatur fide, integra nobis ſit huius quæſtionis diligens & cauta tractatio. In præſentia enim ſcire poſſumus quæcunque *Peccatum ex libero arb. nõ ex deo. Ca. 11.* illa natura ſit, quam menti virtute pollenti fas eſt excellere, iniuſtam eſſe nullo modo poſſe. Quare nè iſta quidem, tametſi habeat poteſtatem, coget mentem ſeruire libidini. EV. Iſtud prorſus nemo eſt qui non ſine vlla cunctatione fateatur. AVG. Ergo relinquitur vt quoniam regnãti menti compotíque virtutis, quicquid par aut prælatum eſt, non eam facit ſeruam libidinis propter iuſtitiam: quicquid autem inferius eſt, non poſſit hoc facere propter infirmitatem, ſicut ea quæ inter nos conſtiterunt docent, nulla res alia mentem cupiditatis comitem faciat, quàm propria voluntas, & liberum arbitrium. EV. Nihil tam neceſſarium reſtare video.

AVG. Sequitur iam vt tibi videatur iuſte illam pro peccato tanto pœnas pẽdere. EV. Negare non poſſumus. AVG. Quid igitur? Num iſta ipſa pœna par- E
ua exiſtimanda eſt, quòd ei libido dominatur, ſpoliatámque virtutis opulentia, per diuerſa inopem atque indigentem trahit, nunc falſa pro veris approbantem, nunc etiam defenſitantem, nunc improbantem quæ antea probauiſſet, & nihilominus in alia falſa irruentem, nunc aſſenſionem ſuſpendentem ſuam, & plerunque perſpicuas ratiocinationes formidantem, nunc deſperantem de tota inuentione veritatis, & ſtultitiæ tenebris penitus inhærentem, nunc conantem in lucem intelligendi, rurſúſque fatigatione decidentem: cum interea cupiditatum illud regnum tyrannice ſæuiat, & variis contrariíſque tempeſtatibus totum hominis animum vitámque perturbet, hinc timore, inde deſiderio: hinc anxietate, inde inani falsáque lætitia: hinc cruciatu rei amiſſæ quæ diligebatur, inde ardore adipiſcendæ quæ non habetur: hinc acceptæ iniuriæ doloribus, inde facibus vindicandæ: quaquauerſum poteſt coarctare illum auaritia, diſſipare luxuria, addicere ambitio, inflare ſuperbia, torquere inuidia, deſidia ſepelire, peruicacia concitare, afflictare ſubiectio, & quæcunque alia innumerabilia regnum illius libidinis frequentant & exer- F
cent: poſſumúſne tandem nullam iſtam pœnam putare, quam vt cernis, omnes qui non inhærent ſapientiæ, neceſſe eſt perpeti? EV. Magnam quidem iſtam pœnam eſſe iudico & omnino iuſtam, ſi quis iam in ſublimitate ſapientiæ collocatus, inde deſcendere ac libidini ſeruire delegerit: ſed vtrum eſſe quiſquam poſſit, incertum eſt, qui hoc aut voluerit facere, aut velit. Quãquam enim credamus hominem tam perfectè conditum à deo, & in beata vita conſtitutum, vt ad ærumnas mortalis vitæ ipſe inde propria voluntate delapſus ſit, tamen hoc cum firmiſſima fide teneam, intelligentia nondum aſſecutus ſum: Cuius rei diligentem inquiſitionem ſi nunc differendam putas, me inuito facis. *An iuxta Platonem anima peccarit ante hãc vitã. Cap. 12.* Verum illud quod me maxime mouet, cur huiuſcemodi acerbiſſimas pœnas patiamur nos, qui certe ſtulti ſumus, nec ſapientes vnquam fuimus, vt meritò hæc dicamur perpeti propter deſertam virtutis arcem, & electam ſub libidine ſeruitutem, quin aperias diſputando ſi vales, nullo modo tibi differendum eſſe conceſſerim. AVG. Ita iſtuc dicis, quaſi liquidò compertum habeas, nunquam nos fuiſſe ſapientes. Attendis enim tempus ex quo in

G hanc vitam nati ſumus. Sed cum ſapientia in animo ſit, vtrum ante cõſortium huius corporis alia quadam vita vixerit animus, & an aliquando ſapienter vixerit, magna quæſtio eſt, magnum ſecretum, & ſuo conſiderandum loco: neque ideo tamen hoc quod nunc habemus in manibus impeditur quo minus aperiatur vt poteſt. Nam quæro abs te, ſit ne aliqua nobis voluntas? EV. Neſcio. AVG. Viſne hoc ſcire? EV. Et hoc neſcio. AVG. Nihil ergo deinceps me interroges. EV. Quare? AVG. Quia roganti tibi reſpondere non debeo, niſi volenti ſcire quod rogas. Deinde niſi velis ad ſapientiam peruenire, ſermo tecum de huiuſcemodi rebus non eſt habendus. Poſtremò meus amicus eſſe non poteris, niſi velis vt bene ſit mihi. Iam vero de te tuipſe videris, vtrum tibi voluntas nulla ſit beatæ vitæ tuæ.

EV. Fateor, negari non poteſt habere nos voluntatem. Perge iam videamus quid hinc conficias. AVG. Fac. Sed dic etiam prius, vtrum & bonam voluntatem te habere ſentias. EV. Quid eſt bona volũtas? AVG. *Bona voluntas quid ſit.* Voluntas qua appetimus rectè honeſtéque viuere, & ad ſummam ſapientiam peruenire. Modo tu vide vtrum rectam honeſtámque non appetas vitam, aut eſſe ſa- H piens non vehementer velis, aut certe negare audeas, cum hoc volumus, nos habere volũtatem bonam. EV. Nihil horum nego, & propterea me non ſolum voluntatem, ſed etiam bonam voluntatem iam habere confiteor. AVG. Quanti pendis oro te hanc voluntatem? Nunquídnam ei vlla ex parte diuitias, aut honores, aut voluptates corporis, aut hæc ſimul omnia conferenda arbitraris? EV. Auerterit deus iſtam ſceleratam dementiam. AVG. Parúmne ergo gaudendum eſt habere nos quiddam in animo, hanc ipſam dico bonam voluntatem, in cuius comparatione abiectiſſima ſunt ea quæ commemorauimus, pro quibus adipiſcẽdis multitudinem videmus hominum nullos labores, nulla pe- *1.Retract. cap.9.* ricula recuſare? EV. Gaudendum vero, ac plurimum. AVG. Quid? hoc gaudio qui non fruuntur, paruo *2.ſen.diſt. 28.cap.alibi.& diſt. 41.cap. Si autem.* damno eos affectos putas tanti boni? EV. Imò maximo. AVG. Vides igitur iam, vt exiſtimo, in voluntate noſtra eſſe conſtitutum, vt hoc vel fruamur vel careamus tanto & tam vero bono. Quid enim tam in voluntate, quàm ipſa voluntas ſita eſt? Quam quiſque cum habet bonam, id certe habet quod terrenis omnibus re- I gnis, voluptatibúſque omnibus corporis longè anteponendum ſit. Quiſquis autem non habet, caret profectò illa re quam præſtantiorem omnibus bonis in poteſtate noſtra non conſtitutis, ſola illi voluntas per ſeipſam daret. Itaque cum ſe ipſe miſerrimum iudicet, ſi amiſerit glorioſam famam, ingentes opes, & quælibet corporis bona, tu eum non miſerrimum iudicabis, etiam ſi talibus abundet omnibus, cum iis inhæret quæ amittere facillime poteſt, neque dum vult habet, caret autem bona voluntate, quæ nec comparanda eſt iſtis, & cum ſit tam magnum bonum, velle ſolum opus eſt vt habeatur?

EV. Veriſſimum eſt. AVG. Iure igitur ac merito ſtulti homines, tametſi nunquam fuerunt ſapientes (hoc enim dubium & occultiſſimum eſt) huiuſcemodi afficiuntur miſeria. EV. Aſſentior. AVG. *Vita beata quæ. Cap.13.* Conſidera nunc, vtrum tibi videatur eſſe prudentia appetendarum & vitandarum rerum ſcientia. EV. Videtur. AVG. *Prudẽtia.* Quid fortitudo? Nónne illa eſt animæ *Fortitudo.* affectio, qua omnia incommoda & damna rerum non in noſtra poteſtate conſtitutarum contemnimus? EV. Ita exiſtimo. AVG. Porrò temperantia eſt affectio *Tẽperãtia.* coërcens & cohibens appetitum ab iis rebus quæ turpiter appetuntur. An tu aliter putas? EV. Imò ita K vt dicis ſentio. AVG. Iam iuſtitiam quid dicamus *Iuſtitia.* eſſe, niſi virtutem qua ſua cuique tribuuntur? EV. Nulla mihi alia iuſtitiæ notio eſt. AVG. Quiſquis ergo bonam habens voluntatem, de cuius excellentia iam diu loquimur, hanc vnam dilectione amplexetur, qua interim melius nihil habet, hac ſeſe oblectet, hac denique perfruatur & gaudeat, conſiderans eam & iudicans quanta ſit, quàmque inuito illi eripi vel ſurripi nequeat: num dubitare poterimus iſtum aduerſari rebus omnibus quæ huic vni bono inimicæ ſunt? EV. Neceſſe eſt omnino vt aduerſetur. AVG. Nullá ne hunc putamus præditum eſſe prudentia, qui hoc bonum appetendum, & vitanda ea quæ huic inimica ſunt videt? EV. Nullo modo mihi videtur hoc poſſe quiſquam ſine prudentia. AVG. Rectè. Sed cur non huic etiam fortitudinem tribuimus? Illa quippe omnia quæ in poteſtate noſtra non ſunt, amare iſte ac plurimi æſtimare non poteſt. Mala enim voluntate amantur, cui tanquam inimicæ chariſſimo ſuo bono reſiſtat neceſſe eſt: cum autem non amat hæc, non dolet amiſſa, & omnino contemnit: quod opus eſſe fortitudinis, dictum atque conceſſum eſt. EV. L Tribuamus ſané: non enim intelligo quem fortem verius appellare poſsim, quàm eum qui rebus iis quas neque vt adipiſcamur, neque vt obtineamus in nobis ſitum eſt, æquo & tranquillo animo caret. quod hunc neceſſario facere compertum eſt. AVG. Vide iam nunc vtrum ab eo temperantiam alienare poſsimus, cum ea ſit virtus quæ libidines cohibet. Quid autem tam inimicum bonæ voluntati eſt quàm libido? Ex quo profectò intelligis, iſtum bonæ voluntatis ſuæ amatorem reſiſtere omni modo atque aduerſari libidinibus, & ideo iure temperantem vocari. EV. Perge, aſſentior. AVG. Iuſtitia reſtat, quæ quomodo deſit huic homini, non ſanè video. Qui enim habet & diligit voluntatem bonam, & obſiſtit eis, vt dictum eſt, quæ huic inimica ſunt, male cuiquam velle non poteſt. Sequitur ergo vt nemini faciat iniuriam. Quod nullo pacto poteſt, niſi qui ſua cuique tribuerit: hoc autem ad iuſtitiam pertinere cum dicerem, approbaſſe te (vt puto) meminiſti. EV. Ego verò memini, & fateor in hoc homine qui ſuam bonam voluntatem magnipendit & diligit, omnes quatuor virtutes, quæ abs te paulò ante M me aſſentiente deſcriptæ ſunt, eſſe compertas. AVG. Quid igitur impedit cur huius vitam non concedamus eſſe laudabilem? EV. Nihil prorſus, imò hortantur vel etiam cogunt omnia. AVG. Quid? vitam miſeram potéſne vllo modo non iudicare fugiendam?

EV. Et magnopere quidem iudico, nihilque aliud agendum exiſtimo. AVG. At laudabilem non fugiendam profectò putas. EV. Quin etiam appetendam ſedulò exiſtimo. AVG. Non ergo miſera eſt quæ laudabilis vita eſt. EV. Hoc vtique ſequitur.

AVG. Nihil iam quantum opinor difficile tibi vt aſſentiaris relinquitur, eam ſcilicet quæ miſera non eſt, beatam eſſe vitam. EV. Manifeſtiſſimum eſt.

AVG. Placet igitur beatum eſſe hominem dilectorem bonæ voluntatis ſuæ, & præ illa contemnentem quodcunque aliud bonum dicitur, cuius amiſsio poteſt accidere etiam cum voluntas tenendi manet. EV. Quid ni placeat, quò ſuperiora quæ conceſsimus, neceſſario trahunt? AVG. Bene intelligis. Sed dic quæſo, nónne bonam voluntatem ſuam diligere, & tam magni æſtimare quàm dictum eſt, etiam ipſa bona voluntas

luntas

A luntas eſt? E V. Verum dicis. A V G. At ſi hunc beatum recte iudicamus, nónne recte miſerũ qui contrariæ voluntatis eſt? E V. Rectiſsime. A V G. Quid ergo cauſæ eſt, cur dubitandum putemus, etiam ſi nunquam antea ſapientes fuimus, voluntate nos tamen laudabilem & beatam vitam, voluntate turpem ac miſeram mereri ac degere? E V. Fateor huc certis & minime negandis rebus eſſe peruentum. A V G. Vide etiam aliud. Nam credo te memoria tenere, quam dixerimus eſſe bonam voluntatem: opinor enim, ea dicta eſt, qua recte atque honeſte viuere appetimus. E V. Ita memini. A V G. Hanc igitur voluntatem ſi bona itidem voluntate diligamus atque amplectamur, rebúſque omnibus, quas retinere non quia volumus poſſumus, anteponamus, conſequenter illæ virtutes vt ratio docuit, animum noſtrum incolent, quas habere idipſum eſt recte honeſtéque viuere. Ex quo conficitur, vt quiſquis recte honeſteque vult viuere, ſi id ſe velle præ fugacibus bonis velit, aſſequatur tantam rem tanta facilitate, vt nihil aliud ei quàm ipſum velle ſit habere quod voluit.

1. Retract. cap. 9. *1. Retract. cap. 9.*

E V. Vere tibi dico, vix me contineo quin exclamem lætitia, repente mihi oborto tam magno, & tam in facili B conſtituto bono. A V G. Atqui hoc ipſum gaudium quod huius boni adeptione gignitur, cum tranquille & quiete atque conſtanter erigit animum, beata vita dicitur, niſi tu putes aliud dici beatè viuere, quàm veris bonis certíſque gaudere. E V. Ita ſentio. A V G. Rectè. Sed cenſes ne quenquam hominum nõ omnibus modis velle atque optare vitam beatam? E V. Quis dubitat omnem hominem velle? A V G. Cur igitur eam non adipiſcuntur omnes? Dixeramus enim atque conuenerat inter nos, voluntate illam mereri homines, voluntate etiam miſeram, & ſic mereri vt accipiant. Nunc vero exiſtit neſcio quæ repugnantia, & niſi diligenter diſpiciamus, perturbare nititur ſuperiorem tam euigilatam firmámque rationem. Quo modo enim voluntate quiſque miſeram vitam patitur, cum omnino nemo velit miſere viuere? Aut quomodo voluntate beatam vitam conſequitur homo, cum tam multi miſeri ſint, & beati omnes eſſe velint? An eo euenit, quòd aliud eſt velle bene aut male, aliud mereri aliquid per bonam vel malam voluntatem? Nam illi qui beati ſunt, quos etiam bonos eſſe oportet, non propterea ſunt beati, quia C beate viuere voluerunt (nam hoc volunt etiam mali) ſed quia recte viuere volunt, quod mali nolunt. Quamobrem nihil mirum eſt, quòd miſeri homines non adipiſcuntur quod volunt, id eſt, beatam vitam. Illud enim cui comes eſt, & ſine quo ea nemo dignus eſt, nemóque aſſequitur, recte ſcilicet viuere, non itidem volunt. Hæc enim æterna lex illa, ad cuius conſiderationem redire iam tempus eſt, incommutabili ſtabilitate firmauit, vt in voluntate meritum ſit, in beatitudine autem & miſeria præmium atque ſupplicium. Itaque cum dicimus, voluntate homines eſſe miſeros, non ideo dicimus, quòd miſeri eſſe velint, ſed quòd in ea voluntate ſunt, quam etiam eis inuitis miſeria ſequatur neceſſe eſt. Quare non repugnat ſuperiori rationi, quòd volũt omnes beati eſſe, nec poſſunt. Non enim volunt omnes recte viuere, cui vni voluntati vita beata debetur: niſi quid habes aduerſus hæc dicere. E V. Ego vero nihil. Sed videamus iam quomodo hæc ad propoſitam illam quæſtionem de duabus legibus referantur. A V G. Fiat. Sed dic mihi prius vtrum qui recte viuere diligit, eóque ita delectatur, vt non ſolum ei rectum ſit, ſed etiam dulce atque iucundum, amet hanc legem, habeátque chariſsimam, qua videt tributam eſſe bonæ voluntati beatam vitam, malæ D miſeram? E V. Amat omnino, ac vehementer. nam iſtam ipſam ſequens ita viuit. A V G. Quid cum hanc amat, mutabile aliquid amat ac temporale, an ſtabile aliquid amat ac ſempiternum? E V. Aeternum ſanè atque incommutabile. A V G. Quid? illi qui in mala voluntate perſeuerantes, nihilominus beati eſſe cupiunt: poſſúntne amare iſtam legem, qua talibus hominibus miſeria meritò rependitur? E V. Nullo modo arbitror. A V G. Nihilne amant aliud? E V. Imò plurima, ea ſcilicet, in quibus adipiſcendis vel retinendis mala voluntas illa perſiſtit. A V G. Opinor te dicere diuitias, honores, voluptates, & pulchritudinem corporis, cæteráque omnia quæ poſſunt & volentes non adipiſci, & amittere inuiti. E V. Iſta ipſa ſunt. A V G. Num hæc æterna eſſe cenſes, cum temporis volubilitati videas obnoxia? E V. Quis hoc vel dementiſsimus ſenſerit?

Quare pauci euadant beati.
Cap. 14.
1. Retract. cap. 9.
Lex æterna, lex humana quid valeant.
Cap. 15.

A V G. Cum igitur manifeſtiſsimum ſit, alios eſſe homines amatores rerum æternarum, alios temporalium, cúmque duas leges eſſe cõuenerit, vnam æternam, aliam temporalem, ſi quid æquitatis ſapis, quos iſtorum iudicas æternæ legi, quos temporali ſubdendos? E V. Puto in promptu eſſe quod quæris: nam beatos illos ob amo- E rem ipſorũ æternorum ſub æterna lege agere exiſtimo, miſeris vero temporalis imponitur. A V G. Recte iudicas, dummodo illud inconcuſſum teneas, quod apertiſsime iam ratio demonſtrauit, eos qui temporali legi ſeruiunt, non eſſe poſſe ab æterna liberos: vnde omnia quæ iuſta ſunt, iuſteque variantur, exprimi diximus: eos vero qui legi æternæ per bonam voluntatem inhærent, temporalis legis nõ indigere, ſatis, vt appares, intelligis.

E V. Teneo quod dicis. A V G. Iubet igitur æterna lex auertere amorem à temporalibus, & eum mundatum conuertere ad æterna. E V. Iubet vero. A V G. Quid deinde cenſes temporalem iubere, niſi vt hæc quæ ad tempus noſtra dici poſſunt, quando eis homines cupiditate inhærent, eo iure poſsideant, quo pax & ſocietas humana ſeruetur, quanta in his rebus ſeruari poteſt? Ea ſunt autem primo hoc corpus, & eius quæ vocantur bona, vt integra valetudo, acumen ſenſuum, vires, pulchritudo, & ſi qua ſunt cætera, partim neceſſaria bonis artibus, & ideo pluris penſanda, partim viliora. Deinde libertas, quæ quidem nulla vera eſt, niſi beatorum & legi æternæ adhærentium. Sed eam nunc libertatem com- F memoro, qua ſe liberos putant, qui dominos homines non habent, & quam deſiderant ij qui à dominis hominibus manumitti volunt. Deinde, parentes, fratres, coniuox, liberi, propinqui, affines, familiares, & quicunque nobis aliqua neceſsitudine adiuncti ſunt. Ipſa denique ciuitas, quæ parentis loco haberi ſolet, honores etiam & laudes, & eá quæ dicitur gloria popularis. Ad extremũ pecunia, quo vno nomine continentur omnia quorum iure domini ſumus, & quorum vendẽdorum atque donandorum habere poteſtatem videmur. Horum omnium quemadmodum lex illa ſua cuique diſtribuat, difficile & longum eſt explicare, & planè ad id quod propoſuimus non neceſſarium. Satis eſt enim videre non vltra porrigi huius legis poteſtatem in iudicãdo, quàm vt hæc vel aliquid horum adimat atque auferat ei quem punit, vel metu coërcet. Ergo & ad id quod vult, torquet ac retorquet miſerorum animos, quibus regendis accommodata eſt. Dum enim hæc amittere timent, tenent in his vtendis quendam modum aptum vinculo ciuitatis, qualis ex huiuſcemodi hominibus conſtitui poteſt. Non autem vlciſcitur peccatum cum amantur

1. q. 3. c. totum.

G iſta,ſed cum aliis per improbitatem auferuntur. Quamobrem vide vtrum iam peruentum ſit ad id quod infinitum putabas. Inſtitueramus enim quærere, quatenus habeat vim vlciſcendi ea lex, qua populi terreni ciuitatéſque gubernantur. EV. Video peruentum. AVG. Vides ergo etiam illud, quod pœna non eſſet, ſiue quæ per iniuriam,ſiue quæ per talem vindictam infertur hominibus, ſi eas res quæ inuito auferri poſſunt,non amarent? EV. Id quoque video. AVG. Cum igitur eiſdem rebus alius male, alius bene vtatur, & iis quidem qui male,amore inhæreat atque implicetur, ſcilicet ſubditus eis rebus quas ſibi ſubditas eſſe oportebat,& ea bona ſibi conſtituens,quibus ordinandis benéque tractandis ipſe eſſe vtique deberet bonum: ille autem qui recte his vtitur, oſtendat quidem bona eſſe,ſed non ſibi: non enim eum bonum melioremve faciunt,ſed ab eo potius fiunt. Et ideo non eis amore conglutinetur,neque velut membra ſui animi faciat,quod fit amando,ne cum reſecari cœperint,eum cruciatu ac tabe fœdent,ſed eis totus ſuperferatur,& habere illa atque regere cum opus eſt paratus, & amittere aut non habere paratior. Cum ergo hæc ita ſint, num aut argẽtum & aurum propter auaros
H accuſandum putas, aut cibos propter voraces, aut vinũ propter ebrioſos, aut muliebres formas propter ſcortatores & adulteros,atque hoc modo cætera,cum præſertim videas & igne bene vti medicum, & pane ſcelerate veneficum? EV. Veriſsimum eſt, non res ipſas, ſed homines qui eis male vtuntur, eſſe culpandos. AVG. Recte. Sed quoniam † & quid valeat æterna lex (vt opinor) videre iam cœpimus,& quantum lex temporalis in vindicãdo progredi poſsit,inuentum eſt: & rerum duo genera,æternarum & temporalium,duoq́; rurſus hominum,aliorum æternas, aliorum temporales ſequentium & diligẽtium, ſatis apertéque diſtincta ſunt: quid autem quiſque ſectandum & amplectendum eligat, in voluntate eſſe poſitum conſtitit, nullaq́; re de arce dominãdi, rectóque ordine mentem deponi niſi voluntate: & eſt manifeſtum, non rem vllam, cum ea quiſque male vtitur,ſed ipſum male vtentem eſſe arguendum: referamus nos (ſi placet) ad quęſtionem in exordio huius ſermonis propoſitam,& videamus vtrum ſoluta ſit. Nam quærere inſtitueramus quid ſit malefacere,& propter hoc omnia quæ dicta ſunt, diximus. Quocirca licet nunc animad-

Epilogus tractatæ queſtionis Cap.16.

† quãtum.

1. Retract. cap.9.

I uertere & cõſiderare,vtrum ſit aliud male facere, quàm neglectis rebus æternis, quibus per ſeipſam mens fruitur, & per ſeipſam percipit, & quas amans amittere non poteſt, temporalia & quæ per corpus hominis partem viliſsimam ſentiuntur, & nunquam eſſe certa poſſunt, quaſi magna & miranda ſectari. Nam hoc vno genere omnia malefacta,id eſt peccata, mihi videntur includi. Tibi autem quid videatur expecto cognoſcere. EV. Eſt ita vt dicis, & aſſentior, omnia peccata hoc vno genere contineri,cum quiſque auertitur à diuinis veréque manentibus, & ad mutabilia atque incerta conuertitur. Quæ quanquam in ordine ſuo recte locata ſint, & ſuam quandam pulchritudinem peragant, peruerſi tamen animi eſt & inordinati, eis ſequendis ſubiici, quibus ad nutum ſuum ducendis potius diuino ordine ac iure prælatus eſt. Et illud ſimul mihi videre iam videor abſolutum atque compertum, quod poſt illam quæſtionem quid ſit malefacere, deinceps quærere inſtitueramus, vnde male faciamus. Niſi enim fallor, vt ratio tractata monſtrauit, id facimus ex libero voluntatis arbitrio. Sed quæro, vtrum ipſum liberum arbitrium, quo peccandi voluntatem habere conuincimur, oportuerit

Malefacere quid ſit.

nobis dari ab eo qui nos fecit? Videmur enim nõ fuiſſe K peccaturi, ſi iſto careremus. Et metuendum eſt, ne hoc modo deus etiã malefactorum noſtrorum author exiſtimetur. AVO. Nullo modo iſtuc timueris. Sed vt diligentius inquiratur,aliud tempus ſumẽdum eſt. Nam hæc ſermocinatio modum terminũmque iam deſiderat, qua velim credas magnarum abditarumque rerum inquirendarum quaſi fores eſſe pulſatas: in quarum penetralia cũ deo duce venire cœperimus, iudicabis profecto,quantum inter hanc diſputationem,& eas quæ ſequuntur interſit, quantumque illæ præſtent, non modo inueſtigationis ſagacitate, ſed etiam maieſtate rerum,& clariſsima luce veritatis: pietas tantùm adſit, vt nos diuina prouidentia curſum quem inſtituimus, tenere & perficere permittat. EV. Cedo voluntati tuæ, & ei meam iudicio & voto libentiſsime adiungo.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE LIBERO ARBITRIO L

LIBER SECVNDVS.

IAM ſi fieri poteſt, explica mihi quare dederit deus homini liberum voluntatis arbitrium: quod vtique ſi non accepiſſet,peccare nõ poſſet. AVO. Iam enim certum tibi atque cognitum eſt, deum dediſſe homini hoc, quod dari debuiſſe non putas. EV. Quantum in ſuperiori libro intelligere mihi viſus ſum, & habemus liberum voluntatis arbitrium, & non niſi eo peccamus. AVO. Ego quoque memini iam nobis id factum eſſe perſpicuum. Sed nũc interrogaui, vtrum hoc quod nos habere, & quo nos peccare manifeſtum eſt,deum nobis dediſſe ſcias. EV. Nullum alium puto. Ab ipſo enim ſumus, & ſiue peccantes ſiue recte agentes,ab illo pœnam meremur,aut præmium. AVO. M Hoc quoq́; vtrum liquidò noueris,an authoritate commotus libenter etiam incognitum credas, cupio ſcire. EV. Authoritati quidem me primum de hac re crediſſe confirmo. Sed quid verius quàm omne bonum ex deo eſſe, & omne iuſtum bonum eſſe, & peccantibus pœnam,recteque facientibus præmium iuſtum eſſe? Ex quo conficitur,à deo affici & peccantes miſeria, & rectè facientes beatitate. AVG. Nihil reſiſto. Sed quæro illud alterum, quomodo noueris nos ab ipſo eſſe? Neque enim hoc nunc, ſed ab ipſo nos vel pœnam vel præmium mereri explicaſti. EV. Hoc quoque non aliunde video eſſe manifeſtum, niſi quòd iam conſtat deum vindicare peccata. Siquidem ab illo eſt omnis iuſtitia. Non enim vt alicuius eſt bonitatis alienis præſtare beneficia, ita iuſtitiæ vindicare in alienos. Vnde manifeſtum eſt ad eum nos pertinere, quia non ſolum in nos benigniſsimus in præſtando,ſed etiam iuſtiſsimus in vindicando eſt. Deinde ex eo quod ego poſui, tu quoque conceſsiſti, omne bonum ex deo eſſe: etiam hominem ex deo eſſe intelligi poteſt. Homo enim ipſe inquantum homo eſt, aliquod bonum eſt,

Liberum arbitrium ad recte agendum datum. Cap.1.

1. Retract. cap.9.

quia

A quia recte viuere cum vult poteſt. AVO. Planè ſi hæc ita ſunt, ſoluta eſt quæſtio quã propoſuiſti. Si enim homo aliquod bonum eſt, & non poſſet niſi cum vellet recte facere, debuit habere liberam voluntatem, ſine qua recte facere non poſſet. Non enim quia per illam etiam peccatur, ad hoc eam deum dediſſe credendum eſt. Satis ergo cauſæ eſt cur dari debuerit, quoniam ſine illa homo recte non poteſt viuere. Ad hoc autẽ datam vel hinc intelligi poteſt, quia ſi quis ea vſus fuerit ad peccãdum, diuinitus in eum vindicatur. Quod iniuſte fieret, ſi non ſolum vt recte viueretur, ſed etiam vt peccaretur, libera eſſet voluntas data. Quomodo enim iuſte vindicaretur in eum, qui ad hanc rem vſus eſſet voluntate, ad quam rem data eſt? Nunc vero deus cum peccãtem punit, quid videtur tibi aliud dicere, niſi, cur non ad eam rem vſus es libera voluntate, ad quã tibi eam dedi, hoc eſt, ad recte faciendum? Deinde illud bonum quo commendatur ipſa iuſtitia, in damnandis peccatis rectéque factis honorandis, quomodo eſſet ſi homo careret libero voluntatis arbitrio? Non enim aut peccatum eſſet, aut recte factum quod non fieret voluntate. Ac per hoc & pœna iniuſta eſſet & præmium, ſi homo voluntatem

B non haberet liberam. Debuit autem & in ſupplicio & in præmio eſſe iuſtitia, quoniam hoc vnum eſt bonorum, quæ ſunt ex deo. Debuit igitur deus dare homini liberam voluntatem. *Quur datũ eſt li. arbi. ad malum flexile. Cap. 2.* EV. Iam concedo eam deum dediſſe: Sed nónne tibi videtur quæſo te, ſi ad recte faciendum data eſt, quod non debuerit ad peccandum poſſe conuerti, ſicut ipſa iuſtitia quæ data eſt homini ad bene viuendum? Nunquid enim poteſt quiſpiam per iuſtitiam ſuam male viuere? Sic nemo poſſet per volũtatem peccare, ſi volũtas data eſſet ad recte faciendũ. AVO. Donabit quidem deus, vt ſpero, vt tibi valeam reſpondere, vel potius vt ipſe tibi eadem, quæ ſumma omnium magiſtra eſt, veritate intus docente reſpõdeas. Sed pauliſper mihi volo dicas, ſi id quod abs te quęſiueram, certum & cognitum tenes, deum nobis dediſſe liberam voluntatẽ, vtrum oporteat dicere dari non debuiſſe quod dediſſe confitemur deum? Si enim incertum eſt vtrum dederit, recte quærimus vtrum bene ſit data, vt cum inuenerimus bene datam eſſe, inueniatur etiam illum dediſſe, à quo homini data ſunt omnia bona. Si autem inuenerimus non bene datam eſſe, non eum dediſſe intel-

C ligamus, quem culpare nefas eſt. Si vero certũ eſt, quòd ipſe illã dederit, oportet fateamur, quoquo modo data eſt, neque non dari, neque aliter dari eam debuiſſe quàm data eſt. Ille enim dedit, cuius factum recte reprehendi nullo pacto poteſt. EV. Quanquam hæc inconcuſſa fide teneam, tamen quia cognitione nondum teneo, ita quæramus quaſi omnia incerta ſint. Video enim ex hoc quod incertum eſt, vtrum ad recte faciendum voluntas libera data ſit, cum per illã etiam peccare poſſimus, fieri etiam illud incertum, vtrum dari debuerit. Si enim incertum eſt ad recte faciendum datam eſſe, incertum eſt etiam dari debuiſſe. Ac per hoc etiam vtrum eam deus dederit, incertum erit: quia ſi incertum eſt dari debuiſſe, incertum eſt ab eo datam eſſe, quem nefas eſt credere dediſſe aliquid quod dari non debuit. AVO. Illud ſaltem tibi certum eſt, deum eſſe. EV. Etiam hoc non contemplando, ſed credendo inconcuſſum teneo.

AVO. Si quis ergo illorum inſipientium, de quibus *Pſal. 52.* ſcriptum eſt, Dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt deus: hoc tibi diceret, nec vellet tecum credere quod credis, ſed cognoſcere vtrum vera credideris, relinqueres ne hominem, an aliquo modo, quod inconcuſſum tenes, perſuadendum eſſe arbitrareris, præſertim ſi ille non D obluctari peruicaciter, ſed ſtudioſe id vellet agnoſcere?

EV. Hoc quod vltimum poſuiſti, ſatis me admonet quid ei reſpondere deberem. Certe enim quamuis eſſet abſurdiſsimus, concederet mihi, cum doloſo & peruicaci de nulla omnino, & maxime de re tanta non eſſe diſſerendum. Quo conceſſo, prior mecum ageret, vt ſibi crederem bono animo cum iſtuc quærere, neque aliquid in ſe quod ad rem hanc attinet, doli ac peruicaciæ latere. Tum ego demõſtrarem (quod cuiuis facillimum puto) quanto eſſet æquius, cum ſibi de occultis animi ſui quæ ipſe noſſet, vellet alterum credere qui non noſſet, & etiam ipſe tantorum virorum libris, qui ſe cum filio dei vixiſſe teſtatum literis reliquerunt, eſſe deum crederet, quia & ea ſe vidiſſe ſcripſerũt, quæ nullo modo fieri poſſent, ſi non eſſet deus. Et nimium ſtultus eſſet ſi me reprehenderet quòd illis crediderim, qui ſibi vellet vt crederem. Iam verò quod recte reprehendere non valeret, nullo modo reperiret cur etiam nollet imitari.

AVO. Si igitur vtrum ſit deus, ſatis eſſe exiſtimas, quòd non temere tantis viris credendum eſſe iudicauimus, cur non (quæſo te) de iis quoque rebus quas tanquam incertas & planè incognitas quærere inſtituimus, E ſimiliter putas eorundem virorum authoritati ſic eſſe credendum, vt de inueſtigatione earum nihil amplius laboremus? EV. Sed nos id quod credimus, noſſe & intelligere cupimus. AVG. Recte meminiſti, *Supra de lib. ar. c. 2.* quod etiam in exordio ſuperioris diſputationis à nobis poſitum eſſe negare non poſſumus. Niſi enim eſſet & aliud credere, & aliud intelligere, & primo credendum eſſet, quod magnum & diuinum intelligere cuperemus, fruſtra propheta dixiſſet: Niſi credideritis, non intelligetis. *Eſa. 7.* Ipſe quoque dominus noſter & dictis & factis ad credendum primò hortatus eſt, quos ad ſalutem vocauit. Sed poſtea cum de ipſo dono loqueretur quod erat daturus credentibus, non ait, Hęc eſt autem vita æterna, *Ioan. 17.* vt credant: ſed, Hæc eſt, inquit, vita æterna, vt cognoſcãt te ſolum deum verum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Deinde iam credentibus dicit, Quærite, & inuenietis. *Matt. 7.* Nam neque inuẽtum dici poteſt quod incognitum creditur, neque quiſquam inueniendo deo fit idoneus, niſi antea crediderit quod eſt poſtea cogniturus. Quapropter domini præceptis obtemperantes quæramus inſtanter. Quod enim hortante ipſo quærimus, eodem F ipſo demonſtrante inueniemus, quantum hæc in hac vita & à nobis talibus inueniri queunt. Nam & à melioribus etiam dum has terras incolunt, & certe à bonis & piis omnibus poſt hanc vitam euidentius atque perfectius iſta cerni obtinerique credendum eſt, & nobis ita fore ſperandum eſt, & iſta contemptis terrenis & humanis, omni modo deſideranda & diligenda ſunt.

Quæramus autem hoc ordine, ſi placet. Primùm quomodo manifeſtum eſt deum eſſe. Deinde vtrum ab illo ſint quæcunque inquantumque ſunt, bona ſunt. Poſtremò vtrum in bonis numeranda ſit voluntas libera. *Ratio in homine præſtãtiſſimũ: quæ et ſeipſam intelligit. Cap. 3.* Quibus compertis ſatis apparebit (vt opinor) vtrum recte homini data ſit. Quare prius abs te quæro, vt de manifeſtiſsimis capiamus exordium, vtrum tuipſe ſis: an tu fortaſſe metuis, ne in hac interrogatione fallaris, cum vtique ſi non eſſes, falli omnino non poſſes? EV. Perge potius ad cætera. AVO. Ergo quoniam manifeſtum eſt eſſe te, nec tibi aliter manifeſtum eſſet, niſi viueres, id quoque manifeſtum eſt, & te viuere. Intelligíſne iſta duo eſſe veriſsima? EV. Prorſus intelligo.

AVG. Ergo etiam hoc tertium manifeſtum eſt, hoc

G eſt, intelligere te. E V. Manifeſtum. A V O. Quid in his tribus tibi videtur excellere? E V. Intelligentia.

A V O. Cur tibi hoc videtur? E V. Quia cum tria ſint hæc, eſſe, viuere, intelligere: & lapis eſt, & pecus viuit, nec tamen lapidem puto viuere, aut pecus intelligere. Qui autem intelligit, eum & eſſe & viuere certiſsimũ eſt: quare non dubito id excellentius iudicare, cui omnia tria inſunt, quàm id cui duo vel vnum deſit. Nam quod viuit, vtique & eſt, ſed non ſequitur vt etiam intelligat: qualem vitam eſſe pecoris arbitror. Quod autem eſt, non vtique conſequens eſt vt viuat & intelligat. Nam eſſe cadauera poſſum fateri, viuere autem nullus dixerit. Iam vero quod non viuit, multo minus intelligit. A V O. Tenemus igitur horum trium duo deeſſe cadaueri, vnum pecori, nihil homini. E V. Verum eſt.

A V O. Tenemus etiam id eſſe in his tribus præſtantius, quod homo cum duobus cæteris habet, id eſt, intelligere, quod habentem ſequitur & eſſe & viuere. E V. Tenemus ſanè. A V O. Dic mihi iam, vtrum illos vulgatiſsimos corporis ſenſus habere te noueris, videndi & audiendi, & olfaciendi, & guſtandi, & tangendi? E V. Noui. A V O. Quid putas pertinere ad videndi ſen- H ſum, id eſt, quid putas nos videndo ſentire? E V. Quæcunque corporalia. A V O. Num etiam dura & mollia videndo ſensimus? E V. Non. A V O. Quid ergo proprie ad oculos pertinet quod per eos ſentimus?

E V. Color. A V O. Quid ad aures? E V. Sonus.

A V O. Quid ad olfactum? E V. Odor. A V O. Quid ad guſtum? E V. Sapor. A V O. Quid ad tactum?

E V. Molle vel durum, læue vel aſperum, & multa alia. A V O. Quid corporum formas, magnas, breues, quadras, rotundas, & ſi quid huiuſmodi eſt, nónne & tangẽdo & vidẽdo ſentimus? Et ideo nec viſui proprie, nec tactui tribui poſſunt, ſed vtrique. E V. Intelligo.

A V O. Intelligis ergo quędam ſingulos ſenſus habere propria, de quibus renuncient, & quędam quoſdam habere communia? E V. Et hoc intelligo. A V O. Quid igitur ad quenque ſenſum pertineat, & quid inter ſe vel omnes vel quidam eorum communiter habeant, non poſſumus vllo eorum ſenſu diiudicare? E V. Nullo modo, ſed quodam interiore iſta diiudicantur. A V O. Num fortaſſe ipſa eſt ratio qua beſtiæ carent? Nam (vt opinor) ratione iſta comprehendimus, & ita ſeſe habere I cognoſcimus. E V. Magis nos arbitror ratione comprehendere, eſſe interiorem quendam ſenſum, ad quem ab iſtis quinque notiſsimis ſenſibus cuncta referuntur. Nanque aliud eſt quo videt beſtia, aliud quo ea quæ videndo ſentit, vel vitat, vel appetit. Ille enim ſenſus in oculis eſt, ille autem intus in ipſa anima. Quo non ſolum ea quæ videntur, ſed etiam quæ audiuntur, quęq; cęteris capiuntur corporis ſenſibus, vel appetunt animalia delectata & aſſumunt, vel offenſa deuitant & reſpuunt. Hic autem nec viſus, nec auditus, nec olfactus, nec guſtus, nec tactus dici poteſt, ſed neſcio quid aliud quod omnibus communiter præſidet. Quod cum ratione comprehendamus, vt dixi, hoc ipſum tamen rationẽ vocare non poſſum, quoniam & beſtiis ineſſe manifeſtum eſt.

A V O. Agnoſco iſtud quicquid eſt, & eum interiorem ſenſum appellare non dubito. Sed niſi & iſtum tranſeat quod ad nos refertur à ſenſibus corporis, peruenire ad ſcientiã non poteſt. Quicquid enim ſcimus, id ratione comprehenſum tenemus. Scimus autẽ, vt de cæteris taceam, nec colores auditu, nec voces viſu poſſe ſentiri. Et cum hoc ſcimus, nec oculis nec auribus ſcimus, neq; illo ſenſu interiore quo nec beſtiæ carẽt. Non enim credendum eſt eas noſſe, nec auribus ſentire lucẽ, nec oculis vocem, K quoniam iſta non niſi rationali animaduerſione & cognitione diſcernimus. E V. Nõ poſſum dicere hoc me habere perceptum. A V O. Quid ſi enim ſenſu illo interiore, quo eas non carere concedis, hoc quoq; diiudicant, nec colores auditu, nec viſu voces poſſe ſentiri? Num etiam putas eas poſſe diſcernere ab inuicem colorem qui ſentitur, & ſenſum qui in oculo eſt, & interiorẽ illum ſenſum apud animam, & rationem, qua iſta ſigillatim definiuntur & dinumerantur? E V. Nullo modo.

A V O. Quid? iſta ratio poſſet hęc quatuor diſcernere ab inuicem, & definitionibus terminare, niſi ad eam referretur, & color per oculorũ ſenſum, & ipſe rurſus per illũ interiorem qui ei præſidet, & idem interior per ſeipſum, ſi tamẽ iam nihil aliud interpoſitũ eſt? E V. Non video quomodo aliter poſſet. A V O. Quid hoc? Vidéſne, ſenſu ocúlorũ colorem ſentiri, eundem autẽ ſenſum eódem ſenſu non ſentiri? Non enim quo ſenſu colorem vides, hoc eodem vides etiam ipſum videre. E V. Non omnino. A V O. Enitere etiam iſta diiudicare. Nam credo te non negare aliud colorẽ eſſe, & aliud colorem videre: & item aliud etiã cum color non ſubeſt, habere ſenſum quo videri poſſet ſi ſubeſſet. E V. Diſ- L cerno & iſta, & inter ſe differre concedo. A V O. Num horum trium quicquã vides oculis niſi colorem? E V. Nihil aliud. A V O. Dic ergo, vnde videas alia duo, nõ enim ea non viſa poſſes diſcernere? E V. Neſcio quid aliud eſſe ſcio, nihil amplius. A V O. Neſcis igitur vtrũ iam ipſa ſit ratio, an illa vita ſit, quam ſenſum interiorem vocamus præcellẽtẽ ſenſibus corporis, an aliquid aliud?

E V. Neſcio. A V O. Illud tamen ſcis, ea definiri niſi ratione non poſſe, neque rationem id facere, niſi de iis quæ ſibi examinãda offeruntur. E V. Certũ eſt. A V O. Quicquid igitur eſt aliud quo ſentiri poteſt omne quod ſcimus, miniſterium rationis eſt, cui offert & renunciat quicquid attingit, vt ea quæ ſentiuntur, diſcerni ſuis finibus poſsint, & non ſentiendo tantum, ſed etiam ſciendo comprehendi. E V. Ita eſt. A V O. Quid ipſa ratio, quæ miniſtros ſuos, & ea quæ ſuggerunt, diſcernit ab inuicem, & item quid inter hęc & ſeipſam diſtet, agnoſcit, ſeq; illis præpotentiorem eſſe cõfirmat, num alia re ſeipſam, niſi ſeipſa, id eſt, ratione comprehendit? An aliter ſcires te habere rationẽ, niſi id ratione perciperes? E V. Veriſsimum eſt. A V O. Quoniam ergo cum colorem M ſentimus, nõ itidem ſenſu ipſo nos ſentire etiã ſentimus: neque cum audimus ſonum, noſtrũ etiam audimus auditum: neq; cum olfacimus roſam, olet nobis aliquid & ipſe olfactus: neque quicquã guſtãtibus ſapit in ore ipſe guſtus, nec tangẽtes aliquid, ipſum etiã tangendi ſenſum poſſumus tãgere: manifeſtũ eſt, quinq; iſtos ſenſus nullo eorum ſenſu poſſe ſentiri, quãuis eis corporalia quæque ſentiantur. E V. Manifeſtum eſt. A V O. Arbitror etiã illud eſſe manifeſtũ, ſenſum illũ interiorem, non ea tãtum ſentire, quæ acceperit à quinq; ſenſibus corporis, ſed etiam ipſos ab eo ſentiri. Non enim aliter beſtia moueret ſe vel appetendo aliquid, vel fugiendo, niſi ſe ſentire ſentiret, non ad ſciendum (nam hoc rationis eſt) ſed tantùm ad mouẽdum, quod non vtique aliquo illorum quinque ſentit. Quod ſi adhuc obſcurum eſt, eluceſcet ſi animaduertas quod exempli gratia ſat eſt in vno aliquo ſenſu, velut in viſu. Nanque aperire oculum, & mouere aſpiciendo ad id quod videre appetit, nullo modo poſſet, niſi oculo clauſo vel non ita moto ſe id non videre ſentiret. Si autem ſentit ſe non videre dum non videt, neceſſe eſt etiam ſentiat ſe videre dum videt, quia cum

Ratio & alia & ſe diſcernit. Cap. 4.

eo appetitu

A eo appetitu non mouet oculum videns, quo mouet non videns, & indicat ſe vtrunque ſentire. Sed vtrum & ſeipſam hæc vita ſentiat, quæ ſe corporalia ſentire ſentit, non ita clarum eſt, niſi quòd ſe quiſq; intus interrogans, inuenit omnem rem viuentem fugere mortem. Quæ cum ſit vitæ contraria, neceſſe eſt vt vita etiam ſeipſam ſentiat, quæ contrarium ſuum fugit. Quod ſi adhuc non liquet omittatur, vt non nitamur ad id quod volumus, niſi certis manifeſtiſque documentis. Manifeſta enim ſunt, ſenſu corporis ſentiri corporalia, eundem autem ſenſum hoc eodem ſenſu non poſſe ſentiri. Senſu autem interiore & corporalia ſenſu corporis ſentiri, & ipſum corporis ſenſum: ratione vero & illa omnia, & eandem ipſam notam fieri & ſcientia contineri, an tibi non videtur? EV. Videtur ſanè. AVO. Age nunc, reſponde vnde ſit quæſtio, ad cuius ſolutionem peruenire cupientes, iam diu iſtam molimur viam. EV. Quautum memini, trium illarum quæſtionum, quas paulò antè ad contexendum ordinem huius diſputationis poſuimus, nunc prima verſatur, id eſt, quomodo manifeſtum fieri poſsit, quamuis tenaciſsime firmiſsiméque credendum ſit, deum eſſe.

Ordo & præſtantia ſenſuũ ad obiecta. Cap. v.

B AVO. Rectè hoc tenes. Sed etiam illud diligenter tenere te volo, cum de teipſo quærerem, vtrum te eſſe noueris, non ſolum hoc, ſed etiam alia duo nobis apparuiſſe cognoueris. EV. Id quoque teneo. AVO. Nunc ergo vide ad quam rem iſtarũ trium intelligas pertinere omne quod corporis ſenſus attingit, id eſt, in quo rerum genere tibi ponendum videatur quicquid vel oculorum, vel alio quolibet corporis inſtrumento noſter ſenſus attingit: vtrum in eo quod tantum eſt, an in eo quod etiam viuit, an in eo quod etiam intelligit? EV. In eo quod tantum eſt.

AVG. Quid ipſum ſenſum, in quo genere trium horum eſſe cenſes? EV. In eo quod viuit. AVG. Quid igitur horum duorum melius eſſe iudicas, ſenſum ipſum, an quod ſenſus attingit? EV. Senſum ſcilicet. AVG. Quare? EV. Quia melius eſt id quod etiam viuit, quàm id quod tantum eſt. AVG. Quid illum ſenſum interiorem, quem quidem intra rationem, & adhuc nobis communem cum beſtiis ſuperius indagauimus, dubitabis ne huic ſenſui præponere, quo corpus attingimus, & quẽ iam ipſi corpori præ-C ponendum eſſe dixiſti? EV. Nullo modo dubitauerim. AVG. Etiam hoc cur non dubites, volo aba te audire. Non enim poteris dicere, hunc ſenſum interiorem iam in eo genere trium illorum eſſe ponendum, quod etiam intelligit, ſed adhuc in eo quod & eſt & viuit, etiam ſi intellectu caret. Iſte enim ſenſus ineſt & beſtiis, quibus intellectus non ineſt. Quæ cum ita ſint, quæro cur præponas ſenſum interiorẽ huic ſenſui, quo corporalia ſentiuntur, cum ſit vterq; in eo genere quod viuit. Senſum autem iſtum qui corpora attingit, ideo præpoſuiſti corporibus, quia illa ſunt in eo genere quod tantum eſt, iſte vero in eo quod etiam viuit. In quo cum & ille interior reperiatur, cur eum meliorem putes dic mihi? Si enim dixeris, quia ille iſtum ſentit, non te credo inuenturũ regulam qua fidere † poſsimus, omne ſentiens melius eſſe, quàm id quod ab eo ſentitur, ne fortaſsis ex hoc etiam cogamur dicere omne intelligens melius eſſe, quàm id quod ab eo intelligitur. Hoc enim falſum eſt, quia homo intelligit ſapientiam, & non eſt melior quàm ipſa ſapientia. Quamobrem vide qua cauſa tibi viſum ſit, ſenſum interiorem huic ſenſui, quo ſentimus corpora, eſſe præferendum. EV. Quia moderatorem & iudicem quendam illum huius eſſe cognoſco. Nam & ſi quid huic in officio ſuo defuerit, ille D tanquam debitum à miniſtro flagitat, ſicut paulò antè diſputatum eſt. Non enim ſe videre, aut non videre ſenſus oculi videt. Et quia non videt, non poteſt quid ſibi deſit, aut quid ſatis ſit iudicare, ſed ille interior, quo admonetur & anima beſtiæ aperire oculum clauſum, & quod deeſſe ſentit implere. Nulli autem dubium eſt, eum qui iudicat, eo de quo iudicat eſſe meliorem

† figere.

AVO. Cernis ergo iſtum etiam corporis ſenſum de corporibus quodammodo iudicare? Ad illum enim pertinet voluptas & dolor, cum vel leniter vel aſpere corpus attingitur. Nam ſicut ille interior quid deſit vel ſatis ſit oculorum ſenſui iudicat, ſic ipſe ſenſus oculorum quid deſit vel ſatis ſit coloribus iudicat. Item ſicut ille interior de auditu noſtro iudicat, vtrum minus an ſufficienter intentus ſit, ſic iudicat auditus ipſe de vocibus, quid earum leniter influat, aut aſpere perſtrepat. Non neceſſe eſt cæteros ſenſus corporis proſequi. Iam enim, vt opinor, animaduertis quid velim dicere: ita ſcilicet ſenſum illum interiorem de iſtis corporeis ſenſibus iudicare, cum eorum & integritatem probat, & debitum flagitat, quemadmodum & ipſi corporis ſenſus de corpo- E ribus iudicant aſſumentes in eis lenem tactum, reiicientéſque contrarium. EV. Cerno ſanè, & veriſsima ea eſſe conſentio.

Ratio cæteris ſuperior infra deum eſt. Cap. vj.

AVO. Attende iam vtrum ratio etiam de hoc interiore ſenſu iudicet. Iam enim non quæro, vtrum eam meliorem illo eſſe dubites, quia non dubito id te iudicare, quanquam ne id quidẽ iam quærendum putem, vtrum de iſto ſenſu iudicet ratio. Nanque in iis ipſis quæ infra ea ſunt, id eſt, in corporibus & in ſenſibus corporis, & iſto interiore ſenſu, quomodo aliud ſit alio melius, & quàm ſit illis præſtantior ipſa, quid tandem niſi ipſa renunciat? Quod profectò nullo modo poſſet, niſi de his ipſa iudicaret. EV. Manifeſtum eſt. AVO. Cum ergo eam naturam quæ tantum eſt, nec viuit nec intelligit, ſicuti eſt corpus exanime, præcedat ea natura quæ nõ tantùm eſt, ſed etiam viuit, nec intelligit, ſicuti eſt anima beſtiarum: & rurſus hanc præcedat ea quæ ſimul & eſt & viuit & intelligit, ſicuti in homine mens rationalis, num arbitraris in nobis, id eſt, in iis in quibus natura noſtra cõpletur, vt homines ſimus, aliquid inueniri poſſe præſtantius, quàm hoc quod in his tribus tertio loco poſuimus? Nam & F corpus non habere manifeſtum eſt, & vitam quandam qua ipſum corpus animatur atque vegetatur (quæ duo etiam in beſtiis agnoſcimus) & tertium quiddam quaſi animæ noſtræ caput, aut oculum, aut ſi quid congruentius de ratione atque intelligentia dici poteſt, quam non habet natura beſtiarum. Quare vide obſecro, vtrũ aliquid inuenire poſsis, quod ſit in natura hominis ratione ſublimius. EV. Nihil omnino melius video.

AVO. Quid ſi aliquid inuenire potuerimua, quod non ſolum eſſe non dubites, ſed etiam ipſa noſtra ratione præſtantius, dubitabis ne illud quicquid ſit, deum dicere? EV. Non cotuinuo ſi quid melius, quàm id quod in mea natura optimũ eſt, inueuire potuero, deum eſſe dixerim. Non enim mihi placet deum appellare, quo mea ratio eſt inferior, ſed quo nullus eſt ſuperior.

AVO. Ita planè. Nam ipſe huic tuæ rationi dedit tam de ſe pie veréque ſentire. Sed quæſo te, ſi non inueneris eſſe aliquid ſupra noſtram rationem, niſi quod æternum atque incommutabile eſt, dubitabis ne hunc deum dicere? Nam & corpora mutabilia eſſe cognoſcis, & ipſam vitã qua corpus animatur, per affectus varios mutabilitate non carere manifeſtum eſt. Et ipſa ratio

G cum modo ad verum peruenire nititur, modo non nititur, & aliquando peruenit, aliquando nō peruenit, mutabilis eſſe profectò conuincitur. Quæ ſi nullo adhibito corporis inſtrumento, nec per tactum, nec per guſtum, nec per olfactum, nec per aures, nec per oculos, nec per vllum ſenſum ſe inferiorem, ſed per ſeipſam cernit æternum aliquid & incommutabile, ſimul & ſeipſam inferiorem & illum oportet deum ſuum eſſe fateatur. EV. Hunc planè fatebor deum, quo nihil ſuperius eſſe conſtiterit. AVG. Bene habet. Nam mihi ſatis erit oſtendere eſſe aliquid huiuſmodi, quod aut fateberis deum eſſe, aut ſi aliquid ſupra eſt, eum ipſum deum eſſe concedes. Quare ſiue ſupra ſit aliquid, ſiue non ſit, manifeſtum erit deum eſſe, cum ego quod promiſi eſſe ſupra rationem, eodem ipſo adiuuante monſtrauero. EV. Demonſtra ergo quod polliceris. AVG. Faciam. Sed prius quæro, vtrum ſenſus corporis meus idem ſit, qui tuus: an vero meus non ſit, niſi meus, & tuus non ſit niſi tuus? Quod ſi non ita eſſet, non poſſem per oculos meos videre aliquid, quod tu non videres. EV. Concedo prorſus, quanuis eiuſdem generis, tamen ſingulos nos habere ſenſus videndi vel audiendi, vel quoſlibet alios cæterorum. Non enim ſolum videre, ſed etiam au-

Sẽſus interior & exterior, & quomodo idem ſentiatur à multis. Cap. 7.

H dire aliquis hominum poteſt, quod alius non audiat, & aliud aliquid quolibet alio ſenſu quiſquam ſentire, quod alius non ſentiat. Vnde manifeſtum eſt & tuum non niſi tuum, & meum ſenſum non eſſe niſi meum. AVG. Hoc idem reſpondebis de illo etiam ſenſu interiore, an aliquid aliud? EV. Nihil ſanè aliud: nam & ille vtique ſenſum meum ſentit meus, & tuum ſentit tuus: Nam ideo plerunque interrogor ab eo qui aliquid videt, vtrum hoc etiam ego videam, quia ego me videre aut non videre ſentio, non ille qui interrogat.

AVG. Quid ipſam rationem? nōnne vnuſquiſque noſtrum habet ſuam? Quandoquidem fieri poteſt, vt ego aliquid intelligam, cum tu id non intelligis: nec vtrum intelligam tu ſcire poſsis, ego autem ſciam. EV. Manifeſtum eſt, etiam rationales mentes ſingulos quoſque noſtrum ſinguals habere. AVG. Num etiam poteris dicere ſingulos ſoles nos habere, quos videmus, aut lunas, aut luciferos, aut cætera huiuſmodi, quanuis ſuo quiſque ac proprio ſenſu iſta videat? EV. Nullo modo iſtuc dixerim. AVG. Poſſumus ergo vi-
I dere vnum aliquid multi ſimul, cum ſint ſenſus noſtri nobis ſingulis ſinguli: quibus omnibus illud vnum ſentimus quod ſimul videmus, vt quanuis alius ſenſus meus ſit, & alius tuus, poſsit tamen fieri, vt id quod videmus, non ſit aliud meum, & aliud tuum, ſed illud vnum præſto ſit vtrique noſtrum, & ſimul ab vtroque videatur. EV. Manifeſtiſsimum eſt. AVG. Poſſumus etiam vnam aliquam vocem ſimul audire, vt quanuis alius ſit auditus meus, alius tuus, non ſit tamen alia mea & alia tua vox quam ſimul audimus, vel alia pars eius auditu meo capiatur, & alia tuo, ſed quicquid ſonuerit, & vnum & totum audiendum ſimul adſit ambobus. EV. Et hoc manifeſtum eſt. AVG. Iam etiam de cæteris ſenſibus corporis licet animaduertas quod dicimus, neque omnino illos quod ad hanc rem attinet, ita ſe habere, vt illos ſuos oculorum & aurium, neque omnino non ita. Nam quia ex hoc vno aëre & ego & tu poſſumus implere ſpiramentum, & eius aëris affectionem odore ſentire: & item quia ex vno melle, vel quolibet alio cibo ſeu potu ambo guſtare poſſumus, & eius affectionem ſapore ſentire: quanuis ille vnus ſit, noſtri autem ſint ſenſus ſinguli, tibi tuus, & mihi meus,
vt vnum odorem vel vnum ſaporem cum ambo ſen- K
tiamus, nec tu tamen eum meo ſenſu ſentias, nec ego tuo, nec aliquo vno qui vtriuſque noſtrum poſsit eſſe communiter, ſed prorſus mihi ſenſus meus ſit, & tuus tibi, etiam ſi vnus aut odor aut ſapor ab vtriſque ſentiatur: Hinc ergo iſti ſenſus inueniuntur habere aliquid tale, quale illi duo in viſu & auditu. Sed in eo diſpares ſunt, quantum ad id quod nunc agimus pertinet, quòd etſi vnum aërem naribus ambo trahimus, aut vnum cibum guſtando capimus, non tamen eam partem aëris duco quam tu, nec eandem partem cibi ſumo quam tu, ſed aliam ego, aliam tu. Et ideo de toto aëre cum ſpiro, duco partem quanta mihi ſatis eſt, & tu item de toto aliam quanta tibi ſatis eſt ducis. Et cibus quanuis vnus & totus ab vtroque abſumatur, non tamen & à me totus, & à te totus abſumi poteſt: quomodo verbum & ego totum audio, & tu totum ſimul, & ſpeciem quamlibet quantam ego video, tantam & tu ſimul: ſed cibi vel potionis alia pars in me, alia in te tranſeat neceſſe eſt. An parum iſta intelligis? EV. Imò vero apertiſsima & certiſsima eſſe conſentio.

AVG. Num cenſes tangendi ſenſum comparandum eſſe oculorum & aurium ſenſibus in ea re de qua nunc L
agitur, quia non ſolùm corpus vnū ambo poſſumus ſentire tangendo, ſed etiam eandem partem tu quoq; poteris tangere, quam ego tetigero, vt non ſolum idem corpus, ſed eandem quoq; corporis partem poſsimus ambo ſentire tangendo? Non enim ſicuti cibum aliquem appoſitum non poſſumus & ego totum & tu totum capere cū ambo illo veſcimur, ſic etiam in tangēdo accidit: ſed & vnum & totum quod ego tetigero, etiam tu potes, vt id ambo tangamus, non ſingulis partibus, ſed totū ſinguli. EV. Fateor hoc modo duobus illis ſuperioribus ſenſibus hunc tangendi ſenſum eſſe ſimillimum. Sed in hoc video eſſe diſsimilem, quòd ſimul, id eſt, vno tempore & videre aliquid vnū totum ambo poſſumus, & audire: tangere autē poſſumus quidem totum aliquid ambo vno tempore, ſed partibus ſingulis, eandem autem partem non niſi temporibus ſingulis. Nam nulli parti quam tactu capis, poſſum meum tactum admouere, niſi tu amoueris tuum. AVG. Vigilantiſsime reſpondiſti. Sed oportet te etiam illud videre, cum horū omnium quæ ſentimus, alia ſint quæ ambo, alia quæ ſinguli ſentiamus, ipſos verò ſenſus noſtros, ſuos quiſque ſin- M
guli ſentiamus, vt neq; ego ſentiam ſenſum tuum, neque tu meum, quid de his rebus quæ ſentiuntur à nobis per corporis ſenſus, id eſt, quid de corporalibus rebus non poſſumus ſentire ambo, ſed ſinguli, niſi quod ita ſit noſtrum, vt hoc in nos vertere & commutare poſsimus: ſicuti eſt cibus & potus, cuius nullam partem quam ego percepero, & tu percipere poteris: quia & ſi nutrices alimenta manſa infantibus reddunt, illud tamen quod inde guſtus rapuerit, atque in mandentis viſcera commutauerit, nullo modo reuocari poterit, vt in eſcam refundatur infantis. Gula enim cum aliquid iucunde ſapit, etiam ſi exiguam, tamen irreuocabilem partem ſibi vendicat, & huc cogit fieri quod naturæ corporis cōuenit: quod niſi ita eſſet, nullus remaneret ſapor in ore poſteaquam fuerint manſa illa reddita atq; deſputa. Quod etiam de aëris partibus recte dici poteſt, quas naribus ducimus. Nam etiam ſi aliquid aëris quod ego reddidero, poſsis etiam tu ducere, non tamen poteris etiam illud quod inde in alimentum meum ceſſerit: quia nec reddi poteſt. Nam etiam naribus alimentum nos capere medici docent: quod alimentum & ſpirando ſo-

lus ſen-

A lus ſentire poſſum, & reflando reſtituere non poſſum, vt abs te etiã ductum naribus ſentiatur. Nam cætera ſenſibilia, quæ quamuis ſentiamus, non tamen ea ſentiendo in noſtrum corpus corrupta mutamus, poſſumus ea, ſiue vno tempore, ſiue ſingulis viciſſim temporibus ambo ſentire, ſic vt vel totum vel pars ipſa quam ſentio, abs te etiam ſentiatur: qualia ſunt, ſiue lux, ſiue ſonus, ſiue corpora quæ attingimus, non tamen lædimus. EV. Intelligo. AVG. Manifeſtum eſt ergo ea quæ non commutamus, & tamen ſentimus corporis ſenſibus, & non pertinere ad naturam ſenſuum noſtrorum, & propterea magis nobis eſſe communia, quia in noſtrũ proprium & quaſi priuatum non vertuntur atque mutantur. EV. Prorſus aſſentior. AVO. Proprium ergo & quaſi priuatum intelligendum eſt, quod vnuſquiſque noſtrum ſibi eſt †, & quod in ſe ſolus ſentit, quod ad ſuam naturam proprie pertinet. Commune autem & quaſi publicum, quod ab omnibus ſentientibus, nulla ſui corruptione atque commutatione ſentitur. EV. Ita eſt. AVO. Age nunc attende, & dic mihi, vtrum inueniatur aliquid quod omnes ratiocinantes ſua quiſque ratione atque mente communiter videant, cum il-

† al. quod vnicuique noſtrum ſoli eſt.

Numerorũ cognitio vtilis.

Cap. 8.

B lud quod videtur præſto ſit omnibus, nec in vſum eorum quibus præſto eſt commutetur, quaſi cibus aut potio, ſed incorruptum integrumq; permaneat, ſiue illi videant, ſiue non videant. An forte nihil huiuſmodi eſſe arbitraris? EV. Imò multa eſſe video. E quibus vnum commemorari ſatis eſt, quòd ratio & veritas numeri omnibus ratiocinantibus præſto eſt, vt omnis eam cõputator ſua quiſque ratione & intelligentia conetur apprehendere. Et alius id facilius, alius difficilius poſſit, alius omnino non poſsit, cum tamen ipſa æqualiter omnibus ſe præbeat valentibus eam capere: Nec cum eam quiſque percepit, in ſui perceptoris quaſi alimentum vertatur atque mutetur: Nec cum in ea quiſq; fallitur, ipſa deficiat, ſed ea vera & integra permanente, ille in errore ſit tanto amplius, quanto minus eam videt. AVO. Recte ſanè. Sed video te tanquam non rudem harum rerum cito inueniſſe quod diceres: tamen ſi tibi aliquis diceret, numeros iſtos non ex aliqua ſua natura, ſed ex iis rebus quas ſenſu corporis attingimus, impreſſos eſſe animo noſtro quaſi quaſdam imagines quorumque viſibilium, quid reſponderes? An

C tu quoque id putas? EV. Nullo modo id putauerim. Non enim ſi ſenſu coporis percepi numeros, idcirco etiam rationem partitionis numerorum vel copulationis ſenſu corporis percipere potui. Hac enim luce mentis refello eum, quiſquis vel in addendo vel in retrahendo dum computat, falſam ſummam renunciauerit. Et quicquid ſenſu corporis tango, veluti eſt hoc cœlum, & hæc terra, & quæcunque in eis alia corpora ſentio, quandiu futura ſint neſcio. Septem autem & tria, decem ſunt, & non ſolum nunc, ſed etiam ſemper. Neque vllo modo aliquando ſeptem & tria non fuerunt decem, aut aliquando ſeptem & tria non erunt decem. Hanc ergo incorruptibilem numeri naturam †, dixi mihi & cuilibet ratiocinanti eſſe communem. AVO. Non reſiſto tibi veriſsima & certiſsima reſpondenti. Sed ipſos quoque numeros non per corporis ſenſus attractos eſſe facilè videbis, ſi cogitaueris quemlibet numerum tot vocari quoties vnum habuerit. Verbi gratia: Si bis habuerit vnum, duo vocantur: Si ter, tria. Et ſi decies habet vnum, tunc vocantur decem. Et quilibet omnino numerus quoties habet vnum, hinc illi nomen eſt, & tot appellatur. Vnum vero quiſquis veriſsime cogitar, profecto inuenit corporis ſenſibus non poſſe ſentiri. D

† aliàs veritatem.

Quicquid enim tali ſenſu attingitur, iam non vnum ſed multa eſſe conuincitur. Corpus enim eſt, & ideo habet innumerabiles partes. Sed vt minutas quaſque miniſque articulatas non perſequar, quantulumcunque illud corpuſculum ſit, habet certe aliam partem dexteram, aliam ſiniſtram, aliam ſuperiorem, aliam inferiorem, aut aliam vlteriorem, aliam citeriorem, aut alias finales, aliam mediam. Hæc enim neceſſe eſt quamlibet exiguo corporis modulo ineſſe fateamur. Et propterea nullum corpus vere purèque vnum eſſe concedimus, in quo tamen non poſſent tam multa numerari, niſi illius vnius cognitione diſcreta. Cum enim quæro vnum in corpore, & me non inuenire non dubito, noui vtique quid ibi quæram, & quid ibi non inueniam, & non poſſe inueniri, vel potius omnino ibi non eſſe. Vbi ergo noui quòd non eſt corpus vnum, quid ſit vnum noui: vnum enim ſi non noſſem, multa in corpore numerare non poſſem. Vbicunq; autem vnum nouerim, non vtique per corporis ſenſum noui, quia per corporis ſenſum non noui, niſi corpus quod vere pureq; vnum non eſſe conuincimus. Porrò ſi vnũ non percepi- E mus corporis ſenſu, nullum numerũ eo ſenſu percepimus, eorum dũtaxat numerorum quos intelligẽtia cernimus. Nullus enim eſt ex his qui non tot vocetur quoties habet vnum, cuius perceptio corporis ſenſu non fit. Cuiuſlibet enim corpuſculi pars dimidia, quantis † duabus totum conſtat, habet & ipſa dimidiã ſuam. Sic ergo ſunt illæ duæ partes in corpore, vt nec ipſæ ſimpliciter duæ ſint. Numerus autẽ ille qui vocatur duo, quoniam bis babet illud quod ſimpliciter vnum eſt, pars eius dimidia, id eſt, illud ipſum quod ſimpliciter vnũ eſt, non poteſt rurſus habere dimiam partem, vel tertiam, vel quotamlibet, quoniam ſimplex & vere vnum eſt. Deinde quoniam tenentes ordinem numerorũ, poſt vnum duo videmus, qui numerus ad vnum collatus, duplua inuenitur: duplus duorum non conſequenter adiungitur, ſed interpoſito ternario, quaternarius ſequitur, qui duplus eſt duorum. Et hæc ratio per omnes cæteros numeros certiſsima & incommutabili lege pertenditur, vt poſt vnum, id eſt poſt primum omnium numerorum, ipſo excepto primus ſit, qui duplum eius habet, duo enim ſequuntur. Poſt ſecundum autem, id eſt, poſt duo, ipſo excepto ſecundus ſit qui duplum eius habet. Poſt duo enim primus eſt ternarius, ſecundus quater- F narius, duplus ſecundi. Poſt tertium, id eſt ternarium, ipſo excepto tertius ſit, qui duplus eſt eius: Poſt tertium enim, id eſt poſt ternarium, primus eſt quaternarius, ſecundus quinarius, tertius ſenarius, qui duplus eſt tertij. Atque ita poſt quartum, ipſo excepto quartus habec duplum eius. Poſt quartum enim, id eſt, quaternarium, primus eſt quinarius, ſecundus ſenarius, tertius ſeptenarius, quartus octonarius, qui duplex eſt quarti. Atque ita per omnes cæteros reperies hoc quod in prima copula numerorum, id eſt, vno & duobus inuentum eſt: vt quotus quiſque numerus eſt ab ipſo principio, totus poſt illum ſit duplus eius. Hoc ergo quod per omnes numeros eſſe immobile, firmum, incorruptúmque conſpicimus, vnde conſpicimus? Non enim vllus vllo ſenſu corporis omnes numeros attingit, innumerabiles enim ſunt: Vnde ergo nouimus per omnes hoc eſſe, aut qua phantaſia vel phantaſmate tanquam certa veritas numeri per innumerabilia tam fidenter, niſi in luce interiore conſpicitur, quam corporalis ſenſus ignorat? His & talibus multis documentis coguntur

† quamuis.

G ſateri, quibus diſputantibus deus donauit ingenium, & pertinacia caliginem non obducit, ratione veritatémq; numerorum, & ad ſenſus corporis non pertinere, & inuertibilem ſynceràmque conſiſtere, & omnibus ratiocinantibus ad videndum eſſe communem. Quapropter cum multa alia poſsint occurrere, quæ communiter & tanquam publicè præſto ſunt ratiocinantibus, & ab eis videantur mente atque ratione ſingulorum quorumq; cernentium eàque inuiolata & incômutabilia maneant, non tamen inuitus acceperim quod iſta ratio & veritas numeri tibi potiſsimum occurrerit, cum ad id quod interrogaueram, reſpondere voluiſſes: Non enim fruſtra in [ſanctis] libris ſapientiæ coniunctus eſt numerus, vbi dictum eſt: Circuiui ego & inclinaui cor meū, vt ſcirem & conſiderarem & quærerem ſapientiam & numerum.

Ecclés. 7. Psal. 146.

Veruntamen quæſo te quid de ipſa ſapientia putas exiſtimandum? Singulas quaſque ſuas arbitraris ſingulos quoſq; homines habere ſapientias? An vero vna præſto eſſe communiter omnibus, cuius quanto magis quiſque ſit particeps, tanto eſt ſapientior? E V. Quam dicas ſapientiam, nondum ſcio. Video quippe varie videri hominibus, quid ſiat dicatur ve ſapienter. Nam & qui H militāt, ſapienter ſibi facere videntur. Et qui contempta militia colendo agro curam atque operam impendunt, hoc potius laudant, tribuuntque ſapientiæ. Et qui aſtuti ſunt ad excogitandos modos conquirendæ pecuniæ, ſibi videntur ſapientes. Et qui hæc omnia negligunt vel abiiciunt, & quæque ſunt huiuſmodi temporalia, & totum ſtudium ſuum ad inueſtigationem côferunt veritatis, vt ſemetipſos deumq. cognoſcant, magnum hoc eſſe ſapientiæ munus iudicant. Et qui huic ocio quærendi & contemplandi veri nolunt ſe dare, ſed potius laborioſiſsimis curis & officiis agunt, vt hominibus conſulant, & in rerum humanarum iuſte moderandarum & gubernandarum actione verſantur, ſapientes ſe eſſe arbitrantur. Et qui vtrunque horum agunt, & partim viuunt in contemplatione veritatis, partim in laboribus officioſis, quos humanæ ſocietati deberi putant, ſibi palmam ſapientiæ tenere videntur. Omitto innumerabiles ſectas, quarum nulla eſt quæ non ſectatores ſuos præponens cæteris, eos ſolos velit eſſe ſapientes. Quamobrem cum id nunc agatur inter nos, vt non quid credamus reſpon- I dendum ſit, ſed quid dilucida intelligentia teneamus, nullo modo ad id tibi quod interrogaſti reſpondere potero, niſi quod credendo teneo, contemplando etiam & ratione cernendo nouerim quæ ſit ipſa ſapientia.

Quid ſapiētia, ſine qua nemo beatus. Cap. 9.

A V G. Num aliam putas eſſe ſapientiam niſi veritatem, in qua cernitur & tenetur ſummum bonum? Nam illi omnes quos commemoraſti diuerſa ſectantes bonum appetunt, & malum fugiunt, ſed propterea diuerſa ſectantur, quòd aliud aliis videtur bonum. Quiſquis ergo appetit quod appetendum non erat, tametſi id non appeteret niſi ei videretur bonum, errat tamen. Errare autem neque ille poteſt qui nihil appetit, neque ille qui hoc appetit quod debet appetere. Inquantum igitur omnes homines appetunt vitam beatam, non errant. Inquantum autem quiſque non eam tenet vitæ viam quæ ducit ad beatitudinem, cum ſe fateatur & profiteatur nolle niſi ad beatitudinem peruenire, intantum errat. Error eſt enim cum ſequimur aliquid, quod non ad id ducit quò volumus peruenire. Et quanto magis in via vitæ quis errat, tanto minus ſapit. Tanto magis longe eſt à veritate, in qua cernitur & tenetur ſummum bonum. Summo autem bono aſſecuto & adepto, beatus quiſque ſit, quod omnes ſine controuerſia volumus. Vt ergo conſtat nos beatos eſſe velle, K ita nos conſtat velle eſſe ſapientes, quia nemo ſine ſapientia beatus eſt. Nemo enim beatus eſt niſi ſummo bono, quod in ea veritate quam ſapientiam vocamus, cernitur & tenetur. Sicut ergo antequam beati ſimus, mentibus tamen noſtris impreſſa eſt notio beatitatis: (per hanc enim ſcimus, fidentérque & ſine vlla dubitatione dicimus beatos nos eſſe velle) ita etiam priuſquàm ſapientes ſimus, ſapientiæ notionem in mente habemus impreſſam, per quam vnuſquiſque noſtrum ſi interrogetur, velit ne eſſe ſapiens, ſine vlla caligine dubitationis, ſe velle reſpondet. Quare ſi iam conſtat inter nos quę ſit ſapientia, quam fortaſſe verbis explicare non poteras (nam ſi eam nullo modo animo cerneres, nullo modo ſcires & velle te eſſe ſapientem, & velle debere, quod te negaturum eſſe nô arbitror) volo iam dicas mihi, vtrum etiam ſapientiam ſicut numeri rationem atque veritatem omnibus ratiocinantibus communem ſe præbere arbitreris? An quoniam tot ſunt mentes hominum quot homines ſunt (vnde nec ego de tua mente aliquid cerno, nec tu de mea) tot etiam putas eſſe ſapientias, quot potuerunt eſſe ſapientes? E V. Si ſummum L bonum omnibus vnum eſt, oportet etiam veritatem in qua cernitur & tenetur, id eſt, ſapientiam omnibus vnā eſſe communem. A V G. An dubitas ſummum bonum, quicquid illud eſt, omnibus hominibus vnū eſſe? E V. Dubito ſanè, quia diuerſos diuerſis rebus gaudere video tanquam ſummis bonis ſuis. A V G. Vellem quidem vt de ſummo bono ita nemo dubitaret, vt nemo dubitat, quicquid illud eſt, non niſi eo adepto poſſe fieri hominem beatum. Sed quoniā magna quæſtio eſt, & longum ſermonem forte deſiderat, putemus omnino tot ſumma bona eſſe, quot ſunt ipſæ res diuerſæ, quæ à diuerſis tanquam ſumma bona appetuntur: num ideo ſequitur, vt ipſa ſapientia etiam non ſit vna cômunis omnibus, quia ea bona quæ in illa cernunt & eligunt homines, multa & diuerſa ſunt? Si enim hoc putas, potes & de luce ſolis dubitare ꝙ vna ſit, quia multa & diuerſa ſunt quæ in ea cernimus. De quibus multis eligit quiſq; pro voluntate, quo fruatur per oculorum ſenſum. Et alius altitudinem montis alicuius intuetur libenter, & eo gaudet aſpectu. Alius campi planitiem, alius conuexa vallium, alius nemorum viriditatem, alius mobi M lem æqualitatem maris, alius hæc omnia, vel quædam horum ſimul pulchra confert ad lætitiam videndi. Sicut ergo iſta multa & diuerſa ſunt, quæ in luce ſolis homines vident & eligunt ad fruendum, lux tamen ipſa vna eſt, in qua videt & tenet quo ſeruatur vniuſcuiuſque intuentis aſpectus: ita etiam & ſi multa ſint bona eàque diuerſa, è quibus eligat quiſque quod volet, idq; videndo & tenendo ad fruendum ſummum ſibi bonū rectè veréque conſtituat, fieri tamen poteſt, vt lux ipſa ſapientiæ, in qua hæc videri & teneri poſſunt, omnibus ſapientibus ſit vna communis. E V. Fateor fieri poſſe, nec impedire aliquid vt non ſit omnibus communis vna ſapientia, etiam ſi multa & diuerſa ſint ſumma bona. Sed vellem ſcire an ita ſit. Quod enim concedimus fieri poſſe vt ita ſit, non continuo ita eſſe concedimus. A V G. Tenemus interim eſſe ſapientiam: ſed vtrum ſit communis vna omnibus, an ſinguli ſapientes ſuas habent ſicuti animas vel mentes ſuas, hoc nondum tenemus. E V. Ita eſt. E V. Quid hoc quod tenemus, vel eſſe ſapientiam, vel ſapientes, & beatos eſſe omnes homines velle, vbi videmus? Nam hoc ta videre & verum eſſe, nullo modo vtique dubitauerim.

Vna ſapiētia omnium ſapientum communis. Cap. 10.

A tauerim. Hoc ergo verum ſic vides, vt cogitationẽ tuam, quam ſi mihi non enuncies, ego prorſus ignoro. An ita, vt intelligas & à me videri poſſe hoc verum, tametſi mihi abs te non dicatur? EV. Imò ita, vt abs te quoque etiam me inuito videri poſſe non dubitem. AVG. Quod ergo vnum verum videmus ambo ſingulis mentibus, nônne vtrique noſtrum commune eſt? EV. Manifeſtiſsime. AVG. Item credo te non negare ſtudendum eſſe ſapientiæ, atque hoc verum eſſe concedere. EV. Prorſus non dubito. AVG. Hoc item verum & vnum eſſe, & omnibus qui hoc ſciunt ad videndum eſſe commune, quanuis vnuſquiſque id nec mea, nec tua, nec cuiuſquam alterius, ſed ſua mente conſpiciat, cum id quod conſpicitur, omnibus conſpicientibus communiter præſto ſit, nunquid negare poterimus? EV. Nullo modo. AVG. Item iuſtè eſſe viuendum, & deteriora melioribus eſſe ſubdenda, & paria paribus comparanda, & propria ſuis quibuſq; tribuenda, nônne fateberis eſſe veriſsimũ, & tam mihi quàm tibi, atque omnibus id videntibus præſto eſſe communiter? EV. Aſſentior. AVG. Quid? incorruptum melius eſſe corrupto, æternum temporali, inuiolabile
B violabili poteris negare? EV. Quis poteſt? AVG. Hoc ergo verum poteſt quiſque ſuum proprium dicere, cum incommutabiliter cõtemplandum adſit omnibus, qui hoc contemplari valent? EV. Nullus hoc vere dixerit ſuum eſſe proprium, cum tam ſit vnum atque omnibus commune, quàm verum eſt. AVG. Item: à corruptione auertendum animum, atque ad incorruptionem conuertendum eſſe, id eſt non corruptionem, ſed incorruptionem diligendam eſſe quis negat? Aut quis cum verum eſſe fateatur, non etiam incommutabile intelligat, atque omnibus mentibus id valentibus intueri, communiter præſto eſſe videat? EV. Veriſsimum eſt. AVG. Quid eam vitam quæ nullis aduerſitatibus de certa & honeſta ſententia dimouetur, dubitat aliquis eſſe meliorem, quàm eam quæ facilè incommodis temporalibus frangitur atque ſubuertitur? EV. Quis dubitauerit? AVG. Iam huiuſmodi plura non quæram. Satis enim eſt quòd iſtas tanquam regulas & quædam lumina virtutum, & vera, & incõmutabilia, & ſiue ſingula ſiue omnia cõmuniter adeſſe, ad contemplandum eis qui hæc valent ſua quiſque ratione ac mente conſpicere pariter mecum vides, certiſſimúm-
C que eſſe concedis. Sed ſanè quæro, vtrum hæc tibi videantur ad ſapientiam pertinere? Nam credo videri tibi eum qui ſapientiam aſſecutus eſt, eſſe ſapientem. EV. Videtur omnino. AVG. Quid ille qui iuſte viuit, poſſet ne ita viuere niſi videret quæ inferiora quibus prioribus ſubdat, & quæ paria ſibimet copulet, & quæ propria ſuis quibuſque diſtribuat? EV. Non poſſet. AVG. Qui ergo hæc videt, num eum negabis ſapienter videre? EV. Non nego. AVG. Quid ille qui prudenter viuit, nônne eligit incorruptionem, & eam corruptioni præponendam eſſe decernit? EV. Manifeſtiſsime. AVG. Cum ergo id eligit quò conuertat animum, quod eligendum eſſe nemo ambigit, num negari poteſt ſapienter eligere? EV. Nullo modo negauerim. AVG. Cum ergo ad id quod ſapienter eligit conuertit animum, ſapienter vtique conuertit. EV. Certiſsimum eſt. AVG. Et qui ab eo quod ſapienter eligit, & quò ſe ſapienter conuertit, nullis terroribus pœniſque depellitur, ſapienter ſine dubio facit. EV. Prorſus ſine dubio. AVG. Manifeſtiſſimum eſt igitur omnes has quas regulas diximus & lumina virtutum, ad ſapientiam pertinere: quando- D
quidem quanto magis quiſque ad agendam vitam eis vtitur, & ſecundum hæc agit vitam, tanto magis viuit facítque ſapienter. Omne autem quod ſapienter fit, non poſt rectè dici a ſapientia eſſe ſeparatum. EV. Omnino ita eſt. AVG. Quàm ergo veræ atque incommutabiles ſunt regulæ numerorum quorum rationem atque veritatem incommutabiliter atque communiter omnibus eam cernentibus præſtò eſſe dixiſti, tam ſunt veræ atque incommutabiles regulæ ſapientiæ, de quibus paucis nunc ſingillatim interrogatus reſpondiſti eſſe veras atque manifeſtas, eáſque omnibus qui hæc intueri valent, cõmunes ad contemplandum adeſſe concedis. EV. Dubitare non poſſum. Sed peruellem ſcire, vtrum vno aliquo genere contineantur hæc duo, ſapientia ſcilicet & numerus, quia coniunctà etiam in ſcripturis ſanctis hæc poſita eſſe commemoraſti. An alterum exiſtat ab altero, vt alterum in altero conſiſtat, veluti numerus à ſapientia, vel in ſapientia. Nam ſapientiam exiſtere à numero, aut conſiſtere in numero non auſim dicere. Neſcio enim quomodo, quia multos noui numerarios aut numeratores, vel ſi quo alio nomine vocandi ſunt, qui ſumme atq; mirabiliter com- E putant, ſapientes autem perpaucos, aut forſitan neminem, longe venerabilior mihi occurrit ſapientia quàm numerus. AVG. Rem dicis quam ego quoque mirari ſoleo. Nam cum incommutabilem veritatem numerorum mecum ipſe conſidero, & eius quaſi cubile ac penetrale vel regionem quandam, vel ſi quod aliud nomen aptum inueniri poteſt quo nominemus quaſi habitaculum quoddam ſedémque numerorum, longe remoueor à corpore: & inueniens fortaſſe aliquid, quod cogitare poſsim, non tamen aliquid inueniens quod verbis proferre ſufficiam, redeo tanquam laſſatus in hæc noſtra vt loqui poſsim, & ea quæ ante oculos ſita ſunt dico, ſicut dici ſolent. Hoc mihi accidit etiam cum de ſapientia quantum valeo, vigilantiſsime atque intentiſsime cogito. Et propterea multum miror, cum hæc duo ſint in ſecretiſsima certiſsimaq; veritate, accedente etiam teſtimonio ſcripturarum quo commemoraui coniunctè ita poſita, plurimum miror (vt dixi) quare numerus vilis ſit multitudini hominum, & chara ſapientia. Sed nimirum illud eſt, quòd vna quædam eadémque res eſt. Veruntamen quoniam nihilominus in F diuinis libris de ſapientia dicitur, quòd attingit à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter, ea potentia qua fortiter à fine vſque ad finem attingit, numerus fortaſſe dicitur. Ea vero qua diſponit omnia ſuauiter, ſapientia proprie iam vocatur: cum ſit vtrunque vnius eiuſdémque ſapientiæ. Sed quia dedit numeros omnibus rebus etiam infimis, & in fine rerum locatis: (& corpora enim omnia quanuis in rebus extrema ſint, habent numeros ſuos) ſapere autem non dedit corporibus neque animis omnibus, ſed tantum rationalibus, tanquã in eis ſibi ſedem locauerit, de qua diſponat omnia illa etiam infima quibus numeros dedit: Itaque quoniam de corporibus facilè iudicamus, tãquam de rebus quæ infra nos ordinatæ ſunt, quibus impreſſos numeros infra nos eſſe cernimus, & eos propterea vilius habemus. Sed cũ cœperimus tanquã ſurſumuerſus recurrere, inuenimus eos etiam noſtras mentes tranſcendere, atq; incommutabiles in ipſa manere veritate. Et quia ſapere pauci poſſunt, numerare autem etiam ſtultis conceſſum eſt, mirantur homines ſapientiã, numeroſq; contemnunt. Docti autem & ſtudioſi, quanto remotiores

Sapientia & numerus: & huius laus. Cap. 11.

Sapien. 8.

G ſunt à labe terrena, tanto magis & numerum & ſapien-
tiam in ipſa veritate contuentur, & vtrunque charum
habent: & in eius veritatis comparatione non ſolum
eis aurum & argentum, & cætera de quibus homines
dimicant, ſed ipſi etiam vileſcunt ſibi. Nec mireris nu-
meros ideo vileſcere hominibus, & charam eſſe ſapien-
tiam, quia facilius poſſunt numerare quàm ſapere, cum
videas charius illos habere aurum quàm lumen lucer-
næ, cui comparatum aurum ridetur. Sed honoratur am-
plius res longe inferior, quia lucernam ſibi & mendi-
cus accendit, aurum vero pauci habent: quanquam ſa-
pientia abſit vt in comparatione numeri inueniatur in-
ferior, cum eadem ſit, ſi oculus quo cerni poſsit, inqui-
rat. Sed quemadmodum in vno igne conſubſtantialis,
(vt ita dicam) ſentitur fulgor & calor, nec ſeparari ab in-
uicem poſſunt, tamen ad ea calor peruenit, quæ propè
admouentur, fulgor vero etiam longius latiuſque dif-
funditur: ſic intelligentiæ potentia quæ ineſt ſapien-
liæ propinquiora ferueſcunt, ſicuti ſunt animæ ratio-
nales: ea vero quæ remotiora ſunt, ſicuti corpora, non
attingit calore ſapiendi, ſed perfundit lumine nume-
rorum. quod tibi fortaſsis obſcurum eſt: Non enim vl-
H la viſibilis ſimilitudo inuiſibili rei poteſt ad omnem
conuenientiam coaptari. Tantum illud attende, quod
& quæſtioni quam ſuſcepimus ſatis eſt, & humiliori-
bus etiam mentibus quales nos ſumus ſeſe manifeſtat,
quia & ſi clarum nobis eſſe non poteſt, vtrum in ſapi-
entia, vel ex ſapientia numerus, an ipſa ſapientia ex nu-
mero, an in numero ſit, an vtrunque nomen vnius rei
poſsit oſtendi, illud certe manifeſtum eſt vtrunque ve-
rum eſſe, & incommutabiliter verum. Quapro-
pter nullo modo negaueris eſſe incommutabilem veri-
tatem, hæc omnia quæ incommutabiliter vera ſunt
continentem, quam non poſsis dicere tuam vel meam
vel cuiuſquam hominis, ſed omnibus incommutabi-
lia vera cernentibus, tanquam miris modis ſecretum &
publicum lumen præſto eſſe, ac ſe præbere communi-
ter. Omne autem quod communiter omnibus ratioci-
nantibus atque intelligentibus præſto eſt, ad vllius eo-
rum proprie naturam pertinere quis dixerit? Memini-
ſti enim (vt opinor) quid de ſenſibus corporis paulò an-
tè tractatum ſit: Ea ſcilicet quæ oculorum vel aurium
ſenſu communiter tangimur, ſicuti ſunt colores & ſo-
ni, quos ego & tu ſimul videmus vel ſimul audimus, nõ
pertinere ad oculorum noſtrorum auriumve naturam,
ſed ad ſentiendum nobis eſſe communia. Sic ergo etiã
illa quæ ego & tu cõmuniter propria quiſque mente cõ-
ſpicimus, nequaquam dixeris ad mentis alicuius no-
ſtrum pertinere naturam. Duorum enim oculi quod ſi-
mul vident, nec huius nec illius oculos eſſe poteris di-
cere, ſed aliquid tertium, in quod vtriuſque feratur a-
ſpectus. EV. Apertiſsimum atque veriſsimum eſt.
AVG. Hanc ergo veritatem, de qua iam diu loqui-
mur, & in qua vna tam multa conſpicimus, excellentio-
rem putas eſſe quàm mens noſtra eſt, an æqualem men-
tibus noſtris, an etiã inferiorem? Sed ſi eſſet inferior, nõ
ſecũdum illam, ſed de illa iudicaremus ſicut iudicamus
de corporibus, quia infra ſunt, & dicimus ea plerunque
non tantũ ita eſſe vel non ita, ſed ita vel non ita eſſe de-
bere: Sic & de animis noſtris nõ ſolum ita eſſe animum
nouimus, ſed plerunque etiã ita eſſe debere. Et de cor-
poribus quidem ſic iudicamus, cum dicimus minus can
didum eſſe quàm debuit, aut minus quadrum, & mul-
ta ſimiliter. De animis vero, minus aptus eſt quàm de-
beat, aut minus lætus, aut minus lenis, aut minus vehe-
mens, ſicut noſtrorum morum ſe ratio tulerit. Et iudi- K
camus hæc ſecundum illas inferiores regulas veritatis,
quas communiter cernimus: De ipſis verò nullo modo
quis iudicat. Cum enim quis dixerit æterna temporali-
bus eſſe potiora, aut ſeptem & tria decẽ eſſe, nemo dicit
ita eſſe debuiſſe, ſed tantum ita eſſe cognoſcẽs, non exa-
minator corrigit, ſed tantum lætatur inuentor. Si autẽ
eſſet æqualis mentibus noſtris hæc veritas, mutabilis etiã
ipſa eſſet. Mentes enim noſtræ aliquãdo eam minus, ali-
quando plus vident, & ex hoc fatentur ſe eſſe mutabi-
les: cum illa in ſe manens nec proficiat cum plus à no-
bis videtur, nec deficiat cum minus, ſed integra & in-
corrupta & conuerſos lætificet lumine, & auerſos puniat
cæcitate. Quid quòd etiam de ipſis mentibus noſtris ſe-
cundum illam iudicamus, cum de illa nullo modo iu-
dicare poſsimus? Dicimus enim, minus intelligit quàm
debet, aut tantum quãtum debet intelligit. Tantum au-
tem mens debet intelligere, quãtum propius admoueri
atq; inhærere potuerit incommutabili veritati. Quare ſi
nec inferior nec æqualis eſt, reſtat vt ſit ſuperior atque L
excellentior. Promiſeram autem (ſi meminiſti) me
tibi demõſtraturum eſſe aliquid, quod ſit mente noſtra
atque ratione ſublimius. Ecce tibi eſt ipſa veritas. Am-
plectere illam ſi potes, & fruere illa, & delectare in do-
mino, & dabit tibi petitiones cordis tui. Quid enim pe-
tis amplius, quàm vt beatus ſis? Et quid beatius eo qui
fruitur inconcuſſa & incommutabili & excellentiſsima
veritate? An vero clamant homines beatos ſe eſſe, cum
pulchra corpora magno deſiderio concupita, ſiue con-
iugum, ſiue etiam meretricum amplexantur, & nos in
amplexu veritatis beatos eſſe dubitamus? Clamant ho-
mines ſe beatos eſſe, cum æſtu aridis faucibus ad fon-
tem abundantem ſalubrémque perueniunt, aut eſurien-
tes prandium cœnámve ornatam copioſamque repe-
riunt: & nos negabimus beatos eſſe, cum irrigamur pa-
ſcimúrque veritate? Solemus audire voces clamantium
ſe beatos, ſi iaceant in roſis aliiſque floribus, vel vn-
guentis odoratiſsimis perfruantur. Quid fragrantius,
quid iucundius inſpiratione veritatis? Et dubitamus
nos cum ab illa inſpiramur, dicere beatos? Multi bea-
tam vitam in cantu vocum, & neruorum, & tibiarum
ſibi conſtituunt, & cum ea ſibi deſunt, ſe miſeros iudi-
cant, cum autem adſunt, efferuntur lætitia: & nos cum
mentibus noſtris ſine vllo ſtrepitu, vt ita dicam, cano-
rum & facundum quoddam ſilentium veritatis illa- M
bitur, aliam beatam vitam quærimus, & tam certa &
præſente non fruimur? Luce auri & argenti, luce gem-
marum & aliorum colorum, ſiue ipſius lucis quæ ad hos
oculos pertinet, ſiue in ignibus terrenis, ſiue in ſtellis &
luna vel ſole claritate & iucunditate delectati homi-
nes, cum ab iſta lætitia nullis moleſtiis, nulla indigen-
tia reuocantur, beati ſibi videntur, & propter hæc ſem-
per volunt viuere: & nos in luce veritatis beatam vi-
tam collocare metuimus? Imò vero quoniam in veri-
tate cognoſcitur & tenetur ſummum bonum, eáque ve-
ritas ſapientia eſt, cernamus in ea teneamusq; ſummum
bonum, eòque perfruamur. Beatus eſt quippe qui fruitur
ſummo bono. Hæc enim veritas oſtendit omnia bona
quæ vera ſunt, quæ ſibi ſuo captu intelligentes homi-
nes, vel ſingula, vel plura eligunt, quibus fruuntur. Sed
quemadmodum illi qui in luce ſolis eligunt quod li-
benter aſpiciant, & eo aſpectu lætificantur, in quibus ſi
qui forte fuerint vegetioribus ſaniſque & fortiſsimis o-
culis præditi, nihil libentius quàm ipſum ſolem con-
tuentur, qui etiam cætera quibus infirmiores oculi de-
lectantur,

Comparatio ignis ad ſapientiam & numerum.

Vna omnium cõmunis ſumma veritas. Ca. 12.

Per ſimilia excitamur ad ſummum bonum.

Cap. 13.

Pſal. 36.

t & vegeta.

A lectantur, illuſtrat: ſic fortis acies mentis illuſtrata cum multa vera & incommutabilia certa ratione conſpexerit, dirigit ſe in ipſam veritatem qua cuncta monſtrantur, eique inhærens tanquam obliuiſcitur cætera, & in illa ſimul omnibus fruitur. Quicquid enim iocūdum eſt in cæteris veris, ipſa vtique veritate iucundum eſt. Hac eſt libertas noſtra, cum illi ſubdimur veritati: Et ipſe eſt deus noſter qui nos liberat à morte, id eſt, à conditione peccati. Ipſa enim veritas etiam homo cum hominibus loquens ait, credentibus ſibi: Si manſeritis in verbo meo, vere diſcipuli mei eſtis, & cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos.

Ioan. 8.

Summum bonum nemo amittit inuitus. Cap. 14.

Nulla enim re fruitur anima cum libertate, niſi qua fruitur cum ſecuritate. Nemo autem ſecurus eſt in iis bonis quæ poteſt inuitus amittere: Veritatem autem atque ſapientiam nemo amittit inuitus. Non enim locis ſeparari ab ea quiſquam poteſt: ſed ea quæ dicitur à veritate atque ſapiētia ſeparatio, peruerſa voluntas eſt, qua inferiora diliguntur. Nemo autem vult aliquid nolens. Habens igitur qua fruamur omnes æqualiter atq; communiter. Nullæ ſunt anguſtiæ, nullus in ea defectus. Omnes amatores ſuos B nullo modo ſibi inuidos recipit, & omnibus communis eſt, & ſingulis caſta eſt. Nemo alicui dicit, Recede, vt etiam ego accedam: remoue manus, vt etiā ego amplectar. Omnes inhærent, ipſam omnes tangunt. Cibus eius nulla ex parte diſcerpitur: Nihil de ipſa bibis quod ego non poſſim [bibere]. Non enim ab eius communione in priuatum tuum mutas aliquid: ſed quod tu de illa capis, & mihi manet integrum. Quod te inſpirat, non expecto vt reddatur abs te, & ſic ego inſpirer ex eo. Non enim aliquid eius aliquando fit cuiuſquam vnius, aut quorundam proprium, ſed ſimul omnibus tota eſt communis. Minus ergo ea quæ tangimus, vel quæ guſtamus, vel quæ olfacimus, huic ſunt veritati ſimilia, ſed magis ea quæ audimus & cernimus: quia & omne verbum a quibus auditur, totū auditur ab omnibus, & ſimul à ſingulis totum. Et ſpecies omnis quæ oculis adiacet, quanta videtur ab vno, tanta & ab alio ſimul. Sed multum longo interuallo ſunt iſta ſimilia: Nec tota enim ſimul ſonat quælibet vox, quia per tempora tenditur & producitur, & aliud eius prius ſonat, aliud poſterius: & ſpecies omnis viſibilis tāquam intumeſcit per locos, nec vbique tota eſt. Et certe omnia hęc C auferuntur inuito, & quo minus eis frui poſſimus, quibuſdam impedimur anguſtiis. Nam & ſi poſſet eſſe cuiuſquam ſuauis cantus ſempiternus, & ſtudioſi eius certatim ad eum audiendum venirent, coarctarent ſeſe atq; pugnarent de locis, quanto plures eſſent, vt cantāti eſſet quiſque propinquior, & in audiendo nihil tenerent manere ſecum, ſed omnibus vocibus fugientibus tangerētur. Solem autem iſtum ſi vellem intueri, atque id pertinaciter poſſem, & in occaſu me desereret, & ſubuelaretur nubilo, & multis aliis obſtaculis voluptatem videndi eum inuitus amitterem. Poſtremo etiam ſi adeſſet ſemper ſuauitas, & lucis videnti, & vocis audienti, quid magnum ad me perueniret, cum mihi eſſet commune cum beluis? At illa veritatis & ſapientiæ pulchritudo, tantum adſit perſeuerans voluntas fruendi, nec multitudine audientium conſtipata ſecludit venientes, nec peragitur tempore, nec migrat locis, nec nocte intercipitur, nec vmbra intercluditur, nec ſenſibus corporis ſubiacet. De toto mundo ad ſe conuerſis qui diligunt eam, omnibus proxima eſt, omnibus ſempiterna: Nullo loco eſt, nuſquam deeſt. Foris admonet, intus docet cernētes ſe. Cōmutat omnes in melius, à nullo in deterius cōmutatur.

Cōmendatio ſapientiæ.

Nullus de illa iudicat, nullus ſine illa iudicat bene. Ac D per hoc eam manifeſtum eſt, mētibus noſtris, quæ ab ipſa vna fiunt ſingulæ ſapientes, & non de ipſa, ſed per ipſam de cæteris iudicant, ſine dubitatione eſſe potiorem.

De ſumma que deus eſt & humana ſapientia. Cap. 15.

Tu autem concefferas, ſi quid ſupra mētes noſtras eſſe mōſtrarem, deum te eſſe confeſſurū, ſi adhuc nihil eſſet ſuperius. Quam tuam confeſſionem accipiens, dixerā ſatis eſſe vt hoc demonſtrarem. Si enim aliquid eſt excellentius, ille potius deus eſt: ſi autem non eſt, iam ipſa veritas deus eſt. Siue ergo illud ſit, ſiue non ſit, deum tamen eſſe negare non poteris: quę nobis erat ad differendum & tractandum quæſtio conſtituta. Nam ſi te hoc mouet quod apud ſacroſanctam diſciplinam Chriſti in fidem recepimus, eſſe patrem ſapientiæ: memento nos etiam hoc in fide accepiſſe, quod æterno patri ſit æqualis, quæ ab ipſo genita eſt ſapientia. Vnde nunc nihil quærendum eſt, ſed inconcuſſa fide retinēdum. Eſt enim deus: & vere ſummę; eſt. Quod iam non ſolùm indubitatum, quātum arbitror, fide retinemus, ſed etiā certa, quamuis adhuc tenuiſſima forma cognitionis attingimus, quod quæſtioni ſuſceptæ ſufficit, vt cætera quæ ad rem pertinent, explicare poſſimus: Niſi quid habes aduerſus iſta quod opponas. EV. Ego verò incredibili omnino, & quam tibi verbis explicare non poſſum lætitia perfuſus accipio iſta, & clamo eſſe certiſſima. Clamo autem voce interiore, qua exaudiri cupio ab ipſa veritate, & illi inhęrere: quod non ſolum bonum, ſed etiam E ſummum bonum & beatificum eſſe concedo. AVO. Recte ſanè, etiam ego plurimum gaudeo. Sed quæſo te, nunquid iam ſapientes & beati ſumus, an adhuc tendimus eo, vt id nobis eſſe proueniat? EV. Eò nos potius tendere exiſtimo. AVO. Vnde ergo iſta comprehendis quibus veris certiſque gaudere te clamas, & hoc ad ſapientiam pertinere concedis? An quiſquam inſipiēs poteſt noſſe ſapientiam? EV. Quandiu inſipiens eſt, non poteſt. AVO. Tu ergo iam ſapiens es, aut nondum noſti ſapientiam? EV. Non ſum quidem adhuc ſapiens, ſed nec inſipientem me dixerim, inquantū noui ſapiētiam: quoniam & certa ſunt iſta quæ noui, & ad ſapientiam pertinere negare non poſſum. AVO. Dic quæſo te, nōnne fateberis eum qui non eſt iuſtus, iniuſtū eſſe: & qui non eſt prudens, imprudētem eſſe: & qui non eſt temperans, intemperantem? An dubitari de his aliquid poteſt? EV. Fateor hominem quādo iuſtus non F eſt, iniuſtum eſſe: hoc etiam de prudente & temperante reſpōderim. AVO. Cur ergo & quando ſapiens non eſt, non ſit inſipiens? EV. Hoc quoq; fateor, quando quiſq; ſapiēs non eſt, eum eſſe inſipientē. AVO. Nunc ergo tu quid horū es? EV. Quodlibet horum me appelles, nondum audeo me dicere ſapientem: Et ex iis quæ conceſſi, video eſſe conſequens, vt me inſipientem non dubitem dicere. AVO. Nouit ergo inſipiens ſapientiam. Non enim (ſicut iam dictū eſt) certus eſſes velle te eſſe ſapientem, idque oportere, niſi notio ſapientiæ menti tibi inhæreret, ſicut earum rerum de quibus ſingillatim interrogatus reſpondiſti, quæ ad ipſam ſapientiam pertinēt, quarum cognitione lætatus es. EV. Ita eſt vt dicis. AVO. Quid igitur aliud agimus cum ſtudemus eſſe ſapientes, niſi vt quanta poſſumus alacritate, ad id quod mente contingimus, totam animam noſtram quodammodo colligimus, & ponamus ibi atque ſtabiliter infigamus, vt non iam priuato ſuo gaudeat quod implicauit rebus tranſeuntibus, ſed exuta omnibus temporum & locorum affectionibus, apprehendat id quod vnum atque idem ſemper eſt? Sicut

Quiſq; ſæpe abutitur pro quis.

Numerus ergo ani-mū. Ca. 16.

G enim tota vita corporis eſt anima, ſic beata vita animæ deus eſt. Quod dum agimus, donec peragamus in via ſumus. Et quod iſtis veris & certis bonis, quãuis adhuc in hoc tenebroſo itinere coruſcantibus, gaudere conceſſum eſt, vide vtrum hoc ſit quod ſcriptum eſt de ſapientia, quid agat cum amatoribus ſuis cum ad eam veniunt, & eam quærunt. Dictum eſt enim: In viis oſtẽdet ſe illis hilariter, & omni prudentia occurret illis. *Sapien. 6.* Quoquò enim te verteris, veſtigiis quibuſdam quæ operibus ſuis impreſſit loquitur tibi, & te in exteriora relabentem, ipſis exteriorum formis intro reuocat: vt quicquid te delectat in corpore, & per corporeos illicit ſenſus, videas eſſe numeroſum, & quæras vnde ſit, & in teipſum redeas, atque intelligas te id quod attingis ſenſibus corporis, probare aut improbare non poſſe niſi apud te habeas quaſdam pulchritudinis leges, ad quas referas quæque pulchra ſentis exterius. Intuere cœlum & terram, & mare, & quæcunque in eis vel deſuper fulgent, vel deorſum repunt, vel volant, vel natant, formas habent, quia numeros habent: adime illis hæc, nihil erũt. A quo ergo ſunt, niſi à quo numerus? quandoquidem in tantum illis eſt eſſe, in quantum numeroſa eſſe. Et omnium

H quidem formarum corporearum artifices homines in arte habent numeros, quibus coaptent opera ſua: & tandiu manus atque inſtrumenta in fabricando mouent donec illud quod formatur foris, ad eam quæ intus eſt lucem numerorum relatum, quantum poteſt impetret abſolutionem, placeátq; per interpretem ſenſum interno iudici ſupernos numeros intuenti. Quære deinde artificis ipſius membra quis moueat, numerus erit. Nam mouentur etiam illa numeroſe. Et ſi detrahas de manibus opus, & de animo intentionem fabricandi, motúſque ille membrorum ad delectationem referatur, ſaltatio vocabitur. Quære ergo quid in ſaltatione delectet, reſpondebit tibi numerus: Ecce ſum. Inſpice iam pulchritudinem formati corporis, numeri tenentur in loco. Inſpice iam pulchritudinem mobilitatis in corpore, & numeri verſantur in tempore. Intra ad artem vnde iſti procedunt, quære in ea tempus & locum, nunquam erit, nuſquam erit, viuit in ea tamen numerus. Nec eius regio ſpatiorum eſt, nec ætas dierum, & diſcendæ arti tamen cum ſe accommodant, qui ſe artifices fieri volunt, corpus ſuum per loca & tempora mouent, animum vero per tempora. Acceſſu quip-

I pe temporis peritiores fiunt. Tranſcende ergo & animum artificis, vt numerum ſempiternum videas: Iam tibi ſapientia de ipſa interiore ſede fulgebit, & de ipſo ſecretario veritatis. Quæ ſi adhuc languidiorem aſpectum tuum reuerberat, refer oculum mentis in illam viam, vbi ſe oſtendebat hilariter. Memento ſanè diſtuliſſe te viſionem, quam fortior ſaniórque repetas. Væ qui derelinquunt te ducem, & oberrant in veſtigiis tuis, qui nutus tuos pro te amant, & obliuiſcuntur quid innuas. O ſuauiſsima lux purgatæ mentis ſapientia: Non enim ceſſas innuere nobis quæ & quanta ſis: & nutus tui ſunt omne creaturarum decus. Et artifex enim quodammodo innuit ſpectatori operis ſui de ipſa operis pulchritudine, ne ibi totus hæreat, ſed ſpeciem corporis fabricati ſic percurrat oculis, vt in eum qui fabricauerit recurrat affectu. Similes autem ſunt hominibus, qui ea quæ facis pro te amant: qui cum audiunt aliquem facundum ſapientem, dum nimis ſuauitatem vocis eius, & ſtructuras ſyllabarum apte locatarum auide audiunt, amittunt ſententiarum principatum, cuius illa verba tanquam ſigna ſonuerunt. Væ qui ſe auertunt à lumine tuo, & obſcuritati ſuæ dulci- K ter inhærent. Tanquam enim dorſum ad te ponentes, in carnali opere velut in vmbra ſua defiguntur, & tamen etiam ibi quod eos delectat, adhuc habent de circunfulgentia lucis tuæ. Sed vmbra dum amatur, languidiorem facit oculum animi, & inualidiorẽ ad perferendum conſpectum tuum. Propterea magis magiſque homo tenebratur, dum ſectatur libentius, quicquid infirmiorem tolerabilius excipit. Ex quo incipit non poſſe videre quod ſumme eſt, & malum putare quicquid fallit improuidum, aut illicit indignum, aut captum excruciat, cum ea pro merito patiatur auerſionis ſuæ, & quicquid iuſtum eſt, malum eſſe non poſsit. Si ergo quicquid mutabile aſpexeris, vel ſenſu corporis, vel animi conſideratione capere non potes, niſi aliqua numerorum forma teneatur, qua detracta in nihil recidat: noli dubitare vt iſta mutabilia non intercipiantur, ſed dimenſis motibus, & diſtincta varietate formarum, quaſi quoſdam verſus temporum peragant, eſſe aliquam formam æternam & incommutabilem: quæ neque contineatur & quaſi diffundatur locis, neque protendatur atque varietur temporibus, per quam cuncta iſta formari valeant, & pro ſuo genere implere atque L agere locorum ac temporum numeros.

Omnis enim res mutabilis, etiam formabilis ſit neceſſe eſt. *Deus forma incommutabilis, ad quẽ referẽda ſunt omnia.* Sicut autem mutabile dicimus quod mutari poteſt, ita formabile quod formari poteſt appellauerim. Nulla autem res formare ſeipſam poteſt: quia nulla res poteſt dare ſibi quod non habet: Et vtique vt habeat formam formatur aliquid. *Cap. 17.* Quapropter quælibet res ſi quã habet formam, non ei opus eſt accipere quod habet. Si qua vero non habet formam, non poteſt à ſe accipere quod non habet. Nulla ergo res, vt diximus, formare ſe poteſt. Quid autem amplius de mutabilitate corporis & animi dicamus? Superius enim ſatis dictum eſt. Conficitur itaque, vt & corpus & animus forma quadam incommutabili & ſemper manente formentur. Cui formæ dictum eſt: Mutabis ea, & mutabuntur, tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient. *Pſalm. 101.* Annos ſine defectu, pro æternitate poſuit prophetica locutio. De hac item forma dictum eſt, quòd in ſeipſa manens innouet omnia. *Sapien. 7.* Hinc etiam comprehenduntur omnia prouidentia gubernari. Si enim omnia quæ ſunt, forma penitus ſubtracta nulla erunt, forma ipſa incommutabilis, per quam mutabilia cuncta ſubſiſtunt, vt for- M marum ſuarum numeris impleantur & agantur, ipſa eſt eorum prouidentia. Non enim iſta eſſent, ſi ita non eſſet. Intuens ergo & conſiderans vniuerſam creaturam, quicunque iter agit ad ſapientiam, ſentit ſapientiam in via ſe ſibi oſtendere hilariter, & in omni prouidentia occurrere ſibi: *Sapien. 6.* & tanto alacrius ardeſcit viam iſtam peragere, quanto & ipſa via per illam pulchra eſt ad quam exæſtuat peruenire. Tu autẽ ſi præter id quod eſt & non viuit, & id quod eſt & viuit neque intelligit, & id quod eſt & viuit & intelligit, inueneris aliquod creaturarum genus, tunc aude dicere aliquod bonum eſſe quod non ſit ex deo. Tria enim hæc duobus etiam nominibus enunciari poſſunt, ſi appellentur corpus & vita: quia & illa quæ tantùm viuit, neque intelligit, qualis eſt pecorum, & hæc quæ intelligit, ſicuti eſt hominum, rectiſsime vita dicitur: Hæc autem duo, id eſt, corpus & vita, quæ quidem creaturæ deputantur: (nam & creatoris ipſius vita dicitur, & ea ſumma vita eſt) iſtæ igitur duæ creaturæ corpus & vita, quoniam formabilia ſunt, ſicuti ſuperius dicta docuerunt, amiſſaq; omni-

no

A no forma in nihilum recidunt, ſatis oſtendunt ſe ex iſta forma ſubſiſtere, quę ſemper eiuſmodi eſt. Quamobrem quantacunque bona, quãuis magna, quãuis minima, niſi ex deo eſſe non poſſunt. Quid enim maius in creaturis, quàm vita intelligens, aut quid minus poteſt eſſe quàm corpus? Quę quatitumlibet deficiãt, & eò tendant vt nõ ſint, tamen aliquid formæ illis remanet, vt quoquo modo ſint. Quicquid autẽ formæ cuipiam rei deficienti remanet, ex illa forma eſt quæ neſcit deficere, motúſq; ipſos rerũ deficientiũ vel proficientiũ excedere numerorũ ſuorum legem non ſinit. Quicquid igitur laudabile aduertitur in rerum natura, ſiue exigua, ſiue ampla laude dignum iudicetur, ad excellentiſsimam & ineffabilem laudem referendum eſt conditoris: Niſi quid habes ad hæc. EV. Satis mihi perſuaſum eſſe fateor, & quemadmodũ manifeſtum fiat, quantum in hac vita atq; inter tales quales nos ſumus poteſt, deum eſſe, & ex deo eſſe omnia bona: quandoquidem omnia quæ ſunt, ſiue quæ intelligunt & viuunt & ſunt, ſiue quæ tantùm viuunt & ſunt, ſiue quæ tantũ ſunt, ex deo ſunt. Nunc iam tertiam quæſtionẽ videamus, vtrũ expediri poſsit, inter bona eſſe numerandã liberam voluntatem. Quo demonſtrato, ſine dubitatione concedam, deum dediſſe nobis eã, dariq; oportuiſſe.

Et bonis male vti poſſumus. Cap. 18.

B AVG. Bene meminiſti propoſita, & ſecundam quæſtionem iam explicatam vigilanter animaduertiſti: Sed videre debuiſti etiam iſtã tertiam, iam ſolutam. Propterea quippe tibi videri dixeras, dari non debuiſſe liberum voluntatis arbitriũ, ꝙ eo quiſq; peccat. Cui ſentẽtiæ tuæ cum ego intuliſſem, recte fieri nõ poſſe, niſi eodem libero voluntatis arbitrio, atque ad id potius hoc deũ dediſſe aſſeuerarẽ, reſpondiſti liberã volũtatem ita nobis dari debuiſſe, vt iuſtitia data eſt, qua nemo niſi recte poteſt vti. Quæ reſponſio tua in tantos circuitus diſputationis nos ire compulit, quibus tibi probaremus & maiora & minora bona non eſſe niſi ex deo. Quod non tam dilucide oſtendi poſſet, niſi prius aduerſus opiniones impię ſtultitiæ, qua dicit inſipiens in corde ſuo, non eſt deus, qualiſcũq; de re tanta pro modulo noſtro inita ratio, eodem ipſo deo in tam periculoſo itinere nobis opitulante, in aliquid manifeſtum intẽderetur. Quæ duo tamẽ, id eſt, deũ eſſe, & omnia bona ex ipſo eſſe, quãquam inconcuſſa fide etiam antea tenerẽtur,

1. Retract. cap. 9.

Pſal. 52.

C ſic tamen tractata ſunt, vt hoc quoq; tertium inter bona eſſe numerandum, liberam ſcilicet voluntatem, manifeſtiſsime appareat. Iam enim ſuperiore diſputatione patefactum eſt, conſtititq; inter nos, naturã corporis inferiore gradu eſſe, q̃ animi naturam: ac per hoc animum maius bonum eſſe quàm corpus. Si ergo in corporis bonis inuenimus aliqua quibus non recte vti homo poſsit, nec tamen propterea dicimus nõ ea dari debuiſſe, quoniam eſſe cõfitemur bona, quid mirũ ſi & in animo ſunt quædam bona, quibus etiam non recte vti poſsimus: ſed quia bona ſunt, nõ potuerunt dari niſi ab illo, à quo ſunt omnia bona? Vides enim quantũ boni deſit corpori cui deſunt manus, & tamen manibus male vtitur, qui eis operatur vel ſæua vel turpia. Sine pedibus aliquẽ ſi aſpiceres, fatereris deeſſe integritati corporis plurimum bonum: & tamen eum qui ad nocendum cuipiam, vel ſeipſum dehoneſtandum, pedibus vteretur, male vti pedibus non negares. Oculis hanc lucem videmus, formáſq; internoſcimus corporum: idq; & ſpecioſiſsimum eſt in noſtro corpore, vnde in faſtigio quodã dignitatis hæc membra locata ſunt, & ad ſalutem tuendam, multáque alia vitę cõmoda refert vſus oculorum, oculis tamẽ plerique pleraq; agunt turpiter, & eos militare cogunt libidini. Et vides quantum bonum deſit in facie ſi oculi deſint: Cum autem adſunt, quis hos dedit, niſi bonorũ omnium largitor deus? Quemadmodum ergo iſta probas in corpore, & non intuens eos qui male his vtuntur, laudas illum qui hæc dedit bona: ſic liberam voluntatem ſine qua nemo poteſt recte viuere, oportet & bonum eſſe, & diuinitus datum: & potius eos damnãdos qui hoc bono male vtuntur, quàm eum qui dederit, dare nõ debuiſſe fatearis. EV. Prius ergo vellẽ, vt mihi probares aliquod bonũ eſſe liberam voluntatem, & ego cõcederem deum illã dediſſe nobis, quia fateor ex deo omnia bona eſſe. AVG. Itáne tandem non probaui tanto molimine ſuperioris diſputationis, cum omnem ſpeciẽ formamq; corporis à ſumma omnium rerũ forma, id eſt, à veritate ſubſiſtere fatereris, & bonũ eſſe concederes? Nam & capillos noſtros numeratos eſſe, ipſa in Euangelio loquitur veritas. De numeri autem ſummitate, & à fine vſq; ad finem pertendẽte potentia, quæ locuti fuerimus, excidit tibi? Quæ igitur iſta tanta peruerſitas, capillos noſtros, quamuis inter exigua & omnino abiectiſsima, tamen inter bona numerare, nec inuenire cui authori tribuantur niſi bonorum omnium cõditori deo, quia & maxima & minima bona ab illo

D

Mat. 10.

E ſunt, à quo eſt omne bonum: & dubitare de libera voluntate, ſine qua recte viui nõ poſſe concedunt etiã qui peſsime viuunt? Et certe nunc reſponde quæſo, quid tibi melius eſſe videatur in nobis, ſine quo rectè viui poteſt, an ſine quo rectè viui non poteſt? EV. Iamiam parce quæſo: pudet cæcitatis. Quis enim ambigat id longe eſſe præſtantius, ſine quo recta vita nulla eſt? AVG. Iam ergo tu negabis luſcũ hominẽ recte poſſe viuere? EV. Abſit tam immanis amentia. AVG. Cum ergo in corpore oculum cõcedas eſſe aliquod bonũ, quo amiſſo tamen ad recte viuẽdum non impeditur voluntas libera, tibi videtur nullum bonum, ſine qua rectè nemo viuit? Intueris enim iuſtitiam qua nemo male vtitur. Hæc inter ſumma bona quæ in ipſo ſunt homine numeratur, omnéſq; virtutes animi quibus ipſa recta vita & honeſta conſtat. Nam neque prudentia, neque fortitudine, neque temperantia male quis vtitur: in his enim omnibus, ſicut in ipſa etiam quam tu commemoraſti iuſtitia, recta ratio viget, ſine qua virtutes eſſe non poſſunt.

F Recta autem ratione male vti nemo poteſt. Iſta ergo magna bona ſunt: Sed meminiſſe te oportet, non ſolum magna, ſed etiam minima bona non eſſe poſſe, niſi ab illo à quo ſunt omnia bona, hoc eſt deo. Id enim ſuperior diſputatio perſuaſit, cui toties tàmque lætus aſſenſus es. Virtutes igitur quibus recte viuitur, magna bona ſunt: ſpecies autem quorumlibet corporum, ſine quibus recte viui poteſt, minima bona ſunt: potentiæ vero animæ, ſine quibus recte viui non poteſt, media bona ſunt. Virtutibus nemo male vtitur: Cæteris autem bonis, id eſt, mediis & minimis, non ſolùm bene, ſed etiam male quiſque vti poteſt. Et ideo virtute nemo male vtitur, quia opus virtutis eſt bonus vſus iſtorum quibus etiam non bene vti poſſumus. Nemo autem bene vtendo male vtitur. Quare abundantia & magnitudo bonitatis dei non ſolum magna, ſed etiam media & minima bona eſſe præſtitit. Magis laudanda eſt bonitas eius in magnis, quàm in mediis, & magis in mediis, quàm in minimis bonis, ſed magis in omnibus, quàm ſi non omnia tribuiſſet. EV. Aſſentior. Sed illud me mouet, quoniam de libera voluntate quæſtio eſt, & videmus ipſam bene vti cæteris vel non bene, quomodo & ipſa inter illa quibus vtimur

Magnis bonis nemo male vtitur. Cap. 19.

1. ſen. di. 16. cap. ſi vero.

Virtutis opus quod. 1. ſen. di. 16. ca. attẽde. & cap. quæritur.

G numeranda ſit. AVG. Quomodo omnia quæ ad ſcientiam cognoſcimus, ratione cognoſcimus, & tamé etiam ipſa ratio inter illa numeratur quæ ratione cogno- *Supra eodē cap. 3.* ſcimus? An oblitus es cum quæreremus quæ ratione cognoſcantur, cōfeſſum te fuiſſe etiam rationem ratione cognoſci? Noli ergo mirari, ſi cæteris per liberā voluntatem vtimur, etiam ipſa libera voluntate per eam ipſam vti nos poſſe: vt quodammodo ſe ipſa vtatur voluntas quæ vtitur cæteris, ſicut ſeipſam cognoſcit ratio, quæ cognoſcit & cætera. Nam & memoria non ſolum cætera omnia quæ meminimus comprehēdit, ſed etiam quod non obliuiſcimur nos habere memoriam, ipſa ſe memoria quodammodo tenet in nobis, quæ non ſolùm aliorum, ſed etiam ſui meminit, vel potius nos & cætera & ipſam per ipſam meminimus. Voluntas ergo quæ medium bonum eſt, cum inhæret incommutabili bono, eiq; communi non proprio, ſicuti eſt illa, de qua multum locuti ſumus & nihil digne diximus, veritas, tenet homo beatam vitam: Eaque ipſa vita beata, id eſt, animi affectio inhærentis incommutabili bono, proprium & primum eſt hominis bonum. In eo ſunt etiam virtutes omnes quibus male vti nemo poteſt. Nam hæc
H quamuis magna in homine & prima ſint, propria tamen eſſe vniuſcuiuſque hominis, non communia ſatis intelligitur. Veritate enim atque ſapientia, quæ communis eſt omnibus, omnes ſapientes & beati fiunt inhærendo illi. Beatitudine autem alterius hominis non fit alter beatus, quia & cum eum imitatur vt ſit, inde appetit beatus fieri vnde illum factum videt, illa ſcilicet incommutabili communiq; veritate. Neq; prudentia cuiuſquam fit prudens alius, aut fortis fortitudine, aut temperans temperantia, aut iuſtus iuſtitia hominis alterius quiſquam efficitur: ſed coaptando animum illis incommutabilibus regulis luminibúſque virtutum, quæ incorruptibiliter viuunt in ipſa veritate ſapientiáque communi, quibus & ille coaptauit & fixit animum, quem iſtis virtutibus præditum ſibi ad imitandum propoſuit. Voluntas ergo adhærens communi atque incommutabili bono, impetrat prima & magna hominis bona, cum ipſa ſit medium quoddam bonum. Voluntas autem auerſa ab incommutabili & communi bono, & conuerſa ad proprium bonum, aut ad exterius, aut ad inferius, peccat. Ad proprium conuertitur, cum ſuæ poteſtatis vult eſſe. Ad exterius, cum aliorum propria, vel
I quæcunque ad ſe non pertinent, cognoſcere ſtudet. Ad inferius, cum voluptatem corporis diligit. Atque ita homo ſuperbus & curioſus & laſciuus effectus, excipitur ab alia vita, quæ in comparatione ſuperioris vitæ mors eſt: quæ tamen regitur adminiſtratione diuinæ prouidentiæ, quæ congruis ſedibus ordinat omnia, & pro meritis ſua cuique diſtribuit. Ita fit, vt neque illa bona quæ à peccantibus appetuntur, vllo modo mala ſint, neque ipſa voluntas libera, quam in bonis quibuſdam mediis numerandam eſſe comperimus, ſed malum ſit auerſio eius ab incommutabili bono, & conuerſio ad mutabilia bona: quæ tamen auerſio atque conuerſio, quoniam non cogitur, ſed eſt voluntaria, digna & iuſta eam miſeriæ pœna ſubſequitur. Sed tu fortaſſe quæſiturus es, quoniam mouetur voluntas cum ſe auertit ab incommutabili bono ad mutabile bonum, vnde ei iſte motus exiſtat: qui profectò malus eſt, tametſi voluntas libera, quia ſine illa nec rectè viui poteſt, in bonis numeranda ſit. Si enim motus iſte, id eſt auerſio voluntatis à domino deo, ſine dubitatione peccatum eſt, num poſſumus authorem peccati deum dicere? Non

Homo lapſus, ex ſe non poteſt reſurgere. Ca. 20

erit ergo iſte motus ex deo. Vnde igitur erit? Ita quæ- K renti tibi, ſi reſpōdeam neſcire me, fortaſſe eris triſtior: ſed tamen vera reſponderim. Sciri enim non poteſt *1. Retract. cap. 9.* quod nihil eſt. Tu tantum pietatem inconcuſſam tene, vt nullum tibi bonum, vel ſentienti, vel intelligenti, vel quoquo modo cogitanti occurrat quod non ſit ex deo. Ita enim nulla natura occurrit quæ non ſit ex deo. Omnem quippe rem vbi menſuram & numerum & *Sapien. 11.* ordinem videris, deo artifici tribuere ne cuncteris. Vnde autem iſta penitus detraxeris, nihil omnino remanebit: quia etſi remanſerit aliqua formæ alicuius inchoatio, vbi neque menſuram neque numerum neque ordinem inuenias, quia vbicunque iſta ſunt, forma perfecta eſt, oportet auferas etiam ipſam inchoationem formæ, quæ tanquam materies ad perficiendum ſubiacere videtur artifici. Si enim formæ perfectio bonū eſt, non nullū iam bonum eſt & formæ inchoatio. Ita detracto penitus omni bono nihil remanebit. Omne autē bonum ex deo: nulla ergo natura eſt, quę nō ſit ex deo. Motus ergo ille auerſionis, quod fatemur eſſe peccatū, quoniam defectiuus motus eſt: omnis autem defectus ex nihilo eſt: vide quò pertineat, & ad deum non pertinere non dubites. Qui tamen defectus quoniā eſt volūtarius, L in noſtra eſt poſitus poteſtate. Si enim times illum, oportet vt nolis. Si autem nolis, non erit. Quid ergo ſecurius, quàm eſſe in ea vita, vbi non poſſit tibi euenire quod non vis? Sed quoniam non ſicut homo ſponte ce- *1. Retract. cap. 9.* cidit, ita etiam ſponte ſurgere poteſt, porrectam nobis deſuper dexteram dei, id eſt, dominum noſtrum Ieſum *2. ſen. diſt. 27. cap. ſi igitur.* Chriſtum, fide firma teneamus, & expectemus certa ſpe, & charitate ardenti deſideremus. Si quid autem de origine peccati diligentius quærendum adhuc putas, nam omnino ego iam opus eſſe non arbitror: ſi quid tamen putas, in aliam diſputationem differendum eſt. EV. Sequor ſanè voluntatem tuam, vt in tempus aliud quod hinc moueri poſſit, differamus. Nam illud tibi non conceſſerim, vt ſatis iam inde quæſitum putes.

LIBRI SECVNDI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE LIBERO ARBITRIO LIBER TERTIVS.

M
QVONIAM ſatis mihi manifeſtum eſt, & inter bona, & ea quidem non minima, numerandam eſſe liberam voluntatem, ex quo etiam fateri cogimur eam diuinitus datam eſſe, darique oportuiſſe: iam ſi opportunum exiſtimas, cupio per te cognoſcere, vnde ille motus exiſtat, quo ipſa voluntas auertitur à communi atque incommutabili bono, & ad propria, vel aliena, vel infima, atque omnia commutabilia conuertitur bona. AVG. Quid enim opus eſt hoc ſcire? EV. Quia ſi ita data eſt, vt naturalem habeat iſtum motum, iam neceſſitate ad hæc conuertitur, neque vlla culpa deprehendi poteſt, vbi natura neceſſitaſque dominatur. AVG. Placétne tibi iſte motus, an diſplicet? EV. Diſplicet. AVG. Reprehendis ergo eum? EV. Vtique reprehendo. AVG. Reprehendis igitur animi motum inculpabilem? EV. Inculpabilem animi motum non reprehendo, ſed neſcio an vlla culpa ſit, relicto incommutabili

Vnde ſit quòd homo deflectitur à ſummo bono Cap. 1.

A bili bono ad commutabilia conuerti. AVG. Reprehendis ergo quod neſcis. EV. Noli verbo premere: Ita enim dixi, Neſcio an vlla culpa ſit: vt intelligi voluerim ſine dubio culpam eſſe. Nam hoc verbo quod dixi neſcio, ſatis profecto irriſi dubitationem de re manifeſta. AVG. Vide quid ſit certiſsima veritas, quæ te coëgit tam cito obliuiſci quod paulò antè dixiſti. Si enim natura vel neceſsitate iſte motus exiſtit, culpabilis eſſe nullo pacto poteſt: Tu verò eſſe culpabilem ita firmiſsime tenes, vt dubitationem de hac re tam certa etiam irridendam putaueris. Cur ergo tibi vel affirmandum, vel certe cum aliqua dubitatione dicendum viſum eſt, quod perſpicue falſum eſſe ipſe conuincis? Dixiſti enim: Si ita data eſt voluntas libera, vt naturalem habeat iſtum motum, iam neceſsitate ad hæc conuertitur, neque vlla culpa deprehendi poteſt, vbi natura neceſsitaſque dominatur: Nullo modo autem dubitare debuiſti non eſſe ita datam, quando iſtum motum culpabilem eſſe non dubitas. EV. Ego ipſum motum cupabilem dixi, & ideo mihi diſplicere & reprehendendum eſſe dubitare non poſſum: animam vero quæ

B iſto motu ab incommutabili bono ad commutabilia detrahitur, nego eſſe culpandam ſi eius natura talis eſt, vt eo neceſſario moueatur. AVG. Cuius eſt iſte motus, quem profecto culpandum eſſe concedis? EV. In animo eũ video, ſed cuius ſit neſcio. AVG. Nunquid negas eo motu animum moueri? EV. Non nego. AVG. Negas ergo motum quo mouetur lapis motum eſſe lapidis? Neque enim illum dico motũ quo eum nos mouemus, vel aliqua vi aliena mouetur, veluti cum in cœlum iacitur, ſed eum quo ad terram nutu ſuo vergit & cadit. EV. Non equidem nego motum quo vt ita dicis inclinatur & ima petit, motum eſſe lapidis, ſed naturalem. Si autem hoc modo etiam illum motum habet anima, profecto etiam ipſe naturalis eſt, nec ex eo quod naturaliter mouetur recte vituperari poteſt: quia etiam ſi ad perniciem mouetur, naturæ tamen ſuæ neceſsitate compellitur. Porrò quia iſtũ motum non dubitamus eſſe culpabilem, omnimodo negandum eſt eſſe naturalem. Et ideò non eſt ſimilis illi motui quo naturaliter mouetur lapis. AVG. Egimúſne aliquid ſuperioribus duabus diſputationibus? EV. Egimus ſanè. AVG. Credo ergo meminiſſe te, in prima diſputatione ſatis eſſe compertum,

Supra li.1. cap. 11.

C nulla re fieri mentem ſeruam libidinis, niſi propria voluntate. Nam neque à ſuperiore, neque ab æquali eam poſſe ad hoc dedecus cogi, quia iniuſtum eſt: neque ab inferiore, quia non poteſt. Reſtat igitur vt eius ſit proprius iſte motus, quo fruendi voluntatem ad creaturam à creatore conuertit: Qui motus ſi culpæ deputatur, vnde qui dubitat, irriſione dignus tibi viſus eſt, non eſt vtique naturalis, ſed voluntarius: in eóq; ſimilis eſt illi motui quo deorſumuerſus lapis fertur, quòd ſicut iſte proprius eſt lapidis, ſic ille animi. Veruntamen in eo diſsimilis, quòd in poteſtate non habet lapis cohibere motum quo fertur inferius, animus verò dum non vult, non ita mouetur, vt ſuperioribus deſertis inferiora diligat. Et ideo lapidi naturalis eſt ille motus, animo verò iſte voluntarius. Hinc eſt quod lapidem ſi quis dicat peccare, quod pondere ſuo tendit in infima, non dicam ipſo lapide ſtolidior, ſed profecto demens iudicatur. Animum vero peccati arguimus, cum eum conuincimus ſuperioribus deſertis ad fruendum inferiora præponere. Propterea quid opus eſt quærere vnde iſte motus exiſtat, quo voluntas auertitur ab incommutabili bono ad commutabile bonum, cum eum non D niſi animi, & voluntarium, & ob hoc culpabilem eſſe fateamur, omniſque de hac re diſciplina vtilis ad id valeat, vt eo motu improbato atque cohibito, voluntatem noſtram ad fruendum ſempiterno bono à lapſu temporalium conuertamus? EV. Video, & quodammodo tango ac teneo vera eſſe quæ dicis. Non enim quicquam tam firme atque intime ſentio, quam me habere voluntatem, eáque me moueri ad aliquid fruendum: quid autem meum dicam, prorſus non inuenio, ſi voluntas qua volo & nolo, non eſt mea. Quapropter cui tribuendum eſt ſi quid per illam male facio, niſi mihi? Cum enim bonus deus me fecerit, nec bene aliquid faciam, niſi per voluntatem ad hoc potius datam eſſe à bono deo ſatis apparet: Motus autem quo huc atque illuc voluntas conuertitur, niſi eſſet voluntarius, atque in noſtra poſitus poteſtate, neque laudandus cum ad ſuperiora, neque culpandus homo eſſet cum ad inferiora detorquet quaſi quendam cardinem voluntatis: neque omnino monendus eſſet, vt iſtis neglectis æterna vellet adipiſci, atque vt male nollet viuere, vellet autem bene. Hoc autem monendum non eſſe hominem quiſ- E quis exiſtimat, de hominum numero exterminandus eſt.

De prouidentia dei & hominu libertate. Ca. 11.

Quæ cum ita ſint, ineffabiliter me mouet, quomodo fieri poſsit, vt & deus præſcius ſit omnium futurorum, & nos nulla neceſsitate peccemus. Quiſquis enim dixerit aliter euenire poſſe aliquid quàm deus ante præſciuit, præſcientiam dei deſtruere inſaniſsima impietate molitur. Quapropter ſi præſciuit deus peccaturum eſſe primum hominem, quod neceſſe eſt concedat mihi quiſquis mecum omnium futurorum præſcium fatetur deum: Si ergo ita eſt, non dico non eum faceret, bonum enim fecit, nec obeſſe quicquam deo poſſet peccatum eius quem bonum ipſe fecit, imò in quo faciendo bonitatem ſuam oſtenderat, oſtendit etiam in puniendo iuſtitiam, & in liberando miſericordiam. Non itaque dico non eum faceret, ſed hoc dico, quoniam ſi peccaturum eſſe præſciuerat, neceſſe erat id fieri quod futurum eſſe præſciebat deus. Quomodo eſt igitur voluntas libera, vbi tam ineuitabilis apparet neceſsitas? AVG. Pulſaſti vehementer, miſericordia dei adſit, aperiátque pulſantibus. Veruntamen maximam partem hominum iſta quæſtione torqueri non ob aliud crediderim, niſi quia non piè quærunt, velo- F cioréſque ſunt ad excuſationem, quàm ad cõfeſsionem peccatorum ſuorum. Aut enim nullam diuinam prouidentiam præeſſe rebus humanis libenter opinantur, dumq; fortuitis committunt caſibus & animos & corpora ſua, tradunt ſe feriendos & dilaniandos libidinibus: diuina iudicia negantes, humana fallentes, eos à quibus accuſantur, fortunæ patrocinio propulſare ſe putant: quam tamen cæcam effingere ac pingere conſueuerunt, vt aut meliores ea ſint à qua ſe regi arbitrantur, aut ſe quoque cum eadem cæcitate & ſentire iſta fateantur & dicere. Nec enim talibus abſurde etiam conceditur caſibus eos agere omnia, quando agendo cadunt. Sed aduerſus hanc opinionem plenam ſtultiſsimi ac dementiſsimi erroris, ſatis, vt arbitror, ſecunda noſtra ſermocinatione diſſertum eſt. Alij vero quanquam negare non audeant præſidere humanæ vitæ prouidentiam dei, malunt tamen eam vel infirmam vel iniuſtam vel malam nefario errore credere, quàm ſua peccata pietate ſupplici confiteri. Qui omnes ſi perſuaderi ſibi paterentur, vt cum de optimo & iuſtiſsimo & potentiſsimo cogitant, bonitatem & iuſtitiam & po-

1. Retract. cap. 9.

G tentiam dei longe maiorem ſuperioremque eſſe crede-
rent, quàm quod cogitatione concipiunt, conſideran-
teſq; ſemetipſos, gratias deo ſe debere intelligerent, etiã
ſi aliquid inferius eos voluiſſet eſſe quàm ſunt, omni-
búſque oſsibus & medullis conſcientiæ ſuæ clamarent:
Ego dixi, domine miſerere mei, cura animam meam,
quia peccaui tibi. Ita certis itineribus diuinæ miſericor-
diæ in ſapientiam ducerentur, vt neque inuentis rebus
inflati, neque non inuentis turbulenti, & cognoſcendo
inſtructiores fierent ad viuendum, & ad quærendum
ignorando mitiores. Tibi verò cui iam hoc perſua-
ſum eſſe non dubito, vide quàm facilè tam de magna
quæſtione reſpondeam, cùm mihi prior interroganti
Voluntas maxime libera. Cap. 3. pauca reſponderis. Certè enim hoc te mouet, &
hoc miraris, quomodo non ſint contraria & repugnan-
tia, vt deus præſcius ſit omnium futurorum, & nos non
neceſsitate, ſed voluntate peccemus. Si enim præſcius
eſt deus, inquis, peccaturum eſſe hominem, neceſſe eſt
vt peccet: Si autem neceſſe eſt, non ergo eſt in peccan-
do voluntatis arbitrium, ſed potius ineuitabilis & fixa
neceſsitas. Qua ratiocinatione hoc videlicet ne confi-
ciatur times, vt aut deus futurorum omnium præſcius
H impie negetur: aut ſi hoc negare non poſſumus, fatea-
mur non voluntate, ſed neceſsitate peccari. An aliquid
aliud te mouet? EV. Nihil interim aliud. AVG.
Res ergo vniuerſas, quarum deus eſt præſcius, non vo-
luntate ſed neceſsitate fieri putas? EV. Omnino ita
fieri puto. AVG. Expergiſcere tandem, téque ipſum
paululum intuere, & dic mihi ſi potes, qualem ſis habi-
turus cras voluntatem, vtrum peccandi, an rectè facien-
di? EV. Neſcio. AVG. Quid deum itidem neſci-
re hoc putas? EV. Nullo modo id putauerim. AVG.
Si ergo voluntatem tuam craſtinam nouit, & omnium
hominum, ſiue qui ſunt, ſiue qui futuri ſunt, futuras præ-
uidet voluntates, multo magis præuidet quid de iuſtis
impiiſq; facturus ſit. EV. Prorſus ſi meorũ operum
præſcium deum dico, multo fidẽtius cum dixerim præ-
ſcire opera ſua, & quid ſit facturus, certiſsime præuide-
re. AVG. Nonne igitur caues, ne tibi dicatur, etiam
ipſum quæcunque facturus eſt, non voluntate ſed neceſ-
ſitate facturum, ſi omnia quorum deus præſcius eſt, ne-
ceſsitate fiunt, non voluntate? EV. Ego cum dicerem
neceſsitate vniuerſa fieri, quæ deus futura præſciuit, ea
ſola intuebar, quæ in creatura eius fiunt, non autem quæ
I in ipſo: Non enim ea fiunt, ſed ſunt ſempiterna. AVG.
Nihil ergo in ſua creatura operatur deus? EV. Iam
ſemel ſtatuit quemadmodum feratur ordo eius vni-
uerſitatis quam condidit: Neque enim aliquid noua
voluntate adminiſtrat. AVG. Nunquid neminem
beatum facit? EV. Facit vero. AVG. Tunc vti-
que facit, quando ille fit. EV. Ita eſt. AVG. Si igi-
tur, verbi gratia, poſt annum beatus futurus es, poſt an-
num te beatum facturus eſt. EV. Etiam. AVG.
Iam ergo præſcit hodie, quid poſt annum facturus eſt.
EV. Semper hoc præſciuit: Nunc quoque hoc eum
præſcire conſentio, ſi eſt ita futurum. AVG. Dic
quæſo, num tu creatura eius non es, aut tua beatitudo
non in te fiet? EV. Imò & creatura eius ſum, & in me
fiet quòd beatus ero. AVG. Non ergo voluntate,
ſed neceſsitate in te fiet beatitudo tua deo faciẽte, tu er-
go inuitus beatus es? AVG. Voluntas illius mihi eſt ne-
ceſsitas: Si enim mihi eſſet poteſtas vt eſſem beatus, iam
profectò eſſem: Volo enim etiam nunc, & non ſum, quia
1. Retract. cap. 9. non ego, ſed ille me beatum facit. AVG. Optime
de te veritas clamat: Non enim poſſum aliud ſentire
eſſe in poteſtate noſtra, niſi quod cum volumus faci- K
mus. Quapropter nihil tam in noſtra poteſtate quàm *a ſen. diſt.*
ipſa voluntas eſt. Ea enim prorſus nullo interuallo mox *24. c. alibi.*
vt volumus ᵃpræſto eſt. Et ideo rectè poſſumus dice- *2. ſen. di. 41.*
re, non voluntate viuimus, ſed neceſsitate, aut non *ca. ſi autẽ.*
voluntate morimur, ſed neceſsitate, & ſi quid aliud hu-
iuſmodi. Non voluntate autem volumus, quis vel deli-
rus audeat dicere: Quamobrem quãuis præſciat deus no-
ſtras voluntates futuras, non ex eo tamen conficitur, vt
non voluntate aliquid velimus. Nam & de beatitudine
quod dixiſti, non abs teipſo beatum fieri, ita dixiſti quaſi
hoc ego negauerim: Sed dico, cum futurus es beatus, nõ
te inuitum, ſed volentem futurum. Cum igitur præſcius
deus ſit futuræ beatitudinis tuæ, nec aliter aliquid fieri
poſsit quàm ille præſciuit, (alioquin nulla præſcientia
eſt) non tamen ex eo cogimur ſentire (quod abſurdiſsi-
mum eſt, & longe à veritate ſecluſum) non te volentem
beatũ futurum. Sicut autem voluntatem beatitudinis cũ
eſſe cœperis beatus, nõ tibi aufert præſcientia dei quę ho-
die de tua futura beatitudine certa eſt: ſic etiam volun-
tas culpabilis, ſi qua in te futura eſt, non propterea volun
tas non erit, quoniã deus eam futuram eſſe pręſciuit. At-
tende enim quæſo quanta cæcitate dicatur, ſi præſciuit L
deus futuram volũtatem meam, quoniã nihil aliter po-
teſt fieri quam præſciuit, neceſſe eſt vt velim quod ille
pręſciuit: ſi autem neceſſe eſt, non iam voluntate, ſed ne-
ceſsitate id me velle fatendum eſt. O ſtultitiã ſingularẽ:
Quomodo ergo non poteſt aliud fieri q̃ præſciuit deus,
ſi volũtas non erit, quam voluntatẽ futuram ille præſci-
uerit? Omitto illud æque monſtroſum, quod paulò an-
tè dixi eundem hominẽ dicere, neceſſe eſt vt ita velim,
qui neceſsitate ſuperpoſita auferre nititur voluntatem.
Si enim neceſſe eſt vt velit, vnde volet cum voluntas
non erit? Quod ſi non hoc modo dixerit, ſed dixerit ſe,
quia neceſſe eſt vt velit, ipſam voluntatem in poteſtate
non habere, occurretur ex eo quod ipſe dixiſti cũ quæ-
rerem vtrum inuitus beatus ſis futurus. Reſpondiſti
enim quòd iam eſſes beatus, ſi poteſtas eſſet in te. velle
enim te, ſed nondum poſſe dixiſti. Vbi ergo ſubieci de
te clamaſſe veritatem: Nõ enim negare poſſumus habe-
re nos poteſtatem, niſi cum nobis quod volumus deeſt.
Dum autem volumus, ſi ipſa voluntas deeſt nobis, non
vtiq; volumus. Quod ſi fieri non poteſt, vt dũ volumus,
non velimus, adeſt vtique voluntas volentibus: Nec a- M
liud quicquam eſt in poteſtate, niſi quod volentibus
adeſt. Voluntas igitur noſtra nec voluntas eſſet, niſi eſ-
ſet in noſtra poteſtate. Porrò quia eſt in poteſtate, libe-
ra eſt nobis. Non enim eſt nobis liberum quod in po-
teſtate non habemus, aut poteſt non eſſe quod habe-
mus. Ita fit vt & deum non negemus eſſe præſcium om-
nium futurorum, & nos tamen velimus quod volumus.
Cum enim ſit præſcius voluntatis noſtræ, cuius eſt præ-
ſcius, ipſa erit. Voluntas ergo erit, quia voluntatis eſt
præſcius. Nec voluntas eſſe poterit, ſi in poteſtate non
erit. Ergo & poteſtatis eſt præſcius. Non igitur per eius
præſcientiam mihi poteſtas adimitur, quæ propterea
mihi certior aderit, quia ille cuius præſcientia non fal-
litur, affuturam mihi eſſe præſciuit. EV. Ecce iam
non nego ita neceſſe eſſe fieri quæcunque præſciuit de-
us, & ita eum peccata noſtra præſcire, vt maneat ta-
men nobis voluntas libera, atque in noſtra poſita po- *Præſcientia*
teſtate. AVG. Quid ergo te mouet? An forte *dei nõ ob-*
oblitus quid prima noſtra diſputatio peregerit, nega- *ſtat libero*
bis nullo cogente, aut ſuperiore, aut inferiore, aut *arbitrio.*
æquali, ſed ea nos voluntate peccare? EV. Nihil ho- *Cap. 4.*
rum

A rium prorſus audeo negare. Sed tamen fateor, nondum video quomodo ſibi nõ aduerſentur hæc duo, præſciẽtia dei de peccatis noſtris, & noſtrũ in peccando liberũ arbitrium. Nam & iuſtum deum neceſſe eſt fateamur & præſcium. Sed ſcire vellem qua iuſtitia puniat peccata, quæ neceſſe eſt fieri. Aut quomodo non ſit neceſſe fieri quæ futura eſſe præſciuit. Aut quomodo non creatori deputandum eſt, quicquid in eius creatura fieri neceſſe eſt. AVG. Vnde tibi videtur aduerſum eſſe liberum arbitrium noſtrũ præſcientiæ dei, quia præſciẽtia eſt, an quia dei præſcientia eſt? EV. Quia dei potius. AVG. Quid ergo ſi tu præſcires peccaturum eſſe aliquem, non eſſet neceſſe vt peccaret? EV. Imò neceſſe eſſet vt peccaret. Non enim aliter eſſet præſcientia mea, niſi certa præſcirem. AVG. Non igitur quia dei præſcientia eſt, neceſſe eſt fieri quæ præſcierit, ſed tantummodo quia præſcientia eſt. Quæ ſi non certa prænoſcit, vtique nulla eſt. EV. Conſentio. Sed quorſum iſta? AVG. Quia niſi fallor, non continuò tu peccare cogeres quem peccaturum eſſe præſcires. Neque ipſa præſcientia tua peccare eum cogeret, quamuis ſine dubio peccaturus eſſet. Non enim aliter id futurum
B eſſe præſcires. Sicut itaque non ſibi aduerſamur hæc duo, vt tu præſcientia tua noueris quod alius ſua voluntate facturus eſt, ita deus neminem ad peccatum cogẽs, præuidet tamen eos qui propria voluntate peccabunt. Cur ergo non vindicet iuſtus, quæ fieri non cogit præſcius? Sicut enim tu memoria tua non cogis facta eſſe quæ præterierunt, ſic deus præſcientia ſua non cogit facienda quæ futura ſunt: Et ſicut tu quædam quæ feciſti meminiſti, nec tamen quæ meminiſti omnia feciſti: ita deus omnia quorum ipſe author eſt præſcit, nec tamen omnium quæ præſcit ipſe author eſt. Quorum autem nõ eſt malus author, iuſtus eſt vltor. Hinc ergo iam intellige qua iuſtitia deus peccata puniat, quia quæ nouit futura non facit. nam ſi propterea non debet retribuere ſupplicium peccantibus, quia præuidet peccaturos: nec rectè facientibus debet præmia retribuere, quia & rectè facturos nihilominus præuidet. Imò vero fateamur & ad præſcientiam eius pertinere ne quid eum
C lateat futurorũ, & ad iuſtitiam, vt peccatum quia voluntate committitur, ita iudicio eius impune non fiat, ſicut præſcientia non cogitur fieri. Iam illud quod tertio loco poſuiſti, quomodo non creatori deputandum ſit quicquid in eius creatura fieri neceſſe eſt, regula illa pietatis facilè commonebit, quam meminiſſe nos conuenit, gratiarũ actiones nos debere creatori noſtro. Cuius profectò largiſsima bonitas iuſtiſsime laudaretur, etiam ſi aliquo inferiore creaturæ gradu nos condidiſſet. Quanuis enim anima noſtra peccatis tabefacta ſit, ſublimior eſt tamen & melior, quàm ſi in hanc lucem viſibilem verteretur. Et vides profectò de huius lucis eminentia quantum laudent animæ deum etiam corporis ſenſibus deditæ. Quapropter non te tam moneat quòd vituperantur animæ peccatrices, vt dicas in corde tuo, melius fuiſſe ſi non eſſent. In ſui enim comparatione vituperantur, dum cogitantur quales eſſent ſi peccare noluiſſent. Inſtitutor tamẽ earum deus præclariſsime pro humana facultate laudãdus eſt, non ſolum quoniam peccantes eas iuſte ordinat, ſed etiam quia tales inſtituit, vt etiam peccatis ſordidatæ, nullo modo lucis corporalis dignitate ſuperentur, de qua tamen iure laudatur. Illud quoque moneo caueas, ne forte non dicas quidem melius fuiſſe vt non eſſent, ſed dicas aliter fieri eas debuiſſe. Quicquid enim tibi vera ratione melius

Cur etiam dãnandas animas creat deus. Cap. 5.

occurrerit, ſcias feciſſe deum tanquam bonorum om- D
nium conditorem. Non eſt autem vera ratio, ſed inuida infirmitas, cum aliquid melius faciendum fuiſſe cogitaueris, iam nihil aliud inferius velle fieri: tanquam ſi perſpecto cœlo nolles terram factam eſſe vnquam omnino. Rectè enim reprehenderes, ſi prætermiſſo cœlo terram factam videres, quoniam diceres ita eam fieri debuiſſe, ſicuti poſſes cogitare cœlum. Cum ergo etiã illud ad cuius ſpeciẽ volebas terram perducere, factum eſſe perſpiceres, non autem hoc terram, ſed cœlum vocari: credo quòd re meliore non fraudatus, vt inferior quoque aliqua fieret & terra eſſet, nequaquam inuidere deberes. In qua terra ruſus ſecundum partes eius tanta eſt varietas, vt nihil quod ad terræ pertinet ſpeciem, cogitanti occurrat, quod non in tota eius mole deus omnium conditor fecerit. Nanque à terra feraciſsima & amœniſsima vſque ad ſalſiſsimam & infœcundiſsimam ita gradatim per medias peruenitur, vt nullam reprehendere audeas, niſi in comparatione melioris. Atque ita per omnes gradus laudis aſcendas, vt quod ſummum genus terræ inueneris, ſolum tamen eſſe nolis. Iam vero inter totam terram & cœlum quanta E
diſtantia eſt? Interponuntur enim humida flabiliſque natura. Atque ex his quatuor elementis, aliæ innumerabiles nobis, numeratæ autem deo rerum ſpecies formæque variantur. Poteſt ergo eſſe aliquid in rerum natura, quod tua ratione non cogitas. Non eſſe autem quod vera ratione cogitas, non poteſt. Neque enim tu potes aliquid melius in creatura cogitare, quod creaturæ artificem fugerit. Humana quippe anima naturaliter diuinis ex quibus pendet connexa rationibus, cum dicit, Melius hoc fieret quàm illud, ſi verum dicit & videt quod dicit, in illis quibus connexa eſt rationibus videt. Credat ergo deum feciſſe, quod vera ratione ab eo faciendum fuiſſe cognouit, etiam ſi hoc in rebus factis non videt. Quia etiam ſi cœlum oculis videre non poſſet, & tamen ratione vera tale aliquid faciendum fuiſſe colligeret, credere debuit factum eſſe, quanuis id oculis non videret. Non enim cogitatione videret fuiſſe faciendum, niſi in iis rationibus quibus facta ſunt F
omnia. Quod autem ibi non eſt, tam nemo poteſt veraci cogitatione videre, quàm non eſt verum. In eo plerique homines errant, quia meliora cum mente conſpexerint, non in ſedibus congruis ea oculis quærunt: velut ſi quiſquam perfectam rotunditatem ratione cõprehendens, ſtomachetur quòd talem in nuce non inuenit, ſi nullum vnquam corpus rotundum præter huiuſcemodi poma conſpexit. Nam ita quidam cùm ratione veriſsima videant meliorem eſſe creaturam, quæ quanuis habeat liberam voluntatem, deo tamen ſemper infixa, nunquam peccauerit, intuentes peccata hominum, non vt peccare deſinant, ſed quia facti ſunt dolent, dicentes: Tales nos faceret, vt ſemper incommutabili eius veritate perfrui, nunquam autem peccare vellemus. Non clament, non ſuccenſeant: quia neque ipſos ideo coëgit peccare, quia fecit, quibus poteſtatem vtrum vellent dedit: & ſunt tales quidam angeli qui neque peccauerunt vnquam, neque peccaturi ſunt. Quamobrem ſi te delectat creatura, quæ perſeuerantiſsima voluntate non peccat, non eſt dubitandum, quòd eam peccanti rectà ratione præponas, ſed ſicut eam tu cogitatione præponis, ſic eam creator deus ordinatione præpoſuit. Crede eſſe talem in ſuperioribus ſedibus, & in ſublimitate cœlorum: quia ſi bonitatem conditor præbuit ad eam condendam, cuius præuidit

futura

G futura peccata, nullo modo non præberet eam bonitatem vt creaturam conderet, quam peccaturam non eſſe præſciuit. Habet enim illa ſublimis perpetuam beatitudinem ſuam, in perpetuum fruens creatore ſuo, quam perpetua tenendæ iuſtitiæ voluntate promeretur. Habet deinde ordinem ſuum etiam iſta peccatrix, amiſſa in peccatis beatitudine, ſed non dimiſſa recuperandæ beatitudinis facultate, quæ profectò ſuperat eam quam peccandi perpetua voluntate tenet. Inter quam & illam priorem permanentem in voluntate iuſtitiæ, hæc medietatem quandam demonſtrat, quæ pœnitendi humilitate altitudinem ſuam recepit. Nam neque ab illa creatura quam præſciuit deus non ſolum peccaturam, ſed etiam in peccandi voluntate manſuram, abſtinuit largitatem bonitatis ſuæ, vt eam non conderet. Sicut enim melior eſt vel errans equus quàm lapis propterea non oberrans, quia proprio motu & ſenſu caret: ita eſt excellentior creatura quæ libera voluntate peccat, quàm quæ propterea non peccat, quia non habet liberam voluntatem. Et ſicut laudarem vinum in ſuo genere bonum, in quo vino inebriatum hominem vituperarem, & tamen
H eundem hominem iam vituperatum & adhuc ebrium, laudato illi vino de quo ebrius factus eſt anteponerem: ita corporalis creatura in ſuo gradu iure laudanda eſt, cum illi vituperandi ſint, qui eius immoderato vſu à veritatis perceptione auertuntur: quamuis iidem rurſus iam peruerſi, & quodammodo temulenti, eidem creaturæ in ordine ſuo laudabili, cuius auiditate euanuerunt, non iam merito vitiorum, ſed adhuc naturæ dignitate præferuntur. Quia igitur omnis anima omni corpore eſt melior, omniſque peccatrix anima quocunque ceciderit, nulla commutatione corpus efficitur, nec omnino illi aufertur quòd anima eſt, & ideo nullo pacto amittit quòd corpore eſt melior, in corporibus autem lux tenet primum locum: conſequens eſt, vt primo corpori anima extrema præponatur, fierique poſsit, vt corpori alicuius animæ aliquod aliud corpus anteferatur: vt autem ipſi animæ, nullo modo. Cur ergo non laudetur deus, & ineffabili prædicatione laudetur, qui cum fecerit eas quæ in legibus eſſent iuſtitiæ permanſuræ, fecit etiam alias animas, quas vel peccaturas, vel in peccatis etiam perſeueraturas eſſe prævidebat, cum & tales adhuc meliores ſint eis, quæ quoniam nul-
I lum habent rationale ac liberum voluntatis arbitrium, peccare non poſſunt? Quæ tamen adhuc etiam ipſę meliores ſunt, quàm corporũ quorũlibet quamlibet ſplendidiſsimus fulgor, quem pro ipſius ſummi dei ſubſtantia quidam, quamuis cum magno errore, venerantur. Quòd ſi in ordine corporearum creaturarum ab ipſis ſiderum choris vſq; ad numerum capillorum noſtrorũ ita gradatim bonarum rerum pulchritudo cõtexitur, vt imperitiſsime dicatur, quid eſt hoc? aut quid hoc? omnia enim ordine ſuo creata ſunt: quanto imperitius de quacunque anima dicitur, quæ ad quantãlibet ſui decoris diminutionem defectũniq; peruenerit, omniũ corporum dignitatem ſine vlla dubitatione ſuperauit? Aliter enim æſtimat ratio, aliter vſus. Ratio æſtimat luce veritatis, vt recto iudicio ſubdat minora maioribus. Vſus autem conſuetudine commoditatis plerunq; inclinatur, vt ea pluris æſtimet, quæ veritas minora eſſe conuincit. Cum enim corpora cœleſtia corporibus terreſtribus magna differentia ratio præponat, quis tamen carnalium hominum nõ mallet vel plura deeſſe in cœlo ſidera, quàm vnam arbuſculam in agro ſuo, aut vaccam in armento? Sed ſicut ætate maiores homines vel omnino contemnunt, vel certe patienter corrigenda K
expectant iudicia paruulorum, qui exceptis quibuſdam quorum amore lætantur, quemlibet hominum exterorum mori malint, quàm paſſerem ſuum, & multo magis ſi homo ſit ille terribilis, paſſer autem canorus & pulcher: ita ij qui prouectu animi ad ſapientiam profecerunt, imperitos rerum æſtimatores cum inuenerint deum laudantes in creaturis minoribus, qui eas carnalibus ſuis ſenſibus accõmodatius adhibent, in ſuperioribus vero atque melioribus partim eum non laudantes, minúſve laudantes, partim etiam vituperare aut emendare conantes, partim non credentes quòd earum ille ſit conditor, talium iudicia vel omnino contemnere, ſi corrigere nequeunt, vel donec corrigant, æquo animo tolerare ac ſuſtinere conſueſcant. Quæ cum ita ſe habeant, tantum abeſt a vero quòd creatori deputanda exiſtimantur peccata creaturæ, quamuis neceſſe eſt fiant quæ ipſe futura præſciuit, vt cum tu dixeris non te inuenire quomodo non ei deputetur quicquid in eius creatura fieri neceſſe eſt, ego contra non inueniam modum, neq; inueniri poſſe, atque omnino non eſſe confirmem, quo ei deputetur quicquid in eius creatura ita fieri neceſſe eſt, vt voluntate peccantium fiat. Si enim L
quis dixerit, Non eſſe quàm miſerum me eſſe mallem: reſpondebo, mentiris. Nam & nunc miſer es, nec ob aliud mori non vis, niſi vt ſis. Ita cum miſer nolis eſſe, eſſe vis tamen. Age igitur gratias ex eo quòd es volens, vt quod inuitus es auferatur. Volens enim es, & miſer inuitus es. Quod ſi ingratus es in eo quod eſſe vis, iure cogeris eſſe quod non vis. Ex illo igitur quòd etiam ingratus habes quod vis, creatoris laudo bonitatem. Ex illo autem quòd pateris ingratus quod non vis, ordinatoris laudo iuſtitiam. Si dixeris, Non ideo mori volo, quòd malim miſer eſſe, quàm omnino non eſſe, ſed ne poſt mortem miſerior ſim: reſpondebo, Si hoc iniuſtum eſt, non ſic eris: ſi autem hoc iuſtũ eſt, laudemus eum cuius legibus ſic eris. Si dixeris, Vnde præſumam quod ſi hoc iniuſtum eſt, non ſic ero? reſpondebo: quia ſi eris in tua poteſtate, aut miſer non eris, aut tuipſe te iniuſte regendo, iuſte eris miſer: aut volendo & non valendo te iuſte regere, non eris in tua poteſtate, & aut in nullius eris, aut in alterius. Si in nullius, aut inuitus, aut volens. Sed inuitus eſſe nihil potes, niſi te vis aliqua ſuperauerit. Porrò nulla vi ſuperari poteſt, qui eſt in nullius po- M
teſtate. Si autem volens in nullius eris poteſtate, ad hoc ratio recurrit, vt ſis in tua: & aut te iniuſte regendo iuſte miſer ſis: aut quoniam quodlibet volens eris, habes adhuc vnde gratias agas bonitati conditoris tui. Quod ſi in tua poteſtate non eris, aut potentior profecto, aut infirmior te habebit in poteſtate. Quod ſi infirmior, tua culpa, & iuſta miſeria. Poteris enim infirmiorem ſuperare ſi voles. Si autem potentior te infirmiorem habebit in poteſtate, nullo modo tam rectam ordinationem recte iniuſtam putabis. Veriſsime igitur dictum eſt: Si hoc iniuſtum eſt, non ſic eris: ſi autem iuſtum, laudemus eum cuius legibus ſic eris.

Peccata deo præſciẽti non imputanda. Cap. 6.

Si dixeris, Ideo magis volo vel miſer eſſe, quàm omnino non eſſe, quia iam ſum: ſi autem prius quam eſſem poſſem conſuli, eligerem non eſſe potius, quam vt eſſem miſer. Nunc enim quod timeo non eſſe cum miſer ſim, ad ipſam miſeriam pertinet, qua non id volo quod velle deberem: magis enim non eſſe, quàm miſer eſſe velle deberem. Nunc vero fateor me quidem malle vel miſerum eſſe, quàm nihil, ſed tanto ſtultius id volo quanto miſerius. Tanto miſerius

Eſſe & ſe ſces & miſeri cupiũt. Cap. 7.

autem

A autem, quanto verius video non hoc me velle debuiſſe. Reſpondebo, Caue potius ne hic erres vbi te videre verum putas: Nam ſi beatus eſſes, vtique eſſe quàm non eſſe malles. Et nunc miſer cum ſis, mauis tamen eſſe vel miſer, quàm omnino non eſſe, cum eſſe nolis miſer. Cõſidera igitur quantum potes, quam magnum bonum ſit ipſum eſſe, quod & beati & miſeri volunt. Nam ſi hoc bene conſideraueris, videbis te intantum eſſe miſerum, inquantum non propinquas ei quod ſumme eſt: Intantum autem putare melius eſſe, vt quiſque non ſit quàm vt miſer ſit, inquantum non vides quod ſumme eſt: & ideo tamen te eſſe velle, quoniam ab illo es qui ſumme eſt. Si vis itaque miſeriam fugere, ama te in hoc ipſum, quia eſſe vis. Si enim magis magiſque eſſe volueris, ei quod ſumme eſt, propinquabis: & gratias age nunc quia es. Quamuis enim beatis ſis inferior, ſuperior tamen es quam ea quæ non habent vel beatitudinis voluntatem, quorum tamen multa etiam à miſeris laudantur. Omnia tamen eoipſo quo ſunt, iure laudanda ſunt: quia eoipſo quo ſunt, bona ſunt. Quanto enim amplius eſſe amaueris, tanto amplius vitam æternam deſiderabis, teq; ità formari exoptabis, vt affectiones tuæ
B non ſint temporales, de temporalium rerum amoribus inuſtæ & impreſſæ: quæ temporalia & antequam ſint non ſunt, & cum ſunt fugiunt, & cum fugerint non erunt. Itaque cum futura ſunt, nondum ſunt: cum autem præterita ſunt, iam non ſunt. Quomodo igitur tenebuntur vt maneant, quibus hoc eſt incipere vt ſint, quod eſt pergere vt non ſint? Qui autem amat eſſe, probat iſta inquantum ſunt, & amat quod ſemper eſt. Et ſi variabatur in amore iſtorum, munietur in illius. Et ſi defluebat in amore tranſeuntiũ, in permanentis amore ſolidabitur & ſtabit, & obtinebit ipſum eſſe quod volebat cum timebat non eſſe, & ſtare non poterat irretitus amore fugientium. Non igitur tibi diſpliceat, imò maxime placeat, quod mauis eſſe vel miſer, quàm propterea miſer non eſſe, quia nihil eris. Huic enim exordio quo eſſe vis, ſi adiicias magis magiſque eſſe, conſurges atque extrueris in id quod ſumme eſt, atque ita te ab omni labe cohibebis, qua tranſit vt non ſit, quod infime eſt, & ſecum amantis vires ſubruit. Hinc fiet vt qui mauult non eſſe ne miſer ſit, quia non eſſe non poteſt, reſtet vt miſer ſit. Qui autem plus
C amat eſſe quàm odit miſer eſſe, adiiciendo quod amat, quod odit excludat. Cum enim in ſuo genere perfecte eſſe cœperit, miſer non erit.

De iis qui ſibi necem cõſciſcunt. Cap. 8.

Nam illud vide quàm abſurde atque inconuenienter dicatur, Mallem non eſſe quàm miſer eſſe. Qui enim dicit, mallem hoc quàm illud, eligit aliquid. Non eſſe autem non eſt aliquid, ſed nihil, & ideo nullo pacto potes recte eligere, quando quod eligas non eſt. Dicis velle te quidem eſſe cum ſis miſer, ſed non hoc velle debuiſſe. Quid igitur velle debuiſti? Non eſſe, inquis, potius. Si hoc velle debuiſti, hoc eſt melius. Quod autem non eſt, melius eſſe non poteſt. Non ergo id velle debuiſti. Veraciórque ſenſus eſt, quo id non vis, quàm opinatio per quam te id velle debuiſſe arbitraris. Deinde quod quiſque recte eligit appetendum, cum ad id peruenerit, neceſſe eſt melior fiat. Melior autem eſſe non poterit, qui non erit. Nemo igitur recte poteſt eligere vt non ſit. Neque enim moueri nos oportet eorum iudicio, qui vrgente miſeria ſeſe interemerunt. Aut enim eò confugerunt, vbi melius fore ſibi putarunt, & non eſt contrarium rationi noſtræ, quoquo modo putauerint. Aut ſi nullos ſe futuros omnino crediderunt, multo minus falſa electio nihil eligentium commouebit. Quomodo enim D
ſequar eligentem, à quo ſi quæram quid eligat, reſpondebit nihil? Nam qui eligit non eſſe, profecto ſe nihil eligere, etiam ſi hoc nolit, reſpondere conuincitur. Veruntamen vt de hac tota re ſi potero dicam quod ſentio, nemo mihi videtur cum ſeipſum necat, aut quolibet modo emori cupit, habere in ſenſu quòd poſt mortem non ſit futurus: tametſi aliquantum hoc in opinione habeat. Nam opinio, aut in errore, aut in veritate ratiocinantis eſt, vel credentis: ſenſus autem aut conſuetudine aut natura valet. Poſſe autem fieri vt aliud ſit in opinione, aliud in ſenſu, vel ex hoc cognoſcere facile eſt, quod plerunque aliud faciendum eſſe credimus, & aliud facere delectat. Et aliquando veracior eſt ſenſus quàm opinio, ſi illa de errore, ille de natura eſt: velut cum æger plerunque aqua frigida cum non obeſt, dulciter delectatur, † quam tamen credit, ſi biberet, eſſe nocituram. Aliquando veracior opinio, quàm ſenſus, ſi credit arti medicinæ, obeſſe frigidam, cum revera oberit, & tamen bibere delectet. Aliquando vtrunque in veritate eſt, cum id quod prodeſt, non ſolum ita creditur, ſed etiam libet. Aliquando vtrunque in errore eſt, cum id quod nocet, & prodeſſe credi- E
tur, & libere † non deſinit. Solet autem & recta opinio prauam corrigere conſuetudinem, & praua opinio rectam deprauare naturam. Tanta vis eſt in dominatu & principatu rationis. Cum ergo quiſque credens quòd poſt mortem non erit, intolerabilibus tamen moleſtiis ad totam cupiditatem mortis impellitur, & decernit atque arripit mortem, in opinione habet errorem omnimodæ defectionis, in ſenſu autem naturale deſiderium quietis. Quod autem quietum eſt, non eſt nihil, imò etiam magis eſt, quàm id quod inquietum eſt. Inquietudo enim variat affectiones, vt altera alteram perimat, quies autem habet conſtantiam, in qua maxime intelligitur eſſe quod dictum eſt. Omnis itaque ille appetitus in voluntate mortis, non vt qui moritur non ſit, ſed vt requieſcat intenditur. Ita cum errore credat non ſe futurum, natura tamen quietus eſſe, hoc eſt, magis eſſe deſiderat. Quapropter ſicut nullo pacto fieri poteſt, vt non eſſe aliquem libeat: ita nullo pacto fieri poteſt, vt ex eo quod eſt quiſq; bonitati crea- F
toris ingratus ſit.

Etiã mala faciunt ad decorum vniuerſi. Cap. 9.

Si dixerit, non erat tam difficile aut laborioſum omnipotenti deo, vt omnia quæcunque fecit, ſic haberent ordinem ſuum, vt nulla creatura vſque ad miſeriam perueniret: non enim hoc aut omnipotens non potuit, aut bonus inuidit: reſpondebo ordinem creaturarum à ſumma vſque ad infimam gradibus iuſtis ita decurrere, vt ille inuideat qui dixerit, Iſta non eſſet: inuideat etiam ille qui dixerit, Iſta talis eſſet. Si enim talem vult eſſe qualis eſt ſuperior, iam iſta eſt, & tanta eſt, vt adiici ei non oporteat, quia perfecta eſt. Qui ergo dicit, Etiam iſta talis eſſet, aut perfectæ ſuperiori vult addere, & erit immoderatus & iniuſtus: aut iſtam vult interimere, † & erit malus atque inuidus. Qui autem dixerit, Iſta non eſſet, nihilominus erit malus atque inuidus, cum eam non vult eſſe, qua inferiorem laudare adhuc cogitur. Velut ſi dicat, Non eſſet luna, cum etiam lucernæ claritatem longe inferiorem, in ſuo tamen genere pulchram, & terrenis tenebris decoram †, atque aptam nocturnis vſibus, atque in his omnibus pro ſuo modulo vtiq; laudabilem aut fateatur, aut ſtultiſsime vel contentioſe neget. Quomodo ergo recte dicere audebit, Luna nõ eſſet in rebus, qui ſi diceret, lucerna nõ eſſet: deridendũ ſe eſſe ſentiret?

† al. frigida cõcupiſcibiliter delectatur, &c.

† bibere.

† inuertere.

† accõmodam.

G Quod ſi non dicit, luna non eſſet: ſed qualem ſolem vi-
det, talem dicit lunam eſſe debuiſſe: non intelligit nihil
aliud ſe dicere, quàm non eſſet luna, ſed eſſent ſoles duo.
In quo dupliciter errat, quod rerum perfectioni & ad-
dere aliquid cupit, cum deſiderat alterum ſolem: & mi-
nuere, cum lunam vult detrahi. Hic fortaſſe dicat, ideo
nihil ſe de luna conqueri, quia ſplendor eius ita minor
eſt, vt miſer non ſit, de animarum autem non obſcuri-
tate, ſed miſeria ſe dolere: ſedulò cogitet, ita lunæ ſplen-
dorem non eſſe miſerum, vt nec ſplendor ſolis ſit bea-
tus. Quanuis enim corpora cœleſtia ſint, corpora ſunt
tamen quantum ad lucem iſtam pertinet, quæ per cor-
poreos oculos ſentiri poteſt. Nulla autem corpora quã-
tum ad ſeſe attinet, vel beata poſſunt eſſe vel miſera,
quanquã beatorum aut miſerorũ corpora poſsint eſſe.
Sed de illis luminibus ſimilitudo adhibita id docet, vt
quemadmodum corporum differentias contemplan-
do, videns alia clariora iniuſte petis auferri quæ obſcu-
riora conſpexeris, aut clarioribus adæquari: ſed ad per-
fectionem vniuerſitatis referens omnia, quanto ma-
gis minúsve inter ſe clara ſunt, tanto magis cernis eſſe
H omnia: nec tibi occurrit perfecta vniuerſitas, niſi vbi
maiora ſic præſto ſunt, vt minora non deſint: ſic etiam
differentias animarum cogites, in quibus hoc quoq; in-
uenies, vt miſeriam quam doles, ad id quoq; valere co-
gnoſcas, vt vniuerſitatis perfectioni nec illæ deſint
animæ, quæ miſeræ fieri debuerunt, quia peccatrices
eſſe voluerunt. Tantumque abeſt, vt deus tales face-
re non debuerit, vt etiam cæteras creaturas laudabi-
liter fecerit, longe inferiores animis miſeris. Sed ad-
huc videtur minus intelligens, quod dictum eſt, habe-
re quod contradicat. Dicit enim: Si vniuerſitatis perfe-
ctionem complet etiam noſtra miſeria, defuiſſet aliquid
huic perfectioni, ſi beati ſemper eſſemus. Quapropter
ſi ad miſeriam niſi peccando non peruenit anima,
etiam peccata noſtra neceſſaria ſunt perfectioni vni-
uerſitatis, quam condidit deus. Quomodo ergo iuſte
peccata punit, quæ ſi defuiſſent, creatura eius plena &
perfecta non eſſet? Hic reſpondetur, non ipſa peccata
vel ipſam miſeriam perfectioni vniuerſitatis eſſe neceſ-
ſaria, ſed animas inquantum animæ ſunt: quæ ſi velint
peccant: ſi peccauerint, miſeræ fiunt. Si enim peccatis
earum detractis miſeria perſeuerat, aut etiam peccata
I præcedit, recte deformari dicitur ordo atque admini-
ſtratio vniuerſitatis. Rurſus ſi peccata fiant, & deſit mi-
ſeria, nihilominus dehoneſtat ordinem iniquitas. Cum
autem non peccantibus adeſt beatitudo, perfecta eſt
vniuerſitas. Cum vero peccantibus adeſt miſeria, nihi-
lominus perfecta eſt vniuerſitas. Quòd autem ipſæ non
deſunt animæ, quas vel peccantes ſequitur miſeria,
vel recte facientes beatitudo: ſemper naturis omnibus
vniuerſitas plena atque perfecta eſt. Non enim pecca-
tum & ſupplicium peccati naturæ ſunt quædam, ſed
affectiones naturarum, illa voluntaria, iſta pœnalis. Sed
voluntaria quæ in peccato ſit, turpis affectio eſt. Cui
propterea pœnalis adhibetur, vt ordinet eam vbi talem
eſſe non turpe ſit, & decori vniuerſitatis congruere co-
gat, vt peccati dedecus emendet pœna peccati. Hinc
fit vt peccans creatura ſuperior, à creaturis inferiori-
bus puniatur, quia illæ tam ſunt infimæ, vt ornari etiam
à turpibus animis poſsint, atque ita decori vniuerſita-
tis congruere. Quid enim tam magnum in domo eſt
quàm homo, & quid tam abiectum & infimum, quàm
cloaca domus? Seruus tamen in tali peccato deiectus
vt mũdandæ cloacæ dignus habeatur, ornat eam etiam
turpitudine ſua, & vtrunq; horum, id eſt, turpitudo ſer- K
ui, & mundatio cloacæ, iam coniunctum & redactum
in quandam ſui generis vnitatem, ita diſpoſitæ domui
coaptatur atq; ſubtexitur, vt eius vniuerſitati ordinatiſ-
ſimo decori conueniat. Qui tamen ſeruus ſi peccare no-
luiſſet, non defuiſſet domeſticæ diſciplinæ alia proui-
ſio, qua neceſſaria mundarentur. Quid itaque tam in-
fimum in rebus quàm corpus omne terreum? Hanc ta-
men corruptibilem carnem etiam peccatrix anima ſic
ornat, vt ei ſpeciem decentiſsimam præbeat, motumq;
vitalem. Habitationi ergo cœleſti talis anima non con-
gruit per peccatum, terreſtri autem congruit per ſup-
plicium: vt quodlibet elegerit, ſemper ſit pulchra vni-
uerſitas decentiſsimis partibus ordinata, cuius eſt con-
ditor & adminiſtrator deus. Nanque optimæ animæ
dum cum infimis creaturis habitant, non eas ornant
miſeria ſua quam non habent, ſed vſu earum bono. Si
autem peccatrices animæ permittantur habitare in ſub-
limibus locis, inhoneſtum eſt: quia non conueniunt il-
lis, quibus nec bene vti poſſunt, nec ornamenti aliquid
cõferunt. Ideo quanquam orbis iſte terrenus rebus cor-
ruptibilibus deputatus ſit, tamen ſeruans quantum po- L
teſt imaginem ſuperiorum, exempla nobis & indicia
quædam demonſtrare non ceſſat. Si enim bonum &
magnum aliquem virum horiante honeſtatis officio
videamus ignibus quantum ad corpus attinet concre-
mari, non hoc vocamus pœnam peccati, ſed fortitudi-
nis & patientiæ documentum, eumq; magis diligimus,
cum fœdiſsima corruptio corporea membra eius abſu-
mat, quàm ſi nihil huiuſmodi pateretur. Miramur quip-
pe animi naturam mutabilitate corporis non mutari.
At verò crudeliſsimi latronis membra cum tali ſup-
plicio confici aſpicimus, approbamus ordinem legum.
Ornant ergo ambo illa tormenta, ſed ille merito vir-
tutis, iſte peccati. At ſi poſt illos ignes, vel etiam ante
illos, optimum virum illum commutatum ad congru-
entiam cœleſtis habitationis ad ſydera videremus at-
tolli, vtique lætaremur. Si autem ſceleratum latronem,
ſiue ante ſupplicium, ſiue poſt ſupplicium, cum eadem
malitia voluntatis, ad ſedem honoris ſempiternam le-
uari videremus in cœlum, quis non offenderetur? Ita
fit vt inferiores creaturas ambo ornare potuerint, ſu-
periores autem vnus illorum. Ex quo admonemur ad-
uertere, mortalitatem carnis huius & primum homi- M
nem ornaſſe, vt peccato pœna congrueret, & dominum
noſtrum, vt à peccato miſericordia liberaret. Non au-
tem ſicut iuſtus potuit in ipſa iuſtitia permanens cor-
pus habere mortale: ita iniquus poteſt dum iniquus eſt,
ad immortalitatem peruenire ſanctorum, ſcilicet ſub-
limem & angelicam: non eorum angelorum de quibus
Apoſtolus ait, Neſcitis quia angelos ſumus iudicaturi, 1. Cor. 6.
ſed eorum de quibus dominus ait: Et erunt æquales an- Luca 20.
gelis dei. Qui enim æqualitatem angelorum deſide- ἰσάγγελοι.
rant propter inanem gloriam ſuam, non ideo volunt †al. ſed an-
æquales eſſe angelis, ſed † ſibi. Itaque in tali voluntate gelos ſibi.
perſeuerantes, æquabuntur ſupplicio præuaricatoribus Matth. 25.
angelis poteſtatem ſuam potius quàm dei omnipoten- Quo iure
tis diligentibus. Talibus enim ad ſiniſtram conſtitu- diabol' poſ-
tis, quia non quæſierunt deum per humilitatis ianuam, ſederit ho-
quam in ſeipſo dominus Ieſus Chriſtus oſtendit, & im- minem, &
miſericorditer ſuperbéq; vixerunt, dicetur: Ite in ignem quo iure
æternum, qui præparatus eſt diabolo, & angelis eius. deus hunc

Cum enim duæ ſint origines peccatorum, vna ſpon- liberarit.
tanea cogitatione, altera perſuaſione alterius, quò per- Cap. 10.
tinere arbitror quod propheta dicit: Ab occultis meis Pſal. 18.

munda

A mūda me domine,& ab alienis parce ſeruo tuo. Vtrunq; voluntarium eſt quidem. Nam ſicut propria cogitatione non peccat inuitus, ita dum conſentit male ſuadenti, non vtique niſi voluntate conſentit. Sed tamen grauius eſt, non ſolum nullo ſuadente propria cogitatione peccare, ſed etiam peccatum alteri per inuidentiam dolumq; ſuadere, quàm ad peccandum alterius ſuaſione traduci. Seruata eſt ergo in vtroque peccato iuſtitia Dei punientis. Nam & illum appenſum eſt æquitatis examine, vt nec ipſius diaboli poteſtati negaretur homo, quem ſibi male ſuadendo ſubiecerat. Iniquum enim erat, vt ei quem ceperat, non dominaretur. Nec fieri vllo modo poteſt, vt dei ſummi & veri perfecta iuſtitia, quæ vſquequaque pertenditur, deſerat etiam ordinandas ruinas peccantium. Et tamen quia minus peccauerat homo quàm diabolus, idipſum ei valuit ad reparandam ſalutem, quòd ſcilicet principi huius mundi, partis rerum ſcilicet huius mortalis atque infimæ, hoc eſt, principio omnium peccatorum, & præpoſito mortis vſque ad mortalitatem carnis addictus eſt. Ita enim conſcientia mortalitatis timidus, & iam à viliſsimis & abiectiſsimis beſtiis, vel etiam minutiſsimis, moleſtias
B atque interitum reformidans, incertúſque futurorum, & illicitas cohibere delicias, & maxime ſuperbiam, cuius perſuaſione deiectus eſt, & quo vno vitio miſericordiæ medicina reſpuitur, frangere & edomare conſueuit. Quid enim tam opus habens miſericordia quàm miſer? Et quid tam indignum miſericordia quàm ſuperbus miſer? Ex quo factum eſt, vt illud Dei verbum per quod facta ſunt omnia, & quo fruitur omnis angelica beatitudo, vſque ad miſeriam noſtram clementiam
Ioan.1. ſuam porrigeret, & verbum caro fieret, & habitaret in
Pſal.77. nobis. Sic enim poſſet panem angelorum homo manducare, nondum angelis adæquatus, ſi panis ipſe angelorum hominibus dignaretur adæquari. Nec ſic deſcendit ad nos vt illos desereret, ſed ſimul integer illis, integer nobis illos intrinſecus paſcens per id quod deus eſt, nos forinſecus admonens per id quod nos ſumus, idoneos facit per fidem, quos per ſpeciem paſcat æqualiter. Quia enim rationalis creatura verbo illo tanquam optimo cibo ſuo paſcitur: humana autem anima rationalis eſt, quæ mortalibus vinculis peccati pœna tenebatur, ad hoc deminutionis redacta, vt per
C coniecturas rerum viſibilium ad intelligenda inuiſibilia niteretur: cibus rationalis creaturæ factus eſt viſibilis, non commutatione naturæ ſuæ, ſed habitu mortalitatis noſtræ, vt viſibilia ſectantes, ad ſe inuiſibilem reuocaret. Sic cum anima, quam ſuperbiens intus reliquerat, foris humilem inuenit, imitatura eius humilitatem viſibilem, & ad inuiſibilem altitudinem reditura. Atque verbum Dei vnicus Dei filius, diabolum quem ſemper ſub legibus ſuis habuit & habebit, homine indutus etiam homini ſubiugauit: nihil ei extorquens violento dominatu, ſed ſuperans eum lege iuſtitiæ: vt quoniam fœmina decepta, & deiecto per fœminam viro, omnem prolem primi hominis tanquam peccatricem legibus mortis, malitioſa quidem nocendi cupiditate, ſed tamen iure æquiſsimo vindicabat, tandiu poteſtas eius valeret, donec interficeret iuſtum, in quo nihil dignum morte poſſet oſtendere, non ſolum quia ſine crimine occiſus eſt, ſed etiam quia ſine libidine natus: cui ſubiugauerat ille quos ceperat, vt quicquid inde naſceretur, tanquam ſuæ arboris fructus, praua quidem habendi cupiditate, ſed tamen non iniquo poſsidendi iure retineret. Iuſtiſsime itaque dimittere cogitur credentes in eum, quem iniuſtiſsime occidit, & quòd D temporaliter moriuntur, debitum exoluant, & quòd ſemper viuunt, in illo viuant, qui pro eis quod non de- *Pſal.68.*
bebat exoluit: quibus autem infidelitatis perſeuerantiam perſuaſiſſet, iuſte ſecum haberet in perpetua damnatione conſortes. Ita factum eſt, vt neque diabolo per vim eriperetur homo, quem nec ipſe vi ſed perſuaſione ceperat: & qui iuſto plus humiliatus eſt, vt ſeruiret cui ad malum conſenſerat, iuſte per eum cui ad bonum conſenſit liberaretur, quia minus iſte in conſentiendo, quàm ille in male ſuadendo peccauerat.

Naturas igitur omnes deus fecit: non ſolùm in vir- *Ordo & collatio creaturarum. Ca. 11.*
tute atque iuſtitia permanſuras, ſed etiam peccaturas: non vt peccarent, ſed vt eſſent ornaturæ vniuerſum, ſiue peccare, ſiue non peccare voluiſſent. Si enim rebus deeſſent animæ quæ ipſum faſtigium ordinis in vniuerſa creatura ſic obtinerent, vt ſi peccare voluiſſent, infirmaretur & labefactaretur vniuerſitas, magnum quiddam deeſſet creaturæ. Illud enim deeſſet, quo remoto ſtabilitas rerum atque connexio turbaretur. Tales ſunt optimæ & ſanctæ & ſublimes creaturæ cœleſtium, vel ſupercœleſtium poteſtatum, quibus ſolus deus imperat: vniuerſus autem mundus ſubiectus eſt. Sine iſtarum of- E
ficiis iuſtis atque perfectis eſſe vniuerſitas non poteſt. Item ſi deeſſent quæ ſiue peccarent, ſiue non peccarent, nihil vniuerſitatis ordini minueretur, etiam ſic plurimum deeſſet. Animæ ſunt enim rationales, & illis ſuperioribus officio quidem impares, ſed natura pares, quibus adhuc inferiores ſunt multi, & tamen laudabiles à ſummo Deo conſtitutarum rerum gradus. Illa ergo natura ſublimioris officij eſt, quæ non ſolum ſi non eſſet, ſed etiam ſi peccaret, minueret ordinem vniuerſitatis. Inferioris officij eſt iſta, quæ tantummodo ſi non eſſet, non autem ſi peccaret, aliquid minus haberet vniuerſitas. Illi data eſt potentia omnia continendi officio proprio, quod rerum ordini deeſſe non poſsit. Nec ideo in bona voluntate permanet, quia hoc accepit officium, ſed ideo accepit, quoniam ab illo qui dedit permanſura præuiſa eſt. Nec tamen ſua maieſtate continet omnia, ſed inhærendo illius maieſtati, & eius imperiis deuotiſsime obtemperando, à quo, & per quem, & in quo *Rom.11.*
facta ſunt omnia. Huic autē datum eſt quidem non peccanti potentiſsimum officium continendi omnia: non tamen proprium, ſed cum illa tanquā ei quæ peccatura F
præcognita eſt. Habent ſanè ſpiritalia quæque inter ſe & coniunctionem ſine cumulo, & ſeiunctionem ſine deminutione: vt neque adiuuaretur illa in actionis ſuæ facilitate, cum hæc ſibi coniungeretur, neq; difficilior illi actio fieret, ſi hæc officium ſuū peccando desereret. Nō enim locis & mole corporum, ſed parilitate affectuū iungi, & diſparilitate ſeiungi poſſunt ſpiritales creaturæ, quamuis corpora ſua quæque poſsideant. In corporibus autem inferioribus atque mortalibus poſt peccatum ordinata, regit corpus ſuum, non omnimodo pro arbitrio, ſed ſicut leges vniuerſitatis ſinunt. Nec ideo tamen tali anima inferior eſt corpore cœleſti, cui corpori etiam corpora terrena ſubiecta ſunt. Pannoſa quippe veſtis damnati ſerui multo eſt inferior veſte bene meriti, & in honore magno apud dominum conſtituti, ſed ipſe ſeruus melior eſt qualibet veſte precioſa, quia homo eſt. Illa ergo inhæret deo, & in cœleſti corpore angelica poteſtate etiam terreſtre corpus ornat & regit, ſicut iubet ille cuius nutum intuetur ineffabiliter. Iſta vero mortalibus membris onerata, vix hoc ipſum quo premitur adminiſtrat intrinſecus, & tamen ornat quantum poteſt. Cæ-

Ordo creatoris non turbatur vitio creaturarum. Cap. 12.

G tera vero extrinſecus adiacentia, longe infirmiore operatione extrinſecus afficit ſicut poteſt. Vnde colligitur non defuturum fuiſſe ornatum congruentiſsimum infimæ corporeæ creaturæ, etiam ſi iſta peccare noluiſſet: quoniam quæ totum poteſt regere, etiam partem regit. Quæ autem minus poteſt, non continuo poteſt ampliora. perfectus enim medicus etiam ſcabiem ſanat efficaciter: at non continuo qui ſcabioſo vtiliter conſulit, vniuerſæ humanæ valetudini mederi poteſt. Et ratio quidem ſi certa conſpicitur, qua manifeſtum fiat eſſe oportuiſſe creaturam quæ nunquam peccauerit, nunquam peccatura ſit, etiam illud eadem ratio renunciat à peccato illam libera voluntate abſtinere, neque coactam non peccare, ſed ſponte. Veruntamen etiam ſi peccaret, quanquam non peccauit, ſic eam non peccaturam præſciuit Deus, tamen ſi etiam ipſa peccaret, ſufficeret Dei poteſtas ineffabilis potentiæ ad regendam iſtam vniuerſitatem, vt omnibus congrua & condigna retribuens, nihil in toto imperio ſuo turpe atque indecorum eſſe permitteret. Quia ſiue per nullas ad hoc ipſum conditas poteſtates, ſi omnis angelica natura ab eius præceptis peccando defeciſſet, maieſtate ſua de-

H centiſsime atque optime regeret omnia, nec ſic inuidēs creaturæ ſpiritali vt eſſet: qui etiam corporalem peccantibus quoque ſpiritalibus longe inferiorem, tanta largitate bonitatis inſtituit, vt nullus ſit cœlum terramq́; rationabiliter intuens, omnéſque naturas viſibiles in ſuis generibus moderatas, formatas, ordinatas, qui vel alium credat artificem omnium eſſe quàm & Deum, vel non eum ineffabiliter laudandum eſſe fateatur: Siue nulla eſt melior rerum ordinatio, niſi poteſtas angelica naturæ excellentia & bonitate voluntatis in diſpoſitione vniuerſitatis ſupereminеat, etiam ſi omnes peccaſſent angeli, nullam inopiam facerent ad regendum imperium ſuum creatori angelorum. Non enim vel bonitas eius quaſi aliquo tædio, vel omnipotentia difficultate deficeret ad creandos alios, quos in eis ſedibus collocaret, quas peccando alij deſeruiſſent: aut creatura ſpiritalis quantilibet numeri, ſi pro ſuis meritis damnaretur, anguſtare poſſet ordinē qui conuenienter & decenter excipit quoſcunque damnandos multos. Quacunque ſe igitur conſideratio noſtra conuerterit, ineffabiliter laudandum inuenit deum naturarum

I omnium conditorem optimum, & adminiſtratorem iuſtiſsimum. Poſtremò vt relinquamus contemplationem pulchritudinis rerum iis qui eam diuino munere videre poſſunt, nec eos ad ineffabilia contuenda verbis conemur adducere, & tamen propter loquaces aut infirmos aut inſidioſos homines tantam quæſtionem breuiſsima complexione peragamus.

Deus in omnib⁹ laudandus. Cap. 13.

Omnis natura quæ minus bona fieri poteſt, bona eſt: & omnis natura dum corrumpitur, minus bona fit. Aut enim non ei nocet corruptio, & non corrumpitur: aut ſi corrumpitur, nocet ei corruptio: & ſi nocet, minuit aliquid de bonis eius, & eam minus bonam facit. Nam ſi penitus eam priuat omni bono, quicquid eius remanebit, iam corrumpi non poterit: quia nullum erit bonum cuius ademptione poſsit nocere corruptio. Cui autem nō poteſt nocere corruptio, non corrumpitur. Porrò natura quæ non corrumpitur, incorruptibilis eſt. Erit ergo natura (quod abſurdiſsimum eſt dicere) corruptione facta incorruptibilis. Quapropter, quod veriſsime dicitur, omnis natura inquantum natura eſt, bona eſt: quia ſi incorruptibilis eſt, melior eſt quàm corruptibilis: ſi autem corruptibilis eſt, quoniam dum corrumpitur, minus bona fit, ſine dubitatione bona eſt. Omnis autem K natura aut corruptibilis eſt, aut incorruptibilis: omnis ergo natura bona eſt. Naturam voco, quæ & ſubſtantia dici ſolet. Omnis igitur ſubſtantia aut deus, aut ex deo: quia omne bonum, aut deus, aut ex deo. Quibus conſtitutis atque firmatis tanquam in capite ratiocinationis noſtræ, attende quid dicam. Omnis ergo natura rationalis, quæ cum libero voluntatis arbitrio condita eſt, ſi manet in fruendo ſummo atque incommutabili bono, proculdubio laudanda eſt: Et omnis quæ tendit vt maneat, etiam ipſa laudanda eſt. Omnis autem quæ non in eo manet, & nō vult agere vt maneat, inquantum ibi non eſt, & inquantum non id agit vt ibi ſit, vituperanda eſt. Si ergo laudatur rationalis natura quæ eſt facta, nemo dubitat laudandum eſſe, qui fecit. Et ſi vituperatur, nemo dubitat eius conditorem in ipſa eius vituperatione laudari. Cum enim propterea vituperamus hanc, quoniam ſummo & incommutabili bono, id eſt, creatore ſuo frui non vult, illum ſine vlla dubitatione laudamus. Quantum ergo bonum, & quàm vel ineffabiliter linguis omnibus, vel ineffabiliter cogitationibus omnibus prædicandus & honorādus eſt creator omniū deus, ſine cuius laude nec laudari poſſumus, nec vituperari? L

Non enim vituperari poſſumus, quia in eo non manemus, niſi quia magnum & ſummum & primum noſtrum bonum eſt, manere in illo. Vnde autem hoc, niſi quia ille ineffabile bonum eſt? Quid ergo inueniri poteſt in noſtris peccatis vnde ille vituperetur, quando vituperatio peccatorum noſtrorum nulla eſt, niſi ille laudetur? Quid quod etiam in ipſis rebus quæ vituperantur, nullius vituperatur niſi vitium? Nullius autem vituperatur vitium, niſi cuius natura laudatur. Aut enim ſecundum naturam eſt quod vituperas, & non eſt vitium, tuque magis emendandus es, vt recte vituperare noueris, quàm illud quod nō recte vituperas: aut ſi vitium eſt, vt recte vituperari poſsit, etiam contra naturam ſit neceſſe eſt. Omne quippe vitium, eo ipſo quo vitium eſt, contra naturam eſt. Si enim naturæ non nocet, nec vitium eſt: ſi autem quia nocet, ideo vitium eſt, ideo vitium eſt, quia contra naturam eſt. Quod ſi non ſuo, ſed alieno vitio aliqua natura corrumpitur, iniuſte vituperatur, & quærendum eſt vtrum illa natura non corrumpatur vitio ſuo, cuius vitio potuit alia natura corrumpi. Sed quid eſt aliud vitiari, niſi vitio corrum- M pi? Porrò natura quæ non vitiatur, caret vitio: cuius autem vitio alia natura corrumpitur, habet vtique vitium. Prior ergo vitioſa eſt, & prior corrumpitur vitio ſuo, cuius vitio alia quoque corrumpi poteſt. Ex quo colligitur contra naturam eſſe omne vitium, etiam eius rei cuius eſt vitium. Quapropter quoniam in quacunque re non vituperatur niſi vitium, ideo autem vitium eſt, quia contra naturam eius rei eſt cuius eſt vitium, nullius rei recte vituperatur vitium, niſi cuius natura laudatur. Non enim tibi recte in vitio diſplicet, niſi quia vitiat quod in natura placet.

An omnis corruptio à vitio. Cap. 14.

Videndum eſt etiam illud, vtrum verè dicatur aliquam naturam naturæ alterius vitio corrumpi, nullo adiuncto vitio ſuo. Si enim natura quæ accedit cum vitio ſuo ad aliam corrumpendam, non in ea corruptibile aliquid inuenit, non eam corrumpit. Si autē inuenit, adiuncto eius vitio corruptionem eius operatur. Potentior enim ab infirmiore ſi corrumpi nolit, non corrumpitur. Si autem velit, prius incipit ſuo vitio corrūpi, quàm alieno. Aequalis autem ab æquali nihilominus ſi corrumpi nolit, non poteſt. Nam quæcunque natura cum vitio ad eam quæ

ſine

A ſinc vitio eſt, vt corrumpat accedit, eoipſo non accedit æqualis, ſed infirmior vitio ſuo. Si vero potentior inualidiorem corrumpit, aut vtriuſq; vitio fit, ſi vtriuſque praua cupiditate fit: aut vitio potentioris, ſi naturæ tanta præſtantia eſt, vt inferiorem quam corrumpit, etiam vitioſa præcedat. Quis enim recte vituperauerit fructus terræ, quòd homines eis non vtantur bene, corruptique vitio ſuo corrumpant eos abutendo ad luxuriam: cum tamen dubitare dementis ſit præſtantiorem potentioremq; eſſe hominis naturam etiam vitioſam, quàm non vitioſas quaſque fruges? Poteſt etiam fieri vt aliquam inferiorem potentior natura corrumpat, & hoc nullius earum vitio fiat. Siquidem vitium dicimus, quod vituperatione dignum eſt. Quis autem vel frugalem hominem nihil aliud de frugibus, quàm ſubleuamenta * † naturæ quæritantem, vituperare audeat, aut eaſdem fruges quòd vſu ciborum eius corrumpantur? Talis enim nec vſitate corruptio dicitur, quia maxime vitij nomen ſolet eſſe corruptio. Nam & illud in rebus facilè animaduerti poteſt, quod plerunque in nonnullos vſus explendæ indigentiæ ſuæ natura potentior inferiorem corrumpit, vel iuſtitiæ ordine dum vindicat culpam,

** † ſupplementa.*

B ex qua regula illud dictum eſt ab apoſtolo: Si quis templum dei corrupetit, corrumpet illum deus. Vel ordine mutabilium rerum ſibi cedentium ſecundum leges congruentiſsimas pro valentia cuiuſque partis vniuerſitati datas. Neque enim ſi cuiuſquam oculos pro naturæ ſuæ modulo ferendæ lucis inualidos, ſol fulgore corrumpat, aut ad explendam indigentiam ſui luminis eos commutare putandus eſt, aut id facere vllo vitio ſuo: aut ſaltem ipſi oculi vituperandi ſunt, quia & domino ſuo ceſſerunt, vt contra lucem aperirentur, & ipſi luci vt corrumperentur. Omnium igitur corruptionum ſola quæ vitioſa eſt corruptio recte vituperatur: cæteræ autem aut nec corruptiones quidem dicendæ ſunt, aut certe quia vitioſæ non ſunt, dignæ vituperatione eſſe non poſſunt. Nam & ipſa vituperatio, quod ſoli vitio parata, id eſt apta & debita ſit, inde traxiſſe vocabulum creditur, vt vimperatio diceretur. Vitium autem (vt dicere cœperam) non aliunde malum eſt, niſi quia naturæ aduerſatur eius ipſius rei cuius eſt vitium. Vnde manifeſtum eſt, hanc eandem rem cuius vitium vituperatur, natura eſſe laudabilem, ita vt omnino hanc ipſam

1. Cor. 3.

C vituperationem vitiorum, naturarum laudem eſſe fateantur, earum ſcilicet, quarum vitia vituperantur. Quia enim vitium naturæ aduerſatur, tantum additur malitiæ vitiorum, quantum naturarum integritati minuitur. Cum ergo vituperas vitium, id profecto laudas cuius integritatem deſideras. Cuius autem niſi naturæ integritatem? Natura enim perfecta, non ſolùm nulla vituperatione, ſed etiam laude in ſuo genere digna eſt. Quod ergo perfectioni naturæ deeſſe perſpexeris, id vocas vitium, ſatis tibi eam placere conteſtans, quam vt vituperatione imperfectionis eius velles eſſe perfectam.

Et in vitioſis laudandus deus. Cap. 15.

Si igitur vituperatio vitiorum ipſarum etiam quarum ſunt vitia naturarum decus dignitatemq; commendat, quanto magis deus conditor omnium naturarum etiam in earum vitiis laudandus eſt, cum & hoc ab illo habeant quòd naturæ ſunt, & intantum vitioſæ ſint, inquantum ab eius à quo factæ ſunt arte diſcedunt, & intantum recte vituperantur, inquantum earum vituperator artem qua factæ ſunt videt, vt hoc in eis vituperet, quod ibi non videt? Et ſi ars ipſa per quam facta ſunt omnia, hoc eſt, ſumma & incommutabilis ſapiētia dei, vere ſummeq; eſt ſicuti eſt, reſpice quò tendat quicquid ab ipſa diſcedit. Qui tamen defectus non D eſſet vituperatione dignus, niſi eſſet voluntarius. Attende enim quæſo, vtrum recte vitupères quod ita eſt ſicuti eſſe debuit. Non opinor, ſed vtique quod non ita eſt vt debuit. Nemo autem debet, quod non accepit. Et quiſquis debet, cui debet, niſi à quo accepit vt debeat? Nam & quæ redduntur tralegando, ei redduntur qui tralegauerat. Et quod creditorum iuſtis ſucceſſoribus redditur, ipſis vtique redditur quibus iſti iure ſuccedũt. Aliter non redditio, ſed ceſsio vel admiſsio, vel ſi quid aliud huiuſcemodi nominanda eſt. Quapropter omnia temporalia, quę in hoc rerum ordine ita locata ſunt, vt niſi deficiant, non poſsint præteritis futura ſuccedere, vt tota temporum in ſuo genere pulchritudo peragatur, abſurdiſsime dicimus non debere deficere. Quantum enim acceperunt, tantum agunt, & tantum reddũt ei cui debent, ꝙ ſunt inquantumcunque ſunt. Qui enim dolet ea deficere, ſermonē ſuum oportet attendat, eò certe ipſo ꝙ iſta conqueritur, ſi iuſtum & prudentia perfectum † eſſe arbitratur: cuius ſermonis quod ad ſonum eius attinet, ſi quis vnam particulam diligat, nec eam velit cæteris deficiendo locum dare, quibus decedentibus & ſuccedentibus totus ille ſermo contexitur, mirabilis E dementiæ iudicabitur. In iis igitur rebus quæ ideo deficiunt, quia non vltra eſſe acceperunt, vt ſuis temporibus omnia peragantur, nemo defectũ recte vituperat, quia nemo poteſt dicere, debuit permanere, cũ acceptas metas tranſire non poſſet. In creaturis autem rationabilibus, quibus ſiue peccantibus ſiue non peccantibus vniuerſalis pulchritudo modis congruentiſsimis terminatur, aut nulla peccata ſunt, (quod abſurdiſsimum eſt dicere: peccat enim ſaltem quę vel damnat quaſi peccata quæ nulla ſunt) aut non ſunt vituperanda peccata: quod nihilominus abſurdum eſt. Incipient quippe nec recte facta laudari, & tota turbabitur humanæ mentis intentio, vitamq; ſubuertet: aut vituperabitur factum quod ita factũ eſt vt debuit, & execrabilis inſania, vel (vt mitius loquar) error miſerrimus orietur: aut ſi cogit veriſsima ratio, ſicuti cogit, vt & vituperētur peccata, & quicquid recte vituperatur ideo vituperetur, quia non eſt ita vt eſſe debuit, quære quid debeat natura peccatrix, & inuenies recte factum: quære cui debeat, & inuenies deum. F A quo enim accepit poſſe recte facere cum velit, ab eo accepit vt ſit etiam miſera ſi non fecerit, & beata ſi fecerit. Quia enim nemo ſuperat leges omnipotentis creatoris, non ſinitur anima non reddere debitũ. Aut enim reddit bene vtendo quod accepit, aut reddit amittendo quo bene vti noluit. Itaque ſi non reddit faciendo iuſtitiam, reddet patiendo miſeriam: quia in vtroque verbũ illud debiti ſonat. Hoc enim etiam modo dici potuit quod dictum eſt, ſi non reddit faciēdo quod debet, reddet patiendo quod debet. Nullo autem temporis interuallo iſta diuiduntur, vt quaſi alio tempore non faciat quod debet, & alio patiatur quod debet, ne vel puncto temporis vniuerſalis pulchritudo turpetur, vt ſit in ea peccati dedecus ſine decore vindictæ. Sed in futurũ iudicium ſeruatur ad manifeſtationem atque acerrimum ſenſum miſeriæ, quicquid nunc occultiſsime vindicatur. Sicut enim qui non vigilat dormit, ſic quiſquis non facit quod debet, ſine interuallo patiť quod debet: quoniam tanta eſt beatitudo iuſtitiæ, vt nemo ab ea niſi ad miſeriam poſsit abſcedere. In omnibus ergo defectibus aut non acceperunt vltra eſſe, quæ deficiũt, & nulla culpa eſt: ſicut & cum ſunt, quia non acceperunt amplius eſſe quàm ſunt, nihilominus nulla culpa eſt: aut nolunt

† al. & à prudentia profectũ.

G eſſe, quod ſi vellent, eſſe acciperent: & quia bonum eſt,
Ex eo quod non accepit nemo re° eſt. reatus eſt ſi nolint. Deus autem nulli debet aliquid:
quia omnia gratuitò præſtat. Et ſi quiſquam dicet ab il-
lo aliquid deberi meritis ſuis, certe vt eſſet non ei debe-
batur. Non enim erat cui deberetur. Et tamen quod me-
Cap.16. ritum eſt, conuerte ad eum ex quo es, vt ex ipſo etiam
melior ſis, ex quo habes vt ſis. Quid ergo ei prærogas,
vt tanquam debitum poſcas: quando ſi nolles ad eum
conuerti, nihil ei deeſſet: tibi autem ipſe ſine quo nihil
eſſes, & ex quo ita es aliquid, vt niſi conuertendo te ad
illum, reddideris ei quod ab ipſo es, non quidem nihil,
ſed miſer tamen eris? Omnia ergo illi debent, primo
quicquid ſunt, inquantum naturæ ſunt. Deinde quic-
quid melius poſſunt eſſe ſi velint, quæcunque acceperũt
vt velint, aut quicquid oportet eas eſſe. Ex eo igit̃ quod
non accepit, nullus reus eſt, ex eo vero quod non facit
quod debet, iuſte reus eſt. Debet autem ſi accepit & vo-
luntatem liberam & ſufficientiſsimam facultatem. Vſ-
queadeo autem dum non facit quiſque quod debet, nul
la culpa eſt conditoris, vt & laus ſit, quoniam quod de-
bet patitur, & in eo ipſo quòd vituperatur non faciendo
H quod debet, non niſi laudetur ille cui debet. Si enim tu
1.Retr.c.9. laudaris videndo quid facere debeas, cum id non vi-
deas, niſi in illo qui eſt incommutabilis veritas, quanto
magis ille qui & velle præcepit, & poſſe præbuit, & non
Ibidem. impune nolle permiſit? Si enim hoc debet quiſque quod
accepit, & ſic homo factus eſt, vt neceſſariò peccet: hoc
debet vt peccet. Cum ergo peccat, quod debet facit.
Quod ſi ſcelus eſt dicere, neminem natura ſua cogit vt
peccet, ſed nec aliena. Non enim quiſquis dum id quod
non vult patitur, peccat. Nam ſi iuſte patitur, non in eo
peccat quòd patitur inuitus, ſed in eo peccauit quod
ita fecit volens, vt quod nollet iure pateretur. Si autem
iniuſte patitur, quomodo peccat? Non enim iniuſtè
aliquid pati, ſed iniuſte aliquid facere, peccatum eſt.
Quod ſi neque ſua neque aliena natura quis peccare co-
gitur, reſtat vt propria voluntate peccetur. Quod ſi tri-
buere volueris conditori, peccantem purgabis, qui nihil
præter ſui conditoris inſtituta committit. Qui ſi rectè
defenditur, non peccauit. Non eſt ergo quod tribuas
conditori. Laudemus ergo conditorem, ſi poteſt defen-
di peccator, laudemus ſi non poteſt. Si enim iuſtè defen
I ditur, non eſt peccator: lauda ergo creatorem. Si autem
defendi non poteſt, intantum peccator eſt, inquantum
ſe à creatore auertit. lauda ergo creatorem. Omnino
igitur non inuenio, nec inueniri poſſe & prorſus nõ eſ-
ſe confirmo, quomodo tribuantur peccata noſtra crea-
tori noſtro deo: quanto & in ipſis eum laudabilem inue
nio, non ſolum ꝙ ea punit, ſed etiam ꝙ tunc fiunt, cum
ab eius veritate receditur. EV. Accipio iſta libẽtiſsime
ac probo, & omnino verum eſſe conſentio, nullo modo
fieri poſſe, vt creatori noſtro rectè peccata noſtra tri-
Vnde mala volũtas. buantur. Sed tamen ſcire vellem ſi fieri poſſet, quare
illa natura non peccet, quam non peccaturam præſciuit
Cap.17. deus, & quare iſta peccet, quæ ab ipſo peccatura præui-
ſa eſt. Non enim iam puto ipſa dei præſcientia vel iſtam
peccare, vel illam non peccare cogi. Sed tamen ſi nulla
cauſa eſſet, non ita diſpertiretur creatura rationalis, vt
alia nunquam peccet, alia in peccando perſeueret, alia
quaſi media inter vtranq; aliquando peccet, aliquando
ad recte faciendum conuertatur. Quæ cauſa in has tres
partes eam diſtribuit? Sed nolo mihi reſpondeatur vo-
luntas. Ego enim cauſam quæro ipſius voluntatis. Non
enim ſine cauſa nunquam vult illa peccare, nunquam
iſta non vult, quædam vero aliquando vult, aliquando
non vult, cum eiuſdem generis omnes ſint. Hoc ſolum K
enim mihi videre videor non ſine cauſa eſſe iſtam tri-
partitam voluntatem rationalis creaturæ, ſed quæ cau-
ſa ſit neſcio. AVG. Quoniam voluntas eſt cauſa pec-
cati, tu autẽ cauſam ipſius voluntatis inquiris, ſi hanc in-
uenire potuero, nónne cauſam etiam eius cauſæ quæ in-
uenta fuerit quæſiturus es? Et quis erit quærendi modus,
quis finis percontandi ac diſſerendi, cum te vltra radi-
cem quærere nihil oporteat? Caue enim putes quicquã
potuiſſe dici verius quàm id quod dictũ eſt, radicẽ om-
nium malorum eſſe auaritiã, hoc eſt, plus velle quàm ſat
eſt. Tantum autem ſat eſt, quantum ſibi exigit naturæ
in ſuo genere conſeruandæ modus. Auaritia enim quæ
Græce φιλαργυρία dicitur, non in ſolo argento vel in nũ-
mis (vnde magis nomen dixiſſe reſonat, argento enim
nummi vel mixto argento frequentius apud veteres
fiebant) ſed in omnibus rebus, quæ immoderatè cupiun-
tur intelligenda eſt, vbicunque omnino plus vult quiſq;
quàm ſat eſt. Hæc autem auaritia cupiditas eſt, cupidi-
tas porrò improba voluntas eſt. Ergo improba volun-
tas malorũ omniũ cauſa eſt. Quæ ſi ſecũdũ naturã eſſet,
conſeruaret vtiq; naturã, nec ei pernicioſa eſſet, & ideo L
non eſſet improba. Vnde colligitur radicem omnium
malorum non eſſe ſecũdum naturam, quod ſufficit ad-
uerſus omnes qui volunt accuſare naturas. Tu autem
ſi huius radicis cauſam requiris, quomodo erit iſta ra-
dix omnium malorũ? Illa enim erit, quæ cauſa huius eſt,
quam cum inueneris, vt dixi, etiam ipſius cauſam quæſi-
turus es, & quærendi nullum habebis modum. Sed quæ *1.Retr.c.9.*
tandem eſſe poterit ante voluntatem cauſa voluntatis?
Aut enim & ipſa voluntas eſt, & à radice iſta volunta- *2.ſen.diſt.*
tis non receditur: aut non eſt voluntas, & peccatum nul *41.c.ſi au-*
lum habet. Aut igitur ipſa voluntas eſt prima cauſa pec- *tem.*
candi, aut nullum peccatum eſt prima cauſa peccandi.
Nec eſt cui rectè imputetur peccatũ, niſi peccanti. Non
ergo eſt cui rectè imputetur niſi volenti. Sed neſcio cur
aliud te quærere libeat. Deinque quęcunque illa cauſa
eſt voluntatis, aut iuſta profecto eſt, aut iniuſta. Si iu-
ſta, quiſquis ei obtemperauerit, non peccabit. Si iniuſta, M
non ei obtemperet, & non peccabit. An forte vio- *Etiam per*
lenta eſt, & cogit inuitum? Num eadem toties replica- *ignorantiã*
turi ſumus? Reminiſcere ſuperiorum, quæ à nobis tam *aut neceſ-*
multa de peccato & voluntate libera dicta ſunt. Sed ſi *ſitatẽ ad-*
laborioſum eſt omnia mandare memoriæ, hoc breuiſ- *miſſa im-*
ſimũ tene. Quæcunq; iſta cauſa eſt volũtatis, ſi non ei po *putantur*
teſt reſiſti, ſine peccato ei ceditur. Si autem poteſt, non ei *interdum.*
cedatur, & nõ peccabitur. An forte fallit incautum? Er- *Cap.18.*
go caueat ne fallatur. An tanta fallacia eſt, vt caueri om-
nino non poſsit? Si ita eſt, nulla peccata ſunt. Quis enim *1.Retract.*
peccat in eo quod nullo modo caueri poteſt? Peccatur *cap.9.*
autem. Caueri igitur poteſt. Et tamen etiam per igno- *2.ſen.diſt.*
rantiam facta quædam improbantur, & corrigenda iu- *22.c. Quod*
dicantur, ſicut in diuinis authoritatibus legimus. Ait *vero.*
enim apoſtolus: Miſericordiam conſecutus ſum, quia *De natura*
ignorans feci. Ait & Propheta: Delicta iuuentutis & *& gratia*
ignorantiæ meæ ne memineris. Sunt etiam neceſsitate *cap.67.*
facta improbanda, vbi vult homo rectè facere, & non *1.Timot.1.*
poteſt: nam vnde ſunt illæ voces? Non enim quod vo- *Pſal.24.*
lo facio bonum, ſed quod nolo malum, hoc ago. Et il- *2.ſen.di.36.*
lud, Velle adiacet mihi, perficere autem bonum non in- *c.quod au-*
uenio. Et illud: Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpi- *tẽ. & c.*
ritus autẽ aduerſus carnem. Hæc enim inuicem aduer- *illud autẽ.*
ſantur, vt non ea quæ vultis faciatis. Sed hæc omnia ho- *Roma.7.*
minũ ſunt, ex illa mortis dãnatione venientium: nam ſi *Galat.5.*
non eſt iſta pœna hominis, ſed natura, nulla iſta peccata
ſunt.

A ſunt. Si enim nõ receditur ab eo modo quo naturaliter factus eſt, ita vt melius eſſe non poſsit, ea quæ debet facit, cum hæc facit. Si autem bonus homo eſſet, aliter eſſet: Nunc autem quia ita eſt, non eſt bonus, nec habet in poteſtate vt bonus ſit: ſiue non videndo qualis eſſe debeat: ſiue videndo & non valendo eſſe qualem debere eſſe ſe videt: pœnã iſtam eſſe quis dubitet? Omnis autem pœna ſi iuſta eſt, peccati pœna eſt, & ſupplicium nominatur: ſi autem iniuſta eſt pœna, quoniam pœnam eſſe nemo ambigit, iniuſto aliquo dominante homini impoſita eſt. Porrò quia de omnipotentia dei & iuſtitia dubitare dementis eſt, iuſta hæc pœna eſt, & pro peccato aliquo penditur. Non enim quiſquam iniuſtus dominator aut ſurripere hominem potuit, velut ignorante deo: aut extorquere inuito, tanquam inualidiori, vel terrendo vel confligendo, vt hominẽ iniuſta pœna cruciaret. Relinquitur ergo vt hæc iuſta pœna de damnatione hominis veniat. Nec mirandum eſt, quòd vel ignorãdo non habet arbitrium liberum voluntatis ad eligendum, quid rectè faciat: vel reſiſtente carnali conſuetudine, quæ violentia mortalis ſucceſsionis quodammodo naturaliter inoleuit, videat quid rectè faciendum ſit, & velit, nec poſsit implere.

2. ſen. di. 36. c. Et ideo.

B Illa eſt enim peccati pœna iuſtiſſima, vt amittat vnuſquiſque quo bene vti noluit, cum ſine vlla poſſet difficultate, ſi vellet. Id eſt autem, vt qui ſciens rectè non facit, amittat ſcire quid rectum ſit: & qui rectè facere cum poſſet, noluit, amittat poſſe cũ velit. Nam ſunt revera omni peccanti animæ duo iſta pœnalia, ignorantia & difficultas. Ex ignorantia dehoneſtat error, ex difficultate cruciatus affligit. Sed approbare falſa pro veris, vt erret inuitus, & reſiſtente atque torquente dolore carnalis vinculi, non poſſe à libidinoſis operibus temperare, non eſt natura inſtituti hominis, ſed pœna damnati. Cum autem de libera volũtate rectè faciendi loquimur, de illa ſcilicet, in qua homo factus eſt, loquimur.

1. Retract. 9. 3. ſen. di. 15. ca. tradit.

Quomodo Adam & Euæ peccata ſiant noſtra. Cap. 19.

Hic occurrit illa quæſtio, quam inter ſe murmurantes, homines rodere conſueuerunt, qui quodlibet aliud in peccando q̃ ſe accuſare parati ſunt. Dicunt enim, Si Adam & Eua peccauerũt, quid nos miſeri fecimus, vt cum ignorantiæ cæcitate, & difficultatis cruciatibus naſceremur, & primo erraremus, neſcientes quid nobis eſſet faciendum: deinde vbi nobis inciperẽt aperiri præcepta iuſtitiæ, vellemus ea facere, & renitente

C carnalis concupiſcentiæ neſcio qua neceſsitate non valeremus? Quibus breuiter respondetur vt quieſcant, & aduerſus deum murmurare deſiſtant. Rectè enim fortaſſe quererentur, ſi erroris & libidinis nullus hominum victor exiſteret. Cum vero vbique ſit præſens, qui multis modis per creaturam ſibi domino ſeruientem auerſum vocet, doceat credentem, conſoletur ſperantem, diligentem exhortetur, conantem adiuuet, exaudiat deprecantem, non tibi deputatur ad culpam, qđ inuitus ignoras, ſed quòd negligis quærere quod ignoras: neque illud quòd vulnerata membra non colligis, ſed quòd volentem ſanare contemnis: Iſta tua propria peccata ſunt. Nulli enim homini ablatum eſt ſcire vtiliter, quod inutiliter ignoratur, & humiliter confitendam eſſe imbecillitatem, vt quærenti & confitenti ille ſubueniat, qui nec errat dum ſubuenit, nec laborat. Nam illud quod ignorans quiſque non rectè facit, & quod rectè volẽs facere non poteſt, ideo dicuntur peccata, quia de peccato illo liberæ voluntatis originem ducunt. Illud enim præcedens meruit iſta ſequentia. Nam ſicut linguam dicimus non ſolum membrũ quod mouemus in ore dum loquimur, ſed etiam illud quod huius membri motum conſequitur, id eſt, formam tenoremq́; verborum, ſecũdum

D quem modum dicitur alia lingua Græca, alia Latina: ſic nõ ſolum peccatum illud dicimus, quod propriè vocatur peccatum, (libera enim voluntate, & ab ſciente committitur) ſed etiã illud quod iam de huius ſupplicio conſequatur neceſſe eſt: ſic etiam ipſam naturam aliter dicimus, cum propriè loquimur naturam hominis, in qua primũ in ſuo genere inculpabilis factus eſt, aliter iſtam, in qua ex illius damnati pœna, & mortales, & ignari, & carni ſubditi naſcimur: iuxta quem modum dicit Apoſtolus: Fuimus enim & nos naturaliter filij iræ, ſicut & cæteri. *Epheſ. 2.*

Quomodo peccatũ o[illegible] virginis de[illegible] manarit ad poſteros. Ca. 20.

Vt autem de illo primo coniugio, & cum ignorantia, & cum difficultate, & cũ mortalitate naſcamur, quoniam illi cum peccauiſſent, & in errorem, & in ærumnã, & in mortem præcipitati ſunt, rerum moderatori ſummo deo iuſtiſsime placuit, vt & in ortu hominis originaliter appareret iuſtitia punientis, & in prouectu miſericordia liberantis. Non enim damnato primo homini ſic adempta eſt beatitudo, vt etiam fœcundiitas adimeretur. Poterat enim & de prole eius, quãuis carnali & mortali, aliquod in ſuo genere fieri decus ornamentumq́; terrarum. Iam vero vt meliores gigneret quàm ipſe eſſet, non erat æquitatis: ſed ex cõuerſione

E ad deum, vt vinceret quiſq́; ſupplicium, quod origo eius ex auerſione meruerat, non ſolùm volentem non prohiberi, ſed etiam adiuuari oportebat: ſic enim rerũ creator oſtendit, quanta facilitate potuiſſet homo, ſi voluiſſet, retinere quod factus eſt, cũ proles eius potuit etiam ſuperare quod nata eſt. Deinde ſi vna anima facta eſt, ex qua omniũ hominum animæ trahuntur naſcentiũ, quis poteſt dicere non ſe peccaſſe, cum primus ille peccauit? Si autem ſingillatim fiunt in vnoquoq́; naſcẽtium, non eſt peruerſum, imò conuenientiſsimum & ordinatiſsimum apparet, vt malum meritũ prioris, natura ſequẽtis ſit: & bonum meritum ſequentis, natura prioris ſit. Quid enim indignum, ſi etiam ſic voluit creator oſtendere, vſqueadeo excellere creaturis corporeis animæ dignitatem, vt ab eo gradu poſsit eſſe ortus alterius, ad quem alterius perductus eſt occaſus? Nam cum ad ignorantiam difficultatemq́; peruenerit illa peccatrix, ideò pœna rectè dicitur, quia melior ante hanc pœnã fuit. Si ergo altera talis eſſe cœpit, non ſolùm ante peccatum, ſed ante omnem vitam ſuam, qualis alia poſt vitam culpabilem facta eſt, non paruum bonum habet, vnde condi-

F tori ſuo gratias agat: quia ipſe ortus eius & inchoatio quouis perfecto corpore eſt melior. Non enim mediocria bona ſunt, non ſolùm quod anima eſt, qua natura iam omne corpus præcedit, ſed etiam quòd facultatem habet, vt adiuuante creatore ſeipſam excolat, & pio ſtudio poſsit omnes acquirere & capere virtutes, per quas & à difficultate cruciante, & ab ignorantiá cæcante liberetur. Quod ſi ita eſt, non erit naſcẽtibus animis ignorantia & difficultas ſupplicium peccati, ſed proficiendi admonitio, & perfectionis exordium. Non enim ante omne meritum boni operis parum eſt accepiſſe naturale iudicium, quo ſapientiã præponat errori, & quietem difficultati, vt ad hæc non naſcendo, ſed ſtudendo perueniat. Quod ſi agere noluerit, peccati rea iure tenebitur, tanquam quæ non bene vſa ſit ea facultate quam accepit. Quanquam enim in ignorantia & difficultate nata ſit, non tamen ad permanendum in eo quod nata eſt, aliqua neceſsitate comprimitur: neque omnino potuit, niſi deus omnipotens eſſet etiam talium creator animarum, quas & non dilectus ipſe faciat, & diligens eas reficiat, & dilectus ipſe perficiat: qui & nõ exiſtenti-

G bus præſtat vt ſint, & amantibus eum à quo ſunt, præſtat vt beatæ ſint. Si vero in dei aliquo ſecreto iam exiſtentes animæ mittuntur ad inſpiranda & regenda corpora ſingulorum quorumque naſcentium, ad hoc vtique mittuntur officium, vt corpus quod de pœna peccati, hoc eſt, de mortalitate primi hominis naſcitur, bene adminiſtrando, id eſt, caſtigando per virtutes, & ordinatiſsime atque legitimè ſeruituti ſubiiciendo, & ipſi comparent ordine atque tempore opportuno cœleſtis incorruptionis locum. Quæ cum introëunt in hanc vitam, ſubeuntque geſtanda membra mortalia, ſubeant etiam neceſſe eſt & obliuionem vitæ prioris, & præſentis laborem, vnde illa ignorantia & difficultas conſequitur, quód in primo homine ſupplicium mortalitatis fuit, ad animi expendendam miſeriam: in iſtis autem ianua miniſterij ad reparandam corporis incorruptionem. Nam hoc quoque modo non dicuntur iſta peccata, niſi quia caro de propagine veniens peccatoris, venientibus ad ſe animis hanc ignorantiam & difficultatem facit, quæ neque his neque creatori tanquam culpanda tribuatur. Dedit enim ille & facultatem bene operandi in laborioſis officiis, & viam fidei in obli-

H uionis cæcitate. Indicium illud vel maxime, quòd anima omnis & quærendum eſſe concedit quod inutiliter neſcit, & perſeueranter in officioſis laboribus enitēdum ad euincendam recte faciendi difficultatem, & opem à creatore implorandam: vt conantem adiuuet, qui vel extrinſecus lege, vel in intimis cordis allocutione conandum eſſe præcepit, & præparat ciuitatis beatiſsimæ gloriam triumphantibus de illo qui primum hominem ad iſtam miſeriam perduxit victum peſsima ſuaſione: quam miſeriam iſti ſuſcipiunt ad eum vincendum optima fide. non enim paruæ gloriæ militia eſt diabolum vincere eodem ſuſcepto ſupplicio, quo ſe ille hominem victum perduxiſſe gloriatur. Quiſquis autem hoc iſtius vitæ captus amore neglexerit, nullo pacto iuſte flagitiū deſertionis ſuæ regis imperio deputabit: ſed erit potius ſub omnium domino in eius partibus ordinatus, cuius turpe ſtipendium vt caſtra ſua deſereret adamauit. Si autem alibi animæ cōſtitutæ non mittuntur à domino deo, ſed ſua ſponte ad inhabitanda corpora veniunt, facile eſt iam hoc videre, quicquid ignorantiæ difficultatiſque ſecutum fuerit earum propriam voluntatem, nul-

I lo modo creatorē hinc eſſe culpādum: quandoquidem etiam ſi eas ipſe miſiſſet, quibus etiam in ipſa ignorantia & difficultate liberam voluntatem petendi, & quærendi & conandi non abſtulit, daturus petentibus, demonſtraturus quærentibus, pulſantibus aperturus, omnino extra culpam eſſet. Hanc enim ignorantiā & difficultatem ſtudioſis & beneuolis euincendam, ad coronam gloriæ valere præſtaret, negligentibus autē & peccata ſua de infirmitate defendere volentibus, non ipſam ignorantiam difficultatémque pro crimine obiiceret: ſed quia in eis poti⁹ permanere, quàm ſtudio quærendi atq; diſcendi, & humilitate confitendi atque orandi, ad veritatem ac facilitatem peruenire voluerunt, iuſto ſupplicio vindicaret. Harum autem quatuor de anima ſententiarum, vtrum de propagine veniant, an in ſingulis quibuſque naſcentibus nouæ fiant, an in corpora naſcentium iam alicubi exiſtentes vel mittantur diuinitus, vel ſua ſponte labantur, nullam temere affirmare oportebit. Atenim nondum iſta quæſtio à diuinorum librorum catholicis tractatoribus pro merito ſuæ obſcuritatis, & perplexitatis euoluta atque illuſtrata eſt: aut ſi iam factum eſt, nondum in manus noſtras huiuſcemodi literæ peruenerunt. Tantum adſit fides, nihil

Variæ de animarū origine ſententiæ. Cap. 21.

Harum [illegible] in epist. 28 ad S. Hieronym. Tom. II hoc loco citato.

K de ſubſtantia creatoris falſum indignumq; ſentiēdi. Ad illum enim tendimus itinere pietatis. Si ergo aliud de illo ſenſerimus quàm eſt intentio noſtra, nō in beatitatē, ſed in vanitatem nos ire compellet. De creatura verò ſi quid aliter quàm ſeſe habet ſenſerimus, dummodo non id pro cognito perceptoq; teneamus, nullū periculū eſt. Non enim ad creaturam iubemur tendere vt efficiamur beati, ſed ad ipſum creatorē: de quo ſi aliud quàm oportet, ac ſeſe res habet, nobis perſuadetur, pernicioſiſsimo errore decipimur. Ad hoc enim pergendo, quod aut non eſt, aut ſi eſt, non facit beatos, ad beatam vitam nullus peruenire poteſt. Sed ad contemplandā veritatis æternitatem, vt ea perfrui, eiq; inhærere valeamus, infirmitati noſtræ via de tēporalibus procurata eſt, vt quantum itineri ſufficit ad æterna tendentium, præterita & futura credamus. Quæ fidei diſciplina vt authoritate præpolleat, diuina miſericordia gubernatur. Præſentia verò, quantum ad creaturam pertinet, in corporis & animi mobilitate & mutabilitate, quaſi tranſeuntia ſentiuntur. In quibus quicquid non experimur, cognitione qualicumq; tenere non poſſumus. Quæcunq; ergo nobis de quibuſcūque creaturis vel præterita vel futura di-

L uina authoritate credenda narrantur, quamuis partim priuſquā ea ſentire potuerimus præterierint, partim nōdum in noſtros ſenſus peruenerint, tamen quia plurimum valent ad roborandā ſpem noſtram, & exhortandam dilectionem, dum nobis commendāt per ordinatiſsimam ſeriem temporum, quàm non negligat liberationem noſtrā deus, ſine vlla dubitatione credēda ſunt. Sed quiſquis error perſonam ſibi diuinæ authoritatis aſſumit, ea maxime ratione refellitur, ſi aut aliquam vel mutabilem ſpeciem præter creaturam dei, aut aliquam mutabilem ſpeciem in ſubſtantia dei credere aut affirmare conuincitur: eamq; ſubſtantiam dei, vel plus, vel minus quàm trinitatem eſſe contendit: cui trinitati pie ſobrieq; intelligendæ omnis excubat vigilantia chriſtiana, & omnis eius prouectus intenditur. De cuius trinitatis vnitate & æqualitate, & ſingularū in ea perſonarum quadam proprietate, non hic locus eſt diſſerendi. Nam commemorare quædā de domino deo authore, & formatore, & ordinatore rerū omniū quæ ad ſaluberrimam fidem pertineant, & quibus lactens atq; à terrenis in cœleſtia ſeſe attollere incipiens, vtiliter adminiculetur in- M

tentio, & factu facillimum, & à pleriſque iam factitatum eſt. Pertractare autem iſtam totā, atque ita verſare quæſtionem, vt perſpicuæ rationi quantum in hac vita datur, omnis humana intelligentia ſubiugetur: non modo elòquio, ſed ne cogitatione quidē, vel cuiquā hominum, vel certe nobis ſatis expeditum, & facilè aggrediendum videri poteſt. Nunc ergo, vt quod inſtituimus, quantum adiuuamur, & quantum ſinimur peragamus: quæcunque nobis, quantum ad creaturā pertinet, vel narrantur præterita, vel prænunciantur futura, quæ ad commendandam valeant integram religionem, excitando nos ad ſynceriſsimā dilectionem dei & proximi, ſine dubitatione credenda ſunt. Aduerſus incredulos autem hactenus defendenda, vt vel mole authoritatis infidelitas eorum obteratur, vel eis oſtēdatur quantū poteſt, primo quàm non ſit ſtultū talia credere, deinde q̃ ſit ſtultū talia non credere. Verūtamen falſam doctrinam non tam de præteritis & futuris, quàm de præſentibus, & maxime de incommutabilibus oportet refellere, & quantum datur perſpicua ratione conuincere. Sanè in miſeria † temporalium, inquiſitioni præteritorū, futurorum expectatio præferenda

† *ſerie.*

A præferenda eſt. Quandoquidem etiam in diuinis libris ea quæ preterita narrantur, vel prefigurationẽ futurorũ, vel pollicitationem vel teſtificationem præ ſe gerunt. Et revera in iis etiam quæ ad hanc vitam pertinent proſperis aduerſiſq; rebus quid quiſque fuerit, non ſatis curat. In id verò quod futurũ ſperatur, ſeſe omnis curarum æſtus agglomerat. Neſcio quo quippe intimo naturalique ſenſu, ea quæ nobis acciderunt, quoniam tranſacta ſunt, ſic habentur ad momentum felicitatis & miſeriæ, quaſi nunquam accidiſſent. Quid igitur mihi obeſt, ſi eſſe quando cœperim neſcio, cũ eſſe me nouerim, nec futurum eſſe deſperẽ? Non enim in præterita me attendo, vt tanquã errorem perniciosiſſimum verear, ſi aliter de iis ſenſero q̃ fuerint: ſed in id quod futurus ſum, curſum dirigo duce miſericordia conditoris mei. De hoc igitur quod futurus ſum, & de illo apud quem futurus ſum, ſi aliter quàm veritas ſeſe habet credidero aut ſenſero, vehementer cauendus eſt error: ne mihi aut neceſſaria non præparem, aut ad eum ipſum finem propoſiti mei, dum aliud pro alio mihi videtur, peruenire non poſſim. Quamobrem ſicut ad comparandam veſtem nihil mihi obeſſet, ſi præteritæ hyemis oblitus eſſem, obeſſet autem ſi futurum frigus imminere non crederem: ita nihil oberit animæ meæ ſi oblita eſt quid forte pertulerit, ſi modo diligẽter aduertat, & teneat quò ſe deinceps parare moneatur. Et ſicut, verbi gratia, Romam nauiganti nihil noceret ſi excidiſſet animo, à quo littore nauem ſoluerit, dum tamen ab eo loco vbi eſſet non ignoraret quò proram dirigeret: nihil autem prodeſſet meminiſſe littoris vnde iter exorſus eſt, ſi de Romano portu falſum aliquid exiſtimans, in ſaxa incidiſſet: ita neque ſi non tenuero initium temporis vitæ meæ, quicquam mihi oberit ſcienti quo fine requieſcam: nec prodeſſet aliquid illa ſiue memoria ſiue coniectura inchoatæ vitæ, ſi de ipſo deo, qui vnus laborum animæ finis eſt, aliter quàm dignum eſt opinatus, in ſcopulos errorũ irruerem. Nec iſte ſermo ad id valuerit, vt quiſquam nos prohibere arbitretur ne quærant qui potuerint ſecundum ſcripturas diuinitus inſpiratas, vtrum anima de anima propagetur, an ſuo cuique animanti ſingulæ in ipſo fiant, an ad regendum animandúmque corpus diuino nutu alicunde mittantur, vel propria voluntate ſe inſinuent: ſi vel alicuius expediendæ neceſſariæ quæ- C ſtionis ratio flagitat iſta conſiderare atque diſcutere, vel à rebus magis neceſſariis ocium ad hæc quærenda & diſſerenda conceditur. Verùm ad id potius iſta dixerim, ne quis in re tali vel temere ſuccenſeat ei qui ſuæ opinioni humaniore fortaſſe dubitatione non cedit: aut etiam ſi quid hinc certi quiſquam & liquidi comprehẽderit, ideo putet alium ſpem perdidiſſe futurorum, quia præterita exorſa non recolit.

Quando excuſet ignorãtia. Cap.22.

Quoquo modo autem ſe iſtud habeat, ſiue omnino omittendum, ſiue nunc differendum, & alias conſiderandũ ſit, præſens tamen quæſtio non impeditur quo minus appareat, integerrima & iuſtiſsima, & inconcuſſa atque incommutabili maieſtate & ſubſtantia creatoris, ſupplicia peccatorum ſuorum animas luere: quæ peccata, vt iam diu diſſeruimus, non niſi propriæ voluntati earum tribuenda ſunt, nec vlla vlterior peccatorum cauſa quærenda. Ignorantia vero & difficultas ſi naturalis eſt, inde incipit anima proficere, & ad cognitionem & requiem donec in ea perficiatur vita beata promoueri. Quẽ profectũ in ſtudiis optimis atque pietate, quorũ facultas ei non negata eſt, ſi propria voluntate neglexerit, iuſtè in grauiorem quæ iam pœnalis eſt ignorantiam difficultatemq; præcipitatur, decentiſsimo & conuenientiſsimo rerũ moderamine in inferioribus ordinata. D Non enim quod naturaliter neſcit, & naturaliter non poteſt, hoc animæ deputatur in reatũ: ſed quod ſcire non ſtuduit, & quod dignã facilitati cõparandæ ad rectè faciendum operam non dedit. Loqui enim non noſſe atq; non poſſe, infanti naturale eſt: quæ ignorantia difficultaſq; ſermonis non modo inculpabilis ſub grammaticorum legibus, ſed etiam humanis affectibus blanda & grata eſt. Non enim vllo vitio illam facultatem cõparare neglexit, aut vllo vitio quam compárauerat amiſit. Itaq; ſi nobis in eloquentia eſſet beatitudo conſtituta, atq; ita crimini duceretur cũ peccatur in linguæ ſonis, quemadmodũ cum peccatur in actibus vitæ, nullius vtique argueretur infantia, q ab ea eſſet exorſus ad conſequendã eloquẽtiam, ſed planè meritò damnaretur, ſi ſuæ voluntatis peruerſitate vel ad eam recidiſſet, vel in ea remanſiſſet. Sic etiam & nunc, ſi ignorantia veri, & difficultas recti naturalis eſt homini, vnde incipiat in ſapientiæ quietiſq; beatitudinẽ ſurgere, nullus hanc ex initio naturali rectè arguit. Sed ſi proficere noluerit, aut à profectu retrorſum relabi voluerit, iure meritoq; pœnas luet. Creator verò eius vbique laudatur, vel q eam ab ipſis exordiis ad ſummi boni capacitatem E inchoauerit, vel q eius profectũ adiuuet, vel q impleat proficientem atq; perficiat: vel q peccantẽ, id eſt, aut ab initiis ſuis ſeſe ad perfectionem attollere recuſantem, aut iam ex profectu aliquo relabentem, iuſtiſsima damnatione pro meritis ordinat. Non enim propterea malam creauit, quia nondum tanta eſt, quanta vt proficiendo eſſe poſſet accepit: cũ eius exordio perfectiones omnes corporum longe inferiores ſint, quas tamen in ſuo genere laudabiles eſſe iudicat, quiſquis de rebus ſaniſſime iudicat. Quòd ergo ignorat quid ſibi agendum ſit, ex eo eſt quod nondum accepit: ſed hoc quoq; accipiet, ſi eo quod accepit, bene vſa fuerit. Accepit autem vt pie & diligenter quærat ſi volet. Et quòd agnoſcẽs quid ſibi agendum ſit, nõ continuo valet implere, hoc quoq; nõdum accepit: præceſsit enim quædam pars eius ſublimior ad ſentiendum quod rectè faciat bonum: ſed quædam tardior atq; carnalis non conſequenter in ſententiam ducitur: vt ex ipſa difficultate admoneatur eũdem implorare adiutorem perfectionis ſuæ, quem inchoationis ſentit authorem: vt ex hoc ei fiat charior, dum nõ ſuis viribus, ſed cuius bonitate habet vt ſit, eius miſeri- F cordia ſubleuatur vt beata ſit. Quanto autem charior illi eſt à quo eſt, tanto in eo firmius acquieſcit, & tanto vberius æternitate eius perfruitur. Si enim arboris nouellum & rude virgultum nullo modo rectè ſterile dicimus, quamuis aliquot æſtates ſine fructibus traiiciat, donec opportuno tempore expromat feracitatem ſuã: cur non author animæ debita pietate laudetur, ſi ei tale tribuit exordium, vt ſtudendo ac proficiendo ad frugem ſapientiæ iuſtitiæq; perueniat, tantúmque illi præſtitit dignitatis, vt in eius etiam poteſtate poneret, ſi vellet ad beatitudinem tendere?

Cur infantes & innocentes hic affligantur. Cap.23.

Huic autem diſputationi obiici ab imperitis ſolet quædam calumnia de mortibus paruulorum, & de quibuſdam cruciatibus corporis, quibus eos ſæpe videmus affligi. Dicunt enim, Quid opus erat vt naſceretur, qui antequam iniret vllum vitæ meritum, exceſsit è vita? Aut qualis in futuro iudicio deputabitur, cui neque inter iuſtos locus eſt quoniam nihil rectè fecit, neque inter malos, quoniam nihil peccauit? Quibus reſpondetur, Ad vniuerſitatis complexum, & totius creaturæ vel per locos vel per tẽpora ordinatiſsimam connexionem, non poſſe ſuper-

G ſluò creari qualemcũque hominem, vbi folium arboris
nullum ſuperfluò creatur: ſed ſanè ſuperfluò quæri de
meritis eius qui nihil meruerit. Non enim metuendum
eſt ne vita eſſe potuerit media quædã inter rectè factum
atque peccatum: & ſententia iudicis media eſſe non poſ
De cõſ. di. 4. ca. illud. ſit inter præmium atque ſupplicium. Quo loco etiam il-
lud perſcrutari homines ſolent. Sacramentum baptiſmi
Chriſti quid paruulis proſit, cum eo accepto plerumque
moriuntur priuſquã ex eo quicquã cognoſcere potue-
runt. Qua in re ſatis piè rectèque creditur prodeſſe par-
uulo eorũ fidem, à quibus cõſecrandus offertur. Et hoc
Eccleſiæ commendat ſaluberrima authoritas, vt ex eo
quiſque ſentiat quid ſibi proſit fides ſua, quando in alio-
rum quoq; beneficium, qui propriam nondum habent,
poteſt aliena commodari. Quid enim filio viduæ pro-
fuit fides ſua, quã vtiq; mortuus non habebat, cui tamen
profuit matris vt reſurgeret? Quanto ergo potius fides
aliena poteſt conſulere paruulo, cui ſua perfidia non
poteſt imputari? De cruciatibus autem corporis, quibus
affliguntur paruuli quorum per ætatem nulla peccata
ſunt, ſi animæ quibus animantur, non priuſquam ipſi
homines eſſe cœperunt, maior querela & quaſi miſeri-
H cors deponi ſolet cum dicitur: Quid mali fecerunt vt
iſta paterentur? Quaſi poſſit eſſe innocentiæ meritum
antequam quiſque aliquid nocere poſſit. Cum autem
boni aliquid operatur Deus in emendatione maiorum,
cum paruulorum ſuorum qui eis chari ſunt, doloribus
ac mortibus flagellantur: cur iſta non fiant, quãdo cum
tranſierint pro non factis erunt, in quibus facta ſunt:
propter quos autem facta ſunt, aut meliores erunt, ſi
temporalibus incommodis emendatis, rectius elegerint
viuere: aut excuſationem in futuri iudicij ſupplicio non
habebunt, ſi vitæ huius angoribus ad æternam vitam
De origine animæ ad Hieronymum, c. 17. deſiderium conuertere noluerint? Quis autem nouit
quid paruulis, de quorum cruciatibus duritia maiorum
contunditur, aut exercetur fides, aut miſericordia pro-
batur? Quis ergo nouit quid ipſis paruulis in ſecreto iu-
diciorum ſuorum bonæ compenſationis reſeruet deus?
Qui quanquam nihil rectè fecerint, tamen nec peccan-
Matt. 2. tes aliquid iſta perpeſſi ſunt. Non enim fruſtra etiam
infantes illos, qui cum dominus Ieſus Chriſtus necan-
dus ab Herode quæreretur occiſi ſunt, in honorem mar-
tyrum receptos commendat eccleſia, quanquam iſti ca-
I lumnioſi, & talium quæſtionum ſtudioſiſſimi exami-
natores, ſed loquaciſſimi vẽtilatores, etiam de pecorum
doloribus & laboribus ſolent minus eruditorum ſoli-
De origine animæ ad Hieronymum, cap. 14. citare fidem, cum dicunt: Quid etiam pecora vel me-
ruerunt mali, vt tanta patiantur incommoda: vel ſpe-
rant boni, quia tantis exercentur incommodis? Sed hæc
dicunt vel ſentiunt, quia iniquiſſime de rebus exiſti-
mant, qui cum ſummum bonum quod & quantum ſit
aſpicere nequeant, talia volunt eſſe omnia, quale putant
eſſe ſummum bonum. præter enim ſumma corpora quæ
cœleſtia ſunt, minuſq; corruptioni ſubiacent, ſummum
bonum cogitare non poſſunt: ideoque inordinatiſſime
flagitant, vt nec mortem nec vllam corruptionem pa-
tiantur corpora beſtiarum, quaſi non ſint mortalia cum
ſint infima: aut ideo mala ſint, quia ſunt cœleſtia me-
liora. Dolor autem quem beſtiæ ſentiunt, animarum
etiam beſtialium vim quandam in ſuo genere mirabi-
lem laudabilemque commendat. Hoc ipſo enim ſatis
apparet in regendis animandiſq; ſuis corporibus, quàm
ſunt appetentes vnitatis. Quid eſt enim aliud dolor, ni-
Dolor quid ſit. ſi quidam ſenſus diuiſionis vel corruptionis impatiens?
Vnde luce clarius apparet quàm ſit illa anima in ſui
corporis vniuerſitate auida vnitatis & tenax, quæ nec K
libenter, nec indifferenter, ſed potius renitenter & re-
luctanter intenditur in eam paſſionem corporis ſui, per
quam eius vnitatem atque integritatem labefactari mo-
leſte accipit. Non ergo appareret quantus inferioribus
creaturis animalibus eſſet appetitus vnitatis, niſi dolo-
re beſtiarum. Quod ſi non appareret, minus quàm o-
pus eſſet admoneremur in † illa ſumma & ineffabili v- *† al. ab.*
nitate creatoris eſſe omnia iſta conſtituta. Et revera
ſi pie ac diligenter attendas, omnis creaturæ ſpecies &
motus, qui in animi humani conſiderationem cadit,
eruditionem noſtram loquitur, diuerſis motibus & af-
fectionibus, quaſi quadam varietate linguarum vndique
clamans atque increpans cognoſcendum eſſe creato-
rem. Nulla enim res eſt earum quæ nec dolorem nec vo
luptatem ſentiunt, quæ non aliqua vnitate decus pro-
prij generis aſſequatur, vel omnino naturæ ſuæ qualem-
cunq; ſtabilitatem. Nulla item res eſt earum quæ vel do-
loris moleſtias, vel blanditias ſentiunt voluptatis, quæ
non in eoipſo ꝙ dolorem fugit, voluptatémque appetit,
diremptionem ſe fugere, vnitatemq; appetere fateatur.
Inq; ipſis rationalibus animis omnis appetitus cogni-
tionis, qua illa natura lætatur, & ad vnitatem refert om- L
ne quod percipit, & in errore nihil fugit aliud quàm in-
comprehenſibili ambiguitate confundi. Omne autẽ am
biguum vnde moleſtum eſt, niſi quia certam non ha-
bet vnitatem? Ex quo apparet omnia, ſiue cum offen-
dunt vel offenduntur, ſiue cum delectant vel delectan-
tur, vnitatem inſinuare atque prædicare creatoris. Si au-
tem ignorantia & difficultas, à quibus iſtam vitam ne-
ceſſe eſt incipere, non ſunt animis naturales, reſtat vt
aut officio ſuſceptæ ſint, aut irrogatæ ſupplicio. De qui-
bus iam ſatis eſſe arbitror diſputatum. Quapropter *Medium quiddã inter ſapientiã & ſtultitiã. C. 24.*
ipſe primus homo qualis factus ſit, magis quærendum
eſt, quàm quomodo eius poſteritas propagata ſit. Multũ
enim ſibi videntur acutè proponere quæſtionem qui
dicunt, Si ſapiens factus eſt primus homo, cur ſeductus
eſt? Si autem ſtultus factus eſt, quomodo non eſt deus
author vitiorum, cum ſit ſtultitia maximum vitium?
Quaſi vero natura humana præter ſtultitiam & ſapien-
tiam nullam mediam recipiat affectionem, quæ nec
ſtultitia nec ſapientia dici poſſit. Tunc enim homo in-
cipit aut ſtultus eſſe aut ſapiens, vt alterum horum ne-
ceſſariò appelletur, cum iam poſſet niſi negligeret ha- M
bere ſapientiam, vt vitioſæ ſtultitiæ ſit voluntas rea. Non
enim quiſquã ita deſipit, vt ſtultum appellet infantem,
quamuis ſit abſurdior ſi velit appellare ſapientem. Vt
ergo infans nec ſtultus nec ſapiens dici poteſt, quamuis
iam homo ſit: ex quo apparet naturam hominis reci-
pere aliquid medium, quod neque ſtultitiam neque ſa-
pientiam recte vocaueris: ita etiam ſi quiſquam tali af-
fectione animatus eſſet, qualem habent illi qui per neg-
ligentiam ſapientia carent, nemo eum ſtultum recte
diceret, quem non vitio ſed natura talem videret. Eſt
enim ſtultitia rerum appetẽdarum & vitandarum non *Stultitia quid.*
qualibet, ſed vitioſa ignorantia. Vnde neque animal ir-
rationale ſtultum dicimus, quia non accepit vt ſapiens
eſſe poſſet. Appellamus tamen plerũque ex ſimilitudine
aliquid non proprie. Nam & cæcitas cum maximũ vitiũ
ſit oculorum, nõ tamen in catulis naſcẽtibus vitium eſt,
nec proprie cæcitas dici poteſt. Si ergo ita factus eſt ho-
mo, vt quamuis ſapiens nondum eſſet, præceptum tamen
poſſet accipere, cui vtique obtemperare deberet: nec il-
lud iam mirum eſt, quòd ſeduci potuit: nec illud iniuſtũ,
quòd præcepto non obtẽperans pœnas luit: nec creator

A eius author vitiorum eſt, quia non habere ſapientiam nondum erat vitium hominis, ſi nondum vt habere poſſet acceperat. Sed tamen habebat aliquid, quo ſi bene vti vellet, ad id quod non habebat aſcenderet. Aliud eſt enim eſſe rationalem, aliud eſſe ſapientem. Ratione fit quiſque pręcepti capax, cui fidem debet, vt quod pręcipitur faciat. Sicut autem natura rationis præceptum capit, ſic præcepti obſeruatio ſapientiam. Quod eſt autem natura ad capiendum præceptum, hoc eſt voluntas ad obſeruãdum. Et ſicut rationalis natura tanquam meritum eſt præcepti accipiendi, ſic præcepti obſeruatio meritum eſt accipiendæ ſapientiæ. Ex quo autem incipit homo præcepti eſſe capax, ex illo incipit poſſe peccare. Duobus autem modis peccat antequam fiat ſapiens. Si aut ſe non accommodet ad accipiendum præceptum, aut cum acceperit non obſeruet. Sapiẽs autem peccat, ſi ſe auerterit à ſapientia. Sicut enim præceptum non eſt ab illo cui præcipitur, ſed ab illo qui præcipit: ſic ſapientia non eſt ab illo qui illuminatur, ſed ab illo qui illuminat. Quid ergo eſt vnde non laudandus ſit hominis creator? Bonum eſt enim aliquod homo, & melius quàm pecus, ex eo quòd eſt præcepti capax. Et hoc me-
B lius, cum præceptum iam cepit. Rurſus hoc melius, cum pręcepto paruit. Et his omnibus melius, cum æterno lumine ſapientiæ beatus eſt. Peccatum autem malum eſt in negligentia, vel ad capiendum pręceptum, vel ad obſeruandam, vel ad cuſtodiendam contemplationem ſapientiæ. Ex quo intelligitur, etiam ſi ſapiens primus homo factus eſt, potuit tamen ſeduci. † Quod peccatum cum eſſet in libero arbitrio, iuſta diuina lege pœna conſecuta eſt. Ita dicit etiam Apoſtolus Paulus, Dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. Superbia enim auertit à ſapientia. Auerſionem autem ſtultitia conſequitur. Stultitia quippe cæcitas quædam eſt, ſicut idem dicit, Et obſcuratum eſt inſipiens cor eorum. Vnde autem hæc obſcuratio, niſi ex auerſione à lumine ſapientiæ? Vnde autem hæc auerſio, niſi dum ille cui bonum eſt deus, ſibi ipſe vult eſſe bonum ſuum, ſicuti ſibi eſt deus? Itaque ad meipſum, inquit, conturbata eſt anima mea. Et, Guſtate, & eritis ſicut dij. Turbat autem conſiderantes, quòd ita quærunt: Stultitiâ ne primus homo receſsit à deo, an recedendo ſtultus factus eſt? Quia ſi reſponderis eum ſtultitia receſsiſſe à ſapientia, videbitur ſtultus fuiſſe an-
C tequam recederet à ſapientia, vt ſtultitia illi cauſa eſſet recedendi. Item ſi reſponderis eum recedendo ſtultum eſſe factum, quærunt vtrum ſtultè, an ſapienter fecerit quòd receſſerit. Si enim ſapienter fecit, rectè fecit, nihilque peccauit: ſi ſtultè, iam erat, inquiũt, in eo ſtultitia, qua factũ eſt vt recederet. Non enim ſtultè aliquid ſine ſtultitia facere poterat. Ex quo apparet eſſe quiddã medium, quo ad ſtultitiam à ſapientia tranſitur, quod neque ſtultè, neque ſapienter factum dici poteſt, quod ab hominibus in hac vita conſtitutis non niſi ex contrario datur intelligi. Sicut enim nullus mortalium fit ſapiens, niſi à ſtultitia ad ſapientiam tranſeat: ipſe autem tranſitus ſi ſtultè fit, non vtique bene fit, quod demẽtiſsimum eſt dicere: ſi autem ſapienter fit, iam erat ſapientia in homine antequam tranſiret ad ſapientiam, quod nihilominus abſurdum eſt. Ex quo intelligitur eſſe medium, quòd neutrum dici poſsit. Ita & ex arce ſapientiæ vt ad ſtultitiam primus homo tranſiret, nec ſtultus nec ſapiẽs tranſitus ille fuit: velut in ſomno & vigiliis, neque id eſt dormire quod obdormiſcere, neque id eſt vigilare quod expergiſci, ſed tranſitus quidam ex altero in alterum. Verum hoc intereſt, quòd ſine voluntate plerunque iſta fiunt: illa autem nunquam niſi per voluntatem, vnde D iuſtiſsimæ retributiones conſequuntur. Sed quia voluntatem non allicit ad faciendum quodlibet, niſi aliquod viſum: quid autem quiſque vel ſumat vel reſpuat, eſt in poteſtate: ſed quo viſo tangatur, nulla poteſtas eſt: fatendum eſt & ex ſuperioribus & ex inferioribus viſis animum tangi, vt rationalis ſubſtantia ex vtroque ſumat quod voluerit, & ex merito ſumendi vel miſeria vel beatitas ſubſequatur. Velut in paradiſo viſum ex ſuperioribus, præceptum dei: viſum ex inferioribus, ſuggeſtio ſerpentis. Nam neque quid ſibi præciperetur à domino, neque quid à ſerpente ſuggereretur, fuit in hominis poteſtate. Quàm ſit autem liberum, & ab omnibus difficultatis vinculis expeditum, in ipſa ſapientiæ ſanitate conſtituto, non cedere viſis inferioris illecebrę, vel hinc intelligi poteſt, quòd etiam ſtulti ea ſuperant ad ſapientiam tranſituri; etiam cum moleſtia carendi pernicioſarum conſuetudinum peſtilentioſa dulcedine. Quæri autem hoc loco poteſt, ſi homini præſto fuerint ex vtraque parte viſa, vnum ex præcepto dei, alterum ex ſuggeſtione ſerpentis, vnde ipſi diabolo ſuggeſtum ſit appetendæ impietatis conſilium, quo de ſublimibus ſe-
dibus laberetur. Si enim nullo viſo tangeretur, non eligeret facere quod fecit. nam ſi non ei aliquid veniſſet in E
mentem, nullo modo intentionem conuertiſſet in nefas. Vnde igitur illi venit in mentem, quicquid illud eſt quod venit in mentem, vt ea moliretur quibus ex bono angelo diabolus fieret? Qui enim vult, profecto aliquid vult: quod niſi aut extrinſecus per ſenſum corporis admoneatur, aut occultis modis in mentem veniat, velle non poteſt. Diſcernenda igitur ſunt genera viſorum, quorum vnum eſt quod proficiſcitur à voluntate ſuadentis, quale illud eſt diaboli, cui homo conſentiendo peccauit: alterum à ſubiacentibus rebus, vel intentioni animi, vel ſenſibus corporis. Intentioni animi ſubiacet, excepta incommutabilitate trinitatis: quæ quidem non ſubiacet, ſed eminet potius. Subiacet ergo intentioni animi prius ipſe animus, vnde nos etiã viuere ſentimus: deinde corpus quod adminiſtrat, vnde ad quodlibet operãdum membrum quod opus eſt cum opus eſt mouet. Subiacent autem ſenſui corporis quæcunque corporea. Vt autem in contemplatione ſummæ ſapientiæ, quæ vtique animus non eſt, nam incommutabilis eſt, etiam ſeipſum qui eſt incommutabilis animus intuea- F
tur, & ſibi ipſe quodammodo veniat in mentem, non fit niſi differentia qua non eſt quod deus, & tamen aliquid eſt quod poſsit placere poſt deum. Melior eſt autẽ cum obliuiſcitur ſui præ charitate incommutabilis dei, vel ſeipſum penitus in illius comparatione contemnit. Si autem tanquam obuius placet ſibi ad peruerſe imitandum deum, vt poteſtate ſua frui velit, tanto fit minor, quanto ſe cupit eſſe maiorem. Et hoc eſt initium omnis peccati ſuperbia, & initium ſuperbiæ hominis apoſtatare à deo. Superbiæ autem diaboli acceſsit maleuolentiſsima inuidia, vt hanc ſuperbiam homini perſuaderet, per quam ſentiebat ſe eſſe damnatum. Vnde factum eſt, vt pœna hominem ſuſciperet emẽdatoria potius quàm interfectoria, vt cui ſe diabolus ad imitationem ſuperbiæ præbuerat, ei ſe dominus ad imitationem humilitatis præberet, per quem nobis æterna vita promittitur: vt prærogato nobis Chriſti ſanguine, poſt labores miſeriáſque ineffabiles, tanta charitate liberatori noſtro inhæreamus, & tanta eius in eum claritate rapiamur, vt nulla nos viſa ex inferioribus à conſpectu ſuperiore detorqueant: quanquam & ſi aliquid huic intentioni noſtræ

tal. factus eſſet, potuiſſet tamen peccare.

Rom. 1.

Geneſ. 3.

Nõ ſentire non eſt in nobis, ſed nõ aſſentiri eſt. Cap. 25.

Genera viſorum.

Eccleſ. 10.

G ſuggereretur ab appetitu inferiorum, ſempiterna nos diaboli damnatio cruciatúſque reuocarent. Tanta eſt autem pulchritudo iuſtitiæ, tanta iucunditas lucis æternæ, hoc eſt, incommutabilis veritatis atque ſapientiæ, vt etiam ſi non liceret amplius in ea manere, quàm vnius diei mora, propter hoc ſolum innumerabiles anni huius vitæ pleni deliciis & circumfluentia temporalium bonorum rectè meritóque contemnerentur. Non enim falſo aut paruo affectu dictum eſt: Quoniam melior eſt dies vnus in atriis tuis ſuper milia: quãquam & alio ſenſu poſsit intelligi, vt milia dierum in temporis mutabilitate intelligantur: vnius autem diei nomine incommutabilitas æternitatis vocetur. Neſcio me aliquid prętermiſiſſe, quod ex noſtra reſponſione, quantum dominus præbere dignatus eſt, tuis interrogationibus deſit: quanquam & ſi tibi aliquid occurrit, modus libri nos iam finem facere, & ab hac diſputatione requieſcere aliquando compellit.

Pſal. 83.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE VERA RELIGIONE LIBER.

H

Philoſophi de religione quid ſenſerint. Cap. 1.

Cum omnis vitæ bonæ ac beatæ via in vera religione ſit conſtituta, qua vnus deus colitur, & purgatiſsima pietate cognoſcitur, principium naturarum omnium à quo omnis vniuerſitas & inchoatur & perficitur & continetur, hinc euidentius error deprehenditur eorum populorum, qui multos deos colere quàm vnũ verum Deum, & dominũ omnium maluerunt, quòd eorum ſapientes, quos philoſophos vocant, ſcholas habebant diſſentiẽtes, & templa communia. Non enim vel populos, vel ſacerdotes latebat, de ipſorum deorum natura quàm diuerſa ſentirent, cum ſuam quiſque opinionem publice profiteri non formidaret, atque omnibus ſi poſſet perſuadere moliretur, omnes tamen cum ſectatoribus ſuis diuerſa & aduerſa ſentientibus, ad ſacra communia I nullo prohibente veniebant. Non nunc agitur quis eorum verius ſenſerit, ſed certè illud ſatis (quantum mihi videtur) apparet, aliud eos in religione ſuſcepiſſe cum populo, & aliud eodem ipſo populo audiente defendiſſe priuatim.

De diis quid Socrates ſenſerit. Cap. 2.

Socrates tamen audacior cæteris fuiſſe perhibetur, iurando per canem quemlibet & lapidem quemlibet, & quicquid iuraturo eſſet in promptu, & quaſi ad manum occurriſſet. Credo intelligebat qualiacunque opera naturæ, quæ adminiſtrante diuina prouidentia gignerentur, multo quàm hominum & quorumlibet opificum eſſe meliora, & ideo diuinis honoribus digniora quàm ea quæ in templis colebãtur. Non quòd verè lapis & canis eſſent colenda ſapientibus, ſed vt hoc modo intelligerent qui poſſent, tanta ſuperſtitione demerſos eſſe homines, vt emergentibus hic eſſet tam turpis demonſtrandus gradus: ad quem venire ſi puderet, viderent quanto magis pudendũ eſſet in turpiore conſiſtere. Simul & illos qui mundum iſtum viſibilem, ſummum deum eſſe opinabantur, admonebat turpitudinis ſuæ, docens eſſe conſequens, vt quilibet lapis tanquam ſummi dei particula iure coleretur. Quod ſi execrarentur, mutarent ſententiam, & vnum deum colerent, quem ſolum ſupra mentes noſtras eſſe, & à quo omnem ani- K mam, & totum iſtum mundum fabricatum eſſe conſtaret. Poſtea ſuauius ad legẽdum quàm potentius ad perſuadendum ſcripſit Plato. Non enim ſic nati erant iſti, id eſt, Socrates & Plato, vt populorum ſuorum opinionem ad verum cultum veri dei à ſimulachrorum ſuperſtitione, atque ab huius mundi vanitate conuerterent. Itaque & ipſe Socrates cum populo ſimulachra venerabatur, & poſt eius damnationem mortémque nemo auſus eſt iurare per canem, nec appellare quemcunque lapidem Iouem, ſed hæc tantummodo memoriæ literiſque mandare. Quod vtrum timore ſeueritatis, an aliqua cognitione temporum fecerint, iudicare nõ eſt meum.

Per Iouẽ lapidem.

Pagani mire conuerſi ad Chriſtum. Cap. 3.

Illud tamen fidentiſsime dixerim, pace horum omniũ qui eorum libros peruicaciter diligunt, Chriſtianis temporibus quænam religio potiſsimum tenenda ſit, & quæ ad veritatem ac beatitatem via eſt, non eſſe dubitandum. Si enim Plato ipſe viueret, & me interrogantem non aſpernaretur, vel potius ſi quis eius diſcipulus eoipſo tempore quo viuebat, eum interrogaret: cum ſibi ab illo perſuaderetur, non corporeis oculis, ſed pura mente veritatem videri, cui quæcunque anima inhæſiſſet, eam beatam fieri atque perfectam: ad quam L percipiendam nihil magis impedire, quàm vitam libidinibus deditam, & falſas imagines rerum ſenſibilium, quæ nobis ab hoc ſenſibili mundo per corpus impreſſæ, varias opiniones erroréſque generarent: quamobrem ſanandum eſſe animum ad intuendam incommutabilem rerum formam, & eodem modo ſemper ſe habentem, atque vndique ſui ſimilem pulchritudinem, nec diſtentam locis, nec tempore variatam, ſed vnum atque idem omni ex parte ſeruantem, quam non crederent eſſe homines, cum ipſa vere ſummeque ſit: cætera naſci, occidere, fluere, labi, & tamen inquantum ſunt, ab illo æterno deo per eius veritatem fabricata conſiſtere: in quibus animæ tantum rationali & intellectuali datum eſt, vt eius æternitatis contemplatione perfruatur atque afficiatur, orneturque ex ea, æternámque vitam poſsit mereri. Sed dum naſcẽtium atque tranſeuntium rerum amore ac dolore ſauciatur, & dedita conſuetudini huius vitæ, atque ſenſibus corporis, inanibus euaneſcit imaginibus, irridet eos qui dicunt eſſe aliquid quod nec iſtis videatur oculis, nec vllo phantaſmate cogitetur, ſed mente ſola & intelligentia cerni queat. Cùm M hæc ergo à magiſtro ſibi perſuaderentur, ſi ex eo quæreret ille diſcipulus, vtrum ſi quiſquam exiſteret vir magnus atque diuinus, qui talia populis perſuaderet credenda ſaltem, ſi percipere non valerent, aut ſi qui poſſent percipere, nõ prauis opinionibus multitudinis implicati, vulgaribus obruerentur erroribus, eum diuinis honoribus dignum iudicaret: reſponderet credo ille, non poſſe hoc ab homine fieri, niſi quem forte ipſa dei virtus atque ſapientia ab ipſa rerum natura exceptum, nec hominum magiſterio, ſed intima illuminatione ab incunabulis illuſtratum, tanta honeſtaret gratia, tanta firmitate roboraret, tanta denique maieſtate ſubueheret, vt omnia contemnendo quæ praui homines cupiunt, & omnia perpetiendo quæ horreſcunt, & omnia faciendo quæ mirantur, genus humanum ad tam ſalubrem fidem ſummo amore atque authoritate conuerteret. De honoribus verò eius fruſtra ſe conſuli, cum facilè poſsit exiſtimari quantum honoris debeatur ſapientiæ Dei, qua geſtante & gubernante ille pro vera ſalute generis humani, magnum aliquid proprium, & quod ſupra homines eſſet mereretur. Quæ ſi facta ſunt,

Ex Platone.

Mundus hic pro deo habitus.

A ſunt, ſi literis monimentiſq; celebrantur: ſi ab vna regio-
ne terrarum, in qua ſola vnus colebatur deus, & vbi ta-
lem naſci oportebat, per totum orbem terrarum miſſi
electi viri, virtutibus atque ſermonibus diuini amoris
incendia concitarunt, ii confirmata ſaluberrima diſci-
plina, illuminatas terras poſteris reliquerunt. Et ne de
præteritis loquar, quæ poteſt quiſque non credere, ſi ho-
Ioan.1. die per gentes populoſq; prædicatur, In principio erat
verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat ver-
bum, hoc erat in principio apud deum, Omnia per ip-
ſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Si ad hoc
percipiendum, diligendum, perfruendum, vt anima ſa-
netur, & tanq; luci hauriendæ mentis acies conualeſcat,
Matth.6. dicitur auaris, Nolite vobis condere theſauros in terra,
vbi tinea & ærugo exterminant, & vbi fures effodiunt &
furantur: ſed theſaurizate vobis theſauros in cœlo, vbi
neque tinea neque rubigo exterminat, neque fures effo-
diunt, neque furantur: Vbi enim eſt theſaurus tuus, ibi
Gal.6. eſt & cor tuum. Dicitur luxurioſis, Qui ſeminat in car-
ne, de carne metet corruptionem: qui ſeminat in ſpi-
ritu, de ſpiritu metet vitam æternam. Dicitur ſuperbis,
Luc.14. Qui ſe exaltat humiliabitur, & qui ſe humiliat exaltabi-
B tur. Dicitur iracundis, Accepiſti alapam, para alteram
Matth.5. maxillam. Dicitur diſcordioſis, Diligite inimicos ve-
Luc.16. ſtros [benefacite iis qui oderunt vos.] Dicitur ſuperſti-
Luc.17. tioſis, Regnum dei intra vos eſt. Dicitur curioſis, Nolite
2.Cor.4. quærere quæ videntur, ſed quæ non videntur: quæ enim
1.Ioan.2. videntur temporalia ſunt, quæ autem non videntur, æ-
terna ſunt. Poſtremò dicitur omnibus, Nolite diligere
mundum, neque ea quæ in mundo ſunt: Quoniã omne
quod in mundo eſt, concupiſcentia carnis eſt, & concu-
piſcentia oculorum, & ambitio ſeculi. Si hæc per totum
orbem iam populis leguntur, & cum veneratione liben-
tiſsime audiuntur: ſi poſt tantum ſanguinem, tantos
ignes, tot cruces martyrum, tanto fertilius & vberius
vſque ad Barbaras nationes Eccleſiæ pullularunt: ſi tot
iuuenum & virginum milia contemnentium nuptias,
caſtéque viuentium iam nemo miratur. Quod cum fe-
ciſſet Plato, vſqueadeò peruerſam temporum ſuorum
timuit opinionem, vt perhibeatur ſacrificaſſe naturæ,
naturam execratus vt tanquam peccatum illud abolere-
tur: ſi hęc ſic accipiuntur, vt quomodo antea talia diſpu-
tare, ſic nunc contra diſputare monſtroſum ſit: ſi tali pol
C licitationi atque ſponſioni per omnes terrarum partes,
quas homines incolunt, ſacra chriſtiana traduntur: ſi
hæc quotidie leguntur in eccleſiis, & à ſacerdotibus ex-
ponuntur, ſi tundunt pectora, qui conantur hæc im-
plere: ſi tam innumerabiles aggrediuntur hanc viam, vt
deſertis diuitiis & honoribus huius mundi ex omni ho-
minum genere vni deo ſummo totam vitam dicare vo-
lentium, deſertæ quondam inſulæ, ac multarum terra-
rum ſolitudo compleatur. Si denique per vrbes atque
oppida, caſtella, vicos & agros etiam villáſque priuatas
intãtum aperte perſuadetur & appetitur à terrenis auer-
ſio, & in vnũ deum verúmque cõuerſio, vt quotidie per
vniuerſum orbem humanum genus vna penè voce re-
ſpondeat, ſurſum corda ſe habere ad dominum, quid
adhuc oſcitamus crapulam heſternam, & in mortuis
pecudibus diuina eloquia perſcrutamur? Si quando au-
tem ad diſputationem venimr, Platonico nomine ora
crepantia, quàm pectus vero deo plenum, magis habere
De amore geſtimus. Qui ergo ſenſibilem iſtum mundum con-
cæleſtium. temnere, & animam virtute purgandam, ſummo deo
Cap.4. ſubiicere atque ſubiugare vanum aut malum putant, alia
ratione refellẽdi ſunt: ſi tamen cum his dignum eſt diſ-
putare. Qui autem bonum & appetẽdum fatentur, co- D
gnoſcant Deum, & credant Deo, per quem populis iam
omnibus hæc credenda perſuaſa ſunt. Quod vtique ab
ipſis fieret, ſi tantum valerent: aut ſi non fieret, crimen
inuidentiæ vitare non poſſent. Ergo cedant ei à quo fa-
ctum eſt, nec curioſitate aut inani iactantia impedian-
tur quo minus agnoſcant quid interſit inter paucorum
tumidas coniecturas, & manifeſtam ſalutem correptio-
nemq; populorum. Illi enim ſi reuiuiſcerẽt quorum iſti
nominibus gloriantur, & inuenirent refertas eccleſias,
templaq; deſerta, & à cupiditate bonorũ temporalium
& fluentium ad ſpem vitæ æternæ & bona ſpiritalia &
intelligibilia vocari & currere humanum genus, dice-
rent fortaſſe (ſi tales eſſent quales fuiſſe memorantur)
Hæc ſunt quæ nos perſuadere populis non auſi ſumus,
& eorum potius conſuetudini ceſsimus, quàm illos in
noſtram fidem voluntatémque traduximus. Itaque ſi *Platonici*
hanc vitam illi viri nobiſcum ruſum agere potuiſſent, *minimum*
viderent profecto cuius authoritate facilius conſulere- *abſunt à*
tur hominibus, & paucis mutatis verbis atque ſententiis *chriſtianis*
Chriſtiani fierent, ſicut plerique recentiorum noſtro-
rúmque temporum Platonici fecerunt. Aut ſi hoc non
faterentur neque facerent, in ſuperbia & inuidia rema- E
nentes, neſcio vtrum poſſent ad eaipſa quæ appetẽda &
deſideranda eſſe dixerant, cum iſtis ſordibus viſcóque
reuolare. Nam tertio vitio curioſitatis in percontandis *In Phæ-*
dæmonibus (quo iſti maxime cum quibus nunc agitur *dro. Item*
pagani à Chriſtiana ſalute reuocantur) quia nimis pue- *9.de le. ac*
rile eſt, neſcio vtrum tales illi præpedirentur viri. *Timæo.*

Sed quoquo modo ſe habeat philoſophorum iactan- *In quibus*
tia, illud cuiuis intelligere facile eſt, religionem ab eis *ſectis vera*
non eſſe quærendam, qui eadem ſacra ſuſcipiebant cum *religio.*
populis, & de ſuorum deorum natura ac ſummo bono, *Cap.5.*
diuerſas contrariáſque ſententias in ſcholis ſuis eadem
teſte multitudine perſonabant. Quod ſi hoc vnum tan-
tum vitiũ chriſtiana diſciplina ſanatum videremus, in-
effabili laude prędicandam eſſe neminem negare opor-
teret. Hęreſes nanque tam innumerabiles à regula chri-
ſtianitatis auerſæ, teſtes ſunt non admitti ad communi-
canda ſacramenta eos qui de patre deo, & ſapientia eius, *Munus*
& munere diuino aliter ſentiunt, & hominibus perſua- *diuinum,*
dere conantur, quàm veritas poſtulat. Sic enim creditur *ſpiritus*
& docetur quod eſt humanæ ſalutis caput, non aliam *ſanctus.*
eſſe philoſophiam, id eſt, ſapientiæ ſtudium, & aliam re- F
ligionem, cum ij quorum doctrinam non approbamus,
nec ſacramenta nobiſcum communicant. Quod in illis
minus mirandum eſt, qui eorum quoque ſacramento-
rum ritu diſpares eſſe voluerũt, ſicut neſcio qui ſerpen-
tini qui appellantur Manichæi, ſicut alij nonnulli. Sed *Mani-*
in illis magis animaduertendum hoc magíſque prædi- *chæi.*
candum, qui paria ſacramenta celebrantes, tamen quia
ſententia diſpares ſunt, & errores ſuos animoſius defen-
dere quàm cautius corrigere maluerũt, excluſi à catho-
lica communione, & à participatione quamuis parium
ſacramentorum, propria vocabula proprioſq; conuen-
tus, non in ſermone tantum, ſed etiam in ſuperſtitione
meruerunt: vt Photiniani, Ariani, multíque præterea. *Photinia-*
Nam de iis qui ſchiſmata fecerunt, alia quæſtio eſt. Poſ- *ni & A-*
ſet enim eos area dominica vſque ad tempus vltimæ *riani.*
ventilationis velut paleas ſuſtinere, niſi vento ſuperbiæ
nimia leuitate ceſsiſſent, & ſeſe à nobis vltro ſeparaſſent.
Iudæi vero quamuis vni omnipotenti deo ſupplicent,
ſolent tamen temporalia & viſibilia bona de illo expe-
ctantes, rudimenta noui populi ab humilitate ſurgen-
tia, in ipſis ſuis ſcripturis nimia ſecuritate noluerunt ad-

G uertere, atque ita in veteri homine remanſerunt. Quæ cum ita ſint, neque in confuſione paganorum, neque in purgamentis hæreticorum, neque in langoore ſchiſmaticorum, neque in cæcitate Iudæorum quærenda eſt religio, ſed apud eos ſolos, qui chriſtiani, catholici, vel orthodoxi nominantur, id eſt, integritatis cuſtodes, & recta ſectantes.

Et bonis & malis vtitur Eccleſia. Cap. 6.

Hæc enim eccleſia catholica per totum orbem validè latéque diffuſa, omnibus errantibus vtitur ad profectus ſuos, & ad eorum correctionem cum euigilare voluerint. Vtitur enim gentibus ad materiam operationis ſuæ, hæreticis ad probationē doctrinæ ſuæ, ſchiſmaticis ad documentum ſtabilitatis ſuæ, Iudæis ad comparationem pulchritudinis ſuæ. Alios ergo inuitat, alios excludit, alios relinquit, alios antecedit, omnibus tamen gratiæ dei participandæ dat poteſtatem: ſiue illi informandi ſint adhuc, ſiue reformādi, ſiue recolligendi, ſiue admittendi. Carnales autem ſuos, id eſt viuentes aut ſentientes carnaliter, tanquam paleas tolerat, quibus in area frumenta tutiora ſunt, donec talibus tegminibus exuantur. Sed quia in hac area pro voluntate quiſque vel palea vel frumentum eſt, tamdiu ſuſtinetur peccatum aut error cuiuſlibet, donec aut accuſatorem inue-
H niat, aut prauam opinionem pertinaci animoſitate defendat. Excluſi autem aut pœnitendo redeunt, aut in nequitiam male liberi defluunt ad admonitionem noſtræ diligentiæ: aut ſchiſma faciunt ad exercitationem noſtræ patientiæ: aut hæreſim aliquam gignunt ad examen ſiue occaſionem noſtræ intelligentiæ. Hi ſunt exitus chriſtianorum carnalium, qui non poterunt corrigi aut ſuſtineri. Sæpe etiam ſinit diuina prouidentia per nonnullas nimium turbulentas carnalium hominum ſeditiones expelli de congregatione Chriſtiana etiam bonos viros.

Conſtātia ſanctorū pro eccleſia.

Quam contumeliam vel iniuriam ſuam cùm patientiſsime pro eccleſiæ pace tulerint, neque vllas nouitates vel ſchiſmatis vel hæreſis moliti fuerint, docebunt homines quàm vero affectu, & quanta ſynceritate charitatis deo ſeruiendum ſit. Talium ergo virorum propoſitum eſt, aut ſedatis remeare turbinibus: aut ſi id non ſinantur, vel eadem tempeſtate perſeuerante, vel ne ſuo reditu talis aut ſæuior oriatur, tenent voluntatem conſulendi etiam eis ipſis, quorum motibus perturbationibuſque ceſſerunt, ſine vlla conuenticulorum ſegregatione vſq; ad mortem defendentes & teſtimo-
I nio iuuantes eam fidem quam in eccleſia catholica prædicari ſciunt. Hos coronat in occulto pater in occulto videns. Rarum hoc videtur genus, ſed tamen exempla non deſunt: imò plura ſunt quàm credi poteſt. Ita omnibus generibus hominum & exemplorum ad animarum curationem, & ad inſtitutionem ſpiritalis populi vtitur diuina prouidentia.

Catholicæ Eccleſiæ laus. Cap. 7.

Quamobrem cum ante paucos annos promiſerim tibi ſcribere chariſsime mihi Romaniane*, quid de vera religione ſentirem, tempus nunc eſſe arbitratus ſum, poſtquam tuas acerrimas interrogationes ſine vllo certo fine fluctuare, ea charitate qua tibi obſtrictus ſum, diutius ſuſtinere non poſſum. Repudiatis igitur omnibus qui neque in ſacris philoſophantur, nec in philoſophia conſecrantur: & iis qui vel praua opinione, vel aliqua ſimulatione † ſuperbientes, à regula & communione eccleſiæ catholicæ deuiarunt: & iis qui ſanctarum ſcripturarum lumen, & ſpiritalis populi gratiam (quod nouum teſtamentum vocatur) habere noluerunt, quos quanta potui breuitate perſtrinxi: tenēda eſt nobis Chriſtiana religio, & eius eccleſię communicatio, quæ catholica eſt, & catholica nominatur, non ſolum à ſuis, verum etiam ab omnibus inimicis.

† ſimultate

Velint enim nolintve ipſi quoque hæretici, & ſchiſma- K
tum alumni, quando non cum ſuis, ſed cum extraneis loquuntur, catholicam nihil aliud quàm catholicam vocant. Non enim poſſunt intelligi, niſi hoc eam nomine diſcernant, quo ab vniuerſo orbe nuncupatur. Huius religionis ſectādæ caput eſt hiſtoria & prophetia diſpenſationis temporalis diuinæ prouidentiæ, pro ſalute generis humani in æternam vitam reformandi atque reparandi. Quæ cum credita fuerit, mentem purgabit vitæ modus de diuinis præceptis conciliatus, & idoneam faciet ſpiritalibus percipiendis, quæ nec præterita ſunt nec futura, ſed eodem modo ſemper manentia, nulli mutabilitati obnoxia: id eſt, vnum ipſum deum patrem & filium & ſpiritum ſanctum: qua trinitate quantum in hac vita datum eſt cognita, omnis intellectualis & animalis & corporalis creatura, ab eadem trinitate creatrice eſſe inquantum eſt, & ſpeciem ſuam habere, & ordinatiſsime adminiſtrari ſine vlla dubitatione perſpicitur: non vt aliam partem totius creaturæ feciſſe intelligatur pater, & aliam filius, & aliam ſpiritus ſanctus, ſed & ſimiliter omnia, & vnamquamque naturam patrem feciſſe per filium in dono ſpiritus ſancti.
Omnis enim res vel ſubſtantia, vel eſſentia, vel natura, L
vel ſi quo alio verbo melius enunciatur, ſimul hæc tria habet, vt & vnum aliquid ſit, & ſpecie propria diſcernatur à cæteris, & rerum ordinem non excedat.

Varietas ſectarum profuit eccleſiæ. Cap. 8.

Quo cognito, ſatis apparebit quantum homo aſſequi poteſt, quàm neceſſariis & inuictis & iuſtis legibus, deo & domino ſuo cuncta ſubiecta ſint: ex quo illa omnia quæ primo credidimus, nihil niſi authoritatē ſecuti, partim ſic intelliguntur, vt videamus eſſe certiſsima: partim ſic vt videamus fieri poſſe, atque ita fieri oportuiſſe, doleamuſq; illos hoc non credentes, qui nos antea credentes irridere, quàm nobiſcum credere maluerunt. Non enim iam illa hominis ſacroſancta ſuſceptio, & virginis partus, & mors filij dei pro nobis, & reſurrectio à mortuis, & in cœlum aſcēſio, & conſeſſus ad dexteram patris, & peccatorum abolitio, & iudicij dies, & corporum reſuſcitatio, cognita æternitate trinitatis & mutabilitate creaturæ creduntur tantum, & non etiam iudicantur ad ſummi dei miſericordiam quam generi humano exhibet, pertinere. Sed quoniam veriſsime dictum eſt: Oportet multas hæreſes eſſe, vt probati mani- *1. Cor. 11.*
feſti fiant inter vos, vtamur etiam iſto diuinæ proui- M
dētiæ beneficio. Ex his enim hominibus hæretici fiunt, qui etiam ſi eſſent in eccleſia, nihilominus errarent. Cum autem foris ſunt, plurimum proſunt, non verum docendo, quod neſciunt: ſed ad verum quærendum carnales, & ad verum aperiendum ſpiritales catholicos excitando. Sunt enim innumerabiles in eccleſia ſancta Deo probati viri, ſed manifeſti nō fiunt inter nos quandiu imperitiæ noſtræ tenebris delectati dormire maluimus, quàm lucem veritatis intueri. Quapropter multi vt diem dei videant & gaudeant, per hæreticos de ſomno excitantur. Vtamur igitur etiam hæreticis, non vt eorum approbemus errores, ſed vt catholicam diſciplinam aduerſus eorum inſidias aſſerentes, vigilantiores & cautiores ſimus, etiam ſi eos ad ſalutem reuocare non poſſumus.

Manichæorum error de duabus animabus. Cap. 9.

Credo autem affuturum deum, vt iſta ſcriptura præcedente pietate legentibus bonis, non aduerſus vnam aliquam, ſed aduerſus omnes prauas & falſas opiniones poſſit valere. Contra eos tamen potiſſimum eſt inſtituta, qui duas naturas vel ſubſtantias ſingulis principiis aduerſus inuicem rebelles eſſe arbitrantur. Offenſi enim quibuſdam rebus, & ruſus quibuſdam

delectati,

* vt etiam idem Augustinus ad eundem Roman. scribit in epla ... Tom. II. et Iulius ... de Romaniano, tacito nomine, meminit, epla xxxii. ad Paulinum, qui et ipse scribit ad eundem Romanianum, epla xxxvi. inter epistol. S. Aug. eod. Tom. II.

A delectati, non earum quibus offenduntur, ſed earum quibus delectantur, volunt eſſe authorem deum. Et cum conſuetudinem ſuam vincere nequeunt, iam carnalibus laqueis irretiti, duas animas eſſe in vno corpore exiſtimant: vnam de deo, quæ naturaliter hoc ſit quod ipſe: alteram de gente tenebrarum, quam deus nec genuerit nec fecerit, nec protulerit, nec abiecerit, ſed quæ ſuam vitam, ſuam terram, ſuos fœtus & animalia, ſuum poſtremò habuerit regnum, ingenitumq; principium: Sed quodam tempore aduerſus deum rebellaſſe, Deum autem cum aliud quod faceret non haberet, & quomodo aliter poſſet hoſti reſiſtere nō inueniret, neceſſitate oppreſſum miſiſſe huc animam bonam, & quandam particulam ſuæ ſubſtantiæ, cuius commixtione atque miſeria, hoſtem temperatum eſſe ſomniant, & mundum fabricatum. Neque nunc opiniones eorum refellimus, quod partim iam fecimus, partim quantum deus ſiuerit faciemus. Sed in hoc opere quomodo aduerſus eos fides catholica tuta ſit, & quomodo non perturbet animum ea quibus commoti homines in eorum cedunt ſententiam, rationibus quas dominus donare dignatur, quātum poſſumus demonſtramus. Illud ſane in primis B tenere te volo, qui bene noſti animum meum, non hoc me fugiendæ arrogantiæ gratia quaſi ſolenniter dicere, quicquid in his literis erroris inueniri poterit, hoc ſolum mihi eſſe tribuendum: quicquid autem verum & conuenienter expoſitum, vni omnium bonorum munerum largitori deo.

1. Retract. cap. 13.

Error vnde & quomodo defenditur vera religio. Ca. 10.

Quamobrem ſit tibi manifeſtum atque perceptum, nullum errorem in religione eſſe potuiſſe, ſi anima pro deo ſuo non coleret animam, aut corpus, aut phantaſmata ſua, aut horum aliqua duo coniuncta, aut certè ſimul omnia: ſed in hac vita ſocietati generis humani ſine dolo temporaliter congruens, æterna meditaretur, vnum Deum colens, qui niſi permaneret incommutabilis, nulla mutabilis natura remaneret: Mutari autem animam poſſe, non quidem localiter, ſed tamen temporaliter, ſuis affectionibus quiſque cognoſcit: Corpus vero & temporibus & locis eſſe mutabile cuiuis aduertere facile eſt.

Phantaſmata quid ſint.

Phantaſmata porrò nihil ſunt aliud, quàm de ſpecie corporis corporeo ſenſu tracta figmenta: quæ memoriæ mādare vt accepta ſunt, vel partiri, vel multiplicare, vel contrahere, vel diſtendere, vel ordinare, vel perturbare, vel quolibet modo fi- C gurare cogitādo facillimum eſt, ſed cum verum quæritur, cauere & vitare difficile.

1. Ret. c. 13.

Non ergo creaturæ potius quàm creatori ſeruiamus, nec euaneſcamus in cogitationibus noſtris: & perfecta religio eſt. Aeterno enim creatori adhærentes, & nos æternitate afficiamur neceſſe eſt. Sed quia hoc anima peccatis ſuis obruta & implicata per ſeipſam videre ac tenere non poſſet, nullo in rebus humanis ad diuina capeſſenda interpoſito gradu, per quem ad dei ſimilitudinem à terrena vita homo niteretur, ineffabili miſericordia dei temporali diſpenſatione per creaturam mutabilem, ſed tamen æternis legibus ſeruientem, ad commemorationem primæ ſuæ perfectæq; naturæ, partim ſingulis hominibus, partim verò ipſi hominum generi ſubuenitur.

Ibidem.

Ea eſt noſtris temporibus Chriſtiana religio, quam cognoſcere ac ſequi, ſecuriſſima & certiſſima ſalus eſt. Defendi autem aduerſus loquaces & aperiri quærentibus, multis modis poteſt, omnipotente ipſo deo per ſeipſum demonſtrante quæ vera ſunt, & ad hæc intuenda & percipienda, bonas voluntates per bonos angelos & quoſlibet homines adiuuante. Eo modo autem quiſque vtitur, quem videt congruere iis cum quibus agit. Ego itaque diu multúmque conſiderans, quales obluctantes, & quales quærentes D expertus ſum, vel qualis ipſe fuerim cum latrarem tuo cum quærerem fuerim, hoc modo mihi vtendum putaui. Quæ vera eſſe perſpexeris, tene; & Eccleſiæ catholicæ tribue: quæ falſa, reſpue, & mihi qui homo ſum ignoſce: quæ dubia, crede donec aut reſpuenda eſſe, aut vera eſſe, aut ſemper credenda eſſe vel ratio doceat, vel præcipiat authoritas. Intende igitur in hæc quæ ſequuntur diligenter & pie quantum potes. Tales enim adiuuat deus.

Ibidem.

Quæ vera vita aut mors. Cap. 11.

De agone Chriſtiano Cap. 5.

Nulla vita eſt quæ non ſit ex deo, quia deus vtique ſumma vita eſt, & ipſe fons vitæ: nec aliqua vita inquantum vita eſt, malum eſt, ſed inquantum vergit ad mortem. Mors autem vitæ non eſt niſi nequitia, quæ ab eo quod nequicquam ſit, dicta eſt. Et ideo nequiſſimi homines, nihili homines appellantur. Vita ergo voluntario defectu deficiens ab eo qui eam fecit, & cuius eſſentia fruebatur, & volens contra dei legem frui corporibus, quibus eam præfecit, vergit ad nihilum: Et hæc eſt nequitia, nō quia corpus iam nihilum eſt, nam & ipſum habet aliquam cōcordiam partium ſuarum, ſine qua omnino eſſe non poſſet. Ergo ab eo factum eſt & corpus, qui omnis concordiæ caput eſt. Habet corpus quandam pacem ſuæ formæ, ſine qua prorſus nihil eſſet. Ergo ille eſt & cor- E poris conditor, à quo pax omnis eſt, & qui forma eſt infabricata atque omnium formoſiſſima. Habet aliquam ſpeciem ſine qua corpus non eſt corpus. Si ergo quæritur quis inſtituerit corpus, ille quæratur qui eſt omnium ſpecioſiſſimus. Omnis enim ſpecies ab illo eſt. Quis eſt autem hic, niſi vnus deus, vna veritas, vna ſalus omnium, & prima atque ſumma eſſentia, ex qua eſt omne quicquid eſt, inquantum eſt: quia inquantum eſt quicquid eſt, bonum eſt. Et ideo ex deo non eſt mors. Non enim deus mortem fecit, nec lætatur in perditione viuorum:

Sapien. 1.

quoniam ſumma eſſentia eſſe facit omne quod eſt, vnde & eſſentia dicitur. Mors autem non eſſe cogit quicquid moritur, inquantum moritur. Nam ſi ea quæ moriuntur penitus morerentur, ad nihilum ſine dubio peruenirent: Sed tantum moriuntur, quantum minus eſſentiæ * participant. Quod breuius ita dici poteſt, Tanto magis moriuntur, quanto minus ſunt.

** eſſe.*

Corpus autem minus eſt, quàm vita quælibet, quoniam quantulumcunque manet in ſpecie, per vitam manet, ſiue qua vnumquodque animal, ſiue qua vniuerſa mundi natura admini- F ſtratur. Corpus ergo magis ſubiacet morti, & ideo vicinius eſt nihilo. Quapropter vita quæ fructu corporis delectata negligit deum, inclinatur ad nihilum, & iſta eſt nequitia.

Lapſus & reparatio totius hominis. Cap. 12.

Hoc autem pacto vita carnalis & terrena efficitur, & ob hoc etiam caro & terra nominatur, & quandiu ita eſt, regnum Dei non poſſidebit, & eripitur ei quod amat. Id enim amat quod minus eſt quàm vita, quia corpus eſt: & propter ipſum peccatum quod amatur fit corruptibile, vt fluendo deſerat amatorem ſuum, quia & ille hoc amando deſeruit deum. Præcepta enim eius neglexit dicentis: Hoc manduca, & hoc noli. Trahitur ergo ad pœnas, quia diligendo inferiora, in egeſtate voluptatum ſuarum, & in doloribus apud inferos ordinatur. Quid eſt enim dolor qui dicitur corporis, niſi corruptio repentina ſalutis eius rei quam male vtendo anima corruptioni fecit obnoxiam? Quid eſt autem dolor qui dicitur animi, niſi carere mutabilibus rebus quibus fruebatur, aut frui ſe poſſe ſperauerat? Et hoc eſt totum quod dicitur malum, id eſt, peccatum & pœna peccati. Si autem dum in hoc ſtadio vitæ humanæ anima degit, vincat eas quas aduerſum ſe nutriuit cupiditates fruendo mortalibus, & ad eas vincendas

G gratia dei ſe adiuuari credat, mente illi ſeruiens & bona voluntate, ſine vlla dubitatione reparabitur, & à multis mutabilibus ad vnum incommutabile reuertetur, reformata per ſapientiam non formatam, ſed per quam formantur vniuerſa, frueturque deo per ſpiritum ſan- *1.Cor.2.* ctum, quod eſt donum dei. Ita fit homo ſpiritalis omnia iudicans, vt ipſe à nemine iudicetur, diligens dominum *Matt.22.* deum ſuum in toto corde ſuo, in tota anima ſua, in tota *1.Retract. cap.13.* mente ſua, & diligens proximum ſuum non carnaliter, ſed tanquam ſeipſum. Se autem ſpiritaliter diligit, qui ex toto quod in eo viuit deum diligit. In his enim duobus præceptis tota lex pendet, & prophetæ. Inde iam erit conſequens, vt poſt mortem corporalem (quam debemus primo peccato) tempore ſuo atque ordine ſuo hoc corpus reſtituatur priſtinæ ſtabilitati, quam non per ſe habebit, ſed per animam ſtabilitam in deo. Quæ rurſus non per ſe ſtabilitur, ſed per Deum quo fruitur, ideoque amplius quàm corpus vigebit. Corpus enim per ipſum vigebit, & ipſa per incommutabilem veritatem, qui filius dei vnicus eſt, atque ita & corpus per ip- *Ioan.1.* ſum filium dei vigebit, quia omnia per ipſum. Dono etiam eius quod animæ datur, id eſt, ſancto ſpiritui, non H ſolum anima cui datur ſalua & pacata, & ſancta fit, ſed ipſum etiam corpus viuificabitur, eritque in natura ſua *Matt.23.* mundiſſimum. Ipſe enim dixit, Mũdate quæ intus ſunt, *Rom.8.* & quæ foris ſunt, munda erunt. Dicit & apoſtolus, Viuificabit & mortalia corpora veſtra propter ſpiritum manentem in vobis. Ablato ergo peccato, auferetur & pœ- *1.Cor.15.* na peccati. Et vbi eſt malum? vbi eſt mors contentio *vũnoç.* tua? vbi eſt mors aculeus tuus? Vincit enim eſſentia ni- *Angelorũ differẽtia. Cap.13.* hilum, & ſic abſorbetur mors in victoriam. Nec aliquid ſanctificatis malus angelus oberit, qui diabolus dicitur: quia & ipſe, inquantum angelus eſt, non eſt malus, ſed inquantum peruerſus propria voluntate. Fatendum eſt enim, & angelos natura eſſe mutabiles, ſi ſolus deus eſt incommutabilis. Sed ea voluntate qua magis deum quàm ſe diligunt, firmi & ſtabiles manent in illo, & fruuntur maieſtate ipſius, ei vni libentiſsime ſubditi. Ille autem angelus magis ſeipſum quàm Deum diligendo, ſubditus ei eſſe noluit, & intumuit per ſuperbiam, & à ſumma eſſentia defecit, & lapſus eſt: & ob hoc minus eſt quàm fuit, quia eo quod minus erat frui voluit, cum magis voluit ſua potentia frui quàm dei. Quanquam I enim non ſummè, tamen amplius erat, quando eo quod ſumme eſt fruebatur, quoniam Deus ſolus ſumme eſt. Quicquid autem minus eſt quàm erat, non inquantum eſt, ſed inquantum minus eſt, malum eſt. Eo enim quo minus eſt quàm erat, tendit ad mortem. Quid autem mirum ſi fit ex defectu inopia, & ex inopia inuidentia *A libero arbitrio peccatum.* qua diabolus vtique diabolus eſt? Defectus autem iſte qui peccatum vocatur, ſi tanquam febris inuitum occuparet, rectè iniuſta pœna videretur quæ peccantem *Cap.14.* conſequitur, & quæ damnatio nuncupatur. Nunc vero *1.Retract. cap.13.* vſque adeo peccatum voluntarium eſt malum, vt nullo modo ſit peccatum ſi non ſit voluntarium. Et hoc *15.q.1.c.1.* quidem manifeſtum eſt, vt nulla hinc doctorum pauci- *2.ſen.diſt. 41.c.poſt hæc. & c. illus.* tas, nulla indoctorum turba diſſentiat. Quare aut negandum eſt peccatum committi, aut fatendum eſt voluntate committi. Non autem rectè negat peccaſſe animam, qui & pœnitendo eam corrigi fatetur, & veniam pœnitenti dari, & perſeuerantem in peccatis iuſta lege dei damnari. Poſtremò ſi non voluntate male facimus, nemo obiurgandus eſt omnino, aut monendus: Quibus ſublatis Chriſtiana lex & diſciplina omnis religionis auferatur neceſſe eſt. Voluntate ergo peccatur. Et quoniam peccari non dubium eſt, nec hoc quidem dubi- K tandum, video habere animas liberum voluntatis arbitrium. Tales enim ſeruos ſuos meliores eſſe deus iudicabit, ſi ei ſeruirẽt liberaliter. Quod nullo modo fieri poſſet, ſi non voluntate, ſed neceſsitate ſeruirent. Liberaliter igitur deo angeli ſeruiunt, neqoe hoc deo, ſed ipſis prodeſt. Deus enim bono alterius non indiget, quoniam à ſeipſo eſt. Quod autem ab eo genitum eſt, idipſum eſt, quia non eſt factum, ſed genitum. Illa vero quæ facta ſunt, eius bono indigent, ſummo ſcilicet bono, id eſt, ſumma eſſentia. Minus autem ſunt quàm erãt, cum per animæ peccatum minus ad illum mouentur, nec tamen penitus ſeparantur, nã omnino nulla eſſent. Quod enim affectibus contingit animæ, hoc locis corpori: Nam illa mouetur voluntate, corpus autem ſpacio. Quod autem homini à peruerſo angelo perſuaſum dicitur, etiam ad hoc vtique voluntate conſenſit. Nam ſi neceſsitate id feciſſet, nullo peccati crimine teneretur. Quòd verò *A peccatis quomodo reſipiſcimus.* corpus hominis cum ante peccatum eſſet in ſuo genere optimum, poſt peccatum factum eſt imbecillũ & morti deſtinatum, quanquam iuſta vindicta peccati ſit, plus tamen clementiæ dei quàm ſeueritatis oſtendit. Ita enim *Cap.15.* nobis ſuadetur à corporis voluptatibus & ad æternam L eſſentiam veritatis amorem noſtrũ oportere conuerti. Et eſt iuſtitiæ pulchritudo cum benignitatis gratia concordans, vt quoniam bonorum inferiorum dulcedine decepti ſumus, amaritudine pœnarum erudiamur. Nam ita etiam noſtra ſupplicia diuina prouidentia moderata eſt, vt & in hoc corpore tam corruptibili ad iuſtitiam tendere liceret, & depoſita omni ſuperbia, vni deo vero collum ſubdere, nihil de ſeipſo fidere, illi vni ſe regẽdum tuendúmque committere. Ita ipſo duce homo bonæ voluntatis moleſtias huius vitæ in vſum fortitudinis vertit. In copia verò voluptatum proſperiſque ſucceſſibus temporalium, temperãtiam ſuam probat & roborat: acuit in tentationibus prudentiam, vt non ſolum in eas non inducatur, ſed fiat etiam vigilantior, & in amorem veritatis, quæ ſola non fallit, ardentior. Sed cum *Chriſtus cur aduenerit. Cap.16.* omnibus modis medeatur animis deus pro temporum opportunitatibus, quæ mira ſapientia eius ordinantur, de quibus aut non eſt tractandum, aut inter pios perfectiſque tractandum eſt, nullo modo beneficentius conſulit generi humano, quàm cum ipſa ſapiẽtia dei, id eſt, vnicus filius conſubſtantialis patri & coæternus, totum M hominem ſuſcipere dignatus eſt, & verbum caro factũ *Ioan.1.* eſt, & habitauit in nobis. Ita enim demonſtrauit carnalibus & non valentibus intueri mente veritatem, corporeiſque ſenſibus deditis, quàm excelſum locum inter creaturas habeat humana natura, quòd non ſolum viſibiliter, nam id poterat & in aliquo æthereo corpore ad noſtrorum aſpectum tolerantiam temperato, ſed etiam hominibus in vero homine apparuit: Ipſa enim natura ſuſcipienda erat quæ liberanda. Et ne quis forte ſexus à ſuo creatore ſe contemptum putaret, virum ſuſcepit, natus eſt ex fœmina. Nihil egit vi, ſed omnia ſuadendo *1.Retract. cap.13.* & monendo. Veteri quippe ſeruitute tranſacta, tempus libertatis illuxerat, & opportunè iam homini ſuadebatur atque ſalubriter, quàm libero eſſet creatus arbitrio. Miraculis conciliauit fidem deo qui in eo erat, paſsione homini quem gerebat. Itaque loquens ad turbas vt deus, nunciatam ſibi matrem negauit: & tamen *Matt.12.* vt Euangelium loquitur, puer parentibus ſubditus *Luc.2.* erat. Doctrina enim deus apparebat, ætatibus homo. Item aquam in vinum conuerſurus vt deus, Recede *Ioan.2.* à me mulier, inquit, quid mihi & tibi eſt? Nondum

venit

A venit hora mea. Cum autem veniſſet hora, qua vt homo moreretur, de cruce cognitam matrem commendauit diſcipulo, quem præ cæteris diligebat. Satellites voluptatum diuitias pernicioſe populi appetebant: pauper eſſe voluit. Honoribus & imperiis inhiabant: rex fieri noluit. Carnales ſuos filios magnum bonum putabant: tale coniugium prolémque contempſit. Contumelias ſuperbiſsime horrebant: omne genus contumeliarum ſuſtinuit. Iniurias intolerabiles eſſe arbitrabantur: quæ maior iniuria quàm iuſtum innocentémque damnari? Dolores corporis execrabantur: flagellatus atque cruciatus eſt. Mori metuebant: morte mulctatus eſt. Ignominioſiſsimum mortis genus crucem putabant: crucifixus eſt. Omnia quæ habere cupientes non rectè viuebamus, carendo vilia fecit. Omnia quæ vitare cupientes à ſtudio deuiabamus veritatis, perpetiẽdo deiecit. Non enim vllum peccatum committi poteſt, niſi dum appetuntur ea quæ ille contempſit, aut fugiuntur quæ ille ſuſtinuit. Tota itaque vita eius in terris per hominem quem ſuſcipere dignatus eſt, diſciplina morum fuit. Reſurrectio verò eius à mortuis, nihil hominis perire naturæ, cum omnia ſalua ſunt deo, ſatis indicauit, & quem-

Ioan. 19.

B admodum cuncta ſeruiant creatori ſuo, ſiue ad vindictam peccatorũ, ſiue ad hominis liberationem, quámque facilè corpus animæ ſeruiat, cũ ipſa ſubiicitur deo. Quibus perfectis, non ſolum nulla ſubſtantia malum eſt, quod fieri nunquam poteſt, ſed etiam nullo malo afficitur, quod fieri per peccatum & vindictam potuit. Et hæc eſt diſciplina naturalis Chriſtianis minus intelligentibus plena fide digna, intelligentibus autem omni errore purgata. Iam verò ipſe totius doctrinæ modus, partim apertiſsimis rationibus, partim ſimilitudinibus, in dictis, in factis, in ſacramentis, ad omnem animæ inſtructionem exercitationémque accommodatus, quid aliud quàm rationalis diſciplinæ regulam impleuit? Nam & myſteriorum expoſitio ad ea dirigitur, quæ apertiſsime dicta ſunt. Et ſi ea tantùm eſſent quæ facillime intelliguntur, nec ſtudioſe quæreretur, nec ſuauiter inueniretur veritas. Neque ſi eſſent in ſcripturis ſacramenta, & in ſacramentis non eſſent ſignacula veritatis, ſatis cum cognitione actio conueniret. Nunc verò quoniam pietas timore inchoatur, charitate perficitur, populus timore conſtrictus tempore ſeruitutis in veteri

Vetus & nouum teſtamẽtum quomodo differunt. Cap. 17.

C lege, multis ſacramentis onerabatur. Hoc enim talibus vtile erat ad deſiderandam gratiam dei, quæ per prophetas ventura canebatur. Quæ vbi venit, ab ipſa dei ſapientia homine aſſumpto, à quo in libertatem vocati ſumus, pauca ſacramenta ſaluberrima conſtituta ſunt, quæ ſocietatem Chriſtiani populi, hoc eſt ſub vno duo liberæ multitudinis continerent. Multa verò quæ populo Hebræo, hoc eſt ſub eodem vno deo compeditæ multitudini erant impoſita, ab actione remota ſunt, in fide atque interpretatione manſerunt. Ita nunc nec ſeruiliter alligant, & exercẽt liberaliter animum. Quiſquis autem ideo negat vtrunque teſtamentum ab vno deo eſſe poſſe, quia non eiſdem ſacramentis tenetur populus noſter, quibus Iudæi tenebantur vel adhuc tenentur: poteſt dicere non poſſe fieri, vt vnus paterfamilias iuſtiſsimus, aliud imperet eis quibus ſeruitutem duriorem vtilem iudicat, aliud eis quos in filiorum gradum adoptare dignatur. Si autem præcepta vitæ mouent, quod in veteri lege minora ſunt, in euangelio maiora, & ideo putatur non ad vnum deum vtraque pertinere: poteſt qui hoc putat perturbari, ſi vnus medicus alia per miniſtros ſuos imbecillioribus, alia per ſemetipſum valentioribus præcipiat ad reparandam vel obtinendam ſalutem. Vt D enim ars medicinæ cum eadem maneat, neque vllo pacto ipſa mutetur, mutat tamen præcepta languentibus, quia mutabilis eſt noſtra valetudo: ita diuina prouidentia cum ſit ipſa omnino incommutabilis, mutabili tamen creaturæ variè ſubuenit, & pro diuerſitate morborum, aliis alia iubet aut vetat, vt à vitio vnde mors incipit, & ab ipſa morte ad naturam ſuam & eſſentiam, ea quæ deficiunt, id eſt, ad nihilum tendunt, reducat & firmet. Sed dicis mihi, Quare deficiunt? Quia mutabilia ſunt. Quare mutabilia ſunt? Quia non ſummè ſunt. Quare non ſummè ſunt? Quia inferiora ſunt eo à quo facta ſunt. Quis ea fecit? Qui ſummè eſt. Quis hic eſt? Deus incommutabilis trinitas, quoniam & per ſummam ſapientiam ea fecit, & ſumma benignitate conſeruat. Cur ea fecit? Vt eſſent. Ipſum enim quantulumcunque eſſe, bonum eſt: quia ſummum bonum eſt ſummè eſſe. Vnde fecit? Ex nihilo. Quoniam quicquid eſt, quantulacunque ſpecie ſit neceſſe eſt. Ita & ſi minimum bonum, tamen bonum erit, & ex deo erit. Nam quoniam ſumma ſpecies ſummum bonum eſt, minima ſpecies minimum bonum eſt. Omne autem bonum, aut deus, aut ex deo eſt. Ergo ex deo eſt etiam minima ſpe-

Creaturæ quare mutabiles. Cap. 18.

E cies. Sanè quod de ſpecie dicitur, hoc etiam de forma dici poteſt. Neque enim fruſtra tam ſpecioſiſsimum, quàm etiam formoſiſsimum in laude ponitur. Id ergo eſt vnde fecit deus omnia, quod nullam ſpeciem habet, nullámque formam: quod nihil eſt aliud quàm nihil. Nam illud quod in comparatione perfectorum informe dicitur, ſi habet aliquid formæ, quanuis exiguum, quanuis inchoatum, nondum eſt nihil, ac per hoc id quoque inquantum eſt, non eſt niſi ex deo. Quapropter etiam ſi de aliqua informi materia factus eſt mundus, hæc ipſa facta eſt omnino de nihilo. Nam & quod nondum formatum eſt, tamen aliquo modò vt formari poſſit, inchoatum eſt, dei beneficio formabile eſt: Bonum eſt enim eſſe formatum. Non nullum ergo bonum eſt & capacitas formæ: & ideo bonorum omnium author, qui præſtitit formam, ipſe fecit etiam poſſe formari. Ita omne quod eſt, inquantum eſt: & omne quod nondum eſt, inquantum eſſe poteſt, ex deo habet. Quod alio modo ſic dicitur: Omne formatum, inquantum formatum eſt: & omne quod nondum formatum eſt, inquantum formari poteſt, ex deo habet. Nulla autem res obtinet

Plato in Timea.

F integritatem naturæ ſuæ, niſi in ſuo genere ſalua ſit. Ab eo autem eſt omnis ſalus, à quo eſt omne bonum: & omne bonum ex deo, ſalus igitur omnis ex deo.

Hinc iam cui oculi mentis patent, nec pernicioſo ſtudio vanæ victoriæ caligant, atque turbantur, facilè intelligit, omnia quæ vitiantur & moriuntur, bona eſſe, quanquam ipſum vitium & ipſa mors malum ſit. Niſi enim ſalute aliqua priuarentur, non eis noceret vitium vel mors: ſed ſi non noceret vitium, nullo modo eſſet vitium. Si ergo ſaluti aduerſatur vitium, & nullo dubitante ſalus bonum eſt: bona omnia ſunt, quibus aduerſatur vitium. Quibus autem aduerſatur vitium, ipſa vitiantur. Bona ſunt ergo quæ vitiantur, ſed iden vitiantur, quia non ſumma bona ſunt. Quæ igitur bona ſunt, ex deo ſunt: quia non ſumma bona ſunt, non ſunt deus. Bonum ergo quod vitiari non poteſt, Deus eſt. Cætera autem omnia bona ex ipſo ſunt, quæ per ſeipſa poſſunt vitiari, quia per ſeipſa nihil ſunt: per ipſum autem partim non vitiantur, partim vitiata ſanantur. Eſt autem vitium primæ animæ rationalis, voluntas ea faciendi quæ vetat ſumma & intima veritas. Ita homo de para-

Omnia bona ex deo. Cap. 19.

Vnde animæ vitiũ. Cap. 20.

G diſo in hoc ſeculum expulſus eſt, id eſt, ab æternis ad temporalia, à copioſis ad egena, à firmitate ad infirma. Non ergo à bono ſubſtanſiali ad malum ſubſtantiale, quia nulla ſubſtanſia malum eſt: ſed à bono æterno ad bonum temporale, à bono ſpiritali ad bonum carnale, à bono intelligibili ad bonum ſenſibile, à bono ſummo ad bonum infimum. Eſt igitur quoddã bonum, quod ſi diligit anima rationalis, peccat, quia infra illam ordinatum eſt: quare ipſum peccatum malum eſt, non ea ſubſtantia quæ peccando diligitur. Non ergo arbor illa mala eſt, quæ in medio paradiſi plantata eſſe ſcribitur, ſed diuini præcepti transgreſſio. Quæ cum conſequentem habet iuſtam damnationem, contigit ex illa arbore quæ contra vetitum tacta eſt, dignoſcentia boni & mali: quia cum ſuo peccato anima fuerit implicata, luendo pœnas, diſcit quid interſit inter præceptum quod cuſtodire noluit, & peccatum quod fecit: atque hoc modo malum quod cauẽdo non didicit, diſcit ſentiẽdo: & bonum quod nõ obtemperãdo minus diligebat, ardentius diligit comparando. Vitium ergo animæ eſt quod fecit, & difficultas ex vitio pœna eſt quam patitur, & hoc eſt totum malum. Facere autem & pati nõ eſt ſub-
H ſtantia, quapropter ſubſtantia non eſt malum. Sic enim nec aqua malũ eſt, nec animal quod viuit in aëre: nam iſtæ ſubſtantiæ ſunt. Sed malum eſt voluntaria præcipitatio in aquam, & ſuffocatio quam merſus patitur. Stylus ferreus alia parte qua ſcribam*, alia qua deleamus à fabro factus eſt, & in ſuo genere pulcher, & ad vſum noſtrum accommodatus. At ſi quiſpiam ea parte ſcribere qua deletur, & ea velit delere qua ſcribitur, nullo modo ſtylum malum fecerit, cùm ipſum factum iure vituperetur: quod ſi corrigat, vbi erit malum? Si quis repente meridianum ſolem intueatur, repercuſſi oculi turbabuntur: num ideo aut ſol malum erit, aut oculi? Nullo modo, Sunt enim ſubſtantiæ: ſed malum eſt inordinatus aſpectus, & ipſa quæ cõſequitur perturbatio. Quod malum non erit, cum oculi fuerint recreati, & lucem ſuam congruenter aſpexerint. Neque cum eadem lux quæ ad oculos pertinet, pro luce ſapientiæ quæ ad mentem pertinet colitur, ipſa fit malum: ſed ſuperſtitio malum eſt, qua creaturæ potius quàm creatori ſeruitur. Quod malum omnino nullum erit, cum anima recognito creatore, ipſi vni ſe ſubiecerit, & cætera per eum
I ſubiecta ſibi eſſe perſenſerit. Ita omnis corporea creatura, ſi tantummodo poſſideatur ab anima quæ diligit deum, bonum eſt infimum, & in genere ſuo pulchrum: quoniam forma & ſpecie continetur. Si autem diligatur ab anima quæ negligit Deum, ne ſic quidem malum fit ipſa: ſed quoniam peccatum malum eſt, quo ita diligitur, fit pœnalis dilectori ſuo, & eum implicat ærumnis, & paſcit fallacibus voluptatibus: quia neque permanent, neque ſatiant, ſed torquent doloribus. Quia cum ordinem ſuum peragit pulchra mutabilitas temporum, deſerit amantem ſpecies concupita, & per cruciatum ſentientis diſcedit à ſenſibus, & erroribus agitat: vt hãc eſſe primam ſpeciem putet quæ omnium infima eſt, natura ſcilicet corporea, quam per lubricos ſenſus caro male di-
(docta.) lecta† nunciauerat, vt cum aliquid cogitat, intelligere ſe credat vmbris illuſus phantaſmatum. Siquando autem non tenens integram diuinæ prouidentiæ diſciplinam, ſed tenere ſe arbitrans carni reſiſtere conatur, vſque ad
(viſibiliũ.) inuiſibilium* rerum imagines peruenit, & lucis huius quam certis terminis circunſcriptam videt, immenſa
(ſpem.) ſpacia cogitatione format inaniter, & hanc ſpeciem* ſibi futuræ habitationis pollicetur: neſciens oculorum concupiſcentiam ſe trahere, & cum hoc mundo ire velle extra mundum, quem propterea ipſum eſſe non putat, quia eius clariorem partem per infinitum falſa cogitatione diſtendit. Quod non ſolum de hac luce, ſed etiam de aqua, poſtremo de vino, de melle, de auro, de argento, de ipſis denique pulpis, vel ſanguine vel oſſibus quorumlibet animalium, & cæteris huiuſmodi rebus facillime fieri poteſt. Nihil enim eſt corporis, quod non vel vno viſo poſſit innumerabiliter cogitari, vel in paruo ſpacio viſum poſſit eadem imaginandi facultate per infinita diffundi. Sed facillimum eſt execrari carnem, difficillimum autem non carnaliter ſapere. K

Hac ergo peruerſitate animæ, quæ contingit peccato atque ſupplicio, fit omnis natura corporea, illud quod per Salomonem dicitur, Vanitas vanitantium, & omnia vanitas. Quæ abundantia homini in omni labore eius, quo ipſe laborat ſub ſole? Neque enim fruſtra eſt additum vanitantium, quia ſi vanitantes detrahas, qui tanquam primam ſectantur extrema, non erit corpus vanitas, ſed in ſuo genere, quamuis extremam pulchritudinem ſine vllo errore monſtrabit. Temporalium enim ſpecierum multiformitas ab vnitate dei hominem lapſum per carnales ſenſus diuerberauit, & mutabili varietate multiplicauit eius affectum. Ita facta eſt abundantia laborioſa, & ſi dici poteſt, copioſa egeſtas, dum aliud & aliud ſequitur, & nihil cum eo permanet. Sic à tempore frumenti, vini, & olei ſui multiplicatus eſt, vt non inueniat idipſum: id eſt naturam incommutabilem & ſingularem, quam ſecutus non erret, & aſſecutus non doleat. Habebit enim etiam conſequentem redemptionem corporis ſui, quod iam non corrumpetur. Nunc verò corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem, quia rapimur in ordinem ſucceſſionis extrema corporum pulchritudo. Nam ideo extrema eſt, quia ſimul non poteſt habere omnia, ſed cum alia cedũt atque ſuccedũt, temporalium formarum numeros in vnam pulchritudinem complent.

[*Anima quibus rebus ſeducitur. Cap. xi. Eccleſ. 1. Vanitantium melior vnde hauſerit Au. Nã hãc lectionẽ alicubi probat, quũ Græci pariter et Hebræi legãt vanitatem. 1. Retr. c. 7 improbat auctionẽ, quæ habet, vanitatiũ. Pſal. 4. Sapien. 9. Author rerum rebus anteponendus. Cap. xii.*]

Et hoc totum non propterea malum, quia tranſit. Sic enim & verſus in ſuo genere pulcher eſt, quamuis duæ ſyllabæ ſimul dici nullo modo poſſint. Nec enim ſecunda enunciatur, niſi prima tranſierit, atque ita per ordinem peruenitur ad finem, vt cum ſola vltima ſonat, non ſecum ſonantibus ſuperioribus, formam tamen & decus metri cum præteritis contexta perficiat. Nec ideo tamen ars ipſa qua verſus fabricatur, ſic tempori obnoxia eſt, vt pulchritudo eius per menſuras morarum digeratur: ſed ſimul habet omnia quibus efficit verſum, non ſimul habentem omnia, ſed poſterioribus priora tollentem, propterea tamen pulchrum, quia extrema veſtigia illius pulchritudinis oſtendat, quam conſtanter atque incommutabiliter ars ipſa cuſtodit. Itaque vt nonnulli peruerſi magis amant verſum quàm artem ipſam qua conficitur verſus, quia plus ſe auribus quam intelligentiæ dederunt: ita multi temporalia diligunt, conditricem verò ac moderatricem temporum diuinam prouidentiam non requirunt, atque in ipſa dilectione temporalium nolunt tranſire quod amant. Et tam ſunt abſurdi, quàm ſi quiſquam in recitatione præclari carminis vnam aliquam ſyllabam ſolam perpetuò vellet audire. Sed tales auditores carminum non inueniuntur, talibus autem rerum æſtimatoribus plena ſunt omnia: propterea quia nemo eſt qui non facilè non modo totum verſum, ſed etiam totum carmen poſſit audire: totum autem ordinem ſeculorum ſentire nullus hominum poteſt. Huc M

accedit

A Huc accedit quòd carminis nõ ſumus partes, ſeculorũ
vero partes dãnatione facti ſumus. Illud ergo canitur
*tranſeũt. ſub iudicio noſtro, iſta peraguntur * de labore noſtro.
Nulli autem victo ludi agoniſtici placent, ſed tamen
cum eius dedecore decori ſunt. Et hæc enim quædam
imitatio veritatis eſt. Nec ob aliud à talibus prohibe-
mur ſpectaculis, niſi ne vmbris rerum decepti, ab ipſis
rebus quarũ illæ vmbræ ſunt aberremus. Ita vniuerſita-
tis huius cõditio atq; adminiſtratio, ſolis impiis animis
dãnatiſq; non placet, ſed etiam animabus ſanctis cum
miſeria earũ, multiſq; vel in terra victricibus vel in cœ-
lo ſine periculo ſpectantibus placet: Nihil enim iuſtum
Omnis ſub diſplicet iuſto. Quocirca cũ omnis anima rationalis
ſtãtia bo- aut peccatis ſuis miſera ſit, aut recte factis beata, omnis
na. Ca.23. autem irrationalis aut cedat potentiori, aut pareat me-
liori, aut comparetur æquali, aut certamen exerceat, aut
dãnato noceat, & omne corpus ſuę animę ſeruiat, quã-
tum pro eius meritis & pro rerum ordine ſinitur, nullũ
malum eſt naturæ vniuerſæ, ſed ſua cuiq; culpa fit ma-
lum. Porrò cum anima per dei gratiam regenerata &
in integrum reſtituta, & illi ſubdita vni à quo eſt crea-
† ſanitatẽ. ta, inſtaurato etiam corpore in priſtinam firmitatem, †
B non cum mundo poſsideri, ſed mundum poſsidere cœ-
perit, nullũ ei malum erit: quia iſta infima pulchritudo
temporalium viciſsitudinũ, quæ cum ipſa peragebatur,
ſub ipſa peragetur, & erit vt ſcriptũ eſt, Cœlum nouum
Eſaiæ.65. & terra noua, non in parte laborantibus animis, ſed in
Apoc.21. vniuerſitate regnantibus. Omnia enim veſtra, inquit
1.Cor.3. Apoſtolus, vos autem Chriſti, Chriſtus autem dei. Et,
Caput mulieris vir, caput viri Chriſtus, caput autem
1.Cor.11. Chriſti deus. Quoniam igitur vitium animæ non na-
tura eius, ſed contra naturam eius eſt, nihilque aliud eſt
quàm peccatum & pœna peccati, inde intelligitur nul-
lam naturam, vel ſi melius ita dicitur, nullam ſubſtan-
tiam ſiue eſſentiam malũ eſſe. Neq; de peccatis pœniſq;
eius animæ efficitur, vt vniuerſitas vlla deformitate
turpetur. Quia rationalis ſubſtantia, quæ ab omni pec-
cato munda eſt deo ſubiecta, ſubiectis ſibi cæteris do-
minatur. Ea verò quæ peccauit, ibi ordinata eſt, vbi eſſe
tales decet, vt deo conditore atq; rectore vniuerſitatis
decora ſint omnia. Et eſt pulchritudo vniuerſæ creatu-
ræ per hæc tria inculpabilis, damnatione peccatorum,
Animarũ exercitatione iuſtorũ, perfectione beatorũ. Quam-
medicina. obrem ipſa quoque animæ medicina, quæ diuina pro-
Cap.24. uidentia & ineffabili beneficentia geritur, gradatim di-
C ſtinctéq; pulcherrima eſt. Diſtribuitur enim in autho-
ritatem atque rationẽ. Authoritas fidem flagitat, & ra-
tioni præparat hominem. Ratio ad intellectum cogni-
tionemq; perducit. Quanquam neq; authoritatem ra-
tio penitus deſerit, cum cõſideratur cui ſit credendum,
& certe ſumma eſt ipſius iã cognitæ atq; perſpicuæ ve-
ritatis authoritas. Sed quia in tẽporalia deuenimus, &
eorum amore ab æternis impedimur, quædã tempora-
lis medicina, quæ non ſcientes ſed credẽtes ad ſalutem
vocat, non naturæ & excellẽtiæ, ſed ipſius temporis or-
dine prior eſt. Nam in quemcũque locum quiſque ce-
ciderit, ibi debet incumbere vt reſurgat. Ergo ipſis car-
nalibus formis quibus detinemur, nitendum eſt ad eas
cognoſcendas quas caro nõ nunciat. Eas autem carna-
les voco, quæ per carnem ſentiri queunt, id eſt, per ocu-
los, per aures, cęteroſq; corporis ſenſus. His ergo carna-
Miracula libus vel corporalibus formis inhærere amore pueros,
cur ceſſa- neceſſe eſt, adoleſcẽtes vero propè neceſſe eſt, hinc iam
uerint. procedente ætate non eſt neceſſe. Quoniam igitur
Cap.25. diuina prouidentia, nõ ſolum ſingulis hominibus quaſi
priuatim, ſed vniuerſo generi humano tanquam publi- D
ce conſulit, quid cum ſingulis agatur, deus ſcit qui agit,
atq; ipſi cum quibus agitur ſciunt. Quid autem agatur
cum genere humano, per hiſtoriam cõmendari voluit,
& per prophetiam. Temporalium autem rerum fides,
ſiue præteritarum, ſiue futurarũ, magis credendo quàm
intelligendo valet. Sed noſtrũ eſt conſiderare, quibus
vel hominibus vel libris credendũ ſit ad colendũ recte
deũ, quæ vna ſalus eſt. Huius rei verò prima diſcepta-
tio eſt, vtrum iis potius credamus, qui ad multos deos,
an iis qui ad vnum deum colendum nos vocant. Quis
dubitet eos potiſsimum ſequendos qui ad vnũ vocant,
pręſertim cum illi multorũ cultores, de hoc vno domi-
no cunctorũ & rectore conſentiãt? Et certe ab vno in- 1.Retract.
cipit numerus. Prius ergo iſti ſequendi ſunt, qui vnum cap.13.
deum ſummũ ſolum verum deũ, & ſolum colendũ eſſe
dicunt. Si apud hos veritas non eluxerit, tum demum
migrandũ eſt. Sicut enim in ipſa rerũ natura maior eſt
authoritas vnius ad vnũ omnia redigẽtis, nec in gene-
re humano multitudinis vlla potentia eſt niſi conſen-
tientis, id eſt, vnũ ſentientis: ita in religione qui ad vnũ
vocant, eorum maior & fide dignior eſſe debet autho-
ritas. Altera conſideratio eſt diſſenſionis eius quæ de E
vnius dei cultu inter homines orta eſt. Sed accepimus
maiores noſtros eo gradu quo à tẽporalibus ad æterna
conſcenditur, viſibilia miracula (non enim aliter pote- Ibidem.
rant) ſecutos eſſe: per quos id actũ eſt, vt neceſſaria non
eſſet poſteris. Cum enim eccleſia catholica per totũ or-
bem diffuſa atq; fundata ſit, nec miracula illa in noſtra
tempora durare permiſſa ſunt, ne animus ſemper viſi-
bilia quæreret, & eorum cõſuetudine frigeſceret genus
humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis
dubium eſſe debet iis eſſe credẽdum, qui cum ea prędi-
carent, quæ pauci aſſequuntur, ſe tamen ſequẽdos popu
lis perſuadere potuerunt. Nunc enim agitur quibus cre
dendum ſit, antequã quiſq; ſit idoneus ineundę rationi
de diuinis & de inuiſibilibus rebus. Nã ipſi rationi pur-
gatioris animę, quę ad perſpicuam veritatem peruenit,
nullo modo authoritas humana præponitũ, ſed ad hanc
nulla ſuperbia humana perducit. Quæ ſi non eſſet, non
eſſent hæretici, neque ſchiſmatici, nec carne circuociſi,
nec creaturæ ſimulacrorumq; cultores. Hi autem ſi nõ
eſſent ante perfectionẽ populi quæ promittitur, multo F
pigrius veritas quæreretur. Diſpenſatio ergo tempo- Vetus &
ralis, & medicina diuinę prouidẽtiæ, erga illos qui pec- nouus ho-
cato mortalitatẽ meruerunt, ſic traditur, Primo vnius mo. Ca.26.
cuiuſlibet hominis naſcentis natura & eruditio cogi- Lib. 1. de
tatur. Prima huius ætas infantia in nutrimentis corpo- Gen. cõtra
ralibus agitur, penitus obliuiſcenda creſcenti. Eam pue Manich.
ritia ſequitur, vnde incipimus aliquid meminiſſe. Huic cap.23.
ſuccedit adoleſcentia, cui iam propagatione prolis na-
tura permittit, & patrem facit. Porrò adoleſcentiã iu-
uentus excipit, iam exercẽda muneribus publicis, & do
manda ſub legibus: in qua vehementior prohibitio pec
catorum, & pœna peccantiũ ſeruiliter coërcens, carna-
libus animis atrociores impetus libidinis gignit, & om
nia cõmiſſa cõgeminat: Non enim ſimplex peccatũ eſt,
non ſolum malũ, ſed etiam vetitũ admittere. Poſt labo-
res autẽ iuuentutis ſeniori pax nõnulla cõceditur. Inde
vſq; ad mortẽ deterior ætas ac decolor, & morbis ſubie
ctior debiliſq; perducit. Hæc eſt vita hominis viuentis
ex corpore & cupiditatibus rerũ temporaliũ colligati.
Hic dicitur vetus homo, & exterior & terrenus, etiam ſi
obtineat eã quã vulg⁹ vocat fœlicitatẽ, in bene cõſtitu-
ta terrena ciuitate, ſiue ſub regibus, ſiue ſub principibus,

G ſiue ſub legibus,ſiue ſub his omnibus.Aliter enim bene
conſtitui populus non poteſt, etiã qui terrena ſectatur.
Habet quippe & ipſe modum quẽdam pulchritudinis
ſuę.Hunc autem hominẽ quem veterem & exteriorem
& terrenum deſcripſimus,ſiue in ſuo genere moderatũ,
ſiue etiam ſeruilis iuſtitiæ modum excedentẽ, nonnul-
li agunt totam ab iſtius vitæ ortu vſque ad occaſum.
Nonnulli autem iſtam vitam neceſſario ab illo inci-
piunt,ſed renaſcũtur interius,& cæteras eius partes ſuo
robore ſpiritali & incrementis ſapientiæ corrumpũt &
** legem.* necãt,& in cœleſtes leges donec poſt viſibilẽ mortem*
totum inſtauretur aſtringunt.Iſte dicitur nouus homo
& interior & cœleſtis, habens & ipſe proportione non
annis,ſed profectib⁹ diſtinctas quaſdã ſpiritales ætates
ſuas.Primã in vberibus vtilis hiſtoriæ, quæ nutrit exem
plis.Secundam iam obliuiſcentẽ humana, & ad diuina
tendentem,in qua non authoritatis humanæ ſinu con-
** lucem.* tinetur,ſed ad ſummam incommutabilem legem* paſ-
ſibus rationis innititur. Tertiam iam fidentiorem &
carnalem appetitum rationis robore maritantem,gau-
dentémque intrinſecus in quadam dulcedine coniu-
gali: cum animamenti copulatur,& velamento pudo-
H ris obnubitur,vt iam rectè viuere non cogatur, ſed etiã
ſi omnes concedant,peccare non libeat. Quartam iam
idipſum multo firmius ordinatiuſq; facientem & emi-
cantem in virum perfectum, atque aptam & idoneam
omnibus etiam perſequutionibus,& mundi huius tem
peſtatibus ac fluctibus ſuſtinẽdis atq; frangẽdis. Quin-
tam pacatam atq; ex omni parte tranquillam, viuentẽ
in opibus & abundãtia incommutabilis regni, ſummæ
atq; ineffabilis ſapientiæ.Sextã omnimodæ mutationis
in æternam vitam,& vſq; ad totã obliuionem vitæ tem
poralis tranſeuntẽ in perfectã formam,quę facta eſt ad
imaginem & ſimilitudinẽ dei.Septima enim iam quies
æterna eſt, & nullis ætatibus diſtinguenda beatitudo
perpetua.Vt enim finis veteris hominis mors eſt, ſic fi-
nis noui hominis vita æterna. Ille nanq; homo peccati
Vtriuſque hominis decurſus. eſt,iſte iuſtitiæ. Sicut autẽ iſti ambo nullo dubitan-
te ita ſunt, vt vnum eorum, id eſt,veterem atq; terrenũ
poſsit in hac tota vita vnus homo agere, nouũ vero &
Cap. 27. cœleſtem nemo in hac vita poſsit niſi cum vetere: nam
& ab ipſo incipiat neceſſe eſt, & vſq; ad viſibilem mor-
tem cũ illo,quanuis eo deficiẽte, ſe proficiẽte perduret.
Sic proportione vniuerſum genus humanum,cuius tã-
I quam vnius hominis vita eſt ab Adam vſque ad finem
huius ſeculi, ita ſub diuinæ prouidentiæ legibus admi-
niſtratur,vt in duo genera diſtributũ appareat. Quorũ
in vno eſt turba impiorum,terreni hominis imaginem
ab initio ſeculi vſq; ad finem gerẽtium. In altero ſeries
populi vni deo dediti, ſed ab Adam vſq; ad Ioannẽ ba-
ptiſtam terreni hominis vitam gerentis ſeruili quadam
iuſtitia: cuius hiſtoria vetus teſtamẽtum vocatur,quaſi
terrenũ pollicens regnũ, quæ tota nihil eſt aliud quàm
imago noui populi & noui teſtamenti pollicẽtis regnũ
cœlorum. Cuius populi vita interim tẽporalis incipit à
domini aduẽtu in humilitate vſq; ad diẽ iudicij quãdo
in claritate venturus eſt.Poſt quod iudicium vetere ho
mine extincto, erit illa mutatio quæ angelicam vitam
1. Cor. 15. pollicetur.Omnes enim reſurgemus,ſed nõ omnes im-
mutabimur.Reſurget ergò pius populus,vt veteris ho-
minis ſui reliquias transformet in nouũ. Reſurget autẽ
impius populus qui ab initio vſq; ad finem veterem ho
minem geſſerit, vt in ſecundam mortem præcipitetur.
Aetatum autẽ articulos qui diligẽter legunt,inueniunt:
nec zizania nec paleas perhorreſcũt. Impius nanq; pio
viuit & peccator iuſto, vt eorum cõparatione alacrius, K
donec perficiantur aſſurgant. Quiſquis autẽ populi *Quæ quib⁹*
terreni temporibus vſq; ad illuminationẽ interioris ho *quomodo*
minis meruit peruenire,genus humanũ pro tẽpore ad- *tradenda.*
iuuit,exhibẽs ei quod ætas illa poſcebat, & per prophe- *Cap. 28.*
tiam intimãs id qd exhibere opportunũ nõ erat:quales
patriarchæ ac prophetæ inueniuntur ab iis qui nõ pue-
riliter inſiliunt,ſed pie diligenterq; pertractãt diuinarũ
& humanarum rerũ tam bonũ & tam grãde ſecretum.
Quod etiam temporibus noui populi à magnis & ſpiri
talibus viris eccleſiæ catholicæ alumnis, video cautiſsi-
me prouideri: ne quid populariter agant quod nõdum
eſſe tẽporis vt cum populo agatur intelligunt:alimenta
lactea large auidis infirmioribus pluribus atq; inſtanter
infundunt,validioribus autẽ cibis cum ſapiẽtibus pau-
cis veſcuntur.Sapientiam enim loquuntur inter perfe- *1. Cor. 2.*
ctos, carnalibus verò & animalibus, quanuis nouis ho-
minibus, adhuc tamen paruulis, nõnulla obtegunt, ſed
nulla mentiuntur. Non enim honoribus ſuis vanis cõ-
ſulunt & inanibus laudibus, ſed vtilitati eorũ cum qui-
bus ſocietatẽ vitę huius inire meruerunt.Hæc enim lex
eſt diuinæ prouidẽtiæ, vt nemo à ſuperioribus adiuue-
tur ad cognoſcendã & percipiendã gratiã dei, qui non L
ad eadem puro affectu inferiores adiuuerit. Ita de pec-
cato noſtro quod in homine peccatore ipſa natura no-
ſtra commiſit, & genus humanũ factum eſt magnum
decus ornamentumq; terrarum, & tam decenter diui-
næ prouidentiæ procuratione adminiſtratur, vt ars in-
effabilis medicinæ ipſam vitiorum fœditatẽ in neſcio
quam ſui generis pulchritudinem vertat. Et quo- *Humanæ*
niam de authoritatis beneficentia,quantum in præſen- *naturæ p̃-*
tia ſatis viſum eſt,locuti ſumus: videamus quatenus ra- *eminẽtia.*
tio poſsit progredi à viſibilibus ad inuiſibilia, & à tem- *Cap. 29.*
poralibus ad æterna conſcendens.Non enim fruſtra & *Ex Phædone.*
inaniter intueri oportet pulchritudinẽ cœli, ordinem
ſiderum,candorem lucis,dierum & noctium viciſsitu-
dines,lunæ mẽſtrua curricula, anni quadrifariam tem-
perationem,quadripertitis elementis cõgruentem tan-
tam vim ſeminum, ſpecies numeróſque gignentium.&
omnia in ſuo genere modum propriũ naturamq; ſer-
uantia. In quorum conſideratione non vana & peritu-
ra curioſitas exercenda eſt, ſed gradus ad immortalia
& ſemper permanentia faciendus.Proximum enim eſt
attendere quæ iſta ſit natura vitalis,quę cuncta iſta ſen-
tit,quæ profectò quoniam vitam dat corpori, pręſtan-
tior eo ſit neceſſe eſt. Non enim qualiſcunque moles, M
quanquam iſta viſibili luce præfulgeat,ſi vita careat,ma
gni æſtimanda eſt. Qualibet nanque viua ſubſtantia,
cuilibet non viuæ ſubſtantiæ naturæ lege præponitur.
Sed quia irrationabilia quoque animantia viuere atque
ſentire nemo ambigit, illud in animo humano præſtan
tiſsimum eſt, non quo ſentit ſenſibilia, ſed quo iudicat
de ſenſibilibus.Nam & vident acutius,& cæteris corpo
ris ſenſibus acrius corpora attingũt plerę q; beſtię quàm
homines:ſed iudicare de corporibus non ſentiẽtis tan-
tum vitæ,ſed etiã ratiocinantis eſt, qua illæ carent, nos
excellimus.Iam verò illud videre facillimũ eſt,pręſtan-
tiorẽ eſſe iudicãtem, quàm illa res eſt de qua iudicatur.
Non ſolum autem rationalis vita de ſenſibilibus,ſed de
ipſis quoq; ſenſibus iudicat: Cur in aqua remum infra- *Ex prima*
ctum oporteat apparere cũ rectus ſit,& cur ita per ocu- *Euclidis*
los ſentire neceſſe ſit. Nam ipſe aſpectus oculorum re- *ſuppoſitione.*
nunciare id poteſt,iudicare autem nullo modo. Quare
manifeſtum eſt, vt ſenſualem vitam corpori, ita ratio- *Lex ſupra*
nalem vtrique præſtare. Itaque ſi rationalis vita ſe- *mẽtẽ hũis.*

cundum

A cundum ſeipſam iudicat, nulla iam eſt natura præſtantior. Sed quia clarum eſt eam eſſe mutabilem, quando nunc perita, nunc imperita inuenitur, tanto autem melius iudicat quãto eſt peritior: & tanto eſt peritior, quãto alicuius artis vel diſciplinæ vel ſapientiæ particeps eſt, ipſius artis natura quærenda eſt. Neque nunc artem intelligi volo quæ notatur experiendo, ſed quę ratiocinando indagatur. Quid enim præclarũ nouit, qui nouit ea impenſa quæ calce & arena confit, tenacius lapides cohærere quàm luto? Aut qui tã eleganter ædificat, vt quæ plura ſunt, paria paribus reſpondeãt, quæ autem ſingula ſunt, mediũ locum teneant? Quãquam iſte ſenſus ſit rationi veritatiq; vicinior. Sed certe quærendum eſt, cur nos offendat, ſi duabus feneſtris non ſuper inuicem, ſed iuxta inuicem locatis, vna earũ maior minórve ſit, cũ æquales eſſe potuerint. Si vero ſuper inuicem fuerint, ambæq; de medio quanuis impares, non ita offendat illa inæqualitas: & cur non multum curemus, quanto ſit vna earum aut maior aut minor, quia duæ ſunt. In tribus autem ſenſus ipſe videtur expetere, vt aut impares non ſint, aut inter maximam & minimam ita ſit media, vt tanto præcedat minorem, quanto à maio-

Veritatem docens. Cap. 30.

B re præceditur. Ita enim primo quaſi natura ipſa conſulitur quid probet. Vbi potiſsimum notandũ eſt, quemadmodum quod ſolum inſpectum minus diſplicuerit, in melioris comparatione reſpuatur: ita reperitur nihil eſſe aliud artem vulgarem, niſi rerum expertarum placitarumq; memoriã, vſu quodam corporis atq; operationis adiuncto: quo ſi careas, iudicare de operibus poſſis, quod multo eſt excellentius, quanuis operari artificioſa non poſsis. Sed cũ in omnibus artibus conuenientia placeat, qua vna ſalua & pulchra ſunt omnia, ipſa verò conueniẽtia æqualitatem vnitatemq; appetat, vel ſimilitudine parium partium, vel gradatione diſpariũ, quis eſt qui ſummã æqualitatem vel ſimilitudinem in corporibus inueniat, audeatq; dicere cũ diligenter conſiderauerit quodlibet corpus vere ac ſimpliciter vnum eſſe: cum omnia vel de ſpecie in ſpeciem, vel de loco in locũ tranſeundo mutentur, & partibus conſtent ſua loca obtinentibus, per quæ in ſpacia diuerſa diuiduntur? Porrò ipſa vera æqualitas ac ſimilitudo, atque ipſa vera & prima vnitas, non oculis carneis, neque vllo tali ſenſu, ſed mente intellecta cõſpicitur. Vnde enim qualiſcunque in corporibus appeteretur æqualitas, aut vn-

1. Retract. cap. 13.

C de conuinceretur longe plurimum differre à perfecta, niſi ea quæ perfecta eſt mente videretur: ſi tamen quæ facta non eſt, perfecta dicenda eſt? Et cùm omnia quę ſenſibiliter pulchra ſunt, ſiue natura edita, ſiue artibus elaborata, locis & temporibus ſint pulchra, vt corpus & corporis motus: illa æqualitas & vnitas menti tantummodo cognita, ſecundum quam de corporea pulchritudine ſenſu internũcio iudicatur, nec loco tumida eſt, nec mutabilis tempore. Non enim rectè dici poteſt ſecundum eam iudicari rotundum canthum, & non ſecundum eam rotundum vaſculum, aut ſecundum eam rotundum vaſculum, & nõ ſecundum eam rotundum denarium. Similiter in temporibus atque in motibus corporum, ridicule dicitur, ſecundum eam iudicari æquales annos, & non ſecundum eam æquales menſes, aut ſecundum eam æquales menſes, & non ſecundum eã æquales dies. Sed ſiue per hæc ſpacia, ſiue per horas, ſiue per breuiora momenta conuenienter moueatur aliquid, eadem vna & incommutabili æqualitate iudicatur. Quòd ſi minora & maiora ſpacia figurarum atque motionum, ſecundum eam legem parilitatis vel ſimilitudinis, vel congruentiæ iudicantur, ipſa lex maior

Canthus ſũma curuatura rotæ ſiue ferrum quod illic affigitur.

D eſt his omnibus, ſed potentia. Cæterum ſpacio aut loci aut temporis, nec maior nec minor: quia ſi maior eſſet, non ſecundum eam iudicaremus minora: ſi autem minor eſſet, non ſecundũ eam iudicaremus maiora. Nunc verò cùm ſecundum totam quadraturæ legem iudicetur, & forum quadratum, & lapis quadratus, & tabella, & gemma quadrata: rurſus ſecundum totam æqualitatis legem iudicentur conuenire ſibi motus pedum currentis formicæ, & ſecundum eam gradientis elephantis: quis eam dubitet locorum interuallis ac tẽporum, nec maiorem eſſe, nec minorem, cum potentia ſuperet omnia? Hæc autem lex omnium artium cum ſit omnino incõmutabilis, mens vero humana cui talem legem videre conceſſum eſt, mutabilitatẽ pati poſsit erroris, ſatis apparet ſupra mentem noſtram eſſe legẽ quæ veritas dicitur. Nec iam illud ambigendum eſt, incommutabilẽ naturam quæ ſupra rationalem animam ſit, deum eſſe, & ibi eſſe primam vitam, & primam eſſentiam, vbi eſt prima ſapientia. Nam hæc eſt illa incommutabilis veritas, quæ lex omnium artium rectè dicitur, & ars omnipotentis artificis. Itaque cum ſe anima ſentiat, nec corporũ ſpeciem motumq; iudicare ſecun-

Legẽ ſummã cognoſcere fas, iudicare nequaquam. Cap. 31.

E dum ſeipſam, ſimul oportet agnoſcat præſtare ſuã naturam ei naturæ de qua iudicat: præſtare autẽ ſibi eam naturam ſecundũ quam iudicat, & de qua iudicare nullo modo poteſt. Poſſum enim dicere quare ſimilia ſibi ex vtraque parte reſpondere membra cuiuſq; corporis debeant, quia ſumma æqualitate delector, quã non oculis corporis, ſed mẽtis contueor. Quapropter tãto meliura eſſe iudico quę oculis cerno, quanto pro ſui natura viciniora ſunt iis quæ animo intelligo. Quare autem illa ita ſint, nullus poteſt dicere. Nec ita debere eſſe quiſquã ſobrie dixerit, quaſi poſsint eſſe non ita. Quare autem nobis placeant, & cur ea quãto melius ſapimus, vehementiſsime diligamus, ne id quidẽ quiſquam ſi ea rite intelligit, dicere audebit. Vt enim nos & omnes animæ rationales ſecundum veritatem de inferioribus rectè iudicamus, ſic de nobis quando eidẽ cohæremus, ſola ipſa veritas iudicat. De ipſo vero nec pater, non enĩ minor eſt quàm ipſe, & ideo quæ pater iudicat, per ipſam iudicat. Omnia enim quæ appetunt vnitatẽ, hanc habent regulam vel formã vel exemplũ, vel ſi quo alio verbo dici ſe ſinit, quoniã ſola eius ſimilitudinẽ à quo

F eſſe accepit impleuit, ſi tamen accepit, non incõgrue dicitur pro ea ſignificatione, qua filius appellatur: quia nõ de ſeipſo eſt, ſed de primo ſummoq; pricipio qui pater dicitur: ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur. Pater ergo non iudicat quenquã, ſed omne iudiciũ dedit filio: Et ſpiritalis homo iudicat omnia, ipſe autẽ à nemine iudicatur, id eſt, à nullo homine, ſed à ſola ipſa lege ſecundũ quam iudicat omnia, quoniã & illud veriſsime dictum eſt, Oportet nos omnes exhiberi ante tribunal Chriſti. Omnia ergo iudicat, quia ſuper omnia eſt quando cum deo eſt. Cũ illo autẽ eſt, quãdo puriſsime intelligit, & tota charitate quod intelligit diligit. Ita etiã quantũ poteſt, lex ipſa etiã ipſe fit, ſecundũ quã iudicat omnia, & de qua iudicare nullus poteſt. Sicut in iſtis tẽporalibus legibus, quãquã de his homines iudicẽt cũ eas inſtituũt, tamen cũ fuerint inſtitutæ atq; firmatæ, nõ licebit iudici de ipſis iudicare, ſed ſecũdum ipſas. Conditor tamen legũ tẽporaliũ, ſi vir bonus eſt & ſapiẽs, illã ipſam cõſulit æternã, de qua nulli animę iudicare datũ eſt: vt ſecũdũ eius incõmutabiles regulas, quid ſit pro tẽpore iubendũ vetandumq; diſcernat. Aeternã

Ephes. 3. Ioan. 5. 1. Corin. 2. Roma. 14. 2. Cor. 5. Cicero de legibus.

G igitur legẽ mundis animis fas eſſe cognoſcere, iudicare non fas eſt. Hoc autem intereſt, quòd ad cognoſcẽdum ſatis eſt vt videamus ita eſſe aliquid, vel non ita. Ad iudicandũ verò addimus aliquid quod ſignificemus poſſe eſſe & aliter: velut cum dicimus, ita eſſe debet, aut ita eſſe debuit, aut ita eſſe debebit, vt in ſuis operibus artifices faciunt. Sed multiformis † eſt humana delectatio, nec volunt tendere ad ſuperiora vt iudicent cur iſta viſibilia placeant. Itaque ſi quæram ab artifice, vno arcu conſtructo, cur alterum parem contra in alteram partem moliatur? Reſpondebit, credo, vt paria paribus ædificij membra reſpondeant. Porrò ſi pergã quærere, idipſum cur eligat, dicet hoc decere, hoc eſſe pulchrũ, hoc delectare cernentes. Nihil audebit amplius. Inclinatus enim recumbit oculis, & vnde pendeat nõ intelligit. At ego virum intrinſecus oculatum, & inuiſibiliter videntem non deſinam commonere cur iſta placeant, vt iudex eſſe audeat ipſius delectationis humanæ. Ita enim ſuperfertur illi, nec ab ea tenetur, dum nõ ſecundum ipſam, ſed ipſam iudicat. Et ſi prius quęram, vtrum ideo pulchra ſint, quia delectant: an ideo delectent, quia pulchra ſunt: Hic mihi ſine dubitatione reſpõdebitur, ideo delectare, quia pulchra ſunt. Quæram

...erũ ſim-...citas, vt ...gum eſt ...Ca.32. multis ...nis.

H ergo deinceps, quare ſint pulchra. Et ſi titubabitur, ſubiiciam, vtrũ ideo, quia ſimiles ſibi partes ſunt, & aliqua copulatione ad vnam conuenientiã rediguntur. Quod cum ita eſſe compererit, interrogabo, vtrum hãc ipſam vnitatem, quã conuincuntur appetere, ſumme impleãt; an longe infra iaceant, & eam quodammodo mentiantur. Quod ſi ita eſt, quis non admonitus videat, neque vllam ſpeciem, neque vllum omnino eſſe corpus, quod non habeat vnitatis qualecunque veſtigiũ, neque quantumuis pulcherrimum corpus, cum interuallis locorũ neceſſario aliud alibi habeat, poſſe aſſequi eam quã ſequitur vnitatẽ? quare ſi hoc ita eſt, flagitabo vt reſpondeat, vbi videat ipſe vnitatem hanc, aut vnde videat: quam ſi non videret vnde cognoſceret, & quid imitaretur corporũ ſpecies, & quid implere non poſſet. Nũc verò cum dicit corporibus, vos quidem niſi aliqua vnitas contineret, nihil eſſetis: & rurſus ſi vos eſſetis ipſa vnitas, corpora nõ eſſetis, rectè illi dicitur: Vnde illam noſti vnitatem, ſecundum quam iudicas corpora, quã niſi videres, iudicare non poſſes, ꝙ eam non impleant. Si autem his corporeis oculis eam videres, non vere di-

I ceres, quanquam eius veſtigio teneantur, longe tamen ab ea diſtare: Nam iſtis oculis corporeis non niſi corporalia vides: Mente igitur eam videmus. Sed vbi videmus? Si hoc loco eſſet vbi corpus noſtrum eſt, non eam videret, qui hoc modo in oriẽte de corporibus iudicat. Non ergo iſta continetur loco, & cum adeſt vbicunque iudicanti, nuſquam eſt per ſpacia locorum, & per potentiam nuſquam non eſt. Quod ſi eam corpora mentiuntur, non eſt credendum mentientibus, ne incidamus in vanitates vanitantium: ſed quærendum potius eſt, cum ideo mentiantur, quia eam videntur oſtendere oculis carneis, cum illa mente pura videatur, vtrum intantum mentiantur, inquantũ ei ſimilia ſunt, an inquantum eam non aſſequuntur. Nam ſi aſſequerentur, quod imitantur implerent. Si autem implerent, omnino eſſent ſimilia. Si omnino eſſent ſimilia, nihil inter illam naturam & iſtam intereſſet. Quòd ſi ita eſſet, non eam mentirentur: Id enim eſſent quod illa eſt. Nec tamen mentiuntur diligentius conſiderantibus: quia ille mentitur qui vult videri id quod non eſt: qui autem non volens aliud putatur quàm eſt, non mentitur, ſed fallit tantum. Nam ita diſcernitur mentiens à

Nõ ſenſus corporis, ſed iudiciũ mentitur. Cap.33.

K fallente, quòd ineſt omni mentienti voluntas fallendi, etiam ſi non ei credatur: fallens autem eſſe non poteſt qui non fallit. Ergo corporea ſpecies quia nullã voluntatem habet, non mentitur: ſi verò etiã non putetur eſſe quod non eſt, nec fallit. Sed ne ipſi quidem oculi fallunt: non enim renunciare poſſunt animo niſi affectionem ſuam. Quòd ſi nõ ſolum ipſi, ſed omnes corporis ſenſus ita renunciant vt afficiuntur, quid ab eis amplius exigere debeamus ignoro. Tolle itaque vanitantes, & nulla erit vanitas. Si quis remum frangi in aqua opinatur, & cum inde aufertur integrari, non malum habet internũcium, ſed malus eſt iudex. Nam ille pro ſua natura non potuit aliter in aqua ſentire, nec aliter debuit. Si enim aliud eſt aër, aliud aqua, iuſtum eſt vt aliter in aëre, aliter in aqua ſentiatur. Quare oculus rectè videt. Ad hoc enim factus eſt vt tãtum videat: ſed animus peruerſe iudicat, cui ad contemplãdam ſummam pulchritudinem mens, nõ oculus factus eſt. Ille autem vult mentem conuertere ad corpora, oculos ad deum. Quærit enim intelligere carnalia, & videre ſpiritalia: quod fieri non poteſt. Quare iſta peruerſitas corrigenda eſt: quia niſi fecerit quod ſurſum eſt deorſum, & quod deorſum eſt ſurſum, regno cœlorum aptus nõ erit. Non ergo ſumma quæramus in infimis, nec ipſis infimis inhæreamus. Iudicemus ea, ne cum ipſis iudi-

Differunt mẽtiẽs & fallens.

Cic. de Acad. q. li. 2.

Confictã phãtaſmata quomodo iudicentur. Ca.34.

L cemur, id eſt, tantum eis tribuamus, quantũ ſpecies meretur extrema, ne cum in nouiſsimis prima quærimus, à primis inter nouiſsima numeremur. Quod nihil ipſis nouiſsimis obeſt, ſed nobis plurimũ. Nec ideo diuinæ prouidẽtiæ adminiſtratio minus decora ſit, quia & iniuſti iuſtè, & fœdi pulchrè ordinantur. Et ſi propterea nos fallit rerum viſibilium pulchritudo, quia vnitate cõtinetur, & non implet vnitatem, intelligamus ſi poſſumus non ex eo quod eſt nos falli, ſed ex eo quod non eſt. Omne quippe corpus verũ corpus eſt, ſed falſa vnitas. Non enim ſummè vnum eſt, aut intantum id imitatur vt impleat: & tamen nec corpus ipſum eſſet, niſi vtcunque vnum eſſet. Porrò vtcunque vnum eſſe non poſſet, niſi ab eo quod ſummè vnum eſt id haberet. O animæ peruicaces date mihi qui videat ſine vlla imaginatione viſorum carnalium. Date mihi qui videat omnis vnius principium non eſſe, niſi vnum ſolum à quo ſit omne vnum, ſiue illud impleat, ſiue nõ impleat.

M Qui videat date, non qui litiget, non qui videri velit ſe videre quod nõ videt. Date qui reſiſtat ſenſibus carnis, & plagis, quibus per illos in anima vapulauit. Qui reſiſtat conſuetudini hominũ, reſiſtat laudibus hominum, qui cõpungatur in cubili ſuo, qui reſculpat ſuum ſpiritum, qui non foris diligat vanitates, & quærat mendacia, qui iam ſibi nouerit dicere: Si vna Roma eſt, quam circa Tiberim neſcio quis Romulus dicitur condidiſſe, falſa eſt iſta quam cogitans fingo: non enim eſt ipſa, nec ibi ſum animo: † Nam quid ibi agatur modo, vtiq; ſcirem. Si vnus eſt ſol, falſus eſt iſte quem cogitans fingo. Nam ille curricula ſua certis locis & tẽporibus peragit: iſtum verò ego vbi volo, & quando volo cõſtituo. Si vnus eſt ille amicus meus, falſus eſt iſte quem cogitans fingo. Nam ille vbi ſit neſcio, iſte ibi fingitur vbi volo. Ego ipſe certè vnus ſum, & hoc loco eſſe ſentio corpus meũ, & tamen figmẽto cogitationis pergo quo libet, & loquor cum quo libet. Falſa ſunt hæc: nec quiſquã intelligit falſa. Nõ ergo intelligo cũ iſta contẽplor, & iſtis credo, quia verum eſſe oportet quod intellectu contẽplor. Nũquid forte ſunt iſta quæ phãtaſmata dici ſolent?

† modo.

A ſolent? Vnde ergo impleta eſt anima mea illuſionibus? Vbi eſt verum quod mente conſpicitur? Ita cogitanti iam dici poteſt. Illa lux vera eſt qua hæc non eſſe vera cognoſcis. Per hanc illud vnum vides, quo iudicas vnum eſſe quicquid aliud vides, nec tamē hoc eſſe quod
Vacādum vt deū cognoſcas. illud eſt quicquid mutabile vides. Quod ſi hæc intueri palpitat mentis aſpectus, quieſcite, nolite certare, niſi cum conſuetudine corporum. Ipſam vincite, &
Cap. 35. victa erunt omnia. Vnum certè quærimus, quo ſimpli-
Sapien. 1. cius nihil eſt. Ergo in ſimplicitate cordis quæramus illum. Agite ociū, inquit, & agnoſcetis quia ego ſum do-
Pſal. 45. minus. Et etiā: Vacate & videte quoniā ego ſum deus. Non ocium deſidiæ quęro, ſed ocium cogitationis, vt à locis & temporibus vacetis. Hæc enim phātaſmata tumoris & volubilitatis, conſtantem vnitatē videre non ſinunt. Loca offerunt quod amemus, tempora ſurripiūt quod amamus, & relinquunt in anima turbas phantaſmatum, quibus in aliud atq; aliud cupiditas incitetur. Ita fit inquietus & ærumnoſus animus, fruſtra tenere à quibus tenetur exoptans. Vocatur ergo ad ocium, vt iſta non diligat, quæ diligi ſine labore non poſſunt. Sic
B enim eis dominabitur, ſic non tenebit̄, ſed tenebit. Iugū
Matt. 11. enim meū, inquit, leue eſt. Huic iugo qui ſubiectus eſt, ſubiecta habet cætera. Non ergo laborabit, nō enim reſiſtit quod ſubiectū eſt. Sed miſeri amici huius mundi, cuius domini erunt ſi filij dei eſſe noluerint, quoniam
Ioan. 1. dedit eis poteſtatem filios dei fieri. Amici ergo huius mundi tam timent ab eius amplexibus ſeparari, vt ni-
Vnde falſitas oritur & veritas. Cap. 36. hil eis ſit laborioſius quam non laborare. Sed cui ſaltem illud manifeſtum eſt, falſitatem eſſe, qua id putatur eſſe, quod non eſt, intelligit eam eſſe veritatē quæ oſtendit id quod eſt. At ſi corpora intātum fallunt, inquantum non implent illud vnū quod conuincuntur imitari, à quo principio vnum eſt quicquid eſt, ad cuius ſimilitudinē quicquid nititur, naturaliter approbamus, quia naturaliter improbamus quicquid ab vnitate diſcedit, atque in eius diſſimilitudinem tendit: datur intelligi eſſe aliquid quod illius vnius ſolius, à quo principio vnū eſt quicquid aliquo modo vnū eſt, ita ſimile ſit, vt hoc omnino impleat ac ſit idipſum, & hoc eſt veritas & verbum in principio, & verbū deus apud deū. Si enim falſitas ex iis eſt quæ imitantur vnum, non inquantum id imitantur, ſed inquantum adimplere non
C poſſunt: illa eſt veritas quæ adimplere potuit, & id eſſe quod eſt illud: ipſa eſt quę illud oſtendit ſicut eſt: Vnde & verbum eius & lux eius rectiſsime dicitur. Cætera illius vnius ſimilia dici poſſunt inquantum ſunt, intantum enim & vera ſunt: hæc autem ipſa eius ſimilitudo, & ideo veritas. Vt enim veritate ſunt vera quæ vera ſunt, ita ſimilitudine ſimilia ſunt, quæcunq; ſimilia ſunt. Vt ergo veritas forma verorū eſt, ita ſimilitudo forma ſimilium eſt. Quapropter vera quoniam intātum vera ſunt inquantum ſunt, intantum autem ſunt inquantum principalis vnius ſimilia ſunt, ea forma eſt omniū quæ ſunt, quæ eſt ſumma ſimilitudo principij: & veritas eſt, quia ſine vlla diſsimilitudine eſt. Vnde falſitas oritur, non rebus ipſis fallentibus, quæ nihil aliud oſtendunt ſentienti quàm ſpeciem ſuam, quam pro ſuę pulchritudinis acceperunt gradu: neq; ipſis ſenſibus fallentibus, qui pro natura ſui corporis affecti, nō aliud quàm ſuas affectiones præſidēti animo nunciant: ſed peccata animas fallunt cum verū quęrunt, relicta & neglecta veritate. Nam quoniam opera magis quàm artificem atque ipſam artē dilexerunt, hoc errore puniuntur, vt in operibus artificem artemq; conquirāt: & cum inuenire nequiuerint, deus enim nō corporalib⁹ ſenſibus ſubiacet, D ſed ipſi menti ſupereminet, ipſa opera exiſtimēt eſſe & artem & artificem. Hinc oritur omnis impietas, non *Impietas idololatrarum.* modo peccantium, ſed etiā damnatorum pro peccatis ſuis. Non enim tantū ſeruiari creaturam contra præceptum dei, ſed ea frui potius quàm ipſa lege & veritate *Cap. 37.* volunt, quod primi hominis peccatū deprehēditur, male vtentis libero arbitrio. Sed hoc quoque in ipſa damnatione addunt, vt non modo diligant, ſed etiam ſeruiant creaturę potius quàm creatori, & eam colant per partes eius, à ſummis vſq; ad ima venientes. Sed aliqui *1. Retract. cap. 13.* ſe in hoc tenent, vt pro ſummo deo animam colant, & primam intellectualem creaturā, quam per veritatem pater fabricauit ad ipſam veritatem ſemper intuendam & ſe per ipſam, quia omnimodo ei ſimillima eſt. Deinde veniunt ad vitam genitalem, per quam creaturam viſibilia & temporalia gignentia, deus æternus & incōmutabilis operatur. Hinc ad animalia, & inde ad ipſa corpora colēda dilabūtur, & in his primo eligunt pulchriora, in quibus cœleſtia maxime excellunt. Ergo in primis ſolis corpus occurrit, & in eo nōnulli remanēt. Aliqui & lunæ ſplendorem religione dignum putant: E eſt enim nobis (vt perhibetur) propinquior, vnde viciniorem ſpeciem habere ſentitur. Alij etiam cæterorum ſiderum corpora adiungunt, & totum cœlum cū ſtellis ſuis. Alij cœlo æthereo copulant aërem, & iſtis duobus ſuperioribus elemētis corporeis ſubiiciūt animas ſuas. Sed inter hos illi ſibi videntur religioſiſsimi, qui vniuerſam ſimul creaturā, id eſt, mundum totum cum omnibus quæ in eo ſunt, & vitam qua ſpiratur & animatur, quam quidam corpoream, quidam incorporeā eſſe crediderunt. Hoc ergo totum ſimul vnum deum magnum eſſe arbitrātur, cuius partes ſint cætera. Nō enim vniuerſæ creaturæ authorem conditoremq; nouerunt. Inde eſt quòd in ſimulachra præcipitantur, & ab operibus dei vſque in opera ſua demerguntur, quæ tamen adhuc viſibilia ſunt. Eſt enim alius deterior & inferior cultus ſimulachrorum, quo phantaſmata ſua colunt, & quicquid animo errante cum ſuperbia vel tumore cogitando imaginati fuerint, religionis nomine *Triplex in mūdo tentatio. Cap. 38.* obſeruant, donec fiat in anima nihil omnino colendū eſſe, & errare homines qui ſuperſtitione ſe inuoluunt, & miſera ſe implicant ſeruitute. Sed fruſtra hoc ſentiunt. Non enim efficiunt vt non ſeruiant: remanent F quippe ipſa vitia quibus vt illa colenda opinarētur attracti ſunt. Seruiunt enim cupiditati triplici, vel voluptatis, vel excellentię, vel ſpectaculi. Nego eſſe quanquā iſtorum qui nihil colendū exiſtimant, qui non aut carnalibus gaudiis ſubditus ſit, aut potentiam vanam foueat, aut aliquo ſpectaculo delectatus inſaniat. Ita neſcientes diligunt temporalia, vt inde beatitudinem expectent. His autem rebus quibus quiſque beatus vult effici, ſeruiat neceſſe eſt, velit nolit. Nam quocunque duxerint, ſequitur: & quiſquis ea viſus fuerit auferre poſſe, metuitur. Poſſunt autē auferre iſta, & ſcintilla ignis, & aliqua parua beſtiola. Poſtremò vt omittā innumerabiles aduerſitates, tēpus ipſum auferat neceſſe eſt omnia tranſeuntia. Itaq; cum omnia temporalia tranſeuntia mundus iſte concludat, omnibus mundi partibus ſeruiunt, qui propterea putant nihil colendum eſſe, ne ſeruiant. Veruntamen quanquam in hac rerū extremitate miſeri iaceant, vt vitia ſua ſibi dominari patiantur vel libidine vel ſuperbia vel curioſitate damnati, vel duobus horū, vel omnibus: quandiu ſunt in hoc ſtadio vitę humanę, licet eis cōgredi & vincere, ſi prius credāt

1.Ioan.1.

G quod intelligere nondum valent, & non diligant mundum: quoniam omoe quod in mundo eſt, ſicut diuinitus dictũ eſt, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorũ, & ambitio ſeculi. Hoc modo tria illa ſunt notata: Nam concupiſcentia carnis, voluptatis infimæ amatores ſignificat: Concupiſcentia oculorũ, curioſos: Ambitio ſeculi, ſuperbos. Triplex etiam tentatio in homine, quam veritas ipſa ſuſcepit, cauenda mõſtrata eſt.

Matt.4.

Dic, inquit tentator, lapidibus iſtis vt panes fiant. At ille vnus & ſolus magiſter, Non, inquit, in ſolo pane viuit homo: ſed in omni verbo dei. Ita enim domitã docuit eſſe oportere cupiditatem voluptatis, vt nec fami cedẽdum ſit. Sed forte dominationis temporalis faſtu decipi poterat, qui carnis voluptate nõ potuit: Omnia ergo regna mundi monſtrata ſunt ei, & dictũ eſt: Omnia tibi dabo, ſi proſtratus adoraueris me. Cui reſponſum eſt: Dominum deũ tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. Ita calcata eſt ſuperbia. Subiecta eſt autem extrema (etiam) curioſitatis illecebra: Non enim vt ſe de faſtigio templi præcipitaret vrgebat, niſi cauſa tantũ aliquid experiendi. Sed neque hinc victus eſt, & ideo ſic reſpondit, vt intelligeremus non opus eſſe ad cognoſcendum deum, tentationibus viſibiliter diuina explorare molientibus: Non tentabis, inquit, dominũ deum

H tuum. Quamobrem quiſquis intus verbo dei paſcitur, non quærit in iſta eremo voluptatẽ. Qui vni deo tantum ſubiectus eſt, non quærit in monte, id eſt, in terrena elatione iactantiam. Quiſquis æterno ſpectaculo incõmutabilis veritatis adhæreſcit, non per faſtigium huius corporis, id eſt, per hos oculos præcipitatur, vt temporalia & inferiora cognoſcat.

Ex reb⁹ cõditis quomodo deprehendatur ſumma veritas. Ca.39.

Quid igitur reſtat vnde non poſsit anima recordari primam pulchritudinem quam reliquit, quando de ipſis ſuis vitiis poteſt? Ita enim ſapientia dei pertendit à fine vſque ad finem fortiter. Ita per hanc ſummus ille artifex opera ſua in vnum finem decoris ordinata contexuit. Ita illa bonitas à ſummo vſque ad extremum nulli pulchritudini, quæ ab ipſo ſolo eſſe poſſet inuidit, vt nemo ab ipſa veritate deiiciatur, qui non excipiat ab aliqua effigie veritatis. Quære in corporis voluptate quid teneat, nihil aliud inuenies quàm conuenientiam: Nam ſi reſiſtẽtia pariunt dolorem, conuenientia pariunt voluptatẽ. Recognoſce ergo quæ ſit ſumma conuenientia: Noli fo-

I ras ire, in te ipſum redi, in interiore homine habitat veritas: & ſi tuam naturam mutabilem inueneris, tranſcende & teipſum. Sed memento cum te tranſcendis, ratiocinantem animã te tranſcẽdere. Illuc ergo tende, vnde ipſum lumen rationis accenditur. Quò enim peruenit omnis bonus ratiocinator, niſi ad veritatẽ? Cum ad ſeipſam veritas non vtique ratiocinando perueniat, ſed quod ratiocinantes appetunt ipſa ſit, vide ibi conuenientiam qua ſuperior eſſe non poſsit, & ipſe cõueni cum ea. Confitere te non eſſe quod ipſa eſt, Siquidem ſe ipſa non quærit, tu autem ad ipſam quærendo veniſti, non locorum ſpacio, ſed mentis affectu, vt ipſe interior homo cum ſuo inhabitatore, nõ infima & carnali, ſed ſumma & ſpiritali voluptate conueniat. Aut ſi non cernis quæ dico, & an vera ſint dubitas, cerne ſaltem vtrum te de iis dubitare non dubites, & ſi certum eſt te eſſe dubitantem, quære vnde ſit certum. Non illic tibi omnino ſolis huius lumen occurret, ſed lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Quod his oculis videri non poteſt, nec illis quibus phantaſmata cogitãtur, per eoſdem oculos animæ im pacta, ſed illis quibus ipſis phantaſmatibus dici-

Ioan.1.

tur, Non eſtis vos quod ego quæro, neq; illud eſtis vnde K ego vos ordino, & quod mihi inter vos fœdũ occurrerit, improbo, quod pulchrum approbo, cum pulchrius ſit illud vnde improbo & approbo: quare hoc ipſũ magis approbo, & non ſolum vobis, ſed illis omnibus corporibus vnde vos hauſi antepono. Deinde regolam ipſam quam vides, concipe hoc modo: Omnis qui ſe dubitantem intelligit, verum intelligit, & de hac re quam intelligit certus eſt. De vero igitur certus eſt. Omnis igitur qui vtrum ſit veritas dubitat, in ſeipſo habet verum vnde non dubitet, nec vllum verum niſi veritate verum eſt. Non itaque oportet eum de veritate dubitare, qui potuit vndecunq; dubitare. Vbi videntur hæc, ibi eſt lumen ſine ſpacio locorum & temporum, & ſine vllo ſpaciorum talium phantaſmate. Nunquid iſta ex aliqua parte corrumpi poſſunt, etiam ſi omnis ratiocinator intereat, aut potius apud carnales inferos veteraſcat? Non enim ratiocinatio talia facit, ſed inuenit. Ergo antequam inueniantur, in ſe manent, & cum inueniuntur non innouant.

Diaboli tẽtatio cedit in decorẽ vniuerſi. Cap.40.

Ita renaſcitur interior homo, & exterior corrumpitur de die in diem. Sed interior exteriorem reſpicit, & in ſua cõparatione fœdum videt: in proprio tamẽ genere pulchrum & corporum conuenientia lætantem, & corrũpentem quod in bonum ſuũ conuertit, alimenta ſcilicet carnis: quæ tamen corrupta, id eſt, amittentia formam ſuam, in membro- L rum iſtorum fabricam migrant, & corrupta reficiunt, in aliam formam per conuenientiam trãſeuntia: & per vitalem motum diiudicantur quodammodo, vt ex eis in ſtructuram huius viſibilis pulchri quæ apta ſunt aſſumantur, non apta verò per incongruos meatus eiciantur. Quorum aliud fœculentiſsimum redditur terræ ad alias formas aſſumendas, aliud per totum corpus exhalat, aliud totius animalis latentes numeros accipit, & inchoatur in prolem, & ſiue conuenietia duorum corporum ſiue tali aliquo phantaſmate commotũ, per genitales vias ab ipſo vertice defluit in infima voluptate.

1.Corin.7

Semen à cerebro.

Iam verò in matre per certos numeros temporum in locorum numerum coaptatur, vt ſuas regiones quæque membra occupẽt, & ſi modum parilitatis ſeruauerint, luce coloris adiuncta naſcitur corpus quod formoſum vocatur, & à ſuis dilectoribus amatur acerrime: non tamen in eo plus placet forma quæ mouetur, quàm vita quæ mouet. Nam illud animal ſi nos amet, allicit violentius: ſi oderit autẽ, ſuccenſemus, & ferre non poſſu- M mus, etiam ſi formam ipſam præbeat fruenti. Hoc totũ eſt voluptatis regnũ & ima pulchritudo, ſubiacet enim corruptioni. Quod ſi non eſſet, ſumma putaretur. Sed adeſt diuina prouidentia quæ hanc oſtẽdat, & non malam, propter tam manifeſta veſtigia primorum numerorum, in quibus ſapientiæ dei non eſt numerus, & extremam tamen eſſe, miſcens ei dolores & morbos & diſtortiones membrorũ, & tenebras coloris, † & animorum ſimultates ac diſſenſiones, vt ex his admoneamur incommutabile aliquid eſſe quærendũ. Et hoc facit per infima miniſteria eorum quibus id agere voluptatis eſt, quos exterminatores & angelos iracũdiæ, diuinæ ſcripturæ nominant, quamuis ipſi neſciant quid de ſe agatur boni. His ſimiles ſunt homines qui gaudẽt miſeriis alienis, & riſus ſibi & ludicra ſpectacula exhibent, vel exhiberi volunt euerſionibus & erroribus aliorum. Atque ita in his omnibus boni admonentur & exercentur & vincunt, & triũphant & regnant. Mali verò decipiuntur, cruciantur, vincuntur, damnantur & ſeruiũt, non vni omniũ ſummo domino, ſed vltimis ſeruis, illis

Pſal.146.

† oculorũ.

videlicet

A videlicet angelis, qui doloribus & miſeriis dãnatorum paſcuntur, & pro iſta maleuolẽtia bonorum liberatione torquentur. Ita ordinantur omnes officiis & finibus ſuis in pulchritudinẽ vniuerſitatis, vt quod horremus in parte, ſi cum toto conſideremus, plurimum placeat: quia nec in ædificio iudicãdo vnum tantum angulum conſiderare debemus, nec in homine pulchro ſolos capillos, nec in bene pronunciante ſolum digitorum motum, nec in lunæ curſu aliquas tridui tantùm figuras. Iſta enim quæ propterea ſunt infima, quia partibus imperfectis tota perfecta ſunt, ſiue in ſtatu, ſiue in motu pulchra ſentiantur, tota conſideranda ſunt, ſi rectè volumus iudicare. Verum enim noſtrum iudicium, ſiue de toto, ſiue de parte iudicet, pulchrum eſt: vniuerſo quippe mundo ſuperfertur, nec alicubi parti eius inquantum verum iudicamus, adhæremus. Error autem noſter parti adhærens eius, ipſe per ſe fœdus eſt. Sed ſicut niger color in pictura cum toto ſit pulcher: ſic totum iſtum agonem decenter edit incommutabilis diuina prouidentia, aliud victis, aliud certantibus, aliud victoribus, aliud ſpectatoribus, aliud quietis & ſolum deum contemplantibus tribuens: cum in his omnibus non ſit malum niſi peccatum & pœna peccati, hoc eſt,

B defectus voluntarius à ſumma eſſentia, & labor in vltima non voluntarius. Quod alio modo dici poteſt, libertas à iuſtitia, & ſeruitus ſub peccato.

Duplex exterioris hominis corruptio. Cap. 41. Corrumpitur autem homo exterior aut profectu interioris, aut defectu ſuo. Sed profectu interioris ita corrumpitur, vt totus in melius reformetur, & reſtituatur in integrum in nouiſsima tuba, vt iam non corrumpatur neque corrumpat. Defectu autem ſuo in pulchritudines corruptibiliores, id eſt, pœnarum ordinem præcipitatur. Nec miremur quòd adhuc pulchritudines nomino. *1. Retract. cap. 13.* Nihil enim eſt ordinatũ quod non ſit pulchrum. Et ſicut ait Apoſtolus, Omnis ordo à deo eſt. *Roma. 13.* Neceſſe eſt autem fateamur meliorem eſſe hominem plorantem, quàm lætantem vermiculum: & tamen vermiculi laudem ſine vllo mendacio copioſe poſſum dicere: conſiderans nitorem coloris, figuram teretem corporis, priora cum mediis, media cum poſterioribus congruentia, & vnitatis appetentiam pro ſuæ naturæ humilitate ſeruantia, nihil ex vna parte formatum, quod non ex altera parili dimenſione reſpondeat. Quid iam de anima ipſa dicam, vegetante modulum corporis ſui,

C quomodo eum numeroſe moueat, quomodo appetat conuenientia, quomodo vincat, aut caueat obſiſtentia quantum poteſt, & ad vnum ſenſum incolumitatis referens omnia, vnitatem illam conditricem naturarum omniũ, multo euidẽtius quàm corpus inſinuet: loquor de vermiculo animante qualicunq;. *Cato apud Cice. in Cato. maiore.* Cineris & ſtercoris laudem veriſsime atque vberrime plerique dixerũt. Quid ergo mirum eſt, ſi hominis animam quæ vbicunque ſit & qualiſcunque ſit, omni corpore eſt melior, dicam pulchre ordinari, & de pœnis eius alias pulchritudines fieri, cùm ibi non ſit quãdo miſera eſt, vbi beatos eſſe decet, ſed ibi ſit vbi eſſe miſeros decet? *Et de mori. Mani. ca. 8.* Prorſus nemo nos fallat: Quicquid rectè vituperatur, in melioris comparatione reſpuitur: *1. Retract. cap. 13.* Omnis autem natura quamuis extrema, quamuis infima, in comparatione nihil iure laudatur. Et tunc cuique non eſt bene, ſi melius eſſe poteſt. Quare ſi nobis poteſt bene eſſe cum ipſa veritate, male ſumus cum quolibet veſtigio veritatis: multo ergo deterius cum extremitate veſtigij, quãdo carnis voluptatibus adhæremus. Vincamus ergo huius cupiditatis vel blanditias vel moleſtias, ſubiugemus nobis hanc

fœminam ſi viri ſumus. Nobis ducibus & ipſa erit melior, nec iam cupiditas, ſed tẽperantia nominabitur. D Nã cum ipſa ducit, nos autẽ ſequimur, cupiditas illa & libido, nos vero temeritas & ſtultitia nuncupamur. Sequamur Chriſtum caput noſtrũ, vt & nos ſequatur cui caput ſumus. Hoc & fœminis præcipi poteſt, non maritali, ſed fraterno iure, quo iure in Chriſto nec maſculus nec fœmina ſumus. Habent enim & illæ virile quiddam vnde fœmineas ſubiugẽt voluptates, vnde Chriſto ſeruiant, & ſuperent cupiditati. Quod in multis viduis & virginibus dei, in multis etiã maritatis, ſed iam fraterne coniugalia iura ſeruãtibus Chriſtiani populi diſpenſatione manifeſtum eſt. Quòd ſi ab ea parte cui dominari deus nos iubet, atque vt in noſtram poſſeſsionẽ reſtituamur & hortatur & opitulatur: ſi ergo ab hac parte per negligentiam & impietatẽ vir ſubditus fuerit, id eſt, mens & ratio, erit quidem homo turpis & miſer: ſed deſtinatur in hac vita, & poſt hanc vitã ordinatur, quò eum deſtinari, & vbi ordinari ſummus ille rector & dominus iudicat. Nulla itaque fœditate vniuerſa creatura maculari permittitur.

Vnitatis pulchritudo in quibus. C. 42. Ambulemus ergo dum diem habemus, id eſt, dum ratione vti poſſumus, vt ad deum conuerti, verbo eius quod verũ lumen eſt illuſtrari mereamur, ne nos tenebræ comprehendant. Dies eſt enim præſentia illius luminis, quod illuminat omnẽ hominẽ E venientẽ in hunc mundum. Hominẽ dixit, qui ratione vti poteſt, & vbi cecidit, ibi incũbere vt ſurgat. Si ergo voluptas carnis diligitur, eaipſa diligentius conſideretur, & cum ibi recognita fuerint quorundã veſtigia numerorum, quærendũ eſt vbi ſine tumore ſint. Ibi enim magis vnũ eſt quod eſt. Et ſi tales ſunt in ipſa motione vitali quæ in ſeminibus operatur, magis ibi mirandi ſunt quàm in corpore. Si enim numeri ſeminum ſicut ipſa ſemina tumerent, de dimidio grano fici, arbor dimidia naſceretur, neq; de animalium ſeminibus etiam non totis, animalia tota & integra gignerentur, neque tantillũ & vnum ſemen vim haberet ſui cuiuſq; generis innumerabilẽ. De vno quippe ſecundũ ſuam naturam poſſunt vel ſegetes ſegetũ, vel ſyluæ ſyluarum, vel greges gregum, vel populi populorũ per ſecula propagari, vt nullum folium ſit vel nullus pilus per tam numeroſam ſucceſsionẽ, cuius non ratio in illo primo & vno ſemine fuerit. Deinde illud cogitandum eſt, quàm numeroſas quàm ſuaues ſonorũ pulchritudines verberatus aër traijciat cantãte luſcinia, quas illius auiculæ anima F nõ tam liberè cũ liberet fabricaretur, niſi vitali motu incorporaliter haberet impreſſas. Hoc & in cæteris animantibus, quæ ratione carentia, ſenſu tamen nõ carent, animaduerti poteſt. Nullũ enim horũ eſt quod nõ vel in ſono vocis, vel in cætero motu atque operatione membrorũ numeroſum aliquid, atq; in ſuo genere moderatum gerat, non aliqua ſcientia, ſed tamen intimis naturæ terminis, ab illa incõmutabili numerorum lege modulatis.

Ex ordine rerũ cognoſci deum. Cap. 43. Redeamus ad nos, & omittamus ea quæ cum arbuſtis & beſtiis habemus cõmunia. Vno nanque modo hirundo nidificat, & vnumquodq; auium genus vno aliquo ſuo modo. Quid eſt ergo in nobis quo & de illis omnib[us] iudicamus, quas figuras appetãt, & quatenus impleãt, & nos in ædificiis aliiſq; corporeis operibus, tanquam domini omniũ talium figurarũ, innumerabilia machinamur. Quid eſt in nobis quod intus intelligit has ipſas viſibiles corporũ moles proportione magnas eſſe vel paruas, & omne corpus habere dimidiũ quantulumcũque ſit, & ſi dimidium, innumerabiles partes? Itaq; omne granum milij ſuæ parti tantæ,

G quantum in hoc mundo noſtrũ corpus tenet, tam magnum eſſe quàm mundus eſt nobis,totumq; iſtũ mundum figurarum ratione pulchrum eſſe,non mole : magnum autem videri,non pro ſua quãtitate,ſed pro breuitate noſtra,id eſt, animalium quibus eſt plenus : quæ rurſus cum habeãt infinitatem diuiſionis, non ipſa per ſe, ſed in aliorum, & maxime ipſius vniuerſi comparatione tam parua ſunt. Nec in ſpacio temporum alia ratio eſt, quia vt omnis loci,ſic omnis temporis longitudo habet dimidium ſui. quanuis enim ſit breuiſsima,& incipit & progreditur & deſinit. Itaque non poteſt niſi habere dimidium , dum ibi diuiditur quà tranſit ad finem. Ac per hoc & breuis ſyllabæ tempus in comparatione longioris breue,& hora hrumalis æſtiuæ horæ cũparata minor eſt. Sic mora vnius horæ ad diem,& diei ad menſem,& menſis ad annum, & anni ad luſtrum,& luſtri ad maiores circuitus , & ipſi ad vniuerſum tẽpus relati breues ſunt, cum illa ipſa numeroſa ſucceſsio , & quædã gradatio,ſiue locorum, ſiue temporaliũ ſpaciorum,non tumore vel mora, ſed ordinata conuenientia pulchra iudicetur. Ipſe autẽ ordinis modus viuit in veritate perpetua,nec mole vaſtus,nec protractione volubilis,ſed potẽtia ſuper omnes locos magnus, æternitate ſuper omnia tempora immobilis: ſine quo tamẽ nec vllius molis vaſtitas in vnum redigi, nec vllius temporis productio poteſt ab errore cohiberi , & aliquid eſſe vel corpus vt corpus ſit, vel motus vt motus ſit. Ipſum

Horas inæquales intelligit, quæ pro loco ſolis in Zodiaco variãtur. Nam brumalis dies totidẽ habet horas, quot æſtiuus, licet breuiores.

H eſt vnum principale,nec per finitum,nec per infinitum craſſum , nec per finitum nec per infinitum mutabile. Non enim habet aliud hic , aliud alibi, aut aliud nunc, aliud poſtea: quia ſumme vnus eſt pater veritatis,pater ſuæ ſapientiæ, quæ nulla ex parte diſsimilis, ſimilitudo eius dicta eſt & imago,quia de ipſo eſt. Itaque etiam filius recte dicitur ex ipſo,cætera per ipſum. Præceſsit enim forma omnium ſumme implẽs vnum de quo eſt, vt cætera quæ ſunt inquantum ſunt,vni ſimilia per eam formam fierent.

1. ſen. di. 3. ea.nũc reſtat.

Horum alia ſic ſunt per ipſam , vt ad ipſam etiam ſint, vt omnis rationalis & intellectualis creatura , in qua homo rectiſsime dicitur factus ad imaginem & ſimilitudinem dei: Non enim aliter incõmutabilem veritatẽ poſſet mente cõſpicere . Alia verò ita ſunt per ipſam facta , vt non ſint ad ipſam . Et ideo rationalis anima ſi creatori ſuo ſeruiat à quo facta eſt, per quem facta eſt , & ad quam facta eſt , cuncta ei cæ-

Dei imago fili⁹, ad quã facta quædam. Cap. 44.

I tera ſeruient : & vita vltima, quæ tam vicina illi eſt , & eſt adiutoriũ eius, per quod imperat corpori : & ipſum corpus extrema natura & eſſentia: cui omni modo cedenti ad arbitrium dominabitur,nullam de illo ſentiẽs moleſtiam: quia iam non ex ipſo nec per ipſum quæret beatitudinem,ſed ex deo per ſeipſam percipiet. Reformatum ergo corpus ac ſanctificatum, ſine detrimento corruptionis , & ſine onere difficultatis adminiſtrabit. In reſurrectione enim nec nubent neque nubentur,ſed erunt ſicut angeli in cœlis . Eſca verò ventri, & venter eſcis. Deus autem & hunc & illas deſtruet,quoniam nõ eſt regnũ dei eſca & potus, ſed iuſtitia & pax & gaudiũ.

Matt. 24. 1. Cor. 6. Roma. 14.

Quapropter etiam in iſta corporis voluptate inuenimus vnde commoneamur eam cõtemnere: non quia malum eſt natura corporis,ſed quia in extremi boni dilectione turpiter volutatur , cui primis inhærere fruiq; conceſſum eſt . Cum trahitur auriga, & ſuæ temeritatis dat pœnas,quicquid illud eſt quo vtebatur accuſat : ſed imploret auxilium , iubeat dominus rerum , obſiſtatur equis,alia iam ſpectacula de illius præcipitatione faciẽtibus, & niſi ſubueniatur de morte facturis , reſtituatur in locum,ſuper rotas collocetur, habenarũ iura reddãtur, regat cautius obtẽperantes & edomitas beſtias, tũc

Voluptatis imbecillitas protrudis nos ad ſublimiora. Ca. 45.

K ſentiet quàm bene currus & tota illa iunctio fabricata ſit,quæ ruina eius & ipſum afflixerat,& curſum decentiſsimę moderationis amiſerat: quia & huic corpori imbecillitatẽ peperit animę male vtentis auiditas in paradiſo vſurpans vetitũ cibum contra medici diſciplinã, qua ſempiterna cõtinetur ſalus. Si ergo in iſta ipſa viſibilis carnis imbecillitate,vbi beata vita eſſe non poteſt, inuenitur admonitio beatę vitę propter ſpẽciẽ de ſummo bono vſq; ad ima venientẽ : quanto magis in appetitione nobilitatis & excellentiæ , & in omni ſuperbia vanaq; põpa huius mũdi? Quid enim aliud in ea homo apperit , niſi ſolus eſſe ſi fieri poſsit cui cuncta ſubiecta ſint,peruerſa ſcilicet imitatione omnipotẽtis dei? Quẽ ſi ſubditus imitaretur,ſecũdũ præcepta eius viuẽdo,per cum haberet ſubdita cætera , nec ad tantã deformitatẽ veniret vt beſtiulã timeret , qui vult hominibus imperare. Habet ergo & ſuperbia quẽdam appetitum vnitatis & omnipotentiæ , ſed in rerum temporalium principatu, quæ omnia tranſeunt tanquam vmbra . Inuicti eſſe volumus,& recte: habet enim hoc animi noſtri natura poſt deũ, à quo ad eius imaginẽ factus eſt : ſed eius L

præcepta erant ſeruãda, quibus ſeruatis nemo nos vinceret. Nunc vero dum ipſa,cuius verbis turpiter cõſenſimus,domatur dolore pariẽdi , & nos in terra laboramus , & cum magno dedecore ſuperamur ab omnibus quæ nos cõmouere ac perturbare potuerũt. Itaq; nolumus ab hominibus vinci, & irã non poſſumus vincere. Qua turpitudine quid execrabili⁹ dici poteſt? Fatemur hominem hoc eſſe quod nos ſumus,qui tamen & ſi habeat vitia,non eſt tamẽ ipſe vitium. Quanto igitur honeſtius homo nos vincit quàm vitiũ? Quis autẽ dubitet immane vitiũ eſſe inuidentiã , qua neceſſe eſt torqueatur & ſubiiciatur , qui non vult in rebus temporalibus vinci? Melius eſt ergo vt homo nos vincat quàm inuidentia,vel quodlibet aliud vitiũ.

Sed nec ab homine vinci poteſt qui vitia ſua vicerit . Non enim vincitur, niſi cũ ei eripitur ab aduerſario quod amat . Qui ergo amat id ſolũ quod amanti eripi non poteſt,ille indubitãter inuictus eſt,nec vltra † cruciatur inuidia. Id enim diligit , ad quod diligendum & percipiendum quanto plures venerint, tãto eis vberius gratulatẽ. Diligit enim deũ ex toto corde,& ex tota anima, & ex tota mente,& diligit proximũ tanquã ſeipſum . Non ergo illi inuidet M

Charitas erga deum & proximũ. C. 46.

† vlla.

Matt. 22.

vt ſit quod ipſe eſt, imò adiuuat etiã quantũ poteſt. Nec poteſt amittere proximũ quem diligit tanquã ſeipſum, quia neque in ſeipſo ea diligit quæ oculis ſubiacent, aut vllis aliis corporeis ſenſibus. Ergo apud ſemetipſum habet quem diligit tanquã ſeipſum . Ea autẽ eſt regula dilectionis , vt quæ ſibi vult bona prouenire , & illi velit: & quæ accidere ſibi mala non vult , & illi nolit . Hanc voluntatem erga omnes homines ſeruat. Nam erga neminem operandum eſt malũ. Et dilectio proximi malũ non operatur. Diligamus ergo vt præceptũ eſt etiã inimicos noſtros, ſi vere inuicti eſſe volumus . Non enim per ſeipſum quiſquã hominũ inuictus eſt, ſed per illam incommutabilẽ legem, cui quicũque ſeruiunt, ſoli ſunt liberi . Sic enim eis quod diligunt auferri non poteſt. Quæ res vna inuictos facit & perfectos viros . Nam ſi vel ipſum hominẽ homo dilexerit, nõ tanquã ſeipſum, ſed tanquam iumentũ, aut balneas,aut auiculã pictam, vel garrulam , id eſt, vt ex eo aliquid temporalis voluptatis aut commodi capiat, ſeruiat neceſſe eſt, non homini,ſed quod eſt turpius , tã fœdo & deteſtabili vitio,

Tobiæ. 4. Roma. 13. Mat. 5.

quo nou

A quo non amat hominem ſicut homo amãdus eſt. Quo vitio dominante, vſque ad extremam vitam, vel potius mortem perducitur. Sed nec ſic quidem ab homine homo diligendus eſt, vt diligũtur carnales fratres vel filij vel coniuges, vel quique cognati, vel affines aut ciues. *1. Retract. cap. 13.* Nam & dilectio iſta temporalis eſt. Non enim vllas tales neceſsitudines haberemus, quæ naſcẽdo & moriendo contingunt, ſi natura noſtra in præceptis & imagine dei manens, in iſtam corruptionem non religaretur. † *† relegatur.* Itaque ad priſtinã perfectamq; naturam nos ipſa veritas vocans, præcipit vt carnali conſuetudini reſiſtamus, docens neminem aptum eſſe regno dei, qui non iſtas carnales neceſsitudines oderit. Neque hoc cuiquam inhumanum videri debet. Magis enim eſt inhumanum non amare in homine quod homo eſt, ſed amare quod vilius eſt: hoc eſt enim non in eo amare illud quod ad deũ pertinet, ſed amare illud quod ad ſe pertinet. Quid ergo mirum ſi ad regnum non peruenit, qui non communẽ ſed priuatã rem diligit? Imò vtrunq; ait quiſpiã, Imò illud vnum dicit dominus. Dicit enim veriſsime *Math. 6.* veritas: Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Nemo enim poteſt perfecte diligere quò vocamur, niſi oderit B vnde reuocamur. Vocamur autem ad perfectam naturam humanam, qualem ante peccatum noſtrum deus fecit: Reuocamur autem ab eius dilectione, quam peccando meruimus. Quare oderimus oportet, vnde vt liberemur optamus. Oderimus ergo temporales neceſsitudines, ſi æternitatis charitate flagramus. Diligat homo proximum tanquam ſeipſum. Certe enim ſibiipſi nemo eſt pater, aut filius, aut affinis, aut aliquid huiuſmodi, ſed tantum homo. Qui ergo diligit aliquem tanquã ſeipſum, hoc in eo debet diligere quod ſibi eſt. Corpora vero non ſunt quod nos ſumus. Non ergo in homine corpus eſt expetendum aut deſiderandum. Valet enim ad hoc etiam quod præceptum eſt: Non concu- *Exod. 20.* piſcas rem proximi tui. Quapropter quiſquis in proximo aliud diligit, quàm ſibi ipſe eſt, non eum diligit tanquam ſeipſum. Ipſa igitur natura humana ſine carnali conditione diligenda eſt, ſiue ſit perficienda ſiue perfecta. Omnes ſub vno deo patre cognati ſunt qui eũ diligunt, & faciunt voluntatem ipſius. Et inuicem ſibi ſunt & patres cum ſibi conſulũt, & filij cum ſibi obtemperãt, & fratres, maxime quia eos vnus pater teſtamen- C to ſuo ad vnam hæreditatem vocat.

Quapropter *Fortis omnibus bene vtitur. Cap. 47.* cur iſte non inuictus ſit hominem diligẽdo, cum in eo nihil præter hominem diligat, id eſt, creaturam dei ad eius imaginem factam, nec ei poſsit deeſſe perfecta natura quam diligit, cum ipſe perfectus eſt? Sicut enim, verbi gratia, ſi quiſquam diligat bene cantantem, non hunc aut illum, ſed tantum bene cantãtem quemlibet, cum ſit cantor ipſe perfectus, ita vult omnes tales eſſe, vt tamen ei non deſit quod diligat, quia ipſe bene cantat. Nam ſi cuiquam inuidet bene cantanti, non iam illud diligit, ſed aut laudem, aut aliquid aliud, quò bene cantando vult peruenire, & poteſt ei minui vel auferri, ſi & alius bene cantauerit. Qui ergo inuidet bene cantanti, non amat bene cantantem, ſed rurſus qui eo indiget, non bene cantat. Quod multo accommodatius de bene viuente dici poteſt: quia inuidere nulli poteſt: quò enim perueniunt bene viuẽtes, tantundem eſt omnibus, nec minus fit cũ plures habuerint. Et poteſt eſſe tempus quo bonus cantor cãtare non decenter queat, & indigeat voce alterius, qua ſibi exhibeatur quod diligit: tanquam ſi alicubi conuiuetur, vbi eum cantare turpe ſit, ſed deceat audire cantantem: bene autem viuere ſemper decet. Quare quiſquis hoc & diligit & fa- D cit, non ſolum non inuidet imitantibus, ſed his ſe præbet libẽtiſsime atque humaniſsime quãtum poteſt, nec tamen eis indiget. Nam quod in illis diligit, in ſeipſo habet totum atque perfectum. Ita cum diligit proximũ tanquam ſeipſum, non inuidet ei, quia nec ſibiipſi: præſtat ei quod poteſt, quia & ſibiipſi: nec eo indiget, quia nec ſeipſo: tantum deo indiget, cui adhærendo beatus eſt. Nemo autem illi eripit deum. Ille ergo veriſsime atque certiſsime inuictus homo eſt, qui cohæret deo, non vt ab eo aliquid boni extra mereatur, ſed cui nihil aliud quàm ipſum hærere deo bonum eſt. Hic vir quandiu eſt in hac vita, vtitur amico ad rependendam gratiam, vtitur inimico ad patientiã, vtitur quibus poteſt ad beneficentiam, vtitur omnibus ad beneuolentiã. Et quanquam temporalia non diligat, ipſe recte vtitur temporalibus, & pro eorum ſorte hominibus cõſulit, ſi æqualiter non poteſt omnibus. Quare ſi aliquem familiariũ ſuorũ promptius quàm quemlibet alloquitur, non eum magis diligit, ſed ad eum habet maiorem fiduciam, & apertiorem temporis ianuam. Tractat enim tempori deditos tanto melius, quanto minus ipſe obligatus eſt tempori. Cum itaq; omnibus quos pariter diligit pro- E deſſe nõ poſsit, niſi coniunctioribus prodeſſe malit, iniuſtus eſt. Animi autem coniunctio maior eſt, quàm locorum aut temporum, quibus in hoc corpore iunguntur, ſed ea maxima eſt, quæ omnibus præualet. Non ergo iſte affligitur morte cuiuſquam, quoniam qui toto animo deum diligit, nouit nec ſibi perire quod deo nõ perit. Deus autem dominus eſt & viuorum & mortuorum. Non cuiuſquam miſeria miſer eſt, quia nec cuiuſquam iuſtitia iuſtus eſt. Et vt nemo illi iuſtitiã & deum, ſic nemo aufert beatitudinem. Et ſi aliquãdo forte huius periculo vel errore vel dolore commouetur, vſque ad illius auxiliũ, aut correctionem, aut conſolationem, non vſque ad ſuã ſubuerſionem valere patitur. In omnibus autẽ officioſis laboribus futuræ quietis certa expectatione nõ frangitur. Quid enim ei nocebit, qui bene vti etiam inimico poteſt? Eius enim præſidio atque munimento inimicitias non pertimeſcit, cuius præcepto & dono diligit inimicos. Huic viro in tribulatio- *Math. 5.* nibus parùm eſt non contriſtari, niſi etiam gaudeat, ſciens quòd tribulatio patiẽtiam operatur, patientia pro- F bationem, probatio ſpem, ſpes autem non confundit: quoniam charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per *Rom. 5.* ſpiritum ſanctum qui datus eſt nobis. Quis huic nocebit? Quis hunc ſubiugabit? Homo, qui proſperis rebus proficit, aſperis quid profecerit diſcit. Cum enim mutabilium bonorũ adeſt copia, non eis confidit: ſed cum ſubtrahuntur, agnoſcit vtrum eum non ceperint. Quia plerũque cum adſunt nobis, putamus quòd non ea diligamus: ſed cũ abeſſe cœperint, inuenimus qui ſimus. Hoc enim ſine amore noſtro aderat, quod ſine dolore diſcedit. Videtur ergo vincere cum vincatur, qui ſuperãdo ad id peruenerit, quod cum dolore amiſſurus eſt: & vincit eum vinci videatur, quiſquis cedendo ad id peruenit quod non amittit inuitus.

Quem ergo de- *Quæ ſit perfecta iuſtitia. Cap 48.* lectat libertas, ab amore mutabilium rerum liber eſſe appetat: & quem regnare delectat, vni omnium regnatori deo ſubditus hæreat, plus eum diligendo quàm ſeipſum. Et hæc eſt perfecta iuſtitia, qua potius potiora, & minus minora diligimus. Sapientem animam atque perfectam talem diligat qualem illam videt: ſtultam non talem, ſed quia eſſe perfecta & ſapiens poteſt: quia nec ſeipſum debet ſtultum diligere. Nam qui ſe diligit

G ſtultum, non proficiet ad ſapientiam: nec fiet quiſquis qualis cupit eſſe, niſi ſe oderit qualis eſt. Sed donec ad ſapientiam perfectionémque veniatur, eo animo ferat ſtultitiam proximi, quo ſuam ferret ſi ſtultus eſſet, & amaret ſapientiam. Quapropter ſi & ipſa ſuperbia veræ libertatis & veri regni vmbra eſt, etiam per ipſam nos commemorat diuina prouidētia, quid ſignificemus vitioſi, & quò debeamus redire correcti. Iam vero cuncta ſpectacula, & omnis illa, quæ appellatur curioſitas quid aliud quærit quàm de rerum cognitione lætitiam? Quid ergo admirabilius, quid ſpecioſius ipſa veritate, ad quā omnis ſpectator peruenire ſe cupere confitetur, cum vehementer ne fallatur inuigilat, & inde ſe iactat ſi quid acutius cæteris & viuacius in ſpectando cognoſcat & iudicet? Ipſum denique præſtigiatorem nihil aliud quàm fallaciā profitētem diligēter intuentur & cautiſsime obſeruant, & ſi eluduntur, quia ſua nō poſſunt, illius delectantur ſcientia qui eos eludit. Nam ſi & ille neſciret, quibus cauſis fallantur intuentes, vel neſcire crederetur, pariter erranti nullus plauderet. Si quis autem de populo vnus eum deprehenderit, maiorem illo laudem ſe mereri putat, non ob aliud, niſi quia

Omnibus præferēda veritas.

Cap. 49.

H decipi fallíque non potuit. Si autem multis apertus ſit, non ille laudatur, ſed irridentur cæteri qui talia deprehendere nequeunt. Ita omnis palma cognitioni datur & artificio, & comprehenſioni veritatis, ad quam nullo modo perueniūt qui foris eam quærunt. Itaq; in tantas nugas & turpitudines merſi ſumus, vt cum interrogati quid ſit melius, verū an falſum, ore vno reſpondeamus verum eſſe melius iocis & ludis, tamen vbi nos vtique non vera, ſed falſa delectant, multo propenſius quàm præceptis ipſius veritatis hæreamus. Ita noſtro iudicio & ore punimur, aliud ratione approbantes, aliud vanitate ſectantes. Tandiu autem eſt ludicrum & ioculare aliquid, quandiu nouimus in cuius veri comparatione rideatur. Sed diligendo talia excidimus à vero, & non iam inuenimus quarū rerum incitamenta † ſint, quibus tāquam primis pulchris inhiamus, & ab eis recedentes amplexamur noſtra phantaſmata. Nam redeuntibus nobis ad inueſtigandam veritatem, ipſa in itinere occurrunt, & nos tranſire non ſinunt, nullis viribus, ſed magnis inſidiis latrocinātia, non intelligentibus quàm late pateat quod dictum eſt: Cauete à ſimulachris. Ita-

† imitamenta.

I que alij per innumerabiles mundos vana cogitatione volutati ſunt, alij deum eſſe nō poſſe niſi corpus igneū putauerunt. Alij candorem lucis immenſæ per infinita ſpacia vſquequaque porrectū, ex vna tamen parte quaſi nigro quodam cuneo fiſſum, duo aduerſa regna opinantes, & talia rebus conſtituentes principia, cum ſuis phantaſmatibus fabulati ſunt. Quos ſi iurare cogam vtrum hæc vera eſſe ſciant, fortaſſe non audeant, ſed viciſsim dicant: Tu igitur oſtende quid verum ſit. Quibus ſi nihil reſpondeam, niſi vt illam lucem quærant, qua eis apparet & certum eſt, aliud eſſe credere, aliud intelligere, iurarent & ipſi, nec oculis videri poſſe iſtam lucem, nec cum aliqua locorum vaſtitate cogitari, & nuſquam non præſto eſſe quærētibus, & nihil ea certius atque ſerenius inueniri. Quæ rurſus omnia, quæ de hac luce mentis nunc à me dicta ſunt, nulla alia quàm eadem luce manifeſta ſunt. Per hanc enim intelligo vera eſſe quæ dicta ſunt, & hæc me intelligere per hanc rurſus intelligo. Et hoc rurſus & rurſus cum quiſque ſe aliquid intelligere intelligit, & idipſum rurſus intelligit, in infinitum pergere intelligo, & nulla hic eſſe ſpacia cuiuſquam tumoris aut volubilitatis intelligo. Intelligo etiam non me poſſe intelligere niſi viuam, & me viuaciorē intelligendo fieri certius intelligo. K Aeterna enim vita vitā temporalem viuacitate ipſa ſuperat. Nec quid ſit æternitas, niſi intelligēdo conſpicio. Mentis quippe aſpectu omnem mutabilitatem ab æternitate ſeiungo, & in ipſa æternitate nulla ſpacia temporis cerno, quia ſpacia temporis præteritis & futuris rerum motibus conſtant. Nihil autē præterit in æterno, & nihil futurū eſt: quia & quod præterit eſſe deſinit, & quod futurum eſt, nondum eſſe cœpit. Aeternitas autem tantummodo eſt, nec fuit quaſi iā non ſit, nec erit quaſi adhuc non ſit. Quare ſola ipſa veriſsime dicere potuit humanæ menti, Ego ſum qui ſum. Et de illa veriſsime dici poterat: Qui eſt, miſit me. Cui ſi nondum poſſumus inhærere, obiurgemus ſaltem noſtra phantaſmata, & tam nugatorios & deceptorios ludos de ſpectaculo mentis eiiciamus. Vtamur gradibus quos nobis diuina prouidentia fabricare dignata eſt. Cum enim figmentis ludicris nimium delectati euaneſceremus in cogitationibus noſtris, & totam vitam noſtram in quædam vana ſomnia verteremus, rationali creatura ſeruiēte legibus ſuis: per ſonos ac literas, ignem, fumum, nubem, columnam, quaſi quædam verba viſibilia cum infantia noſtra L parabolis ac ſimilitudinibus quodammodo ludere, & interiores oculos noſtros luto huiuſcemodi curare nō aſpernata eſt ineffabilis miſericordia dei. Diſtinguamus ergo quam fidem debeamus hiſtoriæ, quam fidem debeamus intelligētiæ, quid mandemus memoriæ, verum eſſe neſcientes, ſed credentes tamen. Et vbi ſit verum quod non venit & tranſit, ſed ſemper eodem modo manet. Qui ſit modus interpretandæ allegoriæ, quæ per ſapientiam dicta creditur in ſpiritu ſancto. Vtrum à viſibilibus antiquioribus ad viſibilia recentiora eam perducere ſufficiat. An vſque ad animæ affectiones atque naturam, an vſque ad incommutabilem æternitatē: An aliæ ſignificent geſta viſibilia, aliæ motus animorū, aliæ legem æternitatis, an aliqua inueniantur in quibus hæc omnia inueſtiganda ſint. Et quæ ſit ſtabilis fides, ſiue hiſtorica & temporalis, ſiue ſpiritalis & æterna, ad quam omnis interpretatio authoritatis dirigenda ſit. Et quid proſit ad intelligenda & obtinenda æterna, vbi finis eſt omnium bonarum actionum, fides rerum temporalium. Et quid interſit inter allegoriam hiſtoriæ, & M allegoriam facti, & allegoriam ſermonis, & allegoriam ſacramenti. Et quomodo ipſa locutio diuinarum ſcripturarum ſecundum cuiuſque linguę proprietatem accipiēda ſit. Habet enim omnis lingua ſua quædam propria genera locutionum, quæ cum in aliam linguam transferuntur, videntur abſurda. Quid proſit tanta loquendi humilitas, vt non ſolum ira dei & triſtitia, & à ſomno expergefactio, & memoria, & obliuio, & alia nōnulla quę in bonos homines cadere poſſunt, ſed etiā pœnitentiæ, zeli, crapulæ nomina, & alia huiuſmodi in ſacris libris inueniātur: Et vtrum oculi dei & manus & pedes, & alia huius generis membra, quæ in ſcripturis nominātur, ad viſibilem formam humani corporis referenda ſint, an ad ſignificationes intelligibilium & ſpiritalium potentiarum, ſicut galea & ſcutum, & gladius & cingulum, & cætera talia? Et quod maxime quærendum eſt, quid proſit generi humano, quòd ſic nobiſcū per rationalem & genitalem & corporalem creaturam ſibi ſeruientem diuina prouidētia locuta eſt. Quo vno cognito, omnis ab animo proteruitas puerilis excluditur, & introducitur ſacroſancta religio. Omiſsis igitur & repudiatis nugis theatricis & poeticis, diuina-

Exod. 3.

Scripturarum et interpretationū ratio. Ca. 50.

Allegoria quadruplex.

Quòd omnis lingua habeat propria quædam locutionis genera.

Scripturarum perſcrutatio. Cap. 51.

rum

A rum ſcripturarum conſideratione & tractatione paſcamus animum atque potemus, vanę curioſitatis fame & ſiti feſſum & æſtuantē, & inanibus phantaſmatibus tanquam pictis epulis, fruſtra refici ſatiarique cupientem. Hoc vere liberali & ingenuo ludo ſalubriter erudiamur. Si nos miracula ſpectaculorum & pulchritudo delectāt, illam deſideremus videre ſapientiam, quæ pertendit à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter. Quid enim mirabilius, vi incorporea mūdum corporeum fabricante & adminiſtrante? Aut quid pulchrius ordinante & ornante? Si antē omnes fatentur per corpus iſta ſentiri, & animū meliorē eſſe quàm corpus, nihilne per ſe animus ipſe conſpiciet, aut quod conſpiciet, poteſt eſſe niſi multo excellentius longeque præſtantius? Imò verò commemorati * ab iis quæ iudicamus, intueri quid ſit ſecundum quod iudicamus, & ab operibus artium conuerti ad legem artium, eam ſpeciem mente contuebimur, cuius comparatione fœda ſunt, quæ ipſius benignitate ſunt pulchra. Inuiſibilia enim dei à creatura mundi per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur, & ſempiterna eius virtus & diuinitas. Hæc eſt à temporalibus ad æterna regreſsio, & ex vita veteris hominis in nouum hominem reformatio. Quid eſt autem vnde homo commoneri † nō poſsit ad virtutes capeſſendas, quādo de ipſis vitiis poteſt? Quid enim appetit curioſitas, niſi cognitionem quę certa eſſe non poteſt, niſi rerum æternarum & eodem modo ſe

Sapient. 8.
Et vitia ſunt occaſio ad virtutem.
Cap. 52.
** Commoniti. niſi quod alicubi commemorare videtur vſurpare pro commonere.*
Rom. 1.
† commemorari.

B ſemper habentium? Quid appetit ſuperbia niſi potentiam, quæ refertur ad agendi facilitatem, quam non inuenit niſi anima perfecta & deo ſubdita, & ad eius regnum ſumma charitate conuerſa? Quid appetit voluptas corporis niſi quietem, quæ non eſt niſi vbi nulla eſt indigētia, & nulla corruptio? Cauēdi ſunt ergo inferiores inferi, id eſt, poſt hanc vitā pœnæ grauiores, vbi nulla poteſt eſſe cōmemoratio veritatis, quia nulla ratiocinatio. Ideo nulla ratiocinatio, quia non eam perfundit lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mūdum. Quare feſtinemus & ambulemus cū dies præſto eſt: ne nos tenebræ comprehēdāt. Feſtinemus à ſecunda morte liberari, vbi nemo eſt, qui memor dei ſit, & ab inferno vbi nemo confitebitur tibi. † Sed miſeri homines quibus cognita vileſcunt, & nouitatibus gaudent, libentius diſcunt quàm norunt, cum cognitio ſit finis diſcendi. Et quibus vilis eſt facilitas actionis, libentius certant quàm vincunt, cum victoria

Ioan. 1.
Ioan. 12.
Pſal. 6.
† deo.
Scopi ſtultorum ac ſapiētum.
Cap. 53.

C ſit finis certandi. Et quibus vilis eſt corporis ſalus, malunt veſci quàm ſatiari, & malūt frui genitalibus membris, quàm nullam talem commotionē pati. Inueniuntur etiam qui malunt dormire quàm non dormitare, cum omnis illius voluptatis ſit finis, non eſurire ac ſitire, & non deſiderare concubitum, & non eſſe corpore fatigato. Quare qui fines ipſos deſiderant, prius curioſitate carent, cognoſcētes eam eſſe certā cognitionem quæ intus eſt, & ea perfruentes quantum in hac vita queāt. Deinde accipiūt actionis facilitatem peruicacia poſita, ſcientes maiorem eſſe faciliorémque victoriam non reſiſtere animoſitati cuiuſquam, & hoc quantum in hac vita queunt ſentiunt. Poſtremò etiam quietem corporis, abſtinendo ab iis rebus ſine quibus agi hæc vita non poteſt: ita guſtant quàm ſuauis eſt dominus. Nec erit eis dubium quid poſt hanc vitam futurum ſit, & perfectionis ſuæ fide, ſpe & charitate nutriūtur. Poſt hanc autem vitam & cognitio perficietur, quia ex parte nunc ſcimus, cum autem venerit quod perfectum eſt, non erit ex parte, & pax omnis aderit. Nunc autem alia

Pſal. 33.
1. Cor. 13.
Rom. 7.

lex in membris meis repugnat legi mentis meæ, ſed liberabit nos de corpore mortis huius gratia dei per Ieſum Chriſtum dominū noſtrum. Quia ex magna parte concordamus cum aduerſario, dum cum illo ſumus in via: & tota ſanitas, & nulla indigentia, & nulla fatigatio aderit corpori: quia corruptibile hoc tempore atque ordine ſuo quo reſurrectio carnis futura eſt, induetur incorruptione. Non mirum autem ſi hoc dabitur iis qui in cognitione ſolā veritatem amant, & in actione ſolam pacem, & in corpore ſolam ſanitatem. Hoc enim in eis perficietur poſt hanc vitam, quod in hac vita plus diligunt. Qui ergo male vtuntur tanto mentis bono, vt extra eam viſibilia magis appetāt, quibus ad concupiſcenda diligenda intelligibilia commemorari debuerunt, dabūtur eis exteriores tenebræ. Harum quippe initium eſt carnis prudentia, & ſenſuum corporeorum imbecillitas. Et qui certaminibus delectantur, alienabuntur à pace, & ſummis difficultatibus implicabuntur. Initium enim ſummæ difficultatis eſt bellum atq; contentio. Et hoc ſignificari arbitror quòd ligantur ei manus & pedes, id eſt, facultas omnis auferetur operandi. Et qui ſitire & eſurire volunt, & in libidinem ardeſcere & defatigari, vt libenter edant & bibant & concumbant & dormiant, amant indigentiam, quod eſt initium ſummorum dolorum. Perficietur ergo in eis quod amant, vt ibi ſint vbi eis ſit ploratus &

D

1. Cor. 15.
Præmia diuerſa poſt hanc vitam.
Cap. 54.
Matt. 22. & 25.

E ſtridor dētium. Plures enim ſunt qui hæc omnia ſimul vitia diligunt, & quorum vita eſt ſpectare, contendere, manducare, bibere, concumbere, dormire, & in cogitatione ſua nihil aliud quàm phantaſmata, quæ de tali vita colligunt, amplexari, & ex eorum fallacia ſuperſtitionis vel impietatis regulas fingere quibus decipiuntur, & quibus inhærent, etiam ſi ab illecebris carnis ſe abſtinere conentur. Quia non benę vtuntur talento ſibi commiſſo, id eſt, mentis acie, qua videntur omnes qui docti aut vrbani aut faceti nominantur, excellere. Sed habent eum in ſudario ligatam, aut in terra obrutam, id eſt, delicatis & ſuperfluis rebus, aut terrenis cupiditatibus inuolutam & oppreſſam. Ligabuntur ergo his manus & pedes, & mittentur in tenebras exteriores, ibi erit ploratus & ſtridor dentium. Non quia ipſa dilexerunt (quis enim hæc diligat?) ſed quia illa quæ dilexerunt, initia ſunt iſtorum, & neceſſario dilectores ſuos ad iſta perducunt. Qui enim magis amant ire quàm redire, aut peruenire, in longinquiora mittēdi ſunt: quoniam caro ſunt & ſpiritus ambulans, & non reuertens.

Pſal. 77.

F Qui vero bene vtuntur vel ipſis quinque ſenſibus corporis ad credenda & prędicanda opera dei, & nutriendam charitatem ipſius, vel actione vel cognitione ad pacificandam naturam ſuam, & cognoſcendum deum, intrāt in gaudium domini ſui. Propterea talentū quod male vtenti aufertur, illi dator qui talentis quinque bene vſus eſt: non quia transferri poteſt acumen intelligentiæ, ſed ita ſignificatum eſt, poſſe hoc amittere negligentes & impios ingenioſos, & ad eam peruenire diligentes & pios, quamuis ingenio tardiores. Non enim datum eſt illud talentum ei qui acceperat duo (habet enim & hoc qui iam in actione & cognitione bene viuit) ſed ei qui acceperat quinque. Nondum enim habet ad æterna contemplanda idoneam mentis aciem, qui viſibilibus tantum, id eſt, temporalibus credit: ſed habere poteſt, qui horum omnium ſenſibilium deum artificem laudat, & eū perſuadet fide, & expectat ſpe, & quærit charitate. Quæ cū ita ſint, hortor vos omnes homines chariſsimi & proximi mei, méque ipſum hortor

Matt. 25.
Epilogus exhortans ad veram religionē.
Cap. 55.

G vobiſcum, vt id à quo nos per ſapientiam ſuam deus hortatur, quāta poſſumus celeritate curramus. Non diligamus mundum, quoniā omnia quæ in mundo ſunt, concupiſcentia carnis, & concupiſcentia oculorum eſt, & ambitio ſeculi. Non diligamus per carnis voluptatē corrumpere atque corrumpi, ne ad miſerabiliorē corruptionem dolorum tormētorúmque veniamus. Non diligamus certamina, ne angelis qui talibus gaudent in poteſtatem demur humiliandi, vinciendi, verberandi. Non diligamus viſibilia ſpectacula, ne ab ipſa veritate aberrando, & amādo vmbras, in tenebras proiiciamur. Non ſit nobis religio in phātaſmatibus noſtris. Melius eſt enim qualecūque verum, quàm omne quicquid pro arbitrio fingi poteſt. Et tamen animam ipſam, quamuis anima vera ſit cum falſa imaginatur, colere non debemus. Melior eſt vera ſtipula, quàm lux inani cogitatione pro ſuſpicātis voluntate formata: & tamen ſtipulam, quam ſentimus & tangimus, dementis eſt credere colendam. Non ſit nobis religio humanorum operum cultus. Meliores enim ſunt ipſi artifices qui talia fabricantur, quos tamen colere non debemus. Non ſit nobis religio cultus beſtiarum. Meliores enim ſunt extremi

H homines, quos tamen colere non debemus. Non ſit nobis religio cultus hominum mortuorum: quia ſi pie vixerunt, non ſic habentur vt tales quærant honores: ſed illum à nobis coli volunt, quo illuminānte lætantur meriti ſui nos eſſe conſortes. Honorandi ergo ſunt propter imitationem, non adorādi propter religionem. Si autem male vixerunt, vbicunque ſint, non ſunt colendi. Non ſit nobis religio cultus dæmonum, quia omnis ſuperſtitio cum ſit magna pœna hominū, & periculoſiſsima turpitudo, honor eſt ac triumphus illorum. Nō ſit nobis religio terrarum cultus & aquarum, quia iſtis purior & lucidior eſt aër etiā caliginoſus, quem tamen colere non debemus. Nō ſit nobis religio etiam purioris aëris & ſerenioris cultus, quia luce abſente ſubtenebratur: & purior illo eſt fulgor ignis etiam huius, quem tamen quoniā pro voluntate accendimus & extinguimus, colere vtique non debemus. Non ſit nobis religio cultus corporū æthereorum atque cœleſtium, quæ quāuis omnibus cęteris corporibus recte præponātur, melior tamen ipſis eſt quæcunque vita. Quapropter ſi animata ſunt, melior eſt quæuis anima per ſeipſam quàm

Opinationes falſæ de diis.

I corpus quodlibet animatum, & tamen animam vitioſam nemo colendam eſſe cenſuerit. Non ſit nobis religio cultus illius vitæ, qua dicūtur arbores viuere, quoniam nullus ſenſus in illa eſt. Et ex eo genere eſt iſta, qua noſtri etiā corporis numeroſitas agitur, qua etiam capilli & oſſa viuunt, quæ ſine ſenſu præciduntur. Hac autem melior eſt vita ſentiens, & tamen vitam beſtiarum colere non debemus. Non ſit nobis religio vel ipſa perfecta & ſapiens anima rātionalis, ſiue in miniſterio vniuerſitatis, ſiue in miniſterio partium ſtabilita, ſiue quæ in ſummis hominibus expectat commutationem reformationemq́ portionis ſuæ: quoniam omnis vita rationalis ſi perfecta eſt, incommutabili veritati ſecum intrinſecus ſine ſtrepitu loquenti obtemperat, non obtemperans autem vitioſa fit. Non ergo per ſe excellit, ſed per illam cui libenter obtemperat. Quod ergo colit ſummus angelus, id colendum eſt etiam ab homine vltimo, quia ipſa hominis natura id non colendo facta eſt vltima. Non enim aliunde ſapiens angelus, aliunde homo, aliunde ille verax, aliunde homo, ſed ab vna incommutabili ſapientia & veritate. Nam idipſum actum eſt temporali diſpenſatione ad ſalutem noſtram,

Anima vegetabilis.

Solus deus adorādus.

vt naturam humanam ipſa dei virtus & dei ſapientia K incommutabilis, & conſubſtantialis patri & coæternus ſuſcipere dignaretur, per quam nos doceret id eſſe homini colendum, quod ab omni creatura intellectuali & rationali colendum eſt. Hoc etiam ipſos optimos angelos, & excellentiſsima dei miniſteria velle credamus, vt vnum cum ipſis colamus deum, cuius contemplatione beati ſunt. Neque enim & nos videndo angelos beati ſumus, ſed videndo veritatem, qua etiam ipſos diligimus angelos, & his congratulamur. Nec inuidemus quòd eo paratiores, vel nullis moleſtiis interpedientibus perfruuntur: ſed magis eos diligimus quoniam & nos tale aliquid ſperare à communi domino iuſſi ſumus. Quare honoramus eos charitate, non ſeruitute. Nec eis templa conſtruimus. Nolunt enim ſe ſic honorari à nobis, quia noſipſos cum boni ſumus, templa ſummi dei eſſe nouerunt. Recte itaque ſcribitur hominem ab angelo prohibitum ne ſe adoraret, ſed vnum deum ſub quo ei eſſet & ille conſeruus. Qui autem nos inuitant vt ſibi ſeruiamus, & tanquam deos colamus, ſimiles ſunt ſuperbis hominibus, quibus ſi liceat, ſimiliter coli volunt: ſed iſtos homines perpeti minus, illos vero colere magis periculoſum eſt. Omnis enim homi- L num dominatus in homines, aut dominātium aut ſeruientium morte finitur. Seruitus autem ſub angelorum malorū ſuperbia, propter ipſum tempus quod eſt poſt mortem, magis metuēda eſt. Illud etiam cuiuis cognoſcere facile eſt, quòd ſub homine dominānte liberas cogitationes habere conceſſum eſt: illos autem dominos in mentibus ipſis formidemus, quia vnus eſt oculus intuendę ac percipiendę veritatis. Quare ſi omnibus poteſtatibus quæ dantur hominibus ad regendam rempublicam, pro noſtro vinculo ſubditi ſumus, reddentes Cæſari quod Cæſaris eſt, & deo quod dei eſt, nō eſt metuendum ne hoc poſt mortem noſtram aliquis exigat. Et aliud eſt ſeruitus animæ, aliud ſeruitus corporis. Iuſti autem homines & in vno deo habentes omnia gaudia ſua, quādo per eorum facta deus benedicitur, congratulantur laudantibus: cum vero ipſi tanquam ipſi laudātur, corrigunt errantes quos poſſunt: quos autem non poſſunt, nō eis congratulantur, & ab eo vitio corrigi volunt. Quibus ſi ſimiles, vel etiam mundiores atque ſanctiores ſunt boni angeli, & omnia ſancta dei myſteria, quid metuimus ne aliquem illorum offendamus, ſi non ſuperſtitioſi fuerimus, cum ipſis adiuuantibus ad vnum deum tendentes, & ei vni religantes animas noſtras (vnde religio dicta creditur) omni ſuperſtitione careamus? Ecce vnum deum colo, vnum omnium principium: & vnam ſapientiam qua ſapiens eſt quęcunque anima ſapiēs eſt, & ipſum munus, quo beata ſunt quæcunque beata ſunt. Quiſquis angelorum diligit hunc deum, certus ſum quòd etiam me diligit. Quiſquis in illo manet, & poteſt humanas preces ſentire, in illo me exaudit. Quiſquis ipſum habet bonum ſuum, in ipſo me adiuuat, nec mihi eius participationē poteſt inuidere. Dicant ergo mihi adoratores aut adulatores partium mundi, quem non optimum ſibi conciliet, qui hoc vnum colit quod omnis optimus diligit, & cuius cognitione gaudet, & ad quod principium recurrendo fit optimus? Quiſquis vero angelus exceſſus ſuos diligit, & veritati eſſe ſubditus non vult, & priuato ſuo lætari cupiens, à communi omnium bono & vera beatitudine lapſus eſt, cui omnes mali ſubiugandi & premendi ſunt, nullus autem bonus niſi exercendus in poteſtatem datur, nullo dubitāte non eſt colendus, cuius lætitia

Matt. 22.

1. Cor. 3.

Apo. 22.

Matt. 22.

M

1. Retract. cap. 13.

Religio à religando.

A ius lætitia eſt noſtra miſeria, & cuius damnum eſt no-
Vera re- ſtra reuerſio. Religet ergo nos religio vni omnipotenti
ligio. deo: quia inter mẽtem noſtram qua illum intelligimus
patrem, & veritatem, id eſt, lucem interiorem per quam
1. ſen. diſt. illum intelligimus, nulla interpoſita creatura eſt. Quare
1. cap. nunc ipſam quoque veritatem nulla ex parte diſsimilem in
reſtat. ipſo & cum ipſo veneremur, quæ forma eſt omniũ quæ
ab vno facta ſunt, & ad vnum nituntur. Vnde apparet
ſpiritalibus animis, per hanc formam eſſe facta omnia,
quæ ſola implet quod appetunt omnia. Quare tamen
omnia neque fierent à patre per filium, neque ſuis fini-
bus ſalua eſſent, niſi deus ſummè bonus eſſet: qui & nul-
li naturæ quæ ab ipſo bona eſſe poteſt inuidit, & in bo-
no ipſo alia quantum vellent, alia quantum poſſent vt
Spiritus manerent dedit. Quare ipſum donum dei cum patre
donum. & filio æque incommutabile colere & tenere nos con-
uenit: vnius ſubſtantiæ trinitatem, vnum deum à quo
ſumus, per quẽ ſumus, in quo ſumus: à quo diſceſsimus,
cui diſsimiles facti ſumus, à quo perire nõ permiſsi ſu-
mus: principium ad quod recurrimus, formam quam
ſequimur, & gratiam qua reconciliamur: vnum deum
quo authore conditi ſumus, & ſimilitudinem eius, per
B quem ad vnitatem reformamur, & pacem qua vnitati
Geneſ. 1. adhæremus: deum qui dixit, Fiat, & verbum per quod
factum eſt omne quod ſubſtantialiter & naturaliter fa-
ctum eſt, & donũ benignitatis eius, quo placuit & con-
ciliatum eſt authori ſuo, vt non interiret quicquid ab
eo per verbum factum eſt: vnum deum quo creatore
viuimus, per quem reformati ſapienter viuimus, quem
diligentes & quo fruentes beate viuimus: vnum deum
Rom. 11. ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, ipſi glo-
ria in ſecula ſeculorum, Amen.

DE VERA RELIGIONE FINIS.

LECTORI.

*DVO opuſcula quæ ſequũtur, alteri lo-
co fuerant deſtinata, prius πολεμικῶν, po-
ſterius διδακτικῶν. Verùm quoniam al-*
C *tero fortiſsimus tyro velitatus eſt in hæ
reticos, altero mirandus doctor futurus, præluſit in
expoſitionem myſticarum ſcripturarum, quæ iuxta
varios ſenſus tractãtur, viſum eſt huic tomo clau-
ſulam addere. Mox vt nomen dederat imperatori
Chriſto, quo commilitonibus ſuis certiſsimã fidem
faceret ſe bona fide à Manichæis transfugiſſe, ſub
quorum ſignis nouem annis militauerat, prodit il-
lorum myſteria. Idque facit admirabili ſermonis
elegantia.*

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE MORIBVS ECCLESIAE CATHOLICAE LIBER. D

IN alijs libris ſatis opinor egiſſe nos *Quo modo*
quemadmodum Manichæorum in- *detectur*
uectionibus, quibus in legem (quod *ſit fucos*
vetus teſtamentum vocatur) impe- *Manichæ*
ritè atque impiè feruntur, ſeſeq; in- *orum.*
ter imperitorum plauſus, inani ia- *Cap. 1.*
ctatione ventilant, poſsimus occur-
rere, quod breuiter etiam hîc commemorari à me po-
teſt. Quis enim mediocriter ſanus non facilè intelligat
ſcripturarum expoſitionem ab iis petendam eſſe, qui
earum doctores ſe eſſe profitentur: fierique poſſe, imò
id ſemper accidere, vt multa indoctis videantur abſur-
da, quæ cum à doctoribus exponuntur, eo laudanda vi-
deantur elatius, quo abiectius aſpernanda videbantur:
& eo accipiantur aperta dulcius, quo clauſa difficilius E
aperiebantur. Hoc ferè in ſanctis veteris teſtamenti li-
bris euenit, ſi modò ille qui eis offenditur, doctorem
potius eorum pium, quàm impium laceratorem requi-
rat, priuſque ſtudio quærentis, quàm temeritate repre-
hendentis imbuatur. Nec ſi ea diſcere cupiens, in ali-
quos forte inciderit vel epiſcopos vel presbyteros, vel
cuiuſcemodi eccleſiæ catholicæ antiſtites & miniſtros,
qui aut paſsim caueant nudare myſteria, aut contenti
ſimplici fide, altiora cognoſcere non curarint, deſperet
ibi ſcientiam eſſe veritatis, vbi neque omnes à quibus
quæritur docere poſſent, neque omnes qui quærunt,
diſcere digni ſunt. Et diligentia igitur & pietas adhi-
benda eſt. altero fiet vt ſcientes inueniamus, altero vt
ſcire mereamur. Sed quoniam duæ maximæ ſunt ille- *Duo qui-*
cebræ Manichæorum, quibus decipiuntur incauti, vt *bus fallũr*
eos velint habere doctores (vna, cum ſcripturas repre- *Mani-*
hendunt, vel quas male intelligunt, vel quas male in- *chæi.*
telligi volunt: altera, cum vitæ caſtæ & memorabilis
continentiæ imaginem præferunt) hic liber congruen-
tem catholicæ diſciplinæ ſententiam noſtram de vita
& moribus continebit, in quo fortaſſe intelligetur & F
quàm ſit facilè ſimulare, & quàm difficile habere vir-
tutem. Eum ſanè modum tenebo, ſi potero, vt neque
in illorum morbos qui mihi ſunt notiſsimi, tam gra-
uiter inuehar, quàm illi in ea quę ignorant. Sanari enim
eos potius, ſi fieri poteſt, quàm oppugnari volo: & ea de *Lenitus et*
ſcripturis aſſumam teſtimonia, quibus eos neceſſe ſit *in hæreti-*
credere, * de nouo ſcilicet teſtamento. De quo tamen *cos.*
nihil proferam eorum quæ ſolent immiſſa eſſe dicere, ** cedere.*
cum magnis anguſtiis coarctantur: ſed ea dicam quæ
& approbare & laudare coguntur. Nec omnino vllam
relinquam teſtem ſententiam productam de Apoſto-
lica diſciplina, cui non de veteri teſtamento ſimilem
comparem: vt ſi euigilare tandem depoſita pertinacia
ſomniorum ſuorum, & in Chriſtianæ fidei lucem aſpi-
rare voluerint, animaduertant, & quàm non ſit Chri- *Rationi-*
ſtiana vita quam oſtentant, & quàm ſit Chriſti ſcri- *bus prius*
ptura quam lacerant. Vnde igitur exordiar? Ab au- *agit, obſe-*
thoritate, an à ratione? Naturæ quidem ordo ita ſe ha- *quens ho-*
bet, vt cum aliquid diſcimus, rationem præcedat au- *minũ in-*
thoritas. Nam infirma ratio videri poteſt, quæ cum *firmitati.*
reddita fuerit, authoritatem poſtea per quam firmetur *Cap. 2.*

G aſſumit. Sed quia caligantes hominum mentes conſuetudine tenebrarum, quibus in nocte peccatorum vitiorúmque vallantur, † perſpicuitati ſynceritatíque *† velätur.* rationis aſpectum idoneum intendere nequeunt, ſaluberrimè comparatum eſt, vt in lucem veritatis aciem titubantem veluti ramis humanitatis opacata induat authoritas. Sed quoniam cum iis nobis res eſt, qui omnia cõtra ordinem & ſentiunt & loquuntur & gerunt, nihilque aliud maxime dicunt niſi rationem prius eſſe reddẽdam, morem illis geram, & quod fateor in diſputando vitioſum eſſe ſuſcipiam. Delectat enim me imitari quantum valeo manſuetudinem domini mei Ieſu Chriſti, qui etiam ipſius mortis malo quo nos exuere vellet, indutus eſt. *Beat⁹ quis. Cap. 3.* Ratione igitur quæramus quemadmodum ſit homini viuendum. Beate certè omnes viuere volumus, neque quiſquam eſt in hominum genere, qui non huic ſententiæ antequam planè ſit emiſſa conſentiat. Beatus autem (quantum exiſtimo) neque ille dici poteſt, qui non habet quod amat, qualecunque ſit: neque qui habet quod amat, ſi noxium ſit: neque qui non amat quod habet, etiam ſi optimum ſit. Nam & qui appetit quod adipiſci non poteſt, cruciatur: & H qui adeptus eſt quod appetendum non eſt, fallitur: & qui non appetit quod adipiſcendum eſſet, ægrotat. Nihil autem iſtorum animo contingit ſine miſeria. Nec miſeria & beatitudo in homine vno ſimul habitare cõſueuerunt. Nullus igitur illorum beatus eſt. Quartum reſtat (vt video) vbi beata vita inueniri queat, cum id quod eſt hominis optimũ, & amatur & habetur. Quid enim eſt aliud quod dicimus frui, niſi præſto habere *Frui.* quod diligis: Neque quiſquam beatus eſt, qui non fruitur eo quod eſt hominis optimum: nec quiſquam qui eo fruitur, non eſt beatus. Præſtò ergo eſſe nobis debet optimum noſtrum, ſi beate viuere cogitamus. Sequitur vt quæramus quid ſit hominis optimum, quod profe- *Hominis optimum quid.* ctò deterius eſſe quàm ipſe homo non poteſt. Quiſquis enim quod ſeipſo eſt deterius ſequitur, fit & ipſe deterior. Oportet autem omnem hominem id quod optimum eſt ſequi; Non eſt igitur homine deterius hominis optimum. Fortaſſe tale aliquid erit quale ipſe homo eſt. Ita ſit ſanè, ſi nihil eſt homine melius quo perfrui poſsit. Si autem inuenimus aliquid quod & homine ſit excellentius, & præſtò eſſe amanti ſeſe homini I poſsit, quis dubitauerit homini ad id nitendum eſſe, vt beatus ſit, quod eoipſo qui nititur, manifeſtum eſt eſſe præſtantius? Nam ſi id eſt beatum eſſe, ad tale bonum perueniſſe quo amplius non poteſt, id eſt autem quod dicimus optimum, quo tandem pacto poteſt in ea definitione includi, qui ad ſummum bonum ſuum nondum peruenerit? Aut quomodo ſummum eſt, ſi eſt aliquid melius quò peruenire poſsimus? Hoc igitur ſi eſt, tale eſſe debet, quod non amittat inuitus. Quippe nemo poteſt confidere de tali bono, quod ſibi eripi poſſe ſentit, etiam ſi retinere id amplectíque voluerit. Quiſquis autem de bono quo fruitur non confidit, in tanto timore amittendi beatus eſſe quî poteſt? *Homo quid. Cap. 4.* Quæramus igitur, quid ſit homine melius. Quod profectò inuenire difficile eſt, niſi prius conſiderato atque diſcuſſo quid ſit ipſe homo. Nec nunc definitionem hominis à me poſtulandam puto. Illud eſt magis quod mihi hoc loco quærendum videtur, cum inter omnes penè conſtet, aut certe id quod ſatis eſt, inter me atque illos cum quibus nunc agitur hoc conueniat, ex anima & corpore nos eſſe compoſitos. Quid eſt ipſe homo? vtrunque horum quę nominaui, an corpus tantummodo, an tantummodo anima? Quanquam enim duo ſint anima & K corpus & neutrum vocaretur homo ſi non eſſet alte- *Ita Plato animũ dixit hominem, corpus organum vel domicilium.* rum (nam neque corpus homo eſſet ſi anima non eſſet, nec rurſus anima homo, ſi ea corpus non animaretur) fieri tamen poteſt, vt vnum horum & habeatur homo & vocetur. Quid ergo hominem dicimus? Animam & corpus tãquam bigas vel Centaurum: an corpus tantum, quod ſit in vſum animæ ſe regẽtis tanquam lucernam, non ignem ſimul & teſtam ſed teſtam ſolam, tamen propter ignem appellamus: an nihil aliud hominem quàm animam dicimus, ſed propter corpus quod regit, veluti equidem, nõ ſimul equum & hominem, ſed hominem ſolum, ex eo tamen quòd regendo equo ſit accommodatus vocamus: Difficile eſt iſtam cõtrouerſiam diiudicare, aut ſi ratione facile, oratione longum eſt. Quem laborem ac moram ſuſcipere ac ſubire non opus eſt. Siue enim vtrunque, ſiue anima ſola nomen hominis teneat, non eſt hominis optimum quod optimum eſt corporis, ſed quod aut corpori ſimul & animæ, aut ſoli animæ optimũ eſt, id eſt optimũ hominis.

Corporis autem ſi quærimus quid optimum ſit, id *Hominis optimum quid ſit. Cap. 5.* certe ratio cogit fateri: per quod fit vt ſeſe corp⁹ quàm optime habeat. Nihil eſt autem omnium quæ vegetat L corpus, anima melius atque præſtantius. Eſt ergo ſummum corporis bonum, nõ voluptas eius, non indolentia, non vires, non pulchritudo, nõ velocitas, & ſi quid aliud in bonis corporis numerari ſolet, ſed omnino anima. Nam & iſta quæ commemorata ſunt, præſentia ſui exhibet corpori, & quod antecellit omnibus, vitam. Quamobrem non videtur mihi anima eſſe ſummum hominis bonum, ſiue animam ſimul & corpus, ſiue animam ſolã hominem dicimus. Vt enim corporis ſummum bonũ id inuenit ratio, quod eſt corpore melius, & quo ei vigor & vita præbetur: ita ſiue corpus & anima, ſiue anima ipſa per ſe homo ſit, inueniendum eſt ſi quid animam præcedit ipſam, quod cum anima ſequitur, fit in ſuo genere quantum poteſt optima. Quod ſi reperire potuerimus, id erit profectò quod ambagibus remotis omnibus, ſummum hominis bonum iure meritóque nominandum eſt. Aut ſi corpus eſt homo, quin hominis optimum anima ipſa ſit, recuſare non poſſum. Sed certe cum de moribus agitur, cum quærimus quínam vitæ modus ſit tenendus vt beatitudinem poſsimus adipiſci, non corpori præcepta dantur, non M corporis inueſtiganda eſt diſciplina. Poſtremò bonos mores ea noſtra pars actura eſt, quæ [eos] inquirit & diſcit, & hæc animæ ſunt propria. Non igitur de corpore cum de virtute obtinenda ſatagimus, quęſtio eſt. Quod ſi eſt conſequens, ſicuti eſt, vt ipſum corpus cum ab anima regitur, quæ virtutis compos eſt, multo & melius regatur & honeſtius, eóque optime ſeſe habeat quod eſt optima illa quæ ſibi iuſta lege dominatur, id erit hominis optimum quod animam optimam facit, etiam ſi hominem corpus vocemus. An vero ſi mihi auriga obtemperans, equos quibus præeſt agit ac regit commodiſsime, atque ipſe quo mihi eſt obedientior mea liberalitate perfruitur, negare quiſquam poteſt non ſolum quòd auriga, verumetiam quòd equi ſeſe optime habent, mihi deberi? Itaque ſiue tantum corpus, ſiue tantum anima, ſiue vtrunque homo ſit, non mihi maxime quærendum videtur, niſi quid animam faciat opti- *Aliud bene, aliud beate viuere.* mam. Nam eo præcepto, non poteſt homo non aut optime, aut certe multo melius ſeſe habere, quàm ſi hoc vnum defuiſſet. Nemo autem dubitauerit, quin virtus animam facit optimam. Sed rectiſsime quæri *Cap. 6.* poteſt,

A poteſt, vtrum iſta virtus etiam per ſe, an niſi in anima eſſe non poſit. Oboritur iterum altiſsima & longiſsimi ſermonis indigens quæſtio: ſed hoc bene vtar fortaſſe compendio: ſpero deum adfuturum, vt quantum imbecillitas noſtra patitur, de tantis rebus non modo dilucidè, ſed etiã breuiter doceamus. Quodlibet enim eorum ſit, ſiue etiam per ſe eſſe poſsit virtus ſine anima, ſiue niſi animæ ineſſe non poſsit, proculdubio aliquid anima ſequitur vt virtutem aſſequatur. Id erit aut ipſa anima, aut virtus, aut aliquid tertium. At ſi ſeipſam ſequitur vt virtutem adipiſcatur, ſtultum neſcio quid ſequitur. Stulta eſt enim ante adeptam virtutem. Summa ſunt autem vota ſequentium, vt id quod quiſque ſequitur, aſſequatur. Aut igitur optabit non aſſequi quod ſequitur anima, quo nihil abſurdius & peruerſius dici poteſt: aut cum ſe ſequitur ſtulta, eandem ſtultitiam quam vitat aſſequitur. Si autem virtutem ſequitur, hanc aſſequi cupiens, quomodo ſequitur id quod non eſt, aut quomodo aſſequi cupit quod habet? Aut igitur virtus eſt præter animam, aut ſi non placet vocare virtutem niſi habitum ipſum, & quaſi ſapientis animæ qualitatem, quæ niſi in anima eſſe non poteſt, oportet vt

B aliquid aliud ſequatur anima, vt ei virtus poſsit innaſci: quia neque nihil ſequendo, neque ſtultitiam ſequendo poteſt, quantum ratio mea fert, ad ſapientiam peruenire. Hoc igitur aliud quod ſequendo anima virtutis atque ſapientiæ compos ſit, aut homo ſapiens eſt, aut deus. Sed ſupra dictum eſt, tale quiddam eſſe debere, quod inuiti amittere nequeamus. Quis vero cunctandum putet, hominem ſapientem, ſi eum ſequi ſatis putauerimus, auferri nobis non modo recuſantibus, ſed etiam repugnantibus poſſe? Deus igitur reſtat, quem ſi ſequimur, bene: ſi aſſequimur, non tantum bene, ſed etiam beate viuimus. Quem ſi qui eſſe negant, quid ego cogitem quo illis ſermone ſuadendum ſit, cum quibus vtrum omnino ſermocinandum ſit, neſcio? Quod tamen ſi videbitur, lõgè aliud principium, alia ratio, alius ingreſſus ineundus eſt, quàm in præſentiarum ſuſcepimus. Nunc itaque cum illis mihi res eſt, qui deum eſſe non negant. Neque id tantùm, ſed etiam non ab eo negligi res humanas fatentur. Nullum enim arbitror aliquo religionis nomine teneri, qui non ſaltem animis

C noſtris diuina prouidentia conſuli exiſtimet. Sed quomodo ſequimur quem non videmus? aut quomodo videmus, qui non ſolum homines, ſed etiam inſipientes homines ſumus? Quanquam enim non oculis, ſed mente cernatur, quæ tandem mens idonea reperiri poteſt, quæ cum ſtultitiæ nube obtegatur, valeat illam lucem, vel etiam conetur haurire? Confugiendum eſt igitur ad eorum præcepta quos ſapientes fuiſſe probabile eſt. Hactenus potuit ratio perduci. Verſabatur nanque, non veritate certior, ſed conſuetudine ſecurior in rebus humanis. At vbi ad diuina peruentum eſt, auertit ſeſe, intueri non poteſt, palpitat, æſtuat, inhiat amore, reuerberatur luce veritatis, & ad familiaritatem tenebrarum ſuarum, non electione, ſed fatigatione conuertitur. Quàm hic formidandum eſt, quàm tremendum, ne maiorem inde concipiat anima imbecillitatem, vbi quietem feſſa conquirit. Ergo refugere in tenebroſa cupientibus, per diſpenſationem ineffabilis ſapientiæ nobis illa opacitas authoritatis occurrat, & mirabilibus rerum, vocibúſque librorum veluti ſignis temperatoriis veritatis, vmbrı́ſque blandiatur. Quid potuit pro ſalute noſtra fieri amplius? Quid beneficentius, quid liberalius diuina prouidentia dici poteſt, quæ à legibus

Deus authoritate ſcripturarum veſtigandus. Cap. 7.

Authoritas ſcripturarum.

ſuis hominem lapſum, & propter cupiditatem rerum D mortalium iure ac merito mortalem ſobolem propagantem, non omnino deſeruit? Habet enim poteſtas illa iuſtiſsima, miris & incomprehenſibilibus modis per quaſdam ſecretiſsimas ſucceſsiones rerum ſibi ſeruientium quas creauit, & ſeueritatem vindicãdi, & clemẽtiam liberandi. Quod quidem quàm ſit pulchrum, quàm magnum, quàm deo dignum, quàm poſtremò id quod quæritur verum, nequaquam intelligere poterimus, niſi ab humanis & proximis incipientes, veræ religionis fide præceptı́ſque ſeruatis, non deſeruimus viam quam nobis deus & patriarcharum ſegregatione, & legis vinculo, & prophetarum præſagio, & ſuſcepti hominis ſacramento, & apoſtolorum teſtimonio, & martyrum ſanguine, & gentium occupatione muniuit. Quare deinceps nemo ex me quærat ſententiam meam, ſed potius audiamus oracula, noſtráſque ratiunculas diuinis ſubmittamus affatibus. Videamus quemadmodum ipſe dominus in Euãgelio nobis præceperit eſſe viuendum: quo modo etiam Paulus Apoſtolus. Has enim ſcripturas illi condemnare non audent. Audiamus ergo quem finem bonorum nobis Chriſte præſcribas, nec dubium eſt, quin is erit finis, quò E nos ſummo amore tendere iubes. Diliges, inquit, dominum deum tuum. Dic mihi etiam quæſo te, qui ſit diligendi modus: vereor enim ne plus minúſve quàm oportet, inflammer deſiderio & amore domini mei. Ex toto, inquit, corde tuo. Non eſt ſatis. Ex tota anima tua. Ne id quidem ſatis eſt. Ex tota mente tua. Quid vis amplius? Vellem fortaſſe ſi viderem quid poſſet eſſe amplius. Quid ad hæc Paulus? Scimus, inquit, quoniam diligentibus deum, omnia procedunt in bonum. Dicat etiam ipſe dilectionis modum. Quis ergo, inquit, nos ſeparabit à charitate Chriſti? Tribulatio, an anguſtia, an perſecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Audiuimus quid diligere, & quantum diligere debeamus. Eò eſt omnino tendendum, ad id omnia conſilia noſtra referenda. Bonorum ſumma, Deus nobis eſt. Deus eſt nobis ſummum bonum. Neque infra remanendum nobis eſt, neque vltrà quærendum: Alterum enim periculoſum, alterum nullum eſt.

Summa fides.

Deus ſummũ bonũ. Cap. 8.

Matt. 22.

Pro συνεργεῖ legiſſe videtur συγχωρεῖ. Rom. 8.

Age nunc inueſtigemus, vel potius attendamus, præſtò enim eſt & facillime videtur, vtrum his ſenten- F tiis ex Euangelio atque Apoſtolo prolatis, etiam teſtamenti veteris authoritas congruat. Quid dicam de ſuperiore ſententia, cum manifeſtum ſit, omnibus eam de lege quæ per Moyſem data eſt, eſſe depromptam? Ibi enim ſcriptum eſt, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Quid autem illi, quod ab Apoſtolo dictum eſt, comparare de vetere teſtamento poſsim, ne diutius quærerem, ipſe ſubiecit. Cum enim dixiſſet, nulla tribulatione, nulla anguſtia, nulla perſecutione, nulla neceſsitate inopiæ corporalis, nullo periculo, nullo gladio nos à charitate Chriſti ſeparari, ſtatim ſubiunxit, Sicut ſcriptum eſt: Quia propter te afficimur tota die, æſtimati ſumus vt oues occiſionis. Hæc illi ſolent à corruptoribus ſcripturarum immiſſa eſſe dicere, Vſqueadeo nihil habent quod contradicant, vt hæc miſeri reſpondere cogantur. Sed quis non intelligat conuictorum hominum aliam non eſſe potuiſſe vltimam vocem? A quibus tamen quæro, vtrum iſtam ſententiam in veteri teſtamento eſſe negent, an non congruere ſententiæ Apoſtolicæ affirment? At illud primum libris docebo: In hoc autem altero tergiuerſan-

Concentus veteris & noui teſtamenti. Cap. 9. Deut. 6.

Rom. 8.

1. Retract. cap. 7. Pſal. 43. Rom. 9.

G tes homines, & per abrupta fugientes, aut in pacem re-
uocabo, ſi voluerint reſpicere aliquaotum & conſide-
rare quod dictum eſt: aut eos intelligentia cæterorum
qui ſine cupiditate iudicant inſectabor. Quid enim po-
teſt amicius, quàm iſte ſibi conſonare ſententiæ? Nam
tribulatio, anguſtia, perſecutio, fames, nuditas, pericu-
lum, hominem in hac vita conſtitutum grauiter affi-
ciunt. Hæc itaque omnia verbo illo vno concludun-
tur teſtimonio veteris legis, quo dictum eſt, propter
Græce eſt te afficimur. Gladius reſtabat, qui non ærumnoſam vi-
θανατοῦ- tam affert, ſed quam inuenerit adimit. Huic ergo re-
μεθα, id eſt ſpondet, Aeſtimati ſumus vt oues occiſionis. Chari-
morte af- tas verò ipſa non potuit ſignificari expreſsius, quàm
ficimur. quod dictum eſt, propter te. Fac ergo non in Paulo
Apoſtolo compertum iſtud teſtimonium, ſed à me
eſſe prolatum. Nunquidnam tibi demonſtrandum eſt
hæretice, niſi aut ſcriptum in vetere lege non eſſe, aut
Apoſtolo conuenire? Quorum ſi nihil dicere audes:
vrgeris enim cum & codex legitur, quo planum ſit
ſcriptum eſſe, & homines intelligant ad id quod Apo-
ſtolus dixit, nihil poſſe aptius conuenire. cur ergo va-
lere aliquid putas, quòd ſcripturas corruptas eſſe inſi-
H mulare audes? Poſtremò quid reſponſurus es ei qui tibi
dicat, Ego ſic intelligo, ego ſic accipio, ego ſic credo:
nec ob aliud lego illos libros, niſi quod ibi omnia Chri-
ſtianæ fidei cōcinere video. Illud potius dic ſi audes, &
aduerſus me dicere cogitas, non eſſe credendum quòd
Apoſtoli & martyres propter Chriſtum affecti gladiis,
ærumniſque dicuntur, quòd à perſecutoribus vt oues
** inueniã.* occiſionis æſtimati ſunt. Quod ſi non potes dicere,
De deo quid calumniaris in quo libro credam, * quod me
quid do- oportere confiteris? Nam illud dicis, concedere
ceat eccle- te quidem deum eſſe diligendum, ſed non illum deum
ſia. Cap.10 quem colunt ij qui teſtamenti veteris authoritatem
Geneſ.1. recipiunt. Non ergo illum deum colendum eſſe di-
citis, qui fecit cœlum & terram. Iſte nanque per omnes
partes illorum voluminum prædicatur: vos autem fa-
temini vniuerſum iſtum mundum, qui nomine cœli
& terræ ſignificatur, habere authorem & fabricato-
rem deum, & deum bonum. Cum exceptione quippe
vobiſcum loquendum eſt, quando deus nominatur.
Duos enim deos, vnum bonum, alterum malum eſſe
Duo dij perhibetis. Quod ſi dicitis colere vos & colendum ar-
Mani- bitrari deum, à quo factus eſt mundus, non tamen
chæorum. eſſe quem eum veteris teſtamenti commendat autho-
I ritas: impudenter facitis qui alienum animum atque
ſententiam quam bene atque vtiliter accepimus, male
interpretari conamini, fruſtra omnino. Neque enim
veſtræ ſtultæ atque impiæ diſputationes vllo modo
cum piorum doctiſsimorúmque hominum ſermoni-
bus, per quos in eccleſia catholica ſcripturæ illæ vo-
lentibus digniſque aperiuntur, comparari queunt. Lon-
ge prorſus aliter quàm putatis lex & prophetæ intelli-
† colimus. guntur à nobis. Deſinite errare, non credimus † pœni-
tentem deum, non inuidum, non indigum, non crude-
lem, non quærentem de hominum vel pecorum ſan-
guine voluptatem, non cui flagitia & ſcelera placeant,
non poſſeſsionem ſuam terræ quadam particula ter-
minantem. In has enim atque huiuſmodi nugas gra-
uiter copioſeque inuehi ſoletis. Quare nos inuectio ve-
ſtra non tangit, ſed aniles quaſdam vel etiam pueriles
opiniones, eo ineptiore quo vehementiore oratione
peruellitis. Qua quiſquis mouetur & ad vos tranſit, non
eccleſiæ noſtræ damnat diſciplinam, ſed eam ſe igno-
rare demonſtrat. Quamobrem ſi quid humani corde
geritis, ſi curæ vobis voſmetipſi eſtis, quærite potius K
diligenter & pie quomodo illa dicantur. Quærite mi-
ſeri. Nam talem fidem qua deo inconueniens aliquid
creditur, nos vehementius & vberius accuſamus. Nam
& in illis quæ dicta ſunt, cum ſic intelliguntur vt litera
ſonat, & ſimplicitatem corrigimus & pertinaciam de-
ridemus. Et alia multa quæ vos intelligere non poteſtis *Deus in-*
vetat eos credere catholica diſciplina, qui non annis, *commu-*
ſed ſtudio atque intellectu excedentes quandam men- *tabilis.*
tis pueritiam, in canos ſapientiæ promouentur. Nam
& credere deum loco aliquo quãuis infinito, per quan-
titatis quæcunque ſpacia contineri, quàm ſit ſtultum
docetur: & de loco in locum, vel ipſum, vel aliquam
eius partem moueri atque tranſire, arbitrari nefas ha-
betur. Iam verò aliquid eius ſubſtantiæ atque naturæ
commutationem vel conuerſionem quolibet modo
pati poſſe, ſi quis opinetur, miræ dementiæ impietatíſ-
que damnabitur. Ita fit vt apud nos inueniantur pueri
quidam, qui humana forma deum cogitent, atque ita ſe
habere ſuſpicentur, qua opinione nihil eſt abiectius: ſed
inueniantur item multi ſenes, qui eius maieſtatem, non
ſolùm ſuper humanum corpus, ſed etiam ſuper ipſam
mentem manere inuiolabilem atque incommutabi- L
lem, eadem ipſa mente conſpiciant. Quas ætates, non
tempore ſed virtute atque prudentia diſcernendas eſſe
iam dictum eſt. Apud vos autem nemo quidem repe-
ritur, qui dei ſubſtantiam humani corporis figuratione
deſcribat: ſed rurſus nemo qui ab humani erroris labe
ſeiungat. Itaque illi quos quaſi vagiẽtes eccleſiæ catho-
licæ vbera ſuſtentãt, ſi ab hæreticis non fuerint depræ-
dati, pro ſuo quiſque captu viribuſque nutriuntur, per-
ducunturq; alius ſic, alius autem ſic: primum in virum
perfectum, deinde ad maturitatem canitiemq; ſapiẽtiæ
perueniunt, vt eis quantum volunt viuere ac beatiſsime
viuere liceat. Secutio igitur dei, beatitatis appetitus *Deus v-*
eſt: conſecutio autem, ipſa beatitas. Ac eum ſequimur *nice dili-*
diligendo, conſequimur vero non cum hoc omnino *gendus.*
efficimur quod eſt ipſe ſed ei proximi, eúmque mirifico *Cap.11.*
& intelligibili modo contingentes, eiúſque veritate &
ſanctitate penitus illuſtrati atque comprehẽſi. Ille nan-
que ipſum lumen eſt, nobis autem ab eodem illuminari
licet. Maximum ergo quod ad beatam vitam ducit,
primúmque mandatum eſt. Diliges dominum deum *Deut.6.*
tuum ex toto corde tuo, & anima & mente. Diligen- *Rom.7.*
tibus enim deum omnia procedunt in bonum. Quam- M
obrem paulò pòſt idẽ Paulus, Certus ſum, inquit, quòd
neque mors, neque vita, neque angelus, neque virtus,
neque inſtantia, neque futura, neque altitudo, neque
profundum, neque creatura alia poterit nos ſeparare à
charitate dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu domino noſtro. *Rom.8.*
Si igitur diligentibus deum, omnia procedunt in bo-
num: & ſummum bonum (quòd etiam optimum di-
citur) non modo diligendum eſſe nemo ambigit, ſed
ita diligẽdum, vt nihil amplius diligere debeamus: idq;
ſignificatur & exprimitur quod dictum eſt: Ex tota ani- *Deut.6.*
ma, & ex toto corde, & ex tota mente: quis quæſo du- *Matt.22.*
bitauerit his omnibus cõſtitutis, & firmiſsime creditis,
nihil nobis aliud eſſe optimum, ad quod adipiſcẽdum
poſtpoſitis cæteris feſtinare oporteat, quàm deũ? Item *Rom.8.*
ſi nulla res ab eius charitate nos ſeparat, quid eſſe non
ſolum melius, ſed etiam certius hoc bono poteſt? Sed *1 ſen.diſt.*
ſingula breuiter attendamus. Nemo nos inde ſeparat, *22 cap.ad*
minando mortem. Id ipſum enim quòd diligimus deũ, *quod.*
mori non poteſt, niſi dum nõ diligit deum: cum mors
ipſa ſit non diligere deum, quod nihil eſt aliud quàm
ei quic-

A ei quicquam in diligendo atque ſequendo præponere. Nemo inde ſeparat pollicendo vitam. Nemo enim ab ipſo fonte ſeparat, pollicendo aquam. Non ſeparat angelus: non enim eſt angelus, cum inhæremus deo, noſtra mente potentior. Non ſeparat virtus: nam ſi virtus hic illa nominata eſt, quæ aliquam poteſtatem in hoc mundo habet, toto mundo eſt omnino ſublimior mens inhærens deo. Sin virtus illa dicta eſt, quæ ipſius animi noſtri rectiſsima affectio eſt: ſi in alio eſt, fauet vt coniungamur deo: ſi in nobis eſt, ipſa coniungit. Non ſeparant inſtantes moleſtiæ: hoc enim leuiores eas ſentimus, quo ei vnde nos ſeparare moliuntur, arctius inhæremus. Non ſeparat promiſsio futurorum: nam & quicquid boni futurum eſt, certius promittit deus: & nihil eſt ipſo deo melius, qui iam profectò bene ſibi inhærentibus præſens eſt. Non ſeparat altitudo neque profundum. etenim ſi hæc verba ſcientiæ forte altitudinem vel profunditatem ſignificant, non ero curioſus, ne ſeiungar à deo, nec cuiuſquam doctrina me ab eo ſeparat, vt quaſi depellat errorem, à quo nemo prorſus niſi ſeparatus erraret. Si vero altitudine & profundo ſuperna & inferna huius mundi ſignificantur, quis

[2. ſen. diſt. 17. ca. quod autem.]

B mihi cœlum polliceatur, vt à cœli fabricatore ſeiungar? Aut quis terreat infernus, vt deum deſeram, quem ſi nũquam deſeruiſſem, inferna neſcirem? Poſtremò quis me locus ab eius charitate diuellet, qui non vbique totus eſſet, ſi vllo contineretur loco? Non, inquit, ſeparat alia creatura. O altiſsimorum myſteriorũ virum. Non fuit contentus dicere creatura, ſed alia, inquit, creatura, admonens etiam idipſum quo diligimus deũ, & quo inhæremus deo, id eſt, animum atque mentem creaturam eſſe. Alia ergo creatura corpus eſt: & ſi animus res quædam eſt intelligibilis, id eſt, quæ tantum intelligendo innoteſcit, alia creatura eſt omne ſenſibile, id eſt, quod per oculos, vel aures, vel olfactum, vel guſtum, vel tactum, quaſi quandam notitiam ſui præbeat: atque id deterius ſit neceſſe eſt, quàm quod intelligentia ſola capitur. Ergo cum etiam deus dignis animis notus non niſi per intelligentiam poſsit eſſe, cum tamen ſit ipſa qua intelligitur mente præſtantior, quippe qui creator eius atque author eius eſt, verendum erat ne animus humanus eo quòd inter inuiſibilia & intelligibilia numeratur, eiuſdem ſe naturæ arbitraretur eſſe,

[Charitate deo connectimur dũ illi ſubiicimur. Ca. 11.]

C cuius eſt ipſe qui creauit, & ſic ab eo ſuperbia decideret, cui charitate iungendus eſt. Fit enim deo ſimilis, quantum datum eſt, dum illuſtrandum illi atque illuminandum ſe ſubiicit. Et ſi maxime ei propinquat ſubiectione iſta qua ſimilis fit, longe ab eo fiat neceſſe eſt audacia, qua vult eſſe ſublimior*. Ipſa eſt quæ legibus dei obtẽperare detrectat, dũ ſuæ poteſtatis eſſe cupit vt deus eſt. Quanto ergo magis longe diſcedit à deo non loco ſed affectione atque cupiditate ad inferiora, quàm eſt ipſe, tanto magis ſtultitia miſeriàque completur. Dilectione igitur redit in deum, qua ſe illi non cõponere, ſed ſupponere affectat. Quod quãto fecerit inſtantius ac ſtudioſius, tanto erit beatior atque ſublimior, & illo ſolo dominante liberrimus. Quamobrem noſſe debet ſe eſſe creaturam. Debet enim creatorem ſuum credere ſicuti eſt, inuiolabili & incommutabili ſemper manere natura veritatis atque ſapientiæ: in ſe autem cadere poſſe ſtultitiam atque fallaciam, vel propter errores, quibus exui deſiderat, confiteri. Sed rurſus cauere debet, ne ab ipſius dei charitate qua ſanctificatur, vt beatiſsimus maneat, alterius creaturæ, id eſt, huius ſenſibilis mundi amore ſeparetur. Non igitur ſeparat nos alia creatura, ſiquidem & nos ipſi creatura ſumus, à charitate dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu domino noſtro.

[ſimilior.]*

D Dicat nobis idem Paulus quis iſte ſit Chriſtus Ieſus dominus noſter. Vocatis, inquit, prædicamus Iudæis Chriſtum dei virtutem, & dei ſapientiam. Quid ipſe Chriſtus? Nónne, inquit, ego ſum veritas? Si ergo quærimus quid ſit bene viuere, id eſt, ad beatitudinem bene viuendo tendere, id erit profectò amare virtutem, amare ſapientiam, amare veritatem, & amare ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente virtutem quæ inuiolabilis & inuicta eſt, ſapientiam cui ſtultitia non ſuccedit, veritatem quæ conuerti atque aliter quàm ſemper eſt ſeſe habere non nouit. Per hanc ipſe cernitur pater. dictum eſt enim: Nemo venit ad patrem niſi per me. Huic hæremus per ſanctificationem. Sanctificati enim plena & integra charitate flagramus, qua ſola efficitur vt à deo non auertamur, eique potius quàm huic mundo conformemur. Prædeſtinauit enim, vt ait idem Apoſtolus, conformes nos fieri imagini filij eius. Fit ergo per charitatem vt conformemur deo, & ex eo conformati atque configurati, & circuncìſi ab hoc mundo non confundamur cum iis quæ nobis debent eſſe ſubiecta. Fit autem hoc

[Per Chriſtũ & eius ſpiritũ iungimur inſeparabiliter deo. Cap. 13. Ioan. 14. Deute. 6. Matth. 22. Ioan. 14. Roma. 8.]

E per ſpiritum ſanctum. Spes enim, inquit, non confundit, quoniam charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt nobis. Nullo modo autem redintegrari poſſemus per ſpiritum ſanctum, niſi & ipſe ſemper integer & incommutabilis permaneret. Quod profectò non poſſet, niſi dei naturæ eſſet ac ipſius ſubſtantiæ, cui ſoli incommutabilitas, atque, vt ita dicam, inuertibilitas ſemper eſt. Creatura enim (neque hoc ego, ſed idem Paulus clamat) vanitati ſubiecta eſt. Neque nos poteſt à vanitate ſeparare, veritatique connectere quod ſubiectum eſt vanitati. Et hoc nobis ſpiritus ſanctus præſtat, creatura igitur non eſt. Quia omne quod eſt, aut deus, aut creatura eſt. Deum ergo diligere debemus trinam quandam vnitatem, patrem & filium & ſpiritum ſanctum, quod nihil aliud dicam eſſe, niſi idipſum eſſe. Eſt enim vere ſumméque deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Hæc verba Pauli ſunt. Quid deinde ſubiicitur? Ipſi gloria. Syncetiſsime omnino. Neque enim ait, ipſis: nam vnus eſt deus. Quid eſt autem, ipſi

[Roma. 5. Roma. 8. [illegible] Trinitati ſummo bono dilectione hæremus. Cap. 14. Roma. 11.]

F gloria, niſi ipſi optima & ſumma & late patens fama? Quanto enim melius atque diffuſius diffamatur, tanto diligitur & amatur ardentius. Quod cum fit, nihil aliud ab humano genere, quàm certo & conſtanti gradu in optimam vitam & beatiſsimam pergitur. Non arbitror cum de moribus ac vita ſit quæſtio, amplius eſſe requirendum quod ſit hominis ſummum bonum, quò referenda ſunt omnia. Id enim eſſe patuit, & ratione quantum valuimus, & ea quæ noſtræ rationi antecellit authoritate diuina, nihil aliud quàm ipſum deum. Nam quid erit aliud optimum hominis, niſi cui inhærere eſt beatiſsimum? Id autem eſt ſolus deus, cui hærere certè non valemus, niſi dilectione, amore, charitate. Quòd ſi virtus ad beatam vitam nos ducit, nihil omnino eſſe virtutem affirmauerim, niſi ſummum amorem dei. Nanque illud quod quadripartita dicitur virtus, ex ipſius amoris vario quodam affectu, (quantum intelligo) dicitur. Itaque illas quatuor virtutes, quarum vtinam ita ſit in mentibus vis, vt nomina in ore ſunt omnium, ſic etiam definire non dubitem: vt temperantia ſit amor integrum ſe præbens ei quod amatur: fortitudo, amor facilè tolerans omnia propter

[Quatuor virtutes definit Chriſtianæ. Cap. 15.]

G quod amatur: iuſtitia, amor ſoli amato ſeruiens, & propter ea recte dominans: prudentia, amor ea quibus adiuuatur, ab eis à quibus impeditur, ſagaciter ſeligẽs. Sed hunc amorem non cuiuſlibet: ſed ei eſſe diximus, id eſt, ſummi boni, ſummæ ſapientiæ, ſummæq; concordiæ. Quare definire etiam ſic licet: vt temperantiam dicamus eſſe amorem deo ſeſe integrum incorruptúmque ſeruantem: fortitudinem, amorem omnia propter deum facilè perferẽtem: iuſtitiam, amorem deo tantùm ſeruientem, & ob hoc bene imperantem cæteris quæ homini ſubiecta ſunt: prudentiam, amorem bene diſcernentem ea quibus adiuuetur in deum, ab iis qui-

Quatuor virtutes aſſerit è ſcripturis. bus impediri poteſt. Hiſdem ſingulis virtutibus qui nam viuendi modus ducatur, paucis explicabo, ſi prius teſtimoniis noui teſtamenti, quibus vtor iam diu, de veteris etiam paria, vt pollicitus ſum, comparauero.

Cap. 16. Num enim Paulus tantùm dicit, deo nos eſſe debere
Roma. 8. ſubiectos, ita vt in medio quod ſeparet nihil ſit? Nónne & propheta commodiſsime hoc & breuiſsime ſi-
Pſalm. 72. gnificat, cum dicit, Mihi autem adhærere deo bonum eſt? Nónne quod ibi latiſsime de charitate dictum eſt,
H hîc vno verbo continetur quod ait, inhærere? Item quod addidit, bonum eſt, nónne ad illud reſpicit quod
Roma. 8. ibi poſitum eſt, Diligentibus deum omnia procedunt in bonum: ita vt vna ſententia duobúſque verbis Propheta & vim & fructum charitatis oſtendat. Cúmque
1. Cor. 1. ibi dictum ſit, dei filium dei virtutem eſſe atque ſapientiam, cúmque virtus ad operationem, ſapientia verò ad diſciplinam pertinere intelligatur: vnde in Euan-
Ioan. 1. gelio duo ipſa ſignantur, cum dicitur, Omnia per ipſum facta ſunt: Nam hoc operationis atque virtutis eſt. Deinde quod ad diſciplinam veríque cognitionem attinet, Et quia vita, inquit, lux hominum: potuít ne quicquam magis concinere his teſtimoniis noui teſtamenti, quàm illud quod in vetere dictum eſt de ſapientia.
Sapien. 8. Attingit autem à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter? Namque attingere fortiter, magis virtutem ſignificat: diſponere autem omnia ſuauiter, quaſi artem ipſam atque rationem. Sed ſi hoc videtur obſcurum, vide quæ ſequuntur. Et omnium, inquit, dominus dilexit illam. doctrix eſt enim diſciplinæ dei, & electrix operum illius. Videtur hic nihil adhuc de-
I operatione dictum. Nec enim hoc eſt intelligere opera, quod operari. Ergo vt hæc ad diſciplinam pertineant, opus virtuti debetur, vt ſit plena quam volumus demonſtrare ſententia. Lege igitur deinceps quod annexum eſt. Quòd ſi honeſta eſt, inquit, poſſeſsio quæ concupiſcitur in vita, quid ſapientia eſt honeſtius, quæ omnia operatur? Poteſt ne quicquam præclarius, aut manifeſtius, aut vero etiam vberius proferri? Audi aliud, ſi parum putas quod idem ſonet. Et ſobrietatem
Ibidem. ſapientia docet, inquit, & iuſtitiam, & virtutem. Sobrietas mihi ad ipſam cognitionem veri videtur pertinere, id eſt, ad diſciplinam: iuſtitia vero & virtus ad actio-
1. Retract. cap. 7. nem atque ad operationem. Quibus duobus, id eſt, agendi efficacia, & ſobrietate contemplandi, quæ dei virtus & dei ſapientia, id eſt dei filius, dilectoribus ſuis donat, quid comparandum ſit neſcio, cum idem Propheta ſtatim dicat quanti ſint iſta pendenda. Nam ita poſitum eſt, Sobrietatem enim ſapientia docet, & iuſtitiam & virtutem, quibus vtilius nihil eſt in vita hominibus. Hæc fortaſſe quiſpiam non de filio dei dicta eſſe arbitretur. Quid ergo aliud oſtendit quod dictum
Sapien. 8. eſt, Generoſitatem magnificat contubernium habens dei? An verò generoſitas ſolet ſignificare aliud quàm parentes? Contubernium vero nonne cum ipſo patre K
æqualitatem clamat atque aſſerit? Deinde cum Paulus *1. Cor. 1.*
dicat, filium dei eſſe dei ſapientiam: & ipſe dominus, *Mat. 11.*
Nemo nouit patrem niſi vnigenitus filius: quid potuit à Propheta congruentius dici, quàm illud quod di- *Sapien. 9.*
ctum eſt, Et tecum ſapientia quæ nouit opera tua, quæ affuit tunc cum orbem terrarum faceres, & ſciebat quid placiturum eſſet oculis tuis? Quòd autem Chriſtus eſt *Ioan. 14.*
veritas, quod idem oſtenditur cum ſplendor patris nũ- *Hebra. 1.*
cupatur: num eſt quicquam in circuitu ſolis, niſi ſplendor ipſe quem gignit? Quid ergo potuit apertius & clarius ex vetere teſtamento huic ſententiæ conſonare, quàm illud quod dictum eſt, Et veritas tua in cir- *Ioan. 14.*
cuitu tuo? Poſtremo dicit ipſa ſapientia in Euangelio, Nemo venit ad patrem niſi per me. Dicit per Prophetam, Senſum tuum ergo quis ſcit, niſi tu dederis ſapientiam? Et paulò pòſt, Et quæ ibi placent, didicerunt ho- *Sapien. 9.*
mines, & per ſapientiam ſanati ſunt. Dicit Paulus, Cha- *Rom. 5.*
ritas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt nobis. Dicit propheta, Sanctus enim *Sapien. 1.*
ſpiritus diſciplinæ effugiet dolum †. Vbi enim dolus, *† fictum.*
charitas nulla eſt. Dicit Paulus, Conformes fieri nos *Roma. 8.*
imaginis filij dei. Dicit propheta, Signatum eſt ſuper *Pſal. 4.*
nos lumen vultus tui domine. Oſtendit Paulus deum L
eſſe ſpiritum ſanctum, & ideo non eſſe creaturam. Dicit propheta, Et miſeris ſpiritum ſanctum de altiſsimis. *Sapien. 9.*
Solus enim deus altiſsimus, quo nihil eſt altius. Oſtendit Paulus trinitatem iſtam vnum deum eſſe, cum dicit, Ipſi gloria. Dicitur in veteri teſtamento, Audi Iſraël, dominus deus tuus [deus] vnus eſt. Quid vul- *Apoſtrophe ad Manichæos vt reſipiſcãt.*
tis amplius: Quid imperite atq; impie ſæuitis? Quid indoctas animas noxia ſuaſione peruertitis? Vtriuſque teſtamenti deus vnus eſt. Nam vt iſta ſibi congruunt quæ de vtroque poſuimus, ita etiam cætera, ſi diligenter & *Cap. 17.*
æquo iudicio velitis attendere. Sed quia multa dicuntur ſubmiſsis & humi repentibus animis, vt accommodatius per humana in diuina conſurgant, multa etiam figurate, vt ſtudioſa mens & quæſitis exerceatur vtilius, & vberius lætetur inuentis, vos mirifica diſpoſitione ſpiritus ſancti, ad decipiendos veſtros auditores & illaqueandos abutimini. Quod ipſum cur diuina prouidentia vos facere ſinat, quámque veriſsime Apoſto- *1. Cor. 11.*
lus dixerit. Oportet multas hæreſes eſſe, vt probati ma- M
nifeſti fiant inter nos, & longum eſt diſputare, & quod dicendum eſt vobis, non eſt veſtrum iſta intelligere. Non parum mihi cogniti eſtis. Craſſas omnino mentes & corporeorum ſimulachrorũ peſtifero paſtu morbidas ad diuina iudicanda defertis, quæ multo altiora ſunt quàm putatis. Quare vobiſcum modo non ſic agendum eſt, vt ea iam intelligatis, quod fieri non poteſt, ſed vt intelligere aliquando cupiatis. Facit enim hoc ſimplex & pura charitas dei, quæ maxime ſpectatur in moribus, de qua iam multa diximus, quæ inſpirata ſpiritu ſancto perducit ad filium, id eſt, ad ſapientiam dei, per quam pater ipſe cognoſcitur. Nam ſi ſapientia & veritas non totis animi viribus concupiſcatur, inueniri nullo pacto poteſt. At ſi ita quæratur, vt dignum eſt ſubtrahere ſeſe atque abſcondere à ſuis dilectoribus non poteſt. Hinc eſt illud quod in ore ha- *Mat. 7.*
bere etiam vos ſoletis, quod ait Ieſus: Petite & accipie- *Mat. 10.*
tis: quærite & inuenietis: pulſate & aperietur vobis. Nihil eſt occultum quod non reuelabitur. Amore petitur, amore quæritur, amore pulſatur, amore reuelatur, amore denique in eo quod reuelatũ fuerit permanetur. Ab hoc amore ſapientiæ diligentiáque quærendi, non de-

terremur

A terreremur veteri teſtamento, quod ſemper mendaciſſime dicitis, ſed ad hæc vehementiſſime concitamur. Audite itaque aliquando, & aduertite quæſo ſine pertinacia quid per Prophetam dicatur. Clara eſt, inquit, & quæ nunquam marceſcit ſapientia, & facilè videtur ab iis qui diligunt illam, & inuenitur ab iis qui quærunt illam: præoccupat qui ſe concupiſcunt, vt illis ſe oſtendat. Qui vigilauerit ad illam, non laborabit: aſsidentem enim illam inueniet foribus ſuis. Cogitare enim de illa ſenſus eſt conſummatus, & qui vigilauerit propter illam, cito erit ſecurus. Quia dignos ſeipſa circuit quærens, & in viis oſtendit ſe illis hilariter, & omni prouidentia occurrit illis. Initium enim illius veriſsimum diſciplinæ concupiſcentia eſt. Cura ergo diſciplinæ dilectio eſt, & dilectio cuſtoditio legum illius eſt. Cuſtoditio autem legum, confirmatio incorruptionis eſt, incorruptio autem facit proximum deo. Concupiſcentia autem ſapientiæ deducit ad regnum. Itàne tandem adhuc aduerſus iſta latrabitis? Nonne ita poſita & nondum intellecta, animis ſignificant altum ſe quiddam & ineffabile continere? O vtinam poſſetis intelligere quæ
B dicta ſunt. Confeſtim abiiceretis omnes ineptias fabellarum, & vaniſsimas imaginationes corporum, totoſque vos magna alacritate, ſyncero amore, firmiſsima fide, ſanctiſsimo eccleſiæ catholicæ gremio conderetis.

In catholica ſola perfecta veritas ex vtriuſque teſtamenti conſenſu. Poteram pro mea mediocritate diſcutere ſingula, & eruere ac demonſtrare quæ accepi, in quorum excellentia & altitudine plerunque verba deficiunt: ſed quandiu latratis, non eſt faciendum. Non enim fruſtra dictum eſt, Nolite ſanctum dare canibus. Ne ſuccenſeatis. Et ego latraui & canis fui, quando mecum iure non docendi cibo, ſed refellendi fuſtibus agebatur. *Cap. 18.* Si enim in vobis eſſet charitas, de qua nunc agitur, *Matth. 7.* vel etiam ſi fuerit aliquando, quantam cognoſcendæ veritatis magnitudo deſiderat, aderit deus qui oſtendat vobis neque apud Manichæos eſſe Chriſtianam fidem, quæ ad ſummum apicem ſapientiæ veritatiſque perducit, quam perfrui nihil eſt aliud, niſi beate viuere: neque eſſe vſpiam, niſi in catholica diſciplina. Quid enim aliud videtur Apoſtolus Paulus optare *Epheſ. 3.* cum dicit: Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini noſtri Ieſu Chriſti, à quo omnis paternitas in
C cœlis & in terra nominatur, vt det vobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ fortitudinem, corroborari per ſpiritum in interiori homine, habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris: vt in charitate radicati & fundati, poſsitis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit altitudo, & longitudo, & latitudo, & profundum: cognoſcere etiam ſupereminentem ſcientiam charitatis Chriſti, vt impleamini in omni plenitudine dei. Poteſt ne quicquam dici manifeſtius? Obſecro vigilate paululum, videte teſtamenti vtriuſque concordiam, qui ſit in moribus vitæ modus, & quo ſint referenda omnia, ſatis aperiente & docente amore dei. Concitant euangelia, *Mat. 7.* cum dicitur: Petite, quærite, pulſate. Concitat Paulus dicendo: Vt in charitate radicati & fundati, poſsitis comprehendere. Concitat etiam propheta, cum dicit, facile ſapientiam ab iis qui eam diligunt, quærunt, concupiſcunt, vigilant, cogitant, curant, poſſe cognoſci. Salus animi & via beatitudinis vtrarumque ſcripturarum pace monſtrantur, & vos latrare potius aduerſus hæc, quàm his obtemperare diligitis. *Auguſtinus nouem annis Manichæus.* Breui dicam quod ſentio. Audite doctos eccleſiæ catholicæ viros tanta pace animi, & eo voto, quo vos ego audiui, nihil opus erit nouem annis, quibus me ludificaſtis. Longe omnino, longe breuiore tempore D quid interſit inter veritatem vanitatemque cerneretis.

Sed tempus eſt ad illas virtutes quatuor reuerti, & ex his ſingulis eruere ac ducere viuendi modum. *Temperantia probatur ex ſacris literis.* Itaque prius Temperantiam videamus, quæ nobis amoris illius quo innectimur deo integritatem quandam & incorruptionem pollicetur. Munus enim eius eſt in coërcendis ſedandiſque cupiditatibus, *Cap. 19.* quibus inhiamus in ea quæ nos auertunt à legibus dei, & à fructu bonitatis eius, quod eſt, vt breui explicem, beata vita. Ibi enim eſt ſedes veri † cuius contemplatione perfruentes, eique penitus adhærentes, proculdubio beati ſumus, inde autem decidentes, magnis erroribus doloribuſque implicamur. *† ſedes veritatis.* Nanque vt ait Apoſtolus, radix omnium malorum cupiditas: *1. Timo. 6.* quam quidam ſequentes, naufragauerunt à fide, & inſeruerunt ſe doloribus multis. Quod peccatum animæ in veteri teſtamento ſatis aperte bene intelligentibus inſipius hominis qui erat in paradiſo, præuaricatione ſignatur. In Adam quippe omnes moriuntur, vt ait idem, & in Chriſto omnes reſurgemus. *1. Cor. 15.* O alta myſteria. Sed reprimam me. Non enim modo ſuſcepi docere vos re- E cta, ſed dedocere praua, ſi potero, id eſt ſi deus annuerit propoſito in vos meo. Dicit ergo Paulus, radicem omnium malorum eſſe cupiditatem, per quam etiam lex vetus primum hominem lapſum eſſe ſignificat. Monet Paulus, vt exuamus nos veterem hominem, & *Coloſſ. 3.* induamus nouum. Vult autem intelligi, Adam qui peccauit veterem hominem: illum autem quem ſuſcepit in ſacramento dei filius ad nos liberandos nouum. Dicit nanque alio loco: Primus homo de terra terrenus ſecundus homo de cœlo cœleſtis. Qualis terrenus, *1. Cor. 15.* tales & terreni: qualis cœleſtis, tales & cœleſtes. Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœleſtis, hoc eſt, exuite veterem, & induite nouum. Omne igitur officium Temperantiæ, eſt exuere veterem hominem, & in deo renouari, id eſt, contemnere omnes corporeas illecebras, laudemque popularem, totumque amorem ad inuiſibilia & diuina conferre. Vnde illud ſequitur quod mirifice dictum eſt: Et ſi exterior homo noſter corrumpitur, ſed interior *2. Cor. 4.* renouatur de die in diem. Audi & prophetam canentem: Cor mundum crea in me deus, & ſpiritum re- *Pſal. 50.* ctum innoua in viſceribus meis. Quid contra iſtam F conuenientiam dici, niſi à cæcis latratoribus poteſt?

Illecebræ oculorum. Illecebræ autem corporis ſitæ ſunt in his omnibus quæ corporeus ſenſus attingit, quæ à nonnullis etiam ſenſibilia nominantur: *Cap. 20.* in quibus maxime lux iſta viſibilis excellit, quia & in ipſis ſenſibus noſtris, quibus anima per corpus vtitur, nihil eſt oculis præferendum: & ideo in ſcripturis ſanctis, viſibilium nomine ſenſibilia cuncta ſignificantur. Itaque in nouo te- *2. Cor. 4.* ſtamento ſic ab iſtorum amore prohibemur. Non reſpicientes, inquit, ea quæ videntur, ſed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia ſunt: quæ autem non videntur æterna. Ex quo intelligi poteſt, quàm Chriſtiani non ſint qui ſolem & lunam non modo diligendos, ſed etiam colendos putant. Quid enim videmus, ſi ſolem & lunam non videmus? Vetiti enim ſumus conuerti ad ea quæ videntur. Non ſunt igitur etiam iſta diligenda ei qui amorem illum incorruptum deo cogitat exhibere. Sed erit mihi alius locus, quo de iſtis diligentius requiretur. Non enim nunc de fide, ſed de vita dicere inſtitui, per quam meremur † ſcire quod credimus. Amandus igitur ſolus deus eſt, omnis *† Meremur. Ita Pelagianus.*

G verò iſte mundus, id eſt, omnia ſenſibilia coutemnenda, vtendum autem his ad huius vitæ neceſsitatem.

Curioſitas ſacris literis damnata. Cap. 21. Galat. 1. Coloſſ. 2.

Gloria vero popularis ſic in nouo teſtamento abiiciturat que contemnirur. Si hominibus, inquit Apoſtolus, placere vellem, Chriſti ſeruus non eſſem. Eſt item aliud quod de corporibus per imagines quaſdam concipit anima, & eam vocat rerum ſcientiam. Quamobrem rectè etiam curioſi eſſe prohibemur, quod magnum Temperantiæ munus eſt. Hinc illud eſt: Cauete ne qui nos ſeducat per philoſophiam. Et quia ipſum nomen philoſophiæ ſi conſideretur, rem magnam totóque animo apperendam ſignificat (ſiquidem philoſophia eſt amor ſtudiúmq; ſapientiæ) cautiſsime Apoſtolus ne ab amore ſapientiæ deterere videretur, ſubiecit: Et elementa huius mundi. Sunt enim qui deſertis virtutibus, & neſcientes quid ſit deus, & quanta maieſtas ſemper eodem modo manentis naturæ, magnum aliquid ſe agere putant, ſi vniuerſam iſtam corporis molem, quam mundum nuncupatus, curioſiſsime, intentiſsiméſque perquirant. Vnde tanta etiam ſuperbia gi-
H gnirur, vt in ipſo cœlo, de quo ſæpe diſputant, ſibimet habitare videantur. Reprimat igitur ſe anima ab huiuſmodi vanæ cognitionis cupiditate, ſi ſe caſtam deo ſeruare diſpoſuit. Tali enim amore pleruunque decipitur, vt aut nihil putet eſſe niſi corpus: aut ſi etiam ſi authoritate comntota, fateatur aliquid eſſe incorporeum, de illo tamen niſi per imagines corporeas cogitare non poſsit, & tale aliquid eſſe credere, quale fallax corporis ſenſus infligit.

ἀεροβατῶν της ὑερανῶ νάμονες.

Ad hoc eriam valet quòd præcipitur cauendum eſſe à ſimulachris. Huic ergo authoritati noui teſtamenti, qua iubemur nihil mundi huius diligere, illa maxime ſententia qua dictum eſt, Nolite conformari huic mundo: (ſimul enim demonſtrandum eſt ei rei quemque conformari quam diligit) huic ergo authoritati ſi de veteri teſtamento queram quid cõparem, plura quidem inuenio, ſed vnus Salomonis liber Eccleſiaſtes qui dicitur copioſiſsime in ſummum contemptum omnia iſta perducit. Incipit enim ſic: Vanitas vanitantiunt, dixit Eccleſiaſtces, vanitas vaoitantium, & omnia vanitas. Quæ abundantia homini in omni labore ſuo quem ipſe laborat ſub ſole? Hæc ver-
I ba omnia ſi attendentur, ſi pendanrur, ſi diſcutiantur, multa inueniũtur pernece ſſaria iis qui hunc mundum fugere, & refugere in deum deſiderant. Sed longum eſt, & alio feſtiuat oratio. Tali tamen principio conſtituto, exequitur omnia, vanitantes eſſe eos qui rebus huiuſmodi falluntur. Idipſum autem quo fallunrur, vanitatem vocans, non quòd deus iſta non creauerit, ſed quia ſubiicere ſe homines volunt iis rebus per peccata, quæ illis per recte facta diuina lege ſubiectæ ſunt. Quid eſt enim aliud, falſis bonis illudi atque decipi, quàm teipſo inferiora miranda & appetenda arbitrari? Habet igitur vir temperans in huiuſcemodi rebus mortalibus & fluentibus, vitæ regulam vtroque teſtamento firmatam: vt eorum nihil diligat, nihil per ſe appetendum putet, ſed ad vitæ huius atque officiorum neceſsitatem quantum ſatis eſt vſurpet, vtentis modeſtia, non amantis affectu. Hæc dicta ſint de temperantia pro rerum magnitudine breuiter, pro inſtituto tamen opere fortaſſe copioſius quàm oportebat.

1. Ioan. 5. Roma. 12. Eccle. 1. 1. Retract. cap. 7.

Fortitudinẽ præſtat amor dei. Cap. 22.

De fortitudine verò non multa dicenda ſunt. Amor nanque ille de quo loquimur, quem tota ſanctitate inflammatum eſſe oportet in deum, qui non appetendis iſtis temperans, in amittendis fortis vocatur. Sed inter omnia quæ in hac vita poſsidẽtur, corpus homini grauiſsimum vinculum eſt, iuſtiſsimis dei legi- K
bus, propter antiquum peccatum, quo nihil eſt ad prædicandum notius, nihil ad intelligendum ſecretius. Hoc ergo vinculum ne concutiatur atque vexetur, laboris & doloris: ne auferatur atque perimatur, mortis terrore animam quatit. Amat enim illud vi conſuetudinis, non intelligens, ſi eo bene atque ſcienter vtatur, reſurrectionem reformationémque eius ope ac lege diuina ſine vlla moleſtia iuri ſuo ſubditam fore: ſed cum [ſe] hoc amore tota in deum conuerterit, his cognitis mortem non modo contemnet, verumetiam deſiderabit. Sed reſtat cum dolore magna conflictatio. Nihil eſt tamen tam durum atque ferreum, quod non amoris igne vincatur. Quo cum ſe anima rapit in deum, ſuper omnem carnificinam libera & admiranda volitabit pannis pulcherrimis & integerrimis, quibus ad dei complexum amor caſtus innititur. Niſi verò amatores auri, amatores laudis, amatores fœminarum, amatoribus ſuis deus ſinat eſſe fortiores, cum ille non amor, ſed congruentius cupiditas vel libido nomine-
tur. In qua tamen apparet quantus ſit impetus animi ad L.
ea quæ diliguntur indefeſſo † curſu per immania quæque tendentis, argumentóque nobis eſt, quàm ſint omnia præferenda ne deſeramus deum, ſi tanta illi vt deſerant perferunt.

† indeflexo.

Fortitudinis monita & exempla ex Scripturis. Cap. 23. Roma. 5.

Quid ergo hic noui teſtamenti authoritates colligam, vbi dictum eſt: Tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio vero ſpem: & non ſolum dictum, ſed etiam exemplis eorum qui dixerunt probatum atque firmatum: de veteri potius teſtamento in quod illi rabide ſæuiunt, excitabo exemplum patientiæ. Neque illum commemorabo virum, à quo in magnis cruciatibus corporis & horribili tabe membrorum, non modo ſuſtinentur humana, ſed diuina etiam diſputantur. In cuius ſingulis vocibus ſatis elucet, ſi quis æquo animo attendat, quanti pendenda ſint iſta quæ cum volunt homines per dominationem tenere, ab his ipſis potius per cupiditatem tenentur, & rerum mortalium ſerui fiunt, dum imperite domini eſſe deſiderant. Amiſit nanque ille omnes diuitias, & factus repente pauperrimus, tam inconcuſſum animum tenuit & infixum deo, vt ſatis demonſtraret non illas ſibi fuiſſe magnas, ſed ſe illis, ſibi au- M
tem deum. Quo animo ſi eſſe poſſent noſtri temporis homines non magnopere in nouo teſtamento ab iſtorum poſſeſsione prohiberentur, vt perfecti eſſe poſſemus. Multo enim mirabilius eſt non inhærere iſtis quamuis poſsideas quàm omnino eas nõ poſsidere. Sed quoniam de dolore atque cruciatibus corporis tolerandis nunc agitur, relinquo iſtum virum, licet magnum, licet inuictum, virũ tamen. Offerunt enim mihi ſcripturæ illæ ſtupendæ fortitudinis fœminam, & ad eam iam me tranſire compellunt. Quæ cum ſeptem liberis tyrãno atque carnifici prius viſcera omnia, quàm vnum verbum ſacrilegum impendit: cum eius hortatione filij roborarentur, in quorum membris ipſa torquebatur, latura tamen etiam proprio munere quos eos ferre præceperat. Quid ad tantam patientiam quæſo addi poteſt? Quid tamen mirum, ſi omnibus medullis cõceptus dei amor, & tyranno, & carnifici, & dolori, & corpori, & ſexui, & affectui reſiſtebat? An non audierat: Precioſa in conſpectu domini mors ſanctorũ eius? Non audierat: Melior vir patiens fortiſsimo? Non audierat: Omne quod tibi applicitum fuerit, accipe, & in dolore ſuſtine, & in humilitate tua habe patientiam, quoniam in igne probatur aurum & argentum? Non

Iob. 1. 2. Mac. 7. Pſalm. 115. Prouer. 16. Eccle. 2.

audierat:

A audierat: Vaſa figuli probat fornax, & homines iuſtos
Eccle. 27. tentatio tribulationis? Imò vero & hæc & alia plura
perceperat, quæ vno ſancto dei ſpiritu, vt in iſtis noui
teſtamenti, ſic in illis, qui ſoli adhuc erant, libris diui-
Prudentiã na præcepta fortitudinis conſcripta ſunt. Quid
docẽt ſcri- de iuſtitia quæ ad deum pertinet? nónne cum & do-
turæ. minus dicat: Non poteſtis duobus dominis ſeruire, &
Cap. 24. Apoſtolus redarguat eos qui creaturæ potius quàm
Matth. 6. creatori ſeruiunt, in veteri teſtamento prius dictum
Roma. 1. eſt: Dominum deum tuum adorabis, & illi ſoli ſer-
Mat. 4. uies? Sed quid opus eſt hinc plura dicere, cum ſenten-
Deute. 6. tiis talibus ibi plena ſint omnia? Hanc ergo iuſtitia vi-
tæ regulam dabit huic amatori, de quo ſermo eſt: vt
deo quem diligit, id eſt, ſummo bono, ſummæ ſapien-
tiæ, ſummæ paci libentiſsime ſeruiat: cæteráque om-
nia partim ſubiecta ſibi regat, partim ſubiicienda præ-
ſumat. Quæ norma viuendi, vt docuimus, vtriuſque
Prudẽtia. teſtamenti authoritate roboratur. Nec de prudentia
diutius diſſerendum eſt, ad quam dignoſcentia perti-
net appetendorum & vitandorum. Quæ ſi deſit, nihil
eorum, de quibus iam dictum eſt, effici poteſt. Huius
autem excubiæ atque diligentiſsima vigilantia eſt, ne
B ſubrepente paulatim mala ſuaſione fallamur. Vnde
Mat. 34. ſæpe dominus, Vigilate clamat: &, Ambulate, inquit,
Ioan. 12. dum lumen habetis, ne vos tenebræ comprehendant.
1. Cor. 5 Itemque dicitur: Neſcitis quia modicum fermentum
totam maſſam corrumpit? Quid autem proferri ma-
nifeſtius de veteri teſtamento contra iſtam dormita-
tionẽ animi poteſt, per quam fit vt non ſentiamus qua-
ſi minutatim ſerpentem perniciem, quàm illud quod
Eccle. 19. à propheta dictum eſt, Qui ſpernit modica, paulatim
decidet? De qua ſententia, ſi opportunum eſſet feſti-
nantibus, copioſiſsime diſputarem: atque id ſi à nobis
nunc ſuſceptum munus flagitaret, fortaſſe demonſtra-
remus, quàm ſint alta myſteria, quæ imperitiſsimi & ſa-
crilegi homines deridendo, non illi quidem paulatim
iam decidunt, ſed magno lapſu præcipites eunt.

Officia Quid amplius de moribus diſputem? Si enim de-
quatuor us eſt ſummum hominis bonum, quod negare non po-
virtutum teſtis, ſequitur profecto, quoniam ſummum bonum
ex ſcriptu- appetere, eſt bene viuere: vt nihil ſit aliud bene viue-
ris. Cap. 25. re quàm toto corde, tota anima, tota mente deum di-
ligere: à quo exiſtit vt incorruptus in eo amor atque
integer cuſtodiatur, quod eſt temperantiæ: & nullis
frangatur incommodis, quod eſt fortitudinis: nulli alij
C ſeruiat, quod eſt iuſtitiæ: vigilet in diſcernendis re-
bus, ne fallacia paulatim dolúſque ſubrepat, quod eſt
prudentiæ. Hæc eſt hominis vna perfectio, qua ſola
impetrat vt veritatis ſynceritate perfruatur: hæc no-
bis teſtamento vtroque concinitur, hæc nobis hinc at-
que inde ſuadetur. Quid adhuc ſcripturis, quas igno-
ratis calumnias innectitis? Quid tanta imperitia lace-
ratis libros, quos & ſoli reprehendunt qui non intel-
ligunt: & ſoli intelligere nequeunt, qui reprehendunt?
Non enim eos aut vllus inimicus cognoſcere ſinitur;
aut eſſe niſi amicus cognitis poteſt. Diligamus igitur
deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, qui-
cunque ad vitam æternam peruenire propoſuimus.
Vita enim æterna eſt totum præmium, cuius promiſ-
ſione gaudemus: nec præmium poteſt præcedere me-
rita, & prius homini dari, quàm dignus eſt. Quid e-
nim hoc iniuſtius, & quid iuſtius deo? Non ergo de-
bemus poſcere præmium antequam mereamus acci-
pere. Hic fortaſſe non incongrue quæritur, æterna ipſa
Meritum. vita quid ſit. Sed eius largitorem potius audiamus: Hæc
eſt, inquit, vita æterna, vt cognoſcant te verum deum, D
& quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Aeterna igitur vita *Ioan. 17.*
eſt ipſa cognitio veritatis. Quamobrem videte, quàm
ſint peruerſi atque præpoſteri, qui ſeſe arbitrantur dei
cognitionem tradere, vt perfecti ſimus, cum perfecto-
rum ipſa ſit præmium. Quid ergo agendum eſt? quid
quæſo, niſi vt eum ipſum quem cognoſcere volumus,
prius plena charitate diligamus? Vnde illud exoritur, *2. Retract.*
quod ab initio ſatis egimus, nihil in eccleſia catholi- *cap. 7.*
ca ſalubrius fieri, quàm vt rationem præcedat autho-
ritas. Sed cætera videamus: videtur enim de ho- *Dilectio*
mine ipſo, id eſt, de amatore ipſo nihil actum: ſed pa- *ſui & pro-*
rum dilucide qui hoc arbitratur intelligit. Non enim *ximi.*
fieri poteſt, vt ſeipſum qui deum diligit, non diligat. *Cap. 26.*
imò verò ſolus ſe nouit diligere, qui deum diligit. Si-
quidem ille ſe ſatis diligit, qui ſedulo agit, vt ſummo
& vero perfruatur bono: quod ſi nihil eſt aliud quàm
deus, ſicut ea quæ dicta ſunt docuerunt, quis cunctari
poteſt, quin ſeſe amet, qui amator eſt dei? Quid inter
ipſos homines, nullúmne eſſe amoris vinculum de-
bet? Imò verò ita debet, vt nullus certior gradus ad a-
morem dei fieri poſſe credatur, quàm hominis erga ho
minem charitas. Promat nobis ergo alterum præce- E
ptum ipſe dominus de vitæ præceptis interrogatus: nõ
enim contentus fuit vno, qui ſciret aliud deum eſſe, a-
liud hominem: atque intereſſe tantum, quantum inter
eum qui creauit, & id quod ad creatoris ſimilitudinem
creatum eſt. Dicit ergo ſecundum præceptum eſſe, Di- *Mat. 22.*
liges proximum tuum ſicut teipſum. Te autem ipſum
ſalubriter diligis, ſi plus quàm te diligis deum. Quod
ergo agis tecum, id agendum cum proximo eſt: hoc
eſt, vt etiam ipſe profecto amore diligat deum. Non
enim eum diligis tanquam teipſum, ſi non ad id bo-
num ad quod ipſe tendis, adducis. Illud eſt enim v-
num bonum, quod omnibus tecum tendentibus non
fit anguſtum. Ex hoc præcepto naſcuntur officia ſocie-
tatis humanæ, in quibus non errare difficile eſt. Agen-
dum autem in primis eſt, vt beneuoli ſimus, id eſt, vt
nulla malitia, nullo dolo malo aduerſus hominem
vtamur. Quid enim homini homine propinquius? Ac-
cipite etiam quid Paulus dicat: Dilectio, inquit, pro- *Roma. 13.*
ximi malum non operatur. Breuiſsimis vtor teſtimo-
niis, ſed, niſi fallor, idoneis, è quibus ſuſceptæ rei ſatiſ-
fiat. Nam quis ignorat quàm multa, & quanti ponde-
ris verba in illis libris de charitate proximi vſquequa- F
que diffuſa ſint? Sed cum duobus modis peccetur in ho
mine: vno ſi lædatur, alio ſi cum poteſt non adiuuetur:
eáque ea ſint, quibus mali homines eſſe dicantur, quo-
rum neutrum qui diligit, facit: ſatis opinor quod vo-
lumus demonſtrat iſta ſententia, Dilectio proximi ma-
lum non operatur. Et ſi ad bona peruenire non poſſu-
mus, niſi mala operari deſtiterimus, iſta ſunt quaſi cu-
nabula charitas dei, quibus diligimus proximum: vt
quoniam dilectio proximi malum non operatur, hinc
ad illud aſcendamus quod dictum eſt, Scimus quo- *Roma. 8.*
niam diligentibus deum, omnia procedunt in bonum.
Sed neſcio quomodo aut pariter iſta in plenitudinem
perfectionémque conſurgunt, aut inchoatur prius dei
amor, & prius perficitur proximi. Ad incipiẽdum enim
citius nos fortaſſe in ſe diuina charitas rapit, ſed facilius
minora perficimus. Quoquo modo autẽ res ſe habeat,
illud maxime tenendum eſt, de ſe quiſquam credat cõ-
tempto proximo ad beatitudinem, & ad deum quem
diligit eſſe venturum. Atque vtinam vt facile eſt bene
inſtituto & benigno diligere proximum, ita facile eſſet

G vel conſulere, vel nihil nocere. Non enim ad hæc ſatis eſt voluntas bona, ſed opus eſt magna quadam ratione atq; prudentia, qua nemo vti poteſt, niſi deus ille fons omnium bonorum id tribuerit. De qua re, quantum arbitror, difficillima, tentabimus diſſerere pro ſuſcepto opere pauca quædam, ſpem totam conſtituentes in eo, cuius ſolius iſta dona ſunt.

Beneficentia in corpus proximi. Cap. 27.

Homo igitur vt homini apparet, anima rationalis eſt, mortali atque terreno vtens corpore. Partim ergo corpori, partim verò animæ hominis benefacit, qui hominem diligit. Ad corpus quod pertinet, medicina nominata eſt: ad animam autem diſciplina. Sed medicinam nunc voco, quicquid omnino corporis vel tuetur vel inſtaurat ſalutem. Ad hanc itaque pertinent non ea tantùm quæ ars eorum exhibet, qui propriè medici nominantur: ſed etiam cibus & potus, tegmen & tectum, defenſio denique omnis atque munitio qua noſtrum corpus aduerſus etiam externos ictus actúſque ſeruatur: nam & fames & ſitis, & frigus & æſtus, & quicquid extrinſecus grauiter infligitur, ſalutem de qua nunc agitur, manere non ſinunt.

1. Retract. cap. 7.

Quare illa omnia, quibus huiuſcemodi malis incommodiſve reſiſtitur, qui officioſe H atque humaniter præbent, miſericordes vocantur, etiam ſi ſapientes vſqueadeo ſint, vt iam nullo animi dolore turbentur. Nam quis ignoret ex eo appellatam eſſe miſericordiam, quòd miſerum cor faciat condolentis alieno malo? Et quis non concedat ab omni miſeria liberum eſſe debere ſapientiam, cum ſubuenit inopi, cum eſurienti cibum præſtat potúmque ſitienti, cum veſtit nudum, cum peregrinum tecto recipit, cum oppreſſum liberat, cum denique humanitatem ſuam vſq; ad ſepulturam porrigit mortuorum? Etiam ſi id faciat mente tranquilla, nullis aculeis doloris inſtinctus, ſed adductus officio bonitatis, miſericors tamen vocãdus eſt. Huic enim nihil obeſt nomen, cum abſit miſeria.

Stoici.

Stulti vero, cum miſericordiam quaſi vitium diuitant, quia officio ſatis moueri nequeunt, ſi nec perturbatione commouentur, congelaſcunt potius rigore inhumanitatis, quàm rationis tranquillitate ſerenentur. Itaque multo prudentius deus etiam ipſe miſericors dicitur: qui quemadmodũ dicatur, reſtat intelligere iis qui ſeſe idoneos religione ſtudióque præſtiterint: ne cum I verbis doctorum inepte vtimur, indoctorum animas prius dureſcere vitando miſericordiam, quàm benignitatem appetendo miteſcere faciamus. Atque vt miſericordia iubet iſta nos ab homine pellere incommoda, ſic innocentia prohibet inferre.

Beneficentia in animam proximi. Cap. 28.

Quod autem attinet ad diſciplinam, per quam ipſi animo ſanitas inſtauratur, quæ ſi abſit, nihil ad depellendas miſerias ſalus ipſa corporis valet, difficillima omnino res eſt. Atque vt in corpore dicebamus, aliud eſſe, morbos & vulnera curare, quod pauci homines bene facere poſſunt, aliud autem famem ſitímque ſopire, & cætera in quibus ſubuenire hominem homini vulgo paſsímque conceditur: ſic in animo ſunt quædam in quibus excellentia illa & rara magiſteria non admodum deſiderantur: vt cum hortamur & monemus vt hæc ipſa indigentibus exhibeantur, quæ corpori exhibenda eſſe diximus. Cum enim hæc facimus, ope corporis: cum autem docemus vt fiant, diſciplina animo ſubuenimus. Sunt vero alia, quibus multimodi variique morbi animorum magna quadam & prorſus ineffabili ratione ſanantur. Quæ medicina, niſi diuinitus populis mitteretur, nulla ſpes ſalutis eſſet, tam immoderata tranſgreſsione peccantibus. Quanquam & illa corporis, ſi altius rerum originem repetas, non inuenitur vnde ad K homines manare potuerit, niſi à deo, cui rerum omnium ſtatus ſalúſq; tribuenda eſt. Hæc tamen diſciplina, de qua nunc agimus, quæ animi medicina eſt, quantũ ſcripturis ipſis diuinis colligi licet, in duo diſtribuitur, coërcitionem & inſtructionem.

Coërcitio. Inſtructio.

Coërcitio timore, inſtructio verò amore perficitur, eius dico cui per diſciplinam ſubuenitur. nam qui ſubuenit, nihil horum duorum habet, niſi amare. In his duobus deus ipſe, cuius bonitate atque clementia fit omnino vt aliquid ſimus, duobus teſtamentis vetere & nouo diſciplinæ nobis regulam dedit.

Teſtamentum vetus & nouũ.

Quanquam enim vtrũque in vtroque ſit, prævalet tamen in vetere timor, amor in nouo: quia ibi ſeruitus, hic libertas ab Apoſtolis prædicatur. De quorum teſtamentorum admirabili quodam ordine diuinóque concentu longiſsimum eſt dicere, & multi religioſi doctique dixerunt. Multos libros res iſta flagitat, vt pro merito quantum ab homine poteſt explicari & prædicari queat. Qui ergo diligit proximum, agit quantum poteſt, vt ſanus corpore ſanúſque animo ſit: ſed cura corporis ad ſanitatem animi referenda eſt. Agit ergo his gradibus quod ad animum pertinet, vt primo timeat, deinde diligat deum. Hi mores L ſunt optimi, per quos nobis etiam ipſa prouenit, ad quam omni ſtudio rapimur, agnitio veritatis.

Timor. Amor.

Atque in his duobus conuenit mihi cum Manichæis, id eſt, vt deum & proximum diligamus: ſed hoc in veteri teſtamento negant contineri. In quo quantum errant, ſatis, vt opinor, apparet ex iis quas ſuperius protulimus de vtroque ſententiis. Veruntamen vt breue aliquid dicam, ſed tali cui reſiſtere ſit mera dementia, Nónne animaduertunt hæc ipſa duo, quæ laudare coguntur, quàm importuniſsime à domino in Euangelio de vetere teſtamento eſſe prolata negent, vbi ſcriptum eſt: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Vel illud alterum, Diliges proximum tuum tanquam teipſum? Aut ſi hæc negare non audent, premuntur enim luce veritatis: illud negare audeant, ſalubria eſſe iſta præcepta, his mores optimos contineri: negent ſi poſſunt, & dicant, non oportere deum diligi, non oportere proximum diligi: neque diligentibus deum omnia procedere in bonum, neque dilectionem proximi malum M non operari, quibus duobus ſaluberrime atque optime humana vita diſponitur.

Deut. 6. Mat. 22. Leuiti. 19. Roma. 8. Roma. 13.

Quæ ſi dicunt, non ſolum illis cum Chriſtianis, ſed ne cum hominibus quidem ratio eſt. Sin hæc dicere non audent, coguntúrque confiteri eſſe diuina, quid eos libros vnde iſta prolata ſunt, impietate nefaria laceſſere atque improbare non deſinunt? An illi dicturi ſunt non eſſe conſequens, vt omnia ibi bona ſint, vbi hæc inuenire potuimus? Nam hæc ſolent dicere. Cui ergo tergiuerſationi quid reſpondeam, & quemadmodum occurram, non facile video. Diſcutiámne verba ſingula veteris teſtamenti, & in his ſummam cum Euangelio eſſe concordiam peruicacibus indoctíſque demonſtrem? Sed quando iſtud erit? Quando aut ego ſufficiam, aut ipſi patiẽtur? Quid ergo faciam? Deſerámne cauſam, & eos in ſententia quanuis improba & falſa, tamen difficili ad diſſoluendum deliteſcere ſinam? Non faciam. Aderit de proximo deus ipſe, cuius illa præcepta ſunt: nec in me tantis anguſtiis inopem ac deſertum eſſe patietur.

De ſcripturarum authoritate. Cap. 29.

Quamobrem adeſtote animis Manichæi, ſi qui forte illa ſuperſtitione ita tenemini, vt euadere aliquando poſsitis. Adeſtote, inquam, ſine pertinacia, ſine ſtudio reſiſtendi:

A ſtendi : nam aliter verbis pernicioſiſsimum eſt iudica-
re. Certe enim nemini dubium eſt, nec auerſi vos ita
eſtis à vero, vt non intelligatis, ſi diligere deum & pro-
ximum bonum eſt (quod negare nemo poteſt) quic-
quid in his duobus pręceptis pendet, vituperari iure nõ
poſſe. Quid ergo in iis pendeat, ridiculum eſt ſi à me-
quærendum eſſe putas: ipſum Chriſtum audi, audi in-
Mat. 22. quam Chriſtum, audi dei ſapientiam. In his, inquit,
duobus præceptis tota lex pendet, & omnes prophetæ.
Quid hoc loco poteſt dicere impudentiſsima pertina-
cia? Non hoc Chriſtum dixiſſe? At in Euangelió verba
eius iſta conſcripta ſunt. Falſum eſſe ſcriptum? Quid
hoc ſacrilego magis impium reperiri poteſt? Quid iſta
voce impudentius? Quid audacius? Quid ſcelerarius?
Simulachrorum cultores, qui Chriſti etiam nomen o-
derunt nunquam hoc aduerſus ſcripturas illas auſi ſunt
dicere. Conſequetur nanque omnium literarum ſum-
ma peruerſio, & omnium qui memoriæ mandati ſunt
librorum abolitio, ſi quod tanta populorum religione
roboratum eſt, tanta hominum & temporum conſen-
ſione firmatum, in hanc dubitationem adducitur, vt
B ne hiſtoriæ quidem vulgaris fidem poſsit grauitatémque obtinere. Poſtremò quid de ſcripturis vllis pro-
ferre poteris, vbi mihi vti hac voce non liceat, ſi
contra meam ratiocinationem proferatur? Illud ve-
rò quis ferre poſsit, quòd nos notiſsimis ac iam in
manibus omnium libris conſtitutis credere vetant,
& iis quæ ipſi proferunt, imperant vt credamus? Si de
ſcriptura dubitandum eſt, de qua magis quàm quæ dif-
famari non meruit, quæ vere potuit ſub nomine alio
tota mentiri? At ſi iſtam obdis inuito, & authoritatis
exaggeratione cogis in fidem: egóne de illa, quam con-
ſtanter latiſsime diuulgatam video, & eccleſiarum per
totum orbem diſperſarum conſtitutione firmatam, du-
bitabo miſer: & (quod eſt miſerius) te authore dubita-
bo, cum ſi exemplaria proferres, altera tenere non de-
berem, niſi ea quæ plurium conſenſione commenda-
rentur? Nunc verò nihil te proferente quod conferas:
præter inaniſsimam vocem temeritatisq́; pleniſsimam,
putabis vſqueadeo genus humanum eſſe peruerſum, &
diuinæ prouidentiæ ope deſertum, vt illis ſcripturis,
non à te prolatas alias quibus redarguantur, ſed tua tan-
C tum verba præponat? Proferendus eſt tanque tibi alius
codex eadem continens, ſed tamen incorruptus & ve-
rior, vbi ſola deſint ea quæ hic immiſſa eſſe crimina-
ris: vt ſi verbi cauſa, Pauli epiſtolam quæ ad Romanos
ſcripta eſt, corruptam eſſe contendis, aliam proferas in-
corruptam, vel alium codicem potius, in quo eiuſdem
Apoſtoli eadem epiſtola ſyncera & incorrupta con-
ſcripta ſit. Nõ faciam inquis, ne ipſe corrupiſſe credar.
Hoc enim ſoletis dicere, & verum dicitis: nihil pror-
ſus aliud ſuſpicabuntur vel mediocriter cordati homi-
nes, ſi hoc feceris. Vide ergo tuipſe quid de authorita-
te tua iudicaueris: & intellige vtrum tuis verbis con-
tra illas ſcripturas credere debeant, ſi codici ob hoc ſo-
lum, quòd abs te profertur, magnæ temeritatis eſt cre-
Apoſtrophe ad eccleſiã totius ſapiẽtiæ magiſtram. dere. Sed quid hinc plura? Quis enim non videat
eos, qui contra ſcripturas Chriſtianas hæc audent di-
cere, vt illud non ſint quod homines ſuſpicantur, cer-
te tamen non eſſe Chriſtianos? Nam Chriſtianis hæc
dicta eſt forma viuendi, vt diligamus dominum deum
noſtrum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mẽ-
Cap. 30. te, deinde proximum noſtrum tanquam noſmetipſos.
Deute. 6. In his enim duobus præceptis tota lex pendet, & om-
Mat. 22. nes prophetæ. Meritò eccleſia catholica mater Chri-
ſtianorum veriſsima, non ſolum ipſum deum, cuius D
adeptio vita eſt beatiſsima, puriſsime atque caſtiſsime *Doctrina*
colendum prædicas, nullam nobis adorandam crea- *catholicæ*
turam indicens, cui ſeruare iubeamur: & ab illa incor- *eccleſiæ.*
rupta & inuiolabili æternitate cui ſoli homo ſubiicien-
dus eſt, cui ſoli rationalis anima cohærendo non mi-
ſera eſt: excludens omne quod factum eſt, quod obno-
xium commutationi, quod ſubditum tempori, neque
confundens, quod æternitas, quod veritas, quod deni-
que pax ipſa diſtinguit, nec rurſum ſeparans quod ma-
ieſtas vna coniungit: ſed etiam proximi dilectionem
atque charitatem ita complecteris, vt variorum mor-
borum, quibus pro peccatis ſuis animæ ægrotant, om-
nis apud te medicina præpolleat. Tu †mulier pueros, *+ pueriliter*
fortiter iuuenes, quiete ſenes, prout cuiuſq́; non corpo-
ris tantum, ſed & animi ætas eſt, exerces ac doces. Tu
fœminas viris ſuis non ad explendam libidinem, ſed
ad propagandam prolem, & ad rei familiaris ſocieta-
tem caſta & fideli obedientia ſubiicis. Tu viros coniu-
gibus non ad illudendum imbecilliorem ſexum, ſed
ſynceri amoris legibus præficis. Tu parentibus filios li-
bera quadam ſeruitute ſubiungis, parentes filiis pia do- E
minatione præponis. Tu fratribus fratres religionis vin
culo firmiore atq́; arctiore quàm ſanguinis nectis. Tu
omnem generis propinquitatem & affinitatis neceſsi-
tudinem, ſeruatis naturæ voluntatiſque nexibus mutua
charitate conſtringis. Tu dominis ſeruos non tam cõ-
ditionis neceſsitate, quàm officij delectatione doces
adhærere. Tu dominos ſeruis, ſummi dei ſcilicet com-
munis domini conſideratione placabiles, & ad con-
ſulendum, quàm coërcendum propenſiores facis. Tu
ciues ciuibus, gentes gentibus, & prorſus hominibus
homines primorum parentum recordatione: non ſo-
cietate tantum, ſed quadam etiam fraternitate coniun-
gis. Doces reges proſpicere populis, mones populos ſe
ſubdere regibus. Quibus honor debeatur, quibus affe-
ctus, quibus reuerentia, quibus timor, quibus conſola-
tio, quibus admonitio, quibus cohortatio †, quibus di- *† coërcitio.*
ſciplina, quibus obiurgatio, quibus ſupplicium, ſedulo
doces: oſtendens quemadmodum non omnibus om-
nia, & omnibus charitas, & nulli debeatur iniuria. Iam *1. Retract.*
verò cum hæc humana dilectio inhærentem vberibus *cap. 7.*
tuis nutriuerit & roborauerit animum, ſequendo deo F
factum idoneum: vbi eius maieſtas ex tanta parte quan-
ta homini, dum terræ huius inhabitator eſt ſufficit,
aperire ſe cœperit, tantus charitatis ardor innaſcitur, &
tantum diuini amoris conſurgit incendium, vt exuſtis
omnibus vitiis, & homine purgato atque ſanctificato,
ſatis appareat quàm diuinè dictum ſit: Ego ſum ignis *Deu. 4. &*
conſumens. Et, ignem veni mittere in mundum. Quæ *Hebræ. 12.*
duæ voces vnius dei in duobus teſtamentis ſignatæ, *Lucæ 12.*
ſanctificationem animæ concordi atteſtatione decla-
rant, vt fiat aliquando illud quod item in nouam ſcri-
pturam de veteri aſſumptum eſt. Abſorpta eſt mors in
victoriam. Vbi eſt mors aculeus tuus? Vbi eſt mors cõ- *1. Cor. 15.*
tentio tua? Quod vnum iſti hæretici intelligere ſi va-
lerent, nuſquam profecto deum niſi apud te atque in
tuo gremio nutrimine ſuperbi, & bene pacati venera-
rentur. Meritò apud te diuina præcepta late diffuſeque
ſeruantur. Merito apud te bene intelligitur quàm ſit
grauius cognita quàm incognita lege peccare. Aculeus
enim mortis peccatum, virtus autem peccati lex, qua
grauius feriat & interimat contempti præcepti con-
ſcientiam. Merito apud te viſum eſt, quàm ſit ſub lege
operatio vana, cum libido animum vaſtat, & cohibe-

G tur pœnæ metu, non amore virtutis obruitur. Meritò tibi tam multi hoſpitales, multi officioſi, multi miſericordes, multi docti, multi caſti, multi ſancti, multi vſqueadeo dei amore flagrantes, vt eos in ſumma continentia atque mundi huius incredibili cõtemptu etiam ſolitudo delectet. Quid eſt quæſo quod vident, qui non poſſunt hominem non diligere, & tamen poſſunt hominem non videre? Profectò illud quicquid eſt, præſtantius eſt rebus humanis, cuius contemplatione poteſt homo ſine homine viuere. Iam enim accipite Manichæi perfectorum Chriſtianorum (quibus ſumma caſtitas non laudanda tantum, ſed etiam capeſſenda viſa eſt) mores & continentiam ſingularem: ne vos impudenter iactare apud animos imperitorum quaſi difficillima rerum abſtinentia, ſi quid in vobis pudoris eſt, audeatis. Nec ea dicam quæ vos ignoratis, ſed quæ nobis occultatis. Quis enim neſcit ſummæ continentiæ hominum Chriſtianorum multitudinem per totũ orbem indies magis magiſq; diffundi, & in Oriente maxime atque Aegypto, quod vos nullo modo poteſt latere? Nihil de illis dicam quos paulò antè cõmemoraui, qui ſecretiſsimi penitus ab omne hominum conſpe-

Manichæorum continentiæ opponit Anachoretarũ & Cœnobitarũ vitam, quales vtinam nunc haberet mũdus. Cap. 31. Paulus Eremita.

H ctu, pane ſolo qui eis per certa interualla temporum affertur, & aqua contenti, deſertiſsimas terras incolunt, perfruentes colloquio dei, cui puris mentibus inhæſerunt, & eius pulchritudinis contemplatione beatiſsimi, quæ niſi ſanctorum intellectu percipi non poteſt. Nihil, inquam, de his loquar. videntur enim nonnullis res humanas pluſquam oporteret deſeruiſſe, non intelligentibus quantum nobis eorum animus in orationibus proſit, & vita ad exemplum, quorum corpora videre non ſinimur. Sed hinc diſputare longum & ſuperuacaneum puto: nam hoc tam excellens faſtigium ſanctitatis, cui non ſua ſponte mirandum & honorandum videtur, oratione noſtra videri quî poteſt? Tantum iſti admonendi ſunt, qui ſeſe inaniter iactant, intantum proceſsiſſe temperantiam & continentiam ſanctiſsimorum catholicæ fidei Chriſtianorum, vt reſtringenda nonnullis, & quaſi ad humanos fines reuocanda videatur. Vſqueadeo ſupra homines illorum animos euaſiſſe, ab iis etiam quibus id diſplicet, iudicatur. Sed ſi hoc excedit noſtram tolerantiam, quis non il-

I los miretur & prædicet, qui contemptis atque deſertis mundi huius illecebris, in communem vitam caſtiſsimam ſanctiſsimamq; congregati, ſimul ætatem agunt viuentes in orationibus, in lectionibus, in diſputationibus nulla ſuperbia tumidi, nulla peruicacia turbulenti, nulla inuidentia liuidi: ſed modeſti, verecundi, pacati concordiſsimam vitam & intẽtiſsimam in deum, gratiſsimum munus ipſi offerunt, & quo iſta poſſe meruerunt. Nemo quicquam poſsidet proprium, nemo cuiquam oneroſus eſt. Operantur manibus ea quibus & corpus paſci poſsit, & à deo mens impediri non poſſit. Opus autem ſuum tradunt eis quos decanos vocãt, eo quòd ſint denis præpoſiti, vt neminem illorum cura ſui corporis tangat, neque in cibo, neque in veſtimento, neque ſi quid aliud opus eſt vel quotidianæ neceſsitati, vel mutatæ, vt aſſolet, valetudini. Illi autem decani cum magna ſolicitudine omnia diſponentes, & præſto facientes quicquid illa vita propter imbecillitatem corporis poſtulat, traditionem tamen etiam ipſi reddunt vni, quem patrem vocant. Hi vero patres non ſolum ſanctiſsimi moribus, ſed etiam diuina doctrina excellentiſsimi, omnibus rebus excelſi, nulla ſuperbia conſulunt iis quos filios vocant, magna ſua in iubendo authoritate, magna illorum in obtemperando voluntate. K Conueniunt autem diei tempore extremo de ſuis quiſque habitaculis, dum adhuc ieiuni ſunt, ad audiendum illum patrem, & conueniunt ad ſingulos patres terna, vt minimum hominum millia: nam etiam multo numeroſiores ſub vno agunt. Audiunt autem incredibili ſtudio, ſummo ſilentio, affectiones animorum ſuorum, prout eos pepulerit diſſerentis oratio, vel gemitu, vel fletu, ſed modeſto & clamore vacuo gaudium ſignificantes. corpus deinde reficitur, quantum ſaluti & ſalubritati ſat eſt, coërcente vnoquoque concupiſcentiam, ne ſe profundat vel in eaipſa quæ præſto ſunt parca & viliſsima. Ita non ſolum à carnibus & vino abſtinẽt pro ſufficientia domandarum libidinum, ſed ab eis etiam quæ tanto concitatius ventris & gutturis prouocant appetitum, quanto quaſi mundiora nonnullis videntur: quo nomine ſolet turpe deſiderium exquiſitiorum ciborum, quod à carnibus alienum eſt, ridicule turpiterq; defendi. Sanè quicquid neceſſario victui redundat: (nam redundat plurimum ex operibus manuum, & epularum reſtrictione) tanta cura egentibus diſtribuitur, quanta non ab ipſis qui diſtribuunt comparatum eſt. Nullo modo nanque ſatagunt, vt L hæc ſibi abundent, ſed omnimodo agunt, vt non apud ſe remaneat quod abundauerit, vſqueado vt onetatas etiam naues in ea loca mittant quæ inopes incolunt.

Monachi. Cœnobitæ.

Non opus eſt plura de re notiſsima dicere. Hæc eſt etiam vita fœminarum deo ſolicite caſteq; ſeruientium, quæ habitaculis ſegregatæ ac remotæ à viris quàm longiſsime decet, pia tantum illis charitate iunguntur & imitatione virtutis: ad quas iuuenum nullus acceſſus eſt, neque ipſorum quamuis grauiſsimorum & probatiſsimorum ſenum, niſi vſque ad veſtibulum neceſſaria præbendi quibus indigent gratia. Lanificio nanq; corpus exercent atque ſuſtentant, veſteſque ipſas fratribus tradunt, ab iis inuicem quod victui opus eſt reſumentes. Hos mores, hanc vitam, hunc ordinem, hoc inſtitutum ſi laudare velim, neque digne valeo, & vereor ne iudicare videar per ſeipſum tantummodo expoſitum placere non poſſe, ſi ſuper narratoris ſimplicitatem cothurnum etiam laudatoris addendum putauero. Hæc Manichæi reprehendite ſi poteſtis. Nolite cæcis hominibus diſcernere & inualidis oſtentare noſtra zizania. M

Monachæ *Cap 32*

Neque tamen ita ſeſe anguſtè habent eccleſiæ catholicæ mores optimi, vt eorum tantum vitas, quos commemoraui arbitrer eſſe laudandas. Quàm enim multos epiſcopos optimos viros, ſanctiſsimoſque cognoui, quàm multos presbyteros, quàm multos diaconos, & huiuſmodi miniſtros diuinorum ſacramentorum, quorum virtus eo mihi mirabilior & maiore prædicatione dignior videtur, quo difficilius eſt eam in multiplici hominum genere, & in iſta vita turbulentiore ſeruare. Non enim ſanatis magis quàm ſanandis hominibus præſunt. Perpetienda ſunt vitia multitudinis, vt curentur, & prius toleranda quæ ſananda † eſt peſtilentia. Difficilimum eſt hic tenere optimum vitæ modum & animum pacatum atque tranquillum. Quippe vt breuiter explicem, hi agunt vbi viuere diſcitur, illi vbi viuitur.

Clericorũ laus. Ca. 32. *† ſedanda.*

Neque ideo tamen laudabile Chriſtianorum genus contempſerim, eorum ſcilicet qui in ciuitatibus degunt, à vulgari vita remotiſsimi. Vidi ego diuerſoria ſanctorum Mediolani, non paucorum hominum, quibus vnus presbyter præerat vir optimus & doctiſsimus. Romæ etiam plura cognoui, in quibus ſinguli grauitate atque prudentia & diuina ſcientia præ-

Aliud genus in ciuitate ſimul viuentium. Cap. 33.

pollentes

A pollentes, cæteris ſecum habitantibus præſunt, Chri-
ſtiana charitate, ſanctitate, & libertate viuentibus, Ne
ipſi quidem cuiquam oneroſi ſunt, ſed Oriẽtis more, &
Pauli Apoſtoli authoritate, manibus ſuis ſe tranſigunt.
Ieiunia etiam prorſus incredibilia multos exercere di-
dici, non quotidie ſemel ſub noctem reficiendo corpus,
(quod eſt vſquequaque vſitatiſsimum) ſed cõtinuum tri
Ieiunia triduana. duum vel amplius ſæpiſsime ſine cibo ac potu ducere.
Neque in hoc viris tantum, ſed etiam in fœminis, Qui-
bus item multis viduis & virginibus ſimul habitanti-
bus, & lana ac tela victum quæritãtibus, præſunt ſingu-
læ grauiſsimæ probatiſsimæq́;, non tantum in inſtitu-
endis componendisq́; moribus, ſed etiam inſtruendis
mentibus peritæ ac paratæ. Atque inter hæc nemo vr-
getur in aſpera quæ ferre non poteſt, nulli quod recu-
ſat imponitur, nec ideo condemnatur à cæteris, quòd
in eis ſe imitandis fatetur inualidum. Meminerunt e-
nim quantopere ſcripturis omnibus commendata ſit
ad Titũ. 1. charitas. Meminerunt, Omnia munda mundis: &, Non
Mat. 15. quod intrat in os veſtrũ, vos coinquinat, ſed quod exit.
Itaque non reiiciendis generibus ciborum quaſi pollu-
tis, ſed concupiſcentiæ perdomandæ, & dilectioni fra-
trum retinendæ inuigilat omnis induſtria. Meminer-
B runt, Eſca ventri, & venter eſcis, deus autem & hunc &
1. Cor. 6. illas deſtruet. Et alibi, Neque ſi manducauerimus, abun-
1. Cor. 8. dabimus: neque ſi non manducauerimus, egebimus. Et
Rom. 14. illud præ cæteris, Bonum eſt fratres non manducare
carnes, neque bibere vinum, neque in quo frater tuus
offenditur. Hic enim oſtendit, quàm ſint ad finem cha-
† dirigẽda. ritatis hæc omnia corrigenda †. Alius enim credit mã-
ducare omnia. qui autem infirmus eſt, olus, inquit, man-
ducet: Qui manducat, non manducantem non ſper-
nat: & qui non manducat, manducantem non iudicet,
deus enim illum aſſumit. Tu qui es qui iudicas alienũ
ſeruum? Suo domino ſtat aut cadit: ſtabit autem, potens
eſt enim deus ſtatuere eum. Et paulò pòſt, Qui mandu-
cat, domino manducat, & gratias agit deo: Et qui non
manducat, domino non manducat, & gratias agit deo.
Et item in cõſequentibus, Itaque vnuſquiſque noſtrum
pro ſe rationem reddet. Non ergo amplius iudicemus
inuicem, ſed hoc iudicate magis, ne ponatis offendi-
culum fratri vel ſcandalum. Scio & confido in domi-
C no Ieſu, quia nihil commune per ipſum, niſi ei qui exi-
ſtimat quid commune eſſe, illi commune eſt. Potuit ne
magis oſtendere non in ipſis rebus quibus veſcimur, ſed
in animo eſſe vim quandam quæ ad eum valeat macu-
landum: & propterea iis etiam qui ad hæc contemnen-
da ſunt idonei, certòque ſciunt, non ſe pollui, ſiquid ci-
borum ſine turpi cupiditate altitudine mẽtis aſſumpſe-
† intuendam. rint, charitatem tamen eſſe intendendam †: vide quid
ſequatur: nam ſi propter eſcam frater tuus contriſtatur,
iam non ſecundum charitatem ambulas. Lege cætera,
nam longum eſt omnia interponere, & inuenies præ-
ceptum iis qui poſſunt iſta contemnere, id eſt, firmio-
ribus & ſecurioribus: ideo tamen eſſe temperandum,
ne offendantur illi, quibus adhuc pro ſua imbecillitate
huiuſcemodi opus eſt temperantia. Hæc illi, de quibus
agebam norunt & tenent: Chriſtiani ſunt enim, non
hæretici: intelligunt ſcripturas ſecundum Apoſtolicam
diſciplinam, non ſecundum ſuperbum & commenti-
tium nomen Apoſtolatus: vbi non manducantem ne-
mo ſpernit, manducantem nemo iudicat: qui infirmus
eſt olus manducat. Multi tamen firmi propter infir-
mos idem faciunt: multis non eſt cauſa iſta faciendi,
ſed quod viliore victu viuere placet, minimèque ſum-
ptuoſo corporis ſuſtentaculo ætatem tranquilliſsimam D
ducere. Omnia enim mihi licita ſunt, inquit, ſed ego nõ *1. Cor. 6.*
redigar ſub poteſtate vllius. Ita multi neque veſcuntur
carnibus, neque tamen eas immundas ſuperſtitioſe pu-
tant. Itaque iidem ipſi, qui ſalui† temperant, ſi ratio va- *† qui ſani ſe.*
letudinis cogat, ægroti ſine vlla formidine accipiunt.
Multi vinum non bibunt, nec tamẽ eo ſe coinquinari † *† al. eos qui bibũt coinquinari, &c.*
arbitrantur: nam & quibuſdam lãguidioribus, & prorſus
omnibus, qui ſine vllo nequeunt ſalutẽ corporis ob-
tinere, humaniſsime ac modeſtiſsime præberi faciunt.
Et ſtulte nonnullos recuſantes, fraterne admonent, ne
vana ſuperſtitione debiliores citius quàm ſanctiores
fiant. Legunt eis Apoſtolum diſcipulo præcipientem, vt *1. Timo. 5.*
aliquantum vini ſumat propter frequentes infirmita-
tes ſuas. Ita pietatem ſedulo exercent: corporis vero ex-
ercitationem (vt ait idem Apoſtolus) ad exiguum tem- *1. Tima. 4.*
pus pertinere nouerunt. Continent ſe igitur ij qui poſ-
ſunt, qui tamen ſunt innumerabiles, & à carnibus, & à
vino, duas ob cauſas: vel propter fratrum imbecillitatẽ,
vel propter ſuam libertatem. Charitas præcipue cuſto-
ditur: charitati victus, charitati ſermo, charitati habitus,
charitati vultus aptatur: coitur in vnam conſpiratúrque
charitatem: hanc violare tanquam deum nefas ducitur: E
huic ſi quis reſiſtit, expurgatur atque vitatur †, hanc ſi *† eiicitur.*
quis offendit, vno die durare non ſinitur. Sciunt hanc
ita commendatam eſſe à Chriſto & Apoſtolis, vt ſi hæc
vna abſit, inania: ſi hæc adſit, plena ſint omnia. Iſtis *Ex malorum Chriſtianorum morib⁹ nõ vituperãdam eccleſiã. Ca. 34.*
Manichæi ſi poteſtis obſiſtite, iſtos intuemini, iſtos ſine
mẽdacio, ſi audetis, & cum contumelia nominate: iſto-
rum ieiuniis veſtra ieiunia, caſtitati caſtitatem, veſtitum
veſtitui, epulas epulis, modeſtiam modeſtiæ, charitatẽ
denique charitati, & quod res maxime poſtulat, præce-
ptis præcepta conferte. Iam videbitis quid inter oſten-
tationem & ſynceritatem, inter viam rectam & erro-
rem, inter fidem atq; fallaciam, inter robur & tumorẽ,
inter beatitudinem & miſeriam, inter vnitatem & con-
ſciſsionem, poſtremò quid inter ſuperſtitionis ſirenas *Beatitas.*
& portum religionis interſit. Nolite mihi colligere pro-
feſſores nominis Chriſtiani, nec profeſsionis ſuæ vim
aut ſcientes aut exhibentes. Nolite conſectari turbas
imperitorum, qui vel in ipſa vera religione ſuperſti-
tioſi ſunt, vel ita libidinibus dediti, vt obliti ſint quid
promiſerint deo. Noui multos eſſe ſepulchrorum & pi- F
cturarum adoratores: noui multos eſſe, qui luxurioſiſ- *Sepulchrorum adoratores.*
ſime ſuper mortuos bibant, & epulas cadaueribus exhi-
bentes, ſuper ſepultos ſeipſos ſepeliant, & voracitates
ebrietatéſque ſuas deputent religioni. Noui multos eſſe
qui renunciauerunt verbis huic ſeculo, & ſe omnibus
huius ſeculi molibus opprimi velint, oppreſsiq; læten-
tur. Nec mirum eſt in tanta copia populorum, quòd
non vobis deſint, quorum vita vituperata decipiatis
incautos, & à catholica ſalute auertatis, cum in veſtra
paucitate magnas patiamini anguſtias, dum à vobis
exigitur vel vnus ex his, quos electos vocatis, qui præ-
cepta illa ipſa cuſtodiat, quæ irrationabili ſuperſtitione
defẽditis. Sed & illa quàm vana ſint, quàm noxia quàm
ſacrilega, quemadmodum à magna parte veſtrum, at-
que ideo penè ab omnibus vobis non obſeruantur, alio
volumine oſtẽdere inſtitui. Nunc vos illud admoneo,
vt aliquando Eccleſiæ catholicæ maledicere deſinatis,
vituperando mores hominum, quos & ipſa cõdemnat,
& quos quotidie tanquam malos filios corrigere ſtu-
det. Sed quicũque illorũ bona voluntate deniq; auxilio
corriguntur, quod amiſerant peccando, pœnitendo re-
cuperant. Qui autem voluntate mala in priſtinis vitiis

G perſeuerant, aut etiam addunt grauiora prioribus, in
Matth.13. agro quidem domini ſinuntur eſſe, & cum bonis ſemi-
nibus creſcere, ſed veniet tempus quo zizania ſeparen-
tur. Aut ſi iam propter ipſum Chriſtianum nomen ma-
gis in palea quàm in frumētis eſſe arbitrādi ſunt, veniet
etiam qui aream purget, & à frumentis paleam ſeparet,
Matth. 3. & ſingulis partibus pro ſuo cuiuſq; merito quod opor-
Manichæi tet ſumma æquitate diſtribuat. Vos interea quid ſæ-
damnāt cō uitis, quid excæcamini ſtudio partium? Quid tanti er-
iugij vſum roris longa defenſione implicamini? Fruges in agro,
Cap. 25. frumenta in area quærite, Apparebunt facile, ſeſeq; of-
ferent ipſa quærentibus. Quid nimis in purgamenta
oculos intēditis? Quid ab optimi horti vbertate imperi
tos hominea ſepiū aſperitate terretis? Eſt certus aditus,
quanuis paucioribus notus, quo poſsit intrari, quē vos
aut eſſe non creditis, aut inuenire non vultis. Sunt in
Eccleſia catholica innumerabiles fideles, qui hoc mun-
do non vtantur, ſunt qui vtantur tanquam non vten-
1. Cor 7 tes, vt ab Apoſtolo dicitur, quod illis temporibus iam
probatum eſt, quibus ad idolorum cultum Chriſtiani
H cogebantur. Quod enim tunc pernicioſi homines, quot
patresfamilias ruſticiani, quot negociatores, quot mili-
tares, quot primates vrbium ſuarum, quot deniq; ſena-
tores, vtriuſque ſexus, hæc omnia vana & temporalia
relinqueotes, quibus vtique quanuis vterentur non de-
tinebantur, mortem pro ſalubri fide ac religione ſub-
ierunt, demonſtraueruntq; infidelibus à ſe potius illa
Matrimo- omnia, quàm ſe ab eis eſſe poſſeſſos. Quid calumniami-
nia & poſ- ni, quòd fideles ac iam baptiſmate renouati, procreare
ſeſsio. filios, & agros ac domos pecuniamq; vllam poſsidere
non debeant? Permittit hoc Paulus. Nam quod negari
non poteſt, fidelibus ſcripſit, poſt multorum quippe vi-
tioſorum enumerationem, qui regnum dei non poſsi-
1. Cor. 6. debūt. Et hæc quidem fuiſtis, inquit, ſed abluti eſtis, ſed
ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis in nomine domini
Ieſu Chriſti, & in ſpiritu dei noſtri. Ablutos proculdu-
bio & ſanctificatos nemo niſi fideles, & eos qui huic
mundo renunciauerint, intelligere audebit. Sed quo-
niam oſtendit quibus ſcripſerit, videamus vtrum his il-
la permittat. Ita enim ſequitur, Omnia mihi licita ſunt,
ſed non omnia expediunt. Omnia mihi licita ſunt, ſed
I ego ſub nullius redigar poteſtate. Eſca ventri, & venter
eſcis, deus autem & has & hunc deſtruet. Corpus autem
non fornicationi, ſed domino, & dominus corpori,
Deus vero ſuſcitauit dominum, & nos quoque ſuſcita-
Ibidem. bit per virtutem ſuam. An neſcitis quoniā corpora ve-
ſtra membra Chriſti ſunt? Tollens ergo membra Chri-
ſti, efficiam membra meretricis? Abſit. An neſcitis quo-
niam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? E-
Geneſ. 2. runt enim, inquit, duo in carne vna. Qui autem adhæ-
1. Cor. 6. ret domino, vnus ſpiritus eſt. Fugite fornicationem.
Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra cor-
pus eſt: qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat.
An neſcitis quoniam membra veſtra templum eſt ſpi-
ritus ſancti, qui in vobis eſt, quem habetis à deo, & non
eſtis veſtri? Empti enim eſtis precio magno, glorificate
& portare deum in corpore veſtro. De quibus autem
1. Cor. 7. ſcripſiſtis mihi, Bonum eſt homini mulierem non tan-
gere. Propter incontinentiam autem vnuſquiſq; vxo-
rem ſuam habeat, & vnaquæque virum ſuum habeat.
Vxori vir debitum reddat, ſimiliter autem & vxor vi-
ro. Mulier ſui corporis poteſtatem non habet ſed vir:
ſimiliter autem & vir ſui corporis poteſtatem non ha-
bet, ſed mulier. Nolite fraudare inuicem, niſi forte ex
conſenſu ad tempus vt vacetis orationi: & iterum re-
uertimini in idipſum, ne vos tentet ſatanas propter in- K
temperantiam† veſtram. Hoc autem dico ſecūdum in- *† inconti-*
dulgentiam, non ſecundum imperium. Volo autē om- *nentiam.*
nes homines eſſe ſicut meipſum, ſed vnuſquiſque pro-
prium habet donum à deo, alius quidem ſic, alius vero
ſic. Satis ne vobis videtur Apoſtolus & fortibus demō-
ſtraſſe quid ſummum ſit, & imbecillioribus permiſiſſe
quod proximum non eſt? Nam attingere mulierē, ſum-
mum oſtēdit eſſe, cum ait, Vellem omnes homines eſſe
ſicut meipſum. Huic autem ſummo coniugalis caſtitas
proxima eſt, ne homo fornicatione vaſtetur. Nunquid
propterea iſtos dixit adhuc fideles non eſſe, quia coniu-
gibus vtuntur? Quandoquidem hac caſtitate coniugij,
& ex ſe inuicem ipſos qui coniuncti ſunt, ſi alter eorum
fuerit infidelis, & eam quæ inde naſcitur prolem ſan-
ctificari dixit: Sanctificatus eſt enim, inquit, vir infide-
lis in muliere fideli, & ſanctificata eſt mulier infidelis
per virum fidelem: alioquin filij veſtri immundi eſſent,
nunc autem ſancti ſunt. Quid obſtrepitis pertinacia *† ſcriptu-*
tantæ veritati? Quid lucem veritatis † vanis vmbris ob- *rarum.*
nubilare conamini? Nolite iam dicere catechumenis L
licere vti coniugibus, fidelibus autem non licere: cate-
chumenis licere habere pecuniam, fidelibus autem non
licere. Nam & multi ſunt qui vtuntur tanquam non
vtentes. Et illo ſacroſancto lauacro inchoatur inno-
uatio noui hominis, vt perficiendo perficiatur, in aliis
citius, in aliis tardius: à multis tameo proceditur in no-
uam vitam, ſi quiſquam non inimice, ſed diligenter in-
tendat. Ipſe quippe, ſicut ait, Apoſtolus, & ſi exterior ho-
mo noſter corrumpitur, ſed interior renouatur de die
in diem. Apoſtolus de die in diem interiorem hominē *2. Cor. 4.*
renouari dicit, vt perficiatur, & vos à perfectione vul-
tis incipiat: Quod vtinam velitis: ſed quæritis potius
non vnde erigatis inualidos, ſed vnde fallatis incautos.
Hoc enim nō debuiſtis tanta dicere audacia, nec ſic vos
in ciſipſis nugatoriis mandatis veſtris perfectos eſſe
conſtaret. Cum verò nouerit veſtra conſcientia eos,
quos in ſectam veſtram introducitis, cum vobis fami-
liarius iungi cœperint, multa inuenturos quæ in vobis
eſſe cum alios accuſaretis nemo ſuſpicabatur: quæ tan-
dem impudentia eſt perfectionem in catholicis im-
becillioribus quærere, vt inde imperitos auertas, & eam M
nullo modo apud te iis quos auerteris exhibere? Sed ne
quid in vos temere iam videamur effundere, iſte ſit hu-
ius voluminis modus, vt ad demonſtranda præcepta vi-
tæ veſtræ, moréſque memorabiles aliquando veniamus.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE MORIBVS MANICHAEORVM LIBER SECVNDVS.

NVLLV eſſe dubium arbitror, cum de *Quid ve-*
bonis & malis quæritur, hoc genus *riſsime ſit.*
quæſtionis ad moralem pertinere *Cap. 1.*
diſciplinā, in qua iſto ſermone ver-
ſamur. Quamobrem vellem quidē,
vt tam ſerenam mentis aciem ho-
mines ad hæc inueſtiganda defer-
rent, vt poſſent videre illud ſummū bonum, quo nō eſt
quicquā melius aut ſuperius cui rationalis anima pura
& perfecta ſubiungitur. Hoc enim intellecto atq; per-
fecto, ſimul viderent id eſſe, quod ſumme ac primitus
eſſe

A eſſe rectiſsime dicitur. Hoc enim maxime eſſe dicendum eſt, quod ſemper eodẽ modo ſeſe habet, quod omni modo ſui ſimile eſt, quod nulla ex parte corrumpi ac mutari poteſt, quod non ſubiacet tempori, quod aliter nunc ſe habere, quàm habebat antea, non poteſt. Id enim eſt quod eſſe veriſsime dicitur. Subeſt enim huic verbo manentis in ſe atque incommutabiliter ſeſe habẽtis naturæ ſignificatio. Hanc nihil aliud quàm deum poſſumus dicere, cui ſi contrarium rectè quæras, nihil omnino eſt. Eſſe enim contrarium non habet, niſi non eſſe. Nulla eſt ergo deo natura contraria. Sed quoniam ad hæc contemplanda ſauciam & hebetem nugatoriis opinionibus & prauitate voluntatis aciem mentis afferimus, conemur quantum poſſumus ad qualemcunque tantæ rei notitiã peruenire pedetentim atq; caute non vt videntes, ſed vt palpantes ſolent quærere.

Quid dicatur verißime eſſe.

Malũ non eſſe ſubſtãtiã. Cap. 2.

Sæpe atque adeo penè ſemper Manichæi, ab iis quibus hæreſim veſtram perſuadere molimini, requiritis, vnde ſit malum. Putate me nunc primitus in vos incidiſſe, impetram aliquid à vobis ſi placet, vt etiam vos depoſita B paulisper opinione, qua vos iſta ſcite opinamini, rem tantam mecum tanquam rudes indagare tentetis. Percunctamini me, vnde ſit malum: ac ego viciſsim percunctor vos, quid ſit malum. Cuius eſt iuſtior inquiſitio? Eorúmne qui quærunt vnde ſit, quod quid ſit ignorant: an eius qui prius putat eſſe quærendum quid ſit, vt non ignotæ rei (quod abſurdiſsimum eſt) origo quæratur? Veriſsime dicitis. Quis enim ita eſt mente cæcus, qui nõ videat id cuique generi malum eſſe, quod contra eius naturam eſt? Sed hoc conſtituto, euertitur hæreſis veſtra: Nulla enim natura malum, ſed quod contra naturam eſt, id erit malum. Vos autem aſſeritis quandam naturam atque ſubſtantiam malum eſſe. Accedit etiam illud, quòd contra naturam quicquid eſt, vtique naturæ aduerſatur, & eam perimere nititur. Tendit ergo id quod eſt, facere vt non ſit. Nam & ipſa natura nihil eſt aliud, quàm id quod intelligitur in ſuo genere aliquid eſſe. Itaque vt nos iam nouo nomine ab eo quod eſt eſſe vocamus eſſentiam, quam plerunque ſubſtantiam etiam nominamus: ita veteres qui hæc no- C mina non habebant, pro eſſentia & ſubſtantia naturam vocabant. Idipſum ergo malum eſt, ſi præter pertinaciam velitis attendere, deficere ab eſſentia, & ad id tendere vt nõ ſit. Quocirca cum in Catholica dicitur, omnium naturarum atque ſubſtantiarum eſſe authorem deum, ſimul intelligitur ab eis qui hoc poſſunt intelligere, non eſſe deum authorem mali. Quomodo enim poteſt ille, qui omnium quæ ſunt, cauſa eſt vt ſint, cauſa eſſe rurſus vt non ſint, id eſt, vt ab eſſentia deficiant, & ad non eſſe tendant? Quod malum generale eſſe clamat veriſsima ratio. At vero illa veſtra gens mali, quam vultis eſſe ſummum malum, quomodo erit contra naturam, id eſt, contra ſubſtantiam, cum eam naturam atque ſubſtantiam eſſe dicatis? Si enim contra ſe facit, ipſum eſſe ſibi adimit: Quod ſi perfecerit, tunc demum perueniet ad ſummum malum. Non autem perficiet, quia eam non modo eſſe, verumetiam ſempiternam eſſe vultis. Non poteſt igitur eſſe ſummũ malum, quod perhibetur eſſe ſubſtantia. Sed quid faciam? Scio plures eſſe in vobis qui hæc intelligere omnino nequeãt. Scio rurſus eſſe quoſdam, qui quanquam bono ingenio vtcunque iſta videant, mala tamen voluntate, qua ipſum quoque ingenium ſunt amiſſuri, pertinaciter agant, & quærant potius quid aduerſus iſta dicant, quod tardis & imbecillis facile perſuadetur, quàm vera eſſe conſentiant. Non me tamen ſcripſiſſe pœnitebit, quod aut D quiſquam in vobis tandem non iniquo iudicio conſideret, veſtrumq; relinquat errorem: aut quod ingenioſi & deo ſubditi, atque adhuc ab ſtudio veſtro integri cum legerint, non poſsint veſtris ſermonibus decipi.

Natura quid ſit. οὐσία.

Malum quid ſit.

Summo bono noceri non poteſt. Cap. 3.

Quæramus ergo iſta diligentius, & quantum fieri poteſt planius. Percontor vos iterum quid ſit malum? Si dixeritis id quod nocet, neque hic mentiemini. Sed quæſo animaduertite, quæſo vigilate, quæſo deponite ſtudia partium, & verum non vincendi, ſed inueniendi gratia quærite. Quicquid enim nocet, bono aliquo priuat eam rem cui nocet: Nam ſi nullum bonum adimit, nihil prorſus nocet. Quid hoc apertius obſecro vos, quid planius, quid tam expoſitum cuiuis mediocri intellectori, modo non pertinaci? Hoc autem poſito, videtur iam, vt opinor, quid ſequatur. In illa quippe gente quam ſummum malum eſſe ſuſpicamini, nocere cuiquam rei non poteſt, vbi nihil eſt boni. Quòd ſi duæ naturæ ſunt, vt aſſeritatis, regnum lucis & regnum tenebrarum: quoniam regnum lucis deum eſſe fatemini, cui ſimplicem quandam naturam conceditis, ita vt E ibi non ſit aliud alio deterius: confiteamini neceſſe eſt, quod vehementer quidem eſt aduerſum vos, ſed tamen neceſſe eſt confiteamini iſtam naturam, quam ſummum bonum non modo non negatis, ſed etiam vehementer perſuadere conamini, eſſe incommutabilem & impenetrabilem, & incorruptibilem & inuiolabilem: Non enim erit aliter ſummum bonum, id eſt enim quo nihil eſt melius: Tali autem naturæ noceri nullo pacto poteſt. At ſi nocere, bono priuare eſt, ſicut oſtendi: noceri non poteſt regno tenebrarum, quia nihil ibi boni eſt: noceri non poteſt regno lucis, quia inuiolabile eſt: Cui igitur nocebit quod dicitis malum?

Boni per ſe & participatione differentia. Cap. 4.

Quem rem cum vos expedire nequeatis, videte quàm expedita ſit ſententia catholicæ diſciplinæ, quæ aliud dicit bonum quod ſummè ac per ſe bonũ eſt, & non participatione alicuius boni, ſed propria natura & eſſentia: aliud quod participando bonum, & habendo: habet autem de illo ſummo bono vt bonum ſit, in ſe tamen manente illo, nihilque amittente. Hoc autem bonum quod poſtea diximus, creaturam vocant, cui noceri per defectum poteſt: cuius defectus deus author non eſt, quia exiſtendi, & vt ita dicam, eſſendi author eſt: Ita & malum oſtenditur quomodo dicatur: F non enim ſecundum eſſentiam, ſed ſecundum priuationem rectiſsime dicitur: & natura cui noceri poſsit, apparet. Non enim ipſa eſt ſummum malum, cui bonum adimitur cum nocetur: neque ſummum bonum, quæ propterea deficere à bono poteſt, quia non exiſtendo bonum, ſed bonum habendo dicitur bona. Neque naturaliter bona res eſt, quæ cum facta dicitur, vtique vt bona eſſet accepit: Ita & deus ſummum bonum eſt, & ea quæ fecit, bona ſunt omnia, quãuis nõ ſint tam bona, quàm eſt illeipſe qui fecit. Quis enim hoc tam inſanus audet exigere, vt æqualia ſint artifici opera, & condita conditori? Quid amplius deſideratis? An etiã vultis aliquid planius?

Summum malũ corrumpi non poſſe, vt nec bonũ. Cap. 5.

Quæramus ergo tertiò quid ſit malum? Reſpondebitis fortaſſe, corruptio. Quis & hoc negauerit generale malum eſſe? Nam hoc eſt contra naturam quod nocet: Sed corruptio non eſt in ſe ipſa, ſed in aliqua ſubſtantia quam corrumpit: Non enim ſubſtantia eſt ipſa corruptio. Ea igitur res, quam corrumpit corruptio, non eſt malum. Quod enim corrumpitur, integritate & ſynceritate priuatur. Quod ergo non habet vllam ſynceritatem qua priuetur, cor-

G rumpi non poteſt: quod autem habet profectò bonum eſt participatione ſynceritatis. Item quod corrumpitur, profectò peruertitur: quod autem peruertitur, ordine priuatur, ordo autem bonum eſt. Non igitur quod corrumpitur bono caret: eo nanque ipſo quo non caret, viduari dum corrumpitur poteſt. Gens ergo illa tenebrarum, ſi omni bono carebat, vt dicitis, corrumpi non poterat: Non enim habebat quod ei poſſet auferre corruptio, quæ ſi nihil auferat, non corrumpit. Audete iam dicere ſi poteſtis, deum & dei regnum potuiſſe corrumpi, ſi diaboli regnum quale deſcribitis, quomodo corrumpi poſſet non inuenitis. Quid ergo lux catholica dicit? Quid putatis niſi id quod habet veritas, corrumpi poſſe factum ſubſtantiam? Nam & illam non factam, quæ ſummum bonum eſt, eſſe incorruptibilem, & ipſam corruptionem quæ ſummum malum eſt, non poſſe corrumpi, ſed hanc non eſſe ſubſtantiam. Si autem quæritis, quid ſit, videte quò conetur perducere, quæ corrumpit: Ex ſeipſa enim affici ea

Ordo & vnitas dat eſſe. Cap. 6.

H quæ corrumpuntur. Deficiunt autem omnia per corruptionem ab eo quod erant & non permanere coguntur, non eſſe coguntur: Eſſe enim ad manendum refertur. Itaque quod ſumme & maxime eſſe dicitur, permanendo in ſe dicitur. Nam quod mutatur in melius, non quia manebat mutatur, ſed quia peruertebatur in peius, id eſt, ab eſſentia deficiebat, cuius defectionis author non eſt qui eſt author eſſentiæ. Mutatur ergo quædam in meliora, & propterea tendunt ad eſſe: Nec dicuntur iſta mutatione peruerti, ſed reuerti atque conuerti. Peruerſitas enim contraria eſt ordinationi. Hæc vero quæ tendunt ad eſſe, ad ordinem tendunt: quem cum fuerint conſecuta, ipſum eſſe conſequuntur, quantum id creatura conſequi poteſt. Ordo enim ad conuenientiam quandam quod ordinat redigit. Nihil eſt autem eſſe, quàm vnum eſſe. Itaque inquantum quodque vnitatem adipiſcitur, intantum eſt. Vnitatis eſt enim operatio, conuenientia & concordia, qua ſunt inquantum ſunt ea quæ compoſita ſunt: Nam ſimplicia per ſe ſunt, quia vna ſunt: quæ autem non ſunt ſimplicia, concordia partium imitantur vnitatem, & intantum ſunt inquantum aſſequuntur: Quare ordinatio eſſe cogit, inordinatio vero non eſſe, quæ peruerſio etiam nominatur atque corruptio. Quicquid igitur corrumpitur,

I eò tendit vt non ſit. Iam veſtrum eſt conſiderare, quò cogat corruptio, vt poſsitis inuenire ſummum malum: nam id eſt quò corruptio perducere nititur.

Quomodo deus reſtituit omnia. Cap. 7.

Sed dei bonitas eò rem perduci non ſinit, & omnia deficientia ſic ordinat, vt ibi ſint, vbi congruentiſſime poſsint eſſe, donec ordinatis motibus ad id recurrant vnde defecerunt. Itaque etiam animas ratiocinales (in quibus eſt potiſsimum liberum arbitrium) deficientes a ſe, in inferioribus creaturæ gradibus ordinat, vbi tales eſſe decet. Fiunt ergo miſeræ diuino iudicio, dum inconuenienter pro meritis ordinantur. Ex quo id optime eſt dictum, quod inſectari minime ſoletis: Ego facio bona, & creo mala. Creare nanque dicitur condere & ordinare. Itaque in pleriſque exemplaribus ſic ſcriptum eſt, Ego facio bona, & condo mala. Facere enim eſt quod omnino non erat: condere autem ordinare quod vtcunque iam erat, vt melius magiſque ſit. Ea nanque condit deus, id eſt ordinat, cum dicit, Condo mala, quæ deficiunt, id eſt, ad non eſſe tendunt, non ea quæ ad id quò tendunt peruenerunt. Dictum eſt enim: Nihil per diuinam prouidentiam ad id vt non ſit peruenire permittitur. Tractarentur hæc latius & vberius, ſed dum vobiſcum agitur, ſatis eſt. Oſtendenda

Eſaiæ 45.

Creare & condere.

K enim vobis ianua fuit, quam deſperatis, & deſperandam facitis imperitis: Nam vos introducit nemo, niſi voluntas bona, quam pacatam efficit diuina clementia, ſicut in Euangelio canitur: Gloria in excelſis deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Satis eſt, inquam, vt videatis, nullum eſſe de bono & malo religioſe diſputationis exitum, niſi quicquid eſt, inquantum eſt, ex deo ſit: inquantum autem ab eſſentia deficit, non ſit ex deo, ſed tamen diuina prouidentia ſemper ſicut vniuerſitati congruit ordinetur. Quod ſi nondum videtis, quid amplius nunc faciam neſcio, niſi vt minutius etiam tractem iſta quæ dicta ſunt: Non enim ad maiora mentem niſi pietas veritáſque † perducit.

Lucæ 2.

† puritáſq;

Nulla ſubſtantia per ſe mala, ſed per incongruentiã. Cap. 8.

Quid enim aliud cum quæro quid ſit malum, reſpondere eſtis, niſi aut quod contra naturam eſt, aut quod noceat, aut corruptionem, aut aliquid huiuſmodi? At in his oſtendi veſtra naufragia, niſi forte, vt ſoletis (cum anguſtati fueritis) cum pueris pueriliter agere, reſpondebitis malum eſſe ignem venenum, feram, & cætera huiuſmodi. Nam etiam de quodam dicente, nullam ſubſtantiam malam eſſe, vnus de primari-

L bus huius hæreſis, quem familiarius crebriúſque audiebamus, dicebat, Vellem ſcorpionem in manu hominis ponere, ac videre vtrum non ſubtraheret manum. Quod ſi faceret, non verbis, ſed re ipſa conuinceretur aliquam ſubſtantiam malum eſſe, quandoquidem illud animal eſſe ſubſtantiam non negaret. Et dicebat hoc non coram illo, ſed cum ad eum nos commoti referremus quod ille dixiſſet: Reſpondebat ergo vt dixi pueriliter pueris. Quis enim maliuſcule imbutus & eruditus, non videat per inconuenientiam corporalis temperationis hæc lædere, ac rurſus per inconuenientiam non lædere, & ſæpe etiam commoda non parua conferre? Nam ſi illud venenum per ſeipſum malum eſſet, eundem ſcorpionem magis, priúſque interimeret. At contra ſi ei penitus aliquo pacto detrahatur, ſine dubitatione interiret. Ergo illius corpori malum eſt amittere, quod noſtro recipere. Item illi bonum eſt habere id, quo nobis bonum eſt carere. Erit ergo eadem res & bonum & malum? Nullo modo, ſed malũ eſt quod contra naturam eſt: hoc enim & beſtiæ illi & nobis

Dictum Manichæi.

M malum eſt, id eſt, ipſa inconuenientia, quæ ſine dubio non eſt ſubſtantia, imò eſt inimica ſubſtantiæ. Vnde eſt igitur? Attende quò cogat, & diſces, ſi tamen in te aliquid interioris luminis viuit. Non eſſe enim cogit omne quod perimit. Deus vero author eſſentiæ eſt: nec aliqua eſſentia poteſt videri eſſe, quod in qua fuerit cogit non eſſe. Dicitur ergo aliquid vnde nõ ſit inconuenientia, nam vnde ſit nihil dici poteſt. Quædam facinoroſa mulier Athenienſis, vt prodit hiſtoria, venenum quod certo modulo damnati vt morerentur hauriebãt, paulatim bibendo, ſine vllo vel leui incommodo valetudinis effecit vt biberet. Itaque cum eſſet aliquando damnata: legitimam illam quantitatem veneni, quam conſuetudine vicerat, accepit vt cæteri, nec vt cæteri extincta eſt. Quod cum eſſet magno miraculo, miſſa eſt in exilium. Quid putamus ſi venenum malum eſt, iſtam feciſſe vt ſibi malum non eſſet? Quid hoc abſurdius? Sed quia inconuenientia malum eſt, fecit potius vt per moderatam conſuetudinem illud corpus ſuo corpori conueniret: Nam quando illa qualibet calliditate poſſet efficere, vt ſibi conuenientia non nocerent? Quid ita? Quia quod vere & generaliter malum eſt, & ſemper & omnibus nocet. Oleum

Aſſueta veneno.

noſtris

A noſtris corporibus commodum eſt, animalium autem multis quæ ſex pedes habent, vehementer aduerſum. Elleborum, nónne alio modo cibus eſt, alio medicamentum, alio venenum? Salem immoderatius acceptum, quis non venenum eſſe clamauerit? Quot autem & quantæ corporis commoditates ex eo ſint, quis poteſt enumerare? Aqua maris terrenis animalibus cum bibitur, noxia eſt: multorum autem corporibus dum illa aqua humectantur accommodatiſsima & vtilis: *Mirum.* in vtroque autem piſcibus ſaluti & voluptati eſt. Panis hominem alit, accipitrem necat. Cœnum ipſum quod & hauſtum & olfactum grauiter offendit & lædit, nónne & æſtate tactū refrigerat, & vulneribus quæ ab igne acciderunt, medicamentum eſt? Quid ſtercore aſpernabilius? quid cinere abiectius? Ad hæc tantas agris vtilitates afferunt, vt eorum inuentori, à quo etiam ſtercus nomen accepit, Stercutio diuinos honores Romani deferendos putarent. Sed quid parua colligam, quæ ſunt innumerabilia? Quatuor ipſa quæ in promptu ſunt elementa, quis dubitet prodeſſe per conuenien-B tiam: inconuenienter autem adhibita, vehementer aduerſa eſſe naturæ? Nos qui aëre viuimus, & terra & aqua obrutos necant. Innumerabilia vero animantia per arenam laxiorémque terram repunt vitaliter: Piſces autem in hoc aëre moriuntur. Ignis corpora noſtra corrumpit, ſed conuenienter adhibitus, & reſumit à frigore, & morbos innumerabiles pellit. Sol iſte cui genu flectitis, (quo vere nihil inter viſibilia pulchrius inuenitur) aquilarum oculos vegetat, noſtros ſauciat inſpectus & tenebrat. Sed fit per conſuetudinem, vt nos quoque in eo ſine incommodo aciem figamus. Num ergo ſinitis, vt illi veneno eum comparemus, quod mulieri Athenienſi conſuetudo fecit innoxium? Reſpicite ergo aliquando & aduertite, ſi ſubſtantia vlla malum eſt, & ideo quòd lædit aliquem lucem quam colitis, ab hoc crimine non poſſe defendi. Conſiderate potius hanc inconuenientiam vniuerſale malum eſſe, per quam ſolis radius tenebreſcere oculos facit, cum eis nihil ſit luce iucundius.

Ne conſiſtere quidē Manichæorum fabulas de bonis & malis. Cap. 9. Hæc dixi, vt ſi fieri poteſt, tandem dicere deſinatis malum eſſe terram per immenſum profundam & longam, malum eſſe mentem per terram vagatam: malum eſſe quinque antra elementorum, aliud tenebris, aliud aquis, aliud ventis, aliud igni, aliud fumo plenum: malum eſſe animalia in illis ſingulis nata elementis, ſerpentia in tenebris, natantia in aquis, volatiba in ventis, quadrupedia C in igne, bipedia in fumo. Hæc enim ſicut à vobis deſcribuntur, nullo modo eſſe poterunt: quoniam quicquid tale eſt, inquantum eſt, à ſummo deo ſit neceſſe eſt: quoniam inquātum eſt, vtique bonum eſt. Si enim dolor & imbecillitas malum eſt, erant ibi animalia in tanta corporis firmitate, vt eorum abortiuos fœtus, poſtquam de his ſecundum veſtram ſectam fabricatus eſt mundus, de cœlo in terram cecidiſſe & mori non potuiſſe dicatis. Si cæcitas malum eſt, videbant; ſi ſurditas, audiebant. Si obmuteſcere aut mutum eſſe malum eſt, vſqueadeo ſignatæ atque diſtinctæ ibi voces erant, vt aduerſus deum bellum gerere (ſicut aſſeritis) eis in concione vno perſuadente placuerit. Si ſterilitas malum eſt, erat ibi filios procreandi magna fœcunditas. Si exilium malum eſt, in ſua terra erant, ſuáſque regiones incolebant. Si ſeruitus malum eſt, erant ibi etiam qui regnabant. Si mors malum eſt, viuebant & ita viuebant, vt mentem ipſam prorſus nec poteſt victoriam dei vllo modo vnquam mori poſſe prædicetis. Cur quæſo in ſummo malo inuenio tanta bona iis D malis quæ commemoraui contraria? Aut ſi hæc non ſunt mala, vlláne tandem ſubſtantia inquantum ſubſtantia eſt malum erit? Si malum imbecillitas non eſt, malúmne erit corpus infirmum? Si malum cæcitas non eſt, malúm ne erunt tenebræ? Si malum ſurditas nō eſt, malúm ne erit ſurdus? Si malum non eſt mutum eſſe, *Priſcis mutus;* malúmne erit piſcis? Si ſterilitas malum non eſt, quomodo malum eſt animal ſterile? Si exilium malum non eſt, quomodo malum eſt animal exulans, vel animal in exilium aliquem mittens? Si ſeruitus malum nō eſt, quomodo malum eſt animal ſeruiens? Si mors malum non eſt, quomodo malum eſt animal mortale, vel inferens mortem? Si verò hæc mala ſunt, quomodo non erunt bona firmitas corporis, viſus, auditus, locutio perſuadens, fœcunditas, ſolum genitale, libertas, vita, quæ omnia in illo mali regno fuiſſe perhibetis, & ſummum malum audetis aſſerere? Poſtremo ſi (quod omnino nemo vnquam negauit) inconuenientia malum eſt, quid conuenientius quàm illa ſuis quibuſque animalibus elementa, tenebræ ſerpentibus, aquæ natātibus, venti volatilibus, ignis edacioribus, fumus ela- E tioribus? Tanta enim à nobis in diſcordiæ gente concordia, & tantus in peruerſitatis ſede ordo deſcribitur. Si quod nocet malum eſt, omitto illud valentiſsimum, quod ſupra dictum eſt, noceri non potuiſſe, vbi nullum erat bonum: ſed ſi hoc obſcurum eſt, illud certe omnibus eminet & apparet, quia ſicut dixi, & vt omnes conſentiunt, quod nocet eſt malum, fumus in illa gente bipedibus animalibus non nocebat. Genuit ea & aluit atque ſuſtinuit ſine labe naſcentia, creſcentia, regnantia. Nunc verò poſtquam mixtum eſt malo bonum, nocētior fumus effectus eſt, ita vt à nobis qui certe bipedes ſumus, ſuſtineri non poſsit: Excæcat, opprimit, necat. Tantà ne malis elementis commixtione boni acceſsit immanitas? tanta deo regnante peruerſitas? Certe cur in cæteris videmus tantam congruentiam, quæ authorem veſtrum decepit, atq; illexit ad comparanda mendacia? Cur, inquam, tenebræ ſerpentibus, aquæ natantibus, venti volantibus congruunt: quadrupedem vero ignis incendit, & nos fumus ſuffocat? Quid quod etiam *Serpentes aprici.* ſerpentes acutiſsime vident, & præſentia ſolis exultant, ibique ſunt abundantiores, vbi aër ſerenior, difficilius F & rarius vbi nubem contrahit? Quid abſurdius quàm ibi eſſe accommodatius & aptius incolas amatoreſque tenebrarum, vbi lucis perſpicuitate gaudetur? Quòd ſi eos dicitis delectari potius calore quàm lumine; multo congruentius in igne ſerpentes alacres natos, quàm tardum aſinum diceretis: & tamen luci huic amicam aſpidem quis neget, cum eius oculi aquilæ oculis cōparentur? *Aſpis gaudet luce.* Sed de beſtiis videro. Nosipſos obſecro conſideremus ſine pertinacia, & tandē fabulis vanis & pernicioſis animum exuamus. Quis enim tantam peruerſitatem ferat, qua dicitur in tenebrarū gente, cui nihil admixtū erat luminis, animalia bipedia tam firmam, tam vegetā, tam deniq; incredibilem vim habuiſſe in oculorū acie, vt in tenebris ſuis viderent puriſsimam, quę à vobis cōmendatur, regnorum dei lucem. Siquidem illam etiam talibus viſibilem fuiſſe vultis, vt aſpicerent & conſiderarent: & delectarētur & appeterēt: noſtros autē oculos cōmixtione lucis, cōmixtione ſummi boni, cōmixtione deniq; dei tam infirmos, tā imbecilles eſſe redditos, vt neque quicquā videamus in tenebris, & ſolis aſpectū nullo modo ferre poſsimus, atq; inde conuerſi etiā quæ à nobis videbantur quæramus. Hæc dici poſſunt etiam

G ſi corruptio malum eſt, quod æque nemo ambigit. Non enim tunc ſumus corrũpebat genus animalium, quod modo corrumpit. Et ne pergam per ſingula, quod longum eſt & non neceſſariũ, vſqueadeo minus erant corruptioni obnoxia, quæ ibi animantia fuiſſe confingitis, vt abortiui eorum fœtus nõdum ad naſcẽdum idonei, de cœlo in terram præcipitati, & viuere, & gignere, & rurſus coniurare potuerint, habentes vtique priſtinam firmitatem, qua iam erant concepti ante commixtionem boni & mali: Nam poſt iſtam concretionem, quæ de iis nata ſunt, ea dicitis eſſe animalia, quæ nunc infirmiſsima, & facili corruptioni obnoxia † videmus. Quis hunc diutius tolerare poſsit errorem, niſi qui aut iſta non videt, aut neſcio qua incredibili conſuetudine ac familiaritate vobiſcum, contra omnes moles rationis obduruit?

† facile corruptioni cedẽtia.

Tria ſignacula quibus peccatur. Cap. 10.

Sed quoniam oſtendi (vt arbitror) de bonis & malis generalibus, in quantis tenebris, & in quanta falſitate verſemini, nunc videamus tria illa ſignacula, quæ in veſtris moribus magna laude ac prædicatione iactatis. Quæ ſunt tandem iſta ſignacula? Oris certe, & manuum, & ſinus. Quid eſt hoc? Vt ore, inquit, & H manib⁹, & ſinu, caſtus & innocẽs ſit homo? Quid ſi oculis, aut auribus, vel naribus peccet? Quid ſi calcibus hominem affligat, vel etiam necet? Quomodo iſtum tenebimus reum, qui nec ore, nec manibus, nec ſinu peccauit? Sed cum os, inquit, nomino, omnes ſenſus qui ſunt in capite intelligi volo: Cum autem manum, omnem operationem: Cum ſinum, omnem libidinem ſeminalem. Quo ergo vultis pertinere blaſphemias? Ad os, an ad manum? Eſt enim operatio iſta per linguam. Itaque ſi vno genere operationem omnem concluditis, cur operationem pedum coniungitis manibus; linguæ ſeparatis? An quia lingua verbis ſignificat aliquid, eam vultis ſeiungere ab ea operatione quæ non ſignificãdi gratia fit: ita vt definiatur ſignaculum manuum, ab operatione mala quæ non ſignificandi cauſa eſt, cõtinentia? Sed quid facturi eſtis ſi quis peccet ſignificando aliquid manibus, vt fit cum ſcribimus, vel geſtu aliquid quod intelligatur, oſtendimus? Hoc enim ori atque linguæ tribuere non poteſtis, quia manibus fit: Quid enim abſurdius, quam cum tria dicantur ſigna-I cula, oris, manuum, & ſinus, quædam peccata deprehẽſa in manibus tribuantur ori? Si autem operatio generalis manibus datur, quæ tandem ratio eſt pedum operationem huic addere, linguæ non addere? Videtis ne quomodo nouitatis appetitio comite errore in magnas deducatur anguſtias? Tribus nanque iſtis ſignaculis, quæ noua quadam diuiſione prædicatis, quomodo includatis omnium peccatorum purgationẽ non inuenitis.

Nouitatis appetitio.

Quæ blaſphema Manichæi de deo prædicent. Cap. 11.

Blaſphemia quid ſit.

Sed diuidite vt vultis, prætermittite quicquid vultis, ea quæ maxime ſoletis commendare tractemus. Ad oris enim ſignaculum dicitis pertinere, ab omni continere blaſphemia. Eſt autem blaſphemia, cum aliqua mala dicuntur de bonis. Itaque iam vulgo blaſphemia non accipitur, niſi mala verba de deo dicere: de hominibus nanque dubitari poteſt, Deus vero ſine cõtrouerſia bonus eſt. Si ergo ratio conuicerit, neminem de deo peiora quàm vos dicere, vbi erit memorabile oris ſignaculum? Docet enim ratio nec ſanè recondita, ſed in promptu ſita & expoſita omnium intellectui, ſed inuicta, & eo inuictior, quòd eam nemo ignorare permittitur, deum eſſe incorruptibilem, incommutabilem, inuiolabilem, in quem nulla indigẽtia, nulla imbecillitas, nulla miſeria cadere poſsit. Vſqueadeo autem iſta omnis anima rationalis communiter ſentit, vt etiam vos cum dicuntur, annuatis. Sed cum fabulas ve- K ſtras narrare cœperitis, & corruptibilem & commutabilem & violabilem, & indigentiæ obnoxium, & imbecillitatem admittentem, & à miſeria non tutum deum mira cæcitate poſſeſsi ſuadetis, & tanta cæcitate poſſeſſis etiam perſuadetis. Atque hoc parum eſt: Non enim corruptibilem tãtum deum dicitis, ſed corruptum: nec commutabilem, ſed commutatum: nec violabilem, ſed violatum: nec qui poſsit indigentiam pati, ſed indigentem: nec in quem caſura ſit, ſed in quem ceciderit imbecillitas: nec qui miſer eſſe poſsit, ſed miſerum. Animam quippe deum eſſe dicitis, vel partem dei. Nec video quomodo deus non ſit quæ pars dei dicitur: Nam & auri pars aurum, & argenti argentum, & lapidis lapis. Et vt ad hæc maiora veniamus; pars terræ terra eſt, & aquæ pars aqua eſt, & aëris aër, & ſi quid de igne detraxeris, ignem eſſe non negabis, & quælibet pars lucis, nihil poteſt aliud eſſe quam lux. Cur ergo pars dei non erit deus? An articulata dei forma eſt ſicut hominis, reliquorúmque animantium? Nam pars hominis non eſt homo. Sed ad quamlibet iſtarum opinionum L deſcendo, & ſingillatim vtramque conſidero: Nam ſi deum ita eſſe vultis vt lucem, recuſare non poteſtis deum eſſe aliquam partem dei. Quamobrem cum partem dei eſſe animam dicitis, quam non negatis & corruptam eſſe, quæ ſtulta eſt: & commutatam, quæ ſapiens fuit: & violatam, quæ propriam perfectionem non habet: & indigentem, quæ poſcit auxilium: & imbecillem quæ medicina eget: & miſeram; quæ beata eſſe deſiderat: hæc omnia in deum ſacrilega opinione confertis. Aut ſi non conceditis hæc de anima, nec ſpiritus eſt neceſſarius, qui animam in veritatem inducat quia ſtulta non eſt: nec renouatur anima per veram religionem, quia inueterata † non eſt: nec ſignaculis veſtris perficitur, quia perfecta eſt: nec ei deus opem fert, quia non indiget: nec medicus eſt Chriſtus, quia ſana eſt: nec beata ei vita recte promittitur. Quid quòd liberator dicitur Ieſus, quod & ipſe in Euangelio clamat: Si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis? Et Apoſtolus Paulus ait: Vos in libertatem vocati eſtis. Seruit ergo anima, quæ iſtam libertatem nondum eſt aſſecuta. Deus igitur vobis authoribus, ſiqui- M dem pars dei eſt deus, & ſtultitia corrumpitur, & cadendo mutatus eſt, & amiſsione perfectionis violatus, & opis indiget, & debilis morbo & oppreſſus miſeria, & ſeruitute turpatus eſt. Quod ſi dei pars deus non eſt: nec incorruptus poteſt eſſe, in cuius parte corruptio eſt: nec incommutatus, qui ex aliqua parte mutatus eſt: nec inuiolatus, qui non ex omni parte perfectus: neque non indigens, qui ſedulò agit vt ſibi reſtituat partem ſuam: nec omnino ſanus; qui aliqua parte imbecillis eſt: nec beatiſsimus, qui habet aliquam partem ſubiectam miſeriæ: nec omnino liber, cuius pars aliqua premitur ſeruitute. Hæc omnia cogimini dicere; qui animam quam tantis obrutam calamitatibus cernitis, partem dei eſſe perhibetis. Hæc & multa huiuſcemodi de ſecta veſtra ſi poteſtis auferre, tunc demum dicite os veſtrum carere blaſphemiis. Imo ſectam illam deſerite: Nam ſi hoc quod ille ſcripſit deſtiteritis credere ac dicere, Manichæi vtique non eritis. Summum bonum omnino, & quo eſſe aut cogitari nihil melius poteſt, aut intelligendus, aut credendus deus eſt, ſi blaſphemiis carere cogitamus. Ratio aliqua numerorũ violari & cõmutari nullo pacto poteſt, nec vlla natura qualibet violentia effecerit, vt poſt vnum

† mutata.

Ioan. 8.

Galat. 5.

qui

A qui ſequitur numerus non duplo ei concinat. Hoc cõmutari nullo pacto poteſt, & deus à vobis commutabilis dicitur? Tenet iſta ratio inuiolabilem integritatem ſuam, & ei ſaltem parem deum eſſe non vultis? Faciat quælibet gens tenebrarum, vt ternarius intelligibilis numerus, in quo ita vnum eſt quod vnum eſt, vt partibus careat. Faciat ergo gens iſta tenebrarum, vt numerus iſte ternarius in duas partes æquales diuidatur. Videt certe mens veſtra nullius id maleuolentia poſſe contingere. Quæ ergo rationem numeri violare non poterat, poterat deum? Si autem non poterat, quæ obſecro neceſsitas fuit, vt pars eius miſceretur malo, & in tantas miſerias truderetur?

Excludit Manichæorum ſuffragia. Cap. 11.

Hinc enim illud exortum eſt, quod etiam cum ſtudioſe vos audiremus, nos magnis premebat anguſtiis: nec vllum exitum reperiebamus, quærentes quid factura erat deo gens tenebrarum, ſi cum ea nollet cum tanta partis ſuæ calamitate pugnare. Si enim non erat nocitura quieſcenti, crudeliter nobiſcum actum quærebamur, qui ad iſtas ærumnas miſsi ſumus. Si autem nocitura erat, non eſſe illam naturam incorruptibilem, qualis natura dei B eſſe debebat. In hac quæſtione non defuit qui diceret, non deum malo carere voluiſſe, aut ne ſibi noceretur cauiſſe, ſed propter naturalem bonitatem ſuam inquietæ peruerſæq; naturæ, vt ordinata eſſet, prodeſſe voluiſſe. Non hoc ſonant libri Manichæi: cauiſſe deum ne inuaderetur ab hoſtibus, ſæpiſsime ibi ſignificatur, ſæpiſsime dicitur. Sed concedamus iſta Manichæum ſenſiſſe, vt ille dicebat, qui non inueniebat aliud quod diceret, num iſta ratione deus à crudelitate aut infirmitate defenditur? Hæc enim eius in aduerſam gentem bonitas, in ſuos extitit magna pernities. Huic accedit, quia ſi natura illius corrumpi commutariq; non poſſet, nec nos vlla peſtis commutaret, atque corrumperet: & ille ordo qui naturæ alienæ præſtandus fuit, poſſet ſine veſtra peruerſitate præſtari. Illud verò nondum dictum erat, quod nuper apud Carthaginem audiui. Cum enim quidam, quem maxime illo errore cupio liberari, hac quæſtione in eaſdem cogeretur anguſtias, auſus eſt dicere ſcilicet, regnum habuiſſe quoſdam fines ſuos, qui poſſent inuadi à gente contraria, nam ipſum deum nullo modo potuiſſe violari: Sed dixit quod neque author ille veſter vllo modo dicere C cogeretur: Videret enim fortaſſe conſequentes ruinas ſuæ ſectæ multo per hanc ſententiam, quam per aliam faciliores. Et re vera ita ſe hoc habet, vt ſi quiſquam mediocris cordis audierit in natura illa fuiſſe aliud violabile, aliud inuiolabile, facilè intelligat non iam duas, ſed tres eſſe naturas, vnam inuiolabilem, alteram violabilem, tertiam violatricem.

Non ex rebus ſed intẽtione facta æſtimatur. Cap. 13.

Hæ igitur blaſphemiæ cum à corde profectæ quotidie in ore veſtro habitent, deſinite aliquando ſignaculum oris veſtri ad imperitorum illecebram, quaſi magnum aliquid prædicare. Niſi forte quòd non veſcimini carnibus, & vinum non bibitis, ſignaculum oris mirandum & laudandum putatis. Quod quæro à vobis, quo fine faciatis. Finis enim quò referuntur ea quæ facimus, id eſt, propter quem facimus quicquid facimus: ſi non ſolùm inculpabilis, ſed etiam laudabilis fuerit, tunc demum etiam facta noſtra laude aliqua digna ſunt. Sin ille iure meritòque culpatur quem ſpectamus & intuetur, cum in aliquo verſamur officio, id quoque officium nemo improbandum vituperandúmque dubitauerit.

Saluſtius in prologo Catilinarij

De Catilina memoriæ proditum eſt, quòd frigus, ſitim, famem ferre poterat. Hæc erant illi ſpurco ſacrilegóque etiam cum Apoſtolis noſtris communia. D Vnde ergo diſcernitur parricida iſte ab Apoſtolis noſtris, niſi fine illo quem diuerſiſsimum ſequebatur? Namque ille iſta tolerabat, vt immoderatiſsimas & immaniſsimas expleret cupiditates: illi econtrà vt eas premerent, & dominanti rationi ſeruire cogerent. Soletis & vos, cum Catholicarum vobis virginum multitudo prædicatur, dicere: Etiam mula virgo eſt. Temere id quidem, propter imperitiam Catholicæ diſciplinæ, ſed tamen ſignificantes vanam eſſe continentiam iſtam, niſi ad aliquem rectiſsimum finem certa ratione referatur. Poſſunt & Catholici Chriſtiani veſtram à vino & carnibus abſtinentiam, iumentis & mulis paſſeribus, poſtremò etiam innumerabilibus generibus vermium comparare. Sed ne in veſtram incidam temeritatem, non id præproperè faciam, ſed diſcutiam primò quo iſta fine faciatis. Iam enim conſtat inter vos, vt opinor, huiuſcemodi moribus nihil aliud eſſe quærendum. Si ergo parſimoniæ gratia & coërcendæ libidinis, qua eſcis talibus & potu delectamur & capimur, audio & probo. Sed non ita eſt: Nam quæro à vobis, ſi quis exiſtat (quod fieri poteſt) ita homo E parcus & frugi, vt appetitum ventris & gutturis moderans, non epuletur bis per vnum diem: & huic cœnanti oluſcula cum exiguo lardo apponantur, eodem lardo vncta atque condita, quantum comprimendæ fami ſat eſt: ſitimque irriget propter diligentiam* valetudinis, duabus aut tribus vini meracis potionibus, iſque illi victus ſit quotidianus: alius vero ex alia parte nihil guſtans carnium, nihil vini, exquiſitas & peregrinas fruges multis ferculis variatas & largo pipere aſperſas nona hora libenter aſſumat, noctis etiam principio talia cœnaturus: bibat autem multum, carœnum paſſum, & nonnullorum pomorum expreſſos ſuccos, vini ſpeciem ſatis imitantes, atque id etiam ſuauitate vincentes, & bibat non quantum ſitit, ſed quantum libet, idque ſibi exhibendum curet quotidie, talique victu deliciiſque perfruatur, nulla neceſsitate, magna voluptate: quem tandem horum duorum, quod ad cibandum potandúmque attinet, abſtinentius vitam ducere iudicatis? Non opinor vſqueadeo vos eſſe cæcos, quin illum de parco lardo & vino huic gurgiti præferatis. Ita quidem veritas cogit, ſed veſter error F longe aliter canit. Electus enim veſter tribus ſignaculis prædicatus, ſi quotidie ita viuat, vt hic quem poſterius deſcripſimus, ab vno & fortaſſe duobus grauioribus reprehendi poteſt, damnari autem tanquam ſignaculi diſsipator † omnino non poteſt. Si autem ſemel cum illo priore cœnauerit, fruſtóque pernæ vel rancido labra vnxerit & vaporauerit, ſolutor ſignaculi & gehennæ illico deſtinatus, veſtri authoris ſententia, mirantibus vobis, ſed tamen conſentiẽtibus, iudicabitur. Quæſo relinquite errorem, quæſo aduertite rationem, quæſo aliquantulum conſuetudini obſiſtite. Quid enim eſt iſta prauitate peruerſius? Quid magis delirum? Quid porrò inſanius dici aut cogitari poteſt, hominem boletos, oryzam, tubera, placentas, carœnum, piper, laſer, diſtento ventre cum gratulatione ructantem, & quotidie talia requirentem, non inueniri quemadmodum à tribus ſignaculis, id eſt, à regula ſanctitatis excidiſſe videatur: alium verò fruges viliſsimas fumoſo obſonio condientem, tantúmque hinc aſſumentem, quantum refectioni corporis ſufficit, & tres cyathos vini ſuſtentandæ valetudinis gratia ſorbentem, & ab illo victu ad iſtum tranſeuntẽ, certo ſupplicio præparari?

** indigentiam.*

Delicata abſtinẽtia.

† deſignator.

Trib⁹ cauſis abſtinetur à certis ciborũ generibus. *Cap. 14.* *Roma.14.*

G At enim ait Apoſtolus, Bonum eſt fratres non manducare carnem, neque bibere vinum. Quaſi vero quiſquam noſtrum id bonum negetːſed aut eo fine quẽ ſuperius commemoraui, ſecundum quem diciturːEt carnis curam ne feceritis in concupiſcentiis: aut eis quos rurſus idem Paulus oſtendit, id eſt, aut refrenandæ gulæ cauſa, quæ his rebus ſolet rabidius immoderatiúſque raptari: aut ne frater offendatur, aut ab infirmis idolio communicetur. Eo enim tempore quo hæc ſcribebat Apoſtolus, multa immolatitia caro in macello vendebatur. Et quia vino etiam libabatur diis gentium, multi fratres infirmiores, qui etiam rebus his venalibus vtebantur, penitus à carnibus ſe & vino cohibere maluerunt, quàm vel neſcientes incidere in eam quam putabant cum idolis cõmunicationem. Propter hos autem etiam ij qui firmiores erant, & hæc maiori fide contemnenda iudicarent, ſcientes nihil immundum eſſe, *1. Cor. 10.* niſi per malam conſcientiam, tenentéſque illam domini ſententiam: *Mat. 15.* Non quod intrat in os veſtrum vos coinquinat, ſed quod exitːtamen propter hos infirmiores ne offenderentur, ab his rebus abſtinere debebant. Neque hoc ſuſpicione colligitur, ſed in ipſis Apoſtoli epi-

H ſtolis manifeſte inuenitur. Vos autem hoc ſolum nobis dicere ſoletis: *Roma 14.* Bonum eſt fratres non manducare carnem, neque bibere vinumːnon autem ſubiungere illud quod ſequitur, Neque in quo frater tuus offenditur aut ſcandalizatur, aut infirmatur. Hinc enim elucet quo fine Apoſtolus hæc præcipiebat. Planius hoc indicant ſuperiora & ſequentia, quæ commemorare longum eſt quidem, ſed propter eos, qui ad diuinas ſcripturas legẽdas & pertractandas pigri ſunt, totum iſtum locum retexere cogimur. *Ibidem.* Infirmum autem in fide aſſumite, inquit, nõ in deſceptationibus cogitationum. Alius enim credit manducare omnia: qui autem infirmus eſt, olus manducet. Is qui manducat, non manducantem non ſpernat: & qui non manducat, manducantem non iudicet: Deus enim illum aſſumpſit. Tu qui es qui iudicas alienum ſeruum? Suo domino ſtat, aut cadit. Stabit autem. Potens eſt enim deus ſtatuere illum. Nam alius iudicat diem inter diem, alius iudicat omnem diem: vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet. Qui ſapit diem, domino ſapitː& qui manducat, domino manducat: gratias enim agit deo. Et qui non manducat, domino non

I mãducat, & gratias agit deo. Nemo enim noſtrum ſibi viuit, & nemo ſibi moritur. Siue enim viuimus, domino viuim⁹, ſiue morimur, domino morimur. Siue enim viuimus ſiue morimur, domini ſum⁹. In hoc enim Chriſtus & viuit & mortuus eſt & reſurrexit, vt & viuorum & mortuorum dominetur. Tu autem quid iudicas fratrem tuum, aut tu quare ſpernis fratrem tuum? Omnes enim ſtabimus ante tribunal dei. Scriptum eſt enim: *Eſaie 45.* Viuo ego dicit dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & confitebitur omnis lingua. *Roma.14.* Itaque vnuſquiſque noſtrum pro ſe rationẽ reddet deo. Non ergo amplius inuicem diiudicemus, ſed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel ſcandalũ. Scio & confido in domino Ieſu, *Ibidem.* quia nihil commune per ſeipſum, niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe, illi commune eſt. Si enim propter cibum frater tuus contriſtatur, non iam ſecundum charitatem ambulasːNoli cibo tuo perdere illum pro quo Chriſtus mortuus eſt. Non ergo blaſphemetur bonum noſtrum, Non eſt regnum dei eſca & potus, ſed iuſtitia & pax & gaudium in ſpiritu ſancto. Qui enim in hoc ſeruit Chriſto, placet deo & ꝓbatus eſt hominibus. Itaq; quæ pacis ſunt ſectemur, & quæ ædificationis ſunt in inuicẽ cuſtodiam⁹. Noli pro- K

pter eſcam deſtruere opus dei: Omnia quidem munda ſunt, ſed malum eſt homini qui per offenſionem manducat. Bonum eſt homini non manducare carnem, & non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut ſcandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes penes temetipſum, habe coram deo. Beatus qui non iudicat ſemetipſum in eo quod probat. Qui autem diſcernit ſi manducauerit, damnatus eſt, quia non ex fide. Omne autem quod non eſt ex fide, peccatum eſt. Debemus autem nos firmiores inbecillitates infirmorum *Roma. 15.* ſuſtinere, & nõ nobis placere. Vnuſquiſque noſtrũ proximo ſuo placeat in bonum, ad ædificationem. Etenim Chriſtus non ſibi placuit. Satiſne apparet Apoſtolum eis præcepiſſe vt carnes non manducarent, neq; vinum biberent, quicunque firmiores eſſentːquia infirmos offendebant non eis congruendo, & faciebant vt putarent eos qui fide omnia munda iudicabant, in obſequium idolorũ à talibus epulis & potu nolle abſtinere? Hoc ſignificat & ad Corinthios hoc modo ſcribens: De eſcis autem ſacrificiorum quæ idolis immolantur, *1. Cor. 8.* ſcimus quia nihil eſt idolum in mundo, & quod nullus deus eſt niſi vnus. Nam etſi ſunt qui dicantur dij, ſiue L

in cœlo, ſiue in terra, nobis tamen vnus deus pater, ex quo omnia, & nos in illo, & vnus dominus Ieſus Chriſtus, per quẽ omnia, & nos per ipſum. Sed nõ in omnibus eſt ſcientia. Quidam autem in conſcientia ſua vſque adhuc in idolio quaſi idolothytum manducant, & conſcientia eorum cum ſit infirma, inquinatur. Eſca autem nos non commendat deo. Neque enim ſi manducauerimus, abundabimus: neque ſi non manducauerimus, deficiemus. Videte autem ne forte hæc licentia veſtra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet ſcientiam in idolio recumbentem, nónne conſcientia eius cum ſit infirma, ædificabitur ad mãducandum idolothyta, & peribit infirmus in tua conſcientia frater, propter quem Chriſtus mortuus eſt? Sic autem peccantes in fratres, & percutiantes cõſcientiam ipſorum infirmam, in Chriſtum peccatis. Quapropter ſi eſca ſcandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem ſcandalizem. Item alio loco, Quid ergo? dico quòd idolis immolatum ſit *1. Cor. 10.* aliquid, aut quòd idolum ſit aliquid? Sed quæ immolãt gentes, dæmoniis immolant, & non deo. Nolo autem M

vos ſocios fieri dæmoniorum. Non poteſtis calicẽ domini bibere, & calicem dæmoniorum. Non poteſtis menſæ domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum. An æmulamur dominum? Nunquid illo fortiores ſumus? Omnia mihi licita ſunt, ſed non omnia expediunt. Omnia mihi licita ſunt, ſed non omnia ædificãt. Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quod alterius. Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conſcientiam. Si quis autem dixerit, Hoc immolatum eſt idolis, nolite manducare, propter illum qui iudicat, & propter conſcientiam. Conſcientiam autem dico non tuam, ſed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conſcientia? Si ego cum gratia participo, quid blaſphemor pro quo gratias ago? Siue ergo manducatis, ſiue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam dei facite. Sine offenſione eſtote Iudæis & Græcis, & Eccleſiæ dei, ſicut & ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſalui fiant. Imitatores mei eſtote, ſicut *1. Cor. 11.* & ego Chriſti. Apparet igitur, vt opinor, quo fine à carnibus & à vino ſit abſtinendum. Is finis eſt triplex: Ad compri-

A comprimendam delectationem,quę in his maxime cibis haberi ſolet, atq; in tali poru vſque ad ebrioſitatem peruenire. Ad ruendam infirmitatem, propter illa quæ ſacrificantur atque libantur. Et quod maxime commēdandum eſt, propter charitatem, ne imbeciliorum ab his continētium offendatur infirmitas. Vos autem im- *Roma. 14.* munda eſſe obſonia dicitis, cum dicat Apoſtolus, omnia munda eſſe, ſed ei malum eſſe, qui per offenſionem manducat. Et prorſus credo vos iſtis epulis inquinari, eoipſo quo immunda eſſe arbitramini. Ait enim: Credo & cōfido in domino Ieſu,quia nihil commune per ſeipſum, ſed ei qui exiſtimat aliquid commune eſſe, illi commune eſt. Cui autem dubium eſt, commune illum immundum & inquinarum vocaſſe. Sed ſtultum eſt vobiſcum agere de ſcripruris,cum & rationem pollicēdo decipiatis, & eos libros, in quibus magna eſt religionis authoritas, falſis capitibus immiſsis corruptos eſſe dicatis. Ratione igitur mihi perſuadete, quomodo veſcentem carnes coinquināt, ſi ſine vlla offenſione, ſi- B ne vlla infirma opinione, ſine vlla libidine ſumantur?

** Manichei quur interdicāt eſum carniū. Ca. 15.*

Operæprecium eſt totam ſuperſtitioſæ huius abſtinentiæ rationem cognoſcere, quæ ita redditur: Quoniam, inquit, membrum dei malorum ſubſtantiæ commixtum eſt, vt eam refrænaret, atque à ſummo furore comprimeret. ſic enim dicitis, de commixta vtraque natura, id eſt, boni & mali, mundus eſt fabricatus. Pars autem illa diuina ex omni parte mundi quotidie purgatur, & in ſua regna reſumitur: ſed hæc per terram exhalans, & ad cœlum tendens, incurrit in ſtirpes, quoniam radicibus terræ affiguntur, atque ita omnes herbas & arbuſta omnia fœcundat & vegetat. Hinc animalia cibum capiunt, quæ ſi concumbunt, ligant in carne diuinum illud membrum, & à certo ſuo itinere auerſum atque impeditum, erroribus ærumniſque implicāt. Itaque cibi qui de frugibus & pomis parantur, ſi ad ſanctos, id eſt, ad Manichæos veniant, per eorum caſtitatem & orationem & pſalmos quicquid in eis eſt lutulentum purgatur, id eſt, ex omni parte perficitur, vt ad regna propria ſine vlla ſordium difficultate referatur. Hinc eſt quòd mendicanti homini, qui Manichæus non ſit, panem vel aliquid frugum, vel aquam ipſam, quæ omnibus vilis eſt, dari prohibetis: ne membrum C dei, quod his rebus admixtum eſt, ſuis peccatis ſordidatum à reditu impediat. Carnes autem iam de ipſis ſordibus dicitis eſſe cōcretas. Fugit enim aliquid partis illius diuinæ, vt perhibetis, dum fruges & poma carpuntur, fugit cum affligūtur vel terendo, vel molendo, vel coquendo, vel etiam mordendo, atq; mandendo. Fugit etiam in omnibus motibus animaliū, vel cum geſtiunt, vel cum exercentur, vel cum laborant, vel cum omnino aliquid operantur. Fugit etiam in ipſa quiete veſtra, dum in corpore illa quæ appellatur digeſtio, interiore calore conficitur. Atque ita tot occaſionibus diuina fugiente natura, quiddam ſordidiſsimum remanet, vnde per concubitum caro formetur. Anima tamen boni generis, quoniam quanuis plurimum, non tamen totū bonū, memoratis illis motibus euolat. Quocirca cū anima etiam carnem deſeruerit, nimias ſordes reliquas fieri, & ideo eorum qui veſcūtur carnibus, animā coinquinari.

Aperit portentoſa Manichæorum myſteria. Cap. 16.

O rerum naturæ obſcuritas, quantū tegmen eſt falſitatis? Quis non hæc audiens, qui rerum cauſas non didicit, qui nondum veritatis quantulocunque lumine aſperſus, corporeis imaginibus fallitur, eoipſo quo hæc minime apparent, & per quædam ſimulacra rerum viſibiliū cogitantur, & diſerte dici poſſunt, vera eſſe arbitretur? Talium autem hominum magnę turbę atq; greges vocantur, quos religioſus timor ab his fallaciis potius quàm ratio tutos facit. D Quamobrē ita ego iſta conabor refellere, quantū me deus adiuuare dignabitur, vt non ſolum prudentiū iudicio, quo ſimul ac dicta fuerint improbentur, ſed ipſi etiam vulgari intelligentiæ, quàm ſint falſa & abſurda ſatis eluceſcat. Primò enim quæro, vnde doceatis in frumentis ac legumine & oleribus & floribus & pomis ineſſe iſtam neſcio quā partem dei? Ex ipſo coloris nitore, inquiūt, & odoris iucūditate, & ſaporis ſuauitate manifeſtum eſt: quæ dum nō habent putria, eodem bono ſeſe deſeria eſſe ſignificant. Non pudet deum naſo & palato inuentum putare? Sed hæc omitto. Latine enim vobis dicā, & vt dici aſſolet, multum eſt ad vos. Illud potius qualicunq; mēte intelligendū eſt. Si colore apparet in corporibus boni præſentia, fimum animaliū (quod ipſarum etiam carnium purgamērum eſt) diuerſis nitere coloribus, aliâs candido, plerunque aureolo, & aliis huiuſmodi, quos in pomis & floribus velut teſtes dei præſentis atque inhærentis accipitis: quid tandem cauſæ eſt, quod ruborem in roſa indicem abundantis boni eſſe perhibetis, & eundem damnatis in ſanguine? Cur in viola eundem co- E lorem amplectimini, quē in coloribus in morbo ictericorum, in infantis deniq; fimo aſpernamini? Cur nitorem atq; fulgorem olei, clamare copiam coadmixti boni arbitramini, & ad id purgandum fauces & ventrem paratis: de pingui autem carne ſimillimi fulgoris diſtillantibus guttis labra cōtingere formidatis? Cur de theſauris dei melonem putatis aureū eſſe: & pernæ adipem rancidum, vel oui medium non putatis? Cur vobis candor in lactucis prædicat deum, in lacte non prædicat? De coloribus enim adhuc loquor, in quibus vt omittā cætera, vnius pauonis pēnis & plumis (quę certe de cōcubitu & carne naſcūtur) nulla poteſtis veſtita floribus prata conferre. Nam ſi & odore inuenitur hoc bonum, nonnullorum animalium carnibus miri odoris conficiuntur vnguenta. Cibi denique ipſi qui cum carnibus meliuſculis concoqui ſolent, multo iucundius olent, quàm ſi ei caro defuiſſet. *Ex carnibus animātum vnguenta.* Poſtremò ſi ſuauius olentia mundiora iudicatis, quodam luto veſci auidius, quàm ciſterninam aquam bibere debuiſtis: quia perfuſa imbri terra ſiccior, nares miro odore permulcet, meliuſq; F olet tale lutū, quàm ſi exciperetur pluuia purior. *Lutum.* Quòd ſi saporē opus eſt atteſtari, vt cognoſcamus habitare in corpore aliquid dei, magis habitat in dactylis & melle quàm in carne porcina, ſed magis in carne porcina, q̃ in faba: magis in fico, quàm in ficato: ecce concedo, ſed & vos concedite magis in ficato, quàm in beta. Quid ꝑ iſta ratione cogimini cōfiteri, quaſdā ſtirpes (quas certe omnes mundiores vultis quàm carnem) ex ipſa carne accipere deum, ſi ſapore deus immixtus agnoſcitur? Nam & olera ſapidiora fiunt cocta cū carnibus: & herbas quibus pecora paſcuntur guſtare nō poſſumus, conuerſas autem in ſuccū lactis, & colore præſtantiores, & ſapore commodiſsimas iudicamus. An bona tria ſimul vbi fuerint, id eſt, color bonus, & odor, & ſapor: ibi eſſe maiorem boni partē putatis? Nolite ergo flores tātopere mirari atque laudare, quos iudicandos ante tribunal palati nō poteſtis admittere. Nolite portulacam ſaltem carnibus anteponere, quæ ab his coctis, & colore, & ſapore, & odore ſuperatur. Porcellus aſſus, hoc enim cogitis vt de bono & de malo, nō ſcriptoribus & librariis, ſed cocis & dulciariis miniſtris vobiſcum potius diſſeramus: Porcellus ergo aſſus & colore nitidus, & odore

G blandus,& ſapore iucundus eſt: habetis perfectum diuinæ ſubſtantiæ inhabitantis indicium: trino teſtimonio vos inuitat, & purgari veſtra ſanctitate deſiderat. Inuadite. Quid cunctamini? quid contradicere paratis? Colore ſolo lenticulam fimus vincit infantis, odore ſolo aſſa offella ſuperat mitem ac viridem ficum, ſapore ſolo hædus occiſus herbã qua viuus paſcitur, vincit. Inuenta eſt etiam caro, cuius cauſa his ſimul tribus teſtibus adiuuetur. Quid quæritis amplius? aut quid dicturi eſtis? Cur vos epulantes immundos faciãt pulpamenta, & diſputantes hæc portenta non faciant præſertim cum ſolis iſtius radius (quam vos certe & carnibus omnibus & frugibus anteponitis) nec oleat, nec ſapiat, ſed tantummodo inter cætera corpora, præſtantia fulgentiſsimi coloris emineat: qui vos magnopere hortatur, atq; adeo cogit inuitos, vt inter documenta commixti boni, nihil coloris nitori præferatis? Ad illas ergo reducemini anguſtias, vt magis in ſanguine, & in iis, quæ animalium carnibus ſordiſsima,† ſed nitidè colorata in vicis eiiciuntur, quàm in oliuæ foliis pallentibus partem dei habitare fateamini. Quòd ſi dicitis, (nam etiam hoc dicitis) oliuæ ſolia cum incenduntur;

†fœtidiſſima.

H ignem emittere in quo præſentia lucis apparet, carnes autem cum incenduntur nõ idem facere: quid de adipe reſpondebitis, qui prope omnes Italas lucernas illuminat? Quid de fimo bubulo, qui eſt certe bouis carne ſordidior, quo ſiccato ruſtici ſic vtuntur ad focum, vt eius igne facilius nihil ſit fumóque purgatius? Quid quòd ſi nitor & fulgor maiorem præſentiam diuinæ partis oſtendit, eam vos non purgatis, non conſignatis, non liberatis? Siquidem eſt maxime in floribus, vt omittam ſanguinem, & innumerabilia in carne, vel ex carne ſimillima, quos certe flores habere in epulis nõ poteſtis: Qui ſi etiam carnibus veſceremini, ſquammas certe piſcium, & quoſdam vermiculos atque muſcas, quæ omnia etiam in tenebris luce propria coruſcant, pulmentis veſtris non adderetis. Quid igitur reſtat, niſi vt dicere deſinatis habere vos idoneos iudices oculos, nares, palatum, quibus diuinę partis pręſentiam in corporibus approbetis? His autem remotis, vnde docebitis non modo maiorem partem dei in ſtirpibus eſſe, quàm in carnibus, ſed omnino eſſe aliquid eius in ſtirpibus? An pulchritudo vos mouet, nõ quæ in ſuauitate coloris eſt, ſed quæ in partium congruentia? Vtinam hoc eſſet. Quando enim corporibus animãtium, in quorum forma paribus paria membra reſpondeant, auderetis diſtorta ligna conferre? Sed ſi corporaliũ ſenſuum teſtimoniis delectamini, quod neceſſe eſt iis qui vim eſſentiæ mente videre nõ poſſunt, quomodo probatis per morem temporis & per obtritiones quaſdam fugere de corporibus ſubſtantiam boni, niſi quia inde diſcedit deus, vt aſſeritis, & de loco in locum migrat? Plenum eſt dementiæ. Veruntamen ſigna vos ad iſtam ſententiam & indicia, quantũ exiſtimare poſſum, nulla duxerunt. Multa enim carpta de arboribus, vel euulſa de terra, antequam ad cibum veſtrum veniant, interpoſitione aliqua temporis meliora redduntur: vt porri & intyba, lactucæ, vuæ, mala, ficus, & quędam pyra, & multa præterea, quæ & colorantur melius dum non ſtatim vt decerpta fuerint aſſumuntur, & corpore capiuntur ſalubrius, & ſapiunt in ore conditius: Quæ tanta commoditas & ſuauitas ineſſe his rebus minime deberet, ſi ſecundum veſtrum ſententiam, tanto deſertiora bono fierent, quãto diuturnius reponuntur poſtquam à terra quaſi à matre ſaparata ſunt. Caro ipſa pridie occiſorum

Sebum.

Bubulus fumus.

animalium profecto eſt iucundior atque commodior: K Non autem ita eſſe oportebat, ſi (vt aſſeritis) plus haberet boni eo die recens animante interempto, quàm poſtridie, cum diuinæ ſubſtantiæ maior fuga facta eſſet. Vinum vero vetuſtate purius meliuſq; fieri quis ignoret? Nec ad peruertendos ſenſus redolentius, vt putatis, ſed ad vegetandum corpus vtilius: tãtum adſit modus: quem in omni re dominari decet. Nam muſto recentiore peruerſitas ſenſuum citius ſolet accidere: ita vt ſi aliquando in lacu remanſerit, aliquãtulúmque ferbuerit, intuentes deſuper percuſſo cerebro præcipites agat, & niſi aliquo modo ſubueniatur, extinguat. Iam quod ad valetudinem attinet, inflari eo corpora pernicioſèque diſtendi quis abnuat? Nam ideo tanta incommoda inſunt, quia plus habet boni: propterea iſta in vini vetuſtate non ſunt, quia diuinæ ſubſtantiæ pars magna diſceſsit? Abſurdum eſt dicere, vobis pręſertim qui pręſentiam partis dei, oculis, naribus, palato, cum hi ſenſus bene afficiuntur, iudicatis. Iam verò quæ tanta peruerſitas eſt, vinum putare fel principum tenebrarum, & vuis comedendis non parcere? Magis ne inerit illud fel cum in cupa, quàm cum in acinis fuerit? Quod ſi bono diſcedente quaſi meracius remanet malum, & id L temporis mora contigit, non oportebat eaſdem vuas ſuſpenſas atque ſeruatas fieri mitiores, dulciores, ſalubriores: neque ipſum vinum, quod ſupra dictum eſt, amiſſa luce liquidius atque luculentius, & ſalutifera ſubſtantia diſcedente ſalubrius. Quid dicam de lignis & frondibus, quæ tempore areſcunt, nec ex eo à vobis dici poſſunt deteriora fieri? Id enim amittunt, quo fumus gignitur, id autem retinent vnde lucida flamma conſurgit, & ea claritate quam multum diligitis, purius bonum in aridioribus, quàm in viridioribus eſſe teſtatur. Ex quo fit, vt aut negetis dei partem in luce pura, quàm in fumoſa eſſe maiorem, & ita omnia documẽta veſtra turbetis: aut fateamini fieri poſſe, vt de ſtirpibus amputatis vel euulſis, ſi diuturniore tempore reponantur, copioſius fugiat mali natura, quàm boni. Quo conceſſo, tenebimus de frugibus carptis maius malũ poſſe abire, atque ita in carnibus maius bonum poſſe remanere. Et hoc quidem de tempore dictum ſit. Nam ſi cõmotione & ſubactione & attritione harum rerum, fugę occaſionem inuenit diuina illa natura, multa vos ſimiliter redarguunt, quæ fiunt mouẽdo meliora. Hordei quidam M ſucco vinũ imitantur, quod mouendo fit optimũ. Sanè quod minime prætereundũ eſt, hoc genus potus citiſsime inebriat, nec tamen vnquã ſuccum hordei, fel principũ eſſe dixeritis. Farina parciore aqua peritè contrahitur paulo durius, vt ſubigẽdo fiat melior, & quo dici peruerſius nihil poteſt, luce fugiente cãdidior. Paſtillarius mella diu ſubigit, vt ad illum candorẽ perueniant, & minus noxiã mitioremq; dulcedinẽ. Hoc quomodo eueniat bono diſcedente, diſſerite. Quòd ſi non viſu & odoratu & guſtu, ſed auditu etiã delectato præſentiam dei placet probare, caro citharis neruos, tibiis oſſa largitur, quæ ſiccata & attrita & torta ſonora reddũtur. Ita dulcedo Muſica, quam de diuinis regnis veniſſe cõtenditis, nobis mortuarum carnium ſordibus exhibetur, & tempore arefactis, & attritione tenuatis, & tortione diſtentis: quibus afflictationibus etiã de rebus viuentibus diuinam ſubſtantiã fugere prædicatis, quod etiam decoctione earũ accidere dicitis. Quur ergo elixati cardui minime obſunt valetudini? Vtrum ab eis dum ita coquuntur, deum, an dei partem diſcedere exiſtimandum eſt? Quid cætera perſequar, quæ omnia dici, nec

Mira de muſto.

facile

A facile eſt,nec neceſſarium?Cui enim nõ occurrit quàm
multa cocta ſuauiora & ſalubriora ſint? Quod non de-
berẽt,ſi vt opinamini, huiuſcemodi cõmotionibus de-
ſeruntur bono.Nihil vos prorſus inuenire arbitror,vn-
de iſtis corporeis ſenſibus approbetis ideo carnes im-
mundas eſſe, atq; animas inquinare veſcentium, quòd
carptæ fruges poſt multas commotiones vertantur in
carnem,præſertim cum & vetuſtatem corruptionemq;
χάροινον. aceti, putetis vino eſſe mundiorem, & carœnum quod
bibitis,nihil aliud quàm coctum vinum eſſe videamus,
quod vino deberet eſſe ſordidius,ſi motibus & coctio-
nibus [de rebus] corporeis membra diuina diſcedunt.
Si autem non ita eſt,nõ eſt cur arbitremini fruges cum
carpuntur,reponuntur,tractantur,coquuntur,digerun
tur, fugiente bono deſeri, & propterea ſordidiſsimam
creandis corporibus præbere materiã. Quòd ſi non co
lore & forma, & odore & ſapore ducimini, vt bonum
his rebus ineſſe iudicetis,quid aliud poteſtis afferre?An
argumento vobis eſt firmitas quædam atque valentia,
quæ iſtis rebus detrahi videtur, dum à terra ſeparantur
atq; tractantur?Sed ſi hoc vos moueret:quanquam fal-
B ſum id eſſe cito animaduerti poteſt,propter nonnullo-
rum auctam poſtquam terræ detracta ſunt firmitatem,
vt iam de vino commemoratum eſt,quod ſit robuſtius
vetuſtate. tamen ſi hæc firmitas vos moueret,vt dixi, in
nullo magis cibo quàm in carnibus , copioſioecm par-
tem dei probaretis eſſe. Non enim athletæ, quibus il-
lud robur & valentia maxime neceſſaria eſt , olere ac
pomis,& non carne veſceeentur? An quia carnes alun-
tur arboribus,arbores autem carnibus non aluntur, id-
circo arbitramini illarum , quàm noſtra corpora eſſe
meliora?Non conſideratis rem tam in promptu ſitam,
arbuſta lætiora & fœcundiora , ſegeteſque pinguiores
alimento ſtercorum fieri , cum vos in accuſatione cae-
nis nihil grauius vobis dicere videamini,quàm cum di
citis eſſe ſtercorum domum.Hinc ergo ea aluntur,quæ
vobis munda ſunt , quod in ea re , quæ vobis immun-
da eſt,multo eſſe immundius prædicatis . Quòd ſi car-
nem ob hoc aſpeenamini,quòd poſt cõcubitum naſci-
tur,vermium vos caro delectet, qui in pomis, lignis, in
terra ipſa denique ſine vllo concubitu tam multi ma-
gniq; naſcuntur. Sed neſcio quæ iſta ſimulatio eſt.Nam
C ſi vobis propterea diſpliceret caro, quòd patris atq; ma
tris commixtione formatur , non illos principes tene-
brarum de fructibus arborum illarum natos fuiſſe di-
ceretis , quos certe amplius aſpernamur quàm carnes
quas guſtare non vultis. Nam quod opinamini omnes
quidem animas animalium de parentum cibis venire,
à quibus carceribus vos liberare gloriamini diuinã ſub-
ſtantiam,quæ in veſtris tenetur alimentis, nimium con
tra vos & ad carnes edendas vos inſtantiſsime impel-
lit . Cur enim animas , quas illigaturi ſunt corpori , qui
carnibus epulantur , non præoccupando & veſcẽdo li-
beratis? Sed,inquit, nõ de carnibus aliquid ab eis bonæ
partis illigatur , ſed de frugibus quas cum carnibus ſu-
munt.Quid ergo de animis leonum,quorum cibus ſo-
la caro eſt,reſpondendũ videtur?Bibunt,inquit,& ideo
anima illa de aqua tracta, carnique implicata eſt. Quid
de innumerabilibus auibus ? Quid de ipſis aquilis dici
poteſt, quæ non niſi carne paſcuntur, nec vllo potu in-
digent? Certe hic deficitur, & quid reſpõderi poſsit nõ
inuenitur. Si enim anima de cibis venit , & ſunt ani-
malia fœtum gignentia, quorum & nullus potus, & ci-
bus ſola ſit caro, eſt in carne anima, cui purgandæ mo-
re veſtro ſubuenire deberetis veſcẽdo carne , Niſi forte
porcum,quòd & frugibus alitur,& aquã bibit,animam D
lucis habere arbitramini : aquilæ vero , cui ſol maxime
congruit , tenebrarum animam , quia ſola carne viuit,
ineſſe defenditis.O rerum anguſtias, ô incredibiles ab-
ſurditates, in quas profectò non incidiſſetis, ſi à vaniſ-
ſimis fabulis alieni , hoc ad continentiam ciborum ſe-
queremini quod veritas probat: vt concupiſcentiæ co-
ercendæ gratia , non vitandæ immunditiæ , quæ nulla
eſt, delicioſas eſcas reſpuendas iudicaretis. Nam ſi quis
etiam rerum naturam vimque animæ & corporis mi-
nus intuens , vobis concedat animam coinquinari de
obſonio, multo magis eam tamen immundam fieri cu
piditate conceditis.Quæ ergo ratio eſt,vel potius amẽ-
tia, de numero electorum hominem pellere , qui forte
carnem valetudinis cauſa nulla cupiditate guſtauerit?
Si autem piperata tubera voraciter edere concupierit,
immodeſtiæ tantùm forte poſsitis reprehendere, non
autem vt corruptorem damnare ſignaculi . Ita fit vt in
electis veſtris eſſe non poſsit , qui proditus fuerit , non
concupiſcendo , ſed edendo partem aliquam cœnaſſe
gallinæ: eſſe autem in iis poſsit , qui vehementer cumi-
phas , & alia placenta carne carentia deſideraſſe ſe ipſe E
prodiderit. Tenetis ergo eum,quem cupiditas ſordibus
mergit , quem vero ipſe cibus , vt arbitramini, macu-
lat , non tenetis: cum inquinationem de concupiſcen-
tia , quàm de obſonio longe maiorem fieri fateamini:
plectentes tamen eum , qui conditis ſuauiſsime frugi-
bus imminet iohians , ſeſeque non tenet : excludentes
eum qui qualibet epulas hominum comprimendæ fa-
mis cauſa ſine vlla cupiditate paratus ſumere , & para-
tus amittere indifferenter capit . En miri mores , en e-
gregia diſciplina, en memorabilis temperantia . Iam
quòd ea quæ vobis quaſi purganda offeruntur ad epu-
las , nefas putatis ſi quis alius præter electos ad ciban-
dum tetigerit, quantæ turpitũdinis & aliquando ſcele-
ris plenum eſt ? Siquidem ſæpe tam multa dantur , vt
conſumi facile à paucis non poſsint.Et quoniam ſacri-
legium putatur, vel aliis dare quod redundat, vel certe
abiicere , in magnas contruduntini cruditates , totum
quod datum eſt, quaſi purgare cupientes. Iam vero di-
ſtenti, & propè crepantes , eos qui ſub veſtra diſciplina
ſunt pueros,ad deuoranda reliqua crudeli dominatio-
ne compellitis:ita vt cuidam ſin Romę obiectum,quòd F
miſeros paruulos cogendo ad veſcendum tali ſuperſti-
tione necauerit. Quod non crederem, niſi ſcirem quan
tum nefas eſſe arbitremini, vel aliis hæc dare qui electi
non ſunt,vel certe proiicienda curare. Vnde illa veſcẽ-
di neceſsitas reſtat,quæ ad turpiſſimã crudelitatem pe-
nè quotidie, aliquãdo tamen poteſt & vſq; ad homici-
dium peruenire. Quæ cum ita ſint, etiam panem men-
dicanti dare prohibetis : cenſetis tamen propter miſe-
ricordiam, vel potius propter inuidiam nummos dari.
Quid hic prius arguam ? crudelitatem, an vecordiam?
Quid enim ſi eo loco res agatur , vbi venalis cibus in-
ueniri non poteſt ? Homo egens ille fame moriturus
eſt, dum tu vir ſapiens & benignus magis cucumerem,
quàm hominẽ miſeraris . Hæc eſt profectò (quid enim
dicã congruẽtius & planius?) Falſa miſericordia,& ve-
ra crudelitas . Nunc vecordiam videamus. Quid enim
ſi nummis illis quos dederis, ſibi panem emat ? Nónne
hoc in illo pars illa veſtra diuina,qui hanc ſumit à ven-
ditore,paſſura eſt,quod paſſura erat ſi te dante ſumpſiſ-
ſet? Inuoluit igitur ſordibus peccator ille mẽdicus par-
tem dei reuolare cupientem , tuis nummis ad tantum
ſcelus adiutus:& tamen vos homines prudẽtiſsimi in-

G tereſſe arbitramini, ſi homicidinm facturo non detis hominem quem occidat, ſed ſcientes pecuniam vnde occidendum comparet, detis. Quid ad hanc inſaniam addi poteſt? Ita enim fit vt aut homo moriatur, ſi venalem non inuenerit cibũ, aut cibus ipſe, ſi inuenerit: quorum alterum eſt verum homicidium, alterum veſtrum, vobis tamen ita tribuendum, tãquam vtrunque ſit verum. Nam quòd auditores veſtros non prohibetis carnibus veſci, ſed occidere animalia prohibetis, quid ſtultius & peruerſius fieri poteſt? Nam ſi talis non contaminat cibus, vos quoque ſumite. Si cõtaminat, quę tandem dementia eſt maius nefas putare, animam porcinam de corpore ſoluere, quàm humanã porcino corpore maculare? Sed iam ad manuum ſignaculum conſiderandum tractandúmque veniamus. Ac primum quidem, quòd ab animalium nece, & ab ſtirpium laceratione vos temperatis, ſuperſtitioſiſſimum Chriſtus oſtendit: qui nullam nobis cum beluis & arboribus ſocietatem iuris eſſe iudicans, & in gregem porcorum dæmones miſit, & arborem in qua fructum non inuenerat, maledicto aridam fecit. Nihil certe porci,

...alſiſſime ...det me- ...tias Ma- ...ichæorũ. Cap.17.

Matt.8.

Matt.21.

H nihil arbor illa peccauerat. Neque enim vſq; eo dementes ſumus, vt arbitremur ſua ſponte arborem vel fructiferam eſſe, vel ſterilem. Neque illud hic vobis dicendum eſt, his factis dominum noſtrum alia quædam ſignificare voluiſſe. Quis enim neſciat? Sed certe filio dei non per homicidium ſignum dandum fuit, ſi arborem necare, vt vos dicitis, homicidium eſt, aut necare animalia. Nam & de hominibus cum quibus vtique ſumus iuris ſocietate coniuncti, ſigna quædam dedit: ſed ſanando homines, non necando. Quod & de beluis & de arboribus faceret, ſi eadem nos cum illis ſocietate, quam vos opinamini, coniunctos eſſe iudicaret. Quo loco mihi authoritas interponenda viſa eſt, propterea quia de peccorum anima, & de quadam vita qua dicuntur arbores viuere, non poteſt vobiſcũ ſubtiliter diſputari. Sed quoniam priuilegio quodam vos tuemini, vt de ſcripturis opprimi nequeatis, dicendo eas eſſe falſatas: quanquam ea quæ commemoraui de arbore & de grege porcorum nunquam à corruptoribus immiſſa eſſe dixiſtis: tamen ſi conſiderantes quantum vobis aduerſentur, hoc idem etiam de his aliquando dicere velitis, teneam propoſitum meum, vt à vobis magnis om

I nino pollicitatoribus rationis atqne veritatis quæram primnm quid obſit arbori, non dico ſi pomum inde foliúmve decerpas, quod quidem apud vos ſi quis nõ imprudẽtia ſed ſciens fecerit, ſignaculi corruptor ſine vlla dubitatione damnabitur, ſed omnino ſi eã radicitus eruas. Anima nanque illa quã rationalem ineſſe arboribus arbitramini, arbore exciſa vinculo ſoluitur (vos enim boc dicitis) & eo quidem vinculo in quo magna miſeria nulla vtilitate tenebatur. Nam & reuolutionẽ hominis in arborem, notum eſt vos, id eſt, authorem ipſum veſtrum pro ingenti pœna, non tamen pro ſumma ſolere imitari, & num poteſt in arbore anima fieri, vt in homine ſapientior? Non necandi hominis quippe certiſſima ratio eſt, ne ant eum neces cuins ſapientia & virtus aliis plurimum prodeſt, ant eum qui forte poterat ad ſapientiam peruenire, ſiue extrinſecus ab aliquo admonitus, ſiue interioribus cogitationibus diuinitus illuſtratus. Animam autem hominis quanto ſapientior corpore exceſſerit, tãto vtilius excedere, veritas docet, & ratione ſubtiliſſima, & authoritate latiſſime peruagata. Quamobrem qui arborem deiicit, animam nihil in ſapientia proficiẽtem de illo corpore liberat. Itaque vos homines ſancti, vos inquam potiſſi- K mum excidere arbores deberetis, & earum animas ab illo vinculo exutas, orationibus & pſalmis ad meliora perducere. An de his animis hoc fieri poteſt, non quas mente adiuueritis, ſed quas ventre receperitis? Quanuis idipſum animas arborum quandiu ſunt in arboribus, ad ſapientiã non proficere, ſummæ anguſtiæ quantum arbitror vos compellunt fateri, cum à vobis quæritur, cur & arboribus non mittatur præceptor Apoſtolus, aut cur ille qui hominibus mittitur, non & arboribus prædicet veritatem. Hic cogimini reſpondere, illas animas percipere in talibus corporibus præcepta diuina non poſſe. Sed vehementius ab alio latere vrgemini, quandoquidem illas perhibetis, & audire voces noſtras, & verba intelligere, & corpora motuſq; corporũ intueri, cogitationes denique ipſas perſpicere. Quæ ſi vera ſunt, cur nihil poſſunt à lucis Apoſtolo diſcere, vel cur etiam multo facilius non poſſunt, quàm nos cũ interiora etiam mentis aſpiciant? Ita enim magiſter ille, qui vos loquendo vix docet, vt dicitis, cogitando eas poſſet erudire, quę ſententias eius ante ſermonẽ in anima cernerent. Si vero hæc falſa ſunt, videte tandem in L quo errore iaceatis. Iam quòd poma ipſi non decerpitis, herbâmque non vellitis, ſed tamen ab auditoribus veſtris decerpi & euelli atque afferri vobis iubetis, non vt iis qui afferunt tantum, ſed vt iis etiam quæ afferuntur, prodeſſe poſſitis, quis bene conſiderans vllo modo tolerauerit? Primò quia nihil intereſt, vtrum ipſe ſcelus admittas, an propter te ab alio admitti velis. Nolle te dicis. Quomodo ergo ſubuenitur illi diuinæ parti, quę in lactucis & in porris iacet, ſi nemo hæc euellat, & ad ſanctos purganda deferat? Deinde tuipſe tranſiens per eum agrum, in quo tibi iure amicitiæ decerpendi quodlibet poteſtas datur, ſi fico videris coruum imminentẽ; quid facies? Nónne ex opinione tua ficus ipſa tecum loqui, & deprecari miſerabiliter videtur, vt eam ipſe decerpas, & ſancto ventre purificandam reſuſcitandamq; ſepelias, potius, quàm coruus ille deuoratã funeſto corpori miſceat, atq; in alias formas illigandam cruciandámque tranſmittat? Quid te crudelius, ſi verum eſt? Quid ineptius, ſi falſum eſt? Quid magis contrarium diſciplinę veſtræ, ſi ſignaculum ſolueris? Quid te inimicius dei membro, ſi cuſtodieris? Sed hoc ex veſtra opinione falſa & nugatoria: nam certa & manifeſta cru- M delitas in vobis eſſe conuincitur, ex eodem ipſo errore manans. Si quis enim per morbum corpore diſſoluto, feſſus ab itinere, ac peſte ſemianimis in via iaceat, nihil valens amplius, quàm vtcunq; verba proferre, cui proſit ad ſtringendum corpus pyrum dari, tèque tranſeuntem vt ſubuenias oret, atque obſecret vt de arbore proxima, à qua nullo humano, nullo deniq; vero iure prohiberis, pomum afferas homini, poſt paululũ niſi feceris morituro: tu vir Chriſtianus & ſanctus tranſibis potius, & hominẽ ſic affectum precantemq; deſeres, ne arbor ploret dũ fructus demitur, & tu ſignaculi diſſolutor ad pœnas Manichęis deſtineris. O mores & innocẽtiam ſingularẽ. Sed iam de nece animalium requiram quod mouet, & multa quidẽ buiuſmodi etiã in hoc genere dici poſſunt. Nã quid oberit animæ lupi † qui lupũ interfecerit: cũ & lupus ille quãdiu viuit, lupus futurus ſit, nec vlli obtemperet prædicatori, vt aliqnantũ ab ouium ſanguine tẽperet: & ex illo vinculo corporis, anima ſecundum vos rationalis, interfecta belua liberetur? Et ab hac quidem cæde auditores etiã veſtros prohibetis. Maior enim videtur, quàm in arborib^9. Hic veſtros

Arbores ſapiunt.

† animali qui lup.

ſenſus

A ſenſus corporeos videlicet non multum probo. Vide-
mus enim & vocibus ſentimus, cum dolore mori ani-
mantia, quod quidem homo contemnit in beſtia, cum
qua ſcilicet rationalem animam non habente, nulla le-
gis ſocietate copulatur. Sed eoſdem veſtros ſenſus in
intuendis arboribus quæro, & vos cæcos prorſus inue-
nio. Vt enim omittam, quod nullis motibus in ligno
ſenſus doloris apparet, quid manifeſtius, quàm tunc ſe
optime habere arborem, cum viget, cum frondet, cum
floribus læta, fructibus opulenta eſt? At hoc ei plerunq;
ac maxime putatione præſtatur. Quòd ſi ferrum ſen-
tiret, vti vultis, contabeſceret potius tot tantiſq; affecta
vulneribus, quàm ex illis pullulās locis, tam certa exul-
tatione reuireſceret. Veruntamen cur maius nefas pu-
tatis animalia, quàm ſtirpes cædere, cum illæ vobis pu-
riorem animam quàm carnes habere videantur? Fit, in-
quit, compenſatio quædam, cum eorū quæ de agris au-
feruntur, pars aliqua datur electis ſanctiſque purganda.
Iam ſuperius iſta fruſtrata ſunt, ſatiſque demonſtratum
eſt, quantum exiſtimo, nulla ratione dici plus eſſe in fru
gibus partis illius bonæ, quàm in carnibus. Sed ſi ven-
dendis carnibus victum quiſque ſuſtentet, atque omne
B talis negocij lucrum in emendis electorum veſtrorum
cibis conſumat, pluréſq; iſte afferat ſanctis eſcas, quàm
agricola & ruſticus, nónne eadem compenſatione ſibi
animantia licere perimere clamitabit? Eſt, inquit, alia
quædam ſecretiſsima ratio. Non enim deeſt homini
callido, aduerſus indoctos in naturæ obſcuritate perfu-
gium. Cœleſtes enim ait principes, qui de gente tene-
brarum capti atque vincti, à conditore mundi in illis
ordinati ſunt locis, ſua quiſq; poſsidet in terra anima-
lia, de ſuo ſcilicet genere ac ſtirpe venientia: qui perem-
ptores eorum reos tenēt, nec de hoc mundo exire per-
mittunt, pœniſq; illos quibus poſſunt & cruciatibus at-
terunt. Quis imperitorum hæc non formidet? & qui in
tanta obſcuritate nihil videt, hoc ita vt dicitur eſſe non
arbitretur? Sed ego inſtitutum non relinquam meum,
cui deus aderit, vt apertiſsima veritate obſcura menda-
cia refellantur. Quæro enim, ſi animalia quæ in terris
ſunt, & in aquis de illo genere principū per ſucceſsio-
nem prolis & operationem cōcubitus veniunt, cum ad
illos abortiuos fœtus reuocatur origo naſcētium: quæ-
C ro, inquam, ſi ita eſt, vtrum apes & ranas, & alia multa
quæ ſine concubitu gignuntur, non ſit nefas occidere?
Nefas eſſe dicitis. Nō ergo propter cognationem prin-
cipum neſcio quorum, ab animantium nece auditores
veſtros prohibetis. Aut ſi generalem cognationem om
nium eſſe corporum dicitis, arbores quoq; ad eandem
principum offenſionem proculdubio pertinebūt, qui-
bus parcere non eſt mandatum auditoribus. Reditur
ergo ad illud inualidum, ea quæ in ſtirpibus auditores
lædunt, expiari per fructus, quos ad eccleſiam veſtram
ferunt. Dictum eſt enim hoc modo, eos qui in macello
laniant animalia, carnéſque venditant, ſi veſtri audito-
res ſint, ſuáque lucra comparatis frugibus vobis confe-
rant, cædam illam quotidianam ſibi licere contemne-
re, & quicquid in ea peccati eſt, veſtris epulis aboleri.
Quòd ſi dicatis, quemadmodum de pomis & de oleri-
bus conferendum fuiſſe, vt illa interfectione venia me-
reretur: quod quia fieri non poteſt, electi enim non e-
dunt carnem, temperandum eſſe auditoribus à nece a-
nimalium, quid reſpondebitis de ſpinis herbiſque inu-
tilibus, quas euellendo in agris purgandis agricolæ ne-
cant, nec ex his vobis poſſunt cibos aliquos exhibere?
Quomodo ad veniam pertinebit tanta vaſtatio, vnde
nulla eſt eſca ſanctorum? An forte quicquid peccatum D
fuerit, vt fruges & poma proficiant, & de ipſis frugi-
bus & pomis aliquid comedēdo diſſoluitis? Quid ſi er-
go agros locuſtæ, aut mures aut ſorices vaſtent, quod
ſæpe accidere manifeſtum eſt, impune ab agricola ve-
ſtro auditore necabuntur, quia ideo peccat vt fructus
proficiant? Hic certe coarctamini. At enim concedi-
tis auditoribus interfectionē animalium, quam veſter
author concedere noluit, aut eos ab agricultura etiam
prohibebitis, quam ille conceſsit. Quanquā ſæpe etiam
dicere audeatis, fœneratorem innocētiorem eſſe, quam
ruſticum, vſqueadeo melonibus, quàm hominibus eſtis
amiciores. Siquidem illi ne lædantur, melius iudicatis
hominem fœnore trucidari. Hæccine eſt appetenda &
prædicanda iuſtitia, an potius execranda & damnanda
fallacia? Hæccine eſt miſericordia memorabilis, an exe
cranda potius immanitas? Quid quòd à nece anima-
lium nec voſipſi in pediculis & pulicibus & cimicibus
temperatis? Magnamq; huius rei defenſionem putatis;
quòd has eſſe ſordes noſtrorum corporū dicitis. Quod
primo aperte falſum de pulice & cimice dicitur. Cui e-
nim non manifeſtum eſt, hæc animalia [quæ ſine con-
cubitu,] non de noſtro corpore exiſtere? Deinde ſi con E
cubitum vehemētius execramini (quod nimium vide-
ri vultis) cur non vobis mundiora videntur animalia,
quæ ſine cōcubitu de noſtra carne naſcuntur? quanquā
[enim] poſtea coëundo pariant, [non tamen nobis co-
ëuntibus de noſtro corpore primo naſcuntur.] Iam ve- *1. Retract.*
ro ſi quæcunq; de viuētibus gignuntur corporibus, ſor- *cap. 7.*
didiſsima ſunt putāda, multo magis quæcunq; de mor-
tuis. Impunius ergo occiditur vel ſorex vel anguis vel
ſcorpio, quos de humanis cadaueribus naſci à vobis po
tiſsimum ſolemus audire. Sed obſcura omitto & in-
certa. De apibus certe fama eſt celebrior, quòd de boū
cadaueribus oriantur. Ergo occiduntur impune. At ſi
hoc quoq; dubium eſt, nemo ferè de ſcarabeis dubitat, *Scarabeus*
quin de fimo in pilam rotūdato ab his atq; obruto exi- *ex fimo.*
ſtant. Hæc igitur animalia, & alia quæ proſequi lōgum
eſt, ſordidiora certe debetis opinari, quàm pediculos ve
ſtros: & tamen illa occidere nefas vobis videtur, his au-
tem parcere ſtultum: niſi forte quòd ſunt hæc animalia
parua cōtemnitis. Sanè ſi ita eſt, vt animal quo breuius
eſt, eo cōtemptius eſſe debeat, neceſſe eſt camelū homi- F
ni præferatis. Huc accedit illa gradatio, quæ cū vos au-
direm, nos ſæpe turbauit. Nulla enim cauſa eſt, cur pro-
pter paruum corporis modulū, pulex necandus ſit, non
etiam muſca quæ in faba gignitur. Et ſi hæc, cur non e- *σωρίτης.*
tiam iſta paulo amplior, cuius certe fœtus minor eſt,
quàm illa. Hoc etiam ſequitur, vt apis quoque ſine cul-
pa perimatur, cuius pullus vix huic muſcæ coæquatur.
Inde ad locuſtæ pullum & locuſtā, inde ad pullum mu-
ris & murem. Et ne longum faciam, nónne videtis his
gradibus ad elephantem perueniri, vt omnino recuſa-
re non poſsit ingentem illam beluam ſine culpa ſe oc-
cidere, quiſquis propter paruulum corpus interfectio-
nem pulicis peccatum eſſe nō putat? Sed iam etiam de
huiuſmodi nugis ſatis dictum arbitror. Reſtat ſi- *De ſigna-*
gnaculum ſinus, in quo multum incerta eſt caſtitas ve- *culo ſinus*
ſtra. Non enim concubitum, ſed vt longe ante ab Apo- *& nefan-*
ſtolo dictum eſt, vere nuptias prohibetis, quæ talis o- *dis myſte-*
peris vna eſt honeſta defenſio. Hic non dubito vos eſ- *riis. Ca. 18.*
ſe clamaturos, inuidiámque facturos, caſtitatem per-
fectam vos vehementer commendare atque laudare,
non tamen nuptias prohibere: quandoquidem audito-
res veſtri, quorum apud vos ſecundus eſt gradus, duce-

G re atque habere nõ prohibentur vxores. Quæ cum magna voce & magna indignatione dixeritis, ego vos lenius interrogabo ad hũc modum, Nónne vos eſtis qui filios gignere, eo quòd animæ ligẽtur in carne, grauius putatis eſſe peccatum quàm ipſum cõcubitum? Nónne vos eſtis qui nos ſolebatis monere, vt quantũ fieri poſſet, obſeruaremus tempus, quo ad conceptum mulier poſt genitalium viſcerum purgationem apta eſſet, eoq; tempore à concubitu temperaremus, ne carni anima implicaretur? Ex quo illud ſequitur, vt non liberorum procreandorum cauſa, ſed ſatiandæ libidinis habere coniugem cenſeatis. Nuptiæ autem, vt ipſe nuptiales tabulæ clamant, liberorum procreandorum cauſa marem fœminamq; coniungunt. Quiſquis ergo procreare liberos, quàm cõcumbere grauius dicit eſſe peccatũ, prohibet vtique nuptias: & non iam vxorem, ſed meretricem fœminam facit, quæ donatis ſibi certis rebus, viro ad explendam eius libidinem iungitur. Si enim vxor eſt, matrimonium eſt. Non autem matrimonium eſt, vbi datur opera ne ſit mater: Non igitur vxor. Quocirca nuptias prohibetis, nec ab hoc crimine, quod o-
H lim à ſpiritu ſancto de vobis prædictum eſt, vlla vos
1.Timot.4. ratione defenditis. Iam verò cum vehementer ſatagitis, ne per concubitum anima ligetur in carne, & vehementer aſſeritis, per ſanctorum cibum animam de ſeminibus liberari, nónne confirmatis, ô miſeri, quod de vobis homines ſuſpicãtur? Cur enim cum de tritico & faba & de lenticula aliiſque ſeminibus veſcimini, liberare vos velle animã creditis, de animalium ſeminibus non credatur? Non enim vt ipſam carnem mortui animantis immundam eſſe dicitis, quod animam non habet, hoc ita poteſtis & de animantis ſemine dicere, in quo animã quę apparebit in prole, colligatam eſſe cenſetis, & in quo ipſius Manichæi animam implicatam fuiſſe fatemini. Et quia non poſſunt ab auditoribus veſtris purganda vobis talia ſemina afferri, quis non ſuſpicetur ſecretã de vobiſipſis inter vos fieri talem purgationem, & ideo illis ne vos deferant occultari? Quæ ſi non facitis, quod vtinam ita ſit, videtis tamen quantæ ſuſpicioni veſtra ſuperſtitio pateat, & quàm non ſit hominibus ſuccenſendum id opinantibus, quod de veſtra profeſſione colligitur, cum vos animas per eſcam & potum, de corporibus & ſenſibus liberare prædicatis. No-
I lo hic diutius immorari, & videtis quãtus ſit inuectionis locus. Sed quia & res talis eſt, vt eã potius reformidet quàm inſectetur oratio, & propoſitum illud meum per totum ſermonem animaduerti poteſt, quo ſtatui nihil exaggerare, ſed nudis quodãmodo rebus & rationibus agere, tranſeamus ad aliud.

Flagitia Manichæorũ. Ca.19. Iam enim ſatis apparet, qualia ſint tria veſtra ſignacula: hi ſunt veſtri mores, hic finis admirabilium præceptorum, vbi nihil certum, nihil conſtans, nihil rationabile, nihil inculpabile: ſed omnia dubia, imò vero ſine dubitatione falſiſſima, omnia repugnantia, abominabilia, abſurda. Denique tam multa & tã grauia peccata in his moribus deprehenduntur, vt ſi quis accuſare velit omnia homo alicuius facultatis, ſingula, vt minimum, ſingulis voluminibus poſsit. Hæc igitur ſi cuſtodiretis, veſtrámque impleretis profeſſionẽ, nihil vobis eſſet ineptius, nihil ſtultius, nihil imperitius. Cum autẽ laudatis & docetis iſta, nec facitis, quid vobis fallacius, quid inſidioſius, quid malitioſius dici aut inueniri poteſt? Nouem annos to-
3. Cõfeſſio ca.11. & 5. lib.cap.6. tos magna cura & diligentia vos audiui, nullus mihi electorum innoteſcere potuit, qui ſecundum hæc præcepta nõ aut deprehẽſus in peccato, aut certe ſuſpicioni ſubditus fuerit. Multi in vino & carnibus, multi la- K
uantes in balneis inuenti ſunt. Sed hæc audiebamus. Nonnulli alienas fœminas ſeduxiſſe approbati ſunt, ita vt hinc planè dubitare non poſsim. Sed ſit & hæc magis fama quàm verum. Vidi ipſe non ſolus, ſed cum iis qui partim iam illa ſuperſtitione liberati ſunt, partim adhuc opto vt liberentur. Vidimus ergo in quadriuio Carthaginis in platea celeberrima, non vnum ſed plures quàm tres electos ſimul poſt tranſeũtes neſcio quas fœminas tam petulanti geſtu adhinnire, vt omnium triuialium impudicitiã impudentiamq; ſuperarẽt. Quod de magna venire conſuetudine, atque illos inter ſe ita viuere ſatis eminebat: quandoquidem nullus ſocij præſentiam veritus, omnes aut certe penè omnes eadem teneri peſte indicabat. Non enim erant hi ex vna domo, ſed diuerſe prorſus habitantes, ex eo loco vbi conuentus omnium factus erat, pariter forte deſcenderãt. Nos autem grauiter commoti, grauiter etiam queſti ſumus. Quis tandem hoc vindicandum, non dicam ſeparatione ab eccleſia, ſed pro magnitudine flagitij vehementius ſaltem obiurgationibus arbitratus eſt? Et hæc erat omnis excuſatio impunitatis illorum, quòd eo tem-
pore, quo conuenticula eorum lege publica prohibe- L
rentur, ne quid læſi proderent metuebatur. Vbi eſt ergo quòd perpetuam ſibi perſecutionem in hoc mundo fu- Ioan.16.
turam [prædicant] eoq; ſe commendatiores haberi volunt: hinc interpretantes, quòd hic mundus eos oderit, Ioan.15.
& propterea penes ſe quærendam veritatem affirmantes, quia in promiſsione ſpiritus ſancti paracleti dictum Ioan.14.
eſt, quòd eum mundus iſte accipere non poſsit. De qua re non iſte locus diſſerẽdi eſt. Sed certe ſi perpetua vobis perſecutio futura eſt, vſque in ſeculi finem, perpetua erit & hæc diſſolutio, tantæque turpitudinis impunita contagio, dum tales lædere formidatis. Id etiam nobis reſponſum eſt, cum ad ipſos primates detuliſſemus conqueſtam nobis eſſe mulierem, quòd in cõclaui, vbi cum aliis fœminis erat, de illorum ſcilicet ſanctitate ſecura, ingreſsis electis pluribus, & ab vno lucerna extincta incertum cuius eorũ in tenebris appetita eſſet amplexu, & coacta in flagitium, niſi ſubſidio clamoris euaſiſſet. Hoc vobis quoq; notiſsimũ nefas, de quanta conſuetudine veniſſe arbitrãdum eſt? Et hoc factum eſt ea nocte, qua feſtæ apud vos vigiliæ celebrabãtur. Sed re-
vera etiam ſi nullus eſſet proditionis metus, quis poſſet M
damnandum offerre epiſcopo, qui ſic peccauerat ne agnoſceretur? Quaſi verò non omnes idem crimen inuolutos tenebat, qui ſimul ingreſsi erãt. Nam omnibus petulanter clamantibus lucerna extincta placuerat. Suſpicionibus vero ianuæ quantæ aperiebantur, cum eos inuidos inueniebamus, cum auaros, cum epularum exquiſitarum auidiſsimos, cum in iurgiis frequẽtiſsimos, cum de rebus exiguis mobiliſsimos. Non vtique arbitramur eos temperare poſſe, à quibus ſe tẽperare profitebantur, quando latibula & tenebras inuenirent. Duo quidam erant exiſtimationis ſatis bonæ, facili ingenio, atque in illis ſuis diſputationibus principes, nobis amplius quàm cæteri familiariuſq; coniuncti. Quorũ vnus qui propter ſtudia etiam liberalia nobis arctius adhærebat hîc, nunc ibi eſſe presbyter dicitur. Hi ſibi grauiter inuidebant, & obiiciebat alter alteri, non accuſatione manifeſta, ſed ſermone apud quos poterat & ſuſurris, ab eo violenter attentatam cuiuſdam auditoris vxorem. Ille autem ſe purgans, interim apud nos alium eiuſdem ſceleris electum criminabatur, qui apud eundem auditorem quaſi amicus fideliſsimus habitabat.

Quem

A Quem quoniam ſubito ingrediēs cum muliere depre-
henderat, dicebat mulieri & adultero ab illo inimico
atque inuido conſilium datum, vt illa ſibi conflaretur
calumnia, ne ſi quid proderet, crederetur. Angebamur
nos & moleſtiſsime ferebamus, quòd etiam ſi de appe-
tita muliere incertum erat, liuor tamen in illis duobus
quibus meliores ibi nō inueniebamus, apparebat acer-
rimus, & alia coniicere cogebat. Poſtremò in theatris
electos, & ætate, & vt videbantur, moribus graues, cum
ſene presbytero ſæpiſsime inuenimus. Omitto iuuenes,
quos etiam rixantes pro ſcenicis & aurigis deprehen-
dere ſolebamus, quæ res non mediocri argumento eſt,
quomodo ſe poſsint continere ab occultis, cum eam
cupiditatem ſuperare non poſsint, quę illos auditorum
ſuorū oculis ſuſtentat, & prodit erubeſcentes atque fu-
gitātes. An vero illius etiam ſancti, ad cuius diſputatio-
nes in ficariorum vicum vectabamur. * tantum illud (** al. vetitabamus.*)
flagitium proderetur, ſi virginem ſanctimonialem mu
lierem tantum, nō & prægnantem facere potuiſſet. Sed
occultum & incredibile † malum creſcēs vterus latere (*† edibile.*)
non paſſus eſt. Quod cum mater fratri iuueni prodidiſ
ſet acerrime dolens, religionis tamen nomine ab accu-
B ſatione publica reuocatus eſt: perfecitque vt ille (non
enim hoc ferre quiſquam poſſet) de illa eccleſia pelle-
retur: & ne impunita res omnino eſſet, cœpit cōſilium,
vt adiunctis ſibi amicis, hominem pugnis calcibúſque
concideret. At ille cum grauiter cæderetur, clamabat,
vt ſibi ex authoritate Manichæi parceretur. Adam pri-
mum heroëm peccauiſſe, & poſt peccatum fuiſſe ſan-
ctiorem. Talis eſt nanque apud vos opinio de Adam
& Eua: longa fabula eſt, ſed ex ea attingā quod in præ-
ſentia ſatis eſt. Adam dicitis ſic à parentibus ſuis geni-
tum, abortiuis illis principibus tenebrarū, vt maximam
partem lucis haberet in anima, & perexiguam gētis ad-
uerſæ. Qui cum ſancte viueret propter exuperātem co-
piam boni, commotam tamen in eo fuiſſe aduerſam il-
lam partem, vt ad concubitum declinaretur: ita eum
lapſum eſſe atq; peccaſſe, ſed vixiſſe poſtea ſanctiorem.
Hic ego non tam de nequam homine conqueror, qui
ſtupro nefario alienam famulam ſub habitu electi &
ſancti viri ad tantum dedecus infamiámque perduxit.
Non hoc vobis obiicio. Fuerit hoc hominis perditiſsi-
C mi potius, quàm conſuetudinis veſtræ. Non enim tan-
tum flagitium in vobis, ſed in illo arguo. Illud tamen
in omnibus vobis quemadmodum ferri & tolerari poſ
ſit ignoro, quòd cum animam partem dei eſſe dicatis,
aſſeritis tamē etiam exiguo admixto malo, maiorem e-
ius copiam vbertatémq; ſuperari. Quis enim cum hoc
crediderit, & cum libido pulſauerit, non ad talem de-
fenſionem potius, quàm eius libidinis refrænationem
compreſsionemq; confugiat? Quid amplius dicam (*Flagitia eorundem Romæ deprehenſa. Cap. 20.*)
de moribus veſtris? Dixi quæ ipſe comperi, cum in ea
eſſem ciuitate vbi iſta commiſſa ſunt. Romæ autem me
abſente quid actum ſit, longum eſt explicare. Dicam
tamen breui. Eò enim res erupit, vt occulta eſſe non
poſſet abſentibus: & ego quidem poſtea Romæ cum
eſſem, omnia vera me audiſſe firmaui; quanuis tam fa-
miliaris & mihi probatus qui præſens erat, ad me rem
pertulerat, vt omnino dubitare non poſſem. Nam qui-
dam veſter auditor, in illa memorabili abſtinentia ni-
hilo electis cedens, qui & liberaliter inſtitutus eſſet, &
veſtram ſectā copioſe vellet & ſoleret* defendere, mo- (** al. ſciret.*)
leſtiſsime ferebat, quòd ei vage peſsimeq; habitantium
paſsimq; viuentium electorum mores perditiſsimi ſæ-
pe diſputanti obiicebantur. Cupiebat itaq; ſi fieri poſ-
ſet, omnes qui ſecūdum illa præcepta vitam degere pa- D
rati eſſent, congregare in domum ſuam, & ſuis ſumpti-
bus ſuſtinere. Erat enim & non mediocris pecuniæ cō-
temptor, & non mediocriter pecunioſus. Quærebatur
autem impediri tantos conatus ſuos epiſcoporum diſ-
ſolutione, quibus adiuuantibus implere debebat. Inter-
ea autem † epiſcopus quidam homo planè, vt ipſe ex- (*† veſter.*)
pertus ſum, ruſticanus atque impolitus, ſed neſcio quo
modo eaipſa duritia ſeuerior in cuſtodiēdis bonis mo-
ribus videbatur. Hunc diutiſsime deſideratum & ali-
quando præſentem arripit iſte, exponit homini volun-
tatem ſuam: laudat ille atque conſentit, placet vt in do-
mo eius prior ipſe incipiat habitare. Quod vbi factum
eſt, eò congregati ſunt electi omnes qui Romæ eſſe po-
tuerunt. Propoſita eſt viuendi regula de Manichæi epi-
ſtola, Multis intolerabile viſum eſt. Abſceſſerunt. Re-
manſerunt tamen pudore non pauci. Cœpit ita viui vt
placuerat, & vt tanta præſcribebat authoritas: cum in-
terim auditor ille vehementer omnes ad omnia coge-
ret, neminem tamen ad id quod non prior ipſe ſuſci-
peret: interea rixę inter electos oriebantur creberrimæ,
obiiciebantur ab inuicem crimina, quæ ille omnia ge-
mens audiebat, dabátque operam, vt ſeipſos in iurgan- E
do incautiſsime proderent. Prodebant nefanda & im-
mania. Ibi cognitum eſt quales eſſent, qui tamen inter
cæteros vim pręceptorum illorum ſubeundam ſibi pu-
tauerunt eſſe. Iam de cæteris quid ſuſpicādum erat, aut
quid potius iudicandum? Quid plura? Coacti aliquan-
do murmurauerunt ſuſtineri illa mandata non poſſe:
Inde in ſeditionem. Agebat auditor cauſam ſuam com
plexione breuiſsima, aut illa omnia eſſe ſeruanda, aut
illum qui talia ſub tali conditione præcepiſſet, quæ nul-
lus poſſet implere, ſtultiſsimum exiſtimandum. Vicit
tamen (non enim aliter poterat) vnius ſententiam ef-
frænatiſsimus plurium ſtrepitus. Poſtea etiam ipſe ceſ-
ſit epiſcopus, & cum magno dedecore aufugit. Huius
ſanè cibi præter regulam clanculo accepti, & ſæpe in-
uenti ferebantur, cum eidem proprio ſacculo diligenter
occultato pecunia copioſa ſuppeteret. Hæc ſi falſa eſſe
dicitis, nimis apertis & peruulgatis rebus obſiſtitis. Sed
vtinam hoc dicatis. Cum enim ſint iſta manifeſta, &
iis qui ſcire voluerint cognitu facillima, intelligitur
quàm vera dicere ſoleant, qui hęc vera eſſe negauerint. F
Sed aliis defenſionibus vtimini, quas ego non impro-
bo. Aut enim dicitis aliquos, qui veſtra pręcepta cuſto-
diant, nec eos aliorum criminibus debere perfundi: aut
non oportere omnino quæri quales ſint homines, qui
veſtram ſectam profitētur, ſed qualis ſit ipſa profeſsio.
Quorum ego vtrunque admiſero, quanquam nec illos
fidos mandatorum obſeruatores demonſtrare, nec ip-
ſam hæreſim à tot & tantis nugis atque ſceleribus pur-
gare poſsitis. Illud tamē à vobis magnopere requiram,
cur maledictis inſectemini Chriſtianos catholici no-
minis, quorundam intuentes perditam vitam, cum de
veſtris hominibus haberi quæſtionem aut impudenter
recuſetis, aut impudentius non recuſetis, † velitiſque (*† al. aut imprudenter excuſetur.*)
intelligi in tanta veſtra paucitate latere neſcio quos,
qui ſua præcepta cuſtodiant, & in tanta catholica mul-
titudine non velitis?

SECVNDI LIBRI

FINIS.

G

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI CONTRA MANICHÆOS LIBER PRIMVS.

Quare hic ſtylum demiſerit. Cap. 1.

Si eligerent Manichæi, quos deciperent, eligeremus & nos verba quibus eis reſpõderemus: cum vero illi & doctos literis & indoctos errore ſuo perſequantur, & cum promittunt veritatem à veritate conentur auertere, non ornato politoq; ſermone, ſed rebus manifeſtis conuincenda eſt vanitas eorum. Placuit enim mihi quorundam vere Chriſtianorum ſententia, qui cum ſint eruditi liberalibus literis, tamen alios libros noſtros, quos aduerſus Manichæos edidimus cum legiſſent, viderunt eos ab imperitioribus aut non aut difficilè intelligi, & me beneuolentiſsimè monuerunt, vt communem loquendi conſuetudinem

H non dęſererem, ſi errores illos tam pernicioſos ab animis etiam imperitorum expellere cogitarem. Hunc enim ſermonem vſitatum & ſimplicem etiam docti intelligunt, illum autem indocti non intelligunt. Solent ergo Manichæi ſcripturas veteris teſtamenti, quas non nouerunt, vituperare, & ea vituperatione infirmos & paruulos noſtros, non inuenientes quomodo ſibi reſpondeant, irridere atque decipere. *1. Retract. cap. 10.* Quia nulla ſcriptura eſt, quæ non apud eos qui illam non intelligunt, facilè poſsit reprehendi. Sed ideo diuina prouidentia multos diuerſi erroris hæreticos eſſe permittit, vt cum inſultant nobis, & interrogant nos ea quæ neſcimus, vel ſic excutiamus pigritiam, & diuinas ſcripturas noſſe cupiamus. Propterea & Apoſtolus dicit: *1. Cor. 11.* Oportet hæreſes eſſe, vt probari manifeſti fiant inter vos. Hi enim deo probati ſunt, qui bene poſſunt docere, ſed manifeſti hominibus eſſe nõ poſſunt, niſi cum docent. Docere autem nolunt niſi eos qui doceri quærunt. Sed multi ad quærendum pigri ſunt, niſi per moleſtias & inſultationes hęreticorum quaſi de ſumno excitentur, & de imperitia ſua erubeſcant ſibi, & de illa

I imperitia periclitari ſe ſentiant. Qui homines ſi bonæ ſunt fidei, non credunt hæreticis, ſed quid eis reſpondeant diligenter inquirunt. *Matt. 7.* Nec eos deſerit deus vt petentes accipiant & quærentes inueniant, & pulſantibus aperiatur. Qui autem deſperant ſe poſſe in catholica diſciplina inuenire quod quærunt, atteruntur erroribus, & ſi perſeueranter inquirunt, ad ipſos fontes à quibus aberrauerant poſt magnos labores fatigati atque ſitientes & penè mortui reuertuntur.

Stulte quæri quare deus cõdiderit mũdum. Ca. 2. *Li. 11. de Ciuitate dei. cap. 4.*

Primum ergo librum veteris teſtamenti, qui inſcribitur Geneſis, ſic ſolent Manichæi reprehendere. Quod ſcriptum eſt, In principio fecit deus cœlum & terram: quærunt, in quo principio, & dicunt, ſi in principio aliquo temporis fecit deus cœlum & terram, quid agebat antequam faceret cœlum & terram? Et quid ei ſubitò placuit facere, quod nunquam antea fecerat per tempora æterna? His reſpondemus, deum in principio feciſſe cœlum & terram, non in principio temporis, ſed in Chriſto, cum verbum eſſet apud patrem, per quod facta & in quo facta ſunt omnia. *Ioan. 1.* Dominus enim noſter Ieſus Chriſtus cum eum Iudæi interrogaſſent quis eſſet, reſpondit, Principium, quod & loquor vobis. *Ioan. 8.* Sed & ſi in principio temporis deum feciſſe cœlum & K terram credamus, debemus vtique intelligere, quod ante principium temporis non erat tempus. Deus enim fecit & tempora. Et ideo antequam faceret tempora, non erant tempora. Non ergo poſſumus dicere fuiſſe aliquod tempus quando deus nondum aliquid fecerat. Quomodo enim erat tempus quod deus non fecerat, cum omnium temporum ipſe ſit fabricator? Et ſi tempus cum cœlo & terra eſſe cœpit, non poteſt inueniri tempus, quo deus nondum fecerat cœlum & terram. Cum autem dicitur, quid ei placuit ſubito? ſic dicitur, quaſi aliqua tempora tranſierint quibus deus nihil operatus eſt. Non enim tranſire poterat tempus quod nondum fecerat deus, quia nõ poteſt eſſe operator temporum, niſi qui eſt ante tempora. Certe & ipſi Manichæi legunt Apoſtolum Paulum, & laudant & honorant: & eius epiſtolas male interpretando multos decipiunt. Dicant ergo nobis quid dixerit Apoſtolus Paulus, Agnitionem veritatis, quæ eſt ſecundum pietatem dei in ſpem vitæ æternæ, quam promiſit non mendax deus ante tempora æterna. *Ad Tit. 1.* Aeterna enim tempora quid ante ſe habere potuerunt? Hoc ergo cogantur exponere, vt intelligant ſe non intelligere, L cum temere volunt reprehendere, quod diligenter quærere debuerunt. Si autem non dicunt, quid placuit deo ſubito facere cœlum & terram, ſed tollunt inde, ſubito, & hoc tantum dicunt, quid placuit deo facere cœlum & terram? Non enim coæuum deo mundum iſtum dicimus, quia non eius æternitatis eſt hic mundus, cuius æternitatis eſt deus: mundum quippe fecit deus, & ſic cum ipſa creatura quam deus fecit, tempora eſſe cœperunt. Et ideo dicuntur tempora æterna, non tamẽ ſic ſunt æterna tempora quomodo æternus eſt deus, quia deus eſt ante tempora, qui fabricator eſt temporum. *Quomodo æterna tẽpora & quæ deus creauit bona dicantur.* Sicut omnia quæ fecit deus bona ſunt valde, ſed non ſic bona ſunt, quomodo bonus eſt deus qui illa fecit, hæc autem facta ſunt. Nec ea genuit de ſeipſo, vt hoc eſſent quod ipſe eſt: ſed ea fecit de nihilo, vt non eſſent æqualia, nec ei à quo facta ſunt, nec filio eius per quem facta ſunt. Iuſtus eſt enim. Si ergo iſti dixerint, quid placuit deo facere cœlum & terram? reſpondendum eſt eis, vt prius diſcant vim voluntatis huma- M næ qui voluntatem dei noſſe deſiderant. Cauſas enim voluntatis dei ſcire quærunt, cũ voluntas dei omnium, quæ ſunt ipſa ſit cauſa. *Dei voluntas omnĩũ cauſa.* Si enim habet cauſam voluntas dei, eſt aliquid quod antecedat voluntatem dei, quod nefas eſt credere. Qui ergo dicit, quare fecit deus cœlum & terram? reſpondendum eſt ei, quia voluit. Voluntas enim dei cauſa eſt cœli & terræ, & ideo maior eſt voluntas dei, quàm cœlum & terra. Qui autem dicit, quare voluit facere cœlum & terram? maius aliquid quærit, quàm eſt voluntas dei, nihil autem maius inueniri poteſt. Compeſcat ergo ſe humana temeritas, & id quod non eſt non quærat, ne id quod eſt non inueniat. Et ſi voluntatem dei noſſe quiſquam deſiderat, fiat amicus deo. Quia ſi voluntatem hominis noſſe vellet cuius amicus non eſſet, omnes eius impudentiam ac ſtultitiam deriderent: Non autem quiſquam efficitur amicus dei niſi purgatiſsimis moribus, & illo fine præcepti de quo Apoſtolus dicit, Finis autem præcepti eſt charitas de corde puro, & de conſcientia bona, & fide non ficta. *1. Timot. 1.* Quod iſti ſi haberent, non eſſent hæretici.

Tenebræ ſuper abyſſum. Ca. 3.

Quod autem ſequitur in libro Geneſeos, Terra erat inuiſibilis & incompoſita: ſic reprehendunt Manichæi vt dicant, Quomodo fecit deus in principio

cœlum

A cœlum & terram, ſi iam terra erat inuiſibilis & incompoſita? Ita cum volunt ſcripturas diuinas prius vituperare quàm noſſe, etiam res apertiſsimas nō intelligunt. Quid enim manifeſtius dici potuit, quàm hoc dictum eſt, In principio fecit deus cœlum & terram, terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, id eſt, in principio fecit deus cœlum & terram, terra autem ipſa quam fecit deus, inuiſibilis erat & incompoſita: antequam deus omnium rerum formas locis & ſedibus ſuis ordinata diſtinctione diſponeret: antequam diceret, fiat lux, & fiat firmamentum, & congregentur aquæ & appareat arida: & cætera quæ in eodem libro ſic exponuntur per ordinem, quemadmodum poſsint ea paruuli capere? Quæ omnia continent tam magna myſteria, vt quiſquis ea didicerit, omnium hæreticorum vanitatem vel doleat, quia homines ſunt: vel derideat, quia ſuperbi ſunt. Sequitur in eodem libro, Et tenebræ erant ſuper abyſſum. Quod Manichæi reprehendunt dicentes, In tenebris ergo erat deus antequam faceret lucem? Vere ipſi ſunt in tenebris ignorantiæ, & ideo non intelligunt lucem, in qua deus erat antequam faceret iſtam lucem. Non enim norunt iſti lucem, niſi quam carneis ocu-

B lis vident. Et ideo iſtum ſolem, quem pariter non ſolum cum beſtiis maioribus, ſed etiam cum muſcis & vermiculis cernimus, illi ſic colunt, vt particulam dicant eſſe lucis illius in qua habitat deus. Sed nos intelligamus aliam lucem eſſe, in qua deus habitat, vnde eſt

Ioan. 1. illud lumen de quo in Euangelio legitur, Erat lumen verum, quod illuminat hominē omnem venientem in hunc mundum. Nam ſolis iſtius lumen non illuminat omnem hominem, ſed corpus hominis & mortales oculos, in quibus nos vincunt aquilarum oculi, qui ſolem iſtum multo melius quàm nos dicuntur, aſpicere.

1. Retract. cap. 10. Illud autem lumen non irrationabilium animalium oculos paſcit, ſed pura corda eorum qui deo credūt, & ab amore viſibilium rerum & temporalium ſe ad eius

Liberum arbitriū. præcepta ſeruanda conuertunt. Quod omnes homines poſſunt ſi velint, quia illud lumen omnem hominem illuminat venientem in hunc mundum. Ergo tenebræ erant ſuper abyſſum antequam lux iſta fieret:

Quod tenebræ nihil ſint. Cap. 4. de qua conſequenter hoc loco dicitur: Et dixit deus, Fiat lux: Quia vbi lux non eſt, tenebræ ſunt, non quia aliquid ſunt tenebræ, ſed ipſa lucis abſentia tenebræ dicuntur. Sicut ſilentium non aliqua res eſt, ſed vbi

C ſonus non eſt, ſilentium dicitur. Et nuditas aliqua res

2. ſen. di. 12. c. ſecūdum hanc. non eſt, ſed in corpore vbi tegumentum non eſt, nuditas dicitur. Et inanitas non eſt aliquid, ſed locus vbi corpus non eſt, inanitas dicitur. Sic tenebræ non aliquid ſunt, ſed vbi lux non eſt, tenebræ dicuntur. Hoc ideo dicimus, quia ſolent dicere, Vnde erant ipſæ tenebræ ſuper abyſſum, antequam faceret deus lucem? Quis illas fecerat vel genuerat? Aut ſi nemo fecerat vel genuerat eas, æternę erant tenebrę, quaſi aliquid ſint tenebræ. Sed vt dictum eſt, lucis abſentia hoc nomen accepit. Sed quia ipſi fabulis ſuis decepti crediderunt eſſe gentem tenebrarum, in qua & corpora & formas & animas in illis corporibus fuiſſe arbitrantur, ideo putant quòd tenebræ aliquid ſint: & non intelligunt non ſentiri tenebras, niſi quando non videmus, ſicut non ſentitur ſilentium, niſi quando non audimus. Sicut autem ſilentium nihil eſt, ſic & tenebræ nihil ſunt. Sicut autem iſti dicunt, gentem tenebrarum contra lucem dei pugnaſſe, ſic poteſt & alius ſimiliter vanus dicere, gentem ſilentiorum contra vocem dei pugnaſſe. Sed illas vanitates modo non ſuſcepimus refellere atque conuincere. Nunc enim ea quæ reprehendunt D in veteri teſtamento, ſtatuimus defendere quantum vires dominus præſtare dignatur, & in eis oſtendere contra veritatem dei nihil valere hominum cæcitatem.

Quomodo ferebatur ſpiritus, et de chao. Cap. 5. Quod autem ſcriptum eſt: Et ſpiritus dei ſuperferebatur ſuper aquam: ſic ſolent Manichæi reprehendere, vt dicant: Aqua ergo erat habitaculum ſpiritus dei, & ipſa continebat ſpiritum dei? Totum ergo conantur peruerſa mente peruertere, & excæcantur malitia ſua. Cum enim dicimus: Sol ſuperfertur ſuper terram, numquid intelligi volumus, quòd in terra habitet ſol, & terra ſolem contineat? Et tamen nō ſic ſpiritus dei ſuperferebatur ſuper aquam, ſicut ſuperfertur ſol ſuper terram, ſed alio modo quem pauci intelligunt. Non enim per ſpacia locorum ſuperferebatur aquæ ille ſpiritus, ſicut ſol terræ ſuperfertur: ſed per potentiam inuiſibilis ſublimitatis ſuæ. Dicant autem nobis iſti, quomodo iis rebus quæ fabricandæ ſunt ſuperferatur voluntas fabri? *2. ſen. di. 17. c. ip. ſ. cundum hāc.* Quod ſi hæc humana & quotidiana non comprehendunt, timeant deum, & ſimplici corde quod non intelligunt quærant, ne cum volunt verbis ſacrilegis concidere veritatem quam videre non poſſunt, redeat illis ſecuris in crura. Nam illa concidi non po- E teſt, quæ incommutabilis manet, ſed quæcunque plagæ in illam emiſſæ fuerint repercutiuntur, & maiore ictu redeunt in eos qui cædere audent quod credere deberent, vt intelligere mererentur. Deinde quærunt, & inſultando interrogant: Vnde erat ipſa aqua ſuper quam ferebatur ſpiritus dei? Nunquid enim ſuperius ſcriptum eſt, quòd deus aquam fecerit? Hoc ſi pie quęrerent, inuenirēt quemadmodum intelligendum eſſet. Non enim aqua ſic appellata eſt hoc loco, vt hæc à nobis intelligatur, quam videre iam poſſumus & tangere: quomodo nec terra quæ incompoſita & inuiſibilis dicta eſt, talis erat qualis iſta, quæ iam videri & tractari poteſt. Sed illud quod dictum eſt: In principio fecit deus cœlum & terram, cœli & terræ nomine vniuerſa creatura ſignificata eſt, quam fecit & condidit deus. Ideo autem nominibus viſibilium rerū hęc appellata ſunt, propter paruulorum infirmitatē, qui minus idonei ſunt inuiſibilia comprehendere. *2. ſent. diſt. 12. c. ſecundum hāc.* Prima ergo materia facta eſt confuſa & informis, vnde omnia fierent quæ diſtincta atque formata ſunt, quod credo à Græcis chaos appellari. *χάος.* Sic enim & alio loco legimus dictum in laudibus F dei: Qui feciſti mundū de materia informi. Quod aliqui codices habent de materia inuiſa. Et ideo deus *Chaos ex nihilo, & ex hoc omnia. Ca. 6.* rectiſsime creditur omnia de nihilo feciſſe, quia etiam ſi omnia formata de iſta materia facta ſunt, hæc ipſa tamē materia de omnino nihilo facta eſt. Non enim debemus eſſe ſimiles iſtis, qui omnipotentē deum nō credunt aliquid de nihilo facere potuiſſe, cum conſiderāt fabros & quoſlibet opifices nō poſſe aliquid fabricare, niſi habuerint vnde fabricent. Et ligna enim adiuuant fabrum, & argentum argentarium adiuuat, & aurum aurificem, & terra figulum vt poſſit perficere opera ſua. Si enim non adiuuentur ea materia vnde aliquid faciunt, nihil poſſunt facere, cum materiam ipſam ipſi non faciant. Non enim faber lignum facit, ſed de ligno facit aliquid. Sic & cæteri omnes huiuſmodi opifices, Omnipotens autem deus nulla re adiuuandus erat, quā ipſe non fecerat, vt quod volebat, efficeret. Si enim ad eas res quas facere volebat, adiuuabat eum aliqua res quam ipſe non fecerat, non erat omnipotens: quod ſacrilegum eſt credere. *Informis materia varus nominib' deſignata. Cap. 7.* Informis ergo illa materia quam de nihilo deus fecit, appellata eſt primò cœlum

G & terra,& dictum eſt: In principio fecit deus cœlum & terram: non quia iam hoc erat, ſed quia hoc eſſe poterat. Nam & cœlum ſcribitur poſtea factũ. Quemadmodum ſi ſemen arboris conſiderantes dicamus ibi eſſe radices & robur & ramos & fructus & folia, nõ quia iam ſunt, ſed quia inde futura ſunt: ſic dictum eſt, In principio fecit deus cœlum & terram, quaſi ſemen cœli & *Li.1.de Trinitatr.c.11.* terræ, cum in confuſo adhuc eſſet cœli & terræ materia. Sed quia certum erat inde futurum eſſe cœlũ & terram, iam & ipſa materia cœlũ & terra appellata eſt. Iſto genere locutionis etiam dominus loquitur cum dicit: *Ioan.15.* Iam non dicam vos ſeruos, quia ſeruus neſcit quid faciat dominus eius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcunq; audiui à patre meo, nota feci vobis: non quia iam factum erat, ſed quia certiſsime futurum erat. Nam pòſt paululum dicit illis: Adhuc multa habeo vobis di- *Ioan.16.* cere, ſed non poteſtis portare modò. Vt quid ergo dixerat: Omnia quæ audiui à patre meo, nota feci vobis: niſi quia ſe ſciebat hoc eſſe facturum? Sic etiam cœlum & terra potuit dici materia vnde nõdum erat factum cœlum & terra, ſed tamen non erat aliunde faciendum. Innumerabiles tales locutiones in ſcripturis diuinis in- H ueniuntur. Sicut in conſuetudine ſermonis noſtri, cum id quod certiſsime ſperamus futurum, dicimus, Iam factum puta. Hanc autem adhuc informam materiam, etiam terrã inuiſibilem atque incompoſitam voluit appellare, quia inter omnia elementa mundi terra vide- *a. ſen. diſt. 11. ca. ſecũdum hãc.* tur minus ſpecioſa quàm cætera. Inuiſibilem autem dixit propter obſcuritatem: & incompoſitam propter informitatem. Eandem ipſam materiam etiam aquam appellauit, ſuper quam ferebatur ſpiritus dei, ſicut ſuperfertur rebus fabricandis voluntas artificis. Quod etſi paucorum intelligentia poteſt attingere, humanis tamẽ verbis neſcio vtrum vel à paucis hominibus poſſit exponi. Propterea verò non abſurde etiam aqua dicta eſt iſta materia, quia omnia quæ in terra naſcuntur, ſiue animalia, ſiue arbores vel herbæ, & ſi qua ſimilia, ab humore incipiunt formari atque nutriri. Hæc ergo omnia, ſiue cœlum & terra, ſiue terra inuiſibilis & incompoſita, & abyſſus cum tenebris, ſiue aqua ſuper quã ſpiritus ferebatur, nomina ſunt informis materiæ: vt res ignota notis vocabulis inſinuaretur imperitiorib*, & non vno vocabulo, ſed multis: ne ſi vnum eſſet, hoc I putaretur eſſe quod conſueuerant homines in illo vocabulo intelligere. Dictum eſt ergo cœlũ & terra, quia inde futurum erat cœlum & terra. Dicta eſt terra inuiſibilis & incompoſita & tenebræ ſuper abyſſum: quia informis erat, & nulla ſpecie cerni aut tractari poterat, etiam ſi eſſet homo qui videret atque tractaret. Dicta eſt aqua, quia facilis & ductilis ſubiacebat operanti, vt de illa omnia formarentur. Sed ſub his omnibus nominibus materia erat inuiſa & informis, de qua deus condidit mundum.

Deus per tropũ probat aut miratur. Et dixit deus: Fiat lux, & facta eſt lux. Hoc non ſolent reprehendere Manichæi, ſed illud quod ſequitur: Et vidit deus lucem quia bona eſt. *Cap.8.* Dicunt enim: Ergo non nouerat deus lucem, aut non nouerat bonã. Miſeri homines, quibus diſplicet, quòd deo placuerunt opera ſua, cum videãt etiam hominem artificem, verbi gratia, lignarium fabrum, quamuis in comparatione ſapientiæ & potentiæ dei penè nullus ſit, tamen tandiu lignum cædere atque tractare dolando, aſciando, planando, vel tornando atque poliendo, quouſq; ad arti[ſ] [r]egulas perducatur quantum poteſt, & placeat artifici [ſu]o. Nunquid ergo quia placet ei quod fecit, ideò non nouerat bonum? Prorſus nouerat intus in animo, vbi ars ipſa pulchrior eſt, quàm illa quæ arte K fabricantur. Sed quod videt artifex intus in arte, hoc foris probat in opere, & hoc eſt perfectum quod artifici ſuo placet. Vidit ergo deus lucem, quia bona eſt: quibus verbis nõ oſtenditur eluxiſſe deo inſolitũ bonum, ſed placuiſſe perfectum. Quod ſi dictum eſſet, miratus eſt deus lucem, quia bona eſt, quantũ clamarent? quantum litigarent? Admiratio enim revera de rebus inſperatis naſci ſolet, & tamen legunt iſti & laudant dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in Euangelio admiratum eſſe fidem credentium. Quis autem in illis fecerat *Mat.8.* ipſam fidem, niſi ipſe qui eam mirabatur? Quòd ſi & alius eam feciſſet, vt quid miraretur qui præſcius erat? Si ſoluunt Manichæi quæſtionem iſtam, videant quia & illa ſolui poteſt. Si autem non ſoluunt, quid iſta repræhẽdunt quæ ad ſe nolunt pertinere, cum illa quæ ad ſe pertinere dicunt, non nouerint? Quod enim mirabatur dominus noſter, nobis mirandũ eſſe ſignificat, quibus adhuc eſt opus ſic moneri. Omnes ergo tales motus eius non perturbati animi ſunt ſigna, ſed docentis magiſtri. Sic ſunt & verba veteris teſtamenti, quæ non deum infirmum docent, ſed noſtræ infirmitati blandiuntur. Nihil enim de deo dignè dici poteſt: nobis ta- L men vt nutriatur fides, & ad ea perueniamus, quæ nullo humano ſermone dici poſſunt, ea dicuntur quæ capere poſſumus.

Tenebræ quomodo factæ. Cap.9. Et diuiſit deus inter lucem & tenebras, & vocauit deus diem lucẽ, & tenebras vocauit noctem. Hic non dictum eſt, fecit deus tenebras, quia tenebræ ſicut ſuperius dictũ eſt, lucis abſentia eſt. Diſtinctio tamen facta eſt inter lucem & tenebras, quemadmodum nos clamando vocem facimus, ſilentiũ autem non ſonando facimus, quia ceſſatio vocis ſilẽtium eſt. Diſtinguimus tamen ſenſu quodam inter vocẽ & ſilentium, & illud vocamus vocem, illud ſilentium. Quemadmodum ergo rectè dicitur facere ſilentium, ſic rectè multis diuinarum ſcripturarũ locis deus dicitur fa- *Eſa.45.* cere tenebras, quia lucem quibus vult temporibus & locis vel non donat, vel detrahit. Hoc autẽ totum ad intellectum noſtrũ dictum eſt. Qua enim lingua vocauit deus diem lucẽ & tenebras noctem: vtrum Hebræa, an Græca, an Latina, an aliqua alia? Et ſic omnia, quæ vocauit quæri poteſt qua lingua vocauerit. Sed apud deum purus intellectus eſt, ſine ſtrepitu & diuerſitate linguarum. Vocauit autẽ dictũ eſt, vocari fecit quia ſic diſtin- M xit omnia & ordinauit, vt & diſcerni poſſent, & nomina accipere. Sed poſtea ſuo loco requiremus, vtrũ vere ſic eſt accipiendum, quia vocauit deus: quoniam quantum accedimus in ſcripturis & in eis aſſueſsimus, tantum nobis locutiones earum innoteſcunt. Sic enim dicimus, Ille paterfamilias ædificauit domũ iſtam, id eſt, ædificari fecit, & multa talia per omnes libros diuinarum ſcripturarum inueniuntur.

Mane & veſpera quid. C.10. Et factum eſt veſpere, † & factum eſt mane dies vnus. Et hic calumniantur Manichæi, dum putant ita dictum eſſe, quaſi à veſpera dies cœperit. Non intelligunt operationẽ illam qua lux facta eſt, & diuiſum eſt inter lucem & tenebras, & vocata eſt lux dies, & tenebræ nox. Hanc ergo totam operationem non intelligunt ad diem pertinere: poſt hanc autem operationem tanquam finito die facta eſt veſpera. Sed quia etiam nox ad diem ſuum pertinet, nõ dicitur tranſiſſe dies vnus niſi etiam nocte tranſacta cum factum eſt mane: ſic deinceps reliqui dies computantur à mane vſq; in mane. Nunc enim cum factũ eſt mane, & tranſactus eſt vnus dies, incipit operatio quæ ſequitur ab ipſo mane quod iam factũ eſt: & poſt ipſam

† al. Et facta eſt veſpera.

opera-

A operationem fit veſpera, deinde mane, & tranſit altera dies: atque ita deinceps cæteri dies tranſeunt.

Aquæ ſupra firmamentum. Cap. 11.

Et dixit deus: Fiat firmamentum in medio aquæ, & ſit diuiſio inter aquam & aquam: & ſic factũ eſt. Et fecit deus firmamẽtum, & diuiſit deus inter aquam quæ eſt ſuper firmamentum, & inter aquam quæ eſt ſub firmamento, & vocauit deus firmamẽtum cœlum, & vidit deus quia bonum eſt. Hæc non memini Manichæos reprehendere ſolere, tamen quòd diuiſæ ſunt aquæ vt aliæ eſſent ſuper firmamentum, & aliæ ſub firmamento, quoniam materiam illam dicebamus nomine aquæ appellatam, credo ſub firmamento cœli materiam corporalem rerum viſibilium ab illa incorporali rerum inuiſibilium fuiſſe diſcretam. Cum enim cœlum ſit corpus pulcherrimum: omnis inuiſibilis creatura excedit etiam pulchritudinem cœli: & ideo fortaſſe ſuper cœlum eſſe dicuntur aquæ inuiſibiles, quæ à paucis intelliguntur non locorum ſedibus, ſed dignitate naturę ſuperare cœlum, quanquam de hac re nihil temere affirmãdum eſt. Obſcura eſt enim & remota à ſenſibus hominum. Sed quoquo modo ſe habeat, antequam intelligatur credenda eſt. Et facta eſt veſpera, & factum eſt mane dies ſecundus. B Iam omnia hæc quæ repetuntur, ſicut ſuperius intelligenda atque tractanda ſunt.

Aquæ in vnum. Cap. 12. Geneſ. 1.

Et dixit deus: Congregetur aqua quæ eſt ſub cœlo, in cõgregationem vnã & appareat arida, & ſic factum eſt. Et congregata eſt aqua quæ erat ſub cœlo, in congregationem vnam, & apparuit arida. Et vocauit deus aridam, terram: & congregationem aquæ, vocauit mare. Et vidit deus quia bonũ eſt. In iſto loco Manichæi dicunt, Si totũ aquis plenum erat, quomodo poterant aquæ cõgregari in vnum? Sed iam ſuperius dictum eſt, nomine aquarum materiã illam appellatam, ſuper quam ferebatur ſpiritus dei, vnde erat deus omnia formaturus. Nunc verò cum dicitur: Congregetur aqua quæ eſt ſub cœlo, in cõgregationem vnam: hoc dicitur vt illa materia corporalis formetur in eam ſpeciem, quam habent aquæ iſtæ viſibiles. Ipſa enim congregatio in vnum, ipſa eſt aquarum iſtarum formatio quas videmus & tangimus. Omnis enim forma ad vnitatis regulam cogitur. Et quod dicitur: Appareat arida, quid aliud dici intelligendum eſt, niſi vt illa materia accipiat viſibilem formam quam nunc habet terra iſta, quam videmus & tangimus? Superius ergo C quod nominabatur terra inuiſibilis & incõpoſita, materiæ confuſio & obſcuritas nominabatur: & quod nominabatur aqua ſuper quam ferebatur ſpiritus dei, eadem rurſus materia nominabatur. Nunc verò aqua iſta & terra formãtur ex illa materia quæ ipſis nominibus appellabatur, antequã formas iſtas quas nunc videmus acciperet. Sanè dicitur, in Hebræa locutione omnem aquarum congregationem, ſiue ſalſarum ſiue dulcium, mare appellari.

Infrugifera & noxia quare gignat tellus. Cap. 13. Geneſ. 1.

Et dixit deus: Germinet terra herbam pabuli, ferentem ſemen ſecundum ſuum genus & ſimilitudinem, & lignum fructiferum faciens fructum, cuius ſemen ſit in ſe ſecundum ſuam ſimilitudinem. Et ſic eſt factum. Et eiecit terra herbam pabuli, ferentem ſemen ſecundũ ſuum genus, & lignum fructiferum faciens fructum, cuius ſemen in ſe ſecundum ſuam ſimilitudinem, † ſecundum ſuum genus ſuper terram. Et vidit deus quia bonum eſt, & facta eſt veſpera, & factum eſt mane dies tertius.

† al. in ſe in ſimilitudine.

Hic ſolent dicere, Si deus iuſſit naſci de terra herbam pabuli, & lignum fructiferum, quis iuſſit naſci tantas herbas vel ſpinoſas vel venenoſas, quæ ad pabulum non proficiunt, & tam multa ligna quæ nullum fructum ferunt? Quibus ſic reſpondendum eſt, vt nulla indignis aperiantur myſteria, neque D oſtendatur in qua figura futurorum iſta ſic dicta ſint.

Allegoriã celat myſterium.

Ergo dicendum eſt quòd per peccatum hominis terra maledicta ſit, vt ſpinas pareret: non vt ipſa ſpinas ſentiret, quæ ſine ſenſu eſt, ſed vt peccati humani crimen ſemper hominibus ante oculos poneret, quo admonerentur aliquando auerti à peccatis, & ad dei præcepta conuerti. Herbæ autem venenoſæ ad pœnam, vel ad exercitationem mortaliũ creatæ ſunt: & hoc totũ propter peccatum, quia mortales poſt peccatum facti ſumus. Per infructuoſas verò arbores inſultatur hominibus, vt intelligant quàm ſit erubeſcendum ſine fructu bonorũ operum eſſe in agro dei, hoc eſt in Eccleſia: & timeant ne deſerat eos deus, quia & ipſi in agris ſuis infructuoſas arbores deſerunt, nec aliquam culturã eis adhibent. Ante peccatum ergo hominis non eſt ſcriptum, quòd terra aliud protulerit niſi herbam pabuli, & ligna fructuoſa. Poſt peccatũ autem videmus multa horrida & infructuoſa de terra naſci, credo propter eam cauſam quam diximus. Sic enim dicitur ad primum hominem poſteaquam peccauit: Maledicta erit terra tibi in omnibus operib⁹ tuis. In triſtitia & gemitu edes ex ea omnibus diebus vitæ tuæ. Spinas & tribulos eiiciet tibi, & E edes pabulum agri tui. In ſudore vultus tui edes panem tuum, donec reuertaris in terrã de qua ſumptus es, quia terra es, & in terram ibis.

Geneſ. 3.

Dierũ ac noctiũ diſtinctio. Cap. 14. Geneſ. 1.

Et dixit deus: Fiant ſidera in firmamento cœli, ſic vt luceant ſuper terram, & diuidant inter diem & noctem, & ſint in ſigna & in tempora & in dies & in annos, & ſint in ſplendorem in firmamẽto cœli ſic vt luceant ſuper terram. Et factum eſt ita. Et fecit deus duo luminaria, maius & minus. Luminare maius in inchoationem diei, & luminare minus in inchoationem noctis, & ſtellas. Et poſuit illas deus in firmamento cœli, ſic vt luceant ſuper terram, & præſint diei & nocti, & diuidãt inter diem & noctem. Et vidit deus quia bonum eſt. Et facta eſt veſpera, & factum eſt mane dies quartus. Hic primo quærunt, quo modo quarto die facta ſint ſidera, id eſt, ſol & luna & ſtellæ. Tres enim dies ſuperiores quomodo eſſe ſine ſole potuerunt, cum videamus nunc ſolis ortu & occaſu diem tranſigi, noctem verò nobis fieri ſolis abſentia, cũ ab alia parte mũdi ad Orientem redit? Quibus reſpondemus, potuiſſe fieri, vt tres ſuperiores dies ſinguli per tantam moram temporis computarẽtur, per quantam F moram circumit ſol ex quo procedit ab Oriente, quouſque rurſus ad Orientem reuertitur. Hanc enim moram & longitudinem temporis poſſent ſentire homines etiam ſi in ſpeluncis habitarent, vbi orientem & occidentem ſolem videre non poſſent. Atque ita ſentitur potuiſſe iſtam moram fieri etiam ſine ſole antequã ſol factus eſſet, atque ipſam moram in illo triduo per dies ſingulos computatã. Hoc ergo reſponderemus, niſi vos reuocaret quod ibi dicitur: Et facta eſt veſpera, & factũ eſt mane, quod nunc ſine ſolis curſu videmus fieri non poſſe. Reſtat ergo vt intelligamus, in ipſa quidẽ mora temporis ipſas diſtinctiones operum ſic appellatas, veſperam propter tranſactionem conſummati operis, & mane propter inchoationem futuri operis, de ſimilitudine ſcilicet humanorum operum, quia pleraq; à mane incipiunt, & ad veſperam deſinunt. Habent enim conſuetudinem diuinæ ſcripturæ de rebus humanis ad diuinas res verba transferre. Deinde quærunt vt quid dictum ſit de ſideribus: Et ſint in ſigna & in tẽpora. Nunquid enim tres illi dies ſine temporibus eſſe potuerunt, aut ad temporis ſpacia non pertinent? Sed in ſigna &

G tempora dictum eſt, vt per hæc ſidera tempora diſtinguantur, & ab hominibus dignoſcantur: quia ſi currant tempora, & nullis diſtinguantur articulis, qui articuli per ſyderum curſus notantur, poſſunt quidem currere tempora atque preterire, ſed intelligi & diſcerni ab hominibus non poſſunt. Sicut horæ quando nubilus dies eſt, tranſeunt quidem, & ſua ſpacia peragunt, ſed diſtingui à nobis & notari nõ poſſunt. Quod autem dictum eſt: Et fecit deus duo luminaria, luminare maius in inchoationem diei, & luminare minus in inchoationem noctis: pro eo dictum eſt ac ſi diceretur, in principatũ diei, & in principatum noctis. Non enim ſol tantummodo inchoat diem, & non etiam peragit & finit: luna verò aliquando media nocte vel in fine noctis ad nos procedit. Si ergo illæ noctes quibus hoc facit non ab iſta inchoantur, quomodo in inchoationem noctis facta eſt? Si autem per inchoationem principium intelligas, & per principium principatum, manifeſtum eſt, quia per diem ſol principatum tenet, luna verò per noctem, quia etſi ſidera tunc apparent, illa tamen ſuo fulgore ſuperat omnia, & ideo princeps eorum rectiſsime dicitur. Quod autẽ dictum eſt: Et diuidant inter diem

2. ſent. diſt. 14. c. quia ergo.

H & noctem: poteſt hæc fieri calumnia, vt dicatur; quomodo iam deus diuiſerat ſuperius inter diẽ & noctem, ſi hoc quarto die ſidera faciunt? Sic igitur hic dictum eſt, diuidãt inter diem & noctem, tanquam ſi diceretur, ſic inter ſe diem diuidant & noctem, vt ſoli dies detur, nox autem lunæ & ſideribus cæteris. Quæ duo iam diuiſa erant, ſed nondum inter ſidera, vt iam certum eſſet de ſiderum numero, quid per diem, & quid per noctem appareret hominibus. Et dixit deus: Eiciant aquæ reptilia animarum viuarum, & volatilia volantia ſuper terram ſub firmamento cœli: & ſic eſt factum. Et fecit deus cetos magnos, & omnem animam animalium & repentium quæ eiecerunt aquæ, & omne genus volatile pennatum ſecundum vniuſcuiuſque genus. Et vidit deus quia bona ſunt, & benedixit illa deus dicens: Creſcite & multiplicamini & replete aquas maris, & volatilia multiplicentur ſuper terram. Et facta eſt veſpera, & factum eſt mane dies quintus. Hic ſolent reprehendere, quærentes vel potius calumniantes, quare animalia non ſolùm ea quæ in aquis viuunt, ſed etiam ea quæ in aëre volitant, & omnia pennata de aquis nata ſcri-

Aerẽ craſſum aquæ nomine deſignari.

Cap. 15. Geneſ. 1.

I ptum ſit? Sed ſciant omnes quos hæc mouent, iſtum aërem nubiloſum & humidum, in quo aues volant, à doctiſsimis hominibus qui hæc diligenter inquirunt, cum aquis ſolere deputari. Concreſcit enim & craſſius efficitur exhalationibus, & quaſi vaporibus maris & terræ, & de ipſo humore pingueſcit quodam modo, vt volatus auium portare poſsit. Ideo per noctes ſerenas etiam rorat, cuius roris guttæ mane in herbis inueniuntur. Nam mons ille Macedoniæ qui Olympus vocatur, tantæ altitudinis eſſe dicitur, vt in eius cacumine nec ventus ſentiatur, nec nubes ſe colligant, quia excedit altitudine ſua totum iſtum aërem humidum, in quo aues volant, & ideo nec aues ibi volare aſſeuerantur. Quod ab eis perceptum dicitur, qui per ſingulos annos ſolebant, neſcio quorum ſacrificiorum cauſa, memorati montis cacumen ſcandere, & aliquas notas in puluere ſcribere, quas alio anno integras inueniebãt. Quod fieri non poſſet ſi ventum aut pluuiam locus ille pateretur. Deinde quia tenuitas aeris illius qui ibi eſt, non eos inſpirabat, durare ibi non poterant, niſi ſpongias humectas naribus applicarent, vnde craſsiorem & cõſuetum ſpiritum ducerent. Hi ergo indicauerunt ſe etiam nul-

Olympi altitudo.

lam auem in eo loco aliquãdo vidiſſe. Non itaque immeritò non ſolùm piſces & cætera quæ in aquis ſunt animalia, ſed etiam aues de aquis natas eſſe, fideliſsima ſcriptura commemorat, quia per iſtum aërem volare poſſunt, qui de maris & terræ humoribus ſurgit. K

Et dixit deus: Eiciat terra animam viuam ſecundum vnumquodque genus quadrupedum & ſerpentium & beſtiarum terræ, & ſic eſt factum. Et fecit deus beſtias terræ ſecundum genus, & pecora ſecundum genus, & omnia repentia terræ ſecundum genus. Et vidit deus quia bona ſunt. Solent etiam Manichæi mouere quæſtionem vt dicant; Quid opus erat vt tam multa animalia deus faceret, ſiue in aquis ſiue in terra, quæ hominibus non ſunt neceſſaria? Multa etiam pernicioſa ſunt & timenda. Sed cum iſta dicunt, non intelligunt quemadmodum omnia pulchra ſunt conditori & artifici ſuo, qui omnibus vtitur ad gubernationẽ vniuerſitatis, cui ſumma lege dominatur. Si enim in alicuius opificis officinam imperitus intrauerit, videt ibi multa inſtrumenta quorum cauſas ignorat, & ſi multum eſt inſipiens, ſuperflua putat. Iam verò ſi in fornacem incautus ceciderit, aut ferramento aliquo acuto, cum id male tractat ſeipſum vulnerauerit, etiam pernicioſa & noxia exiſtimat ibi eſſe multa: quorũ tamen vſum quoniam nouit artifex, inſipientiam eius irridet, & verba inepta non curans, officinam ſuam conſtanter exercet. Et tamẽ tam ſtulti ſunt homines, vt apud artificem hominem non audeant vituperare quæ ignorant, ſed cum ea viderint credunt eſſe neceſſaria, & propter vſus aliquos inſtituta: in hoc autem mundo cuius conditor & adminiſtrator prædicatur deus, audẽt multa reprehendere quorum cauſas non vident, & in operibus atq; inſtrumentis omnipotentis artificis volunt ſe videri ſcire quod neſciunt. Ego verò fateor me neſcire, mures & ranæ quare creata ſint, aut muſcæ aut vermiculi, video tamen omnia in ſuo genere pulchra eſſe, quamuis propter peccata noſtra multa nobis videantur aduerſa. Nõ enim animalis alicuius corpus & membra conſidero, vbi non menſuras & numeros & ordinem inueniã ad vnitatem concordiæ pertinere. Quæ omnia vnde veniant non intelligo, niſi à ſumma menſura & numero & ordine, quæ in ipſa dei ſublimitate incommutabili atque æterna conſiſtunt. Quod ſi cogitarent iſti loquaciſsimi & ineptiſsimi, non nobis tædium facerent, ſed ipſi conſiderando omnes pulchritudines & ſummas & infimas, deum artificem vbique laudarent: & quoniam nuſquã offenditur ratio, ſicubi forte ſenſus carnalis offenditur, non rerum ipſarum vitio, ſed noſtræ mortalitatis meritis imputarent. Et certe omnia animalia aut vtilia nobis ſunt aut pernicioſa aut ſuperflua. Aduerſus vtilia nõ habent quid dicant. De pernicioſis autem vel punimur vel exercemur vel terremur, vt nõ vitã iſtam multis periculis & laboribus ſubditam, ſed aliam meliorem vbi ſecuritas ſumma eſt diligamus & deſideremus, & eam nobis pietatis meritis comparemus. De ſuperfluis vero quid nobis eſt quærere? Si tibi diſplicet quòd non proſunt, placeat quòd non obſunt, quia etſi domui noſtræ non ſunt neceſſaria, eis tamen completur huius vniuerſitatis integritas, quæ multo maior eſt quàm domus noſtra, & multo melior. Hanc enim multo melius adminiſtrat deus, quàm vnuſquiſq; noſtrum domum ſuam. Vſurpa ergo vtilia, caue pernicioſa, relinque ſuperflua. In omnibus tamen cum menſuras & numeros & ordinem vides, artificem quære. Nec alium inuenies, niſi vbi ſumma menſura & ſummus nume-

Pernicioſa animãtia cur creata.

Cap. 16. Geneſ. 1.

L

M

rus &

Sapient. 11. *Quomodo ad imaginem dei factus homo. Ca. 17.* *Geneſ. 1.*

A rus, & ſummus ordo eſt, id eſt deum, de quo veriſsime dictum eſt, quòd omnia in menſura & numero & pondere diſpoſuerit. Sic fortaſſe vberiorẽ capies fructum, cum deum laudas in humilitate formicæ, quàm cum tranſis fluuium in alicuius iumenti altitudine. Et dixit deus: Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, & habeat poteſtatem piſcium maris, & volatilium cœli, & omnium pecorum & ferarum, & omnis terræ, & omnium reptilium quæ ſuper terram repunt, & cætera vſque ad veſperam & mane quo completur dies ſextus. Iſtam maxime quæſtionem ſolent Manichæi loquaciter agitare, & inſultare nobis quòd hominem credamus factum ad imaginem & ſimilitudinem dei. Attendunt enim figuram corporis noſtri, & infeliciter quærunt, vtrum habeat deus nares & dentes & barbam, & membra etiam interiora, & cætera quæ in nobis ſunt neceſſaria. In deo autem talia ridiculum eſt, imò impium credere, & ideo negant hominem factum eſſe ad imaginem & ſimilitudinem dei. Quibus reſpondemus, membra quidem iſta in ſcripturis plerunque nominari, cum deus inſinuatur audiẽtibus paruulis, & hoc non ſolùm in veteris teſtamenti libris, ſed

Matt. 5. *Luc. 11.* *Epheſ. 6.*

B etiam in noui. Nam & oculi dei commemorantur & aures & labia & dentes & pedes, & ad dexteram dei patris ſedere euangelizatur filius. Et ipſe dominus dicit: Nolite per cœlum iurare, quia ſedes dei eſt: neque per terram, quia ſcabellum pedum eius eſt. Item ipſe dicit, quòd in digito dei eiiciebat dæmonia. Sed omnes qui ſpiritaliter intelligunt ſcripturas, non membra corporea per iſta nomina, ſed ſpiritales potẽtias accipere didicerunt, ſicut galeas & ſcutũ & gladium & alia multa. Primò ergo iſtis hæreticis dicẽdum eſt, quia impudentia de talibus verbis veteri teſtamento calumnientur, cum etiam in nouo hęc poſita videant, aut fortaſſe non videant, ſed cum litigant excæcantur. Sed tamen nouerint in catholica diſciplina ſpiritales fideles non credere deum forma corporea definitum. Et quòd homo ad imaginem dei factus dicitur, ſecundum interiorem hominem dici, vbi eſt ratio & intellectus: vnde etiam habet poteſtatem piſcium maris & volatilium cœli & omnium pecorum & ferarum & omnis terræ & omnium repentium quæ repunt ſuper terram. Cum enim dixiſſet: Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitu-

Geneſ. 1.

C dinem noſtram, addidit cõtinuo: & habeat poteſtatem piſcium maris & volatilium cœli, &c. vt intelligeremus non propter corpus dici hominem factum ad imaginem dei, ſed propter eam poteſtatem qua omnia pecora ſuperat. Omnia enim animalia cætera ſubiecta ſunt homini, non propter corpus, ſed propter intellectum, quem nos habemus, & illa non habent: quanuis etiam corpus noſtrum ſic fabricatum ſit † vt indicet nos meliores eſſe quàm beſtias, & propterea deo ſimiles. Omnium enim animalium corpora, ſiue quæ in aquis, ſiue quæ in terra viuunt, ſiue quæ in aëre volitant, inclinata ſunt ad terram, & non ſunt erecta ſicut hominis corpus. Quo ſignificatur etiam animum noſtrum in ſuperna, id eſt, in æterna ſpiritalia erectum eſſe debere. Ita intelligitur per animum maxime, atteſtante etiam erecta corporis forma, homo factus ad imaginem & ſimilitudinem dei. Aliquando etiam ſolent dicere: Quomodo accepit homo poteſtatem piſcium maris & volatilium cœli, & omnium pecorum & ferarum, cum videamus à multis feris homines occidi, & à multis volatilibus nobis noceri, quæ volumus vel vitare vel capere, & plerunque non poſſe? Quomodo ergo in hæc ac-

† al. vt inde & nos meliores eſſe videamur quàm beſtiæ, etc. *2. ſent. diſt. 16. ca. quo circa.* *Poteſtas hominis in beſtias. Cap. 18.*

cepimus poteſtatem? Hic illis primò dicẽdum eſt, quòd D multum errent qui poſt peccatum non conſiderãt hominem, cum in huius vitæ mortalitatem damnatus eſt, & amiſit perfectionem illam, qua factus eſt ad imaginem dei. Sed ſi dominatio eius tantũ valet, vt tam multis pecoribus imperet: quanuis enim à multis feris propter fragilitatem corporis poſsit occidi, à nullis tamen damnari poteſt, cum ipſe tã multas & propè omnes domet: Si ergo hæc hominis dominatio tantũ valet, quid de regno eius cogitãdum eſt, quod ei renouato & liberato diuina voce promittitur? Quod autem ſcriptũ eſt: Maſculum & fœminam fecit illos, & benedixit eos deus, dicens: Creſcite & multiplicamini & generate & replete terram, rectiſsime quæritur quemadmodum accipienda ſit coniunctio maſculi & fœminæ ante peccatum, & iſta benedictio qua dictũ eſt: Creſcite & multiplicamini & generate & replete terram, vtrum carnaliter an ſpiritaliter accipienda ſit. Licet enim nobis eam etiam ſpiritaliter accipere, vt in carnalem fœcunditatem poſt peccatũ conuerſa eſſe credatur. Erat enim prius caſta coniunctio maſculi & fœminæ, huius ad regendum, illius ad obtemperandum accommodata, & ſpiritalis fœtus intelligibilium & immortaliũ gaudio- E rum replens terrã, id eſt, viuificans corpus, & dominãs eius, id eſt, ita ſubiectum habens, vt nullam ex eo aduerſitatem, nullam moleſtiã pateretur. Quod ideo ſic credendum eſt, quia nondum erant filij ſeculi huius antequam peccarent. Filij enim ſeculi huius generant & generantur, ſicut dominus dicit, cum in comparatione futuræ vitæ, quæ nobis promittitur, carnalem iſtam generationem contemnẽdam eſſe demõſtrat. Et quod eis dictum eſt, Habete poteſtatem piſcium maris & volatilium cœli & repentium omnium quæ repunt ſuper terram: ſaluo quidem intellectu, quo manifeſtum eſt omnibus his animalibus hominem ratione dominari, rectè tamen intelligitur etiam ſpiritaliter: vt omnes affectiones & motus animi, quos habemus iſtis animalibus ſimiles ſubditos haberemus, & eorum dominaremur per temperantiam & modeſtiam. Cum enim non regũtur iſti motus, erumpunt & pergunt in fœdiſsimas conſuetudines, & in diuerſas pernicioſaſq; delectationes nos rapiunt, & faciunt ſimiles omni generi beſtiarum. Cum autẽ reguntur & ſubiiciuntur, omnino manſueſcunt, & nobiſcum concorditer viuunt. Non enim à F nobis alieni ſunt motus animi noſtri. Paſcuntur etiam nobiſcum cognitione rationũ & morum optimorum, & vitæ æternæ, tanquam herbis ſeminalibus & lignis fructiferis & herbis viridibus. Et hæc eſt hominis vita beata atque tranquilla, cum omnes motus eius rationi veritatiq; conſentiunt, & vocantur gaudia, amores ſancti, caſti & boni. Si autem non conſentiunt, nihilominus dum negligenter geruntur, conſcindunt & diſsipant animum, & faciunt vitam miſerrimam, & vocantur perturbationes & libidines & concupiſcentiæ malæ. De quibus iam nobis præcipitur, vt eas cum quanto poſſumus labore crucifigamus in nobis, donec abſorbeatur mors in victoriam. Dicit enim Apoſtolus, Qui autem Ieſu Chriſti ſunt carnem crucifixerũt cum perturbationibus & concupiſcentiis. Vel hinc enim quiuis admoneri debet, non carnaliter hæc eſſe intelligenda, quia herbæ virides & ligna fructifera omni generi beſtiarum & omnibus volatilibus, & omnibus ſerpentibus in Geneſi dantur ad cibum, cum videamus leones & accipitres & miluos & aquilas non paſci niſi carnibus, & interfectione aliorũ animalium. Quod etiam

Creſcite ſpiritaliter. Ca. 19. *Geneſ. 1.* *1. Retract. cap. 10.* *Luc. 20.* *Beſtiis dominari, per allegoriam. Cap. 20.* *Geneſ. 1.* *1. Cor. 15.* *Galat. 5.* *1. Retract. cap. 10.* *Geneſ. 1.* *lib. 15. de ciui. dei. c. 27*

G de nonnullis ſerpentibus credo, qui ſunt in arenoſis & deſertis locis vbi nec lignũ nec herba naſcitur. Sanè non eſt negligenter prætereundum quod dictum eſt, Et vidit deus omnia quæ fecit bona valde. Cum enim de ſingulis ageret, dicebat tantùm, vidit deus quia bonum eſt: cum autem de omnibus diceretur, parum fuit dicere bona, niſi adderetur & valde. Si enim ſingula opera dei cum conſiderantur à prudentibus, inueniuntur habere laudabiles menſuras & numeros & ordines in ſuo quæque genere conſtituta, quanto magis omnia ſimul, id eſt, ipſa vniuerſitas, quæ iſtis ſingulis in vnum collatis completur. Omnis enim pulchritudo quæ partibus cõſtat, multo eſt laudabilior in toto quàm in parte. Sicut in corpore humano ſi laudamus oculos ſolos, ſi naſum ſolum, ſi ſolas genas, aut ſolum caput, aut ſolas manus, aut ſolos pedes, & cætera ſi pulchra ſingula & ſola laudamus: quanto magis totum corpus cui omnia membra, quæ ſingula pulchra ſunt, conferunt pulchritudinem ſuam: ita vt manus pulchra quæ etiam ſola laudabatur in corpore, ſi ſeparetur à corpore, & ipſa amittat gratiã ſuam, & cætera ſine illa inhoneſta ſint: tanta eſt vis & potentia integritatis & vnitatis; vt quæ

Decorum vniuerſi. *Cap. 21.* *Geneſ. 1.* *Sapient. 11.*

H bona ſunt, tunc multum etiam placeãt, cum in vniuerſum aliquid conueniunt atque concurrunt. Vniuerſum antè ab vnitate nomen accepit. Quod ſi Manichæi cõſiderarent, laudarent vniuerſitatis authorem & cõditorem deum: & quod eos propter conditionem noſtræ mortalitatis in parte offendit, redigerent ad vniuerſi pulchritudinem, & viderent quemadmodum deus fecerit omnia nõ ſolùm bona, ſed etiã bona valde. Quin etiã in ſermone aliquo ornato atque compoſito ſi conſideremus ſingulas ſyllabas, vel etiam ſingulas literas, quæ cum ſonuerint ſtatim transeunt, non in eis inueniemus quid delectet atque laudãdum ſit. Totus enim ille ſermo nõ de ſingulis ſyllabis aut literis, ſed de omnibus pulcher eſt. Iam nunc videamus etiam illud quod ſolent maiore impudentia quàm imperitia deridere quod ſcriptum eſt; deũ conſummato cœlo & terra, atque omnibus quæ fecit, requieuiſſe die ſeptimo ab omnibus operibus ſuis, & benedixiſſe diem ſeptimum, & ſanctificaſſe eum, quia requieuit ab operibus ſuis. Dicũt enim, Quid opus erat vt deus requieſceret? An forte operibus ſex dierum fatigatus & laſſatus erat? Addũt etiam domini teſtimonium vbi ait, Pater meus vſque

Requies diei ſeptimi per allegoriam. *Cap. 22.* *Geneſ. 2.* *Ioan. 5.*

I nunc operatur. & hinc multos imperitos decipiũt, quibus perſuadere conantur nouum teſtamentum veteri teſtamento aduerſari. Sed ſicut illi quibus dominus dicit, Pater meus vſque nunc operatur, carnaliter opinabantur requiem dei, & carnaliter ſabbatum obſeruantes, non videbant quid illius diei ſignificatio figuraret: ſic & iſti diuerſa quidem voluntate, pariter tamen non intelligunt ſabbati ſacramentum. Et illi enim carnaliter obſeruando, & iſti carnaliter execrando ſabbatum non nouerũt. Tranſeat ergo vnuſquiſque ad Chriſtum vt auferatur velamen, ſicut Apoſtolus dicit. Velamen enim aufertur, quando ſimilitudinis & allegoriæ cooperimento ablato, veritas nudatur vt poſſit videri. Primò ergo huius locutionis regula in multis diuinarum ſcripturarum locis animaduertenda atque diſcenda† eſt. Quid enim aliud ſignificat quod dicitur deus requieuiſſe ab omnibus operibus ſuis, quæ fecit bona valde, niſi requiem noſtrã quam nobis daturus eſt ab omnibus operibus noſtris, ſi & nos bona opera fecerimus. Secundum ipſam figuram locutionis dicit & Apoſtolus, Quid enim oremus ſicut oportet neſcimus, ſed ipſe

2. Cor. 3. *† diſcernẽda.* *Rom. 8.*

ſpiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. K

Nõ enim ſpiritus ſanctus gemit, quaſi indigeat, aut anguſtias patiatur, qui ſecundũ deum interpellat pro ſanctis, ſed quia ipſe nos monet ad orandũ cum gemimus, quod ipſo mouente nos facimus, ipſe facere dictus eſt. Sic dicitur etiam illud, Tentat vos dominus deus veſter, vt ſciat ſi diligatis eũ. Non enim vt ſciat ipſe, quem nihil latet, ſed vt ſcire nos faciat, quantum in eius dilectione profecerimus, tentari nos permittit. Secundum ipſam locutionem dicit & dominus noſter neſcire ſe diem & horam de fine ſeculi. Quid enim poteſt eſſe quod ipſe neſciat? Sed quia hoc vtiliter occultabat diſcipulis, neſcientem ſe eſſe dixit, quia illos neſcientes occultando faciebat. Secundum hanc figuram etiam patrem ſolum dixit ſcire diem ipſum, quia eundem filium ſcire faceret. Ex hac figura multæ quæſtiones in diuinis ſcripturis eis qui iam genus locutionis huius nouerunt ſine vlla difficultate ſoluuntur. Talibus locutionibus etiam abundat noſtra conſuetudo, cum dicimus lætum diem, quia nos lætos facit: & pigrum frigus, quia nos pigros facit: & foſſam cæcam, quia nos eam nõ videmus: & linguam politam, quia verba polita facit. Poſtremò etiam quietum ab omnibus moleſtiis tempus L

Deut. 13. *Matt. 24.*

dicimus, in quo nos ab omnibus moleſtiis quieti ſomus. Sic & deus requieuiſſe dictus eſt ab omnibus operibus ſuis quæ fecit bona valde, quia in illo requieſcem' ab omnibus operibus noſtris, ſi opera bona fecerimus: quia & ipſa bona opera noſtra illi tribuẽda ſunt qui vocat, qui præcipit, qui viã veritatis oſtẽdit, qui vt & velimus inuitat, & vires implendi ea quæ imperat, ſubminiſtrat. Sed quare ſeptimo die requies iſta tribuatur, diligentius conſiderandum arbitror. Video enim per totum textum diuinarum ſcripturarum ſex quaſdam ætates operoſas, certis quaſi limitib' ſuis eſſe diſtinctas, vt in ſeptima ſperetur requies: & eaſdem ſex ætates habere ſimilitudinem iſtorum ſex dierum, in quibus ea facta ſunt quæ deum feciſſe ſcriptura commemorat. Primordia enim generis humani, in quibus iſta luce frui cœpit, bene comparantur primo diei quo fecit deus lucem. Hæc ætas tanquam infantia deputanda eſt ipſius vniuerſi ſeculi, quod tãquam vnum hominem proportione magnitudinis ſuæ cogitare debemus: quia vnuſquiſque homo cum primò naſcitur & exit ad lucem, primã ætatem agit in infantia. Hæc tenditur ab Adam vſque ad Noë generationibus decẽ. Quaſi veſpera hu- M

Geneſ. 2. *Septẽ dies & ſeptem ætates mundi.* *Cap. 23.* *Prima ætas.*

ius diei fit diluuium: quia & infantia noſtra tanquam obliuionis diluuio deletur. Et incipit mane à temporibus Noë ſecunda ætas tanquã pueritia, & tenditur hæc ætas vſque ab Abraham aliis generationibus decem. Et bene comparatur ſecundo diei, quo factum eſt firmamentum inter aquã & aquam, quia & arca in qua erat Noë cum ſuis, firmamẽtum erat inter aquas inferiores in quibus natabat, & ſuperiores quibus compluebatur. Hæc ætas non diluuio deletur, quia & pueritia noſtra nõ obliuione tergitur de memoria. Meminimus enim nos fuiſſe pueros, infantes autem nõ meminimus. Huius veſpera eſt confuſio linguarum in eis qui turrim ædificabãt, & fit mane ab Abraham. Sed nec iſta ætas ſecunda generauit populũ dei, quia nec pueritia apta eſt ad generandum. Mane ergo fit ab Abraham, & ſuccedit ætas tertia ſimilis adoleſcentiæ. Et bene comparatur diei tertio, quo ab aquis terra ſeparata eſt. Ab omnibus enim gentibus, quarum error inſtabilis & vanis ſimulachrorum doctrinis tãquam ventis omnibus mobilis, maris nomine bene ſignificatur: ab hac ergo gen-

Secunda ætas. *Tertia ætas.*

tium

A tium vanitate & huius ſeculi fluctibus ſeparatus eſt populus dei per Abraham, tanquam terra cum apparuit arida, id eſt, ſitiens imbrem cœleſtem diuinorum mandatorum: qui populus vnũ deum colendo, tanquam irrigata terra, vt fructus vtiles poſſet afferre, ſanctas ſcripturas & prophetias accepit. Hęc enim ætas potuit iam generare populum deo, quia & tertia ætas, id eſt, adoleſcẽtia filios habere iam poteſt. Et ideo ad Abraham di-
Geneſ.17. ctum eſt: Patrem multarũ gentium poſuit te ante deum cui credidiſti, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ nõ
Rom.4. ſunt tanquam ea quæ ſunt. Qui contra ſpem in ſpem credidit, vt fieret pater multarum gentium, ſecundum quod dictum eſt: Sic erit ſemen tuum, & augeam te nimis valde, & ponam te in gentes, & reges de te exient, & ponam teſtamentum meum inter me & inter ſemen tuum poſt te, in generationes eorum in teſtamentum æternum: vt ſim tibi deus & ſemini tuo poſt te: & dabo tibi & ſemini tuo poſt te terrã in qua habitas, omnem terram Chanaan in poſſeſsionem æternam, & ero illis deus. Hæc ætas porrigitur ab Abrahã vſque ad Dauid quatuordecim generationibus. Huius veſpera eſt in populi peccatis, quibus diuina mandata præteribãt, vſque
B ad malitiam peſsimi regis Saül. Et inde fit mane regnũ
Quarta ætas. Dauid. Hæc ætas ſimilis iuuentuti eſt. Et re vera inter omnes ætates regnat iuuentus, & ipſa eſt firmamentum & ornamentum omnium ætatum: & ideo bene comparatur quarto diei quo facta ſunt ſidera in firmamẽto cœli. Quid enim euidentius ſignificat ſplendorẽ regni quàm ſolis excellentia? Et plebem obtemperantem re-
† regi. gno, † ſplendor lunæ oſtendit, tanquam ſynagogam ipſam, & ſtellæ principes eius, & omnia tanquam in firmamento in regni ſtabilitate fundata. Huius quaſi veſpera eſt in peccatis regum, quibus illa gens meruit ca-
Quinta ætas. ptiuari atque ſeruire. Et fit mane tranſmigratio in Babyloniam, cum in ea captiuitate populus leniter & in peregrino ocio collocatus eſt. Et porrigitur hęc ętas vſque ad aduentũ domini noſtri Ieſu Chriſti, id eſt, quinta ætas, ſcilicet declinatio à iuuentute ad ſenectutem, nondum ſenectus, ſed iam non iuuentus: quæ ſenioris ætas eſt, quem Græci πρεσβύτην vocãt. Nam ſenex apud eos non πρεσβύτης ſed γέρων dicitur. Et re vera ſic iſta ætas à regni robore inclinata & fracta eſt in populo Iudæorum, quemadmodum homo à iuuentute fit ſenior.
C Et bene comparatur illi diei quinto, quo facta ſunt in aquis animalia, & volatilia cœli, poſteaquam illi homines inter gentes tanquam in mari eſſe cœperunt, & habere incertam ſedem & inſtabilem ſicut volantes aues. Sed planè erant ibi etiam ceti magni, id eſt, illi magni homines, qui magis dominari fluctibus ſeculi quàm ſeruire in illa captiuitate potuerunt. Non enim ad cultum idolorum aliquo terrore deprauati ſunt. Vbi ſanè animaduertendum eſt, quòd benedixit deus illa anima-
Geneſ.1. lia dicens: Creſcite & multiplicamini, & implete aquas maris, & volatilia multiplicentur ſupee terram: quia re vera gens Iudæorum ex quo diſperſa eſt per gentes valde multiplicata eſt. Huius diei, hoc eſt, huius ętatis quaſi veſpera eſt multiplicatio peccatorum in populo Iudæorum, quia ſic excæcati ſunt, vt etiam dominum Ieſum Chriſtum non poſſent agnoſcere. Mane autem fit prædicatione Euangelij per dominum noſtrum Ieſum
Sexta ætas. Chriſtum, & finitur dies quintus. Incipit ſextus in quo ſenectus veteris hominis apparet. Hac enim ætate illud carnale regnum vehemẽter attritum eſt, quãdo & templum deiectum eſt, & ſacrificia ipſa ceſſauerũt: & nunc ea gens quantum ad regni ſui vires attinet, quaſi extre-

mam vitam trahit. In iſta autem ætate tanquam in ſe- D
nectute veteris hominis, homo nouus naſcitur, qui iam ſpiritaliter viuit. Sexta enim die dictum erat: Producat *Geneſ.1.*
terra animam viuam. Nam quinto die dictũ erat: Producant aquæ, non animam viuam, ſed reptilia animarũ viuarum: quoniam corpora ſunt reptilia, & adhuc corporali circuncisione & ſacrificiis tãquam in mari gentium populus ille ſeruiebat legi. Iſtam vero animam vi- *1. Retract. cap.10.*
uam dicit, qua vita iam incipiunt æterna deſiderari. Serpentes ergo & pecora, quæ terra producit, gentes ſignificant iam ſtabiliter Euãgelio credituras: de quibus dicitur in illo vaſe quod Petro demonſtratum eſt in Actibus Apoſtolorum: Macta & manduca. Et cum ille *Act.10.*
immunda diceret, reſponſum eſt ei: Quæ deus mundauit, tu ne immunda dixeris. Tunc fit homo ad imaginem & ſimilitudinem dei, ſicut in iſta ſexta ætate naſcitur in carne dominus noſter, de quo dictũ eſt per Prophetam: Et homo eſt, & quis agnoſcet eum? Et quemadmodum in illo die maſculus & fœmina, ſic & in iſta ætate Chriſtus & eccleſia. Et præponitur homo in illo die pecoribus & ſerpentibus & volatilibus cœli, ſicut in iſta ætate Chriſtus regit animas obtemperãtes ſibi, quæ ad eccleſiam ſibi partim de gentibus partim de populo E
Iudæorum venerunt, vt ab eo domarentur atque manſueſcerent homines, qui vel carnali concupiſcẽtiæ ſunt dediti ſicut pecora, vel tenebroſa curioſitate obſcurati, quaſi ſerpentes, vel elati ſuperbia quaſi aues. Et ſicut in illo die paſcitur homo & animalia quæ cum ipſo ſunt herbis ſeminalibus & lignis fructiferis & herbis viridibus, ſic iſta ætate ſpiritalis homo quicunque bonus miniſter eſt Chriſti & eum quãtum poteſt imitatur, cum ipſo populo ſpiritaliter paſcitur ſanctarũ ſcripturarum alimentis & lege diuina: partim ad concipiendam fœcunditatem rationum atque ſermonum tanquam herbis ſeminalibus: partim ad vtilitatem morum conuerſationis humanæ tanquam lignis fructiferis: partim ad vigorem fidei, ſpei & charitatis in vitam æternam, tanquam herbis viridibus, id eſt, vigẽtibus, quæ nullo æſtu tribulationum poſſunt areſcere. Sed ſpiritalis ſic iſtis alimentis paſcitur vt multa intelligat: carnalis autem, id eſt, paruulus in Chriſto, tanquam pecus dei, vt multa credat quæ intelligere nondum poteſt, tamen eoſdem cibos omnes habens. Huius autem ætatis quaſi veſpera, quæ vtinam nos non inueniat, ſi tamen nondum cœ- F
pit, illa eſt de qua dominus dicit, Putas cũ veniet filius hominis, inueniet fidem ſuper terram? Poſt iſtam ve- *Luc.18.*
ſperam fiet mane, cum ipſe dominus in claritate venturus eſt. Tunc requieſcent cum Chriſto ab omnibus operibus ſuis, ij quibus dictum eſt, Eſtote perfecti ſicut *Matt.5.*
pater veſter qui in cœlis eſt. Tales enim faciunt opera bona valde. Poſt enim talia opera ſperanda eſt requies in die ſeptimo qui veſperam nõ habet. Nullo ergo modo verbis dici poteſt quemadmodũ deus fecerit & cõdiderit cœlum & terram, & omnem creaturam quam condidit: ſed iſta expoſitio per ordinem dierum ſicut indicat tanquam hiſtoriam rerum factarum, vt prædicationem futurorum maxime obſeruet. Si autem *Aetates mũdi quare inæquales.*
aliquem mouet, quòd in iſtis ætatibus ſeculi duas ætates primas denis generationibus aduertimus explicari, tres autem conſequentes ſingulæ quatuordecim generationibus contexuntur, ſexta verò iſta nullo genera- *Cap.14. Matt.1.*
tionum numero definita eſt, facile eſt videre etiam in vnoquoque homine duas primas ætates, infantiam & pueritiam, corporis ſenſibus inhærere. Qui ſenſus corporis quinque ſunt, viſus, auditus, olfactus, guſtus & ta-

G ctus. Quinarius autẽ numerus duplicat⁹, quo niã duplex eſt ſexus bumanus, vnde generationes tales exiſtũt, maſculinus & fœmininus, quinarius ergo vt dixi duplicatus, denariũ numerum facit. Iam verò ab adoleſcẽtia, & deinceps vbi ratio iã incipit in homine præualere, accedit quinq; ſenſibus cognitio & actio, quibus vita regitur & adminiſtratur, vt iã ſeptenarius numerus incipiat eſſe, Qui ſimiliter duplicatus propter duplicẽ ſexũ in quatuordecim generationib⁹ eminet & apparet, quas habẽt tres ętates conſequẽtes, tãquam adoleſcẽtis & iuuenis & ſenioris. Senectus vero ſicut in nobis nullo ſtatuto annorũ tẽpore definitur, ſed poſt quinq; illas ætates quantũ quiſque vixerit, ſenectuti deputatur: ſic & in iſta ætate ſeculi nõ apparẽt generationes, vt etiã occul-

Matt.24. tus ſit vltimus dies, quẽ vtiliter dominus latere oportere demõſtrauit.

Septẽ dierum altior allegoria. Habet etiã vnuſquiſq; noſtrũ in bonis operib⁹ & recta vita tãquã diſtinctos iſtos ſex dies, poſt quos debet quietem ſperare. Primo die lucẽ fidei *Cap.25.* quando prius inuiſibilibus credit, propter quã fidẽ dominus viſibiliter apparere dignatus eſt. Secũdo die tanquam firmamẽtum diſciplinæ, quo diſcernit inter carnalia & ſpiritalia, ſicut inter aquas inferiores & ſuperio-

H res. Tertio die, quo mentem ſuã ad ferendos bonorum

† præparat ſeparata labe, &c. operum fructus † ſeparat à labe & fluctibus tentationũ carnalium, tãquam aridam terram à perturbationibus maris, vt iam poſſit dicere, Mente ſeruio legi dei, carne *Rom.7.* autem legi peccati. Quarto die, quo iam in illo firmamento diſciplinæ ſpiritales intelligentias operatur atq; diſtinguit, videt quæ ſit incommutabilis veritas, quæ tanquam ſol fulget in anima: & quemadmodum anima ipſius veritatis particeps fiat, & corpori ordinem & pulchritudinem præſtet, tanquam luna illuminãs noctem, & qoemadmodum ſtellæ omnes intelligentiæ ſpiritales in huius vitæ obſcuritate tanquam in nocte micent & fulgeant. Quarum rerum notitia fortior effectus incipiat quinto die in actionibus turbulentiſsimi ſeculi, tanquam in aquis maris operari, propter vtilitatem fra-

† actionibus. ternæ ſocietatis: & de corporalibus agnitionibus † quæ ad ipſum mare pertinent, id eſt, ad hanc vitam producere animarum viuarum reptilia, id eſt, opera quæ proſint animis viuis, & cetos magnos, id eſt, fortiſsimas

** agnitiones.* actiones, * quibus fluctus ſeculi dirumpuntur & contemnuntur, & volatilia cœli, id eſt, voces cœleſtia præ-

I dicantes. Sexto autem die producat de terra animam viuam, id eſt, de ipſa ſtabilitate mentis ſuæ vbi ſpiritales habet fructus, id eſt, bonas cogitationes, motus omnes animi ſui regat: vt ſit in illo anima viua, id eſt, rationi & iuſtitiæ ſeruiens, non temeritati atque peccato. Ita fiat etiã homo ad imaginem & ſimilitudinem dei, maſcu-

** agnitio.* lus & fœmina, id eſt, intellectus & actio, * quorum copulatione ſpiritalis fœtus terram impleat, id eſt, carnem ſubiiciat, & cætera quæ iã in hominis perfectione ſuperius dicta ſunt. In iſtis autẽ tanquam diebus veſpera eſt in ipſa perfectione ſingulorum operum, & mane in in-

† cõſequẽtium. choatione temporũ. † Poſt iſtorũ quaſi ſex dierũ opera bona valde, ſperet etiam homo quietẽ perpetuã, & in-

Geneſ.2. telligat quid ſit, Requieuit deus ſeptima die ab omnib⁹ operibus ſuis: quia & ipſe in nobis hæc bona operatur qui vt operemur iubet. Et ipſe rectè requieſcere dicitur, quia poſt hæc omnia opera requiem nobis ipſe præſtabit. Quomodo enim rectè dicitur paterfamiliàs ædificare domũ, cũ hoc non opere ſuo faciat, ſed eorũ quib⁹ ſtruẽtibus imperat: ſic rectè dicitur & ab operibus requieſcere, cũ poſt perfectionem fabricæ illis quibus imperabat permittit vt vacent, & iucũdo ocio perfruãtur.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI CONTRA MANICHAEOS LIBER SECVNDVS. K

Recitatio ſecũdi & tertij capituli Geneſis. Cap.1.

POST enumerationem & expletionem † dierum ſeptem interpoſita eſt quaſi quædam concluſio, & appellatus eſt liber creaturæ cœli & terræ quicquid ſuperius dictum eſt, cùm ſit parua pars libri. Sed ideo ſic me- *† expoſitionem.* ruit vocari, quia vniuerſi ſeculi à capite vſque finẽ quaſi breuis quædã imago in his diebus ſeptem figurata eſt. Deinde incipit de homine diligentius tractare. Quæ omnis narratio non apertè, ſed figuratè explicatur, vt exerceat mẽtes quærentiũ veritatem, & ſpiritali negocio à negociis carnalibus auocet. Sic enim ſe continet. Hic eſt liber creaturæ cœli & terræ. *Geneſ.2.* Cùm factus eſſet dies quo fecit deus cœlum & terram, & omnia viridia agri antequam eſſent ſuper terram, & omne pabulum agri antequam germinaret: Nondum L enim pluerat deus ſuper terrã, nec erat homo qui operaretur in ea. Fõs autem aſcẽdebat de terra, & irrigabat omnem faciem terræ. Et tunc finxit deus hominem de limo terræ, & inſufflauit in faciem eius flatum vitæ, & factus eſt homo in animam viuentem, Et tunc plantauit deus paradiſum in Eden ad Orientem, & poſuit ibi hominẽ quem finxerat. Et produxit adhuc deus de terra omne lignũ formoſum ad aſpectum, & bonũ ad eſcã. Et lignũ vitæ plãtauit in medio paradiſi, & lignum ſciẽtiæ boni & mali. Flumen autem prodibat ex Eden, & irrigabat paradiſum: quod inde diuiditur in quatuor partes. Nomen vni Phiſon, hoc eſt quod circuit totam terram Euilath, vbi aurum naſcitur, & aurũ terræ illius optimom. Ibi eſt Carbunculus, & lapis Praſinus. Et nomen ſecundi fluminis Geon, hoc circuit totam terram Aethiopiæ. Et flumen tertiũ Tigris, hoc eſt quod vadit cõtra Aſſyrios. Et flumen quartum dicitur Euphrates. Et ſumpſit dominus deus hominẽ quem fecerat, & poſuit eum in paradiſum, vt operaretur ibi, & cuſtodiret eum. Et præcepit dominus deus Adæ dicens, Ex omni ligno quod eſt in paradiſo, edes ad eſcam: de ligno autẽ M ſcientiæ boni & mali non edetis ab eo. Qua die enim ederitis ab illo, morte moriemini. Et dixit domin⁹ de⁹: Nõ eſt bonum eſſe hominem ſolum: faciamus ei adiutorium ſimile ſibi. Et quæcunque finxerat deus ex omni genere (pecorum, & ex omni genere) beſtiarum agri, & (ex omni genere) volatilium volantium ſub cœlo, perduxit ea ad Adam, vt videret quid ea vocaret: & quod vocauit ea omnia Adam animam viuam, hoc eſt nomen eius. Et poſt hęc vocauit Adam nomina omnium pecorum & omnium auium cœli, & omniũ beſtiarum agri, & ſecundum qood vocauit ea Adam, hoc eſt nomen eorum, vſque in hodiernũ diem: Ipſi autem Adæ nõdum fuit adiutorium ſimile illi. Et immiſit deus ſoporem in Adã, & obdormiuit. Et ſumpſit deus vnã de coſtis eius, & impleuit locũ eius carne, & formauit deus coſtam quã accepit ab Adam, in mulierem, & adduxit illam ab Adam, vt videret quid eam vocaret. Et dixit Adam, Hoc nunc os ex oſsibus meis, & caro de carne mea. Hæc vocabitur mulier, quoniam de viro ſumpta eſt. Et hæc erit mihi adiutorium. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & e-

runt

A runt duo in carne vna. Et erant ambo nudi, Adam &
Geneſ.3. mulier eius,& non confundebãtur. Serpens autem erat
ſapientior omnium beſtiarum,quæ erant ſuper terram,
quas fecerat dominus deus. Et dixit ſerpens ad mulie-
rem:Quare dixit deus,Ne ederitis ab omni ligno quod
eſt in paradiſo?Et dixit mulier ad ſerpentem : Ex omni
ligno quod eſt in paradiſo edemus, à fructu autẽ ligni
quod eſt in medio paradiſi, dixit deus ne edamus, ſed
neque tangamus,ne moriamur.Et dixit ſerpens ad mu-
lierem:Nõ morte moriemini : Sciebat enim deus, quia
qua die manducaueritis ex illo, aperientur oculi veſtri,
& eritis ſicut dij ſciẽtes bonum & malum.Et vidit mu-
lier quia bonum eſt lignum in eſcam, & quia bonum
eſt oculis ad videndum & cognoſcendum : & ſumpſit
fructum de ligno illo, & manducauit & dedit viro ſuo:
& accepit Adam & mãducauit:& aperti ſunt oculi eo-
† ſumpſe- rum : & tunc ſcierunt quia nudi erant, & fuerunt † ſibi
runt. folia fici,& fecerunt ſibi ſuccinctoria.Et cum audiſſent
vocem domini deambulãtis in paradiſo ad veſperam,
† ante fa- abſconderunt ſe Adam & mulier eius à facie † domini
ciem. dei ſui, ad illam arborem quæ erat in medio paradiſo.
Et vocauit dominus deus Adam,& dixit illi:Adam,vbi
B es?Et dixit ille, Vocem tuam audiui domine in paradi-
ſo, & timui, & abſcondi me, quia nudus ſum. Et dixit
dominus deus : Quis nunciauit tibi quia nudus es, niſi
quia ab illa arbore de qua dixeram tibi ex illa ſola non
manducare,ex illa manducaſti? Et dixit Adam, Mulier
quam dediſti mihi ſociam,dedit vt ederem,& mandu-
caui.Et dixit de⁹ mulieri:Quid hoc feciſti?Et dixit mu-
lier : Serpens ſeduxit me,& manducaui.Et dixit domi-
nus deus ſerpẽti:Quia hoc feciſti,maledictus tu ab om-
ni pecore,& omni genere beſtiarum. Pectore & ventre
repes,& terram manducabis omnibus diebus vitæ tuæ:
& inimicitiam ponam inter te & mulierem,& inter ſe-
men tuum, & inter ſemen illius. Ipſa tuum obſeruabit
caput, & tu eius calcaneum. Et mulieri dixit, Multipli-
cans multiplicabo dolores tuos,& ſuſpiria tua,& in do-
loribus paries filios tuos : & ad virum tuum conuerſio
tua,& ille tui dominabitur. Et tunc dixit deus ad Adã:
Quia audiſti vocem mulieris tuæ, & manducaſti de li-
gno de quo præceperam tibi,ex illo ſolo ne ederes,ma-
ledicta terra erit tibi in omnibus operibus tuis,& in tri
ſtitia & gemitu tuo manducabis ex ea omnibus diebus
C vitæ tuæ. Spinas & tribulos germinabit tibi,& edes pa-
bulum agri tui. In ſudore vultus tui edes panem tuum,
donec reuertaris in terram de qua ſumptus es:quia ter-
ra es, & in terram ibis. Et tunc Adam poſuit nomen
vxori ſuæ,vita, quia mater eſt omniũ viuorum. Et tunc
fecit dominus deus Adæ & mulieri eius tunicas pelli-
ceas,& induit illos. Et dixit : Ecce Adam factus eſt tan-
quam vnus ex nobis,ad ſcientiam cognoſcendi bonum
& malum. Et tunc ne porrigeret manum ſuam Adam
ad arborem vitæ,& ſumeret ſibi inde,& ederet, & viue-
ret in æternum, dimiſit eũ dominus deus de paradiſo
ſuauitatis,vt operaretur terram de qua & ſumptus fue-
Geneſis rat. Et eiectus foras de paradiſo,moratus eſt contra pa-
ad literam radiſum voluptatis. Et Cherubin & illam flammeam
vbique nõ phrameam quæ verſatur,poſuit deus ad cuſtodiendam
poteſt ex- viam arboris vitæ. Hæc ſecreta verborum ſi non re-
poni. prehendentes & accuſantes, ſed quærẽtes & reueren-
Cap.2. tes Manichæi mallent diſcutere,non eſſent vtique Ma-
Matt.7. nichæi, † ſed daretur petentibus, & quærentes inueni-
† Alludit rent, & pulſantibus aperiretur. Plures enim quæſtiones
ad nomen in hoc ſermone proponunt, qui diligentia pia quærũt,
inſaniæ. quàm iſti miſeri atque impij. Sed hoc intereſt, quòd il-

li quærunt vt inueniant, iſti nihil laborant, niſi non in- D
uenire quod quærunt. Hic ergo totus ſermo primò ſe-
cundum hiſtoriam diſcutiendus eſt, deinde ſecundum
prophetiam. Secundum hiſtoriam facta narrantur, ſe-
cundum prophetiam futura prænunciãtur. Sanè quiſ-
quis voluerit omnia quæ dicta ſunt ſecundum literam
accipere,id eſt, non aliter intelligere quàm litera ſonat,
& potuerit euitare blaſphemias, & omnia congruentia
fidei catholicæ prædicare : non ſolum ei non eſt inui-
dẽdum, ſed præcipuus multumq; laudabilis intellector
habẽdus eſt. Si autẽ nullus exitus datur, vt piè & dignè
de deo quæ ſcripta ſunt intelligãtur, niſi figuratè atque
in ænigmate propoſita iſta credamus, habentes autho-
ritatem Apoſtolicam, à quibus tam multa de libris ve-
teris teſtamẽti ſoluuntur ænigmata : modum quem in-
tendimus teneamus, adiuuãte illo qui nos petere, quæ-
rere & pulſare adhortatur:vt omnes iſtas figuras rerum *Matth.7.*
ſecundum catholicam fidem, ſiue quæ ad hiſtoriã, ſiue
quæ ad prophetiam pertinent explicemus, non præiu-
dicãtes meliori diligentiorique tractatui, ſiue per nos,
ſiue per alios, quibus dominus reuelare dignatur.

Factus eſt ergo dies quo die fecit deus cœlum & ter- *Viride a-*
ram, & omne viride agri, antequam eſſent ſuper terrã, *gri quid*
& omne pabulum agri. Superius ſeptem dies numera- *deſignat.*
bantur, nunc vnus dicitur dies, quo die fecit deus cœ- *Cap.3.*
lum & terram & omne viride agri, & omne pabulum, F
cuius diei nomine omne tempus ſignificari bene intel-
ligitur. Fecit enim deus omne tempus ſimul cum om-
nibus creaturis temporalibus, quæ creaturæ viſibiles
cœli & terræ nomine ſignificantur. Mouere autem nos
debet ad quærendum, quòd cum diem quo factum eſt
cœlum & terra nominaſſet, adiecit etiam viride agri,&
omne pabulum. Non enim quãdo dictum eſt, In prin-
cipio fecit deus cœlum & terram : tunc dictum eſt, fa-
ctum eſſe omne viride agri & pabulũ. Manifeſte enim
legitur, quòd tertio die factum eſt omne viride & pa-
bulum agri. Quod autem dictum eſt, In principio fecit
deus cœlum & terram : non pertinet ad aliquem die-
rum ex illis ſeptem diebus. Adhuc enim vel materiam
ipſam vnde facta ſunt omnia, cœli & terræ nomine nũ-
cupabat. Vel certe prius totam creaturam cœli & terræ
nomine propoſuerat, dicendo, In principio fecit deus
cœlum & terram : & poſtea particulatim per ordinem
dierum ſicut oportebat, propter prophetiam, quam in E
primo libro cõmemorauimus, dei opera executus ex-
poſuit. Quid ſibi ergo vult quòd nunc nominato cœlo
& terra, addidit, viride agri & pabulum,& tacuit cętera
tam multa quæ ſunt in cœlo & in terra, vel etiã in mari,
niſi quia viride agri inuiſibilem creaturam vult intelli-
gi, ſicut eſt anima: Ager enim ſolet in ſcripturis figuratè *Matt.13.*
mundus appellari. Nam & ipſe dominus : Ager eſt hic, *1. Retract.*
inquit, mundus cum illam parabolam exponeret, vbi *cap.10.*
bono ſemini ſunt commixta zizania. Viride ergo agri
ſpiritalem atque inuiſibilem creaturam dicit, propter
vigorem vitæ,& nomine pabuli, vtique propter vitam
bene hoc ipſum interpretamur. Deinde quod addidit,
antequam eſſent ſuper terram, intelligitur, antequam
anima peccaret. Terrenis enim cupiditatibus ſordi-
data, tanquam ſuper terram nata, vel ſuper terram eſſe
rectè dicitur : Ideoque addidit, nondum enim pluerat *Quid ſit*
deus ſuper terram. Quia & nunc viride agri deus *nondum*
facit, ſed pluendo ſuper terram, id eſt, cum facit animas *pluerat ſu-*
reuireſcere per verbũ ſuum : ſed de nubibus eas irrigat, *per terrã.*
id eſt, de ſcripturis Prophetarum & Apoſtolorum. Re- *Cap.4.*
ctè autem appellantur nubes, quia verba iſta quæ ſo-

G nant ſciſſo & percuſſo aëre trãſeunt. Addita etiam obſcuritate allegoriarum, quaſi aliqua caligine obducta, velut nubes fiunt. Quæ dum tractãda exprimuntur, bene intelligentibus tanquam imber veritatis infunditur. Sed hoc nõdum erat antequam anima peccaret, id eſt, antequam viride agri eſſet ſuper terram. Nõdum enim pluerat deus ſuper terram, nec erat homo qui operaretur in ea. Laborãti enim homini in terra imber de nubibus eſt neceſſarius, de quibus nubibus iam dictũ eſt. Poſt peccatum autem homo laborare cœpit in terra, & neceſſarias habere illas nubes. Ante peccatũ verò cum viride agri & pabulum feciſſet deus, quo nomine inuiſibilem creaturam ſignificari diximus, irrigabat eã fonte interiore, loquens in intellectu eius: vt non extrinſecus verba exciperet tanquam ex ſupradictis nubibus pluuiam, ſed fonte ſuo, hoc eſt, de intimis ſuis manante veritate ſatiaretur.

Fons irrigans terrã allegoricè. Fons enim aſcendebat, inquit, de terra, & irrigabat omnem faciem terræ. De qua ſcilicet terra dicitur: Spes mea es tu, portio mea in terra viuentium. *Cap. 5.* Quãdo autem anima tali fonte irrigabatur, nondum per ſuperbiam proiecerat intima ſua. *Eccleſ. 10.* Initium enim ſuperbiæ hominis apoſtatare à deo. Et quoniam H in exteriora per ſuperbiam tumeſcens cœpit non irrigari fonte intimo, bene inſultatur illis verbis propheticis & dicitur, Quid ſuperbis terra & cinis? *1. Retract. cap. 10.* Quoniam in vita ſua proiecit intima ſua. Quid eſt enim ſuperbia aliud, niſi deſerto ſecreto conſcientiæ foris videri velle quod non eſt? *Superbia quid ſit.* Et ideo laborans iam in terra neceſſariã habet pluuiam de nubibus, id eſt, doctrinam de humanis verbis, vt etiam hoc modo poſſit ab illa ariditate reuireſcere, & iterum fieri viride agri. Sed vtinam vel pluuiam veritatis de ipſis nubibus libenter excipiat. Nam propter illam dominus noſter nubilum carnis noſtræ dignatus eſt aſſumere, imbrem ſancti Euangelij largiſſimum infudit: promittens etiam, quòd ſi quis biberit de aqua eius, rediet ad illum intimum fontem, vt foriſſecus nõn quærat pluuiã. *Ioan. 4.* Dicit enim: Fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam. Iſte credo fons ante peccatum aſcendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terræ, quia interior erat, & nubium non deſiderabat auxilium: nõdum enim pluerat deus ſuper terram, nec erat homo qui operaretur in ea. Cum enim dixiſſet, nondum enim pluerat deus ſuper terram: ſubiecit I & cauſam quare nondum pluerat, quia nondum erat homo qui operaretur in ea. Tunc autem homo cœpit operari in terra, cũ poſt peccatum de beata vita dimiſſus eſt, qua in paradiſo fruebatur. Sic enim ſcriptũ eſt: *Geneſ. 3.* Et dimiſit eum dominus deus de paradiſo ſuauitatis, vt operaretur terram, de qua & ſumptus fuerat. Vnde ſuo loco requiremus. *Infra cap. 22.* Quod nunc ad hoc commemoraui, vt intelligeremus laboranti homini in terra, id eſt, in peccatorum ariditate cõſtituto, neceſſariam eſſe de humanis verbis diuinam doctrinam, tanquam de nubibus pluuiam. *1. Cor. 13.* Talis autem ſcientia deſtruetur. Videmus enim nunc per ſpeculum in ænigmate tanquam in nubilo ſaginam quærentes: tunc autem facie ad faciem, quando vniuerſa facies terræ noſtræ interiore fonte aquæ ſalientis irrigabitur. Nam ſi fontem aliquem huius viſibilis aquæ voluerimus intelligere, de quo dictũ eſt, *Geneſ. 2.* Fons autem aſcendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terræ: non eſt veriſimile, quòd cum tam multi fontes perennes, ſiue riuorum, ſiue fluuiorum per vniuerſam terram inueniantur, ſolus ille ſuccurrit, qui irrigabat omnem faciem terræ. *Inuiſibilia quibus vocabulis ſignentur.*

Cap. 8. Sub his ergo paucis verbis vniuerſa creatura nobis ſignificata eſt ante peccatũ animæ. Nomine enim cœli & terræ vniuerſa viſibilis K creatura inſinuata eſt: & nomine diei, vniuerſum tẽpus: & nomine viridium & pabuli agri, creatura inuiſibilis: & nomine fontis aſcendentis & irrigantis omnem faciem terræ, inundatio veritatis, animam ſatians ante peccatum. Dies autem iſte, cuius nomine vniuerſum tempus ſignificari diximus, inſinuat nobis non ſolum viſibilem, ſed etiam inuiſibilem creaturã tempus poſſe ſentire: quod de anima nobis manifeſtatur, quæ tanta varietate affectionum ſuarum, & ipſo lapſu, quo miſera facta eſt, & reparatione qua rurſus in beatitatem redit, tempore mutari poſſe cõuincitur. Et ideo non dictum eſt, Cum factus eſſet dies, quo die fecit deus cœlum & terram tantum, quibus nominibus viſibilis creatura intimatur, ſed additum eſt etiam, Viride, & Pabulum agri: quo nomine inuiſibilem creaturam propter vigorem & vitam ſignificari diximus, ſicut eſt anima. Et ita dictũ eſt, Cum factus eſſet dies, quo die fecit deus cœlum & terram, & omne viride, & pabulum agri: vt ſic intelligeremus non ſolum viſibilem, ſed etiam inuiſibilem creaturam pertinere ad tempus propter mutabilitatem: quia ſolus deus incommutabilis eſt, qui eſt ante tempora. *1. Retract. cap. 10.*

Nunc videamus poſt vniuerſæ creaturæ L inſinuationem tam viſibilis quàm inuiſibilis, & vniuerſale beneficium diuini fontis erga inuiſibilem creaturã, quid de homine ſpecialiter intimetur, quod ad nos maxime pertinet. *Lim⁹ quid habeat myſterij. Cap. 7.* Primò enim quòd de limo terræ de⁹ hominem finxit, ſolet habere quæſtionem qualis ille limus fuerit, vel quæ materia nomine limi ſignificata ſit. Iſti autem inimici veterum librorum, omnia carnaliter intuentes, & propterea ſemper errantes, etiam hoc reprehendere mordaciter ſolent, quòd de limo deus hominem finxit. Dicunt enim: Quare de limo fecit deus hominem? An defuerat ei melior & cœleſtis materia, vnde hominẽ faceret, vt de labe terrena tam fragilem mortalemq́; formaret? Non intelligentes primò quòd multis ſignificationibus vel terra vel aqua in ſcripturis ponatur. Limus enim aquæ & terræ commixtio eſt. Dicimus enim tabidum & fragile & morti deſtinatum corpus humanũ poſt peccatum eſſe cœpiſſe. Non enim in noſtro corpore iſti exhorreſcunt, niſi mortalitatem quam damnatione meruimus. Quid autem mirum aut difficile deo, etiam ſi de limo iſtius terræ hominem fecit, tale tamen corpus eius efficere, quod corruptioni M non ſubiaceret, ſi homo præceptum dei cuſtodiẽs, peccare noluiſſet? Si enim ſpeciẽ cœli ipſius de nihilo, vel de informi materia dicimus factam, quia omnipotentem artificem credimus: quid mirum ſi corpus quod de limo qualicunque factum eſt, potuit ab omnipotẽti artifice tale fieri, vt nulla moleſtia, nulla indigentia cruciaret hominem ante peccatum, & nulla corruptione tabeſceret? Itaq; ſuperfluè quæritur, vnde hominis corpus deus fecerit, ſi tamen nũc de corporis formatione dicitur. Sic enim nonnullos noſtros intelligere accepi, qui dicunt, poſteaquam dictum eſt, Finxit deus hominem de limo terræ, propterea non additum eſſe, Ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, quoniam nunc de corporis formatione dicitur. Tunc autem homo interior ſignificabatur, quando dictum eſt, Fecit deus hominem ad imaginem & ſimilitudinem dei. Sed etiam ſi nunc quoque hominem ex corpore & anima factum intelligamus, vt non alicuius noui operis inchoatio, ſed ſuperius breuiter inſinuati, diligentior retractatio iſto ſermone explicetur: Si ergo, vt dixi, hominem hoc loco ex corpore & anima factum intelligamus, non ab-

ſurde ipſa

A ſurde ipſa commixtio limi nomen accepit. Sicut enim
aqua terram colligit,& conglutinat, & continet, quan-
do eius commixtione limus efficitur:ſic anima corpo-
ris materiam viuificãdo in vnitatem concordem con-
Inſufflatio ſpirit⁹ quid. format,& non permittit labi & reſolui. Quod autem
ſcriptum eſt, Et inſufflauit in eum ſpiritum vitæ, & fa-
ctus eſt homo in animam viuẽtem:ſi adhuc corpus ſo-
Cap. 8. lum erat, animam adiunctam corpori hoc loco intel-
Geneſ. 2. ligere debemus,ſiue quia iam facta erat,ſed tanquam in
ore dei erat,id eſt,in eius veritate vel ſapientia: vnde ta-
men non receſsit quaſi locis ſeparata,quando inſufflata
eſt:non enim deus loco continetur,ſed vbique præſens
eſt. Siue tunc anima facta eſt, quãdo in illud figmẽtum
deus inſufflauit ſpiritum vitæ, vt illa inſufflatio ipſam
operationem dei ſignificet,qua fecit animam in homi-
li. 13. de ciui. dei. c. 24 ne ſpiritu potentiæ ſuæ. Si autem homo ille qui factus
erat,iam corpus & anima erat,ipſi animæ ſenſus eſt ad-
ditus iſta inſufflatione, cum factus eſt homo in animã
viuentem:Non quia illa inſufflatio conuerſa eſt in ani-
mam viuentem, ſed operata eſt in animam viuentem.
Nondum tamen ſpiritalem hominem debemus intel-
ligere,qui factus eſt in animam viuẽtem,ſed adhuc ani-
B malem. Tunc enim ſpiritalis effectus eſt, cum in para-
diſo,hoc eſt,in beata vita conſtitutus,pręceptum etiam
perfectionis accepit,vt verbo dei conſummaretur. Ita-
que poſtquam peccauit,recedens à præcepto dei,& di-
miſſus eſt de paradiſo, in hoc remãſit,vt animalis eſſet:
& ideo animalem hominem prius agimus omnes qui
de illo poſt peccatum nati ſumus, donec aſſequamur
1. Petr. 2. ſpiritalem Adam, id eſt, dominũ noſtrum Ieſum Chri-
Luc. 23. ſtum,qui peccatum non fecit:& ab illo recreati & viui-
ficati,reſtituamur in paradiſum,vbi latro ipſe cum ipſo
1. Cor. 15. eo die meruit eſſe, quo vitam iſtam finiuit. Sic enim
1. Retrac. cap. 10. Apoſtolus dicit: Sed non prius quod ſpiritale eſt, ſed
quod animale, ſicut ſcriptũ eſt: Factus eſt primus Adã
in animam viuẽtem, nouiſsimus Adam in ſpiritum vi-
uificantem. Sic ergo debemus intelligere hunc locum,
vt non quia dictum eſt, Inſufflauit in eum ſpiritum vi-
tæ, & factus eſt homo in animam viuentem, credamus
illam veluti partem naturæ dei in animam hominis
fuiſſe conuerſam, & cogamur dicere naturam dei eſſe
mutabilem:in quo errore maximè iſtos Manichęos ve-
ritas premit. Sicut enim eſt mater omnium hæretico-
C rum ſuperbia, auſi ſunt dicere quòd natura dei ſit ani-
ma. Et hinc vrgẽtur à nobis,cum eis dicimus,Ergo na-
tura dei errat & miſera eſt, & vitiorum labe corrum-
pitur,& peccat:aut etiam vt vos dicitis, naturæ contra-
riæ ſordibus inquinatur: & cætera talia, quæ de natura
dei nefas eſt credere:Nam factam eſſe animam ab om-
nipotente deo, & ideo nõ illam eſſe partem dei vel na-
turam dei,manifeſtè alio loco ſcriptum eſt,dicẽte Pro-
Pſal. 32. pheta: Et qui finxit ſpiritum omnibus ipſe fecit omnia.
Et alio loco: Qui finxit ſpiritũ hois in ipſo. Ergo factũ
eſſe ſpiritum hominis,manifeſtè his teſtimoniis appro-
Quid in ſcripturis dicatur ſpiritus hominis. batur. Spiritus autem hominis in ſcripturis dicitur ip-
ſius animæ potentia rationalis, qua diſtat à pecoribus,
& eis naturæ lege dominatur: de quo dicit Apoſtolus:
Nemo ſcit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui
in ipſo eſt. Ne forte ſi probaretur his teſtimoniis ani-
1. Cor. 2. mam factam eſſe, non deeſſent qui dicerent, ſpiritum
hominis non eſſe factum, & ipſum arbitrarentur eſſe
naturam dei, & in ipſum dicerent partem dei eſſe con-
uerſam,cum illa inſufflatio dei facta eſt. Quod ſana do-
ctrina ſimiliter reſpuit, quia & ipſe ſpiritus hominis eũ
aliquando errat,& aliquando prudenter ſapit, mutabi-

lem ſe eſſe clamat: quod nullo modo de natura dei fas D
eſt credere. Non autem poteſt maius ſignum eſſe ſuper-
biæ,quàm vt dicat ſe humana anima hoc eſſe quod de⁹
eſt, cum adhuc ſub tantis vitiorum & miſeriarum mo-
libus gemat. Nunc iam videamus ipſam beatitudi- *Paradiſi*
nem hominis, quæ paradiſi nomine ſignificatur: nam *deliciæ*
quoniam in nemoribus delicioſa quies hominum eſſe *quid allegoricè.*
ſolet, & corporis ſenſibus noſtris de Oriẽte lumen ori-
tur, cœlumq; cõſurgit, quod ſuperius corpus eſt noſtro *Cap. 9.*
corpore atque excellentius: propterea his verbis etiam
ſpiritales deliciæ, quas habet beata vita, figuratè expli-
cantur, & ad Orientem paradiſus plantatur. Intelliga- *13. de ciuit.*
mus autem noſtra gaudia ſpiritalia ſignificare omne li- *dei, cap. 21.*
gnum formoſum ad aſpectum intelligentiæ, & bonum
ad eſcam,quæ non corrumpitur, qua beatæ animæ pa-
ſcuntur. Nam & dominus dicit:Operamini eſcam quæ *Ioan. 6.*
non corrumpitur,vt eſt omnis ratio, quæ cibus eſt ani-
mæ. Ad Orientem [id eſt] lucem ſapientiæ in Eden,id
eſt,in deliciis immortalib⁹ & intelligibilibus. Nam de-
liciæ vel voluptas, vel epulum hoc verbo ſignificari di-
citur,ſi ex Hebræo in Latinum interpretetur. Poſitũ eſt
autem ſic ſine interpretatione, vt aliquẽ locum ſignifi-
care videatur, magiſque figuratam faciat locutionem. E
Productum autem ex terra omne illud lignum accipi-
mus omne illud gaudium ſpiritale,id eſt,ſupereminere
terræ, & nõ inuolui atque obrui terrenarum cupidita-
tum impedimentis. Lignum autem vitæ plantatum in
medio paradiſi,ſapientiam illam ſignificat,qua oportet
vt intelligat anima, in meditullio quodam rerũ ſe eſſe
ordinatam, vt quamuis ſubiectam ſibi habeat omnem
naturam corpoream, ſupra ſe tamen eſſe intelligat na-
turam dei:& neque in dexteram declinet ſibi arrogan- *13. de ciuit.*
do quod non eſt:neque ad ſiniſtram, per negligentiam *dei, ca. 20.*
contemnendo quod eſt: & hoc eſt lignum vitæ planta- *in fine.*
tum in medio paradiſi. Ligno autem ſcientiæ boni &
mali, ipſa item medietas animæ & ordinata integritas
ſignificatur: nam & ipſum lignum in medio paradiſi
plantatum eſt:& ideo lignum dignoſcẽtiæ boni & mali *Philip. 3.*
dicitur: quia ſi anima quæ debet in ea quæ anteriora
ſunt ſe intendere, id eſt, in deum: & ea quæ poſteriora
ſunt obliuiſci, id eſt, corporeas voluptates, ad ſe ipſam
deſerto deo conuerſa fuerit,& ſua potentia tanquã ſine
deo frui voluerit,intumeſcit ſuperbia,quod eſt initium
omnis peccati. Et cum hoc eius peccatum pœna fuerit *Eccleſ. 10.*
conſecuta,experiendo diſcit quid interſit inter bonum F
quod deſeruit,& malum in quod cecidit. Et hoc ei erit
guſtaſſe de fructu arboris dignoſcentiæ boni & mali.
Præcipitur ergo illi,vt de omni ligno paradiſi edat: ex
ligno autem in quo eſt dignoſcentia boni & mali, non
edat,id eſt,non ſic eo fruatur:vt ipſam ordinatam inte-
gritatem naturæ ſuæ, quaſi manducando violet atque *Flumina*
corrumpat. Flumen autẽ quod procedebat ex Eden, *quatuor*
id eſt, ex deliciis & voluptate & epulis, quod flumen à *quid notent.*
propheta ſignificatur in pſalmis, cum dicit, Torrente
voluptatis tuæ potabis eos:hoc eſt enim Eden,quod La *Cap. 10.*
tine voluptas dicitur, diuiditur in quatuor partes, & *Pſal. 35.*
quatuor virtutes ſignificat: prudentiam,fortitudinem,
temperãtiam, iuſtitiam. Dicitur autem Phiſon ipſe eſſe
Ganges, Geon autem Nilus, quod etiam in Hieremia
propheta animaduerti poteſt: nũc aliis nominibus ap-
pellantur. Sicut nunc Tiberis dicitur fluuius, qui prius
Albula dicebatur. Tigris vero & Euphrates etiam nunc
eadem nomina tenẽt:quibus tamen nominibus virtu-
tes,vt dixi,ſpiritales ſignificantur. Quod etiam ipſorum
nominum interpretatio docet,ſi quis Hebræã linguam

G vel Syram conſideret. Sicut Hieruſalem, quanuis ſit viſibilis & terrenus locus, ſignificat tamen ciuitatem pacis ſpiritaliter: & Sion, quanuis ſit mons in terra, ſpeculationem tamen ſignificat: & hoc nomen in ſcripturarum allegoriis ad ſpiritalia intelligenda ſæpe transfertur. *Luc. 10.* Et ille qui deſcendebat ab Hieruſalem in Hiericho, *De natura & gratia, cap. 43 & 52.* ſicut Dominus dicit, & in via vulneratus, ſaucius & ſemiuiuus relictus eſt à latronibus, vtique locos iſtos terrarum quãuis ſecundum hiſtoriam in terra inueniantur, ſpiritaliter cogit intelligi. Prudentia ergo, quæ ſignificat ipſam cõtemplationem veritatis, ab omni ore humano alienam, quia eſt ineffabilis: quam ſi eloqui velis, parturis eam potius quàm paris, quia ibi audiuit & *2. Cor. 12.* Apoſtolus ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui. Hæc ergo prudẽtiá terram circumit, quæ habet aurum, *Geneſ. 2.* & Carbunculum, & lapidẽ Praſinum: id eſt, diſciplinam viuẽdi, quæ ab omnibus terrenis ſordibus quaſi decocta niteſcit ſicut aurum optimum & verum, quod nulla falſitas vincit, ſicut Carbunculi fulgor nocte non vincitur: & vitam æternam, quæ viriditate lapidis Praſini ſignificatur, propter vigorem qui non areſcit. Fluuius autem ille, qui circumit terram Aethiopiam mul- H tum calidam atque feruentem, ſignificat fortitudinem calore actionis alacrem atque impigram. Tertius autẽ Tigris vadit contra Aſſyrios, & ſignificat temperantiam, quæ reſiſtit libidini, multum aduerſanti conſiliis prudentiæ. Vnde plerunque in ſcripturis Aſſyrij aduerſariorum loco ponuntur. Quartus fluuius non dictum eſt contra quid vadat, aut quam terram circumeat: iuſtitia enim ad omnes partes animæ pertinet, quia ipſe ordo & æquitas animæ eſt, qua ſibi iſta tria concorditer copulantur, prima prudẽtia, ſecunda fortitudo, tertia temperantia, & in iſta tota copulatione atque ordinatione perficiũt iuſtitiam. *De opere & natura hominis. Cap. 11.* Quod autem ita conſtitutus eſt homo in paradiſo, vt operaretur & cuſtodiret: operatio illa laudabilior laborioſa non erat. Alia eſt nanque in paradiſo operatio, & alia in terra, qua poſt peccatum damnatus eſt. Ex eo autẽ quod additum eſt, Et cuſtodiret: ſignificatum eſt qualis illa operatio erat. Nanque in tranquillitate beatæ vitæ, vbi mors non eſt, omnis opera eſt cuſtodire quod tenes. Accipit etiam *Supra eodẽ cap. 9.* præceptum, de quo ſuperius iam tractauimus. Quod præceptum quoniam ſic concluditur, vt non ad vnum I loquatur, ſic enim dicit, Qua die autem manducaueritis, morte moriemini: incipit exponi quomodo ſit facta fœmina. Et facta dicitur in adiutorium viri, vt copulatione ſpiritali ſpiritales fœtus ederet, id eſt, bona opera diuinæ laudis: dum ille regit, hæc obtemperat: ille à ſa- *1. Cor. 11.* pientia regitur, hæc à viro. Caput enim viri Chriſtus, & caput mulieris vir. Ideòque dicitur: Non eſt bonum ſolum hominem eſſe. Adhuc enim erat quo fieret, vt non ſolum anima corpori dominaretur, quia corpus ſeruilem locum obtinet, ſed etiã virilis ratio ſubiugaret ſibi animalem partem ſuam, per quod adiutorium imperaret corpori. Ad huius rei exemplum fœmina facta eſt, quam rerum ordo ſubiugat viro: vt quod in duobus hominibus euidentius apparet, id eſt in maſculo & fœmina, etiam in vno homine conſiderari poſſit: vt appetitum animæ, per quem de membris corporis operamur, habeat mens interior tanquam virilis ratio ſubiugatum: & iuſta lege modum imponat adiutorio ſuo, ſi- *1. Tim. 2.* cut vir debet fœminam regere, nec eam permittere dominari in virum: Quod vbi contingit, peruerſa & miſera domus eſt. Primò ergo demonſtrauit deus homi- *Geneſ. 2.* ni, quanto melior eſſet pecoribus, & omnibus irrationalibus animantibus: & hoc ſignificat quod dictum eſt, K adducta eſſe ad illum omnia vt videret quid ea vocaret, & eis nomina imponeret. Ex hoc enim apparet ipſa ratione hominem meliorem eſſe quàm pecora, quòd diſtinguere & nominatim ea diſcernere non niſi ratio poteſt, quæ de ipſis iudicat. Sed hæc facilis ratio eſt, cito enim homo intelligit ſe meliorem eſſe pecoribus. Illa eſt difficilis ratio, qua intelligit in ſeipſo aliud eſſe rationale quod regit, aliud animale quod regitur. *Sopito Adæ inſtcta Eua quid ſibi velit. Cap. 12.* Et quoniam hæc ſecretiore ſapiẽtia videt, ipſam viſionem ſecretam nomine ſoporis ſignificari arbitror, quem immiſit deus in Adam, quãdo ei mulier facta eſt. Vt enim hoc videatur, non eſt opus oculis iſtis corporeis, ſed quanto quiſque ab iſtis viſibilibus rebus in interiora intelligẽtiæ receſſerit (hoc eſt autem quaſi obdormiſcere) tanto melius & ſyncerius illud videt. Ipſa enim cognitio, qua intelligitur in nobis aliud eſſe quod ratione dominetur, aliud quod rationi obtemperet. Ipſa ergo cognitio veluti effectio mulieris eſt de coſta viri, propter coniunctionem ſignificandam. Deinde vt quiſque huic ſuæ parti recte dominetur, & fiat quaſi coniugalis in ſe- *Galat. 5.* ipſo, vt caro nõ concupiſcat aduerſus ſpiritum, ſed ſpi- L ritui ſubiungetur: id eſt, concupiſcẽtia carnalis non aduerſetur rationi, ſed potius obtemperando deſinat eſſe carnalis, opus habet perfecta ſapientia. Cuius contemplatio quia interior eſt & ſecretior, & ab omni ſenſu corporis remotiſſima, conueniẽter etiam iſta ſoporis nomine intelligi poteſt. Tunc enim ordinatiſſimè caput mulieris vir eſt, cum caput viri eſt Chriſtus, qui *1. Cor. 11.* ſapientia eſt dei. *1. Cor. 1.* Et ſanè in locum illius coſtæ carnem adimpleuit, vt hoc nomine inſinuaretur dilectionis affectus, quo diligit vnuſquiſque animam ſuam, & non eſt durus vt eã contemnat, quia diligit quiſque cui præeſt. Non enim ſic nominata eſt caro iſto loco, vt carnalem concupiſcentiam ſignificet, ſed iſto modo potius, quo propheta dicit auferri populo cor lapideũ, & dari *Ezech. 11. & 36.* cor carneum. Hoc modo enim dicit etiam Apoſtolus: Non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnali- *2. Cor. 3.* bus. Aliud eſt quippe propria locutio, aliud figurata, qualis iſta eſt quam tractamus modo. Quapropter etſi viſibilis fœmina ſecundum hiſtoriam de corpore viri primò facta eſt à domino deo, non vtique ſine cauſa ita facta eſt, niſi vt aliquod ſecretum intimaret. Non enim aut limus defuit vnde fœmina formaretur: aut ſi vellet M dominus, homini vigilanti coſtam ſine dolore detrahere poſſet. † *† dolore auferre nõ poſſet.* Siue ergo iſta figuratè dicta ſunt, ſiue etiã figuratè facta ſunt, non fruſtra hoc modo dicta vel facta ſunt, ſed ſunt planè myſteria & ſacramenta: ſiue hoc modo quo tenuitas noſtra conat̃, ſiue aliquo alio meliore ſecundum ſanam tamen fidem ſunt interpretãda & intelligenda. *Spiritale coniugium in homine. Cap. 13.* Vocauit ergo mulierem ſuam vir, tanquam potior inferiorẽ, & dixit: Hoc nunc os de oſſibus meis, & caro de carne mea. Os de oſſibus, fortaſſe propter fortitudinem: & caro de carne, propter temperantiam. *Geneſ. 2.* Hæ nanque duæ virtutes ad inferiorem animi partem, quam prudentia rationalis regit, docentur pertinere. Quod autem dictum eſt. Hæc vocabitur mulier, quoniam de viro ſuo ſumpta eſt: iſta origo nominis & interpretatio in Latina lingua non apparet. Quid enim ſimile habeat mulieris nomen ad viri nomen, non inuenitur. Sed in Hebræa locutione dicitur ſic ſonare, quaſi dictum ſit: Hæc vocabitur virago, quoniam de viro ſuo ſumpta eſt. Nam virago vel virgo potius habet aliquam ſimilitudinem cum viri nomine, mulier autem non habet. Sed hoc, vt dixi, linguæ diuerſitas facit.

A Quod autem additum eſt, Relinquet homo patrem
li.6. de tri- & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in
nitate,cap. carne vna: quomodo referantur ad hiſtoriam non vi-
8. n.3. deo, niſi quod plerunque in genere humano iſta con-
& 6. tingunt: ſed tota prophetia eſt cuius apoſtolus me-
Epheſ. 5. minit dicens, Propter hoc relinquet homo patrem &
matrem & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne
vna. Sacramentum hoc magnum eſt: ego autem dico
in Chriſto Ieſu, & in Eccleſia. Quod Manichæi ſi non
cæci legerent, qui per epiſtolas apoſtolicas multos
decipiunt, intelligerent quomodo accipiendæ ſint ve-
teris teſtamenti ſcripturæ, nec tam ſacrilega voce au-
derent accuſare quod neſciunt. Quod autem nudi erãt
Adam & mulier eius, & non confundebantur, ſimpli-
citatem animæ caſtitatémque ſignificat. Nam & apo-
2. Cor. 11. ſtolus ita dicit: Aptaui vos vni viro virginem caſtam
exhibere Chriſto: timeo autem ne ſicut ſerpens Euam
fefellit verſutia ſua, ita corrumpantur mentes veſtræ à
ſimplicitate & caſtitate, quæ eſt in Chriſto. Serpens
Serpẽs dia- autem ſignificat diabolum, qui ſanè non erat ſimplex.
bolus, Eua Quod enim dicitur ſapientior omnibus beſtiis, figura-
affectus. tè inſinuatur eius verſutia. Non autem dictum eſt quod
Cap. 14. in paradiſo erat ſerpens, ſed erat ſerpens inter beſtias
B quas fecit deus. Paradiſus nanque beatam vitam vt ſu-
perius dixi, ſignificat, in qua iam non erat ſerpens, quia
iam diabolus erat: & de ſua beatitudine ceciderat, quia
Sup. cap. 9. in veritate non ſtetit. Nec mirandum eſt quomodo
Ioan. 8. mulieri loqui potuerit, cum illa eſſet in paradiſo, & il-
le non eſſet? Nec enim aut illa ſecundum locum erat in
paradiſo, ſed potius ſecundum beatitudinis affectum:
aut etiam ſi locus eſt talis qui paradiſus vocetur, in quo
corporaliter Adam & mulier habitabant, etiam diabo-
li acceſſum corporaliter intelligere debemus? Non v-
tique, ſed ſpiritaliter, ſicut Apoſtolus dicit, ſecundum
Epheſ. 2. principem poteſtatis aëris huius ſpiritus, qui nunc o-
2. ſen. diſt peratur in filiis diffidentiæ. Nunquid ergo viſibiliter
24. ca. ita- eis apparet, aut quaſi corporeis locis accedit ad eos, in
que vt. quibus operatur? Non vtique, ſed miris modis per co-
gitationes ſuggerit quicquid poteſt. Quibus ſuggeſtio-
nibus reſiſtunt, qui vere dicunt, quod item dicit Apo-
ſtolus. Non enim ignoramus aſtutias eius. Quomo-
2. Corin. 2. do enim acceſſit ad Iudam, quando ei perſuaſit vt do-
minum traderet? Nunquid in locis, aut per hos ocu-
Lucæ 22. los ei viſus eſt? Sed vtique, vt dictum eſt, intrauit in
C cor eius. Repellit autem illum homo, ſi paradiſum cu-
ſtodiat. Poſuit enim deus hominem in paradiſum, vt
operaretur & cuſtodiret: quia ſic & Eccleſiæ dicitur
in canticis canticorum, Hortus concluſus, fons ſi-
gnatus. quò vtique non admittitur peruerſitatis ille
Canti. 4. perſuaſor. Sed tamen per mulierem decipit. Non e-
nim etiam ratio noſtra deduci ad conſenſionem pec-
cati poteſt, niſi cum delectatio mota fuerit in illa par-
te animi quæ debet obtemperare rationi tanquam re-
ctori viro. Etiam nunc in vnoquoque noſtrum nihil
12. de trini. aliud agitur, cum ad peccatum quiſque delabitur, quàm
cap. 8. tunc actum eſt in illis tribus, ſerpente, muliere, & vi-
& 12. ro. Nam primò fit ſuggeſtio ſiue per cogitationem, ſi-
ue per ſenſus corporis: vel videndo, vel tangendo, vel
audiendo, vel guſtando, vel olfaciendo: Quæ ſugge-
ſtio cum facta fuerit, ſi cupiditas noſtra non mouerit
ad peccandum, excludetur ſerpentis aſtutia: ſi autem
mota fuerit, quaſi mulieri iam perſuaſum erit. Sed ali-
quando ratio viriliter etiam commotam cupiditatem
refrænat atque compeſcit. Quod cum fit, non labimur
in peccatum, ſed cum aliquanta luctatione corona- D
mur. Si autem ratio conſentiat, & quod libido com-
mouerit faciendum eſſe decernat, ab omni vita bea-
ta tanquam de paradiſo expellitur homo. Iam enim
peccatum imputatur, etiam ſi non ſubſequatur factum,
quoniam rea tenetur in conſenſione conſcientia.

Quo autem modo ſerpens ille peccatum perſuaſe- *Tentatio*
rit, diligenter conſiderandum eſt, pertinet enim ma- *quomodo*
xime ad noſtram ſalutem: nam ideo hæc ſcripta ſunt, *deiicit.*
vt iam talia caueamus. Nam cum interrogata mulier *Cap. 15.*
reſpondiſſet quid eis præceptum eſſet, ait ille, Non mor- *Geneſ. 3.*
te moriemini. Sciebat enim deus, quoniam qua die
manducaueritis ex illo, aperientur oculi veſtri, & e-
ritis ſicut dij, ſcientes bonum & malum. Videmus his
verbis per ſuperbiam peccatum eſſe perſuaſum: ad hoc
enim valet quod dictum eſt, Eritis ſicut dij. Sicut e-
tiam hoc quod dictum eſt, Sciebat enim deus, quo-
niam qua die manducaueritis ex eo, aperientur ocu-
li veſtri: quid intelligitur niſi perſuaſum eſſe, vt ſub
deo eſſe nollent, ſed in ſua poteſtate potius ſine do-
mino, vt legem eius non obſeruarent, quaſi inuiden-
tis ſibi ne ſe ipſi regerent non indigentes illius inter-
no lumine, ſed vtentes propria prouidentia quaſi o- E
culis ſuis ad dignoſcendum bonum & malum, quod
ille prohibuiſſet? Hoc eſt ergo quod perſuaſum eſt, vt
ſuam poteſtatem nimis amarent: & cum deo eſſe pa-
res vellent, illa medietate, per quam deo ſubiecti e-
rant, & corpora ſubiecti habebant tanquam fructum
arboris conſtitutæ in medio paradiſi, male vteren-
tur, id eſt, contra legem dei: atque ita quod accepe-
rant amitterent, dum id quod non acceperant vſur-
pare voluerunt. Non enim accepit hominis natura,
vt per ſuam poteſtatem deo non regente beata ſit: quia
nullo regente, per ſuam poteſtatem beatus eſſe ſo-
lus deus poteſt. Et vidit, inquit, mulier quia bonum *Geneſ. 3.*
eſt lignum ad eſcam: & quia bonum eſt oculis ad vi-
dendum & cognoſcendum. Quomodo videbat ſi clau- *11. de trini.*
ſi erant oculi? Sed hoc dictum eſt, vt intelligeremus *cap. 8.*
eos oculos eſſe apertos, poſteaquam de fructu illo ac-
ceperunt, quibus ſe nudos videbant, & diſplicebant
ſibi, id eſt, oculos aſtutiæ, quibus ſimplicitas diſpli-
cet. Cum enim quiſque ceciderit ab illa intima & ſe-
cretiſsima luce veritatis, nihil eſt vnde velit placere
ſuperbia niſi fraudulentis ſimulationibus. Hinc enim F
& hypocriſis naſcitur, in qua multum ſibi videntur
cordati, qui potuerunt fallere & decipere quem vo-
luerunt. Dedit enim mulier viro ſuo, & manducaue-
runt, & aperti ſunt oculi eorum, de quibus iam dictum
eſt, & tunc viderunt quòd nudi eſſent: ſed oculis per-
uerſis, quibus illa ſimplicitas, quæ nuditatis nomine
ſignificata eſt, erubeſcenda videbatur. Itaque vt iam
non eſſent ſimplices, fecerunt de foliis fici ſibi ſuccin-
ctoria, tanquam tegentes pudenda ſua: id eſt, occul-
tantes ſimplicitatem, de qua iam erubeſcebat aſtuta
ſuperbia. Folia verò fici pruritum quandam ſignifi-
cant, ſi hoc bene in rebus incorporalibus dicitur, quem
miris modis animus patitur cupiditate & delectatio-
ne mentiendi. Vnde etiam latine ſalſi dicuntur, qui
iocari amant. In iocis autem vtique ſimulatio prin- *Abſcõſio,*
cipatum tenet. Itaque cum deambularet deus in *ambula-*
paradiſo ad veſperam, id eſt, cum ad eos iam iudi- *tio, percõ-*
candos veniret, adhuc ante pœnam eorum deambu- *ratio, quid*
labat in paradiſo, id eſt, quaſi mouebatur in eis præſen- *ſignent.*
tia dei, quando iam ipſi ſtabiles in eius præcepto non *Cap. 16.*

G erant. Et bene ad veſperam, id eſt, cum iam ab eis ſol
occideret, id eſt, auferretur ab eis lux illa interior ve-
ritatis. Audierunt vocem eius, & abſconderunt ſe à
conſpectu eius. Quis ſe abſcondit à conſpectu dei, ni-
ſi qui deſerto ipſo incipit iam amare quod ſuum eſt?
Ioan. 8. Iam enim habebant cooperimenta mendacij. Qui au-
tem loquitur mendacium, de ſuo loquitur. Et ideo
ad arborem ſe dicuntur abſcondere, quæ erat in me-
dio paradiſi, id eſt, ad ſeipſos, qui in medio rerum in-
fra deum & ſupra corpora ordinati erant. Ergo ad
† infra deum. ſeipſos † abſconderunt ſe, vt conturbarentur miſeris
erroribus, relicto lumine veritatis, quod ipſi non e-
rant. Particeps enim veritatis poteſt eſſe anima hu-
mana, ipſa autem veritas deus eſt incommutabilis ſu-
pra illam. Ab ea vero veritate quiſquis auerſus eſt, &
ad ſeipſum conuerſus, & non directore atque illuſtra-
tore deo, ſed de ſuis motibus quaſi liberis exultat, tene-
Ioan. 8. bratur mendacio: quoniam qui loquitur mendacium,
de ſuo loquitur: atque ita turbatur, vt vox illa Prophe-
Pſal. 41. tæ manifeſtat, qua dictum eſt, Ad meipſum anima mea
turbata eſt. Itaque iam interrogatur Adam, non deo
H neſciente vbi eſſet, ſed cogente ad confeſsionem pec-
cati, Non enim & dominus Ieſus Chriſtus tam multa
quæ interrogabat, neſciebat. Reſpondit autem voce
ejus audita, abſcondiſſe ſe, quoniam nudus eſſet. Iam
miſerrimo errore reſpondit quaſi deo poſſet diſplice-
re nudus, ſicut eum ipſe fecerat. Eſt autem hoc erroris
proprium, vt quod cuique diſplicet, hoc etiam deo diſ-
plicere arbitretur. Illud autem ſubtiliter intelligen-
Geneſ. 3. dum eſt, quod dominus ait: Quis nunciauit tibi quòd
nudus eſſes, niſi quia ab illa arbore de qua dixeram ti-
bi, ex illa ſola ne manducares, ex illa manducaſti? Nu-
dus enim erat à ſimulatione, ſed veſtiebatur luce diui-
na. Vnde auerſus & ad ſeipſum conuerſus, quod ſigni-
ficat de illa arbore manducaſſe, nuditatem ſuam vidit,
& diſplicuit ſibi ex eo quod non habebat aliquid pro-
Reiectio culpæ, & ſerpentis pœna. prium. Deinde iam more ſuperbiæ in ſe non ac-
cuſat quod conſenſit mulieri, ſed in mulierem refundit
culpam ſuam: & ſic ſubtiliter quaſi de aſtutia quam mi-
ſer conceperat, voluit ad ipſum deum pertinere quod
Cap. 17. peccauit: Non enim ait, mulier dedit mihi: ſed addi-
11 de Gen. ad literã. dit dicens, mulier quem dediſti mihi. Nihil eſt autem
tam familiare peccantibus, quam tribuere deo velle vn-
I decunque accuſantur. Et hoc de illa vena ſuperbiæ, vt
cap. 35. Et 8. cap. 8. quoniam ſic homo peccauit cum vult eſſe par deo, id
eſt, liber eſſe ab eius dominio, ſicut ille ab omni domi-
nio liber eſt, quoniam ipſe eſt dominus omnium. Quo-
niam in maieſtate par illi eſſe non potuit, iam lapſus &
iacens in peccato ſuo, parem ſibi eum facere conatur,
vel potius illum vult oſtendere peccaſſe, ſe autem eſſe
innocentem: & mulier interrogata refert culpam in
ſerpentem: quaſi aut ille ſic acceperit vxorem vt ei ob-
temperaret, & non potius vt ipſam ſibi obtemperare
faceret: aut illa non potuerit dei præceptum potius cu-
ſtodire, quàm verba ſerpentis admittere. Iam ſerpens
non interrogatur, ſed prior excepit pœnam, quia nec
confiteri peccatum poteſt, nec habet omnino vnde ſe
excuſet. Non autem nunc ea damnatio diaboli dicitur,
quæ vltimo iudicio reſeruatur, de qua loquitur domi-
Mat. 25. nus cum dicit, Ite in ignem æternum, qui præparatus
eſt diabolo & angelis eius: ſed ea pœna eius dicitur qua
nobis cauendus eſt. Pœna enim eius eſt vt in poteſta-
te habeat eos qui dei præcepta contemnunt. Hoc enim
explicatur his verbis, quibus in eum profertur ſenten-
tia: & inde maior pœna eſt, quia de hac tam infœlici K
poteſtate lætatur, qui ſolebat antequam caderet ſubli-
mi veritate gaudere, in qua non ſtetit: & ideo illi etiam *Ioan. 8.*
pecora præponuntur, non in poteſtate, ſed in conuer-
ſatione naturæ ſuæ: quia pecora non amiſerunt beatitu-
dinem aliquam cœleſtem, quam nunquam habuerunt,
ſed in ſua natura quam acceperunt peragunt vitam. Di-
citur ergo huic, Pectore & ventre repes. Quod quidem
& in colubro animaduertitur, & ex illo animante viſi-
bili ad hunc inuiſibilem inimicum noſtrum locutio fi-
guratur. Nomine enim pectoris, ſignificatur ſuperbia,
quia ibi dominatur impetus animi. Nomine autem vē-
tris, ſignificatur carnale deſiderium, quia hæc pars mol-
lior ſentitur in corpore. Et quia his rebus ille ſerpit ad
eos quos vult decipere, propterea dictum eſt, Pectore
& ventre repes. Et terram, inquit, mãducabis omni- *Serpentis*
bus diebus vitæ tuæ, id eſt, omnibus diebus quibus agis *cum Eua*
hanc poteſtatem, ante illam vltimam pœnam iudicij. *inimicitia.*
Hæc enim vita eius videtur, de qua gaudet atque glo- *Cap. 18.*
riatur. Terram ergo manducabis, duobus modis intel-
ligi poteſt. Vel ad te pertinebunt, quos terrena cupidi- L
tate deceperis, id eſt, peccatores, qui terræ nomine ſi-
gnificantur. Vel certe genus tertium tentationis his
verbis figuratur quod eſt curioſitas. Terram enim qui
manducat, profunda & tenebroſa penetrat, & tantum
temporalia atque terrena. Non autem inimicitiæ po-
nuntur inter ipſum & virum, ſed inter ipſum & mulie-
rem. Nunquid quia viros non decipit & tentat? Sed
manifeſtum eſt quod decipit. An quia ipſum Adam nō
decipit ſed mulierem eius? Sed nunquid propterea non
eſt inimicus eius, ad quem peruenit per mulierem ſu-
am illa deceptio, maxime quia de futuro iam dicitur,
inimicitias ponam inter te & mulierem? Si autem quòd
non deinceps decepit Adam, nec ipſam Euam dein-
ceps decepit. Quare ergo ita dicitur, niſi quia hinc ma-
nifeſte oſtenditur, non poſſe nos à diabolo tentari, niſi
per illam animalem partem, quæ quaſi mulieris ima-
ginem vel exemplum in vno ipſo homine oſtendit, de
qua ſuperius iam multa diximus? Quod autem etiam
inter ſemen diaboli & ſemen mulieris ponuntur ini-
micitiæ, ſignificatur ſemine diaboli peruerſa ſuggeſtio:
ſemine autem mulieris, fructus boni operis, quo per-
uerſæ ſuggeſtioni reſiſtit. Et ideo obſeruat ipſe plantam
mulieris, vt ſiquando in illicita labitur delectatio, tunc M
illam capiat: & illa obſeruat caput eius, vt eum in ipſo
initio malæ ſuaſionis excludat. Iam de pœna mulie- *De pœnis*
ris nulla quæſtio eſt: manifeſte enim multiplicatos do- *mulieris in-*
lores habet atque ſuſpiria in huius vitæ calamitatibus: *flictis.*
& quod in doloribus pariat filios, quamuis & in iſta vi- *Cap. 19.*
ſibili muliere compleatur, tamen ad illam ſecretiorem
conſideratio reuocanda eſt. Nam & in pecoribus fœ-
minæ cum doloribus pariunt filios, & hæc eſt in illis
mortalitatis conditio potius quàm pœna peccati. Po-
teſt ergo fieri, vt etiam in fœminis hominibus morta-
lium corporum ſit iſta conditio. Sed hoc eſt magnum
ſupplicium, quod ad iſtam corporum mortalitatem
ex illa immortalitate venerunt. Veruntamen magnum
ſacramentum eſt huius ſententiæ, ſcilicet quod nul-
la abſtinentia fiat à voluntate carnali, quæ non habeat
in exordio dolorem, donec in meliorem partem con-
ſuetudo flectatur. Quò cum peruenerit, quaſi natus eſt
filius, id eſt, ad bonum opus paratus eſt affectus per
conſuetudinem bonam. Quæ conſuetudo vt naſcere-
tur, cum dolore reluctatum eſt conſuetudini malæ,

Nam

A Nam & illud quod poſt partum dictum eſt, Erit tibi conuerſio ad virum tuum, & ipſe tui dominabitur: nónne multæ ac propé omnes mulieres abſentibus viris ſuis pariunt, & poſt partum ad ſe illos non conuertunt? Quæ autem ſuperbæ ſunt mulieres, & dominantur viris, nunquid poſt partum carent hoc vitio, vt viri earum dominantur? Imò quaſi dignitatem ſibi additam credunt, quòd matres ſiunt, & plerunque ſuperbiores exiſtunt. Quid ergo ſibi vult, quod poſteaquàm dictum eſt, in doloribus paries filios: additum eſt, Et erit tibi conuerſio ad virum tuum, & ipſe tui dominabitur: niſi quia illa pars animæ, quæ carnalibus gaudiis tenetur, cum aliquam malam conſuetudinem volens vincere, paſſa fuerit difficultatem ac dolorem, atque ita peperit conſuetudinem bonam, cautius iam & diligentius rationi obtemperat tanquam viro: & ipſis quaſi erudita doloribus conuertitur ad rationem, & libenter ſeruit iubenti, ne iterum in aliquam pernicioſam conſuetudinem defluat? Iſta ergo quæ videntur maledicta,
Roma. 7. præcepta ſunt, ſi non carnaliter ſpiritalia legamus, Lex
De viri enim ſpiritalis eſt. Item de ſententia iſta quæ prola-
pœna. ta eſt in ipſum virum, quid dicemus? Nunquid forte di-
Cap. 20. uites, quibus prouenit facillimus victus, neque in terra
B operantur, euaſiſſe iſtam pœnam exiſtimandi ſunt, qua
Geneſ. 3. dicitur: Maledicta terra erit tibi in omnibus operibus tuis, in triſtitia & gemitu tuo manducabis ex ea omnibus diebus vitæ tuæ: ſpinas & tribulos pariet tibi, & edes pabulum agri tui: in ſudore vultus tui edes panẽ tuum, donec reuertaris in terram de qua ſumptus es: quia terra es, & in terram ibis? Sed certe illud manifeſtum eſt, quòd nemo euadat iſtam ſententiam. Hoc ipſum enim quòd in hac vita quiſque natus eſt, difficultatem inueniendæ veritatis ex corruptibili corpore patitur.
Sapien. 9. Sicut enim Salomon dicit: Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitãtem: ipſi ſunt labores & triſtitiæ, quas habet homo ex terra: & ſpinæ ac tribuli ſunt punctiones tortuoſarum quæſtionum, aut cogitationes de prouiſione huius vitæ: quæ plerunque niſi extirpentur, & de agro dei proiiciantur, ſuffocant verbum dei ne fru-
Marci. 4. ctificet in homine, ſicut dominus in Euangelio dicit. Et quoniam neceſsitate iam per hos oculos & per has aures de ipſa veritate admonemur, & difficile eſt reſiſtere phantaſmatibus quæ per iſtos ſenſus intrant in ani-
C mam, quamuis per illos intret etiam ipſa admonitio veritatis: In iſta ergo perplexitate cuius vultus non ſudet vt manducet panem ſuum? Quod omnibus diebus vitæ noſtræ paſſuri ſumus, id eſt, huius vitæ quæ tranſitura eſt. Et hoc illi dictum eſt, qui coluerit agrum ſuum, qui iſta patitur donec reuertatur in terram de qua ſumptus eſt, id eſt donec finiat vitam iſtam. Qui enim coluerit agrum ſuum interius, & ad panem ſuum quamuis cum labore peruenerit, poteſt vſque ad finem vitæ huius hunc laborem pati: poſt hanc autem vitam non eſt neceſſe vt patiatur. Sed qui forte agrum non coluerit, & ſpinis eum opprimi permiſerit, habet in hac vita maledictionem terræ ſuæ in omnibus operibus ſuis, & poſt
Ignis purgationis. hanc vitam habebit vel ignem purgationis, vel pœnam æternam. Ita nemo euadit iſtam ſententiam.
Quare poſt tranſgreſſionem Adam vitã vocaue- Sed agendum eſt, vt ſaltem in hac tantum vita ſentiatur. Quem autem non moneat quòd poſt peccatum & ſententiam iudicis dei vocat Adam mulierem ſuam vitam, quia viuorum ipſa ſit mater, poſtea quam meruit mortem, & mortales fœtus parere deſtinata eſt, niſi quia illos fœtus attendit ſcriptura, quos
D cum in doloribus pepererit, fiet illi conuerſio ad virum ſuum, & eius ipſe dominabitur? De quibus fœtibus ſuperius dictum eſt, Sic enim eſt illa vita matérque viuorum. Nam vita quæ in peccatis eſt, mors appellari in ſcripturis ſolet, ſicut Apoſtolus dicit, mortuam eſſe viduam quæ in deliciis viuit: & mortui nomine peccatum ipſum ſignificari legimus, vbi dictum eſt, Qui baptizatur à mortuo & iterum tangit illum, quid proficit in lauacro ſuo? Sic & qui ieiunat ſuper peccata ſua, & iterum ambulans hæc eadem facit. Pro peccato enim mortuum poſuit, abſtinentiam verò ieiuniumq́; à peccato, tãquam baptiſmum, hoc eſt, inundationem à mortuo: iterum autem redire ad peccatum, tanquam iterum tangere mortuum. Quare [ergo non] animalis illa pars noſtra, quæ tanquam viro debet obtemperare rationi, cum per ipſam rationem de verbo vitæ recte viuendi ſarcinam conceperit, appelletur vita, & cum parturitione abſtinentiæ quamuis cum doloribus atque gemitibus, malæ conſuetudini reſiſtens bonam conſuetudinem ad recte facta pepererit, mater viuorum vocetur, id eſt, recte factorum: quibus contraria ſunt peccata, quæ nomine mortuorum ſignificari poſſe docuimus?
rit ipſam Heuã, & de pelliceanorum tunicarũ ſignificatione.
Cap. 22.
Eccl. 34.
E Nam illa mors quam omnes qui ex Adam nati ſumus cœpimus debere naturę, quam minatus eſt deus, cũ prǽceptum daret ne arboris fructus ille ederetur: illa ergo mors in tunicis pelliceis figurata eſt. Ipſi enim ſibi fecerunt præcinctoria de foliis fici, & deus illis fecit tunicas pelliceas: id eſt, ipſi appetiuerunt mentiendi libidinem relicta facie veritatis, & deus corpora eorum in iſtam mortalitatem carnis mutauit vbi latent corda mendacia. Neque enim in illis corporibus cœleſtibus ſic latere poſſe cogitationes credendum eſt, quemadmodum in his corporibus latent, Sed ſicut nonnulli motus animorum apparent in vultu, & maxime in oculis: ſic in illa perſpicuitate ac ſimplicitate cœleſtium corporum omnes omnino motus animi latere non arbitror. Itaque illi merebuntur habitationem illam & commutationem in angelicam formam, qui etiam in hac vita cũ poſsint ſub tunicis pelliceis occultare mendacia, oderunt tamen ea & cauent flagrãtiſsimo amore veritatis, & hoc ſolum tegunt, quod ij qui audiunt ferre non poſſunt, ſed nulla mentiuntur. Veniet enim tempus vt nihil etiam contegatur. Nihil eſt enim occul- *Mat. 10.*
tum quod non manifeſtabitur. Tamdiu autem in paradiſo fuerunt iſti, quamuis iam ſub ſententia damnantis dei, donec ventum eſſet ad pelliceas tunicas, id eſt, ad
F huius vitæ mortalitatem. Quo enim maiore iudicio potuit ſignificari mors, quã ſentimus in corpore, quàm pellibus quæ mortuis pecoribus detrahi ſolent? Itaque cum contra præceptum non imitatione legitima, ſed illicita ſuperbia deus eſſe appetit homo, vſque ad beluarum mortalitatem deiectus eſt. Ideo ſic illi lex diuina inſultat ore dei, qua inſultatione nos admonemur quantum poſſumus cauere ſuperbiam. Ecce Adam *Expulſio*
factus eſt tanquam vnus ex nobis ad ſcientiam cogno- *Adę quid*
ſcendi bonum & malum. Quæ ambigua locutio figu- *allegorice.*
ram facit. Nam factus eſt tanquam vnus ex nobis, *Cap. 22.*
dupliciter intelligi poteſt, Vel vnus ex nobis quaſi & ipſe deus, quod pertinet ad inſultationem ſicut dicitur vnus ex ſenatoribus, vtique ſenator. Aut certe, quia & ipſe deus eſſet, quamuis creatoris ſui beneficio, non natura, ſi ſub eius poteſtate manere voluiſſet, ſic dictum eſt, ex nobis, quomodo dicitur, ex conſulibus

G ant pro conſulibus qui iam non eſt. Sed ad quam rem
factus eſt tanquam vnus ex nobis? ad ſcientiam ſcili-
cet dignoſcendi boni & mali, vt iſte per experimen-
tum diſceret dum ſenſit malum, quod deus per ſapien-
tiam nouit: & poteſtatem illam omnipotentis quam
pati noluit beatus atque conſentiẽs, pœna ſua diſcat eſſe
ineuitabilem. Et tunc ne porrigeret Adam manum
ſuam ad arborem vitæ, & viueret in æternum, dimiſit
τέξκπίσει- illum deus de paradiſo. Bene dictum eſt, dimiſit, non
λιψ. excluſit: vt ipſo peccatorum ſuorum pondere tanquam
1. ſen. diſt. in locum ſibi congruum videretur vrgeri. Quo pati-
29. cap. ſed tur plerũque malus homo, cum inter bonos viuere cœ-
quia. perit, ſi ſe in melius commutare noluerit, ex illa bono-
rum congregatione pondere malæ ſuæ conſuetudinis
pellitur, & ille eum non excludunt reluctantem, ſed di-
Geneſ. 3. mittunt cupientem. Quod autem dictum eſt, ne porri-
geret Adam manum ſuam ad arborem vitæ, etiam hæc
ambigua locutio eſt. Loquimur enim ſic cum dicimus,
Ideo te moneo ne iterum facias quod feciſti: volentes
vtique vt non faciat. Et iterũ ſic, Ideo te moneo, ne for-
te ſis bonus: volentes vtique vt ſit, id eſt, moneo te non
2. Timo. 2. deſperans quòd bonus poſsis eſſe: ſicut loquitur Apo-
H ſtolus cum dicit: Ne forte det illis deus pœnitentiam
ad cognoſcendam veritatem. Poteſt ergo videri pro-
pterea homo in labores huius vitæ eſſe dimiſſus, vt ali-
quando manum porrigat ad arborem vitæ, & viuat in
æternum. Manus autem porrectio bene ſignificat cru-
cem, per quam vita æterna comparatur: quamuis etiam
ſi illo modo intelligamus ne manum porrigat, & viuat
in æternum, non iniuſta pœna eſt poſt peccatum in-
terclusum eſſe aditum ad ſapientiam, donec dei miſe-
Lucæ 15. ricordia menſuris temporum reuiuiſcat qui mortuus
eſt, vt inueniatur qui perierat. Dimiſſus eſt ergo de
paradiſo ſuauitatis, vt operaretur terram de qua ſum-
ptus erat, vt in corpore iſto laboraret: id eſt ſi poſſet, &
ibi collocaret ſibi meritum redeundi. Moratus eſt au-
tem contra paradiſum in miſeria, quæ vtique beatæ vi-
tæ contraria eſt. Nam beatam vitam paradiſi nomine
Framea ſignificatam exiſtimo. Poſuit autem deus Cheru-
verſatilis bin & flammeam frameam quæ verſatur (quæ vno no-
quid. mine verſatilis dici poteſt) ad cuſtodiendam viam ar-
Cap. 23. boris vitæ. Sicut illi volunt qui Hebræa verba in ſcri-
Geneſ. 3. turis interpretati ſunt, Cherubin Latinè, ſcientiæ pleni-
I tudo eſſe dicitur. Flammea verò framea verſatilis, tem-
porales pœnæ intelliguntur, quæ temporum volubili-
tate verſantur. Propterea & flammea dicitur, quia vrit
quodammodo omnis tribulatio. Sed aliud eſt vri ad
conſumptionem, & aliud eſt vri ad purgationem. Nam
2. Cor. 2. & apoſtolus dicit: Quis ſcandalizatur, & ego non
vror? Sed iſte affectus purgabat eum magis, quia de cha-
ritate veniebat. Et illæ tribulationes, quas iuſti patiun-
Eccleſ. 2. tur, ad iſtam pertinent flammeam frameam, quoniam
in igne probatur aurum & argentum, & homines ac-
Eccli. 27. ceptabiles deo in camino humiliationis. Et iterum, Va-
ſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tentatio tri-
Hebræ. 12. bulationis. Quoniam ergo quem diligit deus, hunc
corripit: & flagellat omnem filium quem recepit, ſicut
Roma. 5. dicit apoſtolus, Scientes quoniam tribulatio patien-
tiam operatur, patientia autem probationem: & legi-
mus, & audimus, & credendum eſt arborem vitæ, ple-
1. ſen. diſt. nitudinem ſcientiæ, & flammea framea cuſtodiri. Ne-
29. cap. ne mo ergo poteſt peruenire ad arborem vitæ, niſi per has
vero in duas, id eſt, per tolerantiam moleſtiarum, & ſciẽtiæ ple-
fine. nitudinem. Sed tolerantia moleſtiarum omnibus ferè
in hac vita ſubeunda eſt, tendentibus ad arborem vitæ. K
Plenitudo autem ſcientiæ videtur paucioribus proue-
nire: vt quaſi non omnes qui perueniunt ad arborem
vitæ, per ſcientiæ plenitudinem veniant, quamuis om-
nes tolerantia moleſtiarum, id eſt, flammeam frameam
verſatilem ſentiant. Sed ſi attendatur quod Apoſtolus
dicit, Plenitudo autem legis charitas, & videamus eun- *Roma. 13*
dem charitatem præcepto illo gemino contineri, Di-
liges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex *Mat. 22.*
tota anima tua, & ex tota mente tua, & diliges pro-
ximum tanquam teipſum, in quibus duobus præceptis
tota lex pendet & prophetæ: ſine dubitatione intelligi-
mus ad arborem vitæ non ſolum per flammeam fra-
meam verſatilem, id eſt per tolerantiam temporalium
moleſtiarum, ſed etiam per plenitudinem ſcientiæ, id *1. Cor. 13.*
eſt, per charitatem veniri: quia ſi charitatem, inquit, *Adam*
non habeam, nihil ſum. Sed in hoc ſermone pol- *Chriſtus*
licitus ſum conſiderationem rerum factarum, quam pu *Eua ec-*
to explicatam: & deinde conſiderationem prophetiæ, *cleſia.*
quæ remaneat explicanda iam breuiter. Poſito enim *Cap. 24.*
tanquam ſigno quodam manifeſto, quò cętera dirigan- *Epheſ. 5.*
tur, non diu nos (quantum arbitror) iſta conſideratio
detinebit. Dicit enim apoſtolus ſacramẽtum magnum L
eſſe quod dictum eſt, Propter hoc relinquet homo pa-
trem & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo
in carne vna. Quod ipſe interpretatur ſubiiciendo:
Ego autem dico in Chriſto & in eccleſia. Ergo quod
per hiſtoriam impletum eſt in Adam, per prophetiam *Ioan. 16.*
ſignificat Chriſtum, qui reliquit patrem, cum dicit: E-
go à patre exiui, & veni in hunc mundum. Sed non lo-
co reliquit, quia deus loco non continetur, neque auer-
ſione peccati, ſicut apoſtatæ relinquunt deum: ſed ap- *Ioan. 1.*
parendo hominibus in homine, cum verbum caro fa-
ctum eſt, & habitauit in nobis. Quod ipſum non com-
mutationem naturæ dei ſignificat, ſed ſuſceptionem na-
turæ inferioris perſonæ, id eſt, humanæ. Ad hoc valet *Philip. 2.*
etiam quod dicitur: Semetipſum exinaniuit, quia non
in ea dignitate apparuit hominibus, in qua eſt apud pa-
trem, blandiens eorum infirmitati, qui cor mundum
nondum habebant, vnde videretur verbum in prin-
cipio deus apud deum. Quid eſt ergo quod diximus,
Relinquit patrem: niſi reliquit apparere hominibus ſi-
cut eſt apud patrem? Item reliquit & matrem, id eſt, ſy- M
nagogæ veterem atque carnalem obſeruantiam, quæ *Roma. 1.*
illi mater erat ex ſemine Dauid ſecundum carnem, &
adhæſit vxori ſuæ, id eſt Eccleſiæ, vt ſint duo in carne
vna. Dicit enim apoſtolus ipſum eſſe caput Eccleſiæ, &
Eccleſiam corpus eius. Ergo & ipſe ſoporatus eſt dor- *Coloſſ. 1.*
mitione paſsionis, vt ei coniunx Eccleſia formaretur:
quam dormitionem cantat per prophetam dicens, Ego *Pſal. 3.*
dormiui & ſomnum cepi, & exurrexi, quoniam do-
minus ſuſcepit me. Formata eſt ergo coniunx Eccleſia
de latere eius, id eſt, de fide paſsionis & baptiſmi. Nam
percuſſum latus eius lancea, ſanguinem & aquam pro- *Ioan. 19.*
fudit. Factus autem (vt ſupra dixi) ex ſemine Dauid ſe- *Roma. 1.*
cundum carnem, ſicut Apoſtolus dicit, id eſt, tanquam
de limo terræ, cum homo non eſſet qui operaretur in
terra, quia nullus homo operatus eſt in virgine de qua
natus eſt Chriſtus. Fons autem aſcendebat de terra & *Geneſ. 2.*
irrigabat omnem faciem terræ. Facies terræ, id eſt, di-
gnitas terræ, mater domini virgo Maria rectiſsime
accipitur, quam irrigauit ſpiritus ſanctus qui fontis
& aquæ nomine in euangelio ſignificatur, vt qualis *Ioan. 7.*
de limo terræ, talis homo ille fieret, qui conſtitutus
eſt in-

A eſt in paradiſo, vt operaretur ibi & cuſtodiret, id eſt, in
voluntate patris, vt eam impleret atque ſeruaret.
Accõmo- Nam præceptum quod accepit, nos accepimus in
dat allego- illo, quia vnuſquiſque Chriſtianns non incongrue ſu-
riã ad vnũ ſtinet perſonam Chriſti, dicente ipſo domino, Quod
quemlibet feciſtis vni ex minimis meis, mihi feciſtis. Atq; vtinam
hominem. frueremur ſicut eſt præceptũ omni ligno paradiſi, quod
Cap.25. ſignificat ſpiritales delicias. Fructus autem ſpiritus eſt
charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, boni-
Gala.5. tas, fides, manſuetudo, continentia, ſicut Apoſtolus di-
cit: & non tangeremus lignum in medio paradiſi plan-
tatum ſciẽtiæ boni & mali, id eſt, ne vellemus ſuperbire
de natura noſtra, quæ ſicut iam diximus media eſt, vt
decepti experiremur, quid interſit inter ſimplicem fidẽ
catholicam, & fallacias hæreticorum. Ita enim perueni-
mus ad dignoſcentiam boni & mali. Nam oportet, in-
1.Cor.11. quit, etiam hæreſes eſſe, vt probati manifeſti fiant intee
vos. Etenim ſerpens ille ſecundum prophetiam, hæreti-
corum venena ſignificat, & maxime iſtorũ Manichæo-
rum, & quicunque veteri teſtamento aduerſantur. Non
eoim aliquid manifeſtius prænunciatũ arbitror, quàm
B iſtos in illo ſerpente, vel potius illum in iſtis eſſe vitan-
dum. Nulli enim loquacius atq; iactantius promittunt
ſcientiam boni & mali, & in ipſo homine tanquam in
arbore quæ plantata eſt in medio paradiſi eam digno-
ſcentiam demonſtraturos ſe eſſe præſumunt: & etiam il-
Geneſ.3. lud quod dictum eſt, Eritis ſicut dij, qui alij magis dicũt
quàm iſti qui per ſuam ſuperbam vanitatem, eandẽ ſu-
perbiam perſuadere conantes, affirmant animam natu-
raliter hoc eſſe quod deus eſt? Et ad quos magis perti-
net apertio carnalium oculorum quàm ad iſtos, qui re-
licta interiore ſapientiæ luce ſolem iſtum, qui pertinet
ad oculos corporis adorare compellunt? Et omnes qui-
dem hæretici generaliter ſcientiæ pollicitatione deci-
piunt, & reprehendunt eos quos ſimpliciter credentes
inuenerunt, & quia omnino carnalia perſuadent, quaſi
ad carnalium oculorum apertionem conãtur adduce-
Serpẽs hæ- re, vt interior oculus excæcetur. Sed iſtis etiã cor-
reticus E- pora ſua diſplicent, non propter pœnalem mortalitatẽ,
ua Ec- quã peccaodo meruimus, ſed ita vt negent deum eſſe
cleſia. corporum conditorem, tanquam apertis oculis carneis
Cap.26. nuditas iſta diſpliceat. Sed nihil vehementius iſtos de-
Geneſ.3. ſignat & notat quàm quod dicit ſerpẽs, Non morte mo-
riemini, Sciebat enim deus quoniam qua die ederitis
C aperientur oculi veſtri. Sic enim iſti credunt, quòd ſer-
pens ille Chriſtus fuerit, & deum neſcio quem gentis
tenebrarum (ſicuti affirmant) illud præceptum dediſſe
confingunt, tanquam inuideret hominibus ſcientiam
Ophitæ. boni & mali. Ex iſta opinione etiã neſcio quos Serpen-
tinos natos eſſe arbitror, qui ſerpentem pro Chriſto co-
2.Cor.11. lere dicuntur, nec attendunt Apoſtolum qui ait, Me-
tuo ne ſicut ſerpens Euam ſeduxit aſtutia ſua, ſic & ſen-
ſus veſtri corrumpantur. Hos ergo per iſtam prophetiã
præfiguratos eſſe exiſtimo. Seducitur autem verbis hu-
ius ſerpentis carnalis noſtra concupiſcentia, & per il-
Roma.1. lam decipitur Adam, non Chriſtus, ſed Chriſtianus: qui
ſi præceptum dei ſeruare vellet, ex fide perſeueranter
viueret, donec idoneus fieret intelligentiæ veritatis, id
eſt ſi operaretur in paradiſo, & cuſtodiret quod acce-
pit non veniret in illam deformitatem, vt cum ſibi diſ-
pliceret caro quaſi nuditas ſua, carnalia magis tegu-
menta mẽdaciorum, tanquam folia fici colligeret, qui-
bus ſibi faceret ſuccinctorium. Hoc eoim iſti faciunt, cũ
de Chriſto mentiuntur, & ipſum mentitum eſſe præ-
dicant, & tanquã abſcondunt ſe à facie dei ad ſua men- D
dacia ab illius veritate conuerſi, ſicut Apoſtolus dicit,
Et à veritate quidem auditum conuertẽt, ad fabulas au- *2.Timo.4.*
tem conuertentur & ille quidem ſerpens, id eſt ille er-
ror hæreticorum, qui tentat Eccleſiam, cõtra quem cla-
mat apoſtolus cum dicit. Metuo ne ſicut ſerpens Euam *2.Corin.11.*
ſeduxit aſtutia ſua, ſic & ſenſus veſtri corrumpantur. Il-
le ergo error pectore & ventre ſerpit, & terram man-
ducat. Non enim decipit niſi aut ſuperbos, qui ſibi arro-
gantes quod noo ſunt, citò credunt quòd ſummi dei &
animæ humanæ vna eadẽmque natura ſit: aut deſide-
rijs carnalibus implicatos, qui libenter audiunt quòd
quicquid laſciuè faciunt, non ipſi faciunt, ſed gens te-
nebrarum aut curioſos, qui terrena ſapiunt, & ſpirita- *Geneſ.3.*
lia terreno oculo inquirunt. Erunt autem inimicitiæ
inter iſtum & mulierem, & inter ſemen eius & ſemen
mulieris, ſi pariat iſta filios quamuis cum doloribus, &
ſe ad virum ſuum conuertat, & eius ipſe dominetur.
Tunc enim poteſt cognoſci non aliam patrem in no-
bis pertinere ad authorem deum, & aliam ad gentem
tenebrarum, ſicut iſti dicunt: ſed potius & illud quod
regendi haber poteſtatem in homine, & illud inferius E.
quod regendum eſt ex deo eſſe, ſicut dicit Apoſtolus *1.Cor.11.*
Vir quidem non debet velare caput, cum ſit imago &
gloria dei, mulier autem gloria viri eſt. Non enim vir
ex muliere, ſed mulier ex viro. Etenim non creatus eſt
vir propter mulierem, ſed mulier propter virum: pro-
pterea debet habere velamẽ mulier ſuper caput propter
angelos. Veruntamen neque mulier ſine viro, neque vir
ſine muliere in domino. ſicut enim mulier ex viro, ita
& vir per mulierem, omnia autem ex deo. Laboret *Labor A-*
iam Adam in agro ſuo, & quod ſpinas & tribulos ei pa- *dæ & cul-*
ret terra intelligat non naturæ eſſe, ſed pœnæ & hoc nõ *tura terræ*
neſcio qui gẽti tenebrarum, ſed diuino iudicio tribuat: *quid.*
quia moderamen iuſtitiæ eſt ſua cuique tribuere. Tri- *Cap.27.*
buat ergo ipſe mulieri eſcam cœleſtem, quam accepit à
capite ſuo, qui eſt Chriſtus: non ab illa accipiat vetitum
cibum, id eſt hæreticorum fallaciam cum magna pol-
licitatione ſcientiæ, & quaſi ſecretorum adapertionem,
quo fiat ad decipiendum error ipſe conditor. Hæreti-
corũ quippe ſuperba & curioſa cupiditas in libro Pro-
uerbiorum clamat ſub mulieris imagine, & dicit: Qui *Prouer.9.*
ſtultus eſt, diuertat ad me. & inopes ſenſu exhortatur F
dicens, Panes occultos edite libenter, & aquam dulcem
furtiuam bibite. Et neceſſe eſt tamen, cum & illa quiſq;
crediderit, pręcedente libidine mentiẽdi, qua Chriſtum
mentitum eſſe credit, accipiat etiam tunicam pelliceã
diuino iudicio. Quo nomine mihi videtur in ꝓphetia
ſignificari non corporis mortalitas, quæ ſignificatur in
hiſtoria, de qua iam tractatũ eſt, ſed de carnalibus ſen-
ſibus attracta phantaſmata, quæ carnaliter mentientem
diuina lege cõſequuntur & contegunt: atque ita de pa-
radiſo, id eſt de catholica fide & veritate dimittitur ha-
bitaturus contra paradiſum, id eſt eidem fidei contra-
dicturus. Qui ſi aliquando ſe ad deum conuerterit per
flammeam frameam, id eſt per temporales tribulatio-
nes, ſua ſcilicet peccata cognoſcendo & gemendo, &
non iam extraneã naturam, quæ nulla eſt, ſed ſe ipſum
accuſando, vt ipſe per conuerſionẽ veniam mereatur,
& per plenitudinem ſcientiæ, quæ eſt charitas, diligen- *Mat.22.*
do deum qui ſupra omnia eſt incommutabilis, & dili- *Per epilo-*
gendo ex toto corde, & ex tota anima & ex tota men- *gum refel-*
te: & diligendo proximum tanquam ſeipſum, perueniet *lit ſingula.*
ad arborem vitæ, & viuet in æternum. Quid habẽt *Cap.28.*

G ergo iſti, quod in his literis veteris teſtamenti reprehendant? Interrogent ſecundum morẽ ſuum, & reſpondeamus ſicut dominus donare dignatur. Quare fecit deus hominem, inquiunt, quem peccaturũ ſciebat? Quia & de peccante multa bona facere poterat, ordinãs eum ſecundum moderamen iuſtitiæ ſuæ: & quia nihil oberat deo peccatum eius: & ſiue non peccaret, mors nulla eſſet: ſiue quia peccauit, alij mortales de peccato eius corriguntur. Nihil enim ſic reuocat homines à peccato, quemadmodum imminentis mortis cogitatio. Sic eum faceret, inquiunt, vt non peccaret. Imò ipſe hoc faceret. Sic enim factus eſt, vt ſi noluiſſet, non peccaret. Non admitteretur, inquiunt, diabolus ad eius mulierem. Imò ipſa ad ſe diabolum non admitteret. Sic enim facta eſt vt, ſi noluiſſet, non admitteret. Non fieret, inquiunt, mulier. Hoc eſt dicere, non fieret bonum: quia

1. Cor. 11. & ipſa vtique aliquod bonum eſt, & tantum bonum, vt Apoſtolus eam gloriam viri eſſe dicat: Omnia certe ex deo. Quis fecit diabolum? Se ipſe: Non enim natura ſed peccando diabolus factus eſt. Vel ipſum, aiunt, non faceret deus, ſi eum peccaturum eſſe ſciebat. Imò quare

H non faceret, cum per ſuam iuſtitiam & prouidentiam multos de malitia diaboli corrigat? An forte non audi-

1. Timo. 1. 2. Cor. 12. ſtis apoſtolum Paulum dicentem: Quos tradidi ſatanæ vt diſcant nõ blaſphemare? Et de ſeipſo dicit: Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus eſt mihi ſtimulus carnis, angelus ſatanæ qui me colaphizet. Ergo, inquiunt, bonus eſt diabolus, quia vtilis eſt? Imò malus inquãtum diabolus eſt, ſed bonus & omnipotens deus eſt, qui etiam de malitia eius multa iuſta & bona operatur. Non enim diabolo imputatur niſi voluntas

Per contẽtionẽ confert Eccleſię dogmata cũ Manichæorũ erroribus. Cap. XXIX. ſua, qua conatur facere male, non dei prouidentia quæ de illo bene facit. Poſtremò quoniam cum Manichæis nobis de religione quæſtio eſt, quæſtio autem religionis eſt, quid de deo piè ſentiatur, quoniam negare non poſſumus in miſeria peccatorem eſſe genus humanum. Illi dicunt naturam dei eſſe in miſeria: Nos negamus, ſed dicimus eam naturam eſſe in miſeria, quam de nihilo fecit deus, & ad hoc veniſſe nõ coactam, ſed voluntate peccandi. Illi dicunt naturam dei cogi ab ipſo deo ad pœnitentiam peccatorum: Nos negamus, ſed di- K cimus eam naturam quam deus fecit de nihilo, poſteaquam peccauit cogi ad pœnitẽtiam peccatorum. Illi dicunt naturam dei ab ipſo deo accipere veniam: nos negamus, ſed dicimus eam naturam quam fecit deus de nihilo, ſi ſe à peccatis ſuis ad deum ſuum conuerterit, accipere veniam peccatorum. Illi dicunt naturam dei neceſsitate eſſe mutabilem: nos negamus, ſed dicimus eam naturam quam deus fecit de nihilo voluntate eſſe mutatam. Illi dicunt naturæ dei nocere aliena pec- *1. Retract. cap. 10.* cata: nos negamus ſed dicimus nulli naturę nocere peccata, niſi ſua: & deum dicimus tantæ bonitatis eſſe, tantæ iuſtitiæ, tantæ incorruptionis, vt neque peccet, neque ipſe alicui noceat qui peccare noluerit, nec ipſi aliquis qui peccare voluerit. Illi dicunt eſſe naturam mali cui deus coactus eſt naturæ ſuæ partem dare cruciandam: nos dicimus nullum malum eſſe naturæ, ſed omnes na- *1. Retract. cap. 12.* turas bonas eſſe, & ipſum deum ſummam eſſe naturam, cæteras ex ipſo eſſe naturas, & omnes bonas inquantum ſunt: quoniam fecit deus omnia bona valde, ſed diſtinctionis gradibus ordinata, vt ſit aliud alio melius. Atque ita omni genere bonorum vniuerſitas iſta cõplea- L tur, quæ quibuſdam perfectis, quibuſdam imperfectis, tota perfecta eſt. Quam deus effector conditórque eius iuſto moderamine adminiſtrare non ceſſat, qui omnia bona facit voluntate, nihil mali patitur neceſſitate. Cuius enim voluntas ſuperat omnia, nulla ex parte quicquam ſentit inuitus. Cum ergo illa illi, & nos iſta dicimus, vnuſquiſque eligat quod ſequatur. Ego ego enim quod bona fide coram deo dixerim, ſine vllo ſtudio contẽtionis, ſine aliqua dubitatione veritatis, & ſine aliquo præiudicio diligentioris tractationis, quæ mihi videbantur expoſui.

A

REGVLA PRIMA CLERICIS TRADITA.

Cap. 1.

Communi definitione decreuimus apud vos, quod
nunquam poſtmodum ab
vllo poterit infringi. Reſidentibus nobis in monaſterio in nomine domini
noſtri Ieſu Chriſti, omnibus placuit ſecundum apoſtolicam traditionem, vnũ
ſentire in domino & com-
Sapien. 1. muniter poſsidere, ſicut
ſcriptum eſt: Vnum ſentite in domino. Et nemo qui-
Acto. 2. dem proprium ſibi vendicet quicquam, ſed fiat ſicut
& 4. ſcriptum eſt in Actibus Apoſtolorum, Habentes om-
B nia communia, nemo quicquam eſſe ſuum dicebat,
quod à nobis ſcriptum eſt. In domino ergo iure ob-
Mat. 10. ſeruationis nos teneamus, [& in eo vſque in finem per-
Cap. 2. maneamus] quoniam in lege ſcriptum eſt: Qui perſe-
Mat. 19. uerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. Si quis
autem venire deſiderat ad cõgregationem fratrum, qui
in vnum eſſe videntur, non ignoret Euangelij dictum,
Lucæ 9. quod dixit: Vendat omnia ſua, & eroget egenis & pauperibus. Et iterum: Abneget ſemetipſum, ſibi tollat
& crucem ſuam, & ſequatur me. Et ne tractet in corde
ſuo, de victu aut veſtitu & cæteris quæ neceſſaria ſunt
corpori ipſo domino præmonente in Euangelio & di-
Mat. 6. cente: Nolite cogitare dicentes quid edetis, aut quid veſtiemini, hoc enim gentes cogitant. Scit pater veſter
quia horum omnium indigetis. Quærite primum re-
Cap. 3. gnum dei, & iuſtitiam eius, & hæc omnia apponentur
vobis. Veruntamen antequam ſtatuat eſſe in monaſterio, probet propoſitum fratrum atque exemplum,
& ipſe probetur in omni cõuerſatione ab illo qui prior
C eſt, & cæteris conſentientibus, propter illud quod ſcri-
Cap. 4. ptura docet & admonet, dicens: Amicum noli cito cõprobare. Sed ſi contigerit vt aliquis ex qualibet cauſa neceſsitatis à monaſterio fuerit abſtractus, ne vel
mente concipiat ſecum aliquid ferre de iis omnibus,
quæ in monaſterio fuerunt, ſiue etiam quæ ſecum aliquando attulerat, ſiue ea quæ cum fratribus acquiſierat:
quia certum eſt fratres nihil habere, poſsidere, dare vel
accipere debere ſine ſuperioris licentia. Quòd ſi propinquus vel amicus vel quilibet fratrum aliquid offerre voluerit, primo quidem priori inſinuetur, & ſic ſuſcipiatur ſi ipſe mandauerit, de quo tamen nihil fiat aliud D
niſi quod priori placuit, vel permiſerit, quoniam valde
verendum eſt, ne ſibi eueniat quod ſcriptum eſt: Vir mu- Prouer. 13.
tabilis in lingua incidit in mala. Et iterum, vt nullum
omnino de fratribus ſecum prouocet, ne magis deſtructor, quàm ædificator monaſterij videatur, propter id
quod ſcriptum eſt: Qui non eſt mecum, contra me eſt: Mat. 12.
& qui mecum non congregat, diſpergit. Et quicunque
prouocatus ab aliquo, de monaſterio voluerit abſcedere, [aut redarguat prouocantem: aut] ante indicet † loco præ-
Præpoſito, † cui vtique de iis quæ in communi decre- poſiti ve-
uimus, nihil eſſe cenſeo ſubtrahendum, quia ſcriptũ eſt: teres legũt
Pacifici ſint tibi multi, ſed vnus ex mille ſit tibi conſi- presbyteri.
liarius. Igitur hæc quæ ſcripta ſunt, cum ſumma di- i. abbatis.
ligentia obſeruanda ſunt à Præpoſito vſque ad omnes Eccleſia. 6.
fratres. Et ſi quis ab aliquo doctrinam audierit præter- Cap. 5.
quam in monaſterio conſecutus eſt ab eo qui ſe credidit, hanc autem ſuſcipiat, & eam nõ ſubtrahat doctori, Epheſ. 5.
quia ſcriptum eſt: Omne quod manifeſtatur, lux eſt. Si
enim bona fuerit, collaudanda eſt: ſi verò praua, repro- Cap. 6.
banda. De iis autem fratribus qui in vnitate conſiſtunt, ſi quis ſubitò aduerſus Præpoſitũ altercatus fuerit, non ſolùm ſemel, ſed ſecundo & tertio, vt Euange- Mat. 8.
lium docet, licet exorare. Si autem noluerit ſe emenda- E
re, ille cui iniuriam irrogatus eſt poſt primam vel ſecundam correctionem, qui non reuocauerit contumacem, denunciet & illud Præpoſito, ne per taciturnitatem & ille & frater ſuus periclitentur, ſicut Salomon
ait: Qui occultat inimicitiam, inſtruit dolum. Cap. 7.

Si vero (vt fieri ſolet) incurſio repentina superuenerit, aut hoſtilitas, vt impoſsibile ſit fratribus in vnum
fugam petere propter inſecutionem inimicorũ, & poſtmodum deo fauente euaſerint, & potuerint peruenire
vbi Præpoſitum eſſe cognouerint, veluti filij ad patrem
feſtinare debebunt. Nec vllo modo poterunt ſeparari, 1. Ioan. 4.
quos diuina charitas ſociauit, quia ſcriptum eſt: Perfe- Cap. 8.
cta dilectio foras mittit timorem. Si quis autẽ (quod
ſuperius diximus) cauſa neceſsitatis detinet id quod à
monaſterio ſecum portauit, neceſſe habebit vbi Præpoſitus ſuus eſt, illud perferre: quia non poterit ſibi retinere quod per pactum ad omnes pertinet, & deo vtique eſt cõſecratum. Sed ſi cogitauerit de his aliquid re- Roma. 13.
tinere, contra dictum Apoſtoli agere videtur, F
qui ait: Nemini quicquam debeatis, niſi vt
inuicem diligatis vos. Omnia ergo Cap. 9.
quæ in iſto libro continentur, omnes fratres obſeruent, atq; ſub- † vnum.
ſcribant qui bonũ eſſe deſiderant: Verũ propter
illos ſunt cauta, id eſt
ſcripta, qui in omnibus ſtabiles eſ-
ſe noſcuntur.

REGVLA SECVNDA.

Cap. 1. Mat. 22. ANTE omnia fratres chariſsimi diligatur deus, deinde & proximus, [quia iſta præcepta principaliter nobis ſunt data:] Qualiter autem oporteat nos orare vel pſallere deſcribimus: Id eſt, in matutinis dicantur pſalmi octoginta octo cum debitis antiphonis, verſibus & reſponſoriis. Ad primam & tertiam dicantur ſui pſalmi, antiphonæ duæ, lectiones duæ. Simili modo ad ſextam & nonam dicantur ſui pſalmi cum dibitis reſponſoriis & antiphonis. Hoc idem in veſperis & completoriis ſeruetur. Ad lucernarium autem pſalmus, reſponſorium vnum, antiphonæ tres, lectiones tres. Et tempore op-
H portuno poſt lucernarium omnibus ſedentibus, legantur lectiones. Nocturnæ autem orationes menſe Nouembri, decembri, Ianuario, & Febnario, antiphonæ duodecim, pſalmi ſex, lectiones tres. Martio, Aprili, Septembri, Octobri, antiphonæ decem, pſalmi quinque, lectiones tres. Maio, Innio, Iulio, & Auguſto, antiphonæ octo, pſalmi quatuor, lectiones duæ.

Cap. 2. Operentur à mane vſque ad ſextam, & à ſexta vſque ad nonam vacent lectioni, & ad nonam reddãt codices. Et poſtquam refecerint ſiue in horto, ſiue vbicunque neceſſe fuerit, faciant opus vſque ad horam lucernarij. Nemo ſibi aliquid vendicet proprium, ſiue in ve-
Acta. 2. & 4. ſtimento, ſiue in quacũque re: Apoſtolica enim vita optamus viuere. Nemo cum murmure aliquid faciat, vt nõ ſimili iudicio murmuratorum pereat. Fideliter obediant. Hi patrem ſuum poſt deum honorent, Præpoſito ſuo deferant ſicut decet ſanctos. Sedentes ad menſam, taceant audiẽtes lectionem. Si autem aliquid opus fuerit, Præpoſitus eorum ſolicitus ſit. Sabbato & dominica ſicut conſuetudo eſt, qui volunt vinum accipiant.

Cap. 3. Si opus fuerit ad aliquam neceſsitatem mitti, duo
I eant. Nemo extra monaſterium ſine præcepto manducet neque bibat: Non enim hoc ad diſciplinam pertinet monaſterij. Si opera monaſterij mittantur fratres vendere, ſolicite caueant ne quid faciant cõtra præceptum, ſcientes, quoniam exarcebant dominum in ſanctis ſuis. Si aliquid emant ad neceſsitatem monaſterij, ſolicite &
Cap. 4. fideliter vt ſerui dei agant. Ocioſum verbum apud illos non ſit. Mane ad opera ſua ſedeant, poſt orationem tertiæ eant ad opera ſua non ſtantes fabulas contexant, niſi forte aliquid ſit pro vtilitate animæ. Sedentes ad opera taceant, niſi forte neceſsitas operum exegerit vt
Cap. 5. loquatur quis. Si quis autem non omni virtute adiuuante miſericordia dei hæc conatus fuerit implere, ſed contumaci animo deſpexerit, ſemel atque iterum commonitus, ſi non emendauerit, ſciat ſe ſubiacere diſciplinæ monaſterij ſicut oportet. Si autem talis fuerit ætas ipſius, vapulabit. Hæc autem in nomine Chriſti fideliter & pie obſeruantes, & vos proficietis, & nobis nõ parua erit de veſtra ſalute conſolatio. Hæc ſunt quæ obſeruetis, præcipimus in monaſterio conſtitui.

REGVLA TERTIA.

Cap. 1. ANTE omnia fratres chariſsimi diligatur deus, deinde proximus, quia iſta præcepta ſunt principaliter nobis data. [Hæc igitur ſunt, quæ vt obſeruetis præcipimus in monaſterio conſtituti. Primum propter quod in vnũ eſtis cõgregati, vt vnanimes habitetis in domo domini, & ſit vobis anima vna & cor vnũ in deo: Et non dicatis aliquid propriũ, ſed ſint vobis omnia communia. Et diſtribuatur vnicuiq; veſtrum à Præpoſito † veſtro victus & tegumentũ, non æqualiter omnibus, quia non æqualiter prævaletis omnes, ſed potius vnicuiq; ſicut cuiq; opus fuerit. Sic enim legitis in Actibus Apoſtolorum: Quia erãt illis omnia cõmunia, & diſtribuebatur vnicuique ſicut cuiq; opus erat. Qui aliquid habebant in ſeculo quãdo ingreſsi ſunt monaſterium libẽter velint illud eſſe commune. Qui autem non habebant, non ea quærant in monaſterio, quæ nec foris habere potuerũt. L

Hanc primã clauſulam vetera non habent. *12. q. 1. c. nõ dicatis.* *Cap. 2.* *† ſeniore.* *Acto. 2. & 4.* *Cap. 3.*

Cap. 4. Sed tamen eorum infirmitati quod opus eſt tribuatur, etiam ſi paupertas illorum quando foris erant nec ipſa neceſſaria poterat inuenire. Tantum non ideo ſe putent eſſe fœlices, quia inuenerunt victum & tegumẽtum quale foris inuenire non poterant: nec erigant ceruicem, quia ſociantur eis ad quos foris accedere non audebant: ſed ſurſum cor habeant, & terrena vana non quærant, ne incipiant eſſe monaſteria diuitibus vtilia, non pauperibus, ſi diuites illic humiliantur & pauperes illic inflantur. *Cap. 5.* Rurſus etiam illi qui aliquid eſſe videbantur in ſeculo, non habeãt faſtidio fratres ſuos, qui ad illam ſanctam ſocietatem ex paupertate venerunt. Magis autem ſtudeant non de parentum diuitum dignitate, ſed pauperum fratrum ſocietate gloriari. Nec extollantur ſi communi vitæ aliquid de ſuis facultatibus contulerunt: nec de ſuis diuitiis magis ſuperbiant, quis eas monaſterio partiuntur, quã ſi eis in ſeculo fruerentur. Alia quippe quæcunque iniquitas in malis operibus exercetur, vt fiant: ſuperbia vero etiam bonis operibus inſidiatur, vt pereant. Et quid prodeſt diſpergere M dando pauperibus & pauperem fieri, cum anima miſera ſuperbior efficitur diuitias contemnẽdo, quam fuerat poſsidendo? *Cap. 6.* Omnes ergo vnanimiter & concorditer viuite, & honorate in vobis deum inuicem, cuius templa facti eſtis. *Cap. 7.* Orationibus inſtate horis & temporibus conſtitutis. *Cap. 8.* In oratorio nemo aliquid agat niſi ad quod factum eſt, vnde & nomen accepit: vt ſi forte aliqui etiam præter horas conſtitutas, ſi eis vacat, orare voluerint, non eis ſint impedimento qui ibi aliquid agendum putauerint. *42. diſt. 1. In oratoria.* *Cap. 9.* Pſalmis & hymnis cum oratis deum, hoc verſetur in corde quod profertur in voce. *Cap. 10.* Et nolite cantare, niſi quod legitis eſſe cantandum. Quod autem non ita ſcriptum eſt vt cantetur, non cantetur. *Cap. 11.* Carnem veſtram domate ieiuniis & abſtinentia eſcæ & potus, quantum valetudo permittit. *Cap. 12.* Quando autem aliquis non poteſt ieiunare, non tamen extra horam prandij aliquid alimentorum ſumat, niſi cum ægrotat. *Cap. 13.* Cum acceditis ad menſam donec inde ſurgatis, quod vobis ſecundum conſuetudinem legitur, ſine tumultu & contentionibus audite, nec ſolæ vobis fauces ſumant cibum, ſed & aures eſuriant dei verbum. *Cap. 14.* Qui infirmi ſunt ex priſtina conſuetudine,

A ſuetudine, ſi aliter tractantur in victu, non debet aliis
moleſtum eſſe, nec iniuſtum videri eis quos fecit aliqua
conſuetudo fortiores. Nec illos fœliciores putent, quia
ſumunt quod non ſumunt ipſi: ſed ſibi potius gratulen-
Cap.15. tur, quia valent quod non valent illi. Et ſi eis qui ve-
nerunt ex moribus delicatioribus ad monaſterium, ali-
quid alimentorum, veſtimẽtorum, operimẽtorum da-
tur, quod aliis fortioribus, & ideo fœlicioribus non da-
tur, cogitare debent quibus non datur, quantum de ſua
ſeculari vita illi ad iſtam deſcẽderint, quamuis vſque ad
aliorum qui ſunt corpore firmiores frugalitatem per-
uenire nequiuerint. Nec debẽt velle omnes, quòd pau-
cos vident amplius, non quia honorantur, ſed quia to-
lerantur accipere: ne contingat deteſtanda peruerſitas,
vt in monaſterio vbi quantum poſſunt, fiunt diuites la-
Cap.16. borioſi, fiãt pauperes delicati. Sanè quemadmodum
ęgrotãtes neceſſe habent minus accipere ne grauentur,
ita & poſt ægritudinem ſic tractandi ſunt, vt citius re-
creentur, etiam ſi de humillima ſeculi paupertate vene-
runt, tanquam hoc illis contulerit recentior ægritudo,
Cap.17. quod diuitibus anterior conſuetudo. Sed cum vi-
res priſtinas reparauerint, redeant ad fœliciorem con-
B ſuetudinem ſuam. Quæ famulos dei tanto amplius de-
cet, quanto minus indigent: nec ibi eos teneat voluptas
iam vegetatos, quos neceſsitas leuarat infirmos. Illos æ-
ſtiment ditiores, qui in ſuſtinenda parcitate fuerint for
tiores: Melius eſt enim minus egere, quàm plus habere.
Cap.18. Non ſit notabilis habitus veſter, nec affectetis veſti-
Cap.19. bus placere, ſed moribus. Quando proceditis, ſimul
Cap.20. ambulate: cum veneritis quò itis, ſimul ſtate. In in-
ceſſu, ſtatu, habitu, in omnibus motibus veſtris nihil fiat
quod cuiuſquam offendat aſpectum, ſed quod veſtram
Cap.21. deceat ſanctitatem. Oculi veſtri etſi iaciuntur in ali-
quam fœminarum, figãtur in nulla. Neque enim quan-
do proceditis fœminas videre prohibemini: ſed appe-
tere, aut ab ipſis appeti velle, crimino ſum eſt. Nec ſolo
tactu & affectu, ſed aſpectu appetitur & appetit concu-
piſcentia fœminarum. Nec dicatis vos habere animos
pudicos, ſi habeatis oculos impudicos: quia impudicus
oculus, impudici cordis eſt nuncius. Et cum ſe inuicem
ſibimet, etiam tacente lingua conſpectu mutuo corda
nunciant impudica, & ſecundum concupiſcentiam
carnis alterutro delectantur amore, etiam intactis ab
C immunda violatione corporibus, fugit caſtitas ipſa de
moribus. Nec putare debet qui in fœminam figit ocu-
lum, & illius in ſe ipſe diligit fixum, ab aliis ſe non vi-
deri cum hoc fecerit: Videtur omnino, & à quibus ſe
videri non arbitratur. Sed ecce lateat, & à nemine ho-
minum videatur, quid faciet de illo deſuper inſpectore,
quem latere nihil poteſt? An ideo putandus eſt non
videre, quia tanto videt patientius, quanto ſapientius?
Illi ergo vir ſanctus timeat diſplicere, ne velit fœminæ
male placere. Illum cogitet omnia videre, ne velit fœ-
minam male videre. Illius nanque & in hac cauſa com-
mendatus eſt timor, vbi ſcriptum eſt: Abominatio eſt
Cap.22. domino defigens oculum. Quando ergo ſimul eſtis
in Eccleſia, & vbicunque vbi fœminæ ſunt, inuicem ve-
ſtram pudicitiam cuſtodite. Deus enim qui habitat in
Cap.23. vobis, etiam iſto modo cuſtodiet vos ex vobis. Et ſi
hanc de qua loquor oculi petulantiam in aliquo ve-
ſtrum aduerteritis, ſtatim admonete, ne cœpta progre-
diantur, ſed de proximo corrigantur. Si autem & poſt
admonitionem iterum vel alio quocũque die idipſum
eum facere videritis, iam velut vulneratum ſanandum
prodat quicunque hoc potuerit inuenire. Prius tamen
& alteri vel tertio demonſtrandum, vt duorum vel triũ D
poſsit ore conuinci, & competenti ſeueritate coërceri. *Matt.18.*
Nec vos iudicetis eſſe maleuolos quãdo hoc indicatis. *5.q.5.cap.*
Magis quippe innocentes non eſtis, ſi fratres veſtros, *Nam vos*
quos indicando corrigere poteſtis, tacendo perire per- *iudicetis.*
mittitis. Si enim frater tuus vulnus habet in corpore,
quod velit occultari cum timet ſecari, nónne crudeli-
ter abs te ſileretur, & miſericorditer indicaretur? Quã-
to ergo potius debes manifeſtare, ne deterius putreſcat
in corde? Sed antequam aliis demonſtretur, per quos
conuincendus eſt ſi negauerit, prius Præpoſito † debet *† ſeniori.*
oſtendi, ſi admonitus neglexerit corrigi, ne forte poſsit
ſecretius correptus non innoteſcere cæteris. Si autem
negauerit, tunc neganti adhibendi ſunt alij, vt iam co-
ram omnibus poſsit non ab vno teſte argui, ſed à duo-
bus vel tribus conuinci. Conuictus vero ſecundum
præpoſiti vel etiam presbyteri, ad cuius diſpẽſationem
pertinet, arbitrium, debet emendatoriam ſubire vindi-
ctam, Quam ſi ferre recuſauerit, etiam ſi ipſe non abſ-
ceſſerit, de veſtra ſocietate proiiciatur. Non enim & hoc
fit crudeliter ſed miſericorditer, ne contagione peſti-
fera plurimos perdat. Et hoc quod dixi de oculo *Cap.24.*
non figendo, etiam in cæteris inueniendis, prohibẽdis, F
Indicandis, conuincendis, vindicandiſque peccatis di-
ligenter & fideliter obſeruetur, cum dilectione homi-
num, & odio vitiorum. Quicunque autem in tãtum *Cap.25.*
progreſſus fuerit malũ, vt occulte ab aliquo literas vel
quodlibet munus accipiat, ſi hoc vltro cõfitetur: parca-
tur illi, & oretur pro illo. Si autem deprehẽditur atque
conuincitur, ſecundum arbitrium Presbyteri vel Præ-
poſiti grauius emendetur. Veſtes veſtras in vnum ha *Cap.26.*
beatis ſub vno cuſtode, vel duobus, vel quot ſufficere
potuerint ad eas excutiendas, ne à tinea lædantur. Et ſi-
cut paſcimini ex vno cellario, ſic induamini ex vno ve-
ſtiario. Si fieri poteſt, non ad vos pertineat quod vobis
indumentum pro temporum congruentia proferatur,
vtrum hoc recipiat vnuſquiſque quod depoſuerat, an
aliud quod alter habuerat, dum tamẽ vnicuique prout
cuique opus eſt non negetur. Si autem hinc inter vos
contentiones & murmura oriuntur, cum quæritur ali-
quis deterius ſe accepiſſe quàm prius habuerat, & indi-
gnum ſe eſſe qui non ita veſtiatur ſicut alius frater eius
veſtiebatur, hinc vos probate quantũ vobis deſit in illo
interiore ſancto habitu cordis, qui pro habitu corporis E
litigatis. Tamen ſi ſic veſtra toleratur infirmitas, vt hoc
recipiatis quod poſueritis, in vno tamen loco ſub com-
munibus cuſtodibus habete quod ponitis. Ita ſanè, *Cap.27.*
vt nullus ſibi aliquid operetur, ſed omnia opera veſtra
in vnum fiant, maiori ſtudio & frequentiori alacritate,
quàm ſi vobis ſingulis faceretis propria. Charitas enim
de qua ſcriptum eſt quòd non quærat quæ ſua ſunt, ſic
intelligitur, quia communia propriis, non propria com
munibus anteponit. Et ideo quanto amplius rem com
munem, quàm propria veſtra curaueritis, tãto vos am-
plius proficere noueritis: vt in omnibus quibus vtitur
tranſitura neceſsitas, ſupereminẽat quæ permanet cha-
ritas. Conſequens ergo eſt, vt etiam qui ſuis filiis aut *Cap.28.*
aliqua neceſsitudine ad ſe pertinentibus in monaſterio
conſtitutis aliquam contulẽrit veſtem, ſiue quodlibet
aliud inter neceſſaria deputandum, non occulte acci-
piatur, ſed ſit in poteſtate Præpoſiti, vt in rem commu-
nem redactã, cui neceſſariũ fuerit præbeatur. Quòd *Cap.29.*
ſi aliquis rem ſibi collatam celauerit, furti iudicio con-
demnetur. Indumenta veſtra ſecundum arbitrium *Cap.30.*
Præpoſiti lauentur, ſiue à vobis, ſiue à fullonibus, ne in-

G teriores animæ ſordes contrahat mundæ veſtis nimius
Cap.31. appetitus. Lauacrum etiam corpori cum infirmitatis
neceſsitas cogit, minime denegetur. Fiat ſine mormore
de conſilio medicinæ, ita vt etiam ſi nolit, iubente Præ-
poſito faciat quod faciendum eſt pro ſalute. Si autem
velit, & forte non expedit, ſuæ cupiditati non obedia-
tur. Aliquando enim etiam ſi noceat, prodeſſe creditur
quod delectat. Denique ſi latens eſt dolor in corpore,
famulo dei dicenti quid ſibi doleat, ſine dubitatione
credatur. Sed tamen vtrum ſanando illi dolori quod
delectat expediat, ſi non eſt certum, medicus conſula-
Cap.32. tur. Nec eant ad balnea, ſiue quocunque ire neceſſe
fuerit, minus quàm duo vel tres. Et ille qui habet aliquò
eundi neceſsitatem, cum quibus Præpoſitus iuſſerit ire
Cap.33. debebit. Aegrotanrium cura, ſiue poſt ægritudinem
reficiendorum, ſiue aliqua imbecillitate etiam, ſiue fe-
bribus laborantium, vni alicui debet iniungi, vt ipſe de
Cap.34. cellario petat quod cuique opus eſſe perſpexerit. Si-
ue autē qui cellario, ſiue qui veſtibus, ſiue qui codicibus
præponuntur, ſine murmure ſeruiant fratribus ſuis.
Cap.35. Codicea certa hora ſingulis diebus petantur; extra
Cap.36. horam qui petierit, non accipiet. Veſtimenta vero &
H calciamenta quando indigentibus fuerint neceſſaria,
dare non differant ſub quorum cuſtodia ſunt quæ po-
Cap.37. ſcuntur. Lites aut nullas habeatis, aut quàm celerri-
me finiatis, ne ira creſcat in odium, & trabem faciat de
1.Ioan.3. feſtuca, & animam faciat homicidam. Sic enim legitis:
Cap.38. Qui odit fratrem ſuum, homicida eſt. Quicunque
conuicio vel maledicto vel etiam criminis obiectu ali-
quem læſit, meminerit ſatisfactione quantocyus cu-
rare quod fecit, & ille qui læſus eſt, ſine diſceptatione
dimittere. Si autē Inuicem ſe læſerint, inuicem ſibi de-
bita relaxare debebunt, propter orationes veſtras, quas
vtique quāto crebriores habetis, tanto ſaniores habere
debetis. Melior eſt autem qui quanuis ira ſæpe tentatur,
tamen impetrare feſtinat vt ſibi dimittat cui ſe feciſſe
agnoſcit iniuriam, quàm, qui tardius iraſcitur, & ad ve-
niam petendam tardius inclinatur. [Qui autem non
vult dimittere fratri, non ſperet accipere orationis effe-
ctum.] Qui autem nunquam vult petere veniam, aut
I non ex animo petit, ſine cauſa eſt in monaſterio, etiam
Cap.39. ſi inde non proiiciatur. Proinde vobis à verbis du-
rioribus parcite, quæ ſi emiſſa † fuerint ex ore veſtro, K
non pigeat ex ipſo ore proferre medicamenta vnde fa- † excuſſa.
cta ſunt vulnera. Quando autem neceſsitas diſcipli- Cap.40.
næ in moribus coërcendis dicere vos verba dura com- 86.diſt.ca.
pellit, ſi etiam ipſi modum vos exceſsiſſe ſenſeritis, non à Quando.
vobis exigitur vt à vobis ſubditis veniam poſtuletis, ne
apud eos quos oportet eſſe ſubiectos, dum nimium ſer-
uatur humilitas, regēdi frangatur authoritas. Sed tamē
petenda eſt venia ab omnium domino, qui nouit etiam
eos quos plus iuſto forte corripitis, quanta beneuolen-
tia diligatis. Non autem carnalis, ſed ſpiritalis inter vos
debet eſſe dilectio. Præpoſito tanquā patri obedia- Cap.41.
tur, multo magis Presbytero, qui omnium veſtrum cu-
ram gerit. Vt ergo cuncta iſta ſeruētur, & ſi quid ſer- Cap.42.
uatum minus fuerit, non negligēter prætereatur, ſed vt
emendandum corrigendumq́; curetur, ad Præpoſitum
præcipue pertinebit, vt ad Presbyterum, cuius eſt apud
vos maior authoritas, referat quod modum vel vires
eius excedit. Ipſe verò qui vobis pręeſt, non ſe exiſti- Cap.43.
met poteſtate dominante, ſed charitate ſeruiente fœli-
cem: Honore coram vobis prælatus ſit vobis, timore
coram deo ſubſtratus ſit pedibus veſtris. Circa omnes
ſeipſum bonorum operum præbeat exemplum: Corri- L
piat inquietos, conſoletur puſillanimes, ſuſcipiat infir- 1. Theſſ.5.
mos, patiens ſit ad omnes. Diſciplinam libens habeat,
metuendus imponat. Et quanuis vtrunque ſit neceſſa-
rium, tamen plus à vobis amari appetat quàm timeri,
ſemper cogitans deo ſe pro vobis redditurum eſſe ra-
tionem. Vnde vos magis obediendo, non ſolum veſtri,
ſed etiam ipſius miſeremini, qui inter vos quanto loco
ſuperiore, tanto in periculo maiore verſatur. Donet Cap.44.
dominus vt obſeruetis hæc omnia tanquam ſpiritalis
pulchritudinis amatores, & bono Chriſti odore de bo-
na conuerſatione fragrātes, non ſicut ſerui ſub lege, ſed
ſicut liberi ſub gratia cōſtituti. Vt autem vos in hoc Cap.45.
libello tanquā in ſpeculo poſsitis inſpicere, ne per obli-
uionem aliquid negligatis, ſemel in ſeptimana vobis le-
gatur. Et vbi vos inueneritis ea quæ ſcripta ſunt facien-
tes, agite gratias domino bonorum omnium largitori.
Vbi autem ſibi quicūque veſtrum videt aliquid deeſſe,
doleat de præterito, caueat de futuro, orans vt & debi- M
tum dimittatur, & in tentationē non inducatur, Amē.

F I N I S.

RICHARDI CENOMANI, PARISIENSIS THEOLOGI, PROFESSI INSTITVTVM DIVI FRANCISCI, ANTIDOTVS CONTRA QVANDAM ERASMI CENSVRAM OLIM HVIC TERTIAE D. AVGVSTINI REGVLAE APPENSAM.

NIHIL vnquam minus in mentem mihi veniret, optime lector, quàm vt vellem talibus his appendicibus Auguſtinianum codicem onerare, niſi maxima tua vnius cauſa. Nam certe quod pertinet ad Auguſtinum, altior ipſe eſt, quàm vt ad eum id genus iacula quātumcunque potenti emiſſa manu, perueniant. Et ea iamdudū fruitur gloria, nō apud deum modo, ſed etiam apud homines iudicio minime corruptos, vt ſiue laudes, ſiue detrahas, neque minor hinc ipſe neque maior, vel tātillum videatur fieri poſſe. Verùm ſi quid eſt periculi iſtius, totum id in te vergit, optime lector. Itaque nō grauate feres, ſi tibi cupimus conſultum atque cautum ab iſtis Cenſoris: etſi veremur, vt ipſis eſſe ſinas paulò plus authoritatis apud te. Nam Eraſmi vel ſolū nomen, quàm multos tranſuerſum agere aliquando potuerit, vellem ego eſſem non adeo compertum. Ac quanuis etiam tu alias & abſque omni cenſura, hanc viam vitæ cœnobiticæ, & ordinis canonici ſemitam nunquā ingredi debueris, ac proinde nihil officere tibi potuerit hac in re huius cenſuræ lectio, adhuc tamen ego id potem non eſſe tibi aſpernandum, vt falli omnino nolis: ſed integro iudicio, quid ſit in ipſa re, velis intelligere. Quod quidem vt minori tu negocio poſsis, oppāſas hic nebulas Eraſmi tantas, vt ferè iis oculos tollat etiam attento lectori: age iam accenſis velut aliquot faculis diſcutere libet. Verùm interim nolo importune mitti falcem à nobis putes in alienam meſſem: qui Franciſci non Auguſtini inſtitutum, tum elegimus olim, tum hodie ſectamur: etiam ſi diuerſo tramite ad vnum contendimus. Erant profectò ex Auguſtino quàm plurimi, quorum linguam, ingenium, ac pietatem, vel ſero cuperem aſſequi: Sed has partes non ſibi libenter ipſi, quaſi in ſua cauſa ſumebant. Pulchrius autem eſſe rati, vt per aliū hic pro ſe ageretur, hanc mihi amico prouinciam demandarunt:

A datunt: quibus ego iubentibus neque potui neque volui
non obedire. Itaque tu iam patere quæſo, optime lector, vt
côtra late diſperſam Eraſmi nebulam promiſſos ignes pro-
feramus: In quantum luculento crine, niſi multum dormi-
tes, veritas ipſa, vt maxime tecta fumis Eraſmi, nô te latere
queat. En ergo tibi iam ignes promiſſi. Diuus Augu-
ſtinus, ſe & ſuos, non ſolum clericos ſed & monachos &
dixit & ſcripſit: diuerſa tamen ratione. Atque iam tum ipſi
voto ſe aſtringebant ad huiuſmodi profeſsionê: ſic vt nun-
quam poſtea liceret ab ea diſcedere. Nec omnino quicquâ
habet vero ſimile commentum Eraſmi, Auguſtinum regu-
lam viuendi minime viris ſcripſiſſe: ſed quam fœminis tra-
diſſet, poſtea viros ablatis quę non conuenirêt, ſibi accom-
Poſſ. ca. 4. modaſſe. Sigillatim hæc omnia probamus. Poſsidonius in
libro à ſe conſcripto de vita Auguſtini, ca. 4 ait: Factus preſ-
byter, monaſterium intra eccleſiam mox inſtituit, & cum
dei ſeruis viuere cœpit ſecundum modum & regulam ſub
ſanctis apoſtolis conſtitutam: maxime vt nemo quicquam
proprium in illa ſocietate haberet. In hoc autem Auguſtini
Auguſtinus. 17. de ciuit. dei cap. 4. inſtituto & modo viuêdi votô interceſsiſſe, (ſatis arbitror)
vel ex eo patet, quod Auguſtinus in ea fuit opinione, apo-
ſtolos, quos ſibi propoſuerat imitandos, vouiſſe. Nam 17.
de ciuit. dei ca. 4. Dixerant (inquit) potentes illi: Ecce nos
reliquimus omnia, & ſecuti ſumus te: hoc votum potentiſ-
ſime vouerât. Sed vnde hoc eis niſi ab illo, de quo hic con-
B tinuo dictum eſt: Dans votum vouenti? Senſit idem diuus
Gregor. Gregorius in libro epiſtolarû primo, ca. 33. ſui regiſtri, ſcri-
bens ad Venâtium Cancellarium Italiæ, qui habitum mo-
naſticum dimiſerat: proponítque exemplû & ſupplicium
Acto. 5. Ananiæ, de quo acto. 5. Ananias (inquit Gregor.) pecunias
deo vouerat, quas poſt diabolica victus perſuaſione ſub-
traxit. Sed qua morte mulctatus eſt, ſcis. Si ergo ille mortis
periculo dignus fuit, qui eos quos dederat nummos deo
abſtulit, conſidera quanto periculo in diuino dignus iudi-
cio eris, qui non nummos, ſed temetipſum, quem deo om-
nipotêti ſub monachali habitu deuoueras, ſubtraxiſti. Hæc
Gloſ. ord. Greg. Succinit gloſſa ordinaria. In hoc, inquit, videtur mê-
dacium fuiſſe, quia totum vouerat. Melius eſt autem non
vouere, quàm poſt votum non ſoluere. Eiuſdem ſententiæ
Hier. in epiſtola ad Demetriadem. eſt Hieronymus ad Demetriad. de virginitate ſeruanda, to-
mo 1. dicens: Ananias & ſapphira diſpenſatores timidi, imo
corde duplici, & ideo condemnati, quia poſt votum obtu-
lerunt quaſi ſua & non eius cui ſemel ea vouerant, partem-
que ſibi alienæ ſubſtâtiæ reſeruauerunt. Hæc Hieronymus.
Sed Auguſtinum vitam apoſtolorû communem imitatum,
Eraſmus. negare non potuit & ipſe Eraſmus. Ait enim in Epiſtola
C nuncupatoria, pręfixa primo tomo operum Auguſtini. Ea-
dem manſuetudine moderatus eſt collegia virorum ac mo
lierum, quæ iuxta regulam apoſtolicam aliquot inſtituit.
Auguſtinus ſerm. 1. de cô. vi. cleri. De quo & ipſe Aug. ſermon. 1. de con. vita cler. quem cum
alio detruncauerat Eraſmus, pollicens ſe illos repoſiturum
inter epiſtolas, quod tamê non fecit in editione Frobenia-
na, quo animo, non mea intereſt iudicare, cum neque illos
tanquam alienos de fœtura Auguſtini eiiciat. Quod ſi fe-
ciſſet, volumen decretorum eum arguiſſet, in quo quatuor
Canones inſeruntur ex illis ſermonibus, 12. q. 1. ca. Nolo &
eadê cap. Certe. 13. q. 2. Si quis & 17. q. 4. Quicunque cle. 2.
Et etiam ſeſe condemnaret ipſe, qui horum teſtimonio vti-
tur & in cenſura & in eccleſiaſte. Sermone inquam primo:
Noſtis omnes aut pene omnes, ſic nos viuere in ea domo,
quæ dicitur epiſcopi, vt quantum poſſumus imitemur eos
ſanctos, de quibus loquitur liber actuû apoſtolorû: Nemo
dicebat aliquid propriô, ſed erant illis omnia communia.
Auguſtinus vbi ſupra. Rurſus ibidê: Quia hic diſponebâ eſſe in monaſterio cum
fratribus, cognito inſtituto & volûtate mea, beatę memo-
riæ ſenex Valerius dedit mihi hortû illum, in quo nunc eſt
monaſteriû. Cœpi boni propoſiti fratres colligere, côpares
meos, nihil habetes, ſicut nihil habebâ, & imitantes me: vt
quomodo ego tenuê paupertatem meâ vendidi, & paupe-
ribus erogaui, ſic facerêt & illi qui mecû eſſe voluiſſent, vt
de cômuni viueremus. Et paulopoſt Ecce quomodo viui-
mus: Nulli liceat in ſocietate noſtra habere aliquid pro-
priû: ſed ſi forte aliquid habêt, nulli licet: & qui habuerint, D
faciunt quod non licet. In eodê ſermone plâgit Ianuarium
presbyterû, qui reſeruatâ pecuniâ moriens eccleſię legaue-
rat. Teſtamêtum, inquit, fecit presbyter, ſocius noſter, no-
biſcû manês de eccleſia viuens, communem vitâ profitens:
Teſtamêtum fecit, hæredes inſtituit. O dolor ipſius ſocie- *Auguſtinus.*
tatis, ô fructus natus nô de arbore quâ plantauit dominus.
Sed eccleſiâ ſcripſit hæredê. Nolo numerare iſta, non amò
amaritudinis fructû. Ego illû deo quærebam, deo ſocietatê
profeſſus erat. Hic (vt cernis) abundè innuit profeſsionem
perpetuam voti. Ac forte quia hæc & alia ex diametro pu-
gnabant cû errore Eraſmi, hos ſermones remouit. Porrò
quæ mouerint Eraſmû dicere, quòd diceret ab hoc côuictu
diſcedere, tractâda veniût & ſoluêda. Dicit enim Auguſti- *Auguſtinus ſer. 1.*
nus in primo ſermone: Si ab hoc propoſito cecidit, & extra
manês clericus fuerit, dimidius & ipſe cecidit. Si foras ſer-
uat ſanctitatê, dimidius cecidit: ſi vero intus habeat ſimu-
lationê, totus cecidit. Et in ſerm. 2 Dixerâ, & ſcio me dixiſ- *Idê ſer. 2.*
ſe, quòd ſi nollêt ſuſcipere ſocialê vitâ mecû, nô illis tolle-
rem clericatum, ſed ſeorſum manerêt, & ſeorſum viuerent,
quomodo noſſent deo viuerêt. Malui enim habere cæcos
vel claudos, quam plangere mortuos. Cû ergo quiſque vo
luiſſet extra manere, nô tollerê ei clericatû. Hęc Auguſtin⁹.
Atqui apoſtata, nô dimidius fuit, ſed totus: non eſt claudus
tâtu, ſed mortuus. Igitur Eraſmus dicet: Qui diſcedebat âb
illo côuictu, nô iudicabatur tâquâ voti trâſgreſſor. Sed bo. E
facile diſſoluitur. In præcedentibus dicebat. Malu eſſe quis *Idem.*
neſciat? Malû eſt cadere a propoſito, ſed peius eſt ſimulare
propoſitû. Ecce dico audite. Qui ſocietatê comunis vitæ iâ
ſuſceptâ (quæ laudatur in actis apoſtolorû) deſerit: a voto
ſuo cadit, & à profeſsione ſancta cadit. Obſeruet deu iudi-
cem nô me. Ego ei nô aufero clericatû, quantû ſit pericu-
lum, ante oculos eius poſui: faciat quod vult. Et paolo poſt:
Ego ſcio quâtû malum ſit profiteri ſanctû aliquid, nec im- *Idê Pſal. 75.*
plere. Vouete, inquit, & reddite domino. Et melius eſt non
vouere, quàm vouere & nô reddere. Hęc Auguſtinus Quæ *Eccleſ. 5.*
perſpicue oſtêdunt, cadêtem à propoſito grauiter peccare.
Non tamê auferebat clericatû Auguſtinus, ob ſcandalum
vitâdum. Si autê non fuiſſet in clericatu, & monaſteriû de-
ſeruiſſet, non permittebatur eligi ad clericatû. Quod oſtê-
dit Auguſtinus epiſtola 76. ad Aureliû, & renarrat Gratia-
nus, 16. q. 1. Legi epiſtolam. Dicitur enim in illa. Ordini cle- *Auguſtinus ep. 76. 16. quæſt. 1.*
ricorum fit indigniſsima iniuria, ſi deſertores monaſterio-
rum ad militiâ clericatus eligantur: cum ex his qui in mo-
naſterio permanêt, nô tamê niſi probatiores atque meliu-
res in clerum aſſumere ſoleamus. Cum ergo dicit ſerm. 2. F
Quod ſi nollent ſuſcipere ſocialem vitâ mecû: non illis tol- *Auguſtinus ſer. 2.*
lerem clericatû, ſed ſeor. ma. & ſeor. vi quo modo poſſent,
ſatis perpenditur non abſoluere à peccato tranſgreſsionis
voti: quam apertiſsime prętêdit, quâdo côtinuo ſubiunxit:
Et tamê, inquit, ante oculos eius poſui, quantum mali ſit à *Idem.*
propoſito cadere. Similiter intelligendû eſt, illud in priori
ſermone: Scio quomodo homines amêt clericatû. Nô eum *Idem.*
tollo nollenti mecum communiter viuere, ſed habet deum
qui mecû manere vult: ſi paratus eſt paſci à deo per eccle-
ſiam ipſius, nô habere debet aliquid propriû. Qui hoc non
vult, habeat libertatem, & videat vtrum habere poſsit fœ-
licitatis æternitatem. Hæc ille. Eraſmus ſibi fauens, crude
adduxit aliquot ſententias: quæ per ſe poſitæ & male intel-
lectæ, non bene ſonât. Nec omnino verba fideliter retulit.
Nâ vbi dicit Auguſtinus, cæcos & claudos, Eraſmus in ſuo *Eraſmus.*
eccleſiaſte dixit debiles. Mortuos ſane vocat Auguſtinus
hypocritas. Nâ ante omnia ſuperius adducta præmiſerat:
Nolo habere hypocritas. Deinde ſequûtur, quæ retulimus
de priori ſermone. Rurſus poſtquâ dixerat: Malui habere
cæ. vel clau. quâm plâgere mor. ſtatim ſubdit quê accipiat
mortuû. Quicûque, inquit, hypocrita eſt, mortuus eſt. Qui *Auguſtinus.*
autê recedebant a vita communi, cætera nô ficte ſeruabant
ad quæ obligabantur. Et recedebant nonnunquâ ex qua-
dam infirmitate, quam vocat claudicationem: nonnunquâ
iudicâtes quadâ mentis caligine, alibi ſe commodius agere,
& hâc vocat cęcitatem Partim vero bene agere ſine ſimu-

G latione, partim vero male, relinquēdo ſocialem vitam, ſen-
tit eſſe ruinam, de qua poteſt eſſe ſpes reſurgendi. Ecce cur
potius vocat hypocritas mortuos, & alios dimidie lapſos.
Quòd ſi adhuc dubitas de eius mēte, audi iterum quid di-
Idem. cat in priori ſermone. Virgo, etſi nunquā fuit in monaſte-
rio, & virgo ſacrata eſt, illi nubere non licet, quanuis eſſe in
monaſterio non compellitur. Si autē cœpit eſſe in mona-
Idem. ſterio & deſerit, & tamen virgo eſt, dimidia ruit. Hæc ille.
Et cōſeſtim ſubdit de clerico: Sic & clericus duas res pro-
feſſus eſt, ſanctitatem & clericatum. Interius ſanctitatem.
Nam clericatū propter populum ſuum deus impoſuit cer-
Idem. uicibus ipſius, cui magis eſt onus q̄ honor. Et paulopoſt
ſubiiciuntur verba, quæ ſuperficie tenus tenuit Eraſmus. Si
foras ſeruat ſanctitatem, dimidius cecidit: ſi vero intus ha-
beat ſimulationem, totus cecidit. Ex quo palam eſt, q̄ in-
telligit Auguſtinus clericū ſeruare ſanctitatem foris, ſicut
virginem caſtitatem. Quia tamē in regula dicitur: Conui-
ctus, ſecundū prępoſiti vel etiā preſbyteri (ad cuius diſpen-
ſationem pertinet) arbitrium, debet emendatoriam ſubire
vindictam: quam ſi ferre recuſauerit, etiā ſi ipſe nō abſceſ-
ſerit, de veſtra ſocietate proiiciatur: videtur innui per hæc
verba, etiam ſi ipſe non abſceſſerit, potuiſſe abſcedere ſi vo-
luiſſet. Deinde, de veſtra ſocietate proiiciatur, quòd ſit ab-
ſolutus à voto monaſtico, aut ſaltē, q̄ nō voluiſſet. Sed hæc
nihil obſtāt. Nam concilium generale duo genera mona-
H chorum malorū refert: videlicet fugitiuorū & eiectorum:
de quibus tangit Auguſtinus in regula: ne contagione pe-
De regul. cap. ſi. ſtifera plurimos perderent. Hæc patent cap. ſi. de regulari-
bus. Non autē cogimur dicere ex his verbis, de veſtra ſoci.
proiici. vt omnino depoſito habitu ſeculo tradatur. Nam
Hier. in epiſt. Paul. quomodo incorrigibiles aut præfractiores proiicerētur,
oſtendit Hieronymus in epitaphio Paulæ, de cuius mona-
ſterij moderatione dicit: Quam linguoſam, garrulam, ac
procacem, rixiſq; perſpexerat delectari, & ſæpius commo-
nitam nolle conuerti, inter vltimas & extra conuentum ſo-
rorum ad fores triclinij orare faciebat, & ſeparatim cibum
capere: vt quam obiurgatio nō correxerat, emendaret pu-
dor. Hęc Hieronymus: qui clare docet, quid ſit extra ſocie-
tatem aliorū proiici. Licet etiā poſsit eſſe aliud genus pro-
iiciēdi, vel in carcerem, vel ante profeſsionem. Nec dubito
quin incorrigibiles aliter proiici poſsint, ne cæteri inficiā-
tur. Attamen in ſeculo manens non poterit contra votum
ſuum agere: vtpote ducere vxorem, & huiuſmodi. Iam
Auguſt. vero age. Cum dicat Auguſtinus ſupra in ſermone de con.
Pſalm. 75. vi. cler. Malū eſſe quis neſciat à propoſito cadere, & in pro-
bationem ſui dicti adduxerit pſalmiſtā: Vouete & reddite,
&c. pertractemus quomodo interpretetur Auguſtinus hūc
verſiculū in enarrationibus pſalmorum tom. 8. Ediſſerens
ergo pſal. 75. cum ventum eſt ad illum verſiculum, Vouete
I & red. &c. dicit: Alius vouet relinquere omnia ſua, diſtri-
buenda pauperibus, & ire in communem vitam, & ire in
ſocietatem ſanctorum. Magnum votum vouit, vouete &
reddite. Quiſque quod vouere voluerit voueat, illud attē-
dat, vt quod vouerit reddat. Et paulopoſt: Quid autem de
quibuſdā apoſtolus, qui vouerunt & non reddiderunt? Ha-
bentes, inquit, damnationem, quia primā fidem irritam fe-
cerunt: Vouerunt & non reddiderunt. Nemo ergo poſitus
in monaſterio frater dicat: Recedo de monaſterio. Neque
enim ſoli qui ſunt in monaſterio, peruenturi ſunt ad regnū
cœlorum: & illi qui ibi non ſunt, ad deum non pertinent.
Reſpondetur ei: Sed illi non vouerunt, tu vouiſti, tu retro
aſpexiſti. Hæc quantum ad viros. De mulieribus dicit: Vi-
dua quæ iā ſic permanere voluerat, voluit nubere: hoc vo-
luit, quod licuit ei quæ nupſit: ſed illi nō licuit, quæ de loco
ſuo retro aſpexit. Et iterum: Virgo eſt caſtimonialis, iam di-
cata deo, & paucis interiectis, ſi antequam vouiſſet nupſiſ-
ſet, non damnaretur. Hæc Auguſtinus. Vt autē omnis ter-
giuerſatio tollatur quia Eraſmus contēdit de nomine, etiā
de nomine diſſeramus, quo fratres ſuos Auguſtinus vocat,
Hilarius. & inter quos ſe annumerat: Licet (vt dicit Hilarius. 4. de
Auguſt. trinitate) non ſermoni res, ſed rei ſermo ſit ſubiectus. Igi-
Pſal. 132. tur B. Auguſtinus pertractans pſal. 132. Ecce quàm bonum

& quàm iocūdum habitare fratres in vnū. Iſta verba pſal- K
terij, iſte dulcis ſonus, iſta ſuauis melodia, tam in cantico
quàm intellectu, monaſteria peperit. Ex voce huius pſalmi
appellati ſunt & monachi, ne quis vobis de iſto nomine
inſultet. Et iterum: Venit enim ad poſteros iſta charitatis *Idem.*
exultatio, & votum deo vouetur. Vouetur enim aliquid
deo & dictū eſt: Vouete & reddite. Melius eſt autem non
vouere & reddere, quàm vouere, & non reddere. Sed debet
eſſe impiger animus, vt & voueat & reddat: ne cum ſe mi-
nus idoneum putat ad reddendum, piger ſit ad vouēdum.
Planè nunquam reddet, ſi de ſuo putauerit redditurum.
Rurſus ſermone priore de communi vi. cle. Quare, inquit, *Auguſtinus, ſer. 1.*
nos nō appellemus monachos, cum dicat pſal. Ecce quàm
bonum & quàm iocundū ha. f. in vnum? μόνος enim, vnus *de communi vi. cler.*
dicitur. Deinde paulopoſt: Merito illis diſplicet nomē mo-
nachorum, quia illi nolunt habitare in vnū cum fratribus.
Et iterum: Ecce quàm bonum, &c. Oſtēdebat qui dicebat,
ecce. Videmus & nos fratres, & benedicimus deū, & ora-
mus vt dicamus & nos, ecce quàm bonum, &c. Quę aper-
tius dici poſſunt pro nuncupatione monachorum contra
Eraſmum? Adde quòd in regula monacharum expreſſe ha-
betur: Hæc igitur ſunt, quæ vt obſeruetis præcipimus in
monaſterio conſtitutæ. Verum æquiuocatio monachi, pe-
perit opinionis errorem. Nam monachus quandoque ac-
cipitur ſingulari acceptione, vt diſtinguatur à clerico, qui
officiū habet in eccleſia: vt oſtēdit Gratianus. 16. q. 1. Hinc L
eſt etiam. §. aliud: Ex eo quòd monachus eſt, ſua & aliorum
peccata deflendi habet officium: Ex eo q̄ clericus, docen-
di & paſcendi populum. Vnde Hiero. ad Ruſt. Monachus *Hieron.*
non doctoris ſed plangentis habet officium. Et ad Helio.
Alia eſt cauſa monachi, alia clerici. Quam diſtinctionem
innuit Auguſtinus epiſtola. 76. Ipſi vulgares de nobis io-
cabantur, dicentes: Malus monachus, bonus clericus eſt. *Auguſt.*
Nimis dolendum, ſi ad tam ruinoſam ſuperbiā monachos *epiſt. 76.*
ſurrigamus, & tam graui contumelia clericos dignos pu-
temus: in quorū numero ſumus. Itaque Auguſtinus quan-
do reſpicit cauſam & functionem clerici, ſeparat à mona-
cho: quando vero cōmunem vitam & concordem conſi-
derat, confundit: vt oſtenditur in fine expoſitionis illius.
Quid ergo, ait, dicunt illi qui nobis inſultant de nomine *Idem.*
monachorum? Nec errandum eſt cum Eraſmo nobis in-
gerente illud quod dicit Auguſtinus ſerm. 2. de communi
vi. cleri. Offeratur mihi verbi gratia byrrhum aut pyrrhum *Idem ſer.*
rubrū aut precioſum, Forte decet epiſcopum: quanuis non *2. de cō. vi.*
deceat Auguſtinum. In quo philoſophatur Eraſmus: Vbi, *cler.*
inquit, magis dicendum erat, non decet monachum. Ve-
rum ſatis exprimit Auguſtinus non decere monachum, &
ita ſe intelligere, quando ſubnectit (quod omiſit Eraſmus,
quia non facere ad cauſam ſuam.) Non deceret hominem M
pauperem, de pauperibus natum. Et iterum: Fateor enim
vobis, de precioſa veſte erubeſco, quia nō decet hanc pro-
feſsionem, hanc admonitionem, hæc membra, hos canos.
Hæc ille. Vbi oſtendit illud quod dixerat, non decet Au-
guſtinum, multa includere, & inter alia monaſticā vitam,
quādo dicit: hominem pauperem, hanc profeſſionem. Sed *Eraſmus.*
Eraſmus hæc omnia facile eludet, à nomine monachi rem
ipſam & omnem vim, quaſi animā à corpore tollens. Nam
in vita Hieronymi à ſe conſcripta: Peuſitatis, inquit, om-
nibus ac circunſpectis, Hieronymo monachi placuit inſti-
tutum. Quod ne quis in hunc erret, id temporis longe di-
uerſum erat ab hoc, quod hodie videmus ceremoniis ob-
ſtrictum. Imò quibus maxime libertas erat cordi, hi mo-
nachi profeſsionem ſuſcipiebant. Primum enim res mane-
bat integra, ſi quis ita cēſuiſſet. Manebat cōmigrādi remi-
grandíque quò vellent poteſtas, manebat dulciſsimum ac
liberrimum ocium. Ad ſtudium, ieiunia, pſalmos, vigilias,
aut ſuopte incitabantur animo, aut exemplis inuitabātur.
Non cogebātur hominum conſtitutiunculis. Veſtitus erat
ſimplex, nec is tamen præſcriptus, ſed ſuo cuique arbitrio
ſumptus. Non qui prodigioſa nouitate faceret inſignē, di-
gnóque notādum, ſed qui ſimplicitatem chriſtianā præ ſe
ferret. Votorum nulla vincula, niſi quæ ſunt cuiuſque pure

Chriſtiani.

A Chriſtiani. Denique ſi quem ſui inſtituti pœnitentia cœpiſſet, tota demum pœna erat inconſtantiæ nota. Cuius rei ſi quis fidem requirat, legat Hilarionis vitam, legat inſtitutionem monachi ad Ruſticū, & item ad Paulinum. Legat in epiſtola cuius initium, Audi filia, deſcriptū triplex apud Aegyptios monachorū genus. Hæc Eraſmus ibi. Quæ domino deo fauente iam confutare certum eſt. Hieronymus lib. 1. contra Iouinianum, edifferens illud apoſtoli Pauli 1. *Hier. lib. 1. cōtra Iou.* Corin. 7. Etſi nupſerit virgo, non peccauit. Nō illa, inquit, virgo, quæ ſemel dei cultui dedicauit. Harum enim ſi qua nupſerit, habebit damnationem, quia primā fidem irritam fecit. Si autem hoc de viduis dictum obiecerit, quanto magis de virginibus dictum præualebit? cum etiam his non *Idem.* liceat, quibus aliquando licuit? Virgines enim quæ poſt conſecrationem nupſerint, non tam adulteræ ſunt quàm inceſtæ. Et in eodem libro: Sicut (ait) habētibus vxores apoſtolus tollit licentiam dimittendi eas, ſic virginibus nubendi *Idē de viris illuſt.* amputat facultatem. Iterū in viris illuſt. de Tyberiano ait: Poſt ſuorum cædem, tædio victus exilij, mutauit propoſitum: & iuxta ſanctam ſcripturā, canis reuerſus ad vomitum ſuum, filiam deuotam Chriſto virginē matrimonio copulauit, id eſt (dicit Eraſ. in ſcholiis) coegit vt nuberet. Sic enim exponit Sophronius, ne quis accipiat illū ſuam ipſius B duxiſſe filiam. Atque hæc interim ipſemet Eraſmus contra ſeipſum. Iam & de voto paupertatis audi eundem Hiero. *Hier. ad Euſto. de cu. virginitatis.* ad Euſtochiū de cuſto. virgi. Quid (ait) ante non plures annos Nitriæ geſtum ſit, referemus. Quidā ex fratribus, parcior magis quàm auarior, & neſciens triginta argenteis dominum venditum, centū ſolidos (quos lina texendo acquiſierat) moriens dereliquit. Initum eſt inter monachos conſilium, (Nā in eo loco circiter 5. milia diuiſis cellulis habitabāt) quid facto opus eſſet. Aliqui pauperibus diſtribuendos eſſe dicebant, nonnulli parētibus remittendos. Macharius vero & Pābo & Iſidorus, & cæteri quos patres vocāt, ſancto in eis loquente ſpiritu, decreuerunt infodiēdos eſſe cum eodem, dicentes: Pecunia tua tecū ſit in perditionem. Nec hoc crudeliter quiſquam putet factū. Tantus cunctos per totam Aegyptū terror inuaſit, vt vnum ſolidum dimiſiſſe ſit criminis. Hæc Hieronymus. Et illa eſt epiſtola quæ incipit: Audi filia, ad quā nos remittebas pollicēs nos tuorum decretorum inuēturos fidem: Et ecce tota fides tua in hoc ſolo ruit. Adhuc tamē (vt nullus ſit tergiuerſationi lo- *Hie. thr. 3.* cus) audiamus Hieronymum in illud Threnorum. 3. Bonū eſt viro cum portauerit iugū ab adoleſcētia ſua. Hanc ſpeciem conuerſionis, boni eremitæ & monachi, qui voto monaſticæ diſciplinæ obligati ſunt, imitari cōtendunt. Sed rara eſt & pauciſsimis dono dei hæc perfectio conceſſa. C Quid apertius dici poteſt cōtra monachos, quos nobis tuis petiſti impoſturis? Quia vero mittis nos ad vitā Hilarionis, & ad Ruſticū & Paulinum, & ad epiſtolam, Audi filia, *Idē in vi. Hila.* videamus quid tibi proſint ſomnia tua. Dicitur ergo in vita Hilarionis ab Hieronymo: Audiens autem tunc celebre nomē Antonij, quod per omnes Aegypti populos ferebatur, incenſus viſendi eius ſtudio, perrexit ad eremū: & ſtatim vt eum vidit, mutato priſtino habitu, duobus fere mēſibus iuxta eum manſit, contemplans ordinē vitæ eius, moriúmq; grauitatem. Et infra: Partē ſubſtantiæ fratribus, partem pauperibus largitus eſt: nihil ſibi omnino reſeruans, & *Acto. 5.* timens illud de acti. apoſt. Ananiæ & Saphiræ vel exēplum vel ſuppliciū, maximéque domini memor dicētis: Qui non renunciauerit omnibus quæ poſsidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Hæc ibi. Nos vero nónne oſtendimus ſupra ex Hieronymo ad Demetriadem virginem, Ananiam & Sa- *Hieron.* phiram votū emiſiſſe? Quid ergo fecit & Hilarion, & eius veſtigia ſequentes? de quibus in eadē vita: Exemplo itaque eius, per totam Palæſtinam innumerabilia monaſteria eſſe cœperūt, & omnes ad eum monachi certatim currere. Deinde dicitur illic. Deteſtabatur autem præcipue monachos, qui infidelitate quadam in futurum reſeruarent ſua: & diligentiam haberent vel ſumptuum, vel veſtitus, aut alicuius earum rerum, quæ cum ſeculo tranſeunt. Denique vnū de fratribus in quinto ferè miliario à ſe manētem, quia comperiebat hortuli ſui nimis cautū timidúmque cuſtodem, & D pauxillum habere nummorū, ab oculis abegerat. Qui volens ſibi reconciliari ſenem, frequēter veniebat ad fratres, & maxime ad Heſychium, quo ille vehemētiſſime delectabatur. Quadā igitur die, ciceris faſcem virentis, ſicut in herbis erat, detulit. Quem cū Heſychius poſuiſſet in menſa ad veſperum, exclamauit ſenex ſe fœtorem ferre non poſſe, ſimúlque vnde eſſet rogauit. Reſpondente autem Heſychio, quod frater quidem primitias agelli ſui detuliſſet. Non ſentis, inquit, putorē teterrimū, & in cicere fœtere auaritiā? Mitte bubus, mitte brutis animalibus, & vide an comedant. Quod cum ille iuxta præceptū in præſepe poſuiſſet, exterriti boues, & plus ſolito mugiētes, ruptis vinculis in diuerſa fugerunt. Hæc in vita Hilarionis. Et audet Eraſmus dicere, ſi quis propoſiti pœnitētia duceretur, tantum incurriſſe cuiuſdam inconſtantiæ notam. Nūc ſe locus offert, vt probemus, quòd non minus impudenter præſcripſit ſuo errori epiſtolam ad Ruſticum. Loquens Hieronymus de matre *Idem ad Ruſt.* Ruſtici, ſic ait: Anna Samuelem non ſibi, ſed tabernaculo genuit. Filij Ionadab, qui vinum & ſiceram non bibebant, qui habitabant in tentoriis, & quas nox cōpulerat ſedes habebant, &c. At Samuel perpetuo fuit addictus cultui tēpli, ex voto Annæ matris. Et filiorum Ionadab Hieremiæ. 35. illud eſt: Non bibemus vinū, quia Ionadab filius Rechab, E pater noſter præcepit nobis dicens: Nō bibetis vinum vos & filij veſtri, vſque in ſempiternū. Quid vltra? Per hæc, ad illud (ait Hieronymus vbi ſupra) tendit oratio, vt doceam te non tuo arbitrio dimittēdum: ſed viuere debere in monaſterio ſub vnius diſciplina patris, cōſortióque multorū: Vt ab alio diſcas humilitatem, ab alio patientiam: hic te ſilentium, ille doceat manſuetudinem. Non facias quod vis, comedas quod iuberis, veſtiare quod acceperis, operis tui penſum perſoluas, ſubiiciaris cui non vis: laſſus ad ſtratum venias, ambulánſque dormiētes, & necdū cōpleto ſomno ſurgere compellaris. Dicas pſalmum in ordine tuo, in quo non dulcedo vocis, ſed mentis affectus quæritur, dicente apoſtolo: Pſallam ſpiritu, pſallam & mēte. Et, Cantantes in *1. Cor. 14.* cordibus veſtris domino. Seruias fratribus, hoſpitum laues *Coloſſ. 3.* pedes: paſſus iniuriam, taceas. Præpoſitū monaſterij timeas vt dominum, diligas vt parētem. Credas tibi ſalutare quicquid ille præceperit: ne de maiorum ſententia iudices, cuius officij eſt obedire, & implere quæ iuſſa ſunt, dicente Moyſe: Audi Iſrael & tace. Perpende lector amice, quantū diſtent: ſuo arbitrio viuere, & nō ſuo arbitrio dimittēdum: libertatem manere eundi quo velis, & præcipi, obedire ac ſubiici cui nō velis: credere ſalutare quicquid præcipiatur. Sed Eraſmus. 3. loco nos inuitat ad legendam epiſtolam ad Paulinum de inſtitutione monachi. Quid autem in ea? Pri- F ma fronte Hieronymus apoſtolorum regulam (de qua antè pluribus actum eſt) Paulino præſcribit. Denique ait, & *Hiero. ad Paul.* tu audita ſententia Saluatoris: Si vis perfectus eſſe, vade & *Matt. 19.* vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni ſequere me: verba vertis in opera, & nudā crucem nudus ſequeris. Deinde imitationem Abrahæ illi proponit Hieronymus. Manifeſtū eſt autē, quòd Abraham nunquā habuit propoſitum reuertendi ad patriam vnde exierat, vt teſtatur apo- *ad Heb. 11.* ſtolus ad Hebræos. 11. Et ſi quidem ipſius meminiſſent de qua exierunt, habebāt vtique tempus reuertēdi: Nunc autem meliorem appetunt. i. cœleſtem. Subſecutus commemorat Antoniū, & cuncta Aegypti & Meſopotamiæ, Pōti & Cappadociæ & Armeniæ examina monachorū, & beatum Hilarionē. Hi vero omnes viam perfectiſsimam & nō votorum incōſtantiam ingreſsi ſunt, vt ſuprà claruit. Item ipſum conueniēs Paulinum: Iam nō ſunt, ait, tua quæ poſ- *Hiere. 8.* ſides, ſed diſpenſatio tibi credita eſt. Memento Ananiæ & Sapphiræ: illi ſua timide ſeruauerunt. Hæc tam faciūt contra Eraſmū, vt nihil cōtra nos. Imò bis per omnia pro nobis. Iam quarto demum loco vult Eraſmus, ad requirēdam fidem ſuorum monachorū, nos legere triplex deſcriptum *Hier. in epiſt. Audi fi.* monachorum genus apud Aegyptios. Eia, legamus, & perſiculatius perſcrutemur. Ait Hieronymus in epiſtola Audi filia: Tria ſunt in Aegypto monachorum genera. Primum,

G Cœnobitæ, quod illi Senſes gentili lingua vocant: nos in communi viuentes poſſumus appellare. Secundum, Anachoretæ: qui ſoli habitát per deſerta, & ab eo quòd procul ob hominibus receſſerint, nuncupátur. Tertium genus eſt, quod Remoboth dicunt: deterrimum atque neglectum, & quod in noſtra prouincia aut ſolum aut primum eſt. Hi bini vel terni, nec multo plures ſimul habitant, ſuo arbitratu ac ditione viuẽtes: & de eo quod laborauerint, in medium partes conferunt, vt habeant alimẽta communia. Habitát autem quàm plurimi in vrbibus & caſtellis: & quaſi ars ſit ſancta, non vita, quicquid vendiderint, maioris eſt precij. Inter hos ſæpe ſunt iurgia, quia ſuo viuentes cibo, non patiuntur ſe alicui eſſe ſubiectos. Reuera ſolent certare ieiunijs: & rem ſecreti, victoriæ faciũt. Apud hos affectata ſunt omnia. Laxæ manicæ, caligæ ſollicãtes, veſtis craſsior, crebra ſuſpiria, viſitatio virginum, detractio clericorum. Et ſi quando dies feſtus aduenerit, ſaturantur ad vomitum. His igitur quaſi quibuſdã peſtibus exterminatis, veniamus ad eos qui plures ſunt, & in commune habitant: id eſt, quos cœnobitas diximus. Hæc Hieronymus de.3.genere monachorum, quos Eraſmus reuocaſſe videtur exterminatos, cenſens Auguſtinum imitatum in Africa genus quoddam eorum, qui ſimul commorabantur nullo imperio. Nã cum de illis monachis dicitur: Nõ pati ſe cuiquam ſubijci, nónne ea eſt poteſtas Eraſmi, commigrãdi remigrandíque quò libeat? *Hiero.1.epiſto.Audi filia.* Hieronymus autẽ in epiſtola, Audi filia, de cœnobitis ait: Prima apud eos cõfœderatio eſt, obedire maioribus: & quicquid iuſſerint, facere. Deinde pleraque perſequitur ſancta & imitãda, quæ tamen Eraſmus temerarie & *Idem.* irriſoriè vocare audet hominũ conſtitutiunculas. Ad Anachoretas veniamus. Huius, inquit, vitæ author Paulus, illuſtrator Antonius: & vt ad ſuperiora conſcendam, princeps Ioãnes Baptiſta fuit. Talem vero vitam Hieremias quoque deſcribit, dicens: Bonum eſt viro cum portauerit iugum *Thre.3.* ab adoleſcentia ſua. Hæc ille. Atqui ex Hieronymo oſtendimus, quínam ſint illi qui portauerint iugũ domini. Monachos enim deſignauit: non (quos imaginatur Eraſmus) pro tempore, ſed perpetuos. Quod vero ſuis monachis nuper adiruentis non præſcribit veſtitum vnũ, ſed ſuo cuiuſque arbitrio ſumptum, faciãs Hieronymum teſtem, tente- *Hieron.* mus oſtendere etiam hoc falſum eſſe. Hieronymus ad ſolicitatorem virginis: Moris eſt in Aegypti & Syriç monaſterijs, vt tam virgo quam vidua, quæ ſe deo vouerint, & ſeculo renunciantes omnes delicias ſeculi cõculcarint, crinem monaſteriorũ matribus offerant deſecandum, non intecto poſtea contra apoſtoli voluntatem inceſſuræ capite, ſed ligato pariter ac velato. Ecce audis votum, raſum caput, & I velum. De quo etiam paulò infra: Poſt apoſtoli Petri baſilicam, in qua Chriſti flammeo conſecrata eſt, &c. Dic, quid eſt flammeo conſecrari? An liceat pro ſuo cuique arbitrio *Hieron.in epi.Paulæ.* relinquere cõſecratum? Rurſus in epitaphio Paulæ: in hoc ſolo patriæ deſiderium habuit, vt filium, nurum, neptem, renunciaſſe ſeculo & Chriſto ſeruire cognoſceret. Quod & impetrauit ex parte. Nam neptis Chriſti flammeo reſeruatur, nurus æternæ ſe tradens pudicitiæ, ſocrus opera, fide & eleemoſynis ſequitur. Iterũ audis voti repromiſſionem, Chriſti flammeũ, æternam pudicitiam. De coma autem ra- *Auguſt. de opere monachorum.* dẽda monachis, pluribus agit Auguſtinus tom.3.de operè monachorum, cap.31.& 32. De habitu vero planè teſtatur Hieron.in epitaphio Pau.tria ab eadem conſtituta virginũ monaſteria commemorans. Vnus, ait, omniũ habitus. Lin- *Hieron.in in ep.Pau.* teamine, ad tergendas ſolum manus vtebantur? Et tam frequens eſt apud Auguſt.Hier.Ambroſ.Cyprian. & cæteros catholicos doctores, velatarum virginũ mentio, vt cuique *Ex cõcilio Carthagi-nenſi.4.* legenti ſit obuium. Adhuc tamen vnum locum citare libet ex quarto Carthaginẽſi concilio cap.115. Cui quidem concilio interfuit ac ſubſcripſit Diuus Auguſtinus. Ita autẽ habet locus: Si quæ viduæ, quantumlibet in minoribus annis adhuc poſitæ, & matura ætate à viro relictæ, ſe deuouerint domino, & veſte laicali abiecta, ſub teſtimonio epiſcopi & eccleſiæ religioſo habitu apparuerint, poſtea vero ad nu- K ptias ſeculares tranſierint, ſecũdum apoſtolum damnationem habebunt, quoniã fidem caſtitatis, quam domino vouerunt, irritã facere auſæ ſunt. Iam reſtat oſtendere Auguſtinũ tradidiſſe regulam viris, & priùs viris quàm fœminis. Quod non videtur magni negocij perſuadere. Nam ſi perſuaſum eſt ex ſuperioribus tractatibus, Auguſtinum & ſibi adhęrentes regulam primitus ſub apoſtolis cõſtitutam voto firmaſſe, quomodo in tam ſancta congregatione, ſine lege & ſanctis inſtitutis viueretur? Certe conſtat ex Poſſidonio, nonnullas fuiſſe in monaſterijs illis conſtitutiones, de quibus cap.25. Cum ipſo ſemper clerici, vna etiã domo *Poſſ.c.25.* ac menſa, ſumptibúſque communibus alebantur ac veſtiebantur. Suos inſtituerat ne quis iuraret ne ad modicum quidem. Quod ſi prolapſus fuiſſet, vnam de ſtatutis perdebat portionem. Numerus enim erat ſuis ſecũ commorantibus & conuiuentibus poculorum præfixus. Indiſciplinationes quoque à regula recta & honeſtate, arguebat, & tolerabat quãtum decebat & oportebat. In talibus præcipue docens, ne cuiuſquam cor declinaret in verba malitiæ, ad excuſandas excuſationes in peccatis. Dicit etiam Augusti- *Auguſt. vbi ſupra.* nus in ſer. de communi.vi.cle. Nouerã & noui omnes qui mecum viuerent, noſſe propoſitum noſtrum, noſſe legem vitæ noſtræ. Nunc ad memoriã reuoca quæ ſint indiſciplinationes, quæ regula recta, quæ lex vitæ ipſius, quam noſ- L ſent omnes ſecum commorantes. Et cum hæc regula ſententijs & dictionis figura referat authorẽ Auguſtinũ, quo modo dubitas viris eſſe traditã, & pectus ipſum Auguſtini non eſſe pręcipue viris reſeratum, cum quibus vitę conſuetudinem ducebat? Nec valet quod opponit Eraſmus, de lauandis proprijs veſtibus & operando in commune: quæ non congruãt in clericos eius temporis, quorum tum erat maior libertas & dignitas. Primum non præcipit abſolutè in regula, lauandas a ſuis proprias veſtes, ſed à ſe, vel à fullonibus. De operando autem in commune, tam eſt conue- *Idẽ de opere mon. cap.29.* niens ſtatui monachorum, vt illud maxime commendauerit Auguſtinus edito peculiari libro & inſcripto: De opere monachorum. In quo proponit exemplum apoſtoli, & ca.29.ſeipſum. Neque in hac regula erant præſcribenda clericorum officia, in qua maxime pretenditur communis omnium vita, & conſuetudo religioſæ ſocietatis, non eccleſiæ gubernatio. Non enim ſolet Auguſtinus in ſuis pertractationibus rem attingere ex profeſſo, niſi quam ſibi præſcripſit. Denique cum tot retro ſeculis tam multi doctores & pręclari viri, hanc crediderint regulam Auguſtini traditam viris, quin & commentarijs illuſtrarint, ſimul & ſedes apoſtolica approbauerit: neſcio ſi tot eccleſiæ proceribus neglectis, quiſpiã inueniatur vſqueadeo inſani cordis, vt vni M Eraſmo monachorum nomen tam grauiter inſectanti adhæreat. Et ſanè huiuſmodi nugamẽtum improbi cenſoris, tam temerarium ſtatim apparet, vt ocioſum ſit euidentioribus rationibus contra ipſum agere. Itaq; hactenus diſputaſſe ſufficiat. Nam ex his certe vides amice lector, quàm opacas hic atque palpabiles tenebras, pro mera luce tibi cenſor ſupponat Eraſmus. Et tamẽ videri vult (homo pius) clariſsimo ſuo ingenio, ab errore recepto communiter, totum mũdum ingenti miraculo aſſerere. Cum potius id effecturus eſſet (niſi occurreretur huiuſmodi cẽturis) vt ſumma caligine lucem inuolueret meridianam. Verùm quãdo facile iam arbitror eſſe tibi, vt in tã luculento lumine à nobis exhibito, ipſum deinceps lumen veritatis omnino videas, ambuleſque & exultes in eo: Age, ſi tibi conſulis, & amas lucem, poſthac caue tibi ab Eraſmi fuco. Nam ſubinde in toto Auguſtini libro ſimilem rem agit: ac ita ſe nonnunquã vertit in miniſtrũ lucis, peritus artifex, vt niſi rem æſtimes penitus, ipſas etiam in imo cœlo latẽtiores ſtellas, velut digito commonſtraſſe tibi putes. Itaque cauebis.

F I N I S.

NESCIO

A NESCIO HVIVS LIBRI AVCTOREM, ſed videtur eſſe Auguſtini ad ſororem ſuam de eremitica vita.

IAm pluribus annis exigis à me ſoror, vt ſecundum modum viuendi quem arripuiſti pro Chriſto, certam tibi formulam tradam, ad quam & mores tuos dirigere & vitam, religionis, & vitæ religioſæ poſsis exercitia ordinare. Vtinam à ſapientiore id peteres & impetrares, qui non coniectura qualibet, ſed experientia didiciſſet, quod alios doceret. Ego certè qui carne & ſpiritu tibi frater ſum, quoniam negare nõ poſſum, quicquid iniungis: ſaciam quæ hortaris, & ex diuerſis patrum inſtitutis aliqua quæ tibi videntur neceſſaria excerpens ad componendum exterioris hominis ſtatum certam tibi regulam tradere curabo, pro loco & tempore quædam adiiciens: & ſpiritualia corporalibus, vbi vtile viſum fuerit, interſerens.

Quomodo eſt inſtituta eremitica vita. *Cap. I.*

PRimum oportet te ſcire qua cauſa, quá ve ratione vita hæc ab antiquis vel inſtituta ſit vel vſurpata. B Sunt quidam quibus inter multos viuere pernicioſum eſt. Sunt & alij quibus etſi pernicioſum non eſt, tamen diſpendioſum eſt: Sunt & nõnulli quibus & nihil horum timendum eſt: ſed potius habitare magis æſtimant fructuoſum. Itaque antiqui vel vt vitarent periculum, vel ne paterentur diſpendium, vel vt liberius ad Chriſti anhelarent & ſuſpirarent amplexum, ſingulariter viuere elegerũt. Hinc eſt, quòd plures in eremo ſoli ſedebant, vitam manuum ſuarum opere ſuſtentantes. Illi verò qui nec hoc ſecurum ſibi inter ſolitudinis libertatem & vagandi poteſtatem arbitrabantur, includi potius, & infra cellulam obſtruſo exitu contineri tutius æſtimabant.

Quòd non ſufficit recluſio corporis & membrorum, niſi aſſit recluſio mentis & ſenſuum. *Cap. II.*

QVid tibi viſum fuit, cum te huic inſtitutioni voueres. Nam multi rationem huius ordinis vel ignorantes, vel non curantes, membra tantum intra parietes cohibere ſatis putant eſſe: cum mens non ſolùm per vagationem diſſoluatur, curis & ſolicitudi- C nibus diſsipetur, immundis etiam & illicitis deſideriis agitetur, ſed etiã lingua, tota die per vicos & ciuitates, per foros & nundinas otioſe diſcurrant.

De periculo & caſu recluſarum ex confabulatione vetularum. *Cap. III.*

VIx aliquam incluſarum huius temporis ſolam inuenies, ante cuius feneſtram non anus garrula vel nugigerula mulier ſedeat, quæ eam fabulis occupet, rumoribus aut detractionibus paſcat, illius vel illius monachi vel clerici vel alterius cuiuſlibet ordinis viri formam, vultum, moréſque deſcribat. Illecebroſa quoque interſerat, puellarum laſciuiam, viduarum quibus licet, quicquid libet libertatem coniugium in viris fallendis explendiſque voluptatibus aſtutiam depingat. Os interea in riſus cachinnóſque diſſoluitur, & venenum cum ſuauitate bibitum per viſcera membráque diffunditur.

Qualiter imprimitur in imaginatione quod præceſſit in confabulatione. *Cap. IIII.*

SIc cum diſcedere ab inuicem hora compulerit, incluſa voluptatibus, anus cibariis onerata recedat. Reddita quieti miſera eas quas auditus induxerat, in corde verſat imagines, & ignem præmiſſa confabu- D latione conceptum vehementius ſua cogitatione ſuccendit: quaſi ebrius in pſalmo titubat, in lectione cadit, fluctuat in oratione. Refuſa mundi luce citantur mulierculæ addentes noua veteribus, non ceſſant donec captiuam liberius dæmonibus illudendam exponunt. Nam manifeſtior ſermo non iam de accedenda, ſed potius de ſatianda voluptate procedens: vbi & quando & per quem poſsit explere quod cogitat, in commune exponant. Cella vtitur in proſtibulum, & delicato qualibet arte foramine, aut illa egreditur, aut adulter ingreditur. Infœlicitas hæc vt ſæpe probatur, pluribus cauſa viris in hoc noſtro ſeculo communis eſt.

De loquacitate & auaritia aliquarum recluſarum congregantium vt diſtribuatur pauperibus. *Cap. V.*

SVnt aliæ quæ licet turpia declinent loquaces, tamen loquacibus aſsiduè ſociãtur, nimium curioſitati linguam & aures tota die ocio rumoribúſque dedentes. Aliæ non multum iſta curantes (quod fere vitium per omnes huius temporis ſerpit incluſas) pecuniæ congregandæ vel multiplicandis pecoribus inhiant: tantáque cum hac ſolicitudine in his extendũtur, vt eas matres vel dominas familiarum exiſtimes, non anachore- F tas. Quærunt aliquibus paſcua paſtores, qui procurent, qui cuſtodiant greges, fructus vel precium vel pondus, vel numerum à cuſtodibus expetunt. Sequitur emptio & venditio vt nummus nummo cumulum exigat, & auaritiæ ſitum accendat. Fallit enim tales ſpiritus nequã pro impertiendis eleemoſynis vel orphanis alẽdis. Pro aduenientium parẽtum vel amicorum charitate, & religioſarum fœminarũ ſuſceptione, hoc vtile eſſe ac neceſſarium ſuadentes. Non eſt hoc tuum ad quam magis pertinet, vt pauper cum pauperibus ſtipem accipias, quàm relictis omnibus tuis pro Chriſto aliena quærere, vt eroges. Magnæ infidelitatis ſignum eſt, ſi incluſa de craſtino ſit ſolicita, cum dominus dicat, Primũ quærite regnum dei, & hæc omnia adiicientur vobis. Quapropter prouidẽdum eſt vt mens omni rerum temporalium cura exuatur, & exoneretur ſolicitudine.

Quod recluſa de proprio labore viuat, vel aliunde antequam recludatur, ſibi procuret prouideri, nec doceat, nec hoſpites recipiat, nec puellas, ſed habeat probatam matronam & ancillam. *Cap. VI.*

QVod vt fiat, videat incluſa, vt ſi fieri poteſt, de la- E bore manuum ſuarum viuat. Hoc enim perfectum eſt. Si autem aut infirmitas aut teneritudo non permittat: antequam includatur, certas perſonas quærat, à quibus ſingulis diebus quod vni diei ſufficiat, humiliter recipiat, nec cauſa pauperum vel hoſpitum quicquam adiiciat. Non circa cellulam eius pauperes clament, non orphani plorent, non vidua lamentetur. Sed quis inquies, hoc poterit prohibere? Tu ſede, tu tace, tu ſuſtine. Mox vt ſcient te nihil habere, ſeque nihil recepturos, vel fatigati diſcedent. Inhumanum hoc clames. Ceterum ſi præter neceſſarium victum & veſtitum aliquid habes, monacha non es. Quid ergo erogabis? præcipitur tamen incluſæ, vt quicquid de labore manuum ſuarum victui ſuperfuit, mittat cuidam fideli, qui pauperibus eroget. Nolo vt inſidiatrix pudicitiæ vetula mixta pauperibus accedat propius, deferat ab aliquo monachorũ vel clericorum eulogias, non blanda verba in aure ſuſurret, ne pro accepta eleemoſyna oſculãs manum in aure inſibilet. Cauẽdum præterea eſt, vt nec ob ſuſceptionẽ religioſarum fœminarũ, quodlibet hoſpitalitatis onus incluſa ſuſcipiat. Nã inter bonas plerun-

G que etiam peſsimè veniunt, quæ ante incluſæ feneſtram
diſcumbentes præmiſsis valde paucis de religioſis ſer-
monibus ad ſecularia deuoluũtur, inde ſubtexere ama-
toria, & noctẽ ferè totã inſomnem ducere. Sanè tu tale
deuita, ne cogaris audire, quod videre horreas. Forte
enim videbuntur amara cum audiũtur, vel cernuntur:
quæ ſequuntur dulcia, cum cogitãtur. Si ſcandalum ti-
mes, eò quòd nec pauperibus erogas, nõ ſuſcipis hoſpi-
tes: cum omnes tuã nuditatem didicerint, non erit qui
reprehẽdat. Si verò nec pro pauperibus nec pro hoſpi-
ribus te velim pecunioſam eſſe: multo vtiq; minus oc-
caſione grandioris familiæ. Itaque eligatur tibi aliqua
anus, non garrula, non vaga, non litigioſa, non nugige-
rula: ſed quæ bonos mores excoluerit, & ab omnibus
habuerit teſtimoniũ veritatis. Hæc boſtium cellulæ cu-
ſtodiat, & quod debuerit, vel admittat vel conſeruet.
Habeat ſub cura ſua fortiorẽ ad onera ſuſtinenda, puel-
lam quæ aquam & ligna comportet, coquat fabas, aut
olera: aut ſi hoc infirmitas exegerit, præparet potiora.
Hęc ſub virgę diſciplina cuſtodiatur, ne forte eius laſci-
uia tuũ ſanctum habitaculũ polluatur, propoſitum bla-
ſphemetur, pueris & puellis nullũ ad te concedas acceſ-
H ſum. Sunt quædã incluſæ quæ in docẽdis puellis occu-
pantur, & cellam ſuam vertunt in ſcholam. Illa ſedet ad
feneſtram, iſte in porticu reſidet. Illa intuetur ſingulas,
& inter puellares motus nunc iraſcitur, nunc ridet, nũc
minatur, nunc percutit, nunc blanditur, nunc oſcula-
tur, nunc flentem vocat pro verbere propius, palpat fa-
ciem, ſtringit collum, & in amplexum ruens nũc filiam
vocat, nunc amicam. Qualiter inter hæc memoria dei,
niſi ſecularia & carnalia, & ſi non perficiantur, mouen-
tur tamen, & quaſi ſub oculis depinguntur. Tibi vtique
duæ illæ ſufficiant ad colloquium & ad obſequium.

*Quòd quælibet religioſa maxime virgo & recluſa de-
bet parum & illud ordinate loqui.* *Cap. VII.*

SIlentij grauitatem incluſæ ſeruandam præcipuè ſua-
demus. Eſt enim in ea quies magna & fructus mul-
tus. Nam cultus iuſtitiæ ſilentium. Sicut ait Hieremias,
Bonum eſt cum ſilentio expectare ſalutare dei. Et ite-
rum, Bonum eſt viro cum portauerit iugum: vt ſedeat
ſolus, & taceat. Vnde ſcriptum eſt: Audi Iſraël, & tace.
Fac ergo quod ait propheta, Dixi cuſtodiam vias: vt nõ
delinquam in lingua mea. Poſui ori meo cuſtodiam.
I Sic incluſa timens caſum linguæ, quam ſecũdum apo-
ſtolum Iacobum nemo hominum domare poteſt, po-
nat cuſtodiam ori ſuo, ſola ſedeat, & taceat ore, ſpiritu
loquatur: & credat ſe non eſſe ſolam, quando ſola eſt.
Tunc enim cum Chriſto eſt, qui non dignatur in tur-
bis eſſe cum ea. Sedeat ergo ſola, taceat Chriſtum au-
diens, & cum Chriſto loquens, Ponat cuſtodiã ori ſuo.
Primùm, vt raro loquatur. Deinde quid loquatur, qui-
bus, & quomodo loquatur, attendat. Rarò loquatur, id
eſt, certis & cõſtitutis horis, de quibus poſtea dicemus.
Quid loquatur, id eſt certis perſonis, & quales eis fue-
rint deſignatæ. Quomodo loquatur, id eſt, humiliter,
moderatè, non alta voce, nec dura, nec blãda, nec mixta
riſu. Nam ſi hoc ad quemlibet virum honeſtum non
pertinet, quanto magis ad fœminam? quanto magis ad
virginem? quanto magis ad incluſam? Sede ergo ſoror
mea & tace. Si compelleris loqui, parum loquere, hu-
militer & modeſtè: ſiue de corporalium rerum neceſ-
ſitate, ſiue de animæ ſalute ſermo incubuerit.

*Quod non debet loqui niſi probato confeſſori, ſeni &
raro: nec eum tãget, nec de mane conferat, nec ſolus ſibi
loquatur aliquis, nec munuſcula tribuat.* *Cap. VIII.*

IAm nunc perſonas quibus loqui debet, deſignemus. K
Felix illa quæ nec maritum admiſit, nullum virorum
videre volens, nec alloqui. Sed quæ nunc recluſarum
hoc ſequitur exemplum? Sufficiũt illis quæ modò ſunt,
ſi hanc corporalem caſtitatem conſeruent, ſi non onu-
ſto ventre non extrahantur: ſi non fletus infamis par-
tum ediderit, quibus perpetuum, ne cum viris loquan-
tur, indicere non poſſumus ſilentium, cum quibus ho-
neſtius loqui poſsint, videamus. Ergo ſi fieri poteſt,
prouideatur in magno monaſterio vel eccleſia presby-
ter aliquis ſenex, maturus moribus: cui rarò, niſi de cõ-
feſsione & animæ ædificatione loquatur. A quo conſi-
lium accipiat in dubiis, in tribulationibus conſolatio-
nem. Verum quia incluſum membris malũ illud, quod
timemus plerũque ſuſcitat, & emollit emortuam ſene-
ctutem, nec ipſi manum ſuam tangendam præbeat vel
palpandam. Nulla vobis de macie vultus, de exilitate
brachiorum, de cutis aſperitate ſit cura.

*Quod non propter ſororem ſed propter alias adoleſcen-
tulas hæc ſcribit præcauẽda eſſe recluſarum.* *Cap. IX.*

HAEc tibi ſoror (gratias deo) dicenda non fuerant:
ſed quia nec ſolum propter te, ſed etiam propter
adoleſcentiores quæ ſimilem vitam tuo conſilio arri- L
pere geſtiunt, hanc tibi formulam tradi voluiſti, hæc
interſerenda putaui: ſi aliqua magni nominis vel bonæ
æſtimationis perſona, abbas ſcilicet vel prior cum in-
cluſa loqui voluerit, aliquo præſente loquatur.

De perſonarum colloquio euitando. *Cap. X.*

NVllam certè perſonam te frequentius viſitare vel-
lem: nec cum aliqua te crebrius viſitante, familiare
vellem tecum habere ſecretum. Periclitatur enim ſania
virginis crebra certe alicuius perſonæ ſalutatione, peri-
clitatur & conſciẽtia. Nam quanto ſæpius eundem vi-
deris vultum, vel vocem audieris, tanto expreſsius eius
imago tuæ memoriæ imprimetur. Et ideo incluſa etiã
facie velata loqui debet cum viro, & eius cauſæ conſpe-
ctum, cui cum timore ſolum debet præſtare auditum.
Nam eandem viri vocem ſæpe admittere, quibuſdam
periculoſum eſſe non dubito. Adoleſcentium & ſuſpe-
ctarum perſonarum deuita colloquium: nec vnquam
tecum niſi tu audientiam illius qui tibi proprie loqua-
tur. Et hoc ſi certa neceſsitas popoſcerit. Cum nullo
itaque aduenientium, præter epiſcopum aut abbatem,
vel magni nominis priorem, ſine ipſius presbyteri licẽ- M
tia vel præcepto loquaris, vt difficultas loquẽdi tecum,
tibi præſtet quietem. Nunquam inter te & quemlibet
virum quaſi occaſione exhibendæ charitatis vel nu-
triendi affectus vel expetendæ familiaritatis aut ami-
citiæ ſpiritualis diſcurrant nuncij: nec eorum munu-
ſcula literáſque ſuſcipias, nec illis tua dirigas prout mo-
ris eſt, puta zonas, marſupia quę diuerſo ſtamine & ſub-
tegmine variata ſunt, & cætera quæ huiuſmodi adole-
ſcentioribus monachi per clericos mittunt, quod fo-
mentum eſt amoris illiciti, & magni materia mali.

*Quod recluſa debet propriis manibus laborare, vt inde
viuat, vel pauperibus eroget.* *Cap. XI.*

OPerare proinde ea quæ vel neceſsitas poſcit, vel
præſcribit vtilitas, & eorum precium tuis vſibus
cedat, quibus ſi non egueris, aut neceſſaria eccleſiæ
aut pauperibus, ſicut diximus, tribuas. Ornet etiam
omnes motus, omnes ſermones incluſæ, verecundia,
quæ linguam compeſcat, iram mitiget, iurgia caueat.
Quam enim pudere decet honeſtè honeſta loqui:
quantæ impudentiæ eſt, vt inhoneſta licet laceſsita in-

iuriis

A iuriis aut ſtimulata furore loquarur.

Quod non debet improperiis reſpondere. *Cap. XII.*

INcluſa igitur litiganti non reſpondeat, detrahenti
non improperet, laceſſenti non contradicat: ſed in
omnibus quæ in publico vel in occulto aut obiiciun-
tur, aut ſuſurrantur, ex conſcientiæ ſenioris arte contē-
nat, dict ns cum apoſtolo, Mihi autem pro minimo eſt
vt à vobis iudicer. Super omnia enim incluſa ſtudere
debet, vt tranquillitatē ſpiritus, & pacem cordis iugiter
retinens illum ſui pectoıs æternū habeat inhabitatorē:
de quo ſcriptum eſt, In pace factus eſt locus eius. Et a-
liàs dominus per prophetam, Super quē, inquit, requie-
ſcet ſpiritus meus, niſi ſuper humilem & quietom & ti-
mentem ſermones meos? Hunc ſacratiſsimum mentis
ſtatū, non ſolùm ſtultiloquia euertunt, ſed & peruertūt.
Nihil tam eſſe tibi cenſeo ſectandum, quàm ſilentium.

De tempore loquendi & tacendi. *Cap. XIII.*

IAm nunc tempus loquendi, ac tacendi tempus di-
ſtinguamus. Igitur ab Exaltatione ſanctæ crucis vſ-
que ad quadrageſimam poſt complrtotium vſque ad
auroram ſilentium teneat: & tunc dicta prima, ſi aliud
de diurna neceſsitate voluerit ſuggerere ſeruienti, pau-
B cis hoc faciat verbis, nihil cuiquā poſtea vſque ad tertiā
loquatur. Inter tertiam verò & nonam his qui ſuperue-
nerint, priùs ſi admittendi ſunt, competenter reſpon-
deat, & miniſtris, quod placuerit, iniungat. Poſt nonam,
ſumpto cibo omne colloquiū & diſſolutionis materiā
caueat, ne impingatur ei illud qood ſcriptum eſt: Sedit
populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludeıe.
Porrò veſpertina laude ſoluta, cum miniſtra vſque ad
tempus collationis de neceſſariis cōferat. Tempore ve-
rò quadrageſimæ incluſa ſemper ſilentium tenere de-
beret. Sed quia hoc durum impoſsibileque putator, cū
confeſſore ſuo & miniſtra rarius quàm aliis tempori-
bus loquatur: & cum nullo alio niſi fortè aliqua reue-
renda perſona ex aliis prouinciis ſuperuenerit. Poſt paſ-
cha verò vſque ad tempus prædictum à cōpletorio vſ-
que ad ſolis ortum ſilentio cuſtodito cùm horam pri-
mam in diurnis obſequiis celebrauerit, cum miniſtris
ſuis loquatur ſi oportuerit: cum ſuperuenientibus, inter
nonam & veſperam. Finita hora veſperarum, diſponat
cum miniſtris quod opus fuerit vſque ad collationē.

Quod vitandum & habendum exerciciū. *Cap. XIIII.*

C HIs inſpectis operi manuum, lectioni & orationi
certa tempora deputentur. Ocioſitas quippe ini-
mica eſt animæ, quam præ omnibus cauere debet in-
cluſa. Eſt enim omnium maloıum parens, libidinis ar-
tifex: peruagationum alitrix, nutrix viciorum, fomen-
tum acediæ triſticiæ incentiuum. Ipſa peſsimas cogi-
tationes ſeminat, affectiones illicitas quærit, ſuſcitat de-
ſideria. Ipſa quietis faſtidium parit, horrorem incutit
cellæ. Nunquam te improuidam, nunquā te ſpiritus in-
ueniat ocioſam. Sed quia mens noſtra, quæ in hac vita
ſubdita eſt vanitati, nunquam in eodē ſtatu permanet.
Ocioſitas exercitiorū varietate fuganda eſt, & quies no-
ſtra quadam operum viciſsitudine fulcienda. Itaque à
calen. nouembris vſque ad quadrageſimam ſecundum
æſtimationem ſuam, plus media nocte repauſet: & ſic
ſurgens cum qua poteſt deuotione ſecundum formam
regulæ beati Benedicti, nocturnas vigilias celebret, qui-
bus mox ſuccedat oratio, ſecundum quod eā ſpiritus
ſanctus adiuuerit, ant protelare debet aut abbreuiare.
Caueat autem ne prolixior oratio faſtidium pariat. V-
tilius eſt enim ſæpius orare breuiter, quàm ſemel nimis
prolixè: niſi forte orationi deuotio inſpirata ipſo neſci-
ente, qui orat, prolongauerit. Poſt orationē in honorē D
virginis debitum ſoluat officium, ſanctorū commemo-
rationes adiiciens. Caue autē ne de numero pſalmorū
vel commemoratione aliquam tibi legem imponas: ſed
quandiu te pſalmi delectāt, vtere illis. Si tibi cœperint
eſſe oneroſi, tranſi ad lectionem: quæ ſi faſtidiū ingerit,
ſurge ad orationē. Sic ad opus manuū, his fatigata per-
trāſiens, vt ſalubri alternatione ſpiritum recrees, & pel-
las acediam. Finitis commemorationibus quaıum nu-
merū non propoſitioni, vel voci neceſsitas extorqueat:
ſed inſpirans deuotio dictat, tempus quod reſtat vſque
ad auroram, operi manuum cum pſalmorum modula-
tione deſeruiat. Albeſcēte auroıa matutinas laudes cum
horę primæ hymnis perſoluat: & ſic in alternatione le-
ctionū, orationum, pſalmorū quoque prout ea deuotio
variauerit, tertiam expectet, qua dicta in opere manuū
vſque ad horam nonam occupetur. Cibo autem ſum-
pto & gratiarum actionibus deo ſolutis, ad præſcriptā
māſitudinem redeat ſpiritalibus exercitiis, opus corpo-
rale intermittens vſque ad veſperas. Facto autem paruo
interuallo aliquam lectionem de vitis patrum, vel inſti-
tutis vel miraculis eorum ſibi ſecretius legat: vt orta ex
his aliqua compunctione, in quodam feruore ſpiritus E
completorium dicat: vt cum pleno pectore deuotionis
lectulo membra componat: illa ſane quæ literas non in-
telligit, operi manuū diligentius inſiſtat. Ita vt cum pau-
latim fuerit fatigata, ſurgat, & genua flectat, & breuiter
oret dominum ſuum, & ſtatim opus quod intermiſerat
reſumat: & hoc faciat tempore ſcilicet vtroq; lectionis
& laboris, dominicam orationem crebrius inter opera
eadem repetēs: & ſi quos pſalmos voluerit, interferens.

De tempore paſchali in quo ad vigilias ſurgere debet.
Cap. XV.

APaſcha verò vſque ad prædictas Calend. ſic ſurgat
ad vigilias, vt finitis nocturnis hymnis & oratio-
nibus paruiſsimo interuallo præmiſſo matutinas inci-
piat. Quibus expletis vſque ad plenum ſolis ortum ora-
tionibus vacet & pſalmis, & tunc dicta prima ſacrificiū
diurni operis inchoet, vſque ad horam tertiam: in le-
ctione & oratione vſque ad ſextam ſpiritum occupet.
Poſt ſextam ſumpto cibo, pauſet in lectulo ſuo vſque ad
nonam: & ſic vſque ad veſperam manibus operetur.
Poſt veſperam verò orationibus vacet & pſalmis, ho-
ram collationis ita temperans, vt ante ſolis occaſum le- F
ctulus membra recipiat. Cauēdum enim eſt omni tem-
pore ne totam diei lucem nox antequam dormiturum
eat, ſuis obducat tenebris, & dormire cogatur cum vi-
gilare debet.

De tempore quadrageſimali qualiter eſt ieiunandum,
& de virtute ieiunij. *Cap. XVI.*

DE tempore quadrageſimali locuturi, primo excel-
lentiam eius credimus commendandam. Cùm
multa ſunt Chriſtianorum ieiunia, omnibus excellit
quadrageſimale ieiunium, quod diuina auctoritate non
ſingulis quibuſcunque perſonis, non illius vel illius or-
dinis hominibus, ſed omnibus indicitur Chriſtianis.
Habet autem teſtimonium excellentiæ à lege, à pro-
phetis & ab euangelio. Nam Moyſes famulus dei ieiu-
nauit quadraginta diebus & quadraginta noctibus, vt
legem domini accipere mereretur. Helias autem pro-
pheta cum manducaſſet de pane ſubcinericio, aquámq;
bibiſſet, quam angelus ei miniſtrauerat, ieiunauit qua-
draginta diebus & quadraginta noctibus, & tunc vo-
cem domini audire promeruit. Dominus & ſaluator
noſter cùm ieiunauit quadraginta diebus & quadra-

G ginta noctibus ſuperauit tentatorem,& acceſſerunt an-
geli & miniſtrabant ei.

De virtute ieiunij. Cap. XVII.

ESt ergo ieiunium contra omnia tentamenta & pec-
cabilem ſtatum. In omni tribulatione vtile refu-
gium, omnibus noſtris irrefragabile fulcimentum.
Quantæ autem virtutis ſit ieiunium ipſe Chriſtus non
tacuit, cur dæmonem qui lunaticum inuaſerat, eiicere
non potuerunt. Hoc genus, inquit, dæmoniorum non
poteſt eiici,niſi in oratione & ieiunio.

De ſignificatione quadrageſimæ. Cap. XVIII.

LIcet autem religionis comes ſemper debeat eſſe ie-
iunium, ſine quo caſtitas tuta eſſe non poteſt: hæc
tamen quadrageſimalis obſeruatio magnum in ſe con-
tinet ſacramentum. Primus locus habitationis noſtræ
paradiſus fuit. Secundus mundus iſte plenus ærumnis.
Tertius in cœlo cum angelis & ſpiritibus. Significant
autem iſti quadraginta dies totum tempus ex quo pul-
ſus eſt Adam de paradiſo vſque ad vltimum diem in
qua plene liberabuntur ab hoc exilio. Hic autem ſumus
in timore, in labore, in dolore proiecti à facie oculorũ
dei, excluſi à gaudiis paradiſi, ieiuni ab alimento cœle-
H ſti: ſemper autem debemus hanc miſeriam noſtram cõ-
ſiderare & deplorare, & oſtendere in operibus noſtris
quòd ſumus aduenæ & peregrini in mundo. Sed quia
hoc facile non poteſt humana fragilitas, conſtituit ſpi-
ritus ſanctus tertium tempus quo id faciamus,& quaſdã
obſeruationes in eccleſia fieri ordinauit, quibus ipſius
temporis cauſam animaduertere valeamus. Nam vbi
oſtẽdit nos pulſos eſſe, adiectos morti propter verbum
quod dixit dominus ad Adam, cùm eum expelleret de
paradiſo,cum cinerum aſperſione dicitur vobis: Puluis
es, & in puluerem reuerteris. Vt ſciamus etiam quòd in
hoc exilio negatur vobis viſio dei, appenditur velum
inter nos & ſancta ſanctorum. Verum vt reducamus
ad memoriam quòd longe ſumus ab eorum ſocietate
de quibus ſcriptum eſt: Beati qui habitant in domo tua
domine, in ſecula ſeculorum laudabunt te. Vtitatum
verbum laudis intermittimus. Quod vero nos ipſo hoc
altiori ieiunio conſtringimur, recordari vos facit quòd
in hac vita cœleſti pane non ſatiamur. In hoc ergo tem-
pore omnis Chriſtianus aliquid addere dicitur ſolitis
obſequiis, & diligentius atque frequentius circa cordis
I & oris cuſtodiam occupari. Sed incluſa maxime inſti-
tutionis temporis huius rationem multo melius intel-
ligit, quãto eam in propria vita ſua expreſsius recogno-
ſcit. In his proinde ſacris orationibus Chriſto placere
præcipue deſideramus, totã ſe deo voueat atq; ſanctifi-
cet. Omnes delicias reſpuat, omnes cõfabulationes ab-
iuret, & quaſi dies nuptiarum hoc tempus exiſtimans
ad amplexus Chriſti omni auiditate ſuſpiret. Frequen-
tius ſolito incumbat orationi, crebrius ſe pedibus Ieſu
proſternat, crebra nominis illius repetitione compun-
ctionẽ excitet, lacrymas prouocet: cor ab omni vaga-
tione compeſcat. Finis itaque ſacris vigiliis interuallum
quod à nocturnis laudibus diuidit matutinas, orationi
& meditationi obſeruiat. Dictáque poſt matutinas pri-
ma vſque ad plenam tertiam pſalmis ac lectionibus va-
cet. Tertiæ vero horæ laude completa operi manuum
vſque ad horam nonam deuota inſiſtat, breues per in-
terualla orationes inſerens: dicta poſt hoc veſpera cor-
pus reficiet, & ſic tempus completorij pſallens expectet.

De cibi & potus qualitate & quantitate Cap. XIX.

IAm de cibi & potus qualitate vel quantitate ex abun-
danti quidem tibi legem imponere ſoror quæ ab ip-
ſa infantia vſque ad ſenectutem, quæ nunc tua membra K
debilitat, parciſsimo cibo vix corpus ſuſtentas: pro aliis
cum quibus id vtile futurum arbitrans, certam de his
pręſcribere regulam tentabo. Beatus Benedictus libram
panis & heminam potus concedit monacho: quod nos
incluſis delicatioribus non negamus: adoleſcentibus ta-
men in corpore robuſtis, ab omni quod inebriare po-
teſt, abſtinere vtiliſsimum eſt. Panem nitidum & cibos
delicatos quaſi impudicitiæ venenum euitet. Sic neceſ-
ſitati conſulat, vt & famem repellat, & appetitum non
ſatiet. Itaque quæ ad perfectiorem abſtinentiam pro-
gredi non valent, libra panis & hemina lautioris potus
contentæ ſint: ſiue bis comedant ſiue ſemel. Vnum ha-
beant de oleribus vel leguminibus pulmentum, vel cer-
te de farinaceis. Cui modicum olei, vel butyri vel lactis
iniiciens, hoc condimento faſtidium repellat. Et hoc
ei, ſi ea die cœnatura eſt ſufficiat. Ad cœnam verò pa-
rum lactis ſibi vel piſcis modicum, vel aliquid huiuſ-
modi ſi præſto fuerit, apponat. Vno genere cibi con-
tenta cum pomis & herbis crudis, ſi quas habuerit, hæc
ipſa ſi ſemel comederit in die prælibato pulmento poſ-
ſunt apponi. In vigiliis ſanctorum tamen & quatuor
temporum ieiuniis, omnium etiam feriarum quarta & L
ſexta, extra quinquageſimam in cibo quadrageſimali ie-
iunet. In quadrageſima vero vnum quotidie ei ſufficiat
pulmentum. Et niſi infirmitas impediat, feria ſexta in
pane & aqua ieiunet. Ab Exaltatione ſanctæ crucis vſ-
que ad quadrageſimam ſemel in die hora nona reficiat.
In quadrageſima dicta veſpera ieiuniũ ſoluat. A paſcha
vſque ad Pentecoſten ad ſextam prandeat, & ad pran-
dium ſilentium teneat: quod etiam tota æſtate faciet,
præter ferias quarta & ſexta, & ſolennibus ieiuniis. Die-
bus autem quibus ieiunat, liceat ei in æſtate pro ſomno
meridiano & inter matutinas & primam modicum
quietis indulgere corpuſculo.

De veſtimentis & calciamentis. Cap. XX.

POrrò talia ei veſtimenta ſufficiant quæ frigus repel-
lant. Groſsioribus pelliciis vtatur, & pellibus pro-
pter hyemem, propter æſtatem autem vnam habeat tu-
nicam: vtroque vero tempore duas de ſtupacio camiſias
vel ſtaminas. Velamen capitis non ſit de panno ſubtili
vel precioſo, ſed mediocri nigro: ne videatur colore va-
rio affectare decorem. Calciamenta, pedilles, caligas,
quantum ſatis fuerit habeat. Et paupertatis ſuæ cuſtos M
ſolicite conſideret, vt etiam aliquantulum minus ha-
beat quàm indulgere ſibi poſsit iuſta neceſsitas. Hęc ſo-
ror chariſsima, de exterioris hominis conuerſatione nõ
pro antiquitatis feruore, ſed pro huius noſtri temporis
ſpacio te compellente conſcripſi, infirmis temperatum
quendam modum viuendi proponens, fortioribus ad
perfectiora progrediendi libertatem relinquens.

Quare ſolitudo eſt hominum conſortio præferenda propter conſeruationem theſauri virginitatis. Cap. XXI.

SEd iam nunc audiat & intelligat verba mea quęcun-
que abrenuncians mundo vitam hanc ſolitariam
elegerit, abſcondi deſiderans non videri, & quaſi mor-
tua ſeculo in ſpelunca Chriſto conſepeliri. Primum
tibi ſolitudinem hominum debeas præferre conſortio
diligenter attende. Virgo, inquit Apoſtolus, cogitat
quæ ſunt dei, quo modo placeat deo, vt ſit ſancta cor-
pore ac ſpiritu voluntarium hoc ſacrificium eſt, oblatio
ſpontanea, ad quam non lex impellit. Sed neceſsitas co-
git, non vrget præceptum. Vnde dominus in euan-
gelio: Qui poteſt capere capiat. Quis poteſt? Ille cer-
tè cui dominus hanc inſpirauerit voluntatem & præ-
ſtiterit

A ſtiterit facultatem. Primum igitur vt virgo bonum pro-
poſitum tuũ ipſi qui inſpirauit cum ſumma deuotione
cordis commenda, intentiſsima oratione depoſcens, vt
quod impoſsibile eſt per meritũ facile ſentias per gra-
tiam. Cogita ſemper quam preciosũm theſaurũ in quã
fragili vaſculo portes, & quam mercedẽ, quam gloriam,
quam coronam virginitas ſeruata miniſtret. Quam in-
ſuper pœnam, quam cõfuſionem, quam damnationem
importet amiſſa, indeſinẽter animo reuolue. Quid hoc
precioſius theſauro: quo cœlum emitur, quo angelus de-
lectatur, cuius ipſe Chriſtus cupidus eſt, quo illicitur ad
amandũ, & ad præſtandũ prouocatur. Quid? Audeo di-
cere ſeipſum & omnia ſua. Itaq; nardus virginitatis tuæ
etiam in cœleſtibus dans odorem ſuum, facit vt concu-
piſcat rex decorẽ tuũ, & ipſe eſt dominus deus tuus. Vi-
de qualẽ tibi ſpõſum elegeris, qualẽ tibi amicũ attuleris.
Ipſe eſt ſpecioſus forma præ filiis hominum. Specioſior
etiam ſole & ſuper omnẽ ſtellarũ pulcritudinẽ. Spiritus
eius ſuper mel dulcis & hæreditas ei⁹ ſuper mel & fauũ.
Longitudo in dextera eius, & in ſiniſtra eius diuitiæ &
gloria. Ipſe te iã elegit in ſpõſam. Sed nõ coronabit niſi
probatam. Et dicit ſcriptura: Qui nõ eſt tentatus, nõ eſt
B probatus, virginitas aurũ eſt, cella fornax, cõflator dia-
bolus, ignis tentatio, caro virginis, vas luteũ in quo aurũ
recõditur, nec vas vlterius à quolibet artifice reparatur.

De contemplatione virginis in conſideratione ſponſi ſiue beatæ Mariæ, & ſanctarum virginum, ne corrumpatur libidine necdũ aliena, ſed etiã propria. Cap. XXII.

HAEc virgo iugiter cogitans precioſiſsimum virgi-
nitatis theſaurum qui tam vtiliter poſsidetur, tam
irrecuperabiliter amittitur, ſumma diligentia ſummo
cum timore cuſtodiat. Cogitet ſine intermiſsione ad
cuius ordinatur thalamũ, ad cuius præparatur amplexũ:
proponat ſibi agnum quem ſequi habet, quocunq; ierit.
Contempletur beatiſsimã Mariam præcedẽtem & præ-
cinentem dulce illud cũ virginitatis tympano choros
virginum canticum, quod nemo poteſt canere niſi v-
triuſque ſexus virgines. De quibus ſcriptum eſt: Hi ſunt
qui cum mulieribus non ſunt coinquinati, virgines e-
nim ſunt. Nec ſic hoc dictum æſtimes, quaſi nũ vir ſine
muliere, aut mulier ſine viro poſsit fœdari. Cùm dete-
ſtandum illud ſcelus quo vir in virũ vel fœmina in fœ-
minam omnibus flagitiis damnabilius iudicetur. Sed &
C abſq; alienæ carnis conſortio virginitas plerunque cor-
rumpitur, caſtitas violatur. Si vehemẽtior æſtus carnem
concutiens voluntatẽ ſibi ſubdiderit, & rapuerit mem-
bra, cogitet virgo ſuper omnia ſua ſanctificata deo, in-
corrupta Chriſto, ſpiritui ſancto dedicata. Indignum
iudicet quod Chriſti eſt tradere ſatanæ, & virginea eius
membra erubeſcat vel ſimplici motu maculari.

Quomodo eſuriens debet famem delicias reputare, & paupertatem diuitias. Cap. XXIII.

ITaque proinde in virginitatis ſuæ cuſtodiam totum
animum tendat. Cogitationes expendat, vt virtutis
huius perfectionem eſuriens famem delicias putet, di-
uitias paupertatẽ. In cibo, in potu, in ſomno, in ſermone
ſemper timeat diſpendium caſtitatis, ne ſi plus debito
carni reddiderit, vires præbeat aduerſario, & occultò
nutriat hoſtẽ. Sedens igitur ad mẽſam decorẽ pudicitię
mẽte reuoluat, & ad eius perfectionẽ ſuſpirãs cibos fa-
ſtidiat, potũ exhorreat, etiam quod ſumendũ neceſsitas
indicauerit, aut ratio dictauerit, cũ dolore aut pudore,
aliquando cũ lachrymis ſumat. Si ei ſermo fuerit cũ ali-
quo, ſemper metuat aliquid audire, quod vel modicum,
ſerenitatẽ caſtitatis obnubilet, deſerenda ſe à gratia non
dubitet, ſi vel vnum verbum contra honeſtatẽ proferat. D

Quod lectum intrans debet cogitare ſi in aliquo offendit, & dolere. Cap. XXIIII.

PRoſtrata lectulo pudicitiam tuam commenda deo,
& ſic ſigno crucis armata reuolue animo quomodo
die illo vixiſti, ſi verbo, ſi opere, ſi affectu domini tui o-
culos offendiſti: ſi leuior, ſi ocioſior, ſi negligentior de-
bito fuiſti. Si plus cibo crudior, potu diſſolutior metas
neceſsitatis exceſsiſti. Si ſubreptum tibi aliquid horum
deprehendis, ſuſpira, pectus tunde, & hoc ſacrificio ve-
ſpertino tuo reconciliatam ſponſo ſponſus excipiat.

Quod contra carnis tentationẽ recurras ad beatã & ſanctam Agnem & angelum eius adiutoria. Cap. XXV.

SI vigilanti ſubito, aut quiete ſoporis, aut arte tenta-
toris calor corporis fuerit excitatus, & in ſomnum
callidus hoſtis iniũxerit, diuerſiſq; cogitationibus quie-
tem pudicitiæ infeſtauerit propoſueritque delicias, vitę
durioris horrorem incuſſerit, veniat tibi in mentem
beatæ virginis, quæ in tenera ætate tam crebro reporta-
uit de impiiſsimo hoſte triumphum. Cogita Agnem
beatiſsimam à qua aurum, argentum, veſtes precioſiſsi-
mæ, lapides precioſi & tota ſecularis gloriæ põpa quaſi
quædam ſtercora ſunt reputata. Vocata ad tribunal non E
abfuit, blandiebatur iudex, contempſit, minabatur, irri-
ſit magis metuẽs ne parceret quàm ne puniret: fœdúm-
que lupanar vertit in oratorium: quod cum virgine in-
grediens angelus lucem infudit tenebris, & inſectato-
rem pudicitię morte mulctabat. Si igitur & tu oraueris,
& contra libidinis incentorem lachrymarum tuarum
arma leuaueris, non certe angelus tuo caſto deerit cubi-
culo, qui proſtibulo non defuit. Merito beatam Agnem
ignis iſte materialis nequiuit adurere, cui carnis flamma
tepuerat, quam ignis ſuccenderat charitatis. Quotienſ-
cunque nequam ſpiritus illicita quæque ſuggeſſerit, ve-
hementior incubuerit æſtus, illum qui ſcrutatur corda
& renes, ſcito eſſe præſentẽ: & ſub eius oculos eſſe quic-
quid agis vel cogitas. Habe proinde reuerentiam do-
mino, quem tibi aſsiſtere non dubites, & deprædatori
reſponde: Angelum habeo amatorem, qui nimio zelo
cuſtodit corpus meum. Adiuuet conatum tuum in tali
neceſsitate diſcreta abſtinentia. Quia vbi multa carnis
afflictio, aut nulla, aut parua aliqua poteſt delectatio.

Quod caſtitas ab adoleſcentibus ſine magno deſiderio & maceratione ſeruari non poteſt, cùm in ægris & ſenibus F
frequenter periclitatur. Cap. XXVI.

NEmo ſe palpet, nemo blãdiatur ſibi, nemo ſe fallat.
Nunquam ab adoleſcentibus ſine magna cordis
contritione & carnis afflictione caſtitas conquiritur,
vel ſeruatur, quæ plerunque ægris vel ſenibus periclita-
tur. Nam licet continentia donum dei ſit, & nemo poſ-
ſit eſſe continens, niſi deus det, nec vllis noſtris meritis
donum hoc, ſed eius gratuitæ ſit gratiæ adſcribendum,
illos tamen tanto dono indignos iudicat, qui aliquid
laboris pro eo ſubire detrectant, volentes inter delicias
caſti eſſe, inter epulas continentes, inter pueros & puel-
las conuerſari & non tentari: in commeſſationibus &
ebrietatibus fœdis diſtendi humoribus & non coin-
quinari: ligare viſum ſuum cum flammis & non exuri.
Difficile hoc vtrum aut impoſsibile tu videris.

De monacho ſe propter caſtitatem in aquis immergente, & rurſus affligente & orante, ſtimulum carnis extinguere nequeunte. Cap. XXVII.

NOui ego monachum qui cùm initio ſuæ conuer-
ſationis, tam naturalibus incentiuis, tam violentia
vitioſæ conſuetudinis, tam ſuggeſtione callidi hoſtis,

G vt tẽtatoris pudicitiam ſuam periclitari timeret, & ere-
xit ſe contra ſe, & aduerſus ſuam carnem ſuauiſsimum
concipiens odium, nihil magis quam quod ad eam af-
fectaret expeteret. Itaque inedia macerabat corpus, &
quæ ei de ſe debebãtur ſubtrahẽs, etiam motus eius ſim-
plices comprimebat. Sed cùm iterum nimia debilitas
ſibi plus indulgere compelleret, ecce caro rurſus caput
erigẽs adquiſitam vt putabatur, infeſtabat quietem, ple-
riſque ſe frigidis aquis iniiciens, tremens aliquandiu
pſallebat & orabat. Sæpe etiam illicitos ſentiens motus
vrticis fricabat corpus, & nudæ carni aperiens incen-
dium incendio ſuperabat. Et cùm hæc omnia non ſuf-
ficerent, nihilominus eum ſpiritus fornicationis vrge-
ret, tunc quod ſolũ ſuperfuit, proſtratus ante pedes Ieſu
orat. Plorat, ſuſpirat, rogat, adiurat, obteſtatur, vt aut oc-
cidat vel ſanet, clamat crebrò, non abibo, non quieſco,
nec te dimittam niſi benedixeris mihi: præſtatur ad ho-
ram refrigerium, ſed negatur ſecuritas. Quieſcentibus
enim paululum carnis ſtimulis affectiones illicitæ pe-
ctus inuadunt. Deus meus quas cruces, quæ tormenta
tunc pertulit miſer ille, donec tanta infuſa eſt ei dile-
ctio caſtitatis: vt omnes quæ ſentiri poſſunt, vel cogi-
H tari, quaſuis iniiceret voluptates, & tunc quoque receſ-
ſit ab eo. Sed vſque ad tempus & nunc ſenectuti mor-
bus acceſsit, nec ſic tamen ſe de ſecuritate blanditur.

Contra illos qui dicunt ſe eſſe frigidos vel impotentes, & in lecto ſe cum mulieribus ponunt, duplex malum cumulantes. *Cap. XXVIII.*

VNde non parum pudet quorundam impudicitiæ,
qui cùm in ſordibus ſenuerunt, nec ſic ſuſpectarum
perſonarum volunt carere conſortio. Cunque, quod di-
ctu nefas eſt, eodem lectulo cubantes inter amplexus &
oſcula de ſua caſtitate ſe dicunt eſſe ſecuros, quos frige-
ſcente corpore ad cœlos tepeſcentia membra deficiant.
Infelices iſti & præ cũctis mortalibus miſeri, quib⁹ cùm
deſit ſceleris perpetrandi facultas, adhuc manet in ipſa
fœditate facultas. Nõ quieſcit turpe deſiderium, quan-
uis ei frigiditas neget effectum. Videat tamen vtrum
verum dicat aut mentiatur iniquitas ſibi, & dum nititur
velare vnũ, duplex in ſe prodat flagitium. Cùm & ferè
decrepitos nocturnũ aliquãdo plaſma deludat, & emor-
tuam ſenectutẽ inteſtinum hoc malũ ſæpius inquietat.

Quòd virgo nunquã debet ſe reputare ſecuram, ſed ſem-
I *per debet cogitare de ſcriptura diuina.* *Cap. XXIX.*

TE ſoror nũquam volo eſſe ſecuram, ſed timere, ſem-
pérque tuam fragilitatem habere ſuſpectam, ad in-
ſtar pauidæ columbæ frequentare riuos aquarum, &
quaſi in ſpeculo accipitris cernere ſuperuolantis effi-
giem & cauere. Riui aquarum ſententiæ ſunt ſcriptu-
rarum, quæ de limpidiſsimo ſapientiæ fonte profluen-
tes diabolicarum ſuggeſtionum produnt imaginem &
ſenſum, quo caueantur, & eludant. Nihil enim magis
cogitationes excludit inutiles, vel compeſcit laſciuias
quam meditatio verbi dei, quod ſic ad animum ſuum
virgo debet aſſuſcere, vt aliud nolens, non poſsit aliud
meditari. Cogitanti de ſcripturis ſomnus obrepat. Eui-
gilanti primum aliquid de ſcripturis occurrat, dor-
mientis ſomnia memoria aliqua de ſcripturis ſententia
condiat.

Quòd rigor abſtinentiæ non debet omitti timore futuri languoris vel infirmitatis cùm ob hoc corpus domatur. *Cap. XXX.*

SEd quidam à ſalutaribus exercitiis retrahuntur ti-
more, ne videlicet propter nimiam abſtinentiam vel
vigilias immoderatas incidant in languorem, & ita ef-
ficiantur aliis oneri, ſibi autem dolori, hęc excuſatio no- K
ſtra in peccatis noſtris: quàm pauci ſunt hodie quos
talis feruor igniuit, omnes ſapientes ſumus, omnes pro-
uidi, omnes diſcreti: procul oderamus bellũ, & ſic mor-
bum corporis antequam ſentiatur, formidamus: vt lan-
guorem animæ quem præſentem ſentimus, territi ne-
gligamus, quaſi tolerabilius ſit flammã libidinis, quàm
ventris tolerare rugitum. Aut multo melius ſit conti-
nuo languore carnis vitare laſciuiam, quàm ſanum &
incolumem in eius redigi ſeruitutem. Quid enim in-
tereſt vtrum abſtinentia an languore caro ſuperbiens
comprimatur, caſtitas cõſeruetur? Sed remiſsio, inquit,
cauenda eſt: ne forte occaſione infirmitatis incurramus
illecebras voluptatis. certè ſi languet, ſi ægrotat, ſi tor-
quentur viſcera, ſi areſcit ſtomachus, quæ licet deliciæ
oneri magis erunt quàm delectationi.

De adoleſcente qui fuerat incontinens veram pœnitentiam agente, & cum dolore ſtomachi, Chriſtum hora mortis vidente. *Cap. XXXI.*

VIdi hominem qui cum pœnitentia ſua vi conſuetu-
dinis oppreſſus continere non poſſet, tandem in ſe
reuerſus ſupra modum erubuit: & mox conculcauit
cor eius ira eum, & in meditatione eius exarſit ignis. L
Deinde ſalubriter iraſcens, ſibi inurectione grauiſsima
irruit in ſeipſum, & bellum indicens corpori, etiam ei
quæ neceſſaria videbantur, ademit. Succeſsit grauitas
leuitati, loquacitati ſilentium. Nemo enim poſtea vidit
iocantem, ridentem nemo conſpexit. Nemo ex ore
eius ocioſum ſermonem audiuit, temporales conſo-
lationes, & quicquid carni ſuaue putabatur, ita con-
tempſit & exhorruit, vt nullam ſibi requiem, nullam in
cibo vel potu conſolationem indulgere ei pateretur.
Cogitationum ſuarum ita ſolicitus & ſcrupuloſus erat,
vt in hoc ſolo nimius videretur. Ita demiſſo vultu ocu-
liſque deiectis ſtabat, ſedebat vt timens & tremens di-
uinis tribunalibus videretur aſsiſtere. Talibus armis glo-
rioſum retulit de tyranno triumphum. Nam grauiſsi-
mum ſtomachi incurrens incommodum poſt diutur-
num languorem, cum iam dormitionis eius hora in-
ſtaret: ſine, inquit, ecce Ieſus venit.

Quòd diſcretio quæ eſt mater virtutum non eſt abũcienda. *Cap. XXXII.*

HAEc dico vt diſcretionem quæ omnium virtutum
& mater & nutrix eſt detegam, ſed vitiorum ma- M
terias gulam comprimamus, requiem corporis, fœmi-
narum & effœminatorum familiaritatem atque con-
uictum infra metas neceſſarias cobibeamus, quia ſæpe
falſo nomine diſcretionis palliamus negocium volu-
ptatis. Vera enim diſcretio eſt animam carni præpo-
nere, & vbi periclitatur vtraque, nec ſine huiuſmodi
incommodo illi poteſt ſalus conſiſtere, pro illius vtili-
tate iſtam negligere. Hæc diximus vt quanta tibi debeat
in conſideranda pudicitia eſſe ſolicitudo, aduerteres.
Quæ cum omnium virtutum flos ſit & ornamentum,
ſine humilitate tamen aret atque marceſsit.

De humilitate ſeruanda à virgine, ne deueniat in ſuperbiam carnalem vel ſpiritualem, vel vanitatem.
Cap. XXXIII.

HOc eſt certum haud ſecurum peccatorũ omnium
fundamentum ex quo quicquid ędificas ruinæ pa-
ter. Initium omnis peccati ſuperbia quæ angelum de
cœlo, hominem de paradiſo expulit. Huius peſsimæ
cum multi ſint rami: omnes tamen in duas ſpecies di-
uiduntur, in carnalẽ ſcilicet & ſpiritualem. Carnalis ſu-
perbia eſt de carnalibus: ſpiritualis eſt de ſpiritualib⁹ ſu-
perbire.

A perhibere. Carnalis poſtea in duas ſubdiuiditur ſpecies: in iactantiam ſcilicet & vanitatem: vanitas eſt ſi ancilla Chriſti intus in animo ſuo glorietur ſe nobilibus ortam natalibus: Si ſe diuitiis paupertatẽ prætuliſſe pro Chriſto delectetur: Si ſe pauperioribus & ignobilioribus præferre conetur: Si ſe contempſiſſe diuitum nuptias quaſi aliquid magnum admiretur.

De vanitate & inani gloria, nobilitate vel diuitiis vel aliis delectabilibus rebus vitandis. Cap. XXXIIII.

EST etiam quædam ſpecies vanitatis in affectata aliqua pulchritudine, etiam intra cellulam delectari, parietes variis picturis & celaturis ornare: oratorium pannorum & imaginum varietate decorare. Hæc omnia quaſi profeſsioni tuæ contraria caue.

De ornamentis cellæ vitandis. Cap. XXXV.

QVa enim fronte de diuitiis vel natalibus gloriaris, quæ illius vis ſpõſa videri, qui pauper factus eſt cum eſſet diues, pauperem matrem, pauperem familiã, domum etiam pauperculã & præſepij vilitatem elegit. Ita ne gloriandum tibi eſt quòd dei filium hominum filiis prætuliſti, quòd fœdam carnẽ pro virginitatis decore ſpreuiſti: quòd æternas cœli diuitias atque delicias
B martyriis ſanctorum commutaſti?

De ornamentis virtutum acquirendis. Cap. XXXVI.

SI glorians in domino, ſeruias ei cum timore. Sed illam te noli quaſi ſub ſpecie deuotionis ſequi gloriam in picturis vel ſculpturis, in pẽnis auium, vel beſtiarum aut diuerſorum florum imaginibus variatis. Sint hæc illorum qui nihil intus in quo glorientur habentes, exterius ſibi comparaunt in quibus delectantur. Omnis gloria eius filię regis abintus in fimbriis aureis circumamicta varietatibus. Si autem tu iam filia regis es, vtpote filij regis ſponſa, patríſque vocem audiſti, dicentis: Audi filia & vide & inclina aurem tuam. Sic tua omnis gloria abintus, vide vt gloria tua ſit teſtimonium conſcientiæ tuæ. Ibi ſit pulcherrima virtutũ varietas. Ibi diuerſi colores ſi ſic conueniant & ſic iungantur ſibi, vt alterius pulchritudinem alter augeat: & qui in ſua natura minus lucet alterius collatione lucidior appareat.

Nota copulam caſtitatis & humilitatis, prudentiæ & ſimplicitatis, miſericordiæ & iuſtitiæ, fortitudinis & modeſtiæ. Cap. XXXVII.

IVngatur caſtitati humilitas, & nihil erit ſplendidius:
C prudentiæ ſocietur ſimplicitas, & nihil erit lucidius. Copuletur miſericordia iuſtitiæ, & nihil erit ſuauius. Adde fortitudini modeſtiã, & nihil erit virilius. In hac varietate tuæ mentis oculos occupa. Hanc in anima tua omni ſtudio forma: cui ſi fimbrias aureas addas, veſtem polymitam, in qua te ſponſus cum ſumma dilectione conſpiciat, texuiſti. fimbria extrema pars, quaſi finis eſt veſtimenti. Finis autem præcepti charitas eſt de corde puro & conſcientia bona & fide non ficta.

Quod ornamenta altaris ſicut corporalia debent eſſe linea & alba, ſic & corpus veſtrum. Cap. XXXVIII.

IN his glorieris, in his delecteris, intus non foris, in veris virtutibus, non in picturis & imaginibus. Panni linei candidi tuum adornent altare: qui caſtitatem ſuo candore commendent, & ſimplicitatem premonſtrent. Cogita quo labore, quibus tõſionibus terrenum in quo creuit linum, colorem exuerit, & ad talem candorem peruenerit: vt ex ea ornetur altare, Chriſti corpus veletur. Cum terreno colore omnes naſcimur. Quoniam in iniquitatibus cõceptus ſum, & in peccatis concepit me mater mea. Primum igitur chariſsima linum aquis immergitur, nos in aquis baptiſmatis Chriſto conſepelimur, ibi deletur iniquitas: ſed necdum ſanatur infirmitas. D
Aliquid candoris recepimus in peccatorum remiſſione: ſed necdum plene terreno colore exuimur pro naturæ quæ reſtat corruptione. Poſt aquas linum ſiccatur. Quia neceſſe eſt poſt aquas baptiſmatis, corpus per abſtinentiam maceratum, illicitis honoribus vacuetur. Deinde linum malleis tunditur, & caro noſtra multis tentationibus fatigatur. Poſt hoc linum ferreis aculeis diſcerpitur: vt deponat ſuperflua, & nos diſciplinæ vngulis raſi vix neceſſaria retinemus. Adhibetur poſt hoc lino ſuauior ſtimulorum leuiórque purgatio, & nos victis cum magno labore peſsimis paſsionibus à leuioribus & quotidianis peccatis ſimplici confeſsione & ſatisfactione mundamur. Iam tunc à nentibus linum in longum producitur, & nos in anteriora longanimitate extendimur. Porro vt ei perfectior accedat perfectio, pulchritudo ignis adhibetur & aqua: & nobis tranſeundum eſt per ignem tribulationis & aquã compunctionis, vt perueniamus ad refrigerium caſtitatis. Hæc tibi oratorij tui ornamenta repræſentent, non oculos tuos varietatibus mentis paſcant. Sufficiat tibi in altari tuo ſaluatoris in cruce pendentis imago, quæ paſsionem ſuã tibi repræſentet, quam imiteris, expãſis brachiis ad ſuos E
te inuitet amplexus in quibus delecteris, nudatis vberibus lac ſuauitatis infundat, quo conſoleris.

De conſideratione virginitatis & humilitatis beatæ Mariæ, & beati Ioannis Euangeliſtæ, & de ipſorum commendatione. Cap. XXXIX.

ET ſi hoc placet ad commendandam tibi virginitatis excellẽtiam virgo mater in ſua, & virgo diſcipulus in ſua iuxa crucem curuantur imagine, vt cogitet quam grata ſit Chriſto vtriuſque ſexus virginitas, quam in matre & præ cæteris ſibi dilecto diſcipulo conſecrauit. Vnde eos pendens in cruce tanto fœdere copulauit, vt illam diſcipulo matrem, illum matri filiũ delegaret. O beatiſsimum hoc teſtimonio Ioãnem, cui totius humani generis decus, opes mũdi, gloria cœli, miſerorum refugium, afflictorum ſolatium, pauperum conſolatio, deſperatorum erectio, peccatorũ reconciliatio: poſtremo orbis domina, cœli regina, teſtamenti authoritate committitur. Hæc tibi præbeant incentiuum charitatis, non ſpectaculum vanitatis. his enim omnibus ad vnum neceſſe eſt vt contendas: quoniam vnum eſt neceſſariũ. Illud eſt vnum quod non inuenitur niſi in vno, apud F
vnum, cum vno, apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſsitudinis obumbratio. Qui adhęret ei, vnus cum eo ſpiritus efficitur, tranſiens in illud vnum quod ſemper idem eſt, & cuius anni non deficiunt. Adhæſio iſta charitatis quaſi ſpecialia ornatus finis & fimbria.

De charitate habenda in dilectione dei & proximi ſibi nõ nocẽdo: nec noceas cupiẽdo & benefaciẽdo. Cap. XL.

VEſtis quippe nuptialis ex virtutũ varietate contexta oportet vt fimbriis aureis, id eſt charitatis ſplendoribus ambiatur, quæ omnes virtutes contineat, & conſtringat in vnum, & ſuam ſingularem claritatem impertiens de multis vnũ faciat, & cum multis vni adhæreat: vt iam omnia non ſint multa, ſed vnũ. Charitas autẽ in duo diuiditur, In dei videlicet dilectionem & proximi. Porro dilectio proximi in duo ſubdiuiditur, in innocẽtiam & beneficentiam, videlicet vt nulli noceas: benefacias quibus potueris. ſcriptũ eſt quippe: Quod tibi nõ vis fieri, alteri ne feceris. & hæc innocentia. Et dominus in Euangelio, Omnia, inquit, quæcunque vultis vt faciãt vobis homines, & vos facite illis, à beneficẽtia. Quãtum ad te duo iſta pertineant, diligenter aduerte. Primum vt

G nulli noceas. Deinde vt nulli velis nocere. Primũ illud
facile tibi, cũ nec id poſsis niſi forte lingua percuſſeris,
ſecuodũ illud. Non erit difficile, ſi propoſitum attendas
tuum: ſi profeſſam dilexeris nuditatem. Non enim tibi
poterit erga aliquã eſſe malę voluntatis materia, vbi cu-
piditas nulla, vbi nihil diligitur, quod poſsit auferri: ni-
hil tollitur quod debeat amari. Demum bene velis om-
nibus, proſis quibus poſsis, in quo inquis, cum mihi non
liceat, vel modicum quod egẽtibus tribuam, poſsidere.

De exemplo Mariæ & Marthæ & vitæ actiuæ & contemplatiuæ. Cap. XLI

AGnoſce conditionem tuã chariſsima. Duæ ſororea
erant Martha & Maria: laborabat illa, vacabat iſta.
Illa erogabat, iſta petebat: illa præſtabat obſequium, iſta
nutriebat affectum. Denique non ambulans vel diſcur-
rẽs huc atq; illuc, non de ſuſcipiẽdis hoſpitibus ſolicita,
non cura rei familiaris diſtenta, non pauperum clamo-
ribus intenta ſedebat ad pedes Ieſu, & audiebat verbum
illius. Hæc pars tua chariſsima quæ ſeculo mortua at-
que ſepulta, ſurda debea eſſe ad omnia ſeculi blandi-
menta audienda, ad loquendum muta: nec debes diſtẽ-
di, ſed extendi, impleri non exhauriri. Exequatur partẽ
H ſuam Martha qualibet, nõ negetur bona, Maria tamen
melior prædicatur. Nunquid inuidit Marthæ Maria? Il-
la potius iſti, ita etiam quodque optime videretur, in ſe-
culo tuã vitam ęmuletur, non illarũ m. Ad illos ſpectat
eleemoſynarum largitio, quorum eſt terrena poſſeſsio,
vel quibus credita eſt rerũ Eccleſiaſticarũ diſpenſatio.

De diſpenſatione rerum Eccleſiaſticarum. Cap. XLII.

QVæ enim ſacroſanctis Eccleſiis à fidelibus collata
ſunt, epiſcopi, ſacerdotes & clerici diſpenſanda
ſuſcipiunt, & non recondenda, non poſsidenda, ſed ero-
ganda. Quicquid habẽt, pauperum eſt, viduarum & or-
phanorum & eorum qui altari deſeruiunt: vt de altari
viuant. Sed ea quæ in vſus ſeruorũ Chriſti monaſteriis
conferũtur, à certis perſonis diſpenſari oportet, vt quod
neceſsitatibus ſupereſt fratrum, non includatur marſu-
piis: ſed hoſpitibus, peregrinis atq; pauperibus erogetur.

Quòd clauſtrales non debent habere curam de pauperibus. Cap. XLIII.

ET hoc illorũ intereſt quibus pars eſt Marthæ com-
miſſa, non qui ſalutari ocio vacant cum Maria. Ita
clauſtralibus nulla debet eſſe pro pauperibus ſolicitudo,
I nulla pro hoſpitibus ſuſcipiendis diſtenſio: quippe qui-
bus nulla debet eſſe de craſtino cura, nulla cibi vel po-
tus prouidẽtia: nutriantur potius in croceis, ſpiritalibus
paſcãtur. Altius autem hi qui contemptibiles ſunt con-
ſtituti ad iudicandum amplexantur ſtercora. Ipſi quip-
pe ſunt boues, quorum piger ſtercoribus lapidatur.

Quòd contemplatiui non debent deſiderare temporales adminiſtrationes. Cap. XLIIII.

SVnt enim quidam qui circa ſpiritualia deſides &
pigri inſtar populi peccatoris ſuper manna cœleſte
nauſeant, videntéſque alios circa temporalia occupatos
inuident, detrahũt, murmurant, & pro ſtercoribus qui-
bus ipſi fœdantur, zeli & amaritudinum ſtimulos fe-
runt: de quibus ſi forte aliquam temporalium diſpenſa-
tionem fuerint adepti, conuenienter dici poteſt: Qui
nutriti erant in croceis amplexati ſunt ſtercora. Cum
igitur nec illis qui in cœnobiis ſunt, quibus in Martha
non parua communio eſt, circa plurima occupari con-
ceditur, quãto minus tibi quæ te totam de ſeculo exui-
ſti cui non ſolum poſsidere, ſed nec videre, nec audire
licet, quæ ſeculi ſunt.

Quòd recluſa debet ſi ſibi aliquid ſupereſt, erogare. Cap. XLV.

SIue enim nihil tibi quiſquam det ad erogãdum, vnde K
habebis quod eroges, ſi ex tuo aliquid habes labore,
da non tua ſed alterius manu. Si abunde tibi prouenit
victus, vnde tibi aliena diſtribuere, cum nihil tibi ſupra
neceſſarium liceat vſurpare. Quid ergo beneficij im-
pendes proximo? Nihil ditius bona volũtate, vt ait qui-
dam ſanctus, hanc largire. Quid humanius pietate, hanc
impende. Quid vtilius oratione, hanc largire.

Qualiter debet in corde dolere de neceſsitatibus aliorum & pro eis orare. Cap. XLVI.

ITaque totũ mundũ vno dilectionis ſinu cõplectere,
vbi ſimul omnes qui boni ſunt conſidera, congratu-
lare: vbi mali, intuere & luge. Ibi occurrant animo miſe-
ria pauperum, orphanorũ gemitus, viduarum deſolatio,
triſtium mœſtitudo, neceſsitates peregrinantiũ, pericula
nauigãtium, vota virginum, tentationes monachorum,
prælatorum ſolicitudo, labor militantium. Omnibus
pectus tuæ dilectionis aperias. His tuas impẽde lachry-
mas: pro his tuas preces fundas. Hæc eleemoſyna deo
gratioſior, Chriſto acceptior, tuæ profeſsioni aptior, his
quibus impenditur fructuoſior. Huius munus beneficij
tuum propoſitum adiuuat. Non perturbat dilectionem
proximi. Auget non minuit, mentis quietem ſeruat nõ L
impedit. Quod nihil eſt appetendum vt habeatur ad
largiendum: cum nihil habere ſit perfectum. Quid his
plura dicamus? Cũ ſancti vt perfecte poſſent proximos
diligere, ſtuduerunt in hoc mundo nihil habere, nihil
vel ſine appetitu poſsidere. Agnoſcis verba beati Gre-
gorij. Vide quam contra multi ſapiunt: vt enim chari-
tatis impleant legem, quærunt vt habeant quod erogẽt,
cum eius perfectionem ipſis aſſcribat, qui nihil haben-
dum, nihil vel ſine appetitu poſsidẽdum arbitrandum.

De dilectione dei & cõtemplatione prædictionis & prophetationis aduentus filij dei, & annunciationis angelicæ plenitudinis gratiæ, viſitationis & prophetationis Elizabeth & Ioannis, partu virginis, iubilationis angelorum, adoratione paſtorum. Cap. XLVII.

HIs de proximi dilectione præmiſsis, de dilectione
dei pauca ſubiũgam. Nam licet vtraq; ſoror deum,
proximúmque dilexerit, ſpecialiter tamen circa obſe-
quium proximorum occupabatur Martha. Ex diuinæ
vero lectionis fonte hauriebat Maria: ad dei vero dile-
ctionem duo pertinent, Affectus mẽtis, & effectus ope-
ris. Et opus hoc in virtutum exercitio. Affectus ſpiri- M
tualis guſtus dulcedine, exercitio virtutum, tamen cer-
to viuendi modo. In ieiuniis, In vigiliis, In opere, In di-
lectione, In oratione, In paupertate & cæteris huiuſmo-
di commendatur. Affectus ſalutari meditatione nutri-
tur: Itaque vt ille dulciſsimus amor Ieſu in tuo creſcat
affectu, triplici meditatione opus habes: de præteritis
ſcilicet præſentibus & futuris, id eſt præteritorum re-
cordatione, de experiẽtia præſentium, de conſideratio-
ne futurorum. Cum igitur mens tua fuerit ab omni co-
gitationum ſorde, virtutum exercitio purgata, iam ocu-
los defecatos ad poſteriora retorque. Ac primum cum
beata Maria ingreſſa cubiculum, libros quibus virginis
partus cum Chriſti prophetatur aduentus, euolue. Ibi
aduentum angeli præſtolare, vt videas intrãtem, audias
ſalutantem: & ſicut repleta ſtupore & ecſtaſi dulciſsimã
dominam tuam cum angelo ſalutante ſalutes, clama di-
cens: Aue gratia plena, dominus tecum: benedicta tu in
mulieribus: Hoc plenius repetẽs quæ ſit hæc gratiæ ple-
nitudo de qua totus mundus gratiam mutuauit. Quo-
niam verbum caro factũ eſt, & habitauit in nobis ple-
num gratiæ & veritatis. Contemplare & admirare do-

minum

A minum, qui terrã impleuit, & cœlum inter vnius puellæ viſcera clauditur quã pater ſanctificauit, filius fœcundauit, obumbrauit ſpũs ſanctus. O dulcis domina, quanta inebriabaris dulcedine, quo amoris igne ſuccendebaris, cũ ſentires in mẽte & ventre tantæ maieſtatis pręſentiã. Cum de tua carne ſibi carnẽ aſſumeret, & mẽbra quibus corporaliter omnis plenitudo diuinitatis habitaret, & tuis ſibi mẽbris aptaret. Hæc oĩa propter te virgo vt virginem quam imitari propoſuiſti, diligas virginis fructũ cui nupſiſti. Iã nunc cũ dulciſsima domina tua in montana conſcẽde, & ſterilis & virginis ſuauẽ intuere complexum, & ſalutationis officiũ in quo ſeruulus dominũ, pręco iudicẽ, vox verbũ intus in anilia viſcera cõcluſus, in virginis vterũ clauſum agnouit, & indicibili gaudio ſalutauit. Beati vẽtres in quibus totius mundi ſalus exoritur. Pulſisq; tenebris triſtitiæ, ſempiterna lætitia prophetatur. Quid agis, ô virgo, accurre, quæſo, accurre, & tantis gaudiis admiſcere, proſterne ad pedes vtriuſque, & in vnius vẽtre tuum ſpõſum amplectere, amicũ vero eius in alterius vtero venerare. Hũc euntẽ in Bethleem cum omni deuotione proſequere, & in hoſpitium diuertens, cum illa aſsiſte & obſequere parienti, locatóque in præſepio paruulo, erumpe in vocẽ exultationis, B clamãs cum Eſaia: Paruulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis. Amplectere dolce illud præſepium: vincat verecundiam amor. Timorem depellat affectus, vt ſacratiſsimis pedib⁹ figas labia, & oſcula gemines. Exinde paſtorum excubias mente pertracta, angelorum exercitum admirare, cœleſti melodiæ tuas interpone partes: corde ſimul & ore decanta: Gloria in excelſis deo.

De magorum adoratione, fuga Chriſti in Aegyptum, de latrone à latere Chriſti dextro crucifixo, qui paruulũ Ieſum viderat cum duceretur in Aegyptum & petierat, Memento mei domine cum veneris in regnum tuum. Cap. XLVIII.

NOli in tua meditatione magorum munera præterire: nec fugientem in Aegyptum incomitatum relinque. Opinare verum eſſe quod dicitur, cum à latronibus deprehenſum in via, & adoleſcentuli cuiuſdam beneficio acceptum. Erat vt dicunt principis latronum filius, qui præda potitus cum paruulũ in matris gremio comperiſſet, tãta ei in eius ſpecioſiſsimo vultu ſplendoris maieſtas apparuit, vt eum ſupra hominẽ eſſe nõ ambigẽs, incaleſcẽs amore amplexatus eſt eum. Et ô, inquit, C beatiſsime paruulorũ: ſi aliquãdo ſe tẽpus obtulerit mihi miſerendi, tunc memento mei, & huius tẽporis noli obliuiſci. Ferũt hunc eſſe latronẽ, qui ad Chriſti dexteram crucifixus eſt, cũ alterũ blaſphemantẽ corripuiſſet, dicens: Neq; tu times deum, qui in eadem damnatione es, & nos quidem iuſte. Nã digna damna factis recepimus, hic autẽ nihil mali fecit. Cõuerſus ad dominũ eum in illa quæ in puerulo apparuerat, intuẽs maieſtate, pacti ſui nõ immemor, Memento, inquit, mei, cum veneris in regnũ tuũ. Itaq; ad incentiuũ amoris nõ inutile arbitror hac vti opinione, remota omni affirmandi temeritate.

De contemplatione Chriſti in Nazareth, & in Ieruſalem in obſequendo matri & Ioſeph. Cap. XLIX.

PRæterea nihil ne tibi ſuauitatis æſtimas acceſſurum, ſi eum apud Nazareth puerum inter pueros cõtempleris: ſi obſequentem matri, ſi operanti nutricio aſsiſtentem intuearis? Quid ſi duodennem cum parẽtibus Hieroſolymã aſcendentẽ, & illis redeuntibus, & neſciẽtibus in vrbe remanentẽ per triduũ cũ matre quæſieris. O quãta copia fluent lachrymæ, cũ audieris matrẽ dulci quadã increpatione filiũ verberantem: Fili quid feciſti nobis ſic? Ecce pater tuus & ego dolẽtes quęrebamus te.

De cõſideratione baptiſmi, ieiunij & tẽtationis Chriſti Cap. L. D

SI autem virginem vis ſequi quocunque ierit, delectet altiora eius & ſecretiora ſcrutari: vt in Iordanis flumine audias in voce patrem, in carne filiũ, in columba videas ſpiritũ ſanctum. Ibi tu ad ſpirituales initiatas nuptias ſponſum ſuſcipis datum à patre, purgationem à filio, pignus amoris à ſpiritu ſancto. Exinde ſolitudinis tibi ſecreta ditauit, ſanctificauit ieiunium ibi ſubeundũ, docens cum callido hoſte conflictum. Hæc tibi facta & pro te facta, & quomodo facta diligenter attendes. Dilige à quo facta ſunt, & imitare quæ facta ſunt.

De muliere in adulterio deprehenſa. Cap. LI.

OCcurrit iam nunc memoriæ mulier illa deprehẽſa in adulterio, & Ieſus rogatus ſententiam quid egerit, quídve dixerit recordare. Cum enim ſcribẽs in terra terrenos eos nõ cœleſtes ꝓdidiſſet, qui ſine peccato eſt, inquit, veſtrũ primum lapidẽ in illã mittat. Cũ vero oẽs ſentẽtia tenuiſſet & expuliſſet de tẽplo, imaginare q̃ pios oculos in illa leuauerit, quã dulcẽ ſua voce ſententiã abſolutionis ei⁹ ꝓtulerit. Puta ꝙ ſuſpirauerit, ꝙ lachrymatus ſit, cũ diceret: Nemo te cõdemnauit mulier, nec ego te cõdẽno. Felix vt ita dicã hęc quæ in adulterio deprehẽſa mulier, quę etiã de pręteritis abſoluit, ſecura efficit E de futuris. Ieſu bone te dicẽte, nõ cõdẽnabo, quis cõdẽnabit. Deus qui iuſtificat? quis eſt qui cõdẽnet? Audiatur de cætero vox tua: Vade & iam amplius noli peccare.

De muliere lachrymis pedes eius rigante. Cap. LII.

IAm nunc domũ ingredere Pharisæi, & recumbẽtem ibi dominũ tuum attende. Attende cum illa beatiſsima peccatrice ad pedes eius, laua lachrymis, terge capillis, demulce oculis, & foue vnguentis. Nõnne iam ſacri illius liquoris odore perfunderis? Si tibi ad ſuos negat pedes, inſta, ora, & grauibus lachrymis oculos attolle, imiſq; ſuſpiriis & inenarrabilibus extorque quod petis. Luctare cũ deo ſicut Iacob, vt ipſe ſe gaudeat ſuperari. Videbitur tibi aliquãdo quod auertat oculos, quod aures claudat, quod deſideratos pedes abſcõdat. Tu nihilominus inſta opportunè, clama, vſquequo auertis faciẽ tuam à me, Vſquequo clamabo & non exaudies? Redde mihi Ieſu bone lætitiã ſalutaris tui, quia dixit cor meũ: quæſiui faciẽ tuam, faciẽ tuã requirã. Certe non negabit pedes ſuos virgini, quos oſculandos præbuit peccatrici.

De paralytico per tegulas inuecto non ſolũ corporaliter ſed ſpiritualiter curato, licet hoc non peteret. Nã cui vult miſeretur. Cap. LIII. F

SEd domum illã nõ præteribis vbi per tegulas paralyticus ante pedes eius ſubmittitur, vbi pietas & poteſtas obuiauerunt ſibi. Fili, inquit, remittũtur tibi peccata tua. O mira clemẽtia, ô indicibilis miſericordia. Accepit felix remiſsionem peccatorũ, quoniã non petebat, quoniam nõ præceſſerat cõfeſsio, non meruerat ſatisfactio, nõ exigebat cõtritio. Corporis ſalutẽ petebat nõ animæ & ſalutem recepit corporis & animæ. Vere domine vita in voluntate tua. Si decreueris ſaluare nos, non eſt qui audeat dicere: cur ita facis pharisæe, à te quid murmuras? An oculus tuus nequã eſt: quia ipſe bonus ſum? Certe miſeretur cui voluerit, ploremus & oremus, vt velit. Bonis etiã operibus pingueſcat oratio, augeatur deuotio, dilectio excitetur. Leuẽtur puræ manus in oratione, quas non ſanguis immũditiæ maculauit, tactus illicitus nõ fœdauit, nõ exaſperauit auaritia. Lauetur & cor ſine ira & diſceptatione, quod trãquillitas ſedauit, pax compoſuit, puritas cõſcientiæ animauit. Sed nihil horũ paralyticus iſte legitur præmiſiſſe, qui tamẽ legitur remiſſionẽ peccatorũ meruiſſe. Hæc eſt ineffabilis eius miſericordiæ virtus, cui ſicut blaſphemũ eſt derogare, ita &

G hoc ſibi præſumere ſtultiſsimũ:poteſt cuicũq; vult hoc
ipſum efficaciter dicere, quod dixit illi paralytico, di-
mittuntur tibi peccata tua. Sed quicunq; ſine ſuo labore
vel cõtritione, vel cõfeſsione, vel etiã oratione ſibi hoc
dicendum expectat, nunquã ei remittentur peccata ſua.

De receptione Chriſti in domo Marthæ & Mariæ, & Martha miniſtrante, & effuſione vnguenti, & condemnatione Phariſæi. Cap. LIIII.

SEd exeundum eſt hinc, & ad Bethaniam veniendum
vbi ſacratiſsima fœdera amicitiæ authoritate domini
conſecrãtur. Diligebat enim Ieſus Martham & Mariã,
& Lazarũ, quod hoſpitalis amicitiæ qua illi familiariori
adhærebant affectu detineri nemo qui ambigat. Teſtes
ſunt lachrymæ illæ dulces, quibus lachrymatus eſt cum
lachrymãtibus, quas totus popul⁹ amoris interpretatur
indiciũ. Videte, inquiũt, quomodo amabat eum, & ecce
ponunt ei cœnã ibi, & Martha miniſtrabat. Lazarus au-
tẽ erat vnus ex diſcũbentibus. Maria autẽ ſumpſit alaba-
ſtrum vnguenti, & fracto alabaſtro effudit ſuper caput
Ieſu. Gaude quæſo huic intereſſe cõuiuio, ſingulorũ di-
ſtingue officia. Martha miniſtrat, diſcũbit Lazarus, vn-
git Maria. Hoc vltimũ tuum eſt. Frange igitur alabaſtrũ
H cordis, & quicquid habes deuotionis, quicquid amoris,
quicquid deſiderij, quicquid affectionis, totum effunde
ſuper ſponſi tui caput, adorans in deo hominem, & in
homine deum. Si fremit, ſi murmurat, ſi inuidet, ſi pro-
ditor perditionem vocat deuotionem, nõ ſit tibi curæ.
Vt quid ait, perditio hæc? Poſſet hoc vnguentũ venun-
dari multo, & dari pauperibus. Phariſæus murmurat, in-
uidens pœnitenti: murmurat Iudas, inuidens effuſioni
vnguẽti. Si iudex accuſationem non recipit, accuſatam
abſoluit. Sinite, inquit, illam. Bonum enim opus operata
eſt in me. Laboret Martha, miniſtret, paret hoſpitium
peregrino, eſurienti cibũ, veſtem algenti. Ego ſolus Ma-
riæ & illa mihi totũ præſter quod habet, à me quicquid
optat, expectet. Quid enim, Tu ne Mariæ cõſulis relin-
quendos pedes, quos tam dulciter oſculatur, auertẽdos
oculos ab illa ſpecioſiſsima facie quam contemplatur,
amouendũ auditũ ab eius ſuaui ſermone quo reficitur?

De obuiatione puerorum cum ramis palmarum, clamantium, oſanna in excelſis. Cap. LV.

SEd iam ſurgentes eamus hinc. Quò, inquis? Certè vt
inſidentem aſello cœli terræq; dominum comiteris
I tanta fieri pro te obſtupeſcens puerorum laudibus tuas
in ſanctis clamans & dicens: Oſanna filio Dauid, bene-
dictus qui venit in nomine domini. Iam nunc aſcende
cum eo in cœnaculum, grande ſtratum, & ſalutaris cœ-
næ intereſſe deliciis gratulare.

De cœna domini & de his quæ ibi geſta ſunt Quare beatus Ioannes ſupra pectus eius recubuit. Cap. LVI.

VIncat verecundiã amor, timorẽ excludat affectus: vt
ſaltẽ de micis mẽſæ illius eleemoſynã præbeat men-
dicanti. Vel à lõge ſta, & quaſi pauper intẽdens in diui-
tem, vt aliquid accipias extẽde manũ, famem lachrymis
prode, cũ iam ſurgẽs à cœna linteo ſe præcinxit, poſuitq;
aquã in peluim. Cogita quæ maieſtas, quæ poteſtas ho-
minũ pedes abluit & extersit: quæ benignitas ꝓditoris
veſtigia ſacris manibus tãgit. Specta & expecta, & vlti-
ma omniũ tuos ei præbe abluẽdos: quia quem ipſe non
lauit, nõ habebit partẽ cum eo. Quid modo feſtinas exi-
re? Suſtine paululũ. Vides ne quis nã ille eſt rogo te, qui
ſupra pectus eius recũbit, & in ſinu eius caput reclinat?
Felix quicunq; ille eſt. O ecce video, Ioannes eſt nomen
eius. O Ioannes quid ibi dulcedinis, quid gratiæ & ſua-
uitatis, quid luminis & deuotionis ab illo hauriã fonte,
dicito. Ibi certe omnes theſauri ſapientiæ & ſciẽtiæ: Ibi K
fons miſericordiæ, domiciliũ pietatis & fauus æternæ
ſuauitatis. Vnde tibi ô Ioannes omnia iſta? Nunquid tu
ſublimior Petro, Andrea ſanctior, à cęteris omnibus an-
gelis gratior, ſpeciale hoc virginitatis priuilegium, quia
virgo es electus à domino, anteq̃ ires cũ matre dilectus.
Iã miſericordiæ exulta virgo, accede ꝓpius, & aliquã ti-
bi huius dulcedinis portionẽ vẽdicare nõ differas. Si ad
potiora nõ potes: dimitte Ioãni pectus, vbi eum vinum
lætitiæ in diuinitatis cognitione inebriet, tu currens ad
vbera humanitatis, lac exprime quo nutriaris. Inter hæc
ſacratiſsima illa oratiõe diſcipulos cõmẽdans patri di-
xerit: Pater ſerua eos in nomĩe tuo. Inclina tu caput, vt &
tu merearis audire: Volo vt vbi ſum ego, & illi ſint mecũ.

Qualiter poſt cœnam ad orandum ad montem Oliueti acceſsit. Cap. LVII.

BOnum eſt tibi hic eſſe. Sed exeundum eſt, præcedit
ipſe ad mõtem Oliueti, tu ſequere. Et licet aſſumpto
Petro & duobus filiis Zebedei ad ſecreta ſeceſſerit, vel à
longe intuere quomodo in ſe noſtram tranſtulit neceſ-
ſitatem. Vide quomodo ille cuius ſunt omnia pauere
incipit & tædere, Triſtis eſt anima mea, inquiens, vſque
ad mortem. Vnde hoc deus meus compateris mihi ex- L
hibens hominem, vt quodam modo videaris neſcire,
quod deus eſt ꝓſtratus in faciẽ: oras, & factus eſt ſudor
tuus, ſicut guttæ ſanguinis decurrentis in terram. Quid
ſtas, accurre, & ſuauiſsimas illas guttas lambe, & puluerẽ
pedum illius linge. Noli dormire cum Petro, ne merea-
ris audire ſic: Non potuiſti vna hora vigilare mecum.

Qualiter proditor ad eum capiendum venit, qualiter Petrus gladio percuſsit, ſed poſt negauit. Cap. LVIII.

SEd ecce iam proditorem præeuntem impiorum tur-
ba ſubſequitur, & oſculum præbente Iuda manus in-
iiciunt in dominum tuum, tenent, ligant, & illas dulces
manus vinculis aſtringunt. Quis feratur? Scio occupat
nunc cor tuum pietas, omnia viſcera tua zelus inflam-
mat. Sine rogo patiatur, qui pro te patitur. Quid optas
gladium? Quid iraſceris? Quid indignaris? Si inſtar Pe-
tri cuiuſlibet aurem abſcideris, ſi ferro brachium tuleris,
ſi pedem truncaueris, ipſe reſtituet omnia. Qui etiam ſi-
quidem occideris, abſque dubio ſuſcitabit.

Qualiter male tractatur, coram Pilato falſo accuſatur, & falſo iudicatur, & flagellatur, & corona ſpinea coronatur. Cap. LIX. M

SEquere potius cum vſque ad atrium principis ſacer-
dotum, & ſpecioſiſsimam eius faciem quam illi ſpu-
tis illiniunt, tu lachrymis laua. Intuere quam piis oculis,
quam miſericorditer, quam efficaciter tertio negantem
reſpexit Petrum, quando ille conuerſus & in ſe reuerſus
fleuit amare. Vtinam bone Ieſu tuus me dulcis reſpiciat
oculus, qui te totiens ad vocem ancillæ procacis carnis
meæ peſsimis operibus affectibúſque negaui. Sed iam
mane facto traditur Pilato. Ibi accuſatur, & tacet: quo-
niam tãquam ouis ad occiſionẽ ducitur, & ſicut agnus
corã tondẽte ſe, ſic nõ aperuit os ſuũ. Vide, attẽde quo-
modo ſtat ante præſidẽ inclinato capite, demiſſis oculis,
vultu placido, ſermone raro, paratus ad opprobria,
promptus etiã ad verbera. Scio nõ poteſt vlterius ſuſti-
nere, nec dulciſsimũ dorſum eius flagellis atteri, nec fa-
ciẽ alapis cædi, nec venerãdum illud caput ſpinis coro-
nari corona ſpinea, nec dexterã quæ cœlũ & terrã con-
tinet arundine dehoneſtari, tuis oculis aſpicere poteris.
Ecce educitur flagellatus, portans ſpineam coronam, &
purpureum veſtimentum. Et dicit Pilatus: Ecce homo,
vere homo eſt, Quis dubitet? Teſtes ſunt plagæ virgarũ,
liuor

A liuor vlcerum, fœditas ſputorum. Iam nunc cognoſco Zabule quia eſt homo. Vere homo eſt, inquis. Sed quid eſt quod in toe iniuriis nõ iraſcitur vt homo, non mouetur vt homo, nõ ſuis tortoribus indignatur vt homo? ergo plus eſt quam homo, ſi quis cognoſcit illũ. Cognoſcitur certe homo impiorũ iudicia ſuſtinẽs. Sed cognoſcetur deus iudiciũ faciẽs. Sero animaduertiſti Zabule.

De conſideratione paſſionis Chriſti, & deceptionis diaboli, qui eum hominẽ ſolum eſſe credebat. *Cap. LX.*

QVid tibi per mulierem viſum eſt agere vt dimittatur. Tarde locutus es. Sedet pro tribunali iudex, prolata ſententia iam portat propriam crucem, ducitur ad mortem. O ſpectaculum, vides ne? Ecce principatus ſuper humerum eius. Hæc eſt virga æquitatis, virga regni tui. Datur ei vinum felle mixtum. Exuitur veſtimentis ſuis, & inter milites diuiduntur. Tunica nõ ſcinditur: ſed ſorte tranſit ad vnum. Dulces manus eius & pedes clauis perforantur, & extenſus in cruce inter latrones ſuſpenditur.

Quomodo pependit in cruce inter cœlum & terram, vt ima ſummis reconciliaret. *Cap. LXI.*

MEdiator dei & hominũ inter cœlũ & terrã medius
B pendẽs ima ſuperis vnit, & cœleſtibus terrena cõiungit. Stupet cœlũ, & terra miratur: Quid tu? Non mirum ſi ſole cõtriſtato, tu contriſtaris. Si terra tremiſcente, tu contremiſcis, ſi ſciſsis ſaxis cor tuum ſcinditur. Si flentibus iuxta crucem mulieribus, tu collachrymaris.

De mira patientia in paſſione reddendo bonum pro malo. *Cap. LXII.*

VErum in his omnibus conſidera illud dulciſsimum pectus, quam tranquillitatem ſeruauerit, quam habuerit pietatem. Non ſuam attendit iniuriam, non pœnam reputat, non ſentit contumelias. Sed illis potius à quibus patitur, ille compatitur à quibus vulneratur. Ille medetur, vitam procurat à quibus occiditur. Cum qua mentis dulcedine, cum qua ſpiritus deuotione, in qua charitatis plenitudine, clamat, Pater ignoſce illis?

Oratio peccatoris ad Chriſtum. *Cap. LXIII.*

ECce ego domine tuæ maieſtatis adorator, non tui corporis interfector, tuæ mortis venerator, non tuæ paſsionis irriſor, tuæ miſericordiæ contemplator, non infirmitatis contemptor. Interpellet itaque pro me tua dulcis humanitas, commendet me patri tua ineffabilis
C pietas. Dic ergo dulcis domine, pater ignoſce illi. At tu virgo, tu maior es apud virginis filium confidentia à mulieribus, quæ longe ſtant cum matre virgine & diſcipulo virgine accede ad crucem, & perfuſum pallore vultum cominus intuere. Quid ergo? Tu ſine lachrymis amantiſsime domine lachrymas videbis, tu ſiccis oculis manẽs eius animam pertranſit gladius doloris. Tu ſine ſingultu audies dicentem matri: Mulier ecce filius tuus, & Ioanni: Ecce mater tua, cum diſcipulo matrem committeret, latroni paradiſum promitteret. Tunc vnus ex militibus lancea latus eius aperuit, & exiuit ſanguis & aqua. Feſtina ne tardaueris, comede fauum cum melle tuo. Bibe vinũ tuũ cũ lacte tuo. Sanguis tibi in vinũ vertitur, vt inebrieris: in lac aqua mutatur vt nutriaris, facta ſunt tibi in petra flumina, in mẽbris eius vulnera. Et in maceria corporis eius cauerna, in quibus inſtar colũbæ latitaris, & deoſcularis ſingula ex ſanguine eius. Fiant ſicut vitta coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce.

De decurione. *Cap. LXIIII.*

SEd adhuc expecta donec nobilis ille decurio veniẽs extractis clauis, manus pedéſque diſſoluat. Vide quomodo fœliciſsimis brachiis corpus complectitur, ac ſuo aſtringit pectori. Tunc dicere potuit vir ille ſanctiſsi- D
mus: faſciculus myrrhæ, dilectus meus mihi inter vbera cõmorabitur. Sequere tu precioſiſsimũ illum cœli terræq; theſaurum, vel pedes porta, vel manus brachiaq; ſuſtenta: vel certe defluẽtes minutatim precioſiſsimi ſanguinis ſtillas curioſius collige, & pedum illius puluerem linge. Cerne præterea quod dulciter beatiſsimus Nicodemus ſacratiſsima vulnera eius tractauit digitis, fouit vnguentis, & cum ſancto Ioſeph inuoluit ſindone, collocauit in ſepulchro.

De Magdalena. *Cap. LXV.*

NOli præterea Magdalenæ deſerere comitatum: ſed paratis aromatib⁹ cum ea domini tui ſepulchrum viſitare memento. O ſi quod illa oculis tu in ſpiritu cernere merearis nunc ſuper lapidem reuolutum ab oſtio monumẽti angelũ reſidentem, nũc intra monumẽtum, vnũ ad caput, aliũ ad pedes reſurrectionis gloriã prædicantes. Nunc ipſum Ieſum, Mariã flentem, & triſtẽ tam dulci reſpicientẽ oculo, tam ſuaui voce dicentem, Maria. Quid hac voce dulcius, quid ſuauius, quid iocũdius Maria? Rumpũtur ad hanc vocẽ omnes capitis characteres, ab ipſis medullis eliciuntur lachrymæ. Singultus atq; ſuſpiria ab imis trahũtur viſceribus, Maria. O beata E
quid tibi pro meritis fuit, quid animi cum ad hanc vocem te proſterneres, & reddẽs vocẽ ſaluãti inclamares, Rabbi. Nã plura dicere lachrymæ prohibẽt, cum vocem occludat affectus, omneſq; animæ corpôriſq; ſenſus nimius ardor abſorbeat. Sed ô dulcis Ieſu, cur a ſacratiſsimis ac deſideratiſsimis pedibus tuis ſic arces amãtem? O verbũ durum. Noli, inquit, me tãgere. Vt quid domine? Quare non tangã deſiderata illa veſtigia tua, pro me perforata clauis, perfuſa ſanguine, non tangã, non deoſculabor? An inimicior es eo, quia glorioſior? Ecce non dimittã te, non recedã à te, non parcã lachrymis, pectus ſingultibus ſuſpiriiſq; rumpetur niſi tãgam. Et ille: Noli me tãgere, Noli timere. Non aufertur tibi bonũ hoc, ſed differtur: vade tamen & nuncia fratribus meis quia ſurrexi. Currit cito volẽs redire. Redit cũ aliis mulieribus. Quibus Ieſus occurrens blanda ſalutatione, deiectas ſic exigit, triſtes cõſolatur. Aduerte. Tũc eſt datũ quod ante fuit dilatum. Acceſſerũt enim & tenuerunt pedes eius. Hic quamdiu potes virgo morare. Nõ has delicias tuas ſomnus interpolet, nullus exterior tumultus impediat.

De conſideratione mundi & rerum præſentium vt vileſcant, quaſi ſtatim mors ſequatur, quæ eſt principium futurorum, & finis præſentium. *Cap. LXVI.* F

VErum quia in hac miſera vita nihil ſtabile, nihil æternum eſt, nunquã in eodẽ ſtatu permanet homo: neceſſe eſt, vt anima noſtra dum viuimus, quadam varietate paſcatur. Vnde à præteritorum recordatione ad experientiã præſentiũ tráſeamus, vt ex his quoq; quantum à nobis ſit deus diligẽdus, omnes intelligere valeamus. Hæc omnia reuolue animo, vt in eũ totus tuus reſoluatur affectus: vileſcat tibi mundus, omnis amor carnalis ſordeſcat. Neſcias te eſſe in hoc mũdo, quę ad illos quæ in cœlis ſunt & deo viuũt, tuũ amorẽ trãſtuliſti. Vbi eſt theſaurus tuus, ibi & cor tuũ. Noli cũ argẽteis ſimulacris vili marſupio tuum includere animum, qui nunquam cum nummorum põdere poterit tranſuolare ad cœlũ: puta te cotidie morituram, & de craſtino non cogitabis. Nũ te futuri temporis ſterilitas terreat, non futuræ famis timor tuam mẽtem deiiciat. Sed ex ipſo tota fiducia tua pẽdeat, qui aues paſcit & lilia veſtit. Ipſe ſit horreũ tuum, ipſe apotheca, ipſe marſupium, ipſe diuitiæ tuæ, ipſe ſolus ſit tibi omnia in omnibus. Et hæc in-

G terim de præſentibus ſatis ſint.

De mortis conditione quæ à cunctis timetur, non timenda à fidelibus. *Cap. LXVII.*

QVi autem tanta ſuis præſtat in præſenti quanta illis
ſeruat in futuro? Principium futurorum & finis
præſentium mors. Hanc cuius natura non horret, cuius
non expaueſcit affectus. Nam beſtiæ fuga latibulis & a-
liis mille modis mortem cauent, & vitam tenent. Iam
nunc diligenter attende, quid tua tibi reſpondeat con-
ſcientia: quid præſumit fides tua: quid ſpes promittat,
quid expectet effectus. Si vita tua tibi oneri eſt: ſi mun-
dus faſtidio corporeos labores aſſumit: Hoc vnum dico
omnibus mundi huius præſtare deliciis, honoribus at-
que diuitiis ſi ob conſcientiæ ſerenitatem, fidei firmita-
tem, ſpei certitudinem, mortem non timeas. Quod ille
maxime poterit experiri, qui aliquo tẽpore ſub hac ſer-
uitute ſuſpirans in liberioris conſcientiæ auras euaſit.
Hæc ſunt futuræ beatitudinis tuæ primitiæ ſalutares, vt
morte ſuperueniẽte naturalem horrorem fides ſuperet,
ſpes ſemperet, conſcientia ſecura repellat.

De ſecuritate & conſolatione iuſti in morte, & qualiter angeli cum ea aſſiſtunt. *Cap. LXVIII.*

H ET vide quomodo mors beatitudinis principium
eſt, laborum meta, peremptoria vitiorum. Sic enim
ſcriptum eſt: Beati mortui qui in domino moriuntur.
amodo enim iam dicit ſpiritus vt requieſcant à labori-
bus ſuis. Vnde propheta reproborum ab electorũ mor-
te diſcernens: Omnes, inquit, reges dormient in gloria
in domo ſua. Tu autem proiectus es de ſepulchro tuo
quaſi ſtirps inutilis, pollutus & obuolutus.

De anima egrediente & vbi collocatur. *Cap. LXIX.*

DOrmiunt quippe in gloria quorum mortem bona
commendat conſcientia. Quoniam precioſa eſt in
conſpectu domini mors ſanctorum eius. Dormit facie
in gloria, cuius dormitioni aſsiſtunt angeli, occurrunt
ſancti & conciues, ſuum præbentes auxilium, & imper-
tientes ſolacium, hoſtibus ſe opponunt, obſiſtentes re-
pellunt, refellũt accuſantes: & ſic vſque ad ſinũ Abrahæ
ſanctam animam comitantes in loco pacis collocant &
quietis. Non ſic impij, quos de corpore quaſi de fœtenti
ſepulchro peſsimi ſpiritus cum inſtrumentis inferna-
libus extrahentes pollutos libidine, obuolutos cupidi-
tate iniiciunt ignibus exurendos, tradunt vermibus la-
I cerãdos, æternis fœtoribus deputant ſuffocandos. Vere
expectatio iuſtorũ lætitia: Spes autem impiorũ peribit.

De requie æterna & gloria ſanctorũ qualis ſit. *Cap. LXX.*

SAne qualis ſis illa requies, quæ pax illa, quæ iucun-
ditas de ſinu Abrahæ, quæ illic quieſcẽtibus promit-
titur, & expectatur: quia experientia non docuit, ſtylus
explicare non poterit. Expectans felices donec implea-
tur numerus fratrum ſuorum, vt in die reſurrectionis
duplicis ſtolæ induti corporis pariter & animæ perpe-
tua felicitate fruantur.

De conſideratione diei iudicij, iudicis irati, damnatione malorum & ſaluatione iuſtorum. *Cap. LXXI.*

IAm nunc intuere dies illius terrorem, quando virtu-
tes cœlorum mouebuntur, elementa ignis calore ſol-
uentur, patebunt inferi, occulta omnia nudabuntur. Ve-
nies deſuper iudex iratus, ardens furor eius, & vt tempe-
ſtas currus eius, vt reddat in ira vindictam & vaſtatio-
nem in flamma ignis. Beatus qui paratus eſt occurrere
illi. Quid tunc miſeris, an finis erit, quos nunc luxuria
fœdat, auaritia diſsipat, extollit ſuperbia? Exibunt angeli
& ſeparabunt malos de medio iuſtorum, iſtos à dextris,
alios à ſiniſtris ſtatuentes. Cogita nunc te ante tribunal
inter vtranque hanc ſocietatem aſsiſtere, & necdum in K
partem alteram ſeparatam. Deflecte nunc oculos ad ſi-
niſtram iudicis, & miſeram illam multitudinem ſpecta.

De confutatione & pœna malorum. *Cap. LXXII.*

QValis ibi horror, quis timor, quis fœtor, quis dolor?
Stans miſeri, & infelices ſtridentes dentibus,
nudo latere palpitantes, aſpectu horribiles, vultu defor-
mes, deiecti præ pudore, præ corporis turpitudine &
nuditate confuſi latere volũt, & non datur: fugere ten-
tant, & non permittuntur. Si leuant oculos deſuper, iu-
dicis imminet furor: ſi deponũt, infernalis putei eis in-
geritur horror. Non ſuppetit criminum excuſatio, nec
de iniquo iudicio aliqua poteris eſſe cauſatio. Cũ quic-
quid decretum fuerit, iuſtum eſſe ipſum eorum con-
ſcientiam non latebit.

De dilectione dei qui hic ſeparat bonos à mala vita & operibus impiorum. *Cap. LXXIII.*

CErne nunc quã amandus ſit qui te ab hac damnata
ſocietate prædeſtinando diſcernit. Vocando ſepa-
rauit, iuſtificando purgauit. Retorque nunc ad dexterã
oculos, & quibus te glorificando ſit inſerturus, aduerte.

De gloria bonorum. *Cap. LXXIIII.*

QVis ibi decor, quis honor, quæ felicitas, quæ ſecu- L
ritas. Alij die iudiciaria ſede ſublimes. Alij mar-
tyrij corona ſplendentes. Alij virginitatis florum can-
didi. Alij eleemoſy narum largitione fœcundi. Alij do-
ctrina & eruditione præclari, vno charitatis fœdere co-
pulantur. Lucet eis vultus Ieſu Chriſti non terribilis, ſed
amabilis: non amarus, ſed dulcis: non terrens, ſed blan-
diens.

De dubia hominis exiſtẽtis in hoc ſeculo, qualiter iudicabũtur, & quomodo ſe debet cõuertere ad deum. *Cap. LXXV.*

STa nunc in medio, neſciens quibus te iudicis ſen-
tentia deputabit. O dura exſpectatio, timor & tremor
venerunt ſuper me, & contexunt me tenebræ. Si me ſi-
niſtris ſociauerit, nõ cauſabor iniuſtum: ſi dextris aſcri-
pſeris, gratiæ eius hoc, non meis meritis eſt imputan-
dum. Vere domine vita in voluntate tua. Vides ergo
quãtum in amore eius tuus extendi debeas animus, qui
cum iuſte poſſet in impios prolatam, in ſe quoq; retor-
quere ſententiam, mitibus te maluit ac ſaluandis inſe-
rere. Iam te puta ſanctæ illi ſocietati coniunctam vocis
audire decretum: Venite benedicti patris mei, percipite
regnum quod vobis paratum eſt ab origine mundi. Mi- M
ſeris audientibus verbum durum plenum iræ & furo-
ris: Diſcedite à me maledicti in ignem æternum. Tunc
ibunt hi in ſupplicium æternum; iuſti autem in vitam
æternam. O dura ſeparatio, ô miſerabilis cõditio, ſubla-
tis verò impiis ne videant gloriam dei.

De viſione dei poſt iudicium, & quæ ſit interim gloria hic poteſt colligi. *Cap. LXXVI.*

IVſtis quoque ſingulis ſecundum gradum ſuum, &
meritum angelicis ordinibus inſertis, fiet illa glorio-
ſa proceſsio Chriſto præcedente capite noſtro: omni-
bus membris ſuis ſequentibus, & tradetur regnum deo
& patri: vt ipſe regnet in ipſis, & ipſi regnent cum ipſo
illud percipiẽtes regnum, quod paratum eſt illis ab ori-
gine mundi.

De gloria & gaudiis paradiſi. *Cap. LXXVII.*

CVius regni ſtatus nec cogitari quidem poteſt à
nobis, multo minus dici vel ſcribi. Hoc ſcien-
dum quòd omnino nihil aberit quod vel adeſſe, nec
quicquam aderit, quod vel abeſſe. Nullus igitur ibi
luctus, fletus nullus, non timor, non dolor, nõ diffiden-
tia, non inuidia, non ſuſpicio, non ambitio, non adula-
tio,

A tio, non detractio, non ægritudo, non ſenectus, non
mors, non paupertas, neque tenebræ, non edendi vel
bibendi, vel dormiendi vlla neceſsitas, nulla fatigatio,
defectio nulla: quid ergo boni ibi eſt, vbi nec luctus, nec
fletus, nec dolor eſt, neque triſtitia? quid poteſt eſſe niſi
perfecta lætitia, vbi nulla tribulatio, nulla tentatio, nulla
temporũ mutatio, vel aëris corruptio, æſtus vehemen-
tior, nec hyems aſperior? Quid poteſt eſſe vbi ſumma
quædam rerum temperies, & mentis & carnis vera ac
ſumma tranquillitas: vbi nihil quod timeas, vbi nulla
diſcordia, nulla inuidia, nulla ſuſpicio, nulla ambitio,
nulla adulatio, detractio nulla? Quid poteſt eſſe niſi ſũ-
ma & vera dilectio, vbi nulla paupertas, nulla cupidi-
tas: quid poteſt eſſe niſi bonorum omnium plenitudo?
Vbi nulla deformitas, quid poteſt eſſe niſi vera pulcri-
tudo? vbi null° labor vel defectio, quid erit, niſi requies
ſumma & fortitudo? Vbi nihil eſt quod grauet vel one-
ret, quid eſt niſi ſumma facilitas? Vbi nec ſenectus ex-
pectatur, nec morbus timetur, quid poteſt eſſe niſi vera
ſanitas? vbi neque nox neque tenebræ, quid erit niſi lux
perfecta? vbi mors, & mortalitas omnis abſorpta, quid
B erit niſi vita ęterna: quid eſt vltra quod quæramus, certe
quod his omnibus excellit, id eſt viſio, cognitio & di-
lectio creatoris. Videbitur in ſe, videbitur in creaturis
ſuis regens omnia ſine ſolicitudine, ſuſtinens omnia
ſine labore: impertiens ſe, & quodam modo diſpertiens
ſingulis pro ſua capacitate ſine ſui diminutione vel di-
uiſione. Videbitur ille vultus amabilis, & deſiderabilis,
in quem deſiderant angeli proſpicere, de cuius pleni-
tudine, de cuius lumine, de cuius ſuauitate quid dice-
tur? videbitur pater in filio, filius in patre, ſpiritus ſan-
ctus in vtroque. Videbitur non per ſpeculum & in æ-
nigmate, ſed facie ad faciem. Videbitur enim ſicuti eſt,
implera illa promiſsione qua dicit: Qui diligit me, di-
ligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifeſta-
bo ei meipſum. Ex hac viſione illa procedit cognitio
de qua ipſe ait: Hæc eſt vita æterna vt cognoſcant te v-
num deũ, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Ex his tanta
naſcitur dilectio, tãtus ardor paterni amoris, tanta dul- D
cedo charitatis, tanta feruendi copia, tanta deſiderij ve-
hementia: vt nec ſatietas deſiderium minuat, nec deſi-
derium ſatietatem impediat. Quid eſt hoc? certè quod
oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis
aſcendit quæ præparauit deus diligentibus ſe.

*Concluſio in contemplatione diuini amoris ex beneficio-
rum præteritorum Chriſti memoria & præſentium ex-
perientia, & expectatione futurorũ. Cap. LXXVIII.*

HAEc tibi ſoror de beneficiorũ præteritorum Chri-
ſti memoria, de pręſentium experiẽtia, de expecta-
tione futurorum quædam meditationum ſpiritualium
ſemina præſeminare curaui, ex quibus diuini amoris
fructus vberior oriatur & creſcat, vt meditatio affectũ
exerceat, affectus deſiderium pariat, lacrymas deſide-
riũ excitet, vt ſint lacrymæ tuæ panes die ac nocte, do-
nec appareas in conſpectu eius, & ſuſcipiaris ab ample-
xibus eius: Dicáſque illud quod in Canticis ſcriptum
eſt: Dilectus meus mihi & ego illi. Habes nunc ſicut pe-
tiſti corporales conſtitutiones, quibus incluſa exterioris E
hominis mores componas. Habes formã præſcriptam,
qua interiorem hominem, vel purges à vitiis, vel virtu-
tibus ornes. Habes in triplici meditatione quomodo in
te dilectionem excites, nutrias, & accendas.

Verſus notabiles.

Dulcia ſunt animæ ſolatia, quæ tibi mando.
Nam proſunt minimè niſi ſerues hæc operando.

Si quis igitur in huius libelli locutione profecerit, hanc
labori meo vel ſtudio vicem impendat: vt apud ſalua-
torem meum quem diligo, apud remuneratorem meũ
quem expecto, apud iudicem meum, quem timeo, pro
peccatis meis intercedat.

DIVI AVGVSTINI HIPPO-
nenſis Epiſcopi, de vita eremi-
tica libri finis.

Tomi primi operum diui Auguſtini,

F I N I S.

† a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t v x y z AB.

Omnes ſunt quaterniones, præter † & z quinterniones, & B ternionem.

20

LEGATORIA A. PANDIMIGLIO · ROMA
1971

Digitized by Google